Complete International Centennial Edition

DICTIONARY AND THESAURUS OF THE HEBREW LANGUAGE

VOL. VI

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך ששי

העורך

פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

ניו—יורק · טומס יוסלוף · לונדון

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITAT
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. VI

NEW YORK • THOMAS YOSELOFF • LONDON

Thomas Yoseloff, *Publisher*
11 East 36th Street
New York 16, N. Y.

Thomas Yoseloff Ltd.
123 New Bond Street
London W. 1, England

Printed in the United States of America

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כ ו ל ל:

א) כל מלות הלשון העב״ית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השי״ה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָּיוֹת כדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבקשה גם אם איננה ידועה לו.

ח ב ר ו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ששי

ירושלם — ניו—יורק

שנת העשור למדינת ישראל (1959)

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו״כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ רר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ״י הכתיב הנהוג בהמלונים של .Toussaint—Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ״ך.

° מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

°° מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

לכבוד

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ־ישראל

ולכבוד

נשיא ההסתדרות הציונית העולמית
והסוכנות היהודית לארץ־ישראל

פרופ' חיים וייצמן

ברגשי כבוד והערצה
משפחת **המחבר**

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים ובדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמו"כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ' מנֻקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש' שנמצאו בהגניזה שפרסם דר' גינזב' בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח' של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לצין בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו ככר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

∴ מלים שחדשו אחרים „ „ „ „ „ „ „ „ „ „

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א"א, ארך אנפין.

אב', מסכת אבות.

א"ב ב"ס, אלף בית בן סירא.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג' המוס', אגרת המוסר.

אגר' בע"ח, אגרת בעלי חיים.

אדו"ם, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל', אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד (לרסע"ג), אמונות ודעות.

או"ז, אור זרוע.

או"ח, אורח חיים.

אולסה', אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח' צד', אורחות צדק.

איו', איוב.

איכ', איכה.

איל' אהב', אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר, אמונה רמה.

אמשד', אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אבת׳, אבות.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳ סוס, ארנולד...
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״נ, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא.—בר בהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים.—בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
ב״ע, בר עלי.
בעבר׳, בעברית.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, מסכת ברכות.

ג.

גא׳, גאון.—גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ה, ד׳ גנזבורג, מהדורה חדשה של ההגך.
ד״ה, דבור המתחיל.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
דו״מ, דוד מיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוק לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח׳ בתלמוד בבלי של ס׳ רבינוביין).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.
הרא״ש, הרב רבנו אשר.
הרדב״ז, הרב דוד בן זמרי.
הר״ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר׳, ויקרא.
וכדו׳, וכדומה.

ז.

ז״א, זעיר אנפין.
זבח׳, זבחים.
זכר׳, זכריה.
ז״ל, זה לשונו.

ח.

ח״א, חלק א.
ח״ב, חלק ב, וכו׳.
חבק׳, חבקוק.
חגי׳, חגיגה.
חה״י, חמדת הימים.
חה״נ, חלקת הנקוד.
חה״פ, חלקת הפעלים.
חו״ה, חובות הלבבות.
חוה״מ, חול המועד.
חוהמ״ס, חול המועד סכות.
חוהמ״פ, חול המועד פסח.
חו״י, חות יאיר.
חול׳, חולין.
חו״מ, חושן משפט.
חז״ס, חיים זליג סלונימסקי.
חל״א, חכמי לשון אשורית.
חס׳, חסר, חסרים.
חקו״ד, חקור דין.
חת״ס, חתם סופר.

ט.

טבו״י, טבול יום.
טהר׳, טהרות.
טואו״ח, טור אורח חיים.
טוחו״מ, טור חושן משפט.
טע׳ זקנ׳, טעם זקנים.

י.

י״א, יש אומרים.
יבמ׳, יבמות.
י״ג, יש גורסים.
יוא׳, יואל.
יו״ד, יורה דעה
יוה״כ, יום הכפורים.
יחזק׳, יחזקאל.
יל״ג, יהודה ליב גורדון.
ילק׳ שמע׳, ילקוט שמעוני.
י״מ, יש מפרשים.
יסוה״ת, יסודי התורה.
יסו״ע, יסוד עולם.
יסט׳, יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש׳, ירושלמי.
ירמ׳, ירמיה.

ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לקו"ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ' למריש, מ' אלדבי, מאיר...
מ"א, מלכים א'.—מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"ם, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ"י כ"י).
מדב"ע, מדבר בערו.
מדה"ג, מדרש הגדול.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"ם מרוטנברג, הרב מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"א, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו"ל, מוציא לאור.
מו"ם, מורח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.—מספר זוגי.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכ"ר, משה כהן ריכרסון (בעל הה"ג ותה"פ).
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.
מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנוה"מ, מנורת המאור.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו', מסורה.
מ"ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ',משמעה,משמעת,משמעות.
מת' שפת', מתק שפתים.

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחה, נוסחאות.
נזי', נזיר.—נזירות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
נ"י, נמוקי יוסף.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד ה"א.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יו"ד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדה"ד, סדר הדורות.
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ח וקה"ע, סדר החכמים וקורות העתים (נייבויאר).
סהמ"א, ספרות המאוחרת.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.

ע.

עב', עבר
עבוה"ק, עבודת הקדש.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערוב', ערובין.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.
עתיק', עתיקות.

פ.

פדר"א, פרקי דר' אליעזר.
פה"פ, פה הפעל.
פ"י, פעל יוצא.

פלו', פלוני, פלונית.
פסח', פסחים.
פסיק' רב', פסיקתא רבתי.
פסיק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד.—פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך להיות, לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קדוה"ח, קדוש החדש.
קדוש', קדושין.
קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קונט', קונטרס.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מורינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
רא"ב, " " בחור.
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה.
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י אברבנאל, ר"י ישראלי, ר"י
כטנוב, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, ר"י בן אביתור, ר"י
יעבץ, רבי יוסף...
ר"י הלוי, ר"י אלחריזי, ר"י חיוג,
רבי יהודה...
ר"י כפיסא, ר' יחיאל...
רי"א, ר' יצחק אברבנאל.
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לווינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ף, רבי יצחק אלפסי.
רי"ק, רבי יוסף קמחי.
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב"ח, רבי לוי בן חביב.
ר"ם, רבי מאיר.—רבי משה.
ר"ם מרוטנברג, ר"ם גבאי, ר"ם
דרעי, רבי משה...
רמ"א, רבי משה איסרליש.
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...
רמ"ק, רבי משה קורדובירו.
ר"נ, רבנו נסים.—רבנו נתן.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"ג, רב עמרם גאון.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, ר"ש גמע, רבי
שמואל...
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב"י הבבלי, רבי שלמה בר
יהודה...
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"ץ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקירא, רבי שם טוב...
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם.—ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון...
ש"א, שמואל א'.—שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שדה"פ, שער דקדוק הפעלים.
שדה"ש, שער דקדוק השמות.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שזו"נ, שם זכר ונקבה.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפאפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
שנו"ז, שם נקבה וזכר.
שעה"ש, שער השמים.
שקל', שקלים.
ש"ש, שירי שלמה.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.

שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן.—ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו', תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנחו', מדרש תנחומא.
תנח' בוב', תנחומא שהו"ל בובר.
תענ', תענית.
תק' מדה"ג, תקון מדות הנפש.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תשו', תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen. —Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Bpockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden. — MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasoh und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th .Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der deutschen Morgenländ. Gesellschaft.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים· אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסם בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

הערה מאת המוציאים לאור

כרך זה, השלשה־עשר, הי״ד ביחד עם „המבוא הגדול״, נסתים פעמים:

בסוף שנת 1947, בעצם מהלך מלחמת השחרור לישראל, עם היות בית בן־יהודה — ובו מערכת המלון — ממש בחזית דרום־ירושלים (תלפיות), נאלצנו לסים את הכרך בעמוד 6508, בערך רופא — כשני־שלישי כרך רגיל. עבודת העריכה בתלפיות וההדפסה במרכז ירושלים, שנעשו בסכנת נפשות ממש, עם השכונות הערביות „אבו־טור״ „בקעה״ ו„קטמון״ מפרידות בארבעה קילומטר בין המערכת והדפוס, נפסקו עקב המלחמה וההפגזות.

מאז רכזנו כל מאמצינו בהצלת אוצר החמר לשתי האותיות האחרונות: ש׳ ת׳ — והצלנוהו מאבדון.

אחר סיום הקרבות, עם הכרזת ההפוגות ושביתת הנשק, עם הקמת המדינה ויסוד ממשלת ישראל, ועל פי בקשת החתומים־מטה וברצונם העז של ראש הממשלה ה׳ דוד בן גוריון ושר החוץ ה׳ משה שרת, החליטה הממשלה לסים את „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה לאליעזר בן יהודה״. מערכת המלון והספריה העברו מתלפיות למשרד החנוך והתרבות, תחילה ל„מלון פלס״ ואח״כ ל„בנין דוד״. שר החנוך והתרבות — הראשון למדינת ישראל — ה׳ זלמן שז״ר בחר את הפרופ׳ נ.ה. טור־סיני כעורך ואת מר אהוד בן־יהודה מנה כמנהל מערכת המלון במשרד החנוך והתרבות למדינת ישראל, והעמיד אמצעים מיוחדים למטרה זו.

כך נתוסף השליש החסר לכרך זה, המסתים בפעם השניה, בערך רצוי, בעמוד 6703.

זהו מעשה גדול, דוריי ונאה לכל העושים בסיום המלאכה הגדולה הזאת.

לראש הממשלה, לשר החוץ, לשר החנוך והתרבות, לעורך ולעוזריו, לדפוס ולפועליו, לכלם, הננו אומרים בזה:

חן־חן!

חמדה ואהוד בן־יהודה

ירושלים־תלפיות, כ״ו כסלו שנה ד׳ לישראל.

הערה מאת העורך

גם בעדיכת הכרך הזה היה לפני החֹמר שהוכן בפתקאות, שנאספו על ידי המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאוחדת. כן השתמשתי בכל העדה מידו שמצאתיה דשומה בשולי ספריו.

ואלו אני הוספתי:

א) את סדורו של כל החֹמר, מן המקדא ושאחד המקרא, את הגדרת הודאותיהם ושמושיהם של המלים והשדשים לגזרותיהם.

ב) מלים ודגמאות, בפרט מתוך מקודות, שנתפרסמו ושנתגלו במדה גדלה והולכת מיום מותו של המחבד ועד היום.

ג) את העדותי, המסֻמנות בסוגרים מרבעים [ ].

בכל עבודתי זו נעזדתי עזדה חשובה על ידי עוזדי, האדונים מאיד מדן ודב ידדן.

נ. ה. טור־סיני

ירושלים, מרחשון תשי״א

ב.*עֲרָבָה, ש"נ, מ"ר עֲרָבוֹת,—כמו ב.עֶרֶב: העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה (ספרי דברי ס).—ובפרט הערבה שנצריה נקחים יחד עם הלולב: ערבה גזולה ויבשה פסולה (סוכ׳ ג ג). לולב וערבה ששה ושבעה וכו׳ יום השביעי של ערבה שחל להיות בשבת וכו׳ (שם ד ח). ערבה של בעל ושבהרים כשירה וכו׳ איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספת׳ שם ב ז). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק (סוכ׳ לד.). — חבוט עֲרָבָה: שאין ביתוסין מודין שחיבוט ערבה דוחה את השבת (תוספת׳ שם ג ח).—ומ"ר: שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד (שם משנ׳ ג ד).—ובשתי המשמ׳ יחד, ואמר המשורר: ובהביאם ערבה שת ערבה לבן עבדו בעיר חומות וחלים (ר"ש הנגיד, הלי תעס).

ג.עֲרָבָה, ש"נ, רק מ"ר עֲרָבוֹת,—שם מליצי לשמים [1]: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו (תהל׳ סח ה). — *שם של הרקיע השביעי העליון: א"ר יהודה שני רקיעים הן וכו׳ ר"ל אמר שבעה ואלו הן וילון וכו׳ מכון ערבות וכו׳ ערבות שבו צדק משפט וצדקה וכו׳ (חגי׳ יב:).—וכספהמ"א: וכן לרוכב בערבות ענינו השליט על ערבות והוא הגלגל העליון המקיף בכל וכו׳ אמנם המכוון הנה הראותם תמיד שערבות הוא למעלה מן הכל (ר"ש א"ת, מו"נ א ע). ובפרקי רבי אליעזר אמרו שבעה רקיעים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר כסא כבוד למלכותו אלא ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות (שם). ועוד כתיב אתה עשיתה את השמי׳ ושמי השמים ובל צבאם וי"א כי הוא הנקר׳ ערבות (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב א).—ושם אחד הגלגלים: ולמה בערבות לא כוכב ולא מזל (ראב"ע, שאלות, כהנא ב, 22). הגלגל העליון הנקרא ערבות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ד ה). וקרוב לשמוע כי על כן נקרא הגלגל התשיעי ערבות על שם ערבות הנגון הנמשך ממנו (ר"י מוסקאטו, כוזרי יהודה א, א:).—ואמר המשורר: אצולה לפנים ככסא ערבות לארץ משוכה בחבלי אהבות (ראב"ע, אלולה לפנים). אל רוכב ערבות ושמי השמים מסלול בערבות שים לירושלים (ר"י נגיארה, אודך יום סדום, עולת חדש כד).

[1] [כך פרשו קדמונינו ע"פ הגמרא וחפשו טעמים שונים למליצה זו, עי׳ דיב"ג, ראב"ע ורד"ק. והשבע׳ והפש׳ והוולג׳ תרגמו כמו מערב השמש. וסומב׳ תרגם ἐν τῇ ἀοικήτῳ, במדבר, כמו א.ערבה. וכן החדשים.]

עֲרֻבָּה, ש"נ, כנ׳ עֲרֻבַּתְכֶם,—א) שה"פ מן עָרַב, הפעולה להיות עָרֵב לחברו בדבר מהדברים, Bürgschaft; garantie; surety: אדם חסר לב תקע כף ערב עֲרֻבָּה לפני רעהו (משלי יז יח).—ובספהמ"א: והיום נפרע המלוה מהלואתו ולקח המפקיד ערבתו וקבל הנותן מתנתו (ר"י חריזי, תחכמוני מה). בערבה רבים יורשו והונם כגלי הים (ב"ז, ב"ק כט יח).—ב) בהשאלה, משכון לסמן שנעשתה השליחות: ואת אחיך תפקד לשלום ואת עֲרֻבָּתָם תקח (ש"א יז יח).—ואמר המשורר: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו וכמעט עין תפקח ואת ערבתו תקח (ר"י אבן גיאת, מה יתרון לאדם, שער השיר 22).

*עֲרֵבָה, עריבה, ש"נ, מ"ר עֲרֵבוֹת,—א) כלי גדול ושטוח כעין משארת וגיגית שמשמש לתשמישים שונים, Mulde, Trog; baquet, cuve; tub, trough: אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה (שביעי׳ ח ו). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית (שבת יז ה). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער וכו׳ וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה (פסח׳ ג ב). זיתים של שביעית וכו׳ ר׳ שמעון אומר כותש ומקפה בעריבה (תוספת׳ שביעי׳ ו כז). עריבה של טיט כפה עליו (ר׳ יוסי ברי יהודה, שם שבת יג ג). כיצד בודקין כלי חרם לידע אם אינו בכונס משקה היה ממלא עריבה מים ונותן את הקדרה לתובה וכו׳ (שם כלים ב"ק ז ג). ערבה שהיא פחותה משני לוגין הרי היא בקערה (שם ב"מ יא א). כסא שקבעו בעריבה בדרך ישיבתו טמא שלא בדרך ישיבתו טהור (שם ב"ב א יב). ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה (ר׳ טרפון, שם ג יא). ועריבה גדולה שהנדות שופכות בתוכה (ספרא מצורע, זבים פרק ב). כל הכלים יש להן אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה ר׳ טרפון אומר לעריבה גדולה של עץ (ירוש׳ חגי׳ ג א). כך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר אלעאי ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו׳ (ר׳ יהודה בשם רב, שבת כה:). למה"ד לעריבה מלאה דבש נותן לתובה רמונים ואגוזים והיא מקיאה (שם קנג:). בלי אחד דומיא דב׳ כלים ה"ד כגון עריבתה של תרנגולין (מנחי׳ כד.). לא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על

כריסו בשבת (מד"ר בראש' ס).—עֲרֵבַת עבדנין, בעל הבית, פיסונות: רבי יהודה אומר דרדור העגלה וכו' ועריבת העבדנין וכור ספינה קטנה וכו' אין בין דברי רבי מאיר לדברי רבי יהודה אלא עריבת בעל הבית (כלים טו א). עריבת פיסונות בית שמאי אומרים טמא מדרס (שם כ ג).—עֲרֵבַת הרגלים, לרחוץ בה את הרגלים: בו ביום נמנו וגמרו על עריבת הרגלים משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס שר' עקיבא אומר עריבת הרגלים בשמה (ידים ד א). — ומ"ר: חבית וכו' שנחלקה כמין ב' עריבות רבי יהודה מטהר (כלים ד א). שלשה עריבות הן עריבה משני לוגין ועד ט' קבין שנסדקה טמאה מדרס וכו' (שם כד ג).—ובסהמ"א: לא יחבול בלים שעושין בהם אוכל נפש כגון הרחים והעריבות של עץ וכו' (רמב"ם, מלוה ולוה ג ב). האומר לחבירו עריבה של עץ אני מוכר לך או קורת בית הבד אני מוכר לך אינו נותן לו עץ שראוי לחפור בו עריבה או קורה שראוי לקרות בית הבד אלא עריבה בצורתה או קורות בית הבד בצורתם שכל הרואה אומר זו עריבה או זו קורת בית הבד (הוא, מכירה יז ט). היתה בה אשה לשה בעריבה של עץ האשה והעריבה טמאין טומאת שבעה והכצק טהור כל זמן שעוסקת בו (הוא, טומאת מת כג ד).—ב) כעין סירה ובוצית שמוליכין בה סחורה בנהר, Skiff; chaloupe; boat, skiff: עריבת הירדן למה היא טמיאה מפני שממלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה ומן היבשה לים (ר' חנינה בן אנטיגנוס, ירוש' שבת ד א). נכרי שהביא עריבה מלאה חביות ונמצאת כילבית באחת מהן וכו' (רב חיננא בר אידי, ע"ז מ.).

*עֵרְבּוּב, עִרְבּוּב, ס"ז, מ"ר עִרְבּוּבִים, עַרְבּוּבִים,—סה"ס מן עִרְבֵּב: בא ערבוב וביטל את השורה (רב ששת, שבת סה:). אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (ר' טביומי, מד"ר בראש' ד). עירבובי שאילות יש כאן אברהם אמר חלילה לך וכו' והקב"ה אומר והיה כצדיק כרשע (ר' חייא בר אבא, שם מט).—ובסהמ"א: שתי שורות מותרות כי אינן עירבוב אבל שורה אחת אסורה כי העירבוב מבטל את דין השורות (תשו' גא' הרכבי תכה). מותר לכהן להדליק שמן שריפה אפילו בבית האבל או בבית המשתה שיש שם ערבוב (רמב"ם, תרומות יא יט). והבהלה הוא ערבוב שבל מעט (פרקי משה לרמב"ם כג, מט.).—ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב (ר' שלמה הבבלי, הוד ישע, יוצ' א פסח).

*עַרְבּוּבְיָא[1], עִרְבּוּבְיָה, עִרְבּוּבְיָא, עירבוביא, ס"נ,—ערבוב, בלבול, מהומה, Verwirrung, Unordnung; confusion, désordre; disorder: וברותי מכם המורדים והפושעים בי א"ר לוי אלו בני תשע מידות וכו' בני אנוסה בני שנואה וכו' בני ערבוביא בני חצופה (נדרי כ:).—ובסהמ"א: וגם לחוף ראשו אי אית ליה ערבוביא ברישיה שרי אפי' תוך שבעה (תוספ' ברכ' טז:).—ואמר הפיטן: פרזות יושבת ערבוביה מיושבה סמוך במחשבת נועם שיר מקשבת מהולל בכל נושבת (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודקון 15). והושתי לשמה וערבוביה ומהסתר חבויה נדה בית תוביה (ר"א קליר, איכה ישבה חבלנת, קינ'). — וכמו תה"פ: כרם (דל) שהוא נטוע ערבוביא[2]) אם יש בו לבוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם (כלא' ה א). מה הגפן הזה אין נוטעין אותה ערבוביא אלא שורות שורות כך ישראל הם דגלים דגלים (מד"ר ויקר' לו).—וכן בעִרְבּוּבְיָא: כל עדת ישראל מגיד שפסח דורות בא בערבוביא (מכי' בא טו). ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים (ספרי דבר' כ). ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בעירבוביא כדי לתמהו על דורון שלו (מד"ר בראש' עו). מיד מתקבצין כל אומות העולם בערבוביא שנא' כל הגוים נקבצו יחדיו וכו' א"ל הקב"ה אל תכנסו לפני בערבוביא וכו' (פסיק' דר"כ כט). — ואמר המשורר: אהה חרו פני ארץ והעולם בערבוביא ויש מעות ביד אישים ואין להם פרקמטיא (ר"ש הנגיד, הבמות סליליה). סמל בריה צאת בערבביא לאו כל הימנה (ר' יוסף טוב עלם, אדנן חסדך, יול' שבת ב אחה"פ).

א.עֵרָבוֹן, ס"ז, מ"ר עֶרְבוֹנוֹת,—מה שאדם נתן לחברו, חֵפֶץ וכדומ', שיחזיק בידו עד אם הוא יְקַיֵּם מה שאמר, Pfand; gage; pledge: ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן עֵרָבוֹן עד שלחך ויאמר מה הָעֵרָבוֹן אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה וכו' וישלח יהודה את גדי

1) [כך מנֻקד בכ"י פרמה (כלא' ס 6).

2) [במדב"ם מנֻקד: עַרְבּוּבְיָה.]

העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הָעֵרָבוֹן מיד האשה (בראשי לח יז-כ).—ובתו"מ: הבל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים (ר' עקיבא, אבו' ג טז). הנותן עירבון לחבירו על הבית ועל השדה ובו' והלה כותב לו אם אני חוזר בך הריני כופל לך ערבונך היגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו דברי ר' יוסי אמר ר' יהודה ובו' נותן לו עירבון שלו אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בזמן שבתב לו ערבוני יקון (תוספתי ב"מ א יז). אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך מיד גרפם נחל קישון והשליבן לים (רבה בר מרי, פסחי קיח:). הנותן עירבון להבירו ואמר לו אם אני חוזר בי אבפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ר' יוסי, ב"מ עז:). יש אפרבייה שהיתה קשה והיה נוטל ממנה (בן הדד) שנים ועושה אותן עירבון תחת ידו (מד"ר אסת' א). מנהגו של עולם דרכו של לוקח ליתן ערבון למוכר כרם הבא המוכר נותן ערבון (שם ז).—ואמר המשורר: פקדתיהו לערבון בפקד ביד אִיש נאמן יצא ירבו (רשב"ג, שאלתם על לבבי). יחשב לבבי בעלות שמש בי מעשהו מעשה נבון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (הוא, יחשב לבבי).—*ומ"ר: ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (מ' קפרא, יבמי קט.).—ובספהמ"א: אמנם בשידובין ביון דמנהג העולם להקנות בערבונות בסודר מן הדין אפילו בלא מעבשיו החוזר בו קני (מרדכי, ב"מ שכב).

*עֵרָבוֹן, ס"ז,—במו עִרְבּוּב, עֲרְבּוּבְיָא: מאי חילק אמר רב נחמן בר אבא אמר רב זו סולתנות ומפני מה אסורה מפני שערבונה[1]) עולה עמה (ע"ז לט.).

*עֲרֵבוּת, עַרְבוּת, ס"נ,—פעולה של הֶעָרֵב, הבטחת הערב, surety ;garantie ;Bürgschaft: וסופו של ערב לצאת ידי ערבותו (ר' עקיבה, תוספתי ברבי ד יו). הלוהו ואני קבלן תן לו ואני ערב מאי אמר ר' יצחק לשון ערבות לשון קבלנות קבלנות (ב"ב קעד.). והואיל והכנסת עצמך לערבות זה ליעשות ראש לך התרפס באבק רגליהם של גדולים ממך (מד"ר שמות כז). ומה היתה ערבותן אלא בשעה שהקב"ה בא ליתן את התורה לא קבלוה אחת מן האומות אלא ישראל ובו' ואם לאו תענשו בערבות (שם). א"ל (יהודה ליוסף) בל זאת שאתה רואה בשביל הערבות שערבתי אותו (תנחומ' ויגש ה).—ובספהמ"א: בולן לשון ערבות הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי, 41). ובבל אחד האלה (הבריתות) יש ששים ריבוא שבולם נתערבו זה בזה על חובתם ועל ערבותם נמצא בל אחד מקבל עליו ערבות של ששים ריבוא בשביל חובות של חבירו (רש"י, סוטי לז:). והגאון ר' שמואל בן חפני כתב ספר הערבות שחיבר (ר"י הברצלוני, ספי השטרות, 82). ובבר הבטיחנו הבורא יתעלה באדם הנבנם ערב לחברו ודי לנו בערבותו (ר"ב מערבי, אגרי סימן לרמב"ם, 14). בי ערב זר בשני ענינים מענין ערבות ממון וערבות מצות (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יא טו). בי הוא חייב יותר לצאת מערבותו אשר ערב לנפשו ממה שהוא חייב לצאת מערבות זר ובו' והוא ענין נאות מאד אל הערבות הפנימי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה כלל שלישי). ועקר רצונו לשים בל טענותינו ומחלוקותינו מענין הערבות וכו' ביד אנשים נבבדים עד מאד ובו' (שריד מעיר, 7, קנן על יד ט). לא עשה לו הערב שטר בפני עצמו אלא בתב הערבות בשטר החוב עצמו וכו' (שו"ע חו"מ, קכט ז). יש מי שאומר דערבות וקבלנו' היינו בשתבע הלוה מהמלוה שילונו ונבנם הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם כ).

ב.*עֲרֵבוּת, עריבות, ס"נ, מ"ר עֲרֵבִיּוֹת,—סגלת הֶעָרֵב והנעים: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא (סרע"ג א, לא.). ולא הגיע לחבמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות בם שאר חייו בפילוסופים (ר"י א"ה, הכוזרי ג א). ויתבודד השבל בפעולתו שנמצא בו מן הערבות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יג). שהערבות והשמחה בהשגתו ביותר שלם שבפנים (שם ה ג יב). בעבור כי דרך בל שיר לחזק דתו ולגדל אמונתו בנועם המליצה וערבות המשלים (ר"י הבדרשי, ספי הפרדס ח, אולה"ם ג). ולא מנע ממני בל עריבות רק פן אבא לידי נדיבות (עמנו', מחב' א). אמנם נדיבותיך השר גברה על בל נדיבות ועריבותיך על בל עריבות (שם ד). ר' עמנואל אחי אשר חדש פרחים בשיר ובו' ובפרט ערבותו בשיר העברי (ר' יעקב פרנסים, מחק שפתים, 105). וגם משלנו בפרובינצא הגרנ"י והתריזי והסולמי היו יותר מליצים ופייטנים גדולים

[1]) [דגים טמאים מעורבים בה ועולין עמה (ר"ח).]

בעריבות גרול' מהלשון מהרמב"ם ומהרמב"ן ע"ה שהיו יותר גדולים מהם בחכמה (ר"י פרוביגללי, פו"ת בדבר למוד החכמ', ספ' ד"ה, ע). ויש אומרים שאין מברבין עליו כלל שאין ערבות זו ממינו אלא שקולט אותו מדבר אחר (טוח"ו"ח ברכות ריו). ואחשבה כי אין זה רק בדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב ועַרבותו בן היות התורה ממשבת ומגלה חוצה משפע אורה (ר"מ חלפיך, משלי ח כ). אך לא יהיה הוראת שמחתה ושחוק עריבותה (של התורה) חוזר ומתפשט עד למטה לארץ (שם ל). מיהו במקום שדרך למחוט שאר פירות לשתות מימיהן לצמא בדרך משקין אפי' לתענוג ליהנות מערבותן דינם בתותים ורמונים (הלבוש, חו"מ שנת שכ ח). הנה מהרתי לבא היום להתראות לפני אדוני בעשרת הדברים האלה נעדרי כל היופי והערבות (קובץ אגרי בוקסעורף ז). — ונ"כ: ותהיה שמחתו ותענוגיו במה שהשיג יותר חזק וכו' מן הערבות מה שלא נעריכהו אל שאר הערבויות ואין לו אליהם יחס בלל (רלב"ג, מלחמ' ה' ח יג). עם היות שאין יחס שתי הערביות כלל כי ערבות החכם הוא מצד מה שישיג מזולתו וכו' והוא יתברך שמחתו בעצמותו מבלי הבטה אל הזולת (ר"י אלבו, העקרים ב עו).

עֲרָבִי, ש"ז, — תושב של הערבה: ולא יהל שם עֲרָבִי ורעים לא ירבצו שם (ישעי' יג כ). על דרכים ישבת להם כַּעֲרָבִי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמ' ג ב). — ואמר המשורר: לאט משכה גמליך ערבי הלא עמך כבר נמשך לבבי (גנזי שכטר ג, דודסון 301).

עַרְבִי, תוש"ז, מ"ר עַרְבִים, עַרְבִיִּים, עַרְבִיאִים, נק' ״עַרְבִית, עַרְבִיִּית, מ"ר ״עַרְבִיּוֹת, של עֲרָב, איש מארץ עֲרָב, — א) ש"ז: וישמע סנבלט החרני וכו' וגשם הָעַרְבִי וילעגו לנו ויבזו עלינו (נחמ' ב יט). ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הָעַרְבִי וליתר איבינו וכו' (שם ו א). — ובסהמ"א: ואם לא תוכל לומר (האשה את הברכה) בלשון הקדש תאמר אותה בלשון ערבי (גנזי שכטר ב, גינצבורג 52). פעמים יקרה במלה אחת שתהיה בלשון העברי על לשון זכר והיא בלשון הערבי על לשון נקבה (ר"ש א"ח, פתיחי להרגי מו"כ). וכל קהילות ישראל וכו' פירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשון ערבית (ר"י א"ח, הקדי למרגי חו"ה). לא נוכל להוציא כל מחשבות לבנו וכו' בלשון העברית כאשר נוכל בלשון ערבית כי לשון הערביה רחבה וצחה מאד (שם). ולפעמים ישתו מחלב הגמלה הערביית (קאנון ג יד ד יא). — ב) ש"ז: ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה וְהָעַרְבִים וכו' כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם וכו' ויחר להם מאד (נחמ' ד א). גם הָעַרְבִיאִים מביאים לו (ליהושפט) צאן (דה"ב יז יא). ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים וְהָעַרְבִים אשר על יד כושים (שם כא יו). כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בָעַרְבִים למחנה (שם כב א). ויצא (עזיהו) וילחם בפלשתים וכו' ויעזרהו האלהים על פלשתים ועל הָעַרְבִיים[1]) היושבים בגור בעל (שם כו ו-ז). — ובתלמו': ערביות[2]) יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו). שלשה תריסין הם וכו' ודיצת הערביין טהורה מכלום (כלים כד א). עשרה מקומות אין בהם משום מדור עובדי כוכבים אהלי הערביים והסוכות והצריפין וכו' (אהל' יח י). ומה לנו ללמד מן הערבי[3]) הזה ולא מקרא מלא הוא וכו' (ר' בון, ירוש' ברכ' ב ז). נתגרשה תלך ותידבק בערביי' שחשקה נפשה בהם (ר' יוסה, שם נדרי' יא יג). לאתויי ערבי מהול וגבעוני מהול (רב שמעיה, יבמ' עא.). — ״והלשון הערבית: שאלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר במלת דמה שנתקשרה בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או באל"ף וכן קבל נקשר בערבי בלמ"ד וכן עשה שיקשר בערבי במקומות בלמ"ד וכו' (ר"ש א"ח, פתיחי לתרגי מו"כ). — ואמר המליץ: ואחרי הדור ההוא נסתמו מקורי השירים בלשון הערבים ומליצת השיר שלח במשמניה רזין גם נביאיה לא מצאו חזון (ר"י חריזי, תחכמוני' יח).

א. **״עַרְבִית**, ש"נ, מ"ר עַרְבִיּוֹת, — כמו א. עֶרֶב: אם אומר ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין בשחרית נמצאת אומר שאין היום והלילה שוין (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' ברכ' א א). תפלת ערבית רשות (ברכ' ד:). איזהו בן העוה"ב זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, שם ט:). קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית (שבת קיח.). אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם (רש"י, סוטי מב.). — ובתפלה: אלו דברים שאדם

---

1) [קרי: הָעַרְבִים.]

2) [נשים ישראליות שבערב (רש"י).]

3) [בכ"י גני' הגרסה: הערביי.]

אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים וכו' (ברכות הסחר).—ובסהמ"א: כמו שהיו קורים קצת הקדמונים הזקנה ערבית החיים ויקראו הערבית זקנת היום (בחור ספר השירים לאריסטו).—ומ"ר, עַרְבִיּוֹת שבת, כמו ערבי שבתות: שאני י"ט של דבריהם מתוך שמתענין בו שעות משלימין בו ערביות שבת הואיל ואין מתענין בו שעות אין משלימין בה ערביות (רבינא, עירוב' מח.).

ב. **עֲרָבִית**, ס"נ,—הלשון של הָעַרְבִים, נהוג בדבור ובספרות.

עַרְבָן, נק' עַרְבָנִית, מ"ר עַרְבָנִים,—כמו א.עָרֵב: ולא יחפוין ללות על ידי תקיעת כף שישבע הלוה ובוטח העשיר שלא יענש על נעילת דלת באומרו תצא אשתו ערבנית (ר"מ אלשיך, משלי יא טו). וליפות כחו של שמעון נכנסת פלנית אשת ראובן הנזכר בעד בעלה הנזכר ערבנית קבלנית פרענית (ר"א ששון, שו"ת תורת אמת קכח, קלה:).—ואמר הפיטן: רצה לזכות כי הם ערבנים ושלימותם קונים בכלל על ידי עסק התורה (ר' עמרם, אסיר סירתי, רני ושמחי, קב:).

עַרְבָנוּת, ס"נ,—פעלת הָעַרְבָן, כמו א.עֲרֵבוּת: אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי וכו' כך ראינו כי זה אשר אמר שמעון לראובן ערבנות לוי עלי וכו' (תשו' גאו' הרכבי סנ). ואם הוא מתביעות סתם בותבין הכי מחמת שקבלתי ממנו כל חובות ותביעות שהיה לי עליו ולא נשאר לי עליו שום בת משום כל שטר חוב ושטר בים וערבנותם וקבלנות וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטר' 9). ר' יצחק אמר לשון עדבנות ערבות לשון קבלנות קבלן (שם 81). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע תן לו ואני חייב תן לו ואני ערב כולן לשון ערבנות הן ואינו תובעו תחלה ולא נפרע ממנו במקום שיש נכסים ללוה עד שיפרש ויאמר ממי שארצה אפרע (רמב"ם, מלוה ולוה כה ה). קטן שערב את אחרים הורו הגאונים שאינו חייב לשלם כלום אף כשיגדיל וכו' שאין לקטן דעת כדי לשעבד עצמו בדבר שאינו חייב בו ולא בערבנות ולא בכל כיוצא בזה (שם כו יא). שנים שהם ערבים בשביל אחד ופטר המלוה את אחד מהם בהערבנות יש אומרים שיכול לגבות כל החוב מהערב השני (שו"ע חו"מ, הלוואות עז ח).

ערג[1], ממנו א.עָרַג, ב.עֲרַג, עֲרוּגָה.

א. **עָרַג**, פ"ע, תַּעֲרוֹג,-רֹג,—עָרַג הָאַיָּל, עָרְגָה הבהמה: גם בהמות שדה תַּעֲרוֹג[2] אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). כאיל תַּעֲרֹג על אפיקי מים כן נפשי תַּעֲרֹג אליך אלהים צמאה נפשי לאלהים לאל חי (תהל' מב ב-ג).—ובמדר' במשמ' ועק: מה האילת הזאת כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה לה כך קרא: בני קרח מצרה להקב"ה והוא עונה אותם (מדר' תהל' מב). אסתר כשעה שגזר המן הרשע על ישראל גזירות קשות התחילה עורגת לפני הקב"ה מתוך צרה (מדה"ג, כ"י שכטר).— ובסהמ"א: האריה שואג והאיל עורג והדוב שוקק וכו' (דוכס, תשו' והכרעי ר"ת, 18). ולולי כי אנכי ממהרת ללכת אחריו והולכת בדרך אשר הלך בביתי וזעקתי וערגתי (ר"י תריזי, מוסרי הפילוסופ' ג 7). כאיל צועק על אפיקי מים כאשר יצמא ויבוא לאפיקים שהיו בהם מים והיה שותה בהם ובימי הבצרות לא ימצא שם מים והוא עורג וצועק מרוב צמאו (ר"י קמחי, ספ' הגלוי, עו). בני קרח התנבאו בכאן על הגלות הזה שישראל צועקין ועורגין מתוכו כאיל תערג על אפיקי מים (ר' בחיי, כד הקמח, גאולה ב). להדרת קדשך חביון בחוג שמים לשוני תערוג הטף מרותי מה תהמי ולא תנוהי (בלומענפעלד, הלבנון, ליון ב, 1).—ובמשמ' חָשַׁק וּכָמַהּ: היא מתאוננת ועורגת על ידידה אשר נתרחק הימנה מפני חברותי' והן גוערות אותה ואומרות לה הדבקי באחרים ואל תתאוי ותעדוגי אליו והיא משיבתן השבעתי אתכם ריעותי הבתולות בנות ירושלים וכו' (רסב"ם, שה"ש ח). יורד הים באניות יערג אל גלי הים כאיל תערג על אפיקי מים (רש"פ, ד' כוסות, כוס ישועי' ג). ונפש אמנון גם היא ערגה לתמר באהבה נסתרה (מפו, אה"צ ח). עשרים שנה ערגה לך נפשי (שם כט). וישמח לב הקוראים כפרי עטו הנעים אשר

---

1) [בערב' עַרַגַ, a) עלה, נטה אל; ובכוש' עַרָגַ, עלה, ומזה אולי כָּמַה, השתוקק אל.]

2) [דונש פריש שפעל זה מסמן צעקת האיל. וכן רש"י ורד"ק. אולם ביואל בא פעל זה עם בהמות שדה סתם. וכן השמוש במדרש ובסהמ"א כמובן צעק. ויש לפרש כָּמַה והתאוה אל, וגם שמוש זה נמצא בסהמ"א.]

a) عرج

אליו נפשם תערוג (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, הקדי'). אחת היא תאותו אשר אליה נפשו תערוג (שם 168). ושאר אנשים ישרים ויקרים וכו' עודם שמורים כוכרוני ולבי ערג אליהם (יל"ג, אגרות א מה).—ואמר הפיטן: כאיל עורגים ועליך נהרגים ואיך אנחם (ר"א הקליר, איך אנחמוני, קינ'). אום גלות סובלת כיד אויב נחשלת גועשת זוחלת דופקת על דלת ועורגת כאילת על אפיקי נהרות (ר' יצחק, יהידה ממסגרות, סרע"ג ג, ת.). ועורג כחילו והומה כקולו אם יורש אין לו אם אין לאיש גואל (ר' נחום, כלבד במוקש, שם א, כג.). זדונות חשוב כשגגות חשוך מזדים נפשות לך עורגות (אך במחת דין, סלית' נר"ה). חי עליך הרגנו ובכלי ריק הצגנו נפש עליך ערגנו אל דמי לך (רשב"י בר אבון, אל אל חי, יול' שבת ב' אחה"פ). טוכך יעיר לעורגים כמו איל על מים אלהים צבאות שוב נא הבט משמים (אלהים ברוב חסדך, סמא"ל, סהמד:). בביתי ואתנפל כאיל עורג אז הצלת לקוחים למות ומטים להרג (מלאותי ביום לוגי, שם, חרבע:). — ואמר המשורר: בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות כמים מגרים (דונש בן לברט, דעה לבי הכמה). וערג לאילים כנהם לשחלים וגעה לעגלים ופרות עם פרים (הוא, לדורש החכמות). ומפשעך דאגי ועל הטאך שאגי ולצורך תערגי כערג אילים (רשב"ג, עדי מתי). אככה ונפשי תערג אליו ומן אז חושקים על מי בכי ערגו (רמב"ע, כ"י בודלי כ). ויש הורגים וגם עורגים מקום אנה ואנה מקום תפלה והלה לבית תפלה נהכנה (רחב"ע, אהה יכד). לוחם מלחמתי אערוג בסברה מגיתי באפפם גן ארוז לשברה (גנזי שכטר ג, דודסון 83). אם יש לי מעוג לכנים עורגים כאיל תערוג (ר"י חריזי, מתב' איתיאל ג). ערוג יערגו מביני פתרון מיד מגששים באפלה בעורון (יפת, לקו"ק, נספ' 22). וערוגות גנה ערגו אלי מים (אד"ם הכהן, קול המון הגשם). עד יך כי לבי עד לא נפשי נפחה לך ינהו יערגו איש בם קרחה (מיכ"ל, עוד לבי). הן נפש אין בם כי תערג כי תכל (הוא, התפלה). אך כצמא למים יערג לאשר מכל אדם יעלם (יל"ג, סוד אלוה). לא עוד יערג הדב לדבש ומגד (הוא, הדבר בבהמות יער). קולו (של האריה) כרעם ישמע ברות לדם יערג כצמאון למים (הוא, דוד ומיכל ד). אך עיני אחד בהם כשנת לא נעצמו הוא שמה הגבור נפשו לקרב ערגת (הוא, מלחמות דוד בפלשתים ב, קי שפי, 23.

ב.*עָרַג, רק ביני פעו', עָרוּג, עֲרוּגִים.—מסדר בַּעֲרוּגָה: ענה זוקקי זמני חגים החשובים כגנה ערוגים (רסע"ג, Monatsschr. 1893, 513). וככבים וגלגלים ערוגים בצדק על מסילותם נהוגים (רה"ג, סד"מ וש"ס 11, קבול' קונטרס').

עָרַד[1]

עָרַד[1], ממנו *עָרַד, עָרָד, *עָרוֹד.

*עָרָד, ש"ז,—כמו עָרוֹד, ואמר הפיטן: זכור יושב נגב בלי עול כערד (זכור אים, יול' שבת זכור).

*עָרַד, פ"י,—כמו טרד, גרש, verjagen; chasser; to drive away: ויולד לחנוך את עירד וגומר אריב"ל כולן לשון מרדות הן עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מותן אני מן העולם (מד"ר ברא' כג). — וכספהמ"א: ועושין מחיצה בין השדה ליע' בשביל שאם יצאו חיות ערודין מן היער כדי שירעו באותה הרחקה שיש מן המחיצה ליער (כגמ"כ ב"ב נו.).

עַרְדָּל, ש"ז, מ"ר עַרְדָּלִים, ערדלין[2].—מנעלים של עור או צמר וכדום' שלובשים מתחת להנעלים: ערדלין אין בהם משום כלאים (רב פפא, ביצה טו.). —ומ"ז *עַרְדָּלַיִם, כמשמ' נעל של גומי שנועלים אותו על הנעלים,—רגיל בדבור ובספרות החדשה.

א.עָרָה

א.עָרָה, ממנו א.עָרָה, *עַרוּי.

א.עָרָה, קל לא נמצא.

—פע', עֵרָה, תְּעַר, יְעָרוּ,—עֵרָה הם וכדומ', שפך המים שבכד, שפך נוזלים, יצקם לכלי השני, übergiessen; verser; to pour out: ותרד (רבקה) העינה ותמלא כדה ותעל וכו' ותמהר וַתְּעַר כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב (בראש' כד יו-כ).—עֵרָה את הארון, הריק אותו מן הכסף שבתוכו: כעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכו' וִיעָרוּ את הארון (דהי"ב כד יא).—ובהשאלה, עֵרָה את נפשו של פלוני, שפך אותה מקרבו, המיתו: כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי אל תְּעַר נפשי (תהל' קמא ח).—ובתו"מ: עירה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומ' ה ד). עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים יצא (סוכ' ד ט). המערה מכלי אל כלי אח

---

1) [כערב' עַרַד a), ברת.]—2) [כך הגרסה בדפו' וכר"ת, ועוד. והערוך גרס: עדילרין. וברש"י: ערדילין, וכן בכ"י מינכ'. ועי' הערת ד"ם.]

a) عرد

שעירה ממנו מותר ואת שעירה לתוכו אסור (ע״ז ה ז). אחד שבישל בו (בכלי נחשת) ואחר שעירה לתוכו רותח (זבחי׳ יא ז). נפל לתוכה (לצלוחית) משקין זמי פידות יערה וצריך לנגב (פרה ט א). המערה מכלי לכלי ונמצא שרץ בתחתון העליון טהור (טהר׳ ד ז). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים וכו׳ ר׳ יהושע אומר בין כך ובין כך ישבר או יכפה אבל לא יערה (מקוא׳ ג ז). והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הדבה ר׳ עקיבא מכשיר (שם ג ג). בראשונה היו אומרים היושבת על דם טוהר היתה מערה מים לפסח וכו׳ (נדה י ו). המערה מתם לחם ומצונן לצונן ומחם לצונן טהור מצונן לחם טמא (מכשירי׳ ה י). אין מערין בכברה בשבת (תוספתי׳ שבת יז ג). מודים חכמים לר׳ יהודה בזמן שהצלוחית ביד תינוק ותנוני מערה לתוכה שמן ונפלה ונשברה שחייב על השמן ופטור על הצלוחית (שם ב״ב ה ג). בימינו היה שוחט ונותן הסכין לפניו אומ׳ לזה שעומד בימינו מקבל בימינו ומערה בשמאלו מזה באצבע הימנית (ר׳ יהודה, שם זבחי׳ א ט). מלא רלי לשתות חשב עליו עד שלא הגיע למים ועדה צריך לנגב אם משהגיע למים חשב עליו מערה ואין צריך לנגב (שם פרה ה ז). מהו ליתן תבלין מלמטן ולעדות עליהן מלמעלן ר׳ יונה אמר אסור וכו׳ אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח (ירוש׳ מעש׳ א י). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה למה משום וכו׳ שמא ישבת ויעדה (שם שבת ג א). מהו לערות מן הקילות א״ר חנניה בריה דר׳ הלל מחלוקת ר׳ יונה ור׳ יוסי (שם ג ג). גוי תופש כפי הנוד וישראל מערה (שם ע״ז ה י). א״ל ר׳ ירמיה כך הורה רבי אמי הלכה למעשה ממלאן מים שלשה ימים ומערן ואמר רבא צריך לערן מעת לעת (שם נבלי׳ לג.). היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת וכו׳ ומערה בכלי חול וכלי חול מתקדש (מד״ר שמות טו). ונתת מהודך במערה מכלי לכלי (שם במדי׳ כא).—ושכבת זרע: אמר לה (לאשתו) על מנת וכו׳ שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתובי׳ ז ה).—וגחלים: בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב וכו׳ בכל יום חותה בשל ד׳ קבין ומעדה בתוך של ג׳ קבין וכו׳ (יומי׳ ד ד). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך ותתה יהד ועירן לתוך של זהב (תמיד ה ה).—וכסהמ״א: ותשתי כל הכוס עד שתעדו כל הכוס (ר״י קרא, פי׳ איכה, ד״ת, כב). וחבית שאין מכניסו לקיום ועידו ממנו יין והדיתוהו (ר״ת, סו״ת עו ג). המערה כד של שמן תרומה ה״ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב״ס, תרומי׳ יא טו). אם עירה היין מכלי אל כלי נותן שמריו לתוכו (הוא, מכירה יח ח). ישראל הבא לערות כלי גדול מלא יין אסור לומר לעובד כוכבים לכתהלה לסייע לעדותו (מרדכי, ע״ז תתמז). כל זה לא איירי אלא בשלא עירה הלוקח את היין לתוך כליו אלא הניחו בתוך כליו של מוכר אבל אם עירהו לתוך כליו וכו׳ (טוחו״מ ה, מכירה כל). יש להסתפק אם צריך לערות על הידים ג״פ להעביר הרוח הרעה (הלבוש או״ח, כט״י ד טו). אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהם מכלי ראשון (שם שבת שיח י). — ובהשאלה: כאדם שהוא מערה מפי החבית כך הייתה מערה לנו את המצות (והזהיר שמות לג יתרו).—ואמר המשורר: יוקשי בהתורתי כפלין וצער יערב לך שיחי ונפשי אל תעד (ר״י אבן אביתור, ארשת שפתי). את דם זה כדם זה לעדות הלכה למשה מסיני את המלא ברית כתורות מלא אחרי יי׳ (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). אהזה היםה בעדות ים מימיהו (אד״ם הכהן, תלוס עובר).—*ובמשמ׳ הסיר: ומאימתי התחלת מרתין אמר רב אבין משיערה מעפרתו הימנו (שבת ע:).—והריק, ואמר הפיטן: טוב עדה מנצלת עגלה גוי מפצלת טלאיו סך בכחוצלת אני חבצלת (משולש בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יולי׳ ב פסח). חרב תעד מתוך תער ותעביר תער על גו נבלים (ר״י הלוי, יבשו אלי, קונטי׳ הפיוטי׳ יז).

—נפעי, נֶעֱרָה, יֵעָרֶה, — נֶעֱרָה המשקה מהכלי וכדומ׳, שֻׁערוהו ממנו, ובהשאלה, נֶעֱרָה על פלוני רוח ממרום, בא עליו רוח הקדש, עברה משמים: עד יֵעָרֶה עלינו רוח ממרום (ישעי׳ לב יה).

—הפעי, הֶעֱרָה,—בהשאלה, הֶעֱרָה נפשו לַמָּוֶת, מסר את עצמו למיתה: תחת אשר הֶעֱרָה למות נפשו ואת פשעים נמנה (שם נג יב).—ובתו״מ: מניין שהוא זקוק להעדו׳ וכו׳ הכל מודין בשבע הזאות שלמטן שהוא צריך להעדות דכתיב וכו׳ (ירוש׳ יומי׳ ה ה). לפי שהערו ישראל נפשם למיתה בגלות במה דתי׳ וכו׳ (מד״ר במדי׳ יג). — ובסהמ״א: דרך ארץ עשתה שלא הערתה תוך המעין סה שהותיר אליעזר (חזקוני. פי׳ בראשי׳ כד כ).

ב.ערה[1]), ממנו ב.עָרָה, עֶרְוָה, עֶרְיָה, *הַעֲרָאָה.

ב.עָרָה, קל לא נמצא.

—הפעי, הֶעֱרָה,—הֶעֱרָה את גופו, גִלָּה אותו, עשהו ערֹם, : entblössen; mettre à nu, dénuder; to lay bare ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הֶעֱרָה והוא גלתה את מקור דמיה וגו' וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה כי את שארו הֶעֱרָה עונם ישאו (ויקר' כ יח-יט).—ובתו"מ, מהזדווגות זכר לנקבה, הערה באשה, הֶעֱרָה את אשה, עשה הערָאה, הכנים ראש העטרה [2]) : אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). המסלסלת בבנה קטן והערה בה בית שמאי פוסלין (תוספת' סוט' ה ז). ואם שכב ישכב לרבות שתי שכיבות אם שכב ישכב לרבות למערה (ספרא "מצורע פרק ז). הערו בה עשרה בני אדם ואחד גמר את הביאה כולהו בסקילה (ירוש' כתוב' ג ו). המערה בזכור מהו בזכור משכבי אשה כתיבא אלא המערה בבהמה מהו (רבינא, יבמ' נד:). תני רב יוסף שהכל הערו באמו (של גלית) (סוט' מב:). אם לא שכב איש אותך לרבות המערה אותה מכל צד (מד"ר במדי ט).—ובספהמ"א: המכנים ראש העטרה בלבד הוא הנקרא מערה מלשון את מקורה הערה (רמב"ם, אסורי ביאה א י). אין העדים נזקקין לראות המנאפים שהערו זה בזה (שם יט).—ובמשמ' העקרית, גלה: ולו נמצאה עמי יכלת להערה מגורי לבבי (רה"ג, JQR., NS. I, 233).

—פעי, עֵרָה, יְעָרֶה, עָרוּ, מקי עָרוֹת,—עֵרָה את הדבר, גִלָּהוּ, עשהו ערֹם, שיראוהו: ושפח יי' קדקד בנות ציון ויי' פתהן יְעָרֶה (ישעי' ג יז). ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר עֵרָה [3]) מגן (שם כב ו). קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה עֵרָה (צפני' ב יד).—ובמשמ' עשהו ערֹם, עקר והחריב: זכר יי' לבני אדום את יום ירושלם האמרים עָרוּ עָרוּ עד היסוד בה (תהל' קלז ז). מחצת ראש מבית רשע עָרוֹת יסוד עד צואר (חבק' ג יג).

[1]) [כך בכנעני (Lidzb. 345), ובערבי: ערי = היה ערום.]

[2]) [העורך חבר את זה עם פעי' מן ג.ערה, אבל מן יבמ' (נד.) מוכח שזה מן ב.ערה, וז"ל: אמר עולא מנין להעראה מן התורה שנאמר וגו' את מקורה הערה, ע"כ.]

[3]) [בתי': דבקו, מן ג.ערה; ועי' רד"ק.]

—ואמר הפיטן: פלגי סוף זכרה בערו יסודיה פחד חטא שילה תבף סודיה (ר"א הקליר, שבת קודם מגי, קינ'). הזכר לערים נוה נארו צרים אשר חומות ערערו ועד היסוד ערו ערו (אליהו מרעי, יוצ' שבת זכור). ורע מרעים ועם לא בינות ערו יסודותיך והרסו כל פנות (ייי' אלהים, יוצ' שבת הפסקה ג). העביר המונו וערה גאונו וביומינו (ייי' יגוני קרלוני, סחרי לוי"ג).—ואמר המשורר: פזורימו תקבץ מעילם ומשנער בבוא לפניך תפלת הערער רציץ שטנים האמרים ער ער בתק מריקי אבה מתער (ר"י אבן אביתור, אהפת ספסי). היום בקרב מועדי אל שאגו האמרים להם ערו ערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). וישתומם המלך בראות פני הנער ערו כל מעיניו לבו ורוחו נפעמו (שלום הכהן, כיר דוד 48). ותרע עין שאול בדוד וקנאתו ערה (שם 87).

—התפ', התערה, תתערי,—ערה את עצמו: שישי ושמחי בת אדום יושבתי בארץ עוץ גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכ' ד כא).—ואמר המשורר: שבט בני או כוס עליכם עברה אל תשכרו בה עוד ואל תתערו (רסב"ג, בימי יקותיאל). יומם חתמו למו בגד ילבשו בלילות יתערו לא יתבששו (יל"ג, בירם בלילה).—*ובמר הפע', עשו הערָאה: ממאה ערלות גוים שנתערו בה (בערפה) כל הלילה (ר' יצחק, מד"ר רות ג).

—הפעי, *הֶעֱרָה, הֹעֲרָה,—הערה היסוד, ערו וגלו והחריבו אותו, ואמר המשורר: היום יסוד היכל פנימי הוערה היום בתוכו מוקדים בערו (רסב"ג, בימי יקותיאל).—והוערת, ואמר המקונן: וערו ערו עד היסוד הוערת ותמור עוז וזמרת קנים עליה נחרת (ר"א הקליר, איכה ישבה הבבלת, קינ').

ג.ערה, ממנו ג.עֵרָה.

ג.עָרָה, קל לא נמצא.

—התפ', התערה,—מתערה, דבק, ובהשאלה, משריש [1]): ראיתי רשע עריץ ומתערה באזרח רענן ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא (תהל' לז לה-לו).—ואמר המשורר: בהם צדיק נדכה ונבאה ורשע מתערה ומתגאה (ראב"ע, חי בן מקיץ). לגן רענן ומתערה באי צביה שם תשמעי קול קורא כי הנני בא (ב"יי גוטלובר, לגן רענן, ו, פרידלנדר 4).

—פעי, *עֵרָה, עירה,—חבר והדביק: עירה כל הפרשה כולה (ספרא קדושי' פרק ה). אבל עי' ב.ערה, הערה.

[1]) [כך רש"י. וראב"ע גזרו מן ב.ערה.]

—פעי, *עֹרָה, רק בינ׳ מְעֹרָה, מעורה,—דבוק ומחֻבר: אוכל שנפרס ומעורה[1]) מקצת ר׳ מאיר אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו (טבול יום ג א). יהוּד של האנה שנפשח ומעורה[1]) בקליפה רבי יהודה מטהר וחכ״א אם יכול לחיות תבואה שנעקרה ומעורה אפילו בשורש קטן טהור (עוקצ׳ ג ח). בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה (רב קטינא, יומי נד.). מהו כמער איש ולויות אמר רבה בר שילא באיש המעורה בלוייה שלו (שם נד:). השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות לאכלן בחלב ר׳ יעקב אומר אם היו מעורות[2]) בגידין אסורות (בילי ז.). גדלדלה בבר ומעורה בטרפשי׳ מהו (ר׳ זריקא, חולי׳ מו.). האבר והבשר המדולדלין בבהמה ומעורין בחוט השערה יכול יטמאו טומאת נבלה ת״ל וכו׳ (שם קכז:).—ובסהמ״א: ואת האבר המדולדל בלומר שנתתך ממנה אבר ומעורה במקצת (רגמ״ה, חולי׳ עג.). אכל ביצה מעורה היא באשבול (תוספ׳ תמורי׳ לא.). השתחוה לחצי דלעת ותצי האחר מעורה בו הרי זה אסור מספק שמא זה החצי כמו יד לחצי הנעבד (רמב״ם, עכו״ם ח ג). ואח״ב פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (הוא, מ״ס וכ״ר, טו). — ואמר המליץ: ומה לי על פרישותם ולכם ליחודים במער אש מעורים (פרכסים, לבי מודם, קנן על יד א, 112).

ד׳ **ערד**, ממנו עָרָה.

עָרָה,—ש״נ, מ״ר עָרוֹת: עָרוֹת[3]) על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי׳ יט ז). —ובמשמ׳ מקום גלוי: כי ממערות צוריו האורבים קמו וממערות שיחיו ערות העיר ראו עת ביהודי אחיהו איש נלחמו (יל״ג, אהבת דוד ומיכל, ג).

***עֵרוּב**, עירוב, מ״ר עֵרוּבִים, עירובין,—שה״פ מן ו. עֵרַב, —א) ערבוב, ערבוביה: שתי נשים שלקחו קניהן בעירוב או שנתנו דמי קניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר׳ יוסי, קיני׳ א ד). ערוב מקואות בשפופרת הנוד בעוביה ובחללה בשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא׳ ו ז). אילו ניטלין אחר משיים גידולי תרומה ועירובי תרומה (תוספת׳ תרומ׳ ה ז). על חמץ ברור חייב כרת ועל עירובו סופג ארבעים (ירוש׳ פסח׳ ג א). על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו (ר״א, פסח׳ מג.).—עֵרוּבֵי דברים: כל פרשה זו עירובי דברים מה שאמר זה לא אמר זה (תוספת׳ סוטי׳ ע ז). —עֵרוּב פרשיות: עירוב פרשיות[1]) כתוב כאן וכו׳ (רבי חייא בר׳ יוסף, ב״ק קז.). אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן ליבעי נמי מומחין ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה ל״ל וכו׳ (סנה׳ ג:).—ומ״ר: ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא יש לך קדשים שאינו אוכל בתן פרט לעירובין וליתר ממאה (ירוש׳ ערלי׳ ג א). מה בין עירובין מה בין גידולין עירובין בעיינן הן גדולין כבר בטלו כמה דרבי שמעון מורי לרבנין בעירובי מעשר אכל בעירובי ביכורין בגידולין הן וכן היה ר״ש אומר אין הביכורין אוסרין את עירוביהן וגידוליהן מלוכל בירושלם (שם ביכור׳ ג ג).—ובסהמ״א: קבל ודע כי הדבר הזה שברון לחכמת׳ כי האבן הלא הם יאמרו כי היא מד׳ עירובי הארץ ואם השמים הם כמין האבן הנקראת מגניטים והם מארבעה עירובי׳ קשורם איך יעמדו הם על בלימה (ר״י הדסי, אסה״כ פעד ינ). שהם אומרים כי כל היצורים מארבע עירובים הם (שם יז). דרך ארץ במשמעו והוא עירובו עם הבריות עירוב יפה ומקבלן בסבר פנים יפות עד שאוהבין אותו רבים (ר״י אבן עקנין, ספי׳ מוס׳ ג ג). אחר כך חקר המעורבים מהם העירוב הראשון אשר לא יצא בו אחר מהמעורבים ממהותו וחקר מיניהם (רש״ט פלקירא, ראשי חכמ׳ 84). — ב) *המזון המשמש לעָרב ולחַבר שתי רשויות או שני תחומין או את תבשיל יו״ט ושבת: השולח עירובו ביד חרש שוטה וקטן או ביד מי שאינו מודה בעירוב אינו עירוב ואם אמר לאחר לקבלו ממנו הרי זה עירוב (עירובי׳ ג ג). מתנה אדם על עירובו ואומר אם באו עובדי כוכבים מן המזרח עירובי למערב מן המערב

---

[1]) [רה״ג פרש: כמו מעורב, ע״ב; וכן פרש הערוך.] — [2]) [בירוש׳ גני׳ (עמוד 154), מנֻקד: מְעָרוֹת.]

[3]) [פרש רש״י, וז״ל: לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו רשע עריץ ומתערה באזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילום, ע״ב. וכן פרש רד״ק וגם רס״ג, והחדשים מפרשים: מקומות חשופים וגלויים.]

[1]) [פסוק שהוא מפרשה אחדת נתערב כזו שאינו מקומו (רש״י).]

עירובי למזרח (שם ה). נתנו עירובן במקום אחד ושכח אחד בין מן הפנימית בין מן החיצונה ולא עירב שתיהן אסורות (שם ו י). במה דברים אמורים בתחילת עירוב אבל בשיירי עירוב כל שהוא (ר' יוסי, שם ז ט).—ומ"כ: במה דברים אמורים בעירובי תחומין אבל בעירובי חצירות מערבין לדעתו ושלא לדעתו וכו' (שם ז יא). בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה ב"ק ואמרה וכו' (שבת יד:). את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו וכו' מכאן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה (ביצ' טו:). מאי לאין נכון לו וכו' למי שלא הניח עירובי תבשילין (שם). קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שנאמר וכו' (יומ' כח:). אפילו הלכות עירובי חצירות היה אברהם יודע (בשם ר' נתן, מד"ר בראשי' מט).—ובספה"א: העירוב שעושים בני החצר זה עם זה הוא הנקרא עירובי חצירות (רמב"ם, עירובי' א ז). אין מערבין עירובי תחומין אלא לדבר מצוה (שם ו ו).—ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר יתקנו חוזים (ר"י בר אבון, איסרה אתכם, אזהרי' כג.).—ג) *עֵרוּבִין, שם אחת המסכות במשנה.

°עֵרוּבִי, עֵרוּבִיִּי, ת"ז, נקי' עֲרוּבִית,—של עֵרוּב, מעֹרב ומערבב: לפי זה יאמר בהם שהם צורות עם השמים לא זולת וכמו שביארתי מהתקשרות המציאותיי לא העירוביי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, פט.). הרכבה שכונית במעשה האלדיג'ייא או הרכבה ערובית במעשה התריאק (רפ"ע שפרוט, עין כל, פי' על קאנון א"ס, 5, כ"י ביהמ"ד סכער).

עֲרוּגָה, ש"נ, סמי' עֲרוּגַת, מ"ר עֲרֻגֹת, עֲרוּגוֹת, — א) עֲרוּגַת בשמים וכרום', שורה של אדמה תחוחה שזורעים ונוטעים בה הנטע Beet; plate-bande, carré; garden bed: והנה הגפן הואת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מֵעֲרֻגוֹת מטעה וכו' הלא בגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על עֲרֻגֹת צמחה תיבש (יחזק' יז ז-י). לחיו כַּעֲרוּגַת הבשם מגדלות מרקחים (שה"ש ה יג). דודי ירד לגנו לַעֲרוּגוֹת הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). — ובתו"מ: ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים ארבעה בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלאי' ג א). כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה (שם ב). ערוגות קטנות מקיפין אותן חרדל (רשב"ג, תוספתי כלאי' ב ה). פירות ערוגה זו לכשתבוא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (ר"א בן יעקב, שם תרומ' ב א). ערוגה שמקצתה נמוך ומקצתה גבוה לא יזלף מן הנמוך שבה לגבוה שבה וישקנה (שם, מו"ק א א). ערוגה בין הערוגות שנינו (שמואל, שבת פה:). אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם הזה שהכל מתבשמין בה תלמודו מתקיים (ר"א, עירובי' כד.). אפילו אסר פירות ערוגה זו תלושים יהו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברים וכו' דבריו קיימין (יבמ' לג:). לא תיצת הקנים בלבד אלא אפי' ערוגה קטנה של בשמים ויש לה שם בפני עצמה אינה נמכרת עמה (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ב"ב סט.). שנעשה כביצה המוזרת והיא היתה כערוגה מליאה מים (סנה' פב:). עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת (ריב"ל, מד"ר בראשי' נא). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (ר' אחא בר חנינא. שם ויקר' יח). הוי כנד בקוע שאינו נפתח להכנים את הרוח וכערוגה עמוקה שהיא מחזקת את מימיה (כלה רבתי ג).—ובספר יצירה: שלש מים מרות חקק וחצב בהן תהו ובהו רפש וטיט חקקו כמין ערוגה (ספר יצירה א יא).—ובספה"א: עקר דבר זה כי הערוגה היא הנזרעת תלמים תלמים ואינה נזרעת משרים משרים וערוגה זו שאמרנו יש בכל רוח שני שני תלמים מכל מין ובאמצע תלם קטן טפח על טפח (תשו' גאו' הרכבי תפח). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן הציצים בציציו והערוגות כמיני בשמיהם (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסו' א יב). ויש מזרעוני גינה ורעונים שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא ערוגות קטנות כגון הלפת והצנון וכו' (רמב"ם, כלאי' א ט).—ואמר המשורר: וגלות נעלות וסקות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (לוצאטו, דעה לבי חכמה). כשושנה סוגה נפוצים בערוגה ירצון במחוגה עלי קו בכירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ילך תוכה ערוגה מן ירידת מלאה על נהר אהב נטועה (הנ"ל, נשמה מאשר אתאו). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (רשב"ג, הלא תראה). על

הערוגות תן לך מושב והיה כצלי ההדסים דר וכו׳ ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם כצנות וצלצל (כמצ״ע, התרסים ג יב). ערוגותיו כלי רוקם וחושב משבצים ושושנים יצועיו (הוא, קראני גביר, דיואן קמה, בודלי). רוח לאט רגלה בין הערגות ומלב ההדם גלתה אהבה מסתרת (ר״י הלוי, עין כדיבה). בנחליה הנצו הרמונים ובערוגותיה הזהירו השושנים (ראנ״ע, חי בן מקיץ, איגר 141). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות (גנזי שכטר ג, דודקון 215). בשמיה ערוגות ערוגות יתניב שמחות וישמיד נוגות (שם 235). חיו לריחו שוכני עפר עת יזלו בשמי ערוגתו טורים שנים הם עלי שבעים על רצפת כבוד מנוחתו (עמנו׳, מחברי׳ ד).—ב) *בהשאלה, דפן הריאה: ר׳ יוחנן ור״א דאמרי תרוייהו מקיפים בריאה אמר רבא לא אמרן אלא באותה ערוגה אבל מערוגה לערוגה לא (חולי׳ נ.). — ובספהמ״א: והוא שנמצא היתר בין שתי הערוגות מלמטה או מלמעלה שלא כסדר האונות (ר״מ בן אהכן, לדה לדרך ב א ו). והכרובים פורשי בנפים במדרגת הריאה המרחפת על הלב בשתי ערוגותיה (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו, מא:). — יצד של הזקן: תיקון רביעי של ז״א הם שני ערוגת הבושם המכסי׳ הלחיים הם השערות של הזקן ההולכים באורך משני צדדי הפנים ומכסים הלחיים (ר״ב בר״י אלמכן, עה״מ, בישא דזעיר אנפין כט, קכט.).

א. **עָרוֹד**, ש״ז, מ״ר *עֲרוֹדוֹת, *עֲרוֹדִים, — חמור הבר, פרא Wildesel; onagre; wild ass: מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה (איוב לט ה-ו). — ובתו״מ: החמור והערוד אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי׳ א ו). ר״מ אומר משיכיר בין זאב לכלב ר״ע אומר בין חמור לערוד (בכרי׳ ט:). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתובות בודק בבשרת אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר ערוד (בב חקדא, חולי׳ נט.). פרא למוד מדבר בשם שהערוד גדל במדבר ואין אימת אדם עליו כך וכו׳ (מד״ר דבר׳ ה).—ובספהמ״א: ויש ערוד שהוא ממין חיות והוא חמור הבר (ר״י אלבקאוה, מנוה״מ ב, עבלאו 29).— ומ״ר: ערודות היו נוחרין בירושלם והיו עולי רגלים משתקעין בדם עד ארכובותיהן ובאו לפני חכמים ולא אמרו להם דבר (ר׳ חנינא, ירוש׳ שקלי׳ ח, א). —וַעֲרוֹדִים, ואמר הפיטן: ערודים עם עלים מדו זדו שעולים ענין לא מעלים אחוו לנו שועלים (ר׳ שלמה הבבלי, אוב ישע מאושרים, יוצ׳ א פסח).

ב. *עָרוֹד, עֲרוֹד[1]), ש״ז, — מין זוחל ארסי: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר׳ חנינא בן דוסא אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על החור יצא ונשכו ומת ערוד נטלו על כתיפו והביאו לבית המדרש אמר להם ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא (ברכי׳ לג.). הצב למינהו להביא הערוד ובן הנפילים וסלמנדרא (חולי׳ קכז.). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב לימים יצא ערוד מביניהם (ר׳ הונא בר תורתא, שם). משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו ובו׳ א״ל לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני (מד״ר שמות א).—ובספהמ״א: וערוד בא מן הצב שהוא ממיני השרצים ומן הנחש והב״ה בראו להפרע מן הרשעים (ר״י אלבקאוה, מנוה״מ ב, עבלאו 29).

עֶרְוָה, ש״נ, סמי׳ עֶרְוַת, עֶרְוָתְךָ, עֶרְוָתֵךְ, עֶרְוָתוֹ, עֶרְוָתָהּ, עֶרְוָתָן, מ״ר *עֲרָיוֹת[2]),—א) עֶרְוָה באיש או באשה, המקום שאדם מתביש להראות, בפרט אבר הזכרות והנקבות, Blösse, Scham; nudité; nakedness, pudenda: וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה וירא חם אבי כנען את עֶרְוַת אביו וכו׳ וילכו אחרנית ויכסו את עֶרְוַת אביהם (בראשי׳ ט כא-כג). ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה עֶרְוָתְךָ עליו (שמות כ כו). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר עֶרְוָה ממתנים ועד ירכים יהיו (שם כח מב). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות עֶרְוָה אני יי׳ עֶרְוַת אביך וְעֶרְוַת אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה עֶרְוָתָהּ עֶרְוַת אשת אביך לא תגלה עֶרְוַת אביך הוא וכו׳ עֶרְוַת בת בנך או בת בתך לא תגלה עֶרְוָתָן כי עֶרְוָתְךָ הנה (ויקר׳ יח ו-י). ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את עֶרְוָתָהּ והיא תראה את עֶרְוָתוֹ חסד הוא (שם כ יז). ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה עֶרְוָתֵךְ ואשבע

---

1) במדה״ג שכטר, סוף וישלח, מנקד: עֲרוֹד.
2) [כאלו מן עֶרְיָה.]

לך (יחזק׳ יו ח). יען השפך נחשתך ותגלה עֶרְוָתֵךְ בתזנותיך וכו׳ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך וכו׳ וגליתי עֶרְוָתֵךְ אלהם וראו את כל עֶרְוָתֵךְ ושפטתיך משפטי נאפות (שם לו-לח). לכן נתתיה ביד מאהביה וכו׳ המה גלו עֶרְוָתָהּ (שם כג ט-י). ותגל תזנותיה ותגל את עֶרְוָתָהּ ותקע נפשי מעליה (שם יח). ונגלה עֶרְוַת זנוניך (שם כט). והצלתי צמרי ופשתי (שנתתי) לכסות עֶרְוָתָהּ ועתה אגלה נבלתה לעיני מאהביה (הוש׳ ב יא-יב). — עֶרְוַת אִמְּךָ, בדבור של חרוף: הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת עֶרְוַת אמך (ש״א כ ל). — ובהשאלה, עֶרְוַת הארץ, מקום החרפה שלה, שדרך שם קל להאויב לבוא בה: מרגלים אתם לראות את עֶרְוַת הארץ באתם ויאמרו אליו לא אדני וכו׳ לא היו עבדיך מרגלים ויאמר אליהם לא כי עֶרְוַת הארץ באתם לראות (בראש׳ מב ט-יב). — ובכלל, חֶרְפָּה: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת עֶרְוַת מצרים (ישעי׳ כ ד). חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הזילוה כי ראו עֶרְוָתָהּ (איכ׳ א ח). — עֶרְוַת דבר, דבר מגנה, כִּעור: והיה מחניך קדוש ולא יראה בך עֶרְוַת דבר ושב מאחריך (דבר׳ כג יד-יה). כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה עֶרְוַת דבר וכתב לה ספר כריתת (שם כד א). — ובתו״מ: האיש (היוצא להתלות) מכסים אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מלאחריה מפני שכולה ערוה (ספרי דבר׳ רכא). א״ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי א״ר יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה (ברכ׳ י.). טפח באשה ערוה וכו׳ [1]) (ר׳ יצחק, שם כד.). קול באשה ערוה[1]) (שמואל, שם). שער באשה ערוה[1]) (רב ששת, שם). לבו רואה את הערוה מותר (שם כד:). אר״א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה והכתיב ותהרין ב׳ בנות לוט מאביהן אר״ח שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שנייה (מד״ר בראש׳ מה). שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (מד״ר איכ׳, דרכי ציון). ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ומכחלות עיניהן כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים

[1]) [פרשו שם אפילו באשתו ולקריאת שמע, כלו׳ שאסור לקרא קריאת שמע אם הוא מגלה לעיני הקורא.]

(פדר״א כב). קיבל עליו מורידין אותו לבית הטבילה ומכסהו מים עד מקום הערוה ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות וכו׳ (מסכ׳ גרים א, קירכהיים). — ובסהמ״א: דוקא יושבת כדי שיהיו פניה שלמטה כבושות בקרקע וערותה מתכסה ואינה נראה (ר״ח, חולי הגאו׳ א, כספס׳, לוין 25). ועשה את הערוה לזכר ולנקבה כדי להשתמש כמשגל ולהוריע ולהוליד (ר״ש דונולו, תכמוני א, סג:). לאחד חתכו אבן מערותו וכשגדל בקש לקחת אשה ונתן החכם עצה שלא יתנו לו (ספי׳ חסידים תתתתסיא). כי באשר יראה הערוה יכיר אם הוא בעל מלה או איש אשר לו ערלה (ר״י זבארה, שעשוע׳ יב, דודסון 134). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין עקרי הירכים (ר׳ תנחום הירושלמי, ספר המספיק, הקדמ׳, בכר 8). — גב הערוה: כשתראה השתן במראה הדם דע כי ניתק גיד בכליות או במקום השתן ויש לו כאב בגב הערוה[1]) (ר״י זבארה, מלחמת השכן ז, שעשוע׳, דודסון 172). — *ובמשמ׳ אשה האסורה על גבר מטעם של שאר בשר: איזהו מעות שאינו יכול לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר (ר׳ שמעון בן מנסיא, חגי׳ א ז). כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה אסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ב ג). אמרו להן ב״ש (לבה״א) התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל וכו׳ (שם טו ג). הכל מודין באשת אחיו וכו׳ קנה בה ערוה היא וערוה פוטרת צרתה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ סוט׳ ו ב). היו יושבין ומחשבין איזו ערוה חמורה (ר׳ אלעזר, מד״ר דבר׳ ב). — ובמשמ׳ זנות: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (ר׳ עקיבא, אבו׳ ג יג). האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו׳ קנס קנסו בה שתהא בודקת יפה וכו׳ מריח ערוה נגעו בה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ יבמ׳ י א). גיחזי אדם גדול בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים עין צרה ופריין בערוה וכו׳ (שם סנה׳ י ב). שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגידרו עצמן מן הערוה הדא אמרת שאנשי מזרח גדורים מן הערוה (מד״ר בראש׳ ע). אמר הקב״ה אתם להוטים אחר הערוה חייכם שאני מביא עליכם אומה שאינה מבקשת מכם לא כסף ולא זהב (שם אסתי׳, ויפקד המלך פקידים). — דבר עֶרְוָה, דבר שבעֶרְוָה: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה (גיטי׳

[1]) [דורסון סובר שצ״ל: גרב בערוה.]

פ י). שנייא היא שאין אדם עושה בדבר ערוה (ירוש' פאה פ ג). הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים (גיטי' ב:). — ומ"ר עֲרָיוֹת: אין דורשין בעריות בשלשה (חגי' ב א). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואות לאחיו וכו' (יבמ' א ב). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (שם ג). כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות (גיטי' ח ו). מלמד שכל העריות קרויות טומאה (ספרא אחרי פרק יג). יבמה יבא עליה שומע אני אפי' באחת מכל עריות האמורות בתורה הכתוב מדבר (יבמ' ג:). מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ריב"ל, מד"ר ויקר' כד). —ובמשמ' זנות: ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שהן חשודין על העריות (ע"ז ב א). גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן תפורש מהן על אחת כמה וכמה (מקבל שכר) (מכו' ג טו). המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות (תוספת' גיטי' ד (ג) ג). כל הנותן עינו בכוסו עריות כולן רומות עליו במישור (ר' אמי, יומ' עה.). רוב עובדי כוכבים פרוצים בעריות וכו' אין אפוטרופוס לעריות (כתוב' יג:). — ובסהמ"א: כל מי שהוא להוט אחד בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו (רס"י, ברא' יט לג). — גלוי עֲרָיוֹת: על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים (תוספת' פאה א ב). על שבע מצות נצטוו בני נח וכו' ועל קיללת השם ועל גילוי עריות (שם ע"ז ח ד). ירושלם בבנין הראשון מפני מה חרבה מפני עבודת זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה (שם מנח' יג כב). ויושיען (את בנות יתרו) וכו' דבר של גלוי עריות באו לעשות עמהן (מד"ר שמות א). ועי' גלוי. —ומ"ר "עֲרָיִים, עריין, ואמר המליץ: ורוב שתית היין ישבר עצמותיך בעריין ותמור תאות המשגל ישים אותך בשגל (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ה, מט.).

*עֵרוּי, עירוי, ש"ז, —סה"ס מן א.עָרָה: מהו ליתן תבלין מלמטה ולערות עליהן מלמעלה ר' יונה אמר אסור ועירוי[1] בכלי ראשון הוא[2] (ירוש' שבת ג ג). כל גרמא אמר שאסור שפעמים שישראל מרפא ידיו ונמצא כל העירוי מחמת הגוי (ר' שמואל, שם ע"ז ה י). —ובסהמ"א: שאין העירוי דרך פליטה (ראב"ד, תמים דעים יח). ערוי נמי לא מפליט אלא כדי קליפה (התרומה, סבת כלד). לפי שהן מתקררין בעירויין (ר"נ על הרי"ף, שבת כ.). כיון דלהרבה פוסקים ובראשם הרשב"ם וכו' עירוי אין מבשל בלל (ר' חיים בר' נתן נטע, קונטי' אבן הטועים 2). אינה סרה (רות רעה) מן הידים אלא בעירוי דוקא ולא בשכשוך (הלבוש או"ח, כע"י ד יב).

1) [בגנ' מנקד: וְעָרוּי.] – 2) [בלומ' כמו בשול.]

עָרוּךְ, עָרוּךְ, שות"ז, נקי עֲרוּכָה, מ"ר עֲרוּכוֹת. — א) מי שמוכן, מה שמסודר בסדר הגון: בעם עצום עָרוּךְ מלחמה (יואל ב ה). —ובתו"מ: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעוני' מפני שהן עושי' היהן חיתין ועיינין ואין אם היה לשונו ערוך מותר (ירוש' ברכ' ע ד). עשיתם שלחן אני מציל אתכם מן הערובה[1]) ואערוך לפניכם שלחן לע"ל (מד"ר שמות ג). —ובסהמ"א: ויאמרו עשירי ארם אל פסילו הנה לך ספינה ערוכה בים ללכת לדרכה המלט ארץ יהודה (יוסיפון רכה). — ואמר המשורר: משה בשירה ערוכה ישורר מי כמכה בצאתי ממצרים (ראב"ע, אחי שמעו). ויצאנו אלי גנות ערוגות ערוכות בה כמו טורי מגלה (גנזי שכטר ג, דודסון 213).—*לִמּוּד, תלמוד עָרוּךְ: לימוד ערוך הוא בידינו שהשבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (רב נחמן, ביצ' לד:). תלמוד ערוך הוא בפיו של ר' יוחנן הא מני אדמון הוא (שבוע' מ:). — שלחן עָרוּךְ: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע ובשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר וכו' (ר' יוסי בר יהודה, שבת קיט:). — "שם של ספר הלכות לר' יוסף קרו. ועי' עֲרָךְ. —ב) "שם לִמְלוֹן, כמו הֶעָרוּךְ של ר"נ מרומא ובדומ': עד שעמד חיוג ז"ל ומצא ערוך שעשאו חכמי לשון ישמעאל ללשונם וקרא אותו ולמד דרכיו ועשה בן ללשון הקדש (ר"ש פרחון, מחב', פתח). נתבונתי לעשות ערוך ובכל ערך וערך אדבר בו כל צרכו (שם, הקדמ'). כל זה אוסיף בזה הערוך (שם). הערוך הזה וכו' (שם, בסוף הספר).

עָרוֹם, תוא"ז, מ"ר עֲרוּמִים, —מי שיש לו עָרְמָה, שיודע לרמות בני אדם בחכמה ודעת, שלא ירגישו בו, תכם

1) [הגיהנם שנאמר ערוך מאתמול (מ"כ), ועי' עֲרֵבָה.]

שיודע להזהר. hinterlistig, gescheit; rusé, prudent; crafty, sensible, במשמ' רמאי: והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עשה יי' אלהים ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשי' ג א). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה (איוב ה יב). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (שם טו ה).—ובמשמ' חכם, פקח: אויל ביום יודע כעסו וכסה קלון ערום (משלי יב טז). כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת (שם יג טז). חכמת ערום הבין דרכו (שם יד ח). פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו (שם טו). נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו דעת (שם יח). ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו (שם כב ג).—ובתלמו': חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוטי' ג ד). לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה (אביי, ברכ' יז.). אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן (ר' יוסי ברבי חנינא, סוטי' כא:). אדם ובהמה תושיע ה' וגו' אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן בבהמה (רב יהודה אמר רב, חולי' ה:).—ואמר המשורר: מלל ערום אלי שמעו תאכלו מן העץ ולא תגועו (ראב"ע, אזהרות אל).—*שכל ערום: אמנם השכל הערום יעיין ויחפש (ר"י עמדין, מגדל עוז, קו.).

ערום, ערם, ת"ז, נק' ערמה, מ"ר ערומים, *ערומות,—מי שאין כסות לגופו, שאינו לבוש, nackt; nu; naked. והיו שניהם ערומים ולא יתבששו (בראשי' ב כה). ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). ויאמר יי' באשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים וגו'. כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וגו' (ישעי' כ ג-ד). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה ביום הולדה (הושי' ב ה). ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמוס ב טז). אילבה שילל וערום אעשה מספד בתנים (מיכ' א ח). ערם יצאתי מבטן אמי וערם אשוב שמה (איוב א כא). כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט (שם כב ו). ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה (שם כד ז). באשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא (קהל' ה יד). — ובהשאלה, הדבר ערום לפני פלוני, שהדבר אינו מכסה ואינו נסתר מעיני פלוני: ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון (איוב כו ו).—ובתו"מ: ומפרישין אותו (את הדמאי) ערום בין השמשות וגו' (דמאי א ד). האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה (סוטי' ג ח). האילם והשיכור והערום והסומ' ובעל קרי לא יתרומו (ירוש' תרומ' א ו). תיפתר שהיתה אשתו של עם הארץ יושבת עליו ערומה (ר' יסא, שם חגיג' ב ז). האוחז ס"ת ערום נקבר ערום וגו' אימא ערום בלא אותה מצוה (שבת יד.). רצונכם לראותה (את ושתי) אמרו אין ובלבד שתהא ערומה (מגי' יב:). שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות ועושה כהן מלאכה בשבת (שם). אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכין ערומים בשוק שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום (יבמ' סג:). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת וגו' אמרו חכמים ימות וגו' ואל תעמוד לפניו ערומה (סנה' עה.). ומה חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים בלבושיהן עאכו"כ (שם צ:). ותקראן לעם לזבחי אלהיהן רבי אלעזר אומר ערומות פגעו בהן (סנה' קו.). כיון שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום ומבשרך לא תתעלם (מד"ר ויקר' לד). הנכנס לבית הערומים חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות מבין הערומים (מסכ' תפילין, קירכהיים).—ובסהמ"א: מעשה בר' עקיבה שהיה מהלך בין קברות ופגע באדם אחד ערום ושחור בפחום (גנזי שכטר א, גינצבורג 238).—*ובלא הרבה בגדים: המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי (כתוב' ו ה).—ובהשאלה: ומכספינו ומחמדינו אנו ערומות מהם וקלופים כבצל הנקלף (מד"ר בראשי' לה). נכנס (דוד) למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצוות (ספרי דבר' לו).—ובסהמ"א: ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה (ראב"ד, אמו"ר 35). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה (רש"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ד 7). ויועיל עוד למען דבר בלשון נקייה אם בוא יבוא לידנו ענין אשר לא ניתן להאמר ערום באשר הוא (חנניה כהן, רוח חדשה מג).—ואמר המשורר: ויולד אנוש ערם וילך ונפשו מעמל תבל ערמה ויעזב כל פקדתו לאחר ולא ישא ביום לבתו מאומה (רמב"ע, חרדה לבשה תבל). כך ולי בי ממך אני יד אל תרפי מערום שבל ובמדו בשתי תחפי (ראב"ג, האדיר אל).

°עָרוּם, עירום, ס"ז, — סה"פ מן עֵרֹם: ובערוך [ערך כותש] פי' אם [הנופות] מסתכבין זה על זה ומערבין זה עם זה אסור וכו' סיהו קשיא דכי האי גוונא מיקרי עירום וכו' ועירום דקשיא לא קשיא מירי דעירום מיקרי על ידי ארם כותש מעצמן (ר"י בן מלכי צדק, כלאי' ה ג).

עָרוּץ[1], ס"ז, סמ' עָרוּץ[2]: מן גו יגרשו יריעו עליסו כגנב בַּעֲרוּץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים (איוב ל' ה-ו). —ואמר הפיטן: סימן שני למשולה כערוץ למדחפת איש שעיר (רסע"ג, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאונ' קדמונ' ג, 15). הופע יי' הגלה בערוץ שגבך והט אזנך (הוא, גוף ספר הגלוי, סעדיאנה, סכטר 6). —ובמו ס"ס: בסור אלוה ירוץ אז לשער היסוד סגן וראש בית אב ערוץ לשמע טוב מגלה סוד (הוא, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמונ' ג, 15). —כערוץ יקהת לחיך עת כי תשחקי ירד הנעם לשבון משמים (יל"ג, מנה א, 5). —ונקי' עֲרוּצָה, ואמר הסליין: לתת גדר למחסיה הפרוצה לשומה בקדם נוראה וערוצה לעזר שונה העשק והמרוצה (קטע מזמן הגאו', סעדיאנה 66). והוא פעל עומר מענין עריץ כלומר תהיי ערוצת (רד"ק, ישע' מז יג).

*__עֵרוּר__, עירור, ס"ז, —סה"פ מן עוֹרֵר: ולא יעורר על מתו אי זהו העירור מזכירתו בין המתים (ירוש' מו"ק א ה).

°עֵרוּת, עירות, ס"נ, —שקירה וערֵנוּת, Wachsamkeit; vigilance: תמורת שחוק בביה תמורת הרהור מחשבה שמחת הלב תמורת שינה שקירה הוא עירות (ר"ם זוכולו, תכמוני ה, ענ.).

ערטל[3], ממנו °עַרְטִיל, °עַרְטִלַאי, *עִרְטֵל.

°עַרְטִיל, ת"ז, —עָרוֹם, בלא לבוש: פתאום ראיתים במקום הריח שליה רע וערטיל[4] יטיל (אבא מארי, מנחי קנא', ספר הירח, הקדמ', 122). עוד מעט ונשאר הרור נעור ורק שליה וערטיל[4] סעט סעט מתנונה והולך קמא קמא בטיל (ר' קלונימוס, אבן בחן, סג.).

[1]) [המחבר לא פרש ערך זה, וע"פ פרושו כערך עָרַץ יש לפרש: נורא, שעורצים ונבהלים מפניו. וכן ראב"ע והחדשים, ושאר מפרשינו פרשו מלשון שכר ונקיק.]

[2]) [לדעת רד"ק בשרשיו גם הנפרד עֲרוּץ, כמשקל גְּבוּל.]

[3]) [מן הארמ'.]— [4]) [מן הארמ' (סוטי' מ:);]

°עַרְטִילַאי, ס"ז, מ"ר עַרְטִילָאִים, —אדם ערום, ריק ופוחז: מעשה היה כשני בני אדם שהיו שונאים זה לזה והלך האחד והשחיד ערטילאי אחד שיוציא לעז על בתו של חבירו שקדשה (מרדכי, קידוש' תקסט). והשותים בזמן הקבועי' עם אזהכי' וידועים ועם חסידים וצדיקי' ולא עם ערטלאים ורקים כי היין יוסיף חכמה וכו' (ספ' אורחות לדיקים, שער השמחה, כז:).

*__עִרְטֵל__, פ"י, —עשה שיהיה ערום ומגלה: לעתיד לבא הקב"ה סערטלו (את השמש) ומהשהקו ומנרתקו וסלהט אותו ברשעים (ר' נתן, מד"ר קהל', וזרח השמש). —ואמר הפיטן: דב'ר קדשי ערטל וקרבני נבטל ותמידי ניטל (אלהי אזכרה, יוה"כ, כ"י בריטי' מוז').

—התפ', *הִתְעַרְטֵל, נתערטל, —נעשה ערום: וידעו כי ערומים הם אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (מד"ר בראש' יט). בא ליכנם לתיבה והיו רגליו מתערטלות[1]) (ילקו' איוב כו). —וכסהמ"א: הלא דבר ידוע לכל ומפורסם שכבר נתערטלו הנפשות מן הגוף המת והניחוהו לרקבון (רמב"ן, שער הגמול, בסוף). ונקרא צבור תבואה שנדושה ערימה כמו ערמת חטים וכו' ע"ש שנתערטלה מן הקשים (רס"פ, יריעות שלמה א י, לא.). —ואמר הפיט אור יום הבא אמתיי יתערטיל ויניין כגוים יכער ויבהל וילהט ותנין (Kahle, Masor. d. West. ,כ).

—פעי', °עוּרְטַל, יְעֻרְטַל, יעורטל, —כמו התפ': בכבוד לשכה או הוטל שבוע ירכוד כמום ונעוה יעורטל בהיבל אומר כבוד (רסע"ג, באדני ילדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמונים ג, 14).

עֲרָי, עריי — ע' עראי

°עֲרִיבָה, ס"נ, —סה"פ מן א.עָרַב: ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת ו' שעות וכו' ועריבת הלילה בתחלת הלילה (רס"י, שמות יב ו). אם כן איך יקרא סעת ערב סעת שהיא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה (ראב"ע, שם טז כה). והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור (שם יח יג). כי אז יראה אור הירח אחרי עריבת השמש (ר"א

[1]) [הערוך גורס: מתערבלות, ובמ"ב: מתעבלות.]

הקרחי, ספ׳ ג״ע, ענין קדוה״ח ג, ד:). כי אחרי המולד תהיה ראיית הלבנה אחר עריבת השמש (שם ה.).

*עֲרִיגָה, ש״נ, — שה״פ מן א.עָרַג: עריגת האיל הוא קול וגם מצאנו העריגה ליתר הבהמות (דונש, על מנחם, ערג). ודונש שאמר כי עריגה לאיל ולא לאדם לא מלא דבריו (רי״ק, ספי הגלוי, יג). ולשון עריגה לאיל כמו לשון געיה לשור ולשון שאגה ונהימה ונעירה לאריה (רד״ק, ספ״ש, ערג). ומרוב עריגת נפשו עליך להסתופף בחצרות אהלך (נשמים לאמ קיג).

עֶרְיָה, ש״נ, — א) מעמד אדם עָרֹם. Blösse; nudité; nakedness: ותבאי בעדי עדיים שדיים נכנו ושערך צמח ואת ערם וְעֶרְיָה ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים (יחזקי יו ז-ח). לא זכרתי את ימי נעוריך בהיותך עירם וְעֶרְיָה מתבוססת בדמיך היית (שם כב). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם וְעֶרְיָה (שם לט). — ואמר המקונן: פצו מעשה עריה לנדיה פרשה ציון בידיה (ר״א הקליר, שבת סוכו מני, קיני). — ואמר המשורר: וגפן וכו׳ אשר נותרת ימי חרף וזרע מפרי עריה התמאס ויינה טוב ורב לשתות ולרויה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה). או בת שבע מעל הגג אראנה רוחצת עריה לא אתחיל על חשק תמר לא אחשוב רע על אוריה (עמנו׳, מחברי ד). — ב) כמו עֶרְוָה[1]), במשמ׳ אבר המין: נפגם הווכן או עריה של נקבה במוקדשים נפגם הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק (בכור׳ ו ה). — ומ״ר עֲרָיוֹת, עי׳ עֶרְוָה. — ובמשמ׳ זנות: ולא נפקד ממנו איש לערייה ולחטא (מד״ר שה״ש, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן: למו השיבה נות יפיפיה לי איך תיסרוני ברמיה לערל וטמא תשגילוני עריה (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול׳ שבת א חנוכ׳).

*עֲרִיָּה, ערייה, ש״נ, — כמו העראה, הערייה: לצורך יצאת לידון בערייה שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה אלא משום טומאת ערייה לא נעשה בה את המערה כגומר (ירוש׳ סנה׳ ז ה).

*עֲרִיכָה, ש״נ, — שה״פ מן עָרַךְ, — א) סדור של דבר: נאמר כאן עריכה ונאמר להלן וערך הכהן אותם מה עריכה שנא׳ להלן בתמיד של שחר אף עריכה שנא׳ כאן בתמיד של שחר הכתוב מדבר (ירוש׳ יומי ג ה). וישמחו צדיקים בבנין עירך וכו׳ ובעריכת נר לבן ישי משיחך (תפלי הבינכו, ברכ׳ כט.). אמר הקב״ה בזכות הערכים אני מציל אתכם מעריכת גיהנם שכתב בה כי ערוך מאתמול תפתה (תנחומי במקומי ס, נוכר). — עֲרִיכַת שפתים, שפה: והתורה (נקנית) בארבעים ושמונה דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האזן בעריכת שפתים בבינת הלב וכו׳ (אבו׳ ו ס). — ואמר הפיטן: פרים וכבשים לשלמים ועולה עריכת שפה נערוך בתפלה (ר׳ שמעון בר יצחק, תמים פעלך, יולי ב ר״ה). — *ובמשמ׳ סדור של ספר וכדומ׳: והשלישי שיפלות הסדירה ומיעוט כח העריכה שאותו תלמוד סדירת יסודי עולם תלמידי הנביאים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408). — ב) עֲרִיכַת העסה: כל המנחות וכו׳ וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפיתה (מנחי ה ב). אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים (שם, גמר׳ לט:). חביתי בהן גדול לישתן ועריכתן בפנים ודוחות את השבת (תנחומי ויקרי ז, נוכר). — וכשהם״א: מקטפין טחין פניה (של העיסה) לאחר עריכתה (רש״י, פסחי לו.). וכן לענין העריכה יש להזהר שאותו הנוטל העיסה לפניו לחתוך לחתיכות קטנות לעורכין ולמרדדי הרקיקין (סה״י ג, יז.). היה נראה להקל אם בשעת הרדידה והעריכה הקמח הנזרק מתערב ומתגבל בעיסה (ר״ש מורפורגו, שמש לדקה, שו״ת א ע). — ג) *כמו עֲרָכָה, הערכה: ויהי היום אשר רבו כמו רבו ביניהם הקטטות והמריבות מחמת היות בק״ק הנזכ׳ הסכמה קדומה שמשלש שנים ועד ג׳ יעשו עריכה ובהגיע תור וזמן זאת העריכה יחד אוספו כל אנשי הקהל לתקן באיזה אופן שיעשה העריכה (מהרשד״ם, שו״ת יו״ד, קנג). ופטרנו את כל עזבון הר׳ שלמה הנז׳ בכל מקום שהוא מלפרוע וכו׳ אם מעט ואם הרבה בין אם תעשה עריכה בין אם לא תעשה עריכה (ר״א ששון, תורת אמת, שו״ת א לו, כז:). מי שמת וכן אין לו לקבל עליו העריכה המוטלת על המת לוקחים מממונו סך ידוע ופוטרים את ממונו (שם ג מח, ע.). וכת אחד מהם מתעצמת עם שכנגדה על אשר עשו חמשה ממונים לבטל העריכה תוך זמן שלש שנים וכו׳ שאין יכולת לממונים הנ״ז לשנות העריכה בתוך זמן שלש שנים וכו׳ (ר״י מטראני, שו״ת א כז). בני העיר שיש להם הסכמה לעשות עריכה בכל ג׳ שנים על ידי ד׳ מעריכים שיוצאים בכל עריכה מכל קהל (ר״א, ספר מטה אהרן, שו״ת א כס).

---

[1]) [עי׳ גם ביכלר (ספ׳ היובל לרי״י לוי).]

***עֲרִיכוּת**, ס"ז, — כמו עֲרִיכָה, עֲרִיכוּת שפתים: ודבר גבורות וחין ערכו חן ניתן בעריכות[1]) שפתים כשעה שבקש רחמים על הסדומיים (מד"ר ברא׳ מט). —וכסהם"א: עריכות מלשון עריכות שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארב).

***עֲרִימוּת**, ס"נ, — כמו עָרְמָה: איש מצרי גבר ערום ומה היתה ערימותיה אמ׳ בכל מקום גרמוני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד (מדה"ג סכטר, ברא׳ לט א).

***עִרְיָן**, עריין, עִרְיָס, ס"ז, — חלק של העל שמשבר גושי עפר: הנוגע בעול וכו׳ כלחיין וכעריין[2]) טמא (כלים כא ג).

א. ***עָרִיס**[3]), ס"ז, מ"ר עֲרִיסִים, עריסין, — א) השתרגות הגפנים שעולות ומטפסות על כתל או גדר ועושות כעין סֻכּה מלמעלה, Weinlaube; berceau, espalier; arbour: אי זו היא שכחה בעריס כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה (פאה ז ז). איזהו עריס הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר שהוא גבוה עשרה טפחים וכו׳ (כלא׳ ו א). עריס שהוא יוצא מן המדרגה וכו׳ (סס ב). עריס שהוא יוצא מן הכותל מתוך הקרן וכלה וכו׳ (סס ז). הקנים היוצאים מן העריס וחס עליהן לפסקן כנגדן מותר (סס ח). שלשה דברים אמר ר׳ ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה על ביצה טרופה וכו׳ ועל גנה קטנה שהיא מוקפת עריס אם יש בה כמלא בוצר וסלו מכאן ומלא בוצר וסלו מכאן תורע ואם לאו לא תורע (עדי׳ ב ד). עריס שהיה לו נוטע כהילכתו או שהיה מכוון כשובך הזה עגול ואינו עריס (ר׳ שמעון, תוספתי כלא׳ ג ה). עריס שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר׳ יהודה, סס ד ד). ר׳ שמעון בן לקיש אמר בעריס המעוקם שנו וכו׳ ר׳ יוחנן אמר בעריס המכוון שנו (ירוש׳ סס ו א). —פסקי עָרִיס: פסקי עריס[4]) שמונה אמות ועוד (משני סס ו ו). אלו אוסרין ולא מקדשין מותר חרבן הכרם וכו׳ מותר פיסקי עריס מותר אפיפירות (סס ז ג). —ומ"ר: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה בעריסין קטנים משיעבור הימנו (תוספת׳ פאה ג יו). — וכסהם"א: אבל העושה כמו מטה או כמו שככה גבוהה מעל הארץ כדי שיהיו האשכולות והשריגים נמשכין עליה והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותה המטה והדלה אותו הרי זה נקרא עריס (רמב"ם, כלא׳ ח א). —וכנוי לגן עדן, ואמר הפיטן: מצוה כהפרים מורד מעריס מורתי החרים מנות התרים (ר"מ בר׳ ילחק, אילם השמר, יולי שנה ר"ה). —ב) כמו ב.עֲרִיסָה: ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות להעציבם בעריסם (מדרי׳ איכה, אין לה מנחם, בובר 133). תמלא בטנך ותשכב בעריס וכו׳ (ר׳ עזרא הבבלי, סוכה׳ מוסי׳ י, כט:). —ומ"ר: עתה אל ימלט להם שריד ופליט עולל ויונק שבעריסיהם (הגזרות היסכות (תתכ"ו), 5).

ב. ***עָרִיס**, ס"ז, מ"ר עֲרִיסִים, עריסין, כמו אָרִיס: הבייר והכלן והספר והספן כזמן שבאין מכות בעל הבית נוטלין מכות בעל הבית מכות עריס נוטלין מכות עריס ואין משנין ממנהג המדינה (תוספת׳ ב"מ ט יד). האדמה פרט לעריסין ולחכורות וכו׳ שאין מביאין בכורים משום אותו הטעם שנ׳ ראשית בכורי אדמתך (מדרי׳ תנא׳ כו ב).

ג. ***עָרִיס**, ס"ז, — כמו א.עֲרִיסָה: לתת תרומה וראשית עריסך והלולי קדש מרקת (רסע"ג, תרי"ג מלות, קבץ מעשי ידי גאוני קדמוי ב, 80). ותאכל את שארית העריס כחרונך תשאג עלי כלביא ועל אכותי קללה תביא (ר׳ עזרא הבבלי, סוכה׳ מוסר י, כט:).

א. **עֲרִיסָה**[1]), ס"נ, כני עֲרִיסֹתֵינוּ, עֲרִסֹתֵיכֶם, — בָּצֵק, עִסָּה, Teig; pâte; dough: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליי׳ ראשית עֲרִסֹתֵכֶם[2]) חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה מראשית עֲרִסֹתֵיכֶם תתנו ליי׳ תרומה לדרתיכם (במדי׳ יה יט-כא). וראשית עֲרִיסֹתֵיכֶם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך (יחזקי׳ מד ל). ואת ראשית עֲרִיסֹתֵינוּ ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמי׳ י לח). —

---

[1]) [ס"א: בארוכות, ועי׳ הערת תיאוד׳.]

[2]) בכ"י כורלי מנקד: והעִרְיָן. [במדכ"ם: וכעריים וכן בערוך. ועי׳ בפרוש רה"ג וברמב"ם.]

[3]) [אמר הרמב"ם (פאה ז ז): נקרא בלשון ערב עריש a), ע"כ; וכן בכושית: עריש.]

[4]) [בתוספת׳ (סס ד ח) הגרסה: תרים.]

a) عريش

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) אונקל׳ תרגם: אצותכון, והוא כנראה תכלי שלשין בו הבצק כמו משארת ואעפי"כ לפי הקבלה הכונה בעֲרִסָה הוא בצק [וכך השבע׳], ואולי זו היא הכלה עִסָּה, יהוד.׳ש שם חוא במקום הריש (?).

וּבתלמו': אלא עריסותיכם למה לי כדי עריסותיכם פאה (חולי' קלה:). — ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תתם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אשאלה רשיון, יולי' לשה"ג). — ובמשמ' משארת, עֲרֵבָה: עיסה שנילושה בשתי קצות העריסה ואין באחד מן החלקים שיעור חלה אינה מתחייבת בחלה (ר' אהרן מברצלוני, ספ' החינוך שפה).

ב. *עֲרִיסָה, ש"נ, מ"ר עֲרִיסוֹת. — א) מטה קטנה של תינוק, Wiege; berceau; cradle: כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כלים טז א). כבנות כותים נדות מעריסתן (נדה ד א). המיטה והכסא והספסל והקתדרא ועריסה שנתפרקה וכו' אין מסתפקין מהן ביום טוב (תוספת' יו"ט ג יא). לא היה יודע שיש תינוק בעריסה וישב עליו והרגו וכו' הרי זה גולה (שם מכו' ב ד). העושה זגין למכתשת ולעריסה ולמטפחות הספרים ולמטפחות התינוקות טהורין (שם כלי' ב"מ א יג). עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה (שם ה יג). עור העריסה שהוא עתיד לעשות לו טיבור טהור (שם ו ב). שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין ושל ציורות טהורה מכלום (שם ב"ב ב ט). לווחי' שבספינה ושבעריסה וגקליטי המיטה וכו' הרי זה לא יחזיר (ירוש' שבת יב א). זכור אני שהיתה אמו (של ריב"ח) מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה (ר' דוסא בן הרכינס, שם יבמ' א ו). אדם מפריש על בנו הקטן והוא נתון בעריסה (ר' יוחנן, שם סוט' ב א). אפילו בנו קטן המוטל בעריסה (ר' שמואל, ב"ב קלא:). מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים ושל בני מדינה זו מגולגלים וכו' מפני שאין במקומן עריסות וכל ימיו מתגדל על חיק אמו (אדר"נ נוסח' ב כג). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו תוהא ובוהא (ר' תנחומא, מד"ר בראש' ב). לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו (ר' לוי, שם נג). לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיו זבובים שוכנים עליו וכיון שבאה מניקתו שחה עליו וברחו מעליו (ר' אבהו, שם סט). — ובסהמ"א: לנו ולמולדתנו למשפחותינו ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו (רש"י, בראש' מג ז). הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו' אפילו היה בן קטן המוטל בעריסה לא עשאו אלא אפוטרופוס (שו"ע חו"מ מתנה רמו ד). — ב) *כמו א. עָרִים: אפיפירות הם האריגות שעשו מן הקנים והעצים כגון עריסות להשכיב עליהם סריגי הערים וענפיו בשאריבו (פי' הרמב"ם, כלא' ו ג).

*עֲרִיסוּת, — עי' אֲרִיסוּת.

עֲרִיף, ש"ז, מ"ר כמו עֲרִיפֶיהָ: וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים ונבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה [1] (ישעי' ה ל). — ובסהמ"א: ותקדר נפשו בעריפיה (רסע"ג, JQR., NS. III, 96). כל אויבינו יצעדו להפיצנו צר ואור חשך בעריפי זמננו (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה, 127). ולמה זה תדכא לב ילדך ותהיה חץ בבליותי כמביא ותחשיך בעריפי אור ותשים וריתתו למול עיני בערבי (ר"י אברבנאל, זמן הכה בסן, אוצ' ב, 72). סובי רפידת רקיע תעודה מסך לוטי על פי עריפיך שריון (ככלו של ר"א ששון, שו"ת סוכת אמת, הקד'). ומי אשר לו עינים לראות ולב להבין לא ירוץ אחרי קול הקורא ובפרט בעת הזה אשר נחשך אור החכמה בעריפיה בין אחינו בני ישראל (יאוועל, למודי הטבע, הקד'). — ואמר הפיטן: צוה אור בעריפים כגדודי חילים (אגורה באהליך, יולי' שבת ה אחה"פ). יצורי תבל צר והוא משגב מבצר ומאיר אור גם צר חשוכים בעריפי (ר"י נגיארה, אקדם אל, עולת תמיד, הקד'). — ואמר המשורר: יכלה עפר ארץ והם יתחדשו יצרו עריפיה וישתרעו (רמב"ע, כעפי דמעות). והשך האיר בעריפו והדרך שם על פניו צעיפו (ר"י הריזי, תחכמ' איהיאל יו). ובעת שיאמרו פלונית בין שדיה נאפופיה צר ואור השך בעריפיה וכו' יאמרו פלונית שמש צדקה ומרפא בכנפיה (עמנו', מחב' א).

*עֲרִיפָה, ש"נ, — א) שה"פ מן א. עָרַף: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' ולעריפת העגלה ולטהרת המצורע (מגיל' ב ה). וזקני אותה העיר רוחצין את ידיהם במים במקום עריפתה של עגלה ואומרים וכו' (סוט' ט ו). סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה (ר' שמעון, סנה' א ג). אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים מנין יציקות וכו' השקאת סוטה ועריפת העגלה וכו' ת"ל בני אהרן כל עבודה שבבני אהרן (תוספת' דמאי ב ז). אין מקדרין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (ר' חלקיה, ירוש' סוט' ה ו). ירחצו

[1]) [ריב"ג חברו עם א. ערף ופרש: הריסותיה. רש"י ורד"ק חברוהו עם ב. ערף ופרשו: שמים אי אפל, והחדשים מתקנים באפנים שונים.]

את ידיהם על העגלה הערופה כנחל על מקום עריפתה של עגלה (ספרי דברי רט). שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל (סעני ז). מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור (רבה בר אבוה, בכור׳ י:). — ו)סהמ״א: הכריתה הנעשית כעור התופה את העטרה נקראת מילה וכגון עריפה הכורה פצע וכו׳ (ר״מ הקבלי, ג״ע, סמיטה ט, פז::). אסור להשתתף עמו (עם הכנעני) כדי להפקיע קדושתו הואיל ואפשר כפדיה או בעריפה (ר׳ אהרן בר׳ זרח, לדה לדרך א ה פ).—כ) סה״ס מן ג.ערף: ואין עריפה אלא לשון בנעני כאדם שהוא אומ׳ לחבירו ערוף לי את הסלע הזה ואין עריפה אלא פרוט לי (מדרי תהלים לב ג). —ג) ״סה״ס מן כ.עָרַף: כי הסחיפה כשכיכה וכדליפה זכרעיפה וכעריפה (דונש, תשו׳ והכרעי׳ ר״ת, 77). אף בעריפת טל לבד היא ארץ דגן ותירוש (כוה סלוס, אביסלוס י ג, קעח.).—עֲרִיפַת הדם: כן יוצא מהנחירים מותרי הדם והוא עריפת הדם (ר״ת אלדבי, ש״א ד, כ:). ופעמים יהיה לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת וחולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש (שם). ואמנם פעמים תהיה עריפת הדם מהנחירים לרע והיא ההווה מפני תוס חזק שיהא כתוך הגוף (שם).

עָרִיץ, ס״ז, מ״ר עָרִיצִים.—א) אדם תקיף, רשע בעל זרוע וחמס, Gewalttätiger, Tyran(n); homme violent; violent man, tyrant: והשכתי גאון זדים וגאות עָרִיצִים אשפיל (ישע׳ יג יא). כי רוח עָרִיצִים כזרם קיר וכו׳ חרב כצל עב זמיר עָרִיצִים יענה (שם כה ד-ה). והיה באבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עָרִיצִים (שם כט ה). כי אפס עָרִיץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כ). גם שבי גבור יקח ומלקוח עָרִיץ ימלט (שם מט כה). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עָרִיצִים (ירמי׳ יה כא). לכן הנני מביא עליך זרים עָרִיצֵי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך (יחזק׳ כח ז). אלהים זדים קמו עלי ועדת עָרִיצִים בקשו נפשי (תהל׳ פו יד). אשת חן תתמך כבוד ועָרִיצִים[1] יתמכו עשר (משלי יא יו). ומלטוני מיד צר ומיד עָרִיצִים תפדוני (איוב ו כג). כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לֶעָרִיץ (שם יה כ). זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עָרִיצִים משדי יקחו (שם כז יג).—כ) ת״ז, גבור עָרִיץ, גוי עָרִיץ ובדום׳: על בן יכבדוך עם עז קרית גוים עָרִיצִים ייראוך (ישע׳ כה ג). ויי׳ אותי כגבור עָרִיץ על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (ירמ׳ כ יא). ראיתי רשע עָרִיץ ומתערה כאזרח רענן (תהל׳ לז לה).—ובתלמו׳: ועל העיר האכילה וכו׳ הרמוסה כיד עריצים ויירשוה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים (בשם כ׳ חיא, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). הרב את ריכך והנוקם את נקמתך הגואלך והמושיעך מכף עריציך (בשם ר׳ יוחנן, סר מגיל׳ ד א).—ובתפלה: הפודנו מיד מלכים מלכנו הגאלנו מכף כל העריצים (ואמונה, תפל׳ ערבית).—ובסהמ״א: וישלחו בראשיהם את שני עריצים וכו׳ וילחמו כאניבל (יוסיפון קמע). ושם איש ושמו שמעון איש פריץ וגבור ועריץ גבה קומה ורחב לבב (שם בעז). העריץ הוא הפכי לוה (למלך) כי הוא רודף אחר המועיל לעצמו (ר״י סעגוב, פק׳ המדות לארסטו ח י). באנשי פרס ימצא היות האב עריץ (שם). אל תהי עריץ במושב וקנים ובמרד עם אל תתערב (ב״ז, ב״ס ז ז). ומתן השופט בן יווכד העריץ התחכר ליורם ויהי איש עצתו (מצו, אה״ל א).—ואמר המשורר: ומשלו הזדים בלכתו בשרידים והיו בעבדים קנוים ומכורים ושמנו עריצים והנגשים אצים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, שער השיר 5). וזמירי עריצים לספותה נאספים חלפו ומניה ויגוניה לא נחלפים (ר״י הלוי, איכה כלילת יפי). עשו מגדל פריצים ונבלה שפתם עריצים ומשם היו נפוצים יושבי העיר ההיא (ראב״ע, לאחד רבה אמונתך). עריץ שלח כני פן תספה כחרוני מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך (הוא, מי כמוך אפס). —ואמר המקונן: נשים כשרו כי בא עריץ בקרקע הבית נעליו החריץ (זכור את אשר עשה, קיני). למה עריץ חרף ואמר אי אלהימו (ואתה אמרת, שם). — ג) ס״ת, נק׳ מ״ר עֲרִיצוֹת, חזקות: כהוראות להם חלשות אמריהם וכטול דבריהם מהשכל ומהנכואה ומתוך ספריהם כטענות נמרצות ועריצות (תלמידי ר״י בר׳ אברהם, חזוק אמונה, הקד׳).—ד) כמו עָרוּק, נקיק הסלע: את אליליו אשר עשה לו להשתחוות ישליך האדם כחריצים וכעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן (רש״י, ישע׳ ב כ).

עֲרִיצִי, ת״ז,—של עריץ, שיר עריצי, שיר על גבורים, episch; épique; epic: השיר הלמודי העריצי הכוכותי הוה אשר כנהו מי שכנהו כשם איוב הוא

[1] [השבע׳ גרסים: וחרוצים, וכן החדשים.]

נפלא נבדל ומשתנה בכל דרכיו מספרי הקודש אשר אספו עמו (הורוין, חקירות על ספר איוב, ליון ג, 22).

°עֲרִיצָה, ס״נ, — סה״ס מן עָרַץ: ואין פחד לנגדך ועריצה (גנזי סכטר ג, דודסון 257).—וכמו עריצות: לגוי אכזרי ישיב גמול ועריצת הטאים תאכד (ב״ז, ב״ם לה יג).

°עֲרִיצוּת, ס״נ, תכונת העָרִיץ,—א) תקיפות ואמץ: ואת אלהי ישראל יעריצו שיתנו לו העריצות והבח (כד״ק, סה״ס, ערץ). ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות והחריצות והגסות וכו' (ר״י מסיר ליאון, נוס' לופ' ג יה). והעריצות היא תכונה מורכבת מהעריצות האמיצות והקלות (סס). —ב) אכזריות ורשעות, בפרט של מושל, Tyrannie(y): כי זה לא יהיה רק בהתפרק הוא עצמו בעריצות ראשונה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כט, ד״ה כם וחים). —ורגיל ברבור ובספרות החדשה.

עֲרִירִי, ס״ז, מ״ר עֲרִירִים, — אדם שאין לו ילדים, childless; sans enfent; kinderlos: ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי ואנכי הולך עֲרִירִי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר (ברא' יה ג). חטאם ישאו עֲרִירִים ימתו וכו' עֲרִירִים יהיו (ויקר' כ כ-כא). — ובמליצה, למלך שורעו לא ישב על כסאו: כה אמר יי' כתבו את האיש הזה עֲרִירִי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה (ירמ' כב ל).—ואמר בן סירא: כי טוב אחד מאלף ומות ערירי מאחרית זדון (ב״ס גני' יו ג). — וכתו״מ: לצורך יצאת לידון בערירי (ירוש' סנה' ז ה). יש לו בנים קוברן אין לו בנים הולך ערירי (יבמ' נה.). ותאמר שרי אל אברם חמסי וכו' אילו אמרת ואנו הולכים ערירים כמה דיהב לך בן יהב לי וכו' (מד״ר ברא' מה). — ואמר המשורר: קדם תפלה מי יחבש שברי רצוץ אנכי הולך ערירי שם לא אשאיר יגה בו אורי (רמב״ע, אזכח רענן). צרי ניבם מחיה לב נדיבים ויזמתו הנכלים בו ערירים (ר״מ הקרלאי, לקו״ק, 3). — והתערב בעם והיה סדיני ואין קיום לאישים הערירים (בתי הנפש והלחשים, כ״י סרים).—ובהשאלה: ואתגבר בשירתי ואחבוש פני שונאי לעולם בטמונים אשר המה ערירי לב ורעיון ואינם שומעים כי מאנים (רסב״ג, עטה הוד). ונודע שמו אלתרירי וכל אבי מליצה זולתו הולך ערירי (ר״י חריזי, תחכמוני, חקדי).—ולא טוב היות האדם ערירי מחכמת הדקדוק (כד״ק, המכלול, הקדי).

ערך[1], ממנו עָרוֹךְ, *עֲרִיכָה, עֵרֶךְ, עֵרֶךְ, עֵרֶךְ, עֵרֶךְ, *ערך, °עֲרִכָה, מַעֲרָךְ, מַעֲרָכָה, מַעֲרֶכֶת, *הַעֲרָכָה, °הִתְעָרְכוּת.

עֵרֶךְ, ס״ז, כנ' עֶרְכּוֹ, עֶרְכְּךָ, מ״ר *עֲרָכִים, ערכין, סמ' עֶרְכֵי,—א) שימת דברים בסדר קבוע, Ordnung; arrangement; order: ויערך עליו עֵרֶךְ לחם לפני יי' (שמות מ כג). והבאת את השלחן וערכת את עֶרְכּוֹ והבאת את המנרה והעלית את נרתיה (סס ד).—וכתו״מ: אילמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה[2]) של ארץ ישראל הוא (ר' אדא בר' חנינא, נדר' כב:).—עֶרְכֵי המלחמה, כמו מערכות: בערכי המלחמה מספקין מים ומזון (ירוש' סוט' ח א). כרם של שותפין אין חוזרין עליו מערכי המלחמה (רב פפא, בבלי שם מג:).—עֶרְכֵי המשנה, סדרי משנה: ויביאו את קרבנם לפני יי' שש עגלות צב כנגד ששה רקיעים וכו' ו' כנגד ששה ערבי משנה שש כנגד ששת ימי בראשית (מד״ר סה״ס, ישה את).—ובסהמ״א: ערכים וסדרים וחכמות תרנה (ר״י סטנוב, אסף ב, לה יג). כמו הערך והסדר הנמצא כמוזיק (סס, בנאור).—ואמר הפיטן: פנים בינוניות למשנת ערכיהם פנים שותקות לתלמוד חכמיהם (אלה העדות, יול' א שבועי). לשנן מפעלות מציץ מחרבים לפניו קוראים ענין ארבעה ערבים (הנס ימים, יול' שבת פרש' המדש). ידעו תבונה לחוות לאום נבונה להורות לידעי בינה ערך לבנה (אזי כל חוזה, סס). רך לרצות בשלש עשרה ערכים קשה לכעוס תת לאפים ארכים (ר' מאיר, סליח' בה״ב, תענית לבור). סובב בהקפתו סדר תקופתו סהר תכפתו סתר כפתו עשוי למועדים ערביו מיועדים עבורו מועדים עדה ועדים (ר״מ בר' ילמק, אילת השחר, יול' שבת ר״ח).—ב) עֵרֶךְ דבר, מה שהדבר שוה, מה שצריך וראוי לתת בעדו, Schätzung; évaluation; estimate: איש כי יפלא נדר בְּעֶרְכְּךָ[3]) נפשת ליי' והיה עֶרְכְּךָ הזכר מבן

---

1) [כך בארמ' היהודית, ובערב' עַרַךְ a), נלחם, מַערכה b). מערכת מלחמה.]
2) [שכתוב בו ערך חלק של כל שבט ושבט (רש״י).]—3) [אמר ריב״ג (הקדמה ו), וז״ל: ובכבר הוסיפוהו (כף) באחרונה מבלי שיהיה לה מקום וכו' אין לה חלק

a) عرك b) معركة

עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה עֶרְכְּךָ חמשים שקל כסף בשקל הקדש ואם נקבה הוא והיה עֶרְכְּךָ שלשים שקל (ויקר׳ כז ג-ד; גם ח; יב; יג; כג). איש כסף נפשות עֶרְכּוֹ (מ״ב יב ה). איש כְּעֶרְכּוֹ נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ לתת לפרעה נכה (שם כג לה). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אנוש עֶרְכָּהּ ¹) ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח יב-יג). לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין עֶרְכּוֹ (שם מא ד). — הוא כְּעֶרְכּוֹ, דומה לו במעלה: ואתה אנוש כְּעֶרְכִּי אלופי ומידעי (תהל׳ נה יד). — ובתלמו׳: והערך בזמן הערך (ערכי׳ ד א). העשיר שאמר ערכי עלי ושמע העני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר וכו׳ נותן ערך זקן וכו׳ נותן ערך ילד וכו׳ נותן ערך אלה וכו׳ נותנת ערך איש (שם ג-ד). ערך ראשי וערך ככדי עלי נותן ערך כלו וכו׳ חצי ערכי עלי נותן חצי ערכו ערך חציו עלי נותן ערך כלו (שם ה ב-ג). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא עֵרֶךְ אברים (שם גמרי׳ ד.). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי וכו׳ (ירוש׳ ב״ק ט ה).—ובסהמ״א: משמע דאין ערכן (של עכו״ם) נִכנס לבדק הבית (רגמ״ה, ערכי׳ ה:).—*ומ״ר: הערכין המטלטלין בשלשה (סנה׳ א ג). אין בערכין פחות מסלע (ערכי׳ ב א). יש בערכין להקל ולהחמיר (שם ג א). שלשה גיזברין מה היו עושין בהן היו פורין את ערכין את חרמין את הקדשות ואת מעשר (תוספת׳ שקל׳ ב עו). לה׳ אלהיך אלו הערכים והחרמים וההקדשות (ספרי דבר׳ רקד). אמר דמי שדי עלי נשמעינה מן הדא ערכים המיטלטלין בג׳ ויש ערכים שאינן מיטלטלין (ירוש׳ מגיל׳ ד ד). כל הלשונות משמשין לשון ערכין חוץ מלשון דמים (שם נזיר ב א). —ובסהמ״א במשמ׳ שויו וחשיבותו של פלוני או של דבר: ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות כפה ובעין ובלמד שלהן וערכה לפי ערכה ואופניה ודרכה (דונש, תשו׳ על רסג״ג 36). ואז עלה ערך אמציה לחות וערך יואש לארז (יוסיפון פרק פה, פרנקפ׳). מי שייטיב החיים וידחה האבל שידע האדם ערך העולם אצל עצמו וערך עצמו אצל העולם וכו׳ (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 64). מה שאת רוצה שיקבל ממך עליו מי שהוא למטה ממך עם השתוית הערכים (הות, חו״ה, עבודת האלהים ה). וזה יהיה מן הכסילים שבבני אדם ועמי הארץ מפני מעוט ידיעתם והלישית הכרתם את נפשיתם וערכיהם וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה (שם הכניעה ב). אלהי לא נשאני ליעמוד לפניך סבלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך (שם חשבון הנפש ג). והכונה היתה באומה הזאת שיהיה ערכם מן האומות ערך המלך מן העם (ריה״ל, הכוזרי ד ג). והמשכלת היא שיודעת ערכה אצל הבעל ומתנהגה עמו כפי המכוון בה (ר״י בר׳ אגעולי, מלמד התלמידי, קח:). ערך הארס כפי מה שיש לו ואם אין בידו מאומה ואינו חשוב לכלום (ר״י הרופא, מעלות המדות, מעלת הנדיבות, סט:). תתחבר לחבר מי שיכיר ערך עצמו ומי שאינו מכיר את עצמו אין טוב בחכמתו (ספר אורחות צדיקים, האהבה, יז.). — ואמר הפיטן: כדרך חיים הרריבו ופתן שנה ערך דחהו מגן וישליכו אל כל ראש דרך (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודה, מעשי ידי גאונ׳ קדמונ׳ 3, 11). — ואמר המשורר: והצליח דרכו שלחו בו מלכו וערב חין ערכו במנחת כפרים (תלמידי מנחם, לנגור בתשובה, שער הסיר 6). יהיר נמאס ערכו ויקם אל אחיו ויכו ובל בשר השחית דרכו (רשב״ג, מי כמוך סכן). אתה אחד לבדך אחד מאין חקר אחר מאין ערך ורמיון (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה, בסוף חו״ה, הול׳ יהודה). אין לך דמיון ואין לך ערך יחיד אשר לך תכרע בל ברך (ראב״ע, הלל תמלל). אמת כי הזריזות אין כערכה ואשרי איש אשר ילך בדרכה (ר״י חריזי, תחכמונ׳ יט). —וערך דבר אל עֶרֶךְ דבר: ערוך לאיש גבור לבלתו מבני אדם כערך הארי אל האיל (רש״ט פלקירא, המבקש כה). שבל הקנינים חם הבל בערך קנינה ולמודה הנפישי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). שהערך בין האמת לאותם הגדולים במה שלא צדקו גדול מהערך שיש ביני וביניהם (תמת ישרים, סו״ת, לד). — ג) בהכמת השיעור, במשמ׳ מֵמַד, Dimension: הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך ולא רוחב ולא עומק וכו׳ והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד וכו׳ הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועומק (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א). ויבין (בשכל) הערכים וההקשות שבהכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה ה).

בשמוש וכו׳ שאיננה מצטרפת אליה במו כף עבדך ובנך וכו׳ והוסיפוה לזרז את המרבר אליו, ע״ב.]

¹) [השבע׳ והחדשים גורסים: דַּרְכָּהּ.]

והערכים ההם אין אנו יכולים לשער אותם וכו' כל שכן אם נדע הערכים הגלגליים ומעשיהם העוזרים על דעת החווים בכל מה שרוצים להראותו בעולם הזה (הוא, הכוזרי ג כג). מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (שם ה יח). וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב וכו' (ראב״ע, שמות ג טו). כי החזק והחלוש מתדמים במין בהכרח ויקבצם גדר אחד ובן כל ערך אמנם יהיה בין שני הדברים תחת מין אחד כבר התבאר זה ג״כ בחכמות הטבעיות (ר״ש א״ת, מו״נ א נה). ושעור זה כלו כחצי קוטר הארץ עד שיהיה הכל מערך אחד כעצמו לא שיערך יציאת כל גלגל אל גלגלו (שם ב כד). — וכמשמ' יחס גוף או מספר אל גוף או מספר אחר, Proportion: והקשת מנין אל מנין או תמונה אל תמונה הוא ערך האחד אל השני (ראב״ח הגשיא, המשיחה והתשבורת א). מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו ואיבוית מן האוירים והארצות והמזונות והמימות עם כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם והכל שב אל הסבה הראשונה (ר״י א״ת, הכוזרי א א). כי הטבעים מזדמנים לקבול המעשה ההוא כפי ערכם מהחום והקור והלחות והיובש (שם ג כג). רק היודע וכו' הכללים וכו' וחכמת המזלות וכו' וחכמת הערכים אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה (ראב״ע, יסוד מורא א). כי כוכבי הגלגל הגדול המקיף תנועתם אחת וערך מרחקיהם זה אל זה אחת שוה לעולם (שם יב). והנה העילה מכפלנו ט' ביז' הוא ג״ב קנ״ג וערך זה אל רמ״ז בערך המספר הראשון אל המרובע רמ״ז (הוא, ספר המספר ה). מיני ו, ערכים על ג' דרכים האחד ערכי החשבון והם על הסדר כמו א' ב' ג' וכו' השני ערכי המדות כמו ו' ו' ט' וכו' והדרך השלישי ערכי חכמת הנגינות והיא חכמה מפוארת מאד כי ערביה מורכבים מערבי החשבון וערכי המדות (שם ו). ונאמר כי זה יגרום להיות ערך צלע א״ב אצל צלע ד״ג מזה כערך צלע א״כ אצל צלע ד״ח מהנשאר מזה (ר״י הישראלי, יסוד עולם לב, י:). השער הששי (עוסק) בערכים והוא הקש קצתם אל קצת (רלב״ג מעשה חושב ו). שלא יתחייב איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן אבל אמנם יהיה לעולם בין העלה והעלולה קצת ערך בהכרח (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ג, לב:). בהכפל כפלים או חלקיהם על מספר מה כאשר תכפיל על מספר אחר היה מין ה' (מהמספרים) והיא הערכים (ר״י בן בירגה, קצר המספר, כ״י בריטי' מוז'). המין הה' בערכים הכוונה בו לדעת ערך מה שנעלם קצתו מפני ידיעתנו ערך אחר דומה לו בכללו (הוא, קצור המקצר). דע כי החכמים עיינו במחקרי מזימותם ומצאו כי אין שום ערך קשתות העגולה זו אצל זו כערך יתריהם זה אצל זה (ר' ברוך משקלאוו, עמודי השמים לא). ואולם הערבים ההווים מהם חדלו לספור כי אין מספר (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א, יב:). —בְּעֶרֶךְ, ביחס אל: עיקר אפשר הוא ויכול להיות בין חמשת הדברים האלו ערך ידוע שהוא בערך מספר פלוני (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ב, ו:). ויש מין אחד קל וכבד בערך אל דברי אחר רוצה לומר כמו האויר שהוא קל בערך אל המים וכבד בערך אל הארץ (אבי הרלב״ג, שעה״ש יג, לג.). והאויר הוא דק בערך אל המים ועב בערך אל האש ובן יסוד המים הוא עב בערך אל האויר ורק בערך אל העפר (ר״י א״ת, רוח חן ז, יט.). — וכחכמת הנגון, עֶרֶךְ הקולות, הסדור היחסי שלהם, Accord, Harmonie(y): קרוב לשמוע שצורות הטעמים הן לכושי לכושים אל האורה המשתלשלת מהקדשה על הגלגלים ככבי השמים וכסיליהם היינו לאותם אשר מהם יתחדשו ערכי הנגונים למיניהם (ר״ש אלקוולטיינדו, עדוגת הבשם כז, לב:). גבלו ראשונים אנשי השם בחכמת המוסיק״ה כי הנגון הנקרא אצלם (קונסונאנצ״ה) הוא מיוסד על אדני הערך וההסכמה בין הקולות (ר״י מוסקאטו, נפוצי יהודה א, א.). בי בחכמה בתבונה ובדעת מה' מצעדיהם כוננו על יחסים וערכים נגוניים שלמים (שם, א:). רוחי בקרבי סובב הולך להמשילו (את האדם) לכנור הנקרא אורגאנ״ו בלשון לעו נעשה ביחסים וערכים ראוים להוציא קולו בנעימה רכה (שם ב::). בי ההנדסה מסתייעת מן התשבורת ובן המוסיק״ה לצורך ערכי נגוניה (שם יד, לט.). התנועה המהירית אשר מיני ב״ז ישמיעו כאשר יופעמו בקול עמוק או גבוה יסובב ע״י ג' ערכים (פערהעלטניסע) והמה האורך העובי והפשטה (יאזעל, למודי הטבע ב ד, כא.). —ובמלאכת השיר, בנית התרוזים בסדר ידוע, Prosodie(y): לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש (ר״ע מן האדומים, מאור עינים ס, קד:). בן יש לנו לעשות בשירים אשר נחבר על משקלי התנועות שיהיו ערכיהם

באותים אל תכליתם (שם, קה:).—ד) במשמ' מַס, כמו עֲרִיכָה והערכה: ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומי' לא יתנו כי אם משני שלישי' מערך ויבולת שלהם (פנקס ק"ק בומברג ד, קבץ על יד ז). ונתאספו כל השרים ויאמרו אל המלך הנה נותרנו ככלי ריק מן הערך הראשון (שארית ישראל כח). בעיר ארטא היתה להם הסכמה קדומה עשויה כתובה וחתומה מרבני וגאוני עולם כרצון כל העם אשר היו בם על ענין הערכים הנהוגים שם (ר"א הכהן, פרח מטה אהרן, שו"ת א נד, קה.). שתעשו ערכים בכל הקהלות (אלמושנינו, מאמץ כח א, יג:). הערך כזמן הערך כגון בערבי ימים טובים וכו' שאז ההוצאה מרובה וכו' (ר"א ששון, פלא יועץ, צדקה, כלא). ונתחייב בשטר לתת ערך מן שבעה עשר אלפים ר"ט על משך יו"ד שנים (ר' יחזקאל לנדוי, נודע ביהודה, חו"מ כג, קכג.).—ה) במשמ' מה"ס, לא מדיק, בקרוב, כמו, ;ungefähr, approximativement approximately: בעלי האמונה הזאת אשר לפנים רבו מאד הם כיום כפי שאומרים מאה וחמשים אלף נפש אשר ערך חלק החמשה עשר מהם חיים בקאירה (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 69).—ואמר המקונן: עורי והתנערי ערך יעד נוערים (ליון ידידוס, קינ').—וכן בְּעֶרֶךְ, לפי הָעֶרֶךְ, רגיל בדבור ובספרות החדשה.—ז) עֶרֶךְ, בספר ערוך, במלון וכדומ',—כל פסקה שמדבר בה על מלה אחת וכדומ', ;Schlagwort; article de dictionnaire; article in a dictionary: ויש הרבה וילן והנם בערך וילון (ערוך ערך בלן). נשלם ערך דלית וכו' אתחיל ערך הא (שם סוף ערך ד). על שאנחנו מורים לך בערוך בערך הוראה פירש רב משה וכו' (תוספ' סוטי' מ.). וגם הערוך כתבו בערך פרש (ר"י מטרני, המכריע יט, עח:). ולי נראה על פי מה שכתוב בילקוט חדש ערך חולי ויסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה גו' ומתורתך תלמדנו רצה לומר אשרי מי שיסוריו ולמודו בתורה ולא שאר יסורים (חורי ויטעי, התפלה יד).

עֵרֶךְ, ש"ז,—עֵרֶךְ בגדים, כל הבגדים שלבש אדם בבת אחת: ויאמר לו מיכה שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וְעֵרֶךְ בגדים ומחיתך (שפטי' יז י).

עֲרֹךְ, ש"ז,—דמיון, ;Vergleichung; compar(a)ison: רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין עֲרֹךְ אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל' מ ו).—

ובתפל': אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך (הכל יודוך, שחר' שבת).

עָרַךְ, פ"י, עָרְכָה, עָרַכְתָּ, עָרַכְתִּי, עָרְכוּ, עֹרְכִים, עֹרְכֵי, עָרוּךְ, עֲרוּכָה, עֲרֻכוֹת, עֲרֹךְ, לַעֲרֹךְ, עֶרְכָה, עִרְכוּ, אֶעֱרָךְ, אֶעֶרְכָה, תַּעֲרֹךְ, יַעֲרֹךְ, יַעַרְכֶנָּה, יַעַרְכֶנּוּ, יַעַרְכֶהָ, נַעֲרֹךְ, יַעַרְכוּ, יַעַרְכוּנִי, תַּעַרְכוּ,—א) עָרַךְ דָּבָר, שם אותו בסדר הראוי, הנצרך, ordnen; disposer; to arrange: ויבן שם אברהם את המזבח וַיַּעֲרֹךְ את העצים (בראש' כב ט). ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וְעָרְכוּ עצים על האש (ויקר' א ז). ויבנה את האבנים מזבח וכו' וַיַּעֲרֹךְ את העצים וינתח את הפר וישם על העצים (מ"א יח לב-לג).—ולחם על שלחן: והבאת את השלחן וְעָרַכְתָּ את ערכו (שמות מ ד). וַיַּעֲרֹךְ עליו ערך לחם לפני יי' (שם כג). ביום השבת ביום השבת יַעַרְכֶנּוּ לפני יי' תמיד (ויקר' כד ח).—ונרות: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יַעֲרֹךְ אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר (שמות כז כא). על המנרה הטהרה יַעֲרֹךְ את הנרות לפני יי' תמיד (ויקר' כד ד).—ונתחים על האש: וְעָרְכוּ בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש (שם א ח). וְעָרַךְ עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים (שם ו ה). את שבעת המזבחת עָרַכְתִּי ואעל פר ואיל במזבח (במדי' כג ד). — ושאר דברים: בפשתי העץ הַעֲרֻכוֹת לה על הגג (יהוש' ב ו). כי עָרוּךְ מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו עָרוּךְ כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמי' ו כג). עִרְכוּ מגן וצנה וגשו למלחמה (שם מו ג).—ובפרט עָרַךְ שלחן, סדר אותו בכל צרכי האכילה: עָרֹךְ השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע' כא ה). הָעֹרְכִים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (שם סה יא). תַּעֲרֹךְ לפני שלחן נגד צררי (תהל' כג ה). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לַעֲרֹךְ שלחן במדבר (שם עח יט). טבחה טבחה מסכה יינה אף עָרְכָה שלחנה (משלי ט ב).—ודבר מפשט: כי ברית עולם שם לי עֲרוּכָה בכל ושמרה (ש"ב כג ה).—עָרַךְ לפלוני, ערך אליו דברים, תפלה, טענות וכדומ': יי' בקר תשמע קולי בקר אֶעֱרָךְ לך ואצפה (תהל' ה ד). אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך וְאֶעֶרְכָה לעיניך (שם נ כא). הנה נא עָרַכְתִּי משפט ידעתי כי אני אצדק (איוב יג יח). ולא עָרַךְ אלי מלין

(שם לב יד). אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (שם לג ה). הודיענו מה נאמר לו לא נערך מפני חשך (שם לז יט).—ואמר בן סירא: תן מ[נח]ה וגם אזכרה ודשן ערוך ככנפי הוגיך (ב"ס גני' לח יח).—וכתו"מ: יכ"ל יהא כהן אחד עורך את כל האיברים ת"ל וערכו (ירוש' יומ' ב ה). למלך בשר ודם שבנה ד' פלטרין כד' מדינות וכו' כשבא לרכיעית אכל ושתה ושלף נעלו א"ל צאו והביאו לי כל אנשים גדולים שיש במדינה הזאת ויערכו לפני לח' (מד"ר במד' יד). ואני פותח ומשיב רוחות מעלה ענגים ומוריד גשמים וכו' ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד (ר' חנניה בריה דר' אבהו, שם שה"ש, מה יפו). ואערוך לפניכם שלחן הוא שאמר דוד וכו' (תנחו' בחקתי ו).—וכנוי לתשמיש: ההיא דאתא לקמיה דרבי אמרה לו רבי ערכתי לו שלחן והפכו (נדר' כ:).—יש כי בח לערוך תפלה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברחשי' עח).—וכסהמ"א: והתקין ברכה אחת וכו' וקבע אותה בתפלה כדי שתהיה ערוכה כפי הכל (רמב"ם, תפלה ב א). לאדם מערכי לב וכו' פי' האדם עורך כלבו כמה מערכות וחושב כמה מחשבות כדי להוציא כפה כפי מערכתו ומחשבתו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי טז א).—ואמר המשורר: אלהים אמץ אם תחנות ערבת במאה ברכות בכל יום שמך מברכת (ר"י אבן אביתור, אלהים אמץ, שער השיר 15). והכל כתוכו נתונים ערוכים ונכונים ברב כחו יכניעם וכגודל אונו יסיעם (ראב"ע, חי בן מקיץ). עלו חמושים כיד עורכי ערך עצם העלו עצמות אברך (גנזי שכטר ג, דודזון 132). ושמחה תבואהו כרננות וגילות להרעיף לו כרכות טלולות וממלאכי שחק עורכי זמירות ותהלות (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 43).—וערך השיר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו כעננים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ידידי אל תריבני ותאמר ערוך השיר והחל המהולות (ד"ה יהודי ומלכים וא"י ב, מן 16).—ב) ערך מלחמה, וערך לבד, כמשמ' זו: ויצא מלך סדום ומלך עמרה וכו' ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים (ברחשי' יד ח). ויערכו אתם איש ישראל מלחמה אל הגבעה וכו' ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שפט' כ כ-כב). ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש"א ד ב). ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים (שם יז ב). למה תצאו לערך מלחמה (שם ח). ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה (שם כא). ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח השער וכו' ויערך לקראת ארם (ש"ב י ח-ט). ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו (שם יז). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה משם תלכד (ירמ' נ ט). ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם יד). כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בעותי אלוה יערכוני (איוב ו ד). אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח (דהי"א יב ט). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם לד).—וכמדר': יש בי כח לערוך מלחמה (ר' לוי, מד"ר ברחשי' עח).—וכסהמ"א: ואחת כעורכי המלחמה אומר אל תיראו ואל תחפזו (רמב"ם, מלכים ז ב). עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו (שם ג).—ובהשאלה: ואמר החזקתי החכמה כימיני והשיר כשמאלי והיה כל העורך עמי מסכן (ר"י הבדרשי, פתי' הפרדס ח, אוצה"ס ב).—ג) ערך לפלוני, היה כערכו, היה דמה לו: כי מי בשחק יערך לי' ידמה לי' בבני אלים (תהל' פט ז).—וכמשמ' פ"י, ערך לפלוני, דמה לו: ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו (ישעי' מ יח).—ערך אותו, היה כערכו: לא תסלה (החכמה) בכתם אופיר בשהם יקר וספיר לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז וכו' לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח טז-יט).—היערך שועך לא בצר וכל מאמצי כח (שם לו יט).—וכסהמ"א: אין לסלאות התכונה בכל פניני הדר ומי ערוך יערך לה מן כוכבי גיה (רסע"ג, ספר הגלוי, הנוף הערבי, קמא). באחד מחמשה דרכים מתקיים השטר וכו' החמישי שיהא כתב ידם יוצא משטרות אחרות ועורכים כ"ד זה הכתב לאותו הכתב שבשטרות אחרות (שו"ע חו"מ, הלוא' מו ז).—ד) *ערך בצק, גלגל וסדר אותו במערוך; rouler (la pàte); rollen (den Teig); to roll (dough): שלש נשים עוסקות בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסחי' ג ד). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פת לפלטר (ע"ז ד ט). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק ויתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגעי' ב ד). עריכה שהיא טמא טמא מת אין לשין בה קמח של חולין ואין עורכין בתוכה בצק של תרומה אלא אם רצה מביא קמח

של חולין ונותן לתוכה ו ע ו ר ך בתוכה בצק של תרומה (תוספתי טהרי ע טו). (לשד) משמש לשלשה לשונות הלייש והשמן והדבש כלייש זה ש ע ו ר ך כשמן ומקוטף כדבש (ספרי במד' פט). הלש והמקטף והעורך כולהן משום לש (ירוש' שבת ז ג).—וכסהמ"א: והדף שערך עליו המצות וכו' (ר' חבצלר ונגרונוס, הכוקם ישד). ולא קעכיד מעשה לגמרי כשעורכו מאתמול והוא הולך מאליו ואפי' לערכו בשבת לא ידענו כו איסור ברור (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א מח, לז:).—ה) כמו הפע' א), העריך והטיל מס: בעיר אחת היו חשודים שלא היו שומרים חרם של מס מקצתם היו חשודים בא אחד לפני החכם אמר לו הנה אמרו לי פלוני תערוך על הקהל כמה יתן זה וכמה יתן זה (ספר חסידים תתתרז).—ו) בחכמת השעור, עָרַךְ מספר וכדומ', מצא את ערכו ואת יחסו, כפל אותו: וככה אלפים וטעם אלף שני פעמים אלף ע ר ו ך אלף על אלף (ראב"ע, יסוד מספר, 171), וטעם רבבות אלפי ישראל ע ר ו כ ו ת על אלפים (שם). לפיכך אם ת ע ר ו ך מהלך כל אחד מהן לגלגל המקיף את העולם שהארץ באמצעו שהוא גלגל המזלות ישתנה הלוכו (רמב"ם, קדוה"ח יא יד). ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י' אלפים משא חרדל בשעה שאנחנו כאשר נמדוד רביעית מדת חרדל וספרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה ערכנוה על ששה יצא המדה הגדולה עוד על המדות אשר יתחבר מהם המשא (פי' ספר יצירה לאבוסהל, כד). משל זה שתערוך פ' על שטח ה' וכו' והוא השרש היוצא ע ר כ נ ו שרש המוצא וכו' ועלה ו' אלפים תת"פ ע ר כ נ ו ם על שלשה דמיוני השרש היוצא וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 88).

—הפע', הֶעֱרִיךְ, הֶעֱרִיכוֹ, יַעֲרִיךְ, יַעֲרִיכֶנּוּ.—א) הֶעֱרִיךְ דָּבָר, אָמַד וְשָׂם את הדבר כמה הוא שוה, כמה צריך לשלם בעדו וכדומ', הטיל עליו ערך, schätzen, taxieren; estimer, imposer; to assess, tax: והעמידו לפני הכהן וְהֶעֱרִיךְ אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יַעֲרִיכֶנּוּ הכהן (ויקר' כז ח). ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליי' וְהֶעֱרִיכוֹ הכהן בין טוב ובין רע כאשר יַעֲרִיךְ אתו הכהן כן יקום (שם יד). והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך הֶעֱרִיךְ את הארץ לתת את הכסף על פי פרעה איש כערכו (מ"ב כג לה).—וכתו"מ: אחד המקדיש את נכסיו ואחד ה מ ע ר י ך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו וכו' (ערכי ו ה). אחד הנודר ואחד ה מ ע ר י ך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר (תוספת' ר"ה א ג). עני שהעריך את עצמו אין אומרין לו וכו' (שם ערכי ג טו). שביתת מצוה מנין שלא יקדיש ולא יעריך ולא יחרים ולא יגביה ולא יתרום וכו' (מכלת אחרי פרק ז). אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה (יומי סו.). לכל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין מסלע (אביי, ערכי ד.). — וכסהמ"א: מעריכין נכסי הלוה ואם הוא עני וכו' אין נוטלין כל מה שיש לו אלא משיירין לו לפי כבודו (ערוך עָרך סיר). וגם על עמו העריך מס כבד כי אף הכומרים נתנו לו מתנה (שארית ישראל כח). והביאה זאת פלי מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים ו ה ע ר י כ ו אותם לפי דעתם (נוסח כתובה ירושלמית, סדר ונציר א, קונץ על יד ט). שאלו מעריכי הזמן ההוא את פי הרבנים האלו אם הדין נותן להעריך את הש"צ שבק"ק מאחר שהם היו בעלי ממון רב וכו' קמו המעריכים שמחדש והעריכו את הש"צ שלא כרצון יחידי הק"ק (ר"מ פרחייא, תורת חסד, שו"ת, קלו). והסכימו כולם לברור ה' אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת המס לפי אותה שומה (ר"י איסרלן, תרומת הדשן שמד). ולכן אומר להם ראובן אחינו כעד י' אלפים גסים הערכתם אותי עם כל נכסי וזהב וכסף (ר"א הכהן, פרח מטה אהרן כה). אחרי כן היו בוררים אנשים שיעריכום סך ממון כל א' וא' מהיחידים כפי הסדר אשר עשו הועד הכללי ויחליטו כמה יפרע כעול והללו נקראים מעריכים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, נ.).—ב) *כמו קל א): קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח והעריך את האש ואת העצים והעריך אותו עליהם וכו' (פדר"א לא).—וכסהמ"א: ואם תתבונן אחי באלו הָערבים אשר ה ע ר כ נ ו יתבאר לך האמת בלתי ספק (ר"י גיקאטילה, גנת אגוז ב, ע.). על זוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות אם מותר להכינו ולהעריכו כדי שילך ויקשקש כל השבת (לאגדה, האגור מקיט).—ג) כמו קל ד): עריכות שמעריכין עליהם הלחם (ערוך ערך ארג). —ובמשמ' השוה ודמה אותו: וכשנתמעטה חקירת התלמידי' וחלש היקשם כשתעריכהו להיקש שמאי והלל רבותיהם אז נפלה מחלוקת ביניהם עונם בדברים רבים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג א ז).

—נפע', *נֶעֱרַךְ.— א) שהעריכו אותו: הכל מעריכין

זנערכין וכו' שאינו נערך אלא זכר ודאי ונקבה ודאית וכו' פחות מבן חדש נידר אבל לא נערך (ערכ' א א). מרובה מדת מעריכין ממדת נערכין טומטום ואנדרוגינוס מעריכין ולא נערכין אף הכותי יהא מעריך ולא נערך (תוספתי שם).—ובסהם"א: ונערבו כל הקהלות ע"י הרב הנו' ונגבה על ידו ונתון אל גנזי המלך (ר"י שמברי, ספ' החכמ' א, כויבויר 138. —ומיד נפל מחלוקת גדול בין הנערכים הכופדים זה עם זה (ר"א היכיכי, אגר' REJ., XXVI., 213). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמים ודעת חכמה ב יד., אם איזה מהנערכים יהיו לו הוץ לעיר זה איזה קרן או הכנסה ישקיפו המעריכים והנכנסים ג"כ על הקרן הנ"ל (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה, חו"מ, יו:).—ובמשמ' היה שוה, היה דומה: אמר לו האיש היהודי (לשר) ומה כבוד תעשה לי שידומה ויערך למה שיעשה לי אדון הנשמות כאשר לא אתנצר (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה, 65). — ב) היה בערך וביחס אל דבר, Verhältnissmässig; proportional: כל איש הוא נערך האברים על הרוב (ר"ש א"ת, מו"נ ב מז). — ובחכמת השעור: וככר הראיתיך בתחילת הפרק דמיונות מכל זה מהמספרים הנערכים (ר"י הישראלי, יסוד עולם, י:). אמור מעתה כי הנפש הלזו חוברה לה ממספרים נערכים נגוניים (ר"י מוסקאטו, נפוצי יהודה א ז, ב:). הבורא יתברך מכה ברוח פיו על גוף האדם השלם בהרכבתו במספרים ושיעורים נערכים (שם ב:). ויתי מזה ששני מרובעים שצלעותיהם נערכים ר"ל שערך צלע הא' מזה אצל הא' מזה כערך צלע השני מזה אל צלע השני מזה (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, ז.). —ג) דבר נֶעֱרָךְ, מְמֻצָּע, לא גדול ולא קטן ביותר, mittelmässig; moyen; medium: הלא ידעת כי כל דבר מתענג בדברים מתיחסים ודומים לטבעו ונפשנו מתענגת כדכרים הנערכים חוש הראות מתענג באור נערך וממוצע ומתפעל מאור גדול (ר"י מוסקאטו, נפוצי יהודה, א ז, ב.).

—פע', *עֵרַךְ,—כמו קל א), עֵרַךְ מנחה: וגם בימים ההמה היה לכשדים אלוה והוא תנין גדול יושב במערה אחת והיו מערכים לו מנחה (יוסיפון לא).

—הפע', *הָעֳרַךְ,—א) שהעריכו וסדרו אותו: דין טרם העדך מראשית קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א הקליר, אף ארס, מוסף ר"ה א). שלום יקירנו השר היקר מ' מסעוד איש הזריזות והיראה טוב עין הוא יברך וטובות ונעימות לו תוערך ובנתיבות יושר יודרך (ר' שמואל, אגר', תרבין ג, 53).—ב) היה ביחס לדבר, כמו נִפע' ב): כי המסובים מהברואים ג' חלקים מהם מי שהוא מסוך באור לבד וכו' ומהם מי שהוא מסוך באור מוערך לחשך (משכית האורות לאבו חמד אלגזלי ג, בסוף שירי שלמה לדוקס א IX).—ג) שהעריכו אותו לצרך מס: ובשנת תצ"ו פסקו שכל מאה זוז יוערכו ששים וששה זוזים ושני שלישים (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א, כ.).

*עֹרֵךְ, עורך, ש"ז, מ"ר כמו עֹרְבֵי,—מי שעורך ומסדר דבר, עֹרֵךְ הדינים, מי שמסדר הטענות בבי"ד, Rechtsanwalt; avocat; advocate: אל תעש עצמך כעורכי[1]) הדיינין (ר' יהודה בן טבאי, אבו' א ח). שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין (ר"א בן מלאי משום ר"ל, שבת קלט.). עשינו עצמינו כעורכי הדיינין (ר' יוחנן, כתוב' נב:). — ובסהם"א: עורכי הדיינין הם אנשים שלומדים הטענות והדינין עד שיהיו בקיאים בני אדם בדיניהם (ר"ש א"ת, אבו' א ח). אך מה שאמר אחרי רבים להטות והוא כדמות שאלה ותוכחה לעורבי הדיינים והמליצים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, משפטים, ד"ה לא תטה). וטענות עורכי הדיינין לא יצילו ולא יועילו להגיד לאדם ישרו (ר' קלונימוס בן קלונימוס, אבן בחן, עט:).—וכן *עֹרֵךְ דין: אודיעך כי ככבוד גדול נבחר לעורך דין מושבע וכו' (יל"ג, אגרות ג רו).—עֹרֵךְ ספר, עתון וכדומ', Redakteur; rédacteur; editor: רגיל ברבור ובספרות.

*עֲרָכָה, ש"נ, מ"ר עֲרָכוֹת,—כמו עֵרֶךְ, מַעֲרָכָה: למודי ערכת לחם טהור מטהרים ומתקדשים (ר' שמואל, סרבין ג, 80). ואמנם העצלים אשר בכף עצמו הם ערוכים קצתם על קצתם בשתי ערבות (קאנון א א ב כ).

*עַרְכּוּב, — עי' עַרקוב.

א.*עַרְכִּי[2]), ש"נ, מ"ר עַרְכִּים, עַרְכִּיִּים, ערכאים, עַרְכִּיּוֹת, ערכאות,—בית דין של נכרים, משרד של בי"ד לקיום שטרות וכדומ' ושמירתם, ארכיון: אף מי שהיה חתום עד בערכי הישנה של ציפורי (ר' יוסי, קידוש' ד ה). כל השטרות העולים בערכאות[3]) של עובדי כוכבים אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים

[1]) [במדב"ם: כערכי, ובן בערוך דפו' רומי, ובפרוש למס' אבות במחז' ויטרי (עמ' 470). אומר, וז"ל: ויש גורסין כארכי באלף, והיא היא, ע"כ.]
[2]) [מן היוני: ἀρχεῖον, ἀρχή.]—[3]) בקטע כ"י גני', מנקד: בַּעֲרְכִיּוֹת [ובמדב"ם: בארכיות.]

בשירים (גיטי א ו). וכותב (המלוה ברבית) ומעלה בערכאים וכופר כמי שאמר והיה העולם (תוספת׳ ב״מ ו יז). הכותב נכסיו לעשרה וכו׳ כתב והעלה להם בערכאים זכה להם הערכיים (שם ב״ב ח ג). גוים שאנסו אחד ונטלו ביתו והעמידו בו עבודה ורה דמיו מותרין וכותב ומעלה בערכיים (שם ע״ז ו ג). ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכים בא אחד וערער כנגדו על השדה וכו׳ בוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה בערכים (ספרי בנדי קיז).—ובספהמ״א: כל הדן בדייני עכו״ם ובערכאות שלהן אע״פ שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע (רמב״ם, סנה׳ כו ז). וכן שטרי הודאות שפלוני הודה לפלוני שהוא חייב לו או שטרי מחילות או פשרות שנעשו בערכאותם אינו כלום אפי׳ אם נמסרו בפני עדי ישראל וכתב א״א הרא״ש ז״ל אם הנהיג המלך שלא יעשה שום שטר אלא בפני הערכאות אז כל שטרות הנעשים בערכאות כשרים (טוחו״מ סח).—ובמשמ׳ דַּיָּן וסופר של הַעַרְכִי: גוא״ן פרוס מומר אשר מקדם בהיותו יהודי היה במיורקה שמו אברהם יחיון לפי מה שראינו עשה צואה ביד אנטוני אשלו״ן ערכי מיורקה (ריב״ש, סו״ת כב, ד״ה והנה הודיעך). וגם דוקא שיהא השטר נעשה בפני הערכאות דהיינו עדי ע״א חתומים על השטר ואחר כך יביאו השטר אל הערכי שהוא דיין ממונה על פי המלך (הלבוש חו״מ, סטרי סח ח).— ספר, שטר הַעַרְכִי: וספר הערכי שכותבין בו כל דבר כשר בשטר הערכי דמסתמ׳ לא היה כותבו בספרו אלא אם כן הוא אמת (שם).— סופר עַרְכִי: והעלו בכתב כל מה שהניח להם הן חזקת בית הן מטלטלין עפ״י סופר ערכי (פסקי ריקאנטי, לז, עט.).

ב. *עַרְכִּי, עַרְכִּיִּי, ס״ז, נק׳ עַרְכִּית,— של ערך ויחס, verhältnissmässig; proportionné; proportional: דומה לדבוק שדבקה בגוף שהי׳ כאמצעות הרוח אותו שהוא כטבעו כמו אמצעי בין החומר והצורה באופן ערכיי בין עולם העליון לעולם הגופות (ר׳ הלל מוירונה, תגמו׳ הנפש ג, כז). הכמותי משתוה לערכי ולכן תשאר ההשואה הערכית לעולם (סטנוב, ס״י פנ׳ המדות, לאריסטו ב ח ז). כי מהות הסדר הזה הוא ענין ערכי ר״ל שהמסדר מעריך הדבר׳ המתדמים זה לזה (הוא, דברי ריבות יג).

*עַרְכָּן, ס״ז,—מי שעורך את הבצק ומגלגלו, חדש ע״י ר׳ שלמה בר׳ שמואל (לקוט׳ מספי המלילה, בכר 67).

עָרֵל[1]), ממנו עָרַל, א. עָרֵל, עָרְלָה, *עָרֵלָה, *עֲרֵלוּת.

עָרֵל, ס״ז, סמי׳ עֲרֵל, עֲרֵל, ר״ר עֲרֵלִים, סמי׳ עַרְלֵי,— א) מי שלא נִמּוֹל unbeschnitten; incirconcis; uncircumcised: וְעָרֵל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (בראש׳ יז יד). המול לו כל זכר וכו׳ וכל עָרֵל לא יאכל בו (שמות יב מח). כי עֲרֵלִים היו כי לא מלו אותם בדרך (יהוש׳ ה ז). —ובפרט כנוי לגוים שאין המילה נהוגה אצלם: ויאמר לו אביו ואמו האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה כי אתה הולך לקחת אשה מהפלשתים הָעֲרֵלִים (שפטי׳ יד ג). ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הָעֲרֵלִים (שם טו יח). ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הָעֲרֵלִים האלה (ש״א יד ו). כי מי הפלשתי הֶעָרֵל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). ויאמר שאול לנשא כליו (במערכה עם הפלשתים) שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הָעֲרֵלִים האלה ודקרני והתעללו בי (שם לא ד). אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלזנה בנות הָעֲרֵלִים (ש״ב א כ). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד עָרֵל וטמא (ישעי׳ נב א). כי כל הגוים עֲרֵלִים (ירמי׳ ט כה). מותי עֲרֵלִים תמות ביד זרים (יחזק׳ כח י). — ובהשאלה, עֲרַל שפתים, ששפתיו כאלו יש בהן חתיכה יתרה שאינה מניחה לו לדבר בשגירות לשון: ואיך ישמעני פרעה ואני עֲרַל שפתים (שמות ו יב; גם ל). — עֲרַל לב, בשר, שאינו רוצה לשמע ולקבל מוסר: או אז יכנע לבבם הֶעָרֵל ואז ירצו את עונם (ויקר׳ כו מא). וכל בית ישראל עַרְלֵי לב (ירמי׳ ט כה). בהביאכם בני נכר עַרְלֵי לב וְעַרְלֵי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי וכו׳ (יחזק׳ מד ז). כל בן נכר עֶרֶל לב וְעֶרֶל בשר לא יבוא אל מקדשי (שם ט).—אזנו עֲרֵלָה, ממאן לשמע, להכנע: על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה עֲרֵלָה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי׳ ו י).—ובהשאלה, לאילן שלא נזמר: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכו׳ שלש שנים יהיה לכם עֲרֵלִים לא יאכל (ויקר׳ יט כג). — ובתו״מ: הערל וכל הטמאים לא יאכלו

[1]) בערב׳ עַרִל[a]).

[a]) غرل

בתרומה (יבמי ח ח). קונם שאיני נהנה לערלים מותר כערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם קונם שאינה נהנה למולים אסור כערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם (נדרי ג יח). ששחטו על מנת וכו' שיאכלוהו ערלים שיקריבוהו ערלים וכו' (זבחי ג ו). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על ערל זר וכו' על מה נחלקו על ערל גוי (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' פסח' ז יג). הכל כשרין לשחוט אפילו כותי אפילו ערל ואפילו ישראל משומד (שם חול' א א). ולא גזרינן ערל ישראל משום ערל נכרי (פסח' לג.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמי מח:). הנבעלת לערל קשה לפרוש (רב הונא, מד"ר ברא' פ).—ובספה"א, ואמר המשורר: רחום הדרך ירשו ערלים במקום כרובים נתנו אלילים עד אן אלהי תסתיר ותעלים (ראב"ע, יחיד ונרומם). נאסף יוסף ובניו נחמסו וערלים עול עליהם עמסו (הוא, אוחזה אל).—עֲרַל שפתים: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר בפי יכלתו ובכל עת שירצה (רמב"ם, תפלה א ג).—ואמר המשורר: רב לך ערל שפתים עד אן תמלל אלה (ראב"ע, אוחזה אל).—ובמשמ' גוי, נכרי, שאינו יהודי: הנני ראובן צועק על שמעון על סוס אחד שהיה ממושכן בידינו והפקיד אותו לערל אחר לשמרו ובא לוי ואמר אל הערל שישאיל לו את הסוס וכו' הנני שמעון משיב כי וראי הסוס הפקדנו ביד ערל אחר ובא לוי ושאל הסוס מן הערל ובא אלי הערל שלא יקשה בעיני כל [כך] טובת הנאת לוי (ר"מ, ספ' הוסר פח). ובעוד שהיה שוקל העופרת לתת לראובן בא מועד חג השבועות ואמר שמעון לערל אחד שהיה חייב לו עופרת להוליכו למקום המיוחד הנזכר בימי החג ואומר הערל שלא סר מכל אשר צוהו שמעון וכו' (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת לה).

א·עָרֵל, פ"ע, עֲרַלְתֶּם,—עָרַל עָרְלָה, הניח את הערלה, ובהשאלה כאילן, לא זמר אותו, לא אכל מפריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וַעֲרַלְתֶּם [1] ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקר' יט כג).

—הפע', *הֶעֱרִיל, הֶעֱרִילָה,—עשה שיהיה עָרֵלָה, ואמר הפיטן: לא תרביע ותזרע ותלבש כלאים העורילה עצים נטועים (רקע"ג, באדני יבדקו, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 53).

—התפ', *הִתְעָרֵל,—נעשה עָרֵל: הדיוט אחר שהיה מוהל ולא פורע ומוצץ והיה מתערל הילד בבתחלה (אבן ירחי, המנהיג, מילה קבט).

1) [יהא נחשב בעיניכם *ברבר ערלה (ראב"ע), וכן דיק"ג בשרשיו: ענינו האסור והריעיב.]

ב·עָרֵל, קל לא נמצא.

—נפע', הֵעָרֵל,—כמו הֵרָעֵל: שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה וְהֵעָרֵל [1] תסוב עליך כוס ימין יי' וקיקלון על כבודך (חבק' ב יו).

עָרְלָה, ש"נ, סמי' עָרְלַת, כנ' עָרְלָתוֹ, עָרְלָתָם, עָרְלַתְכֶם, מ"ר עֲרָלוֹת, סמ' עָרְלוֹת, כנ' עָרְלֹתֵיהֶם,—עור ראש הגויה, Vorhaut; prépuce; foreskin: לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו עָרְלָה כי חרפה הוא לנו (ברא' לד יד). ונמלתם את בשר עָרְלַתְכֶם והיה לאות ברית ביני וביניכם (שם יז יא). וערל זכר אשר לא ימול את בשר עָרְלָתוֹ ונכרתה הנפש ההוא מעמיה (שם יד). וימל את בשר עָרְלָתָם וגו' ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר עָרְלָתוֹ וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר עָרְלָתוֹ (שם כג-כה). ותקח צפרה צר ותכרת את עָרְלַת בנה (שמות ד כה). וימל את בני ישראל אל גבעת הָעֲרָלוֹת (יהוש' ה ג). אין חפץ למלך במהר כי במאה עָרְלוֹת פלשתים (ש"א יח כה). ויך בפלשתים מאתים איש ויבא דוד את עָרְלֹתֵיהֶם (שם כז). ופקדתי על כל מול בְּעָרְלָה (ירמ' ט כד).—ובתו"מ: שאין הערלה קרויה אלא לשם עכו"ם (נדר' ג יא). מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (ראב"ע, שם). יוצא דופן ומי שיש לו שתי ערלות וכו' מחללין עליו את השבת (שבת קלה:). נמשכה ערלתו (של נבוכדנצר) שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה בולה (שם קמט:). הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (פסח' לב.). בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו עשה ערלותיהן גבעה וזרחה עליהן החמה והתליעו (ר' אבהו או ר' לוי, מד"ר שה"ש. עד שיפוח היום).—עָרְלַת הגוף: התהלך לפני והיה תמים אם ימול מן האוזן אינו תמים וכו' מן הלב אינו תמים וכו' הוי אומר זו ערלת הגוף וכו' (ר' עקיבה, שם ברא' מו).—ובספה"א: ערלה זו אין לך מתלעת ומבאשת [כאבר זה באדם]

1) [עי' רד"ק.]

והן מלין את בניהן ומנקין את עצמן (גנזי שכטר א, גינצבורג 4). וכל מי שהעירלה בבשרו גיהנם פותחת פיה ובולעת אותו (שם 221). ומצאתי עוד לרבותינו ז"ל שאמרו שלא שימש אברהם בשרה בעור ערלתו בו כי לא קבלה אותה הצדקת טיפה מצד הערלה כי הערלה מאוסה וטמאה מכל טמאות שבעולם (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה א, כב:). — עָרְלַת הגרון, לְהָאָה, Zäpfchen ; luette ; uvula : כשנפלה ערלת הגרון של הינוק משימה ההיה אצבעה כפיו ומסלקת אותה הערלה (ערוך ערך אבוב'). ומותר להעלות אזנים בשבת וכו' אסטומכא דליכא וכן ערלת הגרון אבל מה שנהגו להעלות ערלת הגרון כמשיכת השיער וכו' (ר' צדקיה ברי אברהם הרופא, שבלי הלקט, סבה קיז). — וכהשאלה, אילן שלא נזמר ולא הוחל לאכל פריו: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם עָרְלָתוֹ את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאבל (ויקרא יט כג). — ובמליצה, עָרְלַת הלב: ומלתם את עָרְלַת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יו). —ובמשנה: הנוטע ברשות הרבים וכו' והעולה מאליו חייב בערלה (ערל' א 3). המעמיר בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, שם ז). נוטעין יחור של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה (ר' יוסי, שם ט).—ובסהס"א: תחת אלו שאמרנו יש רוחות טמאים ונקראים ערלה והם זמורי ערלה וענפי ערלה (ר"א די וידאש, ראשי חכמ' יג).—*ושם של מסכת בסדר זרעים.

***עֲרֵלָה,** ערילה, עֲרֵלִית, עֲרֶלֶת, סות"ז,—אשה נכרית, שאינה יהודית, גויה: מנהג נשים בשיש כבית ערילה חשש מכשפה (לוני מס' יהיר כתיב א, 89). פעם אחת ראתה ערילה אחת בשמחה זו וצוותה קודם מותה גן אחד היתה לה סמוך לקברות היהודים אותו הגן יהיה להן להיהורים (Wormser Minhagbücher. XXV, עפשטין). נחוב גם פרדס של קהל אשר נתנה להם הערילה (שם XXVI). ואותה הערלת נתנה גם לדלים גוים האגים (האגם) (שם). וכן ספרה הערלית לפני כמה וכמה אנשים שראתה הנטען יוצא בהשכמה מהקאמר שלה אחרי שהוציא ראשו לחוץ לראות אם אין שם איש (ר"ע איגר, שו"ת א לט, ד"ה אך דים). וכשהיא רואה איזה ערלית טפילה או יהורית החשודית שאוכלת בנים או שנותנת עין הרע וכו' (תולדות אדם קיח).

***עֲרֵלוּת,** ש"נ,—כמו עָרְלָה, מצב הערל: פשיטא מומר לערלות וכו' אי מומר לדבר אחר היינו מומר לערלות (חול' ד:).—ובסהס"א: דלא תימא הוא הדין לזריקה דכולה ערילות מיהא פסלה ביה וכו' דמשמע בעבודה אחת הוא דפסלה ערלות (יס"י, פסח' סא:). זאת עבודה שלמה בעינן בערילות (שם). אבל עֲרִילות דלא גרהית אצל ציבור ולא הותר לעשות פסח ערלים (שם סב:).

א.עָרַם[1], ממנו א.עָרַם, עֲרֵמָה.

א.עָרַם, קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נֶעֱרַם, נֶעֶרְמוּ מים, נתקבצו זה על זה כגַבָּה, gehäuft werden; s'amonceler; to be heaped up: וברוח אפך נֶעֶרְמוּ מים נצבו כמו נד נולים (שמות יה ה).—ובסהס"א: מקוה שמימיו מרודרין כובש אפילו חבילי קש וחבילי קנים בתוך המים ומן הצדדין עד שיערמו המים למעלה ויורד וטובל לתוכן (רמב"ם, מקוא' ח יג).—ואמר הפיטן: שאוניהם נערמו ונצבו כגדרים תעובים כם ושגבו ישע קודרים (גנזי שכטר ג, דודסון 81).

—קל *עָרַם,—עשה עֲרֵמָה: למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסוריות למלך המשיח (ר' חנינא לפורלה, מד"ר בראשי סג).

ב.עָרַם[2], ממנו עָרוּם, ב.עָרַם, עָרְמָה, עֹרֶם, *עַרְמוּמִי, *עַרְמוּמִית, *עַרְמִימוּת, *עַרְמָנוּת, *עַרְמְתָן, *הַעֲרָמָה, ב.*מַעֲרֹם.

ב.עָרַם, פ"ע, עָרֹם, יַעֲרִם,—עשה דבר בערמה, בפקחות, listig, klug handeln; user de ruse, de finesse; to act shrewdly, craftily: לכו נא הכינו עיד ורעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מי ראה: שם כי אמר אלי עָרֹם יַעֲרִם[3] הוא (ש"א כג כב). אויל ינאץ מוסר אב ושמר תוכחת יַעֲרִם[4] (משלי יה ה). לין תכה ופתי יַעֲרִם[3] והוכיח לנבון יבין רעת (שם יט כה).—

[1]) [כך בסור' ובערב' عَرَمَ a), ובסבא': ערם, סכר.]—[2]) בערב' ערם a), קצת במשמ' אחרת, כענין קושי ורשע וברום'.

[3]) כך הכתיב והנקור, וראו בזה המדקדקים הקדמונים הפע' במשמ' פ"ע. אך כבר באר ברת (ZDMG. 43, 180), כי זה אחר מהפעלים בעלי ע"פ חרוקה שהיו נהוגים הרבה בלשון הקדומה, ונשמרו קצתם בנקוד הקדום בלי שנוי.—[4]) בקצת ספרים: יערים. מלא.

a) عرم

ואמר בן סירא: אם תחפוץ בני תתחכם ואם תשים לבך תערם (ב"ס גני' ו לב).

—הִפע', הֶעֱרִים, יַעֲרִימוּ,—א) הֶעֱרִים סוד על פלוני, חבל כבתר תחבולות ערמה על פלוני Ränke schmieden; intriguer; to plot, intrigue: על עמך יַעֲרִימוּ סוד ויתיעצו על צפוניך (תהלי פג ד).—וכתו"מ, עשה עָרמה, בפרט להפטר מחובה, עשה בתחבולה למצא התר למה שאסור ע"פ הדין: ביצד מערימים על הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו וכו' (תמורי ה א). מערימין על מעשר שיני לפוטרו מן החומש (תוספתי מ"ש ד ג). מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות (רבי הושעיה, ירוש' ברכי ה א). תנווני יכול להערים טבח אינו יכול להעריס (שם פאה א ו). מערים אדם על פועליו להיות אוכלין תשע וקוצין אחת (שם מעשרי ב ז). אוכלין עראי מן העיסה וכו' אמר ר' חגיי לא שנו אלא אראי אבל קבע אסו' מפני שהוא מערים לפוטרה מן החלה (שם חלה ג א). ואין מטבילין את הכלים מתני' בכלים גדולים אבל בכלים קטנים מערים עליהן ומטבילין (שם שבת ב ז). בנה במקום שאין ראוי לבנות וכו' אלא שמערימין עליו ליכנס לשם בימות החמה ובימות הגשמים (רב, ירוש' ב"ק ט א). מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר (רב הושעיה, ברכי לא.). האשה מהו שתערים ותפרוף על האגוז להוציא לבנה קטן בשבת (שבת סה:). מטילין שכר במועד לצורך המועד וכו' אע"פ שיש להם ישן מערים ושותה מן החרש (שם קלט:). מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו (רבי יהודה, נו"ק יט.). טענו חיטין וקרם והודה לו בשעורים אם במערים חייב אם במתכוין פטור (שבועי מ:). נשבעת שאין אתה מביא מכול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין את מביא וכו' אם כן לא יצאת ידי שבועה (רי אחא, מד"ר בראשי מט).—ובסהמ"א: ובכל זה לא ידע דניאל את מזמתם כי עליו הערימו סודם (יוסיפון כא). ויען המלך את השרים לאמר הערמתם לשוא הסוד הזה על דניאל (שם כג). —ואמר הפיטן: קומי עבורי כהתל הערימוני קראתי למאהבי המה רמוני (ר"א הקליר, שבת סוכו מני, קינ'). צרים סופה כרגמתה צפונים הערימו סוימתה (גנזי שכטר ג, דודסון 98). צנות ורמחים צבאיו עטר צנועים כהשיג מערים להאטר (שם). קרן עמך תרים תקפוץ קץ ותערים מדלג על ההרים (ר' אפרים בר יצחק, אלהי בך אחסק, יולי שבת ד אחה"ס). וכזר טפש מהערימה ירר וכתת עמי עד חרמה (זכור אים, יולי שבת זכור).—ואמר המשורר: מי יעמר כצר להש"י צוררים כי יערימו סוד ויתעררו (רשב"ג, בימי יקותיאל).

—הִתפ', הִתְעָרֵם,—כמו הִפע': הזכר הרבר שבערמה עשו להיתערם במצות ולגנוב רעת עליונה ודעת הבריות (גיאוניקה ב, גינצבורג 197).

עֹרֶם, ס"ז, ככי עָרְמָם,—כמו עָרְמָה: לכר חכמים בְּעָרְמָם ועצת נפתלים נמהר (איוב ה יג).

ג. עָרַם[1]), ממנו עָרוֹם, ״עָרַם, עֵרֹם, עַרְמוֹן, ״עַרְמוֹנִיי, ״עַרְמוֹנִית, ״עֲרָמוּת, ״עִרְמֵם, א.מַעֲרֹם.

ג. ״עָרַם, קל לא נמצא.

—פִע', ״עֵרַם,—עשה שיהיה ערום, הפשיט, entblössen; dénuder; to strip bare: אתה קלים הכבדת ומערייי ערמוני קרבת בוא אלי ויחרימוני (ר"א הקליר, שבת סוכו מני, קינ').

—הִפע', ״הֶעֱרִים, — כמו פִע': המביייש את חבירו בערמימות שמגלהו ומערימו בבית המרחץ פטור (לבוש חו"מ תכ לד).

—הָפע', ״הָעֳרַם, הוערם,—שערמו אותו, שנעשה ערום: חכתי לתשלום ררכמון לעולי גולה טבעו גם הם והוערמתי מגלה (ר"א הקליר, אלה אזכרה, יולי שבת סקלי). הלעיטה רמיש והיא משכה לעופר הוערמו ועטו עלים ולא ערי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטלי ב, קכט.).

עֵרֹם, עֵירֹם, מ"ר עֵירֻמִּים, — א) ת"ז, כמו עָרוֹם: ותפקחנה עיני שניהם וירעו כי עֵירֻמִּם הם ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגרת (בראשי' ג ז). את קולך שמעתי בגן ואירא כי עֵירֹם אנכי ואחבא (שם). לחמו לרעב יתן וְעֵירֹם יכסה בגד (יחזקי יח ז).—ב) ש"ז, מעמר ארם עָרֹם: ברעב ובצמא וּבְעֵירֹם ובחסר כל (דברי כח מח). — ג) תה"ס, במעמר של ארם עָרוֹם: שרים נכנו ושערך צמח ואת עֵרֹם ועריה (יחזקי יו ז;

---

1) [כך בערב': עֲרַם a), אבל רֹב החדשים גוזרים אותו מן ב.עור בתוספת מם; עי' ערבו.]

a) عرم

גם כג). והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך, והניחוך עֵירֹם ועריה (שם לט; גם כג כט).—ובספהמ"א: כל בר ישראל דקרי ק"ש מיחייב בתפילין לבר מי שעושה מלאכתו ערום בשעת עירום (חולי הגאי ח ח, לוין 41).

עֲרֵמָה, ערימה, ש"נ, סמי עֲרֵמַת, מ"ר עֲרֵמוֹת, עֲרֵמִים, —עֲרֵמָה של תבואה, של עפר, הרבה תבואה, עפר וכיוצא בזה, מקבץ יחד וה על זה בעין ברי, Haufe; tas, amas; heap: ויבא (בעו לגרן) לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). בטנך עֲרֵמַת חטים סוגה בשושנים (שה"ש ז ג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הָעֲרֵמוֹת ועמסים על החמרים (נחמ' יג יה). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהורה גם חם וכו' הביאו ויתנו עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת וכו' ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הָעֲרֵמוֹת ויברכו את יי' וכו' וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הָעֲרֵמוֹת (דהי"ב לא ו-ט).—ועֲרֵמַת עפר במקום עי מפלה ובדום': ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים וכו' היחיו את האבנים מֵעֲרֵמוֹת העפר והמה שרופות (נחמ' ג לד).—ועֲרֵמִים: פתחו מאבוסיה סלוה כמו עֲרֵמִים והחריבוה (ירמ' נ כו).—ובתו"מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים וכו' משיעמיד ערימה (מעשר' א ה).—תורמין מן המוץ על הכרי אבל לא מן הכרי על הערימה (תוספת' תרומ' ג יז) היתה לו ערמה מורחת רצה לעשותה תרומה על מקום אחר עושה (שם ד טו). היתה לו ערימה של בצלים ושל גרוגרות ושל חרובין בראש גגו וכו' (שם מ"ר ב יט). נעשה (הים) ערימות ערימות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים (מכי' בשלח ד). בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה ומן המעשרות (רבי ישמעאל, ספרי במד' ה). גרפו עליו (על דמו של זכריהו הנביא) כל עפר ועשו כל ערמה ולא נח והיה הדם תוסס ומרתיח (מד"ר קהל', ועוד רלויהי חסם הסמס).—ובספהמ"א: אפילו ערימות של חטים שנטמאה מקצתה תורמין מן הטהור שבה על הטמא שבה שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (רמב"ם, תרומ' ה ז). היה העוף ספק טרפה כל הביצים שתלד בערימה ראשונה משהין אותן אם טענה ערימה שניה והתחילה לילד הותרו הראשונות (הוא, מאכל' אסור' ג יח). ערימה זו של חטים אני מוכר לך כבך וכך וכו' אף על פי שאין מדת הערימה ידועה וכו' הרי זה ממכרו קיים (שו"ע חו"מ רט ח).—ואמר הפיטן: זה נס שלישי עש קוצותיו תלתלים חור ונעשה ערמות ותללים (גנזי שכטר ג, דודסון 57).—משולי עֲרֵמַת, תאר לחכמי ישראל: בלמדו ספר משלי משולי ערמת והבין ודקדק כדת רשומת (אלה אזכרה, קינ').—ואמר המליץ: פניו פגי שור וקנו על בטנו ערמת חטים (ר"י זבארה, שעשוע' יב, דודסון 131).

עָרְמָה, ש"נ,—כשרון של חכמה וחריפות השכל ברמיה ותחבולה, List, Klugheit; ruse, prudence; craftiness, cleverness: וכי יזד איש על רעהו להרגו בְעָרְמָה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד). וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בְעָרְמָה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים וכו' (יהוש' ט ג-ד).—ובמשמ' פקחות וחכמה: לתת לפתאים עָרְמָה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). הבינו פתאים עָרְמָה וכסילים הבינו לב (שם ח ה). אני חכמה שכנתי עָרְמָה ודעת מזמות אמצא (שם יב).—ובמדר': אף אתה נתת עָרְמָה למים והיו המים נלחמים בהם (בהמצרים) בכל מיני פורעניות (מכי' מסכ' דשיר' ו). לפי מה שהיתה ערמתו של נחש כך היתה מכתו (ר' אליר, מדרי שמואל ז). אמר שלמה פתי הייתי ונתן בי הקב"ה ערמה נער הייתי ונתן בי מזמה וכו' מכמה שנים ואילך צריך אדם להיות בו ערמה מבן עשרים שנה (מדרי משלי א).—ובספהמ"א: שאחיו לא החזיק בשדה זו ולא נכנס אליה אלא עורמה היא מאחיו (רי"ף, שו"ת עה). אם יראה לדיין שיש בו ערמה דוחין את המלוה (שו"ע חו"מ, מלכות קעה נח).—ואמר המשורר: בכח חכמותיו ומעוו ערמותיו ורב תחבולותיו בחלק מאמרים (דונש, דעה לבי חכמה). לך חכמה לך רוח יתרה לך דעה לך בינה וערמה ורחב יד כמו יורה ומלקוש ורחב לב כבין מזרח לימה (ר' יוסף אבן חסדאי, הלבבי מן, שער השיר 28). לרב לו ים חכמות ובינות גם ערמות ועצות ומזמות ולכל מצויים (ד"ה יהודי מלכים וא"י ג, מן 21).

°עַרְמוּמִי, ת"ז, נק' עַרְמוּמִית,—עָרוּם, של עָרְמָה: יתארוה (את חכמת ההלצה) בישרר צורות המליצה ובחידוד ערמומי ייפלה (ר"י סטנוב, דברי ריבות יג). והנה חכמתם זו הערמומית ימשיל המלך לזונה (שם).

***עַרְמוּמִית**, ש״נ, מ״ר *עַרְמוּמִיּוֹת,—כמו עָרְמָה: כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית (ר' חנינא, סוט' כא:). מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערמומית תחלה (ר' שמואל בר רב יצחק, נדה מה:).—ובספה״א במ״ר: הלא שמענו כן ראינו שהרשעים ידרכון קשת וגו' וישתדלו בכל מיני נבלים ערמומיות לבלע רשע צדיק ממנו (ר״י-מוסקאטו, נפוצ' יהוד' יע).—ואמר הפיטן: וברוה סוף הרהיה בעלפים ערמומית נלקחה (ויוסף איר, יוצ' שבת א חחה״פ). מזה המין ומזולתו מהערמומיות כי חיות הנה חיי הסלסול והשעשוע (כתאום לבית דוד, הקדמה, ה.).

עַרְמוֹן[1], ש״ז, מ״ר עַרְמֹנִים, ערמונים,—שם אילן גבה, חזק, Platane; plane-tree: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וְעַרְמוֹן ויפצל בהן פצלות לבנות (בראש' ל לז). ארזים לא עממוהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וְעַרְמֹנִים לא היו כפראתיו (יחזק' לא ח).—ובתלמו': הוסיפו עליהן אלונים ערמונים אלמוגים אלונים בלוטים ערמונים דולבי אלמוגים אלוים (ירוש' כתוב' ז יא).—ואמר המשורר: להצהיל הפנים תנו עוד ערמונים אגוזים בתאנים שבורים ומנקים (ראב״ע. כדוד הסיר אוני).—ובמשמ' מין עץ אגוז, Kastanie; châtaigne; chestnut: ערמונים בלע״ז קשטניא בערבי שמה בלוט (ר״מ אלדבי, ש״א ה ה, פז:). הערמונים נוטים לטבע חם ויבש מולידים הרבה מזון אך קשים הם לעיכול (ר״י לטלון, אוצה״ח א ג עו). וזקנו נוטה לצבע הערמונים (מיז, ספ' אילם לישר מקנדיה). ערמון בל״ר ובבל לשון הגויים נקרא קאסטני״א (ובל״א קעסטין בוים) ובל״ת קמסתאנ״י אגאג״א ר״ל על הערמונים פירותיו הם עוצרים מחזיקים האצטומכא (ר״ע כ״ץ, מעשה טוביה, פרדס רמונים א). האיראפי הוא צמח בעל פרחים יפים שונים וכו' אם יקלוהו באש יאבד חריפותו והיה טעמו כטעם הערמונים (שייצהאק, תולד' הארץ ג, כו). ערמון (קאסטאניען בוים) גדל במדינת שפאניען צרפת פורטוגאל הרבה מאד (ר״ב לינדא, ראשי למודים א ז, כז:). — והפרי של הָעַרְמוֹן: ערמונים פרי חם באמצע (ספר המסעדים, כ״י). והר״ם מרוטנבורק כתב ערמונים וחבושים כיון שאין דרך לאוכלן חיין אלא מבושלים חיין שהכל מבושלים בורא פרי העץ (טואו״ח ברכ' רב). והמיני קשטיין האמור הם אשר לערמונים בינוים (ר״מ דיין, אמרי יושר ב). וערמונים הם הקשטיין הגדולים הנאכלים בין חי בין מבושל וצלויים (שם, הגהה). עוד כתב המשיג שהערמונים צלויים וקלויים במרחשת של גוים נקובה בכברה לית בהו משום גיעולי גוים (מ״ס רבים, שו״ת יו״ד יב).—ודבור שוה חצי עַרְמוֹן, לא שוה בלום: הוא אלי ארז שלח נתון בתו לבנו לאשה כן יאמר משל קדמון הטיל בקושיות שוא מוסין בקדשיו אין בל אשר חשב שוה חצי ערמון (ר' זכריה כהן, מורה חמה, Monatsschr. 1894, 413).

***עַרְמוֹנִיִּי**, ת״ז,—של הָעַרְמוֹן: ובראש הגדול רשת א' של פארוקא וזנב של שערות מחובר לה מגוון ערמוניי וכו' שמצאו זה הרשת והשערות מגוון ערמוניי וכו' (פסקי ריקאנטי כח, כז:).

***עַרְמוֹנִית**, ש״נ, מ״ר עַרְמוֹנִיּוֹת,—פרי הָעַרְמוֹן: וכן אותן ערמוניות וחבושים שאין ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין וכו' אך אותן ערמוניות שקורין לומבירד״ש מברך עליהן בורא פרי העץ (תוספ' ברכ' לח:).

***עֲרֻמּוּת**, ש״נ,–מצב של הערום, עָרוֹם: שאחר שאכלו מפרי עץ הדעת נפקחו עיני שניהם והכחינו שהיו ערומים לא שקודם זה לא היו מפרישין בין ההלבשה והערמות אלא כי בהיות שלא היה שולט בהם היצר לא היו יודעים שחרפה היא לארם להראות מקום הערוה (ר' א״מ ויטילבו, אמונת חכמים, טעם זקנים, כא.).

***עַרְמִימוּת**, ש״נ, מ״ר עַרְמִימִיּוֹת,—א) כמו עָרְמָה, עַרְמוּמִית: הכה נתחכמה לו אף אתה נתתה ערמימות למים וברות אפיך נצבו כמו נד נוזלים (גנזי מכ״ר א, גינצבורג 352). כי מבת רמיון האדם יבאו תחבולות רבות וערמימיות (ר״י חיים, רוח חן ד).—ב) כמו עֲרֻמּוּת: המבייש את חבירו בערמימות שמגלהו ומערימו בבית המרחץ פטור (לבוש חו״מ תכ לד).

***עָרְמֵם**, לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַרְמֵם, — נעשה עָרוֹם: מתוך שיפשיטו ויתערממו מבגדיהם לא יחגרו על בגריהם כי על מתניהם (רס״י, ישע' לב יא).

***עַרְמָנוּת**, ש״נ, מ״ר עַרְמָנִיּוֹת, — עָרְמָה, עַרְמוּמִית: בילמדנו בר״ש שלח לך אנשים מפני שנכנסו עליו כשיבני פירוש לשון יון ערמנות (ערוך ערך עבר). תחבולה ומלאכת ערמנות (שם ערך מגנון),

[1]) לפי דעת קצת חכמי לשון אשורית כמו המלה: אַדְמָאנ באשור'. קצת החכמים גוזרים אותו משרש ג. ערם.

אין באין עליו בעקיפין פי' בערמנות[1]) (סם ערך עקף). ולא יודמן איזה זכר על איזה נקבה על דרך מקרה כמו הבהמות כי היה זה גורם להתגרות מין האדם קצתם לקצת בלי רחמים מצד ערמנותו יהיה נפסד מין האדם (ר"א הקרא', ג"ע, כסים, פסיק', קמא::). — ומ"כ: והוא הרשע המשחיד לגוי סובב בערמניותיו ונושא אותה לעצמו (ר"י הדסי, אשה"כ, דבור כא תמונה ין).

***עַרְמְתָן**, ס"ז, מ"ר עַרְמְתָנִים, — עָרוּם, רמאי: עכ"ו חשד אותנו לערמתנים ולא נאמנים (אחרית הנחלה כב).

***עַרְנִית**,—כמו עֵירָנִית, ואמר המליץ: ובעת שיאמרו פלונית היא גרגרנית וכניה פניהם אחורנית יאמרו פלונית היא אהרני. סהרונית ערנית (עמנו', מחבר' ה). ועי' עֵירָנִית.

א.*ערם, ממנו: *עֵרוּם א.*עֲרִים, *עֲרִיסָה, א.*עָרַם, *עָרָם, *עַרְסָל, *עֵרְסֵל.

א.*עָרַם, קל לא נמצא.

—פע', *עֵרַם, — עשה שיסתבכו הענפים, עשה עָרִים: ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא' ד ז). — ובסהמ"א: הנוטע שורה אחת של חמש גפנים או יותר וערסן על גבי בותל גבוה עשרה 'ביוצא בו ובו' (רמב"ם, כלא' ח ג).

ב.*ערם, ממנו ג.*עָרִים, א.עֲרִיסָה, ב.*עָרַם, *עַרְסָן.

ב.*עָרַם, קל לא נמצא.

—פע', *עֵרַם,—עשה עריסה, גלגל את הבצק: אף על פי שהיה רבן גמליאל פוטר את האריסין בסוריא אוסר היה מלערם ואם עירם פטור (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' חלה ב ה). תני ר' חייה כן וכולן שבללן תבואה קמחים וכציקות מצטרפות עירם ראשי עיסיות (ירוש' סם א ח). לשה מערב יו"ט ובו' עירם לא אמר אלא לש הא עירם לא (סם פסח' ג ג). הכא במאי עסקינן בשעירסן[2]) אי הכי היינו כקתני עלה והוא שאכלן ככרי אכילת פרס ואי כשעירסן[3]) שאכלו מיבעיא

1) [אצל קוהוט: בערמומיות.]
2) [הכא במאי עסקינן דיוצא כהן כגון שעירסן שקיבץ הפירורין כיחד ולשן ותיברן והוו כזית (רגמ"ה).]
3) [ואי בשעירסן שגבלן דהוה התיכה אחת (רש"י).]

ליה (תנח' עה:). — ובסהמ"א: דהא ודאי הירושלמי מיירי בא"י ואפילו הכי לא קא אסר אלא היכא דליש אבל ערם שרי דהיינו גלגל (תוספ' ביל' ט.).

—הפע', *הִתְעָרֵם,—כמו פע': [ראשית] ערסתכם משיתערם מכאן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותטמטם בשעורים (ספרי במד' קי).

—פע', *עֹרַם, בינ' מְעֹרָם, מעורם,—שעֵרְסוּ אותו: עירם ראשי עיסיות אמר ר' יוסי והדין נשוך לאו כמעורם הוא (ירוש' חלה א ח). — ובסהמ"א: עד שנטל כמה פירורין רעירסן עד שנמצא בידו מעורם בזית (אור' הגה' א א, לוין 88).

***עֶרֶם**, ס"ז, — א) כמו עֶרֶשׂ: שמואל מטען מן ערם לערם (ירוש' יו"ט א ו). — ובסהמ"א: אלו עורות מתטמאין במדרס עור שחשב עליו לשטיחה ובו' ועור שמניחין בערם תחת הקטן ועור הכר ובו' (רמב"ם, כלים כד א). — ואמר המשורר: רבד ערסי סועד באהבים (גנזי שכטר ג, דודסון 91). — ב) כמו עַרְסָן: מעצתך אחלה ואוכל ערסי וכחמור אתפשט על ערסי (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר, עב.).

***עַרְסִיאֵל**, — שם מלאך: והשר של גיהנם שמו ערסיאל (ר"ג בר"י אלחנן, עה"ח, קיז). ואינם שמים על לבם ערם"י רואים מה שיגיע להם מהממונה ערסיאל הבא לקחת נפשם אל פתחי גיהנם (אור' ויסעי, התשובה ח).

***עַרְסָל**[1]), ס"ז,—קליעה של חבלים המתוחים בין שני אילנות וכדומ' לשמש למטה, Hangematte; hamac; hammock: סולם העשוי לעלות בו כערסל והוא שכתוב במלונה במקשה והוא מלונה לשומרי פירות (ערוך ערך אמדלא).

***עִרְסֵל**, לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַרְסֵל, -- נסתבך כמו בקליעה: הגיבורים היו נותנין רגלם על התהום וסותמין אותו והיה בא ליכנס אל התיכה והיו רגליו מתערסלות[2]) (מד"ר ברא' לא, חילוד' 286).

***עַרְסָן**, ס"ז,—מאכל של גריסים, של שעורים[3]): אי זו היא מעשה רותחנה ובו' סולת ואורז וריר וערסן (ירוש' נדרי ו ג). איבא דאמרי בערסן ובדרבה

1) [מן הארמ', ועי' תוספ' (עירובי כה:).]
2) [ג"א: מתערבלות, עי' הערת תיאור' וקוהוט (עה"ס).] — 3) [עי' בבלי (כת מח:).]

בר יונתן דאמר רבה בר יונתן א"ר יחיאל ערסן יפה לחולה (יומי מז.).

ּעָרַע, קל לא נמצא.

—פִּע', ּעֵרַע,—כמו א.ארע, פִּע': נמצא פסח עירע להיות בערב שבת וכו' אם עשית ראשונה כסדרן יערע הפסח בשיני בשבת (קטעי בן מאיר, JQR. NS. V. 1916. 548).

א.ּעַרְעוּר, ש"ז, מ"ר עַרְעוּרִים, שה"פ מן א.עִרְעֵר,—א) כמו ב.עֲרָעָר, מחאה, טענה לבטל דבר או פלוני, Einwand; objection: אין לי וכו' לא דין ודברים וכו' ולא הרהור ולא ערעור לא בבית דין של ישראל ולא בבית דנן של אומות העולם וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרי כג, 74). וכל מי שיערער שום ערעור על תקנה זו ועל השוויה ז: יהיו דבריו בטלין ומבוטלין (שם, 137). הם דברים יש בהן עיון וחקירה וראיותיהם נעלמות וכו' ולטוען בהם טענות ולמערער בהם ערעורים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). אין תשובה וערעור דברים לומר שאין קול השמים והרקיע נשמע להורות על היותם בעלי תכלית (ר"י מוסקאטו, נפול' יהודי ד, יג:).

ב.ּעַרְעוּר, ש"ז, מ"ר עַרְעוּרִים, שה"פ מן ב.עִרְעֵר.— שפשוף והדחה ע"י נוזל: וכתנאי שנכוון להגיר המותרות מגופם וכו' ולנקות הראש בערעורים ובלעיסות בקצת העתים (פרקי משה לרמב"ם ג). ערעור לוה מיץ תפוחים מתוקים וכו' יעורב יחד ויערער (ברנובי, או"ח בקדמת הליפים, כ"י ביהמ"ד שכטר). ובזה נבינה למרות חפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגידול המתגים הנשארים וכו' אחרי כל המשיחות הצריכות והערעורים (ילחק טובים, הדיפתיריה, 29).

א.עִרְעֵר, ממנו א.ּעַרְעוּר, א.עַרְעֵר, א.עֲרָעָר (?), ב.*עַרְעָר, ג.*עַרְעָר, ּעַרְעָרוֹן.

א.עִרְעֵר[1], מקי' עַרְעֵר,—א) פ"י, עִרְעֵר חומה, וִעְזַע אותה, umwälzen; abattre; to overwhelm, destroy: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה עַרְעֵר תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמי' נא נח).—ואמר הפיטן: הזבר לערים נוה נארו צרים אשר חומות ערערו (אלילי מרעי, יול' שבת זכור). ספוק ברושים

[1]) כערב': ערער a), וזוע, למשל, הפקק בבקבוק, ותלש מהאדמה וכו'.

a) عرعر

ואלגומים מתוכנים ערערום כשדים ויניעו ראש שכנים (גנזי שכטר ג, דודסון 63).—ובתלמוד' בהשאלה: נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערים[1] אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוט' ג ג). לכשתטמא מים מערערין אותה ובודקין אותה (שם גמר' יט:).—ובספהמ"א: ובן החולה שהרית רבר שיש בו חומץ וביוצא בו מרבים שמערערין את הנפש דינו בעוברה (רמב"ם, מאכל' אסור' יד טו). לבריא שהרית וערערה נפשו (ר"ב על הרי"ף, יומי ג:).—ואת האדמה: עורו פילי פי' הטפה היורדת ככח מערערת פילא כמו פילחא בדכתיב כמו פולח ובוקע בארץ (ר"ח, תעני' ד.),—ב) *פ"ע, עורר, ביחוד עורר התנגדות לדבר, טען כנגד דבר, einwenden; objecter; to object: נקבע הלכה כרבן גמליאל ולא ערער אדם על דבר (תוספת' שם ב ה). האוכל שדה שש שנים ועירער עליו שלש שנים הראשונות באחרונה אמר לו אתה מכרתה לי אתה נתתה לי במתנה וכו' (שם ב"ב ב ד). לפי שבא ראובן ועירער אמר דיי שקדמני יהודה למסעות (ספרי במד' כג). למלך בשר ודם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכים בא אחר וערער בנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על השדה בוא ואני כותב ואני חותם וכו' [כך] בא קרח וערער על הכהונה כנגדו אמר לו המקום כל מי שרוצה יערער כנגדך על הכהונה [כאן אני] כותב ואני חותם (שם קיז). אם בא וערער ערוה בטל (ר' מנא, יבמ' שבת יב ד). שאם בא ועירער ערוו בטל (ר' יוסי, שם גיט' א א). ואותו היום גברה ידן של ב"ה וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ביל' כ:). תני בר קפרא ערער חזר וערער חזר וערער אם מחמת טענה ראשונה ערער אין לו חזקה (ב"ב לט:). מעשה בבני ברק באחד שמכר נכסי אביו ומת ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה (שם קנד.). והלא משמך אמרו יפה ערערו בני משפחה (שם קנד:). ואם היה כהן מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם (ע"ז יג.). בזמן שאדם בא לבית המדרש ולא היו נוהגין בו בכוד או שערער עם חברו אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך ערערתי עם חבירי (אדר"נ ז). שלא יעמוד

[1]) [לפי פרוש רש"י ור"ב מוספיא שיך זה ל־ב.עִרְעֵר, ועי' ג.עַרְעָר.]

עלי עשו ויערער על הבכורה (ר' הונא, ומד"ר ברא"ר סח). מיום שנבראו שמים וארץ הירח והכוכבים והמזלו' עולין להאיר על הארץ ואינן מערערין[1]) זה עם זה (פדר"א כג). — ובסהמ"א: כתב כחליו ולא זיכה אותה לבעליה וכו' בטילין הן וכו' אבל אם אין שם יורשים לערער עימהן מה שכתב בכתב ינתנו להן (מעשים לבני א"י. תרביץ א, לוין 96). ראמי בר חמא ורב עוקבא בר חמא לקחו שפחה אחד נשתמש בה שנה ראשונה שלישית וחמישית ואחד נשתמש בה שינית רביעית וששית בא עירער ומערער בה בא לפני רבא אמר להם וכו' (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 74). וביון ישקנו העדים ממנה בי ידו כידה אין לשוב ולערער כמה שנעשה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 188). וערערה הבת ואמרה שמכרה בבת אחת (תשו' הגא' הרכבי מ). ואף האנשים שהיו עמו בשיארא מעידים שלו נפלו ליסטים על השיארא ושלא יצא לשמעון זה שום גנבה בבל הדרך כל עיקור ולא צוח ולא עירער (תשו' הגא' גניי, אסף 146). שוף לי דאיקום בארעא כלומר אל תעדער עלי אתה בלום וכו' (רס"י, ב"ב קסט.). ולא עירערו ולא מיחו מחמדים כלו ממתקים (הוא, מעש' הגא' סא, 55). טען זה הישראל הבא מחמת העכו"ם ואמר בפני לקחה העכו"ם שמכר לי מזה הישראל המערער עלי הרי זה נאמן (רמב"ם, טוען ונטען יד ו). שראה אותו כונה וסותר כל שהוא ומשתמש ולא מיחה בו ולא ערער הרי זה מחל (הוא, שכנים יד ב). ועדיין בעל הספר הזה מערער על דבריו (ראב"ד, תמים דעים, ס.). בענין התפלות ונוסח שבהם ומנהגים ישנים שערערו עליהם קצת מפרשים (המאירי, יומי ס, סוף). לא סר האחרון מהם לערער דעת הראשון ויקרב אל היושר והנבון ראשון ראשון עד שעמד על זה דעתם אשר הוא ירושה עתה בידם אשר לא ערער בו מערער מני אלף וחמש מאות שנה (ראב"ד, אמו"ר, 63). ובני אחות אמו ירדו א[ל] רמל[ה] וערעדו והבל עזרו אותם (ד"ה יהודי גוללים וא"י ב, מן 148). ויש לנו לערער למערער בעז"ה (ר"א הקרא', ג"ע, סחיעה כא, לו:). יום יום הביעו ואליה תישעו ואך לא לערער ובני הקטורה אלהים נתנה לענו מתנה (ר"י מפיסא, מנח' קנא', 8). בי אפשר לבעל דין לחלוק ולערער שלא יתוייב מצד הטענות האלו שיהיה חדוש מן האפס המוחלט (שם, 96). מי

1) [בפדר"א עם פרוש הרד"ל, הגרסה: מערעין.]

שמכר בין בנכסיו בין בנכסי אביו ומת ובאו קרוביו וערערו לומר שקטן היה בשעת המכר ובקשו לבדקו אין שומעין לו (טו"ע חו"מ, אונאה רלה יג). ושלא יהיה להם לערער ולתובע זולתו שום דבר שבעולם מענין הבית הנ"ל (שריד מעיר ב, 4 קונן על יד ט). ויהיה לו רשות לאחוואה תוואה ולמתאה מחאה וכו' ולגזור ולהשביע ולערער ולדון וכו' (שם 7).—ג) *במשמ' עשה שיפגש, הפגיע[1]) : כי עת ופגע יקרה את בלם עת היא שפוגעת האדם ומערערת בו כל הדברים האלו (מד"ר קהלת, שבתי ורלה).

—התפ', הִתְעַרְעֵר, תִּתְעַרְעַר,—הִתְעַרְעֲרָה החומה, נזדעזעה ונהרסה: כה אמר יי' צבאות חמות בבל הרחבה ערער תִּתְעַרְעַר ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ' נא נח).— ואמר בן סידא: פועל זאת [לא י]עשיר ובוזה מעוטים [ית]ערער (ב"ס גני' יט א).—ואמר המשורר: אל תעבירו קול כארץ הצבי פן ירגזון הריו ויתערערו (רשב"ג, בימי יקותיאל).—ואמר הפיטן: להר שעיר אסעיר וערער יתערער (ימי שבותי, יול' שבת א אחה"פ).—ובמשמ' גדלים כמו עַרְעָר: אך תולעת השני ותולעת עצי יער בחרף כלים ונאספים ומזורעם בקיץ עוד נשרצים ונרמשים וחיי' ומתערערים בערער (ר"י הדסי, אשה"כ מג).

—פלפ', *עֹרְעַר, עורער,— שערערו וזעזעו והפילו אותו: למה לנצח עורער ביד עמים ונהיית בשונא וצר ואיה אווי מושב פה (ר"א הקליר, אהלי אשר, קינ'). על שני מקדשי יסודם כהיום עורערה ועל חרבות מעט מקדשי ומדרשי התורה (מי יתן, קינ'). סוד סנהדרי ערער זקנים שבתו משער מבית לבנון יער (רשב"י ברי אבון, אל אל חי, יול' שבת ב' אחה"פ).

ב. **עַרְעֵר**[2]), ממנו ב. *עַרְעוּר, ב* עִרְעֵר, ה. *עַרְעָר.

ב. * **עִרְעֵר**, פ"י,—שפשף והדיח את הגרון, הפה וכדומ' בנוזלים, gargle to ;gargarier ;gurgelu :
ההושש בגרונו לא יערערנו[3]) בשמן אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע (תוספתי שבת יב (יג) י).
—ובסהמ"א: אם ישחק הסרטן הנהרי וכו' ותערער בו על בעל המחנק וכאב השקדים יבריאהו (ראב"ע

1) [מן הארמ' ערע, פגש.]
2) [בערב' עַרְעַר a), באותה המשמ'.]
3) [בתוספת' (תרומ' ע יב), הגרסה: ירדנו ובבבלי (ברכ' לו.): יעדעני.]

a) غرغر

קפ׳ הכסינגות ד ג, כ״י פרים). תערער גרונך ושינך וחכך ככשם מטהר לשונך וחבך (סלגוה רופא בגרגים, פרוזי לבן סינא). אם נראו אותות הכלגם יערער וירחין הראש כמי בישול וכו׳ (גרבוני, א״ח ח ג, כ״י ביהמ״ד סבטר).

א. **עַרְעָר**[1], ש״ז, — שם שיח גדל במדבר Wachholder; genièvre; juniper (?): והיה בְּעַרְעָר בערבה ולא יראה כי יבוא טוב (ירמי׳ יז ו). — וכהשאלה, עני, מסכן, שפל: פנה אל תפלת הָעַרְעָר ולא בזה את תפלתם (תהל׳ קב יח). — וכמדרי׳: אלא פנה אל תפלת הערער זה תפלתו של מנשה מלך יהודה שהיה ערער ממעשים טובים (מד״ר ויקי׳ ל). — וכסהמ״א: שת לבו ורעיוניו להילה פסגו ארמנותיה ויקם עמודיה ואדניה איך פנה טפל״ת הערער עשר גליות גלה (ר׳ יוחנן טרויס, מנחי׳ קנא׳ לר״י מפיסא, 4). — ואמר הפיטן: חסדו לי צח ומגיה תארי זרחה כלבוש אדום ישאג בארי והודיה אפציח כת אדום בערערי (גנזי שכטר ג, דודקון 79).

ב. ***עַרְעָר**, ש״ז, כמו א. עִרְעוּר, — טענה לפסול דבר או פלוני: איזה הוא ערער אמרו האיך קפין פלוני לכהונה שלא נטל חלקו מימיו ושלא נשא כפיו מימיו אין זה ערער שהוא כן גרושה או בן הלוצה נתין ממזר הרי זה ערער וכו׳ כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספת׳ כתוב׳ ג ג). נאמנת היה לומר זה יצא ראשונה אימתי כזמן שאין שם ערער אבל אם יש שם ערער אינה נאמנת (שם ב״ב ז ג). — קרא עַרְעָר: מעשה במשפח׳ בדרום שהיו קורין עליה ערער ושלח ר׳ את רומינום לבדקן ומצא שנתגיירה וקנתה פחותה מבת ג׳ שנים ויום אחד והכשירה לכהונה (ר׳ יעקב בר אידי, ירוש׳ ביכורי׳ א ה). אילו שטר שהוא מחותם כארבע עדי׳ וקרא עליו ערער זה מעיד על׳ שנים וזה מעיד על שנים (ר׳ חגיי, שם קוט׳ א א). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא (בר קפרא, ב״ב קנד:). כגון שקרא עליו ערער ערער דמאי אילימא ערער דגזלנותא כל במיניה נוגע בעדות הוא אלא ערער דפגם משפחה (ר׳ אחא בריה דרב איקא, קנה׳ כג:). — וכסהמ״א: משפחה שקרא עליה ערער והוא שיעידו שנים שנתערב כהן ממזר (רמב״ם, אסורי ביאה יט יח). וכן מקיימים השטר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בבי״ד וכו׳ (שו״ע הו״מ מו ז). ואם יש עדים וכו׳ יוצא ממקום אחר משטר שקרא עליו ערער וכו׳ ויש מי שאומר שאין צריך שקרא עליו ערער דכהוחזק בבית דין סגי אפילו לא קרא ערער וכו׳ (שם לז). אפילו אם פוסלו בכלל המשפח׳ כגון שקראו ערער (לבוש הו״מ, דיינים יג ה).

ג. ***עַרְעָר**, ש״ז, מ״ר עַרְעָרִים. — כלי של הסתת: כל כלי הסתת טמאין והערערין[1]) עמהן (תוספת׳ כלים ב״מ ד ו).

ד. ***עַרְעָר**, ש״ז, — כמו ב. עִרְעוּר, עשה עַרְעָר: מערערין אותה חוזרין לה לתוך גרונה באדם הנחנק ע״י משקה נראה כעושה ערער (רש״י, סוט׳ יח:).

ה. ***עַרְעָר**, ש״ז, — פגישה ומקרה: מקרה ושנוי אין בך נמצא ולא זמן וערער ולא כל שמצה (שיר היחוד, יום ג). לא משיגים לו איך וכמה לא מוצאים לו דבר דומה מקרה וערער ושנוי וטפל וחבר ומסמך אור וגם אופל (שם יום ה).

***עַרְעָרוֹן**, ש״ז, — מי שמערער והורס, ואמר הפיטן: מחוץ ראש ערערון הרם אליו ישברון מחכש לכ ישברון אין באל ישורון (ר׳ יהודה בן מנחם, אמרת רכן, יולי ש״ח. מחז׳ איטלי׳ ב, קפט.).

א. **ערף**[2]), ממנו *עֲרִיפָה, עֹרֶף, א. עָרַף.

עֹרֶף, ש״ז, כנ׳ עָרְפִּי, עָרְפְּךָ, ־פֵּךְ, עָרְפְּכֶם, עָרְפּוֹ, עָרְפָּם, — חלק אחורי הראש ממול הצואר, כאדם וכבהמה, Nacken, Genick; cou; neck, back of neck, ומליצה, ידו כְּעֹרֶף אויבו, הכהו והכניעו: יהודה אתה יודוך אחיך ידך בְּעֹרֶף איביך (בראש׳ מט ח). — קְשֵׁה עֹרֶף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע כעצהו, ועומד על דעתו, ואינו מותר על דעתו, hart-näckig; rétif; stiffnecked: ויאמר יי׳ אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עֹרֶף הוא (שמות לב ט). לא אעלה בקרבך כי עם קשה עֹרֶף אתה (שם לג ג). — עֹרֶף קשה, עַקְשָׁנוּת: כי אנכי ידעתי את מריך ואת עָרְפְּךָ הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם

---

1) בערב׳: עַרְעַר a), וגם עִ׳רְעִ׳ר a), מין אילן.

a) عرعر b) غرغر

1) [כך הגרסת כפרוש רה״ג וכר״ש לכלים (כח ג). וכדפו׳ ובצוק״מ: והערעין. ועי׳ עֵרִין.]

2) [בערב׳ עָרְף a), רעמה של סוס, צואר.]

a) عرف

עם יי' (דבר' לא כז).—עָרְפּוֹ גיד ברזל, הוא קְשֵׁה עֹרֶף: מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל עָרְפֶּךָ ומצחך נחושה (ישעי' מח ד). — הקשה עָרְפּוֹ, נהיה קְשֵׁה עֹרֶף, מֵאֵן להכנע: ומלתם את ערלת לבבכם וְעָרְפְּכֶם לא תקשו עוד (דבר' י יו). ולא שמעו ויקשו את עָרְפָּם כערף אבותם אשר לא האמינו ביי' אלהיהם (מ"ב יז יד). ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את עָרְפָּם הרעו מאבותם (ירמי' ז כו). כי הקשו את עָרְפָּם לבלתי שמוע את דברי (שם יט יה). איש תוכחות מקשה עֹרֶף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). ואבתינו הזידו ויקשו את עָרְפָּם ולא שמעו אל מצותיך (נחמי' ט יו). ויתנו כתף סוררת וְעָרְפָּם הקשו ולא שמעו (שם כט). וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים ויקש את עָרְפּוֹ ויאמץ את לבבו משוב אל יי' (דהי"ב לו יג). — נָתַן עֹרֶף, במשמ' פנה מפלוני, עזב אותו, זנה מאחריו: כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יי' אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יי' ויתנו עֹרֶף גם סגרו דלתות האולם (שם כט ו-ז).—נתן את האויב עֹרֶף אל פלוני, עשה שהאויב ינום מפני פלוני: ונתתי את כל איביך אליך עֹרֶף (שמות כג כז). ואיבי תתה לי עֹרֶף (ש"ב כב מא).—הפך, פנה עֹרֶף לפני פלוני, הִכָּה וְנָס לפניו: כי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל עֹרֶף לפני איביו (יהוש' ז ח). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם עֹרֶף יפנו לפני איביהם (שם יב). איך חתה הילילו איך הפנה עֹרֶף מואב (ירמ' מח לט). — הראהו עֹרֶף, שהוא פנה עֹרֶף: כרוח קדים אפיצם לפני אויב עֹרֶף ולא פנים אראם ביום אידם (שם יח יז). — אחז בְּעָרְפּוֹ, כדי לנענעו, לזעזעו: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בְּעָרְפִּי ויפצפצני (איוב יו יב).—ובעוף: ומלק את ראשו ממול עָרְפּוֹ ולא יבדיל (ויקר' ה ח). — ובתו"מ: השוחט מן העורף שחיטתו פסולה המולק מן העורף מליקתו כשרה (חול' א ד). גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי (אלישע בן אבויה, חגי' טו.). ואיזו היא מלחמה שצריכה יד בנגד עורף הוי אומר זו קשת (ר' יוחנן, ע"ז כה.). מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק (בני ר' חייא, חול' יט:). עד עכשיו קורין את ישראל בחוצה לארץ האומה של קשה עורף (ר' חנין, מד"ר שמות מב).—עָרְפּוֹ של עולם, המערב: יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית שהוא ערפו[1]) של עולם שכולו לברכה (ספרי דברי שו).—ובספה"א: משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים מקול תוק[עי ב]פס (רסב"ג, ספר הגלוי, כל). כמו שאמרו חכמי הערב אין בעורף בעבור כלומר שאם חלה האוהב את פני חברו לעשות דבר בעבורו מיד שהפך פניו ללכת שכח ציוויו ואין בעדפו כתוב בעבור שיראהו כתוב שם (המחירי, פי' משלי כז יט). כדי שלא יתהנו מעורף שלי הקליפות (ר"כ בר"י אלמנן, עה"מ, טו:). — עָרְפֵּי חזירים: מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי הזריב וביוצא בהן (רמב"ם, מלכים ח א)—עֹרֶף של חזרת: ויש ששונין הא דמגילה קדלי דחיזרי ומפרשין עורף של חזרת כלומר ראש של הוסא (ערוך ערך קתל). — עֹרֶף של קרדום: קרדום שנפל עושפו הוא העורף אשר לעמת חדו (ר"י א"ה, קה"ס לריב"ג חרס). — ואמר המשורר: האת הדפתנו ואין כח בך או יד יקותיאל עלי ערפנו (רשב"ג, כוכב חסד דכך). ביום בלות וחמות ריב יגרון באהל איש אזי תשכון בעתה ואשת חן באישה עין ימינה הלא תשית יערפה לחמותה[1]) (ראב"ע, ביום כלוה, כהנא א 85).

א. **עָרַף**, פ"י, עֲרַפְתּוֹ, עָרְפוּ, עֹרֵף, עֲרוּפָה, יַעֲרֹף,—עָרַף את הבהמה וכדום', שָׁבַר את עָרְפָּהּ, כרת את ראשה ממול עָרְפָּהּ: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וַעֲרַפְתּוֹ (שמות יג יג). והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו' וְעָרְפוּ שם את העגלה בנחל וכו' וכל זקני העיר וכו' ירחצו את ידיהם על העגלה הָעֲרוּפָה (דבר' כא ד-ו). — עָרַף כלב: שוחט השור מכה איש זובח השה עֹרֵף כלב וכו' (ישעי' סו ג). — ובהשאלה, עָרַף מזבח, הרס אותו: הוא יַעֲרֹף מזבחותם ישדד מצבותם (הוש' י ב).—ובתו"מ: ועורפין אותה (את העגלה) בקופיץ מאחוריה (סוט' ט ה). אשה אומרת ראיתי (את ההורג) ואשה אומרת לא ראית היו עורפין עד א' אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית היו עורפין וכו' (שם ח). אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה וכו' (תוספת' סנה' ג ד). חלל ולא חנוק חלל ולא מפרפר וכו' ר"א אומר כבולם היו עורפים (ספרי דבר' רה). בעי רב ירמיה ערף עז מהו

1) [רגב"ה (ב"ב כה.), פרש: ערפו של שכינה; ורש"י פרש, וז"ל: אני שמעתי מחזקו של עולם על שם שהשכינה במערב ס"ל ואני אומר מאחוריו של עולם שהמערב קרוי אחור, ע"ב.]

1) [עי' רות (א יד).]

אווזין ותרנגולין טעמא מאי וכו׳ (זבחי׳ ע:).—וְעָרַף אדם. הרג אותו: אם תלמיד חכם הגון הוא כטל ואם לאו עורפהו[1]) במטר (רבה, תעני׳ ז.).—וכהשאלה: ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין[2]) אותה מאחריה (סוטי׳ מב:).—ובסהמ״א: הוא הפסיד ממונו של כהן שלא רצה ליתן לו שה כפדיונו מה שיזכה לו המקום לפיכך יופסד ממונו שיערפנו ולא יהנה ממנו (רגמ״ה, בכורי׳ י:), שלא יערפנו עד שיפריש הכהן שה תחתיו (שם יב.).—ואמר המשורר: לו בם (בהלולים) זמן ישפט ודיניו יצדקו אז ערפו אותם ולא שחטו (רמב״ע, דיואן, כ״י בודלי׳).—ואמר הפיטן: ערף (עמד וקרץ) כבש וזרק והקטיר והיטיב ערכו׳ ונסכו (וחביתין) ככושר ולא כפסול (אזכר סלה, סדר עבודה, מחז׳ איטלי׳ ב, קל.). עזוז הדריך כנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי כשעלים אחוו לנו שעלים (ר׳ משלם בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח). ערפת המון קמים פרעת דין ענמים (ר׳ משה בר׳ קלונימוס, אלוליס מסכך, יוצ׳ אחרי פסח). פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרובים (ר׳ שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליחי׳ ערי״ה).—עֲרוּפָה, העגלה הערופה: אמרה סנונה וצרופה בדולה כדתה מערופה גדלה כרענן לתרופה (אמרה סנונה, יוצ׳ פ׳ פרה).

—נפע׳, *נֶעֱרַף,—שערפו אותו: נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר משנערפה העגלה תקבר במקומה (סוטי׳ ט ז). אמר הקב״ה יבוא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות (ר׳ יוחנן בן שאול, שם גמר׳ מו.). מהו והנה עם קשה עורף הוא א״ר יהודה בן פולויה בשם ר׳ מאיר ראויים הן להערף (מד״ר שמות מב). וערפו שם את העגלה בנחל הוא הורג והיא נערפת אם אדם חטא בהמה מה חטאת (שם קהל׳ ג, ד״ה אל תהי צדיק הרבה),

—התפ׳, *הִתְעָרֵף, נתערף,—כמו נפע׳: למה הדבר דומה לעגלה ערופה שאעפ״י שנתערפה ואח״כ נמצא ההורג הרי זה יהרג (ספרא ויקרי׳ פרק כח). הרי שנתערפה עגלה ואח״כ נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם ת״ל ולארץ לא יכופר (ספרי במדי׳ קסא).

---

[1]) [פרש רש״י: הרגהו; וכן מובח משם: ואין עריפה אלא הריגה.]

[2]) [הפקירה עצמה ככחסת פנים כנגד עורף רש״י).]

ב׳ ערף[1])

ממנו עָרִיף, ב׳ עֲרַף, ״עָרֶף, עֲרָפֶל, *עֲרִפֵל, ״עַרְפַּלִּי, ״עַרְפַּלִּיּוּת.

ב׳ עָרַף,

פ״י, הזיל, טִפְטֵף, träufeln; tomber goutte à goutte; to drip: אף שמיו יַעַרְפוּ טל (דברי׳ לג כח).—ואמר המשורר: יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רסב״ג, בימי יקותיאל). ומה יועיל בכות על המצוקים ומה יועיל לדמעה הערופה ומה אוחיל ועד במה איחל והיום עוד ולא מלאה תְקופה (הוא, מלילתי בדאגתי). לפירוד הגביר אעיר ואערוף דמעות כערוף ידי ערופה (הוא, זכוע׳ על בכות ימים). יום הנדוד עיני כעבים ערפו ואמצאה תוך פי וחכי לענות (רמב״ע, התרשים ז מד). על תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אלמועלים, על תערף, שער השיר 130). אם לא כתבתיהו ועיני תערף וזמן מקנא יחרק שנים (שם).—ואמר המליץ: הנה עיניהם כמטר יערופו יזובו מים ונחלים ישטופו (עמנו׳, מחב׳ ג). הטוב כי תערופנה על שנינו בטוב המעשים פועה ושפרה (שם ח).—וכהשאלה, פ״ע, עָרַף הלֶקח כמו מטר: יַעֲרֹף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר׳ לב ב).—ואמר הפיטן: יערף טובך כאמרך בי בי כעורך (ר׳ מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יוצ׳ שבת הפסקה א). יזיל עיני יערף על סור לאן ולאן רבב אלפי שנאן על חטא לישראל (עוה עוה, כנף רננים, כ:).—ואמר המשורר: אזיל מי דכרתי ותערף כתחנתי כטל אמרתי (רמב״ע, מזמרת שירתי). נטפי דמעות מערוף נגרעו או גחלי אש משרוף שקעו (הוא, נטפי דמעות). דמעי יערף כעבים על עם האלהים משלכים לבד בעשבים ארזי הגבהים (ר״י הלוי, נפשי עם לבבי). יערוף לקחך כגשם כי אל חכמך והשואל כטובו לשם יקום נאמך (ראב״ע, אי ישן).—ואעָרַף וב׳עָרַף יחד: עיני כמו מטר עלי אהל אהובי ערפו הלכו כמו נחל עלי הוד משכנותם ערפו (רמב״ע, התרשים ד סה). בוה ובזה אספדה מהם עדי יתבוננו כי הם ויתפלאו אשית חמסי על דמעות ערפו עד ערפו אותם ולא נרפאו (הוא, עד מה נגרון, Monatsschr. 1896, 33). אשר יהרס דביר כצעו ויהיה מזבחו ערף ועל רשעו ענן דמעו כמו מטר יהי ערף (הענק לאלחריזי, ע).

״עֶרֶף,

ס״ז,—נטיפה, נזילה, מטר: מים ערף ראשיתה המטר לעוברים שמה לרשתה (ר״א הקליר, יפתח אלן,

---

[1]) [כמו דעף. באשור׳ אַרָפוּ, ענן.]

הפלי גשם). סכם אתו ציר חתום בברכת טל שרידיו להתכודד בכטח ערף שמי טל (סוה, אאגרה, תפלי על). —ומ"ר עֲרָפִים (?): הכי מצא (המלך שיצא למלחמה) אנוש זקן וישיש משחר לעבור ארץ ערפים (זכרי בן סעדי, ספ' המוסר מה, כ"י תימני).

ג. **עֹרֶף**, ממנו ג. *עָרַף.

ג. ***עָרַף**, פ"י,—עָרַף סלע, פרט אותו לפרוטות: ואין יערף אלא לשון כנעני משל [אין] אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זה אלא ערוף לי סלע זה (ספרי דבר' טו).

***עַרְפָּד**, ש"ז,—מין חיה: עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד ערפד לאחר שבע שנים נעשה קימוש (ב"ק טז.).—ואמר המליץ: עפר ואפר תחתיו ירפד ומשכורתו יהפך דמותו בערפד תבהו כלימה וחרפה ועליו תקונן ערפה (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסף ו, כו).

עֲרָפֶל, ש"ז, מ"ר *עֲרַפִלִּים,—אדים המתנשאים מהאדמה וממלאים את האויר, Nebel; brume; thick cloud: ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ כא). וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל (דבר' ד יא). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש"ב כב י). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' אז אמר שלמה יי' אמר לשכן בערפל (מ"א ח יא-יב). הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה (ישעי' ס ב). וקויתם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל (ירמי' יג יו). והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפצו שם ביום ענן וערפל (יחזק' לד יב). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב). ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו (תהל' צז ב). ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה (איוב כב יג-יד). בשומי ענן לבשו (של הים) וערפל חתלתו (שם לח ט).—ואמר בן סירא: וישמיעהו את קולו ויגישהו לערפל (ב"ס גני' מה ה).—ובתו"ס: וכסא הכבוד מלך אל חי רם ונשא שוכן עליהם בערבות וכו' וחשך וענן וערפל מקיפין אותו (חגי' יב:). מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל ויאמר כי נשבעתי וכו' (תנחו' וירא כג). — ובתפלה: מן השמים השמעת קולך ונגלית עליהם בערפלי טהר (אתה נגלית, מוסף ר"ה).—ובספהמ"א: והרביעי יהיעת הנמצאים המתחדשים באויר והוא ידיע' איכות שנוי האויר וכו' והיאך נולדים הרוחות והערפל והענן והמטר (רס"ע פלקירא, המבקש לז). וישתן הנשים המעוברות צלול ויש עליו כמו ערפל בראשו (ר' נתן פלקירא, צרי הגוף, ג ה, כ"י בריט' מוז').—ואמר הפיטן: והעמידו ונגש אל ערפלו ופניס בפנים דבר לו (אלה העדות, יוצ' יום ח' שבועות). זה סיני בדך לא הכלים והטה אליו זבולים העטירו ענגים וערפלים דר בו בשנאן אראלים (אתה קול עוז, קרובי ב' שבועות). איש גש לערפלי נורא יאמר לו עלה ומות בהר (איש אשר הקרן, מחזי איטלי ב, קלד.). ככוד אלהים כרום גבוהים שבילי אש במעלותיו לבדו דר כעז נאדר ערפל שת למרגלותיו (אביר הגביר, יוצ' שבת ר"ח).—ואמר המליץ: וראינו אזי משה כגשתו לערפליו ועמדנו תמהים (עמנו', מחב' ע). כמסתרים נעלמים שמה בערפלים רבותים אראה נהר עדן היא עין החיים (עלי אחד ההרים, ציון א, 18).

***עִרְפֵּל**, לא נמצא.

—התפ', *הִתְעַרְפֵּל, נעשה עבה כערפל (?): תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי לא ירחבון ולא ידחפון ולא יתערפלון (מדרי תהל' יח).

—פעו', *עֹרְפַּל, רק בינ' מְעֹרְפָּל,—עבה וחשוך כמו עֲרָפֶל: ומה שנראה שאינו משכיל אותם אין זו המניעה אליו מצד עצמו אלא מצד החומר שהוא המסך המעורפל המבדיל לבינו וכינם (ר' הלל מוירונא, תגמי הנפש, יח:). א"כ מעתה תגזור כך אפילו בהיותה שכל נמצא בחומר שהוא מסך עב ומחיצה מעורפלת בינה ובין האור הנצחי היא מדבקת בפועל שום דבוק (שם כד.). וזה המעמד הרע המעורפל שעמדה נפשותם כן י"ב חודש הוא הי' עיקר עונשם הגדול (שם לא:). הנה המין האנושי היה ממציאות יותר רחוק ויותר מעורפלת אלף פעמים ממציאותה (שם נג:).

***עַרְפִּלִי**, ת"ז, מ"ר עַרְפִּלִיִּים. — של עֲרָפֶל, מתכונת הערפל: וזה האות (הקשת) מתייחם מאד שהעננים העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ (כ"י קאהרו, תולדות ילחק, כב:).

***עַרְפִּלִיּוּת**, ש"נ,—תכונת הָעַרְפִּלִי, סגלת הערפלי: כי היו אז העננים כל כך חוקים מן הערפליות שנצוצי השמש לא היו יכולים להפריד בין חלקיהם

אלא בקושי גדול (ר"י אברבנאל, ברכס' ע, ד"ה אם קטמי נחמי).

ערץ[1], ססנו עריץ, א.ערץ, *עריצות, ערץ, *ערץ.

א.ערץ, תערץ, תערוץ, תערוצי, תערצו, לערץ, לערץ, אערוץ, תערצון, — א) פ"ע, ערץ מפני פלוני, ירא, פחד, נבהל מפחד, sich furchten, schrecken; craindre, trembler; to fear, dread: ואמר אליכם לא תערצון ולא תיראו מהם (דבר' א כט). לא תערץ מפניהם כי יי' אלהיך בקרבך (סם ז כא). שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם (סם כ ג). הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי' אלהיך בכל אשר תלך (יהוש' א ט).— וערץ פלוני, פחד מפניו: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם לא אצא פתח (איוב לא לג-לד).—וכמשנה: אל תחפזו סקול הקרנות אל תערצו מפני קול צוחות (סוטי ח א).—ובסהמ"א: מרנא ודבנא יהושע יעלצו אהביו ויערצו אויביו (ר"י הלוי, אגר', סטר הסיל 99). הטיתי שכמי לכתוב אליך הפעם אולי אוכל הועיל להקיצך משנתך אולי אערוץ להשביע נפשי באותיותיך (קובץ אגרות בוקסטורף א יב). השקטי בת נדיב אל תערוצי עבר אסון חלפה אימת מות (מגו, אה"ל ד). — ואמר הפיטן: ואוסר כמימין כן יערוין לוחס ותזנת דות בחטא נאפוף והב (ר"א הקליר, זכור איכה אבו, קיני). — ואמר המשורר: מעוז גאונו ערצו עזים וכל גאים תפויי ראש לפניו נדחפו (רמב"ע, דיואן קכז, בודלי). לב יורעים ימיך לא רצה לא יאכלו מתוקים המתצה יערוצו אם השמש יצא יצא אור יערוצו לצללים ירוצו ירוצו גבורים אל מימי הקדים (ראב"ע, אל אחד נהה רבו).— ב) פ"י, ערץ את הארץ וכדומ', הביא עליה בהלה ופחד, פודענות, נגש אותו, דדפו: ובאו במערות צודים ובמחלות עפר מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ (ישע' ב יט). בל יוסיף (הרשע) עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהל' י יח).— ובהשאלה, ערץ עלה: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כד-כה).— ובסהמ"א: בהיותו (הרשע) תקיף ועורץ שאר אנשים (רלב"ג, איוב טו כד).—ואמר הפיטן: עורר סערה כשאגת רעמים עובר זדים במשברי ימים ערץ גאים והשפיל רמים (ר' שמעון בר יצחק, אמה האלה, יוצ' ז פסח). גבור כקומו לערוץ בעבדה מהדר גאונו מי לא יירא (שיר היחוד, יום ד). העונה באש יעדץ ברוב גדלו הללוהו (אוספ' בו הטהנהו, Monatsschr. 1894, 88). לחלל כל קדש ולעדץ כל נערץ ולרמוס ברגל וזדון כל פנת יקרת בני האדם (יל"ג, פרקים מקטעים, ספ' ה, 60).— ג) בםשמ' נגדית, ערץ פלוני, התחזק, התגבר על צדה: עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תובלי הועיל אולי תערוצי נלאית ברב עצתיך (ישע' מז יב-יג).— ובמשמ' א) וג): יחידתי תנה מחסך כצודך ביום צרה ואל נא תערוצי ואם בטחו כני חיל בחילם בצור בטחי ואולי תערוצי (רמב"ע, הסרבים ט פו-פז).

—הפעי. העריץ, תעריצו, יעריצו, מעריץ, — א) העריץ דבר כמו ערץ קל א), היה לו יראה ופחד מפני דבר: לא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו (ישע' ח יב). והקדיש את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו (סם כט כג).—ובמדר': ובשתים מעופפים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול (פדר"א ד).—ובתפלה: וכלם פותחים את פיהם וכו' ומעריצין וממליכין את שם האל המלך הגדול (תפבק, ברכי הסחר). נעריצך ונקדישך כרוב שיח שרפי קדש (קדסה, מוסף סבת).— ובסהמ"א: ספר האגדון לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשה בו יזמרוהו סלה ובו יעריצוהו כל בני עליון (רסע"ג, האגרון, הקדמי, הרכבי כב). — ואמר הפיטן: [כונן] חופה במקדשך להעריצך ולהקדישך קדוש (Kahle, Mas. d. West., ז). יעמרו על ארצם יעבדו את מעריצם (סם יח). שמך טהור עינים כי מלאים עיניך יעריצוך (סם כ). הלשונות מאמירות מעריצות מעטידות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרוס האל, יוצ' סבת יתרו). כוון עת רצון כוי רקיעים לקוב להעריין להמליץ סגלה מכתב מבאר לנקוב (האזינו אבירים, יוצ' סבת הסוכי). — ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). ויסמך באל תמך עולם על זרועותיו ויעריצו שוב ורצוא ויצדיק דין עלילותיו (ר"י הלוי, יה סמך). מעריצי

[1] [כך בערב' ערצ a), פחד, רעד, ובן בסור'.]

a) عرص

בהרו ומשרתיו מהרו מהללו חדשו קדשו שלשו (הוח, יסעך). מלאכים ממליכים מ ע ר י צ י ם בכל פאות מקדישים מרעישים מרגישים ברוב תשואות וכו' שמו לעד ברוב רעד באימה הן י ע ר י צ ו ן שאון שרפים ברום עפים בברקים ירוצצון (רמב"ע, מלאכים ממליכים). ירננו ו י ע ר י צ ו גזע אמונים ויקדישוך חיות ואופנים (דוד אבן פקודה, דממו שרפים, שער השיר 133). אלהיהם מ ע ר י צ י ם במסלותם רצים בגבור עריצים לעד ולא נכשלים (ראב"ע, אלוליס מהודך). שנאנים ואופנים סובבים בם מרכבתך תהלתך והלתך מ ע ר י צ י ם תפארתך (ר"י אבן זבארה, ארא?ים ואשמלים). פאר קושר בתם ויושר ל ה ע ר י ץ קדוש ישראל (שם).—ב) הֶעֱרִיץ את פלוני, חזקהו, נתן אמץ בלבו: את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מ ע ר י צ כ ם [1]) (ישעי ח יג).— ג) *הֶעֱרִיץ את פלוני, חש אליו רגש של רוממות וחבה, verehren, bewundern; adorer, admirer; to venerate, admire, ואמר בן סירא: צרך לו עמך והשיע לך וישחק לך והבטיחך עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש י ע ר י צ ך [2]) (ב"ס גנ"י יג ו-ז).—ובסהמ"א: י ע ר י צ ו ך אנשי המקום ויקראוך צפנת פענח (ר' זרחיה הלוי, אז"כ ב, 142). ואנשי הגליל וכו' אהבוהו (את יוסף) ויכבדוהו גם ה ע ר י צ ו ה ו והקדישוהו (כ"ק טולמן, מלחמ' היהודי, מבוא 32).—ורגיל בדבור ובספרות החדשה.

—נפעי, נֶעֱרַץ,— שהכל יַעַרְצוּ מפניו: אל נַעֲרָץ בסוד קדושים רבה וגורא על כל סביביו (תהלי פט ח).— ואמר הפיטן: ה נ ע ר ץ והנקדש בסוד שיח שרפי קדש (עשה למען שמך, מוסף ר"ה). דברו רץ בהוד נ ע ר ץ בסוד קדושים מצבתו הלא ערוך כפי ברוך בכבוד מלך במרכבתו (אניר גביר, יולי שבת ר"ח). אוחילה יום זה ל נִ ע ר ץ בסוד קדושים רבה ואחלה פניו לעבור על פשע וחובה (וארץ ששל, יי ענה). טרם לשיכנך איומצת שחקים יה נ ע ר צ ת בריבבות משיקים (אלהי קדם, Elbog. Stud. 186).—ואמר המשורר: ומה נמרץ ומה נ ע ד ץ במדבריו ועינינו ומחשק שלחנוהו ביד ברי לארץ נוא (רשב"ג, שמואל מת בנו לנרט).— אנבי למשל אסטנים אנבי אהב את הגשגב ו ה נ ע ר ץ (יל"ג, אגרי א קלה).

[1]) כך בנוסחא המסורה, אך רגלים לדבר כי זה שבוש, וצ"ל: מַעֲרוֹצְכֶם, והוא שם, והוא כפל מן מ ו ר א כ ם, הדבר שאתם צריכים לירא מפניו.

[2]) [ואפשר שהוא שבוש מן יְרוֹשְׁשֶׁךָ.]

—הפעי, הֶעֱרַץ,— שהעריצו אותו: אל נא לעולם ת ע ר ץ ולעולם תקדש ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא (ר"א הקליר, אז קולך). ת ע ר ץ בקרית מועד בסוד מלבים לה עד יי' ימלוך לעולם ועד (ר' אליה, אופל המוכי, יולי א פסח). י ע ר ץ בסודם יחיד יסדם יקדו בסידם יוצק יסודם (אילת השחר, יולי שבת ר"ח).

ב. ‏עֲרִיץ, מסנו מַעֲרָצָה (?), ב. ‏עָרַץ.

ב. ‏עָרַץ, פ"י,—ברת ושבר [1]): במערצה בבלי משהית העורץ ושובר אותם (הענפים) (רש"י, ישעי י לג).

‏עֶרֶץ, ש"ז,— שם מליצי לשמים, ואמר הפיטן: כי ארבות שמי ערץ ער אביב יפתחו בלי פרץ (ר"א הקליר, יפתח ארץ, תפלי גשם). בן נתן קץ לימי הארץ מתחיל למנות מששת אלפי ע ר ץ עד שהוא מכלה ברגעי ארץ (הוח, אז ראית, יולי פרש' שקלים). אי בה שבעת שופרות ע ר ץ בה תעשה ששת ימים להפיל הומה לארץ (הוח, איכה את). ספר חו נא סדר וברוניה ב ע ר ץ עוד ותרוממנה לרשת ארץ (רסע"ג, אלהים אלל, מכין הר"ג מלום, פתיחי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 27). לשרוף פרה ולטהר באש ובמים ב ע ר ץ ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (הוח, אבבי אש, אזהרי, שם 41). רתקו שרשיו באדני ארץ ושברו ענפיו גשמי ע ר ץ ושגשג שני שריגים בתרץ (קטע מזמן הגאוני, סעדיאנא שכטר 69). בעטו באד עולה מן הארץ ונאצו לממטיר על הארץ מה לנו למטרות ע ר ץ (ר' משה בר' קלונימוס, מה מועיל, יולי אחרי פסח). ואהיה ב ע ר ץ ושעשועי ירץ וקדמני במרץ מקדמי ארץ (ר"י בר' שמעון, חזון אמנני, יולי אי שבוע'). בסא רם ונשא קדם לשמי ערץ בסא ישראל קדם לממלבות הארץ (יי' זנוי, שם). קרא ליעקב הנחתם בשמי ערץ קרא לשבטים לקדושים אשר בארץ (בחוקו מוסדי ארץ, שם). סגר אויבי לקרץ וירס קרני ב ע ר ץ (ר"ש בר' משה, אנעים הידוש שירים, יולי אי פסח). קדוש השוכן ב ע ר ץ ישביענו מפרי הארץ ומשמני הארץ (את עמי, יולי שבת תוה"מ סוכ'). ירושלים בנוית ע ד ץ יבונן וישים לשם בארץ (תפלה תקת, סליחי ער"ה). קדוש מרום ע ר ץ ראה אם יש בי פרץ מיום עוזבה את הארץ (ר"י בן ראובן אלברגלוני, סתדתי מיולרי). גוף יענה במרץ לפני שוכן שמי ערץ חלילה לך השופט בל הארץ (שם). תמלא שמך ב ע ר ץ נעם במאך להתרץ עליון על בל הארץ (אלהי אקרלך,

[1]) [עי' מַעֲרָצָה, הערה.]

יולי סנה לפני סנוע'). תוקף ירידה עשירית ירץ שבטי ילקטו לאחד אחד בחרץ רנן ירננו בצבא ערץ (גנזי שכטר ג, דודסון 81). ותנצל מכל קרץ ויאמרו כהבל ובערץ ברוך הבא בשם יי' (אל אשר לו הגדולה, סמח"ל, הספקה:). קול שבר וקול החרץ וילה וגיל בערץ ודכר האלהים במרץ (על מסה, שם, תרעג.). חרדו צבא מרום בכסא ערץ עת שמעו כי בא שאון הקרץ (הסקך זכור, שם, תעה:). אם לא בריתי יומם ולילה תלמדו חוקת ערץ ושמי פאר כלי פרץ (Monatsschr. 1894. 86). ושחק וערץ יחויש כארץ בעוזו ויחרץ חסני אשרים (ר"מ הקלחי, אחדם שבתות, לקו"ק עז). — ואמר המשורר: ארץ וערץ ערבית ושחרית יום ולילה יביע אמר (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, שער השיר 11). ואל שוכן ערץ לך יגדור פרץ ותהיה בארץ ברכה לדורות (רסב"ג, ואומר אל הססה). חדשיו חצץ שכן שמי ערץ זעף נועך ונקרץ קרץ קמט נקמט לבלה וחרץ זכרו אכד מני ארץ זה חלק אדם (הוא, אנושים ועכוסים). אשר נעלה עלי ערץ ונשגב ושת כינו וכינינו גבולות (הוא, קטע כ"י מהגניזה, JQR. NS. 1913. 71). יפיץ אורו פני ערץ לאחז בכנפות הארץ (רמב"ע, לגביר דעות, דיואן, בודל'). וחסיתי בשוכן ערץ והחוסה כו ינחל ארץ (שם). והתלונן כצל בנת בשמים עלי כל עץ בגן האל וקופה וכו' סעפיה בלב ערץ ולארות בשמיה עדי ארץ כפופה (הוא, בנשפי הבכי). יום לבלה וחרץ יקום שוכן שמי ערץ למען הרגיע את הארץ (הוא, התבוננו ונדעה). מי בנה רקיעי ערץ מי גדר ים מאין פרץ מי הקים כל אפסי ארץ אלהי עולם אדני (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך). במרומי ערץ כסא שבתך ובשכוני ארץ עז ממשלתך (הוא, במרומי ערץ, מוסף יוה"כ). העמדתם (את צבא מרום) ברום שמי ערץ לעלות אורחים ותצום עלי פני ארץ להיות זרחים (הוא, יזכרו סלאך). דג ועוף ובהמה ושרץ הרבה ויברכם מערץ פרו ורבו בי למלאת הארץ (הוא, מי כמוך ואין כמוך). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראב"ע, האספו משכילים). והשרפים בשש עפים ברום ערץ יפארו בקול (ר"י בן זכריה, אראלים וחשמלים, שער השיר 169). והחושבים להבין סודות שמי ערץ נבובים הם כארץ (ר"י סליזי, תחכמוני, הקדמה). עלו כסלם שבלם עד חוג ערץ ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (שם ח). כל כוכב איש על דגלו באותיותיו ובמעט ברעו לו כוכבי ערץ וישבו אתו לארץ (שם כג). ובקצת הלילות יעלו עליהם אורים נוצצים משמי ערץ ולשונם תהלך בארץ (שם לה). לבשה האדמה גאון וגאה ותעט כמעיל קנאה וכמעט עלתה לרוב ערץ ותגעש ותרעש הארץ (שם מג). שוכן גבהי רום שמי ערץ בזרוע עוזו תולה ארץ (ר"י נג'ארה, יפלתו זמירות, עולת תמיד כג). ירו יסדה ארץ וגם טפחה ערץ סובב סוכב במרץ בלי לאות ויגיעת (הוא, הנה אל, עולת חודש מד). אם על פני שדה כציץ פורח הן פורחות אורות בהדרת ערץ (אבן דמות ספיר, כנף רננים, פזמוני, קז.).

א. ערק', ממנו עֹרֶק.

עָרָק, ש"ז, מ"ר כנ' עֹרְקַי, — גידי הדם, Blutadern; vein(e)s: לילה עצמי נקר מעלי וְעֹרְקַי[1]) לא ישכבון (איוב ל יז). — ובסהמ"א: ופזר העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו' (ר"י א"ס, חוה"ל עבודת האלהים ט). שהכבד מדרבו לבשל המזון מן האצטומכא ויהיה נמצא מן האצטומכא אל הכבד בערקים הנקראים בלשון ערבי מאסריסא (ס' ספר יצירה לאבוסהל, עד). עורקי הלב משתי קרומות מפני תנועת הרוח החזקה אשר בהם (רש"ט פלקירא, המבקש לט). ומחזק הלב הנחשל ומעורקים וכליות ליחות ישל (ר"י בן זבארה א, דודסון 12). יש מן האילנות שיש כח בעורקיו ושרשיו וכו' ויש כשרשיו ועורקיו מן הרפיון והם חלושים ויכלו להטיל מן הלחות הרבה כמו אילן תמר ודומה לו (אבי הרלב"ג, שעה"ש ג). אמנם העורקים להיות שמירתם לבד הדם נסתפק הטבע בעור אחד מהם (ר"י אברבנאל, ש"ב כג, ד"ה ויכלו). עשה הש"י תחבולה שיצאו בעצב החוטים ונמלאו החוטים בשר ושם עורק אחר כן ימלא

1) [גידי אין להם מנוחה, גיד בלשון ערב עורק a), כך פרש דונש. לשון אחר ערקי רודפי המבריחין אותי (רש"י). ולשון אחר הוא דעת מנחם במחברת, וז"ל: ענין מנוס הם וכל מנוס בלשון ארמ' ערק כמשמעו, ע"כ. והשיג עליו דונש, וז"ל: העורקים הם הנסים כמשמע בלשון ארמית ועורקי לא ישכבון הם הגידים בלשון הערבי', ע"כ; ועי' הכרעת ר"ת (עמ' 85). וכמו דונש פרשו ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ואחרים. ורֹב החדשים מפרשים, מן הערבי עֲרַק b), כרסם, ומפרשים שהכונה למכאובים המכרסמים את גופו, וזה רחוק.]

a) عورق b) عرق

העורק מקצה העצב (רסב״ן, אוהב משפט, באור׳ לאיוב יו, כ:). שבאין בודאי לידי הפשט העור ג״ב בתחלת הניתוח או בסופו בדי לעיין יפה בבל הגידין והוורידין והעורקים ובו׳ (ר״י עמדין, שאילי יעבץ א מא, לד.). —ועם תארים שונים: העורקים הדופקים ובלתי דופקים בבל הגוף מתחברים באברים אשר יתחבר בהם והם שוקעות בהם (פרקי משה לרמב״ם א, א). שהקרום האחד המורכב מעורקים דופקים וזולתי דופקים ובו׳ (רס״ע פלקירא, המבקש לט). העורקים הדופקים צומחים מן הלב גופם עצבי ואין להם חוש ולא תנועה (ר׳ נתן פלקירא, צרי הגוף ה יג, כ״י בריטי מוזי). והיה העורק המגיע אל הריאה מהלב מקרום אחד והוא הנקרא העורק הורידי (רס״ע פלקירא, המבקש לח). והיה העורק הורידי מקרום אחד מפני שיהיה רך ויקל עליו להתקבץ ולהתפשט (שם לט). העורק המדיני הוא חולי ימצא בארצות החמות וזה כי יתהווה בשוק עורק גדול יצא קצתו בשוק ולא יסור מהיות צומח (מלוזי אבן סינא, ס״י אבן כשד). בעורק המדיני הוא שיתחדש על קצת הגוף נגע מה שיתנפח ואחר יבעבע ובו׳ (קאנון ד ג ג כא). שאם יתערבו שיפנו במזון אל העורקים ולא יובלו להפנות הלחות ולעליוני העורקים ולא בצד השתן שיקח בצד העורקים האלקים אלא אם ישתה (שם ז ד ו). ובאשר ירבה בו יציאת הדם ראוי לו להקיז העורק הנקרא מאבין והו׳ בין האצבע הקטן ושבנו (ר״מ אלדבי, ס״א ד, כ::). עורק הגדול (ר״ע כ״ץ, מעשה טוביה, קיח.). הגיע וסת ובו׳ עורק זהב ובו׳ אי לתלות ימים הראשונים או דלמא ביון שבימים מועטים יעברו אלו הדמים של עורק זהב אין הפסד שתמתין מלספור (ר״מ קופר, חסס קופר יו״ד, קפ:). — ואמר המליץ: ובגוף אחרי בן דם ישלח ובו׳ בעד עורקים אשר מנהו מקורם מלאים דם להשקות את שארם (ר״י בן זבארה, שעשועי, בתי הנפש, דודקין 163). ובמטוה עורקי לחיך לא רקמה יפעת ארגמן חבלילות השחר (ילי״ג, מנה א, 4). יתר עפרת תבל מבטנה היא יצאו ובה עורקי החלד על בן התלבדו (הוא, מלחמות דוד בפלשתים, ספ׳ ו, 12).

ב.ערק, ממנו עָרַק.

עָרַק, פ״ע, עוֹרְקִים,—עָרַק למקום, ברח שמה, הלך לו שמה: בחטר ובכפן גלמוד הָעֹרְקִים [1] ציה אמש שואה ומשאה (איוב ל ג).—ובמדרש: בשהיה דוד נלחם היה זורק והורג שמונה מאות איש בזריקה אחת ובו׳ היה (דוד) מתגאה ובו׳ מה עשה לו הקב״ה זימן לו צבי אחד עורק לפניו ובו׳ (מדר׳ גולית הפלשתי, ביה״מ ילינק ד, 140).—ובסהמ״א: ומהמושבות ובי האויר אשר בהם דבקו ומרוב הון שקבצו וחטפו וגנבו ועֹרקו האם נמצא באחד מהם שהוליך עמו דבר לקבר (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר א, ג:). אנשי הון הריקה ועל ערבתם מארצם ערקו (ב״ז ב״ס כט יע). ולזאת לבבי בחיל נמס ונדבה וגם יסוג לאחור ביד בושה ועורקת (ר׳ שמואל ארקוולטי, ערוגי הבשם לב, קיה:). — ואמר המשורר: ואנשי לב מטו והיום נמעטו אבל שמנו בעטו אשר ציה עורקים (ראב״ע, נדוד הסיר). ועת הם יתשבו רוץ לפרוד מהפדות ערקו (עמנו׳ פרנקים, לבי מודם, קובץ על יד ג, 109).—ופ״י, במו הפע׳: נשמר לדורות נוגשים לה עדק ויי׳ עליהם יצא בברק (גנזי שכטר ג, דודקין 60).

—הפע׳, הֶעֱרִיק,—עשה שינוס, הבריח: בי גם בלילה לא ישכבו אך ירדפוהו ויעריקו את איוב (ר״ח, תסו׳ דונש והכרעי ר״ת, עורקי).—ואמר הפיטן: חלד האריק חור הזריק חץ המריק חלף מעריק (ר׳ שלמה הבבלי, אל נשא, יולי פסח ברא׳ס׳).—ובמשמ׳ אויב, ואמר המקונן: מפה ומפה הביא עלי מעריק ובלעני מעוג שני צו התריק (ר״א הקליר, איכה תפארתי, קינ׳).

***עֲרָק**, עֲרָק, ש״ז,—נפה [1], Sieb; tamis; sieve: הקופה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה והערק [2] משיעשה בו צפירה אחת (כלים עז ג).

***עַרְקוֹב** [3], ערבוב, ש״ז,—במו אַרְכֻּבָּה, בֶּרֶךְ: זנב העגל שאינה מגיע לערקוב אמרו חכמים בל מרבית

---

[1] [כך מפרשים בל המפרשים העברים ות״י והשבע׳; והוא במו בארמ׳ עֲרַק, והערב׳ עַרַקַ a). אבל רֹב החדשים מפרשים במו שפרשו עָרַק, מכרסמים את הציה. וזה רחוק.]

[1] [כך לפי פרוש רה״ג והערוך. ורמב״ם פרש: בלי מ״שעם ג״ב בדמיון קופה ובו׳ ולזה יקרא ערק תרגום שרוך נעל ערק מסאנא, ע״ב. ור״ש הביא לשון התוספת׳ בקטוע, והוסיף: משמע שהם בלים שנעשין מנצרים דקין ואורגין אותן בשק, ע״ב. והלשון בתוספת׳ (כלים ב״מ ה יג), הוא כך: הערק שיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג, ע״ב.]

[2] [בכ״י פרמה מנקד: וְהָעֲרָק.]

[3] [כך בערב׳ עֻרְקוּב b), באותה המשמ׳.]

a) عرق b) عرقوب

העגלים כן כל זמן שהן מגדילין הם נמתחות לאיזה ערקוב אמרו רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר לערקוב שבאמצע הירך (בכורו׳ ו יח). לא היה שובר בו את הרגל אלא נוקבו מתוך ערכובו ותולה בו (תמי׳ ד ג). — ובסהמ״א: צומת הגידין מתחילין למעלה מן הערקוב והוא עצם קטן המחבר את הארקים (ר״מ בן אהרן, לדה לדרך ג א יג).

א. עָרָה, ממנו מְעָרָה [1].

ב. עָרר[2], ממנו עֲרִירִי, א.עָרַר, ג.*עָרַר.

א. עָרַר, עָרָה,—עשה את עצמו עָרוֹם, התפשט, התערטל, כמו ב.עָרָה, התפע׳, sich entblössen; se dénuder; to strip oneself: חרדו שאננות רגזה בטחות פשטה וְעֹרָה[3] וחגורה על חלצים (ישע׳ לב יא).

—פוע׳, עוֹרֵר, עוֹרְרוּ,—עשה שיהיה ערום, גלה, עִרְעֵר, כמו ב.עָרָה, פִּע׳, ובהשאלה עִרְעֵר והרס: הקימו בחוניו עוֹרְרוּ ארמנותיה שמה למפלה (ישע׳ כג יג).

ב. *עָרַר, פ״ע,—עָרַר על רבר, או פלוני, כמו א.עִרְעֵר ב): ר׳ יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אלעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד (כתוב׳ ב ח). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד אדמון אומר וכו׳ (שם יג ו). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ אם יש עליו עוררים יתקיים בחותמיו (גיט׳ א ג). בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הילל ולא היה אדם עורר על דבר (תוספת׳ חגי׳ ב יא). מודה ר׳ יוסי בשנים שהיו עוררין על הבית ועל השדה וכו׳ (שם ב״מ א יז). מטמא כהן ויוצא חוצה לארץ לדיני ממונות וכו׳ ולהציל שדה מן הגוי ואפילו ליטור יוצא ועורר עליה (ירוש׳ ברכ׳ ג א). המביא גט בארץ ישראל וכו׳ מי עירר רב חסדא אמר הבעל עירר א״ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (שם גיט׳ א ג). מסתברא מילתא דרב יוסף בעורר אבל בעומד

1) [עי הערה לערך ההוא.]

2) [קרוב ל־ב.עור, ב.עָרָה.]

3) [אמר רד״ק בפרושו, וז״ל: צווי הנקבות בא בנו״ן הא ולפעמים בנו״ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה״א לבדה כמו רגזה וכן פשטה ועורה וחגורה ויש אומרים כי ארבעתם מקור, ע״כ. וכפרוש השני תפש בשרשיו, וכן רש״י. אבל הנכון כפרוש הראשון, עי׳ Kö, I, 168.]

מגופה של קרקע קנו מידו (כתוב׳ פ: . בימי אלכסנדרוס מוקדן באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה ובאו עמהם שתי משפחות רעית כנענים ומצרים (מג״ר בלחס׳ סא).—ובסהמ״א: לא אמר כלום לא קנאה (לשדה) וה העורר ולא אחר כל המחזיק בה (רגמ״ה, בכית׳ כד:). שנים שהיו עוררין על השדה זה אומר שלי וזה אומר שלי ואין לאחד מהן ראיה וכו׳ (רמב״ם, טוען ונטען טו ד). ולא יהא בו כח לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהריח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם (ר״י הברצלוני, ספ׳ השטרו׳, 46).

—ספע׳, *שְׁעֲרַר, — שעִרְערו והרסו אותו, ואמר הפיטן: פור ונותרתי כתורן בראש ההר צרק מלוני שערר כתל הר (ר״א הקליר, אלה אזכרה, יוצ׳ שבת שקלי׳).

ג. עָרַר, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱרִיר,—עשה אותו לַעֲרִירִי: רעל מור המרירו ותרבון האריהו והדם העריהו ולשחת גררו (ר״א הקליר, אותו מנהלת, קרוב׳ לפורים).

***עֲרָר**, ס״ז,—כמו א.עִרְעוּר, ב.עַרְעָר: קרא ערר על חתימת ירי העדים על חתימת ידי הדיינין (ירוש׳ ר״ה ג א). הקורא ערר על מעשה בית דין לא הכל הימינו (בשם ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ ע יח). א״ר יוסי תוסר שהתחרת׳ עליה מתחילה שיהא צ״ל בפני נכתב ובפני נחתם היקלתה עליה בסוף שאם בא ועירער ערר בטל ר׳ מנא סבר מימר בערר שחוץ לגופו אבל בערר שבגופו בערר שאין בו ממש וכו׳ לא שנייא הוא ערר שחוץ לגופו הוא ערר שבגופו הוא ערר שאין בו ממש הוא ערר שיש בו ממש (שם גיט׳ א א). רושם לפניהן כמים אם בא ועירר עררו קיים (שם ב ג). מעשה בשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר ושלח ר׳ את רומינוס לבודקה וכו׳ (ריב״ל, שם קידוש׳ ד ו).

עֶרֶשׂ[1], ממנו עֶרֶשׂ.

עֶרֶשׂ, עָרֶשׂ, ס״נ, בכ׳ עַרְשִׂי, עַרְשֵׂנוּ, עַרְשׂוֹ, מ״ר בכ׳ עַרְשׂתָם, — עֶרֶשׂ שישכב עליו אדם, מִטָּה, Bett,

1) [כמו ערס וכו׳, באשור׳ אִרְשׁ, בארמ׳ ערסא, בכוש׳ עַרָת, מטה. בערב׳ עַרְשׁ a), סכה וכרום׳.]

a) عرش

הנה עַרְשׂוֹ (של עוג :Diwan; lit, divan; bed, couch מלך הבשן) עֶרֶשׂ ברזל וכו' תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה (דבר׳ ג יא). כי אמרתי תנחמני עַרְשִׂי ישא בשיחי משכבי והתתני בחלמות (איוב ז יג-יד). הנך יפה דודי אף נעים אף עַרְשֵׂנוּ רעננה (שה״ש א יו). השכבים על מטות שן וסרחים על עַרְשׂתָם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). בפאת מטה ובדמשק עָרֶשׂ (שם ג יב). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי עַרְשִׂי אמסה (תהל׳ ו ז). אם אבא באהל ביתי אם אעלה על עֶרֶשׂ יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה׳ (שם קלב ג-ה). מרבדים רבדתי עַרְשִׂי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז יו).—עֶרֶשׂ דְוָי, מטה שהחולה שכב עליה בחליו: ה׳ יסעדנו על עֶרֶשׂ דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל׳ מא ד).—ובסהמ״א: הפותח את המעזיבה עד שעשה ארובה בתוך תקרת הבית כדי שיתכנס בה רגל הערש והיתה רגל הערש סותמת את הארובה וכו' (רמב״ם, טומאת מת טו ז). ושים הארץ ערשך והכוכבי' נרך והחכמ' בקשתך ולמוד ועשה מהתורה עסקך ותהיה מבחר אנשי דורך (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פב.). ואם יטעם לי טעם מערנות שרים הסרוחים על ערשותיהם בטעם עוגת רצפים תחת צל רתם (רס״פ, ד כוסות, כוס ישועו׳ א). שמושי עֶרֶשׂ: ראובן נשא את רחל והכניסה לו בכתובתה מבית אביה קצת מדודין ותבשיטין ושמושי ערש (ר״ח פרח״א, מורם מסף, סו״ם, לג). והתבשיטין והשימושי ערש וכל מה שהכניסה האלמנה הנזכר לבעלה מדודים בעין (ר׳ אהרן הכהן, פרח מטה אהרן, סו״ת א קיד).—ואמר המשורר: זכרתיך בבור אבי בערש ליל הנחתי וגולל זכרך מתוך ישתי עיני תנומתי (ר״ש הנגיד, יאהב יוס פקדמי), והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה ונעמתי בחזיני עדי כי הקיצותי והנה אין מאומה (ר״י בן מקדלי, הלכני קן). שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב״ע, נפשי אויקן). אם התגנב לראות אורה ספיר לחיה אדם צפה עדן חשק חברתם כי בהדפיו את ערשם חפה (ר״י הלוי, שלום לצביה). חברון בחלקו ולקח מאב המון השקלים צעיר וערשו במדת ערש גביר הנפילים (רמב״ע, אחוד לבנים, כהנא א, 89). ואל חולה בפי בחי מסבתיו ועל ערש דוי אתו סעדתיו (ר״י בן זבארה, רשו ספר, שער השיר 166). קורות הזמן תקעו בלבי ציר נאמן והשיבוני על ערש מזורים ויסרוני בשבט חלאים ויסורים (ר״י חריזי, תחכמוני ומח). אשר ילבש לבוש רקמה וישכב בערש שן ועטה פז ודר דר הלא יזכור בעת ירד שאולה ושם ירקב ויעלה קוין ודרדר (בפי הענק לחריזי, אות ד). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכני מצרף וכור לאל וּבו תבחני (עמנו׳, מחב׳ ד).—ואמר הפיטן: ישימה דמעתי בנאדך ערש ממסה עוז לי בך מעוז ומחסה (אקרח בנאדך, סליחי׳ יום ג). רדוף מעשה הצדקה והחסד ולבקר פני חולים אשר בערש דוי מיוסרים מקום אשר אסירי המלך אסירים (ר״י בר׳ ראובן, אם קולך, אזהרי, ע.). לבן קום אנוש דוה מערש רך ונאוה קומה בעוד לילה והיה נכון לבקר (ר׳ ישראל, אשיר עוז, סד׳ הזמונ׳, ג).

א. **עָשׁ**, ש״ז, — כעין זבוב דק שאוכל בגד ובדום׳, Motte; teigne, mite; moth : הן כלם כבגד יבלו עָשׁ יאכלם (ישעי׳ נ ט). כי כבגד יאכלם עָשׁ וכצמר יאכלם סס (שם נא ח). ואני כָעָשׁ לאפרים וכרקב לבית יהודה (הוש׳ ה יב). בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כָּעָשׁ חמודו (תהל׳ לט יב). אף שכני בתי חמר וכו' ידכאום לפני עָשׁ (איוב ד יט). והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עָשׁ (שם יג כח).—ואמר בן סירא: כי מבגד יצא עש ומאשה רעת אישה (ב״ס גני׳ מב יג).—ובמדר׳: כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותו בעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן (מד״ר דבר׳ ג).—ואמר המשורר: יעזוב לאחרים רכושו יצועו רמה ועש לבושו יקר פדיון נפשו ישוב עמלו בראשו יום ענות אדם (רשב״ג, אדני מה אדם). ועשש בעש עצמו וסר מאנוש טעמו ופרין זמן ברמו ונשחתו ומירותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). ולו תעלה אל עש בשאול ברקב תבלה כבגד אבלו עש (ר״י בן זבארה, ספר שעשועי׳, ג, דודסון 16). מי יערוך עש להעיש וכסיל לבבב בסילי או בן חמור לגמלי וכו' (ר״ש בונפיד, אטווין בשבי, דברי הבק, אדלמן 22). — ומ״ר עֲשִׁים: מביא אז את העשים ויתושים קבוצים קבוצים (ר״י הדסי, אשכ״ל מגב, כד.).

ב. **עָשׁ**, ש״ז.—כמו עַיִשׁ: עשה עָשׁ כסיל וכימה וחדרי תימן (איוב ט ט).—ובסהמ״א: החוקק אשמן לי את בסילי עש המגביהי שבת וכו' (רקע״נ, ספר הגלוי, כ״י). יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה וכו' עש וכסיל עם סדר כימה (קרע״ג, הוספ׳ ותקונ׳, 24). ולא יוסיף עדי עש תהי ספה והיו צדק ומאדים (ר״מ הקרקאי, לקו״ק סג).—ואמר המשורר:

זכרתימו (את הידידים) והמדבר במותי ועל ראשי כסיל ערום ועריה ו ע ש יורה נתיב שחק לבניו (כ״מ הנגיד, הכל היום). ודמעתי מעידה בעדות ע ש לבת עיני אשר היא לבניה עדי בקר שקרה (הוא, ואל חכמי). ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב״ע, הקילותי תגומת). איש יהיה משכיל בכל מדע וספר יחזה נפתל יהי עם ע ש ובית שמש לכבו יחזה (הוא, החרבים י כ). ועש עם כסיל לפנות בצפון ובדרום קצותיו ועל גבם הליכיו ועקבותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). נותי היא כאלון צעננים ולי נפש עלי ראש ע ש מבונה (ר״י חריזי, תחכמוני ג). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו היה תמול דורך עלי ראש ע ש ויסקלו אורים ממלתו (שם כג).— ועם כני: והאפל יכם שמש וסהר ולא יחשיך כסיל שחק ועשו (רמב״ע, דיואן קלה, בודלי). קומה צלח ורכב ודע כי הזמן רתם למרכבתך בנות ,ע ש נ ו לא נחזו לנו ימי נעם בכל תבל יגיל כי אם ביום פגשנו (הוא, לפני זמן כסיל). — בני, בנות עָשׁ[1]: אשר לבש מעיל צדק ואבן בנות ע ש ארגו אותו וטוו (הוא, דיואן נד). צלח ורכב נשיאי כי בני עש ומזלות למרכבתך רתומים (ר״י בן קהל, וים אשים, JQR. 1913, 80). חמשה חברו חברת בני עש ונגדם בתרות עיש בפופות (ר״י הלוי, יפי קול). לנחל בין אשר מלא גדותיו ובוכב בין בני ע ש משכבנותיו (ראב״ע, לנחל בין, כהנא א, 63).—ובשתי המשמ׳ יחד: כללו של דבר הכוכבים בכה אורם מזוהר תמונתו ו ע ש נמסה ב ע ש לפני חמדתו (הוא, חי בן מקיץ). ושיאו רם עדי היה בעיניו גבול לשאול ועש אל ע ש חשבו (עדרוק הלוי, קטע כ״י גניזי בידי ספירא). בקום ע ש זרמה עלי ע ש ובימה (כ״מ גוגאסיד, תגו קול רקיעים, דברי חכמים, פו).

ג׳**עָשׁ**, ש״ז, — קן של צפרים, Nest; nid: כנה בָּעָשׁ ביתו וכסכה עשה נצר (איוב כז יח).

***עִשּׁוּן**, ש״ז, מ״ר *עִשּׁוּנִים, עישונין,—ספה״ס מן עָשָׁן: כל מיתה שיש בה עישון ושריפה יש בהן ע״ז ושאין בה עישון ושריפה אין בה ע״ז (ירוש׳ ע״ז א ג).— ובסהמ״א: ואין לך עישון בית גדול מן הדליקה (רש״י, ביצ׳ כב.). בשמואל דאוכל נפש הוא עישון פירות זה ושוה לכל נפש (שם כג.). כלו העלות עישן ועישון (ר״י א״ת, קש״ס לריב״ג, קטר). או בהדחה או בשתייה או בתחבושת או ב ע ש ו ן (ראב״ע, ספר הניסיונות א, כ״י סריז). וא״א לפעולת הכשוף מבלתי הכטה בעניני הכוכבים וכו׳ וירצהו הפעל ההוא או המאמר ההוא או ה ע י ש ו ן ולזה יעשה לנו מה שנרצה (כ״ם א״ח, מו״נ ג לז). ויקבל בהם ע י ש ו ן צפרני החמור או עישון סנדרוס וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ד, סו:). ומכאן אם יתקרר הראש יתעכב העישון הדמיי מלפלוש דרך חורי העזר שבראש ויוליד באב (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש א ח).—ומ״ר: ולכן צריכים המכשפין ודורשים אל המתים קטרת ועשונים כדי לעשות האויר עד שיתנוצץ מתוכם העניגים המשתלחים באויר (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקד׳). ויתחכמו להם בכל מיני תחבול׳ והשבעה והלחשי׳ ועשונין בעטרן ובנפט ובגפירית ולהסגירם באישישות (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים ג ג, יד:).

***עֲשׁוֹנִית**, ש״נ, מ״ר עֲשׁוֹנִיּוֹת,—מקום חזק וקשה בקרקע הים: תהומות יכסיומו ובי תהומות יש שם והלא ע ש ו נ י ת היא ומה ת״ל יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון ותהום העליון וכו׳ ירדו במצולות ובי [מצולות] יש שם והלא ע ש ו נ י ת היתה (מכי׳ מסכ׳ דשיר׳ ה). ובי תהומות יש שם והלא עשוניות היא וכו׳ (תנחו׳ בשלח יד).

עָשׁוֹק, ש״ז,—מי שדרכו לעשות עֹשֶׁק; Bedrücker; oppresseur; oppressor: עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עָשׁוֹק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו (ירמ׳ כב ג).

עָשׁוּק, ש״ז, מ״ר עֲשׁוּקִים,—מי שעשקו אותו, גזול, חמוס: כה אמר יי׳ צבאות עֲשׁוּקִים בני ישראל ובני יהודה יחדו (שם נ לג). האספו על הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה וַעֲשׁוּקִים בקרבה (עמו׳ ג ט) עשה צדקות יי׳ ומשפטים לכל עֲשׁוּקִים (תהל׳ קג ו). לאיש כמוך רשעך ולבן ארם צדקתך מרוב עֲשׁוּקִים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (איוב לה ח-ט). והנה דמעת הָעֲשֻׁקִים ואין להם מנחם (קהל׳ ד א).—ובסהמ״א, ואמר המשורר: אהה אבד לכל עָשׁוּק ולעני ולעניה ורב ספק בחק ראה ובכבד ובבליה (כ״מ הנגיד, הנמות סליליה). צבי המאריך לולי עֲשׁוּקָיו והוא יישן עלי משכב מלוניו (ד״מ יהודי מלכים וא״י ג, ינן 19).

עָשׁוֹת, ת״ז, - ברזל עשות, חתיכה עבה[1]) של ברזל: ברזל עָשׁוֹת קדה וקנה במערבך היה (יחזק׳ כז יט).—

1) [עי׳ עַיִשׁ.]

1) [כך פרש ר׳ מנחם בר חלבו (הסחר סנה ג, 297), וז״ל: ברזל עבה ולועזין אזייר, ע״כ. ריב״ג מפרש:

ובמהמ"א: ויש אומרים לשון מקרא נקרא ברזל עשות (ערוך ערך אשמעתא). כי כאשר תעשה טס מברזל עשות ותלטישהו עד שתמור קדרותו ותמשחהו וזמן ארוך במשיחות רבות ואח"כ תעמידנו נכח פניך אז יראה לך מן הצורה העליונה מה שנעלם ממך (ר"י א"ח, מו"ה, מבנון הנפש ז). והטס העשות היא הנפש האנושית והלטישה היא הנהגתה בחכמות ובמוסריים השכליים התוריים (שם).

***עֲשִׁינָה**, ש"נ,—כמו עִשּׁוּן: חפצנו מאד לדעת את דרך עשינת החאשיעש (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 20).

***עֲשִׁיקָה**, ש"נ,—כמו עֹשֶׁק, גזלה: ואז ימות מיתת עשיקה שנאמר וכו' שגורם שיעשוק לולית הבנים על שלישים ועל רבעים (ר"ג בר"י אלמנן, עה"מ, רישא דזעיר אנפין ל, קמ:).—עֲשִׁיקַת הילדים, גזלת הילדים ע"י לילית: והנה המחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים שנאמר עליהם דמעת העשוקים ואין להם מנחם (שם, תקוני התשובה י, יט). אפרש בסוד תיקון ליל שבת כל הפרטים של החטאים הגורמים עשיקת הילדים (שם, רישא דזעיר אנפין ל, קמ:). אין לך דבר שגורם פגם וקלקול למעלה כמו מחשבת הזווג ומחשבה רעה גורמת עשיקת הילדים על ידי לילית (חמדת הימים א ע, סז:).

עָשִׁיר, ש"ז, מ"ר עֲשִׁירִים, סמ' עֲשִׁירֵי, כנ' עֲשִׁירֶיהָ, — מי שיש לו: הון, נכסים, מקנה, ממון ובדומ', ההפך מן עני, דל, רש, Reicher; rich(e): כל העבר על הפקדים וכו' יתן תרומת יי' הֶעָשִׁיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יד-יה). שני אנשים היו בעיר אחת אחד עָשִׁיר ואחד ראש לֶעָשִׁיר היה צאן ובקר הרבה מאד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה (ש"ב יב א-ג). ויתן את רשעים קברו ואת עָשִׁיר[1] במתיו (ישעי' נג ט). אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עָשִׁיר בעשרו (ירמי' ט כג). אשר עֲשִׁירֶיהָ מלאו חמס ויושביה דברו שקר (מיכ' ו יב). ובת צר במנחה פניך יחלו עֲשִׁירֵי עם (תהל' מה יג). גם בני אדם גם בני איש יחד עָשִׁיר ואביון (שם מט ג). הון עָשִׁיר קרית עזו (משלי י יה). גם לרעהו ישנא רש ואהבי עָשִׁיר רבים (שם יד כ). תחנונים ידבר רש וְעָשִׁיר יענה עזות (שם יח כג). עָשִׁיר ורש נפגשו עשה כלם יי' (שם כב ב). עָשִׁיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה (שם ז). נתן לְעָשִׁיר אך למחסור (שם יו). טוב רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עָשִׁיר (שם כח ו). חכם בעיניו איש עָשִׁיר ודל מבין יחקרנו (שם יא). עָשִׁיר ישכב ולא יאסף (איוב כז יט). היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עָשִׁיר ועתה בתי אל תיראי (רות ג י-יא). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לֶעָשִׁיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). נתן הסכל במרומים רבים וַעֲשִׁירִים בשפל ישבו (שם י ו). גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עָשִׁיר כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר (שם כ).—ואמר בן סירא: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני' יג ב). מאבל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (שם יט).—ובתו"מ: איזהו עשיר השמח בחלקו (אבו' ד א). עשירים היו בתשובות (ר' אימי, ירוש' כלאים ג ה). העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים (ר' יודה, שם שביעי' ה ג). איזה עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו (ר' מאיר, שבת כה:). רבי מכבד עשירים ר' עקיבא מכבד עשירים (עירובי' פו.). עשיר אומרים לו וכו' בלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר (יומ' לה:). נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים (שם). עשירים מקמצין (מנח' פו.). לעשיר שיצא בשעת הקיץ היו אנשים אומרין בגורן הוא וכו' (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר שמות טו). למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ וכו' (ר' אבהו, שם במדי' ג). וכל מי שהוא עשיר אינו [משגיח] על דין דלים (פסיק' רבתי לג). — עֲשִׁירוֹ של עולם: ועשיר יענה עזות עשירו של עולם זה הקב"ה ענה אותו עזות (ר' תנחומא, מד"ר דבר' ג). ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר עשירו של עולם (שם קהל' ג, גם במדען).—ובספהמ"א: עתיר נכסי זה הוא עשיר נכסים וכרמים שבחוין (רגמ"ה, ב"ב קמה:). מלך אחד אמר לחכם אלו היית שואל ממני הייתי מספיק לך כל ימיך אמר לו ולמה אשאל לך ואני עשיר ממך אמר לו המלך ואיך אתה עשיר ממני אמר לו מפני שאני מסתפק במעט שבידי וכו' (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 19). העשיר

קלל, ורד"ק: וך וקלל. וי"ת: בעדקין דברזל, חוטי ברזל.]

[1]) אולי פשעים, או עריצים.

אשר כפו מסולא ועל כל ה ע ש י ר י ם כעשרו נעלה (רמ״ע פלקירא, המבקש טו). ו ה ע ש י ר במסכנות מבטחים ועשה לו חלונות ועליות מרווחים (שם עז). כשיצטרך ה ע ש י ר אל חרס ישבור כדו (שם). ודברי ה ע ש י ר כסולת נקיה (שם יז). כי אם אתה ע ש י ר כממון אתה עני בדעת (שם יח). כיון להעירנו ע״ו שלמה בהמירו ע ש י ר בכסיל ללמדנו שכל ע ש י ר הוא כסיל (ר״י אבן כספי, טרטות כסף, 32). וכדרכי שיר מזמור אשיר דל או ע ש י ר יהיה יודעם (ר״מ אבן חביב, דרכי נעם, א.).

***עֲשִׁירָה**, ש״נ, מ״ר עֲשִׁירוֹת, — אשה בעלת נכסים וממון: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה רבי יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה ו ב ע ש י ר ו ת שלשים יום (כתוב׳ ז ג). תרם את השלישית ואמ׳ הרי זו לשום בכל ולשום מדי וכו׳ זו היתה ע ש י ר ה מכולן (תוספת׳ שקל׳ ב ד). אלמנה בין שהיא ענייה וכין שהיא ע ש י ר ה אינו רשאי למשכנה (שם ב״מ י י). יש מהם שהיו עניות והולבות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של ע ש י ר ו ת ובאות ונותנות לעניות והן מחיות את בניהן (מד״ר שמות א). — וכהשאלה, חרווה עֲשִׁירָה: הוצרך לומר אויימה בעבור שתהיה חרוותו עשירה (ראב״ע, קהל׳ ה א).

***עֲשִׁירוּת**, ש״נ, — מצב העשיר, עֹשֶׁר: אין עניות במקום ע ש י ר ו ת (ר׳ אחא בר יעקב, שבת קב:). עשרה קבין ע ש י ר ו ת ירדו לעולם תשעה נטלו רומיים קדמונים ואחד בל העולם כולו (קידוש׳ מט:).

עשן, ממנו *עִשּׁוּן, *עֲשִׁינָה, עָשָׁן, עָשֵׁן, עָשֵׁן, עָשֵׁן, *עֲשָׁנִי, *עֲשָׁנִיּוּת, ∞מְעֻשָּׁנָה.

עָשָׁן, סמ׳ עֲשַׁן, עֶשָׁן, כנ׳ עֲשָׁנוֹ, עֲשָׁנָהּ, מ״ר *עֲשָׁנִים, — א) מה שעולה למעלה כמו ענן שחור מכל דבר בער באש, כמו עץ וביוצא בזה, Rauch; fumée; smoke: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עָשָׁן ולפיד אש (בראש׳ טו יז). ויעל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות יט יח). וימהרו ויציתו את העיר באש ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עֲשַׁן העיר השמימה (יהוש׳ ח יט-כ). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב (הרב)[1] להעלות[ם][2] משאת הֶעָשָׁן מן העיר (שפט׳ כ לח). והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עָשָׁן (שם מ). ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עָשָׁן (שם ט יז). לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עֲשָׁנָהּ (שם לד י). ענן יומם וְעָשָׁן ונגה אש להבה לילה (ישעי ד ה). והבית ימלא עָשָׁן (שם ו ד). כמץ יסער מגרן וּכְעָשָׁן מארבה (הוש׳ יג ג). דם ואש ותמרות עָשָׁן (יוא׳ ג ג). והבערתי בֶעָשָׁן רכבה (נחו׳ ב יד). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עָשָׁן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה״ש ג ו). — כלה בֶּעָשָׁן: כי רשעים יאבדו וכו׳ כלו בֶעָשָׁן כלו (תהל׳ לז כ). כי כלו בְעָשָׁן ימי ועצמתי כמוקד נחרו (שם קב ד). — נמלח כֶּעָשָׁן: כי שמים כֶּעָשָׁן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעי נא ו). — כהנדף עָשָׁן תנדף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים (תהל׳ סח ג). — ומשל: כחמץ לשנים וְכֶעָשָׁן לעינים כן העצל לשלחיו (משלי י כו). — ובהשאלה, לאדי ההבל שיוצא מהפה, מהאף של בע״ח: מנחיריו (של הלויתן) יצא עָשָׁן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב). — עָשָׁן באפו, כַּעַס וחרון: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו עלה עָשָׁן באפו ואש מפיו תאכל (ש״ב כב ה-ט). העם המכעסים אתי על פני תמיד וכו׳ אלה עָשָׁן באפי אש יקדת כל היום (ישעי סה ג-ה). — עָשָׁן בא, צרה גדולה, אויב: הילילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון עָשָׁן בא ואין בודד במועדיו (ישע׳ יד לא). — ובתלמו׳: חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וכו׳ ואינה מעלה ע ש ן (יומי כא:). במוצאי יו״ט האחרון של חג הכל צופין ל ע ש ן המערכה נוטה כלפי צפון ובו׳ (ר׳ יצחק בר אבדימי, שם). — ומ״ר עֲשָׁנִים: והיו ב׳ ה ע ש נ י ם מתאבכין ועולין לשמים (פסיק׳ רבתי כט-ל). — וכמשמ׳ פיח: בל ה ע ש נ י ם יפין לדיו ושמן זית מן המובחר (רב שמואל בר זוטרא, שבת כג.). — ובתפלה: והרשעה בלה כ ע ש ן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ (ונכן תן פתדך, ר״ה). — ובסהמ״א: בעל הבימיא״ה צריך למעשים ולמלאכות לא ישלם לו חפצו זולתם ואפשר שימיתיהו ריחם ועשנם (ר״י א״ח, מו״ה, הנעתון, פתיח׳). שאין ע ש ן בלא אש (ר״ש א״ח, יקוו המים ח, 84). משל ל ע ש ן העולה מן הקדירה בשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד״ק, סה״ש, אוד). בעלות ה ע ש ן נודע האש ושכל אנוש בשיתתו (ב״ז ב״ק כ״ז ה). — וכמשמ׳ הכל ואד של הגוף, Dunst; vapeur; vapour: ו ה ע ש ן היוצא והוצרך

[1] כפול מן הארב.
[2] כפול מן משאת.

לבער סותרי המזונות אל כלים סבותות דוחות (ר"י א"ח, הכוזרי ג כו). שאם יהיה הראש קרוב מאד לחוה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג כרוחק המקום ודם העשן העבה מזדכך ונחליש ברוחק המקום (ר"י בן זבארה, שעשועי ט, דודסון 107). האדם בשתכואהו מהומה גדולה יחשכו עיניו ולא יכול לראות מפני עיכור רוח הראות ועשן האנחות העולה לראשו (ר"י חריזי, מו"נ ג לו). אם יארך איש לנום ולישן ראשו ימלא ליחות ועשן (שלמה רופא בנגוים, הנגי חרוזי אבן סי"ח). כשהאדם עמל ומתנועע עשן האצטוסכא מתפזר ויוצא דרך נקבי הגוף (המאירי, פי' משלי יט, ד"ס עת"ה). ורצוני באמרי עשן לא עשן האש אלא אידים יבשים (רא"ג"ד, אמו"ר 44). — ומ"ר: הכל הם עשנים עולים אל מוחם המזוהם ממרה שחורה המהביאה אותם (ר' זרחיה הלוי, או"כ ג. 128). ארמימות העננים והירח וכו' אינו אלא אות רכוי העשנים היבשים באויר (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, עולי הגלגל, כח.). כי האד העשני הנכנס שם כבר נתך ונפסד ועולה אל המות עם יתר העשנים ונמות שם (אבי הרלב"ג, מעה"ב ט, לג:). אמר אפלטון בספרו כי הבורא נתן הצואר כין החזה והראש לכל תשחת הנפש האלהית ואשר יסודה ושרשה במוח הראש מקטורי הלב ומעשניו (שם לג:). והעבול השלישי הוא כאברים ומותריו הם הזיעה והעשנים היוצאים מהם (שם לח.). שערות הראש הם נולדים ממותר העשנים העולים מן הלב דרך הקנה והם מלחיות אשיות שאינן נרגשות (ר"מ אלמבי, ס"ח ד, מד::). אמנם בראש האשה לא נמצ' כי אם תפירה אחת עגולה וכו' לפי שהיא קרה אין לה כל כך עשנים כאיש ולכן די לה בעגולה אחת להוציא העשן ההוא (שם, מה:.). לפי שמרוב חמימותו מעלה עשנים ואדים עבים ונאים בלתי מבושלים אל המוח ומחשיכין אור השכל (שם עז::). —ואמר הפיט׳:
למה תהיה כבשושנים מבעיר עשנים זכור כרית ראשונים בטל מכרך השנים (ר"א הקליר, זכור איכה, קינ'). יסינך מפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך כעודם ובעשן תמלחם כאחרית (רסע"ג, תפל' שחרי, רע"נ א, סד:). וממעל הורדו כבערת עשנים (אסיאס, יוצ' שבת די אחה"פ). עשן גאות תתאבך ורקב יעלה על גבך והוא ימשול בך (ר' משה ברי חייא, אח פני מבין, סליח' יוה"כ). — ואמר המשורר: נפשי אשר עלו שאוניה אנה תשלח רעיוניה תהמה ותדמה כעלות אש שיעלו תמיד עשניה (רשב"ג, כשם אסר). לך תשפך דמעיה כנסך ואנחתה מקום עשן קטרתה (הוא, לך נפשי תספרי). לולי בת הגפנים כסה על הלב עשן היגונים ופנו אלינו הששונים ערף ולא פנים (ר"י חריזי, תחכמוני כז). נעורים עת בלות כבלות עשנים ויחולו להראות זקונים (רש"ע פלקירא, המבקש יח). עוד לא החליפו כתימו שרף לדשן את אור שמשם עוד הקרירו משאת העשן (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים א קפי ו, 4).

עָשֵׁן, ת"ז, ומ"ר עֲשֵׁנִים, — שֶׁעָשָׁן עולה ממנו: וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידם ואת קול השופר ואת ההר עָשֵׁן (שמות כ יח). — אוד עָשֵׁן: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים הָעֲשֵׁנִים האלה (ישעי' ז ד).

עָשַׁן, פ"ע, עָשְׁנְתָּ, יֶעְשַׁן, יֶעֱשַׁן יֶעֶשְׁנוּ, — עלה ממנו עָשָׁן, העלה עָשָׁן, to smoke; fumer; rauchen: והר סיני עָשַׁן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש (שמות יט יח). המביט לארץ ותרעד יגע בהרים וַיֶּעֱשָׁנוּ (תהל' קד לב). יי' הט שמיך ותרד גע בהרים וְיֶעֱשָׁנוּ (שם קמד ה), — ובהשאלה, עָשַׁן אפו, חרה, כעס: לא יאבה יי' סלח לו כי אז יֶעְשַׁן אף יי' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר' כט יט). למה אלהים זנחת לנצח יֶעְשַׁן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א). — ועשן סתם, במשמ' זו. עָשַׁן בדבר פלוני, כעס עליו: יי' אלהי צבאות עד מתי עָשַׁנְתָּ בתפלת עמך (שם פ ה). — ובמדר': כל מי שנותן עיניו עושנות יצרוה בתלמידים בעה"ז מתמלא חופתו עשן לעולם הבא (מד"ר במד' כא). — ובספה"א: ועשנו כותלי הבית מחמת האש שהדליקו בבית (טוחו"מ, הוכחה רלג ה). והנה עושנות איתו (את הטאבאק) בבלי מקטרות מפוארים (גוטלובר, מוולרים של פרנקל 146). — ואמר המשורר: ויעד מצלעי אש ולא אכלו רק יעשנו עיני כאודים (רשב"ג, אזה לי מזון). שחקים בחזותם עשנו חליי ודמעי הם אשר יאמנו (רמב"ע, אם אהלי נודי). — ואמר הפיטן: בם לרצות הקדימו אלהים ונרצה לכם ואל בכם ובבניכם יעשן אפו עשן (יחידה, סליח' ר"ה, סמא"ל, המב.). — וביני פעו' נקי: נותרה כסוכה נתנודדה כמלונה שרופה באש כסוחה עשונה (כלבה יונה, שם, תמה.).

—פעי, *עִשֵּׁן, — עשה שיעלה עשן, הקטיר: מיכלין ספרקין סאבקין מעשנין עד ראש הזגה (שביעי 3 ב).

פרטסקאות מעשנין מערב יום טוב ובשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (תוספת׳ יו״ט ב יד). מאבקין עושה לה אבק מעשנין מתנינן לה (ירוש׳ שביעי׳ ב ב). המעשן המתלע הקוט׳ הסך וכו׳ (שם שבת ז). הצולה והמטגן השולק והמעשן כולהן משום מבשל (שם). מניין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן ת״ל וכו׳ (מו״ק ג.). עישינו עלינו בית עישינו עלינו מערה הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת (יבמו׳ קטו.). אדם שנכנסה בו רוח תזזית וכו׳ מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליו מים וחיא בורחת (פסיק׳ דר״כ ד, בובר). והיו נשיו (של עשו) מעשנות ומקטרות לעבודה זרה שלהם (תנחומ׳ תולד׳ ד).—ובמשמ׳ עשה פיח: כל השמנים יפין לדיו וכו׳ איבעיא להו לגבל או לעשן (שבת כג.).—ובסהמ״א: בדרך שאנו עושין במים לעשן שמעשנין כלי זכוכית בעשן השמן עד שנשארין ומגרדים אותה שחרורית ומשימין בדיו (ערוך ערך נבל). דג שמלחו עכו״ם ופירות שעישנן עד שהכשירן לאכילה הרי אלו מותרין (רמב״ם, מאכל׳ אסורות יז יז). לכאב השנים ישים עליו שומים כתושים וכו׳ או יעשנהו בלבונה או בזרע בצלים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כח:). להתבורר בירכתי הספינה ולחשוב מחשבותיו לעשן לישן וכו׳ (גוטלובר, ממארים של פרנקל 3). — ואמר הפיטן: וכחתי צריך לעשן ירעתיך לאפוד ולחשן צוארך כמגדל השן (משלם בר׳ קלונימוס, אודך כי עניתני, יומ׳ ב שחר). ועשן לפניהם קטרת סממנים וינחם אל מחוז חפצם שאננים (אמץ גבורותיך, יומ׳ אחרי שחר). באו אבן פריצים ללשן בחרי אף המלך לעשן (ר׳ יוסף בר׳ שלמה, אודך כי אנפת, יומ׳ שבת א מנחה). פרז בין בדים מחתתו ועישן ויכסו צללים (רסע״ג, אלהים יה, Elbog., Stud. 125). טרם עישן רוקח בשתיית אבן פלל (רשב״ג, שם 138). צק ושם מחתה ועישן דקה (שם 163).

—פעי, *עֻשַּׁן, רק בינ׳ מְעֻשָּׁן, מעושן, נק׳ מְעֻשֶּׁנֶת, מעושנת, מ״ר מְעֻשָּׁנִים, מעושנים, מְעֻשָּׁנוֹת, מעושנות,—שעִשְּׁנוּ אותו: אין מביאין לא מתוק ולא מעושן ולא מבושל ואם הביא פסול (מנחו׳ מ ו). אחוזות הדם והמעושנת [1]) והמצוננת וכו׳ בשרה (חול׳ ג ה). ענבים מאונקות ומעושנות אין מביאין (ירוש׳ ביכור׳ א ג). הנודר מן המבושל מהו שיהא מותר מן המעושן וכו׳ (שם נדרי׳ ו א). רבנין דקסרין שאלון מעושן מהו שיהא בו משום בישולי גוים וכו׳ (שם). — ובסהמ״א: אבל בימות החמה יהיה האויר באלו הוא מעושן מפני האבק ויראה הירח קטן (רמב״ם, קדוה״ח יח ג). וענבים מאובקות ומעושנות לא נתקרשו (הוא, ביכור׳ ב ג). מליח אינו ברותח בגזירה זו והמעושן אינו במבושל (הוא, מאכל׳ אסור׳ יז יז). צלי או שלוק או כבוש או מעושן ואפילו מין דגים קטנים (הלבוש או״ח תקכז ה). — ואמר המליץ: בשר מבאיש ונושן ומאכל מעשן (ר״י חריזי, תחכמוני מו).

—התפ׳, *הִתְעַשֵּׁן,—עִשֵּׁן את עצמו, נעשה מְעֻשָּׁן: נותנין מגמר תחת הכלי׳ מערב שבת והן מתעשנין והולבין בשבת (ירוש׳ שבת א ג). אין מכבין את הבקעת בדי לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה מותר (ביצ׳ כב.). נסכים שמא יתעשנו ועולת העוף שמא תמות בעשן (ר׳ יוחנן, זבח׳ סד.). הקינקל הזה במה כלים ניתנין עליו ואת נותן טוגמר תחתיו וכלם מתעשנים (רבי לוי, מד״ר דברי׳ י). בשנכנס עשו מצא יעקב שהוא עומד ומבשל ועיניו מתעשנות (מדה״ג שכער, ברא׳ כה לא).—ובסהמ״א: בהמה שנתעשנה בעשן וכו׳ ושחטה וכו׳ (הזהיר, ויקר׳ מו). ראה משה שאפם מתעשנת לנגדו נשא עיניו למרום (מחז׳ ויטרי 325). ואין מכבין את האש כדי שלא תתעשן הקדרה או הבית (רמב״ם, יו״ט ד ו). שמא יתעשן המים והיין או שמא ימות העוף בעשן המזבח (הוא, מעשה הקרבנות ז יח). ואם הוא מכושף יתעשן בעשן של מת (ר״מ אלדבי, ש״א ד, סו.). במגפה ריח רע יתעשן מחורי הגוף כמו בן סרוחים על מטותם חולאים האלו (ר״ט כ״ן, מעשה טוביה, בית חדש ג יא). ממהרין לצאת וכו׳ כדי יתעשן הבית והקדירה (מסכ׳ פורים, א״ן קורין). — ואמר הפיטן: אש בער ומתעשן עת נער ועת ישן ואכל ושבע ודשן (ר״י בן ראובן, שמדמי מילכי, שער השיר 59). זרם מי מעין ויין ישן להנסיכה נסך ולהתעשן ונמר לכר להשליך בתוך הכבשן (לקו״ק בספח׳ 19).

—נפע׳, *נֶעֱשַׁן, — כמו התפ׳: לולי שאתו פני עובר בעוברים ובעשנו נעשן (יצחק) והכהה מאורים (ר׳ שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, יומ׳ ב שבוע׳).

—הפע׳, *הֶעֱשִׁין, פ״ע,—כמו קל, העלה עשן: כי לשון פעל הוא העשין בלו (רשב״ם, שמות יט יח).—ופ״י, כמו פִּע׳: המעשין את הפירות עד שהכשירן ה״ז ספק (רמב״ם, מעשר׳ ה יד). הטאבאק לא יעשינו אף

[1]) [היתה במקום עשן ונסתכנה (רבנו״ה).]

לא יריתון אבל האפיו"ם ילעסו (ר"ס בלוך, סבי"ע ב, יג.). הטאבאק י ע ש י נ ו מאד (סס, כז.).

—הִפע', ״הֻעֲשַׁן, הועשן, הועשנה,—כמו פֻּע': איכה באוד הו ע ש נ ה ותו[א]ר שושנה נשתנה ואור [הלבנה] מאר שו[נה] ומתחדשים קינות בכל שנה (גנזי סכטר ג, דודקון 152).

״עֲשָׁנִי, ת"ז, נקי' עֲשָׁנִית, מ"ר עֲשָׁנִיִּים,—של הֶעָשָׁן, מתכונת העשן, והאד, rauchig, dunstig; fameux, vaporeux; smoky, vaporous: ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה מהם האיד ההוא ה ע ש נ י העולה למעלה לקלותו בטבעו (ר"י א"ת, רוח חן א). וישקוהו הסמנים אשר למות מועילים ומנקים אותו מהארים ה ע ש נ י י ם שהמחשבה מבלבלים (רס"ע פלקירא, המבקש כא). והאדים ה ע ש נ י י ם אם יכה אותו הקירות בעלותם יכבר וירד למטה (סס לה). הריאה היא המקור לרוח ה ע ש נ י האשי המקיף בבעלי חיים (פי' ספר יצירה לאבוקהל, כא). והמראה הברכ:מית בגוונים הנה האחת תודע בעשנית וכו' ומין מהם יודע ב ע ש נ י (פי' אבן רשד על מכוזי אבן סינא). וביוצא בו נמצא מקול הסירים והקוצים כשהם כאש שיתילד בתוכם אד ע ש נ י (אבי הכלב"ג, סעה"ס א, ג:). למשוך המותר המתיילד במקומות ההם ולנקות הגוף מן המותר הרע ההוא ה ע ש נ י (סס ט, ל.). ועל כן לא נכון להשקותם יין ולא להאכילם מאכלים ע ש נ י י ם ולא למיניקותיהם כי אם מזוג היטב (סס י, לט:). ולדחות מעליו קיטור ה ע ש נ י היוצא ממנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, נג.). ולכן צריכה (המינקת) להזהר מהמאכלים המרבים שינה כגון מאכלים ע ש נ י י ם (סס עה.). עיפוש הרומה לריח ביצים מעופשים או עיפוש ע ש נ י ריחו דומה לריח העשן (סס, עז:.). בנשימה יש שתי תועלות אחת לנשב החמימות הטבעי שבלב להחליפו באויר הקר וכו' והוא הגוף ה ע ש נ י והוא הכרחי במציאות בגוף בעלי חיים (ר' וונהם בר"א נרי זכה, לדה לדכך א טז). שכל מאכל ע ש נ י מכביר הראש ומישן האוכלו כמו היין החדש (סס מ). ששם נתילד הברר כאר ה ע ש נ י ההוא (ר"י אברבנאל, ש"ב כב, ד"ה ותגעש ותרעש).—וכמשמ' כצבע הֶעָשָׁן: וכשהיה רוצה כרורים לא היה מקלף כלל כי הגוון ההוא היה שחור ע ש נ י (ר' בחיי, פי' התורה וילך, ד"ה מקל לבנה).

״עֲשָׁנִיּוּת, ש"נ,—סגלת מה שהוא עֲשָׁנִי: אמנם תועלת הוצאת החום הוא הוצאת המותר השרוף מן הרוח והוא ע ש נ י ו ת ו מן הריאה (קאנון ג י"א א).

עשו היה אדמוני כלו באדרת שער מורה על **רתיחת** דמו ורוב ע ש נ י ו ת ו (ר"י אברבנאל, פי' התורה, תולדות, ד"ה ואלה תולדות).

עשף, ממנו עֹשֶׁף.

***עֹשֶׁף¹),** עושף, ש"ז,—הצר העליון החד והרחב של הקרדם, בהבדל מן בית בקוע, הצר היורד והמתעגל של הקרדם: קורדום שניטל ע ו ש פ ו²) טמא מפני בית בקועו ניטל בית בקועו טמא מפני ע ו ש פ ו²) נשבר מקופו טהור (כלים יג ג). קרדום שעשאו מן הטמא ו ע ש פ ו³) מן הטהור טהור עשאו מן הטהור ו ע ש פ ו³) מן הטמא טמא (תוספת' שם ב"מ א ג).

א. ״עשק⁴), ממנו עָשׁוֹק, עָשׁוּק, ״עֲשִׁיקָה, עֹשֶׁק, עָשַׁק, עֹשֶׁק, מַעֲשַׁקָּה.

עֹשֶׁק, ש"ז,—לקיחת רכר מחברו לא כצדק, בכח הזרוע, כעָוֶל וחמס, Gewalt, Bedrückung; violence; oppression: יען מאסכם בדבר הזה ותבטחו בְּעֹשֶׁק ונלוז (ישעי' ל יב). בצדקה תכונני רחקי מֵעֹשֶׁק כי לא תיראי (סס נד יד). היא העיר הפקד כלה עֹשֶׁק בקרבה (ירמ' ו ו). כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העֹשֶׁק והמרוצה לעשות (סס כב יז). לגר עשו בַעֹשֶׁק בתוכך (יחזק' כב ז). נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בַּעֹשֶׁק ואתי שכחת (סס יב). —ב) קצת כמשמ' חֻצפה ולעג ועקיצה: פשע וכחש בה' דבר עֹשֶׁק וסרה (ישעי' נט יג). אל תבטחו בְעֹשֶׁק ובגזל אל תהבלו (תהל' סב יא). ימיקו וידברו ברע עֹשֶׁק ממרום ידברו (סס עג ח). אם עֹשֶׁק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). כי הָעֹשֶׁק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (סס ז ז).—ואמר בן סירא: שנואה לאדון ואנשים גאוה ומשניהם מעל עשק (ב"ס גני' י ז). אל

---

¹) [כארמ': עושפא, עשפא; וכן בת"י במקום מחרשתו, למחרשות (ש"א יג כ-כא). ובערב' אִשְׁפִיa), ועי' בפרוש רה"ג, רמב"ם ור"ש, ובסה"ש לריב"ג (ערך חרם), ועי' גם בְּקוּעַ, מָקוֹף.]—²) בכ"י פרמה, מנקד: עוֹשְׁפּוֹ.

³) [כך ברפו', וכך הגרסה ברמב"ם (הלכי כלים יג ו), ואצל צוק"מ: ועשהו.]

⁴) [כך בארמ', ובאשור': אֶשֶׁק, חזק ואמיץ. בערב' עַשַׁק b), עָשָׁק.]

a) اشفي b) عشق

תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק (שם לג יד).—ובתו"מ: מה הגזל מיוחד שהוא של ממון אף עושק דבר של ממון (ספרא קדושים פרשה ג). עשק א"ר חסדא כגון שיחד לו כלי לעשקו (ב"מ מח.). איזה הוא עושק ואיזה גזל א"ר חסדא לך ושוב לך ושוב זה עושק יש לך בידי ואיני נותן לך זה הוא גזל (שם קיא.).—ובסהמ"א: ועשק זה שבא ממון חברו לידו כרצון חברו כגון בהלואה או בפקדון או שכירות ובשבא לתובעו אינו מחזירו ומחזיק בו בחזקה (עוחו"מ גזילה סנט). והעם הזה מפוזר בין הערים מהם מוכרין שמן ומהם עושים שעוה ומהם עושים נרות ואבוקות ואינן מוכרין בשווי (סה"י ב, עמ::).—ואמר הפיטן: וראה את עניי ואל תראה את עוני פנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע"ג, תפלה, סדרע"ג ב, קס.).

א.עָשַׁק, פ"י, עָשַׁק, עָשָׁקוּ, עֲשַׁקְתָּנוּ, עָשַׁקְתִּי, עָשְׁקוּ, עוֹשֵׁק, עֹשֵׁק, עֹשְׁקֵי, עֹשְׁקַי, עֹשְׁקֵיהֶם, עֹשְׁקוֹת, עָשׁוּק, עֲשׁוּקִים, עֲשׁוּקוֹת, עָשְׁקָם, תַּעֲשֹׁק, יַעֲשֹׁק, יַעַשְׁקֻנִי, הַעֲשֹׁקוּ, —עָשַׁק אתו, עשה לו עֹשֶׁק, עָשַׁק שכרו, לא שלם לו: וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עָשַׁק את עמיתו וכו' והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עָשָׁק או את הפקדון אשר הפקד אתו (ויקר' ה כא-כג). לא תַעֲשֹׁק את רעך ולא תגזל (שם יט יג). לא תַעֲשֹׁק שכר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך (דבר' כד יד). והיית אך עָשׁוּק וגזול כל הימים ואין מושיע (שם כח כט). הנני ענו בי נגד יי' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עָשַׁקְתִּי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר וכו' ויאמרו לא עֲשַׁקְתָּנוּ ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה (ש"א יב ג-ד). מצרים ירד עמי בראשנה ואשור באפס עֲשָׁקוֹ ועתה מה לי פה נאם יי' (ישע' נב ד-ה). גר יתום ואלמנה לא תַעֲשֹׁקוּ ודם נקי אל תשפכו במקום הזה (ירמ' ז ו). דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עוֹשֵׁק פן תצא כאש חמתי (שם כא יב). עם הארץ עָשְׁקוּ עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עָשְׁקוּ בלא משפט (יחזק' כב כט). עָשׁוּק אפרים רצוץ משפט (הוש' ה יא). כנען בידו מאזני מרמה לַעֲשֹׁק אהב (שם יב ח). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון הָעֹשְׁקוֹת דלים הרצצות אביונים (עמו' ד א). וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו וְעָשְׁקוּ גבר וביתו ואיש ונחלתו (מיכ' ב ב). ואלמנה ויתום גר ועני אל תַּעֲשֹׁקוּ ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר' ז י). והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר וּבְעֹשְׁקֵי שכר שכיר (מלאכ' ג ה). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עוֹשֵׁק (תהל' עב ד-ה). לא הניח אדם לְעָשְׁקָם ויוכח עליהם מלכים (שם קה יד). עשיתי משפט וצדק בל תניחני לְעֹשְׁקָי ערב עבדך לטוב אל יַעַשְׁקֻנִי זדים (שם קיט קכא-קכב). עשה משפט לַעֲשׁוּקִים נתן לחם לרעבים (שם קמו ז). עֹשֵׁק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משל' יד לא). גבר רש וְעֹשֵׁק דלים מטר סחף ואין לחם (שם כח ג). הטוב לך כי תַעֲשֹׁק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ומיד עֹשְׁקֵיהֶם כח ואין להם מנחם (קהל' ד א).—עָשֻׁק בדם, מגֹעל, חַיָּב: אדם עָשֻׁק בדם נפש עד בר ינום אל יתמכו בו (משל' כח יז).—עָשַׁק נהר: הן יַעֲשֹׁק נהר לא יחפז יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג)—ובמדר': והיתה (אשת פוטיפר) אומרת (ליוסף) בדבר הזה עשקתיך חייך שאני עושקתך בדברים אחרים (ר' הונא בשם רב אחא, מד"ר בראש' פז).—ובסהמ"א: ויש עשק שהוא טוב לעשוק ואין עון מגיע אל העושק עליו באדם העושק מחלת רעהו ברפואה (ר"א בדרשי, חותם תכנית ט, עושק, 28). אותו איש הגורם לעשוק ילדיו הוא מגולגל עצמו בעונש הנזכר (ר"כ בר"י אלאשן, עה"מ, רישא דזעיר אנפין ל, קמ:). מי זה מצא ירו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ס לא טז). — ואמר המשורר: אשר עשק לבב חכמי לבבות והייתי אני מראש עשקיו (רשב"ג, כאין כסאו). — ואמר הפיטן: תרקו ברקו ארקו סדקו. עזקו תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (ר' ליאונטי בר' אברהם, אלהים בהכחילך, יוצ' ב שבועי מחז' איטלי א, קכה.).

—נִפעל, *נֶעֱשַׁק,—שעשקו אותו: מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעשקים ישועו מזרעו רבים אלו העושקים (תד"ר בראש' לא).

עָשֻׁק, ש"ז, מ"ר עֲשֻׁקִים,— כמו עֹשֶׁק: ושבתי אני ואראה את כל הָעֲשֻׁקִים אשר נעשים תחת השמש (קהל' ד א).

ב.עשק, ממנו ב.עָשַׁ.

ב.עָשַׁק,— עָשַׁק לפלוני, הטה לו חסד, מחל לו מה שעשה שלא כהוגן, nachsichtig sein; être indulgent; to be indulgent : בסום עגור בן אצפצף אהגה

כיונה דלו עיני למרום יי׳ עָשְׁקָה לי ערבני מה אדבר ואמר לי והוא עשה (ישעי׳ לח יד-טו).

עשר, ממנו עָשִׁיר, *עֲשִׁירָה, *עֲשִׁירוּת, עֹשֶׁר, עָשַׁר.

עֹשֶׁר, ש״ז, — הון, נכסים, מקנה, בכסף וזהב וביוצא בזה שיש לו לאדם עָשִׁיר, Reichtum; richesse; riches: בי כל הָעֹשֶׁר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראש׳ לא יו). והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עֹשֶׁר גדול (ש״א יז כה). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עֹשֶׁר ולא שאלת נפש איביך וכו׳ וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עֹשֶׁר גם כבוד (מ״א ג יא-יג). ויגדל המלך שלמה מכל מלבי הארץ לְעֹשֶׁר ולחכמה (שם י כג). קרא דגר ולא ילד עשה עֹשֶׁר ולא במשפט (ירמי׳ יז יא). אל יתהלל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ (שם ט כב). הבטחים על חילם וברב עָשְׁרָם יתהללו (תהל׳ מט ז). ויבטח ברב עָשְׁרוֹ יעז בהותו (שם נב ט). הון וָעֹשֶׁר בביתו וצדקתו עמדת לעד (שם קיב ג). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאלה עֹשֶׁר וכבוד (משלי ג טז). אשת חן תתמך כבוד ועריצים יתמכו עֹשֶׁר (שם יא טז). בוטח בְּעָשְׁרוֹ הוא יפל (שם כח). כפר נפש איש עָשְׁרוֹ ורש לא שמע גערה (שם יג ח). עטרת חכמים עָשְׁרָם (שם יד כד). נבחר שם מֵעֹשֶׁר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א). שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש וָעֹשֶׁר אל תתן לי (שם ל ח). יש אחד ואין שני וכו׳ גם עינו לא תשבע עֹשֶׁר ולמי אני עמל ומחסר נפשי מטובה (קהל׳ ד ח). יש רעה חלה ראיתי תחת השמש עֹשֶׁר שמור לבעליו לרעתו ואבד הָעֹשֶׁר ההוא בענין רע (שם ה יב-יג). גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עֹשֶׁר ונכסים והשליטו לאכל ממנו וגו׳ זה מתת אלהים הוא (שם יח). שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עֹשֶׁר וגם לא לידעים חן בי עת ופגע יקרה את כלם (שם ט יא). בהראתו את עֹשֶׁר כבוד מלכותו (אסתר א ד). ויספר להם המן את כבוד עָשְׁרוֹ ורב בניו (שם ה יא). והרביעי יעשיר עֹשֶׁר גדול מכל ובחזקתו בְּעָשְׁרוֹ יעיר הכל את מלכות יון (דני׳ יא ב). וְהָעֹשֶׁר והכבוד מלפניך (דה״א כט יב). ויהי ליהושפט עֹשֶׁר וכבוד לרב (דה״ב יח א). — ואמר בן סירא: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות (ב״ס גני׳ ג יז). טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי׳ הוא (שם יא יד). טוב העושר אם אין עון ורע העוני על פי זדון (שם יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). — ובתלמו׳: כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר (ר׳ יונתן, אבו׳ ד ט). משמת ר׳ אלעזר בן עזריה פסק העושר מן החכמים (ירוש׳ סוטי׳ ט יז). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו וכו׳ חיים של עושר וכבוד (בר. ברכ׳ טז:). כל הרגיל לעשות צדקה זוכה הויין לו בנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה (ריב״ל, ב״ב ט:). — ובספהמ״א: העושר בידי אדם הוא פקדון (ראב״ע, משלי יח יז). העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 19). בני אין עושר כבריאות ולא נעימות כלב טוב (שם 58). ושאלו לאפלטון למה לא יאספו החכמה והעושר בגוף אחד אמר להפך שניהם (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ז, דודסון 71). ושאלו דיוגיניש מה הוא העושר אמר המנע מן התאוות (שם 93). העושר הטבעי הוא שיגיע האדם שלא ירעב ולא יתענה והמותר עמל אין חפץ בו (שם 175). העושר רוממות הנפש וכפישת התאוה (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופ׳ ג כ). אם מעשיו (של עשיר) תחקור אזי תמצא כי אין אלהים לו לבד עשרו (רש״ע פלקירא, המבקש טו). והעושר סבת שלום הבית והאהבה (שם טז). ואם תגביה כנשר ותשים קנך בין כוכבי העושר הזמן יורידך משם (שם יח). ומים תאסוף עם אש בידך בטרם תאסוף חכמה ועושר (שם כב). בחכמה הבט למעלה ממך ובעושר הבט למטה ממך (המאירי, משיב נפש). העושר יחס למי שאין לו יחס ובעושר יקנו בני אדם עבדים ושפחות וכו׳ (ר׳ יוסף בר׳ יואל ביבאס, ספר בית מדות, מעלת העושר). בדאמרי אנשי ערך האדם בפי עשרו (מסכ׳ פורים, פרק פורים). — ואמר המשורר: ומשל לפנים הבי און עונים מסתר ועושר מבסה חטאים (רמב״ע, לאנשי לבבות).

עָשַׁר, עָשַׁרְתִּי, יֶעְשַׁר, פ״ע, — עָשַׁר האדם, היה עָשִׁיר, reich sein; être riche; to be rich: ויאמר אפרים אך עָשַׁרְתִּי מצאתי און לי (הושי׳ יב ט). לא יֶעְשַׁר ולא יקום חילו (איוב טו כט).

— הפעי׳, הֶעֱשִׁיר, הֶעֱשַׁרְתִּי, הֶעֱשַׁרְתָּ, מַעֲשִׁיר, הַעֲשִׁיר, אַעֲשִׁיר, תַּעְשִׁרֶנָּה, יַעֲשִׁר־שִׁיר, יַעְשְׁרֶנּוּ, תַּעֲשִׁיר, יַעֲשִׁירוּ, — א׳ פ״י, הֶעֱשִׁיר את פלוני, עשה שיהיה פלוני עשיר, bereichern; enrichir; to make rich: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני

הָעֱשַׁרְתִּי את אברם (בראש׳ יד כג). יי׳ מוריש וּמַעֲשִׁיר משפיל אף מרומם (ש״א ב ז). והיה האיש אשר יכנו יַעְשְׁרֶנּוּ[1]) המלך עֹשֶׁר גדול (שם יז כה). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך הֶעֱשַׁרְתְּ מלכי ארץ (יחזק׳ כז לג). ברכת יי׳ היא תַעֲשִׁיר ולא יוסיף עצב עמה (משלי י כב).—בהשאלה, הֶעֱשִׁיר את הארץ, האדמה, עשה שתתן הרבה פרי: פקדת הארץ ותשקקה רבת תַּעְשְׁרֶנָּה פלג אלהים מלא מים (תהל׳ סה י). ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תַּעֲשִׁיר (משלי י ד). — ובתלמו׳: האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שׁיעשיר את בניו ויפיל את עצמו על הצבור (כתוב׳ מח.). — ב) פ״ע, הֶעֱשִׁיר, היה עָשִׁיר: ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה על כן גדלו וַיַּעֲשִׁירוּ שמנו עשתו (ירמי׳ ה כז-כח). אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו ומבריהן יאמר ברוך יי׳ וַאעְשִׁר ורעיהם לא יחמול עליהן (זכרי׳ יא ה). אַל תירא כי יַעֲשִׁר איש כי ירבה כבוד ביתו (תהל׳ מט יז). אהב יין ושמן לא יַעֲשִׁיר (משלי כא יז). אל תיגע לְהַעֲשִׁיר מבינתך חדל (שם כג ד). ואץ לְהַעֲשִׁיר לא ינקה (שם כח כ). הנה עוד שלשה מלכים עמדים לפרס והרביעי יַעֲשִׁיר עשר גדול מכל (דני׳ יא ב).—ובתו״מ: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיטי׳ ג ז). מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב״ה מתוך אהלו וממנו העשיר משה (ר׳ חנין, ירוש׳ שקל׳ ה ג). בתחלה קבעוה (את ההבדלה) בתפלה העשירו קבעוה על הכוס (ר׳ יוחנן, ברכ׳ לג.). הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין (ר׳ יצחק, ב״ב כה:). לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו ליתום העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ר׳ שמואל בר נחמני, שם קכג:). ממכת דם העשירו ישראל (ר׳ אבין הלוי, מד״ר בראש׳ ט). ונעשה עבד ללבן עשרים שנה ולבסוף העשיר והוליד בנים וחזר בשלום (תנחומ׳ שמיני ג). והבירו הבלי העי״ה״ז אשר לא יתכבד איש אם לא יתבזה רעהו וכו׳ לא יעשיר זה אם זה לא יעני (ר״א אריה די מודינא, לבת לדיק ג).

—התפ׳, הִתְעַשֵּׁר, מִתְעַשֵּׁר, — א) הראה את עצמו כאלו היה עשיר: יש מִתְעַשֵּׁר ואין כל מתרושש והון רב (משלי יג ז).—ב) *נהיה עשיר: עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר (ר׳ יוסי, שבת קיט.). הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן (ר׳ יוחנן, פסח׳ מט.). עשרים וארבעה תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאילמלי מתעשרין אין כותבין (ריב״ל, שם נ:). לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנאמר וכו׳ (הוא, ב״ב כה:).

[1]) כך נקוד המסורה, ואולי הוא קל.

א. עשש[1]), ממנו עָשֵׁשׁ.

עָשֵׁשׁ, פ״ע, עָשֵׁשׁ, עָשְׁשָׁה, — עָשְׁשָׁה העין, נהיתה רכה, רפויה, אינה רואה היטב: עָשְׁשָׁה מכעס עיני (תהל׳ ו ח).—ועָשְׁשָׁה העצם: כשל בעוני כחי ועצמי עָשֵׁשׁוּ (שם לא יא).—ואמר המשורר: וידי בתששה וימי בישׁשה ועיני בעששה (ריה״ג, הנמלה, JQR. NS. 1. 234). אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רשב״ג, אלהים אלי אתה). דל מראות גופי ועיני עששה מרוב דמעי ועצמי נחרו (רמב״ע, התרשיש ד מה). העור הלא נכמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המות (הוא, על אן בגלות, דיואן כט, ברודי). ועשש בעש עצמי וסר מאנוש טעמו ופרץ זמן כרמו ונשחתו ומירותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). רפו ירי ובשלו ברכי: עששו מכעס עיני ונפלתי מפחד על עיני (הוא, חי בן מקיץ, איגר 141). שפך כברי אלי ארץ וגם נגרה עיני בדמעה עדי עתקה ועוששת (רשב״ז, לפנח פענח, קובץ על יד ז, 28). אך מי הכם ויבן זאת ער עמקה עששה עין בשר קצרו עפעפיה (שלום הכהן, כיר דוד 24). עש עשש אני וכלבים סבוני תולעת גועת וארי יטרפני (יל״ג, אדו״מ ז, 70).—ואמר הפימן: עששנו מכעס ומאנחה יגענו כי יצרנו תמיר בנו הוא מתגרה (שלום שלום, סליחי לו״ג, סמח״ל, תקכה:).

—פעי׳, *עִשֵּׁשׁ, — עשה שיהיה עָשֵׁשׁ, החשיך, הכהה: זהר לשעות שש תארו להתאשש פחות משש כל עין יעשש (אבי כל חוזה, יולי פרשי׳ החדש).

—הפעי׳, *הֶעֱשִׁישׁ, — כמו פִּעֵ׳: היום ההוא פיך יאליב יכבה יעשיש ויעלים את שני המאורות הגדולים

[1]) [חברוהו עם הארמ׳ הנוצרית של א״י: עששא. חשך, והערב׳ עַשְׁעַשׁ a), וכן פרש רש״י (תהל׳ ו ח), אבל להלן (לא יא), פרש רש״י מן א. עָשׁ, רקב. ומנחם ושאר המפרשים העברים פרשו גם תהל׳ (ו ח) מלשון א. עָשׁ. וזה נכון. ואחרים מחברים אותו עם האשור׳: אֵשֵׁשׁ והערב׳ עַ'ת׳ b).]

a) عسعس b) غث

(כי מסה בר' סייה, סליס' בספר' יוס"כ). עיניהם מעששים ורוותם מבקשים ומהוגם למו מרשישים (ד"ס יהודי מכריס וסי' ב, מן 344).

ב׳ עשש, מםנו א.עָשׁ.

ג׳ עשש, מםנו ב.עָשׁ.

ד׳ עשש[1], ממנו עָשֵׁשׁ, °עֲשָׁשָׁה, א.*עֲשָׁשִׁית, ב.*עֲשָׁשִׁית.

עָשַׁשׁ, קל לא נמצא.

—הִפְעִ׳, *הִתְעַשֵּׁשׁ, — התחזק, התעמל והתגושש: לגבור שנכנס במדינה ולא היו יודעים מה כחו אמר להם פקח אחד מאבנא דההוא מתעשש[2]) אתון יודעין מה כחו (מדר׳ תהל׳ יט ח).

—נִפְעַ׳, °נִעֲשַׁשׁ, — שעששו אותו, שיסדו אותו, ואמר הפיטן: בנינו על תהו השית בהו שם לממש ועב נ ע ש ש י ת שמים וארץ בראשית ברא אלהים (ר׳ אהרן הקטן, קונטי׳ הפיוטי׳ פ).

°עֲשָׁשָׁה, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשׁוֹת, חשך, Finsterniss; obscurité; darkness: בפות משיחכם בוששות תרפוני טוחי עששות בלפיד אש בחששות סמכוני באשישות (ר׳ משולם בר׳ קלונימוס, אזיק כנן, יולי ב פסח).

א.*עֲשָׁשִׁית, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — כמו עֶשֶׁת: היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות מתיר את החבלים והשקין נופלין (שבת קנד:). יש לו טבל יש לו עששית וכל דבר שאינו ניטל בשבת אינו אוסר (עירובי׳ פו.). — ובסהמ"א: ויש מי שמסתכל במראה של ברזל או בעששית ומדמין ואומרים (רמב"ם, עכו"ם יא ו). — *עֲשָׁשִׁיּוֹת של ברזל: עששיות[3]) של ברזל היו מרתיחין מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (ר׳ יהודה, תוספתי יוה"כ א כ). אם מן הארץ הוא מביא (את המבול) יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ (רבא, סנה׳ קח:). אין מוברין להן ע ש ש י ו ת של ברזל מ"ט משום דחלשי מינייהו בלי זיין (ר׳ אדא בר אהבה, ע"ז עז.). בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות בליו ויוצאות והיה נותן ע ש ש י ו ת של ברזל לתוך פיו ומוציאן כאבק (ר׳ חנין, מד"ר בראשי׳ לג). — ובסהמ"א: וכתבת עששיון ואין הוא בן אלא ע ש ש י ו ת של ברזל (תשו׳ גאוני הרכבי סו). כחלק בגמ׳ דדור המבול ואם מן הארץ הוא מביא יש לנו אשיות ברזל שאנו מחפין את הקרקע פירוש כמו ע ש ש י ו ת של ברזל והן חתיכות של ברזל (ערוך ערך אשיות). אמר לדבק טוב הוא על אותן שהיו מחזורי׳ אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל (רש"י, ישעי׳ מא ז). היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עששיות של ברזל באש (רמב"ם, עבוד׳ יוה"כ ב ז). אלא ע ש ש י ו ת של ברזל ר"ל חתיכות עבות של ברזל מלשון עשת שן היו מחמין מבערב ומניחין אותן באש עד למחר (המאירי, יומא ג, לד:). — ושל זכוכית ומתכות אחרות: עששיות של זכוכית מש"ש בלע"ז ואע"פ שהעששיות משתברין וכו׳ (רש"י, שבת קנד:). היתה (בהמה) טעונה ע ש ש י ו ת של זכוכית מתיר השקים והן נופלין (רמב"ם, שם כא י). הרגיל לבכור שיפול בו מום וכו׳ שהלך בין ברזל ועששיות של זכוכית כדי שתקטע ידו ונקטעה וכו׳ (הוא, בכורי ב ח). ובתוך [הבמה] עמודים של כסף וזהב ועששיות של כסף וזהב (מסעות ר׳ בנימין, גרינהוט 19). הוטי מאזנים של מוברי עששיות של מתכות וביוצא בהן שלשה טפחים (רמב"ם, כלים כא ה).

ב.*עֲשָׁשִׁית, ש"נ, מ"ר עֲשָׁשִׁיּוֹת, — א) בעין בית קטן עשוי זכוכית להדליק בתוכו נר שלא יכבה מפני הרוח[1]), Lantern(e): עששית אע"פ שלא כבתה מברך עליה (תוספתי ברכ׳ ו (ה) י). צואה בעששית מותר לקרות ק"ש בנגדה (רבא, ברכ׳ כה:). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה (ריב"ל, שבת כג.). אבל כוס וקערה ועששית לא יזיזם ממקומם (שם מז.). — וכמו אֶשֶׁשׁ: ראינוהו במים ראינוהו בעששית ראינוהו בעבים אין מעידין עליו (ר"ה כד.). — ובסהמ"א: מנהג שלנו נרות של בית הכנסת נותנים (אותם) בעששית ושמן צף על פני המים ודולק שמן והולך עד שמגיע למים וכובה (תשו׳ גאוני שערי תשובה רלט). וטוב שתקבל האשה קודם שתשב על המשבר איזה מצוה להיותה זריזה בה כגון ראש חודש שמשמרות הנשים וכו׳ ולנקות עשישות[2]) של בה"כ ודברים הדומים לאלו (ר׳ אליהו, שבט מוסר

---

[1]) [כמו אשש. ואולי ממנו גם עֶשֶׁת, עָשׁוֹת, והת׳ סמן נק׳.] — [2]) [בהוצ׳ בובר: מתגושש, ובן בילק׳ (תהל׳ תרעב); ועי׳ הערת בובר.]

[3]) [בירוש׳ (יומא ג ה), הגרסה: עששות, עשתות, וכבר העירו על זה בתשו׳ הגא׳ (אסף 99).]

[1]) [נראה שהוא אחד עם א.עֲשָׁשִׁית, ובראשונה היתה עשויה מן מתכת ומן עששיות של זכוכית.]

[2]) [כך בדפו׳ צ"ל: עששיות.]

כז). דבותא נמי בנ"ד הואיל ונהגו היתר בעששיות של זכוכית להשתמש. מהם הבעלי בתים לצורך מילה ונישואים או אבל ודומיהם ה"ל לב ב"ד מתנה עליהם וכו' ומה לי עששיות ומה לי המנורות של נחושת וזרועות של עץ ודומיהן (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה א ו). — ואמר הפיטן: ערך מאורי מופתו עששיות ווהרות כעיפתו (ר' יוסף בר שמואל, אלכן הכדך, יולי שבת ב אמה"ס). — ב) אחת המחִצות שבעין: ויש בעין שבעה מחיצות ושלוש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו' ויריעת העששית וכו' (ר"א אלדבי, ש"א ד, מח:).

א. עשת, סמנו עֶשֶׁת, עָשׁוֹת [1]).

עֶשֶׁת, ש"ז, מ"ר עֶשָׁתוֹת, — התיכה פחות או יותר עבה וארוכה, כמו א. עֲשָׁשִׁית: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עֶשֶׁת שן מעלפת ספירים (שה"ש ה יד). — וכתו"מ: העושה כלים מן העשת ומן החררה וכו' טהורין (כלים יא ג). מנורה היתה באה מן העשת ומן הזהב (מנחי כח.). — ומ"ר: אין לי אלא שהרגו (ישראל בברזל) [בכלי ברזל] שיהא חייב השליך עליו עשתות וגולמים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום (ספרי במדי קס). לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהן ובנה עליהם פלטורים (רש"י, שם דברי שמו). לשנים שנכנסו לעיר ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ירוש' הורי' נ ז). לעשתות שאנן שהיו (בני דור המבול) קשים בעשתות (מד"ר ברא"ש' ל). — ובשהם"א: אבל בגד לאו ורב ששת אמר אפילו בגד וכו' אבל עשת לאו ורב פפא אמר אפילו עשת אפשר שמכוין משקלותיו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 49). מעשה בבני ר' חונה בר אבון שלקחו שפחה בפרוטות ולא היה עמהן והניחו עשת במשכון לסוף הוקר באו לפני ר' חייא אמר להם פרוטות אין כאן עשת אין כאן (שם 81). כמו סדן של נפחים כלומר עשת וחיבור הקרקע חד הוא דהא בולה מחוברת (רש"י, קידוש' כז:). את הולם פעם הוא המתחיל בה בשהיא עשת ומכה בכל כחו (הוא, ישעי' מא ז). מקשה תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן כהקשת הקורנס (הוא, שמות כה לא). עשת זהב לקח ופעל בה קנים וגביעים בקורנוס (רשב"ם, שם). החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף (רמב"ם, כלי המקדש ג ה). מסמרות שאין ידוע אם נעשו מן הכלים או מן העשת הרי הן טהורין (הוא, כלים ח ג). העושה כלים מן העשת של ברזל או מן החררה של מתכת וכו' הרי אלו טהורים (שם). שכל אחת מהן מהעשת והככר הראשון נשתלשלו (ר' שלמה ירח"י, REJ. XXVI. 221). וכל עשת מחשבותם בוער מאש אהבתו (ר' אליעזר מגרמיזא, ספר הרוקח, שורש אהבה). עשת ברזל וחצצרה (ילו"ג, משלי יהודה ב ד). — ועֶשֶׁת בשמים: וייטב לך זכר מבושם כל עשת קציעיה וקנמוניה וגם מר דרוריה (חסוי גא', JQR. 1918. IX. 159). — ואמר המשורר: ויתרעו לרץ משד וחמס עלי כסף עשות עשת ופימות (רמב"ע, דיואן קכה). השקי ושקי עפרה את פי בשפת שני ובלבנת שן ובגוף נקי אותי חבקי כי אין חשקי רק עשת שן (הוא, התרשיש ד פו-פז).

עֶשֶׁה, עַשְׁתֵּי, — עי' עַשְׁתֵּי.

ב. עשת [1]), סמנו א. עָשַׁת.

א. עָשַׁת, פ"ע, עָשְׁתוּ, — עָשַׁת האדם, נהיה עָבֶה וגס: שמנו עָשְׁתוּ גם עברו דברי רע (ירמ' ה כח).

— פעי', *עִשֵּׁת, רק בינ' מְעֻשָּׁת, מְעֻשָּׁתִים, מעושתים, — נעשה שמן מרב שמחה, ואמר המקונן: ציון מעושים בצערך וביפיך מעושתים אשר יורה חרם חדריך (ר' מאיר בן אלעזר, ליון לפירה, קינ').

— התפ', *הִתְעַשֵּׁת, — כמו קל: ותהיה כל כוונתו בעת אבילה שיאכל כדי לחיות בעוה"ז למען יוכל לבלות ימיו בעבודת הבורא כדי לזכות לחיי העוה"ב ולא יכוון להתענג במיני מעדנים למען יתעשת (ר' הלל מווירונה, תגמ' הנפש, כב:).

ג. עשת [2]), סמנו ב. עָשַׁת, עֶשְׁתּוֹן, עַשְׁתּוּת.

ב. עָשַׁת, קל לא נמצא.

— התפ', התעשת, — הִתְעַשֵּׁת האדם לפלוני, נמלך מדעתו עליו, חשב אחרת, חמל עליו, התפיס לו, sich bedenken; considérer; bethink himself: ויקרב אליו (אל יונה הנביא) רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום

---

1) [עי' גם ד. עשש, הערה.]

1) שתע a) בערב' שאינו יודע לאות וכו'.
2) [כך בארמ'.]

a) سغم

קרא אל אלהיך אולי יִתְעַשֵּׁת האלהים לנו ולא נאבד (יונ' א ו).—וכסדמ"א: ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור לכל מדיח ולא התעשתו לקחת איגרות מאת המלך להסירו (רסע"ג, ספ' המועדים, קעדילכה 11). וספר להם (מר רב יהודאי גאון) כי מר רב נחשון גאון מחסיה נ"ע תבע ממנו לכתוב להביא משס ארבע איסרות מן האיטלקי ואף הוא כתב אל אספמיא להתעשות[1]) ולשלוח אליו (רב פרירא ורב האי גאון, תשו' גאו' הרכבי שפו). והנחם התעשת מחשבה אחרת להטיב להם (רש"י, שמות לב יב). וינחם האלהים נתעשת על הרעה לשוב ממנה (הוא, יונ' ג י). וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדר ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח בארץ ישרה (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג ה). ועל הדרך הזה היו מתעשתין למדוד תקרקעות אשר אינן שטוחות וכו' וכשנדע המיתר הזה נתעשת לדעת את חצו להתגלגל ממנו אל דעת הקוטר (שם). ועליו הדבר. להתעשת אל המלכות לתקן דבר לחזק האמת כמליצתו (ד"ס יהודי מלכיס וא"י ב, מן 353). אם תאמר כלבבך תחת מה יתעשת האלהים להצליחנו ומה העבודה היתירה שאעבדנו לזכות להצלחה בטוחה מאתו יתב' וכו' (ר"מ אלשיך, משלי ג ו). נתועדנו כולנו וכו' לחקור לדרוש ולתקן כל צרכי העיר בתקנות וגדרים וכו' אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד (ר"א ברי חיים, פרח מטה אהרן, שו"ת א ה). התעשת לרצותם (את אבותיך) אם יש בך חסד (משלי ערב, שפי דרך טובים).—ואמר המליץ: ישית עצות ויתעשת (רסע"ג, תוכחה, JQR. NS. III. 88).—ואמר המשורר: למי אגיד יגון לבי ומי ירגז לקרתי ומי ישמע מרי שיחי ויתעשת להותי (ר"ש הנגיד, ימחר יום). התעשת האלהים התעשת והופיע והרף מאף לרהים מיום דין והרגיע (רמב"ע, חרדים לבית תפלתם). יכפר בעד חובים על עצמם ערוכים ויתעשת ליונים בגלותם נבוכים (הוא, סדור סימני ליוה"כ, כ"י בריטי מוזי).—ואמר המקונן: קדוש יתעשת אמת לנו בושת (ר' מנחם בן יעקב, מעוני שמים, קיב').—ותפעם רוחו בקרבו יתעשת בטוהר נפשו (אהרן חוריכר, בה"ש תקפד, 40). אחינו מנדינו התעשתו לנו (יל"ג, שני יוסף בן שמעון ה).

—פעי, *עִשֵּׁת,—חשב מחשבות, לקח עצה: צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאף עניו עשת בשלו להשמיד קהל חמוניו (ר' משולם, במחי מספר, סליחי תעני אסתי).

—נפעי, *נֶעֱשַׁת,—כמו פע': תשבי שם אזור יצק במתניו תחכשת מהר להודיע ישני מכפל אבות שלשת נחץ לרועה נאמן מה לך נרדם להעשת קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת (ר' מנחם ברי מכיר יחיאל, אדם נקוס, שם).

עֶשְׁתּוֹן, ש"ז. מ"ר כגי עֶשְׁתֹּנֹתָיו.—מחשבה, תחבולה, Gedanke, Anschlag; pensée, projet; thought, plan: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עֶשְׁתֹּנֹתָיו (תהל' קמו ג-ד). — ומ"ר שמי *עֶשְׁתּוֹנֵי, ואמר בן סירא: כי רבים עשתוני בני אדם ודמיונות רעות מתעות (ב"ס גני' ג כד).—וכספהמ"א: אם כאונס הלך לאותו מקום אין עליו כלום שהרי אנוס רחמ' פטריה ואם יסור האונס יעש כל עשתונת בעצה טובה לשוב אל דעת שותפו שהתנה (תשו' גאוני הרכבי חכו). וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב"ם, יסודי התורה ז ב). ועשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ר' יוסף בן חנחוס הירושלמי, מכת' אל ר' דוד בן אברהם בן רמב"ם, קובץ על יד ז, 22). ויהי כאשר התעו אותי סעיפי מחשבותי ועשתונותי לחצוני לא יתנוני השב רוחי עד אוציא לפועל מזימות לבי (לנדא, האגור, ג.). כבר כתבתי לך בני כמה שקדם שהאדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד ורעיוניו וכל עשתונותיו נתפשות אחרי פועל ידיו (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך סכד). תגיל הלב במלוי השמחה וימלא הפה שחוק מעשתונות הלב על החפץ ובעשות רצונה (רזיאל המלאך, י.). ומדברי אנשים חטאים לא תיראו כי ככודם עמל ואון כי היום... ומחר איננו כי שב אל אדמתו ואבדו עשתונותיו (תרגי ספי חשמונים, שריד ופליט, קובץ על יד ז, 8). אבן בבוא ריעיו (של איוב) לנחמו עשתנות משתנות עברו על מחשבתו (ר' יוסף אבן יחייא, פי' איוב, הקדמי). תתעצם תשוקת משכיל ועשתונות משתנות (נח"ע חקפס, 16). עיניו כל תצפינה וכל עשתנות אדם יבחון (ב"ז ב"ם טו יע). לב נבון בעשתונותיו כל חרדה לא תזעזענו (שם כב עז). אמרתי הנה עת ללדת הריון מחשבותי ולשלח רצוצי עשתנותי חפשים (רש"ה,

[1]) [אולי הוא התפ' מן עשׁה.]

יריעות שלמה א, הקדמ', ע ז.). הציקות במעגה עשתנותיו חמלה ותנינה אהבה ונדיבות להחיות לב נדכאים (הוא, ד כיקות, כ"ג יהוע' ג). כי ראה (נפוליון) חשבונותיו סקולקלים ועשתנותיו אוכדות כסדרי המלחמה החדשים אשר דפה לו קיסר רוסיא (רמא"ג, הלרפתים ברוסיא, 13).—ואמר המשורר: וכרחוק פאת מורח ליד מערב רחקו מאד מחשבותיו איש מעווז עשתנותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). ואבדו עשתנותיו ותלפו כהבל שנותיו ופשעיו וחטאותיו ובעתוהו כמרירי יום (הוא, האחפו משכילים). כסרעפי בקרבי אגידה נצחך כעשתונות לבי גודל שבחך (הוא, אעירה שחר). —ואמר הפיטן: בלב נדכה ונשבר באנו לחלותך וכשכרון רוחות גם עשתונות קשטנו והכננו סהרי טוחות (ר' אליה בר שמעיה, יי' אלהי ישראל, סליחי' ד עי"ח). לבן נבוכות כל העשתונות ונבהלות כל החשביבות (שיר היחוד, יום ה). הסירו עשתונות קרב עד לא תילילו בקר וערב (גנזי שכטר ג, דודקן 157). יגביהו עוף עשתונותי יעלו לדוד דר חביון (ר"י נג'ארה, יגביהו עוף, עולת תמיד מו). ובחטי סנית ופנג אסעד לבי וברב יינות עד ימס ינון כדונג ויסופו כל עשתונות (הוא, יום אל, עולת חדש ז).—מי יוציאנו מאפלה לאורה ועשתנותינו באש בוערה (ר' זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי, ספר המוסר, מחב' מה, קובץ על יד ע, מעמוד' ומקתריס 25).

עַשְׁתּוּת, ש"נ,—כמו עֶשְׁתּוֹן: לפיד בוז לְעַשְׁתּוּת[1] שאנן נכון למועדי רגל (איוב יב ה).

עַשְׁתֵּי[2],–מלה משמשת בעברית רק בצרוף עם מלת המספר עָשָׂר, עֶשְׂרֵה, עַשְׁתֵּי עָשָׂר לז', עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה לנק', כמשמ' אַחַד עָשָׂר, אַחַת עֶשְׂרֵה: ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן עַשְׁתֵּי עשרה יריעת תעשה אתם וכו' מדה אחת לְעַשְׁתֵּי עשרה יריעת (שמות כו ז-ח). ביום העשירי נשיא לבני דן וכו' ביום עַשְׁתֵּי עשר יום נשיא לבני אשר וכו' (במד' ז סו-עב). וביום השלישי פרים עַשְׁתֵּי עשר (שם כט כ). ויהי בארבעים שנה בְּעַשְׁתֵּי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (דבר' א ג). ותבא העיר במצור עד עַשְׁתֵּי עשרה שנה למלך צדקיהו (מ"ב כה ב). עד תם עַשְׁתֵּי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו (ירמי' א ג). ארך האלם עשרים אמה ורחב עַשְׁתֵּי עשרה אמה (יחזק' מ מט). ביום עשרים וארבעה לְעַשְׁתֵּי עשר חדש הוא חדש שבט (זכרי' א ז). ירמיהו העשירי מכבני עַשְׁתֵּי עשר (דה"א יב יג). לשכניהו העשירי לאלישיב עַשְׁתֵּי עשר ליקים שנים עשר (שם כד יא-יב). העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי וכו' עַשְׁתֵּי עשר לְעַשְׁתֵּי עשר החדש בניה הפרעתני (שם כז יג-יד).

עַשְׁתֹּרֶת[1], ש"נ, מ"ר עַשְׁתָּרוֹת, סמי' עַשְׁתְּרוֹת־רֹת. —א) שם אלהות הכנענים, בפרט הצידונים והפלשתים, היא אלילת האהבה והמלחמה, Astarte: ויעזבו (בני ישראל) את יי' ויעבדו לבעל וְלָעַשְׁתָּרוֹת (שפט' ב יג). אם בכל לבבכם אתם שבים ליי' הסירו את אלהי הנכר מתוככם וְהָעַשְׁתָּרוֹת והכינו לבבכם אל יי' (ש"א ז ג). וישימו (הפלשתים) את כליו בית עַשְׁתָּרוֹת (שם לא י). וילך שלמה אחרי עַשְׁתֹּרֶת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים (מ"א יא ה), ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו' אשר בנה שלמה מלך ישראל לְעַשְׁתֹּרֶת שקץ צידנים (מ"ב כג יג).—ב) מה שיולד מהצאן בכל שנה Zuwachs; produit; increase: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהרך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך (דבר' ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרוֹת צאנך (שם כח ד). ארור פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם יח). ואכל (האויב) פרי בהמתך ופרי אדמתך וכו' שגר אלפיך וְעַשְׁתְּרֹת צאנך (שם נא).—ובסהמ"א: למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים הזקים (רש"י, דבר' כח ד). ולא הבטיחוני אחוזת סרעים ועשתרות קרנים ושלח ושריון בכובע האמת ומגן הצדק (רמב"ם, נוחלה לבבו).

עשב, ססנו עֵשֶׂב, עָשַׂב, *עִשְׂבָּה, ־עִשְׂבִּיָּה.

עֵשֶׂב, בכי עֶשְׂבָּ, מ"ר קיו' עִשְׂבוֹת, *עֲשָׂבִים,—צמח דק וירק שגדל בשדות מאליו ומשמש מאכל לבהמה וגם

1) [ס"א: עַשְׁתּוֹת.]

2) [הקדמונים שלנו התקשו בגזרונה של מלה זו, עי' ריב"ג (הרקמה מד); ראב"ע (ספר יסוד מספר, הול' פנקק 167); רד"ק (מכלול, סדה"ס), אבל היא נמצאת גם באשור': אִשְׁתֵּין, אחד, אֶשְׁתֵּין אֶשְׁרֵת, אחד עשר (Del., Handw. 153), וגם בארמ' המצרית ובערב' הדרומית.]

1) כמואב': עשתר, בכנע': עשתרת, באשור': אשתר, אשתרת [בארמ': עתר, ובערב' הדרום': עתת'ר.] מקור המלה ומשמ' האמתית לא נתברר.

לארם, צמח, Gras, Kräuter; herb(e), herbage, במשמ׳ שם קבוץ: הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ (בראשי׳ א כט). ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת (דברי׳ יא טו). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב (שם כט כב). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב (שם לב ב). ופראים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (ירמי׳ יד ו). בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד (תהלי׳ צב ח). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (שם קד יד). ויאכל (הארבה) כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם (שם קה לה). וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב (שם קו כ). נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו (משלי יט יב). — עשב השדה: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראשי׳ ב ה). וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה (שם ג יח). ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה (שמות ט, כב: גם י יח). וישביהן קצרי יד חתו ויבשו היו עשב שדה וירק דשא (מ״ב יט כו). יתן להם לאיש עשב בשדה (זכרי׳ י א). — עשב הארץ: ויאמר יי׳ אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ (שמות י יב; גם טו). והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ ואמר (עמוס ז ב). ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלי׳ עב טז). וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ (איוב ה כה). — דשא עשב: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב וכו׳ ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע (בראשי׳ א יא-יב). — ירק עשב: ולכל חית הארץ וכו׳ את כל ירק עשב לאכלה (שם ל). כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל (שם ט ג). — יבש העשב: עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש (ירמי׳ יב ד). ימי כצל נטו ואני כעשב איבש (תהלי׳ קב יב). — הוביש עשב: אחריב הרים וגבעות וכל עשבם הוביש (ישעי׳ מב טו). — ובמדר׳: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל (ר׳ סימון, מד״ר בראשי׳ י). פעמים שעושה (מטר) בזכות איש אחד בזכות עשב אחד בזכות שדה אחד (שם ויקרי׳ לה). — ובספהמ״א: עשב הנקרא בלשון ארם ארויא ובלשון יון כמוטילון; והוא כמו קוץ ושפל הוא מכל הקוצים כי לא הוכה יגדל כי קרובה ניצתו לארץ (אסף 78:). ס״א פטסים פי׳ עשב ששמו יבלא ובלשון קודש (חצובה) (ערוך ערך יבל). לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא (רש״י, בראשי׳ א יא). מלת דשא צמחים ומלת עשב הוא פרטי (רד״ק, לקו״ק, כספרי׳ 107). לא יתכן לאמר תעשיב יען דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע (רמב״ן, פי׳ בראשי׳ א יא). דשא והוא עשב בלתי נזרע (ר״י אברבנאל, פי׳ בראשי׳, ד״ה ואחר ביאור). סלקא וכרפס ועשב יהודי והנדבי (קאנון ג יד ד יב). ויערב עמו (עם השמן) עשב יהודי (קבולי גליינוס ב, כ״י פריז). עשב השחול (ר״י לפלון, אוצה״ח ט ד, עד::). עשב הזכוכית (יוסף וידאל, גרם המעלות, רפואות, כ״י פריז). — ואמר הפיטן: טיעת עצי עשב ישאו היום מזבח להסב (ר״א הקליר, מעריבי בתיל, יוצ׳ א סוכ׳). ולבו גם בו ידע סיג סבו וסר באוכל עשבו עד שהמלך במסבו (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ ב פסח). — ומ״ר עשבות: גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה). — ובספהמ״א, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). — ומצוי בתו״מ, ומ״ר עשבים: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו וכו׳ (שביעי׳ ד א). המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק (שם ט ו). אין טומנין לא בגפת וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחין (שבת ד א). המוציא וכו׳ עשבים כמלא פי גדי וכו׳ (שם ז ד). המלקט עשבים אם לתקן כל שהן אם לבהמה במלוא פי גדי (שם יב ב). אין מלקטין עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספתי׳ שביע׳ ב יד). (מצא) טלית מונחת בצד הגדר וכו׳ והמור רועה בין העשבים אין זו אבידה (שם ב״מ ב יט). עשבים שתלשן והניחן בחלון וכו׳ הרי אלו ממעטין (שם אהילי׳ יד ו). שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ירושי׳ ברכי׳ א ה). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר (שם שבת ז ב). היתה (בהמה) מהלכת ופולטת עשבים מהו (ר׳ ירמי׳, שם ב״ק א א). תלתן שהעלת מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (שם ב״ב ה א). ארבעה מלקטין עשבים מ״מ ובלבד שלא ישרשו (ר׳ לעזר, שם). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה

(מד"ר בראש' כ). ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעשים טובים (שם ויקר' כז). עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא (ר' יוחנן בן תורתא, שם איכ', בלע יי'). —עִשְׂבֵי השדה: בני האדם רומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, עירובי' נד.). מעשה בשני בני ארם שהיו מהלכין בדרך וכו' פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח (מד"ר במד' יח).—ובספה"א: וכמו שיש בעולם אילנות ועשבים טובים ורעים וכו' בעשבי סם חמות ובקוצים ודרדרים כן בני אדם טובים ורעים הטובים נדמו לאילנות ולעשבים הטובים וכו' (ר"ש דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה א, סד:.). והאדם שהוא במדרגה יותר מן החי אינו ניזון מן העשבים כי אם מן הנאותים למזגו (ר"ש אבן ויגאה, שבט יהודה 15). עשבי מזור מארץ הצמיח בם ירפאו מכאובות (ב"ז ב"ש לח ד). —ואמר הפיטן: טפחות ימי ורגעי יכלו ובלחיי עשבים יעלו והימים הראשונים יפלו (ר' משה בר' חייה, את פני מבין, סליחו' שחרי' יוה"כ).—ואמר המשורר: במלח פת אכול ורעה עשבים ואל תשאל אגורה מנדיבים (רה"ג, מוסר השכל יד). פרה ורבה כחדלך ראה העשבים לאכלך והחיות לעבדים לך ואתה הות להם למלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יס). או בעשבים יבשו כי נשרפו או על רגי ים תמנו לגוע (ר"י חריזי, תחכמוני מו).

עָשַׂב, קל לא נמצא.

—נפעי, נֶעֱשַׂב, נֶעֱשָׂבִים,—נתכסה, נתמלא עֵשֶׂב: מקומות הנעשבים והנרשאים מוֹבי מים על ידי יאורים ואגמים (מנחם, מחבר', אם).

°עִשְׂבָּה, עֶשְׂפָּה, ש"נ,—כמו עֵשֶׂב: עשב סרו בערבי עשבה אל סרור ופרושו עשבה שמחה וכרכום (פי' המסכ' לרמב"ם, שבת יד ג).

∞עִשְׂבִיָּה, ש"נ,—אוסף של צמחים ועשבים מיבשים, Herbarium, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א.°עשה[1], ממנו א.עָשָׂה, *עָשֶׂה, °עָשׂוּי *עֲשִׂיָּה, מַעֲשֶׂה, °מַעֲשִׂי, °מַעֲשִׂיָּה.

א.עָשָׂה, פ"י, עָשָׂנִי, עָשְׂךָ, עָשָׂהוּ, עָשָׂנוּ, עָשָׂם, עָשְׂתָה, עָשָׂתָה, עָשָׂת, עָשָׂתְנִי, עָשִׂית־תָה, עָשִׂיתָנִי, עֲשִׂיתָהּ, עֲשִׂיתָם, עָשִׂית־תִי (כתיב), עָשִׂיתִי, עֲשִׂיתִנִי. עֲשִׂיתִיו, עֲשִׂיתִיהוּ, עֲשִׂיתֶם, עָשׂוּ, עָשׂוּנִי, עָשׂוּהוּ, עֲשִׂיתֶם, עֲשִׂיתֶן, עָשִׂינוּ, עֲשֵׂה, עוֹשֶׂה, עֹשֵׂה, עֹשֵׂנִי, עֹשׂוֹ, עֹשֵׂהוּ, עֹשָׂהּ, עֹשֵׂנוּ, עֹשִׂים, עֹשֵׂי, עוֹשַׂי, עֹשָׂי, עֹשַׂיִךְ, עֹשָׂיו, עֹשֶׂיהָ, עֹשֵׂיהֶם, עֹשָׂה, עֹשׂת, עֹשׂוֹת, עָשׂוּי, עָשׂוּ, עֲשׂוּיִם, עֲשׂוּיָה, עֲשִׂיָּה, עֲשׂוּוֹת (כתיב), עֲשׂוּיוֹת (קרי), עָשֹׂה, עָשׂוֹ, עֲשֵׂה, עֲשׂוֹ, עֲשׂוֹת, עֲשֹׂת, עֲשׂוֹתִי, עֲשֹׂתִי עֲשׂוֹתְךָ, עֲשׂוֹתֵךְ, עֲשׂהוּ, עֲשֹׂתוֹ, עֲשׂוֹתוֹ, עֲשֹׂתָהּ, עֲשׂוֹתָהּ, עֲשֹׂתָם, עֲשׂוֹתָם, עֲשֵׂה, עֲשִׂי, עֲשׂוּ, אֶעֱשֶׂה, אַעַשׂ, אֶעֱשְׂךָ, אֶעֱשֶׂנָּה, תַּעֲשֶׂה, תַּעֲשֵׂה, תַּעַשׂ, תַּעֲשֶׂנּוּ, תַּעֲשֶׂהָ, תַּעֲשִׂי, תַּעֲשִׂין, יַעֲשֶׂה, יַעֲשֵׂה, יַעַשׂ, יָעַשׂ, יַעֲשֵׂהוּ, יַעֲשֶׂהָ, יַעֲשֶׂנָּה, יַעֲשֵׂם, תַּעֲשֶׂה, תַּעַשׂ, נַעֲשֶׂה, נַעֲשֵׂה, נַעַשׂ, נַעֲשֶׂנָּה, תַּעֲשׂוּ, תַּעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּ, יַעֲשׂוּן, יַעֲשׂוּנִי, יַעֲשׂוּהָ, תַּעֲשֶׂינָה, — א) עָשָׂה דבר, עבד באיזה חמר ופעל שיהיה הדבר, יָצַר, machen; faire, fabriquer; to make: ויתפרו עלה תאנה וַיַּעֲשׂוּ להם חגרת (בראשי ג ז). ויאמר יי' אמחה את האדם וכו' מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עֲשִׂיתִם (שם ו ז). וילך (אברם) למסעיו וכו' אל מקום המזבח אשר עָשָׂה שם בראשנה (שם יג ד). ועָשׂוּ ארון עצי שטים (שמות כה י). וְעָשִׂיתָ אתו שמן משחת קדש (שם ל כה). וַיַּעַשׂ (בצלאל) את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים וכו' (שם לח ג). והאיש מיכה לו בית אלהים וַיַּעַשׂ אפוד ותרפים (שפטי יז ה). ויאמר (שמואל) זה יהיה משפט המלך וכו' את בניכם יקח וכו' וְלַעֲשׂוֹת כלי מלחמתו וכלי רכבו (ש"א ח יא-יב). ונתנו את הכסף המתכן על יד עֹשֵׂי המלאכה (מ"ב יב יב). ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו וכו' וְעָשׂוּ גנות ואכלו את פריהם (עמו' ט יד).—והנושא אלהים, ברא, יצר: וַיַּעַשׂ אלהים את הרקיע (בראשי א ז). וישבת (אלהים) ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עָשָׂה (שם ב ב). והנחש היה ערום מכל חית השדה אשר עָשָׂה יי' אלהים (שם ג א). כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עָשִׂיתִי (ישעי נז יו). וישבע המלך צדקיהו וכו' חי יי' את אשר עָשָׂה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (ירמי לח יו). דעו כי יי' הוא אלהים הוא עָשָׂנוּ ולא אנחנו (תהלי ק ג). הלא בבטן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ ויכוננו ברחם אחד (איוב לא יה). — ובספה"א: אתה אלהי עשיתני ולא עשיתיני (דונש, תשוב' על רסע"ג, 102). —וביני: ביום ההוא ישעה האדם על עֹשֵׂהוּ ועיניו אל קדוש ישראל תראינה (ישעי יז ז). כי לא עם בינות הוא על כן לא

---

[1]) [כך במואב'. ברת (Etym. Stud., 56), מחברו עם הערב' שַׁעַי a), עשה.]

a) سعى

ירחמנו עֹשֵׂהוּ ויצרו לא יחננו (שם כז יא). עשק דל חרף עֹשֵׂהוּ ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). האנוש מאלוה יצדק אם מֵעֹשֵׂהוּ יטהר גבר (איוב ד יז).— ואמר בן סירא: תחלת גאון אדם מועז ומעשהו יסור לבו (ב״ס גני׳ י יב)—ונ״ר: כי בעליך עֹשַׂיִךְ יי׳ צבאות שמו (ישעי׳ נד ה). ולא אמר איה אלוה עֹשָׂי[1] נתן זמירות בלילה (איוב לה י).—ובתלמו׳: באומרת יקדשו ידי לעושיהם דידים איתנהו בעלמא (ר׳ הונא בריה דרב יהושע, יבמ׳ נג.).— עָשָׂה דבר ל־: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וַיַּעַשׂ משתה לכל עבדיו (בראשׁ׳ מ כ). לא תַעֲשֶׂה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (שמות כ ד). בעת ההוא אמר יי׳ אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו׳ וְעָשִׂיתָ לך ארון עץ (דברי׳ י א). ומעיל קטן תַּעֲשֶׂה לו אמו (ש״א ב יט). וְעָשִׂתִי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ (ש״ב ז ט). והגיד לך יי׳ כי בית יַעֲשֶׂה לך יי׳ (שם יא). השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם וַעֲשׂוּ לכם לב חדש ורוח חדשה (יחזק׳ יח לא). — עָשָׂה מלאכה, עי׳ מלאכה.— עָשָׂה מעשה, עי׳ מַעֲשֶׂה.— עָשָׂה מלחמה: ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר וכו׳ עָשׂוּ מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה וכו׳ (בראשׁ׳ יד א-ב). ואם לא תשלים עמך וְעָשְׂתָה עמך מלחמה וצרת עליה (דברי׳ כ יב). ימים רבים עָשָׂה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה (יהוש׳ יא יח). ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עֹשֵׂה מלחמה (דה״ב יא א).— עָשָׂה שלום: וַיַּעַשׂ להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם (יהוש׳ ט יח). המשל ופחד עמו עֹשֶׂה שלום במרומיו (איוב כה ב).—ובמדר׳: אומה שעשת שלום ביני ובין עולמי שאלולי היא הייתי מחריב את עולמי (בשם ר׳ אידי, מד״ר בראשׁ׳ סו).—ועם מפעל כפול, עָשָׂה דבר שיהיה לדבר אחר: לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים וְאֶעֱשֶׂה אתם מטעמים לאביך (בראשׁ׳ כז ט). ואתה קח לך בשמים ראש וכו׳ וְעָשִׂיתָ אתו שמן משחת קדש (שמות ל כג-כה). שטו העם ולקטו (את המן) וטחנו ברחים וכו׳ וְעָשׂוּ אתו עגות (במדי׳ יא ח). אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם וכו׳ את מחתות החטאים האלה בנפשתם וְעָשׂוּ אתם רקעי פחים (שם יז ב-ג). ותקח אמו (של מיכה) מאתים כסף ותתנהו

לצורף וַיַּעֲשֵׂהוּ פסל ומסכה (שפטי׳ יז ד). בכספם וזהבם עָשׂוּ להם עצבים (הוש׳ ח ד). עֹשֶׂה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט (תהל׳ קד ד). — עָשָׂה פלוני כָּלָה: ותחס עיני עליהם משחתם ולא עָשִׂיתִי אותם כלה במדבר (יחזק׳ כ יז). עי׳ כלה.—ובתו״מ: הזורע את שדהו מין אחד אף על פי שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב ה). היה קטן לא יעשנו גדול אחד לא יעשנו שנים (ב״ב ג ז). ובשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך קבע (ר׳ שמעון, אבו׳ ב יג). הלוקח יין ליתן לתוך הקילור וקמח לעשות מלוגמא ורטייה פטור מן הדמאי וחייב בודאי (תוספת׳ דמאי א כה). חמשה אחין שהיו מלקטין ירק אחד מובר לבולן ובלכר שעשאו פלטר (שם שביעי׳ ו כב). ודברת בם עשט עיקר ואל תעשם טפילה (ספרי דברי׳ לד). שעושין למדותיו של הקב״ה רחמים (ר׳ יוסי בי רבי בון, ירוש׳ ברכ׳ ה ג). ברח (ר״א בן הורקנוס) והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזות אדמה עד שעשת פיו ריח רע (מד״ר בראשׁ׳ מב). עמד המלך ונטלה לאשה ועשאה מטרונה ונתן לה שלשלת אחת של י׳ מרגליות (ר׳ אבין בשם ר׳ אחא, שם שמות מד). — ובספה״א: כתבן עליו בכתובתה עשאתו עליו צאן ברזל (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳, 89). האומר עשיתי פלוני עבדי בן חורין והוא אומר לא עשאני חוששין (רמב״ם, עבדים ו ג). שאם יעשו הבתים עגולות בדמות אסטואנ״א מסובות זו לזו ישאר מקום רב ביניהם שלא יקבלו תועלת ממנו לפיכך כנאום בתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר״י אלבו, עקרים, הקד׳).—והמפעל השני עם ל: לך לך מארצך וממולדתך וכו׳ וְאֶעֶשְׂךָ לגוי גדול (בראשׁ׳ יב א-ב). ועתה הניחה לי וכו׳ וְאֶעֱשֶׂה אותך לגוי גדול (שמות לב י). על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע וכו׳ ושאריתו לאל עָשָׂה לפסלו (ישעי׳ מד טז-יז). ובסף הרביתי לה וזהב עָשׂוּ לבעל (הוש׳ ב י).—שמות שונים כתור מפעל: ויקח אברם את שרי אשתו וכו׳ ואת הנפש אשר עָשׂוּ בחרן וכו׳ (בראשׁ׳ יב ה). לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עָשָׂה את כל הכבד הזה (שם לא א). כחי ועצם ידי עָשָׂה לי את החיל הזה (דבר׳ ח יז). וַיַּעַשׂ (שאול) חיל ויך את עמלק (ש״א יד מח). וַיַּעַשׂ לו (אדניה) רכב ופרשים (מ״א א ה). ומשה ואהרן עָשׂוּ את כל המפתים האלה לפני פרעה (שמות יא י). מי כמכה באלים יי׳ וכו׳

---

[1] [המחבר רשם בגליון התנ״ך שלו: עֹשָׂם].

נורא תהלת עשה פלא (שם יה יא). ויעש לה (יפתח לבתו) את נדרו אשר נדר (שפט' יא לט). ויבא (הלוי) הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו (שם יז ח). אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל (מ"א כא ז). והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש (ישעי' יט י). לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות יב יב). עי' שפט.— אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (ברא' ל לא). ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם (ויקר' כ כב). אם שמוע תשמע בקול יי' אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת (דבר' יא ה). אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים (ישעי' מב יו). מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל (קהל' ו יב). בני הזהר עשות ספרים הרבה (שם יב יב). על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש (אסת' א יה).—ואמר בן סירא: כל העושה צדקה יש לו שכר (ב"ס גני' יו יד). לא תמוש עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט (שם לג כא-כב).—*ועם ב: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). עשאו כמין גאם ר' עקיבא מטמא (כלים כח ז). רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו ליצים (סנה' קא.).—ב) ובמשמ' הוציא מתוך עצמו, פרי, תבואה, חלב וכדומ': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו (ברא' א יא). ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (שם מא מז). וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר' כה כא). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה (מ"ב יט ל). ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישעי' ה ב). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה (שם ז כב). נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ' יב ב). ותהי לגפן ותעש בדים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי (שם ח). קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו (הוש' ח ז). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל (חבק' ג יז). מרית מים יפרח ועשה קציר כמו נטע (איוב יד ט). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל (שם טו כז).—וכתו"מ: ר' אליעזר אומר קרקע בית רובע חייב בפאה ר' יהושע אומר העושה סאתים (פאה ג ו). במעשיו שהוא עושה הרבה במקומו (שם ז א). כל שלשה אילנות לבית סאה אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ב). היה אחד עושה ככר דבלה ושנים אין עושין או שנים עושין ואחד אינו עושה (שם ד). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל (שם ו ד). המקבל שדה מחבירו והוביר שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). אין פוסקין על החלב ועל הגיזין אלא עד שיעשו (תוספת' ב"מ ו ד). מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן (ספרי דבר' כל). למלך שהיה לו כרם והיו בו מאה גפנים והיו עושות בכל שנה ושנה מאה חביות של יין וכו' (ירוש' ברכ' ב ח). מעשה באחד שזרע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (שם פאה ז ד). רוב השדות הללו עושות המינין הללו (ר' יונה, שם דמאי ב א). ולמה אמרו תאינים על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה (שם שביעי' א ג). כמה דברים אמורים באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גורן אחד בשנה וכו' אף על פי שתנטו קודם לזמן הזה הרי הן כלעתיד לבא (ר' כהניה, שם ה א). בנות שוח שביעית שלהן שנייה מפני שעושות לשלש שנים (ר"ה טו:). אדם נוטע בי (בפרת) נטיעה והיא עושה לשלשים יום זורע בי ירק והוא עושה לג' ימים (בשם ר' לוי, מד"ר ברא' עז, תיאודי). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באמתו ולא היתה עושה פירות וכו' כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (שם מא). מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות כך וכו' (ר' שמעון בן לקיש, שם מו). יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם (שם במדי' ה). כלום שמעת מימיך אומרים השקה את הזית הזה שמן שהוא עושה שמן הדבה (ר' חייה בר אבא, פסיק' דר"כ ו).—ג) במשמ' הכין מזון: ויקח (אברהם) בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (ברא' יח ז). ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו (שם יט ג). ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו (שם כז יד). ויאפו את הבצק וכו' כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). וגדעון בא ויעש גדי עזים (שפט' ו יט). ויאמר מנוח אל מלאך יי' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים (שם יג טו). ויבא הלך לאיש -

ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לַעֲשׂוֹת לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש וַיַּעֲשֶׂהָ לאיש הבא אליו (ש״ב יב ד). ויאמר לו יהונדב וכו' ובא אביך לראותך ואמרת אליו תבא נא תמר אחתי ותברני לחם וְעָשְׂתָה לעיני את הבריה (שם יג ה). והנני מקששת שנים עצים ובאתי וַעֲשִׂיתִיהוּ (את הקמח) לי ולבני ואכלנהו (מ״א יז יב). — ובמדר': מה עשת עשתה סעורה גדולה ושיכרתו יותר מראי ורמזה לשפחותיה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא וכו' (פסיק' דר״כ כב).— ועם שמות אחרים: ואני אֶעֱשֶׂה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (מ״א יח כג). ואתה בן אדם עֲשֵׂה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם (יחזק' יב ג). ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לַעֲשׂוֹת לו נשכה בחצרי בית האלהים (נחמי' יג ז).— ובפרט קרבן: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת וְעָשִׂינוּ ליי' אלהינו (שמות י כה). וירד (אהרן) מעשׂת החטאת והעלה והשלמים (ויקר' ט כב). ויצא (אהרן) וְעָשָׂה את עלתו ואת עלת העם (שם יו כד). וַעֲשִׂיתֶם אשה ליי' עלה או זבח (במדי' יח ג). ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עָשָׂה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ״א ח סד). ויעשו (הגוים שמלך אשור הושיבם בערי שומרון) להם מקצותם כהני במות ויהיו עֹשִׂים להם בבמות (מ״ב יז לב). ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה וְעֹשֶׂה זבח כל הימים (ירמי' לג יח). שבעת ימים תַּעֲשֶׂה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יַעֲשׂוּ (יחזק' מג כה). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אֶעֱשֶׂה בקר עם עתודים (תהל' סו יה).— ואמר הפיטן: ונפשם מתפלשת ברמים מתבוססת ומאבות לבנים מורשה מסיגי לעשות להם שלמי נדבה לרצון להם לפני יי' (יהי רלון, זענ' כנור, מחז' ו׳יטל' ב, כז).— ובמשמ' תִּקֵּן: וראית בשביה אשת יפת תאר וכו' וגלחה את ראשה וְעָשְׂתָה את צפרניה (דבר' כא יא-יב). ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עָשָׂה רגליו ולא עָשָׂה שפמו ואת בגריו לא כבס (ש״ב יט כה).— ד) עָשָׂה חג: וכי יגור אתך גר וְעָשָׂה פסח ליי' המול לו כל זכר ואז יקרב לַעֲשֹׂתוֹ (שמות יב מח). ושמרו בני ישראל את השבת לַעֲשׂוֹת את השבת לדרתם ברית עולם (שם לא יו). וידבר משה אל בני ישראל לַעֲשׂת הפסח וַיַּעֲשׂוּ את הפסח וכו' (במדי' ט ד-ה). על כן צוך יי' אלהיך לַעֲשׂוֹת את יום השבת (דבר' ה יה). חג

הסכת תַּעֲשֶׂה לך שבעת ימים (שם יו יג). ויחנו בני ישראל בגלגל וַיַּעֲשׂוּ את הפסח (יהוש' ה י). וישלח (מרדכי) ספרים אל כל היהודים וכו' לקיים עליהם להיות עֹשִׂים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו (אסת' ט כ-כא).—ובתלמו': אותה שנה (כחנוכת הבית בימי שלמה) לא עשו ישראל את יום הכפורים (ר' יוחנן, מו״ק ט.).— ה) עָשָׂה את פלוני: ויאמר שמואל אל העם יי' אשר עָשָׂה את משה ואת אהרן וכו' (ש״א יב ו).—ובמשמ' מִנָּה: וַיַּעַשׂ (ירבעם) כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי (מ״א יב לא). וְעָשָׂה (מנשה) אוב וידענים (מ״ב כא ו).— ובתו״מ, שמות שונים: בתי הרבה יין עושה הרבה שתוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שבנים הרעים עושים וכו' (סוט' א ד). חלות תודה ורקיקי נזיר מה הן בחלה וכו' עשאן לעצמו פטור (תוספת' חלה א ו). דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין בשוגג בין במזיד אסור לו ולאחרים (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, שם שבת ג ו). אין אנו יודעים מה השבון עשה עמכם אבא (שם ב״ק י כא). כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט (חזקיה, ירוש' ברכ' ב ט). בל מקום שעשית קישות ופול המצרי כדלעת יוונית את עשה דלעת מצרית כדלעת יוונית (שם כלא' ג ח). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר' ילחק, שם שבת ג ג). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). אפילו חרב של שלום שכבר עשת רושם בימי יאשיהו (שם תעני' ג ו). אל תעש מום בעצמך (ר' ישמעאל בר' יוסי, פסח' קיב:). אבל אם אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעה״ב (ב״מ קיח.). ב' אחין אחד עני ואחר עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע וכו' (ב״ב יג.). שהרוצה לעשות רפת בקר עושה ד' אמות על שש (ר' ישמעאל, שם לח:). אם אמרת באם על הבנים שכן לא עשה בה מזומן כשאינה מזומן תאמר באותו ואת בנו שעשה בו מזומן בשאינו מזומן (חול' עח:). בטתך ירבו עושי רצון המקום בישראל (מד״ר במדי' י). — לא עָשָׂה בלום: המוכר מעשרו' שדהו לחבירו לא עשה בלום וולדי שפחתו לחבירו לא עשה בלום וכו' (ר' אבהו בשם ר״ש בן לקיש, ירוש' דמאי ו ג). יתומים שמכרו מרור אלמנה לא עשו ולא כלום (ר' נחמן. כתוב' קג.).—ועם מלת

השאלה: מה אעשה שכנגדי חלוק עלי (ר׳ יוחנן, שם פד:). למלך שביקש לבנות פלטין והוה אותו מקום אפל מה עשה וכו׳ (ר׳ יהודה, מד״ר ברא׳ ג). מה עשתה מלאה את הכד קמח (ר׳ לוי, שם מט). — וכמהס״א: לעשות קיבוץ ולאגור ולספות פירשתי בתשובות אסופות (דוכס, תשו׳ והכרעו׳ ר״ת, 74). היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו (רמב״ם, תשובה ה ד).—ו) ושם משפט בתור מפעל: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (ברא׳ יח יט). עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק (ירמ׳ כב ג).— עשה חסד, עי׳ חסד.— ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל (ברא׳ לד ז). ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי׳ לישראל (שמות יח ט). וזכרתם את כל מצות יי׳ ועשיתם אתם (במד׳ יה לט). ושמרת ועשית את החקים האלה (דבר׳ יז יג). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי (שפט׳ יא כז). עשה יי׳ פרץ בשבטי ישראל (שם כא יה). כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל יי׳ תועה (ישע׳ לב ו). ויתן את רשעים קברו וכו׳ על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ׳ ה יד). עשה עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו (תהל׳ פו יז).—ז) ובלא שם מפעל: ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יי׳ לנו (ש״א יד ו). ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל (שם כו כה). רנו שמים כי עשה יי׳ (ישע׳ מד כג). כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים כי איך אעשה מפני בת עמי (ירמ׳ ט ו). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך (שם יד ז). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (תהל׳ כב לב). גול על יי׳ דרכך ובטח עליו והוא יעשה (שם לז ה). ועצם כח: ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה (דני׳ ח כד). קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה (עזר׳ י ד). — ולפני פעל: יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ (ברא׳ מא לד). ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך (מ״א ח לב).—ובמשמ׳ סבב וגרם פעלה: ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו (יחזק׳ לו כז). והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהל׳ ג יד). — ח) במשמ׳ עבד, היה עסוק: ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי (ברא׳ ל ל). תכבד העבדה על האנשים ויעשו[1] בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט). ואמלא אתו רוח אלהים וכו׳ לעשות בזהב ובכסף ובנחשת (שם לא ד). ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו (מ״א כ מ). דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משל׳ לא יג). איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך (רות ב יט). חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים וכו׳ (נחמ׳ ד י).—וביחי׳: מה יתרון העושה באשר הוא עמל (קהל׳ ג ט).—וכתלמו׳: עושין כתלוש בסוריא אבל לא במחובר (שביע׳ ו ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת וכו׳ (כתוב׳ ה ה). כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאינו עושה ואוכל ימכר (ב״מ ב ז). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאבול למחצה (שם ה ה). אלו אוכלין מן התורה העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה וכו׳ (שם ז ב). היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים (שם ד). עשה בה (בבהמה של חברו) כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (תוספת׳ שם ה ט). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב״ב סו:). עשה עמו בפומבי ובקש לעשות עמו בצינעא יכול לומר לו בפומבי אעשה עמך כדרך שעשית עמי (שם קמה:). — ט) ובמשמ׳ כללית, עשה מעשים, התעסק ביחס לפלוני או לדבר, התנהג עם פלוני, tun, handeln; faire, agir; to do, deal: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך (ברא׳ כ ט). וישבת עמו (עם לבן) ימים אחדים וכו׳ עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (שם כז מד-מה). ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו (שם לא מג). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד יא). מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו (ישע׳ ה ד). והמלך מה יעשה לנו (הוש׳ י ג). מה יעשה בשר לי (תהל׳ נו ה). אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ו). מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת׳ ו ו).— וכמדר׳: מה הפרי נאכל אף העץ יהא נאכל והיא לא עשת כן וכו׳ (ר׳ יהודה בר׳ שלום, מד״ר ברא׳ ה, תיאודו׳). לשואלת חמץ שנכנסה אצל אשת חבר אמרה לה מה בעליך עושה עימך א״ל כל טוב הוא עושה

[1] [בשמרו׳ וכשבע׳: ישעו.]

עימי (שם יט). אזלון ואמרין ליהויקים נבובד נצר כעי לך אמר להו כך עושים דוחים נפש מפני נפש לא כן כתיב לא תסגיר עבד אל אדוניו (שם לד).— והשבועה, כה יַעֲשֶׂה... וכה יוסיף: כה יַעֲשֶׂה [1]) לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש"א ג יז). עי' יסף, הפע'.—ועם תאור העשיה ע"י שם עם בְּ־: וַיַּעַשׂ נח בכל אשר צוה אתו אלהים כן עשה (בראש' ו כב). אוציאה נא אתהן (את הבנות) אליכם וַעֲשׂוּ להן כטוב בעיניכם (שם יט ח). בחסד אשר עשיתי עמך תַּעֲשֶׂה עמדי (שם כא כג). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עֲשִׂיתֶם לו וכו' (שפט' ט יו). אולי יַעֲשֶׂה יי' אותנו ככל נפלאתיו (ירמ' כא ב). וַיַּעֲשׂוּ (היהודים) בשנאיהם ברצונם (אסת' ט ה). וְעָשָׂה (האיל) כרצנו והגדיל (דני' ח ד). ואת מלכיהם ואת עממי הארץ (נתת בידם) לַעֲשׂוֹת בהם ברצונם (נחמ' ט כד).—ועם בְּ־: אם באמת ובתמים עֲשִׂיתֶם ותמליכו את אבימלך (שפט' ט יו). ויהוא עָשָׂה בעקבה (מ"ב י יט). ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עֲשֵׂה בהם (ירמ' יח כג). וגם אני אֶעֱשֶׂה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול (יחזק' ח יח). לגר עָשׂוּ בעשק בתוכך (שם כב ז). ונתתי קנאתי בך וְעָשׂוּ אותך בחמה (שם כג כה). יען עֲשׂוֹת אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו' (שם כה יב).—י) ובינ' פָּעוּ': פקד פקדתי אתכם ואת הֶעָשׂוּי לכם במצרים (שמות ג יו). כל הזהב הֶעָשׂוּי למלאכה בכל מלאכת הקדש (שם לח כד). עלת תמיד הָעֲשֻׂיָה בהר סיני (במדי כח ו). ותקח (אביגיל) מאתים לחם וכו' וחמש צאן עשוות [2]) וכו' ותשם על החמרים (ש"א כה יח). ויצו המלך וכו' להוציא מהיכל יי' את כל הכלים הָעֲשׂוּיִם לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים (מ"ב כג ד). את עֲשׂוּיָה לברק מעטה לטבח (יחזק' כא כ). והנה לשבות ורצפה עָשׂוּי לחצר סביב סביב (שם מ יז). מהארץ עד מעל הפתח הכרובים והתמרים עֲשׂוּיִם (שם מא כ). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק וכו' עד נגד קברי דויד ועד הברכה הָעֲשׂוּיָה (נחמ' ג יו).— ובתו"ם: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת ואומר זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל זו עשויה תרומת מעשר עליהן (דמאי ז ג). עשר נטיעות וכו' היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (שביעי' א ו). שיעור כלי חרס ליטהר העשוי לאוכלין (כלים ג א). הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי (תוספת' תרומ' ב ח). העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה (שם כלים ב"מ א ח). עם הארץ שקבל עליו והיו לו טהרות ואמר ברוא לי שלא נטמאו אלא בזמן שהן עשויות על גבי אחרים אסורות (שם טהרו' ט ו). רב אמר כעשויין צובר ושמואל אמר בעשויה שורה (ירוש' שביעי' א ב). הרי עשוי בכדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות (שם מעשרו' א ד). שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, ברכו' נג.). ולמה היו הקנים עשויים בחצי קנה חלול בדי שלא יתיקרו על הלחם (מד"ר במדי' ד). והלך לביתו בפחי נפש בשהוא עשוי דוגמא (תנחומ' קדוש' ח).—ובספהמ"א: שחיטה העשויה באלכסון בקולמוס או בשיני המסרק בשרה (טוי"ד כב). — *ובגד עָשׂוּי לפלוני, לפי מדתו: כיון שהלבישו (שאול לדוד) בגדיו וראה שעשויין לו מיד הכניס בו עין הרע (מד"ר ויקרי' כו).—ובמשמ' רגיל לעשות, או לְהֵעָשׂוֹת: ובור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתוכן (ר' יהודה, כלים טו א). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כתב שהוא עשוי להשתנות (ירוש' מגיל' א יא). הבא בשוטא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי (יבמ' קכ.). סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה (ר' עקיבא, ב"ב קנה.). מאי טעמא דרב חסדא קסבר תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (רבה, שבת מג:). הואיל ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום (ר' שמעיה בר זירא, פסחי' ז.). באשפה העשויה להפנות בלילה ואינה עשויה להפנות ביום (ר' ספרא, ב"ק לב:). דברים העשוין להשאיל ולהשכיר ואמר לקוחין הן בידי אינו נאמן (ר' הונא בר אבין, ב"ב מב:). שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות (רמב"ם, שבת יז ה). — ואדם עָשׂוּי, רגיל: שלא בשעת מלאכה אדם עשוי לזורקו (את הסקל שעשאו יד לקרדום) לבין העצים (ר' זירא, שבת מח:). אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ר' יצחק, ב"ק קיח:). שאין אדם עשוי שמותתים אורו כפניו וישותק (ר' נחמן, ב"ב ס.). אדם עשוי שלא להשביע את בניו (הוא, שם קעד:). אדם עשוי שלא להשביע את עצמו (הוא, סנהד' כט:). מר סבר אדם עשוי להטיל

[1]) [עי' בפרושו של סגל (שם).]
[2]) [בתיב: עֲשׂוּת. קרי: עֲשׂוּיוֹת.]

נכלתו באיפה שככית ומ"ם אין ארם עשוי להטיל וכו' (הוח, הול' יג.).— וכסהמ"א: אדם עשוי שאינו מגלה טענותיו אלא בכית דין (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי, 68). עשוי ארם לקרות לבן הכן בן (ר' חנינה, שם, 91). במה דכרים אמורים שהמחזיק נאמן בדברים שאינם עשוי' להשאיל ולהשכיר (טו"ע חו"מ, חזקת מטלטלין קלג ה). אם היה המקום עשוי לשבר שוכרין אותו ותולקין שכרו וכו' ואין ארם עשוי לטרות כל שלשים יום לפנות מחצר לחצר אלא משנה לשנה (שם, חלוקת שותפות קעא ח).— והדכור *מה הוא עָשׂוּי, מה מצכו, שלומו: אמר לו (ר' חייא) ר' אותה שינך מה היא עשויה[1]) אמר משעה שנתת יריך עליה אתמול נתרפאה (מד"ר ברא' לו).— יא) עָשָׂה זמן, שהה, התעכב, verweilen; demeurer, s'arrêter; to tarry, spend time: היבם אינו מאכיל כתרומה עשתה ששה חרשים כפני הבעל וששה חרשים בפני היכם וכו' אינה אוכלת כתרומה (כתוב' ה ג). חמשים ושתים שנה עשת כיתר לאחר חורבן בית המקדש (ר' יוסי, ירוש' תענ' ד ח). עשת שנים עשר חרש לפני הראשון ואח"כ בא השני וכו' (ר' אבין בשם ר' הילא, שם כתוב' ה ג). ארם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת כו (מד"ר שמות ג). לשלשים יום היתה כאה המכה (על המצרים) והיתה עושה שכעת ימים והולכת לה (שם דבר' ו). שתים עשרה שנה עשה בארץ ישראל מתקן בחומה ומשיכ את ישראל איש לעירו ולאחוזתו (סע"ר ל). למלך כש"ו שנשכה בנו ועשה ימים הרכה אצל השכויין וכו' (פסיק' דר"כ יג, בוכר). עשו עמכם יום אחד ועמי ששה (פסיק' רבתי כג). תשעים שנה עשה הקב"ה משלח ומעיר כישראל (ר' יעקב, שם לג). שאין ביהמ"ק עושה אלא ארכע מאות ועשר שנים (ר' ברכיה, שם מז). מעשה באדריאנוס המלך שהיה עוכר למלחמה וכו' עשה שלש שנים במלחמה וחזר לאחר שלש שנים וכו' (תנחו' קדוש' ח). אומר להן השכולת הרי הגורן כא והכל מתפייסין ויודעין כשביל מי נזרעה השדה לא עשה זמן הרכה הרי הגורן בא (מדרי תהל' ב יג). עשה (ר' אליעזר כן הורקנוס) שמונה מים ולא טעם כלום (פדר"א א). שלש עשרה שנה עשה דור חולה ומוטל במטה (אגד' ברא' לח).— וּעם ניכי אחרי המפעל של הזמן להורות על המשכת הפעלה בכל הזמן: שבע שנים עשת ארץ ישראל נשרפה (ירוש' כלא' ט ד). שלש עשרה שנה עשה רבי עקיבה נכנס אצל רבי ליעזר ולא היה יורע בו (שם פסח' ו ג). מעשה כרותם אחר שהציתו בו את האור ועשה דולק שמונה עשר חדש (מדה"ג שכטר, ברא' מט כג).— יב) עשה רכר על פלוני רמים, עשה עליו כסכום פלוני, שָׂם, העריך, קבע מחירו: זרע והוציא כסאה בסאתים לא יוציאם לאמצע לתוך שדהו ער שיעשם עליו רמים (תוספת' ב"מ ו ט). היטים יש לי שאני נותן לך צא ועשה עלי כשער של עכשיו (ב"מ סב:). הם קאמר ליה כדמי חטיך שעשית עלי בשלשים רינר (שם).— ובינ' פעוּ, וְעָשׂוּי כמחיר, נערך: הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי כהן יין (ב"מ ה א). הרי הן עשויות עליך למחצה לשליש ולרכיע (תוספת' ב"מ ד טו). היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי גיזיהן של אילו עשויות עליך כמאה של זהב וכו' היו לפניו מאה כור ואמ' לו הרי קמה זו עשויה עליך במאה של זהב (שם ו ו).— ובסהמ"א: השם פרה מתכירו ואומר לו הרי פירתך עשויה עלי כשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע כחרש וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרות, 91). הרי עשויות לפניך למחצה לשליש ולרכיע כמאה רינר של זהב (שם, 92).— יג) *ובמשמ' הצטרף ל־, במויות קטנות מצטרפות לכמות גדולה: ומזה תוכל להכין כששלשת אלפים עושים ככר אחת כך שלש מאות אלף עושין ק' כברים וכו' (רנמ"ה, בכורו' ה.). וז' ות' עושים שנים עשר (סבתי דונולו, ספ' המזלות, סכיכי סד"ל ו). שנים עשר אצבעות עושות זרת וי"כ אלף אצבעות עושות אלף זרתות נשארו לך ד' פעמים תחת חשכם יחד עושים שלשת אלפים ומאתים ושלשים ושנים (JQR. XVII, 1905, 279).— יד) *וְעָשׂ, כמו עָשָׂה: לא יתכן ממנו בלום ועש כעשן בעשן (דונש, תשו' על רסע"ג, 40). ואמר כפתרון ולתומי רשף תמות האיש ועש לתומי שהוא רפה במות החזק (שם 42).— ואמר הפיטן: גם באדמת חלד עש יצורים לרוכ (ר' יוסי בן יוסי, אספר גדולות, Elbog., Stud. 118). למעל לרקיע עש בכרכת מים (ר"א הקליר, אקשטה כפל, תפל' גשם). פלילים עש ובא היכל מנגד ערי צפונה (רסע"ג, אלהים יה מקדם, Elbog., Stud. 125). רמותו עש גולם וריקמו מעפר דיהרו לגן עדן ויישר לו דרך (שם, 158). כשיצר לויתן ווגתו כן עש זיז שדי והורתו (ר' יהודה, אזאל,

---

[1]) [כתנחו' (ויחי ו, בוכר) הגרסה: עושה.]

שבת מוס"ת סוכות). קצין עין משנה לתלות ולעצמו הכינו עליו להתלות ויהודי עש מלחמה בתחבלות (ר' שמעון בר יצחק, אמנם, יוצ' ז פסח). תחבולות עש רב עצה וגבורה שובני חלד ללמד חכמה מגבורה (תחבולות, יוצ' אחרי פסח). זכור בזה על גמילות חסד גועל אח עש לוקנו חסד (זכור אים, יוצ' שבת זכור). את אומרי הבה נתחכמה עש בהם נקמה בזעם וחימה (גנזי שכטר ג, דודזון 57). ברובי צעצועים עש איתיאל ישב תחתיתמו ארון וכרובי יקותיאל (שם ג 61).

נפעל, נעשה, נעשתה, נעשתה, נעשו, נעשה, נעשים, נעשות, העשות, העשותו, יעשה, תעשה, תיעשה, תעש, יעשו, תעשינה, – א) שעשו אותו, נעשה הדבר מן איזה חמר, נוצר: ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה (שמות כה לא). לא נעשה כן לכל ממלכות (מ"א י כ). אך לא יעשה בית יי' ספות כסף וכו' (מ"ב יב יד). והיה כי תרבו וכו' לא יאמרו עוד ארון ברית יי' וכו' ולא יעשה עוד (ירמי' ג יז). אלה חקות המזבח ביום העשותו (יחזק' מג יח). — וקרבן: ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה (ויקר' ב ז). עשירת האפה סלת מנחה תמיד וכו' על מחבת בשמן תעשה וכו' (שם ו יג-יד). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה (שם ז ט). ושעיר עזים וכו' על עלת התמיד יעשה ונסכו (במד' כח יה). — ובתו"מ: חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית (זבחי' ו ב). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' פסולה וכו' ובבגדי לבן היתה נעשית (פרה ד א). בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן (ספרי במד' קכג). — ומזון: אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב יז). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וכו' (נחמ' ה יח). — והפרי שנעשה ע"י העץ: מכל אשר יעשה מגפן היין וכו' לא יאכל (במדי ו ד). — וחג: לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים (מ"ב כג כב). והימים האלה (של פורים) נזכרים ונעשים בכל דור ודור (אסתי ט כח). — וע"י אלהים, נברא: בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). — והחמר המשמש למלאכה: וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה (ויקר' ז כד). פשה הנגע בבגד וכו' או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה (שם יג נא). הנה בהיותו תמים (עץ הגפן) לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' יט ה). — ב) ונושאים

שונים: מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי (ברא' כ ט). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' א יד). רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (שם ב יז). ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון (שמות לא יה). כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא (ויקר' יא לב). ע' מלאכה. — נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תעשינה וכו' (שם ד ב). נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה וכו' (שם ה יז). אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). עבר בתוך העיר וכו' והתוית תו על מצחות האנשים וכו' על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזק ט ד). בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל (מלאכ ב יא). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה (שפט' יא לז). אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד (יחזק' יב כה). ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג). מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש (אסת' ה ו). ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למדרכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר (שם ו ג). הגיע דבר המלך ודתו להעשות (שם ט א). — ובתו"מ: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עקביא בן מהללאל, עדוי' ה ו). אין אומרים נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אומרים נעשה אפרודיטי נוי למרחץ (ר' גמליאל, ע"ז ג ד). נימוק או שהירקיב או שנעשה ככברה כשר (תוספת' גיטי' ט יב). אין שורפין שתי פרות כבת אחת משנעשית אפר מביא אחרת ושורף על גבה ואינו חושש (שם נגע' א יג). נותנין מים על גבי שמרים וכו' מהו לכפותן ונעשית תיק מאיליה (ירוש' שבת כ א). אכסדרא לא נעשית אלא לתשמיש דבר (שם עירובי' א א). נעשה המעשה אין מצילין אותו בנפשו (שם קדוש' ח ט). ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא (ברכ' ד.). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן האיך נעשית (שם לב:). וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות (ר' בנאה, תענ' ז.). וש"מ כתובה נעשית מותר להברתה (כתוב' לו:). מחילות נעשות להם לצדיקים בקרקע (אביי, שם קיא.). מפני שבעורה ונעשת נאה שחורה ונעשת לבנה קצרה

ונעשת ארוכה (נדרי סו.). אמר הקב"ה עד שלא נעשית אומה שלי מועדי ה' מכאן ואילך אשר תקראו אתם (ר' ייחנן, ומד"ר דבר' ג). בעולם הזה מי שהוא כלב לעשות ארי הוא יכול ומי שהוא ארי יכול להעשות כלב (שם רות ג). אמרת לי העלהו עולה לפני ונעשיתי עליו כאכזרי ולא ריחמתי עליו אלא אני בעצמי כפתתי אותו (שם איכ', פתיח'). היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יוד מלא (תנחו' בהעלותך ג).—ובתפלה: וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כלם אגדה אחת לעשות רצונך בלבב שלם (ובכן תן פחדך, ר"ה). —ובסהם"א: לא עשה כלום כי לא נעשית מחשבתו (ר"ס, סנה ד.). מקצת הארץ הקרובה מן המים משתנית ומתפוררת ונעשית מים (רמב"ם, יסודי התורה ד ה). ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו (הוא, תשובה ה ד). סוכה שנעשית כהלכתה מכל מקום כשרה אע"פ שלא נעשית לשם מצוה (הוא, סוכה ה ט). אשה שהיתה אלמנה ונעשית גרושה ונעשית חללה ונעשית זונה ובא עליה כהן גדול אחר כך לוקה ארבע מלקיות על ביאה אחת (הוא, איסורי ביאה יז י). וכן חבית של שייטים וחבית הרפונה בשולי המחץ הואיל ונעשית כמו בית יד שנושאין בה המחץ ולא נעשית לקבלה אינה מקבלת טומאה (הוא, כלים יח א). כי בהסתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הזוהר קרנים (רד"ק, סה"ש, קרן). שלא כדרך הבקיעה הנעשית על ידי הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים בנ). חמשה מעשים תמים יש בבהמה ואם הועדה לאחד מהם נעשית מועדת לאותו מעשה (טו"ע חו"מ, נזקי ממון ספט ו). — *נַעֲשָׂה דמים, נערך, נִשּׁוֹם במחיר: כל הנעשה דמים באחר ביון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו (קידוש' א ו). פסקה להכניס לו שני סלעים נעשית משׁשה דינרים מה שחתן פוסק פחות חומש (תוספת' כתוב' ו ה). אין מטבע נעשה חליפין (ר' יוחנן, ב"מ מו.). — ובמשמ' נתמנה למשרה: למלך שבקש לעשות אופיסטטאטא חוץ מדעתו של אפרכוס אמר לו עשה דבר פלוני א"ל כבר נעשית (ר' לוי, מד"ר שמות כח).—ג) בלא נושא: ויאמר לבן לא יֵעָשֶׂה כן במקומנו (בראש' כט כו). נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יֵעָשֶׂה (שם לד ז). אל תענני כי לא יֵעָשֶׂה כן בישראל (ש"ב יג יב). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יֵעָשֶׂה לו (שמות ב ד). כמשפט הזה יֵעָשֶׂה לו (שם כא לא). כאשר עשה כן יֵעָשֶׂה לו (ויקר' כד יט). כאשר עשיתי כן יֵעָשֶׂה להם (יחזק' יב יא). אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יֵעָשֶׂה לבקרו (ש"א יא ז). כה יֵעָשֶׂה לאיש אשר יכנו (שם יז כז). כה יֵעָשֶׂה להם (ירמי' ה יג). ככה יֵעָשֶׂה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסת' ו ט).—ד) *נַעֲשָׂה בְּ־, נחשב כמו: למה הוא חותם בה (בברכה מעין שלש) בארץ נעשית כברכת הפועלים (ירוש' ברכ' ו א). כלתה מדתו בסוף העיר נעשית לו העיר כולה כד' אמות (ר' אידי בשם ריב"ל, עירוב' ס:). ב"ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כמי שטעו בדבר משנה וחוזרין (ר' אמימר משמיה דר' יוסף, כתוב' ק:). שחט במקום נקב נעשה כמי ששחט עכו"ם וגמר ישראל שחט ופגע בו נקב נעשה כמי ששחט ישראל וגמר עכו"ם (ר' יוחנן, חול' יט:).

—פע', עִשָּׂה, עִשֵּׂיתִי,—כמו נִפע': לא נכחד עצמי ממך אשר עֻשֵּׂיתִי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהל' קלט יה). — ובתלמו' בינ' מְעֻשֶּׂה, מְעֻשֵּׂית, שנעשה בְּאֹנֶס: גט מעושה בישראל כשר ובנכרים פסול (גיט' ט ח). חליצה המעושית בבית דין של ישר' כשירה ובבית דין של גוים פסולה (תוספת' יבמ' יב יג).—ואמר הפיטן: בגדנו והרבינו חמות ובעסים למרמם אנו מעשים כי אין בנו מעשים (ר' אליה בר שמעיה, אתה חלקי, סליח' ה עש"ת). — ואמר המשורר: איך אבוא עדיכם ובגדי תפשיטוני בגדי אמת הם אם לבשתי וירצוני וכו' ובאין לי גם חמה לראות לא עשיתי (אדם הכהן, אוה"א י, 196).

—פע', *עִשָּׂה,—גרם שיעשה, הכריח לעשות: מעשה בחוקיהו המלך שעישה את הצבור לעשות פסח שיני (תוספתי פסח' ח ד). אין מעשין אלא לפסולין וכו' אין מעשין אלא אלמנה לכהן גדול (ר' שמואל, ירוש' גיט' ט י). ישראל שעיסו במעשה גוים פסול (ר' ירמיה בשם רב, שם). מוצא שפתיך תשמור ועשית תשמור ועשית להוהיר ב"ד שיעשוך[1] (ר' שמואל בריה דר' יוסה, שם ר"ה א א). ועשית אוהרה לב"ד שיעשוך (שם בבלי ו.).

—הפע', *הֶעֱשָׂה, הֶעֱשִׂי,—כמו פִע', גרם שיֵעשה: אף מפני שהעשי את הצבור לעשות פסח שיני (ר' שמעון, תוספת' פסח' ח ה). אף מפני שהעישו את הציבור לעשות פסח שיני (בשם ר' שמעון, שם סנה' ג

[1]) בכ"י גני', הגרסה: שיעשיאוך.

יא). גדול[1]) המעשה[2]) יותר מן העושה (ר' אלעזר, ב"ב ע.). וראה ועשה ובי משה עשה את המשכן וכו' ליתן שכר למעשה כעושה (מד"ר שמות לה). כן עשו בני ישראל מעצמן לא הוצרכו שיעשיאום משה ואהרן (ר' אליעזר בר' שמעון, שם במד' ז). [השופט] דן את הדין והשוטר מעשה את הדין (ר' אלעזר, פסיק' רבתי לג). — ובספה"א: מעשה צדקה טורח המעשים את חביריהם (רס"י, ב"ב ע.). והודיע לו את הדרך אשר הלך בה ואת המעשה אשר עושה ומעשה לעם (ר"י קימחי, לקוט', ברלינר 14).

עָשָׂה, פ"י, — מִשֵּׁשׁ, מעך, כמו עִסָּה, עָסַס: ותפקדי את זמת נעוריך בַּעֲשׂוֹת ממצרים דדיך (יחזק' כג כא). — ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואבן בראשי משמרות בשם תפושים וידיך בעברם על פניהם לאטם מעכים אתם ועשים (רמב"ע, הכיח מג). תושיט ומיגה כוס וירי מתחת פתיגיל שר לאט תעש (הוא, התרסים ב קט).

— פע', עִשָּׂה, — כמו קל: שמה מעכו שדיהן ושם עִשּׂוּ דדי בתוליהן (יחזק' כג ג). ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה וכו' והמה עִשּׂוּ דדי בתוליה (שם ח). — ובספה"א: חריצי החלב וכו' ואפשר שנקראו כן לפי שמעשין אותן כשעושים אותם ודומה מלאכתן למלאכת החרוין בדישה (רד"ק, קה"ס, חרץ). — ואמר המשורר: בחמדות עולם אפדה ליל אשר עשיתי דדי בו צבי החן וארדה משפתיו צוף יין ברמי ואנשק לחי אדומי (ר"י הלוי, שלי מעספרי). — ובמשמ' לחץ ועשק: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והעמתו היות ששים (אות זה החדש, יול' שבת פרש' החדש). רמסוני ועשוני ודמיתי לקאת מדבר (אשר עשה, קליפ' שבת סובה, סמא"ל, תקל"ח:).

— פע', עֻשָּׂה, רק ביני' מ"ר מְעֻשִּׂים, — שֶׁעֻשּׂוּ אותו, שלחצו אותו: מלט ממנו בניך המעשים מתח דינך הפר לעם מתבוססים (ייי אלהי הצבאות, קליפ' סחרי יו"כ).

*__עֲשֵׂה[3])__, ש"ז, — מצות עֲשֵׂה, מצוה חיובית, Gebot; command(e)ment, בנגוד למצות לא תַעֲשֶׂה, אזהרה, Verbot; defense; prohibition: וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קידוש' א ז). אין חייבין על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור' ג ז).

[1]) [באלפס, הגרסה: יותר כח.] — [2]) [נראה שוהו פע', וכן מנקד בפרוש אצל ר"י אלנקאוה (מנורה"מ ח, הוצ' ענלאו 36). וכך צריך לנקד גם במאמרים הבאים.] [3]) [צווי של הפעל עשה, שמשמש בעין שם.]

לעשות מצות עשה מצות לא תעשה (ר' אליעזר, מכי' משפטים כ). כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה עשה הוא (ירוש' קידוש' ד ו). וכא את אמר אין מצות עשה קודמת למצות לא תעשה (שם ב"מ ב יא). — ובספה"א: העשה הזה וכו' כאשר בתחילה מצות עשה (סמ"ג ג, מ"ע יז). — ומ"ר עֲשִׂיִּים: רצוני לומר לעורר אתכם על מעשי המצות ולהזהיר על איזה ענייני' לא תעשיים ועשיים (סל"ה, אס"ז ג).

*__עָשׂוּי__, ס"ז, — שה"פ מן עָשָׂה, כמו עֲשִׂיָּה: כניסתי עמך והו עשוי שירבה לפסוק בשביל כבודי (רס"י, כתוב' נג.). פי' עבודת הצדקה הוא העשוי שיש טורח שם (סמ"ג ג, מ"ע קסב). — ובמשמ' הכרח ואנס: וע"ד העשוי לא נתברר שהיה מעושה בשעת נתינת הגט רק נמצא לפי העדיות שתחלתו היתה באונס (רמ"א, שו"ת כה).

עָשׂוֹר, עָשֹׂר, ס"ז, — עשרה, קבוץ של עשרה יחד, Zehnzahl; décade: — א) במשמ' עשרה חדשים: תשב הנער אתנו ימים או עָשׂוֹר (ברא' כד נה). — ב) ושם כלי זמר בעל עשר נימים: עלי עָשׂוֹר ועלי נבל עלי הגיון בכנור (תהל' צב ד). — נבל עָשׂוֹר: הודו ליי' בכנור בנבל עָשׂוֹר זמרו לו (שם לג ב). אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עָשׂוֹר אזמרה לך (שם קמד ט). — ובספה"א, ואמר המשורר: קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומנים (רשב"ג, ואת יונה). — ג) כמו עֲשִׂירִי, היום העשירי לחדש: בֶּעָשׂוֹר לחדש הזה ויקחו להם איש שה וכו' (שמות יב ג). בחדש השביעי בֶּעָשׂוֹר לחדש תענו את נפשתיכם (ויקר' יו כט). ובֶעָשׂוֹר לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם (במד' כט ז). והעם עלו מן הירדן בֶּעָשׂוֹר לחדש הראשון (יהוש' ד יט). בחדש העשירי בֶּעָשׂוֹר לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ"ב כה א). ובחדש החמישי בֶּעָשׂוֹר לחדש וכו' בא נבוזראדן רב טבחים (ירמי' נב יב). בחמשי בֶּעָשׂוֹר לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרש את יי' (יחזק' כ א). — צום העָשׂוֹר, יו"כ, ואמר הפיטן: צפה כבת תמותה צום העשור עמותה צאן כהענשה מיתה (לפה, מוק' יו"כ). מסטין בבבל אסור ותקות אמירי בשור ונקדישך בצום העשור קרוש (כתסב, שם). — ובלא צום: אמצת עשור לכפור תמה (ר' משולם בר קלונימוס, אמלת, יול' יו"כ).

*__עָשׂוֹר__, עישור, ס"ז, מ"ר עֲשׂוּרִים, עישורין, — בסה"ס מן עָשֹׂר, כמו מַעֲשֵׂר: עישור שאני עתיד למוד נותן

ליהושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים (ר׳ גמליאל, מ״ש ה ט). אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד וכו׳ שבשעת לקיטתו עשורו (הוא, ביכורי ב ו). נוטל את עישורו ועושה מעשר עני ומעשר שיני (תוספ׳ שביעי׳ ב ה). מעשה בר״ע שליקט אתרוג באחד בשבט ונהג בו שני עישורין (ר״ה יד.). מה פרי אדמתך צריכי׳ עישור אף פרי בטנך צריכי׳ עישור וזו המילה (מד״ר דבר׳ ג). — וכמשמ׳ החלק העשירי: בל אחת ואחת נוטלת עישור נכסים (רבי, תוספת׳ כתוב׳ ו ג). מאן תנא עישור נכסים (ר׳ זעירא, ירוש׳ כתוב׳ ו ו). —ומ״ר: נוטל שתי תאינים ושני עישורין ועישורו של עישור מעשרותיהם מעשרות (תוספת׳ דמאי ח יח). מאה מעשר תשעים טבל נוטל תשעים ושלשה חסר שני עשורין מיכן ואילך לפי חשבון (שם יח). — ובמו עָשׂוֹר, בנוי לעשר ספירות: הלא אתיך שלומי אמוני ישראל מאמינים בעישור וכו׳ והמקובלים מאמינים בעישור (ר״י סטנוב, דברי ריבות ז, יז.).

*עֲשִׂיָּה, עשייה, ש״נ, מ״ר עֲשִׂיּוֹת, — שה״פ מן עָשָׂה: נאמר כאן עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש העברה אף עשיה האמורה בצפרנים העברה (ר׳ אליעזר, ספרי דבר׳ ריב). מה עשיה האמורה בראש ניוול אף עשיה האמורה בצפרנים ניוול (ר׳ עקיבא, שם). ת״ל וחדל לעשות החדל בשעת עשייה חייב שלא בשעת עשייה פטור (ר׳ זעירא, ירוש׳ פסח׳ ט ב). לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם לא היא עשייה היא קימה א״ר הילא עשייה בתחילה קימה כל שאילו תפול לא יקימינה (שם ע״ז ד ד). מצות אימתי מברך עליהן ר׳ יוחנן אמר עובר לעשייתן (שם ברכ׳ ט ד). דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת (שם שבת יט א). מידי קריאה בתיבה הבא עשייה כתיבה וכו׳ והימים האלה נזכרים ונעשים איתקש זכירה לעשייה מה עשייה למפרע לא אף זכירה למפרע לא (מגיל׳ יז.). אילו ישראל וכו׳ שהקדימו עשיה לשמיעה (רב הונא בשם ר׳ אחא, תנחו׳ ויקר׳ א). — ובמשמ׳ הכנה, תִּקּוּן: כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה כגון החרדל צריך למתוק התורמוסים צריך למתוק (ר׳ הושעיה, מד״ר בראש׳ יא). — ומ״ר: שיהיו כל עשיותיו (של חשן המשפט) שוות (יומא עב.). אתיא מחטאת מצורע דכתיב ועשה הכהן את החטאת שיהו כל עשיותיו לשם חטאת (רבא, זבח׳ ח.). אין לוקחין פת מנחתום כותי וכו׳ אלא לאחר שלשה עשיות (כותים ב, קירכהיים). —ובספה״א: הקטרת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצות עשה (רמב״ם, כלי המקדש ב א). מודיעין אותן (את הגרים) כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרושו (הוא, אסורי ביאה יג יד). ויהיה ידו בידי ופיו בפי ועשיתו כעשיתי (סריד מעיל קבץ על יד ע, ד). —ובחכמת הקבלה, עֲשִׂיָּה בהבדל מן בריאה, יצירה: האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם ג״כ רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון עז א). העשיה וכו׳ בולל עשר קלפות והרקיעים והמזלות ובל פרטי מעשה בראשית (שם ב). ואחר מדרגות היצירה עלה ברצונו ב״ה לעשות הויות רביעית והמציאם כדרך עשייה והם כל הדברים הנעשים מתחלת הנקורה שבסוף מדרג׳ היצירה (עסיס רמונים עז ז). ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ שאין שום חכם ונבון יובל לסבול אותם (רמח״ל, חוקר ומקבל, 3).

עֲשִׂירִי, עֲשִׂרִי• תוס״ז, נק׳ עֲשִׂירִיָּה, עֲשִׂירִית, עֲשִׂרִית, עֲשִׂרִת, מ״ר עֲשִׂירִיִּים, °עֲשִׂירִיּוֹת,—א) מספר סדורי שאחרי המספר תשעה, zehnte; dixième; tenth: ביום הָעֲשִׂירִי נשיא לבני דן אחיעזר בן עמישדי (במדי׳ ז סו). לא יבא ממזר בקהל יי׳ גם דור עֲשִׂירִי לא יבא להם וכו׳ (דבר׳ כג ג). בחדש הָעֲשִׂירִי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל (מ״ב כה א). בחדש הָעֲשִׂרִי בא נבוכדראצר מלך בבל (ירמ׳ לט א). צום הרביעי וכו׳ וצום הָעֲשִׂירִי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכרי׳ ח יט). —וס״ז: בָּעֲשִׂירִי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש׳ ח ה). הָעֲשִׂירִי יהיה קדש לייי׳ (ויקר׳ כז לב). בָּעֲשִׂרִי בשנים עשר לחדש (יחזק׳ כט א). —ובמשנה: בונסן לדיר וכו׳ ומונה בשבט וכו׳ והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא (בכור׳ ט ז). יצאו תשיעי ועשירי באחד תשיעי ועשירי מקולקלין (שם ח). — ובספה״א: ויאמר יוסף הכהן למלך הבחור היוני וכו׳ הלא תגיד אתה לי בן מי אתה העלם המלך ויענהו מזרע אלכסנדרוס ואני עשירי לבני בניו (יוסיפון פו, פרנקפ׳). — ב) מספר חלקי, אחת מעֶשֶׂר: ועוד בה עֲשִׂירִיָּה ושבה והיתה לבער (ישע׳ ו יג). — עֲשִׂירִית: והעמר עֲשִׂרִית האיפה הוא (שמות יו לו). עֲשִׂירִת האפה סלת לחטאת (ויקר׳ ה יא).

עֲשִׂירִת האיפה קמח שערים (במד' ה יה). וַעֲשִׂירִת החמר האיפה (יחזק' מה יא). — ובספהמ"א: וכן אם אמר לו כל הריוח יהיה לך שלישו או עשיריתו כשכרך הואיל ויש לו עסק אחר הרי זה מותר (רמב"ם, שלוחין ז ג). — ומ"ר: וכל מעלה תחלק אל ס' דקים וכל דק לס' שניים וכן עד עשיריים (ר"ש אבינדור, אספירא הגדול ג). וחלקו כל מעלה לששים חלקים וכל ראשון לששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ספ' הטעמים, ב"י פר"ז). וכן אם מצא יתר מנין החמישיות או מנין העשיריות אחר אחד חייב להחזיר לו שמא האחדים שהיה מונה בהן החמשיות או העשיריות נתערבו עמהם (רמב"ם, מלוה ולוה ד י). ויגיע באחרונה הענין אצלם אל החלקים אם עשיריים על דרך משל או יותר דקים מהם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). — ג) מספר של עשר, כמו עָשׂוֹר, רק מ"ר: כאמצב"ח אלפא ביתא הוא א"ט כ"ח ג"ז ד"ו הרי עשיריות י"צ כ"פ ל"ע מ"ס הרי מאות (רש"י, סוכה נב:). אנו חושבין בכפל אחדים ועשיריות ומאיות (ר"י הברצלוני, פי' ספ' יצירה, 145). ומה שימשוך עליו מן העשיריות עד תשעים יקרא המעלה השניה והמאה וכו' (רלב"ג, מעשה חושב ג, 50). וכבר שמעתי אחד מן המתפלספים מספר בגנות המקובלים והיה אומר הנוצרים מאמיני השלוש והמקובלים מאמיני העשיריות (ריב"ש, שו"ת קנז).

עשק[1], ממנו עֵשֶׂק, עָשַׂק.

עֵשֶׂק, ש"ז, — ריב וקטטה, כמו עֵסֶק. לרעה: ויקרא שם הבאר עֵשֶׂק כי התעשקו עמו (ברא' כו כ).

עָשַׂק, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— התפ', הִתְעַשֵּׂק, הִתְעַשְּׂקוּ, — התעסק עם פלוני לרעה, התקוטט עמו, hadern; contester; to contend: ויריבו רעי גרר וכו' ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו (ברא' כו כ). — ואמר המשורר: התעוללו רק על בני עליון וגם רכו ברבי תם והתעשקו (רמב"ע, אולי בקרבת). — וכמו הִתְעַסֵּק: ומאז נטו קצתם (מהחכמים) אחרי המלאכה הזאת והתעשקו בה עשק מעט (ר"י א"ח, הקדמה, הקד').

— תאר, *עָשׂוּק, רק בזי' ספו' נקי' עֲשׂוּקָה, — כמו עסוקה: ואני שושנת עמקים עשוקה במצות וחקים (בגלוי אש, יוצ' שבת הגדול).

¹) [כמו עסק, וכן בארמ'.]

עשר[1], ממנו עָשׂוֹר, *עִשּׂוּר, עֲשִׂירִי, עֶשֶׂר, עָשָׂר, עָשַׂר, עִשָּׂרוֹן, עֶשְׂרִים, מַעֲשֵׂר.

עֶשֶׂר, עָשָׂר ש"נ, זכ' עֲשָׂרָה, סמ' עֲשֶׂרֶת, מ"ר עֲשָׂרוֹת, — שם המספר תשעה ואחד, zehn; dix; ten, —

א) עֶשֶׂר: ויהיו כל ימי קינן עֶשֶׂר שנים ותשע מאות שנה (ברא' ה יד). ויחי יוסף מאה וָעֶשֶׂר שנים (שם נ כב). ערים עֶשֶׂר וחצריהן (יהוש' יא כו). עֶשֶׂר באמה רחבו על פני הבית (מ"א ו ג). ולבני קהת וכו' בגורל ערים עֶשֶׂר (דהי"א ו מו). — ב) עֲשָׂרָה: עֲשָׂרָה חמרים נשאים מטוב מצרים (ברא' מה כג). ולפני שם קבוץ: קח נא לאחיך איפת הקליא הזה וַעֲשָׂרָה לחם הזה (ש"א יז יז). עֲשָׂרָה בקר בראים (מ"א ה ג). לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים וַעֲשָׂרָה רכב וכו' (מ"ב יג ז). — ואחרי שם קבוץ: והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עֲשֶׂרֶת אלפים (דהי"ב ל כד). — ואחרי שם במ"ר: פרות ארבעים ופרים עֲשָׂרָה אתנת עשרים ועירם עֲשָׂרָה (ברא' לב יו). וביום הרביעי פרים עֲשָׂרָה אילם שנים וכו' (במד' כט כג). ויפלו חבלי מנשה עֲשָׂרָה (יהוש' יז ה). ואת הכירת עֲשָׂרָה על המכנות (מ"א ז מג). נס נא את עבדיך ימים עֲשָׂרָה (דני' א יב). — ובהשמטת השם: אולי ימצאון שם עֲשָׂרָה (ברא' יח לב). והיוצאת מאה תשאיר עֲשָׂרָה לבית ישראל (עמו' ה ג). ואבדילה משרי הכהנים שנים עשר וכו' מאחיהם עֲשָׂרָה (עזר' ח כד). — בהשמטת השם שקל: עֲשָׂרָה זהב משקלם (של הצמידים) (ברא' כד כב). ועלי לתת לך עֲשָׂרָה כסף וחגרה אחת (ש"ב יח יא). — ובהשמטת שם המדה: בא אל ערמת עשרים והיתה עֲשָׂרָה (חגי ב טז). — ועם הא הידיעה: לא אשחית בעבור העֲשָׂרָה (ברא' יח לב). להביא אחד מן העֲשָׂרָה לשבת בירושלם (נחמ' יא א). — ג) עֲשֶׂרֶת: ויכתב על הלחת את דברי הברית עֲשֶׂרֶת הדברים (שמות לד כח). ויכום בבזק עֲשֶׂרֶת אלפים איש (שפט' א ד). ואנכי אתן לך עֲשֶׂרֶת כסף לימים (שם יז י). ויהי כַּעֲשֶׂרֶת הימים ויגף יי' את נבל (ש"א כה לח). — ד) וכמו מספר עגול ולא מדיק: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עֲשֶׂרֶת מנים (ברא' לא ז). וינסו אתי זה עֶשֶׂר פעמים (במד' יד כב). זה עֶשֶׂר פעמים תכלימוני (איוב יט ג). — וכתו"מ: בעשרה מאמרות נברא העולם (אבו' ה א). עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב"ל, קנה' ז:).

¹) [משתף לכל הלשונות האחיות.]

וחלא סמון עשרת השבטים מעורב בו (בשלל סנחריב) (סס לד:). עשרה מכות הביא עליהם בנימוס המלכות וכו' לפי שהיו מעורבבין איש אחד בא על עשרה נשים וי' אנשים באים על אשה אחת (מד"ר סמות טו). —ומ"כ: ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (סמות יח כא). שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עֲשָׂרֹת (דבר' א יה).—ובסהס"א: ובן העשרה בי הם התחלת בלל העשרות והיודע חשבון הודו יבין זה (רא"בע, לחות, ח:). ובן אם יהיו במנין המסלול אחדים עם העשרות תקח מן היותר שבין שתי המנות האחדים (רמב"ם, קדוה"ח טו ז). — ובכנ': בי בל אדם נותן לבו בעשרותיו בי ישתנו בהן הטבעים (רמב"ן, בהעלתך, ד"ה וטעם).

עָשָׂר, ש"ז, נקי עֶשְׂרֵה,—במו עֶשֶׂר, עֲשָׂרָה, בחבור עם האחדים למספרים מן עֶשֶׂר עד עֶשְׂרִים, אחד, עשתי עָשָׂר, אחת, עשתי עֶשְׂרֵה: ויקח (יעקב) את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עָשָׂר ילדיו וכו' (ברא' לב כג). עשתי עֶשְׂרֵה ירעת תעשה אתם (סמות כו ז). וביום השלישי פרים עשתי עָשָׂר אילם שנים וכו' (במד' כט כ). בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלבו ואחת עֶשְׂרֵה שנה מלך בירושלם (מ"ב כג לו).—ובמשמ' מספר סדורי: ויחי בארבעים שנה בעשתי עָשָׂר חדש באחד לחדש וכו' (דבר' א ג). ובשנה האחת עֶשְׂרֵה בירח בול וכו' בלה הבית (מ"א ו לח). עד תם עשתי עֶשְׂרֵה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' א ג).—שני, שנים עָשָׂר, שתי, שתים עֶשְׂרֵה: ויהיו בני יעקב שנים עָשָׂר (ברא' לה כב). ויבן (משה) מזבח תחת ההר ושתים עֶשְׂרֵה מצבה לשנים עָשָׂר שבטי ישראל (סמות כד ד). —ובמשמ' מספר סדורי: והוא (אלישע בן שפט) חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים הֶעָשָׂר (מ"א יט יט). בשנת שתים עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב וכו' מלך אחזיהו וכו' (מ"ב ח כה). — שלשה עָשָׂר, שלש עֶשְׂרֵה: והקרבתם וכו' פרים בני בקר שלשה עָשָׂר וכו' (במד' כט יג). ואת ביתו בנה שלמה שלש עֶשְׂרֵה שנה (מ"א ז א).—ובמשמ' סדורית: שתים עשרה שנה עבדו את בדרלעמר ושלש עֶשְׂרֵה שנה מרדו (ברא' יד ד). ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עָשָׂר יום בו (אסת' ג יב).—ארבעה עָשָׂר, ארבע עֶשְׂרֵה: ארבע עֶשְׂרֵה שנה (עבדתיך) בשתי בנתיך (ברא' לא מא). אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עָשָׂר (ברא' מו כב).—ובמשמ' סדוריה: יהיה לכם למשמרת עד ארבעה עָשָׂר יום לחדש הזה (סמות יב ו). ובארבע עֶשְׂרֵה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה (מ"ב יח יג).—חמשה, חמשת עָשָׂר, חמש עֶשְׂרֵה: בחמשת עָשָׂר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שפט' ח י). ויחי אמציהו וכו' אחרי מות יהואש וכו' חמש עֶשְׂרֵה שנה (מ"ב יד יז).—ואכרה לי בחמשה עָשָׂר בסף (הוש' ג ב).—וסדורי: ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין וכו' בחמשה עָשָׂר יום לחדש השני (סמות יו א). בשנת חמש עֶשְׂרֵה שנה לאמציהו וכו' מלך ירבעם וכו' (מ"ב יד כג).—ששה עָשָׂר, שש עֶשְׂרֵה: ותלד (זלפה) את אלה ליעקב שש עֶשְׂרֵה נפש (ברא' מו יח). ששה עָשָׂר אדנים (סמות כו כה).—סדורי: לאמר ששה עָשָׂר (דהי"א כד יד).—שבעה עָשָׂר, שבע עֶשְׂרֵה: שבעה עָשָׂר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה (דהי"א ז יא). יוסף בן שבע עֶשְׂרֵה שנה (ברא' לז ב).—סדורי: בחדש השני בשבעה עָשָׂר יום לחדש (ברא' ז יא). בשנת שבע עֶשְׂרֵה ליהושפט מלך יהודה (מ"א כב נב).—שמנה, שמנת עָשָׂר, שמנה עֶשְׂרֵה: וירק (אברם) את חניכיו וכו' שמנה עָשָׂר ושלש מאות (ברא' יד יד). ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עֶשְׂרֵה שנה (שפט' ג יד). וישחיתו (בני בנימין) בבני ישראל עוד שמנת עָשָׂר אלף איש ארצה (שם כ כה).—סדורי: ובשנת שמנה עֶשְׂרֵה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה (מ"א יה א), להפצץ שמונה עָשָׂר (דהי"א כד יה).—תשעה עָשָׂר, תשע עֶשְׂרֵה: ויפקדו מעבדי דוד תשעה עָשָׂר איש (ש"ב ב ל). ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תשע עֶשְׂרֵה שנה ומאת שנה (ברא' יא כה).—סדורי: לפתחיה תשעה עָשָׂר (דהי"א כד יו). היא שנת תשע עֶשְׂרֵה שנה למלך נבבדנאצר מלך בבל (מ"ב כה ח).

עָשַׂר, יַעְשֹׂר, פ"י,—לקח את החלק העשירי, המעשר, den Zehnten nehmen; prender la dime, décimer; to tithe: וזרעיכם וכרמיכם יַעְשֹׂר (ש"א ח יה-יז).

—פעי, עִשֵּׂר, מְעַשְּׂרִים, עַשֵּׂר, אֲעַשְּׂרֶנּוּ, תְּעַשֵּׂר,—הבדיל את המעשר, במו קל: ובל אשר תתן לי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לך (ברא' כח כב). עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר את כל תבואת זרעך (דבר' יד כב). והם הלוים הַמְעַשְּׂרִים בכל ערי עבדתנו (נחמי' י לח).—ובתלמו': גבאי צדקה בש"א נותנין את המעושר לשאינו מעשר ואת שאינו מעושר למעשר (דמאי ג א). תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת עד שיעשרו וכו'

ד' יהודה אומר אף הלוקט את הכלכלה לשלות לחבירו לא יעבל עד שיעשר (מעש' ד ג). שלשה דברים צריך אדם לומר כתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר וכו' אין מעשרין את הודאי וכו' אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות (ר' גמליאל, אבות א טז). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה (שם ה ח). היה לו באמצע מביא ומעשרן באמצע (בכורי ט ג). אינו נאמן לומר לו עישרתי ואינו נאמן לומר לו לתוך ביתי אני מכניסן (ירוש' מעשרו' ג א). – ואמר הפיטן: פרח משבטיו לשרתך עשרת תמור עשרו לך הונו במצבת (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת). —וכמשמ' *עשה עֲשָׂרָה, אמר שהוא עֲשָׂרָה: ולפיכך אודיעך שבעלי הקבלה הספירות חשבו לייחד השם ולכרות מאמונת השלוש ועשרוהו וכו' מקצת בעלי הקבלה מאמינים ואומרים כי האלוהות עשר ספירות והעשרה הם אחד (ר"א אבולעפיא, גנזי הקבלה, ילינק 19).

—הפעי', הֶעֱשִׂיר, רק מק' לַעְשֵׂר, כַּעְשֵׂר [1]),—כמו פִּעֵ': כי תכלה לַעְשֵׂר את כל מעשר תבואתך וכו' (דברי כו יב). והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בַּעְשֵׂר הלוים (נחמי' י לט).

—פעי', *עִשֵּׂר, רק ב"כ' מְעֻשָּׂר, מעושר,—שֶׁעִשְּׂרוּ אותו: לא סקרו כסיקרא ולא מנאם כשבט או שמנאם רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים וכו' קפץ אחד וכו' מן המעושרים לתוכן כולן ירעו עד שיסתאבו (בכורי ט ז). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב ג). — וכחכמת השעור, *שטח בעל עשר צלעות: והשטח המרכב צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש ומהם משושת או משושה אשר צלעותיו שש וכן המשובע וכו' עד המעושר ולמעלה ממנו (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א כ).

1) [ריב"ג בשרשיו חבר אותו עם הקל, אבל הוסיף שאפשר שהוא הפעי' וז"ל: על משקל לשכב וכו' כשכב וכו' כשפל קול הטחנה אלא שהצרי הנה במקום הפתח שם וכו': ואיננו עוד נמנע שיהיה בעשר לעשר שני מקורים לפעל כבד על דמיון הפעיל רצוני לומר העשיר ויהיה העקר בהם בהעשר להעשר וחסרה ההא מן כל אחד מהם והעתקה תנועתה אל מה שלפניה, ע"כ. ובדעה זו שהוא הפעיל אחזו ראב"ע ורר"ק ורב החדשים.]

— התפ', *הִתְעַשֵּׂר, – כמו פִּעֵ': ואלו דברים מתעשרין דמאי בכל מקום הדבילה והתמרים והחרובין וכו' (דמאי ב א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה (שביעי ב ז). רבי אליעזר אומר הצלף מתעשר תימרות וכו' ר' עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרו' ד ו). מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו' ונוהג בבקר ובצאן ואינן מתעשרין מזה על זה בכבשים ובעזים ומתעשרין מזה על זה (בכורי ט א). בוסבר שזרעה לזרע וחשב עליה לירק מתעשרת זרע וירק (תוספת' מ"ר ג ז). אילן שהנט קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשעבר (רשב"ג, ירוש' שביעי ה כא). ומה כבשים ועזים וכו' חרש וישן שאינן כלאים וה בוה אינו דין שיתעשרו מזה על זה (בכורי נג:).

עִשָּׂרוֹן, עִשָּׂרֹן, ש"ז, מ"ר עֶשְׂרֹנִים, *עֶשְׂרוֹנוֹת,—חלק העשירי: וְעִשָּׂרֹן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין (שמות כט מ). וביום השמיני יקח (המטהר) שני כבשים וכו' ושלשה עֶשְׂרֹנִים סלת מנחה בלולה בשמן (ויקרי יד י). מנחה סלת עִשָּׂרוֹן בלול ברבעית ההין שמן (במד' יח ד).—עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד (שם כח יג).—ובתו"מ: הרי עלי עשרון יביא א' עשרונים [1]) יביא שנים פירשתי ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (מנחו' יג א). יביא מנחות של עשרונים [1]) מאחד ועד ששים (רבי, שם ב).—ומ"ר עֶשְׂרוֹנוֹת: אם הביא עשרון אחד משני עשרונות ולוג אחד משני לוגין יצא (שם גמרא, קה:). אם למדתי לכבש העומר שאף על פי שכפל עשרונתיו לא כפל נסכיו [אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו] (ספרי במדי קז). — ואמר המשורר: ומרוב עשרוני יתמהו השומעים שלש מאות וששה ושלשים ידועים (ראב"ע, בין שנת ומועד). ומי כרב משה זכות לקח כשיר תשע עשרוני הזכות לא נפל ארצה מכל דבריו וכלשון נופל על לשון לא קם איש כמהו ולא יקום אחריו (ר"י פלאנסיס, מתק שפתים, 104).

עֶשְׂרוֹנִי, ת"ז,—של עִשָּׂרוֹן, של עֲשָׂרָה, décimal, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

1) [במשנה שבגמרא וכמדב"ם, הגרסה: עשרונות.]

עֶשְׂרִים,—פעמים עֶשְׂרָה, zwanzig; viagt; twenty: זה עֶשְׂרִים שנה אנכי עמך (ברא' לא מח). עזים מאתים ותישים עֶשְׂרִים (שם לב יה). עֶשְׂרִים קרשים לפאת נגב תימנה (שמות לו כג). ושלמה נתן לחירם עֶשְׂרִים אלף כר חטים (מ"א ה כה).— הָעֶשְׂרִים: לא אשחית בעבור הָעֶשְׂרִים (ברא' יח לא). — ובמשמ' סדורית: ויהי בשנה השנית בחדש השני בְּעֶשְׂרִים בחדש נעלה הענן (במד' י יא). ובשנת עֶשְׂרִים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה (מ"א יה ט). — ובתלמו': סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלשה (סנה' א ו). בן עשרים לרדוף (ר' יהודה בן תימא, אבו' ה כא). מכר לו עשרים וחמשה דינר של כסף כדינר של זהב אע"פ שמשך את הכסף לא קנה עד שימשוך את הזהב (ב"מ מה:). —ובסהם"א: עשרה דומה לאחד ועשרים דומה לשנים שהם שני עשרות והיה ראוי שיקראוהו עשרים כאשר יקרְאו ממאה מאתים ומאלף אלפים וכו' (ראב"ע, ס' המספר, 1). — עֶשְׂרִים וארבע, שם לספרי המקרא, תנ"ך: ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר השם יתברך רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס עשרים וארבע (ר' יעקב בן חיים, מקרא' גדול', הקד'). ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסורה שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בעשרים וארבע זה (שם).

עֵת[1], שמו"ז, סמי עֵת, כנ' עִתְּךָ, עִתֵּךְ, עִתּוֹ, עִתָּהּ, עִתָּם, מ"ר עִתִּים, עִתּוֹת, כנ' עִתֹּתָיו, סמ' *עִתּוֹתֵי[2]), עיתותי, *עִתַּי, זמן, Zeit; temps; time,—א): לכן המשכיל בָּעֵת ההיא ידם כי עֵת רעה היא (עמו' ה יג). לכן כה אמר יי' הנני חשב על המשפחה הזאת רעה וכו' כי עֵת רעה היא (מיכ' ב ג). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עֵת קץ (דני' יב ד; גם ט). גם עד הָעֵת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים (נחמ' ו א). מן הָעֵת ההיא לא באו בשבת (שם יג כא).—ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ואל יעמוד ביום צרה (צ"מ גני' ו ח). עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו (שם יא כז).—ובתלמו': אמרו עליו על ר' עקיבא מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד כביהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים (פסח' קט.).—ובמהם"א: וכן דברת בני האדם אין העת טוב לקצר או לזרוע וכן כשישתנה היום בענן וכזולתו יאמרו נשתנה העת (ר"א בדרשי, חותם תכנית, עת). כי יש אתו נימוס הנמצאות וסדרם כהוויתם וכטול הנימוס ההוא בעת ידוע (ר"י אברבנאל, פס' מפעל' אלהים י ח).—ובמשמ' חלק מן הזמן, עונה: אבל העם רב וְהָעֵת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר' י יג).—ובסהם"א: והדבר הפרטי אינו נמשך אלא בהמשך העת והוא חלק מחלקי הזמן (רש"ט פלקירא, לרי הינון 22).—ב) נסמך לשם או למקור שבא להגדיר ולהגביל את הזמן: ויאמר (יעקב) הן עוד היום גדול לא עֵת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (ברא' כט ז). ויתן יי' דבר בישראל מהבקר ועד עֵת מועד (ש"ב כד יה). ותור וסוס ועגור שמרו את עֵת באנה (ירמי ח ז). וְעֵת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). יום אידם בא עליהם עֵת פקדתם (שם מו כא). עֵת נקמה היא ליי' (שם נא ו). בת בבל כגרן עֵת הדריכה עוד מעט ובאה עֵת הקציר לה (שם לג). ואעבר עליך ואראך והנה עִתֵּךְ עֵת דדים (יחזק' יו ח). בטרם תגלה רעתך כמו עֵת חרפת בנות ארם (שם נז). ואני תפלתי לך יי' עֵת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך (תהל' סט יד). הידעת עֵת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר תספור ירחים תמלאנה וידעת עֵת לדתנה (איוב לט א-ב). עֵת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עֵת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דני' יב א).—ואמר בן סירא: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (צ"מ גני' לב יא).—ובתלמו': מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין (רשב"י, ברכ' ח.). אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא למחר משכים והולך (ר' יוסי ברי יהודה, עירוב' נב.).—ובסהם"א: לעת הרחיצה לא מצאנו בו באור מספיק רק שבטמא יום אומר הכתוב ורחץ במים וטמא עד הערב ומראה שמעת הרחיצה עד ביאת השמש יש עת (ר"א הקרא', ג"ע, ענין טמאה וטהרה ג, קי.).—ונסמך לאמרת הצרוף: נסו הפנו העמקו לשבת

[1]) [כך בכנעני' (Lidzb. 347). ראב"ע (שמות כא י) חבר אותו עם עֹנָה והדגש בת' בנטיה לחסרון הנון. וקרוב לזה בארמ': עִדָּן, עִנְּנָא, ובאשור': אנ, אתּ, עת (Del., Handw. 96-97), ויש גזרים אותו מן יעד, בהשמטתי במקום עדת.]

[2]) [עי' הערה בסוף הערך.]

ישבי דדן כי איד עשו הבאתי עליו עֵת פקדתיו (ירמ' מט ח). בא יומך עֵת פקדתיך (שם נ לא). עֵת [א] נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק' כז לד). את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עֵת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל' ח ט).— ג) ועם אותיות היחס, בְּ: ויהי בְּעֵת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש' לא י). ויהי בְּעֵת לדתה והנה תאומים בבטנה (שם לח כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בְּעֵת צרתכם (שפט' י יד). ויהי בְּעֵת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה (ש"א יח יט). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בְּעֵת צרה (ישע' לג ב). הלוא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך בְּעֵת מולכך בדרך (ירמ' ב יז). בְּעֵת אפך עשה בהם (שם יח כג). ושמע זעקה בבקר ותרועה בְּעֵת צהרים (שם כ טז). כרתו זורע מבבל ותפש מגל בְּעֵת קציר (שם נ טז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בְּעֵת עון קץ (יחזק' כא ל). יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בְּעֵת אידם בְּעֵת עון קץ (שם לה ה). שאלו מיי' מטר בְּעֵת מלקוש (זכרי' י א).— ולפני אמות הצרוף: לכן יפלו בנפלים בְּעֵת פקדתים יכשלו (ירמ' ו טו). בְּעֵת יזרבו נצמתו (איוב ו יז). וּבְעֵת החלו ברנה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון וכו' (דה"ב כ כב). וּבְעֵת החל העלה החל שיר יי' (שם כט כז).— ובמדר': בעת שהוא שוכב עם אשת חבירו (במד"ר במדי' יא).—בָּעֵת הַהִיא: ויהי בָּעֵת ההוא ויאמר אבימלך וכו' (בראש' כא כב).—ועוד הרבה.—בכל עֵת: ושפטו את העם בכל עֵת (שמות יח כב). ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עֵת אל הקדש (ויקר' טז ב). יחילו דרכו בכל עֵת (תהל' י ה; גם לד ב; סב ט; קו ג; קיט כ). אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עֵת (משלי ה יט; גם ו יד; ח ל; יז יז). אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עֵת (איוב כז י). בכל עֵת יהיו בגדיך לבנים (קהל' ט ח). וכל זה איננו שוה לי בכל עֵת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (אסת' ה יג).— לְ־: ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לְעֵת ערב לְעֵת צאת השאבת (בראש' כד יא). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו וכו'

א) [התרגומים מנקדים: עָת (יַעְתָּה) נִשְׁבַּרְתְּ.]

(ש"ב יא ב). לְעֵת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). והיה לְעֵת ערב יהיה אור (זכרי' יד ז).— ויהי לְעֵת בוא השמש צוה יהושע וכו' (יהוש' י כז). ויהי לתשובת השנה לְעֵת צאת המלאכים וכו' (ש"ב יא א). ויהי לְעֵת זקנת שלמה וכו' (מ"א יא ד). רק לְעֵת זקנתו חלה (המלך אסא) את רגליו (שם טו כג). אל תשליכני לְעֵת זקנה (תהל' עא ט).—קוה לשלום ואין טוב לְעֵת מרפה והנה בעתה (ירמ' ח טו). תשיתמו כתנור אש לְעֵת פניך יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לְעֵת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (שם לב ו). ויאמר לה בעז לְעֵת האכל גשי הלם (רות ב יד). ומי יודע אם לְעֵת כזאת הגעת למלכות (אסת' ד יד).— לי נקם ושלם לְעֵת תמוט רגלם (דבר' לב לה).—*לְעֵת עתה, לְעֵת הזאת, עכשיו, בינתים, רגיל בדבור ובספרות החדשה. —מֵ־: נתת שמחה בלבי מֵעֵת דגנם ותירושם רבו (תהל' ד ח).—קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מֵעֵת היותה שם אני (ישע' מח טז). וּמֵעֵת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים (דני' יב יא). וּמֵעֵת אשר סר אמציהו מאחרי יי' וכו' (דה"ב כה כז).—מֵעֵת עד עֵת, אל עֵת: ומים במשורה תשתה ששית ההין מֵעֵת עד עֵת תשתה (יחזק' ד יא). ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מֵעֵת אל עֵת עם אלה (דה"א ט כה).—ובתלמו' במשמ' היום והלילה, כ"ד שעות: המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות וכו' אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (ר' אלעזר בן שמוע, גיט' ג ח). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים הרי זו בפקידה וממעטת על יד מעת לעת ועל יד מפקידה לפקידה (נדה א א). וכמה היא שריותן בפושרין מעת לעת (שם ו א). הרואה קרי אינו מטמא כזיבה מעת לעת (זבים ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת (תוספת' נדה א ח). אם בשלה בתוך ברי מעת לעת חייבות ואם לאו פטורות (ר' יוחנן, ירוש' מעשר' א ב). אמר יום אחד שבת אחת חדש אחד שנה אחת שבוע אחד אסור מיום ליום מעת לעת (שם נדר' ח א). בדקה ומצאתה טהור וכו' אסורה לביתה עד מעת לעת (ר' אבהו, שם נדה א א). והא רבי מאיר אמר מטמא מעת לעת (שם ד). אם שהתה מעת לעת כשירה (ב"ק כ:). מעת לעת שבנורה עושה

משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים (זעירי, נדה פ:).—וכסהמ"א: וכשתחשוב ז' ימים מעת לעת אתה מוצא מקצת מיום השמיני להשלמת ז' ימים (ר"ח, תענ' ו.). משום האי טעמא נמי לא מצרכינן שאלה לסוף מעת לעת דלא אתי למישרי מהיום מחצי יום ואילך (רש"י, נדרי פ:). נאדות של כותים צריכין מילוי ועירוי ג' ימים מעת לעת יתן מים חדשים ג' פעמים וכן גת של כותי צריך עירוי ג' ימים מעת לעת (רא"ש, סו"ת יט 3). האחד מהם הוא היום שמעת לעת והוא כולל היום עם הלילה הסמוך לו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כט:). שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש (ר"י אברבנאל, ש"ב כד, ד"ה ויתן ה' דבר). מזמגיהם הטבעים שהם מעת לעת (דוד גנז, נחמד ונעי' לד). תיכף במעת לעת הראשון היה פרטיגע גדולה דהיינו רוח סערה (ויגיד פיסות להר"ן מברסלב יו).—בָּ־, בְּ־: כָּעֵת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במד' כג כג). מחר כָּעֵת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (יהוש' יא ו). ותאמר לו אשתו (למנות) לו חפץ יי' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וְכָעֵת לא השמיענו בזאת (שפט' יג כג). כי לא אתם נתתם להם כָּעֵת תאשמו (שם כא כב). וּכְעֵת מותה ותדברנה הנצבות עליה וכו' (ש"א ד כ). כָּעֵת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד (ישעי' ח כג). כָּעֵת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איוב לט יח). ויהי לימים מימים וּכְעֵת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו עם חליו וימת בתחלואים רעים (דהי"ב כא יט).—כָּעֵת חיה, עי' חַי.—כָּעֵת מחר, עי' מָחָר.—ועם עַד: ואת מלך העי תלה על העץ עד עֵת הערב (יהוש' ח כט). לכן יתנם עד עֵת יולדה ילדה (מיכ' ה ב). עד עֵת בא דברו אמרת יי' צרפתהו (תהל' קה יט). ולברר וללבן עד עֵת קץ כי עוד למועד (דני' יא לה).—ואמר בן סירא: עד עת ימלא לבו בי (ב"ס גני' ד יז). עד עת תעמוד לא יופיע (שם יב יח).—ד) ובמשמ' זמן מיחד, זמן מתאים לפעלה, שעת הכשר: ויאמר אליו (אלישע אל גחזי) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך הַעֵת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וכו' (מ"ב ה כו). באה הצפירה אליך יושב הארץ בא הָעֵת קרוב היום מהומה ולא הד הרים (יחזק' ז ז). בא הָעֵת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (שם יב). הַעֵת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב (חגי א ד). אתה תקום תרחם ציון כי עֵת לחננה כי בא מועד (תהל' קב יד). עֵת לעשות ליי' הפרו תורתך (שם קיט קכו). לכל זמן וְעֵת לכל חפץ תחת השמים עֵת ללדת וְעֵת למות עֵת לטעת וְעֵת לעקור נטוע (קהל' ג א-ב).—ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ס גני' י ד). וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם (שם יב טו).—ועם כנ': ונתתי גשמיכם בְּעִתָּם ונתנה הארץ יבולה (ויקר' כו ד). ונתתי מטר ארצכם בְּעִתּוֹ יורה ומלקוש (דבר' יא יד). הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יי' בְּעִתָּהּ אחישנה (ישעי' ס כב). יי' אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בְּעִתּוֹ (ירמי' ה כד). ולבלתי היות יומם ולילה בְּעִתָּם (שם לג כ). והורדתי הגשם בְּעִתּוֹ (יחזק' לד כו). ולקחתי דגני בְּעִתּוֹ (הוש' ב יא). והיה (הצדיק) כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בְּעִתּוֹ (תהל' א ג). כלם אליך ישברון לתת אכלם בְּעִתּוֹ (שם קד כז). עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בְּעִתּוֹ (שם קמה טו). ודבר בְּעִתּוֹ מה טוב (משלי טו כג). את הכל עשה יפה בְעִתּוֹ (קהל' ג יא).—ואמר בן סידא: אל תמנע דבר בעתו (ב"ס גני' ד כג). אין לאמר זה רע מזה כי הכל בעתו יגבר (שם לט לד).—ה) ובמשמ' קץ וסוף: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג וקרוב לבוא עִתָּהּ וימיה לא ימשכו (ישעי' יג כב). עיר שפכת דם בתוכה לבוא עִתָּהּ (יחזק' כב ג). כי גם לא ידע האדם את עִתּוֹ כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהל' ט יב).—ובמשמ' מקרה: שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וכו' כי עֵת ופגע יקרה את כולם (שם יא).—ו) אחרי מלת השלילה: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עֶת נדתה וכו' (ויקר' טו כה). העם הזה אמרו לא עֶת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). אשר קמטו ולא עֵת נהר יוצק יסודם (איוב כב טז). אל תרשע הרבה ואל תהי סכל למה תמות בלא עִתֶּךָ (קהל' ז יז).—ואמר בן סירא: במקום מוסר אל תשפך שיח ובלא עת מה תתחכם (ב"ס גני' לב ד). מעשיכם עשו בלא עת והוא נותן שכרכם בעתו (שם נא ל).—ובסהמ"א: בא וראה ממי שהתפלל לשמנה עשרה בימות החמה ושכח והזכיר מוריד הגשם וכו' אין תפלתו תפלה וחוזר ומתפלל תפילה אחרת בשביל שהוסיף דבר אחד

בלא עת (בן באבוי, גנזי שכטר ג, גינצבורג 545). כל המוסיף הרי זה מחרף ומגדף וכל האומר הלל בלא עיתו הרי זה מחרף ומגדף (שם). — ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא עת יומי ערב ועוד לא יומי מלאו ימי (מנחם, הגהה לר' סעדיה אבן שפרוט). —ז) *חלק של העוֹנָה: העונה אחד מעשרים וארבעה לשעה העת אחד מעשרים וארבעה לעונה (ירוש' ברכ' א ז). —ח) ומ"ר עִתִּים: מדוע משדי לא נצפנו עִתִּים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצור בוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בָּעִתִּים (דני' יא ו). ושב מלך הצפון וגו' ולקץ הָעִתִּים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב ובָעִתִּים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב (שם יג-יד). ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עִתִּים (נחמ' ט כח). ומבני יששכר יודעי בינה לָעִתִּים לדעת מה יעשה ישראל (דה"א יב לג). ובָעִתִּים ההם אין שלום ליוצא ולבא (דה"ב טו ה). —ובתו"מ: ובי באיזה שעה הממונה בא לא כל הָעִתִּים שוות פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו וכו' (תמיד א ב). איזהו מעונן וכו' ר' עקיבא אומר אילו נותנין עתים כגון אילו אומרין היום יפה לצאת מחר יפה ליקח היום חמה נחפת מחר גשמים יורדין וכו' (תוספתי שבת ז יד). מעונן וכו' ר"ע אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר וכו' (סנה' סה:). העושה תורתו עתים הרי זה מיפר ברית (בשם ר' סימון, ירוש' ברכ' ט ח). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפו"ר וכו' (רבא, שבת לא.). בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב"ה הוא שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו בחוט השערה (רשב"י, מד"ר בראש' י). —ובתפלה: בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים (תפל' ערבית). —ובספהמ"א: ובשם שהרעב בערב ודוחה אבילתו לערב שני אין יכול לאכול אפילו אכילה שלעת אחד וכל שכן שלכמה עתים (תשוי הגאי' הרכבי סלו). חקור חכמה ודע משפט ועתים ואף כי את כסוף ימים ועתים (כש"ט פלקירא, המבקש יג). —עִתִּים רחוקות, רחוקים: בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולְעִתִּים רחוקות הוא נבא (יחזק' יב כז). — ובספהמ"א: שהוא בבורח מן הספקות או מן הדברים שאינם נמצאים כי אם לעתים רחוקות (ר' זרחיה הלוי, בעל המאור, הקדמ'). אי אפשר שלעתים רחוקות לא ישתמש בהן בחמין (ר"נ, על הרי"ף, פסח' מ:). העולם הזה כמו בגד בלוי ישן אם תתמיד לבישתו ישבר (צ"ל ישחת) ויקרע ותשאר ערום ואם תניחהו בעצמו (צ"ל לעצמו) ותלבשהו לעתים רחוקים וכו' (ר' ידעיה בדרשי, הפרדס א, אוצה"ס ג). ויש לומר דאף אם לעתים רחוקים מצאו שם אדם יתשוב אותו ביותר לאלוה (פענח רזא, ואלה, כז.). —צוק הָעִתִּים: ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק הָעִתִּים (דני' ט כה). —ובספהמ"א: יצעק מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש (כש"ט פלקירא, המבקש טז). שהרי כמה סופרים יקרים [ומלמדים] חשובים מחמת צוק העתים ובוכד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב"ב תפח). — עִתִּים מזמנים, מְזֻמָּנוֹת: יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההושיב נשים נכריות יבא לְעִתִּים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה (עזרא י יד). ולקרבן העצים בְּעִתִּים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלהי לטובה (נחמ' יג לא). —ובספהמ"א: יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי שמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה (רמב"ם, ת"ת א יב). —ובמשמ' מקרה, מאורע: ויאמר המלך לחכמים יודעי הָעִתִּים וכו' (אסת' א יג). עם כל מלכותו וגבורתו וְהָעִתִּים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות (דה"א כט ל). —*ובסמ' עִתַּי, עיתי: יודוך יי' אלהינו עתי היום ושעות לילה שבתות וחדשי השנה (הוספ' ותקונ' לסדע"ג 25). וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה ועליתה וירידתה להמציא הקור והחום והקיין והחורף (ר"י א"ש, מו"ה, היסוד ו). של כל עת ועת מעתי השנה וכו' לא נתבררה במחשבתנו ולא עלתה ברעיונינו צורתו (שם עבודי האלהים ח). וכמשפט הזה הם מתגלגלים עיתי היום והלילה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לו.). וכמו שהסכימו ע"ז חכמי האומות החוקרי' ששמו ליבם לידע ולכוין עיתי הלקות ושאר אותות צבא השמים (שם לז.). והמעוט שאין למטה ממנו הם ערב ובקר שהם עתי הקרבן וכו' ובן לערב מפני שהם עתי זמן הקרבת הקרבן (ר"א הקראי, ג"ט, ענין תפלה, פתיחי סט:.). הדבור השלישי בעתי בקר וערב (שם). הואיל ואמר באמרו על נדתה עת השנית מן עת נדתה וכו' ומה טעם להגביל עתי היום ולא יום וזולתו (שם, ענין טמאה וטהרה

ז, קיב:). – *עִתִּים... עִתִּים, לפעמים... לפעמים: עתים שהוא שונה כיצד היה השרץ תלוי בין הקירות וכו' (רשב"ג, תוספת' עהלי' ד ג). מפקח בגל עתים פטור עתים חייב ביצד וכו' (ר"ש בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי' לא.). חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות (חגי' יג:). עתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפיקח לכל דבריו (ר"ה כח.). עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים (ר"ע, אדר"נ יא). — ובספהמ"א: עתים כיום ובערב ובחצי לילה ובשחר תצא בלא סדרים עתה[1]) תראה משמי שפרים ועתים נכסתה (ווספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 496). — בעת מן העִתִּים: שהכל פעל האל ומעשהו וכו' והוא שנהו בעת מן העתים להיותו אז יותר טוב השינוי מההתמדה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים י ח). — ואמר המשורר: אחרד לעתי וארגז תחתי וקול כן אמתי לך אקריבה (ר"י הלוי, יען ומקים). הלא עתים אחדים הם יעופון כחלום נומה ותעש כל אשר תוכל לעיני כל ביד רמה (ראב"ע, קרא שיר זה). — מכתב עֵת, מ"ר מכתבי עִתִּים, עִתּוֹן: ושלא לקרוא ארבעה מכתבי העתים שהם כנגד ארבעה אבות נזיקין (ר"א לויפל, שע"י ב, 34). ועי' מכתב. — וכן כתב עֵת, כתבי עֵת, עי' כתב. — ומ"ר עִתּוֹת, עיתות: ויהי יי' משגב לדך משגב לְעִתּוֹת בצרה (תהל' ט י). למה יי' תעמד ברחוק תעלים לְעִתּוֹת בצרה (שם י א). בידך עִתֹּתָי הצילני מיד איבי ומרדפי (שם לא יו). — ובמדר': היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו (ר' יהודה בן בתירה, מכי' בא יג). — ובספהמ"א: ועבשיו לענין הטאה וכו' לאו כולהו רבנן נהיגי ביה אלא אנשים חשובים בלבד ולא בכל עיתות אלא בימי בעיתא ותעניתא (אולי הגאו' א א, לוין 83). וכמו שהפקח לא יוכל לראות השמש וכו' אלא בעתות היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת אליהם בך הפקח כאור האלהי יש לו עתים ומקומות בהם רואה האור ההוא והעתים הם עתות התפלות (ר"י א"ת, הכוזרי ד ז). ואל תטעון במה שיקרה למעטים ובעתות מועטות ובדרך המקרה מאבוד המשתדל והנצל המופקר הפתי (שם ה כ). והדמיון בעבור שהוא פנימי וקרוב להדמות אל השכל ישאר עמו כמנהגו בשאר עתות השינה (שם, כוה מן ד). אין בית דין של שבעים ואחד צריכין שיהיו יושבין כולן באחד במקומן שבמקדש אלא בעת שיהו צריכין להתקבץ מתקבצין כולן ובשאר העתות כל מי שהיה לו עסק יצא לעשות חפצו (ריוב"ס, סנה' ג ב). ואמתת המקרה וענינו שלא ישאר ולא יתקיים שני זמנים ר"ל שתי עתות (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). מתפללים על היי אחינו בכל רגעי עיתותינו להפיקם רצון כגיל ועלצון נצח (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 46). כתב רבינו האי גאון ז"ל יש עתות הבאות לפועל ויש עתות שאינם מהנות בלום (הרקנטי, אבן יקרה, פי' התורה, עז:). כי כל העולם כולו למקומותיו ועתותיו בגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים (כס"ס, די כוסות, כוס ביד ה' ו). — ואמר המשורר: בידך עתות ומה זה פי יענה וקצרו שפתותי וכל רגע הנה בקרבי אתותי ואן לבי יפנה (ראב"ע, אלהי הרוחות). — ואמר הפיטן: מתי תתנשא ותתרומם ווכר אמר פיך קומם בשלש עתות עמלק להמם (אלהים אל דמי, פרשי זכור). — והדכור *לְעִתּוֹתֵי[1]) ערב: ר' יהודה אומר שחרית בעל הבית צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים מן העומרים הרי זה הפקר ר' דוסתאי אומר לעתותי ערב (תוספת' פאה ג ה). השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני וכו' (שם, ע"ז ז (ח) י). למלך ששכר פועלים הרבה וכו' לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן וכו' (ר' זעירא, ירוש' ברכ' ב ה). — ובספהמ"א: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מרחוק בתצצרתי בעתותי קרב (אייכנבויס, אגרי לריב"ל, באר ילמק 13). — ואמר הפיטן: מסגרת סגרה בעתותי פסח נשמדה מדין בצליל שעורי עמר פסח (אמץ גבורותיך, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: ואצדיק על אשר בא אל אמונה במוסרו בעתותי מצוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בתוך לבי). — וְעִתּוֹתַיִם: גשתינו עדיך כזריזות ולא בעצלתים דחות רוע פורעניות המתרגשות לעתותים (ר' בנימין, אמנת, לו"ג).

עתד[2]), ממנו עָתַד, עָתוֹד, עַתּוּד, עָתִיד, עֲתִידָה, *עֲתִידוּת.

---

[1]) [כך כדפו'. וצ"ל עִתִּים.]

[1]) [נכפל סיום הרבים כמו: מראשֹתֵי, במותֵי.]

[2]) כערב': עַתֻדַ a) כמשמ' הבנה. [וכך בארמ'.]

a) عتد

עָתַד, קל אינו נהוג.

פִּעֵ', עִתֵּד, עַתְּדָה, — עִתֵּד את הדבר, הכין אותו בכל שיהיה מוכן ומזֻמן, bereiten; préparer; to prepare, make ready: הָכֵן בחוץ מלאכתך וְעַתְּדָהּ בשדה לך אחר ובנית ביתך (משלי כד כז).—ובסהמ"א: ועתודותיהם שוסיתי סגלתם שעתדו לפגעי הזמן (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, עתד). וישלח הברכיה לבקש דמו ועתד הרוצחים ששתקו ממנו והביר בהם הקרוב להם והודו בהריגתו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסי א ג). לפתע פתאם ראו אנשים דבר ערוה או עון או דבר מצוה שלא זמנום ועתדום אנשים להעיד בפיהם (ר"י הדסי, אה"כ ספט, דבור לא יחמוד). — ואמר המשורר: מי עמד למוד ארץ וחרד ובו' מי עתד אצרות שלג וברד (רמב"ע, מי אל כמוך). דרכו במסלה כוכבי רום ועלו בית דלי בתחלה אורו עז ומשלו עתדם עת גאלה אל בבחו ונתלי (ר"י הלוי, יה אערכה). אתה בוננת מישרים ועתדת יום פקדתך (הוא, אתה כוננת מישרים).

—הִתְפַּ', הִתְעַתֵּד, הִתְעַתְּדוּ, — הִתְעַתֵּד הדבר, הוכן, נועד, bereitet, bestimmt sein; être préparé, destiné; to be prepared, destined: וישכון ערים נבחדות בתים לא ישבו למו אשר הִתְעַתְּדוּ לגלים (איוב טו כח). — ובסהמ"א: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל התעתדו למלחמה הגדולה וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה).—ואמר הפיטן: גלתה גהוצה לעטות עדי מחפה לגלות בהתעתדי גדר בעדי (ר"א הקליר, איכה אצפהו, קינ').—ואמר המשורר: ידידיו מהרו אל יין ידידות שתות היום במזרק המשושים ועוד התעתדו לכפל שמחות ופתחו ההנחות מאבסים (רמב"ע, הכית מכ). הנם לצורות התכבדו נועדו והתעתדו זו עם זו יתאחדו ואלה מאלה נבדלים (ראב"ע, אלולים מהו־ך).

--פֻּעַ', *עֻתַּד, בינ' מְעֻתָּד, מעותד,–כמו התפ': שנ' בתים לא ישבו למו אשר התעתדו לגלים ולמי הן מעותדין לאלו שהן גולין ישראל שגלו ממצרים (מד"ר במד' יח). מחר נהא מעותדים ועומדים על ראש הגבעה במשמעו דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהא מעותדים על מעשה אבות[1] (ילקי שמות רסך).—ובסהמ"א: שורה שלישית שאר הקהל והמקום הזה מעותד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא שדה בוכים (ערוך ערך שד). כי יוסף באיש ובו' דעות ומעלות המדות יותר מאשר יעותד והוכן אליו קודם (ראב"ע, ספר העצמים, יג). גלוה לזה שלא היו (שאר הנביאים) מעותדים ומזומנים כמוהו (שם יג). ומסרתים (את האגרות) ביד סוחר אחד מגינואה אוהבי שמצאתי בעיר בולונייא שהוא מעותד לעבור באלכסנדריאה (ר' הלל, תמדה גנוזה, כא:). אך לשקר שמרנו המעותד ההברחי ואין לאל ידינו לדחותו הגזרה אמת ואנחנו בראים (ר"י הבדרשי, בחינ' עול' עז). ומפני ההנהגה הדקה הזאת (שלא היו להוטים אחרי תאות המשגל) היו מעותדים לאריכות ימי חייהם (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בראש', ד"ה ויהי אדם א).—ובחכמת הרפואה, במשמ' עלול לְ־: הכבד והטחול הם אברים היותר מהירים והיותר מעותדים לקבל הקושי בשיתרשל האדם בהם עשיית המאבלים הדבקים (פרקי משה להרמב"ם ג). עוד אמרת כי בימי החרף יען אתה מעותד לנזילות אינך מניח כי אם תפלה של יד (ריב"ש, שו"ת קלו). ויש מהגופים גופים מעותדים לכאב הראש והם גופים חלושי הראש וחלושי אברי העבול (קאנון ג א ב א). והביצה השלוקה למי שהוא מעותד לרעיפה (שם ה א ד). — מְעֻתָּד, מֻעֲמָד למשרה, candidat(e): מעותד לחבורה (דה"י יהודי אנגליא וא"י א, מן 278).—ואמר המליץ: משנאי הם כהר ציון ואני בהר עיבל מעתד לקללה (עמנו', מחב' ח).

עֲתָדָה, — עי' עֲתִידָה.

עַתָּה[1], עַתָּ (בתיב), עָתָּה, תה"פ של הזמן, — עכשיו, בזמן זה, nun, jetzt; maintenant, à présent; now, at present,–א): וְעַתָּה הנה אשתך קח ולך (בראש' יב יט). עַתָּה ידעתי כי ירא אלהים אתה (שם כב יב). עַתָּה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים (שמות יח יא). עַתָּה ידעתי כי ייטיב יי' לי (שפט' יז יג). עַתָּה ידעתי כי הושיע יי' משיחו (תהל' כ ז). עַתָּה הרחיב יי' לנו ופרינו בארץ (בראש' כו כב). אתה עַתָּה ברוך יי' (שם כט).— ואמר בן סירא: אל תאמר [מה] כי עש[י]תי חפצ[י] ומה עתה יעזב לי (צ"ס גני' יא כג)—ובנגוד לזמן העבר: כי במקלי עברתי את הירדן הזה וְעַתָּה הייתי לשני מחנות (בראש' לב יא). אביך הקשה את עלנו ואתה עַתָּה הקל מעבדת אביך הקשה (מ"א יב ד). צדק ילין בה וְעַתָּה מרצחים (ישעי' א כא). ויאשם (אפרים) בבעל וימת וְעַתָּה יוספו לחטא וכו' (הוש' יג

---

1) [עי' גם מבי' (עמלק א).]

1) [כנראה מעקרו זהה המפעל מן עת.]

א-ג). וְעַתָּה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם (איוב ל א). — אחרי או: עודני היום חזק וכו' ככחי אז וככחי עַתָּה (יהוש' יד יא). זה הדבר אשר דבר יי' אל מואב מאז וְעַתָּה דבר יי' לאמר וכו' (ישעי' טו יג-יד). ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מֵעַתָּה (הוש' ב ט). — ובנגוד לזמן העתיד: אראנו ולא עַתָּה אשורנו ולא קרוב (במד' כד יז). הכף זכה וצלמנע עַתָּה כידך כי נתן לצבאך להם (שפטי' ח ו). עַתָּה תתן ואם לא לקחתי בחזקה (ש"א ב טז). — ב) וכמשמ' סוף סוף: הנה באתי אליך עַתָּה היכל אוכל דבר מאומה (במד' כב לח). מה עשיתי עַתָּה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפטי' ח ב). ויאמר (יי') למלאך המשחית בעם רב עַתָּה הרף ידך (ש"ב כד טז). ויאמר (אליהו) רב עַתָּה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה עַתָּה הביאתיה (מ"ב יט כה). עַתָּה גם אני אדבר משפטים אותם (ירמ' ד יב). עַתָּה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש' ז ב). — ג) מן העתיד הקרוב: האחד בא לגור וישפט שפוט עַתָּה נרע לך מהם (בראש' יט ט). ותאמר (לאה) עַתָּה הפעם ילוה אישי אלי (שם כט לד). עַתָּה תראה אשר אעשה לפרעה (שמות ו א). עַתָּה תראה היקרך דברי אם לא (במד' יא כג). עַתָּה ילחכו הקהל את כל סביבתינו (שם כב ד). עַתָּה ירע לנו שבע כן בכרי מן אבשלום (ש"ב כ ו). הנני עשה חדשה עַתָּה תצמח (ישעי' מג יט). עַתָּה ירעם יי' ככבש (הוש' ד טז; גם ה ז; ח ח יג; י ב). לכן עַתָּה יגלו בראש גלים (עמו' ו ז). עַתָּה תהיה מבוכתם (מיכ' ז ד). — ד) לפני צווי, כעין מלת הזרוז, במשמ' זבכן: עַתָּה קום צא מן הארץ הזאת (בראש' לא יג). עַתָּה שמע בקלי איעצך (שמות יח יט). עַתָּה לכה קבה לי אתו (במד' כב יא). עַתָּה בוא כתבה על לוח (ישעי' ל ח). — ואמר בן סירא: עתה ברכו נא את אלהי הכל המפליא לעשות בארץ (ב"ס גני' נ כב). — ה) וְעַתָּה, במשמ' ולפיכך, להביע בעין תוצאה של הקודם: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע וְעַתָּה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' וְעַתָּה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וכו' וְעַתָּה השבעה לי ביי' וכו' (ש"א כד כא-כב). ואבשלום וכו' מת במלחמה וְעַתָּה למה אתם מחרשים להשיב את המלך (ש"ב יט יא). כרם היה לידידי בקרן בן שמן וכו' ויקו לעשות ענבים ויעש באשים וְעַתָּה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישעי' ה א-ג). מצרים ירד עמי וכו' ואשור באפס עשקו וְעַתָּה מה לי פה (שם נב ד-ה). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך וכו' וְעַתָּה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל' ב ח-י). אך בצלם יתהלך איש וכו' וְעַתָּה מה קויתי יי' (שם לט ז-ח). — ואמר בן סירא: וגם בריתו עם דוד וכו' ועתה ברכו נא את יי' הטוב (ב"ס גני' מה כה). — ו) וְעַתָּה הנה, להביע את הטעם והסבה: וְעַתָּה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג ט). וְעַתָּה הנה החיה יי' אותי כאשר דבר (יהוש' יד י). וְעַתָּה הנה המלך מתהלך לפניכם (ש"א יב ב). וְעַתָּה הנה ידעתי כי מלך תמלוך (שם כד כא). וְעַתָּה הנה אדניה מלך (מ"א א יח). וְעַתָּה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד). — ז) עַתָּה זה: ותאמר האשה אל אליהו עַתָּה זה ידעתי כי איש אלהים אתה (מ"א יז כד). אדני שלחני לאמר הנה עַתָּה זה באו אלי שני נערים וכו' (מ"ב ה כב). — ח) גם עַתָּה: ויאמר (יוסף) גם עַתָּה כדבריכם כן הוא (בראש' מד י). גם עַתָּה התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה (ש"א יב טז). ומה גם עַתָּה (מ"א יד יד). וגם עַתָּה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם (יוא' ב יב). גם עַתָּה הנה בשמים עדי (איוב טז יט). — ט) מֵעַתָּה: השמעתיך חדשות מֵעַתָּה ונצרות ולא ידעתם (ישע' מח ו). הלוא מֵעַתָּה קראתי לי אבי אלוף נערי אתה (ירמ' ג ד). ואני מֵעַתָּה לא יעמד בי כח (דני' י יז). כי מֵעַתָּה יש עמך מלחמות (דה"ב טז ט). — מֵעַתָּה ועד עולם: מֵעַתָּה ועד עולם קנאת יי' צבאות תעשה זאת (ישעי' ט ו). ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וכו' מֵעַתָּה ועד עולם (שם נט כא). ומלך יי' עליהם בהר ציון מֵעַתָּה ועד עולם (מיכ' ד ז). יהי שם יי' מברך מֵעַתָּה ועד עולם (תהל' קיג ב: גם קטו יח; קכא ח; קכה ב; קלא ג). — ורגיל בתו"מ במשמ' אם כן: מעתה זמן משיעלה עמוד השחר וכו' (ירוש' ברכ' א ב). מעתה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין (שם שביע' ג א). מעתה לא ידחו ליום הכניסה שלא יהו אומרין ראינו כפרים ועיירו' קורין כאחת מעתה חל להיות כשני חל להיות כחמישי וכו' (רבנן שם מגיל' א ג). הנותן מעות לחבירו ליקח לו חטים ולקח לו שעורים אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו וכו' מעתה אפי' אמר לו ליקח לו חטין

ולקח לו חטים לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות וכו' (שם ב"ק ע ה). הרי למדנו שאין האשה הזאת מעתה אין האיש מעידה (שם שבועי ד א). אמר לה (ר' יהושע) כבר מעדתי מבעוד יום אמרה לו (האלמנה) מעתה אם מעדת מעטת כפת ובגריסין (דא"ר ו). — וכן אלא מֵעַתָּה: אלא מעתה העושה סוכתו בעשתרות קרנים וכו' (אביי, סוכה ב.). אלא מעתה אשם יהא פסול שלא לשמו דגמר עון עון מחטאת (מנחי ד.). — אמֹר מֵעַתָּה: אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשת אלפים וכו' אמור מעתה אלפים בלח שלשת אלפים ביבש (ר' יוסי, תוספתי כלים ב"מ ח ג). במה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות וכו' (ר"י הגלילי, הגדה של פסח). כימים הראשונים מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים אמור מעתה אמצעים בכעס (קע"ר ו). — [*]בְּעַתָּה, כמו עַתָּה: וטוב לו כישול קאב"י מה שמקדם היו שותים בכאן הישמעאלים ובעתה נתפשט בכל ארצות הגוים (ר"ע ב"ן, מעשה טוביה, בית חדש ג י). ובעתה נדכר אם למעלה מהטבור אות היא שהנגע במעיים הדקים ויותר מסוכן (שם ד ג).—י) עד עַתָּה: עם לבן גרתי ואחר עד עָתָּה (בראשי לב ה). כי לא באתם עד עָתָּה אל המנוחה ואל הנחלה (דברי יב ט). ולא השליכם מעל פניו עד עָתָּה (מ"ב יג כג). — ואחרי. מן: אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עַתָּה גם אנחנו גם אבתינו (בראשי מו לד). ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עָתָּה (ש"ב יט ח). ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עַתָּה (יחזקי ד יד). לא היתה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עָתָּה (שמות ט יח). מיום עזבה את הארץ ועד עָתָּה (מ"ב ח ו). ותבוא (רות) ותעמוד מאז הבקר ועד עַתָּה (רות ב ז). — יא) כי עַתָּה, להציע את הסיפא בפסוק של תנאי: לולי אלהי אבי וכו' היה לי כי עַתָּה ריקם שלחתני (בראשי לא מב). עי' כִּי.

[*]עַתָּה, עִתָּה, סבו"ז, מ"ר עַתּוֹת, עִתּוֹת, — בלשון הפילוסופ' נקודה של הזמן, רגע שאין לו ארך, שאי אפשר לחלק אותו, Zeitpunkt; moment; point of time: הזמנים שלשה חולף ועומד ועתיד ואף על פי שהעומד פחות מכל עתה שמתי העתה בנקודה (ר"י א"ה, או"ד א א). הפעל החולף נפרד מהעתיד בעתה וכו' אשר הוא הגבול בין שני הזמנים ועתה לא יתחלק כי הוא בנקודה במלאכת חכמת השעורים (הוא, הלכתה א). והעתות אשר היה נפטר מן העבודת בימי עבודתו היה הולך בהם אל המרחץ ונשארה אדמתו שממה (הוא, מו"ה, הנהגה ג). ההקדמה השלישית שהזמן מחובר מעתות (ר"מ א"מ, מו"נ א עג). ההקדמה השלישית הוא אמרם שהזמן מחובר מעתות רוצים בזה שהם זמנים רבים לא יקבלו החלוקה לקוצר מדותם (שם). כשתשים הדרך מדבקת יתחייב בהכרח התחלק העתה מן הזמן אשר הושם בלתי מתחלק וכו' וכן הזמן יגיע אל עתות לא יקבלו החלוקה (שם). כי הזמן אצלם כמו שידעת מחובר מעתות לא יחלקו (שם). אלו נמנאו[1]) כל הנמצאות על יד התלמיד בעתת הזמן תהיה בריאת תמר כשתים עתות על יד האומן (עמנוי, מחבי ב). שהזמן מחובר מעתות ר"ל הדעת האמתית בזמן הוא שהעתה אינו זמַן ואינו מחובר ממנו כי יחס העתה אל הזמן ביחס הנקודה אל הקו וכמו שברבוי הנקודות לא יתחבר הקו ככה ברבוי העתות לא תמצא הזמן (אפודי, מו"נ א עג). ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו (רלב"ג, איוב לד לו). והעתה אינו נמצא בעצמו כי הוא תכלית העבר והתחלת העתיד (רש"ט, מו"נ ב, הקדמי). והזמן ידומה שהעתה מחלק אותה בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם (רא"ב"ד, אמו"ר 6). אבל העתה למה שלא ימצא בפעל לפי שהזמן עצמו בלתי נמצא בפעל ובכ"ש בעתה וכו' ולזה יתחייב שיהיה העתה הראשון יחלוק הקודם והמתאחר (ר"ח קריסקס, אור יי' ג א א). מה שספקו על העתה כשאמרו כי העתה הוא אשר יחלוק בין הזמן הקודם מן המתאחר וככר יהיה זמן קודם לעתה הראשון (ר"י אלבו, עקרים ב יח). משל בהויית האפרות מן הביצה שעויבת ההיולי צורת ביצה ולבישתו צורת אפרות לא ימלט או הוא בעתה אחד או בשני עתות שבעתה א' נפשט ממנו צורת ביצה ובעתה אחד לביש צורת אפרות ונמנע שיהי' בשני עתות שאי איפשר ב' עתו' סמוכות זו לזו אלא שיהיה זמן בנתים שאם אין זמן ביניהם אלף עתות יהיו כלם עתה אחד וכו' והתשובה שהעתה אינו זמן אלא תכלית זמן והוא עצמו התחלת הזמן העתיד וכו' והעתה

[1]) [כך בדפו'; בהוצ' ברודי הגרסה נמצאו. ואולי צריך להגיה: נמנו.]

אינו מתחלק (ר״י קארו, תולדות יצחק, בראשי׳, יא:). וא״א להיות עתה שתהיה ראשית ומן וכו׳ העתה שבה התחיל מציאות הזמן (ר״י אברבנאל, פי׳ בראשי׳, ד״ה בראשית ברא). ואם אינו מהנמנע שימצא איש שלם כשכלו כל כך שיספיק בעתה אחת להנהיג דברים מתחלפים (שם, ד״ה ויברא אלהים ייי). כמו התנועות ההפכיות והנוטות והמתחלפות כפי המהירות כגלגל אחד ובעתה אחת (הוא, מ״א ג, חכמת שלמה שער ב). ויותר טוב היה שמיד יענם כדי שתהיה ההמלכה באותה עתה (שם יב ה). אחר כך אוכור מה שטענו מהזמן והעתה שהביאו בשמיני מהשמע גם כן (הוא, מפעל׳ אלהים ה א). ואמנם מפאת העתה אמרו אם היה הזמן הוה היתה שם עתה ראשונה אין לפניה זמן והוא שקר לפי שטבע העתה ומהעתה אינו כי אם מה שהוא תכלית הזמן החולף והתחלת העתיד (שם). והוא (רסע״ג) מבטל ענין העצם הפרדי והרקות וחבור הזמן מעתות ומקיים מציאות החמר והצורה (שם ע ג). הנקדה מחברת הקו והעתה מחברת הזמן (ר״י אבן לטיף, רב פעלים בב). הרגע הוא העתה והעת הוא חצי העתה (רמ״ע מפאנו, אמרי טהור׳, העתים ה). שהנה העתה אין דבר יותר קטן ומהיר ממנה (ר״מ אלביליה, ראשי דעת ג ג, מה.). ובדרך צחות נאמר כי העתה שלהם והוא הרגע הקטן כמימריה הוא יהיה העולם (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה מ, קיא::). אמנם בהגיחנו המציאו׳ השופע תמיד לתנועה לא יתחייב מזה היות הזמן מחובר מעתות כמו שאמר וה החכם (נוה שלום א י, יב:).

עַתּוּד, ש״ז, מ״ר עַתּוּדִים, עַתֻּדִים, עַתּוּדֵי, — זכר מן העזים, he-goat ;bouc ;Bock : וארא כהלום והנה הָעַתֻּדִים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראשי׳ לא י). אילם חמשה עַתּוּדִים חמשה כבשים בני שנה חמשה (במדי׳ ז יז). אילם חמשה עַתֻּדִים חמשה (שם כג). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן וְעַתּוּדִים עם חלב כליות חטה (דברי׳ לב יד). למה לי רב זבחיכם יאמר ייי׳ שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים וְעַתּוּדִים לא חפצתי (ישעי׳ א יא). חרב לייי׳ מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים וְעַתּוּדִים מחלב כליות אילים (שם לד ו). נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כְּעַתּוּדִים לפני צאן (ירמי׳ נ ח). אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עַתּוּדִים (שם נא מ). ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילם וְעַתּוּדִים בם סחריך (יחזק׳ כז כא). הנני שפט בין שה לשה לאילים וְלָעַתּוּדִים (שם לד יז). לא אקח מביתך פר ממכלאתיך עַתּוּדִים (תהל׳ נ ט). האוכל בשר אבירים ודם עַתּוּדִים אשתה (שם יג). עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עַתּוּדִים סלה (שם סו טו). כבשים ללבושך ומחיר שדה עַתּוּדִים (משל׳ כז כו). — כהשאלה, גדולי העם, תקיפיו, שריו: עורר לך רפאים כל עַתּוּדֵי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישעי׳ יד ט). בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים וְעַתּוּדִים פרים מריאי בשן בלם (יחזק׳ לט יח). על הרעים חרה אפי ועל הָעַתּוּדִים אפקוד כי פקד ייי׳ צבאות את עדרו את בית יהודה (זכרי׳ י ג). — ובתלמו׳: בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפניהן דברי תורה הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה (בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ ע״ז ב ח). לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור אדם עתודים ויקח שדה (חול׳ פד.). — ובסהמ״א: כאשר מצינו המלכות והמלכים והשרות והשרים נמשלו לפרות ולפרים כן נמשלו לעתודים ואלו העדים וכו׳ (דונש, תשו׳ והכרעו׳ ר״ת, 22). — ואמר המליץ: חון על עניים ומרודים שמו עליהם גדודים הבט וראה העתודים כל העולים על הצאן (ר׳ ישראל, ידידי רועי, ספ׳ הפזמוני׳, קז.).

״עַתּוּד, ש״ז, סה״פ — מן עָתֵד, ואמר הפיטן: עצת זה לזה שמע במעמד עתוד שקלים מראש חדש ללמד (מעתיק סלוקים, יוצ׳ פרשת שקלים).

עֲתוּדָה[1], ש״נ, מ״ר עֲתוּדוֹת, כנ׳ עֲתוּדֹתֵיהֶם, — מה שמוכן ומוּמן אצל אדם לצרכיו, Vorrath; provision : כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנתי ואסיר גבלות עמים וַעֲתוּדֹתֵיהֶם[2] שושתי (ישעי׳ י יג).

״עַתּוּם, ש״ז, סה״פ מן עתם, מ״ר עִתּוּמִים[3], — חשך ואפל: יקרך והודך כל יום יוכפלו וידי בן עלי בידיך

---

[1]) מן עתד, בערב׳ עתידה a), כלי שאשה שומרת בו כל צרכיה מוכנים לה [כפרט כשמים ותמרוקים, נרתיק]. — [2]) כך הקרי, והכתיב: וַעֲתִידֹתֵיהֶם, וכאן רגלים לדבר כי הקרי היתה קבלה בפיהם יען הכתיב הוא יותר דומה להמלה הרגילה עתיד ולא היה עולה על הדעת לשנותו למלה לא רגילה. ולכן יש לחשב כי בזמן הקדום היו אמרים כאמת עתידה ואח״כ התחילו לאמר כמשמ׳ זו עתודה, אך הכתיב לא זז ממקומו. — [3]) [ואפשר ג״כ שהוא בינ׳ פעו׳ ושצריך לנקד: עֲתוּמֵי.]

a) عتيدة

יתקפו עתומי דרכיך באורך יגיהו לערך באביו הורמו והונפו (סעדיאנה, 69).

ספ׳**עִתּוֹן**, ס״ז, מ״ר עִתּוֹנִים,—גליון של חדישות וכדומ׳ המופיע לעת קבועה, Zeitung; journal; newspaper, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנַאי**, ס״ז, מ״ר עִתּוֹנָאִים,—סופר בעתונים, Journalist(e), נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוֹנוּת**, ס״נ,—קבוץ של העתונים, Press(e); journalism(e): מה היא תעודתה של העתונות העברית (תעודת העתונות העברית, המליץ מג לז). מלבד תנאי החיים היתה גם העתונות העברית גורם כביר מטיף ומוכיח (שם). כי אלה הם מעשי עתונותנו להתפאר (שם).

°**עִתּוֹנִי**, ת״ז, נקי׳ עִתּוֹנִית.—א) של עתון.—ב) כמו עִתּוֹנַאי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

°**עִתּוּר**, עיתור, ס״ז,—א) שה״פ מן עִתֵּר, תפלה: ישעי ואורי עניני וקרוב היה לי בעיתורי ועול ברזל השבירה ברחמים מצוארי (גנזי שכטר ג, דודסון 116). והחובה עלינו ועל כל ישראל להתמיד השאלה והעיתור בעד ממלכתה אל אלהי השמים (דוד בן דניאל, JQR [1]).—ב) כמשמ׳ עֹשֶׁר וגֹדל [2]: סח ויהי הכל במלים עתור מלאכתו גמר והשלים פנה ליציר גדלו במפעלים ציווי פקדו והביאו במאבלים (אל אלון, קונטי הפיוטי יג, 6).

עִתִּי, ת״ז,—איש עִתִּי, שהוא מוכן ומזומן להעת הנצרכה לשליחות מה וכיוצא בזה, bestellt, bestimmt; prêt, désigné; ready, appointed: ושלח ביד איש עִתִּי המדברה (ויקר׳ יו כא).—ואמר הפיטן: רגיל ועיתי הריצו להר צוק רץ מהיר למלאכתו (Elbog., Stud. 164).—ואמר המשורר: מה רבו גילי בעדתי כי נטהרתי מזדוני משולח הוא ביד איש עתי (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). וכמיל אשר הונו תמול שלח ארץ גורה על ידי עתי יאמר אלי אחיו ראו הושב בספי וגם הנה באמתחתי (ר׳ עמנו׳ פרנקים, מתק שפתים, הקד׳ 23).—ומ״ר עִתִּיִּים, עִתִּיּוֹת, של העת, שעובר ואינו קים, zeitweilig; temporaire; temporary: ויזהר בו (בחורף) מהפירות העתיים (קאנון א ג ה א). הפעולה ראוי שתדמה לפועל כל מה שאפשר ובפרט הפעולה המתמדת הפועל אותה שראוי שתדמה יותר אליו מהפעולות העתיות הבלתי

[1]) [מראה המקום נשמט בכ״י המחבר.]
[2]) [מן הארמ׳.]

מתמידות עמו (ר״י אברבנאל, מפעלי אלהי׳ ב ז). — כתב עִתִּי, עי׳ כְּתָב. מכתב עִתִּי, עי׳ מִכְתָּב. — ונקי׳ עִתִּית, מחברת עִתִּית, כמו מכתב עת: החכם ישר״ל הפיץ השיר הזה ראשונה במחברת עתית ליטעראטור בלאט וכו׳ (דוקס, הערה בשירי שלמה, 30). וחלק אחד מספ׳ הזה שלחתי אל החכם יוסף קובאק נ״י בעיר לעמבערג למען יתן לו מקום במחברתו העתית אשר בשם ישורון תכונה (שם פתיח׳)—וכן ספר עִתִּי: ספר העתי אשר יש בלבבי לימד (יל״ג, אגרות א ו). לספר עתי נדרש ראשונה למצא רשיון (שם שם).

עָתִיד, מ״ר עֲתִידִים, *עתידין, נקי׳ *עֲתִידָה, עֲתִידוֹת,—א) ת״ז, שנועד לדבר מהדברים, bestimmt; désigné; appointed: במלך עָתִיד לבידור (איוב יה כד). יקבהו אררי יום הָעֲתִידִים ערר לויתן (שם ג ח).—ובמשמ׳ מוכן ומזומן, bereit; prêt; ready: להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עֲתִדִים ליום הזה (אסתי ג יד). ולהיות היהודיים עֲתִידִים [1]) ליום הזה להנקם מאיביהם (שם ח יג).—ובסהמ״א: כל הדברים שהקדמנו כדי שיהיו עתידים ומוכנים לידיעת הראיה (רמב״ם, קדוה״ח יז א).—ובתו״מ, רגיל מאד לפני מקו׳ להורות שהפעלה תֵּעשה או מוכנת לַעשות בזמן הבא: בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו קורא במקומו (מגילי ב ג). עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי (ר׳ יוחנן בן זכאי, סוטי ה ב). מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב). דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (ר׳ עקיבא בן מהללאל, אבו׳ ג א). התורם ענבים לשוק עתיד לעשותן צמוקין תאינים (תוספת׳ תרומי׳ ג יו). מה שאני עתיד לאכל מחר הוא מעשר (שם דמאי׳ ח ד). מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (שם ה). החותך יבלתו של חבירו ועתיד לחותכה לא יאמר לו תן לי מה שחבלתה בי (שם ב״ק ו כ). בן מורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות (שם סנה׳ יא ו). והיה אם לא חפצת בה הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה (ספרי דבר׳ ריד). קול ה׳ שובר ארזים שהוא עתיד לשבר כל בעלי שערים (רי אלכסנדרי, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני

[1]) כך הקרי, והכתיב: עתודים, ואפשר שזה טעות.

(ר׳ב״ל, שם פיאה ג ו). מכיון שהוא עתיד לעשותו בצק חייב בחלה (ר׳ יוסי, שם חלה א ז). ויודע מספר כלכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם (ר׳ נחמן, ברכ׳ נח:). עתיד מן זה שתיפח במעיהם (יומי עה:). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (ר׳ יוחנן, מנח׳ מה.). —ובספה״מ״א: אם עתיד לנקבה (את המחט) הרי היא בשאר גולמי כלי מתכות (רמב״ם, כלים ח ד).— *ונק׳: שאול ויהוא נמשחו מן הפך מפני שמלכותן עתידה לישבר (תוספת׳ סנה׳ ד יא). עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא (שם עדיו׳ א א). בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח (מכיל׳ בא יב). אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד (שם בשלח פרש׳ השירה א). לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא וכוחא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (מד״ר ברא׳ ב). — ובתפלה: לכד הנשמה הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך (ברכ׳ השחר). — ומ״ר: כמה גרים ועבדים עתידים להיכנס תחת כנפי השכינה (ספרי במד׳ פ). עתידין הן חבירין להייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (ר׳ חייה בר אבא, ירוש׳ שביעי׳ ד י). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע״ז נד:). מלמד שצפה הקב״ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות (ר׳ חנינא, מד״ר ברא׳ ו). שהיה גלוי לפני הקב״ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום (שם במד׳ יא). לכשיגיעו הגלויות לטוורס אמנם הן עתידות לומ׳ שירה (ר׳ יוקנא בר סוגם, ירוש׳ הלה ד ה). עתידות נפשיהון של אלו לינטל בנשיקה (מד״ר שה״ש, ישקני). — ובספה״מ״א: כי מלת אין לא תפול על העוברים כמו שאנו עתידים לבאר (רד״ק, מכלול, שדה״פ, מ:).—*הֶעָתִיד לבוא, הזמן הבא: ואם נעשית אפוטרופיא יורשין משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר (כתוב׳ פז.).— ובספה״מ״א: והיום אין לנו להתפלל שירות עד זמן העתיד לבוא (גנזי שכטר ב, גינצבורג 440).—*וכן לֶעָתִיד לבוא: ועל מה נחלקו על התורמל שבית שמאי אומר׳ לשעבר ובית הילל אומר לעתיד לבא (רסב״ג, תוספת׳ שביעי׳ ב ו). מחשב אדם יצאותיו כמה הוציא בתוך ביתו וכמה הוציא לפועליו וכמה הוציא לאורחיו מן לשעבר אבל לא מן לעתיד לבוא (שם שבת יז ו).—ובפרט כמשמ׳ העולם הבא, או ימות המשיח: ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (ר׳ טרפון, אבו׳ ב יו). לעתיד לבא מביא הקב״ה ס״ת [ומניחו] בחיקו ואומר וכו׳ (ר׳ שמלאי, ע״ז ב.). לעתיד לבא כאין עכו״ם ומתגיירין (ר׳ יוסי, שם ג:). אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב״ה מוציא חמה מנרתיקה וכו׳ (ר״ש בן לקיש, שם). לעתיד לבא כשיפתח הקב״ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו נשך ותדבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם (מד״ר שמות לא). אלו שהם נוהגים היתר בשפחות בעולם הזה עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא (ר׳ יודן בשם ר׳ לוי, שם ויקר׳ כה). לעתיד לבא והיה מספר בני ישראל כחול הים (שם במד׳ כ).—ב) ש״ז, *הזמן הבא לאחר הזמן ההוה עתה, Zukunft; futur(e): לשוא אייסרך בדבדים כי רואה אני את העתיד כי לא תעזוב את הרעות (יוסיפון סב).—ומ״ר: אישר כתמורות מועצותם ומן החולפים אשפוט עתידים (שלמה דפיירא, אמרי נועם, הקד׳ כ״י בריט׳ מוז׳).—ובדקדוק, הצורה של הפעל שפעלתו תעשה בזמן הבא: שיהיה העתיד מקצת הפעלים יפעול ויפעל יחדיו כאשר נאמר בעתיד נשך וכו׳ (ר״י ח״ח, הקדמה יד). והצווי מן הפעל הקל אשר עתידו יפעול (שם). — זמן העָתִיד: ושמו [ועשו] לזמן העתיד יאמר ישמור יאכל וכו׳ וזולת אלה מהבנינים המורים על העתידות (שם א). להורות על יחיד מדבר בעדו או יחידה מדברת בעדה שפעלתם לזמן עתיד (רד״ק, מכלול שדה״פ, יו:). — ומ״ר עֲתִידִים: באחד לארבעה עתידים העבור (אות האלף) (רסב״ג, אמן לאל עז). נבח העתידים אנבח ינבח (רד״ק, מכלול שדה״פ, עח.). ויש פעלים ימצאו מיוחרים עתידיהם בחולם כמו ישמר וכו׳ (שם יו:).

עֲתִידָה, ס״נ, מ״ר עֲתִדֹת, *עתידות,—מה שיקרה בעתיד לבוא: כי קרוב יום אידם וחש עֲתִדֹת למו (דברי לב לה).—ובספה״מ״א: על כי יזמו דע ותחשבנה שרירותם להזהר מאל שדי פן יפיצם בכל פאתי ארץ ויבאר מגורותם ויפצו בחמם ויתמהרו העתידות (רסע״ג, האגרון, הקד׳ נג). כי הביא מה שנתהלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות לא עתידות (דונש, תשו׳ על רסע״ג, 122). והיה האיש ההוא המלך נקתניבור משכיל וחכם וראש על כל הרטומי מצרים ואביר המכשפים ומורידי בחות הכוכבים ויודעי העתידות (יוסיפון ו, פרנקפ׳ לו:).

ולא פשעה באלהיה כי חכמה ודעת וערמה בקרבה ומרוב חכמתה פעם בפעם ע ת י ד ו ת ידעה (שם, גינצבורג כג). וכן כח המשער אשר באדם שיגיד בו ע ת י ד ו ת עצומות (ר״י א״ת, רוח חן ד). ויתחזק כח המשער הבא מכח המדמה בעבור שקבל שפע אלוהי עד שיודיע עתידות נוראו׳ שאין מטבע כח משער (שם). ואם יודע האלקים עלולתך אל מבות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשמות עתידותיהם במי המרים אשר בידך (רש״ש, די כוסות, כוס ביד ה׳ ו). קומת איש גמד הגבהת אל ראש כוכבים על חוגי שמים יתהלך לחוג חוקי מסלוליו הליכותיו ועתידותיהם (שם, כוס ישועות נ). — ואמר המשורר: הקיצותי תנומת רעיוני לישן תאות נפשי ועיני וחלפות הזמן תדתי בלבי להשמיע עתידותיו לאוני (רמנ״ע, הקילותי). אלהי תן בסודות בגלוי העתידות לילדים וילדות (ריז״ע, ועל כל האודות). מדבר באין לשון ומביט בלי אישון וחשב באין דעיון וצופה עתידותיו (הוא, נבס חל, כהנא א, 200). למה און ותדפים מגידים העתידות ולמה היסודות ארבעה ולא חמש (הוא, שאלות, שם ב 21). — ומ״י: אף אין מגיד אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים (רש״י, ישעי׳ מא כו). בשראה הנביא העתידה והטוב שיבא לישראל לעתיד וכו׳ אמר ארוממך (רד״ק, סה״ש אמן). אמר הנביא בנגד אנשים שהיו רעי׳ שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם (הוא, ישעי׳ מח א). — וס״ה: זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה (שם כג יח).

עָתִיק, ת״ז, — כמו עָתֵק: כִּי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עָתִיק (ישעי׳ כג יח).

:·**עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר סמי׳ עַתִּיקֵי, — עַתִּיק מדבר, לקוח ממנו בכח, מופרש ממנו, losgerissen; enlevé; removed: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עַתִּיקֵי משדים (שם כח ט). — ואמר הפיטן: נשמת עוללים משדים ע ת י ק י ם טס על ברוב קל שלו (ר׳ שמואל, קונטי הפיוט׳ בא׳).

ב·**עַתִּיק**, ת״ז, מ״ר עַתִּיקִים, — א) יָשָׁן, מזמן קדום, alt; ancien; old, ancient: ויוקים ואנשי כוזבה ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדבדים עַתִּיקִים המה היצרים וישבי נטעים וגדרה (דה״א ד כב-כג). — ובסהמ״א: כי כל הכותב אשר יכתוב ספרים ואשר יגיד דברים ע ת י ק י ם ראוי לכתוב בסדר בנחת לבלתי שכוח המעשי׳ אשר נעשו (יוסיפון כד) — ואמר הפיטן: בשר ומוסר מחנכים ומחזקים לשון למודים ודברים עתיקים (אמן, יולי ג שבועות). — ומ״י: ספק ע ת י ק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (חור. יול׳ א פסח). — *עַתִּיק יומין, תאר לאלהים[1]) ופעמיך ירוצו לשמוע דברי ע ת י ק יומין (נרכ׳ יז.). זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין וכו׳ זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין (פסח׳ קיט.). — וכן עַתִּיקוֹ של עולם: הדברים האלו אמורים מ ע ת י ק ו של עולם (ילקו׳ דה״א תתרעד). — ובחכמת הקבלה: ועל ידם נעשו פרצוף אחד שלם מ״ה לפניו ונקרא זכר וב״ן לאחוריו ונקרא נקבה אחוריהם ביתה ופניהם לחוץ ושמו עתיק (ר׳ עמנו׳ חי ריקי, מסכ׳ חסיד׳ עתיק א ב). והנה נודע כי שם בעתיק לית שמאלא בי כולא ימינא (ר״ח ויטאל, עץ חיים, לא.).

·**עַתִּיקָה**, ס״נ, — סה״ש מן א·עָתֵק: וזו העלה היא חדשה וכו׳ ואנחנו נדע בטילתה עם עתיקת הגופות כי העתיקה לא יתם בה וכו׳ וזו ראיה על תידוש העלה וגם כי אנחנו נדע חידושה בעתיקה הגוף כי לולי חידושה לא נעתק (Stud. über Jeschu'a ben Jehuda, סרייכר 29).

·**עַתִּיקוֹת**, ס״נ נמ״ר, — דברים וענינים השייכים להזמן העתיק, קדמוניות, Altertümer; antiquités; antiquities, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

א·**עַתִּיקוּת**, ס״נ, — סגלת הָעַתִּיק, Altertümlichkeit; antiquité; antiqueness, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

ב·**עַתִּיקוּת**, ס״נ: בשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה אנצה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות[2]) הלשון והחך והחוטם (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו.).

***עֲתִירָה**, ס״נ, מ״ר ·עֲתִירוֹת, — סה״ש מן עָתַר, תפלה: בנה ביתך ושמע ע ת י ר ת י נ ו ורצינו בתוכו (ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). והקב״ה שמע ע ת י ר ת ן של ישראל (סדר״א מו). — ובסהמ״א: והנני אשתחוה אפים ארץ ואשפוך את ע ת י ר ת י לבקש מחילה וסליחה על דברתי (ר״י בר מכיר, ווכח׳ קנא׳, אבא מרי לט). ויתחנן ממנו ב ע ת י ר ה ובחנון דברים רכים ומתוקים (ר״י הדסי, אשה״כ, לא חמוד ספט ו). — ובתפלה: ותערב עליך

---

[1]) [מן דני׳ (ז ט).]

[2]) [? אולי שבוש מן ע ת י מ ו ת. עי׳ עתם.]

עתירתנו כעולה וכקרבן (הפלי ש״ע).—ואמר הפיטן: עתירתי ברצונך הטיבה ענותי לא תבזה ואדובבה (ר״א הקליר, אדפק בלהרים, Elbog., Stud. 120). עתירה העתר בכל [תקופה] עשות זרוע קודש תסופה (Kahle, Masor. d. West., ים). שפכתי שיח לבקש עתירה (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, סלחתי במלאכות, יוצ׳ ב ר״ה). אתה המאזין עתירה ביטה להושיע מהרה (מחז׳ איטלי א, מבוא כ). אזון תחן והסכת עתירה אף הפר ושכך עברה (אזון תחן, סליחי ה עשי״ת).—ואמר המשורר: ראה היום בצרתי שמע ושעה עתירתי זכר דבר ועבדך ואל אבוש בשברתי (ר״ש הנגיד, כאה היום). ותנתן לי היום כשפכי את עתירתי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (רמב״ע, נוכח נגבל ואיום). שמעה תפלתי ושועי האזן שער עתירה אל תהי ננעלת (ר״י נג׳ארה, יושב בכסא הוד, עולת חדש לח).—ומ״כ: ומי יתן ויהיה בי אשר כך תהיינה חלאיך עצורות בעצמותי ותשוב את לבותך ודי לי ממך שפוך עתירות (ד״ה יהודי מלכים וא״י ג, מן 15). ווכרתי ביום זכרון תרועה ידידי ואחזוני מאורות ויום התענית נפלה ענותי כבין שופכי תחנות ועתירות (תדמו כי יכלוני מגורות, סמא״ל, תסעד:).

עתל, ממנו השם עתליה.

עתם[1], ממנו ״עתום, עָתַם.

עָתַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע, נֶעְתַּם, — נֶעְתְּמָה ארץ וכדומ׳: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן בעברת יי׳ צבאות נֶעְתַּם[2] ארץ ויהי העם למאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישעי ט יז-יח). —ובמשמ׳ חשך, ואמר המשורר: וכל העולם חשך ונעתם ואחרי כמה שנים כתבו משנתם (קהל בן מללים, לקו״ק, 26). ואהבי מפלתם השקם קבעתם וגלה קץ נחתם והאר אור נעתם (ר״י הלוי, יוני גאיום). אור דעתו נעתם וקץ ישעו נסתם (ראב״ע, אל ישראל נקראת, ר״ה מחז׳ רומי ג). — ואמר הפיטן: גרון שרי מכתם לדוד לא יסף ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף (אספו אמונים, יו״כ תימני 6). יוצר אור בהיר לא נעתם שפתי הודך ינאמו (ספי הפזמוני תימני כח.). בציף הוד תתעלפי תם נעתם אלוף געתם וכו׳ (ר״י נג׳ארה, יונתי מה לך נודדת, עולת תמיד יו). חלקי חשקי האר נא אור נעתם ובחותם שים זרע איש תם (לב איפים, שם לח).—וביני מ״כ: פיוט מזולזלת בנבכי ים אני אורה לנעתמים ואם הורד זמן עדים אני ישר אני תמים (יהודה, ים סוגה כלבי, רכי ושמחי, לט:).

—קל, ״עָתַם, תַּעְתּוֹם, פ״י, — החשיך: והר יפול ביום אפך וארץ תאפיל תעתום וכור נא לי ברית אבות אשר הם הלכו בתום (שומע לאביונים, סליחי ל״נ, סמא״ל, תקיו.).

—הפעי, ״הֶעְתִּים, — כמו קל: מזיו כלה נעימה חשכו כסל וכימה איך ירית האדימה הארתה העתימה חמה בתקופתה קרן הפוך ויִמימה קנאו מצורתה (ר׳ עמרם עמאר, ענו הבת, רכי ושמחי, יע:).

א׳**עתק**[1], ממנו א.עַתִּיק, ב.עַתִּיק, ״עֲתִיקָה, ״עַתִּיקוּת. א.״עַתִּיקוּת, ב.״עַתִּיקוּת, א.עָתַק, ג.עָתַק, הֶעְתֵּק, הַעְתָּקָה, מַעְתִּיק.

א׳**עָתַק**, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפעי, הֶעְתִּיקוּ, מַעְתִּיק, יַעְתֵּק, — א) פ״ע, הֶעְתִּיק ממקום למקום, עזב מקום אחד והלך למקום אחר, fortziehen; avancer; to move forward: וַיַּעְתֵּק משם ההרה מקדם לבית אל (בראשי יב ח). ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה וַיַּעְתֵּק משם ויחפר באר אחרת (שם כו כא-כב). — ובמהם״א: ולא יתכן שיעתיק כי לא יעתיק אך מי שיש

---

1) [עי׳ הערה הבאה.]

2) [אמר ריב״ג בשרשיו, וז״ל: אעתמת אלארצ׳ אי אט׳למת, ובעבר׳: עתמה הארץ כלומ׳ חשכה, ע״כ. וכן ראב״ע ורד״ק בשרשיו, וז״ל: חשכה הארץ מלשון ערבי אל עתאמה a), ע״כ; וכן בפרושו. וכבר קדמום ר״י בן קריש (רסאלה, 79). גזרון זה קבלו רֹב החדשים, אבל אחרים מפקפקים אם יש באמת מובן זה לשרש הערבי עתם b). השבע׳ תרגמו: συγκαυθήσεται, או συγκεκαύται, נשרפה. ובעין זה בת״י: חרובת (אבל בס״א: חרובת, וכן בשרשים לריב״ג ובשרשים לרד״ק), ולפי זה יש מהחדשים גרסים: נִצְּתָה. ורש״י אחרי שפרש לפי ענינו הוא מוסיף, וז״ל: או לשון נתך והגיע לארץ, ע״כ. ועי׳ פינסקר (לקו״ק קמז); שניאור זק״ש (מולה״ם ד, 149); וגם בפרושו של קרוים.]

a) العتمة b) عتم

---

1) [באשור׳ אֶתֵקֻ, נסע, הסיע, (Del., Handw. 159), בארמ׳ עתק, זקן, בערב׳ עַתַק a), קדם, עבר, זקן, היה חפשי וכדומ׳.]

a) عتق

לו מקום (רא״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כסכה ב, 59). — ואמר המשורר: אנחנו עם דלות וקלות עב סבלות בגלות תוך גלות בכל עת מעתיקים (רא״ע, נדוד הסיר אוני). — ב) פ״י, הֶעְתִּיק דבר, עשה שהדבר יוסר ממקום אחד למקום אחר, versetzen; transferer; to remove: הַמַּעְתִּיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). — ובתו״מ: הדוברות על צדיק עתק הדוברות על צדיקו של עולם דברים שהעתיק מבריותיו (ירוש׳ חגי׳ ב א). והדברים עתיקים וכו׳ הדברים הללו נאמר ממעתיקו[1]) של עולם (כי אינו, מד״ר רות ב). — ובספה״מ״א: ואמר רב האיי אין מנהגנו להעתיק את המת מקבר במקומו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 335). על כן ארחיקנו משכונתי ואעתיקנו מגבולתי ואבלענו ממקומו טרם יבלעני (ר״י בן זבארה, שעשועי׳ ב, דודסון 21). — ובהשאלה: אין הצווי מעתיק את הדבר מרוע אל היופי וכו׳ כי הדבר אשר הדעת מתעכת אותו לא יעתק מהרוע אל היופי (ר״מ גיקטי, נקו״ק, 60). כמה גדולה מעלת המלה שתעתיק ממדרגת הבהמות אל מעלת המלאכים (ר״י א״ח, הכוזרי א קי). יאמר עליה (על המוסיקא) שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה (שם ב סה). כי איוב ובו העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיחליט המאמ׳ שאין השם ית׳ משגיח בתחתוני׳ (רלב״ג, פי׳ איוב ב) כשם שהעיר ענין הראייה על דעתם בתורה בן היה ראוי להעיר ענין החשבון וכו׳ ועוד על איזה אופן היה הרצון להעתיקם אל החשבון (ר״א הקרא׳, ג״ע, קדוה״ח ז). והי׳ מתחיל עמהם בניחותא מעט מעט באזהרות גדולות ומעתיקם מטבעיהם הרעים מדריגה אחר מדריגה בדי שלא יבהלו ולא יחרדו על העתקה (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש, כג:). ונ״ל שהעתיקו (את אברהם) הקב״ה מענין לענין בדרך שמתחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל כבת אחת (כלי יקר, פי׳ בראשי׳ יב א). ועתה נעתיק עצמינו לזה אשר העליל הטוען (רלה״ח, הסארה למסה ג, עטרת לבי, ע.). ואם ח״ו ויעבור איזה יחיד או רבים ויעתיקו עצמם מפנקס חברא״ג׳ ויקבעו עצמם בפנקס קהל אחר (חמת יםרים פו״ח, כיג קה::). — ומִלִּים, הֶעְתִּיק מפלוני מלים, הסיר, הפסיק: ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו חתו לא ענו עוד העתיקו[2]) מהם מלים (איוב לב יד-יה). — ובמשמ׳ העביר את המלה מן בונה אחת אל כונה אחרת: אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג״כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט כרבקות והרוגה אם בכמה כמו הצמחים או הבעלי חיים יעתקו מהם מן הקוטן אל הגודל או מן הגודל אל הקוטן (רא״ד, אמו״ר, 17). והעליה והירידה וכו׳ כל אחר מהם יורה בשרש הנחת הלשון על הענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים כי הם העתיקו אלו השמות לענין אחר (רמב״ם, מלות ההגיון יג). ובאר לנו דברים שלא התבארו תחלה מהן העתיקנו ממלת חיות למלת כרובים (ר״ם א״ת, מו״נ ג ג). בעבור שהעתיקו מאחים ממש לאחי משפחה על כן הוצרך ביון שאמר החוצה לאיש זר (ר״א הקרא׳, ג״ע, נשים לא, קם.). — ג) והֶעְתִּיק דבר כתוב. כתב אותו על גליון אחר כמו שהיה בתוב בהראשון, copieren; copier; to copy: גם אלה משלי שלמה אשר הֶעְתִּיקוּ אנשי חזקיה מלך יהודה (משלי כה א). — ובספה״מ״א: ולא כטופסי דשטרא כלומר לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס (רגמ״ה, ב״ב מד:). החכמים הקדמונים כל אחד ואחד העתיק לנפשו מה שלמד בין דבר שהוא הלכה בין שאינו הלכה וכשבא רבינו הקדוש להעתיק הוצרך לכתוב אותן הדברים שאינם הלכה (ר״ש הנגיד, מבוא התלמוד). כל הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה (שם). וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים וכו׳ שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו (רמב״ם, ספי׳ תורה ח ד). — ד) ובמשמ׳ הֶעְתִּיק מלשון אחת אל לשון אחרת, תרגם, übersetzen; traduire; to translate: פנו אליו כל יודעי דעת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו ועליו תעתיקו כל לשונות הארץ הבאה והיוצאת מתו עד תו (רסע״ג, ספ׳ האגרון, הקדי׳ כו). ואע״פ שצווי המת בלשון ארמית נאמר לא למדו רבותינו פירושו מלשון ארמית אלא העתיקוהו ללשון הקדש ולמרוהו ממנו וכו׳ (הוא, תשו׳ גאו׳ מו״מ ל). לתרגם את הפסוק ולהעתיקו מלשון ללשון זה הוא שאנו מגנין אותו כי יש רברים שהן משוקלין להעתק בכמה טעמים ואי אפשר למעתיק מלשון ללשון לאמרם כלם (תשו׳ גא׳ הרכבי כמח). ומה יעתיק איש

[1]) [עי׳ גם ב. עַתִּיק.]

[2]) ואולי זה פ״ע: המלים עפו מהם.

כמה וכמה מקראות כאלה אשר ודאי האוחז דרך אחת ואומ' וו העתקת המקרא הזה מכדה ומבדה הוא (שם, 126). היו בלשון קדר נכתבים על ספר ומפורשים העתקתים ללשון עבר כי הוא לאל קדש קדשים (ר"י א"ת, פה"מ לריב"ג, הקד'). מכיר אני האמת עם אותם שאמרו המעתיק מלשון ללשון צריך שיהיה בקי בדבר מאד ושיהיה בקי בשתי הלשונות (ראב"ד, השגות על רמב"ם, שבועות ו ט). ושלחנו לכם עם זה הכתב החלק השלישי ממורה הנבוכים כלשון ערבי ואשר שאלתם שאעתיקנו לכם אני בלשון הקדש (רמב"ם, אגרת לק"ק לוניל, או"כ ב, 3). מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת (הוא, קובץ אגרות בוקסטורף, 378). אבל המעתיקים רגילים העתיק השם הזה פעם בשם דעת ופעם בשם שכל ולא שמו כזה הבדל מבואר (ר' זרחי', פי' משלי, הסחר ב, 72). ולא יגיע המעתיק אל זה כי אם בידיעת הלשון אשר יעתיק אליו (ר"ש א"ה, מו"נ, פתיח'). וכמו שהעיר עליו החכם ר' יוסף אבן שם טוב שהעתיק אותו המאמר (שנכתב ספרדית) ללשון הקדש (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג, כח.),—ה) הֶעְתִּיק ענין, פרוש וכדומ', מסר בקבלה מדור לדור: וכל התקנות הכתובין בה אשר העתקנו מאבותינו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (גנזי מלכים, הלכ' פ"ח, נג). בגיד הנש' ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת (ראב"ע, בראשי' לב לג). או בדרך רחוקה אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה (הוא, במדי' ט י). ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קרית שמע הוא האמת (הוא, דבר' ו ג). דברים הנוהגים לדורות וכו' כמו שהעתיקום מפי משה רבינו (רמב"ם, מעשה הקרבנות ב יו).—ואמר המשורר: אילו ואיל העם השלים כאשר העתיקו זקני אותות ומעשים הם גדולים זה היום עשה יי' (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה).—ו) במשמ' תקן [1]), עשה שיתקדם: מתיקון הסעיף קודם שיגדל וכשישוב אילן יקשה לתקנו ולהעתיקו (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, כא). מוסר האדם לנפשו יצריכהו להעתיקו מהנכבדים אם היה בעל כבוד ומהשפלות אם היה בעל שפלות (רש"ט פלקירא, ראש' הכמ', 18).

[1]) [כר בערבי'.]

יעשו לו (להילד) עוגות מקמח סלת וסוכר יעשו לו כמין רקיק ויתנוהו בידו כדי שילחכהו וכו' ויעתיקוהו מעט מעט במאכלים (ר"מ אלדבי, ש"א ה ג).

—קל, יֶעְתַּק, — עָתַק דבר ממקומו, כמו הִפע', הֶעְתִּיק או הלך הדבר ממקום זה: ואולם הר נופל יבול וצור יֶעְתַּק ממקמו (איוב יד יח). הלמענך תעזב ארץ וְיֶעְתַּק צור ממקמו (שם יח ד).

—התפ', נתפ', *הִתְעַתֵּק, נתעתק, —שהֶעְתִּיקוּ והסירו אותו: והדברים עתיקים וכו' ר' איבו אמר אפי' דברים שנתעתקו מהם החזירם (מד"ר רות ג).

—נפע', *נֶעְתַּק, — שהֶעְתִּיקוּ אותו, שהֶעְתִּיק את עצמו ממקום למקום, עָבַר: הביאו לו קינסון הנעתקין (שם אסתי' א א).—ובמהמ"א: והקרוב שבדמיוני' בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה (ר"י א"ת, מו"ה, חשבון הנפש ה). שנשתנה מקומו שהיה במקום פלוני ונעתק משם והלך במקום אחר (הוא, רוח חן י). בצלו חמדתי וישבתי ולא אעתק כי פריו לחכי נמתק (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר 139). ואיני צריך לזכר דברי המעתיקים אשר אמרו שהנפשות כו נעתקות מגוף לגוף בכל מיני החיים עד שהן חוזרות באחרונה אל הגוף הראשון (ראב"ח הנשיא, ספר מגלת המגלה ג, הובא בהקדמ' ספר העבור). והנעתק איננו זה אשר לא יעתק אבל הנעתק דבר מה והבלתי נעתק דבר אחר ואחד מהם והוא הנעתק הוא התחלת תנועות הגשם והבלתי נעתק הוא התחלת תנועת הנפש (ראב"ד, אמו"ר 91). קבוץ שבתאי וצדק משעה שהתקבצו באיזה מקום וכו' ואחר כן יעתקו קבוצם לשלוש אחר (ר"ב מערבי, אגרי סימן להרמב"ם, 33). יהיו עם אלהים נעתקים ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון (ד"ה יהודי מלכים וא"י ג, מן 35). הראני לשכני מקום הנחה ורוחה וכו' ובלבי להעתק מהנה ולשבת שמה (ר"י זבארה, שעשוע' ג, דודקון 22). טמאו החכמים הסולם הנעתק ולא טמאו הסולם המסומר (ר"א הקראי, ג"ע, טומאה וטהרה י, קג:). אם תסבבהו ישמע ממנו קול המים המסובבים וכן אם יעתק בעליו מצד אל צד ומשושו כמשוש נאד מלא לא כנאד נפוח (קאנון ג יד ד ח). — ובהשאלה: שאילו המילין לא נעתקו מן החרק אל הצרי אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי וכו' ואילו היה אמת מה שאמר שהיו נעתקין מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצרי שהוא שתי נקודות (דונש, תשו' על רסע"ג 107).

ביון שנשחט נעתק שם שה מעליו (ר"מ, פסח' פט.). וצריך שתבין הפרק הזה של שמע ישראל עד סופו ותראה היאך נעתקו בו דבריו מענין לענין (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד פתיחי). ואחר שחויבנו להאמין ולקבל שלשת הענינים האלה אשר זכרנו נעתק מהם אל מה שאנו חייבין לחבר אליהם (שם). ואחר כן נעתק מחובות האברים אל מה שיש בו מעשה בלבד (שם). ואז תראה כי חסד האלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפסו והוא צאתו מתכונת היסודות אל הכונת הצמח ואחר כך יעתק מתכונת רצמח אל תבונת המזון וכו' (שם, הבחינה ה). רוב בני אדם בעת זקנתם אינם נעתקים ממה שהיו בו בימי בחרותם כאשר הם נעתקים רוב בני אדם מעת הנערות אל עת הבחרות אל המנהג הטוב (הוא, תקוי מדה"נ לרשב"ג, כא). ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרס (הוא, הכוזרי א סג). אחרי כן נעתק הקש בזה אל השמים (ראב"ע, אמו"ר 3). ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי (שם 13). ובכלל בכל מיני האיכות אשר כבר תארנום כאשר נעתק הגשם ממין מהם אל הפכו (שם 17). שהוא האחד הקיים שלא ישתנה ולא יעתק מלא פועל אל פועל (ספ' חכדים, יד.). ואילו היה מצוייר אליו האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים (רלב"ג, איוב ג). שאנו מבירים זמן שנעתקו ישראל מן הראייה אל החשבון לדעת גם כן מאיזה זמן נעתקו מן החשבון אל הראייה כדבריו (ר"א הקרא', ג"ע, קדוה"ח ז, ה:).—והמחלה: קדחת יום אם יהיה הצורך שיזון בעליה ויחטא הרופא עליו ולא יזונהו תעתק כגופים המרריים אל הדקה (קאנון ד א א ז). באותות העתק קדחת יומית אל קדחות אחרות (שם ח). כי בהכרח השכל העיוני יעתק מהשתמשותו האמיתי והמיוחד לו וישתמש ויאכל מפרי עץ הדעת (ר"ד מכוקו, זכות אדם, 19). — ובמשמ' עבר לדַבר מן ענין אחד אל ענין שני: ויהיה עליהם עוף השמים ישכון באשר יברא העוף ואחר נעתק אל תדשא הארץ (ר"י א"ה, הכוזרי ה י). ואחר כן נעתק אל יהי מאורות באמרו עשה ירח למועדים (שם). ויאות האיש עמי להתוכח ואתנה לו מקום להיות נוצח וכו' ונעתקנו ממאמר אל מאמר (עמנו', מחברי ז). ואחר שהשלים בבני לאה נעתק לדבר בבני השפחות (ר"י אברבנאל, פי' ברא', ויחי, ד"ה זבולן לחוף ימים). ויעד להשיב עליהם בסוף הפרק אחר שנעתק לדבר כטענות אחרות (הוא, שמים חדשים א, מ.). ואחר שדבר עמו כל זה וכו' נעתק לומר אליו כי מי שלא יצוייד לו כן הנה באמת אי אפשר לו להיות שליח נאמן (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י, ד"ה ברכת). והנה אחר אשר דבר מענין השליחות וכו' נעתק לדבר עמו מענין זה (שם יא, ד"ה צדקת). ואחרי שובי לדרוש שנעתקתי ממנו שלא כמתכוין אומר אני וכו' (ר"י עטאל, כסא' לבית דוד א ג, י:). — וְנֶעְתַּק מלשון ללשון, נתרגם: רוב לשונות של בשמים מלשון עברי נעתקו אל לשונות נכרים (ערוך ערך אלבן). ולי נראה שמלת בלסמון אצל העמים נעתקה מלשוננו (שם ערך אופובלסמון). בלשון יוני מין תולעת ואולי נעתקה מלה זו מלשונינו יאכלם סס (ר"נ מוספיא, שם ערך זין).

—הפע', הָעְתַּק, הועתק, — שהעתיקו אותו, שהסירו והעבירו אותו: עתיקי משדים מועתקים מהשד רוצה לומר גמולים (ר"י א"ת, פה"ש לריב"ג, עתק). — ובהשאלה: אמנם הוא מועתק ממה שאתה זוכר מדברי זולתך (ר"י א"ת, הכוזרי ה יט). וזו החכמה היתה מועתקת מקדם מאומה לאומה וזכרו שהיתה בבשדים ואחר כך במצרים ואחר כך הועתקה ליון וכו' (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ', 69). אשר יועתקו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (שם 77). לפי שהועתק מן המורגל היינו מן הדברים הגופיים שהורגלה בהם (ר' רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:).—ושהעבירו אותו מענין לענין: ואחר כן הועתק אל יקוו המים ותראה היבשה (ר"י א"ת, הכוזרי ה י).—שם מֻעְתָּק, שם המשמש בהוראה משאלת: והמועתקים הם השמות אשר הֻעתקו מדבר אחד לדבר אחר (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ', 25). לא ישמחו בעליה (של חכמת השיר) אלא בשמות המושאלים והמועתקים אשר הם מהודות על האמת דחוקים (הוא, המבקש נו). ואולם השם הבא על המעט המועתק הנה הוא העתק שם נכרי (בחור קס' הסירים לאריסטו כו). —שנמסר מדור לדור בקבלה: אוחזים הם בסוגו מה שבסוד המועתק מפי משה רבינו מפי הגבורה (תשו' גאו' ליק א). העבוד היה מועתק להם (לבני ישראל) מן משה רבינו ע"ה להתנהג בו בגלות (ר"א הקרא', ג"ע ענין קדוה"ח ה, ז:).—שהעתיקו אותו מלשון אל לשון: הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר ותקרנוהו ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים בשר הוא (תשו' גאו' הרכבי רנה). במשעול ההעתקה הצר הלוה

אשר גדר מזה וגדר מזה גדר צורך ידיעת הלשון המועתק ממנו ואופני שמושיו וכו' וגדר צורך ידיעת הלשון המועתק אליו וכל שרשיו וסעיפיו וכו' (כ"ס ח"ס, וגו"כ פתיח'). — ושהעתיקו מכתב לכתב: גם ההעתק שהועתק ממנו זה הספר היה מוּמים רבים ישן נושן ולא מתבארים אותיותיו (כחב"ע, ספת יתר 41). טופס השטר שביד הסופר שחתומים עליו עדים ולא הועתק השטר אין דין שטר לאותו טופס וכו' (טו"ט חו"מ הלוחה סח ג).

—פעי', ˚עֻתַּק, בינ' מְעֻתָּק, מעותקה, — כמו הַפע': מר וות מי שנפשו מרה ודעתו זחה ומעותקה מעליו (רס"י, כתוב' סט:).

ב·**עתק**, ממנו עָתִיק, עָתָק, עָתֵק, ב·עָתַק.

עָתָק, ש"ז, — דברים של גאוה וגסות ומֶרי, frech; insolent; arrogant: אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עָתָק מפיכם כי אל דעות יי' ולו נתכנו עללות (ש"א ב ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עָתָק בגאוה ובוז (תהל' לא יט). עד מתי רשעים יי' עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עָתָק יתאמרו כל פעלי און (שם צד ג-ד). — ות"ז: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר[1]) עָתָק וכו' כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (שם עה ו-ח). — ובסהמ"א: אבל לא יגיע אל הלמוד הזה באמצעות חכמת ההגיון והפילוסופייא באשר חושבים רבים מבני עמנו הדוברים עתק על רז"ל[2]). — ואמר המליץ: ואל פי כאמר צדק הסמתיו ועדיי מדבר עתק בלמתיו (ר"י זבארה, שעשועי, הקדמי, דודסון 4). כי בני עמנו דברו עתק עליו והורו חץ הלעג עליו ופלחו בסליו ואמרו כי לשוננו קצרה ומליצתה חסרה (ר"י הריזי, תחכמוני, הקדמי). — ואמר המשורר: והשפילו קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הומה ועתק צווארים (תלמידי דונש, תשו', שטרן 7). — ות"ז: ועתה מקרוב בא הנה סוחר איש עב כצואר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מצידך (הלל המסר מארץ נוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). — ומ"כ: ברוך אתה וברוך טעמך אשר כליתני היום מבא בספקות חזקות ועתקות (תומת ישרים, שו"ת ג, יח:).

1) [החרשים מגיהים ע"פ השבע': בְּצוּר, כלומר: באלהים.]

2) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

עָתֵק, ת"ז, — הון עָתֵק וביוצא בזה, רב, גדול, מתקיים: עשר וכבוד אתי הון עָתֵק וצדקה (משלי ח יח). — ובסהמ"א: שלשת האחים המתאחים האורהים המשובחים מהון עתק וחוט משולש לא במהרה ינתק (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 54).

ב·**עָתַק**, פ"ע, — א) עָתַק האדם, הצליח, היה במעמד טוב מאד, glücken, gedeihen; prospérer, réussir; to prosper, succeed: מדוע רשעים יחיו עָתְקוּ גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (איוב כא ז-ח). — ואמר המשורר: אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו (רשב"ג, בימי יקותיאל). אוצרותי בהון עתוקים ופירותי כדבש מתוקים (ר' עזרא הבבלי, תוכח' מוס', פח:). — ב) התגאה, התנהג בגאוה ובגסות רוח: מאד עתקו מליו בהכבד המכות עליו והוא מתעתע בהתליו (ראב"ע, מי כמוך אל). חמד פדה ובמורדי אורך רדה נפשם צדה עתקו דבריה (הוא, איפה בני עליון). עונך עצם על עון עתקי עתך סבבו צרים סביבך סוררים סילו ניגך (גנזי שכטר ג, דודסון 151).

—פעי', ˚עִתֵּק, — עשה שיהיה רב, שיהיה הון עָתֵק: מדת שופרות תקלין תרתין ועתיקין נדבות אשר כם היו מעתקין סרו כמה מני והדברים עתיקין (אלה אזכרה, יול' סקל').

ג·**עָתַק**, עָתְקָה, — עָתְקָה העין[1]): עששה בכעס עיני עָתְקָה בכל צוררי (תהל' ו ח). אך נפשה לא עתקה עששה מכעש אהבת לבעליה מגן ושמש (יל"ג, אדו"מ י, ספ' ג, 91).

א·**עתר**[2]), ממנו א·˚עִתּוּר, *עֲתִירָה, א·עָתַר, א·עָתָר, ב·˚עָתָר, ˚עתרה.

א·**עָתַר**, פ"ע, יֶעְתַּר, — עָתַר לאלה, התפלל אליו הרבה, בקש ממנו דבר beten, flehen; prier, implorer; to pray, supplicate: וַיֶּעְתַּר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עקרה הוא (בראש' כה כא). ויצא משה מעם פרעה וַיֶּעְתַּר אל יי' ויעש יי' כדבר משה (שמות ח כו-כז). וַיֶּעְתַּר מנוח אל יי' ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו וכו' וישמע האלהים בקול

1) [נתיישנה ונזדקנה (רש"י).] — 2) [בערב' עָתַר a), ובת קרבן, ומזה בעבר' התפלל.]

a) عتر

מנוח (שפטי׳ יג ח-ט). יֶעְתַּר אל אלוה וירצהו (איוב לג כו).—וכסהמ״א: ואולם צריך להשתדל כשני המינים האחרונים ר״ל העותר והשד על אנשים אם האחרון והיא הישר על אנשים צריך לכל אשר לפניו אם לא (ר״ש ח״ח, יקוו המים טז). ואומר כי העותר כלשון פגיעה הוא קשור עם בית כנעתר כמו ואל תפגע בי (רד״ק, סה״ש, פגע). ומנהג חסידים הראשונים ז״ל לעתור ולרצות בקרב הימים האלה ועל זדעם להיות לכם פתוח בחכמה ובתבונה וכו׳ (סה״י ג, כמ:).—ואמר המשורר: צורו כשוכו עתרו כהתודותו ממעל קטרו נכח מרום רכידו ופרש כפיו אל הבית (ר״י הלוי, אבאר קלח).—ואמר הפיטן: טרם קראוך עניתם יודעים לעתר ולרצך (אנשי אמנה אבדו, סליחי׳ יום ה). למה תצעק האחוה אשר לי בדודים האלה ואין עותר ומפניך אסתר (ר״י פנ:שיק, מתק שפתים 103).

—נפע׳, נֶעְתַּר, נַעְתּוֹר, הֵעָתֵר, יֵעָתֵר, ־תֶר,—נֶעְתַּר פלוני, נֶעְתַּר האלהים, נתרצה למי שעתר לו, קבל בקשתו ועשה רצונו, erhören; exaucer; to be entreated: ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו כי עקרה הוא וַיֵּעָתֶר לו יי׳ ותהר רבקה אשתו (בראש׳ כה כא). ונגף יי׳ את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יי׳ וְנֶעְתַּר להם ורפאם (ישעי׳ יט כב). ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת וַיֵּעָתֵר לנו (עזרא ח כג). כי לאלהים זעקו במלחמה וְנַעְתּוֹר להם כי בטחו בו (דהי״א ה כ). ויתפלל אליו וַיֵּעָתֶר[1] (אלהים) לו וישמע תחנתו (דהי״ב לג יג). ותפלתו וְהֵעָתֶר לו וכל חטאתו ומעלו (שם יט).—וכסהמ״א: ובני אדם המסיימין תפלתן קודם הצבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים שליח צבור תפלתו וכל אחד ואחד אומר לחבירו תעתר בתפילתך (חולי הגאו׳ א א, לוין 75). ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יוה״כ אחד לחברו תענה ותעתר ותעתר רוצה לומר תקובל תפלתך וכן אמר הפייט תזכו לשנים רבות תענו ותעתרו ואין זה על דרך לשון הפסוק כי הקב״ה הוא הנעתר כשמקבל התפלה (רד״ק, סה״ש, עתר). ויופיע לעשות משפט מרמי זאת נודע מני עד כי כל משוע נעתר וכל שופך שיח ישמע (ויגאס, אגר׳ אל מקדאי). נפתולי אלהים נפתלתי [נתפללתי] בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי (רס״י, בראש׳ ל ח).—ואמר המשורר: וכל דל מזכוה פר וכבש יהי נעתר כתורי המליקה (ר״ש הנגיד,

[1] [מסנה׳ (קג.) משמע שגרסו ויחתר.]

ידידוקן). פני אדם וצח לבכי לבכו חמפי על צבי נתנני שבי כפרך ירד כי לא נעתר לאת קרביו נצרכו (ר״י הלוי, פני אדם ולח).—ואמר הפיטן: אברהם וכל הנמהרים יצחק וכל הנעתרים יעקב וכל הנבחרים שבטים וכל הבחורים (גנזי שכטר ג, דודקון 186).—ואמר המליץ: לכן העירו והתעודדו והעתירו אולי תעתרו וביום חרון אף יי׳ תסתרו (ר״י חריזי, תחכמוני ג).

—הפע׳, הֶעְתִּיר, הַעְתַּרְתִּי, הַעְתַּרְתֶּם, הַעְתִּירוּ, אַעְתִּיר, תַּעְתִּיר,—הֶעְתִּיר לאלהים, כמו עָתַר: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר הַעְתִּירוּ אל יי׳ ויסר הצפרדעים ממני וכו׳ (שמות ח ד). הנה אנכי יוצא מעמך וְהַעְתַּרְתִּי אל יי׳ וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר (שם כה). הַעְתִּירוּ אל יי׳ ורב מהיות קלת אלהים וברד (שם ט כח). ועתה שא נא חטאתי אך הפעם וְהַעְתִּירוּ ליי׳ אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה (שם י יז). כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תַּעְתִּיר אליו וישמעך ונדריך תשלם (איוב כב כו-כז).—הֶעְתִּיר לפלוני, בשביל פלוני, לעזרת פלוני: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אַעְתִּיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך (שמות ח ה).—ובעד פלוני: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וכו׳ הַעְתִּירוּ בעדי (שם כד).—ואמר המשורר: יד תתיר לבן מעתיר בבית קדשך ופנית בני בכרי ובחירי שמו שמת ובנית (ר״י אבן גיאת, יד תתיר, סדר הסיר, 20).—ואמר הפיטן: אהבת יושב אהל בהעתירו מאהל אל אהל למבטיח כה יהיה זרעך ייחל ושם שאר שבט ממנו ניחל (גנזי שכטר ג, דודקון 44).—צור קוננו מכתירים צדכנו בפלל מעתירים חזה נחזה כברורים חשכנו לעד מאודים (לאיכה ולאיכה, יול׳ ב ספת, מחז׳ איטלי׳ א, קיג.).

—פעי, *עֻתַּר,—כמו קל: והנה כי כן יאותה לנו להיות מעֻתָּרִים עליהם גם אנו כמוהם שגם המה יזכו לחזות בנועם יי׳ (תה״י ג, ה.).

—התפ׳, *הִתְעַתֵּר, נִתְעַתֵּר,—כמו נפע׳: ובאחרית ביאור נקודה זאת נתעתר אליך ונקשיב אזנינו אל כל אשר תשא״ל מאתנו (שארית הנחלה קסו).

ב· **עתר**[1], ממנו ב· *עִתּוּר, ב· עָתָר, ג· *עֶתֶר, עֲתֶרֶת.

ב· **עָתַר**, קל לא נמצא.

[1] [כך בארמ׳, וכמו עָשַׁר. קדמונינו לא הפרידו את שני השרשים האלו.]

—נפעל, נֶעְתַּר, בינ׳ מ״ר נק׳ נַעְתָּרוֹת, — היה רב יותר מדי, מיתר: נאמנים פצעי אוהב וְנַעְתָּרוֹת נשיקות שונא (משלי כז ו).

—הפעיל, הֶעְתִּיר, הַעְתַּרְתֶּם, — עשה שיהיה רב, שיהיה יותר מדי, הרבה יותר מן הצֹּרך: ותגדילו עלי בפיכם וְהַעְתַּרְתֶּם עלי דבריכם (יחזק׳ לה יג).—ובסהמ״א: הנה העתרת עלי דבריך ודברת תועה ותחלת דבריך סבלות ואחרית פיך הוללות רעה (רס״ע פלקירא, המבקש יח). ואמרו כי נקראו אל בית המלך שני משוגעים לצחק בהם והעתירו עליו דבריהם והכעיסוהו בהבליהם (ר״י זבארה, שעשוע׳ ז, דודסון 75). הנקבצתם והעתרתם דברים ובל איש רע ירב מכם משליו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 18). ואל תקוה ממני שאעתיר ואאריך בדברים להראותך זה (יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם ג ל).—ואמר המשורר: ויען העשירו לשונות הגבירו בעל צור העתירו בחזק דבריהם (רמב״ע, דיואן נג, ברודי׳).—ובמשמ׳ א.עָתַר וב.עָתַר יחד: ביום אשגה בעד נפשי לדודי אהיה מעתיר ועלי אם יהי מזיד במדבריו אהי מעתיר (הנ״ל, התרשיש ו לד-לה).

א.עָתָר, ש״ז, רק מ״ר כנ׳ עֲתָרַי,—מי שעותר, מתפלל, Anbeter; adorateur; worshipper, עֲתָרַי בת פוצי, תאר לישראל בגולה: מעבר לנהרי כוש עֲתָרַי[1]) בת פוצי יובלון מנחתי (צפני ג י).—ואמר הפיטן: לגויי הארץ תחיש שאת נס ינון תגבר ומתניו תשנס עתרי תאסוף ונפוצות תכנס (שדודים נדודים, סדור תימני ליוה״כ כ״י בריט׳ מוז׳).

ג.עתר[2])، ממנו ב.עָתָר.

ב.עָתָר, ש״ז,—עֲתַר העשן וכדומ׳, קטור, ריח, Duft; odeur; odour: ואיש מקטרתו בידו וַעֲתַר ענן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא).—ובסהמ״א: והיה מקום חולה שומן חלבי הקרבנות ועתרם ועשן ענן הקטורת והשמנים בדרך האש (ר״י א״ח, הכוזרי ב כו). ואמר שמזבח העולה היה להדבק בקרבנות שעליו האש הגלויה והיא המסתבכת בשומן חלבי הקרבנות ועתרם (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כו).—ואמר המשורר: הריח מר מאחז האפסים ואם רוח תנפף ההדסים וענן או עתר קנה וקדה וברק או ברק בסות עסיסים (רמב״ע, הריח מר). כאש אשר תשא קנה בשם ואך תשא עתר ריחו ותמציאנו ותחזק רוח ואל אף תעביר רוח נרדינו ודודאינו (הנ״ל, על אף משגאינו). בעלות כקנמון ריח שמני ירד כבוד עליון ב.עתר ענני (ר״י הלוי, נודע בכל המון).

א.*עֶתֶר, ש״ז,—כעין מזלג או קלשון שהופכים בו את התבואה, Heugabel, Gabel; fourche (a foin); pitchfork: תבואה שפססה בגורן וכו׳ מצטרפת מפני שהופכה בעתר (ר׳ יוסי, תוספת׳ עוקצ׳ א ה). הואיל וראויות להפכן (את ראשי השבלים) בעתר (ר״ש בן לקיש, סוכ׳ יד.). למה נמשלה תפלתן של צדיקים בעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (ר׳ אלעזר, יבמ׳ סד.).—ובסהמ״א: במין עתר שקורין פורקא (רש״י, על הרי״ף, שבת מז:)—ואמר הפיטן: תתרות ברחמנות יהפוך בעתר לתבואות (ר׳ מנחם בן מכיר, אדע כי אין זולתך, יוצ׳ שבת תשובה).

ב.*עֶתֶר, עיתר, ש״ז,—תפלה, כמו עתירה: וקראו בסתר וחינן לו בעתר עורני שפטיה ורפא בתי מחולייה (יוסיפון של אסימען, גינזי׳ שכטער ב, 116).—ואמר הפיטן: ראוים לרצותך בעתר שטטנו כארבע פנות תרופה לא מצאנו (אנשי אמנה אבדו, קרע״ג ב, סליח׳ יוה״כ). עיתר מוסף היפקתי בשיחה עווני למענך סלחה ענני בי עמך הסליחה (ר״א הקליר, אדבק בלהרים, Elbog. Stud. 120). באשמורת נמצאתי בביתך שופך עתר ואתה המצא לי אל חוקר בל סתר (ר׳ אברהם, אל תרחיק ממני, סדר סליח׳ רע״ג ב, 5). נא בל מדה נבונה נפשי נעם עליהם תבקשי נורא מרום וקדוש בעתר אליו תדרשי (ר׳ שלמה, שלש עשרה מדות, סליח׳ ער״ה). ראשו עטור פז בתר טהור צופה בל סתר ומאזין לקול עתר נערץ בשפת יתר (ר׳ שמעון בר יצחק, דודי, יוצ׳ חוהמ״פ). ומרבים תחן ועתר פלל לחשנו העתר אתה אל מסתתר (אנא אלהים חיים, יוצ׳ יוה״כ). חלו פני בעתר לתבוע עלבונם (גומשלין, גולים הולכי דרך, מלא חפנים לגיגר, 51).—וכמשמ׳ דבור, דברים: למען בי רפואת מחלתי במו עתר שפתיך שמורות (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 15).

ג.*עֶתֶר, ש״ז,—כמו עֲתֶרֶת: ושמעתי בשוקים וברחובות עתר מלותיך וראיתיך מבקש גדולה לעצמך בתוך קהלותיך על בן גמלתיך בהבירי עלילותיך (ר׳ יפה הלוי, לקו״ק, כספסי 24).

---

1) [המתפללין אלי (רש״י), וכך חברו מנחם. רד״ק ואחרים פרשו שם אֻמה, ועי׳ בפרושו של מרגלית, הוצ׳ בהנא.]

2) [בארמ׳: עִטַר, עשן.]

עֲתָרָה, ס"נ, מ"ר עֲתָרוֹת, — תפלה, כמו עֲתִירָה: והנראה שצריך לעתרה כמו שאמרנו וכו' ובן העותר אם צריך על עתרתו להצלת המלאך וכו' רק העותר מספיק בעתרתו בפני עצמו (כ"ס א"ת, יקוו המים 107). — ואמר הפיטן: האזינה ושמע את סיחתנו האזינה ושמע את עתרתנו הביטה ושמע את פגיעתנו הביטה וראה את צרותינו (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג, 30). – ומ"ר: למען כי אני אשוב ואשכח נטר איכה ואקשיב העתרות (רסג"נ, התלעג לאנוש, JQR. 1913, 70).

עֲתַרְיאֵל, — שם מלאך: קמיע אחרת שלא ישלוט באדם שום כלי זין כתוב בקלף של צבי כשר ותלי כצוארך שמות הקדושים האלו עתריאל וריאל הורריאל וכו' (ספ' רזיאל המלאך, מד:).

עֲתֶרֶת, ס"נ, — א) עֹשֶׁר, שֶׁפַע, עֲתֶרֶת שלום וכיוצא בזה, Reichtum; abondance; abundance: וגליתי להם עֲתֶרֶת שלום ואמת (ירמ' לג ו). — ואמר הפיטן: עשה לישכאב מחולים עתרת שלום להיות נחילים (Kahle, Masor. d. West, יא). צריף אמר חסד ואמת צניף עתרת שלום ואמת (שם יו). – חיה והצלת בברכה ועתרת אתה וכל הפלטה הנשארת (יל"ג, אגרי א קנד). — ב) כמו עֲתָרָה: עתרת זו תפלה בזמן הגהרת יש בה שלום הרי היא אמת ואם לאו אינה אמת (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, עכלאו 40).

הערה מאת העורך

עקר תכנו של כרך זה, שנערך על ידי, מֻיסד על כתב־ידו של המחבר, המכיל את המלים המקראיות (פרט לערכים: א. פֶּה, כ. פֶּה, פָּן, פֶּן, א. פָּנִים, כ. פָּנִים. ומן א. פָּקַד עד פַּרְתְּמִם), ועל החמר הרב מתוך תלמוד ומדרשים ומן הספרות המאחרת שנאסף ע״י המחבר וכהשגחתו. ואלו אני אחראי א) לערכים המקראיים הנזכרים לעיל, שלא היו בכ״י המחבר שבידנו, ב) לסדור החמר שאחר המקרא ולבאור המלים וההוראות החדשות על יסוד הנמוקים הנתנים בהערותי, ג) לכמה ערכים ולהוראות חדשות שנשאבו ממקורות או שהוצאו ממחקרי חכמים, שנתפרסמו אך אחרי שהלך המחבר מאתנו.

הערותי שמתחת לקו, המנסקות ומבארות את הגדרת המלים והשרשים והקובעות כזה את תחומי עבודתי, מסֻמנות בסוגרים מרבעים [ ] כדי להבדילן מהערותיו של המחבר, הבאות בלי סוגרים. לערכים אחדים בראשית הכרך השתמשנו גם בסדור ראשון ובמקצת הערות של עורך הכרכים ח—ט, פרופ׳ מ. צ. סגל, והערות אלו הושמו בסוגרים כפולים [[ ]].

מטרת העריכה היתה להשלים את מלונו של המחבר כבוונו וכרוחו. ועל כן לא נכללו אף בכרך זה של המלון כל חדושי מלים של הדור האחרון, ואף לא כמה מלים המצויות אף במקורות הקדומים, שאינן עבריות באמת; וגם במקום שלא הוער על כך כפרוש, ידע הקורא, שמלים כאלה שהֻשמטו, לועזיות הן לדעתנו, ואף אם נבנתה מהן צורה עברית ממש, או במקום שאולי בכל זאת מלה עברית לפנינו, כללנו אותן, ויהי זה מספק. כמו כן הבאנו את דעת המחבר בכל מקום שמצאנו רמז לזה ביותר בתכיו בדפוס ובכ״י. ואף לא נסינו וגם לא יכלנו להקיף ממש את כל החמר הרב באוצר הלשון העברית שנתגלה בדור האחרון, אך השתדלנו להשתמש בהופעות החשובות ביותר, ואף במלונים הגדולים והקטנים ובמחקרים היסודיים שנתפרסמו בשנים האחרונות.

כי יוֹם ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת. וזאת היתה אף דרך המחבר ללמֹד תמיד וללמֹד מכל אדם. ועדות לכך העתקה של מכתב מיד המחבר אל פרופ׳ מרגלית ז״ל בפילדלפיה, שנמצא בכתביו, ושנרמז עליו בהערה לערך פ, וזה גוף המכתב:

„חרר קבב בבית הספרים הכללי פה ניו יורק,
בחדש הרביעי להכרזת חרותנו על ידי אנגליה,
ר״ח ניסן תרע״ח.

לכבוד החכם הנעלה ד״ר מרגלית.
ארוני,
אני צריך למאור חכמתו להאיר עיני בשאלה קשה שאני מתלבט בה זה זמן מה. לכתב אני עתה את ערך האות פ, ומבקש אני לברר את הבדתה הקרומה של אות זו.

והנה ידוע הוא, כי השבעים העתיקו כמעט בכל מקום את האות פ באות φ ביונית והעתקת שם האות פ במגלת איכ׳ כמו״כ Φή ומלבד זה ידועה עדותו המפרשת של הירונימוס כי אין ליהודים קול האות π היונית זולת במלה אפדנו.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הפא

ן

פ, אות השבע עשרה[1]) באלף בית העברית, ושמה פא, עי' זה הערך.

היא אחת מאותיות בגד כפת, שיש להן שתי הכרות, האחת יותר קשה, יותר דומה לקול אות בּ, והיא מסמנה בדגש בפנים, כזאת פּ, והיא פ דגושה. ויותר רפויה, יותר דומה ל־ב רפה, ומסמנה בקו משכב עליה, כזה פֿ, וגם בלי כל סמן, כזאת פ[2]);

---

[1]) [ככ"י המחבר רשום סימן להערה. כנראה רמז למגילת איכה פרקים ב, ג, וד, שבהם באה פא לפני עין והיא האות השש עשרה.]

[2]) הירונימוס מעתיק פ רק פעם אחת כאות P והיא אפדנו (זולתי קצת שע"פ) Apedno, והעיר על זה: in isto tantum loco apud Hebraeos scribatur quidem Pe sed legatur Phe (ZAW 1884, 63).

השכעים: פרעה Φαραώ, פנחם Φινεές, פיכל Φιχώλ, הירונימוס אומר: notandum quod Pe literam Hebraeus sermo non habeat sed pro ea utatur Phe cujus vim graecum φ sonat. (שם).

והוא מעתיק עפ"ר ph, כמו שהוא מעתיק רֹב המלים היוניות הכתובות כאית φ, או באות f, למשל פֶּרא fara, עפרון Efron, וכן בשם ת חִּמְקִּימות בתחלת השם באות פ, וכמו כן בסוף. גם פ דגושה ברגש חזק פעמים ph: בַּאַפּוֹ baaphpho, בַּפּוּךְ baphphuch, הַתִּפּוֹל tephphol (עי' Siegfried, ZAW, 4, 68) אבל רמע"ג אומר שהפה המודגשת מפרי כטנך

פ

היא אחת מאותיות מנצפך, שיש לה שתי צורות האחת פ בראש תבה ובאמצע ומכנה פא כפופה, והצורה השניה, כזאת ף, ומכנה פא פשוטה, ארוכה.

היא אחת מאותיות השפתים. מתחלפת בעברית בעצמה עם ב, ו, וכמו"כ בין עברית ושאר הלשונות השמיות.

היא מאותיות השרשיות בלבד ואינה מצטרפת בשרשי הלשון העברית עם ב לדעת מנחם[1]).

אינה אצל הערכים. ועוד שם: ויש לנו שלש אותיות שאינם למו והם הבית והגימל והפה וכו', עי' דלמן דקדוק הארמית הא"י, עמ' 67.

ואמר ר"ם לונזאנו: ולכן (מפני מה שאמר רבא כי צריך לשהות בין הכנף פתיל) הסכמתי כלבי שאנו טועין בקריאת הף' ואאמין שהקדמונים לא היו קורין אותה לעולם רפויה כמו שאנו עושין אך היה הפ' והף' אצלם שוה אין ביניהם הפרש (דרך חיים, ב דגושה ורפויה). [ור' מכתב המחבר המובא בהקדמת העורך. ועי' על זה: סגל, יסודי הפוניטיקה העברית, § 46, הערה; עמ' 95, הערה; טורטשינר, למבטא האותיות בגד כפת בתקופות לשוננו, לשוננו ח' עמ' 297 וכו'.]

[1]) [מפני קרבה זו של ההגאים ב—פ נשמטה הבית שלא נשמעה לפעמים לפני פא גם בכתב, כגון: והוא ישב פתח האהל (בראש' יח א) ת' כפתח, אליו פ י

במספרים מסמנת אות פ מספר שמונים: בר קפרא אומר מהו מתספס לחם שהיה נטור ברמ"ח איברים כמנין אותיות מתספס מ' ארבעים ת' שמונה ס' ששים פ' שמונים מ' ששים הרי רמ"ח בנגד רמ"ח איברים שבאדם (תנחומא במדבר, בשלח כג).—ואות ף שמנת מאות: חזור לך לאותיות הפשוטות ך פשוטה ת"ק מ"ם מתומה ת"ר נו"ן פשוטה ת"ש ף' פשוטה ת"ת ץ' פשוטה תת"ק (ברא"שית רבתי, אלבק, עמ' 5).

*פֵּא[1], ש"נ, מ"ר ״פֵּאִים, ״פֵּאִין, ״פֵּאוֹת *פִּיפִים, *פִּיפִין, — שם האות פ: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח אמר ר' יוחנן צפונו' מופיע ונחות לו לאמרם וכו' ורבנן אמרין צד"י צופה פ"א פודה נו"ן נביא תי"ו תומיך (מד"ר ברא"ש' צ). — ומ"ר: שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין וכו' טיתין פיפין פיפין טיתין וכו' (שבת קד:).—ובסהמ"א: תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פא ושים עין לעומת אות השנית (דונש, תשו' על רסע"ג 55). פא בפוּהָ לפי רוב הדעות היא במין כף בפופה וכו' שראש הוו בתוך הפא ואינה נוגעת אלא במצח הפא למעלה לצד שמאל (ר"א די בלמש, מקנה אברם א). — ״פֵּא הפֹּעל, האות הראשונה של השרש: ובא על פעלית בשבר הפא כמו אשר נתנו חתיתם (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג 69). וכבר בא הדמיון הזה בעין במקום הפא כמו בכר (שם 60). האות אשר היא תחלתם כמו שין שכר ואלף אמר נקראת פא הפעל כי היא למול פא פעל (ר"מ גיקטיליה). — ומ"ר: וכאשר הניעו העינין נמשכה הקמצות אשר היתה בפאין כאשר היא כקוף קשט אמרי אמת (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג 60). ואפשר שיהיה פתחות אלה הפאין בעבור שמקצתן אותיות גרוניות (שם 68), רוב הפאים ההן תכאנה בו נעות (שם 94). — ״וסמ': ודע כי רוב פאי הפעלים

קראתי (תהל' סו יז) ת' כפי, וכן יש לפרש גם בירמי' ב כג—כד בכרה קלה מְשָׂרֶכֶת דרכיה פֶּרֶה למד מדבר: בכרה קלה המקשרת את דרכיה פֶּרֶא למד מדבר, כלו' הרודפת אחרי מי שאינו בן מינה. וכן בשירת דבורה (שופט' ה ז) חדלו פרזון בישראל. פירושו: חדלו בפרזון, חדלו לשבת בפרזון].

[1]) עי' גם ערך פה. רסע"ג בפרוש יצירה: נקד פֵּי, פֵּי.

הנבלעת הם נונין (הוא, סה"ש לריב"ג, הקד' 6). שמנהג הלשון להפוך היודין אשר הם פאי הפועלים ווין בנפעל (שם כלג).—״ועס כנ': הנפעל אשר מן הפעלים אשר פאיהם גרוניות וכו' ויש שישיג הרפיות מה שתהיה מהם פאו אלף וכו' אך מה שיהיה מהנפעל פאו יוד תהפך היוד ברוב הפעלים ואו (הוא, הקדמה 94). ואלה הם נחי הקצוות שפאיהם אלף ולמדיהם הא (רד"ק, מכלול מדה"ש סו). — ומ"ר ״פֵּאוֹת: ויש שתהיה קצת הפאות הנבלעות [יוד] כמו הציב אשר הוא מן ויתיצב וכו' אלא שמצאתי במקרא פאות נבלעות ואין ראיה [אצלי] על אמתת מהותן, הנונין הנה אם יודין (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, הקד' 6). —ואמר הפיטן: פא פה של בבד פה ובבד לשון פין תנה לי שיחה כי לבך נוצר הלשון (אהלל, יוצ' שבת לפני שבוע'). עין ערוך אין לבל דבריו פא פוצחים הודו והדרו (אלף אמלל, רבי ושמחי ו:) — ואמר המשורר: ובסית פגם הפא במטלת אשר עשה לבל מלת פסלת (רבי שלמה שרביט הזהב, כהנא, 18). ופא פתח אזי הפה במלה אני לא אחריש זאת הקללה (שם).

פָּא, — מלת הרמז למקום, כמו פֹּה: ואמר פה תבוא ולא תמיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח יא).

פ"א, ר"ת פירוש אחר, פרק אחר, פעם אחת.

פאה, ממנו פֵּאָה, פְּאָה.

פֵּאָה[1], ש"נ, סמ' פְּאַת, מ"ר פֵּאֹת, מ"ז סמ' פַּאֲתֵי, — א) פְּאַת דבר, קצהו, בליטה בֹּלֶטֶת ממנו, [2] Seite, Ecke; côté, coin; side, corner: ועשית לו (להשלחן) ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על על ארבע הַפֵּאֹת אשר לארבע רגליו (שמות כה כו). ויתן את הטבעת על ארבע הַפֵּאֹת אשר לארבע רגליו (שם לז יג).—ובמהמ"א: כשהספסל או הנסר או הגשיש או הכלונס יושבות מד' פיאות על גבי קרקע ואינן מטרפין ולא מתנענעין ולא מתנדנדין (ערוך

[1]) [בארמ' פאתא ובערב' פִּאַה a) גדוד, ובאגרית פאת, ויש מחברים גם האשור' פַּת וגם פּוּת, קצה, גבול, ואכן מלה זו כתובה בלשון זו גם פַּט (או פַּד)].

[2]) [ראה גם ערך פָּת].

a) فِئَة

עקך מגר). מכבש פריש״א שני לווחים ארוכים וככדים וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובש׳ את הבגדים ע״י יתידות שיש עמודים קבועים מנוקבים כארבע הפיאות של התחתונות והעליונה מנוקבת וכו׳ (רש״י, שבת קמח.). — ואמר המשורר: ודגים נפרדים כשתי פאות במתזה אלה מזה ואלה מזה (דיואן לרא״ב״ע, איגר, דף 146). ועף אל כלל לשונם ויפין כל איש לפאות (שם 233). אל נקרא בשם אותות שלשה יסוד תושיה כם נכראו הפאות ומעלה עם תחתיה (שם 123). אם גאו מי צרות והמו גלי תלאות והקיפוני תשאות מארבע הפאות (ר״י אבן גיאת, יום לרו לעדי, שער השיר, 18). —פְּאַת הָרֹאשׁ, שערות בּלְטוֹת ויוצאות מחוץ לשאר השערות של הראש אצל האזן ויורדות על הלחי: לא תקפו פְּאַת ראשכם (ויקר׳ יט כז). — קְצוּץ פֵּאָה, כנוי לקצת בני קדם: ועל בני עמון ועל מואב ועל כל קצוצי פֵּאָה היושבים במדבר (ירמ׳ ט כה). את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פֵאָה ואת כל מלכי ערב (שם כה כג–כד). —פְּאַת הַזָּקָן, השערות הצומחות מהלחיים ובפרט מקצה הלחי התחתון והוא מה שנקרא אח״כ זָקָן סתם: ולא תשחית את פְּאַת זקנך (ויקר׳ יט כז). לא יקרחה קרחה בראשם ופְאַת זקנם לא יגלחו (שם כא ה). —ובתלמ׳: הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו וכו׳ חייב (מכות ג ה). פאת ראשו סוף ראשו ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (שם גמר׳ כ:). — ובספהמ״א: שראה בנים קטנים מגולחים ראשיהם עם פיאותיהם, (תוספ׳ נזיר כז:, ד״ה ולידך). והא דכתיב וגילח כל שערו נוקי כנמרטו פאותיו (שם כח.)—*פֵּאָה נכרית, קליעה של שער תלוש שאדם שם על ראשו לכסות קרחתו או לשם קשוט, או שאשה מכסה בה את שערותיה, Perücke; perruque; wig: כל שהוא תושב בשיער נקרא פיאה (ר׳ אבהו, ירוש׳ שבת ו א). יוצאה אשה בחוטי שער וכו׳ בכבול ובפיאה נכרית לחצר וכו׳ (שבת ו ה). ות״ק אמר לך אפשר בפאה נכרית ור״מ סבר בפאה נכרית איידי דווהמא לא ניתא לית (נזיר כח:).—ובספהמ״א: לא תצא אשה בקטלא שבצוארה וכו׳ ולא בפאה של שיער שמנחת על ראשה (רמב״ם, שבת יט ז). — *ובהשאלה, קליעת ענפים ושריגים בעין קליעת פאה נכרית: היו קנים מדוקרנים עושה אותן פיאה מלמעלה (ר׳ יוסי, תוספתי כלאי ד ה). פיאה אינה מצלת מרוח אחת עד שתהא מגופפת מד׳ רוחותיה (ירוש׳ שם ד א). פיאה מצלת כסוכה (ר׳ זעירא, שם) פאה מותרת לענין כלאים אבל לא לשבת (ר׳ יהודה בר׳ חנינא, עירובי יא:). — פְּאַת שדה, קצהו: ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פְּאַת שדך לקצר (ויקר׳ יט ט). —ובתנ״מ בלא מלת שדה: אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים וכו׳ (פאה א א). אין פוחתין לפאה מששים ואע״פ שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה (שם ב) ואין פאה אלא מחמת הכילוי, ואין פאה אלא שיש לה שם ואין פאה אלא בסוף (ברא׳ קדושים פרק א).—ומ״כ: הזורע את שדהו שני מיני חטים עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות (פאה ב ה).—ובספהמ״א: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב״ם, מתנות עניים ב טו). —ואמר הפיטן: ותשמוט משאות ושכחה עם פאות בשדה ותבואות ועוללות מבצירים (ר״י בר אבון, אזהרות, לג.). לא תפאר זיתך ולא תכלה פאתך ולא תונה עמיתך במקח ודברים (שם לט).—*ובהשאלה, השיור מן המאכל שמשאירים לשמש: רבי שמא לא הנחת פאה בראשונים ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה בקערה (ר׳ יהושע בן חנניה, עירובי׳ נג:). — ובספהמ״א בהשאלה: כל החכמות הנמצאות ביד חכמי האומות הם לקט ופיאה שהניחו להם חכמינו (ר״מ אלדבי, ש״א מ). — פְּאַת מִטָּה: כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בִּפְאַת מטה [1]) ובדמשק ערש (עמוס ג יב) — ב) פְּאַת מזרח, פְּאַת צפון וכו׳, צד מזרח צד צפון וכו׳: עשרים קרש לִפְאַת נגבה תימנה וכו׳ ולצלע המשכן השנית לִפְאַת צפון עשרים קרש (שמו׳ כו יח—כ). ועשית את חצר המשכן לִפְאַת נגב תימנה קלעים וכו׳ מאה באמה ארך לַפֵּאָה האחת (שם כז ט). ורחב החצר לִפְאַת ים קלעים חמשים אמה וכו׳ ורחב החצר לִפְאַת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם שם יב-יג). והיה לכם פְּאַת נגב ממדבר צן על ידי אדום (במדי לד ג). ומדתם מחוץ לעיר את פְּאַת קדמה אלפים באמה

---

[1]) כך לפי נוסח׳ המסורה, אך אולי נשתבשה ?

ואת פְּאַת נגב אלפים באמה ואת פְּאַת ים אלפים באמה ואת פְּאַת צפון אלפים באמה והעיר בתוך (שם לה ה). וגבול לִפְאַת צפונה מלשון הים מקצה הירדן (יהוש' יח ה). ותאר הגבול ונסב לִפְאַת ים נגבה וכו' ואת פְּאַת ים וּפְאַת נגבה מקצה קרית יערים (שם יח יד–יה). והירדן יגבול אתו לִפְאַת קדמה (שם כ). והבנין אשר על פני הגזרה פְּאַת דרך הים רחב שבעים אמה (יחז' מא יב). ואל פני אחות העיר מִפְּאַת ים ימה וּמִפְּאַת קדמה קדימה (שם מה ז). וזה גבול הארץ לִפְאַת צפונה וכו' וּפְאַת קדים מבין חורן וכו' ואת פְּאַת קדימה ופְאַת נגב תימנה מתמר (שם מז יח–יט). והיו לו פְּאַת קדים הים דן אחד ועל גבול דן מִפְּאַת קדים עד פְּאַת ימה אשר אחד (שם מח א–ב). —ובסהמ"א: ויצא שמעון למלחמה לקראת אנטיובוס וכל בניו עמו וילך הוא מהפאה האחת ובניו מהפאה האחרת למען יהיה אנטיובוס עם גדודיו ביניהם (יוסיפון פרק כז, פרנקפ'). אמרתי אפאיהם אמרתי אזרה אותם בפיאות (לקו"ק קענ). בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג, 197). שהאידים עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב (רד"ק, ירמי' י יג). וידוע כי לחמשה הכוכבים וכו' אע"פ שאידיהם מפוזרים בכל הפאות לא יתנועעו כ"א מצד אחד (אבי הרלב"ג, שער השמים א ה ט). — פְּאַת פניו: ואם מִפְּאַת פניו ימרט ראשו וכו' (ויקר' יג מא).— ובחכמת השיעור: שהגשר באשר יוגדר תהינה לו ו' פינות והם האורך והרוחב והעומק ולהם ב' פאות (ס' ספ' יצירה לאבוסהל, מה). האורך קו בין שתי נקודות והרוחב שני קוים והנה זה שטח והנה בגוף יש לו שש פאות (ראב"ע, יסוד מורא יא). גבול גוף שלשה האורך ורוחב ועומק ומאלה יצאו הששה פאות (הנ"ל, ספ' השם ד, קבול' קונטרס'). ונקרא חודו של עבר והוא הקו החצון המתפשט על פני כולו פאה (קאנט) וכשיהי' העבר מרובע יהיו לו ד' פאות שהם ד' קווים הסוגרים אותו (רס"ס, ירישוע שלמה א ג, פתיח' לד:). — "ובחכמת המספר, המספר שבצד מספר אחר בסדר המספרים לפניו ולאחריו, Nebenziffer: שכל מספר הוא מחצית ב' פאותיו תקבצנה ומחצות פאות פאותיו ופאות פאות פאותיו וכו' (ס' ספ' יצירה לאבוסהל, כה). והאחד קדמון לבדו וכל חשבון שתחדש בעבורו והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל חשבון בשתי פאותיו כי שנים לחשבון שלשה הפאה האחת אשר לפניו וארבעה הפאה האחרת שהיא אחריו ושתי הפאות המחוברות שישה שהוא כפל שלשה (ראב"ע, ספ' המספר ג 12). שכל מספר הנה הוא חצי שתי פאותיו (כל' מלאכת ההגיון ל, ה:). — והוא (האחד) יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל חשבון בשתי פאות (ראב"ע, ספר האחד). — ובהשאלה, על אדם יחיד בדורו: אדוני יעשה בפאה אחת מה שעושים אחרים בשתי פאות (ריב"ש, שו"ת קפא). — ואמר המליץ: הגם תוכל הנקם לפאה מלבות הזאב ותוכל לחרפות במכת זאב ביקב זאב (פעדיאה 50). פאת עולם יאחז שיר נכונים ונביא מבלי ציים ואיים (רמב"ע, התרשיש י טו). מפאת אפלתה לא נבקע שחר וליום גלותה לא היה מחר (הנ"ל, דוח נפש נכאה, שער השיר 77). — ובהשאלה, צד של ענין: שהשואל חייב לידע על אי זו פאת ישאלוהו מן אלו ה' דברים (ר"כ הקראי, לק"ק, נספח 12). יש לתשובה פאת חוב ופאת חיוב פאת חיוב מדרך דעת להפיל גמול הרע ופאת חוב מדרך התורה (ר"א בן אליהו הקראי, ע"ח קיג). בעניני המצות התוריות בין בחיוב בין באזהרה בשלא נשכיל בהם מצד עצמם פאת יופי ופאת רוע נאמר כי הם נתחייבו מצד היות החובות הצלחה בדין והאזהרות מצד היותם שיחות בדין (הנ"ל, ג"ע מילה ז). ולא יצא זה הדבר אם לנפשו לפי שהוא מדרך האליל כי מן החוב שיהיה בפיאות כלם בעת אחד (ישועה בן יהודה, LWJ Bericht 18, ע' 29). —"מִפְּאַת פלוני או מִפְּאַת דבר, מפני, מסבת, מצד פלוני או דבר: ומזה הדרך יוכל המשכיל לדעת האחד מפאת שהכל בו הוא דבק רק מפאת הטוב כולו אין בת בנברא לדעתו (ראב"ע, יסוד מורא יב). וכמו שהצורה בעלת המראים אין לה מונע להראות בברזל אשר עלתה עליו תלודה אלא הדבר המבדיל הוא מפאת הברזל וכו' כן ראוי לך שתאמין שהדבר הוא מפאתך ולא מפאת הרתמים האלהיים (אבן פקודא, תרג' מאזני צדק לאלגזלי 36). יש לדעת כי האפן בחיובה (של תפלה) מפאת הדעת ומפאת המשמע ואמנם חיובה מפאת הדעת הוא מפני חיוב הודאת המנעים שיתחייב עלינו להודות ולשב

למי שיקדים לנו כל טובה (גן עדן, ענין תפלה, פסיק' קט.). והישרה האמתית לאמונותיה זו היא הבחינה האחת מפאת התורה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' א ד). כלם נבראו ונתחדשו בכללותם אבל שלא נתהוו מלא דבר כי אם מחמר קרום כי היה אצלם התהוות הדבר מלא דבר נמנע מפאת עצמו (שם ב ג). וכמו כתואר פניהם כן גם כתכונת רוחם איש מרעהו יפרדו אם מפאת הרכבת מזגם הטבעי ואם מפאת חינוכם המוסרי (שמשון בלוך, שבילי עולם, הקדי 3). —ג) ומ"ז שמי: דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פַּאֲתֵי [1]) מואב וקרקר כל בני שת (במדב' כד יז).—ואמר בן סירא: השבת ראש פאתי אויב האומר אין זולתי (ב"ס גבי' לג יב). —ובספה"א: על כי יזמו רע ותחשבנה שרירותם להזהר מאל שדי פן יפיצם בכל פאתי ארץ (רסע"ג, האגרון, ההקד' העברית גב). – ואמר הפיטן: פרזוני כנען רגזו וחלו פאתי מואב ברעד חלחלו פחתי אלופי אדום אז נבהלו (אתה האלה, יוצ' ז' פסח, מחז איטלי א קכ:)—ואמר המשורר: למדד וכו' פרשה זרת אם נעצרו מרכבות שמש ואם פאתי קדים סגרות ואם דרכה מסגרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, מעה"ש 98). —פַּאֲתֵי הראש: שלא להקיף פאתי הראש שנא' לא תקיפו פאת ראשכם (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך רנא). — ובשמוש מיוחד: ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לְפֵאָה [2]) ויירשו את ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון ואת ארץ עוג מלך הבשן (נחמ' ט כב).

פָּאָה[3]), קל לא נמצא.

—הפע', הִפְאָה עתי' כבי כנ' אַפְאֵיהֶם. — הפאה את פלוני, דחהו לפאה רחוקה, הִפְאָם, פִּזְּרָם לפאות רחוקות, to disperse ; disperser ; versprengen :

[1]) [לפי רב המדקדקים וגם ריב"ג שמי' רבי מן פְּאָתִים וז"ל: הוא סמוך פאתים על משקל שנתים [אם] שיהיה לשון משנה (= זוגי) או שיהית קבוץ (=רבוי) (השרשים, פאה)].

[2]) [פירש"י: לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות. וגם ראב"ע פירשו מלי פאה כמשמ' קצות הארץ.] א. ש. יהודה (ZA 16, 271) מפרש כמשמ' פֵּאָה הערבי, כמשמ' גדוד, וכאן במשמ' שבט. [ונראה לפרש ל' חבל ונחלה, ועי' ב. פח.]

[3]) עי' הערה לקמן.

אמרתי אַפְאֵיהֶם[1]) אשביתה מאנוש זכרם (דבר' לב כו–כז).—ואמר הפיטן: תסרך הראה לעם דל ונכאה נדחו קבץ ואויביו הפאה (נחום גזלו עיני, סני ותמש', סרע"ג א, כא.), סמוך דך ונכאה וצריו הפאה (שעה, פיוט קדם מנחת יו"כ, מנהג אויגנון).

[1]) כן בנוסח' המסורה, ואין ספק בדבר כי כך כבר היתה נוסחה זו קבועה בימי ראשוני התנאים, כיון שבספרי נדרשה מלה זו כאילו היו כאן שלש תיבות: אף אי הם, אמרתי באפי איה הם. וכבר תרגמו השבע' במש' פזור διασπερῶ. אונק' תרגם בענין כעס, מלשון אף: יחול רוגזי עליהון. ובספר תורה שבכנסית אסוירוס ברומא בין שאר השנויים הרבים שנמצאו בו, כתוב: אמרתי אף איהם (ברא' רבתי, אלבק עי 212). ועי' במאמרו של א. אפשטין בס' זכרון לחבולסון, 49. וכבר הביא דונש (תשוי 174 על רסע"ג), שכך פרש גם רסע"ג, וז"ל: ואמר בפירוש אפאיהם שהוא מלשון אף, ע"כ. אך בתרגום התורה של רסע"ג דפ' קונסט' ובמו"ב ב"י שביד היתודים התימנים כתוב: ולקד קלת אתקצאהם, והוא קצי בערב' שהוא במו קצה בעבר' וכך גם ריב"ג, וז"ל: פמעני אפאיהם אקציהם מן מעני אלקצי אי אבעדהם בדילב קאל אלעבראניון אפאיהם מן מעני פאת ומן בלאם אלערב איצ'א אפק אל רג'ל אפקא אד'א דהב פי אפאק אלארצ' פאשתקוא מן אלאפם פעלא במה אשתקה אלעבראניון מן פאה, ע"כ, ובעברי: וענין אפאיהם בערב' אקציהם (ארחיקם להקצה) מענין קצי בערב' (קצה בעבר') ובלשון הערבי כמו כן אפק אלרג'ל אפקא כשהלך לאפק הארץ וגזרו מן אפק פעל כמו שגזרו העברים מן פאה.—ובענין זה רש"י, וז"ל: אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעבר' ותתן להם ארץ שבעה גוים (? לא כך הנוסח' בעזרא ב"א גוים ועממים) ותחלקם לפאה להפקר וכן חבר מנחם, ע"כ, ואח"כ משיג על אונק'. — דברי מנחם במחברת, אף: והשוו הפותרים אף לאפאיהם והעמידו אפאיהם מגזרת אף ונראית המלת כי אינה פתורה כדת ולא דרושה במשפט האותיות כי מכרו הפותרים כי האלף יסוד במלה ואין בה דת המלים וכו' נכון להיות אפאיהם מן פאת וכו' וכה יהי פתרונו אפאיהם אזרה אותם בגוים ואפאה אותם לכל רוח וגם יתכן להיות אפאיהם אשימם פאת פני וילכו ויתמו, ע"כ. [[א. ש. יהודה במקום הנ"ל ב ZA מחברו עם הערב' פֵּאָה הנ"ל: אפוררם לשבטים קטנים. ושאר החדשים מחברים אותו עם הערב' פַּאַא, פַּאַי [a]) ובמכא' פעי, בקע, ועי' (גם ראב"ע)]. [ובערבית דרומית נמצא בנין שפעל, שפאי בהוראת כלה, השמיד].

[a]) فأى

— ואמר המשורר: ומקרה הנראה במחנך הפאה וצורך לא יראה בך ערות דברים (רשב"ג, אזהרות יוס ג). ומן ירוץ להפאות אותו בכל פאות (רע"ע החרטים, מוסף יו"כ, ססרד). חוק לב ידאה בעוף ולישעך ידאה ווכח חטאיו והפאה לכל צד ומשנאיו כלה (הוא, מחי אויבנו, דיואן רלח, כ"י בודלי). ובחדרי לבי החביאני אבן היום אל כל צד הפאני (שם רמג). ותעלה שמש עלי חוג היקר לקפוץ ידי אפל אשר יפאנו האיש אשר ישא עמל ימים ורוב רעם נדודיהם להצביאנו (הוא, על אף). מנוה השלום הפאה גורי שחלים נאספים לטרף השה דלת רחלים (כ"י הלוי, רס אסר). עד הניאוני התלאות המניאות והפאוני בכל פאות ההוות המפאות (כ"י חריזי, תחכ' עז). אשום לבבי להרף צבאות חטאי בחיל יושר ואפאיהם כי טוב ומן יכלה והור שרים יסוף ואי עשרם ואף איהם (הוא, ענק, אות א). והפאוני (אלהים) והרחיק את נרודי (בתי הנפש והלחשים, כ"י פריז). — ובמשמ' הִפְנָה וסבב אל פאה אחרת, abwenden; détourner; to divert: ואספסיאנוס הפאה אותם (את המים) אל פאה אשר לנגד העיר (יוסיפון פרק ס, פרנקפ').

— הפע', הֻפְאָה, רק בינ', מֻפְאָה, מופאה, — שנמצא בפאה, בפנה רחוקה, entlegen; éloigné, isolé; out of the way: והמרגיש בשתן (במטה) והוא חולם שהוא יפגע במקום מהמקומות שישתין בו ויורגל בזה באלו יהיה המקום ההוא נמצא או באלו יעבור מעבר שומם ומופאה פי' מלשון פאה או בישימון דרך (קאנון, ג יט ג י).

— התפ', הִתְפָּאָה, הפנה את עצמו לצד אחר, sich abwenden, abgehen; s'écarter; to turn away: וירם אליו קנטור אבן גדולה בשתי ידיו וישליכנה ויפילנה על איארם וירץ איארם ויסר מתחתיה ויתפאה וימלט ותפל על רעהו וימת (יוסיפון, פרק סג, פרנקפורט).

פָּאוּר, ח"ז, רק מ"ר פְּאוּרִים, בינ' פעו' מן א. פֵּאֵר, כמו מְפֹאָר, ואמר הפיטן: פאורים לשם יום פאר לאיום צווי קיתתם היום צחצות בזה ראשון יום (כ"א הקליר, אימתי בחיל, יוצ' א סוכות). לבנים עט וקדש פלוסים ערכם מנים שמונה עשר פאורים לשרת בם למלך הכבוד (ר' משולם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודה ליו"כ).

א. **פֵּאוּר**, פיאור, ש"ז, מה"פ מן א. פֵּאֵר ואמר הפיטן: פאור ענוד בלילי, לבדני בתרני והבלילי (ממזי איעלי מ"א קד.) — ובדקדוק, במשמ' לתפארת הלשון: ושחפץ מ' ר' סעריה פיאור כהא בהכנסת כ' ה' ו' כ' ל' מ' ש' עליה באמרך בבית להנחותם בדרך ובן ה' בהשמים (דונש, תשו' על רסע"ג 105). אבל קמצות החית אין לה פנים אצלי וולת רצונם לפאר המלה והרבה עושין זה ברב האותיות הגרוניות אשר הם דבקות לתנועה באמרם החרב נחרבו המלכים בפאור[1]) החת בקמין חטף (ר"י א"ת, מה"ש לריב"ג, מדל). ובמלאכיו ישים תהלה על משקל ותעל צחנתו והקמצות בו לפאור ואיפשר שתהיה תה"א נוספת (שם, תהל).

ב. **פֵּאוּר**, ש"ז, מה"פ מן ב. פֵּאֵר, לֶקֶט פרות שנשארו אחרי החביטה, Nachlese; glanage; gleaning: ואמר הפיטן: נחלתך שחורת מצוען יצאת לילה ללילת מגידים לבן בפיאה פרט ולקט פיאור שבחה ועוללות לך מכבדים (רסע"ג, אזהרות, קובץ מעשי ידי גאוני קדמונ' 40).

א. **פאר**[2]), ממנו פָּאוּר, א. פֵּאוּר, א. פֵּאֵר, א. פְּאֵר, פָּארוּר (?), תִּפְאָרָה, תִּפְאֶרֶת.

ב. **פאר**, ממנו ב. פֵּאוּר, ב. פֵּאֵר, פֹּארָה, פֻּארָה.

ג. **פאר**, ממנו ב. פְּאֵר.

א. **פֵּאֵר**, קל לא נמצא במקורות הקדומים, ועי' פָּאוּר.

—פע', פֵּאֵר, אֲפָאֵר, יְפָאֵר, פֵּאֲרָךְ, — פֵּאֵר דָּבָר, קשט ויפה את הדבר מאד, zieren, schmücken; embellir; to beautify: כל צאן קדר יקבצו לך וגו' יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אֲפָאֵר (ישע' ס ז). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לְפָאֵר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (שם שם יג). ברוך יי' אלהי אבתינו אשר נתן כזאת בלב המלך לְפָאֵר את בית יי' אשר בירושלם (עזר' ז כז). — פֵּאֵר את פלוני נתן לו כבוד ויקר: וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען יי' אלהיך ולקדוש ישראל כי פֵּאֲרָךְ (ישע' נה ה).

---

[1]) [[בערב' בתפח'ים a).]]

[2]) [[פֹּרַת (Etymol. Stud. 21) מחברו עם הערב' פח'ר b), התפאר, בסבא' פחר, תבשיט.]]

a) بتفخيم b) فخر

—ובהשאלה, פֵּאֲרוֹ בישועה ובדומ': כי רוצה יי' בעמו יְפָאֵר ענוים בישועה (תהל' קמט ד). —ובתו"מ: במשמ' נתן שבח preisen, rühmen; glorifier; to glorify: לפיכך אנחנו חייבין להודות ולהלל ולשבח לפאר לרומם וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). אמר להם (משה לישראל) אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו (מכי' בשלח ג). כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל לפני שבח לפארו פארו (פסיק' דר"כ, שקלים, יז:). —ובספה"מ"א, כהיראות הנ"ל: ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור וכו' ומפארין אותו ומייפין כפי כחן (רמב"ם, ביה"ב א יח). איש אשר אפאר הספר בשמו ויהיה חתום בחותמו (ר"י חריזי, תחכי הקדי). ואם החזיר' (את אבידת הכנעני) לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונת הרי זה משובח (שו"ע חו"מ, אבידה רסו). — ואמר הפיטן: ספרו עזו פארוהו צבאיו קדשוהו רוממהו (אל נא, קרובות לדי פרשי' ולשלש רגלים). —*ועל בגד ההולם את הלובש אותו: ולבש מלך אחד לבוש חדש ולא פארתו (ר"י זבארה, ס' שעשועים, דודזון, 67). —*ובדקדוק, במשמ' שִׁנָּה בנקוד לתפארת הקריאה: כי מאיש לקחה זאת והיתה הקוף ראויה להיות דגושה והקלו אותה ופארוה במנהגם ברב האותיות (ר"י א"ח, ספה"ש לריב"ג, לקח).

—התפ', הִתְפָּאֵר, אֶתְפָּאֵר, יִתְפָּאֵר, ־אֵר, — א) הִתְפָּאֵר על פלוני, שאל מפלוני דָבָר קשה לעשותו, שאינו מאמין שפלוני יעשהו: ויאמר משה לפרעה הִתְפָּאֵר[1]) עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך (שמות ח ה). —ב) הִתְפָּאֵר על פלוני, הִלֵּל ושבח את עצמו בְּדָבָר והתגדל בו ואמר שהוא עשהו ולא פלוני, sich rühmen, prahlen; se vanter, se glorifier; to boast, glorify oneself: ויאמר יי' אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יִתְפָּאֵר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטי ז ב). הֲיִתְפָּאֵר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י יח). — הִתְפָּאֵר בְּדָבָר, הִשְׁתַּבַּח בהדבר, ראה לעצמו כבוד בדבר: כי גאל יי' את יעקב ובישראל יִתְפָּאָר (שם מד כג). ואמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אֶתְפָּאָר (שם מט ג). נצר מטעי מעשה ידי לְהִתְפָּאֵר (שם ס כא). וקרא להם אילי הצדק מטע יי' לְהִתְפָּאֵר (שם סא ג). — ואמר בן סירא: אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל וברכת ייי בשפתיו ובשם ייי התפאר (ב"ס גני' נ כ). —ובמדרשי: לא תתפאר[1]) לעני מכאן אמרו וכו' (ספרי דברי רסד). א"ל הקב"ה למשה וכו' שאני עתיד להתפאר בהם (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ויקרי ב). —ובספה"מ"א: כי כבר ידע השם יתברך כי התורה תהיה גלויה ומפרסמת לכל העמים ועליה יבנו בענין בנינים עד שככר הם מתפארים על האמנתה (אבשלמה אבהרוק, מדרשי התורה). ובמה נתפאר נחמיה בן חכליה מזה המוסר (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, י יח). — ובמשמ' כמו פִעֵ': הוא שולח אליך השירה אשר תראנה ואם מעט יוסיף לך בהנה ובהנה עד אשר יראה בעיניו והנמיון יראנו ממי יתפאר השיר ממך או ממנו (עמנוי מחבי יג). — ובהשאלה: אבל (ההקדמה) הראשונה האומרת שיש שכל מחוין נמצא בפועל שיתחסו אל החושים יחס המוחש שבפועל אל החוש שבכח זו לא התפארה עדיין בנגלה ויש להסתפק בה ולומר אולי אינו כך (ר"ה מוירוכה, תגמו' הכסם א ו).

—פֻע', *פֹּאַר, — שֶׁפֵּאֲרוּ אותו, בינ' מְפֹאָר, מפואר, יפה: א"ל בת קיסר לרבי יהושע בן חנניה תורה מפוארה בכלי מכוער (נדרי נ:). רוני רוני השישת התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ר' יצחק נפחא, ע"ז כד:). —ובתפלה: המלך המרומם לבדו מאז המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם (המאיר, ברכת יוצר). —ובספה"מ"א: הקנין המפואר שימצא במין האנושי הוא הנפש והצלחתה (ר"ה מוירוכה, תגמי הכסם א). משמע שיש מקום אחד מפואר מאד ששמו גן

---

1) [במקום זה וכן בישעי י, ט הבינו המדקדקים בימי הבינים את הפעל התפאר בהוראת גזר וז"ל ריב"ג בס' השרשים: התפאר עלי גזור מתי תרצה וממנו היתפאר הגרזן על החוצב בו ענינו היגזור עליו דבר או ישאל ממנו דבר וכו', וכן משתמש כפעל זה ר' שמואל כנכנשתי בתרגי ספר הקצרת להרמב"ם (הול' ז. מונטנר), בראש תהקדמה: שאלני אדוננו... והתפאר (=וגזור) עלי שאכתוב מעט מן המסעדים וכו'. ע"כ. ואולם כנראה אין התפאר זה אלא לשון „פור הוא הגורל" (אסתר ג. ז) הבא לקבוע „מיום ליום ומחדש לחדש", למתי „אעתיר לך". ויחס פור אל פאר מצד הלשון הוא כיחס פּוֹר אל פֵּאֵר.]

1) [כך בהוצ' רמא"ש ובדפ' אחרים. ס"א: תפאר.]

ששם מתפארת הנפש החסידה (שם ג ג).— *ובדקדוק, תבה שנשתנתה צורתה לתפארת הלשון: ומן המפואר תגמולוהי וכו' ומן המפואר יצרנהו וארמסנהו ומן המפואר כואו הניעמו והורידימו ענביטו (דונש, תשו' על רסע"ג, 110). — ומ"ר מפֹאָרִים,־ן: ומן המפוארין בלהם ועיניהו רום ידיהו נשא (שם).— *מנקד בנקודה שלא לפי הדקדוק לפאר הקריאה: נבהל להון איש רע עין, בינוני כי הוא קמוץ והבית מפואר בקמץ חטף (רד"ק סה"ש, בהל). — ואמר הפיטן: ליל שמרים פאר עליון באמירות מכנף הארץ וזמירות (מחזו', ליל שמורים, ערבי' ב' פסח).

—נפע', *נִפְאַר, — כמו פִעְ', ואמר המשורר: שרי קדש אנשי מדות נכבדות ספיר גזרתם מה נפארו מה נהדרו בכוכבים במסלותם (עמנו', מחב' יב).

—הִפע', *הִפְאִיר, — כמו פִעְ': ואחרי אשר הפאיר הבורא את האדם באלה הכתרים (רי"ק, ספי הגלוי, הקדי).—ואמר המשורר: אשר ספר הפאיר וכו עין האיר ואת אחריו השאיר ברכה לדורים (תלמיד, מנחם, תשו' על דונש, 9). חנון צלעו סלה ובשר תחתנה מלא והפאיר צורת כלה ויביאה אל האדם (רסע"ג, מי כמוך שכן). אתה הוא יי' לבדך הפארתני בשם כבודך, ותגמור עלי בהודך (דיואן לראב"ע, איגר 242, אל תבוא). ומאמר המורה וכו' ועין הלב יאיר והשכל יפאיר והנפש ישאיר ותדור במעונים (מ"נ, שיר בשבח הספר לר' אשר קרשקש). ובהיותנו במצרים בתוך הגולה אותנו משם דלה דלה והפאירנו לעטרת ולבלילה (ר"מ אלדבי, ש"א, הקדי).—ואמר הפיטן: קוץ המבאיב וסלון הממאיר רעלהו העלהו כרם להפאיר (שמעון בר יצחק, אויל, סליחי ער"ה).

ב. פָּאַר, קל לא נמצא.

—פִעְ', תְּפָאֵר, תְּפַאֵר[1]), — פַּאֵר, חבט הזיתים אחריו, בדק בענפי חזית ולקט מה שנשאר עוד אחרי התביטה, to glean ;nachlesen ; glaner, grappiller: בי תחבט זיתך לא תְּפַאֵר[2]) אחריך לגר ליתום ולאלמנה יחיה (דבר' כד כ).

---

[1]) כך רד"ק בפרושו. וכך בכ"י, אך בדפוס' אחדים בקמץ, ואמר רד"ק: ותוא פתח להבדיל הרעיון. [[עי' הערת גינצבורג.]]

[2]) כספרי אמרו: לא תפאר לעני אך זה כדרך דרש. אונק' תרגם: לא תפלי, כמשמ' חפוש ובדיקת. רסע"ג: תסתקצה [(=תבדק), ומנחם פרש: כמו שבירת.

א. *פְּאֵר, ש"ז, כמו תפארת, קשוט, Pracht; magnificence ; splendour, ואמר הפיטן: פאר וכבוד נותנים לשמו צהלה ורנה לזכר מלכותו (אל אדון, שחרי שבת). הוחבל גוינו ונפרע פארנו ובול מקדשנו חרב בעונינו (אהמנו מכל עם, סרע"ג ב, קנו.). באשם נלהבים ובגחלתם נכוים ובפארם חם נאלמים (הוא נקרא, יולי שבת פרש' החדש). פאר אש דת כתב ידו נתנה משמי שפרה (ר"א ערלקי, אדון עולם, סס' הפזמו', יד:). פאר שיר שבת חל פני משיבת וכו' ראיתי בספר אחד ישן נושן לאחד מן הקדמונים אשר את שמו לא אזכור עוד כי שם שר של שבת הוא פאר (ר"י רייפמאן, לקוטים, ליון תר"א, 184). — ואמר המשורר: פאר והוד חבש וישע אל לבש ולזורים כבש עשרה מבצרים (דונש אבן לברט, תשו' על מנחם, דעה לבי, שער השיר 4). הנחתי בעב עברה ואנחתי משמרה ושמחתי בטל הלך ועל ביתי פאר קרה[1]) (ר"מ הנגיד, אמי מוסר). —ומליצה, *פַּאֲרֵי העמודים, Pyramiden ;-es: באשר בא אבי האבות אברהם מצריטה בבר ראה שם את פארי העמודים אשר נתפלא עליהם עוד היום (גוטלובר, ממלכים של פרנקל, 4).

ב. פְּאֵר[2]), ש"ז, פְּאֵרְךָ, מ"ר פְּאֵרִים, סמ' פַּאֲרֵי, כנ' פַּאֲרְכֶם, — כסוי הראש לאנשים ונשים, עשוי שש בד וביוצא בזה, יחבשותו על המגבעת, Turban: ואת תמצנפת (לאהרן ובניו) שש ואת פַּאֲרֵי המגבעות שש (שמות לט כח). הנטפות (של בנות ציון) והשרות והרעלות הַפְּאֵרִים[3]) והצעדות והקשרים (ישעי' ג יט–כ)

ואמר ריב"ג: כלומר לא תלקט מה שנשאר בפארות וזה דומה למנהג הערב בלשונם, ובבר זכרנו שני הענינים האלה בספר התוספת וכו' ואשר יתכן אם כן לפרש בו אל תחפש אחריך כלומר אל תחפש לקבץ כל מה שחבטת מן הזתים עד תכלית אבל תניח ממנו לעניים שארית. רש"י: לא תפאר לא תטול תפארתו ממנו. ראב"ע כמו ריב"ג. [[פרוש רש"י הוא של תנא דבי ר' ישמעאל (חולי' קלא.). ובעין זה גם תרגו' יוני אחד: στεφανώσεις ואולי הוא של עקילס. כמו ת"א תרג' הפש', ובעין זה ת"י: לא תבקרינון, תתבקרון. והשבע' והוולג' תרגמו כמו תְּפַנֵּת.]]

[1]) [[עי' הערת ר"ת ברודי.]]

[2]) רק בעבר' ולא נתברר מקורו. [[ויש שמבארים המלה כהפוך הגאים של אֵפֶר, דגמת שמלה—שלמת.]]

[3]) בירושלמי שבת אמרו: הפארים בליליא במה דאת אמר פארכם על ראשכם (ו ח).

לשום לאבלי ציון לתת להם פְּאֵר [1]) תחת אפר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן [2]) פְּאֵר [3]) וככלה תעדה כליה (שם שם י). האנק דם מתים אבל לא תעשה פְּאֵרְךָ חבוש עליך וכו' ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו וּפְאֵרֵכֶם על ראשיכם (יחז' כד יז–כג). —וכספהמ"א: כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחושת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם (לאב"ע, שמות לח ח).

פֹּארָה [4]), ש"נ, ר"ר פֹּארֹת, פֹּארוֹת, פֹּרְאוֹת, כנ' פֹּרָאתָיו פֹּארֹתָו, —א) ענף, בפרט ענף גדול שסעיפים מסתעפים ממנו, Ast; branche; bough: ותהי לגפן ותעש כרים ותשלח פֹּארֹת [5]) (יחזק' יז ו). על כן גבהא קמתו (של הארז) מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו [6]) ממים רבים בשלחו בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פֹּארֹתָיו ילדו כל חית השדה (שם לא ה). ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כְּפֹרְאֹתָיו [7]) כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו (שם שם ח). ויכרתהו זרים וכו' ותשברנה פֹּרָאתָיו בכל אפיקי הארץ וכו' ואל פֹּרָאתָיו היו כל חית השדה (שם שם יב–יג). —וכספהמ"א: בתשובות הגאונים מצאתי העושה לולב צריך לשום בו שבעים פאורות שקורין רמייש [8]) (מחז' ויטרי 435). והזהר במאזני צדק אבני צדק ואיפת צדק והין צדק ועזיבת הלקט והעוללות והפארות והדומה לזה (ר"י א"ה, הכוזרי ג יא). וכאשר תשברנה הפארות ותהיינה קרוצות לארץ אז תצאנה הנשים לארות הפרי (לאב"ע, ספת יתר, 14). —ובהשאלה, כמו

[1]) ת"י כליל. קצת הקדמונים ראו במלה זו שם נרדף לתפארה, אך האפר שלאחריו מעיד עליו כי הכונה גם בפאר זה קשוט הראש.

[2]) אולי יְכַנֵּן, כמשמ' כרך.

[3]) גם פה ראו רב חקדמוני ש"נ של תפארה. רש"י: לבושי פאר. רד"ק: יגדיל פארו בלבושים נאים. וגם ראב"ע: שהוא מצטרך לפאר נפש.

[4]) עי' פְּאָרָה.

[5]) כך ברב ספרי כ"י וקצת דפוס', וברב הדפוס' פֹּרְאוֹת, —ועי' רד"ק וש"נ.

[6]) כך הכתיב והקרי: פֹּארֹתָיו. וכס"א: פֹּארֹתָיו כתיב וקרי.

[7]) ס"א כפארֹתיו. ועי' המסורת כרד"ק.

[8]) [rameaux, ענפים.]

סעיף: והגיד השני מתחלק ממקום הקרוב ליציאתו בשני חלקים האחד עולה על גבהות הגוף ומתחלק שם לכמה פארות אל עצם הראש והוא נותן רוח חיים בקצה העליון מהאדם והחלק השני הולך ויורד עד שמגיע אל הרגלים ומתחלק לכמה פארות לתת לכל אבר ואבר מאיברי מחצית הגוף התחתון את החיים (ר"י בן עקנין, ספ' מוסר ה כא). ואולם תתחלק היריעה בה לפארות רבות מפני שקצתם מורים על קצתם ועל בן תרבה התלוקה בה (ר"א בר מקדאי, מאזני לדק לאלגזלי ט). —ואמר הפיטן: פראת הסיר (האויב) התז נטישות (ר"י נג'רה, זמירות לשבת ור"ח). — ב)* מיתר וניטה לבנור (?): המשתחוה לבהמה וכו' שקיה מהו לחלילין בני מעיה מהו לפארות [1]) (רב פפא, ע"ז מז.).

פְּאָרָה [2]), ש"נ, — עָנָף, בפרט ענף גדול שסעיפים מסתעפים ממנו, Ast; branche; bough: הנה הארון יי' צבאות מסעף פֻּארָה [3]) במערצה ורמי הקומה

[1]) [בך פרש רש"י. ס"א: פאורות. ובפרוש ר"ח ובכ"י מונכ', הגירסה: לבינורות; ועי' ד"ס הערה ה.]]

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) כך כתוב ומנקד כהנסחת המסורה ואין ספק בדבר כי כך היה הכתיב כבר בימי תרג' השבעי' של ישע', כי בתרגום זה המלה מתרגמה כמשמ' תפארת, ובמו"כ דבר ודאי הוא, כי בן היה הנקוד ἐνδόξους בזמן המסורה, כי היא מחברת מלה זו עם המלה פורה, וז"ל: פארה ג מלי' ב כתיב פורה וחד כתיב פארת וסימן פארת במערצה כך בתיב פורה דרכתי לבדי לחשף חמשים פורה וכ' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת הוא ופרה נערו. ע"כ.– ובבר העיר Hieronymus בפרוש, כי בימיו קראו כך מלה זו, וז"ל: Verbum Hebraicum Phura ובך גם ת"י, כי הוא תרגם מלה זו כמו שהוא תרגם פורה דרכתי לבדי. ובך כנראה עקילס כי גם הוא תרגם מלה זו דומה למה שתרגם פורה דרכתי κεραμεῖον, κεραμύδιον כנראה במשמ' גיגית של חרם, ובדו', ובך רסע"ג: חאר'ה בפרמה פי' רהבה והעיר ע"ז דרנבורג: עי' ריב"ג פור. —מנחם חברה עם פארותיו, כמשמ' ענף. ובך ריב"ג, ע"ש. ובך רש"י: יפשח פארות עוקר ענפי אילנותיו וכו' אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בויו כמו פורה דרכתי ובמו לחשוף עשרים פורה אלא באלף כמו והארכנה פארותיו, ע"ב. ובך גם ראב"ע ורד"ק, ובן תחדשים. ובבר דמה Barth לזה השם פרע [a])

[a]) فرع

גדעים והגבהים ישפלו (ישע׳ י לג). —ואמר הפיטן: עד אן תהיה צור גאוני פארה הדורה מסעף (ר״י נג׳ארה, עולת תמיד קסד).

פָּארוּר[1], ש״ז,– פניו קִבצו פָּארוּר, בפניו נראו בהלה ופחד ובעתה: מפניו (מפני הארבה) יחילו עמים כל פנים קבצו פָּארור[2] (יוא׳ ב ו). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברבים. וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פָארור[2] (נחו׳ ב יא).—ואמר המשורר: וגם פארור בפאר עלי ספרו כאר ובו אמר אאר חשכית נקדרים (דונש, תשו׳, 35). ופנים קבצו פארור וחדר ונהפכו אלי שולי קררה (ר״ש הנגיד, אלוה עז). מה עיני המלך מה ארצה שחו פניו קבצו פארור ומצחו זעם (יל״ג, דוד ומיכל, ספ׳ ג 46).

פַּג[3], ש״ז מן פגג, מ״ר כנ׳ פַּגִּיה, — תְּאֵנָה שלא בשלה, : unreife Feige ; figue non mûre ; unripe fig הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו התאנה חנטה פַּגֶּיהָ והגפנים סמדר נתנו ריח (שה״ש ב יב–יג).—ובתו״מ, גם באילנות אחרים: סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה (שביע׳ ב ה). פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ר׳ יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אין סכין (תוספת׳ שם א ח). מהוצאת עלין עד הפגין חמשים יום מהפגים עד שיהיו נובלות חמשים יום (רמב״ג, שם ד כ). לא הוזכרו פגי ביתייני אלא לענין מעשר (ר׳ יהודה, שם ז יד). תלו לה הפגים בצוארה והיו מבריזין לפניה על הפגים זו לוקה (ספרי, במד׳ קלז). פירות האילן בשביעית הפגים משיזריחו אוכל בהן פיתו בשדה (ירוש׳ שביע׳ ד ז). שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהם גודגדניות וכפניות ופגי תמרה (כלה רבת׳ ס).—ובספה״א: שמן שהוציאו מזיתים שלא בשלו אלא עדיין הם פגין כל׳ אלו לא יביא (רמב״ם, איסורי המזבח ו יד). זיתים הפגים הם קרים והמבושלים הם חמים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה). —ואמר הפיטן: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגית סלת ספוגיה (ר׳ שלמה הקטן, אוה, יול׳ א׳ פסח). — ואמר המשורר: אמת תבל במו גנה ואדם כעץ פריה ופגיה חנטים (חריזי, הענק קז). — ״מי הפגים: ושרף אינו גומ״א אלא תמצית מי לחלות קליפי עצים או מי עלין או מי הפגין חנק׳ בלע״ז שְׁבָּא (ר״מ, הלכ׳ ק״ת יד, גנזי ירושלים). —ב) ״ת״ז, נק׳ פַּגָּה, מ״ר פַּגּוֹת, —שלא נתבשל, מסרד, : unreif ; non mûr ; unripe וזרע חורד טוב ופרי התות הפג (קאנון ג יו א ד).—ובהשאלה, קשה, עבה וקרוש[1], : verhärtet, verdickt ; coagulé ; clotted : בי בקיץ על גב חמן קרובים תערובי אנוש לבשל ובחורף פגים המה לכן קשין הרבה להרפא (תמו׳ הגא׳, הרכבי לא).—ליחה פַּגָּה: וכשיהיה עם קדחת שורפות שתן דק ורקיק יורה שיש בעורקים אשר כגבנינות הככר ליחות פגות רבות (פרקי משה לרמב״ם י). ואם יתבשו בין היריבים ישלשל הלחות הפגות (מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳). כי הטבע לא ימוץ מן העורקים מן האצטומ׳ כפנות הטבע אל הדחית והפגות מן המשיבה כמו שיסתפקו הצב ותקפוד ובעלי חיים רבים בבלי מזון כסתו זמן ארוך כי מת שיש בגופם מן הליחת הפגה די שיתעסק הטבע בתקונה ולבשלה (קאנון ג יג ב ה).—והמֻרסה: המורסות הרבות והלחות טובות והפגות רעות (פרקי אבוקרט ה סח, כ״י ברלין). והזה פן יבקענה (את המורסת) והיא פגה או יגע עליה בברזל לבקעה (כרבוני, א״ם במוכסות, כ״י ביהמ״ד סכטר).— והשתן: איתותיה (של הקדחת) הם האותות בעצמם הנזכרים ושתנה קר פג פתות תם מחום שתן זולתה במינה (קאנון ד א ב נב).

בערכ׳ אך זה משרש פרע לשערות, ושרש זה יש גם באשור׳ להשערות, ׳pr [ר׳ בערך פרע].

[1]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ כדיוק, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) כך הכתיב, ונמסר: פרור קרי. וכבר תרגמו השבע׳ מלה זו בקדרה, וכן גם ת״י: איתתפיאו איכרום איכמין כקדירא, ע״כ. מנחם חברו עם פאר, תפארת, וכך ריב״ג, ופרשו קבצו פארור שלא נשאר להם יפי. דונש פרש כמו ת״י, וכך רש״י. רי״ק השיג על מנחם וריב״ג ואמר: כי לא יתכן כדברי מנחם כי לשון קבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים מפוזרים למקום אחד ולא במשמ׳ אפיסה (רד״ק, סה״ש פאר). גם החדשים לא מצאו שום באור מתקבל על הלב למליצה זו ורכם החזיקו כמשמ׳ יפי, אֹדם וכדו׳.

[3]) בערב׳ פִג, פַג b), בלשון העם.—ועי׳ *פַּגָּה. [[וכך בארמ׳, ועי׳ לו (צמחי היהודים 237,1). ואפשר שמ״י הוא פַּגָּה, כמו כתו״ם.]]

(a فج

[1]) [[אפשר שזה מן פוג, היה קר, נקפא, וצריך לנקד: פָּג. פָּגָה, פָּגִים, פָּגוֹת.]]

ואמנם השתן הנה יהיה בהתחלה לבן נוטה לירקות פ ג אין בו עבול (שם שם סה). ואם יהיה השתן בתחלת החולי פ ג והיה אחר זה צבוע (ר"נ אלקירמ, לרי הגוף ג ה כ"י גריט' מוז'). שיש ממנו (מהשתן) הטוב המבושל וכו' וממנו ה פ ג בלתי מבושל (שם). —ובהשאלה, שק בצורת ראנה פַּגָּה; בית פַּגִּים, זוג השקים שעל הבהמה [1]), Doppelsack ; double sac ; double-sac : זה קנה חמור ובית פ ג י ה [2]) וזה קנה מה שתפוש בידו (רב אשי, ב"מ ע.).

***פגג,** [2]) ממנו פַּג, ⁺פִּגֵּג, *פַּגָּה, ⁺פַּגּוּת.

⁺פָּגַג, קל לא נמצא.

—פִע, ⁺פִּגֵּג, מְפַגֵּג, —עשה שיהיה פַּג, שיהיה עבה וסמיך, verdicken, verhärten ; coaguler ; to clot : והנמשבים (הסגולות) מהקור הם ששה והם מקרר מחזק מרתיע מעבה מ פ ג ג מרדים (ר"י בנבנשתי, ספ' גרם המעלות על רפואה, כ"י פריז). ו ה מ פ ג ג הוא אשר בקרירותו יבטל פועל החום במזון או הליחה (שם). ואם לא תאות אולי תביא הקרחת במה ש מ פ ג ג ת ומשברת מכת החום הטבעי (קאנון ד ג א קא).

***פַּגָּה,** ס"נ, — כמו פַּג : הלוקח פ ג ה מחבירו בשאר שני שבוע אף במקום שנהגו לסוך סבין (ר' יהודה, תוספת' שביע' א ח). פ ג ה שטמנה בתבן וכן חררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה נוטל (שם שבת עז (יז) י).—ומליצה, אבל, בלע פַּגָּה: ראוית היתה לדור בת שבע בת אליעם אלא שאבלה פ ג ה (דבי ר' ישמעאל, סנה' קז.). איוב בלעה פ ג ה אבל אברהם בלעה בשילה (תנחו' ויקא ה).—ובהשאלה לאשה שלא בגרה : משל משלו חכמים באשה פ ג ה בוחל וצמל פ ג ה עודה תנוקת בוחל אלו ימי נעורים (נדה ה ז). כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה פ ג ה מלמעלה לא הביאה סמנין מלמטה (ר' שמעון, תוספת' שם ו ד). — ואמר המשורר : מסדר בנפנים ב פ ג ה בתאנים והמה ראשונים בראשית בכורים (דונש, תשו' על מנחם, 88).

⁺פָּגוֹז, ס"ז, מ"ר פְּגוֹזִים.—כמו פָּגוֹשׁ, אבן קלע גדולה grosser Schleuderstein ; pierre de fronde ; slingstone, ואמר חפיטן : פצתה יהודית (לאליפורני) ממשפחת נביאים אני פותרים עליך מלבי וקציני פתע פתאום בבא מחר פ ג ו ז י ך יתצו העיר בפחר (יוסף בן שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנכה). — ומ"ר פְּגוֹזוֹת, — בית הפגוזות : ובית החיצים ובית ה פ ג ו ז ו ת ותיק חלילים כל אלו וביוצא בהן אע"פ שאינן אלא משמשי כלים מקבלין טומאה (רמב"ם, כלים ד א). ועי' פָּגוֹשׁ.

[1]) [זר"ח פרש : רצועות של מוסירה הנתונות על לחייה ועל פדחתה. ורש"י : מתג ורסן, ועי' עה"ש. וראה להלן בהערה לערך פּחַל.]

[2]) [עי' פּתַל, הערה.]

פִּגּוּל [1]), ס"ז, מ"ר פִּגּוּלִים,—מה שפסול וטמא לאבילה ובפרט בשר הקרבן שעבר זמנו unreines Fleisch ; viande impure ; impure meat: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יחשב לו פִּגּוּל יהיה והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויק' ז יח). ואם האכל יאכל (בשר הזבח) ביום השלישי פִּגּוּל הוא לא ירצה (שם יט ז). ואמר אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פִּגּוּל (יחזק' ד יד). —ומ"כ : האכלים בשר החזיר ופרק פִּגֻּלִים כליהם (ישע' סה ד).—ובתו"מ : השוחט את הזבח וכו' לאכול בזית מעור האליה למחר פ ג ו ל וחייבין עליו כרת זה הכלל וכו' חוץ למקומו פסול ואין בו כרת חוץ לזמנו פ ג ו ל וחייבין עליו כרת (זבח' ב ב-ג). הורו בית דין לעקור את כל הגוף אמרו אין דם בתורה ואין חלב בתורה ואין פ ג ו ל בתורה הרי אילו פטורין (תוספת' הורי' א ז). — ומ"כ : כל הפגולין מצטרפין זה עם זה (מעיל' ד ג). עינוי שאסרתי לך במקום אחר עינוי שחייבין כרת ואילו הם הנותרים ו ה פ י ג ו ל י ם מנין לרבות את המבלים ת"ל וכו' (ספרא אחרי מות פרק ז).

***פִּגּוּם** [2]), ס"ז מ"ר פִּגּוּמִים, פגומין, — סדור עצים ערוכים כמסגרת של בני, Baugerüst ; échafaudage ;

[1]) אולי כמו ע'פל a) בערבי במשמ' ולזול ושכחה ועזיבה. [ואולי קרוב אל מ ג ל ובן פ ג ר אל מ ג ר.]

[2]) [הנקוד במשנה כ"י קופמן: פְּגוּם, בנראה כהשפעת בינוני פעול משרש פגם, אך נסח' הערוך פ י ג ם ובכמה מן המקורות התלמודיים פ י ג מ א בכלשון היוונית πῆγμα (ר' קרוים, Lehnwörter 2,439) שהוראתו פִּגּוּם עצים וקרשים, ואף היום נהוגה המלה בלשוננו בצורה פִּגּוּם. ור' ערך פַּגִּים].

a) غفل

scaffolding, — וביחוד שובך של יונים : ביצד מעברין את הערים בית נכנס בית יוצא פ ג ו ם [1] נכנס פ ג ו ם יוצא וכו' (עירוב' ה א). אם היה בית אחת יוצאה הימנו כמין פ ג ו ם לרוח אחת רואה כנגדו כאילו מלא בתים וחצירות (תוספת' שם ו (ה) ב). היו שני בתים יוצאין הימנו שני פ ג ו מ י ן לשני רוחות רואין אותן כאילו הן מליאים בתים וחצירות (שם ג). מהו ליתן פ ג ו ם לפ ג ו ם מילתא דרבי שמעון בן לקיש אמרה כן נותנין פ ג ו ם לפ ג ו ם (ירוש' שם ה א).—ובספה"א : וכל עיר שבתיה נכנסין ובתיה יוצאין פ ג ו מ י ה נכנסין ופ ג ו מ י ה יוצאין אין מודדין לה תחום השבת אלפים אמה אלא מאותו בית היוצא ומאותו פגום היוצא (והזהיר, שמות קטז :).

*פָּגוּם, פוע"ז, נק' פְּגוּמָה, — מי שיש בו פְּגָם או פְּגִימָה, וכמשמ' פָּסוּל mit e. Makel behaftet; macul é; blemished, עי' פְּגָם. —של אישות : וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפ ג ו ם שבשניהם (קידוש' ג יב). חבל מודים במחזיר גרושתו שהולד פ ג ו ם וכו' ומה אלמנה לכ"ג שאין איסורה שוה בכל בנה פ ג ו ם זו שאיסורה שוה בכל אינו דין שבנה פ ג ו ם (בשם ר' שמעון, יבמ' מד :). אילו באו עליה שנים א' בדרכה וא' שלא כדרכה יאמרו בעל שלימה חמשים בעל פ ג ו מ ה חמשים (ר' זירא, כתוב' מ :).—ובספה"א : ומפי השמועה למדו שאינה פ ג ו מ ה אלא מאדם האסור לה או מחלל (רמב"ם, איסורי ביאה יח ה).—*ושיש בו שבר או מום schadhaft; endommagé; dameged : כוס פ ג ו ם אין מברכין עליו (ירוש' ברכ' ז ו). חושים בן דן היה פ ג ו ם באזנו ובלשונו (סדר"א לט).— *סכין פְּגוּמָה, שיש פגימה בחדה : השוחט בסכין ונמצאת פ ג ו מ ה אמר רב הונא אפי' שיבר בה עצמות כל היום פסולה (חול' י).—ובספה"א ; ומה שנצטוו היהודים שלא לשחוט בסכין פ ג ו ם אינו אלא לחצילם מאכילת דם (ר"ש בן ויגא, שבט יהודה, 9). — ובחכמת השעור, עִגּוּל פָּגוּם, עגול שאינו שלם : מדידת הקרקעות אשר על צורת העגול התמים או על צורת העגול הפ ג ו ם אשר הוא מחצית העגול או מרבה על המחצית או פוחת מן המחצית (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ג 7).

[1]) [[בתשו' הגא' (הרכבי, שיט), הגרסה : פ י ג ם, עי' פגים. ועי' גם בפרוש ר"ח ובתוספי בבבלי (נג :). רש"י ורמב"ם חברוהו עם פָּגוּם ופרשוהו : בנין חרב.]]

ודעת שני הריבועי' ההם שני הקוים האלה עמודים זה על זה להורות שהמזהיר והפ ג ו ם או כלפי הארץ (ר"י הישראלי, יסוד עולם, נא.) — *ובהשאלה, שפל, נקלה, בזוי : ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפ ג ו ם (תוספת' ב"ק ט יב). אין לך אדם בזוי ופ ג ו ם בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי דבר' סב). אוי לו למי שרואה את הוריו באומנות פגומה (ר' מאיר, ירוש' קידוש' ד יא). כל תלמיד פ ג ו ם [שהוא] בן [ארץ] ישראל משובח יותר מכל המשובחים שבמדינות (אדר"נ נוסח' ב לב).—ובספה"א : חשבו בדעתם החסירה והפ ג ו מ ה כי לדברים אשר יגיעו בסיבתם אליהם מעלה רמה מאשר לתורה ולחכמה (עמנו', מחב' כח).

*פְּגוֹעַ, ש"ז. מ"ר פְּגוֹעִין, — מזיק ושד הפוגע באדם, Plagegeist; esprit malfaisant; mischievous spirit : והא תני אומרי' היו שיר פ ג ו ע י ן בירושלם א"ר יודן כאן משנפגע כאן עד שלא נפגע ואי זהו שיר פ ג ו ע י ן ה' מה רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי עליון שמתה מעונך (ירוש' שבת ו ד).

*פָּגוֹשׁ[1]), ש"ז, מ"ר פָּגוֹשׁוֹת, אבן שיורים וקולעים אותה, Schleuderstein; pierre de fronde; slingstone, בית הפָּגוֹשׁוֹת, ילקוט ותיק של עור ישימו בו את הפָּגוֹשׁוֹת : בית החצים בית הפ ג ו ש ו ת [2]) הרי אלו טמאים (כלים טז ח).

*פַּגּוּת, ש"נ,—סגלת מה שהוא פַּג, התעבות, קרישה, קפיאה, Verdickung, Erstarrung; congélation; congelation : מי שהוא קר המזג הוא רך הגיף א ע"פ שהוא כחוש כי הפ ג ו ת מתרבה בו (קאנון א ג ג ג). אם יהיה השתן אין לו ריח בכלל מורה על קור מזג ופ ג ו ת מופלגת (שם א ג ג ב ד). ואמנם הזרעים הנה ראוי שילוקטו אחר שישלם גרמם ויתך מהם הפ ג ו ת והמימיות (שם ב א ו). ואם לא יהיה באשה כלל (בהנפיחה) מורה על פ ג ו ת (שם ג יג א יד).

[1]) [[בסורי פַּגְשָׁא, אבן של קלעים. בת"י (יחזק' כו ט) : ומחי קבלו — ומחת פגוזותי. וברמב"ם העברי ובר"ש (כלים שם), הגרסה : פ ג ש ו ה י.]] [ועי' בכר בס' היובל לחבולסון 140].

[2]) [[בפרוש המיוחס לרה"ג, הגרסה: הפ ג י ש ו ת, ובפרוש הערבי לרמב"ם : הפ ג ו ו ת. ועי' פָּגוֹז.]]

פרק ח כסכות השקוי הבשריי אחר הסכות המשתתפות חסכת הקודמת בו הפסד בעבול השלישי אל הפגות ותמימיות והלבניות שלא יתדבק הדם בגוף דבוקו הטבעי לרעתו (סס ג יד ד ה). ומוליד (התפות) להם באבים ובפרט הנוטה לחטימות ופגות (מספח הרפואה, כ"י בריט' מוז'). השתן כשיוצא בקדחת החדות בלי שמרים ראוי שיהי' מורים על פגות (סס). ועל פני השתן כמו ענן בשמנונית והיא מורה על פגות החולי (כ"כ פלקירא, לרי הגוף ג ה, כ"י בריט' מוז').

*פִּגְיוֹן [1], ש"ז, — סכין בעלת שתי פיות [2]: נטל פיגיון וצרם באזנו ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו (בכורו' ה ג). הסייף והסכין והפגיון והרומח מגל יד ומגל קציר וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג א). זרק את הסכין ואת הפגיון ושחט שחיטתו בשרה (תוספת' חול' א ס). הבידון והגיני והפגיון [3] והקסדא והמגפים שנחלקו הרי אלו טהורין (סס כלים ב"מ ג א). — ואמר הפיטן: יראך קנוי וקונו עוצר ולגיונו רובה ועלמה חלש ותופש פגיונו (ירחך, סמר' יו"כ).

*פְּגָים, פֶּגֶם, פיגם, ש"ז, מ"ר פְּגִימִים, פִּגְמִים, פיגמין, —כמו פִּגּוּם: דממרא את היונים וכו' לעולם אינו יכול לחזור בו עד שישבר את פגימיו [4] ויחזור בו חזרה גמורה (תוספת' סנה' ה ג). ממרח יונים וכו' מאימתי מקבלין אותו (לעדות) משישבור את פגימיו (ירוש' ר"ה א ט). — ובסהמ"א: מנהג מפריחי יונים שמ[עמי]דין שיכבין ופיגמין ומציבין בהן יונים (תשו' הגא', הרכבי סכע). היה בית אחד יוצא מן העיר כמין פגים או ב' בתים כמין ב' פגימין יוצאין אחד למזרח ואחד לצפון וכו' מקום העיר שעשוי בקשת מזרחי והיתר הוא מערבי וב' ראשי הקשת חשובות כמין ב' פיגמין אחד בולט לצפון ואחד בולט לדרום (ר"ח, עירוב' נה.).

*פְּגִימָה, ש"נ, פְּגִימַת, מ"ר פְּגִימוֹת, — שה"פ מן פָּגַם, קלקול ופסול בחֹד הסכין, חתך ושבר דק בחֹד הסכין, notch ; entaille ; Scharte: סכין שפסל אין מחזירין אותה ואין משחיזין את פגימתה (תוספת' מנח' ט כג). סכין שנפגם אין משחיזין את פגימתה (זבח' פח.) ת"ר הסדק כל שהוא הפגימה בין בידי אדם בין בידי שמים וכו' אלא סדק ופגימה בין בידי שמים בין בידי אדם וכמה שיעור פגימה כדי שתתגור בה ציפורן (בכור' לז:)—ומ"כ: סכין שיש בה פגימות פגימות נדון במגרה אם יש בין פגימה לחברתה במלוא שנים כצואר שחיטתו בשרה, אין בה אלא פגימה אחת וכו' (תוספת' חול' א ז). —פְּגִימָה באבן: והופכין למטה מהכתולה ומביאים משם אבנים שלמות שלא הונף עליהן ברזל שהברזל פוסל בנגיעה ובפגימה לכל דבר (מדות ג ד).— פְּגִימָה באזן, בעצם וכדו': איזו היא פגימה כל שנותן אצבעו עליה והיא תוגרת (תוספת' בכורו' ד א).—ושל מכתשת: מכתשת שבמקדש של נחשת היתה וכו' ותיקנוה ולא היתה כהלכתה ונטלו את פגימתה חזרה לתחילתה (סס ערכ' ג ד). אמר ר' שמעון בן לקיש שלש פגימות הן פגימת עצם בפסח פגימת אוזן בבכור פגימת מום בקדשים ורב חסדא אמר אף פגימת סכין וכו' וכולן פגימתן כדי פגימת המזבח (חול' יז:).—ובסהמ"א: פעמים יבדוק האדם את הסכין ולא ימצא בה פגימה וכשהוא חוזר ובודק פעם שניה ימצא הפגימה (רבי' יונה, משפטי בדיקת הסכין). שחרדת הפגימה גורמת שהדם הולך להציל את הלב (כ"ס בן ויכגא, שבט יהודה, 9.).—

---

[1]) [הכתיב מתחלף במקורות: פגיון, פיגיון פגיין, ויש שנשתבש: פגיוס, פיגום, ואף פגש (תוספת' כלים ב"מ ג א, הול' צוקרמנדל, בהתוספתא שבתלמוד: פגיון). והנקוד בכ"י קופמן ופרמה פְּגְיוֹן והיא המלה הרומית pugio (עי' קרויס, Lehnw. 421,2 ; תוספת הערוך 319), שפרושה: חרב פיפיות קצרה, Dolchmesser.]

[2]) [כך פרש הערוך ור"ש ורא"ש בכלים, והפרוש המיחס לרה"ג בכלים פרש וז"ל: בדאמרינן מגל דושיינא [צ"ל דושינא, הוא דשנא, דשנה, דשנג בפרסית, בנגר בערבית, pugio, Dolchmesser (ר' תוספת הערוך סיט)] וכן רמב"ם (סס), וז"ל: סכין מעוות דומה למגל קטן ישתמשו בו חתגרים והסופרים, ע"כ. אולם בבכורו' פרש, וז"ל: ופיגיון שם הכלי שבו מנקבים מקום הנום. ורגמ"ה ורש"י (שגרסו בבכורו': פיגום, וכן הגרסה בגמרא) פרשו: רומח, וכן לועז רש"י (ב"מ סד.)]

[3]) [כהוצי צוק"ם: והפגש.]

[4]) [בדפוי: פיגמיו ובבבלי (כה:) הגרסה: משישברו את פגמיהן, ובערוך: פיגמן, וכן בתשו' הגא' (הרכבי סכע), וז"ל: ופיגמן הוא שובך מיוחד ועומד בירתנן תחם בית נכנס פיגם נכנס ופיגם יוצא, ע"כ. ור"ח פרש: הכלים שצדין בהם, ע"כ, וכן בערוך. ובענין זה גם רש"י: דפין שמוזרין בהם, ע"כ. ועי' גם פרוש ר"ח ל—פגום (עירוב' נג.).]

*פְּגִימַת הַלְּבָנָה, החלק החסר, הבלתי נראה, בלבנה כשאינה מלאה, fehlender Teil des Mondes; partie manquante de la lune; missing part of the moon: הרואה את הלבנה בתירושה אומר ברוך מחדש חדשים עד איכן וכו' רבי אחא ורבי חיננא בשם רבי יוסי עד שתתמלא פגימתה (ירוש' ברכ' ט ג). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב ה). אמר אביי פגימתה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום (שם בבלי כג:). —*ושל הקשת: מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת (ר' יומ:ן, שם). —ובן נאמר בתפלה: ויהי רצון מלפניך וכו' למלאת פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט (סדר קדוש לבנה). —ובספהמ"א: אם תרצה לידע לאי זו רוח מרוחות העולם יראה הירח נוטה תחשוב ותדע מרחקו מעל הקו השוה וכו' ותראה פגימתו מכוונת כנגד מורת העולם בשוה (רמב"ם, קדוה"ח יט יב). כשהלבנה בתירושה פגימתה למטה (חזקוני, פי' שמות יב ב). בימי המקובלים האחרונים השתמשו (הפרושים) בהשתטחות על קברי צדיקים בתפלות על גלות השכינה על תיקון צינרות השפע שנתקלקלו ועל מלוי פגימת הלבנה (ר'א לויפל, סע"י). — *ובמו פגם, פסול: Makel; défaut; blemish: ע"ו נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה פסל מסכה וכו' (מכי' משפטים כ). — ובספהמ"א: ומי שנשאת לחלל נבעלה בעילה של היתר כמו שיתבאר ונעשית זונה ואין הדבר תלוי אלא בפגימה (רמב"ם, איסורי ביאה יח ה). וכשהיו שונים (הגאונים) לתלמידים בישיבתם היה חץ שנון לשונם לא היתה פגימת הפסק ברבורם (המאירי, בית הבחירה על אבות, פתיח').

*פְּגִינָה, ש"נ,—שה"פ מן פָּגַן, Geschrei; cris; crying: הפגינו צעקו כך מתרגמינן בתהלים כל לשון שועה וצעקה לשון פגינה (רש"י, תעני' יח.).

*פְּגִיעָה, ש"נ,—שה"פ מן פָּגַע, א) במשמ' פגישה Begegnung; rencontre; meeting: כי תפגע יכול פגיעה ממש ת"ל כי תראה ואיזו היא ראיה שיש בה פגיעה שיערו חכמים אחד משבע ומחצה במיל (ב"מ לג.). — ופְּגִיעָה לרעה: חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה החובל בהן חייב והם שחבלו באחרים פטורין (ב"ק ח ד).—ובספהמ"א: אבל דרך הפרישות הראויה לנו בהתחברותנו עם בני אדם מהם חסברת פנים והראות השמחה בפגיעתם עם הכניעה והשפלות וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה ה). ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות וכו' ורוצים עם זה פגיעת תלמידים שב או אותם אל המחקר והזכרון (הוא, הכוזרי ג א). כי הפגיעה תהיה ביד כמה שנאמר ידה ליתד תשלחנה (הוא, תקון מדה"נ יז). מה תועלת יש בהגברת המדה הואת בעת פגיעת המקרה והראותה (שם, לח). פגיעת עשרה כלי הכנסת (רעמב"ע, יבמ' ו א). — ב) *ופְּגִיעָה כמו ב ז, בקשה, תפלה: das Bitten, Beten; prière instante; entreating, prayer: ואין פגיעה אלא תפלה (תעני' ז:). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה וכו' פגיעה ביצור וכו' (מד"ר דבר' ב).— ואמר הפיטן: ספו וגם כלו יודעי פגיעה סרר תפלות במענה לשונם להביעה (מכונים לרכי עמך, נעיל') שתילי גבעות ארבע שאג ספר המרבע שוע פגיעות ארבע שעה צדקם לתבע (ר"א סקליר, שושן עמק איומה, מוסף יו"כ). — האזינה ושמע את עתרתנו הביטה ושמע את פגיעתנו (הושע' ותקו' לסדר רע"ג, 80). — *עשרת ימי פְּגִיעָה, עשרת ימי תפלה ותשובה: ומ:ת במנין עשרת ימי פגיעה חרר יחזור בהם ושב רחמים לתבעה (אשם בעלי אשמה, סליח' ב' עשי"ת).

*פְּגִירָה, ש"נ, שה"פ מן פָּגַר,—מיתת בהמה, Verrecken; crevaison; perishing, ובהשאלה על מות הרשעים: ולפי שלקה השמש במזל שור וכו' יפיל הגדול משרי מלכותו וכו' ועל יד אדם תקיף יתעלה במיתתו ופגירתו ועל ידי אנשים אחרים שישתבחו עליו בסתר ובגלוי (ראב"ע, חזיונות, כהנא ב 117).

*פְּגִישָׁה, ש"נ,—שה"פ מן פגש, Begegnung; rencontre; meeting: ואנחנו רואים פגישת יסוד ביסוד וכל אחד מהם שומר צורתו ועצמותו (ר"י א"ח, הכוזרי ה ד). ואפשר הוא ויכול להיות מוצעים בשטח ישר שני קוים ישרים נפגשים זה עם זה וחותכים זה את זה על נקודה א' מהם משותפת לשתיהן וענין פגישתן זו ר"ל ע"י חיתוך זה וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם ו.) יותר טובה פגישת דוב שכול מפגיעת כסיל בעת אולתו וכעסו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יד יב).

פגל [1], ממנו פִּגּוּל, *פִּגֵּל.

---

1) [השרש לא נמצא בשמוש זה זולת בעבר'

*פָּגַל, קל לא נמצא.

– פִּע', *פִּגֵּל, פ"י, — עשה שיהיה פִּגּוּל, פסל הקרבן כפגול וכדו', unrein machen; faire impure; to make unclean: הכרנים שפגלו במקדש מזידין חייבין (גיט' ה ד). השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוץ לא פגל המולק תורים בפנים לאכול ביציהם בחוץ לא פגל (זבח' ג ה). התודה מפגלת את הלחם והלחם אינו מפגל את התודה וכו' והכבשים מפגלין את הלחם וכו' (מנח' ג ג). הזורק את הדם על מנת להקטיר אמורין למחר לא פגל שמחשבה בפנים כדבר הנעשה בחוץ (תוספת' זבחים ה ה). והיתה ללחם מלמד שהיתה מעכבת ומפגלת ופוסלת את הלחם (ספרא אמור פרק יח). מה שלמים אין טבילת אצבע מפגלת בהן אף חטאת אין טבילת אצבע מפגלת בהן (זבח' יג:). פיגל בקומץ ולא בלבונה בלבונה ולא בקומץ וכו' וחכמים אומרים אין בו כרת עד· שיפגל בכל המתיר (שם מח:). וקא אמר משמיה דרב חסדא אין הקטרה מפגלת הקטרה ואפי' לר"מ דאמר מפגלין כחצי מתיר (מנח' יז.). שהיו מזהירין אותם בעת ששוחטים שלא יפגל אחד מהזבחים שלא לפסול אחד מהקרבנות בנותרות (מד"ר פס"ם, הנה מעתו).—ואמר הפיטן: מה לי ולכם מחן הרגל אף הטנפת פגל [1]) ולא התגלגל (אהשנה, זולת שבת ברא"ש'). געול מרגל וגם פגל ספרו (אמנם כן, ערב' יו"כ). — ובספה"א, בהשאלה: מקדישי כל ישן ומפגלי כל חדש (ר"א לויפל, פעי"ז, 83).

—פֻּע, *פֻּגַּל, רק בינ' מְפֻגָּל, — שפגלו אותו, שנעשה פִּגּוּל: השוחט את התודה לאכול ממנה למחר היא והלחם מפוגלין לאכול מן הלחם למחר הלחם מפוגל והתודה אינה מפוגלת (מנח' ג ג). פעמים שהם (כבשי העצרת) מפוגלים והלחם מפוגל הם מפוגלים והלחם כשר הם כשרים והלחם מפוגל

---

[1]כארמי היהודית. ר' את הערת המחבר לערך פִּגּוּל. בַּרת (Wurzeluntors. 86) חברו לערב' ג'פל a), הוציא רפש, פנה לנקביו. ואולי הוראתו בעיקר כאש, הבאיש, ומזה בכל הלשונות האחיות פֻּגל, פגלא—צנון, ע"ש ריחו. ולפי זה יש לחברו עם פגל.]

1) [[צריך לנקד: פִּגֵּל, מקור.]]

a) جفل

הם כשרים והלחם כשר (תוספת' שם ה ה).—ובספה"א: אם אכל מהם מקרבן מפוגל חייב כרת (רש"י יומ' סו.).

— התפ', *הִתְפַּגֵּל, נתפגל, — נעשה פִּגּוּל, כמו פֻּע': היה מקריב עימו זבחים ואמר לו נתפגלו היה עושה עמו טהרות ואמר לו נטמאו וכו' (תוספת' תרומ' ג ג). חברי' אמרי' נתפגל זה ונתפגל זה אכדו אימוריו של זה (ירוש' יומ' ה ה). מה שלמים מפגלין ומתפגלין אף כל מפגלין ומתפגלין (זבח' כח:). פיגל בירך של ימין לא נתפגל הירך של שמאל (מנח' יג:). לימא קל וחומר ומה המפגל (תודה) אין מתפגל הבא לפגל ולא פיגל אינו דין שלא יתפגל (שם עו.).

*פֻּגֶל [1]), ס"ז, מ"ר פֻּגְלִים פוגלים, — צנון, Rettich; radis; radish: הצנונות הם פוגלים (אסף 32).

*פגם, ממנו *פָּגוּם, *פְּגִימָה, *פִּגֵּם, *פְּגַם, *פֶּגֶם, *פִּגְמָה.

*פָּגַם, פ"י,—עשה פְּגָם בדבר או בפלוני, קלקל אותו, עשה בו מום, פִּסּוּל, verletzen, verstümmeln; estropier, endommager; to mutilate, damage: פָּגַם סכין, עשה בה פגימה: עצם ודאי פוגם עור ספק פוגם ספק לא פוגם (חול' י.). — עשה פגימה בלבנה: אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח וכו' ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה (מד"ר בראש' ו). — ובשמוש לפגימה בדברים אחרים: הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש אף על פי שלא פגם מעל (ר' עקיבא, מעיל' ה א). הנהנה והפוגם בשוה פרוטה מן הקדש מועל נהנה ולא פגם פגם ולא נהנה הרי זה לא מעל (תוספת' שם ב א). אין שמין קב מפני שמשביחו ולא בית כור מפני שפוגמו (ב"ק נח:). מה נערה המאורסה שלא בא אלא לפוגמה אמרה תורה ניתן להצילו בנפשו רודף אחר חבירו להורגו על אחת כמה וכמה (סנה' עג.). — ובספה"א: שהאומר כפיו שפלונית פגומה חמור מן הפוגמה בעצמו שזה נותן ג' שקל וזה ק' (רגמ"ה, ערכ' יד:).—*וכמשמ' הפחית, המעיט, —פִּגֵּם כתבה, שטר, הקטין את הסכום הכתוב בכתבה או בשטר: הפוגמת כתובתה לא תפרע

---

1) [[מן הארמ' פוגלא.]]

אלא בשבועה וכו' הפוגמת כתובתה כיצד היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ע ז–ח). כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת פגמה ולא זקפה וזקפה ולא פגמה הרי זו אינו משמטת (תוספת' שביע' ח ד). עד שתפגום (את הכתבה) ותזקוף (ר' חייא, ירוש' שם ע א). הפוגמת לא הפוחתת כתובתה כיצד היתה כתובתה מאתים והיא אומרת מנה נפרעת שלא בשבועה (ירוש' כתוב' ט ז). הפוגם שטר חובו לא יפרע אלא בשבועה (תוספת' שבוע' ו ה). ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל וכו' והפוגם שטרו שלא בעדים (כתוב' פז:)—וכסהמ"א: המגרש את אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת (טו"ע חו"מ הלווא' סז יז). — *פָּגַם כבודו של פלוני: ר' יהודה אומר רצה לחלוץ הרשות בירו אמרו לו נמצאתה פוגם כבודו של מלך (תוספת' סנה' ד ג). היאך אני פוגם כבורו של עשיר זה בשביל דינר (ספרי דבר' יז). פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו (ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן, ירוש' ברכ' ו א). — וכן בלא מלת כבוד כמשמ' זו, גרם חרפה, גנאי: למרגלית דלית לה טימי כל שמשבח בה פוגמה (שם ע א). שכל הפוגם את עצמו פוגם את משפחתו עמו (מד"ר במד' כא) בזמן שיש לו לאדם מאת רבוא ונוטלים את כל ממונו אל יפגום את עצמו בשוה פרוטה (אדר"נ עו). — וכסהמ"א: בזמן שיש לו לאדם מאת רבוא ונוטלין את הכל ממנו אל יפגום את חבירו בשוה פרוטה (ר"י בן עקנין, ספ' המוסר ג יד). — *פָּגַם כוס של ברכה, פסל אותו: כוס פגום אין מברכין עליו טעמו פוגמו (ר' אלעזר, ירוש' ברכ' ז ו). טעמו פוגמו וכוס של ברכה צריך שיעור הדא מילתא היא (ר' אסי, פסח' קו.). — וכסהמ"א: שאם הוא מתמנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלה חוזרת עליו (ערוך, ערך הפח). ולמה פוגם עלינו את רברי רבינו הגדול (רמב"ן, מלחמ' ה' על הרי"ף, שבת ג:). ואין שיחה מחלקת מצוה א' לב' ולא פוגמת ברכה לכל המצוה (ריעב"א, סי' ר"ה לדף לד.). — וכן *פָּגַם ברכה, נתן בו פְּגָם: לב כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון על ידי עון שנאת חנם או לשון הרע וכו' (ספ' חרדים ז עז). יהי רצון מלפניך יי' או"א שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יתוקן מה שפגמתי בספירה (רבונו של עולם, ספירת העומר). — ואמר המשורר: ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב"ע, לך אלי תשוקתי, כהנא א 205). —ואמר הפיטן: קפחתי אז שנת תרדמה קראו לו חנערה לפגמה קדקדו השכיב ובישן נדמה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול' שבת א חנכה).

—נפע', *נִפְגַּם, שפגמו אותו, שנעשה פָּגוּם: על אלו מומין שוחטין את הבכור נִפגמה אונו מן הסחוס [1] אבל לא מן העור וכו' (בכורו' ו א). תנור של אבן ושל מתכת וכו' ניקב נפגם נסדק וכו' טמא (כלים ה יא). תרחור שנפגם טמא עד שינטל רובו נשבר מקופו טהור (שם יג ג). המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו טמאים ניטל חסומן טהורין (שם שם ד). כוס שנפגם רובו טהור נפגם בו שליש ברובו טהור (שם ל ג). מעשה בביתסי אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם ונפגמה קרנו של מזבח ובטלה עבורה בו ביום (תוספת' סוכה ג טז). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (שם מגיל' ג ה). בימום שנפגם רובו הרי זה מותר (שם ע"ז ה ח). צלצל שבמקדש של נחשת היה ומיפות משה היה נפגם וכו' מכתשת שבמקדש של נחשת היתה ומיפות משה היתה נפגמה וכו' (שם ערכ' ב ג–ד). שתהא הנאתו ופגמתו באחר כדבר שדרכו ליפגם (שם מעיל' ב א). בגזין שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין (מכי' ויקהל א), תרוץ רים של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק (ספרא אמור פרש' ז). אמר (משה) לפניו רבון כל העולמים לא כך אמרתי לך אין בי כח שאני נפגם בלשוני (פדר"א מ לד). בו ביום נפגמה קרן המזבח ונתנו עליו גוש של מלח שלא יהא נראה כפגום (ירוש' סוכ' ד ח).—וכסהמ"א: נוח לו למלות שיפגם שטרי ונוח לו ללוה כדי שיכוף לפורעו (תלמיד ר' יהודא גאון, הלכ' פסוק' 55). ואפילו נמצא הרבה שמעידין על חתם ידי הקרוב הזה אין בזאת פגם על הכתובה וכיון שאחריהם הוא חותם אין נפגמין בזאת אלא העדות מתקיימת בכשרים (תשו' הגא', הרכבי מג). סכין שנשמט מן הנצב או שנפגם אין מחזירין אותו

1) [עי' ערך סְחוּס הערה 3.]

ואין משחיון אותו (למב"ס, כלי המקדש א טו). אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגמטו פסולין ואין להן פדיון אלא נגנזים (הוא, ביהב"מ א טו). ביון דעומדים ליפגם לא סעל"עד שיפגום (רטב"ע, מעילי' ה:א). העבדים והשפחות אין קורים להם אבא פלוני ואימא פלונית שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם (טו"ט חו"מ רעט ה).

—התפ', *הִתְפַּגֵּם, נתפגם, במו נפע': מכתשת היתה במקדש של נחושת היתה ומימות משה היתה והיתה מפטמת את הבשמים נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים וכו' אלו שני בלים נשתיירו ממקדש ראשון ונתפגמו [1]) ולא היה להם ארוכה (ערכ' י:).—ובסהס"א: קניא שכאכא שמו ומהלך במים על הארץ וקרומיתו משונה וחרה ואינה מתפגמת ומתחבבת בשאר הקנים (ערוך ערך קמניא). פעלו אמת פעלו של הקב"ה שגזר על הלבנה שתהא מתפגמת והולכת (שבלי הלקט, ראש חדש קסז).

—הפעי', *הִפְגִּים, במו קל: להתגדל עליהם משום מעלה בשאר בהנים אינו ראוי שהוא בעצמו הפגים את מעלתו (תשו' גאו', בית תלמ' ה, 128). אמר החבר היה זה מפגים על אמונתי אלו נמצאה אמונה מוחזקת (ר"י א"ת, הכוזרי א סא). אותן שהפגימו בריתם ולא נתעסקו בפריה ורביה עד שבא הקב"ה ובונה אותם ומשתיל ונוטע אותם (הרקנטי, אבן יקרה א, וישב, לד:)

*פְּגָם, ש"ז, — במו פְּגִימָה, —א קלקול, גנאי, ופצוי שמשלמים תמורתו Beschädigung, Beleidigung; dommage, offense; injury, insult: המפתה נותן בשת ופגם וקנס (כתוב' ג ז). נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (שם ד א). הקוטע ידי עבדו של חבירו רבו נוטל נזקו צערו בושתו ופגמו והלה יצא ויתפרנס מצדקה (ר' יוחנן, ירוש' שם ה ה). בהן אחר בהן לא יקרא משום פגמו של ראשון לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם (הוא, גיט' נט:). אף בחול אסור (לאשה) לצאת בהם (בתכשיטים) לר"ה מפני שהעם מסתכלין בה ופגם הוא לאשה (מכמו' ויפלח ה).—דברי פגם, כנגוד לדברי שבח: תחילה אומר להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם וחוזר ואומר להם דברי פגם היו יודעים שטורחנים וסורבנים הם (ספרי במד' לב).— טעם לְפָגַם, לרעה, לקלקל את המאכל, בנגוד לטעם לשבח: אחד נותן טעם לשבח ואחד נותן טעם לפגם הרי זה אסור דברי ר' מאיר וחב' או' לשבח אסור לפגם מותר (תוספת' תרומ' ח ט). בבל התורה בולה נותן טעם לפגם מותר ולגבי גיעולי נברים אסור (נזיר לז:).—ובסהס"א: ושמא אם יפלו ביד מחקר ימצא בם פגם אלא אם כן שנועדו בית דין חשוב בארץ יון או רומי (תשו' הגא', הרכבי יד). חמשה באוון ואלו הן מי שנפגם מחום אזנו ברי שתחגור הצפורן בפגם וכו' (למב"ס, ביאת המקדש ז ג). הסבל ששכר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם ובו' מחזירין לו שלשה ומנבין לו בבל זמן טורח שהיה במכירתה ופגם הנקב שהיה נוקב החבית (הוא, מכירות ג ג). — ובמשמ' פסול: אמנם אנחנו לא נחוש בדעות אשר פגמם מבואר מאד (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואיך תהיה תבונת המקריבים שלא יהיה בהם פגם עם תכשיטיהם ומלבושיהם (ר"י א"ת, הכוזרי א לט). — ואמר הפיטן: ואשר הרע בעיניך עשיתי ויתוקן הפגם ההוא בבל המקומות שפגמתי בד' עולמות (ר"י בר ראובן, יהי רצון, אזהר' נד:) אוי התו ישו על דלתות שין פגם מה לך מגלה סוד ומלשין (רבי שלמה שרביט הזהב, בהנא, 21). — פְּגַם משפחה: למ"ד פנויה היתה מאי בולי האי רב פפא אמר משום פגם משפחה (סנה' עה.). — ובסהס"א: אם ערערו עליו בפגם משפחה ובו' ונודע אחר שתחתו השנים שאין במשפחתו פגם ושהוא בשר וכו' (טו"ע חו"מ, הלוואה' מו כז). — "ובמשמ' סוסרית: ולתקן את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו מכל סיג ופגם ולטהרנו ולקדשנו בקדושתך העליונה (רבונו של עולם, ספיר' העומר). ונתן להם בוונות ויחודים משונים זה מזה כל א' לפי פגמו וכפי נשמתו (ר"נ בר"י אלמנן, עפ"מ, תקוני המשובים, יא:) הנה פגם האשה של מטה פגמה באשה של מעלה (הריקנטי, אבן יקרה א, ברא"ש, ויאמר האדם). חסורך מדת הפבית אל הגבורה כדבר החוקר הוא מג' מינים הא' ובו' השלישית מי שאינו יבול לסבול שום פגם בשום אופן (רי"א מודינא, לפח לדיק כז). אף על זה החוסר של ילוד אשה פקחת עיניך וכו' לתקן פגמו שהוא מסטרא דאתתא (אלשיך, איוב יד ג). — ומ"ר *פְּגָמִים, פגמיהם: שתיקוניהם של תחתוני' בד' עולמות ופגמיהם בד' עולמות (רמח"ל, חוקר ומקבל

---

[1]) [בשיטה מקובצת גורס ונפגמו ובן תוספת' (ערכ' ב ה).]

ע ז).—ב) *הצד השקוע החסר של חצי עגול, כפגימת הלבנה: וי"ם כמו חצי עגול עשוי כמין כלבוס ואוחזת בו מפתחי חלוקה והפגם בולע צוארה והוא של זהב (רש"י, שבת כ"ט:).

***פֶּגֶם,** ש"ז, נכנ' פיגמה, — כמו פְּגָם: במאי קמיפלגי אמר רבא במקפדת על פיגמה ומניחתהו שלא יהרגנה רבנן סברי אפיגמא קפיד רחמנא והרי מקפדת על פיגמה וכו' (קנה' ע"ג:).

***פֵּגָם** [1], פיגם ש"ז, — מין עשב מר, בעל פרחים ירקרקים ששימש גם ברפואה (Ruta graveolens), Raute; rue; rue: הפיגם והירבוזין וכו' פטורין מן המעשרות (שביע' ט א). אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן (כלא' א ח). שרשי המינתא והפיגם וירקות שדה וכו' (עוקצ' א ב).— ועלי הפיגם: אלו בגדי אדם הראשון שהם דומים לפיגם רחבים מלמטה וצרין מלמעלה (מד"ר בראש' כ).—ובספהמ"א: זיעת הפיגם הוא פיגנון [2] (אסף 41). ועשב פיגם היא רוטא (שבתי דונולו, מרקחות I).

***פְּגָמָה,** פיגמה, ש"נ, —כמו פְּגָם, פְּגִימָה, Schaden; dommage; damage: נהנה ולא פגם פגם ולא נהנה הרי זה לא מעל וכו' עד שתהא הנאתו ופגמתו באחד (תוספת' מעיל' ב א). לא צורבא די לא פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה (ירוש' ר"ה ב ה).

***פגן,** ממנו *פַּגַּן.

***פָּגַן,** —כמו בָּגַן [3], קל לא נמצא.

—הפע', *הִפְגִּין, פ"ע, צעק, schreien; crier; to cry: עמדו והפגינו בלילה הלבו והפגינו בלילה אמר' אי שמים לא אחים אנחנו לא בני אב אחד אנחנו וכו' (תענ' יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה (ב"ק קיד.). — ובספהמ"א: ובאילו קובל ומפגין [1] על כך (פרוש מיוחס לרש"י לדהי"ב יג יד). — ואמר המליץ: אמתין עד שיבלע דמם ויתמלאו חרטה ידעו מה שעשו ואי שמים יפגינו (ר"א לויסל. מע"י ב, הקד').

פגע [2], ממנו *הַפְגָּעָה, מִפְגָּע, .*פָּגוּעַ, *פְּגִיעָה, פֶּגַע *פִּגֵּעַ, פֶּגַע, *פִּגְעוֹן.

פָּגַע, פ"ע, פָּגַעְתָּ, פָּגַע, פִּגְעוּ, אֶפְגַּע, תִּפְגַּע, תִּפְגְּעִי, יִפְגַּע, נִפְגַּע, תִּפְגְּעוּן, יִפְגְּעוּ, יִפְגְּעוּן, לִפְגֹּעַ, פִּגְעוֹ, יִפְגָּעֲנוּ, פִּגְעוּ,—א) פָּגַע באדם, את אדם, פְּגָשׁוֹ, נודמן במקרה אתו במקום אחד, begegnen; rencontrer; to meet: ויעקב הלך לדרכו וַיִּפְגְּעוּ בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב באשר ראם מחנה אלהים זה (בראש' לב ב–ג). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע וכו' וַיִּפְגְּעוּ את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה (שמות ה יט–כ). גאל הדם הוא ימית את הרצח בְּפִגְעוֹ בו הוא ימתנו (במד' לה יט). ההרה לכו פן יִפְגְּעוּ בכם הרדפים (יהוש' ב טז). ויהי כבאך שם העיר וּפָגַעְתָּ חבל נבאים ירדים מהבמה (ש"א י ה). טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יִפְגְּעוּ בך בשדה אחר (רות ב כב). פָּגַעְתָּ את שש ועשה צדק (ישע' סד ד).—ובהמה: כי תִפְגַּע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). — ובחיה באדם: כאשר ינוס איש מפני הארי וּפְגָעוֹ הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמוס ה יט). —ובדבר לא בע"ח, בְּמָקוֹם: וַיִּפְגַּע במקום וילן שם (בראש' כח יא). — ובפרט גְּבוּל, פגע גבול פלוני במקום פלוני, בנחל, בהר וביוצא בזה, הגיע עד שם ונגע בו: וירד (הגבול) מינוחה עטרות ונערתה וּפָגַע ביריחו ויצא הירדן (יהוש' טז ז). ועלה גבולם לימה ומרעלה וּפָגַע בדבשת וּפָגַע אל הנחל (שם יט יא). וּפָגַע הגבול בתבור ושחצומה (שם שם כב). ושב הגבול

---

[1] [הוא פיגנא בארמ' שבבבלי (ע"ז כח.), בסור', ובערב' פיג'ן [a]), והיא המלה היונית πήγανον. פיגום (תוספת' ב"ב ו ב) אינו ענין לבאן. עי' לו Flora III, 317 וכו'.]

[2] [זאת המלה היונית.]

[3] [עי' בברך א עמ' 459; וכן בסורית. ובמנדעית אבגאן, וגם במקומות המובאים כאן מן התלמוד בנוסח הספרים הפגין הפגינו, גרסת הערוך היא הבגין הבגינו בכי"ת. ובלשון ימינו תנהג הפעל הפגין והשם הַפְגָּנָה בהוראת יצא במחאה, demonstrieren; manifester; to demonstrate. ואשר למקור המלה הוכיח ב. גיגר שמוצאת מפרסית (תוספת הערוך עה).]

[1] [בדפו': ומפיגין.]

[2] [כן בארמ' ובסור', ובערב' פַגַ'אַ [a]) באלף, התקיף פתאם, והשוה בעברי' פתע על יד פתאם בשנוי דומה, ובנראה קרוב לשרש זה אף פגש.]

---

a) فيجن

a) فجأ

יסוד אונות תכור ויצא סשם חקקת וּפָגַע כוכלון סנגב וכאשר פָּגַע סים (סס סס לד).— וכתו"ם: פעם אחת הייתי מהלך כדרך ופגע כי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום וכו' (ר' יוסי בן קסמא, אבו' ו ט). פגע כי זקן אחד משל כית אבטינם וסגלת סמנין בידו (ר' יוחנן בן נורי, ירוש' שקל' ה ג). גוי אחד פגע בר' ישמעאל וכירכו א"ל ככר מילתך אמורה אחר פגע כו וקיללו א"ל ככר סילתך אסורה (סס קוכ' ג יב). ראה תאינה בבירת אמר כמי שאפגע כו תחילה אתננה לו (סס סוט' ג ג). מעשה בצדוקי אחד שהתקין מכחוץ והכניס, כיציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע כו אביו וכו' (יומ' יט:). אם פגע כך סנוול זה משכהו לבית המדרש (דבי ר' ישמעאל, קוכ' כב:). לציפור שהיתה נתונה כיד ציד פגע כאחד אמר לו מה זו שבידי היא חיה או מתה וכו' (ר' חנינא בר פפא, מד"ר ברלאס' יט). זו היא שפגעה באיש אחר ונתנה עיניה כו והיא משמשת עם כעלה ולכה עליו (סס במד' ט). סלסר שהיה מהלך עמה שלא יפגעו בה אחד מן הכחורים (סם רות ז). —*וכהוראת הזמן, הזדמן עמו: רגל שפגע כו תחילה וכלכד שיעברו עליו רגלי שנה בולה (ירוש' ר"ה א א).— ולרעה: לאחד שפגע כו זאב וניצל היסנו וכו' חזר ופגע בו נחש וכו' (תוספת' ברכ' א יח, ועוד בסנויים בירוש' ובבלי סס ובמכיל' ס' בא). אוי לו לאדם שפגע כו ערוד ואוי לערוד שפגע בו ר' חנינא כן דוסא (ברכ' לג.). אשרי ר' עקיבא ותלמידיו שלא פגע כהם אדם רע מעולם (ע"ז כה:). כל אותו הלילה היו שניהם פוגעין זה בזה (ר' חנינה בר יצחק, מד"ר ברא' עז). נסגע (פרעה) שלא לצאת בדי שלא יפגע בו משה (סס סמות יב) —*וכהוראת נגיעה בחלקו של אחר: מה אם כשעה שעכודה[1]) פוגעת בעבודה את אמר סותר כאן שאין עכודה פוגעת בעבודת לא כ"ש (ירוש' כלא' ג א).—וכסהם"א: ושתי נקודות יש כה שפוגעת בהן בעגולת הקו השוה המסבב באמצע העולם (רמב"ם, קדוה"ח יט ג). חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם כהם ופגעם אותם (ר"י א"ת, כוז קן ב). חבר המגיד לי מומי בכל עת שיפגעני טוב לי מחבר שיתן לי

דינר זהב בכל עת שיפגעני (ר"י נחמיאס, פי' משלי ט ח). ואינך באלילי העמים שאינם פוגעים מי שיוכל לומר להם עשה לי אות ומופת כאשר עשית לפלוני (בית האוצר לשד"ל ב 134). ההולך על דרך רחוב זה כפגוע לא ידע כי יושביו דבאו מרחם (לטרים, נסיא ביסראל, 3). — וכמשמ' הזדמן יחד כזמן: ויהיה נזהר כשאר הממון וכשאר הזמן קודם שיפגעהו החשבון פתאום והוא אינו יודע מה שיש לו ומה שיש עליו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — ואמר המשורר: וכמחנים פגעו כו מלאכי האל כטרם כי יחי פגע (רסב"ג, לבי באימה, ברודי 28). ויצא ככל העולם טבעו ואוינו לפגעו גאון הירדן ככל חכמה גאות הים ככל סומה (ר"י הלוי, לכבוד גדלת, סעה"ש 99).— ב) פָּגַע כפלוני כחרב וכדומ', הִכָּהוּ, הֱמִיתוֹ; schlagen; frapper; to strike: נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליי' אלהינו פן יִפְגָּעֵנוּ כדבר או בחרב (שמות ה ג). ויאמר זבח וצלמנע קום אתה וּפְגַע כנו כי באיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע (שופט' ח כא). ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תִּפְגְּעוּן כי אתם (סס יס יב). ויאמרו אליו בני דן אל תשמע קולך עמנו פן יִפְגְּעוּ ככם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (סס יח כה). ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יי' וכו' ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לִפְגֹּעַ ככהני יי' ויאמר המלך לדויג סב אתה וּפְגַע בכהנים ויסב דויג האדמי וַיִּפְגַּע הוא בכהנים (ש"א כב יז–יח). ויקרא דוד לאחד סהנערים ויאמר גש פְּגַע בו ויכהו וימת (ש"ב א יה). וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פְּגַע בו (מ"א ב כט). ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר וּפְגַע כו וקברתו וכו' והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פָּגַע בשני אנשים צדקים וטובים ממנו ויהרגם בחרב (סס לא–לב).—וכתו"ם: ואם אין אתה הורגינו הרכה מזיקים לפני המקום וכו' שיפגעו כנו אלא סוף שהמקום עתיד לתבוע דמינו מידך (ספרא ויק. אמור, פרק ט). הבועל ארמית הקנאים פוגעין בהן (ירוש' סנה' ט יא). מעשה באחד שבצר את כרמו ולן כתוכו וכאת הרוח ופגעתו (מד"ר ברלאס' יג). וזה אמר לו שמת אותו זקן אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין (סס סג). והו' יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת כו והוא צועק אלי ואני עונה אותו שנאי'

1) [כך כב"י רומי, ונכון, עי' לונץ]

וכו' (שם שמות לא). בשעה שהיו ישראל נוסעין היו שני ניצוצין של אש יוצאין מתוך שני בדיו של ארון כדי לפגוע שונאיהם (ר' יוסי בן זמרא, שם במד' ה). היו נוהגין בקלות ראש והיתה השכינה פוגעת בהם (שם). ומפני שהיה יום מתן תורה חביב לפני הקב"ה לפיכך לא רצה לפגוע כהן בו ביום (שם טו). אמרו (ישראל) היאך מלאך המות יכול לפגוע בו (כאהרן) אדם שעמד במלאך המות ועצרו דכתיב וכו' (שם יט). מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו וכו' (שם דבר' יא). אמר (יעקב) מוטב שיפגע (עשו) בי ולא יפגע בבניי (ר' יהושע בר' נחמן, פסיק' דר"כ קלט.). וזה (שאול) שיורד למלחמה ויודע שהוא נהרג נוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו (תנחו' אמור ג).—*ובהוראת פגיעה שבעברה: הכונס את יבמתו לשם נוי ולשם אישות ולשם דבר אחר כאילו פוגע בערוה (אבא שאול, יבמ' לט:). קטן שמא ימצא סרים קטנה שמא תמצא אילונית ונמצאו פוגעים בערוה (שם קיט:).—ואמר המשורר: כי אין בתבל איש אשר יכל לאמר פגע בזה (ר"י בן כלפון, בהערת גרודי בכל שירי ר"ש הנגיד, ע' 28). הכי יום זמן לברית שארית בני אבי והפליא כי נקמה והשמיד כל מידעי ופגע במשפחתי בכל עלם ועלמה (רמב"ע, תכלה לנשה, שעה"ם 66). עושו ובואו תמצאו דעתו מקור חיים ובלעדיו בדוב תפגעו (ראב"ע, גבהי שחקים, איגר 52).—ג) פגע בפלוני בִּדְבָרִים, בִּקֵּשׁ ממנו מאד, הפציר בו, eindringlich bitten; insister; to entreat: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני וּפִגְעוּ לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו (בראש' כג ח–ט). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תִּפְגַּע בי כי אינני שמע אתך (ירמ' ז טז). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נִפְגַּע בו (איוב כא טו). ותאמר רות אל תִּפְגְּעִי בי לעזבך לשוב מאחריך (רות א טז). — לא פָּגַע אדם, לא בקש, לא חס: נקם אקח ולא אֶפְגַּע אדם[1] (ישע' מז ג).—ובסהמ"א: על מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, יז.).—ואמר הפיטן:

1) [המקום קשה ואין הצעות המפרשים מסתברות.]

גישת צקון מכפל בפגעה דלק פעם וזאת רגעה (אחית עת, יול' לשבת פרשי הקדש). והאיצו ופגעו לי בתנין אשר שבל ויהיה לי לחבר (ר"ש הנגיד, התכתובים, גרודי 75). אחזה פניו במעשיו אפגעה הן תמונתו בהקיץ אשבעה (ראב"ע, אבטחה, איגר 4).

—הִפְעִ', הִפְגִּיעַ, הִפְגַּעְתִּי, הִפְגִּעוּ, מַפְגִּיעַ, יַפְגִּיעַ.—א) הִפְגִּיעַ בְּדָבָר את פלוני, עשה שהדבר יִפְגַּע את פלוני, יַכֵּהוּ, schlagen machen; faire frapper; to make strike: אמר יי' אם לא שרותך לטוב אם לא הִפְגַּעְתִּי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (ירמ' טו יא). ובסהמ"א: צוה על השמש להסתר מבני אדם כשמפגיע בה העבים שהם כאילו פגעו בשמש והסתירוה (רד"ק, שה"ש, אור). — ב) הִפְגִּיעַ בו דָּבָר: והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויי' הִפְגִּיעַ בו את עון כלנו (ישע' נג ה—ו). — ג) הִפְגִּיעַ בפלוני, כמו פָּגַע בפלוני, במשמ' ג, בקש ממנו: וגם אלנתן דליהו וגמריהו הִפְגִּעוּ במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם (ירמ' לו כה). וירא כי אין איש וישתומם כי אין מַפְגִּיעַ ותושע לו זרעו (ישע' נט טז).—הִפְגִּיעַ לפלוני, בקש בעדו, למד עליו זכות: והוא חטא רבים נשא ולפשעים יַפְגִּיעַ[1] (שם נג יב). על כפים כסה אור ויצו עליה בְמַפְגִּיעַ[2] (איוב לו לב).—ובתו"מ: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון רבי יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם והגשמים יורדין (ר' שמואל בר נחמני, ירוש' ברכ' ה ב). עת היא שפוגעת האדם ומערדת בו כל הדברים האלו והוא מפגיע מה יעשה ילך ויעסוק בתפלה ובתחנונים (מד"ר קהל', פס' שבתי וראה). פעמים שאדם מפגיע בתפלה ונענה פעמים שמפגיע ואינו

1) [ר' גם להלן משמ' ה).]

2) תרג': מטול מצלי, ובן רש"י ורד"ק—ומנחם מלשון פגישה; וחדשים: בְּמִפְגָּע. [המחבר לא פרש. כונת הכתוב היא להזמנת האדם החוטא לדין (כי כם ידין עמים); לשם זה ימנה עליו מפגיע (שופט, קטיגור) אשר יגיד לו את רעתו (יגיד עליו רעו), ר' טורטשינר ס' איוב לפסוק. ובשם שיש מפגיע נגד (קטיגור), כך יש מפגיע בעד. ולבטוי המאחר המיסד על הפסוק, צוה במפגיע, ר' להלן משמ' ו).]

נענת (ר' סמואל, שם). שבל המבקש דבר מחבירו מפגיע בו שלש פעמים (מדה"ג כ"י תימני, ויאמר לו אם נא מצאתי חן).—ובסהמ"א: ואינם עושים זה אלא בעבור שמירת תורתם תלא די בקורבת הואת לתפגיע ולכפר עונות רבות (ר"י א"ת, הכוזרי ד כג). בי שמעתי רבים מפגיעים ודורשים פרושים משובשים ותועי לב האומ' הלא רבותי' דרשו ודגלו עלי אהבת דילוגו עלי אהבה וכו' דילוגו ודגלו עלי איבת על מפגיע ומפגיע יעשה לו גן בות (אברהם בן עזריאל, ערוגת הבשם, הוצ' אורבך I א). — ואמר הפיטן: לבלתי ינבל למענו בסא עוד יפצה פה ויפגיע בסא (ומיום אסר, מוסף א' ר"ה). שור בי אבדו חסידינו מפגיע אין בעדנו (רגמ"ה, זכור ברית). ואיפו [צ"ל: ואיפה] מפגיע הגון ואית ברי (ר' אליה בר שמעיה, אקרא, סליח' יום ג).—ואמר המשורר: מרום ירגיע האלהים לבם ויצו מפגיע להליץ בעדבם (רמב"ע, אחרית ותקוה). נשמת דל בך מפגיע יום תצדיק ותרשיע (ר"י הלוי, נשמת ידיד עליון, סעה"ם 102).— ד) *עשה שיפגע, שיפגש, ואמר המשורר: בקראי ענני יום להפגיעם צדקך וקשטך למען תצדק בדברך תובת בשפטך (רסב"ג, אלהים אלי אתה, סעה"ם 45). בטחתי בחסד אדני שיפגיעני בחסד אדני והנת סגורה הדלת והתאחרה חמשאלת (ר"י הלוי, אגרת ליהוסף בן דוסא, סעה"ם 99). —ה) ואולי הִפְגִּיעַ לפלוני, חמל עליו, השתתף בצערו [1]), mitfühlen; compatir; to sympathize: ותוא חטא רבים נשא ולפשעים יַפְגִּיעַ (ישע' נג יב). — ו) *צוה בְּמַפְגִּיעַ [2]), צוה מיד בשרק התפללו על בך: הורנו מה שנצעק, צוה ישועתנו במפגיע[3]) (או"א אל תעש עמנו כלה, מוסף יוה"כ).—ואמר המשורר: ובימיו תֹר בת ציון יגיע ויצו עליו במפגיע (ר"י חריזי, תחכמוני 361).

—נפע', *נִפְגַּע, שֶׁפְּגָעוּ ותזיקו לו: ארבעה נבנסו לפ־דס אחד הציץ ומת אחד הציץ ונפגע וכו' (ירוש' חגי' ב א). שאין שוטת נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל (שם תענ' ג ח).

—הפע' *הָפְגַּע, רק בינ', מ"ר מֻפְגָּעִים, מופגעים, — כמו נִפע': הגופים שמוגם בלתי משובח וכו' אם תוטאים בעצמם ואם מופגעים ביצירה (קאנון א ג ב יז).

*פַּגָע, ש"ז, מ"ר פַּגָּעִים, עי' בערך פֶּגַע ב) ובהערה שם.

פֶּגַע ש"ז, מ"ר *פְּגָעִים, — א) מקרה, גורל, Zufall, Geschick; destinée; destiny: בי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמת וגם לא לחכמים לחם וכו' בי עת וָפֶגַע יקרה את בלם (קהל' ט יא).—פֶּגַע רע, Unglück; malheur; misfortune: ועתה הנית יי' אלהי לי מסביב אין שטן ואין פֶּגַע רע והנני אמר לבנות בית לשם יי' אלהי (מ"א ה יח–יט). —ובתו"ם: יהי רצון מלפניך וכו' שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע וכו' (ברכ' טז:) ותצילני מפגע רע מיצר הרע וכו' (שם יז).— ובסהמ"א: והיתה הגאות במעשים המיוחדים לאלהים משגת את בעליה יותר מהרה מבל הפגעים המשיגים אותם (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה, פתיח'). בשיפגעהו פגע בממונו או יקרתו מקרה בקרוביו אם יגביר הסבל על החרדה וירצה בגזרת הבורא ויצדיק את דינו יודה על בניעתו הטובה ושפלותו לאלתים (שם פרק ז). ולא היה נהנת במה שמשמח אותו בשהוא זוכר פגעי העולם (שם, הבחינה ה). ואמר אני תמה על מי שלא זמן לכל פגע סבל ולכל טוב תודאה (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 17). התחבר למי שאם תתחבר עמו יפארך וכו' ואם יבואך ממנו פגע רע לא יחילו לך דרביו (שם 31). והאדם בו במו פרי האילן אם לא יפסד באחד מן הפגעים באשר יבשל יבול (שם 65). באשר פגע הגבורה הוא חסרון החקירה בן פגע החבמה חסרון הענוה והמוסר (חריזי, מרג' מוסרי הפילוסופים ב כ). בל מת שהתמידת (החכמה) בגוף לא תמלט מפגעיו ומהתאבל בעת הפרדה ממנו (ראב"ד, אמו"ר א ו). ואמר החבם השלם והחסיד הוא המעיין בדברים השלמים ויסבול התלאות ואינו חושש מפגעי הזמן הגדולים (רמ"ע פלקירא, המבקש, כז). אלו הפעולות (של החושים) לפעמים יכנס כהם הפגע במו שידעת מבטול או חולשה או בלבול וכו' ונתחיל בראות בי הראות יכנס בו

[1]) בערב' פַגַ'עַ a), במשמ' אסון, פֶּגַע רע, הבהו אסון וכו',— תפג'עת לה, במו תוג'עת במשמ' השתתף בצערו, — ואולי נתמזגו באן שני שרשים, מפגע, כמו ערב',—והשני שרש שניי מן פגש. [ועי' לעיל משמ' ג.]

[2]) [על יסוד איוב לו לב.]

[3]) [במקום זה יש לפרש: בשנתפלל אליך (מטה לוי), או ע"י מליץ מפגיע בעדנו; אך על יסוד מקום זה משמש הבטוי בלשון ימינו במשמ': צוה בתקף.]

a) فجع

הפגע אם שיבטל ואם שיתחלש ואם שיתכלכל פעלו (קאנון ג א א ו). ואמר בן רשי"ד כשמע הטבעי כשער הפגע והקרי שהאפשר יאמר על ג' פנים וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א, ליון ג, ו:). כני אם בא לכם שום פגע תהיה הסבל מזומן ותדחו אותו בסבל (בית מדות, האמונה, לד.). שאין שם (כעולם) שעה בלא רעה ולא רגע בלא פגע (ר"ש דורמן, תפארי ישראל א, ח.) אין רגע בלי פגע ולא מצב בלי עצב (כס"פי ד' כוסות, כוס ביד ה', ג). הרוצה ליכנס כחצר המלך לבקש על נפשו צריך להודרו ולדעת אם יש כדרך פגע או סכנה (ר' נחום עזכר, מח"י ג, קעא.). —ואמר הפיטן: פגע[1] צהרים בתנני פדני מקטב ושוד וענני (ר"א הקליר, Elbog. Stud. 120).—ואמר המשורר: כי תראה יד אחיך מטה ולעזרו תשיג ידך אתה עזרהו חיש אל תוחר רגע טרם ימצאהו הפגע (יל"ג, הרעה והזהב, א 37). ויאמר אם היום לא אעורה, אני אז צפון מחר גם לי זה הפגע (הוא, שני הכלבים. ג 143). כי את מעין ישעם כמשואת פגע את שמן ששון למלאי עצבת (הוא, הוי אח, א 166).—"וכמשמ' מקום שפוגעים בו: לבי לבית אל ולפניאל מאד יהמה ולמתנים וכל פגעי טהוריך (כל המקומות שפגעו טהוריך) (ר"י הלוי, ליון הלא תשאלי, קינות לת"ב).

—ב) *מזיקים ורוחות רעים הפוגעים כבני אדם להזיק להם; שיר של פגעים[2], המזמור שהוא תפלה נגד הפגעים: והתני אומר' תיו שיר של פגעים[3] בירושלם וכו' אי והו שיר של פגעים מה רבו צרי וכל המזמור יושב בסתר עליון עד כי אתה יי' מחסי (ירוש' עירובי' י). שיר של תודה וכו' ושיר של פגעים ויש אומרין שיר של נגעים (שבוע' טו:). שיר של פגעים היה משה אומר כשעה שעלה לרקיע (מדר' תהלי' לא).

*פָּגָע[4], ס"ז מ"ר פְּגָעִים, פגעין, — שם פרי האילן סוחטין בפגעין : Pflaume; prune; plum

1) [בכ"י: פיגע.]

2) [לפי הוראת המלה כאן, מזיקים ומשחיתים הפוגעים באדם, ולפי גרסת הירושלמי (שבת ו ב), שיר של פגועין (הוא פְּגוּעִין, עי' ערך פָּגוּעַ), נראה שהכונה: שיר של פְּגָעִים, מ"ר של פֶּגַע על משקל גֶּבָב.]

3) [עי' כהערה הקודמת.]

4) [בספרות הפוסקים מובאת מלה תלמודית זו גם בכתיב פגיעין, פיגעין, ואף פקיעין, ובטעות

וכפרישין ובעוורדין אבל לא ברימונים (שבת קמד:).

*פִּגְעוֹן, ס"ז, — כמו פְּגִיעָה, מן פָּגַע במשמ' ב), ואמר הפיטן: ברת ואכדן מאתי ופגעון חמקנאים גזרתי (רקע"ג, אזהרות, קובץ מעשי ידי גאוני' קדמוני' ב 35, סדור רקע"ג קעד).

*פִּגְעִי, פגעיי, ת"ז, נק' פִּגְעִית, מ"ר פִּגְעִיִּים, מ"ר פִּגְעִיּוֹת,—של פֶּגַע, בדרך מקרה: zufällig; accidentel; accidental

ויתחייב מזה שכל פעולות האדם כטוב וכרע ותהיינה מקריות או פגעיות ובלי דעת (ר' הלל, תגמו' הנפש, נוספ', מה). עלה בידינו מזה שזה החולי כלומר כחור הרע אין לו שום סיבת עצמיית אלא מיכה מקריית פגעיית (שם מח). ואין זה המקרה שום שורש עצמיי אלא שורש מקריי או פגעיי ויאמר לו רחוקת ובקרי כפגע ועם היותה רחוקה ופגעית נולדו מזה כי עניינים (שם מח:).

פגר[1], ממנו *פְּגִירָה, פֶּגֶר, פִּגֵּר, *פִּגְרָה.

פָּגַר[2], קל לא נמצא.

—פעי', פִּגְּרוּ,—פִּגֵּר מלעשות דבר, מִלֶּכֶת וכדומ', היה רפה, ישב בטל ולא עשה, ולא הלך, schlaff, : müssig sein; être lâche, oisif; to be faint, idle

וירדף דוד הוא וארבע מאות איש ויעמדו מאתים איש אשר פִּגְּרוּ מעבר את נחל הבשור (ש"א ל י). ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פִּגְּרוּ מלכת אחרי דוד (שם שם כא).—וכסהס"א כמשמ' היה בטל, לא עבד: ואם נשברי נוטל כל הדמים שפחתה ופגרה כמה ששוה כשעת שבירותא (ערוך ערך אגר). היה בכחם לזכך את חמרם וכו' וברצ"ם פגרו ורפו ידיה"ם מן התקון ההוא

גם פִּגְיָן, ר' הערת לונץ לשוורץ, תבואת הארץ 385: פעיות. יש שפרשו את המלה: משמש, אבל ערוך, רש"י, רי"ף ואחרים: pruna, שזיף, אולי שזיף רגיל כנגוד לשזיף הדורמסקי (לונץ), עי' לכל ואת לֶו, Flora, 158 וכו'. מקור השם לא התברר. גם הנסיונות לגזור אותו מן הפרסית אינם מסתברים (עי' דברי כ. גיגר, תוס' הערוך ש"כ).]

1) [עי' הערה לקמן.]

2) [כארמ' יהודית הוראתו כפעל עומד כמו פֶּגֶר בעבר'; היה חסר אונים, היה בטל, וכן כנגד במור', וכפעל יוצא: הרס, נתץ, וכהוראה זו בלשון המקרא מגר. כערבית הוראתו: היה מחסר דרך ארץ ומומר. עי' גם פרת, Wurzelunters. 37, לֶו כמ' היובל לחופמן 183.]

(כמ״ע מאלנו, אגר׳ טהור׳, מקור דין ד ח). ושמא תאמר פגרתי ולא יגעתי וכו׳ (זרח, כתב ג׳, ספ׳ אילם ליס״ר מקנדיה, 28). חכמי העיר פה כולם מפגרים ותוגגים כהאי יומא (מסו׳ ר״ע איגר, א כט). — ב) כמשמ׳ הרס ונתץ niederreissen ; demolir ; to demolish : אכן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו רשעים עליה ופיגרו אותה (מדר׳ תהל׳ יא ב). אברהם אבינו שהיה עוסד ופיגר את כל ע״א שבעולם (אליהו זוטא ב). — ואמר הפיטן : טומאתה טומאת נדה כי כחשה בתעודה ידו יהר צר כרעדה ופגר בית העבודה (הכל אכמו, סבת איכה, מחז׳ איטל׳ א, קסד). פנה אלי ותנני ותנני עליון פגר מנאציך בעוני ורשיון (סליחה, אנא עוררה, סליח׳ ער״ה). מגרו ופגרו והסיקו בו הבערה חללו ונאצו שם הנכבד והנורא (מסה בר׳ משולם, מקוה ישראל, סליח׳ ה׳ עי״ח). איכה פצת בפחדך לפגר כיד פריצים פליאיך ולא זכרת צהלת צבי צֶדק (איכה אלת באשך, קינ׳). — ג) *וכמשמ׳ עשה פֶּגר, הָרג, töten ; tuer ; to kill : והצדיקים שהיו לך הנייה מהם עמדו שונאים ופיגרו אותם וניאצו שמך עליהן (מדרי תהל׳ י). רבש״ע מי היה מאמין שיכנסו השונאים בירושלם ומחריבין אותה וכו׳ שנכנסו וטמאו את מקדשך ופיגרו את בניך (שם עט). — ואמר הפיטן : כ״ו קרב תגרת בארצם עברת בכוריהם פגרת רהביום שברת (נעשר, יול׳ ב׳ פסח). יהודה מכבי ושאר גבורים באיש אחד תכרים מחנה יונים מפגרים (אזכר מעללי יה, זולת, שבת חנכה, מחז׳ רומי). סום בסוף ירח נסיו בעברי פגר בכוריהם והציל בכורי (גנזי שכטר ג, 129).

—נפע׳, ״נִפְגַּר, נעשה פֶּגֶר, מת, דבור של בזיון על מות רשע [1]) : ונפגר בן אל תראם לגיהנם ונשארה אשתו הארורה (כאב״ד ספר הקבלה). ועתה נפגר הגוי וזה ד׳ שנים שנשתהה המשכון בידם מכל מת שתיה חייב להם הגוי (מהר״ם רוטנבורג, שערי תשוב׳ ד ס). שפעם אחת נפגר גוי אחד בבית המרחץ (רשב״א ממכט). משומד שעודנו עומד ברשעו או שנפגר ברשעו היאך קורין לבנו לעלות לתורה (ישרי איסרלין, תרומ׳ הדשן, כא, ה:). והוא נפגר והלך לו ועבר (עניני שבתי צבי, תרינת קדש, 39). נפגר אותו רשע (זקן אהרן, סו״ח, לה). תמוה תתמה איך עמד הממית והמדית שכתי צבי על רום תפארתו ועל במתי הצלחתו עד שנת תכ״ו שנפגר או ונאבד מן העולם (אגרי נוהם לר״י די מודינא, נופת׳ 96). — ואמר המליץ : אמרו כמתים החיו הנביאים בטול דפקים הם ולא נפגרו וכו׳ יפגרו הנה ונפשם תאכל כי הדברים לא כמו שערו (ר׳ משולם בר׳ שלמה, שירים מקובלים, דברי חכמים, עז).

—פע׳, ״פִּגֵּר, כמו נִפע׳: פגרו שעיר ועמון ומואב חיל כדני כמעלה הציין ראות ישועת יי׳ (שמעון בר יצחק, אי פתרום, זולת ז פסח). שמעו עיו:גבורה או פוגרו צוררים בעברה (גנזי שכטר ג, 124). — ב) ״מְפֻגָּר, שהרסו אותו (או בטל) : יושב מפוגר כמסגר מסוגר בעול פרא (בן אמה) מוסגר (נחוס, קרע״ג א כא, שני וחמשי).

—הפע, ״הֻפְגַּר,—כמו נִפע׳ ופֻע׳ : מי הוא הכלב המת הזה המשולח המופגר אשר חרף את עו תפארת ישראל (יוקיפון כד).

פֶּגֶר[1]), פֶּגֶר, ס״ז, מ״ר פְּגָרִים, סמ׳ פִּגְרֵי, כנ׳ פִּגְרֵיכֶם, פִּגְרֵיהֶם, — גופת בע״ח מת, של אדם ובהמה, Leichnam, Aas; cadavre, charogne; corpse, carcass : ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך וכו׳ וירד העיט על הַפְּגָרִים וישב אותם אברם (בראש׳ טו י—יא). ונתתי את פִּגְרֵיכֶם על פִּגְרֵי גלוליכם (ויקר׳ כו ל). במדבר הזה יפלו פִּגְרֵיכֶם וכל פקדיכם (במד׳ יד כט). היום הזה יסגרך יי׳ בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פֶּגֶר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ (ש״א יז מו). ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי׳ ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פְּגָרִים מתים (מ״ב יט לה). ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב יורדי אל אבני בור כְּפֶגֶר מובס (ישעי יד יט). כי קצף ליי׳ על כל הגוים וכו׳ חחרימם נתנם לטבח וחלליהם ישלכו וּפִגְרֵיהֶם יעלה באשם (שם לד ג). ויצאו וראו בְּפִגְרֵי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פִּגְרֵי האדם אשר הכיתי באפי ובחמתי (ירמ׳ לג ה). והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פִּגְרֵי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא

[1]) [כנראה בהקבלה של לעג אל נִפְטַר.]

[1]) [כך בארמ׳. ובאשורי פַּגְרוּ, גוף, פֶּגֶר (Del. Handw. 515).]

מפני בעשא מלך ישראל (שם מא ט). ונתתי את פִּגְרֵי בני ישראל לפני גלוליהם (יחזק' ו ה). ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קרשי המה ומלכיהם בזנותם וּבְפִגְרֵי מלכיהם במותם (שם מג ז). רב הַפָּגֶר בכל מקום השליך הס (עמוס ח ג). ורב חלל וכבד פָּגֶר ואין קצה לגויה (נחום ג ג). — ובתו"מ: בשעה שעלו אבותינו מן הים ראו פ י ג ר י אנשים חטאים שהיו משעבדין בהן בפרך בעבודה קשה ובולם פ ג ר י ם מתים מושלכים על שפת הים (כ' נחמיה, ירוש' סוטה ה ו). לכשיעשו בניך פ ג ר י ם בלא גידים ועצמות זכותך עומדת להן (כ' עזריה, מד"ר בראש' מד). — ובסהמ"א: השחיטה אם תהיה בראש לא יפול שם ממלאכתה כי אם על הפ ג ר בולו (דונש, תשו' והכרע' ר"ס, 75). ויקח אפטילומיום משנהו את פ ג ר ו (של אלכסנדר) וישימהו בעגלות ובפרדים ויוליכוהו מצרימה ויקברהו ובו' (יוסיפון קיא). קמו בעיר איסינא ג' אנשים אנשי החמס והשליכו פ ג ר אחד בבית יהודי (שלמה אבן ויֵרגא, שבט יהודה, 25). אמר המלך מעתה אין אנו צריכין אל הנער ילבו ויראו אם ימצא שם אבן ולא פ ג ר האבן יעיד עליך הלבו ומצאו בדברי הנער אמר גוא"ן היהודי הוא שהוציא הפ ג ר (שם 28). הפ ג ר נשחת מראהו אם מחמת פצעים ואם סרוב הזמן שעבר אחרי מותו (בית החולי לשד"ל ב 176). —ואמר הפיטן: זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פ ג ר ו טוב רואי מנשף בעגב (זכור איש, קרובץ שבת זכור). עלי קולות מחרפיה בעת רבו פ ג ר י ה ועל רגשת מגדפיה בתוך משכן חצריה (אלי ציון, קינ'). — ואמר המשורר: ואיך לא אבכה ודמע אשפכה ומשם אחכה תחית פ ג ר י ם (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שעה"ש 96). לכו אל רב מנחם המנחם נפשים עד ישיבם ל פ ג ר י ם (ראב"ע, חדשים מעשי אלי, כהנא, א 62). ונודע בעולם הפ ג ר י ם אשר זרע ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו (הנ"ל, בשם אל אשר אקרא, שם 202). והחיית בטל אורות אסריו והחיה רוחך גופי פ ג ר י ו (יצחק בן הראב"ע, קובץ חכמת ראב"ע, כהנא ב 125). — ובמשמ' גוף החי: פ י ג ר ו סופג שם ולקח בגדיו ולבשם (יוסי בן יוסי, עבודת יוה"כ, Elbogen, Studien, 178). גם הסעודה ל פ ג ר י ם להחליפם בזו חלף אשר ישאב האויר ובל יגיעת בה ואל שדי ברוך הנותן ליעף כח (רסע"ג, על חוי הבלכי, דודזון, 70). נפשי לבשי בגדי שכל והתאזרי אזור בינה ומלטי את נפשך מהבלי פ ג ר ך אשר את מתגוררת (ר' בחיי, תו"ה, תוכחה). —ואמר הפיטן: פ ג ר ו הרך והענג אשר כל ימיו יעודדנו נמאס ונטבל בשחת (רסע"ג, תוכחה, סדור רסע"ג, תז). — ואמר המשורר: כן הפ ג ר י ם בנפשים נמצאו קלים ובלחם ארצה צנחו (רמב"ע, אל קדוש, שער השיר 64). היוכלו פ ג ר י ם היותם חדרים ללבות קשרים בכנפי נשרים לאיש קץ בחייו וכל מאוויו לגלל לחייו במבחר עפרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שעה"ש 96). —"ודבור של בזיון לאדם: אחד היה רגיל לקרוא לבני אדם כשמדברים דברים שאינו נראה לו פ ג ר ובו' אמר החכם לא יתכן לקרוא כן לזרע ישראל (ספר חסידים תתתרל"ו).

°פַּגְרָה, פַּגְרָא, ש"נ,—יום פַּגְרָה, יום של בטול מן מלאכה [1].

פגש [2], ממנו *פְּגִישָׁה, פֶּגֶשׁ.

פָּגַשׁ, פ"ע, פָּגַשְׁתִּי, פָּגְשׁוּ, תִּפְגֹּשׁ, פָּגוֹשׁ, אֶפְגְּשֵׁם, פְּגֹשׁ, יִפְגָּשְׁךָ, יִפְגְּשֵׁהוּ, יִפְגְּשׁוּם, — פָּגַשׁ את פלוני, בפלוני, נזדמן אתו במקרה במקום מהמקומות, בא למקום וגם פלוני בא שמה לקראתו, כמו פגע א): begegnen; rencontrer; to meet: ויצו את הראשון לאמר כי יִפְגָּשְׁךָ עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ובו' (בראש' לב יח). ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פָּגָשְׁתִּי ויאמר למצא חן בעיני אדני (שם לג ח). וילך (אהרן) וַיִּפְגְּשֵׁהוּ (את משה) בהר האלהים (שמות ד כז). והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו ירדים לקראתה וַתִּפְגֹּשׁ אתם (ש"א כה כ). ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו וַיִּפְגְּשׁוּם על ברכת גבעון יחדו (ש"ב ב יג). וּפָגְשׁוּ ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא (ישע' לד יד). ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה הלך הלך ובכה ויהי כִּפְגֹשׁ אתם ויאמר אליהם (ירמ' מא ו). אֶפְגְּשֵׁם כדב שכול ואקרע סגור לבם (הוש' יג ח). פָּגוֹשׁ דב שכול באיש ואל כסיל באולתו (משלי יז יב). — ובסהמ"א: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם

---

1) [[מן יומא דפגרא, יומא דמפגרי ביה רבנן (שבת קכט:)]].

2) בערב' ת'קפ a). [פרושו גם: פגש, מצא. ואולי קרוב הפעל לשם פָּגוֹשׁ, מ"ר פְּגוֹשׁוֹת, שפרושו אבן קלע; בסור' בגוש, אבן גדולה; בגשא, בכשא, אבן לסגירת הדלת.]

a) ثقف

שוח ושסור בםשיבתן ואין אחד מהם פוגש את חבירו בהלובו (רמב"ם הכסיה, המסימה והמסבורת ח, 9) —ואמר הפיטן: פורי פו טרף והעלם, פגש בשני תשעירים והגרילם (פיוט לעבודת יוה"כ למשולם בן קלונימוס, .Elbog. Stud, עמ' 129). — ואמר המשורר: ולא תצא לפגשני ביום בואי לאדמתך ולא תשחק בקרבתי ולא אשחק בקרבתך (ר"ש הנגיד, הים ביני ובינך, סעה"ם 32). ועת תעוף ותתנשא ישנה אותה באחרת למען אם פגשה נין ואם תפל בםכמרת ותתאחר ולא תחיש תהי שנית סמהרת (הוא, סלח יונה).—וביני פְּעו': ועל יחוד שמו תשא אבן מעטבה ובאריות ודבים וצפענים ועקרבים פגושה (ר"י הלוי, הכעוסה והללעה, סעה"ם 116).

— נִפעי, נִפְגְּשׁוּ, -פלוני ופלוני נִפְגְּשׁוּ, הם פגשו זה את זה, einander begegnen; se rencontrer; to meet each other: עשיר ורש נִפְגָּשׁוּ [1]) עשה כלם יי' (משלי כב ב). רש ואיש תככים נִפְגָּשׁוּ מאיר עיני שניהם יי' (שם כט יג).—ובהשאלת מליצית בדברים מפשטים: חסד ואמת נִפְגָּשׁוּ צדק ושלום נשקו (תהל' פה יא).— ובסדר': יעקב אמר למשה אני גדול ממך שנפגשתי עם המלאך ונצחתי אותו (מד"ר דבר' יא).—ובסהמ"א: ובן הדין אם יהיו שני קוים נפגשים בתוך העגול (רמב"ם הכסיה, המסימה והמסבורת ח, 17).

—פִּעי, יְפַגְּשׁוּ, פַּגֵּשׁ חשך: יומם יְפַגְּשׁוּ [2]) חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). — ואמר הפיטן: קרצו ומזרק הגיש ודסו לתוכו ריגש קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (.Elbog. Stud עמ' 179).

— התפ', *הִתְפַּגֵּשׁ, נתפגש,—כמו נִפעי, בפרט פגישה של איבה: מי גבר ביעקב שנתפגש עם המלאך ואח"כ ויקרבו ימי ישראל למות (מד"ר דבר' ט). אלו מחנות של מלאכים שהיה מתפגש עמהם כל הלילה (מדה"ג םכטר, מקץ, ד"ה ואל שדי). מיד השלים (יהודה נפשו) ונתפגש עמו וכו' וכשם שנתפגש יהודה לשעבר כך עתידין להתפגש באחרית הימים (שם, ד"ה ויאמר אלילה לי).— ובסהמ"א: בילמדנו

[1]) [ראה ההערה לקמן.]

[2]) [הוראת פגישה סתם אינה מתאימה כאן. ואולם גם בנִפע' שבמקרא: עשיר ורש נִפְגָּשׁוּ וכדו', הכוונה: עשיר ורש ישתוו, ומזה בנראה יְפַגְּשׁוּ יעשו שוה, כלו' את יומם יְשַׁוּוּ לחשך.]

הנה אביך חולה לבן רודפו ומתפגש עם המלאך (ערוך ערך פגש).

***פְּדָאֵל,** פְּדִיאֵל, ש"ז, —שם מלאך, הממנה על רפואה: ויש שם ממונה אחד אשר שמו פדא"ל [1]) הממונה על כל מיני הרפואה (עמק המלך לר' נפתלי בר' יעקב אלחנן, קעט:).

פדה [2]), ממנו פְּדָה, פָּדוּי, פְּדוּת, פִּדְיוֹם, פִּדְיוֹן,-יוֹן,

פָּדָה, פ"י, פָּדָה, פָּדָם, פָּדִיתָ—תָה, פְּדִיתִיךָ, פְּדִתִיךָ, פְּדִיתִים, פֹּדֶה, פֹּדָה, פֹּדְיֵי, פֹּדוֹיָיו, פָּדֹה, לִפְדּוֹת, פְּדֵה, פְּדֵנִי, פְּדֵנוּ, אֶפְדֶּה, אֶפְדֵּם, תִּפְדֶּה, יִפְדֶּה, יִפְדְּךָ, תִּפְדּוּנִי, יִפְדּוּ,—א) פָּדָה את פלוני בכסף וביוצא בזה, נתן תחתיו כסף וביוצא בזה לשחרר אותו מהמוטל עליו, to redeem; racheter; loskaufen: והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' וכל פטר חמר תִּפְדֶּה בשה ואם לא תִפְדֶּה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תִּפְדֶּה וכו' על כן אני זבח ליי' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אֶפְדֶּה (שמות יג יב—יה). ואם בבהמה הטמאה (יִכְבַּר בְּכוֹר) ופָדָה בערכך ויסף חמשתו עליו (ויקר' כז כז). אך פָּדֹה תִפְדֶּה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תִּפְדֶּה (במד' יח יה).—ובתו"מ: כרם רבעי וכו' בש"א יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודין לעצמן (פאה ז ו). המוליך פירות מעשר שני וכו' פודהו בשער מקומו (מע"ש ד א). תפודת מעשר שני ולא קרא שם ר' יוסי אומר דיו (שם שם ז). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשום עבד ישתעבד אם לשום בן חורין לא ישתעבד (גיט' ד ג). הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם את בנו (בכור' ח ו). ישראל החשוד להוציא מעשר שני מתוך ביתו ואמר וכו' פדאוהו לי ופדאוהו לכם דבריו קיימין (תוספת' תרומ' ד יד). זה הכלל עד שלא פדאו מה שהשביח השביח לשניהם ומה שפגם לשניהם (שם מע"ש ד עו). נטע ואחר כך הקדישו ופדאו מאימתי מונה לו משעת נטיעתו (שם ערלי א ד). הקדישו

[1]) בזהר: וע"ד כל אסוותא קיימא בהאי פתחא די פדיא"ל ממנא ביה (פקודי רמט.).

[2]) גם בערבִ' פדי a). [באשו' פדו, ובפונ' פדא, ובכוש' פְּדֵי.]

a) فدى

ושלקו הכניסו לחצר כית שמירה פדיו ושלקו מהו פדייו וצימקו מהו (ירוש׳ מעשר׳ ד א). ראה קציעות המלך ממשמשין וכאין וכו׳ ואמר הרי נטיעות האילו קרבן אם אינן מקצצות וכו׳ פדיין חזרו לקדושתן (ר׳ מזקיה, שם, נדר׳ ג ו). מיד זלגו עיני׳ דמעות ואמ׳ מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שאיני זז מיכן עד שאפדנו ופדאו כממון הרכה (שם הורי׳ ג ז). כך אם לא פדאו אביו הוא פודה את עצמו (מכי׳ בא יח). אמר משה מה אעשה עכשיו כל אחד ואחד אומר פדאני לוי (ספרי במדי׳ לה). גזירה שמא יאמרו פודין בשטרות (עולא, כתוב׳ קב.). לאומר לחבירו שדה זו שמשכנתי לך לכשאפדנה ממך תקדיש (ר׳ פפא, נדר׳ פו.). כל שמצווה לפדות את עצמו מצווה לפדות את אחרים (קידוש׳ כט.). והיה אביו של בכור וכו׳ אומר לו ככר פדאך כן לוי (מד״ר במד׳ ד). מעשה כפרוצפיה כאשה אחת שהיתה פודה את חשכויים באתה שכויי׳ אחת ופדאתה שנייה ופדאתה וכיון שמטה ידה ולא היתה יכולה לפדות מיד הקיפוה לגיונות והרגוה (ר ילמק, שם אסתר א). ישראל אתה נותן להם בן זכר מוהלו לשמונה ואם בכור הוא פודאו לשלשים יום (פסיק׳ רב׳, ביום השמיני). — וכינ׳ פעז׳: פדאו כמנה ולא הספיק למושכו עד שעמד במאתים מה שפדה פדוי (קידוש׳ כט.). הפודה את בנו בתוך שלשים יום בנו פדוי (בכורי׳ מט:). — וכמהמ״א: דאמר מה לי לפדותו והלא כשאפדנו יהיה השה שלי ועכשיו הוא שלי ולא משגח לפדותו (רגמ״ה, בכורו׳ יב:) לא חללו לא פדאו בשנה הרכיעית (רש״י, דבר׳ כ ו). אם היה לנו בן מלנורן ופדנוהו אם היה בכור (כאב״ע, יסוד מורא ד). ואשה שפדת מעשר שני שלה לעצמה אינה מוסיפה חומש (רמב״ם, מע״ש ונט״ר ה ב). אומר אדם לבנו ולכתו הגדולים ולעבדו העכרי הא לך את המעות האלו ופדה לך כהן המעשר כדי שלא יוסיף חומש אבל לא יאמר פדה לי כהן (שם שם ח). וכין שפדאוהו קרובים כין שפדאוהו שאר אדם יצא לחירות (הוא, עבדים ב ז). ואם פודה ראובן כמעות של עצמו המשכון הוי רמאות (מהר״ם רוטנבורג, שערי תשובי נו). מעשה באשה אחת שהלוותה מעות לגוי כשבא הגוי לפדות המשכון אמר פחות הלוותה לי וכו׳ (ספר חסידים תתתקה). — ואמר הפיטן: קצין

לכל יעוז מול מקהלים קרא לומר הוני פדאני מעקולים (ר״א הקליר, קלובה היא זאת, יוצ׳ שבת שקלים). —ב) כהשאלה, פָּדָה את׳ פלוני, הוציאו לחרות, befreien ; délivrer ; to liberate: כי מאהבת יי׳ אתכם וכו׳ הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה וַיִּפְדְּךָ מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דבר׳ ז ח). אל תשחת עמך ונחלתך אשר פָּדִיתָ כגדלך אשר הוצאת ממצרים כיד חזקה (שם ט כו). כי דבר סרה על יי׳ אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים וְהַפֹּדְךָ מבית עבדים (שם יג ו). ומי כעמך כישראל גוי אחד כארץ אשר הלכו אלהים לִפְדּוֹת לו לעם (ש״ב ז כג). לכן כה אמר יי׳ אל כית יעקב אשר פָּדָה את אברהם (ישעי׳ כט כב). וּפְדוּיֵי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה (שם לה י). כי פָדָה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (ירמ׳ לא י). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו כי ואנכי אֶפְדֵּם והמה דברו עלי כזבים (הוש׳ ז יג). כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פְּדִיתִיךָ ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מיכה ו ד). אשרקה להם ואקבצם כי פְדִיתִים ורבו כמו רבו (זכר׳ י ח). —ג) וכמשמ׳ הציל ממות וכדומ׳, retten ; sauver ; to save: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות וכו׳ וַיִּפְדּוּ העם את יונתן ולא מת (ש״א יד מה). והצלתיך מיד רעים וּפְדִתִיךָ מכף עריצים (ירמ׳ יה כא). מיד שאול אֶפְדֵּם ממות אגאלם (הוש׳ יג יד). פְּדֵה אלהים את ישראל מכל צרותיו (תהל׳ כה כב). ואני כתמי אלך פְּדֵנִי וחנני (שם כו יא). כידך אפקיד רוחי פָּדִיתָה אותי יי׳ אל אמת (שם לא ו). אח לא פָדֹה יִפְדֶּה איש לא יתן לאלהים כפרו (שם מט ח). פְּדֵנִי מעשק אדם ואשמרה פקודיך (שם קיט קלד). כרעב פָּדְךָ ממות וכמלחמה מידי חרב (איוב ה כ). וממלטוני מיד צר ומיד עריצים תִּפְדּוּנִי (שם ו כג). —וכמשמ׳ זו, פָּדָה את נפשו של פלוני: חי יי׳ אשר פָּדָה את נפשי מכל צרה (ש״ב ד ט). פֹּדֶה יי׳ נפש עבדיו (תהל׳ לד כג). אך אלהים יִפְדֶּה נפשי מיד שאול (שם מט יו). פָּדָה כשלום נפשי מקרב לי (שם נה יט). תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פָּדִיתָ (שם עא כג). פָּדָה נפשי מעבר בשחת (איוב לג כח). —וכתו״מ: אמר הקב״ה כל העוסק כתורה וכגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם (ר׳ נתן, ברכו׳ ח.). הרואה הספד כחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (שם נז.). צפנת פענח אמר ר׳ יוחנן וכ׳ו

ורכנן אסרין צד"י צופה פ"א פודה נו"ן נביא תי"ו תומיך׳ (ר׳ מזקיה, מד"ר ברא״ש׳ ל). לבת מלכי׳ שנשבית ביד הלסטי׳ ובא המלך והצילה וכו׳ אמר לה אם אין ליך עלי אלא שפדיתיך מיד הלסטי׳ דיי (שם שמות כע). לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה וכו׳ (ר׳ אליעזר, שם שה״ש, לקוטי׳). — ובתפלה: יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך (אמת ויציב, שחר׳). ממצרים גאלתנו יי׳ אלהינו ומבית עבדים פדיתני וכו׳ מוציא אסירים ופודה ענוים וכו׳ קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל (עזרת, שם). — ואמר הפיטן: פודת ומחיש עורה עונה בעת צרה (מודה, יוצ׳ אחרי פסח). צבי קדש שבת שאננים פְּדֵת מדין יציר סלפנים (מכלית, שחר׳ א׳ שבוע׳). חשקתיך ואוהב פדיתיך סלהב כמו תורי זהב צרופים וטהורים (ר"י בר כאונן, אזהר׳, לה.).—ואמר המשורר: מי בלתך פדה ומי לך ידמה (ראב"ע, אבטח, איגר 64). במצרים הראה גאונו ופדה עם וקראו בנו (הוא, אל מי, שם 181). ולעשות רצונך למדני ומידי אשמות פדני (הוא, אל חנוא, שם 242).- ד) ׳פָּדָה סכום בכסף, הבנים כסף תמורת סחורה שנמכרה [1]), ; lösen, erlösen ; faire de l'argent de ; to make money by selling ודרך הסוחרים שאין סוליבים מטבע שפודים שם דהיינו מעות פרייסיש לביתם (פסחי׳ מסונה לטו"ע מו"מ קעו). ור. פָּדוּי.

—נפע׳, נִפְדְּתָה, יִפָּדֶה, תִּפָּדֶה, —א) נִפְדָּה העֶבֶד, נִתַּן בסף לארוניו להוציאו לחרות: והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נִפְדָּתָה או חפשה לא נתן לה (ויקר׳ יט כ).—ובמשמ׳ נפטר מִדָּבָר ע"י בסף וכדומ׳ שהוטל עליו: בל חרם אשר יחרם מן האדם לא יִפָּדֶה מות יומת (שם כז כט).—ובתלמו׳: מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה (בכור׳ ח ו). וכולם נפדין בכסף ובשוה בסף (שם שם ז). שהקדש נפדה בכסף ובשוה כסף (ר׳ יוסי, תוספת׳ ערכ׳ ד כ). מחו עד שיחולו עד שיפדו או עד שיעשו חולין מאליהן (יכומ׳ שביעי׳ ח ה). אין תורמין מן הלקט ומן השכחת וכו׳ ולא מעשר שני והקדש שניפדו וכו׳ (שם תרומ׳ א ה). מעשר שאינו נפדה טהור ברחוק מקום הואיל ואינו ראוי להיפדות וליאכל בכל מושב אין יוצאין בו (ר׳ יודא שם, פסח׳ ב ד). תמידין שלא הוצרכו לצבור לדברי ר׳ שמעון אין נפדין תמימים לדברי חכמים נפדין תמימים וכו׳ (ר׳ יוחנן, זבח׳ ז.). — ובספהמ"א: היו עליה שני עדים שנשבית ועד אחד מעיד שנטמאה ועד אחר מכחיש אותו ומעיד לה שהיא טהורה ולא נתיחד עמה ע"א משנשבית עד שנפדית וכו׳ (הלכות, ה׳ איסור ז ו). — ואמר המשורר: ועלה באיל ונפדת על יד איש משרי המלך (דיואן לרא"ב"ע, איגר 230, מי כמוך). — ב) בהשאלה, נפדתה העיר, הארץ וכדומ׳, נשתחררה מהצרה שבאה עלית מהחרבן, befreit werden ; être délivré ; to be liberated: ציון במשפט תִּפָּדֶה ושביה בצדקה (ישע׳ א כז). — ובתלמו׳: אין ירושלים נפדת אלא בצדקה (עולא, שבת׳ קלט.).

—הפע׳, הֶפְדָּה, — א) הֶפְדָּה את פלוני, עשה שפלוני יִפָּדֶה; אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה וְהֶפְדָּהּ לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה (שמות כא ח).

—הפע׳, הָפְדֵּה, כמו נפע׳; והוא שפחה נחרפת לאיש וְהָפְדֵּה לא נפדתה (ויקר׳ יט כ). —ואמר המשורר: הנני נמכר עפרי לך בלי הפדת (יוסף אבן לביק, מאות המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא ויהודה הלוי, שירמן, ידיעות מכון שוקן ג, קסה).

פָּדוּי, ש״ז, מ״ר פְּדוּיִם, סמ׳ פְּדוּיֵי, נק׳ ״פְּדוּיָה, פְּדוּיוֹת, —א) שה״ש לִפְדוֹת דבר בכסף: ויתן משה את כסף הַפְּדוּיִם [1]) לאהרן ולבניו (במדי׳ ג נא).—ב) בְּמוֹת כסף הַפִּדְיוֹן: ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים וכו׳ ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם (שם מו—מח).—ג)*ומי שפדו אותו: הוציא מעשר שני מתוך ביתו אמר פדוי הוא לא אמר כלום (תוספתי תרומ׳ ד יג).—ובספהמ"א: פדויה קצת אינה פדויה (רמב"ם בכור׳ ג ה).—ואמר הפיטן: עזים שת בסלע ראשי תנינים לקלע עלות פדויה לצלע יונתי בחגוי הסלע (אפיק, יוצ׳ ב פסח). — ואמר המשורר: והוא השם חייו ישועה לפדוייו ודליו ועניו ביסיו נעזרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה"ם 6). נשא קול יחד פדויים נוגנים ושרים בשירים רצויים (דיואן לרא"ב"ע, אותות אל, איגר 224).

---

[1]) [בלי ספק זה תרגום המלה הגרמנית: lösen, erlösen, והשם Lösung.]

[1]) ואולי של הפדויים. [וקדמונינו פרשו כך גם בפסוק המובא להלן.]

פְּדוּת, פְּדֻת, ש"נ, — א) עצם הפעלה לפרות, הַצָּלָה, Erlösung ; rédemption; redemption : הקצור קצרה ידי מִפְּדוּת ואם אין בי בח להציל (ישע' נ ב). יחל ישראל אל יי' בי עם יי' החסד והרבה עמו פְדוּת והוא יפדת את ישראל מכל עונותיו (תהל' קל ז–ח). — ב) במשמ' שִׁחְרוּר מעבדות : פְּדוּת שלח לעמו (שם קיא ט). — ג) ובמשמ' הפרש, הפליה : והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן ובו' ושמתי פְדֻת [1]) בין עמי ובין עמך (שמות ח יח–יט). — ואמר הפיטן : העוז והענוה לחי עולמים הפדות והפאר לחי עולמים (האדרת והאמונה, סדר' יוה"כ). מעשה אלהינו המשל ופחד עמו והרבה פדות עמו (מעשה אלהינו, שם). בנה אריאל וחיש גואל שלח אלי ממך פדות (ר' אפרים בר יצחק, אפר יקר, שבת ב' חנוכ'). — ואמר המשורר : ובוכב אור פדותה עדי ארץ סחר ומאז לא עלה בי ירד שאולה (רמב"ע, דוה נפש נכאה, סעפ"ס, 77). אולי לקול צעקתי יקרה אדני לקראתי, לקראתי קול פדותי בי לרגלי בגלותי מנוחה לא מצאתי (הוא, מזמרת שירתי, שם 82). ורעיה דחופה פדות מיחלת בסצ:ת בכה מתהללת (ר"י הלוי, לנהלי דמך). איחרה עת פדותי ואין מצפים וגולים קץ שבותי ונדים בני עדינה וגולים (רהב"ע, איכרה עם, איגר 142) אין עת פדות יאחר האל הבוחר בעמו (הוא, אין עם, שם 154). מעין פדותך רוה אמתך לישועתך קויתי יי' (הוא, אל אל אקרא, שם 165). נפשי פדות עפרה לזר תקרב תבין בפניה ללבדו ארב (ר"י בן זבארה, ס' שעשוע' יג, דודזון 135).

***פדח,** [2]) ממנו *פֶּדַח, *פַּדַּחַת.

***פֶּדַח,** ס"ז, מ"ר פְּדָחִים, צֶדַע, רַקָּה, צד המצח על יד האזן וְוְרִידֵי הדם שבו, Schläfe ; tempe ; temple : אם צורת פנים בצורת מת ובו' בגון עינים חתורות

[1]) [עי' ריב"ג וראב"ע וגם רש"י. והחדשים מגיהים פְּלֻת או פְּלָאֻת מן פלה, פלא.] [ונראה שבמקום זה עקרו פַדּוּת משרש פדד (בערב' פדי a), ומשמי הית נפרד, שאינו אלא שנוי מבטא של בדד; בַּדּוּת-בדידות.]

2) [לא נתברר מקורו, אך אפשר שאינו אלא שנוי מבטא של פצח — מצח בדוגמת פדע בארמ' תלמוד' שמשמעו פצע.]

a) فدّ

חוטם דק פדחים שפלים אזנים קרים ועצורים (ר"י להלון, אוצר החיים ה ו, לו.). באשר המוח יותר חם מערבו הראוי לפי טבעו וזה יובר מדפק פדחים הדופקים הרבה והשנה מעט או מאומת (שם ז א, כד.).

***פַּדַּחַת,** ס"נ, — מצח [1]), Stirn ; front ; forehead : יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא בילוד יצא בדרבו עד שיצא רוב ראשו ואיזהו רוב ראשו משתצא פדחתו (נדה ג ה). משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עוק בשמן ומניחין לה על פדחתה בדי שלא תצטנן (ר' אחא בר עולא, שבת כד:). עד שלא תחשך השמש והאור זו פדחת והחוטם (שם קנא:). פדחת ולא פרצוף פנים פרצוף פנים ולא פדחת אין מעידין עד שיהיו שניהם עם החוטם (יבמ' קכ.). ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צרעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (מכות כ:). גיורת שיצאה פדחת ולדה בהיותה נברית ואח"כ נתגיירה אין נותנין לה ימי טומאה וימי טהרה ואינה מביאה קרבן לידה (בכורו' מו:). אמ־לו (אלכסנדרוס אל גביעה) לבשאצא אני משוה לך פדחתך (מד"ר ברא'ש' סא). — ובסהמ"א : דדמי ראשיה למקבא שבולט הפדחת הרבה לחוץ ובן העורף מאחריו (רגמ"ה, בכורו' מג:). רצועות של מוסירה הנתונות על לחיה ועל פדחתה (ר"ח, ב"מ ע.). לסוף הפדחת סבין שלא יהו שערות שיהא מצחן גדול (ערוך ערך אנדיפי). בין עיניבם אצל הפדחת ובו' (רש"י, דברי יד א). מי שהיו שתי עיניו למעלה מן המקום הראוי להם מפדחתו ובו' (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). ואם יצאה פדחתו בחיי אביו אף על פי שלא יצא בל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו הרי זה נוטל פי שנים (טו"ע חו"מ, נחלות רעז). מצאוהו הרוג אומת אם פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימים והבירו בהם שהוא פלוני מעידין עליו ומשיאין את אשתו (הכבוש, איסור יז כד). רק שבפדחת הוא העור הנ"ל הנק' פעריקראניום [2]) על הבשר והמושקולי [3]) (ברוך משקלאוו, עמודי השמים, המאמר אדם ד יג).

***פְּדִיאָה,** ר' פְּדִיָּה.

[1]) הערוך בערך אפותא : בלשון חבמים פדחת ובלשון תורה מצת.

[2]) [pericranium.] [3]) [musculi, שרירים.]

"פְּדִיאֵל, שם מלאך. עי' פְּדָאֵל.

***פְּדִיָּה**, פדייה, פדיאה, ש"נ, מ"ר פְּדִיּוֹת, — מקו"פ מן פָּדָה, Loskauf; rachat; redemption: מצות פדיה קודמת למצות עריפה שנאמר ואם לא תפדה וערפתו (בכורו' א ז). אף מעשר שני פדיאתו היא משיכתו (ר' יוחנן בן ברוקא, תוספת' מע"ש ד יד). לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל וכו' תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל וכו' (מכי' בא יח). יש לך דבר שצריך פדייה ומותר (עולא, בכורו' ט:). הבן ליעד והאב לפדות הבן קודם מפני שמצות ייעוד קודמת למצות פדיה (מסי' עבדים, קירכהים, 25).—ובספה"א: שמוסיף בפדייתו יותר מבעה"ב איסר הוא קודם לבעה"ב (רגמ"ה, ערכי' כז:). קודש תופס את דמיו פדיית בתיב בית שזה יוצא וזה נכנס תחתיו (רש"י, סוכה מ:). פטר חמור שמת קודש פדיה יקבר (ר"מ בן זרח, לידס לדרך א ה ג). ועבד ושחטן קודם פדיית (רעב"ט, מעילי ה ג). וגאלה מעולה מפדיית וכו' ועל כן הזכיר גאלה אחר פדיה במקרא (ר"א בדרשי, חותם תכנית ג ו). ולמה חששנו לפדיית רבעי ולא נחוש על אכילת גוף פרי ערלה (ר"י עמדין, מאילי' יעבץ ב כ יח). — ומ"ר פְּדִיּוֹת, כתובים שנזכרה בהם פְּדִיָּה: ולמרו ג' הפכות וג' פדיות[1]) וג' שלומות שלש פדיות[1]) דכתיב וכו' (ברכי' כה:).

פִּדְיוֹם[2]), ש"ז, — א) פעלה לפדות, פדיון, פדיה, Loskauf; rachat; redemption: ויקח משה את כסף הַפִּדְיוֹם מאת העדפים על פדויי הלוים (במד' ג מט). —ואמר הפיטן: בחון מעשה כל יום גישת יקומים פני איום דינם בו לפלס לפדיום (ר"א הקליר, חסד מלז, מוס' א ר"ה). זכור ושמור את יום ותמצא כפר ופדיום לשקד על דלתתי יום יום (שמעון בר יצחק, חכי, זולת א שבוע'). מלך גוזרת כמו כן לצאצאימו פדיום עבור להמלט משאתך איום (הוא, מלך איום, יול' ב ר"ה). עיניך פקח איום ביטה להחיש פדיום כי עליך הרגנו כל היום (אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבוע').—ואמר המשורר: בחרי לך היום אם עבדות אם פדיום הכררי והתלבני ומהרי ונהרי והטהרי (רמב"ע, ברכי נפשי, דוקס 9,71). עד אן אקוה פדיום אל נורא ואיום (דוד אבן בקודה, אדכי דאבה, מעה"מ 134). נעבד נעל יצרו תנח שכלך גאל ויראת יצרך פדיום אז תשכבה בטח ולא תדאג מתהפכות ליל ולא פיד יום (הענק למריזי[1]) ב, ס' היובל להרכבי, 349). אל תתעצב דוד אל פיד יום אל תשמח יום תמצא פדיום (עמנו', מחב' יז). אהי פדיום וכל איש שר בעמי לאיש יפיק לכל שואל רצוניו (ד"ה ליהודי מלכים וא"י, מן, ב 19). — ב) "סכום כסף הנכנס ממכירת סחורה[2]), Lösung, Erlös; recette (de jour); takings; receipt: ודרך הסוחרים שאין מוליכין מטבע שפודים שם וכו' ודרכם לתת כסף הפדיום מה שיעלה ראשון ליד החלפן (פתחי תשובה לשו"ע חו"מ קעו).

פִּדְיוֹן[3]), פִּדְיֹן, ש"ז, מ"ר "פִּדְיוֹנִים, "פִּדְיוֹנוֹת,—הכסף שצריך לשלם כדי לפדות אדם ממה שחוטל עליו, כֹּפֶר, Lösegeld; rançon; ransom: אם כפר יושת עליו ונתן פִּדְיֹן נפשו ככל אשר יושת עליו (שמות כא ל).—ובהשאלה, הצלה ממות וכדו': אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פִּדְיוֹן נפשם וחדל לעולם (תהלי מט ח–ט). — ובתו"מ, גם במשמ' פעלת הפְּדִיָּה: הרי נטיעות האלו קרבן עד שיקצצו וכו' אין להם פדיון[4]) (נדרי' ג ה). המנחות והנסכים שנטמאו עד שלא קדשו בכלי יש להם פדיון משקידשו בכלי אין להם פדיון (מנחו' יב א). וחלבן מותר לאחר פדיונן וכו' וחלבן אסור לאחר פדיונן (בכורו' ב ג). תבשיל של חולין

---

[1]) [כך כדפ' אמשט', ובכ"י פ': יאמרון ליה שלש הפיכות ושליש פדיונות (עי' ד"ס בהערה למקום), אולם ברב הדפוסים: ג' הפוכות וג' פדויות וג' שלומות, וכך בנראה נכון. ויש לנקד הֲפוּכוֹת, פְּדוּיוֹת שְׁלוּמוֹת (ע"מ לְקוּחוֹת, בזכר), כלומר: ג' הופכים ג' (פסוקים) פודים וג' משלימים.]

[2]) [במד' ג מט, את כסף הַפִּדְיוֹם, אבל בפסי' נא, את כסף הַפִּדְיֹם, ויש מן החדשים חחושבים כי גם בפס' מט העקר: הַפְּדוּיִם.]

[1]) [פרסמו ברודי.] ספק אם לר"י חריזי, עב"פ מאותו הזמן.

[2]) [תרגום השם הגרמני. עי' ההערה לערך פָּדָה משמ' ד. בהוראה זו שגורה כדבור הצורה פִּדְיוֹן.]

[3]) [אין המלה במקרא אלא בסמי', ועל כן היו שהניחו כי עקרה בנפרד פִּדָּיוֹן, ועדות לנקוד זה בתו"מ עי' בהערה לקמן.]

[4]) בקטע כ"י ממשנ' מנק' גני', ביהמ"ד שכטר, מנקד פִּידָּיוֹן. [וכן בנקוד עליון חלקי במסרת הבבלית (מורס, למון חכמים, 137): פִּדָּיוֹן.]

שתיבלו בחבלין של מעשר שני לא יצא מעשר שני מידי פדיונו (ירוש' מע"ש ב ג). לאוכלו בלא פדיון אי אפשר שא"א להקדש לצאת בלא פדיון (ר' חייה בר אבא, ירוש' פסח' ד ח).—*ובמשמ' של גאלה: אוי לה לאמה שתמצא בשעה שהקב"ת עושה פדיון לבניו (ר' יוחנן, סנה' קו.). — ובמשמ' כֹּפר: תפשו מאבירי ישראל ארבעה אנשים וכו' ושמונת אלפים תלמידים מירושלים פדיון שלהם (ר' ישמעאל, בראייתא מספקי מרכבה, בסוף מדרי אגדת בראשית עט:). —ובסמי' פִּדְיוֹן פטר חמור, פִּדְיוֹן מעשר שני, פ' הבן, פ' שבויים: המפריש פדיון פטר חמור ומת וכו' וחב"א אין חייבין באחריותו בפדיון מעשר שני (בכורו' א ו). בחנים ולויים חייבין לא נפטרו מבכור בהמה טהורה אלא מפדיון הבן ומפטר חמור (שם ב א). אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים (ר' שמואל בר יהודה, ב"ב ח.).—"פִּדְיוֹן משבון, הוצאתו מידי המלוה: על זה מוטל על כמ"י עפ"י תשבון צדק ואמיתי ליתן לצורך פדיון המשכון הנ"ל מכיסו סך אלף וחמש מאות זהו' פו' (פנקס קרקא, MGWJ 1894, ע' 567).—ואמר הפיטן: נגף לבל יזיק לנדבאי רוח נובבתם תת פדיון לבל רוח (ר"א הקליר, אז מאז, סגת פ' שקלים). יעלה קולנו מערב ויבא צדקתנו מבקר ויראה פדיוננו עד ערב (יעלה, ערבי יוה"כ). ובעיני שפחה אל יד גברתה לך פונים להרבות למו פדיונים (מי יתנה, סלוק יוה"כ). — ואמר המשורר: קול מבשר פדיון אשמיע ואושיע אהבי ולציון אשובה ואופיע (ר"י גיאת, אסבלה כדדי, סעה"ש 26). אשר שם עלי חתן יקרו בעת נתן גבד חוב פדיונו (ר"א בן עטא[1]) JQR.NS. 1,2 ע' 241). —"פִּדְיוֹן שהחסידים נותנים להרבי שלהם: ובתובם הרבנים לקותי פדיונות (זמיר עריצים, תקכב, י.). נתעשרו ועלו למעלה מממון של אחרים מהפדיון נפש אשר לוקחים (שם יח). צדיקים פקדי עקרות ובלשון שקר פעלי אוצרות, בפדיונות ימלאו ביסם (יל"ג, דור המדבר, שירים ספר ה).—ועי' פִּדְיוֹם.

"**פְּדִיּוֹת**, ס"נ,—במו פְּדִיָּה: שלא יבקש השגחת בראשית בלומר בעניני הגוף רק באחרית בלומר בענייני הנפש והוא שרמז עליו בפדיות נפשו משחת לאור באור החיים (ר"ס א"ת, יקוו המים,

"**פְּדִיעָה**, ס"נ, סה"ש מן פָּדַע, — במו פְּדִיָּה: בי ההצלה היא החנינה בהסרת הבאב שהיא הפדיעה (שם 106) ואולם הרב מורה צדק ז"ל נראה שהביא שהתנינה והפדיעה בחצלת המלאך וכו' (שם 108).

"**פַּדָּן**[1], ס"ג, — א) עֹל, Joch; joug; yoke: בל דבר שמקפיד עליו וקובע לו מקום (אסור לטלטלו בשבת) בגון יתידות ומי שחובטין בו בובסין ופדן של שור (תלמיד ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 5). — ב) שדה[2], במו צמד: הושיבה בבבוד על אפדנה ולא תגזול תבואת פדנה (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, ל:).

א. **פדע**, ממנו "פְּדִיעָה, א. פָּדַע, "פָּדַע.

ב. ***פדע**, ממנו ב. *פָּדַע.

א. **פָּדַע**, פ"י, פְּדָעֵהוּ, — א) פָּדַע אותו מעשות דבר, מְנָעָהוּ מזה, הצילו מזה, verhindern; empêcher; to prevent: ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פְּדָעֵהוּ[3]) מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כב—כד). — ובסהמ"א: והראהו דרך הטובה ופדעהו מדרך הרעה (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג הקד'). ועב"ז צריך להאמן אמירת השם למלאך רצונו ממנו בלומר המציאו אותו בדרך שיובל לפודעו פעמים שלש (ר"ם א"ת, יקוו המים, 109). — ב) "במו פָּדָה, ואמר המשורר: יהי לך יה באהבתך ונפשך אשר אהב תהי מצר פדועה (ר"ם הנגיד, נשמה מאשר תמאו, בכודי 111). יקרו נשחת וקרנו נגדע יחידתו משחת בל יפדע יום אשר אליו יתודע (רשב"ג, אנושים ועגומים, סעה"ש 52). איך יסתיר חטאתיו ואותם את יודע תיש בלתך גואל וזולתך פודע (רמב"ע, דיואן קטן, בודל'). יום משחת פדעתו וממי זדונו פטרתו (שם). בה לחלי מרפא ויש נספה מיד שאול פודה

---

[1]) בזמן רה"ג.

[2]) [[מן הארמ', ומזה פדן ארם]] [ותרגומו העברי של השם הוא שדה ארם (הוש' יב יג) ובן בערבי פדאנ a).]

[3]) [[י"ת במו פְּדָהוּ, ובן פרשו המפרשים העברים. ויש כ"י שגורסים: פְּרָעֵהוּ, ורז"ל פרשו במו פצע מן הארמ'.]] [עי' בהערה ל־ב. פָּדַע ול־פָּדַע.]

---

a) فدّان

ופודעת (ר"י הלוי, היבה דמות קוצה, חו"ב ג, 187). נפשי משאול הוא יפדע ותילים אגבר (ראב"ע, שם חלי, חיגר 61). כאיל נאחז פדעו ומררת שתת חושיעו (סוה, מי כמוך הל, שם 229). — ואמר הפיטן: נא למענך פדעהו בי חנם בלא בסף לעבד נמבר יוסף (יוסף אבר מקדם, סהר' יוה"כ, מחז' איטל' ב קנ.). תעמד מליץ לפדעי (בנימן בן זרח, באגרות סד"ל דף 570). דרור קרא לפדעי כאב מיסרי ומידעי דרבן בבקר רדעי (משולם בר קלונימוס, אזיק רכן, יוצ' ב פסח). שמעתי לעמי בחירי אשר משחת אפדע ואנבי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (ר' שמואל יזכה, סריד' מהגכי', מ"ל ווייס, 72).

—נפע', ״נִפְדַע — שפדעו אותו, ואמר הפיטן: ורומה לבלבל ודרדע אשר דברו נודע בי מרדת שתת נפדע (סעדיאכה, 57). והן פתאם נגרע היש במה נפדע (ר"י הלוי, אמוכות יהגה). עונו הודה והתודע, נטרד וממות נפדע (ראב"ע, מי כמוך, חיגר 229).

—הפע', ״הִפְדִיעַ, — במו קל, ואמר הפיטן: הקשיבה לקול שועי בשטתי כף בקרש מבל חטא לחפדיעו (בנימן, ביום הלבנת פשעי, סהר' יוה"כ, מחז' איטל' ב לח:).

ב. *פָּדַע[1], פ"י,—פָּצַע, verwunden; blesser; to wound: פרעהו מרדת שתת מצאתי בפר פרעהו בייסורין (ירוש' קידוש' א י). מחו פרעהו אלא אותו המלאך שמלמד עליו זבות אמר לחקב"ה פדעהו בייסורים ואתה מביאו לתשוב (פסיק' רבת' י, כי תשא).

״פֶּדַע, ס"ז, — יֶשַׁע, Heil, Hilfe; salut; salvation
ואמר הפיטן: דרבוני מלמד מרדעי נתון רועה רדעי דן והוביח פדעי[2] (חוד, יוצ' א פסח). לעזרתי חושה וגלה קץ פדעי עזרה בצרה נמצאת רעי (שמחי ועלזי, יוצ' שבת ב אחא"ס).

פדר[3], ממנו ״פִּדֵּר, פֶּדֶר.

[1]) [פעל פָּדַע זה הוא הצורה הארמית של פָּצַע העברי. צורה זו באה רק בתו"מ (עי' במלונים), וחז"ל משתמשים בו גם בעברית לפרוש הפעל באיוב לג בד, שהבינו אותו לא כמו פדחו אלא כלשון פציעה ביסורים, וכן לוי במלונו.]

[2]) [המפרשים מבארים מן ב. פדע במשמ' פָּצַע כלו' חטא ועון וזה רחוק. הכונה: אל ישעי דן והובית.]

[3]) [עי' בהערה לערך פֶּדֶר.]

״פָּדַר[1], קל לא נמצא.

—נפע', ״נִפְדַּר, השמין, היה שמן, fett werden; engraisser; to fatten, ואמר הפיטן: קנין צאן דיר אשר נזרה להערר רעה להשמן ולהפדר (אכא תרב, זולת ב סוכ').

פֶּדֶר, פֶּדֶר, ס"ז, כנ' פִּדְרוֹ, ונ"ר *פְּדָרִים, — חֵלֶב[2], Fett, Schmer; graisse; fat, suet: וערכו בני אחרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הַפָּדֶר[3] על העצים אשר על האש אשר על המזבח (ויקר' א ח). ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פִּדְרוֹ וערך הכהן אתם על העצים אשר על האש אשר על המזבח (שם שם יב). ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הַפָּדֶר (שם ח כא). — ובתו"מ: נטל את הפדר ונתנו על בית שחיטת הראש מלמעלן (תמיד ד ג). מלמד שאין הראש והפדר מהנתחים דבר אחר שיהא פורש את הפדר על בית השחיטה וכו' מלמד שהראש והפדר קודמין לכל האמורין (ספרא ויק, ויקר' פרק ו). — ואמר המשורר: לזה יר ולזה ירך ובמה אנוש פדרו יתא חלקו ופרשו (רמב"ע, דיואן קלה, בודל'). — *ומ"ר: האברין והפדרין שלא נתאבלו מבערב סונקין אותן לצדדי המזבח (תמיד ב א). מוסיף אחת לאיברים ולפדרים שלא נתאבלו מבערב (ר' מאיר, תוספת' יוה"כ ג ג). אברים ופדרים שלא נתעבלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ' כו:). — ואמר הפיטן: קשוב מקראות וחנון סדרים בעין איברים ועבול פדרים (ר' מאיר בר' יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ה). פנות ועזרות סלאו זבחים פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים (דוד בר' שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוס' יוה"כ). ונהרגו המונים המונים ונתערבו פדרים פרשדונים (התכיסו, קינ' לת"ב). מצערו ירבה נדריו ובחמתו יפרוץ גדריו ירוץ לאילי

[1]) [פעל שנגזר מהשם פֶּדֶר.]

[2]) [כך לפי התרג' (תרבא) ופרוש רב הקדמונים, ועי' בהערה הבאה. ואולי זאת הוראת המלה פִּתְר באשור'. אולם ר' גם למכרט ב REJ 1899, עי' 300.
במקום פידרא (נדה כח.) שמפרשים פרש ורשן גורס הערוך: שרפו על גבי פרידא. באגרית פדר פרושו עיר, קריה, ואולי קרובה מלה זו אל מדר, ארץ, אדמה בבושי'.]

[3]) [ריב"ג: תקנה שלו, רוצה הריאה והלב והכבד. וראב"ע: רבי חכמי הדור פרשוהו הגוף והנבון בעיני שפי' הפדר החלבים.]

עדריו ויאכל ככלב פדריו (עזרח הבבלי, תוכח' מוסר ט, כג:).

*פֵּדֶר, ס"ז, — שטיח שלפני המטה[1]), Bettvorleger; descente de lit; bedside rug: עור האסלא וחלל שלו הרי אלו נמדרין כטפת הזהב והפדר שלפני המטה הרי אלו טמאין מדרס (תוספת' כלים ב"ב ח יד).

פְּדֹת, עי' פְּדוּת.

א.פֶּה[2]), ס"ז, סמ' פִּי, בכנ' פִּי, פִּיךָ, פִּיךְ, פִּיו, פִּיהוּ, פִּיהָ, פִּינוּ, פִּיכֶם, פִּיהֶם, פִּימוֹ, מ"ר פִּיּוֹת, פֵּיוֹת[3]), — א) פִּי האדם ושאר בע"ח[4]), Mund, Maul; bouche; mouth—פִּי האדם: מי שם פֶּה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד י). והשארת בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הַפֶּה אשר לא נשק לו (מ"א יט יח). על כן על בחוריו לא ישמח אדני וכו' כי כלו חנף ומרע וכל פֶּה דבר נבלה (ישע' ט יו). — ובסמ' פִּי: כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פִּי אוכל (נחו' ג יב). פִּי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי יסכר פִּי דוברי שקר (שם סג יב). דברי פִּי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו (קהל' י יב).— ובכנ': והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין

1) [קרויס, Archäol. I, עמ' 393, מבאר: etwa (in Alfasi ed. Wilna הפרד) הפדר... dass ein Fell bedeutet die als Vorlegeteppich dienten. וכך נראה, אלא שמקור המלה מיונית-רומית pedarium, שייך לרגלים, ולפי זה נקד כאן. והשוה בסור' פודירא, מיונ' ποδήρης בגד היורד עד הרגלים.]

2) [כך בכנעני לפי, כאגרית פ, כערב' פו, פי, פא a), וכן כאשור', ככוש' אַפָּ; וכצורה מרחבת בארמ' פֻּם, פּוּם, כערב' פַם, פַּם b). (בערב' המדברת חיום ת'ם, תם), מ"ר אפּוָאה c).]

3) [הרבוי פיות אינו בא במקרא אלא בקשר עם חרב. ובמקומו גם פִּיפִיּוֹת, וכן מורג חרוץ חדש בעל פיפיות (עי' ערך פִּיפִיָּה), ויש חושבים פִּים (עי' שם) במ"ר מקראי של פֶּה. פִּימוֹ (דברו בגאות, תהל' יז י) אינו מ"ר אלא במקום בְּפִימוֹ.]

4) [מערך זה של פֶּה, פִּי האדם והבהמה הוצא פֶּה כמשמ' צד, שהוא כנראה מלה אחרת (עי' הערך ב. פֶּה), וממנה גם הצרוף פִּי שְׁנַיִם. עי' שם בהערה וכן בהערה בערך ות למלות כְּפִי, לְפִי, על־פִּי.]

a) فو في فا b) فم c) افواه

כי פִי המדבר אליכם (בראש' מה יב). ודברת אליו ושמת את הדברים בְּפִיו ואנכי אהיה עם פִּיךָ ועם פִּיהוּ והוריתי אתכם את אשר תעשון (שמו' ד טו). מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת ליי' אלהיך נדבה אשר דברת בְּפִיךָ (דבר' כג, כד). ויהי מספר המלקקים בידם אל פִּיהֶם שלש מאות איש (שופט' ז ו). ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל פִּיו וכו' ויונתן לא שמע וכו' וישב ידו אל פִּיו (ש"א יד כו–כז). עלה עשן באפו ואש מִפִּיו תאכל (ש"ב כב ט). ויעל וישכב על הילד וישם פִּיו על פִּיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו ויגהר עליו (מ"ב ד לד). ויגע על פִּי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע' ו ז). וישם פִּי בחרב חדה בצל ידו החביאני (שם מט ב). ואפתח את פִּי ויאכלני את המגלה הזאת ויאמר אלי וכו' ואכלה ותהי בְּפִי כדבש למתוק (יחזק' ג ב—ג). הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בְּפִי בשר פגול (שם ד יד). הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מִפִּיכֶם (יואל א ה). חלבמו סגרו פִּימוֹ דברו בגאות (תהל' יז י). פִּי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (שם מט ד). אלהים הרס שנימו בְּפִימוֹ (שם נח ז). חטאת פִּימוֹ דבר שפתימו וילכדו בגאונם (שם נט יג). אפתחה במשל פִּי אביעה חידות מני קדם (שם עח ב). מה נמלצו לחכי אמרתך מדבש לְפִי (שם קיט קג). נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פִּיהוּ (משלי יו כו). טמן עצל ידו בצלחת גם אל פִּיהוּ לא ישיבנה (שם יט כד). לעבדי קראתי ולא יענה במו פִּי אתחנן לו (איוב יט יו). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל־פִּי וסוך לא סכתי (דני' י ג).—ואמר בן סירא: לא נאתה תהלת בפי רשע כי לא מאל נחלקה לו בפה חכם תאמר תהלה ומשל בה ילמדנה (בס' גני' יה ט—י). טובה שפוכה על פה סתום תנופת מצגת לפני גלול (שם ל יח).—ובתו"מ: קונם שאיני עושה על פי[1]) אבא ועל פי אביך

1) [רש"י בגמרא: שאיני עושה לפיך (נד סה.); רמב"ם בפרושו: פי' שאיני עושה לפי אבא שכל מה שאעשה לא יאכל ממנו אבא מאומה. ורע"ב: הקדש יהא כל מה שאני עושה שלבוא על פי אבא וכו'. ולא כדעת אלברכט (Neuhebr. Gramm., עמ' 25) הרואה כאן על־פי כמלת יחס מרכבת כמשמ' בשביל. והשות מיכה ג ו: ואשר לא יתן על פיהם.]

ועל פי אחי ועל פי אחיך אינו יכול להפר שאיני עושה על פיך אינו צריך להפר (נדר' יח ז). אמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי כשערו וכו' (נזיר ד ח). אפילו ראו אותו נותן פיו על פיה שלה (ירוש' כתוב' ז ז). כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר (ברכ' סא.). שפשת מסריח את הפה (כתוב' סא :). אין קנות הפה אלא בפת (ר' זירא חול' קה.). ויטו אחרי הבצע ר"מ אומר חלקם שאלו בפיהם (שם קלג.). ברח (ר"א בן הורקנוס) והלך אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע וכו' (מד"ר בראש' מב).—ובסהס"א : שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני ריח הפה ומפני אסברה (סרע"ג הוספ' ותקונ', 7). מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח). ואנחנו בעונותינו מאז גלינו מארצנו אבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו הסתתרה באשר וכו' ועל היותינו מכבדי השם בפה ובשפתים מאין לב ומבלי חכמה (ר' יעקב בר' אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמה ה). — ואמר הפיטן : צרים אשר חומות ערערו ועד היסוד ערו ערו פימו דברו בגאות ופערו (ר"א הקליר, אלילי, יוצ' שבת זכור). ציר חנן להניא חוברי פסיליהם צוחת פימו לדום באבני אליליהם (אמה האמת, מחז' איטל' א, קב:). רוגשים (ומרעישים) כמקול מחצצים וקדוש וברוך בפימו מרצים (מוסף ללוס כפור שם ב, קכו.). טרודים אנו מפה ומפה ולדבר על לבבנו אין פה (ר"י אבן אביתור, את ני זכאת, סער השיר 14). טופלי שקר נסבר פימו מפה ומפה חרב תבואמו (הקראי סלמון בן ירוחם, מלחמות ה', דודזון, 53). — ומ"ר פִּיּוֹת, פֵּיוֹת : כנוי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בקרית שמע ובתפילה (ר' אבון, ירוש' ברכ' ד ה). הלא אני בראתי כל פיות שבעולם וכו' (מד"ר שמות ג). הפיות שאומרים שתי רשויות חן יכרתו ויגועו (שם דבר' ב). מת לתלפיות ספר שאמרו לו פיות הרבה עשרת בני אדם אמרו ספר תהלים וכו' (שם שה"ש, כמגדל דוד). — ואמר הפיטן : ואלו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים וכו' וכל שערות האדם פיות ולשונות מקלסים אינן מספיקין לחקור פלאות ונסים (הסדי, יוצ' ז'ספח). פחדו יחיל שוטטים פיותם היות אשומים (פ"א הקליר, יום מימים, מוסף יוה"כ). אספר תושיות מתוקות לפיות ואציב תלפיות לישר העוברים (רסע"ג, אמון יום זה, אזהר'). ומראש הומיות תרננה פיות וממעונות אריות ומהררי נמרים (הוא, בלל שדי, שם). — ואמר המשורר : תמהרנה להיות משחקות כל פיות תרננה ציות ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, שער השיר 5). אל אשר נשא ונעלם וחסדיו יורון פיות שובבה בנים לגבולם (ראב"ע, בעלי ריבי, כהנא 56). — ומ"ז פִּיּוֹתַיִם, ואמר הפיטן : זבר ערך פיותים חיות בסרר במקהלותים בעם חן צק בשפתותים (ר' משולם, אטיף, סירמן ל). — ועל אלילים אלמים כדמיון לארם : פֶּה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו (תהל' קיה ה; קלה יו). אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בְּפִיהֶם (שם קלה יז). — ועל הלויתן : מִפִּיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו וכו' נפשו גחלים תלהט ולהב מִפִּיו יצא (איוב מא יח–יג). — וכהשאלה לאלהים, פִּי יי' : ויאמר ברוך יי' אלהי ישראל אשר דבר בְּפִיו את דוד אבי (מ"א ח יח). ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פִּי יי' דבר (ישע' א כ). וקרא לך שם חדש אשר פִּי יי' יקבנו (שם סב ב). מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פִּי יי' אליו ויגדה (ירמ' ט יא). אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מִפִּי יי' (שם כג יו). בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מִפִּי דבר והזהרת אותם ממני (יחזק' ג יז). טוב לי תורת פִּיךָ מאלפי זהב וכסף (תהל' קיט עב). מִפִּי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכ' ג לח). — וכתו"מ : אם היה גר ובא ללמוד תורה וכו' שנאמרה מפי הגבורה (ב"מ נח :). אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות כד.). אשרי ילוד אשה שבך שומע מפי בוראו (ר' הושעיא, מד"ר ויקרא לה). — וּפִי בהמה וחיה : ויפתח יי' את פִּי האתון ותאמר לבלעם וכו' (במד' כב כח). ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מִפִּיו (ש"א יז לד–לה). כאשר יציל הרעה מִפִּי הארי שתי כרעים או בדל אזן וכו' (עמוס ג יב). הושיעני מִפִּי אריה ומקרני רמים עניתני (תהל' כב כב).—וכתו"מ : המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה עשבים כמלא פי גדי וכו' (שבת ז ד). פי חזיר כצואה עוברת דמי (ר' ספא, ברכ' כה.). נוטלין מלפני בהמה שפיה יפה ונותנין לפני בהמה שפיה רע (שבת קמ :). — הבנים החתול פיו בחור לחוציאו (את העכבר)

מתוכו ונשכו העכבר (כרלס' רכתי, אלנק, 59).— ובשם חיה: קמוט הפה (רונצל־מויל) לחיו העליון מתואר בקמוט (פאלט) כעין חצי מחוגה באמעריקא (ר"י סיגהלק, תולדות הארץ א נג ג). — ומקור של עוף: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בְּפִיהָ (ברלש' ח יא). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכו' ולא היה נדד כנף ופצה פֶה ומצפצף (ישעי' י יד). — ושל דבורים: מתוך שפיהן חד חוררות ואוכלות את דוכשנן (בשם ר' יוסי בר חנינא, ב"ב פ.). — ובהשאלה לדברים מפשטים, פִּי הָעוֹלָה, העולה קפצה את פִּיהָ: יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פִּיהָ (תהל' קז מב). — פי הצרה: ואף הסיתך מִפִּי צר[1]) רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (איוב לו יו).

— ב) ובמשמ' פֶּתַח בגוף דומם, Öffnung; ouverture; opening, — בדברים שיש להם פתח, פִּי האמתחת: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמורו במלון וירא את כספו והנה הוא בְּפִי אמתחתו (ברא' מב כז). — פִּי הבאר: ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו (שם כט י). אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פִּיהָ (תהל' סט יו). — ובתו"מ: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו' (אבו' ה ו). — פִּי הכיור, פִּי הכתרת, ועוד כלים שונים: וּפִיהוּ (של הכיור) מבית לכתרת ומעלה באמה וּפִיהָ עגל מעשה כן אמה וחצי האמה וגם על פִּיהָ מקלעות ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות (מ"א ז לא). — ובתו"מ: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ב ד). נייר מחוק בדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שם ח ג). המוציא ברגלו בפיו ובמרפקו באזנו ובשערו ובפונדתו ופיה למטה וכו' פטור (שם י ג). שברי עריבה לכסות בהן את פי החבית ושל זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שם יז ח). ואינו ממלא את החביות עד פיהם כדי שיהא ריחו נודף, אינו מביא לא מפיה מפני הקמחין וכו' (מכש' ח ז). נר שנטל פיו טהור (כלים ג ב). סכבה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קרקורתה (שם כח י). בוורת שהיא בתוך חפתת ופיה לחוץ וכו' חכל טמא (אהל' ע א).

צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה (מקוא' י א). אם יש בפי חלון ארבעה טפחים על ארבעה טפחים אסור (תוספ' עירובי' י א). לא ישלח אדם לחבירו חבית של מים ויתן על פיה שם, מפני הסכנה (שם ב"ב ו, טו). מביא משפך שאין בפיו כביצה וממלא אותו ביצים ונותנו על פי חבית וכו' (ירוש' תרומ' ב א). וטח את פיה (של קדרה) בבצק ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהיו משומרים (שבת כא:). אשה חסת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה (שם קנב.). רביעה וכו' שניה בדי לגוף בה פי חבית (ר' אבהו, תעני ו:). שמא יטביל מחטין וצינוריות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד (חגי' כב.). דילמא פי קנה חוץ לקדרה הוה (רב אשי ואיתימא ר' שמואל מזכוקיניא, חול' קיא.). בשפופרת של אבר ופיה רצוף לתוכה (נדה סו.). בנוהג שבעולם אם נוטל אדם ארנקי של מעות ונותן הפה למטה אין המעות מתפזרות (מד"ר ויקר' יד). — ובסהמ"א: חבית של ישראל מגופפת ומזופפת יפה ופיה מדוקת במסמרות (ר' משולם, תשו', מעשה הגא' סח). — ומ"ר פִּיוֹת: המפוזר מבי' צדיו (של השופר) לבי הפיות לא חשוב אבל נסדק מעוטו אינו בדין זה (ריטב"א על מס' ר"ה לדף כז.). — ואמר המשורר: הנה העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק ער בי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ע, תרשיש, 40). — פִּי הַנֵבל: הפרטים על פִּי הנבל-[1]) בדויד חשבו להם כלי שיר (עמוס ו ה). — פִּי המעיל, וכדו': וּפִי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפִיו סביב לא יקרע (שמות לט כג) כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן וקן אהרן שירד על פִּי מדותיו (תהל' קלג ב).— ובתו"מ: ואיזו היא גמר מלאכתו (של חלוק) משיפתח את פיו (תוספת' כלים ב"ב ה א). — פִּי המערה, פִּי פחת, פִּי שאיל: ויאמר יהושע גלו אבנים גדלות

---

[1]) [לפרוש הפסוק עי' טורטשינר, ספר איוב.]

[1]) [כלי המיתרים שהשתמשו בהם הקדמונים היו נבדלים בזה, שלאוהדים היה גם בית תהודה סלמטת (כדגמת הכנור שלנו היום), שלא היה לאחרים; ראה בתמונות אצל Wiedemann, Das Alte Ägypten עמ' 382. על שם כלי תהודה זה, הדומה לנאד ונבל, נקרא כנור־נבל ובקציר נבל. על פִּיו של נבל זה, הפתוח למעלה, נמתחו מיתרי הכנור. ואין מקום לבאר כאן, כדעת אחרים, על פי הנבל כמו על קול הנבל.]

אל פי המערה (יהו' י יח). לכן הרחיכה שאול נפשה ופערה פיה לכלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פִּי פחת (ירמי מח כח). כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לְפִי שאול (תהל' קמא ז). — ובתו"מ: העושה חצר על פי המערה עושה שש על שש (תוספתי ב"ב ו כג). — *פִּי תנור וכדו': מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון (תענ' ג ה). טיט בדי לעשות פי כור של צורפי זהב (תוספת' שבת ח ו). — ובספהמ"א: שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלין ופיהם למעלה (רש"י, פסח' לא:) — ובהשאלה, פתח שנפתח פתאם בדברים שאין להם פה, פִּי הארץ, פִּי האדמה: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פִּיהָ לקחת את דמי אחיך מידך (ברא' ד יא). ואם בריאה יברא יי' ופצתה האדמה את פִּיהָ ובלעה אתם ואת כל אשר להם וכו' ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פִּיהָ ותבלע אתם ואת בתיהם וכו' (במד' יו ל–לג). — *וּפִי הר געש: הדברים הנשלכים ממנו (מהר הגעש) וממשאר פיות הדשים וזולתו יסבבו שוממות נוראות (יחזעל, למודי הטבע, סז.). ההר הנקרא מאקאלובא בגובה ק"ן רגל בפיות גדולים ורטובים מריקים ג"ב אש פלדות (שם סז:). — *וּפִי קרת, שער העיר: ליד שערים לְפִי קרת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג). — *וּפִי הַגַּיְא: והססת היא את העברים, מתקצרת והולכת לצד הדרך שפית הסום במקום העוברים שלא תתמה הואיל והיא גיא איך עוברים בה בני אדם שנקראת גיא העוברים, לכך נאמר זה אבל לצד הים היא פתוחה ורחבה בפיה (ר"א מבלגנצי, פי' יחזקאל לט יא). — ובצמחים, *פִּי תאנה: פי[1]) תאנה אין בו משום גילוי (שמואל, ע"ז ל:). — וביחס לאברי הגוף, פִּי תחרא[2]): והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כְּפִי תחרא יהיה לו לא יקרע (שמות כח לב). — ובתו"מ, פִּי הכרס, פִּי האסה, פִּי הטבעת, וכדו': אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת והוששת בפי כריסה ושפולי מעיה וכו' (נדה ט ח). שלש (עצירות) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת (רבינא, ב"ק

1) רש"י: כשתולשין אותה נעשה לה פה קצר במקום עוקצה.

2) [עי' טורטשינר, תרביץ ה, 18.)

כב.). דהוא עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי האסה (רב הונא, נדה כב.). — ובספהמ"א: והושמו בה (במרה) שתי פיות (פי' ס' יצירה לאבוקהל, סו). עוד הכצים בזכר ובנקבה והם בזכר נגלים עם האבר ובנקבה נעלמים עם פה הרחם תחת העור (שם עו). אותם שפי האם שלהם קשה צריך שיהיה פי האם נפתח (פרקי אבוקרט ה כד). מכנים האצבע הנקרא אמה באדם ובבתולות דרך הטבעת וכו' עד שירד החצץ לקרוב פי המק.ה[3]) והשתדל שתדחה החצץ (קאנון ג יט א ו). תכנים האצבע בשמע ותסיר ההיזק מפי המקוה[1]) וצוארה (שם שם). עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, בראש', ו:). ויתילדו בהם הטחורים והוא פתיחות פיות העורקים אשר בפי הטבעת עד שיגרה מהם דם (ר"מ אלדבי, ש"א ד ג). והנה יש להקיבה שני פיות א' בצדה השמאלי הנק' פת הקיבה השמאלי וכו' (ברוך משקלאוו, עמה"ס, תפארת אדם טו). — *וכנוי לערות האשה, פֶּה שלמטן, דגמת הַפֶּה שלמעלן: רב ושמואל חד אמר להתיר פה שלמעלן וחד אמר להתיר פה שלמטן ר' חנינא ור' יהושע בן לוי חד אמר להתיר פה אלמים וחד אמר להתיר פת עקרות (מד"ר שה"ש, גן נעול). — *וּפִי המרפסת והמכה: הספים מורסה בשבת אם לעשות לה פה חייב (עדי' ב ה). הגליד פי המכה כידוע לפני שחיטה שלשה ימים לא הגליד פי המכה המוציא מחברו עליו הראייה (תוספת' חול' ג יח). קינוח פי מכה קאסרינן (ר' ספא, שם גמר' עז:).

— ג) ובהשאלה בדברים דוממים שאין להם פתח, פִּי החרב בשם' להב החרב שבו היא הורגת בדגמת האדם או החי באכלו, הרג לְפִי חרב[2]), וכדו': ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לְפִי חרב (ברא' לד כו). ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לְפִי חרב (שמות יז יג). ויכהו ישראל לְפִי חרב (במד' כא כד). החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לְפִי חרב (דבר' יג יו). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לְפִי חרב

1) [מקוה במשמ' שלפוחית השתן, ועי' ערך א. מְקֹוֶה.]

2) [כאלו לתוך הַפֶּה של החרב האוכלת.]

עד תמם (יהו׳ ח כד). — וכתו״מ: אין ממיתין אותו לא כחיצין ולא כרמחין ולא בראשו של חרב אלא לפ י ח (תוספת׳ סנה׳ יד ו). — ״ופִי הסכין, חדה: מוליכה ומביאה (את הסכין) על כשר אצבעו ומוליכה ומביאה על צפורנו משלש רוחותיה שהן פ י ח ושני צדדיו (רמב״ם, שחיטה א כג). שלא תהיה (המאכלת) נטויה על פ י ה כמו המגל (ר״א הקראי, ג״ע, שחיטה יג). — ומ״ר פִּיוֹת, פֵּיוֹת: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פֵיוֹת גמד ארכה (שופט׳ ג יז). ואחריתה מרה כלענה, חדה כחרב פִּיוֹת (משלי ה ד). — וכמליצה: חרב תבואתך כשתי פ י ו ת רמותיך מלאות כל גאויות (הקראי סלמון בן ירוחם, מלחמות ה׳, דודזון, 65). — ״וכהשאלה בקצור, פִּיוֹת כמשמ׳ חרבות: לתלפיות יש אומרים לתלות פ י ו ת שהם חרבות (ראב״ע, שה״ש ד ד). — ״פִּיוֹת חריצי המורג, החדים שלו: כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פ י ו ת חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פ י ו ת חריציו (רש״י, ישעי׳ מא יה). — ״פִּיוֹת כראש המגדל, Schiess-scharten; meurtrières; loopholes, embrasures: גזורים פ י ו ת פ י ו ת כמו שעושים היום כבניני המגדלים (רד״ק, שה״ש, מלל). — ומ״ר פִּיִּים: פצירה שיש לה פ י י ם רבים (שם, שם). ועי׳ פִּים. — *פִּי תקרה [1]: פ י תקרה יורד וסותם (עירוב׳ לד :, סוכ׳ יח :).

— ד) פִּי יאור: ערות על יאור על פִּי יאור [2] וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי׳ יט ז).

— ה) פֶּה כמשמ׳ דבור היוצא מן הפה: תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פִּיהוּ הוללות רעה (קהל׳ י יג). — שאל את פִּיו, שאל לדבורו, לצוויו: ויקחו האנשים מצידם ואת פִּי יי׳ לא שאלו (יהוש׳ ט יד). — שמר את פִּיו, שמר לעשות מה שיצא מִפִּיו של פלוני: אני פִּי מלך שמר ועל דברת שבועת אלהים (קהל׳ ח ב). — מרה את פִּיו, המרה את פִּיו, לא עשה כמצותו, עשה כנגוד לדבורו של פלוני: ולא אביתם לעלות ותַמרו את פִּי יי׳ אלהיכם (דבר׳ א כו). אם תיראו את יי׳ ועבדתם אתו ושמעתם בקולו ולא תַמרו את פִּי יי׳ וכו׳ ואם לא תשמעו בקול יי׳ ומריתם את פִּי יי׳ (ש״א יב יד–יה). יען כי מרית פִּי יי׳ ולא שמרת את המצוה אשר צוך יי׳ אלהיך (מ״א יג כא). צדיק הוא יי׳ כי פִיהוּ מריתי (איכ׳ א יח). — עבר את פִּיו, כמו מרה את פיו: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פִּי יי׳ (במד׳ יד מא). לא אוכל לעבור את פִּי יי׳ אלהי (במד׳ כב יח). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פִּי יי׳ ואת דבריך (ש״א טו כד). — כְּפִי במשמ׳ כדברי: ואלה וכו׳ באו על דויד חברונה להסב מלכות שאול אליו כְּפִי יי׳ (דהי״א יב כד). — אל־פִּי, כמו כְּפִי: ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה אל־פִּי יי׳ ליהושע (יהוש׳ טו יג). ויתן להם אל־פִּי יי׳ נחלה בתוך אחי אביהן (שם יז ד). ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם אל־פִּי יי׳ (שם כא ג). — עַל־פִּי כמשמ׳ כדברי, כמו כְּפִי [1]: אתה תהיה על ביתי ועל־פִּיךָ ישק כל עמי (ברא׳ מא מ). ויתן להם יוסף עגלות על־פִּי פרעה (שם מה כא). ויסעו כל עדת בני ישראל וכו׳ על־פִּי יי׳ (שמות יז א). אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על־פִּי משה (שם לח כא). על־פִּי יי׳ יחנו ועל־פִּי יי׳ יסעו (במד׳ ט כג). על־פִּי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על־פִּי עד אחד (דבר׳ יז ו). ונגשו הכהנים בני לוי וכו׳ ועל־פִּיהֶם יהיה כל ריב וכל נגע (שם כא ה). כי על־פִּי אבשלום היתה שומה מיום ענותו את תמר אחתו (ש״ב יג לב). אך העריך (יהויקים) את הארץ לתת את הכסף על־פִּי פרעה (מ״ב כג לה). — וכתו״מ: נשאת על פ י בית דין תצא ופטורה מן הקרבן שלא על פ י בית דין תצא וחייבת בקרבן (יבמ׳ י ב). הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו וכו׳ והלך ועשה על פ י ה ן וכו׳ הרי זה חייב (הורי׳ א א). אף בחול שואלו ואוכל על פ י ו (תוספת׳ דמאי ה ב). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת על פ י עצמה וכו׳ הרי זו יוצאת מכולם (שם יבמ׳ יא ה). מעשה שהיינו בעין בושין ואכלנו לוף על פ י ר׳ טרפון במוצאי חהג של מוצאי שביעית (ר׳ יודה, ירוש׳ שביע׳ ה ה). אמר להם ראיתי אחד מכם שנזר ואיני יודע אי זה מכם שניהן נוהגין נזירות על פ י ו כשאינן מכחישין אותו (שם נזי׳ ה א). א״ל מה שנתתה על פ י בית דין נתתה ומה שאתה נותן על פ י בית אתה נותן (ר׳ חייה, שם ב״ק ו ז). הודה על פ י עצמו משלם קרן וחומש

[1] [רש״י: פ י תקרה עוכיין של נסרים בחודן וכן עובי ראשיהן הכלה לצד סוכה.]

[2] [לדעת המחבר פ י י א ו ר במקום זה הוא papyrus, עי׳ הערה לערך ניר. וי״מ כאן: שפת היאור.]

[1] [ועי׳ גם להלן בערך זה, שמושי לשון, עַל־פִּי.]

ואשם (ב"ק סג :). מעשה בביתוס בן זונין שעשה שדהו מכר על פי ר"א בן עוריה (ר' יהודה, ב"מ סג.). —*וְעַל פִּי כמשמ' נגד הרבור [1]), נגד הענין, בתוך הבטוי אף על פי, עי' א. אַף. — פֶּה אחד, הכל בדעה אחת, einstimmig; unanimement, d'une commune voix; unanimcusly, with cne accord: ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פֶּה אחד (יהוש' ט ב). הנה נא דברי הנביאים פֶּה אחד טוב אל המלך (מ"א כב יג, דהי"ב יח יב). — ובתו"מ *כְּפֶה, עַל־פֶּה, בְּעַל־פֶּה, כמשמ' בדבור, שלא מתוך הכתב: נאמרו רכרים כפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעים איזה מהן חביב (ר' חגיי בשם רב שמואל בר נחמן, ירוש' פאה ב ו). תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (ר' אלעזר, גיט' ס :). רכרים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב (ר' יהודה בר נחמני, שם). — *תורה שֶׁבְּעַל־פֶּה, התורה שנמסרה בדבור, בהבדל מן תורה שבכתב, התורה הכתובה: אמר לו (נכרי לשמאי) כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה א"ל שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך (שבת לא.). — *ומצוה שבעל־פֶּה: שקיים אברהם אפילו מצוה קלה שבעל פה (מד"ר בראש' סד). — *ומלוה עַל פֶּה, כנגוד למלוה בשטר: מלוה על פה גובה בין מן היורשין בין מן הלקוחות (ר' יוחנן ור"ל, קידוש' יג :). – ובספה"א: לענין דבר אחר ראינו המלוה בכתב יד כמלוה על פה דאמי ולא כמלוה בשטר (תשו' גאון, פרידים מהגני', מ"ל וויים, 33). — ואמר המליץ: וכשמעי ואת התפלה בחרתיה מכל קנין וסגלה ולמדתי אותה על פה ומצאתי למכתי מרפא (ר"י חריזי, תחכמי יה, 158). כל המקרא על פה אם תהיה לך צפה (עמנו' הרומי, מחק המחכ' ל, 60) — ו) וּפֶה כמשמ' האדם הרוכר בשמו של פלוני: ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לְפֶה ואתה תהיה לו לאלהים (שמות ד יו).

—בשמושי לשון, – א) עם אותיות כ' ול' ועם מלות יחס במשמ' מלת יחס מרכבת, — א) כְּפִי, — כמשמ' כמו [1]), כְּפִי הרכר, שוה לרכר: כרב כח יתחפש לבושי כְּפִי כתנתיו אזרני (איוב ל יח). —ועם כנ': הן אני כְּפִיךָ לאל מחמר קרצתי גם אני (שם לג ו). — וּבמשמ' בהתאם לרכר, בערך לדבר: וילקטו אתו (את המן) בבקר בבקר איש כְּפִי אכלו (שמות יו כא). כְּפִי שניו ישיב את גאלתו (ויקר' כה נב). כְּפִי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו (במד' ו כא). מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כְּפִי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים (שם לה ח). —ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ולא יעמוד ביום צרה (ב"ס גני' ו ח). —וכמו מלת קשור, עם אֲשֶׁר: וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כְּפִי אשר אינכם שמרים את דרכי (מלא' ב ט). — וכלא אֲשֶׁר, במשמ' במדה שֶׁ, עד כדי שֶׁ: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כְּפִי איש לא נשא ראשו (זכר' ב ד). — ובספה"א: תרתי בלבי כפי מוער השגת סרעף לצחצח לשון יהודית (מנחם, פתיח' למחב', 1). ואני יהודה בן אליה קטון התלמידים כחסרי משכילי כפי מיעוט דעתי אומר וכו' (יהודה הדסי, בלקו"ק לפינסקר, 97). וכשמעו דברו התריש כפי רגע למלי (ר"י חריזי, תחכמוני ג, 39). הסבות שבעבורם ברח הרב המורה מרעת אפלטון בפי התורה (ר"י אברבנאל, מפעל' אלה' ג ה). — ואמר הפיטן: ונהת לו (לגוף) וכו' ופה לספר תהלתך וכו' במוני היום אני עברך בן אמתך המספר כפי קיצר לשוני מעט מזער מרוממותך (רשב"ג, כתר מלכות). — ב) לְפִי, עי' ערך לְפִי. — ג) אֶל־פִּי, עַל־פִּי, עי' למעלה ערך זה משמ' ה) (פֶּה בהוראת דבור). — ד) עַל־פִּי, כמו כְּפִי במשמ' בהתאם לְ־[2]): ויאמרו שאול שאל האיש וכו' ונגד לו עַל־פִּי

[1]) [כמו עַל בבטויים כגון: על דעתך כי לא ארשע (איוב י ז). ר' ערך ב. עַל, ע' 4480]

[2]) [תרג': הוא יהא לך למתורגמן, רש"י: למליץ.]

[1]) [הוראה זו ואף ההוראה הבאה (בהתאם לדבר) אינה מתבארת ע"פ משמע' השם פֶּה בכל הוראותיו. ראה טורטשינר, ספר איוב, אשר שם נקבעה כאן מלה אחרת משרש כפי (כפה, כפא), המקבילה לערבי כפיא a), שוה, כפא, כפאה b). שויון, דמיון. לפי זה אין כְּפִיךָ בהוראת כמוך אלא כפיאך c) שבערב'.]

[2]) [שמוש זה של על־פי וכן לפי במשמ' בהתאם לְ־, שונה הוא בהחלט משמושו של אותו צרוף במשמ' על דבורו, על פקדתו של פלוני. ואולי אין לפי, על־פי נגזר מן א. פֶּה אלא מן ב. פֶּה, שהוראתי

a) كفىء b) كفوء, كفاة c) كفيئك

הדברים האלה (בראשי' מג ז). כי על־פִּי הדברים האלה ברתי אתך ברית ואת ישראל (שמות לד כז). על־פִּי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (ויקר' כז ח). ועשית על־פִּי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר יי' (דבר' יז י). — *עַל־פִּי הדבור, עי' דִּבּוּר. — ־וכמשמ' בִּגְלַל, בִּפְנֵי: ועל פי אותה איכה הכה דוד את מואב (פרוש רש"י, דהי"א יט ג).

— ב) כהכפלת המלה פֶּה, דבר פֶּה אל־פֶּה, דבר פֶּה עם פֶּה וכדו', דבר בלא מליץ כמו פנים בפנים: פֶּה אל־פֶּה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יי' יביט (במד' יב ח). כי הנתן ינתן (צדקיהו) ביד מלך בבל ודבר פִּיו עם־פִּיו ועיניו את עינו תראינה (ירמ' לב ד). ועיניך את מלך בבל תראינה ופִיהו את־פִּיךָ ידבר (שם לד ג).

— ג) עם שמות עצם, — א) שהשם פֶּה בהם סומך, — אִמְרֵי פֶּה, הדבורים היוצאים מן הַפֶּה: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פִי (דבר' לב א). יהיו לרצון אמרי פִי והגיון לבי לפניך יי' צורי וגאלי (תהל' יט יח). כי שמרו אמרי פִיךָ (שם קלח ד). — וכן באותה משמ' דְּבַר פֶּה, דִּבְרֵי פֶּה: כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פִּיו (ירמ' ט יט). דברי פִיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב (תהל' לו ד). מים עמקים דברי פִי איש (משלי יח ד). — מוֹצָא פֶּה, הדברים היוצאים מן הַפֶּה: כי על כל מוצא פִי יי' יחית האדם (דבר' ח ג). — מַעֲנֵה פֶּה, מה שענה ואמר הַפֶּה: שמחה לאיש במענה פִיו ודבר בעתו מה טוב (משלי יה כג). — מִשְׁפְּטֵי פֶּה, המשפטים היוצאים מן הַפֶּה: בשפתי ספרתי כל משפטי פִיךָ (תהל' קיט יג). — נִדְבוֹת פֶּה, מה שנותן הפה בנדבה, וכהשאלה לדברי שבח של הַפֶּה: נדבות פִי רצה נא יי' (שם שם קח). — נְשִׁיקוֹת פֶּה, הנשיקות שהאדם נושק בפיו: ישקני מנשיקות פִיהוּ (שה"ש א ב). — עֵדוֹת פֶּה, העדות, התורה שצוה הפה: כחסדך חיני ואשמרה עדות פִיךָ (תהל' קיט פח). — עִקְּשׁוּת פֶּה, עקמימות שבפה: הסר ממך עקשות פֶּה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). — פְּרִי פֶּה, גמול מעשי הפה: מפרי פִי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע (משלי יח כ). — פֶּתַח הַפֶּה, פִּתְחֵי הַפֶּה, במשמ' השפתים או הדבור: משכבת חיקך שמר פתחי פִיךָ (מיכ' ז ה). — פִּתְחוֹן פֶּה, פתיחת פה, במשמ' הכשר לְדַבֵּר: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פֶּה בתוכם (יחזק' יט כא). — וכמשמ' העוה לדבר: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פֶּה מפני כלמתך (שם יו סג). — וכתו"מ במשמ' טענה והצטדקות: הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פ ה לבאי העולם לומר וכו' (ספרי במד' קיט). בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סרחונם וכל כך למה לפי שלא יהיה להם פתחון פ ה לבאי עולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו (כ"א המודעי, שם קלז). עדיין יש לי פתחון פ ה עליך שאוציא ממך את מעותי (תענית כ.). לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פ ה לבעלי תשובה (ר' יהושע בן לוי, ע"ז ד:). למה לא כאל"ף שלא ליתן פתחון פ ה למינין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה (מד"ר בראש' א). כדי שלא ליתן פתחון פ ה לאברהם אביהם לומר וכו' (שם, שמות ג). עד כאן היה לך פתחון פ ה ללמד עליהן סניגוריא (שם ויקר' כג). ואין לך פתחון פ ה למה שאת יכולה לעשות טובה מימיך ולא עשית (שם אסתר, כי אם התרש תחרישי). הניח הקב"ה פתחון פ ה לאומות העולם לעתיד לבא לומר וכו' (תנחו' בובר, בלק, סו:). — ובתפלת ר"ה: ובכן תן כבוד יי' לעמך תהלה ליראיך וכו' ופתחון פ ה למיחלים לך (ובכן תן פחדך). — וכמהמ"א: אם היה פני (הכרוב) האחד נגד העם וכו' היה פתחון פ ה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה וכו' (חזקוני על התורה, שמות כה כ). — רוּחַ פֶּה, כנוי לנשימה שבדבור: בדבר יי' שמים נעשו וברוח פִיו כל צבאם (תהל' לג ו). — וכמשמ' רוח היוצא מן הַפֶּה: לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פִיו (איוב יה ל). — שֵׁבֶט פֶּה, דבור דפה המכה כמו שבט: והכה ארץ בשבט פִיו וברוח שפתיו ימית רשע (ישע' יא ד). — תּוֹרַת פֶּה, התורה שהוא משמיע מִפִּיו: טוב לי תורת פִיךָ מאלפי זהב וכסף (תהל' קיט עב). — *מְלֹא פֶּה, עי' מְלֹא. — *עֲקִימַת פֶּה: עקימת פ י ו הוי מעשה (ר' יוחנן סנה' סה:). — ־לְקוּת פֶּה, עי' לָקוּת. — ב) שהשם פֶּה בהם נסמך, פִּי מִרְמָה: כי פִי

פֵּאָה, צד, וכן באה מלת היחס הערבי' פי a) (ת' בפי?) במשמ' בְּ–, בתוך, ועי' ב. פֶּה, ובערב' לְפִי, לְפִיכָךָ.

---

a) في

רשע ופי מרמה עלי פתחו (תהל' קט ב).—פי תַהפּוּכוֹת: גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי (משלי ח יג).

— ד) ועם תארים — א) שהשם פֶּה בהם מתאר,—פֶּה חָלָק, במו שפת חלקות, פֶּה מרבר שקר ותנפה: לשון שקר ישנא דכיו וּפֶה חלק יעשה מדחה (משלי כו כח). — פֶּה חָנֵף: בפה חנף ישחת רעהו (שם יא ט). — *פֶּה רַךְ, דבורים רכים ונעימים: ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך רבי אלעזר אמר בפה רך (סוטה יא:). — ב) שהשם פֶּה סומך לתאר הנסמך אליו,—כְּבַד פֶּה, עלג, מגמגם: לא איש דברים אנכי וכו' כי כבד פֶּה וכבד לשון אנבי (שמות ד י).— ואמר המשורר: קח מכבד פה שפת צחות יצוקה בפז שומה על משבצות השיר בשרשרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, מעה"ם 90). — ועם מלת כֹּל, *בְּכָל פֶּה[1]), בכל כח הפה, בפה פתוח לרוחה, ואמר בן סירא: עתה בכל לב ופה הרנינו וברכו את שם (ה)קדוש (כ"ק גני' לט לה).—*בְּפֶה מָלֵא, במשמ' בפה כלו: בפה מלא יברך (רש"י סעל הכי"ף, ברכ' פרק ז', לג:). ונהוג בספרות ובדבור בהשאלה במשמ' ברור, בְּפֵרוּשׁ, וכנגוד לזה *בַּחֲצִי פֶּה[2]).

— ה) ועם פעלים,— א) שהשם פֶּה בא בנושא הפעולה: הַפֶּה דִבֵּר, הַפֶּה דוֹבֵר: כי פִי יי' דבר (ישע' א כ). כי בלו חנף ומרע ובל פֶּה דבר נבלה (שם ט יו). — הַפֶּה נִמְלָא שחוק: אז ימלא שחוק פִּינוּ ולשוננו רנה (תהל' קכו ב). — ותהלה: ימלא פִי תהלתך (שם עא ח). הַפֶּה נשק לְ־: כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הַפֶּה אשר לא נשקלו (מ"א יט יח). — פִּיו ענה בו: דמך על ראשך כי פִיךָ ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א יו). — הַפֶּה רחב, נפתח לרוחה בתרועת נצחון: רחב פִי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). — פִּיו הרשיעוֹ, פִּיו העיד בו שהוא הרשע: ירשיעך פִיךָ ולא אני ושפתיך יענו בך (איוב יה ו). — *פִּיו הִכְשִׁילוֹ: פיהן הכשילן לרשעים וברית ברותה לשפתים (סנהד' קכח ו). — ב) שהשם פֶּה בא בְּמֻשָּׂא: אל תשטפני שבלת מים

ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פִּיהָ (תהל' קט יו).—הגדיל פֶּה, במשמ' פתח פיו לחרף: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פִּיךָ ביום צרה (עבד' א יב).— והגדיל בַּפֶּה, פתח פיו לרוחה לדבר: ותגדילו עלי בְּפִיכֶם והעתרתם עלי דבריכם (יחזק' לה יג). — יצא מן הַפֶּה: לא יחל דברו ככל היצא מִפִּיו יעשה (במד' ל ג). לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מִפִּיכֶם דבר (יהוש' ו י). — הוציא מִפִּיו: כי תשב אל אל רוחך והצאת מִפִּיךָ מלין (איוב יה יג). — חשך פִּיו, נמנע מִדַּבֵּר: גם אני לא אחשך פִּי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (שם ז יא).—נכרת מִפִּיו, לא היה בפיו: אבדה האמונה ונכרתה מִפִּיהֶם (ירמ' ז כח). הקיצו שבורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסים כי נכרת מִפִּיכֶם (יואל א ה).—כתב מִפִּיו, בתב לפי מה שפלוני אמר בפיו: ויכתב ברוך מִפִּי ירמיהו את כל־דברי יי' אשר דבר אליו (ירמ' לו ד). — לקק אל פִּיו: ויהי מספר המלקקים בידם אל פִּיהֶם שלש מאות איש (שופט' ז ו). — הדבר מש מִפִּיו של פלוני במשמ' פלוני חדל לדבר בדבר הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מִפִּיךָ והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). רותי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מִפִּיךָ וּמִפִּי זרעך וּמִפִּי זרע זרעך (ישע' נט כא).—ובמהמ"א: דרכה רגלם בכל הארץ בכל ממלבות בנען וארץ פתרום מסביב ולא מש מפיםו ובעלותם ממצרים בו דבר אלהינו (רסע"ג, האגרון, הקד', נג). — מרה את פִּיו, המרה את פִּיו, עי' לעיל בערך זה, פֶּה במשמ' דבור. — *נִבֵּל פִּיו, דבר דברים לא הגונים: כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם (רב הקדא, שבת לג.). ועי' נִבּוּל. — נצר פִּיו, מנע עצמו מלדבר, לא הרבה בדבור: נֹצֵר פִּיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). — נתן בַּפֶּה דברים ובדוי: נביא אקים להם וכו' ונתתי דברי בְּפִיו (דבר' יח יח). ויאמר יי אלי הנה נתתי דברי בְּפִיךָ (ירמ' א ט). ויתן בְּפִי שיר חדש תהלה לאלהינו (תהל' מ ד). — ובתו"ם, נתן בְּפִיו, לתוך פיו של פלוני, פרנס אותו: שהיה עזריה עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון לפי' נקרא הלכה על שמו (מד"ר ויקר' כה). יששבר היה עוסק בתורה וזבולן היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששבר (שם במד' יג).

---

1) [על הצרוף בכל־פֶּה שבמקרא (ישע' ט יא) עי' ב. פֶּה. ובארמ' שבתלמוי: בכל פומך (ירוש' תעני' ה ה).]

2) [ע"פ חבטוי הארמי שבתלמ': בפלגות פומך (שם).]

— ונתן על פה, באותה משמ׳: ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכה ג ה). — סכר פה, הפה נסכר: כי יסכר פי דוברי שקר (תהל׳ סג יב).— ואמר המשורר הקראי; אסכר פיך מלמללה כדברי תושיה ופלילה (סלמון בן ירוחם, מלחמות ה׳, דוידזון 96). — הסיר מן הפה: והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו (זכרי ט ז). — פער פה: פי פערתי ואשאפה (תהל׳ קיט קלא). ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג). —פצת פה: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש׳ ד יא). ואנכי פציתי פי אל יי׳ ולא אוכל לשוב (שופט׳ יא לה). — ופצה פה על אדם, כמו הגדיל פה: פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג (תהל׳ כב יד). פצו עלינו פיהם כל איבינו (איכ׳ ג מו).—פתח פה: ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזק׳ ג כז). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל׳ לח יד). — קפץ פיו, סגר את פיו, השתתק: עליו יקפצו מלכים פיהם (ישע׳ נב יה). ועלתה קפצה פיה (איוב ה יו).—הרחיב פיו: הרחב פיך ואמלאהו (תהל׳ פא יא). — והרחיב פה עליו, כמו הגדיל פה, וכמו פצה פה עליו: על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון (ישע׳ נז ד). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו (תהל׳ לה כא). — שם בפיו דברים, כמו נתן בפיו, למדו מה שידבר: ודברת אליו ושמת הדברים בפיו (שמות ד יה). הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר (במדי׳ כב לח). ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דבר׳ לא יט). רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך (ישע׳ נט כא).—שם יד על־פה, לפה, שם כף לפה, עצר במלים: ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך (שופט׳ יח יט). יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה (מיכ׳ ז יו). פנו אלו והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). — ובלי הפעל, יד על־פה, יד לפה: אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב). — ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (ב״ס גניי׳ ס יב). — נשכח מפיו: וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (דבר׳ לא כא). — שלח פה, במשמ׳ דבר: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה (תהל׳ נ יט). — ובתו״מ, כמשמ׳ אבל: נשבע שבועה חמורה שלא שלח בו (בלחם) יד ולא פת (אגדת משה, JQR, 1912, ע׳ 363). — שמע מפיו: ואתה בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר (יחזק׳ לג ג). — ובתו״ם: אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (כי הוסע״א, מד״כ ויקר׳ לה). — נשמע על הפה: ושם אלהים אחרים לא תזבירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג). — שמר פיו, כמו נצר פיו: שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (משלי כא כג). — השיב אל פיו: טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (שם כו יה). — *סדור בפיו ועל פיו, עי׳ סדר.

—בטויים: — מה בפיו, כמשמ׳ מה ידבר: קרא נא לחושי הארכי ונשמעה מה בפיו (ש״ב יז ה).—בשורה בפיו, הוא בא לספר בשורה: ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו (שם יח כה). — מרמה בפיו: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (ישע׳ נג ט). — תוכחות בפיו: ואהי באיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות (תהל׳ לח יה).— *פה מפיק מרגליות, מדבר דברים יפים: פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר (אלישע בן אבויה, חול׳ קמב). — *יסתם פיו, אל יהיה לו פתחון פה: א״ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר וכו׳ א״ל ר״ש בן לקיש יסתם פיהם של מינים אלא וכו׳ (מד״ר שמות יג). — *פה סרוח: כדי שיטמן אותו פה סרוח שהירף וגידף (רבי׳, שם שה״ש, כמגדל דוד).—*פה קדוש, אדם גדול וקדוש: פה קדוש יאמר דבר זה (ר״ש לקיש, סנה׳ כג.). — *מה שאין הפה יכול לדבר: זכור ושמור כדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכול לשמוע (שבוע׳ כ:). — *אין כחו אלא בפה, כחו בפה: אמרו לו (למואב) זקני מדין אין כחו (של משה) אלא בפיו (מד״ר במד׳ כ). אמרו להם (מדין למואב) אף אנו נבוא בנגדן עם אדם שכחו בפיו (שם שם). — *לא מפיו מאמינים אותו, לא מפיו חיים, אין סומכים על דבריו: אחת אומרת וכו׳ והכתוב מוכיח ולא מפיה מאמינין אותה (ירוש׳ יבמ׳ טו ה). לא מפיה אנו חיין (ר׳ יהושע, כתוב׳ יג:).— וכמהמ״א: בין שהודו לו ובין שלא הודו לו לא מפיהם אנו חיים (ר״א הקרא״י, ג״ע, קדוה״ת ו). — *נתן לתוך פיו, פיס אותו במתנה: צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון לפניך וכו׳ (קפרא, בתחלת פי׳ שמיני). —ובמשמ׳ פרנסו ובלכלו: והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (מד״ר במד׳ יג).— *נתן אצבע בתוך פיו, תקף אותו, הזיקו: לעולם אין

ישראל נותן אצבעו כתוך פ י ו של גוי תחלה אלא אם כן נותן גוי אצבעו תחלה כתוך פ י ו של ישראל (ר' אלעזר, מד"ר בראש' ס).—*הַפֶּה שאסר, הַפֶּה שהתיר: האשה שאמרה נשבתי וטהורה אני איכלת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (עד' ג ו). ר' שמואל בר אבדימי בעי מהו שיהא נאמן לומר מזיד הייתי וא"ל אם כשהיו מכירין לא כל הימנו ואם לאו הפה שאסר הוא הפה שהתיר (ירוש' תרומ' ע א). — *הודה מִפִּי עצמו: אם הודה מפי עצמו יכול להחזיר בו (תוספת' ב"מ א י). — *פִּיו ולבו שוים, מדבר כפיו אשר הוא חושב בלבו: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר ואמר מעשר ואמר תרומה וכו' לא אמר כלום עד שיהו פ י ו ולבו שוין (תרומ' ג ח). וזה מתוך יישוב נדר ופ י ו ולבו שוין (ירוש' נזיר א ו). — וכסהם"א: וכן שאר מיני שבועות אינו חייב עד שיהיה פ י ו ולבו שוין (רמב"ם, שבועות ב יב). — *אחד בַּפֶּה ואחד בלב, שאין פיו ולבו שוים, לא כמו שהוא מדבר כן הוא חושב באמת: שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב וכו' (פסח' קיג:). ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב"מ מט.). — *ומשל אדם בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו כמו תפוח אשר הותלע ונאה הוא בחזיונו (מכלה המוסר ו). — *פתח פֶּה לשטן, עי' פתח. — נמלא פִּיו חצץ, אכלו נהפך לחצץ: ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — *ימלא פִּיו מים, אין לו מה לדבר: איך בחוץ אתה תרים קולות ובפני החכם פיך מלא מים (חמת יסרים, מעלת תוכחך לג). — *אין לו פֶּה להשיב, כאותה משמ': אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש (סליח', לך ה' הצדקה). — *צרר על פִּי צלוחית, עי' א. צרר.

ב. **פֵּה**, ס"ז, — צד, כִּוּון [1]), Seite, Richtung, côté, direction; side, direction: ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פֶּה [1]) (ישעי' ט יא).— פֶּה לָפֶה, מִפֶּה אל פֶּה, מן הקצה אל הקצה: ויבאו (עובדי הבעל) בית הבעל וימלא הבית פֶּה לפה (מ"ב י כא). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פֶּה לָפֶה (שם כא יו). כתועבתיהם (של עמי הארצות) אשר מלאו מִפֶּה אל פֶּה בטמאתם (עזר' ט יא).— ואמר המשורר: טרופים הננו מפה ומפה [2]) ולדבר על לבבנו אין פה (יוסף בן אביתור, את מי זנחת, סעה"ס 14). טופלי שקר נסבר פימו מפה ומפה חרב תבואמו (הקראי סלמון בן ירוחם, מלחמות ה', דודזון 53). — וכמו פֵּאָה במשמ' חֵלֶק, בצרוף פִּי שְׁנַיִם בדבר, שני חלקים בדבר, שני שלישים בו [3]), zwei Teile, zwei Drittel; deux parts, deux tiers; two parts, two thirds: כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו (דבר' כא יז). ויאמר אלישע ויהי נא פִּי שנים ברוחך אלי (מ"ב ב ט). והיה בכל הארץ נאם יי' פי שנים בה יכרתו יגועו (זכר' יג ח). — וכתו"ם: אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים אחר מיתת אביהם (תוספ' ב"ב ז ז). — וכסהם"א: כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם לחלוחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עכרו מימיו פי

---

1) [כך כנראה יש לפרש פֶּה במקומות המובאים כאן, ונראה שאין פֶּה זה אלא שנוי צורה של פֵּאָה ועי' ההערה הבאה. ובאדר"נ (סוף כח) נאמר: שליש מדות בתלמידי חכמים אבן גזית אבן פינה אבן פסיפס וכו' אבן גזית שאין לה אלא פ ה אחת וכו' אבן פנה שאין לה אלא שתי פ י ו ת בלבד וכו' אבן פסיפס שיש לה ארבע פ י ו ת, ע"כ. ואין לבאר כאן פ ה מן א. פֶּה ואף אין להניח שהיתה מלת פֶּה במשמ' פאה בשמוש בלשון תו"ם. ונראה שאין כאן אלא טעות סופר ת' פ א ה, וכמ"כ פֵּיוֹת כמו פאות.]

1) [ויש מבארים כאן בכל־פֶּה, ברעבתנות, ואינו נראה.]

2) [יש לקרא מִפֶּה וּמִפֶּה, וכן גם דעת ברודי; ובדפו' מִפֹּה וּמִפֹּה.]

3) [מקורו של הבטוי פִּי שְׁנַיִם התברר ע"י האשור', שבה משמשים גם שִׁנִּפּוּ (במלה אחת ת' שני פו) וגם שִׁנִּפַּת בסיום הנקבה במשמ' שני שלישים (ובהעתקה בכתבת כנעני' נמצא הבטוי בצורה ס נ ב); ועקרו שני ח ל ק י ם, כמו ברומית duae partes המשמש במשמ' שני של ש ה. כי בחלקה בין שני אנשים, שהיא המצויה ביותר, מקבל הלוקח פִּי שְׁנַיִם, למעשה שני שלישים. לפי זה פי בצרוף פִּי שְׁנַיִם הוא מ"ר ת' פים שנים, אלא שברהיטות הלשון הבליעו את המ"ם כשם שהבליעו אותה גם במספרים שְׁנֵי בנים (נפרד) ת' שְׁנַיִם בנים וכדו'. וכמו באשור' היה אפשר לאמר גם בעברית שְׁנֵי פִים (חלקים) ואפילו שְׁתֵּי פֵּאוֹת (השוה נחמ' ט כב, ואחלקם לְפֵאָה, ועי' למעלה הערה 1). ואין פרוש פִּי שְׁנַיִם שבמקרא כמו כפול שנים, כפלים. וראה הערה לערך פים.]

שנים (רמב"ן, פי' ברא"ש' יז יז).— ואמר הפיטן: הושענא וכו' למען הגיון פ י שנים קנה (סדור רסע"ג, רמב). אנא זבור היה צעיר ונחל פ י שנים (שם רמז). — "ובמשמ' כִּפְלַיִם [1]), ואמר המשורר: הליכתך שאל (מאת החולה) ושבר עבודה ואם יסות ואם רפא ירפא וכו' ותשאל פ י שנים לו בקומו ותשען במשבון לא בעל פה (הלל בן שמואל, שיר הללי על הרופא, סירמן איעליה קכז).

*פֵּה [2]), מ"ר "פֵּהִין, — האות פ, עי' פֵּא: בשביל מה הקדים פ ה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (ר' יוחנן, סנה' קד:). — ובמחס"א: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסובבות ב פ ה ובעין ובלמוד שלהן (דונש, תשו' על רסע"ג, 36) — ומ"ר: וכן י"ב פ ה י ן בקרית שמע (הרוקח ריז).

פֹּה [3]), מלת הטעם, לרמז המקום שהמדבר עֹמֵד בו, here ; ici ; hier: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פֹּה חתן (ברא"ש' יט יב). ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פֹּה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה (שם כב ה). כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פֹּה לא עשיתי מאומה כי שמו אותי בבור (שם מ יה). ויאמר אליהם לינו פֹּה הלילה (במד' כב ח). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פֹּה ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יי' (שם לב ו–ז). גדרות צאן נבנה למקננו פֹּה וערים לטפנו (שם

1) [וכימינו נהוג אף פִּי שלשה, פִּי אלף, פִּי כמה וכדו' או בנקבה פִּי שתים וכדו', ואין לשמוש זה יסוד בלשון הקדומה.]

2) [ואולי בכתיב זה הכונה למבטא פֶּה בסגול.]

3) [באיוב לח יא: פֹּא(עי' ערך זה) וביחזק' מ י וכו': פֹּו (עי' שם), וכן נמצאת מלה זו בתרכבת אֵיפֹּה (עי' שם) הכתובה במלה אחת בנגוד אל אי זֶה הכתובה במקרא בשתי מלים. פֹּה היא אחת הצורות של הברת הקריאה והחזוק fa, הבאה בעברית ובשפות האחיות בכמה צורות גם בפני עצמה וגם מדבקת למלה אחרת, בין לפניה (כגון fa הערבית במקום וי"ו התוצאה בעברית) ובין לאחריה (כגון בערבית כַּיפַ a) שפרושה אֵיךְ; ובארמ' פֹּון שתמורתה הקדומה בארמ' של הכתבות ובעבר' מקראית היא מלת החזוק אֵפֹו, אֵפֹוא). ומעין זה התפתחה ההברה ka, שממנה גם כֹּה, אֵיכָה, אֵיכֹה (מ"ב ו יג), איככה.]

a) كيف

שם יז). ואתה פֹּה עמד עמדי ואדברה אליך (דבר' ה כח). לא תעשון בכל אשר אנחנו עשים פֹּה היום (שם יב ח). כי את אשר ישנו פֹּה עמנו עמד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פֹּה עמנו היום (שם כט יד). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה זיריתי לכם גורל פֹּה לפני יי' אלהינו (יהוש' יח ו). לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי וּפֹה אשליך לכם גורל לפני יי' (שם שם ח). והיה אם איש יבא ושאלך ואמר היש פֹּה איש ואמרת אין (שופט' ד כ). מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך פֹּה (שם יח ג). לין פֹּה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם והלכת לאהלך (שם יט ט). הנה אנחנו פֹּה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים (ש"א כג ג). הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים ואתה פֹּה עמד (ש"ב כ ד). כה אמר המלך צֵא ויאמר לא כי פֹּה אמות (מ"א ב ל). מה לך פֹּה אליהו (שם יט ט). האין פֹּה נביא ליי' (שם כב ז). ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פֹּה כי יי' שלחני עד בית אל ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב ב). ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי' זבו' ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פֹּה אלישע בן שפט (שם ג יא). ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פֹּה עד מתנו אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פֹּה ומתנו (שם ז ג–ד). חפשו וראו פן יש פֹּה עמכם מעבדי יי' (שם י כג). סורה שבה פֹּה פלני אלמני וכו' שבו פֹּה וישבו (רות ד א–ב). מה לך פֹּה ומי לך פֹּה כי חצבת לך פֹּה קבר (ישע' כב יו). ויאמר אלי בן אדם הראה אתה מהם עשים תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פֹּה לרחקה מעל מקדשי (יחזק' ח ו). ותאי השער דרך הקדים שלשה מִפֹּה ושלשה מִפֹּה מדה אחת לשלשתם (שם מ י). ארבעה שלחנות מִפֹּה וארבעה שלחנות מִפֹּה לבתף השער (שם שם מא). — כמו הֵנָּה, par ; hierher ; hither ; ici: כי לא נסב עד באו פֹּה (ש"א יו יא). ולא (קרי ולו) אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור המעלה אתנו פֹּה (עזר' ד ב).

*פִּהוּק, פיהוק, ש"ז מ"ר "פִּהוּקִים, — שה"פ מן פִּהֵק, Gähnen ; bâillement ; yawning: בשלמא גיהוק ופיהוק [1]) לא קשיא כאן לאונסו כאן

1) [כך בכ"י מינכן; בדפוס': מגהק ומפהק.]

לרצונו וכו' (ברכ' כד :). — ובמהם"א : רפואה כללית להסיר. הפהוק להפחיד החולה כמה שידאגנו ויאנחנו ולהפחידו פתאם (כרבוני, תו"ח בחליי הלטומ', כ"י ביה"מ סבטר). וזהו מה שעושות הנשים לנערים כשעושים פיהוק מפחדים אותם (קצ' סגירת הבריאות, כ"י ביה"מ סבטר). הפיהוק הוא תנועה מגונה תתאוה הכח לדחות הענין המזיק ולהוציאו (לכי הגוף, בחליי הלטומ' כ"י בריטי מוז'). — *פְּהוּק חמוץ : הפהוק החמוץ מורה על חום בלתי רב (פי' לפרקי אבוקרט ו לב, כ"י ברלין). וימשך אחריה הקרקורין ופהוק חמוץ (קאנון ג יג א יג). — *וכמ"ר : וצריך לשמוש שלא ינענע מצד לצד מפני שמתאחד הנפח והעיכול ויבוא הפיהוקים (ספי אלמנצור ד א).

***פְּהוּקִי,** פיהוקי, ת"ז [1]), — של פהוק : ואמנם אותות הרוחות והמתיחה באצטומכא ובצדדים ותחת הכסלים וצפות המאכל ורוב הרוחות היוררות והפיהוקיות (קאנון ג יג א כא).

פה"י, עי' שהי פהי.

***פְּהִיָּה,** ש"נ, — כמו פְּעִיָּה, Blöken ; bêlement ; bleating כמו בצאן פהיה ובשור געייה כן בגמל נעריתא (ערוך ערך נער).

***פהק** [2]), ממנו פְּהוּק, *פְּהוּקִי, *פָּהַק.

***פָּהַק,** קל לא נמצא במקורות הקדומים [3]).

— פע', *פִּהֵק, פיהק, — פתח את פיו לרוחה בלא משים כדי להוציא רוח מפיו כשהוא רוצה לישן, Gähnen ; bâiller ; to yawn : ואלו הן הוסתות מפהקת מעטשת ותושׁשת בפי כרסה (נדה ט ח). אני ראיתי את ר' מפהק ומעטש ונותן ידיו על פיו אבל לא רוקק (כ' הכיכה, יכוס' ברכ' ג ה). אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק [3]) ונתעטש ורק וממשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף וכשהוא מפהק היה מניח ידו על

1) [ואולי ש"ג פְּהוּקִיּוֹת.]

2) מן פאק a) בערב' [שפרושו : נאנח]. עי' פרנקל Beiträge z. Assyriologie III, עמ' 62. [וכן במורית פוק, ובהנקש שתי תנועות בפעל הבינוני ובפע' נולדה ה"א בפעירה, כדגמת כהן מן כון, נהל מן נול, ועוד. ועי' א. פוקה, ב. פּוּקָה, הערה.]

3) בערוך ערך פהק גורס : גוהק ופוהק, [אבל בערך גהק : גיהק ופיהק.]

a) فاق

מנטרו (הוא, ברכ' כד). המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר מגהק ומפהק הרי זה מגסי הרוח בשלמא מגהק ומפהק [1]) לא קשיא וכו' (שם כד :). נפל מן הגג או אכלו ארי דברי הכל חי הוא כי פליגי שפיהק ומת מ"מ חי הוא ומ"מ מת הוא (אב"י, שבת קלו.). — ובמהם"א : וכן יראה אדם לחבירו שישתין או שיצא או שיפהיק או יגהיק ויבריחהו זה שיפעל אותו בעצמו (פרקי משה, מאמר כד, ב :). כי תפהק תן ידך על פתחך [2]) (שלמה אלעמי, אגרת המוסר פי ל'). ועי' גָּהַק.

— קל, *פָּהַק, — כמו פִּע' : ואחר נתעורר מעט גוהק ופוהק בקול וקרא לאשתו וכו' ואשכבה ואישן (פ"י אברמוביץ, מקטות בנימין השלשי, הפרק ג, 43), בני החבורה יושבים ופוהקים זה מעמיד עיניו ומביט בגולם וזה מרכין ראשו ומתנמנם (שם 44).

פּוֹ, — כמו פֹּה : ומדה אחת לאילם מפה ומִפּוֹ (יחזק' מ י). והתא שש אמות מִפּוֹ ושש אמות מִפּוֹ (שם שם יב). ותאו שלושה מִפּוֹ ושלשה מִפּוֹ (שם שם כא).

***פּוּאָה** [3]), ש"נ, — מין צמח שמשמש לצבע אדם [4]) (rubia tinctorum, אדם הַצַּבָּעִים), Krapp ; garance ; madder : וכן פואה של עידית ב"ש אומרים עוקרין אותן במארופות של עץ וב"ה אומרים בקרדומות של מתכות ומודים בפואה של צלעות [5]) שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות (שביע' ה ד). הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שם ז ג). המוציא וכו' איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן (שבת ט ה). מי שהיו ידיו צבועות

1) [בכ"י מינכ', הגרסה : גיהוק ופיהוק, ועי' ד"ס, הערה.]

2) פתחך ?

3) [בארמ' פותא, ובערב' פּוּּהַa) ועי' לֶוּ, Flora III, עמ' 270 וכו'. ומן הצורה הארמ' של מלה זו פותא, נוצר הפעל פֵּיֵּת, (בית מפיח), צֶבַע בצבעים, כמו דַּיֵּת מן דיותא (דיו, בארמ'). הפעל פֵּיֵּת נשתבש ברב המקומות בצורת פיח וכדו'. ועי' פות, הערה, פֵּיַּח, הערה.]

4) [רמב"ם לשביע' ה ד : הוא עץ אדום צובעים בו צבע אדום.]

5) [רמב"ם שם : שיש לה צלעות והיא בעומק הארץ ואי אפשר לעקור אותה בכלי עץ אלא בברזל.]

a) فوة

אסטים ו פ ו א ה לא ישא את כפיו (ר' יהודה, מגילה ד ז). הכנים יוצאים בקשרים וכו' מאי קשרים אמר רב יהודה קישורי פ ו א ה (שבת סו:). — ובסהמ"א: פ ו א ה של צבעים הנקרא ריזין[1]) שצובעים ממנו אדום (הספ, 117). הלכך התולש מ פ ו א ת שביעית נוהג בה בקדושת שביעית שלא יצבע בשכר אבל צובע לעצמו (ר"י בן מלכי צדק, פי' שביע' ז ג).

פוג [2]), ממנו הפגה, הפגה, הפיגה, פוג, פוגה, פוגה, תפוגה.

פוג, פ"ע, פג, תפוג, ויפג, — א) פג לבו מתמהון והשתוממות פתאם, עמד ונדם, erstarren; être transi; to become numb[3]): ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש' מה כו). — ובתו"מ, פגה הרוח: ותתבהל (אסתר) מאד ותפג רוחה ותשם ראשה על הנערה הסומכת ימינה (מד"ר אסתר, ויהי ביום השלישי). ב) פגה התורה, חלפה, בטלה, schwinden, disparaître; to disappear, vanish: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק (חבק' א ד). — ג) פגה העין, הדמעה פסקה: ביום צרתי אדני דרשתי ידי[4]) לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נפשי (תהל' עז ג). — ובסהמ"א: ועפעפי יזלו מים ובכותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם (מנחם, אגר' אל ר' חסדאי). — ובתו"מ, *פגה[5]) הצנה: אם היה כהן גדול זקן

1) [ῥιζίον, שרש ביונ'.]

2) [[כך בארמ', ובערב' פאג' a), התקרר.]] [ראה גם הערה לערך פג.]

3) [ריב"ג בסה"ש מבאר: ויכשר להיות מענין ויפג לבו כמו ויצא לבם ויחרדו (בראש' מב כח) כמו שאמר התרגום בבצאת היין מנבל (ש"א כה לז) כד פג חמרא מנבל וכו', וכך הבינו גם הקראים פוג, פוגת בלשון יציאה, ועי' הערה לערך פוגה.]

4) צ"ל: עיני? [אין ידי מתאימה בנושא לפעל נגרה אם הוראתו נזלה, זלגה. אך כנראה יש לבאר פעל זה ע"פ תהל' לט יא: מתגרת ידך אני כליתי: ידו (של אלהים) נגרה, מתגרה בי, ולא תפוג (לא תרפה). ובלשון הכמים נגד משמ' הכה, תיגדא (כגי' הערוך; ובדפוס ב"מ כח: — תיגרא) משמ' מקל.]

5) [רש"י (שבת מ:): שתפיג שהתחלף כמו וריחו לא נמר כתרגמינן וריחיה לא פג.]

a) فاج

או אסטניס מחמין לו המין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צנתן (יומ' ג ה). ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שייחמו אלא כדי שתפוג צינתן (תוספת' שבת ג י). — ובסהמ"א: ודבר שהוא צונן מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל בין כדי שלא יצטנן יותר בין כדי שתפוג צנתו (הלכות או"ח רנז ו). — ופג החם: וירחק ממנו יקד האש מוכילו אל המקום אשר הוכן לו ויפג חומו כהתנודדו ממקום אל מקום (ר"מ אלדבי, ש"א ג א). ולא עצר כו החום כח כי היה הולך ופג (שם שם). — *פג הריח, הטעם, היין, וכו': וידוך מאתמול וכו' ר' זעורה בשם ר' יוחנן שטעמן פג (ירוש' ביצ' א ט). היו מחזירין אותה למכתשת וכו' בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כריתו' ו:). — ובסהמ"א: וכך היה ריש לקיש כפוף תמיד לכי נשיאה ובומן שאוכל מאותן המאכלות מורד ויוצא מלבוף להן וכו' וחוזר באדם שיינו פג (תשו' הגאו', הרכבי, שנ"ג). שאהו בי פג טעמו ואל תבו בלחו בכח בחוריך (ב"ז ב"ס ג יח). כי הפרי שלא נתבשל נחלש ורירה פגה (ר"א בחוב, נמוק' לשרשי רד"ק, פוג). — פג הפצע, ואמר הפיטן: אם צנן צירועו יצהירנו אם פג[1]) פיצעו יפענחינו (ינאי, קרוב' לשבר ויקרא, זולאי, קמא). — פג הרעיון: ורעיוני לא יפוג'ו ואצבעותי לא ישבתו (ר' הלל, תמדה גנוזה כא:). — ובמשמ' היה מספק, לא האמין: ובאמרך כי הסמך יסוד המלה לא יפוג כל חכם ונבון כי תאמר אמה (תשו' דונש בן לברט, 20). ויהי כשמע המלך את הדברים ויפג בדברותם ולא האמין אליהם (ספר הישר).

— *פ"י, במשמ' בטל: אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים יום איני טועמו אפילו שתי שנים וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו (ספרי דבר' כה).

— נפע', נפוג, נפוגתי, — נפוג פלוני, נעשה דומם, היה רפה, בלא כח: כי כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי נפוגתי ונדכיתי עד מאד שאגתי מנהמת לבי (תהל' לח ח–ט). — ובסהמ"א: ויהי רטוב כמשפט כל נהר אשר בנודו יפוג וירטב כאשר יסתר כי ילך הלוך ונפוג וירטב כאשר נמג (ר"מ אלדבי, ש"א ג א). — ואמר הפיטן: יגעתי בשבי ונפוגותי ממשיכת כלו עיני מיחל וששוני שבת (סדור רס"ג,

1) [ואולי מן פג במשמ' ב).]

סס). נפוגותי ונרביהי בחובי מחה כעב עון והטא (דוד אבן בקודה, ידיעות מכון סוקן ד, רסז). נפוגתי במהתלי עולם ופידו נהייתי באפני אידו (אלגס היום, מסלום אבודרהם).

— פע', *פִּיֵּג, — פַּיֵּג את לבו, נתן ללבו לָפוּג ולבלות, ואמר בן סירא: פוג נפשך ופַיֵּג לבך[1]) וקצפון הרחק ממך (ב"ס גני' ל כג).

— הפע', *הֵפִיג, עשה שיפוג דבר, הֵשֵׁנָה: אישי כהן גדול עמור והפג[2]) אחת על הרצפה (יומ' א ז). — ובספהמ"א: אם חבלי שנה נופלים עליו ידחוק עצמו ויעמור ויפיג על הרצפה (פלא יועץ רכח). — ואמר הפיטן: וביאר מוסר בשיח נגידי קדם לפניו ישנינו ע"ל חצות נשף מפיגי שנתו בריצפה (רסע"ג, נבכי גסו, Elbog. Stud. 137). — "ובאותה משמ', יָפִיגוּ אותו, כמו יפיגו שנתו, ואמר הפיטן: לקול בבות יפיגוהו בכתובים ושיח משלים (רסע"ג, אלהים יה, עבודה, שם 114). ניגש לְהשתעשע בחוקים ולא בבער סיחות יפיגוהו (שם 163). — *הֵפִיג את הצנה: מסלא הוא אדם חבית של מים ונותנה בנגר המדורה לא בשביל שיחם אלא בשביל שתפיג[3]) צינתה (ר' יוחנן בן נורי, ירוש' שבת ג ה). — ובספהמ"א: היה כהן גדול זקן או חולה מלבנין עששיות של ברזל באש מבערב ולמחר מטילין אותן למים כדי להפיג צינתן (רמב"ם, עבודת יוה"כ ב ד). ומותר להעמיד קיתון של מים או של שאר משקין בתוך כלי שני שיש בו מים חמין להפיג צנתו (הלבוש או"ח סימן יג). — *הֵפִיג את היין: למרנו שרביעית יין משכרת והרוך מפיגה את היין (תוספת' פסחי א כח). אמר לשואל (על נדרו) טייל עמנו עד שנפיג[1]) את יינֵנו (ירוש' ע"ז א ט). דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין (רמי בר אבא, עירובי סד:). ארבעה עשר דברים קשין זה מזה וכו' יין קשה והשינה מפיגתו (ר' יהודה מד"ר קהלת, מולא אני). — "והֵפִיג בח היין: וכתב ר' יונה ז"ל לא ימזגוהו במים להפיג בחו זולתי ברי להשבית טעם היין (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כג ל). — *הֵפִיג את הטעם: אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהיו אסורין בבישול (ר' ישמעאל, מכי' בא ו). כל התבלין מפיגין טעמן ומלח אינה מפיגה טעמה (רב הונא או רב חסדא, ביצ' יד.). — ובספהמ"א: או שנטע ברישין קרוב מן הבצלים של חבירו שהן מפיגין טעמן (רמב"ם, שכני' י ד). — "והֵפִיג חריפותו: אעפ"י שפעמים אוכלין בצל חי מ"מ אינו ראוי לאבל חי כמו תפוחים ורוצה להפיג חריפותן (תוספ' שבת מח, ד"ה דזיתים). — "והֵפִיג את המזון שלא יהא צריך לנקבים: אף דברים שתגרי עכו"ם מוכרין להן מן מפיגן (ר' אלעזר בן פרטא, יומא עה:). — *ולדברים אחרים: תנור וכירים חדשים וכו' אין סכין אותן שמן וכו' ואין מפיגין[2]) אותו בצונן ברי לחסמן (ביצ' לד.). — *הֵפִיג את הפחד: פחד קשה יין מפיגו (ב"ב.). — *הֵפִיג את זעמו, כמו כלה חמתו בפלוני, שפך עליו חמתו: אמר לו הקב"ה הא משה מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי (מד"ר דבר' ג). גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא ואני מפיג חמתי בו (בביהמ"ק) ומחריבו (פסיק' רבתי ב, ז.). — ובספהמ"א: והוד רצפתך יכסום ערפל מטחוי אישון צופיך תפיגי תלאי לוטשי בת רואי (רס"א ספון, הקדי תורם אמס. סו"ת, ב:). — ואמר הפיטן: וחכך ביין הטוב שמור לנסכי אשים משמח אלהים ואנשים מפיג לב אנושים בלי יין ענושים[3]) (יגאי, קדושי פסל לך, גנזי שכטר ג, 9). מסך עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סַלֵּת סלת ספוגיה (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יולי א

---

[1]) [הראשונים שעסקו בפרוש הרברים קראו פַּת ת' פוג, ועל כן פרשו גם וּפַיֵּג ברומה אל פַּת (צווי מקצר במקום פַּתֵּה): פתה את נפשך (לסבלנות) והנח ללבך. ובפרוש זה החזיקו גם לאחר שהוכרה הטעות בקריאת המלה. ונראה בי פוג נֶפֶשׁ פרושו בְּלוֹת הנפש, בְּלוֹת הלב, כמו וַיָּפָג לבו, ועל כן הכונה: הרחק ממך פוג נפשך (בליון נפש) וּפַיֵּג לבך (וכַלוֹת לבך).]

[2]) [טייל להפיג שינה מעיניך וכו' שחוק לנו פעם אחת על הרצפה להפיג שינתך (רש"י, יומא יט:).]

[3]) [ובתוספת' (שם ג ה): שתפוג צינתן. בבבלי (שם מ:): מביא אדם קיתון מים וכו' בשביל שתפיג צינתן כלו' שהִפעי' משמש באן בהוראת הקל, אבל בד"ם מובאת נוסח' ב"י: שתפוג צינתן וכן ביומא ד:].

[1]) [בצ"ל גם בתוספת' פסחי א כח ולא עד שנפוג יינינו (נ"א: שיפוג וברפוסי: שיפיג).]

[2]) [פרש רש"י: לאחר הסיקן אין מפיגין הסיקן בצונן לחסמן שמתקשין על ירי הצונן.]

[3]) [מסית לבם מדאגותיהם, משַׁכּרם ולא מיין.]

ספק). סוגה עִוְעִי סוגיה מוץ ברנג למוגגיה סערה מאנתה להפיגה התאנה חנטה פגיה (ר' משולם בר' קלונימוס, אזיק רכן, יוצ' ב פסח). סוגה סבסך מפיגיה יסר בית חוגגיה (ר' שבתי בר' משה, אכעים מדושי שילים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קד.). עמדת בראש מחנות האיב עליצתיו להפג וחיליו לדַיֵב על ראשו גמולו לחיב (ר' יוסף בר' שלמה, אודך, שבת א מכי'). נהפך לאבל משורר ועגבי לקול בוכים מלהפיג ולקרר (מי יתן, קינ' מ"ב). — ואמר המשורר: אם אמרי אשכחך עצבי אפיגה ובבית סתר לא תאחוני עיניך (יל"ג, דוד ומיכל ג, 36).

— פוע', פּוּגַג, לא נמצא, אך ממנו:

— התפע', *הִתְפּוֹגֵג, — היה מסֻפק, לא האמין: מגיד הכתוב שאעפ"י שבישרו המקום (את אברהם) ביצחק היה לבו מתפוגג עליו אם יחיה אם לא יחיה (מדה"ג מכתב, ברא' יז יח). — ובספהמ"א: הלא תראה מאמר המתפוגגים אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים (כ"ם הקראי, ג"ע, ענין פסח ט מג:).

— הפע', *הוּפַג, — שהפיגו אותו, כמו קל: דאותה בליעה (של המאכל כדפני הכלי) משהתה בדופנו של כלי לילה אחת הופג טעמו ונתקלקל (רש"י, פסח' מד:). רוחי שהופג בצרות במנוסה (הוא, מהל' כג ג). והופג טעמם (של הספרים) מעט מעט מתוך רוב הקריאה בהם (כ"א לויפל, סע"י, שם משם טוב, 46). — ואמר הפיטן: ויעוררהו משדרים מכי צרדה ויופג במדרש וכתבי תעודת (ר' משולם בר' קלונימוס, Elbog. Stud., 128).

פּוּגָה, ש"נ, שה"ז, מן פוג, סמי' פוּגַת, — א) הפסקה, מנוחה, Aufhören, Nachlassen: cessation, relâche; cessation, subsidence: חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוּגַת[1]) לך אל תדם בת עינך (איכ' ב יח). — ואמר החכם: ואותו האיש חם הרבה ואכלן לא יתן פוגה לנפשו והוא בונה ארצות ובו' (ראב"ע, ראש' חכמ' ב). שם (במקום הנפשות) תמצאי נחת ופוגה תתני (ר' זכריה בן סעדיה, המוקר, מחב' ו, כ"י תימני'). — ואמר הפיטן: נפתה ופותה בעצב להתמוגגה נחש בגחון בלי פוגה (ר' משולם בר' קלונימוס, אשומם כשלאותיך, Elbog. Stud., 127). על כואת התוגה אין לדמעה פוגה וככל נפש דאגה (קינ' ת"ב, כ"י תימני'). — ואמר המשורר: ואם תקנה נכסים או דאגה תהי קונה ולא נחת ופוגה (רה"ג, מוסר השכל, כז). ומני מה לך תחרש בגבי שמעני ותן פוגת ללבי (רשב"ג, זמני מה לך, ברודי 23). גער לך בדאגת ותן ללב פוגה ומה הועיל פוגה[1]) ואף על העברות (הוא, ולומר אל תמשה, האסיף מככד, חלק אולה"ם 146). — ומ"ר *פוגות: בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרוֹת הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבי חכמה). — *פוּגַת נפש, [2]) מנוחת נפש: עשה הקב"ה רצונו של נביא הרה וילדה וגדל הנער ויצא לפוגת נפש לראות בקוצרים וקרהו אסון (ר' זכריה, פדר"א לג). — ובספהמ"א: כמשמ' רפיון נפש וצער: פוגת נפש מפני רעב עד שיריו ורגליו של אדם קרים ופניו ירוקים וחושיו נחלשים עד כמעט לא נותרה בו נשמה (ר"ב מוקסיא, ערוך ערך צולמוס). — *ובלא פלת נפש: הגיע לחפשה (של החכמה) יבין וישמח כי נס ממנו פוגה[3]) ואנחה (קטע כ"י גני', JQR 1904, עי' 434). — ב) *בלשון הקראים, מוצא, ברירה אחרת[4]), ספק, פקפוק, Ausweg, Zweifel; issue, doute; way out, loophole, doubt: דע כי החלוף בעריות נתרבה ונתרחב רוחב לחוק הדמיון והפוגה במקומות מהם (יעקב בן שמעון, הקד' ספר העריות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' I). ואם תאמר כי הצווי והרשות עמדו כעשיית הבטל אשר לו עשה ולא תבוא לנו ממנו הועלה היה שחות דברך גלוי אין בו פוגה (שם XIV). ואתה תדע כי אני נפ־יד בין הטוב והרע בודאי כהפרדתנו בין השחור

---

[1]) [צ"ל: תוגה.]

[2]) [ע"ד שמוש הפעל פוג עם לב, נפש, רוח. עי' שם.]

[3]) ובהערה שם [של שכטר]: אולי צ"ל תוגה.

[4]) [הואיל והבינו את הפעל פוג במשמ' יצא (עי' הערה לערך פוג), בארו גם אל תתני פוגת לך; אל תתני לך מוצא, ומכאן הבטוי: אין לי פוגה, במשמ' אין מוצא וברירה בדגמת הערבי: לא בֻּד [a]), ומכאן גם במשמ' ספק, פקפוק.]

[a]) ע בּ

[1]) [פוּגַת בא כאן לדעת רב החוקרים בסמי' אל לָךְ, בדגמת תבל וישכי־בה, ועוד. על כן נקדה הגימל בפתח ולא בקמץ. הראב"ע מבאר פוּגַת בנסמך בהשמטת הסומך, וז"ל: פוגת רבק והטעם פוגת עין. ועי' ערך פוּגַת להלן.]

והלבן כמראית העין ואין עלינו בוה פוגה (הוא, ספר היסר לישועה בן יהודה, 12). ואין פוגה כוה כי הוא (ארה"ר) דבר כעדו כי חוה לא נלקחה אלא ממנו (שם 38), כי הוא רע (שאיש ואביו ילכו אל הנערה) משום היותו עשוי על דרך הונות שאין פוגה כרועו (שם 51). אין בוה פוגה כלום (יהודה הדסי, אשה"כ, לא חסמוד שסט). ואין פוגה כוה על שני תחיית המתים (שם שעח סוף). והפוגה והטעות אשר נכנם עליו מן קרבנות הנשיאים (REJ 1897, עמ' 180). — ומ"ר: וכבר אמרנו מקדם כי הסכות והפוגות יבואו כדבור השב אל הלשון יתקיים מפאות והמקום אשר אנו מדברים בו כמותו (יעקב בן שמעון, הקד' ספר הערויות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ Bericht 18, עמ' XXVII). ואלו הם פוגותיו וקושיותיו ושבושיו אמנם הדברים אשר הכניסוהו כפוגה אלו הם פוגה ראשונה וכו' פוגה שנית וכו' (אהרן הקראי, ג"ע, קדוה"ם ד, ה:). עד כאן סתירת פוגותיו וקושיותיו ושבושיו (שם ו.).

פּוּגַת[1], ס"נ, — רומיה, שתיקה, הפסקה מצעקה Aufhören ; cessation: לא ינוחו ולא ישקוטו ולא יתנו פוגת להם עד יעלו עפר על ראשם (המאירי פי' משלי, סוף פרשה יג). — ואמר המשורר: תנו לו (לאלהים) חצי היום וחציו למעשיכם ואל תתנו פוגת ליין כלילותיכם (ר"ש הנגיד, עליכם לפועליכם, הרכני). כדמות איש מכאובות תפין לקחת פוגת מן הצרה כעת ישחנה (מכניה אלמכן, כום הדסה, עה). ואל תככה לפירוד אח וגואל לפה יד שים ותן פוגת לעינך (רמ"ע פלקירא, לכי היגון, 4). לכן אמי תני פוגת לעיניך מהככי (שם 14).

פּוּד, מכנו פִּיד.

פּוּחַ[2], ממנו הֵפַחָה, הֲפִיחָה, פּוּת, פִּית, *פִּיחָה.

פּוּחַ, פ"ע, יָפוּחַ— א) פַּח הַיּוֹם, אור היום, זרח השמש[3], aufleuchten ; jeter de lumière ; to flash up: עד שֶׁיָּפוּחַ היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב יז). — ואמר הפיטן: חבירים יפוחו כנועם ארשם שמחת עולם על ראשם (מחזי ויערי הלא).

— ב) פ"י, *פָּח את נפש פלוני, הֵפִיחַ את נפשו, גרם לו מפח נפש, verschmachten lassen ; faire mourir ; to let pine away: ואמר בן סירא: נפש חסרה אל תפוח[1]) ואל תתעלם ממרכדך נפש (נ"ם גני' ד ג). — וכמדר': אמר (כלעם) מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו (מד"ר במד' כ).

— הפע', הֵפִיחַ, אָפִיחַ, יָפִיחַ, יָפַח, יָפֵחַ, יָפִיחוּ — הפיחה הרוח את הגן וכדו', התחילת לנשב: עורי צפון וכאי תימן הָפִיחִי גני[2]) יזלו בשמיו (שה"ש ד יו). — *הֵפִיחַ הריח, הנרד, הכשם וכדו', נדף ריח, duften ; exhaler (un parfum) ; to give forth (a scent): מה המור הזה אין ריחו מפית[3]) אלא כאור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש (מד"ר שה"ש, לבור המור). — וכסהמ"א: ואת היכל מקדש ה' תחת אשר היה כשמים מרעיפים ממעל וריח שמני מרקחותיו מפית בכל הארץ (יוסיפון תלז). — ואמר הפיטן: נרד להפית מלואימו ומטמאת נפש אותם לחשכה (רסע"ג, אזהרות, קדור רסע"ג, רד). כשמים תפיתנו כי אפס צאת תכללה כחסד ושלום משפטי יי' אמת (שם רטו). — ואמר המשורר: כים אשא לך טוכה תהי כדור מספרה ותפית כהזכר פעלתי באוכרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, נכודי 33). יפיתון כקנת לאפי מלכים ויהיו מלכות כרקחם רקותות (רמב"ע, הסרסים, הקדמה). והרוחות מפיחות והן ארכע ונושכות לכל רגע (ראב"ע, נשם אל אסר אקרא, כהנא 198). — הֵפִיחַ האדם על האש, נפח כפיו, במליצה, הפית עליו באש כעסו[4]): ושפכתי עליך ועמי כאש עברתי אָפִיחַ עליך ונתתיך ביד אנשים

---

[1]) [אמנם במקומה במקרא (איכה ג יח) פוּגַת היא סמ' של פוּגָה (עי' שם), אך כסהמ"א השתמשו כמלה בצורה פיוטית גם כנפרד.]

[2]) [כך גם כערב' פאח a), שפרושו נשב, נדף ריח, וכן כארמ', והשרש קרוב אל נפח.]

[3]) [זאת תוראת הפעל במקרא ולא נשב, נפח. וזאת גם הוראת הפעל נפח כאשור', כיחוד כצרוף נַפַּח' שַׁמַּשׁ שפרושו זריחת השמש, והקרוב אליו כעברי הוא נָפַח אש, הדליק אש.]

a) فاح

[1]) [יש מתקנים: תְּפִיחַ.]

[2]) [עי' הערה לבנין קל. הכונה כאן: הבהירו את הגן, הניסי צללי העננים ממנו.]

[3]) [ושם פס' מי זאת עולה: מה חמור הזה אינו מפיח ריחו.]

[4]) [בעיקר: הבעיר באש על פלוני.]

בערים. חרשי משחית לאש תהיה לאכלה וכו' (יחזק כא לו–לז). — הֵפִיחַ כפלוני, נפח כפיו לעמת פלוני, או על היד לעמת פלוני לכזיון, לגלג עליו: יחילו דרכיו בכל עת וכו' כל צורריו יָפִיחַ בהם (תהל' י ה). — הֵפִיחַ לפלוני: עתה אקום יאמר יי' אשית בישע יָפִיחַ[1]) לו (סם יב ו). — הֵפִיחַ קריה, נפח בה אש המריבה: אנשי לצון יָפִיחוּ קריה וחכמים ישיבו אף (משלי כט ח).—*הֵפִיחַ את פלוני, הרגיזו: ר' ישוע בן לוי בקש לישב על הספר ולסדרו יצתה בת קול ואמרה אל תפיחו את הישן (מדר' תהל' ג ג). — ואמר המשורר: הוי גבורים לשמר חטין ואנשי חיל לפסל גטין מפיחי קריה עקב שוחט (יל"ג, דוד המדבר, סיליס ספ' ה).—הֵפִיחַ, הוציא מפיו, דִּבֵּר, הֵפִיחַ כָּזָב: יָפִיחַ[2]) כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). עד אמונים לא יכזב וְיָפִיחַ כזבים עד שקר (סם יד ה). מציל נפשות עד אמת וְיָפִחַ כזבים מרמת (סם סם כה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִיחַ כזבים לא ימלט (סם יט ה). עד שקרים לא ינקה וְיָפִיחַ כזבים יאבד (סם סם ט).—יָפִיחַ אמונה: יָפִיחַ אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (סם יב יז). — ובספהמ"א: ועל דבר חוקי חשבתי במה יפיח באלה ראובן כי שמעון אבלה שני חזקה וכו' (סו"ח ר"י מינץ כח, עו.). —ואמר המשורר: אך מה עוד אקב ושפתי נאלמה כי אל נאור גור שרי תפיח (יל"ג, דוד ומיכל ט, 85). — *וכמשמ' הוציא מבטנו הפחה ועטוש[3]): מהו שיכנס אדם בתפלין לבית הכסא קבוע להשתין מים וכו' שמא יפיח בהן (רנה, ברכ' כג.). תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים מאי היא אביי אמר שלא יפיח בהן (ר' ינאי, סנה מט.). בשעת הרגל דבר הפיחה[4]) אמרה כשם שהפיתה זו אינה חוזרת למקומה וכו' (ע"ז יז.).—ובספהמ"א: (מתעטש) למטה

[1]) [כנראה פרושו: יאמר לו, כמו בדגמאות שלהלן.] ורש"י בשם מנחם: ישים לו פח.

[2]) [ואמר ריב"ג, וז"ל: דמה דבר השקר ברוח הנושב או בפה שנופח האדם בפיו מן הרוח, ע"כ. ובַרת (Etymol. Stud., עמ' 24) מחבר את זה עם הערבי' באח a הודיע דבר. ועי' הערה לערך יָפֵחַ.]

[3]) [אולי יש לקרא: הִפִּיחַ משרש נפח, ועי' בערך זה, פסו' במלא' א יג.]

[4]) [ס"א: הפריחה, עי' ד"ם.]

[a]) باح

מפיח בקול (רש"י, ברכ' כד:).—ואמר המליץ: ידע כי לא יוכל האדם לדבר כי אם מהגרון ולא לפית כי אם מהגרון התחתון (ר"י זבלה, מש' סעסועים, לודזון 183).

פּוֹחַז, עי' א. פָּחַז.

***פּוֹחֵחַ**, ת"ז, מן פחח[1]), לבוש בגדים קרועים, in zerlumpten Kleidern; en lambeaux, déguenillé; ragged, ragamuffin: פוחח פורס את שמע ומתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו (מגלה ד ו). פוחח הנראים ברעיו או בגדיו פרומין או מי שראשו מגולה פורס את שמע וכו' (תוספ' יד טו). פוחח אינו קורע (שמח' ט).

פּוּחְלָץ, עי' פּחל.

***פּוֹחֵר**, ש"ז,—יוצר כלי חרס, Töpfer: poiter; potter: וכן אמר שלמה וכו' יש פוחר מתאוה לכלי חרס בביכול כי יוצר הכל הוא (תנחו', ויקר' ז). ר' פָּחָר.

א. **פּוּךְ**[2]), ש"ז, — דבר של צבע, צבעו בו בפרט העינים, כֹּחַל (Stibium), Augenschminke, Antimon; antimoine, stibine; antimony, eye dye: שמה בַּפּוּךְ עיניה: ואיזבל שמעה ותשם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ, ותיטב את ראשה (מ"ב ט ל). — קָרְעָה בַפּוּךְ עֵינֶיהָ, צבעה בפוך כדי שתראינה יותר גדולות: ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי (ירמ' ד ל). — ובתלמו': פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוחנן, שבת קט.). — ובספהמ"א: פוך נחמד מאד וכו' פוך הרמונים יתקן הראית וכו' (ר"י על רפואות, בריט' מוז'). —ונקרא גם אֶבֶן פּוּךְ: אבן פוך הוא איסטומיון[3]) (אסף 94). — ואמר המשורר: פניו כלחיו ופוך טוריו כלב חמדיו (ר יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ם 125). בת חיקו

[1]) [בת"י (ישע' כ ג–ג) בא פחח (בדפוס': פתיח) ויחף בתרגו' של ערום ויחף, ועל כן נראה שעקר משמ' המלה עָרֹם, חצי עָרֹם; ובסור' פחוחא, פחיחא, פרושו רקוב, רך. ופרש הערוך: לבוש בגד קרוע ואין בבגדיו בתי ידים אלא ידיו ערומות. ובהלכות גדולות (ח"ג ככה) נאמר: פוחח מאוזר באזור ואין עליו חלוק. ובספהמ"א גזרו מכאן פעל פחח, ר' שם.]

[2]) [הוראתו הראשונה, כנראה, אבקה, משרש פכך, שמשמ' בסורית ובערבי' בתת, הדק, שחק; ובמשמ' העברי' עברה ליוני' בצורת φῦκος.]

[3]) [הוא στίμμι, stibium, כחל ביונ'.]

כפניך חיים וצוף בשניך וכו' ועיניך כ פ ו ך שבת (רמב"ע, חיומתי, חיגר 138). — וכהשאלה: ואיך יוכל ראות מכה כסנור ועין לכו כ פ ו ך סכלות כחולה (ר"י חריזי, תחכ' כז, 226). וכידי פ ו ך לכל דמע שפוך וכל עין הפוך (שם ל, 252). ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי כ פ ו ך שכלי קרעתיו (ר"י זגרח ספ' שעשועים, הקדמ', דודזון 5). — וכהשאלה: צבע שחור בכלל, ואמר המשורר: טחו כני ימים עלי פ ו ך שערי שהם וחורי על תכלת נסבו (רמב"ע, כוכבי זקונים, דיוחן לז, בודלי). ילדי ימים על פ ו ך שערי שהם טחו ביום טח (הוח, תרשים ה לג, 51). ונפשו באוור יגון אוורה וכת עינו ב פ וֹ ך ליל קרועה (ר"י חריזי, תחכ' כו, 234).

ג. **פּוּךְ**, ש"ז, — מין אבן יקרה, ולדעת אחרים מין מלט [1]: הנה אנכי מרביץ בַּפּוּךְ אבניך ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא). — אבן פּוּךְ: אבני שהם ומלואים אבני פוּךְ ורקמה וכל אבן יקרה (דהי"א כט ב).

פּוֹל [2], ש"ז, מ"ר *פּוֹלִים, — א) ירק ממין הקטניות, (Vicia Faba), Viehbohne, Saubohne; grosse fève; broad bean: וחטים ושערים וקמח וקלי וּפוֹל ועדשים וקלי וכו' הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (ש"ב יז כח–כט). ואתה קח לך חטין ושערים וּפוֹל ועדשים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק' ד ט). — וכתלמו': משלחין חטים שהם מאכל עסיסיות פ ו ל שהוא מאכל נדיות (ירוש' ביצה א יח). שום שריסקו מע"ש למחר נותן לתוכו פ ו ל

1) [בערך אבן כתב המחבר: מין שיש שמראהו כעין הַפּוּךְ, ע"כ. והשבעים תרגמו בישע' ἄνθρακα כתרג' נֹפֶךְ. וכן מבארים או גורסים כמה מהחדשים. וכך העיר המחבר כאן בסימן שאלה בצד כתב היד. ואמנם גם אבן הַפּוּךְ, Antimonit, Stibnit, Spiessglanzerz, שממנה עיקר תעשית הפוּךְ (Antimon) היא אבן מבריקה שנחשבה כאבן יקרה, והכונה בישע' נד יא כנראה לאבן זו שתבוא במקום מלט ובמקום אבנים פשוטות. הפוּךְ שמש גם צבע, וכהוראה זו באה כנראה המלה כדהי"א, ושם תרגמו השבעים אבני פוּךְ ורקמה: אבנים יקרות ומגוּונות.]

2) [[כך בארמ', ובערב' פול [a]) ובכוש' פֹּל.]] [חמר רב על צמח זה ר' בספרו של לֶו, Flora III, עמ' 492–512. כמה מיני פולים הגדלים היום אצלנו לא היו ידועים לקדמונינו ומוצאם מאמריקה.]

a) فول

וגריסין (שבת קיו.). — וכבהמ"א: ה פ ו ל י ם טובים והמים מרבים את הדם מחדדים את הנפש ממעיטים את הליחה מכהיקים את העינים (רקח 32). והיין מפקח והתאנית מחכימות בהפך ה פ ו ל י ם (נרבוני, ארח חיים ג ח). והיו כל ה פ ו ל י ן כ"ב ונמצאו בתוך הכוסולא י"ו פ ו ל י ן שחורים וחמשה לבנים (ספר מעיר, קונן על יד ה. עמ' 17). וכניסן יש להם גדגדניות וכו' ו פ ו ל י ם וגלבונים (מסעות ר' בנימין, הול' גרינהוט 93). — הוא הנקרא גם *פּוֹל הָעָב: מן הזרעים הם פול הלבן פול המצרי ו פ ו ל העב והגולבון והאפונים והעדשים וחומצין (פירוש רב סעדיה לדני' א יב). — וממהמין הזה גם *פולים הגמלונים, עי' ערך גמלון [1]) — *פּוֹל המצרי [2]) (Vigna Sinensis). הוא הנקרא לוּבְּיָה כדבור הערבי בא"י, climbing bean; Stangenbohne: חרדל וחרדל מצרי ודלעת המצרי והרמוצה ו פ ו ל מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא' א ח). הבצלים הסריסים ו פ ו ל המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרים לשעבר (שביע' ב ט). המוציא וכו' אינו חייב אלא חטאת אחת, וזרעוני גנה פחות מכגרוגרת ר' יהודה בן בתירה אומר חמשה וכו' וזרע פ ו ל המצרי [3]) שנים (שבת ט ז). הנודר מן הירק וכו' ואסור כ פ ו ל המצרי לח ומותר כיבש (נדר' ז א). והמלפפונות ו פ ו ל המצרי מן הזרעים הרי זה כלאים בכרם (תוספת' כלא' ג יב) — וכבהמ"א: וישקה שיעור פ ו ל המצרי בשתי כפות מים (נרבוני ארח חיים בהנהג' הזקנים). — *פּוֹל הלבן מין של Vigna Sinensis, כטבעת שחורה מסביב לטבורו של הזרע

1) [לֶו (Flora III, עמ' 492) מעיר: Eine Varietät ...פולים הגמלונים. Man hält sie für grosse Bohnen. Aaronsohn schrieb mir aber, es bedeute wie فول الجمل in Damascus, kleine Bohnen, während man heute die grossen פול קפריסין nenne. Es ist jedenfalls eine Kulturvarietät der Saubohne gemeint.]

2) [עי' לֶו שם עמ' 507 וכו'.]

3) [[פירש ר"נ גאון (בגמרא ל:) וז"ל: פ ו ל המצרי הוא אל לוביה בלשון ישמעאל והן דמות פולים קטנים ביותר ובאמצעותן שחור תמצא דבר זה מפורש בתלמוד, ע"כ.]] [ובספר המפתח על מס' נדר' (ב. מ. לוין, גנזי קדם א, 81) כתב ר"נ: פ ו ל מצרי כד הוא רטוב אינון צוחין ליה לובי, כד הוא נגיב אינון צוחין ליה פול מצרי.]

הלבן [1]), Strauchbohne : הפול והספיר הפורקדן וחטופח ופול הלבן והשעועית אינם בלאים זה בזה (כלא' א א). תימרות של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן חייבות במעשר (רבן גמליאל, מעשר' ד ו). מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו בפול הלבן (ספרי דבר' כל). — ובספהמ"א : אבל הר' יחיאל מפריז היה רגיל לאבול פול הלבן שקורין פויי"ש (מרדכי, פסח' תקסע). ובל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצ"י ceci כלע"ז ומי שרוצה כדין ישים פול הלבן פאסולו [2]) fasciolo כלע"ז (סריד מעיר, קובץ על יד ה, עמ' 14). — ב) ובהשאלה *הפולים שאצל המוח כגוף בע"ח, שקדים Drüsen ; gland(e)s : במין שני פולין מונחין ע"פ הקדרה מן הפולין ולפנים בלפנים מן הפולין ולחוץ בלחוץ ופולין עצמן איני יודע (ר' ילחק בר נחמני בשם ריב"ל, חול' מה:).—ובספהמ"א : ומשיתחיל המוח להמשך לשררה והוא מחוץ לפולין שהן תחלת העורף יהיה לקרומו דין אחר (רמב"ם, שחיטה ו ג). עד היכן חוט השדרה תחלתו מבחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פרשה שניה (שם ע יג). אם התחיל לימשך (קרום המוח) להיות דק כחוט נדון ברובו וזהו מן הפולין שבסוף הראש כעין גלגץ (ר' ברוך בר ילחק, התרומה, טרפות יו). — *גלולה כצורת פול המשמשת לרפואה, pill ; pilule ; Pille : ואילו פולים שתיבר יצחק בן עמרם לליתה העבה ובו' בתוש בל הסמים ובו' ויעשה פולים קטנים (ספר רפואות סער יה, כ"י פירנלי).

פלְחָן, עי' פִּלְחָן.

*פוּם [3]) ס"ז, מ"ר פומים, פומין,—במו פֶּה, ובפרט פִּי

בלי פתוח : אם יש שם מאה פומין תעלה ואם לא הפומין אסורין והשולים מותרים (ר' מאיר בשם ר' יהושע, תוספת' תרומ' ה יא). אפי' יש שם שלש מאות פומין לא תעלה (ר' יהודה בשמו, שם שם).—

---

1) [לָו, שם עמ' 508 ובו'.]

2) [בשם phas(e)olos נקרא הפול הלבן גם אצל יונים ורומים. עי' לָו שם.]

3) [מןהארמ', עי' א. פֶּה, הערה. ובארמ' המקראית פֻּם, ובכל' פֻּמָּה פומפייא (ירוש' מו"ק ג ג), שבארוה בבלי בעל פיות, היא מ"ר, ובנראה מיונ'.]

לְפוּם, כמו לְפִי [1]) : שמתוך שהיא יודעת שאם הולכת היא אצל הזקן והוא מתיר לה את נדר' והיא אינה הולבת לפום בן מותרת להנשא בלא גט (ירוש' כתוב' ז ע).

פון, ממנו א. פּוּן, *תְּפוּנָה.

א. פּוּן [2]), פ"ע, עת' אָפוּנָה : עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אָפוּנָה [3]) עלי עברו חרוניך (תהל' פח יו—יז). — ואמר הפיטן : אמללו מולות בקרעי מעילי אפונה מי יתן שומע לי (ר"א הקליר, אאדה עד חוג שמים קינ' ס"ב). בלבי צפונה אהבתך תמונה אליך אפונה גורלי וחבלי (אלעזר מארי אהרן סעדיה ערלקי הכהן, ספר הפזמונים, כ:). — ואמר המשורר : ואמים אשר אלאה נשא אפונת ואלך עלי דרך ולא אבינה (ר"ש הנגיד, אהלל אשר אין). אך הוא (העשיר) ידאג פן יברחו ובו' ואני לא בן אפונה אני ידי אמונה (אד"ם

---

1) [לְפִי בעבר' שיך לא לא. פֶּה אלא לב. פֶּה במשמ' צד (עי' הערה שם), ועי"ב יש לראות לְפוּם שבארמ' היהודית במושפע מן העברית. ובאמת לא נמצא לְפוּם במשמ' זו בסור' של לא יהודים.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [רש"י סובר שהאלף שרשית ושהמלה אפונה היא שם תאר, וז"ל : מיושבת ומבוססת אימתך בלבי לשון דבר דבור על אפניו, ע"ב. ודעת ר"י חיוג שהוא פעל עתיד מן פון. והסבים לו ריב"ג ברקמה (שער לג), אלא שפרש פון במו פָּנָה. ובך ר"ש פרחון במחברת הערוך. ובשרשים הוסיף ריב"ג שאפשר שהוא שם ולא פעל, ושפרושו הוא במו הערבי פַּיְנָה a), עת. ורד"ק בשרשיו : הנבון והישר במלה הזאת שהיא גזורה ממלת פָּן ומענינה ר"ל ובו' ואפונה דוביט"ו כלע"ז b), ע"כ. ובהוראה זו בבר פרש ראב"ע בפרושו, וז"ל : הטעם אגורה ואפחד. ובמשמ' זו משמשת המלה בספהמ"א. התרגומ' תרגמו באפנים שונים. והחדשים מגיהים אָפוּגָה, ובדו'.]

[עקר שעורו של הפסוק אינו בפסוק הטעמים המצרפים יחד : עני אני וגוע מנער, אלא : עני אני וגוע, מנער נשאתי אמיך. ועי"ב יש לצרף אפונה לפסוק שלאחריו, והבונה : אֲפוּנִי (במו אֲפָפוּנִי, בדגמת סבוני גם סבבוני), עלי עברו חרוניך, ובן בהמשך : סבוני במים בל היום, והשוה לזה תהל' מ יג : כי אפפו עלי רעות. והפעל אפף שבמקרא עקר הוראתו פרץ מים, והקרוב אליו באשור' אֲפוּפּ, אֲבוּבּ, מבול.]

---

a) فَيْنَة b) dubito, מסֻפָּק אני.

מכסן, ספ"ק ח, דל מבין). אפס כי לא יכירו אבטח לא אפונה (הוח, חו"ח, מתזה ז). — ואמר המליץ: וראי יי' לא יפונו בפקודיו ואוהביו נוצרי עדותיו (נ"ז נ"ק ג טו). בהבטל הסבה לא אפונה כי גם המסובב יבטל וברגע ימחה וברו מלבבנו (ליון לי, מ, יוסט, סכה ג, 166). כי לא אפונה מעת אשר חשב כי חללתי לארץ נזרו וכי קטון הוא בעיני (כ"ם נלוך, מכתב, חולה"ם ז, 256). בכל זאת אפונה אם יאמינו לי (חגרות יל"ג ח יג). ולא אפונה כי לבך בלבי הולך אחרי המ"ע הזה (סם קלט).

— נִפע', *נָפוֹן, לא האמין, פקפק, ואמר המליץ: ובאמונה יִכנה התפונה בלשון כל הגברים יען נפונותי בלב אהבי חשבם מוזרים רק אבטחת בלבב רעים במוך יקר ביקרים (ר"ח לוויסל, מנחת תודה, כרם חמד ט 81).

ב. *פּוֹן [1], ס"ע, — כמו פִּנָּה, ואמר הפיטן: צג במלחמות ראשית עלמות ופן במהלמות והושת לבלמות (ר"ח הקליר, חזרת נט, קרובה לפורים). וכל מתיו ערער ופן לשוע ערער (סס).

פונדק, פונדקי, עי' פֻּנְדָּק, פֻּנְדְּקִי.

***פּוֹנָה** [2], ס"נ, — כמו פְּנִיָּה, Wendung; tourn; turn, turning: ופנית בבוקר והלכת לאהליך מלמד שטעונים לינה אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים תלמוד לומר ופנית בבוקר כל פונות שאתה פונה מן בוקר ואילך (ספרי דבר' קלד). דכתיב ופנית בבוקר והלכת לאהליך הא כל הפונות [3] שאתה פונה לא יהו אלא בבוקר (ירוש' בכורים ג ג). כל פונות [4] שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (יומא יז:, סוטה טו:, זבחי סב:).

*פּוֹנֶה, ס"ז, — כמו פּוֹנָה, ואמר הפיטן: יה בשש בונה מעלותיו ומונה כוכבים וחונה על כרובים ופונה מלאכיו לכל פונה אל כל אשר יפנה שמה

---

[1] [צורה שיצרו הפיטנים במקום פִּנָּה. ועי' א. פון, הערה.]

[2] [מן פִּנָּה.]

[3] [בדפוסי: הפינות.]

[4] [בדפוסי מאוחרים: כל פינות. ובד"ס מעיר: כל [פונות]. וכ"ה בכ"י ב' וא"פ ופי' ר"א וכ"ה בכל הדפוסים הישנים בגמ' ובתוס' והמסורת התלמוד העתיק פניות, ע"ב.]

הרות (לוי חבן חלחנחן, בזכרך, ידיעות מכון סוקן ז, רס)

פּוּם, עי' פים.

*פּוֹסֵק [1], ס"ז, — חכם רבני המורה הלכה למעשה, מחבר ספר בהלכה (decisor), Dezisor: ובמ"ר פּוֹסְקִים: הוספתי לדבר ומלין לתבר בקיום דבר, הראשונים לפני השרים והסגנים בראיות מהפוסקים הנחסדים מזהב ורב פנינים (סו"ת כלנ"ח ח). אלא שיש להשיב דהפוסקים האחרים ס"ל בותית בתדא ובו' (סם). כל שכן לשאר הפוסקים שלא הזכירו החומרא שכתב הרב (סם). כי עיקר העשה הנאמרת בתורה על האב ולמדתם אתם ובו' לא נאמרה אלא על תורה שבכתב והיא התנ"ך כך כתבו להלכה הפוסקים (ריב"ל, תעודה בישראל). — ובמשמ' ספרי הלכה: יעשה בני פרי בפוסקים (רמח"ג קרית ספר סז).—ואמר המשורר: ובבקיאותו בפוסקים ובגמרא בראיות לפסקיו לא ידע מתמור (יל"ג, קוצו של יוד, סירים ז, 36).

*פּוֹסְקִי, ת"ז, מר"נ פּוֹסְקִיּוֹת, — שבא בהפסקות בקדחיות: intermittierend; intermittent: פוסקיות לא בנקל יזע החולה בי אם אחרי סוף העונה וגמר בשולה (ר' טוביה כן, מעסה טוביה, מסאכת הבית ג, קיג:).

***פּוּעַ**, קל לא נמצא.

— הִפע' הֵפִיעַ, בינ' מֵפִיעַ, — כמו הופיע: משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים מלמד שהמקום נראת מציץ ומפיע (מד"ז סה"ס ב ט, נובר 26).—ובסהמ"א: במשמ' סִמֵּא את עינו מרב אורו: בני אל תראה בנשים כי היופי יפיעך והחשק יתעך (הכוקח, סורס זכיוח). ועי' נָפַע.

***פּוּעָה**, ס"נ, — צעקה, כמו פְּעִיָּה: כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ר' לוי, מד"ר ויקר' כז). — ואמר הפיטן: הקין ואזון ושעה לפועה והבט רזון בשרה ורעה (מולך מוכי, סלי' לשחרית יו"כ, מחזי איטל' ג. לח.).

***פּוֹעֵל**, ס"ז, מן פָּעַל, מ"ר פּוֹעֲלִים, — אדם עובד [2], Arbeiter; travailleur, ouvrier; labourer,

---

[1] [מן פָּסַק.]

[2] [פּוֹעֵל בבינ' של פָּעַל ובתאר, עי' בערך פָּעַל.]

worker, ואמר בן סירא: (אל תועץ עם) פועל שוא על מלאכתו שכיר שנה על מוצא זרע (ב"ס גני' לז יא). — ובתו"מ: מוכר לו פרות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים ובלן כפירוש אסורין (שביע' ה ח). התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום הפועלים שבת אחת, העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שהים בשבת (כתוב' ה ו). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשבר חרבה ובעל הבית דוחק (ר' טרפון, אב' ב ט). אומר אדם לחמריו ולפועליו צאו ואבלו בדינר זה צאו ושתו בדינר זה (תוספת' דמאי ה יד). השוכר את הפועל להביא קנים ורוקרנים לכרם והלך ולא הביא נותן לו שכרו משלם (שם ב"מ ז ד). ורשאין הן בני העיר להתנות על השערים ועל המידות ועל שבר הפועלים (שם שם יא כג). תני הפועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אילו מברבין ברכה ראשונה ובוללין של ירוש' בשל ארץ (ירוש' ברכ' ב ה). למה היה רבי בון בר' חייא דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה מתכשר [1]) במלאכתו יותר מדאי וכו' לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שברן ונתן לו שכרו משלם והיו הפועלים מתרעמין וכו' (שם שם ב ח). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם וכו' (ב"מ מו.). דתניא השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנהו (שם עו.). אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה פועלין ומצאו שדה בשהיא לחה נותן להן שכרן משלם (שם עו:). במה דברים אמורים בזמן שאין שם פועלים לשבור אבל יש שם פועלים לשבור ואמר צא ושכור לי מאלו אין לו עליהן אלא תרעומת (שם שם). קא סברי רבנן יד פועל על העליונה וכו' קסבר (ר' דוסא) יד פועל על התחתונה (שם עח.). בעל הבית טרוד בפועלים הוא (שם קיב:). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו וכו' שניהן יבולין לחזור בהן (ב"ב סה:). דבי אלכסנדרי

פתח קריה בפועל הזה מה הפועל הזה יושב ומשמר לבשיפלינ מלאכתו קימעה וילקישנה בסוף (מד"ר ויקר' ל). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדין בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים וזרחה החמה נתנגבה הארץ והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן (שם לה). — ובספה"א: אם תרצה שהפועלים יעשו מלאכתם מקולקלת ורעה תפרע להם שבירותם בראשונה (בחר הגולה (על המקדש) כז). ובמשך ב"ש מחויב ר' יוסף ללמוד את הנער אומנות חייטים שניידרוואַרג בבדי שאחר שתי שנים יהי' הנער הנ"ל פועל (פנקס קהלת חיה, אולה"ס ד 627). במנהג כל הפועלים להשבים ולהעריב (שם 636). — נתן לו שכרו בְּפוֹעֵל בָּטֵל: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו בפועל בטל (ר' מאיר, תוספת' ב"מ ד יא). תני תנא קמיה דרב נותן להם שברן משלם אמר ליה חביבי וכו' לא יהיבנא להן אלא בפועל בטל ואת אמרת נותן להם שכרם משלם (ב"מ ע"ז:).

פוץ [1]), ממנו מֵפִיץ (?), נְפָצָה, א. פּוּץ, תְּפוּצָה.

א. **פּוּץ,** פ"ע, פָּצוּ, נָפוֹץ, יָפוּצוּ, יָפֻצוּ, תְּפוּצֶינָה־צֶין, ביל' סָעו' פּוּץ, מ"ל בכנ' פּוּצִי, — פָּצוּ האנשים, הצאן וביוצא בזה, נתפזרו הנה והנה, sich zerstreuen; se disperser; to be dispersed, scattered: הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נָפוּץ על פני כל הארץ (בראש' יא ד). קומה יי' וְיָפֻצוּ איביך וינסו משנאיך מפניך (במד' י לה). ויכו את עמון עד חם היום ויהי הנשארים וַיָּפֻצוּ ולא נשארו בם שנים יחד (ש"א יא יא). ויתקע בשופר וַיָּפֻצוּ מעל העיר איש לאהליו (שם כ כב). וַתְּפוּצֶינָה (הצאן) מבלי רעה ותהיינה לאבלה לכל חית השדה (יחזק' לד ה). ולא יקח הנשיא מנחלת העם וכו' למען אשר לא יָפֻצוּ עמי איש מאחזתו (שם מו יח). הך את הרעה וּתְפוּצֶיןָ הצאן (זכריה יג ז). יקום אלהים יָפוּצוּ אויביו וינוסו משנאיו מפניו (תהלי סח ב). — פָּצוּ האנשים

1) [ברב הדפוס': משתבר.]

1) [בסור' פוע ובערב' פאצ' a) (משרש פיצ') וקרובים אליו בצלצולם ובהוראתם השרש פצץ ונפץ, בין שזו קרבה מקורית ובין שנתקרבו מפני דמיונם החיצוני. ועי' פצץ.]

a) فاض

בתוך העם, הלכו איש לעברו להמקום שרצה, וכיוצא כזה: ויאמר שמואל פצו בעם ואמרתם להם וכו' (ש"א יד לד). — ומעין וכיוצא בזה: יפצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (משלי ה יז). — ובהשאלה, פצה העיר, גדלה, רחבה: כה אמר יי' צבאות עוד תפוצינה ערי מטוב ונחם יי' את ציון ובחר עוד בירושלם (זכר' א יז).—וביג' פעו': מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי¹) יובלון מנחתי (צפנ' ג י). — ובתלמו': עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גוים ויכזו פירות (תוספת' שביע' ד ז). מפוזרות אין עושין (עיר הנדחת) כל עיקר שמא יפוצו²) גוים ויבואו לארץ ישראל וכו' שמא יפוצו האויבים ויבואו לידי קרחה (ר' יוחנן בשם ר' הושעיה, ירוש' סנה' ד ב). — ובמהמ"א: היתה (העוקה) מחזקת סאתים שופכין לה אפילו ששים סאה של מים ואף על פי שהמים יתגברו ויפוצו מעל הגומא לחוץ (רמב"ם, שבת טו יז). — ואמר הפיטן: וינה לעניו בפניני מעוניו וחגיה עיניו בפוץ מעיניו (ר"א הקליר, אלורה ומפרסה, קרובות לפ' פרה). ינון תגבר ומתניו תשנם עדרי תאסוף ופוצי תכנם (רסב"ג, סדורים נדודים, גאולה, שבת ג אחס"פ). — ואמר המשורר: יפוצון חוץ עינות שכלך דור ראה עם אל אשר ישכון במרה (עמנואל, מחברת ח, 61).

— נפעי, נפוץ, נפוצה, נפצו, נפצותם, נפוצותם, נפצתם נפצים, נפוצים, נפוצת, — נפוץ העם, העדר, וכיוצא כזה, כמו פץ, נתפזר, נפוצו משפחות פלוני, נתרבו והתישבו במקומות רבים, sich ausbreiten; se répandre; to spread abroad: ובנען ילד את צירן בכרו ואת חת וכו' ואחר נפצו משפחות הכנעני (ברא' י יח). ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה (מ"א כב יז). וירדפו חיל כשרים אחר המלך וכו' וכל חילו נפצו מעליו (מ"ב כה ה). וכל מרעיתם נפוצה (ירמ' י כא). למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך (שם מ יה). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם (יחזק' יא יז). ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ועל פני כל הארץ נפצו צאני ואין דורש ואין מבקש (שם לד ו). – ומלחמה נפוצה, נתפשטה הנה והנה: ותהי שם המלחמה נפצות¹) על פני כל הארץ (ש"ב יח ח). — ובמהמ"א: ושכננו בנאות ארצך ונפוצים²) מארבע תקבץ (רמב"ם חפלה ב ג). וביון שהדבר נפוץ וכו' (עץ חיים ס). — ואמר המשורר: בני דע כי כבר ברחת עדת קמים מארות ונפוצה עלי הרים כמץ חלקת מסערת (ר"מ הכגיד, סלח יונה, ברודי 65).

— הפעי הפיץ, הפיצותי, הפצתי, הפצתם, הפיצותם, מפצים, להפיץ, הפץ, אפיץ, יפיץ, יפץ, ויפץ, תפיץ, הפיצך, הפיצם, הפיצותיך, הפיצותים, הפצהו, הפיצי, הפיצני, אפיצם, תפיצם, יפיצם, — א) עשה שיפוץ, הפיץ את האנשים, את הצאן וכדו', zerstreuen; disperser; to disperse, scatter: ויפץ יי' אתם משם על פני כל הארץ וכו' ומשם הפיצם יי' על פני כל הארץ (ברא' יא ח–ט). ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (שם מט ז). והפיץ יי' אתכם בעמים (דבר' ד כז). ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה (שם ל ג). וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם (ש"ב כב יה). הנה יי' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט יה). ואפיצם כקש עובר לרוח מדבר (שם יג כד). כרוח קדים אפיצם לפני אויב (שם יח יז). הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי וכו' אתם הפצתם את צאני ותדחום וכו' ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (שם כג א–ג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם (שם ל יא). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות (יחזק' יא יו). וידעו כי אני יי' בהפיצי אתם בגוים וזריתי אתם בארצות (שם יב יה). גם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות (שם כ כג). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל

¹) [כך הבינו בעלי הנקוד את המלה, וכן במה מפרשים כמו רש"י שפרש: בת פוצי כנסיות נפיצותי אשר הפיצותי. וראב"ע אומר: עתרי שם גוי ובכה בת פוצי וכו', ויש דורשים עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצו בגוים, ע"כ. ונראה שאלה שמות גוים וארצות שטרם נתבררו.]

²) [בדפוי: יפיצו.]

¹) קרי: נפוצת.

²) [בברב' כט. הנוס': ונפוצותינו וכוי.]

הנחלות עד אשר הֲפִיצוֹתֶם אותנה אל החוצה (סס לד כח). וְאָפִיץ אהם בגוים ויזרו בארצות (סס לו יע). נקבת במטיו ראש פרזו יסערו לַהֲפִיצֵנִי (חנק׳ ג יד). ברוק ברק וּתְפִיצֵם שלח חציך ותהמם (תהל׳ קמד ו). סביב בעתהו בלהות וֶהֱפִיצֻהוּ [1]) לרגליו (איוב יח יא). אתם תמעלו אני אָפִיץ אתכם בעמים (נחמ׳ א ח).— וְהֵפִיץ זרע על פני השדה: הלא אם שוה פניה וְהֵפִיץ קצח וכמון יזרק (ישע׳ כח כה). — וְהֵפִיץ הענן: אף ברי יטריח עב יָפִיץ ענן אורו (איוב לז יא). — והרות: אי זה הדרך יחלק אור יָפֵץ קדים עלי ארץ (סס לח כד). — וכעס, הֵפִיץ עברה וכדו׳: הָפֵץ עברות אפך וראח כל גאה והשפילהו (סס מ יא). — ובסהמ״א: ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ו ל ה פ י ץ מעליו כל עורר וטוען בעולם (כ״י ברללוני, ס׳ הסערות, 46). — ואמר המשורר: ושרתיך ואת תגאח ותצרת ותריע ו ת פ י ץ החילים (כ״ס הנגיד, הלי מעס, בכודי 154). — ואמר המליץ: י פ י ץ שלג בצמר כהיר לבנתו ישיש לב (ב״ז, ב״ס מד יח).—˚וּמֵפִיץ, מי שֶׁהֵפִיץ, האויב המַגלה, ואמר המשורר: כי אם מ פִ צ י ם אבדו משרה וכליל כהנה מקהליה (כ״ס הנגיד, הכס ימידחי, בכודי 50).—˚וְהֵפִיץ, במשמ׳ הוציא ספר, פרסם: והנה החכם המפואר שלמה מונק בפארים ככר ה פ י ץ בשנת 1851 הקדמת ר״י בלשון ערבי (כפ׳ קירכהים, תולדות כיב״ג, בכלס ספ׳ הרקמה). — ב) כמו קל: וַיָּפֶץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן (סמות ה יב). וַיָּפֶץ העם מעליו (ש״א יג ח).

ב. ˚פּוּץ [2]), פ״ע, עב׳ פָּץ, פַּצְתִּי וכו׳, — כמו פָּצָה במשמ׳ פָּתַח פֶּה ודבר, sprechen; parler; to speak: ויסן להם אשר חפצו וכפי בסיל מחתה פ צ ו (יכלי, קרוב׳ לס׳ בכלס׳, זולאי, יג). וארכהו נמתח ואברבהו פ צ ת ת (סס יח). חילף אשר פ ץ לאב הכר נא וכו׳ יען פ ץ צדקה צדק גם הוא (סס גג). פ צ ת תנוך הטו ואל תחטאו (כ״א הקליר, אקירים, סמכ׳_ג פסח). תבלית פ ץ אנבי לבן פתח באנבי (הוא, אכן מעת ורעסס, סמכ׳ א׳ סבוע׳). אנכי כשם אל שדי פ צ ת י מאז לעולמי די (הו״ז, אנכי בשם, סס). פ צ נ ו בהסכמה

[1]) [כנראה הבונה: והפיצו פתאו רשת לרגליו. ר׳ טורטשינר ס׳ איוב לפסוק.]

[2]) [צורה שיצרו הפיטנים במקום פ צ ה, וממנה גזרו פִּיץ, ס״ז, פִּיצָה, ס״נ, עי״ש.]

אחת צום שני וחמשי ושני (אמחי, אסזונו, סליח׳ לסני נמכא). הושענא וכו׳ למען פ ץ יצאו מלאכים בצים (סדור רסע״ג, רמא). למען יום ו פ ץ כגוה אנסה נא (סס רמב). פ צ ת ה איך דרבם לא הצליח והלא כחם הצמיח ובתבונתם הצליח (הוא, הסגות על חוי הבלבי, דודזון 50). תחון דבאותי בלחוץ פ צ ת תרחם על בן אמצת (מסולס. איתיך כסאתי, סמכ׳ יוה״כ). כבואך להדיץ דאבי מלל פ צ ת להיטיבי (אלה וכאלה, יוצ׳ סבת מוהמ״ס).

— פוע׳, פוֹצֵץ, — כמו קל, ואמר הפיטן: הננו לפניך באשמה רבה צפצוף מען בשנו ל פ ו צ ץ (אליה בר סמעיה, אדון בספעך, סליח׳ ער״ה).

˚פּוֹצָה, ס״נ, סה״פ מן א. פוץ. ואמר הפיטן: שמח באשת נעוריך המחכרת, עמה תתרפק ולא באחרת, פ ו צ ת מעינותיך חוצה עוכרת, צמחים תרבה לשם ולתפארת (וכבן ויכד מסה, קרוב׳ לב׳ סבוע׳ לא תנלאף).

פוק

[1]), ממנו ˚הֲפָקָה, א. פוק, ב. פוק, א. פּוּקָה, פִּיק.

א. פּוּק, פ״ע, פָּקוּ, — התנדנד הנה והנה, נכשל, wackeln, taumeln; chanceler; to reel, totter: וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פָּקוּ פליליה [2]) (ישע׳ כח ז).

— הפע׳ עת׳ יָפִיק, — הֵפִיק הַצֶּלֶם וכדו׳, כמו קל [3]): בכסף ובזהב ייפהו (את הפסל) במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יָפִיק כתמר מקשה המה (ירמ׳ י ד—ה). — ובסהמ״א: והתכונן ואל ת פ ק הפלילה (דונס, תסו׳ על מנחס, 21, ערך פלפלות). ולא אשגח כרואות ולא א פ י ק פליליות (הכר׳ ר״ת נגד דונס, 41). על בן אמרתי כי אין אמון בארבעת ילדי השחקים יען הם

[1]) [בשפות האחיות הוראת השרש פ ו ק היא כמו פ ה ק שנולד ממנו (עי׳ ההערה שם). אולם כנראה השרש הזה עקרו פ י ק ולא פ ו ק. ועי׳ הערה לקמן. והקרב אליו פ ק פ ק.]

[2]) [ת׳ פקו ב פ ל י ל י ה, בדגמת פָּתַח ת׳ בְּפֶתַח.]

[3]) [כנראה אין יָפִיק אלא בנין קל, בדגמת יָשִׂים מן שים. וכן הערת המחבר בגליון: ואולי זה קל מן פיק?]

מטים ומפיקים בם אנתנו נמקים (ר"מ אלדני, סבילי אמונה ג א).

ב. פוק [1]), קל לא נמצא.

— הִפע׳, מְפִיקִים, תָּפֵק, יָפִיק, יָפֶק־, — א) הֵפִיק פלוני דבר, השיג את הדבר, bekommen, erreichen; obtenir, atteindre; to obtain : אשרי אדם מצא חכמה ואדם יָפִיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג יג–יד). — ואמר בן סירא : דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (ב"ס גני׳ לה יה). — ובסהמ"א : בשהוא רעב והוא בא להפיק את רעבו [2]) על ידי ברייתו של הקב"ה לא כל שכן שזה צריך לברך להקב"ה (רש"י ברכ׳ מח :). והוא העבד המפיק הדרך הטובה ומבין נתיב ההצלה (ר"י א"ח, תרגי מו"ה, המשובה ו). כי קצת בעלי חיים יפיקו רצון במזונם בלילה ויגוחו ביום (ר"י אכעולי, מלמד התלמידים כו). ואין שם מעכב ומונע על בקשתו שתרי בעולם הרחמים הוא דבוק ואז יפיק כל צרכיו ושאלותיו וכו׳ ובן תבין מכאן סוד תפלות כל הצדיקי׳ שהתפללו ותפיקו כל צרביה׳ בדרך נסים (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, סג :). המתשבה הזאת מתבודדת והיא נאחות בבת"ר עליון תמיד ואם יצטרך המצטרך להפיק בת דבר עולה אליה ע"י הבינ"ה (שם סד.). מי גרם לו שלא יפיק רצונו סבלותו ומיעוט השגתו (הליקוטי א לא). — ואמר המשורר : דרשו באנשי הזמן אולי בהם אנוש יפיק רצונית (של הנפש) (רשב"ג, נפש אשר עלו). ובישרני אור פניכם כי אפיק רצוני אצלבם (ר"י חריזי, איתיאל יד). ומה אם זמותי אם עוד אפיקה (מיכל, יעל וסיסרא). — ואמר המליץ : שעל ידיהן (חכמות הלמודיות) יבין עַל איזה דרך בינת האדם מפיקה מופתיה (רנח"ו, מכתב רמוזים, יד). וראוי להם (ליהודים) לחבוק בשתי זרועות כל דבר שאפשר להם שיפיקו על ידו פרנסתם (שם לט). וייטב לו לחם וארוחת ירק די הפיק חיותו (בה"ע תקס"ע, 153). — ב) הֵפִיק דבר מפלוני, השיגו מפלוני, רָצוֹן וכדו׳, erhalten; recevoir; to receive : כי מצאי מצא חיים וַיָּפֶק רצון מיי׳ (משלי ח לה). טוב יָפִיק רצון מיי׳ ואיש מזמות ירשע (שם יב ב). מצא אשה מצא טוב וַיָּפֶק רצון מיי׳ (שם יח יב). — ואמר בן סירא : אהביה אהבו חיים ומבקשיה יפיקו רצון מיי׳ (ב"ס גני׳ ד יב). — ובסהמ"א : ואחרי הודות את השם הנכבד והנורא הזה וכו׳ ושאלת הפיק רצון ממנו להדריכנו בדרך ישרה וכו׳ (הקד׳ הרמב"ן למלחמ׳ ה׳). וממקום זה יפיק כל שואל רצונו כל אחד ואחד כפי חפצו (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, ו.). ועם האנשים החשובים התנהגו בענוה ובשפלות בדי שתפיקו מהם רצון טוב (ימיאל הרופא, מעלות המדות, הכלון, מה :). ותבא בי רוח ותעמידני על רגלי ואשמע את הקול מדבר אלי ויורני ויאמר לי תפק רצון מיודעיך בספר הזה וכו׳ (יהודה בן שבתי הלוי, מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים). — ואמר המשורר : ואם טהרת תפיק רצון ותשתק ליום אחרון (רשב"ג, כתר מלכות, מי יגיע). רצון אל יפיקו בנים רצוים (רא"ע, כבוד אמונתך, איגר 254). — ואמר המליץ : מכבד אביו יאריך ימים ומוקיר אמו יפיק רצון מיי׳ (ב"ז, ב"ס ג ה). ואם יפיק מעשה ידי רצון מלפניך אנא אל נא תחשוך ידך מתת לי הסכמתך (יל"ג לריב"ל, באר ילחק 180). — "והפיק שאלתו, מבקשו : כהי[1]) יפיק שאלתו מייתר תפלתו כל שואל משם רועה אבן ישראל (הליקוטי ע"פ אבן יקרה, א, יז :). וכן "הֵפִיק תאותו עם פלוני : היום שלמתי נדרי שנדרתי בשבבר להבין סעודה גרולת יום שאפיק עמך תאותי (ר"י בן נחמיאס, פי׳ משלי ז יד). זה הנער חסר לב הנפתה ביופיה הולך אחריה פתאום ואינו יודע שנפשו הולכת לאבדון כהפיקו תאיתו עמה (שם שם כב). — "וְהֵפִיק תאותו בדבר : כי חושב הנואף כי הפיק תאותו בדבר קל ככבר לחם שנתן לה ואינ׳ בן בי לא הפיק תאותו אלא בדבר יקר והוא נלכד ברשתה (שם ו כו). — וכן "הֵפִיק צרביו, השיג איתם

---

[1]) [עקר הוראת השרש הזה בעבר׳ היא : א) מצא דבר לעצמו, כמו הפיק רצון, הפיק זממו ובן בכתבת תבנת מלך צידון ג : מי את כל אדם אש תפק אית הארן ז, כלו׳ אשר תמצא ארון זה. ב) מצא דבר לאחר, המציא לו, סִפֵּק לו. לפיכך אין לשרש פוק זה כל קשר אל נפק, שמשמ׳ יצא. אולם אפשר שעקרו : נכשל, נתקל בדבר כמו א. פוק. ואם כך הדבר, גם כאן השרש פיק ולא פוק, ויש להבדיל בין בנין קל פָּק שמשמ׳ מצא ובנין הִפע׳ הֵפִיק המציא. ויש שערבבו שרש זה עם נפק.]

[2]) [רעב, במשמ׳ אבל לשבר הרעב, בהוראת המלה רעבון בבראשי׳ מב לג.]

[1]) במדה השביעית הנקראת מיטטרון.

ודע כי ע״י הרצון יפיק כל חי צרכיו מאת הכת״ר (ר״י גיקטליה, שערי אורה לא.). — ג) הֵפִיק וממו של פלוני, עשה שפלוני יצליח בזממו[1]), שיעלה כידו לעשות מה שזמם ; erreichen lassen ; faire obtenir ; to make obtain : אל תתן יי׳ מאויי רשע וממו אל תָּפֵק ירומו סלה (תהל׳ קמ ט).—ובסהמ״א : א״ש אל תתן מאויי רשעים עלינו א״ש אל תפק וממם בנו (סדר רב עמרם, סדר ר״ה, ב, קנו :). ווו״י יפיק וממבם על דבר אמת (רס״ג, קטע אגרת, JQR NS I, ע׳ 101). יאריך השם ימיו ויפיק לו סבותיו ווממיו (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי 165). ויען החכם הנני ורצוני להפק וממיך (רש״ע פלקירא, המבקש פא). יען בת ימלא כל תאות נפשו ויפיק וממו (הוא, ראש׳ חכמה 7). — ואמר המשורר : עלי אף הזמן הפיק וממ לבו ועיניו מאויו שזפו (רמב״ע, דיואן קנז, ברודי׳). ימהר צור להפר מועצותיו ואל יפיק וממיו הערומות (לקו״ק פז). שמח בחור ואם לפיק וממך ומנך מאד מורה וסורר (חרוז׳ מסותפי׳, ברודי, הקדש 77). — וכן ״הֵפִיק חפץ פלוני או הֵפִיק חפצו לפלוני : ותמצאי עוזריך ושמשיך ומשרתיך וכל מי שתפגעי בו מסכימים על רצונך ומפיקים חפצך ותוסיפי בהם שמחה וששון (ר״י א״ת, מו״ה, עבודת האלהים ע). — ואמר המשורר : חל את פני האל אמור לו כי תפיק לך חפצך והוכיח (רמב״ע, התרשיש, ע כע, 79). — ״וְהֵפִיק משאל או שאלה : הודיתי למצותו להפיק שאלתו (ספ׳ שעשועים לר״י זברא, דוידזון כוספ׳ ב, עמ׳ CXIII). ויאלצני להפיק משאלו וכתבתי לו מאמר קראתיו ספר הפרדס (ידעי בדרשי, הפרדס). אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך (הקד׳ ספר פרדס החכמה לר׳ לוי בר׳ אברהם, אוצה״ס ג). ועיון תפלה הוא שמעיין כתפלתו ואומר כלבו שהוא התפלל תפלתו בכוני גדולה וראוי הוא שיפיק הש״י שאלתו (רפאל נורצי, סאה סלת ה).—ואמר המשורר : והאר את האפלה והפק משאלה אשר להיותך לה לאוד תתאו (רש״ע פלקירא, הקד׳ ספ׳ המעלות, 4). — ״וְהֵפִיק תאות פלוני או מאויו : כי הבורא מפיק תאות הצדיקים כמו שיעדם (ר״י א״ת, תקון מדה״נ כב). ואולי נתן להם הכשר על דרך רפואה לחזק טבעם ולהפיק

[1]) [בעקרו : המציא לפלוני את וממו, את מבֻקשו.]

תאותם על דרך בינונית (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים כז.). הנני מוכן להפק מאויך רק לא תטוש למוד הגמרא כי הִיא חייך (עמנו׳ פרנסים, מתק שפתים, 29). עליך נסמכתי הי׳ כי אתה תפיק לאיש מאויי לבבו (ילחק שטנוב, אסף ג, לו כד). — ואמר :הפיטן בחבה לקבל מלכותו רצוני לחפק יקר תאותו להשלים עליו להתרפק (אדיר וכאה, יוצ׳ לשבת אחר שבוע׳). — ״וְהֵפִיק גזרת פלוני : להפיק גזרת רב פעלים יוצר כל היצורים (מנחם הגולה[1]), לקו״ק נספחי 52).—ד) ״הֵפִיק רצון פלוני, מלא והשביע רצונו[2]), ; befriedigen ; satisfaire ; to satisfy : על כן השתדל במה שיפיק רצונם ותמצא חן בעיניהם (ר״י א״ת, מו״ה, יסוד המעשה ה). היה יודע כי שאני מטריד לבי במה שאינו מפיק רצונו (שם שם). יהיה בונת כל אחד משניהם להפיק רצון חבירו (רמב״ם, אבות א ו). והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל בחת קצת מאהבה קצת מיראה (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, קכג.). שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו (רמב״ן, שמות כב יע). לא נתיאש משה מלהפיק רצון העם להוציא להם מים (רשב״ץ דוכן, מגן אבות, חלק יעקב 7). טוב לך לחפיק רצוני אם תרצה שלא יתבטל רצונך (תשובות אלשיך עז). אם אתם שואלים הדבר הזה ורוצים שאפיק רצונכם צריך שתחפצו גם אתם לעשות כל אשר אצוה אתכם (ר״י הכהן, מליץ גבולות ב י). — ואמר המשורר : וידביקו ויפיקו רצונך ומענך ככת קווי וברצויי ענה באת ונמנית (ר״י אבן גיאת, יד תמיד, שעה״ש 21). נחה את לכך מהס בדרך מפיקה את רצון שוכני שחקים (ר״ש הנגיד, בן משלי). —ואמר המליץ : ויפק לו הגאמן כל רצונו ויתן לו כל מסחר אביו והונו (ר״י זברא, ספר שעשועים, דוידזון 68).—וְהֵפִיק מבֻקשו : אין הפנאי מסכים עמדי לעת עתה כי אם להשיב על אגרתך כלבד לא להפיק

[1]) כומן רסע״ג.

[2]) [בעקר אין לכטוי זה הוראה גורמת של השבעת רצון, אלא זוהי התפתחות הצרוף המקא הֵפִיק רצון מאת פלוני כמשמ׳ השיג שביעת רצון מאתו, כהוראת המלה רצון במקרא. אולם על יצירת כטוי זה השפיעו גם השמושים הגורמים, כגון הפיק וממו, לאחר שקבלה המלה רצון בתו״מ את החוראה הנוהגת היום.]

מבוקשך כח לפי שחברים צריכים ביאור רחב וכו' (מכתב לפין, מודע לבינה). — ח) הֵפִיק נפשו לפלוני, לְרַעֵב וכדו', הראה לו רצון, מלא מחסורו, befriedigen; satisfaire; to satisfy: אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און וְתָפֵק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע [1]) (ישע' נח ט–י). — ו) ״הֵפִיק נפשו, מסר נפשו לפלוני או לדבר: בני חוה זהיר לכבד לעני ו ל ה פ י ק לו נפשך ולתת לו מתנה בסתר ולא בפרהסיא (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר טז). ויגיד לו צערו ו י פ י ק לו נפשו (פלא יועץ רכא). ל א י פ י ק ו לתפנוקים נפשם רק אשר ישים המקרה בפיהם אותו יאכלו (שמשון בלוך, שבילי עולם ב, מד :). — וכן ״הֵפִיק טרף לפלוני הרעב, ואמר המשורר: טרפך י פ י ק לך במרחב גם עת תהיה בבלוא חות (רמנ״ע, התרסים ט לו, 80).— ו) ״בְּמִשְׁמ' נתן בכלל, ספק צרכים, geben, beitragen; donner, contribuer; to give, contribute: וכ״ש הבורא המעיר כח ו ה מ פ י ק להכנתה והעוזר לו עליה (ר״י א״ת, מו״ה, מספון הכסף ג). ואתה מצוה בכתוב הוח (ותפק לרעב נפשך) ל ה פ י ק חכמת לכל דורשיה (ראב״ח, הגיון הנפש יז.). התרע גוף חסר יד גם חסר פה וכו' ו מ פ י ק מזוי אוהביו מזן אל זן (לקו״ק לג). — ואמר הפיטן: גדולת יקרו אלהינו ה פ י ק לדור חוה ועל ידו הספיק (רסע״ג ?, קטע מפיוט לכבוד ראש הישיבה, סעדיאנה 66). ה פ י ק נ י אבי הנחה מעצבי ורפא מכאובי (אנוסה עדיך, סדור תימ', יוה״כ). בהכתירו יפעת בבודו ה פ י ק ו נות בית נאור (רסב״ג, Elbog. Stud. 145). מחח פשעי רפא שברי ונגעי ו ה פ ק נא למכתי תעלה (דוד אבן בקודה, אכומס אל, בקשה, ידיעות מכון שוקן ז, רפו). — ואמר המשורר: והאהב פצעיו נאמנים ולא י פ י ק פצעין לך לפוקה (ר״י אבן כלפון, כדיבותך, סעה״ש 27). ה פ י ק ו נות בית מצלעו וכו' (ראב״ע, אספרה, איגר 231). ואלת עשיתי בחליי ב ש ה פ י ק אלהים צריי (ר״י חריזי, תחכ' כ, 391). האל מושיע לעמו שלחהו וכו' ל ה פ י ק לנופלים תקומה (שם יח, 116). עד אשר תאבתי ואהבתי לרוב היגיעה אשר יגעת ש י פ י ק לו האל חבר וכו' (הוא, איתיאל יד). הרבות אומר הבנת מכשול ופוקה ותשתיקה ריוח והצלה מ פ י ק ה (המאירי על משלי יב). —״וְהֵפִיק רצונו לפלוני, נתן לו חסרו, ואמר המשורר: פנה אלי ותן עלי ו ה פ ק לי רצונך (ר״י אבן גיאת, יד תתיר, סעה״ש 21). — ח) הֵפִיק רַדָּבָר האוצר, נתן פרות ותוצאות בשפע, ergeben, erzeugen; produire; to yield, produce: מזוינו מלאים מְפִיקִים מזן אל זן צאננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל' קמד יג). — ובסדר': שהיו היקבים מלאים והגתות מ פ י ק י ם (מדה״ג, כ״י תימנ', כנס ביין לבושו). — ובסהמ״א: כי במה פנקסים וספרים מפעולות השמות עברו תחת ירי בימי, מלאים מ פ י ק י ם סגולות נוראות (ר״י מודינה, ארי נוהם ג כד). — ואמר הפיטן: דדימו חכמה מ פ י ק י ם השפע מקור מים חיים מונקים (ובכן ויכד משה, קרוב' א שבועות). — ואמר המשורר: יקר ראתה עינם ואם גרים הנם מזויהם חנם מלאים ו מ פ י ק י ם (ראב״ע, כדוד הסיר, כהנא 23). — ט) ״ועם פעל, הֵפִיק לפלוני שיעשה רבר, bewirken; causer; to cause: ואם לא ידע האנשים העשוקים ומספר הממון אשר עשק י פ י ק אותו האל להוציא ממונו בתועלת בוללת (ר״י א״ת, מו״ה, התשובה י). — י) ובמשט' הוציא [1]), וביחוד הוציא מפיו, דִּבֵּר: אמר (אחר על לשונו של ר' חוצפית המתורגמן) פה ש ה פ י ק מרגליות ילחוך עפר (חול' קמב.). — ובסהמ״א: ואם א פ י ק שבח במימי הים וארחיבה פי בשיר בחללו של עולם (רסע״ג, סדור, סט). ואל יבושו בי קוויך ב ה פ י ק י רחשון (שם לו). כי י פ י ק ענינו הוא מה שיוציא מלבו מענין התבוננות על דבר מן הדברים (ר' זכריה מברצלונה, בי' משלי, המחבר שנה ג, 111). ומוציא דבר מרבר ברוח בינתו הנה הענינים שיוציא נקראים תבונות בדרך ואדם יפיק תבונה בי יפיקנה בבינתו וצריך רוחב לב ועומק העיון ל ה פ י ק תבונות (רכה״ו, יין לבנון, פי' על אבות ג ע). — ואמר הפיטן: א פ י ק מען מעטר ביום המעטר אעטרך שוע ולא אפטר בניו המפטר (ר״א הקליר, אפיק מען, גנזי שמע״ל). עיתר מוסף ה י פ ק ת י בשיחה עווני למענך סלחה (הוא, אדסק, Elbog. Stud. עמ' 120). א פ י ק רנן ושירים לנושאי על נשרים (ר' משולם בר קלונימוס,

[1]) [אמנם אפשר להבין באן נ פ ש ך בנושא במשפט: ונפשך תָּפֵק לרעב את צרכיו. ואולי העקר: ותפק לרעב נפשו, ותמציא לרעב את צרך נפשו, במו למלא נ פ ש ו בי ירעב.]

[1]) [בטעות ע״פ הֵפִיק מן נ פ ק, ובכמה רגמאות אפשר שיש לקרא הִפִּיק. עי' ערך נ פ ק.]

חסיק ככן, יולר ג פסח). תשבחות מפיקים ושעור רון מדקדקים (גלולי חש, חופן לשנת הגדול). עבדיך רצו אבניה ומפיקים לך רוממות (ה׳ חלהים, זולת להפסקה ג). — ואמר המשורר: מביני דת מפיקי השלמים [1]) מגלי סוד ישנים וחדשים (ר״י חבן גיחת, יקר רוח, סעה״ס 16). — ואמר המליץ: נאוה לנבון אלף חכמה ויודעיה יפיקו משלי דעת (ב״ז, ב״ס יח כח). יפיק קיטור לוהט ובנגה חציו יעור עין (סס מד ה). יפיקו צאצאי האדמה נצנים ופרחים (ר״י סטנוב, חסף ג מח יט). — ובהשאלה *הֵפִיק, או הִפִּיק דבר, הוציאו או דלג עליו: כל המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בערו (ר׳ תכינח, עירוב׳ סה.). — יא) ״ובמשמ׳ התאים, to fit ; aller bien ; passen: ובבל לשון מנהג ושמוש איפשר שיפיק [2]) מה שהוא נוהג בלשון אחרת (ר״י ח״ת, סה״ס לריב״ג, גוס). התאוה שמשתמשים בה תדיר במזון הגוף לא תרפה מהעבודה לילה ויום והשבל אין משתמשים בו אלא במה שהוא מפיק לתאוה (הוח, סו״ה, עבודת חלהים ג). והבוטח ביי׳ הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו ושם טוב לו ופנאי ללבו ומה שהוא מפיק יותר לחובות תורתו עם יתר אמונתו (סס, הבטחון, פתיח׳). הוא בחר לי שיבא טרפי על הפנים המפיקים לעניני מבלי שאר הפנים (סס סס ז). רואה אני דבריך נכוחים ומספיקים אך אינם מפיקים לשאלתי (הוח, כוזרי ח ג). ושם הבלים מפיקים ראויים לרוחות (סס ג יח). ואני שומע טענותם יותר מבריעות ויותר מפיקות לפשט התורה (סס סס כג).

—הָפְע׳, ״הוּפַק, שהֵפִּיקוּ אותו: הבסיל יושב לבטח שליו ושלאנן ומתערה באורח רענן יופק זממו וירבת שלומו (כס״ט פלקירח, המעלות 6). ובל זה מגודל צדק האלהי שגזור שתופק השלימות אל כל הענינים שיש בבחס אפשרות להשיגם (ר״ה מוירוכח, תגמי הכסס, יג:).— ואמר הפיטן: למה קדמני צר ובף עלי ספק וקול דודי באז לא דפק, אנא רצונך אשר הופק העל אלה תתאפק (חסמו׳ ליוס ו, רהוטה למה ללהים,

---

1) [אולי צ״ל: המשלים.]

2) [כך תרג׳ ר״י א״ת ע״פ הצלצול הדומה את הפעל הערבי ואפק [a]). ואולי בונתו היפיק מן יפק.]

---

a) وافق

מחז׳ חויכיון). זעק יופק בבוון קרב חלותי פניך צדקתי תקרב (ר׳ משלס בר קלונימוס, חמיך כסחתי, שחר׳ יוה״כ). — ובמו הוּצָא [1]): השלג הוא רך מאד בירידתו לארץ ובעת שביבתו על האדמה יאבד בבל פעם מבמותו ובובדו בי יופק ממנו הרבה אויר (יחוועל, למודי הטבע מט:). אלה האדים המימים יופקו מהאדמה ויבנסו תוך הגבעולים ענפים ועלים (סס כח.). מאורים מתעים מתהווים מאדים שמניים ומאירים המופקים ע״י השמש מחומרים נעפשים (סס קח:).

א. **פּוּקָה**, ש״נ, מ״ר ״פוקות, — דבר שאדם נכשל בו, Anstoss ; pierre d'achoppement ; stumbling-block: ולא תהיה ואת (שתמית את נבל) לך לְפוּקָה [2]) ולמבשול לב לאדני ולשפך דם חנם (ש״ח כה לח). — ואמר הפיטן: זה יחלוש או זה יחלוש תמיד עלי פוקה הלעולמים אין לנתוש ממתני מועקה (יקדישון היום, קונט׳ הזיוט׳ יט). — ואמר המשורר: והאהב פצעיו נאמנים ולא יפיק פצעיו לך לפוקה (ר׳ ילחק חבן כלפון, כדיבותך רחבה, סעה״ס 27). ואשמת בי אשר לקח בבבוד נתתיהו ולא היה לפוקה (ר״ש הנגיד לר׳ ילחק בן כלפון, ידידותך, גרודי 33). שאלוני בעת השליך עפרים לתוך חלב ושם אותו לפוקה (חלעזר הבבלי, הול׳ גרודי כז). — ואמר המליץ: הניעה ראש עליך לעגה ושרקה בתתי אותך לפניהם לפוקה (סלמון בן ירוסס, מלחמ׳ ה׳, 56). הרבות אומר הבנת מבשול ופוקה והשתיקה ריוח והצלה מפיקה (המחירי על משלי יג). — ומ״ר: גברו מאד מצוקותינו ברואה שגיני פליליות פוקותינו ובבגד עדים בל צדקותינו (חליה בן סמעיה, סליחה חתה חלקי).

ב. ***פּוּקָה** [3]), ש״נ, מ״ר ״פוקות, מין גהוק ופהוק,

---

1) [עי׳ הערה להפעיל משמ׳ י).]

2) [השבעים תרגמו βδελυγμός, לשון בחילה וסלידה; הוולגטה in singultum, לאנחה, מן פוק־פהק; ומעין זה ת״י ליצפא, בלו׳ לתוגה ודאגה. אך ריב״ג ואחרים מחברים מלה זו עם פִּיק ברכים, וכן רש״י: לבשלון; רד״ק: במו ופיק ברכים על ענין מבשול, ובן שמוש המלה בסהמ״א. והדרוש התלמודי דורש בל לשון פיק ופוקה בשם הגיהנם: גם אלה ביין שגו ובשבר תעו וגו׳ פקו פליליה ואין פוקה אלא גיהנם שנא׳ לא תהיה זאת לך לפוקה (סנה׳ קיא:).]

3) [ראה החערה לערך פהק, ובן תרג׳ הוולגטה למלה לפוקה (ש״א כה לא) in singultum, לאנחה.]

מבעיתין : Schlucken, Rülpsen ; hoquet ; hiccough לעוות ולפוקה[1]) ולא מדרכי האמורי (תוספת' שבת ח י). — ובספה"א: חרעש היבש או יובש מכוץ בסבת הפוקות היבשות (קאנון לא"ס א ג, ג ג, יג). ואם לא יועיל (להוציא חקוץ מהגרון) תעורר הפוקות והקיא כאצבע (שם ג ט ג). תנועת הפוקה היא תנועה מתחלפת מורכבת בכויצה קכוציית עם מתיחה התפשטותיית (שם ג יג ה יב). כשיתחרש כפי האצטומכא עקיצה או חפץ קיא או מצוק או עלוקה או פוקה הנה אז הרפק ישוב תכוף מאד וקטן (רמב"ם, פ"ק מסה ד). ומי שהיה בו פוקות ויקרה לו עטוש חזק יותרו פוקותיו (שם ו). מקרה הכת המחויק ומקרי הכח הרוחה ולפעמים יתערבו קצתם ומזה בא הפוקות כי האצטומכא בעת הפוקות מתקבצות על המאכל התקבצות רעה והכח הרוחה מתנועע ג"כ אז תנועה מגונה (שם שם). לפעמים יקרה הפוקה הנקרא שאנגאלי"ט מקור האויר כי כל קור מונע ההתכה (שם ט). ארם שאחותו שעול והתעורר הפוקה היא לינגיאוזמוס[2]) ולא תשקוט הפוקה ליום השליש או ליום החמישי דע כי ימשכו ימי המחלה וזה אם תחדל הפוקה ואם לא תחדל הפוקה רע בי ימות (אקף 132). הפוקות היא שינגלוטה תנועה מגונה התאוה הכח לדחות העגין המזיק (גרבוני, ארס חיים, בהליי האלטו', כ"י ביהמ"ד סכטר). יש לשבת סגולה להועיל מן הפוקות ההוות מן המלוי (שם). שהפוקות הם תנועות ביווציות יקרו לאצטו (כס"ט ספרוש, עין כל, פרוש קאנון א"ס, כ"י ביהמ"ד סכטר, 92).

*פוקר[3]), ס"ז וח"ז מן פקר,— ארם המפקיר עצמו מן התורה ומצוותיה, Ketzer; hérétique; heretic, ובהשאלה, רשע בכלל: הרשע הפוקר שהוא בא לאמר לשון הרע הוא מתחיל מן הטובה (ילמדנו, במד' יג כז). — ואמר הפיטן : עשר הוכה בלתי חנינה פוקר נפרע ברוב אנינה (בנימין, ייי ישפות, מחז' איטל' א, קכה). — ואמר המליץ : הרמ"ר והבורתו פוקרים (ר"א לויטל, טיר בהקד' סעי').

1) [כך ברפוס'; ובכתוק"ם: ולפיקה.]

2) [צ"ל : לגנאי ומום.]

3) [עי' פקר.]

א. **פור**[1]), מסנו *הפרה, א. פור, א. פורה.

ב. **פור**[2]), מסנו ב. פור.

א. **פור**, קל לא נמצא.

— הפע', הפר, הפר, הפיר, הפרם, הפרתה, הפרו, מפר, הפר, הפיר, הפרכם, הפר, ־רה, אפר, אפיר, תפר, יפר, ויפר, יפרנו, תפר, תפרו, יפרו, — א) הפר, בריתו עם פלוני, בטלה, לא קים אותה, brechen, ungültig machen ; rompre, annuler; to break, nullify : וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו וכו' את בריתי (אשר ברתי את אברהם) הפר (ברא' יז יד). ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשית את כל מצותי להפרכם את בריתי (ויקר' כו יה). ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם (שם שם מד). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו (דבר' לא יז). אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שופט' ב יא). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל (מ"א יה יט). כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישע' כד ה). נשמו מסלות שבת עבר ארח הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי אשר כרתי את אבותם (ירמ' יא י). אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם (שם לג כ). ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית וכו' להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא וכו' וימרד בו וכו' הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט (יחזק' יז יג–יה). ובזה אלה להפר ברית (שם שם יח). חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). בהביאכם בני נכר ערלי לב וכו' בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי (שם מד ז). להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים

1) [אמנם רב הצורות שבמקרא מורות על שרש פרר ורק מקצתן על פור, אבל המחבר סדרן ביחד בערך זה. ועי' בהערה לערך פרר ולערך א. פורה.]

2) [עי' הערה לערך ב. פור.]

זכר' יא י).—ובתו"מ: המחלל את הקדשים והמפר בריתו של אברהם אבינו וכו' אין לו חלק לעולם הבא (אב' ג יא). — והפר מצוה: והנפש אשר תעשה ביד רמה וכו' כי דבר יי' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא (במד' יה ל–לא). הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה (עזר' ט יד). — והפר תורה: עת לעשות ליי' הפרו תורתך (תהל' קיט קכו).—והפר נדר, אסר, וביוצא בו: ואם ביום שמע אישה יניא אתה והפר את נדרה אשר עלית וכו' ואם הפר יפר אתם אישה כיום שמעו כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם וכו' אישה יקימנו ואישה יפרנו (במד' ל ט–יד). —ובתו"מ: מפירין[1]) נדרים בשבת ונשאלין לנדרים שהן לצורך השבת (שבת כד ה). נערת המאורסת אביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל הפר הבעל ולא הפר האב אינו מופר (נדר' י א). נדרת בלילי שבת יפר בלילי שבת וביום השבת עד שתחשך נדרה עם חשכה מפר עד שלא תחשך שאם חשכה ולא הפר אינו יכול להפר (שם שם ה). ת"ח מנדה לעצמו ומפר לעצמו (שם ז:). — ואמר הפיטן: ופיצת פה בנדר להפר ולקיים לבישת שעטנז וכלאי הכרם (תודה ומנחה, מוסף א סכוע'). — והפר עצה, עשה שלא יעשו העצה: ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני וכו' והפרתה לי את עצת אחיתפל (ש"ב יה לד). ויי' צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יי' אל אבשלום את הרעה (שם יז יד). כי יי' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (ישע' יד כז). יי' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (תהל' לג י). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר' ד ה). ויפר האלהים את עצתם (למנוע בנין החומה) ונשב כלנו אל החומה (נחמ' ד ט). — ובתלמו': וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם (מר בריה דרבינא, ברכ' יז.). — ובתפלה: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו (שמ"ע, בימי מרדכי ואסתר). — והפר מחשבה: הפר מחשבות באין סוד (משלי יה כב). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה (איוב ה יב). —ובמדר', הפר דעתו: אף מחשבות עשו אחי שמחשב עלי להורגני

הפר דעתו[1]) (מד"ר בראש' עה). —ואמר הפיטן: אשר הניא עצת גוים ויפר מחשבות ערומים (כ"א הקליר, אשר הניא, פיוט לברכת המגלה).—הפר אות, עשה שלא שלא נתקיים האות: מפר אתות בדים וקסמים יהולל (ישע' מד כה). — והפר אחוה, בטל, החריב: להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (זכר' יא יד).—הפר יראה: אף אתה תפר ידאה ותגרע שיחה לפני אל (איוב יה ד).—הפר משפט: האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (שם מ ח). — הפר כעס: שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (תהל' פה ה). — ואמר הפיטן: יום אף בעם תפר ולא ניחפר (ינאי, קרוב' ליו"כ, זולאי, סכד).—הפר חסדו מעם פלוני: וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי (שם פט לד). — *ובמשמ' בטל, בכלל: נכנס רבי יהושע להפר את דבריו (עירוב' מא.). —ובספה"א: חלילה לנו לפתור דבר שיובילנו להפר נקידה אחת מלשון הקדש (חסוי דונש על רסע"ג 4). —ואמר הפיטן: מועל וגוזל ישיב קרן וחומש ובאשם שגגתו יפר (רסע"ג, תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג קסב). דברי תגדתי ליעקב וכו' אל תפירהו אתת בחרי (שם קסג). — *והפר לפלוני, מנע אותו, הזיקו: פרת זו אדום פרת שהפירה והצידה לבניו (מד"ר בראש' עז). בן פורת יוסף בן שהפר לאחיו בן שהפרו לו אחיו בן שהפר לאדונתו (שם שם לח).

—ב) פ"ע, הפרה האביונה: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עולמו (קהל' יב ה).

— הפעל, הפר, תפר, — הופרה העצה: עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום (ישע' ח י).— וברית: אם תפרו את בריתי היום וכו' גם בריתי תפר את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו (ירמ' לג כ–כא). להפיר את בריתי וכו' ותפר ביום ההוא (זכר' יא י–יא). — ובתו"מ, הנדר או הנדוי מופר: האומר לאשתו וכו' הרי הן (הנדרים) מופרין רבי אליעזר אומר מופר וחכ"א אינו מופר (נדר' י ז). הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר אף לענבים (שם יא ו). אם הפיר האב מופר ואם לאו אין מופר (ספרי במדי קנג). אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר (מו"ק טז.). — ובספה"א: המקיים בלבו הרי זה קיים והמפר בלבו אינו מופר במו שבארנו (רמב"ם, נדרים יג יט). אבל אם אמר לו מופר לך או נעקרת

[1]) במשני מנקד': מפירין.

[1]) [נ"א: רעתו.]

שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום (הוא, שבוע' ו ס).

ב. **פּוּר**[1], ש"ז, מ"ר ־פּוּרִים, — כמו גּוֹרָל, lot; sort; Los: בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר (אסת' ג ז). על כן קראו לימים האלה פורים על שם הַפּוּר (שם ט כו). — וכתו"מ: יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתשכן בפוריינו[2] אהבה ואחוה שלום ורעות וכו' (ירוש' ברכ' ד ב). חולש על גוים וכו' מלמד שהיה מטיל פ ו ר על גדולי מלכות לידע איזה בן יומו של משכב זכור (בבה בב כב הונח, שבת קמט:). בתחלה הפיל פ ו ר בימים וכו' הפיל פ ו ר ביום אחד בשבת וכו' הפיל פ ו ר ביום שני וכו' (מד"ר אסת' ג ז). — ואמר הפיטן: גבול להם שמת ו פ ו ר בינותם לכל יגרעון חק וישנו סדר (אתה כוננת, עבודת יוה"כ). ציון שופר פשוט פשוט לב אחד פ ו ר ימים יִצרו בם לבור אחד (כ"א הקליר ועמך תלואים, מוסף ר"ה). פיתם פתחו כל יושבי תבל כי פ ו ר המן נהפך לפורנו (הוא, אשר הניא, פיוט לפורים). לשמע טוב מגלה סור בשאת פ ו ר י פז חדוץ על שני שעירים במוצאת סר מעוה כל פרוץ (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשי גאונים 15). שעירים וקלפי פ ו ר מבאר פ ו ר י פז טרף בנשאו (עבודה ליוה"כ, אלבונן, הלופה למכ"י, שנה ז, א 69). גלים בירשתם דוננים כ פ ו ר חלקתם עולצים בארחותם (כי אקח מועד, שחר' ב סכות). פ ו ר ו בנפול לקבעו ברביעי

1) [יש מחברים אותו למלה האשור' pûru או bûru, ספל אבן, קלפי, וכן בעבר' פָּרוּר, פָּארוּר במשמ' קדרה, סיר. אך אין פ ו ר זה במשמ' קלפי, אלא הגורל שאותו מפילים. בגורלות שמשו קסמי עצים או אבנים קטנות (והו פרוש המלה גַ'רוַל, גורל בערבי) ועי' פַּיִם, הערה. ועל כן אפשר לגזר פור זה מן פ ו ר־פ ר ר במשמ' שבר: שבר אבן או חרס או עץ ששמש גורל. מן פור זה במשמ' גודל נגזר גם פעל התפאר במשמ' הגריל, הפיל גורל. עי' ההערה לערך פאר, התפ'.]

2) [בבבלי (שם עז:) הגרסה בפורינו.] [גם הכתיב ביוד כפולה וגם הענין, שתשבן בפוריינו אהבה ואחוה וכו', אינו מתאים לפרוש המקבל מן פור-גורל. ואולי כאן תמונה של מטת אהבים, פ ו ר י א בארמ', פּוּרְיָה בעבר', עי' שם.]

בחכמה והשכל קריאת שקלנו בו נקדים בדזה נדיבת ושכל (את פני מלך, יוצר להפסקה ג). — ואמר המשורר: וישוב עד דכא בשבר ובמבה בפסח ובסבה יבקש הפּרים[1] (כאז"ע, מלחק זקוניה, כהנא, 161).

ג. **פּוּר**, ש"ז, מ"ר פּוּרִים[2], — בשם החג שיחגו היהודים בי"ד וט"ו באדר לִזכר המאֹרע שארע להגולת בפרס בימי אחשורוש במעשה המן ומרדכי ואסתר: על כן קראו לימים האלה פּוּרִים על שם הפור וכו' וימי הַפּוּרִים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם ותכתב אסתר המלכה וכו' לקים את אגרת הַפֻּרִים הזאת השנית וכו' לקים את ימי הַפֻּרִים האלה בזמניהם וכו' ומאמר אסתר קים דברי הַפֻּרִים האלה (אסת' ט כו–לב). — *סעודת פּוּרִים, הסעודה שאוכלים אותה בחג הפורים: סעודת פ ו ר י ם שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו (בבא, מגילה ז:). — מגבית פּוּרִים, מעות פּוּרִים, עי' מגבית, מעה. — ־פּוּרִים, במשמ' שמחה והוללות: הלא תזכור לנו ימי הנעורים כי היו כל ימותינו פ ר י ם (ר' זכריה אלצאהרי, ספר המוסר, מטמוני מסתרים כה). — ־ובן עָשָׂה פּוּרִים: ועוד יעשה על מיתתו פ ו ר י ם (עמנואל, מחב' יד). ויעשה פ ו ר י ם בכל שבוע (שם כה). — ־ופּוּרִים שׁוּשָׁן, חגיגת הפורים ביום חמשה עשר באדר. — ־ובמש' יחיד פּוּר. ואמר המשורר: ו פ ו ר משנה עשו לאל אשר קם ומעף בעמלק ציץ ופארה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, בכודי 140). — ־ובהרחבה, מארעות אחרים בעין זה: פ ו ר י ם אדום או פ ו ר י ם אל־נצרא שחוגגים באלגיר בדי במרחשון לזכר מפלת הספרדים בבואם לכבש את אלגיר בשנת א' תע"ב לחרבן. פ ו ר י ם וינץ או פ ו ר י ם פרנקפורט בכ' באדר, שבו נצלו יהודי פרנקפורט מרדיפות וינצנט פטמילך בשנת א' תקמ"ז לחרבן. פ ו ר י ם סרגוסה, פ ו ר י ם פירנצי, פ ו ר י ם קנדיה, ועוד. — ־פּוּרִים קטן, — יום י"ד באדר ראשון בשנה מעברת, שאז עושים את הפּוּרִים באדר שני וקוראים לו פּוּרִים גָּדוֹל.

פּוֹרֶה, פּוֹרֶת, עי' א. פָּרָה.

1) [הערת כהנא: כונתו כי ידרוש תמיד בגורל.]

2) [מרבות השערות החדשים על מקורו של שם זה לחג הפורים. הפרוש שבמקרא עצמו שימי הַפּוּרִים (במ"ד) נקראו על שם הפור שהפיל המן, יש בו קשיים.]

א. **פּוּרָה**[1], ש"נ, — א) בלי כעין גיגית וביוצא כזה בגת, ביקב, שיתנו לתוכו הענבים וידרכום בו, Kelter; pressoir; wine press : מדוע אדם ללבושך ובגדיך בדורך בגת פּוּרָה דרכתי לבדי (ישע' סג ג). – ואמר הפיטן: פ ו ר ה בדרכך במו תמתך פקד ובר את אמתך (אודך כי אנפת, שבת א חנכה). קרב כריתך לתפארה ולכדך תדרוך פ ו ר ה (סדר תעניות לצור, ונחז' איעל' ג, ב.). דרוש עלבונם מצר בווה דרוך פ ו ר ת ונצה יזה (אזון חתן, סליח' העשי"ת).—ואמר הסליץ: וידרך להם (להעכבר ולהחולדה) פ ו ר ה ובו' ותאמר החולדה מה לך כי חרדת כי פחד פחדת ויאמר בי ראיתי נגרי פ ו ר ה ערובה, פ ו ר ה דרוכה ובו' והנה גבינה כ פ ו ר ה (משל קדמונים, שער ג).– ב) שם מדה: בא אל היקב לחשף חמשים פּוּרָה והיתה עשרים (חגי ב יו).

ב. **פּוּרָה**, — שם מלאך הממנה על השבחה: השבעתי עליך פ ו ר ה שר של שבחה שתסיר לב טפש ממני (חמה"י א יח, סגולה לזכירה). — ואמר המשורר: פ ו ר ה שר של שבחה אליך אשוע צרות נפשי כי רבו הן אחת יורע (יל"ג שירים ג, 19). תחת יד וכרונותי עת כי התיפחתי אל פ ו ר ה שר של שבחה את כפי שטחתי ואתחנן אליו (שם ה, 24).

ג. *__פּוּרָה__, ש"נ, — כמו פְּאֻרָה: ויסעף פ ו ר ה על כא אל מאורשה סבונה (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, רח).

פּוֹרֵחַ, עי' פָּרַח.

פּוֹרַחַת, עי' פֹּרַחַת.

פּוּרְיָה, פּוּרְיָא, עי' פֻּרְיָה.

פּוּרְעָנוּת, עי' פֻּרְעָנוּת.

פּוֹרֵץ, עי' פָּרַץ.

פּוּרְקְדָן, עי' פֻּרְקָן, פֻּרְקְדָן.

פּוּרְקָן, עי' פֻּרְקָן.

1) [יש שגזורוהו מן הערב' פאר a), חמר, העלה קצף, ובסור' אתפיר, התקצף, אבל יותר נראה לחבר את השם עם פור־פורר, בלו' אין דרך פורה אלא דרך עד שנעשו הענבים עִסָּה פּוּרָה ומפוררת. ולפי זה אין גם הפורה בעקר גת או גיגית אלא החומר הנדרך בגת.]

a) فار

א. **פּוּשׁ**, ממנו א. פוש.

ב. *__פּוּשׁ__, ממנו ג. *פוש.

א. **פּוּשׁ**, פ"ע, פָּשׁוּ, פִּשְׁתֶּם, תָּפוּשׁוּ, תָּפוּשִׁי, — פָּשׁ האדם, הַסּוּס, פָּשָׁה הָעֶגְלָה, נהיה גדול, שָׁמֵן, חזק[1], gross werden, erstarken; grandir, se fortifier; to grow large, to grow strong: כי תשמחי כי תעלזי שסי נחלתי כי תָפוּשִׁי[2] כעגלה דשה ותצהלי באברים (ירמ' נ יא). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב וּפָשׁוּ פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו (חבק' א ח). ויצאתם וּפִשְׁתֶּם[3] בעגלי מרבק (מלא' ג כ). — ובסהמ"א, במשמ' רִבּוּי[4], ואמר הפיטן: ועוד כתב לה בתורת מאותר מצות לא תעשה נקדשו למנין שלש מאות וששים וחמשה פ ש ו (אזהר' ר' יצחק בר לאובן). אריה קפוץ יקפיץ וגוריו י פ ו ש ו בארבת (ר' שמואל יזכה, שריד' מהגני', מ"ל וייס, 80). — ואמר המשורר: מיום אשר יצאו ספרין על פני תבל כעיר ועיר ישיבות פ ש ו יושבי קרנות נעשו מיושבי אהל ותחת סופרים נבבשו (יהגו מזמותי, שירים מקבלים, ספר דברי חכמים, עט). ובימיו אך שלום פ ש בירת (מיכ"ל, קהלת). — *ובמשמ' נשאר עודף: בטה שנים היו לישמעאל בעולם בשנולד יעקב ע"ד פ ש ו משניו ס"ג (נרלפ' רבתי, אלבק, 72).

ב. **פּוּשׁ**, קל לא נמצא.

— נִפְע', נָפֹשׁוּ, — במו נָפֹצוּ[5] מן א. פוץ: נמו רעיך מלך אשור ישבנו אדיריך נָפֹשׁוּ עמך על ההרים ואין מקבץ (נחו' ג יח). — ובסהמ"א: נ פ ו ש ו נפוצו מתנותיך (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה', דודזון 65).

ג. *__פּוּשׁ__[6], פ"ע, — נח, ruhen; reposer; to rest: תוך ד' אמות עסד ל פ ו ש פטור לכתף חייב

1) [כך פרש רש"י בירמ' ובמלא', ורד"ק בירמ'. ובחבק' פרש רש"י וגם רד"ק מל' רבוי, וכך בארמ', וכן פרש רד"ק גם במלא', וכך בשרשיו. והחדשים מפרשים לשון קפיצה ודלוג.]

2) כך הכתי' והקרי תָפוּשׁוּ.

3) במקום וּפִשְׁתֶּם.

4) [כמשמ' זו של רבה, עדף, נמצא פוש בארמ' שבתלמ', וקרוב אליו נְפִישׁ שמשמ' הַרְבֵּה, יה"א רְפִישׁ באשור'.]

5) [כך ת"י והפשי' ורש"י, ורד"ק סוסיף שאפשר שהוא ענין רבוי, כמו א. פוש.]

6) [כמו נפש.]

(לוי, שבת ס:). כשעמד לפוש אבל עמד לכתף מאי פטור (ב"ק לח.). — ובסהמ"א: לר' יוחנן בן נורי נח כמו המים שאמרנו מים ע"ג מים היינו הנחתו פי' לפוש (ר' חננאל, שבת ה:). כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני (הוא, ב"ל' כד:). אבל כשעומד לפוש לא הוי הגבהת צורך הוצאה (תסו' כ"ת, מקנ"ר, 116).

פּוֹשֵׁעַ, עי' פָּשַׁע.

פּוֹשֵׁר, פושרין, עי' פָּשַׁר.

פות, ממנו פּת.

***פּוּת** [1]) קל לא נמצא.

— פע', *פִּית, — פִּית את הבית, צבע את קירותיו בפותא (פואה, צבע אדם) [2]).

— פע', *פִּית, בינ' מְפִיָּת, — מצבע בצבע אדם: נתנו בטרקלין אפי' מפוית [3]) מסויד הרי זה אסור (תוספת' תרומ' ז טז).

פּוֹת, פּוֹתָה, עי' פּת.

פּוֹתֶה, עי' פָּתָה.

פּוֹתֵחַ, עי' פָּתַח.

***פּוֹתַחַת**, ש"נ, מן א. פתח, ונ"ר פּוֹתְחוֹת, — מנעול סגור על מפתח [4]), Schloss, Vorhängeschloss; serrure, cadenas; lock, padlock: מי שיש לו בור לפנים מביתו של חבירו וכו' זה עושה לו פותחת וזה עושה לו פותחת (ב"ב ו ה). הגיע לשער הגדול העביר את הנגר ואת הפותחות [1]) (תמיד ג ז). עין המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העין טהורה כיצד פותחת של עין והפין שלה של מתכת אפילו אחת טמאה פותחת של מתכת והפין שלה של עין טהורה וכו' הישן שבטס שבפותחת ושבמפתח טמאה בפני עצמה (כלים יג ו). מהו פותות רבי יצחק מגדלאה אמר זה פותה שתחת הציר ר' סימאי אמר אלו פותחות ללמדך שאפילו דבר קל לא היה בית המקדש חסר (מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: ואני המחבר לא ראיתי שום מורה צדק מימי שמתיר לשבר הפותחות כלל אפי' שיהיה לצורך שבת (רי"ב לנדא, הלגור תסג). אבל פותחת של עין או של מתכת אסור להפקיר או לשבר שזה סתירה גמורה היא (הלבוש, או"ח שיד ז). ועי' פּתַח.

פּוֹתֵר, עי' פָּתַר.

פָּז [2]), ש"ז, בנ' לְזָהָב מֻבְחָר, reines Gold; or fin; pure gold: אוקיר אנוש מִפָּז ואדם מכתם אופיר (ישע' יג

---

1) [עי' בהערה לקמן.]

2) [הדגמאות מובאות בערך פִּיַּח, היאיל וכדפוס' נשתבשה המלה לצורות כמו מפייחין ת' מְפַיְּתִין, ועיי שם בהערה וכאן בהערה לקמן.]

3) [נ"א: מפויה. קוהוט בערך פת ולוי במלונו ערך פּוּאָה, הכירו את הקשר שבין פעל זה ובין פּוּאָה, אלא שהניחו על ידו גם פִּיַּח, ואף בתוספת' תרומ' המובאת כאן רואים הם עקר בנוס' מפויה. אולם אין להבין צורת פעל פִּיָּה מן פואה, ואי אפשר לבאר את הפעל פִּיַּת באותה משמ'. ואין גם להניח פעל פִּיַּה, שהרי ההא של פואה אינה שרשית, ואם כן אין לומר מפויתין כדעת קוהוט. לעמת זאת אפשר להבין צורת הפעל פִּית מן פות, פּוּתָא (במקום פואה) בארמ', והרי כך יצרו בלשון חכמים גם מן דיותא הארמ' (היא דְּיוֹ שבעבר') את הפעל דִּיַּת, מדיית ליה, מעביר עליה דיו (ב"ב קס"ג:, גרסת הערוך). על כן אין ספק שהעקר מְפַיְּתִין, מְפַיָּת, וראוי להשתמש בצורות דִּיַּת, פִּיַּת למונחי ציור אף בדִבּוּר.]

4) [כך רש"י שבת פ"א., וז"ל: פותחת יש לה בית קיבול ומקבל מפתח. ובביצה לא., לדברי הגמ' שם: היכי קאמר כל שסמוך לעיר והוא דאית ליה פותחת, פרש: מפתח שמשתמר. רב המפרשים פרשו כפרושו בשבת. והרמב"ם לתמיד (ג ז) פרש גם הוא כמשמ' מנעול, אבל בב"ב (ו ה) אמר: שער שמשם נכנסין זה לבורו וזה לביתו, ובכלים (יג ו) לדברי המשנה: שבטס שבפותחת אמר: בלוח או בחתיכת העץ אשר יתירו בו אצלנו השערים (במקור: פי אלצפיחה או קטעה אלכ'שב אלתי תחל בהא אלדרוב ענדנא), כלומר פותחת היא שער, ועי' קרויס, Talm. Arch. א,343. ונוהגים להשתמש במלה זו היום כמשמ' מפתח הפותח כל מיני מנעולים.]

1) [במתנ' דבני מערבא הוצ' לו הנוס': הפותחיות.]

2) [המלה נמצאת במקרא רק בהפסק, ויתכן כי עקר צורתה פַּז; ובארמ' פַּזָּא. אולם ספק הוא אם יש לחבר שם זה עם שרש הפעל פזז שבמקרא, כדעת קדמונים ואחרונים. ואמנם אם הוראת הפעל בבראשי מט כד היא היה חזק, אפשר לבאר לפי זה כי עקר הוראתו של השם מלשון כח ועז, שכן מלים כגון כח, בצר (גם זה בעקרו: כח) משמשות בהוראת רכוש, עשר, אוצרות זהב וכסף. אולם הצורה אוּפָז שעל יד- פָּז אינה מתבארת בדרך זו. ואולי המלה בעקרה שם מקום או

יב). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). תשית לראשו עטרת פז (שם כא ד). טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח יט). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז (איוב כח יז). ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחורות כעורב (שה״ש ה יא). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שם שם יה). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש (איכ' ד ב). — ואמר בן סירא: חיי שר אותי מפז ורות טובה מפנינים (ב״ס גניז' ל יח). מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (שם לה ו). — וכתו״מ: זהב אופיר דאתי מאופיר והב מופז שרומח לפז (ר' חסדא, יומא מד:). כל העמל בהן (בדברי תורה) ומקיימן פניו מצהיבות כפז (אליעזר בן אבויה, אדר״נ כד). ומהו עטרה של הקב״ה כתם פז (תנחו' ואלה ח). כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז למה לפי שאין עומר לא הממון והזהב ותפז ביום הדין (מדרי תהל' קיט קכז). שוקיו עמודי שש אלו העשירים מיוסדים על אדני פז בפז שהוא נקי מכל פסולת (מדרי שה״ש, גריניהוט, מח:). — ובספהמ״א: והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש מלכות אפור באפור זהב והפז אשר עליו נציץ (ס' היסר, לבוב, מט.). — ואמר הפיטן: זוהר רימונים בשולי תכלתו וגי פז נתונים באמצעיתו (ר' משלם בן קלונימוס, אפוחה נסלאותיך Elbog. Stud. 129). — ואמר המשורר: ועמי לחשה תכל בסורה באלו השקתה נפשי אשישה ישימוה כמשכיות אנשים ואינה פז אבל כפז בכושה (רשב״ג, הלפור או דרור, בדוי 1). — ומ״ר ״פזים, כמו זהבים, במשמ׳ בגדי זהב: שלש וטבל פזים עט וקדש ר' משלם בר קלונימוס, עבודה אמיץ כח). — ובמשמ׳ צפויי זהב: פזוי בית יערי חשף והשליך בבתורת (סלי' לי״ז בחמות, סדור רסע״ג, סלב).

״פָּזָה, קל לא נמצא.

— פע', בינ' מפוזה [1]),—מצפה זהב, עשוי זהב ופז: גירף ועירר [2]) זה בזה צוק תיטויים רבוע מפוזה פאר

קרנתיו ארבע מזח פני טהרו שבע יזח (ר' משלם בר קלונימוס, סדר עבודה, אפוחה, Elbog. Stud. 130).

״פִּזּוּז, פיזוז, ש״ז, שה״פ מן פִּזֵּז: ויפזזו נכפפו כמו ויהי דוד מפזז ומכרכר פיזוז בידים וכרכור ברגלים (רשב״ס עה״ת, ברא״ש מט כט). ואולם יופי הנערים שיהיו מוכנים אל חמשה רברים ר״ל מרוצה רכיבה תאבקות פזוז וכרכור (ר״י מקיר ליאון, נופת לופים ב יא, 101). ויהי כראות אותו תלמיד אחד כפזוז וכרכורו שחק ונענש ומת כאותה שנה (חמה״י ס' יב). וזהו הריקוד שלמעלה מן הדעת תנ״ל כמו ריקוד דוד בפיזוז וכרכור בכל עוז (ברכה חחנים בס' מאמרים יקרים לאדמו״ר דובער בהרש״ז מלאדי נח.). — ואמר המליץ: מה לערה מה ריקודת מה כרכורת מה פיזוזה (יעקב ועמנואל פרנסים, לבי מודה, 102).

״פִּזּוּי, ש״ז,—פעלת הצפוי כזהב, ואמר הפיטן: ופזוי שרריו הורית ועלוי מחלצותיו בארת (מי יחכם, סלוק ליוה״כ).

***פִּזּוּר**, פיזור, ש״ז, שה״פ מן פִּזֵּר, – א) מצבו של המפזר, scattering, dispersion; Zerstreuung: פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם (סנה' ח ה). אם היה מפוזר במרובה טהור מפני שהוא רוצה בפיזורו (ר' יהודה, טבול יום ב ג). הכל מודים בשהניחם בשעת קישור עבים טמאים בשעת פיזור עבים ד״ה טהורין (דבי כב, סנה עז:). — ובספהמ״א: ואלו חשבתם בגלותכם ופזורכם והיותכם תמיד בסכנה לא הייתם עוסקים בכמו אלה (ר״ש ויקגא, שבט יהודה, הנודר הרכו, 26). — ״ובמשמ׳ פִּזּוּר בזמן: שצריך שש שנים רחות חוקת אף על פי שהן בפיזור (בסס הרא״ש, עוש״מ, חזקת הקרקעות קמא יח). — ושל ״ממון, פַּזְרָנוּת כהפך מן בילות וקמצנות, wastefulness; prodigalité, extravagance; Verschwendung, Ausschweifung: חמרה הואת (נריבות) כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיע בה אל הפיזור וההפקר היא משובחת למאוד (ר״י א״ס, תקון מדה״נ לרשב״ג, מג). ואולם המשוכח האמצעי הוא הנריבות אשר הוא עומד בין הפזור והבילות (ר' אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 9). לכן בני הזו והירין שלא לצאת מגדר הנריבות אל הפיזור וההפקר (יחיאל הרופא, מעלות המדות סט:). וכן מרת הפיזור והקמצנות המוטבעים בנפשו לא יתהפך מטבעו מפיזור לקמצנות או לחיפך (בכב

ארץ שמשם בא הפז, כרגמת אופיר. והשוה גם בערבי פצ'ה [a]) שפרושה כסף.]

1) [צורה פיטנית במקום מוּפָז.]

2) [צ״ל ועירב או ועירה.]

a) فضّة

סתנים, מאמרים יקרים לסאדמו"ר דובער בהרס"ז מלאדי כס).— ומ"כ ˙פְּזוּרִים: צוה לנטות אל קצה הפזורים בדי לחתרחק מקביצת יד וצרות עין (ס' מוסר לר"י בן יהודה ב ה). ותיה האפוטרופוס מבריז ואומר ש"ל שטר צואתי בידי ופנקס כל תהוצאות ותפיזורים שעשיתי במום עמדי (סו"ס מהרי"ע ס"מ ג, סאל' מו, נס.). — ˙פִּזּוּר הנפש, חסר מניחה בנפש, דאגות לענינים שונים, חסר התרכזות של המחשבה, Zerstreuung; distraction: כמ"ש על אחד מן החסידים שהיה אומר המקום יצילנו מפזור הנפש אמרו לו מה הוא פזור הנפש אמר שיהיה לי ממון כראש כל נהר וכראש כל קריה והוא מ"ש מרכה נכסים מרכה דאגה (ר"י א"ס, סו"ס; בעסון, ספיס') . ואמרתי ברוך שתצילני מפיזור הנפש (אגרות יל"ג א לג). ועי' נפש.

˙**פְּזוֹרָה**, ס"נ, — דרך התפזרות טפות הגשם בעננים, ואמר הפיטן: רקיעים הם כמו רשת חתירים ואם תאמר חוקים הם כאבן פזורתם [1]) כבוון איך כרורים (להלל בן כסכאל גאון, HUCA, III, 235).

א. **פזז** [2]) ממנו א. פָּזַז, ˙פָּזִיז, ˙פְּזִיזוּת.

ב. **פזז** [3]), ממנו פָּז, ב. פָּזַז.

א. **פָּזַז**, פ"ע, עס' יָפֹזּוּ, — א) היה חזק, stark sein; être fort; to be strong: ותשב באיתן קשתו ויפזו [4]) זרעי ידיו מידי אביר יעקב (ברא' מט כד).— ובמהמ"א: ואבירנו רם ויפזו זרעות תפארתו ותשב

---

1) [צונץ, Synag. Poesie, 394 מביא את המלה הזאת מכאן בצורת פְּזִירָה.]

2) [כך בארמ' ובסור' פַּז, רקד. בערב' פַּזָּ a),

קפץ, היה נרגש.]

3) [עי' הערת לערך פָּז ולערך ב. פָּזַז.]

4) [ת"א דורש את הפעל מלשון פָּז, ובעקבותיו גם רש"י. רב מפרשי הפשט כגון ריב"ג, ראב"ע, תנחום ירושלמי, ועוד, פרשו: חזקו, התחזקו והרשב"ם: נכספו כמו ויחי דוד מפזז. על כל פנים אין וַיָּפֹזּוּ מתבאר כאן לפי הענין לא בהוראת פזוז וכרכור ולא כלשון פזיזות. לפי תכן הפסוק יש לבקש כאן פעל המורה על ירית חץ מקשת. השוה בערב' נפד' b), ירה ירית תורת (מקשת). ואולי קרוב אליו השם אֱלִיפַז, כלו' האל ירה.]

a) فزّ b) نفذ

באיתן קשתו (ראב"ע, מכתב לר"ס אבן גאמע, כסבא ב 39). וזרוע הבא מאליפז אל יפז (שם 41). — ואמר המשורר: זרועותם לרע יפוזו וכהותם יכגרו ויעוזו (עזרא הבבלי, סוכס' מוסר כס).— ב) *פָּז, פ"ע, היה פזיז ונמהר: פוחז כמים אל תותר וכו' פזתה [1]) חבתה ולתה (ר' אלעזר, סנס כס:). — ג) ˙קפץ ורקד, ואמר הפיטן: קבועם מוז קדירתם לחוזז קרישתם לפזוז ממעל בעזוז (ר' שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, יוצ' א שבוע'). פוזז ומכרכר לכמה שנים קבועות שאל למה נכראו שוטה ומזויות וצרעות (ר' בנימין, אלהינו, יוצ' סבת ברא', מחז' ויטרי א סד.). — ואמר המליץ: השמש פנה לערוב ממנו יפוזו קוי פז על מגדל דויד וקרני זהר כשביבי אש (מפו. אהבת ציון 39).

— פִּע', מְפַזֵּז, פ"ע. — פִּזֵּז האדם, קפץ, רקד, tanzen; danser; to dance: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מְפַזֵּז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יו).— ובמהמ"א: ויש לו (לסוס) חוזק מופלא לפזז ולקרקר (!) במלחמה (ר' קלונימוס, בעלי חיים י:). ועתה כי צעדנו כמה צעדים בענין האהבה והיראה נפזז ונכרכר בכל עוז למצוא דרך נאות לצאת וכו' (ר"י מוסקאטו, כסולות יהודה ל). — ואמר המשורר: העת לפזז תעמיד שדה כלב כמעשה החנית תעש (רמב"ע, הסרסים ב, 36). כברק ברקים מרקדת רקיד יעלה כבנף רדיד פז מפזזת מכרכרת (ר"י הלוי, עין נדיבה סעה"ש 89). וכממלכה חשלישית נשים שאננות מנגנות ומענות וכו' מפזזות ומכרכרות ומרקדות ומשוררות (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר 142).

— פֻּע', ˙פֻּזַּז, ואמר הפיטן: ובכל צעד יְפֻזַּז ויְכֻרְכַּר לכבודך (וככל סקף, ספר' יוה"כ).

— נִפְע', ˙נִפַּז, נפוז, — נתפזר: אעפ"י שהפסוק אומר ויפוזו זרועי ידיו שמן הידים היתה היציאה הכונה הוא לומר שמה שנפוזו הם י' טפין [2]) (ר"ח ויטאל, ע"ח, היכל נקודים א ג).

— פוֹעֵ', ˙מְפוֹזֵז, כמו פִּע': והלביש לערומים מתבונות ושכו כם מפוזזים ורוקדים (לקו"ק כד).

ב. **פָּזַז** [3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

1) [פזתה, מיהרת בעצמך וחטאת (רש"י שם).]

2) [השוה מד"ר בראש' צח.]

3) [פעל משני נגזר מן פָּז, ומשמ' עשה זהב, היה כמו זהב.]

—הִפְע', מוּפָז, — שֶׁל פָּז: ויצפהו זהב מוּפָּז ¹) (מ"א י יח). — וכסהמ"א: שהוא הסגוליי הנמרר עם השכל ע"י המשל סגולה או שלמות עם זולתו פחות השלמות עם רב השלמות כזהב עם המופז שהוא המזוקק שבעתים (חירירי, סער הסמים ז פז). — וע"ד השלמים, מְפֻזָּז, ואמר הפיטן: טירת טצוקי נעזזים תואר איתני חרוזים טבם זרועי מפוזים קורות כתינו ארזים (ר' סמעון בר ילחק, אהוביך, יול' סבת מוהמ"ס).

— קַל, *פּוֹזֵז, — טהור כמו פָּז ²): מהו מפוז שהיה הזהב המסונן שהיה עליו (על דוד) קולו פוזז (ונד"ר במד' ז).

¨**פָּזִיז** ³) ת"ז, — נִמְהָר, נחפז, מְבֹהָל, überеilt, unbedacht; précipité, inconsidéré; hasty, precipitate, רגיל ברבור ובמפרות העברית החדשה.

¨**פְּזִיזוּת** ⁴), ס"נ, — תכונת הַפָּזִיז, נִמְהָרוּת, נִחְפָּזוּת, רגיל ברבור ובספרות החדשה.

***פָּזִיחַ**, ס"ז, — כנוי שבמשנה במקום נָזִיר: כל כנויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר או אהא נות נזיר נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר (נזיר א א).

***פָּזַל** ⁵), פ"ע, — התעקם, הביט בעקום, תעין פּוֹזְלָה, schielen, loucher; to squint: עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת ביעול וכו' אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עינים מן העול שנפלו (פסיק' רב' יד).

¨**פִּזְמוֹן** ¹) ס"ז, מ"ר פזמונים, — א) שיר ופיוט דתי, וביחור פיוט הכולל חרוזים החוזרים ונכפלים²), religiöses Kehrreimgedicht; poème religieux à refrain; religious poem with burden: ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה מסה שתקנו ראשונים ופזמונים מסה שתקנו פיטנים אומר (סדר רע"ג הסלם ג קנז: סדר כ"ה). כשמתחיל השבח כפזמונים וספירת מעשים (סדור רס"י תלח). ומה ארבה בקול המון לעומת אריה פזמון (מסו' ר"ס, הול' מק"נ, ד). במו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור בסות ולשון שינה היות כמלך ערר (תוסטו' ר"ה ג., ד"ה ויסמע). והמין העשירי (מהשירים) הוא מורכב מב' תנועות ויתד וכ' תנועות ויתד ותנועה והיא על משקל פזמון (ר"ד אבן יחיא, סקל הקדס, בס' לסון למודים). מה שנאמר לו שפקפקתי על אמירת פזמון המבדיל בין קדש לחול וכו' וכן הוא מנהג אשכנז לאמר ראשית הפזמון בנעילת יה"כ שחל בשבת בכלל שארי ראשי הפזמונים (חתם סופר, או"ח קז). — ב) חרוז חוזר בסוף המחרוזות שבשיר ³), Kehrreim;

---

¹) [כדהי"ב ט יז במקומו: זהב טהור, ובירמ' י ט: זהב מֻאוּפָז, ובדני' י ה: כתם אוּפָז.]

²) [ע"פ הדרוש לפעל וַיְפַזֵּז (ברא' מט כד), עי' הערה לא. פָּזַז.]

³) [מן הארמ' שבתו"מ: עמא פזיזא דקדמיתו פומייבו לאודנייכו אכתי כפזיזותייכו (כך בערוך, ובכ"י מינכן: בפזיזייכו, ובדפוס': בפחזותייכו) קיימתו (סבת פח., ועוד).]

⁴) [מן הארמ', עי' בהערה הקודמת.]

⁵) [לא הֻצַּע כל פרוש מתקבל למקור המלה, ובאמת אין לה יסוד אחר אלא במקום המובא מפסר"ב. ור' מאיר אי"ש העיר שם למלה פוזלת, וז"ל: לא איתפריש לי והז"א פי' עיניה שורות מביטים לכאן ולכאן והיא מתחלפת פוזלה שאין העינים מסתכלים כשוה אלא בחילוף פעם בזו ופעם כזו ורמז על הערוך ערך פליא. וז"ל הערוך שם בילמדנו ויקחו אליך פרה וכל שעה היא חזיא ומפליא בעינא, שנראה שהיא היא המסופר כאן, עכ"ל. ואפשר להכין את המלה שנפלו (סס) כנפע' מן פלה, לשון הפליה לצד ואין יסוד לתקינו של בעל זרע אפרים שהגיה: שנפזלו, ולא לגרסת ר"פ: שבפילו, ושאפילו במקום פוזלת עקר הנוס' היה: פּוֹלֶת, מַפְלָה את עיניה ואולם הנכון בנראה: זולפות, עי' פלבל, הערה.]

¹) היא המלה פומא, פיומא, כארמ' שבתו"מ, שרֹב החכמים גזורה מן ψαλμός ביונ', וכן רואים את הפעל פזם בארמ' כגזור מן השם; עי' קרויס, Lehnw. II עמ' 437. ואולם פ. פֶּרְלֶס בס' היובל לאריה שׁוּרין עמ' 304 רואה כאן שורש שמי ומשוה לכוש' wâzêmâ שתרגומו hymnus ecclesiasticus.]

²) [עי' צונץ, Synag. Poesie, עמ' 88 וכו'.]

³) פזמון הוא הדבר שחוזרין לאומרו פעמים רבות וזה שבעלי לשון זה קוראים את האיש החוזר לשנות דבריו פעם אחר פעם וחוזר על הדבר פעמים רבות פזמאנאנא וכן הפזמון להיותו לעולם סובב וחוזר על כל בית ובית מבתי השיר קראוהו פזמון (תשובות ר"י מיגש קעד).

[הוראה זו של המלה פזמון נודעת בשירת יהודי תימן. בֶּכֶר בספרו Die Hebr. u. Arab. Poesie d. Juden Jemens מזכיר כתכונה מיחדת של קבצי השירים של יהודי תימן את השמוש במלה פזמון בסימן מפריד בין המחרוזות בשירי אזור בבשירים אחרים אחרי כל מחרוזת

refrain; burden : אך שומרי חומותי בשנון שיסף עדי נחסף יוסף לאסף ליוסף. פזם נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו, וכו' ופירק עכות גריליות מסף גרליה. פזם על זה היה דוה לבינו על אלה חשכו עינינו וכו' (סדור רסע"ג, תיד–תיה, קינות). חיל אחז יפה בתרצה טולטל התמיד ולא נירצה. פז'. בתי בש' עש' בו נשור מלי כמס' [1]) מקום עיניו ולבו וכו' טולטלתי מלהתמיד יליל היללתי בבטל התמיד. פז'. כתמוז בש' עש' נש' רת מוס' עד יש' מפ' נכ' [2]) (שם תיט–תכ).

°פזר [1]), ממנו °התפזרות, *פזור, °פזורה, פזר, °פזר, °פזר, °פזרה, °פזרון, °פזרן, °פזרנות.

פָּזַר, פ"י, בקל לא נמצא אלא בינ' פעו', פְּזוּרָה, — ערר צאן פזור, שהצאן אינו במקום אחר יחד, אלא קצתו במקום אחד וקצתו במקום אחר, zerstreut; dispersé; scattered : שה פזורה ישראל אריות הדיחו (ירמ' נ יז). — ובתו"מ על דברים אחרים : היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה בימות החמה פזורה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כריתו' ו :). — ומ"ר : חביבין ישראל וכו' גלו לאדום שכינה עמהם וכו' וכשהן פזורין שכינה עמהם (ר' נתן, מד"ר במדב' ז). — ואמר הפיטן : פזורימו תקבץ מעילם ומשנער בבוא לפניך תפלת הערער (ר"י אבן אביתור, אהבת פסחי, פעמ"ס 13). הנה פזוריך בחילך חלו וברית שלומך יום ליום ישאלו (ר"מ זכות, מכודדיך, סתר' ת"ב לספרדים). — ואמר המשורר : אלי אסוף פזורה בין פרא ולביא האומר בגבורה לצולה חרבי (רלב"ע, אלי אסוף, איגר 135). הכי הוא אשר יצמיד משנאים והוא יפריד אהובים ואין בלתו מחבר פזורותיו (הוא, בשם אל, כהנא 198). — ובמליצה : יאסף כל פזורי המליצות ואיש מהם בלי נמלט ושרד (ר"י חריזי, תחכ' 1). — ובמחמ"א גם בינ' פוע', °פּוֹזֵר, מ"ר פּוֹזְרִין : בימות החמה פוזרין אותה (את הקטרת) כדי שלא תתעפש בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפיג ריחה (סדר רב עמרם השלם א, קסד). — °ועבר : אל תשמחי אויבתי על שבר קרני כי נפלתי קמתי ויי' עזרני הנה יאספני אלי אשר פזרני [1]) (מכרת ולא מיין, קינ' ת"ב).

— פע', פִּזֵּר, פִּזְּרָה, פִּזְּרוּ, מְפַזֵּר, תְּפַזְּרִי, יְפַזֵּר, — פזר אנשים. עם וכדו', שמם לא יחד אלא במקומות רבים, zerstreuen; disperser; to scatter : ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי אשר פזרו בגוים (יואל ד ב). אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת איביך (תהל' פט יא). — ובתלמו' : צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (ר' אושעיא, פסח' פז:). — ופזר דברים : כי אלהים פזר עצמות חנך (תהל' נג ו). הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר (שם קמז טז). — ובתו"מ : הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (פאה ה א). בום שנפגם וכו' ר' שמעון אומר אם מפזר הוא את רוב המים טהור (כלים ל ג). פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם וכו' ונעשין אפר והרוח זורה אותן ומפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים (תוספת' סנה' יג ד). לחבית שהיתה מליאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת את השמן (ירוש' שבת א ג). היא רובה מצד אחד שאם תפזרנה ויש בה מיעוט אין נמרד עמה (שם ב"ב ז א). עשרה דברים קשים נבראו בעולם וכו' עבים קשים רוח מפזרתן רוח קשה גוף סובלו (ר"י, ב"ב י.). אדם מפזר עפר קב אחד אין מפזר אלא ד' אמות אבל משה נטל מלא ידו ופיזרו על כל ארץ מצרים (מד"ר שמות יא). — בהשא', פזר כסף וכדו', נתן הרבה : פזר נתן לאביונים (תהל' קיב ט). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). — ובתו"מ : לא לחנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של ב"ג (נדר' נא.). מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים ר"א אומר יפזר מעותיו לעניים (ב"ב י:). למה זכה זבולן להקריב שלישי לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו לישכר כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנס ולא יתבטל מלעסוק

פרט לאחרונה, או בשלמותה או בקצור (פז) או מחלקת לשני חלקים (פז מון). ועי' גם אידלזון־טורטשינר, שירי תימן, הקדי'. וכעת נמצא שמוש זה בפיוטים הקדומים מימי הגאונים כמו ברגמאית המובאות כאן.]

1) [קצור : כתמוז כשבעה עשר בו נשור מלך במסכו.]

2) [קצור : כתמוז בשבעה עשר נשרפה דת מוסר עד ישועה מפיך נבושר.]

3) [כמו בזר, עי"ש הערה.]

1) [הנקוד פִּזְּרָנִי, ואולי צ"ל פִּזְּרַנִי.]

בתורה (מד"ר במד' יג). — ובספהמ"א: פזור לדלים תן בלב שמח (ר"ע פרלאנסים, ננתק ספרים, מק"ג 93). — *ובנגוד לכַּנֵּס: בשעת המכנסין פזור ובשעת המפזרין כנס (הלל הזקן, תוספתי ברכי ז כד). ר' מפזרן (את ברכת האור והבשמים בהבדלה של מוצאי שבת) רבי חייא מכנסן (פסחי כד.). ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן (מד"ר בראשי מד). — ובספהמ"א: וכר טבע ההמון בהתחברו עם המקמצים או עם המפזרים ואמר וכו' (פירוש משלי לרי זרחיה וברצלונה יג יח, הסמר נ, 236). — במליצי' פִּזְּרָה הָאִשָּׁה דְּרָכֶיהָ לאנשים, ונתה עם אנשים הרבה: אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת וַתְּפַזְּרִי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן (ירמ' ג יג). — *פִּזֵּר את הרגל, הלך לדרך בנגוד אל כִּנֵּס את הרגל, לא הלך: בשעת הדבר בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזור הרגל (מד"ר רות, סוף פרש' א). — ובן: אם מנעת עצמך מדבר מצוה וכו' אם פזרת רגליך על העני ועל המצוה נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (מס' ד"א ט). — *פִּזֵּר הקול: ותן שמונה שרים וכו' הראשון פז"ר הוא הקול יפזר (הורית הקורא, דרנבורג, 78).

— פע', מְפֻזָּר, — עם מפֻזר בגוים, שאינו בארץ אחת כ"א בארצות רבות: ישנו עם אחד מְפֻזָּר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסת' ג ח). — ובתו"מ, גם על שאר דברים שפִּזְּרוּ אותם: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה (שביעי א ו). אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות וכו' (ב"מ ב א). אימתי בזמן שהוא גוש בקערה אבל אם היה מפוזר במדוכה טהור (ר' יהודה, טבול יום ב ג). כי מפוזרים אתה מקבץ ותועים עליך לשפיט (ירוש' ברכ' ד ג). ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה (אדר"נ ח). — ובנגוד לְמְכֻנָּס, צָבוּר, סָמוּךְ, מְכֻוָּן: ששער לבן מטמא במכונס ובמפוזר וכו' (נגע' ד ג). מצא פירות צבורין חייב להכריז מפוזרין אינו חייב להכריז (תוספת' ב"מ ב ו). שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל ואחר תטהר אחר אחר לכולם (ספרא מצורע, פרק ט). ושלשת את גבול ארצך שלא יהיו מפוזרות אלא יהיו מכוונות כשתי שורות שבכרם (ספרי דבר' קפ).

מצא פירות ממורחין בשדה מכונסין אסורין משום גזל מפוזרין מותרין משום גזל (ירוש' מעשר' ג ג). שמביאין עצים מן המכונסין שבשדה ומן המפוזרין שבקרפף (שם ביל' ד א). — ואמר הפיטן: צררונו ארבע מלכיות פֵּזְרָנוּ בכל זויות (קדוש רקע"ג, סמג).

— נפע', נִפְזַר, — נִפְזְרוּ דברים, שֶׁפֻּזְּרוּ: נִפְזְרוּ עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז).

— התפ', *הִתְפַּזֵּר, נתפזר, כמו נפע': עד שלא נמחקת המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן וכו' נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת (סוט' ג ג). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים וכו' נתפזר ממנה בקב גחלים וכו' (תמיד ה ה). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך חפנו ונותנו לאוהבו או לקרובו נתפזר ממנו לתוכו נותנו לו בחפניו (שם ו ג). היתה מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה מבוצרת ונעשית מן הצד מכונסת ונתפזרה ובא חשחין ונכנס בתוכה וכו' (נגע' א ה). פירות שנתפזרו מלקט אחד אחד ואוכל (תוספת' שבת טז ט). מי שנתפזרו לו מעותיו לבית עבודה זרה לא יהא שוחה לפניו ומלקט מפני שנראה כשוחה לעבודת זרה אבל הופך לאחוריו ומלקט (שם ע"ז ו ד). אובדות הן מתפזרות הן (ר' יוחנן, ירוש' ב"מ ג ה). נתפזר זרעו (של יוסף) ויצא לו בציפרני ידיו (ר' אבון ירוש' הוריות ב ה). נח כשיצא מן התבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מיטתו ונתפזר זרעו ונתבזה (ר' אליעזר בנו של ריה"ג, מד"ר בראש' לו). אם נוטל אדם ארנקי של מעות ונותן הפה למטה אין המעות מתפזרות (שם ויקר' יד). ישראל אעפ"י שנתפזרו בכל העולם עתידין לחזור (מדרי שה"ש, גרינהוט, מח:). — ואמר המשורר: בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו בו אות בהתפזר אבריו כי רוצת יי' בעצמו (ראב"ע, אזכירה, איגר 233). — *נִתְפַּזְּרוּ העבים: מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ונתנגב' הארץ (ירוש' תעני ג יא). פעם אחת נתקשרו שמים בעבים וכו' ונתפזרו העבים וזרחה החמה (ברכ' כז:). — ובספהמ"א: וכל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך (טומ"ס ברכות, רכז). — *החבור נִתְפַּזֵּר וכדו', התפשט בכל

הארץ: ומימות רבינו האיי לא קם כמוהו ונתפזר חבורו בקצוי הארמה (ר' מנחם בן זרח, הקד' לצדה לדרך, טו.). — ״התפזר הקול וכדו׳: שנים עשר הוא פזר על התיבה כנזר מגביה וחוזר וכלשון מתפזר (דה״ט, 18). — ״נתפזרה הנפש: ולכן אין ראוי בשום צד שיהיה בו שינוי צורה מכל צורותיו פן תתפזר נפש המחשב מצד השינוי ותגוד מן החפץ (ר' אהרן הלוי, ס' החינוך, מצוה רטה).

״פַּזָּר, שות״ז, — מפזר לעניים, נדיב לב, ; freigebig(er) ; généreux ; liberal : ונכחר נדיבות מעשיר ופזר משוע (אסף ב טא).

״פָּזֵר, ס״ז, מ״ר פזרים, פזרין, — שם אחד מטעמי הנגינה של המקרא שצורתו כקרן איל[1]: שנים עשר הוא פזר על התיבה כנזר (דה״ט, 18). נראה לי שזה אינו מן המנין וכו׳ כי לא נמנת אלא י״ג במסורת כטעם פזר ואח״כ ברוב ספרים ישנים ג״כ בדקתי והוא כפזר. ויש גמגום וכמסר׳ אחרת לא נמנה זה מן הפזרים (מקורה ליהוש׳ ג יט). וחלקי הידיעה ג׳ והם פזר ותרים ,תלשא וכו׳ ומיני היריעה פזר וזרקא (ר״י חיוג, ג׳ ספרי דקדוק, הולא׳ נוט, 128). ואצלנו מלת הזאת כפזר ומלת מלכים בפסיק (ר״ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 25). — ואמר המשורר: גבר כיחש געיה יחשו אכן עלי ראשו כדמות פאזיר[2] (אלעזר הבבלי, הול׳ ברודי, מק״ג, ט׳ כח). — פָּזֵר גָּדוֹל, קרני פרה, שם לאחד הטעמים: פעם נקרא פזר סתם וכו׳ ופעם נקרא פזר גדול והיה כקרני תגבים (הורית הקורא, דרנבורג, 91). ובהשלישה מקומות מן הששה עשר בכל המקרא שבא בהם הפזר הגדול אצלנו מצאתי תחתיו וכו׳ (ר״ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 32). — ומ״ר: כמו שתראה בזמן שיהיה בפיסוק שנים שלשה פזרין יגבה קול הקוראים וישמע עד למרחוק (הורית הקורא, דרנבורג, 96). וטעם אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר ונגבהין יותר מדאי לכך נעשו פזרין גדולים (שם 92). אבל פחות מהמשנה הגדול שאחר השליש הוא

---

[1]) [הערוך (ערך פזר) כותב: פזרא פי׳ שבט וכן קורין לניקוד שזקוף כשבט פזר.]

[2]) [מנקד: פְּאזִיר לשם החרוז כהתאם אל נְזִיר. הכונה: גבר שיחסו שפל כמתג שמתחת לאות, ועל ראשו כדמות קרן — מטעשי אשתו.]

פזר ואפילו לפני פזר אחיו נמצא עד שמונה פזרין רציפין (בן אשר, מל״ט, 362).

״פְּזֻרָה, ס״נ, — כמו פִּזּוּר, ז׳; Zerstreuung; dispersion; scattering, ואמר הפיטן: וכמו הזקת אזרתי אספת מנוף פְּזֻרָתִי לציון תמהר חזרתי כי אתה עזרתי (אור ישראל, זולת שבת אחר שבועות).

״פִּזָּרוֹן, ס״ז, - כמו פְּזוּרָה, ואמר הפיטן: לזאת אכף ואספק כף כיום חמש פזרוני[1] (רסב״ג. סעה כאסר, סליח׳ לי״ז בתמוז). מאויבי אנקמה פזרוני גדע קרנות זרוני ומשפטיך יעזרוני (אל אמונה, סליח׳ טר״ה).

״פַּזְרָן, ס״ז, — מי שרגיל לפזר את כספו, ; Verschwender ; prodigue; spendthrift : ועתה עלי לברר שאתה פזרן והס׳ ליטריי הברחת מכתי לכן לא תאבה כתי ללכת אחריך (ר״מ מרוטנבורג, שערי תשובה ריט). הפזרן אחר הפזרנות (חורכ׳ לדיקים, שער הסקר, דף סג:). הפזרן יותר נקל לשוב ולהתרחק מלפזר מן הכילי להתחיל ליתן (רי״א מודינא, צמח צדיק טו). ופזרן גדול שהון עתיק לא יספיק לו (סו״מ חכם לבי א).

״פַּזְרָנוּת, ס״נ, — מדת הפזרן, כמו פזור ב), : Verschwendungssucht; prodigalité; wastefulness הפזרן אחר הפזרנות (חורכ׳ לדיקים, שער הסקר, דף סג:).

א. פַּח[2]), ס״ז, מ״ר פַּחִים, סמי׳ פַּחֵי, — כעין לוח דק של מתכת, טס של נחשת, זהב, וכדו׳, Blech, Platte; plaque; plate (of metal) : וירקעו את פַּחֵי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני וכו׳ (שמות לט ג). את מחתות החטאים האלה בנפשתם (יקחו) ועשו אתם רקעי פַּחִים צפוי למזבח (במדב׳ יז ג). — ובמשהמ״א: שכן מנהג מרקעי פחים כשמניחין הטס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן כשמתחיל במלאכה (ר' חננאל, שבת קג:). — ואמר המשורר, בהשאלה: שמש נשאם על כנפיו על פני ארץ ועת כי נבקעו נבקעו פחי גשמים רקעם רוח ועב קצין פתילים עד שאול נגעו (רסב״ג, עני ספקים, דוקם יט). בין מר ומתוק יעמד לבי

---

[1]) [יש מנקדים חֲמֵשׁ פִּזְרוֹנִי וכמ״א: חֲמֵשׁ פִּזְרוֹנִי.]

[2]) [לא התברר מקורו.]

והם רויש הנדד ודכש נשיקותיך אחרי דבריך כפחים רקעו אותו פתילים קצצו ידיך (ר״י הלוי, מה לך לביא, סעה״ס 92).

ב. **פַּח** [1], ש״ז, בהסי׳ פַּח, מ״ר פַּחִים, — מלכדת, כלי ללכד בו צפרים וכדו׳, Schlinge, Falle; piège, trappe; snare, trap: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכד (עמו׳ ג ה). הולך אחריה פתאם וכו׳ כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בנפשו הוא (משלי ז כב–כג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). — ולבני אדם: פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישע׳ כד יז–יח). צנים פחים [2] בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). כי שלח ברשת ברגלו ועל שבכה יתהלך יאחז בעקב פח יחזק עליו צמים טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח ח–י). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאם (שם כב י). — וכהרחבה, טמן פח לפלוני, יקש פח לפלוני, נתן פח לפלוני, עשה תחבולה להפילו, להביא עליו רעה: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל׳ קיט קי). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (שם קכד ז). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי (שם קמ ו). שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און (שם קמא ט). בארח זו אהלך טמנו פח לי (שם קמב ד). — הצילו מפח יקשו לו: אמר לייי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות (תהל׳ צא ב–ג). — היה לפח לפלוני, גרם לפלוני שיכשל, שיפל, שתבוא עליו רעה: ידע תדעו כי לא יוסיף יי׳ אלהיכם להוריש את הגוים האלה

[1] [כן בסור׳ פחא ובערבי פח׳ a), וכן כנראה באשור׳ פח.]

[2] [לשמוש הבטוי צנים פחים בתו״מ ובסהמ״א עי׳ ד. פח.]

a) فخّ

מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהוש׳ כג יג). והיה למקדש [1]) ולאבן נגף וכו׳ לפח ולמוקש ליושב ירושלים וכשלו בם רבים (ישע׳ ח יד–טו). יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש (תהל׳ סט כג). — ובהשאלה במוסריות, היה לפלוני לפח, גרם לו שיכשל בעון, שיחטא, שיעוה דרכו: שמעו זאת הכהנים וכו׳ כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור וכו׳ (הוש׳ ה א). נביא פח יקוש על כל דרכיו [2]) (שם ט ח). — ואמר בן סירא: דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (ב״ס גני׳ ט׳ יג). — ובסהמ״א: הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים (תוס׳ בדברי רש״י, ישע׳ מב כב). — ואמר הפיטן: עברה וזעם נאפפו פחים לרגלם הוקפו צירים אחוזם ונהרפו (ר׳ שמעון בר יצחק, (מי יס סוף, קרובי׳ ז פסח). אשר הרג רשע שר טבחים ברם כהן המקריב הזבחים וגם צדם כצפרים אל פחים (זכור ה׳, ערבי׳ ת״ב, ספרד׳). — ואמר המשורר: ילדת לשנים עשר ירחים רות בשומך בשיחים החוחים, וגם בסותים פתרון בסותים על כן סביבותיך פחים (יהודי בן ששת, הקד׳ לתשו׳ תלמידי דונש). במה אתנחמה והוא יתנחמה להרגני ומה איחל כי כפח פעמי עזבו (ר״י הלוי, שני אדם, סעה״ס 91). נדדו ואינם והמכו בעונש ורגלם בפח ודונם יקושה (הוא, נדדו ואינם, שם 115). ופח ופחד חד בחד יתלבדו (הוא, אהה אדני, שם שם). ויהיו עיניך לפחי רעיוניך והצבת מוקשיך ולכדת נפשך (ראב ע, תוכיחה נפ׳, איגר 206). כי אליך אל שבתי בתום וכור שמרני מפח הציבו גוי גבור (הוא, וכן ה׳ קראתיך, שם 252). מה אעשה אני כדבריה העין אנוש לבבו תיבת היא היתה לפח (הוא, שמש ביום, כהנא א 49). ונאחז בפח תבל ונשקע ברב הבל (הוא, נשם אל, שם 200). נלכד בפח התאוה שבר מוקשך ומפח נפשך הצל (ר״י חריזי, הענק [3]), נפש׳ זכרון להרכבי). מחצני וגם פרש לרגלי פח וגם רשת וגם הורה ברואותיו בלא חצים ולא קשת (ד״ה של יהודי מצרים וא״י, יעקב מן, ב, 21).

[1] בפול מן ולמוקש למטה.

[2] [המחבר הבין את הפסוק כפרוש הראב״ע: נביא השקר הוא פח יקוש וכו׳.]

[3] ספק אם הוא לר״י חריזי, עכ״פ הוא מאותו זמן.

ג. **פַּח,** ש"ז, מ"ר פַּחִים, — כמו פֶּחָם: ימטר על רשעים פַּחִים [1]) אש וגפרית ורוח ולעפות מנת כוסם (תהל' יא ו). — ואמר הפיטן: יקוד אור הנגחל עוד מהפחים (מחז' ויטרי 450). יה בדאות כנתמלא ספקם פחים ורוח זלעפות השיקם (ר' שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים אדירים, קרוב' ז פסח).

ד. ***פַּח,** חוס"ז, מ"ר פַּחִים, — כמו נוֹפַח, בשמוש בבטוי צִנִּים פַּחִים [2]): הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים [3]) (כתוב' ל., וכן ב"מ קז:, ב"ב קמד:). — ובספה"א: אם תבא ר"ה יום ב יהיו צנים פחים והזרעים יהיו טובים (ר' יהודה אלברצלוני, ספ' סימני הרעמים והתקופות, כ"י ביהמ"ד סבטר). ואשב תחת אחד השיחים להמציא רפואה לצנים פחים והנה איש ראיתיו מרחוק הולך לתומו לבלי חוק (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, מעשוני מקסרים, כ). — ואמר המשורר: השמר מצנים פחים כי זה לך מפיד יום פדיון (עמנו', מחב' כג, 181).

א. ***פַּח,** ש"ז, מ"ר סמ' פַּחֵי [4]), — פַּחֵי נֶפֶשׁ, כמו מַפַּח נפש: הלבו כפחי נפש (מדרש תהלים, הוצמן דבר' לא יד). בראשונה היה אדם עולה לירושלים לדין עם חבירו והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלין והיה יוצא משם כפחי נפש (ר' יוחנן, פסיק'

1) ראב"ע: אבנים בוערות. [רש"י: לשון פחמים, וכן כפשי. ובמד"ר (ברא' נא) פרשו גם כמו ב. פַּח: גוסרין ומצרדין, וריב"ג פרש כמו א. פַּח: אבני אש דמה אותם למתכת.]

2) [מלשון הכתוב במשלי כב ה, שהובא בערך ב. פַּח.]

3) [פרש רגמ"ה (ב"ב קמד:): הצנה הנופחת. וכן רש"י בכ"ם: קור הנופח, ובע"ז ג:, פרש וז"ל: צנים צנה פחים הולה הבא על ידי חום כמו עד שיפוח היום, ע"כ. ובכתובו' ל., פרש: קור וחום וכן מביא רשב"ם בב"ב והתוספ' בע"ז ג:, והם גוזרים אותו מן ג. פַּח. והרשב"ם בעצמו (ב"ב שם) מפרש כמו כ. פַּח.]

4) [מ. צ. סגל מנמק פַּחֵי במאמרו בלשוננו ט, עמ' 45–46 בנגוד למנקדים פַּחֵי ביחיד או פַּחֵי מן פחת. אמנם נמצא בספרים הנקוד פַּחֵי. אין לדעת אם נבנה השם על פי שרש ופעל חי או בקצור של מַפַּחֵי נפש, ואז יש לנקד פֶּחֵי, ושרשו נפח, כמו הקצורים קִיחָה, גִישָׁה במקום לְקִיחָה, נְגִישָׁה.]

דר"כ, בובר, קכג.). שמוסכם לילך כפחי נפש בראשונים (תנחו' בלק ט). — ובספה"א: או הלבו כלם כפחי נפש ומן המעלילים עשו שפטים (ר"מ ויגנא, שבט יהודה, הנובר, 49). שבחולי זה (מרה שחורה) יפסד הדמיון והכח המחשב ויקרה לו הצער והדאגה ויפחד וירעד ויגעש בפחי נפש (ר"י אברבנאל, פרוש ש"א יו, וכוח הסרה). התרעמה א' והקפידה כל כך על שהוא ית' התחיל לבראת עולמו בב' רק עמדה לה מרחוק בפחי נפש ושתקה (מענה רזא עה"ת, ברא', ב.). — וצרוף ״פַּחֵי מַפָּח, ואמר הפיטן: מנת כוסם פחי כפת הגישמם (ר' שלמה, אני יום, סליח' יום ג).

ב. **פַּח** [1]) ש"ז — יקוש, הטומן פחים, Fallensteller; trappeur; trapper, ואמר המשורר: זמ לכסיל מדום יקרא כסיל עש לעש בגד ופח תחתיו פחתים ותחת בן נמלים בן נמרים ותחת כן פחותים כר פחתים [2]) (ידע' הפניני, מיורי ברכה, מק"ג, 8).

פחד [3]), ממנו פַּחַד, א. פַּחַד, פַּחְדָּה, ״פַּחְדּוֹן, *פַּחְדּוּת ״פַּחְדִּי, ״פַּחְדָּן, ״פַּחְדָנוּת, ״פִּחוּד, ״פְּחִידָה.

פָּחַד, פ"ע, פחדת, פחרתי, פחדו, פחרו, אפחד, יחד, תפחד, יפחד, תפחדו, יפחדו יחרו, פחד האדם מפני דבר, היה לו פַּחַד, ירא, נבהל, sich fürchten; craindre, avoir peur; to fear, to be afraid: והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך וכו' מפחד לבבך אשר תפחד (דבר' כח סו–סז). הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד (ישע' יב ב). ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תניפת יד יי' צבאות וכו' כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד (שם יט יו — יז). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים (שם לג יד). אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך (שם מד ח). כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (שם שם יא). ופחדו (הגוים) ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה (ירמ' לג ט). ולא פחדו ולא קרעו

1) [נגזור מן ב. פַּח.]

2) [פרושו: הומן משפיל ומרים, קורא לכסיל השמים (להכוכב) כסיל ובער, ולעמת זה הוא קורא עָשׁ במשמ' עַיִשׁ (כוכב) לעש־הבגד הבזוי; הוא גורם שהיקוש השם פחים נוקש בפחתים הטמונים תחת רגליו; הוא הופך את הנמלה לנמר ואת בן השפלים והפחיתים לבן הגדולים (עי' ערך פָּחָה).]

3) [גם בארמ' היהודית.] [ועי' א. פַּחַד, הערה.]

את בגדיהם המלך וכל עבדיו השמעים את כל הדברים האלה (ירמי, שם לו כד). שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק (תהל' יד ה). שם פחדו פחד לא היה פחד (שם נג ה). יי' מעוז חיי ממי אפחד (שם כז א). וינחם לבטח ולא פחדו ואת איביהם כסה הים (שם עח נג). שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי (שם קיט קסא). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג כה). על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו (שם כג טו). ויהי כשמעם את כל הדברים האלה פחדו איש אל רעהו (ירמ', ירמ' לו טז).—ובמהמ"א: אבל אחרי כן פחדה. פחד לא היה פחד כאשרך יתכן להיות (להג) מגזרת הגה (דונש על מנחם, ולהג הכנה, 74). ודברי אשר יאמר כי אסור עשות שם לדבר מחמת שהוא פוחד משיהא שיחות כדין דבריו בטלים (יעקב בן שמעון, ספר העריות לישוע בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' XVII). — ואמר הפיטן: פוחד סנדלפון לצד דופן ידפון למלך מלכי המלכים (אמתי, אראלים ומלאכים, אזן למש"ע). פחוד תפחדו בהזכרתו ליראה אותו ואל תניבוהו עזות (רי"ל בר לאון, אזהרות, ס:). פחד והתירא מן החכמים ומצותם תהיה לך תמורה (שם כג.). הקץ לראות שמיו וכו' ופחד מפני אימיו (ישן אל תרדם, פלימ' אמע' יו"כ, ארס לונה). — ואמר המשורר: משכיל אשר און ותקר את שירו ומכל האנוש פחד (רמב"ע, תרשיש י, 90). ויהי האנשים על שחק השר תמהים למבראשונה היו עליו פוחדים ורוהים (עמנואל, מחב' יד). — ובינ' פעו', פחוד, נק' פחודה, מ"ר פחודים, פחודי: בלשת שנכנסה בעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות שאין פנאי לנסך שביון שפחודים הם אין מנסכין (והזהיר, ויקר' שם). עמדו לפניו יראים פחודים בשלום (יוסף בן אברהם הכהן, JQR. NS., 1914, עמ' 629). — ואמר הפיטן: פחודי פלאיך יפצחו בקול (ר"א הקליר, אדירי איומה, שחרי א' ר"ה). פחודים הם מכל צרות ממחרפיהם וממגדפיהם נא אל תעזבם וכו' (שפטיה, ישראל נושע, סלי' לתענ' חמשי). — ואמר המשורר: דברים נמצאו בצל לעבד ובגאל לאנשי עיר לבודה ובמטר עלי ארץ צמאה ובשלום עלי נפש פחודה (ר"ש הנגיד, בכודי, 103). — ואמר המקונן: והרעות אשר אנו בהם שקועים לילה ויומם פחודים (ד"ה של יהודי מלכים וא"י, יעקב מן, ב, 120).

— פחד הלב, התרגש מרב שמחה וכדו': אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע' ס ה). — ואמר המליץ: ולב עכן פחד ורחב (ונזו, אהבת ציון ב). — פחד אל פלוני, חש ופנה אליו: ובקשו את יי' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל יי' ואל טובו באחרית הימים (הוש' ג ה). אל יי' אלהינו יפחדו ויראו ממך (מיכ' ז יז) [1].

— פע', פחד, מפחד, תפחד,—כמו קל: ותשכח יי' עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק (ישע' נא יג). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד). — ובספהמ"א: ואמר קצת החסידים לתלמידיו אילו לא היו לכם עוונות הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העוונות (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ד). — ואמר המשורר: מחץ לשון הנבונים משכיל יפחד ויחת (רמב"ע, תרשיש, שעה"ם 75). ועי' ב. פחר.

— הפע', הפחיד, — הפחיד את פלוני, גרם לו שיפחד, פחד קראני: erschrecken; effrayer; to frighten ורעדה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובתו"מ: פחדכם ומוראכם הרי אם מפחידים הם יראים אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים (ספרי דבר' כב). משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה מפחדת כל בעלי כנפים (בר קפרא, ירוש' מו"ק ג ח). משל לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה שלקה בו (מד"ר במד' טז).

— נפע', בינ' *נפחד, — כמו פוחד, פחוד בקל: ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל (מד"ר אסת', ותאמר אסתר להתיב). — ובספהמ"א: תמצא כי בעת הנבואה היה גוף הנביאים נפחד ומזדעזע (ר"י גיקטילים, שערי אורה, מגעוצה, לא). כי בעלי המרה השחורה הם נפחדים מבני אדם ומתרחקים מהם ואינם שמחים כלל (ר' זרחיה מברצלונה, פרוש משלי יד י, השחר ב, 238).

— פעו', *מפחד, בינ' מפחד, מפוחד, א) כמו פחוד, נפחד בקל ובנפעי: וישבתם לבטח ולא מפוזרים ולא מפוחדים עלית ולא גולים (ספרא בהר, ויס, פרק ד).—ובספהמ"א: והוא השבט שאמר שאין שבט אלא עוז וממשלה ולפיכך מגורי ומפוחדי אל חרב

---

[1] [עי' גם ב. פחר, הערה.]

יהיו שאר הגוים את עמי ואין להם לשוש ולשמוח עליהם (ר"א מבלגנצי, פרוש יחזק' כח יז). מאימתו ורוממותו יראו חזקים ממשברי לב שיגיעום מיראתם ממנו ינתקו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים פחד תוק (רלב"ג, איוב סוף מא). ויחשוב וידמה נגד עיניו שאם יעשה העבירה מאכל כל זה והולך ערום ויתף וכו' בהול ומפוחד שסוי ונרמס (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יב).—ב) "מי שמפחדים מפניו, יראים אותו: וכיראתך עברתך כשם שאתה יראוי ומפוחד כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך (רש"י, תענ' ח.). — וברפואה, כמשמ' אים ומסכן: והאדום הרמיי (מהשתן יתר כמות מן האדום הכרכומי והאדום הכרכומי ג"כ איננו כ"כ מפוחד אם תהי' הארומה נחה ומפוחד אם תהי' נעה (קאנון א ג ג, כלל ג בפזן ג). כי העת היותר מפוחד מהפרי שיפל הוא בעת התחלת הראותן ואם יהיה מזולת יהיה חומם ממה שיטה לרחם ליחה חרה יפוחד ממנה וכו' (שם ג כא ב י). ומהנהגתם ג"כ שמיר' מה שראוי שישמר ממין מחלת לנגד כמה שיכטת ממנו כמו בעלי הכרסם ראוי שיפוחד עליהם מנתירות החזה (שם ד ב א קא). עכוב הדפק או תולשתו או קטנו כל אחד מאלו כשיהי' בתכלית אשר אין אחריו תכלית הנה הוא מפוחד מאד ובעליו על צער גדול תמידי (פרקי משה ד י). והמין הא' תקרא קדחת יומית לפי שלא תתמיד רק יום אחד וכו' ותתרפא כמעט ומן אלא שיפוחד שלא תסתכך במין הב' (ר' משה אלגבילדה, רלא' דעת ה א, עח:).

— התפ', *הִתְפַּחֵד, — כמו הקל, פָּחַד, בא בפחד: erschrecken; s'effrayer; to be frightened: ובזמן שאין אדם עונתן ובני ביתו קפדנין והלך לו למדינת הים וכו' לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת במקומו עד שעה שיתוור (אדר"נ ז). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלוסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד וירא שמים אחד (ר' לוי, מד"ר בר"א' מד). עמד אחד ותפשו (לארכיליסטס) אמר המלך שמרו שניהם עד הבוקר והיה ות מתפחד וזה מתפחד זה מתפחד לומר אי וו פריקופי המלך נותן לי וזה מתפחד ואומר אי זה דין המלך דן אותי, כך לעתיד לבא ישראל מתפחדים ואומות העולם מתפחדים ישראל מתפחדים ופחדו אל יי' ואל טובו באחרים הימים ואומות העולם מתפחדים פחדו כציון חטאים (ר' יהודה בר' סימון, שם נח). כשעת הדין הכל נושאי' ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם הוי מפחד כלילוי' היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם (ר' יוסי, שם נמד, יא). עד שלא יחטא אדם נותנין לו אימה ויראה והבריות מתפחדין ממנו, כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים (שם סה"ס, הגה מעתו).—ובמהמ"א: אדם אם יראה בריאה חיה או עוף או תנין או כל מראה דמות שלא היה נהוג ומנוסה לראות ורואהו פתאום מיד מתבהל ומתפחד ותקצר נפשו למות וכו' אלא אפילו הדבור שהיה מדבר עמהם היה בענוה ובדרך דבור של בני אדם שלא יתבהלו ויתפחדו מפניו, אדם וחוה בעת ששמעו את קול ה' מתהלך בגן לרוח היום נתבהלו ונתפחדו מאד ונתחבאו מלפניו (ר' שבתי דונולו, תכמוני, ס' יצירה ורסה, סב:). שבטחו על רוב טובתם ושלוותם לבייש בר קמצא ולעמוד על בת קיסר והיה להם לפחד ולדאג מן הפורעניות ולא דמי לאדם המתפחד בחנם (תוס' גיטין נה:, ד"ה אשרי). אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדת (רלב"ג. שה"ש ב א, פעם ג). שיהיה לבו של אדם מתפחד עליו בכל יום ויאמר אוי לי שמא תהא עלי פורענות היום ושמא למחר ונמצא מתפחד בכל יום (ר"י בן יהודה, ספר מוסר א ז).

א. **פַּחַד**, ש"ז, פַּחְדְּךָ, פַּחְדְּכֶם, פַּחְדּוֹ, פַּחְדָּם, נו"ר פְּחָדִים, — א) כמו מוֹרָא רגש של מורא ובהלה וכדו' [י]), Furcht, Schrecken; frayeur; fear: תפל עליהם אימתה וָפַחַד כגדל ורועך ידמו כאבן (שמות טו יו). היום הזה אחל תת פַּחְדְּךָ ויראתך על פני כל

י) בעצם הדבר קול שאון הגורם בהלה גדולה. [ואמנם אפשר ששם זה כמשמ' יראה ופחד, והפעל פָּחַד הנגזר ממנו אינם בעיקר אלא ב. פַּחַד כמשמ' ירך ושוק, והוראת היראה נולדה במלה בקצור מתוך צרוף כגון מעידת פחד (רעידת שוק וירך), כשם שקבלו גם שמות אברים אחרים הוראות מפשטות בתיך קצורים דומים: רחמים (בעקר: רֶחֶם, בטן, מעים) מתוך המית רחמים (על כן המו מעי), אַף כמשמ' הכעס מתוך חרון אף, וכדו'.]

העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דבר' ב כה). בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (שם כח סז). וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד יי' על העם ויצאו כאיש אחד (ש"א יא ז). בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יי' ומהדר גאונו (ישע' ב י). פחד ופחת ופח עליך ישב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יז–יח). קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמי' ל ה). כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה"ש ג ח). פחד ופחת היה לנו השאת והשבר (איכ' ג מז). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (תהל' לא יב). אין פחד אלהים לנגד עיניו (שם לו ב). שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצר חיי (שם סד ב). לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם (שם לא ה). שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם (שם קה לח). ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא (שם ג כה). בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יג–יד). הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (שם יג יא). קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו (שם טו כא). בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם כא ט). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאם (שם כב י). המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו (שם כה ב). כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל (שם לא כג). הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (שם לט טז). ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (שם שם כב). ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסתר ח יז). ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים (שם ט ב). ויצא שם דויד בכל הארצות ויי' נתן את פחדו על כל הגוים (דה"א יד יז). ויכו את כל הערים סביבות גרר כי היה פחד יי' עליהם (דה"ב יד יג). ויהי פחד יי' על כל ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם יהושפט (שם יז י). — ודבר שהאדם ירא פן יבוא: גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם בבא כשואה פחדכם ואידכם כסופה יאתה (משלי א כו–כז). — ובתו"מ: גוף קשה פחד שוברו פחד קשה יין מפיגו (ב"ב י.). והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה והנה שני הנינים גדולים ויריעו זה לקראת זה ויערבו מלחמה (מד"ר אסתי, ויגד לו מרדכי). — ובסהמ"א: מנהג בני אדם כשיש להן פחד לשום ידו על לחייו (ערוך, ערך סג). והפחד הוא בהיותו ירא פן יקראנו פגע אך לא הגיע לגבול הדאגה עליו (כ"י מוקטו, קול יהודה לכוזרי ג לח). ועוד כתב שהיא באה ומתעצמת באדם מפני היותו שבור בקניני עוה"ז וחמודותיו אשר בהפקדם וחסרונם או מפני פחד איבודם כל ימיו מכאובים (כי"א מודינא, צמח לדיק ע). — ואמר הפיטן: והדובר סרה בשם עבודה זרה ובעל אוב לזרה וידעוני שקרים ונפש רוצחת לפחד ופחת ועם עיר נדחת בחרב נדקרים (רסב"ג, אזהרות). — ואמר המשורר: לאמים יחפזון ועמים ירגזון לפחדו ירוזן בנפשם גבורים (דונש, דעה לבי, סעה"ש 4). דרשה נשמה דבק בכאך כי דמתה אל כרוב ומלאך ואענה נא בפחדי אך הטהרי בבכי ואימים שבע פעמים (ר"י הלוי, מודים לך, סעה"ש 103). — ובמ"ר: ועל כן כשיהיה אדם נוצר דרך משל שיהיה ענינו להקדים אל הפחדים כמו ענין הארי ולא ימנעהו מזה מונע תהיה קדימתו אל הפחדים יותר משיבו לאחור מהם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 68). וברב פחדים מחטא ואימה ישבים ושקדים על דת תמימה (אנון, עז אל מעידים, סעה"ש 63). אם לא תאמינו בנו לא נאמינו והפחדים עליהם ישענו (עמנואל, מחבי כח, 228). אשר שמו לשונם כחרבות ושפתותם כמו חצים שנונים ודתותם שלמות מפחדים ולא שכם עלי כסלם נבונים (ד"ס של יהודי מלכים וא"י, יעקב מן, ב, 77). וזכור כי פעלו תשגיא ותחת בהערימו בתתו קול פחדיו (שם שם 269). בענין היראות והפחדים שאדם מתירא ומתפחד ע"פ הרוב מכמה דברים או מבני אדם שאינם יכולים להזיק לו כלל (מגיד מישרים, סימוס הכ"ג, סה). — ב) כנוי לאלהים. Gottheit; divinité; deity: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (ברא' לא מב). וישבע יעקב בפחד[1]

[1] ואולי ב. פחד?

אביו יצחק (שם שם נג). — ובתפלה: עננו אלהי אבותינו עננו עננו פחד יצחק עננו עננו אביר יעקב עננו (סליחות).

ב. **פַּחַד**[1]), ש"ז, מ"ר בנ' פַּחֲדָיו, — יָרֵךְ; Schenkel; jambe, cuisse; thigh: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו יחפץ זנבו כמו ארז גידי פחדו[2]) ישרגו (איוב מ יז-יז).—ובכתמ"א: כשבר פחד הירך, אם ישבר פחד הירך יצטרך למתיחה חזקה ואמיצה (קאנון ד ה ג יד). וראוי שיונח בין שני הפחדים או כמו כרור מעץ (שם שם). אין הכהן זקוק לבקש תחת אצילי ידיו של נגוע או בין פחדיו וכו' שמא יש שם נגע (סמ"ג, מ"ע רלד). ואשר היו דריהם סמוך לפחדים וכו' (רשב"ל דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, קנ.). — ואמר המשורר: כנור דמות פעם ליד פחד בלי שוק דבקו יחד ולא נתחו (רמב"ע, אם קדמו, סעה"ש 65). כי מאמר מאין ענין כמו רגל בלי פחד (הוא, חכמים, י, 90).

פַּחְדָה, ש"נ, פַּחְדָה, כמו פַּחַד; Furcht, Schrecken; peur; fear: תיסרך רעתך ומשובתיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך ולא פַּחְדָּתִי אליך נאם אדני יי' צבאות (ירמ' ב יט). — ובתו"מ: פחדתו של מלאך המות נתן בלבם (ר' יונתן, מדר"ל קהלי, את הכל עשה). — ובכתמ"א: ורמזה אליהוא כי השם ית' היה משים פחדתו ויראתו בלב איוב כדי שיתעורר בתשובה לקצת עבירות שבידו (אוהב משפט ומשפט צדק לאיוב, כו ו). — ואמר הפיטן: נפלה ועות פַּחְדָּה על עם לשושן רמה בעת נספה אלעזר בן דמה (קליר' לח"ב, זכור תבוקם, סדור רסע"ג סכט). עליון בשמעו דבריהם אשר אז נדברו פחדותם אשר פחדו שר כי גברו (רסע"ג, אתה מרכבות קדש על עשה"ד, שם שמה). ועל בן גר תם וגרלו פחדותיו (ר' שמואל יזכה, יולי ויצא, סריד' מהגניי, מ"ל וייס, 69).

פַּחְדוֹן, ש"ז, — כמו פַּחַד: מי נחלתי ישמע דברי חוזי ואל אל נביא שקר מפחדוני מה לתבן את הבר אמר יי' (אזהרות לרסע"ג, סדור רסע"ג, ר).

[1]) בערב' פח'ד' a) [סור' פוחרא. עי' א. פַּחַד.]

[2]) פַּחֲדָיו, קרי.

a) فخذ

*** **פַּחְדוּת**, ש"נ, — כמו פַּחַד: ותכס עליהם הם (עדת קרח) אבדו ולא פחדותם שנעשו תחתיהן שרי אלפים ושרי מאות (מד"ר במד' יח).

פַּחְדִּי, ש"ז, נק' פַּחְדִּית, פחדיים, פחדיות, — נורא ואים; Schrecklich; terrible: קדחת יום פחדיית הנה תקרה מהפחד קדחת על דרך מה שתקרה מהיגון (קאנון ד א כב).

פַּחְדָּן, ש"ז, — מי שדרכו לפחד תמיד, furchtsam; craintif; timorous: ובשרצה לעשות הגבורה הגדולה ההיא בקש (יונתן) לדעת אם הם אמיצי לב או פחדנים (ר"י אברבנאל, פרוש התורה, חיי שרה, ויאמר ה' אלהי אדני). ונמצא כתוב כי המלך דיאוגיינים היה פחדן שבאנשים ומרוב פחדו ומורך לבבו לא היה שלו ולא שקט מימיו (ר"א מודינא, צמח לדיק כז). כמו אנשי השם וכן אשר ימצאים חלוף מה שיקוו הם לעולם פחדנים ובעלי השררה והממשלה הם מפחידים וכו' ואחר התבאר שהפחדנים הם אלו התחייב מזה שאשר יחשבו שלא תאונה אליהם רעה הם כריאי הגופות נעיטי התכונות (ר"י מקיר ליאון, כוסף לוסיס, 120).—ואמר המשורר: ולמה הפחדנין ירעשו אבריהם (ראב"ע, שאלות, כהנא ג 29). — ולנקי' פַּחְדָּנִית: ראיתי דמעת האמת וקולה באוב שפל מארץ תדבר לפניה מצאנוה לא פחדנית ולא בישנית (ר' אבא מרי, מנח' קנאו', מכתב עו). כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים קכז).

*** **פַּחְדָּנוּת**, ש"נ, — תכונת הפַּחְדָן; Furchtsamkeit; timidité; timidity, רגיל בדבור העברי ובספרות.

א. **פֶּחָה**[1]), ש"ז, סמי' פַּחַת, כנ' פֶּחָתְךָ, מ"ר פַּחוֹת פַּחֲוֹת כנ' פַּחֲוֹתֶיהָ, — בנוי ארמי ובבלי לשר מושל על אחת המדינות בשם המלך, Statthalter; gouverneur; governor: לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים וכל מלכי העֶרֶב ופַחוֹת הארץ (מ"א י יח). ועבדי מלך ארם אמרו אליו וכו' הסר המלכים איש ממקומו ושים פַּחוֹת תחתיהם (שם כ כג-כד). ואיך תשיב את פני פַּחַת אחד עבדי אדני הקטנים (ישע' לו ט). ונפצתי בך פַּחוֹת וסגנים (ירמ' נא כג). קדשו

[1]) [מן האשור' פַּחַת, פִּחַת, מחוז; בֵּל־פַּחַת, ובקצור פַּחַת, בעל המחוז, פֶּחָה. עי' גם ב. פֶּחָם, פַּחַת.]

עליה גוים את מלכי מדי את פַּחוֹתֶיהָ ואת כל סגניה (שם שם כח). והשכרתי שריה (של בבל) וחכמיה פַּחוֹתֶיהָ וסגניה וגבוריה (שם שם לז). לבושי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם (יחזק' כג ו). היה דבר יי׳ ביד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל פַּחַת יהודה (חגי א א). הקריבהו נא לְפֶחָתֶךָ הירצך או הישא פניך (מלא' א ח). בני פַּחַת מואב (עזרא ב ו). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך וּפַחֲוֹת עבר הנהר (שם ח לו). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לו על פַּחֲוֹת עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אביא אל יהודה (נחמ' ב ז). אני ואחי לחם הַפֶּחָה לא אכלתי וְהַפַּחוֹת הראשונים אשר לפני הכבידו על העם וכו' ועם זה לחם הַפֶּחָה לא בקשתי (שם ה יד–יח). ובימי נחמיה הַפֶּחָה ועזרא הכהן הסופר (שם יב כו) ויכתב בכל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים וְהַפַּחוֹת ושרי המדינות (אסת' ח ט). — ובמהמ"א: אחשדרפן למטה מפחה[1] (לקוטים מן ספר המלילה לר' שלמה בר' שמואל, בכר, 13).—ובהשאלה *בֶּ־פֶּחָה[2], בן גדולים וטובים: רב הוה יתיב קומי ר' חייה רבה וכו' א"ל ר' חייה רבה הבא זרוק א"ל מה בין הבא ומה בין הכא אמר ליה בן פיחה אחריהם (ירוש' כלאים ז ג). — ובמהמ"א, בַּר־פַּחְתִּים[3], ואמר המשורר: זמן לבסיל מרום יקרא בסיל, עש לעש בגד, ופח תחתיו פחתים, ותחת בן נמלים בן נמרים, ותחת בן פחותים בר פחתים[4] (ידעי הפניני, מיורי ברכה, מק"נ, 8). ומ"ר *פַּחְתִּים, כמו פַּחוֹת, ואמר הפיטן: פאתי מואב ברעד חלחלו פחתי אלופי אדום אז נבהלו (מחה הארם, יוצ' ז פסח, מחזי איטלי א, קכ:).

[1]) [מנוקד: מִפֶּחָה.]

[2]) [כך קורא ר' חייה את קרובו רב. ובמקום צורה עברית זו שבירוש' נמצאת בבבלי הצורה הארמ' בר־פחתי (ובמבטא בבלי בערוך גם: בר פאתי), ופרש רש"י (סנה' ה:): בן גדולים, ובפרוש המיחס לרש"י (נזיר נט.): בן תלמיד חכם. ומשתמשים כבטוי בפרוש רש"י, אולם נראה שזה בטוי הרומז ליחס המשפחתי שבין ר' חייה לרב בן אחיו ובן אחותו. אולי אף בטוי של גנאי, השוה את הבטויים אבוי דפחתא (חס אבי ככען, גד"ר בראש' לו), אחים דפחתא (שם לט).]

[3]) [ע"פ הצורה הארמ' שבבבלי.]

[4]) [עי' ב. פת, הערה.]

ב. *פֶּחָה, ש"ז, —מחוז שלטון הַפֶּחָה, Bezirk; département; district: מחוז אנטאליא הכולל פחה (פאשאליג) אחת (שמשון בלוך, ש"ע ג מ:). הפחת (פירשטענטהום) קורגא צפונית מזרחית להראש (קאפ) דולי חמשים פרסאות מרובעות ארבה (שם שם נב.).

פָּחוּד, עי' פַּחַד.

*פִּחוּד, ש"ז, — הרגשת מי שמפחד, כמו פַּחַד: אמר אחד לחבירו במה פחוד השלטון אמר לו תהיה אפסטמא טובה ואין אתה מתירא (והזהיר, ויקר', פ' לו).

פָּחוּז, עי' א. פַּחַז.

*פִּחוּם, פיחום, ש"ז, — כמו פֶּחָם, Kohle; charbon; coal: מאי מוחטין אמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב עדויה חשירה פירוש הוא ראש הפתילה הנעשית פיחום ואינה מאירה יפה (שבלי הלקט, יו"ט, סי' לם).

*פָּחוֹת[1]), סה"פ מן פָּחַת, — מעט מזה, במדה מועטה מדבר אחר, weniger, minus; moins; less: שנים אוחזין בטלית זה אומר וכו' זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה ויחלוקו (ב"מ א א). זיז עד טפח יש לו חזקה ויכול למחות פחות מטפח אין לו חזקה ואינו יכול למחות (ב"ב ג ו). נתנו לו זמן ונפל (הכתל) בתוך הזמן פטור לאחר הזמן חייב וכמה הוא זמן אין פחות משלשים יום (תוספת' ב"מ יא ז). היה שם אחד רוחב מעשר אמות נוטל ארבע אמות בנגדו וארבע אמות בחצר, פחות מיכן משלמין לו את המדה בנגדו (שם שם יא). נחלק (המרדה) לשנים ונשתיירו בחרחור עד שבעה טפחים וכרובה עד ארבעה טפחים טמא פחות מכן טהור (שם כלים ב"מ ג ז). כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח

[1]) כך מנקד שטרַק, אבל בַּבר — פָּחוֹת, בינוני פָּעוּל (ZDMG 1890), אך הקריאה המקֻבלה של הספרדים — פָּחוֹת.

[גם בנקוד הבבלי — פָּחוֹת (עי' פורס, לשון חכמים, 142) ובמשני ליוורנו מנקד בכל מקום פָּחוֹת ובב"י קופמן פַּחוֹת, ונוהגים היום להבדיל בין תה"פ פָּחוֹת ובין ש"ז פָּחוֹת, מ"ר פְּחוֹתִים.]

(ר' זעירא, ירוש' שביע' ב ז). בבצלים אפילו פחות מיכן מותר (ר' יוסה, שם ה ב). שכן הוא ראוי ליכנס (לבית הקברות) בשידה תיבה ומגדל ולעשות לו תור פחות מטפח ולתחוב בכוש ובקיסם ולאכול (שם עירוב' ג א). ת״ר האוכל תרומה פחות מכזית משלם את הקרן ואינו משלם את החומש (פסח' לב:). מיכן שאין השד יכול לבראות בריה פחות מכשעורה (סנה' סז:). — ובצרוף פָּחוֹת או יותר, ובשלילה לא פָּחוֹת ולא יותר: קטן נמול לשמונה ולתשעה ולעשרה ולאחד עשר ולשנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יט ה). מאי ג' בנ' שמעת מינה תרתי לא פחות ולא יותר תנא לא פחות מפני שמרבה ולא יותר מפני שממעט (עירוב' כח.).—ובסהמ״א: בתב הלוחות היו בהם הרי״ג מצות בנגד תרי״ג אותיות מן אנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יתר (ברחש' רבתי' אלבק, 76). תדע שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות הרי קנסו ליטרא זהב ושמא הכושת היה פחות או יותר אלא כמו שנראה בעיניו של דיין יעשה (ספ' חסידים תתתקיד). — ועם ב של בבלים, בִּפְחוֹת: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה וכו' אינה מקודשת (קדוש' ב ו). והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק ולוקח לו חֵפֶץ מן החנווני והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ בשוויו והנערה אומרת לו בא וטול לך בפחות (ירוש' סנה' י ב).

***פָּחוּת** [1], ת״ז, נק' פְּחוּתָה, נ״ר פְּחוּתִים, — מוּעָט, מְעוּט, נופל מאחרים במספר, במדה ומשקל או במע/ה או בגיל, gering(er), minder(wertig); moindre; lesser, inferior: אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית וכו' פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד (כתוב' ג א). המוכר את השדה מכר וכו' ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית רובע (ב״ב ד ח). נמצאתה אומ' שלש מידות במחיצה כל שפחות משלשה צריך שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים כדי שלא יכנס הגדי (תוספתי כלאים ד ו). החמת והכפישה אף על פי שפחותין נוטלין מהן לידים (שם ידים א ו). גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש ויום אחד כשירה לכהונה (ר״ש, ירוש' קדוש' ד ו). כל שהוא דומה לדקין של תרנגולין וראשה תפוח בקורקבן וחלולה בחצוצרות ואין שילייה פחותה מטפח (רשב״ג, שם נדה ג ד). מה שלשה משקין הללו (מים יין וחלב) אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה (ר' אושעיא, תעני' ז.). אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנא' וירדו וכו' אל הארץ (ר״א, יבמ' סג.). זו דברי בן ננס אבל חכמים אומרים הלך אחר פחות שבלשונות (רב יהודה בשם שמואל, ב״ב קה). ניסת פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים בת עשרים יולדת עד מ' בת מ' שוב אינה יולדת (רב חסדא, שם קיט:). לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה פחותה ממנה מתקנאה בה (ע״ז נה.). כל ערכין שאתה מעריך לא יהו פחותין משקל (רבא, בכורות י:). האומר ערך סתום עלי נותן בפחות שבערכין (ערכי' ד:). אמר לו הקב״ה (לטיטוס) רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע (מד״ר ברחש' י). — ובסהמ״א: ימים אחדים שנים פחותות מעשר (ראב״ע, יסוד מספר). ואם היה זה בדינם (של נדב ואביהוא) ב״ש בדיננו אנחנו הפחותים [1]) ואשר למטה ממנו שצריך לכל אחד ממנו וכו' (ר״ס א״ת, מ״כ ס״א ה). כמו שיעזוב האדם וישכח בביתו הנהגת החתולים על דרך משל או מה שהוא יותר פחות מהם (שם ג טז). והיא שאמרו שצריך לתאריך באחד כדי לקבל מלכותו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ואין המשלכה בתנועת הראש לבדה כמנהגנו הפחות היום וכו' (ר״י אלטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנט.). השק הוא לבוש צמר או חגור צמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה (רד״ק ספ״ש, שק). והרחק חברת הפחותים שהוא תפסידך המעלה והערך (ר' ידעיה בדרשי, פרדס ג, אולה״ם ג). ויחיו א״כ יותר פחותי המעלה מהטבע כי הטבע לעולם יפעול פעולותיו לאיזה תכלית (ר' ישמעאל מפיסא, מנחת קנאות, קויפמן, 32). שכן כתב איסטו במאמר הי״א מספר הבעלי חיים בהיותו תופס על החכמים הקדמונים שלא רצו לדבר כטבע הב״ת

---

[1]) [עי' הערה לערך פָּחוּת.]

[1]) [תרג' של אדואנ a), השפלים. בערב'.]

a) أدوان

הפחותים הנולדים מן העפוש לפחיתותם זולתי בנולדים סוכר ונקכח ואמר שם כי יותר ראוי לדבר בב״ח הפחותים הנולדים מן העפוש ממה שידובר בשאר בעלי חיים (ר״י אלבו, העקרים ג א). כן נקראו הפחותים שבעם חשוכים (ר״י בן כספי, פי׳ משלי כב כט). יתומים שבקשו להגבות כשומא קרקע פחות ומולזל שאין מוציא פירות בכדי עכודתה היש מן הדין ליפרע ממנו (ר׳ שמואל הספרדי, התשובות, שער ד ג). — ואמר הפיטן: המשולים לשלש משקים נחמדים וכפחות שבכלים נשמרים ועומדים (ר׳ שמעון בר יצחק, אלוף, קרובץ לא׳ שבוע׳). — ¨לכל הַפָּחוֹת[1], mindestens, zumindest; au moins, pour le moins; at least: יש לב״ד לחקור ולשאול לו אע״פ שאינך יודע הסכום אתה יודע לכל הפחות כי אתה חייב לו פרוטה ואם הודה הרי הודה במקצת (טוש״מ עה כו). — ובמ׳שמ׳ חָסֵר, פָּגוּם: כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח ח). במה דברים אמורים בזמן שהיא (הכוורת) כלי מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה וכו׳ (אהל׳ ט ג). כוורת פחותה פקוקה בקש ומשולשלת לאויר וכו׳ (תוספת׳ כלים ב״ק ו ג). — ובסמיכות אל שם, ¨פְּחוֹת דבר פלוני מאחרים, חסר בדבר פלוני לעמת אחרים, נופל מהם בדבר פלוני: כי אין סוס פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיעים (ר״י א״ת, כוזרי ה ד). ופעמים יחשבו הקצה האחרון שהוא טוב ויאמרו על פחות הנפש שהוא סבלן ועל העצל שהוא שמח בחלקו (ר״ש א״ת, ח׳ פרקים להרמב״ם ד).

¨פְּחוּת, פיחות, ש״ז, נגזר מן פָּחַת, — הַפְחָתָה, הַמְעָטָה, Verminderung; reduction: מש׳ שין ביניהן זה הפיחות שיתן בן חמשים ט״ו שקל ובן מ׳ יתן ה׳ שקל (ר׳ גרשם, ערכ׳ כז:).

א. **פחז**[2], ממנו א. פָּחַז, א. פַּחַז, א. פַּחֲזוּת, א. פַּחֲיָזוּת.

ב. ¨*פחז[1], ממנו ב. *פָּחַז, ב. *פַּחַז, ¨פַּחֲזָה, ב. ¨פַּחֲזוּת, ב. ¨פַּחְיָזָה, ¨פַּחְיָזוּת.

א. **פָּחַז**[2], פ״ע, בינ׳ מ״ר פֹּחֲזִים, פּוֹחֲזִים, — היה ריק וללא הועיל, leer, unnütz sein; être vide, ne valoir rien; to be empty, good for nothing: וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופֹחֲזִים וילכו אחריו (שופט׳ ט ד). נביאיה פּוֹחֲזִים אנשי בגדות (צפנ׳ ג ד). — ובסהמ״א[3]: שיש כאן פוחז אחד (במדב׳ רבה כא). כמים הפוחזים וכעופות הפורחות כן ניבי פי כל בני אדם (מכתב נקבן Wagenseil, 365). — ואמר הפיטן: פחזו כמים כלי להותיר צבאות קדש לרדוף ולהכתיר (ר׳ שמעון בר יצחק, אופנים, שמר׳ ז פסח). — ואמר המשורר: כעו מלכו כלם כטעמו הפילם ולשאול השפילם כריקים ופחזים (דונש, דעה לבני, סעה״ם 4). ואיך ימר אלי חיק אהכתי כמדת פחזי שכל ורקיו (רשב״ג, כא״ן נשאו, גבורי 25). — בינ׳ פָּעוּל, ¨פָּחוּז: פחז כמים נדמית לפחוזים המקפיצים (ילק׳ שמעו׳, ויחי קנז). ויצא מדבריו הרקים והפחוזים חג המצות (לקו״ק, כסף 38). — ואמר המשורר: ואל תחפיר ותכלם כאשמתם לנגדך פחוזים הם ורקים ועצם אין מאומה (ר״י הלוי, אוצר יקר, גנזי ירושלם, ורטהיימר א, מז).

— נפע׳, ¨נִפְחַז, — הורק, נשפך, ausgeleert werden; être vidé; to be emptied: ואמר הפיטן: גמול

---

[1]) [ה״א הידיעה שבצרוף זה וההשואה אל הבטויים: לכל המקדם, לכל המאחר, מורות שיש לראות כאן את המלה פחות כשם תאר ולא כתה״פ, ולפי זה דינו של לַפָּחוֹת, שגם הוא בה״א הידיעה על פי ענינו.]

[2]) [השרש המקראי פחז הוא לשון ריקות, וכן בא פּוֹחֵז ביחד עם ריק: ריקים ופֹחֲזִים (שופט׳ ט ד), וכן פַּחַז כמים (בראש׳ מט ג) פרושו: כהרקת המים, ולפי זה טורטשינר בתרג׳ הגרמ׳: ausgeleert wie Wasser, וקרב לשרש זה פחיז[a] בערב׳, שמשמ׳ התפאר על הכל וריק. אולם השרש ב. פחז שבתו״מ (אשר בטעות פרשו על פיו גם את המקומות שבמקרא) בהוראת פזיזות, מקביל אל חפז שבמקרא, ויש שאף בתו״מ בא חפז במקומו. ובמור׳ פחז, היה חסר בשת ושטוף זומה.]

[1]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [עי׳ הערה למעלה.]

[3]) [הדגמאות מהסהמ״א מיֻסדות על לשון הכתובים המשתמשים בפעל פָּחַז כלשון ריק וכזב. אמנם אפשר שהסופרים המאחרים הבינו את הכתובים בהשפעת ב. פחז בלשון חפז המקראי.]

---

[a]) فخز

נמלט מאבח נשחז בפשטו צוארו דמו לא נפחז[1]) ימינו אחו ביובל הנאחז להקדישו לה' קדש (רסנ"ג, אז בהר, סליח' ער"ה).

: *פָּחַז, פ"ע, — א) נחפז וקפץ[2]), aufbrausen, aufspringen; s'emporter, sursauter; to fly into a passion, to jump up — פָּחַז היצר, הלב : רועה הייתי בעירי ובאתי למלאות מן הנהר מים ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי וביקש להעבירני מן העולם (נזיר אחד לשמעון הצדיק, תוספת' נזי' ד ז[3])). רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי פחז לבי עלי בקש להעבירני מן העולם (ספרי במד' כב). — ובסהם"א : אדם אשר יזוב דמו למאד אם מן הגיד אם ממצע אם מן מכה וירק כל דמו ויהיה כמשש יד וזרועו פחזו[4]) גם זה ימות (אסף 134). במי שיבטחו בני אדם שיש להם מים במקום פלי ובשיגיעו לאותו מקום יפחזו בהם ויבגוד ולא ימצאוהו (ר' שלמה ב"ר מעולה, ספר המליצה, בכב, עמ' 12). רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה והוא אומר נאה הייתי ויצרי פוחז עלי בלוי שטבעי גרם לי (המאירי יומא ג, לה :). אך אמנה למי שפחז עליו יצרו ראוי שיזיר עצמו מתענ־גות בני אדם (ר"י מוקטו, קול יהודה לכוזרי ג ג). — ב) עשה בקלות דעת, חטא, leichtfertig handeln, sündigen; agir frivolement, pécher; to act thoughtlessly, to sin : בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותין ופוחזים אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת (ר' לוי, מד"ר ברא' לט). עשית בפחזים שנשתכרו שוקיהן[5]) במים (ר' פנחס, שם לח). אומות העולם אתה מרבה להם ימים טובים הן אוכלים ושותים ופוחזים ונכנסין לבתי טרטיאות ולבתי קרקיסיאות (פסיק' דר"כ,

1) [דמו לא נפחז ע"פ פַּחַז כַּמַּיִם (ברא' מט ד), אך עי' ההערה הקודמת.]

2) [הוראת הפעל הוה כהוראת הפעל פחז בארמ' שבתלמו', המקביל אל חפז שבמקרא. ועי' בהערות למעלה, ולהלן א. פַּחַז, הערה.]

3) [ובשנויים בירוש' נדר' א א, שם נזיר א ז, בבלי נדר' ט :, שם נזיר ד :, מד"ר במד' י.]

4) [כלו' : והיה אם ימששו ביד ורועו יקפץ ויחרד. ואולי פַּחַז, בב. פָּחַז, ג).]

5) [כלי משקין שלהן (מתנות כהונה).]

בובר קל.). — ואמר הפיטן : ואף פוחז כמצות לא תעשה כשבה או שעירה יביא לזכולים (רסע"ג, אזהרות סדור רסע"ג, ריג). פחזותם עמוד על דם נקי ודובר תמים נדכאו (ר' שמואל יזכה, זולת ויסב, שרידי מהגני', מ"ל וייס, 80). — בינ' פעו', פָּחוּז, כמשמ' נחפז ונבהל, ואמר הפיטן : פסח אכלו פחוזים ונפלאות חוזים בימי חג פסח (מעריב א׳ פסח). אז נבהלו פחוזי דינים (מעריב ז פסח).

— פִּעֵ', *פִּחֵז, — א) חרד ופחד[1]), erschrecken; s'effrayer; to be frightened : מיד היה מפחז ומזדעזע ואומ' אין לי עסק בשליחותו של מקום ואין לי עסק בדברי תורה (מד"ר אלפא ביתא דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג 44).

— הִפְעִ', *הִפְחִיז, — כמו החטיא, zur Sünde verleiten; faire pécher; to make sin, ואמר בן סירא : אל תחרש על איש לו הון פן ישקל מחירך ואבדת כי רבים הפחיזו זהב והון השגה לב נדיבים (ב"ס גני' ח ב). יין ונשים יפחיזו לב ונפש עזה תשחית בעלה (שם יט ב).

— נִפְעַ', *נִפְחַז, בינ' נִפְחָז, — חוטא, sündig; pécheur; sinful : מסכן פיו לנאצות לא יחכם כל ימיו ונפחז כמאויי יצרו לא יאלף דעת (ב"ז ב"ס כג יז). גבר נפחז בזמה לא ינוח עד תלהטנו אשו (שם שם יט).

— פֻּעַ', בינ' *מְפֻחָז, — כמו מְפֻחָד : אבל לא הכננו בלום מה שמדברים ושכנו מפוחזים אל ביתינו בי הבית היה סמוך לביות הכנסת (שלמה בן שמעון, במכתב יא, QGJD ג 5).

— הִתְפַּ', *הִתְפַּחֵז, — כמו הִתְפַּחֵד, erschrecken; s'effrayer; to be frightened : ומזור ומתירא מתפחז (הערה בשולי הדף לב"ס גני' ד ל).

א. פַּחַז, ש"ז, — ריק, מוּרָק[2]), leer, ausgeleert; vide, vidé; empty, emptied : ראובן בכרי אתה

1) [גם לפעל חפז המקראי יש אף הוראה זו של „נבהלו נחפזו" ובודאי השפיע על פחז גם הדמיון אל פחד. ועי' גם ב. פָּחַז.]

2) [אמנם השבעים מתרגמי התגאית (ἐξύβρισας) כמים, ות"א : על דאזלת לקבל אפך הא כמיא. רש"י : חפזו והבהלה אשר מהרת להראות כעסך במים, וכן פרשו רב המפרשים ע"פ פחז שבתו"מ ; אך אין זה מתאים לענין, עי' בהערה לא. פחז. ויותר קרוב ריב"ג, המבאר כל לשון פחז שבמקרא כמשמ' בגידה.]

בחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פַּחַז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (בראש' מט ג–ד).—ואמר הפיטן: לקול בביו חיל אחז אסתר ותחרד ועינה דמעה פחז במי נחל תרד (אספר תהלות, רני ושמחי קיג.).—ואמר המשורר: לכי לא ינות זה קרע לבך ויגר דמהו מפחז נקטתי נפשי תשות ומוסר בליותי לא אשאהו (יל"ג, קינת הורדוס, א, 75).

ב. **פַּחַז**, ש"ז, מן ב. פחז,—א) חטא, Sünde; péché; sin: למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלוותה ואחד ראה אותה בפחזה[1] ואחד ראה אותה בניוולה וכו' ישעיה ראה אותן בפחזן (פסיקי דר"כ, בובר קכח:). — ב) מעשה נמהר, קלות דעת, פזיזות, Übereilung; précipitation; hastiness: הפחז והבהלה אשר מהרת להראות בעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת (רש"י, בראש' מט ד). לישב ולהתיישב בבאים שלא יזיקו זה לזה לרוב המהירות והפחז (ר"ש וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 105). — ואמר המליץ: אלהי אבי ואדון חיי פלטני מרוב עונים ולב פחז הרחק ממני (ב"ז ב"ס כג ה). אין פחז ממים ולא משתנה מלב אשה (שם כט כח).—ג) כמו א. פַּחַד, פחד: Furcht, Schreck; peur; fright, fear ופחז אחזני ועקשה (מקור רסע"ג, תטז).

פַּחֲזָה, ש"נ, כמו ב. פַּחַז במשמ' פזיזות: אמר בנחלים נטיו בנגד ראובן שלפי שאמר בו פחז במים אמר בנחלים נטיו שהנחל שנוטה לבאן ולבאן לרוחב הנהר אינו הולך בפחזה (רי"ץ קאלו, תולדות יצחק קיג., בלק).

א. **פַּחֲזוּת**, ש"נ מן א. פחז, בכנ' פַּחֲזוּתָם, — מדת מי שהוא פוחֵז[2], Leerheit, Wertlosigkeit; futilité, frivolité; emptiness, worthlessness: הנני על נבאי חלמות שקר נאם יי' ויספרום ויתעו את עמי בשקריהם ובפַחֲזוּתָם ואנכי לא שלחתים (ירמי' כג לב).—ובספה"א: ואסירה בל בדיליך אלו אותם המבדילים שונאי ישראל מן הקב"ה בשקריהם ובפחזותם (רש"י, שבת קלט.). ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב"ם, אגרת תימן, ה.). נפתה אחרי הבלי האלילים ואמונתם ונמשך אחרי שקרותם ופחזותם (ר' אברהם בר חסדאי, בן המלך והנזיר, שער טז). הניחו לעיף ישראל שהוא עיף ויגע בצרות רבות שיבאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תתעוהו בשקרותיכם ובפחזותכם (רד"ק ישע' כח יב). חוטאים ומחטיאים בפחזותם בני אל תלך בדרך אתם (שלמה אלעמי, אגרת המוסר, פס' פלס מעגל).—ואמר הפיטן: איכות וידעונים לא תלמדו ומשאול בפחזותם הוסרו (רסע"ג, תרי"ג מצוות, קונץ מע"י גאו' קדמ' ג 32). ומאתם לפני פי החירות היתה חניתם בין מגדל ובין הים באמצעיתם לפני בעל צפון הנשאר מכל אלילי פחזותם (תסדי ה', סלוק ז פסק). אלה בשגיון עין רעיון ואלה בהגיון שוא קנאוני ובפחזותם ובהוותם ועליצותם יכעיסוני (שכנו לשוכם, אהבה לפי ויכא). — ואמר המשורר: ועת ארחו לחכדה צורריך ועליך הפוך את לב אדונך ועת קסו בפחזותם לקוסם וקם נגדם דבר צורך וקונך (ד"ה של יהודי מלכים וא"י, יעקב מן, ב, 265).

ב. ***פַּחֲזוּת**, ש"נ, מן ב. פחז,—כמו ב. פַּחַז, Übereiltheit, Leichtsinn; précipitation, frivolité; hastiness, thoughtlessness: משל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזותה[1] ואחד ראה אותה בניוולה וכו' ישעיה ראה אותם בפחזותם (ר' לוי, מד"ר איכה א).—ובספה"א: המבל עושר והפחזות רש (ר"י א"ס, מבחר הפנינים לרשב"ג, 18). שדוד טעה (שקבל לה"ד על מפיבשת) לרוב פחזותו וצרת לבבו (ר"י אברבנאל, פ"ב טז). והם גם בן ברוע מוגם ופחזותם מאז מיד במלכות בית דוד בי באשר בחרו אלהים חדשים בך בחרו מלכים (ר"ש וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 21). ועל זה אמר דוד המלך ע"ה בחפזו כל האדם כוזב שהוא באמת ודוי מעליא על מעשה בת שבע שבא במבאוב ואבלה פגה על פחזותו של אדה"ד (רמ"ע מפאנו, אמר טהור, מקור דין ג ט). — ואמר המליץ: ודק פחזותם לבדו עשה להם את המות הזה (רמא"ג, הלרמזים בגופיא, 99).

---

1) [במדה"ג דבר' א יב (הפגלה) הנוס' בחפזה ישעיה ראה אותן בחפזן, ועי' ב. פַּחֲזוּת.]

2) [ראה הערה לא. פחז.]

1) [עי' ב. פַּחַז.]

°פָּחַח [1]), פ"י, — פָּרַק מעליו, התפרק, ablegen ; ôter; to take off, ואמר הפיטן: כל עדיה פתחה תכלה בום מוגה לקרואי הלולה (הודך כי הנסת, יוצ' פנת ה מנכם).

* **°פְּחִידָה,** ס"נ, סה"ש מן פָּחַד, כמו א. פַּחַד, Erschrecken, Fürchten ; peur ; fright, fear. ואמר הפיטן: חלו כפחידה כהפקר שבט לחרה כל גיא בידו אתורה כגלתה יהודה (סהכ' ת"ב, מחז' איטל' ה, קט.).

א. **°פְּחִיזָה,** ס"נ, סה"ש מן א. פָּחַז, — כמו בְּגִידָה, Treulosigkeit ; perfidie ; treachery: כל דבר שתבטח בו ובגד נקרא פחיזה ובגירה ובו' בגידת המים נקראת פחיזה שנא' פחז כמים (ר' שלמה ב"ר שמואל, ספ' המלילה, בכר, 117).

ב. **°פְּחִיזָה,** ס"נ, סה"ש מן ב. פָּחַז, — כמו ב. פַּחַז: ומתוך בך חילי וראשית מטוני היה לך לשאת ויתר עו היה לך למלך על אחיך אבל פחיזה ובהלה היה לך במים הנשפבים (רסב"ם, בראש' מט ג).— ואמר הפיט.: אם ויעתתי כפחיזה ובור סולם בחלום חזה (סדור רסע"ג, ספה).

°פְּחִיזוּת, ס"נ, — מדת מי שהוא נחפז, Übereiltheit ; précipitation ; hastiness: ע"ב אמר לו שהוא בחיזות [2]) וקלות רעת (רמב"ן, בראש' מט ד). ואמר שהיה פחיזותו במה שעלה משכבי אביו (ר"י אברבנאל, שם). אבל אנחנו במיב מוגינו בבר היינו באים לבקש איזה התנצלות עליך למה לא הזברת אותי ואתה בפחיזותך שמת יד לפינו (יפראל ושה חזן, שארית הנחלה סי' כג). — ובמשמ' מהירות בכלל: והנני אעירך שבל השיאים הנעים והחבפים קריאתם חטופה ומפחיזות קריאתם לא תיפול עלידם ההבאה ורק מבים ההברה הבאה אחריהם (מנכיה אלמנן מי כהן, כוס חדשה, כח).

°פְּחִיסָה [3]), ס"נ, סה"ש מן פָּחַס, — מעיכה בלחיצה, Zerdrücken ; écrasement; crushing: אבל פחסה ישראל לא וכ' אבל הבא קסבר עבו"ם לא קפידא ע"א אפחיסה (רש"י, ע"ז מ"ג.). כתב בעל המאור ז"ל שְׁפּוּד של מתכת שנרצף נמי שוויא מנא הוא שהריצ"ף פחיסה בעין שבירה היא (סגלי הלקט ככח).

* **פְּחִיתָה,** ס"נ, סה"ש מן פָּחַת, — א) כמו פַּחַת, חלל בתוך רבר, Aushöhlung ; creux ; hollow: מאן תנא דפחיתת נר מנא הוא (ב"ל' לב.). — ובסהס"א: באחת שנפחתה גולגלתה והטיל לה רופא תרוק של קרא וחיהה פי' שם באותה פחיתה חתיבת קרא והרקה ותייתה (ערוך, ערך הדק).— °ובמשמ' פעלתו של הַפּוֹחֵת, עֲשִׂיַת פַּחַת, Aushöhlen ; creusement ; hollowing out: ואותה נטילת בסוי מקריא פחיתה (ר"כ על הרי"ף, ב"ל' יז:).— °ובמשמ' התמעטות במרה או במשקל: דלגבי סלע מנברא פחיתתה ולא מחליפה בס'ע (רש"י, ב"מ נב., ד"ה יתר על כן יקיים). — ב) °מרתו של מי שהוא פָּחוּת ושפל כררגה או במוסר, Niedrigkeit ; bassesse, petitesse ; baseness: פעם אחת נשבר עני בן טובים אצל בעל הבית שלא היה מבירו ונותן לו צמר לנפצו ונעצב הנשבר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעל הבית ואמר לו הניחהו (ר"ח יומא כ:, וכן ערוך ערך פז). ואין צורך להאריך בפחיתת מי שאינו סבלן בי ידוע הוא לבל (חובת' לדיקים, שער הגאוה, ג.).

°פְּחִיתוּת, ס"נ, מ"ר פְּחִיתִיּוֹת, — א) התמעטות, Verminderung, Beschädigung; réduction, endommagement ; diminution, damage: וכן הרין אם נפחת המשכון ויש מחלוקת ביניהן בכמה שיעור פחיתותו (טוחו"מ עב כה, וכן בש"ע שם).— ב) מדת מי שהוא פָּחוּת ומועט במרה במספר ובערך, Wenigkeit, Niedrigkeit ; petitesse ; smallness, baseness: ותקראנה המרות החשובות מעלות המרות והמדות המגנות פחיתות המרות (רמב"ם, מלות ההגיון יד). הלא תראה חסרונך ופחיתותך ברבר הזה (ר"י א"ה, מו"ה, חשבון הנפש ג). לא נשאני לעמוד לפניך מבלי בפחיתות ערבי ומיעוט ידיעתי בגרולתך ורוממותך (שם שם). לנצח חברו בשחוק הקוביא עם מה שיש בו מהגריעות והפחיתות וענג הנצוח בלי ספק הוא שבלי (ר"א בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 13). מי שירצת לקנות הפילוסופיא הטהורה יטהר מרותיו מן הפחיתות (העתקות ממאזני צדק לאלגזלי, אוצר נחמד

---

1) [מקור השרש מארמ' ובמקרא קרוב אליו יחף ובסור' נחף, ודפי', בערב' חאפ a) ועי' פּוֹחַח, הערה.]

2) אך בתוב פחיתות?

3) [עי' פחס, הערה, ב. פיס, הערה.]

---

a) حاف

ג, קלז). לפי שסבת החוטא היא כסבת הנכשל בדרך מישיר שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל כי הסבה ההיא היא באמת למיעוט השגחתו בהליכתו לא לפחיתות הדרך (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, ויקה, כז:). כי העצל לא יביאהו פחיתותו מפני שאין רצונו ותאותו בדברים שמשתדל החרוץ עליהם כי כל האדם ירצה ויתאוה כל ההשגות אבל מספיק לו בתאוה ההיא הפחותה (שם, שופטי, קפו:). ומהם כתות חשובות יבחינו פחיתות המדור הזה הנמאס וגריעות אחריתו ובהרגישם נפשם היום שקועה ברבבות הבלים יריק לבבם (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה״ק ג). כי לפי גודל מעלתו ורוב פחיתותי והסרוני ימצא כי ערות דבר ויוציאני חוצה מהיכלו (ריקנטי, אבן יקרה א, כו:, ויקא). אמר חחכם לכסיל המכזהו מפחיתות מיצפחתו אתה מום משפחתך ומשפחתי מום בי (משלי חכמים סי' 84, גס' דרך טובים לאדלמן). הנה הם מכריזים אולתם ופחיתותם במה שהם חולקים על התורה (ר״י ערלמה, יד אבשלום על משלי יב, ד״ה אדם ערום). יאמר א״כ בעל מאמרנו ארץ מאפליה חוא החומר העכור עשה יעשה לו כנפים להתעלות בקבלת צורת הדומם והצומח והמרגיש שלשתן ארץ ארץ ארץ לפחיתותן ועבירותן (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יג). — ועל ממשלת הַפְּחוּתִים: ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתכנו בו הממונים על המדינה בהנחת המסים על צד שיגיע קבוץ הממון לראש הראשון · (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים ג יז, 105). תכלית ההנהגה הקבוצית התרות ותכלית פחיתות הראשות קבוץ הממון ותכלית טוב הממשלה המעלה והחזקת הנימוס ותכלית האחדות הכבוד (שם 107). — ג) מדה פְּחוּתָה בכוסר: Laster, Untugend; vice; vice: אמנם המעלות הן כ׳ מינים מעלות המדות ומעלות השכליות וכנגדן ב' מיני פחיתות (ר״ש א״ת, ח' פרקים להרמב״ם ב). הנה הותרנות סצוע בענין שתארנו והחסרון בזה יקרא פחיתות וכו' כי החקירה ביותר והדקדוק הרב בהוצאות היא פחיתות (ר״י כספי, קלור המוסר, כ״י ועיקן, מאמ' ד). היתרון והחסרון הם פחיתות והמצוע הוא הטוב (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יג). האכזריות פחיתות גדולה והסבית אל החסד והחמלה (ר״א מודינא, צמח לדיק יג). שמודעת זאת שכל מי שורר הדוחק דבריו בעבור המשקל לפחיתות יחשב לו (עמנואל פרנסים, מתק שפתים, ווק״ר, 30). — ומ״ר: והנה רוב הפחיתיות והחסרונות שרשם והתחלתם מחסרון השכל (אמו״ר לרא״ד, ו ג, 94). אמנם הנהגת האדם נפשו היא שיפנה אותה אל המדות הנכבדות ויסיר ממנה הפחיתיות (רמב״ם, מלות ההגיון יד). וכן הפחיתיות מהן פחיתיות שכליות כסכלות ומעוט ההבנה ודוחק התבונה ומהן פחיתיות המדות כרוב התאוה והגאוה וכו' (ר״ש א״ת, ח' פרקים להרמב״ם ז). מפני שהקנינים והמדות נתחזקו ונתישבו אם מעלות אם פחיתיות (הוא, פרוש הרמב״ם לאבות א יד). כן א״א שיולד האדם שלם בכל המעלות והשלמיות ולא חסר בכל הפחיתיות והחסרונות (ר״י אלבו, העקרים א ח). אין בכל המדות הפחותות מדה פחותה כמו הכזב והעיני והוא כולל כל הפחיתיות (ר״ש בן ויגנא, שבט יהודה, הכוכב, 122). שהאהבה ראש המעלות יען תבטל ותסיר הגאוה ראש לכל הפחיתיות ותזכך הלב ותשים האוהב מוכן לכל זריזות ונקיות (ר״א מודינא, צמח לדיק א). — ד) הפחתת כבוד, עלבון וגנאי, Beleidigung; offense, injure; offence, insult: עורבא פרח לשון גנאי ופחיתות היא כלומר דעת זו דעת נערים ששוחקין בעורבין (ר״ח, גיל' כא.). —וכן נוהג בדבור הצרוף פְּחִיתוּת כָּבוֹד בםשמ׳ זו.

¨פְּחִיתִי, ת״ז, נק' פְּחִיתִית, — של פְּחִיתוּת, שַׁיָּךְ לפחותים: וההנהגות (של המדינה) בכלל הם ד' תרנהגה חקביצית וההנהגה הפחיתית וההנהגת הממשלה [1]) וההנהגת האחדות (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים ג יז, 105).

***פחל** [2]), ממנו *פִּחֵל.

---

[1]) [צ״ל: וההנהגת טוב הממשלה, כלו׳ Aristokratie; עי' פְּחִיתוּת, משמ׳ ב׳, על ממשלת הפחיתים.]

[2]) [כמו כ ח ל, והוראתו הראשונה של השרש היא היה קשה וחזק, ומן כ ח ל במשמ׳ זו כאשורי׳ פַּחְלָתִי, הגבורים, ובלשון אַנְרית כחלם, קריאת צווי: חזק נא, חזק ואמץ; וקרוב אליו גם פַּחוּרִים במשמ׳ גבורים אנשי החיל, הצעירים, וגם וּמִבְחַר שלישיו (שמות יה ד) לשון חיל מלחמה הוא. גם הפעל פָּחַל המקורי שבמקרא בא בזכר׳ (יא ו–ח) (כי לא אחמול עוד וכו' וגם נפשם פָּחֲלָה בי) בלשון התקשות והתאכזרות: אני אתאכזר להם

***פַּחַל**, ש"ז, מ"ר פְּחָלִים. פַּחְלִין, פוחלין, — שק של עור [1]: Fellsack; sac de peau; hide-bag: שלש מישפלות הן של זבל טמאה מדרס של תבן טמאה טמא מת והפוחלין [2] של גמלים טהור מכלום (כלים כד ט). הפל והפחלין של גמלים ופיפיארות שעשאן מתחילתן מקבלין רמונין טמאין (תוספת' כלים ב"ב ו ו).

פַּחְלִין, פוחלין, עי' פַּחַל.

פחם [1], ממנו *פִּחֵם, א. פֶּחָם, *פַּחְמִי.

***פָּחַם** [2], קל לא נמצא.

— פע', *פִּחֵם,—פִּחֵם אדם או דבר, השחיר אותו בפיח בפֶּחָם או במו פחמים, schwärzen; charbonner, noircir; to blacken: בית עבודה זרה מפחמי אותו בפיחמין (תוספת' מע"ש ה יג). אילן של הקדש סוקרין אותו בסיקרא בתי ע"ז מפחמין אותן בפחמין (ירוש' מעשר' ה א). בשעה שהלכו ישראל למלחמת מדין היו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה והיה אחד מהן מפחם פניה ואחד בפרק גומיה (מד"ר שה"ש, אל תראוני). — ואמר הפיטן: האובלים זרע שיחור בתמו הטוב פחמו משחור ויגדל עון והשיב ימין אחור (קינות ת"ב, איכה אלי). — וכן פִּחֵם בפלוני, השחירו: כל ימיי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה בווה ומפציעו מפחם [3] בו כך אני יורד לו (יהושע בן קבסיו, ירוש' פסח' ו א).

— פע', *פֻּחַם, בינ' מְפֻחָם, מפוחם, — מי שפִּחֲמוּ אותו, השחירוהו: חם בלב ועורב קילקלו מעשיהן חם יצא מפוחם בלב יצא מפירצם בהשמישו עורב יצא משונה מן הבריות (ר' חייה בר בא, ירוש' תענ' א ו). חם ובלב שמישו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם

כשם שהם התאכזרו לי, וכן באיוב (ו י): בחילה לא יחמול, באותו נגוד אל חמל: באבור שלא יחמל. ומשרש זה פַּחַל, תאנה שלא בשלה כל צרכה, בעקר תאנה קשה. וכן מתחלף בחל עם פחל באשור' גם בִּשלת פחל, פחל, זכר הבהמה וכדו', ועי' בהערה הבאה.]

[1] [המלה פַּחַל (ראה בהערה הקודמת) אינה אלא צורה אחרת של השם פַּחַל, תאנה שלא בשלה כל צרכה, מן השרש בחל שפרושו: היה קשה. וכן גם השרש פגג שממנו פַּג בשם לתאנה, הוראתו: היה קשה. על פי צורת התאנה נקרא גם השק הדומה לה פַּחַל, פַּחל (וגם חבל בהפוך סדר האותיות, עי' בהערה לקמן), כשם שרגילים בכל הלשונות לקרא כלים: אגס, רמון, תפוח, וכדו'. במשמ' זו של שק או כיס קבלה המלה פַּחַל, בסור' פחלתא, באשור' פַּחַל, את ההוראה המיחדת, כיס האשכים, הנקרא גם בעבר' כיס סתם ובלשונות אחרות מן יונ'–רומי' bourse(s), coglia, couille ,bursa, culeus, שק של עור וכדו'. השק שעל גבי הגמל והחמור הוא בעל שני כיסים או פְּחָלִים משני צדי הבהמה, ועל כן משמש הרבוי פחלין בשם לשק שעל גבי הבהמה. באותה תמונה של התאנה נקרא השק שעל גבי החמור גם בֵּית הַפַּגִּים (עי' פַּג, הערה בסוף), כלומר הכלי בעל שני הכיסים הדומים לתאנים, ועל פי הדמיון לצורת השק הכפול הזה נקרא גם מקום בקרבת ירושלם בית פגי ו Bηθφαγη, וכן יש לבאר גם את שם המקום בֵּית דִּבְלָתַיִם, בית פגים, פחלים.]

[2] [כך נכון בפרוש המיחס לרב האי גאון, המביא גם את הירוש' שבוע' ג ט: חויא דשבור מלבא בלע גמלים בלע קרובם כד בעון מקטלון איתון פוחלין של גמלים ומלנון תבן ויהבון ביה גומרים ובלעון ומית וכו'. ובספרים ובגרסת הערוך פוחלין, פחלין, וכבר ראה בעל העה"ש, וכן מדגיש אפשטין בהוצ' פרוש הגאונים שלו (עי' 65), שאין זה אלא שבוש תחת כותלין. ואפשטין מביא גם את לשון ספרי זוטא חקת יט יד (הוצ' הורוויץ 310): והפולחן (צ"ל: והפוחלין) והפלצור ומיתוחי מטה והמשפלות שהן חוצצין בפני הטמאה, ובעמ' 169 גם את לשון איכה רבתי: חמית בחלמי ד' ארזין וד' שקמין ודור דתבן וכו'. דור דתבן הדא הוא חבלין דידיה וכו', ומפרש חבלין, מחצלת (דור דתבן — אדר של תבן). אבל יש לפרשו: שק של תבן שבבהמה, וכן משמש גם אדר (בעקר עור בהמה, מעיל עור) במשמ' שק, צרור של כסף בזכר' יא יג.

מן השם בַּחַל, פַּחַל, במשמ' התאנה בהיותה עדין קשה, נגזר הפעל במשמ' הגיעה התאנה למצב של פַּחַל (התאנים עד שיבחילו) ובמשמ' זו יש להבין אף במשלי כ כא: נחלה מבחלת בראשונה ואחריתה לא תברך, כלו' התאנה החולה (ר' חָלָה, נפע') היא מְבֻחֶלֶת בראשונה, אבל אחריתה לא תברך.]

[1] [כנראה נגזרו צורות הפעל של פחם מן השם פֶּחָם, שמקורו הראשון מן נפח או פוח. ר' בהערה לערך פֶּחָם.]

[2] [הפעל נגזר מן השם פֶּחָם, ר' ההערה הקודמת.]

[3] [נ"א: ומפציע ומפחם; נ"א ומפחם; עי' ליברמן, ירוש' כפשוטו.]

ובלב מפורסם בתשמישו (הוא, מד"ר ברא"ש' לו). אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא כאפילה לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם (רב הונא בשם ר' יוסף, שם שם). ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו כיותר את אום' מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה את שבולך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך על אחת כמה וכמה (ר' ילחק, שם שה"ש, אל תראוני). — וכמהמ"א: ובכל זוית קדורות מפוחמות שנשאר שם מבישול הלילה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כד).—ואמר המשורר: וידיך ידי הקוף שעירות מפוחמות כמו אודים בבירה (ר"י חריזי, תחכמוני ג).

— התפ', *הִתְפַּחֵם, — הִשְׁחִיר, שפחמו אותו: בשעה שעלו ישראל מן הגולה נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן והלכו להם וכו' (ר' חנין, מד"ר בראש' יח). בבלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא אבודין (ר' יוחנן, שם יע). לאח' שקבע מוניטון שלו בתוך אהלו של מלך אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו (ר' לוי, שם לו). לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה אם מקנחת היא אות' הכותל מתפחם וידיה אין מתנקות (ר' הושעיה, מד"ר דבר' א).

— נפע', *נִפְחַם, — כמו הִתְפַּחֵם: וישראל אומרים להם למה אנו דומים לבן מלך שיצא לו למדבר נפחם כשמש נכנס למדינה במעט שמנים כמעט מרחצאות עד שנתלבן גופו (ילקי שמע', שה"ש, אל תראוני). — וכמשמ' היה לְפֶחָם, שב פֶּחָם, verkohlen ; se carboniser ; to turn to coal: אוד מוצל מאש עץ הנפחם מאש (מנחם, תחב', אד). הכמו זה בעצים שיפחמו תחלה ואחר ישובו אפר (קאנון לאבן סינא, א א ד א).

א. **פֶּחָם** [1], ש"ז, מ"ר *פֶּחָמִים [2], פיחמין,—הגוף השחור שנשאר מֵעֵץ שנשרף באש, Kohle ; charbon ; coal: חָרַשׁ ברזל מעצד ופעל בַּפֶּחָם ובמקבות יצרהו (ישע' מד יב). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פֶּחָם ומוציא כלי למעשהו (שם נד יו). פֶּ־ם ־גחלים ועצים לאש ואיש מדינים לחרחר ריב (משלי כו כא). — ובתו"מ: בורתין עצים לעשות פחמין לעשות (כלי) ברזל (ר' אליעזר, שבת יע א). (המוציא) פחמין כדי לעשות צינורא קטנה (חייב) (תוספת' שם ח עז). מצא חמור שטעין פחמים או דברים האסורין אין מחייבין אותו ליגע בהם (שם ב"מ ב כד). ת"ר במקומו של ר"א היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתו וזה עוסק בפחמו וכו' (מד"ר קהל' פרשה ב, עוז שם). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו בוכם לבית המשרה שלו (ר' יהודה הנשיא, שם פרשה ג, נכל עת). — ואמר המשורר: ולמה יתקשה המלח באשר יחם ולמה הפחם יתלבן באשר שרוף (ראב"ע, שאלות, כהנא ב 29). — *ופת פַּחְמִין, לחם אפוי על פחמים: ה' דברים משיבין את הלימוד פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן (הורי' יג:). — *וכמו פִּיחַ, שְׁחוֹר, ששמש

[1]) [בערב' a) ובוש' פַּחַם, בסור' פחמא, באגרית' פחם, באשור' פֶּנְתּ פֶּנְד (תי פִּיחֶת). עקר משמ' המלה היא האש המנפחה ומכאן הגחלים, גחלי העצים הבוערות או השרופות. על כן יש לראות פֶּחָם כשם מרחב מן נפח־פות (השוה פִּיחַ) בהוראת הבער, בדגמת פְּנִים שמשמ' פְּנִים, וכן נמצא גם פַּחִים בהוראת פֶּחָם (עי' ג. פַּח, הערה). כפסוק המובא כאן ממשלי (כו כא) נשמרה כנראה ההוראה הקדומה של המלה—נִפּוּחַ. והואיל ואין חסם בעקרה מן השרש, אין במקרא לא ה"כ פֶּחָמִים ולא הפעל פָּחַם, וכן אינם בשפות השמיות הקדומות חוץ מאגרית'. וכבר הרגישו באפשרות זו קדמונים, ובתשובות תלמידי מנחם מצאנו: ובאלה חרש ונדת לא דרש באמרו כי פירש לפחם לאורים במחלוקה אחת עם אש לפחת היותה קידחת בתיך התנורים (עמ' 34). ובתש' יהודי בן ששת (עמ' 43): והשיב (דונש) על מנחם כהביאו פחם לגחלים עם ויפח באפיו ותאמרו לא הביא עם ויפח כי אם נפח באש פחם ולדבר הזה לבי בקרבי חם. ור"ת בהכרעותיו (עמ' 32): אמר יעקב נפח באש פחם מ"ם יסידי וכי פירש מנחם באש פחם עם ופעל בפחם (ישע' מד יב), אך מנחם כתב בחלק פח נפח באש פחם בעבור נפח, ודמה דונש כי לבעבור פחם הביאו ולכן הקניאו, ע"כ. פֶּחָם במשמ' אבן הפחם שבמכרות האדמה לא נזכר בספרות הקרומה.]

[2]) [כך נקד המחבר, וכן לוי, יסטרוב ואחר', וכך נכון לפי צורת המלה ולפי דכתיב בכמה מקומות, פיחמין; ובמשנה המנקדת ליוורנו: פֶּחָמִים, ובכ"י קופמן פֵּיחָם, פֵּיחָמִים.]

a) فحم

גם צבע שחור: כחס על חנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב, ר' יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שבת ג ה). לא יטבול את הקומקום בפחמין אלא אם כן שפשף (מקוח' ט ג). בית עבודת זרה מפחמין אותו בפיחמין (תוספת' מע"ש ה יג). — ובספהמ"א: השחור פחמין כתושים (רש"י, חולין פח:).

ב. **פֶּחָם,** — כמו פֶּחָה: גם מיום אשר צוה אותי להיות פֶּחָם [1]) כארץ יהודה (נחמי' ה יד). — ואמר המשורר: וטוב הוא שילחם בכל יום לחם חם כמלך או פחם כמו כן תפנוקים (ראב"ע, שירי עני, כדיר הסיר, בהוצא׳ 30).

*__פֶּחָמִי,__ ש"ז, — עושה פֶּחָמִים או נפח חשורף פחמים לצרך מלאכתו, Kohlenbrenner, Schmied; charbonnier, forgeron; charcoal-burner, smith: מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה (ר"ג אל ר' יהושע, ברכ' כח:).— ובספהמ"א: משל לאש הפחמי כי כאשר ירצה הפחמי שיתלהב מיד ישליך עליו מים (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה, הנוכר מרטו, 119). — ואמר המשורר: ככלב פחמי לקול אוכל יקום וישכב וירדם לקול הפטישים (ר"י חריזי, בסוף מלחמת החכמה והעושר). — "וכהשאלה לאדם בור: דברי אלקעניצקי אינם כדאי להשיב עליהם כי מכותלי מאמרו ניכר שפחמי הוא (אגרות יל"ג א ענ).

"__פַּחֲמָן,__ ש"ז, — שם ליסוד הפחם בתורת הכימיה, carbon.

*__פחס__ [2]), ממנו "פְּחִיסָה, *פִּחֵס.

*__פִּחֵס,__ פ"י, — מָעַךְ כלחיצה, zerdrücken; écraser; to crush: המבטל עבודת זרה וכו' ביצד מבטלת קטע ראש אזנה ראש חטמה ראש אצבעה פחסה אף על פי שלא חסרה בטלה (ע"ז ד ה). וישראל אינו מבטל כו"ם של עכו"ם אמאי תיהוי כעכו"ם שנשתברה מאיליה אמר אביי שפחסה (שם גמ' מג). ה"ם

---

[1]) ואולי הַפֶּחָה שלהם?

[2]) [במקומה בארמ' של א"י פחש (השוה: כנס — כנש). פחיש (ת"י גרסת הערוך של חָרַם. (ויקר' כא יח); אין אנא יחיב אצבעי עליה אנא פחיש ליה (דברי עוג מלך הבשן על ילחק, מד"ר ברלש' נג). מקור השרש לא התברר, והפרושים חמצעים אינם מסתברים נר' ב. פים, הפעיל, הערה.]

דפחסה עכו"ם אבל פחסה ישראל לא בטלה (שם שם). שפחסה בפניה (ר' זירא, שם מג.). מלמד שהיה אהרן נוטל קרבנם ופוחסו לפניהם ואומר להם דעו שאין בו ממש (ר' חסי, מד"ר ויקר' ז).—ובספהמ"א: כתחלה מקנת פי הרעי בקטנת (באבן קטנה) להסיר רעי הנדבק שם שהגדולה פוחסת [1]) ומלכלך סביבותיו (רש"י, שבת פא., ד"ה כזית). קטע ראש חוטמה (של ע"ז) ראש אזנה ראש אצבעה פחסה בפניה אף על פי שלא חסרה וכו' הרי זו בטילה (רמב"ם, עכו"ם ח י). — *הצלוחית פַּחֲסָה את היין, וכדו', דחקה אותו מתוכה אל המשפך וכדו' [2]): כדתני ר' חייא שפחסתו צלוחיתו ת"נ שפחסתו בורו (ע"ז כו:).

— נִפְעַ', "נִפְחַס — שמעכו אותו בלחיצה: אין מתום בבשרי וגלגלתי נחבסת לא נשאר בלתי אם גוייתי וצורתי נפחסת (תחכמ' כח).

א. *__פחר,__ ממנו פוחֵר, א. "פִּחֵר, "פֶּחָר.

ב. *__פחר,__ ממנו ב. *פֶּחָר.

א. "__פִּחֵר__ [3]), פ"י,—שרף כלי יוצר לח בכבשן לעשותו יציב, ein Tongefäss brennen; cuire l'argile; to burn pottery: ואל תעלו על דעתכם שחבית זו הכניסה לכבשן ופחר אותה אלא עשה איתה כלכד כדרך שעושין את התנור (תשו' הגאו' אסף, 3).

— פֻּעַ' "פֻּחַר,—כמו קל, דלא תימא אין הממפחר כלי חרס מכשל מפני שמחזיק הכלי אשמעי' דמירפה רפה כשהן טיט (ר"ח, שבת סוף עד:).

— התפ', "הִתְפַּחֵר, — נשרף, נתבשל בכבשן: אילו שבע חטאות ברורות במעשה החבית מעשה יוצר כלכד ועדאן לא נתפחרה (תשו' הגא', אסף, 3). ומתבשלין ואחר

---

[1]) ושם הערה על הגליון: כרי"נ אי' פוכסת.

[2]) [רש"י (ע"ז כו:): שפחסתו בורו, שנתמלא חבור עד שהגיע היין וטפח בשולי הגרגותני כמו פחסת בפנית.]

[3]) [באשורי פַּחָר, בארמ' פַּחָרָא, באים רק כשמות עצם המציינים את היוצר ואת כלי החרס. ובערבי' פח'אר [a]), כלי היוצר, פח'ארי [b]), היוצר, ואין לראות כל קשר בין חשמות האלה לפעלים פחר, פחיר כלשונות אלה. ואולי שאולים השמות מלשון לא שמית. בעברי' המקראית אין שרש זה, וכתו"מ הוא שאול מארמ'.]

---

[a]) فخار [b]) فخارى

כך מתחזקין כשיצטרפו ויתפחרו (ר״ס, סנה עה.).

נ. *פָּחַר [1]), קל לא נמצא.

— פע׳, *פִּחֵר, ואולי הִתפ׳, הִפַּחֵר, — התפאר, התגאה, sich rühmen, prahlen; se vanter; to boast, to vaunt: אמרתי לו רשע מה אתה מפחר [2]) כדבר שאינו שלך (הכזיר לילדו בספור ממעון הלדיק, ירוש׳ כזיר ה ו).

¨פֶּחָר, ש״ז, מן א. פחר, — כלי חרס [3]) Tongefäss; vase d'argile; earthen vessel, ואמר הפיטן: סעורה ושבורה כפחר פצה מריב וחרחר בתפלת השחר (אימה נאמ, סמל׳ יו״כ). עושה עיפה שחר רקוע אין שחר ונשבר כפחר המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר (אל אל שדי, יוצר שבת נחמו). פתע פתאום בבא מחר פגוזיך יתצו העיר כפחר (אודך, יוצר שבת א חנכה).

פחת [4]), ממנו ¨הפחתה, *פחות, *פָּחוּת, ¨פִּחוּת, *פחיתה, ¨פְּחִיתוּת, ¨פְּחִיתִי, *פָּחַת, פַּחַת, *פַּחַת, ¨פַּחְתּוּת, ¨פַּחְתִּיּוּת, פְּחֶתֶת.

***פָּחַת**, פ״י, עתי׳ יִפְחֹת, יפחות, — א) קָעַר, עשה פַּחַת בדבר, aushöhlen; caver; to hollow: אין פוחתין את הנר מפני שהוא עושה כלי (ביצה ד ד). אין פוחתין אלפסין סתומות (תוספת׳ יו״ט ג יג). החמת שפחתה הכהן להיות רודה בה ככר תרומה טהורה (שם כלים ב״ב ז ד). — ב) פָּחַת בנין, חתר בו והרס בו חלק: בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת ר׳ מאיר אומר אף פוחת לכתחלה ונוטל (ביצה ד ג). מעשה בשוקת יהוא וכו׳ ושלחו ב״ש ופחתוה שבית שמאי אומרים עד שיפחתו רובה (ר׳ יהודה בן בתירה, מקוא׳ ד ה). — ג) פָּחַת דבר, או בדבר, או מדבר, מעט אותו, גרע ממנו, נת פָּחוּת, vermindern, verringern; réduire, diminuer; to lessen, diminish: אין פוחתין לפאה מששים (פאה א ב). אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים (שם ח ה). אין פוחתין מאחת ועשרים תקיעות במקדש ואין מוסיפין על ארבעים ושמונה (סוכ׳ ה ה). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפים עליהן (מגי׳ ד א). כל הפוחת לבתולה ממאתים זוז ולאלמנה ממנה הרי זו בעילת זנות (ר׳ מאיר, כתוב׳ ה א). האומר הרי עלי לבונה לא יפחות מקומץ (מנח׳ יג ג). הפוחת לא יפחות משליש והמוסיף לא יוסיף משבעה אבדלות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). הפוחת ממעשרותיו מעשרותיו מתוקנים (שם דמאי ה ב). סדר תקיעות שלש של שלש שלא יפחות (שם ר״ה ד ט). שירי הלוים לא יפחתו לה מששה קְריאיי (ר׳ יוסי ב״ר בון, שם מגי׳ ג ז). חסרתה פוחתת (מימי עבורה) אינה פוחתת מימות הלבנה והמוספת אינה מוספת על ימות החמה (ירוש׳ יבמ׳ ד יא). אם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה (שם כתוב׳ ד ח). ג׳ שהטילו לכיס הותירו או פחתו כך הן חולקין (שם ב״ק ד א). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה״כ חוץ מהוצאת שבתות והוצאת י״ט והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף

---

1) [בערב׳ פחיר [a]), התפאר, התגאה. ובמה שנכתב במקורות התלמודיים פחד, פחז, ת׳ פחר (עי׳ ההערה הבאה), כך אפשר שלא הכר פעל זה בהוראת התפאר, התגאה, אף במקרא, במקומות כגון: אז תראי ונהרת ופחד (צ״ל: ופָחַר?) ורחב לבבך (ישע׳ ס ה), והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו וכו׳ ופחדו (צ״ל: ופָחֲרו?) ורגזו (?) על כל הטובה וכו׳ (ירמ׳ לג ט). ופחדו (צ״ל: ופָחֲרו?) אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים (הוש׳ ג ה).]

2) מפחר, מתגאה, בדפוס קרוט׳: מפחד, [וכן דפו׳ ויניציה, אך בדפו׳ ווילנא ובירושינדר׳ (א א) מפחז; ובספרי (במד׳ כב), בבבלי (נדר׳ ט:, נזיר ד:) ובמד״ר (במד׳ י) במקום זה: מתגאה: ובתוספת׳ (נזיר ד ז): לא היה לך להתגאות אלא וכו׳, ולפי זה צדק המחבר המניח בנוס׳ המקורי: מפחר.]

3) [ע״פ הארמ׳ (דכיי׳ ג מא).]

4) [בארמ׳ ובסור׳ פחת, קער ונקב, ויָנֹן משוה לזה בצדק באשור׳ פַּתָחֻ׳ באותה משמ׳. וקרוב לזה בעבר׳ ב. פתח (וּפִתַּחְתָּ עליו פִּתּוּחֵי חותם). ואולם יתכן שהפעל פָּחַת במשמ׳ קער ונקב שאינו בלשון הקדומה נגזר בפעל משני מן השם פַּחַת, חלל ריק, וששם זה בעצמו אינו אלא צורת המקור של נפח (לָפַחַת עליו, יחזק׳ כב כ), כי דבר נפוח הוא דבר ריק וחלול. ובאשורי נוצר פֻּתְּחֻ׳ ת׳ פח׳ת כדרך לשון זו להכנים התי׳ לתוך השרש גם בבנין אפתעל (הִתפ׳). ולפי זה יש לראות ב. פתח בעבר׳ כשאול מאשור׳, עי׳ שם.]

a) فجر

מוסיפין לו (רב תתליסא, בילה עז.). שבת הפוחתתו כדמי' מהו היכי דמי כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופו לחזור (רבה, ב"ק פה:). מה ראה להיות פוחת כל יום למדך התורה דרך ארץ מן הקרבנות שאם ילך לאכסניא וקבלו חברו יום ראשון מקבלו יפה ומאכילו עופות וכו' ברביעי מאכילו ירק כך פוחת והולך עד שמאכילו קטנית (מד"ר במד' כא). אם זכה הוא משלים את שנותיו אם לאו פוחתין לו מהם (סס קהל' סדרא ה, עת ללדת). בשנייה נכנס בו עין צרה והיה פוחת עשרה והיא (השדה) פחתה מאה (פסיק' ר"כ, בוכר, לו.). את מספר ימיך אמלא זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו (ר' עקיבא, מדה"ג דבר' ד ז, הסגלה).—ובסהמ"א: ומרובע צלע א ג ארכו ט"ו והוא רכ"ה, פחת ממנו המרובע הקטן והוא מרובע צלע א ב וישאר בידך נ"ו ומחציתה כ"ח (ראב"ע, המשיחה והתשבורת, 44). — ופחתה בתבתה, אמרה שהיא בפחות: הפוחתת כתובתה נפרעת שלא בשבועה (תוספת' כתוב' ט ד). הפוגמת לא הפוחתת כתובתה כיצד היתה כתובתה מאתים והיא אומרת מנה נפרעת שלא בשבועה (ירוש' סס ט ז). מה בין פיגמת מה בין פוחתת אמר רבי חנינה פוגמת בא משא ומתן בנתים פוחתת לא כא משא ומתן בנתים (סס סס). — ובסהמ"א, פחת את שטרו: הפוחת שטרו נפרע שלא בשבועה (טו"ע חו"מ סד ד). — ופחת את השער, הוריד את המחיר: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות וכו' ולא יפחות את השער (ר' יהודה, ב"מ ג יג).

— ד) ס"ע, *פחת, עתי' יפחת, — התמעט, sich vermindern; se diminuer; to diminish, פחתו המעות, נתמעט ערכן: הנותן מעות לחבירו ליקח בהם חיטין וכו' אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לאמצע (תוספת' ב"מ ד כ). פחתה סלע יותר מכדי אונאה איסר אסור וכו' עד כמה תיפחת ויהא רשאי לקיימה לסלע שני דינרים (ב"מ נב.). —פחת המעשר, פחתה התרומה וכדו': שאל אריוס לחכמים הרי שהפריש עשר כורין למאה ומדד את המעשר ופחת מהו אמרו לו כשם שפחת מעשר כך פחתו חולין ואף על פי שלא פחתו חולין מותר (תוספת' סס ג יא). ולא סוף דבר שפחתה התרומה אלא אפי' פחתו חולין ותרומה בעינה טוחן ומתיר (ירוש' תרומ' ה ט). — כוכב פוחת: אם יאמר לך אדם הדא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא היא שקרין [1] פעמים פוחתת פעמים מוספת אלא כמין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא (מד"ר ברא' ב). — ובסהמ"א: ואם היתה פורני חדשה אסורה שמא תפחת (הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון, 7). ראובן שהטיל לכיס ת' דינרים והטיל שמעון מאתים ונשתתפו ונשא ונתנו ביחד והרי הממון כלו ביד ראובן וטען ראובן שפחת כל הקרן ת"ק דינרים אין אומרים ישבע ראובן שבועת השותפים שפחתו כך וישלם שמעון מכיתו חמשים אלא ישבע ראובן שבועת השותפין שפחתו וילך כמני שבידו בלבד ולא ישלם שמעון כלום טען ראובן ששמעון יודע בודאי זה שפחתו וכו' (טו"ע חו"מ לג יג). —"פוחת כמו פחות: העגול הפגום אשר הוא מחצית העגול או מרבה על המחצית או פוחת מן המחצית (ראב"ע הנשיא, המשיחה והתשבורת, 60).

— נפע', *נפחת, — נתקער, נהרס, נטל בחלקו: בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת (בילה ד ג). בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות פסולה (סוכ' א י). הבית והעליה של שנים נפחתה העליה וכו' הרי בעל העליה יורד ודר למטה עד שיתקן לו את העליה (ב"מ י ג). נפחתה הגלגלת ולא נקב קרום של מוח וכו' ר"מ מכשיר וחכמים פוסלין (חול' ג ג). חבית שנפחתה והיא מקבלת על דפנותיה או שנחלקה כמין עריבות ר' יהודה מטהר וחכמים מטמאים (כלים ד א). התרמל שנפחתה כים שבתוכו טמא (סס יט ה). נפחתה (התיבה) מלמעלן טמאה טמא מת נפחתה מלמטן ר"מ מטמא וחכמים מטהרין וכו', משפלת שנפחתה וכו' ר"מ מטמא וכו' (סס סס ט–י). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו הרי אלו טמאין מדרס (סס כ א). עריבה גדולה שנפחתה (סס סס ד). השולחן והדלופקי שנפחתו (סס כב א). חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל במנעול שנפרם וחופה את רוב הרגל וכו' (תוספת' יבמ' יב י). הבית והעלייה של שנים ונפחתה המעזיבה וכו' (סס ב"מ יא ג). מצאו אדם אחד שנפחת קברו בתוך שדהו (סס אהיל' טז יב). שנפחתו דופני הספינה (עירוב' מג:).

---

[1] [נ"א: שקרן הוא.]

חוסיף עליו (על השופר) כל שהוא וכו׳ כמינו פסול וכו׳ א״ר יוחנן והוא שנפחת רובו מכלל דכמינו אע״פ שנפחת רובו כשר (ר״ה כז:). שאם נפחתה תקרה של היכל לא היה מזה (זבח׳ מ.).—ב) התמעט בערכו: כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנאמר ולשאת ולספחת (סוטה ה.).

— פע׳, *פִּחֵת, פיחת, — א) כמו פָּרַת כמשמ׳ א, נטל חלק מן הבנין: מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן (סוכ׳ ב ח). — ב) כמו פָּחַת במשמ׳ ג, מִעט וגרע: וכן שלשה שהטילו לכים פיחתו או הותירו כך הן חולקין (כתוב׳ י ז). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו[1]) שתות מכרן בטל (שם יא ה). האומר לשלוחו צא תרום תורם בבינונית א׳ מחמשים צא ותרום א׳ מחמשים פיחת מעשרה או הוסיף עשרה תרומתו תרומה (תוספת׳ תרומ׳ ה ד). במימניו וכמצריו פיחת שתות או הותיר שתות הרי הוא בשום הדיינין הגיעו (ב״ב קו.). מפיך אני רוצה לשמוע שאיני מאמין בדבריה (של האשה) שמא חלפה בדברים או פיחתה או הותירה (מד״ר במד׳ י). — ובסהמ״א: מדינה שתיתח מעלה למלך כור חטים ויתר להם או פיחת אינן מקיימין תורתו (בכלא׳ רבתי אלנק, 73). ונראה לך שמרובע בגהו הוא ארבע צלעות המרובע וכשאתה מפחת אותו מן המרובע נשאר מרובע אחרו (כלאי״ת הכסיף, תבור המשיחה והתשבורת ה, 27). — ואמר הפיטן: חר ויז למעלה אחת תחתיו שבע ולא פיחת (משולם בר קלונימוס Elbog., Stud. 130).—ג) ״ובמשמ׳ בזת וזלזל: וגנו המדברים זה ופחתו אומרו (ר״ש א״ת, מו״כ א סוף עה).—ד) ״הִכָּהוּ בנגע הַפַּחַת, ואמר הפיטן: פחתת פיחתתנו ובקנו ובוקקנו וכבוהק בוהקנו (יכאי, קרובה, זולאי, קלו).

— הפע׳, *הִפְחִית, — א) השחיק חלק מכלי וכדו׳, abnützen, beschädigen; endommager; to damage: (מצא) כלי נחשת משתמש כהן בחמין אבל לא על ידי האור מפני שמפחיתן[2]) (ירוש׳ ב״מ ב י). מגרפות וקרדומות משתמש בהן כרך אבל לא בקשה מפני שמפחיתן (בבלי שם ל.). — ״ובמשמ׳ גרם נזק: ולא ימחוק מעט מעט מפני שהוא מפחית ללוקח ולא ימחוק בבת אחת מפני שהוא מפחית למוכר אלא בפעם אחת במתון (טו״ע חו״מ רלא ה). —*הִפְחִית את השוק בעיני פלוני, המעיט בעיניו את ערך הדבר, entwerten; déprécier; to depreciate: לקח חימנו עשר אגודות של ירק לא תפריש על כל האונקלי אלא על אחת מהן שלא להפחית את תשוק בעיניו (של עם הארץ) (תוספת׳ מע״ש ד י). — ב) *ס״ע, —כמו נִפְע׳: אפילו הפחית[1]) דופן אמצעי (סוכ׳ יח:).

פַּחַת[2]), ס״ז (וס״נ ?), ובתו״מ אף *פְּחָת[3]), מ״ר פְּחָתִים, א) מקום עמוק באדמה, חפירה עמקה Grube; fosse; pit: ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער אל הַפַּחַת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד (ש״ב יח יז). הנה עתה הוא נחבא באחת[4]) הַפְּחָתִים או באחד המקומת (שם יז ט). פחד וָפַחַת ופח עליך ישב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפל אל הַפַּחַת והעלה מתוך הַפַּחַת ילכד בפח (ישע׳ כד יז-יח). ביונה תקנן בעברי פי פַחַת (ירמ׳ מח כח). פחד וָפַחַת היה לנו השאת והשבר (איכ׳ ג מז). — ובסהמ״א: ואשר אמרת כי תוחים הם בפחתים ובשיחים אין אמריך בהם נבוחים (דונש על מנחם, 66). כל יהוד אשר ימות בכל מלכותי יושלך אל הפחת הגדול הקרוב אל העיר ולא יבא שום אדם מהם אל קבר (כ״י זכארה, סעסועים ו, דודזון 55). — ואמר המשורר: חכם לבב בטרם בוא כפחת יתקן מעלותיו ליציאה (ר״ש הנגיד, בן משלי 61).—ואמר המליץ: אך האיש אשר לו עושר ונכסים וכל טוב ולא פגעו רע מימי׳ דמיונו לאיש ההולך בדרך אשר אמרתי לך ולא נתקל עדיין באחת הפחתים (ספנסים, ד׳ כוסות, כוס ב״ד ה׳ ג).—ב) *מקום חלול וריק בכלל, Hohlraum; (espace) creux, vide; cavity, vacant space: בית שהוא מלא פירות סתום ונפחת נוטל ממקום הפחת רבי מאיר אומר אף פותח לכתחילה ונוטל (ביל׳ ד ג).—ובסהמ״א:

1) [בתוספת׳ שם יא ג: שפיחת שתות או הותיר.]

2) [בבבלי עם ל.: שמשחיקן.]

1) [רש״י מפרש: ונפחת דופן האמצעי.]

2) [בעקרו כנראה מקור מן נפח. עי׳ פָּחַת, הערה.]

3) [כך הקריאה המקבלת. וכך מנקד בקטע ב״י מן הגניזה ביצ׳ ד ג. אך במשנ׳ המנקד׳ ליוורנו: הַפַּחַת (שם), וכן כ״י קופמן.]

4) צ״ל: באחד.

וסיכך בסכך בשר על פי הפחת ונמצא סכך הכשר מופלג מן הדפנות לכל צד (רש"י, סוכ' ד.). בוורת פחותה אע"פ שסתם הפחת בקש אינה מצלת מיד כלי חרם שהרי אינה כלי (רמב"ס, כלים יד יא). — ג) *חסרון, גרעון, הפסד, Minderung, Verlust; diminution, perte; diminution, loss : שאוכלין ושותין ואוכלים עונג שבת עונג יו"ט שהן מכניסין פחת בממונו של עולם (מד"ר אסתר, פרשה ז, ויאמר המן למלך). — ובפחס"א: אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובושת וצער (רש"י, שמות כא כה). מי שהיה בידו משכונו של עני אם היה שברו יתר על פחתו וכו' ה"ז מותר להשכירו (רמב"ס, מלוה ולוה ג ט). אחד מן השותפין שעבר וכו' כל פחת שיבא מחמת שעבר חייב לשלם לבדו (הוא, שלוחין ה ב). ואם מודה שלא שם אותו במקום המשתמר מעכברים או לא ניערו חייב לשלם הפחת (טור חו"מ עב-כ). טען ראובן ששמעון יודע בודאי (סכום) זה שפחתו ישביע את שמעון שבועת השותפים ויגלגל עליו שאינו יודע בודאי סכום הפחת הזה (שו"ע חו"מ לג יג). השותפין שהטילו לכים וכו' השבר או הפחת ביניהם בשוה לפי מנינם לא לפי המעות (שם קעו ה). — *פחת מיתה, התמעטות ערכה של הבהמה ע"י מיתתה[1]): הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו מני וכו' ואיבעית אימא ר' שמעון לפחת מיתה (בכורו' י:). — ובן "פחת שפחתתו מיתה: כלב שהמית כבש ותחול שהמית תרנגולים גדולים ואכלם משונה הוא ואינו משלם אלא ח"נ ודוקא בפחת שפחת' מיתה (שו"ע חו"מ שלא ו). — *פחת נבלה, התמעטות ערך הנבלה בהיותה מוטלת משעת מיתה עד פסק הדין: דמר סבר פחת נבילה דניזק הוי וכו' (ב"ק יא.). — "אנשים של פחת, אנשים שאינם חשובים: (חילק ובילק) אנשים של פחת הן (ערוך ערך חלק ובלק, בשם רב האי גאון).

*פַּחַת[2]), פוחת, ש"ז, מ"ר פ־תין, — כלי חלול, יד הפוחת : Hohlgefäss; vase; hollow vessel

[1]) [לשון רש"י בבכורו' י :. מה שמיתה פיחתתו דמחיים היה שוה מנה ולאחר מיתה אינה שוה אלא דינר להאכילו לכלבו.]

[2]) [בעקרו כמו פַּחַת, דבר קעור וחלול.]

ובן הפוחת[1]) חמשה (אצבעות) (תוספת' כלים ב"ב ג ז). — ומ"ר: שולי המחצין ושולי הפחתין וקרקעות הכלים ודופנותיהן מאחריהן אין ממלאין בהן ואין מקדשין בהן (שם שם ב"ק ז עו).

"פַּחְתּוּת, ש"נ, מ"ר פַּחְתֻּיּוֹת, — כמו פְּחִיתוּת, מדת רעה, Laster; vice; vice : ואשר ירוץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע ויכלה פעמי דרכו זה אחר זה הוא זיכוך הנפש והתטהרה מאבות הפחתיות ותולדותיהן (תמונה כמה לרמב"ל, ג, 46). כי אני אדון לאדוניהם רוצה לומר המעלות והם עובדים לעבדי רוצה לומר הפחתיות (רי"א מודינא, למח לדיק לג).

"פַּחְתִּיּוּת, ש"נ, — מדת מי שהוא לקוי בחסר, Mangelhaftigkeit; défectuosité; defectiveness : ולפי שהשלימות יבוא למי שראוי לו והפחתיות יבוא למי שראוי לו (רי"ל קלרו, תולדות יצחק נב., תמצע').

פְּחֶתֶת, ש"נ, נֶגַע מנגעי הבגדים ובדו', eingefressene Stelle; corrosion, mordure; corrosion : והנה לא פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור וכו' וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא באש תשרפנו פְּחֶתֶת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג נג-נה). —ואמר הפיטן: פחתת פיחתתנו ובקנו ובוקקנו ובבוהק בוהקנו (יניי, קרובה, זולתי, קלון).

פִּטְדָה[2]), ש"נ, סמי' פִּטְדַת, — שם אבן יקרה ירקרקה, Topas; topaze; topaz : ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פִּטְדָה וברקת הטור האחד (שמות כח יז-יז). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פִּטְדָה ויהלם תרשיש שהם וישפה (יחזק' כח יג). לא יערכנה פִּטְדַת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יט). — ובפחס"א : שאנחנו

[1]) [כך נכון בתוספתי שבדפוס', ובהוצ' צוקי"מ: יד הפוחות ובין הפחות, ואינו נראה.]

[2]) [רב התרגומים הקדומים ראו בפטדה אבן ירקרקה, השבעים τοπάζιον; וולגטה topazius; ת"א: יַרְקָן, וכן רב המפרשים. ואלה דברי רד"ק בספ"ש: ואומרים כי היא אבן ירוקה וכתב רבי יונה כי היא הנקראת בלשון ערבי זמר"ד, ע"כ. ותמוהים דברי מנחם: אבן השהם הוא. ויש משוים לפטדה את שם ה־Topaz בסנסקריט: pita, הצהב, אך אין הצורה העברית מתבארת על ידי כך.]

כשנשחוק הפיטדה הירוקה כיותר הוא שאנו קורים אותו ביטריאול״ו בלעז תשוב אבק לבן (ר״ם א״ת, מו״נ א עג). ויוציא מארצנו אבנים חמודות פטדות יפיפיות ומיני מרגלית (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, לב). שמעין מפיתח על פטדה והיא ירוקה ככרתי ותרג׳ אנקלוס ירקן ונקרא פיאשיטה (רי״ל קארו, תולדות יצחק, ענ., אמשטי׳). — ואמר הפיטן: שער הפנה כפטדה תפצת שער הצאן כצפת תצחצת (ר״י בן אביתור, סער הליתון, סעפ״ס 13). — ואמר המשורר: ודבר על לב יפת גביר הוד אבי כל שר וחמדת פז ופטדות (אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim, 66). אביעה מלות נכבדות במליצות יצבל מוסדות ויקרים מאבני פטדות ועריבים ממור וקדות (יחיאל הרופא, מעלות המדות, חרוזים בסער הספר). תורת ה׳ המיטה לים דומה כי הים מכיל פטדותיו ויהלומיו תרשישיו ואחלומיו (ר׳ יעקב מויגיליאה, אגרת וכוח, ישורון תרכ״ה 20)

***פְּטוֹטֶרֶת** [1]), ש״נ, ונ״ר פְּטוֹטְרוֹת, —גבעול התאנה, אלת התאנה, Stengel, Stiel (der Feige); queue (d'une figue); stalk, stem (of a fig): אלו דברים אסורים למכור לגויים איצטרובלין ובנות שוח ופטוטרותיהם [2]) ולבונה ותרנגול לבן (ע״ז א ה). בנות שוח בפטוטרותיהן ואיצטרובילין בפטוטלותיהן (שמעון בר בא, ירוש׳ שם שם). בפטוטרותיהן שנו (רבב״א, בבלי שם יד.). — ובמהס״א: בנות שוח שהן תאנין לבנות והכי קאמרינן אין מוכרין להם תינין לבנות בעוקסיהן פטוטרות שמ[כי]לין אותה בשוק עבדה זרה ובבית עבדה זרה כדי לעטר עבדה זרה שלהן אבל בלא פטוטרות מותר למכור להן (תשו׳ גאון מהגני׳, שרידים מהגניזה, מ״לוים, 27). יוקח מן הבלאדור חמשים ויסירו פטוטרותיו ויודקו (גרנובי, אגרת חיים ג ז, כ״י בכתר).

---

[1]) [אין פטוטרת (מן פטרשרת) אלא צורת הכפלה של פְּטוֹר (כמו שפופרת מן שופר), פְּטוֹר ציצים, שעקרו ענף פורח בציצים (עי׳ ב. פְּטוֹר, הערה), ושל פְּטוֹר, פְּטֹרֶת, גִּדּוּל הבוקע ויוצא מן האדמה, ועי׳ א. פֶּטֶר, הערה. וכך אין גם מטוטלת (מן מטלטלת), הבאה במקורות על יד פטוטרת, אלא צורת הכפלה של מטיל, שפרושו ענף, מקל, (איוב מ יח). והמפרשים פרשו פטוטרת ע״פ הענין עוקצי תאנים.]

[2]) [במשנה שבגמ׳: ופטוטרות (שם יד.).]

***פָּטוּם**, ת״ז מן פטם, — א) אָבוּס, מְפֻטָּם ושמן. gemästet, fett; engraissé, gras; fattened, fat: אמר לו (רבא) במת אתה סועד אמר לו כתרנגולת פטומה ויין ישן (כתוב׳ סז:) — ובלא ש״ע פָּטוּם כמשמ׳ כבש פָּטוּם, ובנקי׳ פְּטוּמָה, תרנגולת פְּטוּמָה, עוף מְפֻטָּם: אף ראשי אגפים וראש הזנב מצטרפין שכן מניחין בפטומות (ר׳ יוסי, טהר׳ א ג). יש שהוא מאכיל את אביו פטומות [1]) ויורש גיהנם ויש שהוא כודנו [2]) כריתים ויורש גן עדן (ירוש׳ פאה א א). עשרה (דברים נגזרו) על הנחש האחת שנסתם פיו השניה שנתקצצו ידיו ורגליו וכו׳ הששית אוכל פטומים ושותה כל מהוקים הם נעשים בפיו עפר (אדר״נ נוס׳ ב מג). כיון שהיה מבקש לילך לטיומס שלו היה נוטל עדרו עמו כדי להיות אוכל מן צאנו פטומין (הגהו׳ מיימי׳ ה). אמר דוד אפילו יהו לי פטומות וסיטוסימה בחוץ לארץ ולא יהא לי סיפוף של חרובין בארץ ישראל (ערוך ערך סטסימה, בשם ילמדנו). — ובספהמ״א: שכבנו על מטותינו וערכה לנו שנתינו ומאשר פטומות האכילנו ויין טוב השקנו לא הקצנו עד אור הבקר העירנו (ר״י זבארה, שעשועים, דודזון, 64). — ואמר המשורר: תנעלנה עור תחש תתכסנה בלבנים תאכלנה פטומות [3]) תובחנה המשנים תשתינה ממתקים תאכלנה משמניב (עמנו׳ מחב׳ א). — ב) ״פָּטוּם, ת״ז מן פִּטּוּם הקטרת, מְבֻשָּׂם, durchräuchert; parfumé, embaumé; scented, ואמר המשורר: והמטה מקטרת לבונה והערש בכל בשם פטומה (יוסף בן חסדאי, הללבי הן, בעה״ס 28).

***פִּטּוּם**, ש״ז, מ״ר ״פִּטּוּמִים, — ספ״ס מן פִּטֵּם, מזיגה של שמן המשחה או של קטרת הסמים ע״י תערבת חמריה [4]), Zurechtmischung, Anmischung; (com)mixtion, composition; mixing: של בית אבטינס היו בקיעין בפיטום הקטורת ובמעלה עשן ולא רצו ללמד (תוספת׳ יוה״כ ב ו). והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין בפיטום

---

[1]) [בבבלי קדוש׳ לא.: פסיוני.]

[2]) [נ״א (שרידי הירוש׳, 325): משטינו לריחים.]

[3]) [מנקד פַּטוּמוֹת במקום פְּטוּמוֹת לצרך המשקל.]

[4]) [עקר הוראת המלה עִבּוּי התערבת ע״י חמרים נוספים. עי׳ הערה לקמן.]

חקטורת ובמעלה עשן לא היו בקיאין (ירוש' שקל' ה ג) תנו רבנן פיטום הקטרת הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה וכו' (כרית' ו.). — ואמר הפיטן: כנוס סממנים וסדר פטומים ושמן ממלח וקטרת הסמים (הוכה, מוסף ח שבועות). — *ופטום החרסת: ויזהר בירקוה שלא ישקיעם יסודתו (של החרוסת?) פטום קהה וגבול עבה (ר' זכריה הלוי, אזהרות לפסח, הגדה מלויכה ומנק' כ"י בריט' מוז'). — ב) *פטומי מלים, גבוב דברים[1]), Geschwätz, Schwulst; bavardage, enflure; chatter, bombast: ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים פטומי מלין בעלמא ואחריתם ביום מר (שריד ופליט, קונץ על יד ה, יח). ולבן נתן לו הכתב יד הנזכר להניחו ללכת אל מחוז חפצו בלילה ההוא והוא פטומי מלין לא יועיל כם בי בכתב ההוא לא היה קנין ולא שבועה (ר"ח שמון, סו"ת תורת חמה לה, קטו.).—ואמר הפיטן: פחדו יחיל שוטמים, פיותם היות אטומים, פרחיו במשענותיו חתומים, פלטם מרבל פטומים (ר"ח הקליר, יום מימים הומס, מוסף יוה"כ).

א. **פָּטוּר,** ת"ז, מ"ר פְּטוּרִים. — חפשי מדבר, ממצוה, מאחריות, מענש וכדו', frei (v. Dienst, Pflicht, Strafe etc.); libre; free: ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכות פְּטוּרִים[2]) בי יומם ולילה עליהם חמלאכה (דהי"א ט לג). — ובתו"מ: לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעל הבית פטור וכו' פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה או שנתן לתוכה והוציא שניהם פטורין (שבת א א). האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד פטור מתשלומים ומדמי עצים (פסח' ב ד). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה (יבמ' א א). וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים ונשים פטורות (קידוש' א ז). המניח את הכד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בה ושברה פטור (ב"ק ג א). השואל את הפרה ושלחה לו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו או ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו של שואל ומתה פטור (ב"מ ח ג). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן וכו' והלך ועשה על פיהן רבי שמעון פוטר ור' אליעזר אומר ספק איזהו ספק ישב לו בתוך ביתו חייב הלך לו למדינת הים פטור (הורי' א ב). נפל הכותל מחמת הזועות ומחמת הגשמים אם היה בנוי בדרכו פטור ואם לאו חייב נתנו לו זמן ונפל בתוך הזמן פטור (תוספת' ב"מ יא ז). בל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט (חזקיה, ירוש' ברכ' ב ט, וכן שבת א א). מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו (ממצות התלויות בארץ) ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו (ר' הילל בריה דשמואל בר' נחמן, שם שביעי ו א). דבר שעשייתו מצוה פטור ושאין בעשייתו מצוה במחלוקת (ר' יוחנן, שם שבת יט ג, בשם ר' אליר). שור שעלה בחבירו ובא בעל השור ושמטו מתחתיו אם עד שלא עלה שמטו ונפל ומת פטור (שם ב"ק ג א). הכונס את הבתולה פטור (מקריאת שמע) ואת האלמנה חייב (ברכ' טז.). — *ופטור על הדבר[1]): נפל מן הגג והזיק ובייש חייב על הנזק ופטור על הבושת (ב"ק ח א). — ועם מה"ס, *פָּטוּר מִלעשות, מִלשלם וכדו': האונן והמספקח את הגל וכו' אין שוחטין עליהן בפני עצמן שמא יביאו את הפסח לידי פסול לפיכך אם אירע בהן פסול

---

1) [אולי אין פְּטוּם ואף פִּטְּמָה, פִּטֹּמֶת (עי' שם) בעקר אלא מלה אחת בהתפתחיות שונות, וראשית הוראתה: הַשְׁמָנָה, עִבּוּי, העבוי שעל הפרי הוא פִּטְמָה פִּטֹּמֶת; ועבוי הפה בדבורים יהיה פְּטוּם מלים בדגמת גִּבּוּב דברים מן גַּב, ובלשונות אחרות geschwollene Reden, Schwulst, enflure, inflated style וכדו'. ואפשר לבאר פטומי מלים גם ע"פ פטום הקטרת וכדו', ערבוב דברים. ואמנם גם פְּטוּם הקטרת והשמן בעקרו עִבּוּי התערֹבת ע"י תוספת חמרים. אמנם ראשית שמושו של הבטוי פטומי מלין במקורות היא בארמ' שבתלמוד: אמר אמימר פטומי מילי בעלמא היא (ב"מ קו.), וכן בספרות הגאו': ואלו דברי הבאי ופטומי מילי בעלמא אינון ואין סומכין עליהן (תשו' הגא', הרכבי, 204). וגם אפשר שאין במקור שבתלמו' אלא ט"ס וצ"ל פִּטּוּטֵי מלין מן פטט.— ועי' ב. פֶּטֶם, הערה. ובספרות המאוחרת מצוי גם פיטום בשבוש מן פיטום שפרושו חבית ביונ' ומצוי בתו"מ.]

2) [כך הקרי, והכתיב: פטירים.]

1) [בדגמת הבטוי חייב על הנזק במובא בהמשנה.]

פ ט ו ר י ן מלעשות פסח שני חוץ מן המפקח בגל שהוא טמא מתחלתו (פסח' ח י). הגוזל ומאכיל את בניו והניח לפניהם פ ט ו ר י ן מלשלם ואם היה דבר שיש בו אחריות חייבין לשלם (ב"ק י א). השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פ ט ו ר מלבסות (חול' ו ג). — *ובהשאלה, פָּטוּר הדבר, במקום האדם פָּטוּר ממצות הדבר או מענשו: רוטבות תמרה פ ט ו ר ו ת מן הפיאה שאין ראשון ממתין לאחרון (ר' יוסי בר יהודה, תוספת' פאה א ז). א"ר אלעאי שאלתי את ר' יהושע חלות תודה ורקיקי נזיר מה הן בחלה אמ' לי פ ט ו ר ו ת (שם חלה א ו). כל הלשבות שבמקדש פ ט ו ר ו ת מן המזוזה חוץ מלשכת פרהדרין (שם יומ"כ א ג). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה וכו' ולא מן החייב על ה פ ט ו ר (ירוש' תרומ' א ה). המהלך מעכו לאכזיב מימינו למזרח הדרך טהורת משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית עד שתיוודע לך שהיא פ ט ו ר ה (ירוש' שביע' ו א). — ומצוי מאד בספהמ"א.

ב. **פָּטוּר**, ש"ז, מ"ר סמי' פְּטוּרֵי, פְּטֻרֵי, — פָּטוּר של ציץ [1]), ובהשאלה במלאכת הבנין קִשּׁוּט פתוח בעץ או באבן כמו פְּטוּרֵי צִיצִים, Blütenzweig, Blütenstiel; tige de fleurs; flower-stalk: וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים וּפְטוּרֵי צִצִּים (מ"א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת וּפְטוּרֵי צצים מלפנים ולחיצון (שם שם כט). וקלע כרובים ותמרות וּפְטֻרֵי צצים וצפה זהב (שם שם לה). — ואמר המליץ: לא נבון במחשבתו כ פ ט ו ר י צצים על קיר שיד (ב"ז ב"ק כב יז).

ג. **פְּטוּר**, ש"ז, מ"ר נק', פְּטוּרוֹת, — מִקְשָׁט כִּפְטוּרֵי, ציצים, ואמר המשורר: וגם תמצא בפירוש הפסוקים חדשות לא ידעתם כם נטורות חקוקות הם בעט סופר והמה כמו ציצים וכפרחים פ ט ו ר ו ת (ר'

[1]) [המחבר לא פרש. השבעים תרגמו (מ"א ו לה): διαπεπετασμένα πέταλα בלו' עלים פטורים (פתוחים), ומעין זה ריב"ג. יונתן תרג': ואטונין (חבלים) שושנין, וכן רש"י (שם יח): צורת שלשלאות, פטורי לשון חבלים כלשון גמרא כמו כפיטורי בפי ושט. אך הנכון: מ ק ל פורח של ציצים היוצא ובוקע (פוטר) מן העץ, כגבעול עם ציציו ופרחיו, וצורות הקטנה של פטור (ציצים) הן פ ט ו ט ר ת, פִּטּוֹר, פִּטֹּרֶת. ועי' בהערות למלים אלו ובהערה לערך א. פָּטַר.]

נתמ. סיר בסוף הספרים אוהב משפט ומבקש לדק על איוב).

*פִּטּוּר [1]), פיטור, ש"ז: קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי בפי וושט ר' יוחנן אמר כ פ י ט ו ר י בפי וושט [2]) (מו"ק כט.). א"ר שמואל בר אמי מה שסיגל אדם מצות ומע"ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו וגם הנפש לא תמלא רבי ברביה ורבי קרציפא בשם ר' יוחנן אמרין כ פ י ט ו ר י ן היוצאין מן הושט (מד"ר ויקר' ד).

*פְּטוּר [3]) ש"ז, מ"ר פְּטוּרִים, פיטורין, סה"ש מן פִּטֵּר, — שחרור מחובה, משרות או מענש, Befreiung

[1]) [כך הגרסה במנח' כט., וכן בארמי בברכ' ח.: כ פ י ט ו ר י בפי ושט. אמנם בגליון הש"ס: נ"א כ פ י ט ו נ י; בתנחו' מקץ ובמד"ר קהלי (פס' אלו סיה): כ ק פ ו ט ו ר י ן; מדה"ג מקץ: כ פ ר ו ק י ט ו ר י, ועוד. אך אין אלו אלא שבושים.

לפי ההבנה המקֻבלת פרושו חבל עבה, חבל מחבלי הספינה, עפ"י רש"י בברכ' ח., המביא את לשון הגמ', בפיטורי בפי ושט, גם בפרושו לפְטוּרֵי צצים (מ"א ו יח) עם התרגום א ט ו נ י שושנין (מבאן גרס' גליון הש"ס בפיטוני ת' כפיטורי). והואיל ואין חבלי ספינה מתאימים על יד כ פ י ו ש ט, מבאר רש"י: הוא הנקב (שבספינה) שהוא עגול כפי ושט. ואולם אין להוציא „פי ושט" מפשוטו, שהרי מיתת אסכרא היא מיתת חניקה שבגרון האדם ממש, — על כן אין ענין לחבל בגרון או בפי הושט. ובעל ד"ם (מנח' כט.) מביא את דברי בעל אגדות התלמוד הכותב במקום כפיטורי: כבכר כפי הושט, והוא מעיר: ואיני יודע פי' של בבכר. אמנם הכונה בזה היא למלה הארמ' פ ט י ר י, כתרגום של מצות ובכרות לחם, בלומר: כבכר לחם שנשארה בפי הושט. אבל גם פרוש זה דחוק הוא, כי אין אדם בולע מצה או בכר שלמה. ואולם במד"ר ויקר' המובא למעלה: כפיטורין היוצאין מן הושט. ולפי זה אין כאן אלא תאור המחלה אסכרא, אשר בה יוצאים גִדולים בלוע האדם, כפי הושט המביאים לידי חניקה. גדולים אלו היוצאים בפי הושט דומים לפי דעה אחת לִפְטוֹרִים, וי"א לִפְטֹרִיּוֹת (עי' פְּטֹרֶת) היוצאות מן הקרקע. ולפי זה אין פיטורי בפי ושט אלא גדולים כעין כמהין ופטריות היוצאות בלוע האדם במחלה זו. א"כ אין כפיטורי בפי ושט אלא תאור מדיק יותר בפי ר' יוחנן הבא לתקן את התאור הקודם בגמרה: כציפורי בפי ושט שפרושו סתם בגִדילים בפי ושט מלשון הכתוב ו י צ פ ר מהר הגלעד. ועי' צָפַר, הערה.]

[2]) [ומעין זה בארמ': אסכרא דמיא בחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיבא דאמרי כ פ י ט ו ר י בפי ושט (ברכ' ח.).]

[3]) [במקום שהמלה באה בתו"ם ביחיד, יש

: (v. Pflicht, Dienst, Strafe); délivrance; deliverance
אבל כחול תקנו בחלת שתהא ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף שמא מפטור על החיוב וכו׳ מתוך שאת אומ׳ היא והטמא שבה חולין שמאין חן מוטב להפריש מפטור על חיוב ולא יהא טבל טמא מעורב בחלה (ירוש׳ חלה ג א). משום יחיד אני שונה אותה מה לחיוב מזה לפטור (ר׳ יוחנן, שם תרומ׳ ד ג). מהו שתים שהן ארבע שתים לחיוב ושתים לפטור או ארבע לחיוב וארבע לפטור (שם שבת א א). מהן לחיוב ומהן לפטור (שבת ג:). — ובספהמ״א: ויהיה ידו בידי ועשייתו בעשייתי ופטורו בפטורי כי לא נותר לי בו שום תפיסה (ר״י ברצלוני, השטרות, 48). ומיאנה ומירבה בדברינו באמור שאינה חפיצה לתת מאומה לחתנו הנזכר עד שיעשה פיטור מכל תביעותיו ודרישותיו (שו״ת סרת מטה לכהן קי״ט, כב:). ואילו לא נעשתה כבר ההסחאה והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו החסחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (שו״ת תורת אמת קג, קכב.).—*גט פטורים [1]). גט פיטורין, שטר שנותן הבעל לאשה בגרשו אותה: גופו של גט הרי את מותרת לכל אדם ר׳ יהודה אומר ודין דיהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין וכו׳ (גיט׳ ט ג).

א. *פטט [2]), ממנו *פָּטַט, *פִּטֵּט, *פִּטְפּוּט, א.*פִּטְפֵּט, *פַּטְפְּטָן, *פַּטְפְּטָנוּת.

ב. *פטט, ממנו ב. *פִּטְפֵּט, *פִּטְפּוּט.

*פָּטַט, קל לא נמצא.

— פע׳, *פִּטֵּט, פ״ע, בינ׳ מְפַטֵּט, מפטיט [3]), כמו פִּטְפֵּט, schwätzen; bavarder; to chat: אבל את אם הגיעך

מכטאים אותה פְּטוֹר, ולוי בסלונו מנקר פְּטוֹר בישה״פ של פָּטַר בקל, אבל הואיל ומלה זו באה כתו״ם בהקבלה אל חִיּוּב, נראה שהעקר פְּטוּר.]

[1]) [עי׳ בנוסחי הארמ׳ המובאות בספרו של בלוי Die jüdische Ehescheidung ב, 27, 34. ושם בעמ׳ 7 מובח שגט פטורין הוא השם הבבלי תחת השמות ספר תרוכין, אגרת שבוקין שנהגו באר״י.]

[2]) [מן הארמ׳. ועי׳ א. פִּטְפֵּט, הערה, פִּטּוּט הערה.]

[3]) [במקור כתוב: מפטיט, אבל הצורות פִּטַּט, פַּטִּיט, פִּטְפֵּט, מעידות שאין כאן הפע׳ אלא פִעֵּל: מְפַטֵּט, ובילקי׳ שמע׳ הגרסה: מפטט.]

יסורין ככוש יצרך ואל תבעום בקולך את יוצרך ואם מפטיט אתה בקולך הרי ידי עשו ממשמשות בך (תנחו׳ בובר, תולדות עז). — ובספהמ״א: שכן אתה מוצא כרפירים פטטו ישראל בקולם ואמרו היש ה׳ בקרבנו (ברלס׳ רבתי אלבק, 115).

*פַּטְּטָן, ת״ז, נק׳ פַּטְּטָנִית, מ״ר פַּטְּטָנוֹת, — כמו פַּטְפְּטָן, המרבה לדבר דברים ריקים, ; schwatzhaft; bavard; garrulous: ארבע מדות בנשים ואלו הן גרגרניות וצוותניות וקנאיות ועצלניות וכו׳ רבנן אמרי עוד שתים אסטסיגיות ופטטות וכו׳ ופטטות מנין דכתיב ותדבר מרים (מד״ר דבר׳ ו). — ובספהמ״א: כי החלו לרצות בגוררי פרצות וכו׳ להטות בהוטות פעוטות והריוטות, להשטות בפשוטות שוטות נשים חטטות בעלות פטטות (תסו׳ ר״ח, מק״נ, 79).

*פַּטִּיט, ת״ז, כמו פַּטְּטָן: מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי ציפרים לטהרתו אמר הקב״ה הוא עשה מעשה פטיט [1]) לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט [2]) (ר׳ יהודה בן לוי, ערכי׳ טז:). אמר לו (יוסף ליהודה) אני רואה כך שפטיט אתה יש באחיך פטיט במותך (מד״ר ברלס׳ לג). אמר להם (יוסף) הייתי סבור שיהודה הוא הבכור שהוא מדבר תחלה אני רואה שראובן הוא הבכור ויהודה הוא פטיט (תנחו׳ ויגש ז). — ובספהמ״א: ובי מי יבול לשתו׳ פיהם של בעל פטיט ואם תאמר להם כלום שומעים לך (סו״ת מהרי״ט, או״ח סי׳ טו, יז:). אבל וזה כוב מעיקרו שרב סעדיה קודם בזמן לך עורא ואיזה פטיט בתבו שלא יתבן לפי סדר הדורות (יס״ר מקנדיה, מלרף לחכמה, ע:).

פְּטִיר, מ״ר פְּטִירִים [3]), עי׳ א. פָּטוֹר.

*פְּטִירָה, ש״נ, סה״ס מן פָּטַר, — א) פעלת הנפטר מחבירו, כמו פרידה; Abschied; départ; departure: ובבר שלחו מושלי הרשע׳ שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם קראו ושנו ושלשו בשעת פטירתן אמרו להם וכו׳ (ב״ק לח.). מעשה בשמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין באים אצלו ובו׳ בשעת פטירתן היה מלקה אותם ארבעים (כלה רב׳

[1]) [שעל לשון הרע באו נגעים עליו (רש״י, שם).]

[2]) [שהצפרים צועקים בכל שעה (רש״י, שם).]

[3]) [כך הכתיב, וחקרי: פְּטוּרִים.]

ט). — *ובמש' פרירה מן העולם [1], לשון יפה במקום מיתה, ביחוד על מות אדם חשוב, Hinscheiden, Tod; décès, mort; decease: שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד (כ"י בן קסמה, אבות ו ט). לאחר פטירתו של רבן גמליאל ביקש ר' יהושע לבטל את דבריו (תוספת' תעני' ב ה). בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפטרין [2] לפניו (תעני' יא.). מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספירום הספד גדול בשעת פטירתן (מו"ק כא:). לאחר פטירתו של ר"א נכנסו ארבעה זקנים להשיב על דבריו (גיט' פג.). אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו (ע"ז כ:). הגידה לי שאהבה נפשי במשה הכתוב מרבר בשעת פטירתו מן העולם אמר לפני הקב"ה וכו' (מדרש שה"ש, גרינהוט א ז–ח).—ובספהמ"א: וסמוך לפטירת רבינו הקדוש ירד רב לבבל וישב שם וכו' (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, ממדה גנוזה כה:). ואחר פטירת רב הונא הוקם רב חסרא לראש ישיבה עשר שנים ונפטר שנת ד"ם (שם שם).—ב) "מעשה שאדם פוטר בו את עצמו מהתחיבותו בלפי אחרים, Abfindung; indemnisation; indemnification: ואין להן בכל מה שהנחתי בין מטלטלי בין מקרקעי חוץ מחמשה דינרין אילו והוא פטירתם מכל מה שהנחתי ומכל מה שראוי לי (תשו' הגאו' הרכבי, 223).

פַּטִּישׁ [3], ש"ז, מ"ר *פַּטִּישִׁים,—מקבת גדולה לפוצץ סלעים, כלי שבו יכה החרש על הברזל [4], Schmiedehammer; marteau; sledge-hammer: ויחזק חרש את צורף מחליק פַּטִּישׁ את הולם פעם (ישע' מא ז). הלא כה רברי באש נאם יי' וּכְפַטִּישׁ יפצץ סלע (ירמ' כג כט). — ובמליצה, כנוי למלך הורם גוים ומחריב ארצות: איך נגדע וישבר פַּטִּישׁ כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים (שם נ כג). — ובתו"מ: ועד ימיו (של יוחנן כהן גרול) היה פטיש מכה בירושלים ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי (מע"ש ה טו). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו' המכה בפטיש וכו' (שבת ז ב). והמכה בפטיש ובמעצד הקודח כל שהוא חייב (שם יב א). גץ שיצא מתחת הפטיש והזיק חייב (ב"ק ו ו). עושה כלים יוצא ומוכר בתוך השוק אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישון לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים ולא מקול התינוקות (ב"ב ב ג). נתנו על הסרן והכהו בפטיש נחלק הסרן ונבקע הפטיש וחוא (הלוז של שדרה) לא חסר (מד"ר בראש' כח). — *ובנוי לאדם גדול, פַּטִּישׁ חזק: אמרו לו תלמידיו (לריב"ז) נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכ' כח:). — ובספהמ"א: שהיה אביו (של רסע"ג) מכה בפטיש בארץ מצרים לעבודה זרה ואבל מרק פיגולים (בן מאיר, JQR.NS. 1915, עמ' 552). אודיע לארוני מרי ורבי פרשי ורבבי אנטולי הרב המובהק הפטיש החזק בר בבור גדולת קרושת מרנו ורבנו יוסף הרב המובהק הפטיש החזק ז"ל (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, מן, ב, 324). — ואמר הפיטן: למי אלך ומי אביט ואל מי אני אפנה ועל שם מי אשורר ועזבתי בנו דויד אשר הוא לבל סלע כמו פטיש מפורר (שם שם 15). שקדו ויקדו גוילי דת משנאי אוי איך נמשלת אלי פטיש תעודיך (ר' מאיר בן אלעזר, ציון לשירת, קינות לט"ב).—ואמר המשורר: אם תבתשהו במכתש לא תסור אולתו ואם תכהו בפטיש לא תחרל כסלותו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 139). אם איד כמו סלע במו פטיש אני ואני במים אם תַלאה רשף (רפ"ע פלקירא, המבקש כז). — *ומ"ר: בכף סלעים הם ירצו בי לפוצצים פטישים יחליקו (בן עירי, מובא בהקדמת רסע"ג לספר הגלוי, מק"נ, קעח). — *ובן פַּטִּישׁ, פטיש קטן: יד הקרדום של נבוש חמשה יד בן הפטיש חמשה ושל הפטיש ששה (כלים כט ז).

"פַּטִּישִׁי, ת"ז, — דומה לְפַטִּישׁ. מכה בפטיש: ומה

[1] [עי' גם פְּטֹרֶת, הערה.]

[2] [נ"א: נפרטין, וכך נראה.]

[3] [וכן בארמ' פטיש, ובערבי פִּטִּישׁ [a]), והוא מן פטש הקרוב אל כטש (עי' ערך זה), שפרושו רָקַע, עשה את הרבר שטוח, ובן בערבי פַּטַשׁ [b]), רקע, עשה שטוח, ומכאן אפטש [c]) ובסור' פַּטְשָׁא, שטוח החטם. ולפי דמיונו אל פטיש נקרא תרטם החזיר בערבי' פִּטִּישָׁה [d]), פטיש. ור' פטש, הערה.]

[4] [רש"י (שבת כא:): קורנס גדול של נפחים.]

a) فطّيس b) فطس

c) أفطس d) فطّيسة

שיש לו יותר **פטישי** ר״ל הדופק בפטיש (פרוש אבן כספי על מורה אבן קי״ח).

***פטם** [1], ממנו *פָּטוּם, *פִּטּוּם, *פַּטָּם, *פִּטֵּם, *פִּטְמָה.

***פָּטַם**, קל לא נמצא, אלא בינ' פָּעוּל, עי' *פָּטוּם.

— פע', *פִּטֵּם[2], — א) *פִּטֵּם את הבהמה, האכיל אותה עד שהשמינה, mästen; engraisser; to fatten, cram: פרה שפיטמה בכרשיני עבודה זרה ירדה לגינה שזיבלה בזבל עבודה זרה יבור (תוספת' ע״ז ו א). לקח איל אחד בסלע ופיטמו והרי הוא יפה שתים כשר יביא סלע מביתו (בם כריח' ד ע). ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז (ב״ב קט:, ומעין זה במד״ר במד' כא). פוטיפר הוא פוטיפרע פוטיפר שהיה מפטם עגלים לע״ז פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע״ז (מד״ר בראש' פו). שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו ובאה מצד אחר מיתרו שפיטם עגלים לע״ז (מד״ר שמות ז). — ובאותה משמ' פִּטֵּם את האדם: שמוני נוטרה את הכרמים מאכלת ומפטמת לנביאי הבעל והאשרה (מד״ר שה״ש, אל תראוני). ד״א וכו' זה צדקיהו המלך וכו' שמוני נוטרה את הכרמים שהיה מפטם לפשחור בן מלכיה וחבריו (שם שם). — ובהשאלה על הצמח: ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפטמים אותם (ספרי דבר' שו). מה שעירים הללו יורדין על הדשאים ומדשנין אותם ומפטמין אותן (מדרש תהלים, הופמן, דבר' לב ב). — ובסהמ״א: הוציא עליה והשביחה כגון שפטמה הרי השבח של גנב (טו״ע חו״מ שנד א). — *מְפַטֵּם, ש״ז, מי שמלאכתו לְפַטֵּם בהמות: השם בהמה על המפטם להיות מפטם אותה והשכר לאמצע וכו' היו למפטם בהמות אחרות שמפטם אותם עם זו השוטה אצלו וכו' (רמב״ם, שלוחין ושותפין ח א). — ב) *פִּטֵּם את הקטרת, מזג אותה על ידי תערבת חמרים, zurechtmischen; mêler, composer; to mix: שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא ומפטמין ביוצא בהן אלא שאין בקיעין במעלה **עשן** (תוספת' יוה״כ ב ו). והיו יודעין לפטם במותן ולא היו יודעין להעלות עשן במותן (יומא לח.). המפטם את הקטורת במתכונתה הרי זה חייב (תוספת' מכות ד ג). פיטמה חציים כשירה שילשים ורבעים לא שמענו (ירוש' יומא ד ה). מותר הקטרת אחת לששים או לשבעים שנה היו מפטמין אותה לחצאין לפיכך יחיד שפיטם לחצאין חייב (כריח' ו:). — *פִּטֵּם בְּשָׂמִים: מכתשת היתה במקדש ושל נחושת היתה ומימות משה היתה והיתה מפטמת את הבשמים נתפגמה והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוה ולא היתה מפטמת כמו שהיתה נטלו את תיקונה והיתה מפטמת כמו שהיתה (ערכי' י:). — *וכן פִּטֵּם את השמן: והמפטם את השמן והמפטם את הקטורת וחסך בשמן המשחה (מכות ג ג). אין מפטמין שמן שביעית אבל לוקחין שמן ערב מכל מקום לסיכה (תוספת' שביע' ו יג). המפטם את השמן ללמוד בו או למוסרו לציבור פטור (כריח' ה.). מה שמן זה חלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים (ר' שמואל בר נחמן, מד״ר שה״ש, מה יפו). — ובסהמ״א: וזה פלטיאל חריף מפטם בשמים ולמד כל הרפואות (קטע מכ״י פרמה אודות פלטיאל שאח״כ נתגדל וניתן לו רשות לביהמ״ק, JQR. NS. I, 79–80). מה עשה המלך עמד ודיבק בנו אצלו וכו' ופיטם מאכלו ומשקהו וכל כלי תשמישו ומרכבתו (יקותיאל הרופא, בית מדות, מעלת ידיעת האל, 5). — *ובהשאלה, פִּטֵּם את המלה, הדגיש אותה במבטא [1]: וכן הגעיה והיא כמו הטפחה תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה להתיז בדרבן (הורית הקורא, דרנבורג, 90).

— פע', בינ' *מְפֻטָּם, מפוטם, — שמפטמו אותו: אישקך מיין הרקח זה התלמוד שמפוטם במשניות כרקח (מד״ר שה״ש, אנהגך). ואלו היה יודע בעז שהקב״ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר עגלות מפוטמות היה מאכילה (שם רות, ויאמר לה בעז).

— התפ', *הִתְפַּטֵּם, נִתְפַּטֵּם, — נעשה שמן עי' פָּטוּם:

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [בן הארמ'. עקר משמ' הפעל, היה עבה ושמן, ובפע' עשה שָׁמֵן, השמין את פלוני וכן בסורי' ובארמ' בכלל פַּטְמָא, פּוּטְמָא שמנות, פַּטֵּם כמו פִּטֵּם בעבר', ועי' פטום, הערות.]

[1] [ע״פ פטומי מלים בלשון החכמים, ועי' פָּטוּם, הערה.]

בסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה (ר' יוסי ור' שמעון, מכיל' בשלח, ויסע משה, סוף פי' ג). ומה אם להסגר בתיבה י"ב חדש היו באים מאליהן להתפטם[1]) מבשר גבורים על אחת כמה וכמה (מד"ר ברא' לג.). — ובסהמ"א: ותשקינה את אביהן יין מתפטמות להתעורר ליצר הרע באכילה ובשתיה (זהר, מדרש הנעלם ברא' קט:). אברויי כמו לחברות׳את דוד בלומ' לעשות דבר לאילן שיתפטם ויתחזק (ר' שלמה בן היתום, פירוש מסכת מ"ק, 5). ויעזר לטחון המאבל ולהוריד השמרים מן הבטן אל המעים ויתפטם הגוף ויתחזק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה ג).

***פַּטָּם**, ש"ז, — אדם שאומנותו לְפַטֵּם, —א) פַּטָּם של בהמות ועופות, Mäster; engraisseur; fattener, crammer: מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי חפתת (עירוב' י ע). הולך אדם אצל טבח הרגיל אצלו וכו', אצל הפטם הרגיל אצלו ואומר לו תן לי גוזל אחד תן לי תרנגול אחת (תוספת' יו"ט ג ו, ומעין זה ביצ' כח:). שור של פטם הרי הוא ברגלי כל אדם שור של רועה הרי הוא ברגלי אותה העיר (שמואל, ביצ' לח.). ראה אותה אצל הנחתום ומלא חיקה קלוסקאות אצל החנוני והשקה אותה קונדיטין אצל הפטם ומילא חיקה פטומות (ר' אלעזר, פסיק' ר"כ, נחמו השלישי, בובר, קד:). — ב) הַמְפַטֵּם את הקטרת, רוקח, druggist; droguiste; Drogist: הצבעין והפטמין[2]) לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין וכו' (תוספת' שביע' ה ח). אין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם דברים שהדבש יפה להם מנין שהפטמין אומרים יפה הדבש לקטורת מנין ת"ל וכל דבש לא תקטירו (ספרא ויקר', דיבורא דנדבה, פרשה יג, ויק, יא:). הפטמין שבירושלם היו אומרין אילו היה נותן לתוכה מעט דבש וכו' (ירוש' יומא ד ה). וכיון שהיה קולט את הריח היה מעבירו בדרך שהפטמין עושין (שם סוטה ח ג). — וּבְדֹלַח של פַּטָּמִים, מין שרף הנוטף מן העצים ומשמש

1) [כך נכון (עי' תיאודור), ובכמה דפוס' הנוס' לתפטם, בהשמטת התי"ו, ואין זה נכון.]

2) [המפרשים פרשו: מוכרי בדים, כאלו היה כתוב פטמין.]

במעשה מרקחת, bdellium: שם הבדלח ואבן השהם אמר ר' אייבו את סבור כבדולח הזה של פטמים ת"ל יגיר עליו ריעו מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה (מד"ר ברא' עז).

א. ***פֶּטֶם**, ש"ז, — (שור) של פֶּטֶם[1]), (שור) לפטום, (Rind) zur Mast; (boeuf) a l'engraissement; (ox) for fattening, cramming: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי[2]) דברי ר' דוסא וחכמים אוסרין (שבת כד ג). מפני מה שהפטם מותיר הרעי[3]) אוכל (ירוש' שם). — ובסהמ"א: מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים ושל פטם שלשים יום (טו"ע חו"מ רקז כג).

ב. ***פֶּטֶם**, ש"ז, מ"ר פְּטָמִים, — בתוך הצרוף, מְנָה פְּטָמִים, מנה בלי דיוק, באֻמדן[4]): רבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות ושאר כל מי פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי

1) [כך, בקצור לשוני של בְּקַר־פֶּטֶם ובנגוד אל רְעִי הבא במקום בְּקַר־רְעִי (מ"א ה ג) שבמקרא, יש להבין את המלה. וכן משמש גם בסור' פַּטְמָא במשמי שמנות גם בקצור לשוני בהוראת בקר־פטם, ומכאן עדות לנקוד המלה. ועי' בהערות הבאות.]

2) [לא כפרוש רֹב מפרשי המשנה, אלא בא לומר את ההבדל בדין בין בקר פטם ובין בקר רעי: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מלפני בקר רעי. ועי' בהערה הבאה.]

3) [פרושו: שהפטם השבע מותיר, אבל שור הרועה שהוא רעב אוכל; ולא כפרוש רב המפרשים ובגרסה המטעית מותר ת' מותיר. עי' הערתו של ש. ליברמן (בשמו ובשם י. נ. אפשטין, הירושלמי כפשוטו א א, 215) המביא פרוש זה בשם כמה קדמונים. או פרושו: מפני שהשור הרועה אוכל מה שמותיר הפטם, בדעת יסטרוב במלונו.]

4) [הרמב"ם פרש: לא מנו חכמים שבעה משקין, באדם שמונה עקרין שריתן טוב כדי לפטם בהם מה שרוצה להשביח ולפטם שאין כוונתו באלה שמנה בלבד וכו'; והר"ש: כלומר אין חכמים מפטמין שמונין במיני בשמים שלהן שלא בדקדוק, ע"כ; ומעין זה יתר המפרשים. ואינו נראה, בפרט שאין להניח שלדעת הכל פטמים, מרקחים חסרי דיוק הם. ארבה, הרוקח הוא סימן לדיוק בבנין במשקל ובמדה. ואולם לכל הדעות פרוש הבטוי כמוני פטמים הוא: כבני אדם המונים בלי דיוק, באמדן בלבד, ועל כן ברור שלא חברה ואף השתבשה כאן מלה רומית, כמוני פטטום, petatum דבר משער, דבר שבאמדן, בלי דיוק.]

יהושע פוטר ורבי אליעזר מטמא משום משקה אמר רבי יהושע לא מנו חכמים שבעה משקים כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקין טמאים ושאר כל המשקין טהורין (תרומ׳ יא ג).

א. *פִּטְמָה [1]), פיטמא, פִּטְמָה, פִּטֶּמֶת [2]), פיטומת, ש״נ, — העֻבּוּי, הכפתור שבראש הפרי [3]), Knöpfchen an d. Spitze d. Früchte; bouton au bout des fruits; button at the top of the fruits: עלתה חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו [4]) נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא פסול (סוכ׳ ג ו). שרשי השום והבצלים והקפלוטות (מצטרפים) בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). הפיטמא של רימון מצטרפת והניץ שלו אינו מצטרף (שם ב ג). דברי חכמים אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ונוטעה והיא נעשית מלפפון, ר׳ יודה אומר עיקרו כלאים אדם נוטל מעה אחת מפיטמת של אבטיח ומעה אחת מפיטמא של תפוח ונותנן בתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ר׳ יודן בר מנסה, ירוש׳ כלא׳ א ג). תעביר פטומתו במתותך הוא (הבצל) (ר׳ בא בר ממל, שם תרומ׳ ט ד).—וכמהמ״א: ואשר שאלת הא דתנינן לענין אתרוג ניטלה פיטומתו פסול הא פוטמת עם החוטם היא (סו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גאוניקה גינצבורג, 271).—ב) פִּטְמַת הדד, Brustwarze; mamelon; nipple: איזהו סימניה ר׳ יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד ר׳ עקיבא אומר משיטו הדדים בן עזאי אומר משישחיר הפיטומת [1]) (נדה ה ח).—ובספהמ״א: דבתלמוד ארץ ישראל דמה ניטלה שושנתו ומשמעו כך וכפיטמה שלדד (סו״ת הגאו׳ מן הגניזה, גאוניקה גינצבורג ב, 271). — ג) כמו פְּטוּמָה: שכן כתיב זה מ׳ שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר מהו דבר, כשהיה מתאוה לאכול דבר והיה אומר בפיו אלולי היה לי פטמא א׳ לאכול מיד הי׳ נעש׳ לתוך פיו טעם פטמא (מד״ר שמות כה).

*פַּטְפּוּט, ש״ז, מ״ר פַּטְפּוּטִים,—רגלים קטנות, כרגלי האוזים [2]), ובהשאלה, קצוות מטיט בולטות ששופתין עליהן הקדירה והן כמו יתדות [3]), Pfötchen; petite patte; little paw: חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב רבי יהודה אומר כדי לעשות פטפוט (שבת ח ד). כירה של אבן וכו׳ עשה לה פטפוטין טמאה (כלים ה יא). העושה שלשה פטפוטים בארץ וחברן בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה טמאה (שם ו א). פטפוטי כירה שלשה של שלש אצבעות מטמאים במגע ובאויר (שם ז ד). כירה של מתכות שעשה לה מגור ועשו לה פטפוטים טהורה (תוספת׳ שם ב״ק ד כ). כדי לסוד פיטפוט כירה קטנה (שבת פ.). שכן עני עושה פיטפוטי כירה קטנה לשפות עליה קדרה קטנה (תני׳, שם קב:). — ובמהמ״א: כשהיו שלשה האילנות עומדין כמו שלשה פטפוטי כירה ששופתין עליהן את הקדרה (רמב״ם

[1]) [נוהגים בדבור לקרא לפטמת האתרוג פִּטָּם, בזכר, ואמנם בארמ׳ פִּטְמָא (שמנונית) וגם פטומא (פטמה, פטמת) הם ש״ז, אבל במקורות העבר׳ פטמה, פטמת הם לשון נק׳. המלה המקורית הוראתה עִבּוּי.]

[2]) [על המבטא פִּטֶּמֶת או פְּטֶמֶת מעיד הכתיב פיטומת שבכמה מקומות, ובמשנ׳ מנקד׳ ליוורנו מנקד הַפִּיטוֹמֶת (נדה ה ח), אבל במקום אחר שם מנקד פִּטְמָתוֹ כאלו מן פִּטְמָה (סוכ׳ ג ו), ובקטע כ״י מנקד בבימ״ד לרבנים בניו-יורק: ניטלה פִּטֶּמְתוֹ (שם שם), וכן בנקוד בבלי (פורת, לשון חכמים, 108) גם והפִיטמה (עוקצ׳ א ב) וגם הפוטמה (שם ב ג).]

[3]) [בנגוד לעֹקֶץ הפרי שהוא שארית הגבעול והשטוטרת שהפרי תלוי בו בעץ, ויש האומר: דפטימתו קְרי אותו מיעוט בגומת האתרוג ומה שלמעלה מן האתרוג קרי עוקצו (עי׳ אור זרוע, הלכ׳ סוכ׳, סת., בשם ר׳ יצחק הלוי).]

[4]) ניטלה פיטמתו תמן אמרין שושנתו ר׳ יצחק בר חקולה אמר פיקה (ירוש׳ שם). [ועי׳ לו, Flora III, 301.]

[1]) [בגמ׳ (שם מז.): הפיטומות.]

[2]) [זאת המשמ׳ הראשונה של חשב, ועי׳ ב. פִּטְפֵּט. הנקוד פַּטְפּוּט היא עפ״י ב״י פרמה וכ״י ברלין A המובא ע״י שרק במשנה שבת ח ד. אמנם במשנה מנק׳ ליוורנו פִּטְפּוּט, ובדפו׳ הגמ׳ לפעמים אף כתוב פיטפוט׳ אך אינו נראה. וגם כדאי להבדילו מן פִּטְפּוּט שבערך הבא.]

[3]) [אלה דברי הרמב״ם בפרושו (כלים ה יא, הוצ׳ דרנבורג). ורש״י פרש (שבת קב:): רגלי כירה במין כלי ברזל שקורין טרפיי״ד. ר״ח (שבת פ.): גבשוש או בנין בארץ ששופתין עליו את הקדרה, ועי׳ ב. פִּטְפֵּט, הערה.]

מבירה כד ג). — "ובהשאלה, כלוטים קטנים חדומים לפטפיטי קדרה : כלי עץ חקוק ובאמצעיתו מס של כרזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה והעליון משופה ליכנס בתוך התחתון ומצופה דאשו של עליון כרזל עשוי כמין פטפוטין כלוטין קטנים קטנים (ר"ח, בילה כג.). — "וכמשמי כַּנָּה בעלת שלש רגלים [1]) : כתב בעל התדומה ז"ל מותד לתת הקדרה מעדב שבת על הפטפוט שקודין טריפידי אע"פ שיש אש תחתיו ושוהא שם הקדידה כשכת (סבלי הלקט, סבת סי' כז).

"**פִּטְפּוּט**, ס"ז, מ"ר פִּטְפּוּטִים, — סה"פ מן א. פִּטְפֵּט, Geschwätz ; bavardage ; idle דכור דיק, talk : לפי שהנגעים כאין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דכרים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד כצפצוף קול (רש"י, ויקר' יד ד), כי מרוב טודת הפטפוטים שהם מפטפטים הם מתכטלים לגמדי ולא ישיגו ללמוד לא תודת ולא נביאים וכתובים (אורח' לדיקים, שער התורה, קג.).

"**פַּטְפָּט**, ס"ז, — כמו פִּטְפּוּט [2]) : דרך ישר וטוב להעמיד הקדרה על פטפט של ברזל שיש לו שלשה רגלים למעלה מן הגחלים או ע"ג אבנים (בשם רלב"ן, מרדכי, סבת רקא). אבל להשהותה ע"ג כידה או ע"ג פטפט שיש אש תחתיו כיון שאינו מכסת את הקדרה מכל צד וכו' (בשם ר"ח, שם רלא).

א. *"**פִּטְפֵּט** [3]), פ ע, — א) כמו פִּטֵּט, schnattern, schwätzen ; babiller, bavarder ; to prattle, to gossip : אמר לו מפני מה אתה מפטפט דכרים כפני ת"ח (ר' במעון לאיסי בן יהודה, אדר"נ יח). — וכסהמ"א : שלמית דהוה פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת כדכרים שואלת בשלום הכל (רש"י, ויקר' כד יא). — "ועל צפצוף הצפרים : צפרים שמפטפטין תמיד כצפצין קול (הוא, בם יד ד).

ב. *"**פִּטְפֵּט**, פ"ע, — דדך כרגליו כהשמעת קול פַּט־פַּט [1]), (auf)treten ; mettre le pied (sur le sol) ; to step forth : פעם אחת נפל דכר של מעשה כיניהן ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט [2]) כנגדו (כנגד שמעון כן שטח) ואמר תן לי זמן ולמחר אני משיכך (מגי' תעני' י). ניטפל להן רכן יוחנן כן זכאי אמר להם שוטים מניין זה לכם (שתירש הכת עם כת הכן) ולא היה אדם שהחזירו דכד חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר וכו' (ב"ב קטו:. ודומה לזה במגי' תעני' ה). — ופִּטְפֵּט כיצרו [3]). כבש את יצרו, הכניעו ונצחו : וכשמת אמה להן מיפדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף (גיטי נז.). מבנות פוטיאל לו לאשה וכו' דאתי מיוסף שפטפט כיצדו (ב"ב קט:). שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט כיצדו וכאה מצד אחד מיתרו שפיטם עגלים לע"ז (מד"ר שמות ז).

*"**פַּטְפְּטָן** [4]), ת"ז, נק' פַּטְפְּטָנִית, — מי שטבעו לפטפט, כמו פַּטְט, פַּטִּיט : אם אכרא אותה (את האשה) מן הראש תהיה רותה גסה מן העין תהיה סקרנית מן הפה תהיה פטפטנית (תנחו' וישב ו).

"**פַּטְפְּטָנוּת**, ס"נ, — תכונת הפטפטן ; המלה נהוגה בדבור ובספרות העכדית החדשה.

---

1) [לפי רש"י (סבת קג:)]

2) [עי' שם הערה 2).]

3) [השרש פטט כצודה פשוטה או כהכפלה פטפט עקרו כחקוי קול האוזים והכרווים הנשמע כמו פַּט־פַּט, וכן נקרא גם כערכ' קול העופות האלה בַּטְבַּט a), ומזה שם הכרוז ולפעמים אף האוז בַּטָּה b), ועי' הערה לב. פִּטְפֵּט.]

a) بطبط b) بطّة

---

1) [זאת הוראתו העקרית של הפעל בשמושים המובאים כאן, שלא נתבארו מלשון פטפוטי הפה, הבאה תמיד לגנאי, ועדות מכרעת להוראת דריכה ברגלים היא כש"ע פַּטְפּוּט (עי' שם, הערה) כמשמ' רגלים קטנות שמתחת לקדרה. אמנם גם פעל כ. פִּטְפֵּט זה, מקורו בחקוי הקול, קול הרגל הדורכת, ולפיה נקראו הרגלים podes, ποδέ (השוה patte כצרפתית) אף בלשונות אחרות. ואין אף פטש (ממנו פַּטִּיש, עי' שם בהערה), כמש, אלא הרחבת אותו השרש. ועי' בהעדות הבאות.]

2) [ברור שאין כאן הכונה לפטפוטי מלים ריקות, אלא לדריסה ברגל כתנועה המורה על התנגדות, וכן כלשונות אחרות auftreten gegen.]

3) [גם צרוף זה אינו מתבאר כלשון פטפוטי דכרים, אלא כלשון דריסה והכנעה, כמו כָּבַשׁ את יצרו, שהרי אף כָּבַשׁ, עקר משמעותו (כמו כָּבַס) : דרך כרגלו. עי' הערת תמחכר לערך כָּבַשׁ.]

4) [מן א. פִּטְפֵּט.]

פטר, ממנו *הפטירה, *מפטיר, *פטוטרת, א. פָּטוּר, ב. פָּטוּר, ג. פָּטוּר, *פִּטּוּר, *פְּטוֹר, *פְּטִירָה, א. פֶּטֶר, ב. פֶּטֶר, פֶּטֶר, פִּטְרָה, *פְּטֹרֶת.

א. **פָּטַר** [1], פ"ע. יִפְטַר, — פָּטַר מִפְּנֵי פלוני, השתמט מלפני פלוני, נטה הצדה, וכדו', ; entschlüpfen ; s'échapper ; to slip away : ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר וַיִּפְטַר מפני שאול ויך את החנית בקיר (ש"א יט י). — ואמר בן סירא: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם רצון (ב"ם גני' לה (לב) יח). — ואמר הפיטן: אערוך שוע ולא אפטר כניב המפטר (ר"ח הקליר, חזיק, תפלת גשם).

— נפעי, *נִפְטַר, — א) כמו קל, נפטר לשלום, בשלום: היה ר' יהושע מתירא שמא יקפחנו על שוקיו סוף נפטר ממנו לשלום (כלה רבתי ט). והוא (אברהם) רואה לבן בנו עע"ז ומגלה עריות ושופך דמי' מוטב לו שיפטר בשלום (מד"ר ברחש' סג). — ב) נִפְטַר ממצוה, השתמט ממנה, ; sich entziehen; se soustraire ; to withdraw from : ושמרתם את מצותי ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם (ספרי דבר' לד). לא יראה לך שאתה רואה ליפטר לך (שם קלח). — ג) וכמשמ' הלך לו, הלך לדרכו, יצא: וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית פלוני יפטר בלא לינה (פסח' לה:). כיון שאחד מתחייב לחבירו אמר לזה שבידו תן המנה לחבירך ואם לאו אמר להם חילקו מה שעליכם והפטרו לשלום (אדר"נ לג). — ובספה"מ: ואחר כך יקרא תהלה לדוד מיושב ויתחנן כפי כחו ויפטר למעשיו (רמב"ם תפלה ז יז) —וכצרוף נִפְטַר וְהָלַךְ לו: מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס והשביעוהו ונפטרו והלכו להם וכו' (יומא א ה). על ג' דברים עלה הלל מבבל טהור הוא יכול יפטר וילך לו ת"ל וטיהרו הכהן (ירוש' פסח' ו א). אחרונות (ברכות אחרונות) דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו (ר' חנינא, ברכ' לד.). — ונִפְטַר פלוני מחברו או מביתו, עזב אותו, הלך ממנו על מנת שלא לשוב: אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה (ירוש' ברכ' ה א). לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו (מרי בר ר"ה, עירוב' סד., ודומה לזה בירוש' ברכ' ה א). ההולך אחרי רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו [1] עד שיטול ממנו רשות (ד"א רבה ד). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אלא א"כ נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות (שם ה). הנפטר מרבו בין כשהוא גדול בין כשהוא קטן יאמר לו הריני נפטר (כלה רבתי ז). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן; צריך ליטול ממנו רשות (מד"ר ברחש' מז). כיון שהגיע זמנם להפטר אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אנו מניחים אותו ריקם (פס פס"ס, סתכוני). בשעה שהתינוקות נפטרין מבית רבן בת קול יוצאת ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך (ר' הונא בר' דר' אחא, פס קהל', לך אכול). — ד) וכמשמ' לקח ממנו ברכת פרידה, ; sich verabschieden, Abschied nehmen ;

---

[1] [אין שני הפעלים א. פָּטַר וב. פָּטַר אלא שתי צורות של פעל אחד, בשמוש עם משא כפ"י ובלי משא כפ"ע. ההוראה הראשונה שנוכל לעמד עליה היא בָּקַע, פָּרַץ, וכן משמ' הפעל פטר בערב' a), פָּטַר כאשור'. מכאן בעבר' ההוראה כפ"י פָּתַח, שִׁחְרֵר, וכפ"ע: פָּרַץ לו דרך לברח, השתמט וכדו', ומכאן גם הוראת השרש בשמות כמו פֶּטֶר רחם האדם והבהמה, כלו' פֶּרֶץ הרחם, הולד הראשון הפורץ לו פרץ (ברחש' לח לט), וכך אין פֶּטֶר מים (עי' ב. פָּטַר, הערה) אלא פרץ מים (מ"ב ה כ; דהי"א יד יא). וכמו פֶּטֶר הרחם בבעלי החיים, כך נקרא בשמות מאותו שרש אף הנצר הבוקע ופורץ מן האדמה או מגזע העץ. כך אין פְּטוּרֵי ציצים (עי' ב. פָּטוּר, הערה) אלא שתילי הצמח הפורחים בציצים, ומזה פְּטוֹטְרוֹת התאנים (עי' פְּטוֹטֶרֶת, הערה), גבעולי התאנים; וכך גם הַפִּטְרִיּוֹת (עי' פִּטְרֶת, הערה) הבוקעות ויוצאות מן האדמה ה, כפטרי הרחם וכפטריות הפורצות מחיק הקרקע. על כן נקראו פִּטּוּרִים (עי' פִּטּוּר, הערה) אף הגדולים הבוקעים ויוצאים כפי הושט של החולה באסברא. ובהשא"ה שמשה בכנעני פִּטֹּרֶת, פְּטוֹטֶרֶת, שתיל וענף, אף במשמ' מטה, שבט שבעם. ובאשור' קראו פַּטְּרִ, פַּטַּר (בעקר ענף, שבט) אף לכלי נשק (פגיון, אַלָּה), ומעין זה בא מְטִיל, שאינו בעקר אלא הצורה הפשוטה של מטוטלת (מטוטלת הרמונים), גבעול, בשם לכלי נשק (במטיל ברזל, איוב מ יח). המלת הארמ' פטירא, מצה, כבר, אינה משרש זה אלא מן ארמ' פטר שהוא פצר (עי' פצר, הערה) בעברי.]

a) فطر

[1] [ובכלה רבתי ז הנוס': אינו רשאי ליפטר עד שיכנס אחריו ויטול ממנו רשות.]

: prendre congé; to take leave, to bid farewell
תנפטר מחבדו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום (ר' אבין, ברכ' סד.). משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו (ר' מרדכי, יומא כג:). למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת (ר' יוחנן בן עטמיי ור' יהודה בן גרים לרשב"י, מו"ק ט). לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אא"כ נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות (ד"א רבה ח). — וְנִפְטַר מן השכינה: פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה באו מלאבי השרת לדבר עמו אמר להן ניפטר מן השכינה שהיא גדולת מכם תחלה ואחר כך אני מדבר עמכם ביון שדיבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו רבון העולמים צריך אני לדבר א"ל היפטר[1] בשלום הדא הוא דבתיב ויעל אלהים מעל אברהם (מד"ר בראש' מז). וביון שנפטר אברהם אבינו מן השבינה בא והשתחוה להן (ד"א רבה ד).—ומן המת: הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום (ר' לוי בר חיתא, מו"ק כט.).—ה) נִפְטַר פלוני מן העולם, הלך לעולמו, לשון יפה תחת מֵת, : hinscheiden; décéder, mourir; to pass away, to die
א"ל (ה' למשה) תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחייך, בשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשו הוא מורה (ספרי במד' קמ). משל למה הדבר דומה למלך שהיתה אשתו נפטרה מן העולם היתה מפקדתו על בניה ובו' (שם קמב). משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (שם דבר' שה). המסמא את עינו והמנפח את שוקיו והמצבא את ברסו אינו נפטר מן העולם עד שיהי לו בן (ירוש' פאה ח ט). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש ביתות של מלאבי השרת יוצאות לקראתו (ר' אלעזר, כתוב' קד.). כשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו (מד"ר בראש' נח). עבד אני בשר ודם אני למחר אפטר מן העולם (שם במד' יח). שלא ברא הקב"ה מדה יפה מן השלום שניתנה לצדיקים שבשעה שנפטר מן העולם ג' בתות של מלאבי השרת מקדימין אותו בשלום (ר' מאיר, שם שם). מת אדם הבל צריבין לשמוח ולשבח שנפטר בשם טוב בשלום מן העולם (מד"ר קהל', טוב שם). — ובלא מלת מן העולם, נִפְטַר סתם, באותה משמ': ומת (האדם) הם צריבין לשמוח שנפטר בשם טוב ויצא מן העולם בשלום (שם שם). בשעליתי לעצרת שאלתי אחריו יהודה בן נחמיה היכן הוא ואמרו לי נפטר והלך לו (מנחו' סח:). — ובצרוף נִפְטַר ומת: באותה שעה בכה אלישע ונפטר ומת (ירוש' חגיגה ב א). —וְנִפְטַר לגן עדן: בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע ובו' (רב יהודה בשם רב, תמורה טז.).—וְנִפְטַר לבית עולמו[1]: ראובן נפטר לבית עולמו וחיי למרנא גאון שבק והניח בנים ובנות (תשו' הגאונים, הרכבי, 152). — ומצוי הרבה בספהמ"א בלא צרוף, נִפְטַר סתם: ראובן נתן משדותיו להקדש ונפטר ועמדה הקהלה ומברה אותה שדה ובו' (שו"ת הרי"ף ו). נפטרה במגפה בחדש סיון שנת מנוחה (נוסח מצבה בטוליטולה, אבני זכרון סד"ל א). נפטר בסוסה בן יר שנה (שם סי' ד). הלא נפטר בשם מעדתו ונפשו תוך צרור חיים חבויה (ד"ה של יהודי מלכים וא"י, יעקב מן, ג, 12). ואם ח"ו יפטר זה פלו' קודם לזאת פלנית תהא פלנית זו יושבת בביתו וניזונת ובו' (נוסח בתבה ירושלמית, סדר מעיר, קובץ על יד ה, ג). ואם נפטרת זאת פ'לנית קודם לזה פלו' בלא בנים ובו' (שם שם).—נִפְטָר, שות"ז, נק' נִפְטֶרֶת. — במו מֵת, האדם שנִפְטַר: ראש ישיבת גאון יעקב ובלל נפטרי המשפחה המיוחסה הזאת (הזכרת נשמ' מזמן הגא', JQR.NS. I., ע' 48). ואמרו לו אחיו איך תיטול חלק בבודה בבל והלא אחותנו הנפטרת היה ראוי לה עישור נבסים (תשו' הגא', הרכבי, 132). ויש לך שטר אחד שבותבין בית דין על האפטרופוס בבך עזבון הנפטר ומניחין אותו אצל נאמן (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 91). שיחלוקו בין שניהם בל נבסי הנדוניא שהיתה לנפטרת מרת אזיבואינה בת ר' ששון ובו' (ר' אהרן ששון, תורת אמת יט). וגם הניח הנפטרת נבסים אחרים שאינם בתובים בשטר בתיבתה (שו"ת פרח מטה אהרן קיט).

[1]) [בחוצ' תיאודור: איפטר.]

[1]) [ובן באדם': אתפטר לבית עלמין (מד"ר איכה).]

— הפע', *הִפְטִיר,—א) הִפְטִיר את פלוני, נתן לו ללכת, שִׁלַּח אותו [1]) : והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהוש' עומד על רגליו עד שריננו כל העם ואמרו לרי חצפית התורגמן הפטר את העם [2]) (ירוש' ברכ' ד א). — וְהִפְטִיר את פלוני אפיקומן, נתן לו ללכת למִיבּוּב בחוצות [3]) : אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (פסח' י ח).—ב) הִפְטִיר את המת, שִׁלַּח את המת הנפטר מן העולם בדברי פרידה והספד, verabschieden ; donner congé ; to bid farewel lto : מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים (מו"ק ה:).—ובסהמ"א : אחר שקוברין את המת נקבצין ועומדין במעמד והוא שדה שמפטירין בה מתים (ערוך ערך נרך). — וְהִפְטִיר על פלוני, הספיד אותו : באו והכניסו לקבר הפטיר עליו רבי ובאי דמן בבול לשחוק אמרת, מהלל ובו' (מד"ר ויקר' כ). — ג) הִפְטִיר בנביא, שִׁלַּח את העם מתוך קריאת בנביא [4]) : אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהם ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ובו' פחות מעשרה (מגי' ד ג). אין מפטירין בנביא פחות משלשה פסוקים בברך אחד (תוספת' שם ד יח). שנים קורין בתורה ואין שנים מפטירין בנביא (ירוש' ברכ' ה ג). מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה מפני כבוד תורה (עולא, מגי' כג.). — והִפְטִיר בפרשה פלונית שבנביאים : אין מפטירין במרכבה ור"י מתיר אין מפטירין בהורע את ירושלים (מגי' ד י). מעשה באחד

[1]) [וכן בארמי' ואפשר לבאר הוראה זו גם מן ב. פָּטַר, במשמ' שחרר. עי' ההערה לפעל זה.]

[2]) [י"ם : אסר את דברי האגדה, שהיו נוהגים לומר בגמר הלמוד (פך גם לונץ) ואינו מריק.]

[3]) [זהו פשט המשנה המובאת גם בהגדת ליל פסח, ובונתה : אין משלחין את המסבים אחר הפסח אל מיבוב (ἐπὶ κῶμον בשתי מלים). ועי' הערת המחבר למלה אפיקומן ודברי לוי ערך פָּטַר, הִפְעִ', שמתקן שם מה שאמר בערך אפיקומן. והמפרשים הבינו מפטירין כמו מסַיְּמִין מל' הפטרה שמסימים בה את תפלת שחרית (עי' באבודרהם, סדר הגדה ופירושה עו.). ועי' לקמן בערך זה הערה 4).]

[4]) [בקריאת בנביא נגמרה תפלת שחרית, ולא נהגו לצרף תפלת מוסף עם שחרית. ועי' דברי פֶּבֶר : (לְקוּטִים מס' המפסק, 109) ; ועי' ערך הפטרה, הערה.]

שהפטיר בהורע את ירושלים את תועבותיה (ירוש' שם ד יג). — ״ובלא ב בכלם : ולשבת אחרת שהוא ערב תשעה באב כך מנהגינו בולנו להפטיר עמדו על דרבים (תסו' הגא', הרכבי, כג 9).—ובלי כל השלמת הִפְטִיר פלוני, קרא בנביא, ראה ערך מַפְטִיר.

ב. פָּטַר [1]), פ"י, פּוֹטֵר, — א) פָּטַר מַיִם, פתח פתיחה למים שיצאו ממקומם, freien Lauf lassen, entfesseln ; donner libre cours à ; to release : פּוֹטֵר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש [2]) (משלי יז יד).—ובסהמ"א : ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו בשרה (רמב"ם, שחיטה ב יג). אחד המזיק בידו או שזרק אבן או ירה חץ והזיק בו או שפטר מים על חבירו (שו"ע חו"מ שפד א).—״וּפָטַר את רחם האשה [3]), öffnen, erschliessen ; ouvrir ; to open : ואם יצא ראש הנקבה תחילה פטרה [4]) (את רחם אמה) (ערוך ערך אם). דבפטר רחם תלה רחמנא וזה לא פטר את הרחם (רשב"ם, ב"ב קיא :, ד"ה ומקשינן). — ואמר הפיטן : זמרנין אלמים וממלא חסרים ופוקד עקרות ופוטר רחמים (תפלת השחר לרסע"ג, סדור רע"ג א, שם :).—ב) *פָּטַר את פלוני, נתן לו ללכת, שִׁלַּח אותו לדרכו : בלישת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר וישחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (שמעון התימני, ביל' כא.). למלך שהלך אצל בניו לפרקים והיו מלוין אותו והוא פוטרן מלוין אותו והוא פוטרן (מדרש תהלים, הוספ' דבר' לג ו). לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא בולהו בשביל אבא (תנו רבנן, קדוש' לא :). — וּפָטַר אותו בלא מזון [5]) : וכי על דעתנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן אלא שלא בא לידינו ופטרנהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו (סוטה

[1]) [עי' א. פָּטַר, הערה.]

[2]) [לשון התוב פּוֹטֵר (בניני' זכר) מים ראשית מדון, כאלו ראשית המדון היא הפוטרת את המים, קשה היא, ואולי יש לבטא : פֶּטֶר מַיִם, כלומר בפרץ מים היא ראשית מדון. ועי' א. פָּטַר, הערה.]

[3]) [עי' פֶּטֶר והערה ם.]

[4]) [בפרוש לדברי הגמרה : אי דנפק דרך רישיה פטרתיה (חול' ע.).]

[5]) [השוה א. פָּטַר, נִפְע' ג).]

ע ו). — ˚וּפָטַר את היורש בדבר: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשין בכלום (תשו׳ הגא׳, הרכבי, 13). — ובהשאלה, פָּטַר את השואל בתשובה בלתי מספקת, abtun, abfertigen; expédier; to send away, to get rid of: אמר ליה (צדוקי לריב״ז) רבי בכך אתה פוטרני (ב״ב קטו:). אמר לו (הצדוקי) ובמה אתה פוטרני׳ אמר לו הכתוב אומר וספרתם וכו׳ (מגי׳ תעני׳ א ג). — ג) *פָּטַר את אשתו בגט, גרש אותה: האומר כתבו גט ותנו לאשתי גרשוה כתבו אגרת ותנו לה הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה[1]) פרנסוה עשו לה בנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט׳ ה). בית הילל אומ׳ אין אדם פוטר את אשתו בגט ישן שלא יהא גיטה גדול מבנה (תוספת׳ עדי׳ ג ד). פטרה (את אשתו) אינו חייב בה (ר׳ יודה, ירוש׳ סוטה ג א). ובפהמ״א: אומרת היא אני איני מקבלת צרה עלי תן לי כתובתי ופוטריני (הלכ׳ פסוק׳ לרב יהודאי גאון, 67). — *ופָטַר את ארוסתו: יכולה היא שתאמר בסבורת אני שאבא נותן עלי ועכשיו שאין אבא נותן עלי מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור (אדמון, כתוב׳ קט.). — ד) פָּטַר את פלוני מעבודתו (לעת זקנה), aus d. Dienst entlassen; congédier; to discharge, עי׳ א. פָּטוּר. ה) *פָּטַר את פלוני, בדין, זִכָּה אותו מאשמה: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר (סנה׳ ה). — ו) *פָּטַר פלוני או פָּטַר מעשה את פלוני מחובה, מאחריות וכדו׳: חמש עשרה נשים פו רות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ׳ א א). תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה ומטמא בנגעים ומטמא בטמא מת וזוקק ליום ופוטר מן היבום וכו׳ (נדה ה ג). לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תתתיי מן האוצר אלא אומר לו סטריני מן האוצר (תוספת׳ דמאי ו ד). מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות (ר׳ הושעיה, ירוש׳ ברכ׳ ה א). נאמן בן לוי לום׳ מעשר ברור הוא לפוטרו מן השני (ר׳ נון בר חייא, שם פאה ה ג). יש קניין לגוי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשר (ר׳ יודה ור׳ שמעון, שם דמאי ה ט). וערוה פוטרת צרתה (ר׳ יותנן, שם סוטה א ג). דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפפות בדי לפטרן מן המעשר (ר׳ יוחנן משום ר׳ יהודה ברי אלעאי, ברכ׳ לה:). צריך אדם להטפל בבנו עד י״ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה (ר׳ אלעזר, מד״ר ברא׳ סג). — ובהשאלה: גם כל עם הקהל בעיר אלהים עריבים זה לזה לפטור צרותיהן וצרות צרותיהן עד סוף העולם צרתו של זה פוטרת צרתו של חברו (פפיה״ס, ארבע כוסות, כוס ב׳ יד ה׳ ו). — ופָטַר את עצמו: אבל אמר לא גנבתי ובאו עדים שגנב וחזר ואמר טבחתי ומכרתי ובאו עדים שטבח ומכר חייב שהרי פטר עצמו מכלום (רב המנונא, ב״ק עה.). שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי מת טיבו אצלך וכו׳ שואל אני עליו חייב שהרי פטר עצמו ממתה מחמת מלאכה (רבה, שם קה:). ופָטַר דבר, פטר את עצמו או אחרים מחובה התלויה בדבר: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וכו׳ ברך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת וכו׳ זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ׳ ו ה—ז). ברך ברכת הפסח פטר את של זבח ברך את של זבח לא פטר את של פסח דברי ר׳ ישמעאל ר׳ עקיבא אומר לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו (פסחי׳ י ט). בא להם מתיקה בתוך המזון מברך על המזון ופוטר את המתיקה (תוספת׳ ברכ׳ ה יג). נעילה פוטרת של ערב (בשם רב, ירוש׳ שם ד א). — ז) *בהלכה, ר׳ פלוני פּוֹטֵר, אומר שארם פלוני או דבר פלוני פטור מחובה, מאחריות, מענש וכדו׳: כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב ור׳ יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושת פחם (שבת ב ה). השולח את בנו אצל חנוני וכו׳ חנוני חייב רבי יהודה פוטר שעל מנת כן שלחו (ב״ב ה ט). ושמן ערב בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטרין (ירוש׳ דמאי א ג). למחר ביקשו וכו׳ לפוטרו מן המעשרות ומשך ר׳ ישמעאל בי ר׳ יוסי את ידיו וכו׳ עכשיו אני אומר לך שמא שנתכבשה מדבר תורה — היאך אני פוטרת מדבר תורה (שם יבמ׳ ג). שפחה תרומה

---

[1]) [אמנם במשני׳ המנק׳ ליוורנו: פַּטְרוּהָ בבנין פִּעֵ׳, אך בקטע הגניזה שבביה״ס שבמר בני־יורק: פִּיטְרוּהָ. וכן בכ״י קופמן, ומיתר תצורות במשמ׳ זו ראית לנקוד בקל.]

במה היא קונה את עצמה לפוטרת מן המלקות וכו' (ר' שמואל בר רב יצחק, שם קדוש' א א). היקל ממה שהיה ואחר כך הכביד ומת חייב ר' נחמיה פוטר שרגלים לדבר (שם פנסי ט ג). — וּפָטַר לפלוני, בִּזּו את פלוני: אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם (מד"ר ברא' לט). — וּפָטַר לו זמן ידוע, שחררו מחובה לזמן מה: חנווני בהן רבי יודן אמר פוטרין לו שבת אחת ר' יוסי אמר אין פוטרין לו שבת אחת (ירוש' פאה א ו). — ובספהמ"א: אמר (ראובן) לשמעון עיין לי בשדות אלו אמר לו אם האמנתני ופטרתני מן השבועה הלך ראובן ופטרו מן השבועה (שו"ת הרי"ף ע). ואם רצו לפטור אחד מפורעי המס לגמרי עד כך וכך שנה מפני עלבונו או מפני הפסדו וכו' כותבין עליו בפי מה שיראו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138).

— הִפע', יַפְטִירוּ, — א) הִפְטִיר בשפה, השמיע קול ע"י דחיקת השפתים זו בזו ושאיפת האויר, לאות צחוק ולעג ובדו'[1]: כל ראי ילעגו לי יַפְטִירוּ בשפה יניעו ראש (תהלי כב ח). — ובמדר': שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק' רבי לז, קסג). — ואמר הפיטן: שפתי אפטיר ולך אעתיר ואקרא יום יום (ר"י בג'אתה, עולת תמיד, קח). — ו׳מ־המשורר: ותפטירו לזרים לא בפני ותתראו בכבוד לי ומורא (ר"ש הנגיד, הרכבי, 53). — ב) *כמו פָּטַר, קל, שחרר מחובה ובדו', הִפְטִיר את עצמו כמו פָּטַר את עצמו: בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא כהן אחד שהפטיר את עצמו מן הזימון (תוספת' ברכ' ה כ). ר' עקיבא היה מפטיר[2] בית המדרש בשביל תנוקות שיאכילום אבותיהם (שם יוה"כ ה (ד) ג). — ״וכמו פָּטַר את היורש בדבר: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשים בכלום מי אמרינן כיון שלא הפטירם בטלה צואתי וכו' (תשו' הגא', הרכבי, 133).

1) [רֹב המפרשים מבארים במשמ' פָּתַח את השפתים לרוחה (כפוטר מים), כדגמת הרחיב פה, הגדיל פה, עפ"י הוראת השרש: בקע, קרע.]

2) [כך בדפו' ובכ"י וינה, ובצוק"מ: מבטל. ואולי פרושו: היה משלח לביתם מן א. פָּטַר.]

— נִפע', *נִפְטַר, — שֻׁחרר, נעשה פטור ממצוה: הקור בעין לכל דבר אלא שהוא נלקח בכסף מעשר ובפוניות לאובלין נפטרות מן המעשרות (ירוש' שביע' ז ז). כאומר הרי עלי עולה ועברו עליה שלושה רגלים והביא אחרת והקריבה מיד הייתי אומר יפטר מן הראשונה (ר' יונה בשם לוי, שם ר"ה א א). אם יצא לאחר שהאיר המזרח כבר נפטר (מקריאת המגלה) (שם מגי' ב ג). משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה (ר' יהודה בשם שמואל, ברכ' יא:). — נִפְטְרָה האשה בגט: אחר שלוחיה וכו' אחר שנפטרת ממנו בגט (ר' יהושע, מכיי, ויבא עמלק א). — נִפְטַר הָרֶחֶם[1]: המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה (ב"ב קמא:).

— פִע', בינ' ״מְפַטֵּר[2]), או הִפע', בינ' ״מַפְטִר, — ניב מפטר, דבור השפה שֶׁהִפְטַרְתִּי, עי הִפע', ואמר הפיטן: אפיק מען מעטר ביום המעטר אערך שוע ולא אפטר בניב המפטר (ר"א הקליר, אפיק מען, תפלת גשם).

— פִע', ״פִּטֵּר[3]), נוהג בדבור במשמ' פָּטַר, ביחוד פִּטֵּר פועל או פקיד משרותו. וּפֻעַי פֻּטַּר, שפטרו אותו.

— הִתפ', ״הִתְפַּטֵּר[4]), נוהג בדבור במשמי השתחרר משרותו.

פֶּטֶר, ש"ז, מ"ר סמי' *פִּטְרֵי, — א) תחלת פתיחה ויציאת דבר[5]), בפרט פֶּטֶר רֶחֶם, מה שיוצא בתחלה מהרחם, הבכור שנולד בראשונה, Erstgeburt; premier-né; first born: קדש לי כל בכור פֶּטֶר כל

1) [עי' הע־ה לערך פֶּטֶר.]

2) [במחזורי' מנק' מְפַטֵּר בפִע', אבל לפי הענין נראה בנכון מַפְטִר בהִפע'.]

3) [אין במקורות העבר' עדות מסמכת לבנין פִעֵי של פטר. גם בארמ' שכתלמו' אין בנין פַּעֵל משרש זה וגם במקימות כמו: פלניא בר פלניא פטר ותריך ית פלונית אנתתיה (גיט' פה:), הכונה לבנין קל ולא לפַעֵל.]

4) [במקורות העבר' אין הִתפ' של פטר, ואף בארמי שבתו"מ אין אתפטר, מי(ת)פטר, בנין הִתפ' אלא אֶתְפְּעֵל שהוא כמו נִפְעֵי בעבר'.]

4) [בעקרו: פריצת הרחם, וכן נקרא אף תאיל או הכבש ההולך בראש העדר: הַפָּרִץ. עי' שם, הערה, ועי' בהערות ל־פָּטוֹר, א. פָּטַר, וכן בערב' פַּטַר a) הוא סדק, בקיעה.]

a) فطر

רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שמות יג ב). על בן אני זבח ליי׳ כל פֶּטֶר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם שם יה). ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פֶּטֶר רחם מבני ישראל (במד׳ ג יב). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פֶּטֶר רחם למען אשמם (יחזק׳ כ כו). — ובתו״מ: אמר הקב״ה בלום אשבח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (ריש לקיש, ברכ׳ לב:). — ובמחמ״א: שבכור איש יקרא בכור און ובכור האשה יקרא פטר רחם (ר״א הקראי, ג״ע, דיני ירושה ב). — ואמר הפיטן: אוני פטרי רחמתים בתקת במשולי חמורתים (ינאי, קרוב׳, זולאי, סח). און כל פטר רחם בהכות רם באהלי חם גדול על עמו רדף ורחם (ר׳ שמואל, קדושתא ויהי בחצי הלילה, גנזי שכטר ג, 24). — ˚ובלא מלת רחם הבור בלעה פיטרי יהירים אשר בשרם בשר חמורים ונבדלו כחוריםניני הורים (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רסד). — פֶּטֶר חמור, פֶּטֶר שֶׂה, פֶּטֶר שור: וכל מקנך תזכר פֶּטֶר שור ושה ופֶטֶר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו (שמות לד יט–כ). פֶּטֶר שגר בהמת: וכל פֶּטֶר שגר בהמה אשר יהיו לך הזכרים ליי׳ (שמות יג יב). — ובתו״מ: שה אחד של בן לוי פטר בכמה פטרי חמורים מישראל (ר׳ חנינא, בכורו׳ ל:). מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים (אות, שם ה:). בישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים בתוך ביתו שמפריש עליהן שיין ומעשרן והן שלו (שם י.). — ואמר המשורר: לו נמכרתי בקשיטה אל עקר אותי לא תפרינה לו אהיה פטר לחמורם לא תפדוני לי תערפנה (עמנו׳, הה לזמני, שירמן איעלי׳ קסב). — ב) ˚פֶּטֶר מַיִם, במו פֶּרֶץ מים[1]): כפטר מים חלבים הלוך ונטש כן אשה רעה תרבה רעתה (בי״ז ב״ם כה לג).

פִּטְרָה, ש״נ, סמיי פִּטְרַת, — פִּטְרַת רחם, במו פֶּטֶר רחם: תחת פִּטְרַת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי (במד׳ ח יז).

˚**פִּטֹּרֶת**, ש״נ, מ״ר פִּטְרִיּוֹת, פטוריות, — א) מין ממיני הכמהין, ונוהג ביום בשם לסוג הכמהין והפטריות בכלל[2]), (e. Art) Pilz, Schwamm; champignon; fungus, mushroom: על המלח ועל הזמית ועל במהין ופטריות אומר שהכל (ברכ׳ מ:). התותך מן האדם ומן הבהמה וכו׳ ושאר כל ירוקות שרה חוץ משמרקעים ופטריות וכו׳ צריכין מחשבה והכשר (עוקל׳ ג ב). פטרייות אסורות מפני סכנת נפשות (תוספת׳ תרומ׳ ז יו). את כל תבואת וזרע דבר שהוא נורע ומצמיח יצאו כמהין ופטריות שאינן נורעות ומצמיחות (ר׳ יוחנן בשם ר׳ סימיי, ירוש׳ מעשר׳ א א).

פטש[1]), ממנו פַּטִּישׁ, ˚פָּטַשׁ.

˚**פָּטַשׁ**, קל לא נמצא.

— פִּעֵ׳, ˚פִּטֵּשׁ, — החליק בְּפַטִּישׁ, glatt hämmern;

[1]) [עפ״י פּוֹטֵר מים (משלי יז יד).]

[2]) [בפרוש המיוחס לרב האי גאון, עוקצי׳ ג ב (אפשטין, 143): ושמרקעין ופטוריות פ׳ בדגרסינן (שבת ל:) לענין ליגלג עליו אותו תלמיד נפק ואחוי ליה כמהין ופטריות ושמם פוטר[a]); וכן הרמב״ם: ופטריות אלפטר[a]) (פטריות בערב׳). ופטוריות כן גם בהוצאת לו (ומשניות דבני מערבא) ובסור׳ פְּטוֹרְתָא, ולפי זה הצורה פִּטֹּרֶת, מ״ר פִּטְרִיּוֹת (בסור׳: פְּטוֹרִיתָא), היא הנכונה, ולא פִּטְרִיָּה כבדבור היום. וגם צורת הרבוי פַטַארִי[b]) בערב׳ מורה על פִּטְרִיּוֹת, פִּטְרִיּוֹת בעבר׳, וגם בפרוש רסע״ג לברכ׳ מ: מנוקדת הטית קמץ.

ומכאן גם פרוש השם. אין גם פִּטֹּרֶת זו אלא כמו פְּטוּרֵי ציצים, פְּטוֹטֶרֶת התאנה: גבעול קטן תפורץ ובוקע (פוטר) מן האדמה או מגזע העץ. ובנראת אותת תמלת פִּטֹּרֶת במשמ׳ מטה, שבט, וכמשמ׳ שבט ומטה בעם היא פטרת (פִּטֹּרֶת) בכתבת הכנעני מאבוט (Abydos) שבמצרים מהמאה הרביעית לפני סה״נ (CIS א, 102; סלושץ, אוצר הכתובות הפניקיות, 56, סס׳ 42): אנך פעלאבסת בן צריתן בן גרצד הצרי ישֵׁב דבי תְאוֹן מצרים בפטרת (ו״א כשבט, בדגל) עבדמנקרת. ואין לראות כאן, כדעת אחדים, את חשם פְּטִירָה במשמ׳ פרידה מן העולם, שהרי שמוש זת לא נולד אלא במאות שנים אחר כך.]

[1]) [עיי בהערות לערכים פַּטִּישׁ, פשט. הצורת פטשון שבתנחומא (תזריע ע, ומובא גם בילקוט אמור׳ מ״ב ו, עשו פטשון לאמר כשיבואו ישראל לחלחם יפלו לתוך הפטשון, נ״א הבורות) אינה במובן אלא פטשין בשין שמאלית, פטיסן, מ״ר של חמלה תיונ׳ פיטוס שפרושה חבירה, פחת.]

[a]) فطر, الفطر [b]) فطارى

יחוק יפטש און וחלק : marteler ; to hammer
יחליק [1]) (סבילי תוהו לגיררדוס ויטלויז מכאויכסטין).

*פִּי, ש"נ, — כמו פֵּא, שם האות פ [2]) : נכנסה פ י אמרה לפניו רבונו שלעולם כי תברא העולם (מדרש הגדול, סכטר, בראש' א א). פ אל תקרי פ״י אלא פה ואין פה אלא משח שנאמר כי בכד פה וכבד לשון אנבי (מדרי א״ב דר״ע, ביה״מ ילינק ג, 42). ונקרא האות הראשון פ י הפעל והשני עין הפעל והשלישי למד הפעל (סוכים הקורא, דרנבורג, 39).

פִּי, עי א. פֶּה, ב. פֶּה, פִּים.

פִּיג, עי׳ פּוּג.

פֵּיגָם, עי׳ פֵּגָם.

א. פִּיד [3]), ש"ז, — מקרה רע שיקרה את האדם, צָרָה : ירא את יי׳ בני ומלך עם שונים אל תתערב כי פתאם יקום אידם [4]) ופיד שניהם [5]) מי יודע (משלי, כד כא–כב). לַפִּיד [6]) בוז לעשתות שאנן נבון למועדי רגל (איוב יב ה). אם בְּפִידוֹ להן שוע אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (שם לד כד). אם אשמח בְּפִיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (שם לא כט). — ובתו״ם : אין הקב״ה מכה אומה ומושיבה צרו [7]) אלא מביא פ י ד לזו ומשעשעה בזו מביא פ י ד לאשור ושיעשעה במצרים ובו׳ הביא פ י ד למצרים ושיעשעה לאשור (ב׳ אגהו, פסיק׳ ב״ב, נחמו זובר, קכו :). — ואמר הפיטן : על מה מכל אום שת עלי כפו ואת בעליל בי פ י ד חקוק כבפו (ר״א הקליר, אהלי, קינ׳ לט״ב). — ואמר המשורר : אוי עמד ב פ י ד

1) [עפ״י הכתוב : מחליק פַּטִּישׁ (ישעי מא ז).]

2) [עי׳ פֵּא, הערה.]

3) [אין לו קרוב בלשון הסקרא, ובערב׳ פֵּיד [a]) וגם פּוֹד [b]) במשמ׳ מיתה.]

4) [רש״י : שבר. ראב״ע : ופיד וביד אחד הם וטעמם צרה וצוקה. והתרג׳ לאיוב תרג׳ לשון צער.]

5) שוֹנִים ?

6) [למ״ד זו של לַפִּיד היא למ״ד היחס, והכונה : בפי הצדיק יש בוז לאסון, הוא שאנן לעמת עשתות (צרה), נבון ומסוך לעמת ממעידי הרגל שיבואו על האדם. עי׳ טורטשינר, ספר איוב, לפסוק.]

7) [נ״א : צדו, עי׳ הערת בובר.]

a) فيد b) فود

עמים ועצר בעמו אחרי אביו עצרה (ר״ש הנגיד, אלוה עז, הרכבי, 83). וזמן בוגר אסרני ב פ י ד ו עדי אחי חמירגי בבגדו (רשב״ג, זמן בוגד, דוקס 6). לאט בתר לבכי נד ושם פ י ד כיד לפיד ועבר בין בתריו (רמב״ע, יריבי, דיואן קס, בודלי). אם חסדך שכחנו ובו׳ רוע ימים ו פ י ד ם גבוגים לילדי אדם (הוא, סוכמה, דוקס 78). עוד תראה בבוא פדיון פ י ד יונך (ראב״ע, בידי אל, איגר 130). אלה בנים תרבה ותיגע למענם הרכה היועילוך ביום פ י ד יום אשר אין בו פדיום (הוא, אוכימה נפשי, שם 206). והפך הזמן שלוי ל פ י ד והבעיר בקרבי קרבי לפיד (ר״י חריזי, תחכ׳ יד, 152). הקצור קצרה יד הזמן מפדות או אם להציל לא יבולת בשימו את ענן אידו ו פ י ד ו לבושי וערפל לי חתולה (עמנו׳, ממב׳ א, 6). השמר מצרים פתים כי זה לך מ פ י ד יום פדיון (שם כג, 181). — ואמר המליץ : לא תבוז לעגי בעניו ואל פ י ד לב כל תרבה יגון (ב״ז ב״ס ג). — ומ״ר פִּידִים, ואמר הפיטן : וקרב כל פזוריך פאת צפון וקדים אשר המה בגלותם שבעים בוז ו פ י ד י ם (ר״י נג׳ארה, עולת תמיד, קנ). — ואמר המשורר : ושרפו לבבכם לפידיה ו פ י ד י ה ושקרו לכם מועדיה ודודיה (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 30). בכל מצעד אנוש מועד לעולם ליום טובה ויום בידים ו פ י ד י ם [1]) — ב) כמו לַפִּיד, ואמר המשורר : שביב פ י ד ו יקוד [יקד [2])] בלבי והעלה על לחיי את עשנו (יוסף אבן לדיק, הככה, ידיעות מכון שוקן ג, קסז).

ב. *פִּיד, ש״ז, — לגימה קטנה (של תרנגול) [3]) : אם בפידו להן שוע ובו׳ אלא אני נפרע מהן ב פ י ד של תרגגולת דבר אחד אפילו אין ישראל עושין מצוה לפני כי אם מעט ב פ י ד של תרנגולין שמנקרין באשפה אני מצרפן לחשבון גדול (ע״ז ד.). —ואמר הפיטן : גדל חסד מטה כלפיו ב פ י ד שוענו

1) לא נמצא בהפתקה מראה מקום ולפי הגיר של הפתקה נראה כי זה מאחד מכ״י של בריט׳ מוז׳.

2) [שירמן מַשלים : הקיד.]

3) [רש״י מפרש : ניקור ביקדור״א בלעז (becqueter) שמנקרין מעט מעט. אולם נראה להשוותו עם פְּדִיתָא בסורי שמשמ׳ לגימה קטנה, וכך פרשנו כאן. ואפשר שהנקוד פֵּד, מ״ר פִּדִּים משרש פ ד ד הארמי ; ועי׳ הערה לערך ב. פְּדוּת.]

גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוננו אשור לא יושיענו (חסתר אל אל, יול׳ סבת תשובה).

פִּיָּה, עי׳ יְפֵה פִיָּה.

פִּיָּה, עי׳ *פוּת.

***פָּיוּט**, ת״ז, — כמו פָּעוּט, קטן klein, unmündig; petit, mineur; small (child), minor: ירדו לה בשיטת הפיוטות דתנינן הפיוטות[1]) מקחן מקח וממכרן ממכר כמטלטלין (ר׳ יוסי בי ר׳ בון בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק, ירוש׳ עירובי׳ ז ו).

***פִּיּוּט**[2]), ש״ז, — שירה, שיר תהלה, Dichtung, Gedicht; poésie, poème; poetry, poem: שלא יאמרו דברי פיוטין הם בדי שידעו הכל שאמרן ברוח הקדש (מד״ר בראש׳ פט). — ובסהמ״א: ידענו כי אז מ׳ ר׳ סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה כחיבור החרוזה ושיקול הפיוט (תשו׳ דונש על רסע״ג 105). שאתם יודעים שהשיר אינו ממלאכתי והפיוט איננו מעסקי (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג, 185). ולדעתי מלת עלמות[3]) אי בעלמות שיר שהוא פיוט בספר תהלות (ראב״ע, שפת יתר מא). ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל (שם פב). השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח׳ נעימות (הוא, תהל׳ ו א). וכשישורר המשורר פיוט מן הפיוטים העבריים לא ירתיקוהו ולא ירע בעיניהם (פרוש רמב״ם לאבות א יז). עד שאמר דדך פיוט ובמליצת שיר שלשה ענינים (ר״י אבעולי, מלמד התלמידים, תרומה, עד.). כי במלאכת הפיוט לשונו ברור ושחוט (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 43). ובמה שבחים זכר שספר עליהם אומידום הפייט בפיוטיו (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, קבץ על יד ב, יז). — וביחוד שיר תהלה הנאמר בתוך התפלה בבית הכנסת: ואומד דברי שירות ותושבחות לפני הקב״ה וזוכדין אותיתיו וחסדיו עם

[1]) [במשנ׳ גיטי׳ ה ז, הפעוטות ובידושי שם: אפיוטות] ובקטע ב״י משנ׳ מנק׳ גני׳, ביה״מ שבטר: אַפְיוֹטוֹת (גיט׳ שם).

[2]) [כל השמות פיוט, פיט, פיטן, פיטנות והפעל פַּיֵּט, נגורו מן היוני ποιητής, ποιητής משורר וכדו׳, אלא שקבלו צורה שמית בארמ׳ ובעבר׳.]

[3]) [עַל־מוּת (תהל׳ ט א).]

ישראל מקדם וכו׳ ופיוטין הרבה על אילו הדברים וביוצא בהן בקול נגינות ובכתי תחנין ובלות (תשו׳ הגא׳ הרכבי ס, 27). שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מענייננו (בשם רב נטרונאי גאון, שבלי הלקט, תפלה כח). ואם רצה לומר כמנן ומחיה פיוט כל מה שירצה יאמר (סדר״ג הפלס ג, קטו). וגם רבי אליעזר הקליר יסד בן בפיוט ארחץ בנקיון כפית (רש״י, יומא סז.). וכן נאמר בכל מי שמכוין בתפלתו מהמתפללים בצבור ובעלי החזון בפיוטים החדשים למצוא חן בעיני בני אדם מבלעדי האל יתברך שאינה מקובלת אצל הבורא (ר״י א״ת, תו״ה, יחוד המעשה ה). ויאמר ד׳ אדונים כי הגאון אמר בפיוטיו מהוגד הגד ואנהה מן אהה ואני אשיבנו ידענו כי פיוטי כל אנשי מזרח כלם על זה הדרך גם רוב פיוטי אנשי מערב ומשפטם לבקש מלות זרות וקשות (ראב״ע, שפת יתר עד). עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה (הוא, בראש׳ מו כג). והוא האריך להם בפיוטיו עד הצהרים עד דבקה לשונם לחכם עד למלקוחים (ר״י חריזי, תחכ׳ כד, 223). בדי שיהיו בתי הפיוטים מסודרים בפיהם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמה, ד״ה והנה אנשי כנסת הגדולה).

א. ***פִּיּוּס**[1]), ש״ז, מ״ר פִּיּוּסִים, — דבור של רצוי ושכוך כעס, בקשת רצון וסליחה, Zureden, Besänftigung, Versöhnung; apaisement, réconcilation; entreaty, appeasement, reconciliation: בני המדינה מפייסין אותי ואני מקבל פיוסן (ירוש׳ תענ׳ ג א). מפני מה האיש מקבל פיוס ואין האשה מקבלת פיוס (נדה לא:). כל הדברים שאת קורא שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאת מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בהם פיוס ליוסף ופיוס לאחיו ופיוס לבנימין וכו׳ (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר בראש׳ צג). מוטב לילך במרה שיש בה פיוס ממדה שאין בה פיוס (מד״ר קהלת פרשה ג׳, טוב ללכת). — ובסהמ״א: ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם (רש״י, דבר׳ כט יב). הרגני במו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך (ראב״ע במד׳ יא יח). לא מצאתי המלת הזאת

[1]) [מן פֵּיֵּס שמקורו הראשון ביונ׳. עי׳ הערה שם. ובן פיוסא, פייסא בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳.]

(ויסצרו) רק כדברי תפיוסים (רמב"ן, נרלס' יט ט). ע"י שתכנע לפניו תרהב רעך שתנצחהו בדברי פיוסים ותחנונים (ר"י בן נחמילס, פי' ומשלי ו ג). הדרך השני מהפיוס הוא שהיה אומר לכל איש אשר לו משפט ראה דבריך טובים וכו' (ר"י אברבנאל, ש"ב ט ו). — ואמר הפיטן: וטכסו בגיל פיוסו לעוררו (מחז' ויטרי, תטע). גם כי פסו בכל אפסים גועים בתחנון תפלת פיוסים דרכי טובך לא תחדיל לעמוסים (הי אלהי הלבאות, סליח' שחרי יוה"כ). הן בעשירית כנסיתו כפיוסים וזרותו כגבור מלמד במלחמת אנסים זרת מסורת וכו' (מאיר בר' ילחק אלעזר, אל הר המור, סליחי מוסף יוה"כ). — וכמליצה: שאלת ההכם חצי חכמה ופיום בני אדם חצי השכל (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 1). ושאל ממני כפיוס גדול לעשות לו זה התרנגול (ר"י חריזי, תחכ' י, 109). — *ובהשאלה, בְּפִיּוּסִין, במשמ' ברצון, in Güte, gütlich; par douceur, al'aimable; amicably, by arrangement: מכאן ואילך היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעין זה לזה בפיוסין הכל בלי שטר ובלי גזר דין (מד"ר ויקר' כו).—ובסהם"א, ״בְּפִיּוּס: שגם הוא ידבר עמהם בפיוס (נרלס' רבתי, אלבק, 169). כשהאיש והאשה אוהבים זה את זה ומשמשים בפיוס ומכונין שיצא מהם זרע הגון הקדוש ברוך הוא ימלא משאלותם (ר", אבוהב, מנוה"מ, נר ג, ב ו ה) — ״ולשון פִּיּוּסִים, לשון רכה: מכאן אתה למד שררה של חמור לפי ששכם פייסו עוד לדבר עמהם לשון פיוסים ויקנה אותה בדמים (נרלס' רבתי, אלבק, 169).

ב. *פִּיּוּם, ש"ז, — הפלת פַּיִס[1]), הגרלה: ולמה לא קבעו פיוס לתרומת הדשן (ר' מנח, ירוש' יומא ב א).

א. פִּיחַ[2]), ש"ז, מ"ר ״פִּיחִים, — אבק החמר המפחם העולה משרפה[3]), קתו: Russ; suie; soot לכם מלא חפניכם פִּיחַ כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה וכו' ויקחו את פִּיחַ הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה (שמות ט ח). —ובתו"מ: מהו כאבק יעלה כאותו פיח כבשן שזרק משה השמימה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (מד"ר במדי' ז). — ובסהם"א: שאר החלקים של החומרים האלה ישארו בתוך הגחלת בהפיח (רוס) ובהאפר (יחזועל, למודי הטבע קי:). — ואמר הפיטן: וחיתם כאף הסגיר לדבר ומקניהם לעוף עיט שטוחים ונוגעו לכף רגל ועד ראש שחורים מעשן כבשן ופיחים (קלונ' אלס לונה, פזמונים של פסח).

ב. ״פִּיחַ, ש"ז, — דבור: ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח (רש"י, חבק' ב ג).

א. *פִּיַּח[1]), פ"ע, — פִּיַּח פלוני בנין או חצר, צבע אותו בצבעים שונים[2]): אין מפייחין (את הבית) ואין מסיידין ואין מכיירין (תוספת' ב"ב ב יז). אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפייחין בזמן הזה (ב"ב ס:).

---

[1]) [עי' הערה שם.]

[2]) [מן פוח. כאמור בהערה לשרש זה ולמלה פֶּחָם היתה משמעותו גם הדליק אש, ומכאן פִּיחַ וגם פֶּחָם, החמר הנולד בנפיחת איש.]

[3]) [כך השבעים (αἰθάλης), רש"י (דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן וכו') ורב המפרשים והוולגטה oinis, אפר, רמץ, וכן מקצת המפרשים (רשב"ם: אפר דק שמתנפח ברוח; רד"ק: נפיחת הכבשן, רמץ), אבל אולי גם כונתם לפיח ממש, ולא מצאו מלה אחרת לכנותו אלא רמץ. ואמנם הפיח הוא החמר המפחם שלא נשרף, בעוד שאפר ורמץ מורים על שרידי החמר שאינם נתנים להשרף ושנשארו אחרי כל השרפה.]

[1]) [קריאה זו של הפֹּעל בתו"מ מיסדת כנראה על טעות סופר כלבד. הרי מצד הענין אי אפשר לגזור משמ' זו של צביעה בצבעונים משרש פוח בכל הוראותיו, ואף לא מן השם פִּיחַ (הכבשן) המורה על שחור ולכלוך ולא על קשוט צבעוני. ומצד הלשון והמקורות נמצא כשמוש כהוראה זו גם הפֹּעל פִּיֵּת (עי' שם): נתנו כטרקלין אפילו מפויית מסוייד וכו'. צורה זו מוכנת בפֹעל פִּיֵּת, צבע כפותא (כך בארמ' ובסור' ת' פוּאָה בעבר'), בצבע האדם של הַצבעים, כמו דְּיֵּת מן דיו, דיותא. ולפי זה אין ספק שהעקר בכל מקום: אין מְפַיְּתִין, בית מְפֻיָּת, חצר מְפֻיֶּתֶת. ואין מפייחין, מפויח, מפוייחת, אלא ט"ס עפ"י השם והפֹּעל פִּיַּח, פּוּחַ, כמו שבושי הנוס' מפחמין, מפוחמת, מפוייחמת, מופח, שעל ידם. וכדאי לקבע בשמוש זה פִּיֵּת אף בדבור, ולהבדיל מן פִּיַּח והשם פִּיחַ הנוהגים בדבור בימינו במשמ' חסיר הַפִּיחַ מן התנור, גורף הפיח. ועי' פּוּת פִּעֵ'.]

[2]) [רש"י (ב"ב ס:): מפייחין צורות של מיני צבעונין.]

— פע׳ ניכ׳ *מְפַיַּח, מפויית, — שפיחו אותו, מצבע בצבעים: נתנו (לגין) בטרקלין אפי׳ מפויח[1]) מסוייד הרי זה אסור (תוספת׳ תרומ׳ ז עז). לקח בית מפוייחת[2]) ומסויידת ומכויירת הרי הוא בחזקתו (שם ב״ב ג יז). לקח חצר מסויידת מכויירת מפוייחת[3]) הרי זו בחזקתה (ב״ב ס:).

כ. *פִּיַּח, *פִּיָּח, עי׳ בהערה לערך הקודם.

***פִּיחָה**[4]), ש״נ, — הַפָּחַת אור, הדלקת אש[5]), Anzünden; allumage; lighting: אנשי לצון יפיחו קריה אלו ישראל שנתנו פיחה[6]) בעולם בעגל שעשו (מד״ר שמות יג). עד שיפוח היום וכו׳ עד שאכנים פיחה[7]) בלילן של מלביות לא כבר הכנסתי פיחה בלילן של מצרים שהיו ארבע מאות שנה ועשיתים מאתים ועשר שנה (ר׳ יודן, שם שה״ש, על פיפום).

***פִּיט**, קל לא נמצא.

— פִּע׳, *פִּיֵּט[1]), פייט, — אמר בשיר, חבר שיר, וביחוד חבר פִּיּוּט, שיר דתי לפאור התפלה, dichten; composer (un poème); to compose (a poem): ורבי אלעזר בירבי קליר זכר צדיק לברכה פייט בקרובת המתחלת אור חמה ולבנה (פנחי דוגולו, במגוח של פד״ל למחזי איטלי א, יג). בשבעה עשר בתמוז מתפללין סליחות בענין חמשת דברים שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז וכו׳ וקדמונים פייטו בעניינם (סדור רש״י תג). וכן פייט רבי אלעזר הקליר שדה מבורך כהרית ברכו במתן טל (רשב״ם, ברא׳ כז כז). ומדברי ר׳ אליעזר הקליר שפייט הן מוספי חדש עשתי עשרה (תשו׳ כ״א, מק״נ, 78). ור״ת יסדם שניהם במערב שפייט קודש ללינה ושלשים ידחם באשר אבלים ינחם (תוספ׳ ישנים, יומא ג.). הרי ר׳ ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר שלכל חשנה (שבהל״ק כח, נובר, 25).

— וניכ׳, הַמְפַיֵּט, מ״ר המפייטים, פיטן, משורר: תער חגלבים הם חספרים ואמר חמפייט מחרף אנשים ובשפתות בעץ האגוז צבועות וכזקנים מגולחות גלובות (כ״י א״ח, סה״פ לריב״ג, גלב).

— פעי, ניכ׳ *מְפֻיָּט, — מחבר בשיר, בפיוט: ואח״כ אומר החזן אחד מחתתנות חמפוייטות ואח״כ אבינו מלכנו (כ״א מלוניל, ארמ׳ חיים, שני ומנשי, כג.).

— התפ׳, *מִתְפַּיֵּט, נתפייט: וכמדומה אני שהיתה תשובת רבי׳ יוסף טוב עלם וצ״ל שנשאל על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הכדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז״ל במוצאי שבת אם חמנהג כשר ואם לאו (כ״י מוויכח, אור זרוע, מול״ש לח, כה.).

***פַּיָּט**, פייט, ש״ז, מ״ר פַּיָּטִים, — כמו פַּיְּטָן, מְפַיֵּט, מחבר שירים ופִיּוּטִים, Dichter; poète; poet: הוא שייסד הפייט האדמון בכם שלא חלה (רש״י, ברא׳ ל כג). והפייט שיסד בחנוכה המואסת כל עין הדקיר תמונת מסייעני וכו׳ (תוס׳, יחזק׳ כח יח). במדרש אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור (תוספ׳ ר״ה ג., ד״ה וישמע).

---

[1]) [כחוצ׳ צוק״מ: מפויה וג״א מפוית, ועי׳ הערה למעלה.]

[2]) [כך בהוצ׳ צוק״מ, אך בדפוס׳ לקח בית מופח מסויד ומכויר.]

[3]) [כב״י מינכן: והמפותמת, וככ״י פ׳ חספוייתמת וכ״ה בתוה״א להרמב״ן ענין אבלות ישנה (עי׳ ד״ס).]

[4]) [מן פּוּחַ.]

[5]) [המלונים מביאים גם פִּיחָה במשמ׳ נפיחת ע״פ ע״ז יז.: כשעת הרגל דבר הפיחה (הזונה) אמרה כשם שחפיתה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר כן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. אולם אין ההא שבמלת חפיתה אלא הא של בנין הִפע׳ כמו בפעל שבמשפט זה, ונוסח כ״י (עי׳ ד״ס) הוא: הפריחה אמרה לו כשם שחפרתה זו אינה חוזרת וכו׳.

וכירושי׳ עירובי׳ (י ה): אמר רב מתני׳ אמרה כן לא יעמד אדם ברשות היחיד ויפתח ברשות הרכים בר״ח ויפתח כרשות היחיד אלא אם כן הכנים ועשה לו מחיצה גבוהה עשר׳ טפחים דברי ר׳ מאיר רב אמר כפיתה ר׳ יוחנן אמר כפיתה, ע״ב, ואין הפרושים מתקבלים על הדעת. ויש מגיהים ע״פ הבבלי (שם לט.): כביתה (עי׳ ליברמן, הירושלמי כפשוטו שם), אבל בבבלי נאמרו חדברים על לא ירוק, מה שאינו כן בירוש׳. והואיל ואין רמז לענין המיוחד שמתכונים אליו רב ור׳ יוחנן, אין לעמד על כונתם.]

[6]) [כפרוש מתנ׳ כהנה כאן: פיחה הבערת וגחלים בוערות כן פירשוהו המפרשי׳. ויש מבארים כלשון חרון וכעס.]

[7]) [גם כאן הפרוש הדלקת אור בלילה כמו כפסוק (עי׳ ערך פּוּחַ, הערה), ולא הרות המפריש ומחלק בין דבר לדבר (מ״ב) או בלשון נפיחה, קרור ונפש (לוי כמלונו ואחרים).]

[1]) [עי׳ פִּיּוּט, הערה.]

וכן עשה הפייט הוקמו מחצות דשן לנערה בפייס דשן הבערה (תוספ׳ יומא כא., ד״ה משום). וכן יסד הפייט אשישית שלוחתו בקמב (תוספ׳ סוכ׳ לו:, ד״ה מקורזלות). וגם הפייט יסד בסליחה אדם בקום איש בשלש אמות (תוספ׳ חגיגה יא., ד״ה נכום). אני עושה חידה ומפיל לכם דבר סתר שצריך פתר ובכאן רוצה הפייט לומר כן וכו׳ (מחזור ויטרי, 327). והפיוט לפי הפייט והחבורה לפי המתכר (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 272). אבל הפייטים הקלו על עצמם לשמש בכלי בית ואומרים עבור כך וכך (ר״י א״ת, סה״ם לריצ״ג, עבר). והלשון קצר אצלנו וטוב הוא להרחיבו כדמיון הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך לשון הפסוק מכל כמו שעשו קצת כני עמנו הנקראים בשם פיוטים בקרובות אשר חברו והוא חטא גדול עליהם והתפלל בהם מזכיר עונם ומחדש עון לעצם, (רד״ק, סה״ש, עתר). וגם יש לנו ללמוד מן הפייטים הראשונים שהיו חכמים גדולים (שד״ל, מבוא למחז׳ איטל׳ א, י).— ועל משורר ממשוררי אומות העולם: וכמה שבחים זכר שספר עליהם אומירוס הפייט בפיוטיו (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, קנן על יד ג, יד). ועי׳ יָסַד.

*פַּיְטָן [1]), ש״ז, מ״ר פיטנים, פייטנין,—כמו פַּיָּט, ביחוד מחבר פיוטים ששמשו לתפלה בבית הכנסת: צוארך בחרוזים אלו הן הפייטנים (מדר׳ שה״ש, גרינהוט, א י). ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו פייטנים אומר (סדר רב עמרם השלם ג, קנז:). ומחמת חידוש הפרשה וחיבת המעשר ייסדו לו פייטנין קרובה מיוחדת (מחז׳ ויטרי, 445). ונסמך רב יצחק בר׳ יהודה ברבנות וכו׳ ומוסף על תורתו ועל חכמתו היה פייטן גדול (ראב״ד, ספר הקבלה). עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה (ראב״ע, ברא׳ מו כג). ומגדולי תלמידיו (של ר׳ חנוך) היה ר׳ שמואל הנגיד אבן נגדאלה שחיה חכם גדול בתורה ובפילוסופיא ומשורר ופייטן גדול (ר׳ סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, כט.). וגם משלנו בפרובינצא הגרנ״י והחיוזי והסולמי היו יותר מליצים ופייטנים

[1]) [בתו״מ נמצא פַּיְטָן וגם פַּיְטָס (ποητής) שוני) בשמוש בארמי כגון: דהוה קרא ותניי ופייטן ודרשן (מד״ר ויקר׳ ל).]

גדולים בעריכות גדול מלשון מהרמב״ם ומהרמב״ן (שו״ת בלמוד החכמות, 4). וכמו״כ לא יסדו הפייטנים לומר בר״ה ויוה״כ חי וקים (הרוקח, הלכ׳ ר״ה כא). ועמדו רבותינו הפייטנים ותיקנו את סדרם דרך כללות בקוצר (מהרי״ל, הלכות פסח).—ומשורר בכלל: כמו שאמר הפייטן יונה פותה הולכת במדבר רואה את הבר ואינה רואה את המכבר (ר׳ יונה, ספ׳ אבות א ה). — ואף על משורר מהאמות: וכדו הפייטנים שהסרני מרננת בקול ערב (ערוך ערך סרני). ראש הפייטנים היונים שמו הומירוס וספריו עד היום חשובים בין העמים ויש בהם שיחות וקטבות אלילים (ר״ב מוספיה, מוסף הערוך ערך מרוס). והנה כבר בימי רבנו הקדוש מצאנו כי ר׳ אלעזר ברי שמעון היה פייטן (שד״ל, מבוא למחז׳ איטל׳ א, ו). — ואמר המשורר: אהה לשר וכו׳ אשר אם שר בקרב הכסילים חשבוהו למו חזן ופיטן (יצחק אבן עזר, סגיני שיר, מעה״ם 161). עסקן בדברים ודעתן חקרן ופיטן כל דבריו כמיץ היוצא מן המעין (יל״ג למיזם, שירי יל״ג ה, 125).

*פִּיל [1]), ש״ז, מ״ר פִּילִים, החיה הגדולה שביבשה

[1]) גם בערבי a) כבר בזמן קדום, ואעפי״כ אינו שמי, כ״א בא ע״י הלשון הפרסית. כך F. Hommel, Säugethiere, עמ׳ 24.

[גם בארמ׳ פילא, ובאשור׳ פִּיל, אך עפי״ר פִּיר אפשר שהמלה נְפִילִים שבמקרא (ברא׳ ו ד, במד׳ יג לג) כמשמ׳ ענקים היא צורה אחרת של אותה מלה, שכן חשבו גופות של פילים שנמצא באדמה (אף בא״י) לשרידי ענקים של דורות קדומים. אמנם בתקופת המקרא נקראו הפילים (המצריים) אף בשם המצרי הַב, הַבִּים (השוה שֶׁנְהַב, שֶׁנְהַבִּים), הוא eb במצרית, ומזה שם האי יֵב (Elephantine) שבמצרים, ואף אפשר שנקרא גלית הפלשתי איש הבנים (כהא שרשית) כמובן זה של איש פילים, ענק, נפיל, כשם שקוראים בלשונות אחרות למינים גרולים של בעלי חיים Elephantenschildkröte, וכדו׳. שן הפיל באשור׳ שִׁנְ־פִּיר, ובמכמא ארץ אשור סִנ־פִּיר, ואפשר שמזה המלה סְנַפִּיר, אם הוראתה הראשונה אף ל„שניהם" של פילי הים, עצמות הדגים הגדולים ששמשו אף הן בתעשיה הקדומה. ובארמ׳ שבתו״ם פִּיל גם במשמ׳ שן הפיל, במדרש הפסוק השכבים על מטות שן (עמוס ו ד), שתרג׳ במד״ר (ויקר׳ ה ובמדי׳ י): על ערסין דפיל.]

a) فيل

: Elefant; éléphant; elephant הערוד מין חיה הפיל והקוף מין חיה וארס סותר עם כולם למשוך ולחרוש (כלא' א ו). אם בן יטלטלו הזמורות מפני שהפילין אוכלין אותן (ר' נתן, ירוש' שבת יח א). הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו (ברכ' נו:). הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה הבריות (שם נח:). פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי (רב אדא בר אהבה, ב"ב כב.). אפילו עורו שלגמל ועור שלפיל אינו במדה הזאת (ר' איבו, מדה"ג דבר' ה יא, הסגלה). — ובספה"א: ויהי בכלותו לדבר וירכב וילך עם חילו חיל גדול מאד ועמו פילים רבים יודעי מלחמה ומחנה כבד מאד (יוסיפון, פרג, לט). ועוד בי היה לו (לר"א הקליר) לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל (ראב"ע, קהל' ה א). שהרי לעולם לא ראה אדם בחלום לא דקל של זהב ולא פיל שנכנס בנקב המחט (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כא.). תחלה אאמין כי יעבר פיל בחור מחט (עמנו' פרנקים, לבי מודה, 104). הפילים הם בהמות גדולות וכוחם גדול (גל עולם ו). ואלכסנדר מוקדון ובו' עשה אנשי אש בכלי נחשת בצורת איש ובהלחמו עם רוכבי הפילים הקריב אנשי האש נגדם והפילים שלחים החרק לבלע אותם ונשרפים (שם). — ואמר הפיטן: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור (ר' מנחם בר' מכיר אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב חנכה). — שפה אחת מזמתם לרכוב פילים כבהמתם (הוא, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). ואמר המשורר: הלא יביט לגורל איברי הפיל ולגבורת האריה אשר עצומים לארץ יפיל (רש"ע פלקירא, ראש' חכמה, 6). — "ושם לאחת מאבני השחמט, ואמר המשורר: והפיל בקרב הולך וקרב והוא נצב על הצד כאורב (ראב"ע, אשורר שיר, כהנא א, 157). והפילים הליכתם בשלש והסוסים לארבע רבעיהם (שם 160). ויתן חינו ולפניו שני פרשים נבונים סוסים מזויינים ושני פילים צופים סוסינם ומשמאלם ושני רוקים משנ, עבריהם (בונסיניור אבן יחיא, מליצה על האשקק, בתוך ספר השעשועים להרא"ע, 45). וכתי הפילים אשר בם הולכים בלי מעד שלשה הסה מסיבי צעד (שם 46). והפיל מטיל אימה והולך בכל צד שירצה באלכסון (מעדני מלך, יב:). ושם סוסים ברודים ואמוצים וב'ו ופילים בענקים הגדלים כמגדלים לגבר וחלשים (ר' שלמה מזל טוב, שיר של שחוק האישקאק, דברי ספן לאדלמן, ו). ופיל יעציל להלחם ולעלות ועליו יתנו און וחורשים (הוא, שם). — "חֳלִי הַפִּיל, מין מחלה, התעבות העור וגדול הרגלים וכרו', שגהבת, elephantiasis: כחולי הפיל הוא תוספת בכף הרגל כמו שיקרה בהקרות הדליות שיתעבה כף הרגל ובו' ואמנם חלי הפיל הוא רע ויסעט מי שיבריא (קאנון ג כב). חלי הפיל הוא שיתעבה השוק והרגל עובי יוצא מן הדרך הטבעי (פרוש אבן רשד על הכוזי אבן סינא). ואם (יקרה חלי הצרעת) משחורה נקרא חלי הפיל (נרבוני, אורח חיים, בלרעת, כ"י ביהמ"ד סכטר). רפואתה מהשחורה הנקרא חולי הפיל והאות שחרות הגוף ובטול החוש (שם). חלי הפיל הוא נפיחת השוק והרגל עד שידמו אל שוקי הפיל (שם, בחליי הפרקים).

פִּילֶגֶשׁ, עי' פִּלֶגֶשׁ.

•**פִּילוֹסוֹף**, פילוסופוס, מ"ר פילוסופים, — שם יוני לחכם העוסק בשאלות העולם, תאלהות והטבע יסודותיהם וסבותם, ממנו פִּילוֹסוֹפִי, ת"ז, שיש בו מתכונת הפילוסוף; פילוסופיה, ש"נ, חכמת העולם; והפעל פִּלְסֵף, עי' ערך זה.

פִּים [1], ש"ז, — משקל קטן של אבן נהוג אצל הפלשתים ובמו"ב חתיבת ברזל או נחשת במשקל זה,

---

[1]) [בשנתגלו בחפירות בא"י המשקלים הראשונים שכתוב עליהם פים, נסו גם מ.צ. סגל וגם ש. רפאלי (עי' רשימת הספרות בספרו של דירינגר Inscrizioni, עמ' 273-277, סגל בפרושו לשמואל עמ' כו, ואת דברי המחבר במבוא להמלון עמ' 46) למצא שם משקל זה בלשון הפסוק ולבאר: והיתה הפצירה (ההשוה או התשלום, עי' ערך פְּצִירָה) במחיר פִּים (במשמ' מטבע) למחרשות ובו'. אמנם אין פים שבחפירות מטבע (ואין מטבעות בא"י בתקופה הקדומה כלל) אלא משקל בלבד, של מתכת ושל אבן, ואין המשקל שוה למחרשות ולאתים ובו'. ואין ענין לספר כמה שלמו תמורת חלקי הברזל שבמחרשות ואתים, ובודאי לא היה התשלום שוה לכל הכלים השונים. אי אפשר גם לנקד את שם המשקל פִים כמו בכתוב, שהרי בכל הכתבות הקדומות כותבים את הסיום ־ים חסר (שמרם־שומרים, וכן אתת־אותות). ולפי משקלו של הפים שהוא בממוצע 7,6 גרם (לעמת משקל השקל של 11,5 גרם בממוצע), הוא שני שלישים, פי שנים בשקל, ולפי זה יש לבטאו פִּים, בלוי שנ חלקים; עי' ב. פַּח, תערת.

שהיתה פשכשת כעין מטבע לתשלומים בעד מלאכה וכדי: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו וכו' והיתה הפצירה פִים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש"א יג כ–כא).

פִימָה [1], ש"נ, — שמן, חֵלֶב, Fett, Speck; graisse; lard; fat, lard: כי כסה פניו בחלבו ויעש פִימָה עלי כסל (איוב טו כז). — ובמהמ"א: בהרבותי על כסל לעשות פימה (נגידת הזמן, ע.). וזה כל האדם אשר בעפר יסודם אם לא ישכב וירדם והקיץ משנת תרדמה ולא עשה עלי כסל פימה (לקח לדרך ד ד א, סביונעט קפח:). — ואמר המשורר: ירבץ במסבו לעשות פימה עלי חלבו וילך שובב כדרך לבו (ילחק בן כחוכן, מסדחי מילרי, מעה"ם 59). — ומ"ר ״פִימוֹת, ואמר המשורר: הכמ שיכות יום וזרקו כך כי הטה לך צנים פחים וראה פימות הגוף שכו מחולש רקועי פחים (רמב"ע, תרשים ה, 54).

״**פִין**, ס"ז, מ"ר פִינִים, — חָף, כעין שן שבמפתח וכמנעול [1]; הפין והפורני טמאים אית דאמרי חפין ופי' אלו שינים הקבועות בפותחות ונכנסין בתוך הפורני וי"ם הפין והפורני הוא הקולוסטרא וכו' והפורני נכנם לתוכה הפין מצד אחד נעול ונסגר מצד אחר יש לפורנא נקב שמניחין בו המפתח ומדחין את הפין לחוץ ונפתח ובאותה שעה נפתח פי הפין מן הפורני ויוצא מטנה (פרוש הגאונים, כלים יא ד). ויש מי שמפרש התיפיות הזונות והן העצים הנתונים בטיפשא שבאחור ושלפנים כדכתיב והזונות רחצו והן פיני המרכב שניטנפו מן הדם (ר"ת, פי' עירוני כז.).

פִינָה, עי' פִנָּה, פוֹנָה.

פִינִים, עי' פִן.

א. ***פִים** [2], קל לא נמצא.

— פעי, *פִיֵם, פיים, — פִיֵם אדם את פלוני, דבר על לבו, שִׁדֵל אותו בדברים, zureden, überreden; persuader; to appeal, persuade: להודיע חכמתו של משה היאך עומד ומפיים לכל אותם האלפים והרבבות והיו נשמעין לו (מכי' ויהי בשלח ג). והמקום מפיים את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים (ספרי במד' פח). אמר לו (משה) הריני הולך ומפייסם אמר לו (הקב"ה) עד שאתה כאן אני אומר לך שאין שומעים לך (שם לה). באותה שעה

את המלה פים שבפסוק הבינו המפרשים כמ"ר של פֶה, פיות, להבים, ובמשמ' זו נחוצה המלה כאן, שהרי לא בכל חבלים (שהיו של עץ) היה מחסור, אלא רק בפיות המחרשות והאתים וכדרבן המלמד. ועל כן אפשר לבאר הפצירה בלשון פצירה והפצרה ממש: והיתה ההפצרה (בקויא מפציר, רבוי הקופצים) בְּפִים (פִים ת' כפים, כמו פתח ת' כפתח), כדבר פיות למחרשות וכו'. ואפשר גם לפרש פצירה (מן פָּצַר, היה קשה וחזק, בעקרו בָּצַר) כשם לאבן צר הקשה ששמשה לקדמונים במקום המתכת, וכונת הכתוב: והיתה (כלו' ושמשה) להם אבן הפצירה פיות (פִים) למחרשות וכו' ולהציב הדרבן.

ובספה"א השתמשו בצרוף פצירה פִים בהוראת שופין. ועי' ערך פְּצִירָה במשמ' זו.]

[1] [המחבר לא פרש. השבעים תרגמו לשון פֶה, פום (περιστόμιον), וכן חברו מנחם בערך פם, ובכוון זה מנסים אחרים מהפרשנים להתאים משמ' זו לפסוק. רשיי: פה שחלבו ועובי שמנו כפול על כסליו ונראין כמו פה. ראב"ע: יצטרך לעשות פימה על כסל להוציא החלב. רלב"ג: שעשה פיות על כסליו מרוב השומן. אבל אחרים פרשו בלשון שומן והלב ממש. כך ת"י: ריסבא; וולג': arvina. דונש: ופתרון פימה לפי הענין יכלת חלב שמנה, ע"כ (המלים: או מכת חרב, כדברי מנחם, אינן אלא ט"ס עפ"י השורה הקודמת). ריב"ג: הקמטים שנעשים בבטן האיש השמן והאשה השמנה. וכן גם רד"ק ואחרים, וכן רב החרשים הגוזרים פִימָה (ת' פְּאִימָה) מן פאם, בערבי פַּאִםַ a), היה שופע שמן, באשור' פים, בריא וחזק]

a) فئم

[1] [שמוש המלה פִין יסודו בטעות הכנה במשנה: הפין (צ"ל חפין) והפורנה טמאין (כלים יא ד), פותחת של עץ וחפין (מ"ר של חָף, נ"א: והפין) שלה של עין טהורה (שם יג ו), כאלו היה כאן ש"ז פִין. ועי' בערך חָף ובהערה שם. ועי' גם אפשטין, פרוש הגאונים, עמ' 12. 82.]

[2] [נגזר מיוני πεῖσος πεῖσις, פיום ופתוי, והשא גם בארמי של יהודים ושל לא־יהודים בצורות מקבילות ועי' קרוים Lehnw. II 429 וכי'. ועי' גם ערך פִיוּם. ונמצאת גם הצורה הַזַּמָּה כשה"פ מן ההפעיל: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה הרי זו נאמרת הפסה לישראל בשעה שיצאו ממצרים (מדה"ג דבר' יא י, סקגלה).

התחיל יהושע מפייס לעכן ומשבע ליה באלהי ישראל (ילקוט׳ סנה׳ ו ג). ומעוף השמים יתכסנו זה תרנגול שמפייס ואח״כ בועל (עירובי׳ קד:). אמרה לו רבי פייסתני (אדר״נ נוסח׳ ב, סוף ח), ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר וכו׳ וכדי לפייסן שרצה הקב״ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא (מד״ר ברלשי׳ לה), ועתה השב אשת האיש וכו׳ אמר לו מי מפייסו שלא נגעתי בה אמר לו כי נביא הוא (שם שם נב), ידע הקב״ה מה בלבו של משה וקרא אותו לפייסו (שם שמות מב), באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק הימין עמדו כנגדם ואמרו להם מי צוה אתכם ליטול כך אמרו משה ענו הם ואמרו לא ניתן לכם שלא ציוהו הקב״ה באו והודיעו למשה הלך לפייסן מיד עמדו כנגדו (תנחו׳ קרח ה). — ובסהמ״א: וכנון שתובעה והיא נמנעת בתחלה כדרך שהנשים נמנעות בתחלה עד שמפייסין אותה וקולה נשמע לשכנותיה (תשו׳ הגא׳ הרכבי, 128). ואני אפייס מי שיקרא ספרי זה שידינני לכף זכות (הקד׳ ר״נ גאון למס׳ ברכי). והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי (רש״י, ברלשי׳ ד כג). ולשרה אמר אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה (הנ״ל, שם כ טז). ועל ידי רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים (הנ״ל, במד׳ כב לג), וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים (ר״י א״ח, הקד׳ טו״ה). ודעת נוחה שיפייס בה בני אדם (הנ״ל, מבחר הפנינים לרסב״ג, 11). וטען יהודה לא נכנסתי ערב בזה הממון לך אלא לראובן שפייסני ליכנס עמו בשטר (טור חו״מ עז ז), יפייס ללוה שיעשה לו שטר על שמו (שו״ע חו״מ פו כג).—ואמר הפיטן: ומשה מורזן ומפיס לכל שורה ושורה (וכל העם, פלוק א שבועות). ולשני פייס ברוח אונו סגור לפסלי כי עצמה יד ימינו (בת עמי, סלי׳ לאשכנזי שחר׳ ח״ב). — ואמר המשורר: וחלו פני ופיסוני ובחיי אהבתך השביעוני להתל בך ולרמותך (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 203 — ופִיֵּס דברים לפלוני: כל הדברים האלו פייס משה לקרח (מד״ר במד׳ יח). — ופִיֵּס את פלוני על דבר: גם בתיבת הערבי שהחלות ללמוד אותו היום שבע שנים ועוד הייתי מפייס אותך עליה ולא רצית לשמוע אלי (נוסח ר״י א״ח, דרך עונים לאזלאן). ואילו היה מפייס אותו עליהם ואומר לו סבול יגיעות המוסר והתלמוד וכו׳ (הנ״ל, מו״ה, בעמון ד). — ובעקר פִיֵּס את הכועס, רִצָּה אותו בדברים כדי להשיג את סליחתו, versöhnen, abbitten; réconcilier; to reconcile, conciliate: מעשה באחד שהדיר את אשתו וכו׳ אילו הייתה מפייסך הייתה נודר אם אמ׳ לאו הרי זה מותר (תוספת׳ נדר׳ ה א), שהגוזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גוילו והגוזל את הרבים אין יכול לפייסן ולהחזיר להם גוזלתן (שם ב״ק י יד). דברים שבינך לבין המקום מוחלים לך דברים שבינך לבין חבירך אין מוחלים לך עד שתפייס את חברך (ספרא אחרי פרק ח). מיד הלך לו רבן גמליאל אצל כל אחד ואחד לפייסו בביתו (ירוש׳ ברכ׳ ד א). בני המדינה מפייסים ואני מקבל פיוסן (שם תענ׳ ב א). אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (בב, שם ב״ק ח י). מפייסו על האמת ואינו מפייסו על השקר (שם שבוע׳ ד א). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו׳ ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ״כ הייתי בוכה (ריב״ז, ברכ׳ כח:). מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (ר׳ אלעזר, שם לא:). מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו׳ א״ל וכו׳ אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א״ל המתן לי עד שאפייסך בדברים (שם לב:). לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו בא לפייס את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך (ר״ה יז:). היה שומע (אהרן) על שנים שהן מריבים הלך אצל האחד ואמר לו וכו׳ פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי (כלה רבתי ג). בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה מפייס את האלהים (ר׳ נחמיה, מד״ שמות מג). בכל זמן שהמלך כועס על אשתו חשושבין מפייסו ומתרצה המלך לאשתו (שם במד׳ כא). כיון שבא להחריבו בחמישי לא היה יכול לפייס (פסיק׳ רב׳, וימלך, קנג:). דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר לחחריבה צאו ופייסוהו (פסיק׳ דר״כ, דרשו, בובר קטו:).—

ובסהפ"א: כלפי שאמרה לו דבר קשה חוה ופייסתו (רש"י, ס"א א יו). וארחץ ידי ואצא לפייסם ולרצותם ולחלות פניחם (רמב"ם, קובץ אגרות בוקסדורף, 379). מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו או יעלה עמו לדין לארץ ישראל (הוא, סנהדרין ה יז). בי אמר יעקב אכפרה פניו ואפיים בעסו שיש לו עלי (חזקוני, ברא' לב כא). — פִּיֵּם בפלוני, במו את פלוני: באותה שעה התחיל אהרן לפיים במשה (אדר"נ ט). יצא (קין) במפיים ובמרמה בבוראו (ר' ברכיה בשם ר' אלעזר בר שמעון, פסיק' ר"כ, שובה, בובר, קפ.). — וכן פִּיֵּם לפניו: את מוצא שכשמעל עכן בחרם התחיל יהושע מפיים לפני הקב"ה (ירוש' סנה' ו ג). — ובאותה משמ' פִּיֵּם עליו: מהו אלה עשית והחרשתי וכו' אלה אלהיך ישראל עשית במדבר והחרשתי לכם למה שהיה משה מפיים עלי ואומר לי סלח נא (ר' שמואל בר נחמן, ונד"ר דבר' א). אם אמרת על אחרים דבר רע קטן יהיה בעיניך בגדול עד שתלך ותפיים עליו (ד"א זוטא א). — ובסהמ"א: ובי מת טיבו של פרעה לפיים על יעקב ובניו שירדו למצרים (ברא"שית רבתי, אלבק, 231). — פִּיֵּם על פלוני או בעד פלוני, בקש סליחה עליו: זה שעובר לפני התיבה אין אומר לו בוא והתפלל אלא בוא וקרב עשה קרבינו עשה צרכינו עשה מלחמותינו פיים בעדינו (בשם מנחם דגליא, ירוש' ברכ' ד ד). אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה ל (מד"ר שמות מג). משל לבן מלך שסרח על אביו ופיים עליו אוהבו (שם במד' יח). אמר משה וכו' בשאמרתי לך עוד מעט וסקלוני את חיית מפיים אותי עליהן (מדרש תהלים כח). — וּפִיֵּם את האבל, המצטער והעני, נחם אותו, דבר על לבו, trösten; consoler; to console, comfort: שבן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר וכו' לא היה הדבר אלא לפיים (סנה' ב ג). כל הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות (ר' יצחק, ב"ב ט:). ומה שקינא משה ביהושע כיון שקבל עליו למות התחיל הקב"ה מפייסו אמר לו לו חייך בעולם הזה הנהגת את בני אף לעתיד לבא על ידיך אני מנהיג אותן (מד"ר דבר' ט). — ובסהמ"א: יתן ממאכל לעניים ובדרך כבוד ויפרוש מפה קטיה ויפייסו בדברים וכו' (ר' דוד אופנהיים, תנאות אדם, יג.). — ואמר הפיטן: ותלוה דל ודך תפיים בדברים (רשב"ג, אזהרות). — "פִּיֵּם, במשמ' בקש, ואמר הפיטן: שובה ואני עד פיסת תשובתנו (שלמה, אורח לקים, סלי' מנחה יו"כ). — "וּפִיֵּם מפלוני, בקש או השיג ממנו בפיוסים, erbitten; prier d'accorder; to request: לאה סדשה דינה בתה לראובן וכו' ולאחר בן פייסה לאה מראובן מתנה שיתן לה (סו"ת הרי"ף קא). ראובן ממדינת מאלאקה נשא אשה במדינת שביליא ובשבנסה פייס ממנה להוליכה למדינתו למאלאקה (שם ריד). ובשראו אותו חמשה מחשובי העדה פייסו ממנו שיביא אשתו ובניו לאותה מדינה (שם רכג). והרי אותו השטר נאבד ממני ואני מפיים מכם שתכתבו לי שטר אחר במקומו (ר"י ברצלוני, השטרות, 33). ולפי שאסור לו לאדם לשהות עם אשתו שעה אחת בלא כתובה ואיני רוצה לעמוד באיסורא אני מפיים מכם רבותי שתחדשו לי ותעשו לי כתובה אחרת (שם 35). — וּפִיֵּם את פלוני על ידי ממון וכדו', או בממון, פִּצָּה אותו, נתן פציי, abfinden; indemniser; to pay off, indemnify: רוצה אדם ליתן כמה ולמבור פירותיו למי שיפייסנו על ידי משבון (ר' יוסי בן חנינה, ירוש' ב"מ ו ז). — ובסהמ"א: ואמר ליה שמעון לראובן אם יבוא לוי ויערער בכלום דבר ערבנותו עלי שאפייסו מן ממוני (תשו' הגא' הרכבי סי' 177). שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס (רש"י, בראש' כ יו). מפני שיכול לפייס הבלבים בנבלה (ר"ן על הרי"ף, ביצה ב, י:, ד"ה תניא). ואם לא חודו לו על פרט זה הוא יבריחכם על בטול בל תורתכם וכו' לכן תפייסוהו במועט בדי שלא ישאל לכם הרבה (ר"ש ויגא, שבט יהודה, הנובר, 29). — ואמר הפייטן: התקדש וקדוש ופיים לשבר יומם דופקים (ר' אליה הזקן, אזהרות, קובץ מע"י גאו' קדמו' ג, 58).

— פע', *פִּיֵּם, ביני מְפַיֵּם, מפויים, — פִּיסוּ אותו, מרצה: אמר משה רבון העולם הריני מפויים שמחלת לישראל (מד"ר שמות כח). — ובסהמ"א: ואם הרבה לזה ומיעט לזה הרי הוא מפויים (הקנה, כתיבת תפלין, מח:). אין אני מפויים לא מדבריך ולא מדברי חז"ל וכו (שם, יבום, לט.). בשתמלך מראה עצמו מפוים הוא בעכ סלקוש (המאירי על משלי יז, נאמר פני). ובן ראוי

לראות האיש חחוא שנולד בו החולי הזה אם יש בו שני הענינים הללו מאום וסרחון חזק עד שאין אדם יכול לסובלו וכו' כופין איתו להוציא ואע"פ שהאשת מפויסת להיות עמו (שו"ת מהרי"ע, אה"ע יד יו). שיקבלו בני אדם ענשים כרי רשעתם עד שתמצא מדת הדין מפויסת (רמח"ל, דרך ה' ב ג). — מפיס מפלוני כמו מרצה ממנו: וממה שפירש ואמר שאינו מפויים מבנו ואם ימות רוצה הוא לתת נכסים לשם כפר נפשו וכו' (רשב"א, שו"ת).

הפע', *הפים, — כמו פיס [1]), הפים את פלוני, נחם אותו: מאחר שמצוה להפיסו אינו חייב משום שבועת ביטוי (ירוש' שבועי' ד א).—והפים את דעתו: אומרים לו הבא משכון כרי להפים דעתו (ספרי דבר' קטז). ושבועה כדי להפים רעתו של בעל הבית (ב"מ לה:). — ובספה"א: כתבתי זה להפים דעת מעוטי אמנה (הריקנטי ע"פ אבן יקרה א, כע:, וילא). ויגיעך זה הנסיון משני קצותיו אם לחזק מענותיך על טובת הבורא או להפים דעתך בהעדרה (ר"ש ספנהים, די כוכות, כוס ביד ה' ד). — *הפים עליו את מנת המלך, הסירה מעליו ע"י פיום בדברים או במתן: מותר לאדם לומר לעכו"ם צא והפם עלי מנת המלך [2]) (רב, ע"ז עא.).

— התפ' *, התפיס, נתפיים, — פיסו אותו, קבל פיום: מספר בתובחה נלמוד שכתוב בה לכשתתפיסי ותינשא לאחר טלי מה שכתוב בכתובתיך (תוספת' עדי' א ו). אומן באומנותו חייב וכו' לא אתיא אלא לדוגמא שבבר נתפיים הלוקח אכל לזרע ולרפואה אפילו כל שהוא חייב (ירוש' שבת י א). ר' יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא בשביל כבודך (ר' עקיבא, ברכ' כח.). מיד נתפיים אותו השר ונפטר אותו חסיר לביתו לשלום (שם נג.). תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים (רבא, יומא יח:). מדת בשר ודם מקניט את הבירו בדברים ספק מתפיים הימנו ספק אין מתפיים הימנו וכו' אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר מתפיים ממנו בדברים (בשם רבה בר מרי, שם פו:). תבעוה להינשא ונתפייסה אין לה מזונות (שמואל, כתובי כד.). מיד נתפיים אותו הגר מאליו בא לו אצל הלל הזקן אמר ליה כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך (אדר"נ טו). אותה שעה נתפייסו כל ישראל על מלאכת המשכן (מד"ר שמות כא). אמרו לי מה תקנה אעשה לכם שאתם מתפייסים וכמה כסף וזהב אתן לכם כופר נפשכם (שם במדי' ח). השיבולת של חיטים מתמרת ועולה והקנה ארוך ועליה רחבים וארובים והשיבולת בראש הקנה והקנה שלה מתגאה ואומרת בשבילי נזרעה השדה אמרה להם השיבולת חרי הגורן בא וחכל מתפייסים בשביל מי נזרעה השדה (פסיק' רב' כי תשא, לו.). כיון שראתה (ציון) שאינו רוצה להתפיים התחילה וכו' (שם וינלך, קלד.). ואם אין אתה למד מכאן יש לך להתפיים ממקום אחר (שם, ותאמר ציון קמד:). ואעפ"כ נתחזק ואמר לאביו אם אמת שבחר בי הקב"ה הרי נפשי נתונה לו ונתפיים יצחק במותו (מדרש ויושע, דברי חכמים, יו). — ובתפלה: מתרצה ברחמים ומתפים בתחנונים התרצה והתפים לדור עני כי אין עוזר (תחנון). — ובספה"א: ומפני מה האיש נוח להתפיים והאשה אינה נוחה להתפיים א"ל האיש נברא מן האדמה וכו' אבל האשה נבראת מן העצם (בראשי' רבתי, אלבק, 24). א"ב מאי קאמר לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כיון דבמלחמה אסור עד שיבוא לביתו ולאחר כל המעשים היאך נתפיים יצרו בכך (תוס' קדוש' כב:, ד"ה שלא). וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים וכו' להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים וכו' ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים שצריך האדם להזהר מהם בענין הזה (ר"י א"ח, הקד' טו"ה). וכיון שאמר לו ההיטב חרה לך נתפיים יונה בשהמקים הודה לו (ראב"ה רנסיה, הגיון הנפש, כט.). מצאנו לא"א שתמה על גזירת הבורא וכו' וחוא ית"ש נרצה בזה ונתן לו בזה מענה מספקת עד שנתפיים והורה בגזירה (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש ב, ליון א, כא.). ערב שנתפיים להיות ערב וחזר ואמר למלוה חוזרני בי וכו' (טור חו"מ קלא א). שברם כ"ה וכו' ופייסוהו בדברים אינו יכול לומר לא נתפייסתי אלא על דעת שתפיסתי משכרכם כפי חוול (שו"ע חו"מ שלב ה). — ואמר המשורר: לא יטהרו לריב ולמצות ולא יחישו להתפיים ולרצות (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינגר, עמ' 143). — *התפים בפלוני, לפלוני או מפלוני, התרצה לו, השלים עמו: ואין אמירת

[1]) [גם בסורי אפים בהפע' במשמ' זו. ועי' בהערה לשרש.]

[2]) [ערוך: לשון פיום ופריעה.]

אלא לשון רך כאדם שיש בלבו על חברו והוא מבקש להתפייס לו (ר' יוחנן, מד"ר שמות מג). ע"י שהיה לו לשאיל להתפייס בדוד ולא הניחו אבנר וכו' (שם ויקר' כו). ומפני מה נהרג אבנר וכו' על שלא הניח לשאול להתפייס מדוד (שם במדי כג). — ובסהמ"א: וקבלתי ממנו בך וכך דינרין מכל מה שיש לי ונתפייסתי ממנו ומכל שותפות ומכל דררא דממונא (ר"י ברצלוני, ספר השטרות, 74). ותרצני נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס (רס"י, ברחש' לג י). למצא חן בעיניך להתפייס אליך שאני מגלה לך ומודיע את כל אשר לי (חזקוני על התורה, ברחש' לג ו). — ״מדבר או עם דבר: והם ירצו את עונם יתפייסו מן העונש הבא עליהם ויודו ויאמרו כל זאת באתנו יען כמשפטי מאסו (הוח, ויקר' כו מג). ואין ראוי שנתפייס עם מה שכתב הרד"ק (מכלה מקום הסר). — ״נִפַּיֵּס, במקום נתפייס: משנתארסה הינו טעמא דחזקת דאין אדם שותה בכוסו אלא אם כן בודקו והאי ראה וניפיס היא (סו"ת הגא' מן הגני', 215). חזקה אין אדם ניפים כמומו (שם שם).

— נִפְעַ', ״נִפּוּס, ניפוס, — כמו הִתְפַּ': כך (כמו גהלי רתמים) המקבל לשון הרע אע"פ שאת מפייסו והוא ניפוס עדיין כועך כפנים (ונדר"ג, כ"י תימני', וימכרוהו וכוזו).

ב. *פים [1]), קל לא נמצא.

— הִפְעִ', *הֵפִים [2]), — הֵפִים את המֻרסה, סחט איתה, פתח אותה ע"י לחיצה ופחיסה, ausdrü ken (e. Eiterblase); exprimer; to cqueeze out: המפים מורסא בשבת אם לעשות לה פה חייב ואם להוציא ממנה לחה פטור (עדי' ב ה). המיפים מורסא בשבת אם לקילפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב אם להוציא ממנה לחה פטור (תוספת' שם ח ס). — ובסהמ"א: המפים שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה וכו' חייב ואם הפיסה להוציא ממנה הליחה שבה הרי זה מותר (רמב"ם, שבת י יז). אלו עורות מטמאין במדרס וכו' ועור שמנית הרופא על ברכיו בעת שמפים השחינין (הוא, כלים כד ח). — והֵפִים את העולם, סחט איתו [1]): סר אפים על שם יוסף שכר ומפים את כל העולם כולו (ר' יהודה, ע"ז מג.).

ג. *פים [2]), קל לא נמצא.

— פִּעֵ', *פִּיֵּם [3]), פיים, —הפיל פיסות, גורלות: losen, Lose werfen; tirer au sort; to draw lots: בשהן מפייסין לעבודה אחת מפייסין או דילמא לכל עבודה ועבודה הן מפייסין (יומא כה.). אין מפייסין על תמיד של בין הערבים אלא כהן שזכה בו שחרית זוכה בו ערבית (ר' יוחנן, שם כו.). פסים שהיו אחיו מפייסין בו באיזה מיתה יהרגו אותו (מדר' אגדת ברחשית ס). — ואמר הפיטן: אז תורמי דשן השביתו לפיים ע"ל אור בקר פ' י' פקידיו יעוררינו (רסב"ג, עבודה ליוה"כ, Elbog. Stud. 137). ספור לעדים לעבדך גשים במו בעזרה לפים רוגשים (מחיר בר' ילחק, תפלה תקח, סלי' ערה"ה). יבררו חדשים לפים קטרת ולא שנו בה והיא מעשרת (שם). — ופִיֵּם את עצמו, כמו הפים את עצמו, עי' להלן הִפְעִ'.

— הִפְעִ', *הֵפִים, — כמו פִּיֵּם: סונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב ומפים עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד קטנה משום קוביא (שבת כג ב). הפים השלישי חדשים לקטרת בואו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים (יומא ב ד). אמר להן (הממונה) מי שטבל יבא ויפים הפיסו וזכה מי

---

[1]) [עי' הערה לקמן.]

[2]) [רגילים לגור פעל זה מן פוס או פיס, ווינקל (WZKM ג, 258) גזרו מן פס בסור', ואינו נראה, ואין שרש כזה במשמ' מתאימה בלשונות הקרובות. אולם אפשר שאין הפים זה אלא מכמא מטשטש תחת הפחים בהבלעת החית (השוה תת, תותי במקום תחת, תחות), כלומ' סחט את המרסה ע"י פחיסה ומעיכה; ועי' ערך פחס.]

[1]) [רש"י פרש: כמו הפים דעתו. אך נראה יותר לפרש: יוסף אשר סחט את (הונו של) כל העולם, כשבאו אליו לקנות בר, כמו מפים מרסה.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [הפעל הזה נגזר מן השם פַּיִס, שהוא מן הארמ' פיסא וכסו' פִּסָּא או פִּסְתָּא, במשמ' גורל. ובסור' משמשים במשמ' הפיל גורל, חלק בגורל גם פסס וגם נפס ובבנין אַפְעֵל (הִפְעִ') אַפֵּס המקביל לצורה הֵפִים או הֵפֵס בעבר'. ואפשר שצורות הפעל א. פיס השפיעו על התפתחותו של ג. פים במקורות העבריים.]

שוכה (תמיד א ג). אמר להם הממונה בואו והפיסו
מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי וכו' (שם
ג א). אמר להם חדשים לקטרת בואו והפיסו
הפיסו וזכה מי שזכה אמר להם חדשים עם ישנים
בואו והפיסו (שם ה ב). שושבינים ובל בני חופה
מפיסין[1]) על מנותיהן שאם הותירו הותירו
לשידה (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שבת יז ד). ביצד
מפיסין[2]) נכנסין ללשכת הגזית מקיפין ועומדין
בקבילין והממונה בא ונוטל מצנפתו של אחד מהם והן
יודעין שממנו פיים מתחיל (שם יוה"כ א י). כך הלכה
אבל מי מפים איזו ליבש ואיזו לחלב ומתוך שאין
מכירים אחד זה ואחד זה אסור (בשם ר' יהודה בן
בתירה, שבת כג.). למה מפיסין וחוזרין ומפיסין
(יומא כד:). פסים שהפיסו עליה איזה מהם
יוליכה לאביו ועלת ליהודה (מד"ר בראש' פד). —
ובספה"א: היו מפייסין זה עם זה מי יטול אותו
ויוליכו אל יעקב אביהם וכיון שהפיסו בא ליהודה
(אגדת בראש' ס). זה שעל הפייסות הוא מפים בין
הכהנים בכל יום עד שיהיה בל איש ואיש עושה
מלאכתו שזכה בה בפיים (רמב"ם, כלי המקדש ז ח).
ביצד מפיסין עומדין בהיקף ומסכימין על מניין
שמונים מאה או אלף או בל מניין שיסכימו עליו
והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן
אחת או שתים וכו' (הוא, תמידין ומוספין ד ג).—ואמר
הפיטן: כלב נבון חצות בנגמר תרומת דשן שלב
להפים כי משבר טמר כשר חכמי לב (רסע"ג,
עבודה ליוה"כ, קונץ מעשי ידי גאו' ג, 14). נוערו עוד
והפיסו והצהילו פנים נירות להיטיב ולהרים דשן
מזבח פנים (קטע מעבודה, Elbog. Stud. 175). נשף
בחוץ יצריחו מפיסים אשר יצליחו (שם 178). הן
קדם במקדש נקים וריזים כאשמרת טהורים נצבו
להפים חדשים לקטרת (שלמה הקטן, סדר קמחי, סליח'
ג עשי"ת). והפיסו על אבות ועל בנים ומי שגורל
עלה לו ראשונים הוא נשחט כחלפות וסבינים (קינות
ת"ב, הסריסו). — והֵפִים או פִּיֵּם אדם את עצמו עם
אחרים בסכום או במשקל, קבע חלקו, מנתו, בתיבם:
מפים אדם עצמו עם האורחים ואורחין מפיסין
זה עם זה כדי שיטלו חלקו תחילה ולא שיטול חלק

1) [נ"א: מפייסין.]
2) [נ"א: מפיים.]

שלו ושל חבירו (תוספת' שבת יז ד). מפיים אדם
את עצמו בליטרא בבכור לידע מה הגיעו (שם
בכורות ג יד).

*פַּיִס [1]), פיים, ש"ז, מ"ר פַּיְסוֹת, ־פַּיְסִים, — גורל,
הגרלה, Los, Losen; sort, tirage au sort; lot,
allotment: וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנת
התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפיים
ארבעה פייסות היו שם וזה הפיים הראשון (יומא
ב ב). אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פינחס
על החותמות אחיה על הנסכים מתתיה בן שמואל
על הפייסות (שקל' ה א). ביצד מפיסין וכו'
והממונה בא ונוטל מצנפתו של אחד מהם והן יודעין
שממנו פיים מתחיל (תוספת' יוה"כ א י). תותבין
יבלת במקדש וכו' ר' יהושע בן לוי בשם בר פדית
מפני קלקול פייסות (ירוש' פסח' ו א). שמיני רגל
בפני עצמו פיים בפני עצמו (ירוש' חגיגה א ו). —
ובספה"א: זה שעל הפייסות הוא מפים בין
הכהנים בכל יום עד שיהיה כל איש עושה מלאכתו
שזכה בה בפיים (רמב"ם, כלי המקדש ז ח). והאיש
ששלם המניין אצל אצבעו הוא שיצא בפיים
ראשון לעבודה (הוא, תמידין ומוספין ד ג). — ואמר
הפיטן: תקנת פים[2]) להם הוכנה פן יחרפו בריצתם
בכבש (אתה כוננת, עבודה ליוסי בן יוסי, מחז' איטל' ב
ליד:). הרים בפים דשן הבערה התקינו מורים בחרף
מהשברה רת הפייסות ארבע קצבם וכו' גם
לקטורת פיים ישלישו גורלה לתמוך כולה יחדשו (ר'
משלם בר קלונימוס, אמוץ בפלאותיך, עבודה, Elbog. Stud.
128), ארבע פייסות וכו' אז למזבחות ונרות
פים שני חדשים לקטרת פים השלישי את פים
הרביעי למלות ולעלות מחצי הכבש נתחים להעלות
(סדר עבודה לרב האי גאון (?), שם 133). נצבעו בפים
להשתיק מדון נעשים במלאכי שלום לכבוד אדון
(עבודה, שם 175). ובטלו הפיסות בצום המובחר

1) [מן הארמ' פַּיְסָא, ובסור' פֶּסָא, עי' ג, פים,
הערה, ובנראה אותה מלה היא פִּסָא בארמ', פַּסַּת עפר,
ששמשה גורל, וכן גּוֹרָל בעקרו אבן קטנה (עי' גּוֹרָל,
הערה). במשנ' מנקד' כ"י קויפמן מנקד פַּיִס, פַּיְסוֹת,
ובמשנ' ליוורנו פַּיִס פַּיָּסוֹת, ובמחז' איטלי' (ב, קל.) פַּיִס.]
2) כך הכתיב פים ביוד אחת כאן, אבל אולי
כך כתב שד"ל ונקד עפ"י הדקדוק, אבל בגוף הכ"י היה
כתיב אולי פיים בשתי יודים.

(שמעון, איך אסא, סלי׳ מוסי יוה״כ). גועדו חצות לילה מעבירי דשן נצבו תת פיס ולא יהדפו וכו׳ סח פקיד גושו חדשים לקטרת סוד מצביעים בפיס (עבודת יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קל.). — ומ״ר ״פִּיסִים, בכנ׳ פִּיסָיו: סגנים מפילי פיסיו קונים פר מנכסיו להזכיר עליו מעשיו ומעשה קרוביו וגימיו (עבודה, Elbog. Stud., 178).

פִּים, עי׳ פַּם.

פִּיסָה, עי׳ פִּסָּה.

***פִּיף** [1], ש״ז, — רצועה (של צמר פרוק), מלל, Wollstreifen ; bande de laine ; strip of wool: פיף של צמר בשל פשתן אסור מפני שהן חוזרין באריג (כלאי׳ ט ט). — ובסהמ״א: אחר הקולע חוטים ועשאן פיף או האורגן ועשאן אבנט וכיוצא בו (רמב״ם, כלים כב ג).

פֵּיף, פֵּיפִין, עי׳ פֵּא.

פִּיפִיָּה, ש״נ, ונ״ר פִּיפִיּוֹת,—חֲדֵי מורג, חרב, Schneide; tranchant ; edge: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים ותדוק (ישעי׳ מא יט). רוממות אל בגרונם וחרב פִּיפִיּוֹת בידם (תהלי׳ קמט ו). — ובתו״מ: כל הקורא קרית שמע על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיפיות [2] בידו (ר׳ יצחק, ברכי׳ ה.).—ובסהמ״א: הסייף והסכין שאין כריתתם במהרת בעבור ברילם שהוא גולם אלא מפני חדוד פיפיותיהם (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר על אבות ה כא). וכתב הכל בכתב אמת על גליונתו את רוב פירוש ומסירות התורה במסורתו אשר היתה לו על חרבו פיפיותו (הלבוש, או״ח הקד׳, ג). — ואמר הפיטן: תכונתי לו לבדיו תתי בהתיצבי נגדיו תחבולות פיפיות חדיו ירגילוני צדקו יחדיו (רסע״ג, פתי׳ לאזהרות, קובץ מעשי ידי גאו׳ ב, 29). והוציאו את רבי עקיבא דורש כתרי אותיות וסרקו את בשרו במסרקות פיפיות (אלה אזכרה, מוסף יוה״כ).

---

[1]) [השוה את הערת לֹו אצל קרוים Lehnw. למלה זו. לפי זה אין פרושה עֵרֶב, ואין לגזור אותה מן יוני׳. בסורי׳ נמצא פִּיף במשמ׳ מין סמרטוט שקוף או בחיר.]

[2]) [כך בדפ׳ ויניציאה ואמשט׳, אבל הנוס׳ ברג׳ הספרים פיזת, ובכ״י מינכן חרב פיפיות, עי׳ ד״ס.]

פיפיות חרב חץ נחוץ פילט ומפליט שבת חוץ (איך אסא, סליח׳ מוסף יוה״כ).—ואמר המשורר: לשונך חד כחרב פיפית ועיניך לנגדי לרע צופית (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳, פא:).— *ובמשמ׳ פיות בני אדם: הערב נא ה׳ אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל (ר׳ יוחנן, ברכי׳ יא:). —ובתפלה: היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל העומדים לבקש תפלה ותחנונים לפניך (רשות, מוסף ר״ה).—ובסהמ״א: ואיך אפשר להאמין שמפיפיות קדושים החפצים להשתורר על כל חכמי הדור יצ׳ שבוש גדול כזה (הלעת המעשה, כז:).—*ופיות הארץ: באותה שעה נפתחו לארץ פיפיות הרבה (ר׳ יהודה, ונד״ר במד׳ יח). — ״ושל בית: הרצועה התחתונה המכסה פיפיות של הבתים קרויין תיתורא (ספר התרומה, הלכ׳ תפילין כח). — ״ושל קרש: בקרש היה קבוע במין שני פיפיות [1]) של זהב במין שני סדקי קנה חלול (רש״י, שמות כו כע).

״פִּיפִיּוֹר, ש״ז,—כמו אֶפִּיפְיוֹר [2]), שר: ולא למשל תית שיעלה על הדעת שהפיפיור יגזור על במף הקדשים ילבו באוצרותיו (שריד מעיר, קובץ על יד ה, כא). כל מקום שמזכיר שם גלחים ובומרים הגמונים דוכסים פיפיור שלא יובן הענין ההוא על אותם שהיו קודם ביאת אדוננו ימתק (ספ׳ הזקוק, בס׳ ברכת אברהם לברלינר). שבאותם הספרים כתוב באופן זה כמה חירופים וגידופים וקללות ותפלות נגד אמונתינו ואדוני האמנה פיפיור והגמונים חכמים גלחים ובומרים (מכתב רייכלין לבוניטו; גנך בגרמני׳ ט, נספח׳ עמ׳ XVII).

״פִּיּוּץ, ש״ז, שה״פ מן ב. פוץ, — פתיחת פה ודבור, ואמר הפיטן: בתפלה יקרמוך בנים שובבים יום יום לדרשך בפיץ ניבים (רש״י, אז טרם נמתחו, סלי׳ לו״ג).

א.**״פִּיצָה**, ש״נ, שה״פ מן א. פוץ,—פעלת הפֵּץ והנָפוֹץ, התפזרות והתפשטות: ופתר וכדני אלחים

---

[1]) [כך ברלינר. ס״א: פיות.]

[2]) [עי׳ הערה לערך זה, כרך א, 346.

לא הוכאו כאן תצורות השינות של המלה פיפור, פיפיור, פיפאר, פיפייר במשמ׳ צמח papyrus השאול מן היוני׳ או מן המצרית, הואיל ולא הביא המחבר אף את התצורות אפיפאר, אפיפייר, ועוד, באותה משמ׳ מפני מקורן הזר. ועי׳ הערת המחבר לערך נְיָר.]

אותי מן לשון פיצה כמו יפוצו מעייניתיך חוצה (חסוי דונס על רסע"ג 21).

ב.***פִּיצָה**, ש"נ, שה"פ מן ב. פוץ, — כמו פִּיץ, ואמר הפיטן: טופלי שקר וחרמית לכם להסביר נושאים הבל פיצת פימו להגביר (שלמה הבבלי, אם אמרי, סליח' יום ה). מאמר וירוי עליו חפצה משוגת עם הודה בפיצה (משלם בן קלונימוס, אשוחם בסלאותיך, Elbog. Stud. 130). מען טען כפיצה להשיב מה אמצא נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי רופי ושמצה (אליה בר שמעיה, איככה, סליחי שחרי יוה"כ). ופיצת פה כנרר להפר ולקיים לכישת שעטנז וכִלאי הכרם (חודש ומנחה, חרי"ג מלות, מוס' א' שבועי).

א.**פִּיק**, ש"ז, — רעירה, פִּיק ברכים, רעירתן מפחד וכרוי, Wanken; branlement; tottering: בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופִיק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחוי ב יא). — ובסהמ"א: לאמץ כל כשל להסיר בל פיק לעשות שלום לקהל ועדה (קטע מאגרת מזמן הגאונים מהגני', סעדיאנה של שכטר 66). — ומ"ז, ברכים פִּיקִים, ברכים מלאות פיק, פִּקוֹת, ואמר הפיטן: ופרוק וטעון לברכים פיקים ניפל ואין לו מקים (אזהרות לר' אליהו הזקן, קונץ מעשי ידי גאוי ב, 58).

ב.***פִּיק**[1], ש"ז, — כמו פִּקָּה, פקעת, מכה היוצאת בגוף האדם: לרפא פיק שבחוץ ירחץ בחלב אתון וכו' להסיר פיק קח מלח וכו' ורחץ המכה בשתן נער (ברבוני אדם חיים, במוכקות, כ"י ביהמ"ד שכטר).

א.***פִּיקָה**, ש"נ, — פחת וגרעון Ausfall, Manko; manque, défi[illegible]; deficit: שהן מכניסין פיקה[2] בממונו של עולם (ילקוט שמעוני אסתר תתרנד).

ב. **פִּיקָה**, עי' פִּקָּה.

---

[1] [נוצר מצורת מ"ר פִּקִּים, פיקין שהוא מ"ר של פִּקָּה, עי' שם.]

[2] [כדפו' מתקן לפי גרסת מר"ר אסתר: טחת אך קשה לראות בצורה פיקה נ"א של פחת, והיא מלה אחרת באותה הוראה. אמנם אפשר שזה מונח מהיי הסוחרים שמקורו בלעז. אחרים פרשו משרש פוק כשה"פ של א. פוק, (עי' לוי ויסטרוב), ואין זה מתאים לענין.

ובהוצאת' צוק"מ (סנה ז כא): מכעיתין לעוית ולפיקה, אך כדפוס' ולפוקת במשמ' פהוק, עי' ב. פוקה.]

***פִּיר**[1], ש"ז, חפירה באדמה, Graben; fossé; ditch: דברים שבינו לבינה וכו' רב אדא בר אהבה אמר אין הבעל מיפר שלא מצינו שועל מת בעפר פיר[2] (כתובי עא:). — מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת ומיני מחצבים: פיר של גפרית מחפורת של צריף ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (שם עט:).

פַּךְ[3], ש"ז, — כלי לשמר בו שֶׁמֶן וביוצא בזה Flasche; bouteille; bottle: ויקח שמואל את פַּךְ השמן ויצק על ראשו (ש"א י א). ולקחת פַּךְ השמן ויצקת על ראשו (מ"ב ט ג). — ובתו"מ: כל הכלים

---

[1] [כך בארמי שבתלמוד, פיר, פירא (פירא דבי תורא, פירא דבוורי, פירא דסיפלי), ורגילים לראות במלה קצור לשין של חפיר (־פירה). ולפי זה אמר רר"ק על לחפר פרות (ישע' ב כ): ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות וכו' ולפיכך יהיה פירושו וכוי שתי מלות ויהיה פרוש פירות חפירות ודומה לו בדברי רכיתינו פירא דשפולי שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים וכו'. ואילם בשם שאין פרות שבמלה חפר פרות אלא הכפלה חלקית בתוך המלה כרגמת שחרחרו,, חמרמרו, כך נוצרה אולי גם המלה פיר בתוך המלה המכפלת עפרפר (ת' חפיפר), שהכינוה אח"כ בארמ' ובעבר' בשתי מלים: עפר פיר.]

[2] [כערוך ערך שעל פרש: כך ראינו דבר זה משל הוא אשה שנררה שלא תגלח שער שבאותו מקום אינו מעכב לה בעלה מפני שדבר זה אינו מעכב בתשמיש המטה וחשו חכמים לאוסרה מפני הגנאי ומפני הפריצות, ע"כ. ורש"י באן: בעפר חור שהוא גדל שם כלומר בדבר שהוא רגיל בו בקי הוא להשמר שאינו מזיקו, ע"כ. ובירושי (שם ז ג) המדיר את אשתו וכו' שאין שועל נפר פרין מת.]

[3] [השבעים תרגמו לפי רמיון הצלצול φάκος שפרושו ערשה וכקבוק בצורת העדשה, ומכאן הולג' lenticula (ערשה קטנה), ועי' ערך עדשה. וי"ת: מנא (כלי), והסורי: קרנא. אך בתלמוד גומז בפרוש להבדל שבין קרן השמן לפך השמן. לפי דבריהם היו משתמשים בפך אף כדי לדוך בו מלח והיו מכסים את פיו בשברי זכוכית, ומכאן שהוא כלי חרס קטן שטוח לבטה, שצורתו כין מדוכה לבקבוק. ואמנם שמשה המלה בלשון חז"ל גם לפכים הגלילים המתאימים לתאור זה וגם לפכים שביהודה השטוחים בעין קערה. מנחם סבאר: אסיך; ריב"ג: צלוחית; רד"ק: ומזה נקרא צלוחיה פך השמן לפי שמוציאים ומריקין השמן ממנו ע"כ. ויש מחברים את השם עם פכה ועם פִּכְפֵּךְ (עי' שם) במלת המחקה את קול המים המזכים כמו פִּקְבּוּק]

הניטלין בשבת שבריהן ניטלין וכו' שברי זכוכית לכסות בהן את פי הפך (שבת יז ה). תבלין נדוכין במדוך של עץ והמלח בפך ובעץ הפרור (ב"ם, ביצה א ז). הפכים הגלילים והחביונות שעור קרקרותיהן כל שהן ואין להן דפנות (כלים ב ב). הפך והטפי שיעורן בשמן, והצרצור שיעורו במים (שם ג ב). ובי מה מטמא לו אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והם טהורים על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו (נגע' יב ה). הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקורין עד שלא הוסקו טהורין וכשהוסקו טמאין (תוספת' כלים ב"ק ב ט). שאול ויהוא שנמשחו מן הפך היתה מלכותן מלכות עוברת דוד ושלמה שנמשחו מן הקרן היתה מלכותן קיימת (ירוש' הור' ג ג). ודין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאים במת מפץ שטמא בזב אינו דין שיהא טמא במת (שבת פד:). ויותר יעקב לבדו וכו' שנשתייר על פכין קטנים (ר"ה, חול' לא.). לא יאמר אדם לחברו טול שמן מפך ריקן (כלה רב' י). — ובסהמ"א: תדיר חזינן דממלאין כוס זכוכית לבנה מים בין עשויה כדור ובין לאו ואפילו פך ואישישה ומוקמינן לה להדא שמשא ותולין על גבה צמר גפן ויוצא מהן אש (תשו' גאוני מו"מ קמה). טפי זה דומה לפך אלא שהפך פיו רחב וטפי פיו צר (פירוש הגאונים, כלים ג ב). ויום הזה נצבת על עין המים בין משאבים אשר עליו תצאנה היוצאות לשאוב הפכין הגלילין והחביונות (השו' רש"י בקבלת קונטר', א.). —*בית הַפַּךְ, מקום עשוי בצדי הכירה שמניחין בו פך השמן שיפשיר: בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירה מטמאין במגע ואינן מטמאין באוויר (ר"מ, כלים ה ג). בית הפך ובית התבלין ובית הנר היוצא מן הכירה תוכן נידון באחורי כירה (תוספת' שם ב"ק ה ו).—ואמר הפיטן: חפשו ומצאו בשיתין שך שיש בטמן כי אם אסוך ישמן (מנחם בן מכיר, אודך, יול' שבת ב חנכה).

פכה [1], ממנו פַּכָּה.

פָּכָה, קל לא נמצא.

— פע', מְפַכִּים, — פִּכּוּ המים, פעפעו ויצאו [2],

[1]) או פכך? [ועי' פַּךְ הערה.]

[2]) [מש"מ' הפעל יוצאת ע"פ הענין, וכפ"ו א

hervorsprudeln ; jaillir ; to bubble forth: והנה מים מְפַכִּים מן הכתף הימנית (יחזק' מז ב). — ובתו"מ: ולמה נקרא שער המים וכו' כו המים מפכין וכו' ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית (ר' אליעזר בן יעקב, שקל' ו ג; מדו' ב ו). — ואמר הפיטן: מרב חיל הלא מוחיל זיע חיות מפכה (שלו ומנחה, אופן נחמו). רחצי הזבי מחלאה משיבה ודמע תפכי [1]) למחות חטא כתובה (ר"י נג'ארה, עולת קדש ל).—ואמר המשורר: גבירי כלתך עיני מבכים ועל מפקדך דמי מפכים (רמב"ע, דיואן לה, בודלי). אבורה בגלות מדכה מענה ודמעה מפכה תמיד מצפה ומחכה לרכב בשמי שמי קדם (יצחק מסכרלאן, אסורה בגלות, סעה"ס 87). ואיך לא אבכה ודמע אפכה ומשם אחכה תחית פגרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים סעה"ס 69). ואומר אליו למה תבכה ודמעתך על פניך מפכה (ר"י זכרא, ס' מעשועים, בריל, 14). ויהי הוא הולך ובוכה ודמע מפכה ורעיוניו נבוכים שבן דרך בני מלכים להתעצב על תלאות הנבונים (ר"י בן שבתי הלוי, מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, ב:). ופירותיו מתוקים הם כמו מן ונפת צוף ובדבש היערות ומתחתיו מאד מים מפכים ומעיינות משובות גם בארות (אוהב משפט ומשנא לדק לאיוב, שיר נכד המחבר בסוף הספר, כה.). ונהי כל ימותינו מחכים ודמעותינו על לחיינו מפכים למיעוט צידתנו ליום נסיעתנו (ר"ז אלאשקר, ספר מוסר, מטמוני מסתרים, כה).

*פכח [2]), ממנו *פִּכֵּחַ.

*פָּכַח [3]), קל לא נמצא.

נאמר במקום זה: מים יצאים והמים ירדים, וכפי זה תרגמו השבעים, יונתן (נפקי.) וכו', וכן פירושי המפרשים. וחכמי התלמוד כבר חברו את הפעל עם השם פַּךְ: שמפכפכין ועולין כמין פי הפך; ואחריהם הולכים רש"י ואחרים. ואמנם אפשר כי מים מפכים כלשונו של יחזק' איש בבל (שלא הבדילו יפה בין פא לבית) קרובה אל מבכי נהרות (איוב כח יא), נבכי ים (שם לח יו). מלה שנמצאת אף בלשון אוגרית בצרוף מבכ נהרם, חבא בהקבלה אל אפק תהמתם (גינזברג, כתבי אוגרית, 28).]

[1]) כדפוי הנק' תְּפַכִּי.

[2]) [עי' ההערה הבאה.]

[3]) [הפעל נמצא ראשונה בתלמוד בבלי ובארמית. ומשם עבר אף לעברית. כנראה א.י.ו אלא מבבא שוגה

— פע', *פִּכֵּחַ, — פִּכַּח את השנה או את היין וכדו', התיר והפיג אותם, austreiben; chasser, faire sortir; to drive out: יין קשה שינה מפכחתו (כ"י, נ"ב י.). —ואמר המליץ: אנשים כדחנים אנחנו וכשאנו רואים אדם שלכו דואג ונפשו עצובה מפכחים אנו צערו כדברינו (כ"ח לויסל, סלוס על ישראל ג, 21).

***פכך,** ממנו *פִּכְפֵּךְ.

***פִּכְפֵּךְ,** פ"ע, — פִּכְפְּכוּ המים, פעפעו, נבעו, hervorquellen; jaillir; to spring forth: ולמה נקרא שמו שער המים וכו' כו המים מפכין מלמד שמפכפכין ועולין כמין פי הפך הזה ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית (ר' אליעזר בן יעקב, תוספת' סוכה ג ג). כך היתה הבאר שהיתה עם ישראל במדבר דומה לסלע מלא ככרה מפכפכת ועולה כספי הפך הזה (שם שם יח).

***פכר,** ממנו *פָּכַר.

***פָּכַר** [1], פ"י, — פָּכַר (רוח) אילן או איש, שבר אותו והרסו או הרגו: לבי אילנות שהיו סמוכין זה לזה, פכדה רוח אחד מהם ונפל על חבירו ופכרו (מד"ר בראש' כג).

א. פלא [2], ממנו כ. *הפלאה, מפלאה, א. פלא, פלא, *פלאה, *פלאון, פלאי, פליא, *פליאה, *פליאות, *פליאיה.

כ. פלא [1], ממנו א. *הפלאה, כ. פלא.

א. פָּלָא, קל לא נהוג [2]).

— נפע', נִפְלָאת, נִפְלֵאתָה, נִפְלֵיתִי, נִפְלְאוּ, נִפְלָאִים, נִפְלֵאת, נִפְלָאוֹת, -את, נִפְלְאוֹת, נִפְלְאֹתַי, נִפְלְאֹתֶיךָ, -או-, נִפְלְאוֹתָיו, -את-, יִפָּלֵא, — א) נִפְלָא מפלוני דָּבָר, לא יכול פלוני לעשות הדבר, קצרה ידו מעשות זאת, über js. Kraft gehen; être au-dessus des forces de quelqu'un; to be beyond one's powers: ויאמר יי' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי היִפָּלֵא מיי' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (בראש' יח יד). כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נִפְלֵאת הוא ממך ולא רחוקה הוא (דבר' ל יא). אהה אדני יי' הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה לא יִפָּלֵא ממך כל דבר (ירמ' לב יז). ויהי דבר יי' אל ירמיהו לאמר הנה אני יי' אלהי כל בשר הממני יִפָּלֵא כל דבר לכן כה אמר יי' הנני נתן את העיר הזאת ביד הכשדים וכו' וכו' הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם וכו' כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת

של השרש פקח העברי, ועקר משמעותו: פִּתַּח והתיר, שִׁלַּח וגרש.]

[1]) [זאת הוראת הפעל הזה במדרשים בעבר', ובארמ' אף לפכירת ניבי החיה (כלו' לשבירת שניה), וכן לשבירת השער (פכור תדעיא היך תרעך פכיר) ואין משמע' הפיל, ונראה שאין פעל זה אלא הפוך הגאים של פדך (עי' שם). ובעל הערוך מעיר על נ"א פגרו פגרו ת' פכרו פכרו, וכן בובר בהערותיו (פסיק' ר"כ, עניים סוערה, קלד:). ובארמ' של הבבלי משמש פעל פכר אחר במשמ' חבוק ידים (פכר ידיה, חבק ידיו), והוא אכר במשמ' קשר וחבק בסורי. אך פעל זה אינו נמצא בכל מקור עברי. ולא צדק ככר (ונציא לס' המליצה, עמ' 92) שיאה בצירות פכה, פכות, פכרתם, שבס' המליצה של שלמה בן שמואל, מלים עבריות במשמ' הריסה.]

[2]) [רב החדשים מחברים שרש עברי זה עם הערב' פַאל [a]) שמשמ' סימן לעתיד, קסמים. אך הוראתו הראשונה של פלא היא על דבר רחוק וזר, דבר שנעלם ואיננו לפנינו, ועל כן אין פלא אלא מבטא אחר של פלה (עי' שם), וגם כ. פלא הוא בעקר איתו שרש. על הוראת זו מראה שמוש הפעל בעבר' (עי' ביחוד א. פָּלָא, נפע') ושל ש"ז פֶּלֶא (הוא הדבר אשר יִפָּלֵא מן האדם), וכן גם הוראת הצורות בארמ' של יהודים ונכרים כגון פלאתא במשמ' חידה ומשל (השוה לזה משלים כגון: שלשה המה נִפְלְאוּ ממני, משלי ל יח). ולפי שמשמ' השרש פלא, פלה היא בעקר שלילית, דבר שאינו עמנו, על כן אפשר שמקורה במלת שלילה פלא כמו ולא, בלא, בל, בלתי. וכן נולדו אף הפעלים לָאָה מן לא, בָּלָה מן בַּל, בִּלְתִּי וכדו'. אמנם דבר פלא יכול לשמש סימן לאדם, וכן קבלה גם המלה נֵס (עי' שם) שבלשון המקרא הוראתה סימן ודגל, את ההוראה של מעשה פלאים בלשון החכמים. אבל אין הדבר כך בשרש פלא שהוראתו ברורה. וכנראה נמצאת בעבר' שבמקרא אף תמורת השרש הערבי פאל במשמ' סימן לעתיד בצורה כ. פלל (מן פאלל) במשמ' צפה עתידות (ראה פניך לא פִלָּלְתִּי), עי' שם הערה.]

[a]) فأل

[1]) [עי' כ. פָּלָא, הערה.]

[2]) [עי' הערה לשרש.]

כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם (שם שם כו-מג). — ומצוי מאד בתו"מ ובספהמ"א. — ב) נִפְלָא ממנו דבר, לא ידע מה לעשות בדבר, ratlos sein betreffs; ne savoir que faire de; to be perplexed about: כי יִפָּלֵא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וכו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך (דבר' יז ח-י). — וְנִפְלָא בעיניו, במשמ' ז: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו כי בתולה היא וַיִּפָּלֵא בעיני אמנון לעשות לה מאומה (ש"ב יג א-ב). — וְנִפְלָא דבר בעיני פלוני, במשמ' הדבר פֶּלֶא בעיניו והוא משתומם עליו מפני גדלו, לא לפי טבע הרגיל, unbegreiflich sein; être inexplicable; to be incomprehensible: כה אמר יי' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם וכו' כי יִפָּלֵא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יִפָּלֵא וכו' הנני מושיע את עמי מארץ מזרח (זכר' ח ד-ו). מאת יי' היתה זאת היא נִפְלָאת בעינינו (תהל' קיח כג). — ואמר בן סירא: נפלא[1]) ממך אל תדרוש וחזק ממך אל תחקור (ב"ס גני' ג כא). — ומצוי מאד בתו"מ ובספהמ"א. — ג) נִפְלָא דבר מפלוני, אינו יודע את הדבר, נעלם הדבר ממנו, unbekannt sein; être inconnu; to be unknown: שלשה המה נִפְלְאוּ ממני וארבעה לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח). — ובמשמ' היה תְּמוּהַ לו, לא הבין הדבר מפני עמקו, גדלו, לא־הרגלו וכיוצא בזה: erstaunlich sein; être étonnant; to be astonishing: מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נִפְלָאות ממני ולא אדע (איוב מב ג). — ד) נִפְלָא דבר, אין הדבר כמו שהוא רגיל ונהוג, הוא גדול מאד, חשוב מאד וכיוצא בזה, ungewöhnlich sein; être extraordinaire; to be exceptional, unusual: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נִפְלְאַתָה אהבתך לי מאהבת נשים (דוד, ש"ב א כו). — ובספהמ"א: אם ימצא שיש לזה תעד צד הנאה בעדות זו אפילו בדרך רחוקה ונפלאה הרי זה לא יעיד בה (רמב"ם, עדות טו ז). ואם הוא כן אי אפשר מבלי היות השגה נפלאת, שאין כטבע האדם להשיגה ועל כן הצריכו בעזר אלהי להשיגה (ר"א הקרלי, עץ החיים מא, 62). — ובמשמ' הדבר אינו בדרך הטבע, wunderbar sein; être miraculeux; to be miraculous: נִפְלָאִים מעשיך ונפשי ידעת מאד (תהל' קלט יד). — ומצוי מאד בתו"מ ובספהמ"א. — ה) וְנִפְלָא פלוני על דבר או על אדם או ממנו, תמה והתפלא עליו, sich wundern; s'étonner; to be astonished: ועל כן מחזיקים רשעים ברשעם שלא לשוב מדרכם הרעה וכו' ועל זאת נפלאתי מדוע מדת הדין מארכת להם אף כל כך ומדוע מקרה אחד לכולם (רסב"ס, קהל' ט ג-יד, הוצ' ילינק). ועל כן נפלאתי ותמהתי אשר לבסוף לא זכר שום אדם את האיש הדל אשר מילט את העיר בחכמתו (שם שם). ונפלאתי עד מאד שהבאת ממנו ראיה לרב יוסף ומתוכה רצית לפסוק כסותו (תשו' ר"ת, מק"נ, 9). ועל זה לא נפלאתי אם לא דקדקת עד כאן אך ע"ז נפלאתי שטעית בהלכות גדולות (שם 95). ואשר נפלאת על ר"ע וחבריו שהיו ביבנה וכו' (שם 160). על הוראותיך אתי אשר כתבת נפלאתי (שם 175). ונפלאתי על זו נבון כמנחם על מה חבר ספרו אשר עקר השרשים וגם לענפי' לא עשה פרושים ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (ר"י קמחי, הגלוי, 147). ונפלאתי על מה שהיו עושין במקדש למה אין עושין כך (אבן ירחי, המנהיג, יו"כ, ס:). ואפלא מהמדקדק ר' שמואל בנכנשת שכתב שם וכו' (מעשה אפוד פרק י). אשר נפלאת בו על לא השיבותיך על האגרת הראשונה (תשו' ריב"ש י). ונפליתי עליך איך לא הודעתני דבר מזה וגם הקהל לא כתבו אלי (שם ס). ואין להפלא על שאני הולך בזה הענין הגדול על דרך ספק עם שמטבע הענין להיות סובל כל מה שכתבתי כי אין בידי קבלה על פרטי זה הענין (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי התורה כז). בשל (שענינו צלי) נפלאתי מה שאמר שמצאנו אחד שענינו צלי ואיך שכח ובשלת ואכלת (ר' אליהו בחור' כמוקים לשרשי רד"ק, בשל). לכן אין להפלא אם נפלה המחלוקת בקצת הדברים האלה בין חכמי אומתנו (ר' אליהו דילמידיגו, הקד' בחינת הדת). —

---

[1]) נ"א: פלאות, ועי' גם חֶסַע', ניכ' מֻפְלָא, ובהערה שם.]

°ונפלא הפלא ופלא[1]) : ואפילו קרא על פה נפלאתי עליה הפלא ופלא לפי שהקריאה בעצמה שבבית הכנסת לא תקנוה בעל פה אלא בספר תורה (אבודרהם, סדר שחרית של חול, ומח.). — נפליתי, עי' ב. פלה.

— נפלאות, — כמו פלא, מעשים נפלאים, Wunder; miracles : ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ). נגד כל עמך אעשה נפלאת אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי כי נורא הוא (שם לד י). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו (שפט' ו יג). כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכ' ז יה). דרש נא בעדנו את יי' כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו אולי יעשה יי' אותנו בכל נפלאתיו ויעלה מעלינו (ברוך, ירמ' כא ב). אודה יי' בכל לבי אספרה כל נפלאותיך (תהל' ט ב). רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך (שם מ ו). ברוך יי' אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו (שם עב יח). הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך (שם עה ב). וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם (שם עח יא). ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). שכחו אל מושיעם עשה גדלות במצרים נפלאות בארץ חם (שם קו כב). יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם קז כג–כה). עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). ירעם אל בקולו נפלאות[2]) עשה גדלות ולא נדע (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם שם יד). וימאנו לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם (נחמ' ט יז). — דבר תמוה, יפה מאד : גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהל' קיט יח). — ובמשמ' דבר גדול, רב הערך : לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא א). — ובמשמ' דברים רעים, נוראים : ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות ורצליח (דני' יא לו). — תה"פ, השחית נפלאות, השחית הרבה, בדרך נורא : ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה (שם ח כד). — ומצוי מאד בסהמ"א.

— הפעי', הפליא, הפלא, הפלא, מפלא, הפלא, הפליא, א) הפלא מכותיו של פלוני, עשה שמכותיו תהיינה נוראות שהכל ישתוממו עליהן : והפלא יי' את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דבר' כח נט). — ובסהמ"א : °הפליא כח : הלא בא הענין להפליא כחו ולהעצים תרונו (תלמידי מנחם, 92). — °והפלא נקמה, ואמר המשורר : הכי יזם זמן לברית שארית בני אבי והפליא בי נקמה והשמיד כל מידעי ופגע במשפחתי בכל עלם ועלמה (רמב"ע, חרדה לנפשה, פעה"ש 66). — ולטובה : גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (ישע' כח כט). ברוך יי' כי הפליא חסדו לי (תהל' לא כב). — °הפליא נסים, פלאים, מעשים : ונקל זאת ועוד נס זה נקל ונועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם (רס"י, מ"ב ג יח). — ואמר הפיטן : צור יודע תוסיי קדוש מפליא נסיו רחום למרציו ומכעיסיו (משלם בר קלונימוס, מעשה אלהינו, שחר' יוה"כ). — ואמר המשורר : ולולא אלהים מפליא פלאה בעני עמו ראה אבדה ונכלאה השארית הנמצאה (תלמידי מנחם, 28). עת פלאים תפליא בי ותהיה תומה לי ותאיר נרי אור כאור החמה (ראב"ע, אימרה עת, אגור 120). קדוש הפליא מעשים ובעל כתנת הפסים נמכר לעבד לתחנתחנים (הוא, מי כמוך, שם 230). — ב) הפליא את פלוני, עשה שפלוני ישתומם : לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא[1]) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישע' כט יד). — ובסהמ"א : ויחי כאשר הגענו לקצתו וקרבנו לעבור אותו ואחזה צורות מפליאות[2]) ומראות נוראות (ראב"ע, אגרת חי בן מקיץ, כהנא ב, 53). — ג) תה"פ, הפליא לעשות, עשה מעשים נפלאים, פלאים : ומפלא לעשות (המלאך) ומנוח ואשתו ראים (שפט' יג יט). — ובתלמו' : רופא כל בשר ומפליא לעשות (ברכת אשר יצר, ברכ' ס :). — עשה להפליא : ותללתם את שם יי'

1) [עי' פלא, הערה בעמ' 4925.]

2) תה"פ ?

1) [ועי' בהערה לשמוש הפלא ופלא בערך פלא.]

2) [איגר (ע' 144) : מופלאות.]

אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא (יוא' ב כו). כי הבית הזה אשר אני בונה גדול והפלא[1] (דה"ב ב ח). ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא להעזר (שם כו טו).— ואמר המשורר: ואני ידעתי גאלי חזק והוא לעשות יפליא (ר"י הלוי, ירושלים למוגיך, סעה"ם 117) — "הפליא עשות דבר, כמו לעשות הדבר: כגזרו מאמר יקים ויפליא גזור מאש ומחרב לטושה (רסב"ג, הלבוש או דכוך, בכודי, 3). — והפליא במחשבה, הפליא לחשב: וישאל שאינו יכול להבין וכו' בדבר הזה יש להפליא על שאילתו מאד (תשוב' רש"י לרבני אלמוכה, מלא חפנים, גיגב, לז). בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם (כ"א הקרא', גן עדן, שמטה ויובל ד, סח:). ויש להפליא במאמ' האשה איך אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' (הוא, עץ החיים לה, 155).

— התפ', התפלא, — התפלא בפלוני, עשה בו דברים נפלאים, קשים מאד: ותשב תתפלא[2] בי תחדש עדיך נגדי וכו' (איוב י יו–יז). — "והתפלא בדבר או על דבר במשמ' השתומם, תמה עליו, sich wundern; s'etonner; to be astonished: אמנם אני מתפלא בענין זה תפלא ופלא (סו"ם כינ"ם קח).

— הפע', בינ' *מפלא, מופלא, — כמו נפלא בכמה משמ': ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי כרתי שכורתים דבריה' פלתי שמופלאים בדבריה' (ברכ' ד.). אין לך רשות לדבר שבן כתוב בספר בן סירא במופלא[3] ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור (חגי' יג.). — ובסהמ"א: כי באשר תעשה כן יראה לך מה שהיה נעלם ממך ויגלה לך הנסתר ותשקיף על מה שלא ידעת מן המופלא בעזרת הבורא (ר"י א"ח, ספ"ם לרינ"ג, הקד' המחבר, 2). וגם המופלא שבמה שנופלת עליו עין האדם מבריאות הבורא יתעלה הגדולות השמים (הוא, חו"ה, הבחינה ה). ואולם ההודאה לא תתחייב בכל עת אלא יש לה עתים באשר אמר החכם בעת שנוי המעשים ובעת ראיית המעשים המופלאים (כ"א הקרא', גן עדן, תפלה, פתיחה, סט.). והנני מחל לבאר המכון בצד הפשט כעיון מופלא (הוא, עץ החיים מא, 62). דשן שיש בו צמחים חשובים מופלאים (שם קיא). מן הדברים המופלאי' האמיתים אמת גמור ומורים הוראה ברורה על האצילות שהוא עצם האלהות הוא עבודת הקרבנות (מא"כ ן' גבאי, עבודת הקדש, חלק היחוד ו יא). גם יפל הכעס על אשר יבא האדם בדברים שהם חוץ ממנו ואלה ה' מינים, א' באשר יקל באשר תכבדהו, ב' אשר יבזה מי שהיא מופלא אצלך ואם אינו מופלא. ג' שלא יהיה מופלא אצלו מה שתתפוץ היותו מופלא אצל כל בני אדם אעפ"י שאין הענין כן, והד' שבזה באנשים אשר תתפלא מהם או יתפלאו ממך (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופים ג ב). — ואמר הפיטן: שמי מופלא בשמות בסדורו שמך לרפות המעלה מכל שמות (קנן על יד יא, טז).— ומופלא של בית דין, שבבית דין, הגדול שבחברי ב"ד, המצין שבהם[1]: הורו ב"ד וידע אחד מהן שטעו ואמר להן טועין אתם או שלא היה מופלא של בית דין שם וכו' הרי אלו פטורין (הורי' א ד). ושני בתי דינים של שלשה שלשה היו בירושלים אחד בהר הבית ואחד בחיל נצרך אחד מהם הולך אצל בית דין שבעירו אין בית דין הולך אצל בית דין הסמוך לעירו אם שמעו אמרו להם אם לאו הוא ומופלא[2] שבהן באין לבית דין שבהר הבית אם שמעו אמרו להם ואם לאו הוא ומופלא[2] שבהם באין לבית דין שבחיל (תוספת' חגי' ב ז). הורו בית דין ואחד מהם אין שם פטורין ור' אומ' אומ' אני עד שיהא מופלא שבהן (שם הורי' א ג). והאבן

---

[1]) אולי להפלא.

[2]) [את הענין מביעים בקרוב השבעים (δεινῶς με ὀλέκεις), וולגטה: mirabiliter me crucias, וקרוב לזה רלב"ג (להכותני מכה אחר מכה ותראה פלאים בי), וראב"ע רק: תראה פלאיך בי. וביתר דיוק בונתו תפליא את עצמך, כלו' את מעשיך ומכותיך בי. והתרגום הארמי: תדיין בי, גוזר תתפלא מענין ב. פלא, ומעין זה רש"י: לדקדק ולהפליא במשפט לי כי יפליא (במדבר ו ב). ומעין גנים גוזרו מן ג. פלא שהוא כמו פלה וז"ל: תדקדק עלי ותפשפש על מעשי והוא מענין לא יפלא את כליו לאיר הנד. ועי' ב. פלה, הערה.]

[3]) [ובכ"ה גני': נפלא, כבלשון המקרא, עי' נפע'. ונוסח אחר: פלאות.]

[1]) [מקור התאר הזה לא התבורר כל צרכו. ואול, כונתו הראשונה: המפרש מתוך חברי ב"ד שנתנה לו רשות להורות בפני עצמו. ועי' שמוש המלה (הורי' ז.) על הכהן המשיח המורה בפנו עצמו: דהוא מופלא והם אינן מופלאין.]

[2]) [בהוצ' צוק"מ, (שם ב ט): ומופלג, ואינו נראה. ועי' א. פלג, הפע', הערה.]

גדולה על פי חבאר וה מופלא שבב"ד שהוא מסרם את ההלכה (מד"ר נכלא' ע). — ובמשמ' ממחה, בנגוד לתלמיד [1]): בי יפלא מלמר שבמופלא [2]) חכתוב מדבר (ספרי דבר' קנב). — *ומי שהפלו אותו, מפ"ה: אלא הפלאה אחריתי קאמרי' ובו' שיהו הידות מופלאים ומפורשים (כ"ג, נדר' ו.). — *ומכות מופלאות: והפלא היאת מכתך מופלאות ומובדלות משאר מכות (כפ"י, דבר' כח נט). ובמופתים הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (ה"ח, שם ד לד). והמפתים המכות המופלאות (הוא, שם ז יט).

— קל, *פָּלֵא, מ"ר פְּלֵאִים, פליאים, — כמו תָּמַהּ, מתפלא: ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לבל עיר (כפ"י, איכה א ט).

— פִּע', *פִּלֵּא את פלוני, נתן לו סגלות נפלאות, ואמר הפיטן: תם אונך היום אגלה מרת צבאך בטוב אבלה שתילי חלציך מצבא שחק אפלא [3]) ואמלא אתם חכמת לב (רמנ"ע, אזרח רענן, סעה"ס, 83).

ב. פָּלָא [4]), קל לא נהוג.

---

1) [בך לפי רש"י ותוס' (סנה' פז.).]

2) [בסנה' פז. כפרוש: בי יפלא ממך דבר במופלא שבב"ד הכתוב מדבר.]

3) [ויש בזה גם ממשמ' ונפלינו אני ועמך, עי' א. פָּלָה, נִפְע'.]

4) בערבי فَأْل [a]), אות וסימן טוב. [שתי הוראות הפעל, א) (בפִּע') שִׁלֵּם (נדר), ב) (בהִפְע') הִבְטִיחַ (נדר), אפשר לבאר ע"י הפעל האשורי אַפָּל, המשמש בשתי ההוראות האלה. פעל זה מצוי מאד במשמ' השיב (דברים ונכסים) ושלם (התחיבויות וחשבונות), וגם בצרוף אַנָּ אַפָּל, השיב הֵן, נתן תשובה חיובית ומחיבת. פעל זה בא גם ביחס האדם לאלהים: אַתְפַּל אִלוּת, יצא ידי חובתו לאלהים ובדוי. אפשרות אחרת היא שאין פַּלֵּא נדר אלא מבטא מיֻחד של סַלֵּא נֶדֶר שנשמר בצרוף זה בלבד; בי כך קרובים השרשים והמלים פגר—סגר, פדחת—מצח, פציע—בצע—מצע (בצע לחצאים), זעף - ועם, וכן שֶׁמֶשׁ באוגריתי: שפש, ועוד, ופרוש זה נראה ביותר. ולפי זה יהיה

a) فأل

— פִּע', פַּלֵּא, — פַּלֵּא נדר, שִׁלֵּם נִדְרוֹ, erfüllen, bezahlen; accomplir, payer; to fulfil, pay: ואיש בי יקריב זבח שלמים ליי' לְפַלֵּא נדר או לנדבה (ויקר' כב כא). ועשיתם אשה ליי' עלה או זבח לְפַלֵּא נדר או בנדבה (במד' טו ג).

— הִפְע', יַפְלִא, — הִפְלִיא נֶדֶר, הוציא מפיו הדבור של נדר, geloben; promettre; to vow: איש בי יַפְלִא נדר בערכך נפשת ליי' והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל בסף בשקל הקדש (ויקר' כז ב–ג). איש או אשה בי יַפְלִא לנדר נדר נזיר להזיר ליי' מיין ושבר יזיר (במד' ו ב–ג).

— הָפְע', בינ' *מֻפְלָא, מופלא, — מי שהפליא, מי שנדר נדר: איש בי יפליא וכו' לאיתויי מופלא סמוך לאיש [1]) (נזיר סב.).

— פֻּע', *פֻּלָּא, בינ' מְפֻלָּא, — במו מפורש, ואמר הפיטן: בעשר תנאים מפלאים המה עשרת הדברים (ר"י בר ראובן, אזהרות, כו.).

ג. *פִּלְא [2]), — כמו ג. *פָּלָה.

— פִּע, *פִּלָּא את בליו, נִקה אותם מכנים, בדק אותם לכנים, lausen, entlausen; épouiller; to louse: לא יצא החיט במחטו וכו' ולא יפלא [3]) את בלי ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). המפלא [4]) את בליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (תוספת' שבת טז כב). המפלא את בליו נוטל וזורק ובלבד שלא ימלול (ירוש' שבת א ג).

— הִפְע', *הִפְלִיא אחריו, פשפש ובדק בו בפולה בלים,

שמוש הִפְע' במשמ' נָדַר נדר מְאֻחר לשמוש הִפֵּעל. ואבן במשמ' שלם נדר תרגמו השבעים בויקרא כב כא διαστείλας εὐχήν, ורב החדשים ההולכים אחריהם, אך ת"א (לפרשא נדרא) והפרשנות היהודית (רש"י: להפריש בדיבורו; ראב"ע: לפרש ובדו') בארו בענין הפליה והפרשה.]

1) [בספרי (במד' כב): בי יפליא להביא את מי שיודע להפלות.]

2) [עי' ג. פלה, הערה, ועי' גם בפרושי המפרשים המובאים בהערה לא. פָּלָא, והתפעל.]

3) [בך הנוסח במשנה שבירושי ובך הביא שטרק. בדפוסי ובמשנה שבבבלי: יפלה.]

4) [בך צוק"ם, ובדפוס': המפלה.]

: absuchen ; chercher dans, fouiller ; to search for שתם (חכרתי ותפלתי) אוסרין דבר ואין מי יפליא אחריתן (מדר' תהל' ג ג).

פֶּלֶא [1]), ש"ז, פִּלְאֲךָ, פִּלְאֶךָ, מ"ר פְּלָאִים, פְּלָאוֹת [2]), —א) דבר תמוה, זר, גדול, קשה, חוץ מהרגיל, : Wunder ; miracle, merveille ; miracle מי כמכה באלים יי׳ מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פֶלֶא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית בחסדך עם זו גאלת וכו׳ (שמות יט יא-יג). ויקרא שמו פֶּלֶא יועץ אל גבור [3]) (ישע׳ ט ה). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פֶּלֶא (שם כה א). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פִּלְאֶךָ והגיתי בכל פעלך וכו׳ אתה האל עשה פֶּלֶא הודעת בעמים עזך (תהל׳ עז יב-יד). נגד אבותם עשה פֶּלֶא בארץ מצרים שדה צען בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש (שם עח יב-יג). הלמתים תעשה פֶּלֶא אם רפאים יקומו יודוך וכו׳ היודע בחשך פִּלְאֶךָ וצדקתך בארץ נשיה (שם פח יא-יג). ויודו שמים פִּלְאֲךָ יי׳ אף אמונתך בקהל קדושים (שם פט ו). — ואמר בן סירא : יורדי הים יספרו קצהו לשמע אזננו נשתומם, שם פלאות תמהי מעשהו מין כל חי וגבורות דגה (ב"ס גני׳ מג כד-כה).—ובתו"מ: הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו (ברכ׳ נו:). ג׳ פלאים נעשו באותו היום בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות (ר׳ אלעזר בן עזריה, מד"ר בראש׳ כב). צפרדע רואה ליהודי והיא בורחת הימנו ורואה למצרי וקופצת עליו כהמתן רועות כאחד והיה הברד מניח לזו והורג לזו ראה פלאים שהיה שם (שם במד׳ ט) בא וראת נסיו ופלאיו של הקב"ה העולם היה מים במים אעפ"כ פינה לתיך מלא (פסיקי רבי, סוף או כסג, קלג.). — ובספהמ"א : כשם שעשית עמהם כן עשה ה׳ אלהינו פלא ונסים בעת הזאת (סדר חנוכה, סדר רב עמרם השלם ב, סב :). וביום שבעה עשר שהחל המבול נכנם נח וביתו בתיבה והבנים בתיבה החיה והבהמה והרמש והעוף וכו׳ והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים (ראב"ע, בראש׳ ז יא). ושהנביאים אמנם היו חכמים מחוכמים ומשיגים הפלאות ההם בהקשתם (ר"י א"ת, הכוזרי ג נג). ואלה ג"כ פעמים ישתנו אל בעלי חיים או לצמחים יקפאו בחלקי הארץ וילכו מהשתנות אל השתנות ובפלא יפל להם השתנות אל יסוד גמור (שם ה יד). כל שכן שראוי למנוע נגינות הערלים שהם כלם זמה ונבלות הפה והם בנויים על יסוד התעות הנשים עד שנראה כפלא מן הפלאים שתרגיל אשה מקבנותה בדברי הזמה ההם ולא תחטא (ר׳ יעקב אנטולי, מלמד התלמידים, נסא, קכו :). והיה בדבר הנערה פלא גדול ונורא כי שלש פעמים השיאוה לאנשים ויהי כה פלא מן הנשים כי כל השוכב עמה היו מוצאים אותו מת מושכב על מטתו (ר"י זברא, ס׳ שעשועים, דודזון, 59). ואדרבא הצורך הביא אליו להיות כן ממש ודרך פלא כדי שיכירו בו וידעוהו כל עם להגדיל מעלת המעמד הנכבד והתורה שנתנה בו בפרסום (רשב"א, דברי חפץ, 8). מעונן זה האוחז את העינים וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה יתובר אליה קלות היד וגבורות מהירותם עד שיראה לבני אדם שיעשה המהבל ענינים של פלא כלומר שהם חוץ מן הטבע כמו שיעשו תמיד המשתלים בזה שיקחו חבל וישימו אותו בכנף בגרם לעיני האנשים ואחר יוציאוהו נחש (רא"ה, חנוך, מצוה רב). ופרה בת שנתה לא תתחבר כי אם בענין פלא ותרוש (שער השמים לאבי הרלב"ג ד ב, יע.). כי ההפרש בין הכשוף והפלאים שהכשוף רמיון והפלאים ענין קיים (אמו"ר לראב"ד ו א, 94). ושהפלאים אפשריים בחק האל וזה שאעפ"י שאינו מבואר ת"ת הפלאים שירש משרשי התורה מ"מ רב עניני התורה לא יתאמתו כי אם בהנחת הפלאים אפשריים (ר"א דלמדיגו, הקדי בחינת הדת). — ואמר הפיטן :

---

[1]) [במקרא מצוי שמוש המלה פֶּלֶא עם עָשָׂה בעוד שבתו"ם מרבים המפורים על נסים שנתרחשו לאדם. ולפי זה מבדילים היום בדבור בין עשה פלא ובין קרה נס, התרחש נס.]

[2]) [בארם׳ נמצאת אף הצורה פִּלְאָה, פלאתא, בפרט במשמ׳ חידה ומשל, ואפשר שגם בעבר׳ פְּלָאוֹת הוא מ"ר מן פִּלְאָה.]

[3]) [פלא יועץ אל גבור וכו׳—הוא משפט אחד, וכונתו : האל הגבור מפליא עצה; וכל המשפט כלו הוא שמו של הבן העתיד להולד לנביא, כמו יתר שמות בניו שאף הם משפטים שלמים המבשרים עתיד העם : שאר ישוב, עמנו אל, מהר שלל חש בז. וכך פרש ראשונה שד"ל.]

אאמיר מסתתר במעון חביון אעיבה פ ל א ו ת י ו זו לזו בהגיון אומרה שם ה' עליון (א.זמירו, יולד פה"ג). — ואמר המשורר: נכסה ואולם בפלאך נגלית ורם באין מקום ועולם מלאת (ר"י גיאת, יקרו להלל, מעה"ם 24). ואמר לי קומה והנח תרדמה והבט שמימה וברך צור קרם, ראה את צבאותם וספר פ ל א ו ת ם ודע יוצר אותם וירע מספרם (ר"ש הנגיד לר"ם בן יוסף, באשמרת ערב, ברודי 23). בתנות פסים לבש הגן ובסות רקמה מדי דשאו ומעיל תשבץ עטה כל עין ולכל עין תראה פ ל א ו (רמב"ע, כתנות פסים, דוקס 97), וישפתי עלגים צחות ינוכון לקומם בניני גיל ההרוסים הבי נראו פ ל א י ם הצפונים אשר היו כלב ימים כמוסים (הוא, הכית מר, מעה"ם 69). זכר ליציאת מצרים ו ל פ ל א י ו העצמים חבל נחלה לו צוה להפיל חבליו בנעמים (ר"י הלוי, אפאה היום, דיואן ג, 135). ושם הכרובים ולחת כתבים בעד הרגבים ובמקום סתרים מקום ה פ ל א ו ת ועין הנבואות ובכבוד צבאות פניהם מאירים (הוא, היוכלו פגרים, מעה"ם 96). עד כה ובה פ ל א י ם ראו עיני גם מחות נביאים שמעו אוני (ראב"ע, שנים נעספרים, איגר 99). פ ל א י ך מה גברו אשר דורות יעברו וקמו אחרים ואמרו תמיד יגדל ה' (הוא, תמונתך, שם 231). מי במוך אל בפ ל א ו אשורנו (הוא, מי כמוך, שם 229). בעצם העולם אראה פ ל א י ם מקרים יתחדשו יוצאים ובאים ואדע באמת בי הם נבראים (הוא, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ג, 56). וצעדת בגבנוני הרריו עדי באת אלי תכלית פ ל א י ו (ילחק בנו, שם 125). בי ה פ ל א י ם מלבבי זרו כי ת פ ל א י ם רעיוני כחשו בהם ואחרי הטבעים תרו (משולם בן שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובצים בפי דברי חכמים, עה). כזאת הפעם תראו פ ל א ו ת [1]) נשמעו נודעו אגיד באמרי פי ולא ייגעו שם פה ולשון לאנוש דוברת (שלמה אוליוירה, אג' אילת אהבים, ה:). — ״וּפְלָאֵי פְלָאִים, פְּלָאֵי פְלָאוֹת, פלאים גדולים ביותר: המבשר צבא רב הגופים היקרים הם עם פ ל א י פ ל א י ם נעשו במלאכתם הבי נכבדת (ר"י וועסעלי, הקד' כפולות יהודה). והנה יראה הרואה בי פ ל א י פ ל א ו ת נעשו ומעשה אלהים המה (ר"מ אלשיך, איוב לז יח). — קֵץ הַפְּלָאוֹת, שיבוא כדרך פֶּלֶא, בכח עליון: ויאמר לאיש-לבוש הבדים ובו' עד מתי קץ הַפְּלָאוֹת ואשמע את האיש לבוש הבדים ובו' וישבע בחי העולם בי למועד מועדים וחצי ובו' (דני' יב ו–ז). — ואמר הפיטן: ואין מופת ואין אות ואין חזון ומראות ואם אשאל לראות מתי קץ ה פ ל א ו ת יענו נבואות הקשית לשאול (ר"י הלוי, יונה כסאחה, גאלה שבת לפני שבוע'). — דבר תְּמוּהַּ, שקשה להבינו: לבן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא וָפֶלֶא [1]) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישע' כט יד). — ובסהמ"א: ואפילו קרא על פה נפלאתי עליה הפלא ו פ ל א לפי שהקריאה בעצמה שכבית הכנסת לא תקנוה כעל פה אלא כספר תורה (אבודרהם, סדר שחרית של חול, מא.). אמנם אני מתפלא בענין זה הפלא ו פ ל א (שו"ת ריב"ש קס). — *ובלי הַפְלֵא, פֶּלֶא במשמ' דבר סתום ותמוה, ומ"ר פְּלָאִים, — אות, ואמר בן סירא: פ ל א ו ת [2]) ממך אל תדרוש וחזק ממך אל תחקור (ב"ס גני' ג כא). — ובסהמ"א: ומכאן מדקדק הר' שמעיה דאין מועיל קנין סודר אלא בפני הקינה ובו' ו פ ל א גדול הוא בעיני שהרי מעשים בכל יום שקונין בסודר שלא בפני הקונה (תוס' קידוש' כו:, ד"ה ה"ג). וזה דומה למאמר אסף שנאמר ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וזה פ ל א בי מן הנראה בדבריהם שבני אדם לא יחיו אחר המות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, בא, כב.). — ואמר הפיטן: פנת למזרח העורה לגלות הסתום וקשטו פ ל א י סוד קלפי נקרא ומיו' בל משפטו (ראב"ע, אזכירה, איגר 233). — ״ותמה פְּלָאוֹת, ענה פְּלָאוֹת: פ ל א ו ת התמהת והקשית לשאול למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול (רקע"ג, תשו' על חוי הבלכי, דודזון, 44). דע בי יש לאדונינו פ ל א ו ת לענות עבדם לעשות עמם לטובה אות (שם 66). — ואמר המשורר: ותבל נאלמת אך בלי פה פ ל א ו ת תענה לנו ושתה (ר"י חריזי, הענק סט). — *וּפְלָאֵי פְלָאִים, דברים תמוהים וסתומים ביותר: בשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פ ל א י פ ל א י ם (מד"ר שמות

---

[1]) [מנקד פְּלָאוֹת.]

[1]) [כך, בלשון תמיהה משמש הצרוף ה פ ל א ו פ ל א בלשון המאחרת. אך בכתוב נראה שהוא המשך לפעל ל ה פ ל י א (דגמת: יאבל אכול): הנני יוסף להפליא ובו' הפלא ופלא, כאלו נאמר להפליא... הַפְלֵא וְהַפְלֵא; ואין כאן פֶּלֶא שם בפני עצמו אלא צורת מקור מקצרת, במו בל בֹּגְדֵי בֶּגֶד, וכדומ'.]

[2]) [עי' גם א. פִּרְאָ, נפע' והפע'.]

ס). ובפחמ"א: וארמיז סודות עמוקים ופלאי פלאים שהיו נעלמים מעיני רוב היחידים (הקד' סער הסמים לאבן לטיף, הספר ב, 89).—*ופְלָאֵי פְלָאוֹת: שבשלשים ושתים נתיבות האגדה נדרשת וכו' ודרשו בהם פלאי פלאות במקומות רבים ועניניהם מתחלפין (אברהם אבולעפיא סבע נתיבות, Philosophie u. Kabala, ילינק, 11). וכי בימי דוד נעשו כל אותן פלאי פלאות שישעיה מתנבא (פלמה, טעמים סל חומש, כ"י, מובא בREJ XLIX, 232). — *וּפְלָאֵי הַדִּינִים [1]), דינים קשים וסתומים: ואומרים כי האשה היתה מראה הדם אל הכהן והוא היה מטמא ומטהר והדין נותן שאם יהיה תלוי במאמר כהן אחר רצונו לטמא ולטהר היה תלוי בכהן או אם היה מפלאי הדינין היה תלוי בכהן (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טומאה וטהרה ד, קיא.).— *פֶּלֶא הוא, וְהַפֶּלֶא מִזֶּה, ומן הַפֶּלֶא, כמו נִפְלָא ותמוה הדבר, יש לתמה עליו: מן הפלא שימצא כומן דבר טוב אמנם רעותיו רַבות ומתמידות (ר"מ א"ת, מו"נ ג יב). ופירשו רבינו תם שצריך שיהא המנעל מבהמה טהורה וכו' ופלא הוא מניין לו זה (סמ"ג מ"ע כב). ותנן אי אפשר לעליון לבא עד שיבא התחתון ופלא הוא בעיני שהרי כמה סימנין יש בעליון וכו' (שם שם). והפלא מזה האיש שהוא משתדל לשלול מן העלה הראשונה מה שכל הנמצאות שוללות ממנו (כרבוני למו"נ ג כז). והפלא מהרב שאמר על אריסטו"ו וכו' (שם טוב על מו"נ ב הקד' כו, סוף). — *דבר יוצא מן הרגיל, נדיר, בלתי מצוי, Ausnahme; exception: ודון על דרך זו בכל אשר תמצא וכולם פלאים ויוצאים מן העקרים וכל זה לפי צחות הלשון (הוריס הקורא, דרכנובג, 60). שאלו וביוצא בה אונס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא בעת שהתנה וכל אונס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי הזה (רמב"ם, מכירה יע ה). ויש הורג ותהיה השגגה קרוב לאונס והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאיני מצוי ברוב מאורעות בני אדם (הוא, רוצח ו ג). שאין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא (שם שם יב). היה שם אביו או שם רבו בשם אחרים משנה את שמם יראה לי שאין נוהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין חבל דשין בו (הוא, ממרים ו ג). — *בְּפֶלֶא, על צד הַפֶּלֶא: ויש ליחח רעה והיא אותת שאין דרכה זה (כלומר לשוב חלק מעצם הנזון) או משתנה בפלא אל הליחה המשובחת (קאנון א א, פרק בנאות הליחה). והשמע יונע בהשמעת הקולות הקלים ובפלא בשמע הקולות הגדולים (שם א ג ב ב). ווה המין לא יבריא אלא בנערו' בפלא (כרבוני, אלם חיים ג יד, כ"י ניאמ"ד סכטר). ואם ברוב יקרח זה מאדומה וכו' ובפלא יחיה מהתולעים הנולדים במות (שם, בחלי הראש ב). אך על צד הפלא נמצא לפעמים לזכדים שדים גדולים ונפוחים בשרי הנקבות (שער הסמים לאבי הכלב"ג ד א). ראוי שידע כל פותר אמתי ג' מושכלות אשר בהשגתתן יצדק בפתרונותיו ולא יחטא כי אם בפלא (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כב.).—וגם וּפֶלֶא כמשמ' זה ואמר המשורר: בני אל חי וכל מאזין לקולי אמת דרשו תהי לכם לסתרה ימותינו גבולם עד לשבעים ופלא יעלו לשני גבורה (ר"ז אלנ'אזרי, ספר המוסר, מטמוני מסתרים, כו). — פְּלָאִים, תה"פ, ירד פְּלָאִים, ירד ירידה גדולה שמעוררת תמהון, שהכל תמהים עליה: טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פְּלָאִים אין מנחם לה (איכ' א ט). — ולטובה, פְּלָאוֹת הוא הדבר, טוב ויפה עד מאד: פְּלָאוֹת עדותיך על כן נצרתם נפשי (תהל' קיט קכט). — ואמר המשורר: ושם יוצרה נקביה פלאים אשר בה יהיו מים בלואים (ר"י זברא, נחי הנפש, סעשועים, דודזון, 164). ונפליתי במכאובים כאלו אני נפלא בעיני כל פלאות (ד"ה סל יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ב, 20)

*פִּלְאָה[1]), ש"נ,—כמו פֶּלֶא, ואמר המשורר: ולולי אלהי' מפליא פלאה בעני עמו ראה אבדה ונכלאה שארית הנמצאה (תלמידי מנחם ודונש, 28).

*פִּלְאוֹן, או פִּלְאוֹן, ש"ז, כמו פֶּלֶא: ומי לנו כמוהו ממזרח שמש וממערב ארי שבחבורה גדול חשיבה ודעתנו בפלאון חכמותיו וחדרי תבונותיו וקושייו ופירוקיו ותרביציו וכחו בתורה יותר מדעת זולתו (זכרון לגאו' קדמו', דוד כהנא, הקדש שנה ג א, 3).

פלאי[2]), ת"ז,—כמו נפלא ומפלא, wunderbar, unfassbar; miraculeux, mystérieux; miraculous, mysterious: ויאמר מנוח אל מלאך יי' מי שמך וכו'

---

[1]) [מלשון הכתוב: כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' בין דין לדין (דבר' יז ח).]

[1]) [כנראה היתה מלה זו אף בלשון המקרא. עי' ההערה לערך פֶּלֶא, מ"כ פְּלָאוֹת.]

[2]) [עי' ההערה לקמן.]

ויאמר לו מלאך יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פלאי[1]) (שפטי׳ יג יז–יח). — וכפהמ״א: ואולי נודה לו בזה על צד הפלא כמו שנודה בקול נברא שהוא ג״ב פלאי (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש לב:, ליון ג). — ונק׳ פְּלָאִיָּה: פלאיה[2]) דעת ממני נשגבה לא איכל לה (תהל׳ קלט ו). — ואמר המשורר: והאדם אולם הנה הוא צרור הפלאיות עלי ים הברואים הוא יגור אניות, ילכוד אפסי ארץ ימדד חוג שמים ורוחב כסא מלכותו הוא אצבעות שנים (עלי חסד הסכים, ליון תר״א מסון, 19). — ״ובמשמ׳ נדיר, לא רגיל: ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו ואפילו שלא בפניו והוא שיהיה השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני (רמב״ם, ת״ת ה ה).

*פִּלְבֵּל, פ״י, – כמו בִּלְבֵּל, א. בִּלְבֵּל[3]).

— התפ׳, *הִתְפַּלְבֵּל, הִתְפַּלְבֵּל, — עיני הבהמה מְפַלְבְּלוֹת, עיניה מתבלבלות ומתהפכות לבאן ולכאן[4]): כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול שראו עיניה מפלבלות כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה ומבטת בעול (תנחו׳ זוכר חקת ג).

פלג[5]), ממנו *הֶפְלֵג, ״הַפְלָגָה, ״הִתְפַּלְּגוּת, מִפְלָגָה, א. פַּלַג, א. פֶּלֶג, ב. *פֶּלֶג, ״פְּלַג, פְּלַגָּה, פְּלֻגָּה, ״פַּלְגּוּת, ״פַּלְגָן, א. *פְּלוּג, ״פְּלוּגְתָּה, א. ״פְּלִיגַת.

א. פָּלַג, קל לא נהוג במקורות הקדומים[1]).

— נפעי׳, נִפְלְגָה, — נִפְלְגָה הארץ ובדוי, נתחלקה ארץ ארץ לבדה, sich teilen, auseinandergehen; se diviser, séparer, disperser; to be divided, dispersed: ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נִפְלְגָה הארץ (בראש׳ י כה). — ואמר המשורר: בן יאסף נפלגיך יחוק בריתי שעריך (ר״י הלוי, ירושלים למוגיך, מעה״מ 117). רעים ברעה התמוגגו מגדל ועיר מסגו נשקפת עליהם ונפלגו והמו כמו יין (ראב״ע, אל מי, אינגר 228). — *וְנִפְלַג שעיר יום הכפורים, נחלק ונתרסק, ואמר הפיטן: ע״ל[2]) זורק שעיר[3]) נפלג אז זוהר והורית נשלג (רשב״ג, קטע מעבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 139). — ״וְנִפְלַג הלב, סר הלב ופג[4]), ואמר המשורר: נפלג לבבי יום נדוד דודי עד כי קראתיהו אחי פלג לא אשאלה מאל מטר גשם לו כי דמעי יהיו פלג (רמב״ע, תרשים, ז, 64). — ״וְנִפְלְגוּ פלגים, ואמר הפיטן: וכל מי בראשית מגו נפעלות ופלגים נפלגים

---

[1]) כך הכת׳ וחקרי פֶּלִיא [ונראה שהכת׳ מתכון למבטא פֶּלְאִי, שקדם למבטא פֶּלִיא בצורת הקרי. ועי׳ ערך פֶּלִיא.]

[2]) כך הכת׳ וחקרי ב׳ יאה, ע׳ פְּלִיאָה.

[3]) [עי׳ בהערה הבא.]

[4]) [בכר הראה ה. יאון תרביץ ו, 223, כי יש לבטא מְפַלְבְּלוֹת בבנין התפ׳ ולא בפע׳, וכי פלבל זה קרוב אל פלפל במשמ׳ הפך: עיניה מתהפכות לבאן ולבאן. ובקשר עם עין משמש אף הפעל בלבל, ובן נאמר בבכור׳ לח: מה תבלול דבר המבלבל את העין. ילון גוזר מלשון פלל־פלפל גם אם המלים המשמשות בפסיקתא רבתי, פרה: (עמ׳ נו). עלה עליה עול עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעיל ובו׳ ועוד עינים מן העול שנפלו (עי׳ פול, הערה) וגם במקום פוזלת שם הוא גורס פוללת. אולם לא נמצא פלל או בלל פוע׳ במשמ׳ התבלבל, התפלפל. ועי׳ דעות החוקרים המובאות בתרביץ שם.]

5) [הוראתו הראשונה של שרש זה, שאפשר לעמר עליה, אינה לשון חלוקה או חריצה, אלא לשון נְטִיָּה או הַטָּיָה לצדדים, מבאן פֶּלֶג המים, בעקר כמו באש״ר׳, תעלת המים שהטו אותה לצדדים מן הנהר, וזה לשון הכתובים: פלגי מים לב מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפץ יַטֶּנּוּ (משלי כא א), מי פִלַּג לשטף תעלה (איוב לח כה), ואף בנחלים נִטָּיוּ (במד׳ כד ו), ובלעז derivare במשמ׳ גזר ונטה מן rivus נחל, וצדק ר״י קמחי (ספר הגלוי, ערך פלג): והפלגים הם התעלות שהגנן מפלג להשקות הגן. ואין כי בימיו נפלגת הארץ (בראש׳ י כה) לשון חלוקה אלא לשון בריחה לצדדים והתפזרות. כמו בן הִפְלִיג פלוני אדם, או הפליג דעתו פרושו: הטה אותו, את דעתו לצדדים, הסיחו מן הענין, ואין אף הִבְלִיג שבמקרא אלא הפליג דעתו, ובן נמצא במד״ר דבר׳ ט: דעתו מובלגת (ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, 181), ואך מהוראה זו נולדה המשמ׳ של צד אחד, חלק אחד, מחצה. ואותו מעבר יש לראות בשרש א. חלק, שפרושו באשו׳ ברח, שמט (לצדדים), ובעבר׳ עקר משמעותו לשון חלוקה, ובן למשל בצרפת׳ partir שעקרו לשון חלוקה ופרושו הלך לו, ובן חָלַק לִבָּם (הוש׳ י ב), ת״י: אתפלג לבהון מן אוריתא, והרבה באלה. ועי׳ פֶּלֶג, הערה.]

[1]) [ועי׳ בסוף הערך.]

[2]) [עד לא.]

[3]) [כך צ״ל. בנדפס: שעית.]

[4]) [בנראה ע״פ לשון הכתוב חָלַק לבם (הוש׳ י ב) ת״י: אתפליג לבהון מן אוריתא.]

לבל תעלות (כי חקת מועד, סלוק ג סכות). — וְנִפְלַג פלוני, חלק על חברו בענין מן הענינים, היתה דעתו שונה, anderer Meinung sein; dissentir, différer; to disagree: ונפלגו בתרנגולת העומדת לגדל ביצים היא וביצתה ב״ש״א תאכל וכו' (רי חננאל, בילה ג.).
— פעי, פִּלֵּג, פַּלֵּג, — פִּלֵּג תְּעָלָה, עשה כעין חָרִיץ כאדמה וכדו' [1]), graben; creuser; to dig out: מי פִלַּג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות (איוב לח כה).
—ואמר הפיטן: יטריח לפלג מְפֻלָּג גשם למוגג פני נשי בצחות לשם (כ״א קליר, אף ברי, גשם). — פִּלַּג לְשׁוֹנוֹת וכדו', חִלֵּק אותן זו מזו, teilen; diviser; to divide: בלע אדני פַּלַּג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהלי נה י). —ואמר הפיטן: כד כבד פרע שאונם ונפין מול נפין דנם וכטלה עצתם כפלג לשונם (מעשה בכי קלונימוס, מה מועיל, קרובי ח פסח). יה ילבין כשלג חטא מאדם כשני, ופה קטיגור כמתעלג יכביד ולא ילשיני, ולשונו גם יפלג כמצול יקלע מלשני (בנימן, במקדש אל, סליח' למנחת יוה״כ, מחז' איטלי ב, קמז:)
—ואמר המשורר: פתאם פלג לשונם כי ראה רע ענינם (ר״י הלוי, מי כמוך ואין כמוך, דיואן ג, 279). —
*ופִלַּג דור כאותה משמי, ואמר הפיטן: והשלים חלד ממכול באות קשת ענונה ויפלג דור פלג וכרת בם ולולים (רסע״ג, אלהים יה מקדם, סדר עבודה, Elbog., Stud. 123). — *ופִלַּג אברים, חלק אותם לחלקיהם[2]): על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וכו' (נשמת, סדר' לשבת) [3]).
— הִפעי, *הִפְלִיג, — א) הִפְלִיג דבר, הסב אותו הצדה[4]),

---

[1]) [ולפי הנאמר כהערה לשרש פלג: הִטָּה, ableiten; dériver.]

[2]) [אחרים פרשו חלקת אותם במקומם הראוי לחם (סין, סאולר).]

[3]) [בכתוי: מפני מה כשלת כעונך ואכדת את דרכיך ופילגת את עצמך ועוררת לגיהנם (א״ב דר״ע, ביסמ״ד ילינק ג, 38) צ״ל ופיגלת תחת ופילגת.]

[4]) [המפרשים והמלונים מבארים הִפְלִיג כלשון הרחקה למרחקים, ולפי זה קיבל הפעל משמ' זו בסהמ״א, אך אין הוראה כזאת יוצאת לא ממשמ' השרש כיתר שמושיו, ואף לא מן המקומות בתו״מ, המתבארים ביתר פשטות מהוראתו העקרית של הפעל: הִטָּה לצדדים.]

הפריד אותו: עשה לחי למבוי והגביהו מן הקרקע שלשה או שהפליגו מן הכתל שלשה לא עשה ולא כלום (בבא, עירוב' יד:). — וכהשאלה הִפְלִיג את הדבר, או הפליג לדבר, שמהו הצדה, וזלזל בו: אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום (בן עזאי, אב' ד ג). כשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו אמר אם אני בורא אותו רשעים יוצאי' ממנו ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאים ממנו, מה עשה הקב״ה, הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים וכראו (מד״ר בראש' ח). למלך שהיתה לו מטרונת אחת והיתה חביבה עליו ביותר ועל ידי שמטרונת היתה יודעת שהמלך מחבבה יותר מדאי היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת את גזרותיו (פסיק' רב', ומאמר ליון, קמד.). — ועי' לקמן, הִפְלִיג על פלוני. — הִפְלִיג את פלוני (בדברים), הטהו הצדה, הסיחו מן הענין, ablenken; détourner, distraire; to divert: שאלו את ר' אליעזר ממזר מה הוא לחלוץ אמ' להם מה הוא לירש, ומה הוא לירש אמ' להם ומה הוא לחלוץ וכו' מהו להציל את הרועה מפי הזאב אמ' להם דומה שלא שאלתם אלא על הכבשה, ואת הכבשה מה הוא להציל א' להם דומה שלא שאלתם אלא על הרועה, ופלוני מה הוא לעולם הבא אמ' להם דומה שלא שאלתם אלא על פלוני ולא שהיה ר' אליעזר מפליגן אלא שלא אמר דבר שלא שמע מימיו (תוספת' יבמ' ג ג–ד). שאלו לאן אתה הולך מפליגו[1]) בדרך שא' לו יעקב לעשו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה ובא לו לסוכות (שם ע״ז ג ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה וסמך עליה והכרו עליו תלמידי שמי התחיל מכשכש בזנבה אמר לון ראו נקיבה היא ושלמים הבאתיה והפליגן בדברים והלכו להן (ירוש' ביצ' ב ד). שאלו את ר״א חלה השליח אמר להן כך תהו כשלום ואם חלה המשתלח אמר לְהן יכול הוא לטעון אתכם ולי דחיו ולא מת אמר להן כן יהיו אויבי השמים לא שהיה ר״א מפליגן אלא שלא היה אומר לחן

---

[1]) [אין במלת מפליגו גם כאן אלא הטיה מן הענין. ובמקרה זה הפליג יעקב את עשו עי״ז שהרחיב לו את הדרך.]

רברים שלא שמעין סימיו (סס יומא ו ג). תמן תנינן שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע ובו' מפני מה אסרו את גבינת הגוים ובו' והשיאן לדבר אחר ובו' ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי אם להפליגו היה מבקש (ר' יהושע לר' ישמעאל) היה לו להפליגו מחמשה הברעות שבתורה [1] (מד"ר סה"ס א, כי טובים דודיך). — וְהִפְלִיגוֹ למקום אחר באותה משמ': נשתנו פניו של צרקיהו וזעף לנגר ירמיהו ירא ירמיהו שמא יהרגנו והפליגו למקום אחר ואמר לו ובו' (פסיק' רב', ויהי בעת מפרסה, קל.). — וְתִפְלִיגוֹ (בדברים) במקום תשלום או מלוי חובה אחרת, mit (leeren) Worten abspeisen ; payer de (belles) paroles ; to put off with fair words: כל תנאי שאי אפשר לה להתקיים והיתנה עמה לא נתכוון זת אלא להפליגה (ר' יהודה בן תימא תוספת' גיט' ז ח) [2]. — ובמהס"א: ופי' בירושלמי שלא עיברוה באותו היום אלא הפליגו אותו היום בדברי תורה ועיברוה ביום אחר (ר' חננאל, סנה' יא.). ראובן נתן פרקמטיא למכור ושמעון זה סרסור חזר בה בשוק והלך לראובן ואמר לו בך וכך הגיעה ואמר לו מכור אותה ואחר בך מכר אותה שמעון בפחות ממה שהיה אמר לו ראובן ואמר לו לאלתר אביא לך את השאר ובשהיה תובעו את השאר היה מפליגו בדברים (סו"ת הרי"ף עו). אפי' אם הודיעו לשמעון בשעה שבתבו על שמו שיחזור ויעשה לו שטר מכר עליו אפילו הבי אין בופין אותו שהרי לא עשה מעשה שיתקיים התנאי ביניהם ואף על פי שהורה לו לעשותו אינו אלא כמפליגו בדברים וחוזר בו (טוס"מ ס). — וְהִפְלִיג את דעתו, הִפְלִיג עצמו, הסית את דעת עצמו מענין או הטה אותה לענין אחר: ואשה שחיתה יושבת ומסתנת לאיש בל זמן שהיתה ברעתו להינשא לה היתה יושבת ומסתנת לו ביון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולב' ונישא' לאח' (ירוש' ברכ' ע ת). מה פליגין בשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסוקין באותו

---

[1]) [בירוש' (ע"ז ב ח): ר' חונייה א"ר חמא בר' עוקבא מקשי אם להפליגו ברברים היה מבקש היה לו לרשיא בחמש השיאות שבחורה.]

[2]) [ובגיט' פר. הגוסה: כל תנאי שאי אפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא במפליגה ברברים.]

עניין גט הוא (ר' זעיר' חייה בר בון אבא בר ממליסא בשם ר' הושעיה, סס מע"ש ד ז). אסתירה פני מהם לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה, והיה עולה אצל אביו במרוצי' אמר לו אביו מה את סבור שבכבורך את מתכבד, אין את מתכבד אלא בבבודי, מה עשה אביו הפליג דעתו ממנו ולא היתה בריה משגחת עליו. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים נפלה איסתן על בל האומות ובו' ביון שבאו לידי עברות ומעשי' רעים אמר להם הקב"ה מה אתם סבורי' שבכבודכם את' מתכבדי', אין אתם מתכבדי' אלא בשביל כבודי, מה עשה הקב"ה הפליג דעתו מהם קימעא ובאו עמלקים ונזדווגו להם לישראל (מד"ר רות א). והי גלה את אזן שמואל ובו' לשעבר לא אלא עד שלא הגיע הקץ הקב"ה מפליג עצמו משהגיע הקץ הקב"ה מפרסם עצמו (רב חנן בר אבא, מדרש שמואל יד).—וְהִפְלִיג את ההלבה לדבר אחר, הטה אותה לשאינו ענינה [1]: אם באת הלבה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגינה לדבר אחר (ר' זעירא בשם ר' יוחנן ירוש' פאה ב ו; סס חגי' א ח). — וְהִפְלִיג דרבו, הטה את דרבו הצדה, נטה הצדה: אמר (אברהם) אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך באן אני יודע שהן באין אצלי ביון שראה אותם שהפליגו מיד וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה (מד"ר ברא' מח). — וְהִפְלִיג מלאבתו [2]) הסית מלאבתו הצדה, beiseitelegen ; mettre à part ; to put aside: מה הפועל הזת יושב ומשמר לבשיפליג מלאבתו קימעה וילקישנה בסוף (רבי אלכסנדרי, מד"ר ויקר' ל). — וְהִפְלִיג עצמו, העמיד עצמו מן הצד, הוציא עצמו מן הבלל, sich ausschliessen, absondern ; se séparer, se tenir à l'écart ; to separate oneself: ביון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה (רבי אחא, סס ברא' נג). ד"א במדבר, מי מקים את התורה מי שמשים עצמו במדבר ומפליג עצמו מן הבל (סס במד' יט). שמח

---

[1]) [ולא בפרוש הגר"א: אל תפליגנה אל תרחיקנה, כלומר לא תדחה אותה מפני זה שאין אתה יודע טעמה.]

[2]) [אמנם במקורות מתחלף הפליג מלאכתו בפ"י, עם הפליג מסלאבתו בפ"ע, במו חבליג ממלאבתו, ועי' לחלן.]

בחור בילדותך מי גרם לך להכהר בזקנות תורה שלמדת בילדותך ואם נכחרת בזקנותך אל תפליג עצמך בדברי תורה אלא והלך כדרכי לבך (כ' סנהס, סם קהל', סמת נמוך). — והִפְלִיג כלי שלא יצא מתקן במלאכתו, כהשאלה [1]: בתחלה כראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם והפליגה ממנו חזר וכראה לו פעם ב' (כ' יוסי, מד"ר ברחשי' יז). — והִפְלִיג את הספינה, עשה שתפליג הספינה [2]: אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא ג' ימים קודם לשבת כד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגים אותה (ספרי דבר' כג). — וכמהם"א: בדרך האניות הגדולות שמפליגין איתן לתוך פלגום הים (רס"י, יחזק' כז כו). כשהספינה מסבבת צריך להפליגה אל אמצעית הנהר (הוש, ב"מ ע"ט:). כי לא לבד אצל הנביאים הוא הענין הזה אמנם גם בכל נבון וחכם וכל רב וגאון המתעורר והמתנועע להפליג ספינתו כים הגדול הוא ים התורה (מכתב גייגר אל בלומנפלד, אוצר נחמד ב, לב). — והִפְלִיג את הדבר, כמו הפליג בדבר [2], הגזים בו: ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר (רד"ק, ירמ' ט ט). גם להפליג המהירות אמר שיתחיל מטול ערפו (של מבין) כי הוא המוכן אל ידו (ר' אהרן הלוי, ס' החנוך ויקרי, מלוה קנד). אלה הדברים יפליגו הענין אם טוב ואם רע (ר' יהודה מקיר ליאון, נופת צופ' ב ד). וכל ספרי הנבואה מלאים מזה היפוי (האריכות) אשר יבואו בהם דברים רבים מתחלפים על צד ההרחבה להפליג הצחות והגדל המאמר (סם ד מח). וראוי שישמר (המליץ) מהשמות הקרים [3] והם אשר מהם תקיצה הכנת הענין וכו' ומהם עשיית השמות הנכריים המפליגים הזרות הנמצאים בלשון האומה (סם סם סג). — כ) הִפְלִיג, פ"ע, הִפְלִיג פלוני, נטה הצדה, סר [4], (vom Weg) abgehen, zur Seite gehen; se détacher de la route, s'écarter; to branch off, to step aside: אמר אם אראם שהפליגו את דרכם אני יודע שבאין אצלי, כיון שראם שהפליגו מיד וירץ לקראתם (ר' יודן, מד"ר ברחשי' מח). מה המקוה הזה אדם מבקש לטבול ונמצא אביו או רבו שם ומתבייש והולך לו, אבל חים מפליג קימעה ויורד וטובל (פסיק' ר"כ, שובה, בובר, קנז.). — והִפְלִיג ממלאכתו או מלמודו, נטה הצדה לנוח: מה הפועל הזה יושב ומצטער כל היום אימתי לכשיפליג ממלאכתו[1] קימעה וילקישנה בסוף (ר' אלכסנדרי, סס קס:, ולקמחס לכס). מהו בעלי אסופות אימתי הם נטועים כארם הזה אימתי בזמן שבעליהן נאספין מהן כל זמן שרבו קיים הוא היה מפליג כל זמן שאני נצרך הרי רבי לפני ואני שואלו מת רבו הרי יגע כיום ובלילה לקיים תלמודו (פסיק' רבי, ביום השמיני, מ:). — וכמשמ' הלך לו, weggehen; s'en aller; to go away: הלכה כסעודה יוצא להסך את רגליו נוטל ידו אחת, לדבר עם חבירו והפליג נוטל שתי ידיו (תוספת' ברכ' ד יח). בעל הבית שהיה מיסב ואוכל, קראו חבירו לדבר עמו אין צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר אין צריך לברך כתחילה, הפליג צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר צריך לברך כתחילה. פועלין שהיו עודרין כתאנים וגודרין כתמרים ומוסקין כזיתים, אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע וכשהן חוזרין אין צריכין לברך כתחילה, הפליגו צריך לברך למפרע וכשהן חוזרין צריך לברך כתחילה (סס כ-כא). כהן גדול שיוצא מן העזרה לדבר עם חבירו והפליג [2] טעון טבילה (סס יומא א עז). היו חבריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין (סס טהר' ו טז). כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרחיק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג (ר' אמי, ירוש' ברכ' א א). — ויצא

1) [כך, כהשאלה מן היוצר היוצר כלים ואשר לא הצליח כו הוא שם הצדה, יש להבין את הספור על יצירת האשה.]
2) [עפ"י השמוש כפ"ע, להלן.]
3) [צ"ל: הזרים, או: היקרים.]
4) [מלשון הדגמה ברור כי השמוש הזה כפ"ע הפליג נולד בקציר מן הפליג דרכו, ומעין זה הדבר בדרכי שמוש אחרים.]

1) [במד"ר (ויקר' ל): מלאכתו, ועי' לעיל.]
2) [פרושו: והלך לו לזמן מה. ובירושי' (יומא ג ג) הובאה הברייתא בנוסחאות: אם להפליג טעון טבילה אם ליטעה מעין קידוש (וזאת כאותה משט'), או: אם הפליגו (וזאת טעות). ובבבלי זבחי' (כ:) ניתן אותו מובן כמלה אח"ת: אם לשהות טעון טבילה אם לפי שעה וכו'.]

לדרך וכדו׳: גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום וכו׳ אם הודיעו שהוא מפליג כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע״ז ה ג). הן עם כלביא יקום אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הם ישנים מן התורה ומן המצות ועומדין משנתן באריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב״ה ונעשין כאריו׳ ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן (מד״ר במד׳ כ). — וְהִפְלִיגָה הספינה בים, יצאה לדרכה[1]: מעשה שבאו מפרנדיסין והפליגה ספינתם בים רבן גמליאל ורבי אב״ע הלכו את בולה רבי יהושע ורבי עקיבא לא זזו מארבע אמות שרצו להחמיר על עצמן (עירובי׳ ד א). המניח יינו בספינה ונכנס לכרך אף על פי ששהה לזמן מרובה מותר ואם הודיעו או שהפליגה ספינתו הרי זה אסור (תוספת׳ ע״ז ז יג). לימים הפליגה ספינתו (של אותו התלמיד שלגלג על ר׳ יוחנן) בים (סנה׳ ק.). — וְהִפְלִיג פלוני בספינה, הפליג בים: אין מפליגין בים הגדול פחות משלשה ימים קודם לשבת (תוספת׳ שבת יג י). — וְהִפְלִיג על פלוני, עבר עליו כזלזול, לא שם עליו לב, unbeachtet lassen; ne pas faire attention; not mind: מה מקיים שמואל טעמא דרב ועדיהם המה שהן עתידין לבייש עובדיהן ליום הדין, ר׳ יוחנן בשם ר׳ הושעיה מוסיפין לה אבר, תלה עינוי ואיסתכל ביה, א״ל למה את מסתכל כי צרך לך צחק לך הפליג עליך[2] (ירוש׳ ערובי׳ ה א). צריך לך שחק לך לא צריך לך הפליג עלך (שם סנה׳ יא ו). אין נותנין מלכות למי שמפליג על דברים של אל ומי שעושה דברים של אל הוא נתון מלך (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ יב). — וְהִפְלִיג, נטה הצדה, החטיא את המטרה בענין מן הענינים, fehlgehen; manquer le but;

1) [היו שפרשו שמוש זה של הפליג מן πέλαγος ים ביונית, ואין הדבר כן.]

2) [הפרוש בכסנה׳: כשצרך לך, הסביר לך פנים, בשלא צרך לך עבר עליך כזלזול, ומפרשי הירושלמי לא עמדו על הוראת הפעל הפליג עליך, שהיא קרובה אל: ואל תהי מפליג לכל דבר. על פתגם עממי וקדום זה מיוסדים אף דברי בן סירא יג ז וכו׳: צרך לו עמך והשיע לך ושוחק לך והבטיחך וכו׳, המרחיב שם בענין החצי הראשון של הפתגם כלבד כבמה טורים, ולא שהירוש׳ לקח את הפתגם מדברי ב״ס ושיש לתקן בב״ס ע״פ הירושלמי (כדעת ליברמן בהירושלמי כפשוטו).]

to go astray: מנחה שבללוה חמשה כהנות כשרה ואינו חושש שמא חסרה, פינה מכלי לכלי וכשרה רבן שמעון בן גמליאל אומר אם הפליג[1] הרי זו פסולה (תוספת׳ מהיל׳ ד ז). ר׳ יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו באחת אמרו לו הפלגת[2] אע״פ שאינו כוחל שתי עיניו באחת (בכורו׳ מג:). — וְהִפְלִיג בדבר, בדברים או בחקירה וכדו׳, הפליג לעשות, הרחיק, הגדיל לעשות[3], weitgehen; aller loin; to go far: והרי כל שבחו של יוסף שהוא מפליג על כבוד אביו (ברא״ר רבתי, אלבק, 225). וכבר הפליגו לגנות הכעס והרגזונות והחזק שבדבריהם אמרם כל מי שכועס כאילו עובד עבו״ם (פרוש הרמב״ם לאבות ב י). ויבאו במשל ההוא דברים רבים אשר אין כל מלה מהם מוספת ענין בענין ההוא הנמשל אבל הם ליפות המשל וסדר הדברים בו או להפליג בהסתיר הענין הנמשל (ר״ם א״ת, פתיח׳ הרמב״ם למו״נ). ואין זה אלא בדבר מי שאמר כי איש מן האנשים מרה והפליג בעול ולפיכך שינו ברייתו לטוב והושם כוכב בשמים (הוא, מו״נ א ב). וכשתכרית עיניך ותפליג בעיון וכו׳ לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לבד אבל יחלש גם כן על מה שבכחך שתשיגהו (שם שם לב). וכשהפליגו בתשובה ועצם דלותם וגבר האויב עליהם רחמם ופסק רצונו מהתמיד עמלם ודלותם (שם מא). ואמנם השוגג ישכו חטא כי אלו הפליג להתישב ולהזהר לא באה שגגה לידו (שם ג מא). החכם הגדול ר׳ יהודה הלוי וכו׳ הפליג והעמיק מאד לבאר בתבונתו הגדולת גודל מעלת התורה האלהית על כל שאר התורות והחכמות (ר׳ יחיאל מפיסא, מנחת קנאות, 107). והחכם הגדול ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל האמת כי הפליג מאד בעומק שכלו על עניני המציאות ובפרט בחכמה תלמודית כאשר יובן מתוך ספריו (שם 108). ומפני חיות הצור התחלת ההרכבות דומם וצומח חי ומדבר, כשרצה להפליג בענין ההתחלה לענין

1) [ולא כפרוש זר זהב וסנחת בבורים: ואם הפליג לכלי זה רחוק מזה חיישינן לחסרון עשרון.]

2) [כנראה הפרוש: החטאת, והוא היוצא ממשמ׳ הפעל לכל צדדיו. ופרש רש״י: יותר מדי אמרת; רגמ״ה: כלומר חלקתה על דברי חכמים.]

3) [ע״פ פרושי המפרשים בתו״ם. עי׳ בהערה הקודמת).]

פרטה תענין שהוא חתחלה בציר, הביטו אל צור חצבתם (כ"א הקבלה, עץ החיים סב). וכבר הפליגו לגנות כל חכמת זולתה (מעשה אפד, הקד', 5). והנך רואה בעיניך כמה הפליגו הנביאים ע"ה במאמרות טהורות מזוקקות וקראו אל בני ישראל בחזקה לאמר שובו בנים שובבים (כ"י מקיר ליאון, כוס' נוס' א א). המשל מירמיהו כהתנבאותו על בבל באמרו על הארץ מרתים וכו' רצה להוכיח שסבת חמפלה העצומה הבאה עליהם היתה על אשר הפליגו להרע לישראל (סם ד יט). ענין לצים ישולח לעולם על הדבור וכו' אלא שבפתם יאמר על המפליגים לדבר ר"ל יושבי קרנות המתלוצצים ותמיד לא יחשו מלספר מומי בני אדם בחנפי לעגי מעוג (סם ד לג). וזהו המכוון בהלך עמד וישב לא ענינם כאשר הם כי הוא מן הלשונות המפליגים (סם סם). וזאת הטענה נשתמשו בה שלשת רעי איוב שהם מפליגי באבדן הרשעי' והכרתת' (אוהב משפט ומשפט צדק לאיוב יו, כג.). וזהו תורף דברי דיכם ועם היות שבל אחד היה מפליג להאשים את חברו ומרבה בטענות וכו' (סו"ס ליב"ם תקו). לאחר ימים חלה ר' טרפון נכנסו חכמים לבקרו אמרה להם אמו התפללו שיתיה בני מחוליו זה שהפליג[1]) בכבודי, אמרו לה ומה היא ההפלגה בכבוד שעשה לך (כ"י אל-נקאוה, מנורת המאור, עבלאו ד, 21). — *והִפְלִיג בדבריו על ארם או ענין, הרחיק לכת יותר מדי, הגזים כו[2]), zu weit gehen, übertreiben; dire trop, exagérer; to go too far, exaggerate: והזהירו על השבועה בשם אפילו על האמת וכו' ומהפליג בשבח אדם ואם הוא ראוי לכך (כ"י א"ח, מו"ה, יסוד המעשה ה). והזהר מהרבות ממנו (מיין) ומהפליג בו ומחברת בני ארם אליו כי הוא חמדוה הגדול לתורה ולעולם (סס, הפרישות ה). שהחקירה בהם (במצות) תתן מעלה גדולה ושכר בלתי נערך לחוקר ומתחכם לדעת משפטיהם בתכלית החקירה והחפוש כי זה אות מיוחד על רפ"גה אהבת המצוה בשיפליגו הדקדוק והחקירה על מצותיו (מעשה אפד, הקד' 4). וכבר הפליגו עוד קצתם עד שאמרו שגם העסק במקרא הוא אבוד זמן (סס 6). כבר ביאר לך כי בשיפליגו במרי יעובם השם יתכרך אל מקרי הזמן ולא יפקדם על מעשיהם (רלב"ג, מלחמ' ה' ד ג). כאלו תאמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה התבאר ענינו בחכמת הטבע שהענין הוא כמו שהתבאר שם וזה בהפליגו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה (כ' יהודה מקיר ליאון, נוס' נוס' א א). — *והִפְלִיג על פלוני, חלק על פלוני: הכל מודין בשפיכה די הכן ובהזייה די הכן ומה מפליגין[1]) בזריקה ר' מנא אמר זריקה בעין שפיכה ר' חנניה אמר זריקה בעין הזייה (ירוש' פסח' ה ו). הכל מודין בעליו שהוא סמוך מה מפליגין[1]) בעל, אבא שאול אומר על המערכ' סמוך לכער.ה ורבנן אמרין על המערכה על גגה של מערכה (סס ז א). — ובסהמ"א: כמו שהפלפל קטן מכל מיני תבלין וחריף מכלם כך זה האמורא (שמואל) חריף מכל התנאין שהפליגו עליו (ערוך ערך פלפל). — *והִפְלִיג ממנו, נחלק ממנו, סר ממנו: עיטרא שטר חלוקה כשחלקו מתחילה, רק הבמות לא סרו מתרגמינן במתא לא עטרו לא הפליגו מהם (רס"י, ב"מ לט:).

— הִפְעִ', *הֻפְלַג, בינ' מֻפְלָג, מופלג, מנתק, abstehend; détaché; detached: חיליות הבור והסלע שהן גבוהים עשרה טפחים למרפסת, פחות מכאן לחצר, במה דברים אמורים בסמיכה אבל במופלגת אפילו היא גבוהה עשרה טפחים לחצר (ערוב' ח ג). רבי כון ורבי כון בעון קומי ר' זעירא במה יהא דיוטד ולה יהא צריך פשוט א"ל פחות משלשה כסתום יותר משלשה הופלג[2]) (ירוש' סס ג א). במופלגין מבותל זה בשנים ומבותל זה בארבעת (נבלי סס ע:). בור שבין שתי חצירות מופלגת מבתל זה ארבעת ומבותל זה ארבעה זה מוציא זיו כל שהוא וממלא וזה מוציא זיו כל שהוא וממלא (כ' יהודה בסס ממול,

[1]) [ע"פ ירוש' (פאה א א), ושם נאמר: נותג בו כבוד יותר מראי.]

[2]) [המפרשים מבארים כך גם: לא בשמא' שלא נתן סייג לדבריו ולא בהלל שהפליג על מרותיו (ירוש' נדה א א). — בבבלי (סס ד.) במקום הפליג: הפריז. אבל אין כאן ענין להגזמה, אלא הכונה: אין ללכת כאן אחרי הלל, שנמח ממדותיו והחמיר. ועי' פרוז, הערה.]

[1]) [אך ליברמן (הירושלמי כפשוטו): המלת „ומה" חסרת בבי"ל והושלמה בגליון והשלמה מוטעית היא, כי בירושלמי רגיל מאד: מפליגין—מה פליגין. ועי' לקמן פ"ז ה"א, ע"כ.]

[2]) [אולי צ"ל הוז פלג בשתי מלים, כי אין בנין זה נוהג בתו"ם אלא בבינ', מופלג.]

שם שם.). נויי סוכה המופלגין מסנה ארבעה רב נחמן; אמר כשרה רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה וכו' אנגינהו רב נחמן בסוכה שנוייה מופלגין מסנה ארבעה טפחים (סוכה י:). — ובמהמ"א: וסיכך בסכך על פי הפחת ונמצא סכך הכשר מופלג מן הדפנות לכל צר (רמ"י, סוכ' ד.). אחרי דרך, מופלג מן המערב דאחרי לשון הפלגה וכו' מופלג משקיעתה והינו לצד מזרח סמוך לירדן מיד (הוא, סוט' לג:). אבל אם היה (הבור) מופלג אין ממלאין ממנו אלא אם כן היתה תולייתו גבוהה עשרה שנמצא הדלי כשיצא מן חחוליה יצא למקום אחר (רמב"ם, שבת טו ט). במה דברים אמורים כשאינה מופלגת מן הכותל שלשה טפחים אבל אם היתה מופלגת מן הכותל שלשה טפחים אין ממלאין ממנה וכו' (שם שם יד). — *ומֻפלג בזמן: אחר נידתה היא מטמאה ואינה מטמאה בתחילה, אין לי אלא סמוך לנדתה, מופלג מנידתה מנין, תלמוד לומר או כי תזוב על נידתה. אין לי אלא מופלג מנידתה יום אחד, מנין שנים שלשה ארבעה וכו' (ספרא ויק, מלורע, פרק ח). ר' יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך, אחר מופלג. ור' הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך, אחרי מופלג (מד"ר בראש' מד). — ובמהמ"א: ולא היתה לו (לאברהם) הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול ותוא מיד או מופלג במה (רמב"ן, שמות יב מג). — *ומֻפלג, רחוק במקום: אמנם לקחנו המספר החמישי למה שאיננו לא קרוב ולא מופלג (ר"י מפיר ליאון, כוזי לופי א יג, 44). — *ומֻפלג כמשמ' יוצא מן הכלל, רב ביותר, גדול ביותר בדבר, בגיל ובדרגה[1]: פי' מופלג גדול בחכמה מופלג משאר חכמים (ר"ח עירוב סג). והוא דמפליג בזקנה שוקי מאד או הולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מן החכם וכו' אבל אם אינו מופלג בזקנה, החכם שהוא מופלג קודם לכבדו. שמעינן מהכא דהכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כל כך כבחור, בישיבה הלך אחר חכמה להושיב החכם בראש ולדבר תחלה, במסיבה הלך אחר זקנה וכו' והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה, נראה בעיני דבכל מקים הלך אחר זקנה, מדאמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה, דהיכא דהוו תרוייהו מופלגין הולכין בישיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן, מכלל דהיכא דלא הוו תרווייהו מופלגין לא האי ולא האי, הולכין בכל מקים אחר אחד מהן וכו' (רשב"ם, ב"ב קכ.). והנה הדרשנים המופלגים להמשיך לב שומעיהם היו מביאים בדרשותיהם משלים ואגדות וכו' ומאירים עיני התלמידים (ראב"ע, מעדני מלך י.). לא ימלאנו לבו לדבר אלא מופלג או מחליק (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 43). אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים מופלגין בחכמת התורה בעלי דעה מרובה (רמב"ם, סנהד' ב א). ודעהו שהוא מופלג (ר"ס א"ת, מו"נ א מא). והמופלג הנאמר בות הענין אמרו בתלים לך דומיה תהלה פי' השתיקה אצלך הוא השבח (שם א נט). אם התהלפו המלאכות במו שיהיה אדם חכם ואם לא יהיה מפלג בחכמה ואדם אחר מרקד מהיר ברקוד הנה נאמר בחכם ההוא שהיא היותר קדם מן המרקד במעלה (מלות ההגיון יב). שהחום הטבעי יקרה לו התכה מעט מעט או בבוי יהיה מחום או מקור בשתית המים הקרים בריקות נפש ואחר המרחץ וההתעמלות והמשגל והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בויעה ושתן ושלשול (קאנון א יד ד ג). קרחת הרקיית הנה תקרה מהתגעשות הליחות בעת השלשול תנועה לרוח מופלגת הבער בו קרחת לרב היגיעה (שם ד א כה). אבל אם החכם מופלג (בחכמה) והזקן אינו מופלג (בזקנה) הולקין בכוד בכל מקים לחכם (ר"א מלוניל, ארח' חיים ב, דין כבוד אב ואם ד). המופלג במלאכה יקרא אומן (רד"ק, שרשים, אמן). ובמו בן בישיצה להיות משורר מופלג

---

[1]) [בערוב' דפוס ווילנא סג.: שאני רב אחא בר יעקב דמופלג, וכן בתוב בר"ח שם: מופלג. אבל ברש"י שם: דמפליג, וכך נראה נכון, הואיל והמלה נמצאת באן בתוך משפט ארמי. בב"ב דפוס ווילנא קכ.: א"ר אשי והוא דמפליג בחכמה והוא דמפליג בזקנה וכן הגרסה ברשב"ם שם. אמנם ברגס"ת בתוב: דמופלג, וכן ברשב"ם שם: מדאמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה. וכן מובאים דברי רב אשי בגרסה דמופלג ברי"ף קדוש' א (יד.) ובר"ן שם. ועכ"פ משמ' המלה הוא נבדל מחבריו. ובתוספתי חגי' ב ט נבונה גרסת הדפוס' ומופלא ולא בצוק"מ הגורס שם ומופלג, ועי' א. פֻלָּא, הפע'.]

פמת דברים צריך שילמיד וידע כאיזה דבר מהדבר ם יכחין לנפשו (רס"ע פלקירא, רלס' מכינה, 39). והחמישי בחכיר הנגונים הישלמים והם המינחים כמאמרות השיריות המחוברות על ערך וסדר ואיכות מלאכתם כפי כל כוונה וכוונה מכוונות הנגון ויודיע הנגונים אשר בהם תהיינה מופלגות ונמרצות כהגיע אל הכוונה אשר כעכודה נעשו (שם 47). שיי' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים כהלצה לדעת לאמר הדברים הנמרצים בעת הראוי (ר"ב ומקיר ליאון, נופ' לופי א א). ולזה מופלגי החלצה היו כחירי האומה ומגולתה כמעט נשלמו בהם המעלות כלם (שם שם ג). יערוף כמטר ר"ל שידבר כסדור מופלג וכמאמרים מופסקים כהדרגה כאופן יובנו כשלמות אצל השומעים כמדרגת המטר היורד טפה אחר טפה בסדר נאות כפי ענינו (שם שם ז). ואחר הראיות שב אל הפתיחה ואמר שיגדל כתו וגבודתו כאשר דבר ושיזכור מדותיו המזקקות אשר בהם מנהיג ישראל ר"ל שהוא ארך אפים ורב כו' כמדרגת מה שנעשה האדם מתכב כזכרו שבחיו מצד המדות המופלגות ההנה (שם שם יא). וכל זה ראוי לעשות בהשתדלות ורגילות מופלג עד שכזכרנו המקומות עם הצורות תכף נבא לזכור המאמרים אשר יתקור (שם שם יג). אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת וכין ערכות אחריה וצחיותיה וכל חקת הדלצה ומשפטיה אשר יוכללו בספרי הקדש וכין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הגדל מופלג עד ידמו כאו"כ אשר כקיר כערך אל הארז אשר כלכנון (שם שם). והנה התחייב מכל זה ר"ל מצד הצדק והיושר המופלג שיהיה לו הוד מלכות וכו' שכמו שהוא מופלג כתכונת הצדק יותר משאר האנשים כן התחייב על צד הגמול הראוי שיהיה לו שלטונות וממשלה על כלם (שם ג ד). והנימוסים מופלגי הפאר והתועלת הם הנימוסים הישרים אשר ירשמם הראשון כמדינה ההיא או הנפקד עליה ממנו (שם שם יז). אמנם כל מה שאמר בגרר הכילי מוכית על היותו במדרגת הרוע למטה מהנבל היגו וזה מאחר משני פנים, אם שלא יגיע מתכונתו לעשות הרעות המופלגות שיעשהו הנבל אם גם כן שמה שיעשהו יעשהו בערמת ותעלומות והסתר (שם ד כא). ואני אביא לך בזה כמה משלים נכבדים ויקרים מדברי הנביאים הקדושים שהם היו המליצים המופלגים (שם שם נט). שהם אומות גדולות ונכבדות בעלי יושר ומנהגים חשובים והתגורר בתוכם כבוד מופלג ותוספת עלוי (ידע' בדרשי-פניני, פרדס א, אולה"ק ג). וישתמשו כאלה ההכלים שמוש מתמיד בכל זמן ויקחו מהם השעורים המופלגים ויהית מכה לחליים וקצור ימיהם (שם). והיו תולין כל הנהגתן כפועל הכוכבים וכשהתחילו לראות ואת ההצלחה המופלגה לזאת האומה השפלה וכו' (הוא, באורים 27). כל מה שוכר בספר מהדרחקת החריצות המופלג על קנין העושר (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי כג, ד"ה בכל רביעי). ושהיא (הדעת הזאת) היה אפיקורסות עצום ובעיטה מופלגת כדתות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג, כט:). שבעבור השחוק יאמר על האדם המופלג בו שהוא מהלל ומשגע (ר"ם אלמולי, פתרון חלומות, יב.). כי הנפש תתענג בשירים המופלגים והנגונים הערבים (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ה.). כי בכר נמצא דוגמת זה מקבלת החלוקה המופלגת אפי' בסוג החיוני (פבנהיים, יריעות שלמה א ג, ח:). הלומד מקרא הוא מופלג גדול בענינו (ריב"ל, תעודה בישראל א עו, 25). האדם ששם שכלו ועסקו מנעוריו על ענין אחד להשתלם בו הוא מופלג בו בלתי ספק (שם שם). יש מופלג בעיון תלמוד ונעדרה ממנו מלאכת למוד לאחרים להסביר לזולתו (שם שם). — ואמר המליץ: נסתפקתי עוד בענין התגין המופלגין כספרי התורות משונים חדשים גם ישנים וכאותיות עקומות ועקושות ושאר צורות כשינוי האותיות נדרשות (ר' שם טוב, בדי ארון, ספר תגין, 90). — °ותשובה מֻפְלֶגֶת, תשובת הֶפְלֵג, תשובת שאינה עונה על הענין: ואמת שהשאלה היתה אם יצומו ואם לא יצומו והתשובה באת מופלגת שלא יוכל המבין להבין הכנה שלמה אם שהתמידם או בטלם (ר"א הקראי, גן עדן, יום הכפורים ה, קג.). — °ומַפְלִיג כמו מְפַלֵּג, מחלק כדעה: אלא אדרבא צותה תורת להעשות מלאכות ביום ראש חדש וע"כ תמצא הפסוקים מופלגים (שם קדה"ח יב, יג:). — °ובמשמ' מי שהפליג בספינה: ומופלג הוא כנהרות כדרך שהוא מופלג כשהוא בים (ר"י ברללוני, ספר הטעמים, ערבי מנחות).

— התפ', *הִתְפַּלֵּג, — פַּלְּגוּ אותו, חלקו אותו: תני עץ

חיים מהלך חמש מאות שנה וכו' וכל פילוג מי בראשית מִתפלגין מתחתיו (רבי יודה ביר' אלעאי, ירוש' ברכ' א א). עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו (מד"ר שה"ש, אמת היא).—ובסהמ"א: ויחלק עליהם לפי פשוטו פרש המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה בדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים בשבורתין זת לבאן וזה לבאן (רש"י, בראש' יד יה). לבבר תתפלגנו הרבה מבונת החבור והערנו אמנם על אלה הענינים לרוב מה שהם מצוים בתשמיש ההמוני (פפנהים, יריעות שלמה א ז, כא). — ואמר הפיטן: ופלגי מים באמרתו התפלגו וענפי לבנון בחכמתו השתרגו (ר"י הלוי, אלהים אל מי, דיואן ג, 291).

—פע', ״פִּלֵּג, —פִּלְגוּ אותו, חלקו אותו, ואמר הפיטן: פִּלְּגוּ לשבעה חלוצים וקבעו שמונה מליצים נגד שקודת נצים ותקופת שנת קצים (אין לוך, זולת שבת א חנכה).—ואמר המשורר הקראי: מאמינים ומחליפים כלם מפולגים בשפתם ומלולם (סלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 37).

— קל, ״פָּלַג בפלוני, — כמו חלק על פלוני, ואמר הפיטן: פלגה נקרא דורם בי פלגו במיגדל דירם, צור פילגם ופרץ גדירם ופלגו זה על זת בדיבורם (ינאי, קרובות, זולאי, יג). — ובמו פרש, ואמר הפיטן: פלאך אין לפלוג צורתך אין לצור (שם טו).

ב. ״פָּלַג [1]), קל לא נהוג.

— פִּע', ״פִּלֵּג, — יִרה בים, ins Meer stürzen ; précipiter dans la mer ; to plunge into the sea: סוס ורוכבו פילג כמשואו ונמצא בקיאו היושב על במאו (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות תכון שוקן ה, רפד).

ג. ״פָּלַג, קל לא נהוג.

— נִפע', ״נִפְלַג, חלה במחלת הפָּלָג, שֻׁתַּק: ורוב מיני דקרים בצד השמאלי ונפלגים בנגע פרלים (אסף הרופא, כ"י מינכן, 22). וגם יועיל לנכלחים ולנפלגים הם פרליטיקום (שם 65). ובכלל הנפלגים מרפאה (המעין) (ר"י הדקי, אשכול, סא).

— פֻע', ״פֻּלַּג, בינ' מְפֻלָּג, מפולג, — במו נִפְלָג, משתק: אם יבנע הגוף לבא לידי פלג להיות מפולג הוא הנגע הנקרא בלשון מקדון פרליטיאה המשבית חצי הגוף ממחצית הראש לעוות את העין לחטותה עם הפה לצד אחר (אסף הרופא, כ"י מינכן 19). בל המכולחים והמפולגים בנגע פרליסיאה (שם 126). ואם עבר בה שנה ויפולג ויתכלח בו ימות (שם 134).

— הִפע', ״הִפְלִיג, —שִׁתֵּק: ואם העיזה הלענה למשול בו ותפליגהו בנגע פרליטיאה (שם 19).

— הָפע', ״הָפְלַג, בינ' מָפְלָג, מופלג, —במו נִפְלָג, מֻפְלָג: בל מופלג ומובלח ומחוטה אם יחיה עד יום ד ירפא (שם 134).

א. פֶּלֶג [1]), ס"ז, מ"ר פְּלָגִים, סמ' פַּלְגֵי, כנ' פְּלָגָיו, — מי גשמים וכדו' נוזלים ונמשבים דרך חריץ שחרצו להם בפני האדמה, Bach ; ruisseau ; rivulet, brook: והית על בל הר גבוה ועל כל גבעה נשאה פְּלָגִים יבלי מים (ישע' ל כה). בְּפַלְגֵי מים בציון בצל סלע בכד בארץ עיפה (שם לב ב). והיה בעץ שתול על פַּלְגֵי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבל (תהל' א ג). נהר פְּלָגָיו ישמחו עיר אלהים (שם מו ה). פקדת הארץ ותשקקת רבת תעשרנה פֶּלֶג אלהים מלא מים (שם סה י). יפצו מעינהיך חוצה ברחבות פַּלְגֵי מים (משלי ה יו). פַּלְגֵי מים לב מלך ביד יי' (שם כא א). — ובהשאלה לרמעות: פַּלְגֵי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכה ג מח). פַּלְגֵי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). — ופַלְגֵי שֶׁמֶן: ברחץ הליבי בחמה וצור יצוק עמדי פַּלְגֵי שמן (איוב כט ו).—ובסהמ"א: אענה את השמים לצוק אל השחקים מפלג הטוב התלויים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ (רש"י, הושע ב כג). — ואמר המשורר: אשר נפשם חיה וגם היה בפלג בציה וגם מים קרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, מעה"ם 5). ומהללו בירת בהלו ומעללו במו פלג בצמא (יוסף בן חסדאי, הללבי מן, שם 28). ושם שעשועיו בסוקרי צלעיו ופלגי דמעיו בפלגי יאריס (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שם 96). ופלגי מים באמרתו התפלגו (הוא, אלהים אל מי, דיואן ג, 291). פלגית

---

[1]) [מעל שיצרו הפיטנים מן פֶּלֶג במשמ' יָם (עי' א. פֶּלֶג), ע"ש היונית πέλαγος.]

[1]) [באשורי פַּלְגּוּ, תעלת מים, בערבי פַ'לְג' a) בבוש' פַּלָג, נחל, ועי' פֶּלַג, תערה.]

a) فلج

נהרים ומימית מים אדירים מרפים כל מחץ ומחלה ומעלים רפואה ותעלה (ראב"ע, מי נח ונקיץ, כהנא ג, 46). פלגים יוררים על רצפת אש ונגרים כמו רמעי כמורד (ר"י חריזי, תחכמ' מט, 381). — °פֶּלֶג הים, זרם המים שבים: כי כאשר תבא כפלג הים אין להשאר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים (יוסיפון, גינצבורג, סעג). — פֶּלֶג כמשמ' ים, אוקיאנוס [1]): שוככם לחדריך שכנם בעירך תשתבח בחרך תפדם כבקיעת פלג עדריך (אתה מלא רחמים, זולת שבת זכור). וקוצים קצוצים כפלג גמוצים כמפח לחוצים במטרה לחצים (אז כל בריות, פיוט לשמחת תורה, ומחז' איטלי' ב, קלג:). — וכאותה משמ' °פֶּלֶג: והרקיע והבקיע פלג מיות להשברה ומחציתם ברכיתם יאדרו שם בתפארה (שלום שמך לעד, אופן הפסקה ג).

ב. *פֶּלֶג, פֶּלֶג, פְּלַג [2]), ש"ז, — א) חצי, מחצת, חלק : Teil, Hälfte ; partie ; part. הטניח פונדיון ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו עוד פלג (מע"ש ד ח). המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה השמיטה אע"פ שאינו שוה אלא פלג אינו משמט (רבן שמעון בן גמליאל, ב"מ מח:). — ואמר הפיטן: והסלע חציו בקע ורביע זוז וזוז מתחלק לפלג וחומשו מעה (ר"א קליר, אז כאית, פלוק שבת שקלים). — ופֶלֶג המנחה, מחצית זמן המנחה: תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה (ברכ' ד א). ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה [3]) (בבלי שם כו:). — ב) כמו פְּלֻגָּה, מחלקה בצבא: כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לפלג [4]) של הקב"ה שנאמר מוכיח אדם אחרי (שמואל בר נחמני, תנחומי משפטים ז).

---

[1]) [כהשפעת היוני πέλαγος, ים, הבא אף בתו"מ ועי' פֶּלַג, הפע', הפליג בספינה, חערה.]

[2]) [במשני מנקד' ליוורנו פֶּלֶג, ובמכתא המקבל של אשכנזים וספרדים פְּלַג, סמי' פְּלַג, וכן בכ"י ק פסן. אך הנקור הסורי פַּלְגָּא מורה על פֶּלֶג בעבר'.]

[3]) [רש"י שם: פלג מנחה אחרונה חלק את ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה.]

[4]) [בבבלי (תמיד כח.): לחלקו של הקב"ה, אבל בגרסת הערוך ורגפ"ח: לפלגו, ורגמ"ה פרש שם:

°פֶּלֶג [1]), ש"ז, — שתוק חלק הגוף, כסיחת האברים : Lähmung, paralysis והוא (אול דגים) מוליד חולי הפלג והגרב והצרעת (ראב"ע, כלס' חכמה, כ"י פכיז). ודלקת וחרחור וכלת ונתקים ודבר ופלג הוא פרליסיאה המעוות את הפנים המשנות חצי הגוף (אסף הרופא, 128). ארם שאחזתו פרליסיאה וישבות אחד משני צדיו אז יסור חום בשרו להיות קר כשלג ולא ישוב עוד לחומו ואם תקרה קרחת חרה ועוה רע כי יירפא מפולגו ומחוליו הראשון (שם 132). ומוליד (היין) חלאים רבים כמו הפלג [2]) ולקות הפה ועקימו ושתיקה אשר הוא לכל הנתחים ולכל כחות הגוף מעיקה (ר"י זכרא, מטעמים א, דודזון, 10). השמר מבשר שור כי הוא מקור כל מכאוב ומוליד כל כאב הידים והרגלים והמצפלים אשר הם קשר האברים ולקות הפה והפלג ועוצר הטעים (שם ח, 99). כחולי הנקרא שקיקה ובלשון רבותינו צלחתא יש קוראין אותו פלג מפני שהוא כפלג אחר מפלגי הראש (כהן פלקירא, לרי הגוף, כ"י בריטי מוז'). מן החלק האחד יתפצלו עצבים לצד הימין ומן החלק האחר יקרה חולי הפלג לאותו צד שיסתום (אבי הרלב"ג, שער השמים ט, כט).

לפלגו לחלקו של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי כלומר הקב"ה גוררו אחריו לחלקו. ואחרים מבארים: למחיצתו, אך לשון הכתוב אחרי הנדרשת כאן אינה מתאימה אלא למשמי פְּלֻגָּה צבאית, והכונה: הוא זוכה ללכת אחרי כפלגת צבא זו ההולכת אחרי המלך.]

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [דודזון העיר שם: פלג הוא כאב חצי הראש מלשון אחרא ליה לדידיה רוח פלגא (פסח' קיא:). ויפה העיר ה' פרויס שפירוש רש"י שם למלת צרדא שייך למלת פלגא וכן להיפך (ביבליש-תלמודישע מעדיצין עמ' 350, הערה 5). וה' רמש"ש יאמר כי פלג מלה ערבית, ומביא ראיה מס' זכרון דברי רומי דף מ"ט שנאמר שם: וימת חציו בחלי הנקרא אלפאלג (המזכיר XIII, 134–135). עקום הפה הוא בדע'ו ריזהק"אענה ובערבי לאקוות, הוא תחלת השתוק (מעשה טוביה, פז.) השתיקה היא אפופליקסיאה ונקרא ב"ב השתוק (שם פג:), ע"כ. וכן נמצא בסורי פַּלְגָּא ובערב' פאלע'א [a]) במשמ' זו. ויש שכתבו בעבר' פלאגא באותה משמ'. ועי' הערת המחבר לערך חַרְחֻר.]

---

[a]) فالفا

°**פֶּלֶג**, ש״ז, — הַמִּפְלָג, מחלק החלקים בעת הסעודה. ואמר המשורר: על הדגה דאגת אבליג כי תפלג[1]) אותי דלג (ראב״ע, שירי עני, כהנא א׳, 12).

פְּלַגָּה, ש״נ, מ״ר פְּלַגּוֹת, — א) כמו פְּלֻגָּה, פְּלֻגַּת צבא[2]): Abteilung, Trupp; division; groupe: פִּלַגּוֹת ראובן גדלים חקקי לב למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים לִפְלַגּוֹת ראובן גדולים חקרי לב (שפטי׳ ה׳ טו–טז). — ב) כמו א. פֶּלֶג, Bach; ruisseau; rivulet: אל ירא בִּפְלַגּוֹת נהרי נחלי דבש וחמאה[3]) (איוב כ׳ יז). — ג) *פְּלַגָּה, *פְּלֻגָּה[4]), פְּלַגָּה, כמו התפלגות, מחלקת, בפרט על דור הפלגה: דור הפלגה אין להם חלק לעולם הבא (סנהד׳ י׳ ג). אמר הקב״ה הואיל והמים הללו לקו בהם דור המבול ודור אנוש ודור הפלגה לפיכך אל יכתב בהן כי טוב (מד״ר בראשי׳ ד). אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכו׳ רבי יהודה אומר בג׳

---

[1]) [יש מנקדים פִּלֵּג, ואולי בין ראב״ע לנקוד זה כדי לחרוז על דִּלֵּג.]

[2]) [המחבר לא פרש. כמעט כל הקדמונים פרשו בלשון מחלקת והתפלגות. השבעים: εἰς τὰς μερίδας (פס׳ טו), εἰς διαιρέσεις (פס׳ טז), וולג׳: diviso contra se. רש״י: בחילוקי לבו; רד״ק: שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא בא למלחמה. אך י״ת: בזרעית ראובן; ריב״ג: במשפחותם, וזה קרוב יותר לפשט הפסוק. כי בהמשך אל: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולון משכים בשבט ספר ושרי בישׂשכר עם דבורה וכו׳, אין גם בפלגות ראובן אלא: בפלגות הצבא של ראובן (באו) גדולים, חקקים חכמים. ועי׳ טורטשינר, Bundeslade, עמ׳ 63. ולא התמטו מן חקרב אלא יושבי מרוז בלבד.]

[3]) [כונת הכתוב: אל ירא (ז״א רוה) בפלגי תנהר ונחלי דבש וחמאה. תְּנַהֵר מל׳ נהרה (אור) הוא כמו יצהר, שמן למאור. עי׳ טורטשינר, ספר איוב, שם.]

[4]) דור הַפְּלָגָה, כך נקוד הספרדים [ובמשנ׳ מנקד׳ ליוורנו: הַפְּלֻגָּה], ולא דור הַפְּלַגָּה כמו האשכנזים. וראיה לדבר שכך קראו הספרדים הקדמונים ר״י הלוי ובדו׳, בכוזרי ב׳ סח: שנשאר עליה עת הפלגה בתוך בערב׳ וקת אלפלגה ולא אלהפלגה. [ומבטא האשכנזים ודאי מטעה הוא, אבל גם מבטא הספרדים השפע מן הפרוש המקבל של המלה פְּלָגָה בשפט׳ ח. אך בלשון חכמים משמש פלגה בשה״פ מן פִּלֵּג, התפלג כרגמת המקור הארמי פַּלְגָּא, ועי״ב נראה שצדקו המנקדים פְּלֻגָּה.]

דורות כדור אנוש וכדור המבול וכדור הפלגה, רבי נחמיה אומר בדור המבול ובדור הפלגה אבל כדור אנוש היה קטן (שם כו). הרי עשרה דורות מן המבול ועד הפלגה מאתים ושבעים ושתים שנה (סדר עולם. זוטא). עושה גדולות עד אין חקר בשעת המבול ונפלאות עד אין מספר בשעת הפלגה (א״ב דר״ע ביהמ״ד ילינק ג, 15). — ובכהמ״א: מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה (ראב״ע, בראשי׳ י׳ יא). — ואמר הפיטן: פלגה נקרא דורם כי פלגו כמיגדל דירם (ינאי, קרובות, זולאי, יג). — °ועל מחלקת בכלל: נפלה ביניהם פלגה ארוכה והתחברו שיכתבו פלוני אומר בכה ופלוני בכה, ועל כל זה נסרחה חכמתם ונהפכה באמרם אין מורים מן המשנה הלכה (לקו״ק נקמסים, 27).

פְּלֻגָּה, ש״נ, מ״ר פְּלֻגּוֹת, — א) פְּלֻגָּה מהעם וכדו׳, חבורה של אנשים מיחדים לענין אחד, Abteilung; classe; division: ועמדו בקדש לִפְלֻגּוֹת בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים (דה״ב לה ה). — ב) *פְּלֻגָּה, פלוגה, כמו פְּלוּג, התפלגות ומחלקת[1]): לָמָּה קרא למלאבי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלוגת דברים (נר קדרה, מד״ר שה״ש, סיומם).

°**פְּלֻגּוּת**[1]), ש״נ, — כמו פְּלוּג, התפלגות ומחלקת. ואמר הפיטן: ואיבה אין בהליכתם ופלגות אין בחפתם (ר״א הקליר, כי אקח מועד, סלוק ג קכום).

°**פְּלֻגּוֹת**, ש״נ, — מחלת הפלג: ואני הוא שהצתי אותם בעולם הזה בעורות עינים בחרישת אונים בחגירות רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלת שפתים באילמות פה ולשון (א״ב דר״ע, ביהמ״ד ילינק ג, 17).

°**פַּלְגָן**, ת״ז, נק׳ פַּלְגָנִית, — אוהב פלוג ומחלקת, streitsüchtig, zänkisch; querelleur; quarrelsome: הנשים פלגניות ומשלחות מדנים (ר׳ אליעזר פאפו, פלא יועץ, עז). שהן דברניות וצרות עין ופלגניות (שם קלט).

---

[1]) [עי׳ ערך פְּלוּגְתָּא.]

[2]) [בארמ׳ שבתו״ם ובסור׳ מצויה המלה פַּלְגּוּת במשמ׳ חצי וגם במשמ׳ התפלגות.]

פלגש [1]) [2]), **פלגש, פילגש**,—סגו"ז, כנ' פילגשי, פילגשו, פילגשהו, מ"ר פלגשים, פי", סמי' פלגשי, כנ' פלגשיה, פילגשיו, פלגשיהם. — א)אשה־שפחה, אשה חברת הזכיות של אשה בת חורין, אשה לא נשואה בקדושים עפ"י החק: ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא את טבח ואת גחם וכו' (בראש' כב כד). ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי (שם כה ה–ו). וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו (שם לה כב). ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה ותזנה עליו פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה (שפט' יט א–ג). הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם וכו' ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר (שם שם כד–כה). ולשאול פלגש ושמה רצפה בת איה ויאמר (איש בשת) אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (ש"ב ג ז). ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם אחרי באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים ובנות (שם ה יג). ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ח–ט). בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סרים המלך שמר הפילגשים (אסתר ב יד). — וכתו"מ: אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לנביות (סוט' א ח). ואי זו היא אשה ואי זו היא פלגש רבי מאיר אומר אשה יש לה כתובה פילגש אין לה כתובה ר' יודה אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה אשה יש לה כתובה

1) [לפי בר העקר פלגש בלי דגש כלמד.]

2) [לדעת כל החיקרים היום היא המלה πάλλαξ, παλλακίς ביוני, pellex ברומי, אשר חדרה ללשון החכמים בצורה פלגס ואף פלקתא, ועי' H. Lewy, Die semit. Fremdw. im Griech. עמ' 66. וכן בסורי פלקא, ובערב' מכאן השם בלקים a) בשם מלכת שבא באגדת הקראן. אך מקור השם טרם התברר. אם אפשר שמוצאו הראשון במצרית והפא שבראש המלה היא הא הידיעה המצרית, אפשר לחברו עם שגל.]

a) بلقيس

ותנאי כתובה פילגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה (ירוש' כתוב' ה ב). לפנים עמו, בימי זמרי מיתה ובימי פילגש בגבעה לא מיתה (ר' יוסי שם הורי' ג ה). מאי נשים ומאי פלגשים, וכו' נשים בכתובה ובקידושין פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין (רב, סנה' כא.). למלך שהיה לו אשה ופילגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיה וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך בטמטוניות (מד"ר בראש' נב). — ובפה"מ'א: בנימוס הארץ בנותיו של אדם מפלגשיו נקראו שפחות (בראש' רבתי, אלבק, 119). — ואמר המשורר: אדני קרשים נעלמים אך בלשון בני חת הם מפורשים משכן שמו עד תעמד בהם הושב מלכות בם ופילגשים (ראב"ע, אדני, אינר 27). — ״בן פלגש, כנוי של גנאי לעמלק, ואמר הפיטן: ביציאת מצרים זנב בן פלגש עדת אל כי כן כתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל (הוא, אל מכונתך, שם 167).—ב) ואיש המשמש למשכבי אשה: ותרבה את תזנותיה וכו' ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (יחזק' כג יט–כ).

פלגשות ש"נ,—מצב הפלגש: ותעגבה על פלגשיהם על פלגשותם להיות להם לפלגש (רש"י, יחזק' כג כ). כל הבועל אשה לשם זנות בלא קדושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה לשם זנות ביום שפגע בה ובעלה ולא ייחדה לעצמו לשם פלגשות דהיינו קדשה (אבודרהם, ברכ' אירוס' ונשוא', קיג.). אפשר דלבני נח עצמם אין פלגש חברו אסורה דבעולת בעל יש להן כלומר בעולה לשם אישות ולא בעולה לשם פלגשות (חסו' ריב"ש שלח).

פלד, ממנו ״פלד, ״פלד, פלדת.

״פלד [1]), קל לא נמצא.

— הפע', ״הפליד, — האיר דבר באש פלדות, ואמר הפיטן: טפה הגליד (אלהים) טפוחים הפליד טרק והקליד טוען ומוליד (ר' מאיר בן יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח). עליו תופע נהרה ויפליד אורו כפלד (ר' שמואל יזכה, מאורה ויקח, סדר' מהגני', מ"ל ויס, 56).

״פלד, ש"ז, א) כמו אש פלדות, ואמר הפיטן: הולך ואיר על יושבי חלד בהגלות הלו לקדשו בחלד

1) [פעל שגזרו הפיטנים מן אש פלדות(נחו' ב ד).]

הראת עין עניו באצבע פ ל ד ותפתח ותראהו את הילד (ר' יצחק הלוי, ירח למועדים, שבת החדש, קרובץ אכג'ול). עודר ונחרש יסודך לשדה בור וניר לחבה ואכלה סביבך אש פ ל ד י ך (ליון לפירם, קינות ס"ב). עליו תופע נהרה ויפליד אורו כ פ ל ד (ר"ש יזכה, מאוכה ויכא, סליד' מהגני', מ"ל ויס, 56). — ואמר המשורר: ולו הוכא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו ואין תיכה לבד מגן מאדם ואש פ ל ד קרב וברק חניתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן, מצה"ש 30). לבן שק תפור על גלדיך בי בליתה כהבל ימי חלדיך מחר יבלה ברקב שלדיך ונפשך תשרף בלהבי פ ל ד י ך (עזרא הבבלי, סוכה' מוסר ג, יו:). וציה גם חם גולו מעפעפי ורמי דלף והמירו פ ל ד מקום דלף (ר"י חריזי, תחכ' יו, 160). — ב) כמו פְּלָדָה בּמשמ' ברזל פלדה, Stahl; acier; steel: משכבת הטל אשר ירב לרדת שפה גם מהאידים העולים מחלקי מלת אשר באדמה ירטב אויר הארץ ויעלה חלאה (ראסט) על כל כלי ברזל ו פ ל ד (שטאהל) (ס' נלוך, סביעי ב, יב:).

פְּלָדָה, ש"נ, מ"ר פְּלָדֹת[1]: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פְּלָדֹת הרכב ביום הכינו (נחו' ב ד). — ואמר הפיטן: יען ועד סוסי פ ל ד ו ת במו רוכבים שנוסי לפידות מופת הראות בעיר נכבדות (יוסף בר שלמה, חודק, יול' שבת א חנכה). פאר אורה וכם נורא שביעית היא להעלאות ושם איפה

[1] [כמה מפרשים ראו במלה פְּלָדֹת כאן הפוך אותיות של לַפִּידֹת. מנחם: כמו ולפיד אש; רד"ק: מן לפיד אש בדרך ההפך. אבל אחרים מביאים פרוש זה רק בלשון ואמרו (ריב"ג), ואולי (ראב"ע). ורש"י מודה: ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המצחצחת ברזל יפה, ע"כ. ויש שראו כאן קרבה אל הערב' פֻלָאד [a] שפרושה הברזל המקשה, שאמנם מוצאה מפרסית. וכך הוא שמוש המלה היום. אולם השבעים (ἡνίαι) והוולגי' (habenae) תרגמו בלשון מושכות הרכב ומעין זה אף יונתן: פילי רתיכיהון. ונראה שבאמת א ש - פ ל ד ו ת היא מלה אחת שפרושה מושכות הרכב, כנראה מלה אשורית פשוטה או מֻרכבת שהנביא משתמש בה בדבריו על נינוה. וכן נמצאות בנבואת נחום מלים אשוריות אחרות כגון מ נ ז ר (הוא מַנְזַז באשור'), טפסר (טַפְשַׁר), וצ"ע. ובמחמ"א השתמשו במלה כפרושי המפרשים העברים.]

[a] فولاذ

ובדממה פ ל ד ו ת אצטבלאות (כבודו א"ס, אופן פבת אחר סבוע'). הודות הוגים לך אן ואן פ ל ד ו ת ויקי חיות ושנאן (שלמו קדוש, קונט' הפיוטים, מק"כ, 8). — ואמר המשורר: יגועו עת ישמעו קול צעדות ירגזו כל יחזו אש פ ל ד ו ת (ראב"ע, אממסה, איגר 65). וממי ישאנו בקרב תעודות ויקדח צור לשוני אש פ ל ד ו ת (ר"י חריזי, תחכ' יו, 163). לא יוכלו כבות פ ל ד ו ת אהבה מימי יאורים רחבי ידים (שלמה אוליויירו, אגרת אילת אהבים).

א. פלה[1], ממנו א. פְּלָת.

ב. פלה, ממנו ב. פְּלָה.

ג. *פלה[2], ממנו ג. *פְּלָת.

א. פָּלָה, קל לא נמצא.

— נפע', נִפְלֵינוּ, — נִפְלָה האיש מֵאחרים וולתו, נבדל מהם לטובה, ausgezeichnet werden; être distingué; to be distinguished: ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו וְנִפְלֵינוּ אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה (שמות לג יו). — הפע'. הִפְלָה, הִפְלֵיתִי, יַפְלֶה, הַפְלֵה, — הִפְלָה דָבָר, הבדילו, הפרישו לטובה, auszeichnen; distinguer; to distinguish: וְהִפְלֵיתִי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עלית לבלתי היות שם ערב (שמות ח יח). ודעו כי הִפְלָה יי' חסיד לו (תהל' ד ד). הַפְלֵה חסדיך[3] מושיע חוסים ממתקוממים בימינך (שם יז ז). — ותִפְלָה בין דבר לדבר: וְהִפְלָה יי' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שם ט ד). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יַפְלֶה יי' בין מצרים ובין ישראל (שם יא ז). — ובתו"מ במשמ' הבדיל בכלל: למה נאמר בי יפליא להביא את מי שיודע ל ה פ ל ו ת (ספרי במדי' כב). — ואמר הפיטן: וכל טומאה ל ה פ ל ו ת בשקץ ונבילות ואדם עם מבלות ומשקים נגרים (רשב"ג, אזהרות, שמור לבי). — ואמר המשורר: כבודה היא לנכבד התבונה ואף כי לנפלים הקטנים אשר אין די כבינתם ל ה פ ל ו ת צעירי הזבובים משמנים (הוא, עטה הוד, דוקס, 16). — ואמר

[1] [קרוב אל א. פ ל א. עי' הערה שם.]

[2] [עי' הערה לג. פָּלָה.]

[3] צ"ל: חסידיך.

המליץ: אכן יי' בחכמתו הבדילם וחלק כחם וסנים ומועדים מהם כרך וקדש ומהם הפלה למלאכה (נ"ז נ"ם לג ח).

ב. **פָּלָה**, כמו א. פָּלָא, קל לא נהוג.

— נפע', נִפְלֵיתִי: אודך על כי נוראות נִפְלֵיתִי[1] נפלאים מעשיך (תהל' קלט יד). — ואמר המשורר: רצים עלי מעגל צדק עלי גלגל מעין אנוש נפלת, הכל תהלתך מגיד וזולתך חסר ואתה מלא (ראב"ע, אל תכונתך, איגר 177). ויתפשו יודע ספר והידות כל נכבדי תבל נגלים ונפלים (הוא, הודות עלי, שם 195).

— הפע', *הִפְלָה,—הִפְלָה[2] בפלוני לעג לו, verspotten; se moquer de; to mock at, scoff: מה אתה מפלה בי (מד"ר ברא' לח). מכאן ולהבא לא תפלי בבני ירושלם[3] (שם איכה, רבתי בגוים).— "כמו הפליא, עשה נפלא: הפלית החבר במה שדמית אלא שהראש וחושיו לא שמעתי וכו' (ר"י א"ח, כוזרי ג כז).—ואמר המשורר: ואמעיט את תנומתי להרבות תכונתי וחכמתי להפלות (רמב"ע, העוגות מעגותי, אוצר נחמד ג, קסג).

ג. ***פָּלָה**, פ"י,—ניבי' פּוֹלֶה בגדים או כלים, מנקה את הבגדים מכנים[4] ומפרעשים, lausen, entlausen; épouiller; to lo..u: אין פולין ברשות הרבים מפני הכבוד (תוספ' שבת טז כב). אין פולין לאור הנר ואין קורין לאור הנר (בבלי שם יב.).

[1] ואולי כמו ונפלינו אני ועמך?

[2] [עפ"י הארמ' אַפְלֵי ביה, המצוי מאד בתו"ס. המלונים מחברים פעל זה עם פלי כמשמ' סדק (בהדי דקא פלי רישא, יומא פז.), שבא במקום פלה. אך אין להתעלם מן הדמיון אל: ותשב תִּתְפַּלָּא בי (איוב י טז), ועפ"י זה נראה שנולד שמוש הפעל במשמ' לעג בקצור לשוני של הִפְלָה (כמו הִפְלִיא) לַעַג בפלוני. הפלה כו דברים.]

[3] [אמנם כל הספור שם נכתב ארמית.]

[4] [וכן בארמ', ובסורי' פלא, ובערב' פלי[a], ונראה שפעל זה נגזר משם קדום של הכנים, כדגמת חמלים הלעזיות וכמו פִּשְׁפֵּשׁ מן השם פִּשְׁפֵּשׁ, ורק כהשאלה השתמשו בפעלים אלו במשמ' תפוש מדקדק בכלל. ואין לפעל זה קשר אל א. פלה במשמ' ההפליה והבירור.]

[a] فلى

— פע', *פִּלָּה,—כמו פָּלָה[1]: לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא, ולא הלבלר בקולמוסו ולא יפלה את כליו ולא יקרא לאור הנר (שבת א ג). המפלה את כליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (בבלי שם יב.).

א. ***פְּלוּג**, ס"ז, — פעלת המפלג פלגי מים: תני עין חיים מהלך ת"ק שנה וכו' וכל פילוג מי בראשית מתפלגין מתחתיו (ר' יודה ב"ר' אלעאי, ירוש' ברכ' א א). — "מצב המתפלגים והמתחלקים: וכל העובר על השתים ושמנה נטש ועזב תורת אל אמונה בפתרוני למטה כפלוג ובחלוק (כס' בר' נח, לקו"ק נספח', 3).

ב. "**פִּלּוּג**, ס"ז, — מחלת הַפֶּלֶג: ויורה (מזל שבתי) על השגעון כי רבו מהמרה השחורה וככח הפילוג וחצרת (ראב"ע, ספר הטעמים, כ"י פריז).

***פְּלוּגָה**, עי' פְּלֻגָּה.

"**פְּלוּגְתָּה**[2], ס"נ, — מחלקת, חלוק בדעות, Meinungsverschiedenheit, Kontroverse; divergence d'opinions, controverse; dissension, controversy: בפלים יקשה עלינו הלמוד ההוא אם מפני שנעלם המעין והמקור או מפאת הפלוגתות והמחלוקת (ר"א די מודינא, ארי נוהם, פרק אחרון, 96). וכן החלופים והפלוגתות שבין מדינחאי למערבאי אין גם אחד בהם בנקודות וטעמים (אליה בחור, מסורת המסורת, הקדמה ג).

"**פְּלוּחַ**, ס"ז,—פְּלוּחַ הראש[3], כאב בוקע ופולח בחצי הראש, Migräne; migraine; (hemicrania), headache: וכאב הראש מתחלק מצד מקומו כי לפעמים יהי' באחד פלחי הראש ומה שיהי' מזה מורגל ושוקד נקרא פלוח הראש, ובערבית שקיקה וכלע' מקרניא (קאנון: א ג א). הפלוח הוא כאב יתעורר באחד מפלחי הראש (שם ג א ג לג). בעלי פלוח הראש הנקרא מקרניא"ה קצתם יקראו הרגש הכאב חוץ מקדרת המוח וקצתם ימצאוהו ומגיע עד

[1] [ועי' גם ג. פָּלָא, והערה לב. פֶּלֶת.]

[2] [מן הארמ' פלוגתא.]

[3] [ע"ם הערב' צראע אל ראס[a]) סדיקת הראש, ועי' בערך סֶדֶק.]

[a] صداع الراس

עומק הראש והבאב מגיע כתולי **פלוח** הראש עד הגרר שיבריל בין שני פלחי הראש (פסקי מסה ו יג). הנקרם ו**פלוח** הראש ובאב הראש (נכבוני, חכם חייס בחליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד סכטר).

***פָּלוּט**, עי' פָּלַט.

***פִּלּוּט**, ס"ז, — פְּעֻלַּת הדבר הפּוֹלֵט, כמו פְּלִיטָה: ולא משום **פילוט** אסור דהא חרשים ולא בלעי מידי מצרכת לה טבילה (כס"י, ע"ז עה:).

***פִּלּוּל**[1], פילול, ס"ז,—א) פְּעֻלַּת מי שמתפלל, כמו תפלה, prayer ; prière ; Gebet, Beten : י' לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה צרה רנה ופגיעה נפול ו**פלול** עתירה עמירה חילול תנון (ספרי דברי כו).—ובסהמ"א: ד**פילול** דקרא לשון פיוס הוא (כס"י יומא פז.). — ואמר הפיטן: **פלול** תמירים שמונה עשרה כמו שמונה עשרה חליות וכו' (כ"א הקליר, ואתה אזון, מוס' א' כ"ה, קדושה). פח אם הטרת פרחיו לטרת **פלולו** יצרת בעדם יזכר (הזא, זכר מסלה, סם, זכרונות). נחשב בצג באיתון דחות ב**פלולי** עקלתון (הוא מוסי יוה"כ). **פילול** סחתי לייחדך אזון בי אין בלעדיך (עבודה יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 157). רחום בעסך יופר **פילולי** לפניך יושפר (סם 179). ישר איש ומעללו אם ירבה **פלולו** ונשמע קולו (ילחק בן כלוגן, פחדסי וגילרי, סעה"ס, 57). הגיגי בר יחשב ויכון **פלולי** שמע יה סלחה רופי עקולי (ילחק, אביה ביעכ, סלים' יום ד). יקבצו עתה מקהלים ביופי תאר מכלולים ושם תשמע **פלולים** בבור שמך מעלים בשיר ובתחן מתפללים בחשבון ראש רגלים (חום זה הסדס, יול' ספח הסדס). רנתי תחשב קטורת וזבחי שלמים קולי רצה בעסך ישראל ובתפלת חין **פלולי** במנחת הבקר (בקר אערוך, סליחי סמלי יוה"כ, מחז' איטלי ב, קא.). יוסף פצה מקמיו הצילהו מלחצון **פלולו** קבל בשמחה ועלצון (יוסף אסר ונקדם, סם סס, קב.). אני נפשי תהלל לו בבל יום ותתעטף ב**פלולים** ושיחה (בגיעב סיכ, פזמונים סל פסק, אכם לונה). גבור אתח ויבול להצילי ומי גרם לי לסתיר **פלולי** (פיוטים מנים המאסר, יעקב מן, הכוזס לס"י ו א, 4). בשיר פילולי אעתר לאלי הקשב **פילולי** שועי האזינה (ר"י נג'ארה, עולת תמיד, קכג). —ב) *במשב' משפט, ואמר הפיטן: בלביש האחד כלי מלת והאחר קרעים אמור תאמר לו כ**פלולך** ועתה הורר עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (אזהרות לרי"ל בר לאונן, יג:). — *ובמשמ' חכמה, ואמר המשורר הקראי: אין עזי ברוב **פלולי** בי אם בעזרת אלי (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה', דודזון 51).

[1]) [עי' פלל, הערה.]

פְּלוּגִי, עי' פְּלִגִי.

***פָּלוּס**, עי' פָּלַס.

***פִּלּוּס**, ר"ר פִּלּוּסִים, ס"ז, — פְּעֻלַּת המפלס, חשוקל בפלס: רצונו בעפר השיעור ו**הפילום** בגופים הנבראים (כ"י א"ס, כוזרי ד כה). — ופלוס במשמ' שעור ותשבון: ומשקיו (של ה') גשמי נדבה ועולתו אשר יעלת מסלות שקולות ופלוסות **פלוסין**[1]) של שנים עשר סנה וחלקים מתחלקים לבקרים ולרגעים במשמרותם (פפנהים, אכבע כוסות, כוס הכהונים א). — ואמר החכם הקראי: יפול שנים עשר בניסן ביום שבת קדש ב**פילוסן** (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה' 63).—ובהשאלה פלוס משפט וצדק, ואמר הפיטן: היוצר יחד כסל נשפט ושוע ורל ב**פלום** ישפט (ר"א קליר, אם היל, קרובה א כ"ה). — ופלוס, שקול דבר בנגר דבר במחשבה: אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלם לאותו אורח, **פילום** זה לשון קונטרפיי"ש בלע"ז במלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה (כס"י, ישע כו ז).

א. ***פִּלּוּשׁ**, ס"ז,-סה"פ מן א. פָּלַשׁ פִּעֵ', — פְּעֻלַּת המתפלש בעפר; פתר בו (באיוב יו) דוגש פלשתי בעפר ולא יתכן בי אין **פילוש** בעפר בקרן לברו כי אם בבל הגוף (ר"ת, הכרעות, חסו' דונס, 83).

ב. ***פִּלּוּשׁ**[2]), ס"ז, — תבונת הדבר הַמְפֻלָּשׁ, החלול מראשו ועד סופו, שנקיבה עוברת דרבו: ובעקמומיתו צריך צורת פתח ד**פילוש** שהוא מפולש לחבירו הוי במפולש לר"ה (כס"י, עירוב' ו). אין **פילושיו** מבוונין (הוא, סם ח:). דרך עיירות להיות פתחי **פילושיהן** לאורבם (הוא סס כט:). ומבוי אסור משום **פילוש** (תוס' עירוב' ז:, ד"ה דא). דבבלה לאמצע אין סברא לאסור משום **פילוש** וכו' ועיד דאי לא אסור אלא משו' **פילוש** ה"ל

[1]) [פפנהים רומז בזוגרים לדברי המשנה (יומא ג ז) שדבריו מיוסדים עליהם.]

[2]) [עי' ב. פָּלַשׁ, הערה.]

למימר מכוי שנפרץ במלואו לצידי תצר וכו' ומיהו מדאסר בצידי חצר משוי פילוש אין להוכיח דסבר דאינו נידון משום לחי (שם, ד"ה בעירבו). תרי אוני סריכין כסדרן כשרה אפילו יש פילוש וכו' אינה ואומה הסרוכות התירו הגאונים וי"א דוקא אם נדבקו בלי פלוש (ר' אברהם בן יצחק, האשכל, סדר ים, טרפות בקנרה). הכל מורים שאם בה פילוש כשרה (ראב"ד, תמים דעים, ד.). אם האומות או האונות סרוכין בשומן יותר מכדרכן ואין פילוש ביניהם כלל נהגינן להתיר (מרדכי, חולי' תריז). אם אין לה (להנקב) פלוש בשרה (רבי' יונה, משפטי בדיק' הריאה). קרום היוצא מעיקר פלוש האונות ואין בקרום שום פלוש לצד האונות (טו"ח רשב"א ג). מה ששאלת בשם ר"ת שאם היתה כל הריאה דבוקה לדופן בלא שום פילוש ובלא שום פירוד שהיה מתיר בשם ד"ת לא אלא בשם גדולי אשכנז (טו"ח הרא"ש, כלל כ סי' יג). אונא הסרוכה לאונא או לאומה וכו' ואפילו היא באלכסון ואפילו יש בה פלוש (טו"ע יו"ד לט ז). — ב) שה"פ מן ב. פלש פע', חדירה ובקיעה: חכמת הכרת הפנים היותר בטוחה שבחכמות אשר תפליא במחשביהם, ממנה פלוש אל הקנותה לאדם כח יוכל בו להגיע אל המושכלות (מי בן מק"ץ, 5). וקושטו בעדי הרבקות ביצירות והפלוש במחשבות והבקיאית ברמיזות (שם 26). ועז"ו הענין כתב מורנו ז"ל (הרמב"ם) בפב"ת מהחלק השלישי וכו' עד שאינם מודים שנקב הקרום הענבי וזבות הקרני מפני פלוש הכח הרואה כדי שישיג מה שישיג [1]) (רס"ט פלקירא, מורה המורה א עג). ועל כן הוא דומח בלהבת האש העכורה ברטיבות המעורבת בה המונעת מטהירות התנועה ובאויר המעונן הנסנע מפלוש האור (הוא, מקור חיים לרשב"ג ג יד). וארצה לומר ברישומו פלוש דשומי העצמים השכליים בו (שם שם). ובשתעיין שאין לעצם הפשוט תכלה וכו' ותדקדק פלושו ושקעו בדבר הפוגש בו וכו' (שם ג יד). עד שיפגש (האור) גוף קשה כמו הארץ ואז יהיה האור נראה לחוש כי אין לו פלוש בחלקיו ויתפזר בהם (שם ג יה). כי תרצון כח האלהי מפליש בכל פלוש האור באויר

[1]) [בתרגומו של ר"ש א"ת (מו"נ ג כה): שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנית הוא מפני עכור חרות הרואה עד שישיג מה שישיג.]

והנפש בגוף והשכל כנפש (שם ה עג). והנפש כלי ספק היא והורית וניצוצית מן הצורת הנכדלת מתפלשת בחמרים כפילוש רוחני ומעמידן על מכונן (ר"י לטיף, אגרת התשובה ז, קובץ על יד א, 50) — ג) וכמשמ' גלוי, ההגלות, ואמר הפיטן: רוגשים קדוא בגרון פלוש אשומי חכרון מצוא מחלת ותרון (ר"א קליר, אשא דעי, מוסף יוה"כ). מחרו לאלוש וכל בצק מלוש ורגנו בפלוש ערי רק חלוש (הוא, אזכרה בע, קרוב' לפורים). וכות ומישור לפני כסאו זרעתיו סובלות עולם ומלואו חכתו יושט בפלוש הודו חסד ורחמים לפני כבודו (אל אדון, קונט' הפיוטים, מק"כ, 5). אמור שם עשרת הדברות וקדושם עם עשרת שמות ופלושם (קובץ על יד יא, יט).

א. **פלח** [1]), ממנו א. פֶּלַח, פַּלָּח, פֶּלֶח, *פלחן.

ב. **פלח** [1]), ממנו ב. פֶּלַח.

א. **פָּלַח**, פ"י, פֹּלֵחַ, — פֹּלֵחַ בָּאָרֶץ, חָרַשׁ אותה [2]), pflügen; labourer; to plough: כמו פֹּלֵחַ ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול (תהל' קמא ז). — ובתי"מ: משל למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים קרא לראשון ואמר לו תקבל אתה השדה הזו א"ל אין בי כח קשה היטני, וכן לשני ולשלישי ולרביעי ולא קבלוה ממנו וקרא לחמישי וא"ל תקבל אתה השדה הזו א"ל הן, על מנת לפולחת א"ל הן, משנכנס לתוכה הובירה (מד"ר שמות כז). — *פָּלַח לאלהים, עבד אלהים, dienen, anbeten; servir, adorer; to serve, worship: קלנדרא

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [פעל זה בא בעבר' ובלשונות שמיות אחרות בשתי הוראות עקריות הקשורות זו בזו, אלא שאין להכריע איזו קודמת לחברתה: א) בקע, ב) עבד האדמה. מן ההוראה השניה, שהיא משמשת בארמ' ובערב' השאל הפעל אף לעבודת האלהים כפלחן בבתי היראה, ומכאן באשור' פלח במשמ' ירא, פחד. בעבר' שבמקרא בא פלח במשמ' החרישה והבקיעה באחת מן המלאכות העקריות שבעבודת האדמה (פלח ובקע בארץ) ואף בלשון בקיעה בכלל, וכן בא אף פַּלַח [a]) בערב' גם במשמ' זו. ואף ילדיהן תפלחנה (איוב יט ג) וגם ויפלח אל סיר הגזיד (מ"ב ד לט) הבינו רב המפרשים כלשון בקוע, פטירת הרחם, וכדתוך לפלחים מעל לסיר.]

[a]) فلح

אף על פי שהכל עושין אין אסור אלא לפולחין בלבד (תוספתי ע"ז ח ד). וזה אומר לפלח למזלות וזה אומר לחמה ולשמש אני פולח (תנחומא נוכר, נכלתם' יב). — ואמר הפיטן: צעוק נצעק מכאב לב ונסגוד ונפלות אל אלהינו כי ירבה לסלות (בנימין, אנוש במה, סליח', Synag. Poesien לצונציג, 75). הראם כם דין לדורות לבלתי פלות לכל יצירות כי אם לקורא הדורות (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' ח פסח). ופה שאמר לא אשלה הוא הפה חנן לשלת ענה בנאלת קומו צאו ברבוכם לפלח (שם). האומרים אין לקבל אלוה השתחוות לפניו לפלח ולבלתי הקריש המרכה לסלח וגם לא לירא איום אלוה (ר' גרשם, אליך ה' אקרא, סליח' לד' עשי"ת מנהג פולין). — *וכמו פעי, פַּלַּח, בקע ודקר: בשעת השמד היו הפולחין[1]) לובשין סנדלים מסומרים והיו עושין רושם בארץ והיו בנות ישראל יוצאות ורואות את סנדליהן רשומות בארץ והיו מתייראות ומפילות (דבר' רבה, ליברמן, 81). — ואמר המשורר: וברשפי אהבה בליותם פולחת (אד"ם, שש"ק א שלום חזיון לילה). — *וכאב ראש פֹּלֵחַ, כמו פּוֹלֵחַ הראש: וזה החולה בו באב הראש מתמיד ופלת (כל מלאכת ההגיון, יו:).

— פע', יְפַלַּח, — א) פִּלַּח החץ את כְּבֵדוֹ, בקעהו, spalten; fendre; to split, slit: עד יְפַלַּח חץ כבדו (משלי ז כג). יסבו עלי רביו יְפַלַּח כליותי ולא יחמל (איוב יו יג). — ובספה"א: ויבשהו בשמש ופלחהו פלחים קטנים (אסף 119). ובשם ר' סעדיה גאון מצאתי כי האותיות ביוצאם מן הפה ויפקידם ויניחם באויר פלחוהו כפלח ונתחדש ממנו דמויות מכוונות מפורדות מבוארות (ריקנטי ע"פ אבן יקרה א, כו., ויצא). — ואמר הפיטן: חרולים זרו בפתרוס ויפריכו שושנה חצי עשרת פלחום ותסך עם וו טלולים (רסע"ג, אלהים יה, עבודה יוה"כ, Elbog., Stud., 123). פלחתני מרת פתן אכזר צפו מים על ראשי ואומר נגזר (אמרה אם, סליח' ת"ב, סדור רסע"ג, של). שחתו וחגרו בפחד אבחם שוביהם רדפום והכום לפלחם (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' חנכה). ל'ש עמר חרמשו פלחם ובמלחמת תנופה נלחם (ליל שמורים, מעריב ליל ב פסח). — ואמר המשורר: ואם יבין בני קשתו אפלת כחצי לב וזמן פלח בבדי (ר"ש הנגיד, עלה אלי, בכודי, 106). גופת רטוב ולח בשרביט בדלח טחור קדש ממלח לב רואיו יפלח ואיש בקרבו ישלח (ר"י חריזי, תחכי ו 72). והורוני בשני חצים פלחו כם בבדי והגדילו אידי (שם מח, 376). חשבתיהו לחצי יום קרבי וכן היה לחצי פלחני, השבתיהו לחרב וחנית לי וכן היה אבל בידי מעני (עדכוס הלוי, קטע כ"י גניי). — *ופִלַּח פלוני את עסקיו חתך את עסקיו, הכריע וגמר אותם: רוצה אדם לפלח[1]) עסקיו בבית הראשון שהוא פוגע וללון שם (ר' חלפתא בן שאול, ירוש' מעשר' ב ג). — ב) פִּלְּחָה החיה ילדיה, ילדה אותם, werfen, gebären; mettre bas; to bring forth: תכרענה ילדיהן תְּפַלַּחְנָה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג).

— נפע', ״נִפְלַח, — שֶׁפִּלְּחוּ אותו, נבקע ונדקר, ואמר הפיטן: מעצמותי המפצחות נפלחות[2]) מסבעיסך וממרעיסך נאמתי נלאתי נשא חרונך וועמך (אליה בן שמעיה, את ה' בהמצאו, סליח' שחר' יוה"כ, ונחז' איטלי ג, קנ:).

— פע', ״פֻּלַּח, — מי שֶׁפִּלְּחוּ אותו לִפְלָחִים: בענין זה זכר אלתמימי בספרו מרש"ד שהבצל אם יפולח ויונח בעת שתיית הרפואה המשלשלת יבטל האסטניסות וימנע הקיא (פרקי משה, סוף יג). קח קדירת של חרס ושמתח על חגח'ים בקדירה

1) [ליברמן מעיר: בערוך ערך פלח: בילמדנו וחיה עקב פ' כי תאמר, דרבן של פולחין לובשין סנדלין מסומרין. וע"פ הענין נראה שהכוונה לחיילים רומיים, עיין בעה"ש שם. ואולי זה בינוי של גנאי כלפי הגויים עובדי ע"ז, עיין ירושלמי ע"ז פ"א ה"ב, ל"ט ע"ג. והלשון כאן מגומגמת קצת, והכוונה שבשעת השמד היו מתייראות מפני הפולחין, אבל הפולחין היו לבושים סנדלים מסומרים גם שלא בשעת השמד, ע"כ. ואולם יותר נראה להבין פולחין כאן בלשון פולחים בחצים ובחרבות, ולא בעכו"ם סתם.]

1) [כך הגרסה בדפוס ונציאה ובדפו' וילנה; בדפו' ויטומיר: לפלה (וכן לוי, וכן משביח ירושלמי, ולא יתכן אף מצד דקדוק המלה); בדפו' קרוטושין: לפנע, ופרוש שבגליון שם: לפנות עסקיו גרסינן; ור"ש גרם: לפנה. ונראה שהנוסח לפנע נולד בהשפעת עסקיו שלאחריו, והואיל ואי אפשר לאמר לפלה או לפנה ע"פ דקדוק לשון החכמים, נראה שהעקר לפלח (או לפנת), והכונה: רוצה אדם לחתך עסקיו בבת אחת במפלה וגוור בחרב. ועי' בשמוש המעלים גור, חתך במשמ' קרובה לזו.]

2) [בסליחו' לצו"ג, אשכנז: מְפֻצָּחוֹת.]

ויפולחו חפרסות קטנות פלחות וינתנו על הגחלים (אסף, 116). יוקח קולוקונטידה לחה ותפולח ארבעה פלחים ויונחו בכלי (קאכון ג יז ו). — ואמר הפיטן: פצועים ונפצעים ומפלח בבדם צנופים כדור עם מרבבות כבודם (משה בן קלונימוס, ונכן ויוסע, סדר אמרון של פסח).

— התפ', "התפלח, — נבקע ונתחלק לפלחים: כשרוצין ללקט התמרים מביאין מגל ארוך ומשימין תובליא שהוא סל כראש עץ ארוך ומגביהין הסל כנגד התמרים וחותכין אותן במגל ונופלין בסל כדי שלא יפלו התמרים לארץ ויתבקעו ויתפלחו (רגמ"ה, ב"ב לג: ; ערוך ערך תבליא). — ואמר הפיטן: בליות מתפלחים לחצים משתלחים ועיניהם מולחים כמים הנגרים (אברים בן יצחק, אלהי העברים, סליחי יום' יוה"כ).

כ׳ **פָּלַח**, קל לא נמצא.

— פע', יִפַלַּח, — פִלַּח היויקות וכדו' אל הסיר, השליכם לתוכו: וילקט ממנו פקעות שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד (מ"ב ד לט).

"פַּלָּח[1]), ש"ז, — אכר ערבי: ראובן ושמעון הם שותפים והיה להם עסק אחד עם שי"ך אחד וגם באותו המחוז שהיה אותו השי"ך שולט היו נותנים סי' ליף[2]) (פי' מעות בהקדמה) לפלחים (פיי בפריים) (קייח הרופא, ומעשה חייח, שאלה יע, לז:).

— ⁘בכלל אכר גם ופשוט.

פֶּלַח, ש"ז, — פֶּלַח רֶכֶב, האבן העליונה משתי אבני הריחים, ופֶלַח תַּחְתִּית, האבן התחתונה; Mühlstein ; meule ; millstone: ותשלך אשה אחת פֶּלַח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שפטי ט נג). לבו יצוק כמו אבן ויצוק כְּפֶלַח תחתית (איוב מא יו). — פֶּלַח דְבֵלָה, חצי דבלת תאנים, Hälfte, Stück ; moitié, morceau ; half, piece: ויתנו לו פֶלַח דבלה ושני צמוקים (ש"א ל יב). — ובתו"מ: הלוקח מן העני וכן העני שנתנו לו פרוסות פת או פלחי דבילה מעשר מכל אחד ואחד ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל (דמאי ה ה). — ובסהמ"א: מצא גרוגרות אם דרסו רוב הגרוגרות רוב האדם חייב לעשר שחזקתן מדבר שנגמרה מלאכתן וכן אם מצא פלחי דבילה שידוע שהם מדבר הגמור (רמב"ם, מעשר ג כח). פלחי דבילה לאחר שנדרסו בעיגול מחלקין העיגול לכמה פלחין וכפלח יש הרבה תאנים דבוקות יחד (ר"ש, מעשר' ג ד). — פֶּלַח רִמּוֹן, חצי רמון: כְּפֶלַח הרמון רקתך מבעד לצמתך (שה"ש ד ג). — ובסהמ"א: ותבא זכוכ ותעמוד על רקתו והיה כפלח הרמון ותך אותו ותזיקהו (מעשה בוקסבלי, אומ"ד). — ואמר הפיטן: והן עתה דקרו כפלח[1]) רעיתך (ר"א קליר, אי כה, קינות ט"ב). — "ופֶלַח הראש, קטע הראש הטפלח, הנקטע מן הגוף; ויוסיפו לשפוך סוללה פעם שנית ותך האבן מגבורי יוסף על ראשו ותפלח את ראש האיש ותוליך את פלח ראש האיש עם האבן (יוסיפון גינצבורג, תג). — וברפואה, חלק מחלקי הראש: הפלות הוא כאב יתעורר באחד מפלחי הראש (קאנון ג א ב לג). — "ופִלְחֵי הַמֹּחַ; ואחד משני פלחי המוח (כרבוני, אבר חיים ג יג, כ"י ביהמ"ד שכער) והפלח הימין לאדומה והשמאלי לשחורה (שם, נחליי הראש). — "ופֶלַח בגוף העוף השחוט, מקום מפֻלח וסדוק, Riss ; déchirure, rupture ; rent, tear: עוף שחוט וכו' ואם היו בו פלחים פלחים או שהיה מתוכל בתבלין ונפל לחלב או לבותח הרי זה אסור (רמב"ם, מאכלות אסורות ע יע). ואם היו בי פלחים פלחים[2]) (לקוטים מספר המספיק לתלמוד הירושלמי, בכר, קלה). — "ופֶלַח במשמ' קטע והתיכה בכלל: ומשרשי איריאוס ט' פלחים (אסף, 118). ועי' ערך פִּלּוּחַ, פִּלֵּחַ.

"פִּלְחָה, ש"נ, מ"ר פְּלָחוֹת — כמו פֶּלַח: קח קדירה של חרם ושמתה על הגחלים בקדירה ויפולחו הפרסית קטנות פלחות וינתנו על הגחלים (אסף, 116).

***פָּלְחָן**, פָּלְחָן, פולחן[3]), — עבודה, עבודת הבורא, Dienst, Gottesdienst, Kultus ; service (divin),

---

1) [נגזר מא. פלח עפ"י ש"ז הערבי פַלַּאח a).]

2) [צ"ל: סלף b) במלה אחת.]

a) فلاّح b) سلف

---

1) [כלו' דקרו את רעיתך שרקתה כפלח הרמון, כלה"כ, אך יש בזה גם מהוראת הכתובים ומחצה וחלפה רקתו (שפטי ה כו), עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג).]

2) [בכר שם מעיר שהוא תרגום מן אית ביה פולי (ספס' עו.).]

3) [מן הארמ' שבתרגומים.]

אלהך די אנת פלח : culte ; (divine) service, cult ליה וכו׳ וכי יש פולחן בבבל האמה ת״ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה (ספרי דברי מא ; ומעין זה ירוש׳ ברכ׳ ד א). — ואמר הפיטן : נסתמה הבירה ונתרוקן טהר השלחן מזין ומזיח סתר מעבודת פלחן (מליר, מטניס לבוב, סליח׳ לתעני׳ מונסי).

פלט [1]), ממנו מִפְלָט, פְּלֵט, פָּלֵט, פְּלֵיטָה, פָּלִיט, *פְּלִיטָה.

פָּלַט, פ״ע, פָּלְטוּ, — א) פָּלַט האדם, נמלט מרודפיו, מהאויב, entkommen ; se sauver ; to escape : החרב בחוץ והדבר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו ופָלְטוּ פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות (יחזק׳ ז יה-יו). — ובתו״ם : בירך התחילה בעבירה תחילה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט (סוט׳ א ז). וה חומר ביחידים מבמרובים שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד (סנה׳ י ד). נכסי צדיקים שבתובה (בעיר הנדחת) אובדין שבחוצה לה פליטין [2]) ושל רשעים בין שבתובה בין שבחוצה לה הרי אלו אובדין (שם שם ה). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתיבה ובשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מקדמיג, ושואל לי שאלות נימתי לו בני היאך פלטת נוטה לי (ר׳ עקיבא, ירוש׳ יבמ׳ טז ג). התחרת והגמלת העיברת ממקום למקום לגו בתיבה (בעיר הנדחת) והודחו עמה, אם גשתהו שם ל׳ יום הן בסייף וממונן אבד פחות מכן הן בסקילה וממונן פלט (סנה׳ קיב.). ולולא אברהם לא פלט לוט מסדום (מד״ר במד׳ כ). וביון שראה אותו (את עוג) נתיירא ואמר לא לחנם פלט זה מן אותן הגבורים מימות אברהם ועד עכשיו (דבר׳ רבה, ליברמן, 31). —*ובהשאלה : והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו שנאמר ויכו את רפאים וזה הפסולת שלהם בפריצי זיתים שיוצאין ופליטים מתחת הגפת (תנחו׳ חקת כה). —*ובמשׁ׳ פָּלַט, יצא מעל השטח, היה גבה ממנו במקצת, hervorstehen ; saillir ; to project : מ״ד לא חוקק בפולט מקום הכתב בגון הדין דינרא מ״ד אפי׳ חוקק בגון הדין פנקסא (רב חסדא, ירוש׳ גטין ב ג). — ובספה״א : כל דבר שפולט נקרא בדבריהם זנב באמרם שתים בנגד שתים ואחד יוצא זנב ויוע כי יקרא (זנב) לרחם שיפלוט לחוץ (רס״ע פלקירא, המבקש, עא). —*ובהשאלה פָּלַט ממעשה פלוני, אין לו חלק בו : וזה מפעולת אדם והאלהים ממנו יפלוט (רסע״ג על חוי הבבלי, דודזון, 72).

— ב) פ״י, *פָּלַט פלוני דבר, הוציאו מריו, הקיא אותו, auswerfen, ausspeien ; cracher, vomir ; to throw out, spit out : החושש בשניו לא יגמע את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ופולט ובולע מטבל בדרכו ואינו חושש (תוספתא׳ תרומ׳ ט יא; שם שבת יב ט). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ו א). היתה (הבהמה) מהלכת ופולטת עשבים מהו (ר׳ ירמיה, שם ב״ק א א). שבח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן (ברכ׳ נ :). —ובהשאלה : א״ל הקב״ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה (רבה בר מרי, פסחי׳ קיח :). פושעי ישראל שעברו על התורה ועל המצות נפשן בלה וגופן בלה והן נעשין אפר וגיהנם פולטתן והרוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים (סדר עולם רבה, רטנר, פרק ג, ט.). —ובספה״א : חשרוי בתענית יבול לטעום לתוך פיו עד בדי רביעית ויחזור ויפלטנו שאין

[1]) [השרש והפעל פָּלַט נמצא אף במלה עברית פֶּלֶט במשמ׳ נמלט, במכתבי עמרנא מא״י 33,25/185. בערבי׳ הכתובה צורתו פלת[a]), אך בדבור פלט[b]), ובשבאי בא בלת במשמ׳ מלט והציל. באשור׳ בַּלָטוּ פרושו חיה, היה חי, בֻּלְּטוּ (המקביל לפע׳ בעבר׳, פִּלֵּט) משמ׳ החיה, והשוה שמות אשוריים ובבליים כמו בלטשאצר, סנבלט, שבהם נמצא שרש זה. אך מבטא אחר של אותו שרש בעבר׳ הוא אף מלט, ועי׳ שם. ועקר משמ׳ השרש הוא כפ״י, הוציא, חלץ (מן הסכנה), וכפ״ע יצא, ומכאן שאף הפעל פָּלַט בתו״ם (פלט מפיו וכדו׳) אותו פעל הוא. ובן גם פָּלַט, במשמ׳ יצא מעל השטח וכדו׳, הוא מבטא אחר של פָּלַט, שבא אף במקימו לפעמים. בכוש׳ פָּלַט פרושו הפריד, וגם זה קרוב בענין.]

[2]) [בספרי דבר׳ צד הגוס׳ : אבודים, פלוטים, בינ׳ סעו׳. ולפי הגוס׳ שלפנינו פְּלֵיטִים זה בינ׳ קל במו אחדות מהדגמאות המובאות כאן ביחיד, פָּלֵט.]

[a]) فلت [b]) فلط

וה חשוב הנאה (פלטוס הו"ח חקפז א). — ואמר הפיטן: פועל בחכמה פקד ארמה פלוט ביחוסה פראים ובהמה (אל נשא, יוצ' שבת בראשי). לאחרונה יסעו שבם שלט כי הענן מטם פלט (ר"א הקליר, אזכיר סלה, קרוב' שבת זכור). — ובינ' פעו', פלוט, שפלטו אותו: הסגולים לך סבל עם העמוסים כמיבישנך הפלוטים כמירוחמך (ינאי, האומרים, קרוב' לימים נוראים, זולתי, סמ). — ופלטה שכבת זרע: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר (ברכ' ג ו). מניין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר היו נבונים לשלשת ימים (שבת ט ג). נכרית שפלטה שכבת זרע מישראל טמאה, בת ישראל שפלטה שכבת זרע מנכרי טהורה (מקוא' ח ד). הפולטת שכבת זרע מבפנים טמאה (תוספת' נדה ה יג). משמשת כל שלשה ימים אסורה לאכול בתרומה שאי אפשר לה שלא תפלוט (נדה מא:). — ובהשאלה פלט, במשמ' הפריש מתוכו שמן, דם וכדו', ausscheiden; sécréter, excréter; to secrete, excrete: דבבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שהיא פולטת ואינה בולעת (תרומ' י יא). כל הזתים הגשמים יורדין עליהן והן פולטין את שמנן (ר' חנינה, ירוש' בכורי' א ג). כבולעו (הבשר את הדם) כך פולטו (פסח' עו.). שלשה דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). — ובסהמ"א: גיעול לשון מקיא ופולט (רש"י פסח' מד:, ד"ה גיעולי). בן צותה על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתיך תשובה שלימה (ר' יעקב אנטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קצט). — ובהשאלת, ואמר הפיטן: לבת לבי אף כי קולטת קרבתך לי טוב חולטת פולטת (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשית). — *ופלט נשמתו, הוציא את נשמתו: לא דומה הפולטה בחיק אמו (ארץ ישראל) לפולטה בחיק נכריה (עולא נחותא, ירוש' כלא' ט ד). — פלטה הכבין בשר, דלדלה קצת מן הבשר! בשר שפלטתו סכין (ר"ל, חולי' קכח.). לא שנו אלא שפלטתו חיה אבל פלטתו סכין בטל (עולא בשם ר' יוחנן, שם קכד.). בשמשטין את הבהמה פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל היריך (רש"י, חולי' קכח., ד"ה נפסר). — ג, *ובמשמ' הציל, הוציא: ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה (ר' יוחנן, סנה' יט:). מיכאל היה המגיד שנאמר ובעל כנפים יגיד דבר ולמה נקרא שמו פליט בשעה שהפיל הקב"ה סמאל ובת שלו ממקום קדושתו אחז בכנפו וביקש להורידו עמו ופלטו הקב"ה מידו (פרקי דר"א כז). — ואמר הפיטן: פחדו יחיל מוטטים פיותם חיות אטומים, פרתיו במשענותם חטומים פלוטים[1]) מרבל פטומים (ר"א הקליר, יום מימים, שחר' יוה"כ, מחז' איטלי ב, פ:).

— פעי', מפלטי, פלט, פלט־, פלטה, פלטני, פלטו, אפלטה, אפלטהו, תפלט, תפלטני, תפלטמו, יפלטהו, יפלטם, תפלט. — פלט את פלוני מאויביו, עשה שימלט מידם, retten; sauver; to save: יי' סלעי ומצודתי ומפלטי[2]) לי (ש"ב כב ב). ותפלטני מריבי עם (שם שם מד). קומה יי' קדמה פניו פלטה נפשי מרשע חרבך (תהל' יז יג). מפלטי מאיבי אף מן קמי תרוממני (שם יח מט). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו (שם כב ה–ו). גל אל יי' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (שם שם ט). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה (שם לב ז). ויעזרם יי' ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו (שם לז מ). מאיש מרמה ועולה תפלטני כי אתה אלהי מעוזי (שם מג א). על און פלט־למו באף עמים הורד אלהים (שם נו ח). בצדקתך תצילני ותפלטני (שם עא ב). אלהי פלטני מיד רשע (שם שם ד). פלטו דל ואבין מיד רשעים הצילו (שם פב ד). כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (שם צא יד). — ואמר הפיטן: ועוד סלה יסובבני פלט רני אם מצאתי חן בעיני המלך (מלך אחד, סליח' ערי"ה). סתר לי תצור ממונה רני פלט לי תסובב (ר"י נג'ארה, עולת תמיד יח). — ואמר המשורר: קול אל קול קורא מבשר בזבול הרקיע רני פלט רני פלט צבא עליון הריע (שלום הכהן, כיר דוד ז, 155). — פלטה האשה, הוציאה ולדה, ילדה: ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ' ו יד). — והפרה: שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). – *ובמשמ' הוציא, כמו קל במשמ' ב): וגלגלי עיניו מפלטין ומוציאין לפידי אש (פרקי היכלות ד, סא).

---

[1]) [במחזורים נוסח אשכנו (מוסף יוה"כ): פלטם' עי' פעי'.]

[2]) אולי מפלטי.

—ובמשמ' פ״ע, פלט את עצמו, התמלט: ואפלטה לנצח משפטי [1]) (איוב כג ז).

— הפע', תפליט, — א) הפליט האדם, עשה שהאשה תפלט, תלד: ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ׳ ו יד). — ב) הפליט [2]) הארי את טרפו: ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישעי׳ ה כט).—*במשמ׳ הציל, ואמר הפיטן: אנא זכור מוסיף חלק שכם אחד, קוה להפליט המחנה האחד (רקע״ג, סדר הוטענות, סדור רקע״ג, רמז). — *הפליט דבר או אדם, הוציא אותו, פלטו והקיאו: כל הילדים שהשליכו ליאור לא מתו אלא היאור הפליט אותם והשליך אותם למדבר מצרים (ר׳ שילה, פרקי דר״א מב). מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל (שם מד).—ובסה״מ״א: לא יוכלו מלט משא, להפליט מה שבמעיהם בשאר המוציאין בהוגן (רש״י, ישעי׳ מו ב). בעין בולעו לאיסור יפליטנו בראמרן בבולעו בן פולטו (הוא, ע״ז, עה:, ד״ה כל דבר). בענין שבלעו שפת הדוד את האיסור יפליטהו (שם עו:, ד״ה כבולעו). — *הפליט לחלוחית מדבר, גרם לדבר שיפלט ויפריש את הלחלוחית: מדית יורה גדולה ומגעילה ברותחין ומכשירה ושוטפה בצונן ומפליטה מחמץ תחילה ואח״כ מרתיח בהן בלא שיעור (שבלי הלקט, פסח כז). שהמלח אינו מפליט מהעץ בלום (הרוקח תפט).—*ומפליט בלי, עושה שהבלי יפליט: ומאן לימאלן שהמלח מפליט בלי איפשר שאין המלח מפליט אלא את האוכלין (רשב״א, תשו׳ קל).

— התפ׳, *התפלט, — נצל ונמלט: מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו ואומרת לית דא מבדת לי דהוה אחי באננקי ונתפלט ממנו (מד״ר שה״ש, מי יתנך כאח). עתיד היה המבול לבא לעולם ויתפלט [3]) ממנו נח ובניו (תנחו׳ שמות יז).

1) [מנקד משפטי, אמנם יש גורסים בקריאת השבעים משפטי.]

2) [בכ״י המחבר באן סימן שאלה, רמז לקשי המובן. רב המפרשים מבארים: ויפליט את הטרף לעצמו.]

3) [וי״ג: ויפלט, נפע׳.]

— נפע׳, *נפלט, — פלטו אותו: לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון (רש״י, איוב כא י). שיהו המים הנפלטין מן הקלי על ידי חום האור זבין ויוצאין לחוץ (הוא, פסח׳ מ. ד״ה קמיפלא). שהמים נפלטין וחוזרין ונבלעין (שם שם, ד״ה זקיפלא). דאותה בליעה משהחה בדופנו של כלי לילה אחת הופג טעמו ונתקלקל ותו לא משבחת לאוכל שהיא נפלטת לתובו (שם מד:, ד״ה והכא). שיהא כל דמו כבר נפלט ממנו (הוא, חול׳ קיג.; ד״ה עד שיכלה).

— פע׳, *פלט, —שפלטו אותו, נצל ונמלט, ואמר הפיטן: ידועי שם בבור נשם ובנקיון רעיונים עת פלטו [1]) ונתבלטו מבור ברזל סוינים (ידועי שם, אופן ז׳ פסח).

— הפעי, *הפלט, ב״ג מפלט, —במו פע׳, ואמר הפיטן: לעת ימחח ולא ימלט יגונן עם גנון ומפלט (ר״א הקליר, אזכיר סלה, קרוב׳ שבת זכור).

פָּלֵט, ש״ז, מ״ר פלטים, פליטים, — מי שפלט, שנמלט, : Flüchtling ; fugitif, réfugié ; fugitive, refugee

אוי לך מואב אבדת עם כמוש נתן בניו פליטים ובנתיו בשבית (במד׳ כא כט). כי לא ישובו כי אם פלטים (ירמ׳ מד יד). קול נסים ופלטים מארץ בבל (שם נ כח). פלטים מחרב אל תעמדו (שם נא נ). ושלחתי מהם פליטים אל הגוים (ישעי׳ סו יט). ועי׳ גם פלט.

פְּלֵטָה, פליטה, ש״נ, סמי׳ פליטת, — שארית, מה שפלט מהאויב ובדו׳: אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (ברא׳ לב ט). ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום (ש״ב יה יד). ביום ההוא יהיה צמח יי׳ לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל (ישעי׳ ד ב). והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו (שם י כ). ויספה פליטת בית יהודה הנשארת שרש למטה ועשה פרי למעלה כי מירושלים תצא שארית ופליטה מהר ציון (שם לז לא-לב). והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות (יחזק׳ יד כב). והיה כל אשר יקרא בשם יי׳ ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה (יואל׳

1) [פלטו, כך מנקד במחזורים, ואולי צ״ל פלטו בקל.]

ג ה). וכהר ציון תהיה פְלֵיטָה והיה קדש (עבד׳ א יז). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לִפְלֵיטָה (דני׳ יא מב). ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו להשאיר לנו פְלֵיטָה (עזר׳ ט ח). הלא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופְלֵיטָה יי׳ אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פְלֵיטָה כהיום הזה (שם יד—יה). ואשאלם על היהודים הַפְּלֵיטָה אשר נשארו מן השבי (נחמ׳ א ב). ויכו את שארית הַפְּלֵיטָה לעמלק (דהי״א ד מג). נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לִפְלֵיטָה (דהי״ב יב ז). ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין פְלֵיטָה (שם כ כד). שובו אל יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הַפְּלֵיטָה הנשארת לכם מכף מלכי אשור (שם ל ו). — ובתו״מ: ומה שכר נטלו על כך שכבדו את אברהם. נותרה מהם פ ל ט ה, רחב וכל ביתה (מד״ז שה״ש א, בובר, 18). — ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פ ל ט ת סופריהם וכו׳ יחמו נא רחמיך (תפלת י״ח).—ובספה״מ: ולפי שבני הגולה אנו פ ל י ט ת ישראל עבדי אדוני המלך שרוים בשלוה בארץ מגורינו (מכתב ר׳ חסדאי אבן ספרוט למלך הכוזרים, בסוף ס׳ הכוזרי). — ואמר הפיטן: אלהינו שבשמים חוס וחמול על שאריתנו, אלהינו שבשמים חמול ורחם על פ ל י ט ת נ ו (הוספ׳ ותק׳ לסדר רע״ג, 22). ואמר המשורר: ופקדוני בידך גאוני שני אחים פ ל י ט ת הנשמה (יוסף אבן חסדאי, הללבי חן, סעמ״ש 29). — ופְּלֵטָה מרעב: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לִפְלֵיטָה גדולה (בראשי׳ מה ז). — וצמחים מִבָּרָד או מארבה: ואכל את יתר הַפְּלֵטָה הנשארת לכם מן הברד (שמות י ה). כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם פְלֵיטָה לא היתה לו (יואל׳ ב ג). — ״ובהשאלה בעניני מסחר, פשיטת הרגל, שמטת חובות מצד בעלי החובות: Bankerott; faillite; bankruptcy: כמה בעלי חובות היו ל פ ל י ט ה (פקדי אבי בעל חות יאיר לספרו ממן מאכלו בסוף סו״ת חות יאיר). ומיד אח״ז כאותו שבוע היו האחים חללו ל פ ל י ט ה גדולה ועצומה שנשארו חייבים לשררות ויועצים, אבדו העשר הגדול שירשו מאביהם ובילו את של אחרים סך עצום ונורא (יעב״ץ, מגלת ספר, 76). שפעם אחד היהודים העוסרים בחנויות נשברו ועשו פ ל י ט ה והכוללת הפסידו ממון רב (סו״ת כסאל דוד, כ״י. ב, רפא :).

״פְּלִי [1]), ת״ז, — כמו פלאי, פֶּלִיא: וזה דבר פ ל י הוא ואינו ממנהגו של עולם (מדה״ג ויגש, פי׳ מימנים). לפי שהיה בו דבר פ ל י שאינו ממנהגו של עולם צריך הכתוב להזכירו שכן הוא אומר תשע אמות ארכה (שם דברי׳ ג יא, הסגלה).—ובספרות׳ נריר: ופ ל י הוא בנפעלים השני מן הרום והוא שרק יבא על הצווי כמו קם שב (הורים הקורא, דרכנורג, 67). והוא פ ל י לא ימצא כאחד ועשרים ספרים אלא בשבעה מקומות בלבד (שם 76). — ואמר הפיטן: ייטב בעיניך נעים שירי ומיטב מהללי חרוד אשר הרחיק נדד מני לרע מעללי ואחזק בכנף ידדותו והוא נורא ופ ל (ר״י הלוי, ייטב בעיניך, אהבה). ידעו נסתר ופ ל י יום קשירת יום בלילה כשמם יחד והפליא (שלום שבזי, מהדר חתן וכלה, שירי תימן, 200).

פֶּלִיא, ״פָּלִיא, ת״ז, — נק׳ פְּלִיאָה, כמו נִפְלָא ומֻפְלָא, wunderbar, unfassbar; miraculeux, mystérieux; miraculous, mysterious: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ מה שמך וכו׳ ויאמר לו מלאך יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פֶלִיא [2]) (שפט׳ יג יז-יח). פְּלִיאָה [3]) דעת ממני נשגבה לא אוכל לה אנא אלך מרוחך ואנה מפניך אברח (תהל׳ קלט ה-ו).—ואמר הפיטן: פ ל י א י מעלה אין לחם קפיצת רגל (ינאי, קרוב׳ לימים נוראים, זולתי, סמח). לא תשא לשוא שם פ ל י א משמות מפוענחים (רסע״ג, עשרת הדברות, סדור רסע״ג, של). הורו למולי שתי ואם הוא פ ל י א מכל עמלי נחתי והוא גורלי (ראב״ע, אל תי, איגר 58). אם שמו פ ל י א רחמיו לבלי חק למולי (הוא, אל אמת, שם 88). ואשאלנו (את דניאל) על אדות הקץ לראות אם עבר אם עוד נבואותיו עתידות אנשי לב יאמרו לי מה זה תשאל והוא פ ל י א (חס אויבי, קונטרי הפיוטים, מק״ג, 36). פ ל י א י יקדישו שמי בטהרה סביבי מאד נשערה (אומן במעט, קונץ על יד יא, עו). — ובמשמ׳ ש״ז, דבר פֶלִיא, סוד, פֶּלֶא, ואמר הפיטן: קשי סרח כאשר וסמו ומן הלשכה ילמדו פ ל י א ם (רסע״ג, תכי״ג מלום, סדור רסע״ג, קפ).

״פְּלִיאָה, ש״נ, — א) דבר פֶּלִיא ונִפְלָא, פֶּלֶא, Wunder, Unfassbares; miracle, merveille; miracle,

---

1) [עפ״י הכתיב הארמי שבתלמוד: דפלי ליה (חולי׳ יא :), ועוד.]

2) [כך תקרי, והכתיב פ ל א י. עי׳ ערך פלאי.]

3) [כך תקרי, הכתי׳ פ ל א י ה, עי׳ ערך פלאי.]

marvel : פליאה[1]) ממך מה תדע ובו' במה שהורשיתה התבונן אין לך עסק בנסתרות (ר' לעזר בשם בר סירה, ירוש' חגיגה ב א). דבר אחר והוא פלאי א"ל המלאך איני יודע לומר לך שמי שלפי השליחות ששולח הקב"ה אותנו קורא לנו שם הוי והוא פליא לפי פליאה ופליאה שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם (מד"ר במד' י). בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי' צבאות שמו (ספר יצירה א א). — ובסהמ"א: אם נדברו חכמים על פליאה ולא תדע שתוק ואמור זה לא ידעתיהו (ר"ש הנגיד, בן משלי א כג). ופליאה גדולה היתה ואת הלידה בעבור שכל בן אד' יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד (ראב"ע, בראש' כה כה). ומה שימצא ג"כ ברחשים בעופות וברגים מפליאות הולכות כולם על סדר מוגבל (אמו"ר לראב"ד, ו א). וממה שראוי לך לבחון בו עניני העולם שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומודמנים לנו ותראה בהם פליאה גדולה (ר"י א"ת, חו"ה, הנחיגה ה). והצווי מתחלק לשני חלקים אחד מהם מצות הלבבות והם הדברים אשר יתבנו באמונת הלב ובו' ובמחשבת בפליאותיו והבחינה בטובותיו (שם, עבודת האלהים ז). וחותם ברופא כל בשר ומפליא לעשות, למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים (הוא, כוזרי ג יא). שמעתי שאתם אומרים שהספירות ישתלשלו מדריגה אחר מדריגה עד שנתהוה עולם הגשמות הזה והוא פליאה בעיני לא אוכל לה (רמח"ל, חוקר ומקבל, 4). —ואמר הפיטן: תוורע וותיקתך ותפענית פליאתך (ינאי, קרובי לימים נוראים, זולתי, שמא). מלך צר לבבורו בל יצורים פליאת מעשיו יודעים באישון נצורים (קלונימוס, ובכן מי לא יראך מלך, סמרית יוה"כ, סירמן יט). — ואמר המשורר: ונסתר והוא ראה ונעלם ויראה בעיני גבורותיו ועל־יד פליאותיו (ראב"ע, שירים נשגבים, כהנא 192). פקודי תמיר ישלים יזרוק ויקריב ראש ואברים פליאות קטרת ונרות בלולים פקודי יי' ישרים (סוא, אזכירה, אגר 233). פקיד אב משמאלו לאות ומימינו מגן קרואיו פליאות שם ועזאזל לראות מוד יי ליראיו (שם). — ב) ופעלת מי שהוא מתפלא, שנפלא ממנו דבר: כי יפלא אין פליאה אלא כמיה שנאמר כי יפלא בעיני העם הזה ואומר הממני יפלא כל דבר (מדרש הגדול, דבר' יז ח, הקבלה). — ובסהמ"א: ופליאה גדולה מאד דשבק לקט שבחה ופיאת דאיירי בהו ונקט נבילה (תוס' יומא לו:). ורבינו אפרים ז"ל השיב לו בלשון הזה א"צר שמעת עלי שאני אוסר לכהן חזן לקרות בהן אחר, אמת ויציב פתגמא ופליאה בעיני על כל כהן העושה כן שפוסל עצמו לכהונה (שבלי הלקט תפלה לה). — ואמר הפיטן: מי ישמע ולא יתמה פליאה החקוקה נשחט ושוחט באחת שוים להתניקה (יצחק, אמוכה אומן, סלימ' לצום גדליה, מחזור איטלי ב, כט). — ˚ודבר יוצא מן הכלל, Ausnahme ; exception : והנה זכרו קצת רופאי הודו כי לפעמים יחיי הסבה בכאב הראש תולעת תולד בצדדי הראש ובו' ואפשר שיולד אצל הקרום המבדיל וגם כי יחיי בפליאה (קאנון ג א ב ג). ואם יעתק בפליאה לבעלת חצד תקל צרת הנשימה (שם ג י ד). כבר ראו רבים שנולדו בהם עורקים נבונים בעצם ובגררים ולא יולד זה בעם רב אך בנפרדים אחר נפרדים ובפליאה, אמנם העצבים והשריינים הנה לא ראה אדם זה מעולם שנולד באחד אפילו בפליאה (רמב"ם, פרקי משה ג).

˚פְּלִיאוּת, ש"נ, — תכונת מי שהוא פליא: שלשת חלקי המציאות אשר נבראו ממנו יתב' בחכמה ופליאות (מכתם קראי, לקו"ק, נספח 49).

˚פְּלִיאִיָּה, ש"נ, — כמו פְּלִיאָה, ואמר הפיטן: שנאן עליות וסוד פליאיות שיר מתלוליות יפצחו כי ימלוך (ר"א קליר, אנסיכה, מוסף א ר"ה).

א. ***פְּלִיגָה**, פליגא, ש"נ, — לקיחה לצד[1]): ויקח קרח אין ויקח אלא לשון פליגה שלבו לקחו בענין שנאמר מה יקחך לבך (תנחו' קרח ג).

ב. ˚**פְּלִיגָה**, ש"נ, — כמו פֶּלֶג, מחלת השתוק: וממנו כת המניע לשדים המבטלים איברי האדם כמו הנכפים ובעלי הפליגה הקטן והגדול וחסרי הרעת (ר"זב"ד, ספ' יצירה ד ה).

פָּלִיט, ש"ז, מ"ר כמי פְּלִיטֵי, כנ' פְּלִיטֵיכֶם, פְּלִיטָיו, פְּלִיטֵיהֶם, — מי שפָּלַט, שנִמְלַט, Flüchtling ; fugitif, réfugié ; fugitive, refugee : ויבא הַפָּלִיט

---

[1]) [עי' עמ' 4922, הערה 3) ועמ' 4925.]

[1]) [עי, רש"י לפסוק.]

ויגד לאברם העברי (בראש' יד יג). ויכו איתם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט (יהוש' ח כב). והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה (שפט' יב ה). ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט טו). ואחריתם בחרב אהרג לא ינום להם נס ולא ימלט להם פליט (עמו' ט א). ולא יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם (ירמ' מב יז). ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים (שם מד יד). ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה (שם שם כח). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד (איכ' ב כב). ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה (עבדי א יד). ויהי בשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר (יחזק' לג כא). והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם (שם ו ח–ט). ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות (שם ז טז). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (ישעי מה כ). — ואמר המשורר: ואלאה ראות קרת ירדפוני ומצאות כי השנאות עוד כאשר פליטי מקנאות (ר"י הלוי, יה לעיתלים, אהבה, מעה"ש 108). ואולם על בני מבלות חמסן אשר דמו להכרית את פליטן כיען עבדו בהן עבדים ונשו בם אבל לבי שממן (ילחק אבן עזרא, פזיני ציר, שם 161).

פְּלֵיטָה, עי' פְּלֵטָה ועי' גם פָּלַט, קל.

פְּלִיטָה, ש"נ, שה"פ מן פָּלַט, — פעלת מי שפולט דבר: כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר אחר (רש"י, ויקר' ו מא). וליפתן פליטתן שפולטין ומזיעין שמנונית איסור שבלעו (תוס', ע"ז לה:, ד"ה זליפתן)[ל] נאסרת לפי שלאחר שנסרה פליטתה חוזרת ובולעת (תוס', חולי קיא.).

א. **פָּלִיל** [1], ש"ז, מ"ר פְּלִילִים, פְּלִלִים, — שופט, דַּיָּן [2], Richter; juge; judge: ענוש יענש כאשר

1) [אין במקרא צורת היחיד, ואולי תנכון פְּלִיל.]

2) [כך ת"א: דייניא, וולגטה: judices, וכן לשון המכילתא משפטים: אין פלילים אלא דיינין; וכן פרש רשיי: שופטים, וגם באיוב (לא יא) עון פלילים: עון שמשפט יסורין ראויין לבא על ידו; ושם אף ראב"ע: כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו, וכך רב המפרשים

ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים [1] (שמות כא כב). כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים [2] (דבר' לב לא). כי הוא זמה והיא עון פלילים [2] (איוב לא יא). — ובסהמ"א: כל השטרות שחותמיהן עכו"ם הרי אלו פסולין חוץ משטרי מקח וממכר ושטרי חוב וכו', והוא שיהיו עשויין בערכאות שלהם אבל במקום קבוץ פליליהן בלא קיום השופט שלהם לא יועילו כלום (רמב"ם, מלוה ולוה כז א). ואמר הפיטן: אלהים או פלילים לא תקלל ולשלומם פגע באל ופלל (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 54). עד אן עדינה תהי שוכנה ברוב השקט ופני פרחי הלא כמו תרוליך תשב ברוב גאוה לשפוט בני אל בכל המשפטים ותביא בפליליך (ר"מ מרוטנבורג, סליח' מרוסה, קינות ת"ב). מלחסוד אלה עין תעלים למה תהיה בפלילים (תהמודות, סדר א סבועות). ישנו עם אחד מפוזר בין כל העמים גזר וכו' בפלילים מכחישים דתך אינם עושים (ר"י נג'ארה, זמירות למקרא מגילה). — ואמר המשורר: רכודים זר ובליל כמו נגיד ופליל בנראה בעליל פניהם מזריחים (ישוטוס מדברות, שיר לחתונה, גנזי מכתב ג, 280). ולא יצדק אשר מיליו נכוחים במשפט אם ידינהו פלילו (ר"ש הנגיד, בן משלי, 67). אם אין אנוש יוכח ועלינו ישו ידו היה אתה פליל דיננו (רמב"ע, כתר מעט, אולר כמנד א, 169). פליל צדק ודיין אין כמותו בחכמתו ויקר מעלתו (ר"י חריזי, איתיאל יד). רועי האליל שר ופליל (יהודה הדסי, אשכל הכפר מסג, מי' סוכר). — "ופָלִיל במשמ' משפט, ואמר הפיטן: יתקור מבין פליל ויחפש במקור דעי כי הכל אפס ובעקור

וכן שמוש המלה בסהמ"א. אך השבעים תרגמו ἀνόητοι שהוא או חסרי דעת או פלואים, תמוהים. אך כמבואר בהערה לא. פלל, עקר משמ' השרש היא אחוד בברית, ולשון עון פלילים על יד זמה (איוב שם) מורה על בגידה בברית שהמאחדים בה מחיבים לפלל ולחיות ערבים זה לזה. ובתרגומו של טורטשינר (דבר' לב לא) Verräter, בוגדים. ע"פ הכתוי בדבר' השתמשו אף בסהמ"א במלה פלילים גם במשמ' פלילי אויבינו, שופטי הגויים. ועי' גם ב. פָּלִיל.]

1) [יש מבינים כאן פלילים במשמ' שם מפשט. בלו' ונתן בתמורה ובפצוי, וכך השתמשו במלה אף בסהמ"א. ולפי הנאמר בהערה הקודמת אפשר להבין: בחובת הערבות המוטלת על העם המאחד בברית פלילים.]

2) [עי' הערה לעיל.]

שרשו בטיט יתרפש (יהודה, פלפו קדוש עוניס, קונט' ספיוטיס, מק"כ, 7). — ¨ואיש פָּלִיל, כמו בעל דין: לא יקשה עליו אם ידבר באון או באמת או בשקר או בצדק חייב שלא להשיבו תשובת איש פלילו אבל לענותו תשובת מתגבר עליו (לקו"ק, כספס' 12). — ¨ובהשאלה, תאר לאויבים, ואמר הפיטן: פלאך פעול יראיך לנצרם היות יראת ה' אוצרם, הן פלילינו לידע כהתבצרם כי לא כצורנו צורם (סמעון בר ילחק, חותך חדרוס, מעריב ליל יוס כפור).

ב. ¨פָּלִיל[1]), ס"ז, — יועץ, חכם: ובממלכה הששית אנשים צדיקים כתם מחזיקים ובו' יושבי אהלים מורים ופלילים שופטים ושוטרים ובו' (רלב"ע, חגרת חי בן מקיץ, כהנח ג, 52). פליל אחד מכשף (סנמי ר' חיים ויטחל, סנח סס"ד). פליל אחד בקי בגורל חחול (סס, סנח סס"ע). והפלילים שבהם (בהישמעאלים) בראותם שעד היום לא הצר להם בקשו לעשות שלום (הרבות ירושלם, ג). — ואמר הפיטן: לשא דע פלילים צגתי במסלולים להוכר כפלולים שוע גבורות מללים (ר"ח קליר, חרסה, מסלח על). פקד מחתה וחתה גחל וקידמוהו בבלי קטרת פלילים (רסע"ג, חלהים יה מקדם, עבודה, Elbog., Stud. 125). בורך לבלתי עוד ייליל בכלה עדנו ונדרך ותפקדהו בבינת פליל יחד נער ורך (הוח, עבודה, סדור רסע"ג, רסג). והתרע באצילי עם פלילים דבק בהם ואל תט אל בסילים (קב האי גאון, לקו"ק, 52). — ואמר המשורר: פליל בכל קשרי תפליה גדול בבל עמי גדיליה משרה עלי שכמו בשירתו תגח בחוג שחק במיליה (ר"ש הנגיד, הוה יחידתי, חוצר הסיר, 50). יבכו פלילינו בשנער אחריו כי אולת ידם ובל חסרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, גבורי, 19). דלתי שעריו בחכמה בבלי בריחים נעולים משא להביא כשבת בהם יצוו פלילים מצות נטילה כלולב שמר ברב מעללים (רלב"ע, חידות, כהנח ח. 88). הייתי בימי נעורי מתדפק על דלתי חכמים ומשכילים ושוקד על שערי המבינים והפלילים ללקוט בדלחי אמריהם ולשאוב ממעיני משליהם (ר"י חריזי, תחכמוני, 168).

ג. ¨פָּלִיל, מ"ר פְּלִילִים, — במו פִּלּוּל, תפלה, ואמר הפיטן: פקד מחתה וחתה גחל וקידמוהו בבלי קטרת פלילים, פלילים עש ובא היכל מנגד עדי צפינה פרז בין בדים מחתתו ועישן ויכסו צללים (רסע"ג, עבודה, סדור רסע"ג, תיג).

א. פְּלִילָה, ס"נ, — משפט, תחבולה (?) [1]): הביאו עצה עשי פְלִילָה שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישעי יו ג). — ובמהמ"א: דע אתה אדוני כי אלהים היית במשפטי משפט אלהים שפטתני דין עליון דנתני אשר הוא העד הוא הדיין ולו הנסתרות והוא יודע תעלומות לב ולא צוה כן לנוחלי משפט לעשות פלילה (מנחס, תשו' תלמידי מנחס, XXIX). ובאשר לא נסור בפילת סנסנים וזלולים כן לא נסור בפילת סלסלות כי הם שמות נבנים על הפילה והתכונן ואל תפק הפלילה (תשו' דונש על מנחס, 21, סלסלות). והיה יונה מצטער על נבואתו שלא נתקייםה ובו, ויתפלל אל ה' אין התפלה הואת אלא לשון פלילים כלומר מלשון פלילה לפני המקום (חברהם בר חייח, הגיון הנפש, כע). והוי אומר כי הקב"ה גילה ליונה ברוח הקדש דבר הנחמה אשר הוא מתנחם על הרעה אשר קרא על נינוה ובו' ויחר לו מאד ויבקש פלילה ומשפט מלפני המקום (סס). — ואמר הפיטן: גברו מאד מצוקותינו ברואה שגיגו פלילות פוקותינו ובבגד עדים כל צדקותינו (חליה בר סמעיה, חמה חלקי, קליס' ס עס"ח). — ואמר המשורר: מלך בעת ירצה לדלג בתחלה אז רשות אליו בדת ופלילה לעלות לביר מבצר ושם יעמד ואז לו יהיה מפלט ליום צוק וחבלה (רלב"ע, חשיר נקולי, כהנח ח, 154). עששה עין בשר קצרו עפעפית שוגה בראה ופלילתו שוא ואין (סלוס הכהן, מטס מכנים, ניר דוד, 24). — ¨ובמשמ' דין בהלכה: פלילת החייב שבועה לחברו ומת ולא נשבע אין חייבים בניו כשבועת אביהם (ר"י הדקי, חשכל הכפר, לח תחמוד, ספח פ).

---

[1]) [ע"פ פליליה. עי' שם הערה.]

[1]) [פְּלִילָה ובן פְּלִילִיָּה נזכרות במקרא כפעלות הכהנים והנביאים בראית העתידות, ועל כן נראה לחבר מלים אלו אל ראה פניך לא פִלָּלְתִּי; ופעל זה יש להפרידו מן פָּלַל ביתר הוראותיו ולחברו אל הערב' פַאל a) שמשמעותו קסם וסימן לעתיד (omen). לפי זה בא פִּלֵּל זה במקום פאלל, ובן פְּלִילָה, פְּלִילִיָּה במקום פאלילה, פאליליה. והפרשנים והמדקדקים העברים בימי הבינים הבינו גם מלים אלו כנגזרות מן פלילים במשמ' דין ומשפט, ואמנם יש שתרגישו בהן ממשמ' פליאה.]

a) فأل

ב. *פְּלִילָה, ש״נ פְּלִילוֹת, — כמו תפלה, Gebet; prière; prayer. ואמר הפיטן: שמע קולי אשר ישמע בקולות ואל המקבל התפלות וכו׳ והעונה לאהרן בקטרת וגם פינחס עניתו בפלילות (שמע קולי, מנח׳ י עכם).

*פְּלִילוּת, ש״נ, — משפט, שפטים וכדו׳: ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה וא״ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות[1] עם קונו (סנה׳ מד.). — ובספה״א: ועל חטא שחטאנו לפניך בפלילות (ודוי ליל יוה״כ). משום כי הוא חוצאת עלה למשפט ככר כשר במוהו בפלילות (ספר היסר (העברים) ליסועה הקרא׳, 56). ויצב עדים נאמנים לגרדון ולפלילות ולמשוטטי לילה (יעקב מן, ד״ה של יהודי מלכים וה״י ב, 36).

פְּלִילִי[2], ת״ז, — גם הוא עון פְּלִילִי כי כחשתי לאל ממעל (איוב לא כח). — ובספה״א: שעל התבונה העיונית דוקא אמרה תורה כי היא חכמתכם ובינתכם לא על הפלילית והמשפטית (יהודה עסהלל, כספוס לבית דוד ג יז, מג:). אבן פורנית פלילית (criminal) היא מצרנו להוציא על בית אב אחד בארץ ישראל סכום כסף בזה (ברסדסקי, באין מטרה, יב). — ואמר המשורר: חטאי לו יריתון בם שבני אזי ברחו ורחקו מגבולי טמא לבב אשר שובב וסובב לבבי בי עלי כל חטא פלילי (ילחק בן שלול, אלהי אל מדיננו, פעסי״ם 56). ואור הנאצלי מתורר תוך מעוני ואבין סור פלילי וישמח רעיוני (שלום שבזי, אלף אלפם קולי שירי סימן, 155).

פְּלִילִיָּה, ש״נ, — כמו א. פְּלִילָה[3]: וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בראה פקו פְּלִילִיָּה (ישע׳ כח ז). — ובספה״א: והשכל יעיר לדבריהם ביתרון המעלה ולכל אחר מהם תושיה ופליליה על אבן טבעתו (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים א ז). והכ׳ ישר, איש שלא נתן לו אלחים לא שכל ולא תושיה ולא מוסר ולא פליליה והאמין לאנשי הצדק לבעלי הרעת ולבעלי האמת (לקו״ק, כספסים, 10). — ואמר הפיטן: בחר בציר פליליה אלי שלחו למחיה (רמב״ע, הוא אלוהי, איגר 176). סבבוהו פרחי לויה באצבע צררה יבו נגרו סודרים ספרי פליליה יודו לה׳ חסדו (הוא, אזכירה סדר עבודה, שם 283). — ואמר המשורר: הזהר בני מורון ומשגיה להכן מאנשי התושיה והפליליה (דונש, משו׳ על רסע״ג 51). ואז תעשינת ירוו תושיה ויחיה הפליליה בצאצאי היהודיה (הוא, משו׳ על מנחם, הקדמה, 6) וציץ פרח במטה התבונה עלי מעין פליליה וחכמה צעיר שנים משעשע במשנה ועלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן מסדאי, הללוי מן, פעה״ס, 29). שמעו בני שכל פליליות בם תלמדו דעות ותשיות (ר״י חריזי, תחכמוני ג, 458). — *ובהשאלה על אדם חכם, באלו בשתי מלים פְּלִיל־יָה, ואמר המשורר: הכמות פליליה ומקבר תרומיה ידידי בקשו נאלי צרי לכאב ולבויה (ר״ש הנגיד על מות רב האי גאון, הכמות, בכורי, 5).

א. *פְּלִישָׁה, ש״נ, — שה״פ מן א. פָּלַשׁ: הכפישני באפר ופרש לי פלישח וקשה הוא להבין מה זו פלישה (ר״י קמחי, ספר הגלוי, קיא).

ב. *פְּלִישָׁה[1], ש״נ, — שה״פ מן ב. פָּלַשׁ, חדירה והגירה אל ארץ מן הארצות, Einwanderung; immigration: הפלישה ההגירה אל הארץ במעט שפסקה בליל וההגירת מן הארץ גברה וגרלה במדה שלא היתה במותה בשנים הקודמות (הצ״י, האור שנה ג ה, קם). — ונהוג בדבור אף במשמ׳ של פְּלִישַׁת צבא Invasion; invasion.

פֶּלֶךְ[2], מסמנו א. פֶּלֶךְ.

א. פֶּלֶךְ[3], ש״ז, פֶּ־ךְ — א) כלי הטִויָה, כעין מקל עב הראש בקצהו האחד, יסבהו רֹטְוָה בין אצבעותיו

---

[1]) [אסנם אפשר שהכונה פְּלִילוֹת מן פְּלִילָה.]

[2]) [המחבר לא פרש, ובנראה הבין במו עון פלילים: עון שבמשפט. ולפי הנאמר בהערה למלה פָּלִיל יהיה הפרוש: עון של בגירה. ובספה״א קבלה המלה את ההוראה criminal, שיש בו עברה על החק. ובמובן זה נהוג גם הבטוי משפט פלילי, במשמ׳ Strafrecht; droit criminel; criminal law.]

[3]) מחשבה, החלטה ? [עי׳ א. פְּלִילָה, הערה. ובספה״א חשתמשו במלה במשמ׳ עצה וחכמה.]

---

[1]) [עי׳ ב. פָּלַשׁ, הערה.]

[2]) [ספק אם היה שרש בזה בעבר׳. עי׳ הערה לקמן.]

[3]) [בערב׳ פַלַכּ a), דבר עגל, פַלְכַּה b), פלך

---

a) فلك . b) ﻓﻠﻜﺔ

כקצהו חדק ועי"ז ישור החוט. Spindel; fuseau; spindle: ואל יכרת מבית יואב זב ומצרע ומחזיק בַּפֶּלֶךְ[1]) ונפל בחרב וחסר לחם (ש"ב ג כט). ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פָלֶךְ (משלי לא יט). — ובתו"מ: המושיב את אשתו חנונית או שמנה אפוטרפא הרי זה משכיעה כל זמן שירצה רבי אליעזר אומר אפילו על פלכה ועל עסתה (כתוב' ט ד). אין חכמתה של אשה אלא בפלכה דכתיב וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (ר' לעזר, ירוש' סוטה ג ג). כאכן (טווה אדם על יריכו תכלת לציציתו) אבל לא בפלך (ר' יהודה, מו"ק יט.). בין כאכן בין בפלך (שם שם). אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה (שם כא:). אין חכמה לאשה אלא בפלך וכן הוא אומר וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (ר' אליעזר, יומא סו:). שאין לך אשה שלא נעשית אפוטרופיא שעה אחת בחיי בעלה על פילכה ועל עיסתה (כתוב' פו:). משל לאשה שהעשירה מפלכה[2]) אמרה הואיל ומן הפלך הזה נתעשרתי אינו זז מתחת ידי לעולם (מד"ר בראש' נו). — ובספה"א: פידקית כלי מלאכת נשים ועניים כגון פלכים מחטין וצינורות (רש"י, סוטה מ.). — ואמר המליץ: והמשל אומר חנשים עם הדברים הפלך[3]) (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 87). — ב) *ובמשמ' מקל ומשענת, ואמר המשורר: ואיך יוכל הלך מחזיק בפלך ונחשב כהלך אשר דרכו ילך לעמד לפני מלך מעמיד רגל ופלך אדמה ומהלך על בנפי רוח (לוי אבן אלתבאן, נזכרך, ידיעות מכון שוקן ד, רס) יתבוננו ויבינו מתי שכל פעלתו וכו' והחולבים על פלכים כל איש על מסלתו (סוף, לנורא כל, שם רסג). — ובהשאלה, תמס פֶּלֶךְ של הודיה ושל שתיקה, נקט במטה של הודיה, נקט בצד

הטויה, ובאשור' פִּלַּקֻּ באותה משמ', ואולי שאולה המלה מאשור'.]

1) [במשמ' פֶּלֶךְ הטויה הבינו את המלה אף כאן התרג' הסורי, הוולג', עקילס, סוממכוס וכמה מפרשים.]

2) [כגרי הערוך: מפלחת, הפלח, כחית, ואינה אלא טעות.]

3) [דודזון: המאמר הזה' הוא תרגום עברי מהפתגם הארמי: „אתתא בהדי שותא פילכא" (מגילה יד:).]

של הודיה וכדו'[1]): לאה תפסה פלך הידיה ועמדו הימנה בעלי הודיה וכו' רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסטירין (ר' לוי, מד"ר בראש' עא). — ובספה"א: וכתבו החסידים לתועלת כוונת התפלה לאחוז בפלך השתיקה כי רוב ביטול הכוונה הוא בא מדברים בטלים (סדר היום א, ד:). סגולה ב' להיות אוחז בפלך השתיקה (שם ג, סא.). — *ופֶּלֶךְ של נחשת, וו של נחשת: צינורא פלך של נחשת שראשו כפוף ועשוי לשוור[2]) בו זהב (ר' גרשום, מנחות קז.). — ג) *במשמ' ממוה, כפי שהורד מן הַפֶּלֶךְ, פקעת חוטים[3]): ולא ידעת שנקדימון בן גוריון כשעה שהיה יוצא מביתו לבית המקדש פילכי[4]) מילת היו מציעין לו תחתיו ובאים עניי ישראל ונוטלין אותו (כלה רבתי ג).

ב. **פֶּלֶךְ**[5]), ש"ז, כני פִלְכוֹ, — כמו גליל, Bezirk; district: רפיה בן חור שר חצי פֶּלֶךְ ירושלם (נחמי' ג ט). מלביה בן רכב שר פֶּלֶךְ בית הכרם (שם שם יד). חשביה שר חצי פֶּלֶךְ קעילה לְפִלְכּוֹ (שם יז). — ובספר חשמונאים: ויגבה לבו (של אלכסנדרוס) וילכוד פלכים ומדינות הגוים העצומים (גוף המתרגם (?) של החשמונאים, א. שולר). — ובתו"מ: לא היו עולין יחידים אלא פלכים פלכים (תוספתי בכורים ב ח). סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ וכו' אם כן למה נאמר שפטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ ישראל עושין אותן בכל עיר ועיר בחוצה לארץ עושין אותן פלכין פלכין (שם סנה' ג י). להיכן גולה לעיר מקלטו במדבר גולה למחנה לויה וכן לוי גולה לפלך אחר ואם גולה לפלכו הרי זה קולטו (שם מכות ג יג). התקינו שיהו מושיבי (מלמדי תינוקות) בכל פלך ופלך (רב יהושע בשם

1) [גם במקרא משמשות תמונות דומות, כגון: מטה לחם, כל משען לחם וכל משען מים. מקל נעם וחבלים וכדו', הואיל והשתמשו במקלות לשם הגורל, באפן שבחרו בין שני מקלות לשם הב עה.]

2) [כך צ"ל. בנדפס: לשוות.]

3) [כך כנראה יש לפרש את המלה שהתקשו בה.]

4) [בכתובי' (סו:): בלי מילת.]

5) [באשור' פִּלְגּ, נבדל מן פִּלַּקֻּ שהוא א. פֶּלֶךְ העברי. ונראה שב. פֶּלֶךְ שאול מאשור'.]

רנ, ג״נ כה.). בשעריך אתה מושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחו״ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר (מכות ז.). כן לוי שהרג גולה מפלך לפלך ואם גלה לפלכו פלכו קולטו (זבח׳ קיז.). חכמים הם לבנות מדינות ופלכים וכתים לעשות כלי זין וכו׳ ולא חכמו מי עשה איתן ומי משיב את הרוח (מד״ז סה״ס ח, צובר 17). – ובסהמ״א: ובנפות דור פלכי דור (רש״י, יהוש׳ יח ג). שוטרי עיר ופלך וכו׳ ופלכם קולט סולת וכו׳ ופולט פסולת (ספר היסר לרבנו חס, חלק סו״ח סימן עז). כי אותם שמגידים על הפלכים ועל תמחוזות העיקר הוא ראייה שראו מקצתם (ר״י קמחי׳ הקדמה לספר הגלוי). הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור השמש וכו׳ וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד ז). חייבין בית דין להעמיד שוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שיהו מחזרין על תחנויות ומצדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין השערים (רמב״ם, גניבה ח כ). שאפשר ויכול הוא שתראה הלבנה התחדשה של שום תשרי כפלך ירושלים בסוף יום כ״ט (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם, כב:). בפרוורי ירושלים בפלכי ירושלים (ר״ש, סוף חלה). ולכן היה שם יורש הפלכים השוים אשר אמצעיתם ותמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה (אברבנאל, מפעלות אלהים א ד). — ואמר הפיטן: ישפט בצדק כל פלכינו (אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, Babyl. Geonim עמ׳ 66). מי כמוכה וכו׳ מגוי א׳ גוי מושבם יען לגדלם בכל פלכים (שמואל יזכה, יולי לך לך, פריד׳ מסגבי׳, מ״ל וייס, 53). — ואמר המשורר: כאל במרומים בארץ תמלך ומושלים רבים המאורות הנמו כוכבים הנציבים שמש שר פלך איש איש ישמור דרכו זה הראה למו (ילי״ג, פירים ה, 9). — ״וכהשאלה, פֶּלֶךְ, כמו שר פלך, ואמר הפיטן: פלכים נוגשים פנו סביב הארץ (ר״י גיאת, אבני קדש למוסף יוה״כ, Rel. Poesie למ. זקס 13). בבוד מלכים וכל פלכים ללוותם הפחות והסגנים בשבחות וברננים בכל עת צאתם (מה יפית, זמיר׳ לליל שבת).

ג. ״פֶּלֶךְ, ס״ז, — שמים, כדור מכדורי השמים, גלגל שמימי [1], Sphäre; sphère; celestial sphere: על לויתן נחש בריח הוא הנקרא ג׳וזהר והיא תבונת הכנס הפלכים וזה על זה דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתעקלו (ר״י א״ח, פה״ם לכיג״ג, פרש לוה). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה באשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הפלכים ואחר כך אל עלות הפלכים ואחר כן אל העלה הראשונה (הוא, כוזרי ה כ). אות וו תבא בתחלת התיבות ללווי כמו את השמים ואת הארץ גדן ויקב ודוסה ולוו הלווי דרך בנקודתת אזבירו בחלק המלכים בעורת רוכב על פלכים (הוריה הקורא, 21). ושם טבע הפלך כנתים ולא עולה ולא יורד אלא מסובב לפי שנברא כל אחד מהם בטבעו מהן קלין ומהן ככדין (ר״י עקנין, ספר מוסר ג טז). והקו תמקיף את אורך הארץ על פני הפלך תרביעי משבעת הפלכים והוא האמצעי בישוב יש לו ד׳ נקודות בנגד די רבעי היום (יהודה מוסקטו, קול יהודה לכוזרי ג כ, כ:). – ואמר הפיטן: יובינו האל רוכב בגאוותו על פלכיו אשר בידו מהלך מהיריו ונכוביו ועל פיו יחנו ויסעו נגוהיו ותשוביו (פיוט במדרי הגדול פ׳ נהר). ופלך רב למול מערב פעם בכל יום יפנה משתחוה ומחוה כי לכל יש קֹנה (ר״י הלוי, ימו לשון, דיואן ג, 76). הקבצו מתי מלאכים היום יום בשׂרה משחק ורום ופלכים אל תופע נהרה (הוא, קראו מלאכי שמים, לפיס שלום, סס 34). — ואמר המשורר: ושמש מתהלך כתיכם במלך וכלם על פלך אלהיך זרם (ר״ש הנגיד לר׳ שמואל בן יוסף. באשמרת, בכודי, 23). גבורה יש בתהלכת פלכים וכל כוכב אשר להם יתכר והשכל אשר לכו מהלך עליהם מגבורתם יגבר (הוא, בן משלי, סעה״ם, 34). פלכים הם בקו צדק ירוצון ואין נפתל ועקש במרומים (ר״י הלוי לרמב״ע ידעכוך כדד, דיואן א, 154). פלם מעגל כל פלך ירוץ עליו ויתהלך מובב סבב הולך עד כל ימי הארץ (יוסף אבן מוה ייך, אדון כל מעשיו, סעה״ם, 128). ברא אל פלכים בתים לשבעה מלכים הולכים על דרכים ישרו ואם הם הפוכים (ראב״ע, פעם, איגר, 59).

״פִּלְכִּי, ת״ז, — שייך לפֶּלֶךְ שמימי, sphärisch; sphérique; spherical: ויהיה כמו שיאמר אחד מן דרכמים יעזרו הדברים הפלכיים בנפשותיכם כאשר תעזור החרישה והזשקאה את הורע בגידולו (ר״י א״ח, תקון מדה״נ לרסב״ג, ט.). מין

---

[1] [בהשפעת המלה הערבית פַּלַּךּ (a), שהיא פֶּלֶךְ העברי.]

(a) فلك

האכעכועי אלא שהוא משך נצמד כמה שיצא מן הקרניית יוצא ממנה ויאמר לו הפלכי והוא הרומת לגלגל חפלך הנצמד בפלך הנקרא וירטיל (קלונ ג ג נ ג).

פלל [1]), ממנו ״מפלל, פלול, א. פליל, ב. ג. ״פליל, א. פלילה, ב. ״פלילה, *פלילות, פלילי, פליליה, פלל, פ־ל, תפלה, *תפלים.

פָּלַל [2]) קל לא נמצא.

— פע׳, פללו, פללת, פללתי, יפלל, — א) פלל האדם דבר, חשב, היה בדעתו כך או כך, האמין שיהיה כך או כך, to expact ; expecter ; erhoffen : ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (בראש׳ מח יא). — ופלל דבר לפלוני, היה בדעתו שיהיה כך וכך לפלוני: גם את שאי כלמתך אשר פללת [3]) לאחותך (יחזק׳ יו נג).—ובסהמ״א: לא קיללתי חבירי ולא פללתי לו רעה (רש״י, איוב יו יז). — ״ועל דברים שבהוה או בעבר: ואף כי ידע הקיסר אלכסנדר וכו׳ כי כל מעשיו טובים לארץ רוסיא מאוד בכל זאת פלל כי השעה צריכה לבטל דעתו מפני דעת עמו בנעם הזאת (רמל״ג, הלכססים ברוסיה, 41). אז עבר עליהם הרוח ויפללו כי לחם משפט הבכורה בבזה הזאת (שם 169). ומזה פללתי (דרך אומרנא והשערה בעלמא) שהיהודים הראשונים אשר באו לגור פה לא מארץ אשכנז יצאו כאשר יחשבו קצת (ריב״ל, תעודה בישראל ג נ. 34). — ב) פלל את פלוני, שפט אותו, דן אותו, to judge ; juger ; richten : אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים [1]) (ש״א ב כה). — ובסהמ״א: בנחמך שהיה לך לנחם אותם שמרון ובנותיה ביום אידן ולא לפללן ולדונן לומר יפה באה עליהן (ר״א בלגנצי, פי׳ יחזק׳ טז כה). —ג) פלל סתם, עשה משפט: ויצמדו לבעל פעור ויכו׳ ותפרץ בם מגפה ויעמד פנחס ויפלל [2]) ותעצר המגפה (תהל׳ קו כח—ל). — ובמליצה: התבוננו במה חלוף בין בית שמאי ובין בית הלל אשר זה לזה יכריע ויחולל ושב אחד לאחד בלי פלל לפלל בהשענם בבת קול ולא מפי מחולל (לקו״ק, נספח׳, 27).—ואמר המשורר: ומה יצדק ילוד יעקב ויזכה בעוד אויבו ידינהו ופלל (רש״ע פלקירא, המבקש יט). — ובמשמ׳ התפלל, ואמר הפיטן: היש מי יפלל וישיב חמה ויותק לדורות שמו לזכרון (יוסי בן יוסי, אסחד במעשי, מוסף ב כ״ה). פלל תחנה לפני קונו מלא רחמים חוס כאב על בנו (ר״א קליר, אז במלאת, קינ׳ ח״ב). אלהים או פלילים לא תקלל ולשלומם פגע באל ופלל (רב האי גאון, שערי מוסף השכל, ורטהימר, ג). ולא נברא אנוש כי אם לפלל לבוראו גם שמו כל יום להלל (שם יא). פללתי לנורא ואיום ראות במום יום פקח קוח אסירך לפדיום (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יומ׳ ב פסח). יה רצה עבדת נחשלים בעמל ומנים נבשלים אך כפי יכלתם נמשלים לאשר ברום עולם עמדים ומפללים (ר״י הלוי, הא לך, שעה״ש 101). מפלל יושב אהל הלן במקום משכב לרבוי פדרים יהל (בנימין, בת עמי לא תספה, סדר יו״כ קטן). — ואמר המשורר: ומה יאמר אנוש חציר ימולל לבד חלית פני יוצרו ופלל (ר״י זבארה, בתי הנפש, שעשועים דודזין, 167).—ואמר המליץ: הניף ידו בקלע וישבר גאון גלית כי פלל לייי ויתן עז בידו (ב״ז ב״ק מח ו).

— התפ׳, התפלל, התפללת, התפללתי, התפללו, התפללתם,

---

1) [עי׳ הערה לקמן.]

2) [כנראה הצטרפו שני שרשים כפעל עברי זה: א) פלל במשמ׳ צפה לדבר שיבוא, שעקרו פאלל, מן פאל [a]) בערבי שפרושו סימן מן השמים, סימן לעתיד, omen, ומכאן פליליה במשמ׳ ראית סימני השמים וקסמים; ב) פלל, שעקרו ברית בין בני אדם (ואלהים) הערכים זה לזה, מפללים זה לזה או מתפללים (מתערבים) זה בעד זה ומגנים איש על רעהו. החוטא בהוכת הברית הוא חוטא עון פלילי או עון פלילים. ועי׳ פליל, פליליה, הערות.]

3) [ואחרים פרשו לשון צדוק, ואמר ריב״ג בפת״ש: ופרושו בעבור שצדקת אחותך כלומר ששבת אתה צדקת בנגדך בעבור התחברותך ברשע ובחמס יותר ממנה וכו׳.]

a) فأل

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [בלשון עשית משפט פרשו פעל זה כאן כמה מפרשים, כגון ראב״ע ורד״ק. אבל ת״י: וצלי, כלו׳ ויתפלל, ועי׳ גם פלילה, פלילות. והשבעים והוולג׳ תרגמו כלשון פיוס (ἐξιλάσατο, placavit). והשוה את את דברי רש״י (יומא פז.): הכי נמי דפילול דקרא לשון פיוס הוא והכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופיללו לחבירו וירצהו הא־להים ימחול לו, ע״כ.]

מתפלל, מתפללים, התפלל, התפללו, התפלל־, התפללו, אתפלל, אתפללה, תתפלל, יתפלל, תתפלל, נתפלל, ירפללו, יתפללו, — התפלל אל אלוה בעד פלוני, בקש מאלהים שיעשה משפט לטובת פלוני, התחנן לאלהים שיטה לו חסד וכדוי, beten ; prier ; to pray : ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ותיה (ברא״ש׳ כ ז). ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך (שם שם יז). ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יי׳ ותשקע האש (במד׳ יא ב). התפלל אל יי׳ ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם (שם כא ז). ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא (דבר׳ ט כ). והיא מרת נפש ותתפלל על יי׳ ובכה תבכה (ש״א א י). והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי׳ ועלי שמר את פיה (שם שם יב). ותתפלל חנה ותאמר (שם ב א). ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל יי׳ (שם ז ה). ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל יי׳ אלהיך ואל נמות (שם יב יט). גם אנכי חלילה לי מחטא ליי׳ מחדל להתפלל בעדכם (שם שם כג). על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת (ש״ב ז כז). ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו וכו׳ אשר עבדך מתפלל לפניך היום לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה (מ״א ח כח–כט). והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה (שם שם לג). ובא להתפלל אל הבית הזה (שם שם מב) ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ טז יב). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ׳ ז טז). ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה (שם כט ז). וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם (שם שם יב). התפלל־נא בעדינו אל יי׳ אלהינו (שם לז ג). הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהל׳ ה ג). על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא (שם לב ו). ואיוב עבדי יתפלל עליכם (איוב מב ח). ויי׳ שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם שם י).—התפלל אל פלוני, לפלוני, כמו בעד פלוני, בדבר פלוני : אל הנער הזה התפללתי ויתן יי׳ לי את שאלתי (ש״א א כז). ואם ליי׳ יחטא איש מי יתפלל־לו (שם ב כה [1]).

[1]) [עי׳ בהערה לשרש פלל.]

כה אמר יי׳ אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחריב מלך אשור (ישע׳ לז כא). — ובתו״מ. גם על תפלת הודיה : רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי (ברכ׳ ד ב). המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה (שם שם ד). המתפלל וטעה סימן רע לו (שם ה ה). נתפלל · ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כיון (ר׳ אחא רובא, ירוש׳ שם ב ד). ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל (ר׳ יוחנן, שם ד ג). נתפלל ומצא עשרה בני אדם מתפללין מתפלל עמהן (רב, שם שם ו). העוסקים בהספד וכו׳ אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין (ת״כ, ברכ׳ יט.). — ובספה״א : מצות עשה להתפלל בכל יום (רמב״ם, תפלה א א). המתפלל על הרוב הוא מבקש שינתן לו מה שראוי להנתן לו בדין (שד״ל, בית האוצר ב, 190).

— הפע׳, °הפליל, — כמו התפ׳, ואמר הפיטן : סגל לברך בשמך צורם שים באפך קטורת תמורם ניחומים להפליל ולהרגיש וועד נחת שולחנך ארות במצעד (משלם בן קלונימוס, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 128). אל אל אשחיר ואפלילה עוד כי נשמה ואהללה בוקר בקומי אדרשה שמו לילי ויומי אזכור נאומו (רבי ושמחי, ס.).

°**פֶּלֶל,** ש״ז, — כמו פלול, תפלה : שכל לשון עתר הרבות פלל הוא (רש״י, שמות ח ה). — ואמר הפיטן : איכה אשא עון הג ותסם פי מפלל להג אותי נהג (ר״א קליר, איכה אשבחו, קינ׳ ת״ב). פשע אם העצם ונגזר עצירת מים בחחן ופלל יפתו מגרע כנטפי מים (הוא, מכנס לארץ, תפלת גשם). בפיהו תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו פלל בקוצר בלחשו על שנתו ומשפטי פיהו (רסע״ג, עבודה, סדור רסע״ג, רסו) תאזין פלל רנון תחשב שי שנון (משלם בר קלונימוס. אעיר אדם, סיכמן איעלים, לח). לפלל אזן הטה ולערך שועגו (אליה בר שמעיה, תוננו, שם מג). לשון למודים ודברים עתיקים מתקנים לך עזר ולהשיאך זוקקים נושאים פלל עבורך ולא זועקים (ר׳ שמעון בר יצחק,

אמן, סדר ג סגוס׳). פ ל ל לרכדיר ברגיל ושלם צים לקבוע שפתים לשלם (הוא, אפס מזים, קליס׳ מנחה יוה״כ). צור קוננו מבתירים צרכנו כ פ ל ל מעתירים (לאיכה ולאיכה יול׳ א פסח). פונה לדל לראותו פ ל ל כהבינו לקראתו צעקתו ישמע בקריאתו (מנחם בן מכיר, אחור וקדם, זולת הפסק׳ א.). הוספנו בחטאינו חמה להבעיר המתנדבים כבני בית להפעיר. מה יעצור כת רב וצעיר ודוי ו פ ל ל לקדיש ועיר (שלמה, אין מי יקרא, סליח׳ יום א). — ב) כמו פָּלִיל, פְּלִילִים במשמ׳ משפט ודין, ואמר החכם הקראי: התבוננו במה חלוף בין בית שמאי ובין בית הלל אשר זה לזה יבריע ויחולל ושב אחד לאחד בלי פ ל ל לפלל בהשענם בבת קול לא מפי מחולל (אהל בן מלליה, לקו״ק, נספח׳, 27). — ג) כמו פְּלִילָה במשמ׳ עצה ותכמה [1], ואמר הפיטן: גדול פ ל ל גבורותיו נסלל גית וליל גדלו נמלל (שלמה הבבלי, אל נשא, יול׳ שנה בראש׳).

א. *פָּלַם [2], קל לא נמצא.

— פע׳, ביג׳ *מְפֻלָּם, מפולם,—מכמת פילוסא, פִּץ וטיט, רגים מְפֻלָּמִים: נכרי שהביא דורון לישראל אפילו דגים המפולמין ופירות בני יומן מותרין (ביצה כד:).—ואבנים מְפֻלָּמוֹת, האבנים המשקעות בפילומת כראשית: בהו אלו אבנים המפולמות[3] המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים (חגי׳ יב; ומעין זה ספר יצירה א יג, מנטובה מכ״ג). ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות (זבח׳ כד.). — וכמהס״א: וכמו שעשה אבנים מפולמות המשוקעות בתהום אשר מביניהם המים יוצאים בו כן עשה שתי הכליות וכו׳ (שבתי דונולו, חכמוני, יצירה ורפא, סד:). כי חיות הנה וגלות עליות בהברעות מגוליות מרגליות ואבנים טובות מפולמות (ר״י מסיקא, מנחת קנאות, קוסמן, 4).

ב. *פָּלַם [1], פ״ע,—פָּלַם דבר, נעלם דדבר מעינינו ומהבנתנו, ואמר הפיטן: לאמותם ישאלו היש מושיע הלום ואם ישנו למה מצאתנו כל זאת בפלום (מקרא מפתי, סליח׳ לת״ב, קדור רסע״ג, סכד). — נפע׳, *נִפְלַם,—כמו קל: הורידין אינם נפלמים לא רחבים הרבה ולא נראין הרבה (ספר אלמנצור ג ג, כ״י ותיקן). — ואמר הפיטן: מאורות עינכם מה מאד נעלמו נטיון ידיכם מה נקפצו נפלמו (אזי כי סייתי, קדור רסע״ג, חיט).

פַּלְמוֹנִי, ש״ז, — מלה מרכבה משתי מלים פְּלֹנִי אַלְמֹנִי: ויאמר אחד קדוש לַפַּלְמוֹנִי המדבר (דני׳ ח יג).

פְּלֹנִי [2], פלוני, ש״ז, נק׳ *פְּלוֹנִית, — מלה משמשת לרמז על מי שאינך רוצה לנקב בשמו, ובאה

---

[1]) [כך כנראה בונת הפיטן עפ״י הכתובים: הביאו עצה עשו פלילה (ישע׳ יו ג), גדל העצה ורב העליליה (ירמ׳ לב יט).]

[2]) [נגזר מן פילוסא, שהיא πήλωμα ביונ׳, טיט, פִּץ, בִּצָּה.]

[3]) [בתרגום איוב (כח ג): אבנין מפלמן, ובזהר: והנה רוח גדולה מפרק הרים ומשבר סלעים וכו׳ אבנין מפולמין קליפא תקיפא באבנא מפולמא וכו׳ (פנחס, רכז. ברעיא מהימנא). רסע״ג (בפרושו הערבי לס׳ יצירה) פרש כמו מפולחות (מפלעה a) בערב׳) כלומר מבקעות לפלחים, ור״י אברבנאל (מפעלות אלהים ג מ) אמר וז״ל: ואין פי׳ מפולמות נעלמות מגזרת פלמוני כמו שפי׳ הרלב״ג אבל ענינו אבנים גדולות אבנים חזקות ובריאות, ע״ב. ולפי זה השתמשו במלת בסהמ״א.]

a) مفلعة

---

[1]) [נגזר מן פַּלְמוֹנִי, שהבינוהו במשמ׳ נעלם, לא ידוע.]

[2]) [בארמ׳ פְּלָן, בערב׳ פְּלַאן a) וגם פל b), ומכאן שהרגישו את הסיום ־וֹנִי כתוספת אל פ ל. ותואיל ובמקרא באה המלה פְּלֹנִי תמיד על יד אַלְמֹנִי, שהיא תרכבת שלילית (אולי בעקר אַל־מָן במשמ׳ אַל־מִי, לא ידוע מי), אפשר שגם פ ל במלה פלוני מלת שלילה מרכבת היא כגון פַּלָּא c) בערב׳, ולא בעבר׳, ולפי זה עקר כל תכטוי כנראה במשפט שלם: פַּל־אָן אַל־מָן, בלו׳: ולא היכן ולא מי (ירוע לי), איני יודע אי־זה ומי הוא. ולפרוש זה מתאים הענין, כמו שיוצא אף מדברי המפרשים המבארים למשל כדני׳ ח יג: ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני (פרוש רסע״ג). ואמנם יש שמחברים פְּלוֹנִי עם שרש פ ל א: ותרגם יונתן בן עוזיאל בס׳ שמואל כמי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר (רש״י, דני׳ שם). ואפשר שהפעל פ ל א, פ ל ה עצמו נולד ממלת השלילה פ ל א, כי כן נולד גם לָאָה (לא יכל) מן לא, פָּלָה מן פַּל (עד בלתי שמים—עד כלות שמים) ובדו׳. ועי׳ הערה לערך א. פ ל א ולערך אַלְמֹנִי.]

a) فلان b) فل c) فلا

בצרוף עם המלה אַלְמֹנִי: ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פְּלֹנִי אלמני ויסר וישב (רות ד א). — וגם למקום: ואת הנערים יודעתי אל מקום פְּלֹנִי אלמני ועתה מה יש תחת ידך (ש״א כא ג–ד). וויעץ אל עבדיו לאמר אל מקום פְּלֹנִי אלמני תחנתי (מ״ב ו ח). — ובתו״מ: מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני רבי אליעזר אומר זכה לו (פאה ד ט). חבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ יכול הוא לומר לו טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני יין שבמקום פלוני (דמאי ו ט). המביא גט בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר (גיט׳ ג ה). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו, אשה פלונית וכל שם שיש לה מפני תקון העולם (שם ד ב). איש פלוני מגרש פלונית ופלוני פלונית והעדים מלמטה כולן כשרין וינתן לכל אחת ואחת (שם ט ה). האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת, הרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר הרי זו מקודשת (קידוש׳ ב ד). האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום (ב״ב ח ה). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני בית דין ועושין לו קיום איש פלוני בן פלוני נמחק שטרו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדיו (שם י ו). הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב (סנה׳ ג ז). וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ופלוני ופלוני עדיו (שם ו א). לעולם הוא בר חורין עד שיאמר כל נכסי נתתי לפלוני עבדי חוץ מאחד ברבוא שבהם (ר׳ שמעון, תוספתי פאה א יג). אבל אין נאמן לומר מאיש פלוני גוי לקחתיו מאיש פלוני כותי לקחתיו (שם שם ד א). משל למה הדבר דומה לאחד שטען כלים ויצא מבית חבירו מצאו חבירו וא׳ לו מה זה פלוני אמ׳ לו טול חלקך ואל תגיד (שם ב״ק ז יג). גופו של שטר ביום פלוני בשבת פלוני בחדש פל׳ בשנת פלי׳ ובמלכות פלי׳ (שם ב״ב יא ג). לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית אתה ממתין לי אצל עבודה זרה פלונית (מכי׳ משפטים כ). אני פלוני שמיהודה ונשא אשה מיהודה כופין אותה לצאת (ירוש׳ כתוב׳ יג י). פלונית שפחתי עושה אני לה כתב שלא תשתעבד (שם קידוש׳ א ג). העבדים והשפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית ושל ר״ג היו קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית (ברכ׳ טז:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור (תענ׳ יא.). אני פלוני ופלוני גירשנו נשותינו פלונית ופלונית נמצאו שתי נשים מתגרשות בגט אחד (רבינא, גיט׳ פז.). אבל אומר לו (חרופא שמדר הנאה ממנו) סם פלוני יפה לה סם פלוני רַע לה (רב זוטרא בשם רבא, נדר׳ מא:). ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני (רב יהודה בשם רב, סוטה ב.). האומר לחבירו פרעתיך בפני פלוני ופלוני צריך שיבוא פלוני ופלוני ויעידו (רב אדא בר אהבה בשם רב, ב״ב קע.). לא שנו אלא כגון של בית פלוני שמשמשין מטותיהן בפני עבדיהן ושפחותיהם (ר׳ מיישא, נדה יז.). חיה (אהרן) שומע על שנים שהן מריבין הלך אצל האחד ואמר לו פלוני שלום עליך רבי והוא אומר לו שלום עליך רבי ומורי וכו׳ (כלה רב׳ ג). למלך שהיו לו שני איסטרטיגין אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה והיו שניהן מדיינין זה עם זה זה אומר וכו׳ קרא המלך לראשון ואמר לו פלוני יום יהא תחומך ולשיני אמר לו פלוני לילה יהא תחומך (מד״ר בראשי׳ ג). משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה (שם שמות ב). שכל הנשים לוטות כך תגיע ליך כשם שהגיע לפלונית וכו׳ שיהיו הכל נשבעות כך תגיע לי כמו שאירע לפלונית אם לא אעשה כך וכך (שם במד׳ ט). אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו (שם שם י). מעשה בספינה אחת שהיתה כולה של גוים והיה בתוכה יהודי אחד הגיעו לנס אחד אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס הזה וקח לנו משם מאומה (ר׳ תנחומא, שם דבר׳ ג). פעם אחת הייתי עולה באיסטרטא של צפורי ובא אלי אדם אחד ויעקב איש כפר סכניא

שמו ואמר לי דבר אחד משום פ ל ו נ י [1]) והנאני הדבר וכו' אמר לי כך אמר פ ל ו נ י מצואה באו ולצואה יצאו (ר' אליעזר, ספ קהל' א, כל הדברים). ואמר אברהם אברהם מפני מה קרא ב' פעמים לפי שאברהם אבינו ממהר והמלאך צוח כאדם מצוה ואומר פ ל ו נ י פ ל ו נ י (מדרש ויושע, ביהמ"ד ילינק א). — ובסהמ"א: דע שבזמן שהתביר על מלה פ ל ו נ י ת ולפני האות שיש עליו התביר אות יש תחתיו שוא וכו' לפי תנאי זה יהיה המארכה עם התביר על מלה אַחת (הורית הקורא, דרנבורג, 100). כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פ ל ו נ י במלאכה פ ל ו נ י ת כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה (רש"י, שמות לג עז). ומי שיאמר שאיננו כי אם המשכיל הזכיר המצוה הזהיר בארץ פ ל ו נ י ת בזמן פ ל ו נ י על ־אומה פ ל ו נ י ת איננו כוזב ג"כ (ר"י א"ת, הכוזרי ד ג). דע כי אינני רוצה בזה כי אם האלף הסוגית והב' הסוגית וכן שאר האותיות אשר אקב בהם שם על הדרך הזה וגם כן כאשר אקב שם תחלת כל שער משערי האלף והבית וזולתם מן האותות באמרי האות ה פ ל נ י ת והאות ה פ ל נ י ת והאות ה פ ל נ י ת (הנ"ל, ספ"ם לר' י"ג, הקד', 4). אנו בית דין החתומין למטה כך היה שהביא לפנינו פ ל ו נ י בן פ ל ו נ י שטר חוב או שטר משכונה שהיה לו על פ ל ו נ י בן פ ל ו נ י סכך וכך והוכים ופ ל ו נ י ופ ל ו נ י עידיו ומזמן ההלואה מזמן פ ל ו נ י שהוא ביום פ ל ו נ י לירח פ ל ו נ י לשנת פ ל ו נ י ת ואותו שטר היה מקויים בראובן (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 34). ואם ח"ו יפטר זה פ ל ' קודם לזאת פ ל נ י ת תהא פ ל נ י ת זו יושבת בביתו וניזונת ומתפרנסת מנכסי בעלה (נוסח כתובה ירושלמית, סדר מעיר, קובץ על יד ה, עמ' ג). וזה מעשה ה פ ל ו נ י שעושה שיצליח לפי שעה ע"י עולה וביטול תפלות (פלא יועץ, ערך פרנסה, רכז.). — ואמר המשורר: אשרי אשר אין מקנאים בלבם בחטאים ומרגיזי אל כי אם ביראת ה' כל היום כ פ ל ו נ י הנחמד בכל מושב ובכל מעמד אשר דרכי אל למד מנעוריו עד היום (רלב"ע, האספו משכילים, אינגר 202). — ומ"ר ־פְלוֹנִים, פלוניים, נקי ־פְלוֹנִיּוֹת: שב הנה עד שיבואו הזקנים ה פ ל ו נ י ם והם זקני העיר (סלמון בן ירוחם, פרוש רות, ספר זכרון לפוזננסקי, 8). כי כל מה שתמצא לחכמים ז"ל כי השמים ה פ ל ו נ י י ם בהם כך וכך והשמים ה פ ל ו נ י י ם בהם כך וכך אין ענינו שבשמים גשמים אחרים בלתי השמים אבל ענינו שהכחות המהוות הענין הפלוני והשומרות סדורו יבואו מן השמים ההם (ר"מ א"ת, מו"נ א ע). שהיה אומר על החטאים ה פ ל ו נ י י ם שחטאת או על האמונת הרעות הפלונית שהיית מאמין (הנ"ל, יקוו המים טז, 104). והלכו אל צרפת והלשינו את הכת האחרת לפני חכמי צרפת בדברי מינות וכפירה ושהם עוסקים בספרים פ ל ו נ י י ם שרובו דברי מינות (אגרת הלל הסקיד, חמדה גנוזה יע.; טעם זקנים עא). כפי ההסכמה שהסכימו המדברים לקשר ציוריהם עם מלות ומלות פ ל ו נ י ו ת ולפיכך ראוי לקצר במלות כשאין בהם צורך עצמיי (־־־הים, יריעות שלמה א, ג.). — ־הַפְּלוֹנִית של אדם, אשתו, ואמר חמליץ: תיכן היא ה פ ל ו נ י ת שלך (ס. אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, 18, הפרק ג).

פלם,

ממנו פִּלֵּם, פֶּלֶם.

פָּלַם [1]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

[1]) [במקורות תלמודיים אחרים הנוס': ישוע בן פנטירי (תוספת' חולין ב כב), ישו הנוצרי (ע"ז יז:, עי' ד"ס). ויש שמצאו עוד בכמה מקומות במלים פלוני או פלן כארס' כנוי לישו הנוצרי, עי' קלויזנר, ישו הנוצרי (מהד"ב, עמ' 27), המעיר על האפשרות שהכנוי פ ל ו נ י נכתב בזמן יותר מאחר לאחר שהתפשטה הנצרות וחששו להזכיר את שם ישו בפרוש.]

[1]) [אין לפעל זה כנראה כל קשר אל פלשׂ ופלש בהוראותיהם השונות (ועי' שם), כמו כן אין לחברו (כדעת האופט ואחרים) עם פלס, נִפע' נִפְלַס באשור', שפרושו הביט, הסתכל. לפי שמוש הפעל פ ל ס במקרא (פלס ארח, מעגל, נתיב ובהקבלה אל מישרים) והשם פֶּלֶס כשמשי מאזנים, הוראתו כָּבַשׁ וְיִשֵּׁר. ואולי יש לחברו עם פָּלַם, שממנו בערבי פַּלַשׂ [a]), תאנה, בעברי בּוֹלֵם שקמים (עמו' ז יד), אם כונתו: כובש שקמים. ובצרק ראו רב המפרשים העברים פ ל ס כלשון יֹשֶׁר, ולא כלשון בקיעה ופריצה: ותפלס, ענין יושר וכן פלס מעגל רגליך ולזה נקרא מטה המאזנים פֶּלֶס לפי שהוא מישר המשקל וכו' (רד"ק, ישע' כו ז), ויש שגזרו את הפעל מן השם: פילוס וזה לשון קונטרפיי"ש בלעז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו (רש"י, ישע' כו ז).]

[a]) بلس

— פע', פִּלֵּס, מְפַלֵּס, תְּפַלֵּס, יְפַלֵּס, תְּפַלְּסוּן,—פִּלֵּס מעגל, ארח וכדו', ebnen, bahnen; aplanir, frayer; to level (down), pave : ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תְּפַלֵּס (ישע' כו ז). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים יְפַלֵּס נתיב לאפו לא חשך ממות נפשם (תהל' עח מט–נ). פַּלֵּס מעגל רגלך וכל דרכך יכנו (משלי ד כו). ארח חיים פן תְּפַלֵּס נעו מעגלתיה לא תדע (שם ה ו). כי נכח עיני יי' דרכי איש וכל מעגלתיו מְפַלֵּס (שם שם כא). —וכהשאלה, פִּלֵּס חמס בארץ: אף בלב עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תְּפַלֵּסוּן (תהל' נח ג).—ובספה"מ: ויקיים תלמודך בידך לפלס מעלות חכמת (ספר' מגח' הרככי, 235), וכן ראוי לכל אדם וכו' שיפלס וישקול כל דרכיו בטרם ישא רגליו וכו' אבל המפלס מעגל רגליו בטרם ישאם יכונו שתי דרכיו אם לגוף הדרך הראוי לו אם לנפש הדרך הראוי לה (ר"י אלנקוה, מלמד התלמידים, תמה, ענו.). שלא יבוא לפלס כל ארחות האמונה בדרכי ההיקש (המאירי, משלי יז, למה זה). המפלס ארח היוו שלא לרדוף אחר והאיזות (הוא, שם כח, כגיד). — ואמר המשורר: ומעגלך וגם רגלך תפלס גם לנתיבך (רמב"ע, משול ילד, דוקם). פלס מעגל כל פלך ירוץ עליו ויתהלך סובב סבב הולך עד כל ימי הארץ (יוסף בן מוהאג'יר, אדון כל מעשיו, סעה"ס 128). מדי שכל דוד דרביו פלס מעגלהו והפליא עשות נוראות בגבורות ימין ישע (שלום הכהן, סר לבו, כיר דוד, 51). —*ובמשמ' שקל בְּפֶלֶס, שקל בדעת, סדר, שער ובדו', abwägen, erwägen; peser, considérer; to weigh, consider : מינה נבונים סודרי עתים פילם צורינו קיצי רגעים שבם מתקן אותם חדשים ומועדים (סופר' יע ע).—ובספה"מ: ראוי לכל משכיל לשקול דבריו ולפלס חעת ואם יתכוננו הטיב אז ידבר (ר"י בן כמאלס, פי' משלי טו כג).—ואמר הפיטן: כל אוצרות שלג ורות פלס במשקלו (ר"א קליר, אז כלית, סלוק פנת שקלים). בגשנו נפח מנשמת פיו הבובה ופלס כשר חסידיו בפלם מאונים נבובה (רקע"ג, זכור תנופת, סליח' ח"ב, סדור רקע"ג, שכח). פצומה להום פקר קר וחם פלס לתחום על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, יול' א עגוס').

— קל. רק ביני פעו', פָּלוּס, מ"ר פְּלוּסִים, — שָׁקוּל : ומשקיו גשמי נדבה ועולתו אשר יעלה מסלות שקולוה ופלוסות פלוסין של שנים עשר מנה וחלקים מתחלקים לבקרים ולרגעים במשמרותם (אגהים, חרבע כוסות, כוס הנחומים א). —ואמר הפיטן: לפלוסים ככוכבי מספר ושתים עד עשר בצעם ועווים יבפר (ר"א קליר, אמא דעי, מוס' יו"כ). מעתיק פלוסים[1] צר ובורא רוח ממדד ומשקל נול עם רות (הוא, אז מאז, קרובי' פנת שקלים).

— נפע', נִפְלַס, — שפִּלְּסו אותו, ואמר הפיטן: אתם מריתם תורתי ועבדתם אלהים אחרים ואני קנא קנאתי וחשקתי אתכם מי המרים המאררים על הנפלס מעגלי (אבינו הגמול, סליח' ספרד', סתר' ח"ב).

— פע', פֻּלַּס, ביני מְפֻלָּס, —שקול כפלס, ואמר הקראי: כמלים מפולסים ושקולים (סלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 67). — ואמר הפיטן: בועם אם עדה פולסה אפרו יעלה ראש ובצעם (רסע"ג, באלהי ילדקו, עבודהי סדור רסע"ג, רסג).

ב. פָּלַס[2], קל לא נמצא.

— התפ', הִתְפַּלֵּס, —התלביש בבגדי פילוסים: יש שהוא מתפלס ומתכסה בטלית צבועה הבא מן הגנבה ויש שהוא מקשה ערפו ובורח מתחת מרדים (ר' אגא מרי, מנחת קנאות, מכתב ה).

פֶּלֶס[3], ס"ז, — כלי משקל, Wage; balance; balance, scales : מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ ושקל בַּפֶּלֶס הרים וגבעות במאזנים (ישע' מ יב). —ובמליצה: פֶּלֶס ומאזני משפט

[1]) [כנוי להרים שנשקלו בפלס (ישע' מ יב) ושייי מעתיק אותם (איוב ט ה), וההמשך הוא עפ"י עמו' (ד יג), ואולי בוונתו לעבים המבילים מים במדה ומשקל (עפ"י איוב (כח כה): לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה) וההמשך עפ"י איוב (כו ח): צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם, וחשוה גם: שם משקל לרוח בו לפלס מים ובו' עב וחויו ונשיא ואד וענן מים וכו' עפים ודאים על פני רקיע השמים עומדים צרורים עד יורשו להריק מים (ר"א קליר, אקשטה כפל, תפלה גשם).]

[2]) [פעל עברי שנגזר מהשם בגדי פילוסין, בגדים שבאו מפילוסין, Pelusium שבמצרים, ובלשונות אירופה נגזרה משם מקום זה לדעת בכמה מלמדים אף המלה Bluse, blouse.]

[3]) [אולי בעקרו חמוט המישר של המאזנים. ועי' א. פָּלַס, הערה.]

לוי׳ מעשהו כל אבני כים (משלי יו יא). — ואמר בן סירא: על שחק מאזנים ופלס ועל תמחות [1]) איפה ואבן (ב״ס גני׳ מב ד).—ובתו״מ: פלס ומאזני משפט וכו׳ פלס זה המקרא (ר׳ אחא, ירוש׳ הורי׳ ג ז). — ובספהס״א: וכן מה שהוא יותר קרוב אלינו מן הכלים שמשתמשים בהם המון בני אדם הפלס כי לולי השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקיים בנפשותינו שישקל שקל הצדק במאזנים שאחד מחלקיהם יותר ארוך מן השני (ר״י א״ת, תו״ה, עבודת האלהים ח). כי הפלס לא יתכן לסחברו עד שידע קורם חכמת השעור וטבעי המנינים והשקלים (שם, חשבון הנפש ד). חוט מאזנים של זהבים של פלס ושל שוקלי ארגמן טוב שאוחז השוקל בו ותולה המאזנים מידו שלש אצבעות (רמב״ם, כלים כא ה). אין לוקחין משומרי פירות עצים או פירות אלא בזמן שהן יושבין ומוכרים והסלים והפלס לפניהם שהרי הדבר גלוי ויש לו קול ואין זה גניבה (שם, גניבה ו ג). ומאזני עול וגזל הדלים ופלס מזוייף ואיפה קטנה וצרות עין ממתנות העניים (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, מד:). תפלס (שנעלוואגע statera) וכו והוא שוקל על שני אופנים שנחבר בסוף קצהו ג איזה כובד א ובקצה ב נתלה החפץ הנשקל (לינדא, ראשית למודים ב ד, 79).—ואמר המליץ: אהבת הכסיל ושנאת חכם לב והעלו בחנים בפלס ומשקל מצאו כף שנאת חכם לב לסול כף אהבת תכסיל נקלה במץ קל (ר״ש הנגיד, בן משלי א לג). תקצר לשוני לספר רב חסדיו בעת ארבה בפלס אמרי מהלליו שקול (ר״י חריזי, תחכ׳ מו, 355). — *ובהשאלה, כמו שעור ומשקל, ואמר: הפיטן פלס כח התשובה כנגד כל הכחות ציץ ערבות מגעת לכס אלהי הרוחות (אחד בעלי אסמה, סליח׳ בי עמי״ת). עשה ירח עינג וחדש זורח פלס למועד פקודת מועדים להעד (תאמת אור, יוצ׳ שבת ור״ח, מחז׳ איטלי׳ א, ס:). — *ובמו מִשְׁקָל בדקדוק, הצורה הדקדוקית של השם: שגו ברואה ובו׳ רואה שם בפלס יורה ומלקוש (רד״ק, ישעי׳ כח ז). — *ובמשמי שֶׁקֶל, ואמר הפיטן: פרשה זו להגות בקץ זה פלסיה להקדים לפלם צר ובווה [2]) (ר׳ א קליר, אז מאז, קרוב׳ שבת שקלים).

[1]) [בגליון: תמורת.]

[2]) [עפ״י דברי ריש לקיש: גלוי וידוע לפני מי ואמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו (מגי׳ יג:).]

*פִּלְסֵף [1]), התפ׳, *הִתְפַּלְסֵף, נתפלסף,—היה לפילוסוף, חשב מחשבות פילוסופיות, philosophieren, spekulieren; philosopher, raisonner; to philosophize, speculate: בכל זה אמשך אחר אבא מורי ז״ל באשר אמשך אחריו בבנות בנינים שלא ימצאו בספרינו כמו נתפלסף שאבננו מפילוסוף להמשך בו אחר לשון הערבי שבנה אותו ג״ב ממנו (ר״ש א״ת, פתיח לתרג׳ מו״נ). אבל המאמר הזה דברי בו עם מי שנתפלסף כמו שזכרתי וידע חכמות אמתיות והוא מאמין לדברים התוריים נבוך בעניניהם אשר ערבבוהו בהם השמות המסופקים והמושאלים (הוא, פתיחת הרמב״ם למו״נ). שזה המאמר לא חובר אלא למי שנתפלסף וידע מה שכבר התבאר מענין הנפש וכל כחותיה (שם א סח). ואף על פי שהמתפלספים טוענים בבטול כל זה בכפירה מהם דברי משה רבינו ושאר הנביאים אין דברים עם הכופרים בכל (רמב״א, תשו׳ י). ולמה זה יכחיש המתפלסף גם יהושע בשמש בגבעון דם וידום השמש וירח עמד כי הנה המאורות שמש ירח עמד זבולה ביום הרביעי ומי שעשה השמים בלי מאורות וברא אחר כך המאורות או תלאן בהם מהו התימה שישביתם מתנועתם בחפצו (אברבנאל, מפעלות אלהים א ד). והסתכל בזה המאמר ותראה ממנו שהנחת עולמות רבים זה אחר זה היה יותר מתישב אצל ארסטו מהנחת עולם אחד מחודש במה שעבר ונצחי במה שיבא במחשבת מתפלספי עמנו אלה (שם מ ד). ראה ראיתי קצת מחברי המתפלספים שהטיחו דבריהם כלפי רז״ל ויאמרו דברים אשר לא כן (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ח). או יצודדו או יתפלספו כי כלם בזה שובנים יחד כי הם אוהבים יתר הדברים אשר חיים (ספר המדות לארסטו ב יד). ונגד אלה המתפלספים והדומים לאלה יעצתי בקצת מאמרי לדבר (אליה דלמידיגו, בחינת הדת, הקדמה).

*פִּלְפּוּל, ש״ז, — א) הפיכה לבאן ולבאן [2]), נתינת פנים לכל צד, וּבְוַת ממצה את כל צדי

[1]) [נגזר מן היונ׳ פילוסופוס וקבל צורה עברית בלשוננו דגמת התפלפל.]

[2]) [כבר ראה ח. ילון, תרביץ ו, 223 וכו׳, כי זאת הוראת המלה, ואין כל קשר לה אל שם הצמח והתבלין פִּלְפֵּל, כמו שחשבו רבים ואף לו (Flora III, 50) הלך בדרכם, אלא היא נגזרת מן הפעל פִּלְפֵּל במשמ׳ הפך לבאן

הרבר, allseitige Diskussion ; discussion d'une question sous tous ses aspects; discussion from every point of view : והתורה נקנית בארבעים ושמינה דברים כלימוד בשמיעת האוזן וכו' בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים (אב' ו ה). מעשר שני אין מוכרין איתו וכו' ר' יוסי בשם ר' זעירא ר' יודן בשם ר' יילא דברי הכל היא מפני פילפולו[2] (ירוש' מעשר שני א א). רבי ישמעאל מאחר שעה לפילפולו ורבי עקיבה מקדים שעה אחת לעיסוקו כדי שלא יכנסו למצוה משוכרין[3] (שם פסח' ה א). עתיר סלעין עתיר תקוע זהו בעל פלפול עתיר משח עתיר בשם וזהו בעל שמועות (ב"ב קמה:). ומפלפולו של ר' חייא שנה לו בחל סתם (חול' קי.). במתניתין תנא אלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה אמר רבי אבהו אעפ"ב החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו (תמורה טז.).—ובמהמ"א: כשם שבעל הסלעים יכול הוא לקנות כל כלים בסלעים אף כן בעל פלפול כל שמועה שתבוא לידו יכול לצרפה ולברר טעמה, ובעל שמועות גדול מבולם מפני שזה בעל הפלפול בשמועותיו של זה הוא מפלפל (תשו' ר' שרירא גאון, נספח' לאגרת רש"ג, הוצ' ב"מ לוין, נספח ז, עמ' VII). תכונה שהוא מבין דבר חדש מפילפול חכמתו (רס"י, תגי' יב). ואני בקי בחותמים באגרת כי יש בהם מפולפלים ומתוך פלפולם שינו פי' רבותינו שאם ידקדקו הלכה כפירושם לא יתבוונו דבריהם ומתוך פלפול הוקשו (ר"ת ס' הישר, שו"ת סא). בי מרוב חכמתם ופלפולם יוציאו דבר מתוך דבר והם ידעו הפשט יותר מכל הדורות הבאים אחריהם (ראב"ע, יסוד מורא לא, יב.). אבל בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך נקל עלי חבור קצר (מסבון העבור'

ס' דברי חכמים, כג). ואל בינתך אל תישען פיי הזהיר שלא יאמר אדם דעתי נאה ופלפולי משיבה ומחודד איני צריך ללמוד עם אחרים לפי שלבי רחב מלכותם (ר"י עקנין, ס' מוסר ד יח). אמנם כתב האר"י ולה"ה שע"י הפלפול בהרמת קול שעושים החכמים משברים הקליפות בי האויר מלא קליפות הוא ומשתברים מכח הפלפול (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר ל ז). ויהיה פלפולך בדברי קדמוננו כלי אומנות לשאוב על ידו מים נאמנים מעמקי לבותיהם ולא יהיה לך הפלפול לבלי משחית לפעול על ידו מעשה חדודים (ר"י סטנוב, דברי ריבות ב ז, יב).— ואמר הפיטן: תחת פלפול יגיע לקח טוב פעלת צדיק פעלם לטוב (ר"א קליר, תחת פלפול, קרוב' לפורים). נדכו העם לשיב למחללם נאנחים בצום ובכי בלם נחמדים מפז הגו בפלפולם (יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנכה). — ומ"ר פִּלְפּוּלִים: על כ לעשות רצונך השר חפצתי לבטל רצוני ואכתיב מעט בנרצת אליך יען ידעתי בדוב חכמתך וברוחב לבבך וגובה שבלך תוסיף בו דברים כפי פלפוליך (פרופיט דוראן, כלמת הגויים, הלוצה מארץ הגר ג, 103) ובל פלפוליך הם בנויים על בי ב הלשוני הם בסמג (תשוב' לרנב"ח א, ו:).—ואמר הפיטן: גבה לב בליעל עובד אלילים וצוה למלאת פלאטרו מנעלים וקרא לעשרה חכמים גדולים מביני דת וטעמיה בפלפולים (יהודה, אלה אזכרה, סדר' ח"ב, סליח' קסכד'). — ואמר המשורר: אני מביט בחיק עפרה פליאה מעשה יוצרך והוא ירבה בפלפוליו והוא הקשה והוא פורך והרחיב בתוך עדה ונשא קול ופה ארך (עמנואל, מחברת ז, 56). — ־ולגנאי, הפבפבנות יתירה, הפיכה בדברים שלא במשמעותם, Pilpul, : Sophisterei ; sophisterie, cavillation; sophistry אם היה הפלפול עיק' לצעוק ולהרים קול (אורמי לדיקיס, שער התורה, קג.). ואחר בשחולק אריסטו על סברות הקדמונים מצד פלפוליו אני קורא עליו לפים חורפא שבשתא (שו"ת נדבר למוד החכמות, ס' דברי חכמים, סז). כן טבע תיחודים באריות גברו בפלפול של תהו והבל ואחד מגדוליהם הראה מעשה תקפו וגבורתו של החידוד לפתר את השרין בק"ן טעמים (ר"י סטנוב, דברי ריבות, יח.). — ־ובמשמ' תכונת האדם המפלפל: שהחכם ראוי שיהיה שפל ולא יחשוב אם הוא בקי שתגיע לקצה

ולבאן בלשון הפמיק' (עמרח הדבר', הוצא' מא"ם, ק:), לגבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד. ועי' פִּלְפֵּל (פ"ע), הערה: וכן בא הפעל והשם בארמ' התלמודית.]

2) [אע"פ שלשון הירוש' מתומח, עכ"פ אין להוציא את המלה מהוראתה בבל מקום ועי' פני משה שם.]

3) [השוה ירוש' (ברכ' ד א) על התמיד והקטרת: יצא שעה אחת לעיסוקו. ואע"פ שלשון הירוש' מתומת כאן, קשה לבאר פילפולו אף במקום זה אלא במשמעותו בבל מקום.]

הבקיאות ואם הוא מפולפל שהגיע לקצה הפלפול (כי"ל קאכו, תולדות יצחק, עב.).

*פִּלְפֵּל, פִּלְפֵל [1]), ס"ז, נ"ר פִּלְפְּלִים, פלפלין, — צמח ותבלין חריף, pepper; poivre; Pfeffer:

יוצאת אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה וכו' בפלפל ובגרגיר מלח ובכל דבר שתתן לתוך פיה (שבת ו ה). ושוחקין (ביום טוב) את הפלפלין ברחים שלהם (ביצה ב ח). הרחים של פלפלין טמאה משום ג' כלים (שם שם ט). הפילפלין הרי הן בתבלין (תוספת' יו"ט א טו). מלח בזול פילפלין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא פילפלין אי איפשר לעולם בלא מלח (ירוש' הורי' ג ז). השחליים והגרגיר שזורען לירק מתעשרין ירק וזרע וכו' זרע גרגיר למאי חזי א"ר יוחנן שכן ראשונים שלא היה להן פלפלין שוחקין אותו ומטבילין בו את הצלי (עבוד' כח:). למלך ששכר לו פועלים והכנים אותן לתוך פרדסו וכו' בערב קרא לכל אחד ואחד אמר לו תחת איזה אילן עשית אמר לו תחת זה אמר לו פלפל הוא שכרו זהוב אחד וכו' (מד"ר דבר' ו). ולא בד"ת כלבד היה שלמה תייר אלא על כל אשר נעשה תחת השמים כגון היאך ממתיקין את החרדל וכו' והיאך שותין את החמין יין ומים ופלפלין בשליש (שם קהל' א לג). ונטעתי בהן עץ כל פרי אפילו פלפלין (שם שם ב ה). בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התיבה אמר להן שעורין אמרו לו אינן אלא חטין אמר להם טלו מכס של חיטין אמרו לו הן פלפלין אמר להן טלו מכס של פלפלין (תנחו' לך לך ה). ד"א בטנך ערימת חיטים א"ר הונא בשם ר' אירי וה א ערימת אסטרובלית או ערימות פלפלים יפה משל חטים, הואיל והקב"ה מחבבם יקרא אותם ערימת פלפלין, אלא אפשר לעולם בלא איסטרובלית ובלא פלפלין, ואי אפשר לעולם בלא חיטים, ואם יחסר העולם איסטרובלית ופלפלין איכפת להם אבל אם חסר הוא חיטים אין להם חיים אפילו שעה אחת (פסיק' רב' כי תשא, לה.). דברי תורת נמשלו בקונדיטון מה קונדיטון הזה יש בו יין יש בו רבש יש בו פלפלין אף דברי תורה בן וכו' יש בו פלפלין אמרתך צרופה (ר' אבא פסיק' ר"כ, בחודש השלישי, בובר, קב:). — ובסהמ"א: כמו שהפלפל קטן מכל מיני תבלין וחריף מכלם כך זה האמורא חריף מכל התנאין שהפליגו עליו (ערוך ערך פלפל). נמצא שהמנה שוקל עשרים וחמשה דינרים למשקל הברזל וזהו ליטרא פלפלין שלנו (קדור לס"י חלד). ובארץ החיא הפלפל שהם נוטעים האילנות שלהם על פני שדה כל העיר וכל אחר ואחר מהם יודע פרדסו ואילנות קטנות הם והפלפל לבן הוא אבל בשלוקטין אותו משימין אותו באגנות ונותנים עליו מים חמים ומיבשים אותו לשמש כדי שיתחוק ויתקיים והוא חוזר שחור (מקעות ר' בנימין, גרינהוט, 84). — ואמר המשורר: פלפל שום כל חמים ואל תוציאו דמים ואל תשתו המים פן תהרם מעים (ראב"ע, הנהגת הבריאות, שירים שו.ים, כהנא א, 183). — ומינים שונים של פִּלְפָּל: פלפל ארוך [1]) נותנה אשה בפיה שריחה רע (רש"י, שבת סד:). והעשב אשר יאמר לו פלפל המים (קאנון ד ז ב ד). פלפל קטן, פלפל נרתקאות (שאטען פפעפער), פלפל יהודים (ר"ש בלוק, שבילי עולם ב, כה:).

א. *פִּלְפֵּל, פעו"י, — פִּלְפֵּל האדם בדבר, הפך (ב)דבר לבאן ולבאן [2]), hin und her wenden;

---

[1]) [מן ההודית פִּפַּל, פִּפֵּל, והשם בא לעברי דרך הפרס' והארמ', וכן ליונ' πέπερι, לרומ' piper, ומכאן ללשונות אירופה. לפי מקור השם אפשר לראות עקר בנקוד פִּלְפָּל על משקל גִּלְגָּל, אמנם רב המלוגים מנקדים פִּלְפֵּל, ובסור' פִּלְפְּלָא; ובמשני מנק' ליוורנו (ענול יוס א ה, ועוד) פִּלְפֵּל, ובערב' פִלְפִל או פֻלְפֻל a).]

a) فلفل

[1]) [וכן בארמ': פלפלי אריכתא.]

[2]) [משמ' זו, אשר ראשונה הביר אותה ת. ילון (תרביץ ו, 223 וכו'), ברורה בכטוי: לגבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פנים לכל צד, וכן משמש פִּלְפֵּל (עי' הערה שם) באותה משמ' בתוך הצרוף (עיניה של הפרה) מפלבלות, בלו' מתהפכות לצדדין, ועל ידו נמצא אף בִּלְבֵּל את העין, וכן נמצא בסור' פלל, פלפל במקום בלל (במים ובשמן) שבעבר'. מכאן שבלבל ופלפל שתי צורות של פעל אחד (בלל־פלל) הן, שעקר הוראתן בחש והפך לכאן ולכאן, ואחר כך נתיחדו לשמושיהן השונים. וממשמ' זו של הפיכה כדבר לבאן ולבאן (ולא משם הפִּלְפֵּל החריף, שאין כל פעל שנגזר בתו"ם) נולד גם שמוש הפעל א. פִּלְפֵּל והשם

tourner çà et là; to turn to and fro: כל דבר שלא פלפלו[1]) בו יתומין אחר מיתת אביהם הבכור נוטל פי שנים (רבי, תוספתי ב״ב ז ה). לגבור שהוא מפלפל בויינו ומראה פנים לכל צד (פסיק' רב', יי דבכות פ' קמייתא, קי:). משל למלך שהיה לו מרגלית מושלכת בתוך העפר ובתוך הצרורות הוצרך המלך לפלפל[2]) בעפר וכצרורות להוציא את המרגלית מתוכן (תנחו' ויגש א). — וּפִלְפֵּל בדברי תורה, פִּלְפֵּל תורה, חפך בה והפך בה, דן בה לכל צדדיה, durchdisputieren; discuter à fond, débattre; to discuss thoroughly: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר (רבא, שבת לא.). רבוני של עולם לא פלפלתי תורה כמותו (כמו ר' חייא) (רים לקיש, ב״מ פה:). הדורה היא ומשובחה שמועתן של ר' יוחנן ור״ש בן לקיש שהן יושבין ומפלפלין בה (מדר' שוח״ט תהלי א עז). כי לא דבר רק הוא מכם אין לך בתורה · אפילו אות אפילו תיבה ואין צריך לומר פיסוק שאין לו כמה טעמים שנ' כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם לפי שלא התבוננתם בו ופלפלתם בטעמו כהוגן (מדר' תנאים הופמן, דברי לב מז). — ובמהם״א: ועלת השמועה ותורו רבנן לפלפל בה (סו״ת גאוי' תהנבי', 249). מפני שזה בעל הפלפול בשמועותיו של זה הוא

פלפול במשמ' הריון ההלבי, כמאמרם על התורה: הפך בה והפך בה. ועי' ב. פִּלְפֵּל, הערה.]

[1]) [אין זה לשון ריב ברעת צוק״ם, אלא פרושו שלא חפכו וטרחו בו היתומים, וצדקו דברי מנחת בכורים: טרחו בעצמם. ואין דברי רבי אלא תוספת למה שאמר קודם: שהבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים וכו', כלומר שהשביחו מעצמם, אבל כשטרחו היתומים, אינו נוטל.]

[2]) כערוך ערך פלפל: תרגום ועוללתי בעפר קרני (איוב יו יח) ופלפלית בעפרא איקרי ותרגום איש נבוב ילבב (שם יא יא) ובר נש מפלפל ידייק, ע״כ. [ואולם אין להניח שתרגמו איש נבוב כאילו איש מפלפל וחריף, אלא גם מְפַלְפֵּל ארמי זה פרושו הפכפך, וכספרים שלפנינו ע"י טעות הבנה של מפלפל: וגבר חריף. ולתרגי שם (יו יח) השוה דברי דונש על מנחם (עמ' 83) על ועוללתי: ופתרונו לפי הענין ופלשתי בעפר קרני. ועי' ה. ילון בתרביץ על דרך התרגום לאסר פלפל במקום א. פלש.]

מפלפל ולולי שמועה של זה מהו בעל פלפול מפלפל (תשו' רב שרירא גאון, בספח' לאגרת רש״ג, כספת' ז', עמ' VII). אם עלה ברעתנו סברא ורצינו לידע אמתתה חקרנו עליה ופלפלנוה ברעיונינו ובתבננוה עד שעמרנו על אמתתה (ר' יוסף עקנין, ספר מוסר ג עז). ופלפלו אלו החכמים להורות לבל זה סבת התורה (ר״א הקרא', גן עדן, תנ המלות ה, מט:). — ובמשמ' של גנאי, מְפַלְפֵּל דבר בדבר, הופך דבר בדבר: והוא מן המפלפלים העושים מפול פיל ומפיל פול (סו״ת ממם לדקס, יו״ד כ).

— פעי', בינ' מְפֻלְפָּל, מפולפל, — שהפכו ודנו בו בל צרכו[1]): אבל נראין דבריו של ר' יצחק ב״ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל צידי צדדיה (מעשה הגאו', אפשטין, לג).

ב. פִּלְפֵּל, פ״י, — פִּלְפֵּל האדם דבר, שם פִּלְפֵּל בדבר, pfeffern; poivrer; to pepper.

— פעי', פֻּלְפַּל, — שפלפלו אותו: והמרבה לאכל חריפות וכל טעם מפולפל וחרוך ימעט בו הזרע (אסף הרופא, כ״י מינכן, 15). — וכהשאלה, מי שחריף בפלפול התורה, שמצטין בדרכי הפלפול: לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא (רס״י, סנה' מג.). דחריף ומפולפל בתורה אף על פי שאין משנה וברייתא סדורין לו בנתינתן מהר סיני וכו' רב יוסף קרי ליה סיני לפי שהיו משניות וברייתות סדורות לו בנתינתן מהר סיני אבל לא היה מפולפל כרבה (הוא, הורי' יד). ופירוש משובש הוא מאדם חריף ומפולפל (הוא, חול' פא.). ואני בקי בחותמים באגרת כי יש מפולפלים[2]) ומתוך פלפולם שינו פי' רבותינו (ספר הישר לר״ת, חלק שו״ת פא). מי שמזג לבו חם יהיה על הרוב נדיב וגבור ויישב נפשו מועט והוא מפולפל וטוב הציור (רס״ע פלקירא, המבקש, ב). על כן לקחתי מהמצות הכללים ומהאגדות והמדרשים הדברים שיותר מועילים לקצר הדרך למפולפלים[2]) ולהישיר לבות האוילים (כ״י אבוהב, מנוה״מ הקד'). שהחכם ראוי שיהיה שפל ולא יחשוב אם הוא בקי שהגיע לקצה הבקיאות ואם הוא מפולפל שהגיע לקצה הפלפול (רי״ל קארו, תולדות יצחק, עג.).

[1]) [ועי' גם ב. פִּלְפֵּל, פעי'.]

[2]) [במקום זה ובמקומ' אחרים בספה״א יש לפלה אף ממשמ' של א. פִּלְפֵּל, מְפַלְפֵּל בתרג' איוב: הפכפך.]

— התפ', התפלפל, נעשה חריף ומחדד : שאין אדם מתפלפל אלא מתוך למוד חברו (רש"י, נדר' פא.).

*פַּלְפְּלָן, פלפלן, פילפלן, סות"ז, — היודע לחדד ולפלפל בתורה : תני הסודרן קודם לפילפלן רב שמואל אחוי דר' ברכיה בעי אפילו כרבי אמי א"ל מיתבעי מרבי אימי הוא הפילפלן (ירוש' הור' ג ז) [1].

*פִּלְפְּלָנִי, ת"ז, — שיש בו תבונת הפלפל : ואם תצטרך אל חכמוני או אל הפלפלני לפנות הליחות השקהו כמו שתראה קודם המאכל (קאנון א ג ב יו).

*פִּלְפֶּלֶת [2], ש"נ, — גרגר של פלפל, Pfefferkorn ; grain de poivre ; peppercorn : פלפלת כל שהוא ועטרן כל שהוא [3] (שבת ע ו).

פלץ [1], ממנו מִפְלֶצֶת, פַּלַץ, פֶּלֶץ, פַּלָּצוּת, תִּפְלוּץ, תִּפְלֶצֶת.

פָּלַץ, קל לא נמצא.

— התפ', יִתְפַּלָּצוּן, — התפלצו העמודים וכדו', הזדעזעו בחוזקה והתמוטטו הנה והנה, erschüttert sein, beben; : être ébranlé, trembler; to shake (with fear), tremble המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו). — ואמר הפיטן : ועז ו:תפלצו אבירים רשע כאסוף עדרים עבר בין הגזרים חבל ילדי שעשועים (אלפי אקראך, זולת שבת לפני סבוע'). גבהי שמים אימים ילהבו לפני הכבוד לנצח נצבו והתנצצו ורצו והתפלצו ושבו (מייא דאודי, גבהי שמים, סעס"ס 181). — ואמר המשורר : תקל בעינינו עדי יתפלצון בה מוסדי ארץ ויתפוררו (רשב"ג, בימי יקותיאל, נכודי 15).

---

[1]) [בהוצאת הירושלמי הנספחת לבבלי הגרסה : תני הסדרן קודם לפלפלן וכו' אמר ליה מאי את בעי מן רבי אימי דהוא סדרן והוא הפלפלן.]

[2]) [וכן בארמ' פִּלְפַּלְתָּא] ובקטעי משני מנקד' כ"י ארלר 8182 : פלפלת כל שהיא.

[3]) [רש"י מעיר : ואינו פלפל שלנו.]

[4]) [בַּרת, Wurzeluntere. 37, מחברו עם פצל בסור' וכערב' a), שעקר שמושו בלשון פריקה ובקיעה ובא אף במשמ' הזדעזע.]

a) فـل

— פע', פִּלֵּץ, — זעזע, erschüttern ; ébranler ; to shake : ואל יישן האדם במקום שהוא חם ביותר כדי שלא תרבה זיעת גופו ולא במקומות הקרים ביותר כדי שלא יפלצו הגוף אלא יישן במקום ממוצע (ר"א אלנדבי, ס"א ה ו).

— פע', פִּלֵּץ, — כמו התפ', ואמר הפיטן : בתוהו וכמערה יסודותיה (של הארץ) תלית ועת תשגיח בה עמודיה יפלצו[1] (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' איטל' ב, ריב.). פלצו פרחיה כוח יום ציגתם פני בם איום (ר"א הקליר, את תיל, קרובי א' ר"ה). לץ בבוא ללוצץ פלץ ונתלוצץ (הוא, אז קולן, קרוב' שבת זכור). פלצו ביום קרב בזורח ובמערב דמם מעורב קהל ועם רב (הוא, איך תכתנוני, קינ' ת"ב). טפלתי כנאד נפוח פלצתי בשאת וספוח (שמעון בר יצחק, אהוביך, יול' שבת חוה"מ פסח).

— הפע', הִפְלִיץ, — כמו פע', ואמר המליץ : ושמו תחת אבות בנים ממלאי מקום תמיד יען כי טוב מליץ עלובים להחליץ מיד מפליץ (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן ב, 151).

*פֶּלֶץ, ש"ז, — כמו פַּלָּצוּת, פחד ורעדה, ואמר הפיטן : יוקשי בהתורתי בפלץ וצער יערב לך שיחי ונפשי אל תער (יוסף בן אביתור, אדסת, סעס"ס 18). שמרני כאישון מפלץ ובעתה שור בשפלותי ולכה לישועתה (משלם בר קלונימוס איומך, קרוב' יוה"כ). אמוני ארץ אמונתך שוחחים אומץ אלהותך בפלץ פוצחים (מחזור ויטרי, 449). פלץ ושבץ לבשוני בעת אחזה מוני שקטים והם צרו צעדיך (מאיר בר' אלעזר, ליון לשירה, קינ' ת"ב). אתיצבה בפלץ לחלות פניך לרוממך (יוסף בן יצחק, אדון כתקם, סליח' ער"ה).

פַּלָּצוּת, ש"נ, — רעדה חזקה [2], Erschütterung, Beben; ébranlement, choc, tressaillement ; shaking, trembling : תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חשקי שם לי לחרדה (ישע' כא ד). וחגרו שקים

---

[1]) שד"ל נקד יִפְלָצוּ.

[2]) [יש שהתרגומים הקדומים נוטים ממשמ' הפשוטה של המלה כדי להביע את הענין. כך ת"י ביחזק' (ז יח) : אתכנעיתא ; והשבעים באיוב כא ו ,ὀδύναι באבים ; ובישעי' (כא ד) : ἀνομία (נ"א ἁμαρτία), עברה וחטא ; וולגי' שם : tenebrae, חשך. אך בשאר המקומות בפשט המלה.]

ופסתח אותם פַּלָּצוּת [1]) ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ו יח). יראה ורעד יבוא בי ותכסני פַּלָּצוּת ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (תהל' נה ו–ז). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פַּלָּצוּת (איוב כא ו).—ובספה״א: וילבו (הזקנים מפני זה בפופים ויתחדש להם חתת ופלצות בדרכים (כלב״ג, קהל' יב).—ואמר הפיטן: יען כנאמר לו ולקחו לטמא פלצות בעתתו ושת מי יתן טה׳ מטמא וכו' לו הגיד אל חקה חקתי (ר״א הקליר אנורה ומפרסה, קרובה פבת פרה). פחד ופחת ופת ופלצות יבעיתו ארץ עת תקום למשפט זעום כל אפסי ארץ (הוא תהלות כבודך, מוסף א ר״ה). הטה אלהי אזנך לציר שלח ונם קומו ונקומה עליה למלחמת ושמע פלצות הומים בא העת אתו בביתו לתלחמה (הוא, סטה, קיני ה״ב). ולעפה ופלצות אחזוני במורא (שמעון בר יצחק, אחימי, קרוב' ה כ״ה.

—ופַּלָּצוּת של תחולה בקרחת: הפלצות יקרה אם לקירורות שטח הגוף ואם לסה שימצא האיברים רבי החוש מנשיכת תמחירות וכו' ואמנם תקדחת חבלגמית היה פלצותה יהיה עמת קור בקור השלג (תרג' פרקי גלינוס, כ״י פריז). א״א (אמו אבוקרט) וכאשר יהיה בארם קדחת שורפת יקרה ל פלצות תתיב בו קדחתו, א״ג (אמר גליגוס) כבו ביארנו במאמר אשר קדם ובו בארתי ופרשתי ענין הפלצות כי הפלצות הנה יהיה מסרה ירוקה תנוע תנועה מהירה בגופות המרגישות (יעקב בן יוסף זבדה, תרג' פרקי אבוקרט, כ״י ביהמ״ד סבטר 31). דפיקה הלב נקרא קרדיאקת ר״ל פלצות כמי שיצא חוץ מגדרו תנועה רעידית תקרה ללב בסבה מה שיזיק ללב (נרבוני, אורח חיים, בחליי הלב, כ״י ביהמ״ד סבטר ז), כך דרך המובים שבסבת ההבאה נחלשוה פעולותיהם הטבעיות ומתילדות ליחות רעות ונפסדות בגושם המולידות בהם קרחת או פלצות ומתים (בר ששת, תשו' סלה). והזיעת הקרח יהפלצות והסערה הבאים מחקרתות יבא משם (מהמתנים) ויתילדו בהם השחורים (ר״מ אלדבי, ש״א ד ג).

א. **פלש** [2]), ממנו א. ״פְּלוּשׁ, א. ״פְלִישָׁה, א. פָּלַשׁ.

---

[1]) ואולי דבר מכסה הפנים ?

[2]) [עי' א. פָּלַשׁ, הערה.]

ב. ***פלש** [1]), ממנו ״הִפָּלְשׁוּת[2]), ב. ״פְּלוּשׁ, ב. ״פְּלִישָׁה, ב. *פָּלַשׁ.

א **פָּלַשׁ** [3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפ', הִתְפַּלְּשִׁי, הִתְפַּלְּשׁוּ, התפלשתי [4]), יִתְפַּלָּשׁוּ, — הִתְפַּלֵּשׁ האדם עָפָר, הִתְפַּלֵּשׁ בָּאֵפֶר, לצער ולאֵבֶל, (sich wälzen ; se rouler ; to roll): בת עמי חגרי שק וְהִתְפַּלְּשִׁי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאם יבא השודד עליך (ירמי' ו כו). הילילו הרעים וזעקו וְהִתְפַּלְּשׁוּ אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לטבוח (שם כה לד). והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יִתְפַּלָּשׁוּ והקריחו עליך קרחה (יחזק' כז ל–לא). בגת אל תגידו בכו אל תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי [5]) עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת (מיכה א י–יא).—ובתו״מ: הפשיטה ששה חלוקים ושביעי קרעתה ונתפלשה באפר (ר״ש לקיש, גיט' נח.). שלאחר קריאת התורה עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין וקורא בבכיה וביללה (סופר' יח ד). וכולן מתפלשין באפר ואין אומרים שלום זה לזה (שם שם ז). ובשעת הכעס נתעלה וישב בשמי מרום והכל צועקין ובוכין ואין נשמע קולן וגוזרין צום ומתפלשין באפר ומתכסים בשקים ומורידים דמעות (ד״א רב' ג). באותה שעה מה עשה משה לבש

---

[1]) [עי' ב. פָּלַשׁ, הערה.]

[2]) [כך מעשה טוביה, משמרת הבית ו, קיד:.]

[3]) [מט״ש בשמוש הבטוי הִתְפַּלֵּשׁ בעפר בא באשו' הפעל פלסח כגון אנ אֵפֶר אתפלסת במשמ' ברע בעפר, צנח לארץ (עי' במלוכים), באגרית' (גינזברג, כתבי אגרית, 65) נמצא: ירד לכסא יתיב להדם ול הדם יתיב לארץ יצק עמר אנ לראשה עפר פלתית ל קדקדת, ע'כ, ובעבר': ירד (האל) מן הכסא ישב על ההדום ומן ההדום ישב לארץ יצק יציקה (השוה בערב' ע'מר [a])) של אונים (אֵבֶל) על ראשו עפר פלשות על קדקדו. ומכאן שעקר צורת הפעל הזה פלתי ובהרחבה פלת'ת, ואפשר שגם באשורי נמצא אף בצורה פלתא. ויש להפרידו מן ב. פלש במשמ' חָרַר ונָקַב, שצורתו אף באשור' פלש.]

[4]) כך הכתיב, והקרי: הִתְפַּלָּשִׁי.

[5]) [הוכן הפעל, ועי' בהערה [a]).]

---

[a]) غمر

שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקדוש ב"ה (מד"ר דבר' יא). — ובסהס"א: וחנניה הכהן הגדול עומד מתפלש באפר לבוש שק (יוסיפון יו). וסוס כי רחץ לטהרתו ואחרי טהרתו ישוב יתפלש בעפר יתגולל בקיא צואה (אסף ב ד כא). ורבותינו אמרו כי איוב היה מחציו ולמטה מתפלש באפר ליבש השחין (אוהב משפט ומשפט לדק לאיוב, פע.). לפי שהוא התפלש באפר בין עיניו (ר"י אברבנאל, מ"א כב). כי אין בין ביצת התרנגולת הבאה מן הזכר ליולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש (תולדות אדם ליוסף ישראל פורלין, בריט' מוז', פרשת תזריע). — ואמר הפיטן: עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (רמב"ע, אם תפקד שכחנו, דוקס 78). קדשת משלשת ואם באפר ובשק מתפלשת חררה לדבר צור ויצרה מתרמית נצור (ר"י הלוי, הנעושה והנלעה, שעה"ש 116). בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשפה מי יחוק בספר (ראב"ע, איה גואלנו, איגר 156). רבים אומרים לנפשי באפר התפלשי ולא תצא חפשי (אפרים בר ילחק, אלהים ה' חילי, קליר' ליום ה עשי"ת). ונפשם מתפלשת בדמים מתבוססת (יהי רלון, לתענית לבור, ממז' איטל' ב, רז.).—ואמר המשורר: מי יתנני מעפר קברו ובו יתגוללו פני ויתפלשו יתגוללו עני ועיני על מקום קבר מקודש בבכי יגשו (משלם בן שלמה, יהגו מזמותי, ס' דברי חכמים, עט). ולבשו שקים נאנחים ונאנקים ועל שבר ציון צועקים ובאפר מתפלשים ונאבקים (לקו"ק, כספת', 31).

— פע', *פִּלֵּשׁ, — פִּלֵּשׁ טיט ועפר, גבל ולש אותו: ובאהרן כתיב (ויבכו וכו') כל בית ישראל ואפילו נשים ולא נשים בלבד אלא שהיו מפלשין טיט ועפר לטף (כלה כב' ג). — ובסהס"א: ופתרונו (של ועוללתי) לפי הענין ופלשתי בעפר קרני (דונש על מנחם, ועוללתי, 83). — ואמר הפיטן: צלול בְּחָבוּ משליבי יאור זברים פורע פלשם [1]) סוף היות סבורים (משה בר קלונימוס, תמבולות, קרוב' אחרון פסח).

— קל, רק ביני' סְבִי', *פָּלוּשׁ, — פָּלוּשׁ בעפר ואפר, מתפלש, ואמר המשורר: אללי לי עליך ילוד אשה ומחמאתיך נפשך לא יבכה אשה, תזעק בקול ענות

[1]) [בפרוש מעשת ארג ולא במטה לוי וברוו"ה המפרשים מל' פלם ומשקל.]

חלושת ובבהמה בעפר ואפר פלושה (תוכח' מוסר, לד:).

— פע', ביני' *מְפֻלָּשׁ, מפולש, — מגולל באפר: עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין (סופר' יח ז). וראשי התינוקות מפולשין באפר (לקח טוב, אסתר, ותאמר זרש).

ב. *פָּלַשׁ [1]), קל לא נמצא בתו"ם [2]).

— פע', *פִּלֵּשׁ, — פִּלֵּשׁ פלוני דבר או בדבר, חדר ועבר בו, נקב ובקע בו דרך, durchbohren, durchdringen; : forer, percer; to pierce (through), press through ניקב ולא פילש סבפנים בשר (ר ילחק בר תק:לח, ירוש' סוכה ג ו). — ובהשאלה, פִּלֵּשׁ את התורה [3]), עשאה מפלשת כדד נובע חלב: נובירה דודיך מיין זה רבי עקיבא, ובי אפשר לדד הזה להוציא יין, אלא מה הדד הזה נובע חלב, כך עמד ר' עקיבא ופלש

[1]) [באמור בהערה לא. פָּלַשׁ המקראי, שהוא בעקרו פלתי או פלת'ת באשור', יש להבדיל בינו ובין ב. פָּלַשׁ שמשמ' חדר ובקע, וצורתו אף בארמ' ובאשור' פלש בקל ופע' ואף בשם פְּלֶשׁ, חור, נקיבה ובדוי, ואף בערב' פַלַשַ a) במשמ' סדק ובקע. לעבר' שבתו"ם בא הפעל הזה בנראה מן הארמ'. השם פְּלִישׁ, פָּלוּשׁ המורה על מבוא שבבנין, אינו שיך לשרש עברי זה, אלא הוא שאול מגרמ' קדומה, Polisch, עי' ברלינר, Leben d. deutsch. Juden, עמ' 116.

יש גוזרים מפעל פָּלַשׁ זה אף את השם פלשתים, בלו' הפולשים שחדרו לארץ; ואינו נראה. אין הפעל ב. פלש נמצא בלשון המקרא, ואף בלשונות האחיות אינו בא אלא במשמ' נקיבה ובקיעה ולא בהוראה המחדשת בדורנו, חדר אל ארץ. שם הפלשתים (ולא פלשים) אינו אלא צורת היחס לשם ארצם, פְּלֶשֶׁת (פִּלַחַת באשור' ובדו'), ובודאי לא קראו מראש לארץ בשם פלשת על שם חדירת עם שלא נקרא בשם זה סקדם. יותר נראה שנקראה ארץ השפלה פלשת בהפוך הגאים (עי' טורטשינר, לשוננו י, 30 67), או שהשם פלשת נגזר מן א. פלש המקראי (עי' הערה שם), שאף הוא בעקר לשון שפלות וירידה ובניעה, ולפי זה אין פלשת אלא כנען, ארץ השפלה.]

[2]) [אמנם יתכן שבחלק מהרגמאות המובאות בפע' הכונה לבנין קל, אבל אין ערות לכך.]

[3]) עי' בכר, AgT א, 266.

a) فلس

את התורה (מדר׳ זוטא, סה״ם, מיסרים אסגין). — וּפִלֵּשׁ אחרי פלוני, הלך עד הסוף במעשיו כלפי פלוני [1], bis zuende gehen; aller jusqu'au bout; to go to extremes: הם לא פלשו אחר מדת הדין והיא לא פלשה אחריהם, הם לא פלשו אחר מדת הדין שנא׳ ויהי העם כמתאוננים, מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים וכו׳, ומדת הדין לא פלשה אחריהם, היתה כאלמנה, היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה (כ׳ אבא בר כהנא, מד״ר איכה, היתה כאלמנה; ומעין זה כ׳ אינו, שם, דרך קצתו). — פִּלֵּשׁ לפלוני, בקע ופתח לו דרך לעשות דבר [2]: עלי פלשת אתרועע, עלי פלשת התרועעי, עלי לפלש להם מעשים טובים [3] לעשותן ריעים אילו לאילו (ירוש׳ סנה׳ י ב). עלי לפלש להם מע״ט ולעשותן רעים אלו לאלו (מד״ר במד׳ יד). — ובמהמ״א: שעצם כל אחד מהגלגלים הוא זך וטהור וכו׳ וזה כדי שלא יעכבו את ניצוצי אור הכוכבים וזהריהם מלפלש ולעבור להאיר על הארץ (יסוד עולם, לר׳ יצחק הישראלי, יח.). ובזה לא יבלו קוי זהורי תחמה ההם השופעים על צדה האחד המקביל לה ומזהירין אותו לפלש לתם ולעבור להם לצדו האחד שכנגדו (שם כ:). כי עצמו מקיף בדברים ומפלש בהם (רמ״ע פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ה ח). ומשגת (הנפש) לכל הדברים כבחותיה המפלשים בכל (שם שם ז). עצם הנפש עצם דק וחזק ומפלש לכל הדברים (שם שם), ודומה בשמש כשתפלש המחיצות ותקרע אותם (שם ג יז). הרצון הוא המניע לכל הצורות הנשואות ביסוד והמפלש אותם אל התכלית הקצוית מהיסוד מפני היות הרצון מפלש ומקיף בכל (שם שם יח). כי מקצתה (העופרת) נתכת מרוקקת יפלש אותה הראוה (שם שם כז). כי זה הכח מפלש בכל חלקי הגוף (שם ג י). חכמת הכרת הפנים היתר בטוחה שבחכמות אשר תפלש במחשביהם ממנה פלוש אל הקנותה לאדם כח יוכל בו להגיע אל המושכלות (חי בן מקיץ ה). וגם היא (המחשבה) מפלשת ועוברת מן גבולי ההויה הכוללת (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי י כח). ומשם נכנה תורה שבכתב הנבנת ונארגת מכ״ב אותיות ובה מצטיירות ומטנה מפלשות ועוברות וכאות ומצטיירות כה״א אחרונה שבשם (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, חלק סתרי תורה לב). שרוב הדם ירבה הרות ומניעהו מלפלש כל הגוף (יוסף בן צדיק, עולם הקטן ג ג). כי ידיעתו השגחתו ויכלתו מפלשות ומתפשטות בצבאות מעלה ומטה שמים לרום וארץ לעומק (ר״י מוסקאטו, כפולי יהודה ג, ט:). בי דע לך שהיא חדה עם היותה כחרב פיפיות שב״ב חיתיכה שנון וחד שמפלשת ובורחת ב׳ עבריך (ר״מ אלשיך, רב פנינים על משלי ה ד). בי הלא מה נמרצו אמרי יושר שהם חוקים לפלש עד הלב ולהתקבל (הנ״ל, חלקת מחוקק על איוב ו כה). אך עבים רבים ומסבים מפסיקים עד חומר עכירות העולם הזה ואיך יפלש הכל עד פרטי העולם הזה (שם כב יד). כי מה שחוייב שעצתו ית׳ תכון לעד הוא היות מחשבותיו עוברות ומפלשות כל הדורות (ר״ש אלמולי, פתר׳ חלומ׳, כז:). ובהיותו שם נראה לו שצואר העוף גדל עד שראשו מגיע השמימה והיה נוקב ומפלש את הרקיע (שם מח:). — ואמר הפיטן: פילש נתחים וראש חביתים וניסוך תירוש (Elbog, Stud. 178). לבי לחוקקיך כעליל מזוקקיך קובעי עתותם לפלש פקקיך (במעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח׳ לו״ג). — ובמשמ׳ גִּלָּה דבר, גִּלָּה את סודו, באר אותו [1], ואמר הפיטן: מלך פלש סוד המעמיקים לסתיר במעמקים יחשוף

---

[1]) [נחלקו המפרשים בפרוש הכנוי הזה והיו שהבינוהו בלשון חפוש ובלוש, והערוך מביא אף נ״א חיפשו ת׳ פלשו, אך לפי הענין צדק יסטרוב שפרושו נתן כאן]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [הנוסח בירוש׳ ומד״ר: לפלש להם מעשים טובים, ובקצת הוצאות: לפלש להם מע״ט. המפרשים נדחקו לפרש גם כאן את הפעל פלש כמו כלש, בלו׳ לחפש להם זכות מעשים טובים, וכפדר״א יז הנוסח: לפלש עליהם זכות. אבל אין לראות את הקשר בין מעשים טובים אלו ובין עקר המשפט שהוא: עלי לפלש להם לעשותן ריעים אילו לאילו. וכן אין יסוד לדברים על מע״ט בלשון הפסוק עלי פלשת אתרועע, ואף בראשית הדברים לא נאמר אלא: אמר לון עלי לעשותן ריעים אילו לאילו. וע״כ נראה שעקר המאמר היה: עלי לפלש להם מעט, בלו׳ להבקיע להם במקצת את הדרך, ובטעות הובן מעט כר״ת מע״ט, מעשים טובים. ומעתיקי פדר״א החליפו מעשים טובים לזכות: עלי לפלש עליהם זכות ולעשותם רעים אלו לאלו (פדר״א יז).]

[1]) [בעקרו: בקע וחדר עד הדבר, עד עמקו של דבר.]

ויגלה עמוקים (ר״א קליר, מלך אזור, יוצ׳ א׳ ר״ה). טש יום שלישי וחטיל חלשי במעוז פ ל ש י וחילי ושלשי (הוא, לספרה אל חק, קרובי פורים). טהר ציף שלישי ישרים הדגיל ל פ ל ש י [1]) בתב שלישים. שלשי לעת געת בחדש השלישי (הוא, ארץ מטה, קרוב׳ א שבוע׳). ואם ת פ ל ש [2]) מעשימו יהיו נבלמים (מי יערוך, סלוק יוה״כ, ומחז׳ איטלי׳ ב, פז.). נבוחים פ י ל ש הדרושים בכל חפץ (קטע מסדר עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עי׳ 175). פגע שעירים וגם לגורלות פז, פ ל ש ם והתום בגורל ולא בפה (אזכר סלה, עבודת לוס כפור, מחזי איטלי׳ ב, קל:). ומצותיו ברתך צוית ובתבת ושנית ושלשת ואזהרותיו פרשת ועונשיו פ ל ש ת וקרבנותיו קצבת וערך עבודותיו סדרת (משולם בר קלונימוס, מי יהנה, סלוק שחרי׳ יוה״כ). למען גמר חכמה ובינה סופר מהיר מפלש [3]) אמנה (הוטענה למען תמים, הו״ר). סעודותיו ושבתותיו אשר שלש, באיש ענו בדת פ ל ש, במקרא חד היום שלש (מרדכי בר ילחק, מה יפית, זמירות ליל שבת). — ״פִּלֵּשׁ במו בלש, בדק וחקר: שאם אחרי עושרו באה עליו צרה אחת לא יקוץ ויהרהר ויחקור ו י פ ל ש [4]) אחר מדת הדין (ר״מ אלשיך, איוב כח א).

— פעי, בינ׳ *מְפֻלָּשׁ, מפולש, — א) שפֻּלְּשׁוּ אותו, מנקב ופתוח מראשו ועד סופו, בפרט מבוא, מקום, שביל, תלם וכדו׳: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתיכה שורה של ירק אחד רבי ישמעאל אומר עד שיהא התלם מפולש מראש השדה עד ראשו (כלא׳ ג ג). חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ארבעה רבי אליעזר בן יעקב אומר אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים וזורעים בתוכו ואם לאו הרי הוא כגת (שם ה ג). ולהיכן מצילין אות למבוי שאינו מפולש בן בתירא אומר אף למפולש (שבת טז א). הבונה עליה על גבי שני בתים וכן גשרים המפולשים מטלטלין תחתיהן בשבת וכו׳, מערבין

למבוי המפולש (ר׳ יהודה, עירוב׳ ט ד). הרוצה לעשות שדיהו שורות של תבואה ושודות של מינין הרבה עושה תלמים שלשה מפולשין מראש השדה ועד ראשו (תוספת׳ כלא׳ ב א). היו משובין מן הגדר שלשה טפחים לא יפחת משלשה תלמים מפולשין כדי שיהיו נראין בשורה בדרך היחיד ודרך הרבים (שם ב ו). איזו היא רשות הרבים סרטיא ופלטיא ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה (שם שבת א ב). חצר של רבים ומבואות שאינן מפולשין עירבו מותרין לא עירבו אסורין (שם שם א ה). בזמן שהן מפולשין רשות הרבים לכך ולכך (לשבת ולטומאה) (ר׳ אליעזר, שם טהרות ז ט). ארבע רשויות לשבת רשות היחיד רשות הרבים וכרמלית ומבואות שאינן מפולשין (ירוש׳ שבת א א). ניקב (האתרוג) נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בבאיסר (עולא בר חנינא, סוכ׳ לו.). פילון של אברהם אבינו מפולש היה (ר׳ אבהו, מד״ר בראש׳ מח). פוליונו של אבינו יצחק מפולש היה זה בא מכאן וזה בא מכאן (ר׳ איינו, שם שם סו). — ומִפֻלָּשׁ למקום, לבור, לעיר וכדו׳: השבילים המפולשים לבורות ולשיתים ולמערות ולגיתות רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטמאה (טהר׳ ו ו). מצא בחור או בכותל חדש מחציו ולחוץ שלו מחציו ולפנים של בעל הבית אם היה מפולש כולו לחוץ אף מחציו ולפנים שלו ואם היה מפולש כולו לפנים אף מחציו ולחוץ של בעל הבית (תוספת׳ ב״מ ב יג). מבואות המפולשין לים במפולשין לבקעה (ירוש׳ עירוב׳ א א). ביצד מערבין מבואית המפולשין לרה״ר עושה צורת הפתח מכאן ולחי וקורה מכאן (בבלי שם ו:). מבואות המפולשות לעיר אחרת ובקשו בני העיר לסותמן בני אותה העיר מעכבין עליהן (ר׳ יוחנן, ב״ב יב.). מבואות המפולשין לר״ה ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות בני ר״ה מעכבין עליהן (רב ענן בשם שמואל, שם). אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא תודיעני באי זה פילון מפולש לחיי העולם הבא (מד״ר ויקר׳ ל). — ומִפֻלָּשׁ מסוף העולם ועד סופו: לעולם אין רשות הרבים עד שתהא מפולש מסוף העולם ועד סופה (ריש לקיש, ירוש׳ עירוב׳ ח ח). וללבן שתי בנות בב׳ קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה

1) [בדפו׳: לְפַלְשִׁי בנגוד לחרוז, ואינו נראה.]

2) [סנקי׳ תְּפַלֵּשׁ, ואולי הכונה: תשקל, במו תְּפַלֵּס.]

3) בקצת דפוס׳: [ת פ ל ש בסין.]

4) [עפ״י המאמר במד״ר איכה, עי׳ לעיל עמ׳ 4963 והערה ש:.]

אלופים וזו העמידה אלופים וכו' (מד"ר בראש' ע).— ובפתס"או הוא של לבן מקיף את גופו סביב חברבורית של"ו מתוחה ומפולשת מזו אל זו (רש"י, בראש' לא י). בחורין שמפולשין מעבר לעבר כמו שעושין לצורך בנין (תוספ' ישנים, יומא יא., ד"ה הכל מודים). וחלונות אטומות שאינן מפולשות לעבר חלל (ר"א מבלגנצי, יחזק' מ טז). והאפרות בתוך הביצה אשר אין בה מקום מפולש להכנס אליו ממנו דבר מחוצה (ר"י א"ש, מו"ה, הנעמון, פתיח'). אי זו היא רה"ר מדברות ועיירות ושווקים ודרכים המפולשין להן (רמב"ם, שבת יד א). מבוי שיש לו שלשה כתלים הוא הנקרא מבוי סתום ומבוי שיש לו שני כתלים בלבד זה כנגד זה והעם נכנסין בזה וזו ויוצאין בשכנגדה הוא הנקרא מבוי המפולש (שם יז א). ניקבה הגרגרת נקב מפולש משני צדדית כדי שיכנס איסר לרחבו נבלה (הוא, שחיטה ג כד). הטחול ראשו האחד עבה והשני דק כבריית הלשון אם ניקב בראש העבה נקב מפולש טרפה (שם ו יט). אחד מבני מבוי שאינו מפולש שביקש להעשות רופא אומן או גרדי או מלמד תינקות של עכו"ם בני מבוי מעכבין עליו מפני שמרבה עליהם הנכנסין והיוצאין (הוא, שכנים ו יא). והעורקים הדופקים בכל הגוף הם מפולשים אל העורקים הבלתי דופקים לוקחים קצתם מקצת דם ורוח ממעברים מפולשים נעלמים מהראות וצרים (פרקי משה א). הנחירים הם בלי חוש הריח ומהלכם נחלק לשנים האחד מפולש לקצה הפה והאחד הולך עד שיגיע אצל הנקב שסמוך למוח (ר"מ אלדבי, ש"א ד א). ויש בלשון האדם שני גידין שיוצאין מתחת הגרון וכו' והם מפולשים אל הבשר הרך שבין הגרון והזקן (שם שם). דאפילו פתוח לרשות הרבים יכולין להעמיד לו דלתות אלא אם כן הוא מפולש בשני ראשין לרשות הרבים (טוש"מ קסב א, בשם ר"י ברצלוני). מחט הנמצא בעובי בית הכוסות וניקב' אותו נקב מפולש אם נמצי עלי' קורט דם בידוע שזו נטרפה קודם שחיטה (סו"ע מו"ע רכד ב). שהרי לא הועיל בגדר זה מפני שהוא רחב ביותר ומפולש ואין צורת אותו הבנין מועלת עד שיעמיד דלתות (שם רעה כא). ותחקוק עליי שורות שורות של הרכים מפולשים (ר"ש אלקיבולטי, ערוג' הבושם ל, קח.).— ואמר הפיטן: באיפוד בְחישב מקום על לב יקבע החושן וכו' כזיו סקר עיני אנוש מפולשין (Stad., Elbog., 134).— ואמר המשורר: וקרע כל סגור לב אוילים ונפשותם מפולשות חלולות בכל סתום וכל נעלם ועמום סגולות הן לקושיות עפילות (רשב"ג, תהלה אל, שירי שלמה לדוקס, 72). וכוכבא דשביט יקרקר בשרביט תתוליו ויביט תנודות רקיעים ויתשוב משולש כמבוי מפולש וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בונאפיד, מנו קול, דברי חכמים, סו).— "וכתב מפֻלש: מם וסמך שללוחות כנם היו עומדין כיון שהכתב מפולש ויוצא מצד לצד לא נותר לטם וסמך כלום לעמד עליו (תפו' הנאו' הרכבי שכמ). וביון שהיו האות ות כולן כלוחות חרוצות חרותות מפולשות הרי אות האמצעי כגון הלובן שלהן אם יש במה להיכמך כהן עומד הלבן כלות אבל ם"ם וסמ"ך שאין להן במה להיסמך בנם עומד הלבן שבתוכם שאילו נפל הלבן היה נראה מקומו נקב ואין בו צורת האות (ר' חננאל, שבת קד:). וביון שהיתה ירכתי הכתב מפולשות מצד זה לצד זה קיימא דרב חסדא שהית נראה מאחוריו הפוך כדרך הנקרא כתב שע"ג זכוכית מאחוריו (שם שם). והסוד הנסתר כי באו על הכונת זו ותוא שיהית הכתב מפולש ועובר מצד זה אל צד זה (ר"מ בן גבאי, ס' עבודת הקודש, סתרי התורה לג).— ב) ובמשמ' מפֻרסם: ומאציליה קראתיך ממפולשים שבח ויטנתיך (מד"ר בראש' מד).

קל, "פָלַש, כמו פִע': וכמו שהמדע לא ישאיר בגוף לא עצם ולא אבר ולא ערקים ולא שתים (צ"ל שתוס[1]) ולא דבר קשת אלא דכרותו פולשת בו כלומר ניהולו וניהוגו בוקע בו וכוי (הרבי פי' ספר יצירה לרסע"ג, בספירות קופמן לס' יצירה לברצלוני, 340). ובן גזרתו פולשת בכל (שם 341). מרוע כל שינוי ההות כמים אדם נזוק מהם יותר מן התות במאכלים לפי שהמים פולשים בחורי הגוף וממהרים לפלוש (טוביה כץ, מעשה טוביה, יסודי עולם ד, ס.). ומכאן אם יתקרר הראש יתעכב העישון הדמיי מלפלוש דרך תורי העור שבראש ויוליד כאב (שם בית חדש א, לה.).— ואמר הפיטן: שחקת גוכת ותחלוש שנאיך כבואם לפלוש (רסע"ג, מרי"ג עלום, קונץ מע"י גאו' ג, 28).—ונוהג הפעל כרבור כמשמי חדר לארץ, עי'

[1] [וי"א תפחום.]

פְּלִישָׁת. — וּפָלַשׁ דרך או משעול [1]). ואמר הפיטן: משותי שחותי מכובר חעול ובהצר לי הוספתי למעול ומנוסי סגר דלתותי לנעול וחמבוא נסתם ולא פ ל ש משעול (סליח' ליו"כ לתימנים, 32).

— הִפְעִי, ״הִפְלִישׁ, כמו פִּעֵ׳: ומצאתי תשובה בספרי קרטיזיוס האומר שהקיטורי׳ הם ב״ב דקים וחדים באופן ש מ פ ל י ש י ם בתוך הגשמים החזקים (עוניה כן, מעשה עוניה, עולם הגלגלים כח, כז.). איך יקרח שהאויר הגס מ פ ל י ש יותר מן אור הנר בגשמים אטומים מה שאין בח באור ל ה פ ל י ש ם לפי שטבע האור ל ה פ ל י ש הגשמים בי מעביר נצוציו בקויו הישרים ולבן בו היכלת לפעול ול ה פ ל י ש את הגשמים (סס יסודי עולם ג ו, עח:), רופאי ומננו עוסקים בשמנים חדים ח מ פ ל י ש י ם בל תדרי הגוף (סס גן נעול ז, קכ.). — וְהִפְלִישׁ דרך [1]), ואמר הפיטן: לא דרך ב ה פ ל י ש י גם ציה כהתרישי למסך ופנוי טרשי שמאלו תחת לראשי (שלמה הבבלי, חול יסע, יול׳ ח׳ פסח).

— הִתְפִּ׳, ״הִתְפַּלֵּשׁ, כמו פִּעֵ׳, הִתְפַּלֵּשׁ הנתיב [1]): בי מרוחב דרבה י ת פ ל ש ו נתיבים ומעגלות צרים ודחופים ועונות ותטאים אשר הדורך בם עד שאול ירד בנתיבותיה (ר״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ו, דכך א).—וכמו פִּעֵ׳ וקל, במשמ׳ חָדַר וּבָקַע: והנפש בלי כפק היא והורית וניצוצית מן הצורה הנבדלת מ ת פ ל ש ת בחמרים בפילוש רותני (ילחק לטיף, אגרת החסונה, קונץ על יד א, 50). בן הנפש מתברקת ו מ ת פ ל ש ת בגוף (סס). האויר י ת פ ל ש במים לפיכך הדגים מקבלים קצת חיות והראיה הגדולה היא בשיתחממו המים חום חזק בקרירה יעלח האויר ח מ ת פ ל ש במים שבתוך הקרהה בסבת חומו למעלה (הוא, רב פעלים יב, ו:). חכמת ההגיון מ ת פ ל ש ת בשבע חבמות וחיא אינה משתנה בהשתנותם (סם קע, כב:). ויבא ניצוץ השמש ו י ת פ ל ש באמצע הזכובית ויגיע האור לבית (כ׳ סס טוב, ס׳ האמונות ח ג). — הִתְפַּלֵּשׁ, במשמ׳ נתבקע: בי חם (הברקים) מן העבים יצאו בימי הגשמים ש י ת פ ל ש ו העבים וממהרים לרוץ פוגשים ופוגעים אשה אל אתותה ויברקו ברקים (ס׳ יצירה לברצלוני, 163).

[1]) [בהשפעת פ ל ס נתיב שבמקרא].

פלש [1]), ממנו מִפְלָשׂ, ״פֶּלֶשׂ.

״פֶּלֶשׂ, ס״ז, מ״ר סמי׳ פִּלְשֵׂי,— פִּלְשֵׂי עָב, כמו מִפְלְשֵׂי עָב, ואמר הפיטן: פ ל ש י עָב ותבנית מולים עצבים בתבונם מעשה בשילים סיגדים להם ואליהם מתפללים (שמעון בר ילחק, תעתועים ססה, סדר ג פנוע׳).

א. פָּן, עי׳ ב. פָּנִים.

ב. פָּן [2]), מ״ר פָּנִים,— גדוד אנשי צבא, Kriegerschar, troop ; troupe ; Truppe: האסף יאסף עליך כל ישראל ובו׳ בחול אשר על שפת הים וּפָנֶיךָ הלבים בקרב (ש״ב יז יא). והציגני למשל עמים ותפת לְפָנִים [3]) אהיה (איוב יז ו).

פֶּן־ [4]), — מלת קשור בראש משפט טפל לקדום דבר שיובל לקרות או להעשות, בפרט בנמוק מחוק לאסור או לצווי שנזבר מקדם, לבל, לבלתי, בדי שלא.

[1]) [שרש זה אין יסודו אלא באיוב (לז יו): התדע על מִפְלְשֵׂי עב, ובמקום זה אין זו אלא ט״ס תחת מִפְרְשֵׂי עב (כמו באותה פרשה, לו כט) בהשפעת מ פ ל א ו ת שבאותו פסוק, ועי׳ בהערה המפרטת של המחבר לערך מִפְלָשׂ.]

[2]) [כמו פַּנְא a) בערב׳ שפרושו גדוד צבא, ועי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [לפי טורטשינר (ס׳ איוב, 217) פרוש הפסוק הוא והציגני להיות לשלל (מָשָׁל, מקור מן שלל, והשוה חבק׳ ב ח) לעמי מלחמה ובמדורת שרפה (תפת) לגדודי צבא השורפים ערים גלבדות. ומשמ׳ זו ברורה בבתובים המובאים באן, ואפשר שיש לבאר בך אף בשמות לג יד—יה: פָּנַי ילבו והניתתי לך ויאמר אליו אם אין פָּנֶיךָ (בלומר צבאותיך) הֹלכים אל תעלנו מזה.]

[4]) [חמלת פֶּן אינה בנראה אלא צורה מקצרת (בסמי׳ אל הפעל שאחריה) של תה״פ והשם פָּנִים, פְּנֵי במשמ׳ לפני, בפני, ובן בא באשור׳ פָּן, פָּנִ, פַּנֵ, פָּנֵם במשמ׳ לפנים, לפני, ברגמת אֶל, עַד, עַל על יד הצורה הארבה אֱלֵי, עֲדֵי, עֲלֵי וכדו׳. ובאותח דרך קבלה אף המלה טֶרֶם, שגם עקר הוראתה היא בפני, לפני. אף חמשמ׳ של פֶּן: בטרם יתנגפו רגליבם (ירמ׳ יג יו) במשמ׳ פֶּן, שֶׁמָּא, לקדום פני הרעה. ואעפ״י שנולד בל השרש פנה עם השם פָּנִים (עי׳ סס) בהרחבה של מלות חזוק בגון פַּ, פֹּה, פּוֹן, לא יהיה באפן זה קשר ישר בין פֶּן בעבר׳ ובין פּוֹן הארמי הבא בחברה יוזק אחר

a) فنأ

damit nicht, dass nicht ; afin que ne, pour ne pas; lest, in order not to : ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן־תמתון (בראש׳ ג ג). הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן־נפוץ על פני כל הארץ (שם יא ד). וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ יתקדשו פן־יפרץ בהם יי׳ (שמות יט כב). והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יי׳ פן־יפרץ בם (שם שם כד). דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן־נמות (שם כ יט). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן־תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה (שם כג כט). לא ישבו בארצך פן־יחטיאו אתך לי (שם שם לג). ומפתח אהל מועד לא תצאו פן־תמתו (ויקר׳ י ז). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ולא תגעו בכל אשר להם פן־תספו בכל חטאתם (במד׳ יו כו). אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו פן־יאמרו וכו׳ מבלי יכלת יי להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כז–כח). פתי את אישך ויגד לנו את החידה פן־נשרף אותך ואת בית אביך באש (שפט׳ יד טו). לכה ונשובה פן־יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש״א ט ה). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פן־יבלע למלך ולכל העם אשר אתו (ש״ב יז יו). ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן־תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (ישעי׳ מח ה). אל תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם (ירמ׳ א יז). נשקו בר פן־יאנף ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו (תהל׳ ב יב). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן־תגף באבן רגלך (שם צא יא–יב). אל תוכח לץ פן־ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל פן־יחסדך שמע ודבתך לא תשוב (שם כה ח–יא). אל תען כסיל כאולתו פן־תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן־יהיה חכם בעיניו (שם כו ד–ה). — ולהורות על אפשרות בלתי רצויה או לבטא חשש ודאגה, שֶׁמָּא, שֶׁלֹּא : הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן־ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם (בראש׳ ג כב). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן־תדבקני הרעה ומתי (שם כו ז). הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן־יבוא והכני אם על בנים (שם לב יב). ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן־יקראנו אסון (שם מב ד). כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (שם מד לד). וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן־תורש אתה וביתך וכל אשר לך (שם מה יא). ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן־ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שמות יג יז). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן־אכלך בדרך (שם לג ג). וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן־תבלענו הארץ (במד׳ יו לד). דרשו את יי׳ וחיו פן־יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו׳ ה ו). כי אמרתי פן־ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (תהל׳ לח יז). — ובמלת תנאי המורה על אפשרות לא רצויה, לפני הוכרת התוצאה הרעה : הבה נתחכמה לו פן־ירבה והיה כי תקראנה מלחמת ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). רד העד בעם פן־יהרסו אל יי׳ לראות ונפל ממנו רב (שם יט כא). פן־תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו (שם לד טו). ארבעים יכנו לא יסיף פן־יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר׳ כה ג). דבש מצאת אכל דיך פן־תשבענו והקאתו (משלי כה יו).— ועל שתי אפשריות לא רצויות : ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי׳ ופן־אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי (שם ל ח–ט). —ועם המלה יֵשׁ, לבטא חשש על מה שקורה בו בזמן : פן־יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן־יש בכם שרש פרה ראש

המלה כמו אִפּוֹ אֵפוֹא בעברי וארמ׳, בלי הוראה עצמית נכרת, בעוד שמשמ׳ של פן היא תולדה של המשמ׳ (ל)פְנִים, מקדם, שנולדה אך עם המלה פָּנִים. אמנם אין זה מן הנמנע שנולד שמוש המלה פן דוקא במלת חווק אחרי בטויי אזהרה, כגון השמר לך פן במשמ׳ השמר לך אפוא (פון), וכי לא נולדה הוראתה השלילית של פן אלא מתוך עקר הפעל הבא בשלילה. מן פן גזרו בזה פרשנים את השרש א. פ ו ן, עי׳ שם הערה.]

ולענת (דבר׳ כט יז). חפשו וראו פֶּן־יש פה עמכם מעבדי יי׳ (מ״ב י כג).—ועם פעל בעבר לחשש שבבר קרת דבר לא רצוי: עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עברי ארניך ורדף אחריו פֶּן־מצא [1]) לו ערים בצרות והציל עיננו (ש״ב כ ו). תנה נא יש את עבריך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך פֶּן־נשאו רוח יי׳ וישליכהו באחד ההרים או באחת הגיאות (מ״ב ב יו). — ולפני מלת מה: אל תצא לריב מהר פֶּן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך (משלי כה ח). —ובמשפט ראשי לאזהרת ולאסור [2]): פֶּן־יסית אתכם חזקיהו לאמר יי׳ יצילנו (ישע׳ לו יח). וּפֶן־ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ ומשל על משל (ירמ׳ נא מו). ארח חיים פֶּן־תפלס [3]) נעו מעגלתיה לא תדע (משלי ה ו). — ואחרי בטוי של אזהרה כגון הִשָּׁמֶר־לך פֶּן־ [4]): השמר לך פֶּן־תשיב את בני שמה (בראשי׳ כד ו). השמר לך פֶּן־תדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). השמרו לכם פֶּן־תשכחו את ברית יי׳ אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי אלהיך (דבר׳ ד כג). השמרו לכם פֶּן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו׳ (שם יא יו–יז). השמר לך פֶּן־תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (שם יב יג). השמר לך פֶּן־תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך (שם שם יט). השמר לך פֶּן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יי׳ והיה בך חטא (שם יה ט). — ובהכפלת פֶּן־: השמר לך פֶּן־תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פֶּן־יהיה למוקש בקרבך (שמות לד יב). השמר לך פֶּן־תשכח את יי׳ אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום פֶּן־תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וכו׳ ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך (דבר׳ ח יא–יד). — פֶּן וּפֶן: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פֶּן־תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וּפֶן־יסורו מלבבך (שם ד ט). ונשמרתם מאד לנפשתיכם וכו׳ פֶּן תשחתון ועשיתם לכם פסל וכו׳ וּפֶן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (שם כם יה–יט). השמר לך פֶּן־תנקש אחריהם אחרי השמדם לפניך וּפֶן־תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו וכו׳ (שם יב ל).—ואמר בן סירא: אל תאמר מאל פשעי כי את אשר שנא לא עשה פ ן תאמר הוא התקילני כי אין צרך באנשי חמס (ב״ס גני׳ יה יא-יב). בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנתו בנעורית פ ן תגור ובעולה פ ן תשנא בבתולית פ ן תפותה ובבית בעלה לא תשטה בבית אביה פ ן תהרה ובבית אישה פ ן תעצר[1]) (שם מב ט–י). ובספה״א: וחרדו לרגעים, לשברים פ ן גם עליהם יבא השבר (כס״י, יחזקי׳ לב י). אם יש לך להוכיח את ישראל הוכיחן בעצמם וסור של אברהם ושרה אל תגל לבזותם פ ן מה תעשה בבואם אברהם ושרה לפניך ואומרים מה חטאנו לך שאתה מכלימנו (הוש׳, פסה׳ מד:, ד״ח כינך). — ואמר הפיטן: הנורו פ ן תשבעו לשוא ולשקר ולא תחללו שם אדון (כקע״ג, תרי״ג מלוות, סדור כקע״ג, קסו). צויתיך וכו׳ מהותיר תודה ומלחמץ מנחה ולא ילין חלב חוץ הקדש פ ן תעלה בכל מקום (שם קעא). ופרט הבציר עוזב לבלי תציר לדלים נארים, ואלימו הבט בהענק ובהעבט ותן פ ן תלבט נדבות ונדרים (כסב״ג, אזהרות, סמוך לבי). ומצות לא תטה שמור פ ן בה תשטה (שם, בכלל סדי). ולא תתן אכלך בםרבית פ ן אבלך (שם). שמור פ ן תנשה דבר גיד הנשה (שם). נבל פ ן יתעולל בי ביום חפתי נמצאתי מחללת את אבי ומוצאת לשרפתי (מכחם בר׳ מכיר, אודך, יול׳ סבת ב חנכה). חוק ונתחזק

[1]) [יש מן החדשים הגורסים יִמְצָא, בעתיד.]

[2]) [אמר ר׳ אבין אמר ר׳ אילעאי כל מקום שנאמר השמר פ ן ואל אינו אלא לא תעשה (עירובי׳ לו.). תשמר בלא תעשה פ ן בלא תעשה (ילק׳ שמע׳ דבר׳ תתסב).]

[3]) [אמנם רד״ק בתב: ופירוש פן תפלס בתמיה כלומר תחשוב שמא תפלס ארח חיים לא תעשה אלא נעו מעגלותיה וכו׳; ובשולי התנ״ך הערת המחבר: ארחית א ם תפלס.]

[4]) [גם כאן המשפט הפותח במלה פֶּן־ משפט ראשי הוא כאלו נאמר: השמר לך ו א ל. ועי׳ לעיל הערה 2.]

[1]) [אין המלה פֶּן מצוית בלשון חכמי התלמוד. הפסקה המובאת כאן מב״ס נמצאת כשנויים בתלמוד (סנה׳ קי.) ובמקום פ ן הנוסי׳ שם ש מ א.]

בעד עמנו ומשפחותינו פן תחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתינו (שם). הבו לכם עצה פן תהיו לשמצת (ילקט בכ' שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחרי פסח).— ואמר המשורר: אקרא אדני ואירא עוני פן תחנוני יהיו טרח (ר"י הלוי, יעץ ומקים, סעה"ש 97).

פַּן[1], ש"ז, כנ' פִּנָּה, מ"ר פִּנִּים, — במו פִּנָּה: וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב עבר בשוק אצל פִּנָּהּ ודרך ביתה יצעד (משלי ז ז-ח). — ובחוטה: עד שער הַפִּנִּים (זכר' יד י). — ובתו"מ: לחם פנים ובו' שיהא לו פ נ י ם[2] (בן זומא, מנח' יא 7).—ובסהמ"א: המצרים והמינים ברגע יאבדו ויזרו בארבע פ י נ י ם (רסע"ג, ספר הגלוי, כב).—ואמר הפיטן: חתן להבהב נותצי פניניך חקרא לשברם כוס כמוס ב פ נ ך תבא כל רעתם לפניך (ר"א הקליר, שבת סורו מני, קינ' ת"ב). זבור אשר עשה צר ב פ נ י ם שלף חרבו ובא לפני ולפנים נחלתנו בעת בטמא לחם הפנים וגדר פרובת בעלת שתי פנים (זכור אשר עשה, קינ' ת"ב). ענה דולקים לסבב אדני הושיענו וקבצינו מארבע פ נ י (רסע"ג, ענה איומה, הושענא, סדור רסע"ג, שלה). ושלישלו לכל ארבע פ י נ י ם וישבו על טים (הוא, אכון כליות, סדר יליכם, שם שלא).

פ"נ, ר"ת פה נקבר, פה נטמן.

פְּנַאי, עי' ב. פְּנַי.

פנג, ממנו ˚פָּנַג, פַּנַּג, ˚פַּנְּגִיּוּת.

˚פָּנַג[3], קל לא נמצא.

—הִתפ', הִתְפַּנֵּג, פ"ע,—הִתְפַּנֵּג פלוני, התפנק בתפנוקים, השתעשע: מאז חבבני ובא ל ה ת פ נ ג בבנו וקטנו (תשובות רס"י בקבולת קונטרסים יג, ו).

פַּנַּג[4], ש"ז,—מין מאפה: יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית וּפַנַּג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך (יחזק' כז יז). — ובסהמ"א: ויברך משכנותיך אסמיך ואוצרה ובגרן וביקב ובבית ובמגורה ובחטה ובכסמת ו ב פ נ ג ובשעורה ובו' (מן, Texts and Studies א, 127).—˚ובמשמ' דבש, נפת צופים, Honig; miel; honey: ומחלקי הנופת על ה פ נ ג את עון הדונג יפגיע (ידעי' הבדרשי לרשב"א, חשו' ריח). מתוק למצוף ו פ נ ג (ר"ז אלצ'הרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' כב). —ואמר הפיטן: ואתפלל לפניו ובתפלה אתענג ובקעו דמעי ענניו ומתקו מצוף ו פ נ ג (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, דיואן ג, 182).—ואמר המשורר: רעיתי הנך יפה חשקתי לראות פניך במסיבי שפתותיך פ נ ג יזוב את לב חושקיך רפא בי אפלו וקדרו קירות לבבי בראותי מקומך עזוב (רעיתי הנך יפה, רני ושמחי, עא). ובחדר משכבו רב החובל ינפש יראת בחלומו נהרי אפרסמון ו פ נ ג וכבר דמיונו על יום המחרת יתענג יום למלאת ספקו לבוא תאות נפש (יל"ג, במצולות ים, ג, 199). — ˚ובמשמ' תפנוק: ותחת היבלי ענג ו פ נ ג בראש צורים אמת סורה וגולת (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' ג).

˚פַּנַּגִּיּוּת, ש"נ,—תכונת הפנג המתוק, מתיקות, Süsse; douceur; sweetness: טוב ארך אפים מגבה רות, דבר זה אמר יעקב אבינו, שבבל יום ויום הוא מאריך את רוחו ואומר כל דברי פ נ ג י ו ת, מגבה רוח זה עשו הרשע שבבל יום ויום היה אוכל מצידו (פרקי דרבי אליעזר לה).

פנה[1], ממנו ˚הַפְנָאָה, ˚הִפָּנוּת, ˚פּוֹנֶה, פִּנָּה, ב. ˚פִּנָּה, ˚פָּנוּי, ˚פִּנּוּי, א. פְּנַי, ב. ˚פְּנַי, פְּנִיָּה. א. פָּנִים,

---

[1] [במקרא לא נמצא אלא פִּנָּהּ בכנ', ובמה מפרשים מניחים כי עקרה פִּנָּתָהּ (לשון ריב"ג) ואחרים גוזרים פִּנָּה מן פֵּן, וו"ל רד"ק במכלול: ומן מִדָּה (איוב יא ט) פִּנָּה נאמר מַד פֵּן.]

[2] [במשני מנק' ליוורנו: שיהיה לו פָּנִים, אך רש"י (מנח' לו.) בותב: שיהא לו פנים זויות והן הן הקרנות, ובן רגמ"ה: שיהו לו פ נ י ם קרנות ובן גרסת תוי"ט פ י נ י ם.]

[3] [פעל נגזר מן פַּנַּג במשמ' תפנוק.]

[4] [יונתן תרגם קוליא, הוא κολία, מאפה מתוק. השבעים מביאים במקום פנג במה מלים שפרושן: במסחר לחם ומֹר וקציעה וראשית (דבש). הוולגטה balsamum (ועי' רש"י: ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג). הפשיט': דותנא, דֹחַן. אחרים ראו במלה שם מקום (עי' רד"ק), ובסהמ"א יש שהשתמשו בה במשמ' פ נ ק ע"פ דמיון המלים, ובן בב"ס הארמ' (ל כה): שדל נפשך ו פ נ ג לבך ובריותא ארחק מנך. אך באשור' נמצא פַּנַּג בשם למין קמח או מאפה, ובנראה היא המלה שהשתמש בה הנביא החי בבבל. ובתוך הארמית של הזהר (ויחי, רמ"ב:): ופתורא בנהמא בגין דיתברך מבל סטרין מעילא ומתתא לעילא ברוא דבום של ברבה לאתחברא דוד מלכא באבה ויתברך לתתא דיתברך לחם עוני ויהא לחם פ נ ג והא אוקמוה ויתברך ובו'.]

[1] [בארמ' ובסור' פנא במשמ' קרובה לעבר'

ב. פָּנִים, *פְּנִים[2]), *פְּנִימָה, פְּנִימִי, *פְּנִימִיּוּת.

פָּנָה, פ״ע, פָּנִיתָ, פָּנִיתִי, פָּנוּ, פֹּנֶה, פּוֹנָה, פֹּנוֹת, פְּנֵה, פְּנוֹת, לִפְנוֹת, פְּנוֹתָם, פְּנֵה, פְּנוּ, אֶפְנֶה, אֵפֶן, תִּפְנֶה, תֵּפֶן, יִפְנֶה, יִפֶן, תֵּפֶן, נֵפֶן, תִּפְנוּ, יִפְנוּ, — א) פָּנָה האדם הנה או הנה, הֵסֵב פניו מהצד שהיו מכֻוָּנות לפוּלו, הֵסֵב פניו לצד אחר, פָּנָה ממקום אחר וילך למקום אחר, sich wenden; se (re)tourner; to turn: וַיִּפְנוּ משם האנשים וילכו סדמה (בראש' יח כב). וַיִּפֶן ויצא מעם פרעה (שם י ו). מחר פְּנוּ וסעו לכם המדבר דרך ים סוף (במד' יד כה). וַיִּפְנוּ אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). ואתם פְּנוּ לכם וסעו המדברה דרך ים סוף (דבר' א מא). וַנֵּפֶן ונסע המדברה דרך ים סוף (שם ב א). וַנֵּפֶן ונעבר דרך מדבר מואב (שם שם ח). וָאֵפֶן וארד מן ההר (שם ט טו). ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יי' אלהיך בו וּפָנִיתָ בבקר והלכת לאהליך (שם טז ז). וַיִּפְנוּ אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה (יהוש' ח כ). וַיִּפְנוּ וילכו (שופט' יח כא). וַיִּפְנוּ לפני איש ישראל אל דרך המדבר (שם כ מב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יִפְנֶה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יִפְנֶה דרך בית חרון והראש אחד יִפְנֶה דרך הגבול הנשקף על גי הצבעים המדברה (ש״א יג יז–יח). לך מזה וּפָנִיתָ לך קדמה (מ״א יז ג). וַיִּפֶן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר (מ״ב כג טז). איש אל עמו יִפְנוּ ואיש אל ארצו ינוסו (ישע' יג יד). כי המקום אשר יִפְנֶה הראש אחריו ילכו (יחזק' י יא). לא יִפְנֶה דרך כרמים (איוב כד יח). וַיִּפֶן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו (דהי״ב כו כ). — ומליצה, פָּנָה על ימין ועל שמאל: ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי ואם לא הגידו לי וְאֶפְנֶה על ימין או על שמאל (בראש' כד מט). — וּפָנָה כה וכה: וַיִּפֶן כה וכה וירא כי אין איש (שמות ב יב). — וּפָנָה אחריו: וַיִּפֶן בנימן אחריו והנה עלה כליל העיר השמימה (שופט' כ מ). וַיִּפֶן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני (ש״ב א ז). וַיִּפֶן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל (שם ב כ). וַיִּפֶן אחריו ויראם ויקללם (מ״ב ב כד). — כל אשר יִפְנֶה, כל מה שיעשה: ובכל אשר יִפְנֶה ירשיע (ש״א יד מז). למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תִּפְנֶה שם (מ״א ב ג). אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יִפְנֶה ישכיל (משלי יז ח). — וּפָנָה ממעשה למעשה אחר: וּפָנִיתִי אני לראות חכמה והוללות וסכלות (קהל' ב יב). — ומליצה, פָּנָה איש לדרכו, כל אחד הלך למקום שהוא רוצה, עסק רק בענינו: כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פָּנִינוּ (ישע' נג ו). כלם לדרכם פָּנוּ איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — פָּנָה אל פלוני לדבר אליו: וַיִּפֶן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שופט' ו יד). — ולהביט עליו: וַיִּפֶן אהרן אל מרים והנה מצרעת (במד' יב י). — ולבקש ממנו עזרה או תשובה: פְּנוּ אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישע' מה כב). קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תִּפְנֶה (איוב ה א). — פָּנָה אל פלוני, שם אליו לבו לטובה או לרעה: וּפָנִיתִי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם וכו' (ויקר' כו ט). כי הנני אליכם וּפָנִיתִי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק' לו ט). — פָּנָה אל פלוני, רצה בפלוני, בחר בו, התקרב אליו: ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פָנָה אל אלהים אחרים (דבר' לא יח). כאהבת יי' את בני ישראל והם פֹּנִים אל אלהים אחרים (הוש' ג א). אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פָנָה אל רהבים ושטי כזב (תהל' מ ה). השמר אל תֵּפֶן אל און כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא). — והנפש פֹּנָה אל, בִּמשמ' זו: והנפש אשר תִּפְנֶה אל האבות ואל הידענים לזנות אחריהם (ויקר' כ ו). — וּפָנָה אל פלוני, הטה לו רצון: פְּנֵה אלי וחנני (תהל' כה טז). כרב רחמיך פְּנֵה אלי (שם סט יז). — ואל המנחה, קבלה ברצון: אל תֵּפֶן אל מנחתם (במד' טז טו). מאין עוד פְּנוֹת אל המנחה (מלא' ב יג). — ואל התפלה: וּפָנִיתָ אל תפלת עבדך ואל תחנתו יי' אלהים לשמע אל הרנה ואל התפלה (מ״א ח כח). פָּנָה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם (תהל'

בערב' פַּנֵי a), אבד חלף ונעלם, בשבאית פנו, ובכוש' פַּנֵו, שָׁלַח, שְׁלַח; באשור' אין הפעל, אך אולי נמצא פעמים בכתבי עמרנה סא״י בהשפעת העבר'. אין הפעל פָּנָה בעקר אלא שמוש פעלי של אותו תה״פ פַּן, פָּנִים הקדום (עי' א. פָּנִים, הערה) המשתף לכל הלשונות; בטויים כגון הוא פָּנִים, הם פָּנִים (כלוי לְפָנִים, לְפָנֵינוּ) תוכנו: הוא פָּנָה, הם פָּנוּ והלכו לתם, וכרו'.]

2) [אך עי' שם בהערה.]

---

a) فني

קנ יח). — פנה אל פלוני, שם לבו אליו, השגיח בו, הקפיד על מעשהו: מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני (ש"ב ט ח). — ואל הדבר: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר' ט כז). — פנה באיש או במעשה, עין בדבר, בדק אותו: ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל' ב יא). ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (איוב ו כח). — ופנה ערף לפלוני [1]: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם (יהוש' ז יב). — ובמליצה במשמ' עזב אותו: אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים [2] (ירמ' ב כז). — ולבבו פנה, לא רצה לשמע: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם (דבר' כט יז). ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם (שם ל יז). — ופנה שמה, במשמ' מי שפניו מכונות שמה, גם לא בע"ת, עמד (ים : zugekehrt sein; être tourné vers; to face החנחשת) על שני עשר בקר (של נחשת) שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה (מ"א ז כה). — לשון ים וכדו': ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח מן הלשן הפנה נגבה (יהוש' יח ב). — והגבול: ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלגל (שם שם ז). — ודליות הגפן וכדו': ויצמח ויהי לגפן סרחת שפלת קומה לפנות דליות אליו ושרשיו תחתיו יהיו (יחזק' יז ו). — וכחשאלה, שער וכדו': אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (שם ח ג). אל שער בית יי' הקדמוני הפונה קדימה (שם יא א). — ולשכות: אל הלשכות הקדש אל הכהנים הפנות צפונה (שם מו יט). — ומעלות: ומעלתהו פנות קדים (שם מג יז). — ובתו"מ: עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבחי' ה ג). אל תפנו אל האלילים וכו' תחילתם אלילים הם אם פונה את אליהם את עושה

[1] [יש שרואים קצור של פנה ערף גם בדגמאות כגון: ויפנו לפני איש ישראל (שפט' כ מב). ועי' גם דברי ריב"ג המובאים בהערה להפע' הפנו.]

[2] [עי' א. פנים, הערה.]

אותן אלוהות (ספרא ויק, קדושים, פרשה א). ופנית בבקר כל פונות שאתה פונה מן בוקר ואילך (ספר' דבר' קלד). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פונה [1] לצפון וזה פונה [1] לדרום ושכחו לפניהן ולאחריהן שלפניהן שכחה ושל אחריהן אינו שכחה (משנ' פאה ו ג). מאי טעמא אל תפנו אל ה י ליה אל תפנה לעובדן (שם ע"ז ה א). אל תפנה לראותן ממש (ר' יהודה, שם שם). אל תפנו אל מדעתכם [2] (ר' חנין, שבת קמט.). כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (זבחי' סב:). כיון ששתה ופנה לילך אמר לה וכו' (מד"ר איכה א, רבתי בגוים). ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה וכו' וירא אלהינו וכו' ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן (שם אסתר, ויהי ביום השלישי). — ובספה"א: ואתחלא אותי קראת בפנותך אחרי עבו"ם (רס"י ישע' מג כב). אין זה מנהג אלא טעות הוא ממי שחורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל (רמב"ם, אסורי ביאה יא יד). — ואמר הפיטן: תפן באון פיר טיט רפשנו, תביט ברכינו ועור כל תכפישנו (ר"א קליר, קלונה, קרובי פנה סקלים). פנותי מהמות יום, בקשתי פני איום, פדות מתי ופדיום (פנחס בן יעקב, חנטים, יוצר א פסח, מחזו' איטל' א, קד.). ולכל צד פונים (המלאכים) ולכל פנים מפנים (קנז על יד יא, כג). — *וכהשאלה, פנה מכל עסקיו, הניח את עסקיו השתחרר מהם: למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקיו ועוסק עמכם ברעה (ספרא ויק, בחוקותי פרק ז), אם אתה עושה כן פונה אני מכל עסקי ואיני עוסק אלא בך (ספרי דבר' קמג). — *ובקצור, פנה פלוני, כמו פנה פלוני מעסקיו, מצא לו פנאי [3]: ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה (הלל, אב' ב ד). משלו משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד ועשה עמו מלאכה ימים הרבה נכנסו הפועלים

[1] [ובמשנה שבמשניות ושבבבלי: פניו, וכן גם במדרכ"ם.]

[2] [רש"י: אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם: והערוך ערך פן: כומן שאתם מסתכלין בהן אתם מפנין אל מדעתכם, ע"כ. לפי זה נראה שקרא: אל תפנו אל מדעתכם ועי', גם מו"נ ג נא.]

[3] [עי' נפע', הערה.]

לימול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם א"ל המלך לאותו הפועל בני א פ נ ת לך, הרובים הללו שעשו עמי מלאכה ממועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל את חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך (פסקא ויק, במוקותי פרק ב, לפפ' ובניתי אליכס והפריתי אתכם).—ובספהמ"א: חנות נפשי מדאגות העולם, ו א פ נ ת לפ"וע חובותי לבורא (ר"י א"ח, חו"ה הנעמון ה). יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועת וכו' ו י פ נ ה כל ימיו לגמרא בלבד (רמנ"ס, ח"ח א יב). ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה (הוח, מלכים ז טו). — *וכמו נִפע'. פָּנָה לצרכו [1]), לנקבים: יוצאים חוץ לפתח בית הכד ו פ ו נ י ם [2]) לאחורי הגדר ותן מתורין (עסכי י ג). ארבעה מלקטין עשבין מ"מ ובלבד שלא ישרי' י פ ו נ י ם לאחורי הגדר ר' לעזר בי ר' יוסי בשם ר' תנחום עד מקום שמתעטש ואין קולו נשמע (ירוש' ב"נ ה א).— ב) ופָנָת היום במשמ' עבר חלף לו [3]): כי כל ימינו פָּנוּ בעברתך כלינו שנינו כמו הגה (תהל' צ ט). — ובהשאלה, פָּנָת היום וכדו', כבר ירד חשמש תרבה: קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פָנָת היום כי ינטו צללי ערב (ירמ' ו ד).—והערב, לִפְנות ערב [4]): ויצא יצחק לשוח בשדה לִפְנות ערב (בראש' כד סג). והיה לִפְנות ערב ירחץ במים (דבר' כג יב).—והבקר, לִפְנות בקר: וישב הים לִפְנות בקר לאיתנו (שמות יד כג). ותבא האשה לִפְנות הבקר (שפט' יט כו). יעזרה אלהים לִפְנות בקר (תהל' מו ו). — ובתו"מ: מה בין הערבים מיותר מ ש פ נ ה יום אף יום מ ש פ נ ה יום משש שעות ולמעלה (ספרא ויק, אמור, פרק יא). משל למלך שהיה לו פרדס גדול ובנה בתוכו מגדל גבוה והשביר

[1]) [כמו נִפע', עי' שם.]

[2]) [בברכ' סב. הנוס': ו נ פ נ י ן.]

[3]) [כך משמ' הפעל בערבי, פנת וחלך, חלף ועבר. ובמשמ' זו בא הפעל בנראה אף באיוב (יד כ) על חיי האדם הנמשל לשביר שנה: תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו (צ"ל: מְשַׁנֶּה פָּנָו, פָּנָה) ותשלחהו. עי' מורמשינר, ס' איוב למקום.]

[4]) [כשמוש זה של (לִ)פְנות ערב אפשר להבין לִפְנות במלת יחס במשמ' לִפְנֵי, כי כן משמ"ש בבוש' פְּנוֹת במשמ' לפול, לצד.]

פועלין ופקדן שיהיו עסוקין במלאכה וכו' ל פ נ ו ת היום בא המלך וישב עליהן בדין (מדרש סוח"ט תהל' עז). — ואמר המשורר: רצתי לקרבתה עת שראיתית עת ראתה אתי אז בסתה אפה אנה פנותך אך והיום מאד פ נ ה (רסב"ג, מי זאת, סעה"ש 38). — *ופָנָת אדם או דבר, הסתלק, הלך לו [1]): עמד דור אנוש ומרד בו, דור המבול ומרד בו, דור הפלגה ומרד בו, אמר הקב"ה י פ נ ו אילו ויעמדו ויבאו אותן (המים) הת"ד ויהי הגשם על הארץ (מד"ר בראש' ה). בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פ נ ת זיוה פ נ ת הדרה (ר"י בר סימון, שם שם סח). — ואמר המשורר: ואיכה אתי אחר פ נ ו ת ם ואשאר בנפעם והם רוחי ונפשי ונשמתי (רסב"ג, ידידי סעו, נכודי 27). אך לבבי יקרע עת זכר מנעמי שיריו יום אשר נסע ו פ נ ת חתנה עליו ענות (ראב"ע, בעלי ריבי, ליגכ 192).

— *פ"י. פָּנָה, — כמו פִּע': הספינה של אוהבך תפוסה ולא המרית עליה לפנותה ועכשו של אחרים הוא פ ו נ ה ושלו אינה נפנית בדי הוא שתתפנה (פסיק' רבי, וס' סקד את פרה, קעז.).—וכמו פִּע' במשמ' הניח את פלוני, לא עשה לו כלום: התורה לפניכם שהיא מצלת יותר מערי מקלט שערי מקלט אינן קולטות אלא לשוגגין והתורה פ ו נ ת את השוגגין ואת המזידין (דברים רבה, ליברמן, 62). — פָּנָה דין, הִשָּׁת אותו: אחשדרפניא וכו' אלו הארכונות שהן נחשדין [2]) ו פ ו נ י ן דין לכל צד (ר' אמא, מד"ר סה"ש, אחרהי אעלה). — *פּוֹנֶה עצמו כמו מִפַּנֶּה עצמו, פּוֹנֶה מכל עסקיו: כשהוא עוסק במלחמה פ ו נ ת עצמו מכל עסקים [3]) (רש"י, שמות יח ג). — ועי' פִּע' וערך פָּנוּי, וב. פון.

— פִּע', פִּנָּה, פִּנִּיתָ, פִּנִּיתִי, פִּנּוּ, פַּנּוּ, — פִּנָּה הַבַּיִת, וביוצא בזה, הוציא מה שהיה בו, עשה שיהיה הבית ריק, שלא יהיה מלא, שיהיה בו מקום למה שנצרך, : freimachen ; dégager, affranchir ; to clear, vacate בוא ברוך יי' למה תעמד בחוץ ואנכי פִּנִּיתִי הבית ומקום לגמלים (בראש' כד לא). וצוה הכהן ופִנּוּ את

[1]) [כרגמת הפסוק אנת פָּנָת דודך (שה"ש ו א), ועי' גם פִּע'.]

[2]) [יסמרוב מתקן: נשתדרין.]

[3]) [עי' לעיל: פָּנָה מכל עסקיו.]

הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית (ויקר' יד לו). — ובתו"מ: מצא חבית והיא מלאה פירות ובתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מע"ש ד' יא). חטיחם שפינהו לא יתן לתובו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתובו או לתוך חבום בדי להפשירן (שבת ג ה). מפנין וכו' אבל לא את האוצר (שם יח א). אין מפנין את האוצר בתחילה בשבת אבל עושה בו שביל בדי שיהא נכנס ויוצא (תוספת' שם יד ד). ובשם שאין השובר רשאי לפנות עד שעה שיודע בך אין המשביר רשאי לפנות עד שעה שיודע (שם ב"מ ח כז). קבר הנמצא מפנין אותו, פנותו מקומו טהור ואסור בהנאה וכו' קבר הידוע אין מפנין, פנוהו מקומו טהור ומותר בהנאה (שם אהיל' טז ט). אם היתה חצר של אשה איש מפנה, ושל איש אשה מפנה, של שניהם מי מפנה מפני מי (ירוש' גיטי' ח יא). וקברי בני חולדה היו בירושלם ולא נגע אדם כהן לפנותן מעולם (שם נזי' ט ג). בתלמיד שאמר לו רבו לך ופנה לי המקום למעודה הלך פנה לו (אבי"ר, אגח עה.). לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד (ר' יהודה, מו"ק ג.). קבר הנמצא מותר לפנותו, פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה (סנה' מז:). בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך ריקן (מד"ר ברא' ה). לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתובה בא אחד ופנה אותה וידעו הכל מה בתובה (שם שה"ש א ז). הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטרית עליה לפנותה (פסיק' רב', וס' פקד את שרה, קעז.). בא וראה נסיו ופלאיו של הקב"ה, העולם היה מים במים, אעפי"כ פינה לתוך מלא (שם, סוף אז כשנ, קלג.). — ובספה"מ"א: הנה קמה מלאכת הנרות מכלי מעלה ומכלי מטיב ומלאכת הזית מכלי בותש והשמן מכלי מפנה[1]) ויתר כל מלאכותיה מכלי משרתים (מחב' מנחם, גל, 55). ויחלקו שובניה אל נעבד ולא יעבוד ואל משרת לא ישרתוהו אחרים ואל תבורה ישרתו הם לאחרים מצד במו שזכרנו בבחות הנפש עד שיגיע אל מפנה[1]) המקומות שהוא עבד גמור במו שהוא הכח הדוחה למותרות בבחות הנפש (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 101). — ואמר המשורר: אם ילדי יום אותך ענו, בעוזו נפש אותם ענה וכו' או ים ועסם לך יתעשר, לו לבב רחב בחול פנה (רמב"ע, איכה יועם, דוקס, 102). — וּפִנָּה דרך, שיהיה נקי, טוב ללבת בו: קול קורא במדבר פַּנּוּ דרך יי' ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע' מ ג). סלו סלו פַּנּוּ דרך הרימו מכשול מדרך עמי (שם נז יד). עברו עברו בשערים פַּנּוּ דרך העם (שם סב י). — וּפִנָּה דרך לפני פלוני: הנני שלח מלאכי וּפִנָּה דרך לפני (מלאכ' ג א). — ואמר המשורר: לגבור בתעודה וכו' שאו שלום הרים ומהרו בשמחות בכל ארבע רוחות ופנו הארחות ועברו בשערים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה"ם 5). חרפה יגל וגלה יגל ואונו יגל פנו לאל מעגל (ר"י הלוי, ישעת וגלכי. שם 107). — וּפִנָּה את פ' וגו', העתיקו, סלקו מן המקום שהוא בו: הסיר יי' משפטיך פִּנָּה איבך (צפנ' ג יה). — ובתו"ם, פִּנָּה קפה, בלים, אבנים, מת וכדו': מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים וכו' מפנין תרומה טהורה ודמאי ומעשר ראשון שניטלה תרומתו וכו' (שבת יח א). אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו, אין מביאין בלים מבית האומן, אם חושש להם מפנן לחצר אחרת (מו"ק ב ד). מי שהיה בותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב"מ י ה). והבצם טהור ואם פינהו לבלי אחר טמא (חלי' ה ד). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה בשרין (פרה ז ח). בשנתנו דעתן לפנותו אבל אם לא נתן דעתו לפנותו משייסתם הגולל הראשון (ר' יונה ור' יוסה, ירוש' מו"ק ג ה). ואת אומרת מת מצוה מותר לפנותן (רב חסדא, שם ב"ב ה א). פינן ממיחם למיחם מהו (רב אסי, שבת לח:). בקשו תלמידיו (של נחום איש גמזו) לפנות מיטתו ואח"ב לפנות את הבלים, אמר להם בניי פנו את הבלים ואח"ב פנו את מיטתי (תעני' כא.). המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהם והוציאן פטור (בשם ר' יוחנן, כתוב' לא.). — ובספה"מ"א: סבור אתה לפי שעָשָׂה פנה את בליו והלך לו שהסיר הקנאה מלבו, לא אלה לו (ברא' רבתי, אלבק, 162). מגרה שפינת ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו לחיות יושב ומלקט אחת אחת ואח"ב יתן לתובה חולין (רמב"ם

[1]) [כלוי: מנקה.]

הלווטם יח יז). ובן אם פינה הנצק או המשקין לכלי אחר מכלי שטף שנעלייה נטמאו כמגע הכלי האחר (זוה, עיתלת מת כג ד). והזרעונים שרואה שהם לחים וקרובים לתתעפש מפנה אותם לאוכלם מיד (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי י יח). ואם חושש שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת אבל לא יביאם לביתו אלא בצנעא מפני החשד שאמרנו (הלבוש, או״ח תקלד א). — *ופִנָּה את פלוני, הניח אותו, לא עשה לו מאומה: למלך שהיה לו בן ונרבק לליסטים וגתפש בנו עמהם, אמר המלך מה אעשה, אהרוג את הלסטים אי אפשר שהרי בני עמהם, בשביל בני הדיני מפנה אותם עכשיו (מד״ר במדבר ה). לשני בני ארם שחטאו על המלך אחד קרתני ואחד בן פלטין, ראה ששניהם חטאו חטא אחד, פנה לקרתני ונתן לבן פלטין איפופסין, אמרו לו בני פלטין שלו, שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית לבן פלטין נתת איפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות, אבל בן פלטין בכל יום הוא עמי ויודע נימוסי מלכות מה הן (תנחומ׳ ויקר׳ ו). עבר (אדם הראשון), הביא עליו איפופסין, בא השבת ופינהו (שם מזריע יא). —*פִּנָּה מים משדהו למקום אחר, הטה אותם הצדה: ראה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו רשאי לפנותן למקום אחד (ר׳ יוסי, ירוש׳ ב״ק ג א). — *ופִנָּה את לבו לבטלה: הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (ר׳ חנינא בן חכינאי, אב׳ ג ד). — ״ופִנָּה את לבו מענין אחר לענין אחד: ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (ר״י א״ם, חו״ה, בטחון פתיח׳). ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל המדבר כדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים (שם שם ד). — ״ופִנָּה את מחשבתו כאותה משמ׳: בשתפנה מחשבתך למאכל צריך וכו׳ כבר פסקת הדבוק ההוא אשר בינך ובין הש״י (ר״ם א״מ, מו״נ ג נא). איני מפנה מחשבתי ממנו (שם שם). — *ופִנָּה פלוני את עסקיו עי׳ פִּלֵּחַ, פִע׳, הערה. — *פִּנָּה כמו פָּנָה את מקומו, פנה: גרגשי פינה[1] והאמין לו להקב״ה והלך לו

[1]) [אגדה זו מובאת ברש״י (שמות לג ב; לד יא) ישם הנוסח: ופנה, ואולי הכונה בו לבנין קל.]

לאפריקי (ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שביעי ו א). ביון שראה (אשור) באים לחלק על המב״ה פינה מארצו (מד״ר ברא׳ לז). ויסע משם אברהם, פינה מן ריח רע שהיו אומרין לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו (שם שם נב). יעקב אביכם שנזדווג לו עשו וברח מפניו לא הוד ונפל בידו ופינה מלפניו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (פסיק׳ רב׳, אבכי אבכי, קנח.).

— הפע׳, הִפְנָה, הִפְנְתָה, הִפְנוּ, הַפְנֹתוֹ, מַפְנֶה, יַפְנֶה, — א) פ״י, הִפְנָה דָבָר, עשה שהדבר יִפְנֶה: וַיֶּפֶן זנב אל זנב (שפט׳ יה ד). והיה בְּהַפְנֹתוֹ שכמו ללכת מעם שמואל (ש״א י ט). איך הִפְנָה ערף מואב (ירמ׳ מח לט). — ב) פ״ע, הִפְנָה פלוני, כמו פָּנָה: ומנוס נסו ולא הִפְנוּ מגור מסביב נאם יי׳ (ירמ׳ מו ה). גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה הִפְנוּ נסו יחדו לא עמדו (שם שם כא). לא הִפְנוּ אבות אל בנים מרפיון ידים (שם מז ג). והמה נסים עמדו ואין מַפְנֶה בזו כסף בזו זהב (נחו׳ ב ט-י). — ובתו״מ: אל תבקשו לטמאה בהם מלמד שאינם באים עליו על אדם אא״כ הפנה דעתו להם ונטמא בהם (ספרא ויק, קדושים פרק ז). — ובספה״א: עמדה מדת רחמים לפני מרע״ה וא״ל אבשרך בשורה טובה תשמח בה, הפנה נגד כסא רחמים פניך וראה, הפנה פניו כנגד כסא רחמים (כרמ׳ בנמי, אלנק, 136). ויפן בה ובה, הפנה[1] לכאן ולכאן (רש״י, שמות ב יב).—ואמר המשורר: אם אימינה אין לי מכיר או אשמאילה אין לי מפנה או אם אצעק חמס נגרם על צעקתי לא אענה (יוסף אבן מכל, איכה יועם, רמב״ע, דוקס, 102).

— הפע׳, הָפְנוּ, מָפְנֶה, — הָפְנָה האדם, פנה על כרחו: נסו הָפְנוּ[2]) העמיקו לשבת ישבי דדן (ירמ׳ מט ח).— והָפְנָה השער, עשו שיִפָּנֶה, שיהיה פתוח לצד פלוני: שער העליון אשר מָפְנֶה צפונה (יחזק׳ ט ב).—ואמר המשורר: זכרתי רעים רבים אהבת לי בחשו, בשחק השעה לי פני תמיד בקשו, וכראות בי סר צלי פתאם עזבוני, הפנו נסו יחדו בגדו בי ויסבבוני

[1]) [נ״א: פנה.]

[2]) [כבר תמהו המדקדקים על נקוד המלה, ואלה דברי ריב״ג: דע כי מה שישתנה מהתנועות קצתם אל קצתם בא הקמץ במקום הפתח כמו והמלה לא תמלחת והחתל לא חתלת מאשר שיהיה כמו השבב אותם ארצה, ועוד נוסו הָפְנוּ, המשפט כהפנו שיהיה ההא בפתח כי הוא צווי מתפנה ערף (הרקמה, שער ח, 60).]

(סירי יל״ג ג, 21). — בינ׳ *מֻפְנֶה, מופנת, מי שנעשה פָּנוּי, משֻׁחרר: frei(gemacht); libre, dégagé; free, cleared, וביחוד האיש הפנוי מאשה: שלשה אחין, שנים מהן נשואים שתי אחיות ואחד מופנה, מת אחר מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני וכו׳ (יבמ׳ ג ה; עדיי ד ט). —*והמלה המֻפְנָת לדרשה מן הדרישות: שאין תלמוד לומר תעברי שהרי ככר נאמר אחיך ומה תלמוד לומר תעברי, מופנה להקיש ולרון ממנו גזרה שוה (מכי׳ משפטים ח). או כן יגת שאין תלמוד לומר אלא מופנת לתקיש ולרון גזירה שוה (שם שם י). ואחר ישתה תנזיר יין, וכי תנזיר שותה יין אלא מופנה לדין להקיש גזירה שוה, נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר (ספרי במדי כה). למה נאמר (אסור מלאכה), מופנה להקיש ולדון ממנו גוירה שוה (יומא פא.). נאמר עצרת בשביעי של פסח ונאמר עצרת בשמיני של חג מה להלן לתשלומין אף כאן לתשלומין מופנה (ר׳ יוחנן משום ר׳ ישמעאל, חגי׳ ע.). איני יורע שהוא רבוע מה תלמוד לומר רבוע יהיה, אלא מופנת להקיש לדון ממנו גזירת שוה (מד״ר במד׳ ו). — ובספה״א: ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשת סלעים מכל מין ומין (רש״י, שמות לד כ). — *ומֻפְנֶה מצר אחר או משני צררין: מופנה מצר אחר למידין ואין משיבין (שבת קד.). מופנה מצד אחד למדין ומשיכין (יבמ׳ ע:). ווייצר מופנה משני צדדין, מופנה גבי אדם ומופנה גבי בהמה, ויכרא גבי ארם מופנה, גבי תנינים אינו מופנה (נדה כב:). — ״הֻפְנָה, שפִּנּוּ אותו: איה הרוגי נבוכדנאצר שהרג בה והופנו כולם ואין אחר מצוי בה (בירושלם), על כרתנו בדוקה היא (רש״י, זבחים קיג.). — ״והררך מן האבנים: מופנית (הררך) מן האבנים שבה (המאירי על משלי יח, דרך עלל).

— נִפעַ׳, *נִפְנָה, — א) כמו קל: מצאוהו אנשי עירו ויצאו לקראתו ואמרו לו שלום עליך רבי, נפנה אליתם לאחוריו, אמר להם איזה הוא רבי (כלה רבתי י). נפנה רבי יהושע אחריו אמר לו רבי למה נפנית לאחריך (ד״א רבה ו). כיון שיצא (ישמעאל) לתרבות רעה לא נפנה (אברהם) אליו (מד״ר שמות א). למלך שהיו לו שתי בנות אחת גרולה ואחת קטנה ולא נפנת להשיאן והניתן המלך שנים הרבה (ר׳ יהודה ברבי סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי, שם שמ״ס, בן בעול). נפניתי לכאן ולכאן (מד״ר תהל׳ יח ס). —וכמשמ׳ פָּנָה והלך: מי שאין לו אשה נפנה לשם (תענ׳ לה.). — וכמשמ׳ יצא והלך לו: שלש פרסטיגיות שלת יהושע לארץ ישראל עד שלא יבנסו לארץ, מי שהוא רוצה להפנות יפנה[1]), להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה (ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שביע׳ ו א). — ״נִפְנָה אחרי רבר, הלך אחריו, נטפל לו: שרבר זו גורם להפנות אחריה (אחרי עכו״ם) ולעשות כמה שהן עושין (רמב״ם, עכום ג ג). וכל הנפנה אחריה בררך שהוא עושה בו מעשה תרי זת לוקה ולא עבורת כוכבים בלבר הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה אלא כל מחשבה וכו׳ (שם שם ג). — נִפְנָה מן העולם, נפטר מן העולם, hinscheiden, sterben; décéder, mourir; to pass away, to die: לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי אמר לו נפנה בני (תוספת׳ פרה ג ח). משל לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו (מד״ר בראש׳ לח). — ב) כמו נתפנה, מצא לו פנאי, השתחרר[2]): אמר לו (הצדוקי) בן זכאי לכשאפנת לך אמר לו כשתפנת לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקבר בא אביו לפני רבן יותנן בן זכאי אמר לו נפנה בני[3]) (תוספתי פרה ג ח). לשקו ולתעניתו (הלך ראובן) כשנפנה הלך והצ״ץ לאותו בור (ר׳ אליעזר, מד״ר בראש׳ פד). אר נו של עבר בוכה שבות עבדו לפניו ועבד משורר שנפנה מן השעבור כך המצריים בוכין שברחו ישראל וכו׳ וישראל אומרים שירה שנפנו מן השעבוד (שם במד׳ ג). — ובספה״א: אך הוא מתאוה זה אלו היה מגיע למדרגת תנוך וכו׳ או למדרגת אליהו זכור לטוב ולהפנות עד שיתיחד לחברת המלאכים ולא יהיה משתומם ביחידות ובברידות (ר״י הלוי, כוזרי ג א). אין

1) [בהמשך הדברים נאמר: גרגשי פינה וכו׳ ועי׳ פע׳.]

2) [אף בדברי הלל (אבי׳ ב ד) המובאים לעיל בקל יש גורסים לִכְשֶׁאֶפָּנֶה, שמא לא הִפָּנֶה. ובפרקי אבות מנק׳ כ״י ביה״ס בונתנבסי ברומא: לִכְשֶׁאֶפָּנֶה. ונראה שבא הנפע׳ במקום בנין קל הקדום בשמוש זה במו בפעל אָבַד המקראי, שבמקומו נאבד בלשון חכמים.]

3) [עי׳ למעלה.]

תכלית כונתם רק להלהטר ולהתעסק במצות השי"ת ולהפנות מעסקי העולם (ר"ם א"ח, מו"נ ג כא).— "ונפנתה המחשבה: איוהו קוסם זה העושה מעשה משאר המעשיות כדי שישום ותפנה מחשבתו מכל הדברים עד שיאמר דברים שעתידים להיות וכו' ויש מי שנושא מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר (רמב"ם, עכו"ם יא ו). — ג) כמו התפנה, שפנו אותו: מצא כלי טמון באשפה נוטל ומכריז שכן דרך אשפה ליפנות (ב"מ כה:). כיון שהיה מוציא כל מה שהי' לו בתוך ביתו וכו' היו אומרים ראיתם עין רעה שהית כירו, מה הי' לו לא הי' רוצה להשאיל, מי גרם לו להפנות, ע"י שהיתה בו עין רעת (מד"ר דבר' ו). הספינת של אוהכך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה ועכשיו של אחרים הוא פונת ושלו אינה נפנית כדי הוא שתתפנה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). — ובסהמ"א: להפנות לבם להנקות מאותו טינוף (רש"י, הוש' ח ה). — ד) נִפְנָה פלוני לצרבו, נִפְנָה פלוני[1], יצא לעשית צרביו, הריק את גופו: שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתיתר עם שנים (ירוש' סוטה א ג). הרוצה שיקבל עליו עול מלבות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל (ר' יוחנן ברכ' יה.). בל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב באלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (הוא, שם). בהכ"ס עראי חולץ (תפליו) ונפנה לאלתר (ר' ששת, שם כג.). כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחים (שם כג:). הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך י' פעמים ארבע אמות או ארבע פעמים עשר אמות ויפנה ואחר כך נכנס (שם שם). הנפנה ביהודה לא יפנה מורח ומערב אלא צפון ודרום (שם סא:). אסור לפנות בשדה ניר בשבת (ר' הונא, שבת פא:). ואיוה קטן שאין צריך לאמו וכו' כל שנפנה ואין אמו מקנחתו (דב' ר' ינאי, עירוב' פב.). ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לכותל וכו' (ר"ש לקיש, פסח' קיא.). בשנפנין אין נפנין לא לפניהן ולא לצדדיהן אלא לאחוריהן (יומא עה:). באשפה העשויה להפנות בלילה ואינה עשויה להפנות ביום (רב פפא, ב"ק לג:). היתה

[1] [עי' גם קל.]

סנהדרין יושבת מתמיד השחר עד תמיד של בין הערבים ולא היה אחד מהם נפנה לצירבו (מד"ר במד' א). לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם (שם שם ז). כיון שאוכל ואינו נפנה ומקלקל את המזון הראשון הוא מת (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנג.). סתם הקב"ה את המעיינות שלהם אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (שם, וה' פקד את שרה, קעו.).—ובסהמ"א: לפיכך כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומתקן עצמו ונוטל ידיו פניו ורגליו ומברך על הסדר (סו"ת הגאו' גני', 114). למד עצמך שתהא רגיל להקדים בשחרית עד שבני אדם ישנים וצא להפנות (רגמ"ה, תמיד כז:). באסטמא לפרולא אציי"ר בלעז שמועיל לברול בך מועיל לגוף יציאה להפנות (רש"י, ברכ' סב:, ד"ה כאסטמא). ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה (רמב"ם, מלכים ו יד).

— התפ', *הִתְפַּנָּה, נתפנה, — א) פִּנּוּ אותו והריקוהו: כל הקברות מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא (תוספת' ב"ב א יא). אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין (ר"ע, שם שם). קופות דרכן להתפנות מגורות אין דרכן להתפנות (ירוש' תרומ' ד יב). יקא שהקיא דברי תורה כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (מד"ר במד' י). של אחרים הוא פונה ושלו אינה נפנית כדי הוא שתתפנה (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). — ובסהמ"א: שאשפה של רבים אינה עשויה להתפנות (רמב"ם, שבת יז ה). — ב) "הִתְפַּנָּה למקום, במו פנה למקום: הם יתפנו להמקום המוכחר הר גריו"ם (תולידה סומרונים, REJ Juil.-Sept. 1902, עמ' 71). — ובמשמ' פנה לבאן ולכאן: הפך הפנה וכו' מתהפכת מתפנה (מלון למח דוד לר"ד מן החסוסים, כד.).

א. **פִּנָּה**[1], ש"נ, סמי' פִּנַּת, בכ' פִּנָּתָהּ, מ"ר פִּנּוֹת, פִּנֹּתָיו, פִּנּוֹתָם, — א) פִּנָּה בבנין, המקצוע, הווית, במקום

[1] [מן פנן, בערבי כַּנּ[a]), חלקה לסוגים שונים ואף ערוב דברים יחד, ולפי זה פִּנָּה בעקרו מקום התעפות הקירות או מקום פגישתם זה בזה.]

[a] فنّ

שנפגשים שני דפנות של שתי וערב ¹), Winkel, Ecke; angle, coin; angle, corner: ועשית קרנתיו (של המזבח)
על ארבע פִּנֹּתָיו ממנו תהיין קרנתיו (שמות כז ב).
—פִּנּוֹת העזרה: ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו
ואל ארבע פִּנּוֹת העזרה (יחזק' מג כ).—ושל מכונה:
וארבע כתפות אל ארבע פִּנּוֹת המכנה האחת (מ"א ז לד).
—ושל חומה, שער הַפִּנָּה: ויפרץ בחומת ירושלם
בשער אפרים עד שער הַפִּנָּה ארבע מאות אמה (מ"ב
יד יג). אחריו החזיק (בבנין החומה) בנוי בן חנדד
מדה שנית מבית עזריה עד המקצוע ועד הַפִּנָּה (נחמ'
ג כד). — פִּנַּת שער: וכל העמק הפגרים והדשן וכל
השדמות עד נחל קדרון עד פִּנַּת שער הסוסים מזרחה
קדש לה' (ירמ' לא מ). — והבית: והנה רוח גדולה
באה מעבר המדבר ויגע בארבע פִּנּוֹת הבית ויפול על
הנערים וימותו (איוב א יט). — ופִּנַּת גג: טוב לשבת על
פִּנַּת גג מאשת מדנים ובית חבר (משלי כא ט).—בעין
עמוד על הגג בפִּנָּה: יום שופר ותרועה על הערים
הבצרות ועל הַפִּנּוֹת הגבהות (צפנ' א טז).—ודרך הבנאים
לשים בפִּנָּה אבן גדולה, חזקה, יפה, ולכן הדבור אבן
פִּנָּה: ולא יקחו ממך אבן לְפִנָּה ואבן למוסדות (ירמ'
נא כו).—ומשל: אבן מאסו הבונים היתה לראש פִּנָּה
(תהל' קיח כב).—ובמליצה אבן הַפִּנָּה של הארץ: על
מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פִּנָּתָהּ (איוב לח ו).
—קרן זוית בחוץ, ברחוב, במקום שנפגשים שני
דרכים שתי וערב, וכיוצא בזה: המיה היא
(האשה הזרה) וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם
בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פִּנָּה תארב (משלי ז יב).
ויעש לו מזבחות בכל פִּנָּה בירושלם (דה"ב כח כד).
— פִּנָּה ויתד: ממנו פִּנָּה ממנו יתד ממנו קשת
מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכר' י ד).
— ואמר בן סירא: גדול אחיו ותפארת עמו שמעון
בן יוחנן הכהן וכו' אשר בימיו נכנה קיר פנות
מעון בהיכל מלך (נ"ס גני' נ א–ב).—ובתו"מ: לשועל
שמצא כרם והיה מסויג מכל פנותיו (בגייתא, מד"ר
קהלת, כאשר יצא). ד' רוחות בעולם רוח פנת המזרח
רוח פנת המערב רוח פנת הדרום רוח פנת
הצפון (פדר"א ג). רוח פנת הצפון ברא ולא גמרו
אמר שכל מי שיאמר שהוא אלוה יבוא ויגמור את
הפנה וזאת שהנחתי וידעו הכל שהוא אלוה (שם שם).
והלא כל אבן בחור וטוב אין נותנים אותו אלא על
פנות הבית ועליו הכתוב אומר אבן מאסו הבונים
וכו' (שם כד).—ובספה"א: כי כל משולש שבעולם ידוע
הוא וברור כי הוא בעל ו' פינות והן ג' צלעיו
וג' זוויותיו (יסוד עולם לר' יצחק הישראלי, ז.). שטובה
גדולה לצדיק שמתחתו תארע טובה לאחרים שבל
מעשי העליונים טובה מכל צד ובכל פנה (תלמ"ד
הרמב"ם, הגה' ופו"ה הרמב"ם, ד:). כי פנות החלונות
יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יכנה בכדכד
(רד"ק, ישע' נד יב). — ואמר הפיטן: תולה ארץ על
בלימה בליסה בגבורה שת ממרים בקרב סגרירי סערה
בהקצותו פינות וצרים (Elbog., Stud. 143). ורע
מרעים ועם לא בינות ערו יסודותיך והרסו כל
פנות (יי' אלהים לצבאות, זולת הפסקה ב). — ואמר
המשורר: פנה לכם משכיל מסלתו מחטא ועלו מזמן
פורק. פנת ומגדל יהיה לו אל מחיל ומן עצמות
אנוש פורק (ר' י' הריזי, תחכ' לג, 281).—"ופִּנּוֹת העולם:
הבחינה כברואים היא העיון כפנות העולם
ותולדותיהם המחוברות מהם (ר"י א"ת, מו"ה, הבחינה ג).
כי הפרישות פנה מפנות העולם וצורך המדברים
אליה כצרכם אל שאר החכמות והמלאכות (שם,
הפרישות א).—ואמר המשורר: נדיב ואורח העת אשר
זרח פנות עולם פצחו רון (מנחם בן סרוק, תלמידי
מנחם, XXIV). — פִּנּוֹת בתי השיר: ובזה קראו
המשוררים הפנות של בתי השיר חרוזים בעבור
סדורם על אותות ידועות (ר"י א"ת, ספרים לרלב"ג, מרז).
—"ובהשאלה, פִּנָּה בתורה, פִּנַּת התורה, האמונה
והחכמה, כלל יסודי, עקרון באמונה, בחכמה וכדו'":
אמונה בביאת הגואל שוה פנה גדולה בתורה
(לקוטים מפירושי ר"ח עה"ת, מגדל חננאל לה). באשר
חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו
ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה
(ר"י א"ת, מו"ה, היחוד א). ויש מי שזכר באמר
חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שכוון
אל אלה השבע פנות אשר זכרנו (שם, הבחינה ד).
ויחשבו שהדבר ההוא אין צריך בשום פנים לקיומו
או לבטלו כמה שיצטרך אליו מפנות התורה (ר"מ
א"ת, מו"נ א עא). באמרו כי יזיקנו ג"כ באחת
הפנות הגדולות שבאמונה שהיא תחיית המתים
(ר"י מפיסקא, מנחת קנאות, קופמן, 94). וכן יש בה רמזים

---

¹) [היום נוהגים להבדיל בין פִּנָּה Ecke; coin; corner, וזוית Winkel; angle, ומקצוע Kante; arête; edge.]

גנוזים בעניני האמונות בקצת פ י נ ו ת תוריות (ר"מ המאירי, בית הבחירה, פתיחה). וכדרך נסתר רמז על פ נ ת ההשגחה (הוא, משלי כב, עיני יי'). ראינו בזה הספר לחקור בשאלות יקרות וכו' נתלו בהם פ נ ו ת גדולות מפ י נ ו ת אשר מביאות האדם אל הצלחתו המדעית (רלב"ג, מלחמ' השם, הקד'). כאופן ידיעתנו בפ נ ה הזאת ואומר שהפ נ ה הזאת מלבד מה שנתאמתה אצלנו מפאת הקבלה וכו' אחר שהתבאר תכלית הבאור שאין בכל מה שטענו כנגד הפ נ ה הזאת דבר יבטל אותה (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ה). הרי שהרב הגדול שונא אותו וחביריו כי לא האמינו בעקר שהכל תלוי בו שהוא פ י נ ת החדוש (שו"ת מספר דברי חכמים, סו). אבל היתה כונתו (של הרלב"ג) להוכיח בטענות שכליות פ נ ת חדוש העולם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג, רדלהים, כה.). שהנולדים בדת מזויפת מחוייבים לחקור על פ נ ת ו אם הוא אמת אם לא (גיגר אל בלומנפלד, אוי"נ ב, ה). —ב) בהשאלה, פִּנּוֹת העם, חלקי העם היושבים בקצוי הארץ [1]: ותקהל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי' המצפה ויתיצבו פִּנּוֹת כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים (שפטי' כ א-ב). ויאמר שאול גשו הלם כל פִּנּוֹת העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום (ש"א יד לח).—פִּנַּת השבט, היותר חשוב: התעו את מצרים פִּנַּת שבטיה (ישעי' יט יג). — ובתפלה: מאורות נתן סביבות עזו פ נ ו ת צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר, תפלת שחרית). — ואמר המשורר: הן ב עדתי השמות יום לשחק הריסות בחור מעם חרף כי מאד השחת בקחתך חרב והמת פ נ ו ת כל העם (ר"י הלוי, מה לעם, סעה"ם 94).—"ובהשאלה, כנוי לאדם גדול: אל הדרת פ י נ ת יקרת מעלת צפירת תפארת מרנו ורבנו יקירנו וכו' (ממלוך שלמה בר' אליהו הדיין, סריד' מהגני', מ"ל ויס, 13).

ב. *פָּנָה, — כמו פּוֹנֶה. פְּנִיָּה: כל פ י נ ו ת [2]) שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח (יומא טו:; שם יז: ועוד).—ובסהמ"א: בי כל מרח טובה

[1]) [י"ת: רישי כל עמא, ואחריו רש"י, רד"ק ואחרים: ראשי העם, אבל השבעים תרגמו φύλαι, שבטים, והוולג' anguli, כלו' פִּנּוֹת וזויות ממש.]

[2]) [כך בדפוס', אך הנכון כנראה פ ו נ ה, עי' שם הערה, ועי' ד"ס.]

שהתחיל אדם להרגיל עצמו בה תעשה שורש למטה עד שכל פ י נ ו ת שהאדם פונה אחר זה במשך הימים המה רק למובה (ר"ל חיות, מבוא האגדה בהקדמ' עין יעקב).

*פָּנוּי [1]), ת"ז, נק' פְּנוּיָה, מ"ר פְּנוּיִים, פְּנוּיוֹת,—חפשי וריק, : frei, leer; libre, vide; free, vacant שאלו את בן זומא מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם אמ' להם הואיל ואין בית הבליעה פ נ ו י (ברכ' מג.). אחד יתיר ואחד שיירא נותנין להן כל צרכן ובלבד שלא יהא בית סאתים פ נ ו י (עירובי' עז:). כעת שנכנס (יוסף) לבית לעשות מלאכתו והיה הבית פ נ ו י שלא היה שם אדם שיראהו וכו' (מד"ר במדב' יד). — ובסהמ"א: ובולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתונותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פ נ ו י ה להבין מה שתראה (רמב"ם, יסודי התורה ז ב). — ובמשמ' הזמן, שעה פְּנוּיָה, שעת פנאי: שדה שניטייבה אין מקיימין אותה בשביעית וכו' שמאי הזקן אומר אילו היתה שעה פ נ ו י ה גוזר אני עליה שלא תיזרע (תוספת' שביע' ג י). שלא יראה בעה"ב שעה פ נ ו י ה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה (שבת כג.). — "ופָנוּי לדבר, חפשי להשתמש בו לדבר זה או זה: ולא ירבה לו (המלך) סוסים אלא כדי מרכבתו אפילו סוס אחד פ נ ו י להיות רץ לפניו בדרך שעושין שאר המלכים אסור (רמב"ם, מלכים ג ג). ד"א הנה יוצא המימה לטייל ולצוד שם עופות ע"י גוונין שנושא על ידו כשאר מלכים ושם תמצאנו פ נ ו י לדבר עמו (חזקוני על התורה, שמות ז טו). — ופָנוּי מדבר, חפשי וריק ממנו: לא הייתי מביט באיסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פ נ ו י מן התורה איסתי בשהייתי נכנס לבית המים (שמואל, מד"ר דבר' ח). — ובסהמ"א: וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם ופ נ ו י מתאוותיו מצד הכרה ובינה תתישב אהבת הבורא בלבו (ב"י א"ת, חו"ת, אהבת ה', פתיח'). דברי צורכך ומחשבות חפצך וכו' כשתלך בבית המרחץ או בבית הכסא אז תחשוב בם כדי וכו' שלבך יהיה פ נ ו י מהירהורי צורכך ותלמוד בלב שלם (ספר חסידים תתתתשעד). — ופָנוּי מעבודה וכדו' במשמ' פטור ממנה, לא חיב

[1]) [עי' גם ערך פִּנָּה.]

בחז: שבט' של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לבו לסבלותיכם (מד"ר שמות ה). — ופָנוּי מעבודה במשמ' לא עסוק: אמר לו השאילני פרתך אמר לו אינה פנויה (כלל' ד ו). — ופָנוּי מאשה, לא נשוי, רָוָק, ledig, unverheiratet; non marié, célibataire; single, unmarried: שלשה אחין ושנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד פנוי מת אחד מבעלי אחיות עמד פנוי הזה ולא הספיק לעשות בה מאמר ביבמתו עד שמתה אשתו של קיים ואחר כך מת וכו' הרי זו פטורה מן החליצה ומן הייבום (תוספתי יבמ' ה ד). לא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו או עד שימצא את ההוגנת לו שני ומלאה הארץ זמה ומה היא ר' אליע' אוי זה הפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות (שם קידוש' א ד). לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו (לבעז) כל הלילה ואומר אתה פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש (ספרי במדב' פח). באן בפנויה ובאן באשת איש (ירוש' שבת יד ד). האשה שאמרה א"א אני וחזרה ואמרה פנויה אני נאמנת (כתוב' כב.). ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכוערת (ע"ז כ.). באותה שעה גזרו על הייחוד ועל הפנויה (רב יהודה בשם רב, סנה' כא:). גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו נשי האנשים מעין חתום אלו הפנויות (מד"ר במדב' ג). איממי מכיר אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותה בבעלה אבל בשאר עריות פנויות הן משליכות את בניהן בשווקים מפני הבושה ואחרים מגדלים אותם ואוחם מסורים אינן מכירין לא אביהם ולא אמותיהם (שם שם ט). אמר לה (בעז לרות) מי את רות או אשה אתר' אשה, פנויה את או אשת איש אמרי' לו פנויה (שם רות, מגלת ליקה, כלם פרש' ו). אמר לה (יוסף לאשת פוטיפר) השתא הפנויות שלכם אסורות לנו, ביותר שאת אשת איש (תנחו' וישב ח). — ובספהמ"א: והלכה מלקין על הייחוד ואין אוסרין על הייחוד במה דברים אמורים בפנויה אבל באשת איש לאו (הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון). — *פָּנוּי, ש"ז, מקום פנוי, חלל ריק: והם בדורים רבים אחד תוך השני אין פנוי ביניהם ולא רקות בלל (כ"ם א"ת, מו"כ א עג). והנה רחקים נבדלים עניגם המקום הפנוי לקבל רחקי גשם ואמרנו המקום פנוי שהמקום האמתי לגשם הוא הפנוי השוה לגשם אשר יטרידנו הגשם (כ"מ קרסקס, אור ה' א נ). ומהנה יראה כי המקום אינו הפנוי והרוחק אשר בין התבליות המקיפות וכו' והוא אשר יורו עליו בשם הרקות (קילוכי אבן כסד על ספע טבעי לאריסטו, יג:).

***פִּנּוּי**, פינוי, ש"ז, — פעלת מי שהוא מפנה, Leerung; vidange; clearing: וצוה הכהן ופנו את הבית וכו' עסק הוא (נ"א: זה) לפנוי (ר"ש, נגע' יב ה). — ובספהמ"א: וצוה הכהן ופנו, הצווי בכהן ופנוי בכל אדם (ילק' שמעי ויקר' תקסו). בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא לראות את הפנוי (שם שם). תימה היאך נכנס יעקב מיד לבית לבן בלי פינוי התרפים (פענח רזא עה"ת, אמשטרדם יו:, תולדות). —ואמר הפיטן: לא דרך בהפלישי גם ציה בהפרישי למסך ופנוי. טרשי שמאלו תחת לראשי (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א' פסח).

***פִּנּוּק**, ש"ז, — פעלת מי שהוא מְפַנֵּק[1]) את פלוני או את עצמו: הרך הוא הענוג לשון פינוק (רס"י, דברי כח כז). ומי הסיר מלבם כל מורך ופנוק למען יובלו מבול עזות הזמן ורגשותיו (ספהים, אבנע כוסות, כוס תנחומים ד).—ואמר הפיטן: פתיגיל ועגיל בדלי ענוק פנוק קדלי פנים בפנים השדילי דודי לי (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א' פסח). זבור פנוק טובות רבות (הפלגת סיני לכבוד לונץ, 217). — ומ"ר פִּנּוּקִים. ואמר הפיטן: פרש ענן להאהילי מגיה בליל הלי פנוקים שלש האבילי (שמעון בר יצחק, אהוביך, יול' שבת תוהמ"ס). פרויה מצוען תישה הבנם לתושיה פנוקים שלשה חדשה ונתרפאה שלישיה (מאיר ביר' יצחק, אדיר וגאה, יול' שבת אחר שבועות). תולעי תמוקים בצמר מנוקים עונותיכם עלוקים במים מציקים ומשוד פינוקים וממעודני הפנוקים לכו אבלו משמנים ושתו ממתקים (קטע מעבודה, Elbog, Stud. 181). הקוח בשלישי ופנה תיאטרון למשחקים והציץ אילנות תמור פרפריות ופנוקים (אמתי בר שפטיה, אדון מגיד, סירמן, איטל', ו).

---

[1]) [עי' פַּנַּק, הערה.]

א. פְּנַי, פְּנֵי [1]), ס"ז, — צד הַפָּנִים [2]), צד שכנגד, Front, Vorderseite; front; face: וארבעים אמה היה הבית הוא ההיכל לִפְנָי (מ"א ו יז). — וכתו"מ: לִפְנַי וְלִפְנִים, לִפְנַי לִפְנִים [3]) בתוך תוכו של הבית וכדו': חס ושלום אלא רבי חייה רבה לפנים ור' ישמעאל בר יוסי לפני ולפנים [4]) (רב', ירוש' כתוב' יב ג). אמר להו (ר' אבא בר ובדא) זו אינה צריכה לפנים אמר רבא זו צריכה לפנים ולפני לפנים [5]) (ב"מ מח). — *ועל קדש הקדשים שבבית המקדש: ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ וכו' ומה מִקְרָא יקרת היא מפנינים ואפילו כזה שהוא נכנס לפני לפנים (ירוש' סוף הוריות). פעם אחד נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים (ר' ישמעאל בן אלישע, ברכ' ז.). כשם שהזה לפני ולפנים כך מזה בהיכל, מה לפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר כך מזה בהיכל, וכשם שלפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר כך מזה בהיכל (ת"כ, יומא נו:). וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים (ת"כ, שם קא.). — ובספה"א: שכל אשה צנועה ווכה ויולדת בן שמשמש לפני ולפנים (פי' מס' מסקין לר"ש בן סימון, 34). כהן גדול וכו' נכנס לפני ולפנים כמלאך צבאות ומקטיר הקטרת (גלייכו, אמרי נועם, כו:). — ואמר הפיט: וכור אשר עשה צר כפנים שלף חרבו ובא לפני ולפנים (זכור אשר עשה, קינ' ת"ב). — *לִפְנִים לִפְנַי, ואמר הפיטן: וכמו פטום סמים מוקטר לפנים לפני אקריב כל מעיני לפני כסא מלכי (אסא כנפי, בעבר כנף רננים, ב:). ובבא יום לפנים ולפני ארעה הכשן וגלעד (עד ממס, לסמע"ל, שם).

ב. *פְּנַי, פנאי, פניי, ס"ז, — א) תכונת מי שהוא פָּנוּי וריק, רֵיקוּת, בטלות, Leerstehen, Unbeschäftigt-sein; oisiveté; inoccupation: פְּנַאי הבית: לא נתבהל (יוסף) מפנאי הבית אלא שנס והלך לו (מד"ר במד' יד). — *ומצב האדם דְּפָנוּי מעבודה: יש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הואת אשר לא תוכל עליה בעת אחרת (ר"י א"ם, מו"ס, יחוד המעשה ה). כן צותה על יום השבת להתענג בו על יי' בידיעת דרכיו מתוך השביתה והפנאי ולזה קרא אותו שבת קדש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ו). — *והמקום דְּפָנוּי: והפנאי בעצמו ככר יאמר בו גדול או קטן והוא משיער כחלק ממנו ואלו תדמה כלי קערורית הורק מן האויר ולא נתמלא אויר במקומו הנה הפנאי ההוא יאמר בו גדול או קטן (חסדאי קרשקש, אור ה' ב א). — *וברפואה, המקום הַפָּנוּי שבין העצמות והעצלים. והעצבים, מִלּוּאֵי הַפְּנַאי: ואמנם הגדול (הנגע) אשר אי אפשר לקבצו בין שיהי' סדק או פנאי מלא מוגלה (קאנון א ד כס). ואחריו (אחרי העצלים והעצבים והמיתרים וכו') הבשר והוא מלוי הפנאי הנחת אלו האיברים בגוף וכחם אשר ישענו עליו (שם א א ה). וכן לא יתחבר העצב בגרדים (הם גראנדולשים) שעומדים במקום מלואי הפנאי [1]) ומשעות [2]) (פרקי משה א). — ב) פְּנַאי כמו עת הַפְּנַאי, שאדם פנוי מעבודתו, Freizeit, Musse; loisir, temps; leisure, spare time: בלשת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות לפי שאין פנאי לנסך (ע"ז ה ו). אין פנאי להטיל אירם (ירוש' שם ה ח). ונשאלים לנדרים, איבעיא להו כשלא היה לו פנאי או דילְמָא אפילו היה לו פנאי (בבת קנז.). והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו וכו' בשלא היה להם פנאי או דילמא אף כשהיה להם פנאי (ר' ירמיה, מו"ק יז.). דאיזדקיקו ליה דבנן לבריה דרב ווטרא בריה דרב זעירא אפילו בנדרים שהיה להם פנאי מבעוד יום (נדר' עז.). הלכה נשאלין נדרים עומד יחידי ובלילה ובשבת ובקרובים ואפילו היה להן פנאי מבעוד יום (רבה בשם רב נחמן, שם עז:). א"ל (ר"א לר"ע וחבריו) ועד עכשיו למה לא באתם, אמרו לו לא

1) [במקומה לִפְנָי היא צורת הפסק, ושלא בהפסק צ"ל כנראה פְּנַי.]

2) [כך השבעים (κατὰ πρόσωπον), יונתן (לקבליה), רש"י (לפני הדביר) ומפרשים אחרים ולפי זה אפשר שגם בצרוף לִפְנַי ולפנים כונת המלה לִפְנַי היא בעקר: לְפָנִים, לְנֹכַח. אך אפשר שגם לִפְנַי זה פרושו לְפָנִים, בהכפלה לחזוק. ועי' פָּנִים, הערה.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

4) [בירוש' כלאי' (ט ז): לפני לפנים.]

5) [עי' ד"ס.]

1) [כך בדפו' למברג ונכון. בדפו' וילנא בטעות מפנאי, ועי' הערת המחבר לערך ג. גֵּרֶד.]

2) [צ"ל: ומשענות, ועי' הערה לערך ג. גֵּרֶד.]

היה לנו פ נ א י (קה"ס קמ.). לנמך אין פ נ א י לבעול יש פ נ א י (ע"ז עח.). שבל ומן שהיה לו פ נ א י להתעסק בזגות ירדוף אחריה (מד"ר במד' י). — ובסהמ"א: ונתתי פני, פ נ א י שלי, פונה אני מכל עסקי להרע לכם[1] (רש"י, ויקר' כו יז). ועל כן זה הספר יהיה במבוא לכל מי שיש לו פ נ א י להתעסק באותם החכמות בספרים המיעתקים ללשון הקודש (רמ"ע פלקירח, ראשית חכמה, 21). ואני חולה וטרוד ביום ובלילה שהרי אין לי פ נ א י (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 326). לאפס פ נ א י איעצור מלין (קובץ אגרות בוקסטורף, 41). ישבנו על המטה ואיש לא היה עמנו והית לנו פ נ י לשום עינינו בחדר הזה (א"ב גוטלובר, תמלרים, 121). — ואמר הפיטן: שלומו יצוה לבלי גנאי הפוך ושנות לטובה ה פ נ א י[2] (שלמה הבבלי, אם עוניכו, סליח' יום ב). — ואמר המשורר: פ נ א י יש לנעה ולסערה סועה ולרב לא שעה ידועה לפ נ י י ם (ד"ת של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 22).

פְּנִיאֵל,—שם מלאך הממנה על חדש תמוז: החומה השנית היא מאש ירוקה ואדומה והמלאך פ נ י א ' ל ממונה עליה (מדרי ג'ע כ"ב, המומה הסניה, ביהמ"ד יליגק ג, 132). ואם נולד בחדש תמוז ששם מלאך שמזלו פ נ י א ל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרם גדול, מימורבוך ישן של וינה, בספ' ברכת אברהם לכבוד ברליגר).

פְּנִיָּה[3], ש"נ,—שה"פ מן פָּנָה, פעלת מי שהוא פוֹנֶה, מקום שאדם פונה, Wendung; tournée; turn(ing): ותנסהו ב פ נ י י ת ך[4] הטבעי במקרה בלא כוונה תראה שרוב בני אדם אינם פונים עצמן בטבעם ב פ נ י ה

1) [עפ"י ספרא, בחוקותי פרק ד.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

3) [המלה היא מאחרת; אמנם בפסיק' רב' (אכי אכי, קמע:) נאמר: לתלפיות תל שבל ה פ נ י ו ת פונים בו, ומא"ש משתדל שם לקיים גרסה זו, אולם בכל שאר המקומות נדרש תלפיות: תל שבל ה פ י ו ת פונים בו, ורק כך נבון, והרי במשמ' של פ נ י ה בא בתו"מ פֹּנָה או פִּנָּה, עי' שם. ובלשון ימינו נהוגה המלה בפרט בזמ' פְּנִיָּה אל אלהים או אדם בדבור, Anrede, Anruf; adresse, invocation; ובמשמ' בונה נסתרת לטובת עצמו. פ.דִּיָּה.]

4) [נדפס: ב פ נ י ז ת ך.]

אחרת רק מורח צפון מערב דרום (אלבוש או"ח תרנא יח). —ובמשמ' פְּנִיַּת הלב, כונה, נטיה: שיתכן היות לקצתם איזה פ נ י ה (ספר המדות לאריסטו ב). כי להיות פ נ י י ת משה כלפי הרוחניים וכו' (ר"י אברבנאל, מ"ב ב). וכן היו הזנים פנים לפי ש פ נ י י ת האדם מדרך חושיו היא כולה מאותו צד והעורף סותר אליו (הוא, שמים חדשים ג, יז:). שאין לערב בזה הבטחון פ נ י י ה כלל בהשתדלות (ר"מ אלגילדא, ראשית דעת, קפו:). כי לא יתכן להרמיו לדבר אחר מכלל השמות שהרמזנו אשר קדם זכרם ואין לנו פ נ י ו ת להוביר סתירתם (ר"א הקראי, ג"ע, טמאם ועהרה ה, קיא:). בנפול איש במבוכה פן יטה אשורו מני הדרך אשר יחזיק החוצה לגמרי ב פ נ י ו ת רעות ויאבד (ר"א אלשיך, רב פנינים על משלי ד כה, סליסי). אמנם בהיות לשון הצדיק משוללת פ נ י ה או לב רשעים יהיה במעט ליבטל מרוב עצמותם (שם י יח). והוא כי גם זביותיו בלתי ובים כי אם ב פ נ י ו ת חומריות בבצה הזאת שהיא מים עם רפש עפר (הוא, איוב ח יא), כי אמרתי זך לקחי בלי פ נ י י ת יוהרא וביוצא רק תורה לשמה (שם יא ד). ובי"ש המחניפין לאלפים ולעשירי עם ו פ נ י י ת ם להתכבד בחניפות שלהם (סמדת הימים א עו, לג., ענש למי שאינו מוכים). ועל הכל יהא לימודך לשמה לא לקנטר ולא לתתגדל ולקרדום לאבול ממנה ולשום פ נ י י ה גשמית כי אם ללמוד ליראת את ה' אלקיך ולדעת אותו ולעבדו (רי"א מודינא, לב האריה א ה). — *וּפְנִיַּת השמש: שני העגולים של פ נ י י ת[1] השמש (ווענרצירקעל) עומדים במרחק שוה מן ב"ג מעלות (למודי הטבע, יהוצל, כו:). עוד נדמה לנו שני קוים מקבילים נגד קו המשוה הנקראים עגולי פ נ י י ת[2] השמש (ווענדעקרייזע) (שם לד.).

א. פָּנִים[3], תה"ס, סמי' פְּנֵי, בכנ', פָּנַי, פָּנֶיךָ, פָּנַיִךְ, פָּנָיו, פָּנֶיהָ, פָּנֵינוּ, פְּנֵיכֶם, פְּנֵיהֶם,—במו קֶדֶם,

1) [נדפס: פ נ ז י ו ת.]

2) [נדפס; פ נ ו י ת.]

3) [בעברי שבמקרא באה המלה פָּנִים גם בתה"פ גם בש"ע בצורת הרבוי, פָּנִים, פְּנֵי, בלבד, ששמשה גם במשמ' היחיד לפני אדם אחד. וגם במ"ר לארבעת הפנים של החיות, ולא היתה לה צורת יחיד בלשון הקדומה. כי צורת תרבוי תדקדוקית (עי' טורטשינר, D. Numerus im

קריםה, בנגוד אל אחור, vorn; devant, par devant; in (the) front, (be)fore: ויפרש איתה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב י). וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור (דהי״א יט י). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור (דהי״ב יג יד). — ובנגוד אל ערף: אמרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני כי פנו אלי ערף ולא פנים (ירמ׳ ב כז). ויפנו אלי ערף ולא פנים (סם לב לג). כרוח קדים אפיצם לפני אויב ערף ולא פנים אראם ביום אידם (סם יח יז).—ועם מ״ם היחס, מפנים: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור (ש״ב י ט). — ועם למ״ד היחס, לפנים: ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים [1] (ירמ׳ ז כד).— ובתו״מ: כלה מסתכל בד׳ דברים וכו׳ ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור (חגי׳ ב א).—ולפנים, בזמן קדום [2], vormals; autrefois, jadis; formerly: רפאים ישבו בה לפנים (דבר׳ ב כ). ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים (דהי״א ט כ). — *ולפנים במשמ׳ מקדם, לפני ואת, אף בעתיד, vorher, zuerst; avant, d'abord; before, first. ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בקר לפנים ואחר תזיף (ב״ס נכי׳ יא ז). — ובסמי״ לפני, להורות מציאות דבר בקרבת פלוני ובאפן כאלו פלוני רואה את הדבר: ואברהם עודנו עמד לפני יי׳ (בראש׳ יח כב). — ולפני, להורות מציאות דבר קדם דבר אחר, קדימה במקום, שהוא קדם והשני אחריו: יעבר נא אדני לפני עבדו (בראש׳ לג יד). — ולפני, להורות הקדימה בזמן, מה שהוא קודם בזמן: לפני שחת יי׳ את סדם ואת עמרה (בראש׳ יג י). — *ובהכפלה, לפני פניו, במשמ׳ קודם לקודם: למ״ד בעון מזוזה מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ולמ״ד בעון ביטול תורה מקרא נדרש לפניו ולפני פניו (שבת לב:). שור שנגח ארבעה וחמשת שורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו והאחרון אחרון נשכר (ב׳ קמא, ב״ק ד ח).—ועי׳ עוד ערך לפני. — ועם מם ולמד היחס, מלפנים, מראש, מזמן קדום: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישעי׳ מא כו). — ובסמי׳ מלפני: ויצא קין מלפני יי׳ וישב בארץ נוד קדמת עדן (בראש׳ ד יז). והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים (דבר׳ יז יח). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם

Problem d. Sprachentstehung, ברלין 1928). ואף צורת היחיד בלשון, לא נולדו במשמעות של יחיד ורבים, אלא הוראה זו של מספר נולדה על פי הדגמאות שבמציאות, שנראו פעם כמ״ר ופעם כמ״י. ושרידי המצב הקדום בלשון, כשעדיין לא היתה משמעות מספרית לצורות הדקדוקיות, הן אף צורות הרבוי כגון פנים, מים, שמים, חיים, זקונים (וכנגדן בכל הלשונות), הבאות בצורת רבוי בלבד (pluralia tantum) מבלי שיורו על כל מספר. ועל כן באה בכמה לשונות אף צורת היחיד על יד הרבוי בלי הבדל במספר, כגון חכמה — חכמות, ועוד. וכן בא אף במקום פנים העברי באשור׳ פנ (צורת יחיד) באותה משמעות, וכן נמצא בש״ז ארמי פנואל, פניאל כאילו ביחיד. שמוש המלה פנים כתה״פ במשמ׳ לפנים, מצד קדים, הוא קודם לשמוש פנים כשם עצם; ולמעשה אין השם פנים, פני האדם והבהמה וכדו׳, אלא אותו תה״פ שהשתמשו בו כדי לכנות חלק זה של הגוף (או של דבר אחר) שהוא לפנים, מצד פנים: הלפנים של הדבר. במשך הזמן גבר שמוש השם על שמוש תה״פ עד שנשתנתה על פיו אף הוראת כמה צרופים, כגון נשא פנים (עי׳ לקמן). כדי להראות את מהלך תולדותיה של המלה, ואף כדי לחלק את החמר הרב בשמושיה השונים של המלה, הפרד כאן בין תה״פ א. פנים ובין ש״ז ב. פנים אע״פ שלפי תולדות; אין כאן אלא מלה אחת, ואף בלשון החיה לא הרגישו בהבדל. אבל לפי תולדותיו גם הפעל פנה אותה מלה היא כמו פנים, פני; כי רק ההבנה השונה גרמה לכך שראו (הם) פנו שהוא בעקר כמו הם פנים, לפנים, מצד פנים. במלה מיוחדת במשמ׳ פעל, שהשתנה לפי זה בצורותיו בנטיה. ובעקר אין אף תה״פ פנים, וכצורתו באשור׳ פן, פנ, פנ, פנה, פנם, פנם, אלא הרחבה של פ, שנמצא המתעפו בכמה מלות בעבר׳ ובלשונות האחיות כגון פ a) בערבית, פה, אף, אפוא, ואולי פן בעברית, פון בארמ׳ ועוד.]

a) ف

[1] [כדגמה כוו אפשר להכיר את המעבר מתארי הפעל אחור ופנים לשמות אחור ופנים.]

[2] [ובכתבת הכנענית של כלמו, שורה יא נמצא: המלכם הלפנים, כלו׳ המלכים הלפנים, שהיו לפנים.]

לבם ולא יענה יי׳ אתכם ביום ההוא (ש״א ח יח).—ועי׳ עוד ערך לִפְנֵי. — ובכנ׳: גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מִלְּפָנָי (בראש׳ כג ד). אמר אליהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליי׳ וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מִלְּפָנַי אני יי׳ (ויקר׳ כב ג). הראית כי נכנע אחאב מִלְּפָנָי יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו (מ״א כא כט). ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא ישמד שמו מִלְּפָנָי (ישע׳ מח יט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מִלְּפָנַי יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נז יז). כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מִלְּפָנָי ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמ׳ יו יז). ביום ההוא יצאו מלאכים מִלְּפָנַי בצים להחריד את כוש בטח (יחזק׳ ל ט). ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מִלְּפָנֶיךָ לא אגרשנו מפניך בשנה אחת (שמות כג.כח-כט). אל תאמר בלבבך בהדף יי׳ אלהיך אתם מִלְּפָנֶיךָ לאמר בצדקתי הביאני יי׳ לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך (דבר׳ ט ד). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מִלְּפָנֶיךָ ולא ישוב לך (שם כח לא). ועתה יי׳ ידעת את כל עצתם עלי למות אל תכפר על עונם וחטאתם מִלְּפָנֶיךָ אל תמחי ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם (ירמ׳ יח כג). אל תשליכני מִלְּפָנֶיךָ ורוח קדשך אל תקח ממני (תהל׳ נא יג). והעשר והכבוד מִלְּפָנֶיךָ ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל (דהי״א כט יב). והוריש יי׳ את כל הגוים האלה מִלִּפְנֵיכֶם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם (דבר׳ יא כג). — ועם בי״ת היחס, כשמוש של מלת יחס מרכבת, בִּפְנֵי, כמשמ׳ לפני, לעמת, נגד, בנכחות, ; vor, gegenüber ; devant, en face de before, in front of: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום פתח בראש דרך דרך בִּפְנֵי הגדרת הגינה דרך הקדים בבואן (יחזק׳ מב יב). — ובכנ׳: ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים לא יתיצב איש בְּפָנֶיךָ עד השמדך אתם (דבר׳ ז כד). ויורש יי׳ מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא עמד איש בִּפְנֵיכֶם עד היום הזה (יהוש׳ כג ט). וענה גאון ישראל בְּפָנָיו (הושע ה ה; ז י). ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בְּפָנַי יענה (איוב טז ח). — ובחז״ל: חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (אב׳ ה ז). תן לי מאתים זוז שיש לי בידך, אין לך בידי, ולא הודית לי בפני פלוני ופלוני (ירוש׳ שבוע׳ ד ו). איתמר בפני כמה נותנו לה ר׳ יוחנן ורבי חנינא חד אמר בפני שנים וחד אמר בפני שלשה (גיט׳ ה:). ד׳ דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה וכו׳ (ר׳ יהושע, ב״ק נה:). מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע, חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו וכו׳ (רבה, ב״מ ג.). המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם, בפני נחתם אבל לא בפני נכתב, בפני נכתב כלו ובפני נחתם חציו, בפני נכתב חציו ובפני נחתם כלו פסול (גיט׳ ב א). אם אמר הוא אמר לי שאני חייב לו וכו׳ לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז (סנה׳ ג ו). — ובפהמ״א: האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה מעשה תמהון והוא לא עשה (רמב״ם, עכו״ם יא ט). אחד היה שואל לחבירו בפני רבים למה לא הייתה היום בבית הכנסת (ספר חסידים תתרכז). — *בִּפְנֵי עצמו, לפני עצמו, בעיני עצמו: ואל תהי רשע בפני עצמך (ר׳ שמעון, אב׳ ב יג).— *ובִפְנֵי עצמו, כשהוא לעצמו, לבדו, לחוד, נבדל מאחרים: וכלן שנחלקו לשנים טמאים חוץ מן המקדח והרוקני בפני עצמה טהורה (כלים יג ד). אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו אלא שמין לולד ע״ג פרה (רבה, ב״ק מז.). בעשרה מאמרות נברא העולם וכו׳ א״ר יעקב בן קורשאי מאמר ניתן לרוח בפני עצמה (מד״ר בראש׳ יז). מפני שהיו ד׳ משפחות גרשון וקהת ומררי ומשה ואת קורא כל משפחה ומשפחה בפני עצמה ומחשב אותה (שם במד׳ ד). ועי׳ עוד ערך עֶצֶם. — ועם מם היחס, מִפְּנֵי, כמשמ׳ לִפְנֵי, לִקְרַאת: מִפְּנֵי שיבה תקום (ויקר׳ יט לב). ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מִפְּנֵי ארון ברית יי׳ בעברו בירדן נכרתו מי הירדן (יהוש׳ ד ז). ויהי בשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יי׳ את מי הירדן מִפְּנֵי בני ישראל עד עברנו וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מִפְּנֵי בני ישראל (שם ה א). ויכנעו בני עמון מִפְּנֵי בני ישראל (שפט׳ יא לג). ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל

לקום מפניך (ברא׳ לא לא). ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקר׳ כו לז). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש יי׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וכו׳ ונשמע וימס לבבנו ולא היה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש׳ ב ט–יא). מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם (ישע׳ סג יב).— ובצרוף לפעלים המורים על תנועה כמשמ׳ מאת פניו, מעם פניו, מלפניו: מפני שרי גברתי אנכי ברחת (ברא׳ יו ח). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כה). ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר (ש״א יט י). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). עשו ככל התועבות הגוים אשר הוריש יי׳ מפני בני ישראל (מ״א יד כד). — ובכנ׳: ותראני האתון ותט לפני זה שלש פעמים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי (במד׳ כב לג). אם תשוב ישראל נאם יי׳ אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד (ירמ׳ ד א). הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר (ברא׳ ד יד). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת וכו׳ מעט מעט אגרשנו מפניך (שמות כג כט–ל). ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי׳ ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך (במד׳ י לה). להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך (דבר׳ ד לח). להדף את כל איביך מפניך (שם ו יט). ונשל גוים רבים מפניך (שם ז א). אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח (תהל׳ קלט ז). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים (ש״א יח יא). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו (מ״ב יז כ). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו (ישע׳ יט א). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (תהל׳ פט כד). סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל (ישע׳ ל יא). אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקר׳ יח כד). ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שמות יד יט). ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם (שם יז יא). — ובמשמ׳ מסבת מי או מה:

ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני מי המבול (ברא׳ ז ז). קצתי בחיי מפני בנות חת (שם כז מו). ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו וכו׳ וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (שם לו ו–ז). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (שם מא לא). ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב (שם מז יג). ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו (שמות ג ז). ויעש יי׳ כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב (שם ח כ). ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמים ובכל מצרים (שם ט יא). ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה וכו׳ עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עזבתני (דבר׳ כח כ). ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל (יהוש׳ ו א). מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות (שפט׳ ו ב). וידל ישראל מאד מפני מדין (שם שם ו) והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן (ישע׳ י כז). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא יה). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו (שם ל יז). למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק׳ יו סג). אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהל׳ לח ד). הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי (שם שם ו). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו בתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכ׳ ה ט–י).— ועם מלת אשר: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי׳ באש (שמות יט יח). — וכתו״מ: העובר לפני התבה לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטרוף (ברכ׳ ה ד). משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחים ותנור וכו׳ ובלן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום ומחזיקין ידי גוים בשביעית וכו׳ ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום (שביע׳ ה ט). אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת (שבת ב ג). על ששה חדשים השלוחין יוצאין על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ראש השנה על תשרי מפני תקנת

המועדות על כסלו מ פ נ י חנכה ועל אדר מ פ נ י הפורים וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מ פ נ י פסח קטן (ר״ה א ג). פרס עליה סדין מ פ נ י החמה או תחתיה מ פ נ י הגשר או שפרס על גבי העגיף פסולה (סוכ׳ א ג). שתי יבמות זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי זו אסורה מ פ נ י בעלה של זו וזו אסורה מ פ נ י בעלה של זו (יבמ׳ טו ב). אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולמו מ פ נ י השוטים (ע״ז ד ז). מ פ נ י ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו, מ פ נ י גזל עניים ומ פ נ י בטול עניים ומ פ נ י מראית העין ומ פ נ י הרמאים (תוספת׳ פאה א ו). משל אומר לאשה אל תאבלי שום ובצל מ פ נ י התינוק (ספרי במד׳ סט). אם רצה לתחמיר אין שומעין לו, למה, מ פ נ י בכודו של מת או משום שאין לו מי שישא משואו (ירוש׳ ברכ׳ ג א). ההולך לעבוד ע״ז מצילין אותו בנפשו, אם מ פ נ י כבוד בשר ודם מצילין אותו בנפשו לא כל שכן מ פ נ י חי העולמים (ר״ש, שם סנה׳ ח ט). מ פ נ י שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מ פ נ י חשד ומ פ נ י המפולת ומ פ נ י המזיקין (ברכ׳ ג.). במוכר שדהו מ פ נ י רעתה (רב המנונא, ב״ב נא.).—ובשאלה *מִפְּנֵי מָה, וּבִי כִּפְנֵי מָה: מ פ נ י מה אמרו בתשעה ועשרים באלול ולא אמרו באחד בתשרי מפני שהוא יום טוב (שקל׳ ג א). שאל ר׳ ישמעאל את ר׳ יהושע כשהיו מהלכין בדרך מ פ נ י מה אסרו גבינות הגוים אמר לו מפני שמעמידין אותן בקיבה של נבילה (ר׳ יהודה, ע״ז ב ה). מ פ נ י מה הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלים בו (מנחמ׳ י ה). ובי מ פ נ י מה אין מפירין בבכור (ר׳ יוחנן בן נורי, תמור׳ א א). מ פ נ י מה בספק רשות היחיד טמא (תוספת׳ טהר׳ ו יז). תפלין צריכין גוף נקי מ פ נ י מה לא החזיקו בהן מפני הרמאים (ר׳ ינאי, ירוש׳ ברכ׳ ב ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו׳ ואמר לי בני מ פ נ י מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). מ פ נ י מה לא נאמרה נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של ישראל (ר׳ יוחנן, שם ד:). אמר ליה (לחלל) שאלה יש לי לשאול אמר ליה שאל בני ישאל מ פ נ י מה ראשיהן של בבליים סגלגלות (שבת לא.). א״ל רבי חייא בר אבא לרבי אסי מ פ נ י מה עופות שבבבל שמנים א״ל בלך למדבר עזה ואראך שמנים מהן (שם קמה:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים וכו׳ ביום שלישי הקדיחתן במלח, כיון שטעמתי משכתי ידי מהן, אמרה לי רבי מ פ נ י מה אינך סועד, אמרתי לה ככר סעדתי מבעוד יום וכו׳ (ר׳ יהושע בן חנניה, עירוב׳ נג:). מ פ נ י מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא וכו׳ (ר׳ יהודה בשם ר״ע, ר״ה טז.). מ פ נ י מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים (ר׳ לוי, יומא כ:). מ פ נ י מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן, מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח (ר׳ חנניה בנו של רבן גמליאל, יבמ׳ מח:). אמר להם (ר׳ יוחנן לר׳ אמי ור׳ אסי) מ פ נ י מה אי אתם יודעין לפיים כבן אידי חבירנו (יבמ׳ לו:). מ פ נ י מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (רבה, כתוב׳ יח.). מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומ פ נ י מה חרבו שהיו מרעין בחורשין וכו׳ (ר׳ ישמעאל, ב״ק פ.). כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להן ר׳ יהושע אמר להן בני מ פ נ י מה אי אתם אוכלין בשר ואי אתם שותין יין (ב״ב ס:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה אמר להם מ פ נ י מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנה׳ ה:). מ פ נ י מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (רב יהודה בריה דרב חייא, חול׳ קה:). כיון ששמע רבי יוחנן בן זכאי שלח וקרא לאנשי ירושלים ואמר להם בני מ פ נ י מה אתם מחריבין את העיר הזאת (אדר״נ ד). פעם אחת היה מהלך רבי יהושע בשדה ומצא ריבה אחת אמרה לו מ פ נ י מה אתה מהלך בשדה (ד״א רבה ו). אמרו לו לנחש מ פ נ י מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר׳ שמואל בר נחמני, מד״ר ויקר׳ כו). ר׳ הושעיה שלח ואמר ליה לרבי סימון בשביל שאת שרוי כביתו של קצין מ פ נ י מה אין אתה מוכיחן (שם איכ׳, ולא זכר). — ובפסה״א: מ פ נ מה נאמר בהעברת יעקב

גל ומצבה ובהעברת לבן לא נאסר אלא גל בלבד (ברא׳ רבתי, אלבק, 145). — *וּמִפְּנֵי שֶׁ, כשם״ש כמלת קשור, משום שֶׁ, יען כי: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שהיא חשודה לחלוף את המתקלקל (דמאי ג ו). פועל שאינו מאמין לבעה״ב נוטל גרוגרת אחת וכו׳ וחושך גרוגרת אחת רשב״ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעה״ב רבי יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין (שם ז ג). המוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו׳ ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן, המוציא אוכלים כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן (שבת ז ד). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן רבי יהודה פוטר במים מפני שאין בהם ממש (ביצה ה ד). אין כותבין לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף (ר׳ יהודה בן בתירה, גיטי ב ד). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם מפני שהן מועדין (ב״ק ב ג). מוציא שם רע בעשרים ושלשה מפני[1]) שיש בו דיני נפשות (סנה׳ א א). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים מפני שהן חשודין על הרביעה (ע״ז ב א). דם חטאת קודם לדם עולה מפני שהוא מרצה, איברי עולה קודמין לאמורי חטאת מפני שהן בליל לאשים, חטאת קודמת לאשם מפני שדמה נתן על ארבע קרנות ועל תיסוד (זבח׳ י ב). שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכה מפני שמקומו ניכר (חולי ז ב). אין פודים לא בעגל וכו׳ ולא בכלאים ולא בכוי ר׳ אליעזר מתיר בכלאים מפני שהוא שה ואוסר בכוי מפני שהוא ספק (בכור׳ א ס). האירוס טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (ר׳ יהודה, כלים עו ו). לא יקנה שרף בעיקר מפני שמתריפו אבל מקנחו בעלים (תוספת׳ שביעי׳ א ס). כל הנתלין וכל הנגררין ספקן טמא מפני שהן במונחים (שם טהר׳ ג יד). מה פליגין בק״ש מפני שהיא עשויה פרקים פרקים אבל בחלל ובקריאת המגלה אוף רבי אלעזר מודי (ירוש׳ ברכ׳ ב א). מפני ששטעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה (ר׳ שמעון בן יהוצדק, מד״ר ברא׳ ג). — ובסהמ״א: לפיכך מפני שהוא

1) [במשני מנק׳ ליוורנו: משום.]

יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו (רמב״ם, יסודי התורה ב י). — ובשאלה *וּבִי מִפְּנֵי שֶׁ: ובי מפני שסמכו ענין לו נוציא זה לסקילה (ר׳ יהודה, יבמ׳ ד.). לארם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקירין אצלו שלא בעדים ובא ארם א׳ והפקיד לו בעדים פעם א׳ שבח והפקיד אצלו שלו בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה ובי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע״ז כה.).— *מִפְּנֵי שֶׁלֹּא, בדי שלא, למען לא, לבל, פן: וצריך שירגילהו (האב לבנו) במאכל הנקל וכו׳ מפני שלא יהיה נבהל להון וכו׳ ולא ילבישהו בגדים נאים מפני שלא יתגאה בנפשו (רס״ע פלקירה, אגרת המוסר, קבץ על יד א, סג). — ועם את, את פְּנֵי[1]), כמו לִפְנֵי: כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פְּנֵי יי׳ וישלחנו יי׳ לשחתה (בראש׳ יט יג). וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פְּנֵי יי׳ (שם שם כז). ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פְּנֵי העיר (שם לג יח). וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יי׳ את פְּנֵי פרכת הקדש (ויקר׳ ד ו). וינחם את פְּנֵי מלך מואב וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה (ש״א כב ד). ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן וכו׳ שבעת הסריסים המשרתים את פְּנֵי המלך אחשורוש (אסתר א י). — ובכנ׳: אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פָּנֶיךָ (תהל׳ קמ יד).—ומֵאֵת פְּנֵי, כמשמ׳ מִלִּפְנֵי: ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פְּנֵי יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (בראש׳ כז ל). ויגרש אותם מאת פְּנֵי פרעה (שמות י יא). ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי׳ ויקרב מאת פְּנֵי הבית מבין המזבח ומבין בית יי׳ ויתן אתו על ירך המזבח צפונה (מ״ב יו יד).

— וּפָנִים, בצרוף עם ש״ע, לציין את מי שהוא נמצא לפני מי שהוא אחר, מַלְאַךְ פָּנִים[2]), המלאך העומד

1) [גם באשור׳ נוהג אִתִּי פָּנ כמשמ׳ לִפְנֵי, בצרופים דומים לדגמאות מן המקרא.]

2) [צרוף זה נוצר ע״פ שמות של השרים והפקידים העומדים לפני המלך לשרתו כגון באשור׳ מַנְזַז פָּנ, נַצָּב (ל)פָנִים, ובקצור מַנְזַז, נַצָּב (לפני המלך), והוא הכתוב בנחום (ג יז): מִנְּזָרַיִךְ (ת׳ מנזזיך) ואמנם בפסוק בישעי׳ (סג ט) מחלקים ומבטאים הטעמים: לא

לפני האל: בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם (ישע׳ סג ט).—ובפרקי היכלות: כשמלאך הפנים נכנס לסלסל ולסדר לכסא כבודו ולהכין מושב לאביר יעקב (פרקי היכלות יג)—*שר הפנים: שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים (ר׳ ישמעאל בן אלישע, ברכ׳ נא.).—ובפסהמ״א: נכמרו רחמיו של הקב״ה ואמר למטט״ט שר הפנים צדקת זו מצטערת לך ועסוק בפניה כדי שתתעבר הלילה הזאת ותלד קדוש וטהור (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר, כד). — לחם הפנים, הלחם שהיה מונח בבית המקדש לפני האל, לחם התמיד: ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (שמות כה ל). את השלחן ובו׳ ואת לחם הפנים (שם לה יג; לט לו). ויתן לו הכהן קדש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני יי׳ לשום לחם חם ביום הלקחו (ש״א כ״א ז). ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳ את מזבח הזהב ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב (מ״א ז מח).—וכתו״מ: יוצאין כמצה עבת עד טפח כלחם הפנים (ירוש׳ פסח׳ ב ד). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וכרדייתו ולא רצו ללמד שלהו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאים במעשה לחם הפנים וכרדייתו לא היו בקיאין (שם יומא ג ט).—שלחן הפנים, השלחן העומד לפני האל ושעליו לחם הפנים: ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה (במד׳ ד ז).

— ועם פעל, נשא פנים, שם (את פלוני או דבר) לפנים, העמיד אותו במקום הראשון, העדיף אותו, נתן לו יתרון[1], vorziehen, bevorzugen, voranstellen; préférer; to prefer: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דבר׳ כח נ). וכי הגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יי׳ צבאות ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יי׳ צבאות (מלאכי א ח–ט). — נשא פנים ב[1]: אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (שם ב ט).—ואמר המשורר: ויתקבצו (תלמידי מנחם) המונים וישאו בפתר התורה פנים ויהיו לאחור וכו׳ (יהודי בן ששת, הקד׳ לתשוי, מעפ״ם 8).— נשוא פנים, מכבד: זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע׳ ט יד). — ובתו״מ, נשא פנים לפלוני: ומה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (ספרי במד׳ מג). בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקדוש ברוך הוא לא תקבלו תפלתו של משה ולא נשא פנים וכו׳ אמרו ברוך כבוד ה׳ ממקומו (מד״ר דבר׳ יא). ואנו מוליכין לה דורות והן נושאין לנו פנים בדין (מדה״ג דבר׳ א יז, הסגלה). ועי׳ עוד ערך נשא. — ובאותה משמ׳ *לקח פנים, נפע׳ נלקח פנים, היה נשוא פנים ומכבד[2], ואמר בן סירא: מעט נוצרו על הארץ כי נוך וגם הוא נלקח פנים (צ״ס גני׳ מט יד). — ומה״ש משא פנים: כי אין עם יי׳ אלהינו עולה

צר ומלאך (אלא) פניו (הוא עצמו) הושיעם, ועי׳ ב. פנים במשמ׳ עצם, עצמות.]

[1]) [זאת הוראתו העקרית של הצרוף נשא פנים, כלו׳ נשא את פלוני או את הדבר ושם אותו (ל)פנים, לפני אדם אחר או דבר אחר, העדיף אותו, כהרכב המלים המקבילות בכל הלשונות vor-ziehen, prae-ferre וכדו׳, ואין אף נשוא פנים לפי זה אלא האדם הנשוא לפנים, שהעמד בראש. אף בשמוש עם כנויים, כגון שאת פניך, הכונה העקרית היא: הנשיאה לפנים שלך, deine Bevorzugung, thy preference, ורק אחרי שנכבר שמוש המלה פנים במשמ׳ ש״ע, פני האדם, הבינו שאת פניך כאילו על נשיאת הפנים של האדם, עד שאמרו אף אשא פניו וכדו׳. כדגמת ההתפתחות הזאת יש גם בלשונות שמיות אחרות כגון בארמ׳ נסב (ב)אפי, ובאשו׳ פנם רשו, פנם נשו, ואף בבנין שפעל פנם שרשו במשמ׳ זו של נתינת יתרון, בעקר נשיאה למקום בראש, ועל יד צרוף זה כמה צרופים מקבילים כגון אחם רשו, אדם רשו במשמ׳ נשא הצדה, כלו׳ שם הצדה, דחה לצד, זלזל והתרשל בפלוני או בדבר. וגם צרופים אלו הובנו אחר כך כאילו היתה כאן נשיאה של אברי הגוף. ובעברי׳ נולד באפן דומה אף הצרוף נשא ראש, בעקר: נשא ושם בראש, ומכאן המשמעות הכפולה של נשא ראש שיוסף משתמש בה בפתרון חלומותיהם של שרי פרעה.]

[1]) [באיוב (יג י): אם בסתר פנים תשאון, הכונה לסתר פנים במשמ׳ מפוה; עי׳ ב. פנים.]

[2]) [כך יש להבין את דברי ב״ס לפי הענין ולא כפרושי המפרשים. והצרוף לקח פנים דומה במיחד לארמ׳ נסב אפי באותה משמ׳.]

ומשא פנים ומקח שחד (דהי״ב יט ז).—וכתו״ם: ברוך כבוד יי׳ ממקומו שאין לפניו משוא פנים לא לקטן ולא לגדול (מד״ר דבר׳ יא). — ובבהמ״א: אמרת מדת הדין רבש״ע יש לפניך משוא פנים כדין (ברא״ר רבתי, אלבק, 178). ועי׳ עוד ערך משא. — *קרוב פנים: המתגייר לשם אהבה ובן איש מפני אשה וכו׳ אין מקבלין אותן, רב אמר הלכה גרים הן ואין דוחין אותן כדרך שדוחין את הגרים תחילה אבל מקבלין אותן וצריכין קירוב פנים (ירוש׳ קידוש׳ ד א).

ב. **פָּנִים** [1]), שז״ר [2]) במ״ר במשני ג״י, סמי׳ פְּנֵי, כנ׳ פָּנַי, פָּנַי, פָּנֶיךָ, פָּנַיִךְ, פָּנָיו, פָּנֶיהָ, פָּנֵינוּ, פְּנֵיכֶם, פְּנֵיהֶם, פָּנֵימוֹ, — א) החלק הקדמי של הראש, וביחור של ראש האדם, Gesicht, Antlitz; visage, face; face, countenance: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו (ברא׳ ט כג). וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום (שם לא ב). ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח טו). וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וכו׳ ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה וכו׳ וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה והשיב משה את המסוה על פניו (שמות לד ל—לה). ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא (ויקר׳ יג מא). והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני (ש״ב יט ה). ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו (מ״א יח מב). ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (שם יט יג). ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת (מ״ב ח טו). בלע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישע׳ כה ח). נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו (שם נג ג). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ׳ ל ו). ודמות פניהם פני אדם (יחזק׳ א י). הנה נתתי את פניך חזקים לעמת פניהם ואת מצחך חזק לעמת מצחם (שם ג ח). פניך תכסה ולא תראה את הארץ (שם יב ו). כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה ויאסף כחול שבי (חבק׳ א ט). כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל (איוב טו כז). פני חמרמרה מני בכי ועל עפעפי צלמות (שם טז טז). וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (דני׳ י ט).—וכתו״ם: עשרה בני אדם מסתפגים באלונטית אחת פניהן ידיהן ורגליהן ומביאין אותה בידן (שבת כב ה). כשעה שמעביר (ר׳ יהודה הנשיא) ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (ר׳ חייא, ברכ׳ יג:). פניך דומין למגדלי חוורים ולמלוי ברבית (מטרוניתא לר׳ יהודה ברי אלעאי, שם נח.). ופניהן דומין לשולי קדרה (ר׳ יצחק בר אבין, ר״ה יז.). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה על פניו ומת פטור (ב״ק לב:). ת״ר מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברשות הרבים ולא ירחיץ בהן פניו ידיו ורגליו (ע״ז ל:). ביון שראה הקב״ה כך אמר לו משה שתי הפנים בכעס אני ואת כועסין עליהן (מד״ר דבר׳ ג), — ובבהמ״א: וצריך שתודיע מצבו ומעמדו באותו

1) [באמור בהערה לא. פנים אין פנים כשם עצם מ״ר בעקר אלא שמוש מיחד של תה״פ פנים, מצד קדים, לפנים, שמוש המורה לצד הקדמי של כל דבר, ולאו דוקא לצד הקדמי של ראש האדם, ובודאי נולד שמוש זה של פנים כשם עצם כאותו זמן ככמה דרכים: כפני האדם והבהמה, אף כנוגע לכל גופם ולאו דוקא ראשם בלבד; כפני השטח שלנגד עיני הרואה, פני ההר, השדה והבית, הים והיבשה; ואף למשל כמשמ׳ מפשטת, כגון דפציאת אדם או דבר לפני הרואה, נוכחות וכדו׳, ועל כן אין לגזור את הוראותיה השונות של המלה כמושאלות ממשמ׳ זו של פני (ראש) האדם דוקא. ואף מדור ההוראות כערך זה אינו יכל אפוא לשקף את תולדות המלה כהתפתחותה ממש. כי במשך הזמן גברה משמעות זו של פני הראש, דהדירה ביותר. וכודאי נולדו אף ממשמ׳ זו כמה שמושים שבהשאלה שאין להבדילם היום מן השמושים המקוריים שנולדו ישר מתה״פ פנים, ואף כמה מן השמושים המקוריים קבלו גון חדש בהשפעת השמוש הגיבר. ועי׳ אף בהערה על נשא פנים, לעיל עמ׳ 4992. על צורת המלה כמ״ר כלי מ״י (plurale tantum) עי׳ א. פנים, הערה. בערך א. פנים נסדרו כל שמושי המלה כמשמ׳ של תה״פ, גם במלות היחס כפני, לפני וכו׳, וגם כצרופים כגון מלאך פנים, לחם פנים וכדו׳, נשא פנים, נשוא פנים וכדו׳, שאין לבארם ע״פ שם עצם פנים.]

2) [במקרא פנים תמיד זכר, אך בלשון החכמים נקבה, כנראה בהשפעת שמות חלקי הגוף הזוגיים, כגון ידים, רגלים.]

המקום כאלו תאמר עומד או יושב שוכב או מיסב או נפול על פניו וביוצא בהם (ר"י א"ח, רוח חן י). ואמר (החכם) כל מי שרבו פניו תמעט חכמתו (הוא, מבחר הפנינים, 6). אחרי כן הסכימו להוליכנו אל השופט ויקחו אותנו והעם יסתכונו על פנינו ועל עינינו והמכות בגבנו והדוק בפנינו (ר"י חריזי, תחכמוני כג, 213). וכתב אפלאטון מי שהוא דק הפנים יהיה מבין ומחשב הדברים וכו', ואם פניו קטנים מאד יהיה רע ובליעל ובעל מרמה וגונב דעת הבריות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ואמר המשורר: שמש כפניך וליל תפרישי על זהרו עב קווצותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, מעה"ש, 92). עב תערף או יולו עינים וברק שחקים או יקוד מעים ופני יהודה או מאור מהד וזה הוד זהרו או זהרי צהרים (שלמה בן מעלם לר"י הלוי, עב תערף, שם 130). — *ועל אלילים אלמים בדמיון לאדם: בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים היתה חטייה לישראל שעשה צלם של ד' פנים והכניסו להיכל (מד"ר דברי ג).— ועל הלויתן: דלתי פניו (של הלויתן) [1] מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו).— ובהשאלה לאלהים ומלאכים וכדו': ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני (בראש' לג י). ויאמר (יי' אל משה) לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי וכו' והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו (שמות לג כ–כג). שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני הכרבים (שמות כה כ). ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב ושנים פנים לכרוב (יחזק' מא יח). היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ארבעה ארבעה פנים לאחד וכו' ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם ואותם איש אל עבר פניו ילכו (שם י כ–כב). —ובתו"ם: כל הנשיאים לא נשתתפו במעשה העגל וכוי לפיכך זכו לראות פני השכינה (רבי, פדר"א מה). —ובכהמ"א: למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ואפניאל ה' שמו שיש לו ששה עשר פנים וכו' (היכלות, ביה"מ ילינק ה, 178). — ופני בעלי חיים: והכבשים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חם בצאן לבן (בראש' ל מ). ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאול לארבעתן ופני נשר לארבעתן (יחזק' א י). ופני כפיר אל התמרה מפו (שם מא יט). ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גבורי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר (דה"א יב ט). — *ופנים, פנים של מטה, כנוי לערוה באשה: אחד זמן שאמרו אחד זמן לקינות ולא אחד זמן לבדיקה, אחד זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה (תוספת' נדה ג ו). האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש תרגמה רב נחמן בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ' כד.). ת"ר אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק) על פניה ואיכא דאמרי מעבדת סרק על פניה של מטה (מו"ק ט:). ה"ז גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך וכו' אמר רב הונא מאי פניך תשמיש ואמאי קרי ליה פניך לישנא מעליא נקט (גיט' עו:). — ובאיש: אנא חזיתיה לר' אבהו שהניח ידיו כנגד פניו של מטה וכו' (ר' זירא, שבת מא.). כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו (שם).

—ב) ובמשמ' צד בגוף דומם,—הצד הקדמי, פני האהל: וחברת את חמש היריעת לבד ואת שש היריעת לבד וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט).—פני הבית: ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה (יחזק' מא יד). וישבני אל פתח הבית והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה כי פני הבית קדים (שם מז א). — ובתו"ם: אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ר' ינאי, ברכ' לה:). — פני לבוש הלויתן: מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא (איוב מא ה). — פני הלוט: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע' כה ז). — פני המנורה: ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לז).—פני המצנפת: ושמת אותו על פתיל תכלת

---

[1] [אין הלויתן חיה שבמציאות אלא בריה אלהית אגדית, משרתו של הבורא שמרד בו. עי' טורטשינר, ס' איוב. ועי' הערת המחבר עמ' 2642.]

והית על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה (שם כח לז). — וכמשמ' הצד העליון, בפרט כשצד זה בלבד נראה לעיני המסתכל בו מלמעלה, פני האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש' ב ו). ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (שם ח יג). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד ארמתו הלא אם שוה פניה וכו' (ישע' כח כד-כה). תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה (תהל' קד ל). — פני הארץ: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע' כד א). — *פני קרקע: ה' שמות נקראו לו עב אד ענן נשיאים חזיז, עב שהוא מעבב את פ נ י הקרקע (מד"ר בראש' יג). — *פני הגן, ואמר המשורר: מטר שחק בעת רדתו פ נ י הגן לאט שוח ועל פ נ י ו כסות פסים ומשי הוזן שוה (רמב"ע, הגביר ככסלו, תרשיש, שעה"ש, 74). —*פני הקרמיד: וכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך ר' חייא בשם רבי יוחנן כתחילה כדי רביעה ובסוף כדי שיודחו פ נ י הקרמיד (ירוש' תעני' א ג). — *פני השוק: ת"ר שותה בכלים דמו בראשו א"ר יהודה אימתי בזמן שלא ראה פ נ י השוק אבל ראה פ נ י השוק הרשות בידו (פסח' קי.). — פני שדה: על שדה איש עצל עברתי וכו' והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים (משלי כד ל-לא). — פני תבל: הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים (ישע' יד כא). הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (שם כז ו). — פני תהום: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו[1]) (איוב לח ל). — הצד הפונה אלינו, *פני חמה, פני לבנה: פ נ י חמה דומה לשק (יומא כע.). פני משה כ פ נ י חמה פני יהושע כ פ נ י לבנה (ב"ב עה.). כל שרואה פ נ י חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פ נ י חמה זהו מן השרשים (שם פג.). החמה קרנותיו ו פ נ י ו המביטות למטה של אש וקרנותיו ו פ נ י ו המביטות למעלה של ברד (פדר"א ו). — כל שטח וצד, *פני בר, קופה וכדו': כל שיש לו פ נ י ם

[1]) [אמנם הכונה בפסוק זה לא לצד העליון של תהום הים שבארץ אלא לים העליון, המים אשר מעל לשמים, שלפי השקפת הקדמונים עצורים שם מי הגשמים. ובזה הפלא שמים אלו מלכדים כאבן ואינם נשפכים ארצה. ולפי זה פני תהום כאן הם דוקא הצד התחתון הנראה לאדם.]

פ נ י ו תוכו (ר' יהודה, תוספת' כלים ב"ב ג א). — *פני כֻּפת שאור: אם טח פ נ י ת בטיט בטלה (רב יצחק בר אבי בשם רב, פסח' מה:). — *פני פת וחררה: ואין נותנין פת לתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פ נ י ה (שבת א י). כדי שיקרמו פ נ י ם המדובקין בתנור (ר"א, בבלי שם כ.). — *פנים, צדדים, עמודות בלוח: שמענו כי ד' פ נ י ם היו כתובין בכל לוח ולוח (גנזי מלכים, הל' ס"ת, כא). — פני החרב, חדה: אם קהה הברזל והוא לא פנים[1]) קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה (קהל' י י). — ובתו"מ: לגיבור שהוא מפלפל בזיינו ומראה פ נ י ם לכל צד (פסיק' רב', י הדברות קמייתא, ק:). —ג) ובהשאלה בדברים מפשטים, *פני הדור: פ נ י הדור כפני הכלב (סוט' מט:). — פני מתנה (הארכה): ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). — פני המלחמה, הצד שהמלחמה פונה שמה: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת (שם יא טו). —*פני מזרח, מערב, צפון, דרום, צד, רוח: כל זמן ש פ נ י מזרח מאדימות זהו יום (ירוש' ברכ' א א). ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אילו פ נ י מזרח, ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז אילו פ נ י המערב והשאר צפון ודרום, הדא הוא דכתיב הולך אל דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אילו פ נ י המזרח והמערב (ר' יוסה, ירוש' ערוב' ה א). חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פ נ י צפון, חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פ נ י דרום (בבלי שם נו.). — ד) פנים במשמ' מבע הפנים, פנים טובים או רעים, Miene; mine; look: ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח). — ובתו"מ: בזמן שאדם עשיר יש לו פ נ י ם שמחים לראות את חבירו ובזמן שאדם עני אין לו פ נ י ם לראות מפני שהוא

[1]) [האם צ"ל פגים, כלו' לטש (קלקל מלשון נחשת קלל) את הפגום שבברזל?]

מתבייש מחבירו (מד"ר בראשי' לח). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה באיזו פ נ י ם את מבקש ליכנס לארץ (שם במד' יט). לבן מלך שיצא לתרבות רעה והיה המלך משלח פדגוגו אחריו ואמר לו חזור בך בני והיה הבן משלחו ואומר לאביו באלו הפ נ י ם אני חוזר בי ואני מתבייש לפניך וכו' (ר' שמואל פרגריטא בשם ר' מאיר, שם דבר' ב). — ועי' לקמן בצרופים עם תאר. — ובמשמ' פָּנִים של כעס ואף, חרון פָּנִים[1]: תשיתמו בתנור אש לעת פָּנֶיךָ יי' באפו יבלעם ותאכלם אש (תהל' כא י). פְּנֵי יי' בעשי רע להכרית מארץ זכרם (שם לד יז). — ובמשמ' פָּנִים זועפים ונזעמים[2]: אם אמרי אשכחי שיחי אעזבה פָנַי ואבליגה יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז–כח). ועי' עוד בצרופים עם תארים, עי' 5001: *פנים הדופות, *פנים ועוסות, *פנים ועפים, *פנים חשבות, *פנים בעוסות, פנים נזעמים, פנים רעים וכדו'.

— ה) פָּנִים במשמ' נכחות, בכנוי לאלהים ומלך[3]: ויאמר (יי' אל משה) פָנַי ילכו והנחתי לך ויאמר אליו אם אין פָּנֶיךָ הלכים אל תעלנו מזה[4] (שמות לג יד–טו). ותחת כי אהב (יי') את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בְּפָנָיו בכחו הגדול ממצרים (דבר' ד לז). פְּנֵי יי חלקם לא יוסיף להביטם[5] (איכה ד טז).

— ו) *פָּנִים, טעם: כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פ נ י ם טהור (ירוש' סנה' ד ב). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר' מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו שהוא אומר על טמא טהור ומרא' לו פ נ י ם, על טהור טמא ומראה לו פ נ י ם (עירוב' יג:). אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני ונתן לי משם התורה שנדרשת מ"ט פ נ י ם טהור ומ"ט פנים טמא (מד"ר שה"ש, הביאני). תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פ נ י ם טמא ובמ"ט פ נ י ם טהור (ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי, תנחומא, חקת ד). — ובספה"א: אם הגדילו הבנות ובעל אמם אין נאמן ויש פ נ י ם לחשש כי פרוץ הוא וכו' ובשאין פ נ י ם לחשש וכו' אין חוששין (תשו' הגאו' הרכבי תכז). הרי הן בחזקת מבורין והרי הן עומדין בידי הלקוחות עד שתביא ראיה כי בטלין היו מאדת מן הפ נ י ם שפרשנו למעלה (שם לט). עשינו זה בעבור כמה פ נ י ם וכו' ולכל אשר זכרתיו כל שכן אלה הפ נ י ם האחרונים כי הם הרעים והסגנים שבהם נמנעתי מהשלים כל סעיפי השרשים האלה בספרי זה (ר"י ח"ח, הרקמה, הקדמה). ובמגרנות אין פ נ י ם לסבור כבאן שהם פירות (הנ"ל, ספ"ה לריב"ג, ערך מגד). וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים וכו' להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים וכו' ולא נתפייסתי להם מפני כמה פ נ י ם שצריך האדם להזהר מהם בענין הזה (הנ"ל, חו"ה, הקדמת המתרגם). כל הדברים המפסידים את היחוד וכו' כלם מפסידים הבחינה והשלשה פ נ י ם אשר הקדמנו זכרם בתחלת השער הזה גם הם מפסידיה (שם, הבחינה ו). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פ נ י ם התחייבנו לחזקה בהערה התוריה והאחד מהשלשה פ נ י ם הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וכו' (שם, עבודת האלהים ג). ובן השרים ורואי המלך והסגנים אשר סביבותיהם בתות מעבדיהם ומשמשיהם וכו' ומשתדלים בעבורם לחזור על סיבת קבוץ הממון מפ נ י ם טובים ורעים (שם, הבטחון ד). ומן הפ נ י ם האלה אחי כבד העולם על יושביו (שם, חשבון הנפש ג). ובן אם טען הטוען ואמר זה חייב לי מנה או מנה יש לי אצלו אומרים לו מאי זה פ נ י ם, הלוית אותו או הפקדת אצלו (רמב"ם, טוען ונטען ו ח). להקשים הסופחיים תנאים אין פ נ י ם בזה המאמר לזכור אותם (מלות ההגיון ח). וגם חכמי הפילוסופים השתדלו בקיומו בפ נ י ם הרבה בראיות גדולות ראויות לסמוך עליהם (ר"י אבן לטיף, מעל השמים כה, השחר שנה ג, 103). ודברי בעל הלכות גדולות ודברי רבינו יצחק וצ"ל נראין דהוויין לגמרי שאין פ נ י ם לעש"תן בכלי מתכת אלא או זכלי אבנים או בכלי חרש לאוסרן לגמרי (שבלי הלקט, פסח כז, פז.). ומן השקר שתהיה הראשונה היא המבוקשת

[1]) [אפשר שבשמוש זה פָּנִים הוא קצור לשוני של: חרון פנים, חֳרִי פנים, כרגמת אַף במקום חרי אף, חרון אף.]

[2]) [כנראה קצור לשוני של: פנים נזעמים וכדו'.]

[3]) [כך משמשת גם בערבי' המלה חצ'רה [a] שמשמעותה נכחות, המצאות במקום, כתאר כבוד בכנוי במקום שם האיש שמדבר בו.]

[4]) [ואולם עי' אפשרות אחרת בערך ב. פָּן, הע' 3).]

[5]) [ואמנם אפשר שלפי הענין יש לחבר פְּנֵי יי' עם תכן הפסוק הקודם: לא יוסיפו לגור פני יי' שחלקם.]

[a]) حضرة

לשני פנים האחד שהוא כבר שם יתרון לחכם על העוכר וכו' והשני שהתכמה במעשה אינה יותר נכבדת מהמעשה (ר"א בר חקדאי, מאזני צדק לאלגזלי, באור ח, עז). ומכל הפנים האלה הרחיקה התורה משכב הנדת (מנחם בן זרח, צידה לדרך ג א ג). ומקיים רגוירה מפנים השונים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד"ה צדקה). ואמנם שאינו גוף בארוהו בכמה פנים (ר' יחיאל מפיסא, מנחת קנאות, 20). כנטותו אל התכלית הקצוי נוק יקרב באהלו מן הפנים שנזכיר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג א). — ואמר הפיטן: כללני בעוז מדרשות בשבעים פנים נדרשות (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת מוח"מ פסח). — ״מִפָּנִים,— כמו מִפָּנִים שונים, מטעמים שונים: וכשל אצלי שיהיו הם עושים את עצמם מפנים אני זוכר מהם שלשה הפנים הראשונים וכו' והפנים השניים והפנים השלישיים וכו' (ר"י א"ת, או"ד א). וככר יראה בהם (כדעות וכאמונות) שאין לרצון ולכחירה מבוא בהם בלל וזה מפנים ראשונה וכו' שנית וכו' ג' וכו' (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ד). יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה ואמר שאי אפשר לאדם שישיג לידע דבר על אמתתו וזה מפנים אם כעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת וכו' ואם כעבור שהדבר שיודע בהקש לא ימלט מחלוקה וכו' ומאלו הב' פנים בטלו הידיעה (ר"י אלבו, עקרים א טז). ואינו נכון ולא אמיתי כעיני וזה מפנים הא' וכו' והפן השני וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי׳ י י, סה:). עיקר שלמותו של אדם תלוי ועומד במעשה לבדו וזה מפנים האחד מבת הסברא וכו' (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה יח).

— ז) ״פָּנִים, פרוש, באור, מובן: אמר המעתיק דברים הללו מלשון ערב מצאתי בס' דיני הגט לר' דוד בן הגר אלו הפנים בעין שמצאתים בזה הספר (שערי צדק, תשו' הגאו' ג כב). ופתרון בנוי לתלפיות לתלוליות כמו תלול הוא יצא לשני פנים האחד מלכי בני ישראל שיכתכון תליית הנשק בטירתם דכתיב אלף המגן תלוי עליו (תשו' דונש על רסע"ג 72). רדנו, נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש ר' תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים (רש"י, ירמ' ב לא). והפנים הראשונים יותר ראוים (ר"י א"ת, קה"ש לריב"ג, שרש נאש). ובבר בארנו בספר הקרוב והישור המנע היות אל תתחר מבין מתחרה בארז ונטינו בו שם אל היותו מן חרת על דמיון ואל תתגר כם כאשר הבשיר בו ר' יהודה והם פנים נבונים אלא שהטוב והכשר ממנו אצלי היותו קל מן מתחרה בארז (שם שרש תחר). ואלה פנים נבונים בו זולת הפנים אשר זכרנום בזולת המקום (הוא, הרקמה, 201). ונצורת לב יש לו פנים רבים נוכל לומר שהוא כמו כעיר נצורה כלומר מוקפת סביב לבה במיני התכשיט וכו' והפירוש השני הוא שנוכל לומר ונצורת לב שמורת לב כלומר חריפת ומתודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פרוש משלי לזכריה מברצלונה ז, השחר שנה ג, 218). מה שאמרה התורה וכי יטהר הזב מזובו יספול זה המאמר שני פנים (ר"א הקלאי, גן עדן, טמאה וטהרה ג, קי.).

— ח) ״פָּנִים, אֹפֶן: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (האגרון לרסע"ג, ההקדמה העברית, הרכבי, נז). אבל עבשו מאחר שלא התנו בפירוש על שני הפנים האלו והגיע המקח באחריות לוי עמהם אין קדימת כבירת המקח הראשון מבטלת הראוי ללוי מן השני (שערי צדק, תשו' הגא' לו:). וקיבלו שתי פנים אילו ואילו בכל תנאי תורה ותנאי כתובה זו מראש ועד סוף (נוסח כתובה ירושלמית, סדר רעיר, קינן על יד ה, 4). ושמעתי בה פירוש אחר בפנים אחרות (רב נסים גאון, שבת כה.). אמרה הנפש זה יקשה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו. לכן הורני באיזה פנים יקל עלי בחסדך (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים ה). ומהם כי הכוטח ביי' לא ימנענו רב הממון מבטות ביי' מפני שאיננו סומך על הממון והוא בעיניו בפקדון צווה להשתמש בו על פנים מיוחדים וכענינים מיוחדים לזמן קצוב (שם, הבטחון פתיחה). ואם יבא לו (לאדם) טרפו על פנים מאופני הסיבות אשר התעסק בהם ראוי לו שלא יבטח על הסיבה ההיא וישמח בה ויוסיף להחזיק בה ויטה לבו אליה כי יחלף בטחונו באלהיו (שם, הבטחון ד). וכן אם יבואהו טרפו בסיבה מבלי סיבה ובמקום מבלי מקים ועל ידי איש מבלתי איש אחר יאמר בלבו אשר יצרני על צורה ותבנית ותכונה ומדה מבלי שאר הצורות והתכונות והמדות לתקנת עניני הוא בחר לי שיבא טרפי על הפנים המספיקים לעניני מבלי שאר הפנים (שם שם). והשמיני, חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מיתוד

לבו לאלהים יתברך ויחוד הלב על שני פנים (שם, מבנין הכנעה ג). יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מהמקרה והחפץ (הנ"ל, כוזרי ד ג). אבל הפנים האמתיים אצלי והוא הדרך המופתי אשר אין בו ספק שיקויים מציאות השם ואחרותו והרחקת הגשמות ברובי הפילוסופים (ר"ש א"ח, מו"נ א עא). השמיעה נופלת על שני פנים מהם שענינה הכנה והשתכלות כרבר כמו שמענה ואתה דע לך, וישמע אברהם לעפרון קבל עצתו, וממנה שענינה שמיעת אוזן, השמע עם קול אלהים וישמע יהושע את קול העם ברעה (פי' משלי לזרחיר המאור מהד ב, 70). והחבר הוא על שלשה פנים האחד השתוף בחכמה ובלמוד והשני השתוף במנוחה וההרגשות הטבעיות והשלישי השתוף בתועלת (כס"ט פלקירא, ראשית חכמה, 17). ועוד למה שרקדקנו הפנים אשר עליהם אפשר שיצא מן האחד רבים מצאנום ארבעה פנים (אמו"ר לראב"ד, 63). אני הצעיר מצעירי התלמידים הקטן מן השרירי' בהיותי בבית עבדים מצאתי ההוראות והדינים מסוררים בכמה פנים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמה). הספרים המחוברים בזאת החכמה הולכים על פנים שונים יש מהם וכו' ויש מהם וכו' (ר' דוד יחיא, לשון למודים, הקדמה, בתחלתה). הנה בהברת יהיה בה על אחד משני פנים אם שיקבלו מציאות נוסף וכו' או שנאמר שנספרו תכף וכו' (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג' כו). כי התארים הנמצאים בתורה הנאמרים בבורא ית' יבאו על שני פנים האחד הם שמות מיוחסות לו ית' הנקר' בלשון רז"ל מרות וכו' וקצת תארים נאמרו בו ית' כדי לשכך את האוזן לפי שאותן התארים נמשכים אחר הפעולו' הגשמיות כמו ראיה שמיעה וכו' (ר"י מזיגא, מנחת קנאות, 22). ובהשתנות אותו המורכב בפנים מתחלפים התהוו יסודות מתחלפי הצורות (ר"ע ספורנו, אור עמים, יסודות, יד.). — עַל כָּל פָּנִים, עֲלֵי כָל פָּנִים, לְכָל הַפָּנִים, בכל אפן: קל וחמר אם נתרשל בשמירתן שהוא חייב על כל פנים (מדה"ג כ"י תימני', ויסב). הוו יודעין שזה שאמרה ההלכה אין נוקקין לנכסי היתומים לא נאמרה על כל פנים (שו"ת הרי"ף ט ז). ועלי כל פנים (אעפ"י שבבר פשט הספר בבי"מ) צריך אני לבאר לכם (אג' הרמב"ם לחכמי מרסיליא, כ"י בזנתנסי רומא, ככרך גוף העברי סלו). ולפיכך אני אומר כי על כל פנים ראוי הוא להיותו מושל על כל הדברים שנתהוו בשם אלקים מחמת אמתתו (ר' יוסף ג'יקטיליא, גנת אגוז ב, בביאור אמתת המערכות). ומהאמונה הם חיצונים יען כי למרו בחכמת הפילוסופיא הנקראת חכמת חיצונית כי על כל פנים נכרים וזרים הם מן האמת ואין להם על מה שיסמכו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח). אם לא שבאמת כבר הכרתם בעצמכם שהאמת אתי בכל תלונותי לכל הפנים את חטאי אני מזכיר (ישראל משה חזן, שארית הנחלה עמ, כג). — מִכָּל הַפָּנִים: מכל הפנים למדת שאפילו אחת ארוכה ואחת קצרה בדפרישות (שבלי הלקט בשם ר"ת, תפלה סוף סי' כח). — בְּשׁוּם פָּנִים, בשום אפן: וראה שזה לא יתכן בשום פנים ולא יהיה (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם, מז.). והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי האפס לא יעשה דבר ונמנע שיהיה הדבר עושה את עצמו בשום פנים (ר"י א"ח, מו"ה, היסוד ה). ואחרי בן חשוב בבחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם אשר שם לו בטן אמו למצע וכו' הוכן לו במקום אשר לא יוכל אדם להגיע אליו בשום פנים (שם, הבחינה ה). ואם לא יגוור לו (הבורא לאדם) יותר מן המזון אם היו משתדלים כל אשר בשמים ובארץ להוסיף עליו לא היו יכולים בשום פנים ולא בשום סיבה (שם, הבטחון ז). וצריך שלא ירגישו ההמון בשום פנים במקום הסתירה ביניהם ושיעשה המחבר תחבולה להעלים אותו בכל צד (ר"ש א"ח, פתיחת הרמב"ם למו"נ). והן (סודות התורה) גרגרי לב מעטין עליהם קליפות רבות, עד שיתעסקו בני אדם כלם בקליפות ההם וחשבו שאין תחתם לב בשום פנים (הנ"ל, מו"נ א עא). ויחשבו שהרבר ההוא אין צורך בשום פנים לקיימו או לבטלו במה שיצטרך אליו מפנות התורה (שם שם). והשיב אלראז"י אשר דבר כי כשיהיה החולי חזק מהחולה אין הוחלי' שיקום החולה מחליו ולא יועילהו רופא בשום פנים (כס"ט פלקירא, המבקש לד). ויבאר במו כן כי אותם אשר ראשותם סכלית אין צריך שיקראו אותם מלכים בשום פנים (הנ"ל, ראשית חכמה, 58). השוגג בשוטים אין לו חיוב בשום פנים (ר"א הקרא', גן עדן, מומים, קעט:). ועל כן משמעות הפירוש משתנים לכמה אופנים אשר ממנו לא יצא כזה בשום פנים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמה). האמונה כרבר הוא הצטייר הרבר בנפש ציור חזק (עד שלא) תשער הנפש

בסתירתו כשום פנים (ר"י אלבו, עקרים א יג). שהרי לא ישיגנו ית' שום מקרה בעצם בכורו כשום פנים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). — וכמשפט חיובי, כמשמ' כאילו פָּנִים שהם: כשהאדם נהנה מן העולם הזה כשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מאתו (ר"י אבוהב, מנורה"מ ג ג ג ג). — פָּנִים מההראות: והנה לדעת תמסמיום גם כן פנים מההראות, מהם וכו' ומהם וכו' (רלב"ג, מלחמי ה' א ג). ימצא לו פנים מההראות (שם ג ג).

— ט) °פָּנִים, כמובן מפשט, צד, בחינה: תחילה כי פתר ותשלח אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמה פנים (תוס' דוכס על רקע"ג 1). אבל היתרון לקהל מכמה פנים (ר"י א"ה כוזרי ג יט). ועל שני הפנים הם חייבים בקבלת התורה (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ז). ואח"כ העלי על מחשבתך שאת הטיבות ככמותם לעבדך מקנת כספך והפנים אשר ייטבו בעיניך ממנו קבלי אותם עליך מבוראך (שם שם ה). וכאשר יתיאש ממך כפנים האלה ישתדל לפתותך מצד חיוב עבודת הבורא (שם, יחוד המעשה ה). ואם לא ימצא היצר דרך לפתותך מהפנים האלה יתחכם לך כמה שהוא יותר דק (שם שם). ודע שאתה כשתתחייב לו דבר אחד יהיה רחוק ממנו כשני פנים (ר"ש א"ח, מו"כ א כט). שהחכמה נודעת משני פנים הא' חכמה ותושיה נודעת מן הבריאה והיצירה וכו' והשני חכמה ובינה שהיא התורה והחזות שניהם בנבואה (לקו"ק, נספח' 9). וכן נמצא בו תקון הגוף משני פנים האחד שינות האדם שביעית ימי חייו ובזה יתמיד בריאות גופו וכו' והשני הוא שיום השבת הוא סבה לזרז האדם במלאכתו כשאר הימים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סע.). כי בכל פעל יפול בו הנעימות מב' פנים אם מצד הפעולה בעצמה וכו' ואם מצד הפועל וכו' ובפעולות האלהיות יפול בהם הנעימות והשלמות משתי אלו הפנים (ר"י אלבו, עקרים, הקדמה). והמניעה מלכת אליהם הוא לי לחיוק קצת מכמה פנים (שו"ת חות יאיר ע).

— י) וכהשאלה פְּנֵי העיר, פְּנֵי הארץ, ראשי העיר, האנשים החשובים שבעיר [1], גדולי העיר: ויחן את פני העיר, חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות (מד"ר בראשי׳ עט).

— ומ"י °פָּן [1]: דע כי הגירושין מתקיימין על חמשה פנים הפן האחד וכו' [2] (תסו' הגאו' שערי צדק כב, בשם ר' דוד). שיש כאן ב' פנים פן האחד שאינו צריך לחזרה פן הב' שהוא חלף והלך לו ונדבק שלא במינו (הקנה, יבום). וידוע כי לכל חיה וחיה י"ו פנים ד' לכל רוח מארבע רוחות העולם ממה שכתוב וד' פנים לאחת יכלול לכל היה וכן לכל פן ופן (ר' בחיי, בראשי' ג כד). ועומד גב האופן באמצעו בולט כגב הפנים עם החוטם באמצע הפנים ומיכן פן אחד ועינים ומיכן פן אחר ועינים (ר"א מבלגנצי, יחזק' א יח). ונמצאת כל מעלה מכל מעלות ידו"ד ית' שיש לה שתי פנים הפן האחד שמקבלת ממי שלמעלה ממנה והפן השני שבו משפעת טובי כמי שלמטה ממנה (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנעולה, נא:). בפן מן הפנים (מנחם בן זרח, צידה לדרך ג א ג). זהו הפן הראשון מהדמוי והמשל במראה הזאת (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, ברוך שומר). הנה כאשר באו לפניו (האחים לפני יוסף) הכירם בפן הראשונה מההכרה והוא בראיית פנים (הוא, פ' מקץ, ויכר יוסף את אחיו). ואינו נכון ולא אמיתי בעיני וזה מפנים הא' וכו' והפן השני וכו' (הוא, מפעלי אלה' י י, סה:). או

---

[1] [קשה להכין את התפתחותה של משמעות זו, ראשי העיר כרבוי, גם מן א. פָּנִים כתח"פ וגם מן כ. פָּנִים כש"ע כהוראותיו השונות: פני האדם והבהמה וכדו', נוכחות וכדו'. ואולם יתכן מאד, כי היה קים בתקופת המקרא אף ת"ז פָּנִי או פְּנִי כמשמ' הנמצא לפנים, מצד פנים, העומד בראש, כי כן בא בכתבת כנענית (עי' ההערה בעמ' 4987) אף התאר המלכם הלפנים (המלכים הלפניים); וברבוי פְּנִים (ע"ד עִבְרִים ת' עבריים). ולפי זה יהיה פְּנֵי העיר במקום פְּנִיֵּי העיר, הבאים בראש שבעיר. ועל הפסוק והרעב היה על כל פני הארץ (בראשי' מא נו) דרשו במד"ר: ראוי היה למקרא לומר על הארץ מה תלמוד לומר על פני, אמר רבי שמואל בר נחמן ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירים, שאין פני הארץ אלא עשירים וכו', כזמן שאדם עשיר יש לו פנים שמחים לראות את חבירו וכזמן שאדם עני אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו (מד"ר בראשי' לא).

[1] [צורת מ"י זו חדשו בספה"א כשהורגש הצרך בה בשמוש המפשט של פנים. אמנם אף מקדם ועל יד מ"י המחודש פָּן שמשה המלה אֹפָן תבופות בתמורה למ"י התסר.]

[2] זה לשון המעתיק, וצ"ע מי הוא.

שבוון לפן האחר או שבוון לפן תבי וכו' (הקדמת מעדני יו"ט על הרא"ש לסדר זרעים, ד"ז ומעתה יקבה). וכל הפנים פונים כל אחד מהם לחיה הראויה לקבל מסנה כי בהתקרבה אצל מזרח הפן האחד שהוא פן אדם פוני לשם לקבל מהמקום ההוא באותו הפן ובהתקרבה אצל דרום הפן האחר אשר הוא פן האריה פונה לשם ומקבל מהמקום ההוא ובהתקרבה אצל צפון הפן האחר אשר הוא פן שו"ר פונה לשם ומקבל מן הצד ההוא (ר"י בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה יט). טעות האדם בענין זה יהיה באי משני הפנים הפן הא' מי שלא ידע בהם בלל שלא נתגלה לו שערי אורה וכו' הפן הב' הם אותם אשר נתגלה עליהם אופן הספירות ומציאותם ומכחישים אותם מפני רוע תבונתם (ר"א מודינה, ארי נוהם א). ולפן האחרון יש קצת רגלים לדבר להיות בי פסקה וסתה זה חודש ימים קודם הנשואין (ר"י עמדין, שאילת יעב"ץ ב. קיח, לא:).

— בשמושי לשון, א) עם אות ל', *לְפָנִים, למראית עין: הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים (מגי' יב.).

— ב) בהכפלת המלה פָּנִים, דבר פָּנִים אל פָּנִים, דבר פָּנִים בְּפָנִים, דבר בלא מליץ, כמו פה אל פה: ודבר יי' עם משה פָּנִים אל פָּנִים כאשר ידבר איש אל רעהו (שמות לג יא). פָּנִים בְּפָנִים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש (דברי' ה ד). — ידעו פָּנִים אל פָּנִים: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי' פָּנִים אל פָּנִים (שם לד י).—ראה את פלוני פָּנִים אל פָּנִים, כמו עין בעין: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פָּנִים אל פָּנִים ותנצל נפשי (בראשי' לב לא). וירא גדעון כי מלאך יי' הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי' כי על כן ראיתי מלאך יי' פָּנִים אל פָּנִים (שפט' ו כב). — נשפט פָּנִים אל פָּנִים: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פָּנִים אל פָּנִים (יחזק' כ לה). — הַפָּנִים לַפָּנִים: כמים הַפָּנִים לַפָּנִים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט).—*פָּנִים כנגד פָּנִים: תניא אידך בה תברכו פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או אינו אלא פנים כנגד ערף ת"ל אמור להם כאדם האומר לחבירו (סוט' לח.). הכל משמשין פנים כנגד ערף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים ואלו הן דג ואדם ונחש (בכורו' ח.).— ובמהמ"א: דבל זמן שהן פונים פנים כנגד פנים פשיטא ליה דאסור (רש"י, ברכו' כד.).

— ג) עם שמות עצם, אור פָּנִים, סבר פנים יפות, עי' ערך א. אור. —*אריכות פָּנִים, עי' ערך אֲרִיכוּת. — בשת פָּנִים, עי' ערך בֹּשֶׁת. — *גלוי פָּנִים, עזות ותצפה, עי' ערך גִּלּוּי. — *הארת פָּנִים, עי' ערך הארה. — °הדר פָּנִים, עי' ערך הָדָר. —*הדרת פָּנִים: הדרת פנים זקן (שבת קנב.). ועי' עוד ערך הֲדָרָה. — °הַכָּר פָּנִים: או שהיו פניו טוחות ואין בהן הכר פניו (רמב"ם, איסורי ביאה י יא). — הכרת פָּנִים: קשי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חצפה, Frechheit; arrogance; effrontery: עי' ערך א. הַכָּרָה. — *ובמשמ' סימנים שבהם אפשר להכיר הפנים: כתיב ויכו בהם אביה ועמו מכה גדולה מאד אמר ר' אבא שהעביר הכרת פניהם של ישראל הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם וגו' זה החוטם (ירוש' יבמ' טז א). כל הלידות שבתורה עד שיצא ראשו ורובו ודי עד שתצא הכר' פניו (ר"ש בן לקיש, שם נדה ג ג). ועי' עוד ערך ב. הַכָּרָה. — °ובמשמ' חכמת הכרת פָּנִים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תבונת האיש וגורלו, Gesichtskunde; physiognomie; my-, עי' שם. — °הסברת פָּנִים, עי' ערך הַסְבָּרָה. — °זעם פָּנִים, ואמר המליץ: הסברת פנים תחזיק האהבה וזעם פנים סערה לבוש הקבול (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, 31). — °חלוי פָּנִים: או שלקחו (את הכסף) יהודה מלוי על פי בית דין או בחלוי פנים (חסדי הגאו' מנעובה סי' רכג).— °חציפת פָּנִים: זדונך וחציפת פניך ידענו (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה', 68). — °יקהת פָּנִים, קמטי הפנים, עי' ערך ג. °יְקָהָה. — °יקר פָּנִים, ואמר המשורר: נקלותי בעיניהם בשומי יקר פני בסדרך פעמיהם (רמב"ע, דיואן נג נודלי). — מאור פָּנִים, האור הנאצל מהפנים, עי' ערך מָאוֹר.—°ובמשמ' סבר פָּנִים, רצון, הפך מזעף, עי' שם. —°מי פָּנִים, בושה, שפלות, עי' ערך מַיִם.—*מראה פָּנִים, עי' ערך מַרְאֶה. — °סבר פָּנִים, הבעת מראה פניו של אדם המעידה על רגשותיו, תבונותיו ואפיו, Miene; mine; demeanour, עי' ערך ב. סֵבֶר. — *סבר פָּנִים יפות, הבעת פנים של רצון, נחת ונעימות, עי' שם.—°סבר פָּנִים רעות,

---

¹) [ועי' גם לקמן גִּלָּה פָּנִים.]

עי' שם. — סתר פָּנִים, מחסה ומגן, עי' ערך סֵתֶר. — וכמשמ' מַסְוֶה, עי' שם ועי' עוד ערך א. פָּנִים, עמ' 4992 הערה 2 לנשא פנים. —*עדשי פָּנִים, Sommersprossen ; taches de rousseur ; (summer) freckles, עי' ערך עֲדָשָׁה. — עֹז פָּנִים, עי' ערך עֹז. — *עזות פָּנִים, עי' ערך *עַזּוּת. — *עטיפת פָּנִים, עי' ערך א.*עֲטִיפָה. — *פרצוף[1]) פָּנִים: אין מעידין אלא על פרצוף פ נ י ם עם החוטם (יבמ' קכ ג). דיו פרצוף פ נ י ם היה לו לאדם הראשון שנאמר אחור וקדם צרתני (ר' ירמיה בן אלעזר, עירוב' יח.). — *צורת פָּנִים: צורת פ נ י ם שאמרו אחד מכל צורת הפ נ י ם חוץ מאתים (תוספת' נדה ד ז). מגדל צריך צורת פ נ י ם (בבלי שם כה:). — *קבלת פָּנִים, נהוג בדבור ובספרות. — *קלסתר[2]) פָּנִים: מיד נהפך קלסתר פ נ י ם של יצחק ונדמה לאברהם (ב"מ פז.). והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פ נ י ם וכו' (נדה לא.). עד אשר לא תחשך השמש זה קלסתר פ נ י ם (מד"ר קהל' פרשה נ). — רֹךְ פָּנִים: ואמרו אחרים שהוא (הכ״שח) רוך הפ נ י ם מהמעשים הבעורים (אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי באור יט, 106). — רֹעַ פָּנִים, כעס: טוב כעס משחוק כי ברע פָּנִים ייטב לב (קהל' ז ג). — *תֹּאַר פָּנִים: מאי לתרופה ר' שמואל בר נחמני אמר לתואר פ נ י ם של בעלי הבה (סנה' ק.). — *פָּנִים של אימה: פ נ י ם של אימה למקרא (סופר' טז ג). — *פָּנִים של זעם, עי' ערך זַעַם.

— ד) ועם תארים, — שהשם פָּנִים בהם מתאר, *פָּנִים בינוניות: פנים בפנים דבר ה' פנים תרי בפנים תרי הא ארבעה אפין פנים של אימה למקרא פ נ י ם בינוניות למשנה פנים שוחקות להש"ס פנים מסבירות לאגדה (ר' חנינא בר פפא, סופר' טז ג). — *פָּנִים הדופות, זועפות, עי' ערך הָדַף. — *פָּנִים השובות, ואמר בן סירא: מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופ נ י ם[3]). השובות עם א ש כסיל (ב"ס נגי' לד כ). — *פָּנִים זעומות, מפיקות זעם, עי' ערך זָעַם. — פָּנִים זֹעֲפִים, רלים ומפיקים עצב, עי' ערך זָעַף. — *ובאותה משמ' פָּנִים זעופות: הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפ נ י ם זעופות בפנים הדופות, בפנים מוריקות, בפנים שמחות (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, קא.). — *פָּנִים זקופות, שאינן נטויות למטה ומפיקות אמץ ושמחה, עי' ערך זָקַף. — *פָּנִים חדשות, איש חדש שלא היה מקדם במקום: אם באו פ נ י ם חדשות אומ' ברכת חתנים ואם לאו אין אומ' ברכת חתנים (ר' יהודה, תוספת' מגילה ד יד). מי שמתו מוטל לפניו וכו' ביום הראשון אינו נותן תפילין ביו' השני הו' נותן תפילין ואם באו פ נ י' חדשות הוא חולצן כל שבעה (ר' אליעזר, ירוש' ברכ' ג א). — *ובמשמ' צורה חדשה, דבר חדש: ואמרית לן עליה פ נ י ם חדשות באו לכאן (ר' יוחנן, שבת קיב:). לבינתא ועבדיה עפרא קני מאי אמרת דילמא הדר ועביד ליה לבינתא האי לבינתא אחריתי היא ופ נ י ם חדשות באו לכאן (ב"ק צו:). — *פָּנִים חולניות, עי' ערך חוֹלָנִי. — פָּנִים חזקים, שאינם משתנים מבהלה וכדומה, עי' ערך חָזָק. — *פָּנִים חשכות, פנים של כעס, עי' ערך חָשַׁךְ. — *פָּנִים טובים: א"ל בבקשה ממך הואיל שבפ נ י ם טובים אתה נותן עשה אותם כור של חיטים והשאילני תחתם תרובין ושעורים (אגדת בראשי ו). — *פָּנִים כבושות (בקרקע), עי' ערך כָּבַשׁ. — *פָּנִים כעוסות עי' ערך כַּעַס. — *פָּנִים מאירות, עי' ערך ב. אוֹר. — *פָּנִים מסבירות, פנים המביעים רצון וחבה ושעל ידם יקל על התלמיד להבין את תלמודו, עי' ערך *סָבַר. — *פָּנִים מסֻבָּרוֹת, תאר לפנים המוארים ע"י רצון וחבה, פנים מסבירות, עי' ערך סָבַר. — פָּנִים נזעמים: רוח צפון תחולל גשם ופָנִים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). — *פָּנִים נסוכות, עי' ערך נָסַךְ. — *פָּנִים צהבין, פנים יפים: ואינה צריכה לטות את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תשוי הגאו' הרכבי סנו). — *ופָּנִים צהֻבּוֹת, במשמ' פנים מאירות משמחה ומרצון: דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפ נ י ם צהובות ומאירות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קמ:). — פָּנִים רעים: ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פְּנֵיכֶם רעים היום (בראש' מ ו–ז). — *פָּנִים שוחקות: פ נ י ם שוחקות להש"ס (סופר' טז ג). — *פָּנִים שמחות: הרבה נראה להם הקב"ה בסיני בפנים זעופות בפנים הדופות בפנים מוריקות בפ נ י ם שמחות (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא קא.). — שהשם פָּנִים סומך לתאר הנסמך אליו,

1) [מלה שאולה יוונית πρόσωπον.]

2) [מלה שאולה יוונית שמקורה המדויק שנוי במחלקת.]

3) [נ"א: ופני.]

*בּוֹשׁ פָּנִים: בושׁ פנים לגן עדן (ר' יהודה, כלה ב ח). ועי' עוד ערך ב. בּוֹשׁ. — "טחוני פָּנִים, עי' ערך מַחַן.—*עז פָּנִים, עי' ערך עַז. — קשה פָּנִים: והבנים קשי פָּנִים וחזקי לב (יחזק' ג ד).

— ה) ועם פעלים,—כשהשם פָּנִים בא בנושא הפעולה, *נתאבכו פָּנָיו, עי' ערך אָבַךְ. — נהדרו פְּנֵי פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו, עי' ערך א. הָדַר. — "התהללו פָּנָיו, התחילו לחיות מאירות, עי' ערך א. הָלַל. — *הזהירו פָּנָיו, עי' ערך זָהַר. — חורו פָּנָיו עי' ערך חָוַר. — חמרמרו פָּנָיו, עי' ערך חֲמַרְמַר. — חפו פָּנָיו: הדבר יצא מפי המלך וּפְנֵי המן חפו [1] (אסתר ז ח). — חפרו פָּנָיו, עי' ערך חָפַר.—*נתכרכמו פָּנָיו, נעשו ירקים מבושה, וכדו', עי' ערך כִּרְכֵּם. — נפלו פָּנָיו, עי' ערך נָפַל. — *צהבו פָּנָיו, אורו משמחה: צהבו פניו של רבי (חול' ז:). צהבו פניו של יוסף הבבלי (מנח' יח.).—*פָּנָיו מצהילות: בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות (ר' עזריה, מד"ר ברחש' לז). — הַפָּנִים קִבְּצוּ פארור: בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים וּפְנֵי כלם קבצו פארור (נחום ב יא). —*הִשְׁחִרוּ פָּנָיו: שהושחרו פניהם של ישראל בימיו בשולי קדירה (שמואל, מגי' יא.). — ואמר הפיטן: השחרו פנינו והלבנו קודרים, מוט התמוטטנו ונעשינו פרורים (שמואל נרבי אברהם, סמכוך, סליח' ג עש"ח). — שהשם פָּנִים בא במַשָּׂא, האיר פָּנִים, במשמ' של רצון, עי' ערך ב. אוֹר. — ובתו"מ במשמ' עשה שיתן אור, שיזהיר: אותם המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה בזית (מד"ר ברחש' נג). ועי' עוד ערך ב. אוֹר. — *והאיר פָּנִים בהלכה, הסביר פנים בהלכה: דבר אחר ונכון דבר שמבין דבר מתוך דבר איש תואר שמאיר פנים בהלכה (מד"ר רות פרש' ד). — *אכל פָּנָיו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו, עי' ערך אָכַל. —

[1] [רֹב המפרשים מבארים באלו כמו משרתי המלך את פני המן לבל יראוהו (עי' ראב"ע), ואולם כנראה אין פני המן חפו, ואין אף כשו אברים חפו ראשם (ירמ' יד ד), והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב) לשון כסוי הראש והפנים ממש. אין כאן אלא בטוי ציורי של בושה וצער של אדם המפרש בידיו על ראשו, החופה את פניו מתוך בושה, כאילו רצה להתחבק מעיני הרואים.]

*האריך פָּנִים, האריך אף, האריך נפשו, התאפק, התיחס בסבלנות: שלא יהא אחד (מן הנדונים) עומד ואחד יושב וכו' בנגד אחד מאריך פנים ובנגד אחד מעיז פנים (ירוש' סנהד' ד א). — בקש פְּנֵי פלוני, השתדל להפיק רצון ממנו: לך אמר לבי בקשו פָּנָי את פָּנֶיךָ יי' אבקש (תהל' כז ח). דרשו יי' ועזו בקשו פָּנָיו תמיד (שם קה ד). ועי' ערך בִּקֵּשׁ.—*גִּלָּה פָּנִים [1]: הוסיפו עליהן הפורק עול והמפר ברית והמגלה פנים בתורה אין להן חלק לעולם הבא וכו' המגלה פנים בתורה זה שהוא אומר לא נתנה תורה מן השמים ולא כבר תניתה האומר אין תורה מן השמים תנא רבי חנניה ענתוניא קומי רבי מנא זה שהוא עובר על דברי תורה בפרהסיא כגון יהויקים מלך יהודה וחביריו (ירוש' פאה א א). על כל עבירות שבתורה יום הכפורים מכפר חוץ מפורק עול ומיפר ברית ומגלה פני' בתורה וכו' (כני, שם שבוע' א ט). והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה [2]) אף על פי

[1] [עי' הערה לקמן.]

[2] [הצרוף המגלה פנים בתורה שלא כהלכה לא מצא עדין את פרושו הנכון. רגילים להבינו באילו כונתו: המגלה בתורה פנים (טעמים) שלא כהלכה. אך כמה מן הקדמונים הרגישו שעצם הבטוי גלה פנים פרושו קרוב אל העיז פנים, החציף פנים (אך עי' לקמן). וכן אומר למשל הרמב"ם (אבי ג יא): וענין מגלה פנים יגלה פנים ויעיז וכו'. וכן מנמק אף בכר Exegetische Terminologie I, 149 וכו' פרוש זה של גלה פנים על ידי דברי ר"א בן הורקנום במכי' (מס' דעמלק א) על עמלק: בא בגלוי פנים, על ידי הבריתא (ערוב' סע.), האומרת: מומר בגלוי פנים, ועל ידי ספרי (במדי' קיב), המבאר את דברי הכתוב והנפש אשר תעשה ביד רמה: זה המגלה פנים בתורה במנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגרה של דופי (ועי' גם רש"י לאב' שם). ובדי לבאר משמ' זו של גלה פנים מוביר בכר אף בטויים בגון בריש גלי בתרג' של ביד רמה. אלא הואיל וגם בכר, כמו המפרשים ההולכים לפי ההבנה הרגילה של הצרוף, רואה במלה תורה בתוך המאמר המגלה פנים בתורה שלא כהלכה את תורת משה, התורה הקדושה, ע"ב אין לו אפשרות לקים את המלים שלא כהלכה עם הבטוי העקרי המגלה פנים בתורה במשמ' המעז פנים בתורה; והואיל ושתי מלים אלו אינן מפורשות אלא בדברי ר"א המודעי באב' בלבד, רואה בכר בהן תוספת מאהרת המיסדת בהבנה השנית של פנים במובן טעמים.

ואולם אין גלה פנים ביתר דיוק אלא לשון הרגזה והכעסה. ובמובן זה בא הצרוף העברי בתרגום

שיש בירו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא (ר' אלעזר המודעי, אב' ג יא). — *וגלה פני פלוני, כמשמ' צער וביש אותו: אחר ארבעים שנה רצה משה להזכיר לישראל ולומר להם זוכרים אתם שאמרתם במדבר היש ה' בקרבנו אם אין אלא אמר משה אם אני אומר לישראל כך הרי אני מגלה את פניהם והמגלה פנים אין לו חלק לעוה"ב אלא אני אומר להם מעשה עמלק והם מבינים מה שכתוב לפניו (רבי פינחס, מדר"א מד). — הדר פניו של זקן וכדו', נהג בו מנהג כבוד הראוי, ehren; honorer; to honour, עי' ערך א. הדר. — הדר פני פלוני בריב, במשפט, וכדו', נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו, עי' שם. — *ההליל פנים, עי' ערך א. הלל. — *הפך פניו, ואמר בן סירא: חשקה נפשי בה ופני לא לא אהפך ממנה (ב"ס נכי' כא יט).— ובמהס"א: ונפן ונעבור לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית (רס"י, דבר' ב ח). ועי' עוד ערך הפך. — חזק פניו, שלא יתביש, שלא יכנע, עי' ערך חזק. — חלה פני פלוני, בקש ממנו, התחנן לפניו, flehen; supplier; to implore, עי' ערך ב. חלה. — *החציף פנים, כל המחציף פניו במלכות בית דוד מתחייב הוא

(למעלה) (מד"ר קהל', טובה חכמה).- ובמהמ"א: כיון שראה יעקב לעשו שהחציף פניו ובא עליהם והיה מורה בחצים לתרגם אותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה ודבר עם עשו אחיו דברי שלום ואהבה ורעות (ברא"ש רבתי, אלבק, 162). ועי' עוד ערך *חצף.—טחן פניו של פלוני, התנהג אתו בקושי, עלבו, חמסו, עי' ערך טחן. — היטיב פנים, עשה שיהיו הפנים טובי מראה, עי' ערך יטב. — *הופיע פנים נגד פלוני, העז פניו נגדו, עי' ערך יפע. — *הוקיע פנים, ואמר המשורר: בכל חליפות הזמן פני כלי מסוה לנגד קור וחם הוקעתי עד כי למשחית נהפך חודי וגם התנכרו פני ולא נודעתי (למנ"ע, פתאם יגורי, דיואן קמח, כ"י בודל'). — *הוריק פנים, הראה פנים ירקות, גלה אי רצון: וירק את חניכיו ר' יהודה ור' נחמיה ר"י אומר הן הוריקו פנים בנגד אברהם אמרו ה' מלכים לא יכלו לעמוד בהם ואנו יכולים לעמוד בהם ר"נ אמר אברהם הוריק פנים כנגדן אמר אצא ואפול על קדוש שמו של מקום (מד"ר ברא"ש מג). *כבש פניו בקרקע, הסתירם מפני בושה, וכדו', עי' ערך כבש. — כפר פניו של פלוני במנחה וכדו', נתן לפלוני מנחה כדי לרצותו ולשכך חמתו, עי' ערך ב. כפר. — *ברבם פניו כנגד פלוני, כון אותן לעומתו בחוקה, ככעם וחרון, עי' ערך ברבם.—*הלבין פני חברו, ביש אותו מאד, עי' ערך לבן. — *המרה פנים, ולמה נקרא שמו ממרא ד' עוריה בשם ר' יהודה שהמרה פנים באברהם (מד"ר ברא"ש מג). — *נטה פניו לכאן ולכאן: אמ' הקב"ה למשה אין ישראל יודעין ועושין את התורה אלא בעקב ונוטין פניהם לכאן ולכאן ואח"כ באין אצלי (דב"ר, ליברמן, 72).—הכיר פני פלוני במשפט וכדו', עשה בשבילו לפנים משורת הדין, עי' ערך ב. נכר. — הפיל פניו בפלוני, רגז עליו, עי' ערך נפל. — נשא פניו להביט בפני זולתו מבלי בושה, עי' ערך נשא.—נתן פנים בפלוני לענשו, עי' ערך נתן. — סבב פני הדבר, גלגל עד שיצא הדבר לפעל [1]: לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש"ב יד כ).—*סבר פנים, האיר את הפנים לפלוני, הראה לו פנים של רצון וחבה, עי' ערך *סבר. — *הסביר פנים, כמו סבר פנים, עי' שם.

לצרוף ארמי גלי אנפין שנמצא כך בתעודה מסוף המאה החמישית לפנה"ס. כי כך יש להבין את הדברים במכתב שבתעודות יב (קולי 37, ש' 7–8): הן לו גלין אנפין על ארשם לכן לא כזנה הו... יאמר מלין קדם ארשם פיסן מהשרך אנפין וכו'; כלו' אלמלא כן היינו מגלים פנים אל ארשם לכן לא כזאת... יאמר דברים לפני ארשם במרגיע פנים הנגוד אל מהשרך אנפין מוכיח כי גלי אנפין, גלה פנים, פרושו מרגיז, מכעים; וכן בא אף הכטוי מוסר בגלוי פנים במקום הכטוי הרגיל מוסר להכעים. ואם אין כפרוש במקום אחר מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, הענין שבמלים אלו נאמר באפן אחר כפרוש אף בספרי, המוסיף ואומר: במנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי כלו' שהיה דורש ומורה שלא כהלכה. והשוה: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אב' ה ח). תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הורייה וכו' (ירוש' שביע' ו א). ומכאן שאין לצרף יחד מגלה פנים בתורה, ואין תורה זו תורת משה, אלא תורתו של הדורש, המורה תורה שלא כהלכה, ובזה הוא מגלה פנים ומכעים. פרוש כל הכטוי הוא אפוא: המרגיז בהוראה, בהורותו תורה שלא כהלכה. ומכאן שפנים בכטוי זה פרושו כעס ואף. המרגיז מגלה ומעורר פנים אצל חברו ועי' מיד בהמשך.]

[1] [עי' רש"י למקום.]

—הֵעֵז פנים, *העיז פנים, היה עז פנים, התחצף, to be impudent; être insolent; frech sein. עי' ערך עזז. — העמיד את פניו, התאפק, עי' ערך א. עמד.—*וכמשמ' התנגד, מרד, עי' שם.—הצהיל פנים: ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהל' קד יה). — וכתו"מ: תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע וכו' (ב"ק פב.). — *קבל פנים: אילולא דיין אלא שהיה מקבל פני רבו שכל המקביל פני רבו כאילו מקבל פני השכינה (רבי שמואל בשם רבי זעירא, ירוש' ערוב' ה א). ויבא אהרון וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני האלהים אכלו אלא מיכן שהמקבל פני חבירו כילו מקבל פני שכינה (ר' ישמעאל, שם שם). ד' כתות אין מקבלות פני שכינה כת לצים כת שקרנים כת חניפים כת מספרי לשון הרע (סנה' קג.). — וכסהמ"א: אמרו רבותינו בשעה שעמד (יעקב) לקבל פני פרעה שאל לו פרעה בן כמה אתה (נבלאי רבתי, אלנק, 215).—*הקביל פנים: מפני מה לא הקבלנו פניך כרגל (רבי לרבי שמעון בן חלפתא, שבת קנב.). ת"ר ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש (יומא עז:). מי שמבקש להקביל פני מלך ב"ו לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא וכו' אתה שמבקש להקביל פני ממ"ה הקב"ה לא דין הוא שתלמוד איך תכנס לבית קדש הקדשים וכו' (אדר"נ עו ג). — קִדֵּם פני פלוני: קומה יי' קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך (תהל' יז יג). נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו (שם צה ב). — *הראה פנים, נחם: מהו להראות לו פנים ר' יעקב בר אידי בשם רבי חנינה והלא אמרו אין אבל בשבת מפני מה אמרו להראות לו פנים לא מפני הכבוד (ירוש' מו"ק ג ה). אין מראין פנים לא בראש השנה ולא ביוה"כ א"ר שמואל בר רב יצחק יום הכפורים שחל להיות בשבת מראין בו פנים (שם ג ו). שמעו רבותינו ועלו אצל אשתו להראות לה פנים (מד"ר דבר' ב). — ובמהמ"א: אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצאן אבלים, לאחר זמן מת אביו ועלה ...ם להראות לו פנים ומצאן יושבים ועוסקים במלאכתן (ילק' משלי רמז תקלא). — *ובמשמ' עשה

עצמו כאלו: והיה (שאול) מראה פנים שהוא עושה זה שלא במתכון (ר"י אברבנאל, פ"א יח, ויהי מנחרם וחלמ). — התראה פנים: או שלח אמציה מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לכה נתראה פנים (מ"ב יד ט). ויעל יהואש מלך ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו (שם שם יא–יב).—וכסהמ"א: מפני מה לא הקבלנו פניך, למה לא באת אלינו להתראות פנים (ר"ש, שבת קנב.).—רעם פנים: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רעמו פנים (יחזק' כז לה). —השיב את פני פלוני: ותאמר שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך אל תשיב את פני ויאמר לה המלך שאלי אמי כי לא אשיב את פניך (מ"א ב כ). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי ארני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (מ"ב יח כד). בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל' קלב י). —שִׁחֵר פני פלוני: על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז יה). — *השחיר פניו: דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (שבת קנב.). כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (ר' יהודה ברבי סימון, סנה' קי.).—עם מ"ת יחס, ברך (קלל) על פני פלוני, ברך אל פני פלוני: ואולם שלח נא ידך גע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (שם ב ה). — הוכיח אל פני פלוני: הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח (שם יג יה).—הכעים את פלוני על פניו: העם המכעיסים אתי על פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים (ישע' סה ג).—הגיד על פניו: מי יגיד על פניו דרכו והוא עשה מי ישלם לו (איוב כא לא). — שלם אל פני פלוני: וידעת כי יי' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו (דבר' ז ט–י). — נגד פני פלוני, עי' ערך נגד.

— בטויים: *פניו משתנות ככרום: כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ברכ' ו:). — נשתנו פניו כחררה: ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה (סוטה לה.).—

*עשה פָּנִים לדבר, נתן לו צורה ומראה, עשה פָּנִים לשער וכדוי: כופת שסירקו וכרכמו ועשאו פנים רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (כלים כג ט). — ובפהמ"א: וכן כול של עין אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו אינו כלי ולא מקבל טומאה עד שיחוק בו (רמב"ם, כלים כס י). — *עשה פָּנִים לאדמה: כשעה שחמטר יורד הוא עושה פנים לאדמה (ר' יהושע בן לוי, מד"ר ברא' יג). איש אדמה, שעשה פנים לארמח ושכשבילו נתחללה האדמה (סס סם לו).

אֹזֶן.—**אַף**, אַפַּיִם.

גֵּהָה, מראה הפנים.

זָקָן, קצה פני האדם שתחת הפה והשער שבו.

חָוַר.—**חִוֵּר**.

***חָטָט**, חֲטָטִים, צמח של שחין או מורסה קטנה על הפנים. — **חֹטֶט**. — **חָפָה**, חִפָּה הפנים בתמרוקים.

טוּחַ, טָח הפנים בתמרוקים.

יֵרָקוֹן, השתנות גון הפנים מפחד ומורא וכדו'; *מחלה שמשנה גון פני האדם לירק.

לְחִי, לְחָיַיִם.

מַסְוֶה, דבר יכסו בו הפנים. — **מַסְחֵף**, כלי סגן, יכסה בו הלוחם את פניו. — **מַסֵּכָה**, כמשמ' סתר פנים. — **מֵצַח**, חלק הפנים, באדם ובבהמה, שמלמעלה מהעינים עד תחלת השערות.

נֶמֶשׁ, נְמָשִׁים, כעין פתמים קטנים על עור הפנים, עדשי הפנים.

ב. ***סֵבֶר**, אפן התנהגותו של אדם המשתקף בתוי פניו.

—**סְמוּקָה**, ארמימות הפנים. — ***סַנְטָר**, סַנְטֵר.

—***סָדָק**, צבע צהב, תצבע בו האשה את פניה.

—**עַדְשָׁן**, אדם שעורו מנגע בעדשי הפנים.

—**עוֹר**, הפנים. — **עַזְפָּן**, עז פנים.—**עַזְפָּנוּת**, עזות פנים.—**עַיִן**, עינים.

א. **פֶּה**.

צָעִיף, כסוי הפנים לנשים.

***רַעַל**, ערכיות יוצאות רעולות, מעטפות פניהן ברְעָלָה.—**רְעָלָה**, עטיפת הפנים לנשים.

פְּנִים [1]), — א) עם אותיות היחס ועם הא הכוון, מִלִּפְנִים, פְּנִימָה, לִפְנִימָה, מִפְּנִימָה,—כתוך הדבר לתוך הדבר, drinnen, hinein; dedans; within, inward(s): הן לא הובא את דמה אל הקדש פְּנִימָה אכל תאכלו אתה (ויקר' י יח). וארז אל הבית פְּנִימָה מקלעת פקעים וכו' ודביר בתוך הבית מִפְּנִימָה הכין וכו' ויצף שלמה את הבית מִפְּנִימָה זהב סגור (מ"א ו יח–כא). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מִלִּפְנִים ולחיצון ואת קרקע הבית צפה זהב לִפְנִימָה ולחיצון (סם סס כט–ל). וחלונות אטמות אל התאים ואל אליהמה לִפְנִימָה לשער סביב סביב וכן לאֵלמות וחלונות סביב סביב לִפְנִימָה ואל איל תמרים (יחזק' מ יז). ובא לִפְנִימָה ויטד אל הפתח שתים אמות (סס מא ג). כל כבודה בת מלך פְּנִימָה [1]) ממשבצות זהב לבושה (תהל' מה יד). וכתו"מ: כד הוה עליל לבית וועדא הוה אמר (רבי ייכנס ר' חייא רובא לפנים, אמר לו רבי ישמעאל בי רבי יוסי לפנים ממני, אמר לו חס ושלום אלא ר' חייה רובה לפנים ורבי ישמעאל בי ר' יוסי לפני לפנים (ירוש' כלא' ט ד). שהיתה שמאלו כלפי לפנים (סס יומא ה ב). שהיה מתגלגל כלפי לפנים (סס סס). שורה הרואה פנימה פטורה

1) [מקור המלה לא התברר כל צרכו חואיל ואין דומה לה במשמ' קרובה בלשונות האחיות. נוהגים לגזור אותה מן פָּנָה, אך בדרך זו קשה להבין גם את הוראתה וגם את צורתה, ובפרט את נקודה פְּנִים, פְּנִימָה בנגוד אל פָּנִים, בעוד שתנועת הקמץ נשמרת לפני הא הכוון במלים כגון קָדִימָה, צָפוֹנָה וכדו'. ועל כן אפשר שיש לראות פְּנִים כשנוי מבטא של בֵּנִים, כמו שנמצא בכתבות כנעניות בן במקום בית היחס (כגון בכתבות אשמנעזר ט: ממלכת אדר איש משל בנם, שמשמ' בעברי: מלך אדיר אשר ימשל בהם), ובעבר' וביתר הלשונות הקרובות בֵּין, בינים, בינות, בינתים, בהרחבות דומות של בית היחס.]

1) [הקדמונים הבינו אף כאן: בתוך הבית ולמדו מכאן על צניעות האשה שכבודה בבית וכדו', ואף הפרשנים נסו לקים את המלה במשמ' זו, למשל: וטעם פנימה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל (רד"ק). אך אין משמ' זו יוצאת ידי הענין שהוא תפארת המלכה בלבושה, וע"כ חשבו כמה מן החדשים שצ"ל פְּנִינִים או פְּנִיָּה תחת פְּנִימָה, והמחבר בשולי התנ"ך סמן את הקריאה כל כבודה מֶלֶךְ פנינים משבצות זהב לבושך, ועי' הערתו לערך מל. ואמנם אפשר כי באותיות פנימה נשמר שמו של מלך, אביה של המלכה, והשוה פנמו, שכם של כמה ממלכי שמאל ויאדי בסוריה במאה השמינית לפני הספירה, שנשמר בכתבות.]

ושאינה רואה פנימה חייבת (ברכ' יט:). וו אינה צריכה לפנים[1]) (רב אחא בר זבדא, ב"מ עז.). זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת (רב הונא, מד"ר בראשי' כא). — ובמהמ"א: ומעם פניםה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל (ראב"ע, תהלי' מה יד). ואין צריך לומר גם אם אין פירוש הדין ברור להם שיאחרוהו עד שיתברר להם שזה אין צריך לפנים אלא אפי' כשהדין ברור להם (המאירי, בית הבחירה על אבו' א א). — ואמר הפיטן: ואל תביט אלי אשת עטיהך ושימה נא פנימה רעיתך (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 64). — ואמר המשורר: ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד ראינו עשר חופות בגלומי תכלת וארגמן מחופות ומפנימה זהב מופז מצופות (עמנו', מחב' כח). — *לִפְנִים מן הקלעים: ונאכלין (חטאת הצבור והיחיד) לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה (זבח' ה ג). — *מן הדלת ולִפְנִים, בתוך הבית: כל הבגדים שלקחתי ליך לבוש אותן בפרהסיא אבל קוזמירין זה גנוב הוא אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים (דב"ר ליברמן, 69). — *ווה לִפְנִים מזה: למלך שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו (מכי' בשלח ד). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה (ב"ב סה.). — *לִפְנֵי וְלִפְנִים, לִפְנֵי לִפְנִים, בתוך תוכו של הדבר: זו צריכה לפנים ולפני לפנים (רבא, ב"מ עז.). ועי' עוד ערך א. פְּנִי. — *לִפְנִים משורת הדין, במדת החסד ולא במדת הדין: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין (תפלת הקב"ה, רב זוטרא בשם רב, ברכ' ז.). והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זו בקור חולים, בה זו קבורה, ואת המעשה זה הדין, אשר יעשון זו לפנים משורת הדין (רב יוסף, ב"מ ל:). שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין (שם שם). — *בִּפְנִים, מִבִּפְנִים, בתוך הדבר: כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ (רבא, מו"ק טז:). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים אלא הריני קורא אותו שיכנס (תנחו' בובר ויקר' א). — ואמר הפיטן: כי אלה יהו מבפנים ואלה מלפניהם מפנים (אלהים אל דמי, סלוק שבת זכור). — *נגיעת פְּנִים: אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם טהור ולא נגעה בלשונו וכו' לא נטמא הבולע משום מגע זה שהרי לא נגעה בבשרו שנגיעת פנים אינה נגיעה (רמב"ם, טומאת מת א ג). — *פְּנִים, בִּפְנִים, לִפְנִים, בתשמ' פְּנִים המקדש, העזרה: יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף שעיר שנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד. אין בה ידיעה בתחילה אבל יש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויוה"כ מכפר (שבוע' א ב–ג). מוקטרי פנים שהעלן לחוץ, מוקטרי חוץ שהעלן לחוץ (זבח' קז.). חד למוקטרי פנים שחסרו והעלו בחוץ וחד למוקטרי חוץ שחסרו והעלו בחוץ (ר' ישמעאל שם שם). ועי' עוד ערך א. פְּנִי. — *בִּפְנִים בתשמ' הַכְּתִיב, הכתוב בגוף הספר, בנגוד אל בחוץ שהוא הקרי: אשר לא חסה, לו קרינן וכו' ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת, זה נופל על זה (רש"י, ויקר' כה ל). יקרה היא מפנינים דרשינן ליה יקרה היא מפניים כמו שכת' בפנים ובחוץ קורין מפנינים שכל אשה צנועה זוכה ווולדת בן שישמש לפניי ולפנים (פי' מס' משקין לר"ם בן היתום, 34). — ב) *פְּנִים, ס"ז [1]), מ"ר פְּנִימִים, פְּנִימִי, כמו תָּוֶךְ, החלק התיכון של הדבר, Inneres, Kern; intérieur, dedans; interior, inside. ואמר המשורר: ולמה בזמן הקיץ פנימי גופנו חם (שאלות לראב"ע, כהנא ב, 30). — ונהוג גם בתשמ' גוף הספר בנגוד אל הפרושים שסביבו.

א. *פְּנִימָה, ס"נ,—במו פְּנִים בתשמ' ב), החלק התיכון: כי מפני חוזק כח הדמיון שנתחזק בעת הרגשת החושים הפעולות ואצר אותם בפנימתן או שדימה אותם בכח הדמיון בעת היקיצה בלא הרגש חיצון אך בפנימי (ר"מ אלבדגי, שבילי אמונה ה ו).

---

[1]) [רש"י: אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני הישיבה שאין בהן יודע לפרקה ותשובת הגאונים פורשין לגנאי דליבא קושיא מעליא אל תעלות לו.]

[1]) [בהפיכת תה"פ פְּנִים לש"ע. כך נולדו שמות אין מספר בכל הלשונות מתה"פ שישמש לציין אחת מתבונותיו של הדבר הנקרא בשם זה. עי' על זה טורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, הקדמה.]

ב. *פְּנִימָה, ש"נ, — כמו פְּנִין, פְּנִינָה: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הפנימה[1] הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לו רשות לשקע עצמך על דברי תורה אלא בפני אדם כשרין (קונדרים אחרון לר"ש הדרשן, נשם ר"ש בן יוחי, ילוש' גנז' מלכים, 337).

*פְּנִימוֹנִי, ת"ז, — הנמצא לִפְנֵי וְלִפְנִים: והיא מצויה בכל חלוקות לשלשה חלקים אנוש בהמי צמחי, אנוש ג׳ שלישים בהמי שני שלישים צמחים שלישים (צ"ל שליש א׳), אנושי ג׳ חלקים פנימוני[2] ותיכוני וחיצוני, בהמי ב׳ חלקים חיצוני ופנימי, צמחי חלקי אחת והוא חיצוני, והשלשה חלקים של האנושי החלק הפנימי היא משובחת ומעולה על השתים הניתרות (פי׳ ילירה לברללוני, 179).

פְּנִימִי, ת"ז, נק׳ פְּנִימִית, מ"ר פְּנִימִים, *פְּנִימִיִּים, פְּנִימִיּוֹת, — מה שהוא בִּפְנִים הדבר, הפך מן חיצון inner ; intérieur ; interior: ויתן את הכרובים בתוך הבית הַפְּנִימִי (מ"א ו כז). ויבן את החצר הַפְּנִימִית שלשה טורי גזית (שם שם לו). ויבא אתי אל חצר בית יי׳ הַפְּנִימִית (יחזק׳ מ יו). לפני אלם השער הַפְּנִימִי (שם מ יח). וההיכל הַפְּנִימִי ואלמי החצר (שם מא יה). ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הַפְּנִימִית דרך אמה אחת (שם מב ד). וחדריו הַפְּנִימִים ובית הכפרת (דהי"א כח יא). ופתח הבית דלתותיו הַפְּנִימִיּוֹת לקדש הקדשים (דהי"ב ד כב). — ובתו"מ: העומדים בשורה הפנימים פטורים והחיצונים חייבים (ברכ׳ ג ב). בהרת בגרים ומחיה בעדשה מקפתה וחוץ למחיה בהרת הפנימית. להסגיר והחיצונה להחליט (נגעי ו ה). חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה ובוי הפנימית שבכולן משמשת לעצמה ומשמשת עם כולן (תוספת, ב"מ יא יט). רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יבולין לעכב על ידו (שם שם). למלך שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר (מכי׳ בשלח ד). הואיל ונאמרו הזיות בפנים ונאמרו הזיות בחוץ אם למדתי לפנימיות שהם מעכבות זו את זו אף החיצונות יהיו מעכבות זו את זו (ספרי במדי קכג). היה עומר אחד גדול עימר צד החיצון בצד הפנימי נידון בשורה עימר צד׳ הפנימי בצד החיצון מהו שידון בשורה (ירוש׳ פאה ו ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבא בר רב הונא, שבת לא:). לעולם מותרות עד שיהו שנים כפנימית ואחד בחיצונה (שמואל, ערוב׳ עה:). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה, כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר (ב"ב סה.). המוכר את החצר מכר בתים החיצונים ובתים הפנימיים ובית החולמאות (שם סז.). אל יסוד מזבח (העולה) ולא יסוד מזבח הפנימי (זבחי׳ נא.). חומר בהזאה שהזאה ישנה בחטאות החיצונות ובחטאות הפנימיות ובו׳ (שם לו:). ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר, רב הונא אמר לפלניה תרגם עקילס לפנימי דיבר זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת (מד"ר בראש׳ כא). מעשה בארבעה זקנים שהלכו למלכות הפנימית והיה לתן פילוסופוס אחד חבר שם (ד"א רבי׳ ה). — ובספהמ"א: מעשה היה בנהרדעא באחד שאמר לחבירו מה את עושה בבית הזה אמר לו ממך לקחתיו ואכלתיו שני חזקה אמר לו בשיכני פנימיים[1] הייתי, באל פני רב נחמן אמר לו בריר אבילתך (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 67). וכאשר נוסיף ז׳ הפנימיות אשר באותיות הכפולות על הכ"ב אשר זכרם בעל ספר יצירה תעשינה אותיות הדבור ב"ט אותיות (פי׳ ילירה לדונש בן תמים, כב). ההרגשות הם חיצוניות והם ג"ב פנימיות, החיצוניות נקראות בכלל הרגש והפנימיות דמיון (כוזרי ה ב). והענין השני הוא המשכל עצמו אשר כבר השכילהו האדם ויקרא זה הענין גם כן הדבור הפנימי (מלות ההגיון יד). ליכנס בקירות מערכות אלדים חיים מושיע רב וגואל בחקירותם הפנימיים להפריד בין העצומים גאוני עולם (ר׳ יוחנן טריויש לר"י מפיסה. מנחת קנאות, 4).

[1]) [בירוש׳ ע"ז ב ת: מה הפימה הזאת, עי׳ ערך סִימָה.]

[2]) [אמנם לא מן הנמנע הוא שהמלה פנימוני נולדה כאן בט"ס ע"פ תיכוני וחיצוני (וכן אפשר להפך שהכונה בהמשך: בהמי ב׳ חלקים חיצוני ותיכוני וכו׳ של האנושי החלק הפנימוני), אך על כל פנים צורה מצלחת היא שכדאי לשתמש בה לדרגת הפלגה של פְּנִימִי.]

[1]) [בתלמו׳ (ב"ב כט:): בשבוני גיואי.]

האמתיות הם שני מינים האחד הוא אמת פנימי (סוביעקטיפע וואהרהייט) והשני הוא אמת הוצייי (אוביעקטיפע וואהרהייט) (מוקדות תבל, סז). — "וכמשמ' נסתר ונעלם: והחלוף בין הנמצאים הנראים הוא נופל בצורות הנראות וכן החלוף בין הנמצאים הפנימיים אמנם נפל בצורות הפנימיות וכו' אך העצם הפנימי לא יקבל הצורות (רמ"ע פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ח ז). כי כל מאמר אשר יש לו שני פנים ר"ל שיש לו ענין גלוי וידוע וענין נעלם צריך שיהיה החיצון נאה ככסף והפנימי נאה מן החיצון עד שיהיה הפנימי[1]) כשנעריכהו לחיצוני כערך הזהב אל הכסף (ר"י חריזי, פתיח' הרמב"ם למו"נ). חיצוניהם (של דברי הנביאים וכו') חכמה מועילה וכו' ופנימיותיהם[2]) חכמות בידיעות האמת על מתכונתה (שם). היסוד העשירי שיש בתורתינו פנימי וחצון (יקודות המשכיל לדוד בן יו"ט, דברי חכמים, נט). — "וספרים פְּנִימִיִּים, ספרים בחכמת הנסתר: נמצא בספרים הפנימיים וכו' (ממז' ויטלי קמד). מצאתי בספרים הפנימיים והמברך את השם צריך לכוין את לבו בהיה הווה ויהיה וכו' (המנהיג סי' מז). וראיתי וכו' בני אדם שהיו מגביהין את עצמם בשעת קדושה ויש לי מסך בספרים הפנימיים (שם נג). — ואמר הפיטן: ולא יאכל פנימית כזדון ובתרמית (רשב"ג, אזהרות, בלל סדי). פנימיה היתה דת שעשועים יומם כאין מעינות נכבדי מים (הוא, שולמית שמכמכת, ליון ג, 145). וחיות עליות חיצוניות ופנימיות הליבותיך צופיות (הוא, כתר מלכות, יי' מי יעמיק). ברחמים יקר צעירי הצאן חקם הטריפם פנימי וחיצון[3]) (שמעון בר יצחק, יוצ' ב ר"ה).

"פְּנִימִיּוּת, ש"נ,—מה שהוא פְּנִימִי, כמו פְּנִים כמשמ' ב): ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים ונפלאות גדולות ולא רחוק ממנו שהיא מראה אותן בפנימיות מראות היכליו ומעמד מלאכיו (תשו' הגאו' ליק נט). הספירות והאורות העליונות וכו' נאצלים מפנימיות הכלתי בעל תכלית (ר"א אירירה, שער השמים מ). היות התורה ממשכת ומגלה חוצה משפיע אורה המתייחס אל

[1]) [בתרג' ר"ש א"ת: תוכו טוב מנגלהו עד שיהיה תוכו וכו'.] [2]) [שם: ותוכם.]

[3]) [מטה לוי: לחם לאכל ובגד ללביש.]

פנימיותה יקרא שחוק (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו (שם שם לח). וכשאני רואה ושומע הנה הנה חדרים שכים לפנימיותי ונאחרים עמה (רנ"ק, מוה"ז שער יז).

פְּנִין, פְּנִינָה, מ"ר פְּנִינִים[1]), אבן יקרה, תכשיט, מרגלית, Edelstein, Juwel, Perle, Koralle; pierre précieuse, bijou, perle, corail; precious stone, jewel, pearl, coral: כי טובה חכמה מִפְּנִינִים וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ח יא). יש זהב ורב פְּנִינִים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ טו). אשת חיל מי ימצא ורחק מִפְּנִינִים מכרה (שם לא י). ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מִפְּנִינִים (איוב כח יח). זכו נזירית

[1]) [במקרא נמצא מ"ר פְּנִינִים בלבד, ופעם אחת (משלי ג טו) בכתי' פניים (הנקוד הוא של הקרי פְּנִינִים). השם הפרטי פְּנִנָּה (ש"א א ב, ד) אינו עדות מכרעת לצורת מ"י הואיל והוא נבדל מן פנינים בכתיב ובנקוד בדגש (כדגמת פִּלֶּגֶשׁ—פִּילֶגֶשׁ), אעפ"י שנראה כי הענין אחד. כנראה נגזרה המלה מן שרש פנן, הנמצא בער"בי אף כמשמ' קשט ושפר (פַּנַּ a)), ולפי זה הוראתה העקרית היא קשוט, תכשיט בכלל. השבעים, והוולג' ההולכים בעקבותיהם, מתרגמים בדרך כלל כמשמ' אבנים טובות, אך הוולג' באיכה (ד ז) ebore antiquo, שנהבים ישנים; ובאיוב (כח יח) נדרשת המלה מפנינים גם בשבעים τά ἐσώτατα וגם בוולג' (de occultis, כלו' מחשבים) כלשון מִפְּנֵי ומִפְּנִים, וכנראה על דרוש עתיק בזה מיוסד שמוש המלה כלשון הפיטנים כמשמ' זו. כמשמ' אבנים טובות (כיפי טבתא) מתרגם אף התרג' הארמי למשלי (המושפע מן הפשיטתא) וכן כמה פרשנים (עי' רד"ק), ואחרים רואים בפנינים שם לאבן ידועה, כגון מנחם: אבני שהם המה; וריב"ג (סה"ש שרש פנן): אבנים יקרות, אבל הטיב באמרו פנינים שירצה בו האבן הנקראת בערבי יאקות ויורה על זה אמרו ארמו עצם מפנינים ר"ל אליאקות שהוא ארום והוא אודם, ע"כ. והיה אף מי שראה בפנינים שם לזהב: ארמו עצם מפנינים, והב קרוי פנינים לפי שמטמנין אותו בפנים (פירוש איכה מס' דבי מכמים, כח). אך התרג' הארמי לאיוב (כח יח) הוא: מרגלין, מרגליות, וכמשמ' זו נפוץ שמוש המלה בסה"מ וכדבור. ואמנם ע"פ איכה ד ז (ארמו עצם מפנינים) מעריפים כמה מן החדשים את הפרוש: Korallen. אך כמבואר לעיל נראה שעקר משמעות המלה היא תכשיט בכלל, ובפרט התכשיט המגוון בצבעים.]

a) فنّ

משלג צחו מחלב אדמו עצם מִפְּנִינִים (איכה ד ז). — ואמר בן סירא: אל תמאם אשה משכלת וטובת חן מפנינים (ב"ס גניי ז יט). חיי שר[1]) אויתי מפז ורות טובה מפנינים (שם ל יב). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים (שם לד ו). — ובספה"מ"א: אין למלאות התבונה בכל פניני הדר ומי ערוך יערך לה מן כוכבי גיה (רקע"ג, ספר הגלוי, בתוך הגנוף העברי, קפח). ויהי כאשר שמעתי מפנו אלה הדברים אשר מפנינים יקרים ירעתי כי הסר ממוסריו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 140). אל תשליכו הפנינים לפני החזירים כי אינם עושים מאומה ואל תמסרו החכמה למי שאינו יודע מעלתה כי היא יקרת מפנינים (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 8). וכבר נוסה שמפסידים במגעם הדברים הדקים בפנינים[2]) והיינות (הוא, כוזרי ג ס). הנכיאים אשר נפשותם זכות מקבלות לאורו יעבור בהם כעבור אור השמש בשוהם ובפנינים (שם ד טו). ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השכל צמורים, והיו לאחדים, לקשור מפניני מליהם לצוארי הנגידים (ר"י חריזי, תחכ' הקד', 6). נאם הימן האורחי הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו ומליצות לשונו (שם א, 16). ואתה ידעת כי הספרים היקרים לא יחוכבו פניניהם רק למביניהם (שם שם, 20). והחכמה בעיני בני עמנו כצרור אבן במרגמה או כזורק פניניו לרגלי הבהמה (שם שם). דעי כי השיר המעלה, אשר הוא כפנינים מלא, ובכתם אופיר לא יסלא, מספרד שרה, ועל כל אפסי העולם נפרד (שם ג, 40). ור' משה בן עזרא מושה הפנינים ממליצות הרעיונים (שם שם, 41). ויאמר לו איזה ענק הראית אחד מבני ענק ויאמר לו ענק הפנינים אשר לקחת תמול מידי (ר"י זכרא, שעשועים ה, דודזון, 49). עיניה ביוגים ולחייה כשושנים ושפתותיה כחוט השנים ושניה כפנינים (שם יב, 134). כל ימיו דורש טוב לעמו כפניני מליו (תנחום ירושלמי, הקד' לספר המספיק, ה). ובונתי בענין הזה שאהיה כזה אצל חברי כמגביה חרם מעל פנינים אשר לפניהם (ר"י אטולי, מלמד התלמידים, ברלשית, ה.). ולפי שידוע שהכתרים הנתונים בראשי

---

[1]) [נ"א: שאר.]

[2]) [במקור: באלג'ואהיר (באבנים היקרות).]

המלכים יעשו מפנינים מתוברים ראוי לפי ענין זה להקרא לוית חן (שם כשא, קכה.). ואשר יקבל אורה קבול שלם יותר מכלם הם הפנינים והשיהם והאויר הצח והמים (פי' התורה לר' עמנואל פיגיליו, Merx, Archiv, עמ' 372). ומה נעמו רסיסי דמעותיך אשר בפנינים כינות עפעפיך התגלגלו עת מרי שיחי בחיקך שפכתי (שמשון בלוך, שבילי עולם ג, הקד', 3). הבאתי שכמי תחת משא גדול ונורא כזה וכו' ולהעלות הפנינים הנבואיים המושקעים בימי התורה ומצולותיה ולהראות העמים והשרים יפית (מכתב גינר אל בלומנפלד, אוצר נחמד ב, לד). — ואמר הפיטן: תתן לתכהב נותצי פניניך תקרא לשכרם כום כמום בפניך תבא בל רעתם לפניך (ר"א קליר, ענה קורו מני, קינ' ת"ב). אמרות האל טהורות כפנינים היקרות (קונט' הפיוטים, מק"ב ד, 23). —ואמר המשורר: וכמעט אבדה מאין דרישה אשר היתה סגורה מפנינים (רשב"ג, הלפור או דרור, ברודי 3). אשר הציף צלוליה ורלה פניני מעמקיה ומשת (שם שם). וגבה מבני גילו כגבה בני איש מבהמות או רמשים ויקרו מעלליו מעליהם כמו יקרו פנינים מחרשים (רמב"ע, הריח מב, שעה"ש 69). הנה דמעי בטרם אקראה יענו אתי וידרשו עד לא שאלתי כדמות פנינים ואם כדמי נקים עלי לתיי תבי מכבדי חם בכביתי (יצ[illegible] בן גיאת, מבין עפאים, שעה"ש 124). ועוד התכי בשאול כארץ חמון מיני פנינים וכל אבן יצוקה משוכותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 196). פניני שיר אשר לבי חריטן היש משיב פרדותן לחוטן ליפות צוארי שרן בדרן וספירן וכל אבני בחטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שעה"ש 159). ופניני טל יברקו (אד"ס, סס"ק, האביב א). — ומ"כ פְּנִינוֹת: אמר חכם אחד עצם ענין השכל דק ונפלא מכל הפנינות המושכלות ושלם יותר מכלם (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ג, 175). — "ובמשמ' פְּנִי וּפְנִים, חדרי חדרים, סוד צפון[1]), Innerstes, Verborgenheit; fond, secret; the innermost, secrecy ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלת פניניך[2])

---

[1]) [כך, ולא כבנוי למלאכים יש להבין פנינים בדברי הפיטנים, ובמובן זה באה המלה בב"י בתרגומים הקדומים, עי' בהערה לעיל.]

[2]) [צפוניך, ולא כמטת לוי: תואר לתורה עש"ה יקרה היא מפנינים.]

כארתו חמורות וקלות, ענשין ואזהרות פרטות ובללות, שכר המצוות ושלום גמולות (ר' שמעון בר יצחק, חמכו, קרונ' ג שבוע'). שנה אין לפניו, שקט בפניניו[1]) שכח טוב במצפוניו (מלך עליון, מוסף ח ר"ה). זינה לעניו בפניני מעוניו והגיה עיניו בפוץ מעיניו (ר"א קליר, אלורה ומפרשה, יולי פרה). — "ובמשמ' בני ישראל הצפונים, ואמר הפיטן: נחית פניניך[2]) בעוך עמך להתנאות צורריהם הממת במכות להלאות (מי מלל, מעריב אחכון פסח). — ומ"י "פְּנִין, ואמר המשורר: גדרו ארחו והכבידו כדיתו ולא יכלו הצפינו מנגה פנינו (ר"י הלוי ליהושע בן דוסא, סעה"ס, 100). ומציתי פנין לח משפת כוס אשר נמשל למעין הישועות (הוא, לך עיני, דיואן ג, 203). — ומ"י "פְּנִינָה, ואמר המשורר: אני כהר זמן ארץ עדינת ואדמתי פאר על כל מדינה, הכי כל הארצות באבנים כמרגמה ואבני פנינת (ר"י חריזי, תחכ' מז, 375).

"פְּנִינִי, ת"ז, נק' פְּנִינִיָּה, — שיש בו מתכונת הַפְּנִינִים, כמו סַפִּירִי, בהיר וזך: כלם (המלאכים) גזורות פניניות וחיות עליות (רסב"ג, כתר מלכות, יי"ח מי ימיניך). השכל הפיעל היא ההלת ברואי רם ונשא והוא בח אשר נאצל מן החפץ והוא עצם פניני פשוט בהיר וזך (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ב, 159). והנפש החכמה היא עצם פניני[3]) ממלא חסרון גוף טבעי (שם שם). והוא (האדם) שנברא מתוקן בצורתו ונאה במלאכתו ושלם בעל נפש מדברת פנינייה חכמה קיימת (כ"י א"ח, תק' מזא"ג לרסב"ג, הקד'). הנפש החכמה הוא עצם פניני משלים חסרון טבעי מורכב מד' יסודות (ר' אברהם דקלונית, תלמיד הרוקח, כתר שם טוב, גנזי הקבלה, ילינק, 84) גם לשר הפנים פני חמה כצאת השמש בגבורתו הוא אהרן קדוש ה' שיר המעלות האלקיות הפניניות אות ומופת בצבא שלו (אגר' כ"א היביני, REJ XXVI, 214). — ואמר המשורר: ונפשנו פנינִיה ועל כן גזרנוה אנחנו מפנינים (רסב"ג, עטה הוד, שירי שלמה לדוקש ט).

[1]) [בלו' כפנים מעונו ע"פ (איוב כה ג) עשה שלום במרמיו (בית לוי).]

[2]) [ולא במטה לוי: נחית פניניך, אלו דברי התורה עש"ה יקרה היא מפנינים.]

[3]) שם בהערה: ר"ל דבר דק וצח כאשר כתב רס"ג בספרו אמונות ודעות מאמר ו' פרק ב' וזה לשונו שעצמה (הנשמה) עצם נקי כנקיות הנלגלים.

שירה כמו חותם עליו שמך חקוק ליום ולמדות תהי שלישיה שמש וירח מכין מאוריה וכבין פנינית רות פניניה (הוא, נפן מתולה, שם כג).

פנן [1]), ממנו פֵּן, א. פִּנָּה, פְּנִין, "פְּנִינִי.

פנק [2]), ממנו "פִּנּוּק, פַּנַּק, תַּפְנוּק.

פִּנֵּק, קל לא נה ג.

— פעי, מְפַנֵּק[3]), — פִּנֵּק את פלוני, הרגילו להיות רך, רָפֶה, רגיל לתענוגים ובטלה וכדו', verzärteln; מְפַנֵּק: dorloter, gâter; to pamper מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא). — ואמר בן סירא: תן ולקח ופניק[4]) נפשך כי אין בשאול לבקש תענוג (ב"ס גני' יד יז). — ובתו"מ: משל למלך שהיו לו אפוטרופוסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו ומפנקים אותו (ספרי דבר' שו). כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו (ר' אבין, מד"ר בראשי כב). — ואמר הפיטן: בטל פלג מלא מאוגד פרי עץ השדה ממוגד פרש כפיו וסגד תפנק במזל קשת גד (אלול לבבר, סדר טל, כ"י בריט"מ). — ואמר המשורר: זמן שר יתנק ועבד מפנק ובו צר ואויב באריה יזנק יחיה ברשעו מחיב כפשעו סקילה שריפה והרג וחנק (עמנו', מחב' ח, 5). למי אוי ואבוי למי כהות עינים למי שבר רוח למי המית מעים למפנק בניו והמה בו פשעו (שלום הכהן, כיר דוד יז, 325). — ואמר המליץ: מפנק מנער בנו ירבה מכאוביו ולכל רעה ישטה לבו (ב"ז, ב"ם ל ז).

— פעו', *פֻּנַּק, מְפֻנָּק, מפונק, — מי שפִּנְּקוּ אותו: בוואו על ציפרנו ועל (כף) רגלו וכו' הרי זה נותן לו דמי צערו אבל אם היה מרובך מעודן מפונק כל שכן שבפול בו צערו (מכי' משפטים ח). חי שלשלו אותו (את

[1]) [עי' בהערות למלים פִּנָּה, פְּנִין.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [את בארמי פַּנֵּק ובערב' פַּנַּק a) באותה משמ', ות"א וְהֶעָנֹג מאד (דבר' כח כד) ודמפנק לחדא, וי"י עדינה (ישעי' מז ח) מפנקתא.]

[4]) [נ"א: ופת.]

a) فنق

יהויקים) אלא שהיה מפונק ומת בידם (ריב"ל, תד"ל ויקר' יע).—ואמר הפיטן: מפונק בתחלה ואחריתו מנון, היתלונן סלה בפבח וגנון (אזמו אמוניס, יוה"כ סימנים).—ואמר המליץ: מעי המו לנעמה המעונגה והענונה והמפונקה (מפו, אהבה ציון ט, 68).

—הִתפ', הִתְפַּנֵּק,—פִּנֵּק את עצמו, ואמר הפיטן: תפלתו מרפא וצדקה, תלאוכות הצילם מצוקה, תפנוקים הרום להתפנקה, ולכל היד החזקה (אמרת כהן, יול' נש"מ, מחז' איטל' ג, קסט:). ואמר המשורר: כלבוש ערוגת פז ורקמת שש כבת מתעננה כלבוש ומתפנקת כל יום חליפות הרקמות תחליף (ר"י הלוי, אהן כילדה, דיואן א, 82).

א. פַּס [1]), ס"ז מ"ר פַּסִּים: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פַּסִּים (ברא' לז ג). ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הַפַּסִּים אשר עליו (שם שם כג). ועליה כתנת פַּסִּים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש"ב יג ח).—ובסהמ"ז: אראמות וגביש, פרשו בו שהוא מין ממיני השרד והפסים (ר"י א"ת. סה"פ לריב"ג, גבב). — ואמר הפיטן: בכפל כתנת נֵבד יבסה ישארו וכו' בם יפן מלא כל הארץ כבודו ויסיר דאגת כתנת הפסים (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, כיד:). כי היתה סיבה סבה סלולה בכתונת בד לפני נורא עלילה סוד פסים תציר ומעכר (רסב"ג, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 149). ויציב וזרק והקטיר וכו' ופשט פסים ירד בקודש וטבל וקדש ועט פלוסים (רמב"ן, אבפרה, סליח' מוס' יוה"כ). —ואמר המשורר: כתנות פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דשאו (רמב"ע, כתנות פסים, דוקס 97). וארץ משבצות זהב לבושה ושי כתנותיה ופסים (הוה, הליה מכ, סעה"ם 69). מטר שחק בעת רדתו פני הגן לאט שוה ועל פניו כסות פסים ומשי הזמן שוה (הוה, תרשים ג, 40).

ב. *פַּס [1]), ס"ז, מ"ר פַּסִּים, פַּסִּין,—קצה של דבר, חלק קיצוני בו, ביחוד פס יד, רגל ואצבע, Ende,

---

1) [המחבר לא פרש. ואמנם כל התרגומים והמפרשים רואים במלת פַּסִּים מ"ר של פס (משרש פסס ועי' לקמן), מלה הנמצאת בלשון החכמים בעבר' ובארמ' במשמ' פַּס יד ופַס רגל, כף היד והרגל. בכתבות כנעניות (עי' קלוסן, אוצר הכתובות הפניקיות, 129 18 20; 142 11) בא פס כשם לתעריף מנת הכהנים בקרבנות, כנראה לא לוח סתם, אלא במשמ' פים של כהנים אבל אולי מוטב לחבר פס זה עם פַּס במשמ' מס, בסור' בא פס כפרט במשמ' גורל (עי' פִּים, הערה), ועי' אף פִּסָּה. אך קשה למצא מכאן פרוש אפשרי לצרוף כְּתֹנֶת פַּסִּים, וע"כ נחלקו התרגומים והמפרשים בבאור המלה הזאת. ת"א (כיתונא דְפַסֵּי) אך מעתיק את המלה העברית, ואמנם אפשר שכונתו באחת הדרשות במד"ר (ברא' פח): שהיתה מגעת עד פס ידו, דבר אחר שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס ידו, ע"כ. אך אין ליחס לת"א את הפרוש: כתנת בעלת שרוולים, שאין לו כל עדות קדומה. השבעים (χιτῶνα ποικίλον) והוולג' (tunicam polymitam) מבינים כתנת מגוונת, צבעונית, בעלת צבעים רבים ושונים, ואולי הגיעו לפרוש זה באחת הדרכים שהלכו בהן אף הפרשנים העברים בימי הבינים שהבינו פַּסִּים במשמ' חלקים, חתיכות, כדגמת פַּסֵּי יד, פִּסּוֹת יד. וזה לשון ריב"ג: בגד של משי ונקרא מצורתו כלומר שכל זרת ממנו היה מצבע בפני עצמו נגזר מפס ידא ותרגום וכפות הידים ופסת ידהא זכמהו מי אפסים וכו', ורש"י: לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון, וראב"ע: בתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא כלשון ארמית, רד"ק: היה מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו וכו' ומזה יהיה פסת בר בארץ כלומר חלקת בר ואדוני אבי ז"ל פירשו במשמעו מענין פס ידא כלומר יזרעו כף מלא תבואה וכו' וכתב כי שרש פס ידא כתנת פסים פסס והוא הנכון והדגש לאות, ע"כ. ואמנם כל הפרושים האלה רחוקים הם, כי אין פס בעקרו אלא קצה, חתיכה קטנה, ולא יתכן לאמר כתנת פסים במשמ' זו. וכן אין ממש בהצעות החדשים המחברים מלה זו—על סמך הפרוש והספק: צבעוני— עם שם העיף פַּסְפַּס (ברוז) באשורי. ואולם כנראה אין פַּסִּים מ"ר מן פַּס, אלא ש"ז על משקל צַדִּיק, פַּטִּיש משרש פסם, פשם, שמשמ' באשור' עטף וחסם מסביב סביב, ממש כמשמ' שמל a) כערב' שממנו שִׂמְלָה בעבר'. וכמה שמות נגזרו משרש זה באשור': פַּשְׁמוּ, פּסמ, צעיף, רמן; פַּסְנַת, רשת, מחסום; נַפְסַמ, רסן; וי"א שכלם מורים על כית ראש, המכסה את ראש האדם והבהמה, ונראה לאין ספק כי פַּסִּים הוא פסמ האשורי במשמ' כית ראש, וכתנת פסים היא כתנת בעלת כית ראש.]

1) [ש"ז זה פַּס, וכצורת הנקבה פִּסָּה, פרושו העקרי הוא קץ, קצה, וכן קשור השם אל הפעל פסס במשמ' כלה, הגיע לקץ, אָפֵס, ואל השם והפעל אֶפֶס.

a) شمل

העושה : Extremität ; bout, extremité ; end, extremity
תפלתו עגולה סבנה ואין בה מצוה נתנה על מצחו או על פס ידו הרי זו דרך המינית (מגי' ד ח). מכתב שנטל הכותב שלו טמא מפני המוחק, ניטל המוחק שלו טמא מפני הכותב, נחלק לשנים ונשתיירו בכותב ובמוחק לקשרי אצבעותיו מגיע מלא פס ידו טמא פחות מכן טהור (תוספת' כלים. ב"מ ג ד). או בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו תלמוד לומר מלא קומצו הא כיצד תיפה את פס ידו במחבת ובמרחשת ומוחק באצבעו מלמעלן למטן (ירוש' יומא ה ג). מתרפס ברצי כסף, מתיר את הפס ומתרצה בכסף (ר' יהודה ב"ר סימן, מד"ר בראש' עח). מתרפס ברצי כסף, אע"פ שחטא אדם ובועסת עליו מתרת את הפס ונוטלת את הכסף והיא מתרצה לו (שם שמות לה). פסים, שהיתה מגעת עד פס ידו ד"א פסים שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנת בפס יד (שם בראש' פד). ולא יתן פס ידו תחת שחיו ולא יתן תבשיל תחת המטה ולא ינעוץ סכין בתוך האתרוג או בתוך הצנון וכו' (מדה"ג דברי' ד ט, הסגלה). — ובסהמ"א: לך התרפס, התר לו פס יד לשלם לו ממונו (רש"י, משלי ו ג). אי זו היא כתף, פסיגין המחוברות בשדרה זו על גבי זו, נטף ענבים המחוברות בשדרה ויוררות והוא שיהיו כל הענבים שבעוללות נוגעין בפס ידו (רמב"ם, מתנת עניים ד יח). מי שרגלו בולה שוה שנמצא רוחב פס אצבעותיו כרוחב עקיבו ובאילו היא תתיכה שוה, מי שרגלו עקומת דומה למגל שנמצא פס רגלו שיש בו האצבעות עם עקבו כאילו הם שני ראשי הקשת (הוא, ביאת המקדש ח יג). התוקע לחבירו, שמתכר אצבעותיו בפס ידו ומכה אותו באגרוף (ר"ע מברטנורה, ב"ק ח ו). סטרו, שהכהו בפס ירו על לחיו (שם שם). — ואמר הפיטן: בכפל כתנת בד יכסה שארו מפסי יד עד עקיבת רגל בם יפן מלא כל הארץ כבוזיו ויסיר דאגת כתנת הפסים (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחזו' איטלי' ב, ריד:). פס יד כתבה לקעקע צול בפסת (אמן, קרובי ב פסח). טל זורר על פס [1], בכמדבר דק מתחספס (כ"א קליר, אליס, תפלת טל).— ובהשאלה, קצה עץ או אבן, המשמש יתד או עמוד בבנין, בבאר וכדו': Latte, Palissade ; latte, palissade ; lath, palisade
עושין פסין לבירואות ארבעה דיומרין נראין כשמנה (רבי יהודה, עירובי' ב א). מותר להקריב לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים ושותה, מותר להרתיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (שם שם ב). מבוי שגבוה מעשרים אמה וכו' צריך למעט וכו' והרחב מעשרים אמות וכו' צריך למעט ביצד ממעטו עושה לו פס וממעטו עד עשר אמות (תוספת' שם א א). כל מבוי מארבע אמות אין צריך כלום והרחב מעשר אמות מעמיד פס באמצע ונותן קורה על אחד מהן וריו (רמב"ג, שם שם א ג). כותל שצידו אחד בנום מחבירו ושוה מבפנים ונראה פס מבחוץ, שוה מבחוץ ונראה פס מבפנים נידון כלחיים (שם שם א י). ר' יהודה אומר בית סאתים מותר אמרו לו לר' יהודה אי אתה מורה בדיר וסהר ובמוקצה שאם ירצה לרבות ירבה אמר להן זו מחיצה ואילו פסין (שם שם ב ג). היתה שם אילן או גדר או תיצת הקנים נירונת

אפַס, ועי' פסס, הערה, א. פִּסְפֵּס, הערה. ואין פס יד ורגל או פסת יד בעקר אלא קצה היד והרגל, ממש בשמוש השם extremité בלעז, וכן בארמי שבתו"מ. ובסור' פסא היא קצה, תתיכה קטנה, אבן קטנה המשמשת גורל. כאמור בהערה הקודמת אין בתנת הפסים קשורה לא אל השם ב. פס ולא אל השרש פסס.
ורשת תז"ל מצאה את המלה אף במקרא, בפרשה הִתְרַפֵּס (משלי ו ג), מִתְרַפֵּס (תהלי סח לא) בשתי מלים: הַתֵּר פַּס (יָד), מַתִּיר פַּס (עי' למעלה בדגמאות מתו"מ) ואחריהם אף רש"י, ובאמת מתאימה קריאה זו בשני הפסוקים שענינם הבאת דורון בְּרַצֵּי כֶסֶף או הצֹרך לְשַׁלֵּם כסף הערבות למלוה, ועל כן אפשר שהיתה המלה פַּס אף בלשון המקרא ושמשה בפרט בצרוף הִתִּיר פַּס במשמ' התיר פלוני את פַּס ידו (השוה יַתֵּר ידו, איוב ו ט), פתח את ידו הקפוצה ונתן, ועי' גם ערך פִּסָּה, הערה.
בארמ' התלמודית נמצאת מלה פס במשמ' קרדום לחפר באדמה. אבל אין מלה זו במקורות עבריים ואין קשר לה אל א. פַּס או ב. פַּס, אלא צורתה הנכונה היא פָּס, ובעקר פָּאס משרש פאס, וכן בערב' פַאְשׂ[a]) באלף מכמאת באותה משמ'.]

[a]) فأس

[1]) [בית לוי מפרש: מלשון פסת בר. ואולם דברי הפיטן מיוסדים על הדרוש של מתספס המובא במכי' (בשלח, ויסע מסה ג): רבי טרפון אומר אינו יורד אלא על האופסים וכו' ומכאן שגרס או הבין הפיטן אף במדרש: אפסים (כמו מי אפסים ביחזק') במשמ' פַּסִּים, פסי הרגלים]

כפסין חיתה חצר פתוחה לביניהם מותר לטלטל מן החצר לפסין ומן הפסין לחצר היו שתים שתיהן אסורות ומותר לטלטל בין הפסין (שם שם ג ד), חצר קטנה שאינה אלא בעשר אמות ניטל דופנת כרש' הרכים ונשתייר בה פס מיכן ופס מיכן מותר (שם שם י ע), לא סוף דבר גדר אלא אפילו עשה פסין אם אין בין פס לחבירו שלשה טפחים נידונין בגדר אפילו קמה ואפי' קשין (ירוש' כלא' ד ב). עשת פסין כנגד שלש גפנים יש לו מחול (רבי זעירא, שם שם ד ג). (עשה) פסין כנגד הביניין ויש כעומד ארבעה והעומד רבה על הפרוץ, כנגד העומד מותר, כנגד הפרצה אסור, עשת פסין כנגד הגפנים ואין כעומד ארבעה והפרוץ רבת על תעומד פשיטא כנגד העומד מותר, כנגד הפירצה אסור (שם שם ד ד). עושה פס של ג' אמות וכל שהוא מרחיקו מן הכותל שתי אמות (ר' בא ורב הונא בשם רב, שם עירוב' א א). חצר ניתרת כשני פסין וכלבד פס של ארבעה טפחים מיכן ופס של ארבעה טפחים מיכן (שם שם א ו). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו אבל ממלא הוא ושופך לפני כהמה ושותת מאיליה, מתקיף לה רב ענן אם בן מה הועילו פסי ביראות (בבלי שם כא.). לא הותרו פסי ביראות אלא לבאר מים חיים בלבד (רב יהודה בשם שמואל, שם כג.). א"ר יהודה סוכה העשויה כמבוי כשרה ואותו טפח מעמידו לכל רוח שירצה רבי סימון ואיתימא ריב"ל אמר עושה לו פס ארבעה ומשהו ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן (סוכה ז.). — ובסהמ"א: שלשה מקומות המוקפין שלא לשם דירה זה בצד זה ופתוחים זה לזה שנים החיצונים רחבים והאמצעי קצר שנמצאו לשנים החיצונים פסין מכאן ומכאן והיה יחיד בזה ויחיד בזה ויחיד בזה נעשו בשיירא ונותנין לחם בל צרכן (רמב"ם, שבת טז יד). מותר להקריב ארבע הזויות האלו לבאר והוא שתהיה פרת ראשה ורובה לפנים מן הפסין ושותה (שם יז כט). השמן משירד לעוקה אעפ"י שירד נוטל מן העקל ומן המסל ומבין הפסין[1]) ונותן לקערה קטנה ולתמחוי לתוך תתבשיל וכו' (שם, מעשר ג טו). וכן אם סיבך על גבי פסי ביראות בר"ה שהן שמנה פסין נעוצו' בארב' רוחו' זו בנג' זו שבל אחת נוט' אמה לבאן ואמ' לבאן וכו' בשרה הסוכה בשבת שבחג ומותר גם ב; לטלטל בה (ר"מ יפה, הלבוש, או"ח סוכה תרלז). — וקצה של דבר וחתיכה ממנו בבלל: מרביצין שדה לבן שלא לזורעה זורעין לו פס פשתן ברביעית בדברי רבי אליעזר וחכמים אומרים לא זרעה פשתן יורענה מין אחר לא זרעה בשבת זה יזרענה בשבת אחרת (שמת' ה ה). למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם, פסים פס ים (מד"ר בראש' פד). — ובסהמ"א: היה בולו צבוע ובו פס אחד לבן אפילו בגרים ונראה בו נגע יסגיר (רמב"ם, טמאת צרעת יב יג)[1]).

***פֵּס**[2]), פים, ש"ז נ"ר פַּסִּים, פיסים,— מנת המלך והעיר, Steuer ; impôt ; tax: אם שהה שם שלשים יום הרי זה באנשי אותה העיר לקופה, לבסות לששה חדשים, לפסי העיר לשנים עשר חורש (תוספת' פאה ד ט). כל אילו שאמרו יוצאין וחוזרין נותנין פסי העיר ומספקין מים ומזון במלחמה ומתקנין את הדרכים (שם סוטה ז כג). אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימיות מן הגולגוליות ומן הארנוניות (ירוש' פאה א א). כל אלו שאמרו יושבים בטלים בתוך העיר אינן נותנים פיסי העיר[3]) ואינן מספקים מים ומזון ואינן מתקנים את הדרכים (שם גני' סוטה ח, 215).

---

[1]) [במשנה (מעשר' א ז): הפצין.]

[1]) [במשמ' רצועה, רצועת ארג או עוד וכדוי, אשר על פיה נוהגים לקרא אף לבדי הברזל של הרכבת: פסי הרכבת, אין פַּס במקורות. על חֲוֵלֶד החוראה הזאת השפיע בנראה מלבר הפרוש של כתנת פסים אף זכר המלה הסלוית pas, רצועה, המצויה אף בדבור היהודים.]

[2]) [היא המלה פֵּיסָא בארמ' שבתו"ם, פַּסָּא בסור' (עי' גם בהערת לֵו אצל קרויס, Lehnw. II 460) שנולדה בצורת משנה של כ. פַּס במשמ' קצה, חתיכה קטנה, ושקבלה את ההוראות של חתיכת אדמה או אבן קטנה ששמשה אף גורל (ומבאן פֵּיס בתו"ם, ועי' שם הערה). מכאן בסור' משמ' הפעל פסס: חלק בגורל, חלק מנות, ומבאן אף פֵּס במשמ' מנת המלך, המס. ואפשר שאף פרוש הבטוי צא והפס עלי מנת המלך (לעיל ערך א. פיס, הפע') הוא: תן במקומי את פִּסֵּי למנת המלך. ואף יתבן שהמלה מֵס, מ"ר מִסִּים בלשון המקרא היא מבטא אחר של אותה המלה, בשם שגם הפעל מסס (נמס) יבול להתפרש מהוראת הפעל פסס (פַּסּוּ אמונים), בלה ואפס.]

[3]) [אין ספק שבתוספתה ובבריתות המובאות בירוש' ובבבלי הכונה המפורשת: לפסי העיר, בתקבלת

פסג [1]), ממנו פִּסֵּג, א. פִּסְגָּה, כ. *פִּסְגָּה, *פִּסּוּג, *פְּסִיגָה.

פָּסַג, קל לא נמצא [2]) במקורות הקדומים.

—פִּעֵי, פִּסְּגוּ,—א) פִּסֵּג את הבנין [3]): סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פַּסְּגוּ ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (תהל' מח יג-יד).—ובספהמ"א: וכאשר באתי גבולותיה: פסגתי ארמנותיה (של ירושלם) ונשקתי חרבותיה ותוננתי עפרותיה וכו' (ר"י חריזי, תחכ' כח, 242). קיימת דברי ופסגת ארמוני ספרי (ר"ז אלליאהרי, ספר המוסר, מחב' לה, כ"י תימני). — "ובמליצה, עלה מעלה מעלה: הרב המובהק הוא אהרן אשר נתן לנו תורת אמת לפסג שליבות דעת לעוט שמי בינה (הקד' נכד המחבר לסו"ת תורת אמת לר"א ססון). — ואמר הפיטן: שיתי לבך לחיל ערך גם פסגי ארמנות (ר"י נג'ארה, עולת תמיד, ס).—ב) *פִּסֵּג את ענפי הצמח וכדו', פִּשֵּׂק אותם וזה סוה כאדם המפשק את רגליו [1]), auseinanderspreizen ; écarter ; to separate, spread asunder: אווב שיש בו שלשה

אל לצדקה וכדו', וקרוב לכך גם נוסח התוספתא בספרים: לעניי העיר, וכן פרש כצדק לוניץ (ירוש' פאה א א): מלה ארמית וכו' והוראתה חתיכה, חלק, וכהשאלת לסין מסיני המסים, וכ"ה במורית פסא, ע"כ. אבל בבבלי (ב"ב ח.) באים בקשר עם ההתחיכות בפסי העיר אף דברי האמוראים לגבי תיקוני החומה (לשורא וכו'), ולפי זת פרשו הערוך ואחרים את המלה בשמוש זה כלשון פַּסֵּי עץ, קרשי עץ לחזק שערי העיר, ואחריהם הלכו אף המלונים.]

[1]) [כעקרו פשג, ועי' כהערות לקמן.]

[2]) [אך עי' בהערה הבאה.]

[3]) [המחבר לא פרש, ודעות התרגומים והמפרשים מחלקות מאד בהבנת המלה. השבעים (καταδιέλεσθε) והוולגי' (distribuite) תרומו כמשמ' חלקה, חַלְּקוּ את ארמנותיה (ועי' לקמן על משמ' הפעל בתו"ם), אך משמ' זו כודאי אינה מתאימה לענין. ממשמ' זו של חלקה הגיעו רב החדשים למשמ' חָצָה מקום בהליכה, עבר בו לארכו ולרחבו (durchwandern), אך אין כל יסוד לפרוש זת, הואיל ואין כל עדות אף על פסג במשמ' חלק וחצה. הפרשנים העברים חברו פעל זת עם השם פִּסְגָּה (עי' שם הערה), שהכינוהו כלשון רמה גבוהה, ועל כן נסו למצא בדרכים שונות בפעל פסג משמ' רוממות או הֲרָמָה. מנחם: פסגו ארמנותיה ענין וקיפה הם. רש"י: הגביהו בירנותיה כמו אשדות הפסגה דמתרגמינן רמתא. ריב"ג: חזקום וכצרום שיהיו בצורים, וכן רד"ק. אך אף פרושים אלה דחוקים הם, כי כונת הכתוב היא לעורר את השומע לראות את גדולת ירושלם ולא לבנותה ולבצרה. לכונה זו של הפסוק כִּוֵּן יפה ראב"ע, האומר על פַּסְּגוּ ארמנותיה: הביטו ארמנותיה שהם פסגה. אבל הואיל ואין הפעל פַּסְּגוּ יכול להביע גם את הצווי הביטו (והרי ככר נאמר: שיתו לבכם) וגם את ההודעה העקרית שהם (הארמנות) פסגה, ברור שאין פסגו כאן צווי אלא פעל בעבר שנושאו הוא ארמנותיה, כלומר: שיתו לבכם לחילה (והביטו כי) פסגו ארמנותיה. וכאמת כך הבין התרגום הארמי וז"ל: דמן לעיל בירניתיה, כלומר: במרום פסגה הם ארמנותיה, ואולי הלך ראב"ע בעקבות התרגום. ואשר לנקוד, אפשר לקימו גם בעבר עפ"י כי נַשַּׁנִי אלהים (בראשי' מא נא), ואולי כונת הכתוב לבנין קל וצ"ל פָּסְגוּ, ולפי זה אין כאן צרוף: פִּסֵּג את הבנין, אלא פָּסַג הבנין, ע"ע. ואולם אם צדק הראב"ע בבארו את מבנה המשפט שהם פסגה, לעצם הבנת משמ' הפעל אין לנו עדות, כי אין אף פִּסְגָּה (עי' ערך זה) לשון רמה סתם. וכמבאר לקמן משמ' הפעל בתו"ם היא לא כלשון חלקה אלא כלשון פִּשּׂוּק לצדדים. ולפי זה נראה לבאר פסגו (במשמ' בנין קל) ארמנותיה כמו רחבו, נִתְפַּשְּׂקוּ ארמנותיה. וכשם שנזכר פסגו ארמנותיה כאן בקשר עם החומה (שיתו לבכם לחילה), כך מְדֻבָּר בכמה מקומות במקרא (ירמ' נא נח; נחמ' ג ח, ועוד) על החומה הרחבה. ובארמ' שבתו"ם נמצא הפעל פסג בבנין קל אף במשמ' פָּרַח הצדה, השתמט, נמלט: חד צייד קאים צייד ציפורן וכד הוה שמע ר' שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא דימוס דימוס פסגא, וכד הוה שמע ברת קלא אמרה ספקולה הות מתצדא ונלכדה (מד"ר בראשי' עט).]

[1]) [כמה מפרשים והמלונים לא עמדו על הוראתו המקורית של השרש והפעל ועל כן לא דיקו בבאור המקורות ואף התקשו בכמה מהם ללא צרך. אין פסג זה לשון חלקה ובקיעה סתם, אלא פִּסֵּג היא הצורה המאחרת של פשג הקדום המקביל אל פִּשֵּׂק שבמקרא שהוא פִּסֵּק בלשון החכמים בעבר' וארמ', והוראתו פשק, פשג, פסק את הרגלים או את ענפי הצמח לכאן ולכאן, וכן בערב' פַשַּׁגַ[a]), פִּשֵּׂק את הרגלים, (écarter les jambes, les tenir écartées). וכן נוהגים לפַסֵּג את ענפי תעצים כלומר להרחיקם זה מזה כפשוק הרגלים, ואף ע"י קִצּוּץ ענפים מיֻתרים שביניהם כדי להחדיר את השמש ביניהם ולהרבות כזה את הפריחה והבשלת הפרות. אך אין הקצוץ עקר משמ' הפעל כדעת

[a]) فشّج

קלחים מפסגו ואוגדו, פסגו[1]) ולא אגרו, אגדו ולא פסגו, לא פסגו ולא אגדו כשר (פרה יא ט). חבירו שטעה תופסו בידו מפסגו בשדות ובכרמים עד שמגיע לעיר או לדרך ובו' הוא עצמו שתעה מפסיג בשדות ובכרמים עד שמגיע לעיר או לדרך (תוספת' ב"מ ג כח). מניין שאין מקרסמין ואין מורדין ואין מפסגין באילן (מו"ק ג.). והתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד (ב"ק פא.). מסתתי אבנים אין בהם משום גזל מפסגי אילנות מפסגי גפנים מנקפי היגי מנבשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל אין בעה"ב מקפיד עליהן הרי אלו שלו (שם קיט:). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומפסגו מן העולם (מדר' פנים אחרים על אסת' נוסח' ב, ישנו עם). — ובסהמ"א: יער שבפו אילנות ופסגום[2]) סביב סביב פלייש"ר בלעז (רש"י, שבת' ע מו). ולא יפסג את האילנות וכן כל שאר עבודת האילן (רמב"ם, שמיטה ויובל א ה). כששהתה כל כך מה שלא הורגלת היה רץ במרוצה בדרך קצרה דרך גנות ופרדסים מפסג ועולה (פענח רזא עה"ת, ויקה, יג.). — ואמר הפיטן: על הרי בתר על אחד ההרים יראה לבחירים גמול פעל הרים דבים נמרים וכו' לפסג גזרי גזרים ביקר כרים (על הרי נמר, זולת א פסח).

— קל, ״פָּסַג, — כמו פִעי במשמ' א), פָּסַג מגדל, עיר וכדו', ואמר הפיטן: רעים ברעה התמוגגו מגדל ועיר פסגו[1]) נשקפת עליהם ונפלגו והמו כמו יין (לאב"ע, אל מי כמשילך, יוה"כ סדור תימני; איגר 228). — ובינ' פָּסוּי, פָּסוּג, פְּסוּגָה, — כמו מְפֻשָּׁק, מְפֻסָּג: עיקוריה מה היא שיתחתה (?) הבהמה ושחטה ונתעקרה רגליה באבן או ביתד או בקידה[2]) מושלכת בארץ, אם בארץ פסוגה[3]) ובו' (הלכות טרפות לאלדד הדני, אפשטין, הלכה ג 6). — ואמר הפיטן: והעונה כמו בור ריק ליוסף בהמכרו למדינים וסוחרים ליונה תוך מעי דגה פסוגה[4]) (להלל גאון, לגור יעקב, דודזון, HUCA III, 246).

— פעי, ״פִּסַּג, — שֶׁפִּסְּגוּ אותו, ואמר המשורר: לו חכמו על צור אמת נשענו ובארמנות צדקי אשר פסגו (רמב"ע, דיואן ל, בודליאנה).

א. פִּסְגָּה, ש"נ, — הר, גבעה[5]), Berg, Anhöhe; montagne, colline; mountain, hill: ומבמות הגיא אשר

רש"י ואחרים ואף זגורודסקי, מלון כל בו לחקלאות, 719. ולשם פסוג זה של הענפים משתמשים אף בססיבות המחזיקות בענפים בפִשּׂוּק, ועל כן אין אף סתירה לכך בפרוש רש"י (מו"ק ג:): סוסבין האילן, ע"כ. ואף התועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד (ב"ק פא.), אין פרושו דוקא מנתק זמורות הנושבות תמעכבות אותו (רש"י שם) ובודאי לא במשמ' הולך, צועד ועובר (לוי במלונו), אלא מְפַשֵּׂק ומטה את הזמורות הצדה כדי שיוכל לעבר ביניהן. וממשמ' זו של השרש והפעל מובן מקור השם פְּסִיגָה, פסיגין של אשכל הגפן, לגבעול הענבים שפטוטרותיו מתפשקות ומתפסגות מכנו לכאן ולכאן. ואמנם נראה הדבר שגם השרש פסע במשמ' צעד, שהוא בלשון המקרא פשע (עי' שם), אינו אלא צורה שלישית של אותו שרש, שהרי הפוסע והולך מפשק ומפסג בלבה את רגליו בכל פסיעה ופסיעה.]

[1]) [במשנ' מנקד' ליוורנו: פִּסְּגוֹ.]

[2]) [בדפוס' ופסגים, אך צ"ל ופסגום, כלוי ווקפו את האילנות הקשורים יחד בסעין יער מלאכותי מסביב, והוא palisser בלעז. ושמוש זה בא בהתאם לפרוש רש"י לפעל המקראי: הגביהו.]

[1]) [מנקד: פִּסְּגוּ, וכך דורש גם החרוז.]

[2]) הערת המו"ל: צ"ל בקורה.

[3]) ובהערת המו"ל: אדמה שיש בה נקיקין עפ"י התרגום ויבתר ופסג.

[4]) [צונץ (Syn. Poes. 425) מביא מקום זה, אך אינו מבאר את משמ' המלה. דודזון, שאינו רואה דרך לבאר פְּסוּגָה עפ"י הוראת השרש בארמי ובעבר', משוה את הילקוט (יונה תקנ): באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת, ע"כ, והוא מציע לגרס פרוגה במשמ' זו, עפ"י לשון מד"ר (במדי ז): בבקר נכנס לראותה ומצא אותה (את הגִנה) שהפריגה. אבל אין הפריגה לשון עבור והריון אלא לשון קלקול בגן (עי' פָּרַג, הערה). ואולם לפי הנאמר בהערות לעיל, עקר משמ' שרש פסג הוא לשון פשוק של ידים, רגלים וכדוי, ולשון פִשּׂוּק משמש אף בשפתים: פשק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). וכן דגה פסוגה פרושו דגה שפִּסְּגָה, פשקה את שפתיה, הרחיבה פיה לבלע את יונה. ואולי אף דגה מעברת שבילק' אינו אלא פרוש בלתי מדיק במקום פסוגה.]

[5]) [השבעים מתרגמים כבמד' (כא כ; כג יד) וכדברי (ג כז; ד מט): λελαξευμένον, λαξευτήν, כלוי הפסולה באבן (עי' לקמן), אך בשאר המקומות הם כותבים בשם פרטי Φασγα, וכן וולגי Phasga, וכן רואים רב החדשים הַפִּסְגָּה בשם לרכסת ההרים בגבול

כשדה מואב ראש הַפִּסְגָּה ונשקפה על פני הישימן (במד׳ כא כ). ויקחהו שדה צפים אל ראש הַפִּסְגָּה ויבן שבעה מזבחות (שם כג יד). תחת אשדת הַפִּסְגָּה מזרחה (דבר׳ ג יז). עלה ראש הַפִּסְגָּה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך (שם שם כז).—וכסהמ״א: עוד רצוני לומר שיהיה מצודה ומצד פסגה לא מערה אמרו הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו כלומר כמרומי הרים (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, מלד). וכן אשדת הפסגה וכו׳ והוא מדרון ההר או הפסגה ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון (רד״ק, סה״ש, אשד). משכנה (של בירת אלגיר) במורד פסגה אחת כרמות חצי אגן הסהר (ר״ש בלוך, שבילי עולם ב, אלגיר, י.). טלעמזאן וכו׳ לפנים בירת המחוז על פסגה בתוך הארץ (שם יב.). — ומ״ר ״פְּסָגוֹת: ומזה עוד ישבו במצדות בפסגות כלומר נכנסו שם במצוד מפני אויביהם (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, מלד). ומן הענין הזה נגזר לפסגות ולמבצרים מצור כמו ותבן צור מצור לה, יושבת במצור, (שם, צור). רכס ל״ר רכסים לפי פירוש קמחי הם פסגות וגבעות אשר בקושי וכטורח ועמל עוברי דרך יכולים לדרוך בהם ולעבור אותם פעמים רבות (ר״ד מן התפוחים, מלון למח דוד, קלא.).

ב. *פִּסְגָּה, פיסגה[1]), ש״נ, — ענף קטן היוצא מן האשכל, פטוטרת, Stengelchen; tige;

המישור המואבי צפונית מזרחית לים המלח. ואולם שמוש המלה כהא הידיעה מורה על כך שאף השם הפרטי עדין הרגש במשמ׳ עקרית של המלה כשם כולל; ולפי הוראת הפעל פָּסַג (עי׳ שם, הערות) נראה, שעקר משמ׳ השם פִּסְגָּה הוא לא הר וגבעה אלא דוקא פִּסּוּג, פִּשּׂוּק, בקיע בין ראשי הרים המפסגים ומפשקים זה מזה, ולפי זה יש כודאי אף לתקן את זהוי הפסגה כשם מקום. ואף תרגום השבעים λαξευτήν פסולה באבן, מיסד כנראה על חבנה כזאת של הפסגה במשמ׳ פסגה, פשוק בסלע. וכן נדרש השם פסגה במד״ר (במד׳ כ): ראש הפסגה ראש שיש פרצים שם מת משה וכו׳ יש פרצה גדולה מזו וכו׳. ופרש מ״כ שם: דרש פסגה לשון פיסוק ופרצה. אמנם ת״א (רמתא) והפרשנים העברים הכינו פסגה במשמ׳ הר, רמה וגבעה ולפי זה השתמשו במלה כסהמ״א. והיום נוהגים להשתמש במלת בהשפעת ראש הפסגה שבמקרא, במובן ראש ההר Gipfel; sommet; summit.]

[1]) [עפ״י הארמ׳ פִּסְגָּא. אבל בעקר אין זו אלא

stalk: מה פסגה מופרשת מן האשכול ואינה מופרשת כך קבורתו של משה מותאמת מן ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם (ספרי דבר׳ שנז). מה פיסגא זו פרושה מן האשכול ואינה פרושה וכו׳ (מדר׳ תנאים, הופמן, דבר׳ לד ח).

*פסד, ממנו *הֶפְסֵד, ״מִפְסָד, *פֶּסֶד, ״פֶּסֶד, ״פִּסְדָה.

*פָּסַד[1]), פ״ע, בינ׳ פָּסֵד, מ״ר פְּסֵדִים, פסידין,—נשחת, נתקלקל, בלה ואבד, verderben; se gâter, dépérir; to be me spoilt: מודי ר׳ עקיבא לחכמי׳ כלפת וצנונות שהן פסידין, וחיטין אינן פסידין (ירוש׳ מעשר׳ ה א). — ועתי׳ ״יִפְסַד, ואמר הפיטן: וביום המוכן לרין מי יצלח ומי יפסד (מלך אחד, סליח׳ ער״ה).

— נפע׳, *נִפְסַד, — א) כמו הִפְעי׳ במשמ׳ נִזּוֹק, סבל הפסד: יש וריז ונשבר ויש וריז ונפסד[2]) יש שפל ונשבר ויש שפל ונפסד[2]) (ת״כ, פסח׳ כ:). מאי גובה מן האחרון אין נפסד אלא אחרון (גיט׳ כ:). —וכסהמ״א: והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות (רש״י, דני׳ ו ג). מדה כמדה, הוא הפסירו לחלק נחלתו והוא נפסד נחלת מלכות (תוס׳, יומא כב:, ד״ה הלא אפרעו). אין אדם נעשה שליח לאדם להיות נפסד על ידו (תוס׳, גיט׳ ע:, ד״ה יחזור). — ב) ״וכמשמ׳ נשחת, נתקלקל, אבד: הִמציא על החמר הזה ההוות והנפסד דברים בלתי הווים ונפסדים אלה הם במציאותם מתמידים להודיע שהכל על פי כונת מכון ורצון רוצה (מכתב רי מנחם הגולה, לקו״ק, כפסה׳, 49). העצים מסורין בידם להיותם חיים והווין ונפסדין במנהגו שלעולם (מדס״ג דבר׳ ד יט, הסגלה). החכמה קיימת לא תפסד ולמדו ע״ז המופתים (ר״י א״ת, תק׳ מדה״כ לרשב״ג, ה.).

א. פִּסְגָּה, ודרשת המדרש מיסדת על קרבה לשונית כפי משמ׳ העקרית של א. פִּסְגָּה. עי׳ שם בהערה.]

[1]) [כן בארמ׳ שבתו״מ וכן פַּשַׁר [a]) באותה משמ׳ כערב׳, אך אינו בסור׳ ובלשונות האחיות הקרובות. על כן לא מן הנמנע הוא שנולד הפעל עפ״י אחד משמושי הפעל היוני ψεύδω כמשמ׳ שֶׁקֶר, רמה, קפח, בָּגַד וכדו׳, אולי ראשונה בבנין הִפעי׳, המצוי ביותר, שאח״כ נוסף לו בנינים אחרים.]

[2]) [בתוספת׳ (יבמ׳ ד ח): ומפסיד.]

[a]) فسد

וישאר המין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו (סוח, סו"ה, עבודת האלהים ג). ותחלת מה שיספק אותך בו חיצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא שנפשך אין לה קיום מבלי הגוף ושהיא נפסדת כהפסד גופך (שם, יסוד המעשה ה). ואיך עושים כדמם ונתתיהם ממלאכות חלוקות בולם בביאור מאת האלהים שלא יחסר מהם דבר קטן ויפסד הכל (הוח, כוזרי ח לע). והם (הברואים) הווים ונפסדים תמיד כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות (רמב"ם, יסודי התורה ג ג). לא בל הנפסד בשיפסד מיד יחזור לארבע היסודות (שם ד ד). להיות חיים והווים ואינם נפסדים כמנהגו של עולם (הוח, עכו"ם ג ח). שכל נמצא בעל צורה אמנם הוא מה שהוא בצורתו ובשתפסד צורתו תפסד[1]) הויותו ותבטל (ר"מ ח"ח, מו"נ ח סט). ובל הוה נפסד אמנם יתהוה מן היסודות ואליהם יפסד (שם שם ענ). נפסד הוא תאר מה שתפסד צורתו ותאבר בהשתנות החמר הנושאה (הוח, פי' המלים הזרות שם). דומיא דביצה שאינה נפסדת אם יסתין לה לערב אבל בדבר שהוא נפסד לא מחמירין עליה ובו' (ר"נ על הרי"ף, ביצה ח, ג:). ובמו שתנועות הגופים תהיינה נפסדות בשהן מעטות או רבות במו בן הפעלים הטובים הם נפסדים בריבוי או במיעוט (רש"ע פלקירח, רחשית חכמה, 13). השבל ההיולי אשר זצד עצמו הוא בלתי הווה ולא נפסד למה שאינו דבר בי אם אפשרות והבנה (ר"י מפיסח, מנחת קנחות, 56). וזה ההבדל שיש בין החוש והשבל שהשבל אינו משתנה ולא יפסד במו החוש שישתנה או יפסד בקבלו המוחש (שם 59). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי הוות ולא נפסדות או בולן הוות נפסדות או קצתם והם הווה נפסד וקצתם בלתי הווה ולא נפסד (ר"י חלבו, עקרים ג ם). בי לולי השינה היו נפסדות הרגשות מרוב השתמשם בם (ר"מ חלדבי, שבילי אמונה ה ו). בי בל בלתי נפסד הוא קדמון (ר"ע ספורנו, חור עמים, יו:). שהנפש השבלית הנו' נפסדת באופן זה שאם היתה בלתי נפסדת היתה בהכרח עצם נבדל (שם מג.). — *ובמיבן מוסרי, דעות נִפְסָדוֹת, דעות רעות: שלא ידהיק דעותיו מדעותיהם אלא אם ראה אנשי מדינתו נפסדו דעותיהם ודואג אם ישנו עמהם שמא לומד אורחותם ומהלך בדרכיהם הרעים ונטרד מדרך חחיים צריך לצאת לאלתר מבֵינֵיהֵ‍ז למדינה אחרת שמנהג יושביה יפה (ר"י עקנין, ספר מוסר ג ה). חמוטבעים על הרע אם קרבת להם יפסידו אותך והדעית הנפסדות בשיגלה טעותם במופת או בבאור יסור מהנפש (רש"ע פלקירח, אגרי' הסלוס, JQR NS I, עמ' 483).

—הִפְעִ',*הִפְסִיד,—א) הִפְסִיד פלוני דבר או בדבר, סבל הֶפְסֵר ונזק, Schaden erleiden, zu Schaden kommen, verlieren; essuyer des pertes, perdre; to suffer loss, to loose: הקורא מכאן ואילך לא תפסיד באדם הקורא בתורה (נכי' ח ג). הפסח שנתערב בזבחים בולן ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבהן ממין זה ויפסיד המותר מביתו (פסח' ע ח). אם בן מה הפסיד הרמאי (כ' יוסי, ב"מ ג ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנבסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו, נבסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי (ב"ב ט ח). יש מראה נגעו לבהן ונשבר ויש מראה ומפסיד (נגעי' ם י). הנותן את עירובו בעיבורה של עיר אינו בלום. נתנו חוץ לתחום אפילו אמה משתכר אמה ומפסיד את כל העיר שמידת העיר עולה לו למידת התחום (תוספת' עירוב' ד יד). יש זריז ונשכר וריז ומפסיד[1]), שפל ונשבר שפל ומפסיד (שם יבמ' ד ח). כל המוציא מעשרותיו בתיקנן אינו מפסיד כלום (ירוש' מכות' ד ג). מצרפין שקלים דדבונות בו' ויעשו אותן מרגלית, שמא תזיל המרגלית ונמצא ההקדש מפסיד (שם שקל' ג ח). לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד ובזקנותו ונשתכר (חליסע בן חבויה, שם חגי' ב ח). מאי לא הפסיד שלא הפסיד ברבות (מר עוקבח, נכי' י:). פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו אפילו במזיד לא הפסידו את מקומן (רב פפח, ערובי' מח:). אם כן יסתרו בל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה (רבי ישמעאל, סוטה כו.). עכשיו איני מבקש מבם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא

[1]) [כתרג' ר"י תִּריוֹן: ובשתשחת צורתו תשחת וכו'.]

[1]) [בבבלי (פסח' כ:) ונפסד.]

(דמא"בן לאיכא, ע"ז כז.). וזו הואיל ולא בדקה הפסידה עונה (נדה ד:). למלך שעשה סחורת על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור (ר' אסי, מד"ר ברא' כז). ארבעה הן שנדרו, שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו יעקב נדר והפסיד יפתח נדר והפסיד (שם שם ע). זו הפסידה וזו הפסידה, זו נשתכרה וזו נשתכרה, לאה הפסידה דודאי' ונשתכר' שני שבטי' ובכורה ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים ובכורה (שם שם עג). אם כן הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחוץ לארץ (שם שם לז). אמר להם משה (לבני ישראל) התירו לכם ביסבם שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם וידעו שלא הפסדתם בשעבוד (שם במד' יט). אמר הקב"ה שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד. רבנן אמרין את מוצא יש שומע לאשתו ומפסיד ויש שומע לאשתו ומשתכר (שם דברי ד). בנוהג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד פירש ממנו ואינו רוצה לראותו (תנחו' נוכר, חקת לג). אני משתכר ואתה מפסיד, אני כהן אוכל מבית המקדש ואתה גבעוני חוטב עצים ושואב מים למזבח (פסיק' רבי, ויהי בעת שקרמה, קל.). אמר הקדוש ברוך הוא בשעה שאני נוצח אני מפסיד ובשעה שאני נצוח אני משתכר, נצחתי לדור המבול והפסדתי שאבדתי כל אותן האוכלוסים וכו' (שם, בחדש השביעי, קסו:). בשביל הנאה שעה אחת אני מפסיד את שכרי בעולם הבא (מד"ר שה"ש גריגהוע א ג). — וכסהמ"א: וחלך שמעו' ועשה סחורה והפסיד במות שליש הממון (תמו' הגא' הרכבי רלה, 113). לא תצא אשה בחוטי צמר או בחוטי פשתן ולא בכבלים שיוצאין בהן הבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעת גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב"ם, מגת ש ו). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כלה ריוח (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ג יד). ושלא יפסיד הזוו בשביל הפרוטרוט (פלא יועץ אות ערך, ויז, רכ). — ב) והִפְסִיד פלוני את פלוני, לפלוני, גרם הפסד ונזק לפלוני, schädigen, Schaden verursachen; causer des pertes à; to cause loss, to make loose: בלשת גוים נכנסה לעיר והייתי מתירא שמא יפסידו את בני העיר ושחטנו להם עגל אחד והאכלנום (שמעון התימני, תוספת' יו"ט ג ו).

הגוזל את חבירו או שלווה ממנו או שהפסיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר (שם ב"ק י ל). אמר אהרן נמציתי מפסיד לאחותי שאיני יכול לא לסוגרה ולא לטמאה ולא לטהרה (ספרי במד' קה). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, למה, שאין תפלה מפסדת[1] (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' א ח). אפילו הבא אינו מפסיד לישראל ממון שהוא צריך לשרוף עצים בפני עצמן ווו בפני עצמה (שם פסח' א ח). מ"מ לא הפסידו ממון ביון דלא הוה בעי מיתן ליה ולא יהב ליה בםי שהפסידו ממון (שם שבוע' ד ט). מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה נמצא אתה מפסיד את האוכלין (בית שמאי, ברכ' נב:). ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את הטהרות ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל (ת"כ, מו"ק ה:). שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (רבא, יבמ' קז.). מפני מה אמרו השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע וכו' מפני שחזקת בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם ואם לא בדקו הפסידוהו למפרע (ר' מאיר, נדה נו:). ובשהיה אחד מהם (מהמצרים) הולך ויושב על גבי המטה או על גבי האבן או על גבי סלע היו מפסידין את בגדיהם בדם (מד"ר שמות ט). — ובסהמ"א: כל שער מהם מיוחד לשרש אחד משרשיו כולל את גבוליו ומחלקותיו והענינים התלויים בו והפגים המפסידים אותו (ר"י א"ם, חו"ה, הקדי המחבר). אך מפסידי הבחינה והדברים התלויים בה אומר כי כל הדברים המפסידים את היחוד אשר הקדמנו וכרם בשער הראשון כלם מפסידים הבחינה (שם, הבחינה ו). והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים (שם, עבודת האלהים ד). שלא נשמרו ממפסידי העבודות ונכנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין (שם שם ד). ראוי לנו עתה לבאר מפסידי הבטחון באלהים ואומר כי מפסידי השערים הקודמים בספר הזה כלם מפסידים הבטחון (שם בטחון ז). ה' דברים מפסידים את השחיטה (רמב"ם, שחיטה ג א). אין כובשין בצלים של תרומה בחומץ של תרומה מפני שמפסיד החומץ

---

[1] [ויש מפרשים במשמ' א.]

(הוא, תרומות יא ד). קנס הוא לעכו״ם לפי שאינן זהירין במצות ואינן מסלקין הנזק ואם לא תחייב אותן על נזקי בהמתן אין משמרין אותה ומפסידין ממון הבריות (הוא, נזקי ממון ח ה). שהמוסר ברמז לשומר כין כאריסות בין בשמירות חנם והתנה עמו שיחפיר או יזמור או יאבק משלו ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים וכן כל כיוצא בזה שהמפסיד בידים חייב על כל פנים (הוא, שכירות ב ג). ולא ישן על אכילתו עד שימתין כמו שלש שעות שלא יעלו עשנים על המות ויפסידו אותו (כס״ע סלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ס). המוטבעים על הרע אם קרבת להם יפסידו אותך (הוא, אגרת המלוס, JQR. NS I, 483). מהם מחזיקים בדעת הזה אשר הוא מר מלענה ומפסידים יסודי האמונה וכו׳ (ר״י מפיסא, מנחת קנאות, 11). והרחק חברת הפחותים שהיא תפסידך המעלה והערך (ידע׳ בדרשי, פרדס ב, אולה״ם ג). אין כח ביד המלוה לערער על המשלת ולומר הפסדתני מעותי שמסרתם ליד מי שאיני יכול להוציאם מידו (טוש״מ קכה ה). — ואמר המשורר: וראש בשם ושמן מר היוכל להפסידו אנוש אחר מסבו (רשב״ג, שאלתה על לבבי, סעה״ש 87). — והִפְסִידוֹ נפש, אִבֵּד את נפש פלוני: הרי אתה כמהנן ממון ואי אתה אלא כמפסידן[1] נפשות (מסכ׳ מכק׳ ידים, בתוך הגדה מכק׳ ומלוירה כ״י בריע׳ מוז׳). — ״וְהִפְסִיד על פלוני, כמו את פלוני, לפלוני: המקום יפרע מפלוני שהפסיד עלי אשתי (שערי לדק, תשו׳ הגא׳ ב ט). ושבור מלך פרס פחד שלא יפסידו עליו (האמגושים) ממלכתו (רשב״ל דוכן, מגן אבות, חלק אלוה ממעל ב). — ״וְהִפְסִיד על עצמו: היה לך למחות בפני עדים ותודיע אותם שפלוני גזל אותי למחר אתבענו בדין, הואיל ולא מחית אתה הפסדת על עצמך (רמב״ם, טוען ונטען יא ב). — ״הִפְסִיד דבר אל לא דבר, שם יש לאין: שהם אומרים כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר וא״א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר (ר״ש א״ת, מו״נ ב יג).

— סביל, ״הֻפְסַד, — הִפְסִידוּ אותו: הוא הפסיד ממונו של כהן, שלא רצה ליתן לו שה כפדיונו מה שיזכה לו המקום לפיכך יוזפסד ממונו ממנו שיערפנו ולא יהנה ממנו (רמ״ה, בכורות י:). הקטנים לא תתנקה

[1]) [בדפוס (ידים ב ג): כמפסיד נפשות.]

תליחת המופסדת שבהם (ר״י א״ס, תק׳ מדה״ג לרשב״ג, לא). ולא היה הצמח ההוא או החי ההוא או האבר ההוא דרך משל אלא מופסד או נעדר (הוא, כוזרי א לע). — וכמובן מוסרי, דעות מְפֻסָּדוֹת, כמו נִפְסָדוֹת: ולפי זה נקראו הדעות האמתיות חיים והדעות המופסדות מות (ר״ש א״ת, מו״נ א מב).

— התפע׳, ״הִתְפַּסֵּד, — כמו נִפְעַ׳ במשמ׳ נשחת, אבד: כי אלו היית יודע כמה העולמות מתפסדות על ידך בעת שאתה מפסיק מלהרהר בדברי תורה לא היית מפסיק אפי׳ רגע אחד (ר״י קארו, מגיד מישרים, כ״ב לאדר א׳, אמסט״ד, א :).

״פֶּסֶד, ש״ז, — כמו הֶפְסֵד, Schaden; dommage; damage: בעבור הפסד[1]) תמידי שהוא עתה בגופנו בהיות הפסד סבת תהוית (סנסתיאן וינכסתר, וכוס הכולרי עם היהודי).

״פְּסֵדָה[2]), ש״נ, — כמו הֶפְסֵד, פֶּסֶד: ולהעמיד מכירה זו וכו׳ העמדה גמורה ושלמה כלא שום פסדתו בעולם (ר״י ברלנוני, ספר השטרות, 46). ולהעמיד חלוקה זו חלקו המגיע ברשותו העמדה גמורה ושלימה בלא שום פסדתו בעולם (שם 51). לא מיבעיא במקום שיש פסידא אם ימתין עד שיבוא לבית דין וכו׳ אלא אפילו במקום שאין פסידא כלל אם ימתין וכו׳ (סמ״ג מ״ע עג).

*פָּסָה[3]), פ״ע, — כמו פָּשָׂה, תתרחב, התפשט, רוח, הלך וגדל, sich ausbreiten, um sich greifen; s'étendre, gagner du terrain; to spread, gain ground: פעמים שתימור החמה עולה כדרכו תימור חלבנה פוסה על פני כל המזרח (תוספת׳ יומ״כ א טו). אלא שאין בקיעין במעלת עשן, של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד חקירות ואחר כך פוסה ויורדת למטה, של אלכסנדרין היתה פוסה מיד (שם שם ב ו). (ועץ החיים וגו׳) תני עץ שהוא פוסת

[1]) הֶפְסֵד, כך נקוד.

[2]) [ע״פ הארמי פסידא, ס״ל במדרה״ג ויצא (לפס׳ ויצא יעקב) כתוב: מגיד הכתוב שכשיצא לא יצא עמו דבר בעולם אפילו פסדיות שאלו היו לו פסדיות לא היה נותן אבנים תחת ראשו, ע״כ, ומעין זה מובא בערוך ערך פסדיות בשם ילמדנו, ואולם אין כאן אלא ט״ס תחת ׳בי סדיות (איכדיות), כמתות לראש, ועי׳ בעה״ש ובמלונו של לוי.]

[3]) [עי׳ פָּשָׂה; הערת.]

על פני כל חחיים (מד"ר בראש' עו). — ובמהמ"א: והיה אור הלבנה מפצע לכאן ולכאן כלומר היה פ ו ס ה על פני כל המזרח (ר"ס, יומא כע).

א. פִּסָּה, ש"נ, — רב, כמות רבה[1]), Menge, Fülle; abondance; plenty, abundance: יהי פִּסַּת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהל' עב יו).

ב. *פִּסָּה, ש"נ, — פִּסַּת היד, כל היד עם האצבעות[2]), ופִּסַּת הרגל עם אצבעותיה: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפ י ס ת הרגל ששה בכל אצבע וכו' שלשים בפ י ס ת היד ששה בכל אצבע וכו' (אהל' א ח). רשאין כהנים ליתן כשיירי מנחות יין שמן ודבש ואסורין לחמץ כיצד הוא עושה פושט אצבעותיו על פ י ס ת ידיו וכו'

[1]) [במשמ' זו הבינו את המלה בפס' זה ע"פ הענין רב המפרשים, ולפיכך חברו אותה אל פַּס היד במשמ' (בלתי מדיקת) כף יד רחבה, או אל פִּשָּׂה במשמ' התפשט. ואולם אין פס יד (עי' ב. פַּס, הערה) בעקר אלא קצה היד, המורה על מעוט ולא על רבוי, ואין פשׂה (במקרא רק בשׂין) בא אלא במשמ' הנגע האוכל מסביבו, גם זה לרעה ולמחסור, ולא לשפע התבואה, והרי הפעל פסס (פַּסּוּ אמונים) מורה על אפיסה. על כן יש מן החדשים המציעים לקרא שִׁפְעַת או מִפַּת (די) תחת פִּסַּת. ואמנם יותר קרוב היה לחשוב ע"פ משלי יד ד (באין [הצע: באֹן, כלו' בכח] אלפים אבוס בר) על קריאה או פרוש במובן א ב ס ת בר, כי כן נמצא באשורי אַפְּסַּת על יר אֵבוּס באותה משמ'. ואולם כנראה אין כונת הכתוב כלל לבר במובן תבואה, כי אין בר אלא התבואה הברורה שהסירו את התבן ממנה, ולא הק זה שבשרת, ולמה יהיה שפע התבואה דוקא ב ר א ש ה ה ר י ם? מלים אלו וכן הזכרת הלבנון בפסוק, מורות על כך כי ה מ ל ך בגדלו נמשל כאן לראשי ההרים, ועל יד הלבנון נזכר כאן אף הר תָּבֹר, כדגמת כתבור בהרים וככרמל בים (ירמ' מו יח), תביר וחרמון בשמך ירננו (תהל' פט יג). ולפי זה יש לתלק את המלים: יחי (המלך) פַּס תָּבֹר בארץ, בראש הרים (כלו' בקצה התבור, העומד כמו פַּס מורם בארץ, רם על ההרים מסביב לו) ירעש כלבנון פריו (כלו' בניו, ולא תבואת הארץ) וכו'. — ועי' ב. *פִּסָּה במשמ' לחם.]

[2]) [אין פִּסַּת יד אלא פַּס יד, וכן אף בארמ' פַּס ידא (דני' ה ה) על יר פסתא ידא בתו"מ. וכאמור בהערה למלה ב. פַּס, עקר מובנה: קצה, וכן פִּסַּת הַיָּד: קצה היד.]

(תוספת' מנח' א יז). יהי פיסת בר בארץ, שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פ י ס ת יד. ירעש כלבנון פריו, שיהיו חטים שזות זו כזו וגושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל היטנ(י)ה מלא פ י ס ת זו של יד כדי פרנסתך (ספרי דברי מטו). הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פ י ס ת ירו וקומץ (יומא מז). בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונרבקת עם הבגד ומגעת עד פ י ס ת היד (שם עב:). דק מתוספם וכו' דבר שנימות על פ י ס ת היד (כ"ם לקיש, שם עה:). לך התרפס ורהב רעך, אם ממון יש בידך התר לו פ ס ת יד ואם לאו הרבה עליו ריעים (ר' ינחק, שם פז). ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גוברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזורקום כלפי מעלה יצתה כעין פ י ס ת יד וקיבלתן מהם (תענ' כט). וכמה שיעורו חזקיה אמר מלא פ י ס ת היד, ר' יוחנן אמר מלא חפניו וכו' אמרי מלא פ י ס ת היד ומלא קישרי אצבעותיו למעלה חד שיעורא הוא (נזיר כ:). העושה תפלתו עגולה סכנה שאין בה מצוה, נותנה על מצחו או על פ י ס ת[1]) ידו הרי זו דרך המינות (מסכת תפילין). וכשהם נושקין אין נושקין אלא פ ס ת[2]) היד (בשם ר"ע, פרקי רבינו הקדוש, ס' הלקוטים גרינהוט ג, נ). — ובמהמ"א: הא דעבידא כי אסתוורא, כעין השוק עד פ י ס ת הרגל שחציה זקופה וחציה שכובה (ערוך ערך אסטורא). כל שאין בשרו נראה מתחתיו, שיהא ארוך עד פ י ס ת רגלו שלא יראה כשילך יחף (רשב"ם, ב"ב כז:). — ואמר הפיטן: מדת עולם במלא פ ס ת יד ומדתה נתונה בימין וזרוע ויד (ר"א קליר, אז ראית, סלוק סדר שקל'). ומלכיות וזכרונות ושופרות שלשים כמו שלשים כפ ס ת ירכיהם (ואתה אזון, מוסף א' ר"ה). הדריך סוס למנוסתי, כים בקע לבסיסתי, המירו ומלא כפ י ס ת י, לספתי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). נתגאה לשתות כם תירושיו, הוא ושריו ועבדיו ונשיו ופלגשיו, ופ ס ת יד כתבה פרושיו (ר' שמעון בר יצחק, אמרו, קרוב' ז פסח). פגרו סיגג ישם, ולקח בגדיו ולבשם, פ ס ו ת ידיו ורגשם, עם רגליו קרשם (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 178). במלאת פ ס ת ברך תשאי ברך, אשלחך מבורך לברות בורך (ראב"ע,

[1]) [בבבלי [מגי' כד:) : פס.]

[2]) [בבבלי (ברכ' ח:) : על גב.]

אמות נגע, אינר 141). שים לבך אל כל זה ופסת עין, שור כי לא דבר רק הוא ולא אין, והתד פסת ידך [1]) כמו עין, כי כל קנין תכל הבל דמיונו (אלעזר מאלי אמכן סעדיה עראקי הכהן, ספר הפזמונים, ס:). — *ופסת רגבים [2]), חתיכת רגבי ארמה: דשדא פיסא לדיקלא, זרק פיסת רגבים לדקל (כת״י, שבת מג:). בקוזות, סוט״ש נותן פיסת רגבים סביבות הגבולים להודיע שהוא כרם רבעי ואסור בלא פריון (הוא, ב״ק סט.). — *פסת במשמ׳ פת, לחם [3]), ואמר הפיטן: עדרים השכילו מדע להחכימם, פסת משארות נשאו בהשכימם, צרורות בשמלותם על שכמם (יוסף טוב עלם יולאי מסזון, קרוב׳ לשבת הגדול). — *ופסת ניר, חתיכת ניר Stück Papier; bout de papier; slip of paper, נוהג בדבור ובספרות. — *ופסת העגולה, חתיכה מתוך העגול, Kreisschnitt ופיסות העגולה הדומין הן שיקבלו זויות שוות ורע כי הפיסות הדומות הן שכל אחת מעגולתה כמו שהאחרת מעגולתה אם שליש שליש ואם רביע רביע (אקלידו ליהודה הכהן מאמר ג במדרש החכמה שלו).

ג. *פִּסָּה, ש״נ,—שה״ש מן א. פסס, כמו אִפִּיסָה, ואמר המשורר: האכילים וכו׳ הנוגים אשר הוקרו בקורות רעות וצרות מריעות וכו׳ בריחוק ישועות ונידוד תשועות, בסיתת הכשרים וכו׳ וגמירת הזקנים ופיסת האמונים (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 179).

*פִּסּוּג, ש״ז,—שה״ש מן פִּסֵּג [4]) פעלת המפסג, כסות קצת ענפים מבין הענפים [5]): מפסגי אילנות כשיש בהם ענפים יותר מראי קוצץ אחת סבינתיים

---

1) [ע״פ דרשת חז״ל על הִתְרַפֵּס. עי׳ ב. פַּס, הערה.]

2) [כן פיסא בתו״מ, פִּסָּא כסור׳, ומכאן חמלה פים (בעקר פַּס) כמשמ׳ גורל, ועי׳ פַּיִס, הערה.]

3) [במשמ׳ זו נמצאת המלה כארמ׳ שבתו״מ: קופדה משלים לפיסתה ואין פיסתה משלים לקופדת (ירוש׳ שבת ז ו). והפיטן חבר עמה אף א. פִּסָּה. ועי׳ גם בדרשה על פסת בר (ספרי דבר׳ שמו) המובאת למעלה.].

4) [עי׳ שם.]

5) [כאמור בהערה לפעל פסג אין פִּסּוּג בעקר אלא פִּשּׂוּק, חטית הענפים להפרדתם, כארם הַמְפַשֵּׂק את רגליו זו מזו; ורק אחר כך גם דלולם ע״י כסות,

והיינו פיסוג לשון דילוג והרחבה (כת״י, ב״ק קיט:). —*וכמשמ׳ נתחי בשר הקרבן [1]), ואמר הפיטן: יחשבו אמרינו כהקטר דסים וחלבים, צפצופנו יקבל כפסוגי פרים וכשבים (הוא, אז טרם נמתחו, סליח׳ לו״ג).

*פָּסוּל [2]), ת״ז, נק׳ פְּסוּלָה, — לא ראוי, לא כשר, כיחוד לקרבן או לשרות במקדש, לעדות וכדו׳, untauglich, unwürdig; qui n'est pas propre, indigne; unfit, unworthy: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ר׳ יהודה מכשיר (סוכה א א). סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה (שם שם ג). כל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול (גיט׳ ג א). ואלו הן הפסולין המשחק בקוביא והמלות ברבית וכו׳ (סנה׳ ג ג). ההולך לקרש הרי זה נוטל מפתח ופותח וקרדום וחופר וסולם ומוליך ממקום למקום וכשר מפני שהוא עם הקדוש ואם משהוציא את האפר הגיף את הדלת אחריו פסול מפני שעשה עמו מלאכה (תוספת׳ פרה ו א). נעשה כשני כתי עדים כשרים לזה ופסולים לזה (ר׳ לעזר, ירוש׳ גיט׳ א א). כל ערות שהעידו מעשרה כניסן עד חמשה עשר כניסן למפריעה הרי אילו פסולות (ר׳ יוס׳, שם ב״ק ז ד). — וכסהמ״א: אבל הפסול כל תאותו היא לדבר כמומי בני ארם כי בעבור שהוא פסול רוצה לפסול (ר״י אבוהב, מנוה״מ כ א ד). — *פְּסוּל משפחה: אמר דוד לפני הקב״ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא וכו׳ ואף תמר שלקחה יהודה זקנכם לא מפסול משפחה היא אלא כתו של שם בן נח מה אתם יש לכם יוחסים (ר׳ אבא ב״כ, מד״ר רות ח). — *פְּסוּל הבית: ויהי כשמוע לבן וגו׳ אמר אליעזר פסול הבית הוא וכתיב ויקח העבד עשרה גמלים זה שהוא אהובו של בית עאכ״ו (שם ברא׳ ע). — פְּסוּל כהנה: איזו היא

ואמנם המפרשים ראו עקר כמשמ׳ חתיכת ענפים ולפי זה השמוש בסהמ״א, וכזה השתמשו אף כת״י המתרגם בבראש׳ יה י (ויבתר איתם בתוך) ועוד ופסג, יתהון כמיצעא (ת״א: ופליג).]

1) [השוה את שמוש הפעל פסג כת״י לתורה, כנזכר בהערה הקודמת.]

2) [מן כ. פָּסַל, עי׳ שם הערה.]

חללה כל שנולדה מן פסול בזונה (רב יהודה, קידוש' עז.). איזו היא חללה שעיקרה מדברי תורי ואין צריכין לפרש מדברי סופרים כל שנולדה מן פסולי כהונה (רב יצחק בר אבין, שם שם).—*פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין: כל פסולי המוקדשין נמכרים באטליז ונשחטין באטליז ונשקלין בלטרא חוץ מן הבכור ומן המעשר שהנייתן לבעלים, פסולי המוקדשין הנייתן להקדש (בכורות ה א).

א. *פִּסּוּל, ש״ז, —שה״פ מן א. פִּסֵּל, —א) פעֻלת הַפַּסָּל הפוסל באבן או בעץ, Aushauen; sculptage; carving, chiselling: אין מכסין אלא בעפר וכו׳ תנא הוסיפו עליהן השחור והכחול ונקרת פסולין[1] (חולי׳ פח:). — ובסהמ״א: והיו א״ב מכלל עשרת הדברים האלה בתיבת הלוחות האחרונות וכתיבת ופיסול הלוחות הראשונות (ר״י אברבנאל, מפעלי אלה׳ י ו). דגוית משמע פיסול ופתות (ר״י עמדין, סידור׳ על הרמב״ם, ביהב״ח א יג). — ב) כריתת הַיָּבֵשׁ מן העץ: מסקלין עד ראש השנה מקרסמין מורדין מפסלין עד ראש השנה, רבי יהושע אומר כוירודה ובפיסולה של חמישית כן של ששית רבי שמעון אומר כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו (שביעית ב ג).

ב. *פִּסּוּל, פְּסוּל[2], ש״ז, — תכונת מי שהוא פָּסוּל, מום הפוסל אדם או דבר: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו׳ ולא נמצא פסול בעמר ובשתי הלחם (אב׳ ה ה). מקוה שאין בו ארבעים סאה ונפלו בו שלשה לוגין ונחלק לשנים פסול מפני שנקרא עליו שם פסול רבי יהושע מכשיר וכו׳ וחכ״א לעולם הוא בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ועוד (מקוא׳ ג א). ר׳ חנניה בן גמליאל אומר לכך הסגן ממונה שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו וכהן גדול חוזר לכהונה גדולה (תוספת׳ יוה״כ א ד). מקוה פסולו בגופו ובעל מום פסולו בגופו (ר׳ עקיבה, ירושׁ׳ תרומ׳ ח ב). לשמו ושלא לשמו פסולו מגופו, לאוכליו ושלא לאוכליו פסולו מאחרים, לשמו ושלא לשמו אין את יכול לבור פסולו מתוך הכשירו (רבי יונתן, שם פסח׳ ה ג). מעשה היה וכהנת חיתת ולא חשו להן משום ריח פסול (רב יעקב בר אחא בשם רב הושעיה, שם גיט׳ ב ו). ת״ר אירע בו פסול ומינו אחר תחתיו ראשון חוזר לעבודתו, שני כל מצות כהונה גדולה עליו (ר׳ מאיר, יומא יב:). — ובסהמ״א: פרה שנולד בה פיסול תפדה (רמב״ם פרה אדומה א ה). ואמר הרב פתחו וראו אם יש פיסול בתפילין אלו ובדקו ולא מצאו בו שום פיסול (לקוטים מדברי יוסף סמברי, בכליכר, 83).

פְּסוּלוֹת, עי׳ פְּסִילוּת.

פְּסוֹלֶת, עי׳ פְּסֹלֶת.

*פָּסוּק[1], ש״ז, — א) מאמר בתוך פרשה בפרשות המקרא המפסק מהמשכו בְּפִסּוּק הטעמים, Bibelvers; vers, verset (de la Bible); verse (in the Bible): הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו בכבוד (אב׳ ו ג). כל ימיי הייתי קורא הפסוק הזה והיזה הטהור על הטמא ולא מצאתיו אלא באוצר יבנה בלבד (תוספת׳ דמאי א יד). הקורא את המגילה וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא את אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף (שם מגי׳ ב ב). כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה ביצד יתקיימו ב׳ פסוקים הללו, ירה שהן יורדין לתהום רמה שהן עולין למרום (מכי׳ בשלח ד). הרי הוא אומר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענ

---

[1] [ברמב״ם (שחיטה יד יג): פסילים, ויתכן שהכונה: פְּסוֹלִין, הפוסלים וחוצבים, מן פָּסוֹל, ש״ז.]

[2] [הקריאה של האשכנזים: פְּסוּל, וכך ב״י קופמן. אך במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: פְּסוּל וברמב״ם: פיסול.]

[1] [כעקר החלק המֻפסק לעצמו בתוך פרשה שבמקרא, בבינ׳ פָּעוּל מן פָּסַק. ועי׳ שם הערה, וגם פִּסּוּק, הערה. שם זה, שצורתו מוכיחה כי נולד בעברי של החכמים, מצוי הוא בשמושים דומים אף בארמי של חז״ל, וכן יש ללמד על ראשית משמעותו של השם אף מבטויים ארמיים שבהם הוא בא על יד הפעל פסק, כגון: דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא (שמות יט ט) לתלתא פסוקי (קידוש׳ ל.), או: כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה (תעני׳ כז: ועוד). —חמר רב על שמוש השם בתו״ם מובא ע״י בכר, Ex. Terminologie I, 152: II, 158–161. אבל בנקוד הבבלי מנק׳ פִּסּוּק (בלוי פִּסּוּק) וכן בכמה מקורות בסהמ״א (עי׳ ערך פסוק), ואולי אף כך עקר, אף עפ״י שאין לשנות היום.]

כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל וכך הפסוק אומר ושבותי כפי עליך ער עברי מלמד שנתנה רשות לם אבים לחבל וכו׳ (ר״י הגלילי, כפרא ויק, פהיק׳). מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבוא וישננה (ספרי דבר׳ ד). גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג׳ פסוקים של צרוק הדין (שם שם שז). מן הפסוק הוה את למד ארבעה דברים וכו׳ (רבי יוסי בר חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ד א). התינוקות מתקינין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר (רשב״ג, שם שבת א ד). אין קורין פסוק על גבי מכה בשבת (שם שם ו א). בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שה״א מתבעת תן עליו ספר תן עליו תפלין בשביל שישן אסור (שם שם). ויבינו במקרא זה המסורת וכו׳ ויש אומר׳ אילו ראשי פסוקים (שם מגי׳ ד א). הוה יודע אחד את הפרש׳ קורא את כולה שבעה יודעין ג׳ פסוקין כולהין קראיי אחד יורע ג׳ פסוקים קרי והזר וקרי (שם שם ד ג). השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה (רבי יוחנן ברכ׳ נז :). הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים (תעני כז :). ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב״ה אלא משה מפי עצמו זהו כי רבר ה׳ בזה (סנה׳ לט.). ת״ר הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם (שם קא.). כשחזר רוד לירושלם בא אחיתופל ואמר לו דוד לא היה לך ללמד מפסוק קטן שהתינוקות קוראין ולבני קהת לא נתן (מד״ר במד׳ ד). שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם שבעים פסוקים (שם שם יד). הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחור ללמרך שחזרו לאחוריהם (שם שם יט). חורנו על כל המקרא ולא מצינו שנתנבא שלמה אלא קרוב לשמונה מאות פסוקים ואת אמרת שלשת אלפים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שנתנבא שלמה יש בו ב׳ ושלשה טעמים (ר׳ שמואל בר נחמני, שם קהל׳, כל זה). —ובספה״א: כי בעוד היו אבותינו שכנים בעיר הקרש לא נודע להם שיר שקול בלשון קרש רק ספר איוב ומשלי ותהלים הם פסוקים קצרים וקלים (ר״י חריזי, תחכ׳ יח, 178). הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו וכו׳ מתירין אף בפרשה ראשונה מפסוק ראשון ואילך (המאירי, יומא א, יט :). — ואמר המשורר: כלמת חמרה צעיר ימים יורה בטהרות הוא קורא וטועה בפסוקים (ראב״ע, נדוי, כהנא א, 26). — ובמליצה, פסק לי פסוקך, אמר לי את הפסוק שלמדת היום: כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהן פסוק לי פסוקיך (מד״ר אסתר ז, אם על המלך טוב). — *וראשי פסוקים, במשמ׳ פסוקים בודדים, פסוק פסוק לעצמו: אין אדם רשאי לומר דבר בנגד רבו אלא אם כן ראה או שימש כיצד הוא עושה בתחילה רבו פות׳ לו ראשי פסוקים ומסכים (בשם רב, ירוש׳ חגי׳ ב א). ספר שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו (סופר׳ ג ז). -- "וסוף פָּסוּק, שם הטעם הבא בסוף הפסוק בספרי המקרא המנקדים, סִלּוּק, עי׳ ערך סוֹף.

—ב) *פָּסוּק במשמ׳ המקרא בכללו [1]: ו׳ נסים נעשו באותו היום לצדיקים ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן ונמק יסודו ונהפך הצלם על פניו ונשרפו ארבע מלכיות והחיה יחזקאל את המתים וכולן מן המשנה אלא הללו ד׳ מלכיות מפורש מן הפסוק דכתיב גבריא אליך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא וכו׳ (תנחו׳ נח י). אנכי ה׳ אלהיך, זה שאמר הפסוק רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (פסיק׳ ר״כ, בחדש השלישי, בובר קז.).—ובספה״א: ואם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקרושה (ראב״ן, המנהיג, 26). והלשון קצר אצלנו וטוב הוא להרחיבו ברמיון הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך לשון הפסוק מכל (רד״ק ספ״ש, עתר). רזי לי רזי בדקדוק ובפסוקי (ר״א במוך, מסורת המסורת הקד׳ ב). כל ימי היית אדוק בפסוק ובדקדוק (הוא, תשבי ערך אדק). ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנס בפתח או בקמץ ולא נמצא בפסוק רק בחולם (שם ערך גיהנס).—ג) "פָּסוּק, בשם לשיר קצר, שיש בו פחות מעשרה בתים: ופסוק יקרא השיר אשר בו פחות מעשרה בתים (ר׳ דוד יחיא, לשון למודים, שקל הקדש יו). ודע שנקרא דלת השורה הראשונה מהשיר והשנית נקראת סוגר ושתיהן יחד נקראו בית וכל שאינו בן עשרה בתים נקרא פסוק ובעל עשרה ולמעלה נקלא שירה (שלמה אוליוירו, ברכות גבלות, לז.). ולא פרשתי לך אל-

---

1) [ועי׳ גם בכר, REJ XV, 113; שם XVI, 217].

חצי הפסוק (אבטלוס מוזרמי, אמרי ספר, קבלה על מלאכת הסיר ו).

פסוק, פיסוק, ש"ז, — שה"פ מן פָּסַק [1]), — א) פֹּעלת מי שהוא מְפַסֵּק, מְפַשֵּׂק דברים ומרחיקם אלו מאלו [2]), פִּסּוּק מתנות המזבח: התם פיסוק מתנות בעלמא הוא (יומא עו.). נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה להלן פיסוק וארבע מתנות אף כאן פיסוק וארבע מתנות (ר' ישמעאל, זבח' נג:). — "פֹּעלת המְפַשֵּׂק רגליו, Spreizen; écartement, écarquillement; spreading out, sprawling: והוא דרך גנאי באשה הוברת פיסוק דגלים במקום שאפשר לו להזכירו כלשון שבח (ר"ח, פסח' ג.). בזכר קראו מרבב ובאשה קראו מושב, פי' מרבב פיסוק רגלים ודרך גנאי באשה להזכירו (ערוך ערך רכב). — "ובמשמ' הַפְּסָקָה: אין מי רגלים כלים מן הגוף אלא בישיבה לפי שבשהקלות קרוב לפיסוק הוא דואג שלא יפלו נצוצות על רגליו ומפסיק (רש"י, ברכ' מ., ד"ה אין). בעון פיסוק מעשרות פסק שומן הדגן (הוא, סוטה מט., ד"ה מעשר). — "והמקום אשר משם מתפסקות האצבעות: מלא פיסת יד, מתחילת פיסוק האצבעות עד הזרוע (תוס' נזיר נ:). —"ומקום ההתפסקות בכלל: חבל דלי שנפסק באמצעיתו וכו' מחבר שני ראשי הפיסוק וע"ז וכורך עליהם פונדא או פסיקיא (רש"י, שבת קי"ג.).— בהשאלה לגבי קריאת התורה, פִּסּוּק טעמים, קביעת הפסק בין ענין לענין [3]): בעי רב חסדא האי קרא היכי כתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות, כבשים, ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, או דילמא אידי ואידי פרים הוו, למאי נפקא מינה מר זוטרא אמר לפיסוק טעמים וכו' (חגי' ו:). דאפילו במקום שנוטלין שכר, על המקרא שרי למשקל, על המדרש לא שרי למשקל, מאי שנא וכו' רב אמר שכר שימור ור' יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים (נדר' לז.). ועי' עוד ערך טַעַם. — "וּפִסּוּק מאמר ארֹך לחלקים קצרים: דע כי לבלתי הלאות אוזן השומע כהאריך דבור וכו' מצאו המליצים ענין המאמרים אשר קראום בשם פריאודי והם פיסוק הדבור הארוך בחלקים קצרים, כל א' יורה ענין שלם (רמח"ל, לשון למודים ה, כח:). — ב) ובמשמ' פָּסוּק, מאמר מְפֻסָּק שבמקרא: כי לא דבר רק הוא מכם, אין לך כתורה אפלו אות אפלו תיבה ואין צריך לומר פיסוק שאין לו במה טעמים (מדרש תנאים הופמן, דבר' לב מז). אפילו לא קרא אלא שני פיסוקין שחרית ושני פיסוקין ערבית קיים לא ימוש (ר' שמעון בן יוחי, מדרש ל"ב מדות, ענלאו, 2,6). — ובסהמ"א: ראינו כהנים כשהן מברכין ובאין לברך פותחין אצבעותיהן וכו' שהוא סימן שאימת שבינה עליהן וכו' ועוד לשום אותו סימן לפיסוקין כי בברכה הראשונה מניחין אצבע הסמוכה לגודל וכו' (ערוך ערך חלון). ויודע בהם דרך הצירוף ומקום הפסקת באתנחתה ובסוף פיסוק ודומה (הוריה הקורא, דרנבורג, 53). והיו על פה בותבין תיבות הפיסוק [1]) בלא מלבים ובלא טעמים (שם 54). הששי נקרא אתנחה, והוא מכל טעם נחה, ריחה נודף בשמן המשחה, ממצעת הפיסוק ומרויחתה (שם 72). שנים עשר הוא הסלוק, אשר בו ענין מחבירו חלוק, מוכיח בנר דלוק, שזה סוף הפיסוק (שם). — ג) "פֹּעלת מי שהוא פוסק ומקציב סכום כסף: ערבון, מקצת המעות נתן לו על פיסוק מרובה (רש"י ב"מ מח:). ועל החפץ שפסק לו דמים ונתן לשלוחו למוכרו ואמר לשליח שיהא שלו מה שיוסף למוכרו על פיסוק דמיו וכו' (תשו' ר"ח, מק"נ 55). ובעת גמר פיסוק הדמים היה גילוי הדעת ונתבטל הכל (שו"ת רש"ל, שאלה ג). וכבן נשא שמעון את בת ראובן וקבל מידו הפיסוק שנדר לו (מפלאי הכהן, פרסייא, שו"ת תורת

[1]) [עי' ערך פָּסַק.]

[2]) [משמעותה הראשונה של המלה היא זו של פִּסּוּק, פִּשּׂוּק רגלים, שפתים וכדו' (כמו פִּשֵּׂק בלשון המקרא) שאמנם לא נשמרה בתו"מ אלא שוב בסהמ"א. אך גם את פִּסּוּק מתנות המזבח על ארבע קרנותיו יש לבאר בעקר ע"פ הוראה ראשונה זו ולא בלשון הפרדה והפסקה סתם.]

[3]) [בנראה זאת (הפסקה בקריאה לפי הטעמים, הענינים השונים) משמעותו של הבטוי בתו"מ, ואולי בנגדה אף הפסקה של רֶוַח מקום בין התיבות. ומחלקות דעות החכמים בשאלה מתי נקבעה אף נעימת הקריאה והטעמים המשמשים סימנים לפסוק הטעמים בענין ובנעימה. ועל פי פסוק הטעמים שבתורה נוהגים היום להשתמש במלה פִּסּוּק במשמ' Interpunktion, קביעת סימני הפסק במשפט. ועי' גם פֶּסֶק, הערות.]

[1]) [לפי דעת דרנבורג בהערה למקום זה יש לבטא בכל מקום פִּסּוּק תחת פָּסוּק במשמ' ז', וצ"ע.]

מספר כג). אותו מנהג שנהגו לברך טעות הוא ביד החזנים וכו' גם יש בו משום פיסוק טעות (ר"י עמדין, סדור תפלת יעב"ץ סד, סט).

פְּסוּקָה, ש"נ, — שם לשיר קצר, שיש בו פחות מעשרה בתים: ונקרא כל הבתים שירה אם יהיו רבים יותר מעשרה, ואם יהיו מעטים נקראם פסוקה, וכל אלו השמות הם מועתקים והעתיקום המשוררים מלשון הערב (סעדיה אבן דנאן, ספר השרשים, מלאכ' השיר ניבויאר, 6).

פסח [1], ממנו א. פַּסַח, פָּסֵחַ, פִּסֵּחַ, *פְּסִיחָה.

פָּסַח [2], פ"ע, פָּסַחְתִּי, פֹּסְחִים, פָּסוּחַ,—פָּסַח על דבר, עבר עליו, לא עמד אצלו, לא דרך עליו, : überschreiten; passer pardessus; to step over והית הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים (שמות יב יג). ועבר יי' לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יי' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שם שם כג). ואמרתם זבח פסח הוא ליי' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל (שם שם כז). כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פָּסֹחַ והמליט (ישעי' לא ה). — ופסח על שתי הסעפים, מליצה, משל למי שמפקפק הנה והנה ואינו מכריע הכף לאחד מן הצדדים: עד מתי אתם פֹּסְחִים על שתי הסעפים אם יי' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מ"א יח כא).— ואמר הפיטן: בפסוח וגנון בעדם תגנון (ר"א קליר, אפירים, קרוב' ב פסח). חפצת לפסוח ולהגן המונך (ר' שמעון בן יצחק, אותותיך ראינו, קרוב' ז פסח). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה, דחפם ופקרם בפסוח וחמלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שב' א חנכה). — ואמר תמשורר: אתמה להוד יריו אשר תדו ועל קו קפצו בספר וגם שלחו גיל הנשמות הנשמות ועלי אישים אנושים מנגף פסחו (רמב"ע ליוסף בן קמניאל, אם קדמו, סעה"ש 65). — בינ' פעו', *פָּסוּחַ, — מי שפסחו עליו, ואמר הפיטן: הנך פסוחה בטוף בסף ובמשקופות ובחגרון חלץ יצאתם ותדרבון (רשע"ג, אזהרות, סדור, רא). שמע מבטת פסחים אשר בסו פסוחים, היא צמתה בסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (קיתת עלית עקד, יוצ' שב' פרשי' המדש). חבא משוד שטן, פסוחיך בלי לסטן (ר"א קליר, אלים, תפלת טל).

— נפע', יִפָּסֵחַ, — נתיה פִּסֵּחַ: ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש"ב ד ד). — ובתו"מ: ר' חייה רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא ולוי בר סיסי הראה בריבה לפני ר' ונפסח ולא נתרפא (ירוש' סוכה ה ג). — ובספה"מ"א: יועיל (שמן קיק) לפיסחים

---

[1] [עי' בהערות הבאות.]

[2] [כמשמ' זו תרג' הוולג' transibo ובדו', וקרובה לכך דעת ר' יאשית (מכי' מס' דפסחא ז): אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים, ולפי זה פרשנים הרבה כגון רש"י (שמות יב יא וכו'): הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שתקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט וכו' ואני (ז"א רש"י, אך בנראה זאת ט"ס במקום ר' יאשיה שבמכילתא) אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה וכו' וכן כל הפסחים הולכים וקופצים, וכן פסוח והמליט, מדלגו וממלטו מבין המומתים. אבל ת"א מתרגם כל לשון פָּסַח, ואף את השם פֶּסַח, במשמ' חיסה וחמלה: ותימרון דיבת חַיָּס הוא קדם יי' דחָס על בתי בני ישראל במצרים, וכן ר' יונתן במכילתא שם: ופסחתי עליכם, עליכם אני חס ואני איני חס על המצרים וכו', ובפרוש זה מביא אף רש"י, וכן ריב"ג בסה"ש: עניגו הרחמים והחנינה וממנו אצלי ויפסחו על המזבח אשר עשה ענינו התחננו ובקשו רחמים וכו' וענין אתם פוסחים נשענין וממנו נגזר פִּסֵּחַ, מפני שאיננו. יכול ללכת עד שישען ויתכן להיות ממנו ויפסחו על המזבח אשר עשה כלומר נשענו עליו מפני שיגעו מעמוד בתפלה וכתחנונים, ע"כ. והשבעים תרגמו את המלה ע"פ הענין ולא ע"פ משמ' מדיקת, ופסחתי (שמות יב יג) σκεπάσω בלו' אכסה, אסתיר על בתי ב"י, ובישעי' (לא ה) פסוח והציל περιποιήσεται, יסובב, יעשה סביב. ואולם אפשר שאין לסבך בברור משמ' הפעל פָּסַח אף את שם חג הַפֶּסַח, שאולי מקורו מאשור' (עי' פֶּסַח, הערה). כנראה יש לבאר את התאר פִּסֵּחַ במשמ' סבילה (תמפעל פסח' [a]) שנשבר במשמ' חוקיע, עקר את הרגל בערב', שכן כאים שמות המומים עִוֵּר, חִגֵּר, אִלֵּם ובדו' במשמ' של מְעֻוָּר, מְחֻגָּר, מְאֻלָּם, ולעמתם הפִּקֵּחַ הוא חספקת שנפקחו עיניו, וממשמ' זו של עָקַר אפשר לגזור גם את ההוראה עקר רגליו, דלג, רקד, ואף זו של הוציא והציל, ועי' גם ב. פצח, הערה.]

[a] فسخ

אשר נפסחו מקרת חליתה (אגף 69). — "וכמשמ' שפסחו עליו, ואמר הפיטן: תהלתך ענו נפסחים על מצות ומרורים ופסחים (ינאי, אמכה לסומך, קרוב' לפסח, זולאי, רפב).

—פעי', יפסחו,—פסח על המזבח, רקד מסביב לו [1]: ויפסחו על המזבח אשר עשה (מ"א יח כו).

—הפעי', "הפסיח,—הפסיח את פלוני, גרם לו שיפסח: כי זהו (השטן) המפסיח בני אדם על ב' הסעיפים כי פעמים יטו אחריו ופעמים אחרי הש"י (ר"י יעבץ, מאמר האחדות ג).

—התפ', "התפסח,—כמו נפעי' נפסח, נעשה פסח: יתפסחו הרגלים המהלכות המשתחוות לרגלים שאינן מהלכות (מדרש הלל, ביהמ"ד ילינק ה).

פֶּסַח [2], ש"ז, פסח, מ"ר פסחים,—א) שה שהיו אוכלים היהודים בליל חג יציאת מצרים: ויקחו להם איש שה לבית אבת וכו' ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת וכו' ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליי' (שמות יב ג–יא). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם שם כא). ואמרתם זבח פסח הוא ליי' (שם שם כז). איש איש כי יהיה טמא וכו' ועשה פסח ליי', וכו' על מצות ומררים יאכלהו וכו' ככל חקת הפסח יעשו אותו (במדי' ט י–יב). ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליי' ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג וכו' (שם כח יו יז). וזבחת פסח ליי' אלהיך וכו' אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (דבר' יו ב–ו). וישחטו הפסח לכל בני הגולה וכו' ויאכלו וכו' ויעשו חג מצות שבעת ימים (עזר' ו כ–כב). וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני (דהי"ב ל יה). והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור (שם שם יז).—ב) החג שחוגגים היהודים בי"ד לחדש האביב לזכר יציאת מצרים שבו היו שוחטים בזמן שבית המקדש היה קים את הפסח: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזקי מה כא–כב).— ובתו"מ: חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (פסח' ב ב). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות אבל סכין ומטבילין אותו בהן (שם שם ח). מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין (שם ד ד). הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת וכו' ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח (שם י ג). כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים (רבן גמליאל, שם שם ה). כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים וכו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים וכו' (שם שם ו). וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (הלל הבבלי, בבלי שם סו.). אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם ונושבות בגן עדן ומן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפי' מן הריח הי' אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין וכו' מיד נתנו עצמן ומלו' ונתערב דם הפסח בדם המילי' וכו' (מז"ר שמות יט)

---

1) [עי' בהערה הקודמת.]

2) [התורה מחברת את שמו של חג הפסח עם הפעל פסח: ואמרתם זבח פסח הוא ליי' אשר פסח על בתי בני ישראל (שמות יב כז), ולפי פרוש זה באורו חז"ל, אבות הכנסיה והפרשנים העברים. אך החדשים נסו נסיונות שונים לבאר השם, ומהם נראה זה של צמרן KAT, 610. שהורה ראשונה על האשור' פשח, שפרושו הרגיע, השקיט, ולפי זה חג הפסח, כמשמ' הקרבן, הוא קרבן הבא להרגיע את את האלהים, כלשון ניחוח שגם פרושו לשון הנחת הרעת. ויש להוסיף כי זמן הפסח, סוף ימות הגשמים הסערים וראשית ימי החמה השקטים, הוא זמן חג של ראש השנה בבבל, ובסדר הפלחן של חג זה היו משמיעים את עלילת היצירה עם מלחמת האל בתהום המורדת וההרגעה שבסופה, ואף היו פונים לאל בקריאת פשח, ז"א הרגע לך; ועי' בהערה לפעל פסח. השם פסח העברי עבר להרבה לשונות: בארמ' פסחא, סור' פצחא, יונ' πάσχα, גרמ' Passah, צרפ' Pâque(s), ושוב העתיקו את היונ' πάσχα בסורי' פסבא, וממנו אף בלשון הברברים באפריקה tfaska במשמ' חג, יום טוב בכלל (עי' באחרונה, דברי שטמפה ZA ברך 27, עמ' 128).]

– ובפהמ״א: ויעבור ימי החשך וישלח ה׳ את משה ואת אהרן אל בני ישראל לאמר חגו את חגיכם ועשיתם את פסחיכם כי הנני בא בחצי הלילה בתוך כל מצרים והרגתי את כל בכוריהם (ספר הישר, לבוש, עד:). ועל זה נקרא בשם פסח על צד החמלה והרחמים שחס וחמל על בכורי ישראל (ר״א הקלחי, גן עדן, פסח ה, מא).—ואמר הפיטן: אמץ גבורותיך הפלאת בפסח, בראש כל מועדות נשאת פסח (ר״א קליר, אמץ גבורותיך, קרוב׳ ב פסח). פסח אכלו פחוזים, ונפלאות חוזים בימי חג פסח וכו׳ (פסח אכלו פחוזים, מעריב ח׳ פסח). — *פֶּסַח ראשון, הפסח שנעשה בי״ד בניסן, *פֶּסַח שני, הפסח שנעשה ע״י מי שהיה טמא או בדרך רחוקה וכדו׳ ולא עשה את הראשון, בי״ד באיר: מה בין פסח ראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא, והשני מצה וחמץ עמו בבית וכו׳ (פסח׳ ט ג). — *פֶּסַח גדול במשמ׳ פסח ראשון, *פֶּסַח קטן כמשמ׳ פסח שני[1]: ובמצות פסח גדול בך מצות פסח קטן (מגי׳ תענ׳ ב). אף הוא (בן אנטינוס) העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלם והחזירוהו שלא יעשה הדבר חובה (חלה ד יא).—*פֶּסַח מצרים, הפסח הראשון שעשו בני ישראל בארץ מצרים, *פֶּסַח דורות, הפסח שיעשו היהודים בכל דור ודור: מה בין פסח מצרים לפסח דורות, פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות ונאכל בחפזון בלילה אחת ופסח דורות נוהג כל שבעה (פסח׳ ט ה). — ואמר הפיטן: פסח אשרו באור החיים לאור, ולכל בני ישראל היה אור, פסח מצרים (יקותיאל בר יוסף, פסח מצרים, מעריב אחרון פסח). — *פֶּסַח מְעֻכָּב, עי׳ ערך מְעֻכָּב. — *פֶּסַח לעתיד, פסח לאחרית הימים, לימות המשיח, ואמר הפיטן: פסח באות זה עוד להתברך, קומי אורי כי בא אורך, פסח לעתיד (שם).—*ערב פֶּסַח, *ערב פְּסָחִים, היום שלפני פסח, י״ד בניסן: גר שנתגייר בערב פסח בית שמאי אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב ובית הלל אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (פסח׳ ח ח). ובן ערב פסחים בירושלם שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ואוכל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום

[1] [בארמ׳ פסחא רבא, פסחא זעירא.]

טוב (סנה׳ כג א). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (פסח׳ י א). — *פְּסָחִים, שם המסכת השלישית בסדר מועד שנושאה העקרי עניני פסח.

אֲפִיקוֹמָן, פרוסה של מצה שיאכלו בתם סעודת הסדר של ליל ראשון של פסח.

*בְּדִיקָה, בדיקת חמץ לפני פסח. — *בִּעוּר, בעור חמץ לפני פסח.

*הַגָּדָה, הגדה של פסח, מה שקוראים בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר. — *הַגְעָלָה, הגעלת כלים לפני פסח. — *הֲסִבָּה, כסעודה בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר.

חַג, חג המצות, חג הפסח. — *חֲזֶרֶת, מן הירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. — חָמֵץ. —*חֲרֹסֶת, טבול שמטבלין בו את המרור בסעודת הסדר בפסח.

כּוֹס, ארבע כוסות. — כוס של אליהו.

מַצָּה, לחם לא חמץ לפסח. — *מַצָּה שמורה, *מצה משמרת. — מָרוֹר, עשב אחד מהעשבים המרים, ויאכלוהו בסעודת הסדר בפסח.

*סֵדֶר, סדר המעשים בלילה הראשון של פסח.

קֻשְׁיָה, ארבע הקשיות שהבן שואל את אביו בסדר בפסח.

פִּסֵּחַ[1], ש״ז, מ״ר פִּסְחִים, — מי שרגלו האחת קצרה מהשניה, באדם ובבהמה, נכה רגלים[2]; hinkend; boiteux; lame, limping: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע (ויקר׳ כא יח). וכי יהיה בו (בבכור הבקר או הצאן) מום פסח או עור (דבר׳ יה כא). ויאמר (היבוסי) לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים וכו׳ על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית (ש״ב ה ו–ח). והוא פסח שתי רגליו (שם ט יג). כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך (שם יט כז). פסחים כזוו בו[3]

[1] [עי׳ בהערה לפעל פָּסַח וכו. פִּצֵּחַ.]

[2] [וז״ל הספרא (אמור פרשה ג, ויק): פסח בין חגר בשתי רגליו בין חיגר ברגלו אחת, רגלו תלולה ועקומה ודומה למגל מנין תלמוד לומר פסח.]

[3] [כך קורא שמואל (בכורות לט.) על מי שאינו מחדד ושואל שאלת מחדדת.]

(ישע' לג כז). אז ידלג כאיל פִּסֵּחַ ותרן לשון אלם (שם לה ו). הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור וּפִסֵּחַ הרה וילדת יחדו (ירמ' לא ז). וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פִּסֵּחַ וחלה אין רע (מלא' א ח). דליו שקים מִפִּסֵּחַ ומשל בפי כסילים (משלי כו ז). עינים הייתי לעור ורגלים לַפִּסֵּחַ אני (איוב כט יה). — ובתו"מ: וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (פאה ח ט). — ובסהמ"א: בתמורת ראיה מסוין, תמורת שמיעה חרשות ובו' (תמורת) הילוך פסח (רמב"ד, פי' ספ' יצירה א ג, כ.). — ואמר המשורר: ואם בי לא שלום שלם יבקש בעודה מלאה עורים ופסחים למען בית אלהינו נבקש שלומה או בעד רעים ואחים (ר"י הלוי, דבריך במור עבר, דיואן ג, 164). — ובהשאלה טענה פִּסַּחַת, טענה צולעת, שלא תוכל לעמוד על רגלה: ואמר הוא לא נדע טענה זולתה והיא מהחלושות שיוכלו להיות ומהפסחות אשר לא תוכלנה לעמוד על רגלם (רסב"ח, מאמר על ישמעאל, פרלם, כב).

פְּסִיג, עי' פְּסִיגָה, הערה.

פְּסִיגָה [1], ש"נ, מ"ר פְּסִיגִים, פסיגין, — פטוטרת קטנה היוצאת מן האשכול, ובה תלויים ענבים, Stielchen, Stengelchen; petite tige; small stalk, stem: פסיגה של אשכול שריקנה טהורה שייר בה גרגיר אחד טמאה (עוקצ' א ה). אי זו היא כתף, פסיגין זו על גבי זו (ירוש' פאה ז ד). — ובסהמ"א: אי זו היא כתף, פסיגין המתחוברות בשדרה זו על גבי זו (רמב"ם, מתנות עניים ד יח).

***פִּסְיוֹן**, ש"ז, — כמו פִּשְׂיוֹן, תכונת הדבר הפוסה, התפשטות, התרחבות, Ausbreitung; propagation; spread(ing): עור הבשר מיטמא בשני שבועות ובשלשה סימנין בשער לבן ובמחיה ובפסיון (נגע' ג ג). לא שיהא של סיד דוהא היטנו אלא של שאת דוהא היטנו שאי אפשר לפסיון שיטמא בתחלה אבל אפשר לפסיון שיטמא בן יומו (תוספת' נגע' א ג). הפיסיון מטמא אף על פי שאינו מאותו מראה אלא ממראה אחר ובלבד שיהא מארבע מראות (שם שם א ד). חומר בבגדים שהעומד שני שבועות בבגדים טמא והפסיון הדחק בבגדים טמא (שם שם ז יד).

***פְּסִיחָה**, ש"נ, — שה"פ מן פָּסַח, פעלת הַפּוֹסֵחַ: אין פסיחה אלא חיים שנא' כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלים (מכי' מס' דפסחא ז). — ובסהמ"א: כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה (רש"י, שמות יב יג). ובאר ענין הפסיחה מה היא ואמר אשר פסח על בתי בני ישראל (ר' אברהם שלום, נוה שלום יא ג).

פָּסִיל [1], ש"ז, מ"ר פְּסִילִים, פְּסִלִים, סמי' פְּסִילֵי, כנ' פְּסִילֶיךָ, פְּסִילֶיהָ, פְּסִילֵיהֶם, פְּסִלֵיהֶם, — צורה חטובה וּפְסוּלָה בעץ או באבן וכדו', ובפרט כדי לעבודה עבודת אלוה, Schnitzbild, Götzenbild; statue, idole, simulacre; graven (carved) image, idol: מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון וּפְסִילֵיהֶם תשרפון באש (דבר' ז ה) פְּסִילֵי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם (שם שם כה). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עבר את הַפְּסִילִים[2] וימלט השעירתה (שפט' ג כו). ויהיו הגוים האלה יראים את יי' ואת פְּסִילֵיהֶם היו עבדים (מ"ב יז מא). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל וּפְסִילֵיהֶם מירושלם ומשמרון (ישע' י י). נפלה נפלה בבל וכל פְּסִילֵי אלהיה שבר לארץ (שם כא ט). וטמאתם את צפוי פְּסִילֵי כספך ואת אפדת מסכת זהבך (שם ל כב). אני יי' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לַפְּסִילִים (שם מב ח). היי' אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעסוני בִּפְסִלֵיהֶם בהבלי נכר (ירמ' ח יט). כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו (שם נ לח). ופקדתי על פְּסִילֵי בבל וכל ארצה תבוש ובו' ופקדתי על פְּסִילֶיהָ

---

1) [מן פסג, עי' שם הערה. והרבוי פסיגי, בצורת הזכר בא על יד פסיגה. אך היום נוהג השם פסיג, מ"ר פְּסִיגִים במשמ' חלק מ החלקים שהצמח מתחלק בהם בראשית התהוותו, Keimblatt, cotyledo, השוה ראשונה א. י. איינהורן, ישובה של הארץ, 209.]

1) [אין פָּסִיל ביחיד במקרא, ואין פְּסִילִים אלא מ"ר של פֶּסֶל שאין לו צורת מ"ר אחרת בעבר' הקדומה, וכן בא חֲרִיטִים במ"ר של חֶרֶט. ועי' פֶּסֶל, הערה.]

2) [במשמ' פְּסִילֵי אלילים ת"גמו כאן אף השבעים והוולג', וכן רב המפרשים. אך ת"י: מחצביא; וכן רד"ק: מקום שהיו פוסלים שם אבנים. וכן אברבנאל ואחרים. ויתכן שהוא שם מקום הנקרא עפ"י פסילי אלהים שהיו שם.]

וככל ארצה יאנק חלל (שם נא מז–נב) לבעלים יובח: וְלַפְּסִלִים יקטרון (הוש' יא ב). וכל פְּסִילֶיהָ יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכ' א ז). והכרתי פְּסִילֶיךָ ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך (שם ה יב). ויכעיסוהו בבמותם וּבִפְסִילֵיהֶם יקניאוהו (תהל' עח נח). והעמיד (מנשה המלך) האשרים וְהַפְּסִלִים לפני הכנעו (דה"ב לג יט). — ובתפלה: ויבלעוה לגיונות ויחללות עובדי פ ס י ל י ם[1] (רמס ה', לח"ב, ירוש' תעני' ב ב). ולא נתתי (את יום השבת) יי' אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פ ס י ל י ם[1] (סדר' לשבת).—ובספה"א: והנה עם רב הולכים הלום וענו ואמרו הנה הלכנו עם פ ס י ל י נ ו לבקש על הרעב וכו' והיהודים הציצו מן החרכים וישפכו כלי עם שתן על הפ ס י ל י ם (שארית ישראל פרק יח). — ואמר הפיטן: פ ס י ל י פורכים לעמם להטו (ר"א קליר, אסירים, קרוב' ב פסח). ריק ותהו הם האלילים קטב שעירי בעלים צלמי מסכות ו פ ס י ל י ם פעלת תבנית כל סמלים (תעוה, סדר א סבוע'). — ואמר המשורר: פ ס י ל לא שת כאליל ועל אלה איליל ואהמה כחליל ואף כבנורים, ושת מכל מינים עצבים נתקנים ומעץ ואבנים פ ס י ל י ם נוצרים (הניצוחי ניבק, תשו' תלמידי מנחם, 12).

*פְּסִילָה, ש"נ,—שה"פ מן א. פָּסַל: ואע"ג דגוית של תורת ודאי פסול משמע דכתיב לא תכנה גוית מכל מקום הבא מוכחי קרא דמיפרשא במידה ולא ב פ ס י ל ה (ר"י עמדין, חידושים על הרמב"ם, בית הבחירה א יג). אחד הרוצה ללמוד אומנות פ ס י ל ת אבנים וציור צורות אצל אומן (שו"ת חתם סופר יו"ד קכח).

*פְּסִילוּת, ש"נ,—תכונת האדם או הדבר הַפָּסוּל, כמו ב. פִּסּוּל, פְּסוּל, ; Unbrauchbarkeit inutilité; uselessness: שפסולים מן התורה פ ס י ל ו ת מובהקת וא"צ להכריז עליהם שפלוני פסול לעדות (תשו' הגא' שערי לדק, פט:). ויתחברו אליו זקן פ ס י ל ו ת ובו' ופני עכבר ובו' וסרים אדם וכו' (תוספת לספר הגלוי לרסע"ג, הרכבי, רכז). שחץ פסול פ ס י ל ו ת[2] גסות הרוח ולעיגת לישון (ר"ח, פסח' ג:).

1) [נ"א: א ל י ל י ם.]
2) [נ"א: פ ס ו ל ו ת.]

א. *פְּסִיסָה, ש"נ, מ"ר פְּסִיסִיּוֹת, — פַּס עֵץ, קרש עץ[1]), הרי שהיתה החצי חלוקה ב פ ס י ס י ו ת מהו (רבי מאיר, ירוש' עירובי' ט א)[2].

ב. *פְּסִיסָה, ש"נ,—פעֻלת הפוסס, הכוסס ודש דבר: שבסיסה ו פ ס י ס ת אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו (רה"ג, פירוש הגא' טהרות, עוקצ' א ה). ונראין הדברים שהחריכה מרככת בעין הפתיתה דהוא מעין פ ס י ס ה (ר"ח, שבת קכה:).

*פְּסִיעַ, ש"ז,—כמו פסיעה, פֶּשַׂע, פֶּסַע, ואמר הפיטן: ווי שאול כמחתרתו אף כי אציע, חויתי והנך שם לחברה ולהפציע, טפש לבי והחרד בי לבין מות כ פ ס י ע (ילחק, יתביאנו, סליח' יום ה).

*פְּסִיעָה[3]), ש"נ, — כמו פֶּשַׂע, פֶּסַע, צעד, Schritt; pas; step: אשר לא תגלה ערותך עליו שלא ילך פ ס י ע ת גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל (מכי' מסכי דבחדש יא). אשר לא תגלה ערותך עליו, בו אי אתה פוסע פ ס י ע ה יתירה אבל אתה פוסע פ ס י ע ה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים (שם שם). (אתם) רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פ ס י ע ו ת אתה מהלך כמישור וסופו לצאת בקוצים ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים כשתים ושלש פ ס י ע ו ת אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור (ספרי דברי נג). היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פ ס י ע ה גסה (רב' חלבו בשם רב הונא, ברכ' ו:). ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם ובו' ויש אומרים אף לא יפסיע פ ס י ע ה גסה ובו' (ח"כ, שם מג:). פ ס י ע ה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם (שם). משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פ ס י ע ו ת י ה ן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להם כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פ ס י ע ו ת י ה ן גסות ולא היו בתולותיהן נושרות (רבב"ח בשם ר' יוחנן, שבת סג:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פ ס י ע ו ת בינוניות וזו היא תחום שבת (רב נחמן בשם שמואל, ערוב' מב.). המתפלל צריך שיפסיע שלש פ ס י ע ו ת

1) [עי' ב. פַּס, הערה.]
2) [ובירוש' (כלא' ה א) במקומו: אם היתה חצי חליקה פסיספס מהו.]
3) [עי' פ שׂ ע, הערה.]

אחריו ואחר כך יתן שלום (ר׳ אלכסנדרי בשם ריב״ל, יומא נג:). דההיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשיבבותה, כל יומא הוה אתיא ומצלה בי מדרשיה אמר לה כתי לא בית הכנסת בשיבבותך אמרה ליה רבי ולא שכר פסיעות יש לי (סוטה כב.). כל אדם שמתה אשתו בימיו וכו׳ פסיעותיו מתקצרות (ר׳ יוסי בר חנינא, סנה׳ כב.). פעם אחת היתה בתו (של רבי חנינא בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומי אמרו כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו מיד דיקדקה בפסיעותיה (ר׳ יוחנן, ע״ז יח.). זו היתה תחלת זכותי לפני חכמים השכמתי ומצאתי הרוג א׳ והייתי מטפל בו בגי תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתיו וכשבאתי והרצתי דברי לפני חכמים אמרו לי על כל פסיעה ופסיעת שהיית פוסע מעלין עליך כאילו שפכת דמים (ר׳ עקיבא, שמחות ד לד). בשתי פסיעות אתת נתן בתיקס של צדיקים ואתה בוכה (רשב״ג לרבי ישמעאל, שם ח). תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא״ז ג). אמר לו הקב״ה (לעוג על שהגיד לאברהם ע״ד לוט שנשבה) חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל שאת מאריך ימים בעולם (מד״ר בראש׳ מב). אל הארץ אשר אראך, ולמה לא גילה לו מיד, כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה (שם שם נה). כשם שהזהיר הקדוש ברוך את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב״ה את הדיינין שלא יפסיעו פסיעות גסות בדין (ר׳ אבינא, שם ל). כתוב אחד אומר ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים וכתוב אחד אומר ויהי כי צעדו וגומר רבי חנינא ורבי מנא חד אמר על כל צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אילים וכו׳ רבנין אמרי מקרא חד פרוש לחבירו על כל ו׳ פסיעות ז׳ פרים וז׳ אילים רב פפא בר שמואל אמר על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה פרים ושבעת אילים וכו׳ (שם במד׳ ד). לשקוד על דלתי אין כתיב אלא על דלתותי ב׳ דלתות ולמה כן שהקב״ה מונה פסיעותיך ונותן לך שכר (שם דבר׳ ז). אמר הקב״ה (למרודך בלאדן) אתה עמדת מכסאך ופסעת שלש פסיעות לכבודי חייך שאני מעמיד ממך ג׳ מלכים (שם שה״ש, מלאוני הסומכים). מהו מהר צועה להפתח אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשבלי להיפתח בשביל שלא ימות וממהר בפסיעתו לכאן ולכאן ורץ לכל מקום שלא יחסר לחמו (פסיק׳ רב׳, אנכי אנכי, קלא:). — ובספה״א: ויש בשלוחי צבור מי שמתמיר על עצמו לפסוע אלא שהוא מבליע את פסיעותיו לבלתי היראות דלא ליתוי בי יוהרא (מסו׳ הגא׳ הרכבי רכו). טרויי טריוה לההוא גברא, כלומר הטרחת פסיעותיו בחנם (רגמ״ה, חול׳ כא.). מי שמחזר על מזונותיו בפסיעותיו לכאן ולכאן וירוץ לכל מקום לא יחסר לחמו (ברא׳ רבתי, אלבק, 228). הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא (רש״י, שמות כ כג). לא תצא אשה בחוטי צמר או בחוטי פשתן וכו׳ ולא בכבלים שיוצאין בהן הבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעת גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב״ם, שבת יט ו). רוח יי׳ אותי העיר ללכת אחרי עקבותיהם ולרדוף חקתיהם ומצותיהם לא נסוג אחור לבי מדעותיהם ולא נרתעו דגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם (ר״י מפיקה, מנחת קנאות, 6).

פְּסִיק, עי׳ פָּסָק.

*__פְּסִיקָה,__ ס״נ, — א) חוט מפסק מפקעת הצמר: כמת יתא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים, כדי לארוג ממנה שלש על שלש וכו׳ היתה פסיקות אינה מיטמאה בנגעים, רבי יהודה אומר אפילו פסיקה אחת וקשרה אינה מיטמאה בנגעים (נגעי׳ יא ח). הנוגע בפסיקות של שתי ושל ערב הרי זה אינו חיבור (תוספת׳ כלים ב״ב א ה). — ב) פעלת הפוסק חוטים מן הפקעת: מפסקן (את ראשי החוטים) והן כשרין אלמא פסיקתן זו היא עשייתן הכא נמי קציצתן זו היא עשייתן (סוכ׳ יא.). — ג) מקרה הדבר שנפסק ונשבר: כשתפסק אחת מאוניו (של סנדל) והוא טמא מדרס עדיין טומאתו עליו שבפסיקת אוזן אחת לא יצאה מתורת כלי (ר״ח, שבת קיג.). — ד) קציבת סכום כסף [1]), הקצבה, וסכום הכסף הנפסק, קצבה וכדו׳: מתורגמנין הדרשנין שדורשין בשבת לצבור ועושין להן פסיקה נראה כאילו שכר שבת הוא (הוא, פסח׳ נ:). והשטר הנ״ג הוא שטר פסיקא וכו׳ וזה נוסחה וכו׳ יודעים אנו עדים חתומי מטה וכו׳ שנזקקו ונתיישבו ראשי הקהל

---

1) [במד״ר (ויקר׳ לג): ואנן עבדין לך פסיקא.]

געסק פלוני כן פלוני כך וכך זווי ככל שנה ושנה וכו' ולא יהא רשות לראשי הקהל וכו' להוסיף על פסיקא זו כלום בעולם וכו' וכך נתננו על כל ריון זעל כל פרנס וע"ג כל אדם בעולם שלא יהא להם רשות לבטל פסיקא זו ושלא לזכור לשלטון כלל פסיקא זו כדי להוסיף עליו כלום וכו' אלא תהיה פסיקא מקויימת לעולם (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 75). ועשו לו לכל הקהל פסיקא גדולה וכבדוהו במלבושים יקרים (כתב"ד, ס' הקבלה). יתומה אחת שרבוה הקהל ליתום אחר הגון לה ועשו לה פסיקא חשובה וקנו לה קצת תכשיטים (תשב"ץ ג ל). ויחרשו לנו הכרית וישלחו נדבותם ופסיקותם עם שאלותם (J.Q.R. Jan. 1918. עמ' 346). וכימים האלו כאת שמועתו כי נפטר לבית עולמו וכו' וכי פסיקת אחינו נהקבץ חצייה ומת והיא תחת ידו (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, מז, 356). וצוה ככבודך לחזנים להכריז ולקבץ את אשר נשאר מן המת ותחצית הפסיקה ולתתו לשליחים (שם שם). אדוני שאל מה דעתי בענין הפסיקה שעושין לחזנים כשבת כשביל אמירת מי שברך אם נכון הדבר משום ממצוא חפצך (ר"י עמדין, שאילת יעבץ קסה, קמ:) — ואמר המשורר: חזה בן אמוץ על בני הגולה, חעושים חפציהם בשבת לחללה, ונוגשים פסיקות ועונשים את הקהלה, ואשר לא יתן נפשו קבועה (יצחק הלוי, לקוי"ק, נספח' 22). — ח) "מכירה פסוקה לצמיתות: לצמיתת, לפסיקה, למכירה פסוקה עולמית (כס"י, ויקר' כה כג) [1]).

א. **פסל**, ממנו "מפסל, *מפסלת, א.*פסול, פסיל, א. פסל, "פסל, פסל.

ב. ***פסל**, ממנו *פסול,ב. *פסול, "פסילות, ב. *פסל. "פסלות, "פסלנות, *פסלת.

א. **פסל** [2]), פ"י, פס ו, פסל־, אפסל, יפסל. יפסלו, — פסל האדם בא.ב, בעץ וביוצא כזה, כרת וחתך בכלי חד לעשות כלי או צורה וכדו', schnitzen, aushauen; sculpter; to carve, hew out: ויאמר יי' אל משה פסל־לך שני לחת אבנים כראשנים וכו' ויפסל שני לחת אבנים כראשונים (שמות לד א-ד). ואפסל שני לחת אבנים כראשונים (דבר' י ג). ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים (מ"א ה לא-לב). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק' ב יח). — וכפרו עולם: כאותה שעה נתרצה הקב"ה לישראל ואמר למשה לפסול לוחות שניות (סדר עולם רבה פרק ו, רטנר, טו.). — ובסהמ"א: ועניין אחר מאורי זיקות

---

[1]) [בברייתא (מו"ק ז.): הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעי"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד, אבל אין זו כנראה אלא היונ' πισκίνη וחרומ' piscina, בריכת דגים, הבאה אף בכתיב פיסקין, פסקניות, בהו"מ.]

[2]) [כמה מלמדים רואים בשתי התוראות העקריות של פסל במקרא ובעבר' שלאחר המקרא, פסל וחצב, ופסל כלא ראוי — אך התפתחות של הוראה יסודית אחת; הרי הפוסל כאבן מסיר בעל כרחו את שברי האבן הנפסלת ופוסל אותם כפסלת. ואולם דוקא משמ' זו של פסול וחצוב כאבן, שהיא לפי רעה זו העקרית, אינה נמצאת אלא בסור' (כהשפעת העברית?) ובעבר' המקראית; ולא מתוך משמ' זו אלא עפ"י הארמ' שבתו"מ שאין בה משמ' החציב, באה אף לעבר' שבתו"מ ההוראה: פסל כלא ראוי, שאינה במקרא, ועי' ב. פסל, הערה. על כן אין קשר בין שני הפעלים. ואמנם אין א. פסל במשמ' חצב לא בערב' ולא באשור', אך יש באשור' שם עצם פסל במשמ' צפוי מתכת, מסכה. ועל כן יש לשער שגם השם פסל עקר הוראתו כמו מסכה: צפוי (מתכת) יצוק, ולא היה מראש הבדל במשמ' שתי המלים פסל ומסכה, אלא, להפך, שמשו כזוג מלים למשג אחר, ככתוב: ויעשהו פסל ומסכה (שפט' יז ד), כלו' פסל נסוך, כי כן דברו על נסיכת פסל: הפסל נסך חרש (ישע' מ יט), ופסל נסך (שם מד י). וכן נאמר בתשובות תלמידי מנחם (עמ' 59): ואמרת כספרך כי גזרת על הפסל והפסילים ותאמר לא יעשו הפסילים לא מזהב ולא מכסף כי אם מעץ ואבן כלבד אבל העצבים מעץ ואבן כסף וזהב והעצב העשוי מכסף או מזהב לא יקרא פסל כי אם מסכה וכו' והלא כתוב אומר צפוי פסילי כספך ואת אפדת וכו', ע"כ. ואפשר לומר שרק מתוך הצרוף של נסך פסל קבלה אף המלה מסכה (שאיננה בעקר אלא נסוך מתכת) את ההוראה של צפוי, תמונה מצפה מתכת. ומשמ' זו של פסל באבן או כעץ מאחרת היא. ורק מן השם פסל נולד כעבר' הפעל א. פסל שמשמעותו הראשונה היתה עשה פסל, כין שפסל זה היה של מתכת וכין שהיה של עץ ואבן. כלשון חז"ל כבר לא הבחינו בין שני הפעלים, ומכאן דרשו: פסל לך — הפסולת שלך. ועי' בהערה לקמן.]

וכו' והם אותם הפוסלים בעצים ובאבנים יציציא: איש מהם בחווק פסלם בהם (רד"ק, ספ"ש חזר). הספסלת והסקדת פי' כלי ברזל בעין מעצד ורדב שהוא פוסל בו את העין מן ויפסול שני לוחות (ערוך ערך ספל). אע"פ שהביאו את האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין מוכרין הכל לפדיון שבויים (רמב"ם, מתנות עניים ח יא). וגם בזאת הכלי אסונתם בעיבריהם כי לפי חוקי דתם אסור להם לשנות מאומה מתמונת אליליהם מוסף על חסרון ידיעתם בהתפרדות כללי המושגים וכו' אשר בלעדה לא יצליח האומן לפסול או לצייר שום צורה נאותה (ר"ש בליק, סבילי עולם ג, מינא).—ואמר המשורר: ותוחיל כמטר לקחי יערוף, כהכות באבן או באגרוף, ועוד כי חולשתי אתה סבת, ומדוע אלי רבות, כי עד דק פסלתני ובעצי עולה בקעתני (מעשה הרב מס טוב בן ילחק חרדוטיחל. דברי חכמים, מט).—וביג' פעו', *פִּסּוּל: אלילים על שם שהן חלולים, פסל של שם שהן פסולין[1]), מסכה על שם שהן נסוכין (ילק' שמע' ויקר' תכד). אבן שלמה מסע, פירוש שהיו מסיעים האבנים שלמות מההר ולא שהיו בונין מאותן שהיו מוצאים פסולות (רד"ק, ספ"ש נסע).

—פעי, *פִּסֵּל[2]), — פִּסֵּל נטיעות, אילנות, גדע מהן את הענפים המיותרים: מסקלין עד ראש השנה, מקרסמין מוזרדין מפסלין עד ראש השנה (שביע' ב ג). גידעו (את האילן) ופיסלו לשם עבודה זרה והתליף נוטל מה שהחליף (ע"ז ג ז). מטפחת של ופתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין (מקוא' ט ז). ישראל שפיסל את האשרה בין לצרכה ובין לצורכו אסור (תוספת' ע"ז ו ט). דנוטע המבריך המרכיב הסקרסם המזרר המפסל המזהם וכו' וכל דבר שהוא לחכחיל את הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז ג).—ובספהס"א: ומזרדין ומפסלין וסוהמין את הנטיעות (רמב"ם, שמיטה ויובל ג ט).— ובמו קל: פסילי אלהיהם תשרפון באש, משפסלו נעשה אלות (עולה, ע"ז נב.). פסלו לאליה לא תחמוד, פסלו מאלוה ולקחת לך[3]) (שמואל שם שם).

—נפעי, *נִפְסַל, — שפסלו אותו: אלילים על שם שהם חלולים, פסל על שם שהם נפסלים[1]), מסכה על שם שהם ניסוכים (פסיק' ויס, קדושים פרשה א).—*אבן נִפְסֶלֶת: אבני גוית, נפסלות ומסותתות (רש"י, מ"א ה לא).

ב. *פָּסַל[2]), פ"י, — פָּסַל פלוני דבר או אדם, פָּסַל אותו מן הכהנת, פָּסַל אשה מכתבתה וכדו', בטל ודחה אותו כפסול, כלא ראוי, כבלתי מכשר, verwerfen, für unbrauchbar erklären; rejeter, récuser; to reject, to condemn as useless: שהעובר פוסל (את אמו מלאכל תרומה) ואינו מאכיל (ר' יוסי, יבמ' ז ג). הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח מאכיל את אמו ופוסל (את) אם אמו וזאת אומרת לא כבני כהן גדול שהוא פוסלני מן התרומה (יבמ' ז ו). אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין אף לפוסלה מכתובתה (סוטה ו ב). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה (ר' מאיר, סנה' ג א). אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (שם שם). המהלך במקום שהוא צריך להלך המחשבה פוסלת (את הקרבן) ובמקום שאינו צריך להלך אין המחשבה פוסלת (רבי אליעזר, זבח' א ד). רביעית מים שאובין בתחלה פוסלין את המקוה (הוא, מקוא' ב ד). הפסח אינו נאכל אלא בלילה וכו' ואין המחשבה פוסלת בו משום פיגול עד שיעלה עמוד השחר (תוספת' פסחי' ה יג). שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהנים שהיה כדין ומה במקום שלא פסל מומים

---

[1]) [עי' לקמן נִפְעַ.]

[2]) [בלשון החכמים משמש רק פִּעֵ' בסשמ' א. פִּסֵּל בעוד שהקל משמש רק בב. פָּסַל.]

[3]) [כפי' רש"י: פיסלו לאלות, שיפה לע"א לא תחמוד; פסלו מאלוה, שבטלו מלשון פסילת ולקחת לך, דפסילי דרישא דקרא תרי גווני משמע, ע"כ. ר"ל שדרשת התלמו' מכונת כאן לשני הפעלים, א. פִּסֵּל וב. פָּסַל.]

[1]) [בילק' שמע' (ויקר' תכד): פסולין, עי' לעיל.]

[2]) [כמבאר בהערה לא. פָּסַל יש כאן פעל מיוחד שאין קשר לו אל פֶּסֶל ומסכה. ופעל ב. פָּסַל זה במשמ' דחה כפסול, כלא ראוי, נמצא גם בארמ' שכתו"ם, וקרובים אליו בערבית גם פַּשְׁל a) (היה שפל היחס, זול, חסר ערך) וגם פשׁל b) (היה אריש ולא מצלח).]

---

a) فسل b) فشل

פסל שנים, כאן שפסל מומים אינו דין שיפסול שנים (ספרי במד' קג). וצריך שיהא כותב על הגויל במקום השיער ועל הקלף במקו' נחושתו, אם שינה פסל (שם מגי' א יא). תנא, אף ידים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה (שם יד.). כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו וכו' על כולם אליהו כותב והקדוש ברוך הוא חותם אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו (קידוש' ע.). וכל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחא לעולם ואמר שמואל במומו פוסל (שם שם). מנין לעובד כוכבים שפוסל אלוהו שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש (רב יוסף, ע"ז נג.). פוסל היה בן בתירא בפסח ששחטו בארבעה עשר שחרית וכו' (ר' יוחנן, זבח' יב). בכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, כאן שנאמר את אלה פסל את הראשונים דור המבול (ר' אבהו, מד"ר בראש' ל). לפי שהחזירתו למשה על כל המצריות להניק אותו ופסל את כולן, ולמה פסלן, אמר הקב"ה הפה שעתיד לדבר עמי יינק דבר טמא (שם שמות א). אמר להם הקב"ה לגרים אתם מתיראים לפי שפסלתי אתכם ואמרתי בפסח כל בן נכר לא יאכל בו, למה לא תשאלו לגבעונים מה טובה עשיתי להם וכו' (שם שם יט). ומה אם לגבעונים שבאו אצלכם לא פסלתי, לבני אני פוסל (שם במד' ח). אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך וכו' (שם איכה, אג הנגב). חייך. שאני פוסל את כל כלי שהבאתי עמי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך (תנחו' בהעלותך ו). — ובהלכה, ר' פלוני פוסל, אומר שאדם זה או דבר זה פסול, בנגוד אל ר' פלוני מכשיר: ב"ש מתירין הצרות לאחין וב"ה אוסרין, חלצו ב"ש פוסלין מן הכהונה וב"ה מכשירין (יבמ' א ד). הגלודה רבי מאיר מכשיר וחכמים פוסלין (חול' ג ג). הפוסל פוסל בפנויה והמכשיר מכשיר אפי' באשת איש (ירוש' קדוש' ג יד). — ופסלה המלכות את המטבע, הכריזה שהוא פסול: גזל מטבע ונסדק וכו' רב הונא אמר כשפסלתו מלכות אבל פסלתו מדינה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ג). אלא ה"ד נפסל שפסלתו מדינת זו ויוצאה במדינה אחרת (בבלי שם לז.). — ובסהמ"א: אם עושין אתם ע"ז אתם משחיתין נפשכם ופוסלין אותה (מדה"ג דבר' עז, הסגלה). שאין דעתו מוסכת על דברי העדים אע"פ שאינו יכול לפסלן (רמב"ם' סנה' כד ג). ואם הבעל דין אומר שהדיין שונאו ואין הדיין מודה לו אין הבעל דין יכול לפוסלו מלדונו (טוחו"מ ז ז). ראובן נתחייב שבועה לשמעון ושאל שמעון שיחרימו בבית הכנסת על מי שיודע אם ראובן עבר על חשבועה כדי לפסלנו (שם לג ו). אבל פסולי עדות מחמת עבירה דאוריית' פסולים שהתורה פסלתם שלא להאמין להם (הלבוש, אה"ע יז ג). — ואמר הפיטן: יהר לץ והעמיד מסלה, טכום בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי כם לפסלה, זרע להרביע ולהתעיב סגלה (ר"א קליר, תמיונים בעודם, קרוב' שבת זכור). — ואמר המשורר: והם מוצאי דבה ושונאים בלי סבה ויפסלו הפסולים במומם ובפסלותם כל השוכן אתם בתוך טומאותם (ר"י זברא, שעשועים יג, דודזון, 143).—ועי' פָּסוּל.

—נפעי', *נִפְסַל,—שפסלו אותו, שנעשה פָּסוּל: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל בטבול יום בנר שנטמא בטמא מת אף על פי שמוסיפין טומאה על טומאתו (רבי עקיבא, פסח' א ו). שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה הרי אלו חייבין משום אשת איש ואם היו אחין משום אשת אח וכו' ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה (יבמ' ג י). היתה (האשה הנשואה לשני אנשים) בת ישראל נפסלת מן הכהונה, בת לוי מן המעשר, בת כהן מן התרומה (גיט' ח ח). יין והחמיץ משלם כשעת הגזילה, מטבע ונפסל, תרומה ונטמאת, חמץ שעבר עליו הפסח, בהמה ונעבדה בה עבירה או שנפסלה מעל גבי המזבח או שהיתה יוצאת ליסקל אומר לו הרי שלך לפניך (ב"ק ט ג). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה (זבח' א ד). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא ובן סלע שנפסלת והתקינה לתיות שוקל בה טמאה, עד כמה תפסל ויהא רשאי לקיימה עד שני דינרין (כלים יב ז). כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר' ח ו). ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, אם מיטמים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי (ספרא ויק, אחרי, סוף פרק יג). שעד שלא נכנסו לארץ היו הלוים כשרים מבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה והכהנים משיביאו שתי שעדות עד עולם אבל משנכנסו לארץ אין הלוים

נפסלים אלא בקול (ספרי במד' קנ). מטבע שנפסל ותחלבות מקבלתו רבי יוסי בשם רבי יונתן כאסימון (ירוש' מעשר שני א ג). מהו עד שתסרח מאוכל אדם או שתיפסל[1] מאוכל הכלב (שם חלה ד ו). עד שתיפסל (הקורה) מלעשות מלאכה (ר' מלכו בשם ר' הונא, שם שבת א בסוף). הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה (ת"כ, פסח' מה:). עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל רבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל (סנה' כז.). סילה כל אבירי וכו' כאדם שאומר לחבירו נפסלה מטבע זו (שם קד:). נפסל (הדם) בשקיעת החמה (מנח' כ:). מים שנפסלו משתיית בהמה בכלים פסולין בקרקע כשרין (חול' קו.). מאימתי נפסלו האומות מלפני הקב"ה, משעה שנתן את התורה בסיני, שחזר על כל האומות שיקבלו תורתו ולא בקשו (דב"ר, ליברמן, 82). —הפע', *הִפְסִיל,—כמו קַל: אמרה לו כמה נצטער אותו צדיק כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מפסילין באובלין ומשקין שלו (מטרונה אחת לר' יוסי, מד"ר ויקר' כח). לאחד שהיה מפסיל בנשים ושטוף בזמה והוה אמר הידא איתתא אנא בעי לה (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר קהלת, שמח בחור). — ובספה"א: משום שאינן בני תורה יחמירו עליו לדקדק ויפסילוהו על חנם (רש"י, פסח' לח:, ד"ה ידקדקו)[2]. א"ר דוסא עדי שקר הן האיך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה ותפסילן (מקראי סלמון בן ירוחם, מלחמ' ה', 80).

"פַּסָּל[3], ס"ז, —חוטב. הפוסל באבן או בעץ, : Schnitzer, Steinhauer ; sculpteur ; sculptor פַּסָּל שטיינהויער (בן זאב, מלון גרמני־עברי).

פֶּסֶל[4], ס"ז, פָּסֶל, כנ' פִּסְלִי, פִּסְלוֹ, פְּסִלָם, — כמו פסיל: לא תעשה לך פֶסֶל וכל תמונה אשר כשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ לא תשתחוה להם ולא תעבדם (שמות כ ד–ה). לא תעשו לכם אלילם ופֶסֶל ומצבה לא תקימו לכם (ויקר' כו א). פן תשחתון ועשיתם לכם פֶּסֶל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה (דבר' ד יו). ארור האיש אשר יעשה פֶסֶל ומסכה תועבת יי' מעשה ידי חרש (שם כז טו). הקדש הקדשתי את הכסף ליי' מידי לבני לעשות פֶּסֶל ומסכה (שפט' יז ג). ויקחו את פֶּסֶל האפוד ואת התרפים ואת המסכה (שם יח יח). ויקימו להם בני דן את הַפָּסֶל (שם שם ל). וישם את פֶּסֶל האשרה אשר עשה בבית (מ"ב כא ז). הַפֶּסֶל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו וכו' עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פֶּסֶל לא ימוט (ישע' מ יט–כ). נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בַּפָּסֶל האמרים למסכה אתם אלהינו (שם מב יז). יצרי פֶסֶל כלם תהו וכו' מי יצר אל ופֶסֶל נסך לבלתי הועיל (שם מד ט–י). חציו (של העץ) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור ושאריתו לאל עשה לְפִסְלוֹ יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה (שם שם טז–יז). לא ידעו הנשאים את עץ פִּסְלָם ומתפללים אל אל לא יושיע (שם מה כ). פן תאמר עצבי עשם ופִסְלִי ונסכי צום (שם מח ה). נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מִפָּסֶל כי שקר נסכו (ירמ' י יד). יבשו כל עבדי פֶּסֶל המתהללים באלילים (תהל' צז ז). וישם את פֶּסֶל הסמל אשר עשה בבית האלהים (דהי"ב לג ז). — ובתו"מ: מע' לשונות הוו באניה וכל אחד ואחד פסלו בידו שנאמר וייראו המלחים ויזעקו איש אל אלהיו (רבי אליעזר, פדר"א י).

"פַּסְלוּת, ס"נ, — תכונת אדם או דבר שהוא פָּסוּל: כל שתחלתו או סופו בפסלות פסול, תחלתו וסופו בכשרות כשר (ב"ב קכח.). ומאי התורת לי אבידתי דהדר ליה מיהא שום פסלות בעולם (מנח' יח.). היה אברהם מהרהר בלבו ואומר תאמר

---

[1]) [ברפוס': שתפסול.]

[2]) [על דברי התלמוד: שמא ידקדקו בו ויביאוהו לידי פסול (בשם ר' יוחנן, פסח' לח:).]

[3]) [מן א. פָּסַל. השם פסל במשמ' יתד וכדו' (מרא ופסל וקרדום, פסל היוצא מן הסוכה) המצוי בתו"מ אינו עברי אלא מן היונ πάσσαλο.]

[4]) כמקרא משמש פֶּסֶל במ"י, פְּסִילִים במ"ר, ועי' פסיל, הערה. כמבואר בהערה לפעל א. פָּסַל, אין משמ' פֶּסֶל במקרא תמונה החצובה מאבן או עין בלבד, אלא אף מסכה נסוכה ממתכת, ואף ראשית הוראתה דוקא צפוי מתכת כמשמ' תחלה האשור' פַּסְלֻ, ואפשר שהשם פֶּסֶל—פְּסִילִים שאול מן המלה האשורית שגם מקורה אולי לא שמי. ואך מן השם פֶּסֶל נגזר הפעל א. פסל שאינו כשאר הלשונות האחיות, פרט לסורי.]

שמא פסלות היה בכני ולא נתקבל יצתה בת קול ואמרה לו אברהם אברהם לך אכול בשמחה לחמך וגו' (רבי יהודה בר' קימון, מד"ר קהל' פרשה תליתאה, לך אכול). — ובספהמ"א: ולענין חיוב נדוי או מלקות או פסלות גם כזאת עדותן קיימת (תשו' הגא' שערי צדק, פז.). אימת קאמר דלא נשתמרה אי מעיקרא משעה שהפרישה ועד שמלקה מאי פסלות יכול למיהוי בה הא חיה הוות ומחיים לית בה פסלות (בגמ"ח, כרית' כו:). אבל בהוייתה אירע בה פסלות שוו לכסוף קורם פסלות מטמאה בגדים דאנן אמרינן דכל העוסקים בפרה מטמא ואחר פסולה היא חשובה כאין (תוס, חול' כט:). תני פסולה, הואיל וככר מימות משה ניתנה מדה זו וכו' שייך למיתני בה לשון פסלות וכו' מכוי דכל עיקריה מרבנן הוא לא שייך למימר ביה לשון פסלות (כס"י, עירוב' ב.). ועל זה פליאה גדולה בעינינו אשר הגיד לנו בעל הספר שבלא פסלות עכוד צואת כלבים אף אם היה מעוכד במלח וקמח ועפיץ פסלוהו חכמי חבל אראגון (שו"ת הרשב"ן הירמי, גנזי ירושלם ורטהימר, לא). עשרה מיני פסלות הם כל מי שנמצא בו אחד מהן הרי הוא פסול לעדות (רמב"ם, עדות ט א). ובעבור שמתבאר מהם ג"ב פסלות דברים מזוייפים אשר בידיהם (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח' המחבר). נמצא כל תלמיד חכם בחזקת כשרות עד שיפסל וכל עם הארץ בחזקת פסלות עד שיוחזק (עוסו"מ לד יז). הם מוצאי דבה, ושונאים בלי סבה, ויפסלו הפסולים במומם ובפסלותם, כל השוכן אתם בתוך טומאותם (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 143). ויש אשר נשחטה בלי פסלות והיא נבלה כגון מה שלא שלמו לו שבעת ימים (ר"א הקרלי, גן עדן, טומאה וטהרה ו, קא:). אמנם אם הם שאובים הם מרות הטומאה ולפיכך פוסלין את המקוה ואיך תטהר האשה בהם, הנה לך טעם פסלות השאובין גם טעם פסלות החציצה (הליקוטי ע"ס אבן יקרה ב, לבוב תר"ע, כד:). והיתה מרימי מחרפת אותן בפניהם על שאינן מזרע ישראל ועל פסלותן (דברי מלכי בית שני). משה אלגזי שהיה משומד להכעים ומחלל שבתות בפרהסיא וכו' ונתפש כמה פעמים בזנות וכו' ורצה לפסול איש קדוש וחסיד כל ימי חייו כאותו המין מן הפסלות אשר הם נפסלים בו (ר' אליה מזרחי, השבת אבדה, קבץ על יד ז, 8).

***פְּסָלִי**, פסולי, ת"ז, — שייך לפסלת: הליחות מהן תועליות ומהן פסוליות, תועליות הן קילו"ס והדם והזרע אמנם מרה הירוקה ומרה שחורה ורבוי הלבנה הן פסולת הדם (עו"ה כן, מעשה טוביה ב ב א, ארץ הקדשה, סג.).

***פַּסְלָנוּת**, ש"נ, — כמו פַּסְלוּת, תכונת מי שהוא פסול: וכן כל הפסול לעדות משום עבירה בין פסלנות של תורה כגון בעלי רבית ואוכלי נבלות וגזלנין בין פסלנות של דבריהם כגון משחק בקוביא ומפריחי יונים הרי הוא חשוד על השבועה ואין משביעין אותו (רמב"ם, טוען ונטען ב ב). ואשר חייב לבדוק אחר הנשים ואין בודקין אחר האנשים מפני כשהן מתקוטטין בייתוסין הוא דמכוו לפיכך אילו היה באנשים פסלנות היה נשמע אבל הנשים כשמתקוטטות בערייות הוא דמכוין אם איתא דאיכא מילתא לית לה קלא ולפיכך מוסיף לבדוק בנשים וכו' וכל זה מחוייב במשפחה שקרא עליה ערער והוא שיאמרו במשפחה פלונית יש בה פסלנות (ר"י קריזי, פירוש המשניות להרמב"ם קידוש' ד ד). וכי יש פסלנות בעולם כמו פסלנות של חומשים ואפילו היה ספר תורה חסר אות אחת פסול (אבודרהם, סדר שחרית של חול ופירושה, מז:). ועיד שנינו שם בכמה פסלנות אין קורין בו (שם מח). — *תכונת מי שנוהג לפסול ולבטל הכל, נוהג היום בדבור.

***פְּסֹלֶת** [1], פסולת, ש"נ,—החלק הפסול הנשאר מדבר אחרי שבחרו ממנו את הראוי לשמוש, Abfall, Unbrauchbares; déchet, rognures; waste, refuse: שהיה יעקב מפחד כל ימיו ואומר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי, אברהם יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו אחי (ספרי דבר' לא). והברון מה היתה פסולת של א"י וכו' אם הברון פסולת של א"י הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים וכו' ק"ו לשבח של א"י, וא"ת מי שבנה זו לא בנה זו וכו', אפשר שבנה את הכעור ואח"כ בנה את הנאה, אלא בנה את הנאה ואח"כ בנה הכעור שפסולתו של ראשון

[1]) [השם נגזר מן ב. פָּסַל, אך על התפתחות הוראתו השפיע אף א. פָּסַל, ועי' בהערות לפעלים האלה.]

חביב בעיני (שם שם לז). מפסולת של לוחות העשיר משה (ר' חמא בי ר' חנינה, ירוש' שקל' ה ג). בורר ואוכל אוכל מתוך הפסולת, בורר ומניח אוכל מתוך הפסולת, פסולת מתוך אוכל לא יברור (ר' המנונא, שבת עד.). א"י שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף ובו' משל לאדם שמגבל את הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת (תענ' י.). לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך (רבי יוסי בר' חנינא, נדר' לח.). ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה', מן הפסולת (מד"ר בראש' כב). מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד, העבר אותו ובטל המום, כך אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה, העבר אותה ובטל המום (ר' יודן, שם שם מו). למטרונה שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו ונתכרכמו פניה אמרה תאמר שנמצא בי פסולת א"ל המלך אין בך פסולת אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך גדולת קימעא, העבירי אותו ובטל המום, כך אמר הקב"ה לא"א אין בך פסולת אלא הערלה הזאת העבר אותה ובטל המום (ר' לוי, שם). ויקח אדוני יוסף או.תו, אמר־ליה ידע אנא דלית הוא מנך אלא שלא לערב פסולת בבני (שם שם פז). ואף יעקב אבינו ייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת (שם שמות א). נשיקה שנשק עשו ליעקב לא היה אלא לפסולת שנא' כסף סיגים מצופה על חרש (ר' שמואל בר נחמן, שם שם ה). מהו הגו סיגים מכסף, ב"ז שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו ובו' נסתננה הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו (ר' תנחומא ב"ר אבא, שם במד' ז). מה חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם בך ישראל, מחוטב עציך עד שואב מימיך (רבי שמעון בן לקיש, שם שה"ש, ממכך). אלם היה (הגואל) מד"ת אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותן ואני הולך ליטלה, תם לי ליטלה, לית אנא מערבב זרעייתי, איני מערב פסולת בבני ובו' (ר' שמואל בר נחמן, שם רות ז). —ובספהמ"א: ובסית פגם הפא בסטלת, אשר עשה לכל סלת פסלת (רבי שלמה פרביט הזהב, כסנא, 18). והבת הדוחה הוא תרוחה הפסולת הנותרת אתר שיקח הבת המבשל צרכו מן המזון (ר"י א"ת, מויה, הבחינה ה). ונעדרה הסלת ונשארה הפסולת, ופסו התסידים ונותרו המורדים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 369). כל אחד מבני המיעים שפסולת המאבל סובבת בהן הן הנקראין דקין ובו' (תנחום הירושלמי, המספיק, הקד').

א. פסס [1]), סמנו א. פַּסַס, ג. ״פִּסָּה.

ב. *פסס, סמנו ב. *פַּס,*פֵּס, כ.*פִּסָּה, א. *פְּסִיסָה, ב. ״פְּסִיסָה, ב. *פִּסֵּס, א. *פִּסְפֵּס.

א. פָּסַס, פַּס [2]), ז"ע. פַּסּוּ, — פַּס דבר, פַּסּוּ צריקים וכיוצא בזה, כָּלוּ, אָפְסוּ, אין יותר, aufhören, verschwinden; cesser, disparaître; to cease, vanish: הושיעה יי׳ כי גמר חסיד כי פַסּוּ אמונים מבני אדם (תהל' יב ב). — ובספהמ"א: ונעדרה הסלת ונשארה הפסולת ופסו התסידים ונותרו הסורדים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 369). — ואמר הפיטן: פסו גודרי פרץ משיבי חמה קםי בפרץ אין (אנשי אמונה אבדו, סליחי' חמישי). צרפית בציר רגנה ת־יאות להטל, ראותו כי פס בן התיר נדר טל (ר"א קליר, תפת אילת, תפלת טל). צבאות פסו מלפניכם אל תקללום כי חרשים המה בקטוב (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, כ). שמשים גדולים עשית בצען ובו' תעיבים פסו באף להכניען תקפה חרדה עמלק ובנען (ר' יוסף טוב עלם, אלהים בלעדך, קרוב' שבת הגדול). סמך אישישי ענב מהול בסים ופס מן הרפתים בקר וזבחי עיבדיך (ר' מאיר בן אלעזר, ליון לשירת, קינ' ת"ב). פסו שומרי הסף בדלתי ארון לקוב (אמרים בן יצחק, אם יומנים, סליח' מוס' יוה"כ). האם פסו וגם אפסו לניתוחים בתמרתן (שלום, סמך לעד, אופן השבק' ב). שמחתי ערבה וגלה מקום מקדשי סתם רחשי ופס קרבן אשי (שמואל הכהן, איוונתי שמחי, קינע' הזיועים נח). — ואמר המשורר: פסו אמונים וחסדים נגסרו בימי יקותיאל אשר נגסרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בכורי, 20) [3]).

---

[1]) [עי' בהערות לקמן.]

[2]) אולי כמו אָפֵס.

[3]) [לבאורה באה צורת פעל פַּס אף במבי' (ויקע משה ג): ולפי שהיה (המן) יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן תלמוד פס. יכול יהא יורד בקולות ובו' תלמוד לומר חם ובו'. אך מא"ש מעיר לבלה פס: כמו שאמרו ביומא עה ע"כ דק מחוספס דבר שניכות על פיסת היד, ע"ב. והורוויטץ־רבין בהוצאתם (עמ' 166) בחרו בתקון (שמא"ש רואהו בסרוס): יכול יהא יורד צונן תלמוד

ב. *פָּסַם [1], פ"י, — פָּסַם פלוני את התבואה, פִּסְפֵּס אותה, הפריד את חלקיה, פורר אותה לְפַסִּים, גרעינים גרעינים, zerteilen, zerbröckeln; démembrer, émietter; to dismember, crumble: קליפי פולין וקליפי תורמוסין שפסםן הגוי המסיטן טמא שכשוקים הולכין אחר הרוב (תוספתי טהרי ה ד). תבואה שפססה בגורן לא מטמאה ולא מיטמאה ולא מצטרפת (שם עוקל' א ה). ויש מחליפים תחתיים לטמאים, שניים לו ולבניו ולטהורים, והעליונים לזבלים, ביצד הוא עושה, אלא כמין קטרקטין היה לו והיה פוססן [2] מן הצר (מד"כ נבלאס' לא). — ובסהמ"א: אם פסולת מרובה על האוכלין טהורה שפססן ממש רהוא מעשה (כ"מ סוכ' יד.).

*פסע, עי' פשע.

*פָּסַע [3], פעו"י, — כמו פָּשַׂע, צָעַד, הלך, schreiten, gehen; faire des pas, marcher; to stride, step, walk: שתים עשרה מעלות היו שם ופסען משה כפסיעה אחת (סוטה יג:). רגליו שלא פסעו בעבירה ייתון וירכבו על קרונין (כסב"ג, מד"כ נבלאס' ג). אמר להם (יוסף לאחיו) אל תפסעו [4] פסיעה גסה ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה (שם שם לד). כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא

לומר חס, והם מעירים: צ"ל ת"ל חס באשר הוא בסבילתא דרשב"י, דורש נוטריקון בהפוך איתיות מח מן מחספס, ע"כ. ואולם אין ת"ל נסמך אלא על מה שנאמר מפֹרש בכתוב, ואולי הנכון: תלמוד לומר מח פס (בדרשת חז"ל: גימות על פיסת היד) ונשמט כט"ס מח אחרי (לו)מר.]

[1]) [אפשר שפעל ב. פָּסַם זה הוא רק צורת פ"י מן א. פָּסַם שהוא פ"ע, ואמנם יתכן שנולד ב. פסם כפעל משני נגזר מן השם פַּס במשמ' קצה, והוראתו: חלק לקצוות. וכן בא בסורי' פסם במשמ' חלק למנות. ועי' גם א. פִּסְפֵּס, הערה. ויש שבדפוס' בא כסס במקום פסס, ועי' הערת המחבר לערך פָּסַם.]

[2]) [בילק' שמע' (נבלאס' כד): פותחן, אבל בערוך (ערך פס) כמו ברפוס': פוססן.]

[3]) [וכך בארמ' שבתו"מ פסע, ועי' ערך פשׂע, הערה.]

[4]) [כך ברפו' ויניציאה. ס"א: תפסיעו, ועי' הפע'.]

יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין שלא יפסיעו וכו' (ר' אביגא, שם שמות ל). — ובסהמ"א: ורחב (החריץ) ד' טפחים דפחות מכאן נוח לפסעו משפתו אל שפתו (רש"י, עירובי' לח:, ד"ה ורחב). — *וּפָסַע לאחוריו: וכשגומר התפלה כורע ופוסע [1]) שלש פסיעות לאחוריו (רמב"ם, תפלה ה י). כך הם יוצאין מן המקדש כמי שפוסע אחר תפלה לאחוריו (הוא, ביהב"מ ז ד). — וּפָסַע פלוני על ראשי עם קדש, עבר למעלה מהם כשהם יושבים, מה שנחשב למעשה של גאוה: מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נשאתי כפי בלא ברכה (ר' אלעזר בן שמוע, מגי' כז:). מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש שנאמר לא תעלה במעלות (ר' אלעזר, סנה' ז:). —ובסהמ"א: ומבקש דברים אלו על ידי הגוים כדי להתרבות על אנשי דורו ולפסוע על ראשי עם קדש (תקנות קנדיאה וקכונותיה, 39). — פָּסַע על מקום, עבר ודלג עליו: ופסחתי עליכם וכו' אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי, שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים (ר' יאשיה, מכי' מסכ' דפסחא ז). — וּפָסַע על דת, עבר עליה: פחז, פסעת על דת חללת בכורתך זר נעשית (מד"כ בראשי' לט). — ובסהמ"א: לא נסוג לבי מדעותיהם ולא נרתעו רגלי מלפסוע אחר פסיעותיהם (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 6). ואולם כמה מעלות טובות למקום עלינו בפתיחת פתח התשובה פסעום חז"ל בפסיעה אחת (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש כח). —ואמר הפיטן: פסע חמשת עממים ללחמו לולי ירי כבדים אשר היו אמונה במלחמת רפידים (תלאות ביום לומי. סלית' לי"ג באדר, סדור רסע"ג שלז). פסעי כרב בת לעשות תשובה כי אני רחום ארפא משובה (אספו בעוני, יוה"כ תימני'). פסע אויב כוין ואכר טובי ושם לאין ויהרג כל מחמדי עין (ילסק בר' שלום, אין כמוך באלמים, זולת, שבת א אחה"פ). —פִּעֵי, *פִּסַּע, — כמו קל והִפְעִ': שאין הנשר בא על קנו בת אחת אלא מפסייע מאילן לאילן (מדרש תהלים הוסמן, דבר' לב יא). מִי הוא וה שמפסע [2])

[1]) [בתלמוי (יומא נג:): המתפלל צריך שיפסיע וכו'.]

[2]) [אפשר שצ"ל מפסיע בהִפע', אמנם אף יתכן שהנכון כפע' גם בכמה מקומות שכתוב מפסיע.]

על ראשי עם קדוש (אבדן לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, יבמ׳ קה:). מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קרוש, מי שאין צריך לו עם קדוש האיך יפסע על ראשי עם קדוש (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, שם שם). — ואמר הפיטן: זכור כמה פעמים בכבודי פשעתת חילפתה חוקים ועל רת פיסעתה (ר׳ שמואל יזכה, יול׳ לך לך, סריד׳ מהגני׳, מ״ל ויס, 62). — ובהשאלה, פַּסֵּעַ האילן, פשק ענפיו כאדם המפסע וצועד: סוכת מרוכללת, שצילתה מרובה מחמתה כשירה ובו׳ כאילן שדרכו לפסע (ירוש׳ סוכה א א).

—הִפְסִיעַ, *הִפְסִיעַ [1],—כמו קל: אם היה מפסיע בין קורה לחברתה כולם אילן אחד (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ כלא׳ ד ז). הגיע לצפון וחפך פניו לדרום חוזר היה לאחוריו כרי שלא יהא נראה כמפסיע בין חכדים (ירוש׳ יומא ה ג). (קטן) שהוא רואה כתיפו של אביו ומפסיע (ר׳ יוחנן משם ר׳ ינאי, שם חגי׳ א א). היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה (בר הונא ברכ׳ ו:). ויש אומרים אף לא יפסיע (תלמיד חכם) פסיעה גסת (שם מג:). כזמן שרבים צריכין להם מפסיעין על ראשי העם (הורי׳ יג:). כך הזהיר הקב״ה את הרייגין שלא יפסיעו פסיעות גסות כרין (ר׳ אבינא, מד״ר שמות ל). — וכסהמ״א: לא תצא אשה בחוטי צמר או כחוטי פשתן וכו׳ ולא בכבלים שיוצאין בהן חבנות ברגליהן כדי שלא יפסיעו פסיעה גסה שלא יפסידו בתוליהן (רמב״ם, שבת יט ו). וכן אסור לו (לפרנס) לנחוג בהן קלות ראש אע״פ שהן עמי הארץ ולא יפסיע על ראשי עם הקדש (הוא, סנהדרין כה ג). — ואמר הפיטן: צג בקרב חכדים ולא היפסיע (קטע עבודה יוה״כ, Elbog., Stud. 163). — וְהִפְסִיעַ כתפירה, בִּלֵּב, תפר תפירת של רלוגים: כדרכו אחת אחת, מכלב מפסיע (ר׳ יוחנן, ירוש׳ מו״ק א ח). מאי מכליב וכו׳ מפסיע (הוא, בבלי שם י.).

***פֶּסַע**, ש״ז,—כמו פֶּשַׂע, פסיעה צער, Schritt; pas; step, ואמר המשורר: והפרז יהי מטה פסעיו

[1]) [כתוספת׳ (נכורו׳ ח ז): פרסתו חלולה עקומה דומה למגל שוקו נתן כאמצע רגלו מכיש מלמעלה ומפסיע מלמטה וכו׳ פסול, ע״כ. אך לפי פרוש מנחת בכורים הנוסח: וממשיט, והשוה לשון הספרא המובא בערך פִּסֵּחַ, הערה 2).]

ומסעיו לארבעת רבעיו (ראב״ע, אסורר זיר, כהנא א, 157).

***פִּסְפּוּס**, ש״ז,—פעלת מי שמְּפַסְפֵּס: וכא רב חסדא ופי׳ טעמא דרב הונא ואמר שהעמירו למשנתנו שמתירין ומפספסין תפקיעין והכפין שהם מקורם אוכל ויכולין להיאכל כמות שהן וכן ההתרה והפספוס לא להוסיף להם אלא הכשר לאכילה כלכד דייקינן מדבריו הללו דקסבר מותר למיטרח באוכל ומוסיף לו הכשר אכל אם אין יכול להיאכל בגון הזירין שהן דארזי אלא אחרי התר ופספוס אסור (ר״ח, שבת קנה:). הן הן פקיעין הן הן זירין, שניהם בקשים של שבלים ומה שהתיר בזה התיר כזה ודקתני אבל לא הזירין אפספוס קאי (רש״י, שם קנה.). וה״ק מתירין פקיעי עמיר, דכל זמן שהוא קשור לאו אוכלא הוא ומתירו לשוויי אוכלא ומשום צער בהמה שרי אבל פספוס לא דסגי ליה בהתרה ואיתעביד אוכלא ופספוסיה לתענוג בעלמא הוא וכו׳ ומפספסין את הכיפין דארזא דבלאו פספוס לא הוי אוכלא (הוא, שם). ואם נפלו שערות מתוך חחפיפה והפיספוס אינו חושש אחר שאין כונתו לחסירו (כא״ה, המנוך סעג). ע״ש הפספוס שהיתה מפספסת (את שערות ראשה) בירויה (שיורי עהרה הלכ׳ טבילה, בסוף סו״ע יו״ד הלכ׳ טבילה).

א. ***פִּסְפֵּס**, פ״י, — פִּצְפֵּס את הכיפין, את פקיעי העמיר, חלק אותם פסות פסות, פרר אותם להכשירם לאכילה לבהמה, כמו פִּסֵּס [1]): מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את

[1]) כן בערכ׳ פצפץ (a, détacher, separer. [משמ׳ הפעל פסס כסור׳ היא חלק למָנות, וכן כלשון זו פַּסָּא כמשמ׳ מנה וכרו׳ (עי׳ ב. פַּס, פֵּס, פִּסֵּס, הערות), ואין פספס אלא צורת הכפלה לפעל זה במשמ׳ חלק לפסות פסות קטנות. וכמובן זה כא פספס אף כנגוד אל ספסף כירוש׳ (נזיר ה ג): נזיר שגילח בין כזוג בין כתער או שסיפסף כל שהוא חייב. נזיר חופף ומפספס אכל לא סורק. ואולם כט״ס יש שהתחלף פספס כספסף, ועי׳ גם ערך זה. כתרג׳ העברי של א״ת לחו״ה (יחוד המעשה ה) כתוב: משחקים בקוביא או מפספסים; ונדמה שיש כאן פעל פספס במשמ׳ שחק באכנים, אבל בסקיר הערבי במקום או מפספסים: ואלשטרנג׳, כלו׳ וכ״ח זט, ולפיכך הכונה: או כפסיפסים כמשמ׳ בלות התשבץ.]

a) فصفص

הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כב ג). מפספסין את הכפין וכלכד שלא יתלוש (תוספת' שם ג יח). — פספס את שערות ראשו: נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק (נזיר ו ג). תני הגיזברין היו מפספסין בקילקין (ירוש' שקל' ג ג). אית תניי תני מפספסין בקילקים, אית תניי תני אין מפספסין אמר רב חסדא מאן דאמר מפספסין בבריא, מאן דאמר אין מפספסין בתש (שם ביצה ד ג). — ופספס הארי‍ה את טרפו: פן יטרוף כאריה נפשי, מה האריה הזה יושב על טרפו ומפספסו כך היו דואג ואחיתופל (יושבין) עלי לפספסני (מדרש שוח"ט תהל' ז).

ב. *פִּסְפֵּס, פ"י, — פִּסְפֵּס כאור, חרך והבהב דבר באש, כמו ב. פִּסְפֵּף [1]: אין מולגין הראש ואת הכרעים ואין תופלין אותן בחרסית וכאדמה אבל מפספסין אותן כאור (תוספת' פסח' ה י).

פסק, ממנו *הִפְסִיק, *הַפְסָקָה, *פּוֹסֵק, *פָּסוּק, *פְּסוּק, *פְּסִיקָה, *פָּסַק, *פֶּסֶק, *פִּסְקָה, פִּסְקָה, *פַּסְקָן.

***פָּסַק** [2] פ"י, — א) פָּסַק פלוני קנים היוצאים מן הערים, פסק השור את המוסרת וכדו', קטע, חתך וקרע אותה, durchreissen, abschneiden; déchirer, couper; to tear in two, cut off: הקנים היוצאים מן הערים וחם עליהן לפוסקן בנגדן מותר (כלא' ו ח). שור שפסק את המוסירה ויצא והזיק תם פטור, מועד חייב (כי מליב, תוספת' ב"ק ה ו). וכמשמ' פָּסַק את האכל בשניו: הבשר עודנו בין שיניהם, ביון שהית נותנו לתוך פיו לא היה מתחיל

[1] [ויתכן שאין באן אלא ט"ס במקום ספסף. ועי' גם ירוש' (שבת ג ג): מהו מחרכין לין מפספין לין.]

[2] [הוא פָּשַׁק שבלשון המקרא (עי' שם בהערה הנמצא שם בהוראת פִּשּׂוּק רגלים וכדו', ואף לפתיחת הפה לרוחה בצרוף פֹּשֵׂק שפתיו (משלי יג ג). ובשמוש זה דוקא היה אף פסק בלשון תו"מ, אלא ששם הפך פסק בהפוך הגאים בלשון או בט"ס שבכתב לפקס: כל שמרכיצו (את הבהמה) ופוקס את צוארו (תוספת' שבת יח ג), ופוקס את פיה (בבלי שם קנה:), ועי' ערך פָּקַס. ובן נמצא להפך: אשה גודלת ובוחלת ופוסקת (ירוש' מו"ק א ז) במקום ופוקסת. ובארמ' שבתו"מ מצוי פסק במשמ' דומה לעבר'. ויש שנכתב מתפסק במקום מסתקף, עי' לקמן הִתְפ', הערה.]

לפוסקו עד שנשמתו יוצאה (ספרי במד' לח). — ופָּסַק את גרגרת הבהמה, את הושט, את הצואר: שחט את הוושט ופסק את הגרגרת או שחט את הגרגרת ופסק את הוושט וכו' או שהחליד את הסכין תחת השני ופסקו ר' ישבב אומר נבילה ר' עקיבא אומר טריפה (חול' ב ד). בא (בלעם) לומר מה טובו אהליך מואב משכנותיך עמון ופסק הקב"ה לצוארו ואמ' מה טובו אהליך יעקב וגו' (דבר' רבה, ליברמן, 3).—ובינ' פָּעוּ, פָּסוּק, בהמה פְּסוּקַת גרגרת, שנפסקה גרגרתה: אלו טריפות בבהמה, נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (שם ג א). — *ובהשאלה, פָּסַק חיי פלוני, קטע חייו: היה שם במבוי אחד מבני מבוי אומן וכו' ובא חבירו יעשה מרחץ אחרת כנגדו וכו' אינו יכול למנעו ולומר לו אתה פוסק חיי (רמב"ם, שכנים ו ח). — *ופָּסַק העובד את הדרך, קטע וחצה אותה בעברו: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מירי, נפלה פת מפי וכו' ופסק צבי את הדרך וכו' (תוספת' שבת ז יג).— *ופָּסַק קו מקוי הציור, בהנדסה: המשונה בצלעות ובזויות ושני ארכן לבד ושני רחכן לבד והזויות עקומות ביצד מחשב אותה פוסקה שנים מזוית ומעמיד כשנים ומחשב כל אחד בפני עצמה כמרת המשולשת ובן היא המשיחה (משנת המדות ג ה). — *ובחכמת התשברת, צורה פּוֹסֶקֶת, figura sector: ושהגשמים הרכים השוים בצורתם פוסקים קצתם את קצתם וכו' והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות אחר הנקורות והקוים עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת עד שהגענו לידיעת הצורה הפוסקת (כ"י ח"ת, חו"ד, הקד'). — ובהשאלה פָּסַק את פלוני עד שאין לו אפשרות להשיב תשובה, d. Wort abschneiden; couper court; to cut short: אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות הוא, אם אני אומר לו הוא אומר לי אתה צויתם ואני צויתים, למה הניחו ציווייך והלכו אחר ציוויי, אלא קפץ עליו ופוסקו [1], ויאמר יי' אלהים אל הנחש וגו' (מד"ר בראש' כ). — *פָּסַק את סכרו מפלוני, נתיאש ואבד שברו: כשראה יעקב שנסתלקה ממנו רוח הקדש התחיל אומר ליוסף כמדומה לי שפסקתי סברי מבוראי

[1] [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 183)- אמנם נ"א: יפסק לו את דינו.]

עליך לבך אין הב״ת עונה אותי בבניך (נכלס׳ כנסי, חלנק, 227). — ב) וּפָסַק פָּסוּק שבתורה, חלק אותו לחלקים: ותניא הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים ואיתמר עלה רב אמר דולג ושמואל אמר פ ו ס ק (מגי׳ כג.). צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי ל פ ס ו ק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (כני חככיא, סם סם). ואין מדלגין בתורה ועד כמה מדלגין עד כדי שלא י פ ס ו ק התורגמן (סוטה מח.). — פְּסַק פָּסוּק, אמר פסוק מפסוקי המקרא ¹): כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהן פ ס ו ק לי פסוקיך (מד״כ חסתר ז, חם על המלך טוב). — ג) וּפָסַק הלכה ודין, גזר, חתך והכריע אותם, החליט בהם, entscheiden; décider; to decide, הלכה פְּסוּקָה: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פ ס ו ק ה (נככ׳ לח.). איה סופר את המגדלים, שהיה סופר ג׳ מאות הלכות פ ס ו ק ו ת במגדל הפורח באויר (סנה׳ קו:). — ובמהמ״א: פסק דינו יהא פ ו ס ק בחרב (כה״ג, סיר מעלי דיני ממונות, קבולת קונעלי, כו:). פ ס ק ת י דינו (של עוג) בכר מימי יעקב (נכלס׳ כנסי, חלנק, 215). שופטים, דיינים הפוסקים את הדין (רס״י, דנכ׳ יו יח). כל דיין שבא לפניו דין והתחיל לדמותו בדין פ ס ו ק שבבר ידע אותו ויש במדינה גדול ממנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו הרי זה בכלל הרשעים שלבם גס בהוראה (רמנ״ם, סנה׳ כ ח). ואפילו בשקולין הרי הדין פ ס ו ק עלינו (רמנ״ן, הקד׳ מלחמי ה׳). דין זה פ ס ו ק מדרב (מרדכי, נ״מ רמנ). ואולם דין השנים הפשוטות והמעוברות דין פ ס ו ק הוא שלא היו נמצאות שתים מעוברות ולא שלש פשוטות אלא לכל היותר שתי פשוטות ומעוברת אחת (כ״ח הקרלי, גן עדן, הבדל סנה מסכה יח, כח). — ועי׳ ערך פּוֹסֵק. — ״וּפָסַק שבועה וכדו׳, גזר על פלוני שבועה וכו׳: ו י פ ס ק הוא שבועה זו להסת (כה״ג, סיר מעלי סבועות, קבולת קונעל׳, כז:). — ״וּפָסַק שינהגו כך או כך: ו פ ס ק רב אלפס שאין מועיל אלא אם בן אמר מת וקברתיו (סמ״ג מ״ע כ). ואל תאמר דווקא במה שנחלקו בבבא בתרא פ ו ס ק שם התלמוד שאותם סימני שמועות וכו׳ כי גם בבל התלמוד

¹) [ובארמי׳ שבתו״מ נמצא אף פסיק סידרא במשמ׳ קרא סדר, פרשה בכתובים, בפרט בהפטרה.].

הלכה ברכה (סם סם עד). הננו מסכימים ו פ ו ס ק י ם ־קנס ברכה ¹) (תקנות קנדיחה, מק״נ, 8). אנחנו מסכימים ו פ ו ס ק י ם כחיוב ברכה עליהם (סם 9). אנחנו מסכימים וגוזרים ו פ ו ס ק י ם כקנס ברכה שנעשה כשכבר ושיעשה בכל זמן (סם 26). הנה כאשר נעשה החתון וכו׳ הלכו קצת מהקהל ונתרעמו יען שאין ראוי להיות שני מחותנים כשרות אחד יחדו, ו פ ס ק ה השררה י״ק (ירום קרנה) לצאת אחד משניהם (סם 51). — ״ובהשאלה, פָּסַק הרופא וכדו׳: וכן פ ס ק ו חכמי רופאים אחרנים (שמי מעין יתר יפים לשתיה) (כ״י להלון, חולה״ת ח ד). — ״ומופת פּוֹסֵק, מופת חותך, מופת מכריע: וזה מופת פ ו ס ק על שחסרון הבית איננו נכון (כ״י ח״ת, הקדמה טז, 108) אך בעבור שלא היתה לי ראיה ברורה עליהם ומופת פ ו ס ק מן הגזרה וכו׳ (הוח, סס״ם לכינ״ג, הקד׳, 7). — ״ומכירה פְּסוּקָה, מכירה מחלטת לצמיתות: לצמיתת, לפסיקה, למכירה פ ס ו ק ה עולמית (רס״י, ויקר׳ כה כג). — ״וּפָסַק מחיר, מדה ומשקל, קבע אותם: ולהעמיד בית זו כחזקתו ובחזקת הבאים מכחו עד משלם ימי השכירות שפ ס ק ת י עמו (כ״י נרללוני, ס׳ השטרות, 112). אין הרשות קונה ולא הכלי ולא משיכה ולא הגבהה אלא אם בן פ ס ק תחלה המדה בכך ובך וכו׳ (סו״ע חו״מ, כ ז). סבר לו כדברים כלבד ופ ס ק ו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח וכו׳ כל החוזר בו את׳ שרשם מקבל מי שפרע (כם סם כד ו). — וּפָסַק דברים בלפי מעלת, אמר דברים פיסקים, חותכים וקשים: שלש שמות יש לו (למלאך גבריאל) פיסקין איטמון סיגרון, פיסקון שפ ו ס ק דברים כלפי מעלה (סנה׳ מד:) — ״וּפָסַק את דבריו, הכריע אותם, קבע אותם במפורש: שכיב מרע שאמר לפלוני מנה סידי ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתי נאמנין, מה טעם כיון שלא חתך דבריו במכור נזכר הוא, תנו מנה לפלוני ואמרו יתומים חזר ואמר לנו אבא פרעתי אינן נאמנים, אילולי לא היה זוכר יפה לא היה פ ו ס ק דבריו (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודלי גלון, 42). — ומאמר פּוֹסֵק, משפט חותך, גזרה, הצהרה, assertion; (kategorische) Behauptung: ובלל הדבור המורכב מהספור והמסיפר ממנו היה חיוב או שלילה ר״ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט

¹) [בענש של קללה וחרם.]

או גורה ויקרא ג״כ המאמר הפוסק (מלות ההגיון א). — ד) וּפָסַק לפלוני שכר, מזונות, מעות, צדקה, מחיר וכדו׳, פסק לתת, הקציב והתחיב לתת לפלוני, anweisen, festsetzen; assigner, constituer; to grant, assign: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים, אמר רבי יוסי לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום, ונותן לה חצי קב קטנית וכו׳ ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר (כתוב׳ ה ח). הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (שם ו ג). פסקה להכנים לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן חמש עשרה מנה וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש וכו׳ מה שהתן פוסק הוא פוסק פחות חומש (שם שם ג). הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה, אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (שם יג ה). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלין הלך ופסק להם מזונות וכו׳ (ב״מ ז א). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וכו׳ ואין פוסקין הימנו צדקה וכו׳ (תוספת׳ פאה ד טז). אין בית דין פוסקין לאשה פירות שביעית אבל ניזונת היא משל בעלה (שם שביעי׳ ה כב). מפני ארבעה דברים בעלי בתים ישר׳ נמסרין למלכות על ששוהין שטרות פרועין וכו׳ ועל שפוסקין ואין נותנין וכו׳ (שם סוכה ב ה). הפוסק צדקה עד שלא זכו בה פרנסין אין רשאי לשנותן לדבר אחר אלא מדעתן (מגי׳ ג ד). האיש פוסק על ידי בתו ואין האשה פוסקת על ידי בתה (שם כתוב׳ ו ח). מי שהלך למדינת הים ובאת אשתו ותובעת מזונות וכו׳ אם פסקו לה בית דין מה שפסקו פסקו (שם שם יג א). הפוסק יינו לנכרי ופסק ומדד אף על פי שעתיד למחות את המחצלות ואת המדות מותר (שם ע״ז ז יז). וימנעו רביבים ומלקוש לא היה וכו׳ בעון פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין מניין, נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (ירוש׳ קידוש׳ ד א). סלע אחד פסקתי לך ונתתיה לך והלה אומר ב׳ סלעים פסקתי לי ולא נתתה לי כלום וכו׳ (שם שבועי׳ ז א). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים מאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לע״ש אמרה להן כך תפסקו לבנותיכם (כתוב׳ סה.). משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית ונתן לה שפחה כושית וכו׳ (ר׳ יהושע בן לוי, מד״ר שמות ג). מעשה ברבי חייא שעשה נדבה בבית המדרש הגדול שבטבריא ופסק אדם אחד ליטרא של זהב וכו׳ (שם דבר׳ ד). מעשה בר״א שהלך לבצרה והיה שם אדם א׳ נקרא אבין רמאה וכו׳ שהיה מרמה במצות שהיו הקהל פוסק ואחר כך פוסק כנגד כל הקהל וכו׳ (שם שם ד). — ובספה״א: שמעון נטל מראובן ק״נ זהובים פרקמטיא בתורת שיתוף וכו׳ ופסק לו ראובן שכר עמלו ומזונו כדי שימרת שמע׳ בממון (תשו׳ הגאו׳ הרכבי כלה, 113). מתוך גדולתך פסק לי ולזרעי פרנסה (בראש׳ רבתי, אלבק, 270). ועל החפץ שפסק לו דמים ונתן לשלוחו למוכרו ואמר לשליח שיהא שלו מה שיוסף למוכרו על פיסוק דמיו וחזר בו ולא רצה למוכרו והשליח תובע מה שהוא שוה יותר מדמים שפסק (תשו׳ ר״ת, מק״נ, 55). יין זה אני מוכר לך, עבד זה אני מוכר לך ופסקו הדמים ורצה הלוקח ואמר קניתי ורצה המוכר ואמר מכרתי (רמב״ם, מכירה א א). אל תאמר לפני המלאך זה החזן שיאמר לך תן מה שפסקת ואת אומר לו שגגה היא ולא ידעתי מה שאמרתי (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ א, 27). היו המטלטלין ברשות הלוקח המשתמר לדעתו או שהוא עומד בצד אותו רשות כיון שקבל עליו המוכר למכור קנה לוקח ואף על פי שעדיין לא מדד והוא שפסק דמים (שו״ע חו״מ, ר א). ולפסוק צדקה פשיטא דשרי (ר״י עמדין, שאילת יעבץ קמא, קמ:). — וּפָסַק זמן לעבודה: כי לא פסקנו זמן למדידה (עותו״מ ככה ד). — ה) וּפָסַק עם פלוני על מנת שיעשה או לא יעשה זה כך או כך, abmachen; arranger; to arrange: משכיר ישראל בהמתו לגוי ופוסק עמו על מנת שהגוי זנה (תוספת׳ דמאי א יז). המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו על מנת שהגוי זורעה (שם שביעי׳ ג יב). נושא אדם אשה ופוסק עמה על מנת שלא לזון, על מנת שלא לפרנס ולא עוד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו מפרנסתו ומלמדתו תורה (שם כתוב׳ ד ו). פסקה להכנים לו שני סלעים נעשית ששה דינרים מה שהתן פוסק פחות חומש חוץ ממאתים לבתולה

ומנה לאלמנה (שם שם ו ה). המשיא את בתו סתם ופסק עם חתנו שיעמד ערום וילבישנו אין אומ' יעמד ערום וילבישנו אלא מכסה את הראוי לה (שם שם ו ז). שבת סעודה ביניהון בשפסק עמהן להאכילן דבשני חולין והאכילן רבשני תרומה (ר' אבהו בשם רבי יוסי בן חנינא, ירוש' תרומ' ו ג). כשהיה אחד מהן (מבית גרמו) נושא אשה ממקום אחר היה פוסק עמה על מנת שלא תתבשם (שם שקל' ה ב). ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא, פרט לשפסק עמו (מפרי דבר' רטע). אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת ובו' ופוסק עמו (עם הנכרי) על מנת לשבות ואינו שובת (רבי, שבת יט.). השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן (מד"ר ברא' עג). פעם אחת באו חכמים אצלו (אצל דמה בן נתינה באשקלון) ליקח הימנו אבן אחת טובה ובו' ופסקו עמו באלף זהובים (שם דבר' א). — ובסהמ"א: מקבל שדה הוא שיפסוק עם בעל השדה לעבדה ולזרוע אותה ולתת לו חלק ממה שתוציא הארץ כגון חציו או השלישית (ר"י תריזי, פרוש המשני' לרמב"ם, דמאי ו א). על ביתי שבקש את ראובן ושמעון להלוות לו שלשים זקוקים ובו' ונתרצו לו ופסקו עם בותי ברבית (מרדכי, כתוב' רלו). — ו) וּפָסַק (עם פלוני) על סחורה או על מחיר, גמר עם פלוני על מקח וממכר, קבע עמו מחיר הקניה: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער (ב"מ ה ז). המוכר יינו לגוי פסק עד שלא מדד דמיו מותרין מדד עד שלא פסק דמיו אסורין (ע"ז ה ז). אבל אם היו לקוטות והולכות מארבע והוא אינו מוצא ליקח אלא משלוש הרי זה אינו פוסק עד שיצא השער ללוקח ולמוכר (תוספת' ב"מ ו א). ופוסק עמו על הגריש של הבואה ובו' אף על פי שלא יצא השער אבל אחרים לא יקוצו על גביו (שם שם ו ג). אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות ולא על הדגים שבטבריא ובו' (שם שם ו ה). מהו לפסוק בשער של סירקי ר' יוחנן אמר פוסקין (ירוש' שם ה ח). אין פוסקין על שער שבשוק (ר' אמי בשם ר' יוחנן, בבלי שם עב:). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פה:). — יבמה"א: לא מצאו אלא עגלה פוסקין עליה רסים ותהיה אצל בעלית עד שתגדיל ותעשה פרה (רמב"ם, פרה אדומה א א). ובזמן שפוסקי' על אחד מבני המס כסף ידוע בותבין הבי וראינו תקנה זו לכל פורעי המס ובו' (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138). הפוסק על שער שבשוק וקיבל דמים ולא היה לו אותו המין שפסק עליו ובו' (טו"ע חו"מ, רד ג). — וּפָסַק על פלוני דבר, גזר עליו דבר לטובה או לרעה: כל שבועם אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו (ר' מני בר פטיש, פסח' סו:).—"וּפָסַק מס (מ)על פלוני: ובכן בא לפנינו פלוני בן פלוני ובקש ממנו כדי לפסוק מעליו מס ידוע בכל שנה ושנה ולהעמידו על סך ידוע כפי השגת ידו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 138). ולא יהא רשות לא לנו ולא לאחר מבני קהלינו לחזור עליו ולשנות ממנו פסק זה שפסקנו עליו מהיום ועד בך ובך שנה (שם שם). — "וּפָסַק אותו, באותה משמ': ראובן היה דר בגירונה והיה חייב בחובו' הקהל ובו' וקהל גירונה היו פוסקים אותו והיה פורע עמהם בחובות הקהל דבר קצוב בפשרה או בפסק (תשוי הר"ן גירונדי יא). —"וּפָסַק על עצמו דבר קציב: המקבל שדה מחבירו ואחר שזכה בה הובירה שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו ובו' ומפני מה נתחייב לשלם מפני שלא פסק על עצמו דבר קצוב (רמב"ם, שכירות ח יג). — ז) "וּפָסַק על פלוני בדבר, החליט שיש בו הדבר: אמנם נפלם ביותר רע ממה שברחו ממנו הוא בהיותם בורחים מיחס אל השם עזיכה ושכחה ועתה פסקו עליו בסבלות והיות כל מה שבזה העולם התחתון נסתר ממנו לא ישיגהו (ר"מ א"ח, מו"נ ג עז). — ח) וּפָסַק את פלוני, כמו הפסיק את פלוני או מעשה פלוני, einstellen, aufhören machen; (faire) cesser, suspendre; to stop, suspend: בעא מיניה אחי תנא רבי רבי חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק (לשאלת שלום) אמרינן ק"ו ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא פרסומי נימא עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום (ברכ' יד.). ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק (רבה, שם שם). פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוסי, שבת קט.). יום שפוסקת בו

סופרתו למנין שבעה (נדה לג.). — וכסהמ"א: מלח חרבה פוסק בת הדם ועושהו כמים והוא נעכר (רש"י, חול' קיב:, ד"ה ומשמייה). — *ופַסַק מפלוני את השכר: הלואי כאשה כרעה, שכל זמן שהוא נותן לה שכר היא נשמעת לו פסק היזנה שכר אומרת לו כלום הייתי משועבדת לך אלא בשביל השכר (ר' יהודה ב"ר סימון, מד"ר שמות לג).

–ופ"ע, א) פַּסַק ממעשה, מדברי תורה וכדו', חדל מלעסק בהם, aufhören (zu tun); cesser; to stop: כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק (שקלי א ג). מיכן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים ר' אלעזר ור"ש אמרו אינו מתחיל אלא ממקום שפסק (ספרא ויק, אחרי פרשה ד). כיון שפוסק מדברי תורה כאלו הולך ומדבק בע"ז (ספרי דברי מג). עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו (ירוש' שביע' ג א). עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו לצבור עפר בתוך שדהו בדרך המובלים (ר' אבון, שם סוף פרק ג). נשייא דנהגן דלא למשתייא מן דאב עליל מנהג, שבי פסקה אכן שתייה (ר' זעירה. שם פסח' ד א). משרבו הגדפנין פסקו מלקרוע (ר' יוחנן, שם מו"ק ג ז). מה מיד (צריך התינוק להפסיק מלינק) או לכשיפסוק התינוק ואינו יכול לחזור (שם נדה א ה). מקום שרבי יוסי הגלילי מתחיל שם רבי עקיבא פוסק (יומא כח:). חמשה עשר באב מאי היא וכו' רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה (ב"ב קכא:). כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה מאכילין לו גחלי רתמים (ר' לוי, ע"ז ג:).—וכסהמ"א: כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד (רש"י, שמות יט לה). וינוחו וכו' וי"ת ופסקו כלומר ופסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו (הוא, ש"א כה ט). פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (הוא, הושי ג כא). ולא פסקו מלכי כנען מלהיות שטנים לישראל עד שמת אחז (הוא, דהי"ב יח ד). ומתוך כך פסק חמום הזכרים מלהוליד והנקבות מלילד (הוא, סנה' סד., ד"ה מגמוה). וככר פסק מלדבר כטומאת כשר דהרי כתיב וכו' פסק מטומאת בשר והתחיל כטומאת הגוף (הוא, זבח' מג:, ד"ה הואיל ופתח). — ב) ופָסַק הגשם, הנהר, המעין, פסקה התורה וכדו' ממקום פלוני, פסק להיות, חדל להיות, aufhören (zu sein), nicht mehr sein; cesser, ne plus être; to stop, be no more: אין כונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית (שביעי ג ח). וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצרת (תענ' ג א). משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוטה ט ט). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ונעשה במעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק (ר' מאיר, אבי ו ב). משמת ר' עקיבא בטלו זרועי תורה ופסקו מעיינות חכמה (תוספתי סוטה טו ג). התופר כצד המעיין כל זמן שהן באין מחמת המעיין אף על פי שפוסקין וחוזרין ומושכין הרי הן כמי מעין (שם מקו' א יד). משפסקו הגשמים מלירד נמצאת נחה לששה עשר יום (סדר עולם רבה ד, רענר, י:). משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה מהן רוח הקודש וכו' (ריב"ל, ירוש' סוטה ט יד). משמת ר' יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (שם שם ט יז). כשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה, פסקו היובלות נוהג שמיטה מדבריהן (רבי, שם גיט' ד ג). אילו הן מי תמציות כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין, פסקו גשמים אף על פי שההרים בוצצין הרי הן כמי תמציות, פסקו מלהיות בוצצין הרי הן במי גבים (שם מו"ק א א). אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת תלמיד חכם (רבי ברכיה, יומא עא.). בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת וכו' אמר אביי והוא שלא פסק מעיין ראשון (ס"ר, מו"ק ד.). עולת תמיד העשויה בהר סיני, רבי אלעור אומר מעשיה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה, ר' עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה (חגי' ו:). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים וכו' (רבין בר אבא ואמרי לה ר' אבין בר שבא, חול' סו.). אל תקרי גוים אלא גיים, זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (רב יהודה בשם רב, ע"ז יא.). ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתי

(שם כג:). כל הנמשח כפך מלכותו פוסקת וכל הנמשח כקרן מלכותו קיימת (כלה רבתי ג). משל לאמבטי שהיתה מליאה מים ותיו כה שני דיוסקוסים נאים כל זמן שהיתה מליאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית, ביון שפסקה וניער המים שבתוכה נראית מלאכת דיוסקוסים (רבי אליעזר בשם רבי יעקב, מד"ר ברא' י). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה וביון שמתה פסק אותו ענן וכו' כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה וביון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה וכו' (שם שם ס). אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה (שם איכה פתיח'). אמר הקב"ה לירמיה אמור להם חייבם הואיל ושמרתם את המצוה הזו שאין משפחותיכם פוסקת מלפני לעולם (תנחו' בובר שמיני ע). — וכסהמ"א: אמרה הנפש לא פסק חפצי מהיותי רפה וכוספי בווב מעת העירו אותי דברי היסים הקדמונים שחלפו עד אשר נתבאר לי כדרך החכמה אמתת מה שזכרתו (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ס). וכן יש לבית דין בבל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה וכו' והוא שיהיה קול שאינו פוסק (רמב"ם, סנהדרין כד ה). — ג) וכמו נִפְע': הבתפים אסורים כנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש' ברכ' ג א).

—נִפְע', *נִפְסַק החבל, החוט וכדו', פסקו, נתקו, קרעו או קטעו אותו: אילן שנעקר וכו בריבה והוא חי ממנה חזרה הזקינה להיות כבריכה, הבריכה שנה אחר השנה ונפסקה מונה משעה שנפסקה[1]) וכו' וכן בריבה שנפסקה והיא מליאה פירות אם הוסיף כמאתים אסור (ערלה א ה). סנדל שנפסקה אחת מאזניו או אחת מתרסיותיו יוצאין בו בשבת, שתים אסור מפני משאוי שבת, ניפסק עקיבו וניטל חוטמו או שנחלק לשנים אסור מפני משוי שבת (תוספ' שבת יב יד). מה שחרש מוציא במעצד והניפסק במגירת הרי אילו שלו (שם ב"ק יא טו). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה ובאתה לפני ר' ישמעאל ובו אמרה לו רבי יודעת אני שנפסקת נימא וקשרתיה בפי וכו' (שם כלים ב"ב א ג). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו אם עד שלא הגיע לסים חשב עליו מערה וצריך לנגב (שם פרה ה ה). מתופרי יריעות למדו נפסק חיה קושרו חזר ונפסק לעשותן קשרים אי אפשר אלא תופר ומתיר את הראשון (ר' פנחס, ירוש' שבת ז ב).—ובהשאלה, נִפְסְקָה חומה, נכנתה חומה מפסקת: מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים (ר' אלעזר, ברכ' לב:). — ובסהמ"א: כל מצרי שעלה עם יוסף לקבורתו של יעקב לא נפסק סנדלו של אחד מהם (ברא' רבתי, אלבק, 258).—"נִפְסַק הדין כי בן נפסק הדין בסוף קהלת לאמר סוף דבר וכו' (ר"י מוקקאטו, בשולות יהודה יח).—"נִפְסַק, כָּלָה, שאינו מתמיד: ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלאת מכולם כי הדבר המתמיד יותר נפלא מן הנפסק (ר"י א"ת, או"ד, הקדי). ואלה נמשבו אחר המורגל מתנועות הבעלי חיים שהם תנועות חלקיות נפסקות וכו' שתבליות תנועותיהם תבליות חלושים נפסקים (אמו"ר לרלב"ד א מ). והרגשים כולם הם חסרון בבחינת השכל וכו' ולפעמים הם נפסקים[1]) וחלושים כשאר האברים (ר"י מריזי, מו"כ א מו). — ונהוג כדבור במשמ' שהפסיקו אותו, נפסקה העבודה וכדו'.

—הִפְע', *הִפְסִיק[2]), הִפְסִיקָה מחיצה וכדו' את הדרך, או בין אדם לאדם ובין דבר לדבר, קטעה את המקום שביניהם לשנים, חצתה ביניהם, in zwei teilen, scheiden; diviser en deux, séparer; to divide in two, separate: ואלו מפסיקים לפאה הנחל והשלולית ודרך היחיד ודרך הרבים וכו' והבור והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אינו מפסיק אלא אם כן חרש (פאה ב א). אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת

---

[1]) [רמב"ם: ואמרו בכאן שאם נעקר האילן [illegible] מאתם הענפים היוצאים ממנה השמונים בארץ וכו'.]

[1]) [בתרג' ר"ש א"ת: מתפסקים.]

[2]) [הבנינים פִּע' וּפֻע' לא היו בנראה כלשון תו"מ: במקום מפסקי גפנים שבתוספת' (ב"ק יא יח) הנכון בדעת רבים מפסגי כמו בבבלי (שם קיט:), ובן צ"ל כפסיק' דר"כ (בובר, קכח.): ופיסגותו. ובמקום מתו לשתותן מפוסקין (ירוש' שבת ח א) הגרסה הנכונה בשקלים (ג ב): כפיסקין, ובתוספת' פסח' המובאת ברוקח (סי' רסג) במלת הזרת: בפוסין.]

רבי יהודה אומר מַפְסֶקֶת (שם ב ב). הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש אינו מפסיק (שם ב ג). אפי' חומה של ברזל הברכה מפסקתי (ר' חייא בר ווא, ירוש' ברכ' ה ד). מִטָּה החולקת בתוך הבית ועצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת אינה צריכה בדיקה (רשב"ג, פסח' ח.). המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא (ר' אסי בשם ר' יוחנן, ב"ב נה.). — ואמר הפיטן: שיער כחיה ובעקבו אוחז יצא תם, מלמד שאין אומה ולשון מפסקת בינותם (ר' שמואל יזכה, יול' תולדות, פריד' מהגכי', מ"ל ויק, 64). — וכמשמ' הזמן: תני ההספד וכל העסוקין בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, מעשי היה והפסיקו רבותינו לקרית שמע ולתפילה (ירוש' ברכ' ג ב). תני מים שלפני המזון רשות ושל אחר המזון חובה אלא שבראשונים נוטל ומפסיק ובשניים נוטל ואינו מפסיק (שם שם ח ב). כשם שמפסיקין לקרית שמע כך מפסיקין לתפילה ולתפלין ולשאר כל מצותיה של תורה (ר' חנניה בן עקיבא, שם שבת א ח). נראין דברים כשגזרו כבר שלא להפסיק אבל אם גזרו מיד להפסיק עוברות ומיניקות מתענות בם (ר' שמואל בר רב יצחק, שם תעני א ה). לכל מפסיקין לראשי הדשים לחנוכה ולפורים כתעניות ובמעמדות וביום הכיפורים (שם מגילה ג ו). ראת ראיות הרבה והפסיקה שלש עונות ואחר כך ראת רבי מאיר אומר מטמא מעת לעת (שם נדה א ו). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה, שמונה בטלו הימנו גזרת שלשי' מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת וכו' (מו"ק ג ה). אם התחילו אין מפסיקין (ירוש' קידוש' א ז). — וכהשאלה, הִפְסִיק צדקה מביתו: וצור, זה אברהם, יעתק ממקומו, פנה ממקומו, לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטע לו אוהל בגרר (ר' אבין, מד"ר בראש' נב). — והִפְסִיק את הענין: שאין ת"ל אלא להפסיק הענין (מכי' מסכ' דפסח' ג:). ואם, הרי זה מוסף על ענין ראשון, ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (ספרא ויק, ויקרא פרשתא ה). לבד מנדריכם, ויאמר משה אל בני ישראל, להפסיק הענין (רבי ישמעאל, ספרי במד' קנב). ואינו כותב ואמרה האשה אמן רבי יוסי אומר לא היה מפסיק (סוטה ב ג). ורבי יוסי הגלילי, פטר הפסיק הענין, ורבנן, וי"ו הדר ערביי קרא (בכורות ו.). שלא להפסיק בפרשתו של נחש (רבי יעקב דכפר חנין, מד"ר בראש' יח). — והִפְסִיק את פלוני או כפלוני במעשה, unterbrechen: interrompre; to interrupt: מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ר' יוסי, ברכ' ג.). — והִפְסִיק בקריאת התורה בין תיבה לתיבה: כיצד היו כורכין את שמע א"ר אחא אמר ר' זעירה א"ר לא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אלא שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה דברי ר"מ ר' יודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (ירוש' פסח' ד ח). — והִפְסִיק ממשנתו: המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (ר' שמעון, אב' ג ז). — והִפְסִיק בסעודה: פועלין שהיו עודרין בתאנים וכו' אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוספת' ברכ' ד כא). דתניא מפסיקין לשבתות דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אין מפסיקין ומעשה ברשב"ג ור' יהודה ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום א"ל רשב"ג לרבי יוסי ברבי רצונך נפסיק וניחוש לדברי יהודה חבירנו אמר לו בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני ר' יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי ר' יהודה בפני וכו' א"ל א"כ לא נפסיק וכו' (פסח' ק.). לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר (רב יהודה, תעני' ל.). — °סעודה הַמַּפְסֶקֶת, עי' ערך סְעוּדָה. — והִפְסִיק מנהג או חק, בטל אותו: משרבו המנאפים פסקו המים המרים ורבי יוחנן בן זכאי הפסיקן (סוטה ט ט). — °והִפְסִיק, הניח פסקי הטעמים: יש מפרשים רבים מטעים את המפסיק וכו' ואני לפי דעתי אתמה מזה תמהון גדול וכו' כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי והנה ראינו ששם הטעם ה' במלות ויקרא שם בשם ה' דבק שֵׁם עם השם ובפסוק ויתיצב עמו שם ויקרא בשם הפסיקו[1]) והוא האמת

---

[1]) [בלו' כאן פשם בנמשך, ובאן ויקרא בשם

כמו וקראתי בשם (רלב"ע, לסות, שער סרביעיים).— ואמרו חכמים במתגם: הפסק מאליך ויחא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויחא שכר להפסקם [1] (בן עזאי, אדר"נ כח). אם ערכת ערכת על מנת לשלם ואם הלוית הלוית על מנת לתבוע ואם לוית לוית על מנת לפרוע, חוי ממהר להשיב ולהפסיק את החשבון [2] (דא"ז ג).

—הפע', בינ' מְפֻסָּק,—שהפסיקו כו ואם טען טוען איך יתכן מלת בעד להיותה במקום מופסק התשובה כי משפט אתנח וסוף פסוק שוה (רלב"ע, לסות נג.)

—התפ', נתפ', הִתְפַּסֵּק, נִתְפַּסֵּק, — כמוי נִפְע' נִפְסַק: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו או שפרש ממנו רוב כף אחת טהור (תוספת' כלים ב"ב ד ה). סנעל שנפרם וחופה את רוב הרגל ונתפסקו רצועותיו או שניטל האונטלית שבו טמא (שם שם שם ד ו). — ובסהמ"א: והחושים כלם חסרון בבחינת ההשגה ואפילו למי שלא ישיג אלא בהם להיותם מתפעלים מתפסקים [3] בואכים כשאר הכלים (ר"ם ח"ת, מו"נ א מז).—ואמר הפיטן: רצועיהם לבר פניהם לכל חפציהן דרושים ואין לחזקם בהתפסקם אבל לעשותן חדשים (ידיד עליון, להבה עקב) [4].

*פֶּסֶק [1]) ש"ז, מ"ר פְּסָקִים, — קטיעה והפסקה בענינים שמדבר עליהם במקרא, רֶוַח בין המלים, והסימן | המשמש רמז להפסקה בין המלים בדפוסים, Abtrennung, Abstand, Trennungszeichen, Pasek;

בנפרד ע"פ הטעמים. ובהוצ' ס' צחות ברלין תקכט מנקד בטעות: דבק שַׁם עם השֵׁם (עמי נג.).]

[1]) [בהגהות מבואר: לצדקה, כאילו הכונה: פסוק והקצב לצדקה בטרם יתייבוך אחרים לפסוק; ואולם לא מצאנו בס"א הפסיק במובן זה של פסק, ואף לא הפסיק במשמ' גרם או חיב לפסק כסף. ונראה שאין כאן אלא צורה אחרת מפתגמו (המובא אחרי זה) של בן עזאי המורז את הלוה: הוי ממהר להשיב ולהפסיק את החשבון. ועל הפסקת החשבון נאמר: הפסק מאליך ויהא שכר להפסקך וכוי.]

[2]) [כך כנראה הנוסח הנכון של הפתגם; בדפיסי הגמרא: הוי מחשב להשבה ולהפסיק, נוסחאות אחרות המובאות בהוצ' טברוגי ובהוצי היגר: מחשב להפסיק, ממהר לפסוק, ממהר לחשב ולהפסיק.]

[3]) [בתרגי ר"י תריזי: נפסקים. עי' נִפְע'.]

[4]) [במד"ר (דברי ה) כתוב: מעשה בר' מאיר שהיה יושב ודורש וכו' הלכה אותה אשה לביתה וכו' אמר לה בעלה אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של ר' מאיר וכו' מה עשה ר"מ הלך וישב לו בבית המדרש הגדול באתה אותה אשה להתפלל וראה אותה ועשה עצמו מתפסק אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש ורקקה בפניו וכו'. ואותו ספור מובא בארמי אף במד"ר (ויקרי ט) ובירוש' (סוטה א ד), ובשני המקומות האלה נאמר במקום ועשה עצמו מתפסק: ועבד גרמיה חשש בעיניה, כאילו הכינו מתפסק כלשון חלי עינים, ולפי זה פרשו פרשנים ומלונים. ואולם אין להתאים משמ' כזו לפעל התפסק. ובנראה כתב כך בעל הנוסחה הארמ' לא כתרגום למלה מתפסק, בין שהבין אותה או לא, אלא עפ"י הענין, הואיל והתרפה המתבקשת היא לחישה על העין (ואמנם היו נוהגים ללחוש על העין כתרופה לכל מיני מחלות ואף לדברים רעים אחרים). אבל למעשה נראה שאין מתפסק כאן אלא מ"ס תחת: עשה עצמו מסתקף, כלו' עשה עצמו מבקש תואנה. הרי אין ר"מ יכול לבקש ממנה ישר שתירק לו בעין אלא ע"י תואנה כזאת. ולשון המדרש כאן היא ממש כלשון הספרי (דברי סמט): תריבהו על מי מריבה, סקיפנטי' נסתקפת לו (עי' ערך סָקַף, ע' 4195—כלו' תואנה בקשת לו), אם משה אמר שמעו נא המורים, אהרן ומרים מה עשו, ע"כ. ומלשון הספרי נכר יפה כי פעל זה הסתקף נגזר מן היוני συκοφάντης המעליל עלילה, συκοφαντία וגם συκόφασις עלילה, תואנה, συκοφαντέω במשמ' העליל עלילה לפלוני, בקש תואנה. ואין לפעל זה קשר לאיזה שרש עברי. וצדק רש"י בדבריו על ת"א (בראש' מג יח): ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין: להתעולל כדמתרגמי' עלילות דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא.]

[1]) [כבר קרא ר"א בחור לקו הזקיף, סימן להפסקה בין תיבה לתיבה, פָּסֵק (כבינו' פָּעֵל בארמ', פּוֹעֵל, פּוֹסֵק בעבר') או פְּסִיק, ולפי זה נוהגים לקרא היום פסיק לקו היטן המפריד בין חלקי המשפט המרכב (comma) כפְסוּק (Interpunktion). ואולם במקורות הקרומים אין עדות אלא לכתיב פסק, מ"ר פסקים, סמי' פסקי, פיסקי, המורה על הצורה פֶּסֶק, ואך בנגינה מפסקת: פֵּסֶק.]

חקו חנצב בין שתי מלים שמש לפי דעת Olshausen בדקדוק שלו (סיי 43) להורות כי היתה פה הערה על הגליון (כמו הכוכב שלנו). ומלבד זה, לפי דעת Praetorius, בקבץ ZDMG שנת 1899, היה לפנים לא רק נצב זקוף כי אם נטה הנה והנה, לפי משמעתו, רק שבימי המסורה כבר נשכח, ועשהו בצורה אחת וישמש לפסוק ולהפריד בין המלים, וגם כמו שכבר העיר פרלס באנקלטן שלו, כמו סימ' ר"ת שלנו. וע"ע לגרסיה, ועי' אדות זה בעתון .Frankels Monatsschr שנה

: distance, division, separation ויבינו במקרא אלו פיסקי¹) טעמים (נדס רב, מגי' ג.). ויאמר משה משה, אתה מוצא באברהם אברהם יש בו פסק, יעקב יעקב יש בו פסק, שמואל שמואל יש בו פסק, אבל משה משה אין בו פסק וכו' (מד"ר שמות ב). — ובסהס"א : ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו ובין כלה כדי להפריד תיבה מתברותה (רש"י, ברלש' יח כח).—ואמר המשורר : ובאר

מה טעמי פסקים ולגרמי (חשו' דונש, עמ' 2).— *:פֶּסֶק כבשם' הפסק וסיף, : d. Aufhören ; cessation כל ימי נזרו קדוש הוא לי"י, למה נאמר, לפי שהוא אומר עד מלאות הימים אין לי אלא שיש לו פסק לנזירתו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם (ספרי במדי' כז). — *ופֶסֶק כבשם' דבר שנפסק ונקטע ממנו חלק, פסקי ערים של גפנים וכדו', Bruchteil ; fragment : פסקי ערים שמונה אמות ועוד, וכל מדות שאמרו חכמים בכרם אין בהם ועוד חוץ מפסקי ערים. אלו הן פסקי ערים, ערים שחרב מאמצעו ונשתיירו חמש גפנים מכאן וחמש גפנים מכאן (כלא' ו ו). אלו אוסרין ולא מקדשין, מותר חרבן הכרם, מותר מחול הכרם, מותר פסקי ערים, מותר אפיפירות (שם ז ג).—ובסהס"א : מעשה באחד ששילח פיסקי שיראין לביתו אמר ר' אמי הראוי לבנים לבנים הראוי לבנות לבנות (הלכות פסוקות, לתלמיד רב יהודאי גאון, 90). פיסקי דקלים של בבל שהניחן סמוך לכותל למעטו אין צריך לקובען בקרקע (רש"י, עירוב' עח., ד"ה דקלים). הנפסק במגירה, פסקי עצים שהעץ ארוך ופוסקו (הוח, ב"ק קי"ט :, ד"ה הנפסק).

פְּסָק¹), ש"ז, — דין פסוק. משפט חרוץ, Urteil, Entscheidung ; décision juridique ; judgment, decision, פְּסַק דִּין : ומי נתבע ותובעו יש להכיר, דבר עדים פסק דינך להזכיר, ואם נדון פסק דינך יבקש, חדל בו מדבר מבשל ומוקש (רה"ג, שיר שערי דיני ממונות, קבולת קונטר', כה.). ואם אינו מהיר בלשונם כדי להשיב להם יעמוד התורגמן להודיע אותם פסק הדין (רמב"ם, סנה' כא ח). שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו וכו' (שם כב ח).—ובלי מלת דין : וכשראו קהלנו ושמעו הדבר הזה בפסקים והלבות וכו' (רחב"ד, האשכול, תפלה וקריאת שמע). ובענין זה פסק רבינו משה ולקח שיטתו ברבי יוסי ולא ברבנן וכו' וכן פסק ברבי יוסי

לא דף 392 דעת גרץ, פסק בין ם ומלה מתחלת באלף או כ, וכן לסיי ר"ת מ"ר ים.

[ואולם בלי ספק אין סימן הפסק משמש אלא בהמשך למנהג הקדום לשים נקודה מפרדת או קו מפריד בין כל מלה ומלה, כנהוג בכמה כתבות כנעניות וארמיות קדומות וכדרך השמרונים בספרי התורה שלהם. או לפחות בכמה מקומות כמשפט בנהוג במכתבי לביש, וכפרט במקום שצרוף המלים בקריאה או בהגיה כעל פה יכול לגרם לטעות הבנה ולסרוס הענין. כן למשל לפני אלף לכל יכליע איתה הקורא עם האות שלפניה. וכהמשך של המנהג לשים נקודה מפסקת בין התיבות יש לראות גם את הדגש המדמה שבמקרי הדחיק והאתי מרחיק כגון עָשִׂיתָ לָּנוּ וכדו' אשר כבר העירו עליו גרץ ואחרים שבמקומו כאה בכתבי יד נקודה בין המלים או אף באות האחרונה של המלה הראשונה, ועל כן אין לו ולדגש כאות ולא כלום. לעמת ואת אין לנו כל הוכחה לשמוש הפסק כסימן לר"ת, לא מצד ענין תכתובים ולא מצד הכתבות הקדומות בעבר' ובארמ'. אף בתעודות יב, שמרבים בהם קצורים כגון ש (שקל), ב (ברש) וכדו' אין סימן מיוחד לקצור. וככלל אין להניח שהיה סימן הפסק בכתבי היד הקדומים של התורה שבידי ישראל מימי עזרא ואילך שהביא טופס חדש של התורה (עי' טורטשינר, בתב הת דה, ירושלם תש"ג) עמו מבבל, שלאחריו הלבו ישראל, כנגוד לטופס הא"י שבידי הכותים. כבר בתקופה זו של עזרא, ולפני כן בתעודות יב הראשונות, נהגו לכתוב בהפסקה של רֶוַח בין המלים, אבל בלי נקודות מפרידות. ועל כן נראה שגם הכטוי באברהם אברהם יש בו פסק שבמדרשים אינו מורה אלא על הפסק ורוח בין המלים ולא על הסימן; שהנהג רק עם יתר סימני הטעמים בזמן מאתר יותר ע"פ דגמת הנקודות המפרידות שנמצאו בספרים אחרים. הרי כספרי התורה המשמשים לקריאה בבית הכנסת עד היום, השומרים על צורת התורה הקדומה שבידי עזרא, אין אף סימן הַפָּסֵק בשם שאין בהם סימני הטעמים האחרים. ועי' גם פָּסוּק, הערה, והשוה גם פִּסְקָה ודברי כבר הנזכרים בהערה לערך פָּסוּק.]

¹) [כנדר' (לז :) : זה פיסוק טעמים.]

¹) [בעקר אין פְּסָק אלא פֶּסֶק, ואולם אף כסור' נוהג פְּסָק (א) כמשמ' דומה, וטוב לקבל הגיה נוהגת זו במשמ' משפט חרוץ לשם הכתנה מהוראות אחרות. ובתו"ם נמצאת הצירה הארמ' כלכד : פסקא דדינא (ב"ב קל:) וכדאי להבדיל בין פְּסַק־דין לגזר דין, המשמש ביחוד לעֹנש הנגזר על האדם משמים.]

כדהיא וכו׳ משמע מכח שני פסקים הללו שהיה כתוב כבפרים שלדם וכו׳ הלכה כר׳ יוסי מהבריו (כמ״ג מ״ע עד). אבל כותבין לתיבע פסק שלו (שם מ״ע לג). וא״א הרא״ש לא הביאו בפסקיו ואינ׳ יודע למה (טוה״מ קנג יג). ונכתבו פסקים על כבה אם היו יכולים להתיר (ר״י סגיז, הלכות קטנות חו״ה קג).— ובנגוד אל פשרה: ראובן היה דר בגירונה וכו׳ וקהל גירונה היו פוסקים אתו והיה פורע עמהם בחובות דקהל דבר קצוב בפשרה או בפסק (תשו׳ הר״ג גירונדי יח).

*פִּסְקָה, ש״נ, — כמו פֶּסֶק כים מטעמי המקרא: השמיני נקרא לגרמיה, וגם נקרא פסקה והוא שופר ומקל חקוקה בה ארוקה וזן אל זן מפיקה (הוריה הקורא, דרנבורג, 72).

*פִּסְקָה, ש״נ, מ״ר פִּסְקוֹת, פִּסְקָאוֹת, פִּסְקִיּוֹת, — א) חלק מפסיק או מפרשה שבספר: כנגד ג׳ פסוקים של התורה שבהם ששה סדרי משנה והן מן שתים שתים פסקה וכל פסקה ופסקה מן חמשה תיבות ואלו הם תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, עדות ה׳ וגו׳, פקודי ה׳ וגו׳, מצות ה׳ וגו׳, יראת ה׳ וגו׳, משפטי ה׳ וגו׳ (מד״ר במד׳ יג).—ובסהמ״א: ובפי הרשב״א ז״ל וכו׳ היתה שומא אמרת החבר ראש הפסקא הזאת (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א סג). וכ׳יהיו שלשה ספרים הללו נפתחים לפניך בראש כניסתך לעיון הפסקא הלזו אז תצליח בה את דרכי עיונך ואז תשכיל (שם א עט). — ב) *חלק במדידה: והפחותין מן האי כך אתה מחלקן, אמה אחת לשני חוטין זת מפסיק את זה באמצע מצלע ימין לצלע שמאל וכן מרום לתחת, נמצא הגג חלוק בד׳ פסקאות (משנת המדות א ז). — ג) קבוצת אנשים המפסקת ונפרדת לעצמה: כשהייתם בארצכם הייתם נעשים פסקיות פסקיות[1] לע״ז כדר״א ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר (רבי יהודה ב״ר סימון, מד״ר ויקר׳ לג).

*פְּסָקָה, פסקא[2], ש״נ, — א) הקצבת כסף לצדקת או למזונות וכדו׳: מעשה בר״ל שהלך לבצרה והיה שם אדם אחד נקרא אבין רמאה ולא שהיה רמאי ח״ו אלא שהיה מרמת במצות שהי׳ הקהל פוסק ואח״כ פוסק כנגד כל דקהל. עשה שם ר״ל פסקא ונתן כנגד כל הקהל (מד״ר דבר׳ ד).— ובסהמ״א: ראובן השיא בתו לשמעון וכתב לה בכלל פסקת הנדוניא חצי כרם (שו״ת הרי״ף קלד). כי מלפני ה׳ הוא בורח, כי כפחדו פן יעשה צדקה או פסקה, ותהיה לו למכשול ולפיקה, על כן ימאס בית התפלה כאשר מאסו אבותיו התהלה, כי כן צוה עליו אביו הרשע וזקנו לבל יבוא לבית יוצרו וקינו ואל יתן לבורא חלק בהונו (ר״י חריזי, תחכמוני מו, 359). — ב) פְּסָקָה, מ״ר פְּסָקוֹת, — כמו פְּסָק, פסק דין: אחריות שטר שובר זה ופסקא זו קבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שוברין ושטרי פסקות[1] ופשרות ותקנות שתקנו חכמים (ר״י ברצלוני, ס׳ השטרות, 38). ובענין זה באי זה ראיה נאמנת ובמה נאמנת בלא שבועה ובמה אינה נאמנת אלא בראיה ובמה נאמנת בשבועה, בזה חלק ג׳ פסקות הר״ר משה בספר נשים וזהו טופסו הרי שנמצא מעות וכו׳, הפסקא השני׳ ואם אמרה נתנוה לי וכו׳ הפיסקא השלישית אמרה לו אתה נתתה לי וכו׳ ע״כ ובאמת וברור הרבה קשת בפסקות הללו כי י״ל בפסקה הראשונה למה נאמנת בלא שבועה וכו׳ (ר״ש הספרדי, התרומות ו ד). ובפסקות של גאונים ראיתי (ר״י מטרלאני, המכריע פ). וגם אם תתנהג ע״פ מנהגותי אעורך לגמור כל חיבורך ופרושיך ופסקותיך מכל שגיאה וטעות ולהדפיסם ולפשטם בכל גבול ישראל (ר״י קארו, מגיד מישרים אמסט׳, א:, כב אדר א).

*פִּסְקוֹן, ת״ז, ונקב׳ פִּסְקוֹנִית,—שיש לו תקף לפסק, לגזור ולהכריע, כפרט כנוי של המלאך גבריאל: אמרה רוח פסקונית לפני הקב״ה רבש״ע אם יבא אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם ומכלים אותם, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, ומי אית ליה רשותא כולי האי, אין, דא״ר יוסי בר חנינא שלש שמות יש לו פיסקון איטמון סיגרון, פיסקון שפוסק דברים כלפי מעלה, איטמון שאוטם עונותיהן של ישראל, סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (סנה׳ מד:).—ובסהב״א: דות פסקונית

---

1) [ערוך: פסקאות פסקאות.]

2) [בעקר ש״ז בארמי פְּסָקָא, שתפך בעברי לנקבת כדגמת גמרא, עובדא וכדו׳.]

1) [אולם השוה: שטר פסיקתא (מו״ק יח:), ועי׳ ערך פְּסִיקָה.]

יש לה רשות לדבר לפני הקב"ה (מדרש תהי' עשר, REJ XIV, 98). יברכך פ ס ק ו ן ואטמון (ר' שמעון הזקן בסליחות לר"ה, מחזו' ר"ה, מק"ב, 5). ונוהגין החזנים כשעומדים להתפלל לומר אחלה אני לכם פ ס ק ו "ן אטמו"ן סגרו"ן (ר"מ יפה, הלבוש או"ח תקפד א).—ואמר הפיטן: ואתם מטטרון, פ ס ק ו ן אטמון וסגרון (בנימין, לבעל המשלרת, אופן שבת ג אחה"פ).

*פַּסְקָן, ש"ז,—כמו פּוֹסֵק, חכם המורה הלכה למעשה, מחבר ספר בהלכה, Dezisor; décideur; decisor: מאחר שנמצא כ פ ס ק נ י ' אחד שאומר שעל זה נאמ' שמע בני וגו' (תשו' ר"י קולון, קמד). אמנם ה פ ס ק נ י ם כתבו שכיון שאין זה אלא זכר בעלמא אל ישנה אדם (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה בסוף, שמורים לכל בני ישראל). מה תשתוחחי נפשי, מהדי שלש מאים מקמחה של תורה, בואי אל יער ה פ ס ק נ י י לברות ספריהם (שו"ת בנימין זאב א). הגם פשוטי בלי עץ האטלקים כ פ ס ק נ י ם (ישראל משה חזן, שארית הנחלה לו). שיש לנו כאן באלגואייר (היא אלגיר) תקנה שלא נדון ע"פ שום פ ס ק ן אלא על פיו (של רמב"ם) (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, מצרים, כט:).—ואמר הפיטן: אבוי קרץ בא גם על ספרי תלמוד ו פ ס ק נ י ם ופרשנים (יום טוב ליפמאן, קינה על ר' יחיאל מיכל, לקורות הגזר' מתבי' ו).

פעה[1]), ממנו אֶפְעֶה, *פּוֹעָה, פָּעָה, *פְּעִיָּה.

פָּעָה[2]), אֶפְעֶה,—פָּעֲתָה היולדת וכדו', צעקה וצרחה בקול שריקה (?), stöhnen, schreien; gémir, crier; to groan, cry: כיולדה אֶפְעֶה אשם ואשאף יחד (ישעי' מב יד).—וכתו"מ: פועה שהיתה פ ו ע ה ובוכה על אחיה (ספרי במד' עח). פועה זו מרים ולמה נקרא שמה פועה שהיתה פ ו ע ה[3]) ומוציאה את הולד, ד"א פועה שהיתה פ ו ע ה ברוח הקודש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (סוטה יא:). הששי יתרעם לעגלה אשתו, ולמה הוא קורא אותה עגלה, א"ר יהודה בר סימון ש פ ע ת[1]) כעגלה ומתה (מד"ר בראש' פב). מאפע, מק' פעיות שהאשה פ ו ע ה בשעה שיושבת על המשבר (ר' לוי, שם ויקר' כז). ופעלכם מאפע כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה ש פ ע י ת ם לפני בסיני ואמרתם כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (הוא, שם שם). פועה זו מרים שהיתה פ ו ע ה באשה והולד יוצא (שם קהל' רבה ז, טוב שם). ד"א ש פ ע ת בפני פרעה ואמרת לו אוי לך מיום הדין (שם שם). למה נקראת עגלה א"ר יהודה בר' סימון ש פ ע ת ה בעגלה ומתה ורבנין אמרי על ש פ ע ת ה לפניו ואמרה לו אבא לא היה לך להשיאני לאדם בעולם אלא ללסטים שלך השיאתני וכו' (מדרש שמואל כב). — ובמהמ"א: לאחר שחטף גדי והפשילו אחריו ו פ ע ה (מדה"ג שכעכ, בראשי' ד י). ופעלכם מאפע, אינכם אלא פ ו ע י ם ומרימים קול להטעות כדברי בוב (רש"י, ישעי' מא כד). — ואמר הפיטן: אודה משפטי גונבי עלי, אוריע בבצעי ומעלי, אומללו סולות בקרעי מעילי, א פ ע ה[2]) מי יתן שומע לי (ר"א קליר, אאדם עד חוג שמים, קינ' ת"ב). ערב אתא וגם בקר מחרבוני קיץ, פ ע ו ת שחר מי יתן לי עוד חיץ (רסע"ג, אתה היום, קינות, סדור רסע"ג, קיג). פניתי אחר ההבל ונעבד עברון, פקודה קרב ומלאני שברון, פ ע י ת י בגרון כי בם מת אהרן (סלת, סתרי י"ז בתמוז, מחז' איטלי' א, קפא). פ ע ה לבן אם איתיאל יקרה פן יתבזה דת המלך ונשבע על כסא ישב בנך כבמחוה (ר' שמואל יזכה, זולת תיי סרה, סריד' מהגני', ת"ל ווייס, 62). —ואמר תמשורר: ויתר קשרו חבל בכורות עלי כל ראש ומבער לצמה, ורעו כל פני דעיו ו פ ע ו כיולדת ליפעה הנעימה (רמב"ע על מות אחיו יוסף, הכדה לנשם, שעה"ש 67). לא מצאו אדים אדיהם לעלות, לא אמצו לנוד ורומם פ ע ו (הוא, נעפי דמעות, ס' דברי חכמים, סג). המית כהרת ת פ ע ת כמעונות אדיות, הגלוה חזיד עם אפעת שעיר עם נביות, מה תוחיל, המשה

1) [עי' כהערה הבאה.]

2) [פעל זה מורה בעבר' שבתו"מ, כארמ' וכסור' (פעא) על קריאת האדם והבהמה, וקרוב אליו בענין גָּעָה (עי' שם), ונראה שנולד כחקוי הקול הנשמע בפעידת הפה בצעקה, ואולי קרוב הוא אף אל פּוּחַ, נָפַח.]

3) [ר"ח (מובא בתוס' שם, וכן גם ערוך ערך פע): לוחשת לחישה ויוצא הולד. רש"י (שם, ד"ה שהיתה פועה לולד): משעשעת אותו כדרך שמשחקים לתינוקות בדברים ערבים לשעשעו.]

1) [עי' רש"י לדהי"א (ג ג). ובירושי' (סוטה ה ד; סנה' ט ד): ש ג ע ת.]

2) [אך בהוצאות אחרות: א פ ו נ ה, ועי' א. פון.]

רעה ושמואל בניות (כ״י הלוי, קרלו מלאכי שמים, דיואן ג, 38). יפי אצעק ואפעה, מבין שרף ואפעה, בי אין מרבץ ומרעה, לעדר בבר תלם ובשוב שבותו בחלם (הוח, קראים נלננ, שם 63). יפעו ילדי עת הדורים אהלוך, נהפך שמי להדר ועירי פעו (כאנ״ע לר׳ שמואל אבן נאגע, גנזי שחקים, כהנא ג, 36). את תהגי ביונה, תנהמי בשחל, ותצפצפי בסים, ובסום תצהלי, תפעי ברוח, תשקי בנחל, תקראי בשרף, אף דבר תובלי (יל״ג, דוד ומיכל ד, כל שירי יל״ג ג, 40). —עתי׳ ״תִּפַע [1]), ואסר המשורר: תפע גוייתי בשבור תהמה (ר״ז אלל׳אהרי, ספי המוס׳ כ״י תיונני, מתב●ל).

—הפע׳,*הִפְעָה, או פע׳,*פְּעָה, ביני׳ מַפְעֶה, או מְפַעֶה,— בסו קל: משל לאחד שנבנם למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו והיה בעל המרעה רץ אחריו א״ל סה בידך, א״ל אין בידי כלום, א״ל והרי הוא מפעה אחריך בך. אמר הקב״ה לקין קול דמי אחיך וגו׳ (מד״ר נראש׳ כב).

—״הפע׳, הָפְעָה, הופעה, בסשמ׳ נולד, ואסר הפיטן: בבור לבל צוענים הופעה סתו כאחד באותה שעה (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רפב).

*פָּעוּט [2]), סות״ז, מ״ר פְּעוּטוֹת [3]) או פָּעֹט, מ״ר פְּעֻטּוֹת, —קטן, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין זביות אזרח בסדינה, minderjährig(er), unmündig; mineur; minor: הפעוטות סקחן סקח וממברן ממבר בסטלטלין (גיט׳ ה ז). סדבריו של ברבי נלסוד קטנה חולצת כפעוטות (ר׳ אמי, יבמ׳ קה:). — ושיטת הפעוטות, השיטה, הדרך הנוהגת בפעוטות: וירדו לה בשיטת הפעוטות דתנינן תמן הפעוטות סקחן ־קח וממברן ממבר במטלטלין (ר׳ שמואל בר רב יצחק, ירוש׳ ה ע). — ובסהמ״א: ולמטלטלין אין הווה ערותו ערות בזמן שיהא ממברו ממבר במטלטלין שאילו מקח מטלטלין פעוטות כבן שש בבן שבע

[1]) [כמו הֵפָן סן פנה.]

[2]) [המחבר בסוף ערך אדם סנקר פָּעֹט, פְּעֻטּוֹת, אך בכ״י במקומו הוא בותב פעוט, בסימן שאלה, ואמנם נוהגת הסלה ברבור בנקוד פָּעוּט. ואף אפשר שעקרה פָּעוֹט, מ״ר פְּעוֹטוֹת, כי צורה זו של ס״ר נוהגת ביחוד בשמות על משקל זה. ועי׳ פעט, הערה, פָּיוּט, הערה.]

[3]) [ובסהמ״א אף מ״ר פעוטים.]

בבן שמונה בבן תשע בבן עשר כל אחד ואחד לפי חכמתו ולעיניין ערות אפילו במטלטלין עד שיהא בן שלוש עשר׳ שנה ויום אחד (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 115). ובסוף פיק האיש מקדש טב למיתב טנדו סלמיתב ארמלו פי׳ ר״ח טוב לאשה לישב באישות ואפי׳ בעלה בעור ופעוט סלמיתב ארסלו (ערוך ערך ענדו). לפי דברי השסחים ללא דבר פענטות טוען בפשוטות (שבלי הלקט, תפלה כח). וגדולי ישראל לא היו חוששין לסנהג להבות חמן ואבירי ישראל יאותה להם למחות אף ביד הפעוטים והפעוטות שלא ינהגו קלות ראש בבית הבנסת בברחובות קריה (חמדת הימים ב ג, המגילה, עז.). — ״ובהשאלה פָּעוּט, מ״ר פְּעוּטִים, קטן במעמד ובדרגה, אבוב: gering; inférieur; inferior שהיה אב לשרים גדולים וסר אנשים פעוטים [1]) אינו ערב להם אלא סחזירין עליו (ר״ח, יומא כ:). נחנו הפעוטים צעירי הצאן ראינו הצרות הגדולות המתרגשות בבל אשבנו (אגרת מהר״י סגל, הליכות קדם סאלק, אמסט׳, 80). אני הפעוט בן שמעון מבורך (הקד׳ יהושע בן שמעון לעין משפט על התלמוד). — ״ועל דבר שאין בו רוח חיים: אם מצד ההנהגה המעוטה הפעוטה העניה היא הנהגה גלותית (רמ״ק, אילימה, עין כל, תוכה כו). ובקש מסני לחוות רעתי הפעוטה ולברר דברי מעלתו בשאלתו ברי שידעו הצדדים שעל זאת השאלה באתה התשובה (שו״ת חתם סופר חו״מ קכח).

״פְּעוּטוּת, ש״נ, — מצב הפעוט, שאמנם אינו עדין ברשות עצמו, אבל סגיל הילדות בבר יצא: בראותי קצת אנשים משאר מקומות בעונת הנשואין ועתות הפעוטות ידרשו ברבים בבתי בנסיות באילו הם נשיאי עדה וראשי המטות (ר׳ אבא מרי, מנחת קנאות ה). בסה דברים אמורים בקטנה שהגיעה לפעוטות שיש לה שבע שנים ובדאמר רבא בפרק התקבל הפעוטות סקחן מקח וממברן ממבר במטלטלין ובנגרן בקטנה מתגרשת בקירושי אביהָ אבל קודם שהגיעה לפעוטות אם אין לה אב שמת לאחר שנתארסה או נשאת אינה יבולה להתגרש בשום ענין (סמ״ג מ״ע נ). אם לוה בקטנותו אחר שהגיע לעונות הפעוטות והגדיל ומורה שלוה מחייב מיד (ר׳ שמואל הסרדי, ההלוואות לו ג). ובשנתגדל עוד

[1]) בערוך ערך אבוב במקום זה: פחותים.

ומגיע לעונת הפעוטות נוסף לו נפש שלישית והיא נפש בחריית השכלית כבת מעשיו ובתשלום שלש עשרה שנה יש לה גם כח העיוני (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, ההרכבה ב). קטן שטענו הגדול אם טענו כדבר שיש לו הנא' לקטן כגון עסק משא ומתן לאחר שהגיע לעונת הפעוטות והודה הקטן נפרעין מנכסיו (טו"ע חו"מ, שבועה לו). ותשאר אשתו אלמנה וכניה יתומים כעונת (ה)פעוטות הגדול שכהם (הקד' הספר הכותן קונץ אמרי ספר, על יד ה', סריד מעיר, יג).

***פָּעוּל**, סוח"ז, — כמו יצור, Geschöpf ; creature : וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו (או"א מלוך על כל העולם, תפלה לר"ה). — וכסהמ"א : ואם נאמר פועל, לא יתחייב מזה מציאות הפעול עמו, כי הפועל אפשר שיקדם לפעלו (ר"ש א"ס, מו"נ א קט). כמו שזה הדבר הפעול ופועלו הוא כך (שם שם). אלו ישוער העדר הפועל שהוא השי"ת יעדר הפעול (קרסקס על מו"נ, שם). כשנודע ממושכל ראשון ששום פעול לא פעל את עצמו (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש יח). — ועי' פעל.

פעולה, עי' פְּעֻלָּה.

***פְּעוּר**, ס"ז, — סה"ס מן פָּעַר, כמו פְּעִירָה, פניה לצרכים : הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני א"ל ומאי איכפת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעוד (סנה' קו.).

***פעט** [1]; ממנו *פָּעוּט, °פְּעוּטוּת.

***פְּעִיָּה**, ס"נ, — צעקה, קריאה : מאפע, מקי' פעיות שהאשה פועה כשעה שיושבת על המשבר (ר' לוי, מד"ר ויקרי כז). ופעלכם מאפע, א"ר לוי כל פעולות טובות ונעימות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל אינן אלא כשכר פעייה אחת שפעו ישראל בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (תנחומא אמור יח). — וכסהמ"א : אין בודקין מן המתאימות ולפניכ, היינו שיניים הגדולים שעומדין לסוף הלחיים ששם אינו נראה המום אפי' נעקרו לא ע"י אכילה ולא ע"י פעייה (רגמ"ה, בכורות לט). היתה איתה הבהמה כמו כן אדם שלא היה לה געיה ופעיה [2] (כ"י ר"י בן ברזילי ברגלוני פרוש ס' יצירה). פעיה נופלת על חהדה (אברהם בדרש. הותם תכניתי פעיה). וכל שכן הכא שאם יערערו אנשי הקהל בענין שיגרום ביטול המצוה דאין לחוש לפעייתן וערעורם (תשו' מהרי"ק קכג). דלא חיישינן לפעייתו מדלא מצא איסור שנוי אלא בגוי דוקא (שם).

°פָּעִיל, ת"ז, — בעל פְּעֻלָּה, זריז לפעל, tätig, aktiv; actif; active, נוהג בספרות וכדבור.

°פְּעִילוּת, ס"נ, — תכונת הפָּעִיל, זריזות, Aktivität ; activité ; activity : ראיית הלבנה כחידושה מעידה על תידוש העולם ובתקופותיה אל זמנו ובן נדמו כפעילות האילן ובפעילות עץ החיים והקרן קיים (ר"י אבן לטיף, רב פעלים כג, ט:). — ומצוי מאד בדבור ובספרות העברית התדשה.

°פְּעִימָה, ס"נ, — א) פְּעִימַת רוח האדם בלבו, אי שקט נפשי, (seelische) Unruhe ; inquiétude ; unrest : ובנבובדנצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (רש"י, בראש' מא ח). הרימה פעמיך למשואות נצח, הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח (הוא, תהל' עד ג). ותתפעם, לשון פעימה והלימה (הוא, דני' ב א). ודוב חלומות הצידקים הם באים בפעימה (אוהב משפט ומשפט לדק, באורים לאיוב, לפסוק פחד קראני ורעדה, כח :). שמסבת גרידת המלך ומפעימת רוחו גזר אומר להביא לפניו את ספר הזכרונות (ר' שלמה דורלאן, מגלת ספר בסוף ס' מסארת ישראל, קמג :). — ב) פְּעִימַת הפעמון, Glockenschlag ; coup de cloche ; stroke (of a bell) : ולא נודע בו פעימה אא"ב אם נאמר פעמון שיפול על השמעת קול של חיצון ע"ב יכלול שניהם (פענח רזא עה"ת, תלוה, אמשפ' תכח, לד.). והאורלוגין הוא מורה השעות של המגדל השמיע י"ב פעימות שעות כסדר (יאוועל, למודי הטבע, פח.).

***פְּעִירָה**, ס"נ, סה"ס מן פָּעַר, — א) כמו פְּעוּר, הדקה, פניה לצרכים : תשובת הפלג השיבו דלא כן היה לו להשיבו מבעל פעור שאין עבודתו אלא בפעירה (ירוש' ע"ז ג ז). — ב) °מצב הדבר הפתוח לרותה, העומד פעור : פעידה חילוף לסכירה (לקוט' ממס' המלילם, בכר, 12).

א. פעל [1], ממנו °הִפָּעֲלָה, °הִפָּעֲלוּת, °הִפָּעֲלוּתִי, °הִתְפַּעֲלוּת, °הִתְפַּעֲלִי, °הִתְפַּעֲלוּתִי, מִפְעָל,

---

[1]) [קרוב אל פ ע ט.]

[2]) [בדפו' (עמ' 103) : געיא ופעיא.]

[1]) [עי' פַּעַל, הערה. ב. פ ע ל, הערה.]

מִפְעָלָה, ˚מִפְעָלִי, *פועל, ˚פָּעוּל, ˚˚פְּעִיל, ˚פְּעִילוּת, פֹּעַל, ב. ˚פֹּעַל, א. פַּעַל, ב. ˚פַּעַל, ˚פַּעֲלִי, ˚פַּעֲלִיּוּת.

פָּעַל [1], פ"י, פָּעַל, פָּעַלְתָּ, פָּעַלְתִּי, פָּעֲלוּ, פָּעֲלוֹ, פֹּעֵל, פֹּעֲלֵי, פֹּעֲלֵי־, אֶפְעַל, תִּפְעַל־, תִּפְעָל, יִפְעָל, תִּפְעָלוּן,

—פָּעַל האדם דבר, עשהו, — tun; faire; to do: תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פָּעַלְתָּ יי' (שמות יה יז). כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פָּעַל אל (במד' כג כג). פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פָּעַל כל זאת (דבר' לב כז). כי גם כל מעשינו פָּעַלְתָּ לנו (ישע' כו יב). וקם על בית מרעים ועל עורת [2] פֹּעֲלֵי און (שם לא ב). מי פָעַל ועשה קרא הדרות מראש (שם מא ד). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אֶפְעַל ומי ישיבנה (שם מג יג). גלעד קרית פֹּעֲלֵי און עקבה מדם (הוש' ו ח). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פָעֲלוּ שקר (שם ז א). הוי חשבי און ופֹעֲלֵי [3] רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם (מיכ' ב א). כי פעל פֹּעֵל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק' א ה). בקשו את יי' כל ענוי הארץ אשר משפטו פָּעָלוּ בקשו צדק בקשו ענוה (צפנ' ב ג). שנאת כל פֹּעֲלֵי און (תהל' ה ו). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יִפְעָל (שם ז יו). כי השתות יהרסון צדיק מה־פָּעָל (שם יא ג). הולך תמים ופֹעֵל צדק ודבר אמת בלבבו (שם יה ב). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פָּעַלְתָּ לחוסים בך נגד בני אדם (שם לא כ). אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פָּעַלְתָּ בימיהם בימי קדם (שם מד ב). אף בלב [4] עולת תִּפְעָלוּן בארץ חמס ידיכם תפלסון (שם נח ג). אף לא פָעֲלוּ עולה בדרכיו הלכו (שם קיט ג). כל פָּעַל יי' למענהו וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד). כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פָעַלְתִּי און (שם ל כ). חטאתי מה אֶפְעַל לך נצר האדם (איוב ז כ). גבהי שמים מה־תִּפְעָל עמקה משאול מה תדע (שם יא ח). האמרים לאל סור ממנו ומה־יִּפְעַל שדי למו (שם כב יז). הן כל אלה יִפְעַל־אל פעמים שלוש עם גבר (שם לג כט). אם עול פָּעַלְתִּי לא אסיף (שם לד לב). אם חטאת מה־תִּפְעָל־בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (שם לה ו). מי פקד עליו דרכו ומי אמר פָּעַלְתָּ עולה (שם לו כג). — ובמשמ' עשיית מלאכה: אף־יִפְעַל־אל (מהעץ) וישתחו עשהו פסל ויסגד למו (ישע' מד יה). ולו הכין כלי מות חציו לדלקים יִפְעָל (תהל' ז יד). — ובתו"מ: אע"ג ראת אמר כי בו שבת מכל מלאכתי, ממלאכת עולמו שבת ולא שבת לא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים, אלא פ ו ע ל עם אלו ועם אלו (פי' פנחס בשם ר' הושעיה, מד"ר בראש' יא). גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון העולמים כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן כי אם מיראתך פ ע ל ת י ואת לבלתי השתחוות (תפלת מרדכי, שם אסתר, ותאמר אסתר). — ובספה"א: התחלת העולם ותכליתו אין ידיעה לאדם בהרגש כי אם בשכל והספור המקובל ואמנם כשכל מצד פ ו ע ל ו ומניעו (פרוש ילירה לאבוקהל בן פתים כז). ובמדומה בזה טעו המשנים אשר יאמרו כי שמו לעולם ב' פ ו ע ל י ם הא' מאיר והב' מחשיך (שם ל). ויקרא מאמר הקנין מאמר שיתפעל ומאמר ש י פ ע ל (ר"י א"ת, כוח חן י, כו:). וככר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרת והם עצם וכמה וכו' ו פ ו ע ל ונפעל (הוא, חו"ס, היחוד ז). אלא שהכח המרגיש לא יפעול בעצמו כמו ש י פ ע ל המדבר אכל יצטרך אל הכח המניע (הוא, כוזרי ה יב). וכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחד מהם והם ה פ ו ע ל והחומר והצורת והתכלית (פתיחת ר"ם א"ת למו"נ). וצורה מלאכיית צריך פ ו ע ל ה אל כלים כאשר יעשה אותה (שם שם). ואני אמשל לך משל כזה מן הענינים הנמצאים אתנו ר"ל שיהיה ה פ ו ע ל אחד ויתחייבו ממנו פעולות מתחלפות ואף על פי שלא יהיה בעל רצון, כ"ש אם היה פ ו ע ל ברצון וכו', אשר ירע טבע האש ידע שבאיכות אחת פ ו ע ל ת ת פ ע ל כל אלו הפעולות (שם א נג). הפילוסופים כמו שידעת יקראו ה'שם ית' העלת הראשונה והסבה הראשונה ואלו הידועים כמדברים יברחו מזה השם מאד ויקראו אותו פ ו ע ל (שם שם

[1]) [נמצא אף בכתבות הכנעניות ובארמ' הקדומת ובשמות עצם אף בסור', בערב' פעל a), ובבתכות שבאיות מאחרות, אך אינו באשור' ובאוגריתי, ואף בלשון המקרא אינו נוהג אלא בסגנון מרומם בשירה ובנבואה. ובערב' באותה משמ' אף ג'על b) בחלוף מעין זה כמו בין פעה וגעה בעבר'.]

[2]) ערת?

[3]) אולי צ"ל וזממי.

[4]) אך בלבם (?). גרסת הפשיט': הא' בלבון.

a) فعل b) جعل

סט). שכל מחודש יש לו סבה פועלת כהברת (שם ג יב). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו בחותיה לכח חכם ולכח פועל וכו' ואולם הכח הפועל הוא כח וענין לנפש וכו' (ר' אברהם בר חקלאי, מאזני לדק לאלגזלי ד, לא). כל פועל שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת בין שיהיה פועל כטבע כאש בין שיהיה פועל כרצון ובבחירה כב"ח או האדם וכו' (פי' שם טוב על מו"נ ב יד). והתחלות הסציאות ארבע החומר והצורה והפועל והתכלית (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 63). ינגחו כך הכוחות הפועלים על הנפעלים (הוא, המבקש כב). פועל כטבע יאמר על הדבר אשר יפעל בדבר ולא ידע מה שיפעל ולא בסה שיפעל כמו האש וכו', פועל בחיוב יאמר על הדבר אשר יתחייב ממנו דבר כשמש אשר יתחייב ממנו האור, פועל כרצון יאמר על פעולת הבהמה בנפש המרגשת שהיא בכונה ורצון אבל לא בבחירה, פועל בבחירה יאמר על פעולת האדם כי היא בנפש המשכלת (ר"י בן אכויו בס' הגדרים). ימצא המשפט הז־עיי מדבר מה הוא פועל לו וסזה הוא שמנית הפילוסוף בשני מהשסע חזרע בסוג הסבה הפועלת א"כ או יהיה המלאך פועל הנפש וכורא אותה שהוא כזב או נברא מהגופני שהוא יותר כזב (ר' שלמה הקטן, חמדה גנוזה, א.). כי התועלת הנמשך סזה הלשון הוא גדול והכרחי לתורה להורות כי הפועל הפרטי' העליוני' והיודע אותם הוא כעצמו הפועל הכללי' התחתוני' והיודע אותם (ר"י אלבו, עקרים א יא). והיה אם בן הש"י פועל בכל אלו הפעולות אבל לא פועל קרוב כי אם פועל רחוק או פועל במקרה (ר"י אברבנאל עס"ת, ואלא, ואני אקסה, הסו' ג). — ואמר הפיטן: בחבלי באהלי, במעלי בפעלי, מחללי וגאלי, בסבלי בעקלי נתיבות (ראב"ע, אני אני, סעה"ס 149). וזהרים טסים לא יפנו עורף, חיגונם פעול ציווי ברגע ובחרף (ר' שמואל יזכה, אוסן וילא, שריד' מהגני', מ"ל וייס, 55). — ועי' פֹּעֵל. — *וּפָעַל עם פלוני[1]) או אצל פלוני, עבד עמו כפועל: אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה (מד"ר ברא"ש' מג). בשני מקומות פעלו ישראל עם הקדוש ברוך הוא, בסיני פעלו בפיהם

[1]) [כמו עָשָׂה עם פלוני, עי' ערך זה.]

ולא פעלו כלבם וכו' בבבל פעלו כלבם ולא פעלו בפיהם (רבי ברכיה בשם רבי לוי, שם שה"ש, זאת קומתך). — ובסהס"א: יששבר, אמרה עתה שבל מי שפועל עם הב"ה יש לו שכר (ברא"ש' רבתי, אלבק 140). — *וּפָעַל אצלו, השפיע עליו, קבל ממנו את מבוקשו: ובשוחד היה יכול אדם לפעול אצלו כל מה שירצה (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י אייבשיצר). — *פָּעַל בפלוני או בדבר, עשה בו פְּעֻלָּה נכרת, גרם בו רשם' ושנוי[1]): כי הנפעל הוא פועל הפועל בעצמו (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג ו, 25). האל אשר לא ישיגהו שנוי ולא יפעל בו פועל ולא ישיגהו משיג (הוא, או"ד א). שהפועל המוגשם לא יוכל לפעול בזולתו עד שיפעל בנפשו וכו' ועוד כי כל פועל סוגשם צדיך אל חומר וכו' ואל מקום וזמן וכו' ואל כלי שיפעל בו (שם ג). ואח"כ יתחילו להתנועע לשוב למקומותם ויצאו חלקים מן הארץ ג"כ מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). — *וְהַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, כתרגום למונח היוני νοῦς ποιητικός, ועי' גם שֵׂכֶל: והשלם ידבק בו מן חמין האלהי אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקות התאחדות עד שיראה האיש ההוא כאלו הוא השכל ההוא הפועל אין ביניהם שנוי (ר"י א"ת, כוזרי א א). והתחייב שההיה כל תנועה מנפש ולכל נפש שכל, והשכל ההוא הוא מלאך נפרד מחומר, וקראו השכלים ההם אלהים ומלאכים ועלות שניות וזולת זה מהשמות, ואחרית מדרגתם והקרוב מהם אצלנו השכל הפועל, אמרו כי הוא מנהיג העולם הזה התחתון (שם ה כא). וכן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל הוא אשר יקראוהו אנשי דת הערב הרוח הנאמן והרוח הקודש (אמונה רמה לראב"ד ד א). והשכל המועיל הוא מחות מופשט מחומר נרשמת בנפש על דרך המגיע מחוצה לנפש והשכל הפועל הוא ענין אחר והוא דבר מופשט מכל חומר לגמרי וזה הוא ענינו מצד שהוא שכל אבל מצד היותו פועל עצם מטבעו שיוציא השכל החמרי מן הכח אל הפועל בהשגיהו עליו

[1]) [פועל הוא שם לעושה דבר שנוי באחר, איזה שינוי שיהיה ממיני השנויים (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ).]

(ספ׳ משלי לזרחי מברצלו׳ א, הספר פנה ג, 73). ויהיה אמצעי בין השכל הנפעל ובין השכל הפועל ולא יהיה בינו ובין חשכל הנפעל דבר אחר ויהיה השכל הנפעל בחמר לשכל הנאצל (רפ״ע פלקירא, המעלות א). ולזה יאמר ן׳ רשד בפירושיו שחשכל הפועל הוא צורה או כצורה לשכל ההיולי ואולי שלהיות כי בשכל ההיולי ימצא דבר דומה לחמר ודבר דומה לצורה אמר ששכל הפועל הוא כצורה אליו לא כהחלט אבל על דרך הדמיון וזה הוא חשכל הפועל אשר הוא חלק מן השכל ההיולי ומא״ד אותו ויוציא הכללי׳ מן הכח אל הפועל, ואולם דעת ן׳ סינא ואבוחמד אלגזיאל והנמשכי׳ אחריהם יאמרו שהשכל הפועל הוא האחרון שבשכלי׳ נבדלי׳ ובו׳ (ר״י מפיסא, מנחת קנאות, 67). והנה גדולי הפילוסופים חשבו שהשכל הפועל הזה נבדל מהגוף (יש״ר מקנדיא, נובלות חכמה, יז:). — ״ופוֹעֵל כמשמ׳ נושא דקדוקי פעיל במשפט Subjekt; sujet; subject, בנין שלא הֻזכר פּוֹעֲלוֹ, בנין סביל, passiv(um): והייתי סבור בי הסגה איננו אבל כמהו פעל עוכר לא הוזכר פועלו (פלשה ספרי דקדוק לר״י חיוג, נוט, 17). הפועל אשר לא הוזכר פועלו מן הפעלים האלה הבכרים בהשיב הנח הנוסף אשר אחר ההא כהפעיל ואחר אותיות א׳ י׳ נ׳ ת׳ כלשון עתיד וו נחה מונע אשר לפניה בשרק לפי שכל פועל לא הוזכר פועלו הנגור מן הפעיל ובו׳ לא יהיה לעולם כי אם יהיה קבוץ ההא בשרק ובן העתיד לנוספות (שם 38). כי הבנין הזה ר״ל בנין מה שלא הוזכר פועלו מהפועל שאינו מוסף מוציא הפעלים הקלים אל הכובד (ר״י א״ת, הקדמה לריב״ג יז, 92). על המנהג הזה (הדגשת עין הפעל) נוהג מה שלא יוזכר פועלו מן הכבדות אלא אם תמנע מזה עלת אהחע״ר (שם שם). ואם יהיה מה שלא הוזכר פועלו מן הכבד אשר על בנין הפעיל יהיה על דמיון הופעל (שם שם). ופלי הוא כנפעלים השני מן הרום והוא שרק יבא על הצווי כמו קֻם שֻׁב ויבא על הפעל שלא נקרא שם פועלו כמו סֻפַּר קֻבַּר (הורית הקורא ג, דרנבורג, 57). — וביכ׳ פָּעוּ׳, ״פָּעוּל, מקבל הפעלה, הַמֻּשָּׂא, object; objet; Objekt: ולא יתעבר הנפעל אל פעול אלא שבנינו יש שיהיה עוד לזולת ענין הנפעל ויתעבר אל פעול (הקדמה יד, שם). ויש פועל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן האביל את שמעון לחם (ראב״ע, לחות, שער הפעלים, ל:). —״פּוֹעֵל כמשמ׳ צורת פֹּעל המורה על עושה הפעלה, participium: והפועל מן הפעל הקל יהיה פועל בצרי כמו אומר (הקדמה יז, 87). הפועל ממנו יהיה קל על מפעלל במו מכרכר מקרקר ובו׳ (שם 92). — ״פָּעוּל כמשמ׳ צורת פֹּעל המורה על מקבל הפעולה, partic. passivi: הפעול מן הקל יהיה על פעול כמו שמור לך, רכב בחור (שם 88). הפעול מהם יהיה על מפועלל כמו מכרבל במעיל דק מחספס ובו׳ (שם 92). והפעול בתוספת מ״ם מְשֻׁלָּךְ מְשֻׁכָּב ובו׳ (ראב״ע, לחות, מז.).—ועי׳ ערך פָּעוּל ועי׳ בינוני. — נפעי׳ ״נִפְעַל,—א) נִפְעַל דבר, נעשה הדבר: כשירצה לערוך דת אמת אל דת המזוייפת הנפעלת יחשוב שיש ביניהם ערך ודמיון (רמב״ם, אגרת תימן). ובן התכלית בשלוה אינו התחלה לדת האלהית במה שהיא אלהי׳ אבל הוא התחלה לכל הפעולות האנושיות הנפעלות ברצון (ר״י אלבו, עקרים א ע). בהיות הפועל חכם לא יפעל דבר עד שישיגנו בכללו וחלקיו והדברים העומדים באותו הדבר הנפעל בכח קודם צאתו לידי מעשה שא״כ אין ידיעת הפועל שלימה באותו דבר הנפעל (ר״י אבן לטיף, שער השמים כג, הספר פנה ב, 99). — ב) נִפְעַל פלוני או דבר, פֻּעַל בו, פעלו עליו, קבל פְּעֻלָּה: ואם היה מאמרי ומחשבת דעתי וסברי באמרי פועלים בלתי נפעלים שב אל העצם הראשון הנעלם מבל אישון הדעת בו שלא יקבלו ממנו פְּעֻלָּה (מנחת קנא׳, לקו״ק כספי׳ 48). והחלק השלישי בשם מעשים שתמיד זה החלק נפעל ומתפעל בלתי היותו פועל בגזרת רב פעלים והשנים בלתי נפעלים ומתפעלים ברצון אשר אין כמוהו באלים (הוא, שם 49). ובל פועל הוא התחלה לנפעל ממנו (אבוסהל דונש בן תמים, פירוש יצירה, לונדון, כז). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ובו׳ ופועל ונפעל (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד ז). ושהאויר וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדבורו כאשר הצטיירו השמים והארץ (הוא, כוזרי ג ז). וכל אשר ישנו על חלשון לא תִפָּעֵל להם הנפש ולא ימצא להם כניעה ולא חנינה (שם ג א). ואצל עליו צורה יתרה נקראת השכל ההיולאני הנפעל (שם ה י). כי האש גוף דק חם פועל והקורח גוף מתלחלח נפעל ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו והחם

חיבש שיחמם ויבלה לחות הנפעל (שם שם כ). ועו וקשה יאמר על בעל כח טבעי שהוא ממהר לפעול וקשה להפעל (ר"י אלטולי, מלמד התלמידים, ברא' מ:). לא שהוא יתעלה יפעל ויהמו רחמיו (ר"ש א"ת, מו"נ א כד). שהם לא יפעלו מבלי שיפעלו (ר' אברהם בר חסדאי, ספר היסודות לר"י הישראלי, ל). שיפעל, והוא ענין יק"ה מהנעת המניע למתנועע בהנעת המזונות והתרופות לאדם מן החולי אל הבריאות ובהפך (אמונה רמה לראב"ד א א). והמקרה פעולה הנקרה והיא פעולה מפועל והעושה פועל והנפעל בו מתפעל (מאמר לאבונצר אלפראבי במהות הנפש, תרגם גנוזה, מה :). והאיבו' בכלל הו' התכונ' אש' ישאלו בה מאיש איך הוא והוא יתחלק לארבע סוגים הקנין והענין ומה שיאמר בכח טבעי ולא בכח טבעי והאיבות הנפעלת המתפעלת (כל מלאכת ההגיון, מאמרות, ז.). הנפש אינה בעלת חמר תוכל להפעל מן האיכיות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 73). כמו החום שיוליד חמימות רבות בפי נושאיו ונפעליו (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש, ח.). האדם נפעל כפי פעולותיו ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם (רא"ה, החנוך, מצוה עז). — ג) נִפְעַל, צורת פֹּעַל המורה על קבלת הפעלה, סביל, passiv(um): ובטענות האלה סוד גדול מסודות הלשון והוא שטבעה פועל ונבעו מצפוניו אשר הביאו שמואל נפעל (ר"י א"ת, הרקמה, הקד', VI). — ד) נִפְעַל השם או התאר, בא בפֹעַל, נהפך לפֹעל בדקדוק: והן הוא מתיבות הענינים, לא תקבץ הנון ולא תפעל לאמר ממנה הן, והין, תחינו, באשר לא תקבין את השמים אתים ולא תפעל לאמר מן את יאית, תאיתו (דונש, תשו' על מנחם, ותהינו, 59). והנה הוא אחד מן הפעלים אשר יפעלון מהם זכרים בפעלים העוברים בתוספת ה"א, והנקבית בתוספת ת"ו וה"א, באמרנו אבתה הנקבה, אבה הזכר (שם, הנה, 60). כל הפעלים השניים אם בתוספות למ"ד· יפעלון לעדי עד לא יפתחון עלי משקל ולהג ובה יפעלון לבא כהר יי' ובו' (שם, ולהג, 74). ובאשר נפעל מערב לערוב בן נפעל מבקר ולבקר (תשו' תלמידי דונש, 31). טרם יהיה בארץ, כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים באשר יאמר הקדים (רש"י, ברא' ב ה). ותשיבית קשובות על דברי דונש אשר פתר אותו (את המלח לבקר) לשון בקר, כי לא יפעל לשון בוקר, גם אם יפעל לא ימצא משקל קל (ר"ת, הכרע' על דונש, תשו' דונש, 54). — ונִפְעֲלָה אות מאותיות הא"ב, באה בתוך צורת הפֹּעַל שֶׁהֻרחב בה: התבונן לכל מלה אם נפעל האות בה באחד ממיני הפעלים דע כי לא יסור האות האחרון מן יסוד המלה ההיא לעולם, כמו כי בל סאון סואן ברעש אשר הוא מן הפעלים פועל במשקל שובן ירושלים ובאשר לא יסוד נון שיבן לא יסור נון סואן (דונש, תשו' על מנחם, סאן, 29).

—פִּע', פֻּעַל,—שֶׁפֻּעֲלוּ עליו: כי הם אמנם יפעלו אחר שיפועלו מן הטבע (ר"א בר חסדאי, ס' היסודות לר"י הישראלי, ל).

— הִפְע', הִפְעִיל, א) הִפְעִיל את פלוני או את הדבר, פֻּעַל בו פעלה[1]) to affect; affecter; affizieren: השגה ח' השגתי על מה שהפעיל והתפעל בכל העמוד באילו חדש דבר פלא לב"ון וכו' (ר' יאיר בכרך, שו"ת חות יאיר א, הסג' מ). והוא המביר פעולותיו על אמיתתם הוא בעצמו שהפעילם והמציאם (ר"א אזקרי, חרדים ה). ההפעלה שהדברים החצונים מפעילים בנו (הקד' המבאר ר"י נכיל לתהלים). — ב) הִפְעִיל את הלב, הביאו לידי התפעלות: להפסיק ממשנתם בהליכתם בדרך ולפנות לצד אחד להתנות את העין ולהפעיל את הלב ברגשת הדרת הטבע עד שיהיה עומד וקורא מה נאה אילן זה (ר"א לויפל, סע"י ג, יב). — ג) הִפְעִיל שם או תאר, עשה ממנו פֹּעל בלשון: או יובל אחד מן המדברים להפעיל נופת (דונש, תשו' דונש על מנחם, נפתי, 22). ומדוע חרה לדונש ומדוע עלתה חמתו על אשר הפעיל לשון פת אחר אשר מצא לע"ת את יעף (הכרעי ר"ת, תשו' דונש על מנחם, לעות, 79). ומי שיטען ויאמר כי מן זאת המלה עצמה כלומר ובשל מבושל נובל להפעיל ולעשות עבר וכו' (קונטרס הדקדוק, פוזננסקי). — וְהִפְעִיל אות מאותיות הא"ב, הביאה בתוך צורת הפֹּעל להרחיבו: ונוני שלמן ומעווניה אשר דמית אלי נוני סאן ויצען וקטן לא נוכל להפעילם לאמר מן שלמן ישלמן ולא מן מעווניה יעון (דונש, תשו' על מנחם, סאן, 29).

---

[1]) [ונהוג היום במשמ' גרם לפלוני או לדבר שיפַעַל, activate; activer; aktivieren.]

– פתפ׳, ״התפעל, התפעל,—א) התפעל פלוני או דבר, פעלו בו, השתנה ע״י פעלת פועל[1]: ובשלמות תכלית החכמה נשלמת וכלתי נגיעה ותנועה מעשיה פועלת בלתי היות בעצמה נפעלת ומתפעלת (מנחם הגולה, לקו״ק, כספס׳ 48). שכל האדם משכיל ככח וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מיפשטות מחומריהם ואחר כך יעלה למדרגה אחרת וישיג הדבר שהוא סבת צאתו מן הכח אל הפועל והוא השכל הפועל אשר הוא סבת שכלו המתפעל וזו היא המדרגה העליוני שבשכל האנושי (ר״י א״ת, רוח חן ג, ס:). ובן ילמד הנהגות טובות מעשיות בחוזק כח חמדמה אשר בו קיבל כח אלוהי באמצעו׳ השכל הפועל ובאמצעו׳ השכל שלו המתפעל (סס ד, יג:). ויקרא מאמר הקנין כאמר שיתפעל ומאמר שיפעל (סס י, כו:). וכל אלו השנוים הם מתפעלים בעצם (סס סס, כח:). כל מתפעל יש לו פועל זולתו כאשר אמרנו וכן תאמר בצור׳ המלאכותיו׳ כמו שתאמר מהעין ההוא התפעל הכסא ההוא (סס סס, כט:). כי הכח המרגיש מתפעל והמשכיל פועל (הנ״ל, כוזרי ה יב). הכחות הראשנים יפעלו והשניים להם יתפעלו (הקד׳ נתי הנפש לר״י זכאלה, כעשיעי דוידזון, 158). וכל עת שהכלים ההם טרודים בפעולתם הנפש מתפעלת להם והיא יגעה ומעונה ונלאית מעשות פעלה (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, קדוסים, קי:). ואינו (הגורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעליות (ר״ס א״ת, מו״נ א נג). ויצאו חלקים מן הארץ ג״כ מפני זה ממקומותם בחברת המים והאויר והאש והם בזה כולו פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם (סס סס עג). ואמרנו הוא (השכל ההיולי) כח מתפעל הוא מקים הסוג הכולל לחוש ולשכל (ר״י נפיסה, מנחת קנאות, 55). כל כח שהוא מתפעל מבלתי הפסד כליו בכח ובפועל בעצם ובמקרה, א״א שיקויים במציאות בשום נושא (סס 59). הנה יתבאר מכל זה שוה השכל לא יחלק בהחלק הגוף בלומי שאינו גוף או רוח בגוף אבל הוא מתפעל מהמושכלות כמו שהחוש יתפעל מהחושי׳ אבל הוא בלתי מעורב עם חמר ובזה יבדל מהחושי׳ (סס 60). בשיקרה לאדם

מקרה שמחה או כבוד היא (הנפש) תתפעל אל זה ותצהל ותעלוז ויגברו כל כוחותיה וכשיקרה לו ההפך תתפעל גם אל ההפך (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ג, ו:). ושיתפעל הוא שנוי הדבר מעניין לעניין (כל מלאכת ההגיון, במאמר שיתפעל). ולא ימלט כל דבר נעתק משני דברים פועל ומתפעל כדי שתהיה מן הפועל הפעולה ומהמתפעל החוש בכאב (ר״א בר חסדאי, ס׳ היסודות לר״י הישראלי, ג). שהטבעיות יש להם הפכיים יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם וכו׳ כי החמימות תפעל בקרירות ותתפעל מן הקרירות והיובש יפעל כלחות ויתפעל ממנו, ואולם הסגולה אינה כן מפני שהיא אין לה הפך שתפעל בו ותתפעל ממנו (סס לא–לג). כי נושא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמו״ר לרא״ד א א). והפועל לזה החוש הוא מה שיתחדש באויר אצל הגמר הכאת המכה למוכה והמתפעל ממנו הוא העצב השטות בקצה פנימיות האוזן (סס א ו). אל יקשה עליך מעתה רבוי המצות בענין זכירת ניסי מצרים שהוא עמוד גדול בתורתנו כי ברבות עסקינו בהם נתפעל אל הדבר כמו שאמרנו (רא״ה, חנוך, מלוה עז). ויש מהם הפך אלו והם ב״ח שא״א להם לחיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ ושההתחברות הכרחי להם בקיום מציאותם במו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א׳ מן ההפכים (ר״י אלבו, עקרים א ה). ומרגילים אותם (את הילדים) לסבול קור וחום וכו׳ כי מהמורגל לא יתפעל הגוף (ר״י הכהן, מליב גבולות ג ז). וכל מתפעל יקבל שנוי והשם ית׳ רחוק מאופני השנוי (ר״א הקלאי, עץ החיים עז). אמרים כי החושים מתפעלים ומשיגים מן רגשיהם (סס סס). ולא התחייב מזה אם כן חדוש רצון ולא חדוש ידיעה ולא ימשך מזה בטול טבע האפשר בדברי החכם הזה כי לא תלו התנאי במתפעל אלא בפועל לשנותו ברצונו (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים י ח). והתפעל הטבע מדברי הנביא (הנ״ל, פירוש מ״ב ג). והצלם הוא באמת הפרק הקושר ומחבר הנבדל במורגש והוא הגוף המתפעל ומצטייר מכל מה שלמעלה ממנו באשה המתפעלת מצויירת ומשתלמת מזולתה בנודע (רמ״ע מפאנו, אמרות טהורות, חקור דין, ד יד). שכל גשמי לא יפעל בלתי זמן תנועה כנושא

[1]) [המתפעל שם למקבל השנוי (ר״ש א״ת, פי׳ המלים הזרות בסוף מו״נ).]

מ ת פ ע ל (כ"ע פסוכנו, אור עמים, כח:). חוש הראות מתענג באור נערך וממוצע ו מ ת פ ע ל מאור גדול חורס גבול היחס והערך תנאות כמו שיקרה לו בהביטו אל איר השמש (כ"י מוסקאטו, נפוצות יהודה א, ג.). וכמדרגת העובי והדקות במזג תמתחדש מהרכבת היסודות מכח היסודי הזה אשר י ת פ ע ל ו בו כחותם קצתם מקצתם כן יהיה ענין הצורה החלה עליו (הוא, קול יהודה על הכוזרי א א). כי כל מתאצל בהתאצלותו י ת פ ע ל וא"כ י ת פ ע ל מאשר הוא כפועל רם ונשא ובעל היכולת ממנו (שער השמים לר"א אירירה, ה ג, מה:). שהחלום הנבואיי יש לו יתרון בהרגש כח הדמיון עד ש י ת פ ע ל ממנו כל כך כאלו היה בהקיץ (כ"ם אלמולי, פתרון חלומות, ו:). וכשקרב אל המחנה וראה העגל ומחולות חרה אפו ושבר את הלוחות, הרי ש נ ת פ ע ל מחוש העין יותר ממה ש נ ת פ ע ל מחוש השמיעה אע"פ שכבר היה יודע הדבר באמת בלי ספק בלל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). הולך ו מ ת פ ע ל מעט מעט עד הגיעו לנבראים עצמם (רממ"ל, חוקר ומקבל, 6). וחפצת בזה אם שנוי סדר עולם הפועל או שנוי מזגך ת מ ת פ ע ל ובשתיחן הקשית לשאול (כ"ם פפנהים, ארבע כוסות, כוס תנחומים ג). — ואמר המשורר: כל המצוים מלבדו הם מ ת פ ע ל י ם סרים למשמעתו חשים ומגבלים ומכרחים הם לעבוד איש איש עבודתו (עמנואל הרומי, אפתח בכנור, הרוז על י"ג עקרים, מחב' ז, 37). — ובהשאלה, הִתְפַּעֵל ברוחו, התרשם, התרגש: והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו וי ת פ ע ל לבו מהם התפעלות רב (רלב"ג, משלי יח ח). כמו שידבר אדמוני הפנים מ ת פ ע ל בהפעלות הפחד כאשר רצה להגיד שהוא מפחד (כ"י מפיל ליאון, נופ' צופ' א יג). להגיד ששאול ה ת פ ע ל מאד מדברי הנשים השאננות המחוללות (כ"י אברבנאל, ש"א יח, ויהי מתחלה ותללא). שההמון מ ת פ ע ל מהדבר המוחש יותר מהמושכל (הוא, מ"א יג). וחנה המלך ה ת פ ע ל מאד מדברי האלה (הוא, מ"ב ו ל). הלכו לפני השופטים וספרו הדברים והם האמינו ו נ ת פ ע ל ו מאד (כ"ם אבן ויגנא, שבט יהודה, שמד יד). הם (הספורים) מושכים את לב האדם ל ה ת פ ע ל מהם (ר"א לויסל, שע"י ג, יד:). — ואמר המשורר: אך מתקונים מעמדות ותחלים אינן מ ת פ ע ל ו ת נשמות הפלילים (יל"ג, שני יוסף בן מתתיהו, כל שירי יל"ג ד, 129). — ובמשמ' התקבל בהתפעלות: ר' אליעזר הגדול ז"ל שצוה להורקנוס בנו בדרכי קונו וביון לזת סמוך למיתתו כי הדברים אז מ ת פ ע ל י ם לשומעיהם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כאם פרק עז).—ובמשמ' התעורר לפְעֻלה: והגע בעצמך כאשר עינינו רואות בבמה מעלות כפולות ומכופלות מצירים לנו ומתאבורים ו מ ת פ ע ל י ם עלינו לכלותנו ח"ו (שבנה כזה עה"ח, במוקוסי, מח:). — ב) הִתְפַּעֵל, בדקדוק, נהיה פֹּעַל, נוצר פֹּעַל: הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד, כגון יסד, ילד, ידע, יסר, כשהיא מ ת פ ע ל ת תבא הוי"ו במקום היו"ד, כמו הוסדה, הולדה וכו' (רש"י, שמות ט יח). שאין נו"ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שאה וכו' לא יתפעל עם הנון לומר סיאן אלא סואה וכו' (הוא, ישעי' ט ד). ונחתה קשת נחושה זרועותי, ונחתה לשון דריכת קשת וכו' ופעל שלו נחת ו כ ש מ ת פ ע ל בא דגש ומחסר את הנו"ן וכו' (הוא, תהלים יח לה). ונו"ן של נגף נשך נדר נקם כ ש מ ת פ ע ל יאמר ניגף נישך נידר ניקם כמו ננגף ננשך ננדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקום נו"ן וכו' אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו"ן יסיד נופל לכנס דגש במקומה כשהיא מ ת פ ע ל (שם לח ג). וטוב לנו לדמות ויחרגו לחרגת מותא אחד אשר אין לו חבר לא בשם דבר ולא ב מ ת פ עַ ל בלשון עברית מלדמותו לחגירא אשר נמצא לו שם דבר ו מ ת פ ע ל בלשון עברית (ר"ת, הכרעות על דונש, בהוצ' דונש, ויחנכו, 62). ומגזרת מעשה ופעלה י ת פ ע ל ו פעלים רבים (ר"א בדרשי, חותם תכנית).

ב. **פעל** [1]).—דגמה לכל שרש משרשי הלשון העברית אשר על פיה נוהגים לבנות את משקלן של

---

[1]) [חִפרד כאן השרש פ ע ל בשמושו כדגמה למשקל השמות והפעלים מן א. פָּעַל, הואיל ואין כאן פעל זה כאחת ממשמעויותיו אלא דגמה חסרת משמעות בלבד, שאף נִתְּנו לה צורות מצודות שונות שלא היו לשרש פעל העקרי מעולם. ובשמוש זה הלכו המדקדקים העִברים אחר בעלי הדקדוק-הערבי שבחרו באותו שרש פעל a) ראשונה בדגמה-לפֹעַל, כסוג זה של מלים המביע פעלה. רשימות של משקלי שמות המשמשים בעברית שבמקרא נערכו בידי מדקדקים קדמונים ואחרונים, עי'

a) فعل

צורות השם והפֹּעַל בלשון, ולפי זה נקראות שלש אותיות השרש פא הפעל, עין הפעל, למד הפעל[1]: ופתר זכרו זאת והתאששו מלשון יאוש וטעה כזו טעות גדולה לפי שלשון יאוש עברי מן המלה המשולשת המסתבן פה שלפעל מסנה והי היוד (תשו' דונש על רס"ג 51). וכוכר הפעלים אשר ראש אותיותיהם, והיא במקום פא פעל, אות מאותיות הסתר או אלף או יוד, כי מלת פעל היא שלש אותיות וכו' ומשם נלקח משקל ודמיון לכל הפעלים, על כן האות אשר תחלתם כמו שין שמר ואלף אמר נקראת פא הפעל כי היא למול פא פעל וכו' (שלשה ספרי דקדוק לר"י חיוג, נוט, 4). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל ודע כי בונתי כזה לקצוב לכל הפעלים תחולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם (ספ"ס לריב"ג, הקד', 3). וכבר חלקו השמות והפעלים על משקל פעל ואם היו בנין התיבה מארבע אותיות יוסיפו על משקל פעל למד אחד ותהיה פעלל. כגון ארץ האלף במקום פי פעל והריש במקום עין פעל והצד במקום למד פעל, וכן עשה אזר בחר קרא ודומה, ונקרא האות הראשון פי הפעל והשני עין הפעל והשלישי למד הפעל וכו' (הוריות הקורא, דרנבורג 88). — בניני הפֹּעַל, פָּעַל (קל), נִפְעַל, פִּעֵל, פֻּעַל, הִפְעִיל, הָפְעַל, הִתְפַּעֵל: ויש מן הפעלים שלא נמצא ממנו כי אם בנין פעל לבדו או הפעיל לבדו או פעל לבדו (שלשה ספרי דקדוק לר"י חיוג, נוט, 13). ודע כי כל נפעל יחלק בראשית מחלקותיו לשתי מחלקות, או שהיה פתרונו נפעל כבר או שהיה פתרונו נפעל ועומד בכל זמן, ונפעל שהוא לשעבר יחלק עוד לשתי מחלקות וכו' (שם 18). וכן אומר בהכרית והשמיד ומה שהוא דומה להם כי משקלו הפעיל (ספ"ס לריב"ג הקד' 3). והדמיון בזה שאומר בנשבר שמשקלו נפעל ואשים לעמת נון נשבר נון נפעל (שם שם). ואומר בהתגדל שמשקלו התפעל ואשים הא ותו התגדל לעמת הא ותו התפעל (שם שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (ראב"ע, לחות, שער הפעלים, כט.). המדקדקים אמרו כי פָּעַל משקל קל כמו שמר גמר שאג וכו' (שם, שער הבניינים, לד:).—ומכאן בפֹּעַל ממש, הִתְפַּעֵל, בא בבנין הִתפ'[1]) וכדו': ולכן לא תתפעל כל מלה אשר בראשיתה זיי"ן בתי"ו אחריו לעולם (תשו' דונש על מנחם, 9). רק התי"ו מתחלף בט' בהתפעלה עם צד"י וכו' כמו אלה מה נצטדק (תשו' תלמידי מנחם, 38). ותבה שתחלתה סמך או שין בשהיא מתפעלת התיו מפרדת את אותיות העקר (רש"י, בראש' מד טז). יגוד יגודנו וכו' ובשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד וכו' (הוא, שם מט יט). וכל תיבה שתחלת יסודה צדי בשהיא מתפעלת כלשון מתפעל או נתפעל באה טית בתוכה (הוא, יהוש' ט ד). דלא נסתרי עבדיה, שלא ירגיל להיות כטל ויתעצל, נסתרי התי"ו משמשת כדרך המתפעלים בתיבת שי"ן וסמ"ך כאשר יתפעל שר ויאמר תשתרר שהתי"ו מתמצעת להפסיק אותיות השרש וכו' (הוא, ב"מ קה.). אשר אמר דונש כי טי"ת ודל"ת כמשרתים יען כי שתיהם במתפעלים כי יאמר מן צדק נצטדק מן זמן הזדמינתון, אף לזאת יודה מנחם כי במתפעלים תבאנה (ר"ת, הכרע', תשו' דונש, 9).—ובבנינים אחרים מחוץ לשבעת הנ"ל: והנה מדקדק גדול אומר שהם (קוֹמֵם, שׁוֹבֵב, כּוֹנֵן) על משקל פּוֹעֵל והוא בנין בכד נוסף ולא אמר כלום כי אם ישנות מלת קם משלש אותיות הנה קומם היא על משקל פִּעֲלֵל כי הוא"ו הנה תחת עי"ן הפועל וכו' ואני אינני מודה כלל שיש בנין כבד הוא פּוֹעֵל (ראב"ע, לחות, הפעלים הסניים, לד.). — וצורות הפֹּעַל לפי שנוי הבנינים, הזמנים, הגוף והכנויים: וימח לשון וַיִּפְעַל הוא ואינו לשון וַיְּפָעֶל (רש"י, בראש' ז כג). ועל ברחי אני זקוק לפרש תלינו כלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו (הוא, שמות ט ז). פָּעוֹל פָּעֵל תורה על יחיד נסתר שפעולתו הי' בזמן אחד (רד"ק, מכלול, הפעלים, ז:). ונקדמה למ"ד הפעל לפ"א הפעל שלא לחבר שני עייני"ן באחד שמשפט ילועעו בפלס יבוננו

הרקמה לריב"ג שער יא—יג (עמ' 57-76), מכלול לרד"ק שער דקדוק השמות (הוצ' ליק עמ' קמג—קסג), מעשה אפוד של פריפוט דוראן (הוצ' וין תרכ"ה, עמ' 126-136)].

[1]) [כדי לאפשר את הגית המלה מבטאים אותה כבט"ה של המלה פֹּעַל. אף על פי שאין בזה כונה לא לא. פֹּעַל ולא לב. פֹּעַל.]

[1]) [ועי' גם ערך פָּעַל, המס'.]

ומשקלו יִלְפְעֲלוּ אם היתה בו עי"ן הפעל אך נפלה ממנו עי"ן הפעל גם מהנשימה ומשקלו יִלְפְלוּ (שם קמ.–קח:). — משקלי השמות לסוגיהם: והנה מקצת המלים אשר יבואון מלעיל על משקל פֶּעֶל וכהיות המלה על משקל פעל היא פתוחה ארץ כרך בשם (חסוי תלמידי מנחם, 52). והנני בא במלים אשר יהיו מלעיל על משקל פּוֹעָל (שם 54). והנה אבאר מקצת המשקל אשר יהיו מלרע על משקל פָּעָל והם קמוצים (שם 55). ויבא על פְּעֻלֶּה כמו עלפה תפתה וכו' (הוריות הקורא, דרנבורג, 41). ונמצא גם פַּעֵל כמו הילל בן שחר ובן משקל פְּעֵלָה מגדל סונה (חלקת השם מג). ובן נרדף משקל פֹּעָל עם פַּעַל כמו סֹבָךְ סְבַךְ וכו' ובן נרדף עם פָּעָל, מָשָׁל מֹשֶׁל (שם סה, הערה). עפ"י דגמא זה ישקל גם משקל פְּעֹלֶת בקרת, שבלת, צפרת (כדרז"ל) ובן צפרן ע"מ פְּעֹלֶן (שם סז). ויש גם פְּעִילוֹן, כמו ישימון (שם ס). — וכדגמת לנקוד, שלא כשרש: ויבא על פְּעִיל כמו עלית, חתיתם (הוריות הקורא, דרנבורג, 41).

א. **פֹּעַל**, ש"ז, כנ' פָּעֳלִי, פָּעָלְךָ, פָּעֳלֵךְ, פָּעָלְךָ, פָּעֳלוֹ, פָּעֳלוֹ, פָּעֳלָהּ, פָּעָלְכֶם, פָּעֳלָם, מ"ר פְּעָלִים,— א) כמו מַעֲשֶׂה, מה שעשה האדם, ;Tat; action, acte; action: הצור תמים פָּעֳלוֹ כי כל דרכיו משפט (דבר' לב ד). ברך יי' חילו ופֹעַל ידיו תרצה (שם לג יא). ובניהו בן יהוידע בן איש חי [1]) רב פְּעָלִים מקבצאל (ש"ב כג כ). והיה החסן לנערת ופֹעֲלוֹ [2]) לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישע' א לא). והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פֹּעַל יי' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (שם ה יב). הן אתם מאין ופָעָלְכֶם מאפע (שם מא כד). היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופָעָלְךָ [3]) אין ידים לו וכו' האתיות שאלוני על

[1]) כדהי"א (יא כב): חַיִל.

[2]) אולי זה פֹּעַל? [יונתן תרגם מלשון פֹּעַל: ועובד ידהון, ועי' גם דברי רד"ק לקמן בהערה לפסוק ופֹעֲלוֹ לא יתן לו (ירמ' כב יג). אולם כמה מפרשים פרשוהו מלשון פּוֹעֵל, תעושה אותו. כך רש"י וז"ל: החסון, התוקף וכו' ופעלו, והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש וכו' ת"י ועובד ידהון ואין זה אחר לי העברית שא"כ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נכאר לשון פעיל עכשיו שהוא נקוד מלאפום נבאר לי פועל. רד"ק: ואמר ופועלו לניצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו הבערה כמו שהנצוץ מבעיר הנערת.]

[3]) הכלי העשוי?

בני ועל פֹּעַל ידי תצוני אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וכו' (שם מה ט–יב). מעשיהם מעשי און, ופֹעַל חמס בכפיהם (שם נט ו). ושלמתי להם כפָעֳלָם וכמעשה ידיהם (ירמ' כה יד). שלמו לה כְּפָעֳלָהּ ככל אשר עשתה עשו לה (שם נ כט). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פֹּעַל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק' א ה). יי' פָּעָלְךָ בקרב שנים חייהו (שם ג ב). יי' משפט עשה בְּפֹעַל כפיו נוקש רשע (תהל' ט יז). תן להם כְּפָעֳלָם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם (שם כח ד). אלהים באזננו שמענו אבותינו ספרו לנו פֹּעַל פעלת בימיהם בימי קדם אתה ידך גוים הורשת וכו' (שם מד ב–ג). וייראו כל אדם ויגידו פֹּעַל אלהים ומעשהו השכילו (שם סד י). והגיתי בכל פָּעֳלֶךָ ובעלילותיך אשיחה (שם עז יג). יראה אל עבדך פָעֳלֶךָ והדרך על בניהם (שם צ יו). כי שמחתני יי' בְּפָעֳלֶךָ במעשי ידיך ארנן (שם צב ה). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פָעֳלִי (שם צה ט). יצא אדם לְפָעֳלוֹ ולעבדתו עדי ערב (שם קד כג). הוד והדר פָּעֳלוֹ וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ג). גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פָּעֳלוֹ (משלי כ יא). והשיב לאדם כְּפָעֳלוֹ (שם כד יב). כי פֹּעַל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו (איוב לד יא). ויגד להם פָּעֳלָם [1]) ופשעיהם כי יתגברו (שם לו ט). זכר כי תשגיא פָעֳלוֹ אשר שררו אנשים (שם שם כד). — ובע"ח [2]): הן פראים במדבר יצאו בְּפָעֳלָם (שם כד ה). — ולא בע"ח, הענן, הרוח וכו': והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו לְפָעֳלָם כל אשר יצום על פני תבל ארצה (שם לז יב). — ב) השכר תמורת העבודה, ;Lohn; récompense; reward: ברעהו יעבד חנם ופֹעֲלוֹ [3]) לא יתן לו (ירמ' כב יג). הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פָעֳלוֹ (איוב ז א–ב). — ואמר בן סירא: עד ישיב לאנוש פעלו וגמול אדם כמזמתו (ב"ס גני' לב כד). — ובתו"מ: מעשה בהלל הזקן שהיה עומד על פתחה של ירושלים ובני אדם יוצאים לפעלם (אדר"נ נ"ב

[1]) [כשולי התנ"ך של המחבר בכתב ידו: מעלם.]

[2]) [ועי' טורטשינר ס' איוב למקום.]

[3]) לא פָעֳלוֹ? [רד"ק (סה"ש פעל) כותב: היה משפטו ופָעֳלוֹ וכו' ואדוני אבי ז"ל כתב כי ופעלו בא כמשפט ואיננו שם אלא פעל ופירוש ופעלו שעבד עמו לא יתן לו שכירותו וכו'.]

כו, סכטר, 51).— ובבהמ"א: הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך (סומע תפלה, מעריב יוה"כ). שהם מרחיקים שיהיו שני פועלים[1]) מפועל אחד (ר"י א"ת, או"ד א). אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החימום והקירור וההרטבה והיובש (הנ"ל, כוזרי א עז), וקצת האשעריה אמרו שיש ליכולת הנבראת בפועל קצת מעשה בפועל ויש לה בו התלות וכו' והרצון הזה הנברא לפי דעת כולם והיכולת הנבראת בו וכן הפעל הנברא לפי דעת קצתם כלם הם מקרים וכו' (ר"מ א"ת, מו"נ א עג, ההקדמה הששית). כי נושא הפעל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל (אמו"נ לראב"ד א א). כי אין הפרש שיהיה האדם פעלו פעל הבהמה ובין שיהיה בהמה יצירתה יצירת האדם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 76). שהטבע באדם והנפש האנושית ובחות אלו השנים ופעליהם הם כולם והכחות השבליים המעשיים מפני שלמות השכל העיוני וכו' (שם 91). והיות לאדם עתות קצובות לזה הפעל (המשגל) כי רבויו מפסיד הגוף (הנ"ל, אגרי' הפלוס, JQR NS I, עמ' 472). והעיקר הראשון שהוא סור מרע מתחלק לשני תלקים הראשון בפועל שמתאוה תחלה והשני בדבור (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד', יב). כי בהיות מיני נמצאים רבים מאד שיש להם סדר וקיום בתנועת אותו המניע באשר יעיד התוש יתחייב שאותו המניע יעשה זה על אחד משני פנים אם שיעשה בכוונה ועיון מאתו לקיום אותם המינים וסדרם כמו פועל חפץ בקיום פעליו וסדרם וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, כט).—ואמר הפיטן: רב פעלך ונעלם סודך, במכון שבתך תעמיד הודך (ראב"ע, מעשה אלהים, אגור 187). פער האחד לרגל כרעו בשפתו, פעלו הושב כראשו ולא רעננה כפתו (יוסף, אכין תפדך, יול' שבת ג אתה"פ). אך את זאת תקרנוה בדעת ומצאנוה בי אין בתבל הועל לאנוש כי בטוב פעל (יצחק בן גיאת, מה יתרון, סעה"ם 22). — "נמצא בפֹעַל ובדו', נמצא למעשה, ממש ולא בבח בלבד[1]): אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים האחד מהם במחשבה והשני בפעל וכו' והענין השני אשר הוא אחד אמתי נמצא בפעל הוא ענין אשר לא יתרכה ולא ישתנה ולא יתחלף (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ח). אם תהיה העלה בבח העלול בבח, ואם תהיה בפעל העלול בפעל (הנ"ל, כוזרי ד יג). כי האדם קודם שישכיל דבר הוא משכיל בבח ובשישכיל דבר אחד וכו' אז הוא משכיל בפעל (ר"מ א"ת, מו"נ א סח). בשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה המופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל והשכל אשר עלת בידו בפעל הוא צורת האילן המופשטת אשר בשבלו (שם שם). ואחר שנברא החברותא נקרא אדם וזהו אמרו יתברך זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וזה כי קודם היה שלם בכח ואחר שב שלם בפועל (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 1). ואמנם התוארים היוצאים מה' ית' משמותיו או בנוייו שהם מהאופן הראשון וכו' הם דברים מתעצמים במחשבת האנשים מבלי פעולה חושיית אבל באשר יוציאום מן הכח אל הפועל יוציאום בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות וה' ית' הם לעולם בו בפועל (שם 23). פֹעַל, הא' בלתי בעל תכלית בפעל בעצמו והב' הבלתי בעל תכלית בכח וזהו אשר נתאמת מציאותו לבד בלתי החלק השני ר"ל האמתי בשם לא במציאות חוץ לנפש (פי' נרבוני למו"נ ג עג). בשיפרד (האיש השלם) מן השכל בשום עת רצוני לומר בהתעסקו בענינים הגשמיים שהם זולתי השכל וזולתי העבודות האלהיות והשכל הנמצא בו בפעל חזר להיות בכח תסתלק ההשגחה באותו ומן שהוא נפרד מן השכל (ר"י אבן לטיף, שער השמים כד, המאמר השני ג, 102). והמתנועע בה אין לו כח על השינוי אבל ענינו דומה אל הפעל הגמור (ר"ח קרשקש, אור ה' א, במאור ההקדמה הי"ד). ומבואר כי רבים מן הנמצאים יהיו נמצאים בבח ובלתי נמצאים בפועל בצמחים בזרע והעופות בבצים (אמונה רמה לראב"ד ב א). — "ועשה דבר בפֹעַל, בגון כתב בפֹעַל, האיר בפֹעַל ובדו': ואמרנו כמי שהוא ער ולפניו הקלמוס והדיו והקלף שהוא כותב בבח אבל הוא בח קרוב מאד ולא נקראהו בותב בפעל כי אם בעת שיכתוב (מלות הגיון יא). ובשם שהשמש היא מאירה את הרוח שמגיע אל העין מהמות ומאורה יאיר בפועל וכו' כך ערך המלאך גבריאל אשר הוא המדע הפועל אל נפש האדם (ר"י עקנין, ס' מוסר ג

---

[1]) [בלו': פְּעָלִים.]

[2]) [דבר בפעל הוא הדבר שיצא לידי מעשה ר"מ א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ.]

כא). — ״ידוע כפֹּעַל: שקודם ההקש היה הדבר ידוע בכח בחקדמות ועל ידי ההקש שב ידוע בפועל (ר״י אלנו, עקרים א עז). — ״בא לידי פֹּעַל, יצא אל הפֹּעַל, יצא מן הכח אל הפֹּעַל: ולא יוכל השכל האנושי להשיג מהן ר״ל מהותן מהצורות הנפרדות רק השכל הפועל שהיא אחרון שבשכלים הנפרדים והוא המוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל (ר״י א״ת, נוה זן ג). הנה האישים הנמצאים בזמן החולף עד העת הזאת אין תכלית להם ומה שאין לו תכלית לא יבא אל הפועל ואיך יצאו האישים ההם אל הפועל והם אין להם תכלית מרום (הוא כוזרי ה יח א). וכל מה שיצא מן הכח אל הפעל אי אפשר לו מבלתי מוציא זולתו נמצא בפעל שיוציאהו (ר״ם א״ת, מו״נ א נה). וההליכה מן הכח אל הפעל היא תנועה (אמו״ר לראב״ד ב 7). ולא בא הדבר לידי פועל (פחד יצחק ערך בר מאה). — ״הוציא לפֹּעַל: כי בכח השכל למנות אלפים ואלפי אלפים כפולים עד לאין תכלית וזה בכח אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא (ר״י א״ת, כוזרי ה יח א). שבתחלה נבראו במציאות כחני ואחר כך עשאם כשהוצאם לפועל בצורותיהם (ראב״ח הנשיא, מגלת המגלה, הביא בשמו ר״י אברבנאל ברא״ש׳ א א). ונתן לו השם יתברך שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאוהו אל הפועל (רלב״ג, איוב יא). — ״יציאה מן הכח אל הפֹּעַל: שכל תנועה שנוי ויציאה מן הכח אל הפועל (ר״מ א״ת, מו״נ ב׳ הקד׳ ה). — ועי׳ גם ערך כֹּחַ, עמ׳ 2318.

ב. ״פֹּעַל [1], ש״ז, מ״ר פְּעָלִים, — בדקדוק, כל מלה מהמלים של הלשון שמורה על איזה מעשה, אמר, הלך וכו׳, Zeitwort; verbe; verb: וכל המבטא מחולק על שלשה חלקים שמות ופועלים ותיבות הענינים וכל הפעלים על שלשה חלקים פועל שעבר ופועל שלא נגמר ופועל עתיד (מכתב דונש למנחם, תשו׳ דונש על מנחם, 5). ותמוגגנו מן הפועל המסתבן עינו (דונש, תשו׳ דונש על רסע״ג 46). ואמר כפתרון שם בנימן צעיר רודם הפחה שלהן וחחריב כפירוש מלה זו כל פעל מסתבן הלמד בלווי (סם 56). דע כי כל שם וכל פועל מן ג׳ אותיות הבא על משקל פועל הוא מלעיל (תשו׳ תלמידי מנחם, 54). ואם בא על המשקל הזה שם או פועל והיה האות השני או השלישי מהמלה ההיא וכו׳ אחת מאותיות הגרון נהפך הפתח קטן לפתח גדול וכו׳ (סם סם). ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה״א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד (רש״י, שמות כא יג). והמם, נקוד קמץ בולו לפי שאין מ״ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והֵם אותם אבל והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות (הוא, דבר׳ ז כג). פעמים רבית תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל ודע כי כונתי כזה לקצוב לכל הפעלים החולפים קליהם וכבדיהם וכל הבא מהם מפועל עתיד ושם וזולת זה דמיון מן פועל רצוני לומר מן לשון פעל (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, הקד׳ 3). אמר מרון בן גנאח רע כי התחלות הדבור כולו עברי ערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלת הטעמים (הוא, הקדמה א, 1). ואם כן המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון משתי הכונות הנלקחות ממנו לזמן החולף והעתיד רצוני לומר הפועל החולף והעתיד (סם סם, 2). אם כן הפעלים הם הם נלקחים ממקודיהם לא המקורים מהפעלים וכן הפועל והפעול נלקחים מהמקור אשר הוא שם המקרה (סס סם, 3). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת עילות הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקרוקו ודעת השמות והפעלים (הוא, מו״ה, עבודת האלהים ז). וקבצתי כל הפעלים הנמצאים בשרשיהם אותיות האלה בכל המקרא (שלשה ספרי דקדוק לר״י חיוג, נוע, 3). אחל בעזרת ה׳ לפרש אלה הפעלים ואקדם מכללם אשר ראשיתם והוא לעַת פ״א פעל אלף (סס 12). חפשתי ובקרתי פעלי הכפל שהעין והלמד מהם אות אחת כפולה וכו׳ ואחר כן אכנוס כל הפעלים הנמצאים ב־קרא (סס 99). ־הנה השם

[1]) כך מנקד כספר מרפא לשון מר״ם בן חביב. ואצל דכלמש (מקנה אברם, מולא האותיות) פֹּעַל, מ״ר פְּעָלִים, וגם פְּעָלִים וצ״ל פְּעָלִים. ויש מנקדים מלה זו פְּעָל כדי להפריד בינה ובין פֹּעַל במשמ׳ מעשה, ואולם רב המדקדקים משתמשים בצורה המקבלת פֹּעַל, שיסודה בערב׳ פִּעְל a).]

a) فعل

חשלישי גם הוא מזאת הגזירה והוא שם עצם נגזור מפועל (ראב"ע, ס' השם, קנולת קונטרסים, ס). התבה אשר יקראה מדקדק הערב הפעל היא אשר נקראה אנחנו הקנין (מלות ההגיון יג). ומה שנאמר בו כי אינו מורה על הזמן להבדיל אותו מהפועל שהוא מורה על הזמן (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה, 24). והמינים יש מהם שמות ויש מהם פעלים ויש מהם מדבקות (שם שם). דע והבן כי כל דבור שבעולם בכל הלשונות כולם לשון אשורי או יוני וכו' ושאר כל הלשונות אינו אלא שם או פעל או אות מחבר (תוכחת הקורא, דרכנבורג, 11). השם והפועל ומלות הטעם (ר"א דבלמש, מקנה אברם א). — ואמר המשורר: לבל תהיה כשם פועל ומלה, כמו עוד מגשש באפלה (השכל וידוע, שיר בסוף מכלול להרד"ק). — פֹּעַל יוֹצֵא, פֹּעַל עוֹמֵד, פֹּעַל מִתְעַבֵּר: באשר הקריב, מתנהו, או הוא מהפעלים העומדים כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו (ראב"ע, ברא' יב יח). החלק האחר פועל עומר והטעם שלא יפעל הפועל באחד רק פועלו הוא בעצמו כמו קם עמד ישב, והחלק השני פועל יוצא והטעם שיצא פועל אל אחר ואיננו בו כלל כמו בו לרכד הרג לקח נתן (הוא, לחות, שער הפעלים, כט.). ויש פועל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן תאביל את שמעון לחם (שם ל:). וראשו לעב יגיע, זבא ממנו פועל יוצא כמו מגיעי בית בבית (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה, 62).—ועי' עוד ערך יָצָא, עָמַד, א. עָבַר, התפ'. — שֵׁם הַפֹּעַל, צורת המקור המתחבר של הַפֹּעַל, infinitivus constructus: יש אומ' כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם (ראב"ע, רות א א).—ועי' ערך שֵׁם.

פְּעֻלָּה, ש"נ, סמי' פְּעֻלַּת, כנ' פְּעֻלָּתִי, פְּעֻלָּתְךָ, פְּעֻלָּתוֹ, פְּעֻלַּתְכֶם, פְּעֻלָּתָם, מ"ר פְּעֻלּוֹת, ־לֹּת, — א) כמו פֹּעַל במשמ' שכר העבודה[1], Lohn; récompense; reward: לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר' יט יג). הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו (ישע' מ י). אכן משפטי את יי' ופעלתי את אלהי (שם מט ד). כי אני יי' אהב משפט שנא גזל בעולה ונתתי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (שם סא ח). עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יי' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדתי פעלתם ראשנה על חיקם (שם סה ז). פעלתו אשר עבר בה נתתי לו את ארץ מצרים (יחזק' כט כ). וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו וכו' זאת פעלת שטני מאת יי' (תהל' קט יח–כ). רשע עשה פעלת שקר וזרע צדקת שכר אמת (משלי יא יח). — ובתו"מ: ד"א הצוד, התקיף, תמים פעלו, פעולתם של באי העולם שלמה לפניו, מתן שכרם של צדיקים ומתן פורענותם של רשעים (ספרי דברי שז). יצא אדם לפועלו, יצאו ישראל לקבל פעולתן מן הקב"ה (מדר' שוח"ט לתהל' קד כג). — ב) כמו פֹּעַל במשמ' מעשה, Tat, Handlung, Tätigkeit; action, activité; action, activity: כה אמר יי' (לרחל המבכה על בניה) מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעת כי יש שכר לפעלתך נאם יי' ושבו מארץ אויב ויש תקוה לאחריתך נאם יי' ושבו בנים לגבולם (ירמי' לא יה–יו). לפעלות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ (תהל' יז ד). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם כי לא יבינו אל פעלת יי' ואל מעשה ידיו (שם כח ד–ה). פעלת[2] צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת (משלי י יז). ועתה חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם (דהי"ב יה ז). — ובתו"מ: פעולתו שלימה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו (ספרי דברי שז). כי עשית זאת וכו' בשביל זו כל פעולה שלך לא בשביל זו (רבי הושעיא, מד"ר ברא' כ). אפעל ומי ישיבנה, כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול מי אמר לי לא עשית כשורה (שם שם לו). כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ר' לוי, שם ויקר' כז). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני עושה עם בעל הבית שכן רות אומרת לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, אשר עשת

---

[1]) [בכתבות הכנעניות (עי' סלוסץ, אוצר הכתובות הפניקיות, עמ' 80 ועוד) מצוי שם ירח פעלת, שזמנו בסוף הקיץ או בראשית החרף, ואולי יש לבארו בירח תשלום השכר לשכיר שנה. ובשמרות אשוריים קדומים נמצאת המלה בָּאלֻת (וי"א בַּעֲלֻת או פַּעֲלֻת) במשמ' קרובה, ואולי מונח זה שאול הוא מלשון שמית מערבית.]

[2]) ואולי [במשמ'] שכר?

עמי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי, אמרה לה הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי (ר׳ יהושע, שם שם לד). בעון קומי ר׳ יוחנן מהו פעולתי אמר להם על שפעל פעולת גדולה בתורה, מה פעולה גדולה פעל שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד ערבית (שם במד׳ ד). עשה דברים לשם פעולתם[1]) ודבר בהם בשמם (דא״ז ג). כי השתות יהרסון צדיק מה פעל, אם הצדיקים שהשתיתו עולמך ובו׳ ועמדו הרשעים ופיגרו אותם, צדיק העולם הוא הקב״ה מה פעולה הניחו לך בעולמך ובו׳ ומה אם השיתין שהם קדומים על התהום עמדו רשעים ופיגרו אותם, צדיק העולם מה פעולה פעלת (מד״ר שוח״ט לתהל׳ יא ג). — *ובמשמ׳ עבודת הפוֹעֵל, הפועל ועושה עם בעל הבית: בפעולה שאעשה עימך, אם עשה עימה בשוה פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת, על מנת שאעשה עימך בפעולה ועל מנת שאעשה עימך מחר, אם עשה עמה בדרך הפועלים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (תוספת׳ קידוש׳ ג א). האומר לפועל הילך סנה זה ויהא בידך שתעשה עימי בפעולה לגורן מדינר ליום והיה יפה סלע ביום אסור (שם ב״מ ו טו). משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים אחד ומסר לו עבד אחד לשמשו, שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירים את אבותיו, אמר גזירה שאני עושה בידי ומאכילך (ספרי דבר׳ לח). מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן (על הבלאים) א״ר יעקב א״ר יוחנן משום שבר פעולה דמוזלי גבן (מו״ק ו.). נוהג שבעולם אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע ונותן פעולה והוא חולק עמו בשוה (ר׳ נחמיה, מד״ר שמות מא). — ובספה״א: היה אדם רואה חלום צדק והיה האדם ההוא בפעלתו ובמדרגתו במעוט ההמשכה אחר התאוה הבהמית ובעל נפש חסידה תחיגה חלומותיו צודקות על הרוב (פירוש ילירה לאנוקהל דונש בן תמים, לח). ומה שבנגדה שינה וקיצת, שחוק בבי ובו׳ ואלו בב׳ פעולות חצוניות וקרא אותם חפצים (שם נג). שפעולות הגוף בעלות תכלית ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים, אם פעולת הבל, או פעולת שחוק, או פעולת ריק, או פעולת טובה. אמנם הפעולה אשר יאמר לה ריק היא הפעולה שיבוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא (ר״מ א״ת, מו״נ ג כה). אך פעולותיה (של הנפש) אינם נגלות אלא באמצעות הגוף (ר״י מפיקא, מנחת קנאות, 55). ודבר דוע אכזריות הפעולה הזאת פונה הוא אל תכלית הגרעון (תקנות קנדיאה, 12). ורבים ירפאו שבר פעולתם על נקלה בהתנצלם כי נמנע ללבת בכנסת כי ההזן הוא אויבו (שם 17). אנחנו גוזרים על הקונדושטבילו ובו׳ שימסרנו ביד השררה י״ק (ירום קרנה) בגלל פעולת הניאוף והוצאת שם רע על בתולת ישראל (שם 21). ועדת ישראל אוהבי אלהים והורתו ישימו לבם על דרביו ופעולותיו (שם 22). — ואמר המשורר: על אשר לא קדמו נפסלו בני לוט, והסבתה ותשיתהו בעבוד ערות הלוט. ותשקר על אל בי הוא השׁביבו לקלוט, וזה מפעולת אדם והאלהים ממנו יפלוט (רשע״ג על חוי הבלכי, דודזון, 72). בים אשא לך טובה תהי בדור מספרה, ותפית בהזכד פעלתי באזברה (ר׳ שמואל הנגיד, אולי לרבי ילחק בן כלפון, אחי מוסר, גכודי, 38). — ״ויצא לפְעֻלָה, במו יצא לפֹּעַל, ואמר המשורר: וצרת הזמן היתת בבת עדי בי יצאה בי לפעלה (עמנואל, מחב׳ א). — ״פְעֻלָה עַל אדם או דבר, רֹשם, Einwirkung; impression: בי הוא (הבורא) קרוב מבל קרוֹב מצד פעולותיו ורחוק מִבל רחוק מצד דמות עצם בבודו והמשלו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). — ״ארבע פְעֻלּוֹת החשבון, ארבע מלאבות החשבון, חבור, חסור, בִּפל, חלוק, die vier Rechnungsarten, quatre (premièree) règlee (de l'arithmétique); the four first rules of arithmetic, נהוג בדבור ובספרות. —ג) ״פְעֻלָּה במשמ׳ צורה מצורות הלשון הבנוית מאותיות פע״ל של שרש עברי בין בפֹּעַל בין בשם, (grammatische) Form; forme; form: שאין תגרת אלא במו לסה תתגרה ברעה, אל תתגרו בם, שהפועל שלו גרה במו קוה אוה צות שפעולתם תקוה תאוה מצוה (רס״י, תהל׳ לט יא). ורוב המדקדקים מפרשים פעולת ידון מלשון מדין

[1]) [בבבלי בשם ר׳ אליעזר בר׳ צדוק (נדרי סב): פעלם, ופרשו המפרשים (רש״י ור״נ): פועלם, בלו׳ תקב״ה.]

שהיא מריבה (ראב"ע הנשיא, הגיון הנפש, י:) כי פעולת שם והמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקודש על שבעה פנים (שם יע:). לא תמצא בכל מקום מה שיתפעל ממנו כפעלה ובדקדוק וקצת מן השמות (ר"א בדרשי, חותם תכנית, אמר).

פְּעָלִי, פועלי, פעליי, ת"ז, — שיך אל פֹּעַל, מתיחס אל פעלה, פָּעִיל, פּוֹעֵל, aktuell, aktiv; actuel, actif; actual, active: המדות האלהיות וכו' מתחלקות לשני חלקים עצמיות ופעליות (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד י). המדות האלהיות הפעליות הם המדות אשר יסופר בהן הבורא יתברך מצד פעולותיו (שם שם). והסיבות פועליות ותכליתיות אשר הגיעוני תנועה מקומית לצאת חוץ לגדרי וחוץ לזמני להרחיב הדבור בדבר נראה שחוק לכל העמי' (ראב"ע, מעדני מלך, פתיחה). הקב"ה המציא ראשונה התחלות הדברים כלם במציאות כחני, קודם צאתם למעשה פעליי ושהקב"ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה וליציאה לפועל קרא עשייה (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, מובא בפי' אברבנאל לבראשי'). וכאשר חובר הכוח הפעליי בכח התפעליי וכ"א משתי הכחות שלם היה ההתפעלות מגיע בהכרת (שם עוד על מו"נ ב, הקד' כו). המהות אשר באופן הוא בלתי מוגבל ירדה ממנו כל גבול כחניי ופועליי תאריו שלליו וכו' (ר"י אבוהב, מער השנים לר"א אלירה ג א). ואלה שלשה אופני הבלתי תכליות (נאה לדעת) בלתי תכליות מהעצמות שלמות וכח פועליי וכו' (שם שם). כל סבה פעליית קודמת בטבע ובזמן לדבר הנפעל (ר"א הקרתי, עץ החיים לד). שהאדם נמצא בעבור קיום העולם בכללו ושמהו סבה פעליית (שם שם). וכבר הוכחתי שא"א לפרש ויהי אור אלא שהי' נמצא בפועל ושלאותו אור פעליי קרא יום (ר"י אברבנאל, בראשי' א, שאלה ע). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין ועל התהוות הדבר הפעליי אחר האפס הגמור (שם לפסו' א). וכן ביום ברוא אלקים אדם בדמות אלקים עשת אותו שבראו בכח תחלה ואחר כך הוציאו למעשה וכן הוא אומר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו שקדם לשון הבריאה שהוא בפי המציאות הכחני שנת: תחלה ואחר כך הפעליי (הוא, מפעלי אלה' ג ה). וכל זה לקוח מהמקרים המושגים בחוש מפני שדרכם להמצא חוץ מהם כספקים וקודם אליהם בזמן דברים אחרים הכרח ושימצא אפשרותם קודם למציאותם הפעליי (שם ה ג). לא שנתהוה ההיולי מהיולי אחר ולא מהצורה הפעליית ולא גם כן שנתהוה מעצמו (שם ה ג). הקנאה והתאוה והכבוד שאין להם מציאות פעליי כי אם בדמיון (הוא, נחלת אבות ד כא). יש הפרש בין החלוקה העיונית להחלוקה הפעלית, החלוקה העיונית היא שאנו מציירין אפשרות המצא דבר המסשיך רגע והמסשיך חצי רגע והמסשיך שליש או רביע רגע וכו' והחלוקה הפעלית היא שאנו מגבילי' את עצמנו לשנמשוך בענין איז' סך זמן כמו יום או שעה וכו' (פספסים, יריעת שלמה א ג, ח).

—**פְּעָלִיּוּת,** ש"נ, — תכונת מה שהוא פְּעָלִי: אמנם שאר הגלגלי' והמאורות וכן המורכבים מהיסודות לא נבראו כפעליותם ביום הראשון אבל נתן ית' באותן ההתחלות הראשונות שברא בתחלה כח להוציא מהם בשאר הימים שאר ההויות (ר"י אברבנאל, בראשי' א א). ואם נודה שיתהוו העצמים הרוחניי' שהם פעל גמור מלא דבר בהיותם רחוקים בתכלית המרחק מההעדר אף שוכני בתי חמר הגשמים שאין פעליותם כל כך והם בטבעם יותר קרובים אל ההעדר שהוא יותר אפשר וקרוב בהם שיתהוו מההעדר ההוא (הוא, מפעלי אלה' ג ד). כי הנה חיוב המציאות הוא הפעליות המוחלט והאמת הגמור (הוא, ראש אמנה כ).

פעם, ממנו הִפָּעֲמוּת, הִתְפַּעֲמוּת, פַּעַם, פַּעַם, פַּעֲמָה, פַּעֲמֹן.

פָּעַם [1], קל לא נמצא.

—פִּע', לְפַעֲמוֹ, —פִּעֵם את פלוני, stossen, beunruhigen; pousser, inquiéter; to push, disturb: ותחל רוח יי' לְפַעֲמוֹ [2] במחנה דן (שפט' יג כה). — וכתו"מ:

---

[1]) [עי' בהערה לש"ע פַּעַם.]

[2]) [כך רב המפרשים היום. ואולם השבעים מתרגמים לפעמו συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ ללכת עמו, אולי מן פעם במשמ' צעד, רגל, והוולג' esse cum eo, להיות עמו, לפי הענין בלבד. וריב"ג (החלה הנבואה לבא אליו, רוצה לומר פעם ראשונה), רש"י (לבא בקרבו לפעמים), רלב"ג (שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך) גוזרים את הפעל מן המשמ' פעם, פעמים. ורד"ק ע"פ ת"א: לפעמו, לחזקו, הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים, ע"ב. ומביא גם את דרשת רז"ל: שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג.]

ואת הפעם וכו' זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה כולה (מד"ר ברא' יח). — ובספה"א: שהאשה מפעמת את האיש לכל עבודה ועבודה (מדרש לקח טוב, ברא' ג כג). אולי לא הקיש בך אצבע אלהים לפעמך ממתק שנתך לפעמים (צ'הייס, די כוסות, כוס ביד ה' ג). שרות הזמן המפעם בלבבות אנשי הדורות עושה אותם ככלים בידו ומשתמש בהם לצרכו (ר"א לויסל, ספ"י ג, יז :). — ואמר הפיטן: בת סופתים נתן לעניו ותחל רוחו לפעמו, כאשר בא ובשר המוניו כי פקד יי' את עמו (רלב"ע, אזכירה סדר עבודה, איגר 233).

— נפע', תִּפָּעֵם, נִפְעַמְתִּי, — נפעמה רוחו של פלוני בקרבו, הזדעזעה, נבהלה: ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו (בראש' מא ח). ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב ג). — ובספה"א: שוכר (שמואל בתוכחתו) מהשופטים אחד נביא ממדרגה שפלה, ירבעל גדעון, ואהד נפעם השכל כשמשון ואחד משכיל ונבון כיפתח (ר"י אברבנאל, ש"א יב). שאין מעצור לה' להושיע ברב או במעט בנביא מובהק או נביא קטן המעלה שופט חכם או שופט סכל ונפעם התבונה (שם). — ואמר הפיטן: סיני דלוק דלק מאימתך והוא היה אות לדורות הנפעמים (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, ריא). וכי אתיצב לסולו, אני נפעם בסהללו (רמב"ע, ממרום קול עובר, דוקס, 62). מלכותך בעד שמך נואמת, סומך הוא לנופל ומאשר נפעמת (רלב"ע, כבוד אמונתך, מחיה, איגר 254). — ואמר המשורר: אמנם בשל זאת לא עדן שקטה רוחי, עדן נפעמתי (רמח"ל, מגדל עז ג ח).

— התפ', הִתְפָּעֵם, — כמו נפע': חלם נבוכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו (דני' ב א). — ובתו"מ: אחזת שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר, איני ישינה שכל מידותי בלילה אלא אני מתפעמת והולכת מרוב צער (מדרש שוח"ט לתהל' עז ה). — ובספה"א: ותתפעם רוחי עלי ונפשי נבהלת מאד ואקום ותחתי בערץ כי (רלב"ע, הקדי' א לפרושו עה"ת, כהנא ג, 92). שזה ממה שיורה על שכבר נתפעמו אותם היחסים ממי שהוא יותר נדיב מהם ויותר נכבד (רלב"ג, מלחמות ה' ה ג ג). מאנשים יתפעמו לדבר דבר ידברו בו וינבאו בו ממה שיהיה והם לא יבינו מה שיאמרו (שם שם). — ואמר המשורר: לה (לתבל) יעמיק אוהב באר שחת ויד חושק עלי גבה ישו מרגמת, אמרו לבניה הכי נפשי מאד הומה לרגלם ומתפעמת (רמב"ע, דיואן קכה, בודל'). — *והִתְפַּעֲמָה האות במלה, באה בה פעמים, זו אחר זו, sich wiederholen; se répéter; to recur twice: זה החלוף אשר נמצא בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי ירחמם אל, וכשר להקדים מן המלות אשר ההחלפו בהם אשר בהם שתי אותיות תתפעם[1] במלה כמו יששכר וזולתה (הוריות הקורא, דרנבורג, 109).

— הפע', הִפְעִים את רוח פלוני, — פִּעֵם אותו בכח, ואמר המשורר: אכה בעל פעם ואיישיר פעמו, אפעים גאון רוחו בבוז פעמים (ר"י סרלגסיס, בשיר קינתו על מותו הגאון ר' שמעיה די מדינה, מקץ ספרים, מק"ב, 93). — ובמשמ' עשה את הדבר שתי פעמים: מתגירים ומפעימים מברכים ומקדישים שמך קדוש (ינאי, מה מגידך, קרוב' לפ' דברים, זולאי, כח).

פַּעַם[2], פָּעַם, סגו"ז, מ"ז פַּעֲמַיִם, פַּעֲמַיִם, מ"ר פְּעָמִים, כנ' פַּעֲמִי, פְּעָמַי, פְּעָמֶיהָ, פְּעָמַיִךְ, פְּעָמָיו, — מספר הזמנים שאדם עושה דבר או שהדבר נעשה בהם, למשל אם אכל אדם בבקר ולא אכל יותר באותו היום לא בצהרים ולא בערב, אכול אכל רק פעם אחת, אך אם אכל באותו היום גם בצהרים ולא אכל יותר כל אותו היום, אכול אכל בזה היום פעמים, ואם אכל גם בערב באותו היום, אכול אכל בזה היום שלש פעמים, mal; fois; time: ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (ברא' כז לו). וישתחו ארצה שבע פעמים (שם לג ג), ר"ל השתחוה

---

[1] [עי' הערת דרנבורג למקום.]

[2] [הוראתה הראשונה של המלה היא כנראה קול צעד האדם, ואפשר שנולדה המלה במשמ' זו בחקוי הקול הנשמע בדריכת הרגל, ועי' בהערה לערך ב. פטפט. ממשמ' זו של צעד ודריכה נולדה: א) המשמ' של רגל (תארם); כי כשאמרו: הנה צעדים, נקל היה להבין: הנה רגלים, ובמשמ' זו של רגל עקר שמוש המלה פעם בכתבות הכנעניות והמלה פען באוגרית'. ב) פַּעַם במשמ' זמנים של חזרת מעשה; כנראה מפני שאף סמנו לפעמים את המספרים בדריכת הרגל, וכך באה אף המלה רגל במשמ' זו, שלש רגלים כמו שלש פעמים.]

וחזור והשתחוה וחזר עוד והשתחוה וחזר עוד והשתחוה וחזר עוד והשתחוה וחזר עוד והשתחוה וחזור עוד והשתחוה. — ועל השנות החלום אל פרעה פַּעֲמַיִם כי נכון הדבר מעם האלהים (בר' מא לב), ר״ל כי חלם וחזר וחלם עוד. — כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פַּעֲמָיִם (שם מג י), ד״ל שהיו כבר מספיקים לשוב ולחזור ולשוב עוד. — ויכבד פרעה את לבו גם בַּפַּעַם הזאת (שמות ח כח). כי בַּפַּעַם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). שלש פְּעָמִים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שם כג יז), ר״ל בפסח, שבועות וסכות. — והזה מן הדם שבע פְּעָמִים לפני יי׳ (ויקר׳ ד ו). ויך את הסלע במטהו פַּעֲמָיִם (במד׳ כ יא). והנה ברכת ברך זה שלש פְּעָמִים (שם כד י). יי׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פְּעָמִים (דבר׳ א יא). וישמע יי אלי גם בַּפַּעַם ההוא (שם ט יט). שלוש פְּעָמִים בשנה יראה כל זכורך את פני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות (שם יו יו). וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פַּעַם אחת כה תעשה ששת ימים וכו׳ וביום השביעי תסבו את העיר שבע פְּעָמִים (יהוש׳ ו ג–ד) ויהי ביום השביעי וישכמו בעלות השחר ויסבו את העיר במשפט הזה שבע פְּעָמִים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פְּעָמִים ויהי בַּפַּעַם השביעית תקעו הכהנים בשופרות (שם שם יה־יו). זה שלש פְּעָמִים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול (שפט׳ יו יה). ויסב דוד מפניו פַּעֲמָיִם (ש״א יח יא). ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פְּעָמִים (שם כ מא). אכנו נא בחנית ובארץ פַּעַם אחת ולא אשנה לו (שם כו ח). לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בַּפַּעַם הזאת (ש״ב יז ז). והעלה שלמה שלש פְּעָמִים בשנה עלות ושלמים על המזבח אשר בנה לייי׳ (מ״א ט כה). כי נטה לבבו מעם יי׳ אלהי ישראל הנראה אליו פַּעֲמָיִם (שם יא ט). ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פְּעָמִים (שם יח מג). ויאמר אליו המלך עד כמה פְּעָמִים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם יי׳ (שם כב יו). ויזורר הנער עד שבע פְּעָמִים (מ״ב ד לה). הלוך ורחצת שבע פְּעָמִים בירדן (שם ה י). ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פְּעָמִים ויעמד ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פְּעָמִים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פְּעָמִים תכה את ארם (שם יג יח–יט). הנני קולע את יושבי הארץ בַּפַּעַם הזאה והצרתי להם למען ימצאו (ירמ׳ י יח). בַּפַּעַם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (שם יו כא). לא תקום פַּעֲמַיִם צרה (נחו׳ א ט). פְּעָמִים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם (תהל׳ קו מג). זה עשר פְּעָמִים תכלימוני (איוב יט ג). הן כל אלה יפעל אל פַּעֲמַיִם שלוש עם גבר (שם לג כט). כי גם פְּעָמִים רבות ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (קהל׳ ז כב). וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פְּעָמִים ואשיב אותם כדבר הזה וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פַּעַם חמישית את נערו (נחמ׳ ו ד–ה). וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם פַּעַם ושתים (שם יג כ). — ואת הַפַּעַם כמשמ׳ כפעם הזאת: ויאמר האדם זאת הַפַּעַם עצם מעצמי ובשר מבשרי (בראש׳ ב כג). — ובלי זאת, כאותה משמ׳: עתה הַפַּעַם ילוה אישי אלי (שם כט לד). הַפַּעַם אודה את יי׳ (שם שם לה). ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הַפַּעַם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששת בנים (שם ל כ). חטאתי הַפָּעַם יי׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז). ויאמר להם שמשון נקיתי הַפַּעַם מפלשתים כי עשה אני עמם דעה (שפט׳ יה ג). עלו הַפַּעַם כי הגיד לה את כל לבו (שם יו יח). — במשמ׳ עכשיו, עתה: אמותה הַפָּעַם אחרי ראתי את פניך כי עודך חי (בראש׳ מו ל). — אך הַפַּעַם: אל נא יחר לאדני ואדברה אך הַפַּעַם אולי ימצאון שם עשרה (שם יח לב). ועתה שא נא חטאתי אך הַפַּעַם והעתירו לייי׳ אלהיכם (שמות י יז). זכרני נא וחזקני נא אך הַפַּעַם הזה האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שפט׳ יו כח). — פַּעַם פֹּה פַּעַם שם, פעם אחת פה ופעם שנית שם: המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה פַּעַם בחוץ פַּעַם ברחבת ואצל כל פנה תארב (משלי ז יא–יב). — כְּפַעַם בְּפַעַם, בכל פַּעַם, כמו הפעמים הקודמות: וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל ולא הלך כְּפַעַם בְּפַעַם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו (במד׳ כד א). ויקץ (שמשון) משנתו ויאמר אצא כְּפַעַם בְּפַעַם ואנער (שפט׳ יו כ). ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה כְּפַעַם בְּפָעַם ויצאו בני בנימן לקראת העם הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כְּפַעַם בְּפַעַם במסלות (שם כ ל–לא). ויבא יי׳ ויתיצב ויקרא כְפַעַם בְּפַעַם שמואל שמואל (ש״א ג י).

וישב המלך על מושבו כְּפַעַם בְּפַעַם אל מושב הקיר (שם כ כה). — פַּעַם אחת, כמו בבת אחת, יחד: ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פַּעַם אחת כי יי' אלהי ישראל נלחם לישראל (יהוש' י מב). — בְּפַעַם אחת, כמו"כ: הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בְּפַעַם אחת (דהי"א יא יא). — וּפַעַם אחת בשמ' פתאם, ברגע אחד: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פַּעַם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה (ישע' סו ח). — ובמספרים, מספר פלוני כך וכך פְּעָמִים: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פְּעָמִים ועיני אדני המלך ראות (ש"ב כד ב–ג). ומחזה אל מחזה שלש פְּעָמִים (מ"א ז ד). והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פְּעָמִים ובאות בקיר אשר לבית (יחזק' מא ו). ואלו חיה אלף שנים פַּעֲמַיִם וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל' ו ו). — ובתו"מ: שבכל הלילות אנו מטבילין פ ע ם אחת הלילה הזה שתי פ ע מ י ם (פסח' י ד). שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פ ע ם אחת (מה נשתנה, הגדה של פסח). היה עושה מצוה אחת כל היום אינו מברך אלא פ ע ם אחת, היה מפסיק ועושה מברך על כל פ ע ם ופ ע ם אחת ואחת (תוספת' ברכ' ז טו). הנכנס לחניתו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פ ע ם א', נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פ ע ם ופ ע ם (בבלי שם נג). פ ע מ י ם שולחין לה (למורדת על בעלה) מבית דין, אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה (רמי בר חמא, כתוב' סג:). פ ע מ י ם מדבר עמם, אחת בספר ואחת במלחמה (ת"כ, סוטה מב.). אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פ ע ם אחת בחדש[1]) דים (תנא דבי רבי ישמעאל, ברכת הלבנה). — ובספור, *פַּעַם אחת, פעם מן הפעמים, בזמן מן הזמנים: פ ע ם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (ר' יוסי בן קסמא, אב' ו ט). פ ע ם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו (רבי אליעזר בן יעקב, מדות א

1) [במשנה' (מב.): בל חדש וחדש.]

ב). פ ע ם אחת היינו יושבין לפני רבי שמעון ואמר לנו ענו כולכם ואמרו חלוץ הנעל חלוץ הנעל (רבי יהודה, ספרי דבר' רלא). פ ע ם אחת היתה בתו (של אדם חסיד) עוברת לינשא ושטפה נהר (ירוש' דמאי א ג). שפ ע ם אחת הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים רוכב על סוסי כי"ה שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול יוצא' מבית קודש הקדשים וכו' וכל דא מן הן אתת ליה אלא פ ע ם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וכו' (אחר, שם חגי' ב א). שמונים זוג של תלמידים היו לו להלל הזקן וכו' פ ע ם אחת חלה ונכנסו כולן לבקרו וכו' (שם נדר' ה ז). פ ע ם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי להורבה אחת וכו' (ר' יוסי, ברכ' ג.). פ ע ם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו' (ר' ישמעאל בן אלישע, שם ז.). פ ע ם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות בעוזרדין ואכלנו מהן הרבה (רב חמא בר חנינא, שבת לח.). שפ ע ם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו וכו' (שם מט.). פ ע ם אחת הלכתי לנציבין מצאתי זקן אחד אמרתי לו כלום אתה בקי בר"י בן בתירא וכו' (ר' יוסי, יבמ' קב.). פ ע ם אחת הייתי מהלך בספינה אחת שנשברה והייתי מצער על תלמיד חכם שבה וכו' (ר"ג, שם קכא.). ובי היה המעשה, פ ע ם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (ר' אליעזר, מד"ר בראש' יא). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעת ולא נתן מצוה מימיו, פ ע ם אחת נשתטה ונטל אש והצית בבתים שלו וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז.). — *שׁוּב פַּעַם: שוב פ ע ם היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם וכו' (ספרי דבר' מג). — *פַּעַם וּפַעֲמַיִם: כבר היה שמעון בן זומא עומד ותוהא עבר ר' יהושע שאל בשלומו פ ע ם ופ ע מ י י ם[1]) ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות (מד"ר בראש' ב). — פַּעֲמַיִם ושלש: וכן עשו הראשים ונתועדו פ ע מ י ם ושלוש ונשאו ונתנו בצורכי ציבורם (תקנות קנדיאה, הרעוס–קאקוטו, 3). — ובמהמ"א: ויחפש לבן, זה היה פ ע ם משונה[2]) שנכנס לשם לאחר שיצא (בראש' רבתי, אלבק,

1) [נ"א: פעם ושתים.]

2) [פעם שנית.]

182). ועתה שמע לקול דברי יי׳, פ ע ם אחת נסבלת עתה הוחר בעצמך (רש״י, ש״א טו א). הלא יואב התחיל פ ע ם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה (פי׳ רש״י לדהי״א כז כד). שנים אומרין בפנינו גנב, משל אביו מעות לקנות בשר ויין בפ ע ם שנייה אחר שלקה (רש״י, סנה׳ סו:). אבל איסור הנתבשל בה פ ע מ י ם הרבה ואם לא העלה ניצוצות בל שעה העלה פ ע ם אחת (תוס׳, ע״ז עו:, ד״ה כך בשעת פליטה). ברישא דלא עבר עדיין אלא פ ע ם אחת תני הרגיש דמשמע שהיה יודע ונותן אל לבו שהיה עוכר אבל לא נרתע מן העבירה ונעשאה, ו ב פ ע ם שניה תני לא באת לידו שאפילו על לבו אין עולה שתהא עבירה (תוס׳, ערכין ל:, ד״ה נעשית לו כהיתר). — ובמשמ׳ בבת אחת, כמו במקרא: בצר לי אקרא ה׳ וישמע וגו׳, כך דרך לשון הווה סדבר לשון עבר ולשון עתיד ב פ ע ם אחת (תוס׳, ש״ב כב ז). — ״ובבל פַּעַם: אדון אחד ששמו רופוס והיה מפטפט בדברי תורה בנגד ר״ע והיה ר״ע מנצחו בבל פ ע ם (תוס׳, נדרי׳ נ:, ד״ה ומן). ומי חסר כולי האי, דקאמרת אלף הכבר, הבניסו אלף פעמים לבור עד שיעמוד על בבר אלמא בבל פ ע ם חסר בבר (תוס׳, מנח׳ כט.). ובבל פ ע ם ששותה מברך (תוס׳, הלורה יג). — *וּפַעֲמֵי פְּעָמִים: הקטיר קומצה פעמים בשרת אמר רבי יהושע בן לוי פעמים ולא פ ע מ י פ ע מ י ם ור׳ יוחנן אמר פעמים ואפילו פ ע מ י פ ע מ י ם (מנח׳ כו). —ובמהמ״א: יסף ה׳ עליכם בכם אלף פעמים, פ ע מ י פ ע מ י ם (מדה״ג דבר׳ א יא, הסגלה). — *פְּעָמִים שֶׁ, במשמ׳ יש פעמים ש: בחן גדול פ ע מ י ם שהוא פוסל (יבמ׳ ז ו). ובי באיזו שעה הממונה בא לא כל העתים שוות, פ ע מ י ם שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו (תמיד א ג). פ ע מ י ם שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה, אחת עד שלא עלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר (ר׳ שמעון, תוספת׳ ברכי׳ א ג). פ ע מ י ם שהכתמים מביאים את האשה לידי זיבה (שם נדה ג ה). והתעלמת, פ ע מ י ם שאתה מתעלם ו פ ע מ י ם שאי אתה מתעלם (ספרי דבר׳ רכב). פ ע מ י ם שהשנים מאפילות ותמרים מטילות שאור לאחר ראש השנה של עולם והן מתעשרות לשעבר (ר׳ זעירא, ירוש׳ שביעי׳ ה א). פ ע מ י ם שהיא פוקעת תחת הגלגל והיא דרומה והיא נראית שאינה דרומה (שם מעשרות ג ה). פ ע מ י ם שהוא נעשה ביוצא בהם, פ ע מ י ם שהן נעשים ביוצא בו (ר׳ סימון, שם פסח׳ ח ו). אם כדעת הזו שאמר אכא פ ע מ י ם שהוא מקדים שמים לארץ, פ ע מ י ם שהוא מקדים ארץ לשמים (ר׳ לעזר, שם חגי׳ ב א). נשבעתי ואקיימה, פ ע מ י ם שאינו מקיים (חנינה בן אחי ר׳ יהושע, ירוש׳ נדר׳ ג א). פ ע מ י ם שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה וכו׳ (רב נחמן שבת יז.). פ ע מ י ם שאדם בא מן השדה בערב והבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה ונמלך עליה למיבוך (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, סוכה יב.). פ ע מ י ם שאדם נשבע על טענת עצמו (ר״א בן יעקב, כתוב׳ יח.). פ ע מ י ם שהבעלים משלמין בשה פרות לשוכר (ר׳ זירא, ב״מ לה:). אע״פ שרפת בקר היא, פ ע מ י ם שאדם עושה דירתו כרפת בקר (ב״ב לח:). פ ע מ י ם שהיא (החמורה) פוחתת (לילד) ו פ ע מ י ם שהיא מוספת (מד״ר ברא׳ כ). בנוהג שבעולם אדם רוכב על החמור פ ע מ י ם שסודח עליו ומכהו, פ ע מ י ם ששוחק עליו ומכהו (שם ויקר׳ טו). אדם חייב לחבירו הולכים אצל דיין, פ ע מ י ם שהוא עושה שלום ביניהם ו פ ע מ י ם שאינו עושה שלום ביניהם (פסיק׳ רב׳, עניה סוערה, קמט.). — *וכלי שֶׁ, באותה משמ׳ בפרט בנגוד, פעמים כך, פעמים כך: יכול כל מרשיעים לוקים ת״ל והיה אם בן הכות הרשע פ ע מ י ם לוקה ו פ ע מ י ם אינו לוקה (ספרי דבר׳ רפו). כל ימים שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי דולק, משמת שמעון הצדיק פ ע מ י ם כבה פ ע מ י ם דלק (ירוש׳ יומא ו ג). לוקחין מנשים זיתים במועד בגליל העליון שפ ע מ י ם אדם בוש למבור על פתח ביתו ונותן לאשתו ומוכרת (רשב״ג, ב״ק קיט.). מה סמים הללו מהן ירוקין, מהן אדומים, מהן שחורים, מהן לבנים, כך שמים פ ע מ י ם ירוקין, פ ע מ י ם אדומים, פ ע מ י ם שחורים, פ ע מ י ם לבנים (מד״ר ברא׳ ד). המתהפבת, שהם מתהפכים, פ ע מ י ם אנשים, פ ע מ י ם נשים, פ ע מ י ם רוחות, פ ע מ י ם מלאבים (שם שם כא). רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמן מהו דכתיב ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון, אמר לו שערי תפלה פ ע מ י ם פתוחים פ ע מ י ם נעולים (שם דבר׳ ב). גוי מה לבנה זו פ ע מ י ם חסרה פ ע מ י ם יתרה יכול אף ישראל כן ת״ל ברה בחמה (שם שה״ש, מי זאת

הנסקסה). מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וכו' וחלא פעמים הללו פעמים מגולין; פעמים מכוסין וכו' (שם שם, מה יפו פעמיך). — ובסהמ"א: עשיר ישכב, ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה (רש"י, איוב כז יט). שלם ובעת, מקומות הם ובעת במו ובענת, פעמים קורהו כך ופעמים כך (הוא, עזרא ד יז). ועל, במו ועליו מטה מנשה, כסמוך, וכן פתרונו סמוך לבנין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו, פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו (הוא, במד' ג 3). פעמים יהיה רצון המדבר לקצר דבורו במקום שלא תקצר התכנה וכו' ופעמים יהיה רצון המדבר לקצר דבורו שלא יובן רצונו (ר"א הקרחי, ג עדן, שתיעה, פסיק', סא:); ופעמים יהיה היום קודר בלא חמה וימשך לוה שיחללו שבת (תקנות קנדיאה, 9). — *וכאותה משם' לפעמים: לפעמו, לבא בקרבו לפעמים (רש"י, שפט' יג כה). תאי מדויל והאי לא מדויל, דרך היאורים לייבש כשהנהר שהם נמשכין ממנו מתמעט לפעמים (הוא, ב"ב יב:), ולפעמים טרם יודע בקהל אודות הבשר ההוא אם נשחט ונבדק בבשרות (תקנות קנדיאה, 26). — *אותן פעמים, *פעמים אחרים: ותנותי את אשר אחן, אותן פעמים שארצה לחון (רש"י, שמות לג יט). ואת הפעם, סכלל דפעמים אחרים שמש ולא עלו בדעתו (הוא, יבמ' סג.). — ואמר הפיטן: ליחד אל איום שתי פעמים כיום להתפלל יום יום ערבים ושחרים (רשב"ג, אזהרות, שמור לבי). קראי לאל מעונה, בכל פעם ועונה (הוא, שכחי יגונך, קונטר' הפיוטים סע, מק"כ, 43). דלים ואביונים מיחדי פעמים כהתחננם היום כער גשמי מים והרויחם ואמר לצרותיהם די (דוד אבן בקודה, פיוט לגשם, ידיעות מכון שוקן ד, רלג). — *פעמי רגלים, שלש רגלים, פסח, שבועות וסכות: מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים כהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים (מד"ר שה"ש, הנך יפה). מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, א"ר יודן אפילו הדיוט מקלם בלשון זה גנאי הוא לו ואת אומר מה יפו פעמיך, אלא אינו מדבר אלא ב)פעמי רגלים (שם שם, מה יפו). מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים וכשבא מצא הנחש קשור בטבעות דלתותיו (שם שם). בני איני תובע מכם דבר אלא בשיולד לאחד מכם בן בכור יהא מקדישו לשמי וכו' וכשאתם עולין לפעמי רגלים תהיו מעלין אותו וכל זכרים שלכם להראות לפני (שם שם). ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך כשלש פעמי רגלינו ככתוב בתורתך וכו' (או"ח מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). — כ) במשמ' העקרית, ש"כ, נרדף עם רָגֶל, נהוג יותר במליצה, Fuss; pied; foot: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פַּעֲמֵי מרכבותיו (שפט' ה כח). תרמסנה רגל רגלי עני פַּעֲמֵי דלים (ישע' כו ו). ואחרב בכף פְּעָמַי כל יארי מצור (שם לז כה). מה יפו פְעָמַיִךְ בנעלים בת נדיב (שה"ש ז ב). תמך אשרי במעגלתיך כל נמטו פְעָמָי (תהל' יז ה). רשת הכינו לִפְעָמַי כפף נפשי כרו לפני שיחה (שם נז ז). ישמח צדיק כי חזה נקם פְּעָמָיו ירחץ בדם הרשע (שם נח יא). הרימה פְעָמֶיךָ למשאות נצח (שם עד ג). צדק לפניו יהלך וישם לדרך פְּעָמָיו (שם פה יד). פְּעָמַי הכן באמרתך (שם קיט קלג). שמרני יי' מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פְּעָמָי (שם קמ ה). גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פְּעָמָיו (משלי כט ה). — ובתו"מ: שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין (ברכת חכמים בילוהם מביהמ"ד, ברכ' יז.). — ובספהמ"א: חשתי ואבא לא אחרו רגלי תרכוני קיץ ולא מהמהי פעמי סיפית מער ולא כוששו צעדי חגורי שלח (מנחם, אגרת אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם XXXIII). ואולם אחרי אשר יעור משנתו יתן אל לבו לשים פעמיו אל מעון דביר אלהינו (תקנות קנדיאה, 10).— ואמר הפיטן: לעבדו ולאהבו בלב ולדבקה בו ולתמוך בנתיבו פעמים ואשורים (רשב"ג, אזהרות, שמור לבי). ולימינם (של ישראל) רעם, ולשמאלם זעם, לכל תשטה פעם ותמוט רגליהם (ינוב"ע דיואן נב, בודליאנה). הן אם אחרו פעמי מרכבותי ינעצרו יחד נכמרו נחומי עליכם וגברו (ר"י הלוי, יה למיתלים, שעה"ש 109). — ואמר המשורר: אשר מדי הולכים פעמיו כדרבים מאורות נחשבים והיו נקדרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשובות על דונש, 8). כנור דמות פעם ליד פחד בלי שוק דבקו יחד ולא נתחו (רמב"ע, אם קדמו שנה"ש 65). שור כי יפיפיה רכיריה רצפת אחשורש בידיה תרקע בכף פעם לך פעם רצפי צעדיה צעדית (קטע כ"י גני' קמי"ר ביד דל' שפירא ושינגטון, לפי דעתו

כפנ"ג). כיני ובינך ים דמעות יחמו גליו ולא אוכל עבר אליך אך לוא פעמיך לעברו קרבו אז נבקעו מימיו לכף רגליך (ר"י הלוי, מה לך לביה, מעה"ם 92 הלא גלח בתער השכירה זקן כל איש ושער הפעמים (דיוחן אלעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, .Babyl. Geonim, 62). — ג) כלי מלאכה, כעין פטיש קטן: ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פָּעַם [1] (ישעי מא ז).—וכתו"ם: היא דהוא אמר זאת הפעם עצם מעצמי זו היא של אותה פעם, זו היא שהיא עתירה להקיש עלי כזוג (מד"ר בראש' יח).—ובמהם"א: חרשי ברזל יסעו על הרוב בארץ ועמהם ישאו מפות ופעם (אמכו"ם) ויעשו מלאכתם בשבתם לארץ (ר"מ בלוך, מבילי עולם ב, כ:).—ואמר המשורר: עלי רקת זמן הרע עצתי שם כמו פעם (רמב"ע, חרסים א רפז, 23).

פַּעֲמָה [2], ס"נ, מ"ר כנ' פַּעֲמֹתָיו, — רגל, ברע, עמוד של כלי או מכונה, Fuss, Pfeiler; piéd, pilastre; foot, pillar [3]: ויצקת לו (להארון) ארבע טבעת זהב ונתת על ארבע פַּעֲמֹתָיו ושתי טבעות על צלעו האחת ושתי טבעות על צלעו השנית (שמות כה יב). ויצק לו (להארון) ארבע טבעת זהב על ארבע פַּעֲמֹתָיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על צלעו השנית (שם לז ג). וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פַּעֲמֹתָיו כתפות להם (מ"א ז ל). — וכת"ם בשמש' רגל או צעד: מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר' ישמעאל לבודקו ביון שהרגיש בקול פעמותיו של ר' ישמעאל נטל תכריך של כרבות וזרקן לתוך ספל של מים (יכומי סבה יו). — ואמר המשורר: כחכלי העני תשב אחוזה עניה פעמותיה כבולות, מפרק עול פרק

---

[1]) [י"ת הולם פעם, דמטפח בקורנסא, וכן רב המפרשים, אך השבעים והוולג' תרגמו כלשון פַּעַם אחת, כיחד.]

[2]) [אין פעמה בס"י במקרא, ורב המפרשים רואים כמ"ר פעמות צורת רבוי של פַּעַם, המשמשת בשמושים מקבילים לאלו של ידות מן יָד.]

[3]) [כן ת"י (איזתוורוי) וראב"ע (רגלים). ורב המפרשים פרשו זויות. אונקלוס: זויותיה; ריב"ג: צדדיו וזויותיו; רש"י: כתרגומו וכו'; שבעים: κλίτη כלו' צלעות; וולגטה: angulos.]

עול צוארנה והמוטות תמוטט באילות (רמב"ג, JQR יולי 1913, עמ' 72).

פַּעֲמֹן, פעמון, ס"ז, מ"ר פַּעֲמֹנִים, סמי' פַּעֲמֹנֵי, — כלי להשמיע קול, כעין כוס של מתכת ובתוכו זוג בעין לשון מטלטל, וכשמניעים הכלי הזוג מקיש בדפני הכוס ומצלצל, Glocke; cloche; bell: ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופַעֲמֹנֵי זהב בתוכם סביב פַּעֲמֹן זהב ורמון פַּעֲמֹן זהב ורמון (שמות כח לג–לד). ויעשו פַּעֲמֹנֵי זהב טהור ויתנו את הַפַּעֲמֹנִים בתוך הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים פַּעֲמֹן ורמן פַּעֲמֹן ורמן (שם לט כה–כו). — וכתו"ם: למה הדבר דומה לפעמון זהב והגיל שלו מן מרגליות (מד"ר ויקר' כז). — ואמר הפיטן: דודי לבה נסב אלי גנים, לארות נרדים כם ושושנים, במה תהי יעלה בבין תנים, הקץ לכנורי ופעמוני, וכסוף ליין רקחי ורמוני (אהבה לפסח, הגדה מלוירה ומכק', כ"י בריט' מוז', 13). — ואמר המשורר: כי אשנה תהלותיו בפי בפעמונים ישירוהו מתי מוסר ויהגו בצדקותיו ימי עולם ושנים (רמב"ג, כי אשנה תהלותיו, שירי שלמה, דוקס, 18). ואת יונה חבצלת שרונים, ושוליך מלאים פעמונים, ורמוני מעיליך זהובות, אשר ידעו מעילי אהרנים (הוא, ואת יונה, מעה"ם 37). גבור לבשם מעיל חכמה, ותפר ברמון לו והתם פעמונו (אליעזר בן יעקב הבבלי, פוזננסקי, .Babyl. Geon, 76). לך התם והישר בפעמונים לשוליך ונדבתך ידועה כך ותיא ממך ואליך (ר"י הלוי, קבנחני נדיבתך, מעה"ם 91). ואתרעם גבירי ממך לך, ואשמיע לך קול פעמוני, ואזני ארצעה אל אהבתך, ואל עול חשקי אטה גרוני (עדכום הלוי, קעע כ"י גנ"י ספירא). — וחלון פַּעֲמוֹן, אחד מן שלש מאות וששים וחמש חלונות הרקיע, נקודות מדמות בגלגל הרקיע שמהם השמש כאלו יוצא בכל יום [1]: מקום שה־מה זורחת בו בתקופת תמוז והוא חלון פעמון והולך וסובב לאחוריו ומהלך כל היום המזרח והדרום ועולה ושוקעת בנגדו במערב (ר"ח, עירוב' נו.).

---

[1]) [עי' ערך חַלּוֹן (1592) ודברי הירוש' (ר"ה ב ה): שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהן העולם מאה ושמונים ושתים במזרח ומאה ושמונים ושתים במערב ואחת באמצעו של רקיע.]

*גִיל. — *זוּג. — מְצִלָּה. — *נְקִישָׁה. — *עִנְבָּל. — צְלִיל. — *צִלְצוּל. — *צִלְצֵל. — *קַרְקֵשׁ. — *קִרְקֵשׁ. — *קִשְׁקֵשׁ.

פִּעְנָה[1], ניג' מְפַעְנֶה, — כמו פִּעְנֵחַ, ואמר הפיטן: סוד השם ליריאיו פשטנים ורכנים, עמקיה ורזיה דולים מבורות ספונים, פירות פיהם משכיעים מבופנים, צפונות מגלים ומפונות מפענים (ר' אליעזר בן נתן, מלבות מחוקקים, MGWJ 1895, עמ' 35).

פִּעְנוּחַ[2], ש"ז, — שה"פ מן פִּעְנֵחַ, פְּעֻלַּת מי שהוא מְפַעְנֵחַ, גִּלּוּי צפונות, באור סודות: ונוסיף דברינו פירוש ופיענוח כמות שאמרנו לטוען לו וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 102). — ואמר הפיטן: שפך שיחו ללוקח רוחו וצורו הבטיחו בטובת פענוחו ובן מאה ועשרים כהלך לנוחו לא כהתה עינו ולא נס לחה (ינאי, קטע גני' JQR 1910 יולי, עמ' 109).

פִּעְנֵחַ[3], פִּעְנַח, פ"י, — פִּעְנַח פלוני צפונות, גלה ובאר סודות, הפיץ עליהם אור, enthüllen, : aufhellen, dévoiler, éclaircir ; to unveil, elucidate המעורר ישנים והמקיץ נרדמים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים המשיח אלמים והמפענח נעלמים (נשמת כל חי, סדר' ספר ויו"ט, ספרד'). בעל הרחמים יאיר עיניך בְּמאור תורה ויאזרך חיל ועצמה לפענח סתומיה (תשו' הגא' הרכבי רמג). לדלות כארות עמוקים לפענח "רי תושייה להשקות עדרים (תשו' ר' שלמה, הלכות מקדל נשים, מעשה הגאונים קח). ראשית חכמה סודם לפענח ליראי ה' סודות ספרים סתומים חתומים לפרש יותר מקדמוני (שבתי דונולו, תכמוני, מוגה ע"י שד"ל, כרם חמד ח, 100). ואני בכר פיענחתי בעידותי מן הנמצא בכתוב כי הן תיבות כולן רוככות על העושים בצירופן (דונש, תשו' על רסע"ג 124). לפרש מסתריה (של התורה) לפענח רזי תעלומיה לגלות ולפרסם עמקי צפוניה (ספר אלדד הדני, שאלת אנשי קירואן מר' צמח גאון, אפשטין). מצות יי' לצמאים מרווים מורים ומפענחים (יהודה הדסי, חתימת אשכל הכפר). מחפשים מפשפשים סתרי תורה בחדרי חדרים מפענחים צפונותיה ונבעו מצפוניה (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה תעו). מפענחי צפונות כהחרש והמסגר (תשובת חכמי רומי לחכמי פריס, ביה"א לשד"ל א). הלא לאלהים פתרונים המפענח נעלמים (שו"ת פרח מטה אהרן קכג, כ:). — ואמר הפיטן: סדור המרכבה חזה בתעצומות, עניו המפענח צפונות וסתומות (יוסי בן יוסי, מוגה בקס"ם לריב"ג, פענח). רעבים לפענח דתיה פענח מדותיה, צמאים גמות חדותיה גלה להם עדותיה (ר"א קליר, קסאון חק, קרוב' שבת פרה). אין להבין תקף מפעלתיך אין לפענח עמק פלאותיך (הוא, אין לשוחת, סלוק שבת פרה). ירח אשר לא פענח לראשונים, כמום לצפין חדשים גם ישנים, לראש הושם לארבעה ראשי שנים (הוא, אדון מקדם, קרוב' שבת החדש). מן ההר למעוניו מהר וקרא לענו נקדש שבעה כענניו נהגו לפענח לו עניניו (הוא, מן ההר, קרוב' א שבוע'). ראה ערום ועריה ונאנח, ולעקודו סוד זה פענח (הוא, איכה את אסר, קינ' ט"ב). עורכי מערכך מישרי הדורים, מפענחי צפוניך ומגלי מסתורים (הוא, המריסו, שם). נורא שוכן מרומים סולח לפשעי אשמים ומפענח נעלמים (הוא, אמר לאלהים, סמרית לוס כפור, מחז' איטלי ב, סד.). מי יגלה עומק סלפולך, מי יפענח נצות מסלסלך (הוא, מי ימלל, סלוק מוסי' לום כפור, שם שם קכח.). וכשלישו לפענח ולעבר, ולערבי חדשיו בערבי ישועה לגבר (אלעזר ברבי אבון, ובני ליון, ידיעות מכון שוקן ס, רעח). כי נתן לכם ירח אשר פענח לראשונים, יען כי הוא ראש למקראי זמנים (שם רעט). טהור פענח רזים מדות מפריזים (משלם בר קלונימוס, אסיק רש יוצ' ג

[1]) [פעל שיצרו הפיטן לצרך החרוז.]

[2]) [עי' פִּעְנֵחַ, הערה.]

[3]) [בשמו המצרי של יוסף צָפְנַת־פַּעְנֵחַ (ברא"ש' מא מה), שעקר הוראתו אולי: תאל אומר (ש)יחיה, הבינו קדמונינו צפנת כמלה עברית כמשמ' צפונות, ובנראה כִּוֵּן לכך אף הנקוד, והואיל ויוסף הוא פותר רזי החלום, נראה להם בפרוש כל השם: מגלה צפונות, דטמירן גלין ליה (ת"א). ולפי זה השתמשו ביחוד בפיוט בפעל המחדש כמשמ' זו. והיום נוהגים ליחד שמוש הפעל להוראה: פתר כתב רזים,; déchiffrer ; entziffern decipher. ואלה דברי ריב"ג: ואמר התרגום בצפנת פענח גברא דמטמרן גלין ליה והלכו כל הפיטנין על הענין הזה וכו' (קס"ם פענח). וראב"ע (ברא"ש' מא מה): אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף וכו', ע"כ. ועי' השמוש בצרוף צפנת פענת במשמ' דבר צפון. ובא גם פַּעְנֵחַ כלבד בבנוי ליוסף: הושענא וכו' למען פענח בנוף נתכנה (רשב"ג הושענות, סדור רסע"ג, רמב).

פסח). ליל שמורים פ ע נ ת צפנת מעבדיו (מאיר, ליל שמורים אדיר, מעריב ב פסח). באר תורתו למפענתים הקשיבו (יהודה, אאאר לאלהי, יוצ' שבת חוה"מ סכות). אלהג אלמד השם השמיני לאום עמוסה, להג נשא א פ ע נ ת במלה פרושה (סדר רב עמרם גאון ב, תיקון ליל שבת בין ר"ה ליו"כ). עמוד תתן עמוד ברשות אלהים מגלה רז מ פ ע נ ח סתורות וברשות כל נבוני ואצילי קהלנו ויתר התבורות (בערס יערוך לבי אמרות, פיוטים לחתן, סדור מנהג ארם לובה). — ואמר המשורר: ואהבתי לבן פרת יהוסף עלי כל אהבה גדלה ועצמה לגור אריה וילד שעשועים וצפנת פ ע נ ת כל סתומה (יוסף אבן חסדאי, הללבי תן, סעה"ש 29). ארון דת אש ותכמה ראש ישיבה מ פ ע נ ח בחכמתו צפונות (אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geonim, פוזננסקי, 72). וכם יוסף וכו' אשר נקרא מ פ ע נ ח צפונים (ד"ה של יהודי מלרים וא"י ב, יעקב מן, 76). קראוך פני המהללים ודולה כל בני קדר ותנך בתן דויד ביום מלך בחברון ותן יוסף ביום פ ע נ ת ספונך (שם שם 265). ידיד בחיך שמע נא שירי בהגיונה אם את מ פ ע נ ח צפונה תשמע ותבינה (ר' סעדיה בן יוסף המאוחר, מעמוני תסתרים, כח). מה לך לבבי וכו' תפש באנה ואנה ועשה בראשונה ושאל מ פ ע נ ח בבינה נשיא לתימנה (שמריה, מה לך, סירי חימן, 22). — ופִעְנֵח אור על דבר, ואמר המשורר: עליהם י פ ע נ ח אור ומימיו מטהרי פניהם בעדן אור ובלך תעטרי (יוסף בן ישראל, איומה בהר המור, סירי חימן, 55). — ופִעְנֵח את הפצע, גלה אותו, ואמר הפיטן: אם פג פיצעו י פ ע נ ח י נ ו (ינאי, קרובי לס' ויקרא, זולאי, קמא). — צָפְנַת פַּעְנֵחַ במשמ' דבר נסתר שנתגלה: שם בתם אופיר ושהם יקר וספיר וברזל ונחשת ופטדה וברקת ובדיל ועפרת ודר וסתרת ותרשיש ובדלת גפרית ומלח וכל צפנת פ ע נ ח[1] (לאב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49).

—פע', פֻּעְנַח, — שפֻּעְנַחוּ אותו; ושמא תאמר שהיתה (התורה) בתובה על ספר עדיין לא נבראו בהמה ותיה לפשום מהם עור לעשות גויל לכתוב עליו, ואם תאמר על כסף וזהב או מיני מתכות עדיין לא נבראו לא נודבבו ולא פ ע נ ח ו (מדרש כונן, ביהמ"ד ילינק ב). —ואמר הפיטן: ספוגים פ ע נ ח ו[2] מאימת דר שמים

[1]) [איגר (עמ' 141): וכל מיני פענת.]

[2]) [מנק': פֻּעְנְחוּ.]

שאת קול ה' על המים (ר"א קליר, אכופים, תפארת סיבה ללונץ, 204).

א. *פְּעְפּוּעַ[1]) ש"ז, מ"ר פעפועין, — מין ממיני הירקות, cakile; Meersenf[2]): שמואל בר שילת בשם רב פ ע פ ו ע י ן וגדגדניות וחלוגלוגות מערבין בהן, בעון קומוי אילין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחיניה (ירוש' ערוב' ג א, וכעין זה שם פאה ח ה, בבלי ערוב' כח.).

ב. *פְּעְפּוּעַ[3]), ש"ז, — א) פְּעְפּוּעֵי הברזל, חלקי הברזל המפעפעים ומרבבים באש[4]): והלא מצרף, בשבלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחוסים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פ ע פ ו ע י ו (רש"י, שבת מא:). — ב) דבר המפעפע, בוקע ועולה בגוזל: כתב ה"ר אליעזר ממיץ שמה שחמץ בפסח במשהו היינו דוקא בדבר לח אבל יבש כגון חטה הנמצאת בצלי חיתך מקום פ ע פ ו ע ו לפי אומד דעתו ודיו (מרדכי, פסחים תקנב). וכל דבר שיש לו פ ע פ ו ע שנפל למקום ידוע מהחתיכה בצלי אף על פי שיש בחתיכה לבטל האיסור צריך נטילת מקום (שו"ע יו"ד קה ה). דבר שיש לו פ ע פ ו ע בצלי אם היה אחד חם ואחד צונן התחתון גובר (שם שם ו).

*פִּעְפֵּעַ[5]), פִּעְפַּע, פ"י, — כמו פִּצְפֵּץ, בקע לבקיעים, zerschlagen, zerspalten; briser, fendre; to shatter, split: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה ר' יוסי אמ' מפני שהשרשין מ פ ע פ ע י ן אותו (ירוש' ערלה א ב). החופר התורץ וכו' המפעפע וכל דבר שהוא להניי' קרקע חייב משום תורש (שם שבת ז ב). שאלו את רבי אליעזר דורות האחרונים

[1]) [אין השם בעקר אלא צמח המפעפע, בוקע ועולה מן האדמה, ועי' פִּעְפֵּעַ הערה, והערה לערך א. פָּטַר, פִּטְרָת.]

[2]) [כך לפי לֶו, Flora IV, 73, ועי' שם.]

[3]) [בתו"מ באה המלה במקור ארמי פַּעְפּוּעֵי: שריקא טויא שרי, פ ע פ ו ע י ביעי אסור (רב הסדא, שבת קט.), ולפי זה נוצרה צורת שה"פ בעברי'.]

[4]) [עי' פִּעְפַּע, (עמ' 5073) הערה 1.]

[5]) [מן הארמ' פעפע, הנמצא בתו"ם. והוא פצפץ בעבר' שבמקרא (עי' שם), וכן בסורי' פ ע (ע) במקום פצץ, נפץ בעבר', וכן בא אף בערב (עי' שם) במקום ב צ ב ץ במשמ' קרובה אל פעפע.]

כשרים מן הראשונים, אמר להן עדיכם (כבית הבחירה יוכיח(ו), אבותינו העבירו את התקרה, ויגל את מסך יהורה, אבל אנו פעפענו את הכתלים' האומרים ערו ערו עד היסוד בה (שם יומא א א). עשרה דברים קָשים נבראו בעולם הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור [1]) מפעפעו, אור קשה מים מכבין אותו וכו' (ר"י, ב"ב י.). מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן מפני שחמין מפעפעין את הידים [2]) ואין מעבירין את הזוהמא (חול' קה.). — וכסהמ"א במשמ' רכך, התיך [3]) : והלא מצרף, בשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין שרתיחַת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פעפועיו (רש"י, שבת מא:). מדוע הברזל אש מפעפעו ואין אש מפעפע את האבן, לפי שהברזל נוח לכפוף בעבור לחותו משא"כ באבנים שאין בהם לחות כלל ולוח מתלהבים ונשרפים אבל אינם נתכים (עוביה כץ, מעשה עוביה ה ב, עג.). — וכפ"ע, פִּעְפֵּעַ הריח, פִּעְפֵּעַ הארס, בקע לו דרך, חלחל והתפשט לכל הצדדים: אמו (של אלישע בן אבויה) כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי ע"ז והריחה מאותו המין והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (ירוש' חגי' ב א). היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני וכו' והיה ריחו מפעפע (שם סנה' י ב). ג' מיני ארס הן, של בחור שוקע, של בינוני מפעפע [4]) ושל זקן צף (רב ספרא משום ר' יהושע דרומא, ע"ז ל:). וברגליהן תעכסנה וכו' היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפרסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעלה וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנא (מד"ר ויקר' עז). היו מתענגים (ישראל במדבר) בנאות דשאים של באר והיה ריחן מפעפע בכל העולם (ר"ש בן יוסי לכ"א בנו של ר"ש בן יוחאי, שם דבר' ז). היו מביאים גדיים וצולין אותן במערבה של עיר והיה אותו הריח מפעפע בהם והיו מתים (שם איכה, א"ב רביעית, עובים היו חללי חרב). לריח שמניך טובים, ביוסף בן יעקב הכתוב מדבר, בשעה שמכרו אותו אחיו היה ריח בגדיו מפעפע בכל הדרך (מדר' שה"ש, גריכהוע א ג). — וּפִעְפֵּעַ הַחֵלֶב, פִּעְפֵּעַ הַבִּשּׁוּל וכדו', חדר והתפשט בבשר או בכלי: והאמר רב הונא גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אונו, שאני חלב דמפעפע (חול' לו:). מי דמי, דם לא מפעפע, בישול מפעפע (רב יצחק בר יהודה לרמי בר חמא, זבח' לו:). — וכסהמ"א: ששומן הטרפה נדבק לאלתר ומפעפע למים ונבלע בדבר קל (מרדכי, שבת שז). ואפילו אם יש שומן בבשר שבתוך הציר לא אמרינן דנעשה נבלה מחמת הדם ותוזר ואוסר מה שחוץ לציר דשומן מפעפע דכיון דדם הבלוע בשמנונית אין מפעפע גם השמנונית אינו אוסר (הוא, חולין תרעב). מפני שהופכים את העיף בשפוד בשעת צלייה ומפעפע עד מאוד (רי"ל מוינא, אור זרוע, כח:). אם נגע בכר חמץ בככר מצה ושניה' חמין ואין שם דבר המפעפען לא אסר אלא מקום מגעו בלבד לפי שאינו מבליע יותר (טו"ע או"ח תמז א). במה דברים אמורים שאין הכלי אוסר אלא כדי נטילה בירך עם גידו וכיוצא בו דבר כחוש שאין בו כח לפעפע בכל חתיכה אבל גדי שמן שצלאו בחלבו אם אין בכל הגדי ששים בנגד כל החלב שבו אסור לאכול אפילו מראש אונו שכיון שהוא שמן מפעפע בכולו (שם יו"ד קה ה). במת דברים אמורים בשבלעה איסור שאינו מפעפע אבל אם בלעה מן הדברים המפעפעין בטבען כגון שומן אוסרת חברתה (שם שם ז). — וּפִעְפֵּעַ, בקע ועלה, צף והתרומם למעלה: מיד התחיל ארונו של יוסף לפעפע ועולת מן התהומות בקנה אחד (מד"ר דבר' יא). — וכסהמ"א: באצבעתא בקירה, פי' לק בשמניח אצבעו בתוכו נעשה גומא וכשמגביה מפעפע ועולה ומתמלאת הגומא כאלו לא נשקעה בתוכת אצבע ולא היתה

---

1) [וכמד"ר לקהל' ז ב (על י"ד דברים קשים): ברזל קשה והאש מפעפעתו, וכנראה הכונה כמשמ' הפעל פעפע בתו"מ: האש בוקעת וחודרת לתוכו. והמפרשים פרשו פעפע בלשון רכוך ואף הכניסוהו במשמ' זו לשימוש הלשון בסהמ"א, ואין זה מתאים לחוראת הפעל.]

2) [כלו' בוקעים את הידים ומחדירים את הזוהם לתוכן, במקום להעבירו. ואף רש"י המפרש מפעפעין, מרככין את הידים, ממשיך: ומבליעין בהן את זוהם התבשיל.]

3) [עי' בהערה 1.]

4) [חודר ובוקע לכל הצדדים, ורש"י: **מפעפע בינתיים**.]

גומא כתובו (ר"מ, ערוב' נג.). — ̈ופִעְפַּע האור, בקע ופרץ והתפשט: כי לא יצא דרך החור רק האורות הבאים מלמעלה אבל הבאים מועיר עצמו היו מפעפעים ומבצבצים בנו' (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, לט). ומן האור שפעפעו ויצאו מנצח דועיר ונבנמו כרחל נבנה ונשלם וכו' (שם שם). — ∞פִּעְפַּע הביצה, טרף אותה בקערה [1]).

—התפ', מִפַּעְפֵּעַ: מה האגוז הזה אם הקשתו כלו מפעפע, כך ישראל נוחים באגוז (מד"ז שה"ש ו, בובר, 37).

פער, מבני: ̈הַפְעָרָה, *פִּעוּר, *פְּעִירָה, פַּעַר.

פָּעַר [2]), פ"י, פָּעַרְתִּי, פָּעֲרָה, פָּעֲרוּ, — פָּעַר את פיו• פתחו לרוחה, כמו בתאוה לבלע דבר, aufsperren (d. Mund); ouvrir largement, bayer; to gape: לכן הרחיבה שאול נפשה וּפָעֲרָה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). פִּי פָעַרְתִּי ואשאפה (תהל' קיט קלא), ויחלו כמטר לי ופיהם פָּעֲרוּ למלקוש (איוב כט כג).—וּפָעַר על פלוני כפיו בקצף: פָּעֲרוּ עָלַי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יתמלאון (שם יו י).—ובתו"מ: פער (עשו) פיו כגמל ואמר אפתח פי ואתה מבנים (ר' יצחק בר זעירא, תנחו' פנחס יג). — ואמר הפיטן: הזבר לערים נוה נארו, צרים אשר חומות ערערו, ועד היסוד עדו ערו, פימו דברו בגאות ופערו (ר"א קליר, אלילי מרעי, קרוב' שבת זכור). צר ואויב הלטיש עיניו, פיהו פער לשאוף ענו (משלם, במתי מספר, סליח' תענית אסתר). ארשת שפתי פציתי ואפער, נצבתי להלל כמקהל מצער (ר"י ב; אביתור, ארשת שפתי, שעה"ש 13). אתעוררה אתגברה על שוררה משתוררה פה פערה על מוערה (ראב"ע, איסה בכי, איגר 144). עלי שחקו, ודתי רחקו, וחוק שוא חקקו, לא דברו יי', פערו פיהם כארי נוהם, סלוח להם לא יאבה יי' (הוא, אל אל אקרא, שם 165). — ואמר המשורר: יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בכודי, 19). — *פָּעַר עצמו, פָּעַר פיו: מיד בעם עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם, פערת החרובית עצמה ובלעה אותו (פסיק' רב' ויקח אליהו, יז.). — *וּפָעַר, פָּעַר עצמו (לבעל פעור), פָּעַר פיו של מטה, פנה לצרכיו: הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו והזורק אבן למרקולים זו הוא עבודתו (סנה' ז ו), איכה יעכרו, למעוטי מאי וכי תימא למעוטי הפוער עצמו לזובחים, מהשתחואה נפקא, מה השתחואה דרך כיבור אף כל דרך כיבוד אלא למעוטי הפוער עצמו למרקולים מ"ד אמינא הואיל ועבודתו בזיון הוא אף כל בזיון קמ"ל (סנה' סא.). מעשה כסבטא בן אלס שהשכיר חמורו לנברית אחת כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא, לאחר שיצאה אמר לה אף את המתיני עד שאכנס ואצא אמרה לו ולא יהודי אתה אמר לה ומאי איכפת ליך נכנס פעד כפניו וקינח בחוטמו והיו משרתי עבו"ם מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך (ת"כ, שם סד.).—ובסהמ"א: עבודות הרבה קבעו עובדי כוכבים לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה ועבורת זה אינה כעבודת זה בגון פעור שעבודתו שפוער אדם עצמו לו ומרקולים שעבורתו שיזרוק לו אבנים או יסקל מלפניו אבנים (רמב"ם, עכו"ם ג ב). — ואמר המשורר: וּמֵעָה שם עלי פתחה לשוער, בצאת המאבל תמיד משער, בבל עת יהיה מגור ויער פתוח פיו בעת צאתו ויפער (ר"י זברא, בתי הנפש, בספר שעשועים דודזון, 160). — ̈ופָעֲרָה ירך לגבר, ואמר הפיטן: היא (הסוטה) פערה לנכרי ירך, לבן ציעורה בא (בהנפיל ירך) (ינאי, היא אפרים, קרובי לספר במדבר, זולאי, קסג). — ̈פֹּעֶרֶת, שאול הפוערת פיה, ואמר הפיטן: טבע חותם ברית שם בשארו, בה תפן פוערת ואז הקפץ פיה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יו"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 4). יום מימים הוחס, יום כפור המיוחס, יורעיו חמול וחס, יוקשיו לפוערת הם (ר"א קליר, יום מימים, מוסף יו"כ).

—פִעֵ', *פִּעֵר, — במו קל: ̇פעור יוכיח שמפערין לפניו בבל יום ואינו בטל (רבא, ע"ז מד:).

—הִפְעִ', ̈הִפְעִיר, — במו קל, ואמר הפיטן: הוספנו בחטאינו חמה להבעיר, המתנדבים כבני בית להפעיר, ומה יעצור כח רב וצעיר, ודוי ופלל לקריש ועיר (שלמה, אין מי יקרא בצדק, סליח' ליום א).

---

1) [ע"פ הארמ', עי' ב. פִּעְפּוּעַ, הערה 3.]

2) [ובן פער' בסור', פע'ר[a]) בערבי' במשמ' זו, ובאוגרית' (גינזברג, כתבי אוגרית 74, 11): ויפער שמתהם במשמ' ויקרא שמותם.]

---

a) فغر

קמתי אני ואעיר, כרשות רב וצעיר, יה פי כחין אפעיר[1]) ותעל לי רחמים (ילחק בן קפרון, יגרתי מפני סמים, סעה״ם 7). מנין סדר חדשים כעשרה בו העיר, נהי ויליל כמו פי אפעיר, סדר פרעניות כתוך לבבי יבעיר, כבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר (יוסף, אזכרה מלוק, סליח׳ י פנת).

פֵּף, מ״ר פַּפִּין, עי׳ פַּא.[2])

פְּפִיוֹר, פִּפְיָר, עי׳ פִּיפְיוֹר.

°פֶּצֶד[3]), ס״ז, — מעין מים, נבא מים, Quelle; fontaine; spring ואמר הפיטן: מה נעים מלכי ודודי הכין מעינות ו פ צ ד במדבר הורית מאורי ספק לצרכי ולחמי (שלום שבזי, חס יחוד, שירי תימן, 207).

א. **פצה**[4]), ממנו °מִפְצָה, א. פָּצָה.

ב. **פצה**[4]), ממנו ב. פָּצָה, *פִּצּוּי, °פִּצָּיוֹן.

א. **פָּצָה**[5]), פ״י, פָּצְתָה, פָּצִיתָה, פָּצִיתִי, פָּצוּ, פֹּצֶה, פְּצֵה, יִפְצֶה, — פָּצָה, את פיו, פתחהו, לבלע, לאכל, לדבר, öffnen; ouvrir; to open: ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך (בראש׳ ד יא). ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר־להם וירדו חיים שאלה (במד׳ יו ל). אשר פצתה האדמה את פיה ותבלעם (דבר׳ יא ו). ואנכי פָּצִיתִי פי אל יי׳ (כנדרי אשר נדרת ולא אוכל לשוב ותאמר אליו אבי פָּצִיתָה את פיך אל יי׳ עשה לי כאשר יצא מפיך (שפטי׳ יא לה–לו). ולא היה נדד כנף ופֹצֶה פה ומצפצף (ישעי׳ י יד). פְּצֵה פיך ואכל את אשר אני נותן אליך (יחזק׳ ב ח). פָּצוּ עלי פיהם אריה טרף ושאג (תהל׳ כב יד). ואיוב הבל יִפְצֶה פיהו בבלי דעת מלין יכביר (איוב לה יו). פָּצוּ עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). פָּצוּ עלינו פיהם כל איבינו (שם ג מו). — ואמר הפיטן: פתחתי שערי תהלה, פ צ י ת י פי אל יי׳, צדקתך בשרתי תחלה, צדיק אתה יי׳ (ראב״ע, אזכירה, איגר 233). חזקי אמצי ופה פ צ י לערוך מהלל (ספר הפזמונים לאלעזר אחרי אהרן סעדיה ערקי כהן, כז:). — ואמר המשורר: ואף פיהו פ צ ה, ברצותו רצה, ואותם לא חצה בספרי לגורים (דונש, תשו׳ דונש על מנחם, 4). החרף שמע ואת פיו פ צ ה, נפש כל חי בקיץ קצה (ראב״ע, אל אחד, איגר 122). — °ופָּצָה לשון, באותה משמ׳, ואמר הפיטן: פ ו צ ה לשון הוצאת רע, צופד כנביאה אשר גוויה צורע (ינאי, אמנם, קרובי לס׳ ויקרא, זולאי, קמ). — °ובקצור, פָּצָה במשמ׳ פָּצָה פיו ואמר: חייבים אנו לפצות כי באותה השנה היה מיום שלישי חרוצות (סלמון בן ירוחים, מלחמי ה׳, 53). פ ו צ י ם הם המכחישים (יהודה הדסי, אשכ׳ הכפר פי׳ סעד, סוף פלא יב). — ואמר הפיטן: פ צ ו[1]) מה אנוש להזכר במעלה, פאר מבטחה להוריד ממעלה (ר״א קליר, מן הסר. קרובי׳ א סבוע׳). טפלות עדות שוא פ ו צ י ם יהירים ובעין קרצים (הוא, אטוס, סדר א סבוע׳). פ צ ו חוירי יער איה חסידיה, פ צ ו מעשה ערוה לנדיה, פרשה ציון בידיה (הוא, סבת סוכו מני, קינ׳ ס״ב) פ צ ו ודים לפני מי תחלה, עם כבד עון פקד וילאה (הוא, איכה תפארתי, שם). ארשת שפתי פ צ י ת י ואפער, נצבתי להלך במקהל מצער (יוסף בן אביתור, ארשת שפתי, סעה״ם 13). נכל קוצים לוחצים בני תם נוצצים ורוצצים עשותם קרוצים פ ו צ י ם נחנו נעבור חלוצים לפני ה׳ (קטע סידור כמנה׳ אנגליה JQR IV, 58). פ צ ו חזק ונתחזק בעד עמנו ומשפחותינו

---

[1]) [לשם החרוז במקום הקל אפער.]

[2]) [בפס׳ דא״ר ב לפנינו בדפוס׳: ההוגים כיונים והמנפין ו ה מ פ פ י ן בידיהם והבועטין ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן עליהן הכתוב אומר אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני, ע״כ. ולפי גרסה זו היו שהשתמשו כפעל זה במבטא פִּפָּה בידים במשמ׳ עשה תנועות בידים בשעת הדבור או הבות. אולם המחבר ברשימותיו מעיר כי גם בספר תולדות אדם של יוסף ישראל פורלין (כ״י בריט״ם) וגם בספר מעלות המדות (עי׳ בירח מגדל עז לר׳ י עמדין, קל:) הגרסה ה מ נ פ נ פ י ם, ואין ספק כי כך נכון, ובהוצ׳ היגר (ע׳ 282) מובאות גם נוסח׳: מנפפין, מניפין.]

[3]) [עפ״י הארמ׳ פ צ י ד א, פרצידא.]

[4]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[5]) בן בארמ׳ ובסור׳ פצא, פצי, ובעקר אף ב. פַּצָּה במשמ׳ הציל, אותו פעל הוא, וכן בא הפעל בארמ׳ ובסור׳ ובערב׳ פצי a) במשמ׳ סדק וגם (בבנין הדגוש) גאל והציל. ואותו מעבר מצוי בכמה שרשים כגון פטר, פקח, ועוד.]

a) فصى

[6]) [הפיטנים יצרו על יד פָּצָה גם צורת פעל ב. פִּיץ (עי׳, ערך זה), וגם מזגו אשר לגזור צורות כנון פַּצּו (כשנוי ההטעמה) אלא שבאן סדרו כשרש העקרי שאין לנטות ממנו ללא צרך.]

(ר' משלם בר קלונימוס, אודך כי עניתני, יוצ' שבת ב תככה). ככבום עשרה עדים במכה טריה, פצו צאי בלה ענפה ופוריה (ר"י עוב עלס, אז כאדשת, זולת שבי הגדול). וקני בבוד אספו קבצו, וזה צום למו פצו. חברו לילך לממנו נלחצו, חבאו ונשמטו והאחים רצי (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ' שבת הגדול, מחז' היעל' א, ל:). קראתי קהל עדתי, ולא אבו שמוע תורתי, ראה אותנו פצו לעמתי, ולא עניתים מחמתי (הכל אנחנו, יוצ' שבת חנכה, שס שס קסד.).— ואמר המשורר: וחן שקר פצה, לפניו לא ימצא, והצדק רצה ואוהב מישרים (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7). אמר אלי ימים חדלו להרע בי אל בנחומים פצה. והביע (ראב"ע, תתן חדה, שירי תחנים, כהנא א, 126). — ופָצו השפתים, נפתחו ודברו: אשר פָצו שפתי ודבר פי בצר לי (תהל' סו יד). — ואמר הפיטן: ראה תם חלומותיו, ונדר פצו שפתיו, מה תתן משלך עשר אעשרנו לך (ראב"ע, אל נאדר, איגר 223). — ואמר המשורר: ובן דוד אתן קלסה בארצות, על ההכלים ששפתיו פוצות (יהודי בן ששת, הקד' לתשו' על תלמידי מנחם, 17).

—הפע', הִפְצָה, — במו קל, ואמר הפיטן: רוח שפתיו הפצה מפיהו, צדיק הוא יי' כי טריתי פיהו (ר"א קליר, איכה אלי, קינ' ת"ב). — ועי' ב. פוץ.

ב. **פָּצָה** [1], פ"י, פוצֶה, פְּצֵנִי. — פָּצָה את פלוני מצרה וכדו', הצילו, retten ; sauver ; to save : שלח ידיך ממרום פְּצֵנִי והצילני ממים רבים מיד בני נבר (תהל' קמד ז). הנותן תשועה למלבים הַפוצֶה את דוד עברו מחרב רעה פְּצֵנִי והצילני מיד בני נבר (שם שם י-יא). - ואמר בן סירא: חשכת בשרי משחת ומיד שאול הצלת רגלי פציתני משוט דבת לשון ומשפתי שטי כזב (ב"ס גני' נא ב).—ובסהמ"א: ולכל בני ישראל עמך יורדי הים באניות פצם והצילם ממים רבים (תמדת הימים א, י:).— ואמר הפיטן: פין לי מחשילי, מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי, דודי לי (ר' משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). האל ירצה אנקת צעקים ואתם יפצה כי בו חשקים (רמב"ע, אין בפי מלה, סעה"ס 76). רעה עמך גם רצה, אלהים ומצר פצה, ושימה לקצי קצה, חגור חרבך צור וצא (ראב"ע, לאט על, איגר 153). רצה והיצא

לעמך פצה, פדהו מן ידי עבדות, רְבות חסדו לכן ידידו לנהגהו מבבדות, יחלצהו ויפצהו יריצהו מבור ודות (אפריס בר' יצחק, אסר ילך, ומאורה שבת ב תככה). טבעו בבוץ ואין פוצה, טורפו מקצה אל קצה (אזון תמן, סליח' שני בתרא).—ואמר המשורר: ויש פוצר ויש דרש דמי דל, ויש גמל ויש שבר לתורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, ברודי, 124). אני עֹבר בתוך מים, דלני ממגורתי, אני הלך במוקר אש, פצני מבערתי (הוא, ראה היום, סעה"ס 35).— ואמר המליץ: חפץ יי' עליו ייטב ופצהו מעפר ומאשפה (ב"ז, ב"ס יא עו). בל נכלה וגאון שנא ופצה מהם אוהביו (שם טו יג). — וביל' פעוּ, פְּצוּי, מכירה פְּצוּיָה, שהמוכר עשה בל הַפִּצּוּיִים הנצרכים: מבירה חלוטה נקיה ופצויה מכל מין אפותיקי וחיוב (פחד יצחק, ערך מכירה על מנת, קח:).

—פע', פִּצָּה,—פִּצָּה תביעת ממון או שוה ממון מעל פלוני, ביחוד במקרה שמכר לפלוני דבר שיצאו עליו אח"כ מערערים, פִּצָּה את פלוני מערבות [1], entschädigen ; compenser ; compensate : ואין רשות לאחד מיורשי לטעון עליה ולא לערער עליה ולא להריב עמה ולא להנצות ולא לערער עליה וכו' בי פיציתיה ובירורתיה ושיפתיה וניקיתיה ווכיתיה בכל פנים של זכות (תשו' הגא' הרכבי סע, 186). שאם מכר לאחרי כן שדה לאחר אחר שקבל לזה אחריות שמשועבד לפצותו גובה אותן משועברין שמכר לאחרים בשיעור הקרקע שטרפה ממנו (רגמ"ה, ב"ב מא:). ועל היתומים ועל באי כחם לפצות ולהדיח (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 16). וכן אם יצא על שדה זו שום כתב וקיום בעולם ע' פלוני זה בעל האשה ועל יורשיו אחריו ולסלקו ולפצותו מעל פלוני

---

1) [עי' א. פצה, הערה.]

1) [כמשמ' הציל ממש, המתאימה להוראת הקל בא הפעל בארמ' שבתו"מ בגון: אי אתיא אם ומערערא לא מפצינא לך, בלו' אם באה האם ומערערת לא אציל אותך (כתוב' לא:), או: דינא הוא דמפצי ליה מיניה (שם לב.), בלו' דין הוא שיציל את החפץ מן הגזלן. ורק מקרה מיוחד הוא שהמפַצה מציל את פלוני מתביעת ממון. ובמדר"ר (במד' יז): ולמה זכה כנען שנקראת הארץ על שמו, כיון ששמע שישראל באין פצה את המקום אמר הקב"ה אתה פציתה את המקום תקרא הארץ על שמך ובו', בכר העיר מ"ב: ובכל מקום גרסינן פינה, בלו' פִּנָּה את המקום. וכך בנראה צ"ל אף כאן.]

זה תלוקח ומעל יורשיו אחריו (שם 63). דינא הוא דאויל שמעון ומפצי ליה, בשם שאילו מכר שמעון זה לאיש אחר באחריות וכא ב"ח דראובן וטורפה היה שמעון מפצהו [1]) ועל ראובן לא יוכל לחזור שהרי שלא באחריות לקחה ממנו כך · כשמכרה לראובן עצמו יפצה [1]) לו (רש"י, כתוב' לג.). ולא יוכל הקבלן לדחותו ולומר פצני מן הערבות (לבוש חו"מ קכג יג). —פע', פֻּצָּה, ניפ' מְפֻצֶּה, — מי שֶׁפִּצּוּ אותו: ושאר חוקות שחוקו חכמים מן המְפַצה למְפֻצה וכו' ונטל את ממונו מידו שלא בדין שלא בפני המפוצח (רב האי גאון, ממדה גנוזה קסח).

***פִּצּוּי**, ש"ז, — פעֻלת הַמְפַצֶּה, שה"פ מן ב. פצה, Entschädigung; compensation, לְשון פִּצּוּי: ואם הוא בלשון מחילת חרי הוא והמחילה שוין אלא שהן חלוקין כאן בחשבון שבתכנו להלבותיהן שזה לשון פיצוי ופירעון וזו לשון מחילה שמוחל ואפילו מה שלא קיבל ממנו (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 9). — וּשְׁטַר פִּצּוּי: והשטר הרביעי הוא שטר אביוריא והוא שטר פצוי ואינו יוצא מכלל שטר המחילה מיהו המחילה הוא על דבר ידוע שעשה לו פשרה ומחל אבל שטר אביוריא היא מחילת כל טענות ותביעות בעולם כגון שיקבל ממנו משלם (שם 8). וכל מי שיבוא מארבע רוחות העולם יהודי או ארמאי קרוב או רחוק בכתב או על פה דיקום ויטעון וישתעי ויערער שום ערעור בעולם על פלוני הנו' מחמת פיצוי זה ואביוריא זו בלום בדי לבטל שטר פיצוי זה בולו או רובו או מקצתו יהיו דבריו בטלים ומבוטלים וחשובין בחרס הנשבר שאין בו ממש, עלי ועל כאי בחי לפצות ולחדיח ולסלק מעליו ומעל כאי בחו כל עורר וטוען שבעולם שיערער על שטר פיציוי זה בלום ולהעמיד שטר פיצוי זה ושטר אביזוריא זו בחוקתו וכו' ושטר פיצוי זה ואביוריא זו קבלתי עלי וכו' באחריות ובחומר כל שטרי פיצויין ואביזראין (שם 9). ובתבו עליו שטר פצוי מוחזק וערבות (תשו' הגא' הרכבי שב, 177).

***פִּצּוּל**, ש"ז,—פעֻלת מי שהוא מפצל מקלות, מקלף וחושף את קלפתן: גם ענין ספור פיצול המקלות אשר פצל יעקב ברהטים שבם סודות טבעיים עמוקים בלי ספק יראו פליאות אצל הכלתי יודעים סודם (ר"א ניבאגו, דרך אמונה, ע.). — ובמשמ' סעיף מן סעיפים היוצאים בראש בלי וקרני חית ובדו', antler; andoniller; Geweihsprosse: אלא משום הכי הוו סניפין שהן מפוצלין שעל גבי פצולן מיכן ומיכן מונחין הקנים (כגמ"ס, מנח' לד:). ומנקיתיו, ובו' סניפים כמין יתדות והכ עומדין כארץ וכו' ומפוצלים שלשה פצולים זה למעלה מזת וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמובין על אותן פצולין (רש"י, שמות כה כט, וכעין זה הוא, מנח' לד:). לולבי גפנים, אותן פיצולין הגדלין בגפן וקורין ווידילייש (הוא, שבת סא.). באילת שב"ז שמגדלת קרניה מפצילות בכל שנה ושנה נוסף בה פיצול אחד (הוא, יומא כט.). כיתנא נמי מפציל, כשבותשין אותו נחלק לכמה פיצולין (הוא, שם עא:). המפוצלים, לתת ראשי הקנים כאותן פיצולין וחרכה פיצולין יש בהן למנין הקנים (הוא, מנח' לו.). עד כין הפרשות, עד מקום שהוא מתפרש ומתפצל פצולין, בנגד הירכים הוא מתחיל ליפצל ויוצא ראש א' לירך זו ואחד לזו והאמצעי יורד לזנב ולמטת מאותן פיצולין כנגד שתי אצבעות הוא חוזר ומתפצל עוד לג' ובו' (הוא, חול' מה:). היכא דמיפצלא לא דינא ולא דיינא, בלומר אין להרהר ולחזור אחר סימן אחר שאין פיצול בקרני בהמה (הוא, שם כט:). בעי לחטוטי בתרייהו, עד שימצא במִספר חזה, וראשן אחר מחובר בשדרה וראשי הפצולין נדבקין תחת החזה בראשי הצלעות (הוא, שם נג.). [1])

***פִּצּוּעַ**, ש"ז, — שה"פ מן פִּצַּע, פעֻלת המפצע אגוזים ובדו': שהוא מותר בשבת, כגון פיצוע האגוזים שהן חכנת מאכל ואינה מלאכה מותר (ר"ח, שבת קכג.). ויש לומר דלא אמר רב יהודה אלא דומיא דפיצוע אגוזים שהיא מלאכה גרועה לגבי קורנס שמיוחד למלאכה חשובה ובו' אבל כלי קיואי ושרגא דמישתא מותר לטלטל לצורך גופן דמלאכה שלהן חשובה יותר מפיצוע אגוזים (תוס' שבת קכג: ד"ה כתח).

[1]) [גנפות עצרי של לשון הגמרא.]

[1]) [בדברי הערוך ערך פצל: מאי משמע דהאי אגם לישנא דבוצלנא הוא ובולן לשון פיצול הוא ועל שם ... נקראו בצלים שממהרים לצמות ולבצול מעצמן, ע"כ, צ"ל ביצול, שה"פ מן פִּצֵּל.]

°פִּצּוּר, פיצור, ש"ז, — שה"פ מן ב. פִּצֵּר, פעֻלת הפוֹצֵר: ומה אם דבריאה והיצירה כך הם כורעים וברוב שידול ופיצור הזנ ישׂים ונחקקים במחשבות היוצר על אחת כמה וכמה וכו' (תרגום חוי"ד ג, מיוחס לר' ברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ' 453).

א. **פצח** [1], ממנו א. פָּצַח, °פָּצַח, *פִּצְחָה, °פְּצִיחַ, °פְּצִיחָה.

ב. **פצח** [2], ממנו ב. פָּצַח.

א. **פָּצַח,** פ"י, פָּצְחוּ, פִּצְחִי, פִּצְחוּ, יִפְצְחוּ, — פָּצַח רִנָּה, החחיל לזמר ולרנן בקול, jauchzen; jubeln; pousser des cris de joie, jubiler; to shout merrily, jubilate: פִּצְחוּ רנה (כמשלת מלך בבל) (ישע' יד ז). רנו שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ פִּצְחוּ הרים רנה יער וכל עץ בו (שם מד כג). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו [3] הרים רנה (שם מט יג). פִּצְחוּ רננו יחדו חרבות ירושלם כי נחם יי' עמו גאל ירושלם (שם נב ט). רני עקרה לא ילדה פִּצְחִי רנה וצהלי לא חלה (שם נד א). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יִפְצְחוּ לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (שם נה יב). הריעו ליי' כל הארץ פִּצְחוּ ורננו וזמרו (תהל' צח ד). ובמהמ"א: ותחצוב מן האור מאורות וכוכבים קבועים בגלגלי רום מושלים ביום ובלילה פוצחים ביום שירה לעושם ונותנים זמירות בלילה לקונם (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה בסוף חו"ה). — ואמר הפיטן: רננות לך משיחים, תודה וקול זמרה פוצחים (ר"א קליר, בעשר מכות, פסוק ג פסח). פדוים חוה כמשביות, פצות שירים תמור בכיות (הוא, מגשר עם, מוסף שבת החדש). התנערי עניה לענות ושיר פצחי, התנהלי צביה אט לתוך מעון נוחי (ראב"ע, איך יעמד, איגר 129). אקרא קריאת ביהידה מפונה, לשם אשר בו היא מכונה, וכל קרבי יפצחו רנה, בהרימי קולי ואקרא (הוא, אקרא, שם 235). ושיר פוצחים ולך שוחחים ואומרים כי אין כאל (ר"י זבארה [4]), ארחלים ותשמלים, אופן שבת א אתה"ס). שיר תשבחות לנצח נצחים, בקריאתם זה לזה שוחחים, בעניתם ובנעימתם זה אל זה פוצחים, בשלוש קדשות בקרש מפציחים (מי ימלל גבורות, פלוק מוסף יום כפור, מחז' איטלי ב, קכו.). לקצה ארץ נגעה שמחה גם נשמע במעונים קול ששון וכל לשון פצחה שירים עוד ורננים (שלמה, שירי אדם נשיר זה היום, פזמונים למילה, סדור ארם צובה, תסנג.). להודות לו אפצח רננה עד נצח, למען הוא נצח לבבי גם תקפי (ר"י נג'ארה, עולת תמיד, הקד'). זכרון אשר נבא לך בנהר כבר, אזכר ואתבונן ותן לוקח, יום התחיה רוחך כי תעבר, אעלה להר ציון ושיר פוצח (שלום שבזי, מי כמוני, שירי תימן, 114). — ואמר המשורר: בשירתי אפצח, כבני צרק וצח, מתוקן ומצוחצח, במלים נחברים (יהודי בן ששת, תשו' תלמידי דונש, 8). פאת עולם יאחז שיר נבונים, ונביא מבלי ציים ואיים, יתנו שוכני עי כם זמירים, ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, התרשיש י טו, 85). על כל כבוד חפה אשמיע שיר צח אשר אפצח ובן אביע (יוסף בן יהודה זאבק בעל רב פעלים, בספר כיב ספחים, כ"י Jews College, לונדון). — °וּפָצַח, קרא בקול רם, שר, התפלל, ואמר הפיטן: ענה פוצחי הלל בכפות תמרים (רסע"ג, הושענות, סדור רסע"ג, רמד). העל המירו רע בבעל, וזה ללא זה פצחו במעל, ונחו כחרון אף לנגף וגעל, חל בעדם חבר והצרי תעל (ר"א קליר, אז מאז, קרובי שבת שקלים). עד יתן רשות מלך עולם וחשים עד ימליכוהו עם עולם, ואז יפצחו לפאר אלהי עולם (הוא, אז ראית, שם). נשף בחוין יצריתו, מפיסים אשר יצליחו, נאות דשן יפצחו, ויטבול ויתעלמו (קטע עבודת יוה"כ, Elbog. Stud. 178). יצר פוצחים, יחודו לנצחים, ימן קרוחים, ימר נדחים (ר' שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראש'). וצח נצח נצחים, וצחצח צחצות מצחצחים, אצו פוצחים ומנצחים למרום וקדוש (ויוסע אל, אופן ז פסח).

---

1) [במורי׳ פצח, שמח, היה שמח ועליז, פציחא, בהיר וגם שמח, עליז, ובערב׳ פצח a) היה בהיר פציח b) בהיר הקול, בעל קול רם, ובארמ׳ שבתו"ם פַּצִּיחָא בהיר (בצבע), וכן מתרגמים בצדק השבעים והוולג׳ בלשון הרמת קול בשמחה, וכן רב הפרשנים, ואמנם יש שערבבו פעל זה עם ב. פצח. ועי׳ ב. פָּצַח, הערה.]

2) [עי׳ הערה לב. פָּצַח.]

3) כך הכתיב, והקרי: וּפִצְחוּ.

4) [איגר (דיואן ראב"ע 217) הביא פיוט זה בשנויים בשם ראב"ע.]

---

a) فصح b) فصيح

ישמעני אלהים בקראי לנגדו, וסליחה יבשר לזרע ידידו, פוצחי ליתר שם בכורו, הורו ליי כי טוב כי לעולם חסדו (ישמעני, לתענית לבור, מחז' איטל' ב, כג:).

—°פַּצֵּחַ בדבור, דבר בלשון ברורה [1]), ואמר המליץ: ואין במוה בהירה גמורה כשפה ברורה ובמלים נגליס בלשונו הצח אשר נצח בכל אשר פצח (ירח ירחה יד, כג:). והלצון היתר מעולה לפצוח טוב הדבר הוא השוה בארכו וברחבו (קהגון ג). וכשיהיה הלשון הגדול רחב מאד או קטן בנבוין לא יהי' בעליו יכול לפצח הדבור (שם ג ו ח). ואם אין געיה אצלם לא יפתחו לעולם אבל גוללם ולא יפצחו במלם (הוריה הקורא, דרנבורג, 67). — °ובמשמ' התחיל: והבתב הוא הפוצח בדבור, ר״ל מתחיל (דברי המלמד אבואלפרי בספר היסר (העריות) של ישוע בן יהודה הקראי [2])). אחרי שיש לנו שביל ודרך לדעת שהברל החדשים בראיית הירח כפי הרמזים שהקרמנו מרצון המדבר בתורה מעקר בריאתו וכו' מה טעם לפצוח בו במצוה (ר״א הקראי, גן עדן, קדה״ח ד, ו.).

—נפע', °נִפְצַח,—נִפְצְחָה המלה, בטאו אותה, הגו אותה בדבור: כי געיה להם סמוכה ועצמם משוכה ובהם חסוכה ושמורה וערוכה והם לא נפתחים וכפה לא נפצחים (הורית הקורא, דרנבורג, 67).

—פע', °פִּצַּח,—כמו קל, ואמר הפיטן: כל ברואי בריה בפצח מפצחים (ר' שמעון בר יצחק, כל שנאני, קרובי ב ר״ה). מבית פצח [3]) צוארי חרוזי, קומי לך רעיתי ארץ הכנעני והפריזי, יפתי ולכי לך (בס' דברי חפץ, 18).

—פע', °פֻּצַּח, בינ' מְפֻצָּח, שקראו אותו בקול רם, ואמר הפיטן: מקים שירים מפוצחים, וקרבנים מסולחים, חזירים גם מזובחים, תמור אלים מנותחים (מ' דרעי הקראי, לקו״ק, סז.).

—הפע', °הִפְצִיחַ, — כמו קל, קרא בקול, שר, התפלל, ואמר הפיטן: קול רודי יללה הצרית, הנני הפציח (ינאי, קול דודי, קרובי' לפסח, זולאי, רעה).

---

1) [בהשפע' הערבי פציח a).]

2) מאה יא לספה״נ. רק לא נתברר אם זה לשונו בעצמו או לשונו של מתרגם הספר, תלמיד של ישוע. [ואולי נגזרה משמ' זו מב. פצח.]

3) [מנקד פִּצַּח, ואולי צ״ל פָּצַח בקל.]

---

a) فصيح

למלאכים הפציח ציר ולמחיצת עלה (ר״א קליר, אבינדור, תפלת שיגה ללונץ, 202). תוקפך חיוו וחודיות ערבו, תהילה בכנף היפציחוך ושמך ברכו (עבודת יוה״כ. Elbog., Stud., 186). אנשי אמונה אבדו ואין מאמין כך להבטיחה, באליהו אשר עמד בהר הכרמל להפציחה (אנשי אמונה, סליח' מנחי יוה״כ). הלל ועוז ורננה אפציח כגיל ורינה הדרת אלהי מעונה וכו' (אפיינען, ניבויאר, MGWJ 1896, עמ' 552). ויפציח שיר כמא פני עון נושא ויתרעם הכסא להור מתנשא (מי ימלל גבורות, סלוק מוסף לום כפור, מחז' איטל' ב, קכה:). שיר תשבחות לנצח נצחים, בקריאתם זה לזה שוחחים, כעניתם (וכנעימתם) זה אל זה פוצחים, בשלש קדשות בקדש מפציחים ושלוש קרושה לקרוש משלשים ומפציחים (שם שם קכו.). פה אחר יפציחו עם עולם, הזכירו לברכה מנחיל דת העולם (לשמחת תורה, שם שם קלג.). חולחלתי ונפשי שחה, טוב ומטיב הלולך אפציחה, כי עמך הסליחה (בשם אלהי אברהם. אשמה, ערבית לכפור, סדור ארם צובה, תקפד.). יונתי התבונני עורי, בו אשיר שירה לאל צורי, ברוך הוא מפציח מבוארי [1]), ויחודו הוא מחמד שרשי (שלום שבזי, יום שבת, שירי תימן, 165). — ואמר המשורר: ואז שיר יענו לאל ורון אפציחה שירה אמרתיה לשר כל היקום שירו למצרים אשר השלחה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 268).

ב. **פָּצַח** [2]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', פִּצַּח,—פִּצַּח את העצם, בִּקְעָהּ וּפִתְּחָהּ להוציא מבנה המוח וכדו', aufbrechen, aufknacken; rompre, casser; to break open, crack: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פִּצֵּחוּ ופרשו באשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ' ג ג).

—נפע', *נִפְצַח,— פִּצְּחוּ אותו, נשבר, נבקע: שני חוטין שלאש יצתה מבית קדש הקדשים, ניפצחו [3])

---

1) [נ״א: מפוארי.]

2) [פעל פצח זה במשמ' שבר ובקע נמצא כנראה אף באשור' פַּצָּה, בערב' פציח' a), בבו״ש' פַּצַּח במשמ' זו, וקרובים אליו פצע (עי' שם, הערה). וגם פַּסַּח (עי' שם הערה) במשמ' נכה רגלים, וגם פצוחי עינא בתו״ם פרושו קריעת עין כפוך.]

3) [כדפום (פרשת שמיני): ונחלקו.]

---

a) فضح

לארבעה, ניכנסו שנים בחוטמו שלוה ושנים בחוטמו שלוה (פסרא, פרשה כדב ואביהו, העתקה ליור-אורית בביה"מ שבטר מכ"י בנקוד עליון של ותיקן).

—קל, רק בינ' פעו, ״פָצוּחַ, בֶּרֶךְ פְּצוּחַ [1]), פתוח, פרוי, בלי חומה: כפצחין, ברכין פצוחין ופתוחין מאין חומה (רש"י, במד' יג יט).

—פעִ', ״פִצֵּחַ, בינ' מְפֻצָּח, — א) שפִצחו אותו, שבור, פצוע, ואמר הפיטן: מעצמותי המפצחות והמפלחות מסבעיסיך וממועימיך, נמתי נלאיתי נשא חרונך וזעמך (אליה בר שמעיה, את ה' בהמלאו, סליח' לום גדליה). הגיח לשבעתים מאפל מאורם, כי פוצחו עצמותם והופשט עורם (אמר מפועתך כולר חסדים, שחרי כפור, סדור ארם לובה, מקלא.). — ב) בֶּרֶךְ מְפֻצָּח, כמו פָצוּחַ: בחצריהם, ברכים שאין להם חומה, ותרגמו בפצחיהון, שהם מפוצחים, לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (רש"י, ברא' כה יג).

״**פֶּצַח**, ש"ז, — פעֻלת הפוצח, קריאה בקול, שיר, תפלה, ואמר הפיטן: פיצח עז ענותך לא יסלל כי עוות לבו יסלל צר אשר בעיניו התהלל בסר לעיניך יתחלל (יכאי, השכם בבקר והתילב, קרוב' לפ' שמות, זולאי, סד). והתיצב כפצח פועל פלא לפני פין פקת פליליה, והתיצב בצהלת ציווי צור לפני צר צורר צורים (הוא, שם סה). נא לא תכחד לתנות פיצחה, להכניע מיצחה, להוריד ניצחה (הוא, ואשה כי תזוהר בזוב, לפי ויקרי, שם קנט). אי בת אטר כורת כפצח בברית בין הבתרים בה יהיה לנצח והן עתה בלעו עצמי ברצח, לטה אלהים זנחת לנצח (ר"א קליר, אי כה אמר, קינ' ת"ב). כי זכור זכרתי הודי והררי ביום עטירת תורב ושמעי פצח (רסע"ג אזהרות, סדור רסע"ג, רז). מיסרים לו זקני כהונה והטה חכמים מחוכמים, מחוכמים נצח ישביעוהו מלשנות דת כפצח נעימות צררה יסובבוהו נעימות בימינך נצח (ר"י בן אבימור, עבודה, קובץ מע"י גאו' ג, 22). אזי שיח סוד סלודך אסלסלה, אזי פאר פציון פצחך אפעלה (הוא, מקכן ישראל, שעה"ש 14). פרר הגיגי בישי יתשר, עתר פצחי בוילת חשר (משלם בר קלונימוס, אימיך נשאתי, קרוב' יוה"כ). כל ברואי בריה כפצח מפצחים (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרובה ב ר"ה). אם העיזו פני מלכם בעוות פנים ומצח, נא כל מדה נבונה אתחנן לו כפצח (שלמה, שלש עשרה' סליח' ער"ה). עטיתך מערוף ברצח, הזהיר היום כפצח (אלפיס בהבמילך, יול' ב שבוע', וומז' איטל' א, קנה.). פצח אשר פין לאשוטי חברון, פקוד פקרתי פקרני וירון (שלא, קרוב' יז תמוז, שם שם קפא.). חבושים נדושים כדוש קצח, הרימו ראש וגם מצח, ושירו ביום זה כטוב פצח, לאל אשר לו הנצח (מבושים כדושים כדוש קלא, פזמונים של פסח, סדור ארם לובה, תסב.). לרצון לנו נותן ציין על מצח, והוכנו כלי שיר למרניני פצח (ר' דויד בן בסיא, אמזתי בפאתי, רלהבי, מרבין יד, תסג, 206). — ואמר המשורר: ושמע וקרא כפצח, למען תדבר לנצח (דונש, תשו' על מנחם, ספס. 95). — ובמשמ' פתיחת פה לבלע, ואמר הפיטן: תרומת הארין גולה גבול צח, זר האוכלה לאוהרת צח, תרומת כהן טמא בלע כפצח, בלע המות לנצח (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ג, 64).

*__פְּצָחָה__, ש"נ, — פעֻלת הַפּוֹצֵחַ, השר בקול: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה פצחה צהלה עלצה עלוה תדוה תרועה (מד"ר שה"ש, נגילה ונשמחה).

״**פִּצְיוֹן**, ש"ז, — פְּצִיַּת פֶּה, פתיחת פה בדבור, ואמר הפיטן: אזי שיח סוד סלודך אסלסלה, אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר"י בן אבימור, מקכן ישראל, שעה"ש 14).

״**פִּצִּיחַ**, ש"ז, — כמו פֶּצַח, קריאה בקול, ואמר הפיטן: גרימו להסיר ממובי ולהחישותם מפציחים צדק ילין בה ועתה מרצחים (רסע"ג, סדור רסע"ג, שלא).

״**פַּצִּיחַ** [1]), ת"ז, — בהיר בצבע: סוס בעל גון פציח (יל"ג, קפילא הדרך).

״**פְּצִיחָה**, ש"נ, — כמו פֶּצַח, קריאה בקול, שיר, תפלה: והלא כל העולם ומלאו ברא בשיחה, לא ייעף ולא ייגע וישפטמו כפציחה (רסע"ג על מוי הבלכי, דוידזון, 52). ותלמירי הרחבה פצחו כפציחת ויתן שבחה וזימרה חביבה (יוחסין של אחימעץ מאיטליה, ניבויאור, Mediaeval Chronicles, 113). — ואמר הפיטן: ושמך מרומם על כל ברכה ותהלה וכו' על כל צפצוף וצהלה, על כל פאר ופציחה (מי ימנה, סלוק יוה"כ).

---

[1]) [בוכריה (ב ח): פרזות תשב, ת"י: פצחין תיתיב.]

[1]) [עפ"י הארמי, ואמר רש"י על וברדים (ברא' לא י): כתרגומו ופציחין פיישי"ד בלעז. חוט של לבן מקיף את גופו סביב, חברבורית שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו, ע"כ. ועי' א. פצח הערה.]

פָּצִים[1], ס"ז, עמוד מעץ או אבן בבנין, Säule, Pfosten; colonne, poteau; column, post: חרם כדי ליתן בין פצים לחבירו (רבי יהודה, שבת ח ז). עפר כדי לית׳ בין פצים לחבירו (נגעי יב ד). מצא בין פצים לפצים מן האגוף ולחוץ שלו, מן האגוף ולפנים של בעל הבית (תוספת׳ ב"מ ב ד בדפוס׳). פתח שבחצר אף על פי שסתמו יש לו חזקה, פרץ את פצימיו אין לו חזקה (שם ב"ב ב יג). אם יש בין דופנותיהן (של הכלים) לפצימין פותי טפח ובינהן לארץ פותי טפח טומאה בתוכם הבית טהור (שם אהיל׳ י ה). קבר שסתם פתחו אינו מטמא מכל סביביו, פרץ את פצימיו וחזר וסתמו מטמא מכל סביביו (שם שם טז יד). רבי מנא בעי היתה צלוחית מליאה ונתונה בין פצים לחבירו נטבלה, או מאחר שהיא נתונה במקום שלא נגמרה מלאכתו לא נטבלה (ירוש׳ מעשר׳ א ו). דפצתחווה לבית אסרו וכו׳ כיצד הוא עושה מפרק את פצימיו והוא מותר (שם ע"ז ג ט). סיכך ע"ג אכסדרה שיש לה פצימין כשרה (סוכה יח.). אכסדרה פטורה מן המזוזה לפי שאין לה פצימין (רבא בר שילא, מנח׳ לג:). בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרין (מנח׳ לד.). גננא שיש לה פצים מן החצר נותן דרך יציאתו מן הגנה לחצר ואם יש לה בית שער נותן מכאן ומכאן (מס׳ מזוזה ב). — ובספה"א: בפתח בית הנסתם בפירוץ פצימין (ר"ח, שבת קמו:). ובונין עליה על פני כולה חלונות גדולות על גבי פצימין בעין אותם שקורין קלושטי"ר (רגמ"ה, ב"ב יח:). ופעמים שעושין לה (לאכסדרה) אמה אחת פצים מכאן ואמה אחת פצים מכאן (ערוך ערך אכסדרה). ויש פצימין מאבנים שחרוצים ואינם כשל עץ ששל עץ מחובר הכל אבל של אבנים יש מהם שאינן מחובר הכל

1) [מן הארמ׳ שבתו"מ ובת"י (ירמיה לו כג) והוה כד קרי יהודי תלת פצין (נ"א פצים) וארבע בתרג׳ דלתות. במשנה מנק׳ ליוורנו מנקד פָּצִים, ויש מנקדים פַּצִּים, והשם נגזר כנראה מן השרש פצם במשמ׳ שבר וחלק. והערוך (ערך פצם) כתב וז"ל: נראין הדברים כי הלחיים והמזוזות והנסרים בשביל כן נקראו פצימין בשביל שהן משוין ומיושרין.] ור"ת (תשו׳ לו, מק"כ, 201) כתב וז"ל: ופי׳ פצימין בעין מזוזות שלנו שהדלת תלוי באחת ונוקש באחת.

שנותן אבן אחת תרוצה בסוף בותל האחד ומניח מקום אבן אחרת חלול ונותן אבן אחרת ומניח א׳ חלל מלא אבן פצים וכך עושה כל הפצימין מראש כותל האכסדרה עד הקרקע (תשו׳ ר"ת, מק"כ, 202). מפני שהפצימין להעמיד התקרה הם עשויים ולא משום מזוזות נעשו (רמב"ם, מזוזה ו ג). והמקשקש כותים אם להכרות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר (הוא, שמיטה ויובל א ז). שהדבורה היא משרץ העוף והיא יותר בקיאה בבנין המעונות מהאומני׳ שבכם וזה שהי׳ תבנה ביתה מפצי׳ עגולי׳ ותבנה עליות זו על גב זו וכו׳ (קלונימוס, בעלי חיים ה ג, ב.). נמצא שסוכה זו אין לה אלא כי כתלים ואם יש פצימין פי׳ שני עמודים בולטים כרות אחי מכאן ואחד מכאן כשרי׳ (הלבוש או"ח תרל ח).

*__פָּצִין__,[1] ס"ז, —כמו פָּצִים: הניחה כפצין או שטלה עליה מלבן, אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת אם לאו אינו צריך מזוזה אחרת (מנח׳ לג:).

*__פְּצִיעָה__, ס"נ, — א) פעֻלת הפוצע והבוקע: הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת, ר"י אומר חייב שתים שהיה ר׳ יהודה אומר פציעת בכלל דישה (ת"ב, שבת עה.). אפי׳ ר׳ אלעזר לא קמיבעיא ליה אלא חבלה דאפחתה מכספה אבל פציעה דלא אפחתה מכספה לא קמיבעיא ליה (ב"ק פה.). — ב) וכמו פֶּצַע: מלמד שעשה קין בחבל אחיו חבורות חבורות, פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה (ר׳ יהודה בר׳ס דר׳ חייא, סנה׳ לז:). — ובספה"א: קורנס של אגוזים המיוחד לפציעת אגוזים (רש"י, שבת קכג:). ויום הכפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק ובפציעת אגוזים ובפריכת רמונים כל היום (רמב"ם, שביתת עשור א ג).

א. **פְּצִירָה**, ס"נ, — סַך מה שהוטל על אדם לשלם בעד מלאכה וביוצא בזה, Bezahlung; paiement; payment[2]: והיתה הַפְּצִירָה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש"א יג כא).

1) [עי׳ פָּצִים, הע"ה.]

2) [ועי׳ בהערת למלת פִּים ולהלן בערך ב. פְּצִירָה.]

ב. **פְּצִירָה**, פצירה פים, — בשמש' שופין, מגרדת [1], חריצים : Feile ; lime ; file, הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין פצירה פים שקורין לימ״א (רש״י, ש״ב יג לא). הכובין היוצאין מן המגרר שגוררין בכלי חד כגון רוקני את העץ ופצירה את הנחשת (שלמה בר' שמואל, ספר המלילה, בכר, 27). שחולת, אבק הנחשת שיוצא מתחת הפצירה (שם 35). והיתה באזני במחט בבשר החי ובפצירה פים (יפ״ר מקנדיא, אגרת אחוז, מלא חפנים גיגר, עמ' 3). הפצירה פים (פיילע) אשר יעשו המה טובה מהנעשה בבריטאניא (כ״ם בלוק, שבילי עולם ג, כח.). ומה רבה עמל האדם לאסוף לזרות ולחבר ענינים שונים מהמון בעלי האסופות אשר דעותיהם ולשונותם שונות וכו' ולעבור בפצירה פים פעמים ושלש בסך מליצותיו ולהסריטן למען היות להן ברק (שם ג, הקד', 7). מבחר פצירות לא יפעלו לחסר ממנו (מן היהלום) כל מאומה והוא עצמו יגזור כל שאר אבנים יקרות וזכובית לגזרים (שיכטק, תולדות האדן, המולקים, ז). — ואמר המשורר: שיניו חדים כפצירפים, ואמרותיו בנחשים השרפים, יפתה את הבריות בלחש, וכנחש ישוך בלא לחש (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ג, יג.). — ובהשאלה, ואמר הפיטן: קמתי פצירה פים ללטוש לתותר, ולאור מכה בסתר עמית, מלשני בסתר רעהו אותו אצמית (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, כו).

ג. **פְּצִירָה**, ש״נ, — שה״ש מן ב. פָּצַר, פעלת הפוצר [2]: ודפקום יום אחר, קול דורי דופק, ענינו הנחץ והפצירה (ר' א״ת, פה״ש לריב״ג, שרש דפק), ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום (רש״י, ברא' ל ח). כי מדרכי הנדיב לפצור בקרואיו בכל מיני פצירה (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, לך לך, יד:). אין ספק שמאתם יצא הדבר ובהשתדלות רבה ובפצירה גדולה מהם נהיה הדבר הזה (שם שלח, קלט:). ומצאנו לו ע״ה מדות הנדיבות בשומו ביתו פתוח לרוחה לכל עובר ושב ופצירתו בהם להביאם אל ביתו (רמ״ע פלקירא, המעלות א, 31). — ואמר המשורר: ובתב צוררי אליו בנחץ, כתב חזק ורם מאין פצירה (ר' שמואל הנגיד, אלוה עוז, ברודי, 128).

פצל [1], ממנו ״התפצלות, ״מפצל, ״פצול, פֶּצֶל, ״פֶּצֶל, פְּצָלָה.

פָּצַל, קל לא נמצא במקורות הקדומים [2].

—פע', פִּצֵּל, יְפַצֵּל, — פִּצֵּל בָּעֵץ, עשה בו פְּצָלוֹת, קלף בו הקלפה, חשף רצועות בקלפה, abschälen ; peler ; to peel off [3]: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון וַיְפַצֵּל בהן פצלות מחשף הלבן אשר על המקלות ויצג את המקלות אשר פִּצֵּל ברהטים בשקתות המים (ברא' ל לז–לח). — ובמהמ״א: ואת הבית יקציע, מגורת מקצעות וכו' וי״א שיפצלו המקצוע ואין זה נבון כי בכר פשה הנגע בבית רק יקציע כל

---

[1] [עי' פִּיב, הערה. כך הבינו את המלה בש״א (יג כא) במה מפרשים במו ת״י, ריב״ג, רש״י ואחרים, ור' מנחם בר חלבו כתב: שתיבה זו חלוקה לשתי תיבות פצירה ופים לבד, פציר פתרונו קופין, פים פתר פיות של קופין פים היו עושין שתי פיות לשמש בה (פי' ר' מנחם בר חלבו, הסחר סנה ג, 290). על יסוד הבנה זו של פצירה פים בכתוב משתמש אף הזהר בש״ו פְּצִיר במשמ' דומה לזו: אתא נח ותקין קרדומין ופצירוי בעלמא (ויחי, לז:)].

[2] [פצירה, ענינה השקידה על הדבר וההתדבקות בו והעמידה בו שלא לסור ממנו הן במחשבה הן בפעלה (ר' אברהם בדרשי, חותם תכנית).]

---

[1] [פצל בארם' ובסורי, בעברי התלמודית, ואף בערבי a) פרושו פרק, בקע, פלג לצדדים, וקרוב לשרש זה בצל (המתחלף עם פצל בנוסחאות הפעל בארמ' שבתלמוד), הבא בכל הלשונות השמיות בש״ז לבצל המתחלק קלפות קלפות, ורק משם הבצל נגזר בנראה הפִעל המקראי פִּצֵּל במשמ' הסיר הקלפה. וגם במשמ' זו של הפעל בא בצל בכושית. לפי זה משמ' הפעל שבתו״מ היא המקורית, המשתפת לכל הלשונות הקרובות אף שאיננה באה במקרא, ואך בטעות פרשו פרשנים אחדים את הכתוב על פיה.]

[2] [ועי' הִפע', הערה.]

[3] [כן כל התרגומים הקרומים ואף רב הפרשנים, כגון רש״י ואחרים. אך דברי ריב״ג (סה״ש, פצל): חקק בהם או קָבע בהם והפצול הוא כמו בריתה וחלוק והפרדת דבר מחובר, ע״כ, ובזה נכרת השפעת הערב' ותארמ', ועל פי ריב״ג גם הראב״ע: פצל, הטעם ברת כריתות קטנות, ומכאן גם חזקוני עה״ת: ויפצל, אין לו דמיון והוא לשון חילוק בלשון תלמוד.]

---

a) فصل

הבית (לאב"ע, ויקר' יד מח). — ואמר הפיטן: למען חֵקֶק מפצל מקלות בשקתות המים (רסע"ג, מענה אמונים, הוצאות להוסע"ר). מפצל ברהטי מקלות בהטי, הליץ שבטי הקוראים את משפטי (רסב"ג, מזופי סליעי, מנחה יוה"כ). טוב עֲרֵה מנצלת, עֶגלה גוֵי מפצלת[1]), טלאיו סך בבחוצלת, אני חבצלת (משלם בר קלונימוס, אסיק רכן, יולי ב פסח). — ואמר המשורר: ואם תרצה ראות דמיון זקנו ראה עמק אשר גרעו כשבים, ראה ענף אשר היה מבוסה ברב עלים פצלוהו תגבים (סה"ס לריב"ג, פלל). — ואמר המליץ: חרש כי יכרת עץ יקציעהו יפצלהו מסביב ובחכמתו יעשה בלי לשרת בו בבית (רכה"ו, חכמת שלמה יג יג). — *וּפִצֵּל עצים בקרדם, אבנים וכדו', בקע וחלק אותם לחלקים: מעשה בכהן אחד שהיה עומד ומפצל[3]) עצים בלשכת דיר העצים (ירוש' שקל' ו א). — וכמהמ"א: חכמים הראשונים מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל כהן ומהן מי שהיה מבשל או מולח בשר וכו' (רמב"ם, מנת ל ו). לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית וכו' ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים וכו' ה"ז מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה (הוא, שמיטה ויובל ב ו). כשבונין ההיכל והעזרה בונין באבנים גדולות ואם לא מצאו אבנים בונין בלבנים ואין מפצלין את אבני הבנין בהר הבית אלא מפצלין אותן ומסתתין אותן מבחוץ ואחר כך מכניסין אותן לבנין (הוא, בית הבחירה א ט). או ששאל קרדום לפצל בו עצים ונשבר בעת שפצל ב' מחמת הבקוע וכל כיוצא בזה ה"ז פטור (הוא, שאלה ופקדון א א). המפצל זמורות הגפן או שריג אילנות וכפות תמרים בנכסי הגר, אם דעתו לעבוד האילן קנה ואם דעתו להאכיל העצים לבהמה לא קנה (שו"ע חו"מ, רעה יז). — *הזנב מְפַצֵּל את העצם[3]), עצם הזנב מְפֻצֶּלֶת: נפגם הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק או שראש הזנב מפצל את

1) [מחלקת ומפוזרת.]

2) [כך בהוצ' וילנא, אמנם בירושי הוצ' קרוטושין: ומפציע, ועי' פָּצַע, הִפְעִ'.]

3) [כך פרש רמב"ם, וז"ל: שיהא קצה של זנב בשתי זנבות ובכל אחד משתיהן עצם, ע"כ. וכן התוס' (בנגוד לרש"י, עי"ש) ורעכ"ט ואחרים.]

העצם[1]) או שיש בשר בין חוליא לחוליא (בכורו' ו ה). — וכהשאלה, *פִּצֵּל הָעֹל, שבר העל, פרק אותו, ואמר הפיטן: שים אמריו בלבבך, ועולו אל תפצל, עזוב הבלי חלדך, ועדי מאוייו נצל (מדה"ג לספ' שפטים, MGWJ 1894, עמ' 564).

— סבי, *פֻּצַּל, בינ' מְפֻצָּל, מְבֻקָּע וּמְחֻלָּק: ארבעה סניפים של זהב היו שם על שלחן הפנים מפוצלין[2]) מראשיהן שהיו סומכים בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (מנח' יא ו). והרי עז דתרוקות וחלבו אסור, מפוצלות בעינן, והרי צבי דאין מפוצלות וחלבו מותר, חבורות בעינן (חול' נט:). ואם מפוצלת כמו מחולקת זו מזו ואפילו מעכו וחזר דובקן אמרינן ודאי סירכא הוא (תשו' רב נטרונאי גאון, מן הגניזה, JQR XVII, עמ' 273). שנים עשר גבולי אלבסן מפצלין לששה סדרים (רסע"ג, בנוסח' פרוש הערבי לילירה ד ג). ויש מפרשים עין גדול ארוך נתון על עין מפוצל ובראשו האחד של אותו עץ גדול תלוי חבל עם הדלי על גבי הבור (ערוך ערך ביר). מאן דאית ליה מעברתא כדקגיה, שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבילות במין מעבר (רש"י, סנה' ק:). מקלט היה כתוב על פרשת דרכים, בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט היה עין תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט (הוא, מכות י:). וכמו מעשה הלבנה היה זה שצייר שתי עיירות ירושלם לדרום ורבת בני עמון למזרח ובכל צייר לצפון, וצייר שני דרכים מפוצלים יוצאין מבבל אחד לרבה ואחד לירושלים למען יראו העם וישאלו וישימו על לב (ר"א בלגנצי, יחזק' כא כה). בל מין שהוא מפרים פרסה ומעלה גרה ויש לו קרנים מפוצלות בגון האיל הרי זה חיה טהורה בודאי (רמב"ם, מאכלות אסורות א י). — *וכלים מְפֻצָּלִים[3]),

1) [כך הנוס' כמשנה שבבבלי (בכורו' לט:); בנ"א חסר את העצם; ובמשנה שבמשני: מפציל עצם.]

2) [במדכ"ם הגרסה: מזפצלים.]

3) [כבר (לקוט' מס' המפסיק, 89) מעיר על הקרבה בין הבטויים כלים מפוצלים, שלחן מפוצל ובין הערב' אואני מפצלה, מאידה מפצלה, כמשמ' כלים של פרקים, שלחן מרכב מחלקים נפרדים. הוא מציין כי השרשים פצל ופרק (מפאצל בערבי, פרקים בעברי) נרדפים בשתי הלשונות וכי מנורה של פרקים משמ' כמו מנורה מפוצלת.]

כלים של פרקים: ואין מחזירין מנורה של חוליות ולא כסא המפוצל ולא שולחן המפוצל וביוצא בהן מפני שנראה כבונה (הוא, סנת כב כו). אם היתה ראש הזנב מפוצל לשנים בשני עצמים (הוא, חסורי המזנת ג ד). החצוצרת שמפוצלת חליות חליות, אם אין יודע להחזירה אלא אומן ת"ז מקבל טומאה כשהיא מחוברת (הוא, כלים י טו). כלים שהן מפוצלין כגון מנורה של חוליות וכסא ושלחן שהן עשויין חתיכות חתיכות מעמידין אותן בי"ט (הלכות חו"מ תקיט ג). — ואמר המשורר: אל תשקוט ללקוט חבצלת מפוצלת (סה"ם לריב"ג, סלל). כקרבו עליות מפצלות, פצלות לבנות ומגבלות (כלב"ע, אתודה, כהנא א, 90).

—הפעי, *הִפְצִיל, הִפְצִיל לכאן ולכאן, התחלק, התפלג לצדדים[1], sich teilen, gabeln; se diviser, bifurquer; to divide, fork, branch: מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן (ר' אבהו, יומא כט.). מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות אף צדיקים כל זמן שמרבין בתפלה תפלתן נשמעת (ר' בנימן בר יפת בשם ר' אלעזר, שם שם). אלו הן סימני בגרות, ר' יוחנן בן ברוקה אומר משיכסיף ראש החוטם, משיכסיף אזקונה לה, אלא א"ר אשי משיפציל ראש החוטם[2] (נדה מז.). — ואמר הפיטן: די קרני אילת כהפציל נם הצופה מליו, דין וקרין התמיד ולקח הדם אליו (ר' אליעזר בן נתן, אכפרה, סלית' מוסף יוה"כ).

—הפעי, *הֻפְצַל, בינ׳ מֻפְצָל, — מפלג לכאן ולכאן, geteilt, gegabelt; divisé, bifurqué; divided, forked: נחתכה זנב מן העצם ולא מן הפרק או שהיה ראש הזנב מופצל[3] לשני עצמות וכו׳ הרי זה לא ישחט (תוספת׳ בכורו׳ ד ז). — ובפהמ"א: חמשת חוטים של כסלים שנים משמאל מתפזרים לשלשה שלשה, ושלשה מימין מופצלין לשנים וכו׳ (והזהיר, ויקר׳, ג).

---

[1]) [וכן בארמי שבתו"מ: חוטין שבעוקין אסורין, חמשא חוטי אית בה בכפלא, תלתא מימינא ותרתי משמאלא, תלתא מפצלי לתרי תרי. תרי מפצלי לתלתא תלתא (רב יהודה, חול׳ נג.).]

[2]) [של דד האשה, וצ"ע.]

[3]) [הרא"ש (בכורות לט:) גורס כתוספתא: מפוצל.]

—קל, בינ׳ פָעוּ׳, פָּצוּל: ואת הבית יקציע, מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות, וטעמו פצולות (ראב"ע, ויק׳ יד מא).

—נפע׳, נִפְצַל: כנגד הירכים הוא מתחיל ליפצל ויוצא ראש א׳ לירך זו ואחד לזו והאמצעי יורד לזנב וכו׳ (רש"י, חול׳ מה:, ד"ה עד בין הפרסות). והעצם של בוקא דאטמא דוחק הבשר ומדובק ודוחק בו את מוח החוט הנפצל עליו עד שנעשה דק ואינו ניכר (הוא, שם שם, ד"ה בליטן טפי).

— התפ׳, נתפ׳, הִתְפַּצֵּל, נִתְפַּצֵּל, — פֻּצַּל וחלקו אותו לחלקים: עד שהוא מלא ענבים שמו אשכול ואם נפסג ממנו מקצת האשכול ונתפצל ממנו ויש לו כתף או נטף שמו פסיגה (פי׳ הגאו׳ עקצ׳ א ה). ואע"ג דהדר אגיד להו איהו, הענפים של מעלה כדי להשכיבן מפני שמתפצלין לכאן ולכאן ונזקפין למעלה ואין סותמים הנקב (רש"י, סוכ׳ יג.). מיפציל, הגומא מתפצלת ומתחלקת לשנים על גבי בהמה מאליה (הוא, זבח׳ יח:). תלתא קני הוו, לאחר שהקנה נכנס לחזה מתפצל לשלשה (הוא, חול׳ מה:). עד בין הפרשות, עד מקום שהוא מתפריש ומתפצל פצולין (הוא, שם שם). וכל זמן שהן צמותין וקשורין השלשה יחד קרי צומת עד מקום שמתפצמין ומתפצלין זה מזה (הוא, שם ער., ד"ה דאגרמא ולבר). במין אפקתא דדיקלא, שהדקל למטה יחיד ומתפצל מלמעלה וכו׳ (הוא, נדה כד.). חמשה חוטין יש בכסלים שלשה מן הימין ושנים מן השמאל, השלשה שמן הימין מתפצל כל אחד מהם לשנים שנים והשנים שמן השמאל מתפצלין לשלשה שלשה וכולן משום חלב (רמב"ם, מאכלות אסורות ז יח). חוט השדרה הוא יוצא מן המוח והולך על פני כל השדרה והאליה עד סוף הזנב ומתפצל לג׳ פיצולין וכו׳ (שבלי הלקט, טרפות ג). אמר אמימר משמיה דרב נחמן משנכנסה הגרגרת כתוך החזה מתפצלת לג׳ קנים הקנה האחד לריאה והשני לכבד והשלישי בתוך החזה[1] (סמ"ג מ"ע סג).

פֶּצֶל, ס"ז, — סעיף מסעיפי העץ המפצל: דדרו כדיגלא, עין מפוצל בראשו וקושר בו משא שני בני אדם ומבנים צוארו בין שני פצליו ומוטל על ב׳ כתפיו וכו׳ (רש"י, ב"מ סג.). —ואמר הפיטן: אנא

---

[1]) [בתלמוד (חול׳ מה:): תלתא קני הוו חד פריש לליבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא.]

זכור תם חז סולם בעולים ויורדים שלשה, חספצל ברהטים פ צ ל י ם [1] שלשה (רסע״ג, אנא אל הנקדש, הושענות יום ג, סדור רסע״ג, רמח).

פְּצָלָה, ש״נ, מ״ר פְּצָלוֹת.—מקום בעץ שהוסרה משם הקלפה ונחשף עצם העץ הלבן, abgeschälte Stelle; endroit pelé; peeled place: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פְּצָלוֹת לבנות מחשף הלבן אשר על המקלות (בראש׳ ל לז). — ובסהס״א: מראהו (של נשר הרגים) שתרחר בחה ועל ראשו וצוארו ירוק (געלבליך) ב פ צ ל ו ת שתרחרי בהה ולבנות עליהם (סינהק, תולדות הארץ א, קיד). — ואמר המשורר: בקרבו עליות ספצלות פ צ ל ו ת לבנות ומגבלות (ראנ״ע, אתודה, כהנא א, 90).

פצם, ממנו *פָּצִים, פָּצַם.

פָּצַם [2], פ״י, פְּצַמְתָּהּ, — פָּצַם דבר, שברהו, בקעהו, פָּצַם את הארץ, בקע אותה, כמו תרעש וביוצא בזה, spalten; fendre; to crack: הרעשתה ארץ פְּצַמְתָּהּ רפה שבריה כי מטה (תהל׳ ס ד).—ובסהס״א: בלי עמל ויגיעה רבה יוציאו לחם מן הארץ, מסתרשת לא ידעו רק בגרזן כהה י פ צ מ ו הארץ מעט (ר״ש בלוך, שבילי עולם ב, כ:). אה שושנה את פוררת פ צ מ ת את לבבי ומי ירפא שבריו (אברהם מפו, אהבת ציון יד). פוררתני בתועבותיך פ צ מ ת נ י בחמאות לשון רמיה (שם כג). — ואמר הפיטן: קורות בתינו

[1]) [נ״א: פצלוח, (עי׳ סדור רסע״ג, שם), נ״א: פצולת (MGWJ 1893, 558).]

[2]) [בן כל התרגומים והמפרשים ובאותה משמ׳ פצם a) בערב׳, ובת״י בא ופַצִּים ליה חרבין במקים וקרע לו חלוני (ירמ׳ כב יד), וקרובה משמ׳ הפעל לזו של פ צ ע, בין שהקרבה מקורית ובין שהשפיע דמיון המלים לקרב את הוראותיהן. והשוה דברי רש״י: פ צ מ ת ה, שברת אותה וראיתי בדברי רונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש איתו וביסודו של רבי משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לרבר וקרע לו חלוני מתרגם ופצים אך אני (רש״י) אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא בכל הפתחים שיש להן פצימין, ע״כ. במר״ר (רות פרשה א) כתוב: באותה שעה נחלקה ארץ ישראל והיתה חלוקה חביבה עליהם יותר מראי והיו ישראל עוסקין במלאכתן זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו וזה עוסק ב פ ו צ מ ו, ע״ב. אבל במד״ר קהל׳ (פרשה ג, עוב שם) ובילק״ש (יהוש׳ לה) כתוב: וזה עוסק ב פ ח מ ו, וכך נבון.]

a) فصم

פ צ מ ת ה וקירות ליבינו העצמתה (ינאי. קדושת שבי הסירים, קרוב׳ לפסח, זולאי, רעד). מתנה גבורת אשר בת מעצימים עצום, משובבים בינתים בד־רי כבושים בחרט ל פ צ ו ם (מנחם ברבי מכיר, אסתר אל אל, יוצ׳ שבת תשובה). — בינ׳ סָעוּ׳, *פְּצוּמָה, בנוי לארץ [1]), ואמר הפיטן: פ צ ו מ ה להום, פקד קר וחם, פלם לתהום, על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ׳ א שבועות). סקר תעלמות ומבוננם במערכת, עורר ורעך החשופה לממלכת, פ צ ו מ ה להתיר מאוקי מחפכת, צעקת ונאקת תעתר בסכת (ר״י בן אביתור, אלהים אמן, הושענא, סעה״ם 15). — ואמר המשורר: ואל תשיאכם תבל בהבלה, במי לחצה ופתה הצנוסה, ואל תבטיחכם על פחזותה, ומי יבטח עלי ארץ פ צ ו מ ה (קטע כ״י גני׳ קהיר, ביד שסירא).

—נִפע׳, *נִפְצַם,— פצמו אותו, שברו ובקעו אותו, ואמר המשורר: וביום פקידת הגשמה, תשוב גויה נ פ צ מ ה (סלום סבזי, עין ולב, סירי תימן, 118).

—פֻעַל׳, *פֻּצַּם, — כמו נִפע׳, ואמר הפיטן: פ צ מ ה רקועת שעולים [2]), עמים אחוזם בהלים, מער צירים וחבלים (ר״א קליר, תתו קול, סדר א שבועות). פלצנו מרוב תלאות פ צ מ נ ו מבוכר תחלואות (אדון ביכה, סליח׳ ב עסי״ת, ליטא).

פצע [3]), ממנו °מִפְצַע, *פִּצּוּעַ, *פְּצִיעָה, פֶּצַע, פָּצַע, *פַּצְעִיל, *פַּצְעִית.

פָּצַע, פ״י, פְּצָעוּנִי, פְּצוּעַ[4]), פְּצֹעַ,—פָּצַע אותו, עשה בו פֶּצַע, to wound; blesser; verwunden: לא יבא

[1]) [על יסוד הכתוב (תהל׳ ס ד).]

[2]) [נשברה הארץ הרקועה על פני המים המדודים בשעל.]

[3]) [אמנם נמצא פצע (בהשפעת העברית או בשנוי מבטא של פצח) במשמ׳ קרובה אף בארמ׳ התלמודית, אבל בעקר אין הצדי שבשרש זה אלא צ׳ a) מקורית הקרובה לדלת. וכן מקביל לשרש פצע בארמ׳ פ ד ע (עי׳ בהערות לשרש פדע), וכן קרובים בעבר׳ ב צ ע (במשמ׳ בציעת הלחם), המקביל אל בציע b) בערב׳, ואף מ צ ע במשמ׳ שבירה לחצאים שממנו אמצע. ואין להבריע אם קרבת המשמ׳ של פצע אל פצח. פצל, פצם וכדו׳ מקורית היא או שהשפיע דמיון השרשים לקרב את הוראותיהם.]

[4]) [ביבמ׳ (עה:): אמר רב יהודה אמר שמואל פצוע דכא בידי שמים בשר אמר רבא היינו דקרינן פצוע ולא קרינן הפצוע, ע״ב, ועי׳ פירש״י. ואולם

a) ض b) بضع

פִּצּוּעַ דכה [1]) וכרות שפכה בקהל יי׳ (דבר׳ כג ב). ויכהו האיש הכה וּפָצֹעַ (מ״א כ לז). מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פְּצָעוּנִי נשאו את רדידי מעלי שמרי החמות (שה״ש ה ז).—וכתו״ם: בויה תחת כויה, אם תאמר שפצעו והוציא את מוחו והלא ככר נאמר פצע תחת פצע וכו׳ אלא כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו (מכי׳ משפטים ח, מסכ׳ נזיקין). פצועין כולעין ופולטין וחוורין וכולעין, שלימין בולעין ופולטין ועוד אינן כולעין (ירוש׳ תרומ׳ י ו). שפצעה בפניה (ר׳ יוסי בר חנינא, כתוב׳ מג:). המשוויירים שבסעודה נכנם כהן יין ופצעו זה את זה והרגו זה את זה (שמח׳ ח). כיון שנכנסו עמהם בלילה נפלה קטטה ביניהן ועמדו והכו אלו את אלו, לבקר הלכו אצלה דין רישיה פצוע, דין ידיה פצוע (מד״ר במד׳ ג). או מכה רבה שומע אני יפצענו במקלות, ת״ל והפילו השופט והכהו (מדרש תנאים הופמן, דבר׳ כה ג). — ובסהמ״א: וכי איש אשר הרגתיו לפִצְעִי הוא נהרג, וכי אני פצעתיו מויד שיהא הפצע קרוי על שמי (רס״י, ברלא׳ ד כג). — ואמר הפיטן: פתחתי, כבודו חמק מלבא, מצאוני, לוחמי פצעוני בנוו (משלם בר קלונימוס, גן נעול אוה, אופן ב׳ פסח). עיפתה אף היא קלעתם לבית מצודם, פצועים ונפצעים ומפלח בכבדם (מומחים, יוצ׳ אחרון פסח). — *פַּצַּע חוט, בקע אותו כדי לעשותו דק יותר: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר וכו׳ והאורג שני חוטין והפוצע שני חוטין הקושר והמתיר וכו׳ (שבת ז ב). סבובית אחרים אומ׳ כדי לפצוע בה שתי נימין באחת (תוספת׳ שם ח כא). מיתיבי חסידים הראשונים כיון שארגו בה ג׳ היו מטילין לה תכלת איסא כיון שפצעו בה ג׳ היו מטילין לה תכלת (מנח׳ מ:). —*פַּצַּע חלזון, בקעו להוציא את דמו: הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת (שבת עה.). — *פַּצַּע זיתים, בקע אותם לרככם ולהכשירם לאכילה: זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה (שביע׳ ד ט). זיתי חולין שכבשן עם זיתי תרומה, פצועי חולין עם פצועי תרומה, פצועי חולין עם שלימי תרומה או בכבי תרומה אסור אבל שלימי חולין עם פצועי תרומה מותר (תרומ׳ י ז). הפוצע זיתים בידים טמאות טימאן (טהר׳ ט ח). היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות, כל שהוא רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו ועל ככר של תרומה טמא (עוקצ׳ ג ו). הזית שפצעו בידים טמאות לא הוכשר (תוספת׳ שם י יא). כעו מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת אמר להו וכי בחול מי התירו, קסבר משום הפסד אוכלין (שבת כ:). — *פַּצַּע תאנים, בצע אותן לשנים: אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי, שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות וכו׳ נטלו מהן ופצעו אותם ומצאום מותלעות (מד״ר שה״ש, דודי ירד).

—נִפְע׳, *נִפְצַע,—מי שפצעו אותו: איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הביצים שלו (יבמ׳ ח ב). לאחר שגנז נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו וכו׳ (ר׳ יודה בן פזי, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). באותה שעה קפצה קטיגורי׳ לפני כסא הכבוד אמרה לפניו רבון העולם אי זה מהן נהרג על שמך, אי זה מהן נפצע מוחו על שמך וכו׳ (מד״ר איכה, א״ב תנייתא, ולא זכר). —ואמר הפיטן: פצועים ונפצעים ומפלח בכבדם (מומחים, יוצ׳ אחרון פסח).

—פִּע׳, פִּצֵּעַ,—*פִּצַּע מוחו או ראשו של אדם, בקעהו: גזירה בהם סניגורים והיו מכין אותם ומפצעין את מוחיהם בגיזירין וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ב). איזהו הרעת אחרים אבה פלוני ואפצע את מוחו (ב״ק כא:). הרבה כנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ד). כל מי שהיה כורת מהן הי׳ מכין אותו ומפצעין את ראשו ונוטלין את כסותו (מדרש שה״ש, גרינהוט ה ז, לט.). — *פִּצַּע אגוז, פצח את האגוז, שבר את הקלפה למען היציא הלב. *פִּצַּע קנה, בקע. ושבר אותו: נוטל אדם קורנס לפצע [1]) בו את האגוזים וקרדום לחתוך בו את הדבילה וכו׳ (שבת יז ב). מפצעין באגוזין ומחתכין בדבילה משבת לאותו שבת (תוספת׳ שם יב טז). אין מפצעין את הקנה לצלות בו מליח אבל מפצעין אגוזין

בערוך (ערך פצע) בשם ר״ח: ולא קרינן פציע פי׳ פציע כידי שמים אבל פציע כמו פרוע בדכתיב כי פרעו אהרן והוא דבר שנעשה בידי אדם.

[1]) [עי׳ הערת המחבר לערך דַּכָּה.]

[1]) [נ״א: לפצוע.]

במטפחת ואינו חושש משום קריעה (סס יו״ט ג עז). מעשר טבל שנתערב בחולין (אוסר בכל שהוא) וכו' רבי הלל בן פזי בעי ויפצע, אמר רבי יונה ומותר לפצע וכו' (ירוש' דמאי ז ז). — *פִּצַּע ויתים, בויתים, כמו פָּצַע ויתים: וית שפיצעו בידים מסואבות לא הוכשרו, לסופגן במלח הוכשרו (ירוש' מעשר' א ז). המפצע בויתים בידים מסואבות הוכשר, לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). —

*פִּצַּע העשן לכאן ולכאן, התפלג לכאן ולכאן [1]: ועשנו עולה כמקל ואינו מפצע לכאן ולכאן (אבודרהם, סדר' של חול, מה.).

— הפע', *הִפְצִיעַ, כמו קל פָּצַע, גרם לִפְצֹעַ: מה חקומקום הזה בווה ומפציע ומפחם בו כך אני יורד לו (יהושע בן קנקיו, ירוש' פסחי' ו א).— ואמר הפיטן: ווי שאול במתתרתו אף כי אציע, חזיתי והנך שם לחכרה ולהפציע (ילקו, יחזקאל, סלימ' יוס ה). — *הִפְצִיעַ את מוחו: כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (סנה' ט ו). *הִפְצִיעַ לכאן ולכאן: תימור של לבנה מתמר ועולה כמקל, תימור של תמה מפציע לכאן ולכאן תנא דבי רבי ישמעאל יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן (יומא כח:). למנצח על אילת השחר, מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן (סס כט.). של הללו מתמר ועולה (עשן הקטרת) כמקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן (סס לח.). — *הִפְצִיעַ עצים, בקע אותם: מעשה בכהן אחד בעל מום שהיה עומר ומפציע [2]) עצים בלישכה דיר העצים (ירוש' סקל' ו א).

— התפ', *הִתְפַּצַּע, נִתְפַּצְּעוּ האגוזים, פֻּצְּעוּ אותם: נתפצעו האגוזים, נתפרדו הרמונים וכו' יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח).

[1]) [כמשמ' וו באים במקורות גם מפצע ומפציע וגם מפסע ומפסיע ואף מפציל ומפוצל (עי' פעלים אלו במקומם), ואמנם יתכן כי מקור הביטוי אך בצורה אחת, אבל למעשה אפשר היה ליצור ביטוי כזה מכל הפעלים האלה לפי משמעותם המיוחדת, ועל כן אין לראות. נוסחאות אלו כשבושים אלא כאפשריות שונות שבלשון שוכותן לכולן.]

[2]) [כהוצ' וילנא: מפצל.]

— פע', *פֻּצַּע, ביני מְפֻצָּע, כמו נִפְעַ', נפצע בְּפֶצַע: בהמה או עוף שראינוהו מלוכלך בדם וכו' וחתול יוצא ובא כאותו לול של תרנגולין ויש שם תרנגולין שאינן מפוצעות חוששין לספק דרוסה (והזהיר סמיכי, מו).

— הפע', הָפְצַע, הופצע, — כמו נִפְעַ' נִפְצַע: על שם קיסר נלחמתי והופצעתי פצעים כאשר עיניכם רואות (יוסיפון, גינצבורג, כלו). ויפול פתאום כל הבית על המלך ועל אנשי ביתו ולא נהרג המלך ולא הופצע המלך ולא ביתו (סס רסה).

פֶּצַע, פְּצַע־ס״ז, פִּצְעִי, מ״ר פְּצָעִים, סמי' פִּצְעֵי, כנ' פְּצָעַי.

— פֶּצַע בגוף בע״ח, מקום בגוף בע״ח שנפתח הבשר ע״י מַכָּה עַזָּה, בכלי חד וכדו', שיוצא משם דם, לַחָה, Wunde; blessure; wound: כי איש הרגתי לִפְצְעִי וילד לחברתי (ברא' ד כג). כויה תחת כויה פֶּצַע תחת פָּצַע חבורה תחת חבורה (שמות כא כה). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פֶּצַע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישעי' א ו). חברות פֶּצַע תמריק ברע ומכות חדרי בטן (משלי כ ל). למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פְּצָעִים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (סס כג כט–ל). נאמנים פִּצְעֵי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (סס כז ו). אשר בשערה ישופני והרבה פְּצָעַי חנם (איוב ט יז). — ואמר בן סירא: לא כל איש להביא אל בית ומה רבו פצעי רוכל כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (ב״ס נכי' יא כט [1]). — וכתו״מ: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי, שיבואו עלי פצעים בשבילו, וילד לחבורתי, שיבואו עלי חבורות בשבילו, אתמהא (מד״ר בראשי' כג). — ובספהמ״א: שכמה פצעים נופלים בראשו של אדם ואינו מת וביון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (סו״ת הגאוני' מתוך הגניי, 33). ב״י שיתלא [2]) פצע האזן (ר״ח, שבת קז.). דמי

[1]) [בבבלי (יבמ' סג.) תנוסח: רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה בניצוץ מבעיר גחלת ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה וכו'. אך לפי נוסח הגני' יש לגרוס ולבאר אף בתלמוד: רבים הפצעים שנגרמו ע״י הרוכל (ההולך רכיל) המרגלם (במק' המרגילים), הרואה דבר ערוה ומספר אותו.]

[2]) [נדפס נתהלקה המלה שיתלא כטעות לשתי מלים בשתי שורות.]

אחיך וכו' שעשה בו פ צ ע י ם [1]) הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (רש"י, ברכות' ד י). פרעתא, פ צ ע מכת חרב (הוא, ע"ז כח.). ורכויה הוא לשון שרפה ובו' פ צ ע שבירת העצם וכו' (ר"א הקרחי, גן עדן, מומים, קפ.). — ואמר הפיטן: כי תמוק בעון בצעה, קציפת הסתר הוא פ י צ ע ה, נא לא תבחר לתנות פיצחה, להכניע מיצחה, להוריד ניצחה (ינאי, והנה כי כחומר ביד, קרוב' לספר ויקרא, זולאי, קנח). — ואמר המשורר: כשורי עצבך אדאג ואגיל, בדעתי אחריתך בי חשוקה, והאהב פ צ ע י ו נאמנים, ולא יפיק פ צ ע י ו לך לפוקה (יצחק בן כלפון, כדיבוקך רחבה, סעה"ס 27). ועל פיך לדודיך נשיקות וכימינך לצריך פ צ ע י ם, וגדופים לך נגעו אלי לב זמן כגד במו חצים תקועים (ר"ש הנגיד אולי לר"י בן כלפון, דבריך במוך לבי נטועים, ברודי, 41). — ופתגם: ירפאו פ צ ע י ם ולא דברים רעים (כתבי לוכן ג. 266).

***פַּצְעִיל,** ש"ז מ"ר פַּצְעִילִים [2]), — פַּצְעִילֵי תמרה, תמרים לא בשלים בל צרכם ששוטחים אותם בנגד השמש כדי להבשילם, halbreife Datteln; dattes à demi mûres; halfripe dates: פ צ ע י ל י [3]) תמרה לר' שמעון מהו (ר' שמעון ב"ל, שבת מה:).

***פִּצְעִית,** ש"נ, מ"ר פִּצְעִיּוֹת, — פֶּצַע קטן: דלא היו בראשו פ צ ע י ו ת (ירוש' כלאי' ט י).

פִּצְפֵּץ [4]), פ"י, יְפַצְפְּצֵנִי, — פוצץ ובקע לחתיכות קטנות, to shatter; fracasser; zerschmettern: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי וַיְפַצְפְּצֵנִי ויקימני לו למטרה (איוב יו יב). — ואמר הפיטן: הדמוני ופרפרוני ו פ צ פ צ ו נ י מרדפי ומגדפי ומנגפי (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים, סעה"ס 115).

פצץ [1]), ממנו פִּצְפֵּץ, פִּצַּץ, ״פֶּצֶץ, ״״פִּצְצָה,

פָּצַץ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פוע', פּוֹצֵץ, יְפֹצֵץ, — כמו פִּצְפֵּץ: הלֹא כה דברי באש נאם יי' וכפטיש יְפֹצֵץ סלע (ירמיה כג כט). — וכתו"ם: עתידה בת קול להיות מ פ ו צ צ ת באהל צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו (ר' ירמיה בן אלעזר, ירוש' שבת ו ח). צא מהן שמונה עשרה שנה שהיתה בת קול מ פ ו צ צ ת ואומרת לנבוכדנצר עבדא בישא סוק חרוב ביתא דמרך וכו' (מד"ר שה"ש, המאכה מנטה). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מ פ ו צ צ ת ואומרת שובו בנים שובבים וכו' (אלישע בן אבויה, מד"ר רות פרש' ו, ליני הלילה). — ובמהמ"א: ובת קול מ פ ו צ צ ת שגית לבו לאדום ועשו שם נקמתי (פסיק' זוט' פ' בלק, ביהמ"ד ילינק, 142). בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת [2]) בכל עולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד (ילקוט שמעו' ש"א עם). — ואמר הפיטן: אין קוצץ בן קוצץ קצוצי לקצץ כדבור מ פ ו צ ץ רציצי לרצץ (ר"א קליר, אז קולך, קרובי זכור). בל תתחבר ללצים ובי' השוננים לשונם בחצים ופימו י פ ו צ ץ נציצים (הוא, אטום שפתיך, סדר א סבועי). קנינך גלגל ירוצץ וברק ינצץ באונך ורוח מ פ צ ץ סלעים ירצץ בגאונך (ר"י בן גיאת, קניכך, סעה"ס 19). רחום יחן חנם וצדקה ירצה תשובותיכם, שאון קולו י פ ו צ ץ בכל מחנות מושבותיכם (מנחם בר' מכיר, אדעה כי אין זולתך, זולת שבת סוכה). דגלי דבקים יאירו כ פ ו צ צ ו בסיני (אורמות אראלים יקדישו, אופן שבת לפני שבוע'). — ואמר המשורר: ויום מתרצץ וקדים י פ צ ץ ארזים ויפין רוח קצפיו (ר"י הלוי, יען ונקים. סעה"ס 97). ותקרח אש מזבח מאבניו וכפטיש תפוצץ את שמיריו (יצחק בן רחב"ע, הממך, כהכה ב, 125).

[1]) [ע"פ סנה' (לז:), ושם: פציעות.]

[2]) [בארמי' שבירוש' נמצא במקום זה אף פ צ ו ל י י א, פיצולייא, אך אין זו כנראה אלא הגיה מטשטשת במקום פצעולייא, המורה על פִּצְעוֹל ע"מ גִּבְעוֹל בצורה המקורית של המלה. ואמנם אפשר ששם זה של תמרים שלא בשלו כל צרכם נגזר מן פצע, אבל לא במשמ' של תמרים פצועים אלא של תמרים קשים שצריך לפצעם בפצוע אגוזים או זיתים.]

[3]) [ערוך: פי' בתשובות פגי תמרה שהכנים פירות ונמתקו יפה יפה ועדיין לא בשלו ולא נעשו תמרים פוצעין אותן אחד אחד לשנים בסכין ומעלין אותן לגג ליבשן ומכניסן לקיום. רש"י: תמרים הנלקטין קודם בישולן וכונסין אותם בסלים שעושין מלולבין והן מתבשלות מאליהן.]

[4]) [מן פ צ ץ, עי' שם. והוא פַּעְפֵּעַ שבארמי' ובעברי' שבתוים, עי' שם הערה.]

[1]) [הוא פצ' (a) בערבי', פעע בארמ', וממנו פִּצְפֵּץ ופַעְפַּע, עי' שם; וקרוב אליו נ פ ץ, א. פ ו ץ.]

[2]) [בסדר' שמואל ג: מתפוצצת.]

(a) فضّ

—התפ', הִתְפּוֹצֵץ, יִתְפּוֹצְצוּ, — שפוצצו אותו, התבקע לחתיכות קטנות: עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים וַיִּתְפֹּצְצוּ הררי עד שחו גבעות עולם הליכות עולם לו (חבק' ג ו). — ובתו"ם: אם פגע כך סנוול זה משבהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ (דבי רבי ישמעאל, קדוש' ל:). — ובספהמ"א: הגשם אשר ישתבר בבמה מקומות בבת אחת באשר נשבור רק חלק ממנו יקרא עצם מתפוצץ (איין שפריהענדער קערפער) כמו זכוכית כל מיני חרס לחם יבש דק או מצה ובדומה (ליכדא, כאסיס למודים ב א, 12). — ואמר הפיטן: לא תשא לשוא שם שביבים נוצץ הנזכר על שן סלע והוא מתפוצץ (רסע"ג, לא תשא, סדר לעצרת, סדור רסע"ג, של).

—קל, *פָּצַץ, — כמו פוֹעֵ': ככף סלעים הם ירצו בי לפוצצים פטישים יחליקו (בן עירי, בגוף הערבי של ס' הגלוי לרסע"ג, הרכבי, קעח).—ואמר הפיטן: והמשל ופחד באברה נוצצים ומראה בוק בבחם פוצצים רוגשים ומרעישים במקול מתצצים (מי ימלל גבורות, סלוק מוסף לוס כפור, מחז' איטל' ב, קכו.).

—פע', *פִּצֵּץ, — כמו פוֹעֵ', ואמר הפיטן: שופר פצץ קולו בעברי נהרים חירות להשמיע יהודה ואפרים (ר' שמעון בר יצחק, מלך אמון, יוצ' ב ר"ה).

פֶּצֶץ, ש"ז, מ"ר פְּצָצִים, — שֶׁבֶר, רסים הנבקע מן הסלע בשמפוצצים אותו, ואמר הפיטן: מי תוקע בפטיש ומפוצץ סלע אף כן דברך לכמה פצצים יחקר (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, כיד).

∞**פְּצָצָה**, ש"נ, — בית קבול המְמֻלא חמר מפוצץ, Bombe, Mine; bomb(e), mine[1]: האפיסטיליות או הגאלריות האלה (במעבה האדמה) הן מבוא לבית הפצצות[2] (מאמר נ. סוקולוב, בפרק דברי הימים, הצפירה 1904, גל' 258).

א. **פצר**[3], ממנו א. פְּצִירָה.

---

[1]) [חיום מבדילים בין פצצה, Bombe ובין מוקש, Mine.]

[2]) [בהערה שם: מינענסיסטעם, פצצה—מינע (עפ"י קביעתו של בן־יהודה).]

[3]) [אין פצר אלא התפתחות של בצר (שממנו מבצר, עיר בצורה, ובדו') במשמ' התחזק, היה קשה, ועי' בהערות דלקמן; ועי' פצירה. הערה, פים, הערה, א. פָּטַר, הערה.]

ב. **פצר** ממנו *הֶפְצֵר, *הַפְצָרָה, *מִפְצָר, *פִּצּוּר, ג. *פְּצִירָה, פָּצַר, *פַּצָּר.

פָּצַר,[1] פ"ע, יִפְצַר, יִפְצְרוּ, — פָּצַר בפלוני, הרבה לבקש ממנו, בקש ממנו בקשה חזקה, dringen; insister; to insist: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין, וַיִּפְצַר בם מאד ויסרו אליו (בראש' יט ב–ג). ויקראו (אנשי העיר) אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו וכו' ויאמר אל נא אחי תרעו וכו' ויאמרו גש הלאה וכו' וַיִּפְצְרוּ באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (שם שם ה–ט). ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי וכו' קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל וַיִּפְצַר בו ויקח (שם לג י–יא). ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל נא ולין ויטב לבך ויקם האיש ללכת וַיִּפְצַר בו חתנו וישב וילן שם (שפט' יט ו–ז). ויאמרו אליו הנה נא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך וכו' ויאמר לא תשלחו וַיִּפְצְרוּ בו עד בש ויאמר שלחו (מ"ב ב יו–יז). ויאמר הנה נא ידעתי וכו' ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי יי' אשר עמדתי לפניו אם אקח וַיִּפְצַר־בו לקחת וימאן (שם ה יה–יו).—ובספהמ"א: והאיך תהית ההגעה כתיקונם עם מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו כי על הדבר הזה להיות לי ולהם למזכרת (ר"י א"ת, הק' מדה"ב לרסב"ג, פרקטות, יז). היו מבקשין ממנו שישא קרובתו והוא ממאן ופצרו בו ונדר או נשבע שלא תהנה בו לעולם וכו' (רמב"ם, נדרים ח ע). לא היו (חכמים הראשונים) יושבין בדין אלא עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהם (הוא, סנהדרין ג י). כי מדרכי תנדיב לפצור בקרואיו בכל מיני פצירה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, לך לך, יד:). שהם השתדלו מעצמם ופצרו במשה רבינו לשלוח אנשים לראות תדרך בלבד (שם, שלח, קלט:). עד דברי אל נפשי

---

[1]) [אין במשמ' זו במקרא אלא בנין קל בלבד, אשר אמנם אינו בא שם אלא בצורות העבר, ועל כן נהגו להשתמש בספהמ"א בעבר גם בצורת הִפְעִ': הפציר בו, אף על פי שאין הִפְעִ' במשמ' זו בלשון הקדומה. וגדולי ישראל בהרסב"ם השתמשו בעקר בקל ולא בהִפְעִ' במובן זה.]

ואל ביתי את דברי ארוני המלך ו א פ צ ו ר בס על הדבר הזה (ספר היסר נח, ויהי בלילה). ו פ צ ר ו בי מאד להעתיקו אליהם ללשון הקודש וכו' ועדין החכמים הגדולים פ ו צ ר י ם בי להעתיק הס' הזה (ר' שלמה בן איוב, הקד' לתרג' ס' המצות, שריד מעיר, קונץ על יד ה, 22). צריכין הדיינין ל פ צ ו ר בבעלי הדיני' אולי יחזרו בהם כדי שלא ישבעו בלל (טוחו"מ פז כא). פ צ ר בי אחד מרעי ומאוהבי לחבר לו מאמר קצר בעניני המדות (ידעי בדרשי, הפרדס, אולה"ם ג). אל נא ת פ צ ר י בי בת נדיב לקחת מנחת וכרון מידך (מזו, אהבת ציון ז, 29). — "וכמשמ' התאמץ, לחץ: ודפקום יום אחד, קול דודי דופק. ענינו הנתץ והפצירה וממנו מתדפקים על הדלת כלומר פ ו צ ר י ם לדחות את הדלת ולשברו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, דפק). ואולי ת פ צ ר השמש לעמוד על הארץ וישרפה עד"ם בשרוף האש העצומה העצים המעטים (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י כזנתנסי וכ"י פריז). ובאשר י פ צ ר ו בעיון לדברים המאירים או לדברים הדקים (הוא, מו"נ א לב). ואל ת פ צ ר [1]) להשיג מה שלא תוכל להשיג וכו' ואם ת פ צ ו ר להשיג יותר מיכלתך וכו' תהיה חסר מכל החסרים (כ"י חריזי, מו"נ א לא). הנוקם והנוטר ו ה פ ו צ ר והמתגרה מפני חוזק חום קרביו (אקף, 5). ובעת יציאת צואה לא ת פ צ ר פי הטבעת באונס (ר"י להלון, אולה"מ א, מ:). ואנו רואין שהשלהבת ההיא ת פ צ ר לעלות למעלה ליסודה שהוא גלגל יסוד האש (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח). וראו שעכ"פ היה פ ו צ ר לדבר עמהם (ר"י אברבנאל עה"ת, וישב, ויעקב אהב). — "וּפָצַר עליו במשמ' פָּצַר בו: והשואל מחבירו אשר אין אתם ובעת כי יאמרו אין אתם לא יחדל מהם ו י פ צ ר עליהם (תרגום כלילה ודימנה, Orient u. Occident I, 669). — ואמר הפיטן: דרך תותח על יתר ובו פ צ ר י [2]) ואצרי רוע יצרי מיצרי (אני נחקתי, קיני, כפסח' לסדור רסע"ג, תטו). בתוקף ובגודל א פ צ ר והובילו מעשרותיכם מלבצר אל בית האוצר (אח עמי, יול' סבת מוהמ"ק, מתז' איעל' ג, קעו.).—ואמר המשורר: לא ארעה ואת באשר לא ידעו כל אנשי לבב אשר נזכרו אם הנפשות הגויות מאסו או הנשמות לעלות י פ צ ר ו (רשב"ג, בימי יקותיאל, גרודי, 12). מנחלו גפרית רסעות ישאבו כי את לבבי יזלו לקדוח, צפרו למרר בבבי בקר במו ערב בשוה פ צ ר ו לזורח (רמב"ע, עד אן בגלות, דיואן נע, בודלי). ידעתיך לעולם בי להרחיק אהבים ת פ צ ר, להרחיב לבך ארוץ והוא סגור בחותם צר (ראב"ע, כאלו מתנה, כהנא א, 169). ומשרתו ביראת צור קשורה ואחר בוראו ירוץ ו י פ צ ר (ר"י חריזי, תחכי יא, 115). א פ צ ר להמלט ויצרי רודפי תמיד בשטן על ימיני שוטני (שם יג, 138). פרחיה יאירון עד חשכתים במו נרות בראשי ראמירים ועל שחק אשר ירד ו י פ צ ר לבבותם והם יותר מאירים (שם מע, 138).

—הפע', הִפְצַר [1]), - הִפְצִיר האדם, סֵרֵב, מֵאֵן, ולא עשה מה שנצטוה: ויאמר שמואל החפץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי' וכו' כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הַפְצַר יען מאסת את דבר יי' וימאסך ממלך (ש"א יה כג-כד). —ובסהס"א: כתכת בי נוהר היוצר מן הנוצר ולא מחכמה שאלת על זה ל ה פ צ ר כי יוצר הכל גבורת ידו לא תקצר ולא יירא ולא יגור מן האדם הנעצר (רקצ"ג על חוי הבלכי, דווידזון, 38). לכן יבוא האל הגדול ויקרבנו אל הר אחד ויראנו גדלו ויאמר לנו שנעזוב דת משה ונקח דת ישו ותראה המלך אם נ פ צ י ר בדבר (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה, הכוכב, 18). שדעתן של נשים קלה ובזה החטא דעתו קלה מחוה שחוה ה פ צ י ר ה עם הנחש שלא לעבור על מצות השם ית' ואדם לא ה פ צ י ר עם חוה בלל אלא ותתן גם לאישה ויאכל (ר"י קארו, תולדות יצחק, יד). — *הִפְצִיר לו, במו פָּצַר בו: ה פ צ י ר ו לו מאור שימחול לו אמר הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לומר בן (רא"ל ד). — "הִפְצִיר, הִפְצִיר בּוֹ, אותו, באותה משמ': כיון שאני שותה הכוס אני

---

1) [ר"ש א"ת תרגם: ולא תשתדל.]

2) [בלו' פָּצַר אותי, פצר בי.]

1) [כאמור בהערות הקודמות אין פ צ ר בעקר אלא ב צ ר, היה חזק וקשה, ועל כן אין הפציר בהפע' אלא הִ ק שָׁ ה, וכשם שבא במקרא הִקְשָׁה במקום הקשה עֹרֶף, כך אין הַפְצַר, בהקבלה אל מֶרִי, אלא הפצרת עֹרֶף, הקשית עֹרֶף. אך השבעים (ἐπάγουσιν) ותי"י (כל אנש דפצר ומוסיף על מילי נביא) תרגמו בלשון תוספת, ובן רש"י: הפצר לשון תוספת ובן ויפצר בו (בראש' לג יא), הרבה עליו דברים. וריב"ג אומר: פצר וכו' הכל מענין שקידה על הדבר מ א י ן ה נ ח ה, ע"כ, והוא ממש בלשון הוולגטה: nolle asquiescere.]

מסיים בדעתי שלא לשתות כוס אחר וכבר פסק השתיה ונאמרתי לשתות וכשמפצירין אותי אחר כך לשתות כאלו אני מתחיל לפיכך אני צריך לברך בתחלה (ר"מ, פסחי קג:). ומה ששתק לא רצה לומר לה אעפ"כ הפצירה בו עד שאמר לה (רש"י, נדרי כ:). כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביר עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה (רמב"ם, גזלה ואבדה א ט). הא למדת שהמתאוה עובר בלאו אחד והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן עובר בשני לאוין (שם שם יב). כי ראה שהיו מסרבין באכיו אמר אין טוב אלא שאדור בנ"ש[1]) בדי להשקיט מעליו ההפצרות שהיו מפצירין בו (שו"ת מהרי"ט ב, שאלה כד). ובעל מחשבות כי רוב הפצר האוהבים הביאו לחות דעי גם אני (הסו' מהר"י קולון סח). הוי זהיר שלא להפציר על שום דבר ושלא תכפול הדבור שני פעמים בדברך עם שום אדם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). —ואמר הפיטן: למה לבוא עמי יפציר, כלה קיץ עבר קציר, הן מאז אמלד בציר עד ישלת לי ציר נאמן (ישראל נג'ארה, ירחיק נדוד, ספר הפזמוני תימני, לג.). — ״ובמשמ' לָחַץ וְדָחַק: ואם גבול שדה וכרם וגן הוא ובו אילנים מרחיקים ומפצירים לגבול אחיו הכרו הסמוך לו, אין על חברו הסמוך לו לאמר לו כרות והשחת אילניך (יהודה הדסי, האשכול סעח). אמנם אחרי הפצירוני תחנוניך נלהצתי בהמציא שאלתך חברתי לך מעט דברים ובו' (ר"י הסגיני, השרדת, הקד'). ובהיות האש היסודי רואג תמיד שלא יתן רקנות בגשמים אז מפציר בחלקים הדקים המפוזרים שיתחברו יתדיו (טוביה כן, מעשה טוביה ס ב, ענ.). — ״והמשמ' התאמץ: קמה ואת האשה ממטתה ורצתה להוציא אש מן האבן ומן הברזל והמסרטוט השרוף לא קבל הניצוצות של האש והפצירה עד מאר ולא עלתה בידה (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, ספר תיקוני התשובה, יח.). וכ־אות כי אין תקוה פורחת (הנפש) באויר העולם לבקש מקום מנוחה לפצו' מרגוע לה מפצרת לעלות למעלי (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כח). דכל בהמה שיש בקרבה איזה נפש מגולגלת אם רוצים לשולחה לדבר הרשות מפצרת שלא לילך כי הנפש מגולגלת בקרבה מכריחה שלא תלך (שם לו). ולכן יעקב אע"ה לא הפציר ליקח בהמה בעל ברתה (שם שם). —״והִפְצִיר אֶת עַצְמוֹ, באותה משמ': אפילו אם נמצא ובו' שהם נמנעים כפי פשוטם ראוי לנו להפציר את עצמנו לבאר דבריהם באופן יסכימו להאמת (ר"א דלמידיגו, בחינת הדת). ובכלל באשר הכונה להמעיט ולהרחיק נבחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן, אדרכה נפציר עצמנו להוכיח שהוא פחיתות (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ב יז, 68). עטישה היא פעולת המוח שיפציר לשלוח דרך הנחרים איזה לחות שיזיק ויכביד אותו (ר' דוד מן המסומים, למח דוד, קכב.). —״ובמשמ' הִרְבָּה, ביחוד הרבה דברים: ויעתר, הרבה והפציר בתפלה (רש"י, בראשי' כה כא). שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שהרבה להם בדמים והפציר ברעים יבא לידי גזל (רמב"ם, גזלה ואבדה א יא). ועבר לפני התיבה והפציר בתפלתו ובמעט הטית דבריו בלפי מעלה (יוסף קמבכי, לקוטי דברי יוסף, ברליננ, 54). —ואמר המליץ: טוב מעט דברים בלב נבון מהפצר שיח בלא דעת (ב"ז, ב"ם ז יד). — ״וברפואה, שעול מַפְצִיר, חזק ומתמיד: והסבות הקרובות לכל זה (לרקיקת דם) תבורת ובו' או שעול מפציר (קאנון ג י יג יא).

— נפע', ״נִפְצַר, — פֻּצְּרוּ בוֹ: וחייבו אותו שיתן לו מה שיש עליו מן הדין ולא רצה ושנפצר ואינם יכולים להוציא ממנו ובו' (הסו' הגא' מערי לדק, סד:). — וכמשמ' נִלְחַץ, נִדְחַק: הזהר המלך המצלית שלא תהיה לח ותפצר ולא יבש ותשבר, ולא מתוק ותמצץ ולא מר ותמאם (ר' מנחם המאירי, משיב נפש, שם מבחי הערבים). —ואמר הפיטן: הלא עליכם יש מיצר, יום גוש עפר נפצר ויעמוד במקום צר (ר' יצחק בן ראובן אלברגלוני, מחזור מיוחד, אוצר נחמד ב, קסט).

— התפ', ״הִתְפַּצֵּר, — נִתְפַּצֵּר לפלוני, נתן לו לפצר בו, נתרצה לו: ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפתה לו (רש"י, בראשי' כה כא). אך לרוב הפצרות ובקשות תחנונים שביקש מהם והתחנן בהרר"ג במהרר"ם הנ"ל להטות עליו חוט של חסד ולכנוס עמו לפנים משורת הדין, כבן נתפצר ונתפיים כמהרר"ם לעשות לו חסד חסדים יותר ויותר מן הראוי והנה נתפשרו בדרך הזה (פנקס קרקא, MGWJ 1894, עמ' 565).

[1]) בנזירות שמשון.

א. פקד [1]), מםנו מִפְקָד, פָּקַד, ״פָּקֵד, ״פִּקֵּד, פְּקֻדָּה, פִּקָּדוֹן, פִּקְדוֹת, פָּקוּד, פִּקּוּד, פָּקִיד, *פְּקִידָה, *תַּפְקִיד.

ב. פקד [2]), מםנו מִפְקָד [2]), ב. פָּקַד.

פָּקַד, פ״י, פָּקַדְתָּ, פָּקַדְתִּי, פְּקַדְתִּיו, פְּקַדְתִּים, פָּקְדוּ, פְּקָדוּ, פְּקַדְתּוּךָ, פְּקַדְתֶּם, פְּקָדָנוּ, פֹּקֵד, פּוֹ־, פָּקֹד, פִּקְדִי, פְּרְדִי, פְּקֹד, פָּקְדֵנִי, פִּקְדוּ, אֶפְקֹד, ־קוֹד, ־קָד־, תִּפְקֹד, תִּפְ דוּ, תִּפְקְדֶנּוּ, תִּפְקְדִי, יִפְקֹד, ־קוֹד, יִפְקְדֵנִי, יִפְקְדֵם, יִפְקְדוּ ־קֹ־, פְּקֻדִים, פְּקוּדֵי, פְּקֻדַי, פְּקֻדָיו, פְּקֻדֵיכֶם, ־הֶם, ־וּרֵ־, — א) פָּקַד את פלוני, זְכָרוֹ, **חשב** עליו, העלהו על דעתו, gedenken : se souvenir; to bear in mind : ויי׳ פָּקַד את שרה כאשר אמר ויעש יי׳ לשרה כאשר דבר (בראש׳ כא א). ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פָּקֹד יִפְקֹד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב (שם נ כד). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהים יי׳ אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אתכם ואת **העשוי** לכם במצרים ואמר אעלה אתכם מעני מצרים (שמות ג יו–יז). ויאמן העם וישמעו כי פָקַד יי את בני ישראל וכי ראה את ענים (שם ד לא). כי פָקַד יי׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (ש״א ב כא). כה אמר יי׳ צבאות פָּקַדְתִּי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים (שם טו ב). והיה מקץ שבעים שנה יִפְקֹד יי׳ את צר ושבה לאתננה (ישע׳ כג יז). לא יאמרו עוד ארון ברית יי׳ ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יִפְקֹדוּ ולא יעשה עוד (ירמ׳ ג יו). אתה ידעת יי׳ זכרני וּפָקְדֵנִי והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני (שם יה יה). כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אֶפְקֹד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה (שם כט י). וַתִּפְקְדִי את זמת נעוריך (יחזק׳ כג כא). כי יִפְקְדֵם יי׳ אלהיהם ושב שבותם (צפנ׳ ב ז). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תִפְקְדֶנּוּ (תהל׳ ח ה). פָּקַדְתָּ הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (שם סה י). אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה וּפְקֹד גפן זאת (שם פ יה). זכרני יי׳ ברצון עמך פָּקְדֵנִי בישועתך (שם קו ד). כי שמעה בשדה מואב כי פָקַד יי׳ את עמו לתת להם לחם (רות א ו). — פָּקַד האדם את האלהים והתפלל אליו: יי׳ בצר פְּקָדוּךָ צקון לחש מוסרך למו (ישע׳ כו יו). — ב) וּפָקַד את פלוני, זכר אותו לכבדו בבקור, בא לראותו [1]), to visit ; visiter ; besuchen : ויהי מימים בימי קציר חטים וַיִּפְקֹד שמשון את אשתו בגדי העזים ויאמר אבאה אל אשתו החדרה (שפט׳ יה א). ואת אחיך תִּפְקֹד לשלום ואת ערבתם תקח (ש״א יז יח).—ג) פָּקַד את פלוני, זכר אותו לבוא עליו בדבר רע לשם עֹנֶשׁ, heimsuchen; affliger, punir ; to visit (upon), punish : לכן פָּקַדְתָּ ותשמידם ותאבד כל זכר למו (ישע׳ כו יד). לכן יפלו בנפלים בעת פְּקַדְתִּים יכשלו אמר יי׳ (ירמ׳ ו יה). אתה יי׳ אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לִפְקֹד כל הגוים אל תחן כל בגדי און (תהל׳ נט ו). — וּפָקַד על פלוני, באותה משמ׳: ביום ההוא יִפְקֹד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים (ישע׳ כז א). וּפָקַדְתִּי **על** היושבים בארץ מצרים כאשר פָּקַדְתִּי על ירושלם בחרב ברעב ובדבר (ירמ׳ מד יג). לא אֶפְקוֹד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו (הוש׳ ד יד). וריב ליי׳ עם יהודה וְלִפְקֹד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו (שם יב ג). כי ביום פקדי פשעי ישראל וּפָקַדְתִּי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמו׳ ג יד). וּפָקַדְתִּי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפנ׳ א ט). — וּפָקַד אל פלוני: הנני פֹקֵד אל

[1]) [שרש זה נמצא בצורות שונות בשם ובפעל ובצרופים רבים בכל הלשונות השמיות פרט לאוגריתי בהוראות קרובות לאלה הנוהגות בעבר׳. באשור׳ יש גם כ פ ד בשמש׳ קרובות לאלו של פקד. ואמנם אפשר ששמושי לשון מיחדים וגם מונחי משפט (כגון פִּקָּדוֹן, באשור׳ פֻּקְדוּ) ובדו׳ נולדו באחת הלשונות בלבד ונתקבלו אך אח״כ בלשון אחרת. ועי׳ להלן, נִפְע׳, הערה.]

[2]) [עי׳ הערה לפעל ב. פָּקַד.]

[1]) [פָּקַד במשמ׳ זו בעקר לשון כִּבּוּד הוא, זכר את פלוני וכבד אותו בבקורו. ובמשמ׳ קרובה לזו בא זכר במכתבי לכיש בנסחה המאשרת קבלת מכתב: מי עבדך כלב כי זכר אדני את עבדה (לכיש II), כלו׳ כתב אליו.]

מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור (ירמ׳ נ מ). — פקד אל וע׳: הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו (שם מו כה). — פקד עון וחטא על פלוני, זכר החטא לנקם אותו על עושהו, ahnden, heimzahlen; venger, payer; to revenge, repay: כי יי׳ אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ ה). וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שם לב לד). ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה (ויקר׳ יח כה). ותפקד עלי עון האשה היום (ש״ב ג ח). ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם (ישע׳ יג יא). כי הנה יי׳ יצא ממקמו לפקד עון ישב הארץ עליו (שם כו כא). ויי׳ לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם (ירמ׳ יד; ודומה לו הוש׳ ח יג, שם ט ט). ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא (הוש׳ א ד). ופקדתי עליה את ימי הבעלים אשר תקטיר להם (שם ב טו). ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו (שם ד ט). רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם (עמו׳ ג ב). ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהל׳ פט לג). — ופקד בפלוני על עון, על חטא: העל אלה לא־אפקד־בם נאם יי׳ אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמ׳ ט ח). — ופקד על מעשה פלוני: אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע׳ י יב). — ובימי סעו׳, *פקוד הענש, פקודה הצרה, שפקדו בו את הפקודה, שנעשתה שליחותו: וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבא (ר׳ יוחנן, סנהד׳ לז.). — ד) ופקד את פלוני, בא אליו לבחן אותו, לחקרו ולבדקו: בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמתי בל יעבר פי (תהל׳ יז ג). ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו (איוב ז יח). — ה) ופקד את פלוני, בא אל מקומו לבקש אותו, aufsuchen, suchen; chercher; to search (for), seek: אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית לחם עירו (ש״א כ ו). ויאמר פקדו נא את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לד–לה). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל (זכרי׳ יא טז). — ו) ופקד את פלוני או דבר, בא אליו ולא מצאו, חסר דבר, vermissen; ne pas trouver, manquer; to miss: והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה (ש״א כה טו). דרשו מעל ספר יי׳ וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע׳ לד טז). — ז) פקד את אנשי הצבא, בא אליהם לבקר אותם כבקרת רועה עדרו, ספר ומנה אותם, mustern, zählen; inspecter, compter; to muster, count: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם (שמות ל יב). מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן (במדי׳ א ג). פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות לבני שמעון תולדתם למשפחתם לבית אבותם פקדיו במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא פקדיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש מאות (שם שם כא–כג). אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש (שם שם מד). וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות וכו׳ וצבאו ופקדיו ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות (שם ב ד–ו). פקד את בני לוי לבית אבתם למשפחתם כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם (שם ג טו). במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (שם יד כט). לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (שם כו נד). ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו (שם שם סד). וישכם יהושע בבקר ויפקד את העם (יהוש׳ ח י). ויצאו כאיש אחד ויפקדם בבזק ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף (ש״א יא ז–ח). ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונשא כליו (שם יד יז). וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה (שם טו ד). ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם וכו׳ ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את ישראל (ש״ב כד ב–ד). ויפקד (א־אב) את

נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פָּקַד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים (מ״א כ יט). אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לִפְקוּדֵיהֶם במספר שמות לגלגלתם (דהי״א כג כד). — ועי' פָּקוּד. — ח) פָּקַד על פלוני לעשות דבר, וּפָקַד עליו דבר, צוה עליו לעשות דבר, הטיל עליו דבר, beauftragen; charger; to charge: על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם וּפְקַדְתֶּם עליהם במשמרת את כל משאם (במד' ד כז). ובשמת תִּפְקְדוּ את כלי משמרת משאם (שם שם לב). כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳ אלהי השמים והוא פָקַד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה (עזרא א ב; דהי״ב לו כג). מי פָקַד עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה (איוב לו כג). —פָּקַד נָוֵהוּ, צוה לביתו: וידעת כי שלום אהלך וּפָקַדְתָּ נוך [1]) ולא תחטא (שם ה כד). — ט) כמו הפע', הִפְקִיד, פָּקַד את פלוני על בני אדם או על דבר, עשה אותו פָּקִיד עליהם, מִנָּה אותו עליהם, ernennen; charger, nommer; to appoint: וַיִּפְקֹד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם (בראש' מ ד). ואת אהרן ואת בניו תִּפְקֹד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת (במד' ג י). יִפְקֹד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה (שם כז טז). — וּפָקַד שרי צבא, מנה אנשים לשרי צבא: והיה בכלת השטרים לדבר אל העם וּפָקְדוּ שרי צבאות בראש העם (דבר' כ ט). קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פִּקְדוּ עליה טפסר העלו סוס בילק סמר (ירמ' נא כז). — ובהשאלה, פָּקַד את החרב, את הכלבים וכדו׳: וּפָקַדְתִּי עליהם ארבע משפחות נאם יי׳ את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם יה ג).— וביני' פָּעוּל, פָּקוּד, מי שמנו אותו על בני אדם או לעבודה: ויקרבו אל משה הַפְּקֻדִים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות (במד' לא מח). — פְּקוּדֵי חיל, שרי צבא: ויקצף משה על פְּקוּדֵי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה (שם שם יד). ויצו יהוידע הכהן את שרי המאיות פְּקֻדֵי החיל ויאמר אליהם וכו' (מ״ב יא טו). ויוצא יהוידע הכהן את שרי המאות פְּקוּדֵי החיל ויאמר אליהם וכו' (דהי״ב כג יד).—י) ובמשמ׳ שם את הדבר למשמרת, לְפִקָּדוֹן: ויבא אל העפל ויקח מידם וַיִּפְקֹד בבית [1]) (מ״ב ה כד).— ובתו״מ: כשם שהפורענות פוקדתה (את הסוטה) כך הפורענות פוקדתו (את הבועל) (ספרי במד' טו). עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את בכודי באלהי נכר (שם קמג). וכן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה, שבועה שלא פקדנו אבא ולא אמר לנו אבא שֶׁלֹּא מצינו בין שטרותיו של אבא ששטר זה פרוע (שבוע' מה.). מה לי שלא פקדני אבא ומה לי שלא פקדני אחי (כתו׳, שם מה:). ואת אסיריו לא בזה אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב״ה פוקדן בבנים הן נזקפות (מד״ר בראש' עא). מה הקב״ה פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות (שם שה״ש, בגילה ובשמחה). אמר לה הקב״ה (לשרה) את הונית את עצמך חייך בלשון שאמרת בו אני פוקדך וכו' אמר הקב״ה אברהם התפלל לפני על אבימלך הרשע ונתמלאתי רחמים עליו הריני פוקד לאברהם עמו (תנחו' וירא יד). ואף חנה על שהייתה תדירה להיות עולה ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקדוש ברוך הוא שמע תפלתה ופקדה (פסיק' רב׳, כי פקד ה׳ את חנה, קמע.). —ובתפלה: זכרנו ה׳ אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה (תו״א יעלה ויבא). אתה זוכר מעשי עולם ופוקד כל יצורי קדם (אתה זוכר, מוסף ר״ה). וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול וכו' (שם). זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם (תו״א זכרנו, שם).—*פָּקַד האיש את האשה, בא אליה לתשמיש: כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא (ריב״ל, יבמ' סב:). חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך (הוא, שם שם).—*וּפָקַד את המת, על המת, בקר ובדק אותו בקברו שמא הוא חי: יוצאין לבית הקברות ופוקדין על המתים עד שלשה ימים

---

[1]) [כנראה זאת כונת הכתוב: ותספיק לצוות על ביתך ולא תמית כחוטא בלא עתך. עי' טורטשינר, ספר איוב למקום.]

[1]) [כך פרשו רב המפרשים (ריב״ג ואחרים), ויש שפרשו במשמ׳ מנה וספר או שמִּנָּה אדם כפקיד לקחת את הכסף ולקנות בו דברים שונים (כלב״ג).]

ואין חוששין משום דרכי האמורי, מעשה שפקדו אחד וחיה עשרים וחמשה שנים ואח"כ מת (שמח' ח). —וכמשמ' הִפְקִיד בְּפִקָּדוֹן, פקד אצלו: כך אמר הקב"ה, בעל פקדונות אני, כל מה שאדם פוקד[1]) אצלי אני נותן לו (ר' אחא בשם ר"ל, פסיקי רב', כי פקד ה' את חנה, קפא.). אמר להם הקב"ה (לאברהם ושרה) חייכם נפשות פקדתם אצלי נפשות אני פורע לכם (שם שם קפא:). — וביני' פעוּ, פָּקוּד, *כמשמ' מְפֻקָּד כפקדון: שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו (ר"א בנו של ר"י הגלילי, ספרי במד' קלט). ותוצא הארץ, דבר שהיה פקוד בידיה (ר' ברכיה, מד"ר ברא' יב). כבר היתה הנבואה פקודה בידו ביד חגי וזכריה ומלאכי (ר' שמואל בר נחמני, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בזבר, קעז.). נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך ועל נשמותינו הפקודות לך (מודים, תפלת י"ח). — ובמהמ"א במשמ' שונות כנ"ל: וזכור מה שהעידותיך עליו מהם (מי' שרשי הכניעה) ושימנו נגד עיניך והשוב בו תמיד והשתדל לקנותו ופקדהו עם נפשך ומדותיך תדיר (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה י). כל שבעת הימים נפשו של אדם פוקדת לגופו ומתאבלת עליו (זהר חיי שרה, מדרש הנעלם, קכב:). וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה (שו"ע או"ח רמ א). — ואמר הפיטן: צאצאיה (של שרה) בן פקוד לטוב היום (ר"א קליר, ובכן וה' פקד, קרוב' א ר"ה). אם אשר בצדק נתישנה וכו' גוחה פקדה בראש השנה (שם שם).

—נפע', נִפְקַד, נִפְקַדְתְּ. הִפָּקֵד, תִּפָּקֵד, יִפָּקֵד, ־קֵד, תִּפָּקֵד, יִפָּקְדוּ, ־קֵדוּ. — א) נִפְקַד האדם, זכרו אותו לבוא אליו להביא עליו את המכמת לו לטובה או לרעה: אם כמות כל האנשים ימתון אלה ופקדת כל האדם יִפָּקֵד עליהם לא יי' שלחני (במד' יו כט). ואספו אספה אסיר אל בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יִפָּקֵדוּ (ישע' כד כב). מעם יי' צבאות תִּפָּקֵד ברעם וברעש ובקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלת (שם כט ו). מימים רבים תִּפָּקֵד[2]) באחרית השנים

---

[1]) [ובאותה פרשה גם: שכל שאדם מפקיד אצלי אני נותן לו.]

[2]) [לפי הפסוק שלפני זה (הִכֹּן והכן לך וכו') הכונה היא: תִּזָּכֵר להביא עליך את המכמת לך, ולא: תקבל פקדה, תצוה, וכדו'. ויונתן תרגם: תמני משריותך, כלו' תִּפָּקֵד מחנותיך.]

הבוא אל ארץ משובבת מחרב וכו' (יחזק' לח ח). ושבע ילין בל יִפָּקֶד רע (משלי יט כג). —ובתוה"מ: זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וכו' ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות (תקיעתא דרב, ירוש' ר"ה א ג). — *וְנִפְקְדָה העקרה או העקר, זכו לבנים: ונקתה ונזרעה זרע, מלמד שאם היתה עקרה נפקדת (ר' ישמעאל, ברכ' לא:). אם כן ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפקדת (ר' עקיבא, שם שם). זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך ויצאת טהורה אינו דין שתפקד (ר' ילחק, מד"ר ברא' נג). ראובן בשמחה, שמעון מה איכפת ליה, כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם, אלא כשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה (ר' שמואל ב"ר ילחק, שם שם). זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנא' והיא מרת נפש היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה (שם שמות יט). מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה וכו' הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי והתפלל עליהם ונפקדו (שם שה"ש, מגילה ונשמחה). בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד וכו' רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה וכו' שניהם לא נפקדו אלא מברכותיהן של צדיקים (שם רות פרש' ו, ויאמר ברוכה את). כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועוברו עמה (ר' שמואל ברי ילחק, פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). ועכשיו נתפלל אברהם ונפקדה אשתו של אבימלך ואמהותיו (שם שם). מרט לו מריטה על הכותל ואמר לו כשתגיע החמה לכאן תהי נפקדת וכיון שהגיע החמה נפקדה שרה (תנחו' וירא יג). —ובתפלה: יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וכו' (תו"א יעלה ויבא). מי לא נפקד בהיום הזה (אתה זוכר, מוסף ר"ה). —ואמר הפיטן: שעונים עליה בה להפקדה וכו' תמוכים כרשן שה עסרה תשר אשר בו נפקדה (ר"א קליר, את חיל, קרוב' א ר"ה). חלות פני צה שקדה (שרה) טרם קראה מיד נפקדה (הוא, את אשר, שם). — ב) נִפְקַד פלוני, באו אליו ולא מצאוהו[1]), וְנִפְקַד

---

[1]) [אין לפנינו במשמ' זו של נפקד פלוני או נפקד מקומו אלא קצור לשוני במשמ' נפקד פלוני או המקום בבקור ולא נמצא המבקש שם, ובכמה כתובים כגון ונפקדת כי יפקד מושבך (ש"א כ יח)

מקומו, מושבו של פלוני, באו אל המקום ולא מצאו את פלוני שם, נעדר, נחסר: עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (במדי לא מט). למה ובו' היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד (שפטי כא ג). מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך (ש"א כ יח). ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד (שם שם כה). עתה הרעים אשר לך היו עמנו ולא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (שם כה ז). ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה (שם שם כא). ויואב שב מאחרי אבנר ויקבץ את כל העם ויפקדו מעברי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (ש"ב ב ל). ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול (מ"א כ לט). ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל־יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה (מ"ב י יט). ולא ייראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם יי' (ירמ' כג ד). — ג) נפקד, נתמנה למשרה: ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים (נחמי ז א). ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות (שם יב מד). — ד) "נפקד, שפקדו אותו, ספרו ומנו אותו: וטעמא מפרש במס' שקלים דכתיב כל העובר על הפקודים ושבט לוי לא נפקד (רש"י, מנח' כא:, ד"ה אינו מועל). וכהנים לא נפקדו (הנ"ל, שם מו:, ד"ה אינו מועל). — ואמר הפיטן: שמור פקודים ונפקדים ושוקדים לחיות משקדים ולך קודים (כ"א קליר, מי יוכל, קרוב' סנת שקלים). — ה) וביני, "נפקד, מי שהפקידו בידו דבר לפקדון, Depositar : dépositaire ; depositary, trustee : על דעת שהנפקד מוסרו לאשתו ולבניו הגדולים (רש"י, ב"מ לו:, ד"ה על דעת).

כהמשך לדברי דוד אם פקד יפקדני אביך (שם שם ו) אפשר עדיין להבין: אם יבא אביך אלי, יבואו אליך כי יבואו אל מושבך (לבקש אותך), ומאליה נבין שלא ימצאוך שם. ועל פי שמוש זה של ויפקד מקום דוד (שם שם כה) במשמ' ויעדר דוד, כותב למשל ראב"ע גם: חסר מקום דבר, במשמ' נעדר דבר, מקומו חסר אותו. עי' בפרושו לשה"ש: שאהבה נפשי, חסר מקום הקריאה כמו אתה (א ז), בעדר הקצובות, חסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענינו שה בריאת (שם ד ב).]

אם הפקידו המלות (את השטר) אצל אחר אע"פ שיוצא מתחת יד הנפקד אין הלוה נאמן לומר פרעתי (טוש"ע חו"מ מח ד). נפקד שתפש בפקדון לתופשו לבעל חוב במקום שאינו חב לאחרים מועיל לו תפישתו לענין זה (בשם רמב"ן, שם קה ו). לפיכך עצה טובה ללוה או לנפקד שלא יתנו לשליח אלא אם כן בא בהרשאה (שם קכב א, בשם הרא"ש). שיכול לומר אתה נח לי והשני קשה לי ממך ואיני רוצה להיות לוה או נפקד שלו (שם קכו ח). מי שהפקידו בידו שטרות ומת המפקיד וטוען הנפקד מחיים תפסתי אותם למשכון בשביל חוב שיש לי על המפקיד וכו' (שו"ע חו"מ סד א). אין הנפקד יכול לעכב הפקדון בשבילו (שם קה ו). אין הנפקד רשאי לשלוח יד בפקדון (שם רצב א). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות וכו' (שם שם ז). אם הפקיד אדם מפתח ביתו אצל אדם אחר אין הנפקד חייב לבודקו שאין דרך הנפקד לצאת וליכנס לתוכו (לבוש, חו"מ רצז א). ועתה באו שני בני ראובן הנזכרים ממצרים ושואלים הפקדונות מהנפקדים הנז' והנפקדים שאלו את פי אם יש להם רשות לתת הפקדונות (רמ"א פמון, שו"ת תורת אמת נג, עו:).

—פעי', מפקד, — פקד את צבאו, העביר את צבאו לפניו בבקרת רועה עדרו, המדיר אותו, mustern ; inspecter ; to muster : קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). —*ופקד על פלוני, פקד את פלוני על דבר, צוה אותו לטפל בדבר, befehlen, befehligen ; commander ; to command [1]): פיקד המקום לישראל להיטיב לגרים ולנהוג בהם ענוה (ספרי במדי עח). משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע (כ' פמטון, שם שם פז). למלך שהיתה אשתו נפטרה מן העולם, היתה מפקדתו על בניה אמרה לו בבקשה ממך הזהר לי בבני, אמר לה עד שאת מפקדתני על בני פקדי בני עלי שלא ימרדו בי ושלא ינהגו בי מנהג בזיון כך אמר לו הקב"ה (למשה) עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי באלהי הנכר (שם שם קמב). משל למלך ששיגר

[1]) [ועי' גם קל במשמ' זו.]

את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומר לו אל תאכל יותר מצרכך וכו' (שם דבר' מג). והתניא שלא פיקדנו[1]) אבא ושלא אמר לנו אבא ושלא מצינו שטר בין שטרותיו (ירוש' ב"מ א ט), אדם הראשון דומה לאדם שנשא את הגיורת היה יושב מפקדה אמר לה בתי אל תאכלי פת בשעה שידיך טמאות וכו' (רשב"א, אדר"נ א). — ובשהמ"א: ואמר רבא מי ששכר פועלין ושלמה מלאכתן בחצי היום אם יש מלאכה שבטוחה או קטנה ממנה מפקדן[2]), אם קשה ממנה אינו מפקדן (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 57). — ואמר הפיטן: פיקדתה לעניו נחלת ארץ (ינאי, ארץ מאכלות, קרוב' לפ' במדבר, זולאי, רכו).

— פע', פקד, פקדתי, — שפקדו אותו: אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן (שמות לח כא). — ונלקח ממנו דבר: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי[3]) יתר שנותי (ישע' לח י). — ואמר הפיטן: פקד זמנם וגע קץ עתם ומאז ועד עתה נמסר לתולדותם לפרות ולרבות ומוף למות אחריתם (אממי, אזון מגיד, פירמן, איטליה, ט). מוקש העמדתי ונפשי לכדתי ואיך לא אבדתי וחיי פוקדתי (ראב"ע, איך אזלתי, איגר, 174). — ובמשמ' מצוה, שפקדו עליו: בין ער בין ישן בין סועד מפוקד היה השמש שלא ימנע שום אדם מליכנס אצלי (ממדמ ימים ב, לימי תשובה, פרק ג, קושט', קלה:).

— הפע', הפקיד, הפקדתי, הפקידו, הפקד, אפקיד, יפקיד, יפקד, יפקדו, הפקדתו, הפקדתיך, יפקדהו, יפקידם, — א) הפקיד דבר את פלוני, ביד פלוני, שם אותו אצלו בפקדון לשמירה, to deposit ; déposer ; deponieren: וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם

[1]) [בבבלי (שבוע' מח.): פקדנו, ועי' קל.]
[2]) [בתלמו' (ב"מ עז.) בארמ': מפקיד להו.]
[3]) [המפרשים (רש"י, רד"ק ואחרים) פרשוהו מלשון חסר והערה, ת"י מלשון זכירה לטובה (על דכרני לטב), ואולם כונת הפסוק היא כנראה: קפדתי יתר שנותי, בלו' נתקתי את חבל שנותי, בלשון הכתוב בהמשך: קפדתי בארג חיי (שם שם יב), והשבעים מתרגמים גם פקדתי וגם קפדתי באותו פעל בשמ' השארתי. והשוה אף טורטשינר, ס' איוב. 220 על מורש קפוד (ישע' יד כג).]

כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ אשר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי' אל אמת (תהל' לא ו). — והפקיד דבר על יד פלוני, נתן לפלוני את השמירה עליו: ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך (מ"א יד כז). — והפקיד דבר במקום פלוני: בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד[1]) כליו (ישע' י כח). ויבאו אל המלך חצרה ואת המגלה הפקדו בלשכה אלישמע הספר (ירמ' לו כ). — והפקיד את האדם: ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תם כל הלחם מן העיר (שם לז כא). — ובתו"מ: המפקיד פירותיו אצל הכותי או אצל עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית (דמאי ג ד). הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו בישוב לא יחזיר לו במדבר (ב"ק י ו). האומר לחבירו גזלתיך הלויתני הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך וכו', חייב לשלם, אבל אם אמר לו איני יודע אם גזלתיך אם הלויתני אם הפקדת אצלי, פטור מלשלם (שם שם ז). המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים ונגנבו או שאבדו וכו' משלם תשלומי כפל (ב"מ ג א). לא' נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון (ספרי דבר' רנז). הפקיד אצלו (את החמץ) אמור, ייחד לו בית מותר (ירוש' פסח' א נ). בשם שאת אומר במוצא כך אתה אומר במפקיד (שם ב"מ ב י). נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובציקו בידו אין זקוק לבער, הפקידו אצלו זקוק לבער (ת"כ, פסח' ו.). אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו (ב"ק ס:). המפקיד אצל חבירו בערים א"צ להחזיר לו בעדים (ב"ב ע:). המפקיד אצל חבירו בשטר ואמר לו החזרתיו לך נאמן (רב הונא בר אבין, שם ע:). שהיו נותנים עיניהם בבעלי

[1]) [קשה לקבל את הפרוש הנהוג שהלמד בתיבת למכמש במקום בית, באלו היה כתוב: במכמש יפקיד כליו. ואולי הכונה, נגד פסוק הטעמים: עבר במגרון למכמש, כלו' במגרון אשר למכמש, במורד ההרים הנגרים של מכמש, ושם יפקיד כליו. ובזאת תתישב גם השאלה, שלפי יש"א (יד ד–ה) מגרון היא כנראה דרומית ולא צפונית מ מכמש.]

מזון ומפקידים אצלו אפרסמון ומניחים אותו בבית גנזיהם (רנא, פנס׳ קט.). לשנים שהפקידו אצל רועה שמניח רועה ביניהם ומסתלק וכו׳ לאחד שהפקיד אצל בעל חבית שהמוציא מחבירו עליו הראיה (ב׳ מ״ח, בכורו׳ יח:). ומפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש (מד״ר בראש׳ יז). בעל פקדונות אני, עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים וכו׳ שרה הפקידה אצלי מצוות ומעשים טובים (שם שם נג). וכשבא (ישראל) לישן מפקיד רוחו להקב״ה (שם במד׳ כ). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו, מת אוהבו שהפקיד הפקדון אצלו, עמד בנו של אותו שהפקיד הפקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד הפקדון אצלו ומכבד לאשתו (שם דבר׳ י). — ומצוי מאד בסהםפ״א.— ב) הִפְקִיד את פלוני על דבר, עשה אותו ממנה על דבר זה: ויהי מאז הִפְקִיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יי׳ את בית המצרי בגלל יוסף (בראש׳ לט ה). ואתה הַפְקֵד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו (במד׳ א נ). וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא וַיַּפְקֵד[1] אתו לכל סבל בית יוסף (מ״א יא כח). ראה הִפְקַדְתִּיךָ היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע (ירמי׳ א י). ושבה אל גדליה בן אחיקם בן שפן אשר הִפְקִיד מלך בבל בערי יהודה ושב אתו וכו׳ וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הִפְקִיד מלך בבל את גדליה בן אחיקם (שם מ ה–ז). הַפְקֵד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו (תהל׳ קט ו). — הִפְקִיד פקידים: יעשה פרעה וְיַפְקֵד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש׳ מא לד). וְיַפְקֵד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו (אסתר ב ג). —ושומרים: על חומותיך ירושלם הִפְקַדְתִּי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ישעי׳ סב ו). — ובהשאלה: וְהִפְקַדְתִּי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו יז).

—ספעי, הָפְקַד, בינ׳ מ״ר מֻפְקָדִים, — א) הָפְקַד הַפִּקָּדוֹן, נתן למשמרת: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הפקדון אשר הָפְקַד אתו או את האבדה אשר מצא (ויקר׳ ה כג). כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הָפְקַד[1] כלה עשק בקרבה (ירמי׳ ו ו). — וכתו״מ: אוכלין על המופקד אבל לא על המזון (שביע׳ ט ד). ברשות המוכר (נקנין המטלטלין) עד שיגביה או עד שיוציא מרשות הבעלים, ברשות זה המופקדין אצלו עד שיקבל עליו או עד שישכיר את מקומו (תוספת׳ קידוש׳ א ח). והגשישין של קיטליאקי אף על פי שמופקדין ומונחין בארבע זויות הבית טמאין (שם כלים ב״מ ח ג). מעות גוי שהיו מופקדין אצל ישראל אסור ללוות בריבית (ירוש׳ ב״מ ה ז). אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלו כל י״ב חדש (מד״ר ויקר׳ לב). אמר לו הקב״ה הלוחות לא היו מופקדים אצלך את שברת אותן (שם דבר׳ ג). וישאלו איש מאת רעהו, את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש (שם שה״ש, גן נעול). —ובסהם״א: מופקדין הן (המשקין) בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנן בכלי (רש״י, פסח׳ לג:, ד״ה קקבר). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות וכו׳ (שו״ע חו״מ רלב ז). —ב) האיש מֻפְקָד, ממנה בפקיד: ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה הַמֻּפְקָדִים[2] בית יי׳ (מ״ב יב יב). ויתנה על יד עשי המלאכה המֻפְקָדִים בבית[3] יי׳ (שם כב ה). והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מֻפְקָדִים יחת ועבדיהו הלוים וכו׳ (דהי״ב לד יב). ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יי׳ ויתנוהו על יד הַמֻּפְקָדִים ועל יד עושי המלאכה (שם שם יז). — ובסהם״א: ידוע יהיה לך כי שמענו כאשר הופקדת נגיד בגליל ושמחנו מאד (יוסיפון, גינצבורג, כלח). בצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם (רש״י, ישעיה נו י).

---

[1]) [וריב״ג בסח״ש מנה פסוק זה בין הדגמאות שבבנין קל, והעיר על כך רד״ק בשרשיו וז״ל: וכתב רבי יונה עם בנין הקל ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף.]

[1]) [רֹב המפרשים והמדקדקים פרשו נגד הדקדוק: העיר הפקד, שבאה פקודתה (רש״י), ואולם אין זה מתאים להמשך הפסוק. ונראה שאין כאן אלא חלֻקת מלים שלא בכונת הכותב, וצ״ל: היא העיר (אשר) הָפְקַד כל־העשק בקרבה, (כי) כהקיר ביר מימיה כן הקרה רעתה וכו׳.]

[2]) [כך קרי, והכתיב: הפקדים.]

[3]) [קרי: בית.]

ראה היאך הופקדו אלו הכחות על הגוף לשמש אותו כמה שיש בו תקנתו (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ח). כפקיד אשר יתחזק על מופקדיו (ר"י אברבנאל, סמים חדשים ג, כח.).

— התפ', התפקדו, יתפקד, יתפקדו, — התפקד, מנה וספר את עצמו, מנו וספרו אותו: ויתפקדו בני בנימן ביום ההוא מהערים עשרים וששה אלף איש שלף חרב לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בחור (שפט' כ יה). ויתפקד העם והנה אין שם איש מיושבי יבש גלעד (שם כא ט). — ואמר הפיטן: ולי מה יקרו עלי הפקודים אלה הפקודים והמתפקדים (ר"א קליר, מי יוכל, קרובי סקלים). — "ובמשמ' שפקדוהו לשלום: ואני מחלה פניו שיתפקר בשלום ביתו מפקידה לפקידה (אגרת ר"א היכיני, REJ XXVI, עמ' 215).

— התפ', התפקדו, — התפקד, שפקדו, ספרו ומנו אותו: והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במד' א מז). והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל (שם ב לג). ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל (שם כו סב). ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם (מא כ כז).

ב. פָּקַד [1]), פ"ע, — כמו יקד, חרה, בער, entbrennen; s'enflammer; to blaze up: ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בפש מאד (איוב לה טו).

***פֶּקֶד**, ש"ז, — כמו פְּקִידָה, ואמר הפיטן: כיהק עולם במושלי יום ולילה היות לפקד ימים ולרגעי עתים (יוסי בן יוסי, אפסר גדולות, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 118). ברית פלאו פעלת פקד פרי פתחתה (ינאי, ברית אתו, קרובי לפ' בראשית, זולתי, לג). פצומה להום פקד קר וחם פלם לתהום על פני תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ' א שבועי').

---

[1]) [פָּקַד זה לשון יקידה ובערה הוא (כך טורטשינר, ס' איוב, 411, אלא ששם נחשבה המלה במרכבת מן פַּ ו־קָר), וכנראה אין כאן אלא שנוי מבטא במקום וקד (כמו בערב' a), וכן יש לבאר כנראה מִפְקָד במשמ' מיקד: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש (יחזק' מג כא). אמנם מפקד במקום של מקדש נמצא אף בכתבת כנענית מאדיל שבקיפרוס (קלוזנ, אוצר הכתובות הפניקיות, 88, 4 וכו'): פקד המפקד ז (וה) והסלמת אש למפקד וכו', וצ"ע.]

---

a) وقد

כוטחיך לנוחיך השב בפקר נתמות (אליה בר שמעיה, אפס הוד, סליחי יום ז, ליעא). — ובמשמ' פִּקָּרוֹן: קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד, תויכת בתרי שקד רשפי לוד ליקר (ר"א קליר, אזים, קרובי שבת החדש). — ובמשמ' חסר והעדר: ולי נראה לשון חדקי קרן כלומר לשון פקירת מקום כפקד מקומי ובפגמי (רש"י, כתוב' סא., ד"ה בחריקאי).

***פֵּקֶד**, פוקר, ש"ז, — כמו פָּקִיד, נציב, מושל: ותקים לה המלכה בלופטירע פוקד במצרים ויבוא אע'טם מלך אדום ויהרוג את פוקד בלופטירע (תולדה סוונרונית, REJ 1902, עמ' 76).

פְּקֻדָּה, *פקודת, ש"נ, סמי' פְּקֻדַּת, בכנ' פְּקֻדָּתְךָ, פְּקֻדָּתוֹ, פְּקֻדָּתָם, מ"ר פְּקֻדּוֹת, ־דֹּת, — א) זכרון שזוכרים את פלוני לרעה, ענש, Heimsuchung; châtiment, affliction; visitation: אם כמות כל האנשים ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יי' שלחני (במד' יו כט). יום מצפיך פקדתך באה עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד). — ובמשמ' זו יום פקדה, עת פקדה, ובדו', הזמן שנועד לענש: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא (ישעי' י ג). הבישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבשו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יי' (ירמ' ח יב). הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו (שם י יה). ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם (שם יא כג). כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם (שם מו כא). באו ימי הפקדה באו ימי השלם וכו' על רב עונך (הוש' ט ז). — וזכירה לטובה: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי (איוב י יב). — וכסהמ"א: כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקדתו ועלילות מצעדי גבר (אתה זוכר, מוסף ר"ה). וזכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים בשמי שמי קדם (שם שם). בפקודת שאר העון אני יודע מה בלבי לעשות לך (רש"י, שמות לג ה). ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי (שו"ת, במד' יע כח). אמנם כהיות הזמן עת פקודת ותגיע השעה אשר נתקיים יעוד הנביא וגו' הוצרכנו להעלות בספר אלו הענינים (ר"י ג'יקטילית, גנת אגוז, בביאור היות האותיות נפרדות זמ"ז, סג.). — ואמר הפיטן: אז בבוא יום פקודת גיא המחזה כחרות אף יי' כרשפי אוה (אז נבוא, סליס' י טבת, פסרד'). — ואמר המשורר: ימהר יום

פקדתי ויאבד יום ילידתי וחיש אוכל אלי עפר (ר"ש הנגיד, ימהר יום. קינה על מות אחיו, ברודי, 72)

—*שְׂעַר פְּקֻדָּה, שער בבהרת שפקד ובקר אותו הכהן [1]: שער פקודה עקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרים, איזה הוא שער פקודה מי שהיתה בו בהרת ובה שער לבן וחורה (נגע' ה ג). איזה הוא שער פקודה מי שהיתה בו בהרת בגרים ובה שתי שערות והלך היסנת בחצי גרים והניחו לשער לבן במקום הבהרת וחזר (ר' עקיבא, שם שם).—ב) עבודת הַפָּקִיד, עבודה שנפקדה על אדם, Funktion ; fonction ; function : ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פְּקֻדַּת שמרי משמרת הקדש (במד' ג לב). וּפְקֻדַּת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו (שם שם לו). וּפְקֻדַּת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פְּקֻדַּת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו (שם ד יו). ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לִפְקֻדָּתָם בעבדתם (דה"א כד ג). אלה פְּקֻדָּתָם לעבדתם לבוא לבית יי' במשפטם ביד אהרן אביהם (שם שם יט). ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לִפְקֻדָּה אחת (שם כג יא). לחברוני חשביהו ואחיו בני חיל אלף ושבע מאות על פְּקֻדַּת ישראל מעבר לירדן מערבה (שם כו ל). ואלה פְּקֻדָּתָם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף (דה"ב יז יד). ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא לגדוד במספר פְּקֻדָּתָם ביד יעואל הסופר ומעשיהו השוטר (שם כו יא). — ובמשמ' קבוצית, מי שממנים למשרה או לשמירה, פְּקִידִים: ושמתי פְּקֻדָּתֵךְ שלום ונגשיך צדקה (ישעי ס יז). ויהי בעת יביא את הארון אל פְּקֻדַּת המלך ביד הלוים (דה"ב כד יא). — ומ"ר פְּקֻדּוֹת, באותה משמ': וישם הכהן פְּקֻדֹּת על בית יי' (מ"ב יא יח). ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פְּקֻדּוֹת העיר ואיש כלי משחתו בידו (יחזק' ט א). והיו במקרשי משרתים פְּקֻדּוֹת אל שערי הבית ומשרתים את הבית (שם מד יא). וישם יהוידע פְּקֻדֹּת בית יי' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דויד על בית

[1]) [המפרשים פרשו מלי פִּקָּדוֹן, וז"ל הרמב"ם: ואמנם יקרא זה שער פקידה על דמיון היות הבהרת הפקידה אותו במקומו והלכה לה עד שתחזור ותמצא אותו, ע"כ.]

יי' (דה"ב כג יח). — ובית הַפְּקֻדּוֹת, בית תנשמר ע"י הַפְּקֻדּוֹת, בית סהר: ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הַפְּקֻדֹּת עד יום מותו (ירמי' נב יא). — ג) הון ועשר הנשמר: על כן יתרה עשה וּפְקֻדָּתָם [1]) על נחל הערבים ישאום (ישע' טו ז). יהיו ימיו מעטים פְּקֻדָּתוֹ [2]) יקח אחר (תהל' קט ח). — ואמר תמשורר: ויולד אנוש ערם וילך ונפשו מעמל תבל ערמה ויעזב כל פקדתו לאחר ולא ישא ביום לכתו מאומה (רמב"ע, חרדה לנפש, סטה"ש 68).—ונחוג תיום במשמ' צו.

פִּקָּדוֹן [3]), ס"ז, מ"ר *פִּקְדוֹנוֹת,—מה שֶׁהֻפְקַד למשמרת בידי אדם או במקום מן המקומות, Deposit ; deposit ; dépôt : והיה האכל לְפִקָּדוֹן לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיינה בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב (ברא' מא לו). נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו בְּפִקָּדוֹן או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו וכו' והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הַפִּקָּדוֹן אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא (ויקר' ה כא–כג). —ובתו"מ: היכן פקדוני, אמר לו אבד, משביעך אני ואמר אמן וכו' היכן פקדוני, אמר לו נגנב, משביעך אני ואמר אמן וכו' (ב"ק ט ז–ח). שבועת הפקדון נוהגת באנשים ובנשים ברחוקים ובקרובים בכשרים ובפסולים בפני בית דין ושלא בפני בית דין מפי עצמו ומפי אחרים אינו חייב עד שיכפור בו בבית דין וכו' וחייב על זדון השבועה ועל שגגתה

[1]) [רב המפרשים פרשו כאן במשמ' הון ועשר. כך ראב"ע: מגזרת פקדון; רד"ק: נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיר ונגיד עליו, ע"כ. אבל רש"י פרשו במשמ' ב) כמו פקידות וז"ל: והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עלית תלקח מהם, ע"כ.]

[2]) [דעת המפרשים חלוקה. ריב"ג: מגולתו ומה שהצפין פלומר ממונו. רש"י: גדולתו וכו' כמו ויפקד המלך פקידים, ומעין זה השבעים והוולג'. ראב"ע: אמר יתושע כי פקודתו היא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל האדם והטעם שתהית מיתתו בידי אדם ויש אומרים כי פקודתו היא נפשו שהוא כמו פקדון, ע"כ. וי"ת מלשון מנין וספירת: מנין שנוי.]

[3]) [בארמ' פִּקְדוֹנָא וגם פִּקְדָּנָא, פוקדנא, ובאשור' פקדו, ועי' פקד, הערה. ועל בשוי כגון פוקדן מימד גם תחדוד שבמדר"ר (בראש' לג): לית שמית פקדון אלא פוק־דין בלו' צא משם.]

עם ודון הפקדון (שבוע׳ ה א). שבועת הפקדון כיצד, אמר לו תן לי פקדוני שיש לי בידך, שבועה שאין לך בידי וכו׳ הרי זה חייב (שם שם ב). תן לי פקדון ותשומת יד גזל ואבדה שיש לי בידך (שם שם ג). אין מקבלין פיקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים ולא מן הקטנים (תוספת׳ ב״ק יא א). מקבלי פקדונות והרועים והשכיר אין להן חזקה (שם ב״ב ב ה). שאם אמר לו תן לי פיקדון שהפקדתי אצל אביך, והוא אומר לו לא הפקדת, משביעך אני ואמר אמן, לאחר מכאן נזכר, שומע אני שהוא חייב (ספרי במד׳ ג). לאחד נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון וכשבא א׳ מהן לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו לפי שידע היכן הוא (שם דברי שכז). מצדדיי הוה וכמין פקדון היו (התפלין) בידו (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). כותין נאמנין על הפיקדון (כ׳ אבהו, שם דמאי ג ד). פרגמטיא נגבית מנכסי יתומין קטנים וכו׳ אם אין עדים יודעין נעשית כפיקדון, כך אנו אומרים פיקדון לא ייגבה מנכסי יתומין קטנים (ירוש׳ מו״ק ב ג). יכול ישמין (חמצו בפסח) ויקבל פקדונות מן הנכרי ת״ל לא ימצא (פסח׳ ה:). ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ׳ קט.). לאחד שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקידנו אצלו (כ׳ יהושע, מד״ר בראש׳ יז). ברח מן הפקדונות ומן חמאונים ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו (כ׳ הונא, שם שם לג). מה ממון הקל כל הכופר כפקדון כאילו כופר בהקב״ה וכו׳ הכופר בפקדון הגוף על אחת כמה וכמה (שם במד׳ ע). לאחד שהפקיד פקדון אצל אוהבו (כ׳ תנינא, שם דברי י). כל היכן שפקדוני מונח ש הא שמור יפה (הוא, שם שם). נבדק שאול ולא נמצא נאמן בפקדונו (תנחו׳ במד׳ כו). אמרה לו (לאדריינוס) וכו׳ פקדון אחד יש לו אצלך תן לו פקדונו ועשה עצמך אלוה, אמר לה ומה פקדונו, אמרה לו הנפש (שם שופטים יב). — *בַּעַל פִּקָּדוֹן, בעל פקדונות מי שמפקידים אצלו: וברח מן המיאונין ומלהיות ערב ובעל פיקדון (ירוש׳ יבמ׳ יג א). בעל פיקדונות אני, עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים וכו׳ שרה הפקידה אצלי מצות ומעשים טובים (כ׳ אחא מד״ר בראש׳ נג). לאדם שהיה כשר וצנוע והיו הכל מפקידין אצלו פקדונות וכו׳ פעם אחת בא אדם והפקיד אצלו פקדונו שאל לו ואמי ליה מה שמך, אמר ליה שמי יוסי, הלך לו, לאחר זמן בא ליטול פקדונו ושכח שמו של אותו האיש וא״ל שמעון, אותו בעל הפקדון הבין וידע ששכח שמו (דב״כ, ליבכמן, 75). אמר הקב״ה לישראל בעל פקדונות אני שכל שאדם מפקיד אצלי אני נותן לו, למה הדבר דומה, לאחד שהיה בעל הפקדונות והיו הבריות מפקירות אצלו וכו׳ (כ׳ אחא בשם כ״ש בן לקיש, פסיק׳ רב׳, כי פקד ה׳ את חנה, קפא.). — ובספה״א: ויש שתחיה (הטובה) על דרך הפקדון אצלו עד שיתן לו האל יתברך בן צדיק יהיה ראוי לו (כ״י א״ת, מו״ה, הבטחון ג). הקיצה אחי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא (שם התשובה, י). כיצד דרך השימרים, הכל לפי הפקדון, יש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית שער וכו׳ ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בחצר וכו׳ ויש פקדון שדרך שמירתו להניחו בבית וכו׳ (רמב״ם, שאלה ופקדון ד ב). והה״ה לשאר פקדונות שלא יגע בהם אעפ״י שהוא יודע בודאי שיוולו בזמן פלוני או יאנום אותם המלך (שו״ע חו״מ רלב יח). כי דודי מרי שמואל היה לו אצל בני אדם הרבה פקדונות ושאילות וחובות וכסף וזהב וכלים וכאשר נאסף לנוחו לא הניח יורש וולתי (ד״ה של יהודי אלכיס וא״י ב, יעקב מן, 149). יום אחד בא ונכנס אצלה בבית ויאמר אל העבד קח את הפקדון (הדלי) ולך לשאב מים (ספר מעשיות, REJ 1896 Oct., עמ׳ 235). — ואמר הפיטן: צפה רוח בקרבנו לפקדון גבינו, ובמעט עין תפקח ואת ערכתו תקח (כ״י אבן גיאת, מה יתכון, תוכחה, שעה״ש 22). כמו שמך לפקדון בלבי תהי רותי בידך פקדוני (רשב״ג, שסוני, קונטרי הפיוט׳ מק״ג, 47). — ואמר המשורר: ופקדוני בידך גאוני שני אחים פליטת הנשמה אשר המה בנחלתם בזרים ואדמתם בעיניהם כאדמה (יוסף אבן חסדאי, הלבבי מן, אל כ״ש הנגיד, שעה״ש 29). עוכתיך בבור אבי לפקדון ביד גחי, ואבטת כי אלי שלום תהי הולך למבטיחי (כ״ש הנגיד, אחה פגסי, על מות אחיו, בכודי, 77). אל תאמין בפקדון ומקחת איש רביל אשר לאחרים סוד יהי חושף (הוא, בן משלי, הבכני, 122). אנוש חשב הבי נגשו למקנה ובי אותה בעו לקח ושבה, ואמנם היא בפקדון ומחר

תהי חוזרת למפקידה ושבה (ספר הענק [1]) ו סח, בספר זכרון לברליגר, 328).—"וכמו זִכָּרוֹן : ויפקד ויזכר וזכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וכו' לפניך לפליטה לטובה (תו"ח יעלה ויבא, תפלה).— •ופסוק שנזכר בהם ענין פְּקִידָה : פקדונות כזכרונות וכן הוא אומר וה' פקד את שרה ואומר פקד פקדתי אתכם וכו' (תוספת' ר"ה ד ו).

פְּקִדֻת, "פְּקִירוּת, ש"נ,—כמו פְּקִדָּה כמשמ' ב), בעל פְּקִדֻת, בעל משרת, פָּקִיד : ושם בעל פְּקִדֻת ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה (ירמ' לז יג). — וכסהמ"א : ועוד שיתכן להיות להלבנה פקידות על האחד והשני אין כח לה בעבור מולדו (ראב"ע, ספר המאורות, כ"י ברלין). ואמר המיר אלכסנדר פקיד מפקידות הטובה והשלימו על פקידות פחותה ממנה, וכשעה נכנס ואמר לו המלך איך ראית פקידותך, ואמר ארוני המלך אין הפקידות הטובה מתקנת האדם (מוסרי הפילוסופים, 81). שכל הכחות העליונים כל אחד ממונה על פקידותו ותפעולות בעולם הזה משתלשלות במכתם (רי"ל קאלו, תולדות ילחק, ואמשטי, לג :). ובעת ההיא שמנהו המלך על אותו פקידות תכף שיצא מירושלם וכו' (ר"י אברבנאל, מ"א יא).ובין רא לדא עבר שנת הפקידות של ראובן ותבריו והופקדו אחרים תחתיהם (עמנואל מי ריקי, אדרת אליהו ס"וס י). — ומ"ר "פְּקִידְיוֹת : המפקד הוא מאמר כאשר התבאר חלוקת המשמרות ותפקדיות הראויות לאיש ואיש כפי מעלתו (ר"י מקיר ליאון בפת לופיס ד מח, 178).

***פִּקָּה** [2]), ש"נ, מ"ר פִּקִּין, פיקין, וגם פִּיקוֹת,—כמו פֶּקֶק או פקעת שבפלך ובכלים אחרים. ;Propf, Wirtel bouchon, peson ; stopper, whorl : פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין (כלים יא ו). הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור (שם כח א). כוש של רוכן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקה ואם הזה מוזה וכו' עור של עריסה שהוא מחובר לפיקות חבור (פרה יב ח). גודות יין ושמן שיעורן בפיקה גדולה שלהן ואיזו היא פיקה גדולה שלהן הנכנס דרך פיהם (תוספת' כלים ב"מ ז ג). אין לנפלים פתיחת הקבר עד שעגלו ראש בפיקה של שתי דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר בפיקה של ערב (שם אהיל' ח ח). מלבין (של מטה) שהוא מלביש בפיקות, תינוק טמא טומאת שבעה, מסורג בחבלים, תינוק טמא טומאת ערב (שם שם יג ה). גוש הבא מבית הפרס מארץ העמים שיעורו בפיקה גדולה של סקאין שהוא בחותם הפרצופין וישנו בצד העליון של מגופת החבית הלחמית (בכורות כג.). — וכסהמ"א : מלבן המטה אם היה מלובש בפיקות ויש לו רגלים שמחברן עם המטה הרי זה מתטמא עם המטה שהרי נותנין אותו בפני המטה והרי הוא באחת מאבריה (רמב"ם, כלים ד ב). — ובהשאלה, פִּקָּה של גרגרת, הבליטה הנראית בפוקקת את הגרון, והנקראת אף שפוי כובע, ,Kehlkopf Adamsapfel ; noeud de la gorge, pomme d'Adam ; larynx, Adam's apple : איזהו לחי, מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (חול' י ד). איזה הוא זקן, מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע' י ע). — וכסהמ"א : והלחיים מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת טבעת גדולה עם הלשון שביניהן תכל לכהן (רמב"ם, בכורים ט יח). המושך הוא מושך המאכל בעת שהעור החיצון 'עולה אל הפיקה כנגד הפה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב). — ופִּקָּה של צואר, קשר בראש השדרה : איזו היא קרחת, מן הקדקוד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר (נגע' י י). — ופִּקָּה של פירקא, כמו פִּקָּה של צואר : מפיקה של פירקא ולמעלה זה הוא הראש, מפיקה של פירקא ולמטה אף על פי שמגדל השיער הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת' נגעי ד יב). —ופִּקָּה שבארכובה, עצם קטנה עגולה בולטת בארכובה : חמשה (עצמות) בארכובה שנים מכאן ושנים מכאן והפיקה באמצע (שם אהיל' א ו). — ופִּקָּה, עבוי, קשר בגוף בעל חי בכלל : המקיש בקרסוליו ובארכבותיו ובעל פיקה וכו' פיקח

---

[1]) מפק אם הוא לר"י חריזי, עכ"פ הוא מאותו הזמן.

[2]) [רגמ"ה (בכורות כג.). כותב : עד שיהא ראשו עגול כפיקה כלומר שתהא גמורה צורתו ופרצוף פניו ושיהא ראשו גדול כפקעיות של צמר וכו'. ומעין זה כנראה גם רש"י (חול' קלד :) : עד פיקה של גרגרת, עד שיפוי כובע שהוא פקעיתא ופתחא של קנה. וכן בפירוש הגאונים : פיקא של מתכת, פי' כמין חֻטָּם של גמל וכמין תחתית המלפפין כשהן פותחין אותו וכו' ועיקר הדיבור מן פקעיות של שתי וכו'. ואמנם אפשר שנתאחדו כאן שתי מלים, אחת מן פקק, ואחת במקום פִּקְעָה, פְּקַעַת, וקשה להפריד ביניהן.]

יוצאת מגודלו וכו' (בכורות ז ו). שרוע שנשמטה יריכו, פיקח יוצא מגודלו וכו' מנין ת"ל או שרוע (ספרא ויק, אמור, פרשה ג). מאי שפיפיות אמר רב יהודה אמר שמואל משום ר' אליעזר כרבי צדוק כך היו מפרשין בירושלים כפרידה שכורעת להטיל מימיה ונראית פיקה מתוך פיקה (בכורות כג.). בעל הפיקין שיש לו כמתות הרבה, שופנר שאין לו כמתות כל עיקר (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שם מה.) מעיה של אשה עשויה קינין קינין פיקין פיקין חבילין חבילין (ר' סימון, מד"ר ויקר' יד).

פָּקוּד[1], או פְּקוּד, ש"ז, רק מ"ר פְּקֻדִים, סמי' פְּקֻדֵי, נכנ' פְּקֻדָיו, — סה"פ כמו פְּקִידָה, עריכת מפקד ומנין, פעלת הַפּוֹקֵד: אלה פְקוּדֵי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן (שמות לח כא). על פי יי' פקד אותם ביד משה איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו אשר צוה יי' את משה (במד' ד מט). ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הַפְּקֻדִים (שם ז ב). — *חומש הַפְּקוּדִים[2], ספר במדבר[3]: ובעשור שבחומש הפקודים קורא (הכהן הגדול) על פה ומברך עליה שמנה ברכות (יומא ז א). שכל האמור בחומש הפקורים קרב במדבר וכל האמור בתורת כהנים לא קרב במדבר (ר' שמעון, מנחו' ד). — וכסהס"א: ספר רביעי וידבר הוא ספר חמש הפקודים (דקדוקי הטעמים לבן אשר, 57). — ואמר הפיטן: מי יכל לשער כל הפקודים אשר בחכל ובחלש לא נפקדים כרית כרותה למו מאז בפקורים לבל יחסר המזג מחֹמש (ר"ל מבטן?) פקודים (ר"א קליר, מי יוכל, קרובי שבת שקלים).

פִּקּוּד, ש"ז, מ"ר סמי' פִּקּוּדֵי, נכנ' פִּקֻּדֶיךָ פִּקּוּדֶיךָ, פִּקֻּדָיו, פִּקּוּדָיו, — מצוה, מה שֶׁפָּקַד, ביחוד מה שֶׁפָּקַד אלהים, Gebot; commandement; command: פִּקּוּדֵי יי' ישרים משמחי לב מצות יי' ברה מאירת עינים (תהל' יט ט). וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים לשמרי בריתו ולזכרי פִּקֻּדָיו לעשותם (שם קג יז–יח). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פִּקּוּדָיו (שם קיא ז). אתה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לשמר מאד (שם קיט ד). בְּפִקּוּדֶיךָ אשיחה ואביטה ארחתיך (שם שם יה). דרך פִּקּוּדֶיךָ הבינני ואשיחה בנפלאותיך (שם שם כז). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פִּקּוּדֶיךָ (שם שם סג). לך אני הושיעני כי פִקּוּדֶיךָ דרשתי (שם שם צד). מִפִּקּוּדֶיךָ אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם שם קד). פִּקֻּדֶיךָ לא שכחתי (שם שם קמא). תהי ידך לעזרני כי פִקּוּדֶיךָ בחרתי (שם שם קעג). — ובתו"מ: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון, אמר להם לפי שלא עשה פקודי, והרי משה עשה פקודיך, אמר להם גזירה היא מלפני (ספרי דבר' שלט). — ואמר הפיטן: אם בפקוריך מתעצלת ומרפה על כל פשעיה אהבתך תהא מחפה (ילמד בני מאיר, ישראל עמך, סליח' לשני). — *ובמשמ' פְּקִידוּת: ושאול שנבדק ולא נמצא נאה כפיקודו אלא ויחמל שאול והעם החזירו לאחריו וניטלה הימנו מלכותו (מד"ר במד' א). — *ובמשמ' פְּקִירָה, זכירה, ואמר הפיטן: פיקוד אשר אליו נגלה צימדם ולהם גילה, קץ גע לישוב מגולה (ינאי, קרובי לס' ברא' שית, זולא', מג). — חומש הַפִּקּוּדִים, עי' פָּקוּד, הערה.

פקודה, עי' פְּקֻדָּה.

***פִּקּוּחַ**[1], ש"ז, סה"פ מן פִּקַּח, — א) פְּעֻלַּת הַמְפַקֵּחַ על דבר, השגחה, Beaufsichtigung; inspection: מפקחין פיקוח (נפש ופיקוח)[2] רבים בשבת והולכין לבתי כנסיות לפקח על עיסקי רבים בשבת (ר' יעקב בר אידי בשם רבי יוחנן, שבת קנ.). — ב) פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, השגחת בכל מקרה שיש בו סכנת נפשות, כגון מי שנפלה עליו מפלת, שצריך לפתח את הגל כשחוששין שמא הוא חי, ומכאן הצלת נפש בכלל, Lebensrettung; sauvetage; life-saving: אין יונקין לא מן הנכרית ולא מן בהמה טמאה ואם היה דבר של סכנה אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש (תוספת' שבת ט כב). מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת שנאמר את שבתותי תשמרו, יכול אפילו במילה ובעבודה ובפיקוח נפש ת"ל אך, פעמים שאתה

---

[1] [ועי' פָּקַד קל במשמ' ז).]

[2] [וגם חמש הַפִּקּוּרִים: על ספר הישר וכו' זה חומש הפיקודים (ירוש' סוטה א י).]

[3] [השם מקביל ליוני Ἀριθμοί, רומי Numeri.]

[1] [להתפתחות ההוראות השונות של המלה עי' בהערה לפעל פִּקַּח, פִּעֵ'.]

[2] [שתי המלים שבסוגרים אינן בכ"י מינכן ובכמה דפוסים, ועי' רקדוקי סופרים.]

שוכת, פעמים שאין אתה שוכת (ר' יוסי, סס סס עו–עז). ואין לך שעומד בפני פ י ק ו ח נפש אלא שלשה דברים עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכת דמים (סס סס עו יז). רציחה דוחה את העבודה ואין פ ק ו ח נפש דוחה את העבודה וכו' (מכי' משפטים ד). מיכן אתה דן ל פ י ק ו ח נפש לומר מה ע"ז מיוחדת שהיא מטמא' את הארץ ומחללת את השם ומסלקת את השכינה ודוחין בה את הספק כל שכן ל פ י ק ו ח נפש שידחה את הספק (ירוש' סנה' ח ח). מפקחין פ ק ו ח נפש בשבת והזריז ה"ז משובח (ת"כ, יומא פד:). אין הולכין ב פ י ק ו ח נפש אחר הרוב (ר' יהודה בשם שמואל, כתובי' טו:). — *פִּקּוּחַ בלבד במשמ' זו: התחילו לפקוח ובדקו בחוטמו ומצאוהו חי משליפין ב פ י ק ו ח ו (המאירי ליומא ח, פפ.). אבל במפולת אין גוירה שהרי אין כאן תשש איסור תורה שנתיר את ה פ י ק ו ח בשבילו (סס סס). אבל אם בדק דרך מרגלותיו כגון שנזדמן לו ה פ י ק ו ח כן ואע"פ שבדק עד טיבורו או לבו ומצאו מת אין סומך בכך עד שיגיע לחוטמו (סס סס).

פַּקּוּעָה, עי' פַּקֻּעָה.

פְּקוּעָה, בן־פקועה, עי' פָּקַע.

א. *פִּקּוּק, ס"ז, סה"פ מן א. פָּקַק, — פעלת הפוקק, הסותם חלון, נקב וכדו': עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה פי' פיקפוק וולתי פ י ק ו ק דקיימא לן פ י ק ו ק סתימה כדגרסינן פקק החלון, ופיקפוק פתיחה וכו' (ערוך ערך פק).

ב. *פִּקּוּק, ס"ז—סה"פ מן ב. פָּקַק, פעלת החוליות המתפקקות, ואמר הפיטן: יכפר ירצה באו בהעליותי, בהיות אריאל בבחן עליותי, הן ידעת פ ק ו ק חליותי [1], כי אתה קנית בליותי (שמעון בר יצחק, אותך אדרוש, מעריב ליל כפור).

*פְּקוֹקֶלֶת, פְּקוֹקֶרֶת [2], ס"נ, — סעיף, קנוקנ', פרק קטן מן הפרקים שאבר בגוף מסתעף ומתחלק בהם: שעל הכפלים וזה חלב שבין פ ק ו ק ר ו ת שהוא מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטל (ר' יוסי הגלילי, תוספת' חול' ט יד). אשר על הכסלים, זה החלב שבין ה פ ק ו ק ל ו ת (רבי עקיבא, ספרא ויק ויקרא, דיבורא דנדבה, פרשתא יד).

*פִּקּוּר, ס"ז,—סה"פ מן פָּקַר, מעשה או מחשבה של פוקר ומתפקר, ;hérésie ;Häresie, Ketzerei heresy: יעיין בכבוד אדוננו אם יש פ ק ו ר וכפירת בזאת האמונה (ידעיה בדרשי לרשב"א קיח). ו ה פ י ק ו ר הזה הביאו מטיאו בראש האוואנגיליאו שלו בפרק הראשון כב—כג להביא ממנו ראייה על הבתולה (אפודי, כלימת הגוים, הלוסה אחרן הגר-ג, 109). וזאת היתה סבת פ ק ו ר ם למרבה (אגרי ר"א היכיני, REJ XXVI, 212). התלמוד ענה בחכמתו, ה פ י ק ו ר ממך היא תולדתו (ריב התלמוד והפלוסופיה, כנסת ישראל תרמח). — ואמר המשורר: ולזמנים קרא בספר זמנים, ושמעתי מתי פ ק ו ר לדעתי, ולפרקים שאל לך בפרקים, רחקי סוד וכמו טבע דבוקים (לעתיקים, אוצר נחמד ג, 84).

פקח
[1]), ממנו *פִּקּוּחַ, פָּקַח, פִּקֵּחַ, *פִּקְחוּת, פְּקַח־קוֹחַ, *פְּקִיחָה.

פָּקַח, פ"י, פָּקַחְתָּ, פָּקְחָה, פְּקָחוּת, פָּקוֹחַ, פְּקֹחַ, פְּקַח, אֶפְקַח, יִפְקַח, — פָּתַח, öffnen; ouvrir; to open, — א) פָּקַח האדם את עיניו: ויזורר הנער עד שבע

---

[1]) [במעשה ארג שם: ופי' פקיק החליות ידוע מרז"ל שאמרו שצריך לברוע עד שיתפקקו כל החליות שבשדרה (ברכ' כח:). ועי' ערך ב. פָּקַק.]

[2]) [בארמ' שבמדר"ר (בראש' עח): האי פ ק ו ק ל ת א דגידא שריא. מקור השם לא נתברר; אמנם ברור כי פקוקרת או פקוקלת היא צורת הכפלה במשמ' ההקטנה, כדגמת מטוטלת, פטוטרת (עי' שם הערה), קנוקנת, שפוגרת מן מְטִיל, פָּטוּר, קָנֶה, שׁוֹפָר וכדו', ועל כן אין לגזור גם פקוקלת, פקוקרת משרש או מפעל, אלא משם עצם במשמ' קָנֶה או כפיף. ועל כן נראה שעקר המלה פְּקוֹקֶרֶת כרי"ש, כהפוך הגאים של פרורקת, בלוי פרק קטן.]

[1]) [אין פקח בא בעברי' הקרומה אלא בצרופים פָּקַח עין, פָּקַח אזן ובשות"ו פִּקֵּחַ, מי שעיניו (ואזניו) פקוחות, ובסורי ובערבי' [a]) בא הפעל אף במשמ' פרח והציץ, לעמת זאת אין פקח בא בכל שמוש אחר בהוראת פתח דוקה, ואולי אך דמיון המלים גרם להבנת פקח במשמ' פתח, בעוד שאת השמוש העקרי (פקח עין) יש להבין במשמ' בקע, פקע וכדו', ותשוה גם פ ב ת שגם הוא אולי אך שנוי מבטא של פקח. באשור' בא פָּקוּ בבנינים אחרים במשמ' שם דעתו, ואולי בעקר שם עיניו, אל אלהים ואדם, וכנראה אותו שרש פקח לפנינו בטשטוש החית שלא בטאה בלשון זו.]

[a]) فقح

פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ"ב ד לה). הטה יי, אזנך ושמע פקח יי' עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב (שם יט טז). אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם (משלי כ יג). עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח[1]) ואיננו (איוב כז יט). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה[2]) עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה (דני' ט יח).—ואמר הפיטן: צפה רות בקרבנו לפקדון גבינו וכמעט עין תפקח ואת ערבתו תקח (ר"י אבן גיאת, מה יתרון, סעה"ש 22). יעין פקח ונקם קח מאצר ומדישן (רסג"ג, סעם כאסר, סליח' יז תמוז). — "ופקח אדם את עין שכלו, ואמר המשורר: ועין שכלי אשר נעצם פקחתיו למען כי כפוך שכלו קרעתיו (ר"י זברא, שעשועים, הקד', דודזון, 6) — ופקח עיניו על אדם או דבר, השגיח עליו: ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני[3]) וכל סוס העמים אכה בעורון (זכרי יב ד). אף על זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך (איוב יד ג).— ב) פקח אלהים את עיניו של אדם, עשה שיראה: ויפקח אלהים את עיניה (של הגר) ותרא באר מים (בראשי' כא יט). ויתפלל אלישע ויאמר יי' פקח-נא את עיניו ויראה ויפקח יי' את עיני הנער וירא (מ"ב ו יז). ויהי כבאם שמרון ויאמר אלישע יי' פקח את עיני אלה ויראו ויפקח יי' את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון (שם שם כ). — ובלא מלת עין: יי פקח עורים יי' זקף כפופים (תהל' קמו ח). — ובהשאלה, פקח עינים עורות, השיב לאור השמש את האסירים היושבים בבור מחשכים שעיניהם לא ראו שם אור[4]): לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע' מב ז). — ואמר הפיטן: אך עד יעבר זעם חכי אחר עיניך אפקחה, ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (ראב"ע, אילת, איגר 149). —"ובלא תיבת עין, ואמר המשורר: הנה שלח ולקח פקח ושמח צמח ופרח הדוך ודרוך עלי אפינו (רסג"ג, הלפור או דכור, ברודי, 6). — ג) ביני פעו', העינים פקוחות על דבר, רואות אותו היטב: גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמ' לב יט). — "ראה בעין פקוחה, ראה היטב: ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות (ר"י א"ת, מו"ה, חשבון הנפש ד). איננו שוקע (האור) אלא בעיני מי שאינו רואה אותנו בעין פקוחה ומביא ראיה מדלותנו ועניינו ומזורנו שנשקע אורנו (הוא, כוזרי ד כא). — ד) פקח אונים: ראית רבות ולא תשמר פקוח אונים ולא ישמע (ישע' מב כ). — ופקח אדם אונו של אחר לקרא לפניו דבר: הפקח אדם און עבדך לספר אשר שלחתה אל עבדך אמש (תעודות לכיש ג 4—6).

— נפע', נפקחו, תפקחנה, — נפקחו עיני העור, נפתחו עיניו עד שיכל לראות: אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישע' לה ה). — ובהשאלה, נפקחו עיני האדם חסר הידיעה עד שידע, נעשה פקח: כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראשי' ג ה). ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמים הם (שם שם ז). — וכתו"מ, נפקח האלם, נפקחה אזנו ויכל לשמע: כשילדה שרה, כל סומא שהיה בעולם נפתח וכל פסח שוה וכל אלם נפקח וכל שוטה נתרפא (פסיק' רב', והי פקד את שרה, קעז.).

—פעי',*פקח, פקח, — א) פקח על אדם או על דבר, החזיק את עיניו פקוחות אליו, השגיח עליו, beaufsichtigen, ordnen; surveiller, arranger; to supervise, arrange: מחשיבין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). אדם שמפקח על ניכסי אשתו יש לו חוקה שדרך הבעלי' לפקח על ניכסי נשותיהן (ירוש' ב"ב ג ה). מפקחין פיקוח רבים[1]) בשבת (ר' יוחנן, שבת קנ.). הולכין לטרטייאות ולקרקייאות לפקח על עסקי רבים בשבת (ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, כתוב' ה.). שסוף זה (הסורר ומורה) עתיד לגמור את כל נכסי אביו והוא חוזר ומבקש ולא ימצא וכו' ויוצא ומפקח על הדרכים ומאבד נפשות הרבה (מדרי תהלים הופמן, דבר' כא כא). — "ופקח בדבר

1) [אין כאן ישכב לשון שכיבה לישון, אלא לשון צבירת הון. עי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

2) [כך הכתיב, והקרי: פקה.]

3) [אמנם לפי הענין אולי הכונה: אפקח את עיניו או עיניהם.]

4) [עי' פקח-קוח, הערה.]

1) [בדפוס': מפקחין פיקוח נפש ופיקוח רבים, ועי' ד"ס והערה לערך פקות.]

עין בדבר: נִתְּנו כח ורשות לאנשי הוועד ל פ ק ח בעניני הסכמות המתוקנות וכו' (פסד ילחק, הסכמות). —ואמר הפיטן: גדולי כהונה משותי רקוחים גבורי כח מלומדי לקחים דבירת פנימה נפרשים נלקחים דתי המלך לערוך מ פ ק ת י ם (ר' שמעון בר ילחק אוך אסח, סליח' מוס' יוה"כ). — וּפִקֵּחַ על המת את הגל, פקח בגל, השגיח עליו, וכדי לראות שמא עודנו חי, אף פתח את הגל [1]), zur Beaufsichtigung öffnen; : ouvrir pour inspection; to open up for inspection האונן ו ה מ פ ק ח את הגל וכן מי שהכטיחוהו להוציאו מבית האסורים והחולה והזקן שהן יכולין לאכול כזית שוחטין עליהן (את הפסח), על כולן אין שוחטין עליהן בפני עצמן שמא יביאו את הפסח לידי פסול, לפיכך אם אירע בהן פסול פטורין מלעשות פסח שני חוץ מן ה מ פ ק ח בגל שהוא טמא מתחלתו (פסח' ח ו). שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום ואין מ פ ק ח י ן עליו את הגל (ר"ה ד ח). ה מ פ ק ח בגל אינו אוכל בדמעו (אהל' טז ד). היה מ פ ק ח בגל ונתכוון להעלותו ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' סנה' יג ו). מצא בה תינוק מושלך, אם רוב עכו"ם עכו"ם, אם רוב ישראל ישראל וכו', ואמר רב לא שנו אלא להחיותו אבל ליוחסין לא, ושמואל אמר ל פ ק ח עליו את הגל (כתוב' טו:). — וּפִקֵּחַ את המפלת: ומי שהלך להציל באלו שפרשנו ועד שהוא בא לשם חזר הגאים או שסברו את הנהר או שכיבו את הדליקה או ש פ ק ח ו את המפלת הרי הוא כאנשי העיר (והזהיר, שמות יב). — וּפִקֵּחַ על ספק נפשות: מ פ ק ח י ן על ספק נפשות בשבת והזריז הרי זה משובח (תוספת' שבת טו יא). — ג) פִּקֵּחַ אלהים את האדם, עשה אותו פִּקֵּחַ: כיוצא בו ולאסורים פקח קוח, מ פ ק ח לישראל ומקהה לאוה"ע (מדרש הגדול בראשית ה טז, מא.). — וּפִקֵּחַ היין את הלב: הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה יין מ פ ק ח ו (רב הונא בר' דרב יהושע, ב"ב יב:). — ובסהמ"א: ש מ פ ק ח (היין) לבו בחכמה (רש"י, יומא עו:, ד"ה נעשה כאש). פקחין, פ ק ח ו נ י, עשאוני פקח (הוא, שם, ד"ה פקחין). כי המעט ממנו מ פ ק ח הלבבות והרב ממנו משגע שותהו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כג כ).

—התפ', *הִתְפַּקֵּחַ,—נִתְפַּקֵּחַ הָעִוֵּר או החרש, נעשה פִּקֵּחַ, רואה ושומע: פקח ונתחרש וחזר ו נ ת פ ק ח, פתיח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ב ו). נ ת פ ק ח החרש נשתפה השוטה והגדיל הקטן חזר (השור) לתמותו (ר' מאיר, ב"ק ד ד). חרש ו נ ת פ ק ח שוטה ונשתפה אין להם כתובה (תוספת' כתוב' א ג). היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין עד הפרק וכשהגיע הפרק נ ת פ ק ח ו (ר' עקיבא, שם עדיי' א יד). והוא שבא עליה מ ש נ ת פ ק ח ומשנשתפה (ר' חנינא, ירוש' כתוב' ט יג). חרש ושוטה שנשאו פקחות אע"פ ש נ ת פ ק ח חרש ונשתפה שוטה אין להם עליהם כלום (יבמ' קיג.). כשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חרשים נ ת פ ק ח ו [1]) הרבה סומים נתפתחו הרבה שוטים נשתפו (מד"ר בראשי' נג). מעשה בשני בני אדם וכו' אחד פקח ואחד סומא וכו' זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נ ת פ ק ח (שם במדי' יח). — וְנִתְפַּקְּחוּ עיניו, נפקחו: כיון שאכל אדם מפירות האילן ראה עצמו ערום ו נ ת פ ק ח ו עיניו וקהו שיניו (פרקי דר"א יג). — *נִתְפַּקֵּחַ, נעשה פִּקֵּחַ בשכלו: ברצועה של מנעל הכהו ואל תכהו יותר מדאי שבשביל רוב הכאות אין מ ת פ ק ח (תנח', ב"ב כא.). על כן נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ו נ ת פ ק ח (ערוך ערך קלר). וישראל לא

---

1) [מפרשים ומלונאים בארו באלו פתיחת הגל היא ראשית הוראת הפעל פקח בתו"מ, ואולם מתוך הדוגמאות ברור שאין פִּקֵּחַ בעקר אלא פקח עינים, השגיח על דבר ועשה כל מה שנחוץ לשם השגחה זו, וכך באים הכטויים ל פ ק ח על עסקי כלה ועל עסקי המת (שבת כג ד) וכדו' במקורות ביחד, על אף החבדל שבמעשים לשם פקוח זה וזה. וכן אין פִּקּוּחַ־נפש בעקר אלא פקוח והשגחה על הנפש, וכך נזכרים במקורות ביחד: הולכין וכו' לפקח על עסקי רבים וכו' מפקחין פקוח נפש בשבת ועוד, כדברים קרובים זה לזה. אין הבדל אלא במעשים הנחוצים לשם פקוח זה או זה. המפקחים על עסקי כלה מכינים הכנות כדי להקביל את פניה, המפקח על עסקי המת מטפל בצרכיו, והמפקח פקוח נפש שומר ומציל בסכנת נפשות ואף בספק סכנה, ומקרה של פקוח נפש הוא אף המפקח על המת בגל, הפותח את הגל לראות שמא הקבור חי וכדו'. ועי' פָּקַד על המת.]

1) [עי' נִפְעָ'.]

נתפקח לידע כשור (רש"י, ישע' א ג). יבניםנו (את בנו ללמוד תורת) לפי שמתפקח (הוא, כתוב' כ., ד"ה דבריא).

—פע', פִּקַּח,—שחרר מעבדות, הִתִּר מרצועתו[1]), ואמר הפיטן: שנת החמשים ונטשתה וגם הרצוע בה יפקח (רסע"ג, תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קנט).

פִּקֵּחַ[2]), תוס"ז, מ"ר פִּקְחִים, — א) מי שעיניו פקוחות לראות, שיוכל לראות בעיניו, לא עִוֵּר, sehend; voyant; seeing: ויאמר יי' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פִקֵּחַ או עור הלא אנכי יי' (שמות ד יא). — וכהשאלה: ושחד לא תקח כי השחד יעור פִּקְחִים[3]) ויסלף דברי צדיקים (שם כג ח). — ובתו"מ: משל למה הדבר דומה לפקח וסומא שהיו מהלכין בדרך, אמר לו פקח לסומא כשתכנס לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאיר לי וכו' (מד"ר במדי' טו). מעשה כשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פיקח ואחד סומא, ישבו לאכול, פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, זה שהיה פיקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח וכו' (תנחו' בובר תקת א). — וכספהמ"א: וכן אם ראו אנשים באים בנגדם מהם פקחים ומהם סימים ואמר אחד הריני נזיר שאלו פקחין ואמר אחד הריני נויר שאין אלו פקחין וכו' הרי כולם נזירים (רמב"ם, נזירות ב יב). — *ופִקֵּחַ, נקי' פִּקַּחַת, פִּקְחָה, בנגוד לחֵרֵשׁ, מי שאזניו פקוחות לשמוע, שיוכל לשמוע באזניו, hörend; entendant; hearing: חרש שנשא פקחת ופקח שנשא חרשת אם רצה יוציא ואם רצה יקיים (יבמ' יד א). פקח שנשא פקחת ונתחרשה אם רצה יוציא ואם רצה יקיים (שם שם). שני אחים חרשים נשואים לשתי אחיות חרשות או לשתי אחיות פקחות או לשתי אחיות אחת חרשת ואחת פקחת או שתי אחיות חרשות נשואות לשני אחים פקחים או לשני אחין חרשין או לשני אחין אחד חרש ואחד פקח הרי אלו פטורות מן החליצה ומן היבום (שם יד ג). הכל כשירין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ונכרי וכו' אבל פיקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ב ה–ו). בת ישראל פיקחת שנתארשה לכהן פיקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש אינה אוכלת בתרומה (תוספת' יבמ' י א). פיקחת לפיקח ולו אח פיקח, פיקחת לחרש ולו אח פיקח או חולץ או מייבם (שם שם יג ז). פיקחת וחרשת כיאת הפיקחת פוטר' את החרשת וכו' (ירוש' שם יג י). המדבר ואינו שומע זהו חרש, שומע ואינו מדבר זה אלם, זה וזה הרי הן כפקחין לכל דבריהם (חגי' ב:). — ג) ובנגוד לאלם, מי שלשונו ושפתיו פתוחות, שיוכל לדבר: אמר המלך ומה אלו שהן אלמין כך מקלסין אותי, אם היו פקחין על אחת כמה וכמה (מד"ר איכה, א"ב קדמאה, פרשה ליון). — ד) ובנגוד לחרש, שוטה וקטן, שלם בחושיו וכדעתו, vollsinnig; ayant toute ses facultés; having all his faculties: שור של פקח שנגח שור של חרש שוטה וקטן חיב ושל חרש שוטה וקטן שנגח שור של פקח פטור (ב"ק ד ד). החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה, אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). הכל כשירין לכתוב את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן א"ר הונא והוא שיהא פיקח עומד על גביו (ירוש' תרומ' א א). השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, שלח ביד פקח הפקח חייב (ב"ק ו ד). — ה) ובנגוד לשוטה (המטורף בדעתו), שיש בו דעת, שפוי בדעתו, bei Sinnen, bei Verstand; étant dans son bon sens; having his wits about him: פעמים שוטה פעמים חלים הרי הוא כפיקח לכל דבר בשעה שהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו וכשעה שהוא חלום הרי הוא כפיקח לכל דבר (ירוש' תרומ' א א). זאת תורת היולדת בין פקחת בין שוטה (כדל' לה:). אשתו שוטה היכי דמי, אי דאכלה כשהיא שוטה, לאו בת קרבן היא ואי דאכלה כשהיא פקחת ונשתטית הא א"ר ירמיה אמר ר' אבהו אמר רבי יוחנן אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה וחזר ונשתפה פסול (שם לו.)—ו) ובנגוד

---

[1]) [ע"פ לשון הכתוב (ישע' סא א): לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח.]

[2]) [עקר משמ' המלה היא במו מִפֻקָּח, מי שפקחו את עיניו, וכן כארמ' פְּקִיחַ, וגם מְפַתַּח כאותה משמ', ועי' מה שנאמר על צורת המלים כגון אִלֵּם, עִוֵּר בהערה לערך פִּסֵּחַ.]

[2]) [ובמקום זה בדברים (יז יט): יעור עיני חכמים.]

לשכור תמסורף באותה שעה: שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר (תוספת' תרומ' ג א). — ז) ופִּקֵּחַ הדעת, פִּקֵּחַ בדעת, בעל דעה יתרה, klug; intelligent; shrewd, clever: יעור עיני פקחים, אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין מדעת עצמן (מכי' משפטים, ומסכתא דכספא כ). חמש עשרה מדות נאמרו בת"ח ואלו הן נאה בביאתו, הסיר בישיבתו וכו' פקח בדעתו[1]) חכם בדרכיו וכו' (דא"ז ג). — ובלי המלה דעת, באותה משמ', בנגוד לשוטה וטפש: מצילין סל מלא בכרות וכו' ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת (שבת טז ג). הפקחים היו כוהבין על מנת שאזון את בחך חמש שנים כל זמן שאת עמי (כתוב' יב ג). עד שאתם מתקנים את השוטות בואו ותקנו את הפקחות (ר' יהושע, נדה ו יד). המפרט על בשרו ר' אליע' מחייב וחכמ' פוטרין, א' להם ר' אליע' והלא בן סטרא לא למד אלא בכך אמרו לו מפני שוטה אחד נאבד את כל הפיקחין (תוספ' שבת יא טו). היה מקריב שתי הלחם ונטמאו בידו אומרין לו הוי פקח ושתוק (שם מנח' ג ד). ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל, הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים הללו אנו בורחין, הפקחים שבהם היו אומרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם במצרים (מכי' בשלח ומסכתא ג, פרשה ה). הרשעים שבהם היו מטורפין כקש, הבינוניים כאבן, הפקחים כעופרת (שם שם ומסכתא דשירתא, פרשה ה). מה טעמהון דבית שמאי, מפני אובדן אוכלין, ומה טעמון דבית הלל, אם השמש פיקח הרי זה מעביר פירורין פחות מכזית ונוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית (ירוש' ברכ' ח ג). אשה פיקחת מריחה כוס כן, קערה כן, תמחוי כן (ר' ירמיה ר' זעירא בשם ר' חייה בר אבא, שם תרומ' ג ג). אשה פיקחה מריחה כוס כאן, קערה כאן, תמחוי כאן (הוא, שם שבת טז ג). הריני נזיר ועלי לגלח נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ואמר ועלי לגלח נזיר אם היו פיקחין מגלחין זה את זה (שם נזיר ג ה). רוב מסורין פקחין רוב עבדים גאים רוב בני אבות בויישנים (אבא גוריון איש צידן משום אבא שאול, שם קדוש' ד יח). אמרו לו (הדגים לשועל) אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות,

לא פקח אתה אלא טפש אתה (ברכ' סא:). מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות וכו' מפני שאין להם חיות פקחות (שבת לא.). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו' טיפשין שבהן הלכו למלאכתן וכו' (רבי יוחנן בן זכאי, שם קנג.). אמרו לו לר"י לדבריך פקחת תנשא, שוטה לא תנשא וכו' (יבמ' קיג:). פיקחות שבהן אומרות מפותה אין לה צער (רב נחמן בשם רבה בר אבוה, כתוב' לט:). ותכמים אוסרים זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו עליו (ב"ב קנז.). ורעם גבורותיו מי יתבונן וכו' נתבונן אין כתיב כאן אלא יתבונן, הפקחים יודעים רמזו והגיונו (רב הונא, מד"ר בראש' יב). משל לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להכנס בתוכה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד כסח ונכנס כסח ונכנס (רב נחמן, שם שם). משל לפלטין גדולה שהיו לה פתחין הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת (הוא, שם שם). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פתוח בנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למרינה אמר אנה יכנסו כל החבילות הללו והיה שם פקח אחד א"ל מאלו אתה מתיירא, גץ אחד יוצא משלך וגץ אחד משל בנך ואתה שורפן (ר' לוי, שם שם מד). אותו המלך היה פקח, מה עשה להן, הרכיב חגר ע"ג סומא והתחילו מהלכין (ר' ישמעאל, שם ויקר' ד). משל לאחד שאיבד את בנו והלך לתובעו בין הקברות, פיקח אחד שראה אותו אמר לו בנך שאיבדת חי או מת, אמר לו חי, אמר לו שוטה שבעולם דרכן של מתים להיות נתבעין אצל חיים וכו' (ר' לוי, שם שם ו). בתלולית זו של עפר, מי שטיפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו, מי שפקח מהו אומר הריני קוצץ שתי משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את בולה וכו' (ר' חנין דציפורין, שם שם יט). וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו, אלא עינו הטעתו וכו' (שם במד' יח). כל הדברים האלו פיים משה לקרח ואין את מוצא שהשיבו דבר לפי שהיה פקח ברשעו (שם שם שם). לאדם שבא לקוץ את האילן, כי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף

[1]) [נ"א: בדעתו, נ"א: חכם בדעת.]

וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצין (שם שם כ). — וביחס לבהמה: כשור פקחת שעלתה לו נשיכה בגבו וקא בעי למקלייה ואיגנדר בקוטמא (כב חויה, נ״ק לה.). — ובסהס״א; וזה דומה לפקח שהוא הולך בדרך והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים (ר״י א״ה, חו״ה, היחוד ב). כתב אחד מהי אלו (עכו״ם, עבד, חרש, שוטה וקטן) טופס הגט והניח מקום התורף שהוא מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן ומקום הרי את מותרת לכל אדם, וכתבן הפקח הגדול הישראלי לשמו ה״ז גט כשר (רמב״ם, גירושין ג יז). וישלחו בכל גבול האי ההוא ויאספו כל נגידיהם ומליציהם ופקחיהם ויועצו כדת מה לעשות על המצאת הזאת (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, ג:). אם על המלך טוב שיצוה להביא ולאסוף יחד שופטי השרים ופקחיהם ומליציהם ויודעי דת ודין (שם יב [1]), וכאשר הרגישו פקחיהם באלה הספיקות הניחו הקדמה אחת בוזבת להעזר בה בכל דבריהם (אפודי, כלימת הגוים, הלופה ומלכן הגר ג, 110). ומזה הצד ימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים מאנשי ארץ אחרת (ר״י אלבו, עקרים א כה). אמר המלך אלפונשו הטיב הרופא ובלי ספק מפקחי היהודי׳ היה (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 12). אמר המלך בעקר הענין יש להקשות כי כמה נראה מהם שהם פקחים אמר טומאש יוכל אדוננו לנסותו, יקראו לפניו שלשה מהם מהיותר [2] טפשים ויראה תשובתם מתישבת בכל דבר (שם 120). ואחר שהיו נשלמים בתורה היו שומעים הכבות הללו מפקחיהם לתכלית שירויחו מסונות ויובלו לקיים תורתם בכבוד (שו״ת בדבר למוד החכמות, ספר דברי חכמים, ענג׳ נח). וכן אינו חייב על מיתת הבהמה או על חבבת׳ בתל אלא אם היתה הבהמה קטנה או חרשת או שוטה או סומא או שנפלה בלילה אבל אם היתה פיקחת ונפלה ביום ומתה פטור (טו״ע חו״מ, נזקי ממון תי יט). — ˚וצמח פִּקֵּחַ בנגוד לצמח שוטה: ר׳ ירמיה פתר מתניתין בעלי לוף שוטה

שלא נצטוינו לעקור אלא לוף פיקח שאין ביעור לעיקרו אפילו תלשו בשביעית (ר״י בן מלכי צדק, שביעי׳ ה ג). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וכו׳ ואיזה זה עלה הלוף השוטה, הא עלה הלוף הפיקח לא דההוא לא מישתבח (הוא, שם ז א).

˚פִּקְחוּת, ש״נ, — תכונת הַפִּקֵּחַ, החכם, חכמה, חריפות הדעת: וכן שתי אחיות חרשות, לא איכפת לן כפקחות של בעלים דהן לא נכנסו אלא ברמיזה לפיכך פטורות מן החליצה (רש״י, גיט׳ עא:). וכן השכל לאדם והחשיבות ושמירת הדת ענינים יקנה אותם הפקחות ואם נעדר הפקחות נעדרו אלה (אטוכה כמה לראב״ד ו ב). הפקחות תהיה מחום הלב ומחדות המחשבה אשר במוח (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 112). והעצה תוסיף לבעל בינה פקחות ופלפול ותמציא לנבוכים הישרה (קלונימוס, בעלי חיים, יב.). שהעבד המשכיל לפעמים מצד פקחותו ימשול על הבן המביש (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יז, ד״ה עבד). ויש להם בזה עיון דק ופקחות יתרה (ר״י מפיסא, חיי עולם, הלופה למ״י שנה ו א, 21). הדברים הצריכים למלחמות והם ד האי׳ הפקחות והתבונה לתחבולות והמצאות תבוניות ובו׳ (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 8). ונמשכו מלחמות חזקות והיו מתמעטי׳ והולכי׳ כי הרע מפסיד את עצמו ומה היה מועיל פקחותם אשר אמר אדונינו אם חכמתם להרע את עצמם (שם 21). אין פקחות כפקחות יהודי (שם 35). אמר המלך מגואל כמה מהפקחות והערמה מעירכת בידיעה ומצת קשה היו הדברים ההם (שם 36). אמר המלך הראית ניקולאו פקחות היהודים וחכם זה ראוי לדורון ובבוד (שם 54). אמר המלך עוד אמר המספר שנכחדו לפקחים מנין להם פקחות זה השיב המשנה פקחות שלהם הוא ערמית וזה נמשך משרשם הוא יעקב אביהם (שם 120). והמה יראו כן יתמהו מהפקחות המופלא הזה (ישראל משה חזן, שארית ישראל, 17). הרי הגענו לענינים הנסתרים שבצומח ועדין אין אתה מתעורר זה כולו חדש בטבע פקחותך (שם 36). כי כספרנו מעין גנים שדברנו בו על לשונות של שכל ובינה ערמה פקחות ותחבולה וביוצא יסרנו דבר חדש בי הודענו שיש חמש כחות פנימיות בנפש וכו׳ (רכס״ו, יין לבנון, פי׳ על אבות ג יג).

[1] [ואפשר שבשני המקומות האלה בונת ר׳ קלונימוס לש״ז פִּקֵּחַ, מ״ר פִּקְּחִים בשם׳ מְפַקֵּחַ, כמו שהמלה נוהגת בדבור היום.]

[2] [כך בנראה צ״ל. ובדפום: מהיותם.]

פְּקַח־כֹּחַ [1]), פ"ז, — החלמה, הבראה: ויגש הו׳ ויאטר, אומר היין מלכתי על תבל מימות נת, אתן ליעף ולאין אונים פקח כח, וכל אשר אזקין איסיף כח (עמנואל, מחברת כה, 197).

פְּקַח־קוֹחַ, ש"ז, — פְּקִיחַת עינים שהיו בְּעִוְרוֹת במחשכי אפל, בסמל לגאולתם, Befreiung; Erlösung; délivrance; deliverance: רוח ארני יי׳ עלי יען משח יי׳ אתי לבשר ענוים שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פְּקַח־קוֹחַ [2]) (ישע׳ סא א). — ובמדרש"א: ע׳ שתי ידיו פרושות כלפי מעלה ורגליו מוטות שהוא דומה לאסיר שעיניו כלפי מעלה שהוא קורא להם פקח־קוח (הוריה הקודש, דרנבורג, 10). — ואמר הפיטן [3]): אילו במה יוכלות ולא געו פקח קוחי, איומים מעריצים עלי מקחי (כ"א קליר, איכה מאיכה, קרובי ת"ב). פקח קוח קרא אסיריך חפוין (שלמה הבבלי, אם עונינו, סליח׳ יום א). פקח קוח אסיריך לפדיום עד שיפות היום (משלם בר קלונימוס, אזיק רגן, יוצ׳ ב פסח). ירויה אעניק שבי ומלקות, כהניה ומרקחיה אשר רקחה רקות, לשבי עולם מאין פקח קוח, מכחר הצאן לקוח (אז, סליח׳ יענה פסכדי׳).—ואמר המשורר: ויזכה ביום יקרב לעמו פקח קוח ויקבוץ נפוצותיו ויום החזות מתיו (רמב"ע, נשם אל, כהנת א, 204). אני רצתי באיש ירוין לבשר וגם לקרא פקח קח אסורים וכל רכס וכל עקוב וכל הר עכרתימו במסלולים ישרים (JQR NS I-II, עמ׳ 246). הן כא היום שקוינהו כנות, ובטרם השמש העילה שמה, תתם את דרכה תרד הימה, תמצא השבויה חפש ופקח קח (שירי יל"ג ו, 55). — ות"ז, כמו פִּקֵּחַ, או במשמ׳ גואל, ואמר הפיטן: גדל בח פקח קח משוטט כל במבטו (אביר הגביר, יוצ׳ שבת כ"א). — "וכהפרדת המלה לשתי תבות, פִּקַּח כפעל וקוֹחַ כש"ז [1]), ואמר המשורר [2]): יען לכל דורש היה נר ונכרש כאר ויפרש ויפקח קוחי (מובא בהקדמה לריב"ג יא, 66). — ואמר הפיטן: קוח תפקח בני תמותה להותר, רוממ קוממ שממ לטובה להותר (אליה בן שמעיה, אבא הוד, סליח׳ יום ז, ליטא).

פָּקִיד, ש"ז, סמי׳ פְּקִיד, כנ׳ פְּקִידוֹ, מ"ר פְּקִידִים, פְּקִדִים, — מי שפקדו אותו על דבר מה, ממנה למשרה או עבודה, Beamter; fonctionnaire; official: יעשה פרעה ויפקד פְּקִדִים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע (בראש׳ מא לד). ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פְּקִידוֹ (שפט׳ ט כח). ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פָקִיד על אנשי המלחמה (מ"ב כה יט). וישמע פשחור בן אמר הכהן והוא פָקִיד נגיד בבית יי׳ את ירמיהו נבא את הדברים האלה (ירמ׳ כ א). יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פְּקִדִים בית יי׳ (שם כט כו). ויפקד המלך פְּקִידִים בכל מדינות מלכותו (אסתר ב ג). וּפְקִיד הלוים בירושלם עזי בן בני בן חשביה בן מתניה בן מיכא (נחמ׳ יא כב). וישמיעו המשררים ויזרחיהו הַפָּקִיד (שם יב מב). וכראותם כי רב הכסף ובא סופר המלך וּפְקִיד כהן הראש (דה"ב כד יא). פְּקִידִים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים (שם לא יג).—ובספר יצירה: שלשה אבות ותולדותיהן ושבעה כוכבים וצבאותיהן ושנים עשר גבולי אלכסונין, וראיה לדבר עדים נאמנין עולם שנה נפש חק שנים עשר ושבעה ושלשה ופקידן [3]) בתלי וגלגל ולב (יצירה ו א). — ובמדרש"א: נדע מזה כי הפקיד שלו

---

[1]) [יצירת המשורר ע"פ דגמת פקח־קוח.]

[2]) [כבר ראו קדמונים שבנגוד לשמוש של כמה פיטנים אין כאן אלא מלה אחת בהכפלת אותיות השרש כדגמת ארמדם, שחרחר וכדו׳, ואלה דברי ריב"ג בס׳ השרשים (שרש פקח): אבל ולאסורים פקח קוח היא מלה נכפלת כהכפל פתלתל והוא מקור ופתלתל תאר אלא שפקח קוח אע"פ שהיא מלה אחת היא כתובה שתי מלות וכו׳. ועי׳ גם ר"י בן בלעם, רש"י ורד"ק ואחרים. ואולם קשה להבין את משמ׳ המלה המוכפלת מן הפעל פקח במשמ׳ פתח, הואיל ואין במקרא אלא אך ורק פקח עין או און במשמ׳ ראה או שמע, ועל כן נראה יותר שעקר כונת המלה פקח־קוח במקרא היא ראית אור, כי האסירים ישבו בחשך בתוך הבור, וכן אמר אותו נביא באותו צרוף (מב ז): לפקוח עינים עורות (כלו׳, עיני האסירים שהיו בעורות) להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך.]

[3]) [ועי׳ צונץ, Synag. Poesie, עמ׳ 430.]

[1]) [עי׳ צונץ שם.]

[2]) לפי דעת דרנבורג בגוף הערבי הוא יצחק בן שאול מאליסנה. [והעיר ריב"ג: וטעה המשורר וכו׳ וחשב אותם שתי מלות.]

[3]) [כך כנוסחת הרגיל (דפוי ורכזה),] וכדפוי לונדון: חוק עשרה ז׳ וג׳ וי"ב פקידים בתלי וגלגל ולב.

(של בעו) היה זריז, סהיר לא היה (סרגי' סכוס כות לסלמון בן ירוסס הקרלי. ספר זכרון לפונסקר, סו). כי היה לכעו פקידים אנשים סופררים משקיפים הקיצרים ויראו כצרכם (סס סס). כפרק כל קרבנות הצבור ביצד הוא כורק הגובר יושב והקנה בידו זרק הגיר והקיש בקנה, פיי הפקיד יושב והקנה בידו (ערוך ערך נרנה). או תתיה הלבנה עם שבתאי והוא הפקיד הממונה על מולד אחר החולים (רלב"ע, ספ' המלורות, כ"י ברלין). והוא (הגוף) כחצר המלך שיש בו עבדים ונציבים פקידים על ביתו (ר"י ח"ת, סו"ה, הנקינה ה). אחד צעק אל המלך, אדוני פקידך עשקני ויחרף אותו המלך (ר"י זבלרה, שעשועים ז, דודזון, 97). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם סרסת חוב שיש לו על ארמאים והאריכו עמו ברברים ויכוח ופשרות (תכונות הדסן ב, ה). ראובן היה פקיד חברה אחת והלוה סך מה ממעות הקדש החברה ההיא (עמנואל חי ריקי, אדרת אליהו סו"ת י). ראובן ושמעון היו דרים בעיר אחת והם סוחרים והיו להם שני פקידים בעיר אחרת כל אחר ואחד פקידו כפני עצמו, ויהי היום ונתחברו שני הפקידים הנזכרים וכתבו לראובן ושמעין על סחורת רמוזה שנתיקרה (סו"ת דגלי ריבות שמח). כהיות שלאה קנתה מראובן על ידי פקידה שמעון את ביתו העומד במקום פלוי בכך כך וכך היום כפנינו כא שמעון ואמר לנו וכו' (סו"ת לסד"ם חו"מ רמח). אחר ימים הוצרך ההקדש למעות ובא לוי שהיה פקיד כולל של ראובן ופרע החוב ההוא (רמ"א סמון, סו"ת תורת אמת עה, לז.), — ואמר הפיטן: זכור פקיד שתות מוכל חמש מבילות במים (זכור אב, תפלת גשם). — ואמר המשורר: ולבי להטו מאש ונתנו עלי עיני לכל אישן פקידים (רשב"ג, אהה לי מומן, בכורי, 28). — ואמר המליץ: ופקידי המתיה בסמאלענסק שמעו כי קרבו הרעבים לבוא וישלחו לקראתם המון עגלות נושאות בר ולחם ומזון (רמא"ג, הלרסהים ברוסיא, 80).

א. *פְּקִידָה, ש"נ, – שה"פ מן א. פָּקַד במשמ' שונות, —א) זכירה, ובפרט זכירה לטובה: בר"ה נפקדה שרה, רחל ולאה מנלן, א"ר אלעזר אתיא פקידה פקידה אתיא זכירה זכירה וכו' כתיב בחנה כי פקד ה' את חנה וכתיב בשרה וה' פקד את שרה (ר"ה יא.). נאמר פקידה באשה ונאמר פקידה בגשמים (ריש לקיש משום בר קפרא, תעני' ח:). כיון שבא משה ואמר פקדתי אתכם מיד ויאמן העם, כמה האמינו, כי שמעו הפקידה וכו' ויקדו על הפקידה, וישתחוו על כי ראה את ענים (מד"ר שמות ה), כשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה פקידה אחת הוא פוקד הארץ ומיד היא עושה (סס ויקר' לה). יש פקידה לבנים שנא' כי פקד ה' את חנה וכו', יש פקידה לשמירה ופקודתך שמרה רוחי, ויש פקידה של שלום שנא' ושמתי פקדתך שלום (סס במד' ז). יש פקידה לברכה וכו' יש פקידה של ליקוט עצמות וכו' ויש פקידה של אמנה וכו' ויש פקידה של רוח וכו' ויש פקידה של מלחמה וכו' ויש פקידה של לוחצים וכו' יש פקידה של ערלים וכו' יש פקידה של לובשי כלאים וכו' ויש פקידה לפרוע מן ע"ז וכו' יש פקידה על העדרים וכו' וכו' ויש פקידה של בנים וכו' (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעה:). אמרו לו ישראל רבנו משה לא ערין זמן פקידה מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך (ר' חייא בר אבא. פסיק' ר"כ, פרשת החדש, בובר מה:). — וכמהמ"א: באו ולמדו כל נביא וגואל שיבא לכם ויאמר הגיע עת גאולתכם ואומר כלשון פקידה מוכפלת שהוא גואל של אמת וכו', ומנין אתה אומר שזה סימן של פקידה מוכפלת מסר יעקב ליוסף בעת פטירתו (ברלשי רבתי, אלבק, 262). נ"ב שנה היו מתרבות ירושלים בגלות צדקיהו עד פקידת כורש שעלו לבנות הבית שהרי לסוף ע' שנה לגלות יהויקים היתה הפקידה (רש"י, יומא נד., ד"ה כ"ב שנה). יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם כשבעים שנה י"ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלים ואז היתה הפקידה (ראב"ע בשם ר"י הלוי, פי' דניאל ט ב). ובסוף שבעים שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה כשיר כדי שיבואו אליה וכו' (רד"ק, ישע' כג יח). פקידה החלושה שפוקרו על ידי כורש (ר"י אברבנאל, הקד' לפי' נביאים ראשונים), —ואמר הפיטן: ויתחזק כפרזון כפקידה לפאר פרחיו וישב כצהר כצהל לצדק צבאיו (ינאי, ויתחזק, קרוב' לס' ברלש', זולאי, ענ). — ב) מנין וספירה: יש פקידה לבכורות שנא' פקוד כל בכור זכר (מד"ר

במד' ד). וייש פקידה של מנין אלה הפקודים אשר פקד (פסיק' רבי, וה' פקד את שרה, קעח:). — ג) ובמשמ' ביאה אל אשה [1]) : וא"ל אנטונינוס לרבי נשמה מאימתי ניתנה באדם, משעת פקידה או משעת יצירה, א"ל אפשר חתיכה של בשר עומדת ג' ימים בלא מלח ואינה מסרחת, אלא משעת פקידה (סנה' לח:). — ד) במשמ' בדיקה : שמאי אומר כל הנשים דיין שעתן, הלל אומר מפקידה לפקידה ואפילו לימים הרבה, וחכ"א וכו' מעת לעת ממעטת על יד מפקידה לפקידה, ומפקידה לפקידה ממעטת על יד מעת לעת (עדיות א א; נדה א א). כיצד מעת לעת ממעט על יד מפקידה לפקידה, בדקה עצמה אחר השבת ומצאת טהורה וישבה לה יום השני ויום השלישי ולא בדקה וברביעי בדקה ומצאת טמא הרי זו אינה מטמא מעת לעת אלא מפקידה לפקידה (תוספת' שם א א). ולא בפקידה היא לְמעט מעת לעת ותגינן הפקידה היא ממעט מעת לעת (ירוש' שם ב ב). — ה) *במשמ' ענש ודין, יום פְּקִידָה כמו יום פְּקֻדָּה, ואמר הפיטן : מלך גדול אסלדה, משפט אם תערוך ביום פקידה, זכור דילג לעקידה (אלעזר בירבי אבון, מלך אמץ, זולת סנה וכ"ה, ידיעות מכון שוקן ה, רסח). וביום פקידת הנשמה תשוב גְוִיָּה נפצמה (שלום שבזי, עין ולב, שירי תימן, 118). — ו) *כמו פְּקִידוּת : כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור (רס"י, שמות כח מא).

ב. *פְּקִידָה, ש"נ, — אשה ממֻנה למשרה או לעבודה : בי היה לבעז פקידים אנשים מופרדים משקיפים הקוצרים ויראו בצרכם והיה לו גם נערות פקידות על הנשים המלקטות או על הקוצרות שלא יבא ביניהם מריבה ומחלקות (תרג' פרוש רות לשלמון בן ירוחם הקראי, ספר זכרון לפוזננסקי, ??).

פְּקִידוּת, עי' פְּקִדֻת.

*פְּקִיחָה, ש"נ, — פְּקִיחַת עין, פעֻלת הפּוֹקֵחַ עין : ויאמר הך נא וגו', על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על שתיהן על של נער ועל של גדוד (רס"י, מ"ב ו יח).

[1]) [אמנם רש"י (סנה' לח:) פרש : משעה שהמלאך פוקד הטפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה. ועי' קרוים Antoninus und Rabbi, עמ' 63.]

ותרע מה שאומר בשוּמַע לישון פקיחה וכן אטימת העין קירא עורון (ר"א בלג"ג, יחזק' לא ג). והרב הטורה כתב בפרק שני חלק א ממפרו שלא יאמרו פקיחת עין כי אם על גלות הירועה (ר"י אברבנאל, מ"ב ו). — פְּקִיחַת הַלֵּב : וזה ראיה כי פקח אינו נאמר על ראות עינים אבל הוא פקיחת הלב (ר"ח קרשקש על מו"נ א ב).

א. *פְּקִיעַ, או הֶפְקֵעַ, הפקיע [1]), ש"ז, — א) דשון, סלוק הדשן, טהור מאפר ופיח ; אלו הן הממנין

[1]) [מלה זו לא הובנה לא בצורתה ולא במשמעותה. אמוראי בבל כבר לא יכלו למצא דרך לבאר אותה בהוראה שוה ומתאימה בשני המקומות העקריים שבדברי התנאים. אמנם היו שחשבו כי הפקיע הוא הפתילה, אבל אחרים דחו פרוש זה, הואיל ולא יכלו לישב את דברי הבריתה האומרת : לוקה מן הממונה בפקיע. ואלה דברי הגמרה (בבלי יומא כג.) : מאי פקיע, אמר רב יהודה מדוורהא (גרסת הערוך, נ"א: מדרא), א"ר פפא מטרקא דטייעי דפסיק רישיה. אמר אביי מריש הוה אמינא הא דתני בן ביבאי ממונה על הפקיע פתילתא כדתנן מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין. כיון דשמענא להא דתניא והא עוד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע אמינא מאי פקיע נגדא. ופרש רש"י מטרקא דטייעי רצועות ישמעאלים העשוים שוט לסוסים, נגרא, רצועות מלקות ; והערוך : טרוורתא, פי' פקיע מדוורתא והיא מטרקא והיא במין חבל מפושל (צ"ל מפותל או מפתיל, וכן מובא בר"ח) תלוי במקל כגון הרצועה שב"ד מכין בה ופי' הממונה בפקיע הממונה להכות בזה הפקיע, ובתשו' הגא' (הרכבי ס:) ; והפקיע שהיה במקדש היה דומה למטרקא דטיאעי, הם הערביים, והוא שקוראין אותו מביצרה וקוראין אותו מקרעה, והוא כמו שתלוי בו פשתן מופקע ומפטל בחבל, ע"כ (ועי' עוד לקמן), ולפי זה במפרשים מאחרים ובמלונים.

ואולם אין לדניח בשום אופן שהיה ממֻנה מיוחד להכות בשוט, וכן אין להפריד את הממונה על הפקיע שבמשנה מן הממונה בפקיע שבבריתה. ואמנם בירוש' (יומא ב ב) כתוב אף : ארבע הממונה מכה אותו בפקיע, אבל אין ספק שעקר הנוסח צ"ל כמו בהמשך שם : מכה אותו הממונה בפקיע, שפרושו הממונה על הפקיע. ולא זו בלבד שהיו שהבינו במשנה הפקיע במובן פתילה (וגם פרושו של רב יהודה מדוורתא, המפותלות, בונתו : פתילות) ולא כלשון מלקות (ואת בדבר היא הוראת המלה נגדא ואף מטרק בערב' אינה שוט, רצועה אלא פטיש) ; אלא שבירושלמי אין מי שמערער על זהוי זה של הממונה על הפקיע עם המתמנה עלי הפתילות. ולא עוד אלא שבשני המקומות בירושלם

שתיו במקדש יותנן בן פנחס על החותמות, אחיה על הנסכים וכו' בן גבור על נעילת שערים, בן בבי [1] על הפקיע [2] וכו' (שקל' ה א). בן גבר על נעילת שערים וכו' בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות וכו' (ירוש' שם ה ב). א"ר יוסא אין מן הדא לית שמע מינה כלום דתנינן תמן בן בבי על הפקיע שהיה מזייג את הפתילות (שם יומא ב ג). ורתניא אין מוציאין לא שליש ולא גודל מפני הרמאין ואם הוציא שליש מונין לו, גודל אין מונין לו ולא עוד שלוקה מן הממונה בפקיע וכו' (בבלי שם כג.). — ב) בית הפקיע, בית הֶפְקֵעַ של הקלע, המקום בקלע אשר משם מפקיעים את האבן [3]: הקלע וכו'

מובאת אף המשנה עצמה עם התוספת המפורשת: דתנינן תמן בן בבי על הפקיע שהיה מזייג (לא מזווג בבקצת ספרים) את הפתילות.

ואולם מכאן אף פתרון הסתירה שבין המשנה לבריתה, כי מזייג זה לשון טהור ונקוי הוא, וכך בקרוב כבר לוי במלונו, מלשון זוג, זגג, זגוגית, באדמ' שבתלמוד: דויג (כלו' שהוא צלול וטהור) כזגא (בזכוכית) חיורא. ולא הפתילות עצמן אלא נקוי הפתילות מן הפית והאפר שעלה כהן, זיוג הפתילות, דשון הפתילות, הוא שנקרא הפקיע, הֶפְקֵעַ, וזאת ללא ספק צורתה הנבונה של המלה. ואמנם בן נקרא אף דשון המזבח: הפקיע, הֶפְקֵעַ; כי הוא הענין שמדבר ע"ו במשנה (יומא ב ב) ביחד עם דשון הנרות: מי מדשן את המזבח הפנימי, מי מדשן את המנורה. ועל כן מובאת בגמרה לאותה משנה אף הבריתה האומרת שהרמאי העובר על תקנת חכמים בדשון המזבח לוקה מן הממנה כפקיע (צ"ל בהפקיע), כלו' מן הממנה על הַהֶפְקֵעַ, על דשון המזבח, ולפי זה אין הפקיע לא פתילה ולא רצועה אלא הֶפְקֵעַ בשם הפעולה, כדגמת נעילת שערים הקודמת לו במשנה, ומרבים המקרים שהא בראש תיבה נחשבה בטעות בהא הידיעה, עי' ערך חסחום - סחום, חף, מ"ר חפין—הפין, פין, ולהפך. ועי' פַּקַע, הפע'.]

[1] [נ"א ביבאי, במדב"ם: בבי.]

[2] [במשני' מנק' ליוורנו: הַפַּקִיעַ.]

[3] [גם כאן אין לבטא הַפְּקִיעַ או הַפִּקִיעַ, הַפָּקִיעַ, אלא הֶפְקֵעַ, ואין כאן הפקיע רצועה, כפרוש המפרשים והמלונים, אלה הפקיע, הֶפְקֵעַ הוא שם הפעלה, פעלת המפקיע את האבן, הגורם לה שתפקע מן הקלע. ועי' בהערה הבאה.]

נפסק בית אצבע שלה טהורה, בית הפקיע [1] שלה טמאה (עדי' ג ה). הקלע וכו' נפסק בית הפקיע [2] שלה טמאה (תוספת' כלים ב"ב ד יד).

ב. ** פָּקִיעַ** [3], ת"ז, — כמו ב. בָּקִיעַ, בָּקִי(א), kundig, erfahren; initié, versé; versed, familiar: יחיד מומחה היינו דחשיב כרב נחמן בדורו ופקיע במשנה ובתלמוד ופקיע נמי בשקול הדעת ומעיין בדינין (רב שרירא גאון, מובא בטומו"מ כ). נחית לעומקא דדינא ורומא דשמעתא פקיע ומומחה כשמואל בדיני (טו"ח פרק מטה אהכן קכב, רי:).

***פְּקִיעַ**, ש"ז, ר"כ פקיעים, פקיעין, — א) קטע מן הקטעים שפקעו ויצאו מדבר בשעת שרפתו באש ובדו', Sprengstück; fragment détaché; splinter: וישרף את הפרה, להביא את הפקיעים [4], מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל (ספרי חקת קכד). — ב) פְּקִיעֵי עמיר, קנים, קש או שבלים, שהפקיעו אותם מן העמיר: מתירין פקיעי [5] עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין (שבת כד ב). א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין, פקיעין תרי כיפין תלתא זירין דארזי, וה"ק מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין והוא הדין לכיפין, אבל לא את הזירין לא לפספס ולא להתיר וכו' (בבלי שם קנה.) [6]. סיבך בחבלין ובפקיעי

[1] [לפי ההקבלה אל בית אצבע ברור שאין הא של בית הפקיע הא תידיעה.]

[2] [כך כנראה צ"ל. בהוצאת צוק"מ: הפקיעה, נ"א הפיקוע. בדפוס ווילנה: הפקוע.]

[3] [מן הארמ' שבתלמו': שאני רבנן דפקיע שמייהו (יבמ' לז:) והשתמשו בה גם בסהמ"א: לא פקיע לו, דלא פקיעי בממונא (תשו' גאו' מן הגני', JQR XX, 102).]

[4] [השוה תוספת' פרה (ג יא–יב). : פָּקַע מעירה ומשערה ומבשרה חוץ לגיתה יחזיר וכו' פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר וכו', ועי' ערך פָּקַע.]

[5] [במשנ' מנקד' בנקוד העליון: פָּקִיעֵי עמיר. עי' פורת, לשון חכמים, 120.]

[6] [המפרשים, שאחריהם הלכו אף המלונים, ראו במלה פקיע בעקר לשון פתילה או רצועה (ועי' לעיל א. פָּקִיעַ או הפקע, הערה) ועל כן לא עמדו על הוראת המלה ברב שמושיה. כך למשל מפרש כאן רש"י את דברי רב הונא, כאילו כונתו לקשירה בשנים או שלשה מקומות: כולן קשין של שבלין הן מיהו פקיעין תרי שאינן קשורין אלא בשני ראשים, כיפין תלת, קשורין

עמיר פסולה (תוספת' סוכה א ד). רשאי בעל הבית לרעב ולסגף את פרתו כדי שתאכל הרבה בשעה שדשה ורשאי השוכר להאכילה פקיע עמיר כדי שלא תאכל הרבה בשעה שהיא דשה (שם ב"מ ח ד). אמר לו אנס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה והושיט לו חייב (ב"ק קיז.). — ובכסהמ"א: ומותר להאכיל לבהמה עראי מן הטבל ואפילו בתוך הבית ומאכיל פקיעי עמיר עד שיעשם חבילות (רמב"ם מעשר ג כ).

*פְּקִיעָה, ש"נ, — א) כמו בְּקִיעָה, התבקעות, מקום בקיעה ומדק: נפל לתוכו עכשוב שובאי כיכאי דגה [1]) וצפרדע ונתבקעו וכו' והכל מודים בפקיעתה [2]) שאינה פוסלת (תוספת' פרה ט ו). — ובכסהמ"א: מפני שצריך לחסמן ולא משום חשש פקיעה אלא דודאי משוי ליה מנא כהיסק זה (רש"י, ביצה לד., ד"ה מפני). עד שיפוי בוכע שהיא פקיעתה ופתחה של קנה (רטב"א, חולין י ד, ד"ה עד פיקה של גרגרת). וכר אלתמימי בספרו הנקרא א"ל מכשא"ר [3]) ר"ל המישר, וזה הענין מרפואות הפקיעה קודם שתישן יוקח אני"ז אבה"ל וכו' (פרקי משה ט, ל:). — ב) "וכמ"שמ' פָּטוּל: להכי אהני פקיעה דכיון שעלה לא ירד (רש"י, זבח' פג., ד"ה אלא). —"וכמ"שמ' בַּטָּלָה, שכר פקיעה כמו שכר בַּטָּלָה: או שנתן לה לזונה שכר פקיעתה [4]) שכר מה שבטלה ממלאכתה ולא שכר ביאה (הוא, תמורה כט:, ד"ה הנאות לו). — ג) כמו פְּקַעַת, פַּקְעִית, עי' ערך זה. [1])

*פְּקִיעוּת, ש"נ, — פעֻלת הַפּוֹקֵעַ, הנבקע: תנן התם איכרים שפקעו וכו' ומתוך פקיעותן קופצין ונופלין מן המערבה (רש"י, יומא כ., ד"ה להיכא).

*פְּקִיקָה, ש"נ, -שה"פ מן פָּקַק, פעֻלת הפוקק, סתימת כלי בפקק: כפקיקה לא בעינן של מצוה (תוס' שבת קנז:, ד"ה מדידה). דשל מצוה לא מעלה ולא מוריד כפקיקה וכו' ופקיקה שיש בה משום בנין לא שייך לוי' גבה דמשום מצוה נתיר (עיקר תויו"ט סוף מס' שבת).

*פְּקִיקָה, ש"ז, — הגורם לפוקה ומכשול, ואמר המשורר: שאלוני בעת השליך עפרים לתוך חלב ושם אותו לפוקה, השיבותים ואיך לא תדעו את אשר הרע והוא ר' פקיקה (דיואן אלעזר הבבלי, ברודי כז) [2]).

*פקל [3]), ממנו *פָּקַל.

*פָּקַל, קל לא נמצא.

—פע', *פִּקֵּל בבצלים, הפריד בין הבצלים ובין הקלפות, הסיר הקלפות שנשרו: איזהו גרנן למעשרות וכו' הבצלים משיפקלו [4]) אם אינו מפקל משיעמיד

ג' וכו'; וכן בדברי ר"ח: בא רב הונא לפרש מש' נתנו ואמר הפקיעין והכיפין שניהם אגודות קשורות הן אלא הפקיעין ב' אגודות כפקיע והכפין ג' אגודות ככף. ובתוספת' ב"מ ובבלי ב"ק (עי' בפנים) נמצא אף פקיע עמיר כיחיד, אך העקר במ"ר. אבל עקר משמ' של פקיעי עמיר היא מעין משמ' הפקיעים מבשר הפרה, בלו' דבר' שפקעו או שהפקיעו מן העמיר, ואין כונת רב הונא אלא לשני קשים מדבקים יחד או לשלשה, כי כן דרך הקשים הפוקעים מן העמיר להיות דבקים יחד, ועל כן מתירין אותם לפני הבהמה. ועי' גם פֶּקַע.]

1) [כך בהוצ' צוק"מ, וכנראה יש כאן הכפלת האותיות שוב מתיבת עכשוב וצ"ל: עכשוב או ביצי דגה וצפרדע, וברפוס' הגירסה: השואבו מובאי דג וצפרדע.]

2) [בלו' כשיתבקע. נ"א בבקיעתה, בבקיעינה, בבקיעצה.]

3) [צ"ל: בואשיר a), מחורים בערב'.]

4) [בגמרה (תמורה כט:): שבר להפקעתה, ובתוספת' (שם ד ח): שכר פקעתה.]

a) بواسير

1) [פקיעה כמשמ' רצועה, ברש"י (יומא כג.) אינה אלא ט"ס וצ"ל פקיע; ועי' ערך א. פָּקִיעַ, הערה.]

2) [מלה שיצר המשורר כמשמ' זו מצרוף ר"ת פק"ק, פה קהלת קדש. עי' לשוננו יא, 275.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כך כמשנ' שבהוצ' הבבלי. נ"א משיפקלו ובכ"י מנק' ליוורנו: מְשֶׁיְפַקְלוּ, נפע', ואינו נראה. ופרש הרמב"ם: משיפקל עניינו משיכרות עלין שלו ויסיר הנתלה בהם, ע"כ. ור"ש: כמו משיקלף שיסיר הקליפה ויש מפרשים משיעשה אותם אגודה ובירושלמי מפרש מן דיורים פורגרה שעוקרים הבצלים עם השרשים ואח"כ מסירין מעליהם הקליפות הרעים והשרשים ובעוקצין תנן התחיל לפרק באגוזים ולפקל בבצלים, ע"כ. ועל כל פנים אין לראות פקל כמשמ' קלף ממש, שאלמלא כן היו אומרים משיקלף, ברגיל בבצלים. ומצד הענין אין צרך לקלף את הבצלים לשם גמר מעשיהם לגרן כ"שם שאין צרך לקלף לשם זה את האגוזים, אלא לפרק, בלו' להסיר את הקלפה החיצונה הרבה הנופלת מעצמה מן האגוז אחר שנתיבשה. וכן נראה

עריםה (מעשר' ח ו). התחיל לפרק באגוזים ולפקל בבצלים אינו חבור (עוהל' ג ה).

***פקס** [1]), ממנו *פִּקֵּס.

***פָּקַס**, פ"י, — פָּקַס את פי הבהמה, שם רסן ומתג בפיה, zäumen ; brider ; to bridle : וישם ה' דבר בפי בלעם, שעיקם פיו ופקמו[2]) כאדם הקובע מסמר בלוח (מד"ר במדי' כ). ויקר אלהים אל בלעם וכו' כאדם שנותן כלינוס בפי בהמה ופוקמה להיכן שירצה, כך הקב"ה פוקם את פיו (שם שם). כשבא בלעם לקלל את ישראל פקס הקב"ה את לשונו והתחיל לברך (תנחו' בלק כד). וישם ה' דבר בפי בלעם, תקע באיו ופקמו (ילמדנו, מובא בערוך ערך פקם). — ובסהמ"א: כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה כפיו כאדם הפוקס[3]) בהמה בתכה להוליכה אל אשר ירצה (רש"י במד' כג טז).

א. ***פָּקַס** [4]) פ"י, — פָּקְסָה האשה את פניה, צבעה אותם בפיקס, או סרקה את שערה, schminken, : kämmen ; mettre du rouge, peigner ; to rouge, comb הנוטל צפרניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכו' וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת, ר' אליעזר

שמשיפקל פרושו משיסיר את הקלפה היבשה שנשרה מן האגוזים לחוד ואת האגוזים לחוד, ופרוש זה מתאמת ע"י הערב' פַּקַל a) שפרושו זרה את התבואה לרוח כמזרה, ששמו משרש זה מִפְקַלָה b). לפי זה ברור שאין פקל ליצון קלוף, אלא היו שנהגו לנקות את הבצלים מן הקלפות והעלים היבשות ע"י זריה לרוח, כדרך שזורים את התבואה, והוא הנקרא פקל.]

[1]) [בערב' פְקַם או פִּקַם c), מחסום הכלב וכדו'.]

[2]) [בדפוס': ופיקמו, ואולי הכונה לפִע'. בילקו' שמע' ועקמו, אבל צ"ל ופקמו, בבנין קל, וכך בתנחו' (בלק טז).]

[3]) [בדפוסים ואף אצל ברלינר: הפוקם (כסמ"ך), וטעות היא.]

[4]) [בפעל זה שבתו"מ נתאחדו שני פעלים שנגזרו מן היוני: א) מן פיקס, φῦκος (ועי' א. פּוּךְ), צבע אדם; ב) πέκω, סָרַק בְּמַסְרֵק. ועל צרוף שתי ההוראות יתר השפיע גם שמוש השרש סרק בתו"מ, המאחד גם הוא את משמי הצבע והסריקה במסרק, אשר שמשו שניהם בתכשיטי האשה, וקשה להבחין בכל מקום לאיזו פעלה הכונה.]

a) فقل b) مفقلة c) فقم

מחייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). הגודלת והכוחלת והפוקסת לעצמה פטורה לאחרות חייבת (רשב"א משום ר' אליעזר, תוספת' שם ט יג). הפוקסת חייבת משום צובעה (ירוש' שם י ז). ואילו הן תכשיטי אשה גודלת וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה (שם מו"ק א ז). הרי שמת חמיו או חמותו או אחי מקרובי אשתו אינו כופה לא לכחול ולא לפקום אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת וכן היא שמת חמיה וכו' אינה לא כוחלת ולא פוקסת וכו' (שם שם ג ה). גודלת משום אורגת, כוחלת משום כותבת, פוקסת משום טווה (ר' אבין בשם ר' יוסי בר' חנינא, שבת לד :). כוחֶלת משום צובעת, גודלת ופוקסת משום בונה (ר' אבהו, שם לה.). אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על פניה (ת"כ, מו"ק ט :). שלא אכחול שלא אפקום ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו ובינה (נדר' פא :). — ובסהמ"א: והעגינה לו כוחלת ופוקסת, יפיפית רכנו ושונאך תעה (קטע מזמן הגאוי, קמבידגה שכטר, 71). •

ב. **פָּקַס** [1]), פ"י, — פָּקַס את פי הבהמה או את צוארה, פִּשַּׂק אותו, פתח אותו בחוקה, aufreissen ; : ouvrir de force ; to force open איזו היא המראה, כל שמרביצו ופוקם את צוארו ונותן מים וכרשינין באחד (תוספת' שבת יח ג). המראה, מרביצה ופוקס את פה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת, הלעטה, מאכילה מעומד ומשקה מעומד ונותנין כרשינין בפני עצמן ומים בפני עצמן (בבלי שם קנה :).

ג. ***פָּקַס** [2]), קל לא נמצא.

—פע' *פִּקֵּס,— פִּקֵּס את הקשואים ואת הדלועים, הסיר את הפקס שבהם: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים משיפקסו[3]), ואם אינו מפקס משיעמיד

[1]) [אין פקס זה אלא פָּסַק, במקרא פֹּשֵׂק, פֹּשֵׂק שפתיו (משלי יג ג), ויתכן שאין כאן אלא טעות המעתיקים. עי' פָּסַק, הערות. ואמנם אפשר שיש כאן הפוך הגאים כלשון. ומה שכתוב ברש"י (במדי' כג טז): הפוקס בהמה אינו אלא ט"ם תחת הפוקם, ועי' פָּקַם.]

[2]) [פעל הנגזור מן היוני' πέκος, צמר שבצמח וכדו', ועי' בהערה הבאה.]

[3]) [כך במדב"מ וכך (משֶׁיְּפַקְּסוּ) בכ"י פרמה, וכך נכון, כנראה מן ההמשך: ואם אינו מפקס. ובדפוסי

ערימה, אבטיח משישלק, ואם אינו משלק עד שיעשה מוקצה (מעשר׳ א ה), תורמין הקישואין והדילועין אף על פי שלא שילק אבטיחין והמלפפונות אף על פי שלא פיקס[1]) (תוספת׳ שם א ו), הוה מפקס ראשון ראשון ומשלק ראשון ראשון לא נטבלו עד שיפקס כל צורכו וישלק כל צורכו, פיקס וישלק ברשות ההקדש ופדיו וכו׳ (ירוש׳ שם שם). תניא מפקסין את הדלועין בשבת (בילי׳ יג:, כ״י מינכן).

פקע

[2]), ממנו *הֶפְקֵעַ[3]), *הַפְקָעָה, *פְּקִיעַ, א. *פָּקִיעַ, ב. פָּקִיעַ, *פְּקִיעָה, *פְּקִיעוּת, *פֶּקַע, א. פֶּקַע, ב. *פֶּקַע, ג. פֶּקַע, פֹּקַע, פַּקְעָה, *פַּקְעִית־פַּקַעַת.

***פָּקַע**, פ״ע, — א) פָּקַע הפשתן, נבקע פקעות פקעות, פָּקְעָה הקורה וכדו׳, auseinanderbrechen, sich teilen; se rompre, se partager; to break asunder, divide, split: כשהיו יושבין ואובלין ופקעה עליהן הקורה, רבי שמעון אומר עוקרין הן חלקן ואוכלין במקום אחר (ירוש׳ פסח׳ ז יג). ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקיש עליה אחת עד

המשני׳ וכן בבבלי (בילה יג:, ב״מ פט:): משיפקסו כלו׳ משיפקסו את הדלועין; ואם לא פקסו (בילה שם). ובמשני מנק׳ ליוורנו: מִשֶּׁיְפַקְּסוּ בנפע׳ ואינו מתאים להשך, וכן בכל הענין מדבר על פעלת אדם המפקס והמעמיר ערמה וכו׳ ולא על התפתחות הצמח. ובבבלי (ב״מ פט:) מבואר: משיפקסו משינטל פקס שלהן (בירושי׳ (מעשר׳ א ח): פקסוסיה) ופרשו המפרשים, שיסירו את השערות או היבליות שבקשואים שלא בישלו כל צרכם, או שתשרנה שערות אלו מעצמן. אולם נשירה זו אינה מעשה נכר מצד הארם, וגם בהתאם למה שנאמר בהערה לערך פקל, גם פֵּקֶס בקשואים וכדלועים אינו הסרת הפקס מעצם הפרי אלא הסרת כל הפקס והעלים שכבר נשרו מבין הפרות לפני הבאתם לאסם או לשוק ולפי זה נראה שבאן שרש עברי במשמ׳ וקק ומהר המקביל לערב׳ פַקַשׁ a) במשמ׳ וקק טמאה.]

[1]) [נ״א: פיקין.]

[2]) [אין פקע אלא שנוי מבטא של בקע (עי׳ שם, הערות), וכרֹב שמושיו בא שרש זה לעברי מן הארמ׳; וכן בסור׳ פקע במקום בקע שבעבר׳, ובערב׳ פקע b) וגם פקא c) במשמ׳ קרובה; ואף פקח בעבר׳ אינו אלא שנוי מבטא של פקע, בקע. ועי׳ פַּקְעָה, הערה.]

[3]) [עי׳ א. פְּקִיעַ, הערה.]

a) فقس b) فقع c) فقأ

שהיא פוקעת (ר׳ יוסי בן חנינה, מד״ר בראש׳ לב). הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת (ר׳ יונתן, שם שם נה). ר׳ יהושע בן לוי וכו׳ ראה שם עמודים של שיש מכוסי׳ בטיפיטיאות בשרב שלא יפקעו ובצנה שלא יקרשו (שם ויקר׳ כז). — ובמהמ״א: כשמטלאין כד חיטין או שעורין ביטות הגורן וגפין את הכד יפקע ביטות הגשמים מחמת תפיחת התבואה (רש״י, ב״מ מ., ד״ה לפקע). — ופָּקְעָה הגחלת, הקטרת וכדו׳ נבקעה מן הגוש וקפצה הצדה[1]), abspringen, sich ablösen; se détacher; to crack off, come off: וכולם שפקעו מעל גבי המזבח לא יחזיר, וכן גחלת שפקעה מעל גבי המזבח, אברים שפקעו מעל גבי המזבח קודם לחצות יחזיר ומועלין בהם (זבח׳ ט ו). פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר (תוספת׳ פרה ג יג), ומה עולה פקעו איברים מעל גבי המזבח מחזירם למערבה אף תמורה ביוצא בה (ספרי דבר׳ עח). פעמים שהיא (הגרוגרת) פוקעת תחת הגלגל והיא דרוסה והיא נראית שאינה דרוסה (ר׳ שמול, ירוש׳ מעש׳ ג ה). קטרת שפקעה מעל גבי המזבח אפילו קרטין שבה אין מחזירין אותן (מנח׳ כו:). — ובאותה משמ׳ פקעו המנגנות, פקע תנין וכו׳: וכשמעלים את הע̇ד לפני שלמה היו מנגנות פוקעים גלגלות חוזרים אריות נוהמין נשרים פורחין טווסין רצים וכו׳ וכשהגלוהו וכו׳ ולא היה (נבוכדנאצר) יודע מנגנון פרש דגלו פקע תנין של כסף שהיה חוזר בתוך המנגנון והכה אותו על יריכו (מדרש פנים אחרים על אסתר, נוסח ב, בובר, 29). — ובמהמ״א: פוקעין שפקעו מעל האש (רש״י, יומא מה:, ד״ה עיכולי). — ב) ובהשאלה פָּקַע האסור הפגול, הקדשה[2]), נבקע והוסר מעל הדבר: שלמים שלקחן בכסף מעשר פקעה מהן קדושת מעשר (בשם ר׳ יוסי בן חנינה, ירוש׳ מע״ש ג ג). קדושת דמים פקעה בכדי, קדושת הגוף לא פקעה בכדי (רבא, נדר׳ כט.). הפיגול והנותר והטמא שהעלן לגבי מזבח פקע איסור מהן (ר׳ יצחק בשם ר׳ יוחנן, זבח׳ מג:).

[1]) [וכן בארמ׳: אי איתה דאינקיב עילאה תתאה אגב רוכביה מיפקע פקע (חול׳ נו.).]

[2]) [וכן בארמ׳: פקע ליה שעבודיה (ב״ק מט:) ובעברית שבמהמ״א פֶּקַע השעבוד.]

קומין פיגול שהעלו לגבי מזבח פקע פיגולו ממנו (עולא, מעילה ג:). ואם לוית ע״מ לפרוע שפיר, אלא אם הלוית ע״מ שלא לפרוע פקע (החוב) א״ב נמצא ממונו אבד (כלה רבי׳ ה). — וּפַקַּע הקרושין מן האשה: קידש אחד מן השוק את אחת מהן ובא היבם וחלץ לה ובא עליה ופקעו ממנה קידושין חלץ לחבירתה ובא עליה למפריעה חלו עליה קידושין (ירוש׳ יבמ׳ א א). תנאי היה בלבי לכשאטמא תיפקע נזירותי ממני תחול עלי נזירות אחרת (שם נזיר ס א). שלא תאמר הואיל ויצא לחירות תפקע ממנו נזירות בטומאה (שם שם ע א). — ובסהם״א: המשכיר בית לחבירו וחזר והקדישו הרי זה קדש ופקעה השכירות ואם דר בו השוכר מעל (רמב״ם, ערכין וחרמין ו ל). ואין שמעין יכול לסחול ללוי שהרי פקע השעבוד שיש לשמעון על לוי (עותו״ת סו ה). מניתי שליח אחר בשביל שנהעצלת ופקע שליחותך ממך (סו״ת בנימין זאב תלא). — ג) ופ״י, פָּקְעוּ זאבים את הצאן, בקעו והפיצו אותן[1]: למלך שהיה לו צאן ונכנסו זאבים בתוכם ופקעוה, אמר המלך לרועה מנה את הצאן לידע כמה הסרו (פסיק׳ ר״כ, שקלים, בובר יח.). — וּפָּקַע, ס״ע, נתפקעה כרסו: בי הא דההוא דאתא לקמיה דרבי א״ל אשתך אשתי ובניך בני, א״ל רצונך שתשתה כוס של יין, שתה ופקע (שבת ל:).—ובינ׳ פָעוּ׳, נק׳ פְּקוּעָה, הבהמה הַפְּקוּעָה, שפקעו את בטנה והוציאו ממנה את הולד, בֶּן־פְּקוּעָה, ולד הבהמה שהוצא מבטן אמו הפקועה: עד כאן לא קאמר ר׳ מאיר בן פקועת טעון שחיטה הי״ם היכא דיצא לאויר העולם (חול׳ עד.). בן פקועה הבא על בהמה מעלייתא הולד אין לו תקנה (רב משרשיא, שם עה:). הכל מודים בקלוט בן פקועה שמותר (אביי, שם שם). מהו לפדות בבן פקועה (בכורו׳ יב.). — ״ועל בן אדם: שהמלך הראשון שלהם (של הרומיים) היה בן פקועה שמתה אמו בלדתה אותו ובקעו את בריסה והוציאו הילד חי ועל בן נקרא ציסר (ר״ד מן התפוחים, מלון למח דוד, בכריות, רג., ערך קסר). — וְעַיִן פְּקוּעָה, עין קרועה ופתוחה לרוחה: וכיון שהיה אותו אדם מבקש לירד במרכבה היה ענפיא״ל הַשר פותח דלתות היכל

---

[1]) [מעין זה שמוש ביני פָעוּ׳ באדמ׳, פְּקִיַע: שאני רבנן דפקיע שמייהו, במשמ׳ נפוץ.]

השביעי והיה אותו אדם נכנס ועומד על מפתן פתח היכל חז׳ ותיות הקדש נושאות בו תקי״ב ע״נים וכל עין ועין מעיני חיות הקדש פקועה בשיעור בברה גדולה של נוצרים (פרקי היכלות כד ג). —״ושק פקוע שק קשוד ופקוע ועגול של אבן או של עופרת בתובו (רש״י, גיט׳ מז., ד״ה סייקא).

— נפע׳, ״נִפְקַע, — כמו נבקע, נִפְקְעָה האזן, נפתחה האזן הערלה לשמע, הֻכשר הלב להבין[1]: שמא תפקע[2] האזן של שוֹמע, יכול כמו שהעבד מסגל מאחד רבו ובו׳ ת״ל כי לי כל הארץ (ר״י בן קרחה, פסיק׳ רב׳, יהודה ויסראל, מו:). — ״נִפְקַע השעבוד וכדו׳, כמו פקע בקל: והוריד ראובן על זבותו בחן וביון שבן נפקע שעבוד שמעון מאותן שטרות וזבח ראובן בבל זבות הבתובה (תשו׳ גאו׳, בית תלמוד ה 226). וכותים גירי אמת חשיב להו ואין ארץ ישראל נפקעת מקדושתה על ידיהם (רש״י, גיט׳ כה., ד״ה מנין). דהקפידה תורה לחזור שלא תפקע אחוזה מיורשים לפי שיפה בח מוכר שאין נחלתו נפקעת שהרי חוזרת לו ביובל (תוס׳, קידוש׳ כ:, ד״ה לפי שמליכו). ואם יבא שבת ברביעי לפרישה אין הזאתו נפקעת אלא יום א׳ (המאירי ליומא ח:).

—פע׳, ״פִּקַּע,—כמו בקע: ויקוין, שלא לפקע[3] תחת הבשר (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פסח׳ ז יא).

—הפע׳, ״הִפְקִיַע, — א) הִפְקִיַע את הביצה בסודרין, הבקיע, מחט ומנן את הביצה דרך סודר חם, durchzwängen; faire passer de force; to force through: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה[4] בסודרין ורבי יוסי

---

[1]) [עי׳ טודטשינד, שכך את האזן שבר את האזן, לשוננו יא, 261.]

[2]) [במכי׳ (מכ׳ דנחלם ב): כדי שתבקע אוזן.]

[3]) [ואולי זה בנין קל.]

[4]) [מכל המשך הענין מ״כח שגם מעשה המפקיע ביצה בסודדין כמו הנתינה בצד המיחם וההטמנה בחול ובאבק דרכים (המתחממים ע״י השמש) הוא מעשה שיש בו כדי חמום הביצה עד שהחכמים חוששים משום בשול או צליה, בעוד שר׳ יוסי מתיר. ואמנם קשה לשון הפעל יפקיענה בסודרין, והמפרשים לא עמדו על בונתו המדיקת. הרמב״ם מדבר על הענין אך בדרך כלל בלי לבאר את המלה, וז״ל: וכשהיה הסודר חם והוחם לשמש לא תתגלגל בו הביצה ולא חלק ר׳ יוסי בסודר שהוחם באש שאסור לצלות וכו׳, ע״כ. וכן מתעלם המור מן הקשי שבמלה באמרו: אסור ליתן בו (בסודר) ב״ג;

מתיר (שבת ג ג). — וְהִפְקִיַעַ כדם, הבקיע לו דרך, עבר: נוחרין היו עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין כדם עד רבובותיהם ולא חשו להם משום טומאה (שמעון בן פתירה, תוספתי עדיי ג 3). —ב) והבקיע במחיצה וכדו', הבקיע ופרץ פרין, נכנם: durchbrechen; percer; to break through לתוך החופה התחיל לשבר את הקנקנים מפקיע[2] בחיצאות מקרע בביליות (ר' פנחס, מד"ר בראש' כח). —וְהִפְקִיַעַ סוליאר: הפקיעו את סוליאר ונוטל הימנו לידים או שנטל מן הסילון שיש בו כדי קבלת רביעית ידיו טהורות (תוספת' ידים ה יז). — וְהִפְקִיַעַ

כדי שתצלה (חו"מ ס"ח ג) במקום לא יפקיענה. ומפרשים אלו המבארים יפקיענה עפ"י משמ' הפעל בלשון שבירה ובקיעה לא בארו שבירה זו למה היא באה, כגון רש"י: לא ישברנה על סודר שהותם בחמה כדי שתצלה מחומו של סודר, ע"כ (ובלשון זה גם רעב"ט). ותוי"ט: ופירושו לא ישברנה וכו' ובערוך ערך פקע מפרש שמביאים כודר או מטלית ומניחין אותן בשמש עד שמתחממי' יפה וכורכין הביצה בהן ושונין ומשלשין עד שתתגלגל (ע"כ לשון הערוך) ונ"ל שהפקיעה היא הגלגול שבביצה שע"י גלגולה של הביצה ר"ל שמתגלגל' בתוך קליפתה ושבכך היא נצלית היא שקורא אותה פקיעה על שם שמתבקעת לביקועים בתוך קליפתה כמה שמתגלגלה וכו', ע"כ. והואיל ואין בזה כדי לבאר את הפקיעה באמת נאמר בניטוקי הגרי"ב על תוי"ט: נ"ב המעיין שם בערוך יראה שכוונתו שמה שכורכין נקרא פקע כמו פקעת של גמי וכו'. ואולם מצד הלשון והענין אין לקבל פרוש זה כאלו יפקיענה משמעותו: יעשנה כמין פקעת בסודרין.

פרושו הנכון של יפקיענה יוצא לנו מתוך השמוש שבו נזכרה הסודרין אף במקום אחר במשנה: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו (כלו' שיזורקו, יעשו צלולים, בעברם דרך השמרים) ומסננין (נ"א מצננין) את היין בסודרין ובכפיפה מצרית ונותנין ביצה במסננת של חרדל וכו' (שבת כ ג). מכאן שהיו מסננין דרך סודרין, והואיל והביצה אינה נוזלה ממש במים אלא סמיכה במקצת, על כן צריך להפקיע אותה, להבקיע לה דרך בסחיטה, וכאן מונת מיהד להפקעת ביצה דרך סודר. ומובן שבסחיטה בכח דרך סודר חם מתחממת הביצה, ויש חשש מה לבשול. ושמוש זה של הפקיע הוא ממש כזה של הבקיע במקרא: ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע (כלו' להבקיע לו דרך) אל מלך אדום ולא יכלו (מ"ב ג כו) ועי' לקמן הפקיע כדם, וכן הפקיע את השער, שפרושו בעקר: פרץ את השער, וכן מפקיע בחיצאות וכו'.]

2) [נ"א: מבקיע, מבפיע, מבויע.]

את טליתו בחבלים, העביר בטליתו מקלעות של חבלים, durchflechten; entrelacer; to intertwine, interlace: בוא וראה טליתו של אותו רשע מהו שהבל מפקיעין בחבלי צמר ובחבלי פשתן וזה בחבלי בוץ וארגמן (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר אסתר, מול כרפס). — הִפְקִיַעַ בסכין: לפיכך אסור בשבת ליטול סכין להפקיע או להתוך בה (ר"מ, ביצה לג.). —ואמר הפיטן: גבורותיו גדלים שְׁתָיִם[1]) בהפקיע ושת מים ממים בדולים גם שת מבדיל לרקיע (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, סעה"ש 12). — ג) הִפְקִיַעַ את השער, פרין את המחיר הקצוב בשוק[2]), den Marktpreis durchbrechen, hochtreiben; pousser, faire hausser le prix; to force up the price: אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי שלא להפקיע השערים (תענ' ב ט). ומה דאו לומר ברכת השנים בתשיעית א"ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים (מגי' יז:). אוצרי פירות ומלוי ריבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר לאמר מתי יעבור החודש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעוות מאזני מרמה (ב"ב צ:). —ובסהמ"א: וכל המפקיע שערים או שאצר פירות בארץ או במקום שרובו ישראל הרי זה כמלוה ברבית (רמב"ם, מכירה יד ו). כל המפקיע שערים שמוכר יותר מהראוי ראשים להלקותו ולענשו כפי הראוי לו (טו"ע חו"מ רלא כח). —ואמר הפיטן: ולא תאכל טרפה ותועבה הדופה ולא תקטין איפה

1) [מ"ר מן שְׁתִי, עפ"י דברי רב: היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי (חגיגה יב.).]

2) [עקר משמ' הבטוי הפקיע את השער היא פרין את השער, כדגמת פרין גדר, ואפשר שכל משמ' המלה שַׁעַר בהוראת מחיר (שממנה נגזרו בעבר' ובארמ' של המקורות היהודיים אף שעור, שיעורא והפעל שער) לא נולדה אלא מתוך שמושי לשון כגון הפקיע שער, פרין את השער, שער הבית והעיר ממש, בתמונה לפורין גדר העיבר על מדה וחק. אם כך הדבר, כי אז שער, שעור, במשמ' חדשה זו אך שאולים הם בארמ', כי שַׁעַר (הבית) בארמ' הוא תרע (שעקר משמעתו: פרצה); וראיה לדעה זו היא כזאת, שאין שער בצורה זו ובמשמ' של מחיר וחשבון במקורי של לא־יהודים. ולפי זה יש לראות אף שער a) (מחיר) והפעל שער b) בערב' במלים שאולות מארמ' של יהודים.]

a) سعر b) سعّر

להפקיע שערים (רסנ"ג, בלל שדי, אזהרות). — ד) הִפְקִיעַ מכלאי בגדים, הבקיע פקעות פקעות מבגדים בלויים כדי להשתמש בפקעות לשמוש אחר, ביחוד בדי לעשות מהן פתילות לנרות, auftrennen ; détisser, défaire ; to rip open, undo : מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין[1]) ובהן היו מדליקין (סוכה ה ג). בגדי בהונה שבלו מפקיעין אותן ומהן היו עושין פתילות למקדש (רבה נר מחכה, שבת כא.). —ובספהמ"א: והפקעה בלשון ישמעלי אלפתל במו שמפקיעין צמר של גפן או פשתן או ממרטוט ועושין פתילות לנירות (תשו' הגאו' הרכבי סל, 158). — והִפְקִיעַ חותמות: מודים חכמים לר"מ בחותמות שבקרקע שמפקפקין בו ומפקיעין ומתירין וחותבין בשבת (ירוש' שבת עו ג; שם ביצה ד ב; שם תגי' א ח). חותמות שבקרקע בשבת מתיר אבל לא מפקיע[2]) ולא חותך, ביום טוב מתיר ומפקיע ותותך (ביצה לא:). חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך, שבכלים מתיר ומפקיע וחותך (שמואל, שם שם). — ותיתלות של גרוגרות: חותלות של גרוגרות ושל תמרים מתיר ומפקיע וחותך, ותניא אידך מתיר אבל לא מפקיע[3]) ולא חותך (שבת קמו.). — ובספהמ"א: וחותמות של קרקע בגון דלת של בור שקשור בו בחבל יבול להתירו דלאו של קיימא הוא שהרי להתיר תמיד עשוי אבל לא מפקיע וחותך משום דהוי סיתר (לבוש או"ח תקיט ג).—ה) ובהשאלה, הִפְקִיעַ דבר או אדם מידי שעבוד, מידי מעשר ובדו', הִפְקִיעַ שעבוד, שחרר את הדבר או האדם, התיר את השעבוד מעליו[4]): אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיעו מידי מעשר (ר' מאיר, ירוש' דמאי ה ט). הקדש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שיעבוד (רבא, יבמ' מו.). אם הפקיעה בהמתם של לוים בהמה של ישראל[5]) דין הוא שתפקיע את של עצמן (אביי, בכורות ד.).

—ובספהמ"א: עבד הנמכר לגוי וכו' לקנוס את רבו שהפקיעו מן המצוה (תשו' גאון, פרידי' מהגני', מ"ל ויס, 27). מפריש טלה משום ספק ומפקיע עליו קדושת פטר חמור (רש"י, בכורות ט., ד"ה מפריש). ובן אם נדר נדר שכופין עליו את העבדים וכו' ואמר לו רבו מופר לך יצא לחירות, שכיון שלא כפה אותו במקום שיש לבפותו גילה דעתו שהפקיע שעבדו (רמב"ם, עבדים ח יז). שור היה עומד להריגה מפני שהוא מזיק את הבריות ואילן העומד לקציצה מפני שהוא מזיק את הרבים וקדם א' ושחט שור זה וקצץ אילן זה שלא מדעת הבעלים חייב לשלם לבעלים כמו שיראו הדיינים שהרי הפקיעם מלעשות מצוה (שו"ע חו"מ שפב א). — וְהִפְקִיעַ את עצמו מיד פלוני, השתחרר: שלא תהא כל אחת ואחת הולבת ותולה עצמה בנכרי ומפקעת עצמה מיד בעלה (רב משרשיא, גיט' פח:). — ואמר המליץ: על בן ירא למוש ממקומו אשר הפקד בו מטעם קיסר כי היה רב לו גם הוא להפקיע את נפשו (רמא"ג, הלרפאים נבוסיא, 85). — "וְהִפְקִיעַ ממון מחברו, הוציאו מידו: אע"פ שגלה דעתו שאין רוצה לתת לה מזונותיה כיון שהן חוב עליו לא כל הימנו להפקיע ממון אחרים, ובית דין מוציאין ממנו בעל כרחו (ס' הבטרות לר"י ברצלוני, 62). — "וְהִפְקִיעַ מראה היין, הוציאו, הסירו: אלא אם כן שפך מהן עד שירכו ליכנס לתובו ממי המקוה כדי להפקיע כל מראה היין הימנו שהמים הנכנסים לתוכו יש כהן שיעור להפקיע כל מראה היין הימנו (רש"י, זבח' עח: ד"ה והטבילו). — "וְהִפְקִיעַ מעשר, הפחית ממנו: ואם היה תורם שנית היה המעשר מקילקל שמפקיעו וממעט בו (פענח רזא ע"ת, שלח, אמשט', נא.). — "וְהִפְקִיעַ תקנת חכמים, הִפְקִיעַ כח, דין, זכות וכדו', עשה שתפקע התקנה, הכח וכו': לא אמרו כגמ' יחוד (הפתח) מפקיע שאר הרוחות אלא בחפירה דסופלי, והיחוד הוא תיקון כניסה ויציאה, אבל בית שיש לו פתחים הרבה מארבע רוחות מה תיקון הם צריכין (ראב"ד, השגות על רמב"ם, שכנים ג ג), כל אחד מערים להפקיע תקנת חכמים ויעשו דבריהם כחוכא ואטלולא, וחזי' נמי דחשו רבנן להערמה שלא יפקיעו בח המצרנות בכך (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשו' ת"ג קלט). ראובן שהיה חייב לשמעון מלוה על פה ונתן בל אשר לו ללוי להפקיע חוב שמעון

---

[1]) [בירושלמי למשנה זו:] מהו מפקיעין, תירגם ר' חגיי קומי ר' יוסה מפשילים. [ועי' פָּשַׁל, הפע'. ורש"י פרש: קורעין.]

[2]) [רש"י: לא מפקיע התבל לסתור עבותו וגדילתו.]

[3]) [רש"י: סותר שרשרות החבל בכלי

[4]) [צרוף זה מצוי גם בארמי שבתוים.]

[5]) [מקֻדשת בבורה.]

(בשם הרא"ש, טוחו"מ לט יג). שכל מי שמכוין להערים ולהפקיע תקנת הכסים ולעשות עול לחברו לבדום חכמים כערמם (שם שם כג).

—הפע', ״הֻפְקַע, הופקע. — הֻפְקְעוּ אותו, נתבטל: לא היה להם (להלויים) נחלת שרות וכרמים אלא עדים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה בשדות כרי שלא תופקע נחלתם מהם (רש"י, ויקרי כה לג). ושמיטת כספים כמו כן מופקעים מסלוה ללוה (תוס' קידוש' לח:, ד"ה השמטת). בעיר שיש תקנה שכל מי שימכר קרקע לחבידו יכריז שלשים יוֹם. וכל מי שאינו מראה וכות תוך זמן זה יהא זכותו מופקע (רשב"א תשו' תתלד). ואם לא הודיע לבדורים או לסוקרטין כמו שנזכר למעלה בתוך זמן זה שיהא זכותו מופקע ולא יהא לו רשות לתבעו לעולם (ריב"ש, ספר נר מצוה, תשו' ססת). בקהל שתקנו ועשו תקנה ביניהם וחיזוק גדול שכל מי שיקדש בלא עשרה או ביוצא בזה יהיו הקרושין מופקעין והרמים יהיו הפקר (לבוש אה"ע כח כג).—וחוט מֻפְקָע מצמר, חוט שהפקיעו אותו מן הצמר: וכאותו החוט המופקע מכין את הלוקה והמכה אוחז את המקל בידו (תשו' הגאו' הרכבי סי' 158).

א. פֶּקַע, [1]), ש"ז, מ"ר פְּקָעִים,—שתיל, פִּטּוּר, הפוקע בלו' בוקע מן הקרקע או כגוף הצמח המשמש קישוט כבנין, shoot, sprout; rejeton; Blütentrieb:

---

[1]) [כמבואר בהערות לערכים פְּטוֹרֶת ב. פָּטוּר, פִּטּוּר, א. פֶּטֶר, פֶּטֶר, פִּטּ־ת, נוצרו גם בעבר' כמו בשאר לשונות כמה מלים במשמ' שתיל הצמח, נצר וציין, מן ההוראה העקרית פָּקַע, פָּרַץ מן הקרקע או מגוף הצמח. וכן אין גם פֶּקַע ואין אף פַּקֻּעָה בעקר אלא הפטורת, הפט־ת, הדבר הבוקע וצומח; ולא מקור המלה אלא שמושה בלשון, שנתיחד במשך הדורות לפטורת זו או זו, הוא שקבע לאט לאט את משמעותן המדויקת של המלים כשמות לצמחים ידועים. בעוד ששמות אחרים נתיחדו לזולתם. ואמנם כמה מפרשים הלכו בדרך ההפוכה לבאר פֶּקַע עפ"י פַּקֻּעוֹת השדה שראו בהן צמח מיחד (עי' הערה לערך פַּקֻּעָה). כך ריב"ג: ופקעים וכו' הם הפקועות וכו'; דר"ק: והם צורות פקועות שדה. וי"ה' וגלף חיוו ביעין, ולפי זה דלב"ג: בצורת ביצים. ורש"י פרש: כמין בפתורים. ודי' אברבנאל: שהפקעים היו גופים עגולים והיו להם ראשי הבקר (של ים הנחשת) והיו דבקים בים ממעל וכו'.]

וארז אל הבית פנימה מקלעת פְּקָעִים ופטורי ציצים (מ"א ו יח). ופְקָעִים מתחת לשפתו סביב סבבים אתו עשר באמה מקפים את הים סביב שני טורים הַפְּקָעִים יצקים ביצקתו (שם ז כד).—ואמר המשורר: ועוד תשתה עסיס רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים, ועוד תכה במכה הכך את זמנך או תנגע נגעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, ברודי, 42).

ב. *פֶּקַע, ש"ז, — א) רעם ורעש, התפוצצות, ואמר בן סירא: וירעם מן השמים יי' בפקע אדיר [1]) נשמע קולו ויכנע נציבי צר ויאבד את כל סרני פלשתים (ב"ס גני' מו יז). — ב) בקיע, סדק, כמו פֶּקַע במשמ' ג), Spalte; fente; split: מסגרל צבעיא קצוצים (את עצי השטים) והביאום עמהן למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע (רי לוי, מד"ר ברא' לד).—ובמהמ"א: ודאי בשמבין על דבר קשה אפשר שישבר שלא במקום המכה וזהו הנקרא פקע והשבר בב"מ שהוא נכר מקומו אע"ג שחוזר ונקשר (שו"ת מהרי"ט ב ע, ויכ־לה מז.). — ג) פְּעֻלַּת הדבר הפוקע, פקיעה: השורף בעצמות והמחתך בגידין אין בו משום שבירת העצם וכו' אביי אמר משום פקע רבא אמר משום הפסד קדשים (פסח' פד:). —״ופקע במשמ' גודי עץ: גוידין פקעין אשעל"ש בלע"ז (רש"י, סנה' פח:).

ג. ״פֶּקַע, ש"ז, —כמו פְּקַעַת: פוסק מן הפקע שטוויה לשם ציצית ארבעה הוטין וישער שבל חוט וחוט מאותן ארבעה לכשתכפול לשנים יהיה שיעורו של כל חוט מן השמנה בין גדיל ובין ענף שיעור זרת (שבלי הלקט, קל:).

״פֹּקַע, ש"ז, מ"ר פְּקָעִים, פוקעין, — כמו פְּקִיעַ במשמ' א, קטע שפקע מרבר בעת התבקעו באש וכדו' [2]): (ושרף את הפרה), להביא את הפוקעין [3]), מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל (ילק' שמעי במד' תשפח). עיבולי עולה, פוקעין שפקעו מעל האש (רש"י, יומא מה:, ד"ה עיכולי).

---

[1]) [בתרג' הסורי: ופקעא חסינא אשמע קולה.]

[2]) [וכן בארמי' שבתו"מ: ור"ג נסי הכתיב עולה על מוקרה, ההוא לאהדורי פוקעין הוא דאתא וכו' (זבח' סג:).]

[3]) [בספרי (במד' קכד): הפקיעים, ובר"ש (פרס ג ס) בשם הספרי: הפקעין.]

פַּקֻּעָה, ש"נ, מ"ר פַּקֻּעֹת, *פקועה, פקועות, — פרי רע של צמח ידוע או של צמחים שונים מצמחי השדה [1]: ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנה פַּקֻּעֹת שדה מלא בגדו (מ"ב ד לט). — ובתו"מ: וחכמים מתירין (להדליק ביו"ט) בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעיטרן ובנפט (שבת ב ב). מתצלת הקש ושפופרת הקש ר' עקיבא מטמא ור' יוחנן בן נורי מטהר, ר' שמעון אומר אף של פקועה. ביוצא בהן (כלים יז יז). —ובסהמ"א: ודע כי תמצאה רוב מאכלים והם לגוף כצירים וחבלים כמו תבשיל אשר שהה בכלים ודגים הישנים הגדולים ופקועות מאם גם הגבינה אשר תהיה מלוחה גם ישנה (כ"י מכיזי, כפולות הגויה). דגים שנמוחו בשמן פקועות עלקם בערבי (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, כג:).

***פַּקְעִית**, פַּקָּעִית, פְּקַעַת [1], פַּקַּעַת [2], ש"נ, מ"ר פַּקְעִיּוֹת[3], פַּקָּעִיּוֹת [4], —כמו בְּקַעַת [5], חתיכה שנבקעה או שהבקיעו אותה מגוש יותר גדול, ביחוד פקעת של חוטי צמר או פשתן וכדו', Splitter, Knäuel; fragment, pelote; splinter, clew: הכדור ותפקעת של גמי שנתנן על פי החבית אם מרח מן הצדדין לא הציל עד שימרח מלמעלן ומלמטן (כלים י ד). החמת שיעורה בפקעיות של שתי אם אינה מקבלת של שתי אע"פ שמקבלת של ערב טמאה (שם יז ג). במה יהא בפקעת[6] ותהא מיטמאה בנגעים, בדי לארוג ממנת שלש על שלש שתי וערב (נגע' יא ח). המעלה מן הפקעת לחברתה, מן הסליל לחברו, מן הכובד העליונה לכובד התחתונה וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני

---

[1]) [רֹב מפרשי המקרא היום הולכים אחרי הוולג' (colocynthidas) ורואים בפקעות שדה (מ"ב ד לט) את הקולוקוינטה (cucumis colocynthis), מין קשות מרה, המשמשת אף ברפואה, או את ירוקת החמור, קשות החמור (Ecballium officinale, Springgurke) המצויה מאד בארץ, ומהמפרשים העברים היו שבארו: פטריות, כי כן בא אף פקע, פקעה בערב', בעקר במשמ' פטריות, ואמנם אף במשמ' קולוקוינטה. ואלה דברי רש"י: פקועות שדה הוא בוליי"ן (צ"ל בולו"ן, ברו' boletus, פטריות) סם המות וכו'. וריב"ג: והמפרשים אמרו שהם גידים (תרג' של לענה בארמ' גידין) ובערב' הנט"ל (ז"א קולוקוינטה) וכו' ומה שמרחיק היות פקועות שדה גידין כי לענה הוא שמפרשין בו גידין אלא אם יש לו שני שמות ר"ל לענה ופקעות, ואולם סברת חכמינו בשמן פקעות שהוא שמן הגידין (והוא קולוקוינטירש) ועם כל זה זה הנה פקועות שדה לא יהיה גידין בלל ובו', ע"כ. ורד"ק: תרגם יונתן ובו' וי"מ גפן במשמעו ומפרשים פקועית פטריות הידוע בדברי רבותינו ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל תנרל אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועית הוא בעין גפן ונקרא גפן שדה (ומעין זה גם בפי' הסרסים). ורלב"ג: פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מריקגומ"רו בלעז והם כתבלית הרוע והסכנה לאובל מהם וקצתם פירש: שהם הנקראים קולקוינטידא"ש והם גם כן במו סם המות. ועי' גם לו, Flora IV, עמ' 50 ועוד. ואלה המבארים ירוקת חמור מסתמכים על תבונת הצמח הזה שקשואיו מתפקעים בשיגעו בהם וזורקים את זרעם.

ואולם כל הפרושים האלה מצריכים להפריד בפסוק בין גפן השדה בצמח בפני עצמו ובין פקעות השדה (כך בפרוש מנחם. ריב"ג, ועי' רש"י) או לבאר גפן שלא במשמעותה בכל מקום, כי לפי הפשט נקראו פרות הגפן עצמה כאן פקעות. וכן באה המלה פקועא בסור' במשמ' פרי בסר או פרי מקלקל בכלל, כך בתרג' נֹבֶלֶת, (ישע' לד ד), פַּגֶּיהָ (שה"ש ב יג, ועוד), ואף בערבי פקע פרושי: סוג גרוע של פטריות. ולפי זה אין פקעית שדה במקרא אלא פרות גרועים וקטנים בכלל, פרות גרועים של גפן השדה ואף של צמח אחר. ואף במשנה שמן פקועית כנגוד לשמן זית הוא שמן של כל מיני פרות קטנים וגרועים ולאו דוקא של צמח זה או זה.

ומצד הלשון; אין פקעה אלא (השוה את הנאמר על פִּטְרָה, פִּטּוֹרֶת) דבר הפוקע, בוקע מן הקרקע או מן הצמח, ואין ללמוד מכאן על תבונת צמח ידוע. ובת"י פקעי חקלא באותה משמ', והשבעים תרגמו ἀγρίαν τολύπην, בלו' פְּקַעַת (של חוטים) בר, ובנראה אף בטאו את המלה בנקוד זה.]

[1]) [בנראה צורת היחיד היא פְּקַעַת, ועפ"י מ"ר פקעיות נוספה צורת יחיד חדשה פקעית, ולפי ההגיה השונה של הרבוי בטאו אף ביחיד פַּקְעִית או פַּקָּעִית.]

[2]) [כך מנקד במשנה מנקי' ליוורנו ובכ"י קופמן (כלים י ד; נגעי' יא ח–ט).]

[3]) [כך במשנ' מנקדי ליוורנו (כלים יז ג).]

[4]) [כך מנקד בכ"י פרמה ובכ"י קופמן (כלים יז ג) וכן בקמץ ב"י מנקד בודלי' (שם שם).]

[5]) [עי' ערך זה, עמ' 597.]

[6]) [בכ"י קופמן: בבקעת.]

טהור (שם שם ט). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין ולא פאניקנין ולא שיורי פקעיות[1], אבל לוקחין מהם בגד מגומר שתי טווי ואריג (תוספת' ב"ק יא יא). חמת חדשה אף על פי מקבל רימונין טהורה, תפרה ונקרעה שיעורה כרימונים, ר' אליעזר אומר כפקעיות של שתי מארבע למנה שהוא ארבעים בסלע (שם כלים ב"מ ו ו). הליצין[2] שכפקעת[3] מצטרפין זה עם זה ופושין מזה לזה (שם נגע' ת י). בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי (רב יהודה בשם רב, חגי' יב.). נטל הב"ה שתי פקעיות[4] אחד של אש ואחד של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם (ר' יוחנן, מד"ר בראשי' י). לפלטין גדולה שהיה בה פתחים הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה, מה עשה פיקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה בנגד הפתח, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת (רב נחמן שם שם יב; ודומה לזה שם שה"ש א וקהל' ב). — ובמהש"א: וכל בגד ובגד שהיו פקעיות של שתי או של ערב שגילם משבצות קרעו כל בגד ובגד וכרכו שתי הכריכות אחת של שתי ואחת של ערב וההזירום לבעלים (מדרש יונה, קובץ מדרשים קטנים מכ"י די רוסי). נימין שיש בצמר אסור לעשותן לבדן ציצית סימן פקיעיות שלשתי ושלערב חלוקין רב ושמואל (שו"ת הגאו', גנזי מצרים, גינצבורג ב, 331). פיקה גדולה, פקעית גדולה (רגמ"ה, בכורות כב.). שתי פקעיות המעורות זו לזו בחוט ובן השתי שמקצתו לפיף על הכובד העליונה וכו' (רמב"ם, טומאת צרעת יג ט). בכמה שיעור הנקב שינקב בלי העור ויטהר, החמת משתנקב במוציא פקעיות של שתי (הוא, כלים ז ו).

א. *פִּקְפּוּק, ש"ז, — פִּקְפּוּקֵי דברים, פטפוטי דברים על פלוני[5], פטפוט דבה ושם רע: ולא תהיה זאת לך לפוקה, א"ר לעזר פיקפוקי דברים היה שם (ירוש' סנה' ב ג). לפוקה, פיקפוקי דברים היה שם, א"ל (אביגיל לדוד) כד תיפוק פקפקיותך יהו אומרים עליך שופך דמים את, ולמכשול עין, אתה עומד להיכשל באשת איש וכו' ולישפוך דם, עומד אתה למלוך על ישראל והן אומרים עליך שופך דמי' היה וכו' (ר' לוי, שם שם). פיקפוקי דברים היו שם, אמרה ליה אודהר מפיקיתא דנפשא[1] (ר' אלעזר, מדרש שמואל כג). — ובמשמ' הוצאת דברים מן הפה, אמירת דיבורים בכלל, ואמר הפיטן: שדולים ופיוסים ופקפוקי דברים לחתי פץ ודיבר, גר ותושב וכו' (ר' שמואל יזכה, יוצ' חיי שרה, שרידי מהגני' מ"ל ויס, 59).

ב. *פִּקְפּוּק, ש"ז, — פעֻלת האדם המְפַקְפֵּק דבר, מערער ומזעזע אותו: תקרה שאין עליה מעזיבה נסרים שהבית מקורה בהן ואין עליהם טיט מפקפק, פותח ומרחיב וכו' וכל דהוא מעשה מכשיר ואפילו פקפוק (ר"ח, סוכ' טו.). ר"מ אומר נוטל אחת מבינתיים, אבל לא יפקפק שאין פיקפוק מועיל לו (רש"י, שם שם). — ובהשאלה פעֻלת הַמְּפַקְפֵּק, המערער חק ומדה, ואמר הפיטן: פקפוק הגין ומדות היה תמים ולצדק את הדין באמתו תכובב (רי"ל בר לחובן, אזהרות, יג:). — ובמשמ' של הספק וספק[2]: וזה הוציא מלבם הפקפוק (רסב"א אל רי שמואל סלמי, דברי חפץ, 9).

---

1) [בבבלי (ב"ק קיט:): פקיעית.]

2) [עי' ערך ג. לִין, הערה.]

3) [נ"א: שכבקעת.]

4) [נ"א: פקיעות, פקיעיות, בקעיות.]

5) [מפרשים ומלונאים לא הבירו כאן ובפיעל ב. פִּקְפֵּק (עי' שם) שרש פקק, פקפק, המצוי בכמה צורות אף בבאור' במשמ' פטפוטי דברים, כגון פַּקֵּק, פטפט; פַּקָּקָא, פַּקְקָנָא, פטפטן; פַּקְקוּתָא, פטפטנות, ובפרט בְּלִי מְפַקְקָנִיתָא, דברי פטפוט, שהוא פקפוקי דברים ממש. והרי מדברי הירוש': כד תיפוק פקפקותך יהו אומרים עליך, כלו' כאשר תצא פקפוקת (ז"א דבורים) עליך יהו אומרים, יוצא בפרוש שפקפוקים אלו לשון דבור ודברים הם. וכן נמצא הפעל: אל תפקפק בפיך ואל תאמר (מדר' תהל' כג) ממש בשמוש הפעל פקק, בבור', עי' ב. פִּקְפֵּק, הערה.]

1) [כאן נתאחדו שתי דרשות, אחת הדורשת פוקה: פקפוקי דברים כמו בירוש', ואחת הדורשת את המלה עפ"י הארמ' נפק: פוקיתא דנפשא, הוצאת הנפש, במשמ' שפיכות דמים. ועי' בהערה הקודמת.]

2) [למשמ' זו עי' הערה לערך א. פִּקְפֵּק. והרמב"ם בפרושו למס' עדיות (ה ו) על דברי המשנה, שפקפק בטהרת ידים: ופירוש מלת פקפוק על בוריו הוא הדבר שאין לו קיום והוא רופף.]

א. *פִּקְפֵּק [1]), פיו"ע, — פִּקְפֵּק את התקרה, עשה שהִפּוּק תהיה רופפת, נענע וזעזע אותה, erschüttern, lockern; ébranler, relâcher; to shake, loosen: תקרה שאין עליה מעזיבה רבי יהודה אומר בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבינתים, רבי מאיר אומר נוטל אחת מבינתים ואינו מפקפק (סוכ׳ א ז). ישבה על גבי דימום או שהיה מפקפק בה ונפלה, ארדיכל חייב (תוספת׳ ב״מ יא ה). — ובספה״א: בית הסקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה ובא להכשירו לשם סוכה די בזה שיפקפק, פי׳ שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה (טוא״ח הלכה ט). — ואת החותמות שבקרקע: מודה ר׳ מאיר בחותמות שבקרקעות שמפקפקין ומתירין ומפקיעין אבל לא חותכין (תוספת׳ יו״ט ג יג). — ובהשאלה, פִּקְפֵּק בדבר הלכה וחק וכדו׳, ערער בהלכה, בחק ובמסורת, נסה למוטטו, rütteln (an: e. Gesetz); remuer, attaquer; to shake, undermine: ואת מי נידו, אליעזר בן חנוך שפקפק בטהרת הידים (עדיות ה ו). המפקפק בדבר אפילו בדברי סופרים צריך נידוי (ירוש׳ מו״ק ג א). — ובספה״א: ואם חכמי התלמוד הגאונים הראשונים והאחרונים לא פיקפקו במלאכת שיעור הגויל, מי הוא וזה אשר יוכל לפקפק בו בלא ראיה (גנזי מלכים, הל׳ ס״ת כ). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרוה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה (רמב״ם, ממרים ב ו). והקבלה הזאת אבותינו מסרו לנו ואי אפשר לפקפק בה ולחשוב אותם שינחילונו שקר (ר״י אלבו, עקרים א יט). — *פִּקְפֵּק הלב, פִּקְפְּקָה הנפש, הסס, תהה, היה בספק [2]) zweifeln; douter; to doubt: והאמת בתחלת מחשבת המשכיל כי יפקפק לבו וירחקנו שכלו ברחוק מזרח ממערב (ס׳ האמונות לר׳ סס עוב ה א). כי היה עיקר מגמתו ביאור הדברים וישובם עד שידחו רוב הספקות להשיב נפש המפקפק

1) [צורת הכפלה מן א. פוק, ע׳ שם הערה.]

2) [אין לשמוש זה, הרווח היום, ימוד במקורות הקדומים, וכנראה נולד מתוך הפע׳, מְפֻקְפָּק, ע׳ בהערה הבאה. ואולי השפיעה אף טעות הכנה כבמוי שבמדר׳ תהל׳, המובא לקמן.]

(ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה, הקד׳). — *ופִּקְפֵּק בדבר שבפיו ואינו מוציאו, מנסה כאילו להוציא מלה מפיו ואינו מוציאה: אם הם (עני ובעל הבית) באין אצלך לדין מה אתה עושה, ואתה מפקפק בדבר [1]) ואין אתה יכול להוציאו [2]) (מדר׳ תהל׳ נג).

—פעו׳, *פֻּקְפַּק, בינ׳ מְפֻקְפָּק, מי שפקפקו אותו, שנתערער תקפו, נתרופפה זכותו: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, ר׳ אבהו אמר לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו והיכן נתאוששו בידו, כאן (מד״ר בראש׳ קז). — *ומְפֻקְפָּק, בשמוש מספק, מטל בספק [3]): הנה הדרוש הזה מפוקפק בין הפוסקים אם יש לדמות הגוים בזמן הזה להנוק בן יומו דאפילו לרב אינו אומר בו״א בשתייה אך לא בהנאה (סו״ת ר״מ מפדוא׳ עו, סה). על כן חזרו התחלותיה ויסודותיה להיות מסופקות ותולדותיהן כיוצא כהן מפוקפקות (ר״י עמדין, אילת יענן א מא). ואתה יודע שדין זה מפוקפק הרבה ביד הפוסקים ועצמן (שם שם מו).

—התפ׳, *הִתְפַּקְפֵּק, —כמו פֻע׳, נזדעזע, נתערער: המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקפקו [4]) כל חליות שבשדרה (ר׳ תנחום בשם ריב״ל, ברכ׳ כח:). ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר, ולמה לא אמר לו פר אלא עגל, לפי שע״י העגל נתפקפקה [5]) הכהונה בידך ובעגל היא מתכפרת בידך (תנחומא שמיני ז).

ב. *פִּקְפֵּק, — פִּקְפֵּק בפיו, הפיק דברים בפיו, דִּבֵּר: חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב, מ״ט אמר עולא ואיתימא רב שמואל בר אבא גזירה חדשה היא ואין מפקפקין [6]) בה (ע״ז לה.) אל

1) [אין כאן פקפק כדבר לשון פקפוק וספק אלא הדברים נאמרו בתמונה, משל לאדם המפקפק, המנענע ומזעזע דבר שבקרקע כדי להוציאו, ואינו יכול. וע׳ גם ב. פקפק, הע״ה.]

2) [כלו׳ אתה מתאמץ (לא: מהסס) לדון את העני למיתה, ואין אתה יכול.]

3) [כאן מובן המעבר למשמ׳ חדשה זו. הרי זכות שנתערערה היא מֻטלת כספק.]

4) [כך גרסת הערוך וכך נכון יותר. השוה את דברי ר״ח המובאים בהערה לע״ך פקק, הִתפ׳.]

5) [במקום אחר (תנחו׳ אחרי ס): שנתפקקה הכהונה ביד אהרן.]

6) [כאן ברורה ביותר משמ׳ זו של פִּקְפֵּק בפקפוקי דברים: אין מדברים עליה. וכך שם בגמרה בארמ׳. בי גזרי גזירתא במערבא לא מגלי טעמא עד תריסר

תפקפק בפיך ואל תאמר[1]) בשביל שאתה מלך אין אדם מוכיחני (מדרש תהל' כג, בובר, קמד.)

א. *פקק[2]), ממנו *פְּקָה, א. ״פִּקּוּק, א. *פָּקַק. *פֶּקֶק.

ב. *פקק[3]), ממנו ב. ״פִּקּוּק, ב. *פָּקַק.

א. *פָּקַק[4]), פ״י, —פָּקַק כלי חלול או נקב, סתם אותו, : verstopfen ; boucher ; to stop up, plug up

פקק החלון בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו ואם לאו אין פוקקין בו (ר׳ אליעזר, שבת יז ז). פוקקין את המאור' ומודדין את המטלית ואת המקוה, ומעשה ביטי אביו של ר' צדוק וביסי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו, ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת (שם כד ה). משפך של עץ ושל חרס שפקקו כזית ר' אליעזר בן עזריה מטמא (כלים ג ח). חבית שנקבה וסתמוה שמרים הצילוה, פקקה[5]) בזמורה עד שימרח מן הצדדין (שם י ו). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ לנער בו את הקדרה לקנח בו את הרחים בין מוכן כין שאינו מוכן טמא (ר׳ אליעזר, שם כח ב). היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים אם שמח בבי יתן, ר' יהודה אומר אי אפשר שלא לשמות, אלא אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (מכשיר' ג ו). מכסין (לגין) ולא פוקקין, אם היה פקק חוצץ הרי זה מותר (תוספת׳ תרומ׳ ז טז). אבל יוצאה (הבהמה) באגד שעל גבי המכה וכו' ופוקקין[1]) לה זוג ומטיילת בחצר (שם שבת ד ה). הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה וכו' הרי זה מדרכי האמורי (שם שם ו ד). נותנין כלי מיקר וכלי מתכות על גבי כריסו של מת ופוקקין את הנקבים (שם שם יז יח). ר' מאיר אוי סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת וחכמי' אוסרין עד שיפוקו (שם עירובי ע יח). פוקקין את הביב במודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא יציפו המים את הבלים ואת האוכלין (שם שם יא י). כיוה צד מדיחין את העזרה פוקקין אותה ומרגילין אמת המים עד שנעשית נקייה כחלב (שם פסחי׳ ג יג). קנה שהתקינו להיות פוקק בו החלון ניטר אם הית קשור ותלוי פוקקין בו וכו' (ירוש׳ שבת יז ז). מעשה באחד שניקבה חביתו ופקקת בסנדלו (רב יהודה, ירוש׳ חגיגה ג ח). מעשה במרחץ של בני ברק שפקקו נקביו בעיו״ט, למחר נכנם ראב״ע ור״ע והזיעו בו (רב יהודה, שבת מ.). תניא אמר להן ר' יהודה לחכמים לדבריכם למה פוקקין את העזרה, אמרו שבח הוא לבני אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם (פסחי׳ סה :). אין קושרין את לחייו (של גוסס) אין פוקקין את נקביו (שמח׳ א ג). — ובינ׳ פָּצוּי, פָּקוּק, נק׳ פְּקוּקָה, — שֶׁפָּקְקוּ אותו : אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אע״פ שהוא פקוק ובי׳ (שבת ה ד). בוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור השרץ בתוכה התנור טמא, השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח ח). מחט תחובה בה או שהיתה פקוקה בסל או בקופה טהורה (תוספת׳ כלים ב״ב ו ו). מודה ר' אליעזר ור' שמעון בטומאת תחת הפקוק טומאה בוקעת ועילה בוקעת ויורדת (שם אהילי י ו). המשמרת של

ירחי שתא, ע״כ. ורש״י בותב: ואין מפקפקין בה, ואין מפרשין טעמה כדמפרש ואזיל, מפקפקין לשו חטיטה בדבר סתום לפשפשו ובלעז פורייד כמו מפקפק ונוטל אחת מִבינתיים, ע״כ.]

[1]) [בצורה זו מובאת במדרש בין שאר דרשות על דברי אביגיל אל דוד (ולא תהיה זאת לך לפוקה, ש״א כה לא) אף הדרשה, שצורתה בירוש׳ (סנה׳ ב ג) : פיקפוקי דברים היה שם, א״ל (אביגיל) כד תיפוק פקפוקתך יהו אומרים עליך שופך דמים את (עי׳ א. פִּקְפּוּק, הערה 5). וגם כאן נדרשת פוקה כשמוש הפעל פקק במשמ׳ פקפק בסורי׳ : אל תפקפק (ו״א תפטפט) בפיך ואל תאמר. ואמנם אפשר שבעלי המדרש הרחיקו את הדרשה מלשון הירוש׳ וקרבו אותה למשמ׳ של א. פִּקְפֵּק, ועי׳ בהערות לפעל זה על דרשה אחרת באותו מקום במדרש.]

[2]) [לא התברר מקור השרש שאינו נמצא במשמ׳ קרובה בלשונות האחיות.]

[3]) [כמו פִּקְפֵּק, צורת הכפלה מן פוק, ואולי מבטא מטשטש של פקפק.]

[4]) [עי׳ הערה לשרש.]

[5]) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו מנקד באן פִּקְקָהּ, אך אין עדות אחרת לבנין פִּעֵ׳.]

[1]) [כמוכין או בצמר שלא ישמיע קול (מנחת בכורים).]

יין ר' נחמיה אומ' אם היתה פקוקה מלמעלה אע"פ שהיא פתוחה מלמטן וכו' מות' (ירוש' תרומ' ח ה). לגין בתיקו מותר, מכום' ואינו פקוק אסור, פקוק ואינו מכוסה אם היה פקקו חוץ מותר (שם שם). צריכין הספלים להיות פקוקין בשעת הניסוך' (יומי נר אמין בשם ר"ש בן לקיש, שם סוכה ד ו). לוקחין גת בעוטה מן העובד כוכבים וכו' א"ר הונא בגת פקוקה ומלאה (ע"ז כה:). — ובסהמ"א: ולא תצא בהמה בקרסטל שבפיה ולא בסנדל שברגלה וכו' ופוקק לה זוג שבצוארה ומטיילת בו בחצר (רמב"ם, שבת כ יג). פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפקוק בו את המרחץ ולנער בו את הקדירה ולקנח בו את הריחיים וביוצא באלו (הוא, כלים כב כב).— ובהשאלה: זה הפסק בא במחתרת על רברי רבינו הגדול ז"ל לפיכך נתן לנו להצילו שהוא פקקה למשנתנו ולגמרה שעליה בהלבות (רמב"ן, מלחמי ה', אלפסי פסח' ד, סי' תתנז).—ואמר הפיטן: אצולת אמן בצרוף וקוקה, בנבביה ואת בלט פקוקה גלומה עלומה ונקוקה, דבורה על אפן חקוקה (אלולת אמן, קרובי פרה).—ואמר הסליין: מטלית בל שהיא חלוני דקיע פוקקת (ר"א לויסל, מע"י ג ב, שיר בהקדמה).

—התפ', עי' ב. פָּקַק.

ב. *פָּקַק [1]), קל לא נמצא בתו"מ.

—התפ' *הִתְפַּקֵּק, נתפקק,—כמו הִתְפַּקְפֵּק מן ב. פִּקְפֵּק, הודעוע, התמוטט: קורות בית הבד בזמן שנפרצת טהורה, ר' יהודה אומר אף קורות הבלנין בזמן שמתפקקת [2]), אם אינה מתפקקת טהורה (תוספת' זבים ד ז). המתפלל צריך שיברע עד שיתפקקו [3]) בל חוליות שבשדרה (ר' תנחום בשם

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [כך צוק"ם עפ"י ב"י. בדפוס': ר' יוסי אומר אף על קורות הבלנים בזמן שהיא מפקפקת ואינה נשמטת. ובתב הגר"א בבאורו: פי' שהיא מתנענע אע"פ שאינה נשמטת ממקומה.]

3) [רש"י: שיראו הפקקים הם הקשרים במו ששנינו (ב"ב פ:) בקנים ובגפנים מן הפקק שלמעלה וחיא הקשר שחלל הקנה פקוק וסתום שם, ע"ב. אבל בערוך: עד שיתפקפקו בל חוליות שבשדרה, ומביא את דברי ר"ח: פיקפוק זולתי פיקוק, דקיימא לן פיקוק סתימה כדגרסינן פקק החלון ופיקפוק פתיחה כדגרסינן בפ"ק בסוב' מפקפק ונוטל אחד מבינתים וכו'. ואולם אפשר לקיים אף יתפקקו במשמ' של יתפקפקו.]

ריב"ל, ברכי כח:). ביון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין [1]) שנא' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' (ר' חמא בר חנינא, יבמ' סג:).—ובסהמ"א: וזרת בי על צרעת נעמן. בתב הרלב"ג בי עת האסף המצורע נקראת אסיפה לפי שעל ידי צרעתו היו בהותיו מתדלדלים ומתפקקים בל חליותיו ואיבריו (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה לג).—ובהשאלה: זה מושך אותי אצלו מכאן וזה מושך אותי אצלו מכאן עד שמתפקקין בל חוליות נשמתי (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער תיקוני תשובת, עו:).

—קל, *פָּקַק,—הורעוע, ואמר הפיטן: הדור יזמו דעת סוד ודפקו, השבעתי אתכם שמעו ופקקו [2]), יען בשמעם זאת נתמקמקו ועל כפים ספקו (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ' ת"ב).

*פֶּקֶק, פִּקְק [3]), ש"ז,—א) דבר המשמש סתימה בבלי חלול או בנקב, Stöpsel, Propf; bouchon; stop, plug: פקק החלון ר' אליעזר אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (שבת יז ז). מכסין (לגין) ולא פוקקין, אם היה פקק חוצץ הרי זה מותר (תוספ' תרומ' ז טז). נוטל פקק איספקלריא שיערו מלא האגרוף (שם אהיל' יד א). תרין אמורין, חד אמ' בדי שינטל בפיקקו וחרנה אמ' בדי שלא יבנס לתובו ראש הכרבר (ירוש' תרומ' ח ה). לגין בתיקו מותר, מכום' ואינו פקוק אסור, פקוק ואינו מכוסה אם היה פקקו חוץ מותר (שם שם). ויגש יעקב ויגל את האבן, אמר ר' יוחנן כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית (מד"ר ברא' ע). למה היה יוסף דומה, לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניבר (מדרש שה"ש גרינהוט א ג). — ובסהמ"א: מסובריא דנזיתא, פקק של צמיד חבית (רגמ"ה, בכורו' כה).— ואמר המשורר: אמרו להתהתן לשאת וגם ליתן עם בל בני איתן מלבך ושריך, מאמר אשר נחקק צורף ונודקק עוכר במו הפקק מעל צלוחיך (פנחס לואנש, ליון

1) [רש"י: נסתמין לשון ויפק במו פוקקין הנקבים, ע"ב. ואולם נראה יותר לבאר במו מתפקפקין, מתערערים, מתמוטטים.]

2) [בלשון וינועו ויעמדו מרחוק, ובער מבאר מלי א. פָּקַק, שמתמו פיותיהם.]

3) [במשנ' מנק' ליוורנו ובב"י קופמן מנק' פִּיקְ, סמי' פִּקַק, ובך נהוג בדבור, אך המחבר נקד פֶּקֶק (עמ' 185).]

עליך תהמי, החלון ממבכת ע, ממלקה סניה, 45). עבריתי על ביתו תחת האלון ואראהו מבעד לפקק החלון יושב ומונה בספו אל אור הירח (כל שירי יל"ג ו, 114). — "וכהשאלה, פלש את פְּקָקֵי התורה, פתר את הדברים הסתומים שבה, ואמר הפיטן: לבי לחוקקיך בעליל מווקקיך קובעי עתותם לפרש פקקיך (שמעון בר ילחק, תורה הקדושה, סליחי לו"ג). — ב) ובעין קשר מסביב הגזע או הענף: וקוטמין נטיעה בב"מ חוץ מגרופיות של זית פי' ר' תנחום ור' בריים משום זקן אחד בזית כביצה, בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איכו של אילן ולא מן חודו של אילן וכו' (ב"ק סח.). הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביהו מן הקרקע טפח וקוצץ, בסדן השקמה שני טפחים, בבתולת השקמה ג' טפחים, בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה (תעני כה:). — ובסהמ"א: פירוש אחר גרפית מרה היא כגון פקק הקנים והגפנים (ערוך ערך גרפית).

*פקר [1]), ממנו *הֶפְקֵר, "הֶפְקֵרוּת, *פּוֹקֵר, "פִּקּוּר, *פָּקָר.

[1]) [שרש פקר זה, שנ־צר בעבר' ובארמ' שבתו"ם, לא נולד ממקור אחד, אלא נתאחדו בו כמה יסודות שלא כלם הם עברים־שמיים באמת. הראשון הוא השם הֶפְקֵר, או בצורתו הנוהגת במקורות מא"י, הֶבְקֵר (עי' עמ' 1029), שעקר משמעותו: מקום מרעה בקר, מדבר, שאינו רשות בעלים, ואך מן השם הֶבְקֵר־הֶפְקֵר נגזר פ־ל בהפע', הִבְקִיר (עמ' 601), הִפְקִיר, עשה לְהֶפְקֵר. ושמוש בנינים אחרים של פעל זה מאחר הוא, וכן אין פקר או בקר במשמ' מקבילה בלשונות האחיות. מעין משמ' זו של הפקר והפקרות רוחנית מצאו העברים גם בשם הפילוסוף היוני אפיקורוס (עי' ערך זה) שהפך לשם לכופר ומין בכלל, ועל קשר זה מעיר אף רש"י (סנה' לט:, ד"ה מגלה פנים): דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא, ע"כ. ובך נוספו לפעל צורות במשמ' הפך לכופר, הפקיר דרכיו ממוסר ודת, וקשה להבחין בהוראה המדויקת בכל מקום. קרובה למשמ' השניה של פקר היא הוראת הפעל פקר בסורי: השתגע, ונראה שאין כאן בסורי' אלא אותה התפתחות ע"פ השם אפיקורוס; השוה את ההערה לערך ב. פרס. אבל במקצת מקומות קדומים בא פקר ממש במשמ' טען וערער כמו שהעיר אף המחבר בהערה למקום אחד. והנה משמ' זו, טען בנגד, ערער על טענה, היא משמ' הפעל פקר בבמה צורות באשור', ואפשר שבאן מקור שלישי לשמוש השרש פקר בתו"ם.]

*פָּקַר, — א) פ"י, פָּקַר עצמו, כמו הִפְקִיר עצמו: וזכרת את אמתך, מלמד שפקרה עצמה וביון שפקרה עצמה פגמה הכתיב (ירוש' סנה' ב ג). — "ופקר אדם דבר, פִּקְּרָה היד בכסף וזהב, הפקירה, פורה בנדיבות, ואמר המשורר: והוא נותן בלא שאלו וגם לבוור יד פקרה זהב אלף במשקלו בעיניהו כמו גרה (שו"ת הגאוי, גניזת מלרים, גינזברג ב, 178). — ב) פ"ע, פָּקְרוּ המינים [1]) וכדו', הפקירו עצמם מן התורה וממצוותיה, זלזלו וכפרו בתורה, או באו בטענות של כפירה: כל מקום שפקרו [2]) המינין תשובתן בצידן (כי סמלאי [3]), ירוש' ברכ' ט א). לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו שמתוך תשובה שהשיבו אהרן למשה פקרו המערערים שנאמר ואשליכהו באש ויצא העגל הזה (ר"ש בן אלעזר, מנח' כח:). — ובסהמ"א: ונבין הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשיבת המאנים יפקרו בו שאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה (רש"י, תהל' כא ב). הואיל ופקרו העם בדבר צריכין לחזק ולענוש כפי מה שיראה להם (רמב"ם, סנה' כו ו). כבר נתיסד דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו ותחלתו הראשונה ית' וית' הוא אחד וכו' וזה אחר שגששו בעורים אלפי שנים וטעה מהם מי שטעה ופקר מי שפקר (תמו"ר לרמב"ד ב ד ג, עמ' 62). על דבר פלוני שגדפוהו בפוקר באיסור יי"ן מפני שביקש ממנו איתו בעל מלחמה שישתה יי"ן עמו או יקטע אונו (בו"ת חות יאיר קסג). פוקרים [4]) על מעשה הברובים, והלא הם צלמים (יוסף המקנא, בס' ברכת אברהם לכבי ברליגר, 83). פוקרים איך תאמרו שהתורה נדרשת במשמעות המקרא (שם 84). שמעתי בי אפיקורום פקר ואמר, כתי' אשה בי תוריע, מי היתה אותה אשה שהוריעה (שם שם). עוד פוקרים לומר, היאך עשה משה נחש הנחשת והלא היא דמות הצלם (שם 85). הנה עתה כמ לפרט לאלף הששי בא משומד אחד ממונפיילר

[1]) [וכן בארמ' שבתו"ם: אפיקורום ישראל כל שכן דפקר טפי (סנה' לח:).]

[2]) [בדפוס' בטעות: שפרקו. אבל במקורות אחרים (בבלי סנה' לח:, מדה"ג דבר' ד ז, המגלה): שפקרו.]

[3]) [בבבלי (סנה' לח:): ר' יוחנן, וכן במדה"ג (דבר' ד ז).]

[4]) טוענים [ועי' בהערה לשרש.]

מגלה רזי תורה ו פ ו ק ר על ההגרות של תלמודנו (ויכוחים, כ״י גביה״ם ויטוריו עמנואילו). והחוקרים קדמונים שהיו פ ו ק ר י ם מאשר לכם כקרבם וכו׳ כמה יגיעוי נתייגעו לקרב מעשה עולם אל הטבע שנאת הדת והאמונה (כפא׳ לבית דוד א א, ה:).—ואמר הפיטן: פ ק ר נ ו כאמון כבן הסכן וסרבן (פזמה, אמרנו כנזרנו, סליחי ד עפי״ח). — וביכ׳ פָעוּ׳, ״פָּקוּר, כמו מֻפקר, ואמר המשורר: אוי כם נעקר עקר תכונת ויכשו האשלים השתולות והיו האמורות כ פ ק ו ר ו ת והיו הכשרות כפסולות (רשב״ג, קטעים מהגניי, JQR July 1913, עמ׳ 73).—ועי׳ ערך פוּקַר.

—הִפע׳, *הִפְקִיר, preisgeben, herrenlos erklären; abandonner; to abandon: בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפניהם משרבו עוכרי עבירה היו עוקרין ומשליכין על הדרכים, התקינו שיהו מ פ ק י ר י ן כל השדה כולה (ר׳ יהודה, מקו׳ א ג). ה מ פ ק י ר את שדהו שנים ושלשה ימים יכול לחזור בו (תוספת׳ מעש״ר ג יא). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומ פ ק י ר י ן את הכלאים (שם שקל׳ א ג). כרם רבעי היה לו לר״א במזרח לוד בצד כפר טבי ובקש ל ה פ ק י ר ו לעניים (ביצה ה:). כל הנודר אין דעתו על מה ש ה פ ק י ר (נדרי מג:). ה מ פ ק י ר את שדהו כל שלשה ימים יכול לחזור בו (שם שם).—ובהשאלה, הפקיר עצמו או אחרים לזנות: לפי שבנותן של גוים משמרות עצמן ממקום ערותן ומ פ ק י ר ו ת עצמן ממקום אחר (ריש לקיש, מד״ר בראש׳ ם). ה פ ק י ר (עֵשָׂו) עצמו כשדה, אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון כל העולמים לא ריינו שנשתעבדנו לע׳ אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים (ר׳ חייא, שם שם סג). להודיעך שנאתן של מדינים עד היכן היתה שבת מלך ה פ ק י ר ו לקלון וכו׳ צור גדול שבכלם והית מלך ו ה פ ק י ר בתו, מי לא היה מ פ ק י ר, ולפי שבזה את עצמו ו ה פ ק י ר בתו בקלון גרעו הכתוב וכתבו שלישי (תנחו׳ פנחס ג). — ״וְהִפְקִיר עצמו למיתה, התחיב בנפשו: כיון שהחזיקו במחלוקת ה פ ק י ר ו עצמם למיתה (רש״י, במד׳ יז ז). — ״הִפְקִיר בפלוני, נהג בו מנהג הפקר, זלזל בו: מי שנתחייב נידוי מפני ש ה פ ק י ר בבית דין ורצו בית דין למחול על כבודן ולא נרוהו הרשות בידן, והוא שלא יהיה ברבר הפסד בכבוד הבורא כגון שהיו העם מבעטין ברברי תורה ובדיינים (רמב״ם, סנה׳ כו ו).

—הָפע׳, *הֻפְקַר, הופקר, בינ׳ מופקר, — דבר שהפקירו אותו: אינו הפקר עד ש י ו פ ק ר [2]) אף לעשירים בשמיטה (בית הלל, פאה ו א). המפקיר את שדהו שנים ושלשה ימים יכול לחזור בו, אם אמר הרי שדי מ ו פ ק ר ת יום אחד שבת אחת חודש אחד שנה אחת שבוע אחת עד שלא זכה בינו לבין אחר יכול לחזור בו וכו׳ (תוספת׳ מעש״ר ג יא). מפני מה הכל קופצין לישא את הגיורת ואין הכל קופצין לישא את המשוחררת, מפני שהגיורת היא היתה בחזקת המשתמרת והשפחה המשוחררת היא היתה בכלל ה מ ו פ ק ר ת (תוספת׳ הורי׳ ב יא). אוכלין על ה מ ו פ ק ר ואין אוכלין על השמור (ירוש׳ פסח׳ ד ג). כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מ ו פ ק ר לכל, תורה ניתנה לו במתנה (רבא, נדר׳ נה.). מה מדבר מ ו פ ק ר לכל, אף ביתו של יואב מ ו פ ק ר לכל (רב יהודה בשם רב, סנה׳ מט.). שהלך בשעת בכור כל מיני איפוריא ולא הביא אלא דבר שהוא מן ה מ ו פ ק ר, להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ (מד״ר בראש׳ עב). ולמה נתנה התורה במדבר, לומר מה המדבר מ ו פ ק ר לכל בני אדם, אף דברי תורת מ ו פ ק ר י ן לכל מי שירצה ללמור (תנחו׳ ויקה׳ ח).—ובהשה״א: לפי שחטאו ד״ר המבול ו ה ו פ ק ר ו למאכל חיות רעות לשלוט בהן (רש״י, בראש׳ ט ה). שאף זו (הנשאת לעבד) מ ו פ ק ר ת לבעילת זנות היא (הנ״ל, דבר׳ כג יח). והלשון שער המצפון ואם הלשון יהיה מ ו פ ק ר ולא ייטיב לשמור מה שיש במצפונים יהיה שער האוצר פתוח (כ״י א״ח, סו״ם, הפרישות ה), ואלה הדברים לא הניחה אותם התורה מ ו פ ק ר י ם אבל כלם תחת מסורת (הנ״ל, כוזרי ג כ). ואל תטעון בנה שיקרה למעטים ובעתות מעוטות ובדרך המקרה מאבור המשתדל והנצל ה מ ו פ ק ר הפתי (שם ה כ).

—התפ׳, ״הִתְפַּקֵּר, — היה לפוקר: גנבי דכבל שפגעו ברב מנשי נ ת פ ק ר ו לחרף אדם גדול (רש״י, ע״ז כו.) ואני לכבוד רבינו שמתי אל לבי זה ימים רבים לחקור על כל המקומות שאפשר ל ה ת פ ק ר לטעון עליו שקר וקבצתי כל הנפזרים והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן (מכתב ע״ סתרי הרמב״ם, חמדה גנוזה, כ.). הנה אי אפשר שלא יכחיש בעצם המאמר דעות

---

[2]) [נ״א: שיובקר.]

המתפקרים המכחישים היות דבר ומנהיג לעולם בכלל (ר"י ערלמה, חזות קשה שער א). שהמתפקרים באמונה יחשבו שאין להשגחה האלהית עסק באלה הענינים (הוא, יד אבשלום על משלי כב, ד"ה כלל רביעי). שהיה ירא כי הייסורין העצומים ההם בהתמדתם יתפקר עדי אובד (אלשיך לאיוב יא י). והנה הבא להתפקר כטורנוס רופוס מענין זה ילמוד לומר וכו' (שם כד ה). — ואמר המשורר: אבי בלך מדברותיך חדל פן ישמעו זרים ויתפקרו על דעתך כי הנפשות יאבדו לא ידעון שדון ולא ישערו (ר' משלם בר' שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובצים בס' דברי חכמים, עו).

— נִפְעַ', נִפְקַר, אמונה נִפְקֶרֶת, אמונה של פוקרים: והקשה להם כת קושיות מלבו בדויות וכו' עליהן בנה אמונתו הנפקדת צרעת ממארת (ספר מרינת קדם נגד פ"ל, ים).

פֶּקֶר, ש"ז, — במו הֶפְקֵרוּת, כפירה: ופלוסופיה כלה שקר כי נבנית על מינות ופקר (ריב הַתַּלְמוּד והפלוסופיה, כנסת ישראל, תרמ"ח).

פַּר, פָּר [1], ש"ז, מ"ר פָּרִים, נכנ' פָּרֶיהָ, — היחיד מן העדר, בפרט בעדר הבקר (ובנקבה פָּרָה, עי' ערך זה [2]), Ochs, Stier; (mâle)boeuf, taureau; ox, bull: גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופָרִים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה (ברא' לב יו). ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים ליי' פָּרִים (שמות כד ה). והקרבת את הַפָּר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הַפָּר ושחטת את הַפָּר לפני יי' וכו' ולקחת מדם הַפָּר ונתתה על קרנת המזבח וכו' ואת בשר הַפָּר ואת ערו ואת פרשו תשרף באש מחוץ למחנה (שם כט י—יד). והביא את הַפָּר אל פתח אהל מועד לפני יי' וסמך את ידו על ראש הַפָּר ושחט את הַפָּר לפני יי' (ויקר' ד ד). ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פָרִים ושבעה אילים ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פָּר ואיל במזבח (במד' כג א—ב). ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לַפָּר האחד (שם כח יב). ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לַפָּר האחד לשלשה עשר פָּרִים (שם כט יד). ותעלהו עמה כאשר גמלתו בְּפָרִים שלשה [3] ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית יי' שלו והנער נער וישחטו את הַפָּר (ש"א א כד—כה). ויתנו לנו שנים פָּרִים ויבחרו להם הַפָּר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הַפָּר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (מ"א א יח כג). למה לי רב זבחיכם יאמר יי' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פָּרִים וכבשים ועתודים לא חפצתי (ישע' א יא). ושבעת ימי החג יעשה עולה ליי' שבעת פָּרִים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום

[1] [הנקוד פָּר בקמץ בא בדרך כלל בהפסק או עם הא הידיעה ובמקומות בודדים כגון במדב' כג ב, ועוד, והביא רד"ק (מכלול, ליק, קסג.): פַּר פתח ופרי דבלק קמצין וכל הַפָּר לַפָּר קמצין.]

[2] [אין פַּר (ובן בנק' פָּרָה) מראש שם לזכר של הבקר בלבד, ועל כן בא בסור' פַּרְתָּא, בערב' פַרִיר, פַרָאר, פֻרוּר [a]) במשמ' שה מן הכבשים, צבי קטן, על יד פַר [b]) בערב' כמשמ' עגל, ובן בארמ' של יהודים פְּרְתָא במשמ' פרה מן הבקר. בכתבות הכנעניות ובאוגריתי' לא נמצאה המלה. בבאור השם פר משרש פרר (אשר הוראתו בעברי' ובאשור' היא שבר ובערב' רוץ) יש להתחשב באפשרות שהמלה נולדה במ"ר (כמו אלף במשמ' צֹנֶה ואלפים כלם, שעקר משמעותו בקר חרבה). והנראה ביותר שעקר פרושו: משבר הרחם, פטר הרחם של הבקר ושל הבהמה בכלל. על כל פנים אין פַּר מדגיש את מין הזכר כמו שׁוֹר (אשר אמנם גם ממנו נמצאת הנקבה שורה בכתבת ארמית מסוג'ין).
גם חכמי התלמוד הרגישו שהוראת המלה פר כל יחיד (זכר) שבבקר, ורק לשם קביעת הפר לקרבן למדו מתוך הצרוף פר בן בקר כי לקרבן דרוש גיל ידוע, ואלה דברי הספרא: פר יכול זקן תלמוד לומר בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר, הא כיצד בן שלש בדברי חכמים, ר' מאיר אומר אף בני ארבע ובני חמש כשרין אלא שאין מביאין זקנים מפני הכבוד (ויקרא, דבורא דחובה פרק ג). ובבבלי (ר"ה י.): פר האמור בתורה סתם בן עשרים וארבעה חדש ויום אחד דברי ר"מ וכו' שהיה ר"מ אומר כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה בן בקר בן שתים פר בן שלש, ע"כ. ובדגמאות מן המקרא נמצא: ופר השני שבע שנים (שפט' ו כה). ואמר ריב"ג: ומה שספר הנה על הפר שהוא בן בקר מורה שלא היה גדול בשנים וכו' אבל כשאומרין פר סתם אינו חייב שיהיה קטן (הש"ש, פר). והיו שגזרו מכאן πόρτις ביונ', Farre, Färse, בגרמני'.]

[3] [השבעים קראו בְּפַר מְשֻׁלָּשׁ, עי' פרוש סגל.]

[a]) فرير، فرار، فرور [b]) فر

ומנחה איפה לַפָּר ואיפה לאיל יעשה (יחזק' מה כג–כד). בל תשא עין וקח טוב ונשלמה פָרִים שפתנו [1]) (הוש' יד ג). לא אקח מביתך פָר ממכלאתיך עתודים (תהל' נ ט). אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פָרִים (שם נא כא). ועתה קחו לכם שבעה פָרִים ושבעה אילים. ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). הבאים מהשבי בני הגולת הקריבו עלות לאלהי ישראל פָרִים שנים עשר על כל ישראל אילים תשעים וכו' (עזרא ח לה). כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פָרִים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פָרִים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי"ב ל כד).—פַּר בן בקר: לקח פַּר אחד בן בקר ואילם שנים תמימם (שמות כט א). והקריב על חטאתו אשר חטא פַּר בן בקר תמים ליי' לחטאת (ויקר' ד ג). פַּר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדי ז יה). ולקחו פַּר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופַר שני בן בקר תקח לחטאת (שם ח ח). ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי' פָרִים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנת שבעה תמימם (שם כח יא). ונתתה אל הכהנים הלוים וכו' פַּר בן בקר לחטאת (יחזק' מג יט). — פַּר חטאת, הַפָּר שקרב לחטאת: ופַר חטאת תעשה ליום על הכפורים וחטאת על המזבח בכפרך עליו (שמות כט לו). ואת כל חלב פַּר החטאת ירים ממנו (ויקר' ד ח). ולקחת את הַפָּר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש (יחזק' מג כא). — פַּר־הַשּׁוֹר: קח את פַּר־הַשּׁוֹר אשר לאביך ופר השני שבע שנים (שפט' ו כה). — שׁוֹר פָּר: ותיטב ליי משור פָּר מקרן מפרים (תהל' סט לב). — ובהשאלה על בני אדם גבורים [2]): כי זבח ליי' בבצ־ה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים עמם ופָרִים עם אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי' לד ו–ז). בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארין תשתו כרים אילים ועתודים פָרִים מריאי בשן כלם (יחזק' לט יח). סבבוני פָרִים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל' כב יג). — ובתו"מ: פרים בני שתים שנאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת (פרה א ב). ובמה הם (הכהנים) מתכפרים, מוטב שיתכפרו בפרו של אחיהם (ספרא ויק, אחרי, פרשה ג). נאמר למעלה מתן דמים בשעיר ונאמר מתן דמים בפר למעלה (שם שם). אמר להם (תוני המעגל) כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אע"פ כ הביאו לי פר הודאה, הביאו לו פר הודאה סמך שתי ידיו עליו וכו' (ת"כ, תעני' כג.). א"ל אליהו פר פר אל תירא לך לך עמהם ואל ימצאו עלילה (מד"ר במדי' כג). אמר הקב"ה למדו מפרו של אליהו ומן העורבים ואל תפנו אל האלילים להסתבל כרם (שם שם). ז' עבירות היו בקרבנו של גדעון, עציו עצי אשרת ואבנים פסולות ופר וקצה ושור הנעבד ושור ואיל ואיסור במה (ר' אנא בר כהנא, דבר' רבה, ליברמן, 72).

א. **פרא** [1]), מסנו פָּרָא.

ב. **פרא** [2]), מסנו פֶּרֶא. ״פִּרְאוֹת, ״פִּרְאִי.

פָּרָא, קל לא נהוג.

— הפעי. יַפְרִיא,—הִפְרִיא, עשה פרי: כי הוא בין אחים יַפְרִיא [3]), יבוא קדים רוח יי' ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הוש' יג יה).—ובספה"א: אמנם הי' דבריו מפי הגבורה בלשון מפריא [4]) ובמלות נושאות פנימי וחיצון (ר' הלל מויכונה, תגמולי הנפש ב, ליון ג). מי הוא זה ואיזה הוא אשר במרום השכל ימריא ובין אתי התבונה יפריא

---

[1]) [אולי הכונה: ונשלמה פַּר מִשְׁפְּתֵינוּ, מלי שפות הבקר (ש"א יז כט). והמחבר בתנ"ך שלו רשם בסימן שאלה: רברי, פרי?]

[2]) [ת"י מתרגם כך אף בירמי' (נ כז) ועוד.]

---

[1]) [עי' הערה לפעל פָּרָא.]

[2]) [עי' הערה לערך פֶּרֶא.]

[3]) [רֹב המפרשים מבארים כמו יַפְרֶה מן פרה, יעשה פרי ברגמת התליא מן חלה, ולפי זה מבאר רש"י אף את לשון ת"י (ועוכרין מקלקלין אסגיאו) כלשון פורה ראש ולענה. אך הוא מוסיף: ואני אומר אתים לשון ותרעינת באחו וכו', יפריא, מפרית וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא וכו', ע"כ. וריב"ג בשרשיו (ערך פרא): ואפשר להיות מהענין הזה (מן השם פֶּרֶא) כי הוא בין אחים יפריא כלומר שידמה למין הזה. ואולם השבעים והוולג' תרגמו כלשון הבחנה או חלוקה בין אחים (διαστελεῖ, dividet). ולפי זה גם הפרוש השני המובא ברש"י, וז"ל: כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותו של ישראל על ידו נחלקו לשני מסלכות, יפריא לשון פרא ארם, ע"כ.]

[4]) [אולי צ"ל מרפא?]

(עמגו׳, מחנ׳ יג, 90). — ואמר הפיטן: האדמה תציר הפריא ועוף במרום המריא ועץ עשה פרי ועשב לעבדת האדם (רסנ״ג, מי כמוך סכן, סעה״ם 48). יה בשלישי הטריח ברי, הדשיא דשאים והפריא עץ פרי עשה פרי (ר״י טוב עלם, אאמיר מפתחר, יוצ׳ שבת הגדול).

פֶּרֶא [1]), פֶּרֶה, ש״ז, מ״ר פְּרָאִים, — חמור הבר, ערוד, Wildesel, Onager; âne sauvage, onagre; wild ass: עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם משוש פְּרָאִים מרעה עדרים (ישע׳ לב יד). בכרה קלה משרכת דרכיה פֶּרֶה למד מדבר [2]) באות נפשו שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה (ירמ׳ ב כג—כד). וּפְרָאִים עמדו על שפים שאפו רוח כתנים (שם יד ו). כי המה עלו אשור פֶּרֶא בודד לו אפרים התנו אהבים (הוש׳ ח ט). ישקו כל חיתו שדי ישברו פְּרָאִים צמאם (תהל׳ קד יא). הינהק פֶּרֶא עלי דשא אם יגעה שור על בלילו (איוב ו ה). ואיש נבוב ילבב ועיר פֶּרֶא אדם יולד [3]) (שם יא יב). הן פְּרָאִים [4]) במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף ערבה לו לחם לנערים (שם כד ה). מי שלח פֶּרֶא חפשי ומסרות ערוד מי פתח (שם לט ה). —ובהשאלה, פֶּרֶא אדם, אדם בלי דעת שאינו מן הישוב, שטבעו כטבע הפרא: והוא יהיה פֶּרֶא אדם [1]) ידו בכל ויד כל בו (בראש׳ יו יב). — ואמר בן סירא: מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (ב״ס גני׳ יג יט). — ובסהס״א: נכספה וגם כלתה נפשי בימי תענוג נפשי ובהיותי כפרא חפשי להתעלס בצללי הגנים ולרעות בשושנים (ר״י חריזי, תחכ׳ מט, 380). בת (כשפתי ובלשוני) אכבוש כפירים בצפורים ואלכוד שחלים כרחלים ואטרף פראים בטלאים (הוא, אגרי לשון הזהב, בס׳ דברי חזן). ממקום תמהתי על יופיו וטובו וכו׳ ויעלים ועפרים ופראים בין שיחים ינהקו ומריאים בין דשאים ינאקו (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). אותם שתעבור השמש על קדקדם והם המקומות שרחכם פחות מתקופת הנטיה והם בוש טבעם תם ודעותיהם בהמות כמו פראים במדבר (ר״י הכהן מעוליטולא, אותות השמים, מאמר ג). בעבור כי המחוז החדש המתרחק מהקוטב כי״ו מעלות לא ישבו בו בני אדם כי אם מעט והם פראי אדם בבהמות נדמו (שער השמים לר״א אירירה ו ט, ורם סר״כ, נג.). — ואמר המשורר: ותבל בלעדי פניו שממה בעיני ואנשיה פראיו, משומם אשכבה עמם ואגיל בבית קברו ואשלה עם רפאיו (רמנ״ע, לשמש נא, קטע כ״י ביד מפירא). הן פראים הם (הגוים) ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (ר״י הלוי, יעלת חן, סעה״ם 107). ידועת חלאים משולת פראים חלוצת עדיים לבושת בלויים אוזה נתק ומחגרת שק חבושה (הוא, הכתובה והגלגעה, שם 116). אלי אסוף פוורה בין פרא ולביא (ראנ״ע, אלי אסוף, אינר 135). —ומוס״ז, פֶּרֶא, במשמ׳ אדם או בע״ח דומה לפרא, לא מן הישוב, חסר תרבות, wild; sauvage; wild: המין השני הפראים אשר אינם נכבשים תחת יד

---

1) [בערבי פַרַא a), אך באשור׳ פַּרוּ פרושו פֶּרֶד, אך פרים (שהוא אולי מהריבוי הכנעני־עברי פְּרָאִים) משמש באשורי׳ במ״י. ופרושו פֶּרֶא, חמור הבר, והשוה את שם המלך פִּרְאָם (יהוש׳ י ג). ואין פרא בלשון הקדומה אלא שם החיה הזאת בלבד, ואך על פי טבע הפרא הכתאר כבן המדבר ועל פי הצרוף פרא אדם והדמיון אל פֶּרַע, נוהגים בסהס״א להשתמש במלה במשמ׳ מחסר תרבות וכדו׳.]

2) [הקשיים שבכתובים האלה נגרמו ע״י חלקת הפסוקים שלא במקומה. הכונה היא: בכרה קלה המשרכת (ו״א הקושרת) את דרכיה כפְּרֶא (השיה פֶּתַח במקום פֶּתַח ועוד, ועי׳ הערה לערך פ ולערך פִּים) למוד מדבר, כלומר הרודפת אחרי מי שאינו בן מינה; על כן באות נפשה שאפה (היא, הבכרה) רוח וכו׳, בנקבה.]

3) [הכונה בשאלה: כלום האיש הוא נבוב, (ניב, נצר) אשר ילבבו (יולידו, יצמיחו) עַיִר, וכלום פרא מדבר יוליד את האדם, עד שתחשב אותי כבהמה? עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לפסוק.]

4) [המסורת והנקוד מצאו כאן את פראי המדבר, אמנם הענין מורה כי על בני אדם מדבר, הבורחים למדבר, הערקים ציה (שם ל ג), ובמשמ׳ זו יש לגרם: הַנִּזְרִים במדבר, מן נָזַר שמשמעותו ברח, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לפסוק.]

a) فرأ

1) [הכתוב משתמש כאן בצרוף פרא אדם בהשאלה, וכן צאן אדם (יחזק׳ לו לח). אך בודאי נולד הבטוי בתקופה שהאמינה במציאות בריות מעורבות כאלה, שחצין אדם וחצין חיה, כידוע מן הספרות וממה שנמצא בחפירות אף אצל עמי המזרח הקרוב. ונאמר על פרא אדם במדרש: שהכל גדלים ביישוב והוא גדל במדבר (ר׳ יוחנן, מד״ר בראש׳ מה). שהכל בוזזים ממון והוא בוזז נפשות (ר״ש לקיש, שם שם).]

האדם (הסף חרופה, 23). בשר הפראים החית שאינה נכבשת ביד האדם ממוסך לא חם ולא קר (שם 24). וילך (אלכסנדר) משם אל סלוואקין וימצא שם אנשים פראים שוכנים ביערים (יוסיפון פרק י). ויצו אלכסנדרוס ויבעירו אש ביער ויברחו הפראים מפני האש (שם שם). כי מדבר בענין אותם השוכבים במדברות ולא במקום ישוב ואוכלים שרשי העשבים והם פראים אנשים[1] (ר"י קמחי, ספר הגלוי, 41).— ואמר המליץ: בקר ממינים שונים בהם גם שורי ביפעל פראים (ר"מ בלוך, סבילי עולם א, י.). תושביהם פראים עובדי אלילים ואוהבי מדון (שם ג, כג.). רוב אדמתם תשאה שממה משובבות ועצלות תושביה הפראים בנמוסיהם (שם ג, ג.). תושבי חצי האי הנזכר עובדי אלילים הרבה התנצרו פראים במדותיהם ומנהגיהם אך לא בשבניהם (שם שם ה:). ועל יד מי איפוא ינטושו עולינו על יד איש בער אשר לא ידע לשון וספר איש פרא באין תרבות ומוסר (ריב"ל, תעודה בישראל א עו, 26). ותהי ראשית דרכו לארות לחברה את הנערים הפראים (גועלזבר, ממלכים, 128). שערות שחורות בלתי סרוקות מסבינה את פניהן הפראות בפני הצוענים (שם 158).—ועל לא בע"ח, כ"ח פרא וכדו': וכבחות חוקים ופראים מסערים וחוסים וכו' (הקדי המגאר ר"י ברי"ל לתהל'). ותהיינה תנועותיה לפעמים יפות אבל על הרוב פראות (גועלזבר, ממלכים, 117). — ועי' פְּרָאִי. — *תה"ם פֶּרֶא, גֶּדֶל פרא, גִּדֵּל (צמחים, שער) פרא, כמו גדל פֶּרַע, גרל בלי טפול. ואמר המליץ: בקצת המקומות יגדלו קני צוקר פרא (ר"מ בלוך, סבילי עולם ג, יג:). מין תבואה הגרלים פרא (שם שם יז.).

פראה[2], ס"נ, כמו פֹּארָה, עי' שם. — ואמר הפיטן:

פדני מצר וכו' פראתי הסיר התז נטישות,

לו במערצה תמעף פארה (ר"י נגיארה, עולת חדש ג).

***פְּרָאוּת**, ס"נ. — תכונת הַפְּרָאִי, Wildheit; barbarie; wildness: על פניהם רוח הפראות מרחפת (ר"מ בלוך, סבילי עולם א, יז:). ולבן עם כל הפראות אשר בתבונתם טובים הם מהאברים הנזכרים (שם שם). כי גלגלת בזה אות נאמן הוא על

---

[1]) [עפ"י הצרוף פרא אדם (בראשי' יו יב).]

[2]) [במקרא מנקדת המלה בקרי פֹּארָה לצורותיה תשונות, ואין ערות לנקוד פראה. בדגמה המובאת מר"י נגיארה מנקי פֹּראתִי.]

סבלותו ופראותו (גועלזבר, ממלכים, 27). ששניהם (הים והמדבר) מאז מעולם עומדים בפראותם (שם 165).

***פְּרָאִי**, ת"ז, נק' פְּרָאִית.—שיש בו מטבע הפרא, חסר תרבות, לא מן הישוב, wild, barbarisch; sauvage, barbare; wild, barbaric: כי בשאר רוב לאומי אפריקה יעמוד גם הוא עדן במצב הפראי ובשפל מדרגת שלמות האנושי (ר"מ בלוך, סבילי עולם א, א.). ולא ידע כי אגריון αγϱιον היוני אין פרושו בשום מקום קול אדיר וחזק לבד אבל תמיד מתלוה ונטפל בו הרעיון של יערי פראי בלי תרבות וסדר (ווילד, ראה, אונקולטיווירט) (ישראל בההמער אל סביאור זקס, כרם חמד ח, 14).—ועל צֶמַח, שלא טפלו בו: הפראי וכו' גדל על הרים חררים בגובה אמה ריחו נעים וטעמו עז ובשמי (י. שינהק, תולדות הארץ ב, סט). הגני הפראי והארסי הם ב' מינים מעוללי תמהון לאוכלם (שם שם פה). — ועי' פֶּרֶא.

פַּרְבָּר, ס"ז,—כמו פַּרְוָר[1]), סוללה הבנויה מסביב למקדש: לַפַּרְבָּר למערב ארבעה למסלה שנים לַפַּרְבָּר (דה"א כו יח).

***פרג**[2]), ממנו *פֵּרֵג.

***פָּרַג**, קל לא נמצא.

—הפע', *הִפְרִיג, — הִפְרִיגָה הגנה, (כאלו) התחלפה[3]).

---

[1]) [מן הפרס' פַּרְוָאר, פְּרְוָאר וכדו', ועי' הערתו המפרטת של ב. גינר בתוספת הערוך השלם, עמ' שלד. ובתלמ' (זבחי נה:) נדרש: מאי לפרבר וכו' כמאן דאמר בלפי־בר, ע"כ. והוא עפ"י היו' פרא, παϱά, שמשמ' בלפי.]

[2]) [שרש זה אינו בלשון המקרא, ובנראה עבר ללשון החכמים מן הארמ' שבתרגומים, ועי' בהערה הבאה. ואמר בן סירא: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלה חוקה (נ"א: ומחלי חוק) תפריג שנה (ב"ס ג:י' לד ב); אבל כבר העירו על כך, כי בלי ספק צ"ל תפיג (ר"ל תָּפִיג, הפע' מן פוג). ונשתבשה המלת בהשפעת תפריע.]

[3]) [כך בצדק מ"ב (על מד"ר במ' ז): שהפריגה שהחליפה את עצמה מטובה לרעת, לא נמר ת"י לא פרג, ודרש תפריתי (ישע' יז יא) במו תפריגי. ואין לבאר בלשון קלקול מיותר של התבואת. ואין להשוות לכאן את הבריתת המובאת בירוש' תענ' (ג ו): מתריעין על פרגיא של פשתן, שנתלבשו בה מפרשיה, כי כבר העיר בעל קרבן העדה בשירי קרבן שם על חנוטת שבבבלי (ב"ב לח:) וז"ל: מתריעין על פרקמטיא אפילו בשבת

השתנתה לרעה, wie ausgewechselt sein; être (comme) échangé; to be quite changed: למלך שהיה לו גינה אחת מלאה בברוב נאה ומשובח וכו' בבקר נכנס לראות ומצא אותה שהפריגה, א"ל תיפח רוחך בְּערב היית נאה ומשובחת ובבקר הרי הפרגת (מד"ר במד' ז).

***פֶּרֶג** או פָּרָג, ס"ז, מ"ר פְּרָגִים, פרגין, — מין תבואה panicum miliaceum [1]: האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (שביעי' ב ז). מה לחם האמור להלן חמשת המינין אף לחם האמור כאן חמשת המינין וכו' יצאו אורז ודוחן והפרגים[2] והשומשמים שאינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון (ספרי במד' קי). הא מה אני מרבה את האורז ואת הדוחן ואת הפרגיי ואת השומשמים (שם דבר' קה). — ובספה"א: והשני מהן הוא הנקרא קטנית וכו' בגון הפול והאפונים והערשים והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וביוצא בהן (רמב"ם כלאים א ח).

***פְּרָגִית**[3], ס"נ, מ"ר פרגיות, — כמו פְּרִיגָה, אפרוח של תרנגלת, Kücken; poussin, chick: אין פוסקין לא על האפרוחים ולא על הפרגיות ולא על הדגים שבטבריא (תוספת' ב"מ ו ה). הביאו

אר"י בגון בלי פשתן בבבל; ולפיכך צ"ל שם פרגמטיא במקום פרגיא. ובן קרוים בתוספת הערוך, ואולם לֶו (Flora I, עמ' 459) רואה עקר בגרסה פודגרא, podagra lini, עשב דק העולה על הפשתן ומשחית אותו.]

[1]) [רב מפרשי המשנה והתלמוד פרשו או במין דחן או (בטעות) papaver (Mohn; pavot; poppy), וכך השמוש בסהמ"א ואף היום. אך לפי Hrozny, בספרו Das Getreide im alten Babylonien (עמ' 34) בא שם זה מן ה־רית priyangu. ועי' לֶו, Flora II, עמ' 364 ובו'.]

[2]) [במקום אחר (ספרי במד' קמד): והפרגום, במבוי (מס' דפסחא ח): והפרגון.]

[3]) [המלה באה בסור' בצורה פְּרוּגָה ובן בערב' פרוגי a) במשמ' זו, ורב החוקרים חושבים אותה כשמית, ובן אף לֶו; והשוה את הערת לֶו בספרו של קרוים Lehnw.II, עמ' 477. ואולם למעשה אין הוראת המלה וצורתה מתבארת משרש פרג בשמית, ואף אין המלה בשום לשון שמית עתיקה. וכנראה אין זו אלא היוני' πτέρυξ, πτέρυγος, שפרושה עוף בעל כנף, ובפרט עוף צעיר, וממנו שם אף הפעל πτερυγίζω במשמ' עפעף כמו אפרוח וכדוי.]

a) فروج

לפניו ברוב ודורמסקין ופרגיות וכו' קפץ וברך על הפרגיות (ברכ' לט.). רבי אמי אשכח פרגיות שחוטות בין טבריא לציפורי (ב"מ כ"ד:). —ובספהמ"א: פרגיות מה הן אומרות, יודוך ה' בל מלכי ארץ בי שמרו אמרי פיך (פרק שירה, שיר לעופות).

***פְּרְגֵל**[1]),— הכה בפרגול, בשוט, ואמר הפיטן: נעים וטוב מה מתוק מתרגל מצוי לרצוי אב לבן יפרגל (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת בראשי).

א. פרד[2]). ממנו הַפְרָדָה, הִתְפָּרְדוּת, מְפָרָד, מְפֹרָד, נִפְרָד, א. פֵּרַד, ב. *פֶּרֶד, ב. פְּרִידָה, ג. פְּרִידָה.

ב. פרד[3]), ממנו ב. פֵּרַד, א. פֶּרֶד, פִּרְדָּה.

א. פֵּרַד, פ"י, רק ביני פעו' נקי מ"ר פְּרֻדוֹת, — חִלֵּק, הבדיל, trennen, teilen; séparer, diviser; to separate, divide: ופניהם (של החיות) פְּרֻדוֹת מלמעלה שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה (יחזק' א יא). — ובתו"מ: אובל פרוד אינו מצטרף (ר' דופא, טהר' ח ח). נמצא (השרץ) ע"ג (זיתים) פרודים והוא נוגע בביצה טמא, פרודים ע"ג פרודים אף על פי שהוא נוגע בביצה אין טמא אלא מקום מגעו (שם ט ט). ובפות תמרים, ר' טרפון אומר בפות, ואם פרוד יבפחנו (פסחא ויק, אמור פרק טז). רואין את (הקציעות) העליונות באילו הן פרודות (ר"מ נפס כ"ח, זבח' עג.).—*וימים פְּרוּדִים לא רצופים: לפורים שלשה ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא פרודין שני וחמישי ושני (סופרי יז ד). — ובספהמ"א: בור שבין שתי חצירות הפרודות זו מזו ומפסיק ביניהן בעין מבוי קטן (רש"י, ערוב' סה., ד"ה בור). — ואמר הפיטן: זבור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרבים למעוד את רודי, רדף ומסר בידם פרודי רפודי (ר"א קליר, זכור את, קרוב' שבת זכור). קנינך ארבע יסודות לפנים פרודות באונך (רי"ל גיאת, קנינך, סטה"ס 19). ותוך שתיהן

---

[1]) [פעל שנגזר מן המלה הרומית־יונית פרגול, flagellum, φλαγέλλιον, שוט למלקות, הנמצאת בת:"מ.]

[2]) [שרש זה נמצא במשמ' קרובה כבמה בנינים אף בארמ' ובערבי a), וקרוב אליו באשורי פַּרָדוּ במשמ' חרד וברח, וממנו אף פַּרִיד, פַּרִיד, במשמ' רָץ וגם רֶגֶל.]

[3]) [עי' בחערה לפעל ב. פֵּרַד.]

a) فرد

וביניהן הרוח והמימח כל פרדות ונצמדות הם יסודות להמת (ר"י הלוי, ימו לשון, דיואן ג, 76).—ואמר המשורר: פניני שיד אשר לבי חריטן היש משיב פרדותן לחוטן, ליפות צואדי שרן בדדן וספירן וכל אבני בהטן (ילחק אבן עזרא, פניני שיר, מעה"ש 159). וקתלת עלי שמך מקרא ביען כי כך נודעו דבריו, השיבות פרודתן לחוטן ואספת בדלחיו ודריו (סוא, הממך הזמן, ראב"ע כהנא ג, 125). — "ובמשמ' שאינו מצטרף לזוג: בכל יום ויום היה המן יורד להם לישראל פרודות פרודות ובשבת זוגות זוגות (סלכות גדולות, 122). — "ודעות פרודות, שכלים נפרדים: הצורה הזאת וכו' יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגולמים ויודעת בורא הכל ועומדת לעולם (רמב"ם, יסודי התורה ד ט). — ועי' "פרד, כמו נפרד, ואמר הפיטן: זע ויחרד זורו וירד בשמעו כי מרר עדרו ו פרד (ינאי, יקרא ממך, קרוב' לפ' שמות, זולאי קטו).

—נפע', נפרדו, נפרדו, נפרד, נפרדים, הפרד", הפרד, יפרד, יפרדו, יפרדו, — א) נפרד פלוני מפלוני, נפרד מעל פלוני, מעמו, התרחק ממנו, sich trennen, entfernen; se séparer, éloigner; to separate, go away: הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש' יג ט). ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו (שם שם יא). ויי' אמר אל אברם אחרי הפרד־לוט מעמו וכו' (שם שם יד). וחבר הקני נפרד מקין מבני חבב חתן משה (שפט' ד יא). שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייתם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג). הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד[1] (משלי יט ד). — ובתו"מ: לתאות יבקש נפרד זה לוט שנפרד מאברהם (הורי' י:). וכשאתם נפרדים מתורתו אתם נעשים כסוסים נפרדים במלחמה ולא תהיה לשונאיכם תקומה (מדה"ג דבר', ראש פי ראה, הקבלה, 124). — ב) שהפרידו ותלקו אותו לחלקים, נפרד הנהר: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (בראש' ב י). ונפרדו גוים, נפוצו, נתחלקו לארצותיהם, לשבטיהם וכדו': מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשנו למשפחתם בגויהם (שם י ה). אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול (שם שם לב). שני

1) [בלו' מדעהו יפרד ממנו.]

גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ (שם כה כג). —נתפזרו האנשים לכאן ולכאן: ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו (נחמ' ד יג). —ובתו"מ, נפרדו העלים: נפרצו עליו (של הלולב) פסול, נפרדו עליו כשר (סוכ' ג ה). — ג) "ובנגוד אל נחבר ומרכב: והגוף אחד והמאורעים תשעה והן וכו', ישיבה, כל שהוא נפרד ונחבר ומתהפך לכל צד (הוריה הקורא, דקדוקי, 12). הסוגים והמינים והחלקים והמדות המיוחדות והמלות הנפרדות והמורכבות בדרכים הנחלקים מההרכבות וההקשות המחוברות וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). המלות המורות בלשון כל אומה שני מינים נפרדות ומורכבות, ותנפרדות כמו הלבן והשחור והאדום והדומה לזה, המורכבות כאמרנו האדם חי או ראובן חכם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 23). — "ובמשמ' נתן להפרד, שאפשר להפרידו, trennbar; séparable; separable: ומן הראיות על הפרד הנפש מהגוף ושאיננה צריכה אליו וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). והוא (המקרה) שני מינין, האחד מקרה מתמיד בלתי נפרד מהדבר שהוא נמצא בו וכו' בשחור שאינו נפרד מהעורב והפחם וכו', והשני מקרה נפרד ימצא עת ויפקד אחרת ונושאו קיים (ר"ש א"ת, פי' המלים הזרות בסוף מו"נ). וזה אמנם יתאמת בדברים אשר באשר יצדקו נפרדים יצדקו מורכבים (קלונ אבן כספ לס' ההעטאה). — ד) "נפרד במשמ' עצם רוחני, שכל נפרד, צורה נפרדת[1], דעה נפרדת: השכל לרוב דקותו לא ישיג רק דברים שאינם גשמיים בצורות הנפרדות (כות מן ה). שיש נבראות גם כן עצומות אי איפשר לאדם להשיגם כפי מה שהם והם הדעות הנפרדות (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). ואבאר ראיותיהם במציאות השכלים הנפרדים ואבאר השתוותם ליסוד תורתנו ר"ל מציאות המלאכים (שם ב ב). שהשפע המגיע ממנו יתעלה להמציא שכלים נפרדים ישפע מן השכלים גם כן להמציא

1) [וגם: צורות נפרדות זו מזו (רמב"ם, יסודי התורה ב ג), הצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל (שם ד יג). לפי זה נפרד הוא קצור במקום נפרד מן החמר, הגלם. וכן הגדיר ר"ש א"ת: שכל נפרד ושכל נבדל שמות נרדפים לשם יתי והמלאכים, והנרצה בנפרד, נפרד מן החומר (פי' המלות הזרות בסוף מו"נ).]

קצתם אל קצתם עד תשכל הפועל. ואצלו תפסק המצאת הנפרדים, וכל נפרד תשפע ממנו ג"כ המצאה אחת (שם שם יח). ואמנם יאמר לפעולות הצורות הנשואות כחמרים וְלפעולת הנפרד פעולה כשתוף השם, ולזה לא יתחייב מהיות הנפרד בלתי עושה בעת אחת אשר יעשהו אחר כן (שם שם יח). — ואמר הפיטן: רשמו צורות נפרדו חקי אמונות, עצמו עד לא יגדו וכרוב תכונות חכמו כי כם ילדו כל התמונות (ראב"ע, כל אשר יוכל, אוצר 71). — ה) ״נִפְרָד במשמ׳ אישי, פרטי: לא הצורה הכללית אבל הנפרדת (באור המאמטיקוס על מאמר הכרסם באות למד מס׳ מה שאחר הטבע, הוצ׳ לנדויאר, יח). — ו) ״נִפְרָד במשמ׳ פשוט, כמו פְּרָדִי (עי׳ שם): והנפרד הוא אשר אין לו טבעים מתחלפים (מאמר אלגזלי בהסכמת הסלות, הוצ׳ מלטר, ל). שהנפש אינה הווה מהתמזג יסודות הגוף לפי שהרכב המתחדש מהתמזג נפרדים אם שיגבר בו אחר מהנפררים או יותר מאחד וישארו האחדים על צורותם, הנה תהיה הצורה המגעת כפי זה, ואם שינוצחו הנפרדים עד שלא ישאר אחד על צורתו ותחודש מזה צורה מאמצעיותם (ר״י א״ש, כוזרי ה יב). — ז) ״מספר נִפְרָד, שאינו זוגי, א, ג, ה, ז ועוד, עי׳ ערך נִפְרָד. — ח) ״בדקדוק, הצורה המחלטת של התבה בלי חבור עם הכנויים, ושם נִפְרָד, ההפך מן סמוך ונסמך, וצורת המלה בהפסק, עי׳ ערך נִפְרָד.

—פע׳, בינ׳ מְפֹרָד, — מפזר, שנפרדו חלקיו זה מזה: ישנו עם אחד מפזר וּמְפֹרָד בין העמים בכל מדינות מלכותך (אסתר ג ח). —ובתו״מ: ל״ש אלא (גרוגרות) דרוסות אבל מפורדת לא (ר׳ אושעיא, שבת קמו.). חלב המת שהוא שלם והתיכו טמא, היה מפורר והתיכו טהור (נזיר נ:). —ובסהמ״א: והגוף לא יצא מאסף ומפֹרד, פעם יתאסף ופעם יתפרד, ותו המאסף שלא יהיה רחוק בין שני גרמים, ותו המפֹרד שיהיה רחוק ביניהם (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ג, 58). ראיתי את הגוף המאסף מפֹרד תחת היותו מחובר (שם שם). — ״ובמשמ׳ מליצה לא שקולה ולא חרוזה, עי׳ ערך מְפֹרָד. — וענ׳ ״פֹּרַד, כמו נִפְרַד, ואמר הפיטן: פרחה נפשו אל מעונת וכו׳ פֹּרדה מתוך נדנה (רסע״ג, אם לפי בחכך, הוכחה, מקור רסע״ג, תז).

הפע׳, הִפְרִיד, מַפְרִיד, יַפְרִיד, יַפְרִידוּ, הַפְרִידוּ, —התחפך מן חִבֵּר, הרחיק, הבדיל, כמו קל: והכשבים הִפְרִיד יעקב ויתן פני הצאן אל עקר וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (בראש׳ ל מ). בהנחל עליון גוים בְּהַפְרִידוֹ בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דבר׳ לב ח). ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש וַיַּפְרִדוּ בין שניהם (מ״ב ב יא). איש תהפכות ישלח מדון ונרגן מַפְרִיד אלוף (משלי יו כח). מדנים ישבית הגורל ובין עצומים יַפְרִיד (שם יח יח). כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלהיך אלהי באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יי׳ לי וכה יסיף כי המות יַפְרִיד ביני ובינך (רות א יז). — ובמדרש: ונרגן יפריד אלוף וכו׳ זה הנחש וכו׳ שהפריד אלופו של עולם (מד״ר בראש׳ כ). — ״ובמשמ׳ פ״ע, מתפשט: (נהר פרת) שמפריד[1] והולך עד שיכול לגרפו במגרפה (ילק׳ שמעי דבר׳ תתא).

—התפ׳, הִתְפָּרְדוּ, יִתְפָּרְדוּ, יִתְפָּרָדוּ, —כמו נִפְעַ׳, התרחקו איש מאחיו והתפזרו: כי הנה איביך יי׳ כי הנה איביך יאבדו יִתְפָּרְדוּ כל פעלי און (תהל׳ צב י). ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יִתְפָּרָדוּ[2] (איוב ד יא). איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יִתְפָּרָדוּ (שם מא ט). —והתפרדו העצמות: כמים נשפכתי וְהִתְפָּרְדוּ כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהל׳ כב יה). —ובתו״מ: נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נתפתחו החביות נתחתכו הדלועים נתפרסו הככרות יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). אין שם כהן נתפרדה חבילה[3] (אביי, גיט׳ נט:). (כשמת אנטונינוס) אמר רבי נתפרדה חבילה (ע״ז י:). וכל עובדי עבודה זרה יתפרדו כמוץ לפני רוח (מדרי תהל׳ לב י). — ובסהמ״א: והגוף לא יצא מאסף ומפֹרד פעם יתאסף ופעם יתפרר (ראב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ג, 58). ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרודם אלא בתנועתם הנה כהכרח יצטרכו לקיים הרקות עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד ותחבן תנועת המתנועע ברקות ההוא אשר אין גשם בו ולא עצם מהעצמים חחם (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). הכֻּמָּה חקקוהו שהוא כל דבר שאי אפשר שישוער בלו בחלק ממנו וכו׳ וכל אלה נחלקים לשני מינין, כמה מתדבק

---

1) [ועי׳ א. פְּרָה, הפ״נ׳ הערה.] 2) [כלוי אשר יתפרדו (ראב״ע).] 3) [רש״י: נפסק הקשר.]

כמת מתפרד וכו' וחקקו הכמה המתפרד שהוא מה שאי אפשר שימצא באמצעות דבר מסנו גבול שיושם תכלית משותפת לשני חלקיו אשר סביב התכלית ההוא (הוה, פלוס המלים הזרות בסוף מו"כ). — ובדקדוק, הִתְפָּרֵד, בא בנִפְרָד, בלשון יחיד: חיים לשון רבים ולא יתפרדו (כלב"ע, ברלש' כג ה).

—פע', *פֵּרֵד, פֵּרֶד,—פֵּרֵד את הרמון, קרע או חתך את קלפת הרמון, כדי שיהיו גרעיניו פתוחים לשמש ויתיבשו[1]), (zum Trocknen) aufmachen; ouvrir; to open up: הרמון שפרדו חבור עד שיקיש עליו בקנה (עוקלי ג ו). מפרדין[2]) רימונין לעשותן פרד ומותטין ענבים לעשותן צימוקים (תוספת' שביעי ו כט). מפצעין באגוזין ומפרדין ברימונים ומדיחין בכבושין ביום הכיפ' עם חשיכה ואינו חושש שמא מתקן מקודש לחול (סס סנה יג טז).—ובגרוגרות: מה דייש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו אף כל דבר שלא נגמרה מלאכתו, יצא הבודל[3]) כתמרים והמפרד בגרוגרות ותיין משיקפה והשמן משירד לעוקה (ירוש' מעשר' ג ו).— ופֵרֵד את הביצה במסננת, פתח אותה ונתנה במסננת[4]): כיני מתני' מפרדין ביצת במסננת של חרדל (ירוש' שנת כ ג).

ב. **פָּרַד**, קל לא נמצא.

—פע', יְפָרֵדוּ, — פֵּרֵד עם זונות, הזדוג עמהן לא לשם פריה אלא לשם זנות כלבד: לא אפקיד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יְפָרֵדוּ[1]) ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט (הוש' ד יד).

---

[1]) [כתב תר"ש במעשר' (ה ו) וז"ל: רגילין ליבש בחמה תאנים וענבים ורמונים, כי היכי דתאנים נקראין גרוגרות וענבים צמוקים כך רמונים נקראים פרד, ע"כ. ובעדות לדבריו הוא מביא את לשון התוספ' בתרומ' (ג טז) והמשנה בערלה (ג ח) ועוקצ' (ג ו). ואין לפרש כדברי הרמב"ם שאמר כי פרד הוא גרגר הרמון (מעשר' ה ו), אלא כל הרמונים לאחר שפרדו ויבשו אותם נקראים פרד.]

[2]) [כך בערוך ערך פרד, ובצוק"מ ובדפוס': מפררין.]

[3]) [כדפו' קרוטושין הבדיל, אבל בירוש' ב"מ (ג ג): הבודל.]

[4]) [כנראה זה פרוש הפעל פרד כאן, כדגמת מפרדין רמונים, ועל כן אין הבדל בענין לגבי נוסח המשנה שם: נותנים ביצה במסננת של חרדל (שנת כ ג). ובירושלמי כפשוטו (עמ' 214) מביא ליברמן מתוך קטע כ"י ליידן שבידי י"נ אפשטין: כיני מתניתה כמפרכת ביצה, ומתוך מלאכת שלמה: מפררין, במקום מפרדין; ואינו נראה.]

[1]) [מפרשים ומלונים גוזרים גם שמוש זה מן א. פרד, אע"פ שמחלקים הם בבאור משמ' הפעל. השבעים תרגמו עפ"י הענין συνεφύροντο, יתערבבו; הוולג': conversabantur, יתחברו, יתנהגו. וי"ת: מסתיען, ועל זה רש"י: מלשון סיעת כלומר מתחברין אתם לשתות יין, ע"כ. והוא מזכיר גם את דברי מנחם: עבשו פרדות עם הזונות יפרדו ענין שתיות ונסבים הם נראים שני המלים האלה קרובי ענין הם (ממב' ערך פרד). ודיב"ג: מתיחדים ונפרשים; ודאב"ע: וסלת יפרדו אנשים יודעים (צ"ל מהנשים ודעים?) עם זונה אחת. ותמחבר כתב במלון בהערה לערך לבט, וז"ל: ועל כרחנו צריכים לאמר כי הפעל ילבט מקביל לשני הפעלים האחרים שבפסוק זה, עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו, ושהכונה בהם היא של התרועעות והשתעשעות של זמה, ע"כ. ואמנם כרשימות המחבר נמצאת אף הערה: יפרדו נרדף עם יזבחו במקום יקטרו, ורמז אל ההקבלה בין יזבחו ובין יקטרו במקום אחר (הוש' יא ב) ואל דברי נ. בריל (Jahrb. V, עמ' 15) בענין זה. וכפי שנראה יש גם בזה צד נכון. ואולם רד"ק אחרי אמרו: כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות וכו', ממשיך: יפרדו מן (הבנין) הדגש, מעשה פרד שאינו מוליד, כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן, ע"כ. וכן ר' יוסף קמחי (בס' הגלוי עמ' 142), וז"ל: והיה לו לחברו עם הפרד והגמל שאין בבהמות שמוף ומה כמו הפרד על כן אמר יפרדו, ע"כ.

ולמעשה יש כאן ענין של זנות קשורה לזבח כמנהג עובדי האלילים בתקופת המקרא, וזה גם ענין הקדשות הנזכרות בפסוק. וגם הפעל והשרש פרד בשמ' זו אינו א. פרד, אלא שרש אחד, המקביל אל האשור' פִּרְדָא, שפרושו התקדש בקדֻשת פלחן האלים, וכן ההזדוגות עם הקדשות ביום החג היא אצלם פעלה מקבילה אל יְזַבֵּחוּ וקשורה לזבח. והואיל והזדוגות זו עם הקדשות לא יכלה להביא לידי הולדה, על כן נקרא גם הַפֶּרֶד, בן ההזדוגות של סוס ותמורה, שאינו מוליד בדרך כלל, בשם פרד. ואולי נקראו פֶּרֶד, פִּרְדָּה בעקר הקדֵשים והקדֵשות באדם שלא הולידו, והשוה את שמוש המלה פֶּרֶד, פִּרְדָּה, בבטויים עממיים כגון: ואברהם פרדה עקרת ואינו מוליד (מד"ר ברלש' מח). וכאן כנראה אף פרוש לפסוק לתאוה יבקש נפרד (משלי יח א), כלו' הַנִּפְרָד, הַקָּדֵשׁ, העקור שאינו מוליד, הוא אמנם מבקש למלא את תאותו אבל לכל דבר תושית ותועלת יתכוה, שהרי אין בו כח להוליד.]

—נפע׳, ניני נִפְרַד,—קרש. עקר שאין בו כח להוליד [1]: לתאוה יבקש נִפְרָד בכל תושיה יתגלע (משלי יח א).

א. פֶּרֶד [2], ש״ז, בכנ׳ פִּרְדּוֹ, מ״ר פְּרָדִים, פִּרְדֵיהֶם, — Maultier; mulet; mule: ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פִּרְדּוֹ וינסו (ש״ב יג כט). ואבשלום רכב על הַפֶּרֶד ויבא הַפֶּרֶד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ והַפֶּרֶד אשר תחתיו עבר (שם יח ט). אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מן בהמה (מ״א יח ה). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לײ׳ בסוסים וברכב ובצבים ובפְרָדִים ובכרכרות (ישע׳ סו כ). מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופְרָדִים נתנו עזבוניך (יחזק׳ כז יד). וכן תהיה מגפת הסוס הַפֶּרֶד הגמל והחמור וכל הבהמה (זכר׳ יד יה). אל תהיו כסוס כְּפֶרֶד אין הבין (תהל׳ לב ט). וגם הקרובים אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפְרָדִים ובבקר (דה״א יב מ). —צֶמֶד פְּרָדִים: יתן נא לעבדך משא צמד פְּרָדִים אדמה (מ״ב ה יז).— ובתו״מ: הסוס והפרד, הפרד והחמור, החמור והערוד אע״פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ו). פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסוס ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספת׳ כלא׳ א ח). לא יקשור סוס לפרד ופרד לחמור וחמור לערוד מפני שמנהיגין זה את זה (שם שם ה ה)· ובמוצאי שבת נתן הקב״ה דיעה באדם הראשון וכו׳ והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד (ר׳ יוסי, פסח׳ נד.). פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר (רשב״ג, שם שם).

ב. *פֶּרֶד, ש״ז,—פרד הרמונים, רמונים שפּרדו ויבשו אותם, רמונים מְיֻבָּשִׁים [1]: הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (מעשר׳ א ו). ספרדין רימונין לעשותן פרד [2] וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (תוספת׳ שביע׳ ו כט).—ובכתה״א: הפרד והצימוקין והחרובין משיעמיד ערימה בראש גגו (רמב״ם, מעשר ג יג).

ג. *פֶּרֶד, ש״ז,—שה״פ מן א. פָּרַד, כמו פֵּרוּד: לא נשאר עתה כי אם המחלוקת הששית מן השש והוא שיהיה מפורד או מחובר לענין והאוסף וה פרד הוא הענין (רלב״ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 59). — ואמר המשורר: ולא חבר אנוש כי אם לפרד להוציא מלאם אחר לאמים, ולולא נפרדו מאז בני איש אזי לא מלאה ארץ עממים (ר״י הלוי לרמב״ע, ידענוך נדד, דיואן א, 154). — *ובנגוד לזוג, זוג או פרד, מספר שאינו יוצא לצרוף זוגות [3], ungerade Zahl; nombre impair; odd number: הוא (האחד) עלת כל זוג וכל אחד ומכפילתו נהיה כל מנין זוג או פרד (רבנו נסים, פרוש יצירה, קונט׳ המקורות, דוקס).

פִּרְדָּה, ש״נ, סמי׳ פִּרְדַּת מ״ר פְּרָדוֹת, Mauleselin; mule; she-mule: ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הַפִּרְדָּה אשר לי והורדתם אותו על גחון (מ״א א לג). וירכבו את שלמה על פִּרְדַּת המלך דוד וילכו אתו על גיחון (שם שם לח).—ובתו״מ: לא יקשור סוס לפרד ופרד לחמור וכו׳ בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה, וחכ׳ אומ׳ כל הפרדות כולן מין אחד הן (תוספת׳ כלא׳ ה ה). אסור לרכוב על גבי פירדה מקל וחומר, ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן, מקום שאסור לנהוג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (תיקי הכבלי, שם שם ה ו). וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם הקשת והמן והבאר וכו׳ ר׳ נחמיה אומר אף האור והפרדה (ספרי דבר׳ שנה). הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר וכו׳ מה עשה ענה, זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר

---

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [כנראה בעקר: מי שאין בו כח להוליד, אף מן האדם, ואך בשמוש מיחד לגבי בן האתון מן הסוס או להפך. ועי׳ ב. פֶּרֶד, הערה. ואמנם יש שמשוים לשם זה את האשור׳ פִּרְד במשמ׳ כרת, רוץ, והגוזרים מכאן אף בָּרִיד a), שליח מהיר בפרס׳ וערב׳, ואפילו את הרומית paraveredus, ומכאן בגרמני׳ Pferd, סוס, אך אין זו אלא טעות, כי אין באשור׳ שם במשמ׳ פֶּרֶד משרש זה, והוא נקרא פַּר(א).]

a) بريد

1) [ועי׳ א. פָּרַד, פע׳, הערה 1 בעמ׳ 5133.]

2) [כן בערוך ערך פרד, ובהוצאות צוק״מ: פרר, ועי׳ א. פָּרַד, פע׳, הערה 2.]

3) [ע״פ הערבי׳ פַרְד a).]

a) فرد

ויצא מהן פרדה (ירוש' ברכ' ח ו). סימיו לא יאמר לך אדם שעקצו חבירבר ודיה, נשכו כלב שימה וחיה, שבעטתו פרדה וחיה, ובלבד פרדה לבנה (שם שם). מעשה בפרדה משל בית רבי שמתה וטיהרו את דמיה מיום נבילה (ר' סימון בשם ריב"ל, שם שקלי ח ח). מפורח, כפרדה[1]) זו שאינה עושה פירות (מגי' יג :). פרדה שתבעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור (ר' יהודה, חול' עט.). היו אומרים להם רועי לוט (לרועי אברהם) כך אמר הקב"ה לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו (ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר ר' סימון, מד"ר ברא' מא). הפרד נא מעלי, אמר דבי חלבו הבדל נא אין כתיב כאן אלא הפרד, מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע, כך א"א לאותו האיש (לוט) להתערב בזרעו של אברהם (שם שם). ויגדל האיש וילך הלוך וגדל, אמר ר' חנין עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (שם שם סד)

א. **פְּרֻדָּה**, *פרודה, ש"נ, מ"ר פְּרֻדּוֹת, חבית יין[2]), Weinfass; tonneau à vin; wine cask : הלא נגד עינינו אכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז–יז). — ובמהמ"א : גוי המהדק סדק ותוחב מטלית או נעורת בין הפרודות אם נגע ביין בסכינו או במטלית אסור או תוחב כנף בגדו לפי נקב החבית ג"כ אסור (הרוקח תלג׳.

ב. ***פְּרֻדָּה**, פרודה, ש"נ, — חלק קטן, קטע קטנטן, גרגיר זרע[3]), Teilchen, Körnchen; particule, granule; particle, granule : והם אבני החול שהם פרודות קטנות (רד"ק, סה"ש מעה).—ואמר המליץ : לא יפרחו פרודות תחת מגרפותיהם טרם יבקעו ואמת לא תצמח עד ישרש הכזב מעל תלמי הרעיון (ר"י קטנוב, משלי אסף כב כח). ראש זמרת הארץ וממחרה הפלפל הנזכר אשר יקרא גם פרודות גן ערן ע"ש ריחו הנעים והוא ממין הבושם וכו' אשר יגדל על שוכה דקה כזמורה ותשלשל סביב גוע אילן או מקל עליה נרתקאות אשר בהם הפרודות הקטנות כגרגרי הקנבום (ר"ם בלוך, מבילי עולם ב, ארץ הפלפל, כח :).—ונוהגים להשתמש במלה זו במשמ' Molekül; molecule, ועיי א. פֶּרֶד, ב"נ' סעו'.

ג. **פְּרֻדָּה**, ש"נ, כמו פֵּרוּר, פרידה : מקום הצדק שמה האהבה והחברה ומקים הרשע שמה השנאה והפרדה (ר"י קטנוב, גם אלה משלי אסף כט ה).

פְּרָדִי, פִּרְדִי, פְּרִידִי, ת"ז,—עצם פרדי, עצם שאינו מתחלק יותר, Atom; atome; atom, וגם עצם מן העצמים הנפ־ד לעצמו : ההקדמה הראשונה לקיים העצם הפרדי (ר"מ א"ח, מו"נ א עג). אמרו התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם הפרדי אל עצם פרדי סמוך לו (שם שם). ההקדמה החמישית היא אמרם שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים ההם ולא ימלט מהם ובאור זאת ההקדמה וענינה שהם יאמרו שאלו העצמים הפרדים אשר יבראם השם כל עצם פרדי מהם בעל מקרים לא ימלט מהם וכו' . (שם שם). חלק מהמדברים וכו' מאמונתם שהשם ברא העולם וכו' מחלקים קטנים קרוצים קוראים אותם עצמים פרדים, אין לחלק מהם שעיר לרוב קטנותו וכו' (ר"מ א"ת, פי' המלים הזרות). ונראה לי יותר לומר שהוא (השכל) פרדי לפי גודל היינו לפי מקום כלומר שאין לו כלי מיוחד בגוף (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א, ליון ז). קראוהו המדברים העצם הפרידי ר"ל נפרד בעצמו (נרבוני, מו"נ א כח). ועוד גניח גשמים פרדיים זה אצל זה וכו' וע"ב חייבו הגשם הפרדיי והוא חלק שאינו מתחלק וכו' וזה הדבר תראה בחוש שהעצם הפרדי אין לו מציאות (רמב"ל דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, לח.). הנה התבאר מדבריו אמתת מה שפירשתי כבונת המדברים ר"ל שלא נתכוונו לדבר מהגשם הבלתי מתחלק הנקרא פרידי כי אם מהרכבת גשמי העולם עליונים ותחתונים כחלקיהם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהי ם ס)·

1) [כך צ"ל. בדפוסים : כפרידה.]

2) [המחבר בהערה לא. מַגְרֵפָה (עמ' 2791) האריך בברור המלים הקשות : עבשו פרדות תחת מגרפתיהם, והביא את דעות המפרשים הראשונים והאחרונים על פרדות, ע' שם ובהערה לערך עָבַש, מסקנתו הנסמכת אף על ת"י, גרבי חמר, חיא, כי פְּרֻדּוֹת פרושה מין של חביות יין, וכך מביא גם רש"י (הוש' ד יז) בשם מנחם.]

3) [לפי המפרשים שבארו פְּרֻדּוֹת שבמקרא במשמ' גרגרי זרע.]

כי הם (החוקרים) מניחים הוסן היותו נמצא פרדי מצוי כפני עצמו והוא כמו בלי מחזיק הדברים שנותנים בתוכו (רס"ס, ידיעות סלמה ה ג, ח:) [1]).

***פַּרְדָּנִי,** ת"ז, נק' פַּרְדָּנִית [2]),—אשה פרדנית, בט׳ יצאנית במשמ׳ שנוהגת להפרד מביתה ולצאת לחוץ: שהרי דינה בת יעקב בשביל שהיתה רגילה פרדנית גרמה תקלה לעצמה, מנין ממה שקראו בענין ותצא דינה (תנחו' וישלח ה). אם אברא אותה (את האשה) מן הראש תהיה רוחה גסה ובו' מן הידים תהיה גונכת, מן הרגלים תהיה פרדנית וכו' לא בראה מן הרגל שלא תהא פרדנית, עמדה לאת והיתה פרדנית שנאמר ותצא לאה (שם וישב ו).

פַּרְדֵּס [3]), ש"ז, מ"ר פַּרְדֵּסִים,—א) גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי, Garten, Park; jardin, parc; garden, park: שלחיך פַּרְדֵּס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (שה"ש ד יג). עשיתי לי גנות וּפַרְדֵּסִים ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהל' ב ה). ואגרת אל אסף שמר הַפַּרְדֵּס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אביא אליו (נחמי' ב ח). — ובתו"ם: עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות עד שתרד רביעה שניה (שביע' ט ז). כיצד אוכלין נשרים בשבת היו פותחין גינותיהם ופרדסותיהם לעניים שהיו בשני בצרות (תוספת' פסח' ב כח). החיה שקינתה בפרדס צריכה זימון מפני שאינה כרשות אדם (שם יו"ט ח י). לפרדס של מלך ועלייה בנויה על גביו כת עליו על אדם אלא להציץ ובלבד שלא יזיז עיניו ממנו (שם שם ב ו). שדה אחוזה להקל ולהחמיר ביצד אחד המקדיש בפרדסות מבוסטא ובחולית של מחוזא נותן חמשים סלע לבית בור ר' יהודה אומר אף המקדיש בפרדסות יריחו ובחולית של יבנה נותן חמשים סלע לבית בור (שם ערכ' ב ח). פרדס אני מוכר לך אע"פ שאין בו רימונים הגיעו שלא מכר לו אלא שמא והוא דמתקרי פרדסא (ב"מ קד.). משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו א"ל מפני מה אתה מטמן מפני, פועלים הייתי צריך שיקושו אותה, עכשיו שקששת אותה בא וטול שברך (מד"ר בראש' מד). ויטע אשל בבאר שבע וכו' אשל, פרדס, שאל מה תשאל, תאנים וענבים ורמונים (ר' יהודה, שם שם נד). למלך שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושל גפנים ושל רמונים ושל תפוחים ומסר לאריס והלך לו, לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין הביא קצצים לקוצו והציץ באותן החוחין וראה בו שושנה אחת של ורד, נטלה והריח בה ושבת נפשו עליה. אמר המלך בשביל

---

[1]) [כבר (לקוטים מספר המספיק לתנחום ירושלמי, 144) מעיר על הבטוי עור הפרדי שתנחום מביא בשם הרמב"ם בכתאב אלכאפי ערך עוד וערך פיד במשמ' העור שהנפח חוגרו לפניו על חזהו ועל רגליו להסיר מעליו את הניצוצות. את מקום הבטוי הנ"ל ברמב"ם לא מצא בכר, ואולי הוא כאחד מכתביו שאינם בידינו היום. ולא נמצאה מלת פרדי במשמ' נפח לא בעבר' ולא בערב', ואולי טעות היא וכונת הרמב"ם לעור הנקרא פדרי a) בערב', הוא עור היעלים, chamois בלעז, ולא ידע אם כון תנחום לדעת הרמב"ם באמרו שזה עור שהשתמשו בו הנפחים.]

[2]) [בתנחו' נרפס: פדרנית, אבל הערוך (ערך פרס) מביא בשם ילמדנו את הגרסה פרסנית, נ"א פרדנית, נ"א נפקנית.]

[3]) [מן הפרס' הקדומה פַּירִדֵז, שמשמעותה בעקר גדר מקיפה, ומעין זאת אף משמ' המלה הרומית hortus שתמורתה Garten, jardin, garden וכו' בלשונות ארופה; וכמלה שאולה באה בצורה παράδεισος במשמ' גן ואף גן חיות ביוני, וכך תרגמו השבעים גם ויטע יי' אלהים גן בעדן (בראש' ב ח): παράδεισον ἐν Ἔδεν, ומכאן גם שם הגן Paradies, paradise בלשונות המערב; ובערב' נשמעה הצורה פַּרָאדִים b) כמ"ר ונוספה לה צורת מ"י פִּרְדוֹס c) במשמ' גן, עמק פורה ואף גן־עדן. ונראה שהמלה עברה לעבר' דרך הבבלית המאחרת, שגם שם נמצאה בצורה פַּרְדִּיס, והארמי; וכן בארמ' של התרגומים ובסיר' פרדיסא. בשני המקומות שבמקרא מדבר במיוחד על גנות ופרדסים שנטוע בהם עץ כל פרי או על פרדס רמונים. ועל כן מגדיר הראב"ע: והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחר, ע"כ. אמנם בתו"מ נזכרים בפרוש אף פרדסים שיש בהם מינים שונים כגון תאנים גפנים רמונים וגם תפוחים. ור"י בדרשי (השרשים הקד', חוה"ם ג) אומר: כי הפרדס קטן לעולם מן הגן ויעשוהו בעליו לטייל לבד לא להרויח ממנו מנטעיו, ע"כ. והיום נוהגים לקרוא כך בפרט את הפרדסים של הפרחי הזהב ואף נגזרו מכאן שמות: פַּרְדְּסָן, בעל פרדס, פַּרְדְּסָנוּת, עסקו של הפרדסן.]

---

a) فدرى b) فراديس c) فردوس

שושנה זו ינצל כל הפרדס (רבי עזריה בשם ר' יהודה ב"ר סימון, שם ויקר' כג). למלך שהיה לו פירדס נתנו לארים והיה בתוך אותו פרדס אילן אחד של סם חיים ואילן אחד של סם המות, אמר האדים אני אעבור ואשלים ומה שהמלך רוצה לעשות לו בפרדסו יעשה (שם במדי' יא). — ובספה"א: אחר כן צוה הימן להוליך להם לפרדס מעונים ויאכלו וישתו תחת הגפנים (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ע). והנה הוא הולך בזה המדבר בעצמו והנה נבקעו נהרות ומעינים ובו פרדסים וגנים בכל מיני האילנות (הוא, המבקש, כג). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותבונתו וכו' ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). משל העולם אצל בתות האנשים בפרדס נאה ונהג בעליו שישקהו בכל יום פעם אחת וכו' ויום אחד הלך בעל הפרדס לעסקיו וצוה בנו שישקה הגן (ידעיה בדרשי, הפרדס א, 4, אוצה"ס ג).—ואמר המשורר: דודי לכה אתי לערוגת רעננים לשתות בת כרם לקול תורים עם יונים, ונהי בתוך פרדס לחיך חונים לרעות בגנים וללקוט שושנים (ר"מ זרעי הקראי, לקו"קי כח). — *ובמליצה: ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי ובן זומא, אחר ורבי עקיבא, בן עזאי הציץ ומת וכו' בן זומא הציץ ונפגע וכו' אחר הציץ וקיצץ את הנטיעות וכו' ר' עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום (תוספת' חגי' ב ג; ומענין זה ירוש' שם ב א, בבלי שם יד:). — ובספה"א: ועניני ארבעה פרקים אלו וכו' הם שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס וכו' ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ד יג). ואפשר שהדורות השלשה שהזכיר אחר זה הוא לרמוז על שלש בתות מהנכנסים לפרדם ונכשלים בו (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, ברא"ש, ד:). — ב) *ור"ת פרד"ם פשט, רמז, דרוש, סוד [1]): והנה ארבעה המה בחינות התורה וסימנם פרד"ם סו"ד דר"ש רמ"ז פש"ט (אלשיך לאיוב כח עז). צריך שיעסוק בתורה פשט רמז דרוש

[1]) [עפ"י הזהר: פשטין ראיות דרשות סודות (זהר ח"ג, קי.), פשטא דרשא רמז רזין סתימין (שם שם כב.). ועי' בבר, ZAW XIII, עמ' 262.]

סוד סימנו פרד"ס (ר"מ פאפירש, אור הישר עמוד התורה עו, בסדור תפלה למשה לר"מ קורדובירו). — ומצוי בספרי דרוש וקבלה.

*פַּרְדֵּם, סע', פַּרְדֵּם, ביג' מְפֻרְדָּס, — נרמז ברוך פרד"ס, ואמר הפיטן: ידע רמז הקורות לעם מעֻפר ומהדס, בתב הסתר אסתיר ומור דרור [1]) מפורדס (מנחם בר' מכיר, אדם בקום, קליר' פעג' אסתר).

*פַּרְדֵּסִי, ת"ז, — דבר השיך לפרדס, הגדל בפרדס: וזיתים נחלקו לפרדסי ומדברי (ס' המסעדים לר' יצחק הישראלי). כאשר ימצא עובד הארמה אילן שפריו טוב במדבר ומעתיקו אל אדמה נעבדת, מטבעה שיצליח בה בשרש ההוא ומגדלו שם וישוב פרדסי אחר שהיה מדברי (ר"י א"ח, כוזרי ב יד). וענין שם לווי שם מחובר למקום כמו שנאמר במיני העשבים הנהרי והפרדסי והמדברי (פי' התשב' להרמב"ם, נגע' יד ו). והצמח כלו ממנו בייתי וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ', הלמתים, מיוחס לאריסטו). יש מהם (מהצמחים) גניי ויש מהם מדבריי ויש מהם פרדסי ויש הרריי ויש ימיי ויש אגמיי (רשב"ל דוכן, מגן אבות חלק יעקב ב).

פרה, ממנו א. פָּרָה, *פֵּרוּי, פְּרִי, *פִּרְיָה, *פִּרְיוֹן, פֹּרָת.

א. **פָּרָה** [1]), פעו"י, פָּרוּ, פָּרִינו, פְּרִיתֶם, פֹּרֶה, פֹּרִיָּה, פְּרֵה פְּרוּ, תִּפְרֶה, יִפְרֶה, יִפְרוּ, — פָּרָה הצמח, עשה פרי, Frucht tragen; porter des fruits; to bear fruit: פן יש בכם שרש פֹּרֶה ראש ולענה (דברי כט

[1]) [עפ"י דברי התלמוד: אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר הסתיר, מרדכי מן התורה מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא (חולין ע:).]

[2]) [בארמי פרא, פרי, וכן בכושי פרי, והשם פרי נמצא בכתיב פר אף בכתבות כנעניות ובאוגרית': יכל ארץ ופר עצם (יכול ארץ ופרי עצים) (גינזברג, כתבי אוגרית, 48), וכן אפשר לראות שם זה באשורי פֵּרְא, פִּרְא, פֵּר, במשמ' פרי הבטן. ומכאן ברור שהפעל נגזר מן השם, שהוא בלבר משתף לרֹב הלשונות השמיות. ואפשר שהשם בצורת הרבוי פֵּרוֹת שיך בעקר לשרש יפר, ופר הנמצא בערבי [a]) במשמ' היה הרבה, רבה; אך לא צדק פֵּרת (Etym. Stud. 12 וכו') שרצה להפריד בין פעל ששרשו פרו (ושהוא מקביל אל ופר הערבי) במשמ' רבה, ובין פרה שעקרו פרי במשמ' עשה פרי.]

[a]) وفر

יז). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יִפְרֶה [1]) (ישע' יא א). על שדים ספדים על שדי חמד על גפן פֹּרִיָּה (שם לב יב). אמך כגפן בדמך על מים שתולה פֹּרִיָּה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י). אשתך כגפן פֹּרִיָּה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). — ועי' גם פֹּרָת. — פֹּרִיָּה במשמ' עץ פֹּרֶה: ונשאר בו עוללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעפיה פֹּרִיָּה [2]) נאם יי' אלהי ישראל (ישע' יז ו). — ובהשאלה על בעלי חיים, אדם ובהמה: כי עתה הרחיב יי' לנו וּפָרִינוּ בארץ (ברא' כו כב). מעט מעט אגרשנו (את החוי, הכנעני וכו') מלפניך עד אשר תִּפְרֶה ונחלת את הארץ (שמות כג ל). — פָּרָה ורבה: ויברך אתם אלהים לאמר פְּרוּ ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ (ברא' א כב). ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פְּרוּ ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (שם שם כח). ושרצו בארץ וּפָרוּ ורבו על הארץ (שם ח יז). ואתם פְּרוּ ורבו שרצו בארץ ורבו בה (שם ט ז). ויאמר לו אלהים אני אל שדי פְּרֵה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה וַיִּפְרוּ וירבו מאד (שם מז כז). והיה כי תרבו וּפְרִיתֶם בארץ בימים ההמה וכו' (ירמ' ג טז). ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן וּפָרוּ ורבו (שם כג ג). והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו וּפָרוּ (יחזק' לו יא). — ובהשאלה על ישע וצדקה: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ וְיִפְרוּ ישע וצדקה תצמיח יחד (ישע' מה ח). — ואמר בן־סירא: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה וגם אם פ ר ו אל תבע בם אם אין אתם יראת יי' (ב"ס גני' יו א-ב). — ובתו"מ: יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (סוט' ד ג). פ ר ו ורבו בת־גנולים (גיט' כז.). והנהר הרביעי הוא פרת זה אדום שהיפירה והיצירה לעולמו, פרת שפ ר ת ורבת מברכתו של זקן (מד"ר ברא' ט ז). —ובינ' *פָּרָה, מ"ר פָּרִין, פָּרוֹת: אובלין ושותין (השדים) כבני אדם, פ ר י ן ורבין כבני אדם ומתים כבני אדם (ח"ג, חגי' טז.). פרת שפ ר ה ורבה עד שעיברין אותו בספינות. פרת שמימיו פ ר י ן ורבין (ר' יוחן, מד"ר בראש' טז). ויאמר למך לנשיו וכו' תבען לתשמיש אמרו לו למחר מבול בא, נשמע לך ונהיה פ ר ו ת ורבות למארה (ר"י בר' חנינא, שם שם כג). כך נח. צא מן התיבה, ולא קיבל עליו לצאת, אמר אצא ואהא פ ר ה ורבה למארה (שם שם לד). כשם שהמטה אינה אלא לפריה ורביה, כך כל מה שהיה בבי' המקדש היה פ ר ה ורבה (שם במד' יא). ביצד היו ישראל פ ר י ן ורבין, היה אדם משיא בנו וכו' עד שהוא רואה בנים לבניו (שם איכה א,, רבתי בגוים) — ובספה"מ"א: גמזיות של הקריש פי' הן נצרים הפרים מישרשי אילנות (ר"ח, פסח' נו:). ומפני שישתקו (השנים) בלעיסה הן פ ר י ן וגדלין תמיד (ר"מ אלדני, סגילי אמונה ד א). — ואמר הפיטן: עורוני כהני שבט שלישי על מלכות שלישית, פרת פ ר ת ה וניתן לה ארכה (קטע פיוט מרקע"ג, מעדיאנה לשכטר, 50). ישורש פ ו ר ה שרשת ונחל נובע יבשת הרצחת וגם ירשת וכל דבר לא יכחד מן המלך (ראב"ע, מי כמוך, אינג 230).—ואמר המשורר: ולבן אל תתרע אשר מוסר יפרע והרותות יזרע וסופות לו פ ו ר י ם (דונש, דעה לבי, תשו' על מנחם, 1). וגפן בעלת בנף וסרחת ו פ ר י ה קצירים לה אלי מים ובתהמות ובגשיה אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי עריה התמאם (ר"ש הנגיד, הבנות סליליה, על מות רב האי, ברודי, 11). היה יקותיאל כזית רענן או בארזים בלבנון פ ר ו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 17).

—הפע', הִפְרַתִי, הִפְרֵיתִי, יָפֶר, הִפְרַנִי, מַפְרְךָ, יַפְרְךָ, — עשה שֶׁיִּפְרֶה, שיוליד בנים: וְהִפְרֵתִי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים (ברא' יז ו). הנה ברכתי אתו וְהִפְרֵיתִי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם שם כ). ואל שדי יברך אתך וְיַפְרְךָ וירבך והיית לקהל עמים (שם כח ג.) כי הִפְרַנִי אלהים בארץ עניי (שם מא נב). הנני מַפְרְךָ והרביתך ונתתיך לקהל עמים (שם מח ד). ופניתי אליכם וְהִפְרֵיתִי אתכם והרביתי אתכם (ויקר' כו ט). וַיֶּפֶר את עמו מאד ויעצמהו מצריו (תהל' קה כד). —ועי' פָּרָא. — ובתו"מ במשמ' גרם לבת פריה: שדגים קטנים מפ ר י ן ומרבין ימברין כל גופו

---

[1]) [יש גורסים; י פ ר ח. ועי' ZAW XVIII, עמ' 345.]

[2]) [יש קוראים: בסעפי הַפֹּרִיָּה.]

של אדם (כג, ברכ׳ מ.) [1]. — וכמהמ״א: שלח הקב״ה מגפה בצאנו של לבן כאותו היום שהניחו יעקב ונשתיירו מעט מהרכה כדי להפרות צאן לב על ידו (ברא״ר רבתי, אלבק, 129). על פרי גודל לבב מלך אשור, על אשר הפרה והרכה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר (רס״י, ישע׳ י יב). ויכטח על הכורא יתברך להפרותה (את האדמה) ולשמרה מן הפגעים ותרבה תבואתה (ר״י א״ח, מו״ה, הבטחון ז). — ובמו קל: לא יתן פריו, כשהוא מפרה משיר פירותיו (רס״י, ויקר׳ כו כ).

ב. **פָּרָה** [2], ש״נ. כנ׳ פָּרָתוֹ, מ״ר פָּרוֹת — נקבה מן פַּר, הנקבה מן הבקר, cow ;vache ;Kuh : פָּרוֹת ארבעים ופרים עשרה (ברא׳ לב יו). והנה מן היאר עלת שבע פָּרוֹת יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו (שם מא ב). וּפָרָה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (ישע׳ יא ז). שורו עבר ולא יגעל תפלט פָּרָתוֹ ולא תשכל (איוב כא י). — פָּרָה אֲדֻמָּה, פרה אדמה ששרפו אותה ובאפרה טהרו את הטמאים: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פָּרָה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על וכו׳ (במד׳ יט ב). — ועי׳ אָדֹם. — פָּרוֹת עָלוֹת, מיניקות: ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פָּרוֹת עלות אשר לא עלה עליהם על ואסרתם את הפרות בעגלה והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה (ש״א ו ז) — פָּרָה סוֹרֵרָה: כי כְּפָרָה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי׳ ככבש במרחב (הוש׳ ד יז). — ובהשאלה, ככנוי לאשה שמנה, אוהבת תפנוקים: שמעו הדבר הזה פָּרוֹת הבשן אשר בהר שמרון, העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמו׳ ד א). — ובתו״מ: בית שמאי אומרים לא ימכור לו (להחשיד על השביעית) פרה חורשת בשביעית ובית הלל מתירין מפני שהוא יכול לשחטה (שביע׳ ה ח). אין חמור יוצא במרדעת וכו׳ ואין העגל יוצא בגימון ולא פרה בעור הקופד ולא ברצועה שבין קרניה (שבת ה ד). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב״ק ה א). השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר אמר רבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא תחזור פרה לבעלים (ב״מ ג ב). איזו היא אבידה מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבידה, חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זו אבידה (שם ב ט). שמין פרה וחמור וכל דבר שדרכו לעשות ולאכול למחצה (שם ה ה). רבי אליעזר אומר עגלה (ערופה) בת שנתה ופרה (אדומה) בת שתים וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש או בת ארבע, רבי מאיר אומר אף בת חמש כשרה הזקנה וכו׳ (פרה א א). פרה (אדומה) שקרניה וטלפיה שחורים יגוד, גלגל העין והשינים והלשון אינם פוסלין בפרה (שם ב ב). גמר מלהזות, קינח את ידו בגופה של פרה (שם ג ט). השורף פרה ופרים והמשלח את השעיר מטמא בגדים, פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמן אינן מטמאין בגדים (שם ח ג). פרת כהן שהיית שומה אצל ישראל וילדה בכור, בכור לכהן דברי ר׳ יהודה, וחכמים אומרים בכור לשניהם, אמר להם רבי יהודה אתם מודים בפירות שדה שהן שלו, אמרו לו אם שדה גופה שלו פרה גופה לשניהם, אם פרה היתה גופה שלו, בכור לכהן (תוספת׳ דמאי ז י). המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא, נשכנית היא, בעטנית היא, רבצנית היא וכו׳ (שם ב״ב ד ו). ג׳ שמות יש לו, מרדע, דרבן ומלמד, מרדע שהוא מורה דיעה בפרה, דרבן שהוא משרה בינה בפרה, מלמד שהוא מלמד את הפרה להרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ י א). אם לפרתו עושה אדם דרבן, ליצרו הרע שהוא מעבירו מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא על אחת כמה וכמה (רבי חמא בר חנינה, שם שם). עד שהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה, ירד להעלותה וכו׳ ומצא סימא, אמר לטובתי נשברה רגל פרתי (שם הורי׳ ג ז). — ואמר הפיטן: יבא אפר פרה להלבין טנוף בן פרה (ר״א קליר, אלורה וונפרשה, קרוב׳ פרה). לתג

[1] [בספרי (דבר׳ ו) ובמדיר (ברא״ר טז): נהר פרת שמפרה והולך עד שכלה מגרפה לגרפו, ע״כ. אך הנוסח הנכון: מתפרת (כמו במדה״ג, דבר׳), או כמו נ״א (במד״ר): שמפריד. ועי׳ פְּרָת.]

[2] [עי׳ בהערה לערך פר ולערך פֹּרָת, ובכתבי אוגרית (גינזברג, 54): יאהב עגלת בדבר (כלו׳: בַּדֹּבֶר) פרת בשד (בשדה) וכו׳.]

וכדיה ומלאכי נגלה, ולהם אל כמחות גלה, קין ומן פרה ועגלה (הוא אליי עס, סס). — *פָּרָה, שם מסכת בסדר טהרות הדנה בהלכות פרה אדומה. —*פָּרַת רַטַאת, כמשמי פרה אדמה: פרת חטאת המעוברת כשרה (רבי אליעזר, פרה ב א). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו׳ פסולה (סס ד א). — *פָּרַת הַיָּם, Seekuh; vache marine; sea-cow: פרת הים (ועע קוה) דומה בתארה להתנין הגדול (וואל־פיש) ראשה מרובע, ארכה לפעמים כ״ג רגל, משקלה ח׳ אלפים ליטראות כערך, עורה עב מאד ורובו קרח וכשרה מעדנים (ר״ש בלוך, סבילי עולס ג, ו.). — *קַרְנֵי פָּרָה, שם טעם מטעמי המקרא שסימנו דומה לקרני פרה: ונקרא פזר גדול ונקרא קרני פרה (הורית הקורא דרכבורג, 77). קרני פרה מניף כשתי אצבעותיו למעלה (סס 108).

*פֵּרָה, פירה, ש״נ, —כמו חֲפַרְפָּרָה [1]) : ושניהם (חפרפרות ועטלפים) בריה שאין לה עינים אלא שמין הפירות והיא האישות משכנה כחפירה עמוקה כעפר להיות כעפר יסודה והעטלף תעיף באויר שיסודה מן האויר ויש לה חפירה ג״כ בארץ (הגר״א. באור ישעי׳ ב כ).

פֶּרֶה, עי׳ פֶּרֶא.

*פֵּרוּד, ש״ז, — סס״פ סן א. פֵּרַד, א) מעשה המפריד בין דבר לדבר ובין אדם לאדם, הפרדה, Trennung, Teilung; separation, division: ומהם מי שאמר שהם (היסודות) ששה והם יסודות הארבעה הנזכרים והחיבור והפירוד (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, סג). ואופן המפריש לשוכני הקו השוה נפרד בעינינו משאר אופנים המפרישים וכו׳ והפירוד הזה הוא שכל האופנים והעגולות וכו׳ נחלקית באופן המפריש הזה לשני חלקים שוים וכו׳ (ראב״ח הנשיא, צורת הארץ, ו). והזוית השטוחה היא פרוד שני קום שנפגשו על נקודה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינן על נוכח אחד (הוא, המשיחה והתשברת א, 8). וכיון שנתברר שאינו גוף וגויה יתברר שלא יארע לו אחד ממאורעות הגופות לא חיבור ולא פירוד וכו׳ (רמב״ם, יסודי התורה א יא). שההויה אצלם (אצל המרכרים) הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד ולא יקראוהו הפסד אבל יאמרו ההויה הוא קבוץ ופרוד ותנועה ונוח (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). ואסנם לפי דעת הפלוסופים לא יאמינו שהקו מורכב מנקודות והשטח מקוים והגוף משטחים ואם יבדיל בהם הפלוסוף הוא על צד ההתר לא על צד החלוק והפרוד (ר׳ אהרן הקראי, עץ חיים ז). מציאות הדק לפי דעת אנשי המחקר אינה רק מושכלת שהרי על דרך החליק והפרוד יגיע אל החלק שאינו מתחלק (סס סס). —ואמר הפיטן: קנינך עזוז וגבור ופרוד וחבור באונך (ר״י בן גיאת, קנינך ארבע יסודות, סעה״ס 20). בלי ערך בלי דמיון בלי שנוי והתמורה, בלי חבור בלי פירוד גדול כח והגבורה (אדון עולם, נוסח ספרד). — ב) מצד האדם הנפרד מחברו: ואנשקה לכל רעי ואבכה עליהם ובצלעי גחלי פרודי ועל פני מי נחליהם (ר״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 35). ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן הברו יין בדמעתי עלי פרוד רעים ובפני אהבים חפרו (ר״ש הנגיד. הנה יוני הקר, סס 33). לבכי קין ומאס את יריבו והזניחו ולא שמע בקולו, ואיך יריב אשר המס לבבו יקוד פרור ובחסן אבלו, ומוכיחו עלי דמעי ישלח באב פרוד אלהים לך ולא לו (הוא, לבבי קן, ברודי 68). ויונה על אמיר תקונן עלי פרוד אחותה אשר נרה ותהמה בהמיתי (רסב״ג, ידידי שעו, ברודי, 26). לפרודך ידיד נפשי שמואל אני נבהל ורעיוני חרדים, למען יום נדד נשאר לבבי והיה עם לבבך לאחדים (הוא אהה לי מזמן, סס 29). הה לבב עוב בצוק פרוד ינתקו חוטיו (ראב״ע, מנדוד אמון, כהנא א 53). הה לפרוד הנחילני נחלת יגון ומגנה, דוד ידעתיו מלפנים חק אהבים לא ישנה (הוא, בעלי ריבי, סס 55). אויה על מפקדו אוי כי בא עת אידו, יקלל יום פרודו יקבהו אדרי יום (הוא, האספו משכילים, סס 136). ימי פרודך מה ארכו לי כאלו נתקעה שמש בסרטן ואולם הזמן בא בין שנינו ויצא הנדד אתו לשטן (יצחק אבן עזרא, סביבי פיר, סס 161). יפתח אל ידי חברה ויקפין ידי פרוד אשר כיום פשטן, וישובו ימי חרפי בקדם ואז אשא עון פשען וחוטן (הוא, סס סס 162). הוריש לבכי מצלעי כי כיום בכיי לפרודי טרדו דלף, אולי ישיבוהו למורשיו מעט שירים ורון יביא לשר האלף (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון, 6). ומה עלמה בעין חשוק ראותה ואביה כתובה עת יהי רד, תהי דומה לעין חושק נגפו חלי פרוד ונשאר נד ונפרד (לקוטי קדמוניות סג). בפרוד

---

[1]) [עי׳ שם הערה.]

את וסור רע ונוד נום ורוב חולי ועוצם המצרות, ואיבבה יהי לו לב וכל אל סבבוהו ועליו נאגרות (ד"ס סל יהודי מלכים וח"י ב, יעקב ון, 15). — ובקבלה, עולם הפרוד: חלק האצילות והיא נשמה נקראה בשם אלקות וחלק הב' אינם אלוקית ונקראי' עולם הפירוד (רמח"ל, חוקר ומקבל, 2).

פְּרוּדָה, עי' פְּרֻדָה, ועי' א. פֶּרֶד, כיני פָּעוּ.

***פֵּרוּדִי**, ת"ו, — ספרד, סתפרד: החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לרי משה בן יוסף נג'ארה).

***פַּרְוָה**, ס"נ, בֵּית הַפַּרְוָה, לשבת בית הפרוה, לשבת הפרוה, שם אחת הלשבות בבית המקדש [1]: הביאוהו (את הכהן הגדול) לבית הפרוה ובקודש היתה, פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם וכו' (יומא ג ו). שש לשכות היו בעזרה שלש בצפון ושלש בדרום, שבצפון לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחין וכו' לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים ועל גגה היה בית הטבילה לכהן גדול ביום הכפורים, לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי הקדשים ומשם מסבה עולה לגג בית הפרוה (מדות ה ג). בראשונה היו מכניסין עורות קדשים ללשכת בית הפרוה והיו מחלקין אותן בערבין לכל בית אב שבאותו היום (תוספתי זבחי יא טז). ורחץ בשרו במים במקום קדוש, בלשכת בית הפרוה (ספרא ויק, אחרי פרק ו). — ואמר הפיטן: חש (כה"ג) לגג פרוה לבית טבילת קדש (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, ממזי איטלי ב, רטו.). נסך סנהו בשיר מופלא עלי עשור ועלי נבל בנצח ירוץ ולא ישלה לפרוה ויקדש וירחץ צת (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודי יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ב, 15). חמש טבילות ועש' קדושים טובל ומסתפיג בו ביום כולו בקודש בית הפרוה חוץ מן הראשונה שהיתה בחול על גבי שער המים (עבודת יוה"כ, .Elbog., Stud, עמ' 114). שאין לנו לא תאב לשכת בהן כה להפנות וכו' לא כבוד פרווה לטבילת אחת בשנה וכו' (שם, 187).

פְּרָזִי, ת"ז, מ"ר פְּרָזִים, — א) כמו פְּרָזִי, היושב בעיר שאינה מקפת חומה: על כן היהודים הפרוזים [1] היושבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — ובתו"מ: פרוז היה כאותה שעה (ר' פינחס, ירוש' מגי' ב ג). דפרוז בן יומו נקרא פרוז (בבלי שם יט.). ב) ובמשמ' עיר מערי הַפְּרָזִי, עיר שאינה מקפת חומה: מערי הפרזי, פרוזות ופתוחות בלא חומה (רש"י, דבר' ג ה). עיר שאין לה חומה ומתוך כך ישיבתה נפוץ ופרוז ומרוחקין משבונה לשבונה (הוא, מגי' ב:, ד"ה הפרזים). — ג) וכתורת ההגיון, משפט סתמי שאינו נגדר בהקף. judicium indeterminatum: ואם לא תתחבר לנושא של גזרה חומה בלל באמרנו האדם כותב נקרא זו הגזרה סתמית, ר"ל שהיא פרוזה [2] ולא נקשרה כחומה וכו' ויהיה חלקי הגזרות ששה כהכרת, או מחייבת כללית או שוללת כללית או מחייבת פרטית או שוללת פרטית או פרוזה [2] או אישית (אחיטוב הרופא, תרג' מלות ההגיון ב, בס' היובל להרמן כהן).

***פֵּרוּז** [3], ס"ז. — ראש פרוז, כמו ראש פרזים: מרסור ורוז מרץ ראש פרוז הרץ סלול שלום ותרין (שלמה הבבלי, אור ישע. יול' א' מסח).

***פֵּרוּט**, ס"ז, — סה"פ מן ב. פֵּרַט, פְּעֻלַּת הַפּוֹרֵט מעית: הרי שהיה דינר זהב שוה ב"ד דינרי כסף

---

[1] [לפי הנאמר בבמה מקורות שהיו מכניסים (נ"א: מניחים) עורות קדשים בלשכת בית הפרוה, אין כל קשי לבאר פַּרְוָה במשמ' פרוה [a]) כערבי שהיא אדרת עיר, Pelz; fourrura; fur, ובמשמ' זו נוהגת המלה כדבור היום. אך בבר אמוראי בבל לא הבינו את המלה והעתיקו לכאן את ההערה הלשונית שעקר בונתה בנראה למלה פרוה אחרת בארמי ולא בעבר': מאי פרווה אבגושי (יומא לה.), ואולם אותו שריד של באורי מלים קדומים מובא גם לשם העוף פרוא בארמ': פרוא אסיר וסימנך פרוא אסגושא (חולי קב:). בי בן נהגו עורכי התלמוד להביא הערות בלשניות על מלים גם שלא במקום הצרך, ועי' לשוננו יא (עמ' 264 וכו') על הערות התלמוד בפרוש המלה משכוכית. וכן היו שפרשו פרוה בשם עצם פרטי, ואינו נראה. ובתשובות הגאונים מהגניזה (גינצבורג ב, 183): וישש(אלת) אם פרווה פירוש מקודם לסולטן, צ"ל אספרווה במקום אפ פרווה, והכוונה למה שנא' בכתוב' (ג:): אספרווא דיריה בשלישי קאתו.]

a) فَرْوَة

[1] [כך הכתיב, והקרי: הַפְּרָזִים.]

[2] [כתרג' ר"ם א"ת: סתום.]

[3] [כך סנק' כמחו' אשכני כדגמה הם באת באן. במחו' איטלי' (ב, קיב.) סנק' פרוז.]

וכפרטה בבי או בב"ת שוו היא שתות בשוה ממש הרי מקח הפירוט קיים (לבוש חו"מ רכז עז).

°**פְּרוּטָה,** ש"נ,—מטבע מעוטת ערך, שהיא אך חלק פרוט של המטבע הגדולה[1]) Kleingeld, kleine Münze; (petite) monnaie; change, small coin: האשה נקנית וכו' כפרוטה וכו' וכמה היא פרוטה אחד משמונה באיסר האיטלקי (קידוש' א א). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא ל אהרוג והלך והביא לו כפרוטה אתרוג וכפרוטה רמון שניהם מעלו (מעילו ו ד). פרוטה של הקדש שנפלה לתוך הכיס או שאמר פרוטה בכיס זה הקדש כיון שהוציא את הראשונה מעל דברי ר"ע והכ"א עד שיוציא את כל הכיס (שם שם ו). ויניקהו דבש מסלע (ושמן מחלמיש צור) אלו מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל והם קשים להוציא מהם פרוטה כצור (ספרי דברי שיז). נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מרוחק, ר' יוסה בי רבי בון בשם רב יהודה בדון אנשי בר דליה שאינן מפקידין על פרוטתן (ירוש' ערוב' ו). שכן עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו (ר' ינאיה, שבת קב:). דילמא אידי ואידי כפרוטותה[2]) שנו דליכא עלייהו טבעא (עולא, ב"מ מו.). א"ר כהנא ואת אומרת אין אונאה לפרוטות ולוי אמר יש אונאה לפרוטות (שם נה.). מאי דכתיב וילבש צדקה כשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, רבי חנינא אמר מהכא וכבגד עדים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (ב"ב ט:). כל הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות (ר' יצחק, שם שם). מאי מעשה ידיו ברכת, אמר רבי שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך (שם טו:). בקטן כגדול תשמעון, אמר ר"ל שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה (סנה' ח.). מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצנה לחנווני (ר' יוחנן, חול' סד.). כל מי שנותן פרוטה לעני הקב"ה נותן לו פרוטות (רבי פנחס בשם רבי ראובן, מד"ר ויקר' לד). — חצי פרוטה: נהנה בכחצי פרוטה ופגם בכחצי פרוטה וכו' הרי זה לא מעל (מעילו ה ב). איוב וותרן בממונו היה, מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו (ר' אבא בר שמואל, ב"ב טו:). — שוה פרוטה: חמש פרוטות הן, ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל והמוצא שוה פרוטה חייב להכריז והגוזל את חבירו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי (ב"מ ד ז). [כל מי שהוא גוזל את חבירו שוה פרוטה מעלין עליו כאילו הורגו (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' כב). — פחות משוה פרוטה: בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה (ר' חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, ערוב' סב.). — ופרוטה במשמ' כסף, מעות, בכלל: ד' פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם, שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומין ומעות הבאות ממדינת הים (ת"ר, פסח' נ:). אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס (ת"ר, סנה' לז.). לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהן חולים מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דבר ברכות ונחמות (ר' לוי, מד"ר שה"ש, פסיקתא דר"כ). — פרוטה קטנה: מנין לפרוטות קטנות שהן מצטרפות לחשבון מרובה ת"ל אחת לאחת למצוא חשבון (ירוש' סוטה א ז). — פרוטה דרב יוסף, שפטור לתת פרוטה של צדקה בעת השבת אבידה מחמת העוסק במצוה: אבל נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר, לא קא מהדר ליה, דקא מהני ליה פרוטה דרב יוסף (רב אשי או רב אחי, נדר' לג:). —ובסהמ"א: מעשה בשטר אחד שהיה כתוב בו שת מאה וחד ווזא, שלח לו רב שרביא לאביי שית מאה פשיטי וחד ווזא או שית מאה סלעים וחד ווז או שית מאה סל זוזים וזוז, שלח לו בפרוטות אין לספיקה שפרוטות אין כותבין אותו בשטר (הלכות פסוקות לתלמיד רב יהודאי גאון, 53). מעשה בשטר שהיה כתוב בו שש מאות וזוז אחד והרי הדבר ספק אם שש מאות זוז וזוז אחד או שש מאות אסתירא וזוז. אמרו חכמים יטול שש מאות אסתירא וזוז שיד בעל השטר על התחתונה, א"כ למה לא נאמר

[1]) [כמשמ' זו בארמ' שבתו"מ פריטא, ועי' ב. פָּרַט.]

[2]) [כך הגרסה בערוך, ובהוצאות: כפרוטטות.]

שש מאות פרוטה[1]) וזוז, לפי שהפרוטות כולל אותן חסופר זוזין ואחר כך כותבן (רמב"ם, מלוה ולוה כז טו). ואמר לו ראובן לא אין לך פרוטה קטנה עוד שיש לי עדים שכזמן שקניתי ממך היין לא היה שוה בי אם שלשה דינרים (תשו' יעקב אלפסי, פאר הדור קסג). — ואמר המשורר כפתגם: הפרוטה אינה תהלה, וגרה איננה מעלה (עמנואל, מחברת א, 9).

***פְּרוּטִית.** ש"נ, מ"ר פרוטיות, — מין בהמה שנולדה מהרכעת כלאים[2]) עם סוס או חמור: הפרוטיות אסורות והרמך מותר (כלא' ח ה).

***פְּרוֹטְרוֹט.** או פְּרוֹטְרוּט[3]), תוס"ז, — כסף או דבר אחר המנוי פרוט פרוט, פרוטה לפרוטה[4]), ins einzelne, geteilt; détaillé fractional: אין מחללי כסף ופירות על כסף אלא אם כן יש עכו פרוטרט[1]) (ר' מאיר, תוספת' מע"ש ג י). הנותן מעות לחבירו ליקח כהן פירות למחצית שכר ואמ' לו הילך מנה ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט אסור, ראה פירות שהוקרו ואמ' לו הילך מנה ויכול לעמוד על הפרוטרוט מותר (שם ב"מ ד יז). המכנס מעות וכו' ר' יוסה כשם רבי לעזר, מה פליגין כמכנס פרוטרוט אבל באומר אילו לשקלי כל עמא מודיי שהמותר נרכה, ר' חזקיה ר' ביבי בשם רבי לעזר, מה פליגין במכנם פרוטרוט אבל באומר אילו לשקלי בל עמא מודיי שהמותר חולין (ירוש' שקל' ב ג). לשנים שנכנסו לעיר, ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט, זה שכידו עשתות של זהב אינו מוציא וחיה וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה (ר' שמואל בריה דרבי יוסי בי רבי בון, שם הורי' ג ז). כאן שבעים ואחד מנה, ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמידים, ולא מנאן הכתוב אלא בפרוטדוט[2]), ש"מ מנה של קודש כפול היה (בכורות ה.). פונדיון זה מה טיבו, קילכון לפרוטדוט (שם ו.). משל אדם הולך לקסרין צריך למאה זוז או למאתים זוז הוצאה, אם נוטלן הוא פרוטרוט הן מיגעין אותו ואינו יכול לעמוד כהן אלא מצרפן סלעים והוא פורע ומוציא בכל מקום שירצה (מדרש תהלים הוסיון, דברי לב ג). — וחמשה עשר אלף ופרוטרוט, חמשה עשר אלף ועיד כמה יחידות: בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפר צאו לחפר והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישנים ובשחר היו עומדין ומוצאין עצמן חסיריי חמשה עשר אלף ופרוטרוט[3]) (ירוש' תעני' ד יח). לא חסרת דבר, אלא דָּבָר, שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה מלאך המות מכתת בהן חמשה עשר אלף ופרוטדוט, וכמה הוא פרוטרוט, תפ"ט (מדרש תהלים כג, בובר, ק.). — ופרוטרוט, כמשמ' סכום שאפשר לעמוד עליו בחשבון פרוטרוט: דינר זהב פרוטרוט,

---

1) [כתלמ' (ב"ב קסו:): שית מאה פריטי.]

2) [הפרוטיות נזכרות כמשנה אחר כל הנולדים מן הסוס וכל הנולדים מן החמור ולפני הרמך ואדני השדה. ובארו המפרשים שהן מין ממיני הפרדות שאין אפשר לעמוד על סימניהן, ועל כן אסורות הן זע"ז. וקשה לקבל פרוש זה גם מצד הענין, שהרי גם הנולדים מן הסוס וגם הנולדים מן החמור ככר נאמרו, ואם אין לדעת ממי נולדו, מוכן שאסורים הם מספק. ומצד הלשון, כלום יקרא שם מיֻחד לפרדות אלו שאין אנו יודעים ממי נולדו? ומשום כך כנראה כתב הרמב"ם: שם פרוטיות נופל על איזה מין שיהיה מהרכעה מין סום ומין חמור על איזה דרך שיתערכו, ע"כ. אך זה בנגוד למשנה, המתירה כל בני סוס(ה) וכן כל בני חמור(ה) זה עם זה, ואין כוה אף פרוש למלה פרוטיות, שאינה מתבארת כך משרש פרט להוראותיו. ואולם ההמשך: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ואדני השדה חיה וכו', מורה שכאן מְדֻכר על מינים יוצאים מן הכלל, ואף על מינים אגדיים שהאמינו במציאותם. ועל כן נראה שגם הפרוטיות הן מין סוס או חמור כלתי רגיל שאסור על כל פנים עם סוס ועם חמור. ועל כן אפשר שאין כאן מלה שמית, אלא הכונה למלה היונ' πτερωτός בעל כנפים, כפי שהאמינו במציאות סוסים בעלי כנפים, ואלה בודאי אסורים עם סוס או חמור רגיל, ועי' בהערה לערך פִּרְגִית.]

3) [המלה היא הכפלה מקצרת של פְּרוּט פְּרוּט, ועל כן נראה שהנקוד הנכון הוא פְּרוֹטְרוּט, וכן בוקסטורף במלונו.]

4) [וזאת משמ' המלה, שהיא בעקר בינו' פָּעוּ' ולא ש"ז, וכן כארמ' שכתו"ם, ועי' הערה לקמן.]

---

1) [נ"א: פראטרוט.]

2) [כירוש' (שקל' א בסוף) במקום זה כארמ': א"ל והכתיב ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים והיידא לון סלקין שבעים וחד ליטרין ואתעביד ליה פרוטרוט וכו', כלו' במשקל של ליטרין אלה 71 ליטרין ונעשה עוד עורף של כסף פרוט.]

3) [במדרש שמואל (לג): כפרוטרוט.]

דינרי זהב אינן פרוטרוט (ר׳ יעקב בר אבינא ירוש׳ שבוע׳ ו ג). — ובספה״א: הייתם אוברים לאור חוא (משה) ממנה עלינו אלף (דינים) חסר פרוטרוט (מדה״ג דבר׳ א יד, הקבלה). הפורטים על פי הנבל, מנחם חברו עם ופרט ברמך, ורואה אני את דבריו, שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדביר כפרוטרוט¹) הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך (כס״י, עמוד׳ ו ה). ואם בא לפרוע תוך הזמן כפרוטרוט דינר דינר אין המלוה יכול לעכב׳ (עומו״מ עד ז). — ״ומ״ר פְּרוֹטְרוֹטִים: לפיכך לא נכנם כפרוטרוטים אלא י״א איסר אוכל דאמרינן חד איסר מעשר ראשון עיכב שת וכו׳ ואיסר שלמעשר שני שחילל וכו׳ איסרין חולין נישארו (ר״י בן מלכי צדק, מע״ש ד ח).

*פְּרוּי, פירוי, ס״ז,—מס״ה מן א. פָּרָה, כמו פְּרִיָּה, פִּרְיוֹן: את מוצא שפרות טובות של הקב״ה בהשפע בפירוי וריבוי, הטוב ברבוי החסד ברבוי (מד״ר אסתר בסוף).

פַּרְוַיִם, ש״ז בנ״ז, פַּרְוַיִם, — זהב פַּרְוַיִם²), מין ממיני הזהב: והזהב זהב פרוים (דהי״ב ג ו). — ובתו״מ: שבעה זהבים הן, זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק זהב שחוט זהב פרוים (ירוש׳ יומא ד ד). — ״ובלא מלת זהב באותה משמ׳ ואמר הפיטן: שם ושחטו וקבל הדם הוא בעצמו, זמן למסרם בו שלא יקרש דמו, ירוין במחתת פרוים קלה למזבח למרומו, יחתה לוחישות במעזבו והיריד עמו (כמג״ן, אכפרה, סליחי׳ מוסף יוה״כ).

*פֵּרוּךְ, ס״ז, מ״ר פֵּרוּכִים³), פירוכין,—גֶּרֶשׂ, גריסים, Graupen; orge perlé; barley groats, ואמר הפיטן: יורה ומלקוש באבם פורכים בה תת באביבים רביה טפל לחקליא אביב פרוכים (ר״א קליר, הנה מוסף שבת החדש).

פְּרוּס, עי׳ ג. פָּרַס, הע״ה.

א. **פְּרוּסָה**, ס״נ ¹), — חתיכה שנפרסה מככר הלחם, פת לחם, Stück Brot; morceau de pain; piece of bread: הלוקח מן העני ובן העני שנתנו לו פרוסות פת או פלחי דבילה מעשר מכל אחד ואחד (דמאי ה ה). בשר הקדש שקרם עליו הקיפה, נגע טבול יום בקיפה חתיכות מותרות וכו׳ וכן בקטניות שקרמו על גבי פרוסות (טבו״י ב ה). הבוצע חטין מברך עליהן בורא מיני זרעים, אפאן ובשלן בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליהן המוציא לחם מן הארץ וכו׳ (תוספת׳ ברכ׳ ד ו). הביאו להם וכו׳ מליח ופרוסה מברך על המליח ופוטר את הפרוסה וכו׳ רבן שמעון בן גמליאל אומר פרוסות סימן גדול לאורחים כל זמן שהאורחין דואין את הפרוסות יודעין שדבר אחר בא אחריהן (שם שם ד יג-יד). פרוסה של גלוסקין ושלימה של בעל הבית מברך על השלימה של בעל הבית וכו׳ (שם שם ד טו). קישות של תרומה שנתערבה במאה קישית של חולין וכן פרוסות של לחם הפנים שנתערבו במאה פרוסות של חולין הרי אלו יעלו וכו׳ אם נגעו פרוסות זו בזו טימאו זו את זו (שם תרומ׳ ה יד). פיעלים שהיו מסובין ואוכלין והותירו פרוסות או שהיו אורחין מסובין ואוכלין והותירו פרוסות ונתנום לשמש וכו׳ מעשר לכל אחד ואחד (שם דמאי ה ז). עני שנתנו לו פרוסות וגרוגרות מעשר מכל אחד ואחד (שם שם ה ח). הבן שהיה אוכל משל אביו וכן העבד שהיה אוכל משל רבו קוצץ ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גוילו של בעל הבית שכך נהגו (שם ב״ק יא ד). השמש מברך על כל כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה (ירוש׳ ברכות ז ג). כמה יגע אדם הראשון עד שלא אכל פרוסה, חרש וזרע ניכש וכו׳ ואח״כ אכל פרוסה (בן זומא, שם שם ט ג). הוא (עזרא) התקין שיהו אופין פת בערבי שבתות שתהיה פרוסה מצויה לעני (שם מגי׳ ד א). אמר להם (העני) תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו

¹) [כלו׳: באלו פרוט לפרוטות, בשמוש המלה בתו״מ.]

²) [לפי התרגומים הקדומים ולפי דעת רב המפרשים פַּרְוַיִם שם ארץ, ואולי כמו אופיר (אפריקה), ובא בצורת ס״ז כבמה שמות ארצות כגון מצרים, נהרים וכדו׳. אך בתו״מ פרשוהו בדרך דרוש: אדים דומה לדמו של פר (ריש לקיש, ירוש׳ יומא ד ד), זהב שהוא עושה פירות (שם שם), ובספה״א השתמשו במלה במשמ׳ זהב טוב בכלל.]

³) [עפ״י הארמ׳ שבתרגו׳: אביב קלי בנור פירוכן רביכן (אונקלוס, ויקר׳ ב יד).]

¹) בעקר ביני׳ פָּעוּל, הפת הפרוסה בנגוד לפת השלמה. ועי׳ בדגמאות, ובערך א. פָּרַס.]

עליו, דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל כעידה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פדוסה אחת (ר' אלעזר ברכ' לח:). לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אלא אם כן אוכל עמהם (ת"כ, ר"ה כט:). אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו (חול' ז:). לא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של שמש אא"כ יודע בו שנטל ידיו והשמש מברך על כל כוס וכוס ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה (ר' זירא בשם רב, שם קז:). לא. יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה וכו' אבל מקנח אדם קערה בפרוסה וכו' ולא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לתוך הקערה ולא ישוך מפרוסה ויתננה לחבירו (דא"ר ט). מעשה ברבי עקיבא שנתארח אצל אדם אחד נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה, חטפה ר"ע ואכלה אמר לו רבי אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה וכו' (שם שם). אם אכל אדם פרוסה אחר פרוסה לא שנייה דוחה את הראשונה (ר' תנחומא דקסריא, מד"ר ויקר' יד). שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא כמה ניסים לגאול את ישראל ממצרים כן הוא עושה בפרוסה הזו שאדם נותן לתוך פיו (פסיק' רב' לג, אנכי אנכי, קנג.). — ובמהמ"א: לא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כצר עין ולא פרוסה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבת (אבודרהם, סדר הלכות המוציא ופירושה, לט:). — ואמר הפיטן: טוב חנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח, כהקיש רש שואל חסד לו קת טוב תען (שלמה הבבלי, אך בך לדל, סליח' מוסף יו"כ). מה טעם בוצע כפרוסת בכרות חררים, כי אין ככר שלמה בכלי עניים וחסרים (בנימן בר שמואל, כך גזרו רבותינו' רשות לשבת הגדול, נמצ' איטל' א. לא.). יקשו צרי עין כבצע ומאנו פדוסה לרעב לבצע והאריכו וקצרו את המצע (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' אמרון פסח). טובי עין הם הצדיקים שהרבה יעשו ומעט יאמרו, יסוב פרוסה בטה להם ושמנה עשר קבים סלוהים הוצברו, ואקח' פת לי וגו' (ר' שמואל יזכה, יוצר ויכא, סדיר' מהגבי', מ"ל וייס, 54). — ואמר המשורר: הישכיל מי אשר יתן פרוסה לשועלים בתוך סוכת שחלים (ר"ש הנגיד, בן משלי, 38).

ב. ***פְּרוּסָה**, ש"נ, — מסך פְּרוּשׂ, וילון, Vorhang; rideau; curtain: משל למלך בשר ודם שהיה משיא את בנו ותלה בחופת בנו פרוסות שחורות, אמרו לו בני פלטין שלו אדוננו המלך מפני מה אין אתה תולה פרוסות לבנות (מדרש הגדול, דבר' ה כ, הקבלה).

פָּרוּעַ, עי' פָּרַע.

***פֵּרוּעַ**, ש"ז, — שה"פ מן פָּרַע, א) פֵּרוּעַ ראש, מצב הראש הפרוע, גלוי הראש, Entblössung; découvrement; uncovering: ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש (כתוב' עב.). קלתה אין בה משום פרוע ראש (רבי אסי בשם רבי יוחנן, שם עב:). — ב) גלוי חלק אחר בגוף: מאי בל זמן וכו' שאין חבירו רואה את פרועו (ברכ' סב.). — ובספה"מ"א: וצא בשעה שאין בני אדם מצויין בחוץ שאם לא תעשה כן תצטרך להתרחק מן בני אדם עד כדי שלא יראו פרועך וכשאתה מקדים ומחשיך תוכל להפנות באיזה מקום שתרצה (רגמ"ה, תמיד כז:). כדרך שנפנה ביום, לענין פרוע טפח וטפחיים (רש"י, ברכ' סב.). ורבא סירר לבניו שורה אחת למזרח ושורה אחת למערב כדי שישב עליהם לנקביו ויהיה פרועו טלפניו ומלאחריו לצפון ולדרום (סמ"ג מ"ע סי' קפד). ומדרכי הצניעות הוא ג"כ שלא ילכו שני בני אדם יחד לבית הכסא אחד שלא יראה האחד פירועו של חבירו או ישמע עיטושו (הלבוש או"ח ג ב).

***פֵּרוּף**, ש"ז, — מקום שהקלעים או הפרוכות פרופים זה לזה, מקום הרכיסה: והוא נכנס דרך הדרום לפתחה של חיצונה ומהלך בין שתי הפרוכות עד שמגיע לפירוף הפנימית שבצד צפון (המאירי ליומא ה א, מז.).

פָּרוּץ, עי' פָּרַץ.

***פֵּרוּק**[1], פירוק, ש"ז, — שה"פ מן פָּרַק, א) פעלת הפורק את הבנין, המשכן וכליו, המזבח, Abbau; démontage; dismounting: הנותן על גבי המזבח בשעת פירוקה או בשעת שגלה הרוח את היריעה לא עשה כלום (תוספת' זבח' יג ג). על דעתיה דרבי יוחנן היה שם שבע עמידות וששה פירוקין, על דעתיה דר' חייה היה שם ארבע עשרה עמידות ושלש

1) [מן הארמ': פֵּרוּקָא.]

עשרת פירוקין (ירוש' יומא א א). ואף בשעת פרוקו והקמתו (של דמשכן) איני חפץ באחרים שיפרקוהו ויקימוהו אלא הם (מד"ר במדבר א). פירוקן (של הארון, השלחן, המנורה) כשעת מסעית כעמידתן כשעת חניית מסעות (שם שם ד). — ופרוק המשא: א"ר הונא אכסדרה אין ד' אמות, מעמא מאי, משום פירוק משאו (ב"ב יא:). — ובסהמ"א: לא נאמר דין גוד או אגוד כדי אמות של פירוק משא ולא במה שצריכים ליציאה וביאה (טו"ע חו"מ קעא יז). — ופרוק האברים המתפרקים, ופרוק החבור באברים: שאין דטעם תלוי אלא בפירוק אברים, בין יונק בין שאינו יונק דיה שעתה (רש"י, נדה ט., ד"ה קוי"ל). פרוק החבור כאברים הגדולים. ירפא בהשואה והקשירה הנאותה (קלמון א ד כח). — ופרוק על, פריקת על: ואין זה (תנועת הראש) קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק ע"ל וראוי להוכיח על זה תוכחה רבה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קיט). ודין לחפש מאיזה זמן היה פרוק העול הזה אחר שבזמן בית שני יש הודאה גדולה כי היו עושים ע"פ הראיה (ר"א הקראי, ג"ע, קדה"ח ד, ה.). — ופרוק הקלפה: נכצ' הזורה הבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבת באוכל ואינה מחוברת ואינה כגון קליפה שצריכה פירוק כגון עפרורית שצריך ניפוין אלא מעורבת בלבד (ערוך ערך דש). — ובהשאלה פרוק הקשיה, הסרת הקשיה ע"י פתירתה, Lösung (e. Frage); solution : וכמל פירוקינו הראשון שאמרנו ופירקנו פירוק אחר (מסו' הגא. הרכבי תכה, 219). וכא רב אשי לפרק פירוק אחר מפשוטה של משנותינו (סו"ח הגא' מן הגני', גינצבורג ב, 10). והפירוק הזה הוא ההלכה שאין אנו חייבין לברך על הריח ברכה אחרונה ודיינו לברך לפניו (ר"ש בן חפני גאון, שערי ברכה, בית תלמ' ג, 379). ודעתנו כפלאון חכמותיו וחדרי תכונותיו וקושייו ופירוקיו ותרוציו[1] וכחו בתורה יותר מדעת זולתנו (מכתב מיימי הגאו', הקדם ג א—ב, 3). וחזרנו לפרק פירוק אחר (ר"ח, שבת עג.). ומפני מה לא פירק פירוק זה לגבי חולב עז (הוא, שם קנה.). ולא מצא פירוק לדבריו (הוא, ב"לה ג.). שלא פירקנו זה הפירוק להראות שעדותן מעשה אלא להראות שעדיתן אינה מעשה (רי"ף, קנה' פרק ז, טז:) ובתלמוד ארץ ישראל פרקו פירוק אחר חביב (רבנו נסים על שבת, גולדנתל, כט.). והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראויים לתרץ הם והאמוראים שעמהם (רש"י, ב"מ פו., ד"ה סוף הוראה). אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסות וקריאת הלכותיו מבלי פרוק קושיותיו ופתח סתומותיו (ר"י א"ס, חו"ה, עבודת האלהים ד). צריך להתבונן בקושיא וכתשובתנו בפירוקה, וקודם שאזכור הקושיא ופרוקה אמר כי כבר ידע כל עברי וכו' (ר"ם א"ת, מו"נ א ג). ואמרו בפירוק הקושיא ההיא המקרת אין קיום לו (שם שם עג). וגם שאלנו שאלה ראויה להזכירה הנה עם פרוקה דרך קצרה להיותה מעין שאילתך גם היא (הוא, יקוו המים כ, 128). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספיקות ביגיעת התלמוד (ר"י אבן עקנין, ס' מוסר ב יח). וכן נהגו בשאר מקומות להעלותו כדיתוי או בפירוק עד שתסתייע הדבר (רז"ה, ספר הלבא, נדה כ). לפי שיש בהם ובכל אחת מהם כמה פרוקים ותירוצים נברים ומפורסמים לכל בן דעת (ר"ם אלמולי, פתרון חלומות, יח:). — ואמר המליין: ושבקושיותיו ופרוקיו (של התלמוד) בשאלותיו ותשובותיו מן העוות והעקמומיות (ר"א לויפל, מע"י ג, המקרה לעובה, יד:). — ב) "הפרדות חלקי הדבר זה מזה, פזור חלקי הדבר, Aufgelöstheit, Lockerheit; incohérence, dissolution; looseness : וכשיהיה היסוד רקיק פשוט רחוק מהפזור והפרוק תשוה לו האחדות ותסכים עמו (מקור חיים לרשב"ג ב כח). — ג) "פרוק החוש בין דבר לדבר, יכלת התוש להבדיל בין דבר לדבר, הבחנה, Unterscheidung(svermögen); discernement; discernment : ושים הגוף הקש ליסוד ושים הגוון הקש לצורה, וכן שיש פרוק החוש בין הגוון והגוף והשגתו לצורת הגוון בעצמו הקש לפרוק השכל בין היסוד והצורה והשגתו לצורה בעצמה (שם ה ד). ואחר כך תעיין כפרוק עצם השכל באותה הצורה מזולתו (שם שם ו). ופרק כל אחד מהם מאדר בשכלך פרוק אמתי (שם שם טז). — ובמשמ' הכדל, הפריש: וצריך שתדע כי מי שהטיב לדעת פרוק אלו הצורות והכיר כל אחד מאלו העצמים מהאחר הגיע לתכלית הידיעה והתענוג (שם שם כז)

---

1) [נ"א: ותירוציו,] עי' אפשטיין, Z. Gesch. d. Liter. ב, עמ' 165.

פָּרוּר [1]), ס"ז,—סיר, קדרה לבשול, Topf; pot: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בַּפָּרוּר ועשו אתו עגות (במד' יא ח). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמַח מצות הבשר שם בסל והמרק שם בַּפָּרוּר (שפט' ו יט). ובא נער הכהן בבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בַפָּרוּר כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו (ש"א ב יד).—ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס גני' יג ב).—*עץ הַפָּרוּר, כף עץ לבחש בפרור:.תבלין נדובין במדוך של עץ והמלח בכף ובעץ הפרור (ב"ס, בילה א ז).

פַּרְוָר [2]), ס"ז, מ"ר פַּרְוָרִים,—כמו פַּרְבָּר: וישבת את הסוסים אשר נתנו מלבי יהודה לשמש מבא בית יי' אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בַּפַּרְוָרִים (מ"ב כג יא).

***פֵּרוּר** [3]), פירור, ס"ז, — א) שה"פ מן פֵּרַר, פְעֻלת המפרר והמשבר, Zerbröckeln; émiettement; crumbling: חמין דלשאר נהרות קאזיל בעי פירור (פסח' כח). — ב) מ"ר פֵּרוּרִים, פירורין, פתים פתים קטנות שהפת מתפררת כהן, Brösel, (Brot)krumen; miette; crumb (of bread): מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושער עדשין מפני שהוא מאכל בהמה (שבת כא ג). אם היה שמש תלמיד חכם מלקט פרורין שיש בהן כזית (ב"ה הלל, תוספת' ברכ' ו ד). שחק את הפת ועשאו פירורין, גרוגרות ועשאן דבילה מעשר מאחד על הכל (שם דמאי ה ח). המערה סבלי לבלי ונמצא שרץ וכו' נמצא על גבי פרורין ונגע בביצה טמא (שם טהר' יא ג). פירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן (ר' יוחנן. ברכ' נב:). פתות יכול לשנים תלמוד לומר פתים, אי פתים יכול יעשנה פירורין תלמוד לומר אותה, אותה לפתיתים ולא פתיתה לפתיתים (מ"כ, מנח' עה:). ולא ילקט אדם פירורין אפילו על גבי השולחן מפני שהוא ממחה דעת הבריות

[1]) [מן פאר, פור [a]), רתח בערבי (הערת המחבר שולי המלון של גזניוס–בוהל). [ועי' פָּארוּר, הערה.]

[2]) [עי' פַּרְבָּר, הערה.]

[3]) [כארמ' פרורא.]

[a]) فار, فور

(דה"ר ט). — ובתשאלה על פרור הים: עשרה נסים נעשו לישראל על הים, נבקע הים וכו' נעשה פרורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים (מכי' בשלח ד). ונעשו המים פרורים (תנחו' בשלח י). — ג) כמשמ' מאכל העשוי מפרורים [1]), דַּיְסָה, Schmarrn, פיתא ופירור: Brei; bouillie, purée; pap, pudding אוסר על הפירור במקום שעושין את הפירור עיקר אבל במקום שאין עושין את הפירור לא בדא (כב, ירוש' ברכ' ו ז).

***פָּרוּשׁ,** סוח"ז, מ"ר פרושים, פרושין,—א. מי שֶׁפָּרַשׁ והתרחק, ביחוד מי שֶׁפֵּרַשׁ מן התאוות והעברות: קדושים תהיו, פרושים היו (ספרא ויק, קדושים פרשה א). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (תוספת' סוטה טו יא). אמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל, בני כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים (מד"ר ויקר' כד). —ובספהמ"א: וכבר נאמר על קצת הפרושים שהיו כל ימיהם בתשובה מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה בעבור תוספת הכרתם בגדולת האלהים (ר"י א"ח, חו"ה, עבודת האלהים ג). ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו, ופגע באדם אחד מעובדי בו"מ בעיר אשר הלך אליה, אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העורון ומעוט ההבנה בעבודתכם לכו"מ (שם, הבטחון, פתיח'). ועל כן היו הפרושים בורחים מקרוביהם ומבתיהם אל ההרים בדי שיפנו לבותם לעבודת אלהים (שם שם ד). ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג בפרישות אשר בו תקנתו בעולם הזה בקחת הצורך ממנו היה בדין להיות בעולם פרושים גמורים (שם, הפרישות א). אבל לבמה כתות נחלקו הפרושים בפרישות וכו' (שם שם ג). הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו, לבו רחב מאד ונפשו שפלה מאד (שם שם ד). והיה מן הפרושים אוכל לחם אנשים ושותה יין ענושים וגונב לבות האנשים (ר"י זבארה, ס' שעשועים ו, דודזון, 62). ופרושים אחרים אשר פורשים בלבם מן הטוב

[1]) [ובן בארמ' פירורא דאושכפי (פסח' מב:), דיסת הסנדלרים והרצענים המשמשת דבק.]

[2]) [כיני פָּעוּ מן א, פָּרַשׁ.]

ורבקים ברע (שם שם). ועל כן אמר אחד מהפרושים למלך מהמלכים, דע שמלכותי הוא יותר גדול ועצום ממלכותך, אמר המלך ואיך, אמר הפרוש מפני כי מי שאתה עבדו הוא עבדי (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 21). כי ראיתי אבא מרי ורבינו משולם שהיו פרושים ומתחסדים (נגד מדורת עבו"ם) ובן הרבה גדולי עולם (מרדכי, שבת רכ). הפרושים הכוזבים שהם מכפנים בעלי גאוה ומשפה ולחוץ מראים שפלות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ד, ר' יוחנן בן ברוקא). — פָּרוּשׁ מאדם או מדבר: אמר לאיבל בלוי אני ממך, פרוש אני ממך. מנוע אני ממנו. הריני נזיר ממנו, הרי זה נזיר (ירוש' נזיר ב, א). וכשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך המקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (מד"ר במד. י). ק"ל שנה עשה אדם הראשון פרוש ממטתו (דנ"כ, ליברמן, 10).—ובסהמ"א: שלא יתאוה תאוה רבה למאכלים ומשקים והמשגל ויהיה בטבע פרוש מהצחוק (כס"ע פלקירא, המעלות א, 16). — ואשה פְּרוּשָׁה: חסיד שוטה ורשע ערם ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מכלי עולם (ר' יהושע, סוטה ג ז). אשה פרושה זו שהיא יושבת ומלעכת בדברי תורה (ירוש' שם שם ג ג). — ובסהמ"א: איש פרוש ואוכל חוליו בטהרה יקח לו אשה פרושה ויודעת הלכות טהרה ומתנהגת עמו בטהרה (ספר חסידים תתרפו). לפי שהיתה (בת יפתח) עתידה להיות פרושה בבית אחד לא תצא משם כל ימי חייה (ר"י אברבנאל, פי' שפט' יא). וגירש (אאוליו שילפו) לאחיו הגדול והרג בן אחיו הגדול ולכתו של אחיו עשה אותה פרושה, אבל היא ילדה לרוכו ורומילו (ר"א זכות, יוחסין השלם, מאמר ו, הזמן הרביעי, פיליפובסקי, 237). והיה בן שר אחד ואמו בת מלך והיתה מונגא פרושה ולא שכבה עם איש אלא בחלום נדמה לה שהיא שוכבת עם איש (שם, הזמן התשיעי, 247).— ומי שֶׁפָּרַשׁ מן הצבור: כולל של מינים בשל פרושין ושל גרים בשל זקנים ושל דוד בשל ירושלם (תוספת' ברכ' ג כה). — ודבר פָּרוּשׁ מן הרב: וכל שפרש, מן הרוב פרוש הוא[1]) ומותר (והזהיר, ויקר' ד). — ב) איש מִכַּת הפרושים, אחת הכתות

[1]) [עפ"י הארמ' שבתלמו': כל דפריש מרובא פריש (זבחי' ענ'.)]

הגדולות בימי בית שני, Pharisäer; Pharisien; Pharisee: בגדי עם הארץ מדרס לפרושים (חגי' ב ז). ומעשה שהטבילו את המנורה, והיו הצדוקים אומרין בואו וראו פרושים שמטבילין מאור הלבנה (תוספת' שם ג לה). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ (בית שמאי, ירוש' שבת א ה). אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן במעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס (ינאי המלך לאשתו, סוט' כב:). — וסוגים שונים של פְּרוּשִׁים: שבעה[1]) פרושין הן, פרוש שיכמי[2]), פרוש ניקפי[3]), פרוש קיזאי[4]), פרוש מנבייה[5]), פרוש אדע חובתי ואעשנה[6]), פרוש יראה[7]), פרוש אהבה[8])

[1]) [באדר"נ (לז): שמונה, ועי' לתלן.]

[2]) [בירוש' (ברכ' ט ז; סוטה ה ז) פרשו, שטוען מצוות על שכמו, כלו' שנושא אותן לראוה ומתגאה בהן. ובבבלי (סוט' כב:) אמרו: זה העושה מעשה שכם, ופי' רש"י: שמלו שלא לשם שמים, אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם ולא לשם שמים, ע"ב.]

[3]) [בירוש' (שם שם): אקיף לי ואנא עביד מצוה, כלו' שדורש שיתנו לו בהקפה זמן או שיקיפו למענו את הדרך מפני שהוא עוסק במצוה. ובבבלי (שם שם) זה המנקיף את רגליו, ופירש"י: מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים.]

[4]) [נ"א קיזי, קיזיי, ואמרו בירוש', שעושה מצוה אחת ועברה אחת ומקזז ומנכה את העברות מחשבון המצוות. ובבבלי אמר רב נחמן בר יצחק: זה המקיז דם לכתלים, כלו' עושה עצמו כעוצם עיניו שלא יסתכל בנשים ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם יוצא (רש"י).]

[5]) [נ"א מה הנכייה. ופרשו בירוש' (שם שם) שהוא נוהג להתפאר שהוא מנכה ממה שיש לו לשם עשית מצוות. ובבבלי (סוטה כב:) הנוס': פרוש מדוכיא ואמר רבה בר שילא על זה: דמשפא כי מדוכיא, שהולך כפוף כמדוכה (רש"י: בוכנא עשוי כמקבת וראשו כפוף).]

[6]) [בבבלי: מה חובתי ואעשנה. בירושלמי פרשו שהוא אומר מה חובה ותמא עשיתי, שאעשה מצוה תמורתם. ובבבלי, שהוא אומר: מה חייב אני לעשות עוד ולא עשיתי, כאילו קים הכל.]

[7]) [בירוש' פרשו שהוא ירא שמים באיוב. ובבבלי הנוסח: פרוש מיראה, ופרש רש"י, שהוא ירא את העֹנש.]

[8]) [בירוש' פרשו שהוא איתב ה' באברהם. ובבבלי: פרוש מאהבה. ופרש רש"י: מאהבת שכר המצוות ולא לאהבת מצות הבורא.]

ירוש' ברכ' ע ז; שם סוטה ה ז). אין לך חביב מבולם אלא פרוש אהבה כאברהם (שם שם). ח' פרושין הם, פרוש שכמי, פרוש נקפאי, פרוש מקצואי, פרוש מכובאי, פרוש מלאכה היתה לו, פרוש מחופתו עשאני, ופרוש מן היצרא, ופרוש מן היראה (אדר"נ לז [1]).— ומַכַּת פרושים, מַכּוֹת פרושים, כנוי של גנאי למי שעושים עצמם כפרושים [2]: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מבלי עולם (ר' יהושע, סוטה ג 7). זה מכת פרושים [3]) נגעי בו (רבי, ירוש' פאה ח ח). — ועי' מַכָּה. — ובספהמ"א: ותאמר לו (אלכסנדרה) אתה ידעתה את האיבה אשר היתה לך עם הפרושים ועתה בניך הם קטנים ועתה אות לעזרת מי תעזבני (יוסיפון גינצבורג, קלו). רק רבי הפרושים העירו מריבות ומנחות (?) עם שרי הצדוקים (שם קלח). ויכבד מאד את הלל הזקן שר הפרושים ואת שמאי תלמידו (שם קסח). והנה אחת מכל הכתות האלו היתה נקראת פרושים כלומר מובדלים אלמעתולה, והיו נוהגים ע"פ התורה כפי מה שפרשוה החכמים שקדמו להם (לקוטי קדמוניות ז).

***פֵּרוּשׁ** [4]), פירוש, ש"ז,—שה"פ מן א. פֵּרֵשׁ,— א) הבעה ברורה, מפֹרשת, של דבור, הבעת דברים ממש כמות שהם, ausdrückliche Angabe; déclaration formelle; explicit statement: אין לך חרב של שלום אלא חרב של פרעה נכה ושטפה את אותו צדיק וזה הוא יאשיהו וכו', היכן פירושו של דבר, רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם (תוספת' תעני ב י). אם אמרו בשעת מיתה ינתן (הפקדון) לפלוני שהן שלו יעשה מפורש כפירושו (שם ב"ק יא ח). ככר ומקל ירדו כרוכין מן השמים, אמר להם הקב"ה לישראל, אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול, ואם לאו הרי מקל ללקות בו, והיכן פירושו של דבר, אם תאבו ושמעתם וכו' (רשב"י, ספרי דבר' מ). וכולן שאמרו בשעת מותן ויינתנו לפלוני שהן שלו יעשה

[1]) [עי"ש בשנויי נוסחאות ובהערת שכטר.]

[2]) [בירושי (סוטה ג ג) פרשו: זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה, ע"כ. ושם וגם בבבלי (סוטה כב:) הובאו דוגמאות לכך.]

[3]) [על אנשים שנתנו דינר לעני שהיו לו מאתים זוז חסר דינר, וע"י כך שללו ממנו את הזכות ליהנות ממתנות עניים.]

[4]) [וכן בארמ' פרושא, פירושא, באותן משמ'.]

פירוש לפירושן (ב"ב כג.).—ובמשמ' הדבר המפֹרש כנגוד אל סְתָם, הדבר הסתום: ושאר כל הדברים סתמן מותר (למכר לגוי) ופירושן אסור (ע"ז א ה). ועם ב בבל"מ, בפֵּרוּשׁ, במפֹרש, ברור, ausdrücklich; formellement; explicitly: מוכר לו פירות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו וכו' אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים, וכולן בפירוש אסורין (שביעי' ה ח). אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחוצה לארץ, א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ (שם ו ה). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש (ספרא, רלא פ' ויקרא, י"ג מדות של ר' ישמעאל). מוציאין את כל אדם ומשאילין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעים ולא מאחים (שם ויק, אמור פרשה יד). ומי פירש לנו בפירוש שארבע מינין הללו שהן אתרוג וכו' (תנחו' בובר, אמור כט). — ובספהמ"א: שאחרי שבאר לנו ארסטו' בפירוש הכחות אשר לא יובדלו ויופרשו מן הנפש אשר הם המרגשת והצומחת וכו' (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 69). — ובאותה משמ' בְּפֵרוּשִׁים, ואמר המשורר: ויקראו ספר לקים כל מהר כתבתה בפרושים ויכתבו עלי שטר מחזק שריר בתוספת ותרושים (ר"י חריזי, תחכ' ו, 73). — ב) בֵּאוּר, האומר כאלו בפרוש מה שלא מפֹרש עד כה [1]), Erklärung; explication: וסתמו לאו בפירושו הוא [2]) (ר' מנא, ירוש' גיטי ה י). אי מהימנא לך עשה כפירושה ואם לאו עשה פירוש לפירושה (ב"ב כג.). על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים (חייב זקן ממרה) (ר' יהודה, סנה' פז.). — ובספהמ"א: פירושה כתב אלהינו בדת מוסר כי בדת שוכנת נפש כל בשר (רסע"ג על חוי הבלכי ב, 54). ובעת אשר התבוננו באגרות ידענו רוב תכמתכם אשר אתם יודעים בכבודכם, כי פירוש אלף אינם מבירים, קל וחומר מבניסים עצמם במה שלא הנחילם חי העולמים (הוא, ס' הגלוי, הרכבי,

[1]) [מקור המשמ' הזאת ברור ביותר בדברי הירוש' (ב"ק ט יא): יעשה פירוש לפירושו, ועוד.]

[2]) [בלוי: ובי המשאיל בלים לחברו בשביעית סתם אינו כאלו פרש לאיזו מלאכה השאילם?]

רעז). מום זה ומום אחר אין זה ספק טעות, פירוש, פרה זו לא היתה לא רבצנית ולא נשכנית ולא בעטנית אבל היה בה מום אחר שאינו נכר (רי"ף, ב"מ, מט:). בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פרוש התורה (ראב"ע, הקדמה א' לפרושו על התורה, כהנא ב, 63). הודע לדיינין פירוש הדברים והם יודיעך אם אתה חייב או אין אתה חייב (רמב"ם, טוען ונטען ו א). חלילה שתורתם התירו להם אבל היהודים בעלי חמדה ועשו פירוש להנאתם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 12). — ואמר המשורר: שלישי בם סעדיה המבונן זקן תורה ופרושים ודינים ופתרונות חמודות מזהובים ופקודים משמחים והגונים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, יעקב מן, ב, 76). — ומצוי מאד בספרות הפרשנות וההלכה, וגם בקצור פי', וגם במשמ' ספר המכיל באורים לספר מספרי המקרא ובדוי. — "ובמשמ' באור על דרך משל והשאלה: והוא מאמר יסבול הפירוש[1]) מאד (ר"ש א"ת, מו"נ ג כו). — "ופֵרוּשׁ שֵׁם, הגדרה, definitio: או יהיה (התאר) פירוש שם כאלו תאמר האדם הוא החי המדבר וכו' ענין זה התואר פירוש שם לא זולת זה, כאלו תאמר שהדבר אשר שמו אדם הוא הדבר המורכב מן החיים והדבור (שם א נא). החלק הראשון (של התארים) שיתואר הדבר כגדרו כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר, וזה התאר הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו, כבר בארנו שהוא פירוש שם לא דבר אחר (שם שם נב).—ג) "פֵּרוּשִׁים במשמ' פרטי המצוות והחקים: תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה (מוסף לשבת).—וכשם לדת ישראל: וכל שכן כי ענייני מושיענו אף על פי שאינם חוץ לשכל אינם קרובים אל השכל, ולכן נקראת אמונתנו פירוש ולא דת (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 18).

"**פֵּרוּשׁ**, ש"ז,—השטח, המִשְׁטָח, הפנים של גוף הנדסי, surface; surface, plan; Fläche: והשטח או הפרוש שהוא תצוב מן ופרשו השטלה הוא ערך שיש לו שיעור באורך וברוחב ואין לו עומק ותכליותיו מכל רוחותיו הם קוים כלם, והגו או הגולם הוא ערך אשר לו אורך ורוחב ועומק או קומה, ותכליותיו מכל צדדיו ורוחותיו הם שטחים ופרושים (ראב"ח רבסיא, המשיחה והתשבורת א, 8). ובן הפרוש הישר הוא הנמשך כנגד הקוים אשר על תכליותיו וזהו הנקרא שטח (שם שם).

[1]) [וצריך שיובן פירוש כזה המקום בשיפורש המלה לענין פנימי, לא כפי מה שתורה עליו המלה מצד הלשון (רש"ט פלקירא, מורה המורה, למקום). פרוש, ידוע בלשוננו, ואולם שמתיו כהעתקה הזאת במקום מלה שענינה ביאור בדבר שלא בפשוטו וכוי, ואולי הושמה (המלה) בלשוננו משותפת לפירוש שהוא כפשוטו ולפירוש שהוא שלא בפשוטו (ר"ש א"ת, פירוש מהמלים הזרות בסוף מו"נ).]

א. **פרז**[1]), ממנו פְּרוּז, א. פָּרַז, פְּרָז (או פְּרָז), פְּרָזָה, פִּרְזוֹן, פְּרָזִי.

ב. ***פרז**, ממנו ב. *פָּרַז.

א. ***פָּרַז**, קל לא נמצא[2]). ועי' פְּרוּז.

—הִפעי', *הִפְרִיז,—הפריז אדם על מדותיו, הפליג, העביר על מדותיו, עבר על גבולותיו ודרכיו שהיה רגיל לנהוג בהם, to go beyond; dépasser; hinausgehen über: לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו[3]) (נדה ד:).—וכמהמ"א: אמר לא אאשם על מה שהפרזתי על מדותי למעלה כי אחר כל זכויתי אלה אמרתי כלבי עם קני אגוע (ר"מ אלשיך, איוב כט יח). — וְהִפְרִיז על

[1]) [משמ' השרש במקרא היא ברֹב המקומות ישוב בני אדם לבטח, בלי צרך בחומה להגן עליהם. וכמובן זה אין השרש בלשונות האחיות. ואמנם אפשר שהמשמ' הזאת התפתחה מהוראות אחרות, כגון אלו שבערבי, כמו פַרְז a), מישור שבין הרים (ולפי זה ריב"ג על פרזון: ערי המישור שאין להם לא מבצר ולא חומה), או פִרְז b) במשמ' גורל, חלוקה, ומכאן שיטת המַפְרוּז c) בחקלאות הערבית בא"י, שעל פיה תחלק אדמת הכפר לעבוד בגורל. ויש שהשוו את השרש אל פרץ, כאילו עיר פרזי היא עיר פרוצה אין חומה, אך אין זה נראה ביותר. ואולי יש להשוות ברז d) בערבי, שמשמעותו יצא גלוי לאור השמש, וממנו בַּרַאז e), במשמ' שדה פרוזות ממש.]

[2]) [בעבודה לרסע"ג (סדור רסע"ג, תיב) כתוב: פָּרַז בין בדים מתחתו וכו'. ואולם לפי הענין והמקומות המקבילים בסדרי עבודה אחרים נראה שצ"ל: פָּזַר.]

[3]) [בירושל', ראש נדה: הפליג על מדותיו, ועי' פלג, הִפעי', הערה.]

a) b) فرز c) مفروز d) برز e) براز

מרותיו של הקב״ה: מפני מה נענש אברהם אבינו וכו׳ מפני שהפריז [1]) על מרותיו של הקב״ה שנא׳ במה אדע כי אירשנה (שמואל, נדר׳ לב).—ובסהמ״א: והלא יוכיח סופו שהפריז על מרותיו יתברך והרבה לדבר סרה על תחלתו (ר״מ אלשיך, איוב לה טז). — והִפְרִיז על שדה, על חנות, על ספינה, עבר על דמי השרה בחכירה, הגדיל את דמי החכירה, נתן יותר: מפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית ביצד השוכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כורין לשנה מותר אבל אין מפריז לא על חנות ולא על ספינה (ת״כ, ב״מ סט:). —ובסהט״א: ואין להפריז נוטית קישוריה ועדיה (מחז׳ ויטרי תפג). ואין סגמתי ותכליתי רק להונות הבריות להשיא להם כתם לאשה ולהפריז להם נדוניא ופונ״מה (הלבוש חו״מ הקד׳, ג.).—ואמר הפיטן: טחור פענח רזים, חכמי מדות מפריזים, טעמי תורות חורזים (מצלס ברבי קלונימוס, אסיק רכן, יול׳ ג פסח). — ״והִפְרִיז את זכותו של האדם, übertreiben; exagérer; exaggerate: אהבתך העזה לשפת קדשנו הפריזה זכותי בעיניך (אגרות יל״ג א ג).

—נפע׳, ״נִפְרַז, בינ׳ נִפְרָז, — כמו פָּרוּז, פְּרָזִי, ואמר הפיטן: דפק ללון במקום נפרז, הפליא שרי לגלות לו רז, וירא סולם ער וכול נגרז, לא נהיתה ולא נראתה כזאת (רשב״ג, אזהרות. תפלות אבודרהם). —ובהשאלה, דברים נפרזים, לא מגבלים: המשל הראשון ממשליך הנער והצפור לא ישר בעיני כי ענינו קטן, נשואו דל תאיבות, ודבריו רבים ונפרזים (אגרות יל״ג א ג).

ב. *פָּרַז [1]), קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִפְרִיז,—הפריז באצבעותיו, הקיש באצבעותיו, שקשק בהן, schnalzen, schnippen; claquer; to snap: לפי שהיו ליצני׳ שבאותו הדור מטלטלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו׳ (מד״ר קהל׳ פרשה ג, אין אדם).

פְּרָז, או פֶּרֶז, ש״ז, רק מ״ר פְּרָזִים [1]): יצאת לישע עמך לישע את משיחך מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר סלה נקבת במטיו ראש פְּרָזָו יסערו להפיצני עליצתם כמו לאכל עני במסתר (חבק׳ ג יג–יד). — ואמר הפיטן: נטית קשתך ראש פרזיו לנקיב, קריות ומבצרים נחשבו לרקוב, מלפני אלוה יעקב (ר׳ שמעון בר יצחק, ויושע, יול׳ ז פסח). — ואמר המשורר: נטה העט כמו מטה עלי ים תעודה עד תגל סודו ורזיו, והך בו ראש מקנא עד בלותו ונקבת במטיו ראש פרזיו (ר״י חריזי, תחכמוני ט, 97). — ״פְּרָז במשמ׳ גבור, שם אחד הכלים במשחק השחמט [2]) הבא במקום המלכה של היום, ואמר המשורר: כמו פרז לכל פנים יהי שב ומלחמתו במלחמתו תחשב, והפרז יהי מטה פסעיו ומסעיו לארבעת רבעיו, והגיל בקרב הולך וקרב והוא נצב על הצד באורב

---

[1]) [רש״י: שהגדיל לשאל על מדותיו של הקב״ה שאמר במה אדע. אבל לפי זה הבטוי קשה, ואינו כלל בדרך הבטוי הקודם, ואף לא כצרוף הרגיל ביותר העביר על מדותיו, שכונתו תמיד למדותיו של הנושא עצמו ולא למדותיו של אחר. וקרוב לחשוב שהמלים של הקב״ה תוספת מפרשת הן, של מי שהבין במשמ׳: שהטיל ספק במדותיו של הקב״ה, או שיש לקרא: שהפריז על מרותיו אל הקב״ה. ועקר כונת המאמר תהיה אף כא כלפי מדותיו אל אבוהם, שהפריז על מדותיו, כלו׳ שיצא כדרכו הרגילה, דרך האמונה, בדבריו כלפי הקב״ה.]

[2]) [פעל הפריז זה בא במקום הרזיף, ונגזר מן ארוזפתא, מרזפתא, מרוזפא בארמ׳ ובסורי במשמ׳ פטיש. השוה למשל: שמע קל ארוזפתא (גיטי כו:). וכן בא אפרזתא תחת ארוזפתא כשם צמח.]

[1]) [מלה סתומה שפרושה אינו ידוע. השבעים תרגמו מושלים (δυναστῶν) והוולג׳ לוחמים (bellatorum), ות״י כדרוש: רישי משרית פרעה, ופרש רש״י: ראשי עריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם וכו׳. והראב״ע: על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ומלך על פרזיו. ומעין זה הערוך ערך אנררפתא: פרזין והן הרשעים. ורד״ק: כלומר חילותיו וקראם פרזיו לפי שיבואו לרוב והם יושבים סביבות ירושלים בפרזים יושבי הפרזות וכו׳. והחדשים מנסים לתקן הנוסח ללא הצלחה. ובסהמ״א השתמשו במלה ע״פ הכתוב במשמ׳ רשעים או חילים. ומה שנראה ביותר הוא שהמלה פרזו באה בהשלמה אל להפיצני, כלו׳ להפיץ אותי לכל רוח, ללא חומה וגדר מפריעות. ועי׳ גם פְּרָזִי. והמחבר רשם בהעדותיו בגליון התנ״ך שלו: פרזו ויסערו להפיצני, בערבי פרז הרזת, עבר.]

[2]) [אמנם השם פרז בשמוש זה הוא פרסי׳ אבל חכמי ימי הבינים זהו אותו יחד עם (ראש) פרזיו הנזכר בכתוב, במלה עברית.]

כמו פרז הליבתו אבל יש לזה יתרון למה שהוא מישליש (רמב"ע, מסורר סיכ, ככנח מ, 157).

פְּרָזָה, או פְּרָזָה, ס"נ, רק מ"ר פְּרָזוֹת, — מישור פתוח בלי חומה המקפת אותו להגן עליו, offenes Land; pays ouvert; open country : ארץ פְּרָזוֹת, עִיר פְּרָזוֹת : ואמרת אעלה על ארץ פְּרָזוֹת אבוא השקטים ישבי לבטח כלם ישבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזקי לח יא). על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הַפְּרָזוֹת עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — פְּרָזוֹת, תה"פ, העיר ישבה פרזות, היתה בלי חומה : פְּרָזוֹת תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה ואני אהיה לה נאם יי' חומת אש סביב (זכר' ב ח–ט). — ובסהמ"א : וזה השם עוד לפרזות אשר הם חוץ לעיר, ומגרש לערים, ומגרשי הערים (רד"ק, ספה"ש ערך גרש). — ואמר הפיטן : פרזות מושב צבאך, סבב כחו נביאך (מסלס בירבי קלונימוס, אודך, זולת ב פסקה). נוגה בצאתו על פרזות נתתה ליר (איך נס), גם נאמנים צוה יצוה (קטע מעבודה, Elbog, Stud. 149).

פְּרָזוֹן, ס"ז, בכנ' פִּרְזוֹנוֹ, — ישיבה בארץ פְּרָזוֹת, ישוב חפשי ובטוח ללא חומה ומגן : חדלו פְּרָזוֹן [1]) בישראל חדלו (שפט' ה ז). שם יתנו צדקות יי' צדקת פִּרְזוֹנוֹ [2]) בישראל אז ירדו לשערים עם יי' (שם שם יא). — ואמר הפיטן : נחמת עם תקרב ותוציא מפרזון, בדברת בחודב על יד ציר בהזון (ר"י הלוי, אסר יקר, גנזי ירושלם א, מז). פרזוני בנען רגשו וחלו, פאתי מואב ברעד חלחלו, פחתי אלופי אדום אז נבהלו (אתה האלה, יוצ' ז פסח, מחז' איטל' א, קיט :). — ואמר המליץ : ואעבור עליו ואראה דמות אדם בתוך הבאים אז חדלו פרזון ברצוני ועצרתי מרעיד אני והטבע אשר ארשתי לי זה חמשת ימים (רש"ג, די כוקות, כוס ביד ה' א).

[1]) [הכונה : חדלו לשבת בפרזון, ואין פרזון נושא המשפט, ואין לראות במלה שם קבוצי במשמ' גבורים ומושלים בתרגי השבעים (δυναστοί) והוולג' (fortes). ותה"י ורב המפרשים העברים פרשו בלשון ערי הפרזי, פרזות, וכן נאמר במדרש (ילק"ש שפט' ה) : העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמדה דבורה נעשו אמהות.]

[2]) [בנראה הכונה : צדקתו (נצחונו) שהשיב פרזון, ישוב חפשי, בישראל.]

פְּרָזִי, תה"ז, מ"ר פְּרָזִים, — יושב במקום שאינו מוקף חומה, יושב המישור : כל אלה ערים בצרות חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הַפְּרָזִי הרבה מאד (דבר' ג ה). ועכברי הזהב מספר כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כפר הַפְּרָזִי ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי' (ש"א ו יח). על כן היהודים הַפְּרָזִים [1]) הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (אסתר ט יט). — ובסהמ"א : ויש כאן שאלה מה ראו אנשי כנסת הגדולה לחלוק מצוה זו לימים חלוקים ולקבוע יום מיוחד לפרזים ויום מיוחד לכרכים וכו (ר"נ על הרי"ף, מגי' תחלת פרק א). — ואמר המשורר : ולכדנו מדינותם וארצם וקרקרנו בנקם קר וטירה, וירשנו פרזים [2]) עם כפרים וכבשנו כבת עיר וגירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, גבודי, 136). עדי יתביר אשר הפריד ויאמר לחרבות הנדוד שובו פרזים (רמב"ע, דיגא, ק, גודלי). — *ובמשמ' אִכָּר : שלא אחרוש שדה בפרתך עולמית ואח"כ השאילה לו רואין אם הוא פרזי ודרכו לחרוש שרהו הוא אסור לחרוש שדהו באותה פרה (רש"י, נדר' מג., ד"ה קונס). טולומיאו אמר בטרם תדבר הדבר הכר עם מי תדבר וכו' עם המון העם כל אומן באומנתו, עם בני כפר והפרזים מהחרישה וקציר וכל המתיחס לשדה (רי"א מודינא, למה לדיק ט, לט.).

*__פִּרְזֵל,__ התפ', נתפ' נִתְפַּרְזֵל, — הפך לברזל, ואמר המשורר : שמעתי חכמת בני אוול, ואני בן בין אויבי נגוה, יקר כספי חשך ונתפרזל, לולי צור מחסי בעזרתי (ר"ש שבזי, אהבת דוד, שירי תימן, 134).

א. **פרח** [3]), ממנו אֶפְרֹחַ, א. פָּרַח, פֵּרַח, ג. *פְּרִיחָה.

[1]) [כתיב : פרוזים, עי' פְּרָזִי.]

[2]) [כלו' מקומות פרזים]

[3]) [ביתר הלשונות השמיות נמצאים שמות עצם משרש זה כגון בסור' פַּרְחָא (פרח), ערבי פַּרְח [a]), נצר העין, אשורי פִּרְח במשמ' נצר הצמח והאדם, וכן אף במצר' פרח במשמ' פֶּרַח העברי. אך לפעל פרח לא נמצאה הקבלה בשמוש קדום ביתר הלשונות, וע"כ מסתבר כי הפעל פרח במשמ' זו נגזר מן השם, אחרי הפרד העברי מיתר הלשונות.

מקור השרש הוא אפוא בש"ז במשמ' נצר הצמח והחי, אך במובן זה אין להפריד פרח העברי, פִּרְח

[a]) فرخ

כ. פרח [1]), מִמֶּנּוּ כ. פְּרַח, פִּרַחַת, א.*פְּרִיחָה.

ג. *פרח [2]), מִמֶּנּוּ ״הַפְרָחָה, ״מַפְרַחַת, ג. פֵּרַח, ״פֵּרֶח, כ.*פְּרִיחָה.

א. פָּרַח, פ״ע, פְּרֹחָה, פְּרֹ־ה, פְּרֹחַ, פֹּרַחַת, פָּרוֹחַ, *פָּרֹחַ, פְּרֹחַ, יִפְרַח, יִפְרָח, תִּפְרַח, תִּפְרַת, יִפְרְחוּ, יִפְרָחוּ, תִּפְרַחְנָה, — הוֹצִיא פְּרָחִים וְצִיצִים, blühen; fleurir; to blossom, flourish: וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִיא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים (בראש׳ מ י). וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח (במד׳ יז כ). יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת פָּרֹחַ תִּפְרַח [3]) וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן (ישעי׳ לה א—ב). אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים (שה״ש ו יא). — וּכְהַשְׁאָלָה, פָּרַח הָאָדָם אוֹ הָעָם כִּדְמוּת עֵץ פּוֹרֵחַ: הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי תֵבֵל תְּנוּבָה (ישעי׳ כז ו). אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן (הוש׳ יד ו). יִפְרַח בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד בְּלִי יָרֵחַ (תהל׳ עב ז). בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד (שם צב ח). צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה (שם שם יג). — וְהָעֲצָמוֹת: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה (ישעי׳ סו יד). —וְעַל דְּבָרִים מֻפְשָׁטִים: יָצָאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן (יחזק׳ ז י). פָּרְחוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי (הוש׳ י ד). — וּבְתו״מ: אֵילוּ הֵן מֵי תַמְצִיּוֹת, כָּל זְמַן שֶׁהַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין וְהֶהָרִים כּוֹצְצִין וכו׳ פָּסְקוּ מִלִּהְיוֹת כּוֹצְצִין הֲרֵי הֵן כְּמֵי גְבָאִים, עַד אֵיכָן חַיָּה בַּר כּוֹן בְּשֵׁם ר׳ יוֹחָנָן עַד כְּדֵי שֶׁתִּפְרַח הַבְּרִית [1]) (ירוש׳ מו״ק א א). פָּרְחָה הַבְּרִית [1]) וְלֹא פָסְקוּ לְמַפְרִיעוֹ הוּא נַעֲשָׂה כְּמַעְיָן אוֹ מִיכָּן וּלְבָא (כ׳ ירמיה, שם שם). — *וְקָטָן פּוֹרֵחַ: קָטָן פּוֹרֵחַ מְזַמְּנִין עָלָיו (כ׳ יוסף, ברכ׳ מז:). —וּבִמהמ״א: וּלְהַשְׁלִים לִתְפִלָּה וּלְבִרְכַּת הַמָּזוֹן קָטָן פּוֹרֵחַ מִצְטָרֵף (והזהיר, ויקרא קב, נסקחי).

—הִפְעִ׳, הִפְרַחְתִּי, תַּפְרִיחִי, יַפְרַח, יַפְרִיחַ, יַפְרִיחוּ, — א) פ״י, עָשָׂה שֶׁהָעֵץ אוֹ הַזֶּרַע יִפְרַח: בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ (ישעי׳ יז יא). וְיָדְעוּ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יי׳ הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ (יחזק׳ יז כד).—ב) פ״ע, כְּמוֹ פָּרַח: שְׁתוּלִים בְּבֵית יי׳ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ (תהל׳ צב יד). בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ (משלי יד יא). מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נֶטַע (איוב יד ט). — וּבְתו״מ: מוֹרִיד גְּשָׁמִים וּטְלָלִים מַפְרִיחַ דְּשָׁאִים וְעוֹנָה חַיּוֹת (מד״ר שמות ה). מַה שּׁוֹשַׁנָּה זוֹ יוֹצֵא עָלֶיהָ שָׁרָב הֲרֵי הִיא כְּמוּשָׁה יָצָא טַל הֲרֵי הִיא מַפְרַחַת כָּךְ כָּל זְמַן שֶׁצִּלּוֹ שֶׁל עֵשָׂו קַיָּם כִּבְיָכוֹל יִשְׂרָאֵל נִרְאִין כְּאִלּוּ הֵם כְּמוּשִׁין בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא יַעֲבוֹר צִלּוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל מַרְטִיבִין וְהוֹלְכִים (רבי אבין, שם ויקר׳ כג).

—פִּעֵ׳, ״פֵּרַח, בֵּינ׳ מְפֹרָח, וְאָמַר הַפַּיְטָן: פֵּרְחִיהָ מְפוֹרָחִים בְּדֵעָה וְנִרְאוּ עַד נְהַר דֵּעָה וְסוֹרָא (ר׳ ישראל אלנקאוה, מנורת המאור, פיוט בראש הספר).

ב. פָּרַח, פ״ע, פָּרְחָה, פָּרַח, פֹּרַחַת, פָּרוֹחַ, תִּפְרַח, פָּרְחָה הַצָּרַעַת, פָּרַח הַשְּׁחִין וכדו׳, יָצָא וְכִסָּה אֶת הָעוֹר אוֹ אֶת הַקִּיר וכדו׳, ausbrechen; se répandre, se développer; to break out: וְהָיָה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם (שמות ט ט). וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו (ויקר׳ יג יב).

הָאַשּׁוּרִי מִן אֶפְרֹחַ, וְאַף לֹא מִן פִּרְחֵי כְהֻנָּה שֶׁבְּתו״מ, וּלְפִי זֶה יֵשׁ לְהָבִין אַף אֶת הַכִּנּוּי קָטָן פּוֹרֵחַ.]

[1]) [מִלְּבַד הָעִבְרִ׳ נִמְצָא שֹׁרֶשׁ זֶה כְּמַשְׁמָ׳ גְּדִילַת הַצִּיצִית אַךְ בָּאַרָמ׳ וּבָאַשּׁוּר׳, וְאוּלַי גַּם שָׁם רַק ע״פ הָעִבְר׳ שֶׁבַּמִּקְרָא. וּבְדַעַת רַבִּים אֵין מַשְׁמָ׳ זוּ אֶלָּא הַהִתְפַּתְּחוּת שֶׁל א. פרח. אַךְ אֵין זֶה נִרְאֶה בְּיוֹתֵר כִּי עַל פִּי כָּל שִׁמּוּשׁ הַפֹּעַל מַשְׁמָעוּתוֹ לְרָעָה.]

[2]) [שֹׁרֶשׁ ג. פרח זֶה אֵינוֹ אֶלָּא מִבְטָא אַחֵר, אֲרַמִּי בְּעִקָּר, שֶׁל ברח הַמִּקְרָאִי, וְכֵן בָּא פָּרַח כַּמָּה פְּעָמִים בְּמַשְׁמָ׳ פרח מַמָּשׁ כְּמוֹ: וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד (איוב יד ב), וְכָךְ קְרוֹבִים הַשָּׁרָשִׁים הַמַּבִּיעִים הוֹרָאוֹת אֵלּוּ אַף בִּלְשׁוֹנוֹת אֲחֵרוֹת, כְּגוֹן fliehen-fliegen, to flee-fly וכדו׳. לְפִי זֶה מַקְבִּיל פרח כְּמוֹ ברח אֶל ברח a) בְּעַרְב׳ וְאֵין אֶפְרֹחַ (שֶׁהוּא פראח׳ b) בְּעַרְב׳) מִשֹּׁרֶשׁ זֶה. וְעַי׳ א. פרח, הֶעָרָה.]

[3]) [בְּמָקוֹם זֶה יֵשׁ אוּלַי לְהָנִיחַ כְּדַעַת פֶּרְלֶס JQR 1911, עמ׳ 103) פֹּעַל ד. פָּרַח, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ שָׂמַח, הָיָה עָלִיז יָשַׂשׂ, הַמַּקְבִּיל אֶל פרח c) בְּעַרְב׳.]

a) برح b) فراخ c) فرح

[1]) [לְפִי לֶו, Flora I, עמ׳ 42 הַגִּרְסָה הַנְּכוֹנָה: הַבְּרִית (וְלֹא חֲבִרִית, וְלֹא הַבְּרִית), צֶמַח הַבְּרִית מִמִּין הַ־mesembryanthemum, הוּא צֶמַח הַמּוֹפִיעַ אַחֲרֵי הַגֶּשֶׁם.]

נגע צרעת הוא בשחין פָּרָחָה (שם שם כ). בהק הוא פָּרַח בעור (שם שם לט). וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן ארמדם צרעת פֹּרַחַת הוא (שם שם מב). ואם ישוב הנגע וּפָרַח בבית (שם יד מג). — ובתו"מ: בהרת כגרים ובה מחיה כעדשה, פורחה בכולו ואחר כך הלכה לה המחיה או שהלכה לה המחיה ואחר כך פורחה בכולו טהור (נגע' ח ג). שתי בהרות אחת טמאה ואחת טהורה, פורחה מזו לזו לעור הכשר ולא מעור הבשר לתוכן טהור (תוספת' שם ג יח). והפורחת בבגדים טמא (שם שם ז יד). ותפורחת בבתים טמא (שם שם ז טו). — ועי' פֹּרַחַת.

ג. *פָּרַח, פ"ע, — א) פָּרַח העוף, הזבוב וכדו', עף: fliegen; voler; to fly. מי שקנא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (ר' אליעזר, סוטה ו א). ראה אותן רצין אחר המציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו[1] ואמר זכתה לי שדי, זכתה לו (ב"מ א ד). אלו לא מביאין (טומאה) ולא חוצצין, הזרעים והירקות המחוברים לקרקע וכו' והדולג ממקום למקום והקופץ ממקום למקום והעוף הפורח והטלית המנפנפת וספינה שהיא שטה על פני המים (אהל' ח ה). תרנגול שהיה פורח ממקום למקום יהזיק בגופו משלם נזק שלם (תוספת' ב"ק ב א). שנייא היא בגוזלין שדרכן לפרוח (ירוש' מע"ש ד ט). יש לך אדם שפורח זבוב על גבי כוסו והוא נוטלו ושופכו ואינו טועמו (ר' מאיר, שם סוטה א ז). מתני' בנחיל שגזלו מן ההליכה ובפורח (ר' יוחנן, שם ב"ק י ג). אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל כשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו נשרף (ב"ב קלד.). ורוח אלהים מנשבת אין כתוב כאן אלא מרחפת, כעוף שפורח[2] ומרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואין נוגעות (מד"ר בראש' ב). מה עוף אינו פורח אלא בכנפים אף ישראל אינן יכולין לעמוד אלא בזקנים (ר"ע, שם שמות ה). אמרה לפניו (הנפש) רבון העולמים אני לא חטאתי, הגוף הוא שחטא, משעה שיצאתי ממנו כצפור טהורה פורחת באוירה אני (ר' ישמעאל, שם ויקר' ד). מה תרבורה הזו פורחת כך היו פורחים עליכם (שם במד' יז). אמר (משה) לפניו רבש"ע ואם לאו הנית אותי כעה"ז כעוף זה שהוא פורח בכל ד' רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקינו (שם דבר' יא). —ובספהמ"א: רבא בדק את החץ לר' יואש בר תחליפא ושחט בה צפור כשהוא פורח (והזהיר, ויקרי, יג). — ואמר הפיטן: מין השרץ אדירים, פורחים, שחים, טמאים וטהורים (אמתי, אסיפה, יוצ' שבת ד אמה"ם).—ואמר המשורר: נשאתי ברחה כרות, וכעוף פרחה פרות, נרמתה ליונת נת, אשר לא מצאה מנות (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב בס' דברי חפץ). — ומלאך או שר: כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (מד"ר שמות כא). יש מזיק שהוא פורח באויר בעוף וקושט כחץ (ר' ברכיה, שם במד' יב). — ואדם: ואותו רשע (בלעם) אם תראו איתו שעושה כשפים ופורח באויר העולם הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש לה' והוא נופל (שם שם כב).— ודברים רוממים: אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר ואם שפין כרקיע ואם מהלכין הן בדרכן (ר' שמעון בן יוחאי, שם בראש' ו). יוד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא (שם שם מז). נתכנסם יוסי בן יועזר איש צרדה וראה מטתו פורחת באויר (שם שם סה). בניין הייתי בונה והאבנים היו פורחות ועולות מעצמם (פסיק' רב', ושלם כל המלאכה, כה.). — ובדגמה לדבר שאינו אפשרי: נשבע על דבר שאי אפשר, אם לא ראיתי גמל פורח באויר, אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (שבוע' ג ח). דתנינן גמל פורח באויר, ניתני עכבר פורח באויר (ר' יודן אבוי דר' מתנייה, ירוש' שם ג ט). —ובתנאי שאי אפשר להפרו: על מנת שלא תפרחי באויר ועל מנת שלא תעברי ים הגדול ברגלייך הרי זה גט (תוספת' גיט' ז ח). — ובמליצה: מי שהלך לסרינת הים ואבדה דרך שדהו אדמון אומר ילך בקצרה וחכ"א יקנה לו דרך במאה מנה או יפרח באויר (בתובי יג ז). אין ארם רוצה שיטול מעות ויפרח באויר (ב"ב קד:). כתיב צדיקים ירשו ארץ וגו' ורשעים מה יעשו, פורחים באויר, אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ (מד"ר בראש' יט). אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור נוח לו לדור

[1]) [בכתב"י: הפריחו, בירוש' גני' (ע' 255): פירחו ובירוש' קרוטושין פיריתו.]

[2]) [כך בהוצ' תיאודור. בדפוס' הרגילים: בעוף הזה שהוא מרפרף וכו'. ואולי יש גם נ"א כעוף המרחף, וכזה כנראה עקר הדרוש.]

לפרות באויר ולא להשתמש בו (ר' יוחנן, שם דבר' ה). המשכן הזה שאתם עושים פורת הוא באויר, עשו לו עגלות. בדי שיהא נטען בהם (ר"מ, שם שה"ש, יפה את). נוח להן לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך תנף (ר' שמעון בן לקיש, שם אסתר א, ויהי). — ובהשאלה לדברים שאין להם על מה שיסמכו: התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו (חגי' א ח). יכול מפני שזה אומר טעם אחד וזה אומר טעם שני שמא דבריהם פורחים הם, תלמוד לומר וכמסמרות נטועים (ר' ברכיה הכהן, מד"ר במד' יד). —וכתב פורת, כתב שמצד ההלכה אין לו מקום אחיוה: כתבו על כום של זהב ואמ' ליה מקום הכתב שליך וכין השיטים שלו ויש [1]) כתב פורח [2]) נקרע הרי כשר וכו' (ירוש' גיטי ג, גכי', 223). — וּשְׁלִיבוֹת פורחִית, כֶּבֶשׁ פורת, שיש חלל ואויר בין שליבה לשליבה, בין כבש לקרקע: סולם ששליבותיו פורחות, אם יש בשליבה התחתונה ד' מטעט וכו' (רבה בר אבוה, עירובי עז:). נמצא פורת (הכבש) אמה על יסוד ואמה על סובב (זבח' כד.). — ומגדל הפורת באויר: איה סופר את המגדלים, שהיו שונין ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר [3]) (חגי' טו:). — ועינים פורחות, נפתחות ונעצמות תדיר: כחול שבתוך העין אינו חוצץ ושעל גבי העין חוצץ, אם היו עיניה פורתות אפי' על גבי העין אינו חוצץ (שמואל, נדה סז.). — וּפָרַח הדג, שט: וכדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת וכו' ואלו הן קשקשין, הקבועין בו, וסנפירין, הפורח בהן (חול' ג ז). — ב) כמשמ' פָּרַח והלך, ברח, עף ונסתלק, השלהבת פָּרְחָה:

[1]) [כנראה קצור במקום: ויוצא ש.]

[2]) [בדפוסים נשתכשה המלה פודת והפכה: עורה, ומכאן נוסת הספרים: ויש כתב עור הנקרע הדי כשר נתקדע הדי זה פסול.]

[3]) [ואולם אלה דברי רש"י: וי"ם שדורשין גובהו של למ"ד ודורשין בו כל זאת ווי"א מגדל דור הפלגה ולי נראה מגדל הפתות לאויר גדסינן והן מהלכות אהלות מגדל של עץ שקירין משטיי"ר (וי"א mestier) ועומד בפתח ופתחו פתוח לבקעה או לחצר שהוא אויר כמסכת אהלות (ד א) ישנה משנה מגדל העומד באויר, ע"כ. ואמנם משמ' זו של מגדל (כלי שדה חבה ומגדל) פתוח לאויר, אפשר למצא גם כמלת פורת. עי' ברגמה שלפני בן.]

כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה (מד"ר במד' יד). — ושאר דברים דומים: הלוחות היו מבקשין לפרות והיה משה תופשן (ר' יוחנן, ירוש' תעני' ד ח). ובשראו את התפים ואת המחולות ואת העגל כרחו הכרובים ופרחו הלוחות (סדר"א מה). וכי אבנים יש בבבל, אלא מארץ ישראל פרחה לה לשעה ובאת וישבה לה על פי הכור (מד"ר שה"ש, טיר). —ופָרַח הטל וכדו', התנדף: אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך טל ילדותך, מה טל זה פורח, אף עונותיך פורחים (שם ברא' לט). — ואמר הפיטן: משול (האדם) כחרס הנשבר, כחציר יבש וכציץ נובל, כצל עובר וכענן כלה וכרוח נושבת וכאבק פורח וכחלום יעוף (ונתנה תקף, מוסף ר"ה). — ואמר המשורר: אוי כי ברח, אוי כי פרח הבן יקיר הבן נעים (ר' עמנואל פראנסיס למות בנו, מבוא למתק שפתים, מק"נ, 26). — ופרח הכתב: הלוחות היו משאוי ארבעים סאת ותכתב היה סובלן, כיון שפרח הכתב כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו (ר' עזרה בשם ר' יהודה בי ר' סימון, ירוש' תעני' ד ה). אף שמותיהם (של קרח ועדתו) פרחו מתוך טמסותיהם (רבי ברכיה בשם רבי הלבו, שם סנה' י א). אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה, אמר להן גוילין [1]) נשרפין ואותיות פורחות (ע"ז יח.). נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהם ממש אלא אאחוז ואשברם (אדר"נ ב). ומחה אל מי המרים לפי שבקן ישראל שיבר את הלוחות ופרח הכתב מעליהם ובאותה מחיית הכתב שתו ישראל עונשם במים (מד"ר במד' ט). — וּפָרְחָה הנשמה, יצאה הנשמה, התעלף האדם ונשאר בלי נשמה: לא הספיק לומר עד שפרחה נשמתו (ירוש' ברכ' ט ז). והיו (האחים) מסתכלין בארבע פינות הבית, אמר להם מה אתם רואים, אני יוסף אחיכם, מיד פרחה נשמתן שנאמר ולא יכלו אתיו (מד"ר ברא' לג). בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתן (רבי עזריה ורבי אחא בשם רבי יוחנן, שם שה"ש, הבו ממתקים). למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו וכו', כך כשדיבר הקב"ה אנכי ה' אלהיך מיד פרחה נשמתן וכו' (שם שם). — ובסהמ"א: ותקם האשה

[1]) [כך הגרסה בעין יעקב; ובבבלי: גליון.]

בעוד לילה ופרחה נשמתה ונתעלפה מרוב פחדה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, הנובר, 34). —ואמר הפיטן: סגפה האם ופרחה רוחה, ונפשה השליכה לטבח ארוחה בארחה, אם הבנים שמחה (קלונימוס, אמרפי סעו, קינ׳ ת"ב). — ועל ענינים פשטים, פרחה הזיקה, הטמאה ובדו׳. פקעה, בטלה: כל הע״שה מאסר ביבמתו פרחה ממנו זיקת יבמין וחלת עליה זיקת אירוסין (רנה, יבמי כט:). וטומאתו עליו, מי שטומאה פורחת ממנו, יצא בשר שאין טומאה פורחת ממנו (זבח׳ מג:). — ובכהמ"א: מיום שגלינו מארצנו פרחה ממנו כל חכמה ואיך נדע לפתור חלום (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, הנובר, 116). —ואמר המשורר: והא שיר דוד בך ישמח לבבו וסורשיו לך פרחים ומשים (רמב"ע, הרים מר, סעה"ש 70). — ״אורחים ופורחים [1]: אל מי ראוי להטות און ולשמוע אם לאורחים ופורחים יושבי קרנות ובו׳ (ר"א לויפל, שלום על ישראל ג, 13).

—פעי, *פֵּרַח, —במו קל: ראה אותם רצים אחר (ה)מציאה אחר צבי שבור אחר גוזלות שלא פירחו ואמר זכת לי שדי, זכת לו, היה צבי רץ בדרכו או שהיו גוזלות מפרחים [2]) ואמר זכת לי שדי לא אמר כלום (ירוש׳ ב"מ א ד, גניי, 355). אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני הגוזלות שלא פירחו אבל עושין אותן סעד לשנה (ת"כ, סנה׳ יא.).

—הפעי, *הִפְרִיחַ, —עשה שיפרח, שיעוף: אלו הן הפסולין המשחק בקביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים (ר"ה א ח). הלוקח פירות שובך מחבירו מפריח בריכה ראשונה (ב"ב ה ג). רקק והפריחתו הרוח חיי׳ משום זורה (ירוש׳ שבת ז ב). מעשה בר׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבה שהיו באין בספינה ועשה לו ר׳ עקיבה סוכה בראש הספינה ובאת הרוח והפריחתה (שם סוכה ב ד). מכיון שנראה הרוק שהוא יוצא מתוך פיה של הרוקקת בחליצה אפי׳ הפריחתו הרוח כשר (שם יבמי יב ו). הניח אבנו בר"ה ובאת הרוח והפריחתה לרשות היחיד ובא אחר ונתקל בה מהו שיהא חייב בנזקו וכו׳ (ר׳ חנינה, שם ב"ק ג א). אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו (ר׳ חנינא, תעני׳ ג:). לך לך, שני פעמים אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן (ר׳ נחמיה, מד"ר ברא׳ לט). כל אותו היום היה עשו צד צבאי׳ וכופתן ומלאך בא ומתירן, ועופו׳ ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן (שם שם סז). הארץ שלו והפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים ברי לגדלה (שם שמות מא). אמר לו משה רבש"ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך ובו׳ אם אתה מוריד גשמים הוא מפריח טללים, אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים (שם דבר׳ א). ד"א לאלהים לאל חי, שהוא מבטיח על גבי חיינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל חיינו (פסיק׳ רב׳, והיה מדי חדש, א:). אבל הקב"ה אינו כן אלא משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים (פסיק׳ ר"כ, תעשר, בובר, לט.). א"ל (משה להקב"ה) ובשם שאתה עתיד לעשית לאליהו להפריחו בסופה ובסערה להעלותו, שנא׳ והנה רכב אש, כך עשה לי והפריחני ואיני עיבר את הירדן (דב"ר ליברמן, 47). —והִפְרִיחַ גדרו בקוצים: המפריח גדרו בקוצים ובצרורות לרשות הרבים ובא אחר והוזק בהן הרי זה פטור (תוספת׳ ב"ק ב ה). לא שנו אלא במפריח אבל במצמצם פטור (ר׳ יוחנן, שם בבלי כט:). — ובסהמ"א: שנזדבלה מאליה שהרוח הפריח שם זבל משדות אחרות (רגמ"ה, ב"ב קכד.). בית הפרס מנפח אדם, מנפח ומפריח עפר תיחוח (ר"ח, עירוב׳ ל:). וביצד משלח האם, אוחז בבנפיה ומפריחה (רמב"ם, שחיטה יג ה). — ואמר הפיטן: סוגב בהן במורח, ועיניו למערב היפרח, נוכח ארון מאורח, ניתלה מיברו בצרח (עבודת יוה"כ Elbog., Stud., עמ׳ 173). יראה יראה פעלת בנות בוטחות, בחום היום ערומות לשמש נשטחות, יפה בנשים מבקעי ברס נמתחות, מבין רגליה שליא ולד מפריחות (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליח׳ מוסף יוי"כ). אלהי עו׳ יוי בו׳ קצ׳ הארץ, מפריח נשמות בערב ומחזיר בבקר באמונתו (ר׳ שמואל יוכה, יול׳ לך לך, שרידי והגניזה, מ"ל וייס, 52). — ״והִפְרִיחַ, פ״ע, במו קל, פרח: צמתך לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת (רש"י, שה"ש ד א). ועי׳ פעי.

1) [ע"פ האדם׳: ארחי ופרחי (כתובי סא.).]
2) [בדפוס׳: מפריחין.]

פֶּרַח [1]), ס"ז, פְּרַח, נככ' פִּרְחָהּ, פִּרְחָם, מ"ר פְּרָחִים, פִּרְחֶיהָ, ציץ, נץ הצמח, Blume, Blüte; fleur; flower, blossom: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פֶּרַח ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במד' יז כג). לכן כאכל קש לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה וּפִרְחָם כאבק יעלה (ישע' ה כד). כי לפני קציר כתם פֶּרַח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (שם יח ה). — ובמשמ' כוללת, כל הצומח: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אמלל בשן וכרמל וּפֶרַח לבנון אמלל (נחו' א ד). — וקשוט בצורת פֶּרַח: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה וּפְרָחֶיהָ ממנה יהיו וכו' שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר וָפֶרַח ושלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר וָפֶרַח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה וּפְרָחֶיהָ (שמות כה לא–ד). וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פִּרְחָהּ מקשה הוא (במד' ח ד). ועביו (של הים) טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פֶּרַח שושן (מ"א ז כו). ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור וְהַפֶּרַח והנרת והמלקחים זהב (שם שם מט). —ובתו"מ: הפרח היוצא מן הערים רואין אותו כאילו מטוטלת תלויה בו, כנגרו אסור (כלא' ו ט). —ודבור, *כפתור וָפֶרַח, לדבר נאה מאד, עי' כַּפְתּוֹר. — ובספה"א: והפרחתי לו כענפים ופרחים משאר דברי החכמים (כוז"ה, המאור, הקד'). בטבע פרחי הזתים להיות שנים מה שאין כן בפרח אחר (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, בהעלותך, קלו:). —ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, והב פרוים פרות פרחיו עוד מהאמל (מאיר, אור ליום הכפ, מעריב ליל ב פסח). ער אן עדינה תהי שוכנה ברוב השקט ופני פרחי הלא כמו חרוליך (ר"מ מרוטנבורג, שאלי שרופה, קינ' ט"ב). —ואמר המשורר: אחר אשר יגמל חסרים כסיל ישוב סהר ותגמולי חסדיו ברע יוביש, בזמן אשר ימטיר נדבות עלי רשא וכתם פרחיו בא כברר ואלגביש (ר"ש הנגיד, בן משלי, הרכבי, 118). והצמיח כטל מליו צמחיו, והפריח כמי שכלו פרחיו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 44). — "וכנגוד לפרי, ואמר המשורר: ואל תשיאך חכמת יונית אשר אין לה פרי כי אם פרחים (ר"י הלוי, דבריך במור עובר, דיואן ב, 164). — ובהשאלה, "פִּרְחֵי שושנים, "פִּרְחֵי עדנים, "שושני פֶּרַח, כנוי לישראל, ואמר הפיטן: למדים מהם פרחי שושנים, זמנים וקצים חדשים גם ישנים (בנימין, אלהינו אלהים אמת, מחזי איטלי א, סג:). האויב בקומו לעורר מדנים ודמה להכרית פרחי עדנים ומם לשקול לגנזי אדונים חליפי מאת ככרי אדנים (שמעון בר יצחק, אתה האל, קרובי מנחה אסתר). ויושע שושני פרח מוריח מאורים, שמרם כאישון כרדפו אחורים (הוא, ויושע, יוצ' ז פסח). — "ופרחי הלענה, כנוי לאנשים רשעים: ואלה מוסיף על הראשונים מבלות מצרי כתות של מלאכי קבלא הם פרחי הלענה השוקדים על למודם הנק' שולארים וכלעז אישטודיאנטי אלה הדבורים עוקצים ומקיצים כקוצים (מכתב משנת רי"ד בענין עלילת הדם, MGWJ 1894, עמ' 95). — *פֶּ־ח של מנורה, בית הקבול לשמן שבראש המנורה: כיוצא בו קני מנורה טהורין, הפרח והבסים טמאין (כלים יא ז). החרות שבבית ומנורה בתוכו והפרח שלה יוצא וכפישה נתונה עליו וכו' בית שמאי אומרים החרות טהור ומנורה טמאה וכו' (אהל' יא ח). מנורה ברשות הרב' גבוהה עשרה טפחים ופרח שבראשה רוחב ארבעה הנוטל ממנה והנותן על גבה חייב (תוספת' שבת י ז). נטלו פרחו של מנורה ופצעו את מוחו (מד"ר שה"ש, מלאכי השומרים). —ובספה"א: ובית שקעו של נר וכו' כלי שהן מניחין למעלה מן הפרח של מנורה ועל אותו כלי מניחין הנר והוא לשני דברים, אחד שלא יתלכלך הפרח של מנורה ואחר שיקבל שמן הנשפך מן הנר (רה"ג, פרוש כלים ב ז). — *וּפֶרַח של עמוד, כֹּתֶרֶת, קשוט עגל על ראש העמוד, Kapitäl; chapiteau; capital: טומאה תחת העמוד, טומאה בוקעת ועולה, בוקעת ויורדת, כלים שתחת הפרח טהורים וכו' הטומאת והכלים שתחת הפרח אם יש שם פותח טפח טמאין ואם לאו טהורין (אהל ו ו–ז). פרחים (של המנורה) לסה הן דומין כמין פרחי העמודין (מנח' כח:). וגוח היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף וזהב מלהכיא עמודים של שיש מפרקאונסין למדי וכו' א"ר מתנה אני ישנתי על פרחו של אחד מהן והוה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים (מד"ר אסתר, פרשה ב, סוף ככסף). — ובספה"א: ואם היה פרח יוצא

---

[1]) [עי' בהערה לערך א. פרח, ולקמן בהערת על פרחי כהונה.]

מעסוד וה וכלים תחת הפרח הכלים טהורים שאינו מטמא אלא בנגד הטומאה (רמב"ם, טומאת מת, כה א). —*פִּרְחֵי כְהֻנָּה, צעירי כהנה ¹) : בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה וכו' (יומא א ז). כהן ששמש כשהוא טמא אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפציעין את מוחו בגזירין (סנה' ט ו). בית המוקד כפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ (מדות א ח). אם היה שערה (של סוטה) נאה לא היה סותרו מפני פרחי כהונה (ר' יהודה, תוספת' סוטה א ז). לול קטן היה בין האולם למזבח ולמערבו של כבש, אחר לששים ושבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש בעגולי דבלה (ר' אלעזר בר' צדוק, שם מעי' א טז). בשתי קלפיות נתחלקה ארץ ישראל, אחת שהגורלות נתונין בתוכה ואחת ששמות השבטים בתוכה, ושני פרחי כהונה עומדים, מה שזה מעלה וזה מעלה זכה (ירוש' יומא ד א). שמונים אלף פירחי כהונה נהרגו על דמו של זכריה (ר' יוחנן, שם תעני' ד ה). שמונים אלף פירחי כהונה ברחו להם לתוך קלתותים של בית המקדש וכולהם נשרפו ומכולם לא נשתייר אלא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (הוא, שם שם). שמא תימצא טהורה ויהרגו בה פירחיי כהונה (שם סוטה א ה). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פירחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו רבש"ע וכו' (ת"כ, תעני' כט.). — ואמר הפיטן : בכו תכבה מחמשת ספרים, כנהרג כהן ונביא ביום הכפורים, ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים, ונדו בצפרים כהני צפורים (ר"א קליר, איכה ישבה תבללת השרון, קינ' ח"ג). והרג המונים משותי שטנים באווי נמנים פרחי כהנים אלפים שמונים (הוא, איך תתמוגי הבל, שם). זכור ה' לאבות ופרחים אשר הרג רשע שר הטבחים (זכור ה', ערבית ת"ב, ספרדי).— *פִּרְחֵי כהונים : ויהי היום וילך ישוע וישחק בכדור עם פרחי כהונים נגד לשבת הגזית בהר הבית (תולדות ישוע, 19). וישלח המלך פרחי כהונים לבית סורה ויהי כאשר באו פ"כ ויאמרו אליו אנו בריונים וכו' (שם 68).—*פִּרְחֵי דוכן, כאותה משמ', ואמר הפיטן : שיר ישוררו לו פרחי דוכן, כפה וחך ערב ונעימות צרדה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' איטלי ב, כיז.). — *וּפִרְחֵי לויה, ואמר הפיטן : מבכוהו פרחי לויה, כאצבע צרדה יכו נגדו, סודרים ספרי פליליה, יודו לייי' חסדו (רא"ע, אזכירה, סדר עבודה, איגר 223). —*ובמשמ' ילדים צעירים בכלל, ואמר הפיטן : טענו לחטוף מצה בלילי פסחים כדי שלא יישנו הפרחים (ר"י טוב עלם, אלהי הרוחות, קרוב' שבת הגדול). נבזוז חנויות מזוינות ואין מגין, פרחי ורבי כיד צרם מגן (בנימין, ברית כרותה, סליח' לצומ' יוה"כ).—*בענין יחוסי המשפחה, בנים, בני בנים וכו', בלשון הקראים, descendentes : אסור לשחוט העקר עם הפרח ביום אחד שנאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ר"א הקראי, גן עדן, שחיטה ב, סג.). ואם היה השם מורה כאסור לא היה משתדל החכם להוציא עלה לאסורם מתוך עלת שאר לאמר מצד שהם עקר ופרח על עקר ופרח והם שני שארים על שני שארים (שם, עריות ב, קנ:). ואולם קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים עקרים וכנפים ואין שלשתם במעלה אחת אלא שכל הקרוב זוכה מן הרחוק ממנו (שם, ירושה, קסה.). בהכחד הפרחים הכתוב הזכיר הכנפים באמרו ונתתם את נחלתו לאחיו (שם שם ד, קסח:). והנחלה הולכת מן העקר אל הפרח וכו' אכן אנחנו לומדים מכח הכתוב שהעקרים נוחלים את הפרחים קודם הכנפים (שם שם). ונמצא שהפרחים קרובים מן הכנפים ועל כן יירשו העקרים קודם הכנפים ולמה לא יירשו העקרים קודם הפרחים מפני שהפרחים קודמים מן העקרים (שם שם, קסט.). והלא זה החכם נ"ע הרבה מאמריו וכו' להחזיק שפרחי המת עומדים במקומו שיירשו כראוי וכמוחזק ואיך היה פוסק שאם מת האב ונשארה האם תהיה נוחלת את הכל ופרחי האב הזוכים בירושתו בראוי וכמוחזק ישארו (שם שם, קע.). שכל הזוכה בירושתו יעמוד במקומו בין מפרח בין מעקר בין מכנף (אליהו בשייצי, סדר ירושות ג ג). הפרחים רודפות אחרי העיקרים (לקוטי קדמוניות, נספחים, 89).

¹) [כאמור בהערה לערך א. פֶּרַח, מקור השרש שם פֶּרַח, שמשמעותו גם בלשונות אחרות אף הצעיר של אדם ובהמה ועוף (אֶפְרֹחַ), ועל כן שמוש זה בכתובים קדום הוא. ועי' גם קטן פּוֹרֵחַ בערך א. פָּרַח.]

—˙פִּרְחֵי הנשים בנוי לדמי הוסת, וביחוד דמי הוסת הראשונים [1]: גם מעוררים (הזרעונים) שתן ו פ ר ח, הנשים (ספר המסעדים לר"י היסראלי, כ"י). וגם יועיל ל פ ר ח י הנשים קלמנט מדברי וכו' (כרכוני, אהס מיים, כ"י ביהמ"ד סכטר), תחלת העת באשר יצא הזרע מן הזכר ו פ ר ח י האשה הוא על הרוב אחר מלאת י"ד שנה ואז יצמחו שערותיו בבית הבשת (ספר הסמים לאבי הכלב"ג ס א, כז). ופעמים יתילדו בהם (בהפנים) במין עדשים וזה פעמים יקרה משלהבת השמש ופעמים יקרה לבתולות באשר פ ר ח י ה ן שהן מן השחורה אינן יוצאין כזמנן ומתפשטין בכל הגוף אמנם יהא נכר בפנים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). וכתב גאלינוס שראה אשה שנפסקו פ ר ח י ה ארבעה חדשים ונרזו פניה מאד והפסידה חפין המאכל (שם ד ג). — ˙פֶּרַח, שם מטבע, בתרג' של הלעזית fiorino [2]: שמעון שחייב עצמו לאשתו באלף פ ר ח י ם אם לא ילך אצלה אחרי עבור שנה (תשו' הר"י מינאש קו). ראובן הלוה לשמעון ולצלעתו ע"פ שטר הודאה עד סך מאה וחמשה פ ר ח י' להשביחם (תשו' הר"ב גירונדי פ). שמו ת"ק פ ר ח י ם ערבות שאם יבא שלא יעשו לו שום עכבה ולא רצה לבא כי היה רוצה לעגן הבחורה (תשו' ריב"ש קכז). על דבר שמעון שתובע מלאה חמותו מאה פ ר ח י' שנשתעבדה לו בשער מצרי (תשו' מהר"י קולון יח). מי שאבד לו פ ר ח היתבן שבעצבונו ובעסו ישבר כלי ששוה אלף פ ר ח י ם (ר"א אזקרי, ס' חרדים עא.). וזה דומה לאדם שאבד מרגלית והיה בוכה עליה בחושבו שהיתה שוה אלף פ ר ח י ם ומנחמים אותו ואומרים לו לא תבכה שלא היתה שוה אלא עשר אלף פ ר ח י ם (תולדות יצחק להר"י קארו, אמסט', לד.).

˙פְּרָח, ס"ז, מ"ר פְּרָחִים, — שד הפורח באויר: והמכתב והלוחות וכו' אף המזיקין רוחין ושירים ולילין ורשפים ו פ ר ח י ם וכו' (מחזור ויטרי, 541).

***פרחבלין,** פרחלבן [3], ס"ז, — שם צמח שלא נקבע:

[1] [ע"פ השמוש של flores כרומית של ימי הבינים, וכן באנגלית flowers.]

[2] [הנקרא ע"ש העיר פלורנץ שבאיטליה, ולסמל מצוירת עליו צורת פרח.]

[3] [במקורות נמצאות הנוסחאות: פרחבלין, פרתבינ', פרחבילה, פרח לבן. ועל כל פנים אין באן פרח לבן בשתי מלים. ועי' לו, Flora IV, עמ' 73, 146.]

עיקר חרוב ועיקר הגא ועלי האוג ו פ ר ח ב ל י ן והאורז אין להם ביעור ולדמיהן ביעור (תוספת' שביעי' ה ז). ה פ ר ח ל ב ן [1]) והאורז אין עלית קדושת שביעי' (ירוש' שם ז א). למלך ששכר לו פועלים והכנים אותן לתוך פרדסו וכו' בערב קרא לכל אחד ואחד אמר לו תחת איזה אילן עשית, אמר לו תחת זה, אמר לו פלפל הוא, שכרו זהוב אחד, קרא לאחר אמר לו תחת איזה אילן עשית אמר לו תחת זה, אמר לו פ ר ח ל ב ן [1]) הוא, שכרו חצי זהב וכו' (מד"ר דבר' ו).

˙פִּרְחוֹתִי, ס"ז, — דומה לְפִרְחָח, לצעיר ריק ונבזה, ואמר המשורר: אל תשקוט ללקוט חבצלת מפוצלת ונער ובער חוחי ומלוחי ו פ ר ח ו ח י (סה"ש לריב"ג, פלל).

פִּרְחָח [2], ס"ז, — לבאורה כמשמ' צעירים ריקים ונבזים: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו על ימין פִּרְחַת [3] יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יא-יב).—וכסהס"א: על ימין פ ר ח ח [4]) יקומו ועל שמאל בני נבל יקומו וירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). —ואמר המשורר: מה לבני פ ר ח ח לעוד נום וחח ולמו לא יאות (מובא בספרי ריב"ג, פרח, וגם במחב' הערוך לר"ש פרחון בשם מנחם בן סרוק).

[1] [בהוצאות: פרח לבן, בשתי מלים.]

[2] [נ"א: פִּרְחַת, פִּרְחָה, ועי' מחב' הערוך להפרחון, ערך זה.]

[3] [אין ספק שלא צדקה כאן המסורת בחלקת המלים. כל הענין מתאר אנשים ריקים בדגמת סוסים שהשליכו רסן ומוסרות מלפני איוב אדונם. כך: כי יתרי (חבלי) פתח ויענני (צ"ל: יתרי פתחו וַיְעַנּוּנִי, עפ"י הערבי' ענאן a), מושכה ורסן) ורסן מפני שלחו. וכך גם: עֲלֵימוֹ נִפַּר תַּח (כלו' עליהם אבד תַּח ומתג של הסוס) רֶגֶל יְשַׁלֵּחוּ (הם משלחים את רגלם לרוץ לאשר ירצו). ועי' טורטשינר, ס' איוב למקום.
ואמנם לפי הנקוד וחלקת המלים לא היתה דרך אלא לבאר בקרוב: קטנים ונערים, ולפי זה השמוש בסהמ"א, והשבעים, שהנקוד לא היה לפניהם, תרגמו כאלו קראו על יָמִין פרחים (βλαστῶν), וכל זה נגד כונת הכתובים.]

[4] [נדפס: פ ר ח ה. ועי' בהערה 2.]

a) عنان

ויעמוד (חזקן) על חוף הנהר ויאמר הוי פרחח אוילי בין חסר טעם (סירי יל״ג ספר ח׳ מסל 18).

א. **פֹּרַחַת**[1], ס״נ, מ״ר פֹּרְחוֹת,—מין מסיני הצרעת: ואם תראה עוד בבגר או בשתי או בערב או בכל כלי עור פֹּרַחַת הוא (ויקר׳ יג נז). לכן כה אמר אדני יוי הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לפֹרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצדדות את נפשים לפֹרחֹת וקרעתי את מספחותיכם והצלתי את עמי מידכן ולא יהיו עוד בידכן למצדה[2] (יחזק׳ יג כ—כא).

ב. ***פֹּרַחַת**, ס״נ, מ״ר פֹּרְחוֹת, — העבים הרקים: מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות, אמר רבי יוחנן סימן למטר פורחות, מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא (תעני׳ ט:).

א. **פרט**[3], ממנו א. פָּרַט.

ב. **פרט**[4] ממני ״הַפְרָטָה, ״פֵּרוּט, *פְּרוּטָה, *פְּרוֹטְרוֹט, ב.*פֵּרַט, פֶּרֶט, א. ב. *פְּרָט, ״פְּרָטוּת, ״פְּרָטִי, ״פְּרָטִיּוּת.

א. **פָּרַט**[5], פ״ע, פֹּרְטִים,—פָּרַט על פי הנבל, נגן עליו: הַפֹּרְטִים[6] על פי הנבל כדויד חשבו להם כלי שיר (עמו׳ ו ס).—ובפסה״א: ויכן אותו לחור חידות ולמשול משלים ולהבין כל מתכונת ולחרוז כל מחרוזות אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר על הידות (רסע״ג, הקד׳ עבריה להאגרון, הרכבי, נה). אהה לשר ושירותיו אשר שר אשר על פי נבלי לא פרטן (ילחק בן רלב״ע, פניני פיר, סעה״ס 161). — ואמר הפיטן: נואלו החכמים מהשיח גבורך, וילעג לשון הפורטים מהם בנפלאותיך (רכע״ג, מגן ונסי ה, קדור רסע״ג, סעם).

ב. ***פֵּרַט**[1], פ״י,— א) פֵּרַט ברמון, פֵּרַט את גרגירי הרמון, פֵּרֵד אותם, absondern, trennen; : séparer, détacher; to separate, to detach האומר לחבירו הילך איסר זה בעשר תאנים שאביר לי בורר ואוכל, באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל, ברמוי שאבור לי פורט ואוכל (מעשר׳ ב ו). גפן שהיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח דברי רבי טרפון, ר׳ עקיבא אומר מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (סם ג ט). -- פֵּרַט את פיו[2], הפריד והרחיב את פיו לדבר: הפורטים על פי הנבל, שהיו פורטים פיהם בדברי נבלות

[1] [בעקר קצור של צרעת פֹּרַחַת, עי׳ ב. פָּרַח.]

[2] [גם פֹּרְחוֹת וגם כסתות וגם מספחות מצינות כאן מיני נגעים וצרעת, בלשון פרחת הוא (ויקר׳ יג נז), וכסתה הצרעת את כל עור הנגע (סם סם יב), ספחת או בהרת (סם סם ב), מספחת הוא (סם סם ו), וכן באה המלה כסתות במשמ׳ פקות ובועות בתו״ס: בעל הפיקין, שיש לו כסתות הרבה (נכור׳ מה). וזה מעשה המכשפות: הן עושות להן סימני צרעת ונגעים ומטילות מהלות אלו בכשפיהן על אנשים הפים מפשע. ועי׳ טירביטינגר. קבין החברה העברית לחקירת א״י תרצ״ה, עמ׳ 257—260).]

[3] [עי׳ בהערה לערך א. פָּרַט.]

[4] [נמצא במשמ׳ קרובה אף בארמ׳ ובסור׳, ובערבי׳ פָּרַט a) פרושו נקף פירות מעל העץ, ובנראה קרוב השרש אל מ ר ט. ושני השרשים בלי ספק קרובים אל פ ר ר.]

[5] [עי׳ בהערה הבאה.]

[6] [יש שרואים בשמ״ש הפעל פרט כאן כמו של גנאי לטריטת המיתרים על גבי הנבל, כלו׳ על גבי סיר ממש שמתחו עליו נימים כדי לעשותו מעין כלי נגון, ובכוון זה היה אפילו מי שהציע לגרס: בַּר וְיָד (במקום: כדויד) חשבו להם כלי שיר; ואם פרט כאן בשוי של לעג למי שאינו יודע לנגן באמת, כי אז צדק ריב״ג בשרשיו באמרו: ומהענין הזה (פרט הנושר בשעת בצירה) אצלי הפרטים על פי הנבל מפני שפורטין הנבור ופוסקין הנעימות ואיננו רחוק לומר בו הפולטים (כלו׳ פאלטין a), חסרי מחשבה, בערב׳) והם האומרים השיר לשעתם מבלי מחשבה וכו׳, ע״כ. ויש בערבי׳ גם (עי׳ Dozy) פַּארִט b) במשמ׳ מנגן עפ״י דמיונו ללא הגנה. ואף אפשר לראות בפעל זה צורת משנה של מרט, באלו מרט המנגן במיתרים כדגמת מריטת נוצות ושערות. ולפי כל הדרך הזאת אפשר לראות בפעל זה אך משמעות מיוחדת של ב. פרט. ואולם בלשון השמרונים (עי׳ מונטגומרי, JBL 1906, עמ׳ 51) בא פרט במשמ׳ זמר וזמירות, שר מזמורים בכלל, ועל כן אפשר שיש כאן פעל מיוחד, ואין המקום היחידי שבמקרא מספיק לקבע את הוראתו המדויקת.]

[1] [עי׳ הערה לשרש ב. פרט.]

[2] [השוה באותה משמ׳ בסור׳: אתפרטו שניחון.]

a) فرط

a) فالطون b) فارط

(מד"ר ויקר' ה). זה מורט וזה שורט וזה פורט ושן חורק (סמוחל, סכנו לסוכס, חהבה לפרסת וירח).—*פֵּרֵט שפתותיו, סדק ובקע אותן [1]: היו מונחין שעורים אחרי הכותל והבנים (הבבור) ראשו ופרט שפתותיו (הלכות פסוקות לתלמיד יהודחי גחון, 10). — ב) פֵּרֵט מעות, החליף מטבע גדולה במטבעות קטנות, כאלו פרט והפריד בה חלקים קטנים, in Kleingeld umwechseln; changer en (petite) monnaie; to change (for small coins): מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע וכו' ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים (סביעי ה ח). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין (ב"ק י יח). הפורט סלע ממעות מעשר שני בית שמאי אומרים בכל הסלע מעות ובית הלל אומרים בשקל כסף ובשקל מעות (עדיי ח ט). פסקה להכנים לו זהב הרי זהב בכלים ודינרי זהב הרי הן בכספים, אמ' רבן שמעון בן גמליאל בן הדבר מקום שנהגו שלא לפרוט דינרי זהב אלא מונחים כמות שהן ודינרי זהב הרי הן בכלים (תוספת' כתוב' ו ה). גבאי צדקה פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן (בס ב"מ ג ט). אין אדם אומר לחברו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו (ספרי דבר' טו). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה נוטלם פרט מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותו סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה (סם סם). טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות (ר' חבהו, מד"ר ברחס' עז). לשלחני שאמר לתלמידו אם יבואו לך סלעים לפרוט פרוט ואם תבוא מרגלית תביאה אלי (סם במד' כח). ד"א יערף כמטר לקחי וכו' כאדם שהוא אומ' לחבירו ערוף לי את הסלע הזה ואין עריפה אלא פרוט לי כך תהא בונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא בטפים הללו של מטר (מדרס חכמים, הופמן, דבר' לג ג).— וביני' פּוֹרֵט מ"ר פּוֹרְטִים, פורטין, מי שדרכו לפרוט בכסף, שלחני: הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין עליהם הכתוב אומר הונך ועובוניך מערבך מלחיך וכו' (דח"ר ג). — ג) במשא ומתן התלמודי, פֵּרֵט הכתוב, פֵּרֵשׁ וכתב בפרוטרוט einzeln anführen; détailler; to specify, detail: על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אם מתקימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש שלשה לשנים (מכות ח ז). משמע שניהם באחת ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (רבי יוכחן, מכי' משפטים, מסכתח דנזיקין ה). הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא מיד בשעת מעשה ולדורות, אף פורטני בכל הצוואות שבתורות שלא יהיו אלא מיד בשעת מעשה ולדורות (רבי ישמעחל, ספרי במדי ח). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה, אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה (בס סס יד). הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמי', אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו נשיאים קודמי' (גם סס עג). יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף, פורט בתחלה וכולל בסוף וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (סס סס קיח). לא סוף דבר כולל אלא אפי' פורט (ירוש' סבוע' ג ד). כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד (סוטה לח:). מאחר שפרטן אחר אחד הוז וכללן, זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים (מדרס סה"ס, גרינהוט, ח י). — ובסהמ"א: זהו כלל שצריך לפרוט אותו אבל אמת הוא (ר"י ח"ת, כוזרי ח לג). — ביני' פָּעוּ', *פָּרוּט, מ"ר נק' פְּרוּטוֹת, ואמר הפיטן: החשופות אטורות, הפרוטות אצורות, הבלולות עצורות, הקלות חמורות וכו' (ר"ח קליר, חין לסוסח, סלוק פרה). —ועי' פְּרוּטָה, פְּרוֹטְרוֹט. — ד) וּפֵרֵט את מעשיו, פרש וסנה את מעשיו בשלחני הפורט מעות: תני צריך (המתודה) לפרוט את מעשיו, דברי ר' יהודה בן בתירה, ר' עקיבה אומר אינו צריך לפרוט את מעשיו (ירוש' יומח ח ט). אית תניי תני צריך לפרוט את הנדר, אית תניי תני אינו צריך לפרוט את הנדר (סס נדר' ה ד). מעשה באשה אחת שבאת אצל ר' אליעזר להתגייר אמרה לו ר' קרבני אמר לה פרטי את מעשיך וכו' (מד"ר קהל' פרסה ח, כל הדברים). — ובסהמ"א: ואם נבוא לפרוט, עשות ספרים הרבה, ועוד שצריכין עיון וכו'

[1] [ע"פ הארמ': דפרטית שפוותיה (ב"ק קיז.), והשוה התפ'.]

(תשו' הגאו' הרכבי תכה, 221). ויש מי שאומר שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בזה אנו אומרים ודאי טעה (טו"ע חו"מ מג ה). — ואמר הפיטן: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים, וזה הוא בן לבראט אשר בשוא ירט וחשב כי פרט וכלל באמרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7).

נִפע', *נִפְרַט, — א) נפרט הגרגר מן האשכול, נפרד ונתפזר: ופרט כרמך, אין פרט אלא מחמת הבציר מיכן אמרו היה בוצר עקץ את האשכולות הוסבך בעלים ונפל בארץ ונפרט הי"ז שלבעה"ב (ספרא ויק, קדוש' פרק ג). דברי ר' יודן נכללין בקרבן אחד ונפרטין בג' קרבנות וכו' נפרטין לג' קרבנות פרוטה שליש פרוט' חיטין שליש שעורין פרוט' שליש כוסמין וכו' (ירוש' שבוע' ה ה). — ובסהמ"א: אי זהו פרט, זה גרגר אחד או שני גרגרים הנפרטים מן האשכול בשעת הבצירה (רמב"ם, מתנות עניים ד טו). ואם תהיה השעורה רטובה ביותר לא תפרט ר"ל בהיותו בצורת ירוק, אך כשישיג בצורת פיסתק"י או בצורת זהב ויותר תפרט בצורת זהב משתפרט בצורת פיסתק"י (ר"א הקרא', גן עדן, הבדל שנה משנה ו, יח:). ונראה כי העומר מן היבש אע"פ שבנגב יהודה יקצרוהו רטוב בעבור שהחום מתגבר לשם פן יפרט הגרגיר (שם שם י, כ:). ולסבת זה תשאר (הנפש) אחר הפסד הגוף נפרטת לפי מציאותה ונבדלת מנפש אחרת (ר' שלמה הקטן, תמדה גנוזה, ג.). — ב) נתבאר ונתפרש: אלו נפרט שמה של ע"ז לא ספקו להם כל עורות שבעולם (רבי ילקו, ספרי דבר' מג). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו (שם שם טז). כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין (מד"ר איכה, אלפא ביתא תליתאה, גדר בעדי). —ובסהמ"א: ואמנם בענין המלקות יש חילוק בהם שכל הנפרטים בלאו אחד אין לוקין עליהם אלא מלקות אחד (רא"ה, חנוך, מלוה ז).

—פע', *פֵּרֵט, בינ' מְפָרֵט, — מפֹרד, נגוד למחֻבר: טלית שהתחיל בה לקרעה עד שלא נקרע רובה הנוגע אפילו במפורט מכאן ומכאן אינו חיבור, משנקרע רובה הנוגע אפילו במחובר חיבור (תוספת' כלים ב"ב ה י). —ואמר הפיטן: גומלת טוב שעלת בגורל צדיק פורטו יתפית לחתקקה (ר' שמואל יזכה, יולי תולדות, סליד' מהנבי', מ"ל וייס, 63).

— הִתפ', *הִתְפָּרֵט, —נתבקע ונתפרד: מפני מה פרסות רגליהם של בני אפריקה רחבות מכל בני אדם וכו' שמקומם בין בצעי המים והן מהלכין ביום ובלילה בתוך המים פרסותיהן מתפרטות מן המים לפיכך הם רחבות מכל בני אדם (אדר"נ נוסחא ב, פרק כט).

— פִע', *פֵּרֵט, בינ' מְפָרֵט. — פֵּרֵט הצבי, השמיע קולו[1]: שור גועה וכו' כבש חונב, זאב זורד, צבי מפרט וכו' (כסא שלמה, ביה"מ ילינק ה, 35).

— הִפע', *הִפְרִיט, —כמו קל, פָּרַט: או נתן כלל גדול לענינים שהיו מפוזרין או הפריט כלל גדול אשר תחתיו ענינים צריכין להפריט או להוסיף (ראב"ח הנביא, ס' העבור ג ח).

— הָפע', *הָפְרַט, עתי' יופרט, —יפרד: שבלים יתנו טבע כללי כפי טבעם ויופרט מחמרים (צבי הבשם והלחמים, בגנוחה, כ"י פריז).

פֶּרֶט, ש"ז, — פֶּרֶט הכרם, גרגרי הענבים שנפרשו מאשכלותיהם ונשרו בשעת הבצירה: וכרמך לא תעולל ופֶרֶט כרמך לא תלקט (ויקר' יט י). —וכתוב: שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט (פאה ו ה). איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (שם ז ג). ופרט כרמך, אין פרט אלא מחמת הבציר (ספרי ויק, קדושים פרק ג) פרט בנשירתו קדש (ירוש' פאה ז ג). — ופרט רמונים: והבעור שבהן פניו דומים בדמיונו של יוסף ובדמותו של ר' יוחנן וכפרט רמונים[2]) בכוס של כסף סוקף נגד השמש (מחזור ויטרי, עמ' 735).

א. *פְּרָט[3]), ש"ז, מ"ר פְּרָטִים, פרטין, פְּרָטוֹת, — Einzelnes, Einzelheit; détail; detail, item, ,ז

בשלש עשרה מדות התורה נדרשת וכו' מכלל ופרט, מפרט וכלל, מכלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל וכו' מכלל ופרט כיצד, מן הבהמה כלל, מן הבקר ומן הצאן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, מפרט וכלל כיצד, כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה פרט, וכל בהמה לשמור כלל, כלל ופרט

---

1) [ואולי מא. פרט.]

2) [עי' כ"ם פד.]

3) [כך תנקוד בכל מקום, ולפי זה יש לנקד אף במ"ר נסמ' פְּרָטֵי, ולא פִּרְטֵי. ואמנם אפשר שמשמשה המלה אף בצורה פֶּרֶט על יד פְּרָט.]

וכלל נעשה בלל מוסף על הפרט, מכלל ופרט וכלל כיצד, ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל, בבקר ובצאן ביין ובשכר פרט, ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט לומר לך מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע אף אין לי אלא כל דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע, יצאו כמהין ופטריות (רבי ישמעאל, ספרא ראש ויקרא א). לעולם יהא אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מייגעים אותו (רבי יהודה, ספרי דבר' מו). ומן המבול עד שנולד יצחק שצ"ב שנה ווה פרטן אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וכו' (סדר עולם רבה א, רטנר, ג:). לא תעשה כל מלאכה כלל, לא תבערו אש בכל משבותיכם פרט וכו', לא תעבדם כלל, לא תשתחוה להם פרט (ירוש' שבת ז ב). לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל, זה ר' עקיבה שהתקין מדרש הלכות והגדות וכו' מה שהתקין, זה כללין ופרטין (ר' יונה, שם שקל' ה א). ר' ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד ור' עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב (חגי' ו:). כללו של ר' מאיר פרטו של ר' יהודה, כללו של רבי יהודה פרטו של רבי מאיר (שמואל, שבוע' לח.). כלל ופרט, עשה את הכלל מוספת לפרט והכל בכלל, כל אבן יקרה מסוכתך כלל, אודם פטדה תרשיש ויהלום וגומר פרט, הכל בכלל כל אבן יקרה מסוכתך (ר' חמא בר חנינא ור"ש בן לקיש, מד"ר בראש' יח). שלכך הוציא בפרטם כ"ב אלף וג' מאות ובכלל כ"ב אלף ולא יותר (שם במד' ד). נמצאו בלוים יתרים על כ"ב אלף ג' מאות כמו שהוא מחשב במנין ראשון בפרטן (שם שם). — ואמר הפיטן: ציר נאמן קראת לעלת פניניך, בארתו חמורות וקלות ענשין ואזהרות פרטות וכללות, שכר המצות ושלום גמולות (ר' שמעון בר יצחק, ותמכו, קרוב' ב שבועו). — ובספה"א: מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבו לכתב באגרת הפרטים ובראש האגרת יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים (ראב"ע, שמות ל יב). כי המדבר פעם ידבר עם הפרטים ופעם בדרך כלל (הוא, ספר יסוד, 36). דע כי שם אדם שהוא פרט נבדל מן הכלל שהוא מקרה נשוא בנשמת האדם (הוא, ס' השם א, קבלה קונטרסים).

וההפרש השני שתואר הש"ם יאמר בלשון רבים כמו חכמים ונבונים ולא יתכן לומר מן יצחק יצחקים ומן יעקב יעקבים, ואין טענה ממלת ישראלים ישמעאלים כי הפרט שב כלל (שם ב). ובפרשת תוצא הארץ נפש חיה תמצא סודות מציאות הב"ת למיניהם, כלליהם ופרטיהם (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, 10). וכ"ש ברברי צווייה אוהרותיה דקדוקיה ופרטותיה שהם כלם סודות צפונים (שם 11). ודבריהם ופְּרָטֵיהֶם[1]) רבים (דון וידאל שלמה, אגרת חשן משפט, הפארה סיבה ללונץ). כתב (בשטר) סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בה אנו אומרים ודאי טעה בחשבון ואחר הפרט אנו הולכים (טוש"מ, הלואות מ"ג ח). — פְּרָט, איש מאישי המין, : Einzelwesen, Individuum; individu; individual כי העיון איננו מעיין כי אם בכללי הדברים ומיניהם ואיננו מעיין באישיהם ופרטיהם (ר"י א"ס, אמונות ודעות ב). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים ר"ל פרטים (כוס חן י, כו.). ואפלטון חשב שיש צורות כלליות נפרדות מחומר בפועל, שהם סבות ידיעת כל אישים הנמצאים והמינים נקראים (אידיאי) וכו', שהש"י ב"ה מביט בהם ובורא כל הפרטים (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש, י:). — ואמר המשורר: אחד ויחודו מאד נעלם מי יעמוד על סוד אמתתו, אחד ולא במין אשר יכלול תחתיו פרטים באגדתו (עמנואל, מחב' ז, 38). — פְּרָט, במשמ' פְּרוּט הזמן, התאריך: והיה זה כך וכך ימים לחדש פלוני לשנה פלוני לפרט היצירה (תשו' הר"ב גירונדי, כח.). כתובה הכתובה בטעות בפרט אם נתאחר הפרט כשרה ואם מוקדם פסולה (ר"מ מרוטנבורג, שערי תשובה ט). — ואמר הפיטן: ציון לפרט וארשת[2]), צרה אל אחותה נגשת (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת שבת א אחה"פ). — פְּרָט קָטָן, פְּרוּט מספר השנים מבריאת העולם בהשמטת האלפים, או האלפים והמאות, כגון שנת תש"ג או ש"ג במקום ה' תש"ג: אם השמיט הסופר ולא כתב לבריאת עולם וגם לא כתב חמשת אלפים כשר ואפילו השמיט גם המאות ולא כתב אלא

---

[1]) כך מנקד שם.

[2]) [בגמטריא תתק"ו. היא שנת ד' אלפים ותתק"ו אשר אז היתה חצרה הגדולה ההיא על ישראל (בער).]

הפרט הקטן בשר (שו"ע חו"מ מג ב).—°פְּרָט גָּדוֹל, פְּרוּט מספר השנים מבריאת העולם בהוכרת האלפים. —°ועם ב, בִּפְרָט, ואמר המשורר: עובי לספר את פעלת אל בפרט וספרי את בלליה (ר"ש הנגיד, הנס יחידתי, גכודי, 49). — °וּבִפְרָט, במש' ביחוד, נהוג בדבור ובספרות.—°דרך פְּרָט: השלישי לבאר בו דרך פרט עבורת יום הכפורים בבאור רחב ושלמות (המאירי ליומא, פתיח'). — °פִּרְטֵי פְרָטִים: שהנה אי אפשר שיזכרו כל פרטי פרטים מאשר אפשר שיראה האדם בחלום (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, מז:).

ב. *פְּרָט, תה"פ,—פְּרָט לדבר פלי, להוציא דבר פלי, בנגוד אל לרבות דבר פלוני[1], mit Ausschliessung von, ausgenommen; à l'exception de, excepté; with the exception of, except: ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה שנאמר אשר תשטה אשה תחת אישה, פרט לארוסה ושומרת יבם (סוטה ד א). נכסים שאין בהן מעילה, פרט לשור של ישראל שנגח לשור של הקדש וכו' (תוספת' ב"ק א א). וידיו לא שטף במים מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ורחץ את בשרו במים יכול אף בית הסתרים תלמוד לומר וידיו. מה ידיו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל בנראה פרט לבית הסתרים (ספרא ויק, מלורע פרק ד). ואיש פרט לקטן, או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד תלמוד לומר ואיש (שם שם פרק ו). בשבתך בביתך, פרט לעוסקים במצות, ובלכתך בדרך, פרט לחתנים (ירוש' ברכ' א ו). דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה, פרט לגוי, מאת כל איש, פרט לקטן, אשר ידבנו לבו, פרט לחרש ולשוטה, וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, פרט לתורם את שאינו שלו (שם תרומ' א א). אתם פרט לשותפין, אתם פרט לאפיטרופין, אתם פרט לתורם את שאינו שלו (שם שם). אשר לו חומה, פרט לבית הבנוי לחומה (שם מעשר' ג ט). אשר יי' אלהיך נותן לך, פרט לחוצה לארץ, לרשתה, פרט לירושלם שהיא לכל השבטים (שם סוטה ט א). תמן אינון אמרין פרט לטמון ובא אינון אמרין לרבות את הטמון, תמן שדך בגלוי פרט לטמון וקציר' בגלוי פרט לטמון מיעוט אחר מיעוט לרבות את הטמון (שם שם ט ג). ביתך, ביתך המיוחד לך, פרט לבית התבן ולבית הבקר ולבית העצים ולבית האוצרות שפטורין מן המזוזה (יומא יא.). בת אשת אביך, מי שיש לו אישות לאביך בה, פרט לאחותו משפחה ונכרית (יבמ' כג.). מלחם אביה תאכל, לחם הקנוי לאביה, פרט לחזה ושוק דמשלחן גבוה קא זכו (כב פסח, שם פז.). ומצא, פרט למצוי, שלא יסבור ברחוק ויגאל בקרוב, ברעה ויגאל ביפה (מכות ח.). מן בני היונה ולא כל בני היונה, פרט לתחילת הציהוב (חול' כב:). כל צפור כל כנף, אמר רבי אלעזר בשם רבי אסי לחבריה פרט למורטי' ולקטעי' שהן פסולין לקרבנות בני נח (מד"ר בראש' לב).

°פַּרְטוּת, ש"נ, — תכונת המעשה הַפְּרָטִי, בִּפְרָטוּת, תה"פ במשמ' בְּיִחוּד, דבר בפרטות אל פלוני, דבר הוא ולא אחר, דבר אליו ולא אל אחרים: אמר המלך הלואי שתדעו להשיב כי לא לאהבת נצוח באתי ודי לכם בבוד בי בפרטות דברתי עמכם (ר"ש בן ויגרא, שבט יהודה, הכותב, 26). ויחר למשה מאד מפני כי דיבר משה אל קרח בפרטות[1] בדכתיב ויאמר משה אל קרח שמעו נא (פענח רזא עה"ת, למסעי', כא:, קרח).

°פְּרָטִי, פרטיי, ת"ז, נק' פְּרָטִית, ת"ר פְּרָטִיִּים, פְּרָטִיּוֹת,— הַשַּׁיָּךְ לפרט ולא לכלל, מיחד בנגוד אל בְּלָלִי, speziell, individuell; spécial, individuel; special, individual: חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונות של מעלה פעמים יש שאינם מכוונים זה בנגד זת ולא דקרק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה וכו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך (רש"י, נחמי' ז ז). אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים האישיים ר"ל הפרטיים ובלתי משיג אותם וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ג טז). שהידיעה בחדושים והם הפרטיים בלא ספק תחייב לו קצת שנוי מפני שהוא התחדשות ידיעה אחר ידיעה (שם שם). שאין בכל המציאות דבר במקרה כלל לא בללי ולא פרטי (שם שם יז, הדעת הג'). איש שם משותף וכו' והוא איש בעקים פרטי או אחר(הול,פי' המלים הזרות).

---

1) [אין שמוש זה של „פרט לדבר" מתבאר יפה מתוך השם פְּרָט במשמעותו בתו"ם. וקרובה ההשערה, שאין כאן בעקר אלא הפעל פֵּרַט (הכתוב) לדבר, כלו' הפריד את הדבר לחוד, ולא כלל אותו בכלל. ואמנם אפשר שנולד השמוש בארמ', ולפי זה יש לנקד פֵּרַט בפתח.]

1) [נדפס: בפרטית.]

ולפעמים תהית הגזרה המחייבת מחייבת הנשוא למקצת הנושא וכו' וזו נקרא אותה מחייבת פרטית[1]) (אתיעוב הכוזא, מלות ההגיון). ואולם הכללי הוא מצטרף לפרטי במה שהוא כללי וכו' ולזה יתחייב שלא ימצא הכללי מה שלא ימצא הפרטי (רלב"ג, מלחמ' השם א ט). ומצאנו שהתנועות שתים לפי דעת חכמי התכונה הראשונים, האחת מסורת למערב והיא התנועה הכללית לגלגל העליון וכו' והאחרת ממערב למזרח והיא התנועה הפרטית לכל גלגל וגלגל וזולתי הגלגל העליון (ר"א הקרא', ג"ע, קדוה"ס א, נ.). שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים פרטיים ומקריים (לקו"ק, נקפס', 50). וההשערה הזאת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם ונמצא אותו אומר במקומות רבים מספר המדות שהפעולות הפרטיות ראוי שישוערו והוא לא ביאר ההשערה בהם (ר"י אלבו, עקרים א ה). מציאות השכר והעונש הפרטי וההשגחה בפרטים המתחדשים (שם שם יא). שאין ראוי למנות כשורש ולא כעקר שום מצוה פרטית ממצות התורה (שם שם יד). כאמרנו שהמניע הראשון יניע תנועה יומיית לא נרצה בזה שלא יניע שאר התנועות הפרטיות כי להיותו המניע הכולל הנה יובללו בו כל הגרמי' שמימיי (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, 81). ומה שנראה לי בזה וכו' שהלשון העברית אשר בידינו היום הוא הלשון שדברו בה ההורים הראשונים מפאת שמות הפרטיי' העצמיים האישיים שהם נגזרים מהפעלות ומהשמות הכוללים לפי שהשמות העצמים הראשוני' שהם שמות פרטיים אשר לאיש ואיש מבני אדם אינם מועתקים מלשון אל לשון וכו' (ר"י אברבנאל עה"ת, בראש', לזאת יקרא אשה). שהיא (התורה) ספרה הענינים הנבריים וזכרה שמות האנשים הפרטיים מהאומות (שם שם). ולכן ראוי שתקרא אשה כלומר פרטית ומיוחדת ביון שהית' חלק מאיש פרטי רמוז ואבר מאבריו (שם שם). והדרך הראוי להתפלל אל הש"י הוא לבקש רצונו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים (רפאל נורצי, מרפא לנפש, לא.). שעל כל בעל תורת משה הוא להאמין ביאת הגואל

---

[1]) [בתרג' ר"מ א"ת: מחייב חלקיי.]

מדברי הנביאים מנבואת פרטיות המורות על ביאתו (שם לט:)[1]).

פְּרָטִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הפרטי: אמנם זה שאין הראשון יתב' מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו הוא מפני קוצר הזולת ההוא ופרטיותו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). שהוא יודע הפרטים מצד הפרטיות שבו (ר"י אלבו, עקרים א יא). שכל אחד ואחד מישראל ימצאוהו כגלות הזה משעבוד מלכיות כפרטיותו מה שקרה לאומה בכללה (ר"י אברבנאל, זבח פסח על ההגדה, בכל דור ודור). וענין הכתוב לזאת הנקבה ראוי לקרא אשה ולא לנקבת כ"ח אחרת לפי שלזאת קרה הדבר הגדול הזה כי מאיש לוקחה זאת וכו' ולזה ראוי שתשתתף אליו בשם פרטיותו (הנז' עה"ת, בראש', לזאת יקרא אשה). כל עוד שיוסיף השכל להפשיט פרטיותן של דברים ולעשותם כללות (רנ"ק, מוכה"ז, הולי רבידובין, רפה).

פְּרִי[2]), ש"ז, פֶּרִי, נכנ' פִּרְיִי, פִּרְיְךָ, פִּרְיֵךְ, פִּרְיוֹ פִּרְיָהּ, פִּרְיְכֶם, פִּרְיָם, פִּרְיָמוֹ, פִּרְיֵהֶם, פִּרְיָן, פִּרְיָהֶן, — א) תנובת הצמח, Frucht; fruit, פְּרִי הָעֵץ: הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פְרִי עץ זרע זרע (בראש' א כט). מִפְּרִי עץ הגן נאכל ומִפְּרִי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתון (שם ג ב–ג). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מִפִּרְיוֹ ותאכל (שם שם ו). ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת פְּרִי העץ אשר הותיר הברד (שמות י יה). וכי תבאו אל אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פִּרְיוֹ שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעת יהיה כל פִּרְיוֹ קדש הלולים לייי' ובשנה החמישת תאכלו את פִּרְיוֹ להוסיף לכם תבואתו (ויקר'

---

[1]) [היום משמש ת"ז פְּרָטִי לא רק כנגוד אל כְּלָלִי אלא כמיחד בנגוד אל רִשְׁמִי, ממשלתי צבורי, כמשמ' privat(e), ואולי יש בזה גם מהשפעת המלה הזרה הרומה בצלצולה למלה העברית.]

[2]) [על מקור המלה והקבלותיה בשפות האחיות עי' בהערה לא. פָּרָה. השם פְּרִי בא במקרא, לפחות לפי נקורנו, אך במ"י, המשמש גם בשמ' כוללת בבקום מ"ר. בתקופת התנאים כבר רגילה צורת מ"ר פֵּרוֹת.]

יע כג–כה). ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (סס כו ד). וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליי' הוא (סס כז ל). ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים (מ״ב יט כט). זית רענן יפה פרי תאר [1]) קרא יי שמך (ירמ' יא יו). והיה בעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וכו' ולא ימיש מעשות פרי (סס יז ח). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (סס כט ה). אל שדה טוב אל מים רבים היא (הגפן) שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ח). הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש (סס סס ט). ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (סס יט יב). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה (סס לד כז). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה (סס לו ל). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה (סס מז יב). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו [2]) כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם (עמו' ט יד). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר' ח יב). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל' א ג). יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו ויציצו מעיר כעשב הארץ (סס עב יו). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (משלי כז יח). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה״ש ב ג). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (סס ד יג). כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יביא בפריו אלף כסף כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו (סס ח יא–יב). ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יי (נחמ' י לו). — וכהשאלה על

ארם או צבור בדמיון לעץ: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה [1]) (מ״ב יט ל). נטעתם (את הרשעים) גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ' יב ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשון (הוש' ט יו). ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמו' ב ט). — עץ פרי, עץ המצמיח פרי: תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ (בראש' א יא). ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים (תהל' קמח ט). ועי' עץ. — פרי האדמה, פרי הארץ: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' (בראש' ד ג). ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע (ויקרי כה יט). וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל וכו' ויראום את פרי הארץ (במד' יד כו). ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר יי' אלהיך נתן לך ושמת בטנא (דבר' כו ב). פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת (סס כח לג). ביום ההוא יהיה צמח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל (ישע' ד ג). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה (ירמ' ז כ). וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא' ג יא). ויאכל (הארבה) כל עשב בארצם ויאכל פרי אדמתם (תהל' קה לה). — פרי תבואה: ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה (סס קז לז). — ארץ פרי, ארץ פריה: ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון ארץ פרי למלחה (סס סס לג לד). — ופרי מעשיו של האל הבורא, כל פרות הצמח שברא: משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (סס קד יג–יד). — ובהשואת תבונות מפשטות לצמח, פרי הצדקה והחכמה: כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמו' ו יב). טוב פריי (של החכמה) מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (משלי ח יט). — ובתו״מ: ביצד

[1]) [השוה פרי על יד תאר במשפט המובא מתוך כתבת בנענית בהערה לקמן.]

[2]) [הבינה: את הגפן בוקק (מריק) ישראל ועושה לו פרי ממנה.]

[1]) [השוה בכתבת הכנענית של תבנת מלך צידון, 11–12: אם אדמם המת אל יכן לם שרש למט ופר למעל ותאר בחים; כלו' אם בני אדם (פשוטים, בנגוד למלך) הם אל יהי להם שרש למטה ופרי למעלה ותאר בחיים.]

מברכין על הפירות על פירות האילן אומר בורא פרי העץ וכו' ועל פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה וכו' ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). עד איםתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע' א א). אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול רבי שמעון מתיר ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור (שם ח ז). העלים והלולבים ומי גפנים וסמדר מותרים בערלה וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי (ערלה א ז). מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצמו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואין רוצה בעצמו ועוד מן הדא דא"ר חנינה פרי אם אוסר עצמו אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח (ירוש' שם א א). כל דבר שהיה מבחיל את הפירי חיי' משום זורע (ירוש' שבת א). — ומ"ר *פֵּרוֹת, פירות: המפקיד פירותיו אצל הכותי או אצל עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית, אצל הנכרי כפירותיו (דמאי ג ד). אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור ומביא פירות בידו (שבת כג ג). כור פירות יש לי בידך, אין לך בידי אלא לתך קטנית חייב שהקטניות בכלל פירות (שבוע' ו ג). עשרה פירות לי בידך אין לך בידי אלא כור אחד וכו' חייב (תוספת' שם ה טו). ועץ השדה לא יתן פריו, שלא יהיה העץ חונט את פירותיו וכשעה שהוא מפריח יהיה מקליח את פירותיו (ספרא ויק, בחוקותי פרק ה). שפירות ההר הן קלים ופירות הבקעה שמנים (ספרי דברי לט). דברי הכל היא פירות האילן בכלל פירות האדמה ואין פירות האדמה בכלל פירות העץ (ר' יוסי, ירוש' ברכ' ו ב). סיסיהם של בעלי בתים לא נמנעו להיות מתארחין אצל בעלי בתים חביריהם אעפ"כ נוהגין היו בפירותיהן מתוקנין בתוך בתיהן (ר' יודה, שם דמאי ב ב). המוציא פירות בדרך ונטלן לאבלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר (שם שם ג ג). מעשה שנתערבו לי פירות קבולין בפירותי וכו' (ר' שמעון שזורי, שם שם ה ט). ולמה אמרו תאנים, על ידי שפירותיהן גסין והן עושות הרבה וכו' (שם שביע' א ג). לא עקר

פירותיו מה הן וכו' הורי רבי לא ישפכו פירותיו (שם שם ב ו). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותן בסיקרא וםטעינין אותו אבנים (שם מע"ש ה א). עריבת הירדן למה היא טמיאה מפני שםטלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה ומן היבשה לים (ר' יעקב בר אידי בשם ר' יוחנן, שם שבת א). רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות (סיום ברכה המזונה, ברכ' מד.). איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי (ר' אליעזר, ר"ה יא.). תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא (בנו של ר' יוסי דמן יוקרת, תעני' כד.). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך וכו' שיהו פירותיך מתוקין מתוקין הם וכו' (ר' לוי בשם ר' יוחנן, מד"ר במדי ב). משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות (פסיק' ר"ב, משנ תעשר, בובר, לט.). — *מי פירות: כמגבל עיסתו במי פירות (ירוש' דמאי ה א). — ובסהמ"א: כשאוכלין התמרים אין יכול לאוכלו כולו ונשאר על קשייתא קצת מן הפירי וזהו ציפא (רגמ"ה, חולי' כ:). המוקצה הוא המקום המוכן להקצות בו בו פירות כדי ליבשן כדי שתגמר מלאכתן וכו' פ"א פירות שלא נגמרה מלאכתן קרי מוקצה (ערוך ערך מקצה). עירבו פירות בלא שומא ומכרום ונשאו ונתנו בדמיהם הרי אלו מחשבין הפירות כמה היו שוים בעת שנשתתפו ומחשבין השכר או ההפסד (טו"ע חו"מ קעו ד). והשוכר בפירות הוא נקרא חוכר (שם שם שכ א). הפרי ידמה לגזעו והגוע לפריו (מענת כזא עה"מ, יג.). ובהיותי בסנהיים רצו לאסור הפרי הארץ שקורין ערד עפפל או קארטופלין מפני שעושין מהם קמח (סאילת יעבץ ב קמז). — ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פדוים פרות פרחיו עוד מהאמל (מאיר, אור, מעריב ליל ב פסח). —ואמר המשורר: אני בל עת אבקש את שלומם והמה בקשו נפשי לקחתה ואמנם כי פרי העץ בשרשו והמשל אמת באם בבתה (רשב"ג, לך נפשי, סעה"ש 40). גלה פני מדברות ויצמח דשא ועצי פרות (ר"י הלוי, מי דומה, מ"כ קמד). לך ושאל לגמלים ורחלים, לי ציצים לי פרות לי גלם

(רמב"ע, אל אחד, כהנא א, 111). — ב) פרי בטן, ולדות האדם, ילדים, צאצאים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך וגו' (דבר' ז יג). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך (שם כח ד). ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך יי' אלהיך (שם שם נג). וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחום עינם (ישע' יג יח). הנה נחלת יי' בנים שכר פרי הבטן (תהל' קכז ג). נשבע יי' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך (שם קלב יא). ועי' בטן. — ובלי המלה בטן: פרימו (של האויבים) מארץ תאבד וזרעם מבני אדם (שם כא יא). ראה יי' והביטה למי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא (איכה ב כ). — ופרי בהמה: והותרך יי לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע יי' לאבתיך לתת לך (דבר' כח יא). — ופרי נחש: כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף (ישע' יד כט). — ובתו"מ: למאי נפקא מינה למיגרא פרי עם האם[1]), אי אמרת מיפשט פשיטה ליה פרי עם האם שרי אלא אי אמרת ספוקי מספקא ליה פרי עם האם אסור (חול' עט). — ואמר הפיטן: נאור בראותך בדם מתבוסס נגפת פורכים פרים[2]) לקוסס (ר' שמעון בר יצחק, שבטי יה, קרוב' ז פסח). — ג) בהשאלה, פרי מעשהו והתנהגותו של אדם או של צבור, תוצאת המעשה, גמולו לשכר או לענש, פרי דרכו: ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). — פרי מחשבתו: הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם (ירמי' ו יט). — פרי מעללים: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע' ג י). ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (ירמי' יז י). ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם (שם כא יד). והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעלליהם (מיכה ז יג). — פרי ידיו, פרי כפיו של אדם, תוצאת מעשיו: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם (משלי לא טז). תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה (שם שם לא). — פרי, בלי תוספת מלה, במשמ' גמול: ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). — פרי פה, תוצאת דבורו של אדם: מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו (משלי יב יד). מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע (שם יח כ). — ופרי הלשון: מות וחיים ביד לשון ואהביה יאכל פריה (שם שם כא). — ובמהמ"א: פרי ההסתפקות המנוחה ופרי השפלות האהבה (ר' י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 20). פרי המהירות חרטה ופרי העקשות העזות ופרי הגאות השנאה ופרי העצלות הכשלון (שם 60). — ואמר המשורר: קח נא מפי מורה צדק תורה וזנח חכמה זרה כי יש פרי נצב לזאת אך זאת כמץ רוח זרה (רמב"ע, תרשיש י, 85). תדמה לעץ רענן וצלה צל צרות והמות פרי דתה (ר' י חריזי, ענק ריש, ס' היובל להרכבי, 349). אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתי, מי יאכילנו מפרי דתו (ר"ז אלנ'אהרי, ס' המוסר, מעמוני מסתרים א, קבץ על יד ה, 23). — ד) פרי במשמ' פאר שבראש האילן, תפארת, שיא של דבר: והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישע' י יב). לכן בזאת יכפר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנפצות לא יקמו אשרים וחמנים (שם כז ט). — ה) *פרות הקרקע, מה שגדל על הקרקע בנגוד לקרקע עצמו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה, אין לה לא כתובת ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות, והולד כשר וכופין איתו להוציא (יבמ' ט ג). האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ומקבל את גיטה ואינו אוכל פירות בחייה, נשאת יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב' ד ד). הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך הרי זה אוכל פירות בחייה וכו', כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה (שם ט א). קנין פירות בקנין הגוף דמי[1]) (גיט' מז:). — ובנגוד אל קרן[2]) הכנסות ורוחים מסכום כסף, רבית וכדו', Einkünfte, Zinsen; revenus, rentes; income, interests: המלח והחול הרי זה פירות, פיר של גפרית

[1]) [פרד בן סוס נקבה להרביע על סוס נקבה רס"י).]

[2]) [הכונה למכת בכורות.]

[1]) [נמצא גם בהשאלה על שפחה וולדותיה (שבת קלה:).]

[2]) [עי' ערך זה.]

מחפורת של צריף ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (כתוב' עט:). — ובהשאלה על מעשי מצוה או עברה: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם (פאה א א). זכות יש לה קרן ויש לה פירות שנא' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שני אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, מה אני מקיים ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו, אלא עבירה שעושת פירות יש לה פירות ושאינה עושה פירות אין לה פירות (תוספת' שם א ג–ג). ידע אבא יודן ובא אצלם ונתן להם אלף זהובים אמר להם עשתה תפילתכם פירות (מד"ר דבר' ד). — *פֵּרֵי פֵּרוֹת, פרות של קרקע שנקנה בפרות של קרקע אחר: לעולם אוכל (הבעל) פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם, כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן בחייך ובמותך אינו אוכל פירות בחייה ואם מתה אינו יורשת (כתוב' ט א). אלו הן פירות ואלו הן פירי פירות, הכניסה לו קרקע ועשתה פירות הרי הן פירות, מכר פירות ולקח מהן קרקע ועשתה פירות הרי הן פירי פירות (בבלי שם פג:).—ובהשאלה: אמר להן (אבא יודן) עשתה תפלתכם פירות ופירי פירות (מד"ר ויקרי ה).

א) שמות ופעלים כלליים:
*אוּב.—אָרָה.—*אֲפִיָּה.—אָפִיל.—אֶשְׁכֹּל.—בָּאַשׁ, הִבְאִישׁ.—*בָּחַל.—*בְּרִיכָה.—בָּשֵׁל.—גָּמַל.—זְמֹרָה. — חָנַט.—*חֶנֶט.—*חֲנָטָה.—*כָּבַשׁ.—לָקַט.—נוּב.—*עִגּוּל, עִגּוּל של דבלה.—תָּלַע, *התליע.—תָּרַף, *הִתְרִיף.

ב) חלקי הפרי:
*גַּלְעִין.—*גַּלְעַן.—*גַּלְעֲנָה.—*גַּרְעִין.—*גַּרְעִינָה.—זָג.—*חֶרֶר.—*חַרְצִין.—חַרְצַן.—*חַרְצַנָּה. —*כְּשׁוּת.—*מְגוּרָה.—מָעָה.—*עֹקֶץ. — *פְּטוֹטֶרֶת.—*פִּטְמָה.—*צִיף.—*צִיפָה.—*קְלִפָּה. —*שַׁלְקוֹק.

ג) מצבי הפרי:
אָשִׁישׁ.—אֲשִׁישָׁה.—*בְּאוּשָׁה.—*בֹּחַל.—בֹּסֶר.—בֵּסֶר.—בִּכּוּרָה.—*בַּכִּיר.—בַּכָּרָה.—*גַּרְגְּרָנִית.—*גְּרוֹגֶרֶת.—דְּבֵלָה.—*חָנִיט.—*יַבֶּשֶׁת, פרות יבשים.—*כַּבֶּשֶׁת, פרות כבושים.—*כַּפְנִית.—מְלֵאָה.—מִרְקַחַת.—נְבֵלָת.—*סְיָפָה.—סְמָדַר.—עוֹלֵלָה.—פַּג.—*פַּגָּה.—פֶּלַח.—פֶּרֶט.—*צִמּוּק.—*צֶמֶל.—קְצִיעָה.—*רִבָּה.

ד) מיני הפרי:
*אֶבְיוֹנָה.—אֲבִיּוֹנָה.—אֱגוֹז, אגוז הודו, אגוז מלכי. — *אָגָס.—*אוּג. — *אַחוֹן. — *אִלְסָר. — *אֶשְׁכֹּלִית.—אֶתְרוֹג. — בָּאְשׁ. —*בֹּטֶם.— בֹּטֶן — גַּרְגַּר.—זַיִת.—*חַבּוּשׁ.—*חַזְרַר.—*חָרוּב.—*חֹרֶף. —*כֻּרֶז.—*לוּז.—*מוּז. — *מִשְׁמֵשׁ. —*עֻזְרָר.—עֵנָב.—*עֲנָבָה.—עַרְמוֹן.—*פָּגָע.—*פֶּטֶל, תות צפוני. —פַּקֻּעָה.—*פָּרִישׁ. — *צָבָר.—*קֹשְׁטְ.—רִמּוֹן. — *שְׁזִיף.—שָׁקֵד. -תְּאֵנָה.—*תּוּת. תות האדמה, תות הַגִּנָּה, *תות כְּנַעֲנִי, תות השדה,—תָּמָר. — *תַּמְרָה. —תַּפּוּחַ, *תַּפּוּחַ זָהָב.

א. *פְּרִידָה, ש"נ — א) חתיכה נפרדת מאשכול או מגוש, יחידה אחת[1]), Stück, Einzelding; morceau, pièce; piece — פרידה של ענב או של רמון: אכל פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון טעון ברכה לפניה ולאחריה (ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ו א). רימון שניקרה בו אפי' פרידה אחת כולה חיבור למעשר (שם מעשרי א ג). — ושל תלתן: התלתן משתצמח וכו' אלא ברוב כל פרידה ופרידה איתאמרת (שם שם א ג). — ושל גלעינים: חותל שהוא מלא גלעינים אם מכונסות ברובן אם מפוזרות ברוב כל פרידה ופרידה (ר' נא בשם ר' חייא בר אבי, שם שבת א, בסוף). — ופרידת עפר ופרידת רקב, חתיכה של עפר או של בשר רקיב: מלא תרוד רקב שנפל לתוכו עפר כל שהוא טמא ור"ש מטהר מ"ט דר"ש וכו' א"א שלא ירבו שתי פרידות עפר על פרידה אחת של רקב וחסיר ליה (נדה כז.). — *ופרידת של רמן: שהמן יורד בכל יום פרידה[2]) אחת ובערב שבת הי' יורד שתי פרידות (ר' ילקק, והזה"ל, שמות ט, בשלח). — ב) *שה"פ מן א. פָּרָה, בעשה האדם הנפרד

[1]) [כן בא אף בארמ' שבתו"מ ובסורי פְּרָדְתָא בהוראות דומות.]

[2]) [בהלכי גדולי (122): פרודות פרודות, ועי' א פָּרָד.]

מחברו, departure ; départ ; Abschied, Scheiden: עצרת הוא, עצרתי אתכם אצלי, כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם (רש״י, ויקר׳ כג לו). אבל כי לא אזמן לא פקע חובת זימון מהן אף לפני פרידתם (תוס׳, ברכ׳ כ:, ד״ה מנטה). וכן אם תרצי שתקל בעינין פרידה מה שפרידתו קשה שימי אל לבך והשתמשי בבינתך בשקול מה שיש בין הטובה אשר תגיע אליך בהפרדך ממנו והרעה אשר תמצא אותך בהתמידך חברתו (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת האלהים ה). והשבעה עשר, השתכלותו בעת שתטה נפשו לחברת בני אדם ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם וכו׳ (שם, חשבון הנפש ג). אבל הבדידות והפרידה מבני אדם סיבת ההצלה מכל מה שזכרנו מן העברות (שם שם). קח מוסר אב מלב נכאב לפרידתך בים הומה (הוא, גולה, דרך עוכים של אלמן). וכאשר גזר השם בפרידה ופנית אל אשר פנית וכו׳ ועוררתני פרידתך להבר המאמר הזה (ר״מ א״ת, מו״נ, פתיח׳ המתרגם). בטרם רגבי הנדודים בחברת הידידים דבקו ועפרות החברה למוצק הפרידה [1]) הוצקו וכו׳ (ר״י חריזי, תחכ׳ יו, 159). פרידת השוטה טובה מחברת הרעתן (ר״י זבארה, משעשעים ח, דודזון, 97). ואין מכאיב כפרידת החושק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז). — ואמר המשורר: סחל נא לעמיתך חטא ותובה ושובה אל תהי משובה ולא תבגד ולא תבחר מרידה ואל תאהב ימותיך פרידה (רס״ג, לקוטי קדמונים, 61). ואל תנשי פרידת ידידך ותשובי ותבכי על פרידה (ר״ש הנגיד, ואל תנשי, בכודי, 102). אם תפרידה על שנינו נגורה עמדי מעט עד אחזה פניך (ר״י הלוי, מה לך צביה, מעה״ש 92). דמו לרחקי אל מעבדתך לחצי ודחקי טוב מפרידתך (הוא, יודעי יגוני, שם 109). אם עת הפרידה קרבה אט עלי ידידי, שים נא ידך על כסלי פן יסס בבדי (הוא, יום סב הידיד, דיואן א, 186). ובליל פרידה אשר ארך ולב החלי עלו שחריו והעלו את ארבתי (יהודה בן גיאת, מבין עצמים, מעה״ש 124). כי פרידתו חלבינה שערה עד לא הזקינה (ראב״ע, בעלי ריבי, כהנא א, 54). הנותן טובת היצר פרידתו ותברת הישׁ פרי דתו (ר״י חריזי, תחכ׳ לג, 275). יתשב אנוש כי תעמד חברת תבל וישבח יום פרידתת (הוא, הענק ריט, ס׳ היובל להרכבי, 349). וישמר טהרה בחברתם הנשמות הנשׂמות מחלי פרידתם (ר׳ יוסף בר׳ תנחום הירושלמי במכתבו לר׳ דויד בן אברהם בן רמב״ם, מטמוני מסתרים א, קנן על יד ה, 18). וזרוע ליתושיע לבלתי זבוב פרידת דודים ורע שמן ששׂיני יבאיש (מעשה דון שם טוב, דברי חכמים, אשכנזי, מז). פרידתכם כמר נפש אבכה ואקרע את סגור לבי במדי (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 18). הלך למנוחות ועזב אותנו לאנחות אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתו כי יאבילנו מפרי דתו (מספד המוסד לר״ז אלנ׳אהרי, מטמוני מסתרים, 23). — ג) ״ובמשמ׳ מצב הדבר הנפרד: והענין השני מהאחד המקרי הוא האחד הנאמר על האיש האחד לא מתרבה ולא כולל דברים רבים כנראה ממנו אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ח). — ד) ״ובמשמ׳ הפרדה, הבחנה, Unterscheidung ; distinction: אמר החבר איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידת עצמית כהפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית מפני שהיא פרידה מקרית ואינה מעלה על דרך אמת (הוא, כוזרי א לט). — ה) ״ובמשמ׳ צורת הנפרד בדקדוק; ולא תמצא חילוק בכל המקרא באֶרֶץ ורעיה בסמיכה ולא בפרידה ואין להם שינוי בנקודתן בדרך שאר תיבות הסמוכות כמו אֶרֶץ מצרים נמצא בהסמכו למצרים ננקד כלו בסגול כאלו הוא עומד בפני עצמו וכו׳ (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 187). — ו) ״ובנגוד לחרוזה שבפיוט, סגנון הדבור הפשוט שאינו בחרוזים, כמו מִפְרָד, Prosa ; prose: ואף כי לא דבר בואת בחרוזה ולא בפרידה (תשו׳ תלמידי דונש, 37).

ב. *פְּרִידָה [1]) ש״נ, מ״ר פְּרִידוֹת וגם פְּרִידִים, פרידין, — יונה, בן יונה, בת יונה, Taube, Täubchen;

---

[1]) [בהשגעת פרידת עפר שבתו״ם.]

[1]) [המלונים רואים אף במלה זו אך שמוש מיוחד של א. פרידה, ואולם קשה לבאר את שם הצפור כאלו נולד בשם היחידה מקן האפרוחים. ואכן אפשר

dove, pigeon ; colombelle, pigeon(neau) : אין שנים מתנדבים עשרון אחד אבל מתנדבים עולה ושלמים וכעוף אפילו פרידה אחת (מנח' יג ה). האשה שאמרה הרי עלי קן בשאלד זכר ילדה זכר מביאה שתי קנים אחת לנדרה ואחת לחובתה נתנתן לכהן והכהן צריך לעשות שלש פרידות[1]) מלמעלן ואחד מלמטן ולא עשה בן .וב׳׳ צריכה להביא עוד פרידה אחת וכו׳ פירשה נדרה צריכה להביא עוד שלש פרידות[2]) וכו׳ (קנים ג ו). גר שמתערב אובל בזבחים עד שיביא קינו הביא פרידה אחת אובל בזכחים לערב (תוספת׳ שקל׳ ג כ). אמר להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קריבה בכל התורה כולה מכאן אמרו כל הקינין שבתורה חציין עולה חציין לחטאת וכו׳ (ספרי במדי קח). והא אין ,פדיון לעוף א״ר פפא בגון שלקח פרידה אחת (יומא מא:). יולדת מביאה אחת תחת אחת פרידה אחת ועוף תחת כבש, מצורע שתי פרידין תחת שני כבשים וכו׳ (כריתו׳ י:). יכל יביא פרידה אחת מזו ופרירה א׳ מזו תלמוד לומר שתי תורים או שני כני יונה (מד״ר במד׳ י). —ובהשאלה של חבה לאדם או אמה: שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית והלא דברים ק״ו ומה בשביל ב׳ פרידות טובות חס הקב״ה על ב׳ אומות גדולות ולא החריבן, בתו של רבי אם כשרה היא וראויה היא לצאת ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהוה חיה (עולא, ב״ק לח:). פרידה אחת יש לי ביניכם (על ר״א בר״ש שלא נקבר) ואי אתם רוצים להביאה אצלי (ר״ש בן יוחאי, ב״מ פד:). פרירה אחת יש לי ביניכם (רבי, בנו של רשב״ג) ואתם מבקשים לאבדה הימני (רשב״ג, שם שם). מלמד שהיה נח הצדיק מוביח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקב״ה מביא עליכם את המבול וכו׳ אמרו לו ומי מעכב, אמר להם פרידה אחת (מתושלח) יש לי להוציא מכם (רבי יוסי דמן קסרי, סנה׳ קח.).

שעל פי הכנה עצמית ראו הקדמונים מלה עברית בשם יוני כגון πτέριδες (מ״ר) בםשמ׳ בעלי בנפים, ועי׳ בהערות למלים פְּרָגִית וּפְרוּטִית.]

[1]) [במשנה מנק׳ ליוורנו: פְּרִידִין, וכן בבבלי.]

[2]) במשנ׳ מנק׳: פְּרִירִים.

פְּרִיָּה, עי׳ א. פָּרָה, קל.

*פְּרִיָּה או פְּרִיָּה[1]), פ״ג–מה״פ מן א. פָּרָה, עשית פרי. ביחוד כצרוף פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, כמשמ׳ התרבות האדם, ובהשאלה כלשון יפה במשמ׳ הִזְדַּוְּגוּת **איש** איש ואשה[2]) לשם פריה ורביה: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (יבמ׳ ו ו). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי ב״ה, אמרו להם ב״ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם, לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין, בת חורין אינו יכול שכבר חציו עבד, ליבטל, והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה וכו׳ (גיט׳ ד ה). אין נושאין נשים במועד, שמעון בר בא בשם ר׳ יוחנן מפני ביטול פרייה ורבייה (ירוש׳ מו״ק א ז). שהעבד מצווה על פדייה ורבייה וכל שהוא מצווה על פרייה ורבייה אסור לו לישא במועד (שם שם). חיבב הקב״ה פרייה ורבייה יותר מבית המקדש (ר׳ אבין, שם כתוב׳ ה ח). עשו הנייית פריה ורביה, בהניית כספים (שם שם ו ד). אמר ליה (ישעיהו לחזקיהו) משום דלא עסקת בפריה ורביה (ברכ׳ י.). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורביה צפית לישועה (רבא, שבת לא.). שאין השבינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה לא נמצא זה גורם לשבינה שתסתלק מישראל (יבמ׳ סד.). כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל (רבי, ב״מ פד:). א״כ כלת בנות ישראל מפריה ורביה (שמאי אל הלל, נדה ג:).

[1]) [פְּרִיָּה ע״מ קְנִיָּה, עֲשִׂיָּה בודאי נבון לפי הדקדוק, אבל במשנ׳ מנק׳: פְּרִיָּה, וכן הכתיב בכמה נוסחאות פיריה (תוספת׳ יבמ׳ ח ד), וכן בדבור הרגיל, וגם נקוד זה אפשרי הוא ע״ד בְּנִיָּה, בְּרִיָּה מן בנה, ברה.]

[2]) [בעקרו שה״פ למה שנאמר כתירה בברכה או לדעת החכמים כמצוה: פרו ורבו (בראשית א כח). חכמינו חברו עם משג זה אף את המלה פְּרִיָּה, פוריה מן היוני (φορεῖον) במשמ׳ מטה, אפריון: פוריא שפרין ורבין עליה (כתוב׳ י:), ועל דרשה זו מְיַמְּדִים דברי רש״י (סה״ש ג יו): וכן המקרש קרוי מטה וכו׳ על שהם פרוין ורבוין של ישראל; אמנם בדפוס׳: פריין ורביין, כטעות.]

:ל מי שהוא מבטל פריה ורבית מעלה עליו הכתוב כאילו הוא ממעט את הדמות (ר' אלעזר בן עזריה, מד"ר ברא' לד). לפי שהדרך גורמת לאדם לג' דברים, ממעטת פריה ורביה, ממעטת את היציאה וממעטת את השם (ר' ברכיה, שם במד' יא). — ואמר הפיטן: שרת היתה על כל בּיריה ולא מרת בכל דבר עריה עצורה היתה בפירייה וריבייה ער פרחה כגפן פוריה (ינאי, אסר כימשלה, קרובי לס' ברא' זולאי, לא). —"וכמשמ' הִתְרַבּוּת בשפע Fruchtbarkeit; fécondité; fertility: יברכנו יוצרנו יוצר כל בפריה [1]) ורביה בעושר בבריאות וכו' (סדר הבדלה למוצ"ש, ליהודים, מחז' איטלי א, כו.). —"ועל התרבות המתגים והחירקים: פרית המתגים ורביתם תעלה יפה עד מאד בבליל או במרק העשוי לפי הדקטור לאפלר (ילחק טובים הדיפתיריה או האסכרה, 5). —"וּפְרִיָּה בלבד בלא רביה, באותן משמ': אבל פריית האדם ומלאו את הארץ היא לפי הבחירה הנתונה לאדם באשר הוא אדם (ר"י אבנעולי, מלמד התלמידים, ויקר, לג.). אמנם איך פרית הגוף וגדולו אם מצד הצירה לבד או מצד החומר והצורה וכו' (ר' הלל מויכונה, פרוש הכ"ה הקדמות של מורה, הגמ' הנפש, לד.). תנועת ההויה וההפסד שהיא בעצם ותנועת הפריה והחסרון שהיא בכמות ותנועת החלוף שהיא באיכות (שם שם, לו). וכן אין פריה ואין חסרון מבלתי שיקרים לו הויה והפסד (שם שם). מנהג הרועה בשהוא נוהג צאן למקום רחוק למצוא מרעה דשא ואינו מוצא לקנות לו מזון לפי שנתרחק מן היישוב לוקח לו מאילי הצאן שאינם ראוין לפרייה ואוכלן (חזקוני על התורה, בראשי לא לח).

א. *פְּרִיחָה, ש"נ—שה"פ מן ב. פָּרַח, מעשה השחין הפורח באדם, Ausschlag, Ausbruch; éruption; eruption: כל פריחת ראשי איברים שבפריחתן טהרו מטא בשיחזרו טמאים וכו' כל הראוי ליטמא בנגע הבהרת מעכב את הפריחה כל שאינו ראוי ליטמא בנגע הבהרת אינו מעכב את הפריחה (נגע' ח ד—ה). (בהרת) ראשונה אינה זוקקת לטמא בשער לבן ובפסיון ואינה מעכבת את הפריחה (תוספתי שם ג טו). שער לבן החוזר אחר

1) מנק': [בפרִיַּת.]

פריחת [1]) החליט מחייה שער לבן והפסיון או אחר פריחת הסגר טהור (שם שם ג ט). — ובבגד ם: מנין לפריחה בבגדים שהיא מהורה וכו' (ר' נתן בן אבטולמוס, זבח' מט:). — ובסהמ"א: דכל הראוי לטמא בנגע הבהרת מעכב פריחת הבהרת (ר"ש, נגע' י ט). ואם פרוח תפרח הצרעת, פריחה זו לשון פרישות ר"ל אם נתפשט אז הלובן וכו' (ר"א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה ג, קיז.).

ב. "פְּרִיחָה, ש"נ,—שה"פ מן א. פָּרַח, מעשה הצמח הפורח: ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריחתן וזריחתן של ישראל (רש"י, ברא' מט כז).

"פְּרִיחָה, ש"נ,—שה"פ מן ג. פָּרַח, טיסה, פעלת הפורח ועף, Flug, Fliegen; vol; flight, flying: בין כך ובין כך אינו חוצץ לפי שפריחתת (של העין) [2]) מעבירתו ואינו עב ע"ג העין ואין בו ממש (רש"י, נדה סז., ד"ה פורחות). שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה (רשב"ם, שמות יט ד). דפריחא א' מיכאל פורח כל שטח הארץ וגבריאל בשתים ואליהו בד' פריחות ועכ"פ ששת תופס קצת מקום (ברכת חכים, מאמרים יקרים להאדמו"ר דובער ג, יז:). הרי עכ"פ שטח בדור הארץ תופס קצת מקום שיעבור בין בפריחה א' או שתים (שם יז, מה.). — פְּרִיחַת לב, פריחת הנפש, התעטפות נפש [3]): עטיפה, לשון כאב ופריחת לב מתוך צרה (רש"י, ע"ז ז:, ד"ה עטיפה). — ופריחת שלבי הסלם, רֶוַח אויר שבין השלבים העומדים פנויים מלמעלה ומלמטה כאלו פורחים באויר [4]): סולם ששליבותיו פורחות וכו' ופריחת זו ופריחת זו מצטרפת לד' טפחים (ר"מ, ערוב' עז:). — וּפְרִיחַת הלב, ברפואה, במשמ' נתינת הלב בין אויר פורח. שם מחלה: ויקרה ללב מן חמקרים וחלאים אל

1) [בצוק"ם: פריחה.]

2) [עי' ג. פָּרַח, עינים פורחות.]

3) [עפ"י לשון התלמוד (גיט' סט:) בארמ': א"ל רב אחי מדיפתי לרבינא וכל שכן דפרח לביה א"ל אנא ליוקרא דליבי' אמרי לפירחא דליבא ליתי תלת בחשייאתא וכו'. ופרש רש"י שם: לפירחא דליבא שלבו פורח פשמייר (pâmer, התעלף) בלעז. ובמקום אחר (מע"כ:): פרח ליביה בצערא.]

4) [עי' ג. פָּרַח.]

נפקאן והוא פריחת הלב ויתילד מרטיבה מתאספת סביבו ורוח, אמנם הרוח ההוא יהיה דם מפני שהוא מרחף סביבות הלב וחושק לשאוף האויר הקר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).

א. *פָּרִיךְ, ת"ז,—כמו מְפָרֵךְ, מבטל בענינו ע"י הנחת הספק: לפי שרב סעדיה נ"ע פירש בו השמר והשתמר וקידם השמר ואיך יאמר אחרי כן אל תירא ואל תירא הוא כמות לא תגור יצא מזה הדבר דברי האומר השמר ואל תשמר וזה פריך אבל אני אומר וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 121).

ב. *פָּרִיךְ, ש"ז, ר"ר פְּרִיכִים,—חתיכות קטנות של דבר הנפרך: שתהא נפרכת, נעשית פריכים ופתיתים כשממשמשין בה (רענ"ט, בכורות ו א).

*פְּרִיכָה, ש"נ,–שה"פ מן א. פָּרַךְ, פעלת האדם הפורך ושובר[1]), ובהשאלה כמשמ' פְּרִיכַת הגוף בעבודה קשה: ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, רבי אלעזר אמר בפה רך, רבי שמואל בר נחמני אמר בפריכה (סוטה יא:). מודה ר' אלעזר שהוא בפריכה (ר' אויא, מד"ר שמות א). — ואמר הפיטן: שקדתי ושקעתי וטבעתי בפריכת מוני שנת רדמתי היא אם לא תקדמני (רסע"ג, אזהרה אם, פליט' מ"ב, סדור רסע"ג, של). — *ובמשמ' העקרית, שבירת אגוזים ורמונים ובדוי: ויום הכפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק ובפציעת אגוזים ובפריכת רמונים כל היום (רמב"ם, שביתת עשור א ג).

*פְּרִימָה, ש"נ,–שה"פ מן פָּרַם, פעלת הפורם והקורע: אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי' א ז). חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה ופטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (כלים א ה). וכבס בגדיו מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה, וטהר מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הציפרים (ספרא ויק, תזריע פרק ט). תלמוד לומר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר (ר' יהודה, הורי' יב:). מה לזבר שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה (נדה לד:). — ובסהמ"א: קרע בגופו של בגד שלא במקום התפר, פרימה במקום התפר (ערוך ערך פרם). יש הפרש בין קריעה לפרימה כי הקריעה בבגד גופו שלא במקום התפר והפרימה במקום התפר (שרשי רד"ק, פרם). פרימה מן הצדדין קריעה באורך (רענ"ט, מוע' א ה).—ואמר הפיטן: פריעה ופרימה על תורה תמימה אויה לי (מנחם בר' מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב).

א. *פְּרִיסָה, ש"נ,–שה"פ מן א. פָּרַס, פעלת הפורס את הלחם: צריך שתכלה ברכת המוציא עם פריסת הפרוסה מן הפת (רש"י, ברכ' לט., ד"ה לריך).—ופְּרִיסַת עצמות, שבירתן: בית הפרס, על שם פריסה שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה (תוס' נדה נז., ד"ה בית הפרס). — ובמשמ' שבירה וחלקה: ופרכין שתי פריסות משמ' וזו היא פריסת בלבותא ויהיבת למדי ופרס (רש"י, קנה' כב. ד"ה ופרסין).

ב. *פְּרִיסָה, ש"נ,—פְּרִיסַת נִדָּה, מקרה האשה שפרסה נדה: דעינה סתם לפריסת נדה מלי יום ללי יום (רש"י, עירוב' מו., ד"ה כל אבה).

ג. *פְּרִיסָה, ש"נ,–שה"פ מן ב. פָּרַס, כמו פְּרִישָׂה, פעלת הפורש בגד, רשת, מפה ובדו', Ausbreiten; déploiement; spreading: ואקשינן אי הכי אדתני ומזהיר בפריסת ע"ג הבוורת ובלבד שלא יתכוין לצוד ליפלוג עליה (ר"ח, שבת מג:). וכרפא בכנפיה, דימה פריסת האור לפריסת הכנף (שרשי רד"ק כנף). דפריסת השלחן אשר שהיא מותרת (נסם רסב"א, ר"ג על הרי"ף, שבת פרק כ, כו:, ד"ה וכתבו). והר"ר יעקב מטרוי"ש שאל שאלת חלום אם יוצא אדם בג' סעודות להפסיק בסעודה שחרית בפריסת מפה ובה"מ והשיבו שאינו יוצא (רי"ב לבדא, האגור תו). — ופריסת (בנף) שקוצים: ועל כנף שקוצים משמם, על פריסת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה (שרשי רדק, כנף).—ובהשאלה פְּרִיסַת שלום[1]): ואיגרות רשות, בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים ובו' (תוס' מו"ק יח:, ד"ה ואיגרות)

ד. *פְּרִיסָה, ש"נ,–שה"פ מן ג. פָּרַס, פעלת הפורס ומבריז, פְּרִיסַת שמע[2]), קריאת שמע

---

[1]) [פריכה היא הפרדת גשם אל חלקים קטנים דקים בשעור (ס' הגדרים).]

[1]) [כלשון הירושי' (מו"ק ג ג): איגרות של רשות זו שאילת שלום, ועי' פְּרִישָׂה.]

[2]) [עי' הערה לג. פרס.]

ישראל בקול [1]: ואח"כ יתחיל מיד פריסת שמע ויוצר אור ואין להפסיק ביניהם (לבוש, או"ח כד ג).

*פְּרִיעָה [2], ש"נ, -סה"ש מן פָּרַע, פְּעִלַּת הַפּוֹרֵעַ. א) גדול השער פֶּרַע: אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה (מגי' א ז). חזר להיות מצורע מוסגר מטמא בביאה ופטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (כלים א ה). ראשיכם אל תפרעו אל תגדילו פרע, יכול אל תפרעו מן הכובע, הרי אתה דן, נאמר באן פריעה ונאמר להלן פריעה, מה פריעה האמורה להלן גידול שיער אף פריעה האמורה כאן גידול שיער (ספרא ויק, שמיני, סוף מכילתא דמילואים). אין פריעה אלא גידול שער (ר' אליעזר, מו"ק טו.). את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר (ר' יהודה, הורי' יב:). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה וכו' (נדה לד:). — ואמר הפיטן: פריעה ופרימה על תורה תמימה אויה לי (מנחם ברי מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). — ב) פְּרִיעַת ראש, במש' גלוי הראש: פריעת ראש חורת קרע וקיפת המיטה הוכה, נעילת סנדל תשמיש המיטה רחיצה רשות (שמואל, ירוש' מו"ק ג ה). — ופְּרִיעַת ראש הסוטה [2]: כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה (ר' ישמעאל, ספרי במד' יח). — ואמר הפיטן: גדול נהדר כנזר המלוכה בהגביהו ראש במצנפת שש גם בה ינקה רופי פריעת ראש ויעביר בליסת אשה וזנת מצח (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ג, כיד:). — ג) פְּרִיעָה במשמ' קריעת עור הערלה אחרי המילה [2]: מיכן לשני מילות אחת למילה ואחת לפריעה (ר' יודה בן פזי, ירוש' שבת יט ג). מיכן לשתי מילות אחת לפריעה ואחת לציצין (שם נדר ג יד). המל ימול מילה ופריעה מילה וציצין (מד"ר ברא' מו). מה יפית בנטע רבעי ומה נעמת במילה מה יפית בפריעה ומה נעמת בתפלה (שם

[1]) [במאמר בארמ' בספר רע"ג: ולאלתר מיבעי ליה לאיניש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור ואסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע (סדר רע"ג השלם א, סט:).]

[2]) [עי' פרע הערות.]

שה"ש, מה יפית). — ד) פְּרִיעַת חוב [1], פריעת בעל חוב, פריעת מס, פריעת שכר, תשלום דמי החוב, או המס או השכר: ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתוב בו למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך, דבר שיש בו חסרון כים וסיכון נפשות לא כל שכן (ר' אבין, ירוש' פאה א א). גדול הוא דבר שהוא בפריעת חוב מדבר שאינו כפריעת חוב (ר' לוי שם שם). פריעת בעל חוב מצוה (רב פפא, כתוב' פו.). — ובסהמ"א: וכל פריעה שתפרע לו שלא בפני עדים אינה פריעה אלא אל תפרעו לו כלום אלא בפני עדים (ס' השטרות לברצלוני, 14). ומפני שאנו חוששין עוד חשש אחד כי שמא לאחר פריעת שטר זה המחורש יוציא ראיבן אותו שטר הראשון שימצא ויגבה פעם שנייה (שם 33). וישעבורו ואחריותו במותן מיהו לענין פריעתו לפי שלא פירש בהודאתו מתי יתבעם ממנו המלוה ולא יכלו העדים לכתוב ענין זה בשטר אצטריכן לפרוש מה דין הפריעה ומתי יתבעם ממנו (שם 42). שבל היתומות אין נאמן אדם על פריעתן אלא בשטר או בעדים וזו אפילו בשבועה נאמן בפריעתה (שם 73). משביעין את האלמנה או את הבעל חוב ומגבין להם את חובו ומה שנשתייר מן הנכסים לאחר פריעתן מניחין אותו בית דין אצל נאמן (שם 91). כי פריעת המס נוהג לעולם ואי איפשר להם להסתלק לעולם מהמס (טוח"מ ז בסוף). וכן מי שיש לו עדים בפריעתו לא יבא לדין עם המורשה בזמן שיש לו חלק בתביעתו אם הוא קרוב לעדים (שו"ע חו"מ קכג יב). — ואמר הפיטן: וכל מודה ונפטר מפריעה בכפרו אין להזקיקו שבועה (רה"ג, שערי שבועות, קבלת קונטר', כט.). ואם גרם ויש עדים בכבטה פריעתו שלימה לו ותמה (שם לו:). פעֻלת הרובים מעוט מלאכת, פריעת השכר רבה והולכת (שלמה הבבלי, אין כמדת בשר, קליר' יום ז). שמירה זו בפשיעה למי החוב בפריעה ונדעה בשלמי הרעה (ר"י בר לאזון, פחדתי מילדי, סבה"ש 58). — ה) *וכמשמ' עזיבה: ולא אפרע, לא אהיר אתכם מקשריכם, כן לשון פריעה בכל מקום לשון עזיבה והנחה (ר' אליעזר מבלגנצי, יחזק' כד יד). — ו) *פְּרִיעַת מוסר, פריצת מוסר, ואמר הפיטן: פועל במדחך עשה

[1]) [עי' פרע, הערות.]

חבר עם בשר צלול זדון והעבר ובבוש פריעת מוסר (אליה בן שמעיה, אגא העא, קלים׳ שפרי יוס״כ).

פְּרִיעוּת[1], ש״נ,—תכונת מי שהוא פרוע, פריצות: כי פרוע כי פרעו אהרן, עבודת כוכבים, והי״ק כהבטל[2] פריעות עבודת כוכבים שתשתקע ותשתכח ולא יזכר עונם משום התנדב עם הוא (רש״י, שבת קיט:).

פְּרִיפָה, ש״נ,—שה״פ מן פרף[3]: כל המחבר בגד לחבירו קרי פריפה (רש״י, שבת קה.). רבי יוסי היא, דאמר במתני׳ לא היתה שם אלא פרוכת אחת ואצל הכותל הצפוני היה ראשה כפול ופרופה בקרס זהב כלפי החוץ וכו׳ ורבי יוסי דאמר אין שם אלא אחת פריפתה כצפון היא (הוא, יומא נא:). למיעל להדיא, לילך אצל הכותל הצפוני כל אורך ההיכל וכל שעה עיניו נזונות מבית קדשי הקדשים דרך הפריפה שכנגדו (הוא. שם נב). מהלך ביניהן, נכנס בפריפת הדרום ומהלך ביניהן עד שמגיע לפריפת הצפון (הוא, שם נב:). זאת הפריפת היא בשבת כי אין בה קשר אלא פריפת החוט בלבד (פרוש המשניות להרמב״ם, שבת ו ז).

פָּרִיץ[4], שות״ז, מ״ר פָּרִצִים, פָּרִיצִים, סמי פָּרִיצֵי, — בעקר אדם, וכפרט עבד, המתפרץ מתחת אדוניו, פורע מוסר, פורק על[5], zügellos, ausgelassen; effréné; licentious: המערת פָּרִצִים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם (ירמ׳ ז יא). והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פָּרִיצִים וחללוה (יחזק׳ ז כב). והוליד בן פָּרִיץ שפך דם (שם יח י). ובני פָּרִיצֵי עמך ינשאו להעמיד הזון ונכשלו (דני׳ יא יד). — ובספר חשמונאים: בימים ההם (מלכות אנטיוכוס) יצאו מבני ישראל רשעי ארץ ופריצים ויאמרו נלכה ונכרתה ברית עם העמים אשר סביבותינו (ספר חשמונים, הוצ׳ אברהם שולר, ברלין 1910). — ובתו״מ: ויאכל וישת, הכנים עמו בת של פריצים אמרין ניבול דידי׳ וניתוך עליו (מד״ר ברא׳ סג). — *פריצי הדור: אין דור שאין בו ליצני, מה היו פריצי הדור עושין היו הולכי׳ אצל חלונותיו של דוד ואו׳ לו דוד אימת יבנה בית המקדש (ירוש׳ ברכ׳ ב א). — ובסהס״א: שאע״פ שחָבֵר מיצר הרבה יש לו אימת ממשלת והליסטין ופריצי העם יראין מכנה (ערוך ערך מכר). עד אשר שמע שמעי אחד מן הפריצים ואיש מן העריצים וכא כחצות הלילה ונקב קירות ביתי והוציאני מבית אמי ומחדר הורתי (ר׳י חריזי, תחכמוני לא, 256). מעשה בנערה שהיתה משודכת לכהן ולא נתקדשת וכא פריץ אחד בבית הנערה עם שני עדים ונכנס עמה כדברים ונתן לה טבעת ולא הזכיר שום קדושין עד לאחר שעה (מרדכי, קדושין תקל). וכאשר לא יאור הנר בתוך המים כן לא תאור החכמה בפריצים ועזי נפש (ר״י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 93). אכן גברו הפריצים עליהם לא במספרם ופקדיהם ולא כעשרם והוניהם וכו׳ כי אם בעזותם ומרמתם ותוכם (שם יג, 145). ויהי כראות המלך כלשצר וישלח את כל צבא הגבורי׳ ואלף שריו מן שרי בשדים ועמהם אגודת הפריצים אשר בהיכל המלך וכו׳ (יוסיפון, גינצבורג, יד). ויבא דניאל וישתחו למלך ויאמר לו כי אדוני המלך הנה זקנתי ואין בי כח לעמוד ולצאת ולבא במשפט המלוכה ויכניעוני פריצי עמך באיבתם כי בבור האריות הורידוני זה פעמים וכו׳ (שם לד). ויהי בעת ההיא יצא מירושלם איש שודד בחור ושמו חזקיה שר הפריצים והיה האיש ההוא פריץ ושודד אשר

---

1) [נוסח עין יעקב: פרעות, ז״א פַּרְעוּת באותה משמ׳, ואין כאן מ״ר של פרעה או פריעה.]

2) [אולי צ״ל בעקר: והקב״ה בִטל, וצ״ע.]

3) [עי׳ ערך זה.]

4) [פָּרִיץ ע״מ אַבִּיר, כַּבִּיר, וע״ב מ״ר פָּרִיצִים, פָּרִיצֵי, משמש לגבי האדם, ולא כן פְּרִיץ חַיּוֹת (עי׳ פְּרִיץ) ע״מ אֲבִיר, כְּסִיל, שהנקוד הבחינו, כשם שהבחין בין אֲבִיר (לגבי אלהים) וְאַבִּיר (לאדם ולבהמה), בין חַי אלהים לְחַי פַּרְעֹה, בין חֲזִיר טמא לְחַזִּיר (שע״פ), וכדו׳. וכאן נכרת אף כונתם, שהרי האדם מתפרץ, מפרץ את עצמו מדעת, בעוד שהחיה פריצה מעצם טבעה.]

5) [על משמ׳ זו של המלה מורה ביחוד דברי נבל (ש״א כה י): היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו, ולכך (ולא למשמ׳ אכורי, שופך דם וכדו׳) מתאים אף שמוש המלה בתו״מ ובסהס״א. עבדים מתפרצים, פריצים, כאלה שבעליהם חפשו אחריהם, התחבאו במערות ולזה רמז ירמיה (ז יא) באמרו: המערת פריצים היה הבית הזה, כמו שגם דויד ואנשיו (אשר נבל משוה אותם לפריצים) מתחבאים במערות. ודומה לכך התפתחות ההוראות של פקר מן הפקר במשמ׳ בלי בעלים, אע״פ שבשרש פקר (עי׳ שם הערות) השפיע אף הדמיון אל ٯ ع" א פ ׳ירוס. והשוה גם כלעז מלים כגון ausgelassen, ועי׳ פרע, הערה.]

בפרוצתו השחית כל ארם (שם כלח). ויהי איש שונא לרעהו וישכור עליו רוצח מן הפריצים בידו חרב קטנה בעלת פיפיות הנקרא סכין (שם שסד). ושם איש ושמו שמעון איש פריץ וגבור ועריץ וגבה קומה ורחב לבב בעל זרוע ואיש מת ואמיץ לבב וכו׳ (שם שעז). ועודנו מרקד ומחרף רומנים והנה פריץ רומי יורהו בחץ וימיתהו (שם תקעז).— ואמר הפיטן: עשו מגדל פריצים ונבלה שמתם עריצים ומשם היו נפוצים יושבי העיר ההיא (רלב״ע, אחד כרה אמונתך, איגר 225). באו אבן פריצים ללשן בחרי אף המלך לעשן (יוסף בר שלמה אודך, יול׳ שבת א מנכה). פריצים עד יסוד ערו ובלבם אמרו לא יראה יה (איך לזמר, זולי שבת איכה, ממז׳ איטלי א, קסד:). דרש שה אכד מיד פריץ ומאכד אשר בלנו ואשר דמה לנו (דוד אבן בקודה, ה׳ אם הרביכו, ידיעות מכון שוקן ד, רלג). — ואמר המליץ: עם פריץ אל תלך פן יקרך אסון כי ברות לבו הולך הוא ואתה באולתו תאבד (צ״ז, נ״ם ח ים).—־בנוי לאצילי פולניה, נק׳ פְּרִיצָה: מי שימסור ממון וכש״ב גוף של ישראל וכש״ב רבים ביד גוים הן אצל שררות והן אצל מוכסים והן אצל פריצים והן אצל סוחרים וכו׳ (פנקס קראקא שנת שנ״ה, אולה״ם ד, 595). לא יהיי שום איש או אשה אצל שר או פריץ או גוי לפעול שיקת בהקפה משר או פריץ או גוי אחר שום סחורה שבעולם (שם שם, 596). מה עשו הודים הרשעים, הפריצים הרגו בהריגת פלאים, ואנסו הפריצות יפיפיות במו חלאים (נוק העתים, גזרת תח, 12).

פְּרִיִּץ, ש״ז, — פְּרִיִּץ חיות, חיה פרועה, חיה רעה [1], wild; sauvage; wild: לא יהיה שם אריה ופְרִיִּץ חיות בל יעלנה לא תמצא שם (ישע׳ לה ט). —*ולגבי הצמח, פְּרִיצֵי זיתים וענבים, גדולים פרועים של זיתים וענבים [2] Wildtrieb; sauvageon; wild shoot: פריצי זיתים וענבים בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין (עוקצ׳ ג ו). אלו הן פריצי זיתים וענבים אלו היוצאין מתחת הקורה ומתחת תגמת ומתחת הזגין (תוספת׳ שם שם). מאי פריצי זיתים א״ר הונא רשעי זיתים (ב״מ קה.). והוא (עוג) נשאר מן הגבורים שהרגו אמרפל וחבריו וכו׳ וזה הפסולת שלהם כפריצי זיתים הפלטים מתוך הגפת (מד״ר במד׳ יע).

פְּרִיצָה, ש״נ, — א) שה״פ מן פָּרַץ: אבל בשברך (הקב״ה) ליעקב היו כל ברכותיו תוספות על הראשונות שנאמר והיה זרעך וגו׳ ופרצת ימה וקדמה, ברכו בעפר הארץ ובפריצת ד׳ רוחות העולם (בראש׳ רבתי, אלבק, 251). דלו, ע״י פריצת נחל זה, ומאנוש נעו (רש״י, איוב כח ד). ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי בתלי בתים פרוצים (הוא, קהל׳ י ח). דכל שפרץ פציםיו מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שהוא מסלק עצמו ומפקיר זכותו בחצר לשכניו שאלמלא כן היה סותם בלא פריצת פצימין (מגיד משנה על רמב״ם שכנים ג ז). כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה אבל לרוב הדברים ושמעם ידמם לפריצת במו ומקנהו פרץ בארץ (רד״ק, שה״ש, פרץ). ויפשטו על הגמלים ענין הפריצה וההליכה לשלל שלל (שם שמע). הבוטח באלקי׳ מזומן לקבל חסד כדכתיב הבוטח בה׳ חסד יסובבנהו ולא אמר יסובבנהו אלא בשביל אש׳ בוטח צריך לפרוץ במה פריצות שאינם טיבים לו בעולם הזה צריך להוכיח את הרבים וכו׳ (אורחי צדיקים, שער השמחה). — בדקדוק, אות הַפְּרִיצָה, בלו׳ הגת הפורץ ומתפשט [1]), כשם להגה השין: ודע כי הריש ואם היא משתתפת עם אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי ואם היא משתתפת גם כן עם אות הפריצה שהיא השין בשהיא נשמטת שמיט בי מוצאה קרוב לאות הלמד והנון (ר״י א״ת, הרקמה ג, 6). — ב) מקום הפריצה, הַפִּרְצָה: והיהודים נצבים על פריצת מקום אשר נגרשו מהם רומנים וכו׳ ויבא מביאנו וידבק אחרי היהודים במקום פריצת החומה

---

1) [עי׳ בהערה לערך פְּרִיִּץ, והשוה דברי רד״ק בסה״ש ערך פרץ: ופריץ חיות בל יעלנה, ומשקל אחר יבא: בה פריצים וחללוה וכו׳.]

2) [רב המפרשים פרשו: ויתים וענבים שנתקשו באילן קדם שנתבשלו, ואולם נראה יותר לבאר: גדולים הפורצים והבוקעים מזרעי הויתים והענבים, אפילו כשהם כתושים בבית הבד. וראוי לקרא בשם זה פריצים את גדולי הצמח הפורצים מן הגזע, הנקראים בלשון העם חזירים. ואין דברי רב הונא (ב״מ קה.) אלא נסיון לבאר את פריצי הצמח, שאין בהם חפץ, בדגמת פְּרִיצִים, רשעים באדם.]

1) [השוה הערת וילנסקי בהוצאתו (עמ׳ לז): ע(רבית): וחרף אלתפש״י, מונח אצל סיבויהי, שאינו מצוי אצל המדקדקים הערבים האחרים.]

(יוסיפון, גינלבורג, תקג). ויהי כלילה ההוא וויעדו כי אנשים מבחורי טיטוס וכו' ויאמרו הבה ונבואה מפאת פריצת העיר וכו' ויעלו מפריצת העיר לילה (שם שם).

°פְּרִיצָה, אשת שר פולני, עי' פָּרִיץ.

°פְּרִיצוּת[1], ש"נ,—תכונת הַפָּרִיץ, Ausgelassenheit; moeurs effrénées; licentiousness: וזה האשה אם טווה וורד כשוק שהוא צמר אדום כדי להראית פניה כנגדו שנופל והרורו על פניה הרי זה עזות מצח ופריצות (תשו' הגא' הרכבי, 121). אבל זכרי גברי וענין נשי קצת פריצות יש דקול כאשה ערוה (רש"י, סוטה מח.). יתהללו קצתם בשקריהם בזרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם וקצתם בעזותם ופריצותם (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142).— וכמשמ' גדול וצמיחה מהירים: דאיברו כיה עשבים, דכתיב תדשא הארץ, והוא דבר שפרה ורבה מאד וממהר לגדל ולצמוח דהוא ענין פריצות אשווי"א בלע"ז (רש"י, שבת קנו.).

***פְּרִיקָה**, ש"נ, —שה"פ מן פָּרַק, הסרת המטען, Abladung; déchargement; unloading: אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לתסימה לכלאים ולשבת (ב"ק ה ז). עזוב תעזוב עמו זו פריקה הקם תקים עמו זו טעינה (ר' יהודה בן בתירה, ספרי דבר' רכב). — ואמר המשורר: חשבתיו על שני גבי כמשא ובל טעון מנחתו פריקה וסרה אחרי זאת כל תביעה והיתה בה למשטיני שתיקה (ר"ש הנגיד לר"י בן כלפון, ידידותך, בכודי, 33).—ופריקת תמרים מן המכבדות: אמר רב פפא האי מאן דשדא פיסא לריקלא ואתר תמרי חייב שתים אחת משום תולש ואחת משום מפרק רב אשי אמר אין דרך תלישה בכך ואין דרך פריקה בכך (שבת עג:). —ופריקה, פֵּרוּק דבר לפרקיו: פירוקן בשעת מסעות כעמידתן בשעת חניית מסעות, מה בשעת הקמת משכן ארון תחלה וכו' אף בשעת פריקתן ארון תחלה ואחריו שלחן ואחריו מנורה ואחריו מזבח הזהב ואחריו מזבח העולה (מד"ר במד' ד). — °פְּרִיקַת עֹל, ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בפריקת על (ינאי, על חטא, תפלת יוה"כ).

1) [ע"ב הארמ': פְּרִיצוּתָא. ואולי צ"ל פְּרִיצוּת מן פָּרִיץ.]

א. ***פָּרִישׁ**, ת"ז,—מפֹרש ומיחד, פָּרִישׁ לקדרה, שמיחד דק לבשול ולא לאכלו חי: פרישין א"ר יונה אספרגלין ולמה נקרא שמן פרישין שאין לך מין אילן פריש לקדרה אלא מין זה בלבד (ירוש' כלא' יא ד).

ב. ***פָּרִישׁ**, ש"ז,—פרי עץ ידוע ממין התפוח, חבוש[1], Quitte; coing; quince: וכאילן האגסים והקרוסתמלין והפרישים והעוזרדים[2] אינן כלאים זה בזה (כלא' א ד). מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו וכו' האגסים והקרסטומלין והפרישין והעוזרדים[2] משיקרחו (מעשר' א ב–ג). עוקצי האגסין והקרוסטומלין והפרישין והעוזרדין וכו' הרי אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפין (עקצ' א ו). ושאר כל פירות האילן כגון העוגסין והקרוסטמילין והפרישין והעוזרדין אוכלין ממה שבהר על שבעמק וממה שבעמק על שבהר (תוספת' שביעי' ז יו). אין בידו אתרוג לא יטול בידו פריש (שם סוכ' ב ט). סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזררין וכו' (שבת קמד:). — ובספה"מ"א: האוכל אגסים או פרישים חיים טובים יתיה (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, לט:). ואם קנה זה אתרוג וזה פריש או שקנו כאחד אתרוג ורימון ופריש מתפיסת הבית אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו חלקם במתנ' (הלבוש, או"ח תרנח ט).

ג. **°פָּרִישׁ**, ש"ז,—עקֵן, דרבן שברגל הרוכב: ועל כן נקרא רוכב הסוס פרש על שם הפרישים שברגליו להפריש הסוס (ר"י קמחי, ספר הגלוי, קטו). ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו (בפרוש המיוחס לראב"ע, משלי כג לב). ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשים לפי שמפרישין בפרישין שברגליהם (רד"ק, שפט' ג לח).

***פְּרִישָׁה**, ש"נ,—פעֻלת החוט והשפה שפרשו ונבדלו מן הבגד ופעֻלת אדם שפרש ונתרחק מדבר או מן הצבור וכדו': מטלית שטלאה על הקופה צריכה

1) [עי' הערת המחבר לערך חַבּוּשׁ.]

2) [צ"ל בכל מקום: עוזררים.]

3) [וזה לשון רש"י (משלי כג לב): יפריש, לי' עקיצה פווינ"ט בלעז, במלמד הבקר תרגום במדש תודי, ע"כ. וכן בסור' פְּרָשָׁא, עקן, דרבן, ואולי מיסדים על דמיון זה של פרוש אל פֶּרֶשׁ דברי הקהלת (יב יא): דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים. ועי' Brülls Jahrb. III, עמ' 46]

מחשבה אחר פרישתה (תוספת' כלים ב"ב ו ב). והתקדשתם והייתם קדושים, זו קדושת פרישת ע"א (ספרא ויק, קדוש' פרק ט). ר' יוחנן אמר מתרין על הכל בדי פרישה ופרישה והוא לוקה, ר' לעזר אומר אינו מקבל עד שיפרוש ויחזור (ירוש' נזיר ג ה). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי פירש מיד מהו שיהא חייב וכו' א"ר יוסי קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש קריבה פרישה (שם הורי' ב ה). שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה (פסח' כב:). שבעת ימים קודם שריפת הפרה היו מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו' מנא ה"מ וכו' יליף צוה צוה וכו' מה להלן פרה אף כאן פרה ומה כאן פרישה אף להלן פרישה (יומא ב). שם פרישה אחת היא (בבא, שם נגד:). אבל שליש על שליש הבאות מכגר גדול כשעת פרישתן מאביהן מקבלות טומאה מאביהן (עולא, חולי' עב:).—ובמהמ"א: וישק לו, מלמד שצריך אדם לנשק את מתו על פרישתו (בכלס' רבתי, אלבק, 257). אין גזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפריש מן היין (רס"י, במד' ו ב). ודע כי מפרישתך מבני אדם יקנה לך השנאה וקרבתך אליהם תקנה לך התבר הרע (רס"ע פלקירא, המבקש, נה). — ואמר הפיטן: בהיום בזוכרי זאת תחלת פרישתי לקדשה, כשרון מעשה אשר הראני על לוח חרושה (ריי"ל בר כאוב, אזהרות, ג:). — "ובמשמ' הַפְּרָשָׁה: איך תתיך פרישת הקיבה החלב הקפוא באצטומכא והדם הקפוא בריאה (רס"ע פלקירא, המבקש, לא). — ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מצוף אמריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב"ג, הלבור או דרוכ, ברודי, 3).

*פְּרִישׁוּת, ש"נ, — א) תכונת הַפָּרוּשׁ מן התאוות והעברות ובדו', מצבו של הפרוש, דינו: רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר' יהושע, סוטה ג ד). משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות (שם ט טו). זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרת וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה (ר' פנחס בן יאיר, שם שם בבריתה). נדרים סייג לפרישות, סייג לחכמה שתיקה (ר' עקיבא, אב' ג יג). אין נזירות בכל מקום אלא פרישות (מדר' במד' י). — וטהרת פְּרִישׁוּת, טהרה לגבי הַפָּרוּשׁ הנבדל מטמאת עמי הארצות ואוכל חולין בטהרה: ספק החולין זו טהרת פרישות (עזר' ד יג).—ובמהמ"א: ואמר איש אחד לחכם תיעצני שאלמד הפרישות שהיא מלאכה נכבדה, אמר הם חייך הוציאם כמו שתרצה (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דודזון, 76). ונאמר על אחד מן הפרושים כי הלך אל ארץ רחוקה לבקש הטרף בתחלת פרישותו וכו' וישב לארצו וקבל הפרישות מן העת ההיא ולא יצא מעירו אחר כך (ר"י א"ת, תו"ה, הבטחון, פתיח'). שינהג במדות אנשי הפרישות המואסים בעולם הזה (שם שם ז), מפני שהקדמנו לדבר בחשבון האדם עם נפשו והיתה הפרישות מן העולם אחר מאופני החשבון (שם הפרישות, פתיח'). וגדר הפרישות בלשון סתם חסימת תאות הנפש והמנע מן הדבר הנפרש ממנו עם היכולת עליו והורמנותו (שם שם א). והפרישות הכוללת היא הנהוג בה לתקנת גופינו והסדרת עניננו כמו הנהגת המלכים בדתי המדינות והנהגת הרופאים לבריאים ולחולים והנהגת כל איש שכל את נפשו בחסימת תאותו (שם שם). ולפי שנצטרך המין האנושי לנהוג בפרישות אשר בו תקנתו בעולם הזה וכו' היה כדין להיות בעולם פרושים גמורים (שם שם). אבל מהגדר הפרישות המיוחדת וצורך אנשי התורה אליה נחלקו החכמים בגדרה, מהם מי שאמר הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים, ואמר אחר הפרישות מאס בעולם וקצר המאויים ואמר אחר הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה מכל מה שהוא להם למנוחה, ואמר אחר הפרישות בטחון באלהים, ואמר אחר הפרישות במות בשר הערוה ושכר הרעבון ומאום בוולתם, ואמר אחר הפרישות עזוב אהבת הכבואים ואהוב הבדירות, ואמר אחר הפרישות ההודאה על הטובה וסבל הנסיון, ואמר אחר הפרישות מניעת הנפש מכל מנוחה ותענוג גופני אלא הטבע אשר לא תוכל לעמוד בלעדיו ויוציא זולתו מן הנפש. וזה הגדר יותר ראוי לפרישות הנוהגת בתורתנו משאר הגדרים אשר זכרנו (שם שם ג). והם מתגיפים באמונה ובפרישות בעבור שיבטחו בני אדם בהם ויפקידו אצלם מטוניהם (שם

סס ג). ובכר נאמר ראש הפרישות תקון הפרנסה, ונאמר עוד ראש הפרישות תקון המחשבה (סס סס ה). וצוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלויה ושם הדבר הנחוץ בה הפרישות מן הנשים והזמון לשמוע דברי האלהים (הול, כוזרי א פז). מי שהכנים עצמו להנזר בפרישות בבר הכנים נפשו ביסורין וחולי נפשי וגשמי (סס ג א). הפרישות מן העולם רפואה לכל יגון (ר״י חריזי, מחכ׳ נו, 339). ואין זה סיתר למה שנאמר בחכמה המדינית כי הפרישות רע כולו אלא שזה רע בעצמו (רס״ע פלקירא, המעלות ב, 44). לבוש פרישות והתבודדות מבני אדם תלבשהו על ההמון ולא יתחברו עמך (הול, המבקש, נס). דע לך כי הפרישות כארץ הזאת הם פרישות תלמידים שלא שמשו כל צרכן ורצו ליתנק ונתלו באילן גדול (סו״ה הרא״ש כ כז). שהיא (יראת חטא) מדה אמצעית בין התענוג במאכל והמשתה והמשגל ושאר התענוגים ובין הפרישות יותר מדאי (ר״י אלבו, עקרים א ם). שלא תנשא (בת יפתח) וגם תלך לבחור מקים ישיכתה בפרישות (ר״י אברבנאל, שפט׳ יא). ואריסטו אמר הפרישות דרך מביאה לכל המעלות (ר״א מודינה, למה לדיק לה). אחר הכ׳ שנים של הפרישות שעשה במצרים נתגלה אליו אליהו (כתבי שבח האר״י בספר מעלוות חכמה ליש״ר מקנדיא). — ״ובית פרישות, מנזר במשמ׳ ב): וכוונתי שמזה למדו אומות ארום לעשות בתי פרישות לנשים שיכנסו שמה ולא יצאו משם כל ימיהם ולא יראו איש בעוד בחיים חיותם (ר״י אברבנאל, שפט׳ יא). — פרישות דרך ארץ, במשמ׳ פרישות מאשה ומתשמיש: וירא את עניינו, ואמרינן זו פרישות דרך ארץ (יומא עד:). — ובסהמ״א: שפירש יעקב ממנה (מלאה) מתשמיש המטה, ואין ראה אלא פרישות דרך ארץ וכו׳ הוי כי ראה ה׳ בעניי זו פרישות תשמיש המטה (ברא׳ רבתי, אלבק, 140) — ב) במו פרישה, פעלת הפורש מחברו ונפרד ממנו: כל נשיקה לתפלות בר מן תלת, נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות וכו׳ נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה (מד״ר ברא׳ ע; סס שמות ה; סס רות ב).

״פְּרִישָׁה, ש״נ,—במו ג. פריכה, פעלת הפורש והשוטח: והארון היה עומד במקום פרישת שני חכרובים (רמ״י, דהי״ב ג יג). ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות[1]) בנפיו (הול, איוב לט כו). נכנס תחת כנפי הנשר ומעכבו מפרישת בנפיו (הול, שבת ע״ז:, ד״ה קנונים). הרקוע היא הפרישה והרדוד (רד״ק, ישע׳ מב ה). האהל הוא פרישת היריעות (הול, חבק׳ ג ז). וענינם בענין פרישה אלא שענין פרישה מלמעלה ברוב (הול, סה״ש, ילע). — ואמר הפיטן: מתר שבתך לפני ולפנים עלימו נתון עלי פנים פרישת הודך בכל פנים (מאיר בן משה, אלהי האלהים, פתיחה לתענית, שירמן, איעליה, סו). — ״פרישת שלום, במו שאלת שלום: ובבר היה בין אבותינו אגרות ופרישת שלום[2]) (מנחם ב״ם, מכתב ר׳ חסדאי אל מלך כוזר, בסוף הכוזרי, הול׳ לפרוני, לד).

״פְּרִישׁוּת, ש״נ,—התפשטות והתרחבות: פריחה זו לשון פרישות ר״ל אם נתפשט או הלובן וכו׳ (ר״א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה ב, קיז).

א. פרך[3]), ממנו ב. ״פֶּרֶךְ, ב. ״פֶּרֶךְ, א. פֶּרֶךְ, פָּרֹכֶת.

ב. ״פרך[4]) ממנו ״הַפְרָכָה, *מִפְרֶכֶת, ״פֵּרוּךְ, *פְּרִיכָה, א. *פֶּרֶךְ, א. *פָּרַךְ, ב. *פֶּרֶךְ, ג. ״פֶּרֶךְ, ״פִּרְכָּה, ״פִּרְכָּן.

א. *פָּרַךְ[5]), פ״י, — פָּרַךְ דבר, שבר ופורר אותו, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; to shatter, crumble: פורכן[6]) (את המנחות) עד שמחזירן לסלתן (דבי ר׳ ישמעאל, ברכ׳ לז:). מה הכסף הזה נצרף ונעשה בלי ושוב נצרף ונעשה בלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה כן ישראל וכו׳ (מד״ר שמות לא). — ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים יורה ומלקוש

---

[1]) [ואולי צ״ל בפריסות כמו פריסותא בארמ׳.]

[2]) [על פי לשון התפלה: פורס סוכת שלום, הנזכרת בשם ר׳ אבון בירושלמי, ועי׳ ג. פריסה, ב. פֶּרֶס.]

[3]) עי׳ בהערות לערכים א. פֶּרֶךְ, פָּרֹכֶת.]

[4]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[5]) [מארמ׳ פְּרַךְ במשמ׳ זו, וכן בסור׳, ובערבי פרך a), ואפשר ששרש זה קרוב אל פֶּרֶךְ, ברכים במקום פריכת הרגל, בנראה אך מקרה הוא הדמיון לשרש ההרו־אירופי, ברומי frango, fregi, fractus, ביוני ῥήγνυμι, באנגל׳ break, בגרמ׳ brechen וכו׳.]

[6]) [אין בתו״מ מבנין קל אלא בינ׳ פוע׳ בלבד. ואף כאן ברש״י הגרסה: מפרכן, פע׳, כך בדפו׳ אזשט׳ ואחרים, וכך גם בתלמוד (מנח׳ עה:), עי׳ פע׳.]

---

a) فرك

באבם פורכים (ר"א קליר, הכס, מוסף שבת החדש). על גביו עלה וכעט מפרקתו לפרוך לקיים ואתה על במותימו תדרך (בנימין בן זרח, אזהרה, סליחי תענ' אסתי, מחז' איטלי א, פד:). — ופָרַךְ את האדם, הרגו, ואמר הפיטן: וכולי חרכה מתמיטי פרכה (ר"א קליר, אדרת ממלכה, קרובי א ר"ה). ישרהו רחב וארוך מורת כלפיו ערוך ימית צרים ויפרוך (יהודה בן מנחם, אמרת רכן, יוצ' ש"ת, מחז' איטלי ב, קסט.). תרגל פיליו לשרוכה וקשתותיו לדרוכה כלי קרב לערוכה וכחווק עם לפרוכה (משה, אזכור מעללי, יוצ' שבת ב חנכה, מחז' איטלי א, ע.). — ובינ' פָעו', ״פָרוּךְ, שבור: גרוני הונשת קרוא ארוכה, קוה נחת והנה פרוכה, נודדתי כצפור נודר ודרכי נפרכה מפני קשת דרוכה (קלונימוס בן יהודה, אדברה תחנונים, סחר' יוה"כ). — וכהשאלה, ״רוח גבורה פְרוּכָה, שבורה ונכנעת [1]): ותיקן את אבריהם כפי הצורך לכל אחד מהם, לאובלי העשב רוח. נמוכה וגבורה מעוטה ופרוכה ולעוף השמים נתן להם אבר וכנף לעלות כהן ולפרות (ראב"ע הכס"א, הגיון הנפש, ע.).

— נפעי, *נִפְרַךְ, — שפרכו ושברו אותו, שנתן לחשבר: נפגמה אזנו (של הבכור) וכו׳ נקבה מלא ברשינה או שיבשה, איזו היא יבשה וכו׳ רבי יוסי בן משולם אומר יבשה שתהא נפרכת (בכורות ו א). עד כמה (תיבש), ר׳ יוסי בן המשולם אומר עד כדי שתפרך (תוספת׳ שם ד א). חוהבין יכלת במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי באן ובאן אסור, הבא את אמ׳ דוחה ובא את אמר אינו דוחה וכו׳ ר"ש בן לקיש בשם ר׳ סובייה באן כנפרכת ובאן כשאינה נפרכת (ירוש׳ פסח׳ ו א). יבשה כדי שתהא נפרכת בצפורן (ר׳ יוסי בן המשולם, חול׳ מו:). — וכסהמ"א: עצים יבשים דקים שנפרכין ברגל או ביד כשעולין או כשיורדין מן האילן (ר"ח, עירוב׳ ק:). אם נמצא ממנה (מן הריאה) מקום יבש עד שיפרך בצפורן הרי זו כחסר וטריפה (רמב"ם, שחיטה ח ז). בשר המת שנפרך ונעשה בקמח טהור (הוא, טומאת מת ג י). — ״ונִפְרַךְ האדם, נפצע והומת, ואמר הפיטן: יהודית בת בארי כרוכה כמענה רך ביעל בכל מערך בידה צורר נפרך (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). — ״ונִפְרַךְ קל וחמר, נשבר תקפו, הוכת כבטל: כי כשעלה הלל מבבל הוצרכה להם הלכות פסח אם דוחה את השבת אם לאו ודרשו קל וחומר ונפרך ושאלו את הלל ודרש להם מפי שמעיה במועדו ואפילו בשבת (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלם, טו).

— פעי, *פֵּרַךְ [1]), פֵּרֵךְ, — כמו קל: מעשה בשקמה שבכפר סבא שהיו מוחזקין בו טומאה בדקוהו ולא מצאו תחתיו כלום, פעם אחת באת הרוח ופרכתו משרשיו (ר׳ מאיר, תוספת׳ נדה ח ה). מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רבא, ביצ׳ יב:). לא יהבהב באור ויאכל ולא יכמור באדמה ויאכל ולא יפריך ע"ג הסלע ויאכל אבל מפריך על יד על יד ואוכל (ב"מ פט:). מפרכן [2]) (את המנחות) עד שמהזירן לסלתן (דבי ר׳ ישמעאל, מנח׳ עה:). — וכסהמ"א: ובן כפצעין באגוזין ומפרכין [3]) כרמונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש (רמב"ם, שביתת עשור א ג). לפי שלוקטין ומפרכין היום מעט ולמחר מעט (ריטב"א לר"ה יג:). והמלאכה מפרכת ומשברת את הגוף (רעב"ע, אב׳ ב א). — ״ובהשאלה, סתר ראיות והוכחות [4]): וחזרנו לפרך פירכא אחרת (ר"ת, ב"מ ד). הקורא לאברהם אברם עובר בעשה לפי שנתלוה עמו כגיות ואין לפרך מאשר בחרת באברם וכו׳ (חזקוני עה"ת, ברא׳ יז ה). — ואמר המשורר: והוא ירבה בפלפוליו והוא הקשה והוא פרך (עמנו׳, מחב׳ ז, 56).

— הפעי, ״הִפְרִיךְ, — כמו קל ופִעי: אסור לפועל למוין הענבים וכן אסור לו להבהב השבולים באור או

---

[1]) [אמנם יש כמשמי זו גם ממשמ׳ כ. פָרַךְ, שראו כו לפי הבנת התלמוד והפרשנים אותו שרש. ועפ"י משמ׳ בפולה זו ראוי להשתמש בפעל פרך לגבי חיה ובהמה ששוברים את רוחה ומשעבדים אותה לרצון האדם, בהוראת dompter, bändigen, ובן משמש בכמה לשונות אף למשמ׳ זו פעל בגון to breaken, brechen, שעקר הוראתו: שבר, פרך.]

[1]) בתוספת׳ שבת (ג יח): מבין ומדיחין ומפרכין כאדם אבל לא כבהמה, ומובא בירוש׳ (שבת יט): ותני כן אין מגרדין וכו׳ ולא מפרכין, ע"כ. אבל התוספת׳ באה אף בנ"א (שבת נג:): מפרכסין (כלו׳ מפרקסין), וכך נבון.]

[2]) [עי׳ לעיל קל.]

[3]) [בתלמוי (שבת קטו.): ומפרכסין, ומצוי גם הכטוי מפרדין (או: מפררין) רמונים (תוספת׳ שביעי ו סוף הפרק).]

[4]) [עי׳ גם פָּרַק, פִעי.]

להפריך[1]) ע"ג הסלע אפילו אין מחבטל ממלאכתו בהבהוב או בהפרכה (סו"ע חו"מ סל"ז יג). — ואמר הפיטן: בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה לסו הארבת (ר"א קליר, זעסר, קרוב' ג פסח). לחבוש ולהאריך חרבון חרב מפריך (הוא, אסיק מען, גשם).

— התפ', ״הִתְפָּרֵךְ. — כמו נִפְע': ואל תניח את העור במקום הבל חום שלא יתפרך[2]) (תסו' הגא' הרכבי סמ, 145). כרשיני בבלייתא שהוא אדמה שהיא קרוב להתפרך[3]) ולהתכתת (ר"ח, סבת פא.). היתה צואה יבשה בחרש אסור לקרות כנגדה, ואם היתה יבשה יותר מחרש עד שאם זרקה תתפרך הרי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה (רמב"ם, ק"ש ג ז). ושזה המין הצהוב המהיר להתפרך הוא צבר והוא מר (אוצ"ר לראב"ד א ו, 28). — ונתפרכה המענה, התשובה נסתרה, הוכחה אפסותה: יש מי שאומר זאת התשובה השיב ר' יהושע ברישא ונתפרכה ואחר כך השיב התשובה הראשונה (ר"ח, פסח' סט.).

ב. ״פָּרַךְ[4]), פ"י, — פָּרַךְ את האדם, העביד אותו בְּפֶרֶךְ, ואמר הפיטן: פצת תנוך הטו ואל תחטאו פסילי פורכים לעצם להטו (ר"א קליר, מה אילו, קרוב' ג פסח). גם גבר עלי פורכי ובנאקי סתם חרבי (הוא, איכה אספתו, קינ' ת"ב). נשקד נטל על פורכינו ויתעב שי עורבינו (סם סם). וינחם לבטח וים כסה פורכם רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי, אספנה לדעת, זולי סבת בראשית). נאור בראותך בדם מתבוסם נגפת פורכים פרים לקוסם (ר' שמעון בר יצחק, סבעי יה, קרוב' ז פסח). פורכי עמך אשר לבל שוחתים צפר וערב לסה מצליחים (בנימין בר זרח, איך נסתם, סליח' יוס א). גלות ארך ולבי הרך דרך ופרך נתשרך וצידו חרך (ר' מנחם בר' מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). מקול מפולת שאין פורכים נרעשו איים ויושבי כרבים (משה בר קלונימוס, מקול, סדר אחרון פסח). דבר בקדשו לחדי ולהעליזי דבות פורכי ממשמן מרזי (יהודה בן מנחם, אני חומה, יוצ' סבת הגדול). פסח פורכים נסו לפניהם כי ה' נלחם להם (יקותיאל בר יוסף, מעריב אהרון פסח). אם העוינו נגדך דרך לנו בקרם אפך הארך ידך באף תטה עלי פורך המעביד צאנך בסו פרך (סוכה ה' את סביתנו, סלי"ח' סבת סוכה, סדור ארם צובה, תקמז:). — ובינ' פעו', פָּרוּךְ[1]), שעבדו בו בפרך: ישראל במצרים פרוכים בעבודת חמר ולבנים לא למדו מלאכת בכסף וזהב (רמב"ן, סמות לא ג). כי אין הכונה בק"ש רק לזכיר בפה הנסים שעשה לנו האל ית' שהוציאנו ממצרים אחר שהיינו עבדים לפרעה פרוכים בלי כח ותחת סבלות מלך קשה (רסב"ה, מאמר על ישמעאל, פרלם, לט). — ואמר הפיטן: הנני מרב עוני לשנינה ומכל היוצאות אין לי חנינת ומבל פרובים אני לפלא ומבל מענים אני למופת (ר"י בן אביתור, את מי זכחת, סעה"ם 14). ואם פרובים יהיו ברובים כל רואיהם יבירו (רסב"ג, סני זיתים, מאורה סבח א מככה). נאם כל לשון שבח סלך מלבים אשר חסדו נצח מסובב עם פרובים (לוי אלחביאן, מי כמוך, ידיעות מכון סוקן ד, רסו). שלחה פרובה בעל ברח מסתולל (בנימין בן זרח, אתי מלבנון, יוצ' סבת הגדול). רפיונך החוקתי בגבורת שלת, על פרובים אותך לשלח (אמן ססך, פיוט לס"ח, קבץ על יד יא, יב) פרובים אחוה רעדה בתתו אמר בטל פרחה גשמתם באסופי מקבל (יעקב, רסות לטל, הגדה מלוירה ומנק', כ"י בריטי מוזי).

— נפע', ״נִפְרַךְ, — שפֻּרְכוּ אותו, שהעבירו אותו בפרך, ואמר הפיטן: קומה להדריר אימה נפרכת, רחשת יחשב במנחת מרבכת (יוסף בן אביתור, אלהים אזן, הוסענא, סעה"ם 15). דריכת אשר נפרכתם, דמוי אשר נדמיתם, דלוי אשר נעליתם, אתם ראיתם (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצ' א סבוע', מחזי איטלי א, קמז:).

— הפע', ״הִפְרִיךְ, — כמו קל, ואמר הפיטן: וברון שבועת ברובים, הנחלת למכורבים, להושיעם מיד מפריכים (אות זה, יוצ' פ' החדש). בטיט הפריכם ועבש ובות אונם הרטיט (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, קבץ מעשי גאו' ב, 13). חרולים זדו בפתרום ויפריכו

1) [בתלמו' (ב"מ פט:) לא יפריך, והוא פִּעֵ', עי' שם.]

2) [באור לפתגם ארמי המובא בתלמו' (סנה' ק:) בשם בן סירא.]

3) [עי' בַּכר, לקוטים מסי' הספסיק, 136.]

4) [פעל זה נגזר בסהמ"א מן א. פֶּרֶךְ, אשר אמנם קשרוהו בהוראתו אף אל א. פָּרַךְ במשמ' שבר את הגוף בעבודה, ועי' בהערה לערך א. פֶּרֶךְ.]

1) [ראב"ע סתנגד לשמוש זה, וז"ל (סמות א יג): ולאמר בפיוט פרובים אינו נבון כלל.]

שושנה חצי עשרת פ'חים ותסך עם זו מלולים (הוח. אלהים יה, עבודה, Elbog., Stud עמ' 123). ויושע אל אמונה איסה אחת, וירא בצרתה ומפריכה יחת (ר' שמעון בר ילחק, ויושע אל, אופן ז פסח). צור עולמים בעוזרי, פתח מססגר אסירי, עויני ומפריכי וצוררי, סגרו היותם בעוכרי (הוא, תמך, קרוב' ז פסח). כהושעת טהורים ממפריכמו כמלכן, ירדו במצולת כמו אבן (כהושעת אב המון, הושענא, סדור עבודת ישראל, 370). דהרת כת מפריך, על יד היאור להדריך, יסי להאריך (אז נרתם, לשמחת תורה, מחז, איטלי ב, קלב:). סוא מפריכה כראותה תמהה בעיניה הלא זאת הנמכוה והנקלה השיבה לסגניה (בנימין בן זרח, אתי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). גברה על' למאד יד המעמה, רדה כאף וכחרון מפריך ושסה (הוא, אמרים, סליחה, נרודי, ננהר, ריד).

א. *פָּרָךְ, ש"ז, מ"ר פְּרָכִים, — מקלות ברזל המהווים מכבר כבירים [1]), Roststäbe, Gitterstäbe; barreaux d'une grille; grate-bars : הייתוכין טמאים והפרכין [2]) טהורין (כלים יב ג). ואלו הן היתוכין אלו שהחנווני מנער בהן את הקדרה, אלו הן הפרכין אלו הקבועין בקירות (תוספת' שם ב"מ ב י). — ופרכים של קטניות, ערוגות של קטניות, כדמות ככרות של כירים: מתוך שעשויין פרכין פרכין [3]) אולי רכנן כתר השרשה (רבה, ר"ה יג:).

---

[1]) [לוי בסלונו מבאר את המלה מן א. פָּרַךְ, כאלו הפרכים הם שמפרכים בהם את הגחלים. אבל באשור' פרכ פרושו בריח, מוט המשמש סוגר, וממשמ: כזו היא הוראת הפרך שבתו"מ, בין שנשמרה כאן אף בעבר' משמ' השרש הקדומה שהיא סגר, נעל (עי' א. פָּרֶךְ, הערה) וכין שהמלה שאולה מלשון בבל ואשור.]

[2]) פְּרָכִין, כך נקוד במשני עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם וכן במשנ' מנקדות כת"י פרמה. [ובפי' הרמב"ם: ברזלים הקבועין במוקד לשמור אותו מן השרפה בסהירות זמן.]

[3]) [רש"י מפרש: מתוך שגורנן עשוי מעט מעט שאין נלקטין באחד אלא היום לוקטין ומפרכין מעט ולמחר מעט וכו' פרכין פרכין, לשון זה נופל בקטניות כראמרי' במסכת ביצה (דף יג:) מוללין מלילות ומפרכין קטניות בי"ט, ע"כ. ואולם אין הלשון „מתוך שעשויין פרכין פרכין" עולה יפה עם הפרוש שלפיו היה צ"ל מתוך שנפרכין (או נקצרין) פרכין פרכין, ועשויין מורה על צורת הקטניות ממש, שהן מסודרות כמו פרכין על

ב. *פָּרֶךְ, ש"ז, —כמו פָּרֹכֶת, מָסָךְ, ואסר רפיטן: גילה הפרכים יסים בתכבים סדר בערכים (מליר בר משה, אור עש אדרת, קינות הפיוט' ד, 2).

א. פֶּרֶךְ, ש"ז, פִּרְךָ,—עבורה בְּפֶרֶךְ, עבודת כפיה, עבודת קשה), Zwangsarbeit; travaux forcés; forced

---

כירים ממש, כלו' כשורות וערוגות המהוות צורת ככרה, וכל שורה ושורה נקצרת לעצמה כשעת הצרך. ואין להשוות את הנאמר כביצה (יג:): אושפיזיכניה דרבא בר רב חנן הוה ליה אכורי תא רחודלא א"ל מהו לפרוכי ומיכל מינייהו ביו"ט, לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבא א"ל מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביו"ט, ע"כ. שהרי לא על קציר מְדֻבָּר כאן, אלא על גריכת (צבירת) תרמילי הקטניות שבגרן או בבית. — לכאורה נמצא שרש פרך בארמ' אף במשמ' כרך, המתאימה אף לבריכת חבילות של קמניות, כת"י לבראש' (לז ז): והא אנחנא מפרכין פירוכין כגו חקלא והא קמת פירכתי וכו'. ואולם רש"י (ב"מ כח.) והערוך (עי' לוי, מלון לתרגומים ערך בריכא) מביאים את התרגום בנוסח: אנחנא מברכין בריכן, וכך בלי ספק נכון.]

[1]) [התרגומים הקדמונים ראו במלה פֶּרֶךְ לפי הענין לשון קשיות ואכזריות. כך השבעים βίᾳ (באכזריות, בכח), ת"א: בְּקַשְׁיוּ, וכן כמה פרשנים כגון ריב"ג בשרשיו: בענפ [a]) כלו' באכזריות (ר"י א"ת לא רק בתרגמו: בכברות). פרשנים אחרים קושרים למֻשג זה, כדעה אחת שבתו"ם, את משמ' של א. פָּרַךְ. כך רד"ק: בקשי וברצין, ורש"י: בעבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף. ואב"ע אומר במלים כלליות: נתן רשות לצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים וזהו בפרך וכו'. דרשה אחרת בתו"מ דורשת בפרך: בפה רך (סוטה יא:, ועוד). ועפ"י דרוש זה הוולג': illudentes, כלו' לועגים, בלעג. ואולם היום אפשר לבאר את המלה ביתר דיוק עפ"י הכתבות הכנעניות והאשור'. בכתבת כנענית מכתי שבאי קפרוס, המונה את ההוצאות בבית מקדש העשתרת (סלוסן, אוצר הכתובות הפניקיות 66 5-6) נאמר: לבנם אש בן אית בית עשתרת בת (כלו': לבונים אשר בנו את בית העשתרת של כתי) קפא... (משבעית כך וכך) לפרכם ולארטם אש על רל, כלו' לפורכים ולאנשים אשר על העבודה (וה פרוש המלה רל, שהוא דָּלּ, המלה הרגילה לעבודת עבד באשור'), ולפי זה הפורכים הם הנוגשים הרורים בעברים. ובאשור' משמש אַנַ פַּרְכַּת ז"א בפרכת כמו בְּפֶרֶךְ שבמקרא, למשל בגלילת אסרחדן S III 22: (הרשע) אשר את שדותיהם של בני בבל וברסיף בפרבת לקח

---

[a]) بعنف

labour : ויעבדו מצרים את בני ישראל בְּפָרֶךְ [1] וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בְּפָרֶךְ (שמות א יג–יד). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד וגו׳ לא תרדה בו בְּפָרֶךְ (ויקרא כה לט–מג). כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בְּפָרֶךְ לעיניך (שם שם נג). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם וגו וּבחזקה רדיתם אתם וּבְפָרֶךְ (יחזק׳ לד ד). — ובספה״א : ויהי כמלכו ויתגר מלחמה עצומה בגוי מוקדון ויך בהם מכה רבה מאד וירד כפרך בגוי מוקדון (יוסיפון, גינצבורג, ס). יען עשות פלשתים בנקמה, בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו (רש״י, יחזק׳ כה יח). כל עבד עברי אסור לעבוד בו כפרך ואיזו היא עבודת פרך זו עבודה שאין לה קצבה (רמב״ם, עבדים א ו). ויעבידום לצרכיהם לרכיבה למשא ולחרישה ולמשיך העגלות וזולת זה, ויטריחום כפרך וייגעום באכזריות גדול יותר מיכלתם (ר׳ קלונימוס, בעלי חיים, ג.). ודרך אמת יטצא ויושר כברחו סקצוות ואל אמצע בשומו מגמתו להעביד [2] ליצר רע כפרך אשר נח לבבו כהוגיעו וחייו במיתתו (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, סיר בראש השער, 3). ומה הם הדברים והתכונות המתנגדים לשבעה גופי עבירה המתחילים בפה רך ומשלימים כפרך (אברהם יגל, לקח טוב, ע:). — ואמר הפיטן : צררום כפרך נאקו ונושעו ככושר הררי קדם (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, זכרונות, מוסף ב ר״ה). פרך מרדות ומקפוץ יד ישלחון לא יקשה בעיניך נכפיך יצליחון (אזהרות לר׳ אליה הזקן, קובץ מע״י גאו׳ ב, 66). והקרבת גרי צדק לגור יחד ולקים חקים כמחפשי מפרך צועגים (אבתנם, מוסף א שבוע׳). וזכור דבר עתק בכל ערך על חמוקי ירך לדרורי מפרך הקדים

ולעצמו הסב, ופרושו כנראה איננו בחזקה אלא ביחס של עבודת פרך ונגישה. ועקר השרש פרך המצוי מאד באשור׳ הוא סגר, נעל, ומזה לסשל אף נַפְּרֻכּ במשמ׳ מנעול ; ומכאן שעבודת פרך בעקר (כמו דִּלֻ באשור׳) עבודת עבדים כלואים בבור הכלא, והרבה רמזים למצב זה של העבדים אף במקרא. ועי׳ פָּרֹכֶת, הערה, פָּרַךְ, הערה.]

1) [רבי אליעזר אוסר בפה רך, ר׳ שמואל בר נחמני אומר בפריכה (סוטה יא :, מד״ר שמות א).]

2) [בצ״ל, נדפס : להעביר.]

ויצא בדרך לזנב כל כרך (זכור את אשר עשה, יוצ׳ שבת זכור). פדיתנו אז מקשה פרך למה תניחנו בעל פרא (ר״י בן אביתור, את מי זכחת, סעה״ם 15). מלכי איים לחצוך כפרך יתנו שיים לראות הדוך (רמב״ע, אין בפי מלה, שם 76). יהירים כפרך רוריה וצרים חנם מעבדיה בעניה זכרה מחמדיה אשר היו מימי קדם (יצחק משכראן, אסירה בגלות, שם 87). חמסי על צבי נתנני שבי כפרך ירד בי (ר״י הלוי, פני אדם, שם 90). ששה גדולה ששחם ומפרך עבדות שלחם (הוא, את נחיבי, שם 111). לחוצה בארך גלות משכלת, מענה כפרך מראה ונגאלת (לוי אלתבאן, למולה, אהבה, שם 121). בצאתי מפרכי יהי שלום סובי לרחבי ולארבי (ראב״ע, ראי יונתי, איגר 137). השלכו ביאר כל הילודים וכל האבות כפרך נעבדים (הוא, אותות אל, שם 224). בבואו אל תנין ענה שלח מפרך שבויה במה האכלתה לענה (הוא, אזכירה, שם 233). אז בצאתי מפרך בא נחש עלי דרך (יהירים, סליחי מענ׳ אסתר, סגר׳). גרושים מן גו גאו ועמך כפרך דכאו משנאיך ראש נשאו (יצחק בר׳ שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה״פ). רצוצים כפרך ובלבבם מורך לך כורעים ברך (אפרים בר׳ יצחק, אלהי העברים, סליחי מוס׳ יוה״כ). איך מרחי אל דחי ומפרך אל רך נדדתי עד אשר כשל כי כל כרך (איך ידידות, שחרי ת״ב, ספרד׳). יריבי בוססים בפרך ורוחי נבקה מפרך ספקתי על ירך (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו, זולת שבת ג אחה״פ). גאל נא נעצרים בפרך צריהם (אבגו אמונים, יוה״כ תימנ׳). קומה עבד עולם וספוק על ירך, אם לא עתה מתי תצא מפרך, איך לא יביא מות בלבך מורך (קינ׳ ת״ב, סדור תימנ׳). נפשי התבונני כי דרכי מות דרכך ומיד המחבלים תצעקי מעבודת פרכך (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, נז :). עבודתי במורך היום כמה כפרך בלוא ולא אצא (איך לזמר, זולת שבת איכה, מחז׳ איטלי׳ א, קסד :).

ב. *פֶּרֶךְ ש״ז, — כמו פריכה, אגוז פרך, שקד פרך, אגוז או שקד הנפרך באלו מעצמו, אגוז או שקד שקלפתו דקה ורכה [1] : אינו מקדש אלא ששה

1) [כך לפי ההכנה הרגילה של המלה המיסדת על דברי מד״ר ופסיקי רבי. ואולם אלה דברי בובר (בהערה לפסיק׳ ר״כ, את קרבני לחמי, נט :) : בערוך ערך באדן פי׳ פרך שם מקום ע׳ אורות המקום הזה ראה תבואות הארץ (ל :), ע״כ. וכן בספר כר ששת

דברים בלבד ורבי עקיבא אומר שבעה ואלו הן אגווי פרך ורמוני בדן וחביות סתומות וכו' (עוקצ' ג ז). ר' יונה בעי הא שקידי פרך לא וכו' (ירוש' שם ג ו). ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד (ר' דוסתאי, מד"ר במדי' כא). מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין כך ישראל וכו' (שם שה"ש, אל גנת אגוז). האגוז הזה יש בו שלשה מינים אגוזי פרך ובינונים וקטרונים, של פרך שנפרך מעצמו וכו' (ר' לוי, פסיק' רב', יהודה וישראל, מב:).

ג. *פֶּרֶךְ, ש"ז,—כמו פִּרְכָה: יהי שם יי' מבורך אשר תורתו לפני ערך וכו' חקרתיה ברחב וארך דרשתיה בלב ואף ארך בחכמה בינה בלי פרך (דקדוקי הטעמים 2).

*פִּרְכָה, פירכא [1]), ש"נ, — טענת מפרכת וסותרת, : Widerlegung, Einwand; réfutation, objection
יש בדבריו פירכות הרבה (תשוי הגא' שערי צדק, מב.). וחזרנו לפרך פירכא אחרת (ר"ח, ב"מ ד.). ויש על הפירוש הזה פירכא ולא חפצנו להאריך (הוא, מגדל חננאל, ח). אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה (רמב"ן, בראשי' מט י, ולו יקהת עמים). מהם מי שפירש הלכות יחידות מהם מי שפירש פירכות יחידות שנתקשו בימיו ומהם מי שפי' מסכתות וסדרים (חובת' לדיקים, שער התורה, ק.). כי הנה יש על הטענה הזאת פירכא רבה והיא שכשנאמר שהנה מה שלא יתהוה איזה דבר שיזרמן מאיזה דבר שיזדמן הוא מפני הצורה שיש בנמצא וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי' ד ג). חריף בקשייתו ובקי בסוגייתו כגבור במלחמה בקשת רמייתו ומותיב לפרקתו ומתני לפרכתו (אברהם גבישון, עמר השכחה, בסוף). ולפי פירוש קצתם נתיישבו הפירכות והרי היא דומה להם (הלבוש, אה"ע כו ג). וצבא השכל הם עיוני' והקשיו תמצא בהם רוגמת מלחמה בקושיות ופרכות ותרוצים (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה י). כי הקי"ו שבנה הוא ז"ל אינו אמת ופרכתו עמו כי הפרש גדול יש בין האומר שדקדוק זה פלוני אינו מן השמים

(תשובה תמה) : שאלת מהו אגווי פרך ורמוני בדן, פרך ובדן שמות מקומות הם והאגוזים שבפרך חשובות מאד.]
[1]) [בתו"ם רק בארמ' פרכא, פירכא, ש"נ, מ"ר פירכי.]

ואמרו משה מעצמו ובין האומר שאפשר שברצון הבורא ית' אפשר שתתחרש התורה (אמונת חכמים, עמס זקנים, כח:). והיה כאשר נודע לו מהשידוך הנז' אזי חרה אפו וכל בני ביתו ז אשתו ואימו וגיזמו עליו בכמה איומים וגיזומים לפעמים בפרך ולפעמים בפירכה עד שלא יוכל להשיב פניהם ריקם (סו"ת שער אפרים עג, מח.).

*פִּרְכּוּס, פִּרְקוּס, ש"ז,—שה"פ מן א. פִּרְכֵּס [1]), פְּעֻלַּת המפרכס. המיפה דבר : ישיש פירקום באוכלין (ירוש' ב"מ ד ע). לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן (כתוב' יז.).

ב. *פִּרְכּוּס, ש"ז,—שה"פ מן ב. פִּרְכֵּס[2]) פְּעֻלַּת הַמְפַרְכֵּס ומפרפר באבריו : חיה גסה הרי היא כבהמה דקה לפירכוס (רב יהודה בשם רב או שמואל, ע"ז עז:). גועה בשעת שחיטה אין זה פירכום (ר"ת, חול' לח). אפילו הטילה ריעי ובשכשה בזנבה אין זה פירכוס (ר' אליעזר בר' יוסי בשם ר' יוסי, שם שם). פירכוס שאמרו בסוף שחיטה (רב חסדא, שם שם). — ובסהמ"א : אין אנו שואלין דפרכוס גמור הוא ומותרת (והזהיר, ויקר', יז). ועוף אפילו לא ריפרף אלא כנפו ולא כשכש אלא בזנבו הרי זה פירכום (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 141). וצריך שיהיה הפרכום בסוף השחיטה אבל בתחלתה אינו מועיל (רמב"ם, מאכלות אסורות ד יד). — ואמר הפיטן : ידיו ורגליו קשר וענבה פן בפרכום יפסל לעולת חובה (בנימין, אהבת עזוז, קליר' ס עמ"ס).

*פַּרְכִּיל, פַּרְפִּיר, ש"ז,—פרכיל של ענבים, צורת גפן באשכלותיה, השריג שהאשכולות תלויין בו [3]) : מצא בראשו (של מרקולים) מעות, כסות או

[1]) [עי' ערך זה, הערה. השם נמצא גם בארמ' שבתו"ם : פירכום דאדם מאי היא וכו' (ב"מ ס:).]
[2]) [עי' ערך זה, הערה.]
[3]) [זה לשון הרמב"ם (עמאם חולין ס כ), וזה פרושה הנכון של המלה לפי תכן המקורות, ומעין זה פרוש הגאון (המיחס לרה"ג) והערוך, ולא ענף, שתיל וכרו' כדעת אחרים. וכן לֹו (Flora I, עמ' 74) המבאר ביתר ריוק שהפרכיר או הפרכיל הוא חתיכת זמורה (שהיא יד הפרכיר) שממנה יוצאת יד צדדית, היא יד האשכל עם האשכל שבה; ובקישוט הכבה נאחז הפרכיל (האשכל עם ידו) ע"י יד הפרכיל, חתיכת הזמורה, בסבך

כלים, הרי אלו מותרין, פרכילי ענבים ועטרות של שכלים ויינות ושמנים וסלתות וכל דבר שביוצא בו קרב על גבי המזבח אסור (ע"ז ד ג). אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפים שרשי השום והבצלים וכו', ויד הפרכיל טפח מכאן וטפח מכאן; יד האשכול כל שהוא וכו' (עוקצ' א ג). איזהו מחיר כלב אל' הלופי כלב וכו' החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שוכלין יינות שמנים וסלתות כל דבר שהוא כיוצא בו קרב לגבי מזבח אסורה (תוספת' תמורה ד ז). סככה בהלכתה ועטרה בקרמים ובסדיני' המצוייר ין ותלה בה אגוזים אפרסקין שקדים ורמונים ופרכילי ענבים ועטרות של שבלים וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (שבת כב.). סוכי תאינים וכהן האינים, פרכילין וכהן ענבים, קשין וכהן שיכלים, מכבדות וכהן תמרים כולן אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה ואם לאו פסולה (סוכה יג:). נכנס בידו פרכיל של ענבים כד שידעו הכל שבא מן הכרם (מד"ר שמות טו).

***פַּרְכָן**, ש"ז, — הַמְפָרֵךְ, הטוען ומקשה קשיה: דהכי דעת הפרכן דאמאי לא קאמר וכו' (מהרי"ל' הלכות לולב).

א. ***פִּרְכֵּס**, פִּרְקֵס, פ"י, — פִּרְכֵּס את האדם, את עצמו' או איזה דבר, יִפָּה אותו יותר מכפי טבעו האמתי [1], verschönern; embellir; to embellish: אין מפרכסין [1] לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים (ב"מ ד יב). עמד ופירכס את עצמו וסיפר את שערו, אמר לו המלך לך אני נותן מתנה (ספרי, דבר' שמג). זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן (ר"ש בן יוחי, שבת לד.). סכין ומפרכסין [2] לאדם ואין סכין ומפרכסין לבהמה (שם נג:). כיחלה ופירכסה (האלמנה) אין לה מזונות (רב יוסף, כתוב' נד.). — ובתוספ"א: הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם שלוחין להודיע לאנשי ירושלים ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותן (רמב"ם, בכורים ד טז). לרבות כל דבר של הקדש שאין מפרכסין אותו ואין מסתינין בו לשוק (הוא, ערכין וחרמין ג יט). אין מפרכסין את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים הישנים כדי שיראו כחדשים, אבל מפרכסין החדשים כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (הוא, מכירה יח ג). שאסור לפרכס את המקת (פלא יועץ). נדה לא תכחל ולא תפרכס (פחד יצחק ערך נדה, לא).—ואמר הפיטן: ולקח צלעו (של אדה"ר) וקשטה כנערה הרחיצה וסכה ופרכסה וקלע שערה (אמתי, אלון מגיד, סירמן, איטליה, ז).

—הִתְפַ', הִתְפַּרְכֵּס, — פִּרְכֵּס את עצמו: ואין צריכה (הכלה) להתפרכס כמו ששנינו אין מפרכסין לא את האדם וכו' (תשו' הגא' הככבי סמן, 180).

ב. ***פִּרְכֵּס**, פ"ע, —התנענע כאבריו [3], sich bewegen, zappeln; s'agiter, se débattre; to jerk,

---

הכבה לבל יפֹל. ואשר לסקור המלה צדק לֵו, שהעיר (אף אצל קרויס, Lehnw. II, 489) על קרבת המלה אל הסור' פורכלא, קשר, אגוד, ובפעל פרכל, קַשַּׁר, אגד, קלע, פעל שנוצר (עי' ברוקלמן, Grundriss I, 665) מן פכרכר, צורת הכפלה מן פכר (פעל, קַשַּׁר, קָלַע), פַּכְרָא (ש"ע, קֶשֶׁר אגוד), ולפי זה הצורה פרכיר היא הראשונה, וכן דעת לֵו, ועל ידה פרכיל כמו כסור' פורכלא.]

[1] [לא הוראתו ולא מקורו של פעל זה התכררו כל צרכם. כארו אותו כאלו משמעותו צבע כצבע דוקא, אבל אין משמ' זו יוצאת מן המקורות. אמנם הצביעה היא אחד האמצעים שבהם אפשר ליפות, לפרכס, למשל את העבד המובא למכירה, כדי לעשותו כאלו צעיר ויפה יותר, וכמובן זה נזכר מעשה אותו העבד הזקן שצבע ראשו וזקנו (ב"מ ס:); ודוקה משם ראיה, שהמלה פרכס כלבד אינה מורה על צביעה דוקא והיה צרך לבאר, פרכום דאדם מה הוא: כי הא דעבדא ככא דאזל צבעית לרישיה ולדיקניה וכו'. אבל גם לבישת פאה נכרית, למשל, היתה נחשבת פרכים: וכי מדבר על פרכום של אוכלין; וכן משתמש הרמב"ם בפעל זה במשמ' כוללת, כאמרו: אבל מפרכסין וכו' כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (מכירה יח ג). ועל כל פנים אין לבקש את מקור המלה (שכנראה נגזרה מיוני או מרומי) ביוני' περκάζω, השחיר, שאינו מתאים אף כצורה וכהוראה; ולמקור האמתי של הפעל עי' כהערה לערך ב. פִּרְכֵּס.]

[1] [כך במשנה שבמשניות ושבככלי. במשנת שבירוש': מפרקסין וכן גם כגמ' שם, וכמשנ' דפ' נאפולי.]

[2] [הערוך גרס: ומפרכין, ופרש: מגרדין; ועי' א. פָּרַךְ, הערה.]

[3] [מלוני התלמוד מבארים פעל זה מן היוני' φρίξις, שהו"ם מן φρίσσω, φρίξω, שהוא לשון סמיר קפאון ורעידת צמרמרת. ואולם כאוד זה יסודו במעית כהכנת הפעל ב. פִּרְכֵּס, שאין פרושו לא סמור ולא

sprawl: השוחט את המסוכנת רבן (שמעון בן) גמליאל אומר עד שתפרכס ביד וברגל, רבי אליעזר אומר דיה אם זינקה, אמר רבי שמעון (אף) השוחט בלילה ולמחר השכים ומצא כתלים מלאים דם כשרה שזינקה וכמדת רבי אליעזר, וחכ"א עד שתפרכס ביד או ברגל או עד שתכשכש בזנבה (חול' ב ו). דרסה וטרפה בכותל או שריצצתה בהמה ומפרכסת ושהתה מעת לעת ושחטה כשרה (שם ג ג). וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשס' הותזו ראשיהם אף על פי שמפרכסים טמאין כגון זנב של הלטאה שהיא מפרכסת (אהלו' א ו). השוחט בהמה טמאה לנכרי והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות עד שתמות או עד שיתיז את ראשה (טהר' א ד). הכנים ראשו ורובו לפנים ושחט פסל כאילו לא נכנס כולו: מן¹) פירכסה יצאת לחוץ והחזירה לפנים פסולה (תוספת' זבח' ז ה). פירכסה ליקרב בפנים והחזירה כשרה (שם שם ח כח). חלל לא מפרפר חלל לא מפרכס, ראוהו מפרפר כאן ובא לאחר זמן ולא מצאו אני אומי נעשו לו ניסים וחייה, ראוהו מפרכס כאן ובא ומצאו מת במקום אחר מודדין ממקום שנמצא (בשם ר' זעורה, גני' ירוש' סוטה ט א, 217). פרכסה (הבהמה בשעת שחיטה) ויצתה לדרום וחזרה כשרה (זבח' כו.). שחט בה שנים או רוב ב' ועדיין הוא מפרכסת הרי היא כחיה לכל דבריה (חול' ל.). בשעה שהיתה עוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת וכו' ובשעת שהיא עוברת על בתי ע"ז עשו רץ ומפרכס לצאת (מד"ר בראש' סג). שכל העופות בשעה שהן נשחטין מפרכסות והיונה הזאת בשעה שהיא נשחטת אינה מפרכסת (מדרש שה"ש, גרינהוט, א טו).—ובסהמ"א: אם מעוברת תשעה ומתה בשבת ומפרכס הולד בבטנה מחללין עליה את השבת או אין מחללין (והזהיר, שמות קכו, ויקהל). ההוא פירכוס לאו פירכוס דאית ביה חיות הוא אלא הוי כזנב הלטאה שמפרכסת אחר שנהתך הזנב ממנה (רגמ"ה, ערכ' ז.). נשחט רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה אף ע"פ שעדיין הן מפרכסין הרי הן במתים (רמב"ם, טומאת מת ב ג). ולמי ינגן החזן ברגל מעכסת ויד מפרכסת, רק לקירות בית הכנסת (ר"י חריזי, תחכ' כד, 224). כי מבלעדי אדוני איש לא ירים ידיו ורגליו בבית המרש ולא יפרכס (ס' היסר לר"ת, חלק סו"ת סע א). אם מתו ואם נהרגו ועדיין הוא מפרכס אחרי שאין תקות חיים ממנו מטמא דמיון בהמה שחוטה שעדיין מפרכסת ואם נגע בו הטמא נטמא (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ד, ק:).—ואמר הפיטן: מפרפרים הילדים וזה על זה מפרכסים ממהרים שחוט אחרים וכרמיהם מתבוססים (דוד בר' שלמה, אלהים אל דמי, סליחי מוס' יוה"כ). — ובהשאלה פרכסה הנפש, התנענעה: משל לחולה שנכנס אצלו חרופא ואמר לו אל תשתה יין והיתה נפשו מפרכסת לשתות יין (ר' חייא, מדה"ג שכטר, תולדות, ויהי כי זקן יצחק). — פִּרְכֵּס בדבר, עשה כדבר מעשה,

יעידה, אלא בנגוד אל פִּרְפֵּר, דוקא הנעת ידים ורגלים ממש, פעלה בידים וברגלים, תנועה המבעת אף ברום' ובכנותיה ע"י הפעל agitare, agiter, שעקרו עשה מעשה, פעל פעלה, וכן נקראת תנועת ידים actio, gestus במשמ' זו ומכאן שנגזור הפעל פִּרְכֵּס במשמ' זו מן ברכסים, פרקסים, πρᾶξις, מעשה פעלה ביונ', מלה המצויה מאד אף בסור'. ממלה שגורה זו שעברה אף לכל הלשונות האירופיות נולד הפעל פרכס במשם, agitare, עשה עשיה, הניע ידים ורגלים.

והואיל וזהו מקור הפעל פרכס, ומשמעותו העקרית היא פרכסם, עשה פרכסים, עשה מעשה בדבר, ברור שאף א. פִּרְכֵּס במשמ' יִפָּה אינו בעקר אלא אותו פעל במשמ' הראשונה, עשה פרכסים, מעשה מרמה בדבר, עִבֵּד את הדבר. וכן אפשר לבאר ממש בכמה שמושים כגון בדבר פרכוס לאוכלים שהוא עבוד המאכלים, וכן משמ' הפעל aufmachen בגרמני' (שעקרו עשה) קשוט הבא לרמות, ביחוד לגבי פרכוס האשה. וראיה מכרעת למקיר זה של הפעל הוא הנאמר בירוש' (ע"ז א): אין תימר משם עיתור אסור אין תימר משם פרקסים (צ"ל: פרקסים) מותר, ע"כ, ששם משמשת המלה המקורית פְּרַקְסִים ממש במשמ' זו של פרקוס, פרכוס, ומכאן ששני הפעלים א. וב. פִּרְכֵּס בעקר אחד הם. ולפי זה משתנה אף באורם של כמה מקורות.

הפעל פרכס, אף בבנינים נגזרים, נמצא גם בסור' וגם שם לא עמדו המלונים בדיוק על הוראותיו השונות ואין כאן המקום להאריך בזה.]

¹) [הגר"א מוחק את התיבה מן, ובצדק.]

התעסק בו: למלך שתפש את שונאיו והרגן והיו בני המדינה מפרכסין בדם שונאיו, פעם אחת הקניטוהו ורחצן והוציאן חוץ לפלטין, אמרו אין המלך נזכר לנו אותו הדם שהיינו מפרכסין בדם שונאיו (ר' יודן, מד"ר איכה ג, ולא זכר). חגרים בהם מה היו אומרין, מי יראה לנו את הדם של זכריה שנלך ונפרכס בה (שם ד, נעו עורים). ומפני מה אני מולך, מפני שאתם מפרכסים במעשים טובים ובתלמוד תורה (סדר אליהו רבה ג, הול איש שלים, 13). — *פִּרְכֵּס בדבר, הסס, התמהמה: שאילו מלך בשר ודם גוזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה לא היה יכול לפרכס בדבר (רמב"ם, ממרים ו ז). שהגאון בעל ההלכות אמרה ולא היה גאון שיפרכס בדבר (שו"ת מהרי"ט ב יא, יז). והוא הסכמת רוב האחרונים ומי יפרכס באתרי כל הני רבוותא (ר"י עמדין, באילת יעבץ א נט, מד).

פָּרֹכֶת,[1] ש"נ, מ"ר *פרוכות, פרכיות, — יריעה, מסך, וילון, Vorhang; rideau; curtain: ועשית פָּרֹכֶת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כו לא). ונתתה את הַפָּרֹכֶת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לַפָּרֹכֶת את ארון העדות והבדילה הַפָּרֹכֶת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שם שם לג), את הארן ואת בדיו את הכפרת ואת פָּרֹכֶת המסך (שם לה יב). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את ארני הקדש ואת אדני הַפָּרֹכֶת (שם לח כז). ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הַפָּרֹכֶת (שם מ ג). וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה שבע פעמים לפני יי' את פני פָּרֹכֶת הקדש (ויקרא ד ו). אך אל הַפָּרֹכֶת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (שם כא כג). מחוץ לְפָרֹכֶת העדת באהל מועד יערך אותו אהרן מערב עד בקר לפני יי' תמיד (שם כד ג). — ובמקדש שלמה: ויעש את הַפָּרֹכֶת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ ויעל עליו כרובים (דה"ב ג יד). — ובתו"מ: פרוכת עבית טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת ועל כל נימא ונימא עשרים וארבעה חוטין, ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה ומשמונים ושתים רבוא נעשית ושתים עושין בכל שנה ושלש מאות כהנים מטבילין אותה (רשב"ג משום רבי שמעון בן הסגן, שקל' ח ה). פרוכת אורכה ארבעים אמה ורוחבה עשרים אמה היתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רקם והיתה פרוסה על פיתחו של היכל מבחוץ וכו' (תוספת' שם ג יג). שתי פרכות היו שם אחת פרוסה ואחת מקופלת נטמאת פרוסה פורסין את המקופלת (ר' חנניה בן אנטיגנס, שם שם ג טו). בשעת שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים וכו' (רב קטינא, יומא נד.). במקדש ראשון מי הואי פרוכת וכו' לעולם במקדש ראשון ומאי פרוכת פרוכת דבבי דאמר רבי זירא אמר רב י"ג פרוכות היו במקדש וכו' (שם שם). נשים האורגות בפרכות נוטלות שכרן מתרומות הלשכה ואני אומר מקדשי בדק הבית הואיל פרכות תחת בניין עשויות (רב נחמן בשם רב, כתוב' קו.). ושבט של אש בידו ופרוכת פרוכה לפניו ושבעה מלאכים שנבראו מתחלה משרתין לפניו לפנים מן הפרוכת והוא הנקרא פרגוד (פדר"א ד). למלך שהיה לו אסטרלוגוס והיה משיא בנו אשה ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות ולא פרכיות לבנות (שם מח). — ובספה"א: פרוכת שעל הארון שמניחים בו הספרים בספה"ת הספרים (רמב"ם, תפלה יא טו). והשתלת יהפרגוד

[1] [מתכן הכתובים ברורה משמ' המלה, שאף כל התרגומים והפרשגים מסכימים עליה, השבעים καταπέτασμα; וולג' velum; רש"י: לשון מחיצה ובלשון חכמים פרגוד, דבר המבדיל בין המלך ובין העם; רד"ק: יריעה שהיתה מסך לארון להבדיל בינו ובין אהל מועד ובדברי רבותינו (פדר"א מח) ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות, פירוש יריעות שחורות כאהלי קדר, ע"כ. ולפי הנאמר בהערה לערך א. פֶּרֶךְ היה בלשונות השמיות פעל פרך במשמ' סגר. נעל, ומזה נגזר השם פָּרֹכֶת. ואמנם אין פָּרֹכֶת נזכרת במקרא בשמוש של חלין אלא במשכן ובמקדש בלבד, אבל אין זה אלא אחד המקרים המרובים שמלה קדומה נשמרה בשמוש של קדשה בעוד שנעלמה מלשון החלין הכללית. באכדית נמצאת אף המלה פַּרַכּ, שפרושה אהל האל, דביר וכדו', ומסנה כנראה שאולה פרכא, תרג' של במה בזורי, ומקורה הראשון של מלה זו כנראה מן השומרית פַּר(ג), ולפי זה איננה שמית, ואכן חשבו על קשר לשוני בין מלה זו לפרכת שבמקדש, אבל לפי הנאמר לעיל יש להניח שאין קשר אמתי לבלה זרה זו אל המלה פָּרֹכֶת העברית, שפירושה מסך, וילון, מחיצה, ולא אהל, משכן אלים. הנקור פָּרֹכֶת הוא במשקל כַּפֹּרֶת, ואפשר שמלים אלו השפיעו זו על זו בטבטאן. פרוכתא שבתרגומים איננה מלה ארמית מקורית אלא שאולה כן העברית, לנקוד ס"ר עי' בהערה לערך פְּרֶפֶרֶת.]

שמניחין על הפתחים כמו פרוכת (תוס' כלים כח ג). הנוטה פרוכת וכיוצא בה צריך ליזהר שלא יעשה אהל כשעה שנוטה אותה לפיכך אם היא פרוכת גדולה ואין אדם אחד יכול לקושרה ככת אחת אסור לנטותה אדם אחד (לבוש, או"ח סנה סטו יב). ואחר כך נעשו פרסה אחת דהיינו פרוכת כין עולם האצילות לעולם הבריאה (נפתלי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך, קעח:). — ואמר הפיטן: מהלך כין הפרכת עד באו לדביר, כין בדי ארון מחתת האש החכיר (אליעזר ברבי נתן, אכפרה, סליחי' מוס' יוה"כ). פרוכת יז במשפט כפורת ועשיותיו, בא למובח סגור וטהר וכלל קרנותיו (שם שם). קדם לאשו כין שת, פרכות[1]) קם כין שדים ולא יכיטם (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה ליוה"כ, מחז' איטל' ב, קל:). — "וכמשמ' מַרְעֶפֶת. טַרְפֵּשׁ, מסך מבדיל כין הלב והכבד[2]), Zwerchfell ; diaphragm(e) : והנתיב הו' יגיע קצתו אל הלשון ואל הגרון וכו' ויתפשט לטרפש הככד והיא הפרוכת הגבדלת כין הקדש וכין קדש הקדשים ר"ל כין כלי המאכל לכלי הנשימה (פי' ס' יצירה לראב"ד, א ח, יד:). פרכת המבדלת כין איברי הלב והחזה (ר"י להלון, אולה"ח ב יז). ואם ישתין אדום ורק וכן יתמיד זה סימן רע כי רומז היות חום גדול ככבד או כבטן או כפרכת (שם ג ב). אם נולד כהם עיפוש וכו' וכוכד כפרוכת הלב וכו' (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ו, קד:). מחבונתה של העור הוא שהיא מונחת תחת המושקולי של הכטן שנת' למעלה והיא שטוחה תחת הפרוכה דיאפרגמ"א שנת' לעיל ופרוסה על כל חלקי המעיים (ר' ברוך משקלאוו, עמודי השמים, חלק המאמר אדם יג, ברלין, כד:).

פרם, ממנו *פְּרִימָה, פֶּרֶם, ˙˙פֹּרֶם.

פָּרַם[3]), פ"י, פְּרֻמִים, יִפְרֹם, תִּפְרֹמוּ, — פָּרַם את בגדיו, קרע אותם לאות אבל, zerreissen ; déchirer ; to tear, rend : ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו (ויקרא י ו). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע (שם יג מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את הבגדים את ראשו לא יפרע וכגדיו לא יפרם (שם כא י). — וכתו"מ: האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת (סוטה ג ח). כהן גדול פורם מלמטה וההדיוט מלמעלה (הור' ג ה). כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מיתיהם (פסרא ויס, אמור פרק א). ומניין היוצאה וראשה פרוע צרדיה פרומין (שיכול לגרשה) וכו' ת"ל כי מצא בה ערות דבר (ירוש' גיט' ט י). זו היא מדת אדם רע שרואה אה אשתו יוצאה וראשה פרוע וטווה כשוק ופרומה משני צרדיה (בבלי שם ל:). — ובסהמ"א: הלא לעיניך הלמיני, לפרום ביום מנוחת קדש מדי ולמרוט שערי ביום שבת קדש (אגרת מנחם בן סרוק אל ר' חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, xxx). — ואמר הפיטן: ולא יגדל פרע ולא יפרום קרע ולא יחלל זרע ומקדש מבצרים (רסב"ג, אזהרות, בלא תדי). אתה תקרום והוא יפרום ער יפשיטך עירום (רמב"ע, ברכי נפשי, דוקס 70, סדור רומני), חקק נירות במרום, מלכוש ערפל לפרום, במנורה קבועה כדרום (ר"י הלוי, אלהים בקדש, דיואן ג, 91). קשרם התיר לפרום לגמלם הערים ערום, בפות שריהם כמגרום, צבא המרום במרום (מנחם בר' מכיר, אין מושיע, יוצ' שבת ב חנכה). טף אויל והשיב דברי מרמה, טיבת חן שאמרתם מצאתיה ערומה, ירורה ער עפר פרועה פרומה ידיה אסורות אבל חכמה בערמה (ר"י טוב עלם, אז כאלפת, זולת שבת הגדול). — ואמר המשורר: ופה עמק ורחב כמערה תער נהר אלי תיבו בצמא, וכשפתות כנאד על נאד נפוחים וביניהם כפי תחרא פרמה (ר"ש הנגיד, הלכסל, ברודי, 118). קדם ידענוה מתפרת כסות שקר ושרין האמת פורמת (רמב"ע, דיואן, בודל', קכה). המאם מאסה נפשו יהודה ואם אזנו לצעקתו סתמה, אהה נקרע סגור לבי לבניו ומות שברי למעניהם פרמה (הוא, מכדה לנפש, סעה"ש 67). דמעית עליו אזרום ומדי עליו אפרום ואלכה שולל וערום ואשים שק לכושי (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, מן, 28). — ˙˙וּפֵרַם את הירק, התך

---

1) [מנֻקד פְּרֻכוֹת.]

2) [ועי' זהר פ' בראשית (לג:). א"ר יצחק קרומא אית באמציעות מעוהי דב"נ דאיהו פסיק מתתא לעילא וכו' ועל רזא דא כתיב והבדילה הפרוכת וכו'.]

3) [גם בארמ' ובסור' ובערב' פְּרַם a), ועי' בדברי החכמים המובאים בערך פְּרִימָה.]

---

a) فرم

אוֹת[1]): דיום הכפורים שרי בקניבת ירק תלוש לנתק העלין מן חקלחין בדי להשוותם שיהיו מוכנים לחהבן ולפרמן (רש"י, שבת קיד:, ד"ה וליתקע).

—נִפְעַ', *נִפְרַם,—נקרע: ובהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו (סוטה א ה). חלוק של צמר שנפרם ופירפו בחוט של פשתן ושל צמר אם תפרן אסור משום בלאים (תוספת' כלא' ה יד). חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל, במנעול שנפרם[2]) וחופה את רוב הרגל ובו' חליצתה בשירה (שם יבמ' יב י).

—פִּעֵ', *פֵּרַם,—במו קל: בהן גדול שפרע או שפירם או שנטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב (שם מכות ד יז). אבֵל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה (כך תסליפה בכ אביוי בשם שמואל, מו"ק כד.).

—פֻּעַ', *פֹּרַם, בינ מְפֹרָם, — במו פָּרוּם: אין לי אלא היוצאת משם ערוה, מניין היוצא' וראשה פרוע וצדדיה מפורמין וזרועותיה חלוצות, ת"ל בי מצא בה ערות דבר (ירוש' סוטה א א).

—הִפְעִ', *הִפְרִים,—במו קל, פָּרַם, ואמר הפיטן: לשמע זאת תצלנה אזנים, לובר זאת את מדי אפרימה (ואם כוי, קיני ה"ב).

*פֶּרֶם, ס"ז, — פרימה, ואמר הפיטן: לקחת בל אלה החוטא אל תיאש בי עיניו בך תצפינה, ואם בפרע ופרם ומעטה שפם בדירת ערשך ומתנותיך תשפינה ובו' (רסע"ג, אנכי אם אובלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ג, 51).

*פַּרְמוּעָה[3]), ס"נ, — מין ממיני הקטניות, תורמוס צהוב, gelbe Lupine; lupin jaune; yellow lupin: התורמוס והפלוסלוס פרמועה ואין בלאים זה בזה (ירוש' כלא' א ג).

*פָּרַן[4]), קל לא נמצא.

---

[1]) [ובן בארמ' פירמא דסילקא, פירמא דכרתי (גיט' סט.).]

[2]) [נ"א: שנפרם, עי' א. פֵּרַם נִפְעַ'.]

[3]) [נ"א פרמועה, באור זרוע (כלאים רמד): פרמוטה; ר"ש (עי' ערוך השלם, ערך זה): פרמותה. ולדעת לֵו (Flora) צ"ל פרסועה, הואיל ויש בסור' פרסתא בשם למין ממיני הקטניות, ואינו מיבת.]

[4]) [בעל שנגזור מן היונ' φέρνη, מֹהַר, המצוי בצורת פרן, פורנא ובדו' בתו"מ, פרניתא בסור'. ובן נגזר אף בסורי חפעל פרני במשמ' זו. ועי' בהערות תבאות, וגם פרנת, הערה.]

—הִפְעִ', *הִפְרִין, — נתן מֹהר או נרוניה: ויברבו את רבקה, דווים ושפופין היו ולא היו מפרינין[1]) אלא בפת (ב' אייבו, מד"ר ברא' ם). ויזבח יעקב זבח בהר וישכם לבן ובו' ויברך אותם ובו' דוים וסגופים הי' בעל ברחם ולא היו מפרינים[2]) אלא בפת (הוא, שם סב עד). — הִפְרִין על שדה, על חנות וספינה ובדו' נתן תוספת במתנה[3]), daraufgeben: donner en sus; to add: שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו ומפרין[4]) על שדהו ואינו חושש משום רבית (רסב"ג, ב"מ ה ה). מפרין על שדהו ביצד, קיבל הימנו שדה בעשרה בורין חיטין ואמר לו תן לי מאתים דינר ואיפרנסה ואני נותן לך שנים עשר בור בשנה מותר, אבל אין מפדין לא על ספינתו ולא על חנותו ולא על דבר שאינו עושה ואובל (הוא, תוספת' שם ה יג). ר' יוחנ אמר מפני שהשדה מצויה להתברך ובו' מאן דמר מפני שהשרה מצויה להתברך מפרין על חנות וספינה (ירוש' שם ה ו). אין מפרין על חנות וכפינה ועל דבר שאינו עושה בגופו (שם שם). — ובסהם"א: פעמים שמפרין על החנות ועל הספינה (שו"ת הגאו' גנז', גינזבורג ג, 361).

*פִּרְנוּם, ש"ז,—שה"פ מן פִּרְנֵם: ובשובע בלבלתנו, בשנת שובע נשאתנו להרים ראשינו עד שגברה ידינו בעושר ובבוד והרמת קרן וטבסיסי על בל אומה ולשון, במו ספר מזונות בספר פרנסה ובלבלה פירנום ובילבול פורנישמש ב' (מחזור ויטרי, 149). שבזמן שהאדם עשיר יחיה את עצמו בלי צער ובלי יגיעה גדולה ובלי מחשב' בעולם הזה בענייני

---

[1]) [במדה"ג (הוצ' שכטר לספ' אמותנו את היי): מפריבין, וטעות היא.]

[2]) [גי' הערוך (ערך מפריס): מפריסין, לדעת בעל מוסף הערוך מל' פָּרָם, אך בנראה היא טעות.]

[3]) [גם שמוש זה של הפעל בהִפְעִ' ובמשמ' זו נגזר בלי ספק מן היונ' φέρνη, שעקר מובנה מה שנִתן במתן לואי (ובן בלעז Mitgift) בנכסים, בבלים ובעבדים. ומובן שאין לגזור מפרין זה מן פרה (כדעת רש"י, ב"מ סע:). ואמנם נמצא במקום מפרין בשמוש זה בנ"א אף מפריז (עי' א. פָּרַז), שגם הוא לשון תוספת, אך יתבן שבבל מקום יש לגרס מפרין, ועי' פִּרְנֵת, הערה.]

[4]) [נ"א וגם במשנה שבבבלי (ב"מ סע:) הגי' מפריז ובך גורס גם רש"י שם. ועי' בהערה הקודמת.]

הפירנום וכבילכול וכל מחיית בני אדם (מעלות המדות, מעלי העושר, ס :). ומן הוריוות שיהא אדם מתקן כל מה שיצטרך לו בעניני הפירנום והכלכול כדי הצורך (שם סג.). — וכמשמ' מרה: ומקום הכותל שהוא י' אמות נפרש למטה פירנוםן (ר"א מבלגבלי, יחזקי מב ג).

***פִּרְנוּק,** ס"ז, —סה"ס מן פִּרְנֵק, פִּנּוּק, תפנוק, ואמר הפיטן: עריין רווף רקים ונווד ועל רגילתו בפירנוק אב ומלעסיו (ר' שמואל יזבה, יולי תולדות, סריד' מהגביי, מ"ל ויס, 64).

***פַּרְנָס,** ס"ז, מ"ר פַּרְנָסִים, פרנסין, פרנסות, — סוכן, ון ומכלכל, Verwalter; administrateur; administrator: המדיר את אשתו מליהנות לו עד שלשים יום יעמיד פרנס יתר מכן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). ויעסיד פרנס כהדא איש פלוני מודר ממני הנייה ואיני יודע מה אעשה יעמיד פרנס (ירוש' שם שם). — וכמשמ' גבאי, מנהיג, ראש העדה: מי שמתמנה פרנס על הציכור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים (תוספתי ר"ה ב ג). אין גובין כסות בכסות ואין פודין שבוי כשבוי ואין מבחין ביד הפרנסים על כך (שם שקל' א יג). פרנסים שהותירו מעות לעניים לא יהו לוקחין בהם פירות למחצית שכר (שם שם ג ח). ר' יוסי אומר בני הכנסת לא יקחו את הרחבה אמר ר' יהודה במת דברים אמורים בזמן שהיתנו עמהן פרנסי אותה העיר, לא היתנו עמהן פרנסי אותה העיר רשאין לשנוהו לכל דבר שירצו (שם מגי' ג א). פרנסין שפסקו צדקה בעירן נותנין אותה לעניי עירן, בעיר אחרת נותנין אותה לעניי אותה העיר (שם שם ג ד). המתגנב מאחר חבירו הולך ושונה פירקו וכו' סוף שמתמנה פרנס על הציבור ומוכה את הרבים ומשלם כל מה שבידו (שם ב"ק ז יג). אלא שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו וכו' (ספרי במד' קה). מנין אתה אומר שהראהו המקום למשה כל הפרנסים העתידים לשמש את ישראל מיום שיצאו מן המדבר עד שיחיו המתים שנאמר צאי לך בעקבי הצאן אלו תלמידי חכמים שהן עקבו של עולם (שם שם קלט). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי בכשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם (פסיק' רב', ויהי בעת שברחה, קכח :). שלשה פרנסים טובים עמדו להן לישראל ואלו הן משה ואהרן ומרים (סדר עולם רבה י, רענר. כג.). זה ספר תולדות האדם, מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו וכו' (שם ל, עו.). ואפי' תימר משהעשיר תיפתר שהיה פרנס ויר הפרנס כיד העני (ירוש' מע"ש ה ו). אילו הם היחידי' אילו שהן מתמנין פרנסין על הציבור (שם תעני' א ד). ולא עמד אשכול עד שעמד רבי עקיבה וכל הזוגות לא היו אשכולות אלא אילו שימשו פרנסות ואלו לא שמשו פרנסות (שם סוטה ט י). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (רבי יהושע לרבן גמליאל, ברכי כח.). ראו פרנס שהעמיד עליהם, בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים (שם לב.). איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר (שבת קיד.). ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הצבור בחנם (פסחי קיג :). כל פרנס המטיל אימה יתרה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם (ר' יהודה בשם רב, ר"ה יז.). כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר (רב כהנא בר אידי בשם שמואל, יומא כב :). כולם נתנו מרועה אחד, אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים (חגי' ג :). הוסיפו עליהם (על י' הכוסות בבית האבל) ארבעה, אחד כנגד חוני העיר ואחד כנגד פרנסי העיר ואחד כנגד בית המקדש ואחד כנגד רבן גמליאל (כתוב' ח :). כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה (רב הונא בר אידי בשם שמואל, קידוש' ע.). כל פרנס שמנהיג את רצבור בנחת זוכה ומנהגם לעוה"ב (ר' אלעזר, סנה' לב.). אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מהו יעשה ויחיה אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים, ואם היה למוד לשנות פ"א ישנה שנים, ואם אינו למוד לקרות ולשנו' מה יעשה ויחיה, ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי (רב הונא, מד"ר ויקרי כה). — ובספהמ"א: כמו שאמרו כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה (עי' הרמב"ם לאבות א י). וצעטיל ההוא נעשה ע"י פרנס הישיש הגמון פרנס (Judenbischof)

ופרנס החידש ושניהם חתומים עליו לראיית (Wormser Minhagbücher .לה. אפשטין, עמ' XXVIII). שאלה ע"ד פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה בשכר שקצבו לו אל המלכית להשתדל אצל המלך (שו"ת חות יאיר כו).—ואמר המשורר: כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי גוברים אכזרים ופרנסים שוטים רבנים מתמירים ומלמדים הריוטים (יל"ג, על דא קא מבינא, שירי יל"ג א, 133).

*פִּרְנֵס[1]), פ"י — א) פִּרְנֵס את פלוני, המציא לו את הנחוץ לו למחיתו, זן וכלכל אותו, für jmds. Lebensunterhalt sorgen; entretenir; to sustain: וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). וכן המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז, אם יש בכיס מפרנסין איתה לפי כבודה (כתוב' ו ה). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה, פרנסוה, עשו לה כנימוס, עשו לה כראוי לא אמר כלום (גיט' ו ה). יתום ויתומה צריכה פרנסה מפרנסין את היתומה תחילה ואחר כך מפרנסין את היתום (תוספת' כתוב' ו ח). מפרנסין עניי גויים מפני דרכי שלום (שם גיט' ה ד). היו חמרין ופועלין עומדין עליו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם (שם ב"מ ד ט). אמר להם המקום (לישראל) אם כשהייתם בארץ ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם, כשאתם נכנסים בארץ טובה ורחבה בארץ זבת חלב ודבש עאכו"כ שאזון ואפרנס אתכם (ספרי במד' פג). כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני וכו' (שם דבר' שה). עיר שיש בה גוים וישראל מעמידין גבאי גוים וגבאי ישראל וגובין משל גוים ומשל ישראל ומפרנסין עניי גויים ועניי ישראל וכו' (ירוש' גיטי ה ט). מצווים ישראל לפרנס בני חורין יותר מעבדים וכו' (כ' אחא, שם ב"ק ס ה). מצווין ישראל לפרנס עברים קיטעין יותר מן השלימין (הוא, שם שם). אלהינו אבינו רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו וכו' (ברכת המזון, וכעין זה ירוש' שבת טו ג; מד"ר ויקר' לד). בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי פרנסני, אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור (נחום איש גמזו, תענ' כא). מעשה שמתה כהו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך (מו"ק כג.). רתק יונתן בן עמרם ונכנס א"ל רבי פרנסני, א"ל בני קרית א"ל לאו, שנית א"ל לאו, א"כ במה אפרנסך א"ל פרנסני ככלב וכעורב (ב"ב ח.). יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן, אמור לו כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם (כ"מ, שם י.). שמא עני בא לידך ולא פרנסתו (חייא בר רב מדפתי לרב ספא, שם שם). בארצנו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותיך (מד"ר בראש' לג). ביום טובתו של חברך שמח עמו וביום רעת ראה היאך לפרנס את העניים שתקבל עליהם שכר (כ' תנחום בר חייא, שם קהל' פרשה ז, ביום טוב). — ובסהמ"א: שהצדיק מפרנ את כל בני אדם בצדקותיו כמו שהמעין מפרנס ומשקה בני אדם כלם ומרוה אותם מצמאונם (כ' זכריה מגבלליונה, פי' משלי כה, הסמך סנה ב, 303). — ב) פִּרְנֵס את עצמו, הכין את עצמו בבגדים וצרכי אכל וכרוטה: נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכשם

[1]) [מקור השרש הזה, הנמצא באותה משמ' אף בסור' ומשם הושאל אף פַּרְנֵס בצורה פרנאס a) לערבי', טרם התברר. ג. הופמן ואחרים (עי' גם ברוקלמן במלונו הסורי ובספרו Grundriss I, עמ' 561) גזרו אותו מן א פרס, ואינו נראה. כמו כן אין טעם לבאור המקשר שרש' זה עם פרשׁ b) בערב', שהוא פרשׁ או ב. פרס בעבר', במשמ' הרבצת (פריסת) הצאן במרעה. יותר נראה שפעל רִבֵּעִי זה נגזר מיונ' או רומ', כמו טכס, פקס, פרכס וכדו', שהס"ך שבסופם מורה על מוצאם זה. ואכן בכוון זה נסו לבאר פרנס מן πρόνοος, זהיר, מחשב, ואף אפשר היה לחשב על מלים כגון φρόντις, φρόνις, (ממנה הפעל φροντίζω) או φρόνησις, במשמ' חשב, מחשבה, ואף דאגה לדבר או לאדם. ואולם יותר קרוב לבאר פרנס בצורה מרחבת בשנוי הגאים (dissimilatio) מן פנס כדגמת כרסם מן כסס, ערגל מן עגל, שרביט מן שבט, ררמשק מן דמשק, וביחוד פרנק מן פנק וכדו', ולבאר פנס זה מן הרומי' pensum, משקל החמר (למשל הצמר) שקוצבים לפועל לשם מלאכה; pensito, penso, שקל, קצב, שלם; pensio, תשלום קצוב המגיע לפלוני. ולפי זה ראשית משמ' הפעל פרנס היא: נתן pensum המגיע לפלוני בין בכסף ובמזונות (וכן התפתחה הוראת pensio, pension בלשונות אירופה), ובין בחמר לעבודה, וכ"ע.]

a) فرناس b) فرش

שנותנין לאשה כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו (כתובי ה ב).—ג) פִּרְנֵס, כמשמ׳ רָעָה, שָׁפַט, היה פַּרְנָס: יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה (סדר עולם רבה יב, רטנר, כה:). עלי פרנס את ישראל ארבעים שנה (שם יג, כח:). — ד) פִּרְנֵס את השדה, נתן לשדה את הנחוץ לה, טִיֵב וְזִבֵּל אותה ועשה לה כל צרכה: קיבל הימנו שדה בעשרה כורי חיטין ואמר לו תן לי מאתים דינר ואיפרנסה ואני נותן לך שנים עשר כור בשנה מותר (רשב״ג, תוספתי ב״מ ה יג). למלך שהי׳ לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועש׳ אותי כרם, הל׳ך האריס ופרנסה אותה שדה ונטעה כרם וכו׳ (מד״ר שמות מג). — ה) פִּרְנֵס מלאכה, סִפֵּק מלאכה: גמר חריש בתצות יום לא יאמר לו בוא ונכש לי בשדה אחרת, שיאמר לו פרנס[1]) לי מלאכה מתוך שלך או תן לי שכרי במה שעשיתי (תוספתי ב״מ ז ו). - וּפִרְנֵס את המנחות, סִפֵּק את המדה הדרושה לצרכן: אם כן יכול לפרנס בולן ברכיעית אלא שאין מדה במקדש משמשת תחת חברתה (ר׳ שמעון, תוספתי מנח׳ י ז). — ו) פִּרְנֵס, סִדֵּר ותִכֵּן, פרש מדותיו: פירנסתה ארון לאורכו צא ופרנס ארון לרחבו (ב״ב יד.). — ובסהמ״א: זה פירנס[2]) אורך הלוחות אפרנס הרוחב של לוח (תשו׳ הגאו׳, גנזי׳, JQR XVII, עמ׳ 279). פירנסת צ׳ אמה של אורך הכותל (רש״י, יחזק׳ מא ו). הרי פירנס לך כל הבית כלו מכפנים ומחוץ (ר״א מבלגנצי, שם מא כ). ויש שואלים אף לכשתפרנס רחב העזרה לפי רחב השנוי במדות אתה מוצא שרחבו של מזבח נכנס לצד הצפוני (המאירי ליומא טז.).

—התפ׳, הִתְפַּרְנֵס,—פרנס את עצמו, מצא מחיתו: ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער. והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי וכו׳ (רבי שמעון בן אלעזר, קידוש׳ ד יד). אין הגדולים מתפרנסין על הקטנים ולא הקטנים נזונין על הגדולים אלא חולקין בשוה (ב״ב ח ז). האומר איני מתפרנס משל אחרים שוקרין עליו ומפרנסי אותו (תוספתי פאה ד יב). כשם שהיתה לשכת חשאין במקדש כך היתה בכל עיר ועיר מפני שעניים בני טובים מתפרנסין לתוכו בחשאי (שם שקלי ב טז). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות ניזונות ומתפרנסין וכו׳ (שם כתובי ח). בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהם את קרבני לחמי בבנים שמתפרנסין מאביהן (שם מנחי ז ט). לא תשא פני דל, שלא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר הזה חייבים לפרנסו אוכנו ונמצא מתפרנס בנקיות (ספרא ויק, קדוש׳ פרק ד). מה פעל לו הב״ה זימן לו סוכה אחת של נצפה ועלת לתוכה וגדרתא ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו (ירוש׳ שבת טו ג). נושא אדם אשה וכו׳ שתהא זונתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה (שם כתוב׳ ה ב). האומר תנו לבניי שקל בשבת והן ראויין ליטול סלע נותנין להן שקל והשאר מתפרנס מן הצדקה וחכמים אומרים גובין והולבין עד שיכלו הנכסים והשאר יתפרנסו מן הצדקה (שם שם ו ז). רשות ביד האש׳ לומר אי אפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם שם ז ח). מ״מ אדם מתפרנס (ר״מ, שם קדוש׳ ד יא). שלמד לו אומנות קטנה ליהיות מתפרנס ממנה (ירוש׳ גני׳, שם שם, 238). נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדוננו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה (ר׳ שמעון חסידא, ברכ׳ ג:). אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים כמה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ר׳ יהושע לרבן גמליאל, שם כח.). יתום ויתומה שבאו להתפרנס מפרנסין את היתומה ואח״כ מפרנסין את היתום (כתוב׳ סז.). ארבעה (תורים) אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים וכו׳ (מד״ר ויקר׳ ג). מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהית דר בעיר אחת כדרו׳ והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו וכו׳ (שם דבר׳ ג). - ובסהמ״א: ובעבור כי החדר האחד משני חדרי הלב (צר) מהביל הדם אשר הוא פרנסתו והמות איננו מתפרנס כי אם משאריתו יחלשו שניהם ותמעט בינת הלב ומחשבת המות (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 20). —ואמר המשורר: והוא מיטב דמי כבד ושכחו, וכו

---

1) [כנראה בעקר: שקול לי את החסר למלאכה, ועי׳ בהערה הקודמת.]

2) [כך צ״ל, ובדפוס: פירטס. ואף משמ׳ זו מורה על מקור המלה.]

יתפרנסו הלב ומוחו (הוח, בתי הנפש, בסוף שעשועים דודזוו, 166). — וכהשאלה, כמשמ׳ התפרש והתבאר: מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומן, ומוציא אני את בכור ומעשר שיכוליו להתפרנם בכל מקום (מדה״ג דבר׳, הסגלה, 137). — ״וכמשמ׳ התפרש במדתו ובשעורו: רוחב העזרה כולה מן הצפון לדרום קל״ה אמות, וביצד הי׳ מתפרנסות, מכותל דרומי עד הכבש י״ב אמה וחצי וכו׳ (המאירי ליומא טז:). וכיצד ההיכל מתפרנם לרחבו לחשבון מאה אמה וכו׳ (שם שם). פע׳, ״פִּרְנֵס, בינ׳ מְפֹרְנָס, — בעל פרנסה, עשיר: כשיהיה אדם בא מחוצה לארץ מפורנם[1]) צריך לקנות מקום בא״י (מדה״ג כ״י תימני, וישלח). טעון בעולימן[2]) ומפורנם בנכסים (שם ויצא).

*פַּרְנָסָה, ש״נ, — א) צרכי האדם הנצרכים לחייו, Lebensunterhalt; subsistance; livelihood: ולא היו יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספים בפני עצמן וכו׳ כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנתו ומשם היתה פרנסתו יוצאה (ר׳ יהודה, תוספתי סוכה ד ו). בשם שמתריעין על הגשמים בשאר שני שבוע כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים (שם תענ׳ ב ח). לפתח ביתו היה יושב ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו (ספרי במד׳ סט). פעם אחת הייתי מהלך מסביב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון וכו׳ (ר׳ יוסי, שם דבר׳ שנד). ותפקרנו לבקרים זו פרנסתו, לרגעים תבחננו זו אכילתו (ירוש׳ ר״ה א ג). מאן דאמר גובין פרנסה מן המשועברין פרנסת בנות קירמות (שם כתוב׳ יג ג). המקדיש מעשה ידי עבדו יוצא לו מחן פרנסה והשאר הק־ש (שם ב״ק ט ד). כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה (ברכ׳ ג:). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה וכו׳ (תפלת רב, שם טז:). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לכל א׳ וא׳ כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה (תפלת ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, שם כט:). ושאלה בברכת השנים מ״ט אמר רב יוסף מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעוה בברכת פרנסה (שם לג.). הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו הרגו אבדה פרנסתו (תנא לפני רב ששת, שם נז.). כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו (רב הונא בר ברכיה בשם רבי אלעזר הקפר, שם סג.). פרנסתו מעופפת לו כצפור (ר׳ שמואל בר נחמני, שם שם). היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ומשמר יום אחד וכו׳ אמר רבא בכל יום ויום עושה לו כדי פרנסתו בר מההוא יומא, וההוא יומא לימות, דעביד מאתמול שתי פרנסות (שבת סט:). מוחרם לא שונה ולא שונין לו וכו׳ ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו (מו״ק טו.). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וכו׳ ולאחרים בטובה וכו׳ ר׳ יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו (שם יט.). הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן (ר׳ יהודה, שם כג.). אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו (יומא לה:). מכרו שניהם לפרנסה זה היה מעשה לפני רשב״ג ואמר הבעל מוציא מיד הלקוחות (יבמ׳ סו:). למלך שכעס על בנו אמר לאפוטרופוס שלו אל תתן לו פרנסתו עד שיבכה ויתחנן לפניך (מגי׳ תענית יב). קשה היא פרנסה כפלים כלידה, בלידה כתיב בעצב תלדי בנים ובפרנסה כתיב בעצבון תאכלנה (ר׳ אלעזר, מד״ר בראש׳ כ). הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו׳ מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום (רבי אלעזר, שם שם). ירוד ירדנו, ירידה היא לנו, בארצנו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותיך (שם שם לג). — ופרנסת בע״ח, צרכי בע״ח: ובהמת טמאה שנפלת לבאר עושין לה פרנסתה במקומה בשביל שלא תמות (תוספתי שבת יד ג). אותו ואת בנו שנפל לבאר ר׳ אליעזר אומר

[1]) [כך כנראה צ״ל ולא מפורכם.]
[2]) [אולי צ״ל טעון בעול ימין. בלו׳ בא בימים, והוא ע״פ הערב׳ טאען (חורר) פי אל־סן [a]), בא בשנים.]

[a]) طاعان في السن

מעלה את הראשון על מנת לשחוט ושותטו והשיני עושה לו פ ר נ ס ה במקומו כשביל שלא ימות (סס יו״ט ג ג). עושין פ ר נ ס ה לנחיל של רכורים כשביל שלא יכרת (סס סס ג ז).—וכמשמ' תקנה: שהככור והמעשר יש להם פ ר נ ס ה במקומן (כחוץ לארץ, שירעו עד שיסתאבו ויאכלו שם) (ר״ס, תמורה ג ה). —ופרנסת דבר, צרכי הדבר, מה שצריך ונצרך לדבר, כגון פרנסת לינה, צרכי הלינה, כר וכסת: אין פותתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון וכו' לן נותנין לו פ ר נ ס ת לינה, שבת נותנין לו מזון שלש סעודות (פאה ח ז). — וכמשמ' צרכי חתונה, סעודת חתונה: מעשה כהלל הזקן שעשה סעודה לארם א' ובא עני ועמר על פתחו ואמר אשה אני צריך להכנים היום ואין לי פ ר נ ס ה כלום, נטלה אשתו כל הסעורה ונתנה לו (דא״ר ו). — וכמשמ' פרנוס גרוניה: ל פ ר נ ס ה שמין כאב (שמואל, כתוב' סח.). מיתיבי הבנות ניזונות ומתפרנסות וכו' מאי לאו פ ר נ ס ת הכעל אר״נ כר יצחק לא כפרנסת עצמה (סס סס). —וכסהס״א: אבינו מלכנו כתכנו כספר פ ר נ ס ה וכלכלה (תפלת א״מ). דנהי דגידולי הארץ איקרי (עורות של כע״ח) על שם שהארץ מגרלתן כמרעה ופ ר נ ס ה אבל גירולים מן הארץ לא איקרי (רש״י, סוכה יג:, ד״ה כי תגינה). וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר עד' מתי תתעלם מחשוב בצירתך ועניני בית מועדך יאמר לו עד שיהיה לי רי פ ר נ ס ת י וספוקי (ר״י א״ח, תו״ה, הנעמון ה). האנשים כטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם והעדר ההנאות וצוק ה פ ר נ ס ה ימאסו המדינות ולא יהנו כהנאותם וכו' (ר״מ א״ת, מו״נ א לא). וכעכור כי החדר האחד משני חררי הלב (צר) מהכיל הדם אשר הוא פ ר נ ס ת ו והמות איננו מתפרנס כי אם משאריתו יתלשו שניהם וכו' (ר״י זבארה, מעמעים ג, דודזון, 20). הרואה חזיר פ ר נ ס ה טובה מזומנת לו (ר״ס אלמולי, פתרון חלומות, מא:). — ב) וכמשמ' פַּרְנָסוּת, שלטון הַפַּרְנָס: כי נפלתי מפטירתו של משה קטתי מ פ ר נ ס ת ו של יהושע כשעה שהפיל ל״א מלכים (מד״ר דבר' יא). — ג) ״כמשמ' חכמת הכלכלה, Ökonomie; économie; economics: המעשיי הוא ידיעת תקון המעשה ומתחלק לג' מינים והג' המוסר המדינות ו ה פ ר נ ס ה (רמח״ל, מי ההגיון ג).

˚פַּרְנָסוּת, ס״נ, — מִשְׂרַת הַפַּרְנָס: ויצאו מן ה פ ר נ ס ו ת הרופא כמה״ר יעקב וכו' אפס כי נשאר להם שם ה פ ר נ ס ו ת בין הישמעאלים (מרבות ירושלם, ע:). ועתה לך נחת את העם, חזור ל פ ר נ ס ו ת שלך (תזקוני ע״ת, סמות לא לד).

***פִּרְנֵק,** פ״י,—עִדֵּן וְפִנֵּק[1]): וכרכיכים עלי עשב, מה רכיכים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן ומ פ ר נ ק י ם אותן כך דברי תורה מעדנין אותך ומ פ ר נ ק י ן אותך (מדרש תהלים הוסמן, דבר' לב ב, 184).

—התפ', הִתְפַּרְנֵק: כל חיטטין ופרניקין שישראל מתטין ומ ת פ ר נ ק י ן בעולם הזה בזכות מילה שנתנה בין ירכים (ר' יוחנן, מד״ר סה״ש, מה יסו).

***פִּרְנֵת,** התפ', *הִתְפַּרְנֵת[2]), — קבע לעצמו תוספת, רוַח יותר: מעשה שהיו מחזרין שנה אחת ומבקשים פרה ארומה תמימה, באו אצל עובד כוכבים ומצאו אצלו, אמרו לו מכור אותה לנו, ראה אותן שהיו צריכין לה הרכה התחיל מ ת פ ר נ י ת עליה, אמרו לו יככמה, אמר להם כמאה והוכים (תנחו' חוקת, סקת ג).

א. **פרם**[3]), ממנו א. *פְּרוּסָה, א. ˚פְּרִיסָה, א. פֵּרַם, א. פֶּרֶס, ב. פֶּרֶס, א. *פְּרָס, א. פַּרְסָה, *פַּרְסָן, *פַּרְסְתָן.

ב. ***פרם**[4]), ממנו ב. ˚פְּרוּסָה, ג. ˚פְּרִיסָה, ב. *פֵּרַם, ב. פְּרָס, ב. ˚פַּרְסָה.

ג. ***פרם**[5]), ממנו ר. ˚פְּרִיסָה, ג. *פֵּרַם.

ד. ***פרם**[6]), ממנו ב. ˚פְּרִיסָה, ד. *פֵּרַם.

---

1) [עי' כהערה לערך פִּרְנֵס.]

2) [כשם שנגזר הפעל פִּרֵן בקל וכהפע' מן פרנא, φέρνη ביונ', כך נגזר כמשמ' קרובה הִתְפַּרְנֵת מצורת הנקבה פ ר נ י ת א, המצויה כסור', ושם על יד השם גם פעל כצירת פ ר נ י, נתן נדוניה.]

3) [כך גם כארמ' וכערבי פַּרַשׁ [a]) והוא קרוב אל פ ר ש, ועי' גם ב. פֵּרַשׁ.]

4) [עי' א. פ ר שׂ, הערה.]

5) [עי' הערה לפעל ג. פֵּרַם.]

6) [עי' הערה לפעל ר. פֵּרַם.]

---

a) فرس

א. **פָּרַם** [1], פ"י, פָּרֹם, יִפְרֹס, — פָּרַם לחם לפלוני, שבר, הפריש על ידי שבירה וחתוך ככבר לחם ונתן לו, to break; casser; brechen: הלא פָרֹם לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם (ישע' נח ז). — ובלא מלת לחם: ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם ולא יִפְרְסוּ להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו (ירמ' טז ו—ז). — ובתו"מ: אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס (ר' חייא, ירוש' ברכ' ו ח). לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אלא אם כן אוכל עמהם אבל פור הוא לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצות (ת"כ, ר"ה כט:). כל הכויבין שבמקדש לא היו להן שוליים חוץ מכויבי לבונה של לחם הפנים שמא יניחום ויפרום הלחם (ת"כ, פסח, קז:). מאי מצה נא וכו' כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה (רב יהודה בשם שמואל, מנח' עח:). לא יהא אדם מיסב בפני מי שגדול ממנו, בא לפרום את הככר בוצע במקום הצלי וכו' (דא"ז ו). — ואמר המשורר: גודו לאם השיר בשער תערוך שלחן בפת סלת ואין לה פורס, ובבו עלי ארמון ילדיה אשר קרס בשפלות יד ילדים קרם (רמב"ע, אוי כי פניני שיר, דוקס, 103). ו(מאבי)ל לגורם ובמקומו פורם ואת פתו פורם לכל גרסניים (דה"ס של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 22). — ובינ' פעו', *פָּרוּס, שפרסו אותו, ובפרט פְּרוּסָה, פת שפרסו אותה בנגוד אל שלמה, ועי' גם ערך א. פְּרוּסָה: ככר הוא ערוב, אפילו מאפה סאה והיא פרוסת אין מערבין בה, ככר באיסר והוא שלם מערבין בו (ערובי' ז י). והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה להי, אחר שלא יטול פרוס, מכל קרבן שיהיו כל הקרבנות שוין (מנח' ע). פרוסה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית מברך על השלמה של בעל הבית וכו' פרוסה של חטין ושלמה של שעורין מברך על פרוסה של חטין (תוספת' ברכ' ד יח). הכל מודים בפסח שמנית פרוסה בתוך שלמה ובוצע (רב פפא, בבלי שם לט:). מה עני שדרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה (פסח' קטו:). הלא תפרוש אין כתיב כאן אלא הלא פרוס, ככר היא פרוסה שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר (ר"ש, מד"ר ויקרי לד). — ובהשאלה: פרס למה קורין אותו פרס, שקיבלה את הגלגלות פרוסות אחד בימי הורדה ואחד בימי אדריכאן ואחד לעתיד לבא (מד"ר אסתר א, בשנת פלס). — *על כלים פְּרוּסִים, שבורים: מפני מה סוור של נחתומין הפרום טמא, מפני שהוא קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור (ר' שמעון, תוספת' כלים ב"מ ה ד). — *פרסה פְּרוּסָה, סדוקה: אם היתה אחת מרגליו וידיו פרסתה עגולה כשל חמור אע"פ שהיא סדוקה ופרוסה (פסול) (רמב"ם, איסורי המזבח ה).

— הפע', הִפְרִיסָה, הִפְרִיס, מַפְרִים, מַפְרֶסֶת, מַפְרִסֵי, מַפְרִיסֵי, יַפְרִים, — א) הִפְרִים פַּרְסָה, היתה לו פרסה פרוסה ומחולקת לשתים, היו לו טלפים סדוקות, gespaltene Klauen haben; avoir le sabot fendu; to have cloven hoof: כל מַפְרֶסֶת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וּמִמַּפְרִסֵי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מַפְרִים טמא הוא לכם ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יַפְרִים טמא הוא לכם ואת הארנבת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הִפְרִיסָה טמאה היא לכם ואת החזיר כי מַפְרִים פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם (ויקר' יא ג—ז). אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וּמִמַּפְרִיסֵי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הִפְרִיסוּ טמאים הם לכם (דבר' יד ז). — ובלא מלת פרסה: ותיטב ליי' משור פר מקרן מַפְרִים (תהל' סט לב). — ובתו"מ: והלא חזיר מפרים ומשוסע (ספרא ויק, שמיני פרשה ד). שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שמפרים פרסה וטמא אלא חזיר, לפיכך פרט בו הכתוב הוא (דבי ר' ישמעאל, חול' נט.). — *ובמשמ' העמיד את פרסותיו: עגל שנולד ביו"ט שוחטין אותו בי"ט וכו' הכא במאי עסקינן שהפרים על גבי קרקע (חול' נח:). — ובסהמ"א: ואם יצא העובר חי אחר שחיטה והפרים על גבי קרקע אין שוחטין אותו ביום אחד (רמב"ם, שחיטה יב יח). — ב) *במו קל: וזו שהיה מחלק לחם הפנים הוא עומד על הרובד שבאולם מפרים ומניח וכל אחד ואחד בא ונוטל חלקו (תוספת' מנח' יא יג). — ובהשאל"ה, *הִפְרִים מצות, עבר על המצוה, ואמר הפיטן: מצוה

[1] [עי' הערה לשרש.]

כהפרים (אדה"ר) מורד מערים מזרתי התרים מנות התרים (מאיר בר ילחק, אילת השחר, יול' שבת כ"ח)[1].

—נפע', *נִפְרַס, — א) נשבר לפרוסות: עד שלא שחטה ונפרס הלחם יביא לחם אחר וישחט עליו וכשרה (תוספת' מנח' ה כז). הוקטרו הבזיכין ואחר כך נפרס הלחם כשר (שם שם יא עז). ורקיק מצה אחת, מן הסל היה, שאם נפרס או חסר פסול (ספרי במד' לו). עד שלא פרקה נפר לחמת (של המנחה) הלחם פסול ואין מקטיר עליו את הבזיכין, משפרקת נפרס לחמה הלחם פסול ומקטיר עליו את הבזיכין (מנח' ח.). ואֹכֶל שֶׁנִּפְרַס: אוכל שנפרס[2] ומעורה מקצת, ר' מאיר אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו, ר' יהודה אומר אם אוחז בקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו (עבו"י ג א). — וּמִנְעָל שֶׁנִּפְרַס[3]: סנדל שנפחת ומקבל את רוב הרגל מנעל שנפרס ותופה את רוב הרגל ונתפסקו רצועותיו או שניטל האונטלית שבו טמא, נפחת ואינו מקבל את רוב הרגל נפרס ואינו חופה את רוב הרגל ונתפסקו אזניו טהור (תוספת' כלים ב"ב ד ו). — וכסהמ"א: בית הפרס, על שם פריסת שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה (תוס' כדה כז., ד"ה בית). — ב) דרכו עליו בפרסה וברגל: מה גפן זו בתחלה היא נפרסת[4] ברגל ואח"כ עולה לשלחן מלכים כך ישראל נראין כאלו מאוסים בעולם הזה וכו' אבל לעתיד לבא ונתנך ה' עליון (מד"ר ויקר' לו).

התפ', *נִתְפָּרֵס כמו נִפְע', נתפרסו הכברות, עגולי קציעות וכדו': נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נתפתחו החביות נתחתכו הדלועין נתפרסו הככרות יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ח). נתפרסו עיגוליו (של בעל הבית) נתפתחו חביותיו הרי אלו (הפועלים) לא יאכלו, אם לא הוריען מעשר ומאכילן

1) [כסר"ר (ברחש' כב) דרשו על הפסוק ויצא קין: יצא כמפרים וכסרסה כבוראו, ודעת כמה חכמים היא שהכונה: כחזיר המראה את פרסותיו ואומר שכשר הוא, והעריך (ערך מפרים) חברו עם: ולא היו מפריסים אלא בפה (עי' פָּרַן, הערה). אך יש כמה שנויי נוסח, והנראה ביותר הוא כמערים, כגרסת ילק' שמע', ועי' הערת תיאודור למקום).]

2) [י"ג: שנפרם (עי' רעב"ע), אך מתוך הנוס' כתוספת' (טבו"י ב ו): נפרץ, נראה שהנכון נפרס.]

3) [עי' פָּרַם, פִּעֵ'.] 4) [ואולי צ"ל: נרפסת.]

(ב"מ ז ז). — וכסהמ"א: קציעות שדרסן בעיגולין ונגמר מלאכת למעשר ונפלו ונתפרסו וצריך לחזור ולדורסן (רש"י, שם לב:, ד"ה כמפרסו).

ב. *פָּרַס, פ"י, — כמו א. פָּרַשׂ, עי' שם, פָּרַס סדין, מפה, בגד, סודר, מחצלת וכדו': פורסין עור של גדי על גבי שירה תיבה ומגדל שאחז בהן האור (ר' שמעון בן גמליאל, שבת עז ה). פרסו כדין של בוץ בינו לבין העם (יומא ג ד). אבל פורס[1] הוא (את הסדין) על גבי נקליטי המטה (סוכה א ג). לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין להן כלי מילת תחת רגליהן ונכנסין ומשתחוין וחוזרין לבתיהם בשמחה (ספרי דבר' סה). נחיל של דבורין פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ר' הושעיה, ירוש' שבת ד א). פורסין מחצלת על גבי שיפוף בשבת (רב, שם מו"ק ב ה). נפל לו עליה פרס[2] טליתו מעבירין אותו הימינה (ירוש' גיט' ע ג). נפל דופנה (של סכה) לא יעמיד בה אדם ובהמה וכלים ולא יזקוף את המטה לפרוס עליה סדין (ערובי מד.). פעם אחת שכחו ולא הביאו ספר תורה מבעו"י, למחר פרסו סדין על העמודים והביאו ספר תורה וקראו בו (רב דימי, שם סו:). אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי אלא פורס מפה ומקדש (רב יהודה בשם שמואל, פסח' ק.). היא פורסה לו סודרין נאין על ראשה לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה (סוטה ח:). ומעין היוצא בתחלה בני העיר מסתפקין ממנו ומתכין בימה של טבריה ובלבד שלא יפרוס קלע ויעסיד את הספינה (ב"ק פא.). ולא יפרוס אדם את המטה במקום הרך אלא במקום הקשה (דא"ר ו). ואף כשיצא שהיו נוסעים לא היו פורסין עליו לא בגד ארגמן ולא תולעת שני ולא בגד כליל תכלת (מד"ר במד' ד). ועמודיו אלו ארבעה עמודי שטים שפורסים עליהם הפרוכת (שם שם ו). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם שם כא). — ופָּרַס מצודה, נשב, חרם וכדו': אין

1) [עי' לקמן פִּעֵ'.]

2) [במשנה (פאה ד ג) ופירש, כירוש' (שם): ופירס. עי' א. פָּרַשׂ, פִּעֵ'.]

פורסין[1]) מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (ב"ש, משנה שבת יז:). אין פורסין נשבין ליונים אלא אם כן היה רחוק מן הישוב שלשים ריס (ב"ק ז ז). אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו (תוספת' שם ח יז). כפורס (את המצודות) בחרשין (ר' יוסי ב"ר' בון, ירוש' גני', שבת א, 69). שאין פורסין בתוכן (בתוך ערי מקלט) מצודות ואין משילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.). — ופָרַס אהל, סכה וכדו': הנוטע אוהלין בשבת חייב משום בונה, א"ר ועירא אינו אלא כפורסן ומקפלן בשבת (ירוש' שבת כ). — ובהשאלה: שכל הברכות וטובות ונחמות שהקדוש ברוך הוא מביאן על ישראל חותמין בשלום, בק"ש פורס סכת שלום בתפלה עושה שלום (ר' לוי, מד"ר ויקר' ט[2])). — ופָרַס פרוזדגמאות, שלח והפיץ פקודות: מלך בשר ודם פורס פרוזדיגמאות במדינה ואומר פלן קומס וכו' (מדרש ילמדנו, שמות לא יח, מובא בערוך ערך פרזדגמא). — ובמהס"א: יום שאין בו נשיבת רוח במקום שבני אדם בקיאים פורסין סדין בין הדקלים ואין מתנענע ועומדים בין שני דקלים הקרובים זה לזה ורואין איך ינועו חריותיהם זה אצל זה (גאון תשובות, ערוך ערך מח). פרס עור ע"ג הדייש כדי שלא תאכל (הפרה), כל זה וכיוצא בו אסור ואינו לוקה (רמב"ם, שכירות יג ג). — ואמר הפיטן: בוץ סדין פרסו למסך בינו לבין תעם סוסך (ר' משולם בן קלונימוס, אתוה כפלאותיך עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 129). כל עוף דורס בכף פודם נשר פרס עם עוזניה (רעיוני לב חדש, פזמון לש"ת, מחז' איטלי' ב, קלח.). — בינ' פעו', פָּרוּס, נק' פְּרוּסָה, כמו פָּרוּשׂ, שפרשו אותו: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף וכו' (אבות ג טז). אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרוסה וחבלי המטה והמשפלות והמסריג שבחלונות (אהלו' ח ד). מחצלות פרוסות שבפיתחי חנויות ברשות הרבים אם היו קשורות ותלויות פותחין ונועלין בהן ואם

[1]) [כך במשנה שבבבלי, אך במשניות (א ו): פורשין.]

[2]) [בירוש' (ברכ' ד ה) בשם ר' אבון, ושם בדפוס': פורש, ובכ"י רומי: פורס, ועי' פְּרִישָׂה ב. פְּרִיסַת.]

לאו אין פותחין ונועלין בהן (תוספת' עירוב' יא יג). פרוכת אורכה ארבעים אמה ורוחבה עשרים אמה היתה נארגת תכלת וארגמן ושש משזר מעשה רקם והיתה פרוסה על פיתחו של היכל מבחוץ (שם שקל' ג יג). שתי פרכות היו שם אחת פרוסה ואחת מקופלת, נטמאת פרוסה פורסין את המקופלת (ר' חנניה בן אנטיגנס, שם שם ג טו). כיון דהיא (הכילה) פרוסה מאתמול נעשה כפותח ונועל בשבת (ר' יוסי, ירוש' שבת כ). הכל מודים שאין עושין אהל עראי בשבת אלא מצאו סדינין פרוסין על העמודים והביאו ספר תורה וקראו בו (ערוב' פו:). זה ידו של הקב"ה שפרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה (ר"ש בן לקיש, פסח' קיט.). וכל האומות היו עתידות לשמוע והן מתכנסות ובאות על פוגה ועל עמו והם בוכים על מסיבות עמו פרוסות (מד"ז מה"ש ה, בובר, 34). — ובמהס"א: בלילי שבת ראיתים (את הכילות) שהם פרוסות ולבקר ראיתים מושלכים לארץ (רש"י, שבת קלח., ד"ה דמאורסא). אילו היה עליה כר או כסת או בגד פרוס עליה מערב שבת כשיעור טפת למחר מותר לפרוס על כל המטה (ר"נ על הרי"ף, שבת ב, מו:, ד"ה ומטה). — ואמר הפיטן: מתלך ארבע מאות פרסה נע ונד מבמורת לפרסה, מעמשעיר והכמין פרוסה[1]) עיף ויגע מבושיו לפרסה (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרוב' שבת זכור). ואלו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ובני אדם לבלרים ויריעות ארצות פרוסים וכו' אינן מספיקין לחקור פלאות ונסים (ר' שמעון בר יצחק, חסדי ה', סלוק ז פסח). — *פְּרוּסִים, בנוי לַשָּׁמַיִם, ואמר הפיטן: בכן נפש כו יוצר מכון פדוּסים ונחלו (את השבת) לעמו אשר בצלו תוסים (בנימן בן זרח, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברא', מחז' איטלי' א, כד). לא כל הרוצה לשום לו שם משים כי אם במאמר נומה פרוסים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 152). — *ובמשמ' פָּרוּס ועודף מעל לדבר שתחתיו[2]): פיה (של הבהמה) דומה לשל חזיר

[1]) [כלו' רצת פרוסה.]

[2]) [דברי הרמב"ם מסבמים בעבר' את הנאמר בארמ' בגמרה (בכורו' ו.): ופיו דומה כשל חזיר, אמר רב פפא לא תימא דשפיד ופרים אלא כיון דפרים אף על גב דלא שפיד. ופרש רש"י: פרים, ששפת עליונה לחיים העליונות עודפות על התחתונות.]

פרוס אע״פ שאינו מהודר כשפוד (רמב״ם, חיבורי הכוכב 3 3). — ועי׳ ג. פְּרוּסָה.

נִפְע׳, *נִפְרַס, — שֶׁפֵּרְשׁוּ אותו: היו יושבין ונפרסה מחיצה ביניהן, לדברי האומר פסח נאכל בשתי חבורות אוכלין, לדברי האומר אין פסח נאכל בשתי תבורות אין אוכלין (פסח׳ פו:). — ובספה״א: בית הפרס הזה (שחרשו אותו) מותר לנטוע בו כל נטע לפי שהשרשים יורדים למטה משלשה, ולמטה משלשה בבית הפרס טהור שהרי הקבר נפרס[1]) על פני השדה (רמב״ם, טומאת מת י ח). אח״כ נפרסה פרסה כמו מסך תחת האצילות (רמח״ל, פתחי חכמה ג, יג.).

—פִּע׳, *פֵּרֵס, פֵּרַס, פירס, — כמו קל: פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפירס על גבי הקינוף פסולה אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה (סוכה א ג). או שפירס על גבי קינופית פסולה (בבלי שם י:). היא (סוטה) פירסה[2]) סדין לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה (תוספת׳ סוטה ג ג). — ובספה״א: קורה שפירס עליה מחצלת הרי כיטלה שהרי אינה ניכרת (רמב״ם, שבת יז כג).

— ועי׳ גם א. פָּרַשׁ, פִּע׳.

—הִתפ׳, *נִתְפָּרֵס, — כמו נִפְע׳: איזהו בית הפרס זה המקום שנחרש בו קבר שהרי נתרקדקו עצמות המת כתוך העפר ונתפרסו[1]) בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה שנחרש בה הקבר (רמב״ם, טומאת מת י ח).

ג. *פָּרַס[3]), פעו״, — הכריז בצבור, הצהיר[4]), (öffentlich) verkünden; proclamer; to proclaim, —

א) פָּרַס את שמע, פָּרַס על שמע, הכריז והצהיר בצבור בקול שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד[1]): אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהם וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג).

---

[1]) [השוה בפרוש המשנ׳ לרמב״ם (אהל׳ יח 3): כאשר נחרש הקבר הנה כבר נהפזר על פני כל הארץ ולזה יטעו בו האילן להמשך שרשו תחת הארץ וכו׳, ועי׳ ג. פֶּרֶס, פְּרָס, הערה.]

[2]) [בבבלי (סוטה ח:): פורסה לו סודרין נאין, עי׳ קל.]

[3]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[4]) [בבאור הצרוף פָּרַס על שמע, פרס את שמע, עסקו חכמים ומפרשים מרבים, קדמונים ואחרונים, ועי׳ בחמר הרב המובא במחקריו של אלבוגן (JQR 1907, עמ׳ 922 וכו׳; Stud. עמ׳ 3 וכו׳; D. jüd. Gottesdienst עמ׳ 496 וכו׳) וג״את זוגה במאמריו של פינקלשטיין (JQRNS XXII, עמ׳ 387 וכו׳; שם XXIII, עמ׳ 29 וכו׳) על משמ׳ הפעל פָּרַס בצרופים פורס על שמע, כפרוס עצרת, כפרוס הפסח, כפרוס החג. ובלי ספק צדק פינקלשטיין בהוכחותיו שמשמ׳ הפעל פָּרַס בצרופים אלו היא הכריז, הצהיר בפמבי. לבאור מקור ההוראה הזאת מורה פינקלשטיין על משלי (יג יז): וכסיל יִפְרֹשׂ אולת (עי׳ ערך א. פָּרַשׂ), אך גם מצד הלשון וגם מצד הענין קשה לקבל קשר זה. אין ספק שפעל עברי זה, פרס, נגזר מן היוני פרהסיא παρρησία, כשם שנגזר פָּרַן מן φέρνη, סָקַף, הסתקף מן συκοφαντία (עי׳ פסק, הערה בעמ׳ 5046), וכן אין גם פרסם (אך עי׳ שם בהערה) אלא צורה אחרת של פעל זה. וכשם שנמצאה על יד פָּרַן, פִּרְנֵת, בסור׳ הצורה פרני מיוני φέρνη, כך נולד על יד הצורות שבעבר׳ פָּרַס, פִּרְסֵם, בסור׳ פרסי במשמ׳ הכריז מן παρρησία, וכן משמש בעבר׳ של הקראים ביני׳ פָּעוּ׳, פָּרוּס במשמ׳ גלוי ומפֻרסם.

ומכאן שאין ג. פָּרַס זה אלא: הכריז בפרהסיה.

ואמנם המפרשים הקדמונים הבינו את פריסת שמע לא בקריאת שמע דוקא, אלא באמירת ברכ׳ת שמע וביחוד ברכת יוצר אור וברכו הקודמת לה. יש שקשרו את זה עם דברי ת״י (ס״א ע יג) יפרים נכסתא (נ״א: יפרים מזונא ועוד) בתרג׳ של יברך הזבח. כך הערוך ואחרים. ויש שפרשו מלשון פרס במשמ׳ חצי, שאומר מחצית הברכות שלפני שמע; כך רש״י ואחרים. ועי׳ ספר המכתם על מס׳ מגלה לר׳ דוד ב״ר לוי (הוצ׳ גרוסברג, יח:). ולפי זה יש להבין את שמוש צרוף זה בספרות ההלכה.]

[1]) [במקורות נמצא גם פָּרַס על שמע, וגם פָּרַס את שמע, ופינקלשטיין מוכיח שהצורה את שמע מצויה במקורות הקדומים לא פחות ואולי יותר מן הראשונה השגורה היום. ואמנם אין הצורה פרס על שמע מטעית, כי כן אפשר לאמר אף הכריז דבר, פרס דבר, וגם הכריז על דבר, פרס על דבר, בהבחנה זו, שהכריז דבר פרושו: אמר מלים אלו בפרהסיה, בעוד שהכריז על דבר כונתו לענין, כלו׳ הכריז שהדבר כך וכך. וכן נראה שהאומר פרס את שמע הכון לאמר: פלוני אמר את שמע בקול; ואלו האומר פרס על שמע כונתו: פלוני הכריז על תכן שמע, השמיע כי ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ואמנם גם לפי זה אפשר שהצורה פרס את שמע קדמה לחברתה. וכן מקביל לזה הצרוף בפרוס החג וכדו׳, כלו׳ כְּפָרֵס את החג. ומתכן המקורות נראה שהיתה לקדמונים דרך ידועה להכריז את שמע בקול ובנעימה ואולי אף בתרגום (וי״א כבאור) ולא כל אדם ידע לפרס כהלכה.]

המפטיר בנביא הוא פורס על שמע והוא עובר לפני התיבה והוא נושא את כפיו (שם שם ה). קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, פוחח פורס את שמע ומתרגם אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו, סומא פורס את שמע ומתרגם, רבי יהודה אומר כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (שם שם ו). הפורס על שמע והמברך על הפירות ועל המצוות לא יַעֲנֶה אחר עצמו אמן (תוספת' שם ד כז). הפורס את שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו וכו' לא יענה אחר עצמו אמן (ירוש' ברכ' ה ד). המפטיר בנביא הוא פורס על שמע, כאיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה (סופר' יד ח). ויש אומרים פורס את שמע שיאמר יוצר אור וקדוש (שם שם יד). וקטן שאינו פורס את שמע אין יכול לאמר קדוש ביוצא [1] ביחיד אבל בצבור עונה עמהן וגדול פורס את שמע יכול לאמר קדוש (שם טז יב). וכיצד אמרו שירה וכו' כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח תחילה והן עונין אחריו (ר' נחמיה, סוטה ל:). כנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית הכנסת ואין אחד מהן יכול לפרום על שמע ולעבור לפני התיבה ואחד מהם יודע דומה כשושנה בין החוחים (מד"ר ויקר' כג; שם שה"ש א, כשושנה). אם היה קולך ערב הוי פורס על שמע ועובר לפני התיבה (תנחו' בובר, ראה ע).—ובספה"א: וכיון שבטלה גזרה והיו פורסין על שמע בתקנה ומתפללים בקשו לסלקה (את שמע שבקדשת שבת ויו"ט) כל עיקר שהרי חזרה ק"ש למקומה (נסח רב פר שלום גאון, סדר רע"ג השלם א, קלט:). וכן לא יהיה אחד מברך ברכת שמע והכל שומעים ועונין אחריו אמן אלא בעשרה וזה הוא הנקרא פורס על שמע (רמב"ם, תפלה ח ה). ובמדינות אלו אין נוהג הפורס על שמע לומר כל ברכת יוצר אור אלא אומר קדיש וברכו (לבוש או"ח סט א). — ב) פָּרַס את הפסח, העצרת, החג, הכריז את בוא הפסח, הכריז על החג [2], רק בלורת מקור, בִּפְרֹס: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה בפרוס הפסח בפרוס עצרת בפרוס החג [1]) והן גרנות למעשר בהמה (ר' עקיבא, שקל' ג א). שלש גרנות למעשר בהמה בפרס הפסח בפרס העצרת בפרס החג (הוא, בכורות ט ה). ומתריעין על האילן בפרוס הפסח (תוספת' תענ' ב ה). בשלשה פרקים מוכרין את הזרע בפני הזרע ובשעת הזרע ובפרוס הפסח (ר' יהודה, שם ב"מ ד יח). ובג' פרקים מוכרין את היין בפר[ס] הפסח ובפרס העצרת ובפרס החג (שם שם, נוסח הדפו' וכ"י וינה). מתריעין על האילנות בפרוס הפסח, על הכורות שיחין ומערות אפילו בפרוס החג (ת"כ, תעני יט:). — ג) בינ' פָּעוּל, ״פָּרוּס, גלוי ומפרסם: פרוס ומפורסם העד על כי עשה ה' ישועה עמם (יהודה הדסי, אשכל הכפר רכט אות ס).

*פָּרַס [1]), פ"י, — פָּרְסָה האשה נִדָּה, נטמאה בטמאת הנדה: הוציאוה (את הסוטה) שלא תטמא העזרה וכו' אמר אביי, שמא תפרוס נידה (סוטה כ:).

—פִעֵל, *פֵּרֵס, — פֵּרְסָה נדה, כמו קל: שאם פירסה נידה לא היתה שותה (ספרי במד' יז). לפיכך חלה

1) [הגר"א גורס: ביוצר, כלוי בברכת יוצר אור.]

2) [עי' בהערות לעיל; ויש שמנקדים בְּפְרוֹס (משנה מנקי' ליוורנו שקל' ג א; וכן בוקסטורף במלונו), ואינו נראה ביותר, הואיל ואין הפעל ג. פָּרַס נמצא בבנין פעַ'. ויש שנקדו בִּפְרֹס (משנה מנקי' ליוורנו, בכורות ט ה), פְּרוּס (יסטרוב במלונו), פָּרוּס (לוי).]

1) [בירוש' למשנה זו: א"ר אבהו כל הן דתנינן פרס פלגא, פלגא דלי יום קודם לסוער, ע"כ, כלומר חמשה עשר יום קודם החג. ועפ"י זה הכינו את הכמוי המפרשים הקדמונים.]

2) [קשה לבאר פעל פָּרַס זה כאור טבעי מאחד השרשים פרס במשמ' שבירה וחלקה, פרישה ושטיחה וכדו'. ואמנם הרמב"ם כותב פרשה נדה, תפרוש נדה (עי' ערך א. פָּרַשׁ) בשין, ואילו היה כתיב זה במקורות הקדומים, כי אז היה צרך להנית פעל כזה בלשון, ואולם אין כתיב זה בא בדברי הרמב"ם אלא במקום פרס שבמקורות, וכנראה הבין הרמב"ם פרס זה כלשון פרישה ושטיחה, ועל כן כתב בכתיב המקראי המדיק יותר, פרשׂ בשין שמאלית. ואמנם יתכן שפרסה נדה במשמ' ראשונה הוא פֵּרְשָׂה (האשה) מטת נדה (שבן מִפְרָשׂ, שהיא מִפְרָאשׁ, פַּרְשַׁה בערב' a) במשמ' מטה פרושה), ואולי זוהי כונת הרמב"ם, אך אין פרוש זה נראה ביותר; והואיל וקשה לקבל הבנה זו, מוטב להעמיד פעל זה לחוד ללא קשר לשרשים הדומים לו ואולי מקורו מיונ' ἀπόρρυσις, זיבה.]

a) مفراش، فرشة

הוא או שחלתה היא או שפירסה נדה אינו מעלה לה מזונות (רב יהודה בשם שמואל, כתובי נ.). נכנסה לחופה ופירסה נדה מאי, את"ל חיבת חופה קונה חופה דחזיא לביאה אבל חופה דלא חזיא לביאה לא (רב אסי, שם נו.). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה ושרה אמנו אותו היום פירסה נדה (אמרים מקשאה בשם ר"מ, ב"מ פז.). ותתחלחל המלכה, וא"ר, מלמד שפרסה נדה (נדה עא.). פירסה (שרה) נדה ונטמאת העיסה (אמרים מקשאה בשם כ"מ, מד"ר ברא"ש' מח). — ובסהמ"א: ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אודת כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (רש"י, ברא"ש' יח ח).

א. **פֶּרֶס**, ש"ז, — שם אחד העופות הטורפים הגדולים [1]: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הַפֶּרֶס ואת העזניה (ויקר' יא יג). וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר וְהַפֶּרֶס והעזניה (דבר' יד יב). — ובסהמ"א: ו"ו (הצורה הו"ו) צורת הפרס והוא הנשר המעופף ובערבי אלנסר אלטאיר (ראב"ע פנשיא, משנן; המהלכות יז, בריט' מוז'). הפרס הוא הקטן מכל העיטים או עופות תדורסים וגם החזק מכלם (ליכדא, ראשית למודים א ו, עז:). — ואמר המשורר: וירא אפך קצוי אדמה באלו אפך רחם ופרס, והיית כעזנית עוזאל ודמית קאת מדבר וכוסו (רסב"ג, נמר מהסלי, ברודי, 6). שטו ועטו כתלאית והיו על כנף רוח עמוסים, בניהם עזבו כבד בעורב וילדיהם המיתום בפרסים (הוא, רביני דונש, דוקס כה). ירוצצו אבק רגליו להשיג ואיך צפור י״י רדף פרסים (רמב"ע, הרים מר, סעה"ש 69).

ב. **פְּרָס**, ש"ז, מ"ר כני פְּרָסֵיהֶן, — כמו א. פְּרָסָה: כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא והנצבת לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל וּפַרְסֵיהֶן יפרק (זכרי' יא יו).

ג. ***פֶּרֶס** [1], פְּרָס, ש"ז, — בית הַפֶּרֶס, שטח שדוו טמא שאין לעבר בו [2]: מערכין לנזיר ביין ולישראל

---

[1]) [השבעים (γρύπα) והוולגי (gryphem) מתרגמים במלה כללית, המסמנת נשר או עיט (vultur) בכלל, וכן ריב"ג: שם עוף גדול ובלשון ערבי עֻקַאב, ורד"ק: עוף גדול שוכן במדבר, כדברי רבותינו ז"ל (חול' סג.), וכת"א ער, ת"י עריא. שאין פרושו המדיק ידוע. והיה שזהה את הפרס עם נשר הים (כּוֹבַּרט) ורבים (עי' בהערת Lebrecht-Biesenthal בהוצאת ס' השרשים לרד"ק) חושבים שהוא העוף הנקרא ossifragus, Beinbrecher, שובר עצמות; ואולם זהוי זה יסודו בלמוד מן השם פֶּרֶס בלשון שבירה, — ומי יאמר לנו מה מוצאו האמתי של שם זה ?!]

[1]) [כך מנקד במשנ' מנקד', ויש מנקדים פְּרָס, וכך נוהג בדבור; ואולם עי' בהערה הבאה.]

[2]) [מפרשים ומלונאים לא עמדו על משמעותה המדיקת ועל מקורה של המלה הזאת. יש שמבארים אותה מן פְּרָס כמשמ' חצי ע"פ הנוסח המשבש שבספרים בבבלי (מו"ק ה:): וכמה הוא עושה (בית הפרס) חצי מענה, ואולם הנכון (עי' דקדוקי סופרים) כבמשנה: מלא מענה; רש"י מבאר הפרס מן פרס במשמ' שבירה, כלו' שבירת עצמות בחרישה, ומעין זה בתוס', עי' א. פְּרִיסָה. אבל כונת המשנה היא לא למה שהחורש עושה בחרישה עצמה אלא לשינוי, לדין שהוא גורם לשדה מצד טהרתו או טמאתו. ותשובה זו סותרת אף את דברי הרמב"ם בפרוש המשניות: ולזה יקרא בית הפרס לפי שהקבר פרוש על הכל מענין ההתפשטות והמשך (בערב': לאנבסאט אלקבר עלי גמיעה מן מעני אלבסט ואלמד). וכן טעו אף החוקרים שגזרו מלה זו מן היוני φόρος כמשמ' חצר (forum) ביונ', כאילו החורש בונה בית חצר מסביב לקבר — והרי אין בית כאן אלא שם אחר לחלק של השדה, כמו בית סאה, בית כור וכדו', ואין הפרס אלא כנוי המסמן את הבית בטמא. ואולם, אשר לצורת המלה, לא שמו לב לכך כי ברב המקורות הקדומים כתוב לא בית פרס אלא בית הפרס אף במקום שאין כל ענין להא הידיעה: החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס, וכו', עד שם הוא עושה בית הפרס, וכו', שדה בית הפרס על גבי טהורה וכו', ומכאן שהא זו היא חלק מן המלה עצמה ועי' מה שנאמר בהערה לערך א. פְּקִיעַ, או הֶפְקֵעַ על המלים המרכבות שראו בהא שלהן בטעות את הא הידיעה, וע"י כך שבשו אותן. ואשר לענין, ברור שהמלה הפרס באה לתביע את התכונה הניתנת לבית שדה זה ע"י החרישה לצד הדין, לטמאה או לטהרה, וביחוד לחשש זה שמא יטמא העובר בה, ולקביעת מקום בזה כבית שלא יעבר בו הכהן, הנזהר מטמאה. ועל כן נראה שהמלה הפרס היא היוני ἄπορος, (אפ־ס) שאין לעבר בו. הרי בתקופה זו כתבו ה"א במקום אלף כבמה וכמה מלים זרות כגון הדיוט שהיא ἰδιότης וכו' וכו'. ולמשמי זו רומזת גם אחת הדעות המובאות בתוס' (נדה כז., ד"ה בית הפרס), אף שאינה עומדת על מקורה הלשוני של המלה מיונ', וז"ל: א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסיות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה.]

כתרומה וכו' ולכהן בבית הפרס (עירוב' ג ח). נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וכו' ושהמקום הזה בית הפרס ועד כאן היינו באין כשבת וכו' (כתוב' ב י). אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וכו' על אלו אין הנזיר מגלח (נזיר ז ג). החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס עד כמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה בית ארבעה סאין, רבי יוסי אומר בית חמש במורד. ובמעלה נותן רובע ברשינים על כורך המחרישה עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו כצד זו עד שם הוא עושה בית הפרס, רבי יוסי אומר במורד ולא במעלה, היה חורש והטיח בסלע או בגדר או שניער המחרישה עד שם הוא עושה בית הפרס, רבי אליעזר אומר בית פרס עושה בית פרס, רבי יהושע אומר פעמים עושה פעמים אינו עושה כיצד חרש חצי מענה וחזר וחרש חציה וכן הצדדין הרי זה עושה בית פרס וכו', החורש מלטימיא מצבירת העצמות משדה שאבד הקבר בתוכה או שנמצא בה קבר, החורש את שאינו שלו וכן עכו"ם שחרש אינו עושה אותה בית פרס שאין בית פרס לכותיים, שדה בית הפרס על גבי טהורה ששטפו גשמים מבית פרס לטהורה אפילו אדומה והלבינוה או לבנה והאדימוה אין עושין אותה בית הפרס וכו' עפר בית הפרס ועפר חוצה לארץ שבא בירק מצטרפים כחוהם המרצופים וכו' (אהל' יז א–ה). שלשה בית פרסות הן החורש את הקבר נטעת כל נטע ואינה נורעת כל זרע וכו' (שם יח ג). שדה שמוחזקין בה שהיא בית הפרס אפילו היא בת ארבעת כורין אפילו משובה היא ממקום הטומאה ואפילו טהור מקפת מארבע רוחותיה הרי היא בחזקת בית הפרס (תוספת' שם יז ה). מנפח אדם בית הפרס והולך (רב יהודה בשם שמואל, כתוב' כח:). כ"ג שהוא מיטמא או שנכנס לבית הקברות הרי זה לוקה ארבעים, אע"פ שנכנסו למדור העכו"ם לארץ העכו"ם ולבית הפרס או שיצא לחוץ לארץ מלקין אותו מכת מרדות (שמחי' ד כג). (מצאוהו) בין שדה אילן לשדה פדס קוברו כשדה אילן (שם ד לג). משל לכהן שהי' לו גינה של תאנים ובאותי' גינה היה בית הפרס וכו' (ר' נקיס, מד"ר שמות טו).—וכסהמ"א: איזהו בין הפרס זה המקום שנחרש בו קבר שחרי נתרקדקו עצמות חמת כתוך העפר ונתפרסו בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה שנחרש בה קבר (רמב"ם, טומאת מת י יא).

א. *פְּרָס, פְּרֵס [1]), ס"ז, — חלק, חצי, Teil, Hälfte; partie, moitié; part, half—א) פְּרָס במשמ' חצי משקל, חצי מנה: אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים וכו' וקב גרוגרות או מנה דבילה ר' עקיבא אומר פרס (פאה ח ה). חמש רחלות גוזזות מנה מנה ופרס [2]) חייבות בראשית הגז (רבי דוסא, עדי' ג ג). בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערבים (יומא ד ד). מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס הרי זה נשבע (רבי אליעזר בן יעקב, שבועי' מז.) — ובהשאלה, מנה בן פרס, בן גדול לאב קטן: יבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס (רב נחמן בר יצחק לרב נחמן בר רב חסדא, תעני' כא:). שניהם (בלעם ובלק) היו מנה בן פרס שהיו עושין עצמן גדולים מאבותיהם (תנחומא בלק יג). — פְּרָס מן ככר הלחם, חצי ככר, שעור ידוע של לחם ושאר מאכלים: שתה רביעית יין ונכנס למקדש ושהה כדי אכילת פרס רבי אליעזר אומר אם הפסיק בה או שנתן לתוכו מים בל שהוא פטור (כריתו' ג ג). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, במזון שתי סעודות לערוב, בכביצה לטמא טומאת אוכלין וכו' (מעי' ד ה). מי שנכנס לבית המנוגע וכו' היה לבוש בכליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס פת חטין (נגעי' יג ט). האוכל בבית המנוגע פרס מג' לקב (שבה א א). כאכילת פרסים הדבר תלוי אילו אכל חצי זית בתוך כדי פרס זה וחצי זית בתוך כדי פרס זה שמא כלום הוא (ירוש' הור' ג ג). כמה שיעור חצי פרס ב' ביצים חסר קימעא ד"ר יהודה ר' יוסי אומר ב' ביצים שוחקות (ערוב' פג.). הנח לכותח הבבלי דלית ביה בזית בכדי

[1]) [מן הארמי פְּרָס, הבא אף במקרא, אם כונת הכתוב במלים מנא מנא תקל ופרסין (דני' ה כה) לשמות המשקלים, הנדרשים בהמשך. וכן נמצאת המלה במשמ' חלק ושבר כבר בתעודות יב הארמיות מימי מלכות פרס. ואף באשו' פָּרְס כשם למשקל, חצי שקל, ואין ספק שנגזרה המלה מן א. פרס במשמ' שבר וחלק.]

[2]) [בכ"י קופמן מנקד: מָנֶה מָנֶה וּפֶרֶס.]

אבילת פ ר ם (פסח' מד.). — ובמהמ"א: מאמר בעלי חקבלה שעור האוכל בביצה שמטמא אוכל אחר ומשקה וידים וביצה וחצי שקוראים איתו חצי פ ר ם שמטמא לאוכל (כ"א הקלאי, גן עדן, טמאה וטהרה יג, קס:) [1]. — °ובמליצה, פְּרַם השבל, חצי השבל, ואמר המשורר: יתפארו המת בשירותם ולא זכרו פ ר ם שבלי אשר נובע (עמנו' ממב' ה, 4). — ב) פְּרָם, במשמ' החלק המגיע לפלוני, שבר [2]. Anteil, Lohn; part, salaire; share, wages: אל תהיו בעבָדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פ ר ם אלא הוו בעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פ ר ם ויהי מורא שמים עליכם (אנטיגנוס איש סוכו, אבי' א ג). בשעה שהעבד משמש את רבו כל צרבו הוא תובע פ ר ס ו ממנו (ירוש' תעני' א א). שהירעתי מעשי וקיפחתי פ ר מ י ו [3] (שם קידוש' ד יא, נגי', 238). אין העבד תובע פ ר מ ו אלא סמוך לפ ר ס ו (שם שם). מי שיש לו ה' נשים מקבלות פ ר ם מבעליהן והי' עבדים מקבלין פ ר ם מרביהן (ח"כ, ערכו' עג.). לעבד שמבקש פ ר ם מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו (תעני' כה:). בעבד שנוטל פ ר ם מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה (רב אחא בר יעקב, ב"ב כה.). — והמלה משמשת היום במשמ' שבר בכוד הנתן לאדם על פעלה מצינת, Preis; prix; price.

ב. *פְּרָם, ס"ז, — א) פְּרַם המטה, שמיח: בסות הלילה ו פ ר ס י המטה הרי אלו פטורין מן הציצית (מסכת ליליה). מה עשתה בת פרעה במין פ ר ם שטחה לו למעלה ממנו וקבעו לו בלי מיני אבנים טובות ומרגליות ובו' (מד"ר במד' י). — ב) החלק הפרוס של הרשת: מעלה את פ ר ס ו [4] מערב יום טוב ובא ביום טוב ומצאו שמקולקל הרי זה מותר (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' יו"ט ג א).

[1] [פְּרַם המנחה, במשמ' פלג המנחה, מחצית זמן המנחה, מובא במי המספיק לתנחום הירושלמי (ערך פרס), ובבר העיר בַּבֶּר (לקוטים מס' המספיק, עמ' 144) שאין הבטוי פרם המנחה נמצא לא בתלמו' ולא ברמב"ם.]

[2] [היו שראו בשם בהוראה זו מלה אחרת, שאולה מיונ' ורומ', ואין זאת אלא טעות.]

[3] [בדפו': פרגסתי.]

[4] [בדפו': בל שפרמוהו.]

פַּרְסָה, ס"נ, מ"ר פְּרָסוֹת,—סֹת, פַּרְסֹת, פַּרְסֹתַיִךְ *פְּרָסִיּוֹת,—החלק התחתון של רגל בהמה [1] הנוגע בארין, טלף, Klaue, Huf; sabot; hoof: כל מפרסת פַּרְסָה ושסעת שסע פְּרָסֹת מעלת גרה בבהמה אותה תאבלו אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הַפַּרְסָה את הגמל כי מעלה גרה הוא וּפַרְסָה איננו מפריס טמא הוא לבם (ויקר' יא ג–ד). אשר חציו שנונים ובל קשתותיו דרבות פַּרְסוֹת סוסיו בצר נחשבו וגלגליו בסופה (ישע' ה כח). מקול שעטת פַּרְסוֹת אביריו מרעש לרבבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (ירמ' מז ג). בְּפַרְסוֹת סוסיו ירמס את בל חוצותיך (יחזק' כו יא). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד וּפַרְסוֹת בהמה לא תדלחם (שם לב יג). קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל וּפַרְסֹתַיִךְ אשים נחושה והדקות עמים רבים (מיכה ד יג). — ובמליצה, לא תשאר פַּרְסָה, לא השאר אף בהמה אחת: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פַּרְסָה כי ממנו נקח לעבד את יי' אלהינו (שמות י כו).—ובתו"מ: ראשי להקל את ה פ ר ס ה ולגבות שברו הימנה (תוספת' ב"מ ג כב). וקלוט, פ ר ס ת רגלו דומה לשל סוס (בגדא ויק, אמור פרק ז). לא באו ימין קלין עד שמת ויש אומרים יצא חוטמו מונק תולעים ובמין פ ר ס ת עגל עלת בתוך מצחו (ירוש' יומא א ה). אמר (איוב) לפניו, רבש"ע בראת שור פ ר ס ו ת י ו סרוקות בראת חמור פ ר ס ו ת י ו קלוטות בראת גן עדן בראת גיהנם (רבא, ב"ב טז.). ואיזהו עיקור שאין בה טריפה, המנשר פ ר ס ו ת י ה מן הארכובה ולמטה (ע"ז יא:). — *ובהשאלה, פַּרְסַת חמור, גומא שנעשתה בקרקע ע"י רגל בהמה: מטבילין בתריצין ובנעיצין וב פ ר ס ת החמור המעורבת בבקעה (מקוא' ה ו). גממיות על פי חמקוה ובן פ ר ס ו ת רגלי הבהמה אם היו מעורבין בשפופרת הנוד מטבילין ואם לאו אין מטבילין (תוספת' שם ה א). — *וּפַרְסַת אדם: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתובה שורה של ירק אחר רבי ישמעאל אומר עד שיהא התלם מפולש מראש השדה עד ראשו ובו' רבי יהודה אומר רוחב במלא רוחב

[1] [בנבראה ראשונה הפרסה הסדוקה של בקר וצאן ובו', מן א. פ ר ם.

פַּרְסָה בסדת ארך לא נגזרה משום שרש עברי או שמי, אלא מקורה מפרסית פַרְסַנְג.]

הפרסה (כלא' ג ג). הרואה כתם וכו' על עקבה ועל ראש גודלה טמאה, על שוקה ועל פרסותיה מכפנים טמאה מבחוץ טהורה (נדה ח א). איזה הוא מרות אשך וכו' ר' ישמעאל אומר זה השחוף פרסתו חלולה עקומה דומה למגל וכו' (תוספתי בכורות ה ד). עור שעשאו שטיח להיות נותנו על לבו בשעת הקציר מפני השרב אם יש בו חמשה על חמשה טמא אם לאו טהור, לעקבו ולפרסותיו אם חופה את רוב הרגל טמא ואם לאו טהור (שם כלים ב"ב ד ד). כמה דברים אמורים בגבי שאפשר לשתות בה ולא יהא מקום פרסות רגליו נכרות (שם מקוא' א ו). אלו וכו ישראל כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסים לארץ (ספרי דבר' ג). שרוע שנשמטה ירכו, פיקח יוצא מגודלו עקיבו יוצא לאחוריו פרסתו רחבה כשל אוז מנין ת"ל או שרוע (ספרא ויק, אמור פרשה ג). אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת ונפסק קורדייקין שלה והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה (ירוש' פאה א א). מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך רבי ישמעאל לבודקו, כיון שהרגיש קול פרסיותיו של רבי ישמעאל נטל תבריך של שטרות וזרקו לתוך הספל של מים (קוהל' טו ד). עוג הוא אליעזר ופרסות רגליו (של) אברהם אבינו היה טומנו בכף ידו (שם כא ט). קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי (פסיק' רב', ויהי בעת ספירת, קלא:). — ובפהמ"א: מאתים וארבעים אברים שבאדם שלשים בפרסת[1] הרגל ששה בכל אצבע עשרה בקורסול וכו' (הלכות פסוק' לתלמיד רב יהודאי גאון, 129). והוא עץ ארוך והקוק בו חבקים מקום נתינת פרסת הרגל ומושיטין אותו מן הספינה ליבשה ויורדין ועולין עליו (ערוך ערך אסקלה). שיש שפרסותיה מדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי (רש"י, ויקרי יא ג). מבררין בו (באדם) לפי מעשיו שפרסותיו קשות ואינו מצטער ביחדות הדרכים (תוס', שבת קא., ד"ה מגדל). וכן אם נמצא על שוקה או על פרסותיה מבפנים והם המקומות הנדבקות זו בזו בעת שתעמוד ותדבוק רגל לרגל ושוק לשוק הרי זו טמאה וכו' אבל אם נמצא הדם על שוקה ועל פרסותיה מבחוץ או מן הצדדין ואין צריך לומר אם נמצא מן הירכים ולמעלה הרי זו טהורה (רמב"ם, איסורי ביאה ט ח). בעלת חמש רגלים או אין לה אלא שלש רגלים אם היתה אחת מרגליו וידיו פרסתה עגולה כשל חמור אף על פי שהיא סדוקה ופרוסה וכו' (הוא, איסורי המזבח ב ה). ועל מה שנוהגין לתקן את פרסות הסוסים בנגרי ברזל מצאתי וכו' (שבלי הלקט מו"מ רכג). — והשתמשו במלה זו גם במשמ' נעלי ברזל על הפרסה. — *בית הפרסות, עור בית הפרסות, העור שהפרסה נתונה בו: אלו שעורותיהן כבשרן וכו' ר"י אומר אף עור חויר הבר ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך ועור בית הפרסות[1] ועור בית הבושת וכו' (חול' ט ב). ועור בית הפרסות, מאי בית הפרסות, רב אמר בית הפרסות ממש, ר' חנינא אומר רכובה הנמכרת עם הראש (שם בבלי קכב:).

ב. *פַּרְסָה[2], פרסא, ש"נ, — מסך ומחיצה פְּרוֹשָׂה, בספרות הקבלה: ויש בין כל עולם ועולם הפסק פרגוד ופרוכת ופרסה שלא יעלה מי שאינו ראוי לעלות יותר (כתבי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך, יז:). ולכן א"ס תיקן הפרס"ה בין אדם קדמאה סתימאה לבין א"ק סתם וכל אחד נעשה פרסא לחבירו (שם נג:). ואילולי הפרסא והפרוכת שבין עולמות א"ס לאצילות היה נשפע שפע רב לבלי תכלית (שם מה.). נתפשט החוט בתוך אדם קדמאה ונעשה פרס"ה פי' פרוכת שהוא מסך וכו' (שם נה:). והוא הנקרא פרוכת בלשון המקרא ופרגוד בלשון הגמרא וכו' ופדסה בלשון הזוהר (שם קפא.). אח"כ בפנים האור בקע הפרסה ותזר הבן אחר שנתחדש בשרשו לרדת למטה (רמח"ל, פתחי חכמה ב, מ:). והנה עד כאן נתקן עולם האצילות, אח"כ נפרסה פרסה כמו מסך תחת האצילות (שם שם יג.).

פַּרְסָאָה, פַּרְסִיָה, עי' פַּרְשָׁע.

***פִּרְסוּם**, ש"ז, — גִלוּי, הודעת דבר בקהל: מפרסמין את החניפים מפני חילול השם שני וכו'

---

1) [במשנה (אהלי' ח ח): בפיסת הרגל.]

1) [בדפוס' גם שבמשנ' וגם שבבבלי (חול' קכב.) ועור הפרסות בלא המלה בית. אבל בציון דברי המשנה בגמרא ובדברי הגמרא: ועור בית הפרסות וכן בכ"י בגוף המשנה, ועי' ד"ס.]

2) [עפ"י הארמ': בליתא דפרסא (חול' ח:).]

הוא ימות, כפרסומו (תוספתי יוה"כ ה יג). כך היו בני ירושלם עובדים לכוכבים כפרסום ולא כמטמונים (פס"ק' כג', ותלמוד ליון, קנ"ג.).—ובמהמ"א: וישכיל המשכיל בירור חיוב קבלת עבודת האלהים עם בירור הראיות ופרסום העדים ואמתת המופתים (כ"י א"ת, תו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). אבל זכר יום עמידת הירדן וכו' בעבור פרסומם אצל ההמון הוא, כוזרי ג סג). ובספר הנצוח ביאר ההקש אשר שתי הקדמותיו או אחת מהן לקוחה על צד הפרסום, ולפי שרוב הדברים המפורסמים הם קרובים לאמת יהיה זה אם בן ההלק השלישי שהוא רובו אמת (ר"יו בן חביב, דרכי נעם, ד:).

פַּרְסוּעָה, עי' פַרְסוּעָה.

***פִּרְסֵם**[1], פ"י, — פרסם פלוני דבר, הודיע אותו ברבים, verkünden, kundmachen; proclamer, publier; to proclaim, publish: מפרסמין את החניפים מפני חילול השם שנ' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ונתתי מכ' לפניו הוא ימות, בפרסומו (תוספתי יוה"כ ה יג). דרכי היה מפרסם עצמו שני ימים בשנה, רוחץ בשבעה עשר בתמוז ונוטע נטיעות כפורים (ירוש' מגי' א א). לפיכך תלת לו התורה את כל אילו שיחזור בגללן שלא לפרסם את החטאים (שם קוטה ה ט). ואימר, שהסרו לאל במעשיהן הרעיב' ר' אבון בשם ר' פינחס, פירסמו עצמן באיטרא כחלוק (שם קידוש' ד א). מתניתא אמרה בן משפחת בני צריפה היתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקרבוה בני ציון בזרוע ולא ביקשו חכמים לפרסמן, אבל חכמים מוסרין אותו לבניהן ותלמידיהם פעמיים בשבוע (כ"ש בן לק"ש, שם שם). שבשעה שנכנס עכן כחרם התחיל יהושע מפיים לפני הקב"ה ואומ' רבון של עולם הודיעני מי זה האיש, אמר לו הקב"ה איני מפרסם כל ברייה ולא עוד אלא נמצאתי אומר לשון הרע (שם סנה' ו ג). מי שמייחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל בליו ואומר שאין לו, הקב"ה מפרסמו בשמפנה את ביתו, פרט למשאיל בליו (יומא יא:). אינה מטמאה (בהמה גסה) לא במגע ולא במשא, ומאחר דאינה מטמאה וכו' אמאי תקבר, בדי לפרסמה שנפטרה מן הבכירה (בכורות כג.). מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאת מפרסמת עצמה (דא"ז יז). וכן עשה משה שנ' וירדו כל עבדיך אלה אלי, לא אמר עליו אלא על עבדיו וכו' ולכך לא פרסמ אותו כדי לחלוק כבוד למלכות (ונד"ר שמות ז). כיון שחרבה ירושלם בתשעה באב חרבה וכשנראה ליחזקאל הוא מראה לו בעשרים בחדש, למה, שלא לפרסם באי זה יום חרבה, אבל מי שהוא בא לגדל ישראל מפרסם אי זה יום אי זה מקום אי זה חדש וכו' (שם גוד' א). היא (הסוטה) עשתה בסתר, המקום פירסמה בגלוי (שם שם ט). לכן טובים שנמצא גינב כלים מבית המרחץ ולא היה רוצה בעל הגניבה לפרסמו וכו' (שם שם יח). שהיו מעשיהן בסתר ופרסמתים בגלוי (מדרי תהלים, הוזמן, דבר' כד יח). — וּפִרְסֵם או פִּרְסֵם את השער, גלה אותו: אמר ירמיה אומר לכם למה אני דומה לכהן גדול שעלה גורלו להשקות מים המרים

---

[1] [פעל זה קרוב הוא ללא ספק אל פרסי המשמש בסור', ובּתּפ', אתפרסי אף בלשון התרגומים באותה משמ', ושהוא נגזר מן פרהסיה, παρρησία או גם πάρρησις ביוני' שהוראתו דבור בגלוי, ואך צורה מקצרת של אותו פעל הוא ג. פרס, עי' שם. ואולם קשה להבין את הוספת המם בסוף השרש שאין לה יסוד לא ביונ' ולא בעבר'. ואע"פ שנמצא פעל זה ככמה בנינים ובצורת השם בגון פִּרְסוּם, פרסומא בארמ' בכתיב זה במקורות הרבה, ולפי זה אין ספק שבתקופה קדומה כבר בטאו את המלה לפי אותיות אלו, בכל זאת אין להתעלם מן החשש, שראשית צורתה היתה פרסס בסמך מן πάρρησις, פרסיס, הנמצאת ביונ' על יד παρρησία, פרהסיה, ובטעות קדומה קראו וכתבו, ולבסוף אף אמרו פרסם במקום פרסם. הרי כך כתבו וקראו אף לסטים, לסטם בשם ובפעל במקום לסטיס, λῃστής, וגם כאן מורה הכתיב לסטין על קדמות הטעות, וגם כאן נמצא במקום הפעל לסטם בסורי' לסטי במו פרסי במקום פרסם שבתו"ם. ואמנם במקום לסטים שבספרים נמצא אף לסטיס בסמך שהוא הנכון, אבל הואיל ולא חשדו בנכונות הכתיב פרסם, אף לא דקדקו לבדק את המקורות כל צרכם. ולמעשה אפילו נמצא הכתיב פרסס למשל בילקי שמעו' (ירמ' מא): ופרסס את שערה (עי' הערה לקמן), ואולי כך גם במקומות אחרים שלא חשו כהם. ואף אפשר שטעות זו היא קדומה מאד, ונולדה בתקופה שבה כל סם היתה מתוסה ודומה לסמך (עי' עורטסינר, וגלאך נופים אהליס, לשוננו י, 98 וכו').]

וקרבו את האשת אצלו ופרע ראשה ופרסם[1]) את שערה וכו' (פסיק' רבי, ויהי בעת ספרחה, קכע:).—ובהשאלה, פִּרְסֵם בקלון, הפקיר לקלון, לזנות: ולפי שבזה (צור) את עצמו ופירסם את בתו בקלון גרעו הכתוב וכתבו שלישי (מד"ר במד' כא). — ובספהמ"א: והם (האמה הישראלית) התחילו לפרסם עוצם אלהותו ונתנו נפשם על יחודו כאשר בא הענין באברהם אבינו ע"ה (ר"י מצ'יפה, מנחת קנאות, קופמן, 99). — ואמר הפיטן: ובל שרעפים וכל הרהורים גלאים לשים בו שעורים מלשערהו ומלהגבילהו ומלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ליום ה).—"הַא הַמְפֻרְסֶמֶת, הא הידיעה: ואין הה"א במלת ההיטב מלשון תמיה כי אם מלשון הודעת הדבר וגילוי והיא נקראת ה"א המודיעה והמפרסמת (לאב"ע הנשיא, הגיון הנפש, כט).

—פעי, *פֻּרְסַם, בינ' מְפֻרְסָם, מפורסם, — שפרסמו אותו, שפִרְסֵם את עצמו, ידוע וגלוי לכל, שהכל רואים אותו: פשתן שצבעה בחרס לא יעשה ממנה איטרה מפורסמה (ירוש' כלא' ט ג). יובל מפורסם הוא (שם שביע' ה ח). מהו בעליל, מפורסם (שם ר"ה א ה). אין ממזר חיי אלא שלשים יום איםתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם היה מפורסם חיי הוא (רב הונא בשם רב, ירוש' קידוש' ג יד). אם גנב מפורסם הוא לא עשו בו תקנת השוק (רבא, ב"ק קטו.) והא חנן בישא מפורסם היא ועשו בו תקנת השוק (שם שם). חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם[2]) בתשמישו (ר' חייא, מד"ר בראש' לו). צדקה שאתה מביא על העולם מפורסמת כהרים הללו (שם במד' א).—ובספהמ"א: וטעה בסברתו ואת טעות מפורסם (לאב"ע הנשיא, מגלת המגלה ג, מה:). ולפיכך צריכין למנהיג וצריך לחלוק לו כבוד ולירא ממנו ושלא לחלוק עליו וזו היא הסבה ההמונית המפורסמת אפי' בהנהגת קצת בעלי חיים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קכח, קמג.). מי שרוצין ליישר אותו בדבר האלהים וכו' צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (ר"י א"ת, כוזרי א ו). הלא זה (הנסים

1) [סאיר איש שלום תקן כך עפ"י הילקוט (ירמ' סא), והוא רואה בצורה פרסם פעל מיחד במשמ' סתר והרס, אבל עי' בהערה הקודמת. בדפוסי הנוס': ופרסמה כטרם, ובילקי (שם) בקצת דפוס': ופרסם.]

2) [בירוש' (תעני' א ו): מפורצם.]

שנעשו לישראל) דבר ידוע ומפורסם ואין בכל זה צד סברא שהיה בתהבולה ולא בדמיון (שם שם ע). ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שנכרו ונעתקה החכמה אליהם מפרס ואל פרס מכשדים וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם (שם שם סג). כי הצורה המפורסמת אצל ההמון אשר היא תמונת הדבר ותארו שמה המיוחד בה בלשון עברי תאר (ר"ש א"ת, מו"נ א א). — ואמר הפיטן: יחיד ערין יסר ארץ. ברב חכמה ותושיה ענותו וגדלתו מפרסמת וגלויה (יחיד ערך, אבן שבת ב אתה"ב).— "ובשם עצם, כמשמ' רעה מְסֻכֶּמֶת שאינה צריכה להוכחות: ואולם המפורסמות עלי אדמות הם מעלה שניה בבחינה (מנחם קרא', בזמן כפע"ג, לקו"ק נספח' 51). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם וכו' (ר"י א"ת, כוזרי א סה). המין השני הם המפורסמות והם העצות הגלויות שנתפשטו בכל האומות או ברובם (רוח חן ו). אמנם המגונה והנאה הוא במפורסמות לא במושכלות (ר"ש א"ת, מו"נ א ב). המפורסמות אין צריכין ראיה (מובא ע"י דוקס בארלג כהמד ב, 113; לונץ, Gesam. Schr. III, עמ' 261). המפורסמות הם הדעות שנתפשטו ברוב העולם (ר"א הקרא', עץ חיים ס, 104). יש להשיב כי הדברים הנודעים יודעו בשלש בחינות ואלו הם המושכ"ל המורג"ש והמפורסם"ם, והמקובל בולל שלשתם הרי ארבע בחינות (הוא, גן עדן, קדוה"ח י, יח.). כי אפשר שישתנה המפורסם בעת מה וישוב הנאה מגונה והמגונה נאה (ר"י אלבו, עקרים א ח). מן המפורסמות שאין צריך עליהן ראיה (ר"ע מן האדומים, מאור עינים לד).—ואמר המשורר: שבשו חכמתם במפורסמות וקראו בשמותם עלי אדמות ובזו לידיעת המושכלות הנעימות (עמנו', מחב' כח, 233).

—התפ', *הִתְפַּרְסֵם, נתפרסם,—במו פע': לפי שהתפללו בצינעה ולא נענו לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו (ר' יהושע בן לוי, ירוש' תעני' ב א). בל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן (רב נחמן, מד"ר בראש' ו). אין הממזר חי יותר מל' יום איםתי בזמן שאינו מפורסם אבל אם נתפרסם[1]) חי הוא

1) [בירוש' (קידוש' ג יד): אם נית מפורסם, עי' פע'.]

(רב הונא בשם רב, שם ויקר' לג). ולמה לא נתפרסמה נבואתן (של נביאי בית אל), שלא היה צורך לדורות, אמור מעתה כל נבואה ששעתה והיתה צורך לדורות נתפרסמה וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה אבל לעתיד לבא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן (שם סה"ש, נסת תשובה). — ובמהמ"א: הסימנים שבהם תתברר הבניעה מן הנבנע ובו' בשיתפרסם ענינו אצל בני אדם בטובה או ברעה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ז). אני רואה אותך מגנה הפילוסופים וסיחם אליהם הפך מה שנתפרסמו בו (הוא, כוזרי ד יח). מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה מורידין אותו ולא מעלין והרי הוא בשאר כל האפיקורסין (רמב"ם, ממרים ג ג). כי יש משפטים התפרסמו אצל אומה אחת ולא התפרסמו אצל אומה אחרת (ר"י א"ת, מלות ההגיון ח). ובסבת התפרסם הנס הגדול הזה כל ישראל אשר נשבו לאשור או שברחו לכוש ובו' שבו לארץ ישראל (ר"י אלבו, עקרים א א).

°פַּרְסְמוּת, ש"נ, — תכונת הַמְּפֻרְסָם: דגול מרבבה איטה בנדגלות ענינו הרוממות והפרסמות ברוממות הדגל ופרסומו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, דגל).

***פַּרְסָן,** פּוֹרְסָן, ת"ז, נק' פַּרְסָנִית, — המרבה ללכת בפרסות דגליו, יצאן, פרדן: אמר (הקב"ה) לא אבנה אותה (את האשה) מן הראש ובו' ולא מן הרגל ובו' שלא תהא פרסנית[1]) אלא ממקום שהוא צנוע באדם ובו' אעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש ובו' ולא מן הרגל והרי היא פרסנית (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' יח). ארבע מדות נאמרו בנשים ובו' ר' לוי אמר אף גנבות ופרסניות, גנבות ותגנוב רחל את וגו' פדסניות[2]) ותצא דינה (שם שם מה, הוצ' תיאודור). ולא מן הדגל שלא תהא פדסנית[3]) (ילמדנו, מובא בערוך ערך פרס).

***פַּרְסְתָן[4]),** ת"ז, — בעל פַּרְסוֹת גדולות: שור כרסתן ופרסתן (רב יהודה, חול' ס).

[1]) [נ"א: פודסנית, פרדנית, פורדנית, עי' תיאודור.]

[2]) [עי' שנויי נוסחאות אצל תיאודור.]

[3]) [הערוך מביא שם: ס"א פרדנית ס"א נפקנית. ועי' לעיל ערך פַּרְדָנִי.]

[4]) [הנקוד עפ"י כַּרְסְתָן (עי' ערך זה) ויש מנקדים פּרְסְתָן.]

א. **פרע**[1]), ממנו °פְּרִיעָה, °פְּרִיעוּת, א. פֶּרַע.

ב. **פרע**[2]), ממנו *פֵּרוּעַ, *פְּרִיעָה, ב. פֶּרַע, א. פֶּרַע פְּרוֹעַ־פְּרָעוֹת, א. פַּרְעָה, ב. *פַּרְעָה.

---

[1]) [המלים הנכתבות באותיות השרש פרע הנראות כנגזרות משרש אחד שיבות, כעדות הלשונות הקרובות, לשרשים שונים.

א. פרע, עקר הוראתו עָזַב, הֵרִיק, והוא המקביל לארמ' וסור' פרע במשמ' גלה וחשף, שהיא הרווחת אף בעברי' של תו"ס, ולערב' פרע'[a]), היה ריק, ובבנינים נגזרים במשמ' הריק (כלי) ויצק (מים, דם, מתכת). ורק לגבי שמושים אלו של א. פרע, ולא לגבי גדל פרע, ראש פרעות, נכונים דברי ר"א מבלגנצי: לשון פריעה בכל מקום (במקרא) לשון עזיבה והנחה היא (פרושו ליחזק' כד יד). ולגבי השמוש המקראי מדיקים דבריו אלו יותר מרב דברי הפרשנים האחרים ומלשון התרגומים הקדומים שהלכו בבאור הכתובים אחרי שמושים אחרים ואף אחרי המשמעות הנוהגת בתו"מ בהשפעת הארמ', כן השבעים שתרגמו פָּרֻעַ הוא, כי פְרָעֹה (שמות לב כה): αὐτούς γάρ διεσκέδασεν, διεσκέδασται, לשון הפצה; הוולג' spoliaverat enim eum, nudatus, חשוף כי חשפו; ת"א: בטיל הוא ארי בטילינון; רש"י: פרוע מגולה נתגלה שמצו בסו ופרע את ראש האשה; ועי' ריב"ג בסה"ש, ההולך גם הוא אחר המשמ' גלה ומבאר מכאן את כל שמושי פרע במקרא. אך באמור אין משמ' עקרית זו של עזב (במקרא) וגלה (בארמ' ובתו"ס) אלא זו של פרע' a) בערב' הנבדל מן פרע b) (עי' הערה לב. פרע), וגם באשור' מקביל לו פדג (שבן בא במקום עין על יד ריש לפעמים באשור' גימל, כגון רגּ—רע, רגם—רעם), שממנו תה"פ פִּרְגָנִש, בפרט בצרוף כגון: כל חית השדה רבצה פִּרְגָנִש (בלו' פרועה, לאין עוצר) בארץ. ועי' בהערות לב. פרע, ד. פָּרַע.]

[2]) [שרש זה, שקדמונים צרפו אותו עם שאר שמושי פרע שבמקרא נבדל הוא מן א. פרע (פרע' a) בערב', פרג באשור', והוא בא גם בערב' בצורה פַּרְע b) במשמ' שער הראש (ביחוד של אשה) וענף האילן, וגם בצורת פעל במשמ' עלה (על הר), היה בעל שפע שערות בראשו ובדו', ומקביל אליו בסורי' פַּרְעָא במשמ' זֶרַע ופֶרַח, פֶּרַע במשמ' העלה עלים, פָּרַח ובדו'; ובאשור' פִּרְא במשמ' זֶרַע (אף של אדם ובהמה), פִּרְתּ, שער הראש. ולפי זה קרוב השרש אל פרח (עי' במלון המודי של ברוקלמן לערך זה). ומכאן שאף ראש פְּרָעוֹת פרושו ראש בעל שערות. ועי' א. פַּרְעָה, הערה, ב. פֶּרַע, הערה, פְּרוֹעַ־פְּרָעוֹת, הערה.]

---

a) فرغ b) فرع

ג. **פרע** [1], סמני ג. פָּרַע.

ה. ***פרע** [2], סמנו *מַפְרֵעַ, *פְּרִיעָה, ד. *פָּרַע, ד. *פַּרְעָה, *פַּרְעוֹן, *פִּרְעָן, *פִּרְעֲנוּת.

א. **פָּרַע** [3], פ"י, פּוֹרֵעַ, פְּרַע, אֶפְרַע, תִּפְרְעוּ, תִּפְרָעוּ, פְּרָעָה, פְּרָעֵהוּ, — א) פָּרַע האדם את הדרך, עזב אותה, הניח אותה ריקה, לא הלך בה, verlassen, meiden; quitter, éviter; to leave, avoid: בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים פְּרָעֵהוּ אל תעבר בו שטה מעליו ועבר (משלי ד יד–יה). — פָּרַע עצה, סוסר וכדו׳: וַתִּפְרְעוּ כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (שם א כה). שמעו מוסר וחכמו ואל תִּפְרָעוּ (שם ח לג). ריש וקלון פּוֹרֵעַ מוסר ושמר תוכחת יכבד (שם יג יח). פּוֹרֵעַ מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב (שם לב). — ובספה״א: הנה ידעתי כי מוסר פ ר ע ת י וכשתי ונכלמתי על אשר אשמתי (ר״י מכיזי, תחכ׳ כג, 215). אל נא אחי תרעו ושכל ומוסר אל ת פ ר ע ו והשמרו מן החרם כי כל העוכר עליו לא יחיה (ר״י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 143). ור׳ יוסף נ״ע אמר כי זה מורה על רוב הזנות ועל פ ר ו ע מוסר (ר״א הקראי, גן עדן, עריות ז, קלה.). בן נעות המרדות ר״ל בן האשה המעותת ו פ ו ר ע ת מוסר אתה (ר״י אברבנאל, ש״א כ). — ואמר הפיטן: שוכן בחיק תרדמות עורה פקח עינים ו פ ר ע דרכי אדסות ואשר נתיב שמים (סדר רע״ג ב, סדר סליח׳, 18). ועד אן ישועה אחיה סהכה ואני פ ר ו ע ה מצל וסכה (לוי אלמנאן, למולה נאכך, שעה״ש 121). ידענו יי׳ רשענו ידענו בי הפרנו בריתך ועצתך פ ר ע נ ו גם הקשינו עורף ומוסר לא שמענו (שלום שלום אקרא, סליח׳ לו״ג, סדור אהס לובה, מקכה:). אקרא טוב טיבו לא יגרע אשמור חוקי או א פ ר ע על כן כטוב וכרע קולי אל הי אקרא (ראב״ע, אקרא, איגר 235). —ואמר המשורר: ולכן אל תתרע אשר סוסר י פ ר ע והרוחות יזרע ומופות לו פרים (דונש, דעה לבי, תשוי על מכחס, 1). הלוך כתום ובטח כאל ועצת מתי קסם פ ר ע (ר״ש הנגיד, בן משלי, האסיף מככ״ד, 145). ואמרה די לי הלך על סהלכי ימים וכמה אהיה פ ו ר ע נכהל כחטאו (רשב״ג, לבי באיומה, בכודי, 12). נאוו בנות עירי כהוד תפארת סתעטרות סוסר ולא

[1]) [עי׳ ג. פָּרַע, הערה.]
[2]) [עי׳ ד. פָּרַע, הערה.] [3]) [עי׳ הערה לשרש.]

ת פ ר ע נ ה (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, יז.).—*פָּרַע זכר הדבר, לא שת לבו אליו, שכחו, ואמר בן סירא: אל תשית עליו לב עוד פ ר ע זכרו וזכור אחרית (ב״ס גני׳ לח כ). — ב) פָּרַע את האדם או את העם, עזב אותו לנפשו שילך ללא תורה וללא מוסר, ובינ׳ פָּעוּ׳, פָּרַע, האדם או העם שנעזב ללא תורה ומוסר: וירא משה את העם כי פָרֻעַ הוא כי פְרָעֹה אהרן [1]) לשמצה בקמיהם (שמות לב כה). — ואמר בן סירא: מלך פ ר ו ע ישחית עמו ועיר נושבת בשכל שריה (ב״ס גני׳ י ג). ובימי משה עשה חסד הוא וכלב בן יפנה להתיצב ב פ ר ע קהל להשיב חרון סעדה ולהשבית דבה רעה (שם מו ז).—ובספה״א: אמר משה לאהרן מה עשיתה לעם הזה פ ר ע ת אותם כאשה פ ר ו ע ה סזנות (פדר״א מה). פ ר ע ת נ י כהרהורך ומעשים לא יעשו עשית עמדי (לקו״ק ק). וה״פ דקרא כפרוע פרעות מלשון כי פרוע הוא וגו׳ כלומר כשהם פ ר ו ע י ם ולא עשו מה שמוטל עליהם לעשות אז יתנדבו העם לברך את יי׳ (לבוש, או״ח קצ א).—ואמר הפיטן: דמיתי לסוטה פ ר ו ע ה מנאפת ותללה, הייתי בעדים והושמתי כשמלה מגוללה (אליה בר שמעיה, את יי׳ בהמצאו, סליח׳ שחרי יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קכ.). ההוללה זוללה תוללה ובמוטה פ ר ו ע ה ונזרית במו דוה ונטמאת בצרועה (הוא, אפס הוד, סליח׳ יוס ז). — ואמר הסליין: רובם בכלם פ ר ו ע י ם במעשיהם ותהלוכותיהם (ר״ש נלוך, שבילי עולם א, ה:). אכן אלהי ששפט ה׳ ואם התל לגלות לנו עמוקות מני תישך נבטת בו כי יוציא הדבר לאור ונחפשו מזמות אנשי החסס אשר פ ר ע ו את נעמה לשמצה (משו, אהבת ציון יא, 92). הן חומות קריה כשעירים רוקדים לנגדי והמגדלים כבני ענק יתרידוני ויבעתוני פ ר ו ע אנכי וכזאב ערבות הייתי תועה כאישון ליל (שם כד 175). — ״ובהשאלה: אמנם הנמשל פ ר ו ע הוא כי פ ר ע ו החבר בקריאתו למפרע מסאן דסליק סיניה (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א קט). —״וגן פָּרוּעַ, עזוב, ואמר המליץ: ירדנו מסוסינו על יד גן פ ר ו ע ולפניו גלגל חוזר בכח שור אחד למשוך מים ולהובילם בתעלות קטנות להשקות את הגן (גוטלובר, מעגלים, 43). — ג) *גִּלָּה, חשף, פָּרַע את הראש [2]), entblössen; découvrir; to uncover: נאמן

[1]) [דברי התרגומים והפרשנים עי׳ בהערה לשרש.]
[2]) [לבאור הבטוי במקרא עי׳ ב. פָּרַע.]

ארם לומר וכו' וזכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברות על דת משה ויהודית וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק (שם ז ו). פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). מאימתי התרתה, א"ר הונא משפרעה ראשה בשוק (קדו' נח:). מעשה כארם אחד שעבר על דברי ר"ע ופרע ראשה של אשה בשוק ובאתה לפני ר"ע וחייבו ליתן לה ד' מאות זוז (אדר"נ ג). יצאתה מתוך ביתה ופרועה[1] ראשה בשוק והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה וכו' (שם שם). יפה עשה (משה) שהסתיר פניו וכו' אבל נדב ואביהו פרעו ראשיהן וזנו עיניהן מזיו השכינה (ר' הושעיא רבה, מד"ר שמות ג). לבתכין של מלך שנכנסו למדינה וכל מדינה ומדינה שהיו בתכין מגיעין היו בני המדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהן וקוראין אותם באימה ביראה ברתת בזיע (שם ויקר' יא). כך שלא יאמר הכהן אני פורע ראש האשה ורוחו גסה עליו לכך נאמר לפני ה' ופרע, ופרע למה, שדרך בנות ישראל ראשיהן מכוסות, ולכך היה פרע ראשה ואומר לה את פרשת מדרך בנות ישראל שדרכן להיות מכוסות ראשיהן והלכת כדרכי הגוים שהן מהלכות ראשיהן פרועות, הרי לך מה שרצית (שם במד' ט). ופרע את ראש האשה, כהן נפנה לאחריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה (ר' ישמעאל, שם שם). ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה (את ק"ש) לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך וכו' (פסיקי' כ"ב, שור או כשב, בובר, עז:). — ובסהמ"א: שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדה (ק"ש) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש מותר (שו"ע או"ח עה ב). — ואמר המשורר: בסעיף הדם תטה צביה עת תרקוד ופרע שערה תפרע, תמית בחציה ומדמי אותם משכרת ולא תפרע (רמב"ע, תרשים ג, 37). נאוו בנות עירי כהוד תפארת מתעטרות מוסר ולא תפרענה, אבן שער ראשן תגלינה כי צהוב אדמדם הוא וראש תפרענה, אולי נזירות הן ולכן תמיד ראש לא תגלחנה אבל תפרענה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז.). — ושאר חלקי דג"ף: אלא מה ת"ל אחוריהם אל היכל יי', מלמד שהיו פורעין עצמן והיו מתריזין כלפי מטה (יומא עז.). הנכנס לבית הכסא לא יחזור פניו למערבו ולא לאחוריו אלא לצדדין ולא יפרע עצמו עד שישב (דא"כ ז). ולא האמינו לו עד שפרע עצמו הראה להם המילה (מד"ר בראש' לג). — ואמר הפיטן: טמנה וסתרה מפרוע ירך, טמא כהגרל גפנת להכרך, טוב פץ לה קומי אורי בי בא אורך (ר"א קליר, לפניו, קרוב' פורים). ראיתיך בכבליך בצער עליך, פשוטה מעליך פרועה קדליך ופעמוני זהב עלי תלתליך (אלעזר, קבלתי אימה נפלאתי, אהבה פבת ד אחה"פ).

— פֵּרַע מעזיבה, עליה, הניח את המעזיבה, או את העליה מגלה ללא כסוי: נעשה נא עליית קיר קטנה, רב ושמואל, חד אמר עליה פרועה היתה וקירוה, וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים (ברכ' י:). כפה עליו גיגית ופרע עליו מעזיבה, רבא ורב זירא חד אמר חייב וחד אמר פטור (סנה' עז.). — *פֵּרַע וקרע את התורה, גִּלָּה אותה וקרעה, ואמר הפיטן: רותי רפתה על תורה והמסלאה ראיתיה פרועה וקרועה וכאיש קלואה (משה בר שמואל, אל ימעט, סליח' יום ז). — ד) וביחוד *פֵּרַע את המילה, גלה את העטרה ע"י קריעת העור הדק שתחת הערלה: עושין כל צרכי מילה בשבת, מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליה אספלנית וכמון (שבת יט ב). מל ולא פרע[1]) את המילה כאילו לא מל (שם שם ו). משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה (מד"ר במד' יא). האגוז הוה נקלף שני קלפים לכך משל ישראל בו, א"ר אבין שהם מוהלים ופורעים (פסיק' רב', יהודה וישראל, מג.). — ובסהמ"א: ביצד מוהלין, חותכין את כל העור המחפה את העטרה עד שתתגלה כל העטרה ואח"כ פורעין את הקרום הרך שלמטה מן העור בצפורן ומחזירו לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה (רמב"ם, מילה ב ב).—ואמר הפיטן: ילוד לשמונה ימים ימול בשר ערלתו לטהר ולבור, ידידות בריתי למול ולפרוע כי בשברה העליתיך מבור (ר"י בר לאוזן, אזהרות, ז:). אמנו ידיכם לחתוך ולפרוע אל ירך לבכם מבכי ודמוע (יוסף בן יהודה זאהק, שיר לברית מילה בקפ' כ"י ספרים, כ"י Jews. College).

—נִפְעַל, יִפָּרַע, — א) נִפְרַע העם, נעזב לנפשו ללכת

---

[1]) [בבבלי (ב"ק צ:): גילתה את ראשה.]

[1]) [ס"א: פירע, פִּעֵ'.]

כדרכי לבו: באין חזון יפרע עם ושמר תורה אשרהו (משלי כט יח). — ואמר הפיטן: גחלו כקר למכשול לחם גלו פיהם ופערו ונפרעו לשמצה בקמיהם (יודן בר משיה, גלמודים, קרובי ליו"ז בתמוז, מחז' איטלי' א, קנז:). — ב) *נגלה, נחשף, גלה גופו כהפנותו לנקביו: שאין נפרעין[1]) מעומד אלא מיושב (ר"ע ברכי' סב.). — °וכמשמ' נגלה בכלל, נחשף: הוחכל גוינו ונפרע פארנו[2]) וכול מקדשנו חרב בעונינו (אסמנו מכל עם, קדר לע"ג השלם ב, קנו.). — °נפרד, נקרע: ואם האונים הקטנות (של הריאה) דבוקות וכו' הפית בהן רוח ונפרעו מאליהן ונתפרדו וכו' ואם סירכא ביניהן בין און לאון ולא נפרעו וכו' (הלכות טרפות לאלדד הדני ב ז, אפשטין).

— הפע', הפריע, תפריעו, — א) הפריע את פלוני מדבר, גרם שפלוני יעזב את הדבר: למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם (שמות ה ד). — הפריע בדבר, גרם לעזובה כדבר: כי הכניע יי' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביי' (דהי"ב כח יט). — הפריע את השנה, לא הניח לישן, ואמר בן סירא: שקד עשר ימחה שאר ודאגתו תפריע שנה (ב"ס גני' לד א). דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק תפריע שנה[3]) (שם שם ב). בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנה (שם מב ט). — °והפריע את האדם או את הדבר, לא הניחו לעשות מעשיו, הפסיק את הדבר או המעשה, stören; déranger, troubler; to disturb, trouble, ואמר המליץ: מראש כרא אלהים יצוריו ופלג אותם כמשטרם וכו' לא יפריעו זה את זה ולעדי עד פיו לא יעבורו (ב"ז, ב"ס יו לא–לה). תמסי עליך עוץ בי כבואך הפרעת דבריה עמדי (מגו, אהבת ציון ז, 25). — ב) *גלה וחשף: אחוריהם אל היכל ה', מלמד שהיו מפריעין[2]) עצמם ומתריזין עצמם כלפי מעלה (קידוש' עב:). כשעה שילדה שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים בנה של שפחה הוא ועושה היא עצמה כאילו היא מניקה אותו, באותה שעה אמר לה, שרה מה את עומדת אין השעה הזו של צניעות אלא עמדי והפריע(י) עצמך בשביל קדושת השם, עמדה שרה והפריעה עצמה ותיו שני דדיה מוריקים חלב בשני וינוקים של מים (פסיק' רב', כי פקד ה' את חנה, קפ.). — °וכמשמ' הפריד: נדבק הטחול לצלעים אם באת להפריעהו ולא יתפרע עד שנשאר ממנו דבוקה לצלעים פסול (הלכות טרפות לאלדד הדני א כ, אפשטין, 83).

— פע', *פרע, פירע, — א) פרע את פקת הפלך, התיר מעליה את המטוה וגלה אותה: הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור (כלים כא א). — פרע חלק מן הגוף, גלה, כמו קל והפע': ראיתיו יושב וצידו כלפי מערב ולא פירע עד שישב ולא ישב עד ששיפשף (ר"ע, ירוש' ברכי' ט ה). ומגפפות ומנשקות אותו ומפרעות פניהם, הן מפרעות ומלך הכבוד מכסה פניו (פרקי היכלות יא, ביהמ"ד ילינק ג, 92). — ב) קרע, וביחוד סרס: שקנאו (פוטיפר) לעצמו בא גבריאל ופירעו (רב, סוטה יג:).

— פעי', *פורע, בינ' מפרע, נקי' מפורעת, שחיטה מפרעת[1]): השוחט בשנים ושלשה מקומות[2]) שחיטתו כשרה, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי כעינן שחיטה מפורעת וליבא (רב יהודה, חול' ל.). מניין לשחיטה שהיא מפורעת שנא' חץ שחוט לשונם מרמה דבר (ריש לקיש, שם שם). —ואדם מפרע, ערם: כשעה שרדפו עבדי אבשלום אחריהם (אחרי אחימעץ ויונתן) רצו ונכנסו לביתו של שמעי, מה עשתה אותה הצדקת (אשת שמעי), הכניסה אותם בתוך הבאר ופירעה את עצמה וישבה על פי הבאר כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה, ביון שנכנסו עבדי אבשלום וראו אותה שהיא מפורעת חזרו לאחוריהם, אמרו אפשר שני צדיקים תכויין בתוך הבור ואשה חשובה כזו מפורעת עליה (מדרש שמואל לב).

— הפעי', °הפרע, הופרע, — נגלה, ואמר הפיטן: כי צדקותיך כהררי אל מפרעים (כי תודה יתנו, סמכ' יוה"כ).

— התפ', °התפרע, — נקרע ונפרד: נדבק הטחול לצלעים אם באת להפריעהו ולא יתפרע עד שנשאר ממנו

---

1) [עי' ד"ס.]

2) [נ"א: אווינו, ואולי צ"ל גוינו.]

3) [שנויי נוס' עי' סמנד, ועי' הערה לעיל עמ' 5131 לערך פרג.]

4) [במק"א (יומא עו.) פורעין, עי' קל.]

1) [רש"י (חול' ל., ד"ה מפורעת): מגולה ונכרת דהיינו במקום אחר.]

2) [הכונה למקומות בגוף הבהמה, וז"ל רש"י: שחתך כאן וחזר והתחיל לשחוט למטה או למעלה.]

דבוקה לצלעים פסול (הלכות ערבות לאלדד הדני א כ, אפשטין, 85).

ב. **פָּרַע** [1]) פ"י, יִפְרָע, תִּפְרָעוּ, פָּרֻעַ. — פָּרַע פלוני את ראשו, עשה שער ראשו [2]): ראשיכם לא תִפְרָעוּ ובגדיכם לא תפרמו (ויקר' י ו). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פָרֻעַ ועל שפם יעטה (שם יג מה). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים את ראשו לא יִפְרָע ובגדיו לא יפרם (שם כא י). והעמיד הכהן את האשה לפני יי' וּפָרַע את ראש האשה (במד' ה יח). — ובתו"מ במשמ' גדל את שערו [3]): האיש (המצֹרע) פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת (סוטה ג ח). בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל, שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם (ר' יוסי, כלים א ט). כהן גדול שפרע או שפירם או שניטמא לאחד מן הקרובים הרי זה חייב (תוספת' מכות ד יז). ופרועי ראש ושתויי יין ששימשו בולן במיתה (שם כרית' א ה). אבל שלא פרע [1]) ושלא פירם חייב מיתה (רב אחליפאי בר אביגדי בשם שמואל, מו"ק כד.). ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת עדי תפארתה ותלבש שק ותפרע שער ראשה וכו' (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). — ואמר המשורר: לא אספו אליו להשית יד עלי עיניו ולא פרעו ולא קרעו (רמב"ע, כנפי דמעות, פי דברי חכמים, סג). אולי נזירות הן ולכן תמיד ראש לא תגלחנה אבל תפרענה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז.).

— פעי, ־פֻּרַע, פירע, עי' קל, הערה.

ג. **פָּרַע** [2]), פ"ע, אֶפְרַע, — סָלַח, מָחַל, verzeihen; pardonner; to pardon, forgive: אני יי' דברתי באה ועשיתי לא אֶפְרַע ולא אחום ולא אנחם (יחזק' כד יד).

ד. ***פָּרַע**, פ"י, — פָּרַע אדם חוב, השיב, שלם [3]),

---

[1]) [עי' הערה לשרש.]

[2]) [הקדמונים שגזרו פעל זה מן א. פרע במשמ' גלה ושהבינו אף גדל פרע במשמ' גדל פרוע או מגלה, לא יכלו לעמד על משמעותו הנכונה. ואלה דברי הספרי (במד' כה): נאמר כאן (בסוטה) פרוע ונאמר להלן (בנזיר) פרוע, מה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער ע"כ. ואף רֹב החדשים דרשוהו במשמ' גדל השער ללא טפול, — אולם זאת על פי ההכנה של גדל פֶּרַע כאלו פרושו גדל פָּרֻעַ מן א. פרע. ואולם למעשה אין פֶּרַע אלא שער הראש, מן ב. פרע, והפעל ב. פרע, פָּרַע את ראשו או את ראש האשה, אינו אלא פעל נגזר מן השם פֶּרַע במשמ' שער, כלו' עשה (מה שאדם נוהג לעשות) בשערותיו או בשערות של אדם אחר, ואין ספק שלא גלוי ולא גדול פרוע (שאין בו מעשה) מתאימים לכך. והנה פריעת הראש ופרימת הבגדים באים בהקבלה גמורה במנהגי אבלות, שעל הכהן להמנע מהם. וכמנהגי אבל באלה נזכרים באותה הקבלה: ויקרע את מעילו ויגז את ראשו (איוב א כ), ומכאן נראה שאין פָּרַע ראש בעקר אלא גזז את שער הראש. ואמנם אין גזיזת השער ופריעתו לגבי האבל והמצרע גלוח ממש, הסרת כל השער, בשם שאין פרימת הבגדים קריעה שלמה של הבגדים, אלא גזיזה וקריעה עד כדי שנוי המראה הרגיל של ראש מסדר בשערותיו ושל בגדים שלמים. וכן מבחין הנביא: וראשם לא יגלחו (הכהנים) ופרע לא ישלחו (יחזק' מד כ), ושתי דרכים אלו, אף שלוח פרע כפי משמ' הפעל שִׁלַּח, הן כנראה דרכים להסרת שערות, ששתיהן אסורות לפי דבריו, ורק: כסום יכסמו את ראשיהם. ואין לעמד על משמעותו המדיקת של כסם, ואם כאמת אף כסם לשון גזיזה הוא, או, למשל, לשון קשירת השערות, וצ"ע.]

[3]) [כך הבינו חז"ל אף פעל פָּרַע זה שבמקרא וז"ל הספרא (ויק, שמיני מכיל' דמילואים בסוף): ראשיכם אל תפרעו, אל תגדילו פרע, יכול אל תפרעו מן הכובע, הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה, מה פריעה האמורה להלן גידול שיער אף פריעה האמורה כאן גידול שיער, ע"כ. ובענין פריעת ראש המצרע נחלקו בדעותיהם. לפי ר' אליעזר: יהא פרוע לגדל פרע (שם תזריע פרק יג), ולפי ר' עקיבא: דברים שהם חוץ מגופו, כלומר שעל כסוי הראש מדבר. את פריעת ראש הסוטה הבינו כגלוי הראש, כמוכח מן הדגמאות שהובאו בערך א. פָּרַע, והיו שהבינוה גם כסתירת השערות (סוטה ח.).]

[1]) [בשבלי הלקט (שמחות סימ' ג) מובא במאמר זה: שלא פירע, פעי.]

[2]) [מפרשים ומדקדקים בארו אף פעל זה מן א. פָּרַע, אבל אין משמ' השרש מתאימה כאן, ונראה כאן פעל אחר המקביל אל ע'פר [a]) בערבי שפרושו סלח, מחל.]

[3]) [במשמ' זו, השיב, שלם, נקם, בא פרע אף בארמ' של יהודים ולא יהודים, ומכאן השאל השרש בהוראה זו לעבר' שבתו"מ, ונראה צודקים המחברים

[a]) غفر

: zurückgeben, zahlen ; rendre, payer ; to return, pay
היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ועד אחד מעידה שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב' ט ח). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבידתו (נדר' ד ב). מי שפרע מקצת חובו והשליש את שטרו ואמר לו אם לא נתתי לך מכאן ועד יום פלוני תן לו שטרו וכו' (ב"ב י ה). שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון וכו' נמצא לאחד בין שטרותיו שטרו של יוסף בן שמעון פרוע שטרות שניהם פרועין (שם י ז). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב ואין משלמין הימנו גמולים וכו' (תוספת' פאה ד טז). לווה הימנו אלף דינר בשטר ופרען לו ומבקש ללוות הימנו שנייה הרי זה לא יחזיר לו שטרו הראשון וכו' (שם גיט' ג ט). גזל ופרע את חובו גזל ושילח סיבלונות לבית חמיו הרי זה חייב (שם ב"ק י יט). שנים שהיו תופסין בשטר זה אומר שלי הוא ואבד הימני וזה אומר בידי היה ופרעתיו לך יתקיים השטר בחותמיו (רבי, שם ב"מ א טז). אם שביעית שאין פורעין חוב מדמיה מותר למוכרה, מעשר שני שפורעין חוב מדמיו אינו דין שיהא מותר למוכרו (ירוש' מע"ש א א). שטר שלווה בו ופרעו אל ילוה בו באותו היום (ר' יוחנן, שם כתוב' ט יג). לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב, לאחר שפרעו שמח (ברכ' ז.). אמר להם הקב"ה לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ר' יוחנן משום ר"א ברש"ש, ביצה טו:). אסור לו לאדם שישהה שטר פרוע בתוך ביתו (כתוב' יט:). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו (ר"ש לקיש, ב"ב ה.). הלוהו ואני ערב, הלוהו ואני פורע, הלוהו ואני חייב, הלוהו ואני אתן, כולן לשון ערבות הן (רב הונא, שם קעג.). בשביל ד' דברים ממון בעלי בתים נמסר למלכות על מיהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית וכו' (ת"ר ג). וילך למסעיו וכו' אמר

ר' אלעזר ב"ר מנחם הלך לפרוע הקפותיו (מד"ר בהעלות' מא). — ובהשאלה, פָּרַע תעניתו, צם את הצום שהיה חייב לצום: לוה אדם תעניתו ופורע (רב יהודה בשם רב, תענ' יב:). — ובסהמ"א: אמר לנו הרי דבר שלו מזומן יעשה לי תיוזק ואפרע אותו מיד, הוציא זהובים ופרעו בפנינו (ר"י ברצלוני, ס' השטרות, 38). ותנו לו לפלוני בר פלוני להיות בידו לזכות מתחת שפרעני מאה זהובים של פלוני כמו שהרשני (שם שם). תנות נפשי מדאגות העולם ואפנה לפרוע חובותי לבורא (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון ה). ועת תלוה פרע קודם תביעה (לוח"ח ר"י א"ח, דרך טובים). וימהר בעל הכשר אליו והחזיק בשוליו ואמר לו אנה תלך ותוכך לא פרעת (ר"י הריזי, תחכ' כח, 207). ואל תמציא מקום למשמיצים להשמיץ ולאמר עד לא יתפש על דיני אחרים יתפש חובות על עצמו ויפרע אשר עליו (ד"ס של יהודי מגליס וה"י ב. יעקב מן, 121). כי זנתה מאחרי ארצי ואם נומר זמני ואני הושע יואל ויקח הזמן תוני ואף נשיי לבדו יהיה פורע (כמנוח"ל, מחברת א, 5). — ואמר הפיטן: ואם התנה פרעני בעדים וזה טען פרעתיך יחידים (הה"ג, שערי שבועות, קבולי קונטר' לג.). ואל ישים אל לבו הבים רק ואין בו, ישמח וירוה ואם לוה הצור יפרע את חובו (יהונתן, יום שבת, זמיר' ליל שבת). — וּפָרַע לו, גמל לו חסד, השיב לו טובה: ומה אם אילו שלא עשו חסד לא בידיהן ולא ברגליהן ראו מה פרע להן הקב"ה, ישראל שהן עושין חסד בידיהן וברגליהן עם גדוליהן ועם קטניהן על אחת כמה וכמה (ירוש' סוטה א י). אמר הקב"ה לשם אתה כסית ערות אביך חייך שאני פורע לך (מד"ר בראש' לו). ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברם וכו' וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות (שם שם מא). אמר לו הקב"ה אתה אמרת יוקח נא מעט מים חייך שאני פורעה לבניך (שם שם מח). ויקחהו כתיב, מי היה זה שמעון ואיספתי פרע לו להלן ויקח מאתם את שמעון (שם שם פד). ומה פרע הקב"ה לבניו, המן יורד להם והבאר עולה להם והשליו מצוי להם וכו' (שם ויקר לד). וכי אין אנו יודעין שאם לא נטמאה האשה שהיא טהורה מה תלמוד לומר וטהורה היא אלא מוכ' שהמקום פורע לה תחת ניוולה וכו' (ר' יהודה בר"

פרע זה עם פרצ' a) בערב', שמשמעותו מצוה וחובה, ובפעל, מלא מצוה, ועי' ג. פָּרַץ, הערה.]

a) فرض

ר' אליעזר, שם במדי ט). אמר הקב"ה גמילות אני פורע וכו' (רבי שמואל בר רבי גדליה, שם דבר' א). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ובמשקיכם ומטותיכם הקב"ה יפרע לכם שכר טוב (שם שה"ש, סנכוני). אע"פ שהיה (עשו) רשע לא קפח הקב"ה שכרו וכו', ומה פרע לו הקב"ה נתן לו שלוה בעה"ז וכו' (דב"ר ליברמן, 23). — ופָרַע לפלוני, גמל לו רע: אמר לו הקב"ה משה אתה אומר שלח נא ביד תשלח חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו וכו' (מד"ר ויקר' יא). בא וראה מה פרע להם הקדוש ברוך הוא לאלו שתי אומות כתיב בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (ר' אלעזר, שם שה"ש, סנכוני). אמר לו הקב"ה (למשה) אני מפתה אותך ואתה אומר שלח, חייך אני פורעה לך (תנחומא שמיני ג). — ואמר הפיטן: וכפרעות תפרע המוציא שם רע ואיש זב ומצורע בהזות נטהרים (רסב"ג, אזהרות, שמור לבי). ישעי וכבודי משגבי ומנוסי, ונצב לריב על אונסי, סוככי באברתו יי' נסי, פורע וגובה דין קנסי (ר"י טוב עלם, ישעי וכבודי, קרוב' שבת הגדול). הנים ים וקרעו, וצר במאמה פרעו, הקדים פניו והכריעו (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח). בד בכד פרע שאונם, ונפץ טול נפץ דנם, ובטלה עצתם בפלג לשונם (משה ברבי קלונימוס, מה מועיל, קרוב' אחרון פסח). מותחת גבהי מרומים, נוטעת אדני הרומים, סוערת שאון ימים, עורפת המון קמים, פורעת דין ענסים (הוא, אלולים, סדר אחרון פסח). השימני צולע על ירכי, פרי דרכי אלי חיקי פורע (רמב"ע, מרי שגיון, דוקס, 66). — ואמר המשורר: חוקר בליות איש ישלם להם כפרי חסידותן וכן תפרענה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז.). — ופָרַע מפלוני, נקם ממנו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו [1]) (ב"מ ד ב). אמר יונה יודע אני שהגוים קרובי תשובה הן והריני הולך ומתנבא עליהם והם עושין תשובה והב"ה בא ופורע משונאיהן של ישראל וכו' (ר' יונה, ירוש' סנה' יא ז). אבל באחרונה כשפרע הקב"ה משונאיהם של ישראל לא פרע אלא כשבעים ושתים אותיות (אדר"נ יג). הם חטאו בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקב"ה לא פרע מהם אלא במים (מד"ר בראש' לב). אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לע' אומות אלא אף לזו שנבעלת כנשים אמר להם הקב"ה אף אני בו בלשון אני פורע הימנה (שם שם סג). אמר לו הקב"ה (למשה) אלו המכות אשר שמתי בידך עשה אותם לפני פרעה על ידי המטה הזה ואני אחזק את לבו כדי לפרוע דינם מהם (שם שמות ה). שאלולי הצרעה היאך היה הקב"ה פורע מן האמוריים ואילולי הצפרדע היאך היה פורע מן המצריים (שם שם י). כשפרע הקב"ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר הנני מביא את המבול מים וכן מאנשי סדום לא פרע אלא יחידי וכו' וכן כשפרע מן המצריים יחידי וכו' וכן פרע מן האמוריים יחידי וכו' וכן מסנחריב פרע יחידי וכו' (שם במד' יא). מה פרע מהם ויגף יי' את העם על אשר עשו את העגל (שם שם טו). לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה (רבי הוניא ורב יהושע בר' אבין ור' זבדא, שם רות, וימותו גם שניהם). ובמהם"א: וזהו כל לשון קנאה אוחו בנצחונו ופורע מאויביו (רש"י, שמות לד יד). — ובכנוי לאלהים המשלם גמול לחוטא: ארצה שעיר שדה אדום, הוא ארום ותבשילו אדום, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושיו ארומים, פורע ממנו אדום לבוש אדום וכו', פורע ממנו אדום, דודי צח ואדום (ר"ל, מד"ר בראש' סג). — ואמר הפיטן: צלול בחכו משליכי יאור ובדים, פורע פלשם סוף היות סבורים (תסבולום, קרוב' אחרון פסח). — "מִי שֶׁפָּרַע [1]), מונח חקי, כלל בדין התלמודי: כיצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' (שו"ע חו"מ כד ד). מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא שלו אף על פי שלא נתן מהדמים כלום כל החוזר בו אחר שרשם מקבל מי שפרע (שם שם כד ו).

—בִּפע', נִפְרַע, — א) נִפְרַע האדם, פָּרְעוּ לו, גבה וקבל את חובו: המוציא שטר על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת

1) [עי' גם לקמן.]

1) [כלו': מי שפרע מאנשי דור המבול וכו', עי' לעיל.]

לי את השדה (כתובי׳ יג ה). אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה (גיטי׳ ד ג). אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית, אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית (שם ה ג). האוסר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי וכו׳ בחייו ובמותו אם מת לא יירשנו וכו׳ ואם אין לו לוה ובעלי התוב באים ונפרעים (ב״ק ט י). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהן, אין בהם אחריות נכסים יחזיר שאין בית דין נפרעין מהן, וחכ״א בין כך ובין כך לא יחזיר מפני שבית דין נפרעין מהן (ב״מ א ו). המלוה את חבירו ע״י ערב לא יפרע מן הערב ואם אמר לו על מנת שאפרע ממי שארצה יפרע מן הערב (ב״ב י ז). לפני אידיהן של עובדי אלילים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, להשאילן ולשאל מהן, להלוותן וללוות מהן, לפורען ולהפרע מהן, רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מיצר לי (ע״ז א א). הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל התיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכו׳ והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו (ר׳ עקיבא, אב׳ ג טז). אחד נכסים שיש להם אחריות ואחד נכסים שאין להם אחריות נפרעין מהם למזון (רבי, תוספת׳ כתובי׳ ד יח). כל מלוה שבשטר אין נפרעין הימנו ושאינה בשטר נפרעין הימנו מפני שהוא כמציל מידם (ר׳ יהושע בן קרחה, שם ע״ז א א). אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין (רבי אלעזר, ברכ׳ סב:). הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה (ב״ב ה:). המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה והעדים מעידין שפרע כולו הרי זה נשבע וגובה מחצה מנכסים בני חורין (רבי אבא לר׳ יוסף בר חמא, שם קכח:). לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ר׳ אבהו, ע״ז ד.). ממך נפרעין אין נפרעין מממונך (מדרש תהלים, הופמן, דבר׳ כג כג). — ובספה״מ: הילכך עשו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון חציו מלוה שאם נאנס נפרע מחצה וחציו פקדון שאם יש בו הנאה נאסר פקדון ברשות רבו עומד (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 39). מי שבא ואמ׳ אבד שטר חובי אעפ״י שאמרו עדים אנו כתבנו וחתמנו וכו׳ אין כותבין שיש לחוש שמא נפרע והחזיר את השטר (ר״י ברצלוני, ס׳ השטרות, 33). כי הממשכן את חבירו הוא ממשכן אותו לאחת משלש עילות אחת מהן וכו׳ שמא יקפץ ידו על מה שיש לו אצלו ולא יוכל להפרע ממנו וכו׳ (ר״י א״ש, תו״ה, הבטחון ו). אשה מבנות ערב מת בנה וכאשר קברתהו אמרה בני בני היית הלואת מלוה ומתנת נותן ופקדון מפקיר והיום נפרע המלוה מהלואתו ולקח המפקיר ערבתו וקבל הנותן מתנתו (ר״י חריזי, תחכ׳ מה, 343). — ואמר הפיטן: בלבלני בציה מסבבת ונפרע נשיון מגבת, כנסני לארץ נושבת הביאני אל בית (שמעון בר יצחק, אהוביך יול׳ שבת מוה״מ פסח). — נִפְרַע האל מן החוטא, פָּרַע לו כגמולו, כמו פרע ממנו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ב). כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (ר׳ יוחנן בן ברוקה, אבו׳ ד ד). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (שם ה א). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל לשון הרע כנגד כולם (תוספת׳ פאה א יב). וכן את מוצא שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה וכו׳ וכן את מוצא שאין הקב״ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים (מכי׳ בשלח מסכת׳ ג ד). הם חשבו לאבד את בני במים איני נפרע מהם אלא במים (שם שם ו). דבר אחר אני יי׳ אלהיך אל קנא, בקנאה אני נפרע מן עבודה זרה אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים (שם יתרו, מסכתא דבחדש ו). סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו (ר׳ נתן, ספרי במד׳ קיב). אמר להם הקב״ה בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים, בה אני אפרע מכם (שם דבר׳ מג). מי

גרם להם ליפרע מאלו כעס של אומות העולם שהיה כנוס לתוך מעיהם (שם שם שכג). כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד (ר' יודה בר פזי, ירוש' חגי' ב א). רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף (צדוק הדין של האבל, ברכי' יע.). ליתן שכר לאלו בכפליות ולהפרע מאלו בכפליים (ר"ש בן לקיש, מד"ר בראש' ע). אילו ואילו מדקדק עמהם וכו' משפיע שלוה לרשעים ונותן להם שכר מצוה קלה שעשו בעולם הזה כדי להפרע מהם לעתיד לבא (רבי עקיבא, שם שם נג). — וכמהמ"א: מה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק (רמב"ם, תשובה ה ד). יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים (שם ו א). אף על פי שהוא מאריך אפו להם כמו שהאריך לקין לסוף הנה הוא נפרע מהם כמו שנפרע מקין (ר"י אלבו, עקרים ד יא). — ואמר המשורר: אבל יש בטח במרכבה סלח וחיל וכח למוציא אסירים. ואז דן ונפרע ויוסיף ויגרע עלי טוב ועל רע שפטיו ישרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, מעה"ש 97).

— וְנִפְרַע את הדם, נקם את נקמת הדם השפוך: בסוף הקדוש ברוך הוא עתיד ליפרע ממך את דמינו (מד"ר איכה א, מעשה במרים). — וְנִפְרַע לראובן משמעון, נקם משמעון את נקמת ראובן: הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם (ברכה אחרי קריאת המגילה, מגי' כא:). אמרו ישראל באותה שעה כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל ה' דברים וכו' להפרע לנו מן המצרים וכו' (רבי יהודה, מד"ר שמות כד). — וְנִפְרַע לפלוני, במשמ' נִפְרַע מפלוני, ענש אותו: שבטים גרמו לאביהם לקרוע והיכן נפרע להם במצרים שנא' ויקרעו שמלותם וגו' יוסף גרם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו ונפרע לו שנאמר ויקרע יהושע שמלותיו, בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו בשושן הבירה, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו (רבי פנחס בשם רבי הושעיה, שם בראש' פד). — ב) "נִפְרַע השטר, שפרעו אותו: שטר שנכתב על הלואה אחת ונפרע אינו יכול לחזור וללוות בו (שו"ע חו"מ מח א). — "נִפְרַע האדם, נענש: ויקרב משה את משפטן, נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע[1] על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי (רש"י, במדי כז ה). — ואמר הפיטן: האלך גן ביתן אשר לא עמלת בו ומכל פריו אל תגרע אך עץ הדעת טוב ורע קל מהרה תפרע נפש אשר תגע בו (ר"י הלוי, אפתח מעלי, דיואן ג, 55). עשר הוכה בלתי חנינה, פוקר נפרע ברוב אנינה, צמאי ישע הודרו ברנה וילכו מאהו השלום (ביימן, אתיו אמונים לפסח, מחז' איטל' א, קכה.). יאספו לירושלים כל המצירים ושם יפרעו, מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו (מנחם בר' מכיר, אל שדי, יולי בנת כחמו).

— הפע', "הֻפְרַע, הופרע, — כמו נִפְע' במשמ' ב), נִגְבָּה. ואמר הפיטן: מה ילד בתלף, דמעות כתנין זולף, עוללי אשר טפחתי בעלף, איך גזו מני בחלף, ואיך הפרע מני דמים כדמים כמה אלף (ר"א קליר, אז בהלוך, קינ' ת"ב).

— התפ', "הִתְפָּרַע, נִתְפָּרַע, — כמו נִפְע' במשמ' א), גבה וקבל את חובו: ואם היה השופט יוצא לקראת הכחש העדויות ויכחיש כל הדברים לא יתפרע העשוק מן העושק ויצטרך העשוק לתבוע דינו בדין (אמונה רמה לראב"ד ה, 70). וכשהשלימו המלאכה עמד אחד מהם ונתפרע מן הכותי מה שעשו שניהם (שו"ת הרא"ש קד ג). ובאו שני עדים שלוה ממנו מנה ופרעו והלוה אומר לא נתפרעתי הרי זה חייב לשלם (שו"ע חו"מ עט א). ואהר מהרת כל חשבונותם נמצא ביניהם שנתפרע ממנה כל מזונותיה עד היום ההוא עד פריטה אחרונה (ר' אהרן ששון, שו"ת תורת אמת כג, לז:) ויהי כראותו כי לא יכול לו להתפרע מראובן הביא את ראובן בעש"ג ויתנהו בבית הסוהר (שו"ת פרח מטה אהרן קד, קטו.).

ה. "פֶּרַע, ש"ז, — פֶּרַע פְּרָעוֹת בפלוני, א) עשה בעשי נקם, גזל שדד ורצח[2]: המורדים פרעו בהם (ביהודים) פרעות (לוק העתים, לקורות הגזרות, 16). — ואמר המשורר: זמן הרע ולא אחר לך כי זמן יפרע בנשאים פרעים (ר"ש הנגיד, דבריך נחוך לבי, ברודי, 41). — ונהוג בדבור ובספרות העבריה החדשה.

---

[1] [בתלמוד (סנה' ח.): על דבר זה נענש משה.]

[2] [הפעל בשמושו זה נוצר עפ"י הבנת הכתוב: בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת (שפטי ה ב), ועי' הערה לערך: פְּרַע־פְּרָעוֹת.]

א. פֶּרַע, ס"ז, — שער הראש [1]), Kopfhaar; cheveux, hair of the head, גִּדֵּל פֶּרַע, גדל את שער ראשו ולא גלחו: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליי' קדש יהיה גדל פֶּרַע שער ראשו (במד' ו ה). — וְשִׁלַּח פֶּרַע [2]): וראשם לא יגלחו (הכהנים) וּפֶרַע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם (יחזק' מד כ).—וכתו"מ [3]): הריני כזת הריני מסלסל הריני מכלכל הרי עלי לשלוח פ ר ע הרי זה נזיר (נזיר א א). כמה הוא גידול שיער פ ר ע, שלשים יום (ירוש' שם א ג). על אביו ועל אמו (חייב לגדל שערו) עד שישלח פ ר ע או עד שיגערו בו חביריו (שם מו"ק ג ס). אלו הנזירים שתופשים ענוה בעצמן שנוזרים מן היין ומגדלים פ ר ע כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה הקב"ת נותן להם חן (מד"ר במד' יא). — ובספהם"א: על כל המתים כולן מספר לאחר שלשים יום, על אביו ועל אמו מגדל פ ר ע עד שיגערו בו חביריו (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 124). — *ובלי הפעלים הנ"ל בשמ' שער שגדל פרוע: אין לי אלא מי שיש לו פ ר ע, מי שאין לו פ ר ע מנין ת"ל שער ראשו משהוא (ר' ילקק ב"א, מד"ר במד' י).—ובספהם"א: ולא יגלח השער מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפ ר ע מלאחריו בדרך שעושין הן (רמב"ם, עכו"ם יא א).—ואמר המשורר: בסעיף הדם תטה צביה עת תרקד ופ ר ע שעדה תפרע (רמב"ע, תרשיש ב, 37).—ובהשאלה לאפלה המכסה ארץ, ואמר המשורר: עדי ארז פני מזרת ופ ר ע מאפל פדעתי (הוא, פתאום ילודי אהבים, או"ב ג, 44).—"ובמשמ' פְּרִיעָה, סה"פ מן ב. פָּרַע, מעשה הַפּוֹרֵעַ שער ראשו, ואמר הפיטן: ואם כ פ ר ע ופרם ומעטה שפם בדירת ערשך ומתנותיך תשפינה ובו' (רסע"ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 51).

---

[1]) [זאת משמ' המלה לפי עדות השפות הקרובות לעבר', ואין למלה כל קשר אל א. פ ר ע במשמ' עזב או גלה. ועי' ב. פ ר ע, הערה לשרש ולפעל. והקדמונים הבינו את הצרוף גדל פרע כמשמ' גדל פָּרוּעַ, ללא טפול וגזיזה.]

[2]) [התרג' והמפרשים הקדמונים הבינוהו כמו גדל פרע, אולם עי' הערה לב. פָּרַע.]

[3]) [עי' בהערות הקודמות.]

ב. "פֶּרַע, ס"ז, מ"ר פְּרָעִים, — כמו ג. פְּרִיעָה [1]), ואמר המשורר: זמן הרע ולא אחר לך כי זמן יפרע בנשאים פ ר ע י ם (ר"ש הנגיד, דברי בתוך לבי, גבורי, 41).

פְּרַע־פְּרָעוֹת [2]): בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בישראל בהתנדב עם ברכו יי' (ספט' ה ב).

---

[1]) [עי' שם ובהערות לערכים ה. פָּרַע, פְּרֹעַ־פְּרָעוֹת.]

[2]) [גם בצורתו וגם במשמעותו לא הובן בטוי זה. השבעים תרגמוהו כמשמ' חשיפה וגלוי: ἀποκάλυμμα ἀπεκλύφθη, נתגלה גלוי בישראל; הוולג' בתרגום חפשי: qui sponte obtulistis de Israel animas vestras ad periculum, כלו' אשר ברצון נדבתם את נפשותיכם לסכנה; ת"י: כד מרדו בית ישראל באוריתא. ורש"י פרש: כשבא פרצות על ישראל שפרצו בהם העכו"ם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה וכו'; וריב"ג בשרשיו: מראש פרעות אויב נקמת האויב, דומה לדברי רבותינו ז"ל והנפרע לנו מצרינו ויכשר מאד להיות במהו בפרוע פרעות בישראל, ע"כ; ומעין זה רד"ק: בנקים נקמות; ורלב"ג כתב: הוא מענין השבתה וביטול והרצון כזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחין סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך השי"ת כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה וכו', ע"כ. ומעין אלו גם דברי החדשים, החושבים בטעות אף על גדול השערות או על ראש פרעות (בתרג' השבעים ראש מושלים) וכדו'. ואף בתרג' הגרמני של טורטשינר לא ירדנו לסוף כונתו של בטוי זה.

ואולם אשר לצורת הבטוי עלינו להכיר שאין כאן באמת שתי מלים, שיש להפרידן בפעל (בִּפְרֹעַ) ובשם עצם (פְּרָעוֹת), אלא מלה אחת כפולת השרש, כרְגִמַת תכרכורות, חפר־פרות וכדו', שגם זו האחרונה כתובה בספרים בשתי מלים נפרדות. וכן יש להבין אף צרופים כגון שוב שְׁבוּת בעקר לא כפעל ושם, אלא כמקור של פעל מכפל, כגון שבשב, גלגל וכדו', ואין בְּשׁוּב שְׁבוּת אלא בשבשבות, בְּשֶׁשְׁבְּשֵׁב, כלו' בשהשיב ה' את ישראל. וכך אף כאן מלה אחת בּ פ ר ע פ ר ע ו ת, ומלה (מכפלת) זו באה בפסוק בהקבלה גמורה אל בהתנדב: [כפרעפרעות בישראל—בהתנדב עם — ברכו יי'. ומתוך כל מבנה הפסוק ברור, שאין בהתנדב עם ואין בפרע פרעות בישראל תאור הזמן וכדו', אלא השלמות הן לפעל ברכו ה', כלו': ביצד תברכו את ה'? בהתנדב עם וכו'. ועל כן ברור שאין משמ' בהתנדב עם שונה מן כל התנדבות שבמקרא שפירושה התרוממות הלב, כלו': ברכו את ה' בהתרוממות לב, מתוך נדיבות רוח מלאה, מתוך שמחה מלאה.

א. **פַּרְעָה,** ש"נ, ר"ל סמ' בַּרְעֹת, — כמו א. פֶּרַע, שער הראש [1]): אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פַּרְעוֹת אויב (דבר' לב מב).

ב. ***פַּרְעָה,** ש"נ, ר"ל פְּרָעוֹת, — אבן היוצאת מן הגדר [2]): אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל והדופק ורביעית דם וכו' על אלו אין הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי ואינו סותר את הקודמין ומתחיל ומונה מיד (נזיר ז ג). הזיזין והגזוריות והשובכות והשקיפים והסלעים והנהרים והשננים והסככות והפרעות[1]) שהן יכולין לקבל מעזיבה רכה (מביאין את הטומאה וחוצצין) (כ' מליכ, אהלי ח ג). אלו הן הסככות אילן שהוא מיסך על הארץ, והפרעות היוצאות מן הגדר (שם שם). הן סככות הן פרעות (ירוש' ע"ז ג י). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות, ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס (ת"כ, מו"ק ה:). סככות אילן המיסך על הארץ, פרעות אבנים פרעות היוצאות מן הגדר (שם שם). נאמן הכותי על נטע רבעי ובו' אבל לא על הסככות ולא על הפרעות ולא על ארץ העמים ולא על בית הפרס מפני שנחשדו בהם (כותים א). — ובסהמ"א: או שתאהיל עליו ועל השריגים היוצאים מן האילנות הפרעות היוצאות מן הגדר או מטה או גמל וביוצא בו ובו' הרי זה אינו סותר (רמב"ם, נזירות ז ו). אבנים היוצאות מן הגדר הסוככות על הארץ והן הנקראין פרעות אם יכולין לקבל מעזיבה בינונית והן עומדן הרי אלו מביאין והוצצין מן התורה (הול, טומאת מת יג ג).

ג. ***פַּרְעָה** [2]), ש"נ, ר"ל פְּרָעוֹת, — נקמה, ואמר הפיטן: ויקום לישע כהנית ובמסע יחיש לפרוע פרעות בישראל (ר"י הג'ארה, עולת שבת מג). — ואמר המליץ: עד ירין יי' דין עמו וישיש לכם בפרעות אויב (ב"ז, ב"ק לה יה). — וכמשמ' ענש, ואמר הפיטן: ובפרעות[3]) תפרע המוציא שם רע (רסג"ג, אזהרות, עמוד לב). — ובמשמ' מהומה, השחתה, התנפלות שודדים ורוצחים: והשמרי מן היצר הרע אשר כך פרעות פרע וכארי שבב כרע (ר"י חריזי, תחכ' יג, 235). המורדים פרעו בהם (ביהודים) פרעות (לוק

והנה נמצא אף במורי פעל פרע בהכפלה כזאת, ושם אמנם מקצר לצורת פרפע, אתפרפע, מלא פיו כתרועה, שמח מאד, התענג. ולפי זה פרושו של המשפט: כתרועות שמחה (כפרע פרעות) בישראל, בהתרוממות לב (בהתנדב) העם ברכו ה', והרי זאת פתיחה נבונה לשירת נצחון.

אמנם גם מקור הפעל פרפע, אתפרפע, בסור, (והוא פרפא, אתפרפא, כמנדעית) לא התברר כל צרכו, והפרוש המוצע ע"י נלדקה בדקדוק המנדעי (עמ' 85) שהוא ממשמ' שטף, אינו נראה; אבל לפי משמ' הפעל קרוב הוא אל פרח a) בערב' במשמ' שמח, ולפי זה יש להשוות בפרע פרעות ממש לערב' בַּפְּרַח פְּרַח b) ובדו'. ועל כן שיך פְּרֹעַ־פְּרָעוֹת לשרש ב. פרע, שהוא ענין פריחה, וקרוב אל פרח.

אך בסהמ"א השתמשו בצרוף זה ואף בחלקיו לפי הבנת התרגומים והמפרשים, ועי' ה. פֶּרַע, ג. פַּרְעָה, ב. פֶּרַע.]

1) [כאמור בהערה לשרש ב. פרע נמצא פרע בזבר ובנק' (פרת במקום פרעת כאשור') בלשונות הקרובות במשמ' שער הראש, ועל כן אין ראש פַּרְעוֹת אויב אלא ראש האויב בשערותיו. ואמנם המתרגמים והמפרשים ערבבו מלה זו עם מלים אחרות. בן השבעים: ὑπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐχθρῶν, כלו' בראש מושלי האויבים, משם פרעה מלך מצרים השאול ממצרית; וולג': nudati inimicorum capitis, כלו' מן דראש הגלוי של האויב; ורש"י פרש: מפשע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועון אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל; וראב"ע: כמו כפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע, ע"כ, ובמקום אחר מסכים הראב"ע לדברי רסע"ג שפרש פרעות כמו פורענות (ספת יתר על, 29). ומעין זה גם ריב"ג ורד"ק, וז"ל רד"ק: וענין אחר מראש פרעות אויב נקמת האויב וכן בפרוע פרעות בישראל והפעל הכבד כי הפריע ביהודה ותרגום נקום נקמת בני ישראל אתפרע פרענות, ע"כ. ואף כין החדשים היו שהלכו אחרי השבעים או עפ"י הבנה מטעית של גִּדֵּל פֶּרַע, ופרשו מה שפרשו. ועי' בהערה הבאה.]

2) [אולי בראשית משמעותה כמו א. פַּרְעָה, בדגמת פַּרְעוֹת הראש, היוצאות בראש האדם, ולפי זה אין כאן אלא שמוש משאל של אותה המלה.]

1) [בסה"ש של רד"ק מובאת משנה זו ובמקום פרעות נדפס: פרכות.]

2) [עי' פְּרֹעַ פְּרָעוֹת, הערה. ויש בו גם ממשמ' ד. פרע.]

3) [ואולי ד. פַּרְעָה.]

a) فرح b) بفرح فرح

הצעירים, לקורות הגזרות, 16). כי חפצתי להראות להקוראים מחנה בני הנעורים ודרכי לבם כטרם תפרעות ואחריהן וכו' וכל א'ה היו קודם הפרעות, והפרעות רק אמצו את רוחם וכו' נטל עלי לדבר בתחלה על אדות ההתרגשות בלב התלמידים בטרם באו הפרעות בהקדמה לכל אשר אכתוב אחרי בן (פרץ סמולנסקין, מכתב ברלאם ספור נקם ברית).

ר. ֗פַּרְעָה, ש"נ, מ"ר פְּרָעוֹת, — במו פֵּרָעוֹן, תשלום: ובשהגיע המלך דון אנדריא למדינת בורגו תבע לציבור חמשים ואלף בפולות והיו בצרה גרולה, ולהשלים הפרעות מברו בל העטרות ותפותים של בסף של ספרי תורות זולתי של ספר עזרא שלא מברוהו (כ"ם אבן וירגא, שבט יהודה, הכוכב, 131). אין לי עתה מעות לא טובות ולא רעות לפרוע פרעות (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר מחב' לח, כ"י תימני).

*פֵּרָעוֹן [1], פירעון, ש"ז, מ"ר פִּרְעוֹנוֹת, — תשלום, Bezahlung; payement; payment: אל יהא לך פירעון אלא מזה (ר' חנינא, ירוש' כתוב', בסוף). בותי לענין פרעון לעולם מיצר (רבינא, מו"ק ע:). מוטב ללבת למירה שיש לה פרעון ממדה שאין לה פרעון (מד"ר קהל', פרשה תניינא, טוב ללכת). — ובסהמ"א: ולשמחת מיריעות מותר (לאבל להכנס) לאלתר, והא תני לשמחה שלשים ולמיריעות שלשים, אל תתמה, זה בארשייתא וזה בפירעון [2] (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 124). הנני נותן את פרעה הפרע [3], מהו הפרע, שקבל פרעון מהקב"ה (ילק' שמעו' שמות קפ). ושקול עון ועון עם עונש ועונש ממה שבא במקרא ובדברי רבותינו ומה שמשיבין אותו בתשובה ומה שאין משיבין ותנאי התשובה ומה שיבא מן הצרות על דרך הבחינה והנסיון ועל דרך הפרעון מעון שקדם וכו' (כ"י א"ת, כוזרי ה כח). וראינו תקנה זו לבל פורעי המס וכו' ובדי להקל מעליהם ושיפרעו מן המסים ומן הפרעונות בפי יבולתן וכו' ופטרנוהו מכל פרעונות ותשחורות וכו' שיצא עלינו מחמת השלטון (כ"י ברללוני, ס' השטרות, 138). באחד שלוה על משבון או בשטר עשרה דינרין ועשה לו הרבה פרעונות ואמר לו פרעתיך פעם ראשונה וכו' (רשב"א, תשו' תתקעז). והלא טוען שפרע הבל חוץ מהפרעון האחרון (הוא). וברחוב העיר של ליאון יש מעט זהב לערך מה שצריך לעשות הפרעונות מעריבים ערך המרקי במקומות ההם לחשבון מ"א או ס"א וחצי (ר' יתיאל נסים מפיסא, חיי עולם טו, הלופה למכ"י סנה ו א, 21). ונשאר פרעון אחד אשר לא הגיע זמנו עדיין לפרוע בנהוג בינינו (תשו' מהר"י קולון סג). שטר שיש בו גרר מאחריו או ביני שיטי במקום שנהגו לבתוב הפרעון מאחריו אי ביני שיטי בשר (שו"ע תו"מ מד ו). אפילו אמר לו לוה בשעת פרעון הילך מעות אלו בשביל חוב פלוני ומלוה קבל ושתק יבול לומר אחר בך וכו' (שם שם נח ז). היא גמולו ופרעונו אשר ישוב בראשו כמרה נבונה (פענח רזא עה"ת, שופטים, אמשטי, קא.). והנה קמו שאר בני העיר לומר שיפרעו על בל משא כך מעות ברי למייע לפרעונות העיר (ר"א ששון, שו"ת תורת אמת קט, סט:). איש עשיר לימים היה פורע פרעונותיו מענין הטלות ועול צבור ועתה מטה ידו ואין משאת לפרוע בי אם מאתים זוז לשנה בי עני הוא (שו"ת פרח מטה אהרן כג, קא.). — ואמר הפיטן: פִּרְעוֹן אלתי עפה להאניקה בי בל הגונב מזה במוה נקה (רסע"ג, סדר לעלרת, ספור רסע"ג, שלב).

֗פַּרְעָן, תוס"ז, נקי' פַּרְעָנִיּוֹת, — מי שחייב לשלם, מי שקבל על עצמו לפרוע חוב: ומיד לקחו מידו אותו השיעור ונתנוהו ביד התובע ונהיה בפני כלם הוא ואחיו פרענים קבלנים לסלק ולהפיץ מעל שמעון זה כל מין ערעור שבעולם מאותו השבוי ומבל באי כחו (שו"ת מהרשד"ם יו"ד עג). עד אשר יצא לחפשי לוי אשר נשבה עם שמעון הנז' ונהיה ערב ופרען בעד פריונו (שם שם). ונהיה מעתה עד קבלן ופרען לשמעון הנז' ולבאי בחו בעד אחיו הנז' וכו' (שם שם). נכנסו ר' יאודה ור' מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (ר"א ששון, שו"ת תורת אמת כ, עד.). וליפות בחו של שמעון נבנסת פלנית אשת ראובן הנז' בעד בעלה הנזכר ערבנית קבלנית

[1] [מן ר. פָּרַע, ובן בארמ' פורענא.]

[2] [עפ"י התלמוד (מו"ק כג:): הא באריסותא הא בפורענתא, ופרש רש"י (שם): בפורענתא, שמשלם להם סעודות שנעשו לו.]

[3] [במקרא (ירמי' מד ל): תפרע, ובמד"ר (שמות ח) דרשו: מהו הפרע בענין שנאמר ופרע את ראש האשה.]

פרענית וכל הכח שיהיה לו על ראובן בעלה יתית עליה כמו כן (שם קכא, קלה.).

***פֻּרְעָנוּת** [1]), ש"נ, מ"ר פֻּרְעָנִיּוֹת. — עֹנֶשׁ רע, רעה, צרה, הכאה על החוטא, Strafe, Unglück; punition, malheur; punishment, misfortune: הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות (נתאי הארבלי, אבות א ז). תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות[2]) (רבי אליעזר בן יעקב, שם ד יא). שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות (שם ה ח). שעלה תהום התחתון ותהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות (מכי' מסכתא דשירתא ה). וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל אמר להם ר"ע לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות וכו' גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו (שם מסכתא דנזיקין יח). כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לפורענות (רב' טרפון, ספרי במד' ח). אם היתה טמאה פורענות פוקדתה מיד (שם שם). אבל שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות (שם שם יח). ידע מה בחשוכא, זו מתן פורענותן של רשעים בגיהנם, ונהורא עמיה שרי, זה מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא (סדר עולם רבה ל, בטנב, עה:). מפני מה התקינו שומע תפלה ברכה חמש עשרה, כנגד ה' למבול ישב שהוא כולה את הפורענות מלבוא לעולם (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ב ד). כדין היה שיהו מתענין בעשירי שבו נשרף בית אלהינו ולמה בתשיעי, שבו התחילה הפורענות (רבי ירמיה בשם ר' חייה בר בא, שם תענ' ד ט). ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם (ברכ' יח:). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך חגב זבוב וצירעה ויתושין ושילות נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ' יד.). רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות (מוני

1) [מן הארמי והסור' פֻּרְעָנוּתָא, ושם אף במשמ' העקרית: גמול, תשלום, נקם, ואך מכאן נקמת האל, ענש, רעה, צרה.]

2) במשני אבו' בסדור תימני בנקוד עליון כ"י בריט' מוז' : פֻּרְעָנוּת.

המעגל, שם כג.). רבון העולמים פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם (יהודה בר נחמני, כתובי ח:). אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם (ר"ש בר נחמני בשם ר' יוחנן, ב"ק ס.). בעת פקודתם יאבדו, תנא משום רבי יוסי עת מזומנת לפורענות (שם קב.). ד"א גם בלילה לא שכב לבו זה הקב"ה מלהביא עליהם פרענות ביום ופרענות בלילה (מד"ר ברא' כז). הן האדם היה מתוקן למיתה, נחש היה מתוקן לפורענות, קין היה מתוקן לגלות, איוב היה מתוקן ליסורין (ר' חנינא ור' יוחנן, שם שם ל). ובאב אנוש זה הפורענות ששלחתם ירושה לדורות שבכו בליל ט' באב וכו' (שם במד' טז). מואב סיר רחצי, אמר ר"ש בן חלפתא אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פורענות (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן: סדר פרעניות בתוך לבבי יבעיר, בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר (יוסף, אזכרה מלוק, סליחי' י טבת). ולא תירא מיום פחד וכו' מגזרות מלכיות ממיני פרעניות ממקרה ופגע מכל מחלה ומכל נגע וכו' (רמב"ע, הלכלת חרדוף, דוקס, 69).—מִדַּת פֻּרְעָנוּת: ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך, מדת טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה (מכי' מסכתא דנזיקין יח). — מַתַּן פֻּרְעָנוּת: פעולתן של באי העולם שלימה לפניו, מתן שכרן של צדיקים ומתן[1]) פורענתן שלרשעים (מדרי תנאים, הופמן, דבר' לב ד, 187). לשעבר לא הייתם יודעים מתן שכרן של צדיקים ומתן פורענותן של רשעים לעתיד לבא, עכשיו אתם יודעין מתן שכרן של צדיקים ומתן פורענותן של רשעים לעתיד לבא (מדה"ג שמות, 238).

פַּרְעֹשׁ [2]), פרעוש, ש"ז, מ"ר *פַּרְעוֹשִׁים. — שרץ קטן המקפץ על גוף אדם ובהמה, עוקץ אותו ומוצץ דמו, Floh; puce; flea: אחרי מי יצא מלך

1) [בספרי (דבר' שז): ומאתר, בילק' שמע' (ממקמב): ומתן. ועי' הערת מא"ש לספרי והערת הופמן במדרי תנאים ודברי ח. ילון (תרביץ ב, 139 ; ג, 141).

2) [באשור' פֻּרְשָׁא, פַּרְשָׁא, בסור' פורתענא, פורטענא, בערב' בֻרְעוּת a).]

a) برغوث

ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פַּרְעֹשׁ אחד (ש"א כד יה). כי יצא מלך ישראל לבקש את פַּרְעֹשׁ אחד כאשר ירדף הקורא בהרים (שם כו כ). — ובתו"מ: והרי פרעוש דפרה ורבה ותניא הצד פרעוש בשבת רבי אליעזר מחייב ורבי יהושע פוטר (שבת קז:). ארורה האדמה בעבורך, שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושין וזבובין ופרעושין (מד"ר בראש' ה). גם אויביו, לרבות מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים (רבי נרביה, שם שם כד). אפילו דברים שאת רואה בעולם מיותרין כגון זבובים ופרעושים ויתושין אף הם בכלל בריותו על עולם (רבנן, שם קהל' סדרה ה, ויתכון הכן). — ובספה"א: וההקרסה השלישית כי הבורא יתברך נותן לכל חומר הטובה שבצורות וכו' וכי חכמתו בפרעוש וביתוש על הדמיון איננה מקצרת מחכמתו בסדור הגלגלים (ר"י ה"ת, כוזרי ה כ). ויען ויאמר על הפרעוש, כושי ולא מבני חם שחור כפחם וכו' (ר"י חריזי, תחכי 7, 50). והיו שם פרעושים גרולים כמו בני יונה (יוסיפון, גינצבורג, לד). אם פרעוש על בשר אדם ועוקצת אותו מותר להסירה ולהשליכה ואין חייב משום צד פרעוש (ר' ברוך בן יצחק, התרומה, הלכ' שבת ריח). — ואמר המשורר: יאנקו בם נערים וישישים, מאכלים נחסדים כאשים וזבובי מות גם פרעשים גם אבות מבנים נפרשים (ראב"ע, אל אחד, ההגה ה, 112). בן אדם מה מאד עצמה שאתו, ישתרר על אריה בחניתו, יך פרעש גם בנים בחמתו (הוא, אל בורחי, שם 113). שבתי בכלי זמר ורננים, בשבתך בבי בבל וזנים, ועלי משכבי ורד ושושנים, ועלי משכבך פרעושים ובנים (מחלוקת עמיר ועני, ספר שעשועים, דודזון, CXXI). —"פרעש עפר: רמש הסרתוף (קעללער וואורם) ופרעוש עפר (ערד פלאה) (ליכדה, ראשית למודים א ו, כג.).

*פָּרַף [1], פ"י, — פָּרַף אדם דבר, חבר אותו בקרס, בלולאה, בפורפא, anheften; attacher; to attach, מקור: ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו). פורפת על האבן ועל האגוז ועל המטבע ובלבד שלא תפרוף לכתחלה בשבת (שם ו ז). (הפרכת) התיצונה היתה פרופה מן הררום והפנימית מן הצפון (יומא ה א). פורפת בתחילה כדבר הניטל בשבת (תוספת' שבת ד יג). האשה מהי שתערים ותפרוף על האגוז ל'הוציא לבנה קטן בשבת (אביי, שם בבלי קה:) — ובספה"א: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וברעלות שבצוארן או שבכסותן וכורדיד הפרוף וכו' (רמב"ם, שבת יט יג). בגד צמר שנפרם מותר לפרוף אותו בחוטי פשתן (הוא, כלאים י י) הכהילתני עלמה יפה וכו' מן העליונים חטופה ובין הערוגות כסותה פרופה (ר"ז אלנ'אהרי, ספר המוסר יו, כ"י תימני'). ויוצאה פרופה והוא שמתעטפת בטלית שיש בראשו הא' רצועה וקושרת אגוז או אבן שיחדה לכך בראשה השני וכורכת הרצועה באגוז או באבן אפי' בשבת כדי שלא יפול הטלית אבל על המטבע אסור לפרוף בשבת דלאו בר טילטול הוא ולא מהני ביה יחוד ואם פרפה עליו מאתמול מותר לצאת בו בשבת (הלבוש, או"ח שג כג). ואחב"י ברוב המקומות שהם מתיחדים ומתקשרים על ידיהם (ע"י העתונים) בקשרים דקים רוחניים ופרופים בלולאות קדש (ר"א לויפל, מע"י ג, הסקסה לעונה, יז:). —"פְּרוּפָה, בכנוי לפרכת המקדש, ואמר הפיטן: טעה בתחלה ונודע בסופה, טריתו חיצון ובפור לתרופה, יודע בפרתו נכונה וצרופה, ישוה לנכנס לפנים פרופה (ר' שמעון בר יצחק, איך אמץ, סליחי' מוקי' יוה"כ).

—פע', *פֵּרֵף,—כמו פָּרַף: חלוק של צמר שנפרם ופירפו בחוט של פשתן ושל צמר וכו' (תוספת' כלאי' ה יד). — ואמר הפיטן: דעתו נקיה בנתישבה אותיות לצרף, דקדק נתיכותם בשלשים ושתים לפרף (מאיר ברבי יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבועות).

—נפע', "נִפְרַף, שֶׁפֵּרְפוּ אותו: גדולי משרתו ביראה שורשו ולולאות גדולתו בענוה נפרפו (קטע מזמן הגא', סעדיאנה שכטר, 68).

א.*פִּרְפּוּר, ש"ז, —שה"פ מן פִּרְפֵּר, פעלת המפרפר באבריו: וישמע אלהים את נאקתם, רבי הונא רבה דצפורין אומר (נאק) לשון פרפור הוא, הדא הוא

[1] [פעל עברי שנגזר מן היונ' πόρπη, פורפה. קרס, כדגמת הפעל היוני πορπάζω, ונגזר ממנו גם ש"כ פְּרִיפָה, עי' ערך זה.]

דכתיב ונאק נאקת חלל (מד"ר איכה פתיח'). — ובסהס"א: אפילו נשחטו ב' סימנים אינו מטמא עד שימות לגמרי בלא שום פ ר פ ו ר ובלא שום תנועה (המאירי ליומא כג.).

ב. *פִּרְפּוּר, ש"ז, — פעלת המספר פרורים פרורים: בלה חשיבין וכו' ויש שפותרין בלא (צ"ל לה) הוא ה פ ר פ ו ר הנראה בעין (צ"ל בעת) זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין בעפר (נפיי המיוחס לרקע"ג, דכיי ז לג).

*פַּרְפִּירָה, ש"נ,—כמו פַּרְפֶּרֶת, ואמר הפיטן: למלך בכל יום מרוכים [1]) בשרה, ולחתן בחתונתו מוסיפים מטעמים ו פ ר פ י ר ה (כהנ"ן, אל עליון, רשות לחתנים, MGWJ 1895, עמ' 34).

פִּרְפֵּר [2]), פ"י, יְפַרְפְּרֵנִי, — א) הטיל, טלטל, הניע הנה והנה, נענע, schütteln; secouer, agiter; to shake: שלו הייתי וַיְפַרְפְּרֵנִי ואחז בערפי ויפצפצני ויקימני לו למטרה (איוב יו יב). — ואמר הפיטן: הרמוני ו פ ר פ ר ו נ י ופצפצוני מרדפי ומגדפי ומנגפי (ר"י הלוי, אהם אדני אלהים, קלוק שבת חזון, סעה"ש 115). —ב) *פִּרְפֵּר ביצה על גבי דג, הטיל ביצה (מפרפרת ומרפרפת) וכדו' על גבי דג או מאכ אחר [1]): ומודיםי (בית הלל) שאם בישל שני מינין בקדירה אל שפירפר ביצה על גבי דגה ושהיתך קפליט התחת דגה שהן שני תבשילין (תוספתי יו"ט ג ז). הכל מודין שאם פ י ר פ ר ביצה על גבי המליח וכו' שהן שני תבשילין (ירוש' ביצה ב א). ושוין (ב"ש וב"ה) שאם פ ר פ ר ביצה ונתן לתוך הדג [2]) או שרסק קפלוטות ונתן לתוך הרג שהן שני תבשילין (רמב"א, בבלי שם יז:). — וּפִרְפֵּר גלוסקין, פִּרְפֵּר (ביצה או חלב) על גבי הגלוסקין, או פרפר, הטיל גלוסקין לתוך החלב [3]): לא יתן אדם מים על גבי ספוג יבש ויתן על גבי מכתו אבל נותן על גבי רגליו והן יורדין לספוג, נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו. נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבר שלא יגדל. מ פ ר פ ר י ן גלוסקין לחולה בשבת ובלבד שלא יחבץ. אבל מחבין הוא מעשה קדירה ואוכל (תוספתי שבת יב יד). — *ובמשמ' שבר לפרורים, רִסֵּק [4]): ובן הברזל מנוקב שמ פ ר פ ר י ן עליו את הפת שקורין ריב"איזן בכל אילו אין הגעלה מועיל בהן (ספר מהרי"ל, הלכות הגעלה). — ג) פ"ע, פִּרְפֵּר הנהרג, הניע וטלטל אבריו הנה והנה, התנענע, um sich

[1]) [צ"ל: מרכים.]

[2]) [רֹב המפרשים מבארים את הפעל במקרא בענין שבירה לפרורים מן פ ר ר, פ ו ר, בהקבלה אל ויפצפצני הבא אחריו, ובן מבארים פִּרְפֵּר ביצה וכדו' בלשון חז"ל. ואולם במבֹאר לקמן אין אף פרפר ביצה לשון שבירה, ואין כל עדות למשמ' בזאת של פרפר בעבר' או בארמ' שבמקורות הקדומים. ואף בכתוב באיוב בא וַיְפַרְפְּרֵנִי לפני וַיְפַצְפְּצֵנִי בפעלה קודמת, והתמונה היא (עי' טורטשינר, ספר איוב, למקום) זו של דג או עוף המפרפר שמנענעים אותו ובסוף מנפצים את ראשו על אבני החוף. לעומת זאת מצוי פִּרְפֵּר בפ"ע, פרפר החלל, הנהרג, ושמוש זה אינו אלא קצור של פ"י פִּרְפֵּר את אבריו, הניע את אבדיו, וכן בערב' פַרְפַרַ [a]), טלטל, הניע (העוף את כנפיו), מן פרר [b]), רין בערב'. ומכאן יש לבאר אף יתר שמושי הפעל, שאינו במקורות הקדומים אלא אחר, ועי' בהערות הבאות, וגם פַּרְפֶּרֶת, הערה. ואמנם בסתמ"א יש שהשתמשו בפעל בהבנת רֹב המפרשים באיוב.]

[a]) فرفر [b]) فرر

[1]) [אין פִּרְפֵּר ביצה על גבי הרג לשון שבירה, אלא לשון הטלת דבר מ פ ר פ ר ומרפרף על הרג. הרי לא ביצים שלוקות שיש צרך לשברן לפרורים שמים על חרג לפני הבשול, אלא יוצקים עליו את הביצה החיה, והדג מתבשל אתה יחד. ועל כן, הואיל ופִרְפֵּר עצמו לשון ה ט ל ה הוא, אין צרך להוסיף ולאמר מפרפרים ומטילים, ושמים וכדו'. ובך בא אף בתוספת': מ פ ר פ ר י ן גלוסקין לחולה בשבת ובלבר שלא יחבין, בהקבלה אל: נותנין מים לתוך קמח קלי ובלבר שלא יגבל. ועל כן אין פרושו לשון שבירה, אלא פ ר פ ו ר, ר ב ו ך ורפרוף הגלוסקין ב נ ו ז ל, בנראה בעקר בחלב, ועל כן חוששים שלא יחבין. ואמנם בבבלי (ביצה יז:) בלבר, בנגור ליתר המקורות, מובאת הברייתה בלשון: פרפר את הביצה ו נ ת ן לתוך הדג, במקום פ ר פ ר ב י צ ה ע ל ה ד ג, אבל ברור שאין כאן אלא טעות של מעתיקים קדומים על פי ההמשך: או שרסק קפלוטות (ו"א שום) ונתן לת ך הרג. ועי' פַּרְפֶּרֶת, הערה.]

[2]) [צ"ל: פרפר ביצה על הרג, ועי' בהערה הקודמת.]

[3]) [עי' בהערות הקודמות.]

[4]) [עפ"י הבנה בזו של השמוש התלמודי.]

schlagen, zucken, zappeln; tressaillir, palpiter; to twitch, quiver, palpitate[1]: מעשה בשני אחים בהנים שהיו שוין ורצין ועולין ככבש וקדם אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות נטל את הסכין ונתן בלבו וכו' ואחר בך בא אביו של תינוק ואמ' להן אחינו אני בפרתבם, מפרפר היה בני וסבין לא נטמאת (תוספת' שבוע' א ד). לקה מכת מות ומפרפר ויצא הימנו רביעית דם ועקרוהו בחזקת שהוא חי והוליבוהו למקום אחר ובו' (שם אהיל' ד יב). ראוהו רודף אחר חבירו להרגו והסייף בירו וכו' והעלימו ערים עיניהם ואחר בך מצאוהו הרוג מפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג וב' וכו', ובבר היה יהודה בן טבאי נבנס לחורבה ומצא שם הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג (מכי' משפטי דכספא כ). מה שרץ הקל הרי הוא מטמא כשהוא מפרפר, מת החמור אינו רין שיטמא אפילו מפרפר (ספרי במד' קכה). חלל לא מפרפר חלל לא מפרכס, ראוהו מפרפר באן ובא לאחר זמן ולא מצאו, אני אומ' נעשו לו נסים וחייה (בשם ר' זעורה, ירוש' גני' סוטה ט א, 217). חלל ולא חנוק חלל ולא מפרפר, באדמה ולא טמון בגל (ת"ר, סוטה מה:). למלך שהיה לו שני בנים בעט על הראשון ונטל את המקל וחבטו ופרפר ומת (ר"ש בן לקיש, מד"ר איכה, פתיח'). — ואמר הפיטן: מפרפרים הילדים וזה על זה מפרכסים ממהרים שחוט אחרים וברביהם מתכוססים (דוד בר' שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ). — ואמר המשורר: בן הרכה להג והילר כמים שובב ומפרפר בין מות לחיים (שירי יל"ג ב, משל יח, עמ' 37). — ובהשאלה, פִּרְפְּרָה הנפש: אף על פי שהבה אותם מבת מות מחצי הלילה, היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר (ר' יוחנן. בכה"ם מפ' שמח').

⁺פַּרְפַּר, ש"ז, — חרק מעופף בעל בנפים דקות ורהבות, Schmetterling; papillon; butterfly מצוי כדבור בספרות העברית החדשה.

***פַּרְפֶּרֶת** [3], ש"נ, מ"ר פַּרְפְּרָאוֹת, פרפרות, פרפריות [1], — מאבל טעים שנאכל עם הפת בסעודת ואף בלעדיה לפני עקר הסעורה או אחריה [2] Zukost (zum Brot), Vorspeise, Nachtisch; ce qu'on mange avec le pain, hors-d'oeuvre, dessert; dish served with bread, appetizer, dessert: ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון, ברך על הפת פטר את הפרפרת, על הפרפרת לא פטר את הפת (ברכ' ו ה). מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו [3] מפיו אבל לא מן הבתב, ומפים (שבת כג ג). הביאו לפניו מטבל בחזרת עד

---

[1] [עי' הערות לעיל.]

[2] [יש גוזרים מלה זו מן פִּרְפֵּר, פרר, במשמ' שבר, באלו עקר הפרפרת מאבל עשוי מפרורי לחם וירקות (עי' פֵּרוּר), ובראיה לבך מזביר לוי במלונו אף את הכיסנין (בעקר: בסנין), שהוא רואה בהם, בפרוש קדוש אחד, קליות שנאכלו בסעודה אחר המזון. ואולם אין בל קשר בין בִּסְנִין לפרפרת (ועי' הערת המחבר בערך בִּסָּן), ואף נראה שאין בסנין שם למאבל בלל, אלא יש להבין לפי הענין: פת הבאה בסנין אחר המזון, פת הבאה אחר המזון בתורת ξένιον, מנה לאורח, וכן כסאנין בסור' במשמ' זו. ואחרים (עי' קרוים Lehnw. II, עמ' 494) רואים במלה פרפרת, מ"ר פרפראות, מלה שאולה מן יוני' περιφορία, אך גם זה אינו יוצא ידי שמוש המלה במקורות.

ואולם אין פרפרת בעקר אלא שה"פ מן פִּרְפֵּר, המשמש בתו"מ אף במונח של המטבח, פרפר ביצה על גבי רגה (ע' פִּרְפֵּר, הערות) במשמ' הטיל ביצה (מפרפרת) על גבי הדג כדי להוסיף לו נותן טעם; ואף בא בתו"מ הצירוף פרפרת הפת (עי' בדגמאות להלן, ובמקומו בנ"א בטעות: פרפר את הפח), והבונה ברורה: דבר נותן טעם שמפרפרים אותו על הפת, ומבאן עקר משמ' המלה פַּרְפֶּרֶת: לְפוּת שמלפתים לַפַּת, לשם טעם. ובן הבטוי: תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה, דברים הנותנים תוספת טעם ותבלין לחבמה.]

[1] [רד"ק (מבלול, ליק, קפא.): ורז"ל אמרו קבוץ פֶּרֶבֶת, פְּרָבִיּוֹת שחורות, חברו אותו בחבור מלביות או תחתיות במו שיתבאר ובן אמרו קבוץ פרפרת פַּרְפְּרִיּוֹת, ע"ב. וריב"ג (רקמה ז, 47) אמר: עקרו פרפרתות והמירו התיו ביוד ובבר המירו הייד הזאת באלף ואמרו פרפראות.]

[2] [רש"י (ברכ' מג., ד"ה ברך) פרש: ונוהגין היו להביא קודם אבילה כוס יין וכו' ומביאין לפניהם פרפראות להמשיך אבילה בגון פרגיות ודגים ואח"כ מביאין השלחן ולאחר גמר הסעודה יושבים ושותים ואובלים ומה הן אוכלים פרפראות כגון ביסני דמעלי ללבא ולחמניות והוא יין ופרפרת שלאחר המזון, ע"ב. ורמב"ם (שם ו ה): ופרפרת שם ללפתן ולבל מיני מטעמים שיאבלו בו הלחם, ע"ב. ועי' גם רש"י בשאר מקומות (שבת קמח:, סוכה כז.).]

[3] [בפי' ר"ח הגרסה: פרפריותיו.]

שמגיע לפרפרת[1]) הפת (בכח' י ג). הביאו להם פרפראות כל אחר ואחר מברך לעצמו (תוספתי ברכ' ד ח). אם בירך על הפרפרת תחלה בל עמא מודוי דלא פטר את הפת ולא מעשה קררה (ירוש' שם ו ה). הביאו להן לירים אף על פי שנטל ידו אחת צריך ליטול שתי ידיו, הביאו להם פרפרת אחד מברך על ידי בולן, ואין רשות לאורח ליכנס אחר שלש פרפראות (שם שם ו ו). בכל יום ויום אתה ממשיך במה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך (ר' אליעזר, קוהי כז). אל תגזול דל כי דל הוא, זה התורמוס שנבנס עם הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אגוזים ותמרים עליהם אני אומר הברכה תחילה ואניח את התורמוס (בשם ר' לוי, תנחו' במד' כב). — ובהשאלה: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות, תקופות וגמטריאות פרפראות[2]) לחכמה (ר' אליעזר בן חסמא, אבו' ג יח).—ובכהמ"א: ופירושו כיון שיראה אדם קורא כמה אורחים צריך להביא כמה פרפריות אצלו וכו' (ר"ח, סכה קמט). כי הלחם הוא המזון הטבעי לאדם ושאר המאכלים הם הפרפראות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קפז., סשטים). והמבזה את המועדות, פי' שאינו מזמן להם סעודות ואינו מוציא הוצאות לכבודן ואינו קונה פרפראות ומלבושים לאשתו ולבניו כפי השגת ידו (ר"י עקנין, ס' מוסר ג טו). וגם אביא מאשר שמעתי סנוטריקון וגימטריאות אשר הם לחכמה פרפראות (אבודרהם, הקד'). וקובעין עצמן לאכול פירות ופרפראות ולשתות יין (שם, קטז.). למור הדת המחיה הנצחית והמוסר פרפרת ובלערי זה סבלות (ר' ידעיה בדרשי, סרדש ג, אולה"ם ג). כמו הפרפראות שרגילין לאכול בסוף הסעודה לקנות דרך תענוג (רענ"ע, אבו' ג יח). — "ובמליצה במשמ' דרוש וחדוש בתורה, חרוד: הדרשנים אמרו על דרך פרפרת (כ"י רשי', כ"י קמברידש, דף 74). ואפשר לומר בזה פרפרת בי נודע כי ידו"ר בולל עשר ושם אלה"י עולה עשר במספר קטן (ר' אליהו די וידאס, ראשית חכמה, הקדושה א). רבינו יעקב בעל הטורים בתבתי אני הדל בשה"ג ח"ב אות כ"ט דיש לו חיבור על

1) [נ"א: לפרפר את.]

2) [הערוך וריב"ג (רקמה ז. 47): פרפריות.]

התורה והפרפראות שנדפסו רם בחיבור הנזכר בתחילת כל פרשה (חיד"א, ככר לאדן, כד.). אמנם שלא להשיבו ריקם אכתוב פרפרת אחת וכו' (חתם סופר, או"ח קנג). — ואמר הפיטן: שרויה (התורה) על הראש בציין ונזר, תרוגה פרהמיא בגבירה בת מלך, תפוין פרפריותיה כמעין המתגבר (הא"ר כוגה, פיוט לשמיני עצרת, מחז' איטל' ב קסה:).

א. פרץ[1]), ממנו מפרין, פריין, פרין, "פריצה, "פריצות, א. פרין, פרין, פרין, פרצה, "פרצון.

ב. פרץ[2]), ממנו ב. פרין, ב. "פרין.

ג. פרץ[3]), ממנו ג. פרין.

א. פרץ, פ"י, פרצת, פרצו, פרצו, פרין, תפרצי, יפרין, יפרין־, תפרין־, יפרצו, פרוצ־, פרצים, פרוצים, פרין, פרין, פרוין, פרצתי:ו, יפרצני, — א) שבר והרס, ,brechen, zerstören; briser, détruire; break, destroy פרין גדר, פרין בחומה: ויבאו ירושלם ויפרין בחומת ירושלם בשער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה (מ"ב יד יג). הסר משוכתו והיה לבער פרין גדרו והיה למרמס (ישעי ה ה). למה פרצת גדריה וארוה כל עברי דרך (תהל' פ יג). פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (שם פט מא). עת להרוג ועת לרפוא

1) [שרש זה נמצא אף בארמ' של יהודים (כנראה מן העבר'), ובאשורי פרץ במשמ' קרובה (וגם במשמ' שקר, הכזיב), ובערב' מקבילים לו גם פרצ a), חתך ובקע, וגם פרצ' b), חתך חתך ברכר, פרציה c), פרצה בחומה וכדו'; ובמבטא זה קרוב השרש הערבי אל פרד (יבן רקד, רקצ d) בערב'). וכנראה יצאה אף המשמ' של פרין לרב, התפשט, אשר פרת (Etym. Stud., עמ' 7) מפריד אותה בשרש בפני עצמו, מן ההוראה הראשונה פרין גדר וחומה, עבר על גדותיו. ובמובן זה יש לראות אף בשרש ברין (עי' שם), שממנו מברין במשמ' פורין לרב, גדוש, אך מבטא אחר של פרין, והשוה גם באשורי פרץ, פרצה בשמן, בועת אויר בשמן הצף בגביע בבללים לנחוש בשמן. מצר אחר אפשר אולי לראות קרבה ידועה בין פרץ ובין שרשים אחרים כגון א. פרס, פרק, ואולי אף פוין (נפרין־נפוין), פצין.]

2) [עי' הערות לשרש פצר.]

3) [עי' הערה לג. פרין.]

a) فرص b) فرض c) فرضة d) رقص

עת לפרוץ ועת לבנות (קהלי ג ג). חפר גומץ בו יפול ופרץ גדר ישכנו נחש (שם י ח). גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמי׳ ג לה). ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד (דהי״ב כו ו). — ופרץ בית, פרץ את שעריו ונכנס: כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית יי׳ עשו לבעלים (שם כד ז). — ופרץ פרץ: ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ (בראש׳ לח כט). — ופרץ נחל: פרץ נחל מעם גר [1]) הנשכחים מני רגל (איו׳ כח ד). — ואת מעשיו של אדם: בהתחברך עם אחזיהו פרץ יי׳ את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (דהי״ב כ לז). — ובינ׳ סבו׳, פרוץ, נקי פרוצה, מ״ר פרוצים: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם אשר הם פרוצים ושעריה אכלו באש (נחמ׳ ב יג). כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם כי החלו הפרצים [2]) להסתם (שם ד א). ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות וכו׳ (דהי״ב לב ה). —ובפ״ע: עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויי׳ בראשם (מיכה ב יג). —בתו״מ: נפרצו בו (בגדר) פרצות הרבה אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלא׳ ד ד). ומוציא (המלך) למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו (סנה׳ ב ד). כסמוך לספר אפילו אחת לא יעשו (עיר הנדחת) כדי שלא יפרצו גוים ויחריבו את ארץ ישראל (תוספת׳ שם יד א). כמה דברים אמורים בפרוצה אבל במגופפת הרי הוא בקבר סתום ומטמא מכל סביביו (שם אהיל׳ ה ז). הפורץ על מנת לגדור והתנה אף על פי שגדר כשר (ר׳ יוסי, שם פרה ז ז). עושין פסין לביראות וכו׳, לפי שהפרוץ רבה על העומד הוא עושה דיומדין אבל לא פשוטין (ירוש׳ עירוב׳ ב א). היתה גדורה

1) [כנראה נשמטו כמה מלים, והכונה כקרוב: פרץ . חל אין עבר נוה נעזב מעם גר הנשכחים מני רגל (עי׳ טירטשינר ס׳ איוב לפסוק).]

2) [לפי הנקוד כמו המקומות הפרוצים, ויש מנקדים הפרצים.]

משליש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויצאת (הצאן) ממקום הפרצה מהו (ירוש׳ ב״ק ו א). ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצירות בשבתית וימים טובים (ת״כ, פקח׳ ג.). נעל גדר פרץ כל שהו הרי זו חזקה (ב״ב נג:). — ובסהמ״א: ולבנות היכל קדש הקדשים ולכונן הארמון על משפטו ולבנות פרוצת ירושלם (יוסיפון, גינצבורג, מה). — ואמר המשורר: והחיה משתותיה מקורים והפיץ מנפיציה עננים והעמיד מפרוציה שערים וחלק מחלקותיה לפנים (רסב״ג, עטה הוד, שירי שלמה, דוקס ע, 17). — ועי׳ ערך פצים. — ופרץ הבכי, והנחל. ואמר המשורר: ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים בבליה (ר״ש הנגיד, הנה ימידמי, נבודי, 49). — *וכהשאלה, פרץ גדרו של עולם, של חכמים, עבר על חק, על תקנת חכמים שהם כגדר וכסיג לעולם: שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (ר׳ ישמעאל, תוספת חול׳ ב כג). אשריך בן דמה שיצאת בשלום מן העולם ולא פרצתה [1]) גדירן של חכמים (הוא, ירוש׳ שבת יד ד). אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם (ר׳ שמואל בר נחמני, מד״ר ויקר׳ כו). הנחש פרץ גדרו של עולם תחלה לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות (ר׳ שמעון בן יוחאי, שם שם). — וכאותה משמ׳ פרץ פרץ: ווה חרבן הלשון חלילה לנו לפתור דבר שיוכילנו להפר נקודה אחת מלשון הקדש וכו׳ הזהר בני ואל תפרוץ בפתרון הרבה פרץ (חסו׳ דונש על רסע״ג 4). — ובלא מלת פרץ: חלילה לנו מלפרוץ בפתרון מילה אחת מדברי אלהים חיים (שם 1). — ואמר המשורר: שמע לא אבו ועדיו לא שבו ובלב חשבו מזמות יצוריהם ובלם פרצו ובאמונה קצו ובל רגע רצו להרע פעמיהם (רמב״ע, דיואן בודליאנה, כב). — ובינ׳ סבו׳, פרוץ, נקי פרוצה, מ״ר פרוצים, פרוצות, כמו פריץ, האדם הפורץ גדרו של עולם [2]), המתפרץ מתחת החק, וביחוד פרוץ בזנות, בשחוק, בנדרים וכדו׳: אף לא

1) [בתוספת׳ (חול׳ ב כג): פירצת גזירן.]

2) [בנגוד אל גדור מן הערוה וכדו׳. אמנם רמב״ם בפרוש המשנה (דמאי ב ג) פרש: פרוץ בנדרים מרבה בשבועות. ממשמ׳ ב) של פעל זה.]

יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא לסתים ומשמש בביהמ״ר (ר׳ יהודה, דמאי ב ג). שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות (תוספת׳ גיט׳ ד ג). אין דור שאין בו ליצנים, מה הון פרוצי[1]) הדור עושים היו הולכים אצל חלונותיו של דוד ואומרין לו דויד אימתי יבנה בית המקדש (ירוש׳ גנזי׳ ברכ׳ א, 6). בראשונה היה אומרו (את השם המפרש) בקול גבוה, משרבו הפרוצין[2]) היה אומרו בקול נמוך (ירוש׳ יומא ג ז). והיתה האשה לאלה בקרב עמה, בזמן שעמה שלום לא בזמן שעמה פרוצים (שם סוטה ט ט). לא יתייחד איש אחד עם שתי נשים וכו׳ בד״א בכשירין אבל בפרוצין לא תתייחד אפי׳ במאה איש (ר׳ אבון, שם קידוש׳ ד יא). גיחזי אדם גיבור בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים עין צרה ופרוץ בערוה ולא היה מודה בתחיי׳ המתים (שם סנה׳ י ב). לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין (על האובלין) (ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יוחי, עירובי׳ סד:). רוב עכו״ם פרוצים בעריות (רבן גמליאל ור׳ אליעזר, כתובי׳ יג:). באן בפרוצה כאן בצנועה (שם לו.). אשה מונה בניה בשרין רוב בעילות אחר הבעל, בעי רב עמרם, היתה פרוצה ביותר מהו (סוטה כז.). גדר גדול גדרה תמר באותה שעה אמרו לבנות מלכים כך לבנות הדיוטות על אחת כמה וכמה, אם לצנועות כך לפרוצות על אחת כמה וכמה (ר׳ יהושע בן קרחה, סנה׳ כא.). אל תהי פרוץ בנדרים שהנדרים מביאים לידי שבועות (כלה רבתי ג). ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי וגו׳ אפילו אדם פרוץ אינו אומר כלשון הזה (ר׳ איבו, מד״ר בראשי׳ ע) בלום; שישראל פרוצין בעריות שבינה מסתלקת מהם (ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי, שם במדי׳ ז). וחוטא ילכד בה, זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא לה,

[1]) [כך גם במס׳ משקין ג (ירוש׳ גנזי׳, עמ׳ 204), אך ברפוס׳ בשני המקומות: פריצי. אולם בירוש׳ שקלי׳ (ב ז) ברפוס׳: מה היו פרוצי הדור עושין, ואמנם אפשר שהיתה בלשונם אף הצורה פָּרוֹץ, בארמ׳ פְּרוֹצָא, במשמ׳ פורץ גדר, פָּרִיץ.]

[2]) [בקונדריס אחרון לר׳ שמעון הדרשן (ירוש׳ גנזי׳, 311): הפריצים.]

לפי שרובן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (שם שם ט). בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה[1]) (כב הוגא בשם בר קפרא, שם שה״ש, גן נעול). ויבואו שדה מואב ויהיו שם, בתחילה באו להם בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אחר כך באו להם לכרכים מצאו אותם מדוחקין במים ואחר כך חזרו להם בעיירות (שם רות, ושם הא׳ים אלימלך). כל מי שפרוץ בנדרים כמי שנוטל את החרב ודוקרה לתוך מעיו (דב״ר, ליבכמן, 45). — ובמהמ״א: שאין אדם רשאי לתקן תכשיטים לבניו הפריצים ולבנותיו הפרוצות ולא האיש לאשתו כשהיא פרוצה (ספר חסידים תתתתקלד). אם היית נאה אל תהי פרוץ בעריות שלא יהו בריות אומרים איש פלוני נאה ואינו גדור מן הערוה (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי ג ט). אבל החשוד על העריות שרגיל עם העריות ומתייחד עמהם וקול יוצא עליו שפרוץ בהם כשר לערות אחת ופסול לערות אשה בין להכניסה לבעלה בין להוציאה מבעלה (טוחו״מ לד ט). — ואמר המשורר: והימים באבורים פרוצים ואין מי יעמד לפני חמתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ קיב, מי היוצא להרכבי). ומן הפלא איך לא היה בזמן בליון חרוץ לרב היות הדור פרוץ (עמנו׳, מחב׳ יד, 108). — ב) בהשאלה, פָּרַץ את האדם והעם, פרץ בהם פרצה, הרס אותם: ויכם שם דוד ויאמר פָּרַץ יי׳ את איבי לפני כפרץ מים (ש״ב ה כ). אלהים זנחתנו פְּרַצְתָּנוּ אנפת תשובב לנו (תהל׳ ס ג). יִפְרְצֵנִי פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור (איו׳ יז יד). — וּפָרַץ בּוֹ, באותה משמ׳: וגם הכהנים הנגשים אל יי׳ יתקדשו פן יִפְרֹץ בהם יי׳ וגו׳ והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יי׳ פן יִפְרָץ־בם (שמות יט כב-כד). ויחר אף יי׳ בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים ויחר לדוד על אשר פָּרַץ יי׳ פרץ בעזה (ש״ב ו ז-ח). ויכעיסו במעלליהם וַתִּפְרָץ־בם מגפה ויעמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה (תהל׳ קו כט-ל). פָּרַץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט (דה״א יה יג). — ואמר הפיטן: דרך קשתו וכלה בחרץ ובברזל עצל שמי ערץ פרצני שלש עשרה פרץ

[1]) [ובמקום אחר (מד״ר ויקר׳ לב): פרוץ ערוה.]

(ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' ת"ב). — ג) פ"ע, פרץ במשמ' פרץ את הגבול, התפשט, התרבה, sich ausbreiten, vermehren; se répandre, s'accroître; to spread abroad, increase: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (בראש' כח יד). כי מעט אשר היה לפני ויפרץ לרב ויברך יי' אתך לרגלי (שם ל ל). ויפרץ האיש ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (שם שם מג). וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ (שמות א יב). כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (ישעי' נד ג). ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו (הוש' ד י). מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ (איו' א י). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרב (דהי"א ד לח). — ופ"י, פרץ היקב תירוש, הרבה תירוש: וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י). — ובתו"מ: בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל שלא שנינו לא יאכל הטהור עם הטמאה אלא לא יאכל הזב עם הזבה (ר"ש בן אלעזר, שבת יג.). — ואמר הפיטן: פרצו לגור בארץ ובני סף חרצו חרץ לאבל עניים מארץ ואביונים מאדם (רסע"ג, מי כמוך שכן, סעה"ם 49). — ובינ' פעו', פרוץ, במשמ' רב מאד, בלתי מגבל: לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם (רש"י, בראש' מט כו).

—פעו', מפרצת, — פרצה החומה, נבקעה ונהרסה: הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש (נחמ' א ג). — ובמדר': רואה (שומר השביעית) ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים[1]) ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר (ר' יצחק נפחא, תנחו' ויקר' א).

—התפ', מתפרצים, — התפרץ העבד, פרץ לו פרץ לצאת לחפשי, פרק על אדניו: מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (ש"א כה י). —*ובמשמ' היה פרוץ בעברה, בערוה: אבלט שאל ללוי סריסא מותר לשתות ואסור לרחוץ (בחמין

שהוחמו בי"ט) א"ל אם תראה סרים מחבק עם אשתך שמא אינו רע לך, א"ל אין א"ל ומכי הוא לה כלום, אמר לו שלא תתפרין, א"ל והבא שלא יתפרצו (ירוש' שבת ג ד). — ובספה"מ"א: ובאן אנו תולין הולד שנתעברה ממנו אחר הנישואין שהיא רגילה ומצויה אצל בעלה ביותר שהוא הרוב ולא נתפרצה אז ולא תולין אותו בעובר של אירוסין שהיא באיסור (שו"ת הר"מ מאלדווא לג). —*ובמו נפע', נקרע ונבקע: שתרוץ הבהמה ותדלוג ותתפרץ הסירכא ונכנס הרוח בנקב (ס' האורה קג, 122).

—נפע', *נפרץ, — א) נפרצה הגדר, החומה, המחיצה, נבקעה, נהרסה: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי היא כפתח יתר מכן כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור, גדרה ונפרצה אומרים לו גדור, נתייאש הימנה הרי זה קידש וחייב באחריותה (תוספת' שם ג ג). חומת העיר שנפרצה גודרין אותה, גדרה ונפרצה אין גודרין אותה (שם מו"ק א ז). נפרצה (המחיצה) מרוח אחת נותן לחי וקורה מיכן, נפרצה מיכן ומיכן נותן לחי וקורה מיכן ועושה צורת הפתח מיכן (ירוש' עירובי' ס). — ונפרץ הדיר, נפרצה דלתו: הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור וכו' נפרצה בלילה או שפרצוה לסטים ויצאה והזיקה פטור (ב"ק ו א). — ונפרצה החצר לחצר אחרת, נפרצה המחיצה שביניהן ונפתח פתח מאחת לשניה, וכן מקוה וכדו': חצר גדולה שנפרצה לקטנה גדולה מותרת וקטנה אסורה מפני שהיא כפתחה של גדולה (עירובי' ט ב). חצר שנפרצה לרשות הרבים המכניס מתוכה לרשות היחיד או מרשות היחיד לתוכה חייב (שם שם). כתל שבין שני מקואות שנסדק לשתי מצטרף ולערב אין מצטרף עד שיהא במקום אחד בשפופרת הנוד, רבי יהודה אומר חלוף הדברים נפרצו זה בתוך זה על רום בקליפת השום ועל רוחב בשפופרת הנוד (מקוא' ו ט). — ונפרצה פרצה, או נקב: נפרצו בו (בגדר) פרצות הרבה אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מסננת של חרדל שנפרצו בה שלשה נקבין מלמטה זה בצד זה שהיא טהורה (תוספת' ב"מ ד טז). — ובלים שונים: מרוד

[1]) [בתנחו' בובר (שם שם): מופרצין, הפע'.]

של נחתוסין טמא ושל בעלי בתים טהור, גפפו מארכע רוחותיו טמא, נפרץ מרוח אחת טהור (כלים טו ג). הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור (תוספת׳ שם ב״מ א ט). קורות בית הבד בזמן שנפרצת טהורה (שם זבים ד ז). — נִפְרְצוּ העלים, נפרדו ביותר עד שאינם מחברים כלל: נקטם ראשו (של הלולב) נפרצו עליו פסול, נפרדו עליו כשר (סוכה ג ח). לולב העשוי כמין חרות ושנפרצו רוב עליו פסול (תוספ׳ שם ב ז).—וּפְרוֹת: אתרוג שנפרץ ותחכו כבוש או בקיסם אינו חיבור שאין חיבורי אדם חבור (שם אהילי ד ג). — ושיטה של שֵׂעָר: שני נתקים זה כצד זה ושטה של שער מפסקת ביניהן נפרץ ממקום אחד טמא, משני מקומות טהור וכו׳ נפרץ ממקום אחד כגרים טמא (נגע׳ יו), שתי בהרות וחוט של מחיה ביניהן ניפרץ מכאן מקים שערה אחת ומכאן מקום שערה אחת טמא משום פסיון וטמא משום מחייה (תוספת׳ שם ב ה).—ובסהמ״א: אמר רבא לא שנו דאין מעכבין אלא שלא פרץ את פצימיו, הואיל שאין נפרצין חזקה יש לפותחו (תמ״ה, ב״ב יב). ווהו מאמרם בקדוש החדש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשילו לירח הנבנית לעתים ונפרצת לעתים (ליקוטי חלק ב, לבוב תר״מ, ג.). — ואמר המשורר: לשון קדש הברית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים, אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהי נפרצים גדרות וגדרים (תלמידי מנחם, לנבור במעודה, פעה״ם 7). — וכמליצה: כי לא באמונת המצריות העבריות כי חיות הנה לא נפרצו עלי דעותיה ולא נחלקו תייומתי פנותיה באשר יקרה בחכמה האנושית (ר״י מפיסא, מנחת קנאות, 9). — ב) נִפְרַץ, היה פָּרוּץ בעריות וכדו׳: שלא יפרצו בנות ישראל בזמה (ירוש׳ כתוב׳ א א). בזכות ד׳ דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמותן וכו׳ ולא נפרצו בעריות וכו׳ מימות אברהם לא נפרץ אחד בזנית ביון שבאו לשטים ושתו מימיו נפרצו בזנות (מד״ר במד׳ כ). — וְנִפְרְצָה הערוה: בשבם נפרצה הערוה וגדרת אותה (ר׳ פנחס, שם ברא״ש לז). — ובסהמ״א: שבל זמן שישראל מתגדרים בדברים האלה שמחה גדולה לפני המקום בכך ובעת שהן נפרצין בביכול מבתישין את מעלן (והזהיר, במד׳,

קלא). — ג) ״כמו קל במשמ׳ ג), התפשט, נפוץ [1]: וכל בלב לשונו עלי יחרץ ולבן אין תזון שירי נפרץ (עמנוי, מחב׳ א, 3). וע״ד המאמר הזה הנפרץ מאד בספרותנו עי׳ מה שאסף רמש״ש וכו׳ (דוד קופמן, הערה במנחת קנאות לר״י מפיסא, 62).

—פִּעֵ׳, *פֵּרֵץ, פירץ—כמו קל: אשריך בן דמה שיצאת בשלום ולא פירצת [2] גזירן של חכמים שכל הפורץ גדירן של חכמים לסוף פורענות בא עליו (תוספת׳ חול׳ ב כג).

—הִפְעִ׳, *הִפְרִיץ, — א) כמו קל במשמ׳ ג), התרבה וגדל: מי מחכה ליעקב שעבר במקלו שיפריץ ויעשיר (מד״ר ברא״ש סח). — ואמר הפיטן: מחלציהם אדמה הישריצה נטיעתם בארץ הפריצה (ינאי, אוס, קרוב׳ לפ׳ בראשית, זולא״י, ז) — ב) ״הִפְרִיץ אדם או צֶמַח, עשה שיפרץ, יפרה וירבה: כל מה שהם נותנין לב לענות בן לב הקב״ה להרבות ולהפריץ שנאמר כן ירבה וכן יפרץ (רש״י, שמות א יב). והבי קאמר קרא ענבים יהיו לך המפריצים יקביך ביין (תוס, יומא עו:, ד״ה דבר).—ואמר הפיטן: שיתנו ברכה כדיצך רב דגן ותירוש בהפריצך (ר״א קליר׳ טל תן, תפלת טל). חבמו קלי מרץ וכו׳ גן נעול השרץ שתוק אסוף הפרץ ומה ספק ארץ (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). קדוש מארצו קצע קרוצו קוממיות הפריצו קשטו ממערצו (הוא, אל נשא, יול׳ שבת בראשי). — ובמשמ׳ הֵפִיץ: כתב מדברו אשר דבר לעמו לחלקו אשר נפל לו בנעימים וה דברים אחדים בלשון קדש והפריצם ברבים (בחינת ספרים ומלחמת סופרים, ליון תר״א, 60).

—הָפְעַ׳, ״הָפְרַץ [3], — כמו נִפְעַ׳: והפרצה הראשונה הרעה אשר הופרצה בישראל אז היא פרצת אנטיוכס הרשע (יוסיפון פרק סה). — ואמר הפיטן: הופרצתי פרצה על פרצה (רקע״ג, קרוב׳ לי״ז בתמוז, קזור רקע״ג, מיט). הפרצה סכת גן נחמד מקדם כי

---

[1]) [עפ״י ההכנה המקבלת של חזון נִפְרָץ (ש״א ג א), עי׳ ג. פָּרַץ, נִפְעַ׳.]

[2]) [במקום אחר (ירוש׳ סנה יד ד; מד״ר קהל׳ א, כל הדברים): פרצת, קל. אך עפ״י צורת פִּעֵ׳ נוצר בסהמ״א שה״פ פֵּרוּץ, פעלת הפורץ וְהַמְפָרֵץ: כפתח בית הנסתם בפירוץ פצימין (ר״ס, שבת קמו:).]

[3]) [עי׳ פִּעֵ׳, הערה.]

בתוכו נרגן רב לקול אל רדם (ר"י הלוי, יהגו סוסנים, דיוהן ג, 17).

ב. **פָּרַץ**, פ"ע, יִפְרָץ־, יִפְרְצוּ, — כמו פָּצַר: ויִמאן ויאמר לא אכל וַיִּפְרְצוּ בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם (ש"א כח כג). ויאמר המלך אל אבשלום אל בני אל נא נלך כלנו ולא נכבד עליך וַיִּפְרָץ־בו ולא אבה ללכת ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון אחי ויאמר לו המלך למה ילך עמך וַיִּפְרָץ־בו אבשלום וישלח אתו את אמנון ואת כל בני המלך (ש"ב יג כה–כז). ויאמר נעמן הואל קח ככרים וַיִּפְרָץ־בו ויצר ככרים כסף בשני חרטים וכו' (מ"ב ה כג). — ואמר המשורר: אמור לאדוניך אל י פ ר ץ עלי[1] פרץ (אד"ם הכהן, אנח ואמונה ממזמ י, כל שירי אד"ם ומיכ"ל ג, 189).

—הפעי, *הִפְרִיץ, — כמו קל: אמדוהו שאין יכול לקבל אלא שליש (מלקית) אפילו עומד ו מ פ ר י ץ אין מוסיפין לו (תוספת' מכות ה יג).

ג. **פָּרַץ**[2], 'פ"י, יִפְרֹץ, פְּרֹץ, — פָּרַץ דְּבַר דת ודין, נתן פקדה, dekretieren, erlassen; décréter, émettre; to decree, issue: ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי' וְכִפְרֹץ[3] הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו (דהי"ב לא ד–ה). — וּפָרַץ המלך את פלוני, פָּקַד וּמִנָּה אותו: ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו ויבן וַיִּפְרֹץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים (שם יא כב–כג).

[1] [עפ"י הפסוק (בראש' לח כט).]

[2] [המפרשים והמתרגמים נדחקו לבאר את כל המקומות המובאים כאן מן א. פרץ, אך לא הצליחו למצא כדרך זו פרוש מסתבר היוצא ידי ענין הכתובים, ועל כן נסו החדשים תקונים מרתיקים, כגון נִרְצְתָה במקום נִפְרְצָה (דהי"א יג ב) וכדו'. ואולם כאשור' משמש פִּרְצ כמלה הרגילה במשמ' מצות אלהים, הוראה רתית, נֹהַג דתי, וכן בערבי פַּרְץ' a) הוא מצוה וחק, והפעל פַּרַצ' a) פרושו: נתן חק ומשפט, קבע דין וכרו', ואין ספק שאותו פעל נשמר כאן בעבר'. ועי' גם ד. פָּרַע, הערה.]

[3] [הכונה: כפרץ המלך את הדבר.]

a) فرض

—נפע', נִפְרְצָה, נִפְרָץ, — נִפְרַץ הדבר או החזון, נתנו כפקדה מאת האל: ודבר יי' היה יקר בימים ההם אין חזון נִפְרָץ (ש"א ג א). ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי' אלהינו נִפְרְצָה[1] נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי"א יג ב).

פֶּרֶץ, ש"ז, פִּרְצוֹ, מ"ר פְּרָצִים, כנ' פִּרְצֵיהֶן, — מקום שנפרץ ונשבר, שֶׁבֶר ובקוע, הֶרֶס, Durchbruch, Riss; brèche, rupture; breach, crack, — פֶּרֶץ כחומה: לכן יהיה לכם העון הזה כְּפֶרֶץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה (ישע' ל יג). וּפְרָצִים[2] תצאנה אשה נגדה (עמו' ד ג), כי בניתי את החומה ולא נותר בה פָּרֶץ (נחמי' ו א). — פֶּרֶץ ברחם: ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פָּרֶץ (בראש' לח כט). — פֶּרֶץ מים, זרם מים הפורצים והורסים: פרץ יי' את איבי לפני כְּפֶרֶץ מים (ש"ב ה כ). כְּפֶרֶץ רחב[3] יאתיו (איוב ל יד). — פֶּרֶץ על פני פָרֶץ, פֶּרֶץ אחרי פָרֶץ, פֶּרֶץ גדול: יפרצני פֶרֶץ על פני פָרֶץ ירץ עלי כגבור (שם טז יד).

—סָגַר פֶּרֶץ, גָּדַר פֶּרֶץ, בנה וסתם אותו: שלמה בנה את המלוא סגר את פֶּרֶץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז). ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פֶּרֶץ משובב נתיבות לשבת (ישע' נח יב). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פִּרְצֵיהֶן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). — עָמַד בַּפֶּרֶץ, הגן והציל, כגבור העומד בפרץ החומה להגן על העיר: ואבקש מהם איש גדר גדר ועמד בַּפֶּרֶץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה (יחזק' כב ל). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בַּפֶּרֶץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהל' קו כג). — ואמר בן סירא: וגם פינחס בן אלעזר בגבורה נהדר שלישי בקנא

[1] [לפי הענין יש לחבר: ומן יי' אלהינו נפרצה, ולא כבעלי הטעמים שחברו נפרצה אל נשלחה שאחריו והבינוהו בעתיד מן הקל.]

[2] [כמו ובפרצים, כדגמת פֶּתַח אהלו במקום בפתח.]

[3] [אין ר ח ב זה בלשון ס' איוב אלא רַחַב מַיִם (לז י), וכן שם (לו טז) רַחַב לא מוצק תחתיה, היא תהום מים עליונים, שאין רקיע מוצק תחתיה לעצר אותה, והיא עלולה להתפרץ על האדם החוטא. ועי' טורטשינר, ס' איוב.]

לאלוה כל ויעמד בפרץ עמו (נ״ם גני׳ מה כג). — ובסהם״א: והם אנשים חכמים וקדושים בעלי מצוות עומדים בפרץ לכל אחיהם הקרובים והרחוקים (ויסעות כני בנימין, גרינהוט, 4).— ואמר המשורר: ונפשו גדרה פרצי שחקים ותפרץ ממקום עיש גדריו (רשב״ג, כתרת עץ, ברודי, תבחר, לו). — ובהשאלה, פֶּרֶץ בעם, באדם, צרה פתאמית, איד, מכה גדולה: כי עשה יי׳ פֶּרֶץ בשבטי ישראל (שפט׳ כא יה). ויחר לדוד על אשר פרץ יי׳ פֶּרֶץ בעוה (ש״ב ו ח). אין פֶּרֶץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל׳ קמד יד). —ובסהם״א: חשבתי כל פרץ מני שים אדם עלי ארץ וכמוני בכל כאבים לא מצאתי (מנחם בן סרוק לחסדאי בן שפרוט, סעה״ם 2). — ואמר הפיטן: לכל תכלה יש קץ ואין קץ לפרצי, כלו שנותי ואין מתום למחצי (רשב״ג, שביה ע יה, גאלה שבת א אחה״ם). ראה לחצי רפא מחצי גדור פרצי ומים ציא לאור תוציא (ראב״ע, אני חמה, איגר 63). — ואמר המשורר: בזה אביט תמונתך בכל עת וזה יקר עלי שברי ופרצי (ר״ם הנגיד, אהוב כספי ומאויי, ברודי, 49). — ופְרָצִים בתחתית הושט: מקום השחיטה מן החי הוא הצואר וכל הצואר כשר לשחיטה כיצד בושט מתחלת המקום שכשחותבין אותו מתכווץ עד מקום שיצעיר ויתחיל להיות פרצין פרצין בכרס (רמב״ם, שחיטה א ה). ודע כי מקום השחיטה למטה בוושט עד מקום שמשעיר ומתחיל להיות פרצים פרצים בכרס (הקנה, הי׳ דברים הפוסלים בשחיטה, קטו:).

ב. *פֶּרֶץ, ש״ז,— הפצרה, ואמר המשורר: אמור לאדוניך אל יפרין עלי פרץ (אד״ם הכהן, אמת ואמונה מחזה י, כל שירי אד״ם ומיכ״ל ג, 189).

פֶּרֶץ, ש״ז,— העַתּוּד החלך בראש העדר [1]), Leithammel; leader of the flock ; sonnailler: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם עלה הַפֹּרֵץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכה ב יב–יג).

פִּרְצָה, ש״נ, מ״ר פְּרָצוֹת, — א) כמו פֶּרֶץ, בְּקִיעַ, שֶׁבֶר. ובהשאלה: לא עליתם בַּפְּרָצוֹת ותגדרו גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום יי׳ (יחזק׳ יג ה). —וכתו״ם: וגדר שנפרץ עד עשר אמות הרי היא כפתח, יתר מכן כנגד הפרצה אסור, נפרצו בו פרצות הרבה. אם העומד מרובה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ מרובה על העומד כנגד הפרצה אסור (כלאי׳ ד ז). ומקרין את הפירצה במועד ובשביעית בונה כדרכו (מו״ק א ז). לפנים ממנו (מחומת הר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים ושלש עשרה פרצות היו בו שפרצום מלכי יון (מדות ב ג). בעיר, מלמד שפרצה קוראה לגנב (ספרי דברי׳ רמג). פירצה דחוקה נכנסי׳ בה בשבי׳ אפי׳ משרת צרורו׳ (שמואל, ירוש׳ ברכ׳ ב ו). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בכרמו בשבת וראה שם פירצה אחת וחשב לגדרה (שם שבת עו ג). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויצאת ממקום הפרצה מהו (שם ב״ק ו א). ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאביל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים (פסחי׳ נו.). שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב (תנחומא בובר, מצורע יג). ונביאים שהעמיד מן האומות נותנים פרצה לאבד את הבריות מן העולם הבא (שם בלק א). — ובסהם״א: שנית קם בגרים הרשע ויבוא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא וישבר במקדש שלש עשרה פרצות (מגלת אנטיוכס מה). אחרי כן באו בני חשמוני לבית המקדש ויבנו השערים הנשברים ויסגרו הפרצות (שם סו). — ואמר הפיטן: גדור פרצת היכלי, דגול מהר חבלילי, יי׳ היה עוזר לי (אדיר איום, זמיר׳ למוצ״ש). — *ובהשאלה: אמר לפניו רבונו של עולם אם הללו בחיים ואינם יכולים לעמוד להן בפירצה הזו, יעמדו המתים (מד״ר דבר׳ ג). — *ובהשאלה במשמ׳ אסון, מות: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים (ת״כ, לדוק הדיק, ברכ׳ יח.). גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים (מר זוטרא, תפלה בבית האבל, שם מו:). — *ובהשאלה במשמ׳ פריצת גדר המוסר: כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה (ר״ם בן יוחאי, מד״ר ברא׳ כו).—ובסהם״א: מפני שההשכונור כולם באחד ניתנו מרועה אחד ולא ראינו קלקול בזה ולא פירצה כזאת (קטעי וכוח בן אחיר JQR NS V, עמ׳ 547). - *ובמשמ׳ מפלגה, כת עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות

[1]) [עי׳ טורטשינר, לשוננו יא, 265–266].

צדוקים וכיתוסין (אדר"נ ה). - כ) *וכמשמ' התפשטות והתרבות: הזנו ולא יפרוצו, כל ביאה שאין בה פ י ר צ ה אינה אלא בעילת זנות (רב הונא, יבמ' סא:).

פִּרְצוֹן, ש"ז, — כמו פֶּרֶץ, ואמר הפיטן: סיים ארבעים וארבע לרצון, סדורות כרת כלי פ ר צ ו ן (משולם בן קלונימוס, אשומה, Elbog., Stud. 130). רפו ידי עם עניי הצאן, רדו בהם שונאיהם בעני ולחצון, קום כי עליך לגדור פ ר צ ו ן, קיחם פקח וקרא שנת רצון (אליה בר שמעיה, תחנות, סליח' ג עפי"מ).

פִּרְצֵם, עי' פִּרְסֵם.

פרק [1]), ממנו *מפרק, מִפְרֶקֶת, *פֵּרוּק, *פְּרִיקָה, פֶּרֶק, פָּרָק, ˘פִּרְקָה, *פִּרְקוֹן, ˘פִּרְקִי, א.˘פּוּרְקָן, כ. ˘פּוּרְקָן.

פָּרַק, פ"י, — א) פָּרַק מעליו את העֹל, קרע אותו מעליו, התירו בכח והשליכו מעליו, abreissen; arracher, rompre; to cast off: והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (בראשי' כז מ). —*וכהשאלה, פָּרַק ממנו עֹל תורה, עֹל שמים וכדו': וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ (רבי נחוניא בן הקנה, אבות ג ה). על כל עבירות שבתורה יום הכיפורים מכפר חוץ מפורק עול וכו' (רבי, ירוש' שבוע' א ט). שאע"פ שנכנס (יוסף) לאותה גדולה לא פרק עול שמים מעליו והיה ירא להקב"ה (מד"ר במד' יד). — ובסהמ"א: לפי שאין אל מכלל ישראל כיון שפרקו עול ופירשו מן הצבור (ריטב"א לר"ה יז.). — *ופָרַק יראה, פָּרַק ביראה, מיראה, חָדַל מיראת שמים: וכן היא מדת הצדיקים אעפ"י שהקב"ה מבטיחן אין פורקים ביראה [2]. (מד"ר במדי' יט). — *ופָרַק את עונותיו: העם היושב בה נשוא עון וכו' אין אנו יודעין אם פורקים עונותיהם עליה ואם נושאין עונותיהן עליה וכשהוא אומ' כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל הוי שפורקין עונותיהן עליה (מדרש תהלים הוסגן, דברי לב מג, 204). — *ופָרַק את המשא, את החבילה וכדו' מאדם ומבהמה, פָּרַק את החמור או מן החמור, את העגלה והספינה' הוריד מהם את המשא abladen; décharger; to unload: פרק וטע, פרק וטען אפילו ארבע וחמש פעמים חייב וכו' הלך וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור וכו' מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון (ב"מ ב י). פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן וחזירתן מן הגת וכחמור כשהיא פורקת (שם ז ד). כתף אעפ"י שמשאו על כתיפו הרי זה קורא אבל כשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכין (תוספת' ברכי ב ז). עגלה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים אחד הפורק ואחד הטוען חייב (שם שבת יא ח). שתי ספינות שהיו באות זו כנגד זו אחת פרוקה ואחת טעונה מעבירין את הפרוקה מפני הטעונה, שתיהן פרוקות שתיהן טעונות עושות פשרה ביניהם (שם ב"ק ב יא). אם היה חמורו נופל פורק עמו אפילו מאה פעם (שם ב"מ ב כד). פורק אינו יכול לטעון, טוען אינו יכול לפרוק (מכי' בשלח, מסכתא ב - ד). (חמור) אחד פרוק ואחד טעין מעבירין את הפרוק מפני הטעון, היו שניהן טעוני' שניהן פרוקין יעשו פשרה ביניהן, שתי עגלות שתי ספינו' אחת ריקני' ואחת טעונ' מעבירין פרוק' מפני הטעונה, שתיהן פרוקות או טעונו' יעשו פשרה ביניהן (ירוש' ב"ק ב ה). אם ראה חמרין שמששמשין וכאין אין שפרק ספינתו בלמן וכו' (שם ב"מ ו א). עלו ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות של ג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומא לה:). אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תענ' כא.). משל לאדם שנתן עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משוי זה (מד"ר שמות ג). מה נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת כך ישראל משתעבדין ונגאלין וכו' (שם שה"ש, שמועה א:י). — ובסהמ"א: היו השקים גדולים ומלאים כלי זכוכית וביוצא בהם פורק בנחת (רמב"ם, שבת כא י). כגון חבית בשפת הנהר אינו סימן שהכל פורקים חביותיהם שם (טוש"ע, אבידה ומציאה רסו יג). —

---

1) [פרק בארמ' ממשמ' גאל ופדה, וממנו פרוקא, גואל; פְּרַק, גאולה. בערב' פרק a) הפריד, פרק, ובשבאית וכושית במשמ' גאל. וכנראה קרוב השרש קרבה מקורית או לפי התקרבות מאחרת אל ב. פרך, פרץ, פרד.]

2) [נ"א: מיראה. ובתנחו' (חקת כה): אינן פורקין יראה.]

a) فرق

"ובהשאלה: זכור מה שעשיתי לך מה פרקתי ממך מה השלתי עליך, פרקתי ממך ויסררו את חייהם והיטלתי עליך זכור את יום השבת (מדה"ג דבר' ה טו, הסגלה). — *וִפֵּרַק וילון או כילה, התיר והוריד אותם: כילת חתנים מותר לנטותה ומותר לפרקה בשבת (שמואל בשם רבי חייא, שבת קלח.). וילון מותר לנטות ומותר לפרקו (רב בשם ר׳ חייא, שם קלח.) — *וִפֵּרַק לחם מדפוס האופים וכדו׳, התיר והוציא אותו: כיצד מכניסין לחם הפנים ערב שבת היה פורק מדפוס ונותנה על גבי השלחן (תוספת׳ מנח׳ יא יח). שלשה זיתים ובו שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסן לתוך הכד וטוחנו בריחים ונותנם בסלים ושוענם בקורה והיוצא מהם ראשון פורקם וטוחנם וכו׳ (ספרא ויק, אמור פרשה יג). זר שסידר את המערכה חייב, ביצד הוא עושה פורקה וחוזר וסודרה, מאי אהני ליה, אלא פורקה זר וסודרה כהן (ר׳ אבי בשם רבי יוחנן, יומא כז:). עד שלא פרקה נפרס לחמה הלחם פסול ואין מקטיר עליו את הבזיכין, משפרקה נפרס לחמה הלחם פסול ומקטיר עליו את הבזיכין (מנח׳ ח:). *וִפֵּרַק מנעל מן האמום: ופורקין (במועד) מנעל מן האימום ובלבד שלא יחזיר (תוספת׳ מו"ק ב יא). —"וִפֵּרַק תבה או כלי לחלקיהם, zerlegen; démonter; to take to pieces: הגוזל עצים ודבקם במסמרים ועשה מהם תיבה אינו שינוי שהרי אפשר לפרקן וחוזרים לוחות כשהיו (שו"ע חו"מ, גזלה שם ה). — "ובהשאלה. פֵּרַק המות את החיים: אבל המות הוא מבטל את החיים ופורקה ואינו מביא תחתיה ד.ר שיש לו צורה (ראב"ע, הגיון הנפש ד, לח.). — ב) פֵּרַק את האדם מעל העבדות, גאל ושחרר אותו, befreien; délivrer; to deliver: יי׳ אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני פן יטרף באריה נפשי פֹּרֵק ואין מציל [1] (תהל׳ ז ג). שבשפלנו זכר לנו וכו׳ וַיִּפְרְקֵנוּ מצרינו (שם קלו כג–כד). עבדים משלו בנו פֹּרֵק אין מידם (איכה ה ח). — ובתו"מ: ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן. ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן, ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן (מד"ר בראש׳ מד). — ואמר הפיטן: חמול על עבדיך, ופרוק ידידיך, בחוזק ידיך, וכזרועך הנטויה (אשוב אל ביתי, סליח׳ תימנ׳). ראה עניי אלי, כגלותי צר לי, והתירה כבלי ופרקני (אלהי אזכירה, שם). — ואמר המליץ: פרקתני מיד מבקשי רעתי וממוקשי בליעל דליתני (ב"ז, בי" סנא ה). — ג) "פֵּרַק, במו טרף [2], ואמר הפיטן: אלוף נחת ומנחת מאין נחת כארי פורק, ומבשם אחים יך עם געתם יאמר געתם קץ ואין פורק (שמואל הנגיד לשונו, אהבה לפי וילא).

— פע׳, פֵּרְקוּ, מְפָרֵק, יְפָרֵק, — פָּרֵק ונתק במח, פָּרֵק כליל: ויאמר אליהם אהרן פָּרְקוּ נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). והנה יי׳ עבר ורוח גדולה וחזק מְפָרֵק הרים ומשבר סלעים לפני יי׳ (מ"א יט יא). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יְפָרֵק (זכר׳ יא טז). — *פֵּרֵק את חמורו, את משאו וכדו׳, במו קל: היה עליו (על החמור) שליף מלא נכנס תחתיו ומפרקו (ר׳ שמעון, תוספת׳ שבת יח א). ושיהא זה מפרק עציו ומציל פשתנו של חבירו (ר׳ יוחנן בן ברוקא, שם ב"ק י כו). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים (שם ב"מ יא ה). אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה ובקש ליטלו שמא אין שומעין לו (רב כהנא בר ילמק, ירוש׳ ב"ק ט א). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו וכו׳ שניהן יכולין לחזור בהן, פירקן והכניסן לתוך ביתו וכו׳ אין שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב פו.). — *פֵּרֵק את המשכן וכדו׳, התיר

---

[1] [לפי הענין לכאורה פרק כאן לשון טריפת טרף, וכן ת"י (יפצח) וקרוב לכך ראב"ע המבאר את המלה כלשון פסיקת המפרקת: כי האריה יפסיק המפרקת, ואבן קשה לראות כאן פרק, שהוא במקום אחר לשון פרקן והצלה, כנגור אל הצלה: פֹּרֵק ואין מציל, וקשי זה נסו השכעים להרחיק בתרגמם כאלו היה כתוב: ואין פרק, ואחריהם הלכו רב החדשים, ואף המחבר רשם כך בגליון התנ"ך לגרוס ואין פרק, במקום פרק ואין מציל. ואולם אין צרך בתקון. כי בכמה מקומות בשירת המקרא באות מלים כדבור או קריאת בתוך מאמר, מבלי שתרמז לכך מלה בגון ויאמר, ויקרא, או לאמר; כך למשל באיוב (יז יב): לילה ליום ישימו אור קרוב מפני חשך, שכונתו „אור קרוב!" יאמרו, יקראו, לנגד החשך המאפיל עלי, וכן כאן פֹּרֵק, במשמ׳ מציל, לשון קריאה היא; „פֹּרֵק!" אקרא ואין מציל.]

[2] [ע"פ הכנת הכתוב בתהל׳ ז ג.]

אותו לחלקיו, וּפֵרֵק מרכבת וכדו׳ zerlegen, abmontieren; démonter; to take to pieces: כל ז׳ ימי המילואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו (סדר עולם רבה ז, רטנר, טז.). אמר הקב״ה למשה בשעה שיהו מפרקין את המשכן לא יהיו בני קהת מפרקין את הפרכת מפני הארון (מד״ר במד׳ ט). ולא יבאו לראות כבלע וגו׳ מלמד כשהיו באין לטעון את הארון היו מפרקין את הפרכת מפניו והיו זנים עיניהם מן הארון (שם שם ה). כל ז׳ ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו בכל יום שתי פעמים ואם תאמר שהיה אחד משבטו של לוי נותן לו יד, לאו, אלא אמרו חכמים היה קובעו ומפרקו ולא סייעו אחד מישראל (ר׳ חיים בר יוסף, שם שם יב). — *ובלים אחרים: המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין [1]) טהור (כלים יט א). ומטהרין את המצורע ומפרקין [2]) את המנעל מעל גבי האימום (ירוש׳ שקל׳ א א). וכיון שהיה עובר את אותו המשמר היה מפרקן (את השלבין) ומעלה אותן לירושלם (שם תעני׳ ד ז). המשתחווה לבית אסרו וכו׳ כיצד הוא עושה מפרק את פציטיו והוא מותר (שם ע״ז ג ט). — ובספה״א: החצוצרת שספוצלת חליות חליות אם אין יודע להחזירה אלא אומן ה״ז מקבלת טומאה כשהיא מחוברת ואם יכולין הכל לפרקה ולהחזירה אינה מקבלת טומאה (רמב״ם, כלים י טו). — *ופֵרֵק הלחם, כמו קל: נטמא לחמה בין משפרקה ובין עד שלא פירקה הלחם פסול (תוספת׳ מנחו׳ יא טז).—*ופֵרֵק מאכל מן העלים שהוא מסודר עליהם: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל וכלבד שלא יחזיר (שם שבת יב טו). —ופֵרֵק עלים מן האילן: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה (שביע׳ ב ב). מיבלין, מעבירין את היבולת, מפרקין בעלין וכו׳ (ירוש׳ שם ב ב). —ובספה״א: אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק מן העלים והבדים היבשים (רמב״ם, שמיטה ויובל א ה).— ״ופֵרֵק למילה, חתך את המילה, ואמר הפיטן: קט ושן

[1]) [עי׳ פָּחַל, הערה.]

[2]) [כמו קל.]

תרק ונאצות שרק, זמורה באפו הרק ותרבו הברק, למילה פרק ובלפי מעלה זרק, ולשם שמן הורק בעוות ירוק ירק (ר״א קליר, אז קולן, קרוב׳ שבת זכור). — —*ופרק באגוזים [1]) : התמרים האגוז השקד והתמרה המתקשקשין משתערין לכמות שהן, המחתך לבשל כיון שקרצו חיבור לכבוש ולשלוק ולהניח על השלחן חיבור עד שיתחיל לפרק (תוספת׳ עקצ׳ ב ח). התחיל לפרק באגוזין ולקלף בבצלים אף על פי שיש לפניו מאה כור אינו חיבור (שם שם ב יג). — *ופֵרֵק היונק: גונח יונק חלב בשבת מ״ט יונק מפרק כלאחר יד ובמקום צערא לא גזרו רבנן (ר׳ מרינוס, כתוב׳ ס.). — *ופֵרֵק בהמה חיה ועוף מן המצודה, התיר והציל אותם: המפרק בהמה חיה ועוף מן המצודה פטור (תוספת׳ שבת יב ה). — *ופֵרֵק דבר ממקומו: ותקע כף ירך יעקב וכו׳ פירקה ממקומה (ר׳ נחמן בר יעקב, מד״ר שה״ש, מי זאת עולה).—״ובספשמ׳ שבר לשתי תתיבות נבדלות: לא יבדיל, אינו מפרקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו (רש״י, ויקר׳ א יז).—״ופֵרֵק על, כמו קל, ואמר הפיטן: כחבלי העני תשב אחוזה עניה פעמותיה כבולות, מפרק עול פרק עול צוארנה והמוטות תמוטט באילות (רסב״ג, לקוטים מגניזה, JQR NS IV, עמ׳ 72).—״ופֵרֵק את הקשי, התיר ופתר אותו, (e. Schwierigkeit) lösen; résoudre ; to solve: והקשו קצת חכמי הישיבה שבימים האלה לפנינו שני קושיין ושניהן פירקנום ומצאנום בי הקשום רבנן דהתם ופירקום אחד מהן (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רמז, 123). ובטל פירוקנו הראשון שאמרנו במשלא ופירקנו פירוק אחר (שם תכה, 219). ומפני מה לא פירק פירוק זה (ר״ח, שבת קמה.). ונדחה זה הק״ו וחזרנו לפרק דרך אחרת (הוא, ב״מ ג:) בא רב כמא ופירק פירוק אחר (הוא, שם י:) לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין וכו׳ (רש״י, ב״מ לג., ד״ה עומדין). ושברתי כל אותן הראיות שאומרים הפילוסופים שהם ראיות שהעולם לא נברא וגם פרקתי כל הקושיות שהקשו עלינו על שאנו אומרים שהבורא ית׳ ברא הכל יש מאין (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסיליה, אגרות הרמב״ם, ליפסיא, ב, 25). ובאשר השלים שאלותיו ופרקתי כל קושיותיו העניקני כל איש מטובותיו (ר״י חריזי, תחכ׳

[1]) [עי׳ פקל, הערה.]

נ׳, 299). בעת שיעיין כהם (כספרי מינין) לא ילמדם לחקור אותם אלא לפרק קשיותיהם ולהשיב עליהם (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג יח). ואומר לאיש הבובה ושניו חורק ומה קושייתך אני אפרק (ר״ז אללאהרי, ספ׳ המוסר, כ״י אימני׳, מחב׳ א). מי יגלה לנו כל סתום מי יבין לנו כל חתום ומי יפרק לנו כל קושיא נשארנו ערום ועריה (שם, מטמוני מקא ריט, 25).—ואמר הפיטן: מי יקצה בגבעות ומי יסתת בהרים, מי יפרק הויות ומי יתרץ שכרים (הפריסו, קינ׳ ח״ג).—

״וכמשמ׳ הבדיל, הבחין, הפריש, ;unterscheiden, sondern distinguer, séparar ; to distinguish, separate כי השכל יפרק המורכבות ויבדיל חלקיהם ויפשיטם (ר״ש א״ח, מו״נ א עג). וצד העיון בזה שתחשוב כי השכל יודע בעצמו שהוא בעל צורה ושכאותה הצורה יפורק מזולתו, ותצטרך בעסדך על צורת השכל וידיעתך שאותה הצורה תפרק אותו מזולתו למציאות היסוד הנושא לאותה הצורה (מקור חיים לרשב״ג ה ו). כי היא (הנפש) תפרק צורת האיכות והכמות מצורת העצם ואחר כך תפרק צורת העצם מצורת הטבע וצורת הטבע מצורת הנפש וצורת הנפש מצורת השכל וצורת השכל מהיסוד הראשון (שם כם כז). ופרק כל אחד מהם מהאחד בשכלך פרוק אמתי (כם שם עג).

—התפ׳, התפרקו, התפרקו, יתפרקו. — פֻּרַק והסיר מעל עצמו: ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי (שמות לב כד). ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם (שם לב ג). — ובהשאלה, יִתְפָּרֵק הצמח את עֲדִי עָלָיו: ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עזה אש אכלתהו (יחזק׳ יט יב). — *ונתפרקו בלים ובדו׳, פֵּרקו אותם: כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהן אף על פי שנתפרקו בשבת שאינן דומין לדלתות הבית לפי שאינן מן המוכן (שבת יז א). קטלא שחליות שלה של אילמוג ואוהזות באונקלאות של מתכת הרי אלו טהורות שאינן עשויות אלא לחיזוק, נתפרקת כל אחת ואחת טהורה בפני עצמה (תוספת׳ כלים ב״מ א ע). מכפרת של פרקים הרי זו טמאה, נתפרקה זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (שם שם ג ג). שלחן שגררו התחתון טמא והעליון טהור מתפרק ומקבל טומאה (שם שם ב״ב א ט). בטבעות הארון יהי הבדים, יבול לא יהיו זזין במקומן ת״ל והובא את בדיו כטבעות, אי והובא את בדיו יכול יהיו נכנסין ויוצאין ת״ל כטבעות הארון יהיו הבדים, הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין (יומא עב.). — *ונתפרקו אברי הגוף ובדו׳: דם נעכר ונעשה חלב דברי ר״מ, רבי יוסי אומר אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד עשרים וארבע חדש (נדה ט.). — *ובהשאלה, נתפרק יינו מעליו, פג יינו, נתפכח השותה מיינו: וייקץ נח מיינו, נתפרק יינו מעליו, וידע את אשר עשה לו בנו הקטן ובו׳ (מד״ר ברא׳ לו).—ובסהס״א: כמטה המפורשת במסכתא דבליס בטהרות שהיא מתפרקת ובו׳ (חמו׳ הגאו׳ הרכבי, 180). וביון שטבח אותו בקנה של ריאה ומנענעה יפה יפה מתפרק הלב מיד מן הריאה ואינו צריך לפסקו ביד אלא הוא בעצמו מתפרק מיד (שו״ח הגאונים גבי׳, גינצבורג, ג, 31). מפני מה כשנתפרקו אפי׳ על הארץ למה מניחין אותן ובין לצורך גופן ובין לצורך מקומן שרי (ר״ח, שבת קלח:). חיישינן משום פקע בלומר בששוכר העצם אינו מתפרק עמו נסירה אלא נסדק ובו׳ (הנא, פסח׳ פה.). אחד באחד יגשו גגיהם ורוח לא תובל לבוא ביניהם איש באחיהו ירובקו יתלבדו ולא יתפרקו (ראב״ע, חי בן מקיץ, אינה, עמ׳ 142). שמא יתפרק הקרום כצד הריאה ויקרע העור (ומספני בדיק׳ הריאה לרבנו יונה). והנה הנתח הראשון יתפרק לששה פרקים (ספר זבות אדם פסית׳, 2, נחוברת יין לבנון). — ואמר הפיטן: אבני יקר על הר צבי התפרקו, באו ימי שלום עדי התחזקו (ראב״ע, אבני יקר, אגור 14). מחי שמתנו מכים ולוקים, עצומי גום ואבולי ילקים, פצ׳עי חבורות ואברים מתפרקים (אליה בר שמעיה, אויתיך, סליח׳ יום ג).—״והתפרקו קוים, או דרכים זה מזה, התפרדו זה מזה: ובשיפנה לו מרכז האחד ויסור מעל הרום או השפל מיד יתפרקו להם הקו המניע והקו המורה (ר״י הישראלי, יסוד עולם, נט:). ובשאר עתי החדש יתפרקו להם הקוים האלה ויחזרו זה מעל זה (שם כד:). ויש מפרשים על הפרק בראשי הדרכים, מקום שיתפרקו ממנו הדרכים (רד״ק, סה״ש, פרק). — ״כמות מִתְפָּרֶקֶת, מתחלקת ומתפרדת: מאמר הכמות הוא כתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר הרחב או הצר הגבוה או הנמוך וזהו כמות המתדבק או באמרך האחד או השלשה וזהו כמות המתפרק (רוח חן י). וכמו שהמנין אינו

עצם תמנויים כן אין האחרות עצם הדבר המתאחד כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק (ר"מ א"ח, מו"נ א כז). ולפי שהדבר אחר מחלקי הכמות המתפרק כדרך המספר יאמר על הלכלר ועל החכם סופר לפי שהם מונים האותיות אחת אחת (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, יע:, חיי). — *והתפרק העם העם לפרקות וכתות: ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים (תולידה סומרוכית, REJ Juil.-Sept. 1902, עמ' 75). — *ונתפרק הקשי, הותר ונפתר: וכשאתה ממיר מן האמצע סתם גוי אנם הוא נתפרקו כל הקושיות (תשוי הגאו' הרכבי תקל, 162).

—נפע', *נפרק, — כמו התפרק, נפרקה ירו, יצאה עצם היר מפרקה: מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת כב ו), — ונפרק חלק הנום ממנו: נום שהוא עשוי כקדרה מלמטן וכעדשה מלמעלן ונפרק בקררה טמא משום כלי בית קבול (כלים יא ט). — ונפרקו ספרים, נמחו אותיותיהם מעליהם: ספרי מינין שמטילין איבה וקנאה ותחרות בין ישראל לאביהם שכשמים על אחת כמה וכמה שיפרקו[1] הן ואזכרותיהם (תוספת' שבת יג ה). — ובספהמ"א: חלווני צפרדע שהן נפרקין (ר' נחשון גאון, בספר תשוי גאו', קסל, מא:). מי שנפרקה חוליא של מפרקת צווארו ונופלת כגרונו תולין אותו בראשו שיהא צווארו נפשט (רש"י, שבת סו:, ד"ה ליתנק). ומן התירוץ הזה תמצא כל הטענות אשר טענו עליהם נפרקות (ראב"ח, לורת האהן פסח לה).— ואמר המשורר: רע כי אנחנו עם ברוחם נפרקו הרים וכלו כחרות אפנו, טרם ראות תכל ידענוה וגם דבר כלי לשון אמת טפנו (רשב"ג, הלפור או דרור, גרודי, 6).

—פע', *פרק, ביני מפרק, — שפרקו אותו: תחת משאי, ולא מפורק (ב"מ לג.),—ובמהמ"א: ויתפרקו, לשון פריקת משא כשנטלום מאוזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם (רש"י, שמות לב ג). וכשיהיו כל הצורות לעצם השכל יהיו מפורקות אצל השכל (מקור חיים לרשב"ג ג ז), וצד העיון בזה שתחשוב כי השכל יורע בעצמו שהוא בעל צורה ושבאותה הצורה יפורק מזולתו (שם ה ו).

—הפע', *הפריק, — כמו פע', פרק: איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובת עד כף של יד, פירוש ממקום

[1]) [נ"א: שימחו.]

שמפריקין הטבחין הרגל עד הכף (ערוך ערך פסק).

—הפע', *הפרק, — הבדל, ואמר הפיטן: במות אבנט ובמכנסים יופרק ואפוד וחושן לא יוזח משובצים חרוץ ירקרק טרם כתנת ומעיל אין מוח (רפע"ג, באדני ילדקו, עבודה, קבץ מע"י גאו' ג, 14).

פרק[1], ופרק,—כתיב (ישע' סה ד) במקום ומרק (קרי), סמי' של מרק, עי' ערך זה.

פֶּרֶק, ש"ז.—א) טרף, גזל, חמס[2]), Raub; rapine; robbery: הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחו' ג א). — ב) פרשת דרכים, מקום שהדרך מתחלק לשנים או יותר[3]), Scheideweg; carrefour; parting of ways: ואל תעמד על הפרק להכרית את פליטיו ואל תסגר שרידיו ביום צרה (עובד' א יד). — ואמר הפיטן: זכור צג כפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעור את רודי (ר"א קליר, זכור אית, קרוב' שבת זכור). — ג) *מקום חבור אברים בגוף האדם והבהמה, Gelenk, Verbindungsstelle; articulation, joint(ure), פרק האצבע, פרק ביד וברגל וכדו': איזהו הזרוע מן הפרק של ארכובה עד כף של יד והוא של נזיר וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (חול' י ד). הידים מיטמאות ומיטהרות עד הפרק (ידים ב ג). ועל

[1]) [אין להניח שהיתה מלה פרק בלשון, אלא צדק הקרי ומרק, וכן התרגומים הקדומים והמפרשים העברים שהלכו אחר הקרי, שהנקור מכון אליו.]

[2]) [כך בקרוב רב התרגומים והמפרשים (נחו' ג א), השבעים; ἀδικίας, עול; וולג': dilaceratione, טרף; ת"י: בזא; ריב"ג: שבר; רש"י ורד"ק; גזל; אך ראב"ע פרשו כמשמ' ב): כלה ככל פרק מקום דרכים כרתוכותיה היא מלאה כחש.]

[3]) [כך פרשו כמה מפרשים (עובד' א יד), כגון ראב"ע: מקום יתפרקו ממנו הדרכים; וכן רד"ק, וכן גם הגררת המחבר כשיבים לערך פדל, ומעין זה תרגמו השבעים διεκβολάς, מעברים. אך הוולג': exitibus, מוצאים, וקרוב לזה רש"י: מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט. ואף לא מן הנמנע הוא להבין אף כאן פרק במשמ' טרף, גזל וחמס כרגמת לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יז), כלו' לא תעמד ותראה את הטרף ואף תכרית את הפליטים.

ובדבור נהוג היום הצרוף עמד על הפרק במליצה במשמ' היה על סדר היום, עמד לדיון.]

כהן ידו הימנית, וו פרק האמצעי (ספרא ויק, לו, מכיל' דמילואים פרשה א). ורחצו אהרן ובניו וכו' כיד עד הפרק וכרגל עד הסובך (ירוש' יבמ' יב א). בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (ס"ה, סנה' סה:). נטילת ידים לחולין עד הפרק לתרומה עד הפרק, קידוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק (ת"כ, חול' קו.). — ובית הַפֶּרֶק, מקום בו נמצא הפֶּרֶק: איזהו הזרוע נוטלו מבית הפרק וכל הפרק עמו (תוספת' שם ע יא).—ופֶּרֶק של לחי: איזהו לחי מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (חול' י ד). איזה הוא זקן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגע' י ט). — ושל צואר: ת"ר איזהו צורת דרקון פירש רשב"א כל שיש לו ציצין בין פרקיו, מחוי רב אסי, בין פרקי צואר (ע"ז מג.). —ושאר פִּרְקֵי הגוף: אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך ובמוקרשין קוצץ בקופיץ (פסח' ז יב). למה היו שניהן דומין, לאחד שהיה בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים, וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין (תנחו' בלק יא).— וחלק בגוף בכלל: האיש מכסין אותו פרק[1]) אי מלפניו והאשה שני פרקים בין מלפניה בין מלאחריה מפני שכולה ערוה (ר' יהודה, סנה' מה.). — ובספה"א: שוק מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא מובך של רגל (רש"י, ויקר' ז לא). ואח"כ זכר שרגליהם (של ארבע החיות) ישרים ר"ל שאין בהם פרקים (ר"ש א"ח, מו"כ ג ב). ומים הנובעים משורש אילן הלז טובים לשתיית הרפואה וכו' ועוד בכאב הפרקים סגולה היא (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א א, לה:). — ובהשאלה, פֶּרֶק של כלי, שלחן, מנורה, פסל ובדו', המחברים אברים אברים כדגמת חבור הגוף בפרקים: מספרת של פרקים הרי זו טמאה, נתפרקה, זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (תוספת' כלים ב"מ ג ב). מצבה ע"ש שהם עומדים, עצבים ע"ש שנעשים פרקים פרקים (ספרא ויק, קדושים פרשה א). בשולחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה (ירוש' ברכי ח ג). מפני שהוא (המולייר) עשוי פרקים פרקים והוא מתיירא שמא נתאכל דיבוקו והוא מוסיף מים (שם שבת ג א). רב המנונא הורי לרישגלותא להתיר שולחן של פרקים ב־(שם שם יב א). ואין ווקפין את המנורה ביום טוב, הדא דאת אמר במנורה של פרקים[1]) (שם ביצ' ב ו). שולחן של מקדש של פרקים הוה (רבין בר חיננא, פסחי' קט:). אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים פרקים מהו לטלטלה בשבת (מד"ר דבר' ג). — ופְּרָקִים שעל הגמל, שני חלקי הכִּיסִים שעליו[2]): וזו היא הליכתו (של הגמל) ושני פרקין שעליו אחד של יין ואחד של חומץ (מד"ז איכה א ד, בובר, 60; ילק' שמעוני איכה תתרד). — ובספה"א: ואם היתה (ע"ז) של פרקים והדיוט יכול להחזירם צריך לבטל כל פרק ופרק מפרקיה (רמב"ם, עכו"ם ח יא). — ד) *פסקה מפסקאות המקרא המבילה ענין בפני עצמו, כגון מזמור תהלים וכדו'[3]): בפרקים (של קריאת שמע) שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב ד"ר מאיר, ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה וכו' בין שמע לוהיה אם שמע בין והיה אם שמע לויאמר וכו' (ברכ' ב א–ב). ודברו הלוים בשיר, הגיעו לפרק תקעו והשתחוו

---

[1]) [רש"י פרש: מעט ממנו מלפניו ויש אומר פרק חתיכת בגד ולשון פרק בתרוייהו לישני מור"נצין (tronçon, חתיכה).]

[1]) [בבבלי (ביצה כב.): של חליות.]

[2]) [במד"ר (איכה א): תרין זיקין, שני נאדות, וקשה לפרש פרקים במשמ' בזו או במשמ' משא מלשון פריקת מטען. ואם אין באן ט"ס, יש לבאר את המלה בלשון חלק, אחד משני הכיסים המהוים את הפתלין (עי' פּתל, הערה) שעל הבהמה.]

[3]) [היום קוראים בשם פֶּרֶק את הcapitulum (Kapitel ; châpitre ; chapter) שבספרי התנ"ך, ואמנם חלקה ומניה זו לפרקים ופסוקים שבספרים היום מאוחרת היא, עשויה בסוף ימי הבינים, ראשונה בתרג' הרומי, ורק לשם זהוי הפסוקים המובאים בדברי הנוצרים העברה אח"כ גם לספרי היהודים במקום החלקה הישנה לפרשיות. אולם בעקר המתמבה גם חלקה חדשה זו על החלקה היוצאת מענין הדברים, ובך למשל נחלקו מזמורי התהלים גם במסורת היהודית לק"נ שירים המקבילים בדרך כלל לחלקה שבספרים העברים היום. ואמנם אין פרק במקורות תלמודיים עדיין מונח קבוע בחלקת המקרא, אלא פסקה ענינית בתוך פרשה בכלל, בגון פסקה מפסקאות התורה הנקראות עם שמע, וכדו'.]

העם, על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמיד ז ג). מפני שהיא (קריאת שמע) עשויה פרקים פרקים אבל בהלל ובקריאת המגילה אף רבי אלעזר מודי (ירוש' ברכ' ב א). ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק (רבה, ברכ' יד.). קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה, באמצע הפרק יחזור לראש, בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון (שם טז). וכזמן שחל ר"ה להיות בחמישי בשבת שהשירה שלו הרנינו לאלהים עוזנו לא היה אומר בשחרית הרנינו מפני שחוזר וכופל את הפרק (ר"ה ל:). מה ראו חכמים לחלק בין הפרקים הללו (ר' נחמיה, שם לא.). כ"ד ספרים הוסיף עליהם י"א מן תרי עשר חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו וששה כדריס וט' פרקים בתורת כהנים, הרי נ' (מד"ר במד' יח). התחילו מלאכי השרת משליבים פירקם לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכח.) — וּפֶּרֶק מפרקי המשנה: הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). למד ב' או ג' דברים ביום, ב' וג' פרקים בשבת, ב' וג' פרשיות בחודש, נמצא עשיר (ר"ש בן יוחי, ספרי דבר' מח). האומר אשכים ואשנה פרק זה אשנה מסכתא זו נדר גדול נדר לאלהי ישראל (רב, נדרי ח.). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (מד"ר שמות מ). מי שהוא טפש אומר אימתי אקרא כל התורה ומי שהוא פיקח מהו עושה, שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה (שם דבר' ח). מי שהוא טפש אומר מי הוא יכול ללמד בל התורה, נזיקין שלשים פרקים כלים שלשים פרקים, והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (שם שה"ש, ראשו כתם). - ובהשאלה, לדברים שאינם כתובים בספר: כיצד סדר משנה, משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו, נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להן פירקן וכו' (ת"ר, עירובי' נד:). — ופרק במעשה מרכבה, בהלכות דרך ארץ וכדו': רבי השניני פרק אחד במעשה המרכבה (ר' לעזר בן ערך לריב"ז, ירוש' חגי' ב א). רבינו שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ (תלמידי ר' יהודה, ברכ' כב.). —ראש פֶּרֶק, מ"ר רָאשֵׁי פְּרָקִים, תחלת הפרק במקרא, במשנה וכו': מהו מתקן (החזן לתינוקות) ראשי פרקים פסקין (ירוש' שבת א ג). והוא שענה ראשי פרקים (של ההלל) (ר' אבא בר מנה, שם סוכ' ג יב). זהו ראשו של פרק (רב המנונא ורב זעירא, שם יבמ' י א). ולא במרכבה ביחיד, תני רבי חייא אבל מוסרין לו ראשי פרקים (חגי' יג.). אין מוסרין ראשי פרקים (במעשה מרכבה) אלא לאב ב"ד ולכל מי שלבו דואג בקרבו (ר' זירא, שם שם). שכשיושבין ועוסקין בתורה וטעה אחד מהם הלכה או ראש הפרק או שיאמר על טמא טהור או על טהור טמא וכו' שכשחברו מחזירו וקורא עמו יש להם שכר טוב (אדר"נ ח). ישב וכו' ב"ד חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא משכח ראשי פרקים, וסתיך שאמר על טמא טהור וכו' ומשכח ראשי מסכתותיו וראשי פרקיו סוף שיושב ודומם (אלישע בן אבויה, שם כד). — עשה את פלוני ראש פרק, רשם אותו כראש הפרק בספר, בפנקס וכדו': ידע אבא יודן ובא אצלם ונתן להם אלף זהובים וכו' אמרו לו אף אנו היינו יודעים במעשיך הטובים ועשינו אותך ראש פרק (מד"ר דבר' ד). — ובסה"מ"א אף במשמ' פֶּרֶק שבספרים שונים: זה הפרק חזוק למה שקדמו והוא יותר זר ויותר מורה על חכמת האלהות (פרוש יליכה לדונש בן תמים, לד). וכבר הודענו שלא באנו בכל אלו החשבונות שעשינו בפרקים אלו אלא לדעת ראיית הירח (רמב"ם, קדוש החודש טו ג). כל ההרחקות האמורות בפרקים של מעלה אם לא הרחיק וראה חבירו ושתק הרי זה מחל (הוא, שכנים יא ד). כי כל מתחיל מבני אדם שאין לו מאומה מן העיון יקבל תועלת בקצת פרקי זה המאמר וכו', ואמנם המבולבלים שמוחם מזוהם בדעות שאינם אמיתיות וכוי הם יברחו מפרקים רבים ממנו (ר"ש א"ת, פתיח' רמב"ם למו"נ). אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ג יד). יאת המסכתא ר"ל מסכת יומא היא מסדר מועד הודגלו בלימודה אחר מסכת ראש השנה וכו' והיא בוללת שמונה פרקים (המאירי ליומא, פתיח'). —ואמר הפיטן: המפחד לא יכהר באמצעו שאלו זיו ברית יקים בין פרקים (של ק"ש) להשיב לכל שלומותיו (סתי פעמים, אהבה סבת נחמו). רנן שבח והודאה לשם עם

שני פרקים מן ההלל (ר' זכריה הלוי, אזהרות לפסח, הגדה מלוירה ומנוק' כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: תהלות השמעת ותורה ירעת סהרה נגעת למקרא ופרקים (רחב"ע, נדוד הסיר, כה:א א, 27). —"ושמות ספרים שונים, פִּרְקֵי אבות בשם למסכת אבות, פִּרְקֵי ר' אליעזר, שמונה פְּרָקִים, פִּרְקֵי משה להרמב"ם וכו': ואע"פ שבת ב בפרקים דר"א בן הורקנוס ר' מונה אמר ביצד חייב אדם להבדיל בכוס של יין וכו' (סדר רע"ג הסלם ב, נט:). אם חל ט' באב בשבת ונדחה עד א' בשבת או שחל בא' בשבת אין אומרים פרקים באותה שבת שהם במקום למוד תורה (לבוש, או"ח תקנג ב). — ובהשאלה, ירע פֶּרֶק בחכמה זו או זו, ידע בה ידיעה של ממש, נוהג כדבור.—ראשי פְּרָקִים של ספור או ענין במשמ' תמצית הדברים העקריים שבו, נוהג ברבור.—פֶּרֶק במשמ' למוד פֶּרֶק בתורה ומשנה, פִּרְקוֹ של אדם נאה [1]), פִּרְקוֹ טוב או רע, לסודו טוב או רע: כל מי שחכם ועניו ושפוי וירא חטא ופרקו טוב ורוח הבריות נוחה הימנו וכו' (תוספת' חגי' ב ע). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל, איזהו רגיל רבי יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם וכו' (תעני טז.). אל יהי פקדונך ופרקך רע שאין שבחה של תורה (דא"ז א). אל יהי פרקך רע וכו' יהא פרקך יפה שכן שבחן של חכמים (כלה רבתי ג). חשבון יפה ופרק טוב יש הבטחה (שם ד). — ובסהמ"א: אנשי חיל אלו שהם גבורים במצות וכובשין יצרן עד שלא יהיה להן שום גנאי ויהיה פרקן טוב (מדה"ג דבר' א עו, הסגלה). וזקן ופרקו נאה שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב (סדר רע"ג הסלם ב עז:). בני יהי פרקכם נאה ושמועתכם נאה וכו' כי כל מי שפרקו רע ושמועתו מגונה לא ימצא חברים (ר' יחיאל הרופא, מעלות המדות,

[1]) [אביי מבאר (תעני עז:): ופרקו נאה, זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו, ולפי זה מפרשים קרוים (REJ 1898, Juil., עמ' 52) וּבכו (AgT II, עמ' 199) פרק במשמ' זמן הילדות. ואולם אין פֶּרֶק אלא הזמן שאחר הילדות, וקשה לישב את הלשון פרקו (זמני) נאה או טוב במשמ' יצא עליו שם טוב בילדותו. וטבעי יותר להבין פרק באן בלשון למוד פרק, שהרי תלמוד תורה נאה יש בודאי לדרש ממי שיורד לפני התיבה, וצ"ע.]

בס' בירח מגדל עז לר"י עמדין, קלב.). ויקטין עצמו להנאות פרקו ויכבד גדולים ממנו אשר קדמוהו בלימור ובישוב (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 151). —"ובמשמ' דרשה: אם היתה עיראו כפר שהוא מרוחק ממרינתו ארבעת אלפים אמה ויש באותו מקום פרק או דבר מצוה בגון אבל או חתן וכו' ומבקש לילך למחר בשבת לשם, מערב השבת נוטל מזון שתי סעודות (והזהיר סמוס יא, בשלח). ומפרש בגמ' רמס' שבת איך הוציאו מצעות לרב לישב עליהן בפרק ולא ישב עליהן מפני כבורן שלרבותינו (תשוי הגאוי הרכבי רעד, 138). —"יום הַפֶּרֶק: הרב שהוא מקריא ברצונו לתלמידים בכל עת שירצה ואיזו מסכתא שירצה והם היו קבועים לבא תמיד ונשמט להן ממסכתא למסכתא הרי הן שאלין אצלו ואין הוא שאול להם, וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא שאול להם והם אינן שאולין לו (רמב"ם, שאלה וזקדון ב ז). —"ומנהג הַפְּרָקִים: כי כל יושבי האדמות ההמת לא ידעו מנהג הפרקים קל וחומר מנהג הישיבה (מכתב מזמן הגאונים, הקדם שנה ג א—ב, 2). —"ראש הַפֶּרֶק, ראשון לשוני ההלכות [1]) : מרנא ורבנא פרחיה ראש הפרק וכו' החכם המבין כל סתום (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 173). ישא יקירנו ראש הפרק שלום רב ממנו ומכל בני ישיבתנו (שם שם). ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין והסיעות (Eppenstein, Gesch. u. Literatur, עמ' 18). — ה) *פֶּרֶק במשמ' הזמ', פֶּרֶק בשנה, בחיים ובדומ', Zeitabschnitt; période, époque; period, epoch: בשלשה פרקים בשנה תורמין את הלשכה בפרוס הפסח בפרוס עצרת בפרוס החג והן גרנות למעשר (ר' עקיבא, שקל' ג א). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים ובעצרת אומרים לו הילך מצה הילך חמץ (סוכ' ה ז). בארבעה פרקים העולם נדון, בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו וכו' ובחג נדונין על המים (ר"ה א ב). בשלשה פרקים בשנה נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום. בשחרית במוסף

[1]) [וכן בארמי ריש פירקא, ועי' אפנשטין Gesch. u. Liter., עמ' 14 וכו'. ובתלמו' (כתובי סב.): בני פרקי, ופרש"י שם: תלמידים שהרב מצוי להם בעירן ושונין פירקם ולנים בבית.ם.]

במנחה ובנעילת שערים, בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (תענ' ד א). כשלשה פרקים בודקין את היין, בקדים של מוצאי החג וכהוצאת מסדר וכשעת בניסת מים כבוסר (ר' יהודה, גיט' נ ח). כארבעה פרקים הדבר מתרבה, ברביעית וכשביעית וכמוצאי שביעית וכמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אבו' ה ט). כאיסור שני פרקים היא מחניתא (ר' חנינה בן גמליאל, ירוש' שביע' נ ח). רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו וכטלום (בשם בר קפרא, מו"ק ג:). זו (הספינה) שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשמות עמה שאין יודעין באיזה פרק עומדת כמה ימים מזדווגת לה וכו' נולד אדם ואין שמחין שאין יודעים באיזה פרק ומעשים יעמוד אם צדיק ואם רשע אם טוב ואם רע (מד"ר קהל', טוב שם).—ובמשמ' זמן ידוע, לִפְרָקִים, לזמנים מרחקים כלבד, לזמנים לא קרובים: הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול כזמן שרואהו לפרקים (ר' יהודה, ברכ' ט ג). וכמה הוא פרק, אחד לשלשים יום (ירוש' שם שם). משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה וכו' (ספרי דבר' שמז). משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים, אמר המלך כבו את הנרות כבו הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה (מדר' ברא' סח). כל נשיקה לתפלות בר מן תלת נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים[1]) נשיקה של פרישות וכו', נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו (שם שם ע). — וּפִרְקֵי לְדָה: והן גרנות של מעשר בהמה, אמר רבי יוחנן מפני שהן פירקי לידה (ירוש' שקל' ג א).— ובמשמ' חג ומועד: מסתברא מילתיה דר' אלעזר (שצריך אדם להסדיר תפלתו) בברכות של ר"ה ושל יה"ב ושל פרקים אבל דכל השנה לא (ר' אבא, ר"ה לה.). — פֶּרֶק, זמן ותקופה כדברי הימים: בו בפרק נולדה רבקה (סדר עולם רבה א, רטנר, ד.). אבינו יעקב היה בשעה שנתברך בן ס"ג שנה בו בפרק מת ישמעאל (שם ב, ה.). מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד (שם כ, מ:). תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן הושע ישעיהו עמוס ומיכה (ר' יוחנן, פסח' פז.). — בין הַפְּרָקִים, תקופות ידועות בחיי אדם: פורסא דדמא כל תלתין יומין ובין הפרקים[1]) ממעט ובין הפרקים יחזיר וימעט (שמואל, שבת קכט:).—ובמשמ' גילו של אדם, מספר שנותיו, זמן מותו: הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה' שנים ולאחר ה' שנים ידאג מן המיתה (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר ברא' סה). א"ל (מלאך המות) וכו' אותו האיש שהיית סועד אצלו ואמר לכם מן היין הזה אני מיישן לשמחת בני והרי הגיע פרקו ליטול אחר ל' יום, אמר (ר"ש בן חלפתא) לו הראה לי את פרקי, אמר לו לא עליך ולא על ביוצא בך אני שולט (שם דבר' ט). ואתה משיב בנים שהן בפרק אבותיהן פקד עון אבת על בנים, שאינן בפרק אבותיהן לא יומתו אבות על בנים, ביצד את מוצא שאין בית דין שלמעלה קונס אלא מבן עשרים שנה ומעלה (מדר' תנחו', הופמן, דבר' כד טז). — ובספה"א: שוה נמצא עוד כשנה כד' פרקיה ר"ל קור וחום וקיץ וחורף והם ד' תקופות השנה (ספור יצירה לאבוהבל דונש בן תמים, נט). בה' חרמים מעל עכן כד' פרקים כנגד ד' ידות (בראשית רבתי, אלבק, 182). הלוך ונסוע, לפרקים, יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר (רש"י, ברא' יב ט). ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה כת קכ"ז והריני בן חמש שנים סמוך לפרקה, לפיכך לא ידעתי יום מותי, שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא (הוא, שם כז ב). וככר טענו על היהודים וחשבו כי עיקר תורתם אבד ושאינם על שורש אחד בעבור שיפול להם פסח קודם הבנם פרק האביב כפי חשבונם כתקופה (ר"י א"ה, כוזרי ד כט). דע כי אלו הפרקים אצל חכמי הכוכבים בי אצל חכמי הבוכבים הם זמני העתקות השמש ברובע רובע מגלגל המולות מתחילים מהנקודה האביבית (קאנון א ב ג ג). כי פרקי שנה מתחלפים (אמו"ר לרלב"ד ב ז, 59). ומה שאמר למועדים הוא לפרקים מלשון למועד אשר יעדו הואיל ועל ידיהם ד"ל ע"י מרוצת גלגליהם ונסיעתם כהם על המנהג שאמרנו הוא מתחלק הזמן לפרקים ולעיתים ידועים (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לו:). החרף יחרפני למות וכו' חסתו יסית צנה ומגריר וכו' וגם

[1]) [בנראה כעקר: נשיקה שֶׁלִּפְרָקִים, הכאה לפרקים, נשיקת בני אדם הרואים זה את זה אך לזמנים לא קרובים, הנפגשים אחרי שלא ראו זה את זה זמן רב.]

[1]) [פרש"י: פרקי שנותיו כגון לאחר מ' שנה.]

כהיות טבעי הפרקים האלה על תכלית סדורם (ר"י נדלסי, נתיבי עולם יג). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים (ר"א הקלאי, גן עדן, הבדל סנה מסכה א, יד.) או מפני פרק הקיץ שחום האויר יתיך הכח הרגיל לעזור ליציאת העובר (ר"מ אלדני, סגולי אמונה ה א). הלא דרך הרגיל אצל חבירו הרבה לבלתי השתעשע בו כאשר כראותו אותו לפרקים (ר"מ אלסיק, משלי ח ל). שתלמד ממנו ידיעת מלאכת העבור בהוצאת המולדות וידיעת הפרקים והמועדות וראשי החדשים לכל עת (מסכון העבור, נס' דברי חכמים, כג). — ואמר הפיטן: הנה זה בא לפרקים וזמן לגאול רצוצי ארקים (ר"א קליר, הכת זם כא, מוסף סנת החדש). ענה צועקים למטרות עוז בראשי פרקים פרקים ארבעה היכנת לדון דין עשוקים (רקע"ג; עכת תאיני יסעך, הוסענות ליום ג, סדור אכם לונה, תרמז; סדור רקע"ג, רמד). — ו) *פֶּרֶק זה בחיי הארם שהוא משתנה בו מנער לאיש, מנערה לאשה, ומן ההתבגרות, Pubertät; puberté; puberty: תינוקות סמוך לפירקן מחנכין אותן לפני שנה ולפני שתים בשביל שיהו רגילין במצות (תוספת' יוה"כ ה ג). לא יבא אדם על יבמתו עד שתגיע לפירקה (ר' מאיר, סס יבמ' ו ע). עד הפרק זוכה לו (האב לבנו) מיכאן ואילך זוכה לעצמו (סס עדי' א יד). היכן מצינו שהיו תגרין עד הפרק ובשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין ער הפרק וכשהגיע הפרק נהפקחו וכו', היאך זוכה לו עד אותה שעה (ר"ע, סס סס). שהוא גדול בתורה שלא בפירקו ומבזה את הגדולים ממנו (ר' קימון, יכוס' קוטה ג ג). בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים, בנות עניים טופלות אותן בסיד, בנות עשירים טופלות אותן בסולת, בנות מלכים טופלות אותן בשמן המור (ר' יהודה, סנת ס:). והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמ' סב:). לפני הפרק ולאחר הפרק נשים בודקות אותן, תוך הפרק אין נשים בודקות אותן (ר' יהודה, נדה מח:) אף תוך הפרק נשים בודקות אותן (ר' שמעון, סס סס). והמשיא אשה לבנו סמוך לפרקו קודם שיבא לידי חטא וכו' (דא"כ ג). — עמד על פִּרְקוֹ, כמו הגיע לפרקו: כל זמן שהיה הבן קטן היה אביו משמר את הכל, הגדיל הבן ועמד על פרקו אמר לו אביו כל זמן שהיית קטן אני הייתי משמר את הכל עכשיו שעמדת על פרקך הרי הכל מסור לך (מד"ר שמות עו). משעמדו בניו על פרקן אמר להם וכו' (סס סס ל). למלך שהיה לו בן ועמד הבן על פרקו ביקש להשיאו ולא היה לו אנגיטירין חדשה, אמר המלך אין כבודו של בני בן (ר' יהודה בר סימון, פסיק' ר"כ, נחדש השליסי, נונר, קו:). —ואמר הפיטן: ובקומתה גדלה ועמדה על פירקה (מחז' ויטרי תסג). עת דודים בהגיע ופרק אישות עקב ענוה עניו נתבקש בדרישות עדת קדש לקדש בקדשה ופרישות (ר' מאיר בר יצחק, אדיר ונאה, יוצ' סבת אחר סבועות). — ז) *פרק בין דבר לדבר, הבדל, Unterschied; difference: אין פרק בין שיטול אותו בעת ההיא אל אשר יטול אותו קודם העת ההיא (ספר המלוח לענן, הרכבי, 122). כי אין בין שני המינים האלה פרק (סרוס כוס לשלמון בן ירוחם, ספר זכרון לפוזננסקי, לג). ואין בין אור השמש ואור הנפש פרק מבואר (נקים בר שלמה, תרג' ס' הגבולים לילחק הישראלי הרופא, ס' היובל לשטינשניידר, 136). הדבור בכח הרוחני והפרק שבין הרוח והנפש וכו' ואם ישאלני שואל מה פרק בין הנפש והרוח נשיב לו כי הפרק יהיה משתי פיאות, הרוח היא עצם גושמני והנפש היא עצם רוחני (סס 138). בחקיקת הדברים ותכליותם והפרק בין החקיקה והתכלית (סס 141). כי לו לא היה פרק בין ב' הדברים אבל היו שוים לא היה ת"ה מ;נה לשאלה (יעקב בן סמעון, תרג' ספר העריות לישועה בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' IV). העתים והמשפטים והפרקים שבין הדברים להפריד בין דבר לדבר (סס סס). ואין פרק בין שהוא ברשות פלוני או ברשות אחר (סס סס XI). כי אין פרק בין הדיבור בלשון ובין נענוע האיברים (סס סס XII). ואין פרק בין מי שאמר כי זה רע מדרך השכל ובין מי שאמר כי רע ממנו לתרית באויר (הוא, סס סס 75). מה הפרק שנתן בין האדם ובין הבהמה (ר"א הקראי, עץ החיים כ). שיהיה פרק בין מה שיצוה הוא ומה שיצוה זולתו (סס ס). — ובמשמ' התכונה הסגלית של דבר: האדם הוא החי המשכיל המת כי החי סורת על סוגו וכו' והשכל' והמיתה הן פרקיו (נקים בר שלמה, תרגי ס' הגבולים לילחק הישראלי הרופא, ס' היובל לשטינשניידר, 181). אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליותר מהידיעה בסוגיהם

ומיניהם ופרקיהם וסגולותיהם וכו' (מקור חיים לרשב"ג ג יד). השהות מורכב משני דברים והם הגנם והפרק (שם ה ל). — ח) *בִּמו פִּרְקָה, מפלגת וכת: ויהיו בני ישראל בימיו שלשים פרקים (תולידה שמרונית, REJ 1902 Avr., עמ' 205). ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים והם א' אתקרא שמה הצדוקים וכו' (שם שם Juil.-Sept., עמ' 75).

***פִּרְקֵד**[1], פעי, פִּרְקֵד, בינ' מְפַרְקֵד, — נפל על גבו, שכב על גבו: ולשון ממריד לשון נפול ומפורקר (תשוי הגאוי' אסף, 106).

א. ***פְּרַקְדָּן**[2], פַּרְקְדָן, פורקדן, ת"ז ותה"ב, — שוכב על הגב: פרקדן לא יקרא ק"ש (ברכ' יג:). פרקדן לא שמיה הסיבה (פסח' קח.). — ובסהמ"א: שנמצא רוק בבילה למעלה איבא למימר ששכבת פורקדנית בשעת תשמיש רקקה למעלה מן הבילה (ערוך ערך רק). ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות (רמב"ם לר"ש א"ת). כי הפרקדן בטנו על גבו והשוכב על בטנו בהפך זה (אמו"ר לראב"ד א א). ושוכבים על גב כמו פרקדנים (תרוזי אבן קינא,

[1]) [מן הארמ' שבתו"מ, ובסור' אתפרקד, שכב פרקדן או אפרקד (על פרקד), על הגב. ונראית דעתו של יוסף פרלם (REJ 1903, עמ' 353) שלפיה נגזרה המלה מן היונ' προκατός, האחור. וכן נוצרו אף בלשונות אחרות פעלים חדשים משמות אברי הגוף כגון בגרמני' purzeln, burzeln, כשמש' נפל על הגב, מן Bürzel, האחור. ואף ב. פַּרְקְדָן כשם למין ממיני הקטניות אינו בעקר אלא א. פרקדן, ונקרא כך על פי דמיון הצורה, כשם שגם אפון עקרו לפי לָו ואחרים אַפּוֹן, אף, חטם, עפ"י דמיון חיצוני זה.

ובמר"ר (בכלת' מה) בבמה נוסחי (עי' אילודור שם, וערוך ערך פרקד): כדי שתהיינה מתרפקדות על בעליהן בנוייהן, צ"ל בבדפוס: מתרפקית. במלון צמח דוד לרי"ד מן התפוחים מובא ערך פִּרְקֵד, ומבאר שם: שכב על שדרו.]

[2]) (מן הארמי', ועי' בהערה הקודמת. ואלה דברי שבלי הלקט (פסח סי' ריח, עמ' לג:): ופתרון פרקדן יש מפרשין אותו שוכב על מתניו ופניו למעלה ודייקי בר קדל ששוכב על ערפו, ויש מפרשים ששוכב על פניו ומתניו למעלה ודייקי בר קירה, ע"ב. ובפרוש רסע"ג למס' ברכ' (הוצ' ורטהימר, ז:): פורקדן יגאם עלי אלקפא יעני עלי אלמפצלין אלאימן ואלאיסר, ז"א: פורקדן יישן על גבו לאמר על שני המפצלים הימני והשמאלי.]

סרגי' שלמה רופא, כ"י ברלין). הלכתי לבקר בחורה אחת וכו' ומצאתי היותה מוטלת על מטתה פרקדנית (שלשלת הקבלה, דרוש על האדם ורוחות רעות, זאלקווא, סט:).

ב. ***פְּרַקְדָּן**, פַּרְקְדָן, פורקדן[1]), ש"ז, — מין ממיני הקטניות (lathyrus), Platterbse; gesse; chick-pea, vetch: הפול והספיר הפורקדן והטופח ופול הלבן והשעיעית אינם כלאים זה בזה (כלאים א א).

***פְּרַקְדָּנוּת**, פַּרְקְדָנוּת, ש"נ, — שכיבה על הגב: והארם יותר יעתק משאר בעלי חיים במצב בטו העמירה וישיבה והשכיבה והפרקדנות (כל מלאכת ההגיון, ח.). ואלו התכונות (של המשועמם הדומה למת) תכונות השתים מצורף להם הפרקדנות והשתיחה (כ"י תכיזי, אסור הקבורה של גליגוס).

***פִּרְקָה**, ש"נ, — בת, מפלגה, Abteilung, Sekte; section, secte: ויהיו בני ישראל בימיו שלשים פרקים, פרקה עשו בתועבות הגויים וכו' (תולידה שומרונים, REJ 1902 Avr., עמ' 205). ויתפרקו כל בני ישראל שלשה פרקים והם א' אתקרא שמה הצדוקים, ב' אתקרא שמה הפרושים, ג' אתקרא שמה החסידים וזאת הפרקה היא עדת השוטרים (שם שם Juil.-Sept., עמ' 75). והם בני יוסף הצדיק המתקראים פרקת החסידים וכו' ותהי להם עזר על מלחמות פרקת הפרושים (שם 76). —∞ובמשמ' יחידה בצבא, Division; division.

***פִּרְקוֹן**, ש"ז, — פִּרְיוֹן, Auslösung, Loskauf; redemption; rachat: האב ובאי בבתו בקרושיה וכו' יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב' ד ד). תקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה ופירקונה תחת פירות וקבורתה תחת כתובתה (שם בבלי מז:). — ובסהמ"א: ביון דחייב הבעל בפרקונה ופדה את האשה נתחייב הבעל לפרוע (תשוי ר"מ מרוטנבורג ד שמח)

פִּרְקוּס, עי' פִּרְגּוּס.

***פִּרְקִי**, ת"ז, — לפרקים, משמש פֶּרֶק: ומה שיחסר מגופם (של החוליות) בהם הושמו תוספותם הפרקיות קצרות רחבות ומה שתחת העשרה הנה

[1]) [עי' בהערות הקודמות.]

תוספותם הפרקיות הסכיטית למעלה הם אשר בהם גומות התבור וכו' (קאנון אבן סינא א א א ע).

א. *פְּרָקָן, פִּרְקָן, פּוּרְקָן, ס"ז, — גאולה, תשועה, Rettung; délivrance, deliverance: ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה וכהודאה מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל הפדות ועל הפרקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (סדר רע"ג הסלם ב, סב.). ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה (סם סם). — ואמר הפיטן: ועוד ארבע תהי שותה בשמחה ואפילו לאל תשאל שאלה ואז תאבל מיסב על שמאלך ותודה אל עלי פודקן גאולה (ביין כוס קתס, פזמון לפסח, סדור מנהג ארם לובה, תסיד:). — ואמר המשורר: ולמה נעשה פרקן על ידי נביא נרדם ולמה זה בני אדם כראשית רכו על הון (סאלות הכאב"ע, כהנא ב, 27).

ב. *פְּרָקָן, פּוּרְקָן, ס"ז, — פרוד, פלוג: ובשנה העשירית לְמלכותו קם על הפורקן אשר בין עדת בני ישראל (תולידה שומרונית REJ, Jul.–Sept. 1902, עמ' 74). לחקור על הפרקן אשר ביניהם (סם סם).

א. **פרר**, סמנו פַּר, ב. פָּרָה, א. *פִּרְפֵּז, פִּרְפֵּר, א. פָּרַר.

ב. ***פרר**, סמנו *פֵּרוּר, ב. *פִּרְפּוּר, ב. *פָּרַר.

א. **פָּרַר**, קל רק מקו' פּוֹר, — נדנד, זעזע[1], rütteln; secouer; to shake: רעה התרעעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע' כד יע).

– פוע', פּוֹרַרְתָּ, — פּוֹרֵר את הדבר, נִדְנְדוֹ וזִעְזְעוֹ[1]: אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל' עד יג). — וכסהס"א: יפורר בתוכחותיו סלעי הלבבות ויזיל דמעות העינים (כ"י תרי"ז, תתכ' ב, 28). —ואמר המשורר: למי אלך ומי אביט ואל מי אני אפנה ועל שם מי אשורה, ועזבתי בנו דויד אשר הוא לכל סלע כמו פטיש מפורר (ד"ס סל יהודי מגרים וא"י ב, יעקב ינן, 15). — ואמר המליץ: פוררתני בתועבותיך פצמתני בחמאות לשון רמיה (מסו, אהבת ליון כב, 169).

— התפע', הִתְפּוֹרְרָה, — הִתְפּוֹרְרָה הארץ, פּוֹרְרָהּ אותה: רעה התרעעה הארץ פור הִתְפּוֹרְרָה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע' כד יע). — וכסהס"א: סקצת הארץ משתנית ומתפוררת ונעשית מים (רמב"ם, יסודי התורה ד ה). — ואמר הפיטן: רשע הפושט עת הגיע למקום תפילין מצות ברה, צעק צעקה ונזדעזע עולם וארץ התפוררה (אלעזר הקלירי, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: תקל בעינינו עדי יתפלצון לה מוסדי ארץ ויתפוררו (רסב"ג, בימי יקותיאל, גרודי, 15).

—פוע', *פּוֹרֵר, שֶׁפּוֹרְרוֹ אותו: הים וגליו כעוף פוררו הירדן הוכשת וכרגל עברו (רגנ"ס, אי"ה כל, סליח' יום ז).

ב. *פָּרַר, קל לא נמצא[1]).

— פעי', *פֵּרַר, — שבר לפרורים[2]): רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים (פסח' ב א). לא אמר (ר' מאיר שמתר להאכיל חמץ לבהמה) אלא מפרר מכיון שפיררו בטל (ר' יוסה, ירוש' סם סם). עכבר נכנס וככר בפיו ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה מפני שאין דרכו של עכבר לפרר וכו'. תינוק נכנס וככר בידו ונכנס אחריו ומצא פירורין א"צ בדיקה מפני שדרכו של תינוק לפרר (רבה, בבלי סם י:). היה מהלך במדבר מפרר וזורה לרוח, היה מהלך בספינה מפרר ומטיל לים (סם כח). — ואמר הפיטן: שבר עצמותי זורר ומפרר מלה כל אבירי המכור והשרר (מי יתן, קינ' ת"ב).

—פעי', *פֹּרַר, בינ' מְפֹרָר, שֶׁפֵּרְרוֹ אותו: ואם אינם לא מבושלים ולא מחוברין אלא שהן מפוררין רק דק אע"פ שאין בהם בוית ולא תואר לחם מברך המוציא (אבודרהם, סדר ברכת המוציא ופירושה, קה.).

—התפי, *הִתְפָּרֵר, — נשבר לפרורים: מפני שמתפרר בתוך הפה ואינו נקשר לפיכך אינו מקנח (רש"י, חול' קה., ד"ה בדמעכי לח).

---

[1]) [כך פרש המחבר במלונו הקטן ווהי גם דעת כמה מן החדשים. וכך גם ת"י (ישע' כד יע): מנד תניד. והשבעים תרגמו ἀπορίᾳ ἀπορηθήσεται, כלו' תבכל מבל קשה, ומעין זה הוולג' contritione conteretur. והפרשנים העברים בארו במשמ' תשבר לפרורים, ובמשמ' זו נוהגת המלה בסהס"א.]

[2]) (עי' בהערה הקודמת.]

---

[1]) [עי' גם ערך א. פזר, הפע' הֵפִיר וגם הֵפֵר באלו מן ב. פרר, וכן באשורי פרר במשמ' זו.]

[2]) [בתוספת' (מכ"ש י כט): מפררין רימונין לעשיתן פרר (כך בהוצ' צוק"מ) וצ"ל מפררין, פרר, עי' הערות לערכים א. פָּרַה, פע', א. פָּרַךְ, פע'.]

א. **פרש** [1]), ממנו ־מְפָרֵשׁ, *פֵרוּשׁ, א. פָּרַשׁ. א. פָּרָשָׁת, ־פַּרְשָׁן, ־פַּרְשָׁנוּת.

ב. **פרש** [2]), ממנו ב. פָּרַשׁ, פֶּרֶשׁ.

ג. **פרש** [3]), ממנו ג. פָּרַשׁ, ה. ־פֵּרַשׁ, פָּרָשׁ, ־פָּרָשׁוֹת.

ד. ***פרש** [4]), ממנו *הֶפְרֵשׁ, *הַפְרָשָׁה, *פָּרוּשׁ, *פְּרִישָׁה, *פְּרִישׁוּת. ד. *פָּרַשׁ, ב. *פָּרָשָׁה.

א. **פָּרַשׁ** [5]), פ״י, פֵּרשׁ,—בֵּרֵר והכהיר, אמר את הדבר ברור לאין ספק, erklären; expliquer; to explain: ויניתהו במשמר לִפְרֹשׁ להם על פי יי׳ (ויקר׳ כד יב). — וכתו״ם: כלל שאתה מוסיף על הפרט אי אתה יכול לדונו בעין הפרט להוציאו מן הכלל עד שיפרוש לך הכתוב כדרך שפירש לך בנזיר (ספרי במד׳ כד). כי יפליא כשיפרוש לנדור פרט למהרהר כלב (מד״ר במד׳ י) — ־ובמשמ׳ בֵּאֵר: ואם יש מקום שרוצים לפרוש להם (את הפרק בתורה) יעמוד אחד חוץ מתרגם ויפרש להם כלשונם (סדר רע״ג השלם ב, לד:). ותשובת הגאונים פורשין לגנאי דליבא קושיא מעליא אל תעלוה לגו (רש״י, ב״מ עז., ד״ה אינה).

—נפעי, נִפְרָשׁוֹת, — היו הצאן נִפְרָשׁוֹת, כמו נִפְרָשׁוֹת, פרוסות על גבי השדה [6]): כבקרת רעה עדרו כיום היותו בתוך צאנו נִפְרָשׁוֹת בן אבקר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומת אשר נפצו שם כיום ענן וערפל (יחזקי לד יב).

—פעי, פֹּרַשׁ, מְפֹרָשׁ, — שפרשו ובררו אותו: ויניחו אותו במשמר כי לא פֹּרַשׁ מה יעשה לו (במד׳ יט לד). ויקראו בספר בתורת האלהים מְפֹרָשׁ [7]) ושום שכל ויבינו במקרא (נחמ׳ ח ח). — ובתו״ם: שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלת הלוך וקראת באזני ירושלים (מכי׳ מסכתא דפסחא יד). מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי, או מה הפרט מפורש פרי גמור אף אין לי אלא פרי גמור וכו׳ (ספרי במד׳ כד). יברכך יי׳, בברכה המפורשת, וכן הוא אומר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וכו׳ (שם שם מ). והדברים עתיקים, כל אחד ואחד מפורש במקומו (שם שם עח). מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ אין לי אלא דבר שהוא ולד וולדות הארץ (ירוש׳ מע״ש א ד). ועליו הוא מפורש בקבלה גולמי ראו עיניך וכו׳ (ר׳ יונתן, שם נדה ג ג). גדולה מצות מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה מן הפסוקין המפורשין (ר׳ ישמעאל, תנחו׳ לך לך יז). א״ר ירמיה בר אלעזר חמשים ושתים שנה הקב״ה מעיד באנשי סדום ומזעזע עליהן את ההרים כדי שיעשו תשובה, אמר רשב״י מקרא מפורש הוא המעתיק הרים ולא ידעו וכו׳ (שם ויקא׳ י).—ובמהמ״א: ואמר הגאון ולא פורש לנו מהו (ערוך ערך סב). למה כתוב אחד, לפי שהיה הקב״ה יחיד בעולמו וכו׳ כך מפורש בב״ר (רש״י, בראש׳ א ה). כמו שמפורש באגדת חלק (הוא, שם ד יט). באור משלים סתומים שבאו בספרי הנביאים ולא פורש שהם משל (ר״ש א״ת, פתיח׳ הרמב״ם למו״נ). לא מבעיא אם עשאו אפותיקי מפורש שאמר לא יהא לך פרעון אלא מזו וכו׳ אלא אפילו לא עשאו אפותיקי מפורש (טוחו״מ קז). —ואמר הפיטן: ראינוך תרעי רעיה מליך לא מפורשים (לאב״ע, אוה עופר, אינר 165).—*ובנגוד אל סתום או סְתָם: שתים (מצוות) מפורשות ואחת סתומה תלמד סתומה ממפורשה, מה מפורשה שבע אף סתומה שבע (תוספת׳ שבועי א ה). נאמר כאן מום סתום ונאמר להלן מום מפורש וכו׳ מה מפורש בחמשה מכות אף סתום בחמשה מכות (איסי בן עקבי, מכי׳ מסכתא דעירתא ג). נמצאנו למדים קן סתומה וקן מפורשה (ספרי במד׳ ל). נלמוד סתום מן המפורש (ר׳ הושעיא, ירוש׳ שקלי ג ג). ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה

1) [עי׳ בהערה לא. פָּרַשׁ.]

2) [עי׳ בהערה לב. פָּרַשׁ.]

3) [עי׳ הערה לערך פָּרָשׁ.]

4) [עי׳ בהערה לד. פָּרַשׁ.]

5) [באותה משמ׳ אף בארמ׳, ואולי אין כאן בעקר אלא מבטא אחר של פ ר שׂ, פרס, כרגמת כנש על יד כנס, ולפי זה עקר משמ׳ הפעל: פִּשֵּׁט ושטח את הדבר, ואכן בערב׳ בא במשמ׳ זו פשׂר a) בהפוך הגאים ועי׳ גם פ ש ר, הערות.]

6) [עי׳ בהערה הקודמת. רֹב החדשים גורסים כאן נִפְרָשׂוֹת בשין שמאלית.]

7) (בתלמו׳ (מגי׳ ג.) אמרו על זה: מפורש זה תרגום.]

a) فسر

ובמה (ר' יהושע, חגי' כב:). לפניה בין בסתם בין במפורש לאחריה במפורש אין בסתם לא (רבה. יבמ' מו.). דברים הללו סתומין כאן ומפורשין במקום אחר (מד"ר רות פרשה ב). — ואמר הפיטן: אצורה ומפרשה, עצורה ולא מפֹרשה זאת חקת הפרשה (ר"א קליר, אלורה, קרובה שבת פרה). — שם הַמְפֹרָשׁ ¹), שם אלהים באותיותיו יהוה: כה תברכו את בני ישראל, בשם המפורש, אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנוי, ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל, בשם המפורש, ובמדינה בכנוי (ר' יאשיה, ספרי במד' לט). שם המפורש אסור לומר בגבולים (שם שם). מה עשה משה הזכיר עליו שם המפורש וברח (ר' מאיר, מד"ר דברי יא). ויין שנתן להם בתורב שם המפורש חקוק עליו ובשחטאו ניטל מהן (רשב"י, שם שה"ש, גן נעול) — ובספה"א: ועטרה נתונה בראשו וכתר שם המפורש על מצחו (פדר"א ד). והיו תוקעין והלוים משוררים ומזמרים ומנדין את הכותיים בסוד שם המפורש (שם לח). והראהו ברית מילה וארון יוסף והמטה שחקק עליו שם המפורש ולא קבל (שם מב).

—וכתה"ס *מְפֹרָשׁ, כמו בְּפֵרוּשׁ: קבל (פקרונות) מן הקטן עושה לו בהם סגולה, מת יחזיר לאביו וכולם אם אמרו בשעת מיתה ינתן לפלוני שהן שלו יעשה מפורש בפירושו (תוספת' ב"ק יא א). ואם אמר מה שירשתי מבית אבי אימא הן יעשה מפורש בפירושו (שם ב"ב ט ג).

—פִּעֵ', *פֵּרֵשׁ, פֵּרַשׁ,—כמו קל, אמר באפן ברור לאין ספק: הרי עלי עשרון יביא אחד, עשרונים יביא שנים, פירשתי ואיני יודע מה פירשתי יביא ששים עשרון (מנח' יג א). פירשתי מנחה ואיני יודע מה פירשתי הרי זה מביא חמש מנחות להמישה מינין (תוספת' שם יב יא). יכול יתפלל אדם כל היום כולו, פירש ברניאל וזמנין תלתין ביומא וכו' יכול יהא משמיע לאזניו, פירש בחנה חנה היא מדברת על לבה וכו' (שם ברכ' ג ו). פועלים שהיו עושין אצל בעל הבית וכו' משיירין ברי פיאה ואינה פיאה עד שיפרשנה בעל הבית לשום פאה (שם פאה ב ז). מוכר לו יין ואינו חושש שמא מנסכו לעבודה זרה ואם פירש לו אפילו מים ומלח אסור למכור לו (שם ע"ז ב כא). כל שאין לו בבשר אין לו בעורות חוץ מן העולה שפירש בה הכתוב עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה (שם זבח' יא ז). מהו צריך לפרש זה גיטיך וזה קידושך, והבא זה פדיון מעשר שני (ירוש' מע"ש ד ז). מאי שנא מכר ומאי שנא מתנה, פירש יהודה בן נקוסא לפני רבי זה פירש וזה לא פירש, האי זה פירש וזה לא פירש הוא, אלא זה היה לו לפרש וזה לא היה לו לפרש (ב"ב עא.). אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מד"ר ברא' לח). לא פירש הקב"ה שכר מצות בתורה (תנחו' מלא ב). — וּפֵרֵשׁ את שמו, אמר או כתב וחתם אותו בְּפֵרוּשׁ: תקנה גדולה התקינו שיהו עדים מפרשין שמותיהן בגיטין (גיט' לו.). — וּפֵרֵשׁ את הַשֵּׁם, בטא את שם אלהים בכתבו: המגדף אינו חייב עד שיפרש את השם (סנה' ז ה). — וּפֵרֵשׁ את הכתוב את הענין, ההלכה וכדו', בֵּאֵר, תרץ (וגם הבדיל): א"ר יהושע שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסח אינה קריבה ואין לי לפרש, אמר רבי עקיבא אני אפרש, הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויקח בדמיו שלמים, וכן תמורתו, אחר שחיטה הפסח קרב שלמים וכן תמורתו (פסח' ט ו). אמר ר' יהושע שמעתי שהסרים חולץ וחולצין לאשתו והסרים לא חולץ ולא חולצין לאשתו ואין לי לפרש, א"ר עקבא אני אפרש, סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר, סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ' ח ד). אחר זמן כדי שתרד מן המטה ותדיח את פניה, פירשו ר' אלעזר בר' צדוק כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר או מתחת הדלוסקום (תוספת'

¹) [שמוש הפעל פרש על יד השם בלשון החכמים (עד שיפרש את השם, עי' לקמן, פִּעֵ') אינו משאיר כל ספק, שיש להבין שֵׁם הַמְפֹרָשׁ מן א. פֵּרֵשׁ במשמ' השם ההגוי מְפֹרָשׁ בכתיב האותיות, ומשמ' זו אנו מוצאים גם בסדר עבודת יוה"כ של האשכנז' והאיטלי: והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי בהן גדול וכו' (בנוסח' ספרד': את שם המפורש וכו'). ואין גם שם המיֻחד בעקר אלא השם המבטא בצורתו המיוחדת עד שאין ספק שהכונה לאל המיחד. ורק אחר כך נדרש השם הזה כאלו יש בו אף כל הכונות של ג. פרש, השם הנפרש, הנבדל וכדו', וטעו המלמדים שהלכו אחרי פרוש זה.]

נדה ג ו). אמר לו (לבן עזאי) ר' יוסי הגלילי שניהו, א"ל אין שונים לחכם, א"ל פרשיהו א"ל אין מפרשים לחכם, חזר ר' יוסי הגלילי ופירש[1]) ובו' (ספרא ויק', מצורע פרק ה). אדם גדול היה ובקי במשנתינו היה ופירשה (ר' אבהו, ירוש' שבת ג א). כך פירשה רבי הושעיה אבי המשנה בכופר של אחר מיתה שנו (ריש לקיש, שם ב"ק ד ז). אני הוא ששמעתי ולא היה לי לפרש ואתה דורש ומסכים שמועה (ר' עקיבא לר"ט שם, הורי' ג ד). ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה (בבלי כח.). כי סליק ר' זירא פימי פרשה ברות אחת בארבעה משתי רוחות משהו לכאן ומשהו לכאן (עירובי' יב.). אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך (רבי לר' חייא, מו"ק טז:). קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפרשו (ר"ש בן יוחאי, מד"ר בראש' כב). פרש לי פסוק זה (ר' אליעזר לר' יהושע, מדר' משלי ו). מי בהתכם זה הקב"ה שכתוב ה' בחכמה יסד א"ץ, ומי יודע פשר דבר שפירש תורה למשה (פסיק' רבתי פכה, קא.). —ובשהס"א: כי בן כל עלילות יוצרינו ראוי לפרש (רסע"ג על חיוי הבלכי, דודזון, 74). כמו למע"ן ספו"ת הרו"ה א"ת הצ"מ יש שמפרשין מלשון הוספה ובו' ויש שמפרשין מלשון ספייה (תשו' הגאו' הרכבי כמח, 125). ובא ר' אבא לפרש כי מודים בברכות שלראש השנה ויום הכפורים (שם רכז, 131). ויפרש ישו את השם הגדול ויבוא הרוח ויוליבנו בין שמים לארץ (תולדות ישו). היה עליהם (על השתפים) חוב לאחר, אם פירשו שאינם אחראים זה לזה תולקים ובשיגיע זמן החוב לפרוע יתן כל אחד חלקו (שו"ע חו"מ קעו כ). —ועי' מְפָרֵשׁ.

—התפ', *הִתְפָּרֵשׁ, נתפרש, — כמו פָּע': ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים, אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה (ר"ה ב ט). וישמע את הקול שאין ת"ל הקול ומה ת"ל הקול המתפרש בכתובים, ומהו המתפרש בכתובים קול ה' בכח ובו' (ספרא ויק', ויקר' פרק ב). מיכן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא (ר' נתן, ספרי במד' קנז). לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ובו' ולא נתפרשו שמותן (שם דבר' קנד). מדבר שאיננו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר (מדה י"ז מל"ב מדות של ר"א בר' יוסי הגלילי). לעולם אין תורה מתפרשת אלא למי שאינו קפדן (כלה רבתי ה). אנשי השם ובו' אנשים שנתפרשו שמותן מלמעלן (ר' לוי בשם ר' שמואל, מד"ר בראש' כו). בד' מקומות נאמר בלשון הזה עשה, בג' נתפרש ובאחד לא נתפרש (ר' איסי, שם שם לא). אף על פי שנתנה תורה מסיני לא נענשו ישראל עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד, לדיוטגמא שהיא כתובה ומתותמת ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה (ר' אלעזר. שם שה"ש, כתפות). — ובסהס"א: וברון עתה ירעתי הודעתי מתפרש כי בן כל עלילות יוצרינו ראוי לפרש (רסע"ג על חיוי הבלכי, דודזון, 74). לשונם צח וערב וברור מללו והמתפרשים בלשון עלג וקצר רוח בעניותנו שלא עמדנו בסודם להושיב דבר על מכונו (תשו' רס"י ו, קבוצת קונטרסים. ד.). ובן אם יביא לירו שם אחר שהוא מתפרש על פנים רבים יהיה צריך להוריע על איזה ענין ועל איזה פנים הוא מביא את השם התוא (לאב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת א א, ד).

ב. פָּרַשׁ, קל לא נמצא.

—הפע', יַפְרִשׁ, — הִפְרִישׁ, הוציא פֶּרֶשׁ וצואה[1]): אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יַפְרִשׁ (משלי כג לא–לב). —ואמר הפיטן: ירא מתטאו מתפיר ומביש יפחד

[1]) [נדפס: ופירוש.]

[1]) [המפרשים הקדמונים בארו פעל זה עפ"י ההקבלה אל ישך כלשון נשיכת או עקיצת ועי' פָּרָשׁ, הערה, ושיבים לערך אבילת, עמ' 208; השבעים (διαχεῖται αὐτῷ ὁ ἰός) והוולגי' (venena diffundet) הבינוהו בלשון הפרשת ארס; ת"י (דפריח) הבינו כמו פרשׂ בנפים. ואולם אין להתעלם ממשמ' השרש צפע שבשם הצפעוני (השוה צפיעי הבקר ועוד) שלפית הרגישו במיחד בלכלוך ובטנוף הנגרם ע"י חיה זו, ולפי זה יש לקבוע את טבעה. על כן נראה לחבר יַפְרִשׁ עם פֶּרֶשׁ, שאיננו לשון הפרשה מן ד. פ ר ש אלא קרוב אל פרת' a) בערב', פרתא בארמ', והוא פִּרְשׁ באשור' באותה משמעות.]

a) فرث

מעון בצפעני יפרִישׁ ענהו כי אכד צריק תם יגיש ואין איש שם על לב (רמב"ע, אזרח רענן, סעה"ס 83). —ואמר המשורר: ויפריש בצפעוני ויקשר ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 200). — ובסהמ"א במשמ' עקץ [1], נשך: והאיש שומע ומחריש אבל בקערות בצפעוני יפריש (ר"י אריזי, תחכ' ג, 38). מצא אשה מצא לו בשת הפנים חרפתו לא תמח ימצא בוז וקלונים היא תשוך בנחש תפריש בצפעונים (עמנו', מחב' א, 12). במלמד הבקר שהוא כלי, שבראש הדרבן שבו מפרישין הבקר שנקרא בלע"ז אגוליאדה (ר"י אברבנאל, שופטי' ג). ואם פרעש הפרישך ערפהו (ר"י סענוב, אסף ב עמ י). גם את העקרבים ישעשעו ילדים קטנים ויבלעום חיים ולא יכשלו בם וכו' איך ובמה יצורו מפרישים באלה ויתנכום לכל ירעו גם אם יהיו לברות למו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, כא.).

ג. **פָּרַשׁ** [2], ש"ז, מ"ר. כנ' פָּרָשָׁיו,—כמו ג. פָּרִישׁ, דרבן שברגלי הרוכב: והמם גלגל עגלתו ופָרָשָׁיו לא ידקנו (ישע' כח כח). משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פָּרַשׁ וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (יחזק' כו י).—ובסהמ"א: וידקרונו בפרשים שברגליהם וימסרונו למות יגעים והתניתות בנחירינו (קלונימוס, בעלי חיים, ע:). ומזה הענין יקרא רוכב פרש לפי שמפריש הסוס בפרשין [3] שברגליו להריץ אותו (ר"י בן נחמיאס, משלי כג לב). —"ובמשמ' חד, שן: וכן בחרוץ גם בן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב בדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע (רד"ק, ישע' כח כח).

ד. ***פָּרַשׁ** [4], פ"ע, — א) פָּרַשׁ ממקום פלוני או מאדם פלוני, נפרד והלך ממנו, התרחק ממנו, sich absondern, entfernen; se séparer, s'éloigner; to separate, go away: הוא (הכהן הגדול) פורש ובוכה והן (וקני בי"ד) פורשים ובוכין (יומא א ה). למה הוא פורש ובוכה מפנה שצריך להשביעו ולמה תן פורשין ובוכין מפני שצרכו להשביעו (תוספת' שם א ח). פרוש לאחריך שמא תטמא (רשב"ג, שם פרה יב יב). מי גרם ללוט ליפרש [1] מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה (ספרי דבר' רסו). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק"ש הרי זה פורש למקום טהרה ולובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל (ירוש' ברכ' ג ג). לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מציפורין ופגעו זה בזה בחרא משכנא, לא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל, נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין (ר"ש בן לקיש, שם שם ע ח). וטמא טמא יקרא, כדי שתהא הטומאה קורא לך בפיה ואומרת לך פרש (שם מע"ש ה א) בשעת הרגל הטהורין מהלכין שיבולת והטמאין מהלכין מן הצד והטמאין מהלכין סתם והטהורין אומר להן פרושו (שם שקל' ח א). פורשים מן המזנה ואין פורשין מביתה (שמואל, שם סוטה א ז). ספרוה (את רבה בר נחמני) תלתא יומי ותלתא לילותא נפל פיתקא כל הפורש יהא בנידוי, ספרוה שבעה יום נפל פיתקא לכו לביתכם לשלום (ב"מ פו.). גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות (ת"כ ב"ב ח:). בנן של קדושים מהלך עליהן ואנן נפרוש מהן ((ר' יוחנן, ע"ז כ.). וכדרך שהם פורשים מן ההיכל בשעת הקטרה כך היו פורשין מבין האולם בשעת הקטרה (ר' יוסי, מד"ר במד' ז). מאחר שנדבקתי בו (בהקב"ה) יכולה אני (כנס"י) לפרוש ממנו, מאחר שנדבק בי יכול הוא לפרוש ממני (שם שה"ש, אגה הלך). — פָּרַשׁ מן האשה, התרחק ממנה, נמנע או חדל מהזדווגות: אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה, אלא היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה, מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה (מכי', בחדש ג). מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובועל

---

[1]) [עפ"י הבנת הקדמונים את הפעל במקרא.]

[2]) [עיי פּוּשׁ, הערה. ובארמ' פרשא, תרג' מלמד הבקר. וכנראה בא הנקוד פָּרַשׁ (יחזק' כו י) כדי להבדיל בין שם זה ובין פָּרָשׁ.]

[3]) [בספר הגלוי לר"י קמחי (עמ' 115) הפרישים.]

[4]) [שרש זה אינו בא בצורה זו ובמשמעותו לא בעברי שבמקרא ולא בערבי, אך באשור' בא פָּרָס וגם פָּרַשׁ במשמ' הפריד והפסיק וכדו'. ובארמ' של יהודים ולא יהודים פרש כמו בלשון תו"מ, ובנראה מכאן עבר השרש לעברי של חז"ל. ואפשר לפי זה שאינו בעקר אלא א. פרס שחזר במבטא אחר ללשון.]

[1]) [ואולי נפע'.]

בעילת מצוה ופורש (כתוב' ד.). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (בבוע' יח.). מיכן אוהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן (ר' יאשיה, שם יח:). שהיתה אומרת לו (שרה לפרעה) אשת איש אני ולא היה פורש (ר' לוי, מד"ר בראש' מא). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה בן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לוקק לה והיא אומרת לו בשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד (הוא, שם שה"ש, שרכך אגן הסהר). —והאשה מן האיש: הנבעלת לערל קשה לפרוש (רב הונא, שם בראש' ס). — ופָרַש מתורה או מרבר עֲבֵרה וכדו': ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות (מכות ג טו). הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה שביון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ז (ספרי דברי מג). או הודע אליו חטאתו והביא, השב מידיעתו חייב על שגגתו, יצא זה שאפי' יודע אינו פורש (ירוש' תרומ' ח א). כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו (רב, ב"ב עט.). מה דגים שבים ביון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם ביון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים (ע"ז ג:). אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם כין, ואם לאו תבין את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש הימנו (חול' ו.). מי שלבו חכם יודע הוא שאם יעבוד על המצות יבא העת שיעשה הקב"ה משפט בו, והוא פורש מן העבירה (מד"ר במד' יד). הואיל ואין בע"ז ממש למה קורא אותן אלוהות, א"ר פנחס בר חמא כדי ליתן שכר לכל מי שפורש ממנה (שם דבר' ג). —ופָרַש מן הצבור, מדרכי צבור, לא נהג כמנהג הצבור, לא השתתף בחיי הצבור: אל תפרוש[1] מן הצבור (הלל, אבות ב ד). כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר (שמחו' ב י). את פרשת מדרך בנות ישראל שרכבן להיות מבוסות והלבת בדרך הגוים שהן מהלבות ראשיהן פרועות (מד"ר במד' ט). — פָרַש לדרבי ישראל, שב מדרכו והתחיל ללכת בדרכי ישראל: בנות הצדוקין בזמן שנוהגות ללכת בדרכי אבותם הרי אלו בכותיות, פרשו לדרכי ישראל הרי אלו כישראל (תוספת' נדה א ג). — ועל דברים דוממים: איספלנית שפרשה מן האגד מחזירה עם האגד (שם שבת ה ד). מקרצת שהיתה שלישית והשיך לה אחרות כולן שלישית בקדש, פרשו שלישית כולן טהורות (שם טהר' א ג). אם משתפרוש גרעינה (של תמר) מתוך האוכל בשילה היא כל צורכה (ר' יונה, ירוש' מעשר' א ג). שקידים המרים הרי אלו פטורין ומתוקין אינן חייבין עד שתפרוש קליפתן החיצונה (ר' ישמעאל ב"ר יוסי משום אביו, שם שם א ד). מה המסמר הזה אי איפשר לו לפרוש מן הדלת בלא עין כך אי איפשר לפרוש מן הפעור בלא נפשות (ר' לעזר, שם סנה' י ב). טבעת של עבודת בוכבים שנתערבה במאה טבעות ופרשו ארבעים למקום אחד וששים למקום אחר, פרשה אחת מארבעים אינת אוסרת, אחת מששים אוסרת (רב, זבח' עד.). ישראל ששחט בהמה טמאה לנכרי, שחט בה ב' או רוב ב' ומפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלה, אבר הפורש ממנה בפורש מן החי ובשר הפורש ממנה בבשר הפורש מן החי (רב אושעיא, חול' קכא:). — טֻמאה הַפּוֹרֶשֶׁת מן האדם, טמאה שמקורה בגוף האדם: עשר טומאות פורשות מן האדם, מחוסר בפורים אסור בקודש ומותר בתרומה ובמעשר וכו' (כלים א ה). —ומליצה: כל הפורש ממך בפורש מחייו (ר' ערסון לר"ע, תוספת' מקואו' א יט; ירוש' תרומ' ח ג; שם יומא א א; שם מגי' א יג, ועוד). — ובפעל תוור, פָרַש את עצמו[1]): אמר הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם וכו' (מכי', מסכתא דשירתא ו). ובשם שאדם פורש את עצמו מן פירות ערלה כך מקולקלין בשפחות פרושין מן הכשרים ליום הדין (מד"ר במד' י). — ובסהמ"א: אלו שלחתי ואמרתי לו תן עיניך שחן מרמין לך לא היה פורש (ר' יונתן, נבאש רבתי, אלנק, 133). במ"ש על קצת החסידים שהיו פורשים משבעים שערים משערי המותר מיראתם שער אחד משערי

[1]) [ג"א: אל תפרוש עצמך, כפעל חוור.]

[1]) [אין באן בעקר שמוש בפעל יוצא, אלא תוספת ליתר ביאור לפ"ע. במשנ' שבתלמוד בבלי ובמדב"ם: אל תפרוש עצמך מן הציבור (הלל, אבו' ב ד); בדפוי' המשניות: אל תפרוש, פ"ע; עי' לעיל.]

האסור (ר"י א"ת, חו"ה, התשובה ה). ו פ ר ו ש מסותרי השמע בפי יכולתך ואל תאמין לשמוע מה שלא יועילך שמעו (שם, הפרישות ה). וכמו זאת תהיה העבודה שאין צריך עמה ל פ ר ו ש ולהנזר (הוא, כוזרי ג כג). שכל ה פ ו ר ש [1]) מן הצבור אינו רואה בנחמת הצבור (רעב"ע, אבו' ב ד).—ואמר הפיטן: טורף אפו שמא ירדפו תתחם כ פ ר ש ו לילך ירא גם מסבנת דרכים (ר' שמואל יהכה, יולי וילא, סרידי מהגני', מ"ל ויס, 69). —ובינ' סעו', פָּרוּשׁ, שהבדילו והפרישו אותו: כך חמקולקלין בשמחות פ ר ו ש י ן מן הכשרים ליום הדין (מד"ר במדי י). —ועי' פָּרוּשׁ. —ב) פָּרַשׁ בספינה, בים, לים, הפליג לנסיעה בספינה: היוצאין בשיירה והפ ו ר ש י ן בספינה לפני שלשים יום אין צריך לבדוק, בתוך שלשים יום בודק ומשבים והולך לדרכו (תוספת' פסח' ד א). מעשה באחד שנדר ולא שלם את נדרו והלך ל פ ר ו ש בים הגדול ושקעה ספינתו ומת בים (רב הונא, מד"ר ויקר' לז). הרבה פ ו ר ש י ן לים ורובן חוזרין, יחידים הם שהולכים ולא חוזרין (שם במדי ע). אם מבקש ל פ ר ו ש כמו מצור לצידון מותר לו ל פ ר ו ש אפילו בערב שבת (שם שם טז). לא ממה שאדם יוצא ועמל בסחורה והולך ממזרח למערב נעשה עשיר, אפילו פ ו ר ש בספינות והולך ממזרח למערב וחוזר על המדברות ועל ההרים אינו נעשה עשיר (שם שם כב). מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו פ ו ר ש י ן בים הגדול, נכנסה הספינה למקום שהמים לא היו מהלכין וכו' (שם קהלת, כל הנחלים). — וּפָרְשָׁה הספינה לים, הפליגה: מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פ ו ר ש ת לים [2]) הגדול (ר' תנחומא, ירוש' ברכי ט א). משל לשני ספינות פ ו ר ש ו ת לים הגדול אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן (מד"ר קהל', טוב שם). — ובסהמ"א: אינו רוצה (העצל) להיות מהולכי מדבריות שמא יטרפוהו חיות ולא מפ ו ר ש י ימים שמא תשבר הספינה ונמצא טובע (ר"י בן נחמיאס, משלי כב יג).—ועי' פֵּעי.

—נפע', *נִפְרַשׁ, — כמו קל, התרחק ונפרד: אמר הקב"ה (לנבוכדנצר) אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם, סוף בני אדם נ פ ר ש י ן ממך (מכי', ומכתא דשירתא ו).

—"ובמשמ' התרחק מתאוות: עד שכל מי שנבדל ונ פ ר ש יאמר עליו שׁשב פילוסוף או הולך על רעת הפילוסופים (ר"י א"ת, כוזרי ד יח). — "ובמשמ' הפרש, הִבָּדֵל: אבל לא נ פ ר ש (הדם) מן האבר ומובלע באבר הוא מותר לאכלו (והזהיר, ויקר', א).— "ובמשמ' היה פרוש לעצמו, הִפָּרֵד: וכל נ פ ר ד מוגבל וכל מוגבל יש לו תכלית וכו' (הוא, חו"ה, היחוד ז). כאשר הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ונרעשים ואין נכרתים ולא נ פ ר ש י ם, כן נפשות הרשעים מתערבות יתר ומתלבלבות (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב, יב:).—ואמר הפיטן: ומחנות נ פ ר ש י ם לארבעת ראשים, להלל נגשים לקדש הקדשים (ר"י בן גיאת, יקרו להלל, סעה"ש 24). נכון ללבוש שמונה תמימים מבפר ביום תענית עוני, נ פ ר ש משבעה ימים לפני בוא יום יי' (ראב"ע, אזכירה, איגר 233). והשב בן אשר מחיקך נגרש אל מקום הודו אשר מאבותיו ירש, ייסד היכל ויישב עיר ומגרש, ישב עולם לפני אלהים ואל יהי עוד נ פ ר ש (פיוט בראש סרסת ואתחנן במדה"ג דבר', הקדמה). — "ובמשמ' היה נבדל, שונה, ואמר המשורר: ואם לא נ פ ר ש ו מציף אמריו תלא יפריש בצפעני פרישה (רשב"ג, הלפור או דרור, ברודי, 3).

—פעי', *פֵּרַשׁ, פֵּרֵשׁ, פירש, — א) כמו קל, פֵּרֵשׁ מאדם, מן האשה, האשה מן האיש, פֵּרֵשׁ מפריה ורביה, מן הצבור וכדו': מנין היתה מרים יודעת שפ י ר ש משה מפריה ורביה, אלא שראתה צפורה שאינה מתקששת בתכשיטי נשים (ספרי במד' לט). סיעה של כהנים עוברת ופ י ר ש אחד מהן ובעל הרי מצינו שתוקי כהן גדול (ר' יוחנן, ירוש' כתוב' א ט). אמר לו הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פ י ר ש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה (פסח' פז:). פלוני זה שפ י ר ש מן הציבור אל יראת בנחמת צבור (תענ' יא.). כל מאה ושלשים שנה שפ י ר ש ת חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם (ר' סימון, מד"ר בראש' כ) אמר (אדה"ר) הואיל וכך אני מוליד והן הולכין למארה, מה עשה, פ י ר ש ממטתו ק"ל שנה (הוא, דב"ר, ליברמן, 10). למה לא יתן עליה לבונה, לפי שהלבונה זכר לאמהות הוא שנאמר אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וזו פ י ר ש ה מדרכיהם, לפיכך תהא מזכרת עון ולא מזכרת זכות (תנחו' נשא

---

[1]) [בתלמו' (תענ' יא.): זה שפ י ר ש וכו'.]

[2]) [כך בקונדרים אחרון לר"ש הדרשן (ירוש' גנז', 324). בדפו': מים; לונץ: כים.]

ג). בזמן שאתם עושים את המצות אתם מקודשים ואימתכם מוטלת על העכו"ם, פירשתם מן המצות ועשיתם העבירות מיד מחוללין אתם (שם שלח טו). כשראה משה שאין בו (בקרח) תועלת פירש הימנו (שם קרח ו). הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו האש לא תאכלנו (שם שם ז). שבשעה שראה הקב"ה כל אותם הדורות שהיו עכו"ם ואברהם עמד ופירש מהם ולא השוה להם וכו' (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ.). משל לשנים שפירשו זה מזה על הדרך זה הלך לו מיל לצפון וזה הלך לו מיל לדרום (מדה"ג דבר' ד ע, הסגלה). — ובמליצה: זה פירש למיתה וזה פירש לחיים (קידוש' כג:) [1]. שנה ופֵרֵש, עסק בתורה ואח"כ עזב אותה ויצא לתרבות רעה: גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל, ונשותיהן יותר מהן, תנא, שנה ופירש יותר מכולם (פסח' מט:). - ועל דברים שאינם בע"ת: האמלה טמאה מדרס וטמא מת, פרשה [2]) העור טמא מדרס (כלים כג י). חרש שפירש מדופנה של קדרה וכו' כדרך קבלתה טמאה שלא כדרך קבלתה טהורה (תוספת' שם ב"ק ג ט). האגוז הזה כל זמן שעצו דבוק לפריו הוא משומר, פירש הימנו משליכים אותו לאשפות, כך ישראל וכו' (פסיק' רב', יהודה וישראל, מב.). — ובפעל חוזר, פֵּרֵשׁ עצמו כמו פֵּרֵשׁ: מיד הוציא (עמרם) את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים (מד"ר שמות א). — ובמשמ' חדל, הפסיק, aufhören; cesser; to cease. פֵּרֵשׁ היונק, חדל לינק. פֵּרֵשׁ האיש מן האשה, הפסיק את התשמיש: יונק והולך אפילו ארבע וחמש שנים, פירש אין מחזירין אותו (ר' יהושע, ירוש' כתוב' ה ו). כד"א בזמן שפירש מתוך בריו אבל אם פירש מתוך חלייו מחזירין אותו מיד (ר' חזקיה, שם שם). היה משמש עם הטהורה אמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' יז:). — ופֵרֵשׁ בים. פֵּרְשָׁה הספינה בים: בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו, חזרו

1) [ועי' גם ב. פְּרָשָׁה, פָּרָשַׁת העבור, הערה.]

2) [כמשנ' מנק' ליוורנו מנק': פֵּרְשָׁה, אך אולי צ"ל פָּרְשָׁה, בקל.]

לומר אף המפרש והיוצא בשיירא (גיט' ו ה). הנודר מיורדי הים מותר ביושבי היבשה, מיושבי היבשה אסור ביורדי הים וכו' לא כאלו שהולכין מעכו ליפו אלא כמי שדרכו לפרש [1]) (נדר' ג ו). היוצאין בשיירא והמפרשין בספינה קורין עמהן בארבעה עשר (תוספת' מגיל' א ג). ואם פירש (הספן) למקום שאין בני אדם מפרישין [2]) אין צריכין להעמיד לו ספינה אחרת (שם ב"מ יא כו). בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג, המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל לעצמו והמפרש לים הגדול (ר' לוי, ירוש' שבת ב ג). היוצא לפרש קודם שלשים יום אינו צריך לבדוק (שם פסח' א א). אבותינו נהגו שלא לפרש [3]) בים הגדול (שם שם ד א). אסור לפרש (במועד) לים הגדול (ר' יודה, שם מו"ק ג א). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול (ר"ע, שם יבמ' טז ד). מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מפרשים [4]) בים הגדול (מד"ר ברא' יג). ע"י שהיה זבולן מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא (שם ויקר' כה). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (שם קהל' סלח לסמך). — מְפָרְשֵׁי יַמִּים, ההולכים בים: חיזרתי על כל מפרשי ימים ואמרו לי בולבא שמו (של הבלך) (רשב"ג, ירוש' שבת ב א). מפרשי ימים והולכי מדברות קוראין בדרכן בארבעה עשר (שם מגי' ב ג). אנשי מעמדות ואנשי משמר היו מתענין בכל יום, בשני על מפרשי הים וכו' בשלישי על מהלכי דרכים וכו' (סופר' יז ה). רמז למפרשי ימים שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים מיד (ר' אחא בר יוקן, מד"ר ברא' כג). לפי שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם, יוצאי דרכים מצירין בהם מפרשי ימים מצירין בהם (שם ויקר' לה). — מְפָרֶשֶׁת, הספינה המפרשת בים: אפילו מפרשות שהיו בים [5]) היו ניצולות בזכותו של אברהם (ר' חנינא, שם ברא' לט,

1) [מנקד בפע' בקטע ב"י משנ' מנק' גני' בכיה"מ שבטר (לְפָרֵשׁ) ובמשנ' מנק' ליוורנו (לִפְרֹשׁ).]

2) [בדפו': פורשין, קל.]

3) [בירוש' גני' (עמ' 111): ליפרש, אולי קל.]

4) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 118); בדפו': מפרישים, הפע'.]

5) [בדפו': אפי' ספינות שהיו מפרשות בים הגדול.]

הולנ' תיאודור, 376). — ובסהס"א: יורוך ה' אלהינו יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים סותרים מפרשי ים ברבולותם (הוספ' ותקוני לסדר רע"ג, 24). —ב) במשמ' פ"י, כמו הפע', הפריש והבדיל: לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגוששין לפני המלך, אילו רצה המלך פירשן ולא רצת המלך לפרשן, נתחזק אחר מהן על חבירו והרגו (ר"ש בן יוחאי, מד"ר ברא' כב). — ועי' פִּשַּׁר פע'.

—הפע', *הִפְרִישׁ,—הפריד, הבדיל, העמיד לחוד, הסיר, absondern; séparer; to separate [1], הִפְרִישׁ תרומה, מעשר, פאה, קרבן וכדו': הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכין עליו ומזמנין עליו ומפרישין אותו ערום בין השמשות (דמאי א ד). הנתתומין לא חייבו אותן חכמים להפריש אלא כדי תרומת מעשר וחלה (שם ב ד). המפריש מקצת תרומה ומעשרות מוציא ממנו תרומה עליו אבל לא למקום אחר (תרומ' ד א). ביצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב (פסח' ג ג). לא זהו חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא אלא מפרשתה[2] ומנחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה (ר' יהושע, שם שם). המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העני (גיט' ג ז). המנית פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות, מעות להיות מפריש עליהן מעשר שני, מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין, אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת (שם שם ח). המפריש פיאה משדה לחבירתה לא קדשה (ר' יוסי בר חנינא, ירוש' פאה ב א). ואינו מפריש מן הקציר לא על הקציר ולא על הקמה (שם שם ב ז). בדין היה תרומת מעשר של דמאי שלא יפריש עליה חומש ולמה אמרו שיפריש, מפני גדירה, שאם את אומר לו שלא יפריש אף הוא אינו נוהג בה בקדושה, ובדין היה מעשר שני של דמאי שיפריש עליו חומש, ולמה אמרו שלא יפריש, מפני גדירו, שאם אומר את לו שיפריש אף הוא אינו מפריש כל עיקר (שם דמאי א ב). רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן (ר' יוחנן, שם חלה ד י). בשעה שגזורו על הדמאי רוב העם מפרישין אותו לתוך בתיהן (שם ערלה ב א). שכן אדם מפריש על בתו קטנה וכו שכן אדם מפריש על אשתו חרשת (שם פסח' ח א). הפריש פסחו ואמר על מנת שלא יימנה אחר עמי אין אחר נמנה עמו (רב הונא, שם שם ח ד). בעלה (של סוטה) מהו שיפריש עליה חוץ מדעתה (שם סוטה ב א). מי שהוא מפריש יתודה ומי שאינו מפריש לא יתודה (שם שם ט יא). הפרישו קרבנן ואמרו הרי אנו הולכין לכפור בב"ד וכו' (שם שבוע' ד ד). שיצא הוולד תחילה ותפריש לו קרבן (שם נדה ג ד). מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה וכו' (מד"ר ויקר' כז). ביצד את מכבדו מהונך מפריש לקט שכחה ופאה (ר' יודן, מדה"ג דבר' ה טז, הקגלה).—ועל דברים אחרים: מטלית שטלייה על הקופה מטמאה אחד ופוסלת אחד, הפרישה מן הקופה הקופה מטמאה אחד ופוסלת אחד והמטלית טהורה, טלייה על הבגד מטמא שנים ופוסלת אחד, הפרישה מן הבגד הבגד מטמא אחד ופוסל אחד וכו' (כלים כח ו). מפריש שלשת מנים (מן הקטרת) מערב יום הכיפורים ומחזירן למכתשת כדי למלאות ממנה חפניו כדי לקיים בה דקה מן הדקה (ירוש' יומא ד ה). אמר לו הפרשתי לתוכת רביעית קודש נאמן (שם חגי' ג ה). עשה לו שני סדינין אחד לשכיבה ואחד לעורות עד שיפרישם בטהרה, ר"ש מטהר עד שיפרישם בטומאה (שם גיט' ג א). הבדילו (את האור) לצדיקים לעתיד לבא, למלך שהית לו מנה יפה והפרישה לבנו (מד"ר ברא' ג). טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (שם שם יא). — ועל עיר: שלש עיירות הפריש משה בעבר הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש (ירוש' מכות ב ז).—וְהִפְרִישׁ בין דבר לדבר, או בין אדם לאדם: מה צפעון זה מפריש[1]) בין

[1]) נוהגים להשתמש היום בפעל הִפְרִישׁ, ובשה"פ הַפְרָשָׁה במשמ' פליטת חמר מוצק או נוזל, ausscheiden; sécréter; to secrete, ובנראה השפיעו על הולדת משמ' זו גם ה. פֵּרֵשׁ וגם פֶּרֶשׁ. במקורות הקדומים לא נמצאה משמ' זו ממש ואמנם קרוב אליה ב. פרש.]

[2]) [במשני' מנק' ליוורנו: מפרישתה ומניחתה.]

[1]) [בדרשה על הכתוב (משלי כג לב) עי' ב. פָּרַשׁ, הערה.]

מיתה לחיים כך הפריש היין בין אדם לחוה וכו׳ כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות וכו׳ כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות וכו׳ כך הפריש היין בין אהרן ובניו למיתה (מד״ר ויקר׳ יב). —ובהשאלה עשה הֶפְרֵש והבדל עניני: הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה (ספרי דבר׳ לב). — וְהִפְרִיש את האדם מביתו, מאדם אחר: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין (יומא א א). ומפרישין את החתן מן הכלה לילי שבת תחלה מפני שהוא עושה חבורה (כתוב׳ ג:). — וְהִפְרִיש את האדם, הרחיקו: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה (ר׳ יוחנן, נדר׳ לב.). — ואת הדָבר: ביון שהפרשתו (את הקֹדש) מן הבית אין אתה נזקק לכל דבר (ספרי דבר׳ סג). — ובהשאלה הִפְרִיש את בנו לתורה, הקדישו ללמוד התורה בלבד: אם נתקיים לי בן הזה לתורה אני מפרישו (אבויה אבי אלישע, ירוש׳ חגי׳ ב א).—וְהִפְרִיש האדם עצמו מאחיו, פָּרַש מהם: ומי גרם להם (לראובן גד וחצי שבט מנשה), על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם (מד״ר במד׳ כב). — וְהִפְרִישָׁה האשה הנדה[1]: נדה שבדקה עצמה יום שביעי ומצאתה טהורה ובין השמשות לא הפרישה ולאחר ימים בדקה ומצאתה טמאה הרי היא בחזקת טהורה (נדה י ב). — וכמו קל, הִפְרִיש כמשמ׳ פָּרַש והתרחק: אע״פ שאתם לא עמי שתבקשו להפריש[2] מפני אני לא אהיה לכם אין דעתי משתוית עמכם אלא בעל ברחכם תהיו עמי (מד״ר במד׳ ב). — וְהִפְרִיש לַיָּם, כמו קל ופע׳[3]: אין מפרישין לים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת (ירוש׳ שבת א ח).—ובסהמ״א: כשם שמפרישין חלה מן העיסה כך הפרישתו אשתו (של און בן פלת) ונצל (ברא״ש רבתי, אלבק, 233). קטן שבא לבבות אין שומעין לו והוא שיהיה עושה על דעת אביו אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין להפרישו (רמב״ם, שבת יב ז). מטה הטמאה מדרס וברך לה מזרן חבל. טמא מדרס והפרישו המטה מדרס כשהיתה והמזרן מגע מדרס (הוא, כלים כח י). וכאשר

[1] [רש״י ואחרים (נדה י ב): לא בדקה עצמה להפריש בטהרה.]

[2] [ואולי נפע׳, לְהִפָּרֵש.]

[3] [עי׳ פִּע׳ והערות שם.]

יבא המבקש לזקק מבוקשו וכבר מצא הקולות משובשים מסופקים וכו׳ והפריש מהם תחלה קול הקשת הגרמים וכו׳ ואח״כ יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים וכו׳ ויעלה וכו׳ אל קולות בני אדם וכו׳ עד שיפריש מהם הקול הטבעי וכו׳ ויעלה וכו׳ אל קול האדם הלמודי וכו׳ ויפריש ממנו האותיות הנפרדות וכו׳ ואחר כן יפריש מהם כל שם נפרד וכו׳ ואח״כ יפריש וכו׳ כל חלק שאיננו הגדה וכו׳ (ר״י א״ת, או״ד, הקד׳). הככד משכנו בצד ימין מהקיבה ותועלתו להפריש[1]) חלקי המיץ מתוך הדם אשר יוכשרו להשנות למרה (ליכדא, לאסיף למודים א ע, מב:). — ואמר הפיטן: טלול הקדיש טיעתו השריש טמונים להגריש מרוד ולְהפריש (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת בראשית). ראה איש נבוב נמשל כוכוב ריח סר יבאיש וישבח סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (ראב״ע, אספת ספרי, איגר 206).

—הפעי׳, הֻפְרַש, בינ׳ מֻפְרָש, מופרש, — שהפריש את עצמו, שהפרישו אותו: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדר׳ א א). בא וראה במה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם, בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקב״ה מרפא את המר במר (רשב״ג, מכי׳ ויסע א). — ״נבדל בעומד בפני עצמו: וזה העצם לא ישאר עצמו מופרש מצורות המושכלות עד שיהיה לו מהות מופרש ולצורות שבו מהות מופרש אבל זה העצם נשוא ישוב אותה הצורה (השכל והמושכלות לאלפראבי). שכל שתי גזרות מופרשות לא יתחייב מהם דבר אחר כל עיקר (אתיטוב הרופא, תרג׳ מלות ההגיון ו).

—התפ׳, *הִתְפָּרֵש,—כמו קל, נִפְרַד: מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי רבי שמעון בן יוחאי בעיין למשתבקא דין מדין, אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה (מד״ר שה״ש, בגילה ובשמחה).—ובסהמ״א: אין האחים מתפרשים אלא מתוך המות (פדר״א כד).—ואמר הפיטן: מרמיעים עיין בביקושים עת

[1] [עי׳ הערה 1) לעיל, עמ׳ 5250.]

מהכהן מתפרשים, הוא רורש נדרשים והם לפניו רורשים (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 172). — "וכמשמי נִכְדָּל, היה הפרש והכרל כינו וכין אחר: ועוד היה מתחייב מזה בטול אחר והוא שלא היה יתרון לנפש הצדיק על נפש הרשע לפיכך יש לנו להאמין שהן מתפרשות זו מזו כעצמות השגתן (יסודות המשכיל לדוד ב"ר יו"ט ה, בס' דברי חכמים, נח).

—פע', "פֹּרַשׁ, ב"כ מְפֹרָשׁ,—כמו הִפע', שהפרישו אותו: בשאמרו דם האיברים לא אסרו אלא במפורש מן האברים אבל לא נפרש מן האבר ומובלע כאבר הוא מותר לאכלו כאותו אבר (והזהיר, ויקרא, ח). תרומיה, מפורשת, תרומה היא שם הפרישה, תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ, מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ (רס"י, יחזק' מח יב).

ה. "פָּרַשׁ [1]), קל לא נמצא.

—הפע', "הִפְרִישׁ,—הִפְרִישׁ את הסוס, זרז אותו בפרש ודרבן: ועל כן נקרא רוכב הסוס פרש על שם הפרישים שברגליו להפריש הסום (ר"י קמחי, ס' הגלוי, 115).

—התפ, "הִתְפָּרֵשׁ,—נעשה לפָרָשׁ, לאביר: יש לדעת כי קצין אשקלוט היו לו כ' בנים גבורים שנתפרשו מיר המלך מזמן קרוב וכו' ולהם זינים ארומים כלם מצבע אחד אדום כי כן מנהג המתפרשים שלא ישאו זין בשנה ראשונה אלא מצבע אחד ונקרא הפרש כל אותה השנה הפרש החדש (מלך ארעוס, חוכר עוב, ברכיכר).

פָּרָשׁ [2]), ס"ז, סמ' פָּרַשׁ, מ"ר פָּרָשִׁים, בכנ' פָּרָשָׁיו. — א) סום, horse ; cheval ; Pferd : סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך (יחזק' כז יד). כמראה סוסים מראהו וכפרשים כן ירוצון יואל ב ד). — ב) רוכב על סוס, כפרט במלחמה, Reiter; cavalier, homme à cheval; horseman: וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פָּרָשִׁים ועשרים אלף רגלי ויעקר רוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב (ש"ב ח ד). וימלט בן הדד מלך ארם על סוס ופרשים (מ"א כ כ). מקול פָּרָשׁ ורמה קשת ברחת כל העיר (ירמי' ד כט). אסרו הסוסים ועלו הפָּרָשִׁים (שם מו ד). לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם פָּרָשִׁים רכבי סוסים (יחזק' כג ו). והוצאתי איתך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם (שם לח ד). ואת בית יהודה ארחם והושעתים בי"י אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים (הוש' א ז). קול שוט וקול רעש

[1]) [עי' פָּרָשׁ, הערה.]

[2]) [אמנם הצורה העברית פָּרָשׁ מקבילה בשמית קרומה לשתי מלים: א) פָּרָשׁ, כערבי' פַּרַס a) על משקל דָּבָר. סוסה, נקבת הסוס; ב) פָּרָשׁ על משקל גַּנָּב, חָרָשׁ, שהוא רוכב הסוס, ונראה שבכמה מקומות במקרא הכונה לסוסים (פָּרָשׁ, מ"ר היה צ"ל פְּרָשִׁים) ולא לרוכבים; ואלה דברי ריב"ג בס' השרשים (ערך פרש): פרש מעלה, כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו, ברכבו ובפרשיו, ויכסו את הרכב ואת הפרשים, צמד פרשים, כלם סוסים. ויש שנפל הלשון הזה על רוכביהם כמו מקול פרש ורומה קשת, פרשים רוכבי סוסים, ועלו הפרשים וכו' והעקר במלות האל רגשות הרש, ע"כ. ואמנם נקודנו במ"ד בכל מקום פָּרָשִׁים, רוכבי הסום כלבד, אבל קשה לקים רבנה זו למשל בש"ב (א ו): והנה הרכב ובעלי הַפָּרָשִׁים הדביקהו, ששם בודאי הכונה (בעלי) הסוסים או הסוסות, והא בעלי הרוכבים. ועי' להלן ג. פֶּרֶשׁ במשמ' דרבן או עקין הסום. ואשר למקור המלה פָּרָשׁ כשם לסוס ורוכבו, מרבות השערות החוקרים, מבלי שנמצא פרוש מניח את הרעת. קשה לגזור פָּרָשׁ מאחד השרשים פרש או פרשׂ שבעבר'; יש אמנם קשר בין פֶּרֶשׁ (ארמ' פרשא, אשורי' פַּרְשֻׁ) פָּרִישׁ, דרבן הבקר ועקין הסום ובין פָּרָשׁ כשם לסום ולרוכבו, אבל נראה שאך מן פָּרָשׁ נגזר שם המקל או העקין שהפָּרָשׁ, רוכב הסום, משתמש בו, ולא להפך. כמו כן קשה לגזור את שם הסום משם עם וארץ פרס, שישראל לא באו במגע קרוב עמם בתקופה הקרומה. ואבן באשורי' משמש הפעל פַּרָשֻׁ (שהוא פרשׂ בעבר'), ושעקר משמעותו פרש כנפיו, עף, פָּרַח), גם במשמ' ברח, רץ מהר. ומִמלים במשמ' כזאת נולדו שמות לסוס אף בלשונות אחרות כגון horse באנגלי', Ross בגרמ'. השיכים אל hurry באנגלי'; hurtig, hurre בגרמני'; curro, רין ברומ', currus, עגלה. וכן שמות העֲגָלָה והעֶגְלָה הרתומה לעגלה, עקר משמעיתן: מהר (השתא בעגלא, וכן עג'לה b) בערבי', מהירות). ועל כן אפשר שמבטא זה של הפעל פרשׂ בשין ימנית הוא במקור של השם פָּרָשִׁים לסוסים המהירים.]

a) فرس

b) عجلة

אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה פרש מעלה [1]) ולהב חרב וברק חנית וכו' (נחום ג ג–ג)—ורכב ופרשים: ויעל עמו גם רכב גם פרשים (בראש' נ ט). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו (שמות יד ט). ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים (ש"א יג ה). ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו (מ"א א ה). ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים (שם ט יט). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי (מ"ב יג ז). ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה מגן ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב והפרשים שת שתו השערה (ישע' כב ו–ז). הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד (שם לא א). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזק' כו ז). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות (דני' יא מ). הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד (דה"ב יו ח). — ובהשאלה: ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יא–יב). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (שם יג יד). — וחיל ופרשים: כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך (עזרא ח כב). וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים (נחמ' ב ט). — ובתו"מ: כבר היה ריב"ז עולה למעין יהודה ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס, אמר להם ריב"ז ראיתם ריבה זו מה היא, אמרו לו עברית, סוס זה של מי הוא, אמרו לו פרש ערבי אחד (מכי', בחדש א).—ובמשמ' אביר, knight, chevalier; Ritter: הייתי נכבד מן השרים והפרשים וההגמונים והבומרים והגלחים (מוסר ר"י א"ת, דרך טובים). ויהיו פרשים מחולפי התכונה כל אחד מחבירו וזה שיהיה מהם מי שלובש שריונות ואחרים כמלבושי ברזל ואחרים במגפים (סוד הסודות ע, 63). והאובלים כשר השוורים הם הפרשים ובעלי הזרוע (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה, ברלין תרנ"ה, 49). ויהי יום אחד תלה הקיסר שר אחד פרש גדול אשר מרד בו (ר"י זבארה, ס' שעשועים ב, דודזון, 32). שיניח הבית יד תחת אצילי ידיו וזרועו שבות תחתיה כדרך שהפרשים עושים כהבאת הרומח להקל מטרחו (המאירי ליומא מד:). קח לך כ' ככרות ותחלקם לפרשים ולעירונים ולכפרים, לפרש שתי ככרות ולעירון ככר אח' ולכפרי חצי ככר וכו' (ירחמיאל בן שלמה, חידות, JQR XI, עמ' 370). כמו שהיו עושים מלכים לפרשים חשובים שנותנים להם מעט קרקע והם הולכים וכובשים בגבורתם בכל סביבותם (חזקוני עה"ת, בראש' כח יב). — ואמר הפיטן: בשבון מכנסי בד כעין פרשים תחלה יכסה חמוקי ירכיו, כם יכסה פשע ערות שטים ויגלה לנו זכות גן נעול (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודה, מחז' איטל' ב, כיד:). בגדי מכסיהו פשט והחשך כמח רחץ וזהבים חוסך, גנז חמוקיו במכנסי טוהר גוזן פרשים רצים בדוהר (משלם בן קלונימוס, אמיתה כפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 129). שר כל פלך ופלך ולגיונו עטור כובע ולבוש שריונו פרש ורכב מצמדו על מתנו צוער ברגל וקולע באבנו (משה בן קלונימוס, מנחה, סדר ח מסח). — ו"שם לפרש באבני השחמט: ומשני צדיה' פרש מאהבה את אדוניו לא יעזוב (ראב"ע, מעדני מלך, פזית'). והשני לו הוא בשם פרש והוא השר הוא ראש הפרשים רוכבי הסוסי' (שם יב.). והפרש מעלה על המרכבה מרקד ומדלג פניס ואחור על ראשי האנשים אנשי המלחמה וכו' (שם יב:) ויתן חינו מלפניהם שני פרשים נבונים סוסים מזוינים (שם יג:).

פֶּרֶשׁ [1]), ש"ז, פִּרְשׁוֹ, פִּרְשָׁהּ, פִּרְשָׁם,—הצואה המפרשת ממעי בעלי החיים, Kot; excréments; excrements: ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו

[1]) [עי' הערת המחבר לערך ב. מַעֲלָה, עמ' 3172, ועי' גם הערה לערך פֶּרֶשׁ.]

[1]) [עי' ב. פֶּרֶשׁ, הערה. ואלה דברי ריב"ג (סה"ש, פרס): הוא הזבל אשר כברס והוא נגזר מן הענין הקודם לוה כי הבהמה מפורת זבלה ומהענין הזה קראוהו הערב פרתיה כי חפרת אצלם היא הפזור והנשירה וכו'.]

תשרף באש מחוץ למחנה (שמות כט יד). ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופִּרְשׁוֹ (ויקר' ד יא). ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פִּרְשָׁהּ ישרף (במד' יט ה). וזריתי פֶּרֶשׁ על פניכם פֶּרֶשׁ חגיכם (מלאכי ב ג). — וכתו"מ: השוחט בהמה לע"ז אפי' פירשה אסור (ר' יוחנן, ירוש' ע"ז ב מ). פירשה גופה היא (ר' יוסי, שם שם). ותשבר כד על המבוע זה הכרס, ונרוץ הגלגל אל הבור זה פרש (שבת קנא:). — ובספה"א: והריח נכנס לתוך נפותי הרעב וכריסם נבקעת ופרשם זב (רש"י, איכה ד ט).

פַּרְשֶׁגֶן, עי' פַּתְשֶׁגֶן.

פַּרְשְׁדֹן, ס"ז, פַּרְשְׁדֹנָה [1]): וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו ויבא גם הנצב אחר הלהב ויסגר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו ויצא הַפַּרְשְׁדֹנָה ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שפט' ג כא–כג).

א. **פָּרָשָׁה**, ס"נ, סמי' פָּרָשַׁת, — אמירה מפרשת, באור ענין לפרטיו, genaue Angabe; information détaillée; particulars: ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פָּרָשַׁת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך (אסתר ד ז). וכל מעשה תקפו וגבורתו ופָרָשַׁת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס (שם י ב).

ב. *__פָּרָשָׁה__*, או פַּרְשָׁה, ס"נ, מ"ר פרשיות, פסקה ענינית מסימת בספר, ביחוד בספר התורה ואף בנביאים ובתובים [1]), Abschnitt; partie.

---

1) [השבעים תרגמו את המלים ויצא הפרשדנה ויצא אהוד המסדרונה, καὶ ἐξῆλθεν Ἀὼδ τὴν προστάδα καὶ ἐξῆλθεν τοὺς διατεταγμένους כלו' פרשדנה — פרוזדור, והמסדרונה כאלו כתיב המסדרין (ועי' הערת המחבר לערך מִסְדְּרוֹן); והוולג' המבארת את הענין בכמה מלים אומרת במקום ויצא הפרשדנה: statimque per secreti naturae alvi stercora proruperant, מלשון פֶּרֶשׁ, וכנראה הלכה באותה דרך שהלך כה ת"י, שרש"י מבארו: תרגם יונתן ונפק אוכליה שפיך, עשאן בשתי תיבות ושי"ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש שרונה, נשפך, שפך, שדא כתרגומו, ע"כ, ואחריהם כמה מפרשים. אך הסורי: ונפק מסרהבאית (ויצא מהר) ונפק אהוד לבסוסטרון (לפרוזדור). וריב"ג (ספ"ש, פרש) אומר: וראוי להיות מקום ידוע אבל התרגום נהג בו מנהג פרש וכו'. וראב"ע כשפת יתר (קי' לג, כלמות): ויאמר ר' אדונים שנוסף הו' על צלם ואמר הפרשדונה מן פרש ומה יעשה בד' ואינו כי אם מהעקרים וכו'. ורד"ק אחר הזכירו את ת"י: וי"מ הפרשדונה, מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אמור על אהוד ודעת התרגום נכונה ותרגם המסדרונה לאכסדרה, ע"כ. אבל למעשה אין בזה ראיה, כי כמה פעמים מסתים פסוק במקרא סתם, בלי הזכרת הנושא שכבר קדם זכרו בספור, אך הפסוק הבא, הפותח בהתפתחות חדשה בספור, מזכיר כראש את שם האיש שהוא גבור המאורע, ולפני תרגום השבעים אפילו הנוסח להפך: ויצא אהוד הפרשדונה ויצא המסדרונה. ואין בונה בבאלה. ובלי ספק אין כל הפרוש הזה אלא דרש הבא להבזות את האויב, כדרשות על פרעה ועל בעל פעור, וכפי שדרשו אף מסיך את רגליו בלשון נקיה ללא צרך. אין הפרשדנה שתי מלים, שהרי אין דנה או אפילו שדנה בעברית, ולפחות במבנה המלה הפרשדונה הוא כמו המסדרונה, שי"ז עם סיום הכוון, המורה על מקום אשר לשם יצא. ואין היוצא גם באן לא הפרש (שאינו נזכר בפסוק) ולא הלהב (שאינו יוצא למקום מיותר) אלא אהוד. הפרשדונה והמסדרונה שניהם מורים אפוא על מקים, ועל פי הענין על מקום שבורחים דרכו. וכבר העירו כמה מן החדשים על המלה האשורי פַּרְשִׁדְנוּ, שבארוה בלשון חור, נקב ובדומה. ואולם הפעל פרשד המצוי באשור' פרושו נס, ברח, ורגיל תהי"ם מן הנפע' נַפַּרְשֻׁדוּ, במנוסה, בבריחה, ועל כן פַּרְשְׁדוֹן בעבר' פַּרְשִׁדְנוּ באשור' הם דרך לבריחה, דרך סתרים במנהרה בקרקע, ורך מערות המסתרת, שסדרה בבית המלך למען יברח שם בשעת סכנה (עי' ירמ' נב ז, ושם שער במשמ' תר, פרצה). ובמובן זה יש לבאר גם את המלה המסדרונה, כי אף סדרים בא במקרא (איוב י כב) אך במשמ' כזו ולא במדור סדר: צלמות ולא סדרים (עי' טורטשינר ס' איוב) שפרושו: צלמות וחשך שאין סדרים לברות מפניהם בלשון הפס' (שם לז יט): לא נערך מפני חשך. ולפי זה יהיה מסדרון ופרשדן ביתר דיוק מוצא לבריחה, Notausgang; sortie de secours; emergency exit.]

1) [מלה ב. פָּרָשָׁה זו אין קשר לה אל א. פָּרָשָׁה שבמקרא, שהיא לשון פרוש, אמירה ברורה, אלא היא לשון פרישה והתפלגות חלק מחלק, פלוג לפרשיות והלקים. ועל בן אין אפילו לאמר בב"ר אם יש לנקד

ורורש מארמי אוכד אבי : chapitre ; section, chapter עד שיגמור כל הפרשה כלה (פסח' י ד). אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה, וידוי מעשר וכו' ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וכו' ופרשת המלך ופרשת עגלה ערופה וכו' (סוטה ז א-ב). ספר שנמחק ונשתייר בו שמנים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים (ידים ג ה). תינוקות ורב מתקינין פרשיותיהן לילי שבת לאור הנר (רשב"ג, תוספת' שבת א יב). מגלגלין זכות על ידי זכאי וכו' להעמיד הימנו פרשיות של זכות הראות לעמוד הימנו, וחובה על ידי חייב להעמיד הימנו פרשיות של חובה הראויות לעמוד הימנו (שם יוה"כ ה יב). פרשה גדולה קורין אותה בשנים וקטנה ביחיד (שם תענ' ד ד). ונושאין ונותנין בפרשת העינין כל הלילה ואם היה רוצח נושאין ונותנין בפרשת רוצח ואם היה מגלה עריות נושאין ונותנין בפרשת גילוי עריות (שם סנה' ט א). ר' עקיבא אומר כל פרשת שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה, ר' אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב וכו' כיוצא בו אתה אומר אתם לא עמי ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים וכו' (ספרי במד' קלא). כתב וכו' פרשה סתומה פתוחה, פתוחה סתומה וכו' הרי אלו יגנזו (שם דבר' לו). מניין לקריאת הפרשה רבי אידי בשם רבי יצחק ויעש מה תלמוד לומר כאשר צוה ה' את משה מיכן לקריאת הפרשה (ירוש' יומא ז א). היתה הפרשה של חמשה פסוקים קורא את כולה (שם מגי' ד ה). לא פרשת נירות בהרי פרשת שילוח טמאין (שם ב"ק א א). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור (רב הונא בר יהודה בשם רבי אמי, ברכ' ח.). כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (רבי שמואל בר נחמני, שם י.). בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור (ר' יהודה בר זבידה, שם יב :). יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה ת"ל האלה עד כאן צריכה כוונה (שם יג.). איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך (בר קפרא, שם סג.). רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מר"ש בן יוחאי, אית דאמרי פרשת נדרים ואית דאמרי פרשת נסכים (מד"ר ברא' לה). ר' יוחנן בן תורתא פעם אחת בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמור וקרא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה (שם שמות מ). ד"א מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפניהם ולאחריהם (שם ויקר' כה). מה גלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים (ר' יוחנן בשם חנינא, שם שם, ידיו גלילי זהב). שלש פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות ואלו הן פרשת פסחים, פרשת נזיקים, פרשת קדושים תהיו (ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי, פסיק רב', החודש, עו.). — ובסהמ"א : לפי שהפרשה עסוקת ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען וכו' לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען (רש"י, ברא' ט יח). שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות (רמב"ם מזוזה ז א).—ואמר הפיטן : פרשה זאת להגות בקץ זה, פלסיה להקדים לפלס צר ובוזה (ר"א קליר, מעתיק פלוסים, קרובי שקלים). אצורה ומפרשה, עצורה ולא מפרשה, זאת חקת הפרשה, בכל שנה מתפרשה (הוא, אלורה ומפרשה, קרוב' פרה). חכמי לבב חכמו קבוע ולתקנה, ארבע פרשיות תמיד לקרות ברננה, לעתים מזמנים שנה בשנה (מנחם בן מכיר, אז פני מלך, יול' הפסקה שניה).—ואמר המשורר : נאם אברם אסיר תקוה, אשר פתח עני יתרו, ערי הלך חצי לבו, וענה הנרוד יתרו, וזה פרש בפרשה, תחלתה דבר יתרו (ראב"ע, נאם אברם, בהנא א, 9). וראשית פרשה עלי פיהו קשה אשר היא נדרשה בפי התינוקות (הוא, נדוד הקיה, שם 27). — ״ראשי פרשיות, תחלות

אף טלה זו פְּרָשָׁה דוקא, או אם נקוד זה, הנמצא אף במשנ' מנק' ובמסרת הבבלית, יסודו בטעות ההולכים אחר נקוד המלה המקראית. ובאמת שגורה בפי האשכנזים ההגיה פַּרְשָׁה, פַּרְשִׁיּוֹת, ואולי כך נכון. ובנקוד הבבלי (עי' פורת, לשון חכמים, 141), שאין בו סימן לסגול ובמקומו בא פתח, מנקד בספי׳ פַּרְשַׁת, ז"א פֶּרֶשֶׁת, ע"מ יַבֶּשֶׁת — יַבֶּשֶׁת, וצ"ע.

ואשר לענין אין הפרשה בשמושה בתו"מ מזדהה עם אחת החלקות המסמנות בספרי המקרא, אלא כך נקרא כל חלק עניני, בין גדול בין קטן.]

הפרשיות, המלים או הפסוקים שהפרשיות מתחילות כהן: מאי לאו לקרות, לא, לסדר ראשי פרשיות וכן אמר רבה בר שמואל אבל מסדר הוא ראשי פרשיותיו, וכולה פרשה לא וכו' (סנה' יג:). — *עֵירוּב פרשיות, עי' *עֵרוּב. — *פָּרָשַׁת השבוע, ס"ר מסדרי התורה הנקרא בבית הכנסת באותו שבוע. —*פִּרְשָׁה, מ"ר פְּרָשׁוֹת, התפצלות, הסתעפות, בין הפרשות, פי הפרשה: עד היכן חוט השדרה אמר רב יהודה אמר שמואל עד בין הפרשות (חול' מה:). בעי רב פפא את"ל עד ולא עד בכלל פי פרשה מהו, בעי רבי ירמיה את"ל עד ועד בכלל פרשה עצמה מהו, ת"ש הפרשה תידון כבשר מאי לאו פרשה ראשונה ושניה, לא, שלישית (שם מו.). — ובסהמ"א: עד בין הפרשות דומה (חוט השדרה) לחרות של דיקלי (והזהיר, ויקרא מו: סוניני). עד היכן חוט השדרה תחלתו מבחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פרשה שניה שלא ישאר אחריה אלא פרשה שלישית הסמוכה לתחלת האליה, ושלש פרשיות הן ואלו הן שלשה עצמות דכוקין זה בזה למטה מחליות של שדרה (רמב"ם, שחיטה ט ג–ד). — פָּרָשַׁת דְּרָכִים, מקום שהדרכים מתפרשות בו, אם הדרכים: המבכרת שהפילה שליא וכו' ואין קוברין אותה בפרשת דרכים וכו' (חול' ד ז). כותבין מקלט מקלט על פרשת דרכים כדי שיהא רואה וגולה לערי מקלט (ר' אליעזר בן יעקב, תוספת' מכות ג ה). אין לך דרך שאין בה עקמימיות וכו' ואין לך דרך שאין בה פרשות (ספרי דבר' כ). משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים וכו' (שם שם נג). בן סורר ומורה וכו' צפה הקב"ה שסוף זה עתיד לגמר ניכסי אביו ואת ניכסי אמו ויושב לו בפרשת דרכים ומקפח את הבריות והורג את הנפשות וכו' (ירוש' סנה' ח ז). פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים ואמרתי לו באיזה דרך נלך לעיר (ר' יהושע, עירובי' נג:). שהיתה (לאה) שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים וכו' (ב"ב קכג.). כשגרשו (אברהם לישמעאל) ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות (מד"ר שמות א). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וכו' ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים (שם קהל', סדרא תליתאה, לך אכול). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו וכו' (ר' סימאי, פסיק' ר"כ, סונה, בובר, קסה.). — *פָּרָשַׁת ימים, פעלת האדם הפורש בים: קוינו לראות נחת ומרגוע ולנוח מיגע הסחורה והליכת מדברות ופרשת ימים (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 169). — ואמר הפיטן: פרשת דרכים כנגע עם משלח, צדדם מארח פלשת טוב וסלת (משה בר קלונימוס, אימת נוראותיך, קרוב' מ פסח). — *פָּרָשַׁת הָעִבּוּר, זמן פרישת השכינה מישראל, רחוק קץ הגאולה [1]: המהלך במקום סכנה

---

[1]) [לעיל, בערך א. עִבּוּר עמ' 4269 ובהערה שם לא פֹּרש הביטוי פרשת העבור, ואף נוכרו גרסת כ"י פיסה (הציבור) ופירושי האמוראים בבבלי ובירושלמי. ר' אחא בירושלמי הבין לפי זה: כל שש"צ עובר לפני התבה תובע; האמוראים שבבבלי, לפי שיטה אחת: בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשת עוברת (אין כאן עברה כנראה אלא תוספת לבאור הענין, ועקר הפרוש במלה עוכרת, מעֻברת, הדורשת את השם עבור); ולפי שיטה אחרת: בשעה שהם עוברים על דברי תורה. ומעין זה למשל רעכ"ט: בשעה שהם פורשים לעברה, וכדומה.

באהרונה דן בשאלה ר' לוי גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, חלק ג' (ניו־יורק תש"א), עמ' 848 וכו'. מתוך העובדה ששלשת האמוראים כולם דורשים את המלה עבור, ולא צבור, הוא מוכיח בצדק שאין ממש בגרסה צבור (ואולי נולדה הגרסה בהשפעת המלים שליח ציבור שבדברי ר' אחא בירושלמי). אחר כך דוחה ג. בצדק את כל הפרושים שנסו קדמונים ואחרונים לבאור הצרוף פרשת העבור, וז"ל: ויש מהם שאמרו שפרשת העבור היא כמו פרשת דרכים, שכן אדם מתפלל תפלת הדרך כשהוא עומד בפרשת דרכים, ויש שאמרו שעבור משמעו כאן כבהרכה מקומות אחרים: עבורה של עיר, וכו'. וכמוף העבור, כמקום שהוא מתחלק וכו', שם מתחלת הסכנה וכו אדם מתפלל. וכל אלה הדברים אינם אלא דברי נביאות, ולא עיד אלא שהדעת נוטה שאין אדם מתפלל כשהוא עומד בפרשת הדכים והעיברים ושכים מטרידים אותו, וכו', ע"כ. ואחר כך מביע ג. את דעתו שעבור (על משקל גִּבּוֹר) פרושו עובר דרכים, וז"ל: ואמרו במשנה שהמהלך במקום סכנה, הוא מתפלל בראשונה על הצבור, ואומר: הושע את עמך את ישראל, ומוסיף ואומר: בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך, ופירושו, שבכל בקשה ובקשה פרטית של עוברי דרכים — זה מתפלל שינצל מליסטים וזה מתפלל שלא יפגעו בו חיות רעות — תבוא לפניך

מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה׳ את עמך את שארית ישראל, בכל פ ר ש ת העבור יהיו צרכיהם לפניך (ר׳ יהושע, ברכ׳ ד ד).

פַּרְשְׁוֹן, ש״ז,—פעֻלת הַמְפַרְשֵׁו, ואמר הפיטן: צעה בכח בעין רקרת, ו ב פ ר ש ו ו[1]) ענן במחסה נתארת (ר״א קליר, אבי גדור כמגם, המחרם סינה ללונץ, 202).

פִּרְשׁוֹן, ש״ז,—כמו פֵּרוּשׁ במשמ׳ דבור ברור בתפלה, ואמר הפיטן: להלל פני אחרון וראש׳ן, לתבוע חכמה ב פ י ר ש ו ן לאדם מערכי לב (וממי מענה לשון) (ר״א קליר, אופן בזהרים, רשות, Elbog., Stud. עמ׳ 120). המירעי בינת פ ר ש ו ן, המתגברים בנחל קישון (רסע״ג, אסק, רשות, סדור רסע״ג, שלו).

פָּרָשׁוּת, ש״נ,—מלאכת הפָּרָשׁ, רוכב הסוס: בי כל שתי מלאכות שהאחת קודמת לאחרת קרימה טבעית במלאכת הרכן למלאכת ה פ ר ש ו ת או כמלאכת האריגה למלאכת החייטים שהמלאכה הקודמת היא פחותה במדרגה מן האחרת וכו׳ (ר״י אלבו, עקרים ג כח). אחר זה אמר המלך אל פקידיו תנו לב לרעת כמה נפקדו מפרשי הטבלא בזה החפוש וימצאו שנפקדו מהם״ב שמתו במלחמת החיפוש בגבורת כלי זיין ו פ ר ש ו ת (מלך ארטוס, סרגוס משכת לט, חולר טוב לברליגר). ויצו לעשות סיבוב אחד באחו של עיר וינציישטרי ליום נועד למען למד דרכי מלחמה וגבורות פ ר ש ו ת אל אלו הפרשים החדשים (שם). — וכמשמ׳ מעמר הפרשים, האבירים, knighthood; chevalerie; Ritterstand: והמלכה חלתה פניו מאד שיביאה עמו אל המכוב מתאותה לראות הקבוץ הגדול מן ה פ ר ש ו ת (שם). אלטיכסיא, סימני ה פ ר ש ו ת במלבושים ובכל דבר (מלון למח דוד, ככיות, אלטיכסיא).

פַּרְשֵׁז, פ״י, פַּרְשֵׁז[2]), — כמו פָּרַשׂ: מאחז פני כסה פַּרְשֵׁז עליו עננו (איוב כו ט). — וכסהמ״א:

ותעשה צרכיהם ותמלא משאלותם. ופרשה כאן היא כמו פרשת הכסף באסתר (ד ז) וכו׳, במקום תפלת עוברי דרכים וכו׳.

אכל גם פרוש זה, באילו דרש ר׳ יהושע שיוסיף המתפלל בתפלה קצרה, הבאה במקום תפלת י״ח, דוקה בקשה מיחדת על עוברי דרכים, וזאת בלשון משנה זו: בכל פרשת העבור, כלו׳ בכל תפילת העובר כדרך יהיו צרכיהם (של עוברי דרכים דוקה, ולא של כל ישראל) לפניך, איננה מניחה את הדעת.

ואולם תמוה הוא שבפירוש הביטוי פ ר ש ת ה ע ב ו ר בתפלת ר׳ יהושע התעלמו מן העובדה שאין פרשה כאן אלא שה״פ לשמוש הפעל פ ר ש על יד ע ב ו ר, הנמצא במ״א בלשון התנאים. במד״ר (ויקר׳ יט) נאמר: ר׳ יוחנן בשם ר׳ אליעזר בנו של ריה״ג אומר ומה אם האשה הזו ע״י שפרשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה אנו ש פ י ר ש נ ו מבית חיינו ומבית קדשנו ותפארתינו במה ימים וכמה שנים במה קיצין וכמה עיבורים עאב״ו, ע״ב. אין כאן עיכורים ע״י יד קיצין עיבור שנים סתם, אלא עבור הקץ, חישוב שנות קץ הגאלה, ומן בוא הגאלה המקוה לפי חשבון זה או זה. והרי כך באה המלה גם במד״ר (שה״ש ב): קול דודי הנה זה בא וכו׳ זה משה בשעה שבא ואמר לישראל כחדש זה אתם נגאלין, אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין, והלא אמר הקב״ה לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא רד״ו שנים. אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים וגו׳ אין הרים וגבעות האמורין באן אלא ק צ י ם ו ע י ב ו ר י ן, מדלג על החשבונות ועל הקצים ו ע י ב ו ר י ן, ע״ב.

לפי זה פ י ר ש ו ישראל מבית חייהם במה ע י ב ו ר י ם, עיבור אחרי עיבור של גלות, וגלות זו המצפה לגאולה שאיננה באה, היא הנקראת אפוא פ ר ש ת או פ ר י ש ת (כך אצל בוקשטורף) העבור, פרישת ישראל ממקור חייהם ומעבר הגאלה האמתי. וזו תפלת ר׳ יהושע שבכל זמן פרשת העבור, בכל זמן רחוק ישראל מבית חייהם יהיו צרכיהם לפני הקב״ה. ויפה תפלה זו ליהודי המהלך בגלות במקום הסכנה. ואף יש להבין שעל מקום סכנה מיחדת דבר כאן ר׳ יהושע, על מקום רדיפה וגזרת השמד שאי אפשר להתפלל בו תפלה מלאה. ולפי זה צדקו אמוראי בבל שבארו פרשת העבור כזמן התעברותו ורחוקו של הקב״ה מעמו, אלא שלא נתנו, ואולי אף לא ידעו עוד, את פרושה המדיק של המלה עבור בתוך הצרוף פרשת העבור, שענינו זמן פרישת השכינה ופרישת עבור הגאלה, קץ הגאלה מישראל. — וכדאי להשתמש בבטוי זה גם בזמננו.]

[1]) [מנק׳: וּכְפִרְשׁוּו.]

[2]) [ב״א פַּרְשֵׁז, אין לו חבר וענינו פרש והדומה לו (לשון ראב״ע) לפי דעת כל המתרגמים והמפרשים. ואין להכריע אם פ ר ש ז אך ט״ס במקום פרש, בהשפעת מאחז שלפניו, או באמת צורת לשונית הבאה במקום פרשׂ בהכפלת השי״ן. ורד״ק (מכלול, ליק, קלד.)

ויברך את כל עמו ישראל בברכות בפולות ומעולות ויפרשו עליהם ענני הברכית והשלומות (מכתב דוד כתם הגולה, גנזי נסתרות קנק ג, 123). השר אשר פרשו ענני הוד ושם תחת יקר חסד לעד נמתחה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ג, יעקב מן, 267). וכן הדין כיום המעונן כי האד אשר פרשו עליו עננו מתחלק לכמה גוונים כפי איכות דקותו ועבירותו (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ז, יג.). — ואמר הפיטן: במרום הבין כסא מלכותו, פרשו עננו ודק נטה לאהל (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות אלוה, עבודה ליוה"כ, נכורי, מנחה, כז). צורר כי ימטין יפרשו ענן בסא, קול שופר לעת יעל מאחז פני כסא (ר"א קליר, ותיות, קדושי מוסף ר"ה). הבדיל לעם הקדוש ופרשו עליו עננו (שמואל בן מסה, שוכן עד וקדוש, פזמו' למתן תורה, סדור אלכס לוגה, תסלד.). —ואמר המשורר: יקשר חן וחסד על גברת, במעגל חן וחמד ימשכני, מפרשו כענן עבי שחקים, לרעיתי והיא תפיק רצוני (ר"ש שבזי, אילת חן, שירי תימן, 103). היא מקררת לאשם, היא במו מלבם בראשם, ועננה לכושם, פרושה תמיד להפליא, מעשה צורה בגילה, הוא מנת כוסי וחבלי (הוא, מהדר תתן וכלה, שם, 201).—ואמר המליץ: פרשו ענניך והקדר עליהם שמש צדקך ביום אור (ר"י סטנוב, לסף ג מג יז). — "ובמשמ' פרֵשׁ ובאר, ואמר הפיטן: פרשתה להם תורת המנחה וכו' (רסע"ג, אזהרות, קדור רסע"ג, רה).

—סעי, "פֹּרַשׁוּ, בינ' מפרשׁוּ, — שֶׁפֵּרְשׁוּ אותו, שֶׁפֵּרֵשׁוּ עליו, ואמר המשורר: בינו ידידי זאת ותזכו לחזות, מכות מפורשות באור קדמוני (ר"ש שבזי, כית הדס, שירי תימן, 121).

"**פַּרְשָׁן**, ש"ז, —מפָרֵשׁ ומבאר; Ausleger; commentateur; commentator: גירסא זו הכתובה בספרים משובשת היא ועל ידי פרשנים טועין שלא היו בקיאין בשמועה ופירשוה בשיבוש בתוך הגירסא (רש"י, כריתו' ז., ד"ה והכא). כי באשר חזיתי פרשנים התבוננתי בשמש תחלה מפי המולד אשר היה זכר

בותב: פרשו עליו עננו. אפשר כי הפתח במקום חירק והוא נבנה על בנין פעל במו וְקַרְקַר כל בני שת שהפתח מקום חירק ואפשר שיהיה פרשו מקום בנין פִּעל ויש אומרים כי היא מלה מורכבת משלש תיבות פֵּרשׁ שדי זיו, על כל פנים תבנה כל בנין פעל ממני, ע"כ.]

לפיכך קראתיה סימן החיים (ראב"ע, משפטי המולד, 121). ובן פירשו כל הפרשנים וכו' (רשב"א). ראיתי לפרשן אחד מהם כשרצה לפרש התורה אמר כי כשני הספרים הראשונים יש לי לבאר כפי מה שיורה הכתוב על פי שקבל המאמר אך בשלשה הספרים התנה שלא יטה ממה שפירשו רבתיו (כ"א הקראי, גן עדן, שחיטה, פתיחה, סב.). — ואמר הפיטן: אבוי קרין בא גם על ספרי התלמוד ופסקנים ופרשנים (יום טוב ליפמאן, קינה על ר' יחיאל מיכל, לקינות הגזל' מתנ' ו). — ובחדוד, פַּרְשַׁן-דָּתָא (פרשנדתא), תאר לרש"י מפָרֵשׁ דָּת, ואמר המשורר: פרוש נורא שם לתורה על כן נקרא פרשן דתא (ראב"ע, כוכב דרך, כהנה א, 59).

"**פַּרְשָׁנוּת**, ש"נ, — מלאכת הפרשן, ספרות הפֵּרושים, נוהג כספרות החדשה.

***פַּרְשָׁע**, ש"ז, — עין מצרי, (mimusops) persea, של יונים ורומים, פַּרְסְאָה בלשון התלמוד [1]: הפרסאות [2] שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים (ר' יהודה, שביע' ה א). כל גולמי כלי עין טמאים חוץ משל פרשע מפני שהם מחוסרים שליקה (תוספת' כלים ב"מ ב יע).

א. **פרש** [3], ממנו מפָרָשׁ, "פְּרִישָׁה, "פְּרִישׁוּת. א. פָּרַשׁ.

ב. **פרש**, ממנו ב. פָּרַשׁ.

א. **פָּרַשׂ**, פ"י, פָּרַשְׂתָּ, פָּרְשׂוּ, פּוֹרֵשׂ, פֹּרְשֵׂי, אֶפְרֹשׂ, אֶפְרוֹשׂ, אֶפְרְשָׂה, יִפְרֹשׂ, פְּרֹשׂ, פְּרוּשָׂה, פְּרֻשׂוֹת, יִפָּרֵשׂ נ.ז, — פָּרַשׂ העוף את כנפיו, שָׁטַח אותן לעוף:

---

[1]) [פַּרְשָׁע היא צורתו המקורית של השם שמקור' במצרית, אם לא שהיה אף בשמית, שהמצרית היתה קרובה לה, והיונים והרומים העתיקו את השם כצורה persea. וממנה פַּרְסְאָה שבתלמוד. ועי' לֶו Flora II, 240; III, 348, 517.]

[2]) [כך גם בתוספתי (שביע' ד א), אך בירוש גני' (עמ' 51): הפרסיות, ובמדב"מ הפרמאיות.]

[3]) [הוא כ. פרס בכתיב רב המקורות התלמודיים בהעתקות שלפנינו וכארמי, פרש [a] בערבי, ובאשור' פָּרַשׁ, נפע' נַפְּרֻשׁ במשמ' פרש כנפיו, עף וברח, ועי' להלן, ועי' בהערות לב. פרס, וא. פָּרַשׁ.]

[a]) فرش

יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר' לב יא). המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן (איוב לט כו). —והכרובים: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ).—ובהשאלה, פרש האיש כנפו על האשה, בא אתה בברית הנשואים, לקחה לו לאשה: ואעבר עליך ואראך והנה עתך עת דדים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם אדני יי' ותהיי לי (יחזק' יו ח). ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה (רות ג ט). ועי' כנף. — פרש בגד, שמלה, מסך וכדו', שטח אותם: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו)' ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דבר' כב יז). ותקח האשה ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הרפות (ש"ב יז יט).—פרש נס בספינה: נטשו חבליך כל יחזקו כן תרנם כל פרשו נס (ישע' לג כג).— פרש את הספר, פתח את המגלה לקראה: ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יי' ויפרשהו חזקיהו לפני יי' (מ"ב יט יד). — פרש רשת, מכמרת, שטח אותה לצוד בה בעלי חיים: ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). ופרשתי את רשתי עליו ונתפש במצודתי (יחזק' יב יג). פרש רשת לרגלי השיבני אחור (איכה א יג). — פרש מכבר: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת (מ"ב ח יה). — פרש אהל: ויפרש את האהל על המשכן וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה (שמות מ יט). — פרש כפו לעני, פתח את ידו לתת לו: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ). — ופרש את כפיו זו על יד זו שטוחות ופתוחות לאל לתפלה: כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יי' (שמות ט כט). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה (מ"א ח לח). קם מלפני מזבח יי' מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים (שם שם נד). אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כא). — פרש ידו לשדד ולחמס: ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכה א י). פרש ענן: פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהל' קה לט). — פרש אורו כענן [1]: הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה (איוב לו ל). — ושחר (כמשמ' שחור) פרוש: יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים (יואל ב ב), — ובהשאלה, פרש אולת, גלה, עשה בגלוי אולת: כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת (משלי יג יו). — ובתו"מ: אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצוד מבעוד יום (ב"ש שבת א ו). הפורש מצודה לבהמה חיה ועוף אף על פי שנכנסו לתוכה פטור (תוספת' שם יב ה). התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו (מכי' בשלח, מסכתא ב ד). פורשין מחצלת על גבי שייפות של לבינים בשבת (ר' ירמיה בשם רב, ירוש' שבת ד א).—*ובהשאלה, פרש סכת שלום: בקרית שמע, פורש סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלם (רבי אבון, שם ברכ' ד ה). מעשה בר' יהושע שהיה אכסניא אצלו בא אדם אחד נתן לו אבילה ושתיה והעלהו לעליה נטל סולם מתחתיו מה עשה אדם זה עמד בחצי הלילה פרש טליתו ונטל את הכלים וכרכן בטליתו ובקש לירד ונפל ונשברה מפרקתו (כלה רבתי ט). עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (מד"ר שמות כב). — ועי' ב. פרס. —ובספה"א: מביאין ספר תורה ופורשין אותו לפניהם ונעשין כמין גורן עגולה וכו' ופורשין את כפיהן לאביהם שבשמים (סדר"א ח). פרישטוגיאה שלו פרושה מיום אל יום ומחדש לחדש (ברא"ש' רבתי, אלבק, 167). ובל בית מעטר במיני שבישים ומפרשי רקמה עליו פרושים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 36). — ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה נע ונד מבסורת לפרשה (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרוב' זכור). — ואמר המשורר: אשר כפים נתנו על מלכים ובשחק על תבל פרשו (רשב"ג, בחר מהחלי, ברודי, 7). ואם אינם הלא כנפות הדרם עלי אפי תהלתם פרשים (רמב"ע, הבית מב, שעה"ש 69). מראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה שפתיך עלי שניך, שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קוצותיך (ר"י הלוי, מה לך לביה, שם 92). רע משיא האשה בבחירו

[1] [אין זה אור להאיר, אלא לשון אריך אאה, מארתו וקללתו של האל לרשע, שהבורא פורש אותה כנגד עיני החוטא כענן החשך (ולא אור) הפרוש מתחת פני השמים, וכזה הוא מכסה את תחתית (שרשי) הים העליון שבשמים לכל יראוהו, עי' טורטשינר, ס' איוב.]

פ ר ש רשתו ולכד נפשו על כן יחולו על ראשו כל הקללות האלה (רמב"ע, מוסות מל, מיגר, 224). ומשכן כין אשר יד אל פ ר ש ו כתוך קרסי וממי ללאתיו (ר"י חריזי, תחכ' עז, 162). — ״ופרוש כמשמ' מפור ומפזר, ואמר המשורר: וימים קרבו עצם לעצמו ודבקו בשרים הפ ר ו ש י ם, שמחות נעלו על הררי מור ועל גבעות לבונה הם כנוסים (רמב"ע, הרים מכ, מעה"ם 69) [1].

—נפע', יִפָּרֵשׂוּ,—נִפְרַשׂ, כרת, נס [2]): ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יִפָּרֵשׂוּ (יחזק' יז כא). — ״וכמשמ' שֶׁפֻּרְשׂוּ אותו: עמוד הענן היה מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נ פ ר ש עד שמשה אומר שובה יי' רבבות אלפי ישראל (רש"י, במד' ט יח). כמהר צפור לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נ פ ר ש שם כנפשו של צפור (הוא, משלי ז כג).

—פע', פֵּרַשׂ, פֵּרְשָׂה, פֵּרַשְׂתִּי, יְפָרֵשׂ, תְּפָרֵשׂ, פָּרֵשׂ, פָּרִשְׂכֶם, — א) פֵּרַשׂ את כפיו, הרים אותן ששוטחות ופתוחות לתפלה: וּבְפָרִשְׂכֶם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישע' א יה). — וּפֵרַשׂ ידיו כגעגועים: פֵּרַשְׂתִּי ידי אליך נפשי כארץ עיפה לך סלה (תהל' קמג ו). — וּפֵרַשׂ האל את ידו לאדם, הושיט לו את ידו: פֵּרַשְׂתִּי ידי כל היום אל עם סורר (ישע' סה ב). — וּפֵרַשׂ האדם הסובל בידיו, הושיט אותן הנה והנה אולי ימצא תומך: פֵּרְשָׂה ציון בידיה אין מנחם לה (איכה א יז). — וּפֵרַשׂ השוחה את ידיו לשחות, פשט אותן: וּפֵרַשׂ ידיו בקרבו כאשר יְפָרֵשׂ השחה לשחות (ישע' כה יא). — ב) פזר, הפיץ: כי כארבע רוחות השמים פֵּרַשְׂתִּי אתכם (זכר' ב י). בְּפָרֵשׂ שדי מלכים בה תשלג בצלמון (תהל' סח יה).— וכתו"מ: נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום, נפ לו עליה ופ י ר ש [3]) טליתו עליה מעבירין אותו ממנה (פאה ד ג).

1) [ברמב"ם מצוי אף פְּרִשָׂה נדה (עי' ד. פָּרַס, הערה): והן אומרין הוציאוה (את הסוטה) כדי שלא תפרוש נדה והנדות מטמאות עזרת נשים (רמב"ם, סוטה ג טז).]

2) [יחזקאל הבבלי משתמש בפעל בהוראת נִפְרַשׂ בלשון בבל, עף, ברח, ועי' בהערה לשרש.]

3) [בירוש' ופירס, ובמקום אחר (ירוש' גיט' ע ג): פרס, עי' ב. פָּרַס, קל.]

ב. פָּרַשׁ, פ"י, פָּרְשׁוּ, פֹּרֵשׁ, — כמו א. פָּרַס: וּפָרְשׂוּ כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכה ג ג). עוללים שאלו לחם פֹּרֵשׂ אין להם (איכה ד ד).

—נפע'. *נִפְרַשׁ, נִפְרַס, נִשְׁבַּר: יוצאין במצה נא כדי שתיפרש [1]) ולא תיעשה גידין גידין (ירוש' פסח' ב ד).

ג. *פָּרַשׁ, פ"י,—כמו ג. פָּרַס: כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוש את שמע, הא אם ראה פורש (ירוש' מגלה ד ה). היושב בבית אפל לא יפרוש את שמע (שם שם).

פרת [2]), ממנו א. פָּרַת, פֹּרָת.

א. פָּרַת [2]), קל לא נמצא.

—פע', פֹּרַת,—הלך ורץ, עי' פֹּרָת.

ב. *פָּרַת [3]), קל לא נמצא.

—פע', *פֵּרַת, פירת,—פֵּרַת בפלוני, השפיל והכוה אותו כפרש ורפש: זה שלא קנה לו כ' פרוטות מימיו הוא פ י ר ת בממונו של עולם ואומר הבל הבלים (מד"ר קהל', את הכל עשה).

ג. *פָּרַת [4]), קל לא נמצא.

—התפ',*הִתְפָּרֵת,—הִתְפָּרֵת הנהר, הפך לבמה יאורים: נהר פרת, מגיד שמתפרת [5]) והולך עד שהוא כלה במגרפה (מדה"ג דבר' א ז, הסגלה).

פֹּרָת [6]): בן פֹּרָת יוסף בן פֹּרָת עלי עין בנות צעדה עלי שור (ברא' מט כב).—״בנוי ליוסף, ואמר

1) [בכ"י לידן: שתיפרס, ובבבלי (פסח' לז): כל שפורסה וכו', ועי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, 407.]

2) [עי' פֹּרָת, הערה.]

3) [פעל זה נגזר כנראה מן הארמ' פרת שהוא כמו ב. פרש בעבר'. ובארמי' שבמדר': והוון חמשה מלכין יתבין ומפרתין ליה כנבוכד נצר קדם לצדקיהו ואמרי ליי לא יאיא ליה מלכותא לנבוכד נצר אלא לך יאיא מלכותא (מד"ר איכה, ישבו לארץ).]

4) [פעל המקרב את משמ' השרש פרד אל צורת שם הנהר פְּרָת, ועי' בהערה הבאה.]

5) [נ"א: מפרה (ספרי דבר' ו; מד"ר ברא' עז), מפריד (מד"ר שם שם, תיאודור; ילק' שמע' דבר' תתח), עי' הערה בעמ' 5141.]

6) [רב התרגומים והמפרשים הקדומים (אחרת רש"י המפרש: בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטיה וכו') תבינו מלה זו בלשון פריה וצמיחה, אלא שנחלקו

הפיטן: איש אשר מכר פ ו ר ת למדינים ונותן ביד אחים מדנים בגד יהודה בבינענים וכו׳ (ינאי, אים אסר מכר, קרובי לפי ברלאפי, זולאי, נג). ועל אמרו דרכי נסתרה נבסת מנו פ ו ר ת בסתירה (כ״א קליר, אמץ אדירי, מוסף א כ״ה). וזימן אורחת ישמעאלים עלילה לפ ו ר ת לבד יאבד (ר׳ שמואל יזכה, אוסן ויסב, סרידי מהגני, מ״ל וייס, 79). — ״בן פֹּרָת, בן יפה [1]), ואמר

בהכנת הצורה. במה מהם מבינים פֹּרָת כמו פֹּרִיָּה (ראב״ע: ודקדוק פורת פועלת וכו׳ כמו אויבה גם אויבת וכו׳), אחרים השוו אף פארָה, פֹּארות (שלפי מנחם היא מן פרי, פריה). ואמנם הנקוד בֵּן ולא בֶּן אינו מתאים לכך ואין לקבל את דברי ראב״ע, שלפנינו מלה בֵּן אחרת שהיא נקבה, במשמ׳ סעיף וענף, וכן אין ממש בהצעות החדשים. וגם מִתְקַבֶּלֶת המשפטים שבפסוק יש לראות שאין לצרף בֵּן פֹּרָת ליוסף, באלו חכונה לתאר את יוסף כבן פרת. הרי עקר מבנה הפסוק (שחלק ממנו מובא פעמַיִם לשם הדגשה) כתקבלת הוא: ב ן פרת עלי עין — ב נ ו ת צעדה עלי שור. ומכאן שהמלה פ־ת היא פעל מקביל אל צ ע ד ה: כשם שצעדו הבנות עלי שור, כך פ ר ת הבן עלי עין. אין י ו ס ף בפסוק אלא לשון קריאה א ל יוסף, כדגמת כמה כתובים כגון: עד יעבר עמך י י׳ עד יעבר עם זו קנית (שמות יה יז), נשאו נהרות י י׳ נשאו נהרות קולם (תהל׳ צג ג), עד מתי רשעים י י׳ עד מתי רשעים יעלזו (שם צד ג). ומכאן שיש לראות פ ר ת בפעל במשמ׳ קרובה אל צ ע ד ת שבאותו פסוק, בודאי במשמ׳ זו של פָּרַד באשורי שהיא רָץ בחרדה. ואין כל הפסוק אלא הקדמה לתאור הקרב הבא מיד: הבן רץ בחרדה למקום הקרב על העין, והבנות הסקרניות, שלא יכלו לבוא שמה, צעדו על החומה כדי לראות מרחוק (וכן כתאורי היונים), והנה מעשה הקרב: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים וכו׳. ואמנם בן זה שמדבר עליו, הוא כנראה יוסף].

[1]) [על פי פרושי מפרשים שונים לפסוק.]

המשורר: והמשרת לויה עלי ראש יאשיה במעין תושיה הלא הוא בן פ ר ת (ר״י חריזי, תחכ׳ א, 23). — ״וכמשמ׳ ענף פֹּורָה [1]), ואמר הפיטן: אל ציון אשיב שבותך שם אפריון שתילי בן פ ו ר ת וסנסן רטוב שם ועשב צומח (ר״י נג׳ארה, יפה בוא׳, ספר פזמונים תימני, לט.). — ונוהג הכטוי בן פרת יוסף כסגלה נגד עין הרעה אצל הספרדים ויהודי המזרח [2]).

פַּרְתְּם [3]), ס״ז, רק מ״ר פַּרְתְּמִים, איש נכבר או זקן בכבל ובפרס: בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הַפַּרְתְּמִים ושרי המדינות לפניו (אסתר א ג). ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הַפַּרְתְּמִים והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכבהו על הסוס ברחוב העיר (שם ו ט). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הַפַּרְתְּמִים (דני׳ א ג). ובסהמ״א: והוא (ורבבל) מן ה פ ר ת מ י ם מזרע המלוכה (יוסיפין, גינצבורג, לח).

[1]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [עפ״י דברי התלמוד (ברכ׳ כ.) שאין עין הרע שולטת בזרעו של יוסף, עי׳ בערך עַיִן.]

[3]) [יש גוזרים את המלה מפרס׳ קדומה פְּרַתַּמַ, הנמצא בכתיב ארמי (פהלוי) פרתום, שהוא מקביל אל πρῶτος, ראשון ביוני. אך אחרים (עי׳ דברי P. Haupt, AJP XVII, עמ׳ 490) משוים לזה את האשורי פַּרְשַׁמְ, פַּרְשָׁמֻ, זקן, שב, וגם חבר במועצת הזקנים, שגם היא במבטא ארמי פ ר ת ם. מלה זו פרשם באה באשורי גם כתאר במשמ׳ (שערות) של שיבה, וגם בפעל, שׂב, הפך שיבה, ועל כן אפשר שאין כאן אלא הרחבת השרש ב. פ ר ש שממנו פֶּרֶשׁ, שהוא פ ר ת בארמ׳, שגם עקרו כנראה צבע אפור, לא יפה, שכן אף השרש שׂוב, סוב, יש בו משמ׳ זו של בעיר ו ס א ו ב, וכנראה אף שיבה במקרא פרושה גם ס א ו ב ולא שער לבן בפס וגם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש׳ ז ט).]

הערה מאת העורך

בעריכת כרך זה היה לפנינו: כ"י המחבר מהחלק המקראי של אות צ', והפתקאות מתלמוד ומדרשים והספרות המאחרת כמו לכל הכרכים הקודמים.

ואלו אני אחראי:

א) לחלק המקראי של סוף אות פ', ובשל אות צ': לערכים צֵא, צֹאן, א. צָבָא, ב. צָבָה, ג. צָבָה, ב. צָדָה, קל, א. צַדִּיק, ב. צֶדֶק, צְדָקָה, צָוָה, פִּע', צָפוֹן, צָרְפַת, צָרְתָה, ובאות ק': לכל הערכים מן המקרא.

ב) לסדורו של כל החֹמר שאחר המקרא.

ג) למלים ודגמאות שנוספו, בפרט מחוץ ספרים ומקורות אחרים, שהופיעו ושנתגלו אחרי מותו של המחבר.

ד) להערותי המסֻמנות בסוגרים מרֻבעים.[1]

ירושלים
ר"ח שבט, תש"ח

נ. ה. טורטשינר

פֹּשׁ, ש"ז, — אחור וחדילה[1]), Verzögerung, Ausbleiben; délai, absence; delay, deficiency: ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בַּפַּשׁ מאד (איוב לה יה). — וכסהמ"א[2]): שבת הוא תכל למעשה אשר הרבה בפש (תוס מברלאית, סיוע לברכת המזון לשבה, מחז' ויטרי תלז). —ואמר המשורר: תמול השיר נרפש ולא ידע בפש בידיך חופש ואספת נדחו (עמנו', מחב' יג, 91).

פָּשָׂא[3]), קל לא נמצא.

— הִפעי, הִפְשִׁיא, — הִרְבָּה וְהִפְרָה, ואמר הפיטן: לראשי חנשי לח הדשיא להרבות ולהפשיא למוריע ולמרשיא (שלמה הבבלי, אל נסא, יולי סבת ברלאית).

פְּשׁוּחַ, ש"ז, — שה"פ מן פָּשַׁח, הפעלה שנעשתה לַפָּשׁוּחַ, למי שנפשח, ואמר הפיטן: ישתו בבוסי השמחים כפשוחי אשר אמרו לנפשי באכזריות שחי, והקם אמרתך להחיות רוחי (אמתתי בסלת, יוה"כ, סדור תימני בנקוד עליון). — וּכְאֵב מפשח, כוקע: ונדבר עתה כרפוי הפשוח ונאמר כי לפי שהיה הפשוח פרוק חבור עמוק אחורי העור וכו' (קאנון א ד כם).

א. ***פָּשׁוּט**, ת"ז, — א) פתוח, מתוח ולא מגולל וסגור, ישר, לא עקם, gestreckt, gerade; étendu, droit; stretched, straight: (קורה) עקומה רואין אותה באילו היא פשוטה (ערוב' א ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט (ר"ה ג ג). — אות פְּשׁוּטָה אחת מאותיות ך ן ף ץ הארֻכות והישרות בצורתן בסוף התבה, כנגוד אל אות כְּפוּפָה כ נ פ צ: כתב לאלפים עיינין ולעיינים אלפים וכו' לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו). — דרך פשוטה, דרך ישרה וקצרה:

[1]) [ואת משמ' השרש והפעל פָּשׁ (מן פוש), פּוּשִׁשׁ, בסורי, והוא המקביל אל בּוּשֵׁשׁ בעבר' המקראית. וכונת הכתוב: ועתה כי אין (שכר וענש מיד) פקד (כלוי יָקַד, עי' ב. פקד) אפו של איוב, ולא ידע מאד למה בושש מעשה הגמול. ועי' טורטשינר, ס' איוב, לפסוק. והקדמונים פרשו ותרגמו מלשון פוש או נפש במקרא, ואין פרושיהם יוצאים ידי הענין. וכסהמ"א השתמשו בצרוף לא ידע כפש במשמ' לא ידע כלום.]

[2]) [עי' בהערה הקודמת.]

[3]) [פעל שגזר הפיטן מן הארמ' פוש במשמ' רבוי (עי' א. פּוּשׁ, הערה 4), ואולי אף בהשפעת פשׂה (בשין שמאלית) לשם החרוז.]

לא הכיאן הקב"ה דרך פשוטה לא"י אלא דרך המדבר (מכיי בשלח כתס מס' ב). — פְּשׁוּטֵי כלים, כלים פְּשׁוּטִים, שאין להם בית קבול: כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית פשוטיהן טהורים ומקבליהן טמאים (כלים ב א). פשוטי כלי מתכת כגון השלחן הטבלה וכו׳ [1]) (תוספת׳ שם ב"מ ד א). צרור המרגלית בזמן שבתוכו טמא, פשוטו טהור (שם שם ב"ב ד ג). המשנה בכלי עור מן הפשוט לפשוט טמא, מן הפשוט לקיבול, מן הקיבול לפשוט, מן הקיבול לקיבול טהור (שם שם ו א). ומה אם כלי עץ שטימא פשוטים טיהר אהלים כלי חרס שטיהר פשוטים אינו דין שנטהר אהלים (ספרא ויק, שמיני פרשה ז). מה אנן קיימין אם במגריפה של מתכת והלא פשוטי כלי מתכת טמאין (ירוש׳ חגי׳ ג ה). ופשוטי כלי עץ אינן מקבלין טומאה (שבת קכג:). — ״וכהתול: הגם פשוטי כלי עין האטלקים כמסקנים (ישראל מצה חזן, שארית הנחלה, י). — פָּשׁוּט, כנגוד לחִגֵּר, שרגליו ישרות, לא עקמות: שהיו פשוטים [2]) עד הפרק וכשהגיע הפרק נתחגרו (תוספת׳ עדיי א יד). — ובמהמ"א: אם היה פשוט כראשון וחגר בשני מי אמרינן וכו׳ (תוספות חגי׳ ע., ד"ה כיון). — פְּשׁוּטָה, תקיעה פשוטה, קול ממשך של השופר, כנגוד לשברים ולתרועה שיש בהם הפסקות: תוקע פשוטה אחת ואין מריע (תוספת׳ סוכ׳ א כו). צריך להריע מתוך פשוטה (ר׳ זעורה בשם ר׳ אבא בר אילעי בשם רב, ירוש׳ ר"ה ד ט). היה זה צריך לפשוטה ראשונה וזה צריך לפשוטה אחרונה תקיעה אחת מוציאה יד שניהן (ר׳ יוסה, שם מגי׳ ג ג). ומניין שפשוטה לפניה ת"ל והעברת שופר תרועה, ומניין שפשוטה לאחריה ת"ל תעבירו שופר (ר"ה לד:). — ב) שָׁטוּחַ, כגון גֵט פָּשׁוּט, שטר שאינו תפור ומקשר, כנגוד לגט מקֻשר: גט פשוט עדיו מתוכו ומקשר עדיו מאחוריו (ב"ב י א). וכתוב בספר, זה פשוט, וחתום, זה מקושר, והעד שנים, עדים שלשה, הא ביצד, שנים לפשוט, שלשה למקושר (בבלי שם קס:). — פָּנָיו של אדם פְּשׁוּטִים לחברו, כמשמ׳ הסביר לו פנים יפות [1]): ואם לא יתן אדם לחבירו כלום ופניו פשוטים לו, כאלו נתן לו ממון הרבה לכך נאמר והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אדר"נ נוסחה ב, סוף פרק יג). — ״זוית פְּשׁוּטָה: זוית שטוחה, מישורית, זוית שבמישור: זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וכו׳ סבת הנמנע (ר"ש א"ת, מו"נ ג טו). — ״פָּשׁוּט, כמשמ׳ מְשֻׁטָּח, כהגרסה: הפשוט הוא שיש לו ארך ורוחב כלבד ושני קצוות הפשוט קוים (יהודה הכהן, כללות של אקלידוס א). הפשוט השטוח הוא המתות כהקבלת הקוים שכשני קצוות מקצתן לקצתן (שם). — ג) כנגוד לכָפוּל, einfach; simple; single: לשון פָּשׁוּט: הוא קלסה כלשון כפול, הנך יפה רעיתי הנך יפה ובו׳ היא קלסתו כלשון פשוט הנך יפה דודי אף נעים (ר׳ אבהו, מד"ר שה"ש, הנך יפה). — עמודים פְּשׁוּטִים, כנגוד לריוטרין, שהם עמודים כפולים: לפי שהפרוץ רבה על העומד הוא עושה ריוטרין אבל לא פשוטין (ירוש׳ עירוב׳ ב א). — אותיות פְּשׁוּטוֹת, לא כפולות: כ"ב אותיות יסוד שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות ורוח אחת מהן (ס׳ יצירה א י). — ירשה פְּשׁוּטָה, ירשת בן שאינו בכור, הלוקח רק חלק אחד בירשה, כנגוד לירשה כפולה, ירשת הבכור: נא׳ משפט לעניין (ירשה) כפולה ונא׳ משפט לעניין פשוטה מה לעניין פשוטה את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו, אף לענין כפילה את רואה את הבן כילו קיים ליטול כפילת אביו (ר"ש לקיש בשם בר דלייה, ירוש׳ ב"ב.ה ד). — —פָּשׁוּט, כמשמ׳ בן לא בכור, הלוקח חלק אחד בירשה, כנגוד לבכור הלוקח חלק כפול: מקיש חלק בכורה לחלק פשוט (רבי, בבלי שם קכד.). בכור ופשוט שהניח להן אביהן ענבים ובצרום, זיתים ומסקום, בכור נוטל פי שנים (רב יהודה בשם שמואל, שם קכו.). בכור שנטל כפשוט ויתר (רב אסי, שם שם). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה, בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כל שכן (שם קל:). שנכנסו פשוטי הלוים תחת בכורי ישראל (מד"ר

[1]) [כן גרסת הערוך וכן מגיה הגר"א, וכהוצאת הגרמה לקויה.]

[2]) [כן גרסת הדפוס; וכהוצאת צוק"מ: פושטין.]

[1]) [השוה בערכ׳ כ׳שֵׁא a) במשמ׳ שמח, רצה.]

a) بسط

במד' ו). — וכמהם"א: בכור שמת בחיי אביו והניח בכור ופשוטים ובאו לירש בנכסי אבי אביהם וכו' (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 47). — מספר פָשׁוּט, מספר נפרד, אי־זוגי, א', ג', ה', בנגוד לזוג, ב', ד', ו', ; ungerade Zahl; nombre impair : odd number באדם שכופר שהכל יותר מן החלק ושהשלשה מספר פשוט (עולם קטן, הורוויץ, ס). שהחשבון מורכב בעצמו מזוגות ופשוטים והאחד עלת כל זוג ופשוט (שם ג). — "שנה פְּשׁוּטָה, שנה של שנים עשר חדש, בנגוד לשנה מְעֻבֶּרֶת או כְּבוּשָׁה, ג"ט : Gemeinjahr; année commune; ordinary year ר"ד בשנה פשוטה גרוש (סימן לקביעת שנים). ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט"ו בשבט רתרשים ולא שלתקופה בין כפשוטה ובין במעוברת (תשוי הגאו' הרכבי ריוג, 119). וכשנה הפשוטה לא כן חקם וכו' (גוף ספי המועד' לרקע"ג, סעדיאנה שכטר, 9). והשנה הבאה שהיא שנת תתג"ד לחשבון הכית פשוטה (רסע"ג, ספר הגלוי ריט). והיו קוראין (הגוים הראשונים) לשנת הלבנה אשר יש בה י"ב חרש שם וכו' פשוטה חצוב מן ופשט את בגריו, כלומר שנה שאין בה כסוי ולא שום תוספת וכו' והשנה אשר מונים בה י"ג חדש קוראין לה חכמי הגוים שם וכו' כבושה כלומר סתורה או מכוסה חצוב מן תרגום מחשקים כסף מכבשין כסף. ואנו קוראין לה מעוברת (ראב"ח הנשיא, ס' העבור, 39). מהן שנים מונה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה (הוא, חשבון המהלכות ח). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב"ע, הקדמה לאסונה לפרושו על התורה, כהנא 3, 67). — ואמר הפיטן: שימת כבושה בשלישי וכסדרן אם מבחי ועד גחי חרושה, מכום פשוטה אם מבח"י ועד גטר"ר כסדרן לקדישה (יוסף אלנהרואני, ארבעה טורים, כרס חמד ט, מא). — ועל שנת שמש של שס"ה יום: ולפי זה נהגו האומות המונים לחמה ולסדר השנים ולעשותם שלש שנים רצופות משס"ה יום ויקראו פשוטות והרביעית משס"ו ויקראו אותה כבושה (ר"י הישראלי, יסוד עולם לט :). — ר) "בנגוד לְמֻרְכָּב [1], einfach, nicht zusammengesetzt; simple : שהמלאכים והנפש פשוטים ואינם מרוכבין (מאמר מחבור ר' דוד אלמקן, הליכות קדם, עה). שהגופות הממירות את צורתן ואין בחן להוסיף על מרתן הן הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א, א :). והיא תראה אותם לנו וכו' על דרך ההרכבה אחר שנעמוד על הפשוט מהם והתעסקנו לרעת הצורות הפשוטות וכו' עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת (ר"י א"ת, או"ד, הקדי). וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו בשרשיו ובענפיו בפשוטו ובמורכבו (הוא, תו"ה, היחוד ו). שהנפש עצם פשוט רוחני (שם, אהבת ה' א). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה ואף הפשוטים שבהם ר"ל הגלגלים וארבע היסודות, אמנם נקראו פשוטים בערך אל המורכבים יותר מהם כדומם וצומח וחי ומדבר וכו' (רוח חן א). השני החקירה בגופים הפשוטים אם הם נמצאים וכו' (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה, 50). כי צורת השכל אחדות פשוטה וצורת הכמות הרבה אחריות מורכבות (מקור חיים לרשב"ג ג יג). ושני אלה המינים הם הגשמים הפשוטים אחרי בן המורכבים וכו' (אמו"ר לראב"ד א א, 5). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאכים הנה כבר חויב לפשוט הרכבה וזה בטל (שם א ג, 12). וקיום האהבה מעצמו הוא הגמול הנצחי והוא התענוג הגמור הפשוט מבלי צער ומבלי עינוי (ר"י אלטובי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנג :). כי אמנם כל נברל הוא פשוט וכל פשוט הוא מצד עצמו בלתי נפסד (ר"ע ספורנו, אור עמים, מה.). נתהוו הר' יסודות הירועים כל א' מחומר פשוט הנקרא היולי (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עמק גופנים, פרק א). אנו יודעים שהקב"ה פשוט הוא בתכלית הפשיטות ולא ישיגוהו כל מקרי הגוף (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3). — "פְּשׁוּטִים, יסודות, elements ; Elemente, éléments : הגלגל ותצמח והחי והפשוטים המתנועעים בטבע (פי' אלתבריזי לכ"ה הקדמות המורה, כ"י). — "שיר פָּשׁוּט: ויקראו פשוט לשיר שכולו יתדות או כולו תנועות (ר"מ בן חביב, מרפא לשון דרכי נעם, י.). ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעלי יתרות (שם י :). — "הברה פְּשׁוּטָה, הברה בת אות ותנועה בלבד, offene Silbe; syllabe ouverte; open syllable : וההברות על שני מינים,

[1]) [פשוט ענינו שאינו מורכב מדברים רבים רק הוא אחד (ר"ש א"ת, פרוש המלות הזרות).]

(א) הברת פשוטת (איינפאבע זילבע). (ב) הברה מרכבת וכו' וכל תנועה שאחריה נח נסתר בין בפועל ובין בכח היא הברה פשוטה, לפי שאין בהברה החיא רק אות אחת מרגשת במבטא וכו' (בן זאב, תלמוד לשון עברי, מבוא, כלל י). — ה) במשמ' בָּרוּר, מובן, ללא צרך בפרוש: אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך וכו' בך פשוט לך שאינו בא להרוג ופו' (רש"י, שמות כב ב). ולא זכיתי לשאול את פי דבי' יעקב בדבר זה בי היו נוהגים בו היתר במקומינו והיה לי דבר פשוט (הוא, ביצה כד:, ד"ה ולערב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שבט יהודה, הגזרה, 3). — ועי' בערך בֵּיצָה עמ' 529: פשוט בביצה בבותח.

ב. *פְּשׁוּט [1]), ש"ז, — מטבע פחותת ערך, במו פרוטה, חלק ממטבע גדולה: שרואין מלאכתו של חנוני שהיה עושה קודם לכן באילו היה תופר ונוטל פשוט בכל יום שמוצא לתפור (שו"ת הרי"ף קעט). הנני משביר לך זוז היום בפשוט דהיינו זוז מדינה דהיינו שמיני שבצורי (רש"י, ב"מ סט:, ד"ה מוכר זוזא בפשיטא ליומא). הפסדתי בבר ט' דינרין ות' פשוטים שהיה חיב לי השר שאינו רוצה לפרעם (תשו' ר"ת, מק"ג, 63). ואולי בעבור זאת יסבימו לעשות צדקה מדרה"ם אחד או מפשוט אחד (לגרת הרמב"ם לבנו, ורסא, ג.). הנה הוא מתחלק אל מה שיתחלק עד החלק הקטן באלו תאמר פשוט או מעה (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי יג, ד"ה אור לדיקים). ועוד הכבידו עלם שיתן בל בית לגלת העיר ששה פשוטים (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה שנת קעה). גוי שהולך בבית התועבה ואמר ליהודי תחליף לי זה הפשוט לתקרובת ע"ז, לא יתן לו (ס' חסידים תתתקסג). אמר אחד אני גורם בלא הפסד וחסרון שלי שמסרבים אותי תדיר, בביסי מחציות, בשצריבים אומרים ליתן להם שני מחציות בפשוט וכו' (שם תתתתשמת). פשוט אחד הנקרא פעניג (תקנות ליטה, האפיף תכנד, 167). בי בבל פעם שתביאו אליהם דף אחד מהמחזור דפוס בהלבתו וכו' יתנו לבם ארבעה פשוטים לקנות הנייר (דברי המדפיסים מחזור עם הדרת קדש, ויניציה שנת התכלו). — ועי' ב. פֶּשֶׁט, פְּשִׁיט.

[1]) [ע"פ הארמ' פשיטי דמפרא (ב"מ עז: ועוד).]

*פִּשּׁוּט, ש"ז, — פְּעֻלַּת המְפַשֵּׁט, הפושט את זרֹעותיו, ידיו או רגליו, Ausstrecken; extension; stretching: איזה הוא הספד, על לב שנ' על שדיים סופדים, טיפוח בידים, קילום זה פישוט זרועות (תוספתי מו"ק ב יז). ברם גדול היה לאדריינום הרשע וכו' והקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידיים (ירוש' תענ' ד ח). במה הוא קרוב, רב אמר ארבע אמות וכו' והתנינן בפישוט ידים וכו' (שם גיט' ח ב). בשם שנתנו פישוט ידיים בטהרות בך נתנו פישוט ידיים ביין נסך (רב ששת, שם ע"ז ה ז). השתחויה גופה בדרכה הוא דאסור דאית בה פישוט ידים ורגלים הא השתחויה דלית בה פישוט ידים ורגלים שריא (הורי ד.). — ובספה"מ: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות, שלש אמות שלו ואמת אחת בדי פישוט ידיו ורגליו (והזהיר, שמות י, בשלח). לפי שהמות הוא שורש העצבים והתחלתם ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מהבחירה אשר הם במו הפישוט והקיבוץ, ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האויר החם ואם לא יתפשט לא יכנס לתוכו אויר קר וכו' (ר"מ אלדני, שבילי אמונה ד). —"ובמשמ' מצב הדבר המתפשט: בא העכו"ם או הישראל והוציא הריאה קודם שתבדק והרי היא קיימת נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו מפני פישוט המנהג (רמב"ם, שחיטה יא יד).

*פְּשׁוֹט, פְּשׁוּט [1]), ש"ז, — פשוטו של מקרא, ישובו ובאורו לפי פרוש המלים: מ"ט דר"א דאמר

[1]) [רגילים לראות במלה זו את הבינו' פָּעוּ' פָּשׁוּט מן פָּשַׁט, שהפך ש"ז במשמ' הטעם הפשוט של הכתוב. ואולם א) פשוט זה בא בצורה דקדוקית של פְּשָׁט ממש, עד שפשוט בלבד משמש בבנויים בגון פשוטו של מקרא ובדו', וממש במקום פשטא דקרא בארמ' שבבבלי בתוב בירוש' (שבת א א ועוד) פשוטיה דקרא, וב) בתיב זה פשוט אף בארמ' (שאין בה בינו' פָּעוּל אלא פְּעִיל), מלמד שאין לראות את המלה בבינ' פָּעוּ' של הפעל, אלא במבטא א"י פְּשׁוֹט או אפילו פְּשׁוֹט במקום פְּשָׁט. ומבטא א"י זה הוא שעבר לעבר' של תו"ס, בעוד שאין פְּשָׁט בלשונם אלא בארמ'. ואף לענין אין פשוטיה דקרא או פשטא דקרא (עי' בבר, Exeg. Term. II עמ' 173) בשמושו בתלמוד המובן הפשוט של הכתובים, אלא פרוש ברוח הדרש דוקה. ואף לפי מקור המלת

תבשיטין הן לו, דבתיב חגור חרכך על ירך גבור הודך והדרך, א"ל רב בהנא למר בריה דרב הונא האי בדברי תורה בתיב, א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת סג.).—ובפהמ"א: בראשית ברא, אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו' ואם באת לפרשו בפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ (רש"י, בראש' א א). ויקח אחת מצלעותיו וגו', מדרש אגדה וכו' ופשוטו של מקרא באן הודיעך שנבראו שניהם בששי וכו' (הוא, שם א כז). ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו (הוא, שם ג ח). ונברבו בך, יש אגדות רבות, וזהו פשוטו וכו' (הוא, שם יב ג). ויחלק עליהם, לפי פשוטו סרס המקרא וכו' (הוא, שם יד יה). ולפי פשוטו במשמעו (הוא, שמות ג יג). לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אפניו והדרשה תדרש (הוא, שם ו יא). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לבמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו (הוא, הקד' לשה"ש). אך זהו עיקר פשוטו לפי דרך המקראות שרגיל להקדים ולפרש דבר שאין צריך בשביל דבר הנובר לפניו במקום אחר (רשב"ם, הול' כוזין, בראש' א א). הוא ענה, שנזכר בימי משה על שם גבורתו וכו' לפי פשוטו אין לדקדק יותר (הוא, שם לו כד). והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא (הוא, שם לז א). חשן, לפי ענינו ופשוטו בעין נרתק ובים (הוא, שמות כח ד). ואשר שם לבו לדבר יוצרינו אל יזוז מניסוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלבות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות (הוא, שם בסוף הספר). ואם האבל יאבל, חבמים עקרוהו מפשוטו ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי וכו' (הוא, ויקר' ז יח). וזתו מוסר ואמתת פשוטו אבל האגדה שאו' וכו' אין זה לפי הפשט (הוא, שם י ג). ובבלל המאמר הזה כוונה שניה והוא ביאור משלים סתומים מאד שבאו כספרי הנביאים ולא פורש שהם משל אבל יראה לסבל ולנבהל שהם בפשוטיהם ואין תוך בהם ובשיתבונן בהם היודע בהם באמת ויקחם על פשוטיהם תתחדש לו גם בן מבוכה גדולה (ר"מ א"ח, מו"נ פתיח', ד"ה המאמר הזה). וקצת ממצות התורה ביוצא בזה ומפשיטין אותן מפשוטיהן ומלבישין אותן רמזי חגוף (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו).—ומצוי הבטוי פשוטו במשמעו, ר"ל דבר פשוט וברור במו ששומעים אותו. — °פְּשׁוּטוֹ של נהר, עי' פֶּשֶׁט, פֶּשֶׁט, פשט הנהר.

°**פְּשׁוּטִי,** ת"ז, — מליצה פְּשׁוּטִית, שיבת לסגנון הפשוט, המפֹרד, בנגוד לסגנון הפיוט והשירה: ההבדל שבין המליצה הפשוטית והשיר וכו' (הקדמת המנבאר בריל לתהלים).—ובמו פָּשׁוּט, לא מרבב: בנין גופם הפשוטי ובלתי מורבב וחומרם העב יציבום על חמערבה העוברת מתולדת הצמחים להמוצקים (סיגהק, תולדות הארץ ב, לג).

°**פְּשׁוּטִיּוּת,** ש"נ, — תבונת הדבר הַפָּשׁוּט: שהוא מבואר במורבב הפסד הנפרד אל פשוטיות שבל אחד ישוב אל עצמותו הפשוט (ר"ח קרשקש, אור ה' ג ב ב).

°**פְּשׁוּר,** ש"ז,–שה"פ מן פָּשַׁר, א) חמום מים עד כדי היותם פושרים: חמבשל בחמי טבריא חייב דהא מעשה דרבי לאחר גזירה הוה, פירוש לאחר שגזרו על הזיעה על ידי חמין שהוחמו אפילו פישור אן יבשל (ספר התרומה, שבת רלג). — ב) במו פְּשָׁרָה, הסבמה: לבן האותיות הכתובות בכלל הלשונות והאומות אינם אלא חוקות מושמות בפישור בין העם להיות ראיה על האומר, בלומר על הדיבור (רבינו נסים, פרוש ילירה, קונטרוס המסורת, דוקס). שהוא מושם בהסבמה ובפישור (שם). בן דין המפורסמות שהם בבחינת

פֶּשֶׁט, המשמשת אף בסור' במשמ' דומה, הוראתה: פשיטה, תרוץ וישור של הכתוב, שאינו מתישב מעצמו במובנו הפשוט, וכך שמוש הפעל פשט בארמ' ובעבר' שבתו"מ. ואפילו משמי המאמר אין מקרא יוצא מידי פשוטו במקורות התלמודיים איננה דוקא למובן הפשוט ממש אלא לפשט, במשמ' פרוש המקֻבל שאין לזוז ממנו, ורק בספה"א הבינוהו בבוון לפשט ממש, וצ"ע. במד"ר (ויקר' טז) נאמר על הפסוק מי האיש החפץ חיים (תהל' לד יג): אמר רבי ינאי בל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן (בדפוס ויניציה: היכן הוא) פשוט עד שבא רובל זה והודיעו, ע"ב. ואולם הלשון המגמגמת מראה על ט"ס קדומה שהרי אין היכן אלא שאלה למקום. ובנראה הנבון: ולא הייתי יודע היך נפשוט, בלוי ביצר נבאר.]

טוב ורע על צד ההסכמה והפ שו ר (ר״א תקרלי, עץ החיים ס). — ג) כמו פשר, פתרון, פרוש: ואשרי אנשיו יושבי לשמוע מתק דרשיו ופירוקיו ופ י ש ו ר י ו ופירושיו (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 23).

פשח[1]), ממנו ״פשוח, פשח, ״פשיחה.

פָּשַׁח, קל לא נמצא במקרא.

—פעי, יפשחני, — פשח, נתק וכרת[2]), פשח את פלוני, נתק אותו מארם: דרכי סורר ויפשחני שמני שומם (איכה ג יא). — ״וכמשמ׳ קרע וטרף, ואמר הפיטן: ומחבת נחשת באור רתח ו י פ ש ח הראשון נתח נתח ועור ראשו חשף בתותח (יוסף בן שלמה, אודך כי, יוצר שבת א חנכה). סהרחר שלחני וגולה ממנוחי ובשבי פ ש ת נ י ביר עברי ואחי (זמירות אפשמה, אהרון אבא, קרובץ ארג׳ול). — ״כאב מפשח, כאב קורע ומפרק בשרירים: וסבת הכאב ה מ פ ש ת הוא חומר נכנס בין העצל וקרומו ומותח הקרום ומפרק חבור הקרום בעצל (קאנון א ג ג ג כ).

—קל,* פשח, —פשח את הענף, נתק ענף ממקום חבורו לפרת: מעשה בשנים שהיו רצים אחר הגיים, נתלה אחד מהם בזית ופ ש ח ו ורדף אחר הגיים וחזר, ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (תוספתא׳ יבמ׳ יד ט). עמנו היה כשיירא ונפל עלינו גיים וניתלה הוא בייחור של תאינה ופ ש ח ו[3]) והחזיר הגיים לאחוריו, אמרתי לו משבחנך אני ארי (שם שם י). — ״ופשח את הארם, כמו פע׳, טרף ובקע אותו, ואמר הפיטן: פ ו ש ח י המו כהמות ורם מיכל, צמתו כבור חיי ויתנוני למאכל (אני בבגדי, סליח׳ יז תמוז, ספרדי). — ובינ׳ פעו׳, ״פשוח, מי שפשחו אותו, ואמר הפיטן: אולי ירחם שארית יוסף שפלים ונכוים פ ש ו ח י שסף[4]) שבויי חנם מכורי בלא כסף (מלאכי רחמים, סליחות לשני קמא).

—נפע׳, *נפשח, נפשח האילן, נתק ונתלש: אילן

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]
2) [כמשמ׳ זו נמצא השרש והפעל גם בארמ׳ וסורי. ועי׳ פ ש ע, הערה.]
3) [לעשות ממנו מקל (רש״י, יבמ׳ קכב:).]
4) [עפ״י ת״י המתרגם וישסף (ש״א יג לג): ו פ ש ח.]

ש נ פ ש ח[1]) קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע׳ ד ו). אילן ש נ פ ש ח[2]) וכו פירות הרי הן בתלושין, יבשו הרי הן כמחוברין (חול׳ קכז:). —והענף: יחור של תאנה ש נ פ ש ח ומעורה בקליפה, ר׳ יהודה מטהר וחכמים אומרים אם יכול לחיות (עוקצ׳ ג ח). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה קנין ו נ פ ש ח אחר מהן וסיככו בו בו סובת היוצרין וכו׳ (ירוש׳ פאה ז ד). — ואמר הפיטן: פנה אל כנתנו אשר הנה נ פ ש ח ת (ר׳ שמואל יזכה, מאורה חיי שרה, סריד׳ מהגני׳, מ״ל וייס, 61).

—הפע׳, ״הפשח, —פשחו אותו, נפשח: כיון שמצוותן (של הרסים) שלא יהיו קטומין בסופן ומ ו פ ש ח י ן אלא גוזין מן הקרקע אין אנו מוצאין בהן כשיעור שלשה טפחים עבות אלא בקושי (בבלי הלקע סי׳ שכה). — ואמר הפיטן: שופטינו מחוקקינו אובדות צאן תדרוש, מוניהם הדימום וישקום מי ראש, על גבם האריכו מענית בפרה לחרוש, יחוריך[3]) ח ו פ ש ח ו וצורר רענן בברוש (אליה בן שמעיה, אלהי בושתי, סלי׳ח׳ ב עשי״ת).

—התפ׳, ״התפשח, — נכרת, נבקע, נתק: אם יקרה לעצלים ש י ת פ ש ח ו יקרה כחלקיהם מפרוק החבור (קאנון ד ד ג ג).

פשט[4]), ממנו *הפשט, *הפשטה, *התפשטות, *א. ״ב. פשוט, *פשוט, *פשוט, ״פשוטי ״פשוטיות, פשט, ״פשט, א. ״פשט, ב. ״פשט, ״פשטה, ״פשטות, ״פשטי, ״פשטיות, ״פשטן, ״פשיט, *פשיטה, *פשיטות.

פָּשַׁט, פיו״ע, פשטתי, פשטת, פשטו, פשטים, פשטה, יפשט, יפשטו, יפשטו, — א) פשט את

---

1) [הכונה: שנפשח מקצתו, שהתחיל להפשח, בערות ההמשך: שלא יוסיף, והרמב״ם והר״ש פרשו: נבקע, נסדק.]
2) [רש״י: נתלש ממנו ענף.]
3) [כדפו׳: יחודיך.]
4) [בארמ׳ וכסו׳ פ ש ט, וכערב׳ בשט a) כאותה משמ׳. אבל גם הפעל ה ו ש י ט (עי׳ לעיל עמ׳ 2184), ובסור׳ אושט וגם שושט, לא נולד באמת משרש י ש ט, אלא הוא מבטא מרכב של הפשיט, הכשיט, ברגמת ביבב, לולב, במקום כבכב, לבלב, וכן גם בעבר׳ הולל, תוללות, במקום הכלל מן הכל; בערבי שושb) במקום שבש, והרכה כאלה. ועי׳ גם פ ט ש, הערה.]

a) بسط b) شوش

הבגד ¹), ablegen; ôter; to take off: וּפָשַׁט את בגדיו ולבש בגדים אחרים (ויקר' ו ד). ובא אהרן אל אהל מועד וּפָשַׁט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש (שם יו כג). וַיִּפְשַׁט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יִפְשֹׁטוּ חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יו). וכצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יִפְשְׁטוּ את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיתם (שם מד יט). ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פֹשְׁטִים בגדינו (נחמי' ד יז). —ואת הכתנת: פָּשַׁטְתִּי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). — וכלא שם הבגד בפ"ע: פְּשֹׁטָה וערה וחגורה על חלצים (ישע' לב יא). — ובתו"מ: פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וכו' (יומא ג ד). מה לבישה לובש ואח"כ מקדש, אף פשיטה פושט ואח"כ מקדש (בבלי שם לא.). היתה פושטתו (את החלוק) ומתכסה בו בלילות כל מקום שנמצא בו כתם טמאה מפני שהוא חוזר (נדה ח א). מאימתי טהרתו (של התנור) אמר ר' חלפתא איש כפר חנניא אני שאלתי את שמעון בן חנניא ששאל את בנו של ר' חנניא בן תרדיון ואמר משיסיענו ממקומו, ובתו אומרת משיפשט את תלוקו (תוספת' כלים ב"ק ד יז). המוצא כלאים בבגדו פושטן אפי' בשוק (רב יהודה בשם רב, ברכי' יט:). ולמה היו מתי יחזקאל דומים, לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון (ר' יוחנן, מד"ר בראש' יד). — ואמר המשורר: פשטת ששוניה בלוים אתריו אך לבשה יגון במות עינים (שלמה אבן גבירול, על תערף, בעה"ש 130). —ובינ' פָּעוּ', *פָּשׁוּט, מי שפשט את בגדו: (קדש ידיו ורגליו) אחת פשוט ואחת לבוש, שתיהן לבא (שמואל, יבמ' יומא ג ו). — *וּפָשַׁט את הבהמה והחיה מעורה, הפשיט

¹) [אין עקר משמ' הפעל בשמוש זה לשון הסרה וחליצה, אלא לשון פרישת הבגד אחר היותו גלום ומקפל מסביב לגוף האדם העטוף בו.]

מעליה את העור ¹): מה צבי זה כשפושטין אותו מעורו ואח"כ מחזירין את הבשר לעור ואין העור מחזיקו, כך ארץ ישראל (מדה"ג דבר' ג ז, הקבלה). — *פָּשַׁט את העור, כמו הִפְשִׁיט את העור, ואמר הפיטן: ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחית לשנים עשר נתחים (ר"י נג'ארה, אלה אזכרה, עולת חדש כה). קומה פשוט עורי במו עור תחש (הנ"ל, כספי לך תערג, שם מו). — ונוהג כדבור הכטוי פָּשַׁט עור במשמ' לקח מחיר יקר, לקח כל הונו של אדם, נצל אותו. — *וּפָשַׁט צורת ולבש צורה, שנה את צורתו לאחרת: והשנוי ימצא לעצם מצד עצמו והוא שיפשט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו (כוח מן י). ובן ימצא מקצת היסוד הגשמי פושט למקצת הצורות ולובש למקצתם (מקור חיים לרשב"ג ה לג). — ב) פָּשַׁט הגדוד, הצבא, במקום פלוני, על מקום פלוני או אל מקום פלוני ²), פשט ידו עליהם, שלח ידו בהם, התנפל עליהם, überfallen; assaillir; envahir; to attack, invade: והיה כבקר בזרת השמש תשכים וּפָשַׁטְתָּ על ³) העיר (שפט' ט לג). ויעל דוד ואנשיו וַיִּפְשְׁטוּ אל הגשורי והגרזי והעמלקי (ש"א כז ח). ויאמר אכיש אל פְּשַׁטְתֶּם היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני (שם שם י). ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פָּשְׁטוּ אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אותה באש (שם ל א). אנחנו פָּשַׁטְנוּ נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש (שם שם יד). וגנב יבוא פָּשַׁט גדוד בחוץ (הוש' ז א). כשדים שמו שלשה ראשים וַיִּפְשְׁטוּ על הגמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב (איוב א יז). ופלשתים באו וַיִּפְשְׁטוּ בעמק רפאים (דה"א יד ט). ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה וַיִּפְשְׁטוּ בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דה"ב כה יג). —והארבה: הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פָּשַׁט ⁴) ויעף (נחו' ג יו). — ובתו"מ: ק"פ שנה עד שלא חרב

¹) [בארמי: פשוט נבילתא בשוקא (פסחי קיג.).]
²) [אין כאן שמוש של פשט בפ"ע אלא קצור הבטוי המלא, הנמצא אך בתו"מ: פשט ידו.]
³) [כך למערבאי: למדנחאי: אֶל.]
⁴) [אולי הבונה: פשט כנפיו, פרש כנפיו.]

הבית פשטה המלכות על ישראל (ר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביו, שבת עו.). — ובספה"א: ולוקח (המלך) השדות והזיתים והכרמים לעבדיו בשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם (רמב"ם, מלכים ד ו). לסטים אתם שבהיותכם עבדים בארץ מצרים קמתם וכו' וברחתם וכו' ופשטתם בארץ וכבשתם ארצות העמים היושבים עליה (ר"י אברבנאל, מעינ' אלה' א ד).—ואמר המשורר: די לי בצבאות ומן אשר פשטו בזו בכודי ודין עול בי שפטו (ראב"ע, מגדול אמון, איגר 191). — *פִּשֵּׁט את היד, שלח את ידו, הושיט אותה פתוחה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא, העני חייב ובעל הבית פטור, פשט בעל הבית את ידו לחוץ וכו' בעל הבית חייב והעני פטור (שבת א א). כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון (ר' שמעון, ב"מ י ו). המברך פושט ידו ראשון, רצת לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו (תוספת' ברכ' ה ח). תינוק שנמצא עומד בצד ביפת של בצק בצד חבית של משקין וכו' אם יכול לפשוט ידיו וליגע טמא ואם לאו טהור (ר' יוסי, שם טהר' ג יב). אינה טמא אלא אותה מטה ועד מקום שהוא (עם הארץ) יכול לפשוט את ידו וליגע מאותה מטה (שם שם ח ג). יש בן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה (ספרי דברי קטז). איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידיו וליטלה, ברגליות משיעבור הימנה (שם שם רפה). כל זית שאת יכול לפשוט ידך וליטלו אינו שכחה (ר' חייא, ירוש' פאה ה ג). הצנועי' היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (שם יומא ו ג). כל מי שהוא פושט את ידו ליטול נותנין לו (שם מגי' א ו). שבתי היתי והלכתי אחר ר' טרפון לביתו, אמר לי, יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו ופשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל וכו' (ר' יודה, שם סוטה ב א). ואי זהו לאחר זמן כדי שתפשוט את ידה ותיטול את העד מתחת הכר (ר' יוסי, שם נדה ב ג). אמר לו (ר' אליעזר) יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך, פשט ידו וקבל עיניו (חגי' ג:). היתה ידו כפופה ופשטתה, דבר שהמיתה עושה, פשוטה וכפפה דבר שאין המיתה עושה (רב ענן, חול' לח.). מי גרם להם שיהיו עניים, על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים (מד"ר ויקר' לד). משל למלך שעשה סעודת והזמין אורחים ונח השרץ לתוך התמחוי ופשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם, שאלו משך המלך את ידו משכו הכל את ידיהם (ר' ברכיה, שם במד' יג). ישבו לאכול פשטו יריהם לעשבי השדה ואכלו (שם שם יח). בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין (ר' שמעון בן אלעזר, שם קהל' א, הבל הבלים). — ובספה"א: ואם אין לו יין פושט את ידו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש (סדר"א כ). כי ימינך פשוטה לקבל שבים (סליחי לך ה' הצדקה).—ואמר הפיטן: פשטתי את ידי הרפה ופשט לי ידו החזקה (ינאי, מה יפו, קרוב' לפסח, זולאי, רעז). — ואמר המשורר: יפתח אל ידי חברה ויקפץ ידי פריד אשר ביום פשטן (יצחק בן ראב"ע, פניני שיר, טעה"ש 162). — ונהוג ברבור הבטוי פִּשֵּׁט יד, במשמ' בקש נדבות, פּוֹשֵׁט יד, קבצן. — *וּפִשֵּׁט ידו לפלוני, שלח ידו לעשות לו רעה: ארבעה נקראים רשעים, הפושט ידו לחבירו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע (מד"ר במד' יח). — *וּפִשֵּׁט בו יד, באותה משמ': וכל מי שחטא והחטיא את הרבים וכו' ושנתנו חיתיתם בארץ החיים ושפשטו ידיהם בזבול, גיהנם נינעלת בפניהם ונידונין בה לדורי דורות (תוספת' סנה' יג ה). מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה בך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דבר' רכא). והיו עוברין ושבין אומרי' מה חטאו וכו' והיו אומרי' להן על שפשטו ידיהן בגירים ארורים[1] (ר' הושעיה, ירוש' סנה' ו ט). כל מי שפשטו ידיהם ברבים, בו יד, אף על פי שחזרו וקרבו אותו סופו ליטול את שלו מתחת ידיהם (שם שם י א). עתיד הוא לפשוט ידו בבית המקדש (מד"ר בראש' סז). הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי (ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון שם שה"ש, הסבי עיניך). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מת עלתה בהם במו פרעה ומנחריב (שם אסתר, אם על המלך עוב). מי שעונותיו גורמים וחכמים פושטין

[1] [במד"ר (במד' ח): גרורים.]

בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישמו ניכר (שם קהל', דברי חכמים). קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם וה אלא מתרה אותו ומלקה כיתו (תנחו' בובר, תזריע יד). — *ופִשֵּׁט ידיו כגדוד, שלח ידו כמעשה של גדוד שודדים, התנפל על ערים וארצות[1]: אמרו לו אין הקוטן משכיע את הארי וכו' אמר להם לבו פשטו ידיכם כגדוד (קנהי טז.).—*ופִשֵּׁט ידו בגזל, ופִשֵּׁט בנאוף וכדו': מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל (רב, שם לט:). אמר להם הקב"ה, על שאר עבירות הייתי מאריך אפי עמכם, כיון שפשטתם בניאוף קומו ולכו (מד"ר במד' ע). ד' ידות כתיב כאן כנגד ד' חדשים שכנו של זרח עתיד לפשוט ידו בהם (ר' יוחן, גרלס' רבתי, הלבק, 182). —*ואת הכף שמעל לעדוה: ואלו הן סימני של בוגדת וכו' משתפשט את הכף (תוספת' נדה ו ד). צמיל מלמעלה, פישטה את הכף מלמטה (שם שם). —*ופִשֵּׁט את חצואר, הפה, וכדו': משאוי שנתן על פתח החנות תציו בפנים וחציו כחוץ, פשטה פרה פיה להוכו ואכלה הרי זו פטורה (תוספת' ב"ק ח ז). כל מה שהפרה פושטת צוארה הגמל עוקם צוארו (ירוש' עירוב' ב ג). מה יונה זו פושטת צווארה לשחיטה כך ישראל וכו' (מד"ר שה"ש, הנך יפה). שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם שם, כמגדל דוד). לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין (שם חיבה, פתיח'). מה בהמה זו פושטה צוארה לשחיטה כך הצדיקים (שם קהל', חמרתי לבי). — *ואת הרֶגֶל: טמא שפשט את רגלו לבין משקין טהורין ספק נגע ספק לא נגע ספקו טמא (טהר' ד ט). נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן שוכה כתוכה והיה ישן (מד"ר דבר' ח).—*ובהשאלה, חדל לשלם את חובותיו[2]: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה (כתוב' יג ה). — *ופשט את הרגל לברח: ומרוב פחד אדני הארין פשטו הרגל וכו' קצתם ברחו מעבר הים וכו' (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 74). — *ופִשֵּׁט את עצמו: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו, כיון שנכנס למדינה הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר' יהודה בר' סימון, מד"ר שה"ש הנך יפה דודי). — *ואת הצנורה וכדו': צינורה שפשטה טהורה כפפה חזרה לטומאתה (כלים יג ח). — ואמר הפיטן: הנם התשיעי, פשט והאריך הברזל כדבוקי כברזל כברזל (ינאי, לשבת החדש, קרוב' לפ' פנחס, זולת, רכד). — *ובהשאלה, פִּשֵּׁט עקמומית שבלב, יִשֵּׁר את הלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ' נט.). —*ופִשֵּׁט את לבו בתשובה: כדי שיפשטו לבם בתשובה פיו (של השופר) מצופה זהב (ר' יונה, ירוש' ר"ה ג ג). —*ופִשְּׁטָה השמש את אורה: והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם (ר"י א"ח, טו"ח, הפריעות ג). — *פִּשֵּׁט את הספר, פֵּרַשׂ ופתח אותו: ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה, אחז בו האור משני צדדין פושטו וקורא בו ואם כבה כבה (רב, ירוש' שבת טז). ר' ור' חייא רבא ור' ישמעאל בי ר' יוסה היו יושבין ופושטין[1] במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה (שם שם).—ג) *פִּשֵּׁט, פֵּרֵשׁ ובאר דברי תורה: חזרו ופשטו לו כל אותה הרוח (ירוש' מעשר' א ג). ר' ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו, ראה נחש מרתיח ובא לעיר וכו' (מד"ר במד' יט). לא תהא רוחך גסה לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים שלשה פעמים (תנחו' יתרו טו). היה לומד (משה) אותה (את התורה) ביום ופושט אותה בלילה בינו לבין עצמו (תנחו' בובר, כי תשא יט). — ד) *פִּשֵּׁט דברים, אמרם פעם אחת, אמרם בפשטות: מקום שנהגו לכפול (פסוקי ההלל) יכפול, לפשוט יפשוט, לברך אחריו יברך אחריו, הכל במנהג המדינה (סוכה ג יא). ר' אלעזר בן פרטא היה פושט בה דברים, ר' היה

---

[1] [עי' בהערה לשמוש הפעל במקרא.]

[2] [רש"י (כתוב' קח:) פרש את הכטוי פִּשֵּׁט את הרגל: לשון בזיון הוא ואמר נואש שאינו חש לדבריו טול טיט שעל גבי רגלי ואני שמעתי תלה אותי על עץ ואין לי מה ליתן, ע"כ. והרמב"ם בפרושו למשנה שם: פשט הרגל פירוש על אריכות הליכתו, ע"כ. כלומר שפשט את רגלו והלך בדרך רחוקה ואיננו. ואולי נולד הכטוי כספור, במשל שועלים וכדו', שאינו כידנו.]

[1] [כנראה נשמטה המלה וקורין, ולא כדעת המפרשים שהבינו כמשמ' שלהלן.]

כופל בה דברים (תוספת׳ פסח׳ י ט). — ה) *כמו נפע׳, שפשטו אותו, נפשט: חתך את ראשו (של נקנור) וקטע את ידיו ותחבן בעין וכתב עליהן מלמטה, הפה שדבר באשמה, היד שפשטה[1]) בגאוה, ותליין בקונטוס כנגד ירושלים (ירוש׳ גני׳ תענ׳ ג, 180). — ו) *וכמשמ׳ נפוץ, התפשט: אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות ארם בכל העולם כולו תשעה חדשים (רב, יומא י.).—ובספה״מ״א: והודיעני איך קשה תורתכם ואיך פשטה ונראתה (ר״י א״ת, כוזרי א ס). אם אירע דבר זה (ארבה או שדפון) לרוב השדות של אותה העיר מנכה לו מחכירו וכו׳ ואם לא פשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו (רמב״ם, שכירות ח ה). בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים וכו׳ אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין (הוא, ממרים ב ב). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרוה פקפקו המ בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה (שם שם ב ו). גזרו ודימו שפשטת בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל יש לו רשות לבטל (שם שם ב ז). וסדר הכל כלשון עברית ובשפה ברורה וכו׳ וכל עניניו בנוים ומסודרים על יסוד מצוה ומצוה מתרי״ג מצות וכו׳ ופשט החבור הזה בקצוי הארץ וישמעו אליו בני ישראל (הקד׳ מער הסמים לאבן לטיף, השמר ג, 96).— ז) *ופשט את החדש, עשה אותו חסר ולא מעבר ומלא: והנה החדש אם עברוהו או פשטוהו מפני החשבון לא מפני הראייה קוראים אותו יום קביעה ולא יום קדוש (ר״א הקבלי, גן עדן, קדוה״ח ט, י.). טעם הצורך הוא העיון בחכמת התכונה כפי שצריך לעבר או לפשט (שם שם, י:). — ואת השנה: וע״פ האביב היו מעברים השנה או פושטים (שם שם ו. ז:). חשנה הלזו צריכה עבור מפני התקופה והאביב ופירות האילן ואף מפני הגדיים שעדיין לא נולדו והגוזלים שלא פרחו לא שהם העיקר לעבר או לפשט וכו׳ (שב, הבדל׳ שנה משנה ג, טו:). ואשר נשענו על הקציר

[1]) [בדפו׳: שפשטוה.]

שיגיע להביא העומר לעבר או לפשט והניחו צורת האביב דבריהם בטלים (שם שם ו, יח:). — ואמר הפיטן: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים, לקבוע ולדחות ולפשוט ולעכר מטעמים (מנחם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר להפסקה רלשונה).

—פִעֵ׳, פִּשֵּׁט,—א) פִּשֵּׁט את החלל, הפשיט אותו, פִּשֵּׁט בגדיו מעליו: ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לְפַשֵּׁט את החללים וכו׳ ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וכו׳ (ש״א לא ח–ט). הוא קם ויך בפלשתים וכו׳ והעם ישבו אחריו אך לְפַשֵּׁט (ש״ב כג י). — ב) *פִּשֵּׁט את ידו, כמו קל: אי זהו תגר שביעית זה שיושב ובטל כל שני שבוע, כיון שבא שביעית התחיל מפשט[1]) ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית (ירוש׳ סנה׳ ג ו).— ג) *כמשמ׳ יִשֵּׁר, פִּשֵּׁט את הקמטים: סדין המקומט מפשטין[2]) את קומטיו ורואין את נגעו (תוספת׳ נגע׳ א ה).

—הִפְעִ׳, הִפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּ, מַפְשִׁיטִים, הַפְשֵׁט, תַּפְשִׁיט, יַפְשֵׁט, תַּפְשִׁיטוּן, יַפְשִׁטוּ, יַפְשִׁיטוּ, הַפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּךָ, אַפְשִׁיטֶנָּה, יַפְשִׁיטֻהוּ,—א) הִפְשִׁיט את פלוני את בגדיו, הסיר את הבגדים מעל גופו של פלוני, entkleiden; dévêtir; to undress: וַיַּפְשִׁיטוּ את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו (ברא׳ לז כג). וְהַפְשֵׁט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו (במד׳ כ כו). ונתתי אתך בידם והרסו גבך ונתצו רמתיך וְהִפְשִׁיטוּ אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה (יחזק׳ טז לט). וְהִפְשִׁיטוּךְ את בגדיך ולקחו כלי תפארתך (שם כג כו).—וְהִפְשִׁיט את פלוני, כלי הזכרת הבגד: וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע וַיַּפְשִׁיטֻהוּ וישאו את ראשו ואת כליו (דהי״א י ט).— הִפְשִׁיט אותו עָרֹם: פן אַפְשִׁיטֶנָּה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). — וְהִפְשִׁיט את הכלי, הבגד: וימצאו את שאול וכו׳ ויכרתו את ראשו וַיַּפְשִׁטוּ את כליו (ש״א לא ח–ט).—והפשיט בגדי פלוני: כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תַּפְשִׁיט (איוב כב ו). — ובהשאלה: כבודי מעלי הִפְשִׁיט ויסר עטרת ראשי (שם יט ט). — ובתו״מ: היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות מפשיטין אותו את בגדיו (סנה׳ ו ג). מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר זכורני

[1]) [במקומות מקבילים (תוספת׳ סנה׳ ה ב; ירוש׳ ר״ה א ט): מפשיט.]

[2]) [רמב״ם (טומאת צרעת יג ז): מפשיטין.]

כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה לערב (רב יהודה בשם שמואל, כתובי כה.). — *והפשיט את התבה, הפשיט מעל התבה את מכסה: אין שליח צבור רשאי להפשיט את התיבה בצבור מפני כבוד צבור (ריב״ל, סוטה לט:). — ב) הפשיט את הבהמה, קרע את עורה מעליה, abhäuten: écorcher; to skin: והפשיט את העלה ונתח אותה לנתחיה (ויקר׳ א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות (דה״ב כט לד) וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מירם והלוים מפשיטים (שם לה יא). —והפשיט את העור: ואשר אכלו שאר עמו ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו (מיכה ג ג). — וכהו״מ: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו׳, הצד צבי, השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו וכו׳ (שבת ז ב). כיצד תולין ומפשיטין, אונקליות של ברזל היו קבועין בכותלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין, וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט מקלות דקים חלקים היו שם, ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט (פסח׳ ה ט). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה ולחמת עד שיפשיט את החזה (חול׳ ט ג). היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע לחזה (תמיד ד ג). מקום שנהגו להפשיט את הראש אינו רשאי להפשיט את הלחי (תוספ׳ חול׳ ט ז). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה (ר׳ ישמעאל, שבת קטז:). משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה, מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתיך המטה ובכת עליו סדין (ר׳ לוי, מד״ר בראשי׳ נח). נטל (אברהם) האיל והפשיטו ואמר כך תהא רואה כאלו עורו של יצחק הפשטתי לפניך (שם נה יז). כיון ששמעה הרשעה כך, אמרה להן הפשיטו לו צורת פניו ויפשיטו אותו (את ר׳ ישמעאל) ממקום זקנו עד שהגיעו למקום הנחת תפלין (מד״ר שה״ש, גרינהוט, א ג, 7:). — ג) *הפשיט החזיר את טלפיו, פשט אותם, שלחם: מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הרשעה הזאת גוזלת וחומסת נראית כאלו מצעת את הבימה (מד״ר בראשי׳ סה). ועי׳ פשט.

— ד) *הפשיט, במשמ׳ הסיר במחשבתו מעל הדבר את צורתו הגשמית, או את המקרים מן העצם, abstrahieren; abstraire; to abstract: יודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתתם (ר״י א״ת, חו״ד י יג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וכו׳ אז הוא משכיל בפעל (ר״ש א״ת, מו״נ א סח). כי השכל ינתק המורכבות ויודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתותם וכסבותם (ר״י חריזי, מו״נ א עג, ההקדמה העשירית). ולא יוכל המחשב בשום פנים להבדיל כהשגתו מן החמר ואלו הפשיט איזו צורה שתהיה בתכלית הפשיטות (שם שם). כי השגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם וכן בכל מין הוא קבוץ נפרדים אין דרך לדבר אחר שיקבצם והוא ג״כ יפשיטם מן החמרים הפשטה שאין כמוה (למו״ר לרלב״ג א ו, 37). כי הוא תלוי במחשבת השכל המפשיט הגשמים ומקריהם (מנחת קנאות, קופמן, 24). ואחד שיפשיט בשכלו הצורות החמריות מנושאיהם עד שישובו הוא והם דבר א׳ (שם 37). וזה כי אנחנו קודם נפשיט הצורות מהחמרים אשר אינו דבר אלא להשיב אותם מושכלות בפועל אחר שהיו מושכלות בכוח (שם 57). — והפשיט צורה ולבש או הלביש צורה אחרת: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת יהיה טבעו אחר התחדשו והשלמו ונוחו כלתי טבעו בעת התהוותו וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ ב יז). והמשכיל יפשיט הענינים ממעשה ההעברות הגבות וילבשם מעטה נעימות (ערוגת הבשם לרמב״ע, ליין ג, 137). —והפשיט דברי תורה מפשוטיהם, הוציאם ממשמעותם הפשוטה: וקצת ממצות התורה כיוצא בזה ומפשיטין אותן מפשוטיהן ומלבישין אותן רמזי הזיוף (רבב״א, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו).

—התפ׳, יתפשט, — א) התפשט את המעיל, פשט אותו מעל עצמו: ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד (ש״א יח ד). — *ובהשאלה: ולא יזכור חכמה אם יהגה בה כל ימיו ולא יועילנו נסיון וכו׳ אך הוא קרוב להתפשט מן האנושית (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה ס). שהבוטח באלחים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם וכו׳ אבל יתפשט מבגדי טוביתם

ושורת הודאתם וחובת תגמולם (שם, הנעמון, פתיחי). ומאשר עמד משה בהר מ' ימים ונתפשט גופו מלבושו החמרי ונתלבש מענן כבוד השכינה וכו' (מנחת קנאות, קויפמן, 25). — ב) *נתפשט, נתמתח, נתפשטה הכף של ערות הזכר או הנקבה: עד אימתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות וכו' ר"ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש' יבמ' א ג). מאימתי הוא נעשה איש משיזיד, מאימתי הוא מזיד משתתפשט הכף (ר"מ בן לקים, שם פיהמ' ח א). —נתפשטו הקמטים, נתישרו, נעשו חלקים: אחר שנתכלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר יופי למקומו (רב הפדא, ב"מ פד.). — ¨והעלים: העלין שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר"ח, שבת לה:). — נתפשט החגר, נעשתה רגלו פשוטה וישרה כאחד האדם: היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק ובשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין עד הפרק ובשהגיע הפרק נתפקחו וכו' (ר' עקיבא, תוספת' עדי' א יד). חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני (חגי' ג.). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (שם ו.). — ג) *כמשמ' התרחב, נפוץ: אין בן דוד בא עד שתתפשט[1]) המלכות על ישראל תשעה חדשים (רב, סנה' לח:). — ובספה"א: אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך חמות וממנו יתפשטו כל אחד ואחד למקומו המיוחד לו (רוח חן ג). כי מפני זכותו וספירותו נכנס הרוח הנפשי בכל חלקיו ומתפשט בכל הסות (ר' גרשון אבי רלב"ג, שער השמים ט, כט:). הפרק החמישי לבאר במה שחשבו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים בישו בחולקם על התורה ובהריסתה לפי דעתם הרעועה והפחותה והמגונה ואיך נתפשטה אמונתו בגוים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הלופה מאכן הגר ג, 103). אמר משה דרכי הבחות אני יודע אבל איני יודע האיך המחשבה מתפשטת בהם (מנחת קנאות, קויפמן, 25). בין ההרים יתפשטו עמקים (קלמן שולמן, מוסדי ארץ, איטליה, ממלכת רומא). איטליה מתפשטת מפאת צפונית מערבית לפאת דרומית מזרחית (שם).

—¨ובמשמ' הרפה במעשת או בדבור: הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה לו קשה להפרד מהם (פ' מבלי בל' זכמים מברללונה ה, המפר ג, 171). כאשר ראה (ברק) שהיא (דבורה) נתפששה בדברים אחרים שאינם מעצם השיר וכו' (ר"י אברבנאל, שופט' ד, עורי עורי).

—נפע', *נפשט, — א) שהפשיטו בגדיו מעליו: מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם ומהם אסורים בכבלי ברזל ומהם נפשטים ערומים ומהם מתו בדרך (מד"ר איכה, פתיחי). — ב) נפשט הקמט, כמו התפ', נתישר, נעשה חלק: והקמט שנפשט הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת' נגעי' ב יג). נראה נגע בין נסר לכותל ובין יריעה לקורות אין נזקק לו, סלקו הרי הוא כקמוט שנפשט וכבית סתרים שנתגלה (שם שם ו ט). —והכים הקשור בשנצות: כים של שנצות שניטלו שנציו טמא, נפשט טהור, טלה עליו את המטלת מלמטן טמא (כלים כו ב). — ג) ¨נפשט הבגד, הפשיטו אותו מעל הגוף: מה היה לבושו של אדם הראשון עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעלי וראה עצמו ערום (פדר"א יד). — ד) ¨נפשטה הבהמה, הפשיטו מעליה את עורה: ויפיחו בבשר הבהמה הנפשטת ויבא רוק הגוי בין העור לבשר (פהל בן מנלים הכהן, לקו"ק נספח' 32). — ה) ¨נפשט הנחל, נתרחב: ממיו נאמנים בנחל על פני ארץ נפשט (מכתב, שריד' מהגני' מ"ל וייס, 20).

—פעי', בינ' *מפשט, — מישר ומתוח, הרגל מפשטה: אי זהו מושכב בדרכו, רגליו מפושטות וידיו על לבו וכו' (ירוש' נזיר ט ג).

—הפע', *הפשט, הופשט, — הפשט העור, הפשיטו אותו: ניתז (דם חטאת) על העור, עד שלא הופשט אינו טעון כבוס, משהופשט טעון כבוס דברי רבי יהודה, ר' אליעזר אומר אף משהופשט אינו טעון כבוס אלא מקום הדם (זבח' יא ג). —¨והפשטה תכונה או התכונות מדבר וכדו', הוסרת מעליו: שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים הופשט ממנו החמימות והוא בכל זה נשאר על גשמיותו (המו"ל לרלב"ד א ז, 47). — ¨והפשט האדם מדבר, נשלל ונלקח הדבר ממנו: נענש (אדה"ר) מיד כי

---

[1]) [כך בדפוס': אך בכ"י פרמה ובדפוס שונצינו: שתפשוט, ועי' קל, משמ' ו.]

המופשט מן ההשגה השכלות ונתלבש בתאוה הגופנית (ר' בחיי, נרא', והייתם כאלהים). — ואמר הפיטן: ואשת נעורים אוי כי חיש נמאסה ומסחמד עין המופשטת הושסה וממעון מקדשה ומיפה נוף נטרדה (איך ידידות נפש, מחזי' ח"ב, ספרד'). —"והפִשֵׁט מתאוה וקנאה, נקה מהן: שלא יעבור עליו בשילות רק יתבונן בו במתון התכוננות מופשטות מתאוה וקנאה (ר' הלל מוירונה, תגמי הנפש, א:): — "מפֻשָּׁט, מופשט, כמשמ' ההפך מן מוחָש, שאינו נתפש בחושים אלא בשכל בלבד, abstract; abstrait; abstrakt: ותשוב גם במדרגה המלאכותית הנפרדת מן הגופות וכו' והם שכלים מופשטים מהמרים קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הבליון (ר"י א"ת, כוזרי א א). אך הבריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת (שם בב קא). וכשיצא מן הכח אל הפעל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (רוח חן ג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוו אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה המופשטת שוה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל והשכל אשר עלה בידו כפעל הוא צורת האילן המופשטת אשר בשכלו (ר"מ א"ת, מו"נ א סח). והגזורים הם השמות הנאמרים תחלה על עניינים מופשטים במחשבה מהחומר, כמו הלובן הנאמר על עניין מופשט במחשבה, ואחר כך ישנו אותם אל הלבן ויורה על מציאות ענין הלובן בחומר (רפ"ע פלקירא, ראשית חכמה, 25). והעיונית (חכמת החשבון העיונית) חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר (שם 41). ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה (אמו"ר לראב"ד א ז, 85). ואלו המושכלות הם חוקית יותר מהראשונות להיותם מופשטות בעצמם (מנחת קנאות, קופמן, 64). הנה הפילוסוף ביאר במופת חותך המנע מציאות ההיולי מופשט ורק מצורה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי' ג ז). ולכן באה כהם מלת הוית בלבד שעניינו מיוחס אליו יתברך נגזר משם הויתו המופשטת ומציאותו המוחלט (שם ה ה). ולא נתן מציאותם חוין לנפש כפי מה שהושכלו מופשטים מן החומר במציאות ובגדר (ר"י מוסקטו, כוזרי יהודה יג, לו:). —"הִפְשֵׁט כמשמ' התבאר, התפרש: ויופשט לך[1]) מדברי ר' יוחנן שאמר השותם את הבהמה וכו' (והזהיר, ויקרא פא:, תזריע).

"**פְשָׁט**, פְּשָׁט[1]), ס"ז, מ"ר פְּשָׁטִים, פְּשָׁטוֹת, — א) המובן הפשוט בדברי התורה, כנגוד לדרש[2]): כל סאון סאן ברעש, יש פותרין אותו לשון סאה ומדה אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו וכו' (רש"י, ישעי' ט ד). אפך במגדל הלבנון, איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לעניין פשט ולא לעניין דוגמ' וכו' (הוא, שה"ש ז ה). ופשט המקרא בשם שרות צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון שקר (סוא, תעני' ז:, ד"ה רוח). ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום (רשב"ם, בראשי' לז ב). ועונתה, לפי הפשט לשון מעון כי המ"ם של מעון במו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר (הוא, שמות כא י). פעם יפרשו הכתוב במשפטו, על דרך פשטו, ופעם ידרישו בו דרש, לסוד עמוק או מפרש (ראב"ע, הקדמה שניה לפרושו על התורה, כהנא ג, 80). כי יש מקומות שידרשו בו קדמונינו לזכר ולאסמכתא בעלמא, והם ידעו הפשט כי להם נתנה כל חכמה (שם שם, 82). ועוד כי על דרך הפשט לא נקראה האשה שאר (שם שם, 83). כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו וכו' והציקיהו פשטי התורה וכו' (ר"מ א"ת, מו"נ, פתיח'). וכל אחת מאלה הכתות הביאה ראי' לדבריי כפי מחשבתה וכפי מה שהבינה משטח פשטי המקרא והמשנה והתלמוד והאגדות (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש ג, ליון א, ב.). שזה התנאי הז' הוא שיהיה מכין מדעתו או מזולתו פשטי השמות ההם שהוא יודע כמו עיני יי' ויד יי' שר"ל עין ויד ממש לכן יתחדש לו מבוכה גדולה אם ימשך אחר הפשטים ההם או אם ימשך אחר השכל ויניח הפשטים ההם (פרוש אפודי למו"נ, פתיח'). ויחפאו בני ישראל על יי' בדברים לא שערום אבותיהם וכו' ודי להם להתחיל בפסוק א' או במאמי

---

[1]) [בתלמוד (נדה כג:) בארמי: ותפשוט ליה מהא דר' יוחנן וכו'.

[1]) [כך בנקוד התימנים.]

[2]) [ע"פ הארמי שבתו"ם, ושם בעבר' פְּשׁוֹט, פְּשׁוּט, שאמנם מובנו כל באור, גם דרוש, עי' ערך פְּשׁוּט.]

חכמים ז"ל ולהביא פשטים בדברי סופר ולהרכיב ביניהם דברי חז"ל וכו' (יוסף חיים בן מוסא, בית תלמוד ג, 118). אמנם פי' בן יעיש יותר נראה לי שלפי פשט הלשון הכל חוזר לאביב הצפוני (רמ"ע מפאנו, עין כל, כ"י בית"ה"ס פטרב, 67 :). ובמה נאה הלוך זה לפי הפשט הזה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח, ד"ה טוב רב). הנה פשטו של מקרא אפשר לפרש על האשה הטבעית (ר"מ אלשיך, משלי ה יח, דרך ג).—ואמר המשורר: אשר יתן לב לפשטים, גם בכללים גם בפרטים, אז יתבונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים (ראב"ע, בתהלה פרוש שמות כא א). ועזרני להתחכם בדתך, ואדעה יהו על פי סדורים, כמו עד כה עזרתני בטובך, לפרש עוד פשט כל הספרים (הוא, לדור דורים, כהנא א, 36). תמיסה היא משיבה לנפשות, ברוב עדות משפטים וחקים, וחנן בה יחידים השרידים, פשטיה וסודות העמוקים (ר"ז אלגאזי, אשר נשה, מעיוני מקהלים, 14, קנן על יד ה). היה מבדיל בין גדול וגדל ושורה מה לבין קטון וקטן והמשכיל אשר גלה ופשט קשי מדן והקשיא את פשטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, סעפ"ע 161). זכור ענין נקודה שלמטה, עשה עצמך לבעלי סוד משרת, יחוּן לך בפֶשֶׁט והלכות, עדי תשיג לדלתי ים סגירות (ר"מ סבזי, אחוני איך, שירי ציון, 97). סוד ומשרה מסר לו ופשט שמעו (הוא, מושבניכם שם, 205). כי במנחה ששלחתי יש פשט ויש סוד, את הפשט כבר תדעי אך סודי לא תמצאי עד הגיעך אל היסוד (יל"ג, לסרה שפירא, כל שיריו ה, 125).—ב) פֶּשֶׁט הנהר, דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר[1]): אם אינן כוכרים את הנהר אלא דולין והולכים והנהר מושך כפשטו[2]) וכו' (רש"י, גיט' ס :, ד"ה במיזו). נהרא נהרא ופשטיה, אין פשטי הנהר דומין, זה חריף וזה עומד (הוא, חול' נז.).

[1]) [רש"י מבאר בזה את לשון הגמרא הארמית: נהרא כפשטיה ליזיל (גיט' ס :), נהרא נהרא ופשטיה (חול' נז :), שאיננה לא לשון זרם ולא לשון התפשטות, אלא: דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר, כל עוד לא הטוהו בני אדם והכריחוהו ללכת שלא כטבעו. ועל כן גם בדברי רש"י פשט הנהר פרושו טבעו הפשוט, והנהר הולך כפשטו, בדרכו הטבעית מבלי שינוי בידי אדם, דומה לפשוטו של מקרא מבלי שידרשו בו דרשות, והמבאר בפשוטו כזרמו לא פרש כפשוטו.]

[2]) [נ"א: כפשוטו.]

א. ˚פַּשְׁטָא, ש"ז, ר"ר פַּשְׁטִין,—טעם מטעמי המקרא, פַּשְׁטָה: ומחלוקות בקריאת המלה הזאת, בן אשר קורא אותה מלעיל בשני פשטין ובן נפתלי מלרע כפשט אחד לבד ויש ספרים כפשט אחד לבד ולא מחלפין (רד"ק, מכלול, הפעלים, ליק, פו.). כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה, שניהם כפשט אחד לבד והמסורת עליהם שנים בטעם מלרע (שם שז.). בקריאת בן אשר בשני פשטין ובקריאת בן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד (הוא, ספ"ש, יפה). חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה הסה, הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר וַיֵּתֵא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ וַיֵּתֵא כולו צרי וכפשט אחד לבד וכו' (מנחת שי, דברי לג).

ב. ˚פֶּשֶׁט, ש"ז, ר"ר פְּשָׁטִים,—שם מטבע, כמו כ. פְּשִׁיט: שהריאל הוא שוה ב' דינרין של של פשטים דקים ואינו עולה ויורד לעולם (תשו' הריב"ש קו).

˚פַּשְׁטָה, ש"נ,—שם אחד הטעמים המפסיקים, בן זוגו של המהפך, וצורתו ֙ ובא על האות האחרונה בתבה, ואם מקומו מלעיל יבוא כפול ֙ ֙: אחד עשר היא פשטה, בחיך ובלשון מבוטה, לעולם לאחור נוטה, ובשני פעמים פשוטה (דקדוקי הטעמים לבן אשר יז, 18). הרביעי נקרא פשטה והוא היתיב בהיקובלשון מבטה ובשני פעמים פשוטה (הוריה הקורא, דרנבורג, 72). ואם מין אחד היה, צריך אתה לקרותו באחד משני טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רש"י חגיגה ו :, ד"ה לפסוקי).

˚פַּשְׁטוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הפשוט, נהוג בספרות ובדבור.

˚פַּשְׁטִי, פשטיה, ת"ז,—שיש בו תכונת הפְּשָׁט, השייך לפשט: ועוד בעבור מעוט השקפתם על פרושי רבנו סעדיה ופירושי רבנו שמואל בן חפני ז"ל הפשטיים (ר"י א"ח, הרקמה, הקד', VIII). רמז בזה כי זה לא אמרוהו על דרך תלמודיי אבל פשטיי (נרבוני פרוש למו"נ, א עא). שיש לו כמעט תיבור שלם על כל התורה שבע"פ להביא אותה בבור הוכוח הפשטי (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, יח). ועל דרך הפשטיי אמר לא יערכנה פטדת כוש שהוא גוון מקבין הראות יותר משאר אבנים הנזכרים

שהוא מעין הפשט (ר״מ אלשיך, איוב כח יט).—ותה״פ: כי הלא אין ספק כי לא פשטיית שאלוהו מלאכי השרת רק על פי דרכה הרותני (הוא משלי ח ג). — ובמשמ׳ דבור פשוט, מְפֹרָד, כנגוד למליצה ושיר: ראש דבר כהגדה פשטית תוכחת מוסר על לב דוגש וכו׳ (תמו׳ תלמידי מנהס, 19).

***פַּשְׁטִיּוּת,** ש״נ,—תכונת הדבר הפשוט, כמו: פַּשְׁטוּת: למה הלבישני כגדי התגשמות ופשטיות ויתנני לשטה לארץ ולא החשיבנו (ר״מ אלשיך, משלי ח ג).

***פַּשְׁטָן,** ש״ז, — מפרש התורה על דרך הפְּשָׁט: פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר (רמב״ס, בראש׳ לז ג). וכן פרשה רבי משה הכהן וכן בלעם וזולתם מן הפשטנים (ר״י אלבו, עקרים א ח). והפשטנים פרשו כי תכל הארץ הנושכת (ר״י בן נחמיאס, משלי ח כו). ישמחו השמים ותגל הארץ יגילו הפשטנים וישירו המקובלים וכו׳ (הקד׳ הר״ש גוזאגלו לס׳ הזהר). תמי׳ גדולי מצאתי במגלה זו לא הרגיש כה עוד אחד מהפשטנים ומהמקובלים מדוע אצל אחשורוש כתוב ויאמר ביוד (תעודה בישראל א יד, 22).

***פְּשִׁיחָה,** ש״נ, — פעלת הפושח, הטנתק והמפלג: פשחן מן האילן עד שניתקן ומתוך שאין קציצתן ניכרת כל כך ששוככין ראשי פשיחתן אצל האילן לא הוי עשיה מעליא (רש״י, סוכה יא:, ד״ה דמלפניהם).

***פְּשִׁיט,** ש״ז, ר״ר פְּשִׁיטִים, פְּשִׁיטוֹת [1]), — שם מטבע קטנה, כמו פְּשׁוּט: כי המוכר שקנה המדה בה׳ פשיטות רוצה להרוית עליו השתות (רגמ״ה, ב״ב נ.). שאם היו ה׳ אחין והיו מופרשין זה מזה כל אחד ואחד לחוצאתו מסתפקים בי׳ פשיטים ליום ועכשיו בשהם כהוצאה אחת דיו להם ח׳ פשיטין (הוא, שם קיגד:). שלא לקחו מן הסחורה אלא פשיטים רעים כחשבון הטובים שנתנו (ערוך ערך אספירא). אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני אתן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו כדבר מועט (ס׳ חסידים תתסלג). מעשה כחסיד אי שהיה מקבץ מעיר לעיר מן הצדקה וכו׳ והיה משביר סופר מאותם פשיטים לכתב לו פירושים חדושים ותוספות (שם התתקלט).

***פְּשִׁיטָה,** ש״נ, — א) פעלת הפושט את בגדיו: הקיש פשיטה ללבישה, מה לבישה בקידוש ידים ורגלים, אף פשיטה צריך קידוש ידים ורגלים (ספרא ויק, אחרי פרק ו). — ב) פעלת הפושט והמפשט את אבריו: וכאן וכאן לא היתה שחייה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספת׳ סקל׳ ב יז). — "ואת קו הבנין: וקו ינטה, ענין פשיטה ומתיחה (רד״ק, ספ״ש, נטה).

***פְּשִׁיטוּת,** ש״נ, — א) מעמדו ודינו של הבן הַפָּשׁוּט, שאינו בכור, וחלקו הפשוט בירושה בנגוד לבכורה או לִכְפִילָה: מה לענין פשוטה את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו אף לעניין כפילה אתה רואה את הבן כילו קיים ליטול כפילת אביו (ריש לקיש בשם אבא בר דלייה, ירוש׳ ב״ב ח ג). — ובכהמ״א: ראובן הבא לירש מכח יעקב בנכסי יצחק לא יטול אלא חלק פשיטותו של אביו וכו׳ שהבן במקום אב עומד בין לחלק בכורה בין לחלק פשיטות (רשב״ס, ב״ב קטז:, ד״ה ושה״ה ללאחד). בכור שנטל חלק באחת מן השדות כאחד מאחיו חלק פשיטות (הוא, שם קכו.). והא דכתב לא יוכל לבכר היינו דוקא חלק בכורה אבל חלק פשיטות יכול (תוס׳ יבמו׳ לו., ד״ה משום). אבל בחלק הפשיטות אינו יכול לסלק עצמו ולומר לבעלי החובות הנה הנכסים לפניכם (שו״ת רעת יא, בשם ר׳ יוסף הלוי). — ב) "תכונת הפשוט והאחיד הנקי מכל תרכבת: ואמר אחד הפילוסופים מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות החזיק בשמות אשר דברו בהם הספרים הנתונים מאת הבורא וכו׳ (ר״י א״ה, חו״ה, היחוד י). אבל רמז למה שיהיה אחר המות שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה (שם, הכטחון ד). ואיך יהיה ענין דעותינו כשישתדלו להשיג הנקי מהחמר הפשוט בתכלית הפשיטות המחויב המציאות אשר אין עלה לו (ר״מ א״ח, מו״נ א נח). המופת על המנע ההרכבה בו יתעלה אבל הפשיטות הגמורה בתכלית האחרונה (שם שם ס). להוציא דבר גשמי מכח פשיטותו הגמורה (הקד׳ רא״ב״ד לספר יצירה). והגשמים הממוזגים מאלה התמזגות קרוב מן השווי

---

1) [ע״פ הארמ׳ פְּשִׁיט, שהוא פָּשׁוּט, בעברי.]

כזורעי הצמחים שכים מן פשיטות איכיות היסודות כהם (אמו"ר לרמב"ד א ו, 21). מה שנאמר מאין רוצה לומר שאין לו שותף כי הכל מכחו אבל אותו אין יותר הוא יש מכל היישות שבעולם אבל מתוך שהוא פשוט וכל הפשוטים מורכבים נגד פשיטותו נקרא כנגדם אין (ר' דוד בר' אברהם, מגורת הבריא, קנן על יד יא, נא). טרם נהיה שום דבר היה הכל גלוי לפניו ומצוייר במחשבתו על דרך הפשיטות (שם שם, נג). מי הוא זה אשר כטבעו המיוחד לעלות שמים מצד קלותו המוחלט ועיצם פשיטותו כמו האש (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה דברי אגור). יסוד האויר השני לו בפשיטות וקלות (שם שם) ולזה אמרו והחליטו המאמר שמחוייב המציאות ית' אינו גוף ולא כח בגוף והוא כתכלית הפשיטות (מנחת קנאות, קויפמן, 29). אבל הבורא פשוט הוא תכלית הפשיטות (כבשי יהודה, הגוזר, 121). — ובספ"ם, במשמ' פשיטת הכדור, חשוב שמחו; וכן חוג החוזים הנקרא אצטרול"ב בערכי לא יתכן לסהכרו אלא אחר עמדו על חכמת השיעור ועל המכרוטאת [1] ותנועות הגלגלים ופשיטות הכדור (ר"י א"ת, מו"ה, המבון הנפש, ד).

*פְּשִׁילָה, ש"נ,–שה"פ מן הִפְשִׁיל: יעט, מעיל צדקה יעטני, עוטה אור, ועל שפם יעטה, פ' לשון עטיפה ופשילה (הפרחון, מהברה הערוך, יעט).

*פְּשִׁיעָה, ש"נ,—בה"פ מן פָּשַׁע, פעֻלת הפושע, מעשה רשלנות, Nachlässigkeit: négligence; negligence: תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים (ירוש' שבת יד ג). תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ מג.). פשיעה כבעלים וכו' רב אחא ורבינא, חד אמר חייב וחד אמר פטור (שם נה.). לא שנו אלא שחלה בפשיעה אבל כאונס נתרפא מן האמצע. היכי דמי בפשיעה כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים (ב"ב קמד:). — ובספהמ"א: חוץ מצינים ופחים, שפעמים שבאין בפשיעה (רש"י, כתוב' ל.). מן הפשיעה יכול לשמור עצמו (תוס' שם שם, ד"ה הכל בידי). שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה (ר"י א"ת, כוזרי ג יט). חלה אחד מהם (מן השותפים) באונס אם יש קצבה לרפואתו מתרפא בשלו וכו' ואם חלה בפשיעה כגון שהלך בשלג כחורף או בחום ביסות החמה וכיוצא בזה אפי' אין לו קצבה מתרפא כשלו (טוחו"מ קעז ג). הלא אף אם נפל בלא פשיעתו לא ישמח כדכתיב בנפול אויביך וכו' (חורה' לדיקים, המכזריות, כג:). — ואמר הפיטן: ראו משפטי ודיני שלחתם יד בפקרוני הן כל ראתה עיני. שמירה זו בפשיעה למי החוב בפריעה ונדעה כשלמי הרעה (יצחק בן לחונן, סחדתי נינרי, תוכחה, בצה"ב 58).

*פְּשִׁיעוּת, ש"נ,—כמו פְּשִׁיעָה: סוף דבר שלא נמצא חכם מחכמי ישראל שקורא דורות השמד גוים גמורים ולא רשעים גמורים מפני שפשיעותם באונס היתה (סעדיה בן מימון אבן דנאן, מחדה גנוזה, שאלה ע"ד האנוסים, יו.).

*פְּשִׁירָה, ש"נ,–שה"פ מן פָּשַׁר, פְּשִׁירַת הקדחת, תכונתה להיות פושרת ולא חמה ביותר: הקדחת היומית היא אותה שתקרה עונתה ביום ופשירתה בלילה (קאנון ד א ג נז).

*פשל [1], ממנו *הַפְשָׁלָה, *פָּשַׁל, *פְּשִׁילָה.

*פָּשַׁל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפְעִ', *הִפְשִׁיל [2], — א) הִפְשִׁיל חבלים, הִפְשִׁיל כחבלים, גִּדֵּל ופתל, שזר ומוה, (Seile) drehen; corder; to twist, make (ropes): בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילים כתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות וכו' (רבי יהודה, מגי' ג ג). מפשילין (הזב והטהור) בחבלין וחכמים אומרים עד שיהיה זה מושך הילך וזה מושך הילך (זב' ג ג). ואין מפשילין לתוכן (לתוך ערי מקלט) חבלים

[1] [כך על פי הערכי a) ובהוצאות נשתכשה המה.]

a) مخروطات

[1] [עי' כהערה הבאה.]

[2] הפעל פשל כא בלשון חז"ל בשתי הוראות שקשה לראות קשר ביניהן: א) כמשמ' פתל, שזר, טוה, וזאת משמ' הפעל אף במור'. ב) כמשמ' הפשיל דבר לאחוריו כמקל, הניח את הדבר שיהיה תלוי. ולפי צורתו ושמושו המיחד הזה של הפעל יתכן אולי שחברו כאן עם הפעל השמי הפשיל, הנמצא אף כסור', פעל אחר, שעקרו ביונ' ὑποστέλλω, הבא בשמושים כגון ὑπέστειλε τά ἱστία, הפשיל את מפרשי הספינה שיהיו תלויים במקלות התרן, הוריד את הקלעים תלויים לאחוריהם ברוח, וצ"ע.]

ואין עושין כתובן כלי זכוכית שלא להרגיל רגל גואל הדם לשם (תוספתי מכות ג ט). מהו מפקיעין, תירגם ר׳ חגיו קומי ר׳ יוסה מפשילים (ירוש׳ סוכה ה ג). מאי מסרגין ומאי מסתחין, כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר׳ חייא בר אבא ור׳ אסי וכו׳ איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחילה וכו׳ (מו״ק י.). ושוין שאין פורסין כתובן (בתוך ערי המקלט) מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.).—ובסהס״א: סיב הגדל סביב הדקלים ומייבשין אותו ונחלק לרצועות ומפשילין ממנו חבלים (רש״י חול׳ נח:, ד״ה נברא).—ב) הִפְשִׁיל כלים קפה ובדו׳ במקל או בעין לאחוריו, שם אותם תלויים לאחוריו, nachhängen lassen; laisser trainer (derrière soi); to (let) droop (behind): מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועים מפשילין במקל לאחוריהן (כלאים ט ה). המוליך את התבן לא יפשיל [1]) את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו (כילה ד ח). טען והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי, מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו וכו׳ חייב שלא שמר כדרך השומרים (ב״מ ג י). הרמינים שאמרו שלשה אחוזין זה בזה, רבן שמעין בן גמליאל אומר בנפה ובכברה כדי שיטול ויהלך ובקופה כדי שיפשיל לאחוריו (כלים יז ד). נותנין בקפוף ובמחוק ומפשילין לאחוריו (תוספתי חול׳ ח ד). קח לך את יהושע בן נון, וכי מפשיל היה משה כבני אדם לאחריו אלא אמרלו הקדוש ברוך הוא קחם בדברים שלא יהיה לכם לדבר אחר (ספרא ויס, לו, מכילתא דמילואים פרשה א). מכלל שנאמר לא יעלה עליך יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת״ל לא תלבש (שם, קדושים פרק ד). דייסקי שהיא מליאה ספרים או שהיו בתוכה עצמו׳ המת הרי זה מפשילן מאחוריו ורוכב (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). נעל שלא בראוי, קשר שלא בראוי, הפשילן לאחוריו, נתן בראש גבו ונגנבו חייב לשלם (שם ב״מ ג יא). כל אחד ואחד נותן

[1]) [בקטע ב״י משנ׳ מנקי׳ מהגני׳, ביה״מ שבמר נמצא: לא יְפַשֵׁל, והכונה לפע׳.]

פסחו בעורו ומפשיל לאחוריו (פסח׳ סה:). עץ ארז ואזוב ושני תולעת שהפשיל בהן קופתו לאחוריו פסולין (רבי אליעזר, סוטה טו:). הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה, פחות מארבעה קבין מפשילן לאחוריו ומתפלל (ב״ה קה:). עד היכן לא ישנה אדם באפסניא שלו רב אמר עד הבאה ושמואל אמר עד שיפשיל [1]) כליו לאחוריו (ערכ׳ עז:). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין והפשיל במקלו ושיבהן (מד״ר בראש׳ יט). לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו וכו׳ (שם שם כב).— ובפרט, הִפְשִׁיל כליו מאחריו והלך, הִפְשִׁיל דברים לאחוריו ויצא ובדו׳: הגיעה חמה לרגליו של ר׳ אליעזר נטל סדין ופירס על גבי סוכה הפשיל ר׳ אליע׳ רגליו [2]) והלך לו (תוספתי סוכה א ט). ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל ב״ה אחד בדרום שליש שנים, ערב יה״כ אמר לו תן לי שכרי וכו׳ אמר לו אין לי וכו׳ הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש (שבת קכז:). — ובהשאלה: ויצא קין מלפני ה׳, מהיכן יצא, ר׳ יודן בשם ר׳ איבו אמר הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה (מד״ר בראש׳ כב). — והִפְשִׁיל רצועה תחת זנב הבהמה: יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו לחמטו ובלבד שלא יקשור את המסרכו ויפשיל [3]) את הרצועה תחת זנבו (רשב״ג, תוספתי שבת ד ג). שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזומנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון וא׳ משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואבנים טובות ומרגליות ולא עוד אלא שמפשילין רצועה תחת זנבו ומוציא בה עפר לגנתו ולחורבתו (ר״ש בן מנסיא, סנה׳ נט:). — והִפְשִׁיל ידו לאחוריו: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתי שבת ו ט). — והִפְשִׁילוֹ לפניו: נתנו במקטירו והפשילו לפניו בפונדתו וכו׳ הרי זה נשבע ויוצא (שם ב״מ ח יג). — ובסהס״א: סרוחי טבולים, קושרים בעין רדידים בראשם ומשלשלין ומפשילין ראש הרדיד

[1]) [כך הגרסה ברגמ״ה וברש״י; אך בגמ׳: שיפשלו. ובשיטה מקובצת: שיפשילו.]

[2]) [צ״ל בליו, לבליו.]

[3]) [בבבלי (שבת נג.) הגרסה: שלא יפשול.]

לאחוריהם והוא הסרת (ר"ח בלגבלי, יחזקי כג יח). [1]

—הפעי, *הפשל, בינ' מפשל, מופשל — שהפשילו אותו: היתה קיפתו מ ו פ ש ל ת לו מאחוריו כרשות הרכים וכו' (תוספת' ב"ק ח ז). לא יכנס אדם להר הבית לא כמקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מ ו פ ש ל ת לאחוריו (ברכ' סב:). — ובמהמ"א: ונמצאת טליתו מקופלת מתנה ומהנה ו מ ו פ ש ל ת על כתפיו וחלל בנגד השדרה ונראה כמין מרזב (ר"ח, שבת קמז.). בתי ידים מתמשכין ו מ ו פ ש ל י ם לאחוריהם וזרועות יהודים מתגלין (מקעות בנימין הטליטי, הסרדס ג, 61).

—קל, *פשל, כמו הפעי, הפשיל, ואמר הפיטן: עון בעלי תשובה יכבש ויעביר ל פ ש ו ל, פשעי זדונות עשה בחטא שגיאות לרשול (מנחם ברבי מכיר, אדעה, זולת שבת תשובה). — ועי' הפעי, הערות.

—נפעי, *נפשל,—כמו הפעי, ואמר הפיטן: משפטיו חיות בפולים תוך שלש אצבע, המשלשל יהי נ פ ש ל כדי אצבעות ארבע (שלמה, שם מלות, אהבה שלח).

פשע [2], ממנו *פשיעה, פשע, פשע.

פשע, פ"ע, פשעת, פשעת, פשעתם, פשעו, פשעו, פשע, פשעים, פושעים, פשעו, יפשע, תפשע, יפשעו, פשע, פשע, — פשע העם או המלך מתחת יד עם אחר, פשע בעם או במלך, מרד בו, בגד בו, abfallen; abandonner; to desert: ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה (מ"א יב יט). ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב (מ"ב א א). ויהי במות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל (שם ג ה). בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך וכו' ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא (שם ח כ–כב). — ופשע העם או האדם באלהים: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך (מ"א ח נ). בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישעי א ב). אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי (שם מג כז). פשע וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר (שם נט יג). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו (ירמ' ב ח). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם יי' (שם שם כט). אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן ובקולי לא שמעתם נאם יי' (שם ג יג). וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו בי ואשר פשעו בי (שם לג ח). שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה (יחזקי ב ג). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הושי ז יג). ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי (צפני ג יא). — ופשע על התורה, עבר על דבריה: יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הושי ח א). — ופשע על דבר, למען הדבר: ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כח כא).—ובדבר: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם (יחזקי יח לא). כי הרבינו לפשע בדבר הזה (עזרי י יג). —ובלי השלמה: באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם (עמוי ד ד). נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת (איכ' ג מב).—ובינ' פוע': ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יי' יכלו (ישעי א כח). השיבו פושעים על לב. (שם מו ח). כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך (שם מח ח). תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע (שם נג יב). וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזקי כ לח). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם

[1] [בילקוט המכירי לתהל' (פו יג) מובא בשם תנחומא: ירד יעקב וכו' וצפה את עשו נכנס ו ה פ ש י ל עצמו ונטמן אחורי הפתח. אך כנראה צ"ל: ו ה ש פ י ל עצמו.
בעבודה לרמע"ג (באלדני ילדקו, קבץ מע"י גאו' ב, 10; קדור רקע"ג, רנא) נמצא: כבית כלא מים השיל, ויחשוף גי הנחבית, כוערת מאתמול ה פ ש י ל, ושער ומראה אש בית, ע"כ, והוא על דרך לשון הכתוב (ישעי ל לג): כי ערוך מאתמול תפתה וכו' נשמת יי' כנחל גפרית כ ע ד ה כה. אך משמ' הפעל הפשיל אינה ברורה, ויתכן שיש כאן ט"ס, וצ"ל: ה כ ש י ל].

[2] [ע"פ משמ' השרש, כפי שהיא יוצאת משמושים כגון בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כ), היא כנראה לשון נתוק ורחוק, ועל כן אפשר שפשע קרוב אל פשח, ואולי אף אל פשע כמשמ' רחוק ופשק הרגלים בפסיעה, ער שיש לראות בשרש זה אך מבטא מיחד של פשע בההתפתחות מדינית ודתית. ומתאים לכך פסע כמור', הבא גם במשמ' פסע פסיעות וגם בזו של פשע וחטא; וכן התפתחו גם בלשונות אחרות מלים כמשמ' פסע וצעד להוראת עבר עברה, כגון Ausschreitung; excès; excess.]

(הוש' יד י). ופשעים נשמרו יחדו אחרית רשעים נכרתה ותשועת צדיקים מיי וכו' (תהל' לז לח–לט). אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יה). ולאחרית מלכותם כהתם הַפֹּשְׁעִים יעמד מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). — ובתו"מ: שלא פשעת בדבר אלא היא הטעתך (מד"ר בראשי' פז). שהראת הקב"ה למשה וכו' דור דור ושופטיו דור דור ומנהיגיו דור דור ופושעיו דור דור וצדיקיו (שם במדי' כג). ועל ידי שמטרונית היתה יודעת שהמלך היה מחבבה יותר מדאי חיתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת את גזירותיו (פסיק' רב', ותאונר כיון, קמד.). כשתהא אומר לפושעים למה לא עשיתם תשובה, אם תקבלני כל הפושעים משלימין לך ומסתכלין כי הכל, ואני העד העיד שאתה מקבל את השבים (מדרי' שוח"ט לתהל' כח). — ובסהס"א: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה (תפלת י"ח). כמי שמתחמם באש שאם ישב רחוק ממנו יהנה בחומו ויקבל תועלת באורו ואם יפשע בעצמו ויוסיף להתקרב אליו ישרף וישוב לו התועלת לנזק (פרוש הרמב"ם לאבו' ב י). — ואמר הפיטן: אני אשבתי ופשוע צרק נא דינהו ואל יצא רשוע צדק המציאהו (מקדך בל המס, סליחי' נעילה, קדור חרס לונח, תכים.). — *פּוֹשְׁעֵי ישראל ופּוֹשְׁעֵי אמות העולם: פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חורש (תוספת' סנה' יג ד). אמרה כנס"י אף על פי שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע פושעי ישראל בגופן (רבה, ר"ה יז.). תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם (גיטי' כז.). —*פִּשַּׁע השומר, התרשל ולא שמר כראוי, vernachlässigen; négliger; to neglect: שומר חנם כיון שאמר פשעתי מקנה ליה בפילא (רב פפא, ב"מ לד.). פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה וכו' (שם לו:). — *ועל מי שהתרשל בענינים אחרים וגרם לתקלה ע"י זה, בתפלה, בערוב, בהליכה בדרך: ושל מוספין כל היום, א"ר יוחנן, ונקרא (המתפלל מוסף אחר שבע שעות) פושע (ברכ' כח.). פושע את (במוחל למי שלא הכין ערוב תבשילין, ביצה טז:). נתקל פושע הוא (ר"מ, ב"ק כט.). למיסרא דסבר ר"ם נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). — ובסהם"א: וכן אם פשע ולא בדק הסכין או שאבדה הסכין עד שלא יבדוק שחיטתו כשרה (רמב"ם, שחיטה א כח). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם וכו' ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים (הוש, שכירות ב ג). אבל אם שלח לו ע"י מי שהוחזק כפרן או במקום סכנת דרכים שאין הרבים רגילין להעביר שם ממונם הרי פשע וחייב (טוחו"מ קכא א). ראובן שאל משמעון משכון שמשכן בידו, השיב שמעון בנך הקטן בא ושאל אותו בשמך ונתתיו לו, וראובן אומר שלא בא לידו, שמעון פושע הוא שמסרו ליד בן ראובן אפילו אם היה גדול (שו"ע חו"מ עב לא). הפקיד אצלו פירות שאינם מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה"ז פושע (שם רלב יד). — *ופִשַּׁע האדם בנפשו, לא נשמר לנפשו, לא נהג בזהירות[1]: אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בכתיבם תבואה של שנים ושלש וארבע שנים (מד"ר בראשי' לא). — *ופִשַּׁע בפלוני, התרשל בעבודתו עם פלוני, פִּשַּׁע בתינוקות[2]: ומלמד תינוקו' שפשע בתינוקו' ולא למד או למד בטעות וכל כיוצא באלו האומנים שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו מסלקין אותן בלא התראה (רמב"ם, שכירות י ז). —נפע', נִפְשַׁע, — מי שפושעים ומורדים בו: מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד אח נִפְשָׁע מקרית עז ומדונים כבריח ארמון[3] (משלי יח יח–יט). —*נִפְשַׁע הדבר מהיות, נִפְשַׁע הדבר ולא היה, הכזיב את תקות

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [עפ"י הארמי' שבתלמו': דהוה פשע בינוקי (מכות טז:), ובן נמצא בארמ' גם פשע בנפשיה, התרשל בעניני עצמו, לא נשמר לנפשו: פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי (ב"ק סה.).]

[3] [המפרשים התלבטו בפרוש המלה והמשל, והשבעים והוולג' תרגמו כאלו היה בתוב נושע תחת נפשע. ואולם בנראה אין אח כאן לשון אחים ואחיות, אלא אח הגחלים בכתוב ואת האח לפניו מבערת (ירמי' לו כב), והבונה היא: אח שהגחלים מורדות ונלחמות בו (אש הגחלים הבוערות והמים הרותחים שבסיר) יותר ממלחמת קריה נצורה, ובנראה אין כאן אלא המשך לפסוק הקודם שטמון בו חדוד בכונה שניה: ובין עצומים יפריד, בלו' ובין עֵץ וּמַיִם יפריד האח, בין העצים הבוערים והמים הרותחים יפריד האח שביניהם, והוא נפשע מקרית עז. וחדוד בזה גם בראשית הפסוק: מדינים ישבית הגור"ל, שבונתו: מדינים ישבית הגורש לין; השוה: גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י).]

המקוה ולא היה: בשת דבר הבא על ענין שחשב המתבייש שיהיה ונפשע מהיות (ר"א בדרש׳, מותם מכנים, בושה). לפי שכזב יאמר על דבר הנועד להיות ויפשע ולא יהיה וכו׳ אל תיער לה דבר שיפשע מהיות (שם, כמם). — ״ובמשמ׳ הקל, ואמר הפיטן: טהור עינים מראות רעים יצוריו בוחן בכל עתים ורגעים בלות כחמה בו נפשעים להביא שבר לחטאים ופושעים (ר׳ שמעון בר יצחק, אמתי, סדר ב שבועות).

—הפע׳, ״הִפְשִׁיעַ,—הִפְשִׁיעַ את פלוני, החטיאו, גרם לו שיפשע: וה׳ הסיתו (את מנילאוס) באכזריותיו ובעונותיו כי הרבה הפשיע[1]) והרשיע לעשות תועבות רבות לפני מזבח ה׳ (יוסיפון כז, פרג, מד.). מדוע הפשיעם והכשילם (נלמון, וגנזי״ל. 211). — ובמשמ׳ הרשיע, האשים, אמר על פלוני שפשע, חשב לו לפשע: אל פניו אוכיח, לרעת מה יפשיעני (רש״י, איוב יג יה). ואני בבואי מפדן באותו הדרך לאחר שברכני הקב״ה מתה רחל ברוך בעוד הרבה דרך עד הישוב לכן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקברה אצל לאה במערת המכפלה, ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן (רשב״ם, ברא׳ מח ז). אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על הצבור ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה (הוא, במד׳ יו יה).—ואמר הפיטן: חון סוערה וסועה ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה פן אראה ברעה באבדן מולדתי (יצחק, יוצר בשבת, פל״מ׳ ד׳ עש״ח).

פֶּשַׁע, ש״ז, פֶּשַׁע, בכנ׳ פִּשְׁעִי, פִּשְׁעוֹ, פִּשְׁעָהּ, פִּשְׁעֲכֶם, פִּשְׁעָם, ונ״ר פְּשָׁעִים, סמי׳ פִּשְׁעֵי, בכנ׳ פְּשָׁעַי, פְּשָׁעֶיךָ, פְּשָׁעָיו, פְּשָׁעֶיהָ, פִּשְׁעֵיכֶם, פִּשְׁעֵיהֶם, — פעלת הַפּוֹשֵׁעַ והבוגד באלהים, חֵטְא וְעָוֹן, Abfall, Sünde; désertion, péché; desertion, sin: ויען יעקב ויאמר ללבן מה פִּשְׁעִי מה חטאתי כי דלקת אחרי (ברא׳ לא לו). אנא שא נא פֶּשַׁע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לְפֶשַׁע עבדי אלהי אביך (שם נ יז). השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לְפִשְׁעֲכֶם (שמות כג כא). נצר חסד לאלפים נשא עון וָפֶשַׁע וחטאה ונקה לא ינקה (שם לד ז). והתודה

עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פִּשְׁעֵיהֶם לכל חטאתם (ויקר׳ יו כא). דע וראה כי אין בידי רעה וָפֶשַׁע ולא חטאתי לך (ש״א כד יב). שא נא לְפֶשַׁע אמתך (שם כה כח). נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פִּשְׁעָהּ ונפלה ולא תוסיף קום (ישע׳ כד כ). אנכי אנכי הוא מחה פְשָׁעֶיךָ למעני וחטאתיך לא אזכר (שם מג כה). והוא מחלל מפְּשָׁעֵינוּ מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (שם נג ה). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פִּשְׁעָם ולבית יעקב חטאתם (שם נח א). והרשע כי ישוב מכל חטאתו וכו׳ כל פְּשָׁעָיו אשר עשה לא יזכרו לו (יחזק׳ יח כב). ויראה וישוב מכל פְּשָׁעָיו אשר עשה (שם שם כח). צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פִּשְׁעוֹ ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו (שם לג יב). על שלשה פִּשְׁעֵי ארום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). הירצה יי׳ באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פִּשְׁעִי[1]) פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פֶּשַׁע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (שם ז יח). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פִּשְׁעֵיהֶם הדיחמו כי מרו בך (תהל׳ ה יא), גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקתי מִפֶּשַׁע רב (שם יט יד). חטאת נעורי וּפְשָׁעַי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי׳ (שם כה ז). כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פִשְׁעִי ולא חטאתי יי׳ (שם נט ד). דברי עונות גברו מני פְּשָׁעֵינוּ אתה תכפרם (שם סה ד). אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פִּשְׁעָם ובנגעים עונם (שם פט לב—לג). כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פְּשָׁעֵינוּ (שם קג יב). שנאה תערר מדנים ועל כל פְּשָׁעִים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פְשָׁעָיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). גוזל אביו ואמו ואומר אין פָּשַׁע חבר הוא לאיש משחית (שם שם כד). אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פִּשְׁעָם (איו׳ ח ד). היו צריה לראש איביה שלו כי יי׳ הוגה על רב פְּשָׁעֶיהָ (איכ׳ א ה). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הַפֶּשַׁע

---

1) [בהוצ׳ גינצבורג (עמ׳ קנח) אין הפשיע.]

1) [במקום בְּפִשְׁעִי, כמו פֶּתַח במקום בְּפֶתַח, ועוד.]

ולהחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים (דני' ט כד).— וּפֶשַׁע באדם, הגורם לנזק ממון: על כל דבר פֶּשַׁע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). — פֶּשַׁע שְׂפָתַיִם, מה שחטא ופשע האדם בדבור פה: בְּפֶשַׁע שפתים מוקש רע (משלי יב יג).—רַב פֶּשַׁע, מי שמרבה לפשע: איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פָּשַׁע (שם כט כב). — ילד פֶּשַׁע: הלא אתם ילדי פֶשַׁע זרע שקר (ישעי' נז ד).— שָׁבֵי פֶשַׁע, מי ששבו מפשעיהם: ובא לציון גואל ולשבי פֶשַׁע ביעקב נאם יי' (שם נט כ) — ובתו"מ: אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי (ודוי כהן גדול, יומא ג ח). פשעים אלו המורדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי וכו' (בבלי שם לו:). אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור (תנחו' וישב ד). — ובספהמ"א: ור' יהודה סבר לשדורי ממש שדרי' לתינוק, מה פשע יש לחנווני בכך (רגמ"ה, ב"ב פז:). שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל בשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספר חסידים תתתתסיב). —ואמר הפיטן: בשבוץ מכנסי בד בעין פרשים תחלה יכסה חמוקי ירכיו כם יכסה פשע ערות שטים ויגלה לנו זבות גן נעול (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, ריד:). —ואמר המשורר: לרבים הוא חבר ועל פשעם עבר ובנחת דבר בשבתו בשערים (דונש, דעה לבי, סעה"ס 5). דמעתי עורתי על כבד מעותי ואשר הרעתי, הרעתי בילדותי ומפשעי שחרות נהייתי ונחליתי (רמב"ע, מזמרת סירתי, שם 81).

***פִּשְׁפּוּשׁ**, ש"ז,—סה"ס מן פִּשְׁפֵּשׁ, פעלת המפשפש והמחפש [1]: סדר הפשפוש הוא שיחקור שמא עבר על איזה דבר (ספר דברי הימים ודעת חכמה ח ג). ואחר כך יקדש שאר היום בפשפוש מעשיו ולשוב מהם (חמדת הימים ב, קז.). ועל כרחך לא נתקנו תעניות אלו אלא לפשפוש המעשים ולקבל עליו דרכי תשובה (שם שם, קל.).

[1] [עפ"י הארמ' שבתרגומים.]

א. ***פִּשְׁפָּשׁ** [1], ש"ז, — רמש קטן מסריח ומוצץ דם החי ומיץ הצמח, וביחוד המין המוצץ דם האדם בלילה, Wanze, Bettwanze; punaise; bug, bed-bug: אמרו לו וכו' טמא היית וטמאה היתה תרומה או נודע שהוא טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם טעם פשפש לתוך פיו הרי זה יפלוט (תרומ' ח ג). עוד הן (שקצים ורמשים) יש בהן צורך, זבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה, נחש לחפפית, שבלול לחזזית, סממית לעקרב (ר' כהורי', ירוש' ברכ' ט ג). בהמה בבהמה תאכלו ולא עוף בבהמה תאכלו ולא שקץ באבילה ולא סוף דבר פישפש, אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (שם תרומ' ח ג). תולה (את בתם הדם) בפשפש ועד כתורמוס (ר"נ בר ילחק, נדה נח:). פשפש זה ארכו ברחבו וטעמו בריחו, ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו (ת"כ, שם שם).—ובספהמ"א: אם יבולעו שבעה פשפשים הנולדים בזמן הקיץ במטות ויהיו חיים יועילו לנשיכת הנחש הממית ואם יושם עפרם בפי האמה ירפא חולי קושי ההשתנה (שלטי הגבורים כ). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח). אמנם ברמשים מכאיבים ינגעו גם המה ככל תושבי ארצות החמות זבובים כנים וכו' פשפשים (וואנצען) וכו', (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, עז).

ב. ***פִּשְׁפָּשׁ** [2], ש"ז, — פתח קטן, דלת קטנה, פתח בדלת, Türchen, Nebentür; petite porte.

[1] [כסור' פִּשְׁפִּישָׁא, ועי' פִּשְׁפֵּשׁ, הערה. במשנ' מנק' ב"י פרמה מנק' פִּשְׁפֵּשׁ, וכב"י קופמן פִּישְׁפֵּשׁ, ובדפו' ליוורנו פִּשְׁפֵּשׁ, ובמדרב"ם נדפס: פשפיש.]

[2] [לא התברר מקור המלה שגם המדקדק הסורי בר-בהלול מביא אותה במשמ' דלת קטנה שבגדולה, אף שלא נמצאה בשום מקור בלשון הסורית. ויתכן שגם מלה פִּשְׁפֵּשׁ זו, כמו פספס, פסיפס, במשמ' אבן תשבץ, משבצת אבנים (שהיא מיונ' ψῆφος) שאולה היא מיוני או רומ'. ואכן נמצא פשפש או פסיפס גם במשמ' עמוד: ראשי פסיפסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו) ובארמ' די בידיה תלין פשפושין דארעא (תרג' תהל' לה ד). ושתי הוראות אלו, של דלת קטנה ושל עמוד השער', יש גם לרומ' postis, ועל בן אפשר שבטאו בהדמות ההגאים pospis במקום postis,

במזרח : guichet ; little door, wicket שער נקנור, ושני פשפשין היו לו אחד בימינו ואחד בשמאלו (סקל׳ ו ג). נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרת וכו׳ (תמי׳ א ג). בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום וכו׳ נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול (שם ג ז). זה (השער) שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). שני פשפשין [1] היו בבית החליפות וגובהן שמנה כדי להכשיר את כל העזרה כולה לאבילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים (ר׳ יוסי ב״ר יהודה, זבח׳ נה:). והאומן אינו בונה אותה (את הפלטין) מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין וכו׳ (מד״ר ברא׳ א). פתח לו הקב״ה פשפש מתחת כסא כבודו ואמר לך רד (בשם ר׳ אבא בר אינו, שם שמות מב). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטר ובנו אותו והיו בני המדינה עומדים על פתח פלטר ומצעקים ואומרים יכנס המלך לפלטר, מה עשה נכנס בפשפש ושלח להם הכרוז אל תצעקו שכבר באתי לפלטר (שם במד׳ יג). שעתיד הקב״ה לעשות שער גדול לביהמ״ק ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגליות (פסיק׳ רב׳, עניה סוערה, קמע.). — ובסהמ״א: הפשפש והוא שער הקטן ושני פישפשין היו להיכל מצרי השער הגדול שבאמצע (רמב״ם, ביהב״ח ד ו). — ואמר הפיטן: פשפשים ושערים ארצה נגררים (אלבעותי סבלו, קינ׳ ת״ב).

*פִּשְׁפֵּשׁ [2], פיו״ע, — פִּשְׁפֵּשׁ בדבר או במקום, חִפֵּשׂ בו יפה יפה, absuchen, nachforschen ; rechercher, fouiller ; to search, enquire : אבל אמרו אחד יצא מעיר פלונית מפשפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא תינשא אשתו (תוספת׳ יבמ׳ יד ח). ביהודה בראשונה היו השושבינין מפשפשין במקום החתן ובמקום חכלה [1] (ר׳ יודה, ירוש׳ כתוב׳ א א). אם כשפישפש ומצא הרי מצא אם כשלא מצא הרי פישפש ולא מצא (שם שם). מה שעירים הללו יורדים על עשבים וספשפשין בהם [2] כדי שלא יתליעו, כך הוי מפשפש בדבר תורה כדי שלא תשכחם, א״ל רבי יעקב ברבי חנינה לרבי בא ונפשפש בהלכות [3] בשביל שלא יעלו חלודה (ספרי דבר׳ שו). בשר ודם מפשפש שטרותיו אם מצא שמתחייבים לו בני אדם הוא מוציא שטרותיו וגובה מהם ואם מצא שהוא חייב לאדם כובשו ואינו מוציאו (מדר׳ שמות כה). אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתו ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (שם במד׳ יט). — ובהשאלה פִּשְׁפֵּשׁ בעצמו או במעשיו, בדק את לבו ואת מעשיו שמא חטא, הרהר בתשובה: היה בא אצל הכהן והכהן אומר ואמר לו צא ופשפש בעצמך וחזור בך שאין הנגעים באין אלא על לשון הרע וכו׳ (תוספת׳ נגע׳ ו ז). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה׳, פשפש ולא

והיא פשפש שבתו״מ. והשוה למשל πέντε, חמש ביוני, שעל ידו πέμπε, ולפי זה בגרמ׳ fünf, באנג׳ five וכו׳.

במשנ׳ מנק׳ ליוורנו מנקד פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁין. ובכ״י קופמן: פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁים, פִּשְׁפְּשִׁין.]

[1] [הערת ד״ס: בכ״י ר׳ ב׳ פשופשין בכולן ובכ״י ק׳ פשיפשין ובסמוך פשפש ובכ״י ר׳ א׳ בסמוך פישפש, ע״כ. ובתוספת׳ (זבח׳ ז א): פסיפסין. ובהמאירי ליומא (ד ב): הנכנס דרך גגות ופספסין.]

[2] [יש מחברים פעל זה עם מִשְׁמֵשׁ, מן משש, ואולם אין להתעלם מן הַקשר שבין הפעל הזה ובין ש״ז א. פִּשְׁפֵּשׁ. וכנראה קדם שם הרמש, המצוי אף בסורי, לפעל, שאינו בלשון זו אלא בארמ׳ של יהודים בלבד. ולפי זה פִּשְׁפֵּשׁ בעקר משמעותו הוא כמו ג. פִּלֵּה (עי׳ הערות לערך זה), חפש רמשים ושרצים, טהר מרמשים. ואמנם אף השם רֶמֶשׂ, שהוא נֶמֶשׁ באשור׳ מן נָמַשׁ, רָמַשׂ, הלך וזחל, נַמְשָׁשׁ, רומש ושורץ, בלשון זו, הוא גם כמו משמש (משמש ובא) בעבר׳, ובמובן זה אין פשפש(ים) אלא משמוש של שרצים. ובאשור׳ משרש זה גם נַמְשָׁת, שעקרו מַמְשַׁת, מין ממיני העכביש, והיא כנראה השממית (משלי ל כח).

בספרי (דבר׳ שיח): משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו, צ״ל: משפשפו.]

[1] [עי׳ בעמ׳ הבא הערה [2].]

[2] [במדרי תנאים (הופמן, דבר׳ לב ב): ומנקין אותן ומפשפשין אותן.]

[3] [שם: את ההלכות.]

מצא יתלה בבטול תורה (כנא או רב מפדא, ברכ׳ ה.). נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו (ערוב׳ יג:). ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו׳, שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים (מד״ר במד׳ יג). — ופִשְׁפֵּשׁ את האדם, חפש בבגדיו ובכליו: ביהודה היו מפשפשין את החתן ואת הכלה[1]) שעה אחת קודם שיכנס לחופה[2]) (תוספת׳ כתוב׳ א ד). — וכאדם: נכנס לתרום את הלשכה מפשפשין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס ועד שעה שיצא (שם שקל׳ ג א). — ובסהמ״א: מת עשה (פרעה) חזר ופשפש בספריו ולא מצא כתב משליחות (מדרש ויושע, ס׳ דברי חכמים, ד). ודקדקו עם חכמי ארץ ישר׳ בסוד חעיבור ופשפשו וחיפשו כזו עד שנתבוננו בו יפה יפה (קטעי וכוח בן מאיר, JQR NS V, עמ׳ 547). הואיל ולא פשפשו כדבר גובין מנכסין משועבדים (רגמ״ה, ב״ב מ ב.). והיה מפשפש כל מעיו אם יש בהן כאב והיה מתחלש ומתעלף כל כך עד שאשתו בוכה עליו ותולשת שערה מחמת דאגה (רש״י, נדרי כ:, ד״ה סמולא). כיון דקבע הלכה אז אין לפשפש[3]) בדבר (רשב״ם, ב״ב קל:, ד״ה הלכה). אבל משהורה לעשות שוב אין לפשפש אחריו (הוא, שם שם, ד״ה ומר סבר). וכותבין שטר טירפא למלוה שילך וי.פשפש אחר קרקעותיו של לוה (הוא, שם קסט., ד״ה והאמר רב נחמן). לא אשקול ולא אראה אחר פלוני כי כולם נאמנים ואיך אפשפש אחריהם ואחשוד אותם וכו׳ (ספר חסידים מתתמסנו). וראיתי אותו ששכו פניו זעם וממפשפש[4]) בזקנו ואמרתי בלכי אורייתא היא דמרתחא ליה (הקנה, ענין ודוי, כו:). כשנולד הנער מגדלות אותו בעריסה

[1]) [בירוש׳ (עי׳ לעיל): במקום החתן ובמקום הכלה.]

[2]) [כדפוס׳: בראשונה היו וכו׳ ג׳ ימים קודם לחופה, ופרש כעל מנחת בכורים: מחפשין ג׳ ימים קודם לחופה ושלא ינהגו מנהג רמאות שלא תכין מפת כדם והחתן שלא יכין מפה כלא דם ויחליף את המפה שעם הדם.]

[3]) [השוה גם א. פִּקְפֵּק, תערה.]

[4]) [אולי צ״ל: וממשמש.]

ומניחות ידיהן על ראשו וממפשפשות[1]) ראשו לפיכך ראשיהן עגולים (ר״י עקנין, ספר מוסר ב יד). חובה על האדם לפשפש במעשיו ולזכות את פעליו ולטהר טומאת לבו קודם שיגיעו לפני חוקר הלבבות ובוחן הכליות ויודע הנסתרות (שם שם יח). — ואמר הפיטן: פשפשתי בבית גנזי פנקסים וספרים פן אמצא החתן שאתם מספרים (ר״י טוב עלם, אז כארסת, זולי שבת הגדול). בפשפשנו מעשים והנם מבוערים רתת אחזתנו חבלים וצירים (שמואל, שמרנוך, קליר׳ ג עשי״ת).

פשר[2]), ממנו *אִפְשָׁר, ״אִפְשָׁרוּת, ״אִפְשָׁרִי, ״אִפְשָׁרִיּוּת, *הֶפְשֵׁר, ״הַפְשָׁרָה, ״הִתְפַּשְּׁרוּת, ״פִּשּׁוּר, ״פְּשִׁירָה, *פָּשַׁר, *פֹּשֶׁר, א. פֵּשֶׁר, ב. ״פֵּשֶׁר, ״פִּשֵּׁר, *פְּשָׁרָה, ״פִּשְׁרָה, ״פִּשְׁרוֹן, ״פִּשְׁרוּת, ״פַּשְׁרָן.

***פָּשַׁר**[3]) פ״ע, — א) פָּשַׁר הַמָּן, התמסמס אחר היותו קר וקפוא בקרח, schmelzen, auftauen; se liquéfier, fondre; to melt, thaw: ונמס, כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול (מכי׳ בשלח, ויסע מסה ד). — ומיד: והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, למיד שהוא טוח על גבי לבנים, כיון שטיפה של מים הוא

[1]) [ומשפשפות?]

[2]) [השרשים פשר ופתר שוים הם בעקר הוראתם, שהיא התרת דבר מוחש או מפשט, אף עפ״י שנתיחדו לשמושים מיחדים, ועל כן קשה לראות בשניהם שרשים שונים כראשיתם. אך אין יחסם זה ביחס שרשים אחרים, שבאים בעברית בשין, אבל בארמ׳ בתיו ובערבי׳ בת׳ a), אלא עקר השרש הוא פשר, וכן הוא נמצא גם בארמ׳, בסור׳, וכן בערבי פשר b), ורק כמשמ׳ פתר חלום נמצא פתר בעבר׳ המקראית ובכל שמושיו בארמ׳ של יהודים, בעוד שאף כמשמ׳ זו בא בסור׳ פשר בלבד. ועל כן יש לראות במכמא פתר צורה נהוגה בא״י בלבד, ואולי מבטא שנולד בצרוף פש–פת דוקה. ודומה לכך דמיון השרשים פשל—פתל (עי׳ פָּשַׁל, הערה) במשמ׳ פִּתּוּל פתילות וחבלים. ויש להפריד משרש זה את המלה הארמ׳ פתורא במשמ׳ שלחן, שהיא פַּשּׁוּר באשור׳, ומקורה בשומרית פַּנְשֻׁר. ואפשר ששרש זה קרוב הוא גם אל א. פרש, עי׳ שם הערה.]

[3]) [עי׳ בהערה לשרש.]

a) ث b) فسر

יורד עליו פושר והולך לו (אלישע בן אבויה, אדר"נ נוסח ב לה). — והשמן הקרוש: מביאה אשה פך של שמן ומניחתו כנגד המדורה לא בשביל שיתבשל אלא בשביל שיפשר (ר' יהודה, שבת מ:).—ובינ' פושר, מ"כ, פושרים, פושרין, מים פושרים וכדו', משקאות שפגה קרירותם ושאינם לא צוננים ולא תמים¹), lukewarm; tiède; lau(warm): אין שורין את החלתית כפושרין אבל נותנה לתוך החומץ (שבת כ ג). מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים (ספרא ויק, מצורע פרק א). המים הסוכים פסולים אלו הם הסוכים המלוחים והפושרים, המים המכזבים פסולין, אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע (פרה ח ט). לא שנו אלא כפושרין הא כצונין מותר (רב הונא, ירוש' שבת כ). אין לשין מצה ברותחין מפני שהן חולטין ולא כפושרין מפני שהן מחמיצין אבל לשין אותן כצונין (שם פסח' ב ז). כל המנחות נילושות כפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (שם שם). המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים אם יש עמהן דם טמיאה ואם לא טהורה ותטיל לפושרין (שם נדה ג ב). וכמה היא שרייתן כפושרין מעת לעת (שם שם). שומא יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין שערות אדומות, תטיל למים, אם נמוחו טמאה, אמר ריש לקיש וכפושרין (בבלי שם כב:). כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע וכו' אמר ר' יוחנן נראין דברי ר' יהודה בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכפה ולמעלן כימות החמה שבל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין, וסלהון דרבנן דאמרין מאחורי הכיפה ולמטה כימות הגשמים שבל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין (מד"ר ברא' ו). מלחש ונכנס (יוסף) מלחש ויוצא, הוה אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין, פושרין והיו פושרין (רב הונא בשם רב אחא (שם שם פו). — וכהשאלה, נכוה כפושרין, הכין כרמז קל: מעשה שמתה שפחתו של רבי אליעזר ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל, נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו, לבית ונכנסו אחריו, אמר להן כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (ירוש' ברכ' ב ח). — ונכוה בפושרים

¹) [ועי' פשר, הערה.]

כמשמ' הכנים ידו למים פושרים, וכהשאלה הורה ודן בדברים קלים, כנגוד לרותחים שהם הדברים החמורים: רישיה דרישך יכווה ברותחין ואתה לא תיכו' אפי' בפושרין (שם נדה ג ג).—וכספהם"א: ואלת הכחות הארבעה יעבדום שתי איכיות החום והקור כדי שישלמו כחום התנועות אצל המשיכה והדחייה ובקור שברון החום עד שיהיה פושר ויאות להשקיט המזון והחזיקו (אמו"ר לראב"ד א ו, 25). ולכאן נברא הצואר כדי שיתרחק הדרך ביניהם וימזג האויר ההוא ויהיה פושר ויועיל ולא יזיק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).—ואמר המשורר: ואל נא ירחץ הוא ראשו כפושרים ולא מים מאד לחים וקרים (ר"י חריזי, רפואות הגויה). — ופשרה הקדחת, לא היתה חמה ביותר: אין ראוי שתדין סבת צביעת השתן ואדמו על חום השקוי ויקרת הרכה קדחות פושרות (קאנון ג יד ז). והקדחת הזאת היא דבקה ולא תפשר לכללות הליחה ושקידתה עד הגבול או עד המות (שם ד א ב מד). קדחת שוקדת או מרכבת משוקדת ופושרת יחד (שם ד א ד יו).—ונוהג בדבור אף אדם פושר, שאינו מתחמם ומתפעל ביותר. — ב) פשר אדם מפלוני, התר ממנו ומתביעתו ע"י הסכם של תשלום חלקי¹) abfinden; arranger; to settle, pay off: פושר²) מן השני חזקה שהראשון בא וטורף, פושר²) מן הראשון וכו' פושר²) (ירוש' כתוב' י ו). —ג) כמו פתר, ואמר הפיטן: שלומיך תנחה במישור, תוכן עיקום חלומות תפשור (ינאי, אז ערות, קרובי לש' בראשית, זולאי, נח).

—נפע', *נפשר,—נפשרה הכד מכתפו של אדם³), התרה

¹) [גם משמ' זו של פשרה שבמשפט עקרה התרה והצלה: פשר או התפשר מן פלוני, נצל ממנו, ולא כאלו ענין של הסכם פושר שאינו נוטה לכאן או לכאן. ומענין זה כפע' פשר את הכלב מפלוני, הצילו מן הכלב.]

²) [ס"א: פישר.]

³) רש"י מבאר כלשון התמסמסות: נימוחה הכד מעצמה על כתיפו דהוי אונס, נפשרה נימוחה מתרגמינן וחם השמש ונמס פשר, ע"כ. ואולם אין לשון תמסה מתאימה לענין הכד שאדם נושאו על כתפו. אך פשר כלשון תו"מ עקר הוראתו (עי' לעיל) התיר ושחרר, וכן כאן כאלו התירה הכד את עצמה ממקומה בכתף נושאה.]

ונשמטה מאליה: ר׳ יהודה אומר כמתכוין חייב, ה״ד מתכוין אמר רבה במתכוין להורידה למטה מכתיפו, אמר ליה אביי מכלל דמחייב ר׳ מאיר אפילו נפשרה, אמר ליה אין מחייב היה ר׳ מאיר אפילו אזנה כידו (ב״ק כח:). — ״וכמו קל, התמסמס האכל, הטיט, השלג: שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח (רש״י, ויקר׳ יא ג). דומין לטוחי בנין כטיט שאינו מעובד כל צרכו שאין בו תבן והוא נפשר מאליו כבוא עליו גשמים (הוא, יחזק׳ כב כח). ופשורי, מי שלגין נפשרים על שפת המים ואין מושבי הספינה יכולין לבוא כאותו הדרך (הוא, ע״ז לד:, ד״ה עקולי). וביון דרותחין הן (מי המבול) היאך מהלכת (התכה) שאין ופתה נפשר (הוא זבחי קיג:, ד״ה וליטעמיך). — ״ונפשר הדבר אל שרשיו ויסודותיו, אפשר להתירו ולהפרידו ליסודותיו: כל הנמצאים עקרם ושרשם ארבעה שרשים אש ורוח ומים ועפר, מהן נהוו ואליהם הן נפשרין כמו שנתבאר במעשה בראשית (ר״י עקנין, ספר מוסר ג טז).—״נפשרה הדת, נאמר לה פשר, נתפרשה, ואמר המשורר: זכור בראשונה לאותיות וגם כל תולדותיהם בדת נפשרת (רסב״ג, שיר הענק, דוקס). — ואמר הפיטן: מה דודך מדוד לעתיד שאול נפשרים[1]) הם כאמות הכשרים (שלמיך בדעם, יומ׳ א מפס).

—פעי, פִּשֵּׁר,—א) הִתִּיר, שחרר, losmachen: détacher; to detach: חבילי של עצים וסיכה של קוצים שעשאו דלת לפירצה ולחצר וכו׳ אם היתה בכושה באכנים מראשה אינו רשאי ליגע בה ניתלו בה קרנין ורופקנין מפשר[2]) כידו בצינעא ובלבד שלא יקרע (תוספת׳ עירוב׳ יא יא), נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ירוש׳ שבת ז ב). כשם שמשוכה של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם את מפשר אותה מכאן ומתחדקת ממקום אחר, כך מלבות עשו גובה את הארנון מישראל עד שלא תגבה הרי הנולגולת באה ועד שהיא נגבית באה לעסק טרופין (תנחו׳ תבא א). לאחד שנכנס בלילה לגנוב ענבים מן הכרם והיה השומר אוהבו כיון שצפה אותו השומר ראה שאוהבו היה מה עשה, גירה בו הכלב שהיה עומד שם עמד ופשרו הימנו, וכשהיה השומר מבקש להזכיר לאותו אוהבו שבא לגנוב ענבים היה אומר לו זכור אתה היאך פישרתי הימך את הכלב (ר׳ אחא, פסיק׳ רב׳, מג׳ אחרים, נה:). — ופִּשֵּׁר את פלוני מן האוצר, מן דמם, מן האומנות, התיר ושחרר אותו מתשלום המסים: לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פשריני[1]) מן האוצר, וכן לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול על ידי לאומנות אלא אומר הוא לו פשריני[1]) מן האומנות (ירוש׳ דמאי ו יא). שבר את החמור והבריקה או שנשאת כאנגריא וכו׳ אית תניי תני אנגריא במיתה ואית תניי תני אומר לו הרי שלך לפניך, מאן דתני אנגריא במיתה כאותו שיכול לפשר, מן דמר אומר לו הרי שלך לפניך באותו שאין יכול לפשר (שם ב״מ ו ג). — ״ופִּשֵּׁר עבור פלוני: ראובן שנתפס וגם אשתו נתפסה מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה, אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב׳ רפח).— ועי׳ קל, משמ׳ כ).—ופִּשֵּׁר הקב״ה כדין, שחרר והקל בדין: כשעה שהקב״ה דן את ישראל דן אותן מעומד מקצר כדין ומפשר בדין, אבל כשהוא דן את אומות העולם דן מיושב מדקדק כדין ומאריך כדין (מד״ר ברא׳ פנ).—ופִּשְּׁרוּ הַדַּיָּנִים, גמרו את המשפט בפשרה: יפה כח פשרה מכח הדין וכו׳ ששנים שדנו יכולין לחזור בהן ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהן (רסב״ג, תוספת׳ סנה׳ א ט).—ואמר הפיטן:

[1]) [משה לוי מפרש: לעתיד לבוא ישאלו מבחישי התורה מה אלהיכם מכל אלהים ולמה איש של גיהנם כוער בנו ולכם במים פושרין, משיבין הם לאומות העילם וכו׳ לפי שאנחנו הכשרים שבאומות, ע״כ; ומעשה ארג: י״ם הכשרים שבאומות שישאלו יבקשו פשרה מהקב״ה יאמרו לעתיד בעין יפה מה דודך מדוד, ע״ב. ואמנם אפשר לפרש: לעתיד משחררים (נפשרים) הם מאשה של גיהנם, הואיל והם הכשרים שבאמות.]

[2]) [בצוקי״מ: מפשיר.]

[1]) [כדפוס׳: פרשיני, ומלשון זו כארו המפרשים והמלונים, אבל ברור שצ״ל פשריני, כי כך אף כארמי׳ שכתו״ם בעניני תשלום: פשר פריטך (פסיק׳ ר״כ, סובה, בובר, קפד:), בלו׳ שלם פרוטותיך והשתחרר מחובך. ועל גרסה זו מורה אף הנוסח בתוספת׳ (דמאי ו ז) ובירושי׳ כי״ס (עי׳ לוגין): פטריני, וכבבלי (ע״ז עא.): פלטיני.]

פשר הדין ותבצע השורה צרוף כבר סיגים ומחר בדיל להסירה (חך במתח, סלים׳ טר״ה). — ועי׳ ב. פֵּשֶׁר. — ב) במשמ׳ הסיג את הצנה של דבר פלוני, ובהשאלה פִּשֵּׁר את חרונו, הסיג חֲמוֹ, שִׁכֵּךְ כעסו: יום אחד היה חרון אפו של הקכ״ה אילו עשו ישראל תשובה פשרו (ר׳ אמא, מד״ר איכה א, לא אניכם). — ג) פִּשֵּׁר דברי תורה, פתר והתיר אותם מקשייהם, מצא את פשרם: עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ופשר לעצמך (ר׳ יהושע בן לוי, פסיק׳ ר״כ, וזאת הברכה, בובר, קלח.).

—הפע׳, *הִפְשִׁיר. — א) הִפְשִׁיר את המים, חמם אותם עד שֶׁפָּשְׁרוּ: מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן (שבת ג ה). מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת (בשם רב יהודה, ירוש׳ שם ג א). מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו (ת״ר, שבת מ:). הכי קאמר המיחם שפינהו ויש בו מים חמין לא יתן לתוכו מים מועטים בשביל שיחמו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן (אביי, שם מא:). — וְהִפְשִׁיר את השמן הקרוש וכדו׳, המס אותו: ושמן שקרש אין מפשירין אותו (תוספת׳ ב״ב ה ז). — הִפְשִׁיר את הגחלים, עשה אותן פּוֹשְׁרוֹת אחר היותן בוערות, צנן אותן מקצת: עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה, מיד וישא ויתן אל האיש לבוש הבדים, רבי פנחס אמר הפשירן[1]) ונתנן לו (מד״ר ויקר׳ כו). — ואת המים, במשמ׳ צִנֵּן אותם, ובהשאלה הִפְשִׁיר את האדם, החליש את כחו: אשר קרך וכו׳ אשר קירך, הפשירך עשה אותך קר כמים וכו׳, א״ר הונא למה״ד לאמבטי רותחת שהיו הכל בורחים הימנה, בא אחד וקפץ לתוכה והפשירה, מיד באו הכל ורחצו בתוכה (פסיק׳ רכ׳, זכור, כג.). — ובספה״א: לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך (רש״י, דברי כה יח). — ״וכהשאלה על העברת מדת הדין: כי טרם תבראני מסכה יינה ביום הקודם והפשירה מדת הדין ברחמים (ר״מ אלשיך, משלי ט ג). — ״וכמשמ׳ פ״ע, כמו קל, נתמסמס: ותרגומו של נמס פשר לשון פושרים, על ידי השמש מתחמם ומפשיר, דישטנפרוי״ר בלע״ז (רש״י, שמות יו כא). — ב) הִפְשִׁיר עם פלוני בדין, עשה עמו פשרה: אברהם אבינו עשה יצר רע טוב, ומה טעמא ומצאת את לבבו נאמן לפניך, א״ר אחא והפשיר[1]) עמו וכרות עמו הברית, אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו, מה טעמא ולבי חלל בקרבי (ירוש׳ סוטה ה ז).[2]) — ובספה״א: נקבל נקח ונפשירה (פלמון בן ירוחם, מלחמות ה׳, 68).

—התפ׳, *הִתְפַּשֵּׁר, נִתְפַּשֵּׁר. — א) מי שֶׁפָּשְׁרוּ, התירו ושחררו אותו: כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון, א״ל מה נעשה בדינך, א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי[3]) (מד״ר בראש׳ כב). — ״וְנִתְפַּשֵּׁר עם פלוני במשפט, עשה עמו פשרה: ושמנו לה אנו בית דין בכתובתה כמה שנתפשרנו עמה (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 38). ונתפשרו עמהן בממון (רש״י, ב״ק קעז:, ד״ה לטורפה). שאינו רוצה לישב בדין אא״כ מתפשרין זה עם זה (הוא, אבות ד ז). אבל שכר טרחו לא יעלה על דמי המקח ולא יקח ממנו אלא כמו שנתפשר עמו שיתן לו ריוח (שו״ע חו״מ רכז כח). — ״וְהִתְפַּשֵּׁר השלג, נמס: ממי הגשמים מתגדל (פרת) ביומי ניסן כשמתפשרין השלגים והמטר (ערוך ערך כף). — והמלח: מלח חוק שאינו מתפשר (שם ערך בן). — ובהשאלה: והיא (הקערה) מלאה חורת אשר בוכרה שמחת לבי מתפשרת[4]) (ר״י זבארה, שעשועים, בריל, ״ין לבנון, 25). — ב) נִתְפַּשֵּׁר השם, נִתַּן פשרו ופרושו: ונתפשרו שמות, ישראל על שם היסורין, ישרון על שם שאמרו שירה על הים (מד״ז שה״ש א, בובר, 6).

---

[1]) [כך גם בתנחו׳ (אמור ג); ובבבלי (יומא עז.): נצטננו.]

---

[1]) [בירושי ברכ׳ (ט ז): והפסיד, ועי׳ לונץ שם.]

[2]) [בס׳ פתרון חלומות לר״ש אלמולי (עמ׳ ז.): אבל עדיין יש לשאול שכיון שלא שלחו ה׳ כלל מה לו להכניס עצמו כזה מצד קל וחומר ולהפשיר עליו כל כך לאמיתו ישתוק ולא יאמר כלום, ע״כ, ונראה שצ״ל ולהפציר כלו׳ להרבות דברים.]

[3]) [כלו׳ ונשתחררתי מעונש, וכך הנוס׳ גם במד״ר ויקר׳ י ובמד״ר תהל׳ ק׳, אולם בפסיק׳ ר״כ (שובה, בובר, קס:) ובמד״ר בראש׳ הוצ׳ תיאודור (עמ׳ 220): ופישרתי, ועי׳ בהערות בובר ותיאודור, אך הנוסח שלפנינו נראה נכון.]

[4]) [דודזון (עמ׳ 82): מתפוררת.]

-הפעי, ״הִפְשַׁר, — הפשירו אותו, הִפְשִׁיר השלג, נמס, הִפְשַׁר העב והענן, ירד כגשם או כשלג: כי על ידי השמש הופשרו השלגים שבכל ההרים והסביבות (כ״מ חלסיק, חיוב ו יז). ואם הגשם הוא כטבע ולא בהשגחה מה היה לעב שלא הופשר כפעם הראשון וילך הלוך עד עביר תפלה וישוב למקומו (הוח, שם לו כז).

פָּשֹׁר, ¹). פשור, ת״ז,—כמו פּוֹשֵׁר, קצת חם, לא קר: אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור אמרה לו כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך (תנחו׳ וישב ז).

פֵּשֶׁר, ש״ז, — באור, פרוש: מי כהחכם ומי יודע פֵּשֶׁר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא (קהל׳ ח א).—ובספהמ״א: הלא לנחול ולהנחיל כאלה הפשרים הוא חסרון וקלון לנערים ואף לנקראים מבינים ושרים (דונש, תשו׳ על מנחם, ערך חרבחל, 49). התבונן בני בפשרים כי ערום תערים (הוח, תשו׳ על רס״ג 7). ואחר שינוי המילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (שם 22). ורב זאת הקנאה והתאוה הולכת וסובבת בין מחבירי ספר ומתקני פשר המתקראים בשם המוסר (תשו׳ תלמידי מנחם, 19). אך כי הבדיל בינו (בין לא) ובין לו אשר פשרו לפלוני נכתב באלף בכל המקרא כי אם במקומות מועטים שנכתב בוו כמו ולו יעשה אבי (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 26). מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים (רש״י, קהל׳ ח א). ויען המלך והשרים שמענו דברי חידותיכם אך תמלצו פשר דבריכם ונשמע (יוסיפון, גינצבורג, לח). —ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דונש, דעה לבי, סעה״ש 5). ופשר מסת די בברכת אל שדי ברי בח ידי במתק ונררים (הוח, תשו׳ על מנחם, 3). ושובים ושבבים בפתרונם שוים ופשרו כשביבים לאש הכיורים (שם 5). והוא כח אין בו להבין מכתבו ואף בי להשיבו בפתרון ופשרים (תשו׳ תלמידי מנחם, 11). ופתר הפותה במבעיר חתותה ושנה את רתי אלהים

¹) [המגונים מנקדים פָּשׁוּר כבינ׳ פָּעוּ׳ מן פִּשֵּׁר, אולם אין צורה עבר׳ זו אלא עפ״י הארמ׳ פשורי חול׳ מו:, שם לד:, ועוד), אין בינ׳ על משקל פָּעוֹל בארם׳, ולפנינו ת״ז על משקל שָׁחֹר, אָדֹם וכרו׳.]

כפשרים (יהודי בן ששת, תשו׳ תלמידי דונש על תלמידי מנחם, 11). אחל במלים צרופים כענינים וקוקים למאד מתוקנים ואת פשרי אאמץ כרבי יונים (הקדי, שם 17).—ואמר המליץ: רשע יסלף דת כפשר מעקל למען הצטדק בארחותיו (ב״ז, נ״פ לג כ). — ״ופֵשֶׁר הקץ, ואמר הפיטן: נבואת הקץ פשרה לכל פשר נצכה מיחלת שחרה וערכה (רשב״ג, סולמית יקפה, פזמו׳ למוסף יוה״כ, ספרדי).

ב. ״פֵּשֶׁר, פְּשַׁר, ש״ז,—כמו פְּשָׁרָה: מי כמשה עושה פשרים¹) בין ישראל לאביהם שבשמים (רש״י, קהל׳ ח א). וגם בכלל תקנותיו והסכמותיו אשר תקן ואזן וחקר פה מצרים היא הסכמת הפשר שפשר בין ב׳ קהלות עם קדש (לקוטי דברי יוסף סמבכי, נרלינר, 75). ובעוד התמהמהו נקראו ויאתיו כל נושי הכורת להוציא למענהו את הפשר המתקבל אשר שערתי לפניו במכתבי הנ״ל, ויהי חפץ מרביתם נוטה להרצות אל הפשר הנ״ל (רמח״ג, קרית ספר מכתב עז).

״פֹּשֶׁר, ש״ז,—תכונת הדבר הַפּוֹשֵׁר, בין הם לקר: מן הדברים ההפכים מהם מה שבינם אמצעים כחום וקור כי ביניהם הפשר, ומהם מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד במספר (מלות ההגיון יח).

***פְּשָׁרָה,** ש״נ, — א) סכום כסף הנתן לאדם לשם התרה ושחרור מתביעה גדולה, פִּצּוּי, arrangement ; indemnité ; Abfindung : כיון שהלך משה אצלם אמר להם היד ה׳ תקצר הן הכה צור ויזובו מימיו ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתת אלינו שאלתינו (ספרי במדי׳ לס). — ובספהמ״א: ואם יטול ממנו שמע׳ חצי הממון בפשרה יפטר ראובן מן השבועה (תשו׳ גאוני מן הגניז׳, JQR XX, עמ׳ 103).— ב) הסכם בין בני אדם לשם התרה מתביעה מדחיקה, Vergleich ; accommodement (d’une affaire) ; agreement : מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך, השניה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השניה והלוקח מן הראשונה ותוזרת חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם וכן בעל חוב וכן אשה בעלת חוב (כתוב׳ י ו). מעבירין את הריקן

¹) [עי׳ פְּשָׁרָה.]

מפני הרכוב, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פ ש ר ה ביניהם (תוספת' ב"ק ב י). זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר לא יתן להם עד שיעשו פ ש ר ה ביניהם (שם ב"מ ג ה). כשם שהדין בשלשה כך פ ש ר ה בשלשה (שם סנה' א ט). אף הפ ש ר ה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' שם א א). מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פ ש ר ה בין שני צדיקים בין חזקיה לישעיה (רב המנונא, ברכ' י.). ויפה כח פ ש ר ה מכח הדין ששנים שדנו בעלי דינין יכולין לחזור בהן ושנים שעשו פ ש ר ה[1]) אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן (רשב"ג, סנה' ה:). ´ביצוע בשלשה דר"מ וחכ"א פ ש ר ה ביחיד (שם ו). פ ש ר ה צריכה קנין (שם שם). היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות הטל פ ש ר ה ביניהן (מי תדחה מפני מי) ומעלות שכר זו לזו (שם לב:).—וכסהמ"א: ואף אילו היתה הפ ש ר ה על מנת שיחזרו את השיריים ההם לזה ויתנו שמנים והוכים לוה וכו' (תשו' הגא' הרכבי לא, 17). שנים שיש ביניהם דברים של ממון והיו בני אדם ביניהם לעשות להם פ ש ר ה ובקשו ממי שיש לו ממון אצל תבירו ככל לשונות של בקשה ועזב מן ממונו דבר או שעזב כולו והחיל וקנה מידו שבן ובן ממון היה לך ועזבתי ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו שהרי הלכה שפ ש ר ה צריכה קניין (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). בהשתנות שתים זו ישרה היה מטיל בנגד זה פ ש ר ה (רה"ג, ס' שערי דיני ממונות, קבוצת קונטרסים, כב:). הבא בהרשאה שמחל לוה הנתבע או שמכר לו או שמחל לו על השבועה או שעשה עמו פ ש ר ה לא עשה כלום (רמב"ם, שלוחין ג ט). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים והאריכו עמו בדברים ויכוח ופ ש ר ו ת (תרומת הדשן ה, פיורדא תקל"ת, ב.). הנה לא הרותנו בה (בפילוסופיה) כי אם חידושי ריבות ותבילות קטטות אשר נמצאו בינות כתותם וטורח הסופרים והדיינים אשר השתדלו במשפטיהם ופ ש ר ו ת ם סוף דבר עשו הם לפילוסופיא מה שעשי חכמינו הפשרנים לתורה (ב"י עלאמה, חזות קשה שער ח). וב"ש שהיו טובים

[1]) [בירושי (סנה' א א) ובתוספת' (שם א ט): ושנים שפ י ש ר ו.]

מהם במה שנתחלפו להם בפ ש ר ו ת ם בין תורתם המדומה והפילוסופיא (שם שם). הוו עלי עדים ומהדים איך באתי בפ ש ר ה עם מרת קראקוסה שתתן לי בנו מיכאל שיעמוד עמי ללמוד מלאכת התפירה (סכ"ד מעיר, עמ' 5, קבץ על יד ה). ויאמרו כי לא שאלתי מבילת ישו אלא לשיבואו לפ ש ר ה של ממון (שבט יהודה, הנובר, 29). שהיה צריך לברות מפני בעלי חוביו או מפני אויביו ואחר כך עשה פ ש ר ה עם בעלי חוביו ואויביו וכו' (שו"ע חו"מ רמו ,ג). — ¨שטר פִּשְׁרָה: והשטר השנים וחמשים הוא שטר פ ש ר ה (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 73).

*פְּשֹׁרָה, ש"נ,—פשירת חֹם החולה, רפוי[1]), ואמר בן סירא: אשר יצלח לו פ ש ר ה ורפאות למען מחיה (ב"ס גני' לח יד).

¨פִּשְׁרוֹן, ש"ז,—במו פִּתְרוֹן או פֵּשֶׁר: סיח שכת וינפש השבית והנפיש פתרונו, ויעל וירד העלה והוריד פ ש ר ו נ ו (רסע"ג על הוי הבלכי, לודזון, 48). ומי יודע פשר דבר, פ ש ר ו ן של דבר (רש"י, קהל' ח א). זה ספר יצירה הנקוב על שם אברהם אבינו אשר בימיו רוב הכופרים בה' האמינו ומדרשו עמוק וסתום פ ש ר ו נ ו נעול וסתום (פרוש יצירה לר"י ברצלוני, 268). והנה אגיד לך את פ ש ר ו ן אותותיו עד תומם (אקף, 147). ופ ש ר ו ן היום הרת עולם יש שמפרשין אותו על לשון המקרא וכו' (שבלי הלקט ר"ה, סוף סי' כל). ועל הראשונים הוא מצטער שהוצרך לעשותו מצד הפ ש ר ו נ י ם (תשו' מהר"י קולון קים).—ואמר הפיטן: ישר נתיב עקלנו ומאסנו פ ש ר ו ן (אליה בר שמעיה, אלהי בשתי, סלית' ב עשי"ת).

¨פְּשָׁרוּת, פושרות, ש"נ, — תכונת הדבר הפּוֹשֵׁר: ואפשר שירותין (הילוד) פעמים ביום או שלש ויעתק בהדרגה אל מה שהוא יותר נוטה אל. הפ ו ש ר ו ת (קאנון א ג א, בשמירת הילוד).

¨פַּשְׁרָן[2]), ש"ז, — דַּיָּן שנבחר ע"י בעלי הדין לדון ולפַשֵּׁר: כל מי שלא ישלם מה שיאמרו

[1]) [בבן־סירא היוני ἀνάπαυσιν, בלו' הנפש החולה, אך בעקר כנראה פשירת החום. ויש מבארים הכרת פשר המחלה, אבחנה (diagnosis), או שמנקדים פִּשְׁרָה (של החלי). ואינו מסתבר.]

[2]) [אולי עקרו פַּשְׁרָן מבנין פִּעֵ. במשמ' המפשר בין בעלי דין. וביום נהוגה המלה פַּשְׁרָן במשמ' מי שדרכו להסכים לפשרות ולוִתּוּרים; ופַשְׁרָנוּת, תכונת הפַּשְׁרָן.]

הפשרנים (רשב"א תתנח). נפל מחלוקת בין הכתות אחר שפסק הפשרן דינו או פשרתו כי אחד מן הבעלי דין שלא נתפיים מפשר' הפשרן טוען שמעולם לא קבל עליו זה הפשרן (ספר בר ששת שכג). והלכתא פשרה צריכה קנין, ר"י מסופק אם הקנין מיד קודם שיאמרו פשרנים ואז צריך קנין ואפי' במחול לך או אם הקנין לאחר שיאמרו הפשרנים (מרדכי, סנה' תרעט). לפי דברי הפשרני' אשר קבלו עליהם החלקים בקניין וגם בחרם (תשובות מהרי"ק עט). ויש חילוק בין פשרה לדין דבדין אזלינן בתר הרוב ובפישרה אם רבים הם הפשרנים צריך שיסכימו כולם (נמוקי יוסף על הרי"ף סנה' ה:, ד"ה אמר). שהפשרנין יכולים לחיות עדין וה"ה לדיינין (שם שם). פשרנים או דיינים או אפוטרופוסים כשרים להעיד (שו"ע חו"מ לז ח). כי כתב ס"כ היותך מבורר לדיין ולפשרן (שו"ת ר"מ פדואה מד). ונכנסו פשרנים בין ראובן ושמעון לענין מכירת החזקה הנז' פעם אחרי' וחזרו ונתפשרו (תשובות הרלב"ח ט). כשנכנס הגביר הפשרן ופשר בד' מאות גרוש"ים (שו"ת פרח מטה אהרן קב, קכב). האפוטרופי והשותף החי קבלו ביניהם ב' פשרנים וכתבו שטר פישרה (שם עד, קלט). עד שנכנסו פשרנים ביניהם ופשרו אותם באופן שיתן לו סך מה וישבע לו שלא יתבע ממנו עוד יותר (שו"ת בנימין זאב, דיני שבועות, רעו). — ובמשמ' פַּרְשָׁן: עשו הם לפילוסופיה מה שעשו חכמינו הפשרנים לתורה והנה באמת הנהיה בדבר הזה כאחד מדיני ממונות היה נשאר תרעומת נפלא לאחד מבעלי הדין אשר כן עשו וכו' (ר"י ערלמה, תמות קסה, מער ח). —ובמשמ' נותן אפשרות: ונותנין לו מקום ואפשרות להגיע אל שלימותו העליון באמצעות התורה האלהית אשר היא פשרנית גדולה להמציא האדם אל שלמותו (רמח"ל נובל, אורח חיים, יד:).

פשש [1], ממנו פִּשׁ.

פשת [2], ממנו פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, *פִּשְׁתָּן, *פִּשְׁתָּנִי.

פֵּשֶׁת, או פֵּשֶׁת [1], ש"ז, כנ' פִּשְׁתִּי, מ"ר פִּשְׁתִּים, — כמו פִּשְׁתָּה: אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופִשְׁתִּי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופִשְׁתִּי לכסות את ערותה (שם שם יא).— ומ"ר: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פִּשְׁתִּים (ויקר' יג מז). לא תלבש שעטנז צמר ופִשְׁתִּים יחדו (דבר' כב יא). ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפִּשְׁתִּים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפט' טו יד). ובשו עבדי פִּשְׁתִּים שריקות וארגים חורי (ישע' יט ט). הלוך וקנית לך אזור פִּשְׁתִּים ושמתו על

---

[1] [עי' פִּשׁ הערה.]

[2] [במלים פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, פִּשְׁתָּן, (עי' בהערה הבאה), הנמצאות בעברי' בלבד, מרגשת כנראה גם התיו בשרשית, אף על פי שיתכן כי נולדה המלה הראשונה פֶּשֶׁת בצורת מקור של יפש, ופש, וכדומה. ואם כך הוא, אולי קשורה המלה פשת (מן יפש) אל האשורי אֶפֵּשׁ, עשה, שממנו גם השם אֶפִּשְׁתּ, והמשמש במיחד בקשר עם אֶקְל (חקלא, חלקת שדה), אֶפֵּשׁ אֶקֶל, עֲבֹד שדה, אֶפִּשְׁת אֶקְלִי, עבוד שדה, תבואת שדה. וכדו', שממנו יכל היה לצאת שמוש המלה פשת במשמ' תבואת שדה, ואח"כ בפרט מין תבואה מיחד, כגון פשתה. ואמנם אף אפשר כי משמעותה הקדומה של פשת היתה בגד, לבוש, וקרובה היא אל פשט במשמ' פרש, שטח; ואף לא מן הנמנע הוא כי מקור הצמח מארץ אחרת ומשם בא שמו לעברית.

ביתר הלשונות השמיות, וגם בכנענית של הצידונים, משמש במקום פשת השרש כתה, כתן, שממנו אף כֻּתֹּנֶת, ועי' כתן. ואמנם מזכיר לֹו (באחרונה Flora II, עמ' 210) בצורה פונית ϕοσιτ, אך מבלי לסמן את מקורו.]

[1] [במקרא נמצא רק פִּשְׁתִּי בכנוי, ובמ"ר פִּשְׁתִּים, ואין להכריע אם יש לנקד פֶּשֶׁת, ע"מ צֶדֶק, צִדְקִי, או פֵּשֶׁת. ושמוש הצורות פשת, פשתים, ואף פשתה במקרא הוא ללא הבדל בענין, שכן אין ס"י ומ"ר ממיש בשמות חמרים כגון אש ומים, חטה וחטים, שעורה ושעורים. ובכתבת גזר (המובאת בברך המבוא, עמ' 47) נמנים בזה אחר זה: ירחו אסף, ירחו זרע, ירחו לקש, ירחו עצד פשת, ירח קצר שערם וכו'. והנה החדש שהוא לפני ירח קציר השעורים, הוא חדש אדר שהוא זמן זריעת הפשתים (לו, Flora II, 212). ואך בזמן שהשעורה אביב (בניסן), הפשתה היא גבעול, ועדין לא הגיע זמן עצד (חציד) הפשתה. ועל כן אפשר שאין פשת בכתבת זו פשתה; ועי' גם בהערה הקודמת. ואולי גם פשתי העץ שבמקרא מורים על כך כי לא צמח אחד בלבד נקרא פשת.]

מתניך וכמים לא תביאהו (ירמי' יג א). והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער (יחזק' מ ג). פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם (שם מד יח). —פשתי העץ: והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו).

פִּשְׁתָּה, [1]), ש"נ,—צמח נורע בשדה, שמגבעוליו המנפצים טווים חוטים, שארגו מהם בד לבגדים, Flachs; lin; flax: והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). — ובמשמ' פתילה עשויה פשתים, שישימוה בשמן וידליקוה למאור: קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה (ישעי' מב ג). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו שכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו (שם מג יז).

*__פִּשְׁתָּן__ [1]), ש"ז,—כמו פשתה: שני הוצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ה). שלו חטים ושל חברו הטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן וכו' רבי שמעון אומר אחד זרע פשתן ואחד מכל המינין (כלא' ב ז). צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב מן הגמלים מותר וכו' וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה (שם ב ח). פיף של צמר בשל פשתן אסור מפני שהם חוזרין באריג וכו' לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו (שם שם ט). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (צ"ש, שבת א ו). כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן (שם ב ג). מביאין בלוגסאות של ארז ארובין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו' (ר"ה ב ג). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו"ק ב ג). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו' ובן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב"ק ג ה). גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה, בעל הגמל חייב (שם ו ו). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן (ב"מ ט ט). כטווה בפשתן לשמאלית (רבי יהודה, נגע' ב ד). האונין של פשתן (מיטמאין בנגעים) משיתלבנו (הוא, שם יא ח). פרק זה את עציו והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו דמי השב אבידה (תוספת' ב"ק י כו). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם ציבור, פשתן עד שיעשנו קרצין (שם ב"מ ט יט). אל נחל איתן וכו' יכול יהא אסור מלהדוק שם פשתן ומלנקר שם אם האבנים ת"ל לא יזרע וכו' (ספרי דבר' רז). ולא כחוסן, רבי חיננא כשם רבי פנחם פשתן שלא ננערת (ירוש' שבת ב א). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר רב יצחק, שם שם). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו, זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה וכו' רבי יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדה לפשתן (מו"ק יא:). מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש כגדי פשתן וישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים ואל ישב עמהן (ר' יוחנן, ב"מ כט:). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו וכו' (ר"ע, סנה' קא.). שלא נינער פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו (מדר' אגדת בראשי' יז). — עושי פשתן: קמיה של זורי גרנות, של הולכי דרכים, של עושי פשתן טמאה (כלים עז ו).—כלי פשתן, בגדי פשתים: לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (ב"ק י ט). כלי פשתן חדקין הכאי' סבית שן בכלי צבעונין חן (ר' זעירא,

[1]) [עי' בהערות לערבים פשת, פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּן. והרד"ק (מכלול, ליק, קנח.) כותב: ופשתה יקבין בלשון זכרים פשתים וכן מן חטה חטים ובכנוי נגרעה ממנו ה"א הנקבה ולא הומרה תי"ו במשפט משקלו ואמרו צמרי ופשתי והי' לו לומר ופשתתי על המנהג ונהגו מו מנהג מכה כמו ויתמום כגן שבו וכו' ורז"ל נשתמשו בו עם נו"ן כסוף באמרם כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכן נשתמשו בו עם הכנוי בנו"ן גמל העוכר והדליק פשתנו את הבירה או יהי' פשתים פשתי משקל אחר פשתה בסגול על משקל לבגה, ע"כ.]

[2]) [לדעת לו (Flora II, עמ' 219) נולדה צורה זו בלשון החכמים במקום פשתה המקראית בדמוי אל אל בתן, אך נטיה זו למים את המלים כנו"ן במקום התנועה הפתוחה נכרת גם בצורות כגון מעלן, מטן, חלן, במקום מעלה, מטה, הלאה, וכדו'.]

ירוש' כתוב' ז ח). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו"ק כז:). כלי פשתן הגסין הבאין מארבל אם פחתו אחד מהן מה הן ומה דמיהן (רבי שמואל בר נחמן, מד"ר קהל' פרשה א, כי נרנ). — פִּשְׁתָּן של ים: ופשתים, הייתי אומר אפילו פשתן של ים, אפי' קנבס, תלמוד לומר צמר ופשתים ובו' (ירוש' כלא' ע ג).—ומ"ר, *פִּשְׁתָּנִים, ואמר המשורר: עזוב הצמרים וצמר גפנים, וקח מבגדים לבוש פשתנים (מרוזי אבן פינא, תרגום שלמה רופא).

***פִּשְׁתָּנִי,** ש"ז,—מי שעוסק בפִּשְׁתָּן, עושה או מוכר פשתן: מעשה בתינוקת שנכנסה ליטול פשתן מן הפשתני ובו' (ר' חנינה, ירוש' יבמ' יג א). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת ובו' (רי יוסי בן חנינא, מד"ר ברא"ש' לג).

פשה[1]), ממנו פָּשָׂה, *פִּשְׁיוֹן.

פָּשָׂה, פ"ע, פָּשְׂתָה, פָּשׂוּ, יִפְשֶׂה, תִּפְשֶׂה, פָּשֹׂה, — התרחב והתרבה, הלך וגדל לכל עבריו: והנה הנגע עמד בעיניו לא פָשָׂה הנגע בעור (ויקר' יג ה). ואם פָּשֹׂה תִפְשֶׂה המספחת בעור (שם שם ז). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פָשָׂתָה (שם שם כג). והנה לא פָשָׂה הנתק בעור (שם שם לד). והנה פָּשָׂה הנגע בבית (שם יד מד). — ובחז"ל: בנסה ופשתה (הבהרת) פשתה ובנסה ר' עקיבא מטמא וחכמי' מטהרין (נגע' ד ז). רבתה תמהיה טמאה, נתמעטת רבי מאיר מטמא וחכמים מטהרין שאין הנגע פושה לחובה (שם ו ג). קיימא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה ובו' (שם יא ז). בגד שנראה בו נגע ועשאו שתי, שתי ועשאו בגד יראה בתחלה, נראה נגע בנימין הסדין טהור, פשה[2]) מן הנימין לנימין הסדין טמא

---

[1]) [הוא פסה ברֹב המקורות התלמודיים, עי' שם; בערב' פ'שא a) באותה משמ'.]

[2]) [כך בנוס' הדפו' ונכון. בצוק"מ: פשת, ...לוי במלונו הבינו מלשון נתוק ובריתה.]

a) فشا

(תוספת' שם ה יג).—ובסהמ"א: המפקיד אצל חבירו פירות ותרקיבו, דבש ונפסד, יין והחמיץ, עושה תקנה לבעל הפקדון ומוכרן בב"ד, אע"פ שעמדו בהפסדן ואין ההפסד פושה בהן הרי הקנקנים והסלים מוסיפין הפסד (רמב"ם, שאלה ז ג). — ואמר הפיטן: אל עון וחטא נשא, אם פשה יפשה ועשית לו מכסה (אברים בר יצחק, אלהים יי, סליח' ה עפי"מ). — ואמר המשורר: אמאס בלילי עדי סהר בעיני דמות נגע ופשה בעור כושי בבהרת, ובעת ראותי לשון אש תהלך אשמחה אולי תהי בעלות שחר מבשרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, סעה"ש 89). — ובינ' סעו', *פָּשׂוּי, שהתרחב והתפזר: פזורה פשויה ושקודה קדורת שחורה נעה ונדה (ר"י הדסי, אשכול הכפר, ישראל ויהודה, שיר בסוף הספר). שאלתיהו לשלות לי נדבת, רחבה גם ורבה גם פשוית, ויתן לי בפי גודל בבודו וישים את שאלתי שעויה (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 13). — *וּפָשָׂה בפ"י במשמ' הוסיף, הִרְבָּה, ואמר הפיטן: פשות[1]) חטאת על חטאת רצונו בתאות גופו, והטהו ופתהו וזמנו במעט צופו (יוסף, ימי ילדות, תקון ליל א' ר"ה, סדר רע"ג ג, כו.).

***פִּשְׁיוֹן,** ש"ז, — כמו פִּסְיוֹן, תכונת הדבר הַפּוֹשֶׂה, התפשטות, התרחבות, Ausbreitung; spread(ing); propagation: יש בשער לבן מה שאין בפשיון ויש בפשיון מה שאין בשער לבן ובו' (נגע' ד א). החליטו בפשיון, הלך הפשיון וחזר הפשיון ובו' (שם ה ג). בהרת ובת פשיון פרחה בכולו טהור (שם ח ג).—ואמר הפיטן: תמלשין שת פיהו לא תשא שמע שוא במלולים, לבן ינוגע בעור הבשר מיד ובחרת להסגיר פעמים או בפשיונה להבלים (רסע"ג, אזהרות, קנך מע"י גאו', ג, עמ' 61). טתבוהו אלת ולא שב בוחק לטהר בו יגבר, חקי שתין ומכוה להבות בם בפשיון לסתעבר, יסגר בנחק פעמים וירא פשיונו אולי ישוב ויתעבר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (הוא, שם שם). — *והשתמשו במלה זו בחכמת התחשבון במשמ' differential[2]) (הז"ק יקודי חכמת השעור).

---

[1]) [עפ"י הכתוב: ספות חטאת על חטאת (ישע' ל א), ושנה הפיטן לצרך הסימן יוסף בראשי תחרוזים.]

[2]) [היום משתמשים למשג זה במלה נִגְזֶרֶת.]

פשע, ממנו פָּשַׂע, פֶּשַׂע.

פָּשַׂע, פ"ע, אֶפְשְׂעָה,—כמו פָּסַע, צָעַד, דָּרַךְ: מי יתנני שמיר שית במלחמה אֶפְשְׂעָה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד). — ועי' פָּסַע.

פֶּשַׂע, ש"ז—כמו פֶּסַע, פְּסִיעָה, צעד שאדם צועד ברגלו: חי יי' וחי נפשך כי כְפֶשַׂע ביני ובין המות (ש"א כ ג).—ואמר המשורר: וכבר יבש לבי, חושי בטלו, לא חשתי דבר, כל היה נשיתי, חדלו גלגלי המכונה חדלו, עוד פ ש ע ובלא הייתי הייתי (יל"ג, על כרחך אתה חי, כל שיריו א, 25).

פשק [1], ממני פָּשַׂק.

פָּשַׂק, פ"י, פִּשֵּׂק, — פָּשַׂק שפתיו, פתח פיו והרבה לדבר: נצר פיו שמר נפשו פֹּשֵׂק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). — ואמר הפיטן: שפת אמת יבין בישישים, עד ארגיעה לשון טפשים, פ ו ש ק י שפה סחתה ענושים, צרות רודפים וענש מבקשים (ממגן בן ילחק, אורי כוז, קרוב' שבוע'). נשו כלמתם וחרפתם, בבן שפתי משובתם בלעג פ ש ק ו, ויספקו כף בעונם שקעו, רשפי להבים נשקו (אפתח פי להודות, רשות לשבת חנכה, ספרדי). — ואמר המליץ: פ ו ש ק שפתיו בהמון ולעת יתן אין כל מאומה (ב"ז, נ"ם יח ז). — אך רב לנו דבר מהתלות יבשות ושדופות קדים כי חובקי ידים ו פ ו ש ק י שפתים לא יצליחו (מאו, אהבת ליון טז, 128). — פִּשְּׂקָה רגליה, כמו פִּעֵ', ואמר הפיטן: הלא תכלם מצח אשה זונה היה לך ה פ ו ש ק ת רגליה לכל עובר בבקשך ממנו הקיה ועקב (רשב"ע הלכלת תרדוף, דוקם, 69).

—פִּע', עתי' תְּפַשְּׂקִי—פִּשְּׂקָה את רגליה, הרחיבה לרוחה, בנוי למשכב זנות: ותתעבי את יפיך וַתְּפַשְּׂקִי את רגליך לכל עובר (יחזק' יו כה).

פַּת [2], ש"נ, כנ' פִּתִּי, פִּתְּךָ, פִּתֵּךְ, פִּתּוֹ, מ"ר פִּתִּים,—פַּת לחם, פרוסת לחם: ואקחה פ ת לחם וסעדו לבכם (בראש' יח ה). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פַּת לחם (ש"א ב לו). ועל פַּת לחם יפשע גבר (משלי כח כא). — ובלא מלת לחם: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מִפִּתּוֹ תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). פִּתְּךָ אכלת תקיאנה (משלי כג ח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פִּתֵּךְ בחמץ (רות ב יד). — פַּת חרבה: טוב פַּת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — ובמ"ר במשמ' פרורים קטנים: פתות אותה פִּתִּים ויצקת עליה שמן (ויקר' ב ו). תפיני מנחת פִּתִּים תקריב (שם ו יד). משליך קרחו כְפִתִּים לפני קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). — ובתוים: הפגים משיזריחו אוכל בהם פ ת ו בשדה (שביע' ד ז). הרודה פ ת חמה ונתנה על פי חבית של יין של תרומה רבי מאיר אוסר ורבי יהודה מתיר (תרומ' י ג). תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את ה פ ת ה פ ת מותרת (שם שם ד). אין נותנין פ ת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פ ת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). אלו דברים של עובדי אלילים אסורין וכו' חלב וכו' ו ה פ ת והשמן שלהן (ע"ז ב ה). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פ ת לפלטר (שם ד ט). כך היא דרכה של תורה פ ת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבו' ו ד). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פ י ת ן בלילי שבתות (ר"מ, תוספת' ברכ' א א). אפילו ראה את ה פ ת ואמר ברוך שברא פ ת זו, כמה היא נאה, זו כרבתה (הוא, שם שם ד ז).

---

[1] [בארמ' ובסור' פסק, וכן בעבר' שבתו"מ (עי' פסק, הערות), וקרוב השרש אל פסג, פשע, פסע. ובערב' הכתובה והמדברת באים פשח, פשח', ואף פרשח, פרשח' a), במשמ' פשק רגליו.]

[2] [עי' פ ת ת, הערה. בדבור נוהגת גם הצורה פִּתָּה לחלות הלחם השטוחות הנקראות בערב' דעיף a).

בירושי' [דמאי ב א] נאמר: הקשואין וכו' התורמסין ו פ ת ח ל ה, ויש גורסים ו פ ת ח ל ה מלה אחת, ולונין בהוצאה שלו מציע: ו ה ת ח ל ה, שהיא תחלא, שחלין, Gartenkresse, lepidium, ואמנם לֶו, Flora I, עמ' 508 דוחה תקון זה, ובמקום אחר (שם II, 456) הוא מזכירו ללא הכרעה, ואולי בכל זאת כך נכון.]

---

a) فشح، فشخ، فرشح، فرشخ

a) رغيف

אורת דע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו, פת אחת אכלתי לו, חתיכה אחת אכלתי לו וכו' (בן זומא, בס בס ז ב). היה (העני) משתמש בכלי מילת נותנין לו כלי מילת, פת נותנין לו פת (שם פאה, ד י). כשהייתי למד תורה אצל ר' יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות (ר' אלעזר ברי צדוק, שם עדי' ב ב). זריזות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל, מה בין פת ומה בין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול רותח, פת אין דרכו לוכל רותחת (רבי יעקב בר אחא בשם רבי אמי, ירוש' שבת א י). פת חמה תמתה בצידה (שם שם). ממלאה היא אשה את התנור פת מפני שהפת יפה בשעה שהתנור מלא (ר"ש בן אלעזר, שם ביצה ב א). אין לך קרוי פת סתם אלא חיטין ושעורין בלבד (ר' יוחנן שם שם ו ב). ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ (ברכ' לה.). ארבעה דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת (שם נ:). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול (בן זומא, שם נח.). שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת (שמואל, שם קח:). הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת (יומא לח.). אין אופין פת עבה בפסח ובמה פת. עבה א"ר הונא טפח (ב"ב, ביצה כב:). כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (תנא דבי שמואל, ר"ה כט:). האוסר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה וכו' אף אלו נדרי זירוזין (ר' אליעזר בן יעקב, נדר' כד.). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב"מ פט.). י"ג דברים נאמרו בפת שחרית, מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו' (ת"כ, שם קז:). פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני מאפה מאה אמר רבי כמה נאה פת זו וכו' כסבורין העם התיר רבי הפת, ולא היא, רבי לא התיר את הפת וכו' פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים וכו' (ע"ז לה:). נתת פת לנער, הודע את אמו (משל הדיוט, שבת' ח ח). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מד"ר בראש' נח).—וכמשל לתאות האיש לאשה: שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו (יומא יח:). — ומינים שונים של פת: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין, ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה, ר' יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשיר' ב ח). מציל פת נקייה אין צריך להציל פת הדראה (תוספת' שבת יג ז). לחם עוני, פרט לחלות ואשישה, יכול לא יהיה אדם יוצא אלא בפת הדראה ת"ל תאכל עליו מצות, אפילו במצות של שלמה (ספרי דבר' קל). פת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה, רבי חייא בר אבא בשם רבי אחא על איזה מהן שירצה יברך (ירוש' ברכ' ו א). בדברים הללו מזכירין אותן (את בית גרמו) לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקיה מעולם, שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (שם שקל' ה ב). אם אמרו בזריזין יאמרו בשאינן זריזין, אם אמרו בפת עמילה יאמרו בפת שאינו עמילה (ר' יוסף, פסח' לז.). יוצאין בפת נקייה והדראה (שם מ.). שלשה דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם אלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק חי (שם מב.). המוליך וכו' קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין (ב"ק כט:). שבועה שלא אוכל פת חיטין והושיט ידו לסל ליטול פת שעורין וכו' (שבוע' כו.). ה' דברים משיבים את הליסוד, פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן (הורי' יג:). פת הטין או פת שעורים מי טב[1]) אוכלה בלפתן (מד"ר, קהל' פרק ב, כי העוסק). ובמהם"א: הלך לו לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה היתה וממפתה ומשמנה היו אוכלים ושותים (פדר"א לג). פת לישה, פת עריבה (ילק' שמעו' תהל' תרסב). מה בצע, כשישבו לאכול ובאו לבצוע את הפת בקשו לברך א"ל יהודה, אחינו אנו הורגים ועל הפת אנו מברכים (בראש' רבתי, אלבק, 173). הרי שבע פורעניות חרב מצור וכו' פת נפולת וכו'. (רש"י ויקר' כו כו).— ומ"ר פְּתוֹת: היכי דלקת קמח מכל בית וערבוהו ואפאוהו פיתות שלמות כבר ערבו בבית ואף בפת

---

1) [במשנה (נגע' יג ט): מי סב ואיכלן.]

שלמה (חמוי גאו', בית תלמוד ד, 119).

פת, ש"נ, כנ' פתהן, — כמו פאה, פאת הראש: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון ויי' פתהן[1] יערה (ישע' ג יו–יז).

פת, עי' פת, פתה, והערות שם.

פתא[2]
), ממנו פתאם, °פתאמי, °פתאמיות.

°פתאות, ש"נ, — פתיות, סכלות: מזה נראה שהערמה והפתאות אינם בנושא אחד (פי' משלי לזרחיה הברצלוני, השחר שנה ג, 69).

פתאים, עי' פתי.

פתאם[3]), פתאום, תה"פ, — כהפתעה, מבלי שידעו, מבלי שצפו לדבר, פתע, plötzlich; soudainement; suddenly: ויאמר יי' פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים (במד' יב ד). ויבא אליהם יהושע פתאם (יהוש' י ט). ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (ירמ' ד כ). כי פתאם יבא השדד עלינו (שם ו כו). ויורם אלהים חץ פתאום היו מכתם (תהל' סד ח). על כן פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא (משלי ו טו). — ועם ב, בפתאם: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאם היה הדבר (דה"ב כט לו). — ועם מלת פתע: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו (במד' ו ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים והיה לפתע פתאם (ישע' כט ה). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה (שם ל יג). — פחד פתאם: אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים כי תבא (משלי ג כה). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום (איוב כב י). — ופתאם, במשמ' בלי ידיעה או מחשבה: הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל[1]) (משלי ז כב). כי לאויל יהרג כעש ולפתה תמית קנאה אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פתאם[2]) ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ב–ד). — וכתו"ם: משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו' כפתאום ביקש המלך את עבדיו וכו' (רבי יוחנן בן זכאי, מסכת קנג., וכעין זה מד"ר קהל' פרשה תליתאה, בכל עת, בשם ר' יהודה הנשיא). שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי ושר הנרגל בבית המשתאות וכו' והנכנס לבית חבירו פתאום (נשם בן בירא, נדה טז:).

°פתאמי, פתאומי, ת"ז, — הדבר הבא פתאם: המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה כשינוי מזגיהם אל קדחת חדה מיפלגת שורפת והגרת הדם (אוה"ר לרלב"ג, 103). מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העין ברוח חזקה (רלב"ג, משלי יח ד). שמחה פתאומית (ר"י אברבנאל, בראש', ויצא ה' תרדמה), שלא היה

---

[1]) [לפי נקוד מערבאי: פתהן, ומדנחאי: פתהן. התרגומים הקדומים תרגמו באפן חפשי את הענין ולא את המלה. השבעים: σχῆμα, בקרוב: דרכם ומנהגם: וולגי': crimen, פשע; ת"י: וה' יקרהן יעדי; וכנראה הלכו אחר דרוש. ומן הפרשנים רש"י: כליהן יערה, ל' ארמי הוא כמו פתיא אוכמא (כפרושו בכבלי פסח, כח., ועוד). ע"כ. אך ריב"ג מחבר את המלה עם הפותות לדלתות: ומהענין הזה אצלי וה' פתהן יערה, ותיתה ההקשה שיהית פותהן כוא"ו וקצרו והקלו וחברו המלה והתא כה לכנוי עם הנון והמלה הזאת כנוי לערוה וכו'; וכן רד"ק: והיא כנוי לבית הערוה כלומר שתלכנת ערומות לפני האויב המוליך אותן כשביה, ע"כ. ומעין זה כמה מן החדשים. אך אחרים רואים כאן כתיב חסר במקום פאתהן, פאת הראש, והקבלה אל וקרקד מורה על צדקת דעה זו; השוה: ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון (ירמ' מח מה). ועי' פתה, הערה.]

[2]) [צורה מטשטשת של פתע, עי' שם וכהערה הבאה.]

[3]) [תה"פ כסיום האפי, כמו ריקם, חנם, ועי' לצורות אלו מורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, עמ' 1 וכו', וכא פתאם במקום פתעם, וכן מצוי הצרוף פתע פתאם, פתאם לפתע. וכן באשורי אנ פת, אנ פתם, וגם אפת במקום אנ פת במשמ' פתאם, וכמלה שאולה אפתי במשמ' תכף ומיד, כתעודות הארמיות מיב. ולפי הנאמר בהערה לשרש פתה יתכן שנגזר שרש זה מן פתאם.]

[1]) [הכינה: וכעכס אל מוסר איל, מלשון וברגליהם תעכסנה (ישע', ג יז).]

[2]) [הכינה לפי טורטשינר בפרושו: אני ראיתי אויל בעסן (משריש, וכן כערב' שרש a), כעס) כזה והוא קלל (ויקב) נוהו מבלי לחשב, ועל כן: ירחקו בניו מישע וכו'.]

[a]) شرس

מעשהו (של אברהם בעקדה) פתאומי אבל במתין (הוית, ענין העקדה, וישכם אברהם בבקר). ובנראה בחרו בשית הפתאומית להנצל מן האריכה והיא מבת יסירין (בנש יהודה, הוצאר, 27). האיסרים כי יש תנועה פתאומית (יס"ר יוקנייה, ח"ם ג), שמענו וראינו מיתה פתאומית כהרבה והרבה מבני אדם (ר' נחום צורני, קונדס הייוס ח, כב), היו אלה היות פתאומיות לא הדרגיות (ספר תולדות ג יד), תכליתם לפעול פעולה פתאמית (תורה יל"ת ח ד).

***פִּתְאֹמִיּוּת**, פתאומיות, ש"נ, — תכונת הדבר הבא פִּתְאֹם, מצוי בספרות ובדבור.

פַּתְבַּג, פַּת־בַּג [1], ש"ז, פַּת־בָּגוֹ, פַּת־בָּגָם, — פרפרת, מזונות: וימן להם המלך דבר יום ביומו מִפַּת־בַּג המלך ומיין משתיו (דני' א ה). ויהי המלצר נשא את פַּת־בָּגָם ויין משתיהם ונתן להם זרענים (שם שם טז). ואכלי פַּת־בָּגוֹ ישברוהו וחילו ישטוף (שם יא כו). — ובמהמ"א: הנה כאשר ברא השי"ת אדם וילדיו ערומים ויחפים בלי נוצה ובלי צמר על גופם ועל עירם למגן בעדם מחום וקור ושם פת

[1] [יש ספרים תכותבים פַּתְבַּג במלה אחת, ואחרים המחלקים וכותבים פַּת־בַּג. ואמנם בעל מנחת שי כותב: מִפַּת־בַּג, ברוב ספרים כ"י מדוייקים כל פתבג שבענין כ' מלין ומקף ביניהון יכן משמע מהשרשים שרש בג וכן בס"א ס"ם נמסר ע"ז דין וכל לישנא תרתין מלין בתיב וקרי, ע"כ (מנחת שי, דני' א ה). וכן גינצבורג בשולי התנ"ך שלו (שם שם): מִפַּת־בַּג, בִּפַּת־בַּג, כן ברוב ספרים כ"י וכו', בהללי מִפַּתְבַּג, בִּפַתְבַּג מלה הדא וכן דפ"ו, ע"כ. אך הכתיב בשתי תבות בא בהשפעת ההבנה העממית, כאלו שתי מלים עבריות לפנינו פַּת־בַּג, ועי' ערך בַּג והערת המחבר שם (עמ' 457). וכן מצאו כאן רב המפרשים העברים את פת הלחם, וכן גם הוולג' (de cibis), ואמנם בצדק מעיר רש"י: הוא שם מאכל כל' בשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל, ע"כ. והשבעים מתרגמים τράπεζα, שלחן, וכדו'. והיום מבארים את המלה פַּתְבַּג, הבאה אף בסורי במשמ' מטעמים, מעדני מלך, מפרסית קדומה פַּתְבַּג במשמ' פרפרת הסעודה, מקביל ליונ' ποτίβαζις. אך במהמ"א השתמשו במלה בפרושי רב המפרשים.]

בגם מפירות תאלנות וכו' (קלונימוס, בעלי חיים, ו'). והנה הם עורכים לנגדם קצת דרושים אשר והם נחמדים למראה ויפת לכם אל פת בגם (ר"י ערלויה, יד אבשלום על משלי ה ג). — ואמר הפיטן: וגהתי עדני תענוגם, משתיהם ופת בגם, ובל סועדי תגם (במעון בר יצחק, אל אל חי אכן, זולת לשבת ב אחה"פ). לענג יום שביעי אל סגולתו הלא צוה, בפת בג טוב ויין רקח, וללבוש בו כסות נאוה (ר"י נגיארה, שולה הויר קלח).

פִּתְגָּם, ש"ז, — פקדה, צו המלך, Verordnung; décret, ordre; decree, order: אשר אין נעשה פִּתְגָם מעשה הרעה מהרה (קהל' ח יא). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו וכו' ונשמע פִּתְגָם המלך אשר יעשה בכל מלכותו (אסתר א כ). — ואמר בן סירא: היה ממהר בשמועה ובארך רוח השב פתגם (ב"ס גני' ה יא). — ובמדרש: ונשמע פתגם המלך וגו' ר' לוי ור' יצחק, ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, אבל גדול ליהודים, ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, שמחה וששון ליהודים, א"ר יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר בחכמתו ובתבונתו מחה אמחה את זכר עמלק (מד"ר אסתר בק, פרשה ג, ובינע פתגם). — ואמר הפיטן: פתגם מלכם לא איחרו צירים ומיד מיהרו (יוצר, אז נולד, קרובץ לבי ביום, זולת, פתן). — ונהוג בספרות ובדבור במשמ' בטוי או משל, Sinnspruch; proverb(e), epigram(me) [2].

א. **פתה** [3], ממנו *התפתות, *פתאות, א. פתה, פֶּתֶה, *פתוי, פתי, פתיות.

[1] [מן הפרס' הקדומה pratigama, ארמנ' patgam, פרס' החדשה paigám, בעקר: המגיע (ליד פלוני).]

[2] [בערוך (ערך ארא): מנהג מפריחי יונים שמעמידים שיבבין ופתגמין, צ"ל ופיגמין, עי' פגום.]

[3] [החדשים מחברים שרש זה במשמ' פתיות ופתאים לערבי פתי [a], נער, עלם (אך בפרט עלם טוב ונדיב), כי כן בא אף נער במשמ' נער חסר נסיון ודעת. ואולם אין משמ' זו של פתי ופתיות בכל הלשונות הקרובות, ובערב' בא השרש דוקה לטובה במשמ' נדיבות

[a] فتى

ב. פתה[1]) ממנו ב. פתה, *פתוי, *פתי.

א. פתה[2]), פ"ע, יפתה, יפת, — פתה הלב, היה פתי, חסר דעת, עד שעשה האדם דבר שלא יעשה: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (דבר' יא יו). ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (איוב לא כז). — ועי' פתה.

—נפע'. נפתה, אפת, — קבל את דברי המפתה ועשה כחפצו: פתיתני יי' ואפת חזקתני והוכל (ירמ' כ ז). — נפתה הלב על אשה, נמשך בפתיות אחרי אשה: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא כו). — ובמהמ"א: ואלו היה להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע עם הרחקת התורה אותם (ר"י הלוי, כוזרי ד כג). ומי לנו בנפש סובלת שאיננה נפתית לדעות העוברות עליה מדעות הטבעיים והאצטגנינים (שם ה ג). בן המוטה בחלק פיהם והנפתה בנועם דבריהם (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 140). ימחול ה' ויכפר למי שנפתה אחר הדעת המזוייף הזה (ר"י מסיקה, מנחת קנאות, קופמן, 96). — ואמר הפייטן: ואפת במדבר שפר אולי גאוני יפר ואנכי עפר ואפר (ראב"ע, אם מסיך סבחנו, דוקס 77). — ואמר המשורר: נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן חרש עלי גב הוא (ר"י חריזי (?), ספר הענק לוח ג נד, בס' זכרון להרכבי, 323). אל תפת מחלקות לשונו וחכו רך משמן קרבו הוות מרמה ותך כלו מתעתע (שלום הכהן, ניר דוד ח, 159). — ואמר המליץ: כל ישם לבו כיפת עין במחמדי זוללים ומובאים כל אפת ולא יהיה לי עז מצח (נ"ו, נ"ק כג ו).

—פע', פתיתי, פתי, תפתה, יפתה, פתיתני, מפתיה, אפתנו, יפתוך, יפתוהו, פתתך, — פתה את האדם, עשה אותו לפתי עד שעשה מה שלא היה עושה אלו היתה בו דעת, betören, verführen; duper, séduire; to befool, mislead: ויאמר יי' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הרוח ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו וכו' אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל (מ"א כב כ—כב). פתיתני יי' ואפת חזקתני ותוכל (ירמ' כ ז). והנביא כי יפתה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא (יחזק' יד ט). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (הוש' ב יו). בני אם יפתוך חטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו וכו' (משלי א י—יא). איש חמס יפתה רעהו והוליכו בדרך לא טוב (שם יו כט). — והסיר את לבו עד שגלה סודו: פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שפט' יד יה). פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו (שם יו יה). ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש"ב ג כה). —ובמשמ' דבר דברי חנפה: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו (תהל' עח לו). — ופתה אשה לשכב עמה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה (שמות כב יה). — ובתו"מ: האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאבילים (יבמ' ז ה). האומר פיתיתי את בתו של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס (כתוב' ג ט). האונס והמפתה והמוציא

יתרה וגם בהוראה כרר שאלת בדת ודין; ועל כן אין לחבר פתה, פתי, פתאים בעבר' עם השרש הערבי, אלא כנראה מקור השרש בתה"פ פתאם (מן פתא, פתע) במשמ' מבלי לחשב, וממנו הצורה פתאם, פתאים ואף פתיים, שהובנה כמ"ר ושנגזר ממנה מ"י פתי והפעל פתה. היה פתי, חסר מחשבה, ובבנין פע' פתה, עשה את פלוני לפתי וכדו'. ובכמה מקומות קרובה משמ' תה"פ פתאם לזו של פתאים עד כדי כך שאין להכריע למה הכונה כגון: אל תירא מפחד פתאם (משלי ג כה), הלך אחריה פתאם (שם ז כב).]

[1]) [מן הארמ' פתא, פתי במשמ' רחב, רחבות, אך יתכן מאד, שיש לבאר את כל המקומות שבמקרא המובאים בערך ב. פתה מן א. פתה, ועי' בהערה לשרש זה ולפעל א. פתה.]

[2]) [יתכן, שגם המקומות שבמקרא שראו בהם את השרש ב. פתה (עי' שם) במשמ' רחב ופתיחה, שיכים הם לא. פתה, שרק הוא לבדו נמצא לפי זה בלשון המקרא. כך פתה שפתיו (משלי כ יט) כמו אויל שפתים (שם י ח), וכן דינו של והפתית בשפתיך (שם כד כח) במשמ' ודברת דברי פתיות. וגם בברכת נח לבניו (בראש' ט כז) יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם אפשר להבין עקר כונת הכתוב באלו נקד יפת אלהים ליפת, כלו' יתפתה לו כאשה זו המתפתית לגבר לשכן באהלו, ולא בא הנקוד יפת אלא בתקון סופרים כדי להרחיק את הגשמות שבתמונה; כי אין עדות של ממש לשרש ב. פתה הארמי בעברית המקראית.]

שם רע בשלשה (קה"ר ח ח). אנסת ופיתיתה את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי משביעך אני ואמ' אמן חייב (תוספתא שבוע' ג ט). שוטה היה זה שלא היה יודע לפתות (ספרי דבר' לז). תיפתר שפיתתו או שמחלה לו (ירוש' תרומ' ז א). מפתים אותו ליתן גט (רב הונא, שם קידוש' ג יב). פיתה אשה מותר בבתה (שם קה"ר ט א). אמר הקב"ה פי פתאו לזה, אשה אמרה לו וכו' (בבלי, שם לח.). א"ל (למשה) בתחלה פיתוי פיתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (מד"ר שמות ג). ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו ולא היה רוצה לילך עד מעשה הסנה (שם שם). שהיה יינם מפתה[1]) את הגוף לזנות (ר' תנחומא, שם ויקר' ה). מאחר שפיתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לסוף מ' אמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם שם ו). כל אותו הלילה היה יצרו מפתהו (את בעז) בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה, אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (ר' יודן, שם שם כג). שהן מבירין לפתות את בוראן בתרועה (שם שם כט). למה נקרא שמו פתואל, שפיתה להקב"ה בתפלתו (שם במד' י). ונערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם שם כ). כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך וכו' והקב"ה משתיק בחכו הדבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם עמי אתם חביבין אתם לפני והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן (שם שה"ש, חכו ממתקים). ולמה הוא קוראן כן תפתיא שמפתין יצר הרע על זנות (שם שם, אמרתי). היאך הצדיקים מפתין להקב"ה וכו' (מדר' תנאים, הופמן, דבר' לג ו). פתה אותו בדברים לפי שהיה (אהרן) בורח מן השררה (תנחו' לו י).—ובסהמ"א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו' האורב לפתות מסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (ר"י א"ח, חו"ה, יחוד המעשה ה). ואחר אשר בכל אלה קניתיה לחפת חשק הכנסתיה לא פתיתיה ולא אנסתיה רק השקה בי כי חשקתיה (כתב מלחת תלמיד להרמב"ם, חמדה גנוזה, טז:). הלא שמעת מה עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם וממצות יוצרם הניאם עד אשר אל שערי מות הביאם (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 23). וכאשר ישכתו החושים היה זה הכח מתבודד להכליו ושקריו כל עוד שלא יגער בו גערת השכל ויפתה אותו (אמו"ר לראב"ד ה א, 70). ויהי כשמוע פוספיוס את הדברים האלה וישמח מאד ויאמר אל אנטיפטר לאמר אם כה חפצכם דומו לכם עד שאפתנו בדברים אולי יבא אלי אריסתובלוס כי ירא אנכי להתגרה עמו (יוסיפון, גינצבורג, ריד). לא תלך בשוק הזה ולא תכנס בבית זה ואשה זונה בתוכה והיא מפתה את הבריות בתארה (ר"י בן כמואלס, פי' משלי ה ה). — ואמר הפיטן: נביאיך תעו תרמית שוא חזות וכו' פתוים ובנגדי השיבו עוזות (ר"א קליר, איכה תשלכתי, קינ' ט"ג). גש כשה לעולה לרצותך נלכה עד כה פתו בערותיך (הוא, אי כה אמר, שם). ויאסור את רכבו בעצמו כדי לזרום ולפתותם ואת עמו לקח עמו בדברים לרמותם (ר' שמעון בר יצחק, מבדי ה', פלוק ז עמ). ענה (אדם) פתתני האשה צרעת ממארת היא (ראב"ע, אחד רבה אמונתך, איגר 225). ויצרי צוררי תמיד כמו שטן לעמתי יעצני ופתני במועצות לרעתי (הוא, לך אלי, לשנא ה, 205). פתוך תאוותיך, יעלת טמון בחוכך וכו' (יום יעלה, ערבית יוה"כ, מחז' איטל' ב, עג:). — ואמר המשורר: ואת קשת וריבות אלי משה כמי מרה ופתיה לישראל להמיד אל כבן פרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר, ברודי, 36). תואר אדמה כי ילדיה תְּפַתֶּה חנם ותקחם בעפעפיה (רמב"ע, ענות הבוס, דיואן ברודי, 3ב). אַפַּת לבי בתוחלת ואראה באין תקוה יסופון (הוא, גבירי בלתך, שם לה). כני איש יבטחו על רב בכודם הבי פתה וזמן אותם והונם ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם והונם (ר"י חריזי (?), הענק אות ה, ס' זכרון להרכבי). [1])

---

[1]) [בירוש' (סנה' י ב, דפו' קרוטושין): מפתח לזנות: ונראה שגם שם צ"ל מפתה.]

[1]) [בכ"ם גנזי (יז יו) הוצ' סמנד: תן ולקח ופת נפשך כי אין בשאול לבקש תענוג, אולם אין זה אלא תקונו של המו"ל וצ"ל: ופנק. ובמקום אחר שם (ל כג): פת נפשך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך, במקום פת צ"ל פוג, ועי' ערך פוג, פע', הערה.]

—נפ', יְפֻתֶּה — פִּתָּה האדם, פִּתָּהוּ אותו, כמו נפעי: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צלעי אולי יְפֻתֶּה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ' כ י). והנביא כי יְפֻתֶּה ודבר דבר אני יי' פתיתי את הנביא ההוא (יחזק' יד ט). בארך אפים יְפֻתֶּה קצין[1]) ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יח). — *פִּתְּתָה הנערה, פִּתָּה אותה למשכב, ואמר בן סירא: בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנה וכו' בבתוליה פן תפותה[2]) וכו' (ב"ס גני' מב ט).

—ונ"כ', *מְפֻתָּה, מפותה, ובסמי' מְפֻתַּת אביו, מְפֻתַּת בנו, מְפֻתַּת עצמו, אשה שפִּתָּה אותה אביו, בנו, הוא עצמו: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו' נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, אנוסת בנו ומפותת בנו, רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ומפותת אביו (יבמ' יא א). אין מעשה קטנה כלום אלא כמפותה (ר' אליעזר, שם יג ב). כהן גדול לא ישא אנוסתו ומפותתו אבל נושא הוא את הממאנת (תוספת' שם ח ג). היתה אנוסתו ומפותתו של אביו או שהיתה אחת מכל עריות לאביו פטור (שם כתו' י ג). בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס (מכי' משפ' דנזיקין יז). אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא יכנוס ואם כנס מוציאין מידו (ירוש' יבמ' ו ד). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (ת"ר, יבמ' נט:). ואלו נערות שיש להן קנס הבא על אחותו וכו' רב פפא אמר כמפותה ודברי הכל (כתו' נז.). — ובמהמ"א: ובעמדה בתוך חפתה תחתי ונתה ואחרי דודים אחרים מפותתה (כתב מלת תלמיד להרמב"ם, חמדה גנוזה, טז:). ואעפי"כ מי שיתעכלו בבטנו המזונים הרעים לא יפותה כזה כי בארך ימים יולדו בגופו לחות רעות (רש"ט פלקירא, אגרי' הויכוח, JQR NS I, עמ' 475). הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת (רלב"ג, משלי יד יח).—ואמר המשורר: תפתוני ואתם המפותים ותבזוני ולי נפש יקרה (ר"ש הנגיד, לבני חוק קרבי, הרכבי לח, 53).

—התפ', *הִתְפַּתָּה, נִתְפַּתָּה — נִתְפַּתְּתָה הנערה, פִּתָּה אותה איש לשכב עמו: נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (כתוב' ד א). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה[1]) בנערותה שמא תזנה (בשם ב"ס, סנה' ק:). — ונִתְפַּתָּה האדם מחברו, ונִתְפַּתָּה בדבר או ע"י דבר או אחרי דבר, היה כפתי ועשה דבר מבלי לחשב: שכל המתפתה ביצרו יפול שם (לגיהנם) (ריב"ל, ערובי' יט.). כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח (ר' חנינא, שם סה.). מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות (מד"ר בראש' יז). שלא הלכו לרעית אלא לאכול ולשתות ולהתפתות (שם במד' ג). ע"י היין נתפתו וזנו ולכך יגלו (שם שם י). אפילו דברים שהמלכות מתפתה בהם כגון תיאטראות (שם אסתר, פתיח'). — ובמהמ"א: מי ראוי להתפתות קטן עם הגדול או גדול עם הקטן, הוי אומר קטן עם הגדול, ובה"א וכי יפתה איש בתולה ממי נתפתית זו ממי שגדול ממנה, וכן ירמיה אומר פתיתני ואפת ממי נתפתה ירמיה ממי שגדול ממנו (מדה"ג דבר', הקבלה, 97). לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית (רש"י, בראש' ג טו). הפתי לפי שלא למד חכמה מתפתה ביצרו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ד). שעמינו למדו מבת האבות שלא יתפתו אחר הדברים שיכנס בהם שום ספק עד שיבחנוהו (רסב"א, בפי' דברי הזמן, עדלמן, ח). בני אל תתפתה בדעתך ואל תקבל אונאה להאמין כי צדיק גמור כיצחק אבינו ע"ה והיה נכשל בדבר קטן (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, מט.). אמנם קצת מאנשי אומתנו המתפתים אחרי זאת הדעת וכו' (ר"א הקראי, עץ החיים מז). במה שנענש על עברו מצות השם והתפתותו לנחש על ידי חוה (ר"י אלבו, עקרים א יז). שהתורה לא כיונה להעמידנו על חכמות הנמצאות כמו שחפצו המפתים והנמשכים אחרי היוני (ר"י אברבנאל, מפעל' אלהים א ג). אם לעצתי תשמע אל יקחך לבך להתפתות לבקש מנוח אשר ייטיב לך ובירתך (רי"א מודינה, לב האריה א ה). — ואמר הפיטן: ראשך דרישות וחקירות יגל אל תתפתו מן הראשון בדברו (רקט"נ, אגבי חם אבלה, אזהרות, קדור רקט"נ, קיב).—ואמר המשורר: לא יחסר

---

1) [יש מציעים לגרס: קצף.]

2) [בבבלי (סנה' ק:) שמא תתפתח, עי' התפ'.]

1) [בב"ס גני': פן תפותה, עי' פֻּע'.]

אביה מכאובים ויגונים יראנו מן תחתתה עת היא רכבת שנים הגדולה תאנה מפחות וסגנים וכו׳ (עמנו״, מלח׳ הסה, מחב׳ ח, 12).

—הפע׳, מֻפָּת כמקוי מְפֻתֶּה,— כמו מפתה: ואני מופת מפותיה האמנתי עד אשר שני רישעים כלחיה הכחנתי (סם).

ב. **פָּתָה**, ב״י, פְּתֶה,—פָּתָה האדם שפתיו, פתח אותן לדבר [1]: גולה סוד הולך רכיל ולפֹתה [2] שפתיו לא תתערב (משלי כ יט).

—הפע׳, הִפְתִּית [3], יַפְתְּ,—הִפְתָּה אלהים לפלוני, הרחיב לו, נתן לו רוחה: יַפְתְּ [4] אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו (בראש׳ ט כז). — והִפְתָּה האדם בשפתיו, הרחיב שפתיו לדבר: אל תהיה עד חנם ברעך וְהִפְתִּית [5] בשפתיך אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו (משלי כד כח—כט).

פֹּתָה, פותה [6], ס״נ, מ״ר פֹּתוֹת,—חור שציר הדלת נתון בו: וְהַפֹּתוֹת לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב (מ״א ז נ). — וכתו״ם: כל כלי מתכת שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותה שתחת הציר וכו׳ (כלים יא ג). והפותות לדלתות הבית, מהו פותות, רבי יצחק מגדלאה אמר זו פותה שתחת הציר (מד״ר במד׳ יב). אף הפותות שתחת הציר היו של זהב (רבי פימון, פסיק׳ רב׳, ותשלם כל המלאכה, כה:).

— ובמהמ״א: ובלם ידי אמונה ותבונה מגיפים ופותות דלתות האתיות מגיפים (ר״י חריזי, תחכמוני עז, 160). — וכהשאלה לגוף האדם, ואמר המשורר: קוטות באמיר כשם נוטות, וכעשת שן להן פותות בהן יסם לב האריה, גם את הנסר כהן פותות (רמב״ע, תרשיש ז, 46).

פֶּתֶה, ת״ז, נק׳ פּוֹתָה, — ב״ל פועי מן א. פָּתָה, כמו פֶּתִי, העושה מעשים בלי לחשב: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הוש׳ ז יא). כי לאויל יהרג כעש ופֹתה תמית קנאה (איוב ה ב). — ואמר בן סירא: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב״ם גני׳ ח יז). חסרי לב יבינו אלה ונבר פותה יחשב זאת (סם יו כג). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה היא לאויל וכל פותה יוקש בה (סם לד ו-ז). אך על אלה אל תבוש ואל תשא פנים וחטא וכו׳ על מוסר פותה וכסיל ושב בושל עונה בזנות (סם מב ח-ח).—ובסדר׳: אמר הקב״ה אצלי הם כיונה פותה, כל מה שאני גוזר עליהם עושים ושומעים לי, אבל אצל אומות העולם הם קשים כחיות (מד״ר שמות כא). — ואמר הפיטן: ולולים הפריח אב והכיר עוך בבינה ואז הודיע שמך לפותים בשפם וליס (רסע״ג, אלהים יה מקדם, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 123). מבן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש כפיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, אתוחה נפלאותיך, עבודת יוה״כ, סם 127).—ואמר המשורר: אשר שת נמהרים מליצים והירים ופותים מזהירים ונרדמים ערים (אח מי הרפה, הסו׳ תלמידי דונש, 5). ואין טוב אם אהי שכב בפתים בלי לבב בבית מדות רבועים (ר״ש הנגיד, יבדיך בתוך לבי, ברודי, 43). ותאות הגברים לאמרים והפתים לברברים אבוסים (רמב״ע, הרים מה, מעח״ש 70), פותים, טוב ארץ תת לי לא תוכלו למה לי

---

1) [אולם עי׳ בהערות הקודמות.]

2) [בשולי התנ״ך של המחבר: וְלִפְשֵׂק.]

3) [הכתיב והפתית מורה על צורת הפע׳ וְהִפְתִּית, אך הנקוד כאלו מוציא את ההא מן המלה, ובונתו בנראת לקרי כבנין פעי׳ ופִּתִּית. והמפרשים והמדקדקים הקדמונים יש שגזרו את המלה מן פתת, לשון שבירה וחתוך (ריב״ג בשרשיו) ואמרו שמשפטו הַפְּתִּית (רד״ק, מכלול, ליק, קלב.); ואחרים ראו בה פעי׳ מן פתה עם הא השאלה (ר׳ משה קמחי, מובא במכלול סם, ונכוטו למשלי המיוחס לראב״ע), ולפי זה פרשוהו מלשון פתוי (המיוחס לראב״ע), או התפתות (רס״י).]

4) [בלשון הרחבה הכינו במקום זה את הפעל יַפְתְּ כמעט כל הקדמונים, כך התרגומים העתיקים ורש״י, ריב״ג, ראב״ע ואחרים, ועי׳ בהערה לא. פָּתָה.]

5) [עי׳ לעיל הערה 3), והערה לא. פָּתָה.]

6) [היו שראו כמ״י של פֹּתוֹת שבמקרא את הצורה פֹּת וחברו לזה אף פָּתְהֶן (עי׳ פֹּת, הערה) שבישע׳ (ג יז), כאלו עקר משמ׳ המלה היא ערות האשה, ואין כל יסוד לכך. וכמקורות התלמודיים משמשת המלה כמונח ידוע כמשמ׳ החור שציר הדלת סובב בו. ובן ריב״ג: המכונות (המקומות) שיסוב עליהם ציר הדלת מדברי המשנה והפותה שתחת הציר, ע״כ; ומעין זה רד״ק, רלב״ג ואחרים וכן וולג׳: cardines, ומעין זה השבעים: θυρώματα; והסורי כלשון צפוי: וקרמא דתרא: ות״י: מוגלסיא, כריחים; ורש״י: מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול.]

שערי שמים תסגרו (ילי"ג, על כרמך לזה יח, שירי יל"ג ח, 26). — ונק' "פותיה, כמו פותה: ואני המופת מפותיה האמנהי עד אשר שני רשעים כלחיה הכחנתי (עמנו', ומחב' ז, 55).

פָּתוּחַ, עי' א. פָּתַח.

א. **פִּתּוּחַ** [1], ש"ז, כנ' פִּתֻּחָהּ, מ"ר פִּתּוּחִים, סמ' פִּתּוּחֵי, כנ' פִּתּוּחֶיהָ, ציור חרות באבן, בעץ או במתכת, eingegrabene Arbeit; gravure; engraving: מעשה חרש אבן פִּתּוּחֵי חותם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פִּתּוּחֵי חתם (שם שם לו). ואת כל קירות הבית מסב קלע פִּתּוּחֵי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מלפנים ולחיצון (מ"א ו כט). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פִּתֻּחָהּ (זכר' ג ט). ועת פִּתּוּחֶיהָ יחד בכשיל וכילפות יהלמון (תהל' עד ו). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וברמיל ותכלת וידע לפתח פִּתּוּחִים (דה"ב ב ו). — ובתו"מ: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה כפותח טפח (אהל' יד א). שלש אשירות הן כו' רבי אמי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר פיתח בה פיתותים אינה בטילה לבן צריכה אפילו העביר הפיתותים (ירוש' ע"ז ג ט). — ובסהמ"א: בקשת החכמה כימי הזקנה כתיו על החול ובקשת החכמה כימי הנערות כפתוח על האבן (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 6). ויהי דבר שמואל ושמו כפתוח קדש חרות על אבן בחן פנת יקרת וימלא טורים חשוכים לוחות אבן בתובים (רמב"ע, מכתב לר"ש אבן גאון, כתנת ג, 32). ובאשר באנו לשער ביתו אמר לי ראה אדוני זה השער ומסגרותיו ופתוחי דלתותיו וכו' (ר"י הריזי, תחכ' לה, 285). שים לבך אדוני לזה האולם מה טוכו וראה החלונים אשר בו ושים עיניך על יפי הקירות והקורות והבירות והטירות והשביות והעליות ופתוחי המשכיות וכו' (שם שם). והתבליות והכיונות אשר קיומם בגופים המלאכותיים כמו שפוי הכגד להתקשט בו וכו' ופתוחי המטה להטיב מראהו וכו' (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה, 49).

ב. * **פִּתּוּחַ**, ש"ז, — כמו פֶּתַח: כל כלי פתוח, כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו (ר"א, ספרי במדי קכו). כל כלי פתוח, שומע אני אפילו כולו ת"ל פתות, על פתוחו אמרתי ולא על כולו (אבא חנין משום ר' אליעזר, שם שם). — ובפ"ש מן פָּתַח, פִּתּוּחַ ידים ורגלים: ואיזהו שפיר מרוקם, היה אבא שאול אומר תחלת ברייתו ברושם וכו' פיתוח ידים ורגלים אין לו וכו' (תוספת' נדה ד י)—"פעלת המפתח, הפותח לתמיד: ופתחו שעריך תמיד, לי פתות, ממשקולה ל' כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (רש"י, ישע' ס יח). — "ופתוח הארץ, חרישת הארץ: והעוכד העצל יספיק לו בפתוח הארץ וכחרישה אחת וכו' ופעמים יזרע על הארץ מאין פתוח (ר"י אבטולי, ומלמד התלמידים, סוטים' קסה.).

* **פִּתּוּי**, ש"ז, פִּהוּי הראש [1]), שטוח הראש: (ראה) את הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר וכו' אומר ברוך דיין האמת (ברכ' נח:).

* **פִּתּוּי**, פיתוי, ש"ז, —מעשה המפתה, — שדול ורצוי, Überredung, Verführung; persuasion; seduction: persuasion, seduction: נאמנת אשה או קטן לומר מכאן יצא גחיל זה, במה דברים אמורים בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין שלא אמרו אלא מתוך הפתוי ומתוך היראה [2]) (ר' יוחנן בן ברוקה, תוספת' כתוב' ג ג). משל לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך מלך ואני מלך, אביך עשיר ואני עשיר, אביך מאכילך כשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואין זה פתוי (ספרי ד לז). כר"א שהעידו במאמרן אבל יצאו וחזרו אני אומר מפני יראה ופתוי אמרו (ירוש' כתוב' א יח). אין להן לא בקנסי הבת לא בפתוייה ולא בחבליה (ר' חייה, שם שם ד א). פיתויי קטנה אונס הוא (יבמ' סא :). פתי יאמין לכל דבר וכו' ד"א אין פתי אלא לשון פתוי (מד"ר שמות ג). בשעה שנגלה הקב"ה על משה וכו', מה

---

[1]) [עי' ב. פָּתַח, הערה.]

[1]) [כך בכ"י מינכן, ובדפוסים פתויי הראש, ופי' רש"י (ברכ' נח:) ששערו כנמטא, כל שערו דבוק זה בזה פלטדי"ר בלעז (צ"ל פלטריר, באיטלקית feltrare, צרפת' feutrer. היה מלכד בלבד, זה בזה), ויותר נראה לבאר ברב המלונים מן ב. פתה, שטוח הראש. ובפרוש רסע"ג על ברכות גורס: פתי הראש.]

[2]) [כך בדפוס, ועי' שנויי נוסח' אצל צוק"מ.]

מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו, אמר משה הנני מה אבא מבקש, אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך, בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא (ר' יהושע הכהן בר נחמיה, שם שם). וכששמע משה בך שלא הזכיר אביו בשם שעשה בתחלה אמר לפניו רבש"ע וכו' לשעבר אמרת שמך על אבי ועכשיו סלקת אותו, א"ל בתחלה פתוי פתיתי אותך מיכן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (שם שם). — ובמשה"א: שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי (רש"י, שמות כב יה). חבת פתוי שבחור מרצה את ארוכתו (הוא, שה"ש ג יג). שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן (מיוחס לרש"י, דה"י יח ה). ואם תקצר דעתך מזה יהיה פתויו (של היצר) לך יותר חזק (ר' י' א"ס, חו"ה, יחוד המעשה ה). עדיפות הדבור על השכל פתוי ועדיפות השכל על הדיבור גנות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער השתיקה, 41).' אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר (רמב"ן, שמות כב יה). והפילוסופים אינם רואים מה שיחשבו אותם ההמון כי הנימוס הוא הפתוי והתחבולה (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 59). אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וכו' ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים (רלב"ג, משלי כג כח). לא הנזרים שיהן חחושק בראשו ולא החבוק האסור בי זה הכל מפתוי השד (ר' י' אלטולי, מלמד התלמידים, נשא קכה.). האומר לחברו דברי חלקות ופתוי ולבו בל עמו ושפתיו שפתי שקר (שם פלא, קלה:). וכשראה סמאל זה הוסיף חמה וקנאה ויתעולל אליהם בערמות ובפתויין ותלוקות (קלונימוס, בעלי חיים, יד.). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים בדי להביאו לביתה (פי' משלי לזרחיה מברצלונה, הסקר סנה ג, 209). בל זה מפתהו יצרו לפתוח עמו בעברה לשנוא מי שהקב"ה אוהב וכו' ואח"ז מפתהו לםנוע ממנו מתן בסתר בפתוים אחרים (בצע מוקר לר' אליהו ה, יודע). פן יפתה לבבכם, לשון פתיות וכו' ואילו היה הוא לשון פיתוי היה לו לומר פן יפותה (חזקוני עה"ת, דבר' יא יו). —"ובמשמ' דעה מטעית שנהפתה אדם להאמין בה בלי לחשב: ואז יעיין במה שיעיין בידיעה אמיתית ולא בטעות ובפתוי (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 20). — "בת פתוי, נערה שנתפתתה: כל עוד שלא תבחן בדעתה שהיא בת פתוי תהא גרונית בחוקת אנוסה (ר"א הקראי, גן עדן, נשים כח, קנח.).— ואמר הפיטן: כפתוי ופשיעה איך חטא השיאה, אלה ישמיעה, ובה ישביעה (ינאי, יהדסה יוגרינו, זולאי, קפא). רעיתי צאי לך מבין ידי צרים, אשר מפתים לך כפתוי דברים (יצחק בן ראובן, אימתי יוגה יעלת חן, אהבה לשבת לפני שבועות). לב הותל השהו בפתוי שמהו ויטש אלוה עשהו (הוא, פהרתי מגרי, תוכחה, בעה"ם 69). מרוד וטרוד בפתוי גרש און לאלוה, נורא לא יתבונן ביד פשעו לשלוח (מנחם נרבי מביל, אדעה כי אין זולתך, זולת שבת תשובה). — ואמר החכם הקראי: חרות חרת כפתויו גם דבר מליל בבטויו, (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה', דודעון, 36).

"**פִּתּוּךְ**, ש"ז, —מִזּוּג, מזג האדם, Temperament; temperament; tem-perament: לכל המזגים והפיתוכים (תרג' פי' יצירה לרסע"ג ע"י משה בן יוסף). שהם (הבריות) נלאים וחלשים מלהפך את הטבע ולשנות את הפתוכים לטבע אחר ולפתוך אחר (ר' ברכיה הנקדן, הזל' גלגן, פסקה ט). ומפני מה נתקן גופו (של האדם) מארבע פתוכים קלים שהם דם וליחה וירוקה ושירוב (שם כד). ולא צבע צהוב נוטה מעט לאודם לפי שצינור הגבורה מתערב בו בל מיני פתוך (פי' יצירה לראב"ד - ט, נב.). ועתה ראינו אותם חכמי הכל שחיו נותנים פתוך חמישי לגלגל (ר' משה תקו, כתב תמים, אוה"נ ג, עו).

"**פִּתּוּכִי**, ת"ז, — מזגי, טבעי: שיש ראיה טבענית והודאה פתובית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (ר' ברכיה הנקדן, הזל' גלגן, פסק' כח).

"**פִּתּוּל**, ש"ז, — שה"פ מן פִּתֵּל, פִּתּוּל החוטים, שזירת החוטים לפתילים: והיותר מעט ממה שבהכנה המבות פתול החוטין אשר באולי יתפיר בהם החמת אשר באולי ישא בם חמים (אמו"ר לראב"ד ג, 45). — ועי' ערך חוט, עמ' 1462. — ובמשמ' עִקּוּם וְעִקְּשׁוּת, ואמר הפיטן: במה אדע, פתול ידע, ופלולו נודע, בידע תדע (ר"א קליר, אזכה בע, קרוב' לפורים). הנה אתאנו לך בדכאות רוח ושברון לב, ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (בנימין, אמנת, סליחי לו"ב). הוחגר אמני שש בולו, הקיפו בשילוש

בנחש בעיקולו, תוכן ליישר עקב מפיתולו, הבינו כאישן מראות חיתולו (משלם בן קלונימוס, לשוחה יגלליתיך, מבוזה, Elbog., Stud. 126).

פְּתוֹת[1], ש"ז, מ"ר כמו' פְּתוֹתֵי, — חתיכת לחם, פת לחם קטנה: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שערים ובפתותי לחם (יחזק' יג יט). — ובמהסיא: מגבן וכו' פי' המקפה גבינה ומקבץ פתותי החלב הקפוי לעשותם חריץ של גבינה (ערוך ערך גבן).

א. **פתח**[2], ממנו "התפתחות, מפתח, מפתח, *פותחת, *פתות, ב.*פתות, א. פתח, "פתח, פתח, פתח, *פתח, "פתחה, פתחה, פתחון, "פתחות, א.* פתית *א"ג פתיחה, ""תפתית.

ב. **פתח**[3], ממנו *מפתח, א. פתוח, ב. פתח, *פתח.

א. **פָּתַח**[4], פ"י, פתח, פתחתי, פתחת, פתחה, פתחו, פתחו, פתח, פותח, פתח, פתחי, פתחו, אפתח, אפתח, אפתחה, תפתח, תפתח, יפתח, יפתח, תפתח, נפתחה, יפתחו, יפתחו, פתוח, פתוחה, פתחת, פתחות, פתוחות, פתח, פתוח, לפתח, פתחי, פתחו, יפתחום, — התיר מה שהיה סגור, öffnen; ouvrir; to open, — א) פתח את הדלת והשער: ויחילו עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שפט' ג כה). ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שם יט כז). וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית יי' (ש"א ג יה). ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכו' ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט ג). ויפתח הדלת וינס (שם שם י). פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים (ישע' כו ב). לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (שם מה א). וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה ליי' ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עלתו ואת שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו (יחזק' מו יב). פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (תהל' קיח יט). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת (נחמי' יג יט). הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי' ויחזקם (דהי"ב כט ג). — ובהשאלה: פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכר' יא א). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל (תהל' עח כג-כד). — ובלא מלת דלת או שער: קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי וכו' קמתי אני לפתח לדודי וכו' פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר (שה"ש ה ב-ו). — ובהשאלה, פתח ואין סוגר, עשה הכל לפי רצונו ואין מי שיסרה את פיו: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישע' כב כב). ועי' נפע', — פתח, כמשמ' פתח שערי העיר: אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע (מ"ב יה יו). ערי הנגב סגרו ואין פתח (ירמ' יג יט). — ופתחה העיר, פתחה את שעריה לאויב הצר עליה: כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך ופתחה לך וכו' (דברי' כ י-יא). — ובינ' פעו', עיר פתוחה, שנפתחו שעריה: ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצא אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (יהוש' ח יז). — ופתח ארץ מעריה, עשאה פתוחה בלי ערים: לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק' כה ט). — ופתח חלון: ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה (בראש' ח ו). ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח (מ"ב יג יז). — ובהשאלה, פתח האל את ארבות השמים: אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — ב) פתח כלי, כגון תבה, שק, אוצר וכדו': ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון (בראש' מב כז). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). ויאמר אליה השקיני נא מעט מים

1) [גם בערב' נמצא פתאת a) במשמ' זו.]

2) [השרש נמצא כך בכל הלשונות האחיות, בכתבות כנעניות, אוגרית' (פתח), ארמ', ערב' (פתח b)), כוש' (פתח), ובאשור' פתו.]

3) [עי' הערה לפעל ב. פתח.]

4) [עי' בהערה לשרש.]

a) فتات b) فتح

כי צמאתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו (שפטי׳ ד יט). באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה (ירמ׳ נ כו). — ובקציר הלשון: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (בראש׳ מא נו). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמוס ח ה).— כלי פתוח, כלי שאינו מכסה: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא (במד׳ יט יה).—ובהשאלה, פתח האל את אוצרו: יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך (דבר׳ כח יב). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמי׳ נ כה). — ופתח בור שהיה סגור ומכסה [1]: וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור (שמות כא לג). — ואת המערה: ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את חמשת המלכים האלה מן המערה (יהוש׳ י כב). — ואת הקבר: הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני יי׳ בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק׳ לז יב–יג). — וקבר פתוח: אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים (ירמי׳ ה טז). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון (תהל׳ ה י). — ובהשאלה, פתח צור, עשה כאלו פתח ומיצא בצור: פתח צור ויזובו מים (שם קה מא). — וכן פתח נהרות וכדו׳: אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישע׳ מא יח).—פתח את הספר: ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם (נחמי׳ ח ה). — ואגרת פתוחה, גלויה ולא סגורה וחתומה: וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו (שם ו ה). — ג) פתח האל את רחם האשה, נתן לה הריון ולדה: וירא יי׳ כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (בראש׳ כט לא). ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה ותהר ותלד בן (שם ל כב–כג). — ד) פתח האל את פי האדם האלם או את פי הבהמה לדבר: ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך (במד׳ כב כח). ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יי׳ השמע ישמע והחדל יחדל (יחזק׳ ג כז). ויד יי׳ היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר (שם לג כב). — ואת שפתי האדם: ארני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך (תהל׳ נא יז). — ופתח האדם פיו לדבר או לאכל: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו (ישע׳ נג ז). ואפתח את פי ויאכילני את המגלה הזאת (יחזק׳ ג ב). בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה (שם כא כז). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל׳ לח יד). נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית (שם לט י). אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם (שם עח ב). כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר (שם קט ב). ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו (משלי כד ז). פתח פיך שפט צדק ודין עני ואביון (שם לא ט). פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה (שם שם כו). אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו (איוב ג א). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי (שם לג ב). — ופתח ארם שפתיו: אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה (שם לב כ). — ובהשאלה לאלהים: ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך [1] (שם יא ה). — ופתח האדם פיו לאחר, דבר במקומו, טען את טענתו: פתח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף (משלי לא ח).— ובהשאלה, פתחה הארץ את פיה ובלעה: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במדי׳ טז לב).—ובלא מלת פה: תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהל׳ קו יז).—ופתחה הארץ, פתחה פיה לקבל את הגשם: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישע׳ מה ח). — ה) פתח את ידו, ההפך מן קפץ ידו, נתן משלו לאחרים: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר׳ טו ז–ח). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (שם שם יא).—ובהשאלה על האל: תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב (תהל׳ קד כח). פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (שם קמה טז). — ו) עינים

---

[1] [כך הבינו חכמי התלמוד (מכי׳ מסכ׳ דנזיקין יז; ב״ק נ:) את הכתוב וכי יפתח איש בור, וכך גם הפרשנים.]

[1] [כאן נעשה פתח שפתיו כאילו פעל אחד אחיר, המשמש כ„עם" עפ״י דגמת: דבר עם.]

פתוחות אל דבר לראותו ולשמר עליו: להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה (מ"א ח כט). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל (שם שם נב). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל (נחמ' א ו). עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה (דהי"ב ז טו). — ז) פתח האזן לפלוני, השמיע לו דבר[1]: אדני יי' פתח לי אזן ואנכי לא מריתי (ישעי' נ ה). — ובלי מלת אזן: אטה למשל אזני אפתח[2] בכנור חידתי (תהל' מט ה). — ח) פתח את החרב, שלף אותה מתערה[3]: חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (שם לז יד). — ובינ' פעו', חרב פתוחה: חרב פתוחה לטבח מרוטה (יחזק' כא לג). — ט) שרש פתוח אל מים: שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כט יט). — י) פתח את האסירים, שחרר אותם ממאסר: שם תבל במדבר ועריו הרס אסיריו לא פתח ביתה (ישעי' יד יז). — ובתו"מ: מפתח של יד ליטול בה את הקוץ ושל סקאין לפתוח בה את הדלת (שבת יז ב). לא יפתח אדם חלונות לחצר השותפין, לקח בית בחצר אחרת לא יפתחנה לחצר השותפין, בנה עליה ע"ג ביתו לא יפתחנה לחצר השותפין אלא אם רצה בונה החדר לפנים מביתו ובונה עליה ע"ג ביתו ופותחה לתוך ביתו, לא יפתח אדם לחצר השותפין פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון וכו' אבל פותח הוא לר"ה פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון (ב"ב ג ז). המוכר את הבית לא מכר את היציע ואף על פי שהיא פתוחה לתוכו (שם ד א). לא יפתח אדם חנות כנגד חצירו של חבירו כדי שלא יהא יושב בחנותו ורואה מה בחצירו של חבירו (תוספ' שם, שם שם ב טו). רבי על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך עליה (ירוש' ברכ' ו ח). המשמרת של יין, ר' נחמיה אומר, אם היתה פקוקה מלמעלה אע"פ שהיא פתוחה מלמטן וכו' מותר (שם תרומ' ח ה). פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכניסין את המגמר במגופה אלא פרדיסקים היו מעשנין מערב י"ט וכיון שהיו האורחין נכנסי' היו פותחין אותן (ר' אלעזר בר' צדוק, שם ביצה ב ז). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו' ולא יקרא ויתרגם ולא יפתח בו יותר משלשה דפין (שם ב"מ ב י). מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין (שבת מח). הפותח בית צואר בשבת חייב חטאת (רב, שם שם). למה הדבר דומה, לשלש חצירות הפתוחות זו לזו ופתוחות לר"ה וכו' (ר' שמעון, עירוב' מט:). כיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה אחת (יבמ' עא:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר ר' יוסי אמר לו החזקת בני החזקת ובא לפני רבי חייא אמר יגעת ופתחת יגע וסתום (ב"ב נט:). כאן בפתוחות (חביות פתוחות) כאן בסתומות (ע"ז מ.). כל מקום שנחשדו המעורבים בגוים פתוחה אסורה וסתומה מותרת, ר' מאיר אומר כל יינם מותר חוץ מן הפתוחה שבשווקים וחכמים אומרים פתוחה בכל מקום אסורה סתומה מותרה (כותים ב). משל לנפח שהיה פתות באמצע פלטיא ופתח בנו והכי פתות בנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה וכו' (ר' לוי, מד"ר בראש' פז). הפתח שאינו פתות למצוה פתות לרופא (הוש, פסיק' רב', יהודה וישראל, מג:). — *ובמליצה: פתח פיך ויאירו דבריך (ר' יהודה בן בתירה לתלמיד מגמגם, ברכ' כב.). —*פתוח, מי שעיניו פתוחים: מיהר צועה להפתח לא ימות לשחת וכו' איכתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פתוח וחסר לחמו הרי הוא מת (בבס ר' ממא בר אבא, פסיק' רב', אנכי אנכי, קנב.). — *וכמו, פקח, פתח, שלם בראיתו, הרואה בעיניו, seeing; voyant; sehend: חבל

---

[1] [כן באשור' פתו (פע') אזנ, וכן גלה אזן, פקח אזן, וכתעודות לכיש 3, 5-4: הפקח אדם אזן עבדך לספר. ועי' נפע' ופעי.]

[2] [רגילים להבין אפתח כאן בלשון פתיחה בדברים (כמו בתהל' עח ב) או בפתירת חידה, ואולם ראשית הכתוב, אטה למשל אזני, מורת על שמיעת דברים ולא על אמירתם. ומכאן שאין אפתח אלא המשך אל אטה אזני אף אפתח אזני לשמע, והנה בכנור נשמעת החידה שלפנינו. ואכן הדברים הבאים בהמשך הם דברי העשירים ולא של המשורר.]

[3] [וכן באשור' צב פתו, נשק שלוף.]

כשירין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ועכו"ם וכו' אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פתוח[1]) ונסתמא וחזר ונתפתח וכו' כשר (גיטי ג ה–ו). היה יודע לו כערות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פקח ונתחרש, פתוח[2]) ונסתמא, שפוי ונשתטה, הרי זה פסול (ערכין יז:). — *וכהשאלה מצא האדם פֶּתַח פָּתוּחַ באשה, מצא שאינה כתולה: מצא הפתח פתוח אסור לקיימה משום ספק סוטה (בשם ר' אלעזר, ירוש' סוטה א א). האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו (הוא, בבלי שם ט). — *ופתחה הנקבה לפני הזכר: תפתח ארץ, כנקיבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר (ירוש' תעני' א ג). —*ומעין (של האשה) פתוח: נדת שבדקה עצמה יום ז' שחרית וכו' ולאחר ימים בדקה ומצאה טמאה וכו' הואיל והוחזק מעיין פתוח (נדה סח:).— *אות פתוחה בנגוד לאות סתומה, אות שאין קו סוגר אותה מכל צדדיה כגון מ שבראש תבה או באמצעה כנגוד לאות ם שבסוף התבה: כתב לאלפים עיינים וכו' ולממכים סימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דבר' לו). מם דשם סתום מם דשמעון פתוח (שבת קג:). מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו' ואתו צופים ותקינו פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה (מגיל' ג). למה נברא העולם בב', אלא מה ב' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה (מד"ר בראשי' א). עשאה (את המזוזה) ווין ויינין זוין כפופים פשוטים פשוטים כפופים פתוחים סתומים סתומים פתוחים או שנכתבה עברית הרי זו פסולה (מזוזה א). — *פָּרָשָׁה פְּתוּחָה בנגוד לפרשה סתומה, פרשה במקרא שיש בינה ובין זו שאחריה רוח עד סוף השורה: כתב לאלפים עיינים וכו' פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דבר' לו). מזוזה אית תניי פתוחה אית תניי תני סתומה (ירוש' מגיל' א יא). פתוחה מראשה סתומה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מיכן ומיכן סתומה (שם שם).

פתוחה שעשאה סתומה סתומה שעשאה פתוחה הרי זו יגנזו (סופר' א יד).—ובפתס"א כהוראות שלעיל: ואל הצריכנו ה' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה (ברכת המזון). ואפילו במקראות שהן קבועין בכתוב יש שינוי בהן בין בבל לא"י בחסרות וביתירות ובפתוחות ובסתומות ובפסקי הטעמים ובמסורות בחיתוך הפסוקים (תשוי רב צמח גאון, אלדד הדני לאפשטין, 7). על אידות העזרה אשר עזרו ועל אשר מילה את הערביים ויפתח את הדרך וילך המלך אליו ויצא אנטוגינוס לקראתו וכו' (יוסיפון, גינצבורג, רפד). וירא כי אין לפתוח דרך כי אם בברזל אשר בידו (שם, תלט). — *ופתח את לב האדם: הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו (ובא לציון, תפלת שחרית). השער הראשון הקדמתי בו טעמים מחכמת השיעור וחכמת המנין כדי שיהיו הטעמים האלה פותחין את לב הקורא ומנהיגין את הלומד בדרך ישרה,(ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקד', 5). — *ופתח את האשה, עשאה פֶּתַח פָּתוּחַ, ואשה פתוחה, בעולה[1]): ומה לבנות כתומות כלומר הכתולות הצנועות כך אירע להן, לבנות הדיוטות והן פתוחות פרוצות על אחת כמה וכמה (ר"ח, סנה' כא.). ואילולי זה שפתה אותה ונדר לה אלף שקרים ואם כאשר גם נשכב לה ונפרצה לו וקלקלה ופתחה ועשאה הפקר לכל יתן חמשים כסף ויפטור ולמה לא העריכה קב"ה כערך מאפוסה לפתוחה ואז היה נמצא כן ישר ונגיד והיה מעריכה ערך גדול וכו' (הקנה, סוד המפותה, קז.). — *זוית פתוחה, זוית גדולה מנצבה, זוית קהה, ומשלשת פתוחה, משלש בעל זוית פתוחה: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה החדה הפתוחה (משנת המדות ד, שפירא, 50). נמצאת א' מן הזויות פתוחה ורחבה (שם שם, 49).—*ואדם פתוח ומוכן להשיב לשואל: בי חוה בדיתא דעתיה הוה רגיל (אביי) למימר הכי, הריני פתות ומוכן להשיב לשואלי דבר תורה כבן עזאי (רש"י, קדושי כ., ד"ה אמר אביי). — *והברה פתוחה,

---

[1]) [במשנה שבירוש': פיתח, עי' פִּתֵּחַ.]

[2]) [במקום אחר (ב"ב קכח.): פיתח, עי' ערך פִּתֵּחַ.]

[1]) [אעפ"י שלא נמצא הבטוי בתו"ם, בכל זאת הוא קדום, שכן אף באשור' פַּתִּיָּה, פתוחה, כנוי הוא לאשה בעולה.]

הברה המסתיימת בתנועה ולא בעצור, כמו הברה פְשוּטָה, בנגוד להברה סגורה, מרכבת, נוהג בדבור ובספרי דקרוק. — ונוהג בדבור ובעתונות העברית הכטוי פָּתַח אספה או ישיבה.

—*פָּתַח אדם פה לשטן, אמר דבר שקרא בו באלו לשטן לבוא, נתן לו אפשרות להשחית: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (ברכ׳ ר׳ יוסי, ברכ׳ יט.). —ואמר המשורר: ואל תפתח לשטן פה ותאמר דבר רע פן לך ירע ויטר (רה״ג, לקוטי קדמונים, 56). — וּפָתַח פֶּתַח לאדם, נתן אפשרות והזדמנות: שהיה משה מתכסס עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוכרים אני איני עוכר ופותח להם פתח שמא יבקשו עליו רחמים ולא היו מבינין (ר׳ תנחומא, מד״ר דברי ג). אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך כשעה שסרחו במעשה העגל (מדס״ג דברי ג כד, הקבלה). — ובלי המלה פֶּתַח, פָּתַח לאדם שאינו יודע מה לאמר ומה לעשות, פתח לו פה או דרך, הגיע אותו והקל עליו למצא דרכו ולאמר או לעשות מה שררוש, למד אותו: ואיזה הוא רבו שלימדו תורה ולא רבו שלימדו אומנות, ואיזהו זה שפתח לו[1]) תחילה (תוספת׳ ב״מ ב ל). בא לטמא פותחין לו, בא לטהר מסייעים אותו (רים לקיש, שבת קד.). — פָּתַח לאדם שנדר נדר, השתדל למצא לו התר: ר״א אומר פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו וחכמים אוסרים, א״ר צדוק עד שפותחין בו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (נדרי ט א). פותחין בנולד (ר׳ אליעזר, שם שם ב). פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אלו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור וכו׳ (שם שם ד). פותחין לאדם בכתובת אשתו וכו׳ פותחין בימים טובים ובשבתות וכו׳ (שם שם ה-ו). —וּפָתַח לפלוני, דבר ראשון אליו: כך אמר הקב״ה לישראל הסתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר על אדום אשליך נעלי, פותח לכם ואתם עונים אחרי, לכך נאמר כרם חמר ענו לה (מד״ר שמות ל). ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וכו׳ (הגדה של פסח).— ובסהמ״א: שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך

1) [במקום אחר (תוספת׳ הורי׳): שפתח בו.]

(שו״ת פז לז, בשם הרא״ש). — *וּפָתַח במלה, בפסוק, בענין או במעשה, התחיל בו [1]): ולמה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח בדברים [2]) ודורשן (שקל׳ ה א). בית שמאי אומרים לא יפתח לו (לאָדָם) בנדר ובית הלל אומרים אף יפתח לו (נדרי ג ד). אלו ברכות שפותחין בהן בברוך, כל הברכות פותחין בהן בברוך ואם היתה ברכה סמוכה לחבירתה כגון ק״ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך (ירוש׳ ברכ׳ א ח). כשלא היו יודעין במה לפתוח[3]) לו אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו (שם מו״ק ג ה). כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (ר׳ יוחנן, ברכ׳ י.). פתח בכר וסיים בחבית (ב״ק כז.). פתח בבור וסיים בכותל (ב״ב יז:). אמר לו (לראובן) הקב״ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות (מד״ר בראש׳ פד). מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה (שם שם). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם במד׳ טז). הפותח פותח בדבר טוב והחותם חותם בדבר טוב (שם קהל׳ אל תבהל ומפיו). — ובלי השלמה, פָּתַח ארם, התחיל, יצא ראשון לעשות דבר: המקדיש את שדהו בשעה שאינה יובל אומרים לו פתח אתה ראשון וכו׳ (ערכ׳ ה א). — ר׳ פלוני פָּתַח, התחיל את דרשתו בכתוב זה או זה[4]): מה היתה פרשתו (של ר׳ לעזר בן עזריה), הקהל את העם האנשים והנשים והטף, פתח כה אמר הואיל והאנשים באין ללמד והנשים לשמוע הטף למה בא וכו׳ (ירוש׳ חגי׳ א א). כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה וכו׳ פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו, פתח ר׳ יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש וכו׳ (ברכ׳ סג:). ר׳ הושעיא רבה פתח ואהיה אצלו אמון וכו׳ (מד״ר בראש׳ א). וישלח יעקב מלאכים לפניו. רב פנחס בשם ר׳ ראובן פתח קומה ה׳ קדמה

1) [וכן בארמ׳: מאי פתח ליה ר״ג להחוא סבא, יש בוטה כמדקרות חרב וכו׳ (נדרי׳ כב.).]

2) [נ״א: פותח דברים (ומבנה בירוש׳ ותדב״ין).]

3) [את דברי התנחומים.]

4) [ועי׳ עוד בכר, Exeget. Terminol. II, עמ׳ 174 ובו׳.]

פניו וכו' (שם שם ע"ה). ויהי בימי שפוט השופטים, ר' יוחנן פתח ואמר שמעה עמי ואדברה (שם רות א'). ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך וכו' ר' אבהו פתח והסה באדם וכו' (שם איכ' פתיח'). — ופָּתַח לזכות או לחובה, בזכות או בחובה, התחיל לטען טענות של זכות או חובה במשפט: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה' ד א). אם נמצאו דבריהם מכוונין פותחין בזכות (שם ה ד). — פִּתַּח הכתוב, קבע את ההתחלה בלי לנעול ולקבוע את הסוף: וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח אם אומר אתה ימים עשרה אינו אלא מאה אלא מאתים אלא אלף אלא ריבוא, וכשאתה אומר ימים שנים פתחת (ר' נחמיה, קהלת ויק, מגורע זבים פרשה ה). — "ולשון פָּתוּחַ, ברור: שיהא לשונו פתוח ולא יטעו השומעין את דבריו (רמב"ם, סנה' א ג, ד"ה נועל). — "מלה פְּתוּחָה, שנונה כחרב: כי יש עמי עוד תשובות מלים שנונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימם פה כאליפי לשון (תגרת מנחם לרב תקלאי, תשו' תלמידי מנחם, xxx). — "אות פְּתוּחָה, הגויה, בנגוד לאות רפה, נחה: והא' היא אל"ף הפתוחה בלי העברי על הרוב, וכאשר תהיה רפה כדמות הא מן עשה וכנה תחשב מן האותיות הקלים (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, מה). — "ובמשמ' אות מנקדת פתח: ועוד פתר באֳהלים נטע יי' אהלים כמו אהל וטעות גדולה היא זו ואילו היה אהל ממש כשפתר או היתה האלף קמוצה ואינה אלא פתוחה כגון נפתי משכבי מור אהלים וקנמון (דונש, תשו' על רסע"ג 2). ולהשכיל בשערים פתוחים וקמוצים גדולים וקטנים (הוא, תשו' על מנחם, 6). כמו אמר, כי האלף קמוץ במו שוברת והמם פתוח בעבור נפלו על שוכן (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). כי פאי הפעלים האלה (שמתי, בנתי) והדומה להם פתוחות ואחריהם נחים רפים מבוארים (ר"י א"ת, הרקמה כ, 202). מספר, הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא, מספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא (רש"י, עזרא ב ב). והנה יהיה האות שהוא לפניו פתוח בפתח גדול בעבור שיש אחריו נח נראה (ראב"ע, צחות, ה.). — ואמר המשורר: לשון קדש הברית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות וגדרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, תשו' תלמידי מנחם, 7). ובדק בצחות קמוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (תלמידי דונש, את מי חרפת, תשו' תלמידי דונש, 6). — "ופָּתַח את האות או המלה, נקד אותה פתח: ולא תשקול המלה עד פותחך איתה פתח גדול (תלמידי מנחם, 26). — "ואות פְּתוּחָה, במשמ' אות מנקדת סגול[1]: ובהיות המלה על משקל פעל מלעיל היא פתוחה ארץ כרך בשם מלך נפש כל המלים האלה הבאים על מניגם פתוחים פתח קטן (שם 52). וכמוהו אֶרוֹם האלף פתוח בעבור השוכן שהוא מבולע בדלת ועל כן נדגש (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). לעלם ועד, לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה[2] אבל אני היודע ועד שהוי"ו בו משמש קמוצה היא (רש"י שמות, יה יח).

---

[1]) [עפ"י דרכי הנקוד העליון שסימן הפתח בא בו גם במקום סגול, הנקרא גם פתח קטן, ועי' פַּתַּח, הערה.]

[2]) [דברי רש"י בשלעצמם ברורים הם, סובבים על תנועת העין של וָעֶד, וכונתם: עין וו של וָעֶד פתוחה כפתח קטן (שהוא סגול), בעוד שבמקרה של היודע וָעֵד (ירמ' כט כג) העין קמוצה בקמץ קטן (שהוא צירה). והרי ברור שלא ידבר כאן רש"י על נקוד וו החבור בקמץ, שקדמו לו כמה ובמה דגמאות בתורה לפני פסוק זה. ועל כן טעו מנחת שי לפסוק, וברלינר בהערתו בהוצאת רש"י, ואחרים שחשבו, כי כונת רש"י לנקוד הוו שהיא קמוצה בקמץ גדול בהיודע וָעֵד בעוד שהיא פתוחה כאן בפתח (וַעֶד). וקצת ספרים המנקדים כך במקום זה בטעות — ומה יעשו בכל שאר המקומות, והרי רק היודע וָעֵד הוצא מן הכלל ולא כל לעולם ועד שבמקרא, וכן הערת המסורה: כל קריה וָעֶד עין פתח קטן בר מן חד קמץ קטן ואנכי היודע וָעֵד לפי שהוא מענין עֵד הגל הזה (דקד' הטעמ', 64). אך בכמה כ"י נקדו בכמה מקומות (תהל' כא ה; שם מה ז; שם יח; עי' גינזבורג) וָעֵד, בנגוד למסורה זו ולרש"י, ועי' לקמן. ועי' גם מה שכתב ה. אנגלנדר בשנתון HUCA XII–XIII, עמ' 521–517 נגד המשיגים את דברי רש"י באלו הוא מתכון לנקוד וַעֶד ונגד הדעה שהשם פתח משמש בדברי רש"י גם במשמ' קמץ גדול.

ואמנם קשה לשון הראב"ע (שפרוש רש"י היה לפניו) לפסוק, וז"ל: ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה

—נפע', נפתח, נפתחו נפתחו, נפתח, יפתח, יתח, תפתח, יפתחו, תפתחנה, הפתח, — שפתחו אותו. נפתח השער, הדלת, הפה, מקור מים וכדו', וכהשאלה ארבות השמים: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו (בראשי ז יא). כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישעי כד יח). נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזקי א א). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד (שם כד כז). השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו (שם מד ב). שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח (שם מו א). שערי [1]) הנהרות נפתחו וההיכל נמוג (נחומ' ב ז). הנה

סמוכה כי הנה בתוב שוכן עד וקדוש שמו, ומשפט לשון הקדש בהיות תתנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז, ובעבור זה נפתח ועד, והנה אמ' ואכל מכל (בראש' כז לג) ובסוף הפסוק הנחש השיאני ואכל (שם ג יג), על כן אמר לעולם ועד, ע"כ, — שבאלו ראב"ע בעקבות רש"י קורא לנקוד הוו של ועד בקמץ בלשון פתיחה. אך דברי ראב"ע הקצרים כאן מפרשים יותר בפרושו האחר („הקצר"), וז"ל: וטעם לעולם ועד על דעת חכם ספרדי לעולם (צ"ל: לנעלם) ולנדאה, ואחרים אמרו שהוא כמו היודע ועד שפי' והעד, הטעם שהוא מלך והוא עד על כל לב שיפליבנו, והנכון בעיני שהוא דרך קצרה, וכן הוא לעולם ועד עולם, ובעבור היות הטעם באות ראשון כמו לחם ויין נפתח הוי"ו, ובעבור היות סוף פסוק היה העי"ן בקמץ קטן, ואם תאמר. אנה מצאנו עד שאיננו מסוך, הנה הוא שוכן עד, כן גם בא זה הפסוק מהשירה, והטעם שזה השם תאות לו המלוכה וכו' ע"כ.

ומדברי ראב"ע בפרושו הקצר נראה שהוא משתמש בפעל פתח (עי' לעיל) לא במשמ' נקד בפתח, אלא כהוראה במא בתנועת בכלל, וקרובים לכך דברי שד"ל: וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ נקרא כן אלא שהוא פתיחה בערך אל השוא שאיננו תנועה, ע"כ. וכן מוכח גם מן הפרוש הקצר (היה העי"ן בקמץ קטן) וגם מן ההשואה אל ואכל (לעמת ואכל) שבפרוש הארך, כי הנקוד שלפני ראב"ע היה כאן ועד בצירה (קמץ קטן) תחת העין, וכך הנקוד במק"א בקצת כ"י (עי' לעיל), ונקוד זה הוא שגרם כנראה לכך שפרשו ועד זה כלשון היודע ועד.]

[1]) [כנראה שערי כאן, כבכמה מקומות אחרים, פרושו: פרצים, פרצי נהרות, מלשון פרץ מים. ושמוש

עסך נשים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך (שם ג יג). ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה (זכר' יג א). ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות (נחמ' ז ג). — ונפתח האזור: אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ישע' ה כז). — והיין שבתוך הנאד: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יבקע (איוב לב יח–יט). — ונפתחה הרעה: מצפון תפתח [1]) הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). — ובמשמ' נגאל, יצא לחרות: מהר צעה להפתח [2]) ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (ישעי נא יד). הן יהרום ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח [3]) (איוב יב יד).—ונפתחה האזן [4]): אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישעי לה ה). — ובתו"מ: וברא בו (באדם) נקבים נקבים חללים חללים וכו' שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך (ברכת אשר יצר, ברכ' ס:). ג' ספרים נפתחין בר"ה, א' של רשעים גמורין וא' של צדיקים גמורין וא' של בינונים (ר' כרוספדאי בשם ר' יוחנן, ר"ה טז:). כיון שיצא (חולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הכתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה

זה של נפתח לפרץ מים מקרב את הדעה, שגם שם המעין מי נפתוח (יהוש' יח ט; יח יה) פרושו בעיקר מעין של מים המתפרצים, של פרץ מים. ואין לראות בו, כדעת אחרים, את שם הנפתחים (בראש' י יג) או זכר שמו של פרנפתח מלך מצרים.]

[1]) [עפ"י תמונת הסיר הנפוח עי' איש. שפניו מפני צפונה, אשר שהכונה במלה תפתח לצורה של נפח או פוח (ויש מתקנים: תפח). ואמנם שמשו כנראה צורות בהכנסת תיו הבנין לתוך הפעל, כגון השתמר בבנין התפ', כמו ביתר הלשונות השמיות, כן גם בעבר' הקדומה אף בשרשים רגילים, כעדות הלתחם במקום התלחם, נלחם, בכתבת מישע מלך מואב הכתובה עברית. ועי' גם ב. פתח, הערה.]

[2]) אולי זה במשמ' נרפא, כמו איתפתח בארמ' (הערת המחבר בשולי המלון של גזניוס).

[3]) [עי' קל, פתח ואין סוגר וכו'.]

[4]) [עי' קל משמ' ז), הערה.]

אחת (יבמ' עח:). — *ונפתח האדם, נפתחו מעיו ונקביו, עשה את צרכיו: מהו מהר צועה להפתח, אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשביל להיפתח בשביל שלא ימות (פסיק' רב', חגכי חגכי, קנח:). — ובמהמ"א: וכדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן ארם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר חלוש מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רד"ק, ישע' נא יד). — *ונפתח העור, נפקחו עיניו וראה: כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח וכל פסח שוה וכל אלם נפקח וכל שוטה נתרפא (פסיק' רבי, וה' פקד את שרה, קעז.). — *נפתח, פתחו והתחילו בו, הותל: דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (ר' אלעזר, ב"ב קכה:). —*ונפתחה האות או המלה, נקרה בפתח: והיה הדין בפאין האלה להיותם בחרק כמו שמעו שמוע שקדו ושמרו, ונפתחו (במלה נחמו) בעבור אות הגרון אשר אחריהן (ריי ח"ת, סרטי ריב"ג, נחס). כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון (ראב"ע, שמות יג 3). — ועי' קל.

—פעי, פתח, פתח, פתחת, פתחה, פתחו, מפתח, אפתח, תפתח, יפתח, פתח, פתחתיך, יפתחהו, — א) פתח דלתות, את דלתי פניו של הלויתן, פתח את פיו: דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — ב) פתח את החרצבות, המוסרות וכדו', התיר אותם: הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו (ישע' נח ו). אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהל' קטז טז). מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). כי יתרו פתח[1]) ויענני ורסן מפני שלחו על ימין פרחת יקומו (שם ל יא). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא). מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד מי פתח (שם לט ה). — ופתח את השק שלבש, התיר את קשריו כדי להסירו מעל עצמו או מעל אחר: לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחליץ מעל רגלך (ישע' כ ב). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב). — ופתח את חגורתו בשובו מן המלחמה: ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח (מ"א כ יא). — פתח את האדם או את מתניו, פתח את הבהמה, התיר את החגורה או את החבלים והקשרים מעליהם: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים (בראש' כד לב). לרד לפני גוים ומתני מלכים אפתח (ישע' מה א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד). כי השקיף ממרום קדשו יי' משמים אל ארץ הביט לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה (תהל' קב כ–כא). ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו וכו' שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו (שם קה יח–כ). — ג) פתח את האדמה [1]), חרש אותה בפעם הראשונה אחרי הגשם: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כד). — ד) וכמו פ"ע, במשמ' נפע', נפתח[2]): גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך[3]) (שם מח ח). ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). — וכתו"מ כמו קל: ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים ועצי תאנה חלקה ועושין אותה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות ותויתה מערבה (פרה ג ח). ותשב בפתח עינים וכו' שפיתחה לו את העינים שאמרה לו פנויה אני וטהורה אני (ר' חייה, ירוש' כתוב' א ד). שרו בסיד ופיתת[4]) בו חלונות לא היה חוזר (ירוש' גנ"י, מס ח, ז, 215). מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שלא פיתחו[5]) פיהם (ת"כ, זבח' פח:). — ובמהמ"א:

[1]) [עי' ערך פרחת, עמ' 5161, הערה.]

[1]) [וכן באשורי פתו אקל, פתח שדה, חרש אותו אחר היותו בור.]

[2]) צורת הפעי העברי שמשה בתקופה קדומה אף במשמ' סבילה, ומקבילה היא לצורות סבילות בלשונות האחיות, ושריד משמוש זה הוא אף בשמות התאר כגון פקח, אלם, חגר, פסח, שמשמעותן כמו מפקח, מאלם, מחגר, מפסח וכו'. ועי' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 284, על הופעה זו. והמדקדקים התלבטו בזה, ואלה דברי תלמידי מנחם: ואשר אמרת בפתרון ופתחו שעריך "נפתחו איננו כן כי אם ופתחו כאשר הוא ויחסר מהענין הפותח כמו אם יחרש בבקרים יחסר החורש וכו', ע"כ (תשו' תלמידי מנחם, 97). וריב"ג בדבריו על החירק: ושמוהו במקום השורק וכו' ופתחו שעריך, ע"כ (הרקמה ח, 51), וכן בעל הורית הקורא (עמ' 59).]

[3]) [עי' קל במשמ' ו) והערה שם.]

[4]) [בדפו': סרו בסיד ופתח.]

[5]) [נוס' ב"י: נפתחו, נתפתחו, ועי' ד"ס.]

בשיצמיד שור זכר עם נקבה יפתחו וישדדו את כל העמקים (סדר"א כח). מפתחות שמעתי שמפתחין בחם את המנעול (רס"י, מ"א ז ג). ועושין מערכה במין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב"ם, פרש אדומה ג ג). — ואמר הפיטן: פתח הבכורים אם פִּתְּחוּ הביאם ותקרא במקרשים (רקע"ג, תרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קס).—ואמר המשורר: שימי לדתך יום תפתח קשרה ותגיח אפליח ותני לציון יום אשר בביה יפרין במו פרצו נחליה (ר"מ הגגיד, הנה יתידתי, ברודי, 49). גם ישבו דומם ושק לא פתחו על שערי צדק אשר נסגרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19). ראתה נפ'צי כי ישאו מפתח וחגר, תאגר ומי יוכל להפיץ, תפיץ ואין אגר (ראב"ע, אתלי לבי, איגר 70). נוקש בעול חטאך שבר עלך ביום ומוסרות רשעך פתח (ר"י חריזי, הענק אות ס רעז, ס' היובל להרכבי, 348). דמות שד על פני אשה מפתח, נתחי בחוות יפיה תנתח, תסמר שערת ראשי לשונה, וקולה מוסרות לבי יפתח (ר"י זבארה, שעשועים יב, דודזון, 141). ויפתח בפתריו דפה המזיח ויתפשט המעיל אשר עליהו (יל"ג, ומבלי יהודה יה, שירי יל"ג ג, 86). — *פִּתֵּחַ במשמ' השלים ושכלל צורתו של דבר, entwickeln; dévelop-per; to develop, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

— התפ', הִתְפַּתֵּחִי [1]), — הִתְפַּתַּח השבוי מוסריו, פִּתַּח מוסריו מעל עצמו, התיר עצמו מהם: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחי[1])מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישע' נב ב). — *נִתְפַּתְּחָה כרסו של אדם, נפתחה ונבקעה: כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ, ר' טרפון אומר תקצץ על טיבורו, אמר לו הרי כריסו נתפתחת, אמר להם אף אני לא נתכוונתי אלא לכך (תוספת' נדה ב ח).—*והחבית: נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו (הפועלים) לא יאכלו (ב"מ ז ז). — *נִתְפַּתְּחָה העין, התחילה לראות: לכל השרין השורין על הארץ, לרבות אפרותים שלא נתפתחו עיניהם (בילה ו:). —*וְנִתְפַּתַּח העִוֵּר, נעשה פִּקֵּחַ, פִּתֵּחַ, שלם בחוש הראיה: קבל הקטן והגדיל חרש ונתפקח סומא ונתפתח שוטה ונשתפה נכרי ונתגייר פסול, אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט' ב ו). ושהיו סומין עד הפרק ובשהגיע הפרק נתפתחו (תוספת' עדי' א יד). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי' ו.). בשילדה אמנו שרה כל העֲקרות נפקדו עמה וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו[1]) (רי לוי, פסיק' ר"כ, סוף אפים, בובר, קמו.). — ובספהס"א גם במשמ' הנפ': והבשול הוא לחלות דְבר מקושד ויבש במו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורבין (תפוי הגא' הרכבי סג, 28). ירקות השדה הן ידועין העלים שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין בסתומין (ר"ת, שבת לה:). ונראה החבל הגדול של ספינה כשמשמשין בו זמן ארוך הולך וחסור עד אשר יתפתח וישוב חלוש מבל חלוש (ר"י א"ס, תו"ה, התשובה ז). — ואמר המליין: לנאין שמך ולנבל בעברת זדון שושנה יפיפיה עוד טרם התפתחו עליה ופרחיה הנצו (ר"ס בלוק, שבילי עולם, הקד' 2). ובשושנה ענוגה תתפתחי עתה ממסגרותיך (מפו, אהבת ציון כט).—*והתפַּתַּח האדם והדבר, הלך והתהוה ולבש צורה, sich entwickeln; se développer; to develop. — ועי' התפַּתְּחוּת.

—נִפְ', *פֻּתַּח, — שֶׁפֻּתְּחוּ אותו, ואמר הפיטן: ערכתי מעדנות בימח מקושרות בערין, סיימתי מושבות בפיל מפותחות בתרין (רקע"ג, תלולי בבעה, סדור רסע"ג, שפח).

ב. פָּתַח [2]), קל לא נמצא.

---

1) [כך הקרי; כתיב: התפתתו.]

1) [עי' גם לעיל, נִפְעי.]

2) [השרש ב. פתח, במשמ' חרת באבן במתכת ובעץ, נבדל הוא בעדות הלשונות האחיות מן א. פתח, והא בערבי פתחי a), ובן בלשון מַחֲרָה בדרום ערב; ובערב' מסנו פתח'ה b), טבעת; ובאשורי פַּתַּת (לעֻמת פְּתוּ, המקביל אל א. פתח העברי) במשמ' נקב, קדר, נחר (את הבהמה), פִּתַּח, חר, נקב. ואמנם אפשר שבעברית השפיעו שני השרשים זה על זה, ואף יתכן כי פְּתִחָה במשמ' חרב שיבת לב. פתח ולא לא. פתח. ובכתבת בנענית מגבל (קלוסן, אוצר הכתובות הפניקיות, עמ' 8, מס' 5, ש' 3) נאמר: ופעל אנך לרבתי בעלת

a) فتخ b) فتخة

—פע', פִּתַּח, פִּתְּחָה, מְפַתֵּחַ, תְּפַתַּח, יְפַתַּח, פַּתֵּחַ, — פתח כאבן, במתכת וכו', חרת וחקק: ולקחת את שתי אבני שהם ופִתַּחְתָּ עליהם שמות בני ישראל וכו' מעשה חרש אבן פתוחי חתם תְּפַתַּח את שתי האבנים על שמות בני ישראל (שמות כח ט–יא). ועשית ציץ זהב טהור ופִתַּחְתָּ עליו פתוחי חתם קדש ליי' (שם שם לו). ויפַתַּח על הלחת ידתיה (של המכונה) ועל מסגרתיה כרובים אריות ותמרת כמער איש ולויות סביב (מ"א ז לו). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מְפַתֵּחַ פתחה (זכר' ג ט). ועתה שלח לי איש חכם לעשות כזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וברמיל ותכלת וידע לְפַתֵּחַ פתוחים (דהי"ב ב ו). ויחף את הבית הקרות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב ופִתַּח כרובים על הקירות (שם ג ז).— ובתו"מ: פ י ת ח בה (באשרה) פיתוחים אינה בטילה (ר' אמי, ירוש' ע"ז ג יא).[1] —ובסהמ"א: אמנים נבונים במלאכתם כותבי מכתבות וחושבי מחשבות מרקחי רקוחים ו מ פ ת ח י פתוחים (רלב"ג, הי בן יקין, כהנא ב, 51). ואמרו במשלים שהלמוד בילדות כ מ פ ת ח על האבן והלמוד בזקנה ככותב על החול (ר"י בן גאמיאס, בי' אבות ד כה). — ועי' מְפַתֵּחַ.

—פֻע' מְפֻתַּחַת, — פֻּתְּחָה האבן, פִּתְּחוּ אותה, חקקו בה: ויעשו את אבני השהם מסבת משבצת זהב מְפֻתָּחֹת פתוחי חותם על שמות בני ישראל (שמות לט ו). — ובסהמ"א: כי משביות הם הגופות ה מ פ ו ת ח י ם בפתוחים משוכבים ר"ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"ש א"ת, פה"מ' הרמב"ם למו"נ). והיה לאחד מן המלכים טבעת זהב והיה מ פ ו ת ח עליו הכברת קום, וכשהיה אדם מאריך לשבת עמו היה מראה לו המבעת ויקרא המכתב ויצא (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 79), שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו בעשותו בברזל שהוא חומר רחוק משיקבל הציור והפתוח[1]) ציור נאה מ פ ו ת ח פתוחי חותם (ר"י אלנו, עקרים ב א). — ואמר המשורר: מסדר לעולם פתח תגראה כציץ ה מ פ ת ח אשר על מצח אהרן (אגרת מנחם מן הסהר, תשו' תלמידי מנחם, XXIV). דמות ישר על פני אשה מ פ ת ח נתחי כחוות יופיה תנתח (ר"י זבארה, שעשועים, יג, דודזון, 141). וסביב החצר בירות ותוך הבידות טירות כתורי זהב מ פ ת ח י ם על הקירות (ר"י חריזי' תחכ' ג, 35).

—התפ', *הִתְפַּתַּח,—הִתְפַּתְּחוּ האבנים, כמו פֻע'[2]): שמיר זה כיריא הוא וממעשה בראשית נברא וכשנותנין אותו על גבי האבנים מ ת פ ת ח ו ת לפניו בלוחי פינקס והברזל נבקע לפניו ואין כל דבר יכול לעמוד לפניו (ר' יהודה, תוספת' סוטה טו א).

*פַּתָּח, ש"ז, — מי שמלאכתו לְפַתֵּחַ אבנים וכדו', כמו מְפַתֵּחַ: אף ב פ ת ח י[3]) אבנים כן, כיצד הוא עושה נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולפתתין וכו' (ירוש' שקל' ד א).

*פַּתַח, פַּתָח[4]), ש"ז, — שם אחת התנועות הקוליות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון כצורת אות עין שכובה מעל לאות, כזה: ‸, ובנקוד הטברני קו מאוזן קצר מתחת לאות, כזה: אַ, ומבטאה כמו a קצרה ברב הלשונות: וכל אחד (מאותיות אחה"ע) יש לו דרך כארבעה ועשרים ספרים וכו'

גבל המוכח נחשת זן איש בח(צ)ר ז ה פ ת ח חרין זן (פתוח חרוין זה) איש על פג פתח ז והערת חרין איש כתבת אבן איש על פ ת ח חרין זן. וכן בארמי היהודית פִּתּוּחָא, כנראה כמלה שאולה מעברית. אך אולי כל המלים האלה שאולות הן מאשורי', ועקר צורת השרש ביתר הלשונות היא פ ת ח, ועי' ערך פַּתַח, הערה.]

[1]) [ו מ פ ת ח י ן בה חלונות (ברה ג מ), י"מ משרש זה, עי' א. פָּתַח, פִע'.]

[1]) [דפוס' אחרים: ה פ ת ו ח, באלו זה בינ' פָּעוּ' כמשמ' כמו פִע', ואינו נראה.]

[2]) [ואולי זה מן א. פָּתַח.]

[3]) [בכ"י ובגנ': ב מ פ ת ח י, עי' ד"ס.]

[4]) [שם זה לתנועת a הקצרה נולד ראשונה כמונח מסורתי בארמ', וכפי עדות הלשון הסור' צורתו העקרית היא פְּתָח, פְּתָחָא, וכן נמצא במסרת המונח מ פ ת ח פ ו מ א, פתיחת הפה, כמורה על כל תנועת הקרובה אל a והמבטאת בפתיחת הפה. בערבית קבלו כל השמות של שלש התנועות צורת הנקבה ומשקל שוה, ועל כן שם פַּתְחַה a). כמבטא האשכנזים, המבדיל בין פתח לקמץ ובין תיו דגושה לרפויה, רגילים לבטא פַּתַח (נגד הדקדוק ומלעיל), והמדקדקים האחרונים נוהגים לנקד פַּתָח או פַּתַח, אך הנכון כנראה פְּתָח (עי' גם דברי ליונרע ב-REJ Avr.-Juin 1902, עמ' 308).]

a) فَتحة

אם בקמץ נכרים ואם בפתח נאמרים (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' ו, עמ' 6). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק (גוף הערבי של ס"י יצירה לרס"ג). ודע כי הקמץ והפתח הכר גדול הן כִּי חֳדָשִׁים קמץ חֹדש וְחֳדשים פתח לשון חידוש (דונש, תשו' על רסע"ג, 2). והבריתו קמץ חטף ושומו מקמץ פתח ומהאות חחונה נע ומהנע חונה (תשו' תלמידי מנחם, 20). אין לך לומר פתח בשום אות אלא א"ב אל"ף או ה' סמוכין לו או ע"פ הנקודה שתחתיה והיא באה במקום אות כאילו כתוב ינאחם (רש"י, כתוב' סט :, ד"ה ינחם כתיב). והנכון בעיני שיאמר בכמו הצר הפר הרע כי הפתח בהם במקום הצירי (הקדמה ו, 41). אך וַיֵּלַךְ וַתִּשָּׁבַרְנָה מפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה מבלי גלגול אבל העתיקוהו אל פת"ח (כוזרי ג פ). ושמירת כל נכרי מקמ"ץ ופת"ח וציר"י וסגו"ל יוַצא מן ההקשה (שם ג לא). והנקוד על הרוב מורה על הנבלעות מהאותיות ועל ההנחות כמו הצרי והסגול והפתח וְהקמץ (רא"ע סלקירא, ראשית חכמה, 28). והוא פתח והוא פותח הפה ומניף הלשון למטה (הוריית הקורא, דרנבורג, 56). וכן ומשקל הַכסף והזהב ראוי לפתח שהוא מצורף (שם, 58). — ומ"ר פְּתָחִים, פתחין, מן תשחת הלשון ויבטלו קמוציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה (תשו' תלמידי מנחם, 27). ואודיע מקצת אודות קמצין ופתחין וקמץ חטף (שם, 52). ולמדתי על מקומות הקמצין והפתחין במשפט (ספר דקדוק מר"י חיוג, דוקס, 19). ואלה הפתחים כלם נעתקים מצרי (הקדמה לריב"ג ו, 41). באשר נמצא גם כן פתחים באתנח ובסוף פסוק (כוזרי ג פ). — ואמר המשורר במליצה: ראה כילי אשר ידו בסלע ולבו לעצור אותה יאמין אנשים נוקדים ידו בפתח ואך הוא מתליף פתח בקמץ (ר"י חריזי, תחכ' ג, 397). לך הרוזנים כשוא וכו' ויד כלתך כמו שרק וידך לכל שואל כמו פַּתַח לדלים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, גבודי, עמ' לז). — וּפַּתַח בּמשמ' סגול [1]: ואם תמצא לראשונים שקריאתם בפתח דע כי הם לסגול היו קורין פתח, כמו שתמצא בפסוק בן תהלתך עַל קצוי ארץ שהאלף נקודה בסגול והמסורה עליו. ד' פתחין באתנח (ר' מנחם מלונזנו, מאמר הליכות שבא, בשתי הידות). — פַּתַח גדול (פתח שלנו) וּפַתַח קטן (סגול): ואלה הנ' הן או"י והחלש שבהן היא חאי ונקראת אצל הערב הפתיחה אצל העברים פתח גדול (ס' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כ). הן כהביאך דורש במשקל אמר יהיה בפתח קטן והטעם מלעיל (תשו' תלמידי מנחם, 26). ואין מן קמץ גדול. ופתח גדול כי אם הנקודה הנופלת תחת המשיכה (שם 52). ואם בא על המשקל הזה שם או פועל והיה האות השני או השלישי מהמלה תהיא אל"ף או ה"א או חי"ת או עי"ן אחת מהאותיות הגרון נהפך הפתח קטן לפתח גדול (שם 54). פְּעֻלַּת קמץ גדול ומַעֲשֵׂה קמץ קטן ומפעל קמץ חטף ומלאכת פתח גדול ופתח קטן ועבודת פתח גדול חטף ופתח קטן חטף באלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר (ספר דקדוק מר"י חיוג, דוקס, 130). את כל אֹכֶל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן ואוֹכֵל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן (רש"י, ברא' יא לה). ואין לומר כרך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה (הוא, במד' כג כא). לפיכך טעמו (של הַשָּׁמֶן) נקוּד למעלה ומ"ם שלו נקוד פתח קטן לפי שהוא סוף פסוק נהפך השי"ן לינקד בקמץ גדול (הוא, יומא עז :, ד"ה נאם). כי היה (ויאמר) בתחלה בפת"ח קטן והנה עלה (בסוף פסוק) מדרגה אחת להיותו בפתח גדול ודי לו (ראב"ע, צחות, ג.). הפתח הקטן מורכב מקמץ קטן [1]) ופתח גדול (שם, ג:). שמו סימן פתח קטן שלש נקודות כדמות משולש בחכמת המדות (שם ט.). גול שם דבר הוא וטעמו למטה וכשהוא דבוק נגקד כולו בפת"ח קט"ן וטעמו למעלה (רשב"ם, קהלת ה ז, הוצ' ילינק). התנועות הנמצאות בלשוננו הן שבע וכו' וחפתח גדול והפתח קטן והוא הסגול (ר"ד יחיא, לשון למודים, שקל הקדש ה). אֶי ושמה

---

[1]) [בנקוד העליון הקדום, הא"י והבבלי, סימן אחד לפתח ולסגול, ועל כן קראו ראשונה בשם אחד, פתח, לשניהם, ואך אחר כך הבדילו בין פתח שלנו שהוא פתח גדול, לסגול, פתח קטן. ושמות אלו נהגו אחר כך גם במקום שהשתמשו בנקוד הטברני המבדיל בין פתח לסגול.]

[1]) [כלומר הסגול מבטאו בין צירי (הנקרא קמץ קטן) ובין פתח.]

סגול והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלת ממנה ונקראת גם כן פתח קטן לפי שעילתה כעלת הפתח ובמקומות רבים תבוא זו תמורת זו (רד"ק, מכלול, ליק, קלו.). כי המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן וחולם וחירק ושורק (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ז:). — פַּתַח גנוב(ה), פתח שאין לו יסוד במכנה המלה והוא נשמע כהמשך לתנועה אחרת במלה[1]), ובכ"י עתיקים נכתב בין האותיות[2]): ואם יבא אחת מאותיות הח"ע נח נראה בסוף ולפניהן אחת מארבע תנועות גדולות צירה חירק חולם ושורק הם ג"כ בלתי מכשרות להיות נח נראה אחרי הת"ג, ויבא תחתיהן פתח ונקרא פתח גנוכה וכו' אתרי תירק וצירה נקרא הפתח גנוכה כיו"ד וכו' ואחרי חולם ושורק נקרא הפתח גנובה כוי"ו וכו' (בן זאב, תל"ע ב יח). לכן לא תמצא פתח גנוכה כאלף (שם שם). הפתח הגנוב הבא כנקודנו תחת ספיק ה"א וחי"ת ועי"ן בסוף המלה אחר צירה חירק חולם ושורק אינו נוהג כהנקוד ההוא (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). בקבוץ הקטן נוהג הפתח

---

[1]) [יש חושבים (עי' דוד ילין, דקדוק הלשון העברית, 91), שעקר הצרוף הוא: פתח של אות גנוכה (מתוך הכתב), וכן כתב בעל עט סופר וז"ל: אנו נוהגים לקרוא אל"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו סוֹפַת אנו קורין סוֹפַאת, מקצוֹע מקצוֹאע וזאת האלף תקרא אות גנוכה, ע"כ. (מובא במנחת ש', בראש' ח ד). ודבלמש במקנה אברם (מולא הנקודות): ושם נדבר על תנועת הגנוכה וכו'; אבל שם להלן: כי קדמוני המדקדקים קראו התנועה הזאת תנועה גנוכה, ואם אין הטעם כמו שחשבו מקצת המדקדקים וכו' מפני שנגנבה השוא שראוי להכתב באות הח"ע שבסוף התיבה כי מה שאמר לא יגרום קריאת אות אשר לא נכתבה, אך הטעם הוא לפי דעתי מפני שתנועת הפתח במוצא הזה היא כל כך רפה שנראת גנובת וכו' ע"כ. וכן קבלו המדקדקים הנוצרים מימי הבינים את המונח ברומי' Pathach furtivum, כלו' פַּתַח גָּנוּב, וכן ראוי לומר.]

[2]) [ואלה דברי ראב"ע: ויוסיפו בקריאה אל"ף פתוחה ועל כן יכתבו פת"ח בין האות שהוא קודם הה"א ובין הה"א כמו אֱלוֹ͏ַהּ, גָּבֹ͏ַהּ וכו' (למות, ד:).

על כן ישימו פתח קרוב תחת האות האחרון להורות על האלף והמנקדים תחת החית ותכיריו שוא הוא טעות (מאזנים, ויניציאה, ריח).

גנובה בסוף התיבה (שם, 45). — חטף פתח[1]), שוא מרכב עם פתח כמו, אֲ: חשומר אחי, לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח (רש"י, בראש' ד ט). דמיון החטף פתח חרדה, החי"ת שהיא בחטף פתח הוא עבד כי הוא כמו רעדה, אלא שהרחיבו החי להיותה אות גרונית (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ה.). כשתעיין בסדר הראשון שהוא ארון עולם ובמספר עבדיו ומלכיו תמצא כי תצטרך לבלוע החטף פתח שבמלת נעשה כי אין שם צורך לעבד (שם ע.). ועי' חָטֵף. — ובאותה משמ' שְׁוָא וּפַתָּח: כשאחת מאותיות הגרון ינקדו בשוא ופתח או שוא וסגול וכו' (ר"ד יחיא, לשון למודים, שקל הקדש יב). אם תרצה לדעת אם אלף אדון היא נקודה בשוא ופתח כשתתרכה או תסמך תשקלנה במלה תדמה אליה כמו מלת גדול וקטון וכו' (שם שם). — וּפַתַּח גדול חטף, וּפַתַּח קטן חטף, עי' לעיל. — ובהשאלה, אמר בְּפַתַּח ובקמץ, אמר באפן ברור: ואומרה אל הנער בפתח. ובקמץ, לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניחוח (עמנו', מחב' יג, 97).

פֶּתַח, ש"ז, פְּתַח, עם הא' המקום פֶּתְחָה, בכי פִּתְחוֹ, פִּתְחָהּ, מ"ר פְּתָחִים, סמי' פִּתְחֵי, בכ' פְּתָחַי, פְּתָחֶיהָ, פְּתָחֵינוּ, פִּתְחֵיהֶם, ־הֶן, — א) מקום פָּתוּחַ להכנס ולצאת, Öffnung, Eingang; ouverture, entrée; opening, entrance, פֶּתַח השער, פֶּתַח הבית, האהל, התבה וכו': צהר תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה ופֶתַח התבה בצדה תשים (בראש' ו יו). וירא אליו יי' באלוני ממרא והוא ישב פֶּתַח[2]) האהל כחם היום (שם יח א). ושרה שמעת פֶּתַח[2]) האהל והוא אחריו (שם שם י). ויצא אלהם לוט הַפֶּתְחָה והדלת סגר אחריו (שם יט ו). ואת האנשים אשר פֶּתַח[2]) הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הַפָּתַח (שם שם י). ותשב בְּפֶתַח[3]) עינים אשר על דרך

---

[1]) [חטף, וכארמ' חיטפא, הוא שם קדום של השוא (ועי' בערך חָטֵף), ולא של השוא המרכב בתנועה. ואך חטף פתח, חטף סגול וכדו' פרושם שוא עם פתח, סגול ועוד.]

[2]) [במקום בְּפֶתַח, ובהנה רבות, ועי' ערך פ, הערה, ערך פֶּרֶא, הערה.]

[3]) [השבעים הבינו עינים כאן ובפסוק כא (היא

תמנתח (סס לח יד). ועשית מסך לפתח האהל (סמות כו לו). ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (סס כט ד). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד (סס סס לב). ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד (סס מ ו). ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (ויקר' יד לח). וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדב' ג כו). ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (סס ד כו). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (סס יו כז). והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (דבר' כב כא). ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש' ח כט). ונס (הרוצח) אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו (סס כ ד). וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער (שפט' ט מ). ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש (סס סס נב). ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור (סס יט כו). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (סס סס לא). וכן עשה לפתח ההיכל (סס סס לג). ובל הפתחים והמזוזות רבעים שקף (סס ז ה). ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם (סס יד ו). ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (סס יז י). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (סס כב י). וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער (מ"ב ז ג). ואנו ואבלו פתחיה [1]) ונקתה לארץ תשב (ישע' ג כו). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (סס יג ב). ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה סביב ועל כל ערי יהודה (ירמ' א טו). ותשא אותי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (יחזק' ח ג). ויבא אתי אל פתח החצר (סס סס ז). ואחתר בקיר והנה פתח אחד (סס סס ח). וימד את השער מגג התא לגגו רחב עשרים וחמש אמות פתח נגד פתח (סס מ יג). בראש המיות תקרא (החכמה) בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כא). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (סס ה ח). הלא חכמה תקרא וכו' ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (סס ח א—ג). אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו [2]) מבקש שבר (סס יז יט). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה [3]) וענתה שמה כימי נעוריה וביום

בעינים) בשם מקום πρὸς ταῖς πύλαις Αἰνάν, ואחריהם חלבו רב התדשים המוחים את המקום עם העינם (יהושע יה לד), אבל לא כך המסרת העברית. ת"א: בפרשות עיינין, ובנראה כונתו כמו ת"י: בפרשת אורחין דכל עיינין מסתכלין תמן, ובפס' כא: בפרשות עיינין על אורחא; ולפי זה אף וולג': in bivio itineris, וכן בפס' כא. ורש"י כותב: בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה, ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שבל עינים מצפות לראותו, ע"ב; וראב"ע: שם מקום, ויש אומרים כי שני מעינות מים היו בדרך ויש להם בדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו. ורד"ק בס' השרשים: כפתח שהוא בגלוי ובפרהסיא שהיו עוברים ושבים דרך שם כמו שאמר על הדרך, ע"ב.]

[1]) [הכונה כנראה: בפתחיה, בלו' בשעריה (וכן רש"י: בכל שעריה יהא הספד), כהבלעת הפא, והיו שראו פתח כאן ובכמה מקומות אחרים במשמ' שדה פתוח (עי' א. פתח), ואינו נראה.]

[2]) [יש מבארים על מפתח הפה, כגון רש"י: מדבר בגאוה וכו', ראב"ע: רמז למפתח שפתים וכו', אך עקר התמונה לשער הבית.]

[3]) [התרגומים הקדומים והמפרשים, ראשונים ואחרונים, תרגמו ופרשו בדרוש: אהפך את עמק עכור לפתיחת תקוה טובה; כן השבעים: διανοῖξαι σύνησιν. וולג': ad aperiendam spem; ת"י: לתחמודי נפש. רש"י: שמתוך אותן צרות תתן לך לשוב אלי, וכדו', ואולם אין כונת הפסוק אלא שיחזרו ישראל לחיות עוד פעם את מסע המדבר ואת עליתם לארץ: והלכתיה המדבר וכו' וענתה (מלשון ענוי וסבל) שמה כימי נעוריה וביום עלותה מארץ מצרים. וכדגמות של הנעשה אז והעתיד להעשות שוב נזכר: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה; וברורה הדגמה: את עמק עכור, את מעשה עכן המספר ביהוש' ז; ורמז לאותו ענין הוא גם: ונתתי לה את כרמיה משם, שכונתו בחלקה אחרת של האותיות: את כרמי המשם, כלו' את עכן בן כרמי אשר השמתיהו ושמתיו לשמה. ודגמת נוספת היא: ונתתי לה וכו' את עמק עכור

עלותה מארץ מצרים (הוש' ב יז–יז). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). כי ארוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם ולא אצא פתח (שם שם לד). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד).—פתח המערה: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול (מ"א יט יג). — פתחי עולם, שערי השמים [1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד (תהל' כד ז). — ופתחי ארץ: ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה [2] והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו (מיכה ה ה). — פתחי הפה, השפתים: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך (שם ז ה).—ובתו"מ: כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם. כל הפתחים שהיו שם היו להן דלתות חוץ משל אולם (מדות ב ג). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות בעיר (תוספת' עירוב' ז ד). פיתחי גינות שיש להן בית שער מבפנים פותחין ונועלין בהן מבפנים (שם שם י א). הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות (שם ב"מ יא יב). לא יפתח אדם פתח על גבי פיתחו של חבירו (כ' מאיר, שם ב"ב ב יד). זיתים השלחין הנמכרין על פתחי מרחצאות אסורין באכילה ומותרין בהנאה (שם ע"ז ד ח). בתי בדין שפתחיהם לפנים וחללן לחוץ או פתחיהן לחוץ וחללן לפנים בית שמאי אומרים אין פודין בהם מעשר שני כאלו הם בפנים (שם ערכי' ה טו). וגלח הנזיר פתח אהל מועד, הא אין שם פתח פתוח לא היה מגלח (ספרי במד' לה). אי זו היא חצר, תני רבי ישמעאל כל שהשומר יושב על פיתחה ומשמר (ירוש' מעשר' ג ו). איסקופה שלפני הפתח, אחרים אומרים כל זמן שהפתח פתוח כולה כלפנים (שם שבת א א). לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת (רב חסדא, ברכ' ח.). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה וכו' תרגמה רבי אבא במשכים לפתחו (שם יד.). כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח (שבת קמו.). משל לפלטין גדולה שהיה לו פתחין הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת (רב נחמן, מד"ר ברחש' יב). מלמד שתלת (תמר) עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו ואמרת יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אצא מן הבית הזה ריקנית (ר' אמי, שם שם פה). — ובמליצה: לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא מחט סידקית (ר' יוחנן, עירובי' נג.).—*פתח בית דין, כמו שער בית דין: אם היתה עיר של גוים סוקלין אותה על פתח בית דין (ירוש' כתוב' ד ה). — *פתח בית אב במשמ' דין הוצאה אל פתח בית האב לשם סקילה: הגיורת שנתגיירה בתה עמה וזנתה הרי זו בחנק, אין לה לא פתח בית אביה ולא מאה סלע, היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה ואין לה לא פתח בית האב ולא מאה סלע, היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבריה, יש לה אב ואין לה פתח בית האב, יש לה פתח בית האב ואין לה אב הרי זו בסקילה (כתוב' ד ג). —*ובהשאלה, לא עבר על פתחה של תורה, לא למד: ניכר הוא זה שלא עבר על פיתחה של תורה (ירוש' כנת ז ג). — פתח קרקע: שיצאו דשאים ועמדו על פתח

לפתח תקוה, כלו' עד פתח הבית, בעל תקות חוט השני בכלל, כרמז למספר ביהוש' (ב יח–כח). ושים לב שאין תקוה במשמ' זו חוט או פתיל בלבד כי אם גם בנוי ליריעת האהל, ולאהל או לבית כלו. ובן אומר איוב (יז יג וכו'): אם אקוה (כלו' אמתח, אכנה) שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי וכו' ואיה אפו תקותי (כלו' ביתי אשר קויתי) ותקותי (כמובן הרגיל) מי ישורנה, כשחוק מלים של תקוה בשתי משמעויות (עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 584). ואפשר שמסורת המפור שלפני הושע היתה שונה מקצת מזו שנשמרה לנו בס' יהושע.]

[1]) [הכונה לשערי השמים, ועל כן: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, כי שערי השמים נפתחים למעלה.]

[2]) [אמנם נראה, כדעת רבים, שכאן מלה במשמ' פתחות, חרבות, ואולי יש להכיר כאן צורה מיחדת פתחיה במשמ' פתחה, חרב.]

קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' ס ב:). — *ושאל אדם על הַפְּתָחִים או חזר, סבב על הפתחים, הלך מפתח לפתח: מי שמת והניח בנים ובנות וכו' נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו [1]) על הפתחים (ב"ב ע א). המסבבין על הפתחים אין נזקקין להן לכל דבר (ירוש' שבת ה ז). אלמנה ניוונת והבת תשאל על הפתחים (כתוב' מג.). משל לבן מלכים שקלקל עם א' מן השפחות כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו (מד"ר בראש' טו). אילו תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה (בשם ר' אבא, שם שם כד). ועי' חָזַר, סָבַב. — *וסָתַם את הַפֶּתַח בפניו, בהשאל', נעל בפני עצמו את הדלת עד שאין שוכרים אותו כפועל: מלמדים את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב"מ ז ה).— *ומצא פֶּתַח להכנס בו, מצא אפשרות והזדמנות ופתחון פה: מתוך דבריה (של חוה) מצא (הנחש) פתח להכנס בו, אמר לה אין צווי זה אלא עין רעה (פדר"א יג). — ומצא הנודר או הנזיר פֶּתַח לנדרו, מצא אפשרות להתיר נדר לעצמו וכדו': יודע אני שיש נזירים אבל איני יודע שהנזיר אסור לשתות יין וליטמא למתים, ר' שמעון אומ' אין לך פתח גדול מזה (תוספת' נזיר' ג ג). כל הנדרים צריכין פתח ממקום אחר ואילו פתחן בצדן (ירוש' נדר' ג א). אפילו כמתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו (כתוב' סא:). למאה ותמשין (נזירים) מצא להם (שמעון בן שטח) פתח ומאה ותמשין לא מצא פתח (מד"ר בראש' לא). — *וּפָתַח פֶּתַח במשמ' נתן אפשרות: אמר (משה) לפניו: רבש"ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל על בניך, עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעוונם (ספרי דבר' כז). — *וּפָתַח פֶּתַח של תשובה וכדו': מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר בראש' לח). פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות

וקרניות נכנסות בו (שם שה"ש, אני ישנה).—*וכהשאלה לדבר מעסיק ומרחיק, הבעת דברים שאין הפה יכול לאמרם: זה הפתח פתוח עד התהום שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (ר' אלעזר, שם קהל', את הכל). שמנין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא, שנאמר כסו פניו חרולים (מדה"ג דבר', הקדמה, 119).—ובמהם"א: יודע היה, אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים (רש"י, בראש' יו ח). בכל אשר הולך ובא היה לבו לזכותו של אותו ארים ובאין לו פתחי זכיות ואומר בלבו הלואי ויטען כך וכך ויזכה בדין (תוס', כתוב' כה:, ד"ה בהדי דאזיל). ומתלחשים עם הדיינין לפתוח להם פתח בזכותו של זה ובחובתו של זה (תוס', סוטי' מז:, ד"ה לומדי). ומי שבא והתיר דבי"ז במצרים לא יפה עשה כי אפילו יהיה סותר פתח הוא לכמה קלקלות (ר"י ברצלוני, ספר העתים, ערבי שבתות א). קושרת אשה מפתחי החלוק אף על פי שיש לו שני פתחים (רמב"ם שבת יג). זיז שהוא סובב את כל הבית ואוכל בפתח טפח מביא את הטומאה, היה אוכל בפתח פחות מטפח וטומאה בבית כלים שתחתיו טמאין (תוס', טומאת מת יז ב). והאי שקוף יש לפרש כשל פתח או כשל חלון (ר"ש, נגע' יב ד). גזלן הבא לעשות תשובה ולחחזיר הגזלה אמרו חכמים אין מקבלין ממנו כדי לפתוח לו פתח לדרכי תשובה (עמוד"מ סמו א). ועכשיו היה דבר משה כתפלתו שאם יגיע ענשם לכך יהיה פתח לאומות החולקים שאין העם חלק מכת הסבות ית' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ח). ידו תקיפה שהיה יושב בפתח אדוני הארץ (פלא יועץ, קנאה). סגור פתחך ושבח שכנך (שם רפו).—ואמר הפיטן: ומי יפתח סגור פתח בכל מעות סגרתיהו (יצחק למדרו, אהבה לפסח, הגדה מגויה ומנוק', ב"י בריע' מוז'). — ואמר המשורר: אל תתמה על רחב תבל גם תתהלל בפתחיה כי שם חרב מות תרעת כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, תרשים ח, 68). — *עשה פֶּתַח לדבר: וירצו עכשיו יורשי יעקב זה להשביע ללאה זו ויעשו פתח לדבר לפי שכתב בצוואתו יעשו כ"ד מה שיראו (תשו' הגאו' כ, בית חלמוי' ה, 254). — *פֶּתַח הבנת דבר: ופתח חכנת כלם תמצאנה בזה הפרק (רות מן.ה).—*והניח פֶּתַח לטוען: ורוצה לוי ליתן לאחיותיו מה שפסקו להם בלב שלם

---

[1]) [במקום אחר (כתוב' יג יג): יחזרו על הפתחים.]

והיה רוצה ראובן שלא יניח פתח לטוען (הצו' הגאו' סי' קלז, בית התלמוד ה, 253). — ב)*פֶּתַח במשמ' רחם האשה, פֶּתַח פָּתוּחַ, רחם של אשה בעולה,"ופֶּתַח נעול, של בתולה: ותחת פתיגיל מחגורת שק, פתחים המביאים לידי גילה יהיו למחגורת-שק (רבה בר עולא, שבת סב:). וה' פתהן יערה ובו' שנעשו פתחיהן ביער (רב אבו שמואל, שם שם). בנותינו בזויות, אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן (רב, פסח' פז). על ידי שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקרא יט). ועי' א. פֶּתַח. — ובמשל: החדר לפנים מן הפרוזדור, העלייה נתונה על גבי החדר עד חצי פרוזדור ופיתחה של עלייה פתוח לפרוזדור (שמואל, ירוש' נדה ב ד). — ובסהמ"א: ומה הפרש בין בחור לנשוי, כיון דגמיר לה למילתא ידע בין פתח פתוח לשאינו פתוח ומהימן, בחור כיון דלא נסיב ליה בלל לא ידע בין פתח פתוח לפתח שאינו פתוח ולא מהימן (סוית הגאו' מן הגני' ב, גינזבורג, 160). קטורה זו הגר ונקראה קטורה שנאים מעשיה בקטרת ושקשרה פתחה[1]) שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם (רש"י, ברא' כה א). אינו יכול לטעון טענת בתולים בין שאומרת שבא עלית מן האירוסין בין שאומרת פתח נעול מצא (תוס' כתוב' ט:, ד"ה אבל בגליל). — *פֶּתַח נדה, התחלת נִדּוּתָה של האשה הנדה, היום שבו היא מתחילה לספֹר את ימי הטמאה[2]): קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלבות (ר"א בן חסמא, אבו' ג יח). אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יתר על י"ז (ערכי' ב א). טועה שאמרת יום אחד טמא ראיתי, פתחה שבעה עשר ובו' (ת"ר, בבלי שם א.).

פֵּתַח[3]), ס"ז; פֵּתַח דבריך יאיר מבין פתיים (תהל' קיט קל).

פִּתַּח, פִּתַּח טפח, עי' פִּתִּי.

***פִּתֵּחַ**, ת"ז, —במו פָּתוּחַ, שלם בראיתו, הרואה בעיניו: פיקח שנתחרש וחזר ונתפקח, פיתח[1]) שנסתמא וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (משנה בירוש' גיטי' ב ו). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פיקח ונתחרש פיתח[2]) ונסתמא[3]) שפוי ונשתטה פסול (ב"ב קכח.).

"פַּתְחָה[4]), פתחא, ס"נ, — במו פַּתַּח, שם תנועה מתנועות הלשון: שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' י, עמ' 12). ולמטה ממנה קמצה והיא במצב הגדול במחצה ולמטה ממנה פתחה לחריצה ואֵי במצב האמצעי למליצה (שם סי' לו, עמ' 34). והקלה שבשלשתם (בשלוש אותיות אהוי) היא הא הנחה הנקראת בלשוננו פתח גדול נסתר שתנועת זו הפתחה אי התנועה במו שתקרא אותה אינה כי אם אויר יוצא מן הריאה (ר' יצחק הישראלי, פרוש ס' יצירה בקונטרוס המסורת של בן אשר לדוקס). במו ויֵּלַךְ ויאמַר וזָקנתי ותשבַרנה ובו' ומפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה[5]) מבלי גלגול, אבל העתיקוהו אל פתח (ר"י הלוי, כוזרי ב ס). מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמ"ין והשבר והנטיה והשו"א והטעמים בלב הכהנים (שם ג לא). שאין מדברים באות מהאותיות בעוד שלא תמצא אלה ר"ל הפתחא לאלף וההא והקמוץ לוו"ז

[1]) [עפ"י לשון הסדר': ולמה נקרא שמה קטורה, שהיתה קשורה כבוד (תנחו' חיי שרה ח). ודרש קטורה מארמ', קטר—קשר.]

[2]) [רמב"ם (פי' המשנ' ערכ' ב א): ופתח נקרא הזמן שהאשה עומדת אחר שפסק הדם ואז תבוא ווסת שניה.]

[3]) [רֹב המפרשים בארו מן א פתח, בלשון פתיחה והתחלה (רש"י: תחילת דבריך), שאמנם אינה במקום אחר במקרא, או בפתחון פה (ראב"ע), ומעין זה גם השבעים (δήλωσις, באור); אך התרגום הארמי (גליף דבריך ינהר חשיביא) הבין את השם מן ב. פתח בלשון חקיקה וכתיבה, ואולי כך נבון. ובסהמ"א השתמשו במלה בפרוש רש"י ביחוד בצרוף פֶּתַח דָּבָר במשמ' הקדמה קצרה לספר.]

[1]) [כך במשנה שבירוש' ובמדב"ם וכך בהלבות פסוקות, 49; בדפוסי המשניות ובבבלי: פתוח, ועי' א. פֶּתַח.]

[2]) [במקום אחר (ערכ' יז:): פתוח, ובהלבות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ' 49: פתיח.]

[3]) [בב"י מינכן: פקח ונסתמא פתח ונתחרש, ועי' ד"ס.]

[4]) [עפ"י הערבי פַּתְחָה a) והארמ' פְּתָחָא.]

[5]) [כן אף במקור: פתחה בברי, הכונה במקום זה בנראה לקמץ גדול, וצ"ע.]

a) فتحة

לוא"ו והשכר ליו"ד (שם 7 ג). ממה שחברו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה ובו' (הורית הקורא, דרנבורג, 53). וכן כל לשון אכילה, אם כשלש נקודות פעולה, כפתחה מלולה, כלי לשון כלולה (שם 67).

פְּתִחָה, ש"נ, נ"ר פְּתִחוֹת, — חרב פתוחה ושלופה [1], (gezücktes) Schwert ; épée (tirée) ; (drawn) sword : חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פְתִחוֹת (תהל' נה כב).

פִּתְחוֹן, או פִּתָחוֹן, ש"ז, סמי' פִּתְחוֹן, — א) פעֻלת הפותח, פִּתְחוֹן פֶּה: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פִּתְחוֹן פה מפני כלמתך (יחזק' יו סג). ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פִּתְחוֹן פה בתוכם (שם כט כא).—*ובמשמ' תרוץ והתנצלות ושענה, Ausrede ; excuse, subterfuge ; pretext, excuse : כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות (ר' יוסי, ספרא ויק, דיבורא דנדבה, פרשתא 3). ג' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה אהרן ונטלו, כתר מלכות זכה דוד ונטלו, הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אילו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן, הרי כתר תורה מונח לכל באי העולם ובו' (ספרי במד' קיט). שלא יהיה פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בשתר לפיכך מתו (שם שם קלו:). כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות, אלא אם בחקתי תלכו ובו' ונתתי גשמיכם בעתם (שם דבר' מג). שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאים לפניו אנו מצטערים לפניו (שם שם מח). עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ירדו (תענ' כ.). לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה (ריב"ל, ע"ז ד:). למה לא (נברא העולם) באל"ף שלא ליתן פתחון פה למינין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא כלשון ארירה (ב"ר בראש' א). אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאילום וילכו מלאים כדי שלא יהא פתחון פה לאברהם לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (שם שמות ג). לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהיה פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה (שם אסתר, אם על המלך טוב). אם תשתק עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה מימיך ולא עשית (שם שם, כי אם החרש תחרישי). אמר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהי לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (פסיק' ר"כ, עשר תעשר, בובר, צח:). — ובסהמ"א: אם היו פני האחד (מן הכרובים) נגד העם ופני האחד אל אחיו היה פתחון פה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה, עכשיו בשפני שניהם איש אל אחיו ובו' ידוע כי לא היה שם רק לנוי (חזקוני עה"ת, שמות כה כ). — *פִּתְחוֹן הדברים, מלה או מלים הבאות אך לשם פתיחת השיחה: טעם אַיֵּכָּה פתחון הדברים, והלא כן אי הבל אחיך ובו' (ראב"ע, בראש' ג ט). — ב) *שם מלאך: ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קע.). ואלו הנקודות הם אופנים פועלים פעולתם ולפי כוונת המתפלל או הפועל בא פתחון שהוא שומר פתח המלך בעולם היצירה (שם קעב:).

---

[1]) [כך בצדק מנחם, ריב"ג, וראב"ע האומר: חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים, ע"כ. והוא מן א. פתח המשמש גם כאשורי במשמ' שליפת חרב. ולא צדק רד"ק המחבר את המלה עם ב. פתח במשמ' פִּתּוּחֵי חותם. ובמשמ' חרב בארו גם ואת ארץ נמרד בִּפְתָחֶיהָ (מיכ' ה ה), וכאמור בהערה לערך פָּתַח יתכן שכאן צורה מרחבת פְּתִחָיָּה במשמ' של פְּתִחָה.

ואמנם התרגומים הקדומים תרגמו פְּתִחוֹת במשמ' חניתות ורמחים ולא חרבות. כך השבעים: βολίδες; הארמי: מורנין (לא מורוין כנ"א), מ"ר של מורניתא, חנית, רמח; וולג': iacula.

וכדרך אחרת הלך רש"י ואחרים אחריו, וז"ל: מנחם פתר לשון חרבות ובו' ואומר אני לשון קללת הוא כלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלה והוא שטר שמתא, ע"כ. וזאת כפרושו בתלמוד (ר"ה לא:).]

***פַּתְחוּת**, ש"נ, — תכונת האות המנקדת בפתח [1]: כי מנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקת [2] מהצרי כתוך הדברים כמו פתחות ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב אשר היא נעתק מן הצרי, אל הקמצה לא באתנח ולא בסוף פסוק (הרקמה ו, הוצ' וילנסקי, לט). שדעתם בהעתקת שער ארין מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדריגה עליונה (שם שם). ואשר יְזֶה הוא כמו יִטֶּה מבנין הקל, ובפתחות היוד מהכבד והאות המובלע נון (אבן גיקטילה, פוזננסקי, 97). וטעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום (ראב"ע, בראש' כח יח). ולי אני בנימין נראה פתר רבנו מפני פתחות ה"א העיט ואשר פתר לשון תימה (בספר הגלוי לר"י קמחי, 23). ותדע כי באמת לא הפך ר' יעקב את המקרא וקרא כפתחות לא בשליש נקודות (רשב"ל, מאמר על ישמעאל, פרלס, נט). ונשאלתי על פתחות הלמ"ד ולא מצאתי מענה (ר' אליהו בחור, נמוקים בספרי רד"ק, ענה).

***פַּתְחִיאֵל**, ש"ז, — שם מלאך [3]: לצד צפון שנים אחריו ושמ' פתחיאל עטריאל וכל א' ואי ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים (רמ"ק, פרדס רמונים כג א).

א. **פֶּתִי**, ת"ז, נ"ר פְּתָאִים [4]), פְּתָיִים, פְּתָיִם, — חסר דעת, העושה מעשיו בלי מחשבה, תם, Tor; sot; fool: עדות יי' נאמנה מחכימת פֶּתִי (תהל' יט ח). פתח דבריך יאיר מבין פְּתָיִים (שם קיט קל). לתת לִפְתָאִים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). כי משובת פְּתָיִם תהרגם ושלות בסילים תאבדם (שם שם לב). וארא בַפְּתָאִים אבינה בבנים נער חסר לב (שם ז ז). פֶּתִי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו (שם יד טו). נחלו פְתָאִים אולת וערומים יכתרו דעת (שם שם יח). לץ תכה ופֶתִי יערם והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה). בענש לץ יחכם פֶּתִי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא). — מי שאינו יודע לשמר עצמו: שמר פְּתָאִים יי' דלתי ולי יהושיע (תהל' קטז ו). — החוטא בשגגה: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפֶּתִי וכפרתם את הבית (יחזק' מה כ). — ובספהמ"א: מי שסובר זה הסברא סבל ופתי ועליו נאמר פתי יאמין לכל דבר (ר"י עקנין, ספר מוסר ג יא). הפתאים ביותר שאין מכירים דברים שסותרים זה את זה וכו' הרי אלו בכלל השוטים (טו"ע חו"מ לה י). — ואמר הפיטן: רד כרמעות בי נחשב לפתי, והם בבי יזילו בי לבך הצרבו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה ומחז' רומני ג, ריד.). — ואמר המשורר: אם תוכל השיבני על מלולי, ערכה לפני התיצבה למולי, ואל תשב בחדר עם נערי ועולי, להתהלל נגד פתיי קהלי (לקוטי קדמוניות בספחי, 27). ואם יפול זבוב עליו בחזקה, במו פתי יהי נמלך מהרה (ראב"ע, מעיל יש לי, בכנה א, 11). — ומ"ר נק' *פְּתָאוֹת, ואמר המשורר: לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נפשות פתאות (הנ"ל, אותה אל, אגר, 224). — *ונק' פְּתָיָה, נהוג בספרות ובדבור.

ב. **פֶּתִי**, ש"ז, — כמו פְּתַיּוּת: עד מתי פתים תאהבו פֶתִי ולצים לצון חמדו להם ובסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — ובבהמ"א: התאוות הגופניות המושבות האדם לאהוב פתי ולצים לצון חמדו להם (ר"י אבוהב, מלמד התלמידים, קרח, קמג.). — ונכנ' *פֶּתְיוֹ, ואמר המשורר: זדון פתי ופתהו כין יביאו כאש תפתה בחרב אל נדנה (ידעיה הבגיני, שירי ברכתי 8).

***פֶּתִי**, פותי, פֹּתַח, פותח [1]), ש"ז, — רֹחב, רֶוַח, Breite, Weite; largeur, ampleur; breadth, width:

---

[1]) [נמצא גם בגוף הערבי של כתאב אלמשתלחק לריב"ג, עמ' 133.]

[2]) [בהוצ' גולדברג (עמ' 41): הנעתקות, ואולי במקום זה צוין במלה פתחות למ"ר מן פַּתַח או פתחה.]

[3]) [עפ"י הזהר (פקודי, רנה:), ושם (ויקהל, ריא:) גם פתחיה.]

[4]) [ס"א: פְּתָאִים, אלף בחירק, יוד נחה. ועי' בהערות לערכים פתא, פתה.]

[1]) [בכל המקומות שבתוספת' ב"י שלפני צוק"ם: פותי מפת, והוא כנראה הנכון. אולם בתוספת' שבדפוס' ובמשנה שבדפוס' ומדב"ם: פותח מפח, ומנקד במשנ' מנק' ליוורנו: פוֹתַח וכן כתבו בסהמ"א, וכן כדבור. וכנראה אין זו אלא טעות במקום פותי שראוהו בקצור פות' (כן בירוש' חגיגה ב א, דפוס' קרוטושין) במקום פותח. ולישוא נסו אחרונים לתת למלה פותח זו צורה דקדוקית נוחה יותר בנקדם פֹּתַח.]

בוית מן המת פתחו בטפח והמת פתחו בארבעה טפחים להציל הטומאה על הפתחים, אבל להוציא הטומאה כפותח טפח (אהל' ג ו). ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח, טומאה בתוכו הבית טהור וכו' (שם שם ז). היתה (בוורת) ממלאה את כל הבית ואין בינה לבין הקורות פותח טפח, טומאה בתוכה הבית טמא וכו' (שם ט ט). חלון שהיה לאויר שיעורה מלא מקדח, בנה בית חוצה לה שיעורה כפותח טפח, נתן את התקרה באמצע החלון התחתון כפותח טפח והעליון מלא מקרח (שם יג ג). כלים שבינו לבין הארץ ושבינו לבין הכותל ושבינו לבין הקורות אם יש שם פותי טפח מטאין ואם לא טהורין (תוספת' שם ה ה). היתה (קורה) נתונה על גבי שתי יתרות מכחוץ משוכה הימנה בפותי טפח אינה מצלת בפחות מטפח, ר' עקיבא אומר מצלת וחכמים אומרים אינה מצלת (שם שם ו ד). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה, אין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת, אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ו ה). (פיהם של קנקנים) בלפי הטומאות מצילות עד שיהא בפיהן פותי טפח (שם שם ז ד). מחצלת אף על פי שלא תפרה ולא חשב עליה ואין בינה לארץ פותי טפח הרי זו מצלת, ואם יש בינה לארץ פותי טפח אינה מצלת (שם שם ח ג). אם אין פי העליונה לקורות פותי טפח ובין שוליה התחתונה לארץ פותי טפח טומאה בתוכה הבית טמא (שם שם י ב). הזיו מביא את הטומאה בכל שהוא, הגזרה והגובלית בפותח טפח (ירוש' שביעי' ג ה). מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתוני' אלא כמלא פותי טפח (בן זומא, שם חגי' ב א). — ובספהמ"א: אם יש בה (בארבה) פותח טפח וטומאה בבית אף העליונה טמאה (רמב"ם, טומאת מת טז ד).

פְּתִיגִיל[1], ש"ז, —בגד תפארת, Prunkgewand; habit de parade; gorgeous dress: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פְּתִיגִיל מחגרת שק כי תחת יפי (ישע' ג כד). — ובספהמ"א: ועל בן בוה החדש ישמח כל לב ויגיל, בעת הערוגה בכלה לובשת פתיגיל, ועליה טבעת ועגיל (ר"י חריזי, תחכ' ה, 59). — ואמר המשורר: העת לסוו תעמיד שדה כלב במעשה החגית תעש, תושיט ימינה כום וידה מתחת פתיגיל שד לאט תעש (רמנ"ע, תרשיש ג, 87).

פְּתַיּוּת, ש"נ, — תכונת הַפֶּתִי, חסר דעת, Torheit; sottise; foolishness: אשת כסילות המיה פְּתַיּוּת ובל ידעה מה (משלי ט יג). — ובספהמ"א: והכסיל הפתי יחשוב הבורא ית' על דרך הנראה ממליצת הספר וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד י). הקיצה אחי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך (שם, התשובה י). כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתיותם שלמות וחכמה (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים ובטיט הפתיות שוקעים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 39). והיה פתיות נסתר בשתיקתו (שם כז, 225). אשר גלה לו אוילותו והודיע לכל העולם פתיותו (שם מו, 364). שתוציא האדם ממחשך הסכלות וממאפל הפתיות לנוגה החכמה (אברהם בר חסדאי, ספר התפוח). אמנם הפתיות דע שהוא מעוט הנסיון בעניני דרך ארץ (הוא, מאזני צדק לאלגזלי יז, 103). בן מלסרים לפתאים ערמה כדי שתעקר הפתיות מלבו ויחזור לדרך האמצעית (ר"י בן כספי, פי' משלי א ד). ועכשיו ברורינו זה קמו פתאים בתכלית פתיות וחסרון

[1] [הוראת המלה, בגד תפארת של נשים וכדוי, יוצאת בקרוב מתוך הענין, אך כל תרגומי המלה ופרושיה, אינם אלא בנחוש. כך השבעים: χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου, לבוש משבץ ארגמן; וולג': fascia pectorali, חגורת חזה; ות"י, בתרגום חפשי: וחלף דהואה מהלכן בגיוה, ותחת אשר הלכו בגאוה. ראב"ע: חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים. רד"ק בפרושו: חגורת משי רחבה; ובספה"ש: לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת. ורב המפרשים ראו בפתיגיל מלה מרכבת במקום פתיל־גיל וכדוי. אבל כנראה מנח קדום לפנינו, שאול כנראה מלשון אחרת. ואולי יש לזהותה עם היונ', ποικίλος מרקם ומגון, במבטא πτοικίλος, כמו πόλις – πτόλις וכדו'. ולוי במלון התרגומים מוצא קרבה בין פתיגיל לארמית פּתְגָא, במשמע לבוש, בגד.]

תהכנה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח השגתם (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים, השחר שנה ג, 96). מעט פתיות ומורך לבב וכילות הם מעלת כאשה וכאנשים הוללות (עמנו׳, מחב׳ ח, 12). ונלאתי נשוא עוד הגרולות והגוראות המובאות שם מפתיות של תלמידיו שאמרו וספרו כן (רי״א מודינה, ארי נוהם ג כד, 65). היא האשה אשר נתת עם האדם בסילות ופתיות וכו׳ (רס״ש, ארבע כוסות, כוס ביד ה׳ א). ותאמר לה תסר רב לך פתיות התל כי (אברהם מפו, אהבת ציון ד). הרפי פתיות ענתה תסר (הוא, שם יא). — ואמר המשורר: כחכמה תעלה אל סוד נסיכים ותלך בין גבירים קוממיות, ולא קל כעניות איש תבונה ולא נכבר כעושר איש פתיות (ר״ש הנגיד, בן משלי ג, הרכבי, 132). ויגצלו כידי פתיותם צבי עדים והם לא ידעו ידוע (רמנ״ע, עיני סלעים, זוקס, 99). לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות תשכו נפשות פתאות (רמח״ע, אותות אלי, איגר 224).

א. *פָּתִיחַ[1], ש״ז, שרה פתוח. gepflügtes Land; sol labouré; ploughed land: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין כש״א שלשה תלמים של פתיח וכה״א מלא העול השרוני (כלא׳ ג ו). אלו מפסיקין לפיאה הנחל והשלולית וכו׳ ושלשה תלמים של פתיח (תוספתי פאה א ח). ושל תבואה כירק אחר מראש השרה ועד ראשו עד רוחב שלשה טפחים של פתיח וכו׳ ושל תבואה על רוחב שלשה תלמים של פתיח (שם כלא׳ ג יג). כור וניר וזרע אחר כשלשה תלמים של פתיח (רבי יוחנן, ירוש׳ פאה ג א). מתחיל כשיעור בית רובע ומיצר והולך עד שלשה תלמין של פתיח (רבי, שם כלא׳ ג ז).

ב. *פְּתִיחַ[2], ש״ז, — כְּתָב חֵרֶם וְנִדּוּי על מי שאינו פורע חובו וכרו׳: וסכם שמענו מה שנתקק

כפתיחין אשר לכם והקשבתם לרבריהם ונעשו כשירים אצלכם (קטעי בן מאיר, JQR NS V 1915, עמ׳ 552). וקראנו הפתיחים שלכם בכל המקומות ויעזרנו אתכם מאד מאד על שונאיכם (שם שם, עמ׳ 555). וכחזירתנו אל ארץ ישי׳ ארץ מולדתנו צוינו בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר לחוגים והיו קוראים הפתיחים שלכם ומנדים שנאיכם (תשובת בן מאיר בספר הגלוי לרסע״ג, רטו).

א. *פְּתִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן פָּתַח, פעולת הפותח. das Öffnen; ouverture; opening: אין פתות משבע ולא יותר משלש עשרה לפתיחת שערים, האומר על פתיחתן אינו אומ׳ על נעילתן, האו׳ על נעילתן אינו או׳ על פתיחתן (תוספתי סוכה ד י). כי יפתח וכי יכרה, אם על פתיחה חייב על כרייה לא כ״ש, אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה כאה לו (ב״ק מט:). עשרה דברים נבראו בע״ש בין השמשות אלו הן באר ומן וקשת וכו׳ פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים (ת״כ, פקס׳ נד.). כזו פתיחה וכזו פתיחה וכו׳ כזו פתיחה יפתח ה׳ לך וכו׳ (מד״ר ברא׳ יג).—פְּתִיחַת הקבר, פתיחת הרחם: מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעת שתשב על המשבר וכו׳ (שבת קכט.). באפשר לפתיחת הקבר בלא דם קמיפלגי (נדה כח.). — ובהשאלה: פְּתִיחַת נדר, בקשת פתח חפרה בנדר, בקשת סבה לבטל את הנדר: מפני פתיחת נדר (ירוש׳ נדרי ה יא). ובסהמ״א: בפתח עינים, בפתיחת עינים, כפרשת דרכים (רש״י, ברא׳ לח יד). והיה פי ראשו, פי המעיל שבגבהו, הוא פתיחת בית הצואר (הוא, שמות כח לב). ופתחו שעריך תמיד וכו׳ ע״ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (הוא, ישע׳ ס יא). פתיחת הזכות (הוא, סנה׳ לג., ד״ה מכן שפותחין). אלקום וכו׳ ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי שבל פתיחת תיבותיהן אל (הוא, שם סב:). וי״ל דלאו רוקא פתח באשרי וסיים באשרי אלא חתימה מעין פתיחה וכו׳ (תוס׳ ברכ׳ י.). — ואמר הפיטן: דבוק אהבת רע ופתיחת יד ונתון תתן לך מחילך (ר״י בר ראובן, אזהרות, י.).—״ובמשמ׳ הקדמה לספר: תמה הפתיחה (מחב׳ מנחם, בסוף פתיחת המחבר, 11). וראוי להקדים

---

1) [אולי בעקר פְּתִיחַ, בינ׳ פָּעוּל בארמ׳, ועי׳ א. פָּתָח במשמ׳ פתח שדה.]

2) [מן הארמ׳ שבתו״מ: בתבינן פתיחא עלויה (ב״ק קיג:), ופירש״י: שטר שמתא, ובערוך (ערך פתיחה): ולכך נקראת פתיחא דהיא כתבינן עלה בתחילת ואח״כ השמתא רהיא אחרמתא והיא יותר חמורה ממנה. —ובמקום זה גם פתחא: נשאר לנו עוד לזקנים ולחכמים חמש שטרות וכו׳ ואינון יפתאק לנואתה ופתחא ושמותא ונדוייא והתרה (ר״י ברגלוני, פי׳ השטרות, 2).]

כפתיחת השער הזה וכו' (ר"י ח"ת, תו"ה, עבודת הלב ה', פתיחי). שיעתיק פתיחה זאת (הקד' ר' זכריה הלוי להמאור). לסבה אשר זכרנו בפתיחת החיבור (המאירי ליומא, בהתחלה). אמנם הפתיחה הוא מאמר באשר יובן לב השומע להאזין ולהבין מה שיאמר ובו' (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' א ה, 17), והנה החלוקות הנזכרות תחייבנה חלוף גדול בפתיחות לפי הענינים אשר הפתיחות האלה בערכם ולזה אמר טוליאו שהפתיחה היא על אחת משתי פנים אם מה שמטנה בנגלה והקרא פתיחה סתם אם מה שמטנה בהעלם ותקרא פתיחה נסתרת (הוא, שם א ו, 19). — ואמר הפיטן: התחתונים מפתיחת ירך נזונים ומתבלבלים ועליונים מזיו הדרך שבעים ומתמלאים (משלם בן קלונימוס, מי יתנה, סלוק שחר' יוה"כ). — "ושם לסוג מסוגי הפיוטים הבא כפתיחת סדרה שלמה של פיוטים, כגון קינות או סליחות. ועי' פְּתִחָה.

ב. "פְּתִיחָה, ש"נ, — כמו ב. פְּתִיחַ: זה נוסח הפתיחה במות' תלתא בחדא הוינא ואפיק פלו' קרטנא שטר חוב דהוה ליה על פלו' ופתחנו ליה בדינא לקיומי שטריה ובו' (טוחו"מ, גבית חוב לח).

ג. "פְּתִיחָה, ש"נ, — כמו פַּתַח, פָּתָח: ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' ונקראת אצל הערב חפתיחה ואצל העברים פתח גדול (דונש בן תמים, פי' יצירה כ). ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעות גדול בבנין הזה באומרו ערי נְעל רגלי ומבנסי שרדי, ויסר הגו"ן מפתיחתו ויתן תחתיו שב"א (תשו' תלמידי מנחם, 56). בי צדדי הדבור בעברית ברוך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר (כוזרי ב פ). — פְּתִיחָה קטנה, במו פתח קטן, סגול: בי בל מלה עלי משקל הוצן שהטעם בא ממעל פתוחה בפתיחה קטנה לא תהיה נופלת על פועל בי אם על שם במו כֹּסֶר גֹּמֶא וכו' (דונש על מנחם, ערך הזן, 59). בי אין דרך הלשון לומר ורוע השמן ולא זרוע שמן בי אם זרוע שמנה וזרוע רזה ולא יאמר זרוע רזון ולא שת שֶׁמֶן בפתיחה קטנה במוהו נקוד הפסוק אשר הוא במו בי אם אסוך שֶׁמֶן (תשו' תלמידי דונש, 19).

"פְּתִיחוּת, ש"נ, — תבונת מה שהוא פתוח: והזיעה הקרת וחפלצות והסערה חבאים מהקרחת יבא משם (מחמתנים) ויתילדו בהם המחורים והוא פתיחות פיות העורקים אשר בפי הטבעת עד שיגרה מהם דם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סו:).

"פְּתִיכָה, ש"נ, — שם"פ מן פָּתַךְ, בלילה, ערבוב: ענין פתיכה וערבובי יציקות משקין ברבר יבש והרטיבו (בכם תנחם, עטרת לבי לכבוד גכן, 106). אדמדם שבראשון ושני, סימן פתיכת אודם שבהם נכרת במקום אחר, כגון טיפת דם כחלב (רש"י, שבועות ו., ד"ה פתוכה).

פָּתִיל [1], ת"ז, — קשור בפתיל: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פָּתִיל עליו טמא הוא (במד' יט יח). —ובתו"ם: אין מקיפין לא בבעין ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (כלים י ג). קדירה שהיא מליאה אוכלין ומשקין ומוקפת צמיד פתיל ונתונה בתוך התנור, שרץ בתנור אוכלין ומשקין שבקדרה הוי טמאין התנור טמא שאין צמיד פתיל לטומאה (תוספת' שם ב"ק ו י). חבית שבפאה על הפתיל ומירח שפתותיה על הכותל מצלת על מה שבתוכה ועל מה שבנגדה בבותל (שם שם ז ו). אין מקיפין בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (שם שם ז ז). לאחר שיהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש, הלך והביא את החבית והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית ובו' (אדר"נ א). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונת בזוית ולא היה ריחו נודף (ר' נרכים, מד"ר ברא"ש' לט).

פְּתִיל [2], ש"ז, מ"ר פְּתִילִים, פְּתִילִים, כנ' פְּתִילָה, — חבל

---

[1]) [לפי חנקור, המנקר צָמִיד בנפרד, יש לראות פָּתִיל בת"ז המשמש לואי לש"ע צמיד: צמיד שהוא פָּתִיל, קשור בפתיל, לבלי. וכך ת"א: מגופת שיע מקף עלוהי, ת"י: מגופתא מחברא ביה מקף על פומיה, רש"י: פתיל לשון מחובר בלשון עברי ובן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי, ע"ב. ובבוון זה גם השבעים: ὅσα οὐχὶ δεσμὸν καταδέδεται ἐν αὐτῷ, שאין קשר (צמיד) קשור עליו, ואמנם בוולג' operculum nec ligaturam, בלוי שאין צמיד ולא פתיל, ואף בספרי נאמר פתיל זה העורף צמיד זה הרופק ובו' באלו היו כאן שני שמות עצם, ובבוון זה הלבו אף בטה מן החרשים, ועי' צמיד, הערה.]

[2]) [אין המלה באה במקרא במ"י אלא בסמ' בלבר, ויתבן שעקרה פָּתִיל, ויש מחברים אותה עם צמיד פָּתִיל, ועי' בהערה הקודמת.]

דק שזור מחוטים, Faden, Schnur; fil, corde; thread, string, פְּתִיל תכלת: וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפד בִּפְתִיל תכלת להיות על חשב האפוד (שמות כח כח). ונתנו על ציצת הכנף פְּתִיל תכלת (במדב' יה לח). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה מכון עז וחבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרתיה פתיל תכלת (ב"ס גני' ו כט–ל). — וּפְתִיל פשתים, קו המדה, חבל למדד בו: והנה איש מראהו כמראה נחשת וּפְתִיל פשתים בידו וקנה המדה (יחזק' מ ג). — וּפְתִיל נְעֹרֶת, פתילת נערת להדליק אש: וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שפט' ח ט). — וּפְתִיל זהב, חוט זהב: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פְּתִילִים (שמות לט ג). — וּפְתִילִים, במשמ' חגורה, אזור למתנים: ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך וּפְתִילֶךָ ומטך אשר בידך (בראש' לח יח). ותאמר הכר נא למי החתמת וְהַפְּתִילִים והמטה האלה (שם שם כה). — ובמהמ"א: נראה לי שאלו שעושין נקבים בפי בתי ידים ויש להם חוט מחובר עם מחט שמכניסין באותן הנקבים ומהדקין על ידיהם, בין אם היה הפתיל מושם בנקבים מערב שבת מרווח והידקו בשבת, בין אם הכניסו בנקבים בשבת, אין בו משום תופר (רבינו ירמיה, מובא בשבלי הלקט, שבת קח). והפתיל אינו חוט רק הוא פתיל משלשה חוטים לפחות (ר"א הקרחי, גן עדן, תפלה ו, פ.). — ואמר המשורר: הלא זאת היא פעלת אל אשר שת פעלתם פעלת הכסילים, ושת להם עבתים על ידיהם ועל לבם צמודים הפתילים, והיו מרכביתיהם לנפשם למכשלים וסוסיהם כבלים והבריתם ברוח פיו כמו חוט ביד ארג וקצץ בפתילים (ר"ש הנגיד, הלל העם, ברודי, 152). בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדר ודבר נשיקותיך, אחרי דבריך בפחים רקעו אתו פתילים קצצו ידיך (ר"י הלוי, מה לך נניה, בעה"ש 92). — ובהשאלה, במשמ' קלוחי הגשמים הדומים לפתילים, ואמר המשורר: דומה חזיז קלות בהרעמו בעב לנפץ את נבליה, שמלה קרעה איש בגבה גם השליך אלי ארץ פתיליה (ר"ש הנגיד, תנה ידידתי, ברודי, 48). — פְּתִיל שֵׂעָר, ואמר המשורר: אשר יראה ויכיר באחרים, ואם נמצא פתיל שער בעינם, ולא יכיר בעצמו את אשר בו, עלי מה נפקחו עיניו ואינם (יהאל, סירמן, איטליה, קכה). — וּפְתִילֵי העצבים: העצב והמיתר והקשור וכו' והם נעדרי הדם ובשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים בארך וכו' (פרקי משה א). — ובהשאלה, פְּתִיל הרעיון, ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי וסני כשירי אשבץ (ר"י חריזי, תחכמ', הקדמ', 6).

פְּתִילָה, ש"נ, — חוט פשתים, שבו נשאב השמן הדולק במנורה, Docht; mèche; wick: לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עובדי כוכבים וכו' פטור, כחס על הנר, כחס על השמן, כחס על הפתילה חייב ורבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שם שם ה). נתן לו פרוטה אמר לו הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות הלך והביא לו בכולה נרות או בכולה פתילות וכו' שניהם לא מעלו (מעי' ו ג). ישראל שנכנס לתוך ביתו של כהן להדליק לו הנר טובל לו הפתילה בשמן (תוספת' תרומ' יט). נעורת של פשתן כדי לעשות ממנה פתילה קטנה לנר (שם שבת ט ה). שלשה דברים נאמרו בפתילה להחמיר ושלשה להקל וכו' (שם יו"ט ג כח). פתילה שהיא מלאה משקין טמאין ונגבו מבחוץ ונפלו לאויר התנור בשעת הסיקו טמא (שם כלים ב"ק ו יט). בן בבי על הפקיע, שהיה מזייג את הפתילות[1] (ירוש' שקל' ה ב). נותן לה כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה (שם כתוב' ה יג). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו לחחליפו עד שיכלה (כוזרי ב ד). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה, לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (מד"ר שה"ש, א). אפי' נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה (ר' יהודה בר אלנמי, שם שם, ממכוני). הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובזמן שאיננו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (רבי יהודה, שם שם, דודי ירד). — ומינים שונים של פתילות: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה ר' אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה (שם ב ג).

[1] [עי' בהעדה לערך א. פָּקִיעַ, הֶפְקֵעַ.]

מצות הנשרפים היו משקעים אותו בזבל עד ארכבותיו וכו' ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה' ז ג). מצות הנשרפין וכו' ר' קריספא בשם ר' יוחנן כפתילה של בעץ היא מתניתא וכו' א"ר יוסי בי ר' בון וכו' בפתילה של נפט היא מתניתי' (ירוש' סנה' ז ג). מאי פתילה א"ר מתנה פתילה של אבר (בבלי שם נב.).— ובצמחים: אפילו תימר בשדה ירק עצמו עוד הוא יש לו גבול משיביא שלש פתילות (ר' זעירא, ירוש' מעש' ל ד). כי קאמר ר' חייא כפתילה דאספסתא (ב"ק כ.). — ובהשאלה: על שתי פתילות בנר אחד (נחתם תדין) (גיטי נח.).—ובספה"מ"א: מותנין, מקנת הדשן של פתילת בשהוא עמום (רגמ"ה, מנחי קז.). יש כמו שתי פתילות של חלב בעיקרי המתנים סמוך לראש הירך (רמב"ם, מאכלות אסורות ז ה). אשר יראה פעמים בעמוד אש רחב ופעמים בפתילה דולקת וכלהבה וכו' ובשיהיה קטן בארכו ורחבו יראה כפתילות דולקות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לז, ברית' מוזי).— ואמר המשורר: וכל מרכה דברים הם לרע לו, ורב שמן יכבה הפתילה (ר"י חריזי, תחכ' כד, 226).—ואמר המליץ: גוו פתילה נפתלת ונשמתו שמן זית זך (מובא ביד אבשלום על משלי כז לר"י ערמאה, ד"ה בוטחים). — ופתילת של צמח זה או זה, שער הזרע של הצמח, שיוכל גם לשמש פתילה לנר: אין מדליקין לא כלבש ולא בחוסן ולא בפתילת האידן[1]) ולא כפתילת המדבר[2]) (שבת ב א) —"וכרפואה, כמין פתילה ישימוה כפי הטבעת וכדו, לחלי העצירות וכדו'; Zäpfchen; suppository; suppositoire: אם תהיינה (הליחות) משפל הגוף נעשה החוקנות והפתילות (קאנון ג א א כג). וממה שמועיל מהסתימה הזוהמיית פתילת לקוחה מאליבורום וניטרום וישקד באזן שלשה ימים ותוציא (שם ג ד ח). ואמנם ההנהגות המריקות והמשלשלות המימיות

---

1) [עי' הערת המחבר לערך אִידָן, ובעת גם לֹו (Flora I, עמ' 283; שם III, עמ' 333; ושם IV, עמ' 120, ועוד). לפי לֹו יש לבטא פתילת האֵדֶן, והוא Seidenhaar des Populus- und Salixsamens.]

2) [עי' לֹו (שם I, 283; II, 481; IV, 73, ועוד). לפי זה פְּתִילַת המדבר היא שער המשי של calotropis procera (Sodomsapfel), ולא של הסרפד (ככס"י) או של verbascum (כרמב"ם).]

והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל חמים ויותר קלים על הטבע (שם ג יד יג). ופתילות והנה יקרא ג"כ פתילות המוכים הפתילים אשר יושמו בנגעים העמוקים (פרוש אבן רשד על מכוני' אבן סינא). ואמנם הפתילות והם הנקראים בערבי שואפת גם הם תחבולה עשויה מהרופאים להעיר הטבע לדחות דבר מה וכו' ויש פתילות עשויות לחזק התושבת וכו' פתילת רכה מעירה הטבע וכו' פתילה חדה משלשלת (מפתח הרפואה). או תעשה פתילה מעפץ ולבונה מעורב בחומץ ותקבל כרחם עישון מפלפל ולבונה (ר"מ אלדבי, ש"א ד ג). ויעשו לילוד פתילה ממלח או מצואת עכברים (הוא, שם ה ג). ואסור לשים פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור (חמדת הימים א טו). —"פתילות הראש: ויש בעצמות הראש תפירו' רכות ארובות נכנסות זו בזו בשתי מגורות והם שבעה עצמות שנקראים פתילות הראש והם מתקשרו' אלו באלו ומביניה' יוצא העשן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).[1])

ב. "**פְּתִילָה**, ש"נ, — שה"פ מן פָּתַל, פעלת הפותל חוטים: הפותל' הכלים מן ההוצין וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב ושיעורו בדי שיעמוד החבל בפתילתו בלא קשירה, שנמצאת מלאכתו מתקיימת (רמב"ם, שבת י ח).

"**פְּתִילוֹת**, ש"נ, — בחכמת התכונה של ימי הבינים, נטית גבה הרום של הלבנה כגלגל ההקפה ממהלך מרכז ההקפה לצד מזרח או מערב: וכהיות המרחק בין שני המאורות מרחק שתות, שהוא ס' מעלה, או מרחק שליש, שהוא ק"ך מעלה, או מוסיף עליהם או חוסר מהם וכו' יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב וכו' ואני נותן לך משל מן הפתילות הזה וכו' כצורה הזו וכו' (לאב"ע הנשיא, צורת הארץ, כא:). ואלו היה המרכז לפאת מערב היה הפתילות

---

1) [ברוקת (סי' רכד): פתילה כלי שמתקנין בו פרורי לחם ותבשיל וככר בירוש' דכלל גדול פתילה של תמרים, ע"כ, וכנראה ט"ס היא וצ"ל כמו בירוש' (שבת ז ג) פטילייא, והיא מלה יונ', עי' קרוים, Lehnw. 487.]

לפאת מזרח, ועמדו על הפתילות הזה בשהיו מקישין מהלך גוף הלבנה על עוקם גלגל ההקפה אל גובה רום ההקפה בשתות החודש ושלישיתו לא היה יוצא להם על המרחק מן הגובה האמתי הנחשב מן מרכז הארץ (הוח, שם, כב.). — פְּתִילוּת יתר כוכבי הלכת: והוי יודע כי קוטר גלגל ההקפה המגביל את גובה רום האמתי ואת שפלו בכל חמשה הכוכבים הוא נפתל ונוטה לפאת מזרח ומערב ממהלך מרכז ההקפה וכו' וסדר הפתילות הזה הוא אם יהיה מרכז ההקפה על נקודת גובה הרום או שפל הרום מן האופן היוצא מרכזו, אז לא יהיה לגובה רום ההקפה פתילות, אבל אם יהיה עומד בין שתי הנקודות האלו וכו' יהיה קוטר ההקפה הנגבל על מרכז אופן יוצא המרכז נפתל מן הגובה האמתי לפאת מזרח וכו' ואתה יכול להבין צורת הפתילות הזה מתוך הצורה אשר הראתיך במהלך הלבנה (הוח, שם לג:). והנהגה השנית נקרא פתילות ההקפה וכו' (הוח, שם לד:). זהו סדר פתילות גובה הרום ושפלו ויש לו פתילות אחר והוא פתילות שני המרחקים האמצעיים (הוח, שם שם).

***פְּתִילִי**, ת"ז,—העשוי פתילים פתילים: כל האברים הבשריים אם פתיליים כבשר אשר בעצלים ואם שאין להם פתילים בכבד (קאנון א א ה).

***פְּתִין**[1], ס"ז, — קורת מאוזנת, מנחת על עמוד (הנקרא ראש) ומכסה על שני כתים, Quer-balken; traverse; cross-beam: בית הבנוי ראש ופתין, נראה (הנגע) בראש נוטל את כולו, נראה בפתין נוטל את שלו ומניח את של חבירו (ר' אליעזר, נגעי' יג ג).

***פְּתִיקָה**, ס"נ, — פעלת הפותק: וכן אילו ששנינו בברייתא פתיקת מים לגינה בע"ש והנחת מוגמר תחת הכלים וכו' כולן מותרין (תו"ז ג, ערוב סבת קי"ו ג).

***פְּתִירָה**, ס"נ,—פעלת הפותר חוטים, המתיר אותם: בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל וכו' נפתר מאה ושמנים ונפתל מאה ושמנים, סוף פתירה שלם (ברייתא דשמואל הקטן ג).

[1] [במשנ' מנק' ליוורנו: פִּתִין, ואצל בוקשטורף: פִּתִין, ואולי השם קרוב אל מִפְתָּן, אך יתכן שהכונה פְּתִין, מ"ר של פְּתִי במשמ' קורת שברחב.]

***פְּתִית**, תוספ"ז, מ"ר פתיתים, פתיתין, — (לחם) פתות פתים פתים: הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין (ברכ' לט:). כל המשייר פתיתים על שלחנו כאילו עובד עבו"ם (ר' אלעזר, סנהד' צב.). — ובסהמ"א: אבל יוצא הוא כאגד שעל גבי המכה וכו' פי' אגודת פתיתין שעל גבי המכה (ערוך ערך אגד). מביאין לוח של אבן או של עץ ומעמידין אותו מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו בעץ ומניחין תחת העץ מזון או פתיתין ובא העוף לאכול ונופל העץ והמדף עליו ונתפש העוף (שם ערך מדף). משליך קרחו כפתים, המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין (רד"ק, תהל' קמז יז). — ומשתמשים היום במלה זו במשמ' חתיכות בצק קטנות, שמבינים אותן לתבשיל.

***פְּתִיתָה**, ס"נ, — סהמ"ס מן פָּתַת, פעלת הפותת לחם לפתים פתים: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה (מנח' ו ד). מנין לרבות ט"ו עבודות היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות וכו' ת"ל מבני אהרן וכו' (מנח' יח:).—ובסהמ"א: ונראין הדברים שהחריכה מרכבת בעין הפתיתה דהוא מעין פסיסה (ר"ח, סנח קנה:). כי הפתיתה בלשון ערבי הוא השבר והחתיך והבצוע והוא בלשון העברי כן (ספ"ם לריב"ג, פתת). - ואמר הפיטן: זביחה בצפון זריקה וקבלה פתיתה ומליקה יציקה ובלילה (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קנץ מע"י גאו' ג, 58).

***פתך**[1], ממנו *פִּתּוּךְ, *פִּתּוּכִי, *פְּתִיכָה, *פַּתָּךְ.

***פִּתֵּךְ**, פ"י,—בִּלֵּל, עֵרֵב יחד, mischen; méler; to mix: הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג, הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב (ר' ישמעאל, נגעי' א ב). הבגדים והעורות מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדם שבאדומים וכו' איזה הוא אדמדם שבאדומים כזהורית יפה שבים והפסיון להם כיוצא בהן אין בהם מראה פתוך מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה

[1] [מן הארמ' שבתו"ם ובתרגומים, וכן בסורי' במשמ' עֵרֵב יחד, גָּוֵן בגונים ובצבעים שונים, וכן מתרגם שעטנז פַּתְכָא או פתיכא וכדו'. ואמנם אין שרש זה במשמ' קרובה בערבי' ואינו כלל בלשונות השמיות הקדומות. ועל כן יתכן שבא לארמ' ומכאן לעבר' מיונ' או מרומ', ואולי נגזר מן pictus, מצבע בצבעים, מגוון וכדו', וצ"ע.]

(תוספת' שם א ה). חמור באדם שאין בבגדים ובבגדים שאין באדם שאדם סימן טומאה לטמא מתחלה לטמא בטחיה לטמא בפתוך בארבע מראות זו על גב זו וכו' (שם שם ז יז). אימור דשמעת ליה לר' עקיבא בפתוך, בחלוק מי שמעת ליה (שבוע' ו.). נטל הקב"ה שתי פקיעות, אחת של אש ואחת של שלג ופתבן זה בזה ומהן נברא העולם (רבי יוחנן, מד"ר בראש' י). המלך שלמה, זה הקב"ה ששם שלום בין אש למים ופתבן זה בזה ועשה מהן רקיע (שם במד' יג). ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד וכו' רבי יודה אמר צלוחיות של ברד מליאות אש, רבי נחמיה אמר אש וברד פתובים זה בזה (שם שם). לא ירכב אדם על גבי פרדה מקל וחומר, ומה אם במקום שהתירה לו התורה ללבוש חלוקין משני מינין הריני אסור בפתוך, כאן שאסרה לי תורה לחרוש בשני מינין דין הוא שאהא אסור בפתוך (אסי בן עקביה, מדרש תהלים, הופמן, דבר' כב י, 138). —ובמהם"א: או בהרת לבנה אדמדמת, שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם (רש"י, ויקר' יג יט). מחית המכוה שנכנס"ט בשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתובה או לבנה חלקה (הוא, שם שם כד). כגון שבדק עצמו ומצא שכבת זרע וגם זיבה על הבגד ולא נודע אם באה הזיבה לבדה והש"ז לבד ויסתיר שבע, או פתך בה זיבה שבאו יחד ולא יסתור רק יום אחר (תוספות נזיר סו., ד"ה אמר). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). מי שאחת מעיניו משונה מחברתה בין בסקומה בין במראה כגון שהיתה אחת שחורה ואחת פתובה וכו' מ"ם פסול (הוא, ביאת המקדש ח ו). והמראה. הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אודם הוא הנקרא „פתוך", וביצד מראה הפתוך, בארבע מראות אלו וכו' (הוא, טומאת צרעת א ז). להשקותו כמן שקל בתית ופתוך בדבש (אסף, 36). לקיח בה אחת מלח ויובת ויפתוך בדבש (שם 149). כגוון השושנים שהוא פתוך ומעורב מאדום ולבן (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מה). — ואמר הפיטן: פתובי אש טסים בשש כנפים ברום זבולך, צהלתם ורנתם עורבים תדיר למולך (ר"י זגלרה, ארחלים והמנלים, חזן שבת א אחה"פ). ידרון שנאני שלהבת, עם פתבים[1]) ותובים מהסק צרבת (ר' יעקב, אופן שבת ד אחה"פ).

—נפע', נִפְתַּךְ, — שֶׁפְּתָכוּ אותו: אם יפתך ביין וינתן בכלי חרס טהור (אסף, 68).

—פע', פִּתֵּךְ, בינ' מְפַתֵּךְ, — בּמו פָּתוּךְ, ואמר הפיטן: חיל שנאנים אשר גויתם בתרשיש מים, חציבתם מאש מפותך במים (רסע"ג, אבוין כליות וגו', סדור רסע"ג, סלח).

פתל

פתל[2]), ממנו מִפְתּוֹל, נַפְתּוּלִים, נַפְתָּל, נִפְתָּלוֹת[3]), פִּתּוּל, פָּתִיל, פְּתִיל, א. *פְּתִילָה, ב. פְּתִילָת, פְּתִילוֹת, פְּתִילִי, *פְּתַלְתָּן, פְּתַלְתֹּל.

פָּתַל,

קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִפְתַּלְתִּי, — נִפְתַּל, התעקם ופנה הנה והנה, נאבק ונלחם: ותאמר רחל נפתולי אלהים נִפְתַּלְתִּי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי (בראש' ל ח)[4]). —

---

[1]) [בדפוסים מנקד: עם פְּתָבִים ותֻבִים, וכֵר (עבודת ישראל, 742) מפרש: פתבים לי ערוב, ותיבים מל' תוך; אך לפי זה אין כל פרוש בפרט למלה תובים. ואולי יש לנקד פְּתוּבִים ותוּבִים, בלו' בלולים ויצוקים (מלי בְּהִתּוּךְ כסף) מאש שלהבת.]

[2]) [שרש זה נמצא במשמ' קלע, שזר ובדוי בכל הלשונות השמיות, בארמ', ערב' a), בושית ואשור' (פַּתָלֻ).]

[3]) [כי אין לי נארגות ונפתלות בלל עם אחי ואחיותי כמו שיש לי נארגות ונפתלות עם אבי ואמי (הקראי נסים בשילי, ספר עריות ג, הקדם שנה ג, 70).]

[4]) [הצרוף נפתולי אלהים נפתלתי (עי' גם בערך נַפְתּוּלִים, הערה) עם אחתי וגם יכלתי לא בא במקרא אלא לשם באור השם נפתלי, והואיל ואין עדות אחרת לשמושו התלבטו בו תרגומים ופרשנים ומצאו לו אך פרוש בקרוב לפי צרך הענין. השבעים תרגמו: συνεβάλετό μοι ὁ Θεός, καὶ συνανεστράφην τῇ ἀδελφῇ μου, בלו' פתלני (שְׁזָרַנִי) אלהים ושבתי להיות יחד עם אחותי; וולג': comparavit me Deus cum sorore mea, בלו' השוני האל עם אחותי; המור': בעית מן מריא ואתכשפת עם חתי, בלו' בקשתי מאלהים והתחננתי עם אחותי, ומענין זה ת"א: קביל ה' בעותי באתחננותי בצלותי חמידת דיהי לי ולד כאחתי, ע"כ. ואמנם בערב' משמש פעל זה, בצרוף אנפתל ען אל־צלאת b), אדרבה, במשמ' מים תפלתו, חדל מהתפלל. וריב"ג וראב"ע פרשו בענין מריבה והאבקות, דיב"ג:

---

a) فيل b) انفتل عن الصلاة

ובמהמ"א: נפתולי, שם ממנין נפעל ומעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (ראב"ע, בראש' ל ח). — ״נִפְתָּל, בתכונה, במשמ' נִטֶּה: יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו חיוצא מסרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב והגובה הזה תנפתל נקרא גובה הבינוני וכו' (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, כא:). — ״מְרֻבָּע נִפְתָּל, מרבע שאין בו שני זוגות של צלעות מקבילות: והחמישי מרובע נפתל והוא אשר אין כל צלעותיו נכוחיות ולא זויותיו שוות והנפתלים נחלקים למינים רבים (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, 10). המרובעות הנפתלות אשר נשארנו לפרשם נחלקים בדרך הזה לשני מינים גדולים, המין האחד צורות אשר יש בהן שתי צלעות בלבד נכוחיות זו לזו, והם על ארבע תמונות, והמין הב' אין בו צלע שתהיה נכוחית לצלע אחרת בכלל (הוא, שם ב, 51). — ״וגם במשמ' מרבע שיש בו שני זוגות צלעות מקבילות אבל ארבע זויותיו אינן שוות, מעֻין: ויש שד' צלעיו שווים זה לזה אבל ד' זויותיו אינם שוים כלומר אינן ניצבות והוא יקרא בשם מרובע נפתל (ר' ברוך משקלוב, עמודי

השמים על קדוש החדש יז, ח:). —ועי' ערך נִפְתָּל, עמ' 3753.

—התפ', תִּתְפַּתָּל, —הִתְפַּתֵּל, התעקש והתעקם, הלך בדרך עקלקלות: עם נבר תתברר ועם עקש תִּתְפַּתָּל [1] (תהל' יח כז).

—קל, *פָּתַל, — שזר וקלע: עשה גדיל ופתלהו מתוכו (יבמ' ס:). ובני נפתלי שהם פותלין [2] על ע"ב ניר שהיו פותלין את עבודת הניר (מד"ר בראש' לד). פתיל, שהוא צריך לפותלן (שם במדי' יז). — ובמהמ"א: בעינן כנף כשעת פתיל, כשעה שפותלו שתולה בו הפתילים בעינן כנף אחד ולא שנים (רש"י, סוכה יא:). הפותל חבלים מן חהוצין ומן החלף וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב וכו' וכן המפריד את הפתיל הרי זה תולדת מתיר וחייב והוא שלא יתכוין לקלקל בלבר ושיעורו כשיעור תפותל (רמב"ם, שבת י ח). ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה מווי (הוא, כלאים ט ט). — בינ' פָּעוּל, ״פָּתוּל, צמור ומחבר: אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחביר טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש"י, במד' יט יה).

—פע', ״פִּתֵּל, —פתל חוטים, בהשאלה, התחיל להכין הכנות לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל חכמת התכונה לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מרמה ענין הארם בעולם לענין איש עבר שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"כ וזה כשאמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכת ואם תלך הדרך ויעיקך מעיק מהגיעו יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותר מעט ממה שבהכנת המבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם החמת אשר באולי ישא בם המים (חמו"ל לראב"ד ב א, 45). ובמו שאם יכינו מבות החגיגה וההגעה אל תכלית המכוון לפעמים יהיה בהם מי שיתעסק

מריבה גדולה, ובעבור גרלה יחס אותה אל האלהים; ראב"ע: כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותי כדי להפילו, וכן תתפל (ש"ב כב כז), ע"כ, וכך נראה קרוב לענין, ומלת יכלתי מורה על כך. ורש"י מביא כאה רעות: מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיר פתיל, חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי מצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי, גם יכלתי, הסכים על ידי, ואנקלוס תרגם לשון תפלה, כלו' נפתולי אלהים נפתלתי, נתפללתי בקשות החביבות לפניו, נתקבלתי ונעתרתי כאחותי, נפתלתי, נתקבלה תפלתי, ומדרשי אגדת יש רבים בלשון נוטריקון, ע"כ. ורד"ק (סה"ש, פתל): נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי, וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגורל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה, שלהבת יה, עיר גדולה לאלהים, כהררי אל וכו', פתיל הנערת, פתיל תכלת, חוט כפול ושזור וכו' ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחוקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהית שזור הוא יותר חזק, ע"כ. וצורת שם תפעל נפתולי, הבלתי שכיחה, באה לבאר את השם נפתלי, כדגמת נִשֵּׁנִי (במקום נִשַּׁנִי או הִשַּׁנִי) לבאור השם מְנַשֶּׁה.]

[1]) [במקום המקביל (ש"ב כב כז): תִּתַּפָּל.]

[2]) [נראה שצ"ל: שהם פותלין, ונכפלה הס"ם ממלת „שהם". ואולי אין גם „שהיו פותלין את עבורת הניר" (שאינו בכ"י) אלא נוסח אחר, שנשתבש מן „שהם פותלין על ע"ב ניר", כלשון המשנה (מקל' ח ה): ועל שבעים ושנים נימין נארגת.]

כ פ ת ל החוטין לעולם אשר כאולי המעט ממנו מספיק ורובו אין צריך לו (סס סס, 46). — ופִּתֵּל במשמ' עִקֵּם וְסִלֵּף, ואמר הפיטן: עֵרך כה חק לעם מפור, עכור מלפתל עקש כמין וזר, פאר בקוריה כאגד משור, פעלתה כסגן בעדי משור (ר"א קליר, אזולה אמן, קרובי פרה). — ואמר המליץ: על פניך ימתיק שפתיו ויהלל דבריך ואחרי גוך יפתל אותם (נ"ז, נ"ס כז כה).—ופִּתֵּל את הדעת: בשעה שבאו להכניסי לבעלי פתל את דעתי ובאילו פיתלו דעת העליונה (סכל טוב, נרלס' ל ח).

—הפעי, הִפְתַּל.—הִפְתַּל פתילות, שֶׁפִּתְּלוּ אותו לפתילות: ויקשרנו בצמר נקי שהופתל פתילות וישים עליו חתיכה טבולה בשמן (ר"מ אלדני, ס"א ה).

*פַּתְלָן, פַּתְלָן, פַּתַלְתְּלָן, ס"ז, — מי שדרכו לפַתֵּל ולעקם: דור עקש ופתלתל, אמר משה לישראל עוקטנין אתם, פותלנין[1]) אתם וכו' (מדרש תנאים דברי לב ה, הופמן, 188).

פְּתַלְתֹּל, ת"ז,—עקש והפכפך, לא ישר, verschroben; entortillé; perverse: שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). — ובספהמ"א: הדרך השנית בחרוה פתלתלים ואם הם ישראלים אשר חשבו כי עמדו על הנקדה בעצמה והם לא ידעו מקוםה (ראב"ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ג, 65). שיהיה לוסד תורה לקיים כמופת אלה העמודים הגדולים שלא יקלקלונו מאמונתנו האנשים הפתלתולים המכחישים את אלה (לקוטי קדמוניות, נספח' 48). — ואמר הפיטן: פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרוכים (שמעון בר יצחק, אויל, סליח' ער"ה). לבודה במוקש, פתלתל ועקש, נשאת סבל, מענת כבל, אחות חבל, ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר"י הלוי, אהה אדני אלהים, סלוק, מעה"ס 116). — ואמר המשורר: בין כל פתלתול וסבל לבו בלב תחבמוני (רסב"ג, בית תלונה, דוקס, 2).

*פָּתַם, פ"י, — בא פתאם, הפתיע, überraschen; surprendre; to surprise: שהיותיה מה היא, התחיל הטבח לטבח הבהמה ואנסהו אנס או נפלה המאכלת מידו וכו' או פתמהו אדם בדברים ושהה וכו' ופרוש פתמהו בא עליו פתאם וכו' כי פתאמיה שחט וחתך הסמנים בפעם אחת דומה לבהמה שטרפה כפיר פתאם וכו' (הלכ' טרפות לאלנדד הדני, אפשטין, הלכה ג ג). שחט הנקבות וכו' אם יפתמם אותם המות וימותו (סס הלכה נ לא)[1]).

---

[1]) [בספרי (דבר' שח) ובילק' שמע' (סס תתקמב, דפו' ונפה): פת׳תלנים, ובילק' שמע' יחזק' (תסב, ולפה): פתלתלים. ונ"א: פתלנים, כמובא בהערת מא"ש לספרי.]

א. פתן, מסנו מִפְתָּן, *פְּתִין[2]).

ב. פתן, ממנו פֶּתֶן[3]).

פֶּתֶן, ס"ז, פָּתֶן[4]). ר"ר פְּתָנִים. — מין נחש ארסי מאד, חכת: Otter; vipère; adder, (coluber Baetaen) תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג). ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה–ו). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (סס לא יג). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (סס סס יו). — ואמר בן סירא: חית שן ועקרב ופתן וחרב נקמות להחרים רשעים (נ"ס גני׳-לט ל). — ובמהמ"א: ובגבול אלו האנשים כל מיני חי חמושים וכו' חמטים והלרים וצבים תנינים ופתנים ועקרבים (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). הפתן ביצד מתעברת הנקבה, פותחת פיה ומכנים הזכר ראשו תוך פיה וחותכה בשיניה ואוכלה ומתעברה וכו' ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יא). פתן (פיפער) משכנו לרוב

---

[1]) [בראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ' 19 כתוב: ובעלי החכם בחקיר סתריהם ובעלי הפתמות בענוה ובעלי הקלות בישוב הדעת וכו', אך בנ"א: הפתיות, הפתאות.]

[2]) [כתוספת' צוק"ם כלים ב"ב ד ת: עור חמור ועור חמר ועור הפתן וכו', והיו שראו כאן ש"ז פִּתָּן בטשמ' צורף והב. אך הנכון כדפוסים וכמו במשנה בַּתָּן, ועי' שם.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[4]) [כן בארמ' ובסור' פתנא, ומן הארמ' שאול השם לעבר', כי אלו היתה המלה מקורית בעבר', היתה צורתה כשם או כשן, בעדות הערב' בַּתַ'ן [a]), האשו' בַּשְׁם והאוגריתי בת'ן.]

---

[a]) بثن

בארץ מצרים ואינו מטיל ביצים כי אם יוליד חיים (לינדא, רחסיה למודים א ו, כ:). הפתן (בריללענ־שלאנגע) משפט ארכו בשלש אמות ועביו כזרוע איש צבע עורו על הרוב אמוץ אדמוני ומעטים אשר הם ממראה ירוק או לבן מאחרי צוארו הוא משות מצבע אחר בתבנית זכוכית בתי עינים וע"כ נקרא בשמו וכו' (י. שינהק, תולדות הארץ, החיים, רה). — ואמר הפיטן: ואשר בידו הצרי מה לפתנים יחרד ומה לקול צאן ומריא יפחד באדירים ירד (ר"י הלוי, ישן בכנפי, מאורה לס"ת, דיואן ג, 152). עם הפתנים כרית ברתו מתיך ואין שמן אכל השלמו להם כפיריך (אברהם החוזה, ליון קחי, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אבילתי, ואזכר שבכך צמא בקבר עת שתיתי (ר"ש הנגיד, ימהר יום, ברודי, 73). ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רסב"ג, כשרש ען, דוקס, 23). ואולי כי תשכתני לשטן ועַל כן זחלה מראש פתני, ולו אהיה בעיר בין אתונות אזי מלאה ברמה מעדני (עמנואל, מחברת ז, 52). רמוני מעיף רוה שמרה מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צפעוניה, אך נא מהם אל תירא אין רוש בפתניה (יוסף אבן לביק, JQR July 1913, עמ' 88).

פתע [1], ממנו ״הַפְתָּעָה, ״פִּתֵּעַ, פֶּתַע, ״פִּתְעוּת.

״פִּתַּע, פ"י, — בא לפֶתַע, überraschen ; surprendre ; to surprise : ואמנם הונהג בן שיארך המהלך (של האויר באזן) אליו פן יפתע פניסיה החום והקור המופלגים אבל יורדים עליה בהדרגה (קאנון ג ד א). ואמר הפיטן: יצודני פותע והוא כתתו מלתע, והייתי בעיניו במתעתע (רסב"ג, מער עלי, תוכחה ליל יוה"כ).

—הִפְעִי, ״הִפְתִּיעַ, — כמו קל: וגם אם הפתיעו המות ולא הכירו (את הכביר) וכו' יכירו לבכור וינחילו ליורשים השופטים ובתי דינים וכו' (יהודה הדסי, אשכל הכפר רכא). צדתה והפתיעה המיתה לאבות קודם יתבלבלו הבנים והבנות וכו' (שם רכג).

—הָפְעַי, ״הָפְתַּע, — שבא עליו דבר לְפֶתַע, נהוג בדבור ובספרות.

פֶּתַע [1], שה"פ, — בלי ידיעה קודמת, כמו פִּתְאֹם: הלא פֶתַע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז). על כן פתאם יבוא אידו, פֶּתַע ישבר ואין מרפא (משלי ו יה). — ועם בְּ: וכי ימות מת עליו בְּפֶתַע פתאם (במד' ו ט). ואם בְּפֶתַע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (שם לה כב). — ועם לְ: והיה לְפֶתַע פתאם מעם יי' צבאות תפקד וכו' (ישע' כט ה-ו). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לְפֶתַע יבוא שברה (שם ל יג). — ואמר הפיטן: צפי גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם, והמון שאון זרים בשעף חלם, ולחיק מאון רומם פתע שלם (יצחק בן גיאת, את מחזה, מאורה, מעה"ס 25). בערה חמתו ויתא כפתע, כלה בשרי ותיתי שתע, ביערים חכאתי בבהמות להתע (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). עטיפים וצנופים לאחד שש בנפים, בם מכמים ובם טמים בפתע חוג שמים (יעקב, ידודון ידודון, אופן שבת ד אחה"פ). — ואמר המשורר: הה על ישער בכנף ערב הושם פתע בכנף יונה (רמב"ע, הרבים ה, 52).

״פִּתְעוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הבא לְפֶתַע, פִּתְאֹמִיּוּת: כי כל (אחד) מבעלי בת יש לו להאמין שברא הקב"ה עולמו מן האין והאפס המוחלט, אבל אין עליו לא חובת ולא צורך לחקור ולדרוש איך בראו, בפתעות או בהדרגה (רי"א מודינה, ארי נוהם ג כו, 72).

***פְּתְפּוּת,** ש"ז, — פִּתְפּוּתֵי בֵּיצִים [2], מעשה בשבירת ביצים ואכילתן: אמר ר' שמואל בר רב

---

[1] [פתע ופתא(ם) (עי' שם הערה) אחת הם בלשון במשמ' בלי ידיעה קודמת, ואין לדעת אם באמת נולד פתא במבטא משטשט של פתע או, אדרבה, פתע בהגיה נְחָצית, נמרצת של פתא. ואין השרש, פרט לעבר', אלא באשור', שאינה מבחינה בין אלף לעין, ואמנם היו שהשוו בעיתה [a] בערב', שגם הוראתה פתאם ופתע, מן בעית [b], בא פתאם, והוא קרוב אל בעת (עי' שם) בעבר', ואפשר לפי זה כי פתע הוא בעקר הפוך הגאים של פעת, בעת.]

[a] بغتة [b] بغت

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

[2] [כטוי זה עדין לא מצא את פרושו, ואף לא כל המפרשים מבינים בצים כאן כמ"ר של ביצה, אלא יש שמבארים כלשון פִּין וּבִצָּה, ופני משה מבאר וז"ל: פתפותי בצים כמו פצים מלשון הפצירה פים כלומר שהיה הנביא שקר הזה מפתה אותו ומפצירו בדברים הרבה וכו'. ואת משמ' הצרוף כלו יש מבארים בדברים מעורבים, ביצים מטורפות בתבשיל, משל לדיוקים

יצחק (ונביא אחד וזקן ישב בבית אל [1])), זה אמציה כהן בית אל, א״ר יוסי פיתפותי בצים היו שם ואי זה זה, זה יהונתן בן גרשום בן מנשה, את

מוצא בשעה שבא דוד ומצאו שהוא עובד ע״ז אמר לו אתה בן בנו של אותו הצדיק ואת עובד עבודה זרה, אמר לו מסורת בידי מאבי אבא מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות, אמר לו חס ושלום, לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות, כיון שראה דוד שהיה הממון חביב עליו מינהו קומים תיסוורין על בית המקדש (ירוש׳ סנה׳ יא ז). נכנס רבי מאיר ודרש, ונביא אחד וזקן יושב בבית אל, ואיזה זה, זה אמציה כהן בית אל, אמר לו רבי יוסי, מאיר, פתפותי בצים יש כאן, אי זה זה, זה יונתן בן גרשם בן משה, הה״ד ויהונתן בן גרשם בן מנשה, נון תלויה במנשה, זכה בן משה ואם לאו בן מנשה וכו׳ (מד״ר שה״ש, קונכוני).

*פתק, ממנו *פְּתִיקָה, *פַּתָּק.

*פָּתַק [2]), פ״י, — פרץ ופתח המחִצה, החוסמת עַל המים ונתן למים לצאת, פטר מים, freien Lauf lassen, entfesseln; donner libre cours à; to release: פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה והיא שותה והולכת בשבת (תוספתי שבת א כג). כגון אילו הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהם ברש׳ הרבים בימות החמה שאין להן רשות וכו׳ (שם ב״ק ב ו). פתק אמת המים עליו ובאו עליו המים ושטפוהו

קטנים שיש לדקדק ולפקפק בדבר (כגון בס״י פין) או בדברים תפלים וכדו׳.

לשם ברור הבטוי יש לשים לב לכמה דברים: א) הוראת הפעל פתפת שיש לגזור פִּתְפּוּת ממנו, היא כסור׳ שבר לחתיכות קטנות (מן פתת) וכן בערב׳ פתפת [a]) פרושו כתת והדק (ועי׳ לקמן), ועל כן אפשר להבין את המלים „פיתפותי בצים היו שם״ —כמשמ׳ רסוקי ביצים, כתיתת ביצים חתיכות חתיכות. ב) שני המקורות שהצרוף פתפותי בצים בא שם, אינם אלא גלגול של מסורת אחת על יונתן בן גרשם בן מ(נ)שה, וכשם שנשמטו בירוש׳ סנה׳ כמה משפטים, הנמצאים במקום אחר, כך אין להבין אף את עקר הדברים אלא בצרוף כל המקורות יחד. כונת הדברים למסרת על יונתן בן גרשם בן מנשה (כנון תלויה), וכמה דברים מספרים עליו במד״ר, והדבר הראשון, דרשת הנון התלויה, נשמט בירוש׳ סנה׳ שלפנינו. ואולם, בלי הכטוי פתפותי בצים, אבל פרט לזה בשלמות, נמצאת הדרשה הזאת גם בירוש׳ ברכ׳ (ט ג) (ועל פיו בילק״ש לשופט׳ יח), גם על הנון התלויה וגם על מנויו של יונתן, ושם ניתן באמצע, בין שתי דרשות אלו, גם מעשה בעשר ביצים, המספר אף במקומנו בירוש׳ סנה׳, אלא שכאן הוא מובא אחרי שתי הדרשות האלה, וז״ל: בעון קומי רבי שמואל בר נחמן, כומר לע״ז והאריך ימים, אמר לון על שהיתה עינו צרה כע״ז שלו, הוה בר נש מייתי ליה תור או אימר או גדי לע״ז וא״ל פייסיה עלי והוא א״ל למה, וכי מה מועילה לך, אינה אוכלת ואינה שותה ולא מטיבה ולא מריעה, והוא אמר ליה היך נעביד והוא אמר ליה איזל ואייתי לי חד פינך דסולת ועשר ביעין עלוי ונא מפיים ליה עלך, כיון דהוא אזל ליה הוה אביל לון, אתא חד בר פחין וא״ל כן, א״ל אם אינה מועילה כלום מפני מה את עביד הכא, א״ל בגין חיי, ע״כ. והנה מעשה זה, תמבאר לנו ביצד היה יכול גם כומר לע״ז כיהונתן זה לחיות ובאי (אם זכה, בן משה) על ידי זה שהיה מכזה אותה והיה אוכל את הביצים, שנועדו כקרבן לע״ז זו, הוא שנרמז עליו בבטוי: פתפותי ביצים היו שם, כלו׳ ענין שבירת ביצים ואכילתן לכל ישמשו קרבן לע״ז. ועי׳ לכל הדרשות האלה גם בבבלי ב״ב (קט:) ובפרוש הרשב״ם שם. ובמד״ר הספור מקצר, וענין עשר הביצים השמט. ג) כל הצרוף „פתפותי בצים היו שם (או: יש כאן)״ בא כהקבלה אל בטויים כגון: ויתי אחרי הדברים האלה, אחר הירהורי דברים שהיו שם, מי מהרהר, אברהם הרהר וכו׳ (מד״ר בראש׳ נז), הרהורי דברים היה שם, מי הרהר, יוסף הרהר וכו׳ (שם שם פז), פקפוקי דברים היה שם, א״ל כד תיפוק פקפקתך יהו אומרים עליך וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ ב ג, עי׳ לעיל ערך א. פִּקְפּוּק).

התרג׳ הסורי למשלי (כד כח) (והפתית בשפתיך) כותב: ולא תפתפתיוהי בספותך (כתרג׳ שלנו, הקרוב לסורי: תשרגג, מלשון פתוי), וקשה הלשון.

הפעל פִּתְפֵּת נמצא בתו״מ רק בארמ׳ ובמקום מספק: הבריכה בסלע, הדא דתימא בהדין צלמא, ברם בהדין רביבה מתפתפת הוא (ירוש׳ כלא׳ ז ח). אך גרסת הר״ש: מתפתחת.]

[1]) [מלים אלו שבסוגרים אינן בירוש׳ שבדפוסים והושלמו ע״פ ההבאה מירוש׳ בר״ח (סנה׳ סט:), וכן במד״ר המובא כאן אח״כ.]

[2]) [שרש זה שאול הוא בנראה בעברי שבתו״מ מן הארמ׳, שהוא נמצא בה באותה משמ׳ (וכן בסור׳ ובערב׳ פתק [a]) ואף בשמ׳ התיר ויירה (חץ וכדו׳). אך באשור׳ פִּתְקֻ פרושו צר צורה, עצב דמות.]

a) فتفت

a) فتق

(ירוש׳ סנה׳ ע ג). מקוה שיש בו עשרים ואחת סאה מי גשמים ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה והן טהורין וכו׳ (ר׳ אליעזר בן יעקב, תמורה יב.). לאמבטי שהיתה מלאה מים והיה בה ב׳ ריוסקוסים נאים, כל זמן שהיא מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראה, כיון שפתקה[1]) וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקיסים (ר׳ אליעזר, מד״ר ברא׳ י, תיאודור, 75). בשעה שהיה (אדם הראשון) מושלם לבוראו ד׳ ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת (ר׳ סימון, מד״ר ברא׳ טז). משל לאיש שפתק אמת המים לתוך גנתו וילך לו, שאף שהוא ישן משקה אותה (מדרש שה״ש א ב, גרינהוט, ב.).

—נפע׳, *נִפְתַּק, — שפתקו אותו: שתי מקואות של עשרים עשרים סאה זה בצד זה ונפלו שלשת לוגין לתוך אחד מהן ונפתקו[2]) ובאו לחברו כשר ור׳ יוסי אומר אם ניטלה מחיצה פסול וכו׳ (תוספת׳ מקוא׳ ג ו).

—פע׳, *פִּתֵּק, — כמו קל: מלחמה אין אתה עושה עמהן אבל אתה מפתק הנהרות שלהן וסצית את הגדישים שלהם באש (ר׳ יודן בשם ר׳ איבו, מד״ר ברא׳ נח).

***פֶּתֶק**, פִּתְק, פיתק, פיטק, פיתקי, ס״ז, ומ״ר פִּתָקִים, פתקין, פיתקין, פיטקין, פתקיות — פסת קלף, ניר או חרס וכדו׳ לכתיבה או לגורל[3]) Zettel, Los; billet, sort; lot, ballot: האשה החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת וכו׳ רבי יהודה אומר אף מקבלי פתקין (שבת י ד). עשה משה תקנה, נטל ע׳ פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי, א״ל באו וטלו פתקיכם, כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב כתובו זקן היה אומר לו משה מן השמים הוא, מה אני יכול לעשות לך וכו׳ (ספרי במד׳ לה). מכאן לנשים צדקניות שלא תיו

1) [כדפו׳: שפסקה.]

2) [נ״א: ונפסקו.]

3) [אמנם מקור המלה פיתק מן היוני πιττάκιον, וכן נמצא אף הכתיב פיטק, וכן בסור׳ פטקא על יד פתקא, אבל הרגשת הלשון קשרה את השם אל פתק, במשמ׳ שֶׁבֶר וחרס, ששמש אף גורל, ואף יצרו ממנו צורות עבריות ממש. ואמנם אפשר כי פתקין ככמה מקומות מ״י הוא, על פי הצורה היוני׳, כדגמת סנהדרין, סוררין וכדו׳.]

כפיתקה של חוה[1]) (ר׳ יהודה בר זבינא, סוטה יב.). וירבעם יצא מירושלים, א״ר חנינא בר פפא שיצא מפיתקה של ירושלים[2]) (סנה׳ קב.). אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל, מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו, לערב הביאו פתקים, ועשו כך וכו׳, לערב הביאו לו את הפתקים, זה קורא ראובן בן יעקב ואח׳ קורא שמעון בן יעקב וכו׳ (מד״ר ברא׳ צא). אמרו המצריים כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו, מה עשו לו, הביאו ע׳ פיתקין וכתבו עליהם שבעים לשון והיו משליכין אותן לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו (שם במד׳ יט). ידודון ידודון, ר׳ יודן אמר ידודון, בהם ממדדין פיטקין, המד״א ועל עמי ידו גורל (שם שה״ש, כרם היה). זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקדוש ברוך הוא וכו׳ (שם אסתר, בימים ההם)[3]). ראו מלאכי השרת שנתן הקב״ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות אגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר״א מו). אסטרוגלום גדול היה המן וכתב אגרות פתקין והפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ובין חדש לחדש וכו׳ (שם נ). בשעה שבא משה להעלות ארונו (של יוסף) כתב ד׳ פתקין של כסף וחרת עליהן דמות ארבע חיות (מדרש שה״ש א יא, גרינהוט, יג.). כל אומות העולם הרי הן בפתקי שלך לעשות להן כרוע מעלליהם ולדונן בתוך גיהנם, אומה זו של ישראל אינ׳ בפתקיות שלך ואין לך עסק בהן (א״ב דר״ע בקמה ב, אלנ״ם, בית״מ ילינק ג, 63).—ובספה״א: והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי״ב גבולין בי״ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכנים ידו לתוכו ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו (רש״י, במד׳ כו נד). ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות חלייהם (אגרת הרמב״ם בקבץ בוקסטורף, 379). עוד ילמדני, כותי שיש לו משכון אצל ישראל ואוסר

1) [כלו׳ כגזרה שנגזרה עליה: בעצב תלדי בנים.]

2) [פרש רש״י: מכללה, שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה וכו׳.]

3) [ועי׳ ב. דדה.]

שהוא כעשרה זהובים והישראל מוצא כפנקסו וכפתק הִמשכון ט"ו זהובים וכו' אם יכול לישבע על סמך פנקסו והפתק (סו"ת הרא"ש קג 3). ואחרי מות שמעון מצא פנקס מכתב ידו שהיה כתוי כו זכרון המשכונות שלקחתי מהאלף זהובים של ראובן למחצית שכר והמשכונות נמצאין כאותו פנקס והיה כתוב ככל פתק ופתק שם ראובן והחזיר לראובן מעותיו וכו' (עומו"מ לא ז). וכתוב כם כי נשלח להם פיתק מאת עדי כן מנשה (ד"ה של יהודי מלכים וח"י ג, יעקב מן, 153). אנחנו רוצים לשמוע דכרי הפיתק (הזה) ספי כותכו (סם סם). ואקח ממנו היין אחת לאחת ככל שכת מדה ולפעמי' גם כחול מדה או ח"ם על פתקים קטנים (סו"ת חות יאיר קסט). וכפרט בר"ה וכיה"כ לפאר את כית ח' ולעורר את הלככות ולשוב כתשוכה נהגו לכתוב בחתיכות נייר פסוקים מענייגא דיומא וכו' ותולין אותן הפתקות סביב סביב למעלה מן הִתיכה (סו"ת מהרי"ט א ג, ויגיליה רג"ת, 3.). — ואמר הפיטן: רזי גזירתו ופתקיה כמסה, חברו ונתחכמו למחות שם בהמסה, מוסרותי תנתק ויהיו למשסה (בנימן ברבי ימיאל, ברית כרותה, סלית' מוס' יוה"כ). [1]

פִּתְקָה, ס"נ, מ"ר פִּתְקוֹת, פִּתְקָאוֹת, — כמו פֶּתֶק במשמ' פסת ניר לכתיבה, נהוג כדבור וכספרות.

פתר [2] ממנו *פְּתִירָה, פָּתַר, ״פֶּתֶר, פִּתְרוֹן.

פָּתַר, פ"י, פָּתְרָה, פּוֹתֵר, פֹּתֵר, יִפְתָּר־, לִפְתֹּר,— פָּתַר חלום, כאר ופרש את החלום, auslegen, deuten, erklären; expliquer, interpréter; to explain, interpret: ויאמרו אליו חלום חלמנו ופֹתֵר אין אתו (ברא' מ ח). וירא שר האפים כי טוב פָּתָר (סם סם יו). ונספר לו וַיִּפְתָּר־לנו את חלמתינו איש כחלמו פָּתָר ויהי כאשר פָּתַר־לנו כן היה (סם מא יב–יג).

[1] [הפתק, הבא ככמה מקומות כתו"ם כמשמ' חנות, מחסן, מתחלף שם עם האפותק, אפותיק(י), ואינו אלא היוני ἀποθήκη.]

[2] [כמכאר כהערה לערך פשר יש לראות פתר כמכטא א"י של פשר, הכא כאותה משמ' ככל הלשונות השמיות. ויתכן שגם עקר בונת המסורת המספרת על כ:עם: וישלח מלאכים אל כלעם כן כעור פתורה (במד' כב ה), היתה: כלעם, פותר החלומות, החוזה והנכיא. עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 27 וכו'.]

ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופֹתֵר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לִפְתֹּר אתו (סם סם יה). — וכתו"ם: א"ר יוחנן, הרואה חלום ונפשו עגומת ילך ויפתרנו בפני שלשה, יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקרייא אלא אימא יטיבנו כפני שלשה (ברכ' נה:). כ"ד פותרי חלומות היו בירושלם, פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה (ר' בנאה, סם סם).—וכסהמ"א: דע כי יקר תבל חלום חלם וטוכחה לרעה אל בעלית פתור (ר"י חריזי, תענק ג, ריז). והגדלתיני כיתסך אותי למצרים יען כי הם אנשי המליצה, פותרי החלומות וחופשי תעלומות (יוסיפון, גינצבורג, קט). שמעתי בי איש אחד מן תחכמים וכו' הוא חכם ונבון ונכר, ויודע פשר דכר, ויותר, בי הוא כל חלום עמוק וסתום פותר וכו' וירד הסרים אל ביתו וירכב על פרדתו, וישם לקראת הפּוֹתר מגמתו (ר"י זבארה, ס' שעשועים ג, דודזון, 37). — ואמר הפיטן: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה, נושע מבור אריות. פותר בעתותי לילה (ינאי, אז רוב נסים הפלאת, קרוב' לשבת הגדול). שנות אדם חלומים וסות פותר שוכן כבית שלוסים וקצו חותר (רמב"ע, כל מעשה אדני, ברודי, מבחר, קלב). — ״וּפָתַר מופת: ואז נראה מופת מהאלהים בירושלים עיר הקדש כי ראו בה מ' יום בין השמים ובין הארץ דמות סוסי אש ורוכביהם וכו' ויפתרו חכמי ישראל את הפתרון המופת לאמר כי זה אות אשר צוררי יהודה וישראל יכרתו וכו' (יוסיפון ד יח, סרג, לג:).—*וּפָתַר, כמשמ' תֵּרֵץ וְיִשֵּׁב מאמר או כטוי קשה כמקרא או כמשנה, כפרט על ידי שיחס אותו לאדם או למקרה מְיֻחד [1]:

[1] [וכן השמוש כארמ' שכתו"ם: מה מקיים רבי לעזר מאכתיך, פתר לה לעתיד לבוא (ירוש' שביע' ו א). מתניי פליגא על ר' יוחנן וכו' פתר לה כסופגנין שנעשו באור (סם חלה א ה). מה מקיים הדין תנייה ואף לאמתך תעשה כן, פתר לה כתענק (סם קידוש' א 3). אשרי משכיל אל דל וכו' ר' אלעזר פתר לה כמי שהוא קוכר מת מצות, ר' אכא פתר לה כמי שהוא משכיל יצר טוב על יצר הרע, ר' אמי פתר לה כמי שהוא משכיל ונותן פרוטה לעני, ורבנן פתרי לה כמי שהוא מכריח מן המלכיות (מדרש תהלים מא ג, בובר, קל.). וכן — בארמ' או בעבר'— תיפתר:

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים וכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים שכח, אלה תולדות השמים והארץ, פסל את הראשונים כתהו ובהו ובענין זה אתה פותר את כולם (ר' תנחו', תנחו' שמות ג). שכל זמן שהקכ"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אותה שעה אני ה' וכו' ואתה פותר את כלן כדעת הזה תילי תילים של פסוקים (שם תלוה י). אברך את ה' אשר יעצני וכו' ר' שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם (מדרש תהלים טז ז, בובר, 122). —ובמהמ"א אף במשמ' פֵּרֵשׁ או תרגם בכלל גם במקום שאין חידה או קשי מיֻחד, וממנו בינ' פּוֹתֵר, פַּרְשָׁן, המפרש את דברי המקרא וכדו' [1]: וששי לענין נשא אשה בארץ ישר' נותן לה מטעית ארץ ישראל ואמרת שנחלקו בה הפותרים וכו' (תשו' הגאו' הרכבי, 257). אחת [2] בדמיונה פתורים ובדורים, לאחר חלוקי כל דבר ודבר אפתרם (ר' נסים הקדחי, לקוטי קדמוניות, נספח' 3). והשוו הפותרים אף לאפאיהם וכו' ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה במשפט האותיות, כי מכרו הפותרים כי האלף יסוד במלה ואין בה דת המלים וכו' והפותר אפאיהם, אם מגזרת אף ידיננו, שתי טעיות נקבצו בפתרונו (מנחם, מחב', אף, 29). תחלה כי פתר ותשלח את אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמת פנים, תחילה כי אמתה רפי הוא, ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 1). ואחר שינוי המילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (הנ"ל, שם 22). ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנדרו"ס (רש"י, ויקר' יד יד). ולצנינם, פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים וכו' (הנ"ל, במדי' לג נה). תישפות, תכין, וכן שפות הסיר, וכן לעפר מות תשפתני, ויש לפתור את כולן ל' שימה וכו' (הנ"ל, ישע' כו יב). ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז וכו' (הנ"ל, עובדי' א כ). ויש מן הפותרים המפרשים כי ה' יתן חכמה, כלומר החכמה היא מתנה שנותן הקב"ה וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, ז). והוא הביא תחלה את ספרי היהודים וכו ויבקש להעתיקם ולתרגם מלשון עברית אל לשון יונית וכו' ואז שלח הוא אל ירושלם ויקח משם את אלעזר הכהן וכו' וַיִּפְתּוֹר לו את כל ספרי היהודים מלשון יהודית אל לשון יונית (יוסיפון ג יד, פרג, כט). —ואמר הפיטן: אל עליון ונורא, הנחיל עמו כתורה, כשבעים לשון פתורה, תמימה ומבוארה (אל עליון ונורא, פיוט לב"ת, קדור ארם צובה, תרעג:). — ואמר המשורר: ולכי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7) האם ציר מפאת מלך ונגיד כאגרת פתוחה או סגורה יבואנו, הלא נחרד למולה, הנשקוט עד תהי לנו פתורה (שמואל, מחב' א, 61). — *פִּתּוֹר הלב, תבונה ודעת, ואמר בן סירא: מוסר שכל ומושל אופנים לישוע בן אלעזר בן סירא אשר ניבא בפתור לבו ואשר הביע בתבונתו (ב"ס גני' נ כז).

—נפע', *נִפְתַּר, — שֶׁפָּתְרוּ אותו, נִפְתַּר החלום: ג' חלומות מתקיימין, חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום (ר' יוחנן, ברכ' נה:). —ובתכונה: נקראו שניהם למקום אחד כשני משיחי החכל נפתרין ונפתלין בחכל וכו' נפתר מאה ושמונים ונפתל קי"ם (בריתא דשמואל הקטן ג). —ונִפְתַּר, נתפָּרֵשׁ ונתבָּאֵר: לעות אדם בריבו יי' לא ראה, נפתר בלשון תמיהה (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 31). והם בצאת הפתרון ממעשה בני אדם נמצא היטב נפתר ודברך לאין נותר (שם 33). — ואמר המשורר: ואמר כי ארעית בארץ בעברית, ארע עמו ארעית בתחתית נפתרים (דונש, תשו' על מנחם, 17). ואיך ישיב עליו, ויאמר כי מליו, וחדיו ומשליו,

---

דכי חייא בר אדא בעא קומי רבי מנא, ממי לקח האיש הזה, נאמר מישראל דמאי, מן הגוי ודאי, תיפתר שהיה התגר גוי וישראל וגוי מטילין לפניו דמי (ירוש' דמאי ג ח). תיפתר שעקרן עד שלא צמחו (שם שביע' ה ז).]

[1]) [הראב"ע (ספר יסוד, פתיח') התנגד לשמוש פתר במשמ' זו, ואלה דבריו על דונש: ולולי שידעתיו שהיה חכם בדורו הייתי אומר תחלת דברי פיהו סכלות, כי החל בתחלה לאמר ששגג הגאון בפתרון, וככה הוא אומר תמיד ועוד פתר, ואנה מצא בכל המקרא זאת הגזרה כי אם בטעם חלום, והנה יעשה מדברי הנביאים שדבריהם אמת כדברי חלום שיבקש פותר להם, והיה נכון יותר לאמר ועוד פירש או ביאר.]

[2]) ר"ל ממצות אחת כעשרת הדברים הוכררו ונפתרו הרבה מצות.

בהכל נפתרים, והוא כח אין בו, להכין מכתבו, ואף כי להשיבו, בפתרון ופשרים (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 11).

א. °**פֵּתֶר**, ש"ז, מ"ר פְּתָרִים, — פֵּשֶׁר, פֵּרוּשׁ וּבֵאוּר: ויתקבצו המונים, וישאו בפתר התורה פנים, ויהיו לאחור ולא לפנים (יהודי בן ששת, הקד' לתשובותיו, תשו' תלמידי דונש, 17). ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה (רש"י, דני׳ ח יד). — ואמר המשורר: ולו בָּן מפתריו ולא אין באמריו, אזי היו דבריו נבוחים וישרים (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 10). לשון כל כפתרון, בצדק ובכשרון, ולא מעירון ועצלה בפתרים (שם 13). אסוף פתר הזעק; וכן ויצעק, ואמר אין צועק, כקורא בפתרים (תשו' תלמידי דונש, 17).

ב. **פֵּתֶר**[1], ש"ז, — שלחן, ואמר הפיטן: תשק כשר תאוה כי ירהיב לך פתה, אמר ה' אכול והותר (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאון, 59).

פִּתְרוֹן או פִּתָּרוֹן, קמ' פִּתְרוֹן, ש"ז, כנ' פִּתְרֹנוֹ, מ"ר פִּתְרֹנִים, °פִּתְרוֹנוֹת, — באור ופרוש לחלום, Deutung; interprétation; interpretation: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו כלילה אחד איש כְּפִתְרוֹן חלמו (בראש׳ מ ה). ויאמר אליהם יוסף הלא לאלהים פִּתְרֹנִים ספרו נא לי (שם שם ח). ויאמר לו יוסף זה פִּתְרֹנוֹ שלשת השרגים שלשת ימים הם (שם שם יב). —ובתו"מ: כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן וכו' (ר' יוחנן, ירוש' מעשר' ד ט). ויירא שר האופים וכו' מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו (ר' אלעזר, ברכ' נה:). — ובספה"א: נבואת זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות רומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק, ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחר אחד מן הפתרונות הדומ' לו ואחר פתרונו של יונתן (רש"י, זכר' א ח). ועוד מצאתי פתרונות נעתקות מספרי אומות (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, לד:). —°חָכְמַת הַפִּתְרוֹן, חכמת פתרון החלומות: ומהם חכמת הפתרון, והכונה בה לקחת ראיות מהדמיונים החלומיים על מה שראתה אותן הנפש מהעולם הנסתרות ודומיהן (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, נג). שהחרטומים היו בקיאים בחכמת הפתרון (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כד:). — °וכמשמ' באור ופרוש לדברים סתומים כספר: שכל העובר על אלה שתי הדברות כאלו עובר על שמנה דברות האחרות וכו' כפתרוני למטה (נקי בר נח הקראי, פרוש עשר' הדברים, לקוטי קדמוניות, נספח', 3). ופירוש טפית אנו אומרין כי זה המלה יש לה שלוש פתרונות כלשון רבנינו (תשו' הגא' הרכבי רכג, 104). בהעתיקו, מעתיק טעמו וכו' ובאומרו כי זה פתרון תורת משה הרי זה בדאי (שם רמח, 125). ואילו כולן מדרשות הן ואגדות וכו' ויש למקרא הזה פתרונות אחרים (שם שנג, 179). כי סמבונהו לר' אמי ור' אסי שרו להו הכי, ופתרון השרוי הזה לא כחל ולא שרק ולא פרכוס ויעלת חן, מתהלל הוא כיפיה שלבלה וכו' (שם שנו, 180). טעמי המחזה והבתדים לא היכנת עניינם וכו' הרף ואגידה לך את פתרונם (רסע"ג, הסגי על חוי הבלכי, דודזון, 64). דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה מכלעדי בגד כפת למראה פתרונם ושנויי ענינם (מנחם, מחב', פתיחה, 3). ויש מלה אשר היא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סורו, ובה הוא פתרון הלשון ופשר המלים לפי מחלקותיהם ותוצאותיהם (הוא, שם, פתיחת ענך אז, 11). אבל אנקלוס בפתחו דברי פתרוניו הרחיב את הפתרון לבאר ענינו וכו' להקריב פתרונו ללב וכו' (הוא, שם, אית, 23). זה כתב מ' אדנים חלוי בר לבראט בתשובתו על רבי ומר' סעדיה וכו' אשר שגג בפתרון (דונש, תשו' על רסע"ג, פתיח'). למנצח על מות לבן, ראיתי בפסוק זה פתרונים לפותרים ובלם פתרו עלמות שתי תיבות וכו' אבל נחלקו בפתרון לבן כל אחד לפי שכלו ואלה פתרוניהם וכו' (הוא, תשו' על מנחם, 15). והזהיר הקב"ה את ישראל על עשרת הדברות לשומרן ולעשותן ולעמוד על פתרונן ועל דיקדוקן ופירושן בללן ופרטן (והזהיר, שמות, כב:, יתרו). ת"ר העוסק במקרא, פי' במקרא בלבד ואין מתעסק גם בתלמוד מדה שאינה מדה היא, שהרי לא נתעסק גם בפתרון המצות, במשנה מדה שנוטלין עליה שבר, פי' המתעסק בפתרון המשנה שיש בה הרבה מן המצות שהן קבלה והן תלויות במשניות החיצונות וכשהוא מתעסק במשנת

[1] [ע"פ הארמ' פתורא. ועי' פשר, הערה.]

צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים יש לו בזה שכר מצוה, אבל המתעסק כתלמוד וכו' אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמצוה שהן בקבלה הלכה למשה מסיני (ר"מ, פ"ק לג.). וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית נשים אותה בכנף המליח, מספר חוטיה ח' ויש בה ה' קשרים וידע כל פתרוני הציצית ועניניה וכו' וכן כל המצוה כולן כאשר היו קוראין אותו היו יודעין לכמה ענינים בתחלקת כל מצוה ומצוה ומה תחתיה מהפתרון (הקד' ר"נ גאון לתלמוד). ואחר כך חברו תלמידיו ר' חייא ור' אושעיא התוספתא, יש בה תוספת באור ופתרון אבל עיקר מהמשנה (הוא, שם). ויועץ הוא (רב אשי) וחכמי דורו לכתוב פתרון המשנה פרק אחר פרק (הוא, שם). ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא וכו' (רס"י, שמות כב ג). כי תראה חמור שנאך וגו' הרי כי משמש לשון דלמא וכו' וכה פתרונו וכו' (הוא, שם שם ה).—"אנשי פתרון, "בעלי פתרון, פותרים ומפרשים, פרשנים: ובן רבו המלים אשר החליפו והחסירו אנשי פתרון (מנחם, מחב', אבה, 13). פתרו אנשי פתרון חלפו עם אניות אבה, ברתו הימים בריחת אניות הנושאות תבואה וכו' (הוא, שם, אבוי, 14). אספות, אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגורת סף השער (הוא, שם, אספות, 28).—"ספר פתרונות, ספר פרושים: תקן יהודה בן קוריש בספר פתרוניו וכאר אבחת חרב כמו אבעת חרב וכו' (הוא, שם, אבח, 12). וראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי (רש"י, יחזק' כח יח). — "ספר הפתרון, כך קורא ר' יוסף ן' עקנין לס' המליצה De interpretatione περὶ ἑρμηνείας של אריסטו. — ונוהג היום השמוש בבטוי פתרון הבעיה, השאלה, החידה, במשמ' ההרת קשיים הגיוניים במדע או בחיי המעשה.

פַּתְשֶׁגֶן, פַּרְשֶׁגֶן [1]) ב"ז.— מַפַּס, העתק, נוסח: פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת' ג יד). ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). וזה פַּרְשֶׁגֶן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר (עזרא ז יא). — ובבהמ"א: ואולי אכתוב פתשגן הכתב הזה בלשון ישמעאל למען שיקרא בו מי שלא ידע לשון יהודית (לקוטי קדמוניות, נספח', 25). כמו שאם היום הזה נמצא הספר אשר כתב משה פחד יקראנו ורעדה מפני קדושתו עם היות בתוכנו הפתשגן ממנו לאלפים ולרבבות (ר"י אברבנאל, מ"ב כ כו). פתשגן הכתב מספר הגלוי שנשתלח מקה"ק יע"א לעיר לתשובת מה שכתבו גאועטין יצ"ו כפרגנו בתורת ה' תמימה עם שאר קה"ק (פריד מעיר, יח).—ואמר הפיטן: השבעת לקצין לכתוב לו פתשגן אך למוד ילמד לצדק, כי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק (רפב"ג, תכני לה חוכלה, אזהרות, קבץ מעי"ג גאו', 42) מלאת רחמים ותפדם בכסף כפורים על כן קראו לימים האלה פורים, פתשגן הריצו לזוזות תהלות מחסמו, צלחו כיד רמה לרודיע נסמו (אוכור מעללידה, קליר' גום אסתר, סדור ארם צובה ח, תרף). — "ובמשמ' תמצית התכן של ספור או מהזה: פתשגן המשל (רמח"ל, ברכה לישרים התלה). — "ובמשמ' עלים לדוגמה, תסכית, Prospekt; prospect: חפצתי להדפיס ס' מורה נבוכים בשלש לשונות וכו' כאשר תראינה עיני מעלתך בפתשגן הכתב אשר אני שלח למראה (מכתב יעקב רוזון לגינצבורג, REJ 1884, עמ' 93).

פתת [1]), ממנו פַּת, פְּתוֹת, פְּתִית, *פְתִיתָה, *פַּתְפּוּת, פָּתָה.

פָּתַת [1]), פ"י, פָּתוֹת, — חלק לחלקים קטנים: פָּתוֹת אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא (ויקר' ב ו).—ובתו"מ: היוצק, הכולל, הפותת וכו' פטור (זבח' יי ג). לא יצק, לא בלל, לא פתת וכו' או שפתתן פתים מרובות ולא משחן כשרות (מנח' ג ג). היה עומד ומקריב מנחות וכו' נטלן לאכלן מברך וכו' ובולן פותתן כזית (ברכ' לז:). ואח"כ אמרו זה לזה והיו זכורים אותן הימים שהיינו במצרים בשעה שהיינו מבשלין קדירות של בשר

---

[1]) [וכן אף בארמ' שבמקרא פרשגן (עזרא ד יא. כג; ה ו; ז יא), ובן בסור' פרשגנא, מנדע' פארשיגנא, והיא שאול מפרס' קדומה פצ'ק, פתוין במשמ' מפס, העתק.]

[1]) [וכן בסור' ובערב' פת ג, ובכוש' פתת, שבר, פתת לפרורים, ועי' גם עמ' 5300, הערה 3).

[a]) פֿتّ

ויושבין ואובלין פבסמין ופותיקן[1]) בתוך הזום של בשר (מד"ר במד' ז).--ובסהם"א: בל אובל חלב, אין צריך לומר בשאבלו בזית בבת אחת שהוא חייב, אלא פתתו פתיתין ואכל בסירוגין פחות מבזית ער שאבל בזית בברי אבילת פרס חייב (והזהיר, ויקרי נג., סמיכי). מרבכת תביאנה, ובמהו ולמחבת ולמרבבת, רוצה ולמעשה המחבת ולמרבבת והיא הפתותה פתים, ובלשון הערבי רבך (קה"ס גריג"ג, רבך). — ׳פְּתוּת, במשמ׳ שבור מעֻבורה בפרך, ואמר הפיטן:

צואר עבדים בפרך אין פתות, לקונם בי לא נמברו לצמיתות (ילקק, יקום בעכיו, נאולה לשבת ה אחהי"ם).

—סעי, ׳פִּתֵּת, שִׁבֵּר, כמו פָּתַת: קלפת קרקבן היונה יש לה סגולה לבעלי האצטו׳ ולפתת החצץ (גרגובי, אכם מיים ג, במלייי האלטו׳, א). רבוי בשר הארנבת מפתת החצץ (הוא, שם שם). אמנם הממפתתים החצין ובו׳ (הוא, שם שם). [1])

---

[1]) [במקום פותתין.]

[1]) [בילק"ש (דברי תתפז) בתוב: ולא החוור והמפותת, ופי׳ הז"ר: עד התוור תוך ברי דבור או שאמר מפותה תייתי, אך בספרי (שם לג) הנוסח תוזר וסצְּתַת, ובך נראה נבון.]

שער הצדי

ץ צ

צ, — האות השמנה עשׂרה כאלף בית העברית [1]), ושמה צַאדִי, צַד, צַדִי, צַדִּיק, עי' אלה הערכים [2]).

האות צ היא אחת מחמש אותיות שמוצאן הוא דרך הַשִּׁנַּיִם: ז ס צ שׁ שׂ, ומפני קול השריקה שנשמע בצאתה מהפה היא נכללת בין אותיות השריקה: אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצרי (הרקמה לרינ"ג שער ג, 6).

אות זו נכתבת בשתי צורות, בתחלת המלה ובאמצעיתה בצורה צ, ונקראת כפופה, ובסוף התבה בצורה ץ, ונקראת ארכה, פשוטה.

מה היתה הברת אות זו לפנים בימי חיי הלשון אין לברר כדיוק, וכמו"כ אין לברר אם היתה הברתה שוה בפי כל בני הארץ [3]). בזמננו יש חלוק בין הספרדים והאשכנזים [1]), שהראשונים מוציאים אותה דומה להברת הסמך [2]) והאחרונים דומה לקול מרכב מן ט ס.

[1]) בפרשיות מגלת איכה וכמו כן בקצת מזמורי תהלים הערוכים עפ"י סדר א"ב הפסוקים המתחילים באות צ באים בין הפסוקים המתחילים באות פ [או ע] ובין המתחילים באות ק. [בא"ב היוני, השאול מכנענית, אין אות תמורת הצדי, ואף במספר משמשת האות קופא, שהיא ק, בערך תשעים.]

[2]) [ועי' ביחוד צַדִי, הערה.]

[3]) אחרי שיבת גלות בבל היתה בודאי דומה להברת האות שׂ, ולכן קראו קצתם השם יצחק גם יִשְׂחָק (תהל' קה ט). [הכתיב יִשְׂחָק בשם הפרטי נמצא גם בכמה מקומות בספרי נביאים (עמוס ז ט; שם שם טז; ירמ' לג כו), וחלוף צ—שׂ הבא לא רק בשם הפרטי אלא בכל השרש שׂחק על יד צחק ובדו', מורה על כך שלא היה הכדל במבטא ההגאים המסמנים בשתי אותיות אלו אלא בתהודה (resonance) הנחצית של הצ, אשר על יד הגה נחצי אחר כמו ת אי אפשר להבחין בה כראוי. בשאלת מבטא האות צ יש להתחשב גם א) בצורתה הקדומה של האות, שאינה בעקר אלא ז בתוספת קו מבדיל (דיאקריטי) מצד שמאל, כשם שגם שין וסמך בכתב הקדום אינם אלא שנויי הזין; ב) בעברה שהצרי העברי בא במקום הנאים שונים בערב', כארמ' וכאוגרית', והכדל בהגית הצדי נכר אף בםלים וכשמות הפרטים שהשאלו ליוני בתקופה קדומה, כגון Σιδών, צידון, χρυσός, חרוץ, לעמת Τῦρος במקום צור וכדו'. בתו"מ מעתק σ יוני או s רומי פעמים רבות בצדי. ויש להניח שלפחות צ זו המקבילה לאות צ אף בערבי a) וארמ' וכוש', במאה כסמך נחצית אף בתקופה המקראית הקדומה. ומרבים המקרים של חלוף סמך בצדי בתו"מ (פרסם—פרצם) וגם במהמ"א של הספרדים (צעיף ת' סעיף, וכתיב אריצטו על יד אריסטו, ועיד). ועי' בהערה הבאה.]

[1]) [מבטא היהודים בימינו (לפי אידלזון, MGWJ, 1913 עמ' 527 וכו', 697 וכו') הוא כמו צ a) הערב'— סמך נחצית — אצל יהודי תימן, בבל ומרוקו, הספרדים שבארצות דוברות ערבית והשומרונים; אך אצל היהודים האשכנזים, הספרדים שביון ותורקיה והפורטוגיזים ויהודי דגסטן ופרס כמו ts או tz. ועי' בהערה הבאה.]

[2]) [מבטא זה של הצדי בפי יהודי המזרח בסמך

a) ص

האות צדי היא שרשית בלבד, וכשהיא פ״פ, ת ההתפעל מתחלפת כהאות ט ונכנסת בין פ״פ לע״פ, צָדַק, כהתפ׳ הִצְטַדֵּק.

כלשון עברית בעצמה היא מתחלפת פעמים כהאות שׂ: צחק — שחק, וכמו״כ באות ז (עי׳ זה) וכאות ס (עי׳ זה).

ובשאר הלשונות האחיות כאות במקומה, מלבד עצם זו האות גם קצת אותיות אחרות. בארמ׳ גם ע וגם ק, ובערב׳ צ׳ וגם ט׳ [1]).

על פי מקומה של אות זו כסדר האלף בית שמשה אות זו במקום המספר תשעים: יצחק, י׳ מול עשרה נסיונות, צ׳ ל ת ש ע י ם שנה לשרה נולד, ח׳ לשמונה ימים נמול, ק מאה שנים היו לאברהם (מד״ר במדי׳ יח). — ואות ץ תשע מאות: חזור לך לאותיות הפשוטות, ק פשוטה ת״ק, מ״ם סתומה ת״ר, נו״ן פשוטה ת״ש, ף פשוטה ת״ת, ץ פ ש ו ט ה ת ת ״ ק (גרלש׳ רבתי, אלבק, עמ׳ 5).

צ אינה מתחברת בשרשי הלשון העברי׳ עם ז, ט, כ, ס, ש (מנחס).

א. **צֵא** [2]), ת״ז, — כמו צֹאִי מלכלך בצואה, טמא ומטנף: וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה צֵא [3]) תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ובהכפלה לחזוק, צֵא־צֵא: וכה אמר

נחצית הוא הנמצא אף בערב׳ ובכנות הלשון הארמ׳ והסור׳ שנשמרה להן מסרת, והוא שהיה קים גם בכנע׳ ובאשור׳ לפי ההעתקות ליונ׳ ורומ׳; ואך בכוש׳, שהיא לשון שמית מאחרת, המשפעת מלשון עמים זרים, מבטא הצדי הפשוטה הוא ts, כמבטא יהודי אשכנז. ויש לשים לב שבקצת חלקי גרמניה הפנה אף הסמך להגה ts, עד שאמרו tsude, tsof במקום סעודה, סוף.]

[1]) ובארמ׳ צחק—גחך, צנח—גינח a) בערב׳, ואולי גַם שׂ שוב b)—קוין.

[הבונה: במקום הגה זה, שנכתב בעברי שבמקרא באות צ (ושהוא הגה אחיד גם באשור׳), היו בשפה השמית הקדומה הגאים שונים. יש צ (עברית) שהיא צ בכל הלשונות (כגון צדק); יש צ שבערבי היא צ׳ c) והיא בארמ׳ קדומה ק ובארמ׳ מאחרת ע (כגון אֶרֶץ — ארצ׳ d)—ארקא—ארעא), ויש צ שהיא בערבי ט׳ e) כגון צבי—טיבי f)—טביא).]

[2]) [עי׳ בהערות הבאות].

[3]) [דרשת החכמים (ירוש׳ שבת ט א): ר׳ שמואל ר׳ אבהו בשם ר׳ אלעזר צא תאמר לו צואה תאמר לו

a) جنح b) شوك c) ض d) أرض e) ظ f) ظبي

שמעי בקללו צֵא צֵא [1]) איש הדמים ואיש הבליעל (ש״ב יו ז).

ב. ***צֵא** [2]), — מלת חסור, צֵא מדבר פלוני, חַסֵּר ממנו, נַכֵּה ממנו, עי׳ יָצָא, עמ׳ **2110**.

***צָאדִי,** ש״ז,—כמו צָדִי, שם האות צ, ואמר הפיטן: צ א ד י, צדקה יעשה למענו, קוף, קץ פדות ישלח להמונו (אלף אמלל, רבי ושמחי, ז:).

א. ***צָאָה** [3]), קל לא נמצא.

—פע, *צֵאָה, — צֵאָה את פלוני, השב אותו לצֵא, לצוֹאָה, לדבר טמא ומאוס: תעב תתעבנו, צ א י ה ו נבליהו (ירוש׳ שבת ט א; ובעין זה שם ע״ז ג ה). צא תאמר לו וכו׳, צ א י ה ו נבליהו, את שקורין אותו פני מלך קורין אותו פני כלב וכו׳ (בשם ר׳ אלעזר, שם שבת ט א).

ב. ***צָאָה** [4]), פ״י,—כמו הוֹצִיא, ואמר הפיטן: צבאות קרושים לשוכן רומה צְאֵם [5]) מעמך ויחגו

בּוּגַה לאמת, אלא שאין צֵא ש״ז אלא ת״ז; כי אין כל ענין ל א מ ר לע״ז שהיא תצא, ואין „תאמר לו״ אלא ת ק ר א לו, וכהקבלה אל טמאת ה ד ו ה באה לשון מטנף ולא לשון יציאה. וכן הערת המסרת: לית לשון מטנף (מנחת ברד״ק). כלו׳ אין במקום אחר צא במשמ׳ זו של טנוף כמו כאן. ועי׳ בהערה הבאה.]

[1]) [אין משמ׳ צֵא כצווי של יצא מתאימה כאן, הרי כבר יצא דויד מירושלים והיא בורח במדבר. ואולם בהקבלה אל ד מ י ם שהוא לשון טמאה (כמו בישע׳ ד ד: אם רחץ יי׳ את צ א ת בנות ציון ואת ד מ י ירושלם ידיח מקרבה), וכחרוף גם בא צֵא צֵא כאן במשמ׳ מלכלך וצֹאִי. ועי׳ ב. צֵאצֵא, ועי׳ צ ו א, הערה.]

[2]) [רגילים להבין צא בשמוש זה כצווי קל מן יָצָא במשמ׳ פ״י. אך אין שמוש כזת נמצא בצורה אחרת. על כן נראה שלפנינו קצור לשוני במקום בינ׳ פוע׳, יוֹצֵא, או של לווי, הפע׳ הוֹצֵא ממנו כך וכך, כרגמת כַּט, צָג הבא בלשון הפיטנים במקום הביט, יצג ובדו׳, וצ״ע. וכן נמצא כאמת כלשון הפיטנים גם צֵאָה במקום הוציא, עי׳ ב. צָאָה, פִּע׳].

[3]) [פעל זה נמצא גם בסור׳ וגם שם רק בבנין פִּעֵל ואֶתְפַּעַל בלבד, כפעל משני הנגזר מן השם ולא כשרשו שהוא צ ו א, עי׳ ערך זה.]

[4]) [פעל שיצרוהו הפיטנים במקום י צ א, וממנו גזרו גם את השם צֵאִי. ועי׳ ב. צֵא, הערה.]

[5]) [כך מנוקד בדפוסים.]

באימה (יהודה בן מנחם, אני חומה, יוצ' סבת הגדול, מחז' איטלי א, ל:).

—פע', *צֵאָה, — כמו קל, ואמר הפיטן: שישי שמע לגוי צֵאָנִי[1]) שבתם רמום חצרי להדביאני וכו' (ר"א קליר, שבת סורו מני, קיל' מ"ב).

צֵאָה[2]), ש"נ, סמי' צֵאַת, כנ' צֵאָתֶךָ, — מה שנהיה מהמזון של בע"ח אחרי שנתעכל בהקבה ונדחה אל מחוץ להגוף, במקום המלה ההמונית חרא, Kot; excrement; excrément: ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צֵאָתֶךָ (דבר' כג יד). ועגת שערים תאבלנה והיא בגללי צֵאַת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק' ד יב). — ואמר המשורר: ומותר מאכל ילך במעיו ושם ישוב לצאה בל רגעיו (ר"י זבארה, נזי הנפש, בסוף ס' שעשועים, דודזון, 164)

צֹאָה, ש"נ, סמי, צֹאַת, כנ' צֹאָתוֹ, צוֹאָתָם,—כמו צֵאָה, ובמליצה בענין החטאים והמעשים הרעים: אם רחץ אדני את צֹאַת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה ברוח[3]) משפט וברוח בער (ישע' ד ד). דור טהור בעיניו ומצֹאָתוֹ לא רחץ (משלי ל יב). — ובהרחבה, גם להקיא שיוצא דרך הפה: כי כל שלחנות מלאו קיא צֹאָה בלי מקום[4]) (ישע' כח ח).— ובמשמי העקרית: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את צוֹאָתָם[5]) ולשתות את שיניהם עמכם (שם לו יב). — ובתו"ם: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). ביצד מבטלה (את העבודת הזרה), קטע ראש אזנה, ראש חטמה וכו', השתין בפניה, גררה, ורק בה את הצואה הרי זו אינה בטלה (ע"ז ד ה). אתווזת הדם והמעושנת והמצוננת ושאכלה הרדופני ושאכלה צואת תרנגולים או ששתתה מים הרעים כשרה (חול' ג ה). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ בדרכו ואינו חושש או מגררן בדי שלא ישנפו כליו (רבן שמעון בן גמל', תוספת' שבת טז יט). העושה מערות לרבים מרחיין בהם פניו וידיו ורגליו, היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה אסור (שם ב"ת יא לא). איזהו מקמץ, זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואה (שם כתוב' ז י, נוס' הדפוס'). עומד הוא אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בצואה (רב הונא, ירוש' ברכ' ג ד). צואה שתחת הכמא חיבור לטומאה (רבי, שם פסח' ג ג). צואה אין דרך בני אדם לטעות בו (שם נידה א ג). לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולים ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע (ברכ' כה.). צואה עוברת אביי אמר מותר לקרות ק"ש וכו' (שם שם). פי חזיר כצואה עוברת דמי (רב פפא, שם שם). ולהג הרבה יגיעת בשר וכו', מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (בשם רב אחא בר עולא, עירובי כא:). כמו שבלול תמס יהלוך וכו', בשלשול הזה שהוא נמחה כצואה (ויק"ר ברא' נא). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (ר' איבו, שם נינד' יט).—ובמהמ"א: קדוש איך לא יצרו אמרת מבית ומחוץ, ובלי מלא צואה מה יועיל בהיותו רחוץ (רסע"ג, הסג' על הוי הגלגי, דודזון, 40). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים וכו' כי זוהמתו יותר כבדה מכל זוהמת כל נבלות שאר ב"ח וצואתו יותר מסרחת מצואת שאר בעלי חיים (ר"י אית, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). אמרו חכמים מאכלות ומשקין שנפש רוב בני אדם קיהה מהן כגון מאכלות ומשקין שנתערב בהן קיא או צואה ולחת סרוחה וביוצא בהן (רמב"ם,

---

1) [כך מנקד בדפוסים.]

2) סברו הקדמונ' כי מלה זו וכמו כן המלה צֹאָה שלאחריה נגזרו מן השרש יצא. אך קצת החדשים (זלין ואחרים) אמרו כי נגזר משרש צא שבאתיופ' במשמי רקב ובאשה. ואולי דומה לזה בערב' האצ[a]), מיוחד להעופות, [ועי' צוא, הערה.]

3) [לפי טורטישנר (ס' איוב, עמ' 181) הכונה: ידיח מקרבה פדוח (ו"א בשטף) משפט ובדוח בער; ומעין זה באיוב (יז ע): מרית מים יפרת, צ"ל מדית מים.]

4) [ועי' גם צֹו, הערה.]

5) כך הקרי במקום תראיהם שבכתיב (גם במ"ב יח כז) שנחשבה בזמן תקין הקרי למלה מגנה שאינו נאה להוציא מהפה.

---

a) هاص

(מחכלות אסורות יז כט). — *צֹאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה, הנפרש מתוכה, *צֹאַת הַחֹטֶם, כעין חמר רירי הנפרש מתוכו: צנים פחים בדרך עקש וכו' ר' יוסי בר חנינא אמר זו צואה דאמר מר צואת החוטם וצואת האוזן רוכן קשה וסיעוטן יפה (נ"מ קז:).— וכסהמ"א : ועל זה דמעת העינים חריפת ומלוחה וצואת האזן מרה (ספרי דוגולו, הכמוני לילירס ה, ורסה, עג.). צואת האוזן אם תשי' על נשיכת הדבורה יתרפא (ר' אליהו הכהן, סגע מוסר יא). — *צֹאָה שתחת הצפורן, והמה וחלאה: לפלוף שבעין וכו' ולכלוכי צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן וכו' לא טמא ולא מטמא (מקוא' ע ד). רבי יוסי ורבי יהודה חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא, א"ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילני צואתך וכו' (נדר' מט:).— *ומליצה: כתוב בתורתכם לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב, מה הן וכו' יעשה כהן מרחצאות וכתי כסאות וכוי כך אמר פלוני מצואה באו ולצואה יצאו[1]) שנאמר כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו (יעקב איש כפר סכניא לר' אליעזר, מד"ר קהל', כל הדברים יגעים).

*צָאוּי[2]), ת"ז, — כמו צֹאִי: כמה נותן לו משקל ה' סלעים ביהודה שהן י' סלעים בגליל, מלובן ולא צאוי[3]), ולא שילבננו ויתננו לו אלא נותן לו צמר[4]) צאוי כדי שילבננו ויעמוד בידו משקל ה' סלעים ביהודה שהן י' סלעים בגליל (תוספת' חול' י ח, נוס' הדפוי').

*צָאוּי, ש"ז,— שה"פ מן ב. צָאָה, יציאה, הוצאה, ואמר הפיטן: צאוי, רכש ואופן מנגוע שרף ואופן חיתם לשוד ולכפן וישב עליהם אופן (מנחם בר' מכיר, אין מושיע. זולת סדת ג חנכה).

1) [כבבלי (ע"ז יז.): ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כך בתוספת' שבדפוס', ואפשר שהכונה באמת לצורה צָאוּי. אמנם בהוצ' צוק"מ (חול' י ה): צוי, הבא במקום צואי, ואפשר שגם צאוי אינו אלא כתיב אחר במקום זה.]

4) [כצ"ל וכך צוק"מ. בדפוס' בשבוש: נותן לצמר.]

צָאוֹן, עי' צאן.

צֹאִי[1]), ת"ז, מ"ר צֹאִים, צוֹאִים,— כנגד צֹאִי, מְטֻנָּף, מלכלך: ויהושע היה לבוש בגדים צוֹאים ועומד לפני המלאך ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הַצֹּאִים מעליו (זכר' ג ג–ד'. — וכתו"ם צואי, צוי: לוקחין ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צמר מלובן וצואי[2]) אבל לוקחין ממנו טוי ובגדים (ר' אליעזר, בכורו' ד ז). וכמה נותנין לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל, מלובן (הצמר) ולא צואי[2]) כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול' יא ב). וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים אלא מלמד שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן (סנה' לג.). ואם היו בגדיו צואין מדיחן בצונן אבל לא כמי רגלים (שמח' ה ט). הייתי משמש את אבי בכלים צואים וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן (רשב"ג, מד"ר דבר' א). —וכסהמ"א : אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם מתאוננת מהם (רמב"ם, מאכלות אסורות יז כט). מי שהיו לו גיזות רבות של ראשית הגז ורוצה לחלק לכהנים וכו' יתן לו מצמר הגיזה כשהוא צואי כדי שיהיה בו אחר הליבון חמש סלעים או יותר (הוא, בכורים י טז). אין לוקחין ממנו צמר אפילו מלובן ואין צריך לומר צואי (הוא, בכורות ג ח). ומכל מקום שחקים כשרים הם אף לעבודה אבל אם נטשטשו מכל וכל או נקרעו או נתקצרו כפחות מכדי מדתו פסולים ואם נעשו צואים אין מכבסין אותם (המאירי ליומא ח יב:).—ואמר המשורר: פשוט בגדי נעורים הכלואים והצואים והלבש הלבנים (רמ"ע פלקירא, המבקש, יא).

*צָאַל[3]), פ"ע,— הֵצֵל, נתן צל, ואמר הפיטן: מי פועל כפלאיך מי צואל בצנתך (מי אדיר, סמכ' יוה"כ).

1) [וכן בארמ' שכתו"ם צאי.]

2) [גי' הערוך: צוי, וכן בתוספת' (חול' י ה) הוצ' צוק"ם: נותן לו צמר צוי כדי שילבננו, ובדפוס' (שם שם): צאוי, צָאוּי, עי' ערך זה.]

3) [עי' בהערה לקמן.]

צֶאֱל [1]) ש"ז, מ"ר צֶאֱלִים, — שם למין ממיני האילן, מאילנות הקיציים, ויגדל בעמקים. לט׳ קוצי, zizyphus lotus : תחת צֶאֱלִים [2]) ישכב בסתר קנה ובצה יסכהו צֶאֱלִים [1]) צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כא–כב).—ובמהס"א: יבולה וצאצאיה (של טריפולי) ובו׳ אגמים תפוחים ובו׳ צ א ל י ם (לאטאסביימע, איוב מ ד"א ד"ב וכן הוא בערבי) (ר"ש גלוך, מבילי עולם ג, 7).—ואמר הפיטן: תניף פנימי חלב ותרים דשן ועצי אור תבערת, שמן משחת קודש וקטרת סמים ואחת בשנה בקרני פנימי להערה, ממבוני צ א ל י קודש הלולי ובקע לגלגלת לא נעדרה כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה (רסע"ג, אזהרות, אנכי את אזכרה, קובץ מע"י גאו׳ ג, 40). פועל בחכמה פקד אדמה פלוט ביחוסה פראים ובהמה, צ א ל י ם יסוכוהו צפה לערכהו צדו לנכסהו צנועים לבוסהו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצר שבת בראשית). — ואמר המשורר: רועה עדריו נער מה טוב מנת חלקו ומה נעמה ובו׳ בין צ א ל י ם ישכב והוא בוטח (רמ"ח לוצאטו, מגדל עז ג ח).—"ובמשמ׳ צֵל [2]), ואמר המשורר: עת עיני ראשונה אתך חזיו נפל מעלימו מסך האפל בברות כן רגע צ א ל י ם נטיו בורות השמש מרום וישפל (יל"ג, חנה, שירי יל"ג א, 3). — "וצללי צבעים: בעל החומה (מויער שפעכט) משכנו האירופ"א הדרומי ואוהב לקנן ביותר על החומות ומגדלים גדלו כהצפור (שפערלינג) ומראהו אמוץ יפה כ צ א ל י ם שונים וכנפיו אדומי שושנה (ריינהלד, תולדות הארץ, החיים, קכו). מראה נוצותיו (של עוף המות) כלול שחרחר ואמוץ ב צ א ל י ם שונים (סס סס, קלז).

צִאן [3]), ממנו צאֹן.

צֹאן [4]), ס"נ, כנ׳ צֹאנִי, צֹאנְךָ, צֹאנוֹ, צֹאנֵנוּ, (צאוננו), צֹאנְכֶם, צֹאנְבֶם, צֹאנָם, — א) שם קבוץ כללי

---

[1]) בערבי צ׳אל a), והוא שם לאילן, ואמר אבו חניפה: אלצ׳אל שג׳רה מן אלדק תכון באטראף אליטן תרתפע קדר אלדיראע תנכת נבת נבאת אלשרו ולהא ברעמה צפרא׳ דיביה ג׳דא תאתיב ריהאה מן קבל אן תצל אליהא, [ובעברי: הצ׳אל הוא עץ מן הקטנים שימצא בקצות תימן, ירום במדת אמה ויצמח כצמח צמחי הברוש ולו פרח צהב ריחני, יבואך ריחו בטרם תגיע אליו] ע"כ. ואמר עוד אבו חניפה: אלצ׳אל ינבת פי אלשהול ואלועור, [ובעברי: הצ׳אל יגדל במישורים ובמדברות,] ע"כ. ואמר אחר: והו שג׳ר אלשדר מן שג׳ר אלשוכ פאד׳א נבת עלי שט אלאנהאר קיל לה א ל ע ב ר י b), [ובעברי: והוא עץ מהלט מעצי הקוצים ואם יגדל בשפת הנהרות יקרא לו עברי b).] ע"כ. ויאל ע֗ ב ר י [כלוי הגדל כגדת] פרשו המלונים הערבים לאמר: מא׳ נבת מן אלשדר עלי שטוט אלאנהאר ועט׳ם, [ובעברי: מה שיגדל מן הלט בגדות הנהרות והוא גדול,] ע"כ. ואפשר כי כאן הכונה כ ע ר ב י נ ח ל לזה האילן ואולי היה [כאן] כאמת כתוב ע ב ר י נחל. — ואבן גיני אמר: אלצ׳אל הוא אלשדר אלג׳בלי ואלג׳בלי ארק עוד מן אלנהרי, [ובעברי: הצ׳אל הוא הלט ההררי, וההררי הוא דק בעצו מן הנהרי].ע"כ. [והוא בארמי ובסורי עאלא, עלא. ובלשונות האירופיות Brustbeerbaum; jujube(-tree); ועי׳ לו, Flora III, עמ׳ 134 ובו׳.]

[2]) [השבעים תרגמו: כל מיני (παντόδαπα) עצים, או עצים גדולים (μεγάλα), וכל יתר התרגומים הקדומים טלליא, צללים, וכדו׳. וכן רש"י, ראב"ע ואחרים.] ואמר ריב"ג, וז"ל: בעלי הפרוש מפרשים צאלים כמו צללים ולא היינו מונעים אותם כתמורת האלף מאחר מן הכפולים לולא הפסד הענין, והיא שאם היה כמו שחשבו לא היה צריך לצללו באמרו צאלים, שאין טעם למאמר האומר יסכוהו צללים צללו. ועוד כי אמרו יסכוהו ערבי נחל הוא ענין דומה לחלק הראשון אשר הוא יסכוהו צאלים צללו והוא שב עליו. אם כן הוא צאלים צמח כמו ערבי נחל, ואיננו רחוק בעיני שרוצים בו הצמח שקורין בערבי אלצ׳אל ובאשר נשים אותו צמח כאשר אמרנו ייושר צללו עם צאלים, ויהיה הענין יכסוהו הצאלים שמצללין עליו, וזהו אשר נבחר אנחנו בצאלים, והאלהים יודע האמת. וממה שמחזק סברתנו בו עוד אמרו תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה, ואמרו בסתר קנה ובצה דומה לאמרו תחת צאלים ישכב והוא צמח כמהו, עכ"ל.

[ובספה"א השתמשו במלה זו גם במובן אילן וגם במובן צל במוכח ע"י הדגמאות, ואף גזרו מן השם פעל צָאַל במשמ׳ צלל.]

[1]) יש מפקפקים באמתת מלה זו.

[2]) [עי׳ בהערה לעיל.]

[3]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[4]) בערבי צ׳אן a), בארמי וסורי ענא. באשורי צינ. ולא נתברר מקור משמ׳ זו. וי"א כי הוא הוא השרש הערבי צ׳ונ b) במשמ׳ הרבה ילדים.

[המלה צ א ן העברי נמצאת בכתיב su-u-nu גם בהערה (המביאה מלים מתוך הטפס העברי שממנו

a) ضال b) عبري

a) ضأن b) ضون

למין הכבשים והעזים, Kleinvieh ; menu bétail ; small cattle : ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה וכו' והבל הבא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יי' אל הבל ואל מנחתו (ברא' ד ב–ד). ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם (שם כ יד). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן (שם כא כח). והנה רחל בתו באה עם הצאן (שם כט ו). ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו (שם שם י). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן[1]) אל עקד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (שם ל לח–מב). ולבן הלך לגוז את צאנו (שם לא יט). רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (שם שם לח). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא (שם שם מג). ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (שם לז ב). לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (שם שם יד). כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך (שמות י ט). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם יב כא). אדם כי יקריב מכם קרבן ליי' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר' א ב). ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו (שם א י). והביא את אשמו ליי' על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת (שם ה ו). והביא את אשמו ליי' איל תמים מן הצאן (שם שם יה). וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי' (שם כז לב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במד' יא כב). ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רעה (שם כז יז). בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם[1]) (שם לב כד). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך (דבר' יה יד). כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליי' אלהיך (שם שם יט). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע (שם כח לא). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים (שם לב יד). צאנכם יעשר (המלך) ואתם תהיו לו לעבדים (ש"א ח יז). ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע (שם יה יד). אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל (ש"ב ז ח). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (שם יז כט). ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה (מ"א כב יז). והיה כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ (ישע' יג יד). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך (ירמ' ה יז). התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (שם יב ג). עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן וכו' (שם לג יב). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום וכו' נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן (שם נ ו–ח). בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים (יחזק' מג כג). ושה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל[2]) למנחה

תרגמו הדברים) שבמכתב מעטרנא 263, שורה 12. בארמ' הקדומה צורתה ק ן (תעודות יב, קול' מס' 33), קנא; ובאוגרית' צאן, והיא באה בלשון זו ובאשור' בשמושים דומים לאלה שבעבר', כגון שלש צאן, צאן רבות וכדו'.]

[1]) [ת"י: ויהב בריש ענא משכוכיתא כל ית דרגול וכו', כלו' ויתן בראש הצאן כמשכוכיות, כראשי העדר ההולכים לפני הצאן, אך אין זה תרגום המלים פני הצאן אלא באור הענין, ולאותו פרוש מתכון גם ת"א: ויהב בריש ענא כל דרגול וכו'.]

[1]) [יש מן הקרמונים שראו בצנאכם צורה מן צנה (עי' ערך זה), כך דיב"ג ורד"ק; וראב"ע כתב: אל"ף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות.]

[2]) [לפי טורטשינר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ' 5, אין כאן בדברי יחזק' הבבלי ש ה אלא כמו שאה, מאה כמשמ' מדה' (באשור': שאת), והכונה בעקר: ומד"ה (מאה) אחת מן המאתים ממשקה ישראל למנחה וכו'. וכן שם בפס' י"א: האיפה והבת

ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יי׳ (שם מה יח). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק׳ ג יז). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (תהל׳ סה יד). וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות (שם קז מא). צאוננו[1]) מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מסבלים וכו׳ (שם קמד יג–יד). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (משלי כז כג). צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה״ש א ח). ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם (עזר׳ י יט). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ׳ ג א). גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות (דהי״ב יז יא). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים לייי אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות (שם לא ו). וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים (שם לה ז). — ובמשמ׳ כבשים בלבד, בנגוד לעזים: והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש״א כה ב). — שם גם ליחידות, שתי צאן, ולא יתרבה השם: חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה (שמות כא לז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים (במד׳ לא לב). ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). ותמהר אביגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קלי וכו׳ (שם כה יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישע׳ ז כא). עד תעברנה הצאן על ידי מונה (ירמ׳ לג יג). הך את הרעה ותפוצין הצאן (זכר׳ יג ז). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד

תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת ועשירית החמר האיפה וכו׳, הכונה: האיפה והבת תכן אחד אחד יהיה למדה, לסאה, באלת, כי מעשר החמר היא הבת, ועשירית החמר היא גם האיפה. אך הואיל ולא הוכנה המלה נוסף כאן מן הצאן, בנגוד אל ממשקה ישראל.]

[1]) [הערת המסורה: יתיר ו׳.]

בקר וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד (איוב א ג). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי (נחמ׳ ה יח). כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי״ב ל כד). — בני צאן, היחידות מן הצאן: ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר (ירמ׳ לא יא). ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן (תהל׳ קיד ד). —עדרי צאן: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (בראש׳ כט ב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א יח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז). — מקנה צאן: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה (בראש׳ כו יד). ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים (שם מז יז). קניתי לי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי (קהל׳ ב ז). וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר לרב (דהי״ב לב כט). — גדרות צאן, מכלאות צאן, נוה צאן: גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במד׳ לב טז). ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן (שם שם לו). והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (ישע׳ סה י). והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן (צפנ׳ ב ו). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן (תהל׳ עח ע). ועי׳ גדרה, א. מכלה, נוה. —מרבץ צאן, מקום בו רובצות הצאן: ונתתה את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למרבץ צאן (יחזק׳ כה ה). — עשתרות צאן, עי׳ עשתרת, משמ׳ ב). —אדירי הצאן, עי׳ אדיר. —צעירי הצאן, הצעירים, הקטנים שבצאן: לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום וכו׳ אם לוא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נוהם (ירמ׳ מט כ; ודומה לו שם נ מה). —עניי[1]) הצאן: וארעה את צאן ההרגה

[1]) [בשני המקומות המובאים גרסו השבעים: (ל) כן עניי (הצאן) כמלה אחת (ל) כנעניי הצאן, ותרגמו: εἰς τὴν Χαναανῖτιν, οἱ Χαναναῖοι, וכך כמה מן החדשים. ואין ספק שבפרשה זו המביאת כמה מלים מיחדות כגון חבלים (עי׳ פתל, הערה), אדר היקר אשר יקרתי מעליהם וכדוי, בא גם בטוי מית

לכן עניי הצאן וכו' וידעו כן עניי הצאן השמרים אתי כי דבר יי' הוא (זכר' יא ז–יא). — צאן ההרגה, צאן שנועדו להרגה ולשחיטה: כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (שם שם ד). ועי' בפסוק שלעיל. —ובאותה משמ' צאן טבחה: כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו בצאן טבחה (תהל' מד כג). — וצאן מאכל: תתננו בצאן מאכל ובגוים זריתנו (שם שם יב). —צאן קדשים, הצאן לקרבנות המקדש: בצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (יחזק' לו לח).—צאן בצרה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו בצאן בצרה [1]) כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם (מיכ' ב יב). — גז צאן, הצמר שגזזו מעל הצאן: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (לכהן) (דבר' יח ד). — כלבי הצאן, הכלבים השומרים את הצאן: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (איוב ל א). — וכהשאלה לאדם ועם: הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש"ב כד יז). לכן כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם וכו' ואני אקבץ את

זה בנעניי הצאן, ולא כמשמ' סוחרים, ברגיל, אלא כמשמ' המפקדים על הצאן מצד בעליהן (שהוא האל), והמשלמים אף את שבר הרועה. והשוה את חשבונות ההכנסות מעדרי בקר וצאן של המקדש בבבל (עורטביגר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ' 34 וכו'), לפיהם ממנים על הנוקדים (נקדי), רועי הצאן, חזני (ז"א פקידי) הכפרים (חזנתי), וגבהים עליהם בשיים (בשי, כצ"ל), בני ארץ הכשיים שמשלו אז בבבל. ובנראה גם כאן כנעניי הצאן הם בעקר הפקידים הגבהים שבארץ כנען, אשר שמם נשאר להם גם בימי מלכות ישראל כתאר למפקחים על ענייני הצאן. ושים לב לבך שאף מישע מלך מואב המטפל בצאן כפקדת מלכי ישראל נקרא נקד, חוכר צאן: ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר (מ"ב ג ד).]

[1]) עי' בצרה, והערה שם. והשבעים תרגמו כאלו נקד בצרה, ἐν θλίψει. ויש מציעים לגרס כצאן בצירה, כלו' כטירה, עפ"י הערב'. ונגד זה עי' P. Haupt, AJSL, 26, עמ' 234.]

שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב–ג). הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים כבקרת רעה עדרו וכו' כן אבקר את צאני (יחזק' לד יא–יב).—צאן מרעית: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (שם שם לא). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א). ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך (שם עט יג). כי יי' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (שם ק ג). — וצאן יד: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו (שם צה ז). —וצאן נחלתו של אלהים: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). — צאן עמו: והושיעם יי' אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו (זכר' ט טז). — וצאן אדם: כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם [1]) (יחזק' לו לח). — ובתו"מ [2]): הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור (ב"ק ו א). ואינו מותר להושיב שומר ולא לנער את הצאן (תוספת' שביע' ג כ). היו לו שתי צאן גוזז וסניות, גוזז וסניות (שם סוכ' י ו). הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו עושה סהר בית סאתים (ירוש' שביע' ג ג). בך אמ' אתו אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישי' אין צאן, אם אין צאן אין רוע' וכו' (ר' חוניה בשם ר' לעזר, שם סנה' י ג). למלך שהיתה לו צאן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב. כן בכל יום, פעם א' נכנס צבי א' עם הצאן, הלך לו אצל העיזים, היה רועה עמהם, נכנסה הצאן לדיר, נכנס עמהם וכו' אמרו לו, מרי, כמה תישים יש לך, כמה כבשים יש לך, כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו וכו' (מד"ר במד' ח). אמר לו הקדוש ברוך הוא (לירמיה) עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים (שם איכה פתיח', ר' יוחנן פתח מבח). ויהי

[1]) [בעקר אין הכונה אלא: מלאות ארם בצאן, כלשון הפסוק שלפני זה: ארבה אותם בצאן אדם.]

[2]) [כנגוד לשמוש המלה במקרא עם תאר או פעל במ"ר, משמשת צאן כלשון החכמים עפ"ר במ"י נק', והיא בהשפעת הארמ'. ואף במקום שהמלה באה עם מספר, מאת צאן וכדו', היא משמשת במ"ר.]

כעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי ארונית שנאה רועי ככשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם (פסיק' רבי, ויהי בעת שברחה, קכט:). למלך שהיה לו צאן וכעס עליה, סר את הצאן ומתיר את הדיר והוציא את הרועה, אחד זמן כנס את הצאן ובנה את הדיר וכו' (מדרש תהלים ע). — וכסהמ"א: אין כי כח לזון צאנו של אדם (בדר"ח יג). כמו כצאן פהיה וכשוד געייה בן בגמל נעריתא (ערוך ערך נער). — ואמר הפיטן: אלהי פתח אונך לצעקי ושים עינך בעירך ובהמונך וחונן שאר צאנך אשר כין אדום נפרדו (רמב"ע, למי על, אינר 158). לועקת רועה כצאן תולדתו היתה כעלצון (אמרת רכן, יול' לש"ח, ממז' איטל' ג, קפט.) — ומ"ר ״צאנים, ואמר המשורר: עדרים מאסו דעה אמונה, ולולא אל וכחתימו כצאנים, ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים, נפלו הם כיונים (רסב"ג, עטה הוד, נכודי, מנחר, ק). — *צאן בַּרְזֶל, משג סמלי במשפט, צאן של כרזל שאינה עלולה לכלות, כסמל לנכסים שתאחריות על מחזיקם להחזירם בשלמות [1]), eisern Vieh; pecus ferreum: אין מקבלין צאן כרזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן כרזל מן הנכרים (ב"מ ה ו). המקבל צאן כרזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי וולדות חייבין (בכור' ב ד). מקבל אדם צאן כרזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו ואם מתו חייב כאחריותן, ואיזהו צאן כרזל, היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב, הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד כאחרונה אסור (תוספת' ב"מ ה יד). — שדה צאן כרזל: מקבלין צאן כרזל מן הגויים ושדה צאן כרזל אפילו מישראל (שם שם). — עבדי צאן כרזל: עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה, עבדי צאן כרזל יאכלו (יבמ' ז א). בת ישראל שנישאת לכהן, הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן כרזל, עבדי מלוג אוכלין מכוחה ועבדי צאן כרזל אוכלין מכוחו, אילו הן עבדי מלוג, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלה, אילו הן עבדי צאן כרזל, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלו וכו' (תוספת' שם ט א). עבדי צאן כרזל יוצאין כשן ועין לאיש, אבל לא לאשה (רבי אמי, בבלי שם סו:). — נכסי צאן כרזל: ולא כלאות, א"ל רב הונא בר חייא לרב כהנא אמרת לן משמיה דשמואל לא שנו אלא נכסי מלוג אבל נכסי צאן כרזל אית לה (כתובי קא.). — וכסהמ"א: וכמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין כהם משא ומתן וידוע שאותן מעות של משא ומתן מן אותן מעות שהכניסה לו, נוטלת לאותו משא ומתן ורואה שיש כו הרי לבעל הוא, ואם אכלום כולו ולא נותר ממנו כלום כאותו שעה שיוציא אין לה ליטול מן הבעל כלום, והוא שלא כתכן עליו, אבל כתכן עליו ככתובתה עשאתו עליו צאן כרזל ומשלם לה קרקע (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכות קידושים, 89).

א) שמות ופעלים כלליים:

אַיִל, הזכר בכבשים. — **אַלְיָה**, הזנב השמן של הכבשים.

גְּדִי, הקטן של הצאן. — ***גִּדֵּל**, גדל צאן, מגדל צאן. — **גְּדֵרָה**, מקום מוקף גדר למרבין הצאן. — ***גִּדְרָה**, גדרות, כהמת דקה. — **גֵּז**, גזה, הצמר הגזוז מהצאן. — **גָּזַז**, התך הצמר מהכבשים וכדומה.

***דִּיר**, מקום בנוי שישמרו כו הצאן. — ***דַּיֵּר**, עשה דיר לצאן כשרהו לזבלה. — **דַּקָּה**, בְּהֵמָה דַקָּה, כמו הצאן, כנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור.

חָשִׂף, חֲשִׂף עזים, עדר של עזים.

יוֹבֵל, איל.

כָּבִיר, כעין שק עשוי מעור של ככש או של עז.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה. — **כַּר**, ככש שמן. — **כֶּשֶׂב**, כִּשְׂבָּה.

מִכְלָא, מִכְלָה, מקום שעוצרים את הצאן. שם. — **מַרְבֵּק**, מקום שרובצת שם הצאן. — ***מַשְׁכּוֹכִית**.

---

1) [לישון רש"י (כתובי קא.): צאן שהוא קשה ומתקיים לה ככרזל לפי שקיבל עליו אחריות, ע"כ. מנח משפטי זה נמצא כמשפט הרומי וכן כמשפט הגרמני של ימי הבינים אך במקורות מאחרים, ומקורו הידוע הראשון הוא בלשון החכמים במשנה, וכעברית. לא נמצא דומה לו עד היום במשפט של עמי המזרח הקדומים — בעוד שהמנח נכסי מלוג, הבא כנגוד לו, לקוח הוא מן האכד' מלוג, — וגם אינו בא כתו"מ כארם', ונראה שנולד בלשון רועי הצאן כא"י.]

הַפָּרֶץ, האיל או התיש ההולך בראש הצאן.

נָוֶה, נְוֵה צאן, — נוֹקֵד, א) מי שעסק בגדול צאן, — ב) *כבש מבן שנה ועד י"ג חדש.—*נַקְדוֹד, מי שעוסק בגדול צאן.

עֵז, נקבת התיש. — עַשְׁתְּרֹת, מה שיולד מהצאן בכל שנה.— עַתּוּד, זכר מן העוים.

*פָּעָה, *פְּעָה, פעה הגדי, צעק. —פָּרֶץ.

צֶמֶר, השער הצומח על עור הכבש.—צָפִיר, תיש.

רָחֵל, כבש.

שֶׂה. — שָׂעִיר, תיש, שְׂעִירָה, עז.

*תּוֹתָר, צמר מלֻכלך. — תַּיִשׁ, הזכר בעזים. —*תַּיְשָׁה, הנקבה בעזים. ועי' בְּהֵמָה.

ב) צבעי הצאן:

בָּרֹד, צבע מנֻמר ברצעות לבן וכחה. — חוּם, גון קרוב לשחור. — טָלוּא, שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו הגון הכללי. — נָקֹד, כבש וכדו', שיש בצמרו נקודות נקודות. — עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת של צבע שונה משאר הרגל.

צֹאנֶה, עי' צֹנֶה.

צֶאֱצָא [1]), ס"ז, מ"ר צֶאֱצָאִים, -צֶאֱצָאֵי, כנ' -צֶאֱצָאַי, -צֶאֱצָאָיו, -צֶאֱצָאֶיהָ, -צֶאֱצָאֵיהֶם, א) צֶאֱצָאֵי הארץ, צֶאֱצָאֵי תבל, כל הברואים, היצורים, Geschöpf; créature; creature: קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צֶאֱצָאֶיהָ כי קצף ליי' על כל הגוים וחמה על כל צבאם (ישע' לד א–ב). כה אמר האל יי' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נתן נשמה לעם עליה (שם מב ה). — ב) צֶאֱצָאֵי האדם, ילדיו, Kinder; enfants; children: כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צֶאֱצָאֶיךָ וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר ליי' אני וזה יקרא בשם יעקב (שם מד ג–ה). ויהי כחול זרעך וְצֶאֱצָאֵי מעיך כמעותיו (שם מח יט). ונודע בגוים זרעם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בתוך העמים (שם סא ט). כי זרע ברוכי יי' המה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אתם (שם סה כג). וידעת כי רב זרעך וְצֶאֱצָאֶיךָ כעשב הארץ (איוב ה כה). זרעם נכון לפניהם עמם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לעיניהם (שם כא ח). אם ירבו בניו למו חרב וְצֶאֱצָאָיו לא ישבעו לחם (שם כז יד). אם תטה אשרי מני הדרך וכו' אזרעה ואחר יאכל וְצֶאֱצָאַי ישרשו (שם לא ח). — ודבור הַצֶּאֱצָאִים והצפעות, לאמר הַכֹּל, דברים חשובים ופחותים בערך [1]): ותקעתיו יתד במקום נאמן וכו' ותלו עליו כל כבוד בית אביו הַצֶּאֱצָאִים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע' כב כג–כד). — ואמר בן סירא: ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך להביא אף על צ א צ א י ך ואנחת על משכבך (ב"ס גני' מז כ). — ובתו"ס: המברך (על המילה) צריך לומר ברוך אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם ו צ א צ א י ו חתם באות ברית קודש (ירוש' ברכ' ט ד). ונהיה אנחנו ו צ א צ א י נ ו ו צ א צ א י עמך בית ישראל כלנו

[1]) קבע בן זאב היחיד, אעפ"י שלא נמצא במקרא. הקדמו' ורב החדשים סברים שנגזר מן יצא. אך זה רחוק. אך בערב' מלה זו ממש משמשת כמו בעבר', והיא המלה צ׳וצ׳ו a), וו במקום אלף המוה, ומשמ' פרשו המלונים הערב': אלאצל ואלמעדנ או כתירה אלנשל וברכתה,—ובעבר': השרש ומכרת מתכות, או רב הילדים וברכתם. וגם צ׳יצ׳י, b) וכמו"כ צ׳יצ׳י אלצ׳אן, צאצאי הצאן, וי"א גם צוצו כצאד רפה, במשמ' זו. כל זה בלשאן אלערב. [ועי' בהערה הבאה.]

a) ضوضوء b) صئصئ

[1]) [שתי המלים הצאצאים והצפעות לא תרגמו בתרג' השבעים והוולג', והסורי' כותב מיקרא משבחא, בלו' יקר ומשבח, ות"י: בניא ובני בניא מרברביא ועד דעדקיא מכהניא לבשי אפודא וכו', ואין בזה תרגום המלים אלא באור הנמשל בלבד. ומנחם (עי' רש"י) בערך צפע חבר הצאצאים והצפעות עם צפועי הבקר (יחזק' ד יה), וקשה להתעלם מקרבת המלים האלה, ביחוד הואיל ונמצא אף צא צא (עי' א. צֵא, והערה שם), כשתי מלים במשמ' צֹאָה, ועי' גם צֵו, צו לצו, הערה. ומצד אחר קשה להפריד בין צאצא לצאצא, ואין ענין כאן לבאר במשמ' צפעי בקר, ואף צַו לָצָו (ישע' כח י), שאפשר להבינו בלשון קיא צואה, בא שם בקשר עם בטויים המצינים ילדים קטנים גמולי מחלב עתיקי משדים, ועל כן נראה שגם צ א צ א במשמ' ילד קטן, הוכן בעבר' בצדק או בטעות, בעקר בבטוי גם, הקורא לתינוק ל כ ל כ ן, טנפן, שעדין לא למד לשמר על טהרת הגוף. ואמנם בפסוק שלפנינו אין ענין לא לילדים ואף לא לצפיעי בקר וכדו', אלא ל„כל כלי הקטן". ומכאן שבהשאלה מן הילדים הקטנים והלכלכנים קראו לכלים קטנים, לגרוטאות וכדו' צאצאים וצפעות, וזאת משמ' המלה כאן, בקרוב להגדרת המחבר.]

יודעי שמך (ר' יוחנן, בבלי שם יח:). יהי רצון שיהו צאצאי מעיך כמותך (תענ' ו.). — ובמהס"א: ומה מאד המשכילים יזהרו לבלתי שלוח המצות אל התנור על ידי הצאצאים והצפיעות הקטנות וכו' (חמדת הימים ג ב, לישת המלה). היה ראוי ליודעי דעת ומביני מדע לקבל האמת אף מן הצאצאים והצפיעות, יהיה מי שיהיה (שם ג ג, סדר ההגדה הקדוש). תוסיף אונים תרבה עצמה להשביעני מטוב אמריך ולהודיעני ממצב ושלום כיחך הצאצאים והצפיעות להציקים צמאון רוחנו (קובץ אגרות נוקסטוקק ו, 108).—ואמר הפיטן: ראה מעשה ידיו, וישכן גן מחמדיו, ולהרבות צאצאי ילדיו, יתן לו אשה וילדה לו (ראב"ע, מי כמוך, בעה"ש 151). — ואמר המשורר: כצאצאים תכרכו נעימים, כבית האל שתולים בכרושים (ר' יצחק אבן גיאת, יקר כוס, שם 16).

צֵאת [1], ש"נ,—צוחה, זעקת שבר, Wehgeschrei; cri; vociferation: עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מִצֵּאתֵךְ [2] (יחזק' כו יח).

א. צָב [3], ש"ז,—שם למין ממיני השרץ, כמו הלטאה: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר וְהַצָּב [1] למינהו (ויקר' יא כט). — ובתו"מ: צב, זה הצב למיניהו, לרבות מינים של צב, חברבר ובן הנפילים וסלמנדרא (ספרא ויק, שמיני פרשה ה). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב ליטים יצא ערור מביניהם (רב הונא בר מנוח, חול' קכז.). זה אחד מר' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו וכו' וזעזע את הימים והראהו את בן הנפילים וכו' וזעזע את הישוב והראהו את הצב וכו' וזעזע את המדבר והראהו את הדואר וכו' וזעזע את האש והראהו את הסלמנדרא וכו' (מד"ר שמות טו).—ובמהס"א: וכנגנל אלו האנשים כל מיני חיה חבושים, שמה יונים וצפרים וכו' חמטים וחלדים וצבים תנינים ופתנים וכו' (ראב"ע, חי בן מקיץ, כתאב ב, 48).—ופשט השמוש בשם זה להשרץ המוקף בעין שריון קשה מאד בעין בית לו, ורק ראשו ורגליו בולטות החוצה והוא מכנים אותם בעת סכנה, הצב (שילדקרעטע) [2]: Schildkröte; tortue; turtle ממינים שונים ובפרט צב הרפאים (ריזענשילדקרעטע) משקלו לפעמים ח' כברים (צענטנער) בשרו מעדנים לאוכלו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ג:). צב המגן (שילרקרעטע) מיניה שלשה ושלשים הדומים בתוארם להצב הידוע (קרעטע) ונבדלים ממנו במכסה קשה כקרן המסובב את גופם ולא יוציאו ממנו כ"א ארבעת רגליהם וזנבם וראשם הקטן ע"י נקבים אשר אצל ראשם ואחורם וכו' (י. סינסק, תולדות הארץ, החיים, קפה). צב הידוע (געמיינע קרעטע) לא נמצא יותר נתעב ומגועל לנפש האדם כמוהו אשר במעט יחשוב במות לו אם נגע בו מבלי לראות בידיו, צב מפוצל (קרייץ קרעטע) משכנו במנהרות רטובות תחת אבנים ושאר מקומות קטורים לחים

1) עי' הערה שלאחרי זה.

2) כך בנסחה המסורה, וראו בו הקדמוני' ורב החדשים המקור מן יצא, ופרשו במשמ' יציאת הספינה בים. אך זה דחוק, וכבר הגיה ארליך משאתך במקום מצאתך, מלשון השאת והשבר. אך אפשר להניח הגרסה כמו שהיא ולפרש המלה במשמ' הרשומה בפנים, ובערב' צַת a) במשמ' זעק וצוח, צת אלרגל צת, והוא זעק כמו יללת הרוח.
[במשמ' זו של קול (הצעקה), בהקבלה אל „מקול מפלתך באנק חלל" וכו' (שם' יה), נמצא לא רק בערב' צות b), אלא גם בסור' צוּתא, משרש צות זה הבא גם בלשון החכמים בארמ' ובעבר' בצורות כגון צוֹתֵת וצִית, ״צית, במשמ' שמע, ולמעשה מתאימה גם משמ' זו משִׁמְעֵךְ, משמועתך נבהלו האיים, יפה לענין. השוה: שמענו את שמעו רפו ידינו (ירמ' ו כד), כי שמֻעה רעה שמעו נמגו (שם מט כג), וכו'.]

3) בערב' צ'ב c), מה שאנו קוראים עתה לטאה. בארמ' צַבָּא, ובסור' עבא.

a) صتّ b) صوت c) ضبّ

1) ת"א צָבָא, אך אינו ידוע לאיזה שרץ מן השרצים קראו בזמן ההוא בשם זה. היוני תרגם κροκόδειλος, והקדמונ' תרגמוהו בהשם צ'ב הערב'. [לפי לֵו, Aram. Lurchnamen I, ZA XXVII) עמ' 145 וכו') לטאה גדולה, Dornschwanz, uromastix, spinipes, הנקרא גם Landkrokodil, ועי' שם.]

2) [ויש קוראים לה היום שְׁלַחְפָה, והוא בערב' שלחפאה a), וכיוצא מן הדוגמאות היו שהשתמשו במלה צב במשמ' צְפַרְדֵּעַ, והבדילו ממנו את צב המגן במשמ' השלחפה.]

a) سلحفاة

ורעים וכו׳, צב האש (פייער קרעטע) הקטן כמיני ארצנו גדלו כצפרדע חעלה ונמצא לרוב באגמים ונהרות, גופו מטעל מכוסה כיכלות ממראה שחרתר אפל או אמוץ ועל כטנו ירוק כטלואים ממראה תכלת וכו׳ צב תקרני (געהארנטע קרעטע) היפה מכל מיניו ויותר כעיניו הגדולות ומשובצות ממראה תכלת אפל ושחור ומעליהם יתרוממו צמחים (אויסוואוכסע) עגולים אשר הם עפעפיו באמת (שם שם קנ״ח—קנ״ג).

ב. **צָב** [1]), ש״ז, ר״ר צַבִּים, — עֶגְלַת צָב, עגלה מחפה: שש עגלת צָב ושני עשר בקר (במד׳ ז ג). והביאו את כל אחיכם מכל הגויים מנחה לי״י בסוסים וברכב ובַצַּבִּים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר י״י (ישעי׳ סו כ). — ובתו״מ: שש עגלות צב, מהו צב, דומות לקליינין, צב, רבי ישמעאל אומר אין צב אלא מצויירות, צב, אין צב אלא מטוקסות שלא היו מחוסרות כלום, צב, רבי אומר אין צב אלא קמורות ובמנסקי פסקאות [2]) חיו מתופות ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר והביאו את כל אחיכם מכל הגויים מנחה לי״י וגו׳ צב, ר׳ שמעון אומר אין צב אלא צמידות וכו׳ (מד״ר במד׳ יב, וכעין זה שם בה״ס, ישה לח). — ובספה״א: והיו הנסרים עולים מעל המסגרו׳ עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כסוי שבעגלות צבים (פרוש בעל לורת הבית, נדפס בזיך פרוש רש״י, מ״א ז לז).

[1]) לא נתברר מהות שקראו כך ולא מקור מלה זו. לפי התרג׳ הקדמ׳ מחפה, וכך השורש בו?

[המלה מקבילה לאשור׳ צוּבּ, ועפ״ר צמבּ (במקום צבּ), עגלת משא, ובמצר׳ בא צב(א) במשמ׳ פִּגּוּם המרכבה, במלה שאולה מכנענית. ומן המשמ׳ עגלת משא, בעלת ארבעה אופנים, כנגוד לרכב שהיא בעל שני אופנים, התפתחה כנראה המשמ׳ עגלה בעלת ארבעה אופנים בכלל.

תשבעים תרגמו: ἁμάξας λαμπηνικάς, עגלה מחפת; וכן אונקלוס: עגלן כד מחפן; אבל ת״י עֲגלן כד מחפן ומטקסן, והיא צרוף שתי הדעות שבספרי: אין צב אלא מטוקסים שלא היו מחיסרין כלום, רבי אומר אין צב אלא מחופים וכו׳ (ספרי במד׳ מה); ותרגום ירושלמי: עגלן מזווגן, כלו׳ בעלות על (מלי זוג ״יוני׳ ζεῦγον, ולא כפרוש הרד״ק בשרשיו). והמפרשים העברים הביאו עוד אפשריות, לפי ענינו׳.]

[2]) [צ״ל כמו סקיפטאות, כלו׳ אלונקאות.]

—ואמר הפיטן: ותצו בת עש למשיך כצבה, וכוכבים וכסילים סביב לרבבה (ר״מ אלשקר, קי׳ גג).
—ואמר המליץ: סוסים רוכבים בצבים משוכים מבני אדם אויל מושל עלי חכמי לב (ר״י קטנוג, מבלי אסף ב כו כד).

צבא [1]), ממנו מצביא, א. צָבָא, ב. צָבָא, ״צָבָאִי, ״צָבָאִי, ״צְבָאִיּוּת.

א. **צָבָא**, ש״ז [2]), סמי׳ צְבָא, כנ׳ צְבָאִי, צְבָאֲךָ, צְבָאוֹ, צְבָאָהּ, צְבָאָם, ר״ר צְבָאוֹת, סמי׳ צִבְאוֹת, כנ׳ צִבְאֹתַי, צִבְאוֹתֵינוּ, צִבְאֹתֵינוּ, צִבְאוֹתֵיכֶם, צִבְאֹתָם, צְבָאָיו, — א) שם הקבוץ להבורה פחות או יותר גדולה של אנשים ידעי מלחמה, מזוינים, עומדים הכן לצאת למלחמה, army; armée; Heer: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לִצְבָאֲךָ לחם (שפטי׳ ח ו). רבה צְבָאֲךָ וצאה (שם ט כט). ויואב וכל הַצָּבָא אשר אתו באו (ש״ב ג כג). וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הַצָּבָא הגבורים (שם י ז). ויואב אל כל הַצָּבָא ישראל ובניה בן יהוידע על הכרי ועל הפלתי (שם כ כג). ואל תחמלו על בחריה החרימו כל צְבָאָהּ (ירמי׳ נא ג). המלך אל יבוא עמך צְבָא ישראל כי אין י״י עם ישראל כל בני אפרים (דה״ב כה ז). — צְבָא מלחמה, הצבא שבמלחמה, היוצא למלחמה: ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט

[1]) בארמית: וגם בערב׳ הדרומ׳ [במשמ׳ נלחם, מלחמה]. באשור׳ צַבו, וי״א כי גם במצר׳ דומה לזה. ובערב׳ צַבַא אלעדו עליהם דַלַה, ר״ל נהג אותו (את האויב); ואצבא אלקום הג׳ם עליהם והו לא ישער כמכאנה, — התנפל עליהם והוא לא ידע [מקומו]; וגם צבא עלי — התנפל פתאם.

[ובאיגרית׳ נמצא: צבא שפש (גינזברג, כתבי אוגרית, 116), צבא שהר (שם, 120), כלו׳ צבא השמש, צבא הירח, וגם במשמ׳ איש צבא, חיל או עבד: צבא נרת אלם שפש אלם שפש, כלו׳ תיל (של) שמש מאור האל (Virolle… and Danel (!), עמ׳ 209). ואפשר שנצטרפו באיתיות השרש צבא בעבר׳ שרשים שמיים אחרים. ועי׳ בהערות לקמן.]

[2]) [המלה באה לבאורה בנק׳ כפס׳ כי מָלְאָה צבאה (ישעי׳ מ ב), וְצָבָא תִּנָּתֵן על התמיד בפשע ותשלך וכו׳ (דני׳ ח יב), אבל בודאי יש להבין כי מלאה (ירושלם) את צבאה; ולדעת רבים הכונה כרבני׳: וצבא תִנָּתֵן (במקו׳ תִּתֵּן, כבארמ׳) בהקבלה אל וְתַשְׁלֵךְ.]

מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה ועשרים אלף (דהי"א יב לז). — גדוד צבא: ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף (דהי"א ז ד). — חיל הצבא: וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה (שם כ א). ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושה מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי"ב כו יג). — ואנשי הצבא, החילים: ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה (במדב' לא כא). אנשי הצבא בזזו איש לו (שם שם נג). — ועם הצבא: ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים וכו' (שם שם לב). — חלוץ צבא, עי' לקמן ג). — אלפי הצבא, יחידות צבא: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות (שם שם מח). — שר־צבא, שר הממנה על צבא, מפקד עליון: ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם וכו' (בראש' כא כב). וימכרם יי' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים (שפט' ד ב). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו (שם שם ז). וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר (ש"א יז נה). ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא (מ"א א יט). ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש וכו' ואת ספר שר הצבא המצבא את עם הארץ (ירמי' נב כד–כה). — ובתעודות לכיש: ולעבדך הגד לאמר ירד שר הצבא כניהו בן אלנתן לבא מצרימה (תעודות לכיש 3 13–16). — ומ"ר שרי צבאות: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם (דבר' כ ט). וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר (מ"א ב ה). מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון (דהי"א כז ג). — ומ"ר שרי הצבא: ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו (מ"א א כה). ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי"א כה א). — ראשי הצבא, באותה משמ': אלה מבני גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף (שם

יב יד). — נתן את פלוני על הצבא, מנה אותו לשר הצבא: ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הצבא (מ"א ב לה). — ובקצור, פלוני על הצבא, פל' ממנה על הצבא, שר צבא: ויואב בן צרויה על הצבא (ש"ב ח טז). ובניהו בן יהוידע על הצבא (מ"א ד ד). — מלכי צבאות: מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל (תהל' סח יג). — וצבא, ומ"ר צבאות, כפרט במשמ' שבטי ישראל, במלחמה וגם בעת שלום: אשר אמר יי' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שמות ו כו). כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שם יב יז). ויהי בעצם היום הזה הוציא יי' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שם שם נא). מבן עשרים שנה ומעלה וכו' תפקדו אתם לצבאתם אתה ואהרן (במדב' א ג). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם (שם שם נב). והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם ונשיא לבני יהודה נחשון בן עמינדב וצבאו ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות וכו' (שם ב ג–ד וכו'). ויסע דגל מחנה יהודה בראשנה לצבאתם ועל צבאו נחשון בן עמינדב ועל צבא מטה בני יששכר נתנאל בן צוער וכו' (שם י יד–טו וכו'). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו (תהל' מד י). — צבאות יי': והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדולים (שמות ז ד). ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי' מארץ מצרים (שם יב מא). ועי' יי' צבאות, לקמן. — ועל עמים בכלל: כי קצף ליי' על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישעי' לד ב). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאות גוים [1] (ירמי' ג יט). — ואמר בן סירא: מי יאמין בגדוד צבא המדלג מעיר אל עיר (ב"ס גני' לו לא). — ובספה"מ"א: אבל ענין ואחריב בכף פעמי מפני רב חילו וצבאותיו (כ"י א"ת, סה"ס לריב"ג, קיז). והביא: לו כתב משר הצבא שיקבל אלפיים רוכבים על סוסים לעיר צפת (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תיקוני התשובה, יג:). חיל הוא שם כולל אישים רבים יהיו נקבצים או נפרדים וצבא יורה דוקא אישים רבים נקבצים יחדו (הר"ג, בית החוקר, 191). ולמה

[1]) [ועי' ב. צבי, הערה.]

הגוף דומה למלך שיש לו צבאים ויש עליהם ארבעה שרים וכו' (ריב"ל, תעודה בישראל ג ג, 70). —ואמר הפיטן: שברתי ימי צבאי, כי תשלח לי שר צבאי, ואם עד כה איחר (ר"י נג'ארה, אנא הושע, עולת תמיד נג). — ואמר המשורר: מה זה איחל ומה אחר אשר נגפו חילי וקנים צבא חרפי וילדותי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, בעה"ש 124).—כ) צבאו של האל היוצא לקרב, צבא שאינו נראה רק קולו נשמע: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). — ושר צבא יי': ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי' עתה באתי וכו' ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא (יהוש' ה יג–יה).—ושר הצבא ככנוי לאלהים: ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו (דני' ח יא). — וצבא האל כמשמ' כל בריותיו אשר ברא בשמים ובארץ, ובמ"ר צבאיו: ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עשי רצונו (תהל' קג• כא), הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאו[1]) הללוהו שמש וירח וכו' (שם קמח ב–ג).—ויי' צבאות, כתאר ליי' אלהי ישראל[2]): ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי' צבאות בשלה (ש"א א ג). יי' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו' (שם שם יג). כה אמר יי' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (שם יה ב). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שם יז מה). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם בשם יי' צבאות (ש"ב ו יח). ויאמר אליהו חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו (מ"א יח יה). ויאמר אלישע חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג יד). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו (שם ה ז). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (שם שם כד). וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו (שם ו ג). קנאת יי' צבאות תעשה זאת (שם ט ו; שם לז לב). בעברת יי' צבאות נעתם ארץ (שם ט יח), בעת ההיא יובל שי ליי' צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה וכו' אל מקום שם יי' צבאות הר ציון (שם יח ז). ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מניף עליו והיתה אדמת מצרים להגא וכו' מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז–יז). ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (שם כח ה). כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם (שם לא ד–ה). כה אמר יי' מלך ישראל וגאלו יי' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (שם מד ו). גאלנו יי' צבאות שמו קדוש ישראל (שם מז ד). ואנכי יי' אלהיך רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו (שם נא יה). ומשא יי' לא תזכרו. עוד כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם דברי אלהים חיים יי' צבאות אלהינו (ירמ' כג לו). מה ידידות משכנותיך יי' צבאות (תהל' פד ב).—ותאר יי' צבאות ישב הכרובים: ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי' צבאות ישב הכרבים עליו (ש"ב ו ב).—יי' צבאות אלהי ישראל:

---

[1]) [כך כתיב, והקרי צבאיו.]

[2]) [לפי טורטשינר (Bundeslade, עמ' 7 וכו') יש לראות בנ"א של הצרוף יי' צבאות גם יי' רבבות או יי' רבותים, הבא בכתובים: שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במדי' י לו), רכב אלהים (כך בא אלהים במקום יי' ברב המקומות במזמורים מב–עב) רבתים אלפי שנאן (תהל' סח יח). ובודאי שם זה קדום הוא, ובנראה נולד בזמן שעדין הכינו את השם יי' בשם כללי ולא פרטי, עד שיבלו לסמך אליו מלה אחרת: יי' (של) צבאות, ברגמות המון צבאות ובדו' (עי' טורטשינר, שם עמ' 73 וכו'); בשם זה בא צבאות (או רבבות) בעקר בכנוי לצבאו השמימי של האלהים, ואולי אלפי שנאן שבתהל' שם רומז לכך, ואך אחר כך הכינוהו במשמ' צבאות ישראל, בלשון הכתוב (במדי' י לו): יי' רבבות אלפי ישראל. הצרופים יי' אלהי צבאות ובדו', המקלים על סמיכות השם אל צבאות ע"י הכנסת שם כללי אלהים, נראים על כל פנים במאוחרים לגבי יי' צבאות הקדום יותר.]

כי אתה יי' צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר וכו' (שם ז כז). יי' צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ (ישע' לז יו). — ארון ברית יי' צבאות וכו': וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית יי' צבאות ישב הכרבים (ש"א ד ד). — האדון יי' צבאות, המלך יי' צבאות: לכן נאם האדון יי צבאות אביר ישראל (ישע' א כד). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה כל משען ומשענה (שם ג א). כי את המלך, יי' צבאות ראו עיני (שם ו ה). הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים (שם י לג). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם נאם האדון יי' צבאות (שם יט ד). — יי' אלהי צבאות: וילך דוד הלוך וגדול ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות וכו' (ירמ' ה יד). נמצאו דבריך ואכלם ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יי' אלהי צבאות (שם יה יו). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אלהי ישראל וכו' (שם לה יז). כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמו' ד יג). אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה יה). — ויי' אלהי הצבאות: ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (הוש' יב ה). — אדני יי' אלהי הצבאות: שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני יי' אלהי הצבאות (עמו' ג יג). — אלהים צבאות: אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל' פ ח). — יי' אלהים צבאות: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך (שם שם ה). — ובכתיב אדני יי' צבאות: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יה). כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (שם י כג). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (שם כב ה). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צפון אל נהר פרת (ירמ' מו י). כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (שם נ כה). אל יבשו בי קויך אדני יי' צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (תהל' סט ז). — ואדני יי' הצבאות: ואדני יי' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה (עמו' ט ה). — וצבא השמים, כמשמ' השמש והירח והכוכבים, שנעבדו גם כאלהים: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (דבר' ד יט). וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (שם יז ג). ראיתי את יי' ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט). וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יו). וישתחו (מנשה) לכל צבא השמים ויעבד אתם וכו' ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יי' (שם כא ג–ה; דהי"ב לג ג–ה). והשבית את הכמרים וכו' ואת המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים (מ"ב כג ה). ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישע' לד ד). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (שם מ כו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (שם מה יב). בעת ההיא נאם יי' ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (ירמ' ח א-ב). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי (שם לג כב). והכרתי מן המקום הזה וכו' ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים (צפנ' א ד–ה). בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם (נחמ' ט ו). — וצבא המרום, באותה משמ': והיה ביום ההוא יפקד יי' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע' כד כא). — וצבא השמים והארץ: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (בראש' ב א). — ובתו"מ: כיצד מזמנין וכו' ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים (ברכ' ז ג). אמרה חנה רבונו של עולם מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר' אלעזר, ברכ' לא:). ג' צבאים הן, צבא לשמים ולארץ וצבא לתלמידים וצבא ליסורין (ר' אלעזר, מד"ר

בראשי׳ י). אם זכה צ ב א לו ואם לאו צ ב א עליו, כנה כנין ועלה כידו צ ב א לו, נפל ממנו ומת צ ב א עליו, אכל פתו והנייתו צ ב א לו, עמדה בתוך גרונו ותנקתו צ ב א עליו, הרבה צ ב א י ם מינה הקב״ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו, הרבה דובים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה שרפים הרבה עקרבים וכו׳ (נחמן, שם שם). — ואמר הפיטן: ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת ל צ ב א י ך [1]) (ר״א קליר, איכה אלת, קינ׳ ת״ב). צ ב א י מ ו (של השמים) רצים לעיניםו ויורונו הנה אלהימו (ראב״ע, בשם אל, איגר 53). — ואמר המשורר: והבט שמימה וברך צור קדם, ראה את צ ב א ו ת ם וספר פלאיתם ודע יוצר אותם וידע מספרם (ר״ש הנגיד, בן משלי, בן קהלת, 23).
— ג) צָבָא במשמ׳ עבודת הַצָּבָא, מלחמה, — יָצָא האדם בַּצָּבָא, יצא לַצָּבָא: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לַצָּבָא ובין כל העדה (במד׳ לא כז). ותהי המחצה חלק היצאים בַּצָּבָא מספר הצאן וכו׳ (שם שם לו). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בַּצָּבָא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר׳ כד ה). — וביב׳ יוֹצֵא צָבָא [2]): מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא בישראל תפקדו אותם לצבאתם אתה ואהרן (במד׳ א ג). ויהיו בני ראובן וכו׳ כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא (שם שם כ). כל אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה עשר אלף ומאתים יצאי צָבָא למלחמה (דה״א ז יא). מזבלון יוֹצאי צָבָא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם יב לג). — שלח לַצָּבָא, קבין המחנה לַצָּבָא: וישלח אתם משה אלף למטה לַצָּבָא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לַצָּבָא (במד׳ לא ו). ויקבצו פלשתים את מחניהם לַצָּבָא להלחם בישראל (ש״א

1) [ואמנם אולי הכונה למ״ר של א. צְבִי.]

2) [כשם שהצרופים בבינ׳ פועל יושב אהל, יושב הכרובים וכדו׳ מקצרים הם במקוי יושב באהל, יושב מעל (לכנפי) הכרובים, וכדו׳, הואיל והסמיכות מביעה יחסים שונים בין סומך ונסמך, וכשם שאין מהם עדות לשמוש בפעל כגון יָשַׁב (את ה)אהל, יָשַׁב (את ה)כרובים, כך אין גם יוֹצֵא צָבָא, יוֹצְאֵי צָבָא בבינ׳ אלא קצור במקום יוצאים לצבא (במד׳ לא כז—כח), וכן בא תלוצי צבא במקום חלוצים לַצָּבָא, וטעות היא לחנית שמוש בפעל יצא צָבָא במובא במלונים.]

כח א). — חָלוּץ לַצָּבָא, חֲלוּץ צָבָא [1]), מזין לצאת למלחמה: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צָבָא (במד׳ לא ה). ועבדיך יעברו כל חלוץ צָבָא לפני יי׳ למלחמה (שם לב כז). כארבעים אלף חלוצי הַצָּבָא עברו לפני יי׳ למלחמה אל ערבות יריחו (יהוש׳ ד יג). ואלה מספרי ראשי החלוץ לַצָּבָא באו על דויד חברונה (דה״א יב כג). ועי׳ ב. חָלַץ.
— וּצְבָא המלחמה, עבודת הצבא במלחמה: ויקצף משה על פקורי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מִצְּבָא המלחמה (במד׳ לא יד). — וּצְבָא העבודה, זמן עבודה קצובה, ביחוד עבודת הלוים במקדש, בא לצבא, לִצְבֹא צבא: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לַצָּבָא לעשות מלאכה באהל מועד (שם ד ג, ושם עוד). כל הבא לצבא צָבָא לעבד עבורה באהל מועד (שם שם כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צָבָא בעברת אהל מועד ומבן חמשים שנה ישוב מִצְּבָא העבודה ולא יעבד עוד (שם ח כד—כו). — ושל השכיר הַשָּׂבוּר למספר שנות עבורה [2]): הלא צָבָא [3]) לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וּצָבָא [4]) עמי (שם י יז). אם ימות גבר היחיה כל ימי צְבָאִי [4]) איחל עד בוא חליפתי (שם יד יד). — ובהשאלה לגורל העם: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צְבָאָהּ [5]) כי נרצה עונה בי

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [בשמוש זה בא צָבָא בעקר במשמ׳ (חוזה) שכירות, והעבודה שהשכיר מתחיב לעשות במשך שכירות זו. ואמנם אפשר לבאר גם מכאן אף את משמעותה הרגילה של צבא, צבאות, כהוראת צבא שָׂכוּר, אנשים שכורים לצבא. ואולי זאת באמת הוראתו הראשונה של השרש, שֶׁממנה הסתעפו יתר ההוראות גם בלשונות האחיות, בעוד שקשה לבאר הוראה זו מתוך משמ׳ הצבא והמלחמה.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [לפי טורטשינר, ס׳ איוב, שיבים גם הקטעים שבפסוקים אלו (י יז, יד יד) לפסקה שבראשית פרק ז, והכונה: ימי האדם דומים לשבירות השכיר, כערב ימדדו לו את שכרו, וזמן ל ה ח ל י ף כ ת יש עמו אחרי מלוי צבאו (חליפות וצבא עמו, צ״ל). כעבד השואף לצל הערב וכשכיר המקוה לקבל שכר פעלו (ז ב) כן גם אני כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (יד יד) ובו׳.]

5) [על השכיר שחטא, שפגר בעבודה, ל ר צ ו ת,

לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). — —ואמר בן סירא: אל תקוץ בצבא מלאכת ועבדה כי מאל נחלקה (ב״ס גני׳ ז יה). — ובספה״א: הלא צבא לאנוש על הארץ, כי צבא וזמן קצוב נתן לאדם עלי ארץ שישלים בו את נפשו השכלית בעיון ובמעשה (חובת הלבבות ומבמע כדק בלחיוב ז ח, סז:). — ואמר המשורר: אמת חייו (של האדם) עלי תבל כהבל, חלום ראה והמות שבריו, צבא חלדו כעוף יעוף וימיו בנוצתו והלילות אבריו (רמב״ע, ירינגי דיוחן ב, בודל׳). די לי בצבאות וזמן ממר אשר פשטו בזו בבודי ודין עול בי שפטו (רלב״ג, מגדול אמון, כהנא ח, 53).—ובמשמ׳ נעורים, זמן הבחורות [1]: באחד שהוא מיוחד לכל יצמה זקנו ויהיה הנשאר משער אלו רקיק נקל להמרט ובאחרית הצבא אם ליובש הפוג ובו׳ (קאנון ד ז ח 3). כי זהו (הרפואות הנזכרות למעלה) ישמר שער הבחורות עד אחרית הצבא (שם ד ז ח יו). — ד) אולי במשמ׳ עבודת הקדש [2]) ובדו׳: וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה ואשמעה אחד קדוש מדבר ובו׳ עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס (דני׳ ח יב–יג). בשנת שליש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר ואמת הדבר וצבא גדול ובין את הדבר ובינה לו במראה (שם י א).

כלו׳ לשלם בעבודה את הזמן המסגר. ובדגמת השביר אומר איוב: שעה מעליו ויחדל (כלו׳ ויפגר במלאכתו כמו חדל בערב׳), עד ירצה (אח״כ) בשביר יומו. ובדין השביר נדונה גם ירושלים.]

[1]) [הקאנון משתמש במלה צבא הערב׳ [a]) במשמ׳ בחרות באלו היתה זו מלה עבר׳, ועי׳ ג. צבי.]

[2]) [בשני המקומות המובאים באן בא צבא בהקבלה אל קרבן התמיד באלו נאמ׳ וצבא ע ם התמיד תנתן בפשע, עד שישוב להיות צבא גדול במקרש והתרגומים, עד במה שאפשר להכיר את בונתם, והפרשנים בארו במשמ׳ בח או זמן, צבא המלאכים, או אפילו מן הארמ׳ צבא, צבי במשמ׳ רצה. ואמנם לפי הענין רק פרוש מעין הנתן באן מתאים. ואבן שים לב לצרוף במראות הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות לח ח). ואפשר שצבא הצבאת גם שם, וגם הנשים הצבאות פתח אהל מועד (ש״א ב כב) במשמ׳ העובדות עבודת הקדש וצ״ע.]

---

[a]) صبا

ב. **צָבָא**, פ״ע, צָבְאוּ, עתי׳ יִצְבְּאוּ, בינ׳ צֹבְאִים, צֹבְאוֹת, ומקור עם ל׳ לִצְבֹּא, לִצְבָא.— צָבָא על האויב, יצא למלחמה עליו, הסתדר לקראתו כמו צָבָא: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו וַיִּצְבְּאוּ על מדין כאשר צוה יי׳ את משה ויהרגו כל זכר (במד׳ לא ה ז). והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על אריאל ובו׳ כן יהיה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על הר ציון (ישע׳ כט ז ח). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צָבְאוּ על ירושלם (זכר׳ יד יב). — ובמשמ׳ המתנדבים לצבא, העבדים בצבא: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הַצֹּבְאִים (במד׳ לא מב).—ובמשמ׳ חנה כמו מחנה של צבא: כן ירד יי׳ צבאות לִצְבֹּא על הר ציון ועל גבעתה (ישע׳ לא ד).—ובהרחבה, צָבָא פלוני בעבודה מן העבודות, התמכר והשתכר לעבודה קבועה לזמן קבוע, sich verdingen; se louer; to go into service: כל הבא לִצְבֹא צבא לעבד עבדה באהל מועד (במד׳ ד כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לִצְבֹא צבא בעבדת אהל מועד (שם ח כד).—הנשים הַצֹּבְאוֹת בפתח אהל מועד, שהיו עמדות שם לעבד עבודה קבועה: במראת הַצֹּבְאֹת אשר צָבְאוּ פתח אהל מועד (שמות לח ח) [1]. ואת אשר ישכבן את הנשים הַצֹּבְאוֹת פתח אהל מועד (ש״א ב כב). — ובספה״א: שגלשו מהר הגלעד ובו׳ ד״א באותן שצבאו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד (ומדרש שה״ש ד ח, גרינהוט, לג.). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים, ושם בחורים נצבאים, ועל בת הגפנים צובאים (ר״י חריזי, תחכ׳ לו, 297). ושאר חבריהם הצובאים אחריהם כמו שזכרם יונה בן גנאח (קונטרוס הדקדוק, זוננבלק, 13). ויתקע בשופר ויערוך מלחמה מול חיל רומנים אשר היו צובאים במשמרותם לשמור את ירושלם (יוסיפון, גינצבורג, ססד). כי קצף על כל צבאם, שיצבאו גוי על גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם (רד״ק, ישע׳ לד ב). — ואמר הפיטן: בתמול מפלאות ידך בעדי שים לצְבָאוֹת, תשאיר אחרי,

---

[1]) [ועי׳ גם א. צָבָא, הערות.]

מכרבות נעורי, אנקם בצרי (ר"י הלוי, יה למיחלים, אהבה, סעה"ס 108). חיל צ ו ב א י ם על אריאל ועל עמה לכלם. חיל יאחזון וימוגו חללם (יהודה בר מנחם, אח יום, יולי לשבת נחמו, מחז' איטלי א, קלא.). — ואמר המשורר: היום עלי נפשי יגונות צ ב א ו, היו לבבי ממרור שבע (עמנואל, מחבי א, 5). וראיתי אותה פושטת בגדי רקמתה ובעלה החדש נצב לעומתה ובמקום המים אשר הבינותי אל הנשים ה צ ו ב א ו ת טבלה בו ועיני רואות (הוא, מחבי כח, 222). עשו להם בחצריהם ובטירותם מקוואות בדי לשבב עם הנשים ה צ ו ב א ו ת (שם שם, 228). צבאותי שחקים גדלו צ ב א ת ה, שמת עלי ארץ יקום לעטרת, שרי אלפים בזבול נטעו, חנו לדגליהם וכן נסעו (שלמה אוליוירו, אודך ארוממך, אגרי אילת אהב', מ). עוד רות הצת שם יפות שפי, עוד נשים צ ב א ו ת, עוד בחורי יפי, עוד אני שיט אל עיני תופיע (יל"ג, אדני על נגים רבים, כל שיריו א, 20).

— הפע', הִצְבִּיא, מַצְבִּא, —הִצְבִּיא את עם הארץ, קראו לצבא, סדרו וערבו לצבא: ואת ספר שר הצבא הַמַּצְבִּא את עם הארץ (ירמ' נב כה; מ"ב כה יט). — ובספה"א: הלוך הלוך ה צ ב י א סענדעריל את עצמו והרים פעמי רגליו (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג, 67). — ואמר הפיטן: אל חי משוש לבי חילי ומשגבי שירים לך א צ ב י א מאות ורבואות (אל חי, לשבת פורים אלג'יל, קובץ אלג'יל). — ואמר המשורר: בואי בבודה במגים יגון ב ה צ ב י א צבאות (רמב"ע, הרשים נ 36). וזמן ה צ ב י א צרות עליך (הוא, דיואן קכו). ובא ממערב לשבון במזרח וצבאות בל יקר אסף ו ה צ ב י א (ר"י חריזי, תחכי מו, 362).

—נפע', *נִצְבָּא,—נקהל, נאסף: ובעת לרדוף אחריו נ צ ב א ו, דפקו שעריו ובהם לא באו (ר"י חריזי, תחכי, הקדי׳ 13). ראיתי עם רב באים ו נ צ ב א י ם כבל מסלה ונעשו בעגולה (הוא, שם ל, 251). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים ושם בחורים נ צ ב א י ם, ועל בת הגפנים צובאים (הוא, שם לו, 297). ובאשר ראיתי בי במלאכת השיר באו לערוך מלחמתו נ צ ב א ו ידעתי בי אני גבירם ובו׳ (הוא, שם נ, 388). ויהי בראותם אותנו חשבו בי דבר גדול מצאו ומבל המקומות אשר נפוצו שם נ צ ב א ו (עמנו', מחב' כב, 175).—ואמר הפיטן: מלך לגדלתו אין חקר וקצבה בבוד בהיכלו תבשר צבא נ צ ב א (מלך חי, ליוצ' יוה"כ).

—פעֵ', *צִבָּא,—אסף בצבא, ואמר הפיטן: צ ב א ו [1]) בעדר גנת אגוזים, צלעים חיל ופחד אחוזים, צרח קול יי' שובר ארזים (ר"א קליר, אלופים, הפארה סיבה לגונך, 203).

—הפע', *הֻצְבָּא,—נאסף לצבא: ואמר הפיטן: בי מעט היו והרבה ה ו צ ב א ו לעת למשפחותם יצאו (ינאי, אות לטובה, קרובי לפ' ברכת', אולאי, ו).

ג. **צָבָא** [2]), ש"ז,—גֶּשֶׁם: אדני יתן אמר[3]) המבשר(ות)[4]) צָבָא רב [5]) (תהלי סח יב).

***צַבָּאִי**, ש"ז, — איש צבא, חַיָּל: שר מאתנו היה צ ב א י [6]) עלז אהב לשמוח ולשמח (יהודה סטינברג, בימים ההם, השלח טו, 333).

***צְבָאִי**, ת"ז,- שיך לַצָּבָא, נוהג ברבור ובספרות.

***צְבָאִיּוּת**, ש"נ,—עניני הצבא, נוהג בספרות.

צְבָאִים, צְבָאוֹת,—עי' א. צְבִי, צְבִיָּה.

צבב [7]), ממנו א. צָב.

א. **צבה** [8]), ממנו צָבֶה, א. צָבָה, *צָבוּי, *צִבּוּי *צְבוּת.

---

[1]) [מנקד צִבְּאוּ, ואמנם אולי הכונה צַבְּאוּ או צְבָאוּ.]

[2]) בערב' צאב a), ירד גשם, והשם צוֹב, צַיִּב b) ענן מוריד גשם.

[3]) רעם (הערת המחבר בשולי התנ"ך).

[4]) [הסוגרים מאת המחבר.]

[5]) [ורב הפרשנים פרשו מן א. צָבָא, וצ"ע.]

[6]) [מנקד צַבָּאִי.]

[7]) בערבי צ'בּ c) ובסור' עבב.

[בבסא ואיפודרומין של שלמה המלך (ביהמ"ד ילינק ה, 37) בתוב: עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים. מרבה צ ב ו ב ה שעל שני עגלות לארבעה סוסים בדי לעשות איפודרומין למלך, ושור לאחד, זה בן הנשיא שהיו רוכבין אותו במרכבה, ע"ב. אבל איזנשטין (אוצר מדרשים ב, 529) הדפים: מרכבה צ ב ו ע ה.]

[8]) רק בעבר' במשמ' זו.

a) صاب b) صوب صيب c) ضب

ב. **צבה** [1], סמנו א. צְבִי, צְבִיָּה.

ג. **צבה** [2], סמנו ד. ״צָבָה, ״צָבִי. ב. צְבִי, *צִבְיוֹן.

צָבֶה, ת״ז, נ׳נק׳ צָבָה,—פָּטְנוֹ צָבָה, נְפוּחָה, geschwollen; enflé; swollen: בתת יי׳ את ירכך נפלת ואת בטנך צָבָה (במד׳ ה כא).—ובתו״מ: שמא בריסה נאה, צ ב ה הוא (נדל׳ קו:).—ובספה״א: בעת נתוח אברי הילד חפנימיים נמצא לשונו הקטנה צ ב ה בבצק (oedematös) (י. עוכים, הדיפתיריה, ז, 51).

א. **צָבָה** [3], פ״ע, צָבְתָה,—צָבְתָה בִטְנוֹ, נהיתה צָבָה: ובאו בה המים המאררים לסרים וְצָבְתָה בטנה ונפלה ירכה (במד׳ ה כז). — ובתו״מ: בוייו בשפוד על כף ידו וצ ב ת, על כף רגלו וצ ב ת (ר׳ יצחק, ירוש׳ נ״ק ח ח). — ובספה״א: ובי ס״ד שבהמ׳ ש צ ב ת ה פיה שאינה יכולה לחיות ע״י המראה והלעטה נימא דטריפה (תפארת ישראל, חול׳ ג ב).

—הפע׳, הִצְבָּה, עם ל׳ לַצְבּוֹת, — הִצְבָּה בטנו של פלוני, עשה שֶׁתִּצְבֶּה: ובאו חמים המאררים האלה במעיך לַצְבּוֹת בטן ולנפל ירך [4] (במד׳ ה כב). — ובתו״מ גם במשמ׳ עשה באלו היא צבה: המסמא את עינו והמצבה את בריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה בך (תוספת׳ סוטה ד יז).

—נפע׳, *נִצְבָּה, — במו צבה: אני אומר סים סגולי׳ שתת ו נ צ ב י ת (ר׳ תנחומא, ירוש׳ סוטה ה כ).

—פע׳ ״צִבָּה את הבשר, — עשה שיצבה: ויתקבצו כל אנשי הערים ההם ויוציאו את הנערה ההיא וימשחו אותה בדבש מכף רגלה ועד קדקדה כאשר דבר השופט ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם ויבואו עליה כל הדבורים ויעקצו אותה ו צ ב ו את כל בשרה (ס׳ הישר ויקח, לבוב, יח:).

ב. **צָבָה,** ש״ז,—כמו א. צָבָא: וחניתי לביתי מִצָּבָה [5] מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש (זכר׳ ט ח).

---

[1] [עי׳ הערה לא. צְבִי.]

[2] בערב׳ צבי a), חפץ, רצה, וכן בארס׳.

[3] רק בעבר׳.

[4] [אמנם כתיב האותיות מרשה אף את הקריאה בקל: לִצְבּוֹת וְלִנְפֹּל, ויש גורסים כך.]

[5] [כך לפי נקוד המסרה. והשוה הערת המחבר בערך מַצָּבָה.]

---

a) صبي

ג. **צָבָה,** פ״ע, צָבְיָה—כמו ב. צָבָא: והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל וכל צֹבֶיהָ [1]) ומצדתה והמציקים לה (ישע׳ כט ז).

ד. ״**צָבָה,** פ״ע,—חָפֵץ, רָצָה, ואמר הפיטן: האדמון בכם שלא חלה, צ ב ה לקחתה לו ונתכהלה (ר״א קליר, אבן בוג, קרובי א ר״ה).—ואמר המשורר: ויראהו בני בנים חכמים יראי אל כמו נפש צ ב ו י ה ויחיהו אלהים הוא ובניו תוות שלם וציון הבנויה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 13).

״**צָבוּי,** ת״ז,—כמו צָבֶה: וביצים צ ב ו י י ם בעיף המנהג להקל לצורך (תפארת ישראל, חולי ג ב).

״**צִבּוּי,** ש״ז,—תפיחה, התנפחות: צ ב ו י בטנה ונפול ירך (רש״י, סוטה ו., ד״ה באותה).

צָבוּעַ, עי׳ צָבֹעַ.

צָבוּעַ, ת״ז,— עוף צָבוּעַ וביוצא בזה, בעל צְבָעִים: העיט צָבוּעַ [2]) נחלתי לי העיט סביב עליה (ירמ׳ יב ט). ועי׳ א. צֶבַע.

צְבוֹעִי, עי׳ צִבְעִי.

״**צְבוּעִיּוּת,** ש״נ, — כמו צְבִיעוּת, תכונת האיש הַצָּבוּעַ: ועוד יש לומר דהיה נראה כמתנדב לשם יהורא ו צ ב ו ע י ו ת (מענת רזא עה״ת נו, לע.).

---

[1] [אמנם תמוה „וכל צביה" במשמ׳ של צֹבְאֶיהָ אחר „כל הגוים הצ ב א י ם על אריאל" ובצרוף עם ומצדתה, ונראה באלו הגוים צבאים על אריאל ועל כל צ ב י ה ומצדתה, ואולי מלה לא ידועה לפנינו המצינת חלק של אריאל. והמחבר בשולי התנ״ך העיר כסימן שאלה: מִצְּבִיהָ.]

[2] כך בנסחה המסורה, והמליצה קשה. היוני תרגם במשמ׳ צָבֹעַ, והוא חית הטרף הידועה. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. [כאמור בהערת המחבר, קשה לישב עיט צבוע במשמ׳ עוף בעל צבעים, בפסוק, וכן אין מקום לפרושים אחרים כגון עוף טורף או עוף בעל אצבעות ארכות וכדו׳. והרי אף המלה צֶבַע, מ״ר צְבָעִים (שהוראתה במקרא אינה גון, עי׳ שם הערה) לא באה במקרא אלא כתאר לואי של ש ל ל: הלא ימצאו י ח ל ק ו ש ל ל וכו׳ ש ל ל צ ב ע י ם לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל (שפט׳ ה ל), וגם ע י ט לשון שלל הוא, כלשון הכתוב: וַיַּעַט (כת׳ ויעש) העם אל השלל (ש״א יד לב), ותעט אל השלל (שם טו יט), ומכאן שאין ע י ט צ ב ו ע אלא ש ל ל צ ב ע י ם, שלל מלחמה. וכונת הפסוק ברורה: האם שלל מלחמה נחלתי עד שהבל עטים עליה מסביב.]

***צְבוֹעָן**, ת"ז,—שאין תוכו כברו: אף כאן ככסלון כני האדם כתות כתות הם וכו' כת הצבוענין הם כלי הקדש העסקנים באמונה (ס"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרק ג, 51).

צָבוּר, ע' צָבַר.

צִבּוּר, ע' צִבֹּר.

***צִבּוּרִי**, ת"ז, — השיך לַצִּבּוּר, לכלל, לקהל, gemeinschaftlich, öffentlich; commun, publique; common, public, נהוג כדבור וכספרות.

***צִבּוּרִיּוּת**, ש"נ,—עניני הַצִּבּוּר והכלל, נהוג בדבור וכספרות.

א. ***צְבוּת**, ש"נ,—תכונת הדבר הַצָּבֶה, התנפחות, תפיחה, Anschwellung, Tumor; (in)tumescence, tumeur; intumescence, tumour: ודדיש חרצוכות כשני מלות, ענין חדחור וצבות (פרוש יפ"ת למד"ר ויקר' יז, מובא בעץ יוסף שם). אמנם עד כה תדמה חאסכרה בהליכותיה לכל יתר מיני הדלקת, יען כי הכאב, האודם, הצבות (tumor) וכו' הלא הם הסימנים הנפגשים גם כן כשאר מיני דלקת (י' עונים, הדיפתיריה ו, 20). מחלת האסכרה תופיע אצל האדם כשני מיני סימנים, הסימנים המקומיים יעלו בלוע וכו' והסימנים הכוללים וכו' הם המה מעלת חום הגוף, כשלון פעולת הלב, צבות שקדי דם הלבן וכו' (שם ח, 52).

ב. **צְבוּת**, ש"נ,—מין קוץ: קוץ הנקרא צבות, יודק ויכושל כשמן (אסף, 58).

צבט [1]), ממנו צָבַט, *צְבִיטָה.

צָבַט [2]), פ"י, יִצְבֹּט, — צָבַט מאכל לפלוני, הגיש לו, נתן לו, anbieten; offrir; offer: ויאמר לה כעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים וַיִּצְבָּט לה קלי ותאכל (רות ב יד). — וכתו"מ במשמ' תפס ואחז, הושיט והגיש, to seize; saisir; ergreifen: מאי בית הצביטה א"ר יחודה אמר שמואל מקום שצובטו ובה"א ויצבט לה קלי (רב יהודה בשם שמואל, חגי' כב:). — וכמהמס"א: כי מי איש אוחב התרועע יאבל מטעמים ומגדנות לבדו לא יצבט גם לזולתו עמו (הקד' כליל המשבון). כצאת מלאך ה' לשוטט כפנות עדתינו וסכב המצפה ובידו רצפה להאיר נשפה ואילת אשמורת בקדיו מגדנה יצבוט (הקד' נכד מורה אנוס שבון, ויניציאה).—ואמר הפיטן: צוה והוציאו כף וכלי קטודת, צבט לכף בחפניו ולא יסוד (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה, מחז' איטלי' ב, קל:). לו לצבוט תירגל להלעיטו כתאב מסדך דרך ככברה (ר' שמואל יזכה, יול' ג' מולדות, סריד' מהגניי, מ"ל וים, 65).—ונוהג השמוש כפעל צָבַט במשמ' מריכת הבשר, zwicken, kneipen; pincer; to pinch, וכשם צוֹבֵט כמשמ' משקפת הנאחזת בצביטה על האף, Zwicker; pince-nez.

— הִפְעִ', הִצְבִּיט,—הושיט והגיש, ואמר הפיטן: רעה עמך כשכט, ורי מחסור העבט, ואת חקם הצבט, ולחם אבירים (אפרים בן יצחק, אלהי העברים, סליח' מוס' יוה"כ).

— הָפְעַ', הָצְבַּט,—שֶׁצֻּבְּטוּ אותו, ואמר הפיטן: קלי כל יצבט, כלי בחרב ילבט (ר"א קליר, תפלת טל).

***צָבִי**, ת"ז, — שבע רצון, מְרֻצֶּה, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי כנעימים ופני לבשו מראה צהובי וישנתי וערכה לי שנתי הקיציתי שבע רצון וצבי (יהודה אברבנאל, זמן חכה, אוצר נחמד ג, ענ).

צְבָטָה, ע' צְבִיטָה.

א. **צְבִי** [1]), ש"ז, מ"ר צְבָיִם, צְבָאִים [2]), — חית השדה, דקה, מלאת חן, דקת הרגלים, לה עינים שחודות גדולות, קדנים עגולות, Gazelle; gazelle:

---

[1]) כארמ' צבת, כמשמ' הגיש לפלו' מאכל, ע' לפנינו.

[2]) בארמית: בעינא דאצבית ליה נהמא (חול' ב.). [אין צבט אלא מכטא אחר של צבת, ועי' שם, והכדל השמוש בפעל הוא כשמוש הפעל לקה, לקח לעצמו או לקח והביא לאחר (ויקחו לי תרומה).]

---

[1]) כעדב' ט'כיa), כארמ' טכיא. [באשורי צַבִּית. צבי ואיל שני מיני gazella הם. הראשון בנדאה המין האָפֹר, שחֹר האף (g. Arabica), והשני המין החום (g. dorcas), ששניהם מצויים בארץ עד היום. ובמהמס"א השתמשו במלה גם במשמ' cervus, stag; cerf; Hirsch, ומינים קרובים לו.]

[2]) [האל"ף נחה למשך והיו"ד נעה והיא למ"ד הפעל ויו"ד הרכים חסרה (רד"ק מכלול, ליק, קע"ד:). ועם כנוי הרכים כנוח היו"ד וכצירי העי"ן תפעל לחיהם כליהם צְבִיֵהֶם (שם שם).]

---

a) ظبي

כאשר יאכל את הַצְּבִי ואת האיל כן תאכלנו (דבר׳ יב כב). זאת הבהמה אשר תאכלו וכו׳ איל וּצְבִי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (שם יד ה–ו). והיה כִּצְבִי מֻדח וכצאן ואין מקבץ (ישע׳ יג יד). – ולדמיון המהירות לרוץ: ועשהאל קל ברגליו כאחד הַצְּבָאִים אשר בשדה (ש״ב ב יח). הנצל כִּצְבִי מיד וכצפור מיד יקוש (משלי ו ה). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וְכִצְבָאִים על ההרים למהר (דה״א יב ח). — ודמיון למה שהוא יפה ותכיב: דומה דודי לִצְבִי או לעפר האילים (שה״ש ב ט). סב דמה לך דודי לִצְבִי או לעפר האילים על הרי בתר (שם שם יז). — ובתו״מ: הזאב והכלב כלב הכופרי והשועל העזים והצבאים וכו׳ אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי׳ א ו). הצד צבי והשוחטו והמפשיטו המולחו וכו׳ (שבת ז ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבות ה כ). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר[1] צבאים (בכורות ד ז). איזהו מנחש האומר נפלת מקלי מידי נפלה פת מפי וקרא איש פלוני מאחריו וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי ופסק צבי את הדרך לפני וכו׳ (תוספת׳ שבת ז יג). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים ואת החרדל מפני שהוא מאכל ליונים (שם שם יד ח). כתבו (את הגט) על קרן של צבי חתכו חתמו ונתנו לה פסול (שם גיט׳ ב ד). עלי קולקסייא שאסור לגמות כהן סים מפני שהצבאין אוכלין אותן (ר׳ יוסי, ירוש׳ שביע׳ ב י). בשוחט צביים אין בה גיד הנשה (שם שבוע׳ ג ד). מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף א״י אינה מחזקת פירותיה, ד״א מה צבי זה קל מכל החיות אף א״י קלת מכל הארצות לבשל את פירותיה, אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן וכו׳ (כתוב׳ קיב.). והרי צבי דאין (הקרנים) מפוצלות וחלבו מותר (חול׳ נט:). חכנים עמו ומורות לפילים חצובות לצבאים ובוכית לנעמיות (ר׳ אבא ב״ר כהנא, מד״ר ברא״ש לא). מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה וכו׳ (שם שה״ש, סוף). — *צְבָאִים, במשמ׳ עור צבאים, כחמר לכתיבת ספרים עליו[1]: המוכר וכו׳ ספר של צבאים ונמצא של גויל או יש בו טעות בין דף לדף הרי זה אין מכור (תוספת׳ ב״ב ד ז). לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים קלפים מפני שאינו מן המובחר (סופר׳ ב י). — *והניח אדם מעותיו על קֶרֶן הַצְּבִי[2], הניחם בסכנה, אִבְּדָם: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו, חנן אמר אבד את מעותיו וכו׳ אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (כתוב׳ יג ג). — ובמהמ״א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב זאב וורד צבי מפרט[3] דוב מגמגם חמור מברים פיל נוהם ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן שד מוסר ויז היה קורא וכו׳ (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ה, 35). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו וכו׳ ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ר״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 21). פירש רבינו יעקב שהצבי שהוזכר באילו טריפות הוא אותו שאנו קורין עתה צבי שהרי אין עורו מחזיק את בשרו (סמ״ג מ״ע נט), יתומים שסמכו אצל ב״ה וזן אותן משלו לא הניח מעותיו על קרן הצבי (טו״ע חו״מ רל כה). צבי ננס (צווערג הירש) גדול כחתול הבית והוא הקטן מכל החיות אשר פרסותם מדוקות (ברוך ליכדה, ראשית למודים א ו, יד:). — ואמר

---

[1] [בתוספת׳ (בכורות ג י): עורות צבאים.]

[1] [בלוי בספרו Stud. z. althebr. Buchwesen אינו מביא מלה זו ורק לענין הכתיבה על עור צבי הוא מעיר על פרנקל, Aram. Fremdw., עמ׳ 245, המזכיר כתיבה כזו בימי הקדם אצל הערבים. אולם השוה בבבלי (כתוב׳ קג:): א״ל ר׳ חייא אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל דאייתינא כיתנא ושדיינא ומגדלנא נישבי וציידנא טביא ומאבילנא בישרא ליתמי ואריכנא מגילתא ממשכא דטביא וכו׳. ולפי זה היתה כתיבה כזאת דבר רגיל. ועי׳ בדגמה המובאת לעיל על כתיבה על קרן של צבי.]

[2] [אפשר שבטוי זה נולד בתוך משל ממשלי החיות, שִׁסֵּפֵר בו על הצבי כי רץ ולקח אתו ממעות חברו. ואף יתכן שאין קרן זו קרן מקרני הצבי ממש, אלא קרן המעות של הצבי, כלשון קרן ופרות, שהיא מלה אחרת, שעקר הוראתה עֲרֵמָה, צבור, כמו קַרְנֻ באשור׳ במשמ׳ זו.]

[3] עי׳ ב. פרט, הערות, ואולי הוא כלשון הפרטים על פי הנבל, ועי׳ א. פרט, הערה.]

הסשורר: ותרוץ כ צ ב י על·הר מומות בגבור כשפלה רץ בסוסו (רשב"ג, נחר מהחלי, גבורי, 6). ומי ירצה קנות מעם ומני כקרן ה צ ב י יתן מחיריו (הוא, כשרש ענ, גבורי מבחר, לז). —"שם של חבה בפי המשוררים לעלם בבחינת יפיו ונעמו [1]), וגם כהשאלה לאלהים [2]): איה צ ב י עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה (ר"ש הנגיד, איה לבי, עטרת לבי גנרן, 116). טוב תחזה יין במו ברבום כי ה צ ב י אותו בטל מסך (רמב"ע, תרשיש ג, 33). צ ב י פניו פנינים קודרים אש וגביע בידו׳ זיק מאור (שם שם 34). התנהה ופה נחסום מאלות על פרידת עפרים וצביי בפרים (שם ג, 39). אשא עון ימים ואסלת בל פשע ומן הרע אשר אשם, בלתי נתן פניו פצביי חן עד נדדו גם אהלם אשם (רם ד 41), יום אורחות פרוד פצביי נסעו אש תאוה תגם בלב האירו (שם ז, 60). הן פראים הם (אדום וערב) ואיך ידמו אלי יעלה על ה צ ב י התרפקה (ר"י הלוי, יעלת חן, שעה"ש 107). ירושלים למוגיך השקי את כום סרריך כאה עת תענוגיך ושב הצבי אל חדריך (הוא, ירושלים, שם, 116). מה תאנחי יעלת צ ב י בי שמחי בי בך אשמחה (ראב"ע, אילת, איגר 149). בעון אבותי נהפך אבי ער לאורב ואקו לסתי מועדי צ ב י חן יקרב (הוא, איך אני, שם 150). בחייך צ ב י חן אין לנפשי תסידות כחצי גרגר שעורה (עמנו׳, מחב׳ ח, 58). שאלתים ואיה עפרים וצביי תסודות ויוני אפיקי עליה (אסחר עדתי, פבת סמעו, ספרד׳). צ ב י חן החליף גילי בחילי והשבית בל רנני גם ששוני (שירי חימן, עמ׳ 311). עיני צ ב י ענוני שמוני עבד באין סחיר (שם, 383).

ב. **צְבִי** [3]), ש"ז, צְבִי, ונ"ר סמי" צִבְאוֹת (?). — א) פאר, יפי גדול, Pracht, Herrlichkeit; gloire, splendeur; glory, splendour: הַצְּבִי [4]) ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים (ש"ב א יט). והיתה בבל צְבִי ממלכות תפארת גאון כשדים במהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (ישעי׳ יג יט). יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צְבִי להקל כל נכבדי ארץ (שם כג ט). מכנף הארץ זמרות שמענו צְבִי לצדיק (שם כד יז). הוי עטרת גאות שכורי אפרים וציץ נבל צְבִי תפארתו (שם כח א). ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לעטרת צְבִי ולצפירת תפארה לשאר עמו (שם שם ה). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צְבִי צִבְאוֹת [1]) גוים (ירמ׳ ג יט). וצְבִי [2]) עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק׳ ז כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צְבִי היא לְכל הארצות (שם כ ו).—ארץ הַצְּבִי, כנוי לא"י [3]): ויעמד בארץ הַצְּבִי וכלה בידו (דני׳

---

[1]) [עפ"י הפסוק: דומה דודי לצבי (שה"ש ב ט). ובודאי השפיע גם שמוש המלה צבי a), נער אהוב, בערבי.]

[2]) [עפ"י דרש חז"ל לשה"ש.]

[3]) [אולי מענין תשוקה שבשרש זה, וגם בערב׳ צבא b), אלשוק, ר"ל תשוקה [כמו חמדה, וכן בא גם ארץ חמדה במקום ארץ צבי.]

[4]) כן לפי הנסחה המסורה, ולפי התרגומים הקדמונים ופרושי הקדמ׳ ורב החדשים. אך המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות. אבל באמת אין כאן בלל המלה צְבִי אלא מ"ר סמי׳ מן השם תצב, ומ"ר סמי׳ הַצְּבִי, והיא כערב׳ תצ׳ב b), והוא הר בפרט בין העמקים, ובמקום ישראל צ"ל יזרעאל, וכמקום במותיך צ"ל במותיכם, והוא בפל מן הרי בגלבע, ופה: הַצְּבִי יזרעאל על במותיכם חלל איך נפלו גבורים.

[מאז כתב המחבר את דבריו אלו, נתברר (עי׳ טורטשינר, ידיעות החברה העברית א"י, תרל"ד, 9 וכו׳), כי עקר משמ׳ המלה ב מ ה, במות, היא ג ו פ ה, וביחוד גופת המת, במו חלל (ומכאן משמ׳ קבר, מקום זבחי מתים וכדו׳), וכן למשל: ואתה על במותימו תדרך, פרושו: על גופותיהם של האויבים שהרגת. וכן אפשר להבין גם כאן: חמדת ישראל, על חלליך ההרוגים נוסף עוד חלל, הרי נפלו הגבורים.]

[1]) [אמנם אפשר לבאר צְבִי, חמדה, של כלל צבאות הגוים והמוניהם, ואף יתכן להבין צ ב י צ ב א ו ת כמלה אחת, צורת הכפלה מן השרש ב. צבה כמשמ׳ רצון וחמדה, כדגמת חפר־פרות, פרע־פרעות, הנכתבות גם הן כשתי מלים. ועי׳ פְּרַע־פְּרָעוֹת, הערה.]

[2]) המליצה קשה, והגיהו החדשים הגהות מתחלפות.

[הקשי שבפסוק הוא במלה ל ג א ו ן, שאין הוראתה כאן גאון ותפארת. כי הכונה כקרוב: את חמדת עדיו ל א ל י ל, שמהו לאֵל, וצלמי תועבותם ושקוציהם עשו בו.]

[3]) דרשת הגמ׳: מה צ ב י זה וכו׳ (כתובו׳ קיב.). [עי׳ א. צְבִי.]

---

a) صبي b) صبا

a) هضب

יא יו).—ואמר המשורר: יקר רוח גביר רעים ואישים ותפארת נדיבי עם וראשים צ ב י הדור והוא שר השלשה ונכבד מהיות שר השלשים (ר"י בן גיאת, יקר רוח, סעה"ם 16). חשו ראות חכם אשר הוא לאחי שכל צ ב י (רמב"ע, תרשיש א, 24). ויזרחו אוריו עלי לחיו וייף בהודו מ צ ב י עדיו (שם ג, 85). בא זמן ציר נאמן לאמונים על שמו דמו כמו האבנים ב צ ב י [1]) או כשבי לו נתונים (ראב"ע, אשמחה, איגר 65). רד יום צ ב י ארצות עד שמה היתה וכת ארום שכנה שמה (הוא, ענר עלי, שם 159). מכון צ ב י בתעבי ואהבי דמות צבי ומחבי וירד כי בבית שבי באף לבי קרבות (הוא, אני אני, סעה"ם 149). לו יהי אבר ביונה לי אעופה ואשכונה עד אשר אשימה עיני על צ ב י תחפיר לבנה (הוא, נעלי ריני, כהנא א, 55). יחיד הדור אשר הוליד ילדים אשר הם בוזן לפאר ו ל צ ב י (ר"י חריזי, תחכ' מו, 362). כבר קם מבני אל שר ונגיד צ ב י עדה ונחלתה וגרה (עמנו', מחב' ח, 58).—"ובמשמ' מראה גון נחמד, ואמר המשורר: הכא ילוד שורק אשר מאין לשון יפתנו נעים צ ב י ו (רמב"ע, דיואן עז, גולד'). — ב) פאת העולם צפונית מורחית [2]): ותגדל יתר אל הנגב ואל המורח ואל הַצֶּבִי (דני' ח ט). — ג) "במשמ' רצון: מעשה בראשית וכו' בצביונן נבראו וכו' בצביונן שהם רצו בחפץ וצבי לקבל הכל עליהן (ר"י ניקטיליא, שערי אורה, סג:).

ג. **צְבִי** [3]), ס"ז, — נער, בחרות, ואמר הפיטן: המיתוהו ימי צ ב י ו וגאה בגאון עדיו (ר"י הלוי, אמונות יה, תוכחה, אמורה ג' לעשי"ת, סליח' אויגניון).

"**צַבִּי**, צביי, ת"ז, — שיש בו מתכונת הַצָּב, דֹּפֶק צַבִּי: במיני הדפק המורכב המיוחד בשמו, הנה יש ממנו צ ב י י, והוא המתחלף בחלק אחד בשיהי' מאוחר ואחר יפסק וימהר, ויש ממנו גליי והוא המתחלף בגדל חלקי העורק וקטנם או גבהם ורחבו ובאחור וכו' וכאלו הם גלי מים נמשכים קצתם אחר קצתם על היש, ויש ממנו תולעי וכו' והנמליי וכו' ויש ממנו מגריי וכו' וממנו המחטי וכו' (קאנון א ג ג מאמר בדפק ג). — קַו צַבִּי, קו הדומה לקוי קלפת הַצָּב והמשמש קו עזר בבעיות הנדסיות כגון הכפלת הקביה ושלוש הזוית, שבלול ניקומדם, ;Muschellinie :conchoida Nicomedis וכל עוד שתרבה למשוך קוים קרובים זה לזה תרשום קו הקונקילי"ש יותר שלם ויפה שהוא העובר על קצוו' הקוי' השוי' הנ"ל וכו' שאני קורא אותו קו צ ב י י שדומה לשרץ הצב ובלעז טשטו"דיני (יש"ר מקנדיה, אילים, מעין חתום, סח). בעזר הקו ה צ ב י י נחלוק הזוית ישרת הקוים לג' חלקים שוים בקלות רב (הוא, שם שם).

צְבִי־צְבָאוֹת, עי' ב. צְבִי.

צְבִיָּה, ש"נ, מ"ר צְבָאוֹת, — הנקבה של הַצְּבִי: שני שדיך בשני עפרים תאומי צְבִיָּה הרעים בשושנים (שה"ש ד ה). —ומ"ר: השבעתי אתכם בנות ירושלם בִּצְבָאוֹת או באילות השדה (שם ג ז). — ובתו"מ: צ ב י י ה תהא מותרת שהיא מתרת עצמה בשחיטה (ר' זעורה, ירוש' ביצה א א). איזהו כוי שנחלקו בו רבי אליעזר וחכמים, זה הבא מן התייש ומן ה צ ב י י ה וילדה וכו', הכל מודים בהיא צ ב י י ה ובנה תייש שפטור (אם שחטם ביום אחד) (רב תקלא, חולי עט:). — ובסהס"א: ולמה נמשלה יובכד ב צ ב י ה, שרבתה צביותיהן של ישראל (ילק' שמעי' שה"ש תתקפח). אבל העז שבא על ה צ ב י ה אסור לשחוט אותה ואת בנה ואם שחט אינו לוקה (רמב"ם, שחיטה יב ח). היתה בת ה צ ב י ה הזאת נקבה וילדה בן ושחט את הנקבה בת ה צ ב י ה ואת בנה לוקה (שם שם ט). — "ובלשון המשוררים כנוי לנערה נחמדה [1]), ומ"ר צְבָאוֹת, צְבִיּוֹת: נעמו אצבעות צ ב י ה ודמו עת חשורר בתוף כחצים ועטים (רמב"ע, תרשיש ג, 85). וכרו כבשם וטעמו מתוק כרוק פי צ ב א ו ת (שם שם, 86). במעיף הדם תטח צ ב י ה עת תרקוד ופרע שערה תפרע (שם שם, 37). צ ב י ת חדרים וילדת גבירים וכפני מאורים מאירה ונאוה (שם ז, 42). צ ב י ה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב (שם שם, 46). מה לך צ ב י ה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר"י הלוי, מה לך, סעה"ם 92). ירדוף אריה צ ב י א ת [2]) ארמון יחדוף

---

1) [בלו': בארץ ישראל.]

2) בערב' צבא a) וצאביה b), רוח ינשב בין צפונית למזרחית. [והמפרשים בארו בקצור במשמ' ארץ הצבי.]

3) [עי' הערב' צבא, צבי c).]

a) صبا b) صابية c) صبار, صبي

---

1) [וגם בהשאלה לעם ישראל, ועי' א. צְבִי בשמוש מקביל בוכה, והערה שם.]

2) [כך נדפס].

עופר בחיקה אמון (הוא, ירדוף אריה, אגרי סד״ל, 499). התנערי עניה לענות ושיר פצחי, התנהלי צביה אם לתוך מעין גותי (רא״ב״ע, איך יענוד, איגר 129). מעי לדברי צביה יהמו (הוא, אל נג, סם 139). אפרה בנפשי צבית חן אשר אתרה יום שוב רלתי (הוא, מגדוד אמון בסיק, כהנא א, 54). קומי צבית הן והשקיני לסות גדלות אחרי רקות (יעקב בן אלעזר, כסוא, סעה״ם 163). הייתי שעשועי לבות צביות חן כי תגלנה (עמנו׳, ממב׳ ד, 31). וזמני עתה הלאני וצביות חן לי תבוינה (סם סם, 32). נריבי עם קראוני לרפאות צביה חלתה ימים שמנה (סם יא, 81). לי צביה תמה מבני הישרים, מעלתה רמה נכתרה בכתרים (סירי סימן, עמ׳ 65). יפת צְבִיָּה[1] ראת עיני למולי הלכה (סם, 194).

***צִבְיוֹן**, ס״ז, — רָצוֹן, חֵפֶץ, תשוקה, ; Wille, Lust volonté, plaisir; will, pleasure : מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה, לעושין צביונו ולמצפין תפארתו (רבי אלעזר בסם רבי חנינא, מגי׳ טו:). מתים שבחוץ לארץ אינם חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים, ארץ שצביוני בה מתית תיים, שאין צביוני בה אין מתיה תיים (ר׳ אלעזר, כתוב׳ קיא.). ואמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו וכו׳ ואמר רב יהודה שור שהקריב ארה״ר קרניו קודמות לפרסותיו וכו׳ מסייע ליה לריב״ל דאמר ריב״ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו, ברעתן נבראו, בצביונם[2] נבראו שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם (חול׳ ס.). וצבא ליסורים מנין שנאמר חלא צבא לאנוש עלי ארץ וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ, ומה הנייה לו, ובימי שביר ימיו (ר׳ אלעזר, מד״ר בראש׳ י). כך אמר הקב״ה הואיל והארץ היא עשתה צביוני תחלת הרי אני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם (סם סם יב). ואת הצובבה, שעשה צביונו של הב״ה (סם סמות א). וי״י אלהי הצבאות י״י זכרו, שהוא עושה צביונו בבריותיו, ד״א אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו, כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים וכו׳ ופעמים עושה אותם עומדים וכו׳ ר״א וי״י אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו בעולם, כשבקש הוציא לחם מן הארץ וכו׳ וכשבקש העלה מים מן הארץ וכו׳ (ר׳ סימון בסם רבי אלעזר, סם סם כה). עד שנזרעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקב״ה לחרש את עולמו, יצתה בת קול ואמרה עריין לא הגיע צביונו של הקב״ה לחרש את עולמו (סם דברי יא). ר׳ חנינא אמר השביען באבות ובאמהות, בצבאות, אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם וכו׳ ורבנן אמרי השביען בדורו של שמר, בצבאות, שעשו צביוני

---

1) [כך לשם המשקל.]

2) [נ״א : לדעתן לצביונם. בהוצאות הערוך שלפנינו (ערך לג) נזכרו ג׳ פרושים : א) לקומתן גרולים סלאים ולא קטנים שצריכין לגרל, לרעתן נבראו ולא בדעת התינוקות, לצביונן נבראו לתיארם בלו׳ ביפיותן שנא׳ וכל צבאם ופי׳ לצביונן (כר״א ר״ה יא.: רמב״ם, מו״נ ב ל). ב) כל מה שעתיד להיות לאחר זמן נברא עמו וכשנבראת בין בהמה בין אדם הראש נברא תחילה וכשנברא הראש היו הקרנים בראש ואח״כ נבראו הפרסות היינו לקומתן, לצביונן הקב״ה שאל להן רצונכם שאברא אתכם וכו׳ (וכן רגמ״ה, חול׳ ס.). ג) לצביונן, בהמה לצביונה וחיה לצביונה. גרולים להיות גדולים, קטנים להיות קטנים וכן כל מין ומין. ורש״י (חול׳ ס.) פרש : לדעתם, שהודיעם שיבראם ותם ניאותו. לצביונם, בדמות שבחרו להם. ומעין זה רש״י בר״ה (יא.) : לדעתם, שאלם אם חפצין להבראות ואמרו הן, בצביונם, בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחר ואחד. ובפרושו לתורה (בראש׳ א כה) : תקנם (את הבריות) בצביונם בתקונן ובקומתן. ומענינת תשו׳ רה״ג (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סמג, 199) : וששי, הא דאמר ר׳ יהושע בן לוי כל מעשי בראשית בקימתן נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו, ואשכתן בפירושי הגאונים זק״ל שאמ׳ הקב״ה לכל בריה ממעשה בראשית היאך אתה רוצה שאבראך והוא אומר כך וכך והוא בוראו לצביגנו, כלום יש בו ממש קודם שיברא שיהא לו צביון, ילמדי׳ אדו׳. פירוש זה דאשכחתון אין אנו יורעין אותו ולא סבירא לנא וקושיא דאקשית ליה איתיה, ואפילו למאן דאמ׳ מן הפילוסופין כי המינין שלבעלי חיים יש להם משלים ודמות דיוקני במין חותם למטבעות וכו׳ אין לסשלות ההם צביונות וכו׳ ושאנו אומ׳ דר׳ יהושע בן לוי הכי קאמ׳ לצביונן ולדעתן שלעכשו שצפה הקב״ה וגלוי לפניו כשיבראו מה תחי דיעתן וצביונן ולפיהו בראן ועכשו אחר שנבראו אנו אומ׳ כי דעתן וצביונן שהיא עכשו למה נבראו מאז, ע״כ.

ובנראה פרוש הבטוי בפשוטו הוא : הקב״ה ברא את בעלי החיים (כשכבר הגיעו) לקומתם (המלאה), לדעתם (המלאה) ולרצונם (השלם והעצמאי). ואין בזה קשר לדברי רב יהודה אלא בכך, שנבראו בעלי החיים במינים ממינים שונים. ולפי הפרוש תמבאר צביון בלשון תואר ויופי חשתמשו במלת בסתם׳א.]

בעולם ושעשיתי צביוני כהן וכו' (שם שח"ש, השנעמי). בצבאות וכו' במילה שבבם שהוא צביונו (תנחומא בובר דבר' ג). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ר' יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר, אל תתן את פיך בציביון[1] שאתה נותן ואין אתה נותן (מדרש תהלים נג). דבר אחר אין חרצובות למותם, אין הקב"ה מאחר צביונם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשין מן הקב"ה הוא עושה להם (שם עג) — ובסהמ"א: על כן ידגשון וירפיון יחזקו ויקלו, כרצון הלשון ובצביון החיך ומאויי השפה וחשק הפה (מנח' מנחם, מעלות הבית, מחב', 6). צבי, הוא נוי, דבר צביון שיש חפץ בו (רש"י, ישע' כ ג). צבי צבאות גוים, צביון כל צבאות גוים (הוא, ירמ' ג יט). אני לדודי בכל צביונו ועלי תשוקתו וחשקתו, כטוב בעיניו וכל אשר יאבה יעשה לי (רשב"ם, שה"ש ז יא). אני פלוני החתן בר' פלוני מודה היום הזה בפניכם כי מדעתי ומרצוני ומצביון כנסתי לי לאשה זאת פלונית (נוסח כתובה ירושלמית, קובץ על יד ה, סדר מעיר, 3). ינחילך עולם כפי צביונך (זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' יה).—ואמר הפיטן: פקד חרב בציון, למלטם מחרב צחיון, טל, פרות לברך בצביון, כטל חרמון שיורד על הררי ציון (ר"א קליר, אלים ביום מחסן, תפלת טל). עשה עמי אות בצביון, ולעתו חש עלי קשיון (הוא, איכה את אסר, קינ' ת"ב). קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לכהני צביון, צביון מנחת סלת מחבת ומרחשת חלות ורקיקיה להערך, ברית מלח ומכלת קדשים ומחלקות מנחות תדרך (רסע"ג, אתה יי אלהיך, תרי"ג מצות, קבץ מע"י גאו' ב, 31). סידר עבודת היום, זורק ומקטיר ליום, ומקריב ומטיב בצביון (מסריסין כהן, קטע מעבודה, Elbog. Stud., עמ' 172). צפצף כל שאלתך אמלא, צביוני אם תעשה מלכלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצר שבת א חנוכה). לכל תכלה השגיח ממכון שבתו, ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו (מאיר בן יצחק, אדיר ונאה, יול' שבת אחר שבוע').—ובמשמ' מַראֶה, ובפרט מראה יפה, זיו וזֹהַר: וזהו שנא' ויכולו מכל מלאכתו אשר עשה שתי פעמי' כנגד עולי העליון והעולי האמצעי שכבר נעשו ועמדו על שלימותם ותכלית צביונם בלי חילוף ובלי שינוי (ר"י הישראלי, יסוד עולם, הקדמת המחבר, ד:). יען היו דברי כל חכם אמתי ומה גם אם רוח יי' דבר בו יוצאים בצביונם עד אפס מקום להוסיף כם שלמות (אוהב משפט וספר משפט לדק, באורים לאיוב, כו:). ראוי אם כן שנדע באיזה מצב מהם יקומו האנשים בתחיה אם בצביונם בקומתם ובחרותם או בזקנתם (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ד). שא"א שיורגש ההתוך והרזון בדבר כי אם למי שראה אותו בצביונו קודם ההתכה (הוא, מפעלות אלהים מ ג). והאיך צמצמה כהן החכמה העליונה ית' הכל לפי חילופי הזמנים ורוחות העולם והמדינות וכו' כיצד לקיים על ידיהן ישובו של עולם בלול בהדרו וצביונו כימי השמים על הארץ (אגרת החכמה, מודע לבינה, אג' ג). וברא את העולם בזיוו צביונו וקומתו ואת האדם בתכונת איבריו (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון, ס' הכבויים פ"א, סג:). ונפשי יודעת מאד כי היא ראתה והשיגה אותם מלפני החט' הקדום בזיום וצביונם וכלם היו נסקרים ממנה בסקירי' אחת מסוף העולם ועד סופו (הוא, מקור דין ד ג). ימין ה' רוממה לעשות החיל הזה, מתגברת להעמיד עולם על צביונו וליסוד ארץ על מכוניה (שלמה אוליוירו, אילת אהבים, ג.). או אולי מצא את עצמו בספרי זה מצויר בצביונו בין אלה קצת הבחורים המפוחמים אשר געלה בהם נפש כל משכיל אוהב אמת ומישרים (ריב"ל, באר יצחק, אגרת ים). מן הצד נקל לראות כל דבר בצביונו האמתי (יל"ג, אגרות ב רכ). אערכה אותה (את העיר בסלון) לפניכם בצביונה ובדמות תבניתה (ס"י אברמוביץ, בסתר רעם).—ואמר הפיטן: רואה אורך בצביונו, ישכת יקר ראתה עינו (ר"י נגארה, זמירות, עולת תמיד רכב).—ואמר המשורר: אשת חן זאת נצבת לקראתנו בקומתה ובצביונה בעצמה ובשרה (יל"ג, קוצו של יוד ב, כל שיריו ד, 11).—ובמשמ' חשק פתאמי, חליפת מצב הרוח, Laune, Kaprize; caprice, נמצא בספרות.

***צְבִיטָה**, ש"נ,—שה"ש מן צָבַט, פֵּית הַצְּבִיטָה, בית אחיזה בכלי[1]: מאי בית הצביטה

1) [במד"ר (ויקר' טז) רק בקצור: ר' יהושע בן לוי פתר קריא באלו שפוסקים צדקה ברבים ואין נותנין, מעין זה שם קהלי לכתוב. ובובר במדרש תהלים תקן: בצבור, וקשה הלשון. ואפשר להבין פשוטו: ברצון, בכונה לתת, ואין אתה נותן.]

1) [עי' בערך שלאחר זה והערה שם.]

א״ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי (חגי׳ כג :). — ובספהס״א : צבט, ואין צביטה אלא לאכילת (שלמה בר שמואל, ס׳ סמלילם ערך לבט, בכר. 13). — ונוהג היום השמוש במלה צביטה במשמי מריטת הבשר בקצות האצבעות.

*צְבִיעָה, ש״נ.—סמ״ס מן א. צָבַע, פעֻלת הצובע, צבעין : das Färben; teinture; dyeing

קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר׳ ישמע׳ בנו של יוחנן בן ברוקה, תוספת׳ שבת ט יח). לכם, כל שהוא צורך לכם ותני עלה כגון אכילה ושתיה ומיכה וצביעה (ירוש׳ שביע׳ ז א). בגד גדול שצבעו ע״ם לחותו מה את עבר לה כמוסג׳ או כמותלם, אין תעבדיניה במוסגר מות׳, אין תעבדיניה במוהלם אסור, צבעו והזר צבעו הקדית, נאמר אם היתה צריכה לצביעה הראשונ׳ אסור ואם לאו מותר (שם ערלה ג א). הצובעו, מה צביעה היתה במשכן, שהיו משרבטין בבהמה בעורות אלים מאדמי׳ (שם שבת ז ג). שמע מינה מעימה פסולה ושמע מינת דבעינן צביעה לשמה ובו׳ (מנח׳ מג :).—ובספהס״א : פירוש הרת, תצביעה שצובעין בה העורות (ערוך ערך הרת). ובל משרת, לשון צביעה[1]) במים וכל משקה (רש״י, במד׳ ו ג). הלא תראה בי אשר יראת מיני צביעות יפריד במראית העין בין מין ומין (שקל׳ ישועה בן יהודה הקראי לס׳ העריות, LFDWDJ XVIII, עמ׳ XIV). — בית הַצְּבִיעָה, מקום צָבוּעַ בכלי[2]) : חומר בקדש מבתרומה שמטבילין כלים כתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש, אחוריים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש (חגי׳ ג א). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה (כלים כה ז.) כיצד, היו ידיו טהורות ואחורי הכוס טמאים אוחזו בבית צביעתו ואינו חושש שמא נטמאו

[1]) [כאן במשמ׳ טביעה וטבילה, ועי׳ הערה לקמן.]

[2]) [גם קביעת המלה בצורתה וגם משמעותה טעונות ברור. במקורות באות הנסחאות בית הצביעה, בית הצביטה ואף בית הצבטה, ויש אפילו שהן מתחלפות בתוך אותה פרשה של מקור אחד. לבאורה יש גם אפשרות זו לראות את כל הצורות האלה באלו היו כלן חיות בלשון במשמעות צביטת כלי בידים או אחיזת כלי באצבעות, עד שיכלו להחליף ולהשתמש בשתי המלים הקרובות במשמעותן ללא הבדל ואף בזו על יד זו, ולבאורה אפשר היה לראות גם צביטה בשנוי לשוני במבטא במקום צביעתא, הואיל ומבטא הט״ת הוא במו ת־ע או ע־ת יחד ; ואולם אין הדבר כך, ומאלפת הערתו של ו. ה. לו במדב״מ לדברי המשנה (חגי׳ ג א) : אחורין ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקידש, וז״ל : הסופר כתב תצביעה, אולם אחר זמן מה (אם הסופר עצמו, או איש אחר אשר בא אחריו, לא ידענו עתה) מחק חלק אחד ממנה, הגם שלא תקן האות בתקונה, ע״כ (מדב״מ, עמ׳ 67b). והנה ע זו, בשהיא קטועה למטה, נראית כאות ט, ומכאן שנולד החלוף צביטה—צביעה מתוך דמיון האותיות האלה בלבד. קשה היה להכיר במלה לא שביתה ושתומה זו, למה הכונה, ובבר בתקופה קדומה נחלקו על בך לא רק מה פרוש המלה, אלא אם יש לקרא צביטה או צביעה.

ומחלקת במלה זו בקביעת הקריאה ובהבנת היא המשתקפת אף בדברי האמוראים בבבלי (חגי׳ כג:) ; מאי בית הצביטה, א״ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי רבי אמי א״ר יוחנן מקום שנקיי הדעת צובעין (לגרסה עין לקמן).

והנה דברי רב יהודה בשם שמואל אינם מאפשרים כל פרוש טבעי לבטוי. אין זה מנהג הלשון לומר : צבט פלוני כלי במקום אחז בלי, ועפ״ב אין להניח שנולד מתוך שמוש זה הבטוי : בית הצביטה של כלי, ומשום כך אין להסכים לדברי הרמב״ם (פרוש המשניות, חגי׳ ג) : והיו עושין בכליהם בעובי הכלי מקום שסכנים בו האצבע כדי לשים שם האצבע בעת השתייה ולא יצטרכו להבנים היד בכלי והוא הנקרא בית הצביטה, ע״כ,

ואשר לדברי רבי אמי בשם רבי יוחנן, הבינו אותם כאלו במלה צובעין הוא משתמש במשמ׳ אוחזין בידים או נוגעים בשפתים, ומכאן אף נ״א שותין במקום צובעין (הגרסה צובטין אינה אלא שבוש מתם), באלו בית הצביעה שבבלי הוא המקום שנקיי הדעת שותים שם. ורש״י פרש : צובעין, מטבילין אובלין בחרדל או בחומץ שחוקקין בשולי הקדרה בית קיבול לעצמו ונוכה לו סביב ונותנין שם חומץ וחרדל, ע״כ. אך כל הפרושים האלה לדברי רבי יוחנן אינם אפשריים גם הם. אין זה מנהג הלשון לומר צבע פלוני כלי, לא במשמ׳ אחז בו באצבעותיו, שתה בו, הטביל בו מאכל בחרדל או בחומץ — ועל כן מן הנמנע הוא שנולד מכאן בטוי כגון בית הצביעה שבבלי.

לעמת זאת עֻבדה היא שהיו צובעים כלים בצבע ממש וכלים צבועים באלה נמצאו לאין מספר, ובפרוש מדֻבר אף בתו״מ על בלי וכוכית צבועים (עי׳ א. צָבַע), וטבעי הוא שנקרא המקום הצבוע שבִבלי בית צביעה. וטבעי גם זה שנקיי הדעת לא היו צובעים בצבע דוקא מקום זה בבלי שהיו נוגעים בו בפיהם בשעת השתיה, ולפי זה בונת רבי יוחנן בדבריו היא : מאי בית הצביעה : חלק זה של הכלי שגם נקיי הדעת,

ידיו באחורי הכוס (שם שם ח). כלי הקדש אין להם אחוריים ותוך ואין להם בית צביעה (שם שם ט). אחוריים ותוך ובית צביעה כתרומה אבל לא בקודש. אמ' ר' יוסי זה לשון כפול כל שיש לו אחוריים ותוך יש לו בית צביעה וכל שאין לו אחוריים ותוך אין לו בית הצביעה (תוספת' חגי' ג ה). לא הוזכרו בית הצביעה אלא לכסות שלא יהא שות וראשון ראשון מטמא (ר' עקיבא, שם כלים ב"ב ג ח). משקין טמאין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע כהן בכר טהור נטמא הככר. משקין טהודין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע כהן בכר טמא נטמאו המשקין וכו' (שם שם ג ט). ר' טרפון אומר ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה, זה הכלל נשלתו באחת צביעתו באחת, נטילתו בשתים צביעתו בשתים, מקום אחיזתו שם צביעתו ר' יהודה אומר כלי שיש לו אוזן ואוזן ויד ואין לו בית הצביעה (שם שם ג יא). מתניתא דרבי מאיר אבל דברי חכמי' עושין כן אפילו בקודש שאין בית צביעת תיך. כלי קודש כולן תוך (ר' יונה, ירוש' חגי' ג א). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין בחוץ בדרך שהנקיים תופסין בו (רבי יוחנן, שם שם).

צְבִיעוּת, ש"נ,—תכונת הַצָּבוּעַ, התחסדות שוא ושקר, Heuchelei; hypocrisie; hypocrisy. מלה נהוגה בִּרבור ובספרות.

א. ***צְבִירָה**, ש"נ,—ערמה צְבוּרָה, צִפּוּר, גַּל: החורש מלטמיא[1]), מצבירת העצמות, משדה שנאבד הקבר בתוכה וכו' אינו עושה אותה בית פרס (אהלי' יז ג).

ב. ***צְבִירָה**, ש"נ,—כמו א. צְפִירָה: הקופה משיעשה שתי צבירות לרוחב שלה חוץ מזה שעל גבי הערוג, הערק משיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג (הוספת' כלים ב"מ ה יג).

צביתות, עי' צְבָת.

שנפשם סלדה מלשתות במקום הצבע, היו רגילים לצבע אותו, ודוקא לא במקום השתיה, שאותו הניחו בלי צבע. אבל לכל אדם ואף לאלה שלא היו נקיי הדעת דוקא, בית הצביעה, בנגוד לתוך ולאחורים של הכלי, הוא צד החיצון של הכלי שאותו קשטו בצבעים, וצ"ע.]

[1]) [כלו' מחצבת, λατομία ביוני.]

א. **צבע**[1]), ממנו צָבוּעַ[2]), צְבוּעִיּוּת, צְבוּעָן, *צְבִיעָה, א. *צָבַע, *צַבָּע, צֶבַע[2]), *צִבֵּעַ, *צִבְעוֹן, צִבְעוֹנִי.

ב. **צבע**[3]), ממנו אֶצְבַּע, *אֶצְבָּעִי, ב. *צָבַע.

ג. **צבע**[4]), ממנו צָבֹעַ, צִבְעִי.

א. ***צָבַע**, פ"י,—שם צבע על דבר, משח את הדבר בצבע, טבל אותו בצבע, färben; teindre; to dye: הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביע' ז ג). בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק וכו' הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא רמ"א ידלק הבגד וחכ"א יעלה באחד ומאתים (ערלה ג א—ג). אבות מלאכות וכו' והגווז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמסך וכו' (שבת ז ב). המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה וכו' קליפי אגוזים קליפי רמונים איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן בסבכה (שם ט ה). שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). הנותן צמר לצבע וכו' צבעו כאור וכו', לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום וכו' (ב"ק ט ד). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש' שבת ז ב). — ובסהמ"א: ולפי זאת ההקדמה אמרו שות הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו אין אנחנו הצובעים כלל אבל השם חדש המראה וכו' (ר"ש אי"ת, מו"נ א עג).—וביני' פוע', צוֹבֵעַ, כמשמ' ש"ז, כמו צַבָּע: מי סובין שנצרכין הצובעים (הלכות ישראל, פסחי' ג א).—וביני' פעו', צָבוּעַ, שצבעו אותו: אף מי שהיו ידיו צבועות אסטים ופואה לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלים בו (רבי יהודה, מגי' ד ז). של בית ר' גמליאל היו מוליכין כלי לבן שלהם לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת וצבועין מערב שבת ולפי דרכינו למדנו שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (ר' אלעזר בר' צדוק,

[1]) בערבי צבע' a).
[2]) [ועי' בהערה למלה זו.]
[3]) בערבי צבע b) ולא נתברר מקורו ועקר משמעו.
[4]) בערבי צ'בע c).

a) صبغ b) صبع c) ضبع

תוספת' שבת א כג). יכול יהו מטמאים בין צבועים בין שאינן צבועים, ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים, מה פשתים בברייתו, אף צמר בברייתו, איציא את הצבוע בידי אדם ולא איציא את הצבוע בידי שמים, תלמוד לומר לפשתים ולצמר, מה פשתים לבנה, אף צמר לבנה (ספרא ויק, תזריע, נגע' פרק יג). וראיתם אותו, ברי שיהא ניכר בין תצבועין (ירוש' ברכ' א ה). אין מוליכין לבית האבל בכלי זכוכית צבועה מפני שהוא טוענו טענת חנם (שם דמאי ד ו). הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו, בגון לולינום ופפום אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן (שם שביעי ד ג). כלי פשתן הרקים הבאים מבית שאן בכלי צבועין הן (ר' זעירא, שם קדוש' ג ד). חייב אדם לעשות ציצית נאים ומזוזות נאות ולכתוב ס"ת נאה בריו נאה וקולמוס נאה ולבלרין נאין ובקלפים נאים ועורות צבועים (סופר' ג יג). — ובספה"א: אוררא דנדא, מובין הצבועין בצבע שקורין פוויליי"ד (רש"י, ע"ז כח:), ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). — ואמר המשורר: בשפה מדמי לבי צבועה, ובת עין בבת עיני קרועה (רמב"ע, תרשיש ז, 47).—ובהשאלה, *צָבוּעַ, מי שמזיף ומסתיר את מראהו האמתי ומראה את עצמו בצבע אחר, מי שאין תוכו כברו, שמראה עצמו כחסיד וצדיק ללא אמת, מתחסד, hypocrite; Scheinheiliger, Heuchler: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס (ינאי המלך לאשתו, סוטה כב:), — ובספה"א: ובאמרו מנסתרות נקני ביזון אל תכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מכת הצבועים המזוייפים מתוכם ואנשים באלה צריכים שמור לתשמר מאד מחברתם (ר"י מוקקאטו, כפולות יהודה כ). —ואמר המשורר: והם כפרעים, ונראים כרֵעים, הם הצבועים, בצבע נחשים (רמב"ע, אליכם אמונים, דיואן ר, גולד'). את מי אשלח מי ירד לי בגבורים את רבנינו הגאונים המאורים, את צדיקינו הקדושים בארץ, העשירים — גבורי ציד וטרף, המשבילים הנותנים לנו ערץ, הצבועים המטובלים ובידם שרץ (ילי"ג, דור המדבר, כל שיריו ה).

—נִפע', ˚נִצְבַּע,—צֻבַּע איתו, קבל את הצבע שהושם עליו: והמחיצה השלישית (שבעין) היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירה אלא שהיא נצבעת בעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ובינ' נִצְבָּע, גם בםשמ' ת"ז, בעל צבע מן הצבעים: ובהסכמה מהם אמרו שזה הכגר הלבן אשר הושם ביורת האיסטים הנצבע לא האיסטים השחירו כי השחרות מקרה בגשם האיסטים לא יעבור לזולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג), — ובמשמ' רַב צְבָעִים, ואמר הפיטן: לך חיות עליות בתחתית כס הנקבע ואראלים וחשמלים אזורי זיו הנצבע (רסג"נ, סנאים סאכנים, סחר' יוה"כ, ספרד').

—הִפע', ˚הִצְבִּיעַ[1], — כמו נִפע', ואמר המשורר: עת עת יחשב חטאי להתלבן אותי בשני יום ליום יוצבע (ר"י חריזי, הענק א ז, ס' היובל להרכבי). — ואמר המליץ: הצבעים מהמכתבים אשר נמשחו בצבע ולא נחקקו בסלע יזהירו גם עתה באלו כזמנינו הצבעו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, לג.).

—הִתפ', ˚הִצְטַבַּע[2], — שָׂם צֶבַע על עצמו: מניין כגון שלא יצטבע בו (בפרי ערלה) בפירי הראוי ליצטבע בו (רש"י, קידוש' נו:, ד"ה מניין).—ובמשמ' קבל את הצבע שהושם עליו, כמו נִפע': ופירוש לקלוט את העין שיקבל את הגוון והענין שיתחיל לתצטבע (פרוש המשני' לרמב"ם, שבת א ו). ויקרא המחיצה הקרניית אלא שהיא מצטבעת בצבע המחיצה אשר תחתיה (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כא:), — ובהשאלה: בימי רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שום צדיק הולך בלא תורה ובלי מצוה היו דוחקין אותו לעשות אבל בזמן הזה שהכסף מצטבע מן הסיגים לא יצטבעו מן הכסף (ספר חסידים התתשסט). ואין כלי זה החוש מצטבע בזה

---

[1]) [בתוספת' כלים (ב"ב ו ו) גם הִפע': מצאת אחר הדלת או בסותה וכו' טהורה ולעולם אינה טמאה עד שיצביענה לבגד, ע"כ, והגיה הגר"א: שיצניענה, עי' ערך צנע.]

[2]) [וכן בארמ' שבמקרא: ובטל שמיא יצטבע (דני' ד יב).]

בעצמו (רלב"ג מלחמ' ה' א ג).—ובמשמ' מוסרית, היה צִבּוּעַ, לא היה תוכו כברו: לא אצטבע ולא אתכחש לדעותי (גרשדסקי, בלין מערה עז).

ב. *צָבַע, קל לא נמצא.

—הִפעי', *הִצְבִּיעַ, — הרים האצבע: וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה, אם היו שנים שוין הממונה אומר להן הצביעו, ומה הן מוציאין אחת או שתים ואין מוציאין הגודל במקדש (יומא ב א).— ובספהמ"א: כיצד מפיסין, עומדין בהיקף וממנים על מניין שמינים מאה או אלף וכו' והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן אחת או שתים (רמב"ם, תמידים ומוספין ד ג). — ובהשאלה, הפיל גורל, חוה דעתו ע"י הרמת אצבע. ואמר הפיטן: ובהמלך לבראת יציר ראש טבעים כעדם חלו מלך ומשרתיו מצביעים ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים (ר' משה בר קלונימוס, אדני, קרוב' אחרון פסח). —"ונהוג היום בדבור. ובספרות במשמ' עמד למנין להביע דעתו בעד הצעה שנרונה או בעד מעמד בבחירות. —"וְהִצְבִּיעַ על פלוני, הֶראה עליו באצבע.

—נִפעי', "נִצְבַּע,—כמו הִפעי', ואמר הפיטן: נועלו ומכלו ועמדו עטרה והפיסו תחלה על תרומת רשן, נצבעו שנית על מעשה כבש (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). נצבעו בפים להשתיק מדון (סדר עבודה, .Elbog., Stud, עמ' 175).

*צַבָּע, ס"ז, — אומן שמלאכתו לִצְבֹּעַ בגדים וכדו': הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביעי' ז ג). אלו עוברין בפסח, בותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי וזומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים (פסחי' ג א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ק ד). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב"ב ב ג). מוסף היורה של שולקי זיתים טמא ושל צבעים טהור (כלים ה ה). הצבעין והטבחין לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין נבילה (תוספתי שביע' ה ח). צבעין קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שבת ע יח). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (שם ב"מ יא כד). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה (שם שם יא ל).

לא יצא החייט במחט שבכליו וכו' ולא תצבע בדוגמא שבאונו (ירוש' שבת א ג). הצבעים שבירושלם היו עושין מחיטה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שם ז ב). מביאין כלים מבית האומן כגון בר מבית הכדד וכו' אבל לא צמר מבית הצבע וכו' (מו"ק יג:). שלא ילמדנו (את העבד העברי) לא צבע ולא טבח וכו' (מס' עבדים ב).

צָבֹעַ[1], צבוע, ס"ז, מ"ר צְבֹעִים,—אחת מחיות הטרף, Hyäne; hyène; hyena: והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הַצְּבֹעִים המדברה (ש"א יג יח). —ואמר בן סירא: מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גני' יג יח). — ובתו"מ: צבוע הזכר נעשה נקבה (ירוש' שבת א ג). הזאב והארי ודוב וכו' (הרי אלו מועדין), תני ר' מאיר אומר אף הצבוע, א"ר יוסי בי רבי אבין לא אמר רבי מאיר אלא בצבוע זכר שיש לו שעה שהוא קשה כארי (שם ב"ק א ה). הצבוע הזה ממפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים ותמשה מיני צבעונים (רב הונא בשם רב מתנא, מד"ר בראש' ז). — ובספהמ"א: גי הצבעים, שמצויין בו הצבועים (רש"י, ש"א יג יח). אין ראוי לאדם שיהיה גדול חימה כטיבעת חיות רעות והצבעים (ר"י א"ח, תקון מדה"נ כרשב"ג, מ). ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף (הוא, כוזרי ג יא). היו מעטים יראים בורחים ומסתתרים מחיות השדה ומרוב הצבועים והיו נויהם בראשי ההרים (קלונימוס, בעלי חיים א א). המו"ם הלך אל האריה מלך הצבועי"ם שהם חיות טורפות (שם ב ד). — ואמר המשורר: עזבנום בערבה לצבועים ותנינים ונמר וחזירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז, הרכבי, 40). כי לא יחי עלם עדי יטרוף כבש כפיר יער וצבוע[2] (רמב"ע תרשיש ח, 50).

---

[1]) בערבי' צַ'בֻעa), ולא נתברר מקור שרש זה ועקר משמעו. [ועי' צָבוּעַ, הערה, צֶבַע, הערה.]

[2]) [מנקי': וְצָבוּעַ.]

---

[a]) ضبع

צֶבַע [1]), ס"ז, מ"ר צְבָעִים, — צֶבַע הרבר, הגון שהרבר נראה לעינים אם אֹדם או יֹרק או צֹהב, Farbe; colour, couleur, ובהרחבה, בגד צבוע באחר הצבעים: שלל צְבָעִים רקמה צֶבַע רקמתים (שפט' ה ל) [2]).—וכתו"מ: אף במשמ' עצם החֹמר שצובעים בו את הבד[3]): אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנרלים הדשים שלקח לשמן (ערכי ו ה). אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע (ספרא ויק, נהר פרק א). אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' שבת א ו). סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה בצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן וכו' בנימין ישפה וצבע מפה שלו רומה לי"ב הצבעים (מד"ר במדי ג).—*מֵי צֶבַע: מי הצבע פוסלין אותו (את המקוה) בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשנוי מראת (ר' יוסי, מקוא' ז ג). — ובספהמ"א: מובין הצבועים בצבע שקורין פוויליי"ד [4]) (רש"י, ע"ז כח:, ד"ה אודרא). אם עירה צבע נסיון ביורה את פוסל כל היורה (תוס', מנח' מג:, ד"ה טעימה). המוציא קליפי אגוזין וקליפי רמונים אסטים ופואה ושאר הצבעין כדי לצבוע בהן בגד קטן וכו' חייב (רמב"ם, שבת יח ט). וחריע הוא הצבע שצובעין בו הבגדים (תוס', שביעית ז יז). שוה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו וכו' השם חרש המראה ההוא בבגד בהתחברו לצבע הארום אשר נחשוב אנחנו שהצבע ההוא נכנס בבגד (ר"ס א"ת, מו"נ א עג). החכמה היא צבע הנפש ולא יתכן שיהיה צבע הבגד טוב אם לא יהיה נקי (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז). ואחר הכתיבה תיבשנה ואחר תעביר עליה טבעת כסף או זהב או אי זה צבע שתרצה וישאר הרושם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ד). וקנו נוטח לצבע הערמונים (משה מיץ, בספר אילים ליש"ר מקנדיה).—ואמר המשורר: מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית תשקרים גל (רמב"ע, תרשיש ה, 49). וישיא אמונתו וייגע לפתותו בהונו וגם בשלל צבעו [1]) ורקמותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). בבשולו וגם צבעו וריחו יבינון בחזותו והריחו (ר"י זבארה, בתי הנפש בסוף פי טעמים, דודזון, 165). — ובהשאלה, צִבְעֵי הנפש: לנפש צבעים רותיים והם נראים בתנועת עפעפי העין (תקון מדה"נ לרשב"ג, יג). החכמה היא צבע הנפש (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז).—־ומליצה, שְׁלַל צְבָעִים[2]) במשמ' הרבה צבעים: הבקר אור בצאת השמש בגבורתו וכו' יתן שלל צבעים לבנות ושריקות במראה תוהב מעליהם מריקות (ר"י סטנוב, דברי ריבות, א:).

עקר מיני הצבעים:

אָדֹם. — ∞אָכֹם, מגון האשכרוע, נוטה לשחור. — אָמֹץ.—∞אָפֹר. — בָּרֹד.—∞וָרֹד. —חום. — *חִוֵּר. — חַכְלִיל. — חָמוּץ. — יָרֹק. — כֵּהֶה.— *כָּחוֹל.—כָּתֹם.—לָבָן.—*סָגֹל.—*צָהֹב.—צָחוֹר.— *שָׁחֹם, שחרחר אדמדם, חום שחרחר.— *שָׁחֹף, אָפֹר, grey; gris; grau.—שָׁחֹר.—שָׂרֹק.

---

1) בערב' צִבְע' a) [ועי' בהערה הבאה.]

2) [על פי הוראת המלה צֶבַע בלשון החכמים פרשו ותרגמו כל המפרשים והמתרגמים אף שְׁלַל צְבָעִים שבמקרא. ואולם אין שרש צבע זה במשמ' צבע וגון במקרא, ולעמת זאת נמצא הכטוי עיט צבוע (ירמי' יב ט), וכמבאר בהערה לערך צָבוּעַ פרוש הכטוי הזה הוא שלל וטרף (מלשון ויעט העם אל השלל), ומכאן שגם שלל צבעים פרושו שלל וטרף ולא דוקא שלל בגדים מגוונים. ואף (שלל צבעים) רקמה אין פרושו רקמת בגדים, אלא היא מלה אחרת הנמצאת גם במזי (תהל' מה יה) לרקמות תובל למלך, וגם ביחזק' (יז ג) על הנשר, העוף הטורף אשר לו תרקמה, ואף היא פרושת שלל, מלקות ובדו'. ולפי זה נראת כי צבע שבמקרא (בצרופים: שלל צבעים, עיט צבוע) אין קשר לו אל צבע שבתו"מ (השאול מארמ'), אלא קרוב הוא אל צָבֹעַ, שם החיה תשוללת והשודדת, בקרבת שם העוף הטורף עַיִט אל עיט צבוע, שלל צבעים, וצ"ע. ובספהמ"א השתמשו בצרוף שלל צבעים בהבנת התרגומים והמפרשים. ונהוג הכטוי אף במשמ' ת"ז, מגוון, בעל צבעים רבים.]

3) [עי' גם ערך צִבַע.] 4) [בלו' violet, סגל.]

a) صبغ

---

1) [מנק': צְבָעוֹ לשם המשקל, ואולי צ"ל צְבָעָיו.]

2) [עי' הערה לעיל.]

***צֹבַע,** צובע, ש"ז, מ"ר צֹבְעִים, צובעים, — הדבר שבו צובעים, כמו צֶבַע במשמ' זו: כלל גדול אמרו כשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים[1]) ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שביע' ז א). וממין הצובעים[1]) ספיחי אסטים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שם שם).

צִבְעַד, עי' צִיכְחַד.

***צִבְעוֹן,** ש"ז, מ"ר צִבְעוֹנִים, צבעונין[2]), — א) כמו צֶבַע: שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת (ספרי במד' קטו). עניות עושין אותן (את הסרכיטין) של מיני צבעונין, עשירות עושין אותן של כסף ושל זהב (רב הונא, שבת נז:). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (סוף בשם רב מתנא, מד"ר בראשי ז). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן במיני צבעונין תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שם במד' יג). מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, שהתכלת דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ר"מ, שם שם יז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחו' בובר, תזריע ג). מיד כשעלה משה למרום פתח הקב"ה שבעה רקיעים והראהו ארבע ציבעונים שעשה מהם משכן וכו', אמר לפניו רבונו של עולם איני יודע דמות ארבע צבעונים, אמר לו חזור לימינך, חזר וראה גדוד מלאכים שלובשים לבוש דומה לים אמר לו זו היא תכלת וכו' אנשים לובשים לבוש אדום, אמר לו היא ארגמן וכו' (פסיק' רב', מתן תורה, לח:). אמר פרעה מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישראל, אמרו לו סוסיא שלך מפני שהיתה צבעונין ולא היה כיוצא בה בעולם (מד"ז שה"ש א, בובר, 15). — בגדי צבעונין, כלי צבעונין: גזרה שלא לוכל בשר וכו' ושלא ללבוש בגדי צבעונין (ר' יוחנן בשם ר"ש בן יוצדק, ירוש' כתוב' ז ט). כלי פשתן הדקין הבאין מבית שן בכלי צבעונין הן (ר' זעירא, שם שם). ושמחת בחגך במה משמחם, ביין וכו' תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין (פסחי קט.). — ובסהם"א: והיו מלבישין אותנו צבעונין ומשימין בידינו שתי חתיכות אחת של תמאח ואחת של דבש וכשנעורות אמותינו רואות אותנו רחוצים וסוכים ומלובשים ממשי (מדרש ויושע, ס' דברי חכמים, ה). כתובת קעקע האמורה בתורה הוא שישרט על בשרו וימלא מקום השריטה כחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים (רמב"ם, עכו"ם יב יא), שיהיו כתובים בדיו, למעט שאר מיני צבעונין כגון האדום והירוק וביוצא בזה (הוא, תפילין א ה). כשתראה השתן במראה מריה ומוגלה וכצבעון העופרת יורה על הצמח ועל השעול ועל המרה (ר"י זכאריה, הלכות השתן, טעטועים דודזון, 172). כשתראה השתן צהוב וזך כמראת האש ודומה כצבעון הזעפרן ועליו קצף רב יעיד על בעליו שעול ושדפון ורזון בגופו (שם, 173). אמר חנניה בן יצחק מצאתי כמה שהעתקתי מגילות הקדמונים מגילות גוילים כתובות בזהב ובזולתו מן הצבעונים (מוסרי הפילוסופים א ג). — ב) *כמו צָבוּעַ, אדם שאין תוכו כברו: הצבעונים שמראים עצמם כפרושים ונזירים וכרחוצים בשבע כיורים ושבע תועבות בלבות אגורים (ר"א מסטריזיג בספרו עולם הגדול, שנת תק"ס).

***צִבְעוֹנִי,** ש"ז, — שם פרח וצמח, Tulpe; tulip(e), נוהג בדבור ובספרות.

***צִבְעִי,** ת"ז, — שיש בו תכונת הצָּבֻעַ, כהמי, אכזרי: שהמינים אשר ימצאו למדות המגונות שלשה רבוי התאוה ולא יראת החטא והצבועית וכו' ואולם אשר הפך הצבועית הנה הוא ראוי שיאמר שהיא המעלה שהיא ממעל לטבע האנושי וכו' יתחייב שתהיה זאת התכונה מתהפכת לצבועיית לפי שכמו שאין לצבוע באמת רבוי התאוה וכו' נקרא האדם אשר יחזיק בזאת התכונה צבועי וכו' התענוגים הצבועיים כמו אשר יסופר מן האנשים שהם מבקעים בטני ההרות ויאכלו העוברים וכו' אשר קצתם

---

[1]) [כך בדפוס וכך גם במשנה שבבבלי ובירוש', ובמשנ' מנק' ליוורנו מנקד: הַצּוֹבְעִים, ובמדב"ם: הצבעים, ואולי הכונה: צוֹבְעִים, מ"ר של צוֹבֵעַ, חסר הַצּוֹבֵעַ. ובגמ' ירושי שם: צבע לאדם וכו' צבע לבהמה וכו'.]

[2]) [בעצם אין צִבְעוֹן, מ"י, בתו"מ, ואין אולי צבעונים אלא במ"ר של צֶבַע, בדגמת זרע—זרעונים, סם—סממנים ובדו'.]

יאחב אבילת הבשרים הנאים וקצתם עושים חבשילים ומאכלים מעוברי ילדיו למכור בחנות וכו' אמר (אריסטו) אלו הפעולות כולם צבועיות (יוסף כספי, ספר המוסר ו, כ"י ועיקן). ויבט האר"י אל הנמ"ר ויאמר לו אלו התבונות והטבעים שוברו אלו הכתות מעצמם לא ינתנו אלא לחיילות המלכים מבני אדם ושלטוניהם ונגידיהם ושרי הצבא ומנהיגי המלחמות והם כוה יותר צריכים וענינם להם יותר נאור לפי שנפשותיהם צבעיות (קלונימוס, בעלי חיים ג ה, יט:).

צבר [1]), מסנו א. *צְבִירָה, צִבֵּר, *צֶבֶר, צִבָּר.

צָבַר, פ"י, יִצְבֹּר, תִּצְבָּר־, יִצְבְּרוּ, — צָבַר הרבה דברים יחד, אספם יחד במקום אחד, ;aufhäufen ; tasser to heap up: ויקבצו את כל אבל השנים הטבות הבאת האלה וַיִּצְבְּרוּ בר תחת יד פרעה (בראשי מא לה). וַיִּצְבֹּר יוסף בר בחול הים הרבה מאד (שם שם מט). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת וַיִּצְבְּרוּ אתם חמרם חמרם (שמות ח ט–י). הוא לכל מבצר ישחק וַיִּצְבֹּר עפר וילכדה (חבק' א י). ותבן צור מצור לה וַתִּצְבָּר־כסף בעפר וְחרוץ בטיט חוצות (זכר' ט ג). יִצְבֹּר ולא ידע מי אספם (תהל' לט ז). אם יִצְבֹּר כעפר כסף ובחמר יכין מלבוש (איוב כז טז). — ואמר בן סירא: ותצבר בברול זהב ובעפרת הרבית בכסף (ב"ס גנ"י מז יח). — ובתו"מ: חבונה גדר בינו ובין ר"ה מותר להעמיק עד הסלע, מה יעשה בעפר, צוברו ומתקינו (ר' יהושע, שביעי' ג ט). צוברו בתוך שרהו כררך המובלין (ר' עקיבא, שם שם). צבר את הקטורת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית כולו עָשן (יומא ה א). מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא (תמיד ו ג). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס, אם היו מביאין וצוברין לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת' דמאי ה י). מביא ארם עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרותו לטיט (שם ב"מ יא ו). בשעת זבלים מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים כדי שיישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שלשים יום (ר' יהודה, שם שם יא ח). צובר את גרנו לתוכו ונמצא מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (ירוש' שביע' ב ז). המוכר בית לחבירו כיון שצבר לתוכו פירות קנה (ר' אמי בשם ר' יוחנן, שם ב"ב ג א). הבורר צרורות מתוך ברייו של חבירו חייב לשפות לו, ר' בון בר כהנא אמר באומר צבור ואקנה (שם שם ו א). אוחז את הבוך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו ומעלה בגודלו עד שמגעת לבין אצילי ידיו וחוזר ומחזירה לתוך חפניו וצוברה כדי שיהא עשנה שוהא לבא (יומא מט:). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות וכו' וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים (מד"ר ויקר' לה). נפלה מרגלית מעל ראשו מה עשה, צבר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחר ולא מצאה וכו' (שם רות, סוף). — ובינ' פָּעוּל, *צָבוּר, שצברו אותו: מצא פירות צבורין [1]) חייב להכריז (תוספת' ב"מ ב ו). עמדה ואכלה מפירות הצבורין חייבת (ר"ש לקיש בשם ר' הושעיה, ירוש' ב"ק ב ג). הבורר צרורות מתוך ברייו של חבירו חייב לשפות לו ר' בון בר בהנא אמר באומר צבור ואקנה, אבל אם היו צבורין משעה ראשונה לא בדא (שם ב"ב ו א). תבואה צבורה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר להסתפק ממנה בשבת (ת"כ, שבת קכו.). אבנים צבורות לגדר (ר' חייא, ב"ב סט.). היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה, בימות החמה פזורה שלא תתעפש, בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (ת"כ, כריתו' ו:). — ובסהמ"א: צבר של קורות פי' קורות צבורות זו על זו (ערוך ערך סוול). והוצרך לנענעו ולשוטחו (את הקש) לשביבה שלא יהי' צבור וקשה (רש"י, שבת ג., ד"ה קש). וכל הגופות צבורות בו (בעולם) במכמנים כל דבר למה שצריך לו (כ"י א"ת, מו"ה, פיוט ו). — ואמר הפיטן: הועל אין לגבר בזהב ובכסף צבר

[1]) גם בארמי וסורי, בערבי קצת דומה לזה צ'בר [a]). [ובלשון אוגרית נמצא צברת במשמ' עדה, חבורה.]

[a]) ضبر

[1]) [ועי' צִבָּר.]

ולא ישא יום מהומה מכל אשר לו מאומה (ר' יצחק אבן גיאת, מה יתרון, סעה"כ 22). יהלמני דבר עון אשר א צ ב ו ר, נשמו ימי עדנה ובא העת לקבור (ראב"ע, ובכן ה', איגר 252).

— נפע', *נִצְבַּר, — צֻבַּר אותו, נאסף, נקבץ: ובלבד פירות שראוין ל י צ ב ר (ר' שמואל ב"ר יצחק, ירוש' ב"ב ג א). משבח ושירה של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קְדושים ומריגיון המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעית להבה נ צ ב ר ו ת ונגנזות וכו' (היכלות רב' ג, ביהמ"ד ילינק ג, 84). — ואמר הפיטן: אם ת צ ב ר נ ה על אבן אחת תשעה קבין מוחי ילדים מונחים אללי לי (ר"א קליר, אם תאכלנה, קינ' ת"ב). והדם שנקמם הוא כשר אבן יהיה עבות נ צ ב ר כן הערכה מינה רכה על הנחל או במדבר (ארבעה מינים, מקור ארס לובה, הסלת :).

— הפע', *הֻצְבַּר, הוצבר, — כמו נִפע': אדם הראשון מכל העולם כולו ה ו צ ב ר עפרו (ר' מאיר, סנה' לח.). שעה ראשונה ה ו צ ב ר עפרו, שנייה נעשה גולם וכוי (ר' יוחנן בר חנינא, שם לח:).

— הִפע', *הִצְבִּיר, — כמו קל. ואמר הפיטן: ותגני חן מוצהב בנצול צול רהב, וכביר ה צ ב י ר יהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח). — ואמר המשורר: את סוללותיך עלי ת צ ב י ר י ואת זרועותי כתומרים ת צ ב י ר י (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר יג, ס.).

*צַבָּר [1], ש"ז, — שם צמח שעליו העבים יוצאים כמעין כוכבית מן השרש, ושמיצו מר, עֲלְוַי, כשיראה בקיאים מהרופאים : Aloe ; aloès ; aloe שהשקו חולים נוטים למות סמים הנקראים בערבי שה"ם חנט"ל ובלעז קילקונטריד"א ואשקמוניא"ה ו ה צ ב ר ובלעז אלוא"י וביוצא בהם (ר"ש א"ת, ממנה פרקים להרמב"ם ד). ה צ ב ר הוא אלוי חם וטוב לכל מיני נפוחים ולמעד הרגלים (אסף הרופא, כ"י מינכן, 31 :). או ישים עליו פת חם או יטיף בו צ ב ר בלול

[1]) [מן הערב' צַבִר [a]), והוא שם העֲלְוַי במקורות, ורק אחרי שהוכנס הצמח האמריקני cactus לארץ, התחילו לקרא גם לו כשם זה. ובמובן חדש זה נהוג השם היום כדבור, אף בכנוי לילד שגדל בארץ ישראל ולא למד מדרכי ארופה.]

[a]) صبر

עם מים ויסותו (התולעים) (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). ולסתום הכאה ולהצמית בשר' תתכשנו ב צ ב ר ולובן ביצה (שם ד ג). בו ישפוט האדם שזאת העוגה הנראית הירוקה מחוץ הלבנה בפנים היא לחם והוא היותר נאות שבמזוגות לו, ושזה המין הצהוב המהיר לתתפרק הוא צ ב ר והוא מר (אמו"ר לראב"ד א ו, 28).

*צֶבֶר [1]), ש"ז, — עֲרֵמָה: צ ב ר של קורות שחישב עליהן מאתמול מותר לטלטלן (ר' יוסי בן שאול, ירוש' שבת ד ג). צבר את העפר והביא מכברות וכבר את ה צ ב ר האחד ולא מצאה (את המרגלית) (מד"ר רות, סוף). — ובכתה"א: תנן התם באהלות פ"ג וכו' וכן צ ב ר [2]) של קירות צבורות זו על זו (ר"ח סוכ' כ:). צ ב ר י קורות צבורות זו על זו אינו אהל (ר"ש, אהל' ג ז). — ואמר המשורר: חשקה... כדינר מן ה צ ב ר י ם חשים במותם משקל עקרים (תרומ' אבן סינא, הנהגת הבריאות בזקנים).

צִבּוּר, *צִבּוּר, ש"ז, מ"ר צִבְּרִים, *צִבּוּרִים, — א) מה שנצבר יחד, דברים צבורים יחד, כמו ערמה, Haufen ; tas ; heap: שימו אתם (את ראשי בני המלך המומתים) שני צִבְּרִים פתח השער עד הבקר (יהוא, מ"ב י ח). — ובתו"מ: שני צ ב ו ר י זיתים וחרובים שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ד). ואלו (מציאות) חייב להכריז מצא וכו' צ ב ו ר י פירות צ ב ו ר י מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה וכו' (ב"מ ב ב). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם צ י ב ו ר (תוספתי ב"מ ט יט). לא אמרה אלא צ י ב ו ר י ן הא זיתים לא מה בין ה צ י ב ו ר י ן מה בין הזתים (ירוש' פאה ו ד). צ ב ו ר אחד של חמץ ולפניו שני בתים בדוקין ואתא עכבר ושקל וכו' (פסח' י.). עושה אדם שני צ י ב ו ר י מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה והקורה מעמדת את המלח (ב"ב כ:). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכו' ועשה צ ב ו ר י ם [3]) והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצאה (ר' ברכיה בשם ר' נחמיה, מד"ר ברא' לט). חמור חמורתים, כלחי החמור לצבור

[1]) [עי' סְזָאר והערה שם, וגם צֻזָאר, הערות.]

[2]) [בדפוסי המשנה (אהל' ג ז): ס ו א ר.]

[3]) [עי' לעיל ערך צֶבֶר.]

ציבורין[1]) רבים (רש"י, שפטי' יה יו). ציבורי ויתים ששכחן תחת האילן הרי זה מותר כהן משיפסקו העניים מלחזור אחריה (רמב"ם, מתנות עניים ה יח). — וכהשאלה לקבץ דברי חכמה, ואמר הפיטן: צבור משלי חכמים וחידותם נחקקו בנבואה המה דברי דודים ערבים ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים (אזהרות לריי"ל בר לאונן, כז:). — ב) *צִבּוּר במשמ' המון עם, ערה, קהל, Gemeinschaft, Öffentlichkeit; public; congregation, publique: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים (תעני' ג ח). אל תפרוש מן הצבור (הלל, אבו' ב ד). שהוראת כהן משיח לעצמו בהוראת בית דין לציבור (הורי' ב א). מה בין פרק ראשון (של שמע) ומה בין פרק שני וכו' א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב א). כאן ביחיד וכאן בציבור (בשם ר' יונתן, שם ה א). הדא דאמר בציבור אבל ביחיד תחנונים הן (שם שם ג). כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ר' אבין בשם ריב"ל, שם פאה ז ו). אלו נאמר כבית שמאי ויש ציבור כבית שמאי (ר' מנא, שם שם). מקובל אני שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (שם שבת א ד). היה ציבור שליש זכין, שליש טמאין, שליש טהורין וכו' (שם פסחי' ז ו). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). ואין הציבור נידון אלא אחר רובו (ר' זעורה, שם תעני' ג ד). כך היה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור (ר' יהודה, ברכ' לא.). אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו' ושפירשו מדרכי צבור וכו' יורדים לגיהנם (ר"ה, כ"ה יז.). למה צבור מתפללין (חכמים לרבן גמליאל, שם לד:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראו בנחמת ציבור (ת"כ, תעני' יא.). מכאן שאין מעמידין מתורגמן על הציבור וכו' (ר' אבהו, חגי' יד.). אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור (רב חסדא, סוטה לט:). ושאר פורעניות המתרגשות ובאות על הציבור כגון חיכוך חגב וזבוב וכו' לא היו מתריעין אלא צועקים (ב"ק פ:). הורה עם הצבור ועשה עם הצבור יכול יביא פר לעצמו וכו' (ת"כ, הורי' ז.). כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו (שמח' ב י). ונאספו שמה כל הערים זה הציבור, וגללו את האבן שמשם היו שומעין את התורה (מד"ר בראש' ע). שמשאוי של צבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאן של צבור בעצמו (שם דבר' א). ויקריבו אותם לפני המשכן, מלמד שמסרום לצבור (שם שה"ש, יפה את). כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו האיך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל ונוטל את שלו מתחת ידיהם (שם שם, אל גינת). ארבה בפרענות, הרבה העצים אלו הלגיונות, הדלק האש אלו המלכים, התם הבשר זה הצבור (שם איכה, פתיח'). — צָרְכֵי צִבּוּר, צרכיו ועניניו של הצבור: העוסק בצרכי ציבוד כעוסק בדברי תורה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ה א). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד"ר שמות ו). ס' הלכות למרני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר' יהושע בן לוי, שם שם). — קָרְבְּנוֹת צִבּוּר, קרבנות שהצבור חייב להביאם: אימורי צבור יוכיחו שהן מותרין לשמן והשוחט לשמן חייב (ר"א, פסח' ו ה); חמשה דברים באין בטומאה ואינן נאכלין בטומאה וכו' וזבחי שלמי צבור ושעירי ראשי חדשים (שם ז ד). חטאת הציבור והיחיד, אלו הן חטאות הציבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות וכו' (זבח' ה ג). הקטורת וכל קרבנות ציבור באין מתרומת הלשכה (כתוב' קו:). — — תַּעֲנִית צִבּוּר, צום שנגזר על הצבור כלו: בתשעה באב ובתענית ציבור בסיכה שהיא של תענוג אסור ושאינה של תענוג מותר (ירוש' מע"ש ב א). בעירובין ובתענית ציבור נהגו הכל כרבי מאיר (שם עירובי' ו ח). בתענית ציבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו ברגבו (ר' זעורה בר חמא, שם יומא ח א). — שְׁלִיחַ צִבּוּר, ובקצור ש"ץ, העובר לפני התבה בבית הכנסת: המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו (ברכ' ה ה). כל מה שש"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך (ר' אחא בשם ר' אבא, ירוש' שם ד ד). אמרו לו לרבן גמליאל למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (ר"ה לד:). ועי' שָׁלִיחַ. — אֻמַּת צִבּוּר,

[1]) [נ"א: לצבר צברים.]

יראה מפני הצבור: לעולם תהא אימת צ ב ו ר עליך שהרי כתנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינת (ר' יצחק סוטה מ.).—ונהוג היום במשמ' פחד של הנואם בעמדו לפני הקהל, וגם בארמ' א י מ ת א ד צ ב ו ר א במשמ' זו. — ובמתמ"א: במה דברים אמורים שאין עיר מחולקת ב צ י ב ו ר י ן ובחבורות (הלכות פסוקות לתלמידי ר' יהודאי גאון, 122). בחבר עיר וכו' פי' אחר צ ב ו ר מקום שמתחברין בני העיר להתפלל בו (ערוך ערך חבר). הטל עליהם צרכי צ ב ו ר והם כלים מאליהם (רש"י, במד' יא כח). אין הצ י ב ו ר מתפללין תפלת נדבה לפי שאין ה צ י ב ו ר מביאין קרבן נדבה (רמב"ם, תפלה א י). ופעם אחת דחקה השעה את הצ ב ו ר בבית שני והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום (תוס', תמידין ומוספין א ג). הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד וכו' והסופר שטעה בשטרות ומלמד תינוקות וכו' מסלקין אותן בלא התראה וכו' הואיל והעמידו אותן ה צ ב ו ר עליהם (תוס', סנהדרין י ז). וכלל שגור בפי הכל אין צ ב ו ר עני[1] (ממלת הימים ג ג, יד.). צ ב ו ר ר"ת צדיקים בינונים ורשעים (קידיא, ככר לאדן, קלו:).

א. **צבת**[2], ממנו צָבַת, *צְבָת.

ב. ***צבת**[3], ממנו א. *צָבַת.

א. ***צָבַת**, פ"ע, — נתחבר ונתקשר: כל העולם כלו לא נברא אלא ל צ ב ו ת[4] לזה (ר' שמעון

---

[1]) [בתלמו' (ירוש' גיט' ג ז) בארמ': לית ציבור כוליה עתר לית ציבור בולי מיעני.]

[2]) בארמי' צבת? בערבי' צ'בת[a]), קבצ' בכפה, אחז בכפו, ואחז במהירות. [באשו' צבת הוא תפעל הרגיל והמצוי מאד בהרבה צרופים, במשמ' אחז; וכן נמצא אף בדברי אחיקר שבתעודות יב הצרוף צבית עוקתה זי שנחאריב (מחזיק טבעתו של סנחריב) כתארו של אחיקר החכם. ואון צ ב ט (עי' שם) אלא מבטא אחר של אותו השרש.]

[3]) [שרש זה הנמצא במקורות שבתו"מ בעבר' ובארמי', והבא שם אף בכתיב צ ו ת, צ ו ו ת, ברבוך הבית לוו, אולי אינו בעקר אלא אותו שרש א. צ ב ת במשמ' אחז, החזיק, אלא שמתוך השמוש בצורות כגון נאחז (זה בזה), התאחז (יחד), נולדה בו המשמ' של חבור וקשור.]

[4]) [כך הנוס' בערוך (ערך לצת), ובדפו': ל צ ו ו ת.]

---

[a]) ضبث

בן עזאי או בן זומא, ברכ' ו:; שבת ל:). — וביה"ב פעו', *צָבַת: שתי אותות אשר בתיבה אחת צ ב ו ת ו ת, זה לעומת זה עמותות (מיוחס לבן אשר, קונטרס המסורת, 56; וכעין זה הוריות הקורא, דרנבורג, 66). פי' צבתים מעוכין אלו על אלו מלשון וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולישנא דרבנן שנים מדובקין זה על זה נקראין צ ב ו ת י ן מלשון צבת כצבת עשויה (ר"ח, ערוב' לה:). — ואמר המשורר: והקור והשלג צ ב ו ת י ם, והזמן משליך קרחו כפתים (זכרי' אלצאהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' א). — ועי' צָוַת.

ב. *צָבַת[1]) פ"ע, — כמו צָבָה: צבתים הוא לשון רבים ויחיד צבת ותי"ו הוא במקום ה"א ונקרא צבתים כי הם עמרים זה על גבי זה צ ב ו ת י ם ונפוחות (סלמון בן ירוחם, פרוש רות, ספ' זכר' פוזננסקי, פז). מורסא תתחדש בכלל הראש והפנים כאשר י צ ב ו ת בולן (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). ולכן הב"ה שחופש כל חדרי בטן רצה ש ת צ ב ו ת בטנה ששם מחשבתה הרעת (תולדות יצחק להריין קארו, נשא, אמצע', קיא:).

צֶבֶת[2]), ש"ז, מ"ר צְבָתִים, — מה שהקוצר תופס באחת ידו: וגם של תשלו לה מן הַצְּבָתִים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה (רות ב יו). — ובתו"מ: קוצרין מפני הנטיעות וכו' לא יעשה אותן כריכות אבל מניחם צ ב ת י ם (מנח' י ע). — וצבתים של תפלין: המוצא תפלין מכניסן זוג זוג וכו' מצאן צ ב ת י ם או כריכות מחשיך עליהן ומביאן וכו' (ערוב' י א). מוכרין לעם הארץ ספרים תפילין ומזוזות ואין לוקחין תפילין אלא מן המומחה ואם לקח ממי שאינו מומחה ומצא בידו שנים ושלשה צ ב ת י ם של תפילין בודק היסנו תפילין אחת של יד או של ראש ב צ ב ת הראשון וכן בשיני וכן בשלישי וכן ברביעי (תוספת' ע"ז ג א). מצאן צ ב ת י ם או כריכות וכו' מאי צ ב ת י ם ומאי כריכות, אמר רב יהודה אמר רב הן הן צ ב ת י ם הן הן כריכות, צ ב ת י ם זווי זווי

---

[1]) [פעל שיצרו שלא כדקדוק מלשון הכתוב: לַצְבּוֹת בטן.]

[2]) [תשבעים תרגמו: מן הצבורים (ἐκ τῶν βεβουνισμένων), והוולג': מלא היד, אגדה, (de vestris manipulis), ויונתן: מן אסיריא, ורש"י מפרש: עמרים קטנים, וריב"ג ורד"ק: אגודות. ואפשר לבאר מלשון אחיזה במשמ' שבלים נ א ח ז ו ת יחד, בלי שיכרכון.]

בריכות דבריכן טובא (ערוב' לז.). — ובסהמ״א: לא יעשה אותן (מה שקצר) בריכות בדרך הקוצרין אלא יניחם צבתים צבתים (רמב״ם, תמידין ומוספין ז טז).—ואמר המליץ: בצבת צמר כהר גבוה ורוח סערה לב סבל, על כל צרת רוחו נשברה (צ״ז, ג״ס כב יח).

*צְבָת, צָבֶת, ש״נ, מ״ר ״צְבָתִים, ״צְבָתוֹת, — מלקחים, בלי מלאכה מרכבים משתי ידות, שיחזיק בו הנפח את הברזל באש וכדו׳, Zange; pinces; tongs: אף אם הוא מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שריפה, אלא פותחין את פיו בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו וכו׳ (רבי יהודה, סנה׳ ז ג). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו׳ ויש אומרים אף המזיקין ואף צבת בצבת עשויה [1]) (אב׳ ה ו). בצבת של ברזל היו פותחין את פיה, מדְּדִין אותה ומשקין אותה בעל ברחה (ר׳ יהודה, תוספת׳ סוטה א ג). — צְבָת שֶׁל עֵץ: שרץ שנמצא במקדש, כהן מוציאו בהמיינו, שלא לשהות את הטומאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה, רבי יהודה אומר בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ערוב׳ י טז).—ובסהמ״א: ומלקחיה, הם הצבתים העשויין ליקח בהן הפתילה מתוך השמן (רש״י, שמות כה לח). ומלקחיה ומחתותיה הם הצבתות וכו׳ (ר״י א״ת, פה״ש לריב״ג, לקח). כי הגוף בין ירים כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו יוציא בלי למעשהו (ר׳ אהרן הלוי מברצלונה, ס׳ החנוך, משפטים עג). וילך המצרי ובידו צבת והוא צועק מכאב שניו וכו׳ קח הצבת בידיך והסר את שני (ר״ז אלנ׳אחרי ס׳ המוסר, כ״י תימנ׳, מחב׳ ט). יזהר להיות לו שתי צבתות (ספר מהרי״ל, הלכות הגעלה).—״ובמשמ׳ הקנה המאנך שבו תלויים המאזנים ובו נפש המאזנים: פי׳ נפש היינו הלשון שבתוך הצבת וכו׳ ואותו הצבת שאוחזין בו צריך להיות ארוך ג׳ טפחים והיינו תלויה באויר שבאותו הצבת תלויין המאזנים וכו׳ (ערוך ערך נפש).

[1]) [פתגם זה נמצא בתו״ם אף בארמ׳: צבתא בצבתא מיתעביד. צבתא קמייתא מה הוית, הא לוו בידיא הוות (ר׳ יהושע, תוספת׳ ערוב׳ יא כג), ומעין זה במ״א. ואולי יש בצורת הפתגם חדוד, כאלו בכונה שניה: הצבת בחברה (בצבתא), בזוג היא עשויה, ואין תועלת בה ביחיד.]

—ומ״ז ״צִבְתַיִם, כמו צְבָת: יתהפך העפעף (שצומחות בו שערות) ותאחזם (את השערות) בצבתיים ויעקרו מן השרש (ס׳ כריתות, שער ג׳ נחליי העינים, כ״י ותיקן).

א. צַד [1]), ס״ז, כנ׳ צִדְּךָ, צִדָּהּ, צִדּוֹ, צִדָּה, עם ה המקום צִדָּה, מ״ר צִדִּים *צְדָדִים, סמי׳ צִדֵּי, כנ׳ צִדָּיו, צִדֶּיהָ צִדֵּיכֶם,—צַד ימין או צַד שמאל של גוף האדם, חלק הגוף ששם יד הימין וחלק הגוף ששם יד שמאל, ובן צד ימין או שמאל של כל גוף, של כל דבר, Seite; côté; side: ופתח התבה בְּצִדָּהּ תשים (בראש׳ ו יז). וששה קנים יצאים מִצִּדֶּיהָ (של המנורה) שלשה קני מנרה מִצִּדָּהּ האחד ושלשה קני מנרה מִצִּדָּהּ השני (שמות כה לב). והאמה מזה והאמה מזה בערף באורך יריעת האהל יהיה סרוח על צִדֵּי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צִדָּיו והיה לבתים לבדים (שם ל ד). והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בְּצִדֵּיכֶם (במד׳ לג נה). והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בְּצִדֵּיכֶם ולצננים בעיניכם (יהוש׳ כג יג). והיו לכם לְצִדִּים [2]) ואלהיהם יהיו לכם למוקש (שפט׳ ב ג). ואתה שכב על צִדְּךָ השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו וכו׳ ושכבת על צִדְּךָ הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה וכו׳ והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מִצִּדְּךָ אל צִדֶּךָ

[1]) [במלה צַד העברית נתאחדו אולי שתי מלים, שנגזרו משרשים שונים. אחת המקבילה לארמ׳ צַד, צִדָּא, צדדא, צַיד, ובסור׳ צַאד במשמ׳ אֵצֶל, על־יד, ובערב׳ צַדּ a), פנה לצדדים, צַרַד b), קרבה, וקרוב לכך באשור׳ זַת או צַת (במקום צַדְת) במשמ׳ חלק, צד אחד שבדבר; והשניה קרובה היא לערב׳ צ׳ד c), שממנו צִיד c) במשמ׳ הפך, נגוד; ואולי ממשמ׳ זו של נגד, בנגוד, של המלה (לְ)צִדִּים, אשר הוכן במשמ׳ מ״ר, נולדה צַד במלת היחידה, צַד אחד שבנגוד. והשוה למשל Ende, end, במשמ׳ קצה בלעזית, שהיא מלת היחידה כלפי היוני ἀντί, בנגד, בנגוד.]

[2]) [יש משלימים עפ״י במדבר לג נב: לצנינם בצדיכם וכדו׳, ויש גורסים לצרים, אך לפי ההקבלה אל והיו לכם למוקש אפשר לבאר צדים אלו מלשון צוד וצַיָּד, וצ״ע.]

a) صدّ b) صدد c) ضدّ

עד כלותך ימי מצורך (יחזק׳ ד ד–ח). — מִצַּד דבר פלוני, לא כאמצע כי אם קרוב להצד: לקח את ספר התורת הזה ושמתם אותו מִצַּד ארון ברית יי׳ אלהיכם (דבר׳ לא כו). ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז מִצִּדּוֹ (ש״א ו ח). — מִצַּד עיר פלוני, מֵעֵבֶר העיר: הרחק מאד מאדם העיר אשר מִצַּד צרתן (יהוש׳ ג יו). — מִצַּד פלוני, אצלו, אל צִדּוֹ: וישב אבנר מִצַּד שאול (ש״א כ כה). וילך שאול מִצַּד ההר מזה ודוד ואנשיו מִצַּד ההר מזה (שם כג כו). והנה עם רב הלכים מדרך אחריו מִצַּד ההר (שם יג לד). ותשב מִצַּד הקצרים (רות ב יד). יפל מִצִּדְּךָ אלף ורבבה מימינך (תהל׳ לא ז).—בְּצַד פלוני: ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בְּצַד רעהו (ש״ב ב יו).— צִדָּה, לְהַצַּד, לא לפנים ולא לאחור: ואני שלשת החצים צִדָּה אורה (ש״א כ כ). — על צַד: כניך מרחוק יבאו ובנתיך על צַד [1]) תאמנה (ישעי׳ ס ד). על צַד [1]) תנשאו ועל ברכים תשעשעו (שם סו יב). — הדף כצד: יען בְּצַד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו (יחזק׳ לד כא). —וכתו״מ: התוכף תכיפה אחת אינה חיבור ואין בה משום כלאים והשומטה בשבת פטור, עשה שני ראשיה לצד אחד חיבור ויש בה משום כלאים והשומטה בשבת חייב (כלא׳ ט י). לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). אין נותנים ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שם ג ג). האבן שעל פי החבית מטה על צידה והיא נופלת, היתה בין החביות מגביהה ומטה על צידה והיא נופלת (שם כא ב). ולא יקבנה (את המגופה) מצדה, ואם היתה נקובת לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שם כב ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב״ק ה א). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים וכו׳ (עדי׳ ב ג). אדם חלול הוא והצד העליון מביא את הטומאה (בית הלל, שם ד יב; אהל׳ יא ג). היתה מוטה על צדה כמין קתדרא כל המקבל עמה

בזיתים מטמא במגע וכנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). כסא שלא היו חפוייו יוצאין וניטלו טמא שכן דרכו להיות מטהו על צדו ויושב עליו (שם כב ה). היתה (הכוורת) ממלאת את כל הבית וכו׳ בין עומדת בין מוטה על צדה (אהל׳ ט ט). ארבעה טפחים קורת שעשאה גולל לקבר בין עומדת בין מוטה על צדה אין טמא אלא כנגד הפתח (בית הלל, שם טו ח). שהאיבר עובר והמרדע על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר וטמאוהו משום כלים המאהילים על המת (ר׳ טרפון, שם טז א). אינו נוטל אבנים מצד זה ומביא לצד זה ולא עפר מצד זה ומביא לצד זה (נגע׳ יב ו). תנוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו וכו׳ תנוק שנמצא בצד העסה והבצק בידו וכו׳ (טהר׳ ג ז–ח). האשה שנכנסת להוציא פת לעני ויצאת ומצאתו עומד בצד בברות של תרומה וכו׳ (שם ז ט). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו, צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, קלמרין הדיוטות אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, וקלמרין של יוסף הכהן היתה נקובה מצדה [1]) (מקוא׳ י א). שחטה בהמה חיה ועוף, נתעסקה בכתמים או שישבה בצד העסוקים בהן, הרגה מאכולת הרי זו תולה בה (נדה ח ב). הרי המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (מכשיר׳ א ד). היו פועלין עושין בצידו לא יהא ממלא ומשקת אותן אלא הולך כל אחד ואחד ושותה (תוספת׳ ב״מ יא ל). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק, מצד אחר אינו מפסיק (חיי״א בר אדא בשם ר״ש בן לקיש, ירוש׳ פאה ב ב). נטעו צד התחתון לסייג והעליון למאכל, צד התחתון למאכל והעליון לסייג (ר״ש בן יקי׳, שם ערלה א א). מבוי שנפרץ מצידו בלפי ראשו (שם עירובי׳ א א). מבוי שצידו אחד גוי וצידו אחד ישראל וכו׳ (שם שם ו). צידי עגלה בבלא רחב עגלה (רבא, שבת לט.).—*הטה לצד זה או זה: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטים לצד מינות (ר׳ בנימין, מד״ר קהל׳, מה יתרון). — *התחיל מן הַצַּד: דיני ממונות

---

[1]) [במקומות אלו נראית משמ׳ המלה צַד כחלק מגוף האדם או כמֵצַע או מֶרְכָּב שנושאים ואומנים עליו את הילד, ואין הבאורים והצעות התקון מניחים את הדעת. ואולי מלת אחרת לפנינו במשמ׳ פורפודה וכדו׳, תשוח: האמונים עלי תולע (איכ׳ ד ה).]

[1]) [ס״א: בצדה.]

הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה' ד ג).—*מן הַצַּד, במשמ' בלאחר יד: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). —*דבר עם פלוני מן הַצַּד: המוצא את חבירו אבל כתוך י"ב חודש מדבר עמו תנחומים ואינו שואל בשלומו, לאחר י"ב חודש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומים אבל מדבר עמו מן הצד (מו"ק כא:).—*כתוב בְּצִדּוֹ של פסוק בתורה: מלחמת עמלק שמע (יתרו) ובא שהיא בתובה בצדו (כ' יהושע, מכי', וישמע יתרו א). — *תשובתו בְּצִדּוֹ: בל מקום שפקרו הצדוקים תשובתן בצידן, נעשה אדם בצלמנו ואומר ויברא אלהים את האדם בצלמו (כ' יוחנן, סנה' לח:). בבל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובתה בצדה (כ' שמלאי, מד"ר בראש' ח). — *זה בְּצַד זה, זה על יד זה, סמוך זה לזה: הזקנים אומ' ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, בהנים אומ' בפר לעמך ישראל אשר פדית ה', רוח הקדש אומ' ונכפר להם הדם, שלשה דברים זה בצד זה, מי שאמר זה לא אמר זה (תוספת' סוט' ט ב–ג). — ומ"כ *צְדָדִים, צדדין, מסלק לצדדין, מהלך לצדדין, מצדדין ובדו': גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (כ' דוסא, שבת כ ד). בן ובן אין מסלקין לצדדין (תוספת' שם עז ד). חטאת מיכן ועולה מיכן ופתוחה באמצע, פרת מן האמצע לצדדין א' הילך וא' הילך לא הפסיד בלום ובו' תזר או שפרת מן האמצע לצדדין הרי בולן ימותו (קנים ג ה). שדרך בהמה להלך באמצע ובני אדם מצדדין, דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (תוספת' ב"ק ג יג). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו מהלבין בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרבים (כ' אבהו, ירוש' ברכ' ב ט). נתבוון להזות ובו' לפניו והזה על הצדדין שלפניו הזייתו בשירה (שם שם ה ד). סימני בלב שוטה, פיו פתוח' רירו יורד אזניו סרותות וגבו נתן בין שתי יריכותיו מהלך לצדדין והבלבים נובחין בו (שם יומא ח ה). אם היתה דרך ר"ה מפסקתן יסלקנה לצדדין (כ' יהודה, עירוב' כ.). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין (מ"ר, פסח' נה:). עבו"ם נפנה לדרך וישראל נפנת לצדדין (סנה' קז:). אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא (כ' אמי, מד"ר בראש' כב). — *צְדָדִים במשמ' צִדֵּי השמלה, הבגד: ובן היא שיוצאה ראשה פרוע ויצאו צדדית פרומים ובו' תצא בלא בתובה מפני שלא נהגה עמו בדת משה וישראל (תוספת' כתוב' ז ו). המסתית צדדיו בשבת חייב משום תופר (נשם כב, ירוש' כלא' ט ז).—*צִדְדִיָּה של אמת המים, חלקי השדה שבצדדיה: אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית, אמר ר' זעירא מפני שהוא מבשיר את צדדיה לזריעה (שם שביע' ג ג). אמת המים שהיא מבשרת צדדיה לזריעה (כ' זעירא, שם שבת ז ג). — *וּצְדָדֵי אילן וצדדי בהמה: אילן שנקצץ ובו פירות הרי אלו בתלושין ובו' שנמרק חצייה ותצייה קיים הרי זה אינו חבור, נמרק האמצעי והצדדי קיים[1] אין הצדדין חבור זה את זה, רמון שנימסק חציו ותציו קיים הרי זה אינו חבור נמרק האמצעי והצדדין קיימין אין הצדדין חבור זה לזה (תוספת' עוקצ' ג יג). מותר להשתמש על צידדי בהמה בשבת, היא צידדי בהמה היא צידדי אילן (כ' שמעון בן אלעזר, ירוש' סוכ' ג ד). א"ל (אביי לרבא) קא משתמש מר בבעלי חיים (כששפשף את בנו על גבי חמור בשבת), א"ל צדדין הן וצדדין לא גזרו בהו רבנן (שבת קנד:). שמע מינה צדדין אסורין (רב ספא, חגי' טז:). — *וצדדים של פלוני, של מלאך, או אדם: אם יש עליו מלאך, אחד מאלף אין בתיב באן אלא אחד מני אלף, מאלף לצדדין של אותו מלאך (כ' ליעזר בנו של ר"י הגלילי, ירוש' קדוש' א י). — *חזר על צִדְדֵי חכמים: חוזרני על בל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מדותיו בקטנה בר"א (ר"י בשם שמואל, יבמ' קח.). — *צִדְדִיָּה של עיר, עבריה: עתירה ירושלים להיות מתרחבת בבל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד"ר שה"ש, ולפכך). — *צִדֵּי הרחבה, צדי רשות הרבים ובדו': אבלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית, מצדי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב"ק ב ג). מי שיש לו ב' בתים בשני צדי ר"ה עושה לחי מבאן ולחי מבאן ובו' (שבת ו.). — *צִדֵּי צְדָדִים: דב"ע צדדין אסורין והבא בצידי צדדין קמיפלגי, מ"ס צידי צדדין אסורין ומ"ס

[1] [כך בצוק"ם, אך צ"ל והצדדין קיימין, במו להלן. וכך בדפו'.]

צידי צדדין מותרין (אבי׳, שם קנד.).—וכםהם״א: רוח והצלה יעמוד ליהודים מצד אחר (Texts a. Studies I, מן 512). לא פרסמה הכתוב אלא מן הצד (ילק׳ שמע׳ תהלי תתקח). הילך (משה) לצדדין, אמרו ראו כן עמרם מהלך לצדדין כדי שלא נעמוד מפניו (מדה״ג דבר׳ א יב, הקבלה). זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ (רש״י, שמות כו יז). אגרות יתנו לי סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל (תוס׳, כתוב׳ ב ז). שאינו מרכיבו עליו אלא משפשפו על צידי גבו (תוס׳, שבת קנד:, ד״ה לדדין). דאם מפולש הוא מצידו לצידו פסול (תוס׳, סוכ׳ לו., ד״ה תני עולא). ואפילו במקום שאינו עשוי להשתמש כגון צידי הבהמה והוא הדין צידי האילן (תוס׳, חגי׳ עז:, ד״ה שמע מינה). שנקב הדם את הככר בלומר עבר מצדו לצדו עד שנראה משני צדדין (תוס׳, חול׳ קיב., ד״ה והכי מילי). ולפי שהיו חוששין בבית שני שמא כהן גדול זה נוטה לצד מינות היו משביעין אותו וכו׳ (רמב״ם, עבודת יוה״כ א ז), אמה אחת רבועה שיש לה ארבעה צדדים כרוחב ואורך וכל צד וצד מהם קו שארכו אמה (ראב״ע הנשיא, חבור המשיחה והתשברת ב, 22). במדידת הקרקעות אשר יש להם יותר מארבעה צדדין[1] (שם שם). ונמצא גם כן אשר יתנועע מהם לצד אחד קצת יותר מהר וקצתם יותר מאחר (אבי הרלב״ג, שער השמים יא, מג.).—ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך (פיר היחוד יום ג). צדדיך מקשטים עדים כלי תפשיט פאר הרחמים והסליחות הוד תכשיט (תענית לבור, סליח׳ תמיסי). — ואמר המשורר: בקרוב תתפרו צדי קרעי ועל צדי לבכי חיל כצדים[2] (ר״ש הנגיד, עלי מה אקרעה, גרודי, 70). יפה מראה פקח עין ותראה שומן אשר שמתי לצדך כטרם יחזה אותו וירוץ לאכלה אשר ישב לצדך (רמב״ע, דיואן מד, ברודי). וכתבתי לכל צד טוב עליהם והמה כתבו עלי מרורות (תוס׳, תרסים ו, 57). כל היום צדי חבקה ועת בא השמש חמקה ללכת לה וסר צעקה (ר״י הלוי, שלום ללביים, שעה״ס 94). זה רוחך צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפוח (ר״י הלוי, זה רוחך, דיואן ג, 171).—°מכל צד וּפִנָּה: לא יוכל אדם לצאת מירושלם את רמלה וכל הדרכים בחזקת סכנה וכו׳ .וליוצא ולבא אין שלום והשמועות מכל צד ופינה רעות (מכתב מא״י מהמאה הי״א, Texts a. Studies, מן 350). ולא נעלם מכם ענינו ודלות קהלנו העני הזה המשוך מכל צד תרצוץ מכל פנה אשר הסם כבד עליו (מכתב מעולריס, שם, 370). לא נשאר לי ולא לאדם בעולם מחסתי וכו׳ שום כלום תביעה ובקשה מכל צד ומכל פינה לא אצל אהרן זה ולא אצל אחיו (שם, 377). — °פָּנָה אל צד: ואין לנו צד שנפנה אליו בי אם אל יי׳ אלהינו ואל חסדכם (שם, 370). —° הַצִּדָּה, במשמ׳ הסתלק ולך לצדדים, גש הלאה, נהוג כדבור כא״י. — ב) *בלשון ההלכה, צַד בדבר פלוני, חלק ותכונה בו, — צַד עֲבֵרָה, צַד כָּרֵת, וכדו׳: שיש כהן (ככת כהן גדול מאלמנה וכבת חלל) צד עבירה (יבמ׳ עז.). שכן יש כהן (כעריות ובממזר) צד כרת (שם עז:), מה גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה, אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (גיט׳ פג.).—צַד תַּמּוּת, דין של שור הם: צד תמות במקומה עומדת (ר׳ יהודה, ב״ק לט:). — צַד רְפִית, חלק של אסור רכית: צד אחד בריבית איכא ביניהו (אבי׳, ב״מ סג.).—צַד זכרות וצַד נקכות: צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו של זה (מן התרומה) (ירוש׳ יבמ׳ ח ו).—וצַד מֻכָּח, יש בדבר צד מוכח, הדבר ראוי לעלות על המזבח: שכן יש בו (בכרם ובקמה) צד מוכח ואתי נמי זית דאית ביה צד מוכח (בכב׳ לה.). — הַצַּד הַשָּׁוֶה שבשני דברים, התכונה המשתפת להם: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער, לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור וכו׳ הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך (ב״ק א א), לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פריה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה, הצד השוה שבהן שהוא מצות האב על הבן (מכי׳, מסכ׳ דפסחא יח). כן הצד השוה שבהן שהן כצו מיד ולדורות (ירוש׳ ב״ק א א). הצד השוה שבהן שבן ניטולין ודוחין את הצרעת (שבת קלב:). לא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שאינן ברוב הקהל, אף אני אביא את הגר שאינו ברוב הקהל ובתו פסולת, מה להצד השוה שבהן

[1]) [באותו ספר במק״א (שער ב, 76): אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות.]

[2]) [במשמ׳ קוצים וצנינים, עפ״י הפסוק (שפט׳ ב ג), עי׳ הערה לעיל.]

שכן יש בהם צד עבירה וכו' מה להצד השוה שבהן שכן פוסלים בביאתם (קידוש' עח.).— מַה הַצַּד, כנוי של תמדה הנדרשת כשאלת מה להצד השוה שבהן: גר נמי פוסל בביאתו ופייתי לה במה הצד מהאי דינא (שם שם). — דבר שהוא חמור או קל מצד זה או זה, כלו' מבחינה זו או זו: לא אתינן מתניתא אלא דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין, ברם הכא חומר הוא מצד אחד וקל מצד אחד (ר' יוסי, ירוש' פאה ו ג).—מִכָּל צַד כמשמ' לכל דבר: והוא ימשל בך וכו' יכול ממשלת מכל צד, תלמוד לומר לא יחבל ריחים ורכב (ר"י הגלילי, מד"ר בראש' כ). — צַד במשמ' אֹפֶן, דרך, באיזה צַד, כאיזה צַד, ביזה צַד: כיזה צד סדר היסב, בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה ושני לו למטה הימנו (תוספת' ברכ' ה ה). בנזק ביוצד[1]), היכהו וקטע ידו וכו' (שם ב"ק ט ב). הרי אילו שמין לו, כי זה צד[1]), קיבל הימנו קמה לקצור בשתי סלעים וכו' קצר חציה והניח חציה (שם ב"מ ז ח). פעמים (היה דוד קם) חצות לילה ופעמים קדמו עיני אשמורות, הא באי זה צד, בשעה שהית דוד סועד סעודת מלכים חצות לילה, ובשעה שהיה סועד סעודת עצמו קדמו עיני אשמורות (ירוש' ברכ' א א). באי זה צד[2]) שותה בעציצו (שם כתוב' ג ו). באיזה צד[3]) מעשרין, בונסן לדיר ועושה להם פתח קטן וכו' (בכור' כח:, במשנה). אמר הקב"ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם, באיזה צד, כתבתי בתורה שיהא חמור נפדה כשה וכו' אני לא עשיתי כן אלא פדיתי שה בחמור (מד"ר במד' ד). על כל הכלים וכו' היו פורשים בגד תכלת וכו' באיזה צד היו עושין, היו נותנים על גופו של שלחן בגד תכלת וכו' (שם שם). באי זה צד נתקיימו שני כתובים הללו וכו' (שם שם יד). ועי' בערכים בְּאֵי, בְּאֵיזֶה, בְּאֵיצַד, בֵּיזֶה, בֵּיצַד.—לְצַד שני, באפן אחר, דבר אחר: לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב וכו', לצד שני, לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לשכר כתף לשבר חמר וכו' (ב"מ קטו.).—לִצְדָדִים, לשני אפנים, פתר לצדדין, לצדדין קתני, שָׁנָה את שני חלקי המאמר כשתי אפשריות, חציו באפן זה וחציו באפן אחר: ותנינן התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גיטי אם רצה להחזיר לא יחזיר, ותעכד ראוי הוא להוליך את הגט, פתר לה לצדדין (ירוש' פאה ד ו). הוציאוהו והחזירוהו כאילו לא יצא, הוציאוהו והחזירוהו הוא דכאילו לא יצא אבל יצא לדעת לא, מהו דתימא לצדדין קתני, מי שהוציאוהו עכו"ם וחזר לדעת אין לו אלא ד' אמות אבל יצא לדעת והחזירוהו עכו"ם כאילו לא יצא קמ"ל (ערובי' מא:). לאכילת פירות ביצד, הרי שגזל שדה מתבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים ופירות גובה מנכסים בני חורין וכו' וכו' רב אשי אמר לצדדין קתני, כגון שגזל שדה מחבירו מליאה פירות ואכל את הפירות ומכר את השדה, בא לוקח לגבות קרן גובה מנכסים משועבדים, בא נגזל לגבות פירות גובה מנכסים בני חורין (ב"מ יד:—טו.). תנן שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום וכו' אמר לך רב לצדדין קתני, שכיר שעות דיום גובה כל היום שכיר שעות דלילה גובה כל הלילה (שם קיא.). לצדדין קתני מידי דבר הגבהה בהגבהה מידי דבר משיכה במשיכה (ר"נ בר ילחק, ב"ב פו.). — בא עליו משני צדדים, טען אליו אחת משתי הטענות, מסה נפשך: בא עליו ר' מאיר משני צדדים, מה נפשך שלך הוא תניהו לי, אינו שלך תניהו לי שאגבנו (ר' יכאי, ירוש' ב"ק ד א). אלמנה ניזונית מנכסי יתומין ומעשי ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה. יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה, ואיזוהי אלמנה שיש לה שני יורשים הוי אומר זו שומרת יכם, אמר רבא ולימא אח אני יורש אשתו אין אני קובר, א"ל אביי משום דבאין עליו משני צדדין, אם אחיו יורש יקבור את אשתו, אם אינו קובר את אשתו יתן כתובתה (כתוב' פא.).—ובספה"ט"א: ובאי זה צד מודעא דגט ומתנה, שבא המגרש והנותן אצל הערים וכו' (תשו' הגא' הרכבי כ, 9). ובאי זה צד יתבונו הדברים, כך פרשה ארוננו מאור עינינו רב יהודה גאון וכו' (שם שםא, 198). עוגבים המשחקים עם הנשים בצדי מיני ניאוף (רש"י, ירמי ד ל). להודיעך כל צידי זמן התחלת כל תאחר שבו (הוא, ר"ה ו:, ד"ה למקבעיה). בדכתיב ואין מושיע לה, הא יש מושיע יושיענה בכל צידי תשועה (הוא, יומא פג., ד"ה מה נערה). וטרחתי מנעורי

---

[1]) [בדפו': ביצד.] [2]) [במשנת שם: ביצד.]
[3]) [במשנה שבדפוסי המשניות: ביצד.]

ככל צידי שיטת הש"ס לישבה כפי דבריהם ואיני יכול (הוא, סוכה מ., ד"ה ס"ג). ופרשו שני צידי טעמיה (של חשאלה) לדרך זו וזו לדרך זו כדרך כל תשאילות שבתלמוד (סדור רש"י קעד). שכל מקום שאמרנו בענין זה ביין שלנו שהוא אסור בשתייה ומותר בהנייה מפני צד נגיעה שנגע בו העכו"ם כשהיה העכו"ם עכו"ם (רמב"ם, מאכלות אסורות יג יא). אם ימצא שיש לזה העד צד הנאה בעדות וכו' הרי זה לא יעיד (הוא, עדות עז ד). כל הפסולין לדון פסולין להעיד וכו' ואלו הפסולין מהן מחמת קורבה וכו', ומהם מחמת שיש להם צד הנאה בדבר (עוחו"מ לג). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צייר היות ענין החדש אם יסכים היות החדש תלוי בירח כאלו ההקפות (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ג, ב:). אפילו יהיו רוב הצדדים נוטים לחובה, כיון שיש צד אפילו רחוק לידינו לזכות חייב אדם לדונו לזכות (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א ו). הוסיפה בו מצד ונרעה בה מצד (ר"י אברבנאל, שופט', הלעה לענין מנוח). ולדבריהם יתפרש הקרא לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וגו' לצדדין, לא תבוא אל ביתו אפי' ברצונו וגם לא תבוא לעבוט עבוטו בעל כרחו ואפי' בחוץ (פי' חסדי דוד על תוספתי ב"מ סוף פרק י). — ואמר המשורר: מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, סעה"ס 1). — ואמר המליץ: כי יש שני דרכים כלמוד לבא בהם אל מחוז חפץ הלשון וידיעות יסודותיה וכללותיה המונחות בה וכל אחד מהם קל מצד וכבד מצד (בן זאב, הקד' תלמוד לשון עברי). כי כל העולם כולו למקומותיו ועתותיו כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים מתחלפי הפעולות ותכליות ותצד השוה שבהן לקיים את הגוף על איתנו ומקומו (ר"ש ספנהיים, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ו). — בתורת ההגיון כמשמ' אפן מאפני המשפט: והצדדים הם דבורים יורו על צד מציאות נשוא לנושא, והצדדים הראשונים שלשה, האפשרי וכו', וההכרחי וכו', והמציאיי (כל מלאכת ההגיון, ס' המלילה). וככל אחד ממיני אלו הגזרות אשר מנינו אותם מהם כלתי בעלת צד ומהם בעלות הצדדים (שם, י). ואם תחבר כנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשואו לנושאו כמו אמרנו אפשר ונמנע וסובל והכרח ומחיב ומגנה ונאה וראוי וצריך ומה שדומה לחן וכו' אנחנו נקרא אלו המלות והדומות להן הצדדין (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ג). — מִצַּד פלוני כמשמ' מאת פלוני [1], מסבתו: כא הנה סוחר אִישׁ עב כצואר עתק וחשליפנו עד מאד בעל פה מצידך ואמר כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי (ר' הלל מוירונה, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). שהתחים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה (שם יח:). וידיעתנו בלות ומטלאות קצרו מהשיג, איך ידיעתנו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (ר"י בדרשי, בחינת עולם ח ג). ואם שהם חֲסרי חשכל בהחלט לא ימלט אדם מן התוכחה מצדן (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה שלשה המה). ולא נמשכו הגרושים כי אם בסבת קצת מעמי הארץ באמרם כי מצד היהודים ובואם למלכות נתייקרו מזונותיהם (שבט יהודה, הכוכב, 87). ולחסד ה' תצרף המעשה מצדך (ר"א מודינה, לב האריה א ה). — מִצַּד פלוני, מבחינת מה שתלוי בו, ומִצַּד עצמו וכדו', כאותה משמ': והי' זאת המחשבה אעפ"י שאינה ב"כ רבת חתיוק מצד עצמה היא רבת החיוק מצד מה שאפשר לה להמשך אחריה שאר אמונות נפסדות מאבידות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:) מצדי הדבר קשה בתיותי כן מאה שיולד אבל בכר יעבור זה מנערח אחת אבל לא משרה שיש בה שתי המנעיות, האחד מצד עצמה ר"ל שהיא עקרה וכו' והיה אם כן הדבר בלתי אפשרי כפי המנהג הטבעי מצד הפועל (ר"י אברבנאל עה"ת, לך לך, סרי אספק). — ובהשאלה, מצד העיון, מצד הקבלה, הטבע וכדו': ואמנם מצד הקבלה שהשם ית' ראשית מה שברא העולם מדור אדם הראשון וכו' (פרוש יליכה לאבוקהל דונש בן תמים, כח). יש לו מענח גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, תו"ה, היחוד י). וכל המכות וכו' כי הם בכונה מאת אלוה חפץ עושה חפצו בעת שיחפוץ לא מצד הטבע ולא מצד הכוכבים ולא במקרה (הוא, כוזרי א פג). אבל הרשעים

---

[1]) [שמוש זה והבא אחריו הם בעקר עפ"י הערב' מִן גִ'הַה [a]), אך מעין זה אף בארמ' שבמקרא: עלה לתשכחא לדניאל מצד מלכותא (דני' ו ה).]

---

[a]) من جهة

תחסדים אשר אין להם חלק ונחלה כשכל ולא בהכרעת המעשים הטובים הנעשים לשם שמים המחוייבים מהשכל האמתי והברורים מצד הבחירה המביאה לידי הכרעה שכלית וכו' (ר"י אבן לטיף, שער השמים כז, השער ג, 102). והאנוש הסכל מצד סכלותו השיכם (צ"ל חשבם) מזיקים במחשבתו (ר"י בדרשי, פרדס א, אולה"ם ג). ולהיות הדבר מצד העיון מסופק הוצרכה התורה לומ' בראשית ברא אלהים, כי מצד העיון לא נבריע מהחדוש המוחלט על הקדמות (מנחת קנאות, קופמן, 97) והנסיונות במשוך הקלאמיט"א הברזל ושלשול האשקמוניא לבטן וביוצא באלו שזה דבר נמצאהו כן לא מצד טבעי היסודות אשר מהם הורכב אבל מצד הצורה המינית אשר בהם (ר"י אלבו, עקרים א יז). שמוגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם מצד התחלפות מזגי האבות או מצדדין אחרים (שם שם כה). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (שם ד ג). הנה התשובה הזאת יתבאר בטולה מצרדין[1] (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג, כג.). אם טען חלוה שהוא מזוייף ואינו יכול לקיימו או שהלוה אלם או עני פטור המוחל מצד מחילתו (שו"ע חו"מ סו לג). — ~עם פעל או משפט שלם, מִצַּד היותו, מצד שהוא וכו', מצד מה שהוא, אף כמשמ' מפני ש, מסבה ש: לא נמצא בכח שאנו רואים רמיון קרוב מהנפש המדברת והוא הארם השלם וזה מצד שהוא אדם, לא מצד שהוא גוף כי הוא משתתף בזה עם הצמח, ולא מצד שהוא חי וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). אך הרופא אין עליו מצד שהוא רופא שידע האמת בשני אלו הענינים (קאנון א א ו א). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו בחותיה לכח חכם ולכח פועל (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי ד, 81). ואמנם ענין זה המרינות אשר הוא סגולה באדם ימצאו בו מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו (מנחת קנאות, קופמן, 1). כי החכמה מצד שהיא חכמה וממנה יורעו סבות הדברים וכו' ראוי לחקור ולרדוף אחריה (שם, 9). חלקו את המשיח הזה לשניים קרעים ועשו ממנו שתי בחינות, בחינה מצד מה שהוא אלוה ובחינה מצד שהוא אדם (פריפוט דוכן, כלימת הגוים א, הלוסה מאכן הגר ג, 111). כי יש

נמצא יחיד מושל על כל הנמצאים מצד היותו נושא אותם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א א). אלה האנשים המכוים העניים מצר שהם חסרי ממון (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה גם לרעהו). ובל זה נמצא לדבורה מצד היותה פועל האל יתברך (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). אם הבעל דת מצד היותו בעל דת רשאי או מחוייב לחקור על עקרי דתו ואמונתו אם הם אמתיים (שם א כד). וכל התאוות הראויות הם בחכמה מצד שהיא השגת האמת ושורש לעבודה האלהית (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד' נר א, א :). אין ספק שלפעולות מצד מה שהן נפעלות שיש להן תכלית וכו' (ר"י"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי הם בעצמם ר"ל האבות שהיה להם להזהר מן הפשעים יותר מן הכלות מצדרים אם מצר שהם מלאי ימים יותר ובישישים חכמה אם מצר שלא תבער בם כל כך שלהבת הבחרות (ר"י מסיר ליאון, נפת צופ' ג יא, 86). — ~מכל צִדֵּי צְדָדָיו של דבר וכדו': שתהא מהפך בכל צדי צדדים ובכל ענינים (רש"י, אבות ה כב). אבל נראין דבריו של ר' יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל צידי צרדיה והוראתו מביא אורה לעולם (מעשה הגאונים, לג). — ~על צַד במשמ' באפן, בדרך: ועל זה הצד בעצמו היה עונש סיחון מלך חשבון (ר"ש א"ת, שמנה פרקים להרמב"ם ח). ואמנם ההדמות לאל ית' הוא בלתי אפשרי א"כ איך יצוייר חשקו ולכן יראה שלא יניעו על צד ההדמות לאל ית' (מנחת קנאות, קופמן, 32). כי יצחק נפחא שתקן החשבון הוא אמר על צר ההתנצלות לא לזרון ולא להכעים (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ז, ח.). ואמר על צד המשל כי אז ישמחו השמים ותגל הארץ כמה שנעשה בה מהויות המין האנושי (רלב"ג, דה"י טז לא וכו', אולה"ם ג). כי זה הספק אמנם יתחייב לפועל על צד החיוב אבל לא לפועל על צד הרצון (ר"י אלבו, עקרים א כג). ובאשר נאמר כי לא על צ'ד העונש נפלו אלא בסבה טבעי' נדעה בינינו הדברים הצריכים למלחמות (שבט יהודה, הנוכר, 8). כי אין חפץ האל בדברים שהם על צד ההכרח כי אם בנדבה (שם 22). וזה אם אחר המנוחה שאין תכלית לה כמו שאמר אנכסגורש ואם על צד בא זה אחר סור זה[1]) כמו שיראה אבן דקלום

---

[1]) ר"ל מהרבה צדדים.

[1]) [כלו' על פי סדר זה.]

(ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' א ד).—"על כל צדי צדדיו של דבר: וראינו לשון של גוף התקנות הנ"ל לעיין על כל צידדי צדדי' לזכות ולחובה (פנקס ק"ק מין מפנת מיו, ב, אולה"ם ג, 6). — ונוהג בדבור הכתוב על צד היותר טוב, ובר"ת עצהיו"ט, כמשמ' היטב, יפה מאד וכדו'.—"בְּצַד, כמו על צד: והיא (האשה) מטרדת אותו ומכאבת אותו כצד שאין לו תתכולה (רלב"ג משלי כז). ולמדנו בזה שקצת העונות הם בצד שימנעו הבחירה מן האדם לשוב מהם (הוח, דהי"ב כח עז, אולה"ם ג). שכל התוארים וכו' ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחוקו (ר"י אלבו, עקרים ה עו). — "בשום צַד, בשום צד מן הצדדים: כי בוראנו יוצר העולמים אין לו דמות ותמונה כל עיקר לא בשום צד מכל צדדין (פי' ילידה לברגלוני, ג). לפי שאין דרך לשאלת זו בשום צד מן הצדדין זולת זה (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים, השחר ב, 89). מבלי שיוכלו המשכירים וכו' להוציא את השוכר וכו' בטרם מלאת הזמן הנוי בשום צד בעולם (סו"ת פרח מטה אהרן א א). הפציר בו שטעון שלא יקח לאשה את פלונית בשום צד ואופן שבעולם (שם שם יז, מח.). — "ועם משפט לואי, בצד מה וכו': גם שהלבישני בגדי חול בצד מה לא נגרע ערבי מלפניו יתברך כי הלא ואהיה שעשועים יום יום (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).—"צַד כמשמ' צד בדין, בעסק, בעל דין או בעלי דין, תובע או נתבע, קונה או מוכר וכדו': Partei; parti; party: ומה שנישתייר מן הנישיון אם יש צד שהוא ראוי לתת בדין מאומה ממה שהניח ראובן כגון תוספת כתובה או כיוצא בו ינתן השאר לצד ההוא כדין (תשו' הגא' הרכבי סקן, 270). למשפטנו עמדו היום הצדדים האלופים הקצינים רווני ד"א פולין יצ"ו ואלופי קצינים רוונים מנהיגים דמדינות ליטא יצ"ו (פסק גדול שנפסק בק"ק לענטשני יל"ו כ"ד אדר תמ"א לפ"ק, האסיף תרכ"ד, 158). שום צד מהצדדים הנ"ל לא שיירו שום טענת ותביעה ותשובה וסתירה בעסק משפט הנ"ל נגד הצד שכנגדו (שם שם, 159). —"צַד התתן או הכלה, קרובים ממשפחת התתן או הכלה: ככל נשואין ילכו שני אנשים מח' זו לצד החתן ולצד הכלה לבקש שיתנדבו מה לפי נדבת לבם לח' זו (פנקס קראקא שנת ש"א, אולה"ם ד, 581).

—"צד שיש לאדם בדבר, פניה, נגיעה: שלא יעלה על לב שום אדם בעולם מבני הקהלה לתת דעתו בקבלת הרב לקבל איזה שיש לו צד או נגיעה (סו"ת פרח מטה אהרן א מד, לג.). — "ובמשמ' תחבולה: אנו מבקשים צד לדעת את הקו הוה התיכוני (רמב"ם הנסיא, חבור המשיחה והתשבורת סי' 165, עמ' 101). אתה צריך ככולם אל צד המעשה והתחבולות אשר עשית בקרקע התלוי בהר (שם סי' 170, עמ' 103). ובכל תמין הוה השני מהקצוצות אתה צריך אל הצד והתחבולות אשר הראיתיך וכו' או לצד שהוא דומה לו (שם שם, עמ' 104). ללמד שחייב אדם להביא יסורין עליו או לאחוז צדדין לומר לגוית שלא יוכל לבוא עליה (ר"א מלוניל, ארחות חיים ג, הלכ' ביאות מ). מי שתובעין אותו ממון שהוא מוחזק בו אסור לבקש צדדים ותואנות להשמט (לבוש, חו"מ יב יב). וצדדי צדדים רבים ונכבדים (הסכמת יעקב לבית הלוי על האלילים של יס"ר מקנדיאה, 4:).

ב. *צַד, ס"ז, — כמו צַיִד, צֵידָה: כתיב ויצטירו וכתיב הצטיידנו, שנטלו עמהם צד ואמרו אלת שצדנו מארצנו (כלה רבתי ז).

ג. "צָד, צד [1]), ס"ז,—כמו צָדִי, שם האות צ: ושימוש הטת עם הצד כמו נצטדק מן צדק ויצטירו מן ציר וכו' (תשו' דונש על רסע"ג, 6). תנו רבנן כתב אלף ולמד מאלהים יוד והי מיי' אין נמחק, שין ודל משדי, צד ובי מצבאות נמחק (הלכות ס"ת, גנזי מצרים, כח). צ צד בסוף שכל צדיק בסוף לפני יוצרו וכופה את יצרו (הורים הקורא, דרנבורג, 11). ארץ, האלף במקום פי פעל והריש במקום עין פעל והצד במקום למד פעל (שם, 39).

צדד[2])

ממנו א. צַד, *צִדֵּד, "צִדְּדִי, "צִדּוּד, "צְדִידָה.

*צִדֵּד [2])

קל לא נמצא בתו"ס.

—פע', *צִדֵּד,—הטה והסב לצדדים, zur Seite tun, nach der Seite wenden; tourner de côté; to turn sideways, move aside: מטלית שנתנה על פי תבית ומירח שפתותיה עם דופנות התביות וצדדה מצלת

1) [עי' צָדִי, הערה.]
2) [עי' הערה לערך א. צַד.]

על מה שבחבית ועל מה שבינה לחבית וכו' (תוספת' כלים ב"ק ז י). החמת מעור הדג והנייר שהלביש בה את החבית וצדדה[1]) למטה הרי זה[2]) מצלת, עור הדג והנייר שהלביש בהן את החבית וצדדן למטה אף על פי שמירה בטיט מן הצדדין אינן מצילין וכו' (שם שם ז יח). וכן בהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן בשהן נפטרין לא היו מחזירין פניהן והולבין אלא מצדדין[3]) פניהן והולבין וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך וכו' (יומא נג.). בשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה ובשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה (שם נה.). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, מלמד שהיו מצדדין פניהם בלפי נר אמצעי (מנח' צח:). — צִדֵּד את האבן, הטה אותה לבאן ולבאן להושיבה בקרקע יסוד הבנין: המצדד את האבן חייב (שמואל, שבת קב:). אבנים של בית הכסא מותר לצדדן ביום טוב (רב נחמן, ביצה לב:).—ובמשמ' ראה בעיניו לצדדים: ברא בו (באדם) ארבע בריות מלמעלה וארבע מלמטן, אובל ושותה בבהמה, פרה ורבה בבהמה ומטיל גללים בבהמה ומת בבהמה, מלמעלן, עומד במלאכי השרת, מדבר במה"ש, יש בו דעת במה"ש ורואה במה"ש, ובהמה אינה רואה, אתמהא, אלא זה מצדד (ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר"א, מד"ר בראש' ח). — ובסהמ"א: ובזמן שאדם עומד על שפתו ומסבב פניו ומטה אותן ומצדידן[4]) אותן ומעמידן בנגד שיפועו באילו הוא נכון על גביו (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סי', 148). ולפיכך המתפלל ורוצה שיתחכם יצדיד[4]) פניו בלפי דרום וכו' והרוצה שיתעשר יצדיד[4]) פניו בלפי צפון וכו' (רבינו חנוך, שם תקכט, 261). אטלע, צדד[5]) לה רגל ימין (רש"י, יבמ' לט:). בלא צדיה. לשון צידוד שלא נתבון לצדד לצד שני (הוא, מכות ז:). דאין צריך להגביה הקערה אלא שמסלקה ומצדדת ומניחה לצד השולחן (מרדכי, פסח', סדר הפסח). —

[1]) [גרסת צוק"מ: וצדה; בדפוס: וצירף.]
[2]) [כך בדפוס. ובהוצאת צוק"מ: הרי מצלת.]
[3]) [בר"ח הגרסה: מצדידים.]
[4]) [ואולי החבונו להפע' מְצַדִּיד, יַצְדִּיד, שאמנם אינו בתו"ם.]
[5]) [נ"א: חצד, הצדד.]

"ובמשמ' פנה לצדדים. ואמר הפיטן: מערת קטרת על גחלי אש, בסח ענן צדד ויצא (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודה, מחז' איטלי' ב, רטו.). — "ובמשמ' חפש ומצא צד ומקום לדבר: אשר לא צָדָה, לא צדד למצוא לו צד מיתה (רש"י, שמות כא יג). ורבי ישמעאל סובר שיש לנו לצדד צד ואופן שיונח בו למשפט האלהי (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה מז). ובל הצדדים שיש לצדד בזה על זה (שו"ת חכם צבי טז). —"ובמשמ' נטה לצד מן הצדדים, לדעה מן הדעות: ומה שצדדתי עד עתה לדמות הפתקים למטבעות ומעות או לפרקמטיא וסחורה לא מפני שאנו מדמי' נעשה מעשה לפסוק הדין עפ"י המונח וכו' (ר"ש מורפורגו, שמש צדקה, יו"ד א ז, נב.). ועיין בס' לקט הקמח דף ל"ח ע"ב צדד בבל דרבי תהתר (חמדת הימים א טו, לה.). אמנם לדעתי יש לצדד בנידון שלפני להתיר (חתם סופר יו"ד סי"ג). פתח דברי מעב"ת נ"י לצדד להיתר (תשו' ר"ע איגר לב). ואם יש לצדד ולומר נדר שהותר מקצתו הותר בולו וכו' (פרח מטה אהרן א ה, ט:). — "ובמשמ' התחכם, המציא תחבולה, to invent; inventer; ausklügeln: ובמו בן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח הישר (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת, 79). והזריזים במשיחת הארץ צדדו לדעת את גובה הקרקעית התלויות בהרים ובגבעות וכו' (שם שם). ואנו מצדדין לדעת קו הב הנסתר מתוך שיעור קו אב הידוע על הדרך הזה וכו' (שם שם). בדי להזהירך ולהעיר את לבך לצדד ולחקור על גובה בל מוצק עד אשר תמצאהו (שם, 104). שצריך לצדד עצמו בתחבולות וערמות להיות טרפו מצוי לו (המאירי, בית הבחירה על אבו' ב ג). וצדד צדדים רבים ונבבדים (יעקב לבית הלוי, הסכמה על אילים ליש"ר מקנדיא, 4).[1])

—פע' צִדֵּד, בינ' מְצַדֵּד, מצודד,— מוסב הצדה: ברובים מעשה צעצועים הן ומְצוּדדים[2]) פניהם בתלמיד

[1]) [לבאורה נמצא מצדד (מְצַדֵּד) במנת דקדוקי אצל יהודה הדסי הקראי (אשכל הכפר א"ב לג וקסג). אך צדק פינסקר בדעתו, שאין באן אלא ט"ס במקום מצדר a) מקור, בערבי'.]
[2]) [בכ"י מינכן: ופניהם מוצדדין, ובילק"ש (מ"א ו' סי' קפא): ופניהם מוצדדים.]

a) مصدر

חנפטר מרבו (אונקלוס, ב"ב לט.). — ואמר הפיטן: היתה משוקדדת, מ צ ו ד י ד ת ומרודידת ושמונה עשר טפחים ממודדת (ינאי, אור מראה, קרוב' לס' במד', זולאי, קסח).

—קל, בינ׳ פָעוּ׳, ״צָדוּד,—שיש לו צדדים, בעל צדדים, ואמר הפיטן: ותהולל בתוקף בתלתלי שנאן ברצי קלל ב צ ד ו ד י פנים (הוא, ואאסוף אדר, שם, רט). אשר איסתך בפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, ב צ ד ו ד י ארבע, בצנופי שש שש ומוראך עליהם (ר"א קליר, אשר אימתך, מוסף יוה"כ).

—הִפעי׳, ״הִצְדִּיד,—הסב לצדדים, כמו פִּע׳, ואמר הפיטן: שפך בת קטרת ותימר עשן ו ה צ ד י ד פניו ויצא בדרכו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מע"י גאו׳ ג, 8). — ובמשמ׳ נטה לצדדים: ואחרי רואינו את הצרות רעות האלה ו ה צ ד ד נ ו על כל הצדדים ופנינו לימין ואין סומך ולשמאל ואין עוזר וכו׳ (סנקס קראקא חסו, אוצה"ם ד, 631). ועי׳ פִּע׳.

—הָפעי׳ [1]), ״הֻצְדַּד, בינ׳ מֻצְדָּד, מוצדד,—מגבל בצדדים כתבי לונץ ג, 236 נשם תרגום ישן של או"ד לרסע"ג, כ"י פריז).—ועי׳ פֻּע׳.

—התפ׳, ״הִצְטַדֵּד, — סר הצדה, הסתלק, נהוג בדבור ובספרות.

״צְדָדִי, ת"ז,—א) כהגיון, הֶקֵּשׁ צְדָדִי, מִשְׁפָּט צְדָדִי, הַשִּׁיךְ לצד שבדבר, לאפן הדבר: בהפוך המשפטים ה צ ד ד י י ם וכצד התולדה בהיקשים ה צ ד ד י י ם (רלב"ג, ההיקש הישר, כת"י [2]).—ב) הנמצא בצד דבר, שאינו מרכזי או עקרי, טפל, ביחוד ענין צדדי, משפט צדדי (בדקדוק), כמו ענין טפל, משפט טפל, נהוג בדבור ובספרות.

א. צדה [3]), מסנו א. צָדָה, ד. ״צָדָת, צְדִיָּה.

---

[1]) [בתוספת׳ נדרי׳ (ג ז), הוצאת צוק"מ כתוב: ביצד היה ר׳ יהודה אומ׳ הכל לפי הנדר היה טעין צמר ו ת ו צ ד וכו׳. אבל בדפוסים: והוצר, ונ"א: והצר, ותצר, ועי׳ בערך צָרַר.]

[2]) [ע"פ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ג׳, 228, ואין המקור לפנינו.]

[3]) רק בעברי [ובארמ׳ שבתו"ם]. בערב׳ קצת דומה לו השרש קצד [a]) שמשמש במשמ׳ דומה קצת

[a]) قصد

ב. צדה [1]), מסנו ב. צָדָה, ״צְדִי.

ג. ״צדה, מסנו ג. ״צָדָה.

א. צָדָה, פ"ע, צָדָה,—צָדָה לעשות דבר, הִתְכַּוֵּן, עשה הדבר בכונה ורצון, beabsichtigen; avoir l'lintention; to intend [2]): מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צָדָה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינום שמה (שמות כא יג–יג). דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צֹדֶה את נפשי לקחתה (ש"א יד כג).—ובתו"מ: או השליך עליו בצדיה, ש צ ד ה לו ומתכוין לו וכו׳ או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, שלא צ ד ה לו ולא התכוין לו [3]) (ספרי במד׳ קס). — ובמהס"א: נגף את ושאלו אלוה למען יודה, ויתהולל בתשובתו במסבב ו צ ו ד ה

למשמ׳ צדה בעברי. [ויש שמשוים בערב׳ צַאַדִי במשמ׳ תחניף לפלוי.]

[1]) בארמ׳ צדי [שמם וריק.]

[2]) [כך ריב"ג (סה"ש, לדה), ורד"ק (סה"ש, לדה), וכן תרגמו השבעים (שמות כא יג): ὁ δὲ οὐχ ἑκών. והולג׳, ת"א, ת"י לש"א, רש"י ורד"ק לש"א פרשוהו במשמ׳ ארב, וז"ל רש"י בשמות (כא יג): ואשר לא צדה, לא ארב לו ולא נתכוין, צדה ל׳ ארב וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל׳ הצד ציד שצידת חיות אין נופל ת"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיה ופועל שלו צודה ווהו פועל שלו צד, ואומר אני פתרונו בתרגומו ודלא כמן ליה, ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו, ואם לפרשו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו, צדה אורה, ופלין לצד עלאה ימלל, אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו, מ"מ לשון אורב הוא, ע"כ. ומלשון זריקה לצד בלבד פרשו רש"י בפרושו למכות ז:, וז"ל: בלא צדיה, לשון צידוד, שלא נתכון לזרוק בצידו ובסמוך לו אלא למקום שורק אבל לא היה יודע שיש שם אדם, ע"כ. ויש שחברוהו עם צוד ציד, כך השבעים לש"א (כד יג): καὶ σὺ δεσμεύεις τὴν ψυχήν μου, כלוי ואתה אוסר את נפשי, וכן כתב שד"ל: האורב מתחבא וכו׳ ה צ ו ד ה בא ביד רמה כמו הצייד (ואתה צודה את נפשי לקחתה). ובת"י (שמות כא יג): ודי לא איזדוויג ליה, אולי במשמ׳ הלך לצדו.—ושים לב לדמיון האותיות כ מ ן (–ארב) ו כ ו ן בפרושי המלה השונים.]

[3]) [כך בהוצאת מלבי"ם (במד׳ לה ככ); ובהוצאת מא"ש: ש צ י ד ה לו שמתכוון לו וכו׳ שלא צ י ד ה לו ושלא מתכוון לו.]

(רסע"ג, תשוב' על חוי הבלכי ב, דודזון, 40). הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה כאשר לקח נפש אחיך (יוסיפון כז, סרג, מז.). צדה ורצה המשכיר לעשות המושכר מלאכתו גם בלילה והסכים המושכר וכו' יקיים תנאו בלי להעבירו וכו' (ר"י הדסי, אשכל הכפר סעא). אם המחזיק אלם וחזק אין בית דין מקבלין ממנו דבר שצ.דה (הוא, שם שם). אם צדינו אל זכרו יארך הדבור (ר"ל אם רצינו, נִתְכַּוַּנּוּ) (ספר היישר (הערִיות) לישועה בן יהודה הקראי, 76). אשר השכיבה הוא הצדוי (המכון) בו (בהנשואים) (שם שם). ואמר והזה על האהל ועל הכלים ועל כל הנפשות אשר היו שם וכולל קטן וגדול שוגה וצודה (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ז, קכד:). מעשה שאין לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה השוגג והישן, והמעשה שיש לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה תצודה (הוא, עץ חיים א).—ואמר הפיטן: דעה כי משפטי תורה חשוקים, ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות גם קנסות גם עדיות, ולמלקיות ולנפשות צדויות (רה"ג, שערי דיני ממונות, קבולת קונטרסים, יט.). והצודה והשונא והעוין לשורה יקלע בכף קלע והפאמו ופארח (הוא, מכתב, Texts a. Stud. I מן, 127). — ואמר המשורר: אוי צדיק לפא צדה לקחתו (ר' שלמה שרביט הזהב, לקוטי קדמונים, 18). — "וכמשמ' צָד: איש שדה, כמשמעו אדם כטל וצודת בקשתו חיות ועופות (רס"י, ברא"ש' כח כז). ותעשת אדם, לפני נבוכדנצר הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם (הוא, חבקו' א יד). ועשו היה איש מחשבות ומרמות וצודה את לב כל האדם וגונב את דעתם (ס' הישר, תולדות, לבוב, כו:). הצודה דגים (פיש אטר) הוא קטן קצת מהכיבר הנזכר וגם יש לו זנב ארוך אבל מכוסה בשער רב כמו כל גופו ועורו גם הוא יקר (ליכדא, ראשית למודים א ו, טו:). — ואמר הפיטן: קומם ארון וכדיו, והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצדיו, יאכל פרי מעבדיו, ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש האכל בדיו (ילקק, באשמורת, סליח' ג עשי"ת). — וכמשמ' אָרַב, הִתְנַפֵּל: כדין אמר רבינו לוי הלוי נ"ע שחכמי הרבנים צודים לחכמי הקראים כדי להוציא עליהם דבה (ר"א הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה ה, יח.) — ואמר המליץ: אשרי הגבר יחגה בחכמה וכו' חולך אחריה כתר וכאורב צודה על דרכה (ב"ז, ב"ס יד כד).

—הִפע', *הִצְדָּה,—כמו קל, הִתְכַּוֵּן: ונפריד בין חפצינו עם מי שהצדינו בו בדבור ופנינו אליו ובין חפצינו עם זולתנו (ס' הישר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, 9).

ב. **צָדָה**, פ"ע, צָדוּ, — צָדוּ צעדי פלו' מלכת ברחוב, הורקו מן הרחוב, נעלמו: צָדוּ[1]) צעדינו מלכת ברחבתינו (איכה ד יח). — ועי' הִפע', הערת.

—נִפע', נִצְדּוּ, — נִצְדְּתָה העיר, נעשתה שְׁמָמָה, verheert werden; dévenir désert; to become deserted: הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נִצְדּוּ עריהם מבלי. איש מאין יושב (צפני' ג ו). — וכמדרש: עוים שהיצדו את העולם וכו' וגרמו לעולם שיצוד[2]) היך דאת אמר עוה עוה עוה אשימנה (מד"ר ברא"ש' כו).

—הִפע', *הִצְדָּה,—החריב: עוים שהיצדו[3]) את העולם (שם שם). אתמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו ע"ז

---

[1]) [רב התרגומים והפרשנים הקדומים גזרו גם שמוש זה מן א. צדה, פרט לוולגי: lubricaverunt, הכשילו (את הצעדים), והמתרגם הארמי: הוין צדיין שבילנא, מן ב. צדה, צדי בארמ', כמשמ' שמם וחרב, ועי' לקמן. ואף היו גם מן הקדמונים שחשבו, כי בא צדו כאן במקום צָרוּ בריו"ש, כדגמת בלכתך לא יֵצַר צעדך (משלי ד יב), יָצְרוּ צעדי אונו (איוב יח ז), ור"י הלוי (כוזרי ג כז) והראב"ע מזכירים פרוש זה ודוחים אותו. וא. גיגר (החלוץ ג, 74 וכו'; מאמרים, עמ' 15 וכו'), הדוחה תקון זה בצדק, חבר את לשון הכתוב עם ג. צדה, צדה לי, צדא לי, בעבר' ובארמ' של חז"ל במשמ' לבי חרד, ומפרש: צעדינו יראים מלכת ברחובותינו, אך קשה שמוש הפעל הזה בלפי הצעדים, ואף היה צ"ל צדה לצעדינו, ולא צדו צעדנו. ואולם ידוע שבכמה פעלים שמשמעותם הרקה וכדו' משמשים לא רק כלפי הכלי, הריק את הכד וכדו', אלא כהפוך, גם כלפי תכן הכלי, הריק את המים שבכד, וכן נאמר למשל גם כי נצו גם נעו (איכה ד יח) על בני אדם שבערים ובחוצות, וגם נעו מעגלתיה (משלי ה ו), כלו' נעו בני האדם מהם; ועל כן אפשר היה לאמר גם צדו רחובות מאדם, וגם צדו צעדינו מלכת ברחוב, כהבנת התרגום הארמי.]

[2]) [ודומה לזה בסמוך שם: אנשי השם וכו' שהשימו את העולם והושמו מן העולם וגרמו שישום העולם.]

[3]) [כך בהוצי' תיאודור (עמ' 254); נ"א שצדו, קל.]

היה הולך לירושלים וכו' ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי (תנחומא בובר, בהעלותך עז).—ואמר הפיטן: הם הגלום להביא חיות להצדאות, לבן ערוב בא בגבולם להצדות (ר"א קליר, בעשר, סלוק ב פסח).

—הפע',*הצדה, הוצדה—החרב: עוים שהיצדו את העולם והוצדו מן העולם (מד"ר בראש' כו).

ג. *צָדָה, פ"ע,—צָדָה לו,—דאגה ופחד בלבו, הוא ירא: מי שראה את החדש ואינו יכל להלך מוליכין אותו על החמור אפילו במטה, ואם צודה[1] להם לוקחין בידם מקלות (ר"ה א ט).

ד. צָדָה, או צְדָּה, ש"נ, — כמו צְדִיָּה: הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה באשר לקח נפש אחיך ואלהי השמים פדה את נפשך מצדתו והוא עודנו מחזיק ברשעתו (יוסיפון פרק כז, סכג, מז.).

*צְדוּ[2] ש"ע ותה"פ,—חָרְבן, תהו, שממה: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו, מהו הצדא וכו' רבי יוסי ב"ר חנינא אמר צדו, מה

[1] [מפרשי התלמוד כלם בארו מלה זו מן א. צדת, במשמ' ארב, ואלה דברי רש"י (ר"ה כב.): ואם צודה להם, אם יש אורבים בדרך במו ואתה צודה את נפשי והביתוסים והכותים הם היו אורבים להם לעכבם כדי להטעות את חכמים, ע"כ. ובן בדברי הגאונים: וש"ש' אם צודה להם לוקחין בידם מקלות, היכי גרסי רבנן במתיבתא, וכי מספקא מילתא אם צודה להן כגון צודה את נפשי מלשון צדיה (תשו' הגאו' הרכבי ספד, 199). אך לפרושו האמתי של הבטוי כִּוֵּן ללא ספק גיגר במאמרו הנזכר בהערה לעיל. לפי זה אין צודה להם אלא: יצר להם ותידא נפשם, והוא בלשון חז"ל בארמ': דצדי לן מקמי חיותא (ירוש' ברכ' א א), וצדי לי מן נטוריא (מד"ר ויקר' יב, כגרסת הערוך ערך לד), ויש שנכתב בטעות צרה במקום צדה, כגון מד"ר בראש' צא, או צרה בגון מד"ר קהלת (ז יח), ועוד. והואיל ולשון המשנה אך דומה היא בצלצולה ללשון התורה ושונה במובנה, ע"כ אומר ר' יצחק בירוש' (ברכ' א י): דיברה התורה בכל לשון, והאיש משתאה לה, כל גרב שהוא מחזיק סאתים, ואם צודה להן לוקחין בידם מקלות, ע"כ; שהרי שלוש המלים משתאה, גרב, צודה באות שלא במשמעותן הרגילה כפי החכמים. ועי' בדברי גיגר שהאריך בענין, ולפי דברי גיגר מבאר גם ש"י פין בהאוצר.]

[2] [בעקר מן הארמי צדו, צדות, ואין לעמד על כך אם השתמשו במלה בעבר' בזכר או בנקבה.]

באתם לעשות ע"ז שלי צדו[1]), תרגום תוהו ובוהו צדיא (מד"ר ויקר' לג). אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע, א"ר אבהו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צדו[2] אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בזו וכו' (פסיק' דר"כ, נחמו, בובר, קכו:).

*צִדּוּד, ש"ז,—פעלת המְצַדֵּד ומטה לצד: כלא צדייה, לשון צידוד שלא נתכון לצדד לצד שני (רש"י, מכות ז:). — פעלת המְצַדֵּד ומושיב אבן ביסוד הבנין: תתא, יסוד החומה תחתית שמושיבין אבנים על הארץ בלא טיט בצדודי ועפר בל עצמו אינו אלא לצדד את האבן שתישב בשוה ולא תטה לכאן ולכאן ויהא עפר סביב לה לסמובה ובההוא אמר שמואל מילתיה ובריתא במיצעא, כל הבנין כולו שמן היסוד עד שורה העליונה בעי נמי טינא עם הצידוד (רש"י, שבת קב:). — ופעלת המְצַדֵּד ומוצא צד להבריע לזכות או לחובה או לדעה מן הדעות: אך יש לי צידוד להקל דיש לומר דוקא בקבוע על גבי קרקע דומה למרחצאות אבל בנ"ד וכו' יש לומר דאין זה דומה למרחצאות (תשו' ר"ע איגר א מ, בסוף).

*צִדּוּק, ש"ז, — צִדּוּק הַדִּין, פעלת המְצַדֵּק עליו את הדין, המכיר בצדקת השופט והמשפט עליו: כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו עליו, אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך עליך, קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו, אמרו לאשתו וכו' קראה המקרא הזה אל אמונה ואין עול, אמרו לבתו וכו' קראה מקרא זה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות וגו' לתת לאיש בדרכיו ובפרי מעלליו, ר' אומר גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים בוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספר' דבר' שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין (כבי, ע"ז יח.). לך ה' הצדקה, צידוק הדין הוא, ולנו בושת הפנים שאנו מכעיסין לפניך בכמה פעמים ואתה סובלינו (ר' יהושע בר נחמיה, פסיק' ר"כ, עשר תעשר,

[1] [כעין זה בתנחומא בובר (בהעלותך עז): ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי, עי' ב. צָדָה, הפע'.]

[2] [נ"א: צרו.]

בוצר, לט). — ובסהמ״א: אמרה לו אשתו אם בדרך כל ארם היו מתים בניך הייתי אומרת צידוק הדין, עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר וכו׳ (ערוך ערך מלד). בראש חדש קראו פסוקי צידוק הדין בשתן הולכין ואמרו קדיש של תחיית המתים (ר׳ משולם, מעשה הגאונים כח). כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו אורך הגלות ופזור האומה ומה שהגיע אלית מהדלות והמיעוט יתנחם תחלה בצדוק הדין כאשר אמרתי ואחר כן בנבוי עונותיו (ר״י ה״ל, כוזרי יא ס). — *וצִדּוּק במשמ׳ אִשּׁוּר, קיום הרבר, באמתו ובצדקו, Bestätigung; confirmation: כשבדק על זה מצא להם בו מעט קירוב ועומד עליו וצידק אותו ואחרי הצידוק חשב ומצא שמנת היום האחד מהלך האמצע ברוחב היא י״ג מעלות י״ג רגעים וכו׳ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יב). — *ובמשמ׳ מציאת הצודק והנכון, שפוט הגיוני: וכן אמר אריסטו בשני השכל יצדק לעולם בהשיגו ענינים ואותה ההשגה תקרא ציורי ובהשיגו המורכבים פעם יצדק ופעם יחטא ואותה נקראת צידוק (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ו). א״כ המלאכה עם היות שגם היא תעשה בכח דמיוני צריך שנאמר שאותו הדמיון יהי׳ מובא מן הצידוק (הוא, שם ב ב). וענין זה הדעת הוא הציורים והצידוקים אשר יחיו לנפש בהבנת (זרח׳ ונברללונה, פי׳ משלי, הסמר סנה ב, 72). ועוד יש הפרש בין כח הדמיון לכח המחשבה שהוא השכל, כי המחשבה ירדפנו צידוק והכרח ואין לבהמות בעלות הדמיון צידוק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).

***צְדוֹקִי, צְדוֹקִי, או צַדּוּקִי**[1] שוה״ז, מ״ר צְדוֹקִים, צְדוֹקִים, צַדּוּקִים, וגם צְרוֹקוֹת, — אחד מסיעת הצדוקים, חבר באחת הכתות שחיו ביהודה בימי הבית השני, Sadducee; Saducéen; Sadduzäer: אין העדים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין, שהרי הצדוקין אומרים עד שיהרג שנאמר נפש תחת נפש (מכות א ו). ומטמאים היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקין שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). אומרים צדוקים קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירם אינם מטמאין את הידים וכו׳ (ידים ד ו). אומרים צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם מטהרין את הניצוק, אומרים הפרושים קובלין אנו עליכם צדוקין שאתם מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות, אומרים צדוקים קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים שורי וחמורי שהזיקו חייבין ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין וכו׳ (שם שם ז). אמר צדוקי גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט וכו׳ (שם שם ח). בנות צדוקין בזמן שנהגו ללכת בדרכי אבותיהן הרי הן בכותיות, פרשו ללכת בדרכי ישראל הרי הן בישראליות (נדה ד ב). ומעשה שהטבילו את המנורה והיו הצדוקים אומרין בואו וראו פרושים שמטבילין מאור הלבנה (תוספת׳ חגי׳ ג לה). מעשה בצדוקה[1]) אחד שסח עם כהן גדול ונתזה צינורא מפיו ונפלה על בגדיו של כהן גדול והריקו פניו של כהן גדול ובאו ושאלו את אשתו ואמרה אישי כהן אף על פי שאנו נשי צדוקיות[2]) כולן נשאלות לחכם, אמר ר׳ יוסי אנו בקיאין בצדוקיות[3]) יותר מן הכל שכולן נשאלות לחכם חוץ מן אחת שהיתה בהן ומתה[4]) (שם נדה ה ג). והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳, שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים,

---

[1]) [יוסף בן מתתיהו כותב Σαδδουκαῖος וגם את שם אבי הכת Σαδδουκ, וגם במשנה כ״י קופמן מנקד צַדּוּקִין, וכן נמצא במסורת הבבלית (עי׳ פורת, לשון חכמים, 156) צַדּוּק על יד הנקוד צָדוֹק. ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו: צְדוּקִין. ואולם עי׳ גם בהערה הבאה. ואמנם Σαδδουκ במקום צָדוֹק הוא גם כתיב השבעים במקרא (יחזק׳ מ מו, ועוד), ואפשר שבך בשאו את השם המקראי גם כמה מן התנאים. על מקורה של כת זו, שבברית החדשה היא מזדהה עם כת הכהנים בני צדוק ותחכמים יחסוה לצדוק מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו, מרבות השערות החוקרים בתולדות ישראל.]

[1]) [בדפוס: בצדוקי, וכן בבבלי (נדה לג:).]

[2]) [בדפוס: צדוקות. ובבבלי שם: צדוקים.]

[3]) [בדפוס: בצדוקות ובבבלי: בקיאין אנו בהן וכו׳.]

[4]) [הצורות צדוקה, צדוקות (שבמקומו כתבו אח״כ צדוקי, צדוקיות) באות כנראה בעקר לזכר (שים לב לכך שאין בצדוקות השני בבבלי), ואפשר שהן מורות על שמוש השם צָדוֹק, צְדוֹקָה, אולי בעקר בארמ׳, על משקל בְּרוֹז(א) לָקוֹח(א) מ״ר בְּרוֹזוֹת, לָקוֹחוֹת, וצ״ע.]

שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים וכו' (ספרא ויק, אחרי פרק ג). חכמי גוים אומרי' בן ובת שוין באחת וכו' הצדוקין אומרי' בת הבן והבת שניהן שוין וכו' (ירוש' ב"ב ח ח). הוא פורש ובובה שחשדוהו צדוקי והם פורשין וכוכין, דא"ר יהושע בן לוי כל החושד בכשרין לוקה בגופו, וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכנים כדרך שהצדוקין עושין, ת"ר מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכנים, ביציאתו היה שמח שמחה גדולה, פגע בו אביו אמר לו בני אע"פ שצדוקין אנו מתיראין אנו מן הפרושים, אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת, אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו וכו' (יומא יט:)[1]. שאלו תלמידיו את רבי עקיבא עלה בשמאל מהו שיחזור לימין, אמר להן אל תתנו מקום לצדוקים לרדות (סם מ:)[2]. אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודין בו אבל בדבר שהצדוקין מודין בו פטורין (ר' יהודה בשם שמואל, הור' ד.). אנטיגנוס איש סוכו וכו' היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם כדי שיהא שכרכם כפול לעתיד לבא. אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים וכו' עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו אבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך, עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים וביתוסין, צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס, והיו משתמשין בכלי כסף ובכלי זהב כל ימיהם שלא היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום (אדר"נ ה).—ובספהמ"א: ואריסתובלום בנה הקטן מנתהו שר צבא כי היה נער יפה תואר ויפה מראה וקל ברגליו על כן מנתה אותו בראש הצדוקים להיות שר צבא (יוסיפון, גינצבורג, קלח).

[1]) [בעין זה בתוספתי (יוה"כ א ח) וירושי (יומא א ה), ובשני המקומות כתוב ביתוסין במקום צדוקין.]

[2]) [בעין זה בתוספתי (יוס"כ ג ג), ושם כתוב למינין במקום לצדוקים.]

*צָדִי, או צָדֵי, ש"ז, מ"ר צַדִּין — שם האות צ[1]): מהו דין דכתיב מ"ם מ"ם נון נון צד"י צד"י פ"ה פ"ה כ"ף כ"ף, ממאמר למאמר, מנאמן לנאמן, מצדיק לצדיק, מפה לפה, מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה (ירוש' מגי' א יא). צד"י כפופה וצד"י פשוטה, צדיק כפוף צדיק פשוט (שבת קד.). כיצד נעשית (השאלה באורים ותומים) רבי יוחנן אומר בולטות (האותיות), ריש לקיש אומר מצטרפות, והלא לא כתיב בהו צד"י, אמר רב שמואל ברבי יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם (יומא עג:). כתב אלף למד מאלהים, יוד הי' ה"ז אינו נמחק, שין דלת משדי, אלף דלת מאדני, צדי בית מצבאות ה"ז נמחק (ח"כ, שבועי לה:). ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח, אמר ר' יוחנן צפונו' מופיע ונחות ליה לאמרם וכו' ורבנן אמרין צד"י צופה, פ"א פודה, נון נביא, תיו תומך (מד"ר ברא"ש' צ). — ובספהמ"א: צד"י אל תקרי צדי אלא צדק, זה צדקו של הקב"ה שהוא עושה עם בשר ודם (א"ב

[1]) [כאמור בהערות לאות צ, אין תמורת אות זו בא"ב היוני והרומי, ועל כן אין לנו עדות אחרת אף לשם האות אלא במקורות התלמודיים, הכותבים צד"י וכמ"ר צדין, בסור' צָדֵא, ובערבי' צַאד[a]). ואין גם צורת האות הקדומה תמונה לדבר הנקרא בשם כזה, אלא האות צ הקדומה היא האות ז, בתוספת קו מבדיל (עי' צ, הערות); ואדרבה, נראה שהשם הקדום לא היה מלה ממלות הלשון, אלא, כדוגמת חית, טית (גם ח וט אינן אלא הרכבות והרחבות של אותיות אחרות, ולא תמונות מלים), ראשונה צת, ואחר כך צָד בהשפעת המבטא הצלילי (הרך) של צ, קרוב לזַ נחצית. רק אחר כך נסו להבין צד, צדי במלה ממש, ובדרך זו גרם הדרש שבתו"ס (מהו דין דכתיב וכו' צד"י צד"י וכו' מצדיק לצדיק, וכדו'), ואולי גם קרבת הצ' אל הק' בא"ב, להרחבת השם בדבור העברי אל צדי"ק. אמנם הצורה הקצרה צד לא נמצאה במקורות קדומים בעבר', אלא רק בהשפעת הערב' צַאד.

לפי המקורות נכון לנקד צָדֵי (בסור' צָדֵא), ולא צַדִּי, המשפע מן צַדִּי"ק המאחר.]

[a]) صاد

דר״ע ל, ביה״מ ילינק ג, 43). נעימות אינן נמצאות אצל היהודים והיא הצד״י מאמרם קצב וט׳ מן עטים והגי״ן מן גינים״א (פרוש יליכה לדונש בן תמים, כב). המראה הג׳, גם צד״י נלוה עם השי״ן והסמ״ך, רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נתחלפה בטי״ת נהפכה הצד״י לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראוית לומר נצתדק בתי״ו, ולא נוכל לדבר כן כי נשבר בה הצד״י ונחלפה לסמ״ך ויהי נסתדק, וכהראותינו הצד״י במבטא נחלש בה תי״ו ויהי מוצאה תטי״ת חלישות התי״ו והדאות הצד״י, כי הצד״י מיסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק וכו׳ (תשו׳ תלמידי מנחם, 38—39). מה נצטדק, לשון צדק, ובן כל תיבת שתחלת יסודה צד״י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו (רש״י, ברא״ש מד יו). אות טי״ת לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תי״ו התפעל, נצטדק, ויצטירו, הצטידנו, ויאמרו כל המדקדקים כי החליפוהו העברים בעבור שידברו בצד״י ויוציאוהו בפה כרכבי צחות (ראב״ע, ס׳ לחות, שער האותיות, יז.). ובהגשותם צדי ירבו עצבותם מיראתם שתדמה לסמך, וזאת היא דעתם ברגשות צרי ומחבש לעצבותם (כ״י א״ח, הקדמה לריב״ג כב, 143). ובן צריך אדם להזהר להבדיל בין וי״ו ובי״ת רפה ובין סמ״ך לצד״י ובין כ״ף לקו״ף (רד״ק, מכלול, ליק, עג.) — ואמר המשורר: והעת רוברים שלום בפיהם, כלבותם בלי לחם וזין, וכל חסדם בחית דלת וצדקם בלמד בית ומם צדי וזין (כ״י זכחרה, סעבועים ו, דודזון, 63). — וצד״י במשמ׳ המספר תשעים, במו צ׳: יוד עשרה כנגד עשרת הדיברות, צד״י תשעים, אם שרה הבת תשעים שנה תלד וכו׳ (מד״ר ברא״ש׳ נג). — ומ״ר צדין: ובתבתם, שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין אלפין, ביתין כפין בפין ביתין, גמין צדין צדין גמין וכו׳ (שבת קג:). — ועי׳ ב. צַדִּיק.

צְדִידָה, ש״נ, — פְּעֻלַּת הַמְצַדֵּד, הנוטה לצד: ושם צלע גם שם צד שניהם הנחתם הראשונה על הצדידת והנטיה מקו האמצע של גשם אם ע״צ ימין ושמאל ואם ע״צ פנים ואחור (ספכהים, יריעות שלמה א ג ז, מו). ומהיות הוראת צד על הצדידה והנטיה מכנגד הפנוי׳ תושאל ג״ב לכל הפעולות הנעשות בתחבולה מצד (הוא, שם שם מו:).

צְדִיָּה, ש״נ, – שה״פ מן א. צָדָה, בונה ורצון לעשות הדבר [1]: Absicht; intention. ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בִּצְדִיָּה וימת (במד׳ לה כ). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צְדִיָּה (שם שם כב). — ובסהמ״א: צדיית הספר ומטרתו (נפי בן נח, לקוטי קדמוניות, א). חפצנו בצדיה כדבור על גשם וגוף וכו׳ אלמלא היותינו חפצים בצדיה בו היה המשפט בכל בשנה (ספר היסר (העריות) ליטועה בן יהודה הקראי, 9). צדייתו היא כשדבננות לקדש איש אשה (יהודה הדסי, אשכל הכפר, פתיח׳ ד״ה תרופה). צדייתם ראוי שידע. האדם רשומו של ספר, הוא מסלול וטהרת ומענה הספר וכו׳ (שם שם כד). ידיעת סבתו וצדייתו וענינו שאמר ואדיב עסם ואקלל׳ ואבה מהם אנשים ואמרטם וכו׳ עד שישובו ויתקנו את אשר עווהו בתודת אל ומצותו (שם סעה, באמצע). ומצדיית הנביא למדנו שהוא מותר ביום השבת בגון הטלטול ממה שאמר אכלוהו היום ומה שנמנע מלהעשות בשבת וכו׳ (כ״א הקראי, גן עדן, שבת יח, לד.). אך מה שיש לנו לומר שהאומה ידעה בתתר אלו הדברים מצדיית השליח ע״ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור (שם, שחיטה יז, לג.). והסגלנו על הקדש שהוא נגיעה בלא בינוני למה שידענו מצדיית הנביא (שם, ירושה, פתיח׳, קסה:). אחרי כן באר הרוצח במתכון מכת שאמר ואם בשנאה יהדפנו וחלקו לשלשה הלקים בשנאה ובאיבה ובצריה וכו׳ והצדיה הוא שרצה להרגו לא מפני שנאה אלא כדי לקחת ממונו (שם, נזיקים, קעז.). לא אבחד ממך כי בצדיה הסתרתי ממך עד בה את שלחי מאמרים בלשון אשבנו וכו׳ (ילי״נ, אגרות א יז). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בצריית ריע (ינאי, על חטא שחטאנו, קרובי׳ ליוה״כ, זולאי, שכב). מרטו כל שבניה כנפיה בצדית גם ירקו בפניה ויי׳ שם היה (ראב״ע, אלהי קדם, כהנא א, 174). — ואמר המשורר: אמר לאשר הציקוהו בזדונים ובצדית וטמנו פח לללכדהו וארבו לו כמו חיה (כ״ש הנגיד, הבמות, בכודי, 11).

[1] ועי׳ א. צָדָה, הערה.

א. **צַדִּיק**, תוס"ז, מ"ר צדיקם, צדיקים, צדקים, — א) מי שעושה צדק ומשפט, את הטוב והישר, בכל דרכיו, בנגוד לחוטא, רשע, פושע, gerecht, tugendhaft; juste, vertueux; just, virtuous: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים התהלך נח (כראשי ו ט). ויאמר יי' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (סס ז א). ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדקם אשר בקרבה חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (סס יח כג–כה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו (ש"ב ד יא). והשיב יי' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ"א ב לב). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי ג י). מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (סס כד טז). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (סס נז א). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות וכו' ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה (יחזי ג כ–כא). הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי צדיק ורשע (סס כא ח). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (הוש' יד י). כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק' א ד). למה תביט בגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (סס א יג). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה (סס ב ד). ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג יח). כי יודע יי' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד (תהלי א ו). כי השתות יהרסון צדיק מה פעל (סס יא ג). תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו (סס לד כב). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (סס סס כה). ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (סס סט כט). צדיק בתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (סס צב יג). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (סס קכה ג). פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת (משלי י טז). כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (סס סס כה). צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (סס יא ח). שחק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צדיק תמים (איוב יב ד). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם (קהל' ז טו–טז). כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (סס סס כ). צדיק בעיניו, שחושב את עצמו לצדיק: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו (איוב לב א).—ובהקבלה לאביון [1]: על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמו' ב ו). צוררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (סס ה יב).—מלך צדיק, שעושה משפט וצדקה: והקימתי לדוד צמח צדיק [2] ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ' כג ה).—ועל האלהים: אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (דבר' לב ד). צדיק אתה יי' כי אריב אליך (ירמ' יב א). יי' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר (צפנ' ג ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק ובחן לבות וכליות אלהים צדיק (תהל' ז י). כי צדיק יי' צדקות אהב (סס יא ז). חנון יי' וצדיק ואלהינו מרחם (סס קיו ה). צדיק אתה יי' וישר משפטיך (סס קיט קלז). יי' צדיק קצץ עבות רשעים (סס קכט ד). צדיק יי' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (סס קמה יז). האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע (איוב לד יז). צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה (עזר' ט טו). — חקים ומשפטים צדיקים, חקי ישר וצדק: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום (דבר' ד ח).—ב) צדיק, כמו צודק במשפט זה או זה, באשמה זו או זו, כמו נקי: אדני הגוי גם צדיק תהרג (בראשי כ ד). מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום

---

[1]) [אמנם אפשר להבין אף בשמוש כגון זה: על מכרם בבסף צדיק, ע נ י אעפ"י שהוא צ ד י ק ולא חטא, אבל לא מן הנמנע הוא שלא הִברח מלת עברית קרומה צ ר י ק, המקבילה אל צ ר י ך, המשמשת בעברית של השמרונים במשמ' נ צ ר ך, עני, ועי' צ ר ך, הערות.]

[2]) [ועי' צֶמַח.]

והצדיקו את הַצַּדִּיק והרשיעו את הרשע (דבר׳ כה א). ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צַדִּקִים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו (מ״ב י ט). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צַדִּיקִים יסירו ממנו (ישעי׳ ה כג). צַדִּיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). וכרות עמו הברית וכו׳ ותקם את דבריך כי צַדִּיק אתה (נחמ׳ ט ח). ואתה צַדִּיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו (שם שם לג). כי צַדִּיק יי׳ אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקולו (דני׳ ט יד).—צַדִּיק מפלוני, צדיק ביחס לבעל דינו: צַדִּיק אתה ממני כי אתה גמלתנו הטובה ואני גמלתיך הרעה (ש״א כד יז). — וביחס לאלהים: חטאתי הפעם יי׳ הַצַּדִּיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז). צַדִּיק הוא יי׳ כי פיהו מריתי (איכה א יח). ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צַדִּיק יי׳ (דה״ב יב ו). — ג) במשמ׳ מי שנתאמתו דבריו שנצח בדין או במלחמה: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צַדִּיק (ישעי׳ מא כו). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלא אני יי׳ ואין עוד אלהים מבלעדי אל צַדִּיק ומושיע אין זולתי (שם מה כא). היקח מגבור מלקוח ואם שבי צַדִּיק ימלט כי כה אמר יי׳ גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט (שם מט כד–כה). הנה מלכך יבוא לך צַדִּיק ונושע הוא (זכר׳ ט ט). — ואמר בן סירא: ברכת אל בגורל צדיק ובעת תקותו תפרח (ב״ס גני׳ יא כב). מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (שם יג יז). נח צדיק נמצא תמים בעת כלה היה תחליף (שם מד יז). — ובתו״מ: כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ ומכשרתו להיות צדיק וחסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא וכו׳ (ר׳ מאיר, אבות ו א). צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות (ספרי דבר׳ עז). עתיד הקב״ה ליעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא, מה טעמה שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב, והצדיקים מראין אותו באצבע ואומר כי זה אלהים אלהינו וכו׳ (ר׳ חנינה, ירוש׳ מו״ק ג ז). אמר לפניו (משה), רבונו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו, אמר לו, משה, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע (ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי, ברכ׳ ז.).

צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (שם שם). שלא יאמר אותו צדיק ועברום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (ר׳ ינאי, ברכ׳ ט.–ט:). מי בהקדוש ברוך הוא שיורע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו (שם י.). כי החיים יודעים שימותו, אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים (ר׳ חייא, שם יח.). צדיקים יצר טוב שופטן וכו׳ רשעים יצר רע שופטן וכו׳ בינונים זה וזה שופטן (ר״י הגלילי, שם סא:). עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק (בשם רב אסי, פסח׳ קיט:). ג׳ ספרים נפתחין בר״ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מר״ה ועד יוה״כ (ר׳ יוחנן, ר״ה טז:). כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה (בשם ר׳ חנניה בן גמליאל, נדרי׳ סב.). מתחילת בריית העולם צפה הקב״ה מעשיהם של צדיקים ומעשיהן של רשעים (ר׳ ינאי, מד״ר בראשי׳ ג). ניקב נקב מגיהינם והרתיח כל העולם על יושביו לשעה קלת, אמר הקב״ה צדיקי[1] בצער והעולם בריוח (הוא, שם שם מח). הקב״ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם (ר״ש בן לקיש, שם איכה ג). —*בתאר לאיש פלוני, שמעון הַצַּדִּיק ובדו׳: שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (אבות א ב). אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת (ת״כ, יומא לט:). לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, זה מרדכי הצדיק וכו׳ (רב אבא בר כהנא, מגי׳ י:). אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים (סנה׳ קג:). — *צַדִּיקוֹ של עולם, כנוי לאלהים: (אמר אברהם) לא את הוא צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם (עם צדיקי סדום) ויעלו למנין חמשים (ר׳ יהודה בר סימון,

[1]) [הבטוי צדיקו (של האל) עבר כפי היהודים לערב, ושם הבינוהו במשמ׳ צדיק a) בערבי, ידיד; ולפי זה נקרא אברהם בקראן: חליל אללה b), ידיד האל, ועירו של אברהם, חברון, נקראת בערבי אלח׳ליל c), הידיד.]

a) صديق b) خليل ألله c) الخليل

מד"ר בראשי' מט). — *צַדִּיק עולמים, באותה משמ׳: זכר צדיק לברכה, אמר להם נביא לישראל בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה (תנחומ בן אמי ריב"ח, יומא לז.).—*ובהשאלה שם לַעמוד של הארץ; הארץ על מה עומדת וכו׳ על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם (ר"א בן שמוע, חגי' יב:).— ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל וכו׳ יהמו נא רחמיך (תפלת י"ח). בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתרומם ובקרב קדושים תתקדש (נשמת, שחרית שבת). ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלזו וחסידים ברינה יגילו (תפלת ר"ה), אם טובים הם (החלומות) חזקם ואמצם ויתקימו כי ובהם בחלומות של יוסף הצדיק (רבונו של עולם, ברכת כהנים). — ובספה"א; מה אומר לאחובי הכהן הצדיק הטהור ר׳ פנחס (Texts and Stud.I, יעקב מן, 463). ואפילו לצדיקי עולם משלם מידה כנגד מידה, יעקב אבינו רימה באביו בעורות גדיי העזים ובניו רימו בו בגדי עזים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 140). ומיד עומדין ישראל וכל צדיקי עולם ומבקשין רחמים לפני הקב"ה (שם שם, 184). ויש תחיית המתים אחרת בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות (ריטב"א למס׳ ר"ה פרק א, כג.). כי הצדיקים אוהבים הממון הרבה באשר הונח לבונת השלמות (שו"ת בדבר למוד החכמות דברי חכמים, סט). תנא עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים, וכשישראל צדיקים מתגבר ואם לאו מתחלש (ליקוטי עט"ח, בראשי', יד:). אם תראה רוע הסדר בעולם השפל בענין הרשעים שלוי עולם השגו חיל אשר תעוז ידם תרום ימינם לעשוק ולגזול וצדיקים יכשלו בם, אל תתמה וכו׳ (ר"י מוסקאטו, בפולות יהודה, דרוש מח). — *ובמשמ׳ רבי של חסידים, ואמר המשורר: האספר מלחמת אברם וכדרלעמר או גבורת הצדיק כיום ל״ג בעמר כי כבש את לילית אשת סמאל (יל"ג, עפה זו מה הפה עליה, כל שיריו א, 110). — *ול"ו צדיקים, שלשים וששה צדיקים שמצויים תמיד בעולם, נמצא בספה"א [1]).—ולהגדלה ונחץ, *צדיקים מצדקים,

[1]) [ע"פ דברי אביי (סוכה מה:): לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי וכו׳.]

עי׳ צָדֵק. — נק׳ *צַדֶּקֶת, מ"ר צדיקות: אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים כדין ק"ו לשאר בני אדם (ספרי דברי א). יעלה הדס, זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה (ר"מ בר נחמני, מגי׳ י:). והיתה הגר אומרת להם, שרי גברתי אין סיתרה בגלויה נראת צדקת ואינה צדקת, אלו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה א׳ נתעברתי (ר׳ אליר, מד"ר בראש׳ מה). מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (בשם ר"א בר שמעון, שם שם). אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה בן, והצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה, לשושנה בין החוחים (ר׳ ילחק, שם שם סג). יו"ד של שרה עלתה ונשתטחה לפני הקב"ה, אמרה לפניו, רבונו של עולם עקרתני משמה של אותה צדקת (ר׳ יהושע בן קרחה, שם ויקר׳ יט). ועליה (על רחל) נאמר כסף נבחר לשון צדיק, לשון צדקת (שם במד׳ יד). והנה נותרה בה פלטה, המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים, בזבות הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שיעמדו ממנו (רבי, שם שה"ש, מסכני). שם אתן את דודי לך, שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים והנביאות שעמדו ממני (שם שם, בשכימה לככמים). כל הבנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו (שם רות, ויהי בימי). —ובספה"א: היתה (אשתו של נח) צדקת והולידה צדיקים (רמב"ן, בראש׳ ד כ). עיני נגרה מים בלי הפגות על זאת הצדקת אחותי ז"ל (לקוטים מפנקס הפקדם של ק"ק ורמיזא, מק"ג, 9), הצנועה הצדקת החסודה (נוסח מלבת מעדן מהמאה השש עשרה). והיה לאותו ר׳ יוחנן אשה יפה וצדקת מאד (ספר מעשיות, REJ 1896, 289), והיותר נבון אצלי שאברהם לא לקח עצי עולה מביתו פן תשאלהו הצדקת כמו ששאל בנו הנה האש והעצים ואית השה (ר"י אברבנאל עת"ה, וירא, ויצכם אברהם).

ב. *צַדִּיק, צָדֵק [1]), ס"ז,—כמו צַדִּי, שם האות צ, ומ"ר צדקים: בתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו׳ לגמלים צדקים ולצדקים גמלים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו).—ובספה"א: הצדיק שהיא צורת הנון הנושאת אית היוד על שכמה

[1]) [ואולם עי׳ צַדִּי והערה שם.]

ומשניהם נעשה אות הצדיק והוא רמז על נון הנפילה שאין לה תקומה (ספר החיים, זכיות א ז, יג:). — ואמר המשורר: ושבחת לצדיק או התעלים אשר עלים להר משים עצלים, אוי צדיק לפא צדה לקחתו ובה דבר לאחיו בחתו (ר' שלמה פרנים הזהב, לקוטי קדמונים, 18).

צַדִּיקוּת, ש"נ, —תבונת הַצַּדִּיק: כבר ידעתי על צדיקותכם ונדיבותכם עליתם על כל ביראת ה' ובענות (מכתב לק"ק כירוא, Texts a. Stud. I, מן, 492).

***צדע**[1]) ממנו *צָדַע, *צֶדַע.

***צָדַע**, קל לא נמצא.

—הפע', *הִצְדִּיעַ, — שם ידו על צדעו לברכה צבאית, salutieren; saluer; to salute: חילים ברחנים היו אומרים עליו שהוא קם בכל בוקר ומצדיע בלפני ה„מונדיר" שלו התלוי לו שם על הקיר (יהודה סטיינברג, בימים ההם, הפלת עו, 333).

***צֶדַע**[2]), ש"ז, מז"ר צְדָעִים, או צְדָעִים, — צד המצח מתחת לפאות השער, רַקָּה, Schläfe; tempe; temple: פאת ראשכם, סוף ראשכם ואלו חם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא ויק, קודשים פרק ו). פאת ראשו סוף ראשו, ואיזהו סוף ראשו, זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (ת"כ, מכות כ:). למה הולד דומה במעי אמו, לפנקס שמקופל ומונח, ידיו על שתי צדעיו וכו' (רבי שמלאי, נדה ל:) — ובפהמ"א: והוגרני צרעי מפסח ועד עצרת, יש מפרש ואומר וחוגרני צדעי פי' וחוגר אני צדעי ראשי וכו' (ערוך ערך הגרני). וסרביטין הן כמין שלשלאות של זהב וקבועין בטוטפת ותלויין מצדעיה ועד לחייה וכו' (שם ערך ערבט). גדולי הרופאים מקיזין באחד מעורקים שברקותים או צדעים עד עשר ליטרין ויותר ואמרו שאין בה סכנה (עוביה כן, מעשה עוביה, בית מדש א ח, לה:). וכאב הראש האכזר ודפיקה בצדעים ויקיצה יתירה וכו' (שם, מספרת הבית, הקד', קיג:).

1) [עי' צֶדַע, הערה.]
2) [כן בארם' ובסור' צְדָעָא, בערב' צֻדע' a).]
a) صدغ

***צֶדֶף**, ש"ז, — בית החלזון, המרכב משתי קלפות, והחמר המזהיר שבחן[1]) Muschel, Perlmutter; conque, coquille, nacre (de perle); shell, conch, mother-of-pearl: ודע מהותו הוא צדף כלו מגן הרג (קלמון, לוח הסמים). האזן הוא אבר נברא לשמע והושם לה וכו' עקלקול כמו צדף (שם ג ד א). מהחלב שעמד בלילה בצדף הוא כיסוי דג משבח מאד (נכנוני, תורת חיים, בהנהגת הילדים, כ"י ביהמ"ד סכטר).

***צְדֶפֶת**, ש"נ, — חמר לכלי חרס חדומה לצֶדֶף, חַרְסִינָה, Porzellan; porcelaine; porcelain: פעל יפעל (אור האורית) על קצת גופים במיים משנה את סגולת האבחמץ, מדהה את גונה של הזכוכית ושל הצדפת (porcelaine) (הפקפה סנה ז).

צדק[2]), ממנו *הִצְדִּיק, *הִצְטַדְּקָה, *הִצְטַדְּקוּת, *צִדּוּק, א. צַדִּיק, *צַדִּיקוּת, צֶדֶק, צֶדֶק, צְדָקָה, *צִדְקוּת, *צַדְקָן, *צַדְקָנִי.

צָדַק, פ"ע, צָדְקָה, צָדַקְתִּי, צָדַקְתָּ, צָדְקוּ, אֶצְדַּק, ־דָּק, תִּצְדַּק ־דָּק, יִצְדַּק, ־דָּק, יִצְדְּקוּ, ־דְּקוּ, תִּצְדַּקְנָה, Recht haben; avoir raison; to be right: —א) היה לו הַצֶּדֶק, — צָדַק מפלוני, היה לו הַצֶּדֶק נגד פלוני יותר מלפלוני: ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני (ברא' לח כו). — ומתם צדק: לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תִּצְדַּק בדברך תזכה בשפטך (תהל' נא ו).—ב) היתה האמת כמו שהוא דבר, כמה שהוא עשה: מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם וְיִצְדָּקוּ וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע וכו' חן תנואות עלי ימצא וכו' הן זאת לא צָדַקְתָּ אענך (איוב לג ח-יב).

1) [ע"פ הערב' צדפ, צדפה a), ובזמן החדש יש שהשתמשו במלים צְדָפָה במשמ' oyster, צְדָפִי במשמ' shellfish.]
2) בערב' צדק b) [אף בערב' הדרומי, בכתבות בנענ', באוגרית' ובארמ' צדק, ממנו בארמ' מקראית צדקה, בתעודות יב אף צדיק כמו בעבר' ועוד, ובסור' של בבל ואי"י זדק, וכן בכתבות תדמור. באשורי אין שרש זה, אבל מצוי הוא בשמות פרטיים של בני מערבא, ובמלה שאולה satukku, קרבן צדק.]
a) صدف, صدفة b) صدق

— ג) היה צדיק, הלך בדרך הצדק והישר, gerecht sein; être juste; to be just: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני (שם ט יט–כ). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (שם י יה). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יד). החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (שה כב ג). כי אמר איוב צדקתי ואל המיר משפטי (שם לד ה). — וצדק מפלוני, היה יותר צדיק: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך (יחק' יו נב). — צדק עם פלוני, היה צדיק לעמת פלוני: ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (איוב כד ד). — ודבר מפשט, רוחני, צדק המשפט, נעשה בצדק ובישר: משפטי יי' אמת צדקו יחדו (תהל' יט י). – ד) הוכיח כי צדק: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישע' מג כו). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). — צדק לפני פלוני: ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי (תהל' קמג ב). — צדק בפלוני, ע"י פלוני, בכחו, בעזרתו: ביי' יצדקו[1]) ויתהללו כל זרע ישראל (ישע' מה כה). — וכתו"מ: יכול אם צדק בדינך יצדק בדיני ת"ל כי לא אצדיק רשע (ירוש' סנה' ד ג).— ואמר הפיטן: אנוש איך יצדק פני יוצרו והכל גלוי לו תעלומו וסתרו (ר"א קליר, אבות איך ילדק, מוס' יוה"כ). — "ובמשמ' חשב מחשבה נבונה, כון לאמת, היה נכון ואמת, וביני' פוע', צודק: והמספר הצודק המקובל בבר אמת אצלנו היעודים (ר"י א"ה, כוזרי ה יד). והגזירות שהם מאלו המפורסמות אין הם צודקות בכל ולא מכזבות בכל (רמ"ע פ:קירא, רלשית חכמה א, 12). כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו אם נשאר צודק במה שהיה קראנו אותו הפוך המשפט או משפט מהופך (ר"מ א"מ, מלות ההגיון ה). כי בזה יובנו לו הקדמות רבות בדרוש דרוש מאלו הדרושים ויקל לנו לברור הצודק מהם מהבלתי צודק (רלב"ג, מלחמ' ה', הקד'). מכל זה נתברר על כמה אופני' יצדק אמרנו שכל הפועל (מכחם קנאות קופמן, 66). אמנם (ההקדמה) הגדולה וכו' היא צודקת הנה הקטנה וכו' היא הכוזבת (אמו"ר לרלב"ד א ז, 87). הנה היות הגשם אם נח ואם מתנועע יצדק בגשם טבעי אבל בגשם נעדר מכל טבע לא יצדקו עליו תנועה ומנוחה טבעית כמו שלא יצדקו על האבן ראות ועורון (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). אמנם לטענות החולק נשוב שגם שיצדק במוחלט שלא יתהוה דבר מלא דבר, מכל מקום לא יצדק אמרנו שלא יתהוה דבר כי אם מדבר אחר וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, יז:). כי על כל דבר יצדק בהכרח אחת משתים אם שימצא ואם שלא ימצא (שם, כח:). ומזה יתחייב שלא יצדק שם אדם על כלם זולתי בשתוף השם בלבד (שם, מג.). שראשוני המדקדקים הוכיחו בראיות צודקות שזה הבנין רצוני הפעל המרובע לא הונח כי אם בגזרות שלא היה איפשר להשתמש בהן הכתוב בפעל הדגוש וכו' ואמתו עוד הסברא הזאת בטענה אחרת והיא גם כן צודקת (ר"ד יחיא, לשון למודים ג ג). אמרנו כי אם א"ס וסבה הראשונה הוא האחד הפשוט המתעלה למעלה על כל שכל ורצון לא יצדקו בו השכלה ומושכלים רצון ורצויים (שער השמים לר"א אירירא, ה א, לז:). ותמיד היה מתרעם הר' יעקב רוביו כי החשכונות שהיה שולח לו הר' משה הנזכר לא היו צודקות (שו"ת מוהרש"ס כח).

—נפע', נצדק, — נצדק דבר, הושב לו צדקו, נתברר צדקו: עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד). — ואמר הפיטן: הצופה לרשע וחפץ בהצדקו[1]) (האוחז ביד, מוסף י"ה).

—פע', צדקה, תצדקי, צדקך, צדקו צדקתך,—צדק נפשו עשה את עצמו צדיק: צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה (ירמ' ג יא). — צדק את פלוני, גרם שיהיה פלוני צדיק, שיראה צדיק: ושמרון בחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבתיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשית וכו' וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחותך (יחזק' יו נא–נב). — ובמשמ' אמר שהוא צדיק: באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים (איוב לב ב). — ובמשמ' הצדיק: אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לג לב).

[1]) [בעקר במשמ' ינצחו, עי' צדיק בהוראת מקבילה.]

[1]) [כך במחזור נוס' אשכנז. בנוס' רומי: להצדיקו. ובפיוטי ינאי (זולאי, סלח): הצופה רשע וחפץ לחצדיק.]

— וכתו"ם: אף מי שהתקין את התפילה הזאת על הסדר התקינה וכו' שפטתנו כצדק הכנע קמינו, הכנעת קמינו צדקינו במשפט, צידקתנו בנה ביתך ושמע עתירתנו ורצינו כתובו (גנס ריג"ל, ירוש' גרכ' ג ד). אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו תקריהו ואם לאו צדקיהו[1]) (שם סנה' ד א). א"ל הקב"ה לאברהם אהבת צדק ותשנא רשע, אהבת לצדק את בריותי, ותשנא רשע, מאנת לחייבן (מד"ר גראשי' מט). מי גרם לישעיה לבא לכל השבח הזה על שצידק את ישראל ולימד עליהם זכות (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנח.). — *צַדֵּק עליו את הדין, את מדת הדין, הודה ואמר שהדין דין צֶדק: כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין שתק וכו', אברהם צידק עליו את הדין שנאמר ואנכי עפר ואפר, יעקב צידק עליו את הדין שנאמר קטנתי מכל החסדים וכו', דוד צידק עליו את הדין שנאמר הכאישו נמקו חבורותי מפני אולתי וכו', ויעשו בדבר משה, צידקו עליהם את הדין ושתקו (ספרא ויק, שמיני, מכי' דמילואים). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי דבר' שז). צדקיהו שצידק עליו מדת הדין (ירוש' שקל' ו א). צדק הדין עליך והוציא עצמך מן התרעומת (דא"ז ג). אמר (משה) הואיל ומן השם הוא צריך אני לצדק עלי את הדין (ר' אליה, מד"ר דבר' יא). — *צַדֵּק את הדין במשמ' שפט בצדק: צדק את הדין[1]) ואח"כ חתכהו (ריש לקיש, סנה' ז:). — *צַדֵּק עם פלוני, עשה עמו צדקה וחסד: ולפועלי אתן צדק, זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל, וכדי ליתן להם פעולה טובה שכר שקיימו מצות אביהם לא ציום לחנות דגלים אלא במצות אביהם, צידק עמהם שלא שנה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם (מד"ר במד' ג). — ובכלל במשמ' עשה צדקה ומשפט, עשה מעשים צודקים: צדק משלך ותן לו (ריש לקיש, ב"ב פח:). —*צַדֵּק את המאזנים והמשקלות עשה שיהיו מאזני צֶדֶק: צדק את המאזנים יפה וכו' צדק את המשקלות יפה וכו' צדק את האיפות יפה וכו' צדק את ההין יפה (ספרא ויק, קדושים פרק ח). —וכתו"ם: שבנו אל יוצרנו וצדקנו משפטיו והודינו לפניו על כל מדותיו (מכתב רב נחמיה גאון, Texts a. Stud. I, מן, 80). שהיו לו עשרה בנים ומתו כחייו וצידק דין יוצרו (מכתב רב שמואל בר חפני גאון, שם שם, 161). מצות עשה לצדק המאזנים והמשקלות והמדות יפה ולדקדק בחשבונן כשעת עשייתן (רמב"ם, גניבה ח א). שיהיו (השוטרים) מחורין על החנויות ומצדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין את השערים (שם שם כ). לצדק המאזנים והמשקלות והמדות ולליישר אותם (רא"ה, חנוך, מלוה רנט). — *צַדֵּק את הדבר, אִשֵּׁר אותו, קִיְּמוֹ: שנשבע על דבר ידוע שאין בו ספק לאדם שהוא כן וכו' שזה הדבר אין בו ספק לאדם שלם כדי לצדק הדבר בשבועה (רמב"ם, שבועות א ה).

—הפע', הִצְדִּיקוּ, מַצְדִּיק, הַצְדִּיק, הַצְדִּיקוּ, אַצְדִּיק, יַצְדִּיק, הִצְדַּקְתִּיו, מַצְדִּיקִי, מַצְדִּיקֵי, — א) הִצְדִּיק את פלוני, אמר שלו הצדק, שהוא הצדיק, כריב בין שנים וכיוצא בזה: ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אַצְדִּיק רשע (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום וְהִצְדִּיקוּ את הצדיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט וְהִצְדַּקְתִּיו (ש"ב טו ד). ושפטת את עבדיך

[1]) [כמסק"א: אם ראית את הדין מרומ' תקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו (ר' חנינא, מד"ר דברי ה). אבל בהמשך הדברים בירוש' בא מעשה: רב הונא כד הוה חמי שהדין מכוונה הווה חקר וכד חמי הבין והכין הות מכוון, ע"כ. אבל ברור שבדברי רב הונא אין לבטא שֶׁהַדִּין אלא שֶׁהֲדַיִן, עדים, וכן מובא אותו מאמר (שם שם ג א) בצורה זו: רב הונא כד הוה חמי סהדו מכוונא (כלו' כשראה שהעדים עשו קנוניה, התכונו לאמר כאותן המלים, ועל כן היו חשודים בעיניו) הוה חקר וכד הוה חמי הכן (והכן) הוה מכון (כלו' כשראה שזה אמר ככה וזה אמר ככה ולא נדברו ביניהם, היה מאמין להם). ומכאן ברור שגם נוסח המאמר העקרי של „אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו" לא נולד אלא מתוך טעות במלים שהדין מכוונה, שהבינו אותן שֶׁהַדִּין יוצא לאמתו, כעוד שפרושן האמתי: עדים שמעידים מתוך כונה יחדו. ובנראה רב חונא (ככתיב הרגיל בירוש') ולא רב הננא או הנינא הוא בעל המאמר ובעל המעשה יחד. ועי' טורטשינר, לשוננו יג, 24 וכו' לענין זה. ולמשמ' זו של צדקהו השוה את שמוש הפעל צַדַּק a) בערב' במשמ' האמין, חשב לאמת.]

صدق

[1]) [כמדה"ג (דבר' א טז, הסגלה): צדק את הדין בלבך.]

להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א ח לב). מצדיקי רשע עקב שחד (ישע' ה כג). קרוב מצדיקי מי יריב אתי (שם נ ח). שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו (תהל' פב ג). מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם (משלי יז יה). חלילה לי אם אצדיק אתכם (איוב כז ה). —ב) הצדיק את פלוני, עשה אותו צדיק: והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים (דני' יב ג). — וכתו"מ: משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע, אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עידי אתריני והצדיקו את הצדיק דמעיקרא וכו' (סנה' י.). לבשיקין אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני בצדק אחזה פניך, באותה שעה אני מצדיקו מאותה הגזרה, באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר ברא' כא). המקום הזה (ירושלם) מצדיק את יושביו (שם שם מג). מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם שמה הרשע, שמה הרשיעו ועשו את העגל והשתחוו לו (שם ויקר' ג). — *וכמשמ' האמין לפלוני: והיה שלמה מחזר על הפתחים שלש שנים ואמר אני שלמה בן דוד אני קהלת וכו' הלך לישן אצל זקנה אחת והיה בוכה כל אותו הלילה, אמרה ליה למה את בוכה, אמר לה אני מתביש לומר לך, למה שאין את מצדקת אותי (מד"ר שה"ש גרינהוט ג ז–ח, כט:). — *הצדיק עליו את הדין, כמו צדק עליו את הדין: ולמודים צדיקים שמצדיקים עליהם את הדין אברהם צידק עליו את הדין וכו' (ספרא ויק, שמיני, מכי' דמילואים). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ודומם, הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין (כרכ' יט.). בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפרטין לפניו וכו' ואומרים לו חתום וחותם וכו' ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני (תענ' יא.). — *וכמשמ' דנים דין צדק, מדקדקים בו: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (ר' יוחנן, שם ה). א"ל (נבוכדנאצר לצדקיהו) יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי (הורי' יא:). ועי' פע' — *הצדיק את פלוני, נהג בו מנהג של צדקה: עני ורש הצדיקו, הצדיקוהו במתנותיו (ר"ם בר נחמן, יכוס' פלה סוף פרק ז). — ובספהמ"א: הצדקת לחכמים והודית שהן בדבריהם (מאמר על עבור שנים נגד רסע"ג, גנזי שכטר ב, 457). בין מחצות מצדיקי הרבים ובראש בני עליה הוא מסב (מכתב אל רב האי גאון, Texts a. Stud. I, מן, 138). ולא נסה הב"ה אותך אלא על שהיית מצדיק עצמך ועובר על דברי חבריך (ברא' רבתי, אלבק, 146). שהם מצדיקים הצדיקים ומכזיבים הכוזבים מפני שמבטל העמידה ומקיים האמתות (ר"י א"מ, או"ד א' והדעת השנים עשר). — ואמר הפיטן: הצדיק ילדיהם אם נגדך תרשיע וכשר נא כי רציתם ונשאת חטאתם (רמב"ע, תרדים לבית תפלתם, פזמון ליוה"כ, תפלות אגודהם). — "משמ' אשר, הוכיח שהדבר צודק: והר' ברוך הנ"ל השיב שאין עליו להצדיק החשבונות (תשו' מהר"י קולון כג). — "וכמשמ' עשה את הדבר צודק ונכון: תמצא בשירה הזאת כי בעבור המשקל נדחקו האותיות והוצרך בהרבה מקומות להאריך ולהוסיף אותיות כדי להצדיק המשקל והנגון ובמקומות הוצרך לחסר אות או אותיות ג"כ מפני זה (ר"י אברבנאל עה"ת, בשלח, ואחרי סידעכו). — הצדיק במשמ' הצדיק את הדין, קרא צדוק הדין: ובמעשה הגאונים וצ"ל מצאתי בחנוכה לא הצדיקו ולא הספידו (שבלי הלקט, חנוכה קלב). — "ובמשמ' בעל שכל, מדבר: ואעפ"י שאפשר לומר שהאחת הוא צורת הגוף זולתי במה שהוא גוף חי מתנפש והאחרת היא צורה אנושית במה שהוא חי מצדיק ולפ"ז לא יהיו ב' צורות עצמית מצד אחד (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש א, ליון ו, יד.).

—התפ', נצטדק, — הצטדק פלוני, בקש שיודו בצדקו התאמץ להראות צדקו, sich rechtfertigen; s'excuser; to excuse oneself: ויאמר יהודה (ליוסף אחרי שנמצא הגביע הגנוב ביד בנימין) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו (בראש' מד יו). — ואמר בן סירא: אל תצטדק לפני אל ופני מלך אל תתבונן (ב"ס גני' ז ה). — ובסהמ"א: להיות וכו' על כל מי אשר יבקש ממנו דבר או יתאונן אתו או יצטדק אתו (תעודה ממצרים, Texts a. Stud. I, מן, 382). — "ובמשמ' יצא זכאי וצדיק בדין: ואעפ"י שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין

מכל מקום נקי הוא מדין מיתה וְבו׳ וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין (רס״י, שמות כג ז). — ואמר הפיטן: בך קריביך יחוקו בך רחומיך יצטדקו בך שוחריך יתשוקו (רלב״ע, נך אומן, אינר 241).

—פע׳, ב׳נ׳ *מְצֻדָּק, מצודק, — שנמצא צוֹדֵק: ויסלף דברי צדיקים, שונא דברים המצודקים הנאמרים בסיני (מכי׳ משפטים כ). — וכסהם״א: דברי צדיקים דברים המצודקים, משפטי אמת (רס״י, שמות כג ח). וניחנו (הכחות התמריים) לצורך קיום הגוף כטבע ושישתמש בהם האדם במדה משוערת ומצודקת (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, מח.). ולשמור מצותיו על אמתתן כפי דיניהם המצודקים כי לכך נוצרנו (הקדי גידולי תרומה). — ״מדות ומשקלות מְצֻדָּקוֹת: צריך שיהו המדות והמשקלות ישרות מצודקות ולא ירמה בהן (עומו״מ רלח). — ״צַדִּיק מְצֻדָּק, צדיק גמור: ברעה אשר אתם עושים אשר הרגתם צדיקים מצודקים[1]) (יוסיפון פרק פה).

—הפע׳, *הֻצְדַּק, ב׳נ׳ מוצדק, — מֻצְדָּק לעבדות, ראוי להיות עבד: עבדא דנן מוצדק לעבדו[2]) ופטיר ועטיר מן חרורי ובו׳ (רב יהודה, נוסח אדמי של שטר מכירת עבד, גיט׳ פו.). — ״הֻצְדַּק, היה הדבר צודק ונבון: קשה איך יוצדק להכיר הרגשת המאבל ע״י ראיה (ר״מ בן טעכ, אוה״מ על התורה, בראש׳ ג, ותרא האשה כי טוב).

א. **צֶדֶק**, ס״ז, ככ׳ צִדְקִי, צִדְקְךָ, צִדְקֵךְ, צִדְקוֹ, צִדְקָהּ, צִדְקֵנוּ, — א) הישר והטוב שראוי ונבון לעשותו ולקבעו בחק: כי באשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צֶדֶק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי׳ (ישע׳ כו ט-י). פגעת את שש ועשה צֶדֶק בדרכיך יזכרוך (שם סד ד). הולך תמים ופעל צֶדֶק ודבר אמת בלבבו (תהל׳ יה ב). חסד ואמת נפגשו צֶדֶק וְשלום נשקו אמת מארץ תצמח וְצֶדֶק משמים נשקף (שם פה יא-יב). בי מלכים ימלכו ורזנים יחוקקו צֶדֶק (משלי ח יה).—ובמשמ׳ אֶמֶת, דבר אמת: אני יי׳ דבר צֶדֶק מגיד מישרים (ישעי מה יט). אהבת רע מטוב שקר מדבר צֶדֶק סלה (תהל׳ נב ה). יפיח אמונה יגיד צֶדֶק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). — ובצרוף לשמות עצם, בתמורה לתאר, צוֹדֵק, ישר, נכון, אֲמִתִּי, מאזני צדק ובדו׳: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צֶדֶק אבני צֶדֶק איפת צֶדֶק והין צֶדֶק יהיה לכם (ויקר׳ יט לה-לו). אבן שלמה וָצֶדֶק יהיה לך איפה שלמה וָצֶדֶק יהיה לך (דברי כה יה). מאזני צֶדֶק ואיפת צֶדֶק ובת צֶדֶק יהי לכם (יחזק׳ מה י). ישקלני במאזני צֶדֶק וידע אלוה תמתי (איוב לא ו). —זבחי צֶדֶק: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צֶדֶק (דברי לג יט). זבחו זבחי צֶדֶק ובטחו אל יי׳ (תהל׳ ד ו). אז תחפץ זבחי צֶדֶק עולה וכליל או יעלו על מזבחך פרים (שם נא כא). — מעגלי צֶדֶק, דרכים ישרות: ינחני במעגלי צֶדֶק למען שמו (שם כג ג). —שפתי צֶדֶק: רצון מלכים שפתי צֶדֶק ודבר ישרים יאהב (משלי טז יג).—ב) תכונת הצדיק, עשית הַצֶּדֶק: צֶדֶק צֶדֶק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (דברי טז כ). איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צֶדֶק ילין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צֶדֶק (שם טז ה). שמעו אלי רדפי צֶדֶק מבקשי יי׳ (שם נא א), שמעו אלי ידעי צֶדֶק עם תורתי בלבם (שם שם ז). אין קרא בְצֶדֶק ואין נשפט באמונה (שם נט ד). הוי בנה ביתו בלא צֶדֶק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמי׳ כב יג). ובשוב צדיק מִצִּדְקוֹ ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות (יחזק׳ ג כ). וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בְּצֶדֶק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש׳ ב כא). ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צֶדֶק לכם (שם י יב). בקשו צֶדֶק בקשו ענוה (צפנ׳ ב ג). שפטני יי׳ כְּצִדְקִי ובתמי עלי (תהל׳ ז ט). יגמלני יי׳ כְּצִדְקִי[1]) כבר ידי ישיב לי (שם יח כא). וישב לי יי׳ כְצִדְקִי[1]) (שם שם כה). והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה־צֶדֶק ותורך נוראות ימינך[2]) (שם מה ה). צֶדֶק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פט יה). צדקתך צֶדֶק

[1]) [בהוצ׳ גינצבורג (עמ׳ תעח): צדיקים גמורים.]

[2]) [דינו פסוק לעבדות שאין שום ערעור במכירה (לשון רס״י).]

[1]) [בש״ב (כב כא-כה): כְּצִדְקָתִי.]

[2]) [עי׳ בהערה לערך עֲנָוָה; ואם נניח שבא הפסק אחרי „על דבר אמת וענוה", יש כנראה לחלק ולקרא: צִדְקוֹת יָדֶךָ, (במקום: צדק ותורך), נוראות ימינך, בהקבלה השביתה בין ידך ובין ימינך.]

לעולם ותורתך אמת (שם קיט- קמב). כהניך ילבשו צֶדֶק וחסידיך ירננו (שם קלב ט). לקחת מוסר השכל צֶדֶק ומשפט ומישרים (משלי א ג). הגו רשע לפני מלך ויכון בַּצֶּדֶק כסאו (שם כה ה). האל יעות משפט ואם שדי יעות צֶדֶק (איוב ח ג). — שְׁפַט צֶדֶק, בְּצֶדֶק: לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בְּצֶדֶק תשפט עמיתך (ויקר' יט יה). שמע בין אחיכם ושפטתם צֶדֶק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א יו). ושפט בְּצֶדֶק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ וכו' והיה צֶדֶק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישע' יא ד—ה). והוא ישפט תבל בְּצֶדֶק ידין לאמים במישרים (תהל' ט ט). פתח פיך שפט צֶדֶק ודין עני ואביון (משלי לא ט).— מִשְׁפַּט צֶדֶק: שפטים ושטרים תתן לך וכו' ושפטו את העם משפט צֶדֶק (דבר' יו יח). ישאלוני משפטי צֶדֶק קרבת אלהים יחפצון (ישע' נח ב). — שׁוֹפֵט צֶדֶק: ויי' צבאות שפט צֶדֶק בחן בליות ולב (ירמ' יא כ). כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צֶדֶק (תהל' ט ה). כי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי צֶדֶק [1]) (משלי ח יו). — עיר הצדק, נוה צדק: אחרי כן יקרא לך עיר הַצֶּדֶק קריה נאמנה (ישע' א כו). יברכך יי' נוה צֶדֶק הר הקדש (ירמ' לא כג). — מֶלֶךְ לְצֶדֶק: הן לְצֶדֶק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו (ישע' לב א).—ג) במשמ' נצחון וישע: מי העיר ממזרח צֶדֶק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (ישע' מא ב). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צִדְקִי (שם שם י). אני יי' קראתיך בְּצֶדֶק ואחזק בידך (שם מב ו). יי' חפץ למען צִדְקוֹ יגדיל תורה ויאדיר (שם שם כא). הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צֶדֶק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (שם מה ח). קרוב צִדְקִי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צִדְקֶךָ כבוד יי' יאספך (שם נח ח). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צִדְקָהּ וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). בשרתי צֶדֶק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יי' אתה ידעת (תהל' מ י).— ובכנוי

[1]) [בספרים נוסחאות שונות, יש שקראו אֶרֶץ ת' צדק, ויש שהכתיב ארץ והקרי צדק, עי' מנחת שי ופרוש ר"י בן נחמיאש.]

ליי': בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו יי' צִדְקֵנוּ (ירמ' כג ו). — נוה צֶדֶק, בכנוי לאלהים: תחת אשר חטאו ליי' נוה צֶדֶק ומקוה אבותיהם יי' (שם נ ז). — שערי צדק, שער שהצדיקים יבואו בו: פתחו לי שערי צֶדֶק אבא בם אודה יה (תהל' קיח יט). [1])—ובתו"מ: אינו יוצא ידי עולמו עד שיורהו צ ד ק בהוראתו (ספרי דבר' קמד). הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת ו ה צ ד ק (ברכה לפני קריאת ההפטרה, סופרי יג ט). האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו אמת ו צ ד ק (ברכה אחר ההפטרה, שם שם י). יודע היה צ ד ק ן של אחיו (ר"ש בר נחמן, מד"ר בראש' לג). ולא היה לו (לאבנר) לענות והיה באילם ולא הודה כ צ ד ק ו של דוד וכו' נעשית באילם ולא אמרת צ ד ק שלי (מדר' שוח"ט תהל' נח). אמר להם דוד, כ צ ד ק רדפתם אחרי שהתורה אמרה צדק צדק תרדוף, או כ צ ד ק שפטתם אותי שהתורה אמרה כ צ ד ק תשפוט עמיתך (שם שם).—מְשִׁיחַ צֶדֶק, בכנוי למשיחו של אלהים: שעתידים אבות העולם לעמוד בנימן ואומרים לו, אפרים משיח צ ד ק נ ו אף על פי שאנו אבותיך אתה גדול ממנו (פסיק' רב', סוף אפים, קסג). — ובתפלה: בדבר האסור בשירי עוז על ידי דוד משיח צ ד ק ך (קדושה, שחרית שבת). משיח צ ד ק ך אמר לפניך שגיאות מי יבין וכו' (סליח'). — גֵּר צֶדֶק: נבוזראדן גר צ ד ק היה (גיט' נז:). — ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים וכו' ועל גרי הצ ד ק ועלינו יהמו נא רחמיך (תפלת י"ח).— ובספהמ"א: וטוב מלא וכו' ו צ ד ק שלם לא מנוח וכו' וגבורה לחשוב כקש תותח ושאר הטובות והתשועות וההצלחות תהיינה לאלוף האדיר ולאחיו החשובים וכו' (מכתב רב סרירא גאון, Texts a. Stud. I, מן, עמ' 98) והפילוסוף הידוע ליונים אמר ו ה צ ד ק שהוא היושר הוא תחזק השלמיות כלם (רס"ע פלקירא, אגרת הויכוח ב א, JQR NS I, עמ' 486). ומנין ששאלת נירי ה צ ד ק קרוית תפלה וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור ב, 133). ו צ ד ק זו תפלה (שם שם 141). הבט ימין וראה ה צ ד ק והמשפט במלך הדבורים אפי בלע"ז מבלבל

[1]) [בכתבות בנעני נמצאים הצרופים: מלך צדק, בן צדק, צמח צדק, (עי' סלושץ, אוצר הכתבות הפיניקיות, 375), ואמנם אפשר לקרא גם צַדִּיק.]

כל דבריו במשפט (ר״א מודינה, לאמ לדיק ב).—ואמר תפיטן: צדקו וכיזבו כותבים ומניחים ומעלים לחשבון (פיוטים לר״ש הסבר, גנזי שכטר ג, 115). — *כהן צֶדֶק, נהוג בסהמ״א וגם ברה״ת ב״ין, וגם בשם פרטי.—*הֵן צֶדֶק, לאו צדק, דבור אמתי הן או לאו[1]: אם כן למה נאמר והין צדק יהיה לך, לאו צדק והן צדק (ר׳ יוסי ברי יהודה, ספרא ויק, קדושים פרק ח). אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו חוזר בו, קם ר׳ יוסי עם ר׳ יעקב בר זבדי א״ל ההן לאו צדק והין צדק, אמר בשעה שאמר הין של צדק היה (ירוש׳ש ביעי׳ י ז). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב״מ מט.). — ובסהמ״א: כל אחד ואחד יפרע בתיכה על הן צדקו מכל נכסיו משאיו ומתניו (סו״ח שמש לדקה, חו״מ ג). — *ובסימן לאותיות שלא תבאנה בשמושיות אלא באותיות השרש בלבד: טח[2]) ספר גזע צדק (מנחם, מחבי, 1).

ב. *צֶדֶק[3]), ש״ז,— שם כוכב מכוכבי הלכת, Jupiter: אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות (שמואל, עירוב׳ נו.). ויש מזל שגומר הלובו לשתים עשרה שנה והוא צדק (מד״ר בראשי׳ י). מזל צדק היה מאיר לו (לאברהם) (ר׳ ברכיה, שם שם מג). ואחריו (אחרי שבתי) מה אתה בורא, צדק שעתיד הקדוש ברוך הוא להצדיק עליהם את הדין (פסיק׳ רב׳, מתן תורה, לו.). המליך אות ג׳ וקשר לו כתר וצר בו צדק בעולם יום שני בשנה ועין שמאל בנפש (יצירה ד ה). ואלו הן שבעה כוכבים בעולם חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (שם שם יב). — ובסהמ״א: צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה ועל השלוה ועל השקט ועל הכבוד ועל השררה (ברייתא דשמואל הקטן ע). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן וכו׳ והם משרתים לשבעת ימי השבוע יום א׳ כוכב חמה יום ב׳ צדק לבנה וכו׳ (סדר״א ו). ולאחר ג׳ שנים של מחזור הקטן חוזר יום שלאחריו בתחילת ליל שני ראש מולד הלבנה כשעת צדק (שם ז). צדק על אשר הוא חם ולח וממוסך בכחו נתמנה על החיים ועל השלום (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני לפרק ד׳ של ס׳ יצירה). שעה ראשונה של ד׳ כשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים וכו׳ (רש״י, שבת קכט:, ד״ה דקיימא). ושנים העליונים שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה (ראב״ע, תזיונות על שנת ד״א תתקי״ד ליצירה, כהנא ג, 115). אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדוליי מהלבנה וכו׳ (הוא, ברא׳ א יח). העורבים לגד שלחן והוא כבב צדק (הוא, שם ל יא). המרה השחורה מקורה ותוצאותיה מן הטחול וכו׳ והנוהג בה כוכב צדק (אסף, 11). והגלגל הששי הוא שבו קבוע כוכב הנק׳ צדק וכל״ל יופיט״ר (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב א, יח:). ויבן היכל ליובים הוא כוכב צדק (יוסיפון, גינצבורג, יב). והבט וראה כוכב צדק ונגה איך יהלו אורם וזוהרם (שם עז). — ואמר המשורר: שאל בימה אשר תרע שבילו, שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו, שאל שמש בצאתו (ר״ש הנגיד, הכרסא הזמן, ברודי, 56), מי יביע נוראותיך בהקיפך על גלגל מאדים גלגל ששי גלגל ומסבה עצומה ורבה צדק ילין בה וגופו גדול מגוף הארץ חמשה ושבעים פעם וכו׳ (רשב״ג, כתר מלכות).—*גלגל צֶדֶק, גלגל השמים שכוכב צדק סובב שם: צריך אתה לידע שהגלגלים עשרה זה בתוך זה וכו׳ ששי גלגל צדק, שביעי גלגל שבתאי (סכום הרמב״ם לר״ה, יין לבנון, 9). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבופה והכעס (מנחת קנאות. קוסמן, 55). גלגל צדק שיורה על כבוד וצדק וחסד ושלום (מבח׳ המאמרים לר׳ נתן רופא, שנה ס׳ סז).

צְדָקָה[1]), ש״נ, סמי׳ צִדְקַת, כנ׳ צִדְקָתִי, צִדְקָתְךָ,

---

1) [ובן באשו׳ אַנְּ בַּנְ, הן בן, הן צדק].

2) [נ״א: חט. ועי׳ רוזין, JQR VI, 481 וכו׳.]

3) [כלשון בני אשור ובבל, שרתם דת כוכבים ומזלות, בַּת (נקי מן בַּנ, בֵּן) ומֵישַׁר, צדק ומישור, הם בני האל שמש, וכֵּיַּן (הוא כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם, עמ׳ ה כו) באיתה משמי הוא שם השבתאי, Saturnus. ולא נתברר מקור השמוש של צֶדֶק בשם לכוכב Jupiter.]

1) [אין צורת הנקבה צְדָקָה בעקר אלא מבטא אחר של צֶדֶק, במקרה זה ובמקרים אחרים בתולדות הלשון, צרפה התנועה שבס׳ף המלה אליה (צְדָקָה), בעוד שבמקרים אחרים צרפה למלה הבאה אחריה, עד שיצאה

־תֵךְ, צִדְקָתֵךְ, צִדְקָתוֹ, צִדְקָתָם, מ״ר צְדָקוֹת, סמ״י צִדְקוֹת. ־קֹת, כנ׳ צִדְקֹתֶיךָ, צִדְקֹתָו [1]) צִדְקֹתֵינוּ. — א) כמו צֶדֶק, המעשה הנכון והטוב, בפרט בצרוף מִשְׁפָּט וּצְדָקָה: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ לעשות צְדָקָה ומשפט (בראש׳ יח יט). ויתא ראשי עם צִדְקַת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (דבר׳ לג כא). שמרו משפט ועשו צְדָקָה (ישע׳ נו א). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צְדָקָה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון (שם נח ב). כי אני יי׳ עשה חסד משפט וּצְדָקָה בארץ (ירמ׳ ט כג). והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בְצִדְקָתָם ינצלו את נפשם (יחזק׳ יד יד). ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וּצְדָקָה אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב ואיש לא יונה וכו׳ (שם יח ה–ז). — ומ״ר צְדָקוֹת, באותה משמ׳ [2]): הלך צְדָקוֹת ודבר מישרים מאם בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד וכו׳ (ישע׳ לג טו). ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צִדְקֹתֵינוּ ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו (שם סד ה). עשה צְדָקוֹת יי׳ ומשפטים לכל עשוקים (תהל׳ קג ו). כי לא על צִדְקֹתֵינוּ אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). — ובמשמ׳ תכונת הצדק, מדת הצדק והיושר, שבמעשיו ודבוריו של אדם: והאמן ביי׳ ויחשבה לו צְדָקָה (בראש׳ טו ו). השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צְדָקָה לפני יי׳ אלהיך (דבר׳ כד יג). ויי׳ ישיב לאיש את צִדְקָתוֹ ואת אמנתו אשר נתנך יי׳ היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יי׳ (ש״א כו כג). ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לִצְדָקָה לדר ודר עד עולם (תהל׳ קו ל–לא). לא יועילו אוצרות רשע וּצְדָקָה תציל ממות (משלי י ב). צִדְקַת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צִדְקַת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (שם יא ה–ו). רשע עשה פעלת שקר וזרע צְדָקָה שכר אמת כן צְדָקָה לחיים ומרדף רעה למותו (שם שם יח–יט). בארח צְדָקָה חיים ודרך נתיבה אל מות (שם יב כח). צְדָקָה תצר תם דרך ורשעה תסלף חטאת (שם יג ו). — צִדְקַת השופט: ויהי דוד עשה משפט וּצְדָקָה לכל עמו (ב״ש ח טו). ויקו למשפט והנה משפח לִצְדָקָה והנה צעקה (ישע׳ ה ז). למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט וּבִצְדָקָה (שם ט ו). ההפכים ללענה משפט וּצְדָקָה לארץ הניחו (עמו׳ ה ז). לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וְצִדְקָתְךָ לבן מלך (תהל׳ עב א). — וצדקת האל: ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בִּצְדָקָה (ישע׳ ה טז). ושמתי משפט לקו וּצְדָקָה למשקלת (שם כח יז). — ב) כמו אֱמֶת: אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת וּבִצְדָקָה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צְדָקָה (ישע׳ י כב). כי נשבעתי יצא מפי צְדָקָה דבר ולא ישוב (שם מה כג). הנשבעים בשם יי׳ ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בִצְדָקָה (שם מח א). — ובמשמ׳ צדקת טענותיו של אדם: בְּצִדְקָתִי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). — ג) במשמ׳ זכות המגיעה לאדם: מצדיקי רשע עקב שחד וְצִדְקַת צדיקים יסירו ממנו (שם ה כג). הוציא יי׳ את צִדְקֹתֵינוּ באו ונספרה בציון את מעשה יי׳ אלהינו (ירמ׳ נא י). צִדְקַת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה (יחזק׳ יח כ). הון ועשר בביתו וְצִדְקָתוֹ עמדת לעד (שם קיב ג). עשר וכבוד אתי הון עתק וּצְדָקָה (משלי ח יח). אלהי השמים הוא יצלית לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וּצְדָקָה וזכרון בירושלם (נחמ׳ ב כ). — ד) במשמ׳ ישע וטוב ונצחון: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צִדְקוֹת יי׳ צִדְקֹת פרזונו בישראל (שפט׳ ה יא). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי׳ את כל צִדְקוֹת יי׳ אשר עשה אתכם ואת אבתיכם (ש״א יב ז). קרבתי צִדְקָתִי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי (ישע׳ מו יג). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט

צורת הזכ׳, חסרת הסיום. וכן בא גם מ״ר צְדָקוֹת במקומות רבים במשמ׳ צדק וצדקה, שהרי אין מין ומספר ממש במשגים מפשטים כגון חסד ואמת וצדק, חיים ונעורים, חכמות וצדקית. ורק תולדות כל מלה ומלת בדברי ימי הלשון נתנו אח״כ לכל צורה וצורה את משמעותן המיחדת.]

[1]) [כתיב צדקתו, קרי צִדְקֹתָיו.]

[2]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

תרשיעי זאת נחלת עבדי יי׳ וְצִדְקָתָם מאתי נאם יי׳ (שם כד יז). ובני ציון גילו ושמחו ביי׳ אלהיכם כי נתן לכם את המורה לִצְדָקָה וכו׳ (יואל ב כג). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צִדְקוֹת יי׳ (מיכ׳ ו ה). יי׳ נחני בְצִדְקָתֶךָ למען שוררי (תהל׳ ה ט). יבאו ויגידו צִדְקָתוֹ לעם נולד כי עשה (שם כב לב). ישא ברכה מאת יי׳ וּצְדָקָה מאל׳הי ישעו (שם כד ה). בשמך יגילון כל היום וּבְצִדְקָתְךָ ירומו (שם פט יז). הודיע יי׳ ישועתו לעיני הגוים גלה צִדְקָתוֹ (שם לח ב). זכר רב טובך יביעו וְצִדְקָתְךָ ירננו (שם קמה ז). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה ותמור חטאת היא תנטע (ב״ס גני׳ ג יד). וחסד בעדן ברכה וצדקה לעד תכון (שם מ יז).—ובתו״ם: דעו במה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם וכו׳ (ר׳ אלעזר, ברכ׳ ז.). צדקה עשה הקב״ה בישראל שפזרן לבין האומות (ר׳ אושעיא, פסח׳ פז:). ערבות שבו צדק משפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי׳ יב:). אחד לדין ואחד לצדקה (ר׳ עקיבא, שם יד.). — *ובמשמ׳ מתנית לעניים ובדו׳: מַרבה צדקה מרבה שלום (אבי׳ ב ז). ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם ה יג). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב וכו׳ ואין פוסקין הימנו צדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים וכו׳ (תוספת׳ פאה ד טז). צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים, גמילות חסדים בחיים ובמתים, צדקה בעניים, גמילות חסדים בעניים ובעשירים, צדקה בממונו, גמילות חסדים בגופו ובממונו (שם שם יט) ג׳ דברים מבטלין את הגזירה קשה ואילו הן תפילה וצדקה ותשוב׳ וכו׳ (ר׳ לעזר, ירוש׳ תענ׳ ב א). מוטב שיתפרנסו מן של אביהן ולא מן הצדקה (ר״ש בן יקים, שם גיט׳ ה ג). האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה״ב הרי זה צדיק גמור (פסח׳ ח.). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין (רבי יוחנן, תענ׳ ח:). המקבל צדקה ואין צריך לכך סופו אינו

נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך (כתוב׳ סח.). אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר וגו׳ אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכ״ש בשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי ורב אשי, גיט׳ ז.). אפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה (מר זוטרא, שם ז:). וילבש צדקה כשריון וכו׳ מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפ׳ לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (בשם ר״א, ב״ב ט:). גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו וכו׳ (הוא, שם שם). כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים (הוא בשם ר׳ ילמק, סנה׳ לה.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (דא״ר ב). מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושין ביד (רבי אבא בשם ר׳ ברכיה, מד״ר ויקרי׳ כו). דודי שלח ידו מן החור, אמר רבי אמי בעני שמבקש צדקה (מד״ר שה״ש, פסעתי).—ובמהמ״א: עוד כתבו כי הקהל עשו תסכמה וכו׳ שכל מי שיבוא לדור כבאן עם הקהל שיתחייב לפרוע עמהם בכל הוצאותיהם וצדקותיהם במסי׳ ובכל צרכיהם (ריב״ש קלב). אין רגילות להקרא צדקה סתם אלא מה שמחלקין לעניים (מהו׳ ר״י קולון ז). ידוע הוא דבלשון בני אדם לא מיקרי צדקה אלא מה שנותנים לעניים למאכל ולמשתה ובסות וביוצא בזה (שם ז י). על כן יאמרו המושלים בשר במלח תמלח ורבוש בצדקה (ר״י סענוב, אסף א כד).—*גבאי צדקה, מחלקי צדקה: וגבאי צדקה משיאין לכהונה וא״צ לבדוק אחריהן (קדוש׳ ד ה). יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה (רבי יוסי, שבת קיח:). ומצדיקי הרבים ככבכים לעולם ועד, אלו גבאי צדקה (ב״ב ח:). ועי׳ *גַּבָּי, עמ׳ 678).—*ארנקי של צדקה: גבאי צדקה וכו׳ מצא מעות בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבוא לביתו יטלם וכו׳ (ת״כ, שם שם). לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א״כ ממונה עליה (תלמיד חכם) כרבי חנינא בן תרדיון (ר״א בן יעקב, שם י:). — *קֻפָּה של צדקה: קופה של צדקה נגבית בשתים ומתחלקת בשלשה (ת״כ, שם ח:)אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באת אשה לפניו בשני

בצורת אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין כקופה של צדקה כלום וכו' (שם יח.).—*מָעוֹת של צדקה: מעות של צדקה אין מונין אותן שתים שתים[1]) אלא אחת אחת (ת"כ, פס ח:). מעות של פורים נתחלפו לי כמעות של צדקה וחלקתים לעניים (ע"ז יז:). — "וְצִדְקָתְךָ, דמו למי שמראה צדקות יתרה: והזהר מן וצדקתך ואז יהיה לך ולזרעך כל טוב כל הימים (מעשיות, ביהמ"ד ילינק ו, מעשה טו, 146). ואמר הכומר להתליון שיסכך את האיש סביב לתולעים שלא ימית את התולעים וכו' אמר האיש בלבו, אף הכומר הוא מן הצבועים של וצדקתך (שם שם, 147).

*צִדְקוּת, ש"נ. — תכונת האיש הצדיק והמצטדק, מלה עברית המשקעת בלשון היהודית האשכנזית.

*צִדְקִי, ת"ז, — אמתי: וזה מופת צדקי על הסכמתם כחומר והתחלפם בצורה (עולם קטן, הורוויץ, ז).

*צַדְקִיאֵל, — שם מלאך הממונה על מזל צדק: והמלאך אשר הוא ממונה על הרקיע הוא ראש ושר על אותה המעלה וקבלו רז"ל שמותם קפציאל על רקיע שבתאי, צדקיאל על רקיע צדק וכו' (מנחת קנאות, 34). ופירש ה"ר מאיר כוכב כי זה הוא לפי סדר המזלות שמזל צדק משמש בשעה אחרונה של ערב שבת ומלאך שלו צדקיאל שמו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, כד:). כרובים כרוביאל ממונה עליהם, שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ה, גנזי הקבלה ילינק). וצדקיאל המלאך שהוא שם מלביש אותה חלוקא דרבנן מהתורה והמצוות שעשה בעה"ז (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שעשועי המלך לג, ח.).

*צַדְקָן, ש"ז, נק' צדקנית, מ"ר צַדְקָנִיּוֹת[2]),—כמו צדיק: הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות (ר' בירי, ירוש' סוטה ז א). שיעור הצדקניות שבתוכה מהו (ר"י בן מניכה, שם סנה' י ח). בנות צלפחד חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן וכו' צדקניות הן שלא נישאו אלא להגון להן וכו' מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד (ב"ב קיט:). ותהר האשה ותלד בן אמר רבי יהודה וכו' מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה (מד"ר שמות א). ד"א ותקרבנה בנות צלפחד וגו' גדולה להן וגדולה לאביהן גדולה למכיר וגדולה ליוסף שכך יצאו ממנו נשים חכמות וצדקניות (שם במד' כא).—ובמהמ"א: בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן ושם היכלות גנוזות מן הצדקניות הכשרות שבישראל (סדר גן עדן כ"ב, ביהמ"ד ילינק ג, 135). בגן עדן לפאת צפון יש שבע מדורות מזומנות והיכלות הצדקניות שבישראל המזכות לאל בגמילות חסדים והמזכות תורה לבניהם, הדירה הראשונה אשר שם בתיה בת פרעה וכמה הם הצדקניות אשר שם וכו' (שם שם, 136). הרי אלו מבלי עולם שאינן אלא נואפות ומכשפות ומראות עצמן כצדקניות שלא יבדקו אחריהן (רש"י, סוטה כב.). ונשים רבות צדקניות הלא תפלתן עמדת לישראל לחוסת ישועה (יוסיפון, פרק פה). — ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו וכתים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרירי מנחות כמת עשרוני סותים, צדקניות קיניהם המה עוללי מפותים (דוד ביר' שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

צַדְקָנִי, ת"ז,—כמו צִדְקִי, אמתי: ובהשחת סברא זו ראיה צדקנית על אמתת דברנו בנות (עולם קטן, הורוויץ, יג).

א. צָהַב[1]), ממנו א. צָהֵב, צָהֹב, *צָהוּב, "צְהִיבוּת[2]).

ב. צָהַב[3]), ממנו ב. צָהֵב, *צְהִיבָה.

א. צָהַב, קל לא נמצא במקרא.

---

[1]) [עי' ד"ס.]

[2]) [בעקר אין צדקנית, מ"ר צדקניות, משמשת בתו"מ אלא כצורת הנקבה לצדיק, ורבות כאלה בלשון חז"ל. אך בארמי שבתו"מ בא צַדְקָן אף בזכר: יהי גבר צדקן וכו' וצדקן במצות (שבת קנו.).]

---

[1]) כערבי צהב[a]), ממש כמו בעבר'. [וקרוב השרש אל זהב, ועי' גם צלהב.]

[2]) [וגזרו בזמן החדש משרש א. צהב גם צַהֶבֶת, ש"נ, Gelbsucht; jaunisse; jaundice.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

[a]) صهب

—פִּעֵל, ב״ה׳ מְצֻהָב, — מְגֻוָּן בגון הַצָּהֹב, נֹטֶה לְצָהֹב: ובלי נחשת מֻצְהָב טובה (עזר׳ ח כז). —ובספהמ״א: תלמוד לומר בגדיו בגדים ומה תלמוד לומר אחרים פחותין מהן, בגון שחקים או מפשתן שאינו מוצהב ואין דמיהם יקרים וכו׳ (כש״י, יומא כג:). בחמרא במזגא, ביין הנראה מחוץ לכלי זכוכית ואף על פי שזוכוכית עבה כך היה הפשתן מוצהב ונראה בשרו מתוכה (הוא, שם לה:). וכל אחד מהם מהם ממהר ואתו כלי מצהב המשקה בידו כוס זהב (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 37). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב (הוא, שם לג, 261). — ואמר הפיטן: זיהר קחת תרומה נטות לו אהל שאנן, הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן (רסע״ג, אבכי את אוכלה, אזהרות, קובץ מע״י גאו׳, 39). ותנני חן מצהב, בנצול צול רהב, ובביר הצביר יהב, תורי זהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). ואלי קרבתיך באהב, קול השמעתיך מלהב, ותעדי עדי מצהב, תורי זהב (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת חוה״מ פסח). והרינו אז יוזהר ויוצהב כמחז מבריק ומצולהב (ר׳ שמואל יזכה, זולת ויסב, סדידי מהגביי, מ״ל ווייס, 81).

—קַל, *צָהַב,—צהבו פני פלוני, אורו משמחה: צהבו פניו של רבי (חול׳ ז:). צהבו פניו של יוסף הבבלי (מנח׳ יח.). יתיב רבי טרפון וקא קשיא ליה מה בין קודם לעומר לקודם שתי הלחם, אמר לפניו יהודה בר נחמיה לא אם אמרת קודם לעומר שכן לא הותר מכללו אצל הֶדיוט תאמר קודם לשתי הלחם שהותר מכללו אצל הדיוט, שתק רבי טרפון, צהבו פניו של רבי יהודה בן נחמיה, אמר לו ר׳ עקיבא, יהודה, צהבו פניך שהשבת את זקן, תמהני אם תאריך ימים (שם סח:). — ובספהמ״א: אלגביש, אבני ברד, ולפי שצוהבות באבן גביש שהיא אבן טובה לבנה קוראה אלגביש (ר״א בלגנצי, יחזקי יג יא). באדם השמח ובשמחתו מגלה פנימיות לבו כי יצהבו בו פניו (ר״מ אלשיך, משלי ח). — ואמר הפיטן: יתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלבי כישימון דוהב, ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (רסע״ג, אבכי את אוכלה, אזהרות, קובץ מע״י גאו׳ ב, 42).

—הִפְעִ׳, *הִצְהִיב, עָשָׂה צהב ומזהיר, שִׂמַּח, ואמר בן סירא: שמץ מחלה יצהיב רופא (ב״ס גני׳ י י). — ובספהמ״א: לטש כל חרש נחשת, מצהיב ובערבי ציקל (ר״י א״ח, ספה״ש לריצ״ג, לטש). להצהיבו (את חשער) ימשחנו בחלב תרנגול שנלוש עמו עפר דלעת (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). —וכמו קל: כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משער נקנור מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב (מדות ב ג). מאימתי תורים בשרים משיזהיבו ומאימתי בני יונה פסולין משיצהיבו (ספרא ויק, ויקר׳ פרק ח). בני יונה משעילעלו אי עד שיצהיבו תורין משיפריחו אפילו הן זקנים (תוספתי חול׳ א עו). —ובספהמ״א: שדומה לפז, מצהיב במרגלית (רש״י, יומא מה.). איכה יועם, איכה יוחשך יופיין ותוארן של ציון שהית קלסתר פניהם מצהיב בזהב (ר״י קרא, פירוש איכה, בס׳ ד׳ חכמים, כא).

—פִּעֵ׳, *צִהֵב,—כמו הִפְעִ׳: והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וגם הישנים מכבסים אותם במכבש ומצהבין אותם ותוזרים בחדשים (תשו׳ הריצ״ג קז).

—הִתְפַּ׳, *הִצְטַהֵב, נִצְטַהֵב, — כמו קל: ובו שער צהוב, מקום שער קשה ממקום בשר חלק ומשנצטהב בידוע שהבשר מת ונחלש (חזקוני עה״ת, ויקר׳ יג ל).

ב. *צָהַב [1]), פ״ע,—צָהַב אדם עם פלוני, בנגד פלוני, צעק והתקוטט עם פלוני, חרפו ועלבו: anschreien, beleidigen; crier contre, offendre; to shout at, insult: משל לאחד שהיה עומד וצוהב בנגד בלייוסטוס בשוק אמרו לו השומעים שוטה שבעולם בנגד בלאייוסטוס אתה עומד וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרוע את כסותך ולחבשך בבית האסורים אתה יכול לו וכו׳ (ספרי דבר׳ שט). משל לאחד שהיה עומד וצוהב בנגד אביו אמר׳ לו שוטה שבעולם בנגד מי אתה עומד וצוהב, בנגד אביך וכו׳ (שם שם). ובן איש

---

[1]) [המלונים מחברים גם שמושים אלו עם א. צהב. ואולם א. צהב, בפרט בשמושו על יד פנים, צהבו פני פ׳, משמש לשמחה ולטובה ולא לכעס ועלבון; ובן בא ב. צהב, בעבר׳ ובארמ׳ שבתו״מ במשמ׳ צעקה של כעס ועלבון ממש, ובהוראה זו הוא מתחלף עם צוח (עי׳ בנוסחאות המובאות לבסח דגמאות), וכנראה אך מארמ׳ עבר לעברי, ובן נמצא צחב בלשון קטטה בשמרונית, והוא צח׳ב a) בערבי׳, במשמ׳ צוח, צעק, הרים שאון. ועי׳ דברי בן חיים, תרביץ יב, 75 ובו׳.]

---

a) صخب

שהיה צוהב עם חבירו היה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת את ריעך עכשיו בא אצלי בוכה ומתחרט ואומר אוילי שצהבתי עם חבירי וכו' (אדר"נ שכטר, נסחה ב, פרק כד). —וביו' פָעוּ', היה צָהוּב עם פלו' או לפלו', היה נעלב, היה בכעס, בקטטה עם פלוני: משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובין זה לזה וכו' (ר' יהושע, סנה' קה:). משל למה הדבר דומה לשני לגיונות שהיו נלחמין זה עם זה, לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד, כך אש וכרד צהובין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם וכו' (מד"ר שמות יב).

—הפעי', *הִצְהִיב, —הצהיב על המת, צעק עליו בצער: היוצא במטה רבים מצהיבין[1] עליו, אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין[1] עליו (ר' שמעון בן אלעזר, מו"ק כד:). — והצהיב את פלו', עלב אותו, בִּיְּשׁוֹ: שמעה אשתו ממנו יצאה לשוק ופגעה באשת חבירו אמרה לה כך וכך היה בעליך עושה, כך וכך מצהיבו, כך וכך מביישו (אדר"נ שכטר נסחה ב, פרק טו).

צָהֹב[2] ת"ז,—גון, בפרט של השערות, בין אָדֹם ויָרֹק, קרוב לגון החֶלְמוֹן כשהוא נֹטה לאדמימות, rotgelb ; roux; blond: וכו שער צָהֹב דק (ויקר' יג ל). לא יבקר הכהן לשער הַצָּהֹב (שם שם לו).—ובתו"מ: שהיה בו שתי שערות אחת צהובה ואחת שחורה ואחת צהובה ואחת לבנה (ספרא ויק, תזריע פרק ח). מת מתוך השחוק סימן יפה לו וכו' פניו ירוקין סימן רע לו, פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב' קג:). ר' יהודה הוה יתיב קמיה דרי טרפון א"ל ר"ט היום פניך צהובין אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:).—ובספה"א: מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לכחול עיניה כי יפות הן וכו' ואין צריכה לטוח את פניה ולהתפות אותן בתמרוקין כי צהובין חן (תשו' הגאו' הרכבי סנו, 180). אי במלוי ברבית בו', שהן מרויחין ביותר ופניהן צהובין ויפין (רש"י, נדר' מט:). משישפם בעור הדג, שמשפשף העצים של מטה הארוכות והקצרות בעור הדג כדי לעשותן צהובין וחלקים (הוא, שם נו:). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, נצבים, קס:). ואפי' אם יש לו כמה עבדים ושפחות יעשה הוא עצמו מצותם (של אביו ואמו) בלב טוב ובנפש חפצה ויראו' להם פנים צהובים וישמח בשירותם הרבה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

[1]) [כבת"י מינבן: מצווחין.]

[2]) בערב' צַהֹב a).

a) صهب

*צְהַבְהַב, ת"ז,—שגונו קצת צהב, gelblich ; jaunâtre ; yellowish, וגם במשמ' גון השערות, blond, נהוג כדבור ובספרות.

*צהה[1]), ממנו צָהֶה.

*צָהָה, פ"ע,—היה צָהֶה צמא, גוע מצמא, verdursten ; mourir de soif; to be parched with thirst, ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה נוגה חוט בנהוגים, והכבוד מחופף כנגד צמים וצהים, והכהן נואם סליחת שוכן גבוהים וראהו כמראה מלאך האלהים (רסב"ג, אשרי עין, עבודת יוה"כ, ספרד'). ואל תבזה ענותת צמאים לך וצהים, דרשוך ביום זה והם צמאים ורהים (אשר לו כל תפלה, סלים' נעילה, קדוש אדם לונה, הריט).—ואמר המשורר: חלו מלכים וצהו בפחד נשלהו (ר"ש שבזי, קבתאן עלי. שירי תימן, 373).

*צִהוּב, ציהוב, ש"ז, — הפיכת הצבע לצָהֹב, צביעה בצבע צהב, צבע צהב ומזהיר: יכול כל התורים יהיו כשרין וכל בני יונה יהו פסולים ת"ל מן התורים לא כל התורי', מן בני יונה ולא כל בני יונה, פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה (ספרא ויק, ויקר' פרק ח). — ובספה"א: אי זהו גמר מלאכתן של פירות הקישואין והדילועין והאבטיחין משישפשף בידו ויסיר הציהוב שעליהן כמו שער דק וכו' (רמב"ם, מעשר ג ח).

*צְהֻבִּי, ת"ז, — כמו צָהֹב, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי בנעימים ופני לבשו מראה צהובי

[1]) [מן הארמ' שבתו"מ צהא, צהי, המקביל אל צחה בעבר' המקראית.]

ויישנתי וערבה לי שנתי הקצותי שבע רצון וצבי (יהודה אברבנאל, זמן חכה, חולק כמעד ג, עב).

***צְהִיבָה**, ש"נ,—קטטה וריב[1]), Streit, Zank; querelle; rixe; quarrel, brawl: ולא ימות ונפל למשכב, מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה (מכי׳ משפטים, מסכתא דנזיקין ו).

˙צְהִיבוּת, ש"נ,—תבונת מי שהוא צָהֹב, צבע צָהֹב: וענין הכל האדמימות והצהיבות (ר"י א"ח, ספ"ם לגיג"ג, אדם). צהיבות השער יורה על השטות ורבוי הכעס (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו׳ והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ב ב ג). ואע"פ שהיה חוטן כפול ששת מכל מקום מתוך צהיבותו וספיריותו היה נראה מתחתיו כיין צלול הנראה מתוך כלי זכוכית (המאירי ליומא לה:).

˙צְהִילָה, ש"נ,—פעֻלת הסוס הַצּוֹהֵל: ואחרי כן יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים בצהילה והנהיקה והגעייה והנעירה והדומה להם (הקדמת או"ד לרסע"ג). דהר, מיוחד להרמת קול הסוס כמו שיורת ג"כ הצהילה על מין אחד ממינו (ר"י אבן כספי, שרשות כסף, דהר).

˙צָהִיר[2]), ת"ז,—בהיר, מאיר וזך, klar, hell; clair; clear, bright: היות עיקרים אלו בלתי מבוארים מפני גבורת המופתים החוקים כמו מציאות ה׳ ואחדותו ודומיהם מכל מקום אצל המטיבים לראות בעין יפה מנוקה מכל סיג ובשכל בהיר נהיר וצהיר הנסיון יוביח על אמתתם (ר"י מוסקטו, כפולות יהודה יע). עצם השמש חומר זך ומאיר צהיר ובהיר (שמשון כהן מודון, קול מוסר, הקדי׳) — ואמר המליץ: נפת בשאון מים בבירים, סובאים עד פניהם צהירים, עיניהם כשחר פרוש בהרים (בן־זאב, מליצה לסורים).

א. ˙צהל[3]), ממנו מִצְהָלָה ˙צְהִילָה, א. צָהַל, א. ˙צַהַל, *צַהֲלָה.

[1]) [כך בצרק מא"ש, ואת לשון כל הפסוק התנא דורש: וכי יריבון אנשים וכו׳.]

[2]) [עי׳ צהר, הערות, וכנו מלה זו על משקל בהיר ועפ"י נהיר במשמ׳ קרובה בארמ׳, וכנראה השפיעה גם המלה צְחֹרוֹת, שהבינוה בת"י במשמ׳ לבן.]

[3]) בערב׳ צהל a). [וכן בארמ׳ ובסורי׳.]

a) صهل

ב. צהל[1]), ממנו ב. צָהַל, ב. ˙צַהַל.

א. צָהַל, פ"ע, צָהֲלָה צָהֲלוּ, תִּצְהַלְנָה, יִצְהָלוּ, — צָהַל הסוס, השמיע קולו באפן המיֻחד לו, צנף, wiehern; hennir; to neigh, ובהרחבה לבני אדם שצוהלים כסוס: סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יִצְהָלוּ (ירמ׳ ה ח). כי תפושי כעגלת דשה ותצהלי[2]) כאבירים (שם נ יא).—ובהשאלה במשמ׳ קול צחוק חזק מפני שמחה וכדו׳, jubeln; s'écrier de joie; jubilate: צַהֲלִי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל (ישע׳ יב ו). המה ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צָהֲלוּ מים (שם כד יד). רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וְצַהֲלִי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה (שם נד א). רנו ליעקב שמחה וְצַהֲלוּ בראש הגוים (ירמ׳ לא ו). והעיר שושן צָהֲלָה ושמחה (אסתר ח יה).—ובספה"א: שור גועה אריה שואג איל צותל (כסא שלמה, ביה"מ ילינק ה ג, 35). — ואמר הפיטן: צהל כסוס מיזן וברבר, צבאיו במשתה שמנים השבר (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יולי שבת א חנכה). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצף לסיסים וגם מן הטסים כמו בן לעגורים (דונש, דעה לבי, תשוי דונש על מנחם, 3). — ובינ׳ ˙צָהֵל, מ"ר צְהֵלִים, צותל, שמח, ואמר המשורר: ולא תראה לבד רגש צהלים (ר"ש הנגיד, הלי מעם, בכודי, 147).

—פעי׳ צִהֵל, צַהֲלִי,—צִהֵל את קולו, עשה שֶׁיִּצְהַל קולו: צַהֲלִי[3]) קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות (ישע׳ י ל). — ואמר הפיטן: פנה בתהלתך ורחם על על עדתך תהוגים בשעשוע דתך צהלם ביראתך ותטעם בקריתך ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יולי שבת זכור).

—נפע׳, ˙נִצְהַל, — נפש נִצְהֶלֶת, שמחה עליזה, ואמר המשורר: נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר"י נג׳ארה, נפשי לך תערג, עולת חדש לו).

—הפעי׳, ˙הִצְהִיל,—הצהיל את הסוס, עשה שיצהל: ורוכבים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם (רש"י, דבר׳ כ ג).

ב. צָהַל[4]), קל לא נמצא במקרא.

[1]) [עי׳ בהערה לפעל ב. צָהַל, צול, א. צלל.]

[2]) [כך הכתיב, הקרי: וְתִצְהֲלוּ.]

[3]) [ואחרים מבארים מבנין קל, צהלי בקולך.]

[4]) [יש מחברים פעל זה עם צהר, ועי׳ שם. ואמנם אפשר להבין את הכתוב גם מן א. צהל, בלשון

—הפעי' הִצְהִיל, לְהַצְהִיל,—הִצְהִיל הפנים, עשה שיצהלו, שיהיו מאירים: ויין ישמח לבב אנוש לְהַצְהִיל פנים משמן (תהל' קד יה).— ובתו"מ: חמשה דברים נאמרו בשום, משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה זרע והורג בנים שבבני מעים (ת"ב, ב"ק פב.). בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות (ר' עזריה, מד"ר בראש' לז). ותצהיל פניה ותכס הדאגת אשר בלבה (פס אסתר, ויהי ביום השלישי).—ובספה"א: לבסבוסי ביתניתא, חלוק כתונת של פשתן שנכבסה והרי היא קשה ומשפשפת בין שתי ידיו והיא מתרככה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף, אולודי תיורא, הליבון מצהיל (רש"י, שבת קמ.). בני ציון היקרים שהיו פניהן מצהילות בבראה פו איך נהפך תארן לבלי חרס (ר"י קרא, פירוש איכה, בשבע דברי חכמים, כח). — ואמר הפיטן: אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אוי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר"י בן אביתור, מחזור ישראל, סלוק, סעה"ם 14)—ואמר המשורר: לְהַצְהִיל הפנים תנו עוד ערמונים (ראב"ע, גדול הקיר, כהנא א, 30).—וביני' מֻצְהָל בשמן, ואמר הפיטן: יעצה לבי סברי מצחיל איש בעדה עתר (ר' שמואל יזכה, מאורה וירא, סדורי מהגני', מ"ל ווייס, 57).

—קל, *צָהַל, צהל פלוני,—היה מוהיר: בדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות, אימתי נאים בשעה שעלו ממצרים וצהלו כחבצלת (מד"ז שה"ש, בובר 25).—בינ' פעוי, *צָהוּל, צהול כתות, זך בשמן כתות [1]): ואם ימצא על חלב הלב במות שחין, תפתח אותה, אם יצא מהשחין מים צהולים כתותים ולא הבאישו כשר הוא (הלכות ערפות לאלדד הדני ג יג, אפשטין, 113). ואם תמצא זאת האבן או זאת המקום אשר נבוע ואחר זאת תתרפא ולא יצא ממנו דם, כי אם מים צהולים ולא הבאיש כשר (שם שם כא, 115).

א. *צַהַל, ש"ז, — כמו צְהָלָה, ואמר הפיטן: פצת לנו שיברו, ולמבלבל סיברו, צהל שובע תשורו (ינאי, אמת עין רואה, קרובה לספר בראש', זולאי, ס). פענית קראו שמו בצהל (הוא, אהוב כי היה, קרוב' לס' בראש', שם סג). וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו, ויתחזק בקשט בקידה לקמם קהליו (הוא, ויתחזק באומן, קרוב' לס' בראש', שם עג). צבי מהדום יעל ואדר משעל, צהל משמי מעל ירננו בי ימלוך (ר"א קליר, אבאירה, מלכיות, מוסף א ר"ה). צהל נוגים צפן לתענוגים, צידו בקנוגים צלצל בחנוגים (אליר, אילת השחר, יוצר שבת ר"ח).

ב. *צַהַל, ש"ז,—שמנונית, תכונת הדבר השמן: עשת שן, ברזל עשת, שמנו עשתו, לעשתות שאנן ענין צהל הם (מנחם, מחב' עשת).

*צְהָלָה, צְהָלָה, צהלה ש"נ, — תרועת הסוס ותרועת שמחה של אדם Gewieher, Jubel; hennissement, jubilation; neighing, jubilation: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצות חרבות (סוטה מ א). באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא את בתיה בת פרעה והיו שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש (מד"ר במד' י). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה וכו' צהלה עלצה וכו' (שם שה"ש, בגילה ובשמחה). — ובספה"א: חתכו (לחטור) בסייף ולא הספיק לגמור צחלתו עד שמת (ערוך ערך נער). הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו [1]) (ר"י א"ת, תו"ה, הפרישות ז). — ואמר הפיטן: פאר וכבוד נותנים לשמו, צהלת ורנה לזכר מלכותו (אל אדון, שחרי לשבת). ונהל נהלאה בקול רנה וצהלה אל המנוחת ואל הנחלה (רמב"ע, דות נפש, סליחה, סעה"ם 77). רני צהלת איומה, משגב לך אני וחומה (ראב"ע, בתרתי באהליבה, איגר 161). פתובי אש טסים בשש כנפים ברום זבלך, צהלתם ורנתם ערבים תדיר לסולך (ר"י זבארה, אראלים, סעה"ם 169). איבת פצת בפחדך לפגר ביד פריצים פלאיך, ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת לצבאיך (אליר, איכה אלת, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: תרכב עלי סוס רעשה ארץ לצהלתו ואחריתך תהי נשא במוט (ר"י חריזי, הענק ג אות 3, בספ' זכרון להרכבי).

שמחה ותרועה, שהרי השמן כאן הוא שמן בּשֹׂם ולא שמן זית. ועל יסוד הפסוק בא שמוש הפעל בתו"ם.]

[1]) [ואין צרך לתקונו של א. אפשטין: ברורים.]

[1]) [בדגמה זו ובאחרות נכרת קרבת של א. צהל אל ב. צהל, בין שהם בעקר שרש אחד, ובין שנתקרבו בהרגשת הכותב.]

צהר [1]), ממנו ∞הַצְהָרָה [2]), יִצְהָר, ״צָהִיר, צָהַר, צֹהַר, צָהֳרַיִם.

צָהַר, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי, יַצְהִירוּ, —א) הִצְהִיר פלוני, עשה יִצְהָר, שמן: בין שורתם יַצְהִירוּ [3]) יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא).—ובספהמ״א: צמח נו״ק אשר יצהירו ממנו שמן (ר״ש בלוך, שבילי עולם ב, ארץ כוש, ד:). — ב) *הִצְהִיר הַשֶּׁמֶשׁ, הגיע למקומו בצהרים, ואמר בן סירא: שמש מביע בצאתו חמה מה נורא מעשה יי׳ בהצהירו ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (ב״ס גני׳ מג ג). — ג) ״ובמשמ׳ האיר והבריק: ושחלת, שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן (רש״י, שמות ל לד). זו פרחת, המצח שהוא חלק ומצהיר יותר מכל הפרצוף (הוא, שבת קנא:). וכשהוא (הירח) מתרחק מן החמה כמהלך הלבנה בחדש אז מצהיר מהאור הנשפע עליו מן החמה (ר״י גיקעיליה, גנת אגוז ב, אמצעי, כא:).—ואמר המליץ: התכמה תאלף בניה ותצהיר לכל משביליה (ב״ז, ב״ס ד י). פה בל צפור כנף בין שורותם יצהירו, מבין עפאים יתנו קול יתרועעו אף ישירו (ר״י סטנוב, דברי ריבות, ב.). — ד) *ובס״י, עשה שיאיר ויבריק [4]): וראשית שמנים ימשחו וכו׳ וזה שמן אנפיקנון שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף (ר׳ ינאי, מד״ר ויקר׳ ה). — ובספהמ״א: ובעת ההיא מתיקר׳ ותתיפה ומתהררת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להצהיר ויזה להכניס׳ כהדרת ווהר ולצוררת בצרור החיים (ס׳ אורח׳ לדיקים, שער השמחה).

1) כערב׳ ט׳הר [a]), בארמ׳ טהר.

2) [המלה חֻרשה ע״י המחבר בקרוב בשנת 1910).]

3) כך הקדמוג׳ ורב החרשים. קצת התדשים מפרשים מענין צהרים, במו בן סירא.
[עקר נושא הפסקה (ביתור פס׳ ו, י—יא) הוא גורל אנשים שלא יצליחו בעבודתם, אשר אף בשישאו עמר התבואה הם רעבים, ואף בשירבו יקבים יצמאו, ומכאן גם יצהירו לשון דריכת שמן יצהר היא, ועל בן טמון באותיות של בין שורתם בטוי המורה על כשלון עבודתם אולי מפני נשירת זיתם (עי׳ טורעסינכר, ס׳ איוב).]

4) [במו הצהיל.]

a) ظهر

(לחם העדשים) ממעט את הדם וממעיט את המרירה ודוחה את הירקון ומצהיר את הפנים (אסף 88). —ואמר הפיטן: יה טהיר טומאת טינוף דמינו, ותלבין ותצהיר צואת אורמינו (ינאי, אורחות עסורות, קרוב׳ לב׳ ויקר׳, זולאי, קנו). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ואששי, כהצהיר עששי (ר״א קליר, אספרה אל חק, קרובי לפורים). ובערפל, מקום אפל, הלא יבאל להאירה, ובסביבו, בתוך רבובו, יקר נצה להצהירה (שלום, שמך לעד, אופן השבקה ב). תשא חטאינו בשלג ובצמר תצהירה, כאז על יד שלוח ביד איש עתי המרכרה (אליעזר ברבי נתן, אכפרה, סליח׳ מוסף יוה״כ). עזור לשוכתים כשביעי בחריש ובקציר לעולמים, פוסעים בו פסיעה קטנה סוערים בו לברך שלש פעמים, צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים, יי אלהי ישראל הבה תמים (משה, כל מקדש, זמירי ליל שבת).—ה) ״והצהיר את הדין, הוציא אותו לאור, ואמר הפיטן: המלא על צאצאימו רחמים, ריננו הצהר ולא נצא נבלמים (שמעון בר ילחק, שמים פעלך, יול׳ ב ר״ה). דרכי טובך לא תחדיל לעמוסים, דינם הצהר בצהרים להשים (יי אלהי הלבאות, סליח׳ שחר׳ יוה״כ). דורשי קרבתך בלב קרוע ורתות, דינם הצהר צדק קבל בנתות (שלמה, אורח לדקה, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). — ו) ובמשמ׳ באר ופרש [1]): ואסור לאכול לאחר הביעור, א״א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם (השגות הראב״ד על הרמב״ם, שמיטה ויובל ז ג).—ז) בזמן החדש התחילו להשתמש בפעל זה במשמ׳ הוציא מפיו בפרוש, erklären; déclarer; to declare.

—קל, ״צָהַר, — האיר, הזהיר, ואמר הפיטן: בן צרקה מלולו צוהרים מחלק חבלו (יהודה בירבי מנחם, אמרת כנן, יול׳ לשמח״ת, מחז׳ איטל׳ ב, קסע.).—וההלכה צוהרת, היא מאירה וברורה [2]): אין הלכות כלאים צוהרות ומאירות לכם (רש״י, קידוש׳ לט., ד״ה לא להכיתו).—ובינ׳ פעו׳, צָהוּר, הלכה צהורה, במו צָהִיר, צְהִירָה: תו אכלו כו׳, בואו ולמדו הלכות צהורות [3])

1) [ומעין זה בארמ׳: והשתא מצהיר לן מה ראשכחן בבולה סוגיא דבולהו מורו בסדר החרשים (ריעב״א על ר״ה סא, ג:).]

2) [השוה נהיר לי במשמ׳ זו בתו״מ.]

3) [בדפוסים: צהובית, אך ברור שצ״ל צהורות, ובנראה אף לקמן: מחוורות. ועי׳ הִפע׳, הצחיר, במשמ׳ באר ופרש.]

מרווחות אצל רבא (רש"י, ב"ב כג.).

—פע', ־צִהֵר, — כמו הִפע', ואמר הפיטן: ציהרתי לך ערבית ושחרית, לצאת ולשום לך שאירית (ינאי, אסירי תקוה, קרוב' לס' ברא', זולא', ה). פדית בלהבות אש אשר חצב קולך, צהרת אור מקבלי לא יהיה לך (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ' ב שבועות).

צֹהַר[1], ס"ז, —מכסה גבנוני בעין גב, ; Rücken ; dos ; back : צֹהַר[2] תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש' ו יו). — ובסהם"א, במשמ' חלון: חאחת מלאה בה ביפיה זהר, ולו היתה בימי נח עשאה לתיבה צהר (עמנואל, מחב' ג, 14). — ואמר המשורר: קחה ספר כמו צהר תקימו, ובנר אל נתיבתך תשימו (זרחיה הלוי, שיר בפתיחת ספר המאור על הרי"ף, ברכת האלפסי סדר זרעים). בלו בעיר מצור אותי בסהר, עד כי בחסדו אל פתח לי צהר (כהנת אברהם א לא, כג). ובמו בשדה אביב יציץ הפרח, בצהר דמות פרחים יארוג הקרת (לטרים, כסיא ביסראל, ממלרים לגוטלובר, אב ובנו, 28). — ומ"ר ־צָהֳרִים, צוהרים: בו (בשמים) ארובות וצהרים (בתי הנפש והלחשים). חלונים שקפים, כמו צוחרים, יען כי בחוץ רחבים ומבפנים צרים ויפה מאירים (למת דוד, עבריות, סקף, רכג.). — ובמשמ' זֹהַר, מאור, לבון: התם מיחוי באולודי חיורא, שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר יותר מביתניתא (רש"י, שבת קמ.). מבפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק בצוהר ולבנונית (הוא, שה"ש ד א). — ואמר הפיטן: ויתחזק בפרזון בפקידה לפאר פרחיו, וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו (ינאי, ויתחזק בלומי, קרוב' לפי בראש', זולא', עג). אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר"י בן אביתור, תתכן, סעה"ש 14). קנינך חרם וסהר ואפל וצהר באונך, ועמק והר וברוש תדהר בגאינך (יצחק בן גיאת, קנינך, שם 19). הריץ דברו וחוג התגלגל, עשה צהר על גיא ועל הר, כוכבי זהר עצם טהר, ושמש וסהר חורים על גלגל (ר"י הלוי, יפעת, שם 107). פודה משחת שלח למחולת מחנים היום מרפא ותעלה, צוהר המצא לה מחשבה ופקוד על מעבידה יום חשך ואפלה (אליך אקרא, יוה"כ תימנים). צפיקת בשר אין באסיפתו, נובח מהביט יראתו, צוהרו בבחיו לעלותו, ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יולי לשמחת תורה, מחז' איטלי ב, קסט:). — ־וצֹהַר עינים במשמ' משקפים: צהר עינים ברוללע (בן זאב, גרמני עברי). ובלעדי צהר העינים לא אביר גם את סברי אם מרחוק לפני יתיצב (ר"ם בלוך, אולה"ס ד, 259). — ־וצֹהַר במשמ' צָהֳרַיִם, ואמר הפיטן: שמך אל אברך בפי כל זמן, בבקר וצהר ועת אשם (ספתי, קונטי הפיוטים, מק"כ, 48). צגים במשמרות צהר[1]) ואשמורות צלצול גם זמירות צהל קול יריעו הולך וחזק (יצחק הקטן, ירוללו, אופן שבת חוה"מ סכות).

צָהֳרַיִם[2], ־רָיִם, — אמצע היום, בשהשמש במרום השמים, noon ; midi ; Mittag : בי אתי יאבלו

---

[1]) בערב' ט'הר a).

[2]) רב הקדמוי ובמו"ב קצת החדשים פתרו מלה זו מלשון צהרים, כך גם עקילס, ואמרו שהצהר היה בעין חלון. אך כבר הסכימו רב החדשים כי הכונה בצהר היתה למכסה גבנוני, והוא כמו המלה טַ'הר a) בערב'.

[השרש צהר שמש בראשונה בלשון גבה, ומכאן ט'הר בערב' במשמ' גב. וכן באשו' צִיר, וכמלת היחס במשמ' על, מעל, למעלה. וכן באוגרית' בטיר, לטיר במשמ' זו. ומכאן צהרים, בעקר למעלה, מקום גֹבַהּ השמש וזמן עמידתה למעלה, שה"א גם הזמן שאורה חזק ומרבה ביותר. ומכאן, מצהרי השמש. הירח והכוכבים, קבל השרש גם את משמ' הוריחה; כי השומע את המלים: הצהיר (הגביה) השמש, הבין: הזהיר, האיר השמש וכדו'. על פי תבונתו להאיר נקרא גם השמן למאור יצהר, ובארמ' תנהיר, מלה שיש לראותה אף במקרא. עי' פִּלְגָה הערה. ועי' בהערות הבאות. והשבעים תרגמו בפעל בבינוני, ἐπισυνάγων, מאַסף, מקבץ תעשה את התבה, ואפשר שפרשו את המלה כמו צואר במשמ' צמוד (עי' צואר, הערות), כלומר תחתים שנים ושלשים. אך רב המפרשים העברים ראו קרבה בין צֹהַר וזֹהַר, ולפי זה אף השמוש בסהמ"א. וכן כותב אבן בספי (שרשות כסף, ערך זהר, 33): צהר, מן זהר, קראו מזה שם לחלון ידוע אצלם שממנו יבנס זוהר ונוגה.]

a) ظهر

[1]) [בקצת מחזורים מנקד צַהַר.]

[2]) גם במואבי', בכתבת מישע [(שורה 15) בתוב: ואלתחם בה מבקע השחרת עד הצהרם, וכתיב זה בא בנגוד לצורת הרבוי, ואף הרבוי הזוגי, בכתבת זו, שהוא בנו"ן ולא במ"ם, בגון מאתן (־מאתים)

האנשים בַּצָּהֳרַיִם (ברא' מג יו). ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הַצָּהֳרַיִם לאמר הבעל עננו וכו' ויהי כַּצָּהֳרַיִם ויהתל בהם אליהו וכו' ויהי כעבר הַצָּהֳרַיִם ויתנבאו עד לעלות המנחה (מ"א יח כו–כט). וישב (הילד החולה) על ברכיה עד הַצָּהֳרַיִם וימת (מ"ב ד כ). קומו ונעלה בַצָּהֳרַיִם אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ' ו ד). ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צָהֳרָיִם (שם כ יו). ערב ובקר וְצָהֳרַיִם אשיחה ואהמה (תהל' נה יח). איכה תרעה איכה תרביץ בַּצָּהֳרָיִם (שה"ש א ז).— ולהורות השעה שהשמש מאיר בו בעצם תקפו: והיית ממשש בַּצָּהֳרַיִם באשר ימשש העור באפלה (דבר' כח כט). שיתי כליל צלך בתוך צָהֳרָיִם (ישע' יו ג). והבאתי השמש בַּצָּהֳרָיִם והחשכתי לארץ ביום אור (עמו' ח ט). אשדוד בַּצָּהֳרַיִם יגרשוה (צפנ' ב ד). יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בַצָּהֳרָיִם (איוב ה יד). וּמִצָּהֳרַיִם יקום חלד תעפה כבקר תהיה (שם יא יז). — מִשְׁכַּב הַצָּהֳרַיִם, שְׁנַת צָהֳרַיִם: והוא שכב את משכב הַצָּהֳרָיִם (ש"ב ד ה). — ובתו"מ: שינה של שחרית ויין של צ ה ר י ם ושיחת ילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אב' ג י). צֹהַר תעשה לתיבה א"ר יוחנן אמר לו הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כ צ ה ר י ם (סנה' קח:). אמר לו (יוסף הבבלי לר' אלעזר בן שמוע) השוחט את הובח להניח מדמו למחר מהו וכו' שחרית אמר לו כשר, צ ה ר י ם אמר לו כשר וכו' (מנח' יח.). נגלה לו אותו הרוח אמר ליה רבי הרי כמה שנים שאני נחון כאן ו כ צ ה ר י ם ובלילה וביום וכו' (תנחומא קדושים ט). טלו מקליבם ומגלכם וצאו עליו בשעת ה צ ה ר י ם

אש (ע' 20). ומכאן שעדין הִרגש, שאין כאן צורת רבוי (וכן בארמ' טיהרא, בערב' טֿ'הר a) כיחיד במשמ' זו) אלא תה"פ כמו יומם, ריקם, ורק אחר כך הבינו גם צָהֳרַיִם, עַרְבַּיִם כמ"ז עד שאמרו בין הערבַּיִם (עי' Entstehung d. semit. Sprachtypus, עוכטסיכר עמ' 71 וכו') כי עקר משמ' צהרים היא (עי' ההערה לטרש) כהיות השמש למעלה, וכן ערב, ערבים פרושו בעקר ערב־שמש, ב ו א השמש, וכן שמורה צירה מלאה זו (אֲרַב שָׁמַשׁ) ואף שמושו של הפעל ארב (ערב) בכלל במשמ' בא, נכנם, באשור'.}

a) ظهر

ואמרו שלנו נצח וכו' (שם שם).—קַו הַצָּהֳרַיִם, אחד הקוים המדמים העוברים על בדור הארץ מן הקטב האחד אֶל השני, Meridian; méridien; meridian.

א. צַו [1]), צָו, — אחד מצרופי הקולות הכפולים צַו צַו שהיו האומנות משתמשות בהם לדבר להילד בשעה שהן היו מדדות אותו לורזו בהליכה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צַו [2]) לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר

[1]) עי' הערה שאחרי זו.

[2]) הקדמונ' וגם רב החדשים ראו במלת זו המלת צַו במשמ' מצוה [וכן השמוש היום]. אך קושי המליצה בולט. ואולם בתחלת הפסוק מְדבר על גמולי מחלב עתיקי משדים, וזה מרמז לנו כי אלה המלים הכפולות הן מלשון הדבור עם ילדים, ובזה כל המליצה מקבלת צורתה הטבעית. וכבר הרגישו גם קצת החדשים כי יש כאן צרופי קולות שאין להם משמע מיוחד, אלא שסברו כי הם חקויים לגמגום השכור.
{על פרוש אחר, המתאים יפה ללשון ולענין גם במקום זה וגם בישע' יח, ששם לא יְדבר על ילדים, העיר ראשונה גיגר, ומעין דעתו ובהשלמת הענין טורטשינר (ביחוד במאסף דביר ג, 68), וז"ל: הענין שהנביא מדבר שם עליו, הוא שכרון „שכורי אפרים", ובתוך דבריו אלה הוא אומר (ח) כי כל שלחנות מלאו קִיא צֹאָה בלי מקום. ואם סמוך לזה הוא ממשיך, את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי מִשדים כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם, אין ספק כדבר, כי קו לקו וצו לצו הם המה קיא צואה שלפניהם; וזאת דעת הנביא: את מי אורה דעה? הן שכורים כלם וכילדים קטנים ממלאים הם כל מקום קיא צואה. ומשום שדברים אלה גסים הם ביותר, מוסיף הנביא — או יד אחרת — את הפסוק י"א: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת (טמאה) ידבר אל העם הזה. מצד השפה אין להתפלא על חסרון אות א של קיא, צואת במלים קו וצו; כי כן אנו מוצאים גם שתו וקִיו (כתיב: קוו) במקום קיאו. קצור אחר במקום צאה אנו מוצאים בישע' ל כב: „צֵא תאמר לו" מקביל אל „תזרם כמו דָוֶה", שכבר בארו קדמונינו בצדק: צאה תאמר לו. והכפלת המלה כמו במלת צו לצו אנו מוצאים בקללת שמעי את דוד שמו' ב ט"ז ז: וכה אמר שמעי בקללו צֵא צֵא אִיש הדמים ואיש הבליעל וכו'. ומשום כך גם מלת קַוְקָו שבפרק י"ח, ג־ז: גּוֹי קַוְקָו וּמְבוּסָה, אותה מלה היא המורה על דבר נמאס ועל גֹּעַל נפש, כי חרי גם מלת מבוסה בת לויתה של מלת קוקו מתפרשת על פי הפסוק במשלי כ"ז ז: נפש שבעה תָּבוּס נפת. הן

שם זעיר שם כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה וכו' והיה להם דבר יי' צַו לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' כח ט-יג). — וכסהמ"א כמשמ' מעט מעט, קמעה קמעה: ולכן אני קושר קנה על קנה ואשיגנו וכן בענייני התורה צ ו ל צ ו קו לקו (לכור המור, סלח). ושכר אמת לבאים אל. שעריו כי הוא המורה את דרך עץ החיים צ ו ל צ ו קו לקו (כסב"א, הקד' מסמ' הבית). וילך בבל עניניו קו לקו צ ו ל צ ו (משל הקדמוני א, י:). לכן הוציא אור מאור ע"י הרושם ומשגיח ע"י הרחקת האור קו לקו צ ו ל צ ו (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער פרעי המסה עולמות, קעח.). כשם שמדריכים את היונק בהרגל ההנהגה צ ו ל צ ו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ר"י סטנוב, דברי ריבות יט, מא.). — ואמר המשורר: דרשו לירוא אל ולאהבו לאהוב את רע, לרדוף שלום וחדל מהיות מוסר פירע, צ ו ל צ ו קו לקו מוסר חכמה הודיעו (ד"ר היכן, שירים לכבוד הקיסר יאזעפוס השני, בה"ע תקמ"ב, 107). — "וכמשמ' מדה בנגד מדה, ואמר הפיטן: קו לקו כרעתו צ ו ל צ ו כרשעתו, שבעתי מרורתו, נכריה עבודתו (יעקב בן נאים, אמות היא, קרובץ אלג'יל, קמד.). — "ונהגו להשתמש כמלה צַו כמשמ' צווי, מצוה בצרופים כגון צַו הזמן, צַו השעה וכדו'.

ב. צַו [1]), צָו, ס"ז, — חטא ופשע, מעשה בושה, וכדומה: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צָו [2]) (הוש' ה יא). — ואמר המשורר: אל תתחבר עם עובדי ה צ ו והרחק עצמך מאיש חמס וממליציו (עזרא הבבלי, תוכח' מוסף יח, לב:).

צָו, עי' צוה, קל.

צוא, סמנו א. צַא, צֵאָה, צֹאָה [1]).

***צַוָּאָה,** צוואה, ס"נ, — מעשה הַמְצַוֶּה ומספד, צִווי [2]). Befehl; ordre; order, command: שהציווי מיד בשעת מעשה ולדורות, מציווי הזה, מנין לכל ת צ ו ו א ו ת שבתורה, היה רבי ישמעאל אומר, הואיל ונאמרו צ ו ו א ו ת בתורה סתם ופרט באחת מהן וכו' (ספרי במדי א). וכתכתם, הכל ככתב, אפילו צ ו א ו ת (רבי אוסעיא, בבלי עו:). גבי סוטה אלות בותב, צ ו א ו ת אינו כותב (רבי יהודה, שם שם). האלה למעושי צ ו א ו ת וקבלות (סוטה יז.). אמר להם (יוסף), כשוק של זונות מה טיבכם וכו', לא כך צ ו א ת אביכם (מד"ר ברא' לא). — וכסהמ"א: כזרעים לא נאמר ב צ ו ו א ת ם למינו אבל כיציאתם נאמר מזריע זרע למינהו (רש"י, חול' ס.). — "ובדקדוק, כמו צִווי, imperativus: כגון שכתב שלש אותיות שמר, אין הקורא יודע ענינה אם היא שמֹר לשון צ ו א ה או שמר לשון הגדה ומפור (הורית הקורא, דרכנבורג, 58). — "וצַוָּאַת אדם המצוה על ביתו לפני מותו [2]),

---

ישעיה שנא את הכושים ולא להללם בא אלא לגנותם. ע"כ. ועי' א. צַא, הערה. לעמת זאת אין לבאר ב. צַו מענין זה, ועי' שם הערה.]

[1]) עי' הערה שאחרי זו.

[2]) השבעים: ש ו א, אך רב הקדמוני פרשו כמשמ' מצוה. והחדשים הגיהו שו, כמו שוא. [אין פרושי המפרשים ואין תקון החדשים מניחים את הדעת ואין גם א. צו כמשמ' המצעת בהערה שם בא בחשבון כאן לפי הענין. הרי נאמר כי עשוק, רצוץ משפט אפרים, כלומר כי עשקו ורצצו אותו במשפט, שלא כראוי לו, ואיך אפשר לנמק זאת כחטאו הוא? ונדמה שמעשה עשק ורצוץ ע"י אחר צריך להזכר כאן, ועל כן אולי היה עקר כונת הדברים: כי הואיל הלך אָח רְצֹו, כלו' רצוץ הוא אפרים, כי אחיו, כנראה אחיו עֵשָׂו, אדום הוא ה ע ז (הואיל) והלך ורצץ אותו. והשוה כדברי עמוס, בן זמנו של הושע (א יא) על אדום: על רדפו בחרב א ח י ו ושחת רחמיו וכו', ואין כאן הלך אחרי כמשמי הרגילה, אלא הלך לעשות, כמו: וילך איש מבית לוי ויקח וכדו'.

ואשר לצורת השם אלה דברי רד"ק במכלול (שער דקדוק השמות, ליק, קעט.): וככנוי צָו וכו', צָוו ובו', צִוךָ וכו' וקבוצם צָוִים וכו' צַוֵיכֶם וכו'.]

[1]) [כאמור בהערות למלים אלו שיכות הן לשרש צוא או ציא, ואין שרש צאה בלשון הקדומה. וכשם שבא במקום קיא (צאה) אף ק י בלי אלף, שתו וקיו, כן בא כנראה אף צו לצו קו לקו במקום צוא, קוא וכדו'.]

[2]) [ועי' בהערה הבאה.]

[3]) [בתו"מ אין המלה במונח במשמ' זו ממש, ונהוג שם הבטוי מתנת שכיב מרע. ואמנם בבבלי (ב"ב קמז.) נדונה השאלה מנין למתנת שכיב מרע שהיא מן

Testament; testament: והאי דוקיא אחריתי נמי דדיקת הַיש הפרש בצואת שכיב מרע היבא דאמ' כתבו לחיים להיבא דאמ' בתבו סתם, לא צריכת לה, דמתנת שכיב מרע בשטר היכא דאינו מיפה את בותו לא מְהניא כלום ובו' (תשו' הגאו' הרכבי תקיג, 256). וכל אותן דקדוקין שדקדקתם בענין מתנת שכ' מר' וצואתו עמדנו עליהם ועיינגו בהם ומצאנום ענינים יפים וברורים (סס סס). וששׁ' האי דנהגו בני מקומנו לכתוב בצואת שכיב מרע אמ' לנו פלי היו עלי עדים בקנין ובתבו וחתמו מעכשו ותנו ביד פלי וחששת שמא יהא שכ"ר לאחר מיתה, אל תחוש לדבר זה ובו' (סס תקטו, 257). ודאת חזי דכל צואת שלא נתברר לעדים שמא מאיתו חולי אותה צואה בטילה היא, בך הוא שאין עושין בצואה מעשה וכו' (סס תקיז, 257). והילכך צוואת שכיב מרע היכא שהיא בלא קנין אינה צריכה לשטר שהשטר לזכרון בעלמא כותבין איתו כי הצוואה היא העיקר ובה נקנית הבל באמירה בעלמא והשטר לזביה בעלמא היא שנבתב (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 78). ואיתשיל חד מרבוואתא ראובן בריא ומהלך בשוק ועמד ובתב כל נכסיו בלשון צוואה ואמ' מתיירא אני שמא יארע לי מות פתאם והנני מצוה עתה שאם יארע עלי הקץ החקוק שיהיה ממונו בך ובך לפלוני התעמוד הצוואה הזו בין שהזכיר שם מיתה או לא וכו' (סס סס). — ״וכשמות לאגרות מכתבים ובדו': צואת ר"י אבן תבון, צואת הרמב"ם לר' אברהם בנו, צואת הרא"ש, ובדו'. — ״שטר צְוָאָה: והשטר הארבעה וחמישים הוא שטר צוואת והוא צוואת שביב מרע שקונת בצוואה בעלמא ובו' (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 75). וזהו נוסח שטר צוואת שביב מרע ובו' (סס 75). נשאלתי אפוטרופום שעשת שטר משמוש בעדים ואחר זמן סמוך למיתתו עשה צואה וכתב רשימה ממה שיש

תתורה, ושם מובאים דברי האמוראים הלומדים זאת מן הפסוקים: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו בה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א), או מן: ואחיתפל ראה בי לא נעשתה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג), ובפרוש לענין נאמר בגמרה: בצואה בעלמא, וצ"ע. ואולם עי' גם״ בשמוש הפעל בתלמיד: צוה מחמת מיתת ובדו'.]

בידו מעזבון יתומים שנתמנה עליהם לאפוטרופים (שו"ת יעבץ ב סב, כב:).—ועי' צַוָּאָה.

צוֹאָה, צוֹאִי, עי' צֹאָה, צֹאִי.

צַוָּאר [1]), ש"ז, סמי' צַוַּאר, כנ' צַוָּארִי, צַוָּארֵנוּ צַוָּארְךָ, ־רֵךְ, צַוָּארוֹ, ־רָהּ, צַוָּרָם, סמי' מ"ר צַוְּארֵי, כנ' צַוְּארֵיכֶם, צַוָּארָיו, צַוְּארֵיהֶם, צַוְּארֹתֵיכֶם, — צַוַּאר גוף

---

[1]) אין ספק בדבר, כי שם זה נגזר משרש א. צור. שהיה בלשון השמית הקדומה במשמ' נטיה ומִסְבָּה, ונשאר שמושו בערב' בשרש צור [a]) במשמ' נטיה, ובפרט נטית הצואר. אמר אלמנצור בלשאן אלערב, אחרי הביאו עדיות לפרוש צור במשמ' מיל (בע"ב', והוא נטיה), וז"ל: ות'צ בע'צהם בה אמאלת אלענק ובו' ופי תדית' עברמה חמלה אלער'ש בלהם צור הו ג'מע אצור והוא אלמאיל אלענק לתיקל חמלה וקאל אללית' אלצור אֲלמיל ואלרג'ל יַצור עֻנקַה אלי אלשי אד'א מאל נחוה בענקה ובו' וצאר וג'הה יצור אקבל בה, — ובעברי' יִיחדו קצתם את הפעל צור בענין נטית הצואר ובו', ובחדית' עברמה נאמר (חמלה אלערש בלהם) צור, הוא רבוי של אצור, והוא מי שנוטה צוארו מפני כבד המשא, ואמר אללית' שצור הוא נטיה, ואלרג'ל יצור ענקה אלי אלשי, פרושו האדם יטה את צוארו לעומת הדבר, וצור וג'הה פרושו: פנה פנים. ואמר ריב"ג: את'בת שאבנ אלמד פיה אלפא במא אתיבת שאבנ אלמד מנ ויבאו חילם אלפי פי ויבאו חלאמה ורבמא אשקטוה מן אלחיט כמא צנעוא פי קולהם ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"ב. ובעבר': נתקים נח המשך בו, האלף, במו שנתקים נח המשך מן ויבאו חילם בהמלה חלאמה, ויש שהפילוה במו שעשו בהפסוק לא הביאו צורם. ובך רד"ק: ונכתב בהם האלף למשך ונפלה מן ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"ב. ורב חחדשים אמרו בי זה נעשה בבונה להבדיל בין מלת זו והשם צור, אך זה רחוק, בי למה עשו זאת דוקא בשם זה ולא בשמות אחרים. ובבר אמר Olshausen בי הכתיב המלא הזה מעיד כי לפנים היתה האלף יוצאת במבטא ואמר צַוְאַר, ואח"ב נחה האלף ונשארה בכתב כמו שנקבעה קודם שנחה, והסבים לזה גם Böttcher ואחרים. ואולם משמוש הלשון בשם זה הרבה ברבים, צוארי, צואריבם, אנו רואים בי העברים חשו בהצואר גוף קבוצי. טעם הדבר באר רד"ק: לפי שהוא שני צ־דים הימין והשמאל, אך זה דחוק, בי גם לאברים אחרים יש שני צדדים ואינם באים בלשון קבוצי, ולבן יותר נכונה דעת קצת החדשים שמ"ר זה הוא שם תתוליות של הציאר שעל ידיהם הצואר יבל לסב הנה והנה.

---

[a]) صور

בע״ח, חלק הגוף שבין הראש והכתפים, Hals; cou; neck: ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (בראש׳ כז טז). וישם רבד הזהב על צוארו (שם מא מב). קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם (יהוש׳ י כד). נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה״ש א י). כמגדל דויד צוארך (שם ד ד). צוארך כמגדל השן (שם ז ה). — ושל בע״ח: ויקח את השהרנים אשר בצוארי גמליהם (שפט׳ ח כא). ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה (הוש׳ י יא). התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט). בצוארו (של לויתן) ילין עז (שם מא יד). — עד צואר: וחלף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע׳ ח ח). ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה (שם ל כח). ערות יסוד עד צואר (חבק׳ ג יג). — נפל על צואר פלוני, ועל צוארי פלוני, לחבקו, בכה על צוארי פלוני, וביוצא בזה: ויחבקהו ויפל על צוארו[1]) וישקהו ויבכו (בראש׳ לג ד). ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו (שם מה יד). ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד (שם מו כט). — נרדף על צוארו: על צוארנו נרדפנו יגענו לא הונח לנו (איכ׳ ה ה). — ומקום העל של הבהמה, ובמליצה שם עלו על צואר פלוני, הכניעו, שמהו לעבד, ופרק על פלוני מעל צוארו, השתחרר ממנו: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (בראש׳ כז מ). ונתן (האויב) על ברזל על צוארך עד השמידו אותך (דבר׳ כח מח). והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך (ישע׳ י כז). על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבוכדנאצר מלך בבל (ירמ׳ כח יד). — ושבר העל מעל צואר פלוני, שחררו: ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל צואר כל הגוים (חנניה, ירמ׳ כח יא). אחרי שבר חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא (שם שם יב). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אשבר עלו מעל צוארך (שם ל ח). — נתן צוארו בעל פלוני, נכנע לפניו: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא וכו׳ והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כז ח–יא). — ושם המוטת על צואר

[1]) [כתיב, והקרי: צואריו.]

ולכן אפשר שבתחלה הנו את רגש הרבים הזה בצורת מספר הרבים השכיר: צואר, משקל פעאל, ואח״ב כשמ״ר זה יצא מהשמוש בעבר׳ ורגש טבע הקבוצי של הצואר עודנו היה חי, הוסיפו סמן מ״ר החיצוני. והכתיב הראשון נשאר בעינו אצל רב הכותבים.

[המחבר הלך כאן אחר נסיונם של פליישר ואחרים בגזירת המלה. ואולם השם צואר, שאינו כמשמ׳ צואר האדם והבהמה בלשונות האחיות, פרט לארמ׳, נמצא בערב׳ באותו כתיב צוּאר או צִיאר[a]) ממש, במשמ׳ קבוצת בקר (לשאן אל־ערב: אלקטיע מן אל בקר, ובן לסשל בספר אל־מצבאח אל־מניר: וראית צוארא מן אל בקר וכו׳ אי קטיעא), וברור שמשמ׳ זו מורה על שמוש המלה צואר הקדומה במשמ׳ עול וצמד הקשור בצואר הבהמה, והרי כן משמשות גם בלשונות אחרות מלים כמו iugum, iugulum (מן iungo, קשר וחבר), ביוני ζεῦγον (שממנו זוג בעבר׳ שבתו״מ), שעיקרן לשון קשר, כמשמ׳ על, ומכאן לא רק במשמ׳ בהמות קשורות יחד, אלא גם במשמ׳ צואר הבהמה והאדם ממש.

ואת, קשור וחבור, וגם צמד ועל היא אפוא המשמ׳ הראשונה של המלה, והיא המשתפת לערב׳ ולעבר׳ (עי׳ לקמן), ומכאן יש לבקש אף את מקורה. וברור שיש לבאר מכאן אף את שמושה בלשון החכמים בצרופים כגון צואר או צוור של קורות, כלו׳ קשור של קורות. ובמשמ׳ זו בא צואר אף במקרא: ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כו), כלו׳ בקשור של מגנים, קשורים יחד. וכן הבינו השבעים אף צהר (עי׳ שם, הערה) שבמעשה התבה בלשון קשור של תחתים שנים שלשים.

ואף במשמ׳ זו של קבוצת בקר, בבערב׳, בא צואר (עי׳ ניתר פרעים טורטשינר, לשוננו יג, עמ׳ 15 וכו׳) בשירת דבורה (שפט׳ ה ל): שלל צבעים (עי׳ לצבע, הערות) לסיסרא ובו׳ לצוארי שלל, שהכונה שם לשלל של בקר וצאן לובח ולאכילה, עד לעדרים של בקר בשלל של סיסרא, בשלל דויד הנזכר בש״א (ל כ): ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד.

והואיל וראשית המלה צואר, או צור היא בלשון קשור וחבור, אפשר שיש לגזרה משרש ב. צור במשמ׳ צרר, קשר, וצ״ע. ואשר לשמוש הרבוי צוארים, צוארות, במשמ׳ היחיד, עי׳ גם בהערות לסלים א. פנים, ב. פנים.]

[a]) صوار

פלוני, כמו העל: עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צַוָּארֶךָ (שם שם ב). — והביא את צַוָּארוֹ בעבודה, קבל עליו לעבד: ואדיריהם לא הביאו צַוָּרָם בעבדת אדניהם (נחמ' ג ה). — והתפתח מוֹסְרֵי צַוָּארוֹ: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צַוָּארֵךְ שביה בת ציון (ישעי' נב ב). — המיש צַוָּארוֹ מהרעה וכדו', השתמט מהעבדות, מהצרה: הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צַוְּארֹתֵיכֶם ולא תלכו רומה (מיכ' ב ג). — עלו הפשעים על צַוַּאר פלוני: נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צַוָּארִי הכשיל כחי (איכ' א יד). — דִּבֵּר בְּצַוָּאר, דִּבֵּר בְּגַאֲוָה, ביהירות: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בְצַוָּאר עתק (תהל' עה ו). — ורץ אֵליו בְּצַוָּאר: כי נטה (הרשע) אל אל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בְּצַוָּאר בעבי גבי מגניו[1]) (איוב טו כה–כו). —ובתו"ס: אין חמור יוצא במרדעת וכו' ולא בסולם שבצוארו ולא ברצועה שברגלו (שבת ה ד). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא (כלים יב ז). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו' והכרול שתחת צוארי בהמה (שם יד ד), עד מקום שהצואר[2]) כשר לשחיטה כנגדו תעורף בשר למליקה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' סוטה ט ה). הקב"ה אינו כן, שליט בים ושליט ביבשה ולא עוד אלא חרב על צואר האדם הקב"ה מצילו (ר' לעזר, שם ע"ז ג א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (רבי יוחנן ורבי אלעזר, ברכ' י.). הכנות יוצאות בחוטין שבאזניהן אבל לא בחבקין שבצואריהן (שבת כז.). ויפול על צוארי בנימין אחיו, כמה צוארין הוו ליה לבנימין וכו' (מגי' עז:). —ובספהמ"א: שמוטים, ארוכי צואר (רש"י, כתוב' ס:). מי שמתעסק בתורה לא יתכן שיהא צוארו עב וגופו שמן (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 4). ומי יוכל להשיב ומי יוכל לסבול את עונותיו שהן כאש לכנגד בחרב לצואר, כחץ ללב, ככבלים לרגלים וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ג, ענלאו, 95). ההורג את רעהו ורצחו נפש וכו' ילך בגלות שלש שנים וכו' ויקשור ידו אשר רצח בה כשלשלת בצוארו (שם שם, 116). —ואמר המשורר: והשפילו קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הוסח ועתק צוארים (את מי תרפא, תשו' תלמידי דונש, 7) עלמה גולה צואר עופר, גם משמש גנבה לה תור (רמב"ע, תרשיש 7, 48). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער בתוכים והן נמחו בשיבתי, וביד שחרחר בצוארי ישו מתנק עד צאת כלהב חנית שיבה לנקמתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ם 124). — ״וּצַוָּאר, מ"ר צַוָּארִים, צוארין, במדה ובשעור: היה שוחט והתיז את הראש בבת אחת, אם יש בסכין מלא צואר כשרה (חול' ב ג). מלא צואר, חוץ לשני צוארין (בבלי שם לא.). — ובספהמ"א: וסכין ששוחט בה שור צריכה סכין להיות בשיעור שני צוורי בהמה אם דקה אם גסה שבששוחט בה אע"פ שהביא ולא הוליך או הוליך ולא הביא כשרה דא"ר זירא מלא צואר חוץ לצואר אחר שנעשו שתי צווארות ובן מלוא צואר חוץ לשני צוארין שנעשו שלש צווארות (הלכ' פסוק' לתלמי' רב יהודאי גאון, שחיטה, 135). אם יש בסכין כמלא שני צוארים מצוארי הנשחט שחיטתו כשרה (רמב"ם, שחיטה ג ט). — *פָּשַׁט את צַוָּארוֹ: כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין וכו' (מדר' איכ' פתיח', משא גיא חזיון). — *נתן קולר על צוארו, נתן צוארו על שלשלאות וכדו': אילו היית יודע שהנודר באילו נותן קולר על צוארו נודר היית, לקסטוריי' שהיתה עוברת וראת קולר פנוי והכניס' את ראשה לתוכו (רשב"ל, ירוש' נדר' ט א). לגבור שהיה הקולר בצוארו, נפנה מאותו הקולר, לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר (מד"ר דבר' ו). והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהן, וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צוארו עליהם ובא נבוזראדן ומעבירו מהן (שם איכ' פתיח', מבלגיתי עלי יגון). — *ובהשאלה, נתן קולר בצוארו, קולר תלוי בצוארו, הוא אחראי לדבר, והעביר קולר מצוארו, הסיר מעליו האחריות: עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב"ל, סנה' ז:). על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים (ומד"ר איכ' פתיח', ויהי לאבל כנורי). — *ובהשאלה, דמו תלוי בצואר פלוני, הוא אחראי למותו: הרי דמו תלוי בצואר

[1]) [עי' בהערה בעמוד הקודם, והמחבר רשם בגליון התנ"ך: בגבור; וכן הציע גרץ.]

[2]) בכת"י גניזת מצרים: שהצוור.

עדים (יהוש' סנה' ו ד). — *עָלַי וְעַל צַוָּארִי, עלי האחריות והענש: בעו מיניה מרב, הני בני בי רב דדיירי בבאגא מהו למיתי קדמא ותשובא לבי רב, אמר להו ניתו, עלי ועל צוארי (פסח' ח:). אמר רשב"ל משום גברא רבה ומנו ר' חייא, יין מבושל אין בו משום גילוי, אמרו לו נסמוך, מחוי להו ר' ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע"ז ל.). ונהג בדבור ובספרות. — °ברותי צואר, כבטוי קללה: אמר להם חור (למרגלים) ברותי צוארו[1] אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הק' (והזהיר, שמות, קטו:). —*בית צואר, פתיחה בחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו: מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין (רב חנן בר חסדא, שבת מח.). הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת (רב יהודה בשם רב, שם שם). — ובפסחים"א: רשאי להופכו ולעשות לו אחוי, פי' להפך החלוק לחתכו ולתת בית · הצואר שלו שולים והשולים יעשה בית שפה (ר"ח, מו"ק כו:). בחוט הסרבל, שקושרין בו בית הצואר שקורין מונטיי"ל (רש"י, שבת קח:). אוחז בבגדיה, בבית הצואר שלה (הוא, סוטה ז.) וישעשב שתארו בך בשיקת אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני אדם ובו' (ר"ש א"ת, מו"נ ג כט). על המהפכת ובו' כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין (רד"ק, ירמ' כ ג). אסור לאדם להכניס ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא ק"ש (אבן ירחי, המנהיג, דין טבילת בעלי קריין, פא). וישאר מקום הכנסת הראש הנקרא בית הצואר שלם (תשוי הריב"ש סח). אובו, פי החלוק שהוא בית הצואר (ר"ש מקנות, מעין גנים לאיוב לב יט). — *וצואר של חבית: הממלא בחבית המים העולין באחריה ובחבל המכונן על צוארה ובחבל של צרבה אינן בכי יותן (תוספת' מכשירין ג ה). — °וְצַוַּאר הבגד, כמו בית צַוָּאר, ד"ש כצואר הבגד: חומר, בוטו"ן בלע"ז והוא של זהב וחותמים בו שני צוארי חלוק לנוי (רש"י, סוטה טו.). העושה חגור מצואר של בגד ומצדו של סדין אינו מקבל טומאה עד שיסלול שפתותיו (רמב"ם, כלים

[1] [ע"פ לשון מד"ר (שמות מח) בארמ': קציעי צואריא, ומ"כ שם מפרש: קטיעי וברותי צואר. אך אולי הכונה בצורה פעולה במשמ' קְצַיֵּי צואריא, בְּרוֹתֵי צואר, רוצחים ופושעים.]

כב יז). שאם היה יכולת בידי הייתי אוחז את כל אחינו בני ישראל בצואר בסותם והייתי קושר איתם בכבלים של ברזל ובחבלי עבותות השי"ת (פלא יועץ, ערך קביעות, רמ). — °וצואר הרחם: וצואר הרחם כלו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה בשעת לידה קוראין אותו פרוזדור (רמב"ם, איסורי ביאה ה ג). הרחם הוא עצבי ויש לו צואר ובעקר הצואר הבצים (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). כי באשר יצא גשם גדול ממקום צר יחויב שיתפתחו העצלים אשר בצואר הרחם ויתחדשו מזה צירים וחבלים (ר' דוד מרוקא מרטיקא, זכות אדם, יין לבנון, 6). — °וצואר של כיס השתן ושלפוחית: תכניס האצבע בשפע ותזיר ההיזק מפי המקוה וצוארה (קאנון ג יט א ו). והשתדל שיפול השזוע בצואר המקוה ובו' ולפעמים מזדמן הרבה שיעלה החצץ לצואר המקוה ואצל האמה (שם שם). והאבן בבחורים תמיד בכליות ולנערים במקוה מפני אשר צוארם קצר בהם ובו' ובנשים נולדת האבן מעט ובו' כי צואר המקוה שלהם הוא קצר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד.). ואם תהיה הפורסא בצואר המקוה יצא התולה בברות במקו' ההוא (שם שם). — וצואר הכליה: הכליות הם איברי בשרי' עצביי' ובו' ולכל אחת מהן יש לה שני צוארים חלולים (שם שם). — °וצואר של אות: לפי שצוארו של למ"ד הוא משוך אחר ברעיה דר' ולא מתחת רגליו (רגמ"ה, ב"ב קסג.). ומנואי הכתיבה שיהיו הלמדין ארוכות למעלה וצואריהם נטוי על קו היושר (נוסח ר"י א"ת, דרך טונים). למ"ד, יכתב הצואר בפשיטות והראש עב במין וו ארובה (אברהם דבלמש, מקנה אברם א). נון כפיפה יהיה ראשה עב במין יוד וצוארה גם כן עב (שם שם). צדי פשוטה דינה בדין הכפופה ובו' וצריך שידביק היוד בצוארה היטיב שלא תדמה ליוד מחוברה לנון פשוטה (שם שם). — *וצואר של קורות, סַוָּאר, צבור של קורות מסדרות זו על גבי זו: ובן מרבך של אבנים ובן צואר[1] של קורות (אהלי' ג ז). ועי' *סַוָּאר. — °צַוָּאר עָקֹם, שם עוף: ועוף אחד שנקרא צואר עקם ולשונו ארוך מאד והולך סמוך לחורי הנמלים ומפיל עצמו לארץ

[1] [עי' בהערה בעמ' 5410, והערה לערך סַוָּאר.]

באלו הוא מת ומוציא את לשונו והנמלים הולכים על הלשון ובולע אותם יחד (שער השמים לאבי הרלב״ג, ד א, יז.) — *הופך הצואר, שם עוף, Wendehals; torcol; wry-neck: הופכי הצואר חרטומם עגול ולשונם ארוך וח־ור וקשה כראשו כקרן ונקראו כשם מסגולתם אשר יוכלו להאריך ולהפוך צוארם בתבנית נחש וזחל לכל עבריהם עד אשר יגיע חרטומם לעתים באשר יסיבבהו מטעל להם אחורנית על מעכה גבם (סינהק, תוה״א, העוף, קכג).

צַוָּארוֹן, עי' צַוָּרוֹן.

***צַוָּארִי**, ת"ז, — שיך לצואר, של הצואר: החוליות הצואריות (קאנון א א א מ).

צוּב, עי' *צִיב.

***צוּבָה**, ס"נ, —כמו ב. חֲצוּבָה, מְצוּבָה: וכן גי' בפרים הסשולשין ב"י שסואל אמר כעשויים שורה בר קפרא אמר בעשויים צובה[1]) (ירוש' ערובי' ה ג).

צוֹבֵעַ, עי' א. צָבַע, צֹבַע.

***צוּג**[2]), פ"ע, —התיצב התיצג, hintreten; se poster; stand up, ואמר הפיטן: זכיר צג בפרץ להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעיד את רודי (ר"א קליר, זכור איש, קרובי׳ זכור). צגתי לחנן בעד צאן, צגים פנימי וחיצין (הוא, אדסק בנהרים, כבידה, Elbog. Stud. 120). צגות בבושר, וחקיק בם נשר, ואין מלבדך להגיד לארם יושר (הוא, אהלת מתוקים, סהר׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי ב, ל.). טפיה וישישיה בענוי עיפים, יצירתם שור ביחף יחפים, כלם צגים ולובן מוצעפים (משלם בר קלונימוס, אמלא, קרובי׳ יוה״כ). ויי אלהי הצבאות צג בין ההדסים, אמנם ידענו כי אין בנו מעשים (יי' אלהי הצבאות, סליח' שחר' יוה״כ). מאנקת אביונים הצגים לעֻמך, נאור תן תקותם למען כבוד שמך (אנא אדון הסליחות, שם). ואז צפה באלילים, היש ידיו גלילים, צגו עליו בפלילים, אין פנות בחללים (ר״י טוב עלם, ירדה להליל, קרובי׳ שבת הגדול). הביאר יין ורגים אל יחסר כתענוגים, ואם שלש אלה לפניך צגים, זה יהיה שכרו (יהוגתן, יום שבת קדש, זמיר׳ ליל שבת). —וכפ״י במשמ׳ הִצִּיג, ואמר הפיטן: כצועה כדי הארון יז אחת ושבע וישעה, צָגוּ בכן כישרון ולשחוט שעיר מיהר צועה (רקע״ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור לקע״ג, רטו).

א. **צוּד**[1]), ממנו מָצוֹד, מְצוֹדָה, צוֹד, צַיָּד, צַיִד, צֵידָה.

ב. **צוּד**, עי' צִיד.

צוּד, פ"י, צָדוּ, צָד, צָדוּנוּ, צָדוּם, צוֹד, צוּד, צוּדָה, יָצוּר, תָצוּד, תְצוֹדֵנִי, יְצוּרֻנוּ, —צָד דגים, עופות, חיות השדה, תפס אותם ברשת, בפח וביוצא בזה, jagen, fischen, fangen; chasser, pêcher; to hunt, catch: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וְצוּדָה לי צידה (ברא׳ כז ג). וילך עשו השדה לָצוּד ציד להביא (שם שם ה). מי אפוא הוא הַצָּד ציד (שם שם לג). ואיש איש מבני ישראל וכו׳ אשר יָצוּד ציד חיה או עוף (ויקר׳ יז יג). הֲתָצוּד ללביא טרף (איוב לח לט). — ובהרחבה במליצה לתפיסת בני אדם: ואחרי כן אשלח לרבים צידים וְצָדוּם מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ׳ יו יו). כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יָצוּדוּ חרם (מיכ׳ ז ב). ואשת איש נפש יקרה תָצוּד (משלי ו כו). צוד צָדוּנִי בצפר אויבי חנם (איכ׳ ג נג). —ובהו״מ: הצד צבי והשוחטו והמפשיטו וכו׳ (שבת ז ב). הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב (רבי יהודה, שם יג ה). שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור (שם יד א). אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב וכו׳ אבל צדין חיה ועוף וכו׳ (ביצה ג א). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריכצתי עליהם את המשקין אבל אין נאמן לומר דגים אילו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספת׳ ע״ז ד יא). בדרכו צד כמצודה, שלא בדרכו תוחב בשפוד ומכי בקרדום וכו׳ (ירוש׳ מו״ק א ד). שכן צדי חלזון קושרין ומתירין (רבא, יאו ר׳ אילעאי, שבת עד.). כל שאומר הבא מצודה ונצודנו (נשם שמואל, ביצה כד.). צדי חיות עופות ודגים צדין כצינעה לצורך המועד, רבי יוסי אומר צדי עכו

[1]) [עין אפשטין, תרביץ ג, 132, וליבדמן, הירושלמי בפשוטו, למקום.]

[2]) [פעל שיצרו הפיטנים מן יצג.]

[1]) [בערב׳ ציד a), בארמ׳ וסור׳ צוד.]

a) صيد

חן תחמידו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג:). לאחד שהיה לו אשה בתיך ביתו, מה עשת אותו האיש, הלך והביא את החבית וכו' וצד את העקרב ונתנו על פי החבית וכו' (ר"ט בן יוסי, אדר"נ א). שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן (ר"ע מד"ר ברא' נג). שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימסיות וצד חגבים ומקריב עליהם (רבי ישמעאל, שם שם). משל לצייד שהיה צד צפרים, צד את הראשונה, בא לצוד את השניה הלכת וישבה לה על איקונין של מלך וכו' (שם שמות כז). אשר היא מצודים וחרמים, שהיא צדה בים וביבשה (ר יהודה, שם קהל' סדרא ג. ומולא אני). — ואמר הפיטן: על הר ציון צדו שאוני מדיני, צפו על ראשי זדוני, צמתו כנב לעמד זדוני, צוד נצרת לעורר מדני (ר"א קליר, סבת סורו מני, קינ' ת"ב). דבק דולק וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (הוא, איכה אספתו, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קהל וצדהו, ויזן את דבר על ענק מלכו רבדהו (רסב"ג, אהוב נפשי, ברודי, 46). —*צד את הדעת: נכור ציד, צד דעתן של בריות בפיו ומטען לטרוד במקום (רש"י, ברא' י ט). — *וכמשמי צד את הצעד[1]), ואמר המשורר: וילך בפוף קומה כאגמון, וצדו און צעדיו ופעמיו מדרוך את מסלותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). צדו צעדי מוקשי חטאי עלי במימי נחלת צפו (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281). צעדי צד מלכת ברחובותי (ריב"ש, לשנת פענח 7).

—פועי, צוֹרֵד, תְּצוֹדֵדְנָה, מְצוֹדְדוֹת, מְצֹדְדוֹת, — צוֹרֵד נפשות, מין מעשי כשוף, שהיו הנשים המכשפות לפנים מתפארות שהן יכולות לצוד את הנפש אל תוך הכסת שהיתה בידיה ולהמית נפש חיה ולהחיות נפש מתה[2]): ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן ואמרת כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לְצוֹדֵד נפשות הנפשות תְּצוֹדֵדְנָה לעמי ונפשות לכנה תחיינה ותחללנה

[1]) [ע"פ הבנת הפסוק באיכה, ועי' ב. צָדָה.]
[2]) [ועי' פֹּרַחַת, הערות.]

אתי אל עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא תמותנה ולחיות נפשות אשר לא תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב לכן כה אמר אדני יי' הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מְצוֹדְדוֹת שם[1]) את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מְצֹדְדוֹת את נפשים לפרחות (יחזק' יג יז–כ). — ובספהמ"א: ואביט אליו והנה השינה תצודד אישיניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר"י זבארה, שעשועים, י, דודזון, 116). וידברו אליו דברים קשים והמה מצודדים הנפשים, וירפאו בלי אמונת ורחם בשעלי שעורים ובפתותי לחם (שם שם, 122). ואומר אוי לנפשי כי חשכתיך מן הידידים, ואתה מבני השדים, אשר רוחות בני אדם מצודדים (שם יח, 128). — ואמר המשורר: יום יום צודדוני רגלי בפח איך לא ילכדוני (ראב"ע, על אח, איגר 136).

– נפעי, *נִצּוֹד, ניצוד, נוֹצַד, — שצדו אותו: בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (שבת א ו). אם נתקלקלה המצודה דבר ברוא שניצודו מבעוד יום ואם לא נתקלקלה המצודה דבר ברוא שלא ניצודו מבעוד יום (ירוש' שם ז א). הצד חגבין גזין צרעין ויתושין בשבת חייב דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור (בבלי שם קו:). בא ומצאן מקולקלין מעי"ט בידוע שמערב יום טוב נצודו ומותרין (תסב"א, בילה כד:). ותשב מצד הקוצרים, שנוצדה ממנו המלכות לשעה, דאמר רב הונא כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום לא עלו מן המנין וכו', ויצבט לה קלי, שחזרה לו מלכותו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדה לו מלכותו לשעה דאמר רבי יוחאי בר חנינא מ'אך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדה לו מלכותו לשעה דכתיב וכו' וילכדו את מנשה בחוחים וכו' ד"א וכוי שעתידה מלכותו ליצד ממנו לשעה שנאמר וכו' ונלכדה העיר (מד"ר רות ה, ויאמר לה בועז). — ובספהמ"א: אבל צדין חיה ועוף, המכונסים

[1]) ת"י ופשיט' כם.

מאתמול קא סלקא דעתך השתא כיון דמוקפים גדר תוו להו כנצודין ועומדין וכו' (רש"י, ביצה כג:). רש"י פסק דבדבר הניצוד או הנלקט בי"ט ראשון של גליות דממתין בי"ט שני בכדי שיעשו ושרי וכו' (תוספות ערוב' לט:, ד"ה אי). ואל יהי ניצוד בשומעו כעוף אשר לכו נוטה אל הקול הערב (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרסב"ג ג יג). תדמה אל הצבי הירא מליצוד כרשת וכו' בן תעלה על רוחך פן תתעתד ליצוד במצורה אשר לא מחית בידו וכו' ותדמה כאלו ככר נוצדת¹) על הקודם ואם נורסנת טרם יחטא הרשע כאופן שלא נצודת עדיין אל תתעצל וחנצל פן תנקש ותצוד וכזה שלא חטא עדין אמשילך לצפור כי תוכל להמלט כנקל וכו' בי אינך כצבי שהם תרתי לריעותא שאינו קל כצפור וגם הוא ביד באשר ביד המוקש שלא נצוד וגם תקל לברות בצפור לעוף (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ה). — ואמר הפיטן: שורד הושרד וברשתו נוצד¹), מלשני נסחף נצמת ונרצד (סמעון בר ילחק, אתה האל, סליח' תענ' אסתר).

—התפ', ״נִצְטַיֵּד, —כמו נִפְע', ואמר המשורר: עדי נלכד בחכלי החלמות ונצטייד כפחי התנומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"ס 27).

צוה ²), ממנו מִצְוָה, *צַוָּאָה, צָוֶה, ״צַוָּה, *צִוּוּי, ״צַוָּיָה.

צָוָה, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי', צִוָּה, צִוְּתָה, צִוִּיתִי, צִוִּיתָ, צִוִּיתָה, צִוִּיתֶם, בכנ' צִוַּנִי, בהפס' צִוָּנִי, צִוָּךְ, בהפס' צִוָּךְ, צִוָּהוּ, צִוָּתָה, צִוִּיתָנִי, צִוִּיתָנוּ, צִוִּיתִיךָ, ״תִךְ, צִוִּיתִיו, צִוִּיתִיהָ, צִוִּיתִים, ״תִם, אֲצַוֶּה, וָאֲצַו, תְּצַוֶּה, יְצַוֶּה, יְצַו, יְצַוּוּ, אֲצַוְּךָ, ״וֵּךְ, אֲצַוֶּנּוּ, תְּצַוֶּנּוּ, יְצַוֵּנוּ, יְצַוְּךָ, יְצַוֵּהוּ, יְצַוֵּם, תְּצַוֵּהוּ, תְּצַוֵּנִי, תְּצַוֵּם, צַוֵּה, צַו, צַוּוּ, צַוֹּת, צַוּוֹת, צַוֹּתוֹ, מְצַוֶּה,

¹) [פָּר גורס: הוצד.]

²) בערב' וצי a). [ביתר הלשונות האחיות לא נמצא השרש. ובערב' משמש הפעל הנ"ל ביחוד במשמ' של צַוָּאַת האדם לפני מותו, בעוד שהבנין המקביל להפע' העברי, אַוְצַי b), שכיח יותר במשמ' הרגילה של צוה ופקד. ושים לב לבתיב ואוצאת (עזר' ח יז) במקום הקרי וָאֲצַוֶּה, המראה שאולי היה אף בעבר' גם מבטא וצה במקום צוה בכערב'.]

a) وصى b) أوصى

מְצַוַּת, מְצַוֶּה, מְצַוְּךָ, מְצַוְּךָ, ״וֶּךְ, — צִוָּה את פלוני לעשות דבר, פקד עליו, אמר לו לעשותו. befehlen; commander; to command: שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צִוָּה אלהים את נח (בראשי׳ ז ט). והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כאשר צִוָּה אותו אלהים (סס סס יו). ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מְצַוֶּה אתך (סס כז ח). אתה תדבר את כל אשר אֲצַוֶּךָּ (שמות ז ג). ויעש משה ואהרן באשר צִוָּה יי' אתם כן עשו (סס סס ו). אם את הדבר הזה תעשה וְצִוְּךָ¹) אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (סס יח כג). ואתה תְּצַוֶּה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור (סס כז כ). שמר לך את אשר אנכי מְצַוְּךָ היום וכו' השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ וכו' (סס לד יא–יב). ויקח משה ואהרן את האנשים האלה ויתילדו על משפחתם לבית אבתם וכו' כאשר צִוָּה יי' את משה וכו' (במד' א יז–יט). ואתי צִוָּה יי' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דבר' ד יד). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צִוָּה יי' אלהיכם ללמד אתכם (סס ו א). עד תם כל הדבר אשר צִוָּה יי' את יהושע לדבר אל העם (יהוש' ד י). צַוֵּה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (סס סס יו). כאשר צִוָּה יי' את משה עבדו בן צִוָּה משה את יהושע (סס יא יה). כי עבדך יואב הוא צִוָּנִי והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים הא/ה (ש"ב יד יט) ואת הערבים צִוִּיתִי לכלכלך שם (מ"א יז ד). שקר הנבאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צִוִּיתִים ולא דברתי אליהם (ירמ' יד יד). וידברו דבר בשמי שקר אשר לוא צִוִּיתִים (סס כט כג). עשיתי באשר צִוִּיתָנִי (יחזק' ט יא). והנבאתי באשר צִוָּנִי (סס לז י). — צִוָּה את פלוני לאמר עֲשֵׂה דבר פלוני: צַו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה וכו' (ויקר' ו ג). וָאֲצַוֶּה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק וכו' (דבר' א יו). ואת

¹) [הלשון קשה, ועל כן תרגמו השבעים: κατισχύσει σε ὁ Θεός, כלו': אז יחזקך אלהים ותוכל עמד; והוולג': implebis imperium Dei, אז תמלא את מצות האלהים; ובמכילי' נאמר: צא והמלך כגבורת וצוך אלהים ויכלת עמוד וכו'; וראב"ע: ויתן לך השם רשות לעשותו. ואולי צ"ל יְצַוְּךָ או יִרְצְךָ אלהים.]

העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו וכו׳ אל תתגרו בם (שם ב ד–ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם (יהוש׳ ו י). כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב). ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (מ״א כב לא). — צוה ואמר: ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען (בראש׳ כח א). צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד׳ כח ב). — *צוה את פלוני מצוה, חק, ברית, דרך, דבר וכדו׳: סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה (שמות לב ח). ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום (דבר׳ ד מ). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (שם ו ו). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום וכו׳ (שם יא יג). על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום (שם יה יה). כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה וכו׳ (שם לא כט). וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש׳ ז יא). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם (שפט׳ ב כ). לא שמרת את מצות יי׳ אלהיך אשר צוך (ש״א יג יג). המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתי (שם כא ג). זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלאכ׳ ג כב).— וצוה את פלוני לבלתי עשות את הדבר, אסר עליו לעשותו: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). פן תשכחו את ברית יי׳ אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי׳ אלהיך (דבר׳ ד כג). ונשמע בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתנו וכו׳ (ירמ׳ לה ח). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ט). — לא צוה אותו במשמ׳ צוה שלא יעשה: ויקריבו לפני יי׳ אש זרה אשר לא צוה אתם (ויקר׳ י א). — צוה את פלוני לפלוני אחר, צוהו על דבר האחר: ככל אשר צוה יי׳ את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל (במד׳ ח כ). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל (שם לב כח). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהל׳ צא יא). — ואל פלוני: ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים (שמות ו יג). אלה המצות אשר צוה יי׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקר׳ כז לד). וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יי׳ וכו׳ (ירמ׳ כז ד). — ועל פלוני: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו (בראש׳ יב כ). כאשר צוה יי׳ את משה על הלוים כן עשו להם (במד׳ ח כב). בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע׳ י ו). האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני (שם מה יא). ותקרא אסתר להתך וכו׳ ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (אסתר ד ה). — על-דבר פלוני: וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש״ב יח ה). כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח (ירמ׳ ז כב).—צוה לפלוני, כמו את פלוני: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שמות א כב). ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה[1]) לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש״א כ כט). אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע׳ יג ג). את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו (ירמ׳ לב כג). ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה (נחמ׳ ט יד). ויצו דוד לכל שרי ישראל לעזר

---

[1]) [קשה ליישב את הלשון והענין, ואין הדבר דומה לפסוקים כגון: והוא יכוננה עליון (תהל׳ פז ה), הואיל והעקר, תכן הצווי, לא נאמר, וגם אחי, ללא שם האח, קשה הוא. והשבעים (עי׳ בספרוסים) תרגמו כאלו כתוב היה: והא צוו לי אחי, וגם זה אינו מסתבר. ואמנם בהמשך אל: כי זבח משפחה לנו בעיר, אפשר לחשב כי הוא רומז לזבח זה, וכי צוה כאן ש״ע שלא הכר, כלו׳ הוא הזכח לי צוה אחי, וכן בהמשך: ואראה את אחי — ושים לב לכך כי השרש וציa) בערב׳ המקביל אל צוה העברי בהוראתו הרגילה, פרושו גם: אחד יחד. אפשרות אחרת היא לראות במלה אחי זו פעל כצווי, במשמ׳ רוץ, מהר, כמו אוחי בארמי שבתרגומים, וצ״ע.]

---

a) وصى

לשלמה בנו (דהי"א כב יז). — צוה אל פלוני, באותה משמ': ויצוו אל יוסף לאמר וכו' (בראשי' נ יז). באשר צוה יי' אל משה (שמות יו לד). וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים (מ"א יא י).—ועל פלוני: ויצו יי אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל (בראשי' ב יו). ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח ו). ומדוע לא שמרת את שבעת יי' ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ"א ב מג). יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך (שם יא יא). כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם (ירמ' לה ו). ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו (עמו' ב יב). על כפים כסה אור ויצו עליה[1]) במפגיע יגיד עליו רעו וכו' (איוב לו לב–לג). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסתר ב י). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה באשר צוה עליה מרדכי (שם שם כ). ויעש בכל אשר צותה עליו אסתר (שם ד יז). הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דהי"ב ז יג). — וצוה על פלוני מעשות דבר, אסר עליו: ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעי' ה ו). — בינ' מצוה, מפקד: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (ישע' נה ד).—ב) ובלי להזכיר את מי אשר לו נתנה הפקדה, צוה דבר, צוה לעשות, צוה לאמר, צוה כך או כך: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך (בראשי' מב כה). ויתן להם אחזה בארץ מצרים וכו' באשר צוה פרעה (שם מז יא). ויעשו כן כאשר צוה יי' (שמות ז י). זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו איש לפי אכלו (שם יו יז). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שם לה י). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי' לעשות ביד משה (שם שם כט). זה הדבר אשר צוה יי' תעשו (ויקר' ט ו). וצוה הכהן וכבסו את אשר בו הנגע (שם יג כד). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהוש' ד ח). וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (שם ח כט). ותאמר אליו הלא צוה יי' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שפט' ד ו). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי

[1]) [עי' פגע, הפע', הערה.]

אשר צויתי מעון[1]) (ש"א ב כט). ויאמר המלך אל האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך (ש"ב יד ח). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). ואת בני מכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יי' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות (מ"ב יד ו). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי' לדבר אל כל העם (ירמ' כו ח). היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית[2]) להושיעני כי סלעי ומצודתי אתה (תהל' עא ג). אתה צוית פקדיך לשמר מאד (שם קיט ד). צוית צדק עדתיך ואמונה מאד (שם שם קלח). כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך (איכה א י). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך (אסתר ג ב). — ובמשמ' שלילית, צוה שלא לעשות כך או כך: רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יי' אלהינו (דבר' ב לז). — ולא צוה, במשמ' צוה שלא יעשה הדבר: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (שם יז ג). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ' ז לא). — צוה את המצוה ביד פלוני אל פלוני: את כל אשר צוה יי' אליכם ביד משה (במד' יה כג). אלה המצות והמשפטים אשר צוה יי' ביד משה אל בני ישראל (שם לו יג).—ובלי אל פלוני: ויעש אהרן ובניו את הדברים אשר צוה יי' ביד משה (ויקר' ח לו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות (נחמ' ח יד). — ג) ביחוד צוה אל ביתו או לביתו, נתן את פקדתיו האחרונות לפני מותו, מסר צואה אחרונה ליורשיו[3]): ויקם (אחיתפל)

[1]) [עי' הערת המחבר לערך ג. מעון, ובנראה הנכון אף כאן אשר צרות מעון במשמ' אשר היית צר עין, כמו בפס' לב: והבטת צר מעון באותה משמ'.]

[2]) [במקום תהלים לבוא תמיד צוית כתוב במק"א (תהל' לא ג): לבית מצודות, וכך נכון. הנסחה השניה נולדה מתוך לביתמצדות, בהפוך האותיות צד—דצ, בקריאת ו במקום י: לביתמדצות, ובמלוי אמות קריאה.]

[3]) [עי' בהערה לשרש ולערך צואה.]

וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בקבר אביו (ש"ב יז כג). בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי׳ צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א). — צוה את בניו, במשמ׳ זו: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראש׳ יח יט). ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבתי (שם מט כט). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם שם לג). — וצוה לפני מותו, במשמ׳ זו: אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף וגו׳ (שם נ יו–יז). — ד) צוה את פלוני להיות פחה, צוה את פלוני לנגיד, צוה אותו נגיד וכדו׳, מנה אותו למשרת פחה, נגיד וכדו׳, to instal; installer; einsetzen: והעמדת אותו (את יהושע) לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אתו לעיניהם (במד׳ כז יט). בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש"א יג יד). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (שם כה ל). לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי׳ על ישראל (ש"ב ו כא). ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך (שם ז יא). ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה (מ"א א לה). גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה וגו׳ אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי (נחמי׳ ה יד). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם (שם ז ב). אך יתן לך יי׳ שכל ובינה ויצוך על ישראל (דה"א כב יב). — ה) צוה את פלוני או צוה דבר, צוה אותו לבוא או להיות במקום זה או זה, שלח אותו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר׳ כה כא). ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם (עמו׳ ט ג-ד). קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל׳ ז ז). יומם יצוה יי׳ חסדו ובלילה שירה [1] עמי תפלה לאל חיי (שם מב ט). זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (שם קה ח). פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו (שם קיא ט). כי שם צוה יי׳ את הברכה חיים עד העולם (שם קלג ג). — ו) וצוה דבר, גזר שיהיה הדבר, קבע וגרם שיולד ויהיה דבר: ויי׳ צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה (ש"ב יז יד). ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יי׳ צוה אל כנען לשמד מעזניה (ישעי׳ כג יא). אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (שם מה יב). הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה וגו׳ ואגיד לך מאז וגו׳ פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (שם מח ה). הנני מצוה נאם יי׳ והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (ירמ׳ לד כב). איך תשקטי ויי׳ צוה לה (לחרב) אל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה (שם מז ז). כי הנה יי׳ מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים (עמו׳ ו יא). כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל (שם ט ט). וצוה עליך יי׳ לא יזרע משמך עוד (נחו׳ א יד). כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (תהל׳ לג ט). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב (שם מד ה). צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). יהללו את שם יי׳ כי הוא צוה ונבראו (שם קמח ה). צוה יי׳ ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכ׳ א יז). עשה יי׳ אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (שם ב יז). מי זה אמר ותהי יי׳ לא צוה (שם ג לז). — ובתו"מ: בדי השליח לשולחיו, בדי ה מ צ ו ה למי שנצטוה (מכלת׳ וים. קוף לו). אשר קדשנו במצותיו ו צ ו נ ו לעסוק בדברי תורה (סמוה"ל, ברכי׳ יא:). אשר קדשנו במצותיו ו צ ו נ ו להדליק נר של חנוכה (שבת כג.). והיכן צ ו נ ו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שם שם). מצוה אחת צ י ו נ ו ה׳ אלהינו וציצית שמה (מנח׳ מד.). רבי, צ ו ה עלי ויעשוני גיורת (שם שם). אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא אומר לי אתה צ ו י ת אותם ואני צ ו י ת י

---

[1] [גם ש י ר ה זה לשון חסד ורחמים הוא, וכן בא באוגריתי ש י ר ת בתקבלה אל ת ל ם במשמ׳ חסר: בחלמי — בשורתי, וכדו׳; והשוה טורטשינר, לשוננו יב, 10.]

אותם מפני מה חניתו צוויך והלכו להם אחר צווי (מד"ר בראש' כ). אם אתה מצוני על אשתי צוה את אשתי עלי שתהא והירה בכבודי (שם במד' כא). — *וצוה על דָּבָר[1], על עשית דבר: אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין וכו' וצונו על נטילת ידים (ברכ' ס:). אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות וכו' (בשם ר' יהודה, כתוב' ז:). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' טו). למלך שהיה לו אפיקריסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו נערה קפלה תן דעתך עליה, א"ל עבדו אדוני המלך מכל אפיקריסין שיש לך אין אתה מצווני אלא על זה (בשם ר"ש בר נחמני, פסיק' ר"כ, סקלים, בובר, טו:). — *צִוָּה, במשמ' צִוָּה לביתו, נתן פקודותיו האחרונות לפני מותו: שכוי זה שיצא שלא לדעת שאילו יצא לדעת היה מצויהו, נטוש זה שיצא לדעת, תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו, הרי לדעת יצא ולא ציוהו (שמואל, ירוש' יבמ' טו ג). א"ב הוה מצוה מחמת מיתה ומצוה מחמת מיתה חוור (ב"ב קנא:). — ובסהמ"א: ראובן צוה מחמת מיתה שיִנתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשין בכלום (תשו' מנה' הבבלי רס, 133). כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה וכו' שנאמר ויצבאו על מדין כאשר צוה ד' את משה, מפי השמועה למדנו שבכך צוהו (רמב"ם, מלכים ו ז). ויקרבו ימי הזקן למות וקרא לבנו הבחור וצוה לו קודם מותו (מעשיות, מעשה טו, ביהמ"ד ילינק ו, 146). — ובמשמ' נתן לאדם עצות טובות: ורצה אחד מתלמידיו לנסוע ואמר צוה אותי אדני החכם (מוסרי הפילוסופ' ב א, 20). — צִוָּה את פלוני לאהר, מסרו בידו לשמרו: משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים וכו' אמר מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו, אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו וכו' (רמב"ן, בראש' כ"ח). — וצִוָּה מעשות דבר, אסר את הדבר, ואמר הפיטן: ציוני מאכול על הדם ומעשר באבל וטומאה (רסע"ג, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ב, 53).

—פע', צֻוָּה, צֻוֵּיתִי, צֻוֵּיתָה, יְצֻוֶּה,—צֻוָּה לעשות, וכיוצא בזה, שפלוני צִוָּהוּ: ואתה צֻוֵּיתָה זאת עשו (בראש' מה יט). ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יְצֻוֶּה (שמות לד לד). כי כן צֻוֵּיתִי (ויקר' ח לה). ויפקד אותם וכו' כאשר צֻוָּה (במד' ג יו). ואעש כן כאשר צֻוֵּיתִי (יחזק' יב ז).—צֻוָּה כפלוני, שפלוני צִוָּהוּ: ואדני צֻוָּה בי"י לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו (במד' לו כ).—בינ' *מְצֻוֶּה, מצווה: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה (יבמ' ו ו). ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם (ר' אמי, ירוש' שביע' ד ג). ואין אשה מצווה על המצוות (שם סוכ' א א). שכשם שישראל מצווין לפדות בן חורין כך הן מצווין לפדות את העבדים (רשב"ג, שם גיט' ד ד). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (ר' אחא, שם ב"ק ח ה). די מחסורו, אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לאשרו (מ"ר, כתוב' סז:). גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה (ב"ק לח.). ומה שור שאי אתה מצווה להחיותו אתה מצווה על חסימתו, אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה על חסימתו (ב"מ פח:).—ובסהמ"א: קטן שבא לבכות וכו' אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין להפרישו (רמב"ם, שבת יב ז).

—התפ', *הִצְטַוָּה, נִצְטַוָּה, — כמו פֻּע': כדי השליח לשולחיו, כדי המצוה למי שנצטוה (ספרא ויס, סוף לו). אילו המצות שנצטוינו מפי משה וכך אמר לנו משה וכו' (ירוש' מגי' א ז). שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ (ר"ש בן יוחי, קידוש' לח.). כל מצוה שנצטוו ישראל קודם כניסתן לארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ (ר"א בר"ש, שם לח:). דברים אלו לא נצטוית עליהן ומלבך אתה בודאן (מד"ר במד' יח). מה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך וכו' (שם שם כ). ובניך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו (תנחו' בובר, שמיני יג).—ובסהמ"א: בני נח נצטוו מלהקריב מחוסרי אברים וכו' אבל על מום אחר לא נצטוו (רש"י, תמורה ז.). אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוית (רמב"ם, ת"ת א יג).—ואמר הפיטן: אז מסיני נצטוו

---

[1]) [השוה במקרא רק: ולא צויתים וכו' על דברי עולה וזבח (ירמ' ז כב).]

עליה (תפלת שבת, מוסף שבת). ומשה עלה והושם בתוכם ונצטוה לך אל העם וקדשתם היום ומחר צוה פרישתם (שמעון בר יצחק, ובירת הסליחי, קרוב׳ ג מנוע׳). — •נִצְטַוָּה הדבר, צוו את הדבר על פלוני: דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם להצטוות (רש״י, ברא״ש׳ כו ה). נמצא העשה (של והשיב את הגזלה) נצטווה לאחר גזילה (הרא״ש, חול׳ קמא., ד״ה והשיב).

—קל, ״צַו, כמו פִּעֵ׳, ואמר הפייטן: צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים כבואם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קונץ מע״י גאו׳ ג, 7). יה אשכל הכפר צו אל משול עֹפר וכרון משלי אמר בתב ואת וכרון בספר (ר״א קליר, אז קולך, קרוב׳ זכור). מרים ראשי וכבודי, לקח טוב הזבידי, מלאכיו צו לדדי (משולם בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ג פסח). צרחה לו (יהודית להולופרנס) אינני טהורה, צו להעביר קול וגורה, צרו מהגיע בעלמה המטהרת (יוסף בר שלמה, אודך, יוצ׳ שבת א חנכה).

״צָוָה, צָוָא, צווא, ש״ג, — כמו צְוָאָה: וזו הצווא שמעה רות (תרג׳ פרוש רות לקראי שלמון בן ירוחם, ספר זכרון לפוזננסקי, פז).

•צִוּוּי, ציוי, ש״ז, — מה״פ מן צִוָּה, פעלת הַמְצַוֶּה, מצוה ופקדה, command; ordre; Befehl: צו, הציווי מיד בשעת מעשה ולדורות, אתה אומר הציווי מיד בשעת מעשה או אינו אלא לאחר זמן ת״ל צו וגו׳ ויעשו בן בנ״י וגו׳, הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה, ולדורות מנין וכו׳ הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה ולדורות וכו׳ (ספרי במד׳ א). אין הציוי בכל מקום אלא זירוז (ר״י בן בתירא, שם שם). אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כיס (ר״ש בן יוחי, שם שם). אין ציווי בכ״מ אלא אזהרה (רבי שם שם). כנגד י״ח ציוויין שכתב בפרשת משכן שני (מתפלל אדם י״ח ברכות) (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). והרי דשאין כתיב בהן למיניהן, אין כתיב בציווי[1]) אלא כהוצאה (שם כלא׳ א ז). הדא דאת אמר למצוה אבל לציווי[2]) ויקרב

[1]) נדפס: בציוי.]

[2]) [לא לדוקא נאמר ולציווי שלא יפסיק בבגד אחר בין האבנטים אלא למצות האבנטים הוא דנאמר שמצוה שיהיו חגורים באבנט אהרן ובניו (פני משה).]

את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים ואח״כ ויתן עליו את הכתנת ואח״כ ויקרב משה את אהרן ואת בניו וילבישם בתנות (רב אידי, שם יומא א א). ולמה נתקללה (האדמה) וכו׳ שעברה על הציווי שכך אמר לה הקב״ה תדשא הארץ וגו׳ מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן (ר׳ יהודה ב״ר שלום, מד״ר בראש׳ ה). אף הוסיפה על הציווי, מסבה לעשות רצון בוראה, עץ עושה פרי אפי׳ אילני סרק עשו פירות (ר׳ פינחס, שם שם). אתה צויתם ואני ציויתים, למה הניחו צִוּוּיֶיךָ והלכו אחר צִוּוּיַי (שם שם כ, הול׳ תולדות). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי׳ שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים (ר׳ יהודה בר סימון, שם שם כא). ויתרוצצו הבנים וכו׳, זה מתיר צוויו של זה וזה מתיר צוויו של זה (ריש לקיש, שם שם סג). ובן אחה מוצא במשה שהשגיב הקב״ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צוויו (שם שמות יג). אני פרעה וגו׳ שמעולם לא מרד על צוויו (שם במד׳ יד). לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד, מנין אף לאמירות ולצווים, אמר ר׳ שמעון ת״ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצווים (שם שם). אדם הראשון הכנסתי אותו לג״ע וצויתיו ועבר על צווי וכו׳ (שם איכ׳, פתיח׳, ר׳ אבהו פתח).

—ובמהמ״א: ובכ״ש בדברי צוויה אזהרותיה דקדוקיה ופרמותיה שהם בלם סודות צפונים וכו׳ (מנחת קנאות, קויפמן, 11). ואף תהיה שם נבואה להודיע העתידות או לצוות את האדם צווים פרטים שיעשה הוא ובניו וכו׳ לא יתחייבו האנשים להשמע אליו (ד״י אלבו, עקרים א טו). אע״פ שלוח ששלח למלוה תוכו בציוויו ע״י שלוחו ונאבד פטור וכו׳ (טוח״מ קכב א). —״ובמשם׳ צורת הַצִּוּוּי בדקדוק, imperativus: והצווי מן הפועל הקל אשר עתידו יפעול וכו׳ יהיה פְּעֹל (ר״י ח״ח, רקמה יד, 85). ותתן דוגמות הפועלים והיאך יהיו מהם הצווי והמניעה (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 28).

צוח[1]), ממנו צָוַח, ״צֵוַח, צְוָחָה, ·צִוְחָן, *צְוִיחָה.

[1]) בערב׳ ציח[a]), כארמ׳ צוח. [גם במשמ׳ קרא שלא בצעקה, כגון צוחין לפלן, קוראים לו בשם זה או זה; ובמשם׳ קרא בא צוח אף באוגרית׳.]

[a]) صيح

צָוַח, פ״ע, יִצְוַח,—א. צָוַח מרֹב שמחה או מרב צער, זעק, הרים קולו, schreien; crier; to cry, shout: ירנו ישבי סלע מראש הרים יִצְוָחוּ (ישע׳ מב יא). — ובתו״מ: ד׳ כיתין נעשו על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי׳ בשלח מסכ׳ ב ג). מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה (ר׳ מאיר, שם שם ה). נענה פינחס באותה שעה ואמר אין כאן אדם שיהרג ויֵהרג (על ידיו) היכן הם אריות וכו׳ התחיל צווח, כיון שראה שהכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו וכו׳ (ספרי במד׳ קלא). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחין [1] זה עם זה (שם שם קנז). ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא״ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים (שם דבר׳ קצג; וכעין זה סוטה מב:). אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד (ר׳ יודן, ירוש׳ ברכ׳ ט א). האנק דום, מיכן שהוא (האבל) צריך לצווח (ר׳ אבהו, שם מו״ק ג ה). אי זהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר באים (שם נזיר ז א). שטף נהר חמורו והיה צווח ואו׳ לא נתייאשתי, ריש לקיש אמר כל זמן שצווח לא נתייאש (שם ב״ק י ה). סתם המלאך את פיהן ולא היו יכולין לצווח (שם סנה׳ י ב). היושב באיצטדין הרי זה שופך דמים, ר׳ נתן מתיר מפני שני דברים, משום שצווח ומציל את הנפשות וכו׳ (שם ע״ז א ז). א״ל (רבא לרב נחמן) מצא כאן ארנקי מהו, א״ל הרי אלו שלו, בא ישראל ונתן בה סימן מהו, א״ל הרי אלו שלו, והלא עומד וצווח, נעשה כצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים (ב״מ כד:). ד׳ צווחות צווחה עזרה וכו׳ (פ״כ, כרית׳ כח.). וכיון שבאו מלכיים להזדווג לו (לאברהם) התחילו הכל צווחים ווי, הדא הוא דכתיב ויהי בימי אמרפל (ר׳ אמא, מד״ר בראש׳ מב). הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות, התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם לא ראיתם בכאן רבי (ר׳ לוי, שם שמות ה). התחיל משה צווח, יוסף הגיע השעה שאמרת פקוד יפקוד אלהים אתכם (שם שם כ). התחיל (איוב) צווח כנגד מדת הדין (שם שם לא). באותה שעה צווחה שרה ששה קולות כנגד ו׳ תקיעות (שם ויקר׳ כ). ואם היה (הלולב) גזול צווח לפני הקב״ה ואומר גזול אני חמוס אני, ומלאכי השרת אומרי׳ אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (שם שם ל). נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהב אחד היה לי ונפל ממני כאן (שם דבר׳ ב). התחיל אותו הילד לצווח, אדוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים (ר׳ לוי, שם שם ט). למלך שכעס על מטרונה וגירה בה שכנים רעים והתחילה צווחת אדוני המלך הושיעני (שם שה״ש, מסכתי). מה עשתה היונה, התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (דבי ר׳ ישמעאל, שם שם, יונתי). כוח שהוא צווח באזנו של חברו לא באחת אלא בשתים (ר״ש לקיש, שם, איכ׳ פתיח׳, ר׳ יהושע דסכנין). יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק׳ רב׳, ויהי בעת מקרתה, קלא.). על אותו היום כתיב ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו, אם ירונו למה יצוחו, אלא ירונו שיחיו ויצוחו על החיים שהיו מעכבין עליהם את הישועה בעולם הזה (מדרי׳ שה״ש, גריננהוט, כג.). — *צָוַח בפלוני או על פלוני, גער בו, נתן עליו בקולו: ר׳ ור׳ יוסי בי ר׳ יהודה נכנסו לוכל במסוייפות וצווח בהן השומר וכו׳ (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ דמאי א א). בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו ביאה בישראל הולד ממזר (ר׳ ישבב, קידוש׳ סח.). כיון שקרבו אצלו (אצל יוסף) צווח בהם, כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (מד״ר בראש׳ נא). אמרו לו (למשה) הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא מסלע אתר תוציא מזו, צווח עליהם שמעו נא המורים וגומ׳ (תנחו׳ בובר, חקת ל). — *במשמ׳ הִכְרִיז: היה צווח מראש ההר ואמר כל השומע קולו יכתוב גט לאשתו, יכתבו ויתנו (תוספת׳ גיט׳ ו ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שירצה יבא ויקנה (מד״ר במד׳ טז). — *וצוחה רוח הקדש וכדו׳: ורוח הקודש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו׳ (שם שמות כז). ורוח הקדש צווחה באשר דבר מלך שלטון (שם שם לג). אמר לו זמרי (למשה) אתה הוא הנאמן

[1] [ועי׳ ב. צהב, הערות.]

של תורה וכו' אף אשתך שנטלת אסורה היא לך וכו' ושלמה צווח העו רשע כפניו וכו' ורוח הקודש צווחת אשתוללו אבירי לב נמו שנתם (שם שם לג). לכה דודי נצא השדה, רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל כרימסין של עולם (שם שה״ש, לכה דודי). ויען המלך תנו לה את הילוד ורוח הקדש צווחת ואומרת היא אמו ודאי (שם קהל', חי לך חכן). ושלמה צווח מקום המשפט שמה הרשע (תנחו' נוסח, ויקר' ח). שבל השותה יין חבורות ופצעים וכושה וחרפה באות עליו ורוח הקדש צווחת למי אוי למי אבוי וכו' (שם, שמיני ז). וראש הישיבה מוכיר את השם ושומעין בת קול שצווחת ואומרת בלשון הזה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר החדש הזה לכם (פדר״א ח). והנחש היה ערום מכל חית השדה והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צווחת ואומרת סמאל עכשיו נברא (שם יג).—*והצדקה: צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי (מד״ר בראש' מג). — ובספה״א: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע או מטלטלין בפניו ושתקה איבדה כתובתה ואם צווחה הרי צווחה (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 48). הכותב נכסיו לאחר ובא לו על ידי אחר והיו כהן עברים ושתק זה שנתנו לו ואח״כ צווח הי׳ ספק אם זה שצווח הוכיח סופו על תחילתו ועדיין לא יצאו מרשות ראשון או זה שצווח אחר ששתק חזר בו (רמב״ם, מכומות ע ו). המפקיד אצל חבירו כלים או פירות ובאו גנבים וגנבים בפניו ואילו היה צווח היו באין בני אדם ומצילין אותן הואיל ולא צווח הרי זה פושע (הוא, שאלה ה ג). וקול אדיר עליהם צווחת, לא רציתם מסגד שמים מעל הא לכם כאר שתת (עמנו', מחב' כח, 221). רמ״ח מצוות עשה כנגד רמ״ח אברים שבאדם שבכל יום ויום צווחים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותינו ותאריך ימים (ר״י בן נחמיאס, פי' משלי ד כב). באו שניהם אדוקים ושמטה (את הטלית) האחד מיד חברו וכו' חזר האחר ותקפה מיד התוקף אף על פי שצווח מתחלה ועד סוף יחלוקו כבתחלה (טו״ע חו״מ קלח ו–ז). מעשה באחד שרצה לישא אשה, אמרה לו איני נשאת לך עד שתכתוב לי נכסיך, שמע בנו הגדול וצווח על שמניחו ריקן (שם רמב י). וגם מה שנוהגים ליקח הבשר במקולין של ישראל ע״י השפחה גויה והיא מביאתו לבית ישראל מבלי סימן כמה פעמים צווחתי על זה כברוביא (טו״ח מים רבים, מלדולה, יו״ד ג). — ואמר הפיטן: יה בדקם לעינו ועדותם דקדק במענו והכל צוחו במעונו מקדש החדש בזמנו (ר״ח קל״ר, אני כל חוזה, קרוב' שבת החדש). דבריו וגור דינו כשמעם החלו לצוח, השלחן ערוך והאילים נבחרים לטבוח (אודך ה׳, סליחי' שחר' לע״כ' מחז' איטלי ב, קה.). — ואמר המשורר: יכם ולא יחלו ויהלמם ולא ידעו ועת קום בעדו יצותו (רמב״ע, את קדמו, שעה״ש 64).—ב) *וכמשם' קרא לפלוני כשם זה או זה[1]: אותן בנות ישראל שצווחת אותן אמהות אינן אמהות אלא איםהות, לוואי יתיה לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד' ז).

—פע', *צִוַּח, ניכ' מְצַוֵּחַ, מצווח, מצווית — כמו קל: הקול קולו של יעקב מצווח ממה שעשו לו הידים ידי עשו (ר' יהודה בר אלעי, שם בראש' סה). נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי (שם שם). מיד עמד (כלב) על הספסל וישתק כל ישראל שהיו מצווחין על משה (תנחו' נוסח, שלח יט). באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקב״ה (פסיק' רב', בחדש השביעי, קעא.). — ומְצַוֵּחַ לתנור וכדו', צועק לתוכו: המצווחת לתנור בשביל שלא תיפול הפת וכו' הרי זה מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו יד). המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי (בבלי שם סז:).— ואמר הפיטן: ועל תחן יְצַוֵּחוּ לך קשוב ושמע אחריה (אלי ציון, קינ' ט״ב). — ועי' ב. צָהַב, חִפַּע'.

צָוָח, ש״ז,—במו ציחה, ואמר הפיטן: טוב ירד והגיד לחבריו כמר ובצוח ואיכ בא ומצאן יושבין ודורשין במרות (אודך ה׳, סליחי' שחר' לע״ב, מחז' איטלי ב, קה:). — ומ״ר צְוָחִים, ואמר הפיטן: אלה בקרני נבחים ואלה בקול צוחים ואנחנו בקול מי שבחים מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, מבנו ס', סליחי' יום ז).

---

[1] [במו באדם'.]

צְוָחָה, ש"נ, סמי' צַוְחַת, כנ' צַוְחָתֵךְ, מ"ר *צְוָחוֹת, צווחות, — שה"פ מן צָוַח, לשמחה ולאבל: צְוָחָה על היין בחוצות ערבה כל שמחה (ישעי' כד יא). אבלה יהודה ושעריה אמללו קררו לארץ וְצִוְחַת ירושלם עלתה (ירמ' יד ב). שמעו גוים קלונך וְצִוְחָתֵךְ מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו (שם מו יב). אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צְוָחָה ברחבתינו (תהל' קמד יד). — ובתו"מ: היה בא בדרך ושמע קול צווחה[1]) בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ' ט ג). וישלח חציו ויפיצם, בנגד חצים שלהם, וברקים ויהומם, בנגד צותה שלהם (מכי' בשלח משכ' ב ב). ואל תחפזו מקול הקרנות ואל תערצו מקול הצווחה[2]) (ספרי דבר' קלב). מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ובו' (ת"כ, ברכ' ם.). ד' צווחות צווחה עזרה, צווחה אחת הוציאו מיכן בני עלי ופנחס שטימאו את ההיכל, צווחה שניה פתחו שערים ויכנס יוחנן בן נדבאי ובו' (ת"כ, כריתי' כח.). עמדו והבו זה את זה מתוך השכרות, נפלה הצוחה בעיר ובא הלופר ותפשם וסמרם למלבות (מד"ר במד' י). אמר הקב"ה ב' צווחות צווחתי מפניכם, מופבם לצוות ארבע בשעבוד מלביות (שם שם טז). מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים ובתו היתה הולבת בדרך ובאתה לעבור בנהר ושטפה, באו ואמרו לו לר' פנחס בך הגיע לבתו של פלוני, אמר להם אי אפשר ובו', מיד נפלה צוחה בעיר, באתה בתו של פלוני (שם דבר' ג). — ואמר הפיטן: רגש מקבר צותה ממלע בתת יבשי עצם מעפר קול (יוסי בן יוסי, אנוסה, סוסרות, מוס' ב ר"ה). מערש יצועו קם לילה ובארץ פתרום צוחה גדולה מאין בית בלא יללה (נשה בר קלונימוס, מה מועיל, קרובי' אחרון פסח). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם[3]) לא תשיב ריקם (אז בבוא יום, סתר' י טבת, סליח' ספרד'). ציר חנן להניא חוברי פסיליהם, צוחת פימו לרום באבני אליליהם (אתה הארת, יוצ' ז פסח, מחז' איטלי' א, קב:). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה ומופו לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים (דונש, דעה לבי, סעה"ם 4).

1) [במדב"ם: קול צווחות.]
2) [במשנה (סוטי' ח א): מפני קול ו ות.]
3) [מנקי': וְצוֹוְחָתָם.]

צַוְחָן, ש"ז, נק' צַוְחָנִית,—צעקן, מי שֶׁצּוֹוֵחַ, השתמשו במלה זו בספרות העברית התדשה.

צְוִיָּה, צוויה, ש"נ, — במו צְוָאָה, צִוּוּי: בראשונה אמרה רות כל אשר תאמרי אעשה ובצוויה שניה אמרה כל אשר תאמרי אלי אעשה (הוריק הקורא, דרנבורג, 130).—ואמר הפיטן: הזהרת שופטים כל שחד רשע למות וְצִוְיַת[1]) שוטרים לבל הכר פנים (אתה הנחלת, מוס' ב שבועי', מחז' איטל' א, קנו:).

צְוִיחָה, ש"נ,—שה"פ מן צָוַח, פעלת הצוות: נאמנת (אלמנת עסה) לטהר עצמה בצויחה או בשתיקה (תוספ' כתוב' יד., ד"ה ת"כ).

צול[2]), ממנו *מִצּוּל, מְצוּלָה, מְצוֹלָה, צוּל, צוּלָה.

צוּל, ש"ז, — במו צוּלָה, מְצוּלָה, ואמר הפיטן: אבן חוג מצוק נשיה, תהום רבה צול שאיה בפנת ראש יסוד שלישיה, שתתו שעון בה לשעיה (ר"א קליר, אבן חוג, יוצ' א ר"ה). בהושעת טבועים בצול גורים, יקרך עמם מעבירים, בן הושענא (הוא, כהושעת אלים בלוד, סדר הושענות). נפלה, עודינה בצול דבויה. עיני תבתה לחזון בן ברביה (הוא, שבת שובו מני, קינ' ת"ב). טנף טהר ותרית כתמים, יוצלל בצול בבד אשמים (אך במתח, סליח' ער"ה). באב תחבוש ובצול תכבוש עוני (אמנם כן, מעריב ליל כפור). והנני חן מוצהב בנצול צול רהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). גזלתי שקלי מתת כפר נפש, טבעתי במי צול בטיט ורפש (אשכל אווי, יוצ', שבת שקלים).—*וצול הים, כתוך תאור דמותו של אלהים בקבלה: ובצול הים יכול להביט מקצה אל קצה פאות העולם יש משמים לארץ בי צול הים גבוהים ט"ו אמה מכל ההרים הגבוהים (רזיאל, אמסט' יב:).

צוּלָה, ש"נ,—כמו מְצוּלָה, עי"ש, Tiefe; profondeur; depth: האמר לַצּוּלָה חרבי ונהרתיך אוביש (ישעי' מד כז). — ואמר המשורר: ולו אבבה לקורותי יבישון דמעי בל יאור מצור וצולה (עמנואל, מחב' א, 8).

1) [במחז' אישבנז (מוס' א שבוע'): וצואת.]
2) רק עברי ? [ויש מתברים שרש זה בצדק עם ב. צלל.]

צום [1]), מסגו צום, צום, *צַיְמָן.

צוֹם, ש"ז, כנ' צוֹמְכֶם, מ"ר צוֹמוֹת, — יום שאדם מונע את עצמו בו מאכילה ושתיה, לְשֵׁם שָׁמַיִם לרצות את האלהים או בשביל דבר אחר, das Fasten; à jeûne; fast [a]) ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (החולה) ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש"ב יב יז). קראו צום והשיבו את נבות בראש העם (מ"א כא ט). הן ביום צֹמְכֶם תמצאו חפץ (ישע' נח ג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלוה תקרא צום ויום רצון ליי' הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה וכו' (שם שם ה–ו). וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דבר יי' באזני העם בית יי' ביום צום (ירמ' לו ו). בחדש התשיעי קראו צום לפני יי' כל העם בירושלם (שם שם ט). קדשו צום קראו עצרה (יואל א יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (שם ב יב). ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שקים (יונה ג ה). צום הרביעי וצום החמשי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים (זכר' ח יט). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בַצוֹם נפשי (תהל' לה יג). ואבכה [2]) בַצוֹם נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). ברכי כשלו מִצוֹם ובשרי כחש משמן (שם קט כד) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים (אסת' ד ג). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הַצוֹמוֹת וזעקתם (שם ט לא). לבקש תפלה ותחנונים בְצוֹם ושק ואפר (דני' ט ג). ואקרא שם צום על הנהר (עזר' ח כא). נאספו בני ישראל בְצוֹם ובשקים ואדמה עליהם (נחמ' ט א). ויתן יהושפט את פניו לדרוש ליי' ויקרא צום על כל יהודה (דה"ב כ ג). — ובתו"מ [1]): והשחירו שיניו מן הצומות ומן התעני' (ר' חננ', ירוש' ביל' ב ח). שלשה ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא פרודין שני וחמשי ושני (סופרי' יז ד). וחילים יגבר יגורו צומין ותעניות (מד"ר קהל', אם קהה הברזל). —ואמר הפיטן: סלחה לעם מאו עבודך, ועל כל מדה ומדה יהודוך, עת צומם קראוך וייחדוך וכו', צום רצון תרצה בתשובות (רסע"ג, חזון, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רלב). — "צום תענית: עננו יי' עננו ביום צום תעניתנו [2]) (תפלת תענית). — "צום כפור, צום יום הכפורים, ואמר הפיטן: אליו בקשתי לכפר עון חטאתי, וביום צום כפור סליחתי יענה ויאמר סלחתי (קדוש אדיר בעליותו, מוסף יוה"כ).— "וצום העָשׂוֹר, באותה משמ', ואמר הפיטן: צפה בבת תמותה, צום העשור עמותה (ר"א קליר, צפה בבת תמותה, מוסף יוה"כ). מסטין בבבל אסור, ותקות אמירי בשור, ונקדישך בצום העשור, קדוש (הוא, כמסגב, מוסף יוה"כ).—*וצום סתם, במשמ' צום יום הכפורים: אמר קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום (נדר' ס ו). — ואמר הפיטן: אערוך שועי, בבית שועי, גליתי בצום פשעי (אערוך שועי, סדר הושענות). — "על הַצוֹם, כמו על נפש ריקה, על בטן ריקה: ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).

צוּם, פ"ע, צַמְתָּ, צַמְתִּי, צַמְתֶּם, צַמְתֻנִי, צַמְנוּ, צָם, צוֹם, צוּמוֹ, אָצוּם, וַיָּצָם, וַיָּצוּם, וַנָּצוּמָה, תָּצוּמוּ, יָצֻמוּ, יְצוּמוּ, — צָם פלוני, היה בְצוֹם, ישב בתענית: וישבו שם לפני יי' וַיָּצֻמוּ ביום ההוא עד הערב (שפט' כ כו). ויקבצו המצפתה וכו' וַיָּצוּמוּ ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו ליי' (ש"א ז ו). ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל ביבשה וַיָּצֻמוּ שבעת ימים (שם לא יג). ויספדו ויבכו וַיָּצֻמוּ עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש"ב א יב). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשיתה בעבור הילד חי צַמְתָּ ותבך וכו' ויאמר בעוד הילד

---

[1]) בערב' צום [a]) [וכן בארמ' ובכוש' באותה משמ' של המנעות מאכילה ושתיה, וזאת אפוא משמ' הראשונה של המלה אף בעבר', ולא כדעת רד"ק, שד"ל ואחרים.]

[2]) כן בנוסחה המסורה, אך אין ספק בדבר כי צ"ל וָאַעַנֶּה. [ואולי קרוב יותר לגרס: וָאַדַבֶּה.]

[1]) [בספרות התו"מ נחוגה יותר תפלה תַעֲנִית, וצום, שאינו בתורה, בא לרב על יד תענית.]

[2]) [בסדור רסע"ג (עמ' שיז): ביום צום התענית הזה.]

[a]) صوم

חי צַמְתִּי ואבכה וכו׳ ועתה מת למה זה אני צָם האוכל להשיבו עוד (שם יב כח–כג). ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו וַיָּצוֹם וישכב בשק (מ״א כא כז). למה צַּמְנוּ ולא ראית וכו׳ הן לריב ומצה תָּצוּמוּ וכו׳ לא תָצוּמוּ כיום להשמיע במרום קולכם (יש׳ נח ג–ד). כי יָצֻמוּ אינני שמע אל רנתם (ירמ׳ יד יב). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וְצוּמוּ עלי וכו׳ גם אני ונערתי אָצוּם כן (אסת׳ ד יו). וַנָּצוּמָה ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר׳ ח כג). ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צָם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ׳ א ד). —צַמְתֻּנִי, צמתם לי, בשבילי, לטובתי; אמר על כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספד בחמשי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צַמְתֻּנִי אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים (זכר׳ ז ה–ו). — ובסהמ״א: וגם אסתר הצדקת צ מ ת ה שלשה ימים לילה ויום ותלבש שק ואפר וכו׳ (אגדת הימים ג, קט:).—ואמר הפיטן: על זאת איליל ואספוד אשים במו שק מלוני, אכוף כאגמון ו א צ ו ם שני ותמישי שני (רשב״ג, נחר בקרלי, שירי שלמה, דוקס א). רבץ תינוקות לפניו ימים שלשה צ מ י ם ומכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם ברבי מכיר, קלי״ר תעני אסתר).—ואמר המשורר: ואזכר את מלוכך, צ ם כבית שחת, בברותי, ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי (ר״ש הנגיד, ימהר יום נכודי, 73). — ״ובהשאלה: וכל כחותיו הגופיים צ מ י ם מהענינים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאלו אין בו טבע בהמי וכן יהיה צום התמיד בכל עת ש י צ ו ם, שיענה בו הראות והשמע והלשון (ר״י א״ה, כוזרי ג ה).—״וְרִמְעֵי הַצָּם [1]), שם לאחד המעים, עי׳ א. מְעִי, עמ׳ 3165 ואילך.

״צוֹמֵחַ, תוס״ז, — שם כללי לכל נמצא הצומח וגדל, בנגוד לחי ולמדבר מזה ולדומם מזה: ועשה תארבע תולדות דומם צ ו מ ח חי מרגיש (ראב״ע, ספר לסבאנה בקדרות ג). ויחלקו (הגשמים) לארבע מינים והם הרומם ו ה צ ו מ ח והחי והמדבר (ר״י א״ה,

---

[1]) [והעיר בכר בהערות ותקונים לס׳ מוסר לר״י עקנין, עמ׳ 189, וז״ל: הצם (כלומר הַצָּם בלה״ק) הוא העתקת המלה הערבית אלצאים (ספר אלכלאי שם) בלשון יוני ורומי νῆστις jejunum (P. de Koning p. 725), ע״כ.]

כוזר קן א). תמין חשני הוא ה צ ו מ ח כאילנות ועשבי האדמה (הול, שם שם). שהדברים הנמצאים חמשה שרשים המוצק ו ה צ ו מ ח ובעלי חיים והכוכבים ומלאכים (הול, אמונות ודעות לרקע״ג ג). העולם הזה בכל אשר בו מקופא ו צ ו מ ח וחי (הול, מו״ה, עבודת האלהים ט). כי הנמצאות שלשה חי צ ו מ ח דומם (רד״ק, ירמ׳ י ח).—ועי׳ צֶמַח.

צומח, עי׳ צִמֵּחַ.

״צוֹמְחִי, ת״ז, — מטבע הַצּוֹמֵחַ: אחר כן נבראו התחתונים שהם כולם חמרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאניות דוממית צ ו מ ח י ת הרגשית (ר׳ דוד מרוקה מרעיקה, זכות אדם, יין לבנון, 9).

צומע, עי׳ צִמֵּעַ.

צוֹמֶת, עי׳ צֹמֶת.

צונם, צונמא, עי׳ צְנֹם, צְנֻמָּה.

צונן, עי׳ צָנַן.

צוֹעֶה, עי׳ צָעָה.

א. **צוף** [1]) מִמֶּנּוּ א. צוף.

ב. **צוף** [2]), מִמֶּנּוּ ״הִצִּפָּה, ב. צוף.

ג. ***צוף,** מִמֶּנּוּ ג. *צוף.

א. **צוּף** [3]), ש״ז, מר צוּפִים, —חַלּוֹת הדבש, Honigwabe; rayon de miel; honeycomb: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צוּפִים (תהל׳ יט יא). — צוף דבש: צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי טז כד). — ובתו״מ: משחרב בית

---

[1]) רק בעבר׳. [ועי׳ בהערות הבאות.]

[2]) [בארמ׳ טוף, ועי׳ בהערות לערכים צפון, ב. צפצף.]

[3]) לא נתברר מקורו. [יש מחברים ש״ע זה עם ב. צִיף, כמשמ׳ הדבש הצף למעלה (ועי׳ שמוש הפעל ב. צוף בתו״מ). ונראה יותר לחבר מלה זו, המשמשת תאר של שבח לדבש או לנפת (שגם פרושה דבש, והיא מלה נהוגה באשו׳, ובאוגרית׳ בצורה נבת כמשמ׳ דבש) עם צ פ ו בערב׳ a) כמשמ׳ זך, טהור, וגם מ י ט ב, משבח. ולפי זה יהיה פרושו של צוף דבש, נפת צופים: דבש זך, מ י ט ב דבש.]

---

a) صفو

המקדש בטל חשמיר ונופת צופים [1]) (סוטה ט יב). — ובספה״א: ותעשה הדבורה מהצוף המוכן לעשות בו דבש אשישים אמנם לא מלא דבר תעשת אשישים כי אם מן הצוף (חמו״ר לרמב״ד ו, כוחות הנפש, 29). הדבורים בפיחם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרנסים, לבי מודה, 113). — ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מצוף אחריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב״ג, הלפור או דכור, דבורי, 3). תניד שפתיה אז להשיבני, באלו מריקה צוף בהם ומטיפה (הוא, מי זאת, סעה״ם 38). ענו שירים בשר קבין חסדים בצוף סליו לכל שואל ותת הון (רמב״ע, תרשים א, 9). אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נרד (שם ג, 34). אין לי השקט במכוני כי אנוד באשר ינוד קנה, לולא משה מנים עצבי בשפת נפת וכצוף מענה (יוסף בן סהל, איכה יועם, סעה״ם 86). קחה מלים בבור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים (רלב״ע, ספר לאום, בפוסו). מנת חלקי וציר חוקי וצוף מתקי וכל חשקי בך דבקי (הוא, אני אמה, איגר 83). מה יפית ומה נעמת בת תיקי כפניך חיים וצוף בשיניך (איומאי, איגר 139). שמחה צוף ולחיה מן ירקה בטל אורות ופניה בגנה (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 201). אמרתי אעלה על תמר ובצוף מעדניו אתימר (שם מע, 383). אהבת אלהים מת מאד ערבה לי מדבש ונפת צוף, אך עת אשר אזכר עונותי אמר לים דמעי כפני צוף (הוא, הענק, אות ל, בס׳ היובל להרכבי). ומי יינק שדי חכמה לכד את וימוץ בלתך צופה ויערה (עמנואל, מחב׳ ס, 61).

ב. **צוּף**, פ״ע, צָפוּ, — צָפוּ המים על ראש פלוני, עלו ועברו מעל להראש, überschwemmen; inonder; to flood: צָפוּ מים על ראשי אמרתי נגזרתי (איכ׳ ג נד). — ובתו״ם: ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא (נזיר ט ג). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוט׳ ט ג). אף הוא (הלל) ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון (אב׳ ב ו). ומה בין מחבת למרחשת וכו׳ מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים (נ״א רכים) ומחבת צפה ומעשיה קשים [1]) (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה ח; ובענין זה ספרא ויע, ויקרא פרק יב). שתי שקתות שבאבן אחת וכו׳ שהיו תמים צפין על גביהן אפילו בקליפת השום וקידש את אחת מהן, המים שבשניה מקודשין (פרה ה ח). היה קדוש צף על פני המים רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש (שם ו ג). אלו ספיקות שטיהרו חכמים ספק מים שאובין למקוה ספק טומאה צפה על פני

---

[1]) [עי׳ בערך נֹפֶת, מה שנדרש על זה בגמרה (סוטה מח:), והשוה לזה גם את דברי רבי יוסי: כל מי שאוסר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש ונפת שבא מצוף נוח לו שלא אמרן (מד״ר שה״ש, נפת).]

---

[1]) [ובגמרה (מנח׳ סג.): מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת, מחבת צפה דכתיב ועל מחבת.

והנה מדברי רחב״ג על המחבת ועל המרחשת, כפי שהם מובאים במשנה ובספרא (בלי פרוש הגמרה), נאמרו המלים עמוקה וצפה לבאירה על הכלים עצמם (ולא על הנעשה בהם), ועל כן התקשו המפרשים בפרוש המלה צפה, ופרשוה שלא כמשמעותה בכל מקום אחר: ואלה דברי רש״י (מנח׳ סג.): צפה, שאינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי ולהכי קשה וכמו (שבת דף ה:) צף על פני המים, ע״כ.

ואולם אין התַנאים מבארים אלא את לשון הכתוב: וכל נעשה במרחשת ועל מחבת, ועל כן יכלו לומר בקצור מרחשת או מחבת כמשמ׳ כל נעשה במרחשת או על מחבת, וכך מובנים הדברים בהבנה טבעית; (מנחה) הנעשׂה במרחשת היא עמוקה בכלי, והנעשה במחבת צפה למעלה. ודוקה פרוש טבעי זה יוצא ידי הבדל הלשון שהגמרה מצביעה עליו: (עמוק) במרחשת, (צף למעלה) על מחבת.

ואשר להמשך הדברים. (מרחשת) מעשיה רוחשים (או רכים). (מחבת) מעשיה קשים, הרי פרוש הדברים תלוי בקביעת הגרסה הנכונה. וכנראה לא היה כאן נגוד בין רכים וקשים, אלא בין רוחשים, הבאת לבאר את השם מרחשת, ובין מלה אחרת, שהוחלפת במלה קשים, כשם שהוחלף רוחשים ברכים. ועל פי הענין אולי הנכון: (מרחשת) מעשיה רוחשים, כלו׳ משמיעים קול רחישה, (מחבת) מעשיה נוקשים או מקישים, כלשון השמעת קול נקישה (אולי משום שדרשו מחבת כמשמ׳ מחבט, ועי׳ חֶבֶת כמשמ׳ חָבַט), והוא שהבינו אח״כ כמשמ׳ קשים, ועל כן החליפו גם רוחשין ברכין.

ולפי זה אין כלשון צף, צפה כמשמ׳ שטות, כמובא במלונים.

ואמנם ההבדל שבמנחה קשור הוא בהבדל שבכלים, ועל כן באו דברי רחב״ג על יד דברי ריה״ג, וצ״ע.]

חמים וכו' (אהל' ד ז). חסייד ששכח עציץ כבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר (מקוא' ג ח). המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (טבו"י ג ד). שמן שהוא צף על גבי היין ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (שם שם ה). הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ' יוסף יוסף הגיע השעה שהקב"ה גואל את ישראל ממצר' וכו' מיד צף ארונו של יוסף וכו' (תוספת' סוטה ד ז). ישראל העושה עם הגוי כגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפוח וכו' אף על פי שהיין צף על גבי ידיו מותר שאין דרכן מנסכין כן (שם ע"ז ז ג). השרץ שנמצא צף על שפת הכור של גת, לתרומה ספיקו טמא ולפועלין ספיקו טהור, מפני שספק טומאה צפה (שם אהל' יא יד). עריכה שירד דלף לתוכה הנתון והצפין בכי יותן (שם מכשירין ג ו). שני הרוגים זה על גבי זה וכו' אין עורפין וכו' התחתון משום טמון והעליון משום צף (ירוש' פאה ו ג). מעשה שא"ר יוסי לבנו בציפורין עלה והבא לנו גרוגרות מן העליה, עלה ומצא את העליית צף עליה דבש (שם שם ז ד). ג' אירסין הן, ארס שוקע ואירס צף ואירס עומד כסככה מלמעלה (שם תרומ' ח ה). אגוז בכלי וכלי צף ע"ג מים כתר אגוז אולינן וכו' (בבל, שבת ה:). מאי מי מלת עוין, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שהביצה צפה בהן (שם קמ:). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ר' נחמיה, ב"ק קטו:). וטעונה (הגמל) שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן, של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:). ביום רביעי חנו ישראל על שפת הים מנגב לים והיו המצרים צפים כנאדות על פני המים (ר' שמעון, פדר"א מב). — *וצפה האנית כים: כאניה שהיא צפה כלב ים כך הארץ מרוקעת על המים (שם ה). —*וכדברים יבשים: סלע שצף על גבי הארץ ואיגור יוצא ממנו אם יש בו כשיעור הזה מותר ואם לאו אסור (תוספת' שביע' ג ג). נמצאו (המחט והטבעת) למעלה משפתה של חבית כנגד תוכה של חבית, בין שהטיט צף תחתיהן ובין שאין הטיט צף תחתיהן אם היו טמאין לא טמאו את החבית וכו' (שם כלים ב"ק ז א). סנרל של עריסה שפחות ממעזיבה שיעורו בפותת טפח וכו' היה טיט צף תחתיו כל שהוא וכו' (שם אהיל' יג ד). כי תקצור קצירך וכו' פרט לשצפו עומרין לתוך שדה חבירו (ר' אבהו בשם רבי אלעזר, סוטה מה.). דק משוקע תרי זה מום, צף אינו מום (בכורות לח:). וגופת צופים, כסלת שצפה על גבי נפת (מד"ר במד' יג). — *וכמשמ' הגבה: ששת נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן והומק סודו וכו' (ת"כ, סנה' לג:). — *וכמשמי' עף: על חלליהם, שהיה (בלעם) צף כנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את הציץ והוא שוקע ויורד (ירוש' סנה' י ב). — וצפה העליה כדבש או כשמן: מעשה שאמר ר' יוסי לבנו כציפורי עלת והבא לנו גרוגרות[1]) מן העלייה הלך ומצא את העלייה שצפה כדבש[2]) (ספרי דבר' שטז). —וכסהם"א: הקש שעל המטה וכו' ובא לשכב עליו ומנענעו כדי שיהיו צף ורך לשכב (רש"י, שבת קמח.). מפני שתנועת הלהב תנועה לבקש לקרוע האויר ולעלות למעלה קרא אותו הגוף הצף על שאר הגופים (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 84). ואם יש מכשולים בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו עומד שם וכו' לא הוי יאוש (שו"ע חו"מ רנט ז). — *כהשאלה, צף, לא רק כמים, כי אם כל עלית למעלה: היה מקצץ תורמסין ומשליכן שם ונעשה נס וצף המת במקום שתזא שם (רש"י, שבת לד.). — ואמר המשורר: אך עת אשר אוכר עומתי אמר לים דמעי בפני צוף (ר"י חריזי, הענק רכו, שרג).

—הפע', הֵצִיף, — הֵצִיף את המים על פלוני, עשה שיצופו: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הֵצִיף את מי ים סוף על פניהם (דבר' יא ד). —*וכהשאלה, הציף מוסר, חכמה וכיוצא בזה, הרבה מאד, ואמר בן סירא: מה חכמת בנעריך ותצף כיאור מוסר (ב"ס גבי' מז יד). — *וכמשמ' פ"ע, הֵצִיפָה ברכתו, רבתה ופשטה בארץ, ואמר בן סירא: ברכתו כיאור הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כב). — וכתו"מ: של בית ר' גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' יו"ט א כב, וכעין זה ביצה יד:). שמשעה שגזרתי על הים

[1]) [נ"א: ותים.]

[2]) [נ"א: בשמן. והשוה המובא לעיל מירוש' פאה ו ד.]

שמא שינה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם (ספרי זכרי׳ סו). חטאו אנשי דור המבול הציפם כזיקים על פני המים (שם שם סי). שורין את העקרים כמים ומציף עליו שמן וקולט את הריח וקפחו (רבי יוסי, הורי׳ יא:). ב׳ פעמים כתיב הקורא למי הים כנגד פעמים שעלה הים והציף את העולם (מד״ר ברא׳ כג). אין ויפין אלא ויצף, הציף עליהן הים והציף לי משפחות מהן (שם שם לט). למערה שהיא נתונה על שפת הים ועלה הים והציף המערה וכו׳ (פסיק׳ ר״כ א, בובר, מא). — ובספה״א: שאין שורין את הכרשינין דהיינו שמציף עליהם מים בכלי בדי להסיר הפסולת (הלבוש או״ח שבת שיט ס). — ״והציף רכר כנוזל, עשה שהדבר יָצוּף על פני הנוזל: לא היו מדליקין האגוז אלא סומך עליה הפתילה להציפה שלא תטבע בשמן (רש״י, שבת כא., ד״ה כא להקבות). ועוד כי היין מציף המאכל על פי האיסטומכא ולא יניחנו לירד לעמקה שהוא המקום החם (רמ״ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ם). וילך ע״ד (ישו) ויקח שני אבני ריחים ויצף אותם על פני המים (תולדות ישו). — *והציף את המגופה על פי החבית, השאיר אותה צפה על פיה מבלי להדק אותה: חביות של יין ושל שמן וכו׳ הרי אלו שלו וכו׳ אמר רב הושעיא כמציף (ב״מ כג:). — *ובמשמ׳ הגביה [1]: מיד התירן הקב״ה והציף את הכבשן והעלה אותן (תנחומא בובר, נח טו). — ואמר הפיטן: יהרו עולם להציפה וגבולם חול השים (שלמה הבבלי, אמן דר, יולי שבת ג אמה״ם). — ואמר המשורר: והוציא כל רכושה אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה (רשב״ג, הלבור או דרור, גרודי, 3). [2]

—הָפעי, ־הוּצַף, ואמר הפיטן: מי ים סוף הוצפו, נכביהם לראשם צפו, סלית צרים ונשטפו (ר׳ שמעון בר ילחק, אויבים נחלקו, יולי ז פסח).

צוֹפֶה, עי׳ צפה.

ג. ***צוּף** [3], ש״ז, מ״ר צוּפִים. — צוּפֵי צמר, כמו ציפי

[1] [עי׳ קל, צף הכבשן.]

[2] [ונוהג: הציף השוק בסחורה, הצפה, dumping.]

[3] [השוה צוף [a]), צמר בערב׳.]

[a] صوف

צמר: הגוזל עצים ועשאן כלים כו׳ הכא את מר ליכן בשינוי והכא את מר אין ליכון בשינוי, הן דתימר ליכון בשינוי בשעשאו צופים והן דתימר אין ליכון בשינוי כשהניחו כמות שהוא, מצינו ליכון בלא צופים, שמא יש צופים בלא ליבון וכו׳ (ירוש׳ ב״ק ט א).

א. **צוּץ** [1]), ממנו א. צוץ, צִיץ, צִיצָה, צִיצִת.

ב. **צוּץ** [2]), ממנו ב. צוץ.

א. **צוּץ**, פ״ע, צָץ,—צָץ הפרח, היה בו צִיץ, ובהשאלה העָוֶל, הָרֶשַׁע: יצאה הצפרה צָץ המטה [3]) פרח הזדון (יחזק׳ ז י). — ובספהמ״א, בהשאלה: בימי בית שני צץ המינות בישראל (רמב״ם, עבודת יוה״כ א ז).

—הִפעי[4]), יָצִיץ, וַיָּצֵץ, וַיָּצִיצוּ, — הֵצִיץ האילן צִיץ, הוציא הציץ, Blüten treiben; pousser des fleurs; to blossom; sprout: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי וַיָּצֵץ [5]) ציץ ויגמל שקדים (במד׳ יז כג). בבקר יָצִיץ (הצמח) וחלף [6]) לערב ימולל ויבש (תהל׳ צ ו). — ובהשאלה לאדם, היה בעצם כחו ואשרו: הבאים ישרש יעקב יָצִיץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (ישע׳ כז ו). יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וְיָצִיצוּ מעיר [7]) כעשב הארץ (תהל׳ עב טז). בפרח רשעים כמו עשב וַיָּצִיצוּ כל פעלי און (שם צב ח). אנוש בחציר ימיו בציץ השדה כן יָצִיץ (שם קג טו). אויביו אלביש בשת ועליו יָצִיץ נזרו (שם קלב יח). — ואמר בן סירא: אד בפור כמלח ישבין ויציץ כתמר ציצים (ב״ס נבי׳ מג יט). — וכתו״מ: מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ [8]) עד

[1]) רק בעברי. [ואולי השרש הוא ציץ.]

[2]) רק בעבר׳? [ואולי בעצם אך התפתחות של א. צוץ.]

[3]) המטֶה, כפל לזדון. [ועי׳ מַטָּה הערות.]

[4]) [ואולי קל מן צִיץ.]

[5]) [נ״א: וַיָּצֶץ.]

[6]) אולי ושלף, עי׳ זה.

[7]) [על המלך ועל זרעו יְדֻבַּר כאן (עי׳ גם ב. פִּסָּה, הערה), ועל פי פסוקים כגון ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע׳ מח יט) אפשר שצ״ל: וְצִיצֵי (וצאצאי) מֵעָיו.]

[8]) [במקבילה (מד״ר קהל׳. וישב הטפר, סדרא

שעת שהוא גומר ב״א יום (מד״ר איכ׳ פתיח׳, וזכור את בוראיך). — וכסהמ״א: בפריח רשעים כמו עשב, כזמן שאתה רואה רשעים שרכו כמו עשב לכסות את פני הארץ והציצו כל פועלי צורת הס׳ ולכנ׳ וכו׳ (פדר״א יט). ד״א מיט זהו טיטו של עולם הבא שהצדיקים מציצין היסנו כתות כתות כעשבי השדה (א״ב דר״ע ע, ביהמ״ד ילינק ג, 31). — ואמר המשורר: ראה עולם כמו אילם ותבל דמות בקעת אנחנו חצירה, כבקרנו הכי נציץ ונח יף ולערב הכי נשכון חרידה (עמנואל, מחב׳ ס, 62). — *ובמשמ׳ הצמית, גרם לדבר שיציץ ויצמח: אדריגנים שחיק עצסית שאל את ר׳ יהושע בן חנינא א״ל סהיכן הקב״ה מציץ[1] את האדם לעתיד לבא, אסר ליה מלוז של שדרה (מד״ר ברהמ׳ כח). — ואמר הפיטן: הציץ לבינה ופרי מגדים, בפרים עם נרדים (ר״י עוב עגם, אתמיל מבחבר, יוני׳ פבת הגונו). — ואמר המשורר: ילהציץ נצנים שחורים ולבנים וציצים בשנים בראשי האמירים (הנגם, לקוטי קדמונים, 30).

— הפע׳, *הוּצַץ: ותוצץ[2] הדעה על ידי אלעזר בן פזעירה (קידוש׳ סו.). — וכסהמ״א: ואיך לא יסבין ויועיל עד להפליא סה שהוצץ ונתפרד משביב היושבי בשמים (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יג). ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת והיא הדבר המוצץ אשר בו יושלם הרמז אל שני הענינים (פוא, שם יג).

ב. צוּץ, קל אינו במקרא.

—הפעי, מֵצִיץ, — הֵצִיץ האדם דרך נקב וביוצא בזה, הביט והסתכל דרך הנקב, gucken; regarder; to look, peep: הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מֵצִיץ מן החרכים (שה״ש ב ט). — ובתו״ם: מרחיקין את הכותל מן החלונות ארבע אמות למעלה, מן הצדדין כדי שלא יראה, מלמטן כדי שלא יציץ (תוספת׳ ב״ב א ה). מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטיל נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה וכו׳ (שם אהיל׳ טו יג). ארבעה נכנסו לפרדס, אחד הציץ ומת, אחר הציץ ונפגע, אחד הציץ וקיצץ בנטיעות (ירוש׳ חגי׳ ב א). יחי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו וכו׳ (רבי יוחנן, ברכ׳ טז:). והצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי (ר״ה כב:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ, הלבין היו שמחין, לא הלבין היו עצבין, התקינו שיהו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים, ועדיין היו מציצין ורואין וכו׳ (שם לא:). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה (יומא לה:). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין, הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו (ר׳ יהודה בן תימא, סנה׳ נט:). פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא, באתה אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני, ראיתיו שהיה ירוק, הצצתי בו ולא היה בו דם ברית (רבי נתן הבבלי, חול׳ מז:). ועוד עשו אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלין אותם וכו׳ הציץ אספסיינוס בצואהן וראה שאין בהן מין דגן (אדר״נ ו). אל תציץ לכרסו של ארם ואם הצצת אל תרד וכו׳ (בן זומא, שם נוסחא ב פרק לג). משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה, הציץ המלך וראה אותו, א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי וכו׳ ולמה אברהם דומה, לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו וכו׳ (ר׳ נחמיה, מד״ר בראש׳ ל). משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה הזו בלי מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה א״ל אני בעל הבירה וכו׳ (ר׳ יצחק, שם שם לט). למלך שהית מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון וכו׳ (שם שם סה). בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין (שם שם לח). אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (מד״ר שמות יט). כיון שבאו לירושלים היו כל הנשים מציצות על דוד מן הגגות ומן

תליתאה): משעת שיניץ, וחלוף זה של יציץ–יניץ בא גם במקומות אחרים. ושים לב לכך שגם בכתב ינ דומה אל צ.]

[1]) [נ״א מניץ.]

[2]) [פרש רש״י: לשון ויצץ ציץ ויגמול שקדים (במד׳ יז), ל״א בערה לשון נוצצים (יחזק׳ א) בניצוץ המבעיר גחלת, ע״כ. ועי׳ מה שכתב המחבר במבוא, עמ׳ 194, על לשון הספור הזה.]

החלונות (שם במד' ד). לאחר עשרים וששה דורות הציץ הקב"ה בעולמו לראות מה שעשה ומצאו טים בטים (מד"ר שה"ש, כשושנה). גיהנם וגן עדן בטח ביניהם טפח, ר' יוחנן אמר כותל ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו (שם קהל' פדרש ג, ביום טוב). — ובפהמ"א: יביאך המלך חדריו ודגלו עליך אהבה, תציץ במלך ביפיו ובבאו ובהיכלו (חסוי הגאו' הרבבי שמד, 172). נתפתח הארי וקפץ על הגומץ ונפל בתוכו, בא לו שועל ועמד לו על שפת הגומץ מציץ עליו (שם שבג, 183), עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין (ברוך עירך קלג). הצצתי לראות להבין עיקר ראיותיו (חסי' ר"ת, מק"ג, 155). וכאשר ילאה למצוא מענה יקצץ בנטיעות ויצא לתרבות רעה או יציץ ונפגע (ר"י אלגזולי, מלמד התלמידים, א:). — ואמר הפיטן: ברוך יי' המציץ מהרך אשר הנחני בדרך אמת (יואל בר יצחק הלוי, אמת אמת הוא, סליחי ער"ה). — ואמר המשורר: עופר אשר הציץ לפנינו כמו שחר וגביע בירו העלה (רמב"ע תרשים ג, 30). מצא אשה מצא לו כשת הפנים חרפתי לא תחת ימצא כוז וקלונים, היא תשוך כנחש תפריש כצפעונים, תשקיף מן האשנב תציץ מחלונים (עמנואל, מחב' א, 12).—ואמר המליץ: אשרי הגבר יהגה בחכמה ואדם יתנהל בתבונה וכו' מציץ אל חלון ביתה ועל שעריה ישקוד (ב"ז, ב"ס יד כה). — "וכמשמש האיר, זרח: וזו הצורה המתקיימת בעצמה וכו' מציץ וזורח אל הצורה החלולה ועוזר אותה להלביש את ההיולי כל הצורות אשר הוא יכול להתכסות בהן (ראב"ח, הגיון הנפש, ג.). וכמו שהעין עם היותו מוכן מכל צד אל הראיה מ"מ אם לא יציץ אור השמש או זולתו גוף מאיר על האויר הסמוך למוכט לא בכח יגבר להשיגו כן היה מן ההכרח לשום שכל פועל מאיר לצורות הדמיוניות (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג).

—קל, צָץ, —כמו הפעי, הֵצִיץ, הביט. ואמר הפיטן: הקדים ויצא לדרך לונב כל כרך לדרוש בגאות ולהדרך ובכודך צץ מחרך בכל רחב וארך (זכור את אשר עשה, יוצר שבת זכור).

ג. צוֹץ, עי' ב. ציץ.

צוק [1]). מסנו מוּצָק, מָצוֹק, מְצוּקָה, א. צוֹק, א. צוּק, צוּקָה.

א. **צוֹק**, ש"ז, — כמו צוּקָה, מְצוּקָה: תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ וּבְצוֹק [2]) העתים (דני' ט כה). — ובפהמ"א: ועל זה אמר ע"ד ואפלה מנדח כלומר אפלה מתפשטת וכוללת כלומר צוק העת והעני (ר"י א"ת, פרשי רי"ג, טוף). כשישמע בעיניך מה שאתה נוחל ובינו כיר בו צוק העניות בצרות שעברו עליך ויהי דיה לך כיצלוה (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, נט). האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם מטעים רחיצת ראשם וגופם והעדר ההנאות וצוק הפרנסה ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם (ר"ם א"ת, מו"נ א לא). כמה סופרים יקרים ובוי מחמת צוק העתים וכובד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב"ב קי' תקם). המטלטלים את עצמם ומעונים בדרך כחם ומוציאים הוצאות מרובות בצוק העתים (לתולדות ועד ד' הארצות, MGWJ 1867, עמ' 346). —ואמר הפיטן: פקח קוח קרא אביריך חפוץ צוק העתים חשבונם קפוץ (שלמה הבבלי, אם עוניכו, סליח' יום ג). — ואמר המשורר: לגן אשר נשא פרי חסד אסור מראש תבואותיו להבריאנו אוצר ומעין הם שתי ידיו לעת צוק רעבוננו ולצמאנו (רמב"ע, לכל איש, דוקים, 96). ונגלה כי כלב ולב הלכתם ונעתרות נשיקות שנשקתם ואיך נחרע אמרתם לאשר אל עזבו אך לצוק יומו שחקתם (הוא, הכלמוד מזמן, שם, 105). ובער עמי עם צוק ימים כחנית ישע יום יום ילחם (הוא, תרשים א, 12). מראה אהב יום המרחב וביום צוק לא ישעה שוע (שם ו, 58). הה לבב עוב בצוק פרוד ינתקו חוטיו (ראב"ע, מנדוד אמון, כהנא א, 53). ראה ראיתי את עני הרש אשר השקט לא

[1]) בערב ציק [a]). [בארמ' עוק.]

[2]) כך בנסח' המסורה, אך נראה כי יש כאן איזה שבוש. [והשבעים תרגמו: וּבֵקֶץ העתים. מראשוני המדקדקים היו שחשבו את הבית במלה ובצוק כאות מהשרש. כך מנחם במחברתו (ערך בלק), והשיג עליו דונש (חשו' דונש, 92) ופרש: בצרת היומים.]

[a]) ضيق

יובל ובים נגרש יצעק מ צ ו ק העתים ולילה ויום לא יחרש (רס"ע פלקירא, המנקס, טז).והוחיל רחמי בוראך ב צ ו ק ך ועת מגור וצר קוה לקונך (הוא, לרי הינון, 4). — "ומ"ר, ואמר המשורר: אשר תלעג בילדי יום ו צ ו ק י ו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמנ"ע, הללמוד מזמן, דוקס, 105). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יכוה עגותו בגרותו ו צ ו ק י ו וקורותיו (ראנ"ע, נשם אל, כהנא א, 203).

ב. *צוֹק[1]), ס"ז, מ"ר צוֹקִים, צוקין, — סלע ההר, וביחוד סלע הר זה שהיו מפילים ממנו את השעיר לעזאזל: עשר סוכות מירושלים ועד צ ו ק תשעים ריס שבעה ומחצה לכל מיל וכו' ומלוין אותו מסוכה לסוכה חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע עמו ל צ ו ק אלא עומד מרחוק (יומא ו ד). ומאימתי מטמא בגדים וכו' ר' שמעון אומר משעת דחייתו ל צ ו ק (שם שם). עלתה (הבהמה) לראשי צ ו ק י ן ונפלה הרי זה אונס, העלה (השומר) לראשי צ ו ק י ן ונפלה ומתה אינו אונס (ב"מ ז י). לעזאזל, למקום הקשה בהרים, יכול ביישוב תלמוד לומר המדברה, ומנין שיהיה ב צ ו ק תלמוד לומר אל ארץ גזירה (ספרא ויק, אחרי פרק ב). אי לעזאזל יכבס בגדיו יכול לא יטמא בגדים עד שיגיע ל צ ו ק, תלמוד לומר והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו, הא כיצד, כיון שיצא חומת ירושלם מטמא בגדיו (ר' יהודה, שם שם פרשה ה). — ובסהמ"א: מתה הבהמה בדרכה ה"ז אונס והרועה פטור וכו' תקפתו ועלתה לראשי צ ו ק י ן ותקפתו ונפלה הרי זה אונס (רמב"ם, שכירות ג ט). — ואמר הפיטן: בהגיעו ל צ ו ק לאחוריו רוחפו ומתגלגל לעצמו, בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה ה' בעמו (ראנ"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, איגר 233). צהוב חלשים טרף והעלה מקלפי צנח והגריל לשם גבוה ו ל צ ו ק (ר' משולם בן קלונימוס, לעד לילך, עבודת יוה"כ אמיץ כח).

א. צוּק. קל לא נמצא[2]).

—הפע', הֵצִיקָה, הֲצִיקוֹתִי, הֱצִיקַתְהוּ, ־קַתְנִי, יָצִיק, יָצִיקוּ, מֵצִיק, מְצִיקִים,— הֵצִיק לפלוני, עשה לו מְצוּקָה, נגשׂ אותו: מתת לאחר מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יָצִיק לך איבך בכל שעריך (דבר' כח נה). ותפחד תמיד כל היום מפני חמת הַמֵּצִיק באשר כונן להשחית ואיה חמת הַמֵּצִיק (ישע' נא יג). ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יָצִיקוּ להם איביהם ומבקשי נפשם (ירמ' יט ט).—וְהֵצִיק לעיר, צר עליה, גרם מצוקה ליושביה: וַהֲצִיקוֹתִי לאריאל והיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). והיה בחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל וכל צביה ומצדתה וְהַמְּצִיקִים לה (שם שם ז). — וְהֵצִיקוּ ברבר, במעשה, והבריחו בזה לעשות דבר מהדברים: ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חרתה לבני עמי ולי לא הגדתה וכו' ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הֱצִיקַתְהוּ ותגד החידה לבני עמה (שפט' יד יו-יז). ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול ויהי כי הֵצִיקָה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות ויגד לה את כל לבו (שם יו יה—יז). — הֱצִיקוּ רוּחַ בִּטְנוֹ, גרם לו הרוח בבטנו מצוקה, ובהשאלה, כענין הרוח הנפשי, הבריחו רוחו לדבר: כי מלתי מלים הֱצִיקַתְנִי רוח בטני וכו' ארברה וירוח לי (איוב לב יח—כ). — ובתו"מ: מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלוותה וחזר והראהו מ צ י ק י ם לה (ספרי דבר' שנז). עד צוער, אלו מ צ י ק י ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכות ועתירים לאבד עמהם (שם שם). כל ה מ צ י ק לישראל אינו עיף (סנה' קד:).—ובסהמ"א: ועיין בחכמת הפילוסופים וירע עניניהם ומשכו השכל האנושי להשכינו במשכנו ו ה צ י ק ו ה ו פשטי התורה (ר"מ א"ח, פתיח' הרמב"ם ילמו"ך). — ואמר המשורר: אמר לאשר ה צ י ק ו ה ו בורונים ובצדית וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה (ר"ם הנגיד,

---

[1]) [כך הנקוד במשנה דפוס' ליוורנו, ואף במסרת הבבלית, עי' פורת, לשון חכמים, עמ' 95.]

[2]) [עי' צָקוֹן, הערה].

בירושי (שבת ג א, סוף) נמצא: מעשה בחסיד אחי שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך, כגון אני, אתת חדא רוחא ונסיתיה, ושרי תהי ביה, אמרה ליה לא ת צ ו ק וכו'. ולפי זה אין זאת ארמ', שאין בה השרש צ ו ק אלא עוק. אך אולי אין הגרסה נכונה, וצ"ע.]

הנמוס, נכודי, 11). הציקתני תשוקתי לאל חי לשחר את מקום במאות משיחי (ר"י הלוי, הליקתני, דיואן ג, 172).

ב. **צוק** [1]), פ"י, יצוק, — כמו יצק: ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק [2]) עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ובמהמ"א [3]): הכל כשירין ליתן לידים אפילו חרש שוטה וקטן, אם אין שם אחר מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או ישה החבית על יריו ויטול או נוטל ידו אחת וצק בזו על זו וחוזר וצק בראשונה על השנייה (רמב"ם, ברכות ו יג). — ואמר הפיטן: צג בקרב הבדים ולא היפסיע, צק ושם מחתה ועישן דקה (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 163).

צוקה, ש"נ, — כמו צרה [4]), מעמד של דחק ולחץ, Bedrängnis; détresse; distress: ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה [5]) ואפלה מנדח (ישעי ח כב). בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם וכו' (שם ל ו). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה (משלי א כז). — ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב"ס גניי לז ד). — ובתפלה: כי אתה ה' העונה בעת צרה פודה ומציל בעת צרה וצוקה (עננו, תפלת תעניות לבור). — ואמר הפיטן: צוקת אימתה ופחד תפל עליהם (אתה הארת, יוצ' אמרון פסח). — ואמר המשורר: וצרתי לך תצר ולמאד יתידתי בצוקתך בצוקת (יצחק אבן כלפון, כדיבוחך, מעה"ם 27). ויש מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה, אשר אם תשאלו רקיק לאכלה אוי יחן בפניך רקיקה (ר"ש הנגיד, ידידותך, נכודי, 30).

---

[1]) עי' יצק.

[2]) אולי עלי. [לפי טורטשינר, ס' איוב, לפסוק, עמד בהקבלה אל הליך, הוא שם עצם במשמ' רגל, וכן גם כי ידע דרך עמדי (שם כג י) היא: דרך רגלי; ויתכן שיש לנקד יצוק במקום יצוק.]

[3]) [בתו"מ לא נמצא פעל זה. צורת הצווי צוק הנמצאת בכמה מקומות מכונת לקריאה צק, מן יצק.]

[4]) [והוא עקא, עקתא, בארמ'.]

[5]) המליצה רחוקה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. [בנראה הכונה: צרת וחשכה מעיף, צוקה ואפלה מנדח, כלו' מרב העיפים והכושלים.]

א. **צור** [1]), ממנו מצור, מצורה, א. צור.

ב. **צור** [2]), ממנו ב. צור.

ג. **צור** [3]) ממנו ג. צור, צורה, *ציור, *ציורי, *ציר.

ד. **צור** [4]), ממנו ד. צור.

ה. **צור** [5]), ממנו צואר, צורן.

ו. **צור** [6]), ממנו ה. צור.

א. **צור**, פעו"י, צרתי, צרת, צרים, צורי, תצור, ויצר, נצור, יצרו, צור, — צר האויב על עיר ואל עיר ואת העיר, העמיד אנשי צבא סביב לה לבלי תת לה יוצא ובא, למען להכרית את יושביה להכנע לה: belagern; assiéger; to besiege: ואם לא תשלים (העיר) עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה (דבר' כ יב). כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה (שם שם יט). הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים [7]) את העיר עליך (שפט' ט לא). וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה (ש"ב יא א). ונדב וכל ישראל צרים על גבתון (מ"א טו כז). ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה (שם טז יז). ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (שם כ א). ויעל ויצר על שמרון ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשת כסף (מ"ב ו כד-כה). ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים (שם יז ה). עלי עילם צורי מדי (ישע' כא ב). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ' לב ב). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם (שם לז ה). בשנה התשעית

---

[1]) גם בארמ'. בערב' קצת קרוב לזה חצר [a]). [השרש קרוב אל ג. צרר במשמ' הצר, גרם שיהיה המקום צר.]

[2]) [עי' הערה לפעל ב. צור, א. צרה.]

[3]) [עי' הערה לפעל ג. צור.]

[4]) [עי' הערה לפעל ד. צור, ב. צרר.]

[5]) בערב' צור [b]), הטה הראש וכו', עי' צואר.]

[6]) [עי' בהערה לערך ה. צור.]

[7]) ויש גורסים: מעירים?

---

[a]) حصر [b]) صور

וכו׳ בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויָצֻרו עליה (שם לט א). והיתה (העיר) במצור וצַרתָּ עליה (יחזק׳ ד ג). ויבא ויָצַר את רבה (דהי״א כ א). — וצר על פלוני ואל פלוני: וישמע שאול את כל העם למלחמה לָצור אל דוד ואל אנשיו (ש״א כג ה). ויבאו ויָצֻרו עליו (על שבע בן בכרי) באבלה בית המעכה (ש״ב כ יה). ויָצֻרו על אחז ולא יכלו להלחם (מ״ב טז ה). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצָרים עליכם מחוץ לחומה (ירמ׳ כא ד). — צָר מצב על העיר: וחניתי כדור עליך וְצַרתִי עליך מצב והקימתי עליך מצֻרֹת (ישע׳ כט ג). אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נָצור עליה לוח ארז (שה״ש ח ט).—ובתו״מ: אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת (ספרי דבר׳ כג). שמונים אלף רבוא בני אדם ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר (מד״ר איכה ב, בלע פ׳). — ובספהמ״א: כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה (רמב״ם, מלכים ו ז).

— נִפעל, בינ׳ נקי׳ נְצוּרָה, — עיר נצורה שהיא במצור, שצר עליה האויב ולא יתן לצאת ולבוא: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נְצוּרָה [1] (ישע׳ א ח).

ב. צוּר [2], פ״י, צַרתָּ, וַיָצַר, יָצוּרוּ, — כמו א. צָרַר, צר כסף בחריט וכיוצא בזה, שם הכסף בו, דחקו שמה קצת בבח ועשה אגדה, einbinden; envelopper; to tie up: ויקח מידם (את הזהב) ויָצַר אתו בחרט [3]

[1] [עי׳ עמ׳ 3778, הערה 4].

[2] [אין ב. צור אלא שנוי מבטא של א. צָרַר, עי׳ שם. ועי׳ גם בהערה לשרש א. צור, ובערך צַוָּאר, הערות.]

[3] [אין וַיָצַר אלא לשון צרירה, ואין חֶרֶט אלא מ״י של חֲרִטִים במשמ׳ מטפחת גדולה, המשמשת גם עטיפה ובגד, וגם אפשר לצרר בה חפצים. ובישע׳ (ג כב–כג): והמטפחות והחריטים והגלינים וכו׳, לשון מעטפות ובגדים הם, ועל כן גם בפסוק קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (שם ח א), גליון וחרט זה על יד זה, לשון מעטפה ובגד הם, והכונה: כתב על גליון זה, על חרט אנוש זה, על מעטפת אדם זו, שהן מיעדות למהר־שלל־חש־בז, הבן העתיד לחולד. ועי׳ טורטשינר, דביר ב, 86 וכו׳.]

ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד). ונתת בכסף וצַרתָּ הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו (דבר׳ יד כה). ויָצַר ככרים כסף בשני חרטים (מ״ב ה כג). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויָצֻרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (שם יב יא). ולקחת משם מעט (שערות) במספר וצַרתָּ אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — ובתו״מ: למלך שעשה סעודה וצרו [1] כל מיני סעודה במפה, כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה וישנו להן (ירוש׳ ע״ז ג א). כיצד סקרין, רב יוסף אמר כהוצא ודפנא, במתניתא תנא צר בצרור ואינו מח בטיט (מו״ק יא.). ובי לצור (את השטר) על פי צלוחיתו הוא צריך (רב ייבא סבא לרב נחמן, ב״ק מט:). א״ל (רב נחמן לרב ייבא) לצור ולצור (שם שם). כתיב ויוצר רוח אדם בקרבו, צר רוח של אדם בגופו (ר׳ חנינא, מד״ר קהל׳, אין אדם שליט). — ועי׳ א. צָרַר.

ג. צוּר [2], פ״י, וַיָצַר, צַרתָּנִי,—צָר דָבָר, נתן לו צורה, bilden; former; to form: וַיָצַר את שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וכו׳ (מ״א ז יה). אחור וקדם צַרתָּנִי ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). — ובתו״מ: הצייר שהוא צר העולם תחילה וצר בו את האדם שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם (ספרי דבר׳ שז). עד שיקרח את בולו (הבלי) עד שיגרור את בולו עד שיעבד את בולו עד שיצור בולו (ר״ס, שבת קג:). צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם (ר׳ לוי, מד״ר שמות ה). אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ יד). באותה שעה קרא הקב״ה למלאך הממונה על ההריון ואמר לו צא וצור אותן בכל קטורים [3] של אבותן (ר׳ פנחס, שם שה״ש, גן נעול). והוא (הנואף) אינו יודע שמי שהוא יושב בסתרו של עולם יושב וצר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו (ר״ש בן לקיש, פסיק׳ רבת׳ דיבורא עתיקא, קכד:). לצייר שהוא יושב וצר

[1] [קשה לבארו מן ג. צור.]

[2] [פעל זה אינו אלא התפתחות של יצר (עי׳ שם הערות) וכן בארמ׳ צור, ובערב׳ צַוַּר [a] במשמ׳ צר צורה וכדו׳.]

[3] [צ״ל בבלקטירין, χαρακτήριον, מטבע, אפי.]

[a] صوّر

בלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו, אמר של מי נצוד של ראשון או של שני (ר"י בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא,, שם שם, קכה.). ודע וחשוב וצור[1]) והעמד דבר על בירורו (ילירה א ד). ב"ב אותיות ימדן חקקן חצבן שקלן המירן צרפן וצר כהן נפש כל היצור ונפש העתיד לצור (שם ב ג). — *ובפרט בבטוי צָר צוּרָה: יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר' עקיבא, נגעי ב א). הצר צורה עד שיצור את כולה, הצובע עד שיצבע את כולו וכו' (תוספת' שבת יא ג). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש' שם ז ב). מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב"ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב"ל, ברכ' י:). הצר צורת בכלי והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש (שבת עה:). חקודת כל שהוא חייב, המגרר כל שהוא, המעבד כל שהוא, הצר בכלי צורה כל שהוא (שם קג:). פעמים שמפריו על חנות לצור בה צורה, ספינה לעשות לה איסקריא (רב נחמן בשם רבה בר אבוה, ב"מ קט:). העובר שהיא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ' יום, לאחר מ' יום הנואף בא עליה, והקב"ה עומד ותוהא של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר' יצחק, מד"ר במדי ט). בשר ודם צר צורה, הוא מדבר וצורתו אינה מדברת (תנחו' בובר, תזריע ג).

—פעי *צִיֵּר, צייר, — בִּמו קל: הכותב שני ניקודין ובא אחד וגמרן ועשאן שתי אותיות האחרון חייב, הכותב על הזוית מבפנים חייב ומבחוץ פטור, המצייר בקליפי פולין ובקליפי תורמוסין פטור (תוספת' שבת יא יד). אין לי אלא פותח וכורה, ציירו וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה מניין, תלמוד לומר ולא יכסנו (מכי', מסכ' דנזיקין יא). כגד שחישב עליה לציירו[2]) (כנא, זבח' לד.). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית ומיידה וביירה וציירה וראה אותה וערבה לו (ר' יוחנן, מד"ר בראש' ט). הצור הוא צייר נאה כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (ר' יצחק בר מריון, שם קהל', ופסיקת' אני). —ובמהמ"א: ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות על דרך משל שנודע שאינם גשמיים ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (כוזרי ה ד). אבן שחצבה מתחילה לעבודה אסורה בהנאה, היתה חצובה וציירה וכו' נוטל מה שחידש וכו' ושאר האבן מותר (רמב"ם, עכו"ם ח ד). ואחרי כן יביאהו (את הזרע) הכח האלקי אשר הוא כח המצייר ויעשה צורתו (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 113).—ואמר המשורר: שם ראיתי עֹפרה כרה ומקטרת מור ולבונה, יום צייר חונן הצירות אותה מכל עסק פנה (עמנו', מחב' ד, 31).—*ובהשאלה, צִיֵּר במחשבתו, ברעיונו ובדוי, (sich) vorstellen; (s')imaginer; to imagine, וכח מְצַיֵּר, Vorstellungskraft; imagination: וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין ההוא ומצייר אותו ותופש תכונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (כוזרי ה ב). וידוע שהדמיון לפעמים ישגה ויצייר דברים שאינם נמצאים כלל או יצייר תבונת הדברים הנמצאים בהפך תבונתם (שם ה). אבל לשאר בני אדם שאינם מציירים בלבם מציאות רק בדמות המורגש יאמר להם שיש בעולם אלוה אחד שמושל בכל ומנהיג את הכל (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סז:). ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת אשר לא יכחיש דבר ממה שזכרנוהו וכרון סתם (ר"מ א"ת, מו"נ א, עב). ובאי זה מקום תצייר מציאותו (מקו"ת לרסב"ג ב כא). הטוב כי נשמע באזננו מגלה פנים בתירה מציירים כל הספורים בחומר וצורה ועל המופתים שמענו דבור סרה (הקדי ס' הירת, מנחת קנאות לר' אבא מרי, 123). אמנם כלל ההמון מבעלי תורתינו חושבים ומציירים הענין הפך זה ואינן שמים כוונתם לתכלית זו כי אם לתכליות אחרות גופיות (ר"י אבן לטיף, שער השמים כה, השמר ג, 103). גדר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השנה (ר' גרשון אבי הרלב"ג, שער השמים י). כי האדם כרודפו תאות גשמיות ישוב כבהמה שלא תצייר

---

[1]) [בכוזרי (ד כה) מובא מאמר זה, ולא צדקו המנקדים שם: וְצַיֵּר, פִּעֵ'.]

[2]) [כך הגרסה ברש"י ובשיטה מקובצת, ובדפו': לצורה, כלו' לצוּרָה, קל. ועי' ד"ס. ופרש רש"י: לציירו במעשה רוקם.]

לנפשה כ״א המאכל והמשתה והמשגל (מאמר השכל לראב״ן, טז:). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צייר היות הענין החדש אם יסבים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (כ״א הקראי, גן עדן, קדוה״ס נ, ג:). שממנה (מן הנפש המרגשת) יצאו כחות החושים החמשה ושאר הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה (ר״י אלבו, עקרים ג לא). ככח אשר נקראהו מצייר והוא שומר הצורות הנעלמות ואוצר החושים (אמו״ר לראב״ד א ו, 29). ומבואר הוא שהוא בלתי אפשרי לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו זולת אותו התאר (מנחת קנאות, קופמן, 22). ואמנם כח המדמה אע״פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמי׳ (שם, 37). באשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרים וכו׳ (שם, 64). שמצייר בשכלו את כל אלה הדרכים ורואה את הנולד שיולד בסוף (רמח״ל, חוקר ומקבל, 18). — ונהוג הפֹעל בפרט במשמ׳ רשם צורה בעט או בצבעים וכדו׳, zeichnen, malen; dessiner, peindre; to draw, paint.

— פע׳,*צִיֵּר, ביני׳ מְצַיֵּר, מצוייר, — מה שצִיְּרוּ בציור ובצבעים, שצירו בו צורות: מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות כדברי בית שמאי, ב״ה אומרים מצויירות טהורות, שאינן מצויירות טמאות (כלים כח ז). סככה בהלבתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים וכו׳ אסור להסתפק מהן עד מוצאי י״ט האחרון של חג (ביצ׳ ל:). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעוני׳ כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (ר׳ יוסף בר חמא, מד״ר במד׳ יג). נחנה אותן בבתים מצויירין דאמר ר׳ אבון רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין (שם אסת׳, גם ושתי המלכה). — ובמהמ״א: צב דומות (העגלות) לקליעות, צב מצויירות[1], צב מטוקסות וכו׳ (ילק׳ שמע׳ במד׳ תשיג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא ובעלי חיים שלו וצמחיו מצויירים ולא יצטרך להקדים מצועים ולהרכיב הרכבות (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). העולם מצוייר, וכל מצויר מחודש (כוונות הפילוסופים לאלגזלי). הא בחדתי (עוגיות חדשות)

אסור (לחפר) דטירחא יתירא הוא, הא בעתיקי מותר שהרי אין שם טורח כל כך ומצויירין ועומדין הן אלא שמפנה עפר מתובן, והפרש יש בין חופר לכתחילה למסיר עפר (פי׳ מס׳ משקין לר״ש בן היתום, 11). ואם לא היה שם פעולת זולת זאת נשאר העובר המצוייר על שעורו (אמו״ר לראב״ד א ו, 25). ואחרים העידו שראו צורת עץ המושיע מצוייר בזרועו (שבט יהודה, הנזכר, 4). המקום חלק כדי לעשות בו אותיות מצויירות (מבוא לספר מנחת קנאות, Avr. REJ 1893, עמ׳ 231). — *ושִׁצְיְרוּ אותו במחשבה: כי לא יצוייר חצי אדם ולא חלק מהאדם אדם כמו שיצוייר חלק מהגשם גשם וחלק מהגוון גוון (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סא.). ושהחכמה אשר איננה מלאכית כגון ידיעת האל ותאריו ומלאכיו היא מצויירת (כ״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 147). וזה הדבור ר״ל הכח אשר בו יצויירו המושכלות הוא מעמיד לאמתת האדם (ר״מ א״ת, מלות ההגיון ו). ואמנם יצוייר שיהי החמר דק מהצורה כאשר תדבק בו דבקות אינו בעצמו, ואולם כאשר תדבק בו דבקות בעצמו כמו הענין בצורת הגרמים השמימיים לא יצוייר זה בשום פנים (רלב״ג, מלחמות ה׳ א נ). ולפי שלא יצוייר לתנועה התחלה כמו שקדם הוכרח להניח שם התנועה מבולבלת בלתי בעלת סדר קודם הויית העולם (שם ו ג). שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית (כ״א הקראי, גן עדן, קדוה״ס א, ג.). ואם יצוייר העדר המניע יצויר העדרם (מנחת קנאות, קופמן, 18). כי מה שהוא בלתי אפשרי לא יצוייר חשקו (שם 32). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא (ר״י אלבו, עקרים, הקדמ׳). כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא בנגד המושכלות הראשונות ולא דעת ברוי שלא יצוייר מציאותו אצל השכל אבל כל דבר שיצוייר מציאותו אצל השכל אעפ״י שלא יצוייר מציאותו אצל הטבע בתחיית המתים וכל הנסים שבאו בתורה ראוי ומחוייב להאמין בהם (שם א נ). מצד דבר יותר נכבד מן הגוף והוא הדעת אשר יצוייר בשכל (ר״א מודינס, למס לניק א).

[1] [בכתר״ר (עה״ש, יפה את רעיתי): צוויגות.]

לפי שנושאה הוא תלוי בדברים מצויירים בשכל בלבד (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג).

—התפ', הִצְטַיֵּר [1], נצטייר,—שצרו את צורתו: הצורה בחומר הסובל לה או בדבר אשר מצטיירת בו וכו' (ראב"ע הכסיא, מגלת המגלה, ז). כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בחפצו, וכן יצטייר האויר המגיע אל אוזן הנביא בצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון (ר' א"ת, כוזרי א פט). וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדברו באשר הצטיירו השמים והארץ (שם ג ז). וכבוד ה' הוא הגוף הדק ההולך אחרי חפץ האלהים המצטייר כפי שירצה להראות על הנביא כפי הדעת הראשונה (שם ד ג). וכדור שאר הכוכבים הנבוכים מניע האויר ולרוב תנועתם והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם ירבה הצטייר האויר בהתחלפו וההקבצו והתפשטו במהירות (ר"ש א"ת, מו"נ ב י). ומה שרציתי באמרי בה מתצמצם אין הבונה איזו מהות עצמיי או מקריי ולא עצם בלי צורה ובכה אל הצורה או פעל ראשון שיצטייר וישתלם במיצוע השני (שער השמים לר"א אילילה ה יב).—ונִצְטַיֵּר בלב וכדו': אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למידך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (ר' א"ת, מו"נ תסכון הנפס ג). וזה מכמה צדדים לא אאמינהו ולא נצטייר בלבבי (הסו' לסב"א תקמם). האמונה בדבר הוא הצטייר בנפש ציור חזק (ר"י אלבו, עקרים א יט). הקדמות שכליות ראשונות אשר אי אפשר הצטייר חלופם (קונן ויכוחים, ה.).

ד. צוּר [2], פ"י, צַרְתִּי, תָּצֻר, צָרִים, תְּצֻרֵם, — צר את פלוני, דחקו, לחצו, נגשו; anfeinden, verfolgen; persécuter; to persecute : ואיבתי את איבך וצרתי את צרריך (שמות כג כב). אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה (דבר' ב ט). וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם (שם שם יט). להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם (אסתר' ח יא).

[1]) [עי' גם ה. ציר, התפ'.]

[2]) [פעל זה הוא מבטא אחר של ב. צָרַר, ועי' שם.]

ה. צוּר [1], צָר, ס"ז, כנ' צורי, צורגו, צורם, מ"ר צֻרִים, צורות(?),—סלע גבוה, רחב, Fels ; rocher ; rock : הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים (שמות יז ו). הנה מקום אתי ונצבת על הצור והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שם לג כא–כב). כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו (במד' כג ט). המוציא לך מים מצור החלמיש (דבר' ח יה). וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (שם לב יג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז וכו' ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות (שפט' ו כ–כא). ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לי"י (שם יג יט). ויקרא למקום ההוא חלקת הצרים [2] אשר בגבעון (ש"ב ב יו). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור (שם כא י). בוא בצור והטמן בעפר (ישע' ב י). ובאו במערת צרים ובמחלות עפר (שם שם יט). לבוא בנקרת הצרים ובסעפי הסלעים (שם שם כא). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים (שם מח כא). הנני אליך ישבת העמק צור המישר (ירמ' כא יג). חמתו נתכה כאש והצרים נתצו ממנו (נחו' א ו). מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני (תהל' סא ג). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה (שם עח יה). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו (שם שם כ). ויאכילהו מחלב חטה ומצור [3] דבש אשביעך (תהל' פא יז). פתח

[1]) [הוא טור, טורא בארמ', ואפשר ששרש זה קרוב אל צהר, טהר בארמ', במשמ' גֹּבַהּ ורום.]

[2]) [ספק הוא אם יש לגזר שם זה מן ה. צור ואלה דברי מ"צ סגל בפרושו לס' שמואל: חלקת הצרים, חלקת השדה של חודי החרבות מלשון צור חרבו (תהל' פט מד) ע"ש הצור ששימש בימים קדומים של תקופת האבן לחרב וסכין (השוה שמות ד כה, יהוש' ה ג), וכן פירשו ת"י ורש"י והרי"י. ור' יונה בשרשיו מפרש: מקום מחלקת הגבורים החוקים ומלחמותם. וכן פירש רד"ק מלשון צור—סלע חזק. אבל זה נראה בעין דרש. ובע' מתרגם: μερὶς τῶν ἐπιβούλων — חלק האורבים. ונראה שגרם „חלקת הַצֹּרִים' (ש"א כד יב), או „חלקת הצרים". ויש מהחדשים שגורסים הצדים ע"ש שכתוב „וחרבו בצד רעהו", וזה רק דרוש חסר טעם, ע"כ.]

[3]) [בהערה בגליון התנ"ך מסבים הסחבר להצעת התקון: ומצוף.]

צור ויזובו מים הלכו בציות נהר (שם קה מא). ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (שם קיד ח). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (אגור בן יקה, משלי ל יט). ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (איוב יד יח). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (שם יט כג–כד). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (שם כד ח). בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים בצורות[1]) יארים בקע (שם כח ט–י). וירדו שלושה מן השלושים ראש על הצר אל דויד אל מערת עדלם (דהי"א יא טו).— צור מָעוֹז, ובהשאלה מגן ומחסה: היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני (תהל' לא ג).—צור עז: על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים (שם סב ח). — צור, בהשאלה, כנוי לאלהים כמשמ' מחסה וכח ועז להבוטח בו: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דבר' לב ד). וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (שם שם טו). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם ויי' הסגירם כי לא כצורנו צורם (שם שם ל–לא). אין קדוש כיי' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב). אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי (ש"ב כב ג). כי מי אל מבלעדי יי' ומי צור מבלעדי אלהינו (שם שם לב). חי יי' וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (שם שם מז). אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל (שם כג ג). כי שכחת אלהי ישעך וצור מעוזך לא זכרת (ישעי' יז י). בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עולמים (שם כו ד). ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי' אל צור ישראל (שם ל כט). הלא אתה מקדם ה' אלהי קדשי לא נמות ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו[2]) (חבק' א יב).

[1]) [לדעת אחרים מן ב צ ר.]

[2]) [המחבר בס' התנ"ך שלו שם בסוגרים את המלים ל א , י י י , ובגליון הוא מעיר: נמות למשפט שמתו מקביל לוצור להוכיח וכו' ע"כ. ולפי נוסח המסורה ו צ ו ר מקביל אל יי', כלשון פניה אל אלהים. ולפי הענין אפשר שהכונה: לאמנות (במק' לא נמות), יי', למשפט שמתו, וצור, להוכיח יסדתו. כידוע נחשב ל א נ מ ו ת כאחד מי"ח תקוני הסופרים (עי' מנחת ש') במקום לא תמות, ואין זה מתאים לפשט הכתוב.]

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי' צורי וגואלי (תהל' יט טו). אליך יי' אקרא צורי אל תחרש ממני (שם כח א). וירדו בם ישרים לבקר וצורם[1]) לבלות שאול מזבול לו (שם מט טו). אך הוא צורי וישועתי משגבי וכו' (שם סב ג). צור לבבי וחלקי יי' לעולם (שם עג כו). ויזכרו כי אלהים צורם ואל עליון גאלם (שם עח לה). הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי (שם פט כז). להגיד כי ישר יי' צורי ולא עלתה בו (שם צב טז). ויהי יי' לי למשגב ואלהי לצור מחסי (שם צד כב). לכו נרננה לייי נריעה לצור ישענו (שם צה א). ברוך יי' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (שם קמד א).— צור חֻצַּבְתֶּם, ארם שממנו מקורכם, אבותיכם: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעי' נא א–ב). — ובכתבת השלוח: ואלף אמה ומ(א)ת אמה היה גבה הצר על ראש החצב(ם) (כתבת השלח שורה 5–6). — ובתו"מ: שורשי תאינה רבים בוקעין בצור (רב יהודה, ירוש' ע"ז ג ו). בא ליתן היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים עד שבא במקום אחר ומצא שם צור גדול, אמר כאן אני קובע את המרינה על הצורים הללו (מד"ר שמות טו). — ובספה"א: וכולם מנצחים וברן יחד משבחים לעולם עומדים ולצורם עוברים (רלב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 142). כי הצור הוא שם הכלל להר שיחצבו ממנו האבנים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתמכן, קנז:). והצור יודע כי לא כונתי כבונת חבורי זה לשם גדול כשם הגדולים להתפאר ולהתגדל בו (הקד' ספר השמים לר"י אבן לטיף, הסחל ג, 97). — ואמר הפיטן: צורת מטבע בחז אבי חוזה צות צור לציר כן תת מתן ות (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שקלים). צפונה לטהרת עם אל עור צוה צור לציר צר צרורה לאלעור (הוא, ממרה, קרוב' פרה). וצר אלי סר וצור מני סר (ר"י הלוי, יונה נפתחה, גאלה ספת לפני שבוע'). — ואמר המשורר: דמה לבבי כי יהי לו צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב"ע, תרשיש ו, 58). מה בערו אישים נתנו בהון צורם, לו חכמו רצו לעשות רצון צורם יהיה

[1]) [הלשון קשה, ועי' טורטשינר בספר קלוזנר עמ' 37 וכו'. הכתיב: וצירם.]

לספלם יום כלות שאול צורם[1]) (סס ח, 75). בצור העט[2]) תהי הורג משנאים ובו כל אוהבים משוד תמלט (סס י, 91). מי יכיל עצמתך בבראך מזיו כבודך יפעת טהורה מצור הצור נגורה ומסקבת בור נוקרה (רסב"ג, כתר מלכות, מי יכיל). ואדם אשר ילד לעמל כפי יכלתו יחוה גאון צורו ויטיף גדלותיו (רא"ב"ע, בסס אל, כהכא א, 200). הצור נצחנו נעימותו הנעלם סידו ועצמותו (עמנו', מחב' ד, 39). — *ולשון שבועה, בצורי, ואמר המשורר: אבל ירע זמן רב כי בזיתיו ובי אמאס תנואותיו בעידי ואם עלי כסלבדתו יסובב, בצורי, אלבדנו תוך מצודי (ר"ש הנגיד, עלה אלי, בכודי, 106).—ויעי' צר.

***צוֹר,** צואר, ש"ז, — צור של דקל, נצר הדקל[3]), Palmentrieb; jet de palmier; palm shoot: המוציא שני מינין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב וכו' צורי דקל שתים, תורי דקל אחת (ת"כ, סבת ל:).—ובסהם"א: ואמר רב חנן בר רבא צואר של דקל מסככין בו ואע"פ שאגודה, איגד בידי שמים לאו שמיה איגד[4]) (הלכי פסוקי לתלמי' רב יהודאי גאון, הלכי סוכה, 24). אפקותא דדיקלי פירוש הצואר של דקל שנחתך מן הרקל והחריות עמו דבוקים (ר"ח, סוכה יג.). בחבלי רצורי, חבלים של צורי דקל (רש"י, ע"ז עה.).

צוּרָה, ש"נ, סמי' צורת, מ"ר צורותיו — א) צורת דבר מהדברים, תארו, דמותו, Gestalt, Form; form(e): צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו[1]) ואת כל חקתיו וכל צורתו[1]) וכל תורתו הודע אותם (יחזק' מג יא).—ובתו"ם, צורת פתח, צורת תבשיל וכדו': הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד, נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו וישרף בששה עשר (פסח' ז ע). המוכר את הבית לא מכר היציע וכו' ולא את הגג וכו', ר' יהודה אומר אם יש לו צורת פתח אף על פי שאינו גבוה עשרה טפחים אינו מכור (ב"ב ד א). ששם זורקין פסולי חטאת העוף שתעבר צורתה ותצא לבית השריפה (ר"י בר' יוחנן בן ברוקה, תוספת' זבחי' ז ו). לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו[2]) (ירוש' שביע' ח ג). ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל (ת"כ, ברכ' מ:). סנדל צריך צורת פנים (נדה כה:). — *וצורת הפנים במשמ' פנים: כיון ששמעה הרשעה אמרה להן הפשיטו לו צורת פניו (מדר' שה"ש, גרינהוט א, 7:).—*ובהשאלה, אדם, בני אדם, אנשים של צורה, במשמ' אנשים נכבדים ותשובים: בני אדם הללו אנשים של צורה[3]) הם (ר"ש בן יוסי, מו"ק ע.). אם יש זקן אומר זקן (דברי כבושין) ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה[4]) (ת"כ, תעני' עז.). כיון שראה אותם שהם כלם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן (מד"ר איכי ג, ישבו לארץ). — *צורת הכתוב, פסוק כצורתו וכדו', מראהו התיצוני של הפסוק, בנגוד לתלמוד שלמדו בו התכמים[5]): המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי

---

1) [עפ"י להי"ב (תהלי' מט יד), ויתכן שהמשורר התכון במלה צורם זו למשמ' צורתם.]

2) [כנראה עפ"י להי"ב באיוב (יט כד): בעט ברזל וכו' בצור יחצבון.]

3) [במקום זה נאמר בסוכה (יג:): אמר רב גידל אמר רב האי אפקותא דדיקלא מסככין בהו אע"ג דאגידי אגד בידי שמים לא שמיה אגד, ע"כ. והרמב"ם (סוכה יח ג) כותב: נצרי דקל. ולו, פלורה II, 332 חושב צורי לט"ס בהשפעת תורי שלאחריו, ואולם עדות הגאון ור"ח סותרת דעה זו. והשוה בע"ב' צוּר, מ"כ אצואר a) במשמ' נטע הדקל, וכן בארמ' שבתו"ם חבלי דציורי (ע"ז עה.) הם דבלי דקלים. ואמנם לפי פרוש קרבן העדה יש להבין כך אף בירוש' (סבת ז ד): הגודל כלי צורה חייב משום בונה, כלו' כלים עשויים מצורי הדקל. ואולם נראה שצ"ל צודה במשמ' מצודת הציד, וצ"ע.

אך אפשר שבאה אף במקרא המלה צור במשמ' שתיל הדקל בהוש' (ט יג): אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה; ויתכן שגם „כאשר" זה לשון אשר ואשרים במשמ' אילן הוא: כלו' ראיתי את אפרים באילן, ראיתי אותה (את אפרים) שתולה בנוה כדי לשמש שתיל לדקל.]

4) [אולי ממקור תלמודי.]

---

a) صورى اصور

1) [קרי: צורותיו.]

2) [בסק"א (ירוש' מע"ש ג א): שעיברה צורתו.]

3) [רש"י: בלומר חכמים; ואולי בעיקר: שצורתם נתפרסמה במטבעות ומטגיטין.]

4) [פרש"י: בעל קומה.]

5) [ובארמ' שבתו"ם: אמר ר' אבא א"ר שמעון בן לקיש שני ת"ח המדגילים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבת, אמר רבא

(ר׳ יהודה, קידוש׳ מע.). — כ) *צוּרָה בְּמשמ׳ יְצוּר שיצר היוצר וְצָר דמותו: הפכבם אם כחומר היוצר יחשב, מדמין צורה ליוצרה, נטיעה לנוטעה (ר׳ הושעיה רבה, מד״ר בראש׳ כד). גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה (ר׳ יודן, שם שם כז). — צָר צוּרָה: העובר שהוא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ׳ יום, לאחר מ׳ יום הנואף בא עליה והקב״ה עומד ותוהא ואומר של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר׳ ילמק, שם במד׳ ט). ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (שם קהל׳, ופתיתי אני). — צורת הולד: נעשו המים זרע בתיך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד (ר׳ הושעיה, שם בראש׳ עג). — ועי׳ ג. צוּר. — ג) *במשמ׳ צִיּוּר של דבר, מציר בצבעים, בדיו וכדו׳, וגם במשמ׳ צלם ופסל: כמוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח (ע״ז ג ג). ובדקוהו (את הגל) ומצאו בו צורה, אמר להן (ר׳ שמעון) הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להן את האילן (שם שם ז). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (נגע׳ ב א). כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו (תוספת׳ שבת ז א). בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב״ה אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב״ל ברכ׳ י.). וכל הצורות מותרין חוץ מצורת דרקון (ע״ז מג:). צורות[1] כיתך שחורות או לבנות וכו׳ בשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (ר׳ עקיבא למלך הערביים, מד״ר במד׳ ד). אדם צר צורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת והאדם עומד ומשכח צורתו וכו׳ ב״ו מבקש לצור צורה כמה סמנין הוא נותן עד שלא צר אותה הצורת (תנחו׳ תזריע ב). — ועי׳ ג. צור. — וצוּרַת מַטְבֵּעַ, הצורה החקוקה או הבולטת על המטבע: במטבע של מלכים הראשונים נימר אם היה יוצא על גב צורתו מחלל (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ מע״ש א ב). ולמה נקרא שמו נחום איש קודש קדשים, שלא הביט בצורת מטבע מימיו[1] (שם ע״ז ג א). — מדין של צורות, עי׳ צִיּוּר, מ״ר צִיּוּרוֹת, ועי׳ גם סְדִין. — ובמהמ״א: השער השני במדידת הארץ הבתים והשדות על חלופי צורתן בין מרובעות בין משולשות או מעוגלות וכל שאר מיני הצורות (ראב״ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד׳, עמ׳ 6). והצורה הזאת נקראת קטומת ראש שוה (שם ס׳ 76, עמ׳ 51). במדידת הצורות אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות (שם ס׳ 124, עמ׳ 76). והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם, עמ׳ 97). ויהי כאשר הגענו לקצתו וקרבנו לעבור אותו ואחזה צורות מופלאות ומראות נוראות (ראב״ע, חי בן מקיץ, אינגר, עמ׳ 144). הנותן יש לכל הנמצאים וצורה ותמונה לכל הנבראים (הוא, משפטי המולד, כהנא ב, 120). כבעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורות הרשומות אשר סדר אותם איקליד״ס בספרו שחבר בשיעור ובשיבין וכו׳ יורהו הבורא השיעור המחשבי ויתכן בלל מדעו ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות ומלאכה דקה (ר״י א״ת, מו״ה, מסבון הנפש ג). אחר כן הרכיב מן האחד על השני הרכבה אלכסונית עד שיהיו בצורת הכף היונית וכו׳ ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורת אצטרובולית וכו׳ ואחר כן צייר מהם צורה שמיניה וכו׳ וכו׳ ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעיים האלה הנמצאים (הוא, או״ד א). באשר נעימות הצורה אור הגוף כן נעימות המדות אור הנפש (הוא, תקון מדה״נ א). החלק השני קבל צורה אוירית וכו׳ החלק השלישי קבל צורה מימית (כוח מן ז). ואחר שארכו הימים עמדו בבני אדם נביאי שקר וכו׳ והתחילו על דרך זו לעשות צורות וכו׳ ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וכו׳ (רמב״ם, עכו״ם א ב). שמא תקל בעיניך טובה

והוא דידעי צורתא דשמעתא (שבת סג.). בלו׳ והוא שיודעים את צורתה ודרכה של ההלכה. וזאת גם כונת רש״י שפרש: צורתא, שורש הדבר קצת למדו מרבם, ע״כ. ולא כִּוֵּן לומר שצורתא משמ׳ קצת או מעט.]

[1] [במק״א (מד״ר בראש׳ עג) בנוסח שונה, ושם מראות במקום צורות.]

[1] [ונהוג הבטוי צורת מטבע במשמ׳ מטבע, ובמליצה פלוני אינו מכיר צורת מטבע, במשמ׳ הוא שונא בצע.]

זו ותרדמה שאין שבר חמצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה וכו' ובועל צורות נאות וכו' (הוא, הפוגם מ ו). ואח"כ התבאר לאחר שאינה בעלת צורה שטוחה (ר"ש א"ת, מו"נ א ס). חומר אחר מתחלף לחומר הגשם החמישי קבל ארבע צורות ראשונות ושב בארבעתם ארבעה גופים הארץ והמים והאויר והאש (שם שם עג). הנה הארכתי לשבת בעיר הזאת ורב מראות צורות משונות ונבזות (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). ומשבתני בהבלי תעתועיך וכו' להתעדן באבילה ושתיה ולהתענג עם כל צורה יפה פיה (ר"י חריזי, תחכ' יג, 136). כי הטובים מהם יכנסו לג"ע ויתענגו שם כמאכל ובמשתה ובתשמיש בצורות יפיפיות (רשב"ל דוקן, קסת ומגן, חו"ט לברליגר, 1881). — ואמר הפיטן: צורת מטבע בחו אבי חווה, צוה ציר לציר כן תת מתן זה (ר"א קליר, מעמיק, קרוב' שקלים). יצר עולם תמורות בחשיבה באורה, וכו תבנית צורות כלי ערוך לך צורה (ריי"ל אבן גיאת, יה כל, סעה"ס 17). הבט כל שח ומתנשא מי זה ילדם. צורות שמתי סביב בסא כברוב ואדם, ודמות שור עם דמות אריה וכו' (ראב"ע, אנכי לא יהיה, איגר 179). אקרא המחוקק צורות ונמצאו (הוא, אקרא אל לבי, שם 235). — ואמר המשורר: היובל תת צורה אשר עוד לא נברא אבל האל קרא וגלה נסתרים (רשב"ג, תחלת החכמה, ברודי, 36). צורה החיתני איך מותי בשלה, צורת ראש אהבים להט עם כרבים על עדן נציבים (ראב"ע, צורה החיתני, כהנא א, 50). ויחד אחוה צורות משנות ואם רבו בלי חלקי שברים ואפריש הרחוקים מקרובים ואבדיל הלבנים משחורים (הוא, חדשים מעשי אל, שם שם, 61). שם ראיתי עפרה ברה ומקטרת מור ולבונה, יום ציר חונן הצורות אותה מבל עמק פנה (עמנו', מחב' ז, 31). —°ובהשאלה לעניינים מפשטים: ויבין הערבים והקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (ר"י א"ת, מו"ה, הקדמה ה). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תבלית (הוא, כוזרי ה יג). — °על איזו צורה, במו באיזה אפן, ביצד: צריך להעיר על איזו צורה היו מתנהגים להבדיל שנה משנה (ר"א הקרא', גן עדן, הבדל שנה משנה א, יד).—°צורה במשמ' מזל כוכבים: כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורת זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג ו). ואלו (טלה, שור, תאומים וכו') השנים עשר צורות לא היו מכוונות בנגד אותן החלקים וכו' (שם שם ז). ויהיה מספר הבדורים המצויירים ר"ל בדורי הצורות אשר בהם כוכבים כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות (ר"ש א"ת, מו"נ ב ט). בעבור שנמצאו מטה קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל שהיא מערכת העליונה (ר"א הקרא', גן עדן, חג השבועות ע, כז:). — °ובעלי הצורות: באשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד בח העליונים למטה (ראב"ע, שמות כ ה). גם כן לא יתכן שיאמר שהם בינויים הרוחניים במשפט בעלי הצורות והטליסמאות (ר"א מודינה, ארי נוהם ל, 77).—°ובלשון הפילוסופים כפרט צורה בנגוד אל חמר ובדו', התכונה המפשטת הטהורה, הקובעת את עצמותו של כל דבר כנגוד לזולתו [1]), בתרגום של המונח היוני εἶδος, form, forme, idée; Form, Idee; idea: וממנו ית' הכל כרואים ועשויים שקצת מנבראיו ברא צורה קיימת ומבל חמר נקייה ומורטת (מגלת המגלה, לקו"ק, 48). לא נמצא להאמין שהיסודות והמקורים צריכים בצורתם עזר כעל שבל להרכיב הצורה בחמרים (הוא, שם, 49). על כן יש גם בבחן (של הנפשות) להשיג במושכלות ולדעת בצורות הנבדלות (הוא, שם, 53). ושני חלקי הצורה שיש ממנה צורה פתוחה וחתומה ומחורה מהרבק אל

---

[1]) [ובן בערב' צורה[a]). ואלה דברי ר"ש א"ת: צורה מלה משותפת, ביאר הרב משתופה שתי מינים, הא' צורת האיברים הנראית בחושים וכיוצא בה מן הצורות המלאכותיות. והשנית הצורה האמתית אשר לא תושג בחוש, והיא אשר בה מציאות כעל הצורה, בה יבדלו מין ממין ששניהם תחת סוג אחד, כנפש המשכלת באדם והנפש השורית בשור, אע"פ שלא נדע הדבר ההוא אשר הוא צורת השיר האמתית, נדע באמת שבו ענין כזה בלא ספק, וחדשנו שתופה לענין אחר והוא היותה בענין תכונה או דרך, אמרנו צורה מצורות הנבואה כמקים תכונה מתכונות הנבואה, ובבר עשיתי על האחר לבאור, נמשכתי כזה אחר לשון הערבי שקראו גם כן צורה, ע"ב (פירוש מהמלים הזרות). ועי' א. פרה, נפש'. ועי' גם באוצר המונחים הפילוסופיים, י' קלצקין, ערך צורה.]

[a]) صورة

ההיולי וקרושה מהתחבר כו, והחלק השני צורה חלולה ופתוחה וראויה להדבק אל ההיולי ולהתחבר אליו ולהתהפך כו (ראב"ע הנפילה, הגיון הנפש, ג.). הצורה נאמרת על שלשה ענינים, האחת צורה פשוטה ואין הגוף נדבק כה וזהו האור הנברא כיום הראשון, והצורה השנית צורה מחוברת אל גוף ומכסה אותה ואינה נפרדת ממנו כל הימים והוא הרקיע הנברא כיום שני והצורה השלישית מתחברת אל הגוף כצורה השנית אלא שאין חבורה חזק וותיק אבל היא מתגלגלת ומתחלפת מצורה אל צורה על שני דרכים (שם, ד.). ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה, גם היא על שני דרכים, האחת עומדת ולא תסור כצורת קדושים והחכמה בנשמה וכו' והדרך האחד מקרים וכו' (ראב"ע, שמות כה מ). צורותם שוקדות ונפשותם סולדות כי עליהם יורח ‧אור ממעין טהור (הוא, חי בן מקיץ, איגר, עמי 162). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה (ר"י א"ת, מו"ה, היסוד ו). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית (שם שם). ואין כצורות העצמיות רב ומעט כי אין סום פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר (הוא, כוזרי ה ד). ונקראו אלו הצורות שלמיות כי כהם ישלמו תכונות הדברים (שם שם יב). כי הכורא יתברך נותן לכל חומר הטוכה שבצורות שאפשר לו לקבל (שם שם כה). והמדרגה השלישית הוא הכח אשר בו ישיג התחלת כל הדברים וצורתם העצמיות ויפשיט בשכלו הצורות מן החמרים הנושאים ואז יתאחד שכלו עם הצורה המופשטת וישוב הוא והיא דבר אחד (רוח חן ג). המדרגה הרביעית היא השגת הצורות הנפרדות בעיקר מציאותם (שם שם). וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (שם שם). וכן הקוים והשטחים הם הדברים מרומים כמו שהצורות הם מושכלות (שם ה). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה (שם ם). נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה כנפשו של אדם היא צורת האדם השלם כדעתו, ועל צורה זו נאמר כתורה נעשה אדם בצלמנו בדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת

הרעות שאין להם גולם (רמב"ם, יסודי התורה ד ח). אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם (שם שם ט). אבל הנפש איננה תחת ממשלתם (של השמים) כי הנותן צורה הוא צירה כמו שביארו הפילוסופים (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, הקד', א.). כי הבל הבלים הראשון בא לרמוז על החומר הראשון שקבל ד' צורות כדרך ההויה וההפסד (שם שם, א :). ובל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחר מהם והם הפועל והחומר והצורה והתכלית (ספיחם כ"ש א"ם למו"נ). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר"ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא וכו' יהיה א"כ צלם שם משתתף או מסתפק יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית (הוא, מו"נ א א). ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר (שם שם יז). וכן הצורות הטבעיות תהוות הנפסדות נמצאם בשנחפשם כולם שאי אפשר שלא תקדם להם צורה אחרת תכין החומר הזה לקבלת זו הצורה, והצורה השנית ההיא תקדים לה גם כן אחרת עד שנגיע לצורה האחרונה אשר היא הכרחית כמציאות אלו הצורות האמצעיות (שם שם סט). נקרא צורה כענינים הטבעיים העניין המעמיד לאותו המין המיוחד בו (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ט). האדם מן הענינים הטבעיים, חומרו הוא החיות, וצורתו היא הכח המדבר, ותכליתו היא השגתו המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה, רצוני לומר אותו הכח המדבר (שם שם). ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה כצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה כצורה הכללית הגשמית, והצורה הכללית הגשמית קמה כצורה הכללית הרוחנית (מקור חיים לרשב"ג ג ד). וכל הצורות השפלות נמצאות כצורות העליונות (שם שם כג). כי הצורות הן קיום כל הדברים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, שער היסוד, לג :). כל הצורות הקודמות לצורה האנושית הן כמו הכנות וחומר אליה (ר"י אלבו, עקרים א יא). לא יוכלו הפילוסופים עם רוב חקירתם להשיג צורת הקמן שכצמחים וזולתם מהנמצאות (מעשה אפד, יג). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר תסתלק אחת ותחול אחרת

(אמו"ר לראב"ד א ג, 9). וסוד יסוד הג"ע עם ד' נהרות אשר הם באמת רמז למעלה לצורות הטהורות (מנחם קנאות, קופטן, 10). הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (שם, 65). ואמר שהשכל יוציא מושכליו שהם הצורות הכוללות בהפשיטו אותן מן הצורות הפרטיות אשר בדמיון הבאים אליו מן החוש (ר"י אברבנאל, מ"א ג, חכמת שלמה). שהמלאכים הרוחניים הם צורות הגרמיים השמימיים (הוא, מפעלי אלה' ג ג). הנה ביאר שצורת היסודות הם האיכיות הראשנים חום וקור לחות ויובש (הוא, לורת היסודות, אמסטי). שהנפש המשכלת צורת האדם והחיונית צורה לחי וכו' והצומחת צורה לצומחים (שם). ובעלי התורה יקרא הצורה האינושית ביחוד אדם והחומר אשר הוא מהשפלים יקראו אשה או חוה (זכות אדם, מחב' יין לבנון, 9). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא חומר ראשון ודבר אחר נקרא צורה עצמית וכו' (אביעד סר שלום באזיליה, אמונת חכמים א). — ואמר הפיטן: ארחות אלוה עמדו, על סיד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו שת בעבור יתאחדו (ראב"ע, ארמום אלוה, איגר, 96). צורות אמת בלי גו המה, עושות באין בלי (הוא, אמרו בני אלהים, שם 193). ועלה במחשבה תחלה בראש חמר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו, והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה ואין לחמריו קץ ומספר לצורותיו (הוא, נשם אל, כתנא יה, 193). ואז נתבנו אישים וצורות בעולמו בעצם מרוצתו ובח תנועותיו (שם שם, 194). — ¨ובנגוד אל שרש ויסוד: ואם יהיה זה נמצא בעושים מבני אדם אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית אך השרש והצורה עצמית אין להם בהם שום תחבולה ולא יבולת לחדשם, ואשר חדש שרשי האדם וצורתו ותבונתו וסדר חבירו הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק (ר"י א"ס, מו"ה, הבטחון ג). ואין במציאות אלא שלשה בלומר היסוד הצורה והעצם הראשון (מקור חיים לרשב"ג א ג). שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (שם שם טו). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה (שם ד ז). והצורה היתה בידיעת הבורא ית' נפרדת ואחר כן התרכבה עם היסוד (שם ה לג). והרצון המפועל במעלת הכותב ותהיה הצורה הפעולה במעלת הכתב והיסוד המונח להם במעלת הלוח והדף (שם ה סב). — ¨ובנגוד אל גֹּלֶם וגוף: ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג י). נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה (שם ד א). לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם, אלא לב האדם הוא שמחלק גוף הנמצא בדעתו ויודע שהוא מחובר מגולם וצורה (שם שם ז). כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם (שם שם ח). ומהם ברואים מגולם וצורה אבל משתנים (מגוף) אל גוף ומצורה לצורה (ר"י עקנין, ספר מוסר א יח). והאל נתן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א א). —¨ואל הִיּוּלִי: והיו שני השרשים האלה שהם ההיולי והצורה גנוזים לפני המקום ועומדים על סדריהם עד העת אשר היה ראוי לפניו להוציאם (ראב"ח הגסיה, הגיון הנפש, ג). — ¨צורות אפלטוניות, שחשבו שיש להן קיום בנפרדות מן החֹמר בשמים: הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ר"נ אלבילדא, ראשית דעת ג ג). הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ"ק, מוה"ז יז, רבידוביץ, רסח). — ¨וצוּרָה של כתיבת מלה או שרש[1]: ובעבור השתנות הענינים האלה ראיתי לנקוב שם השערים באותות הסוגיות כי אם הייתי נוקב במקום האלף והבית והלמד באמרי אבל ומקום האלף והבית והריש באמרי אבר ומקום האלף והואו והריש באמרי אור באשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני לא הייתי נוקב שם כי אם במין אחד בלבד, כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (הקדי סרסי ריב"ג, 4).—ונהיג היום במשמ' צורה מצורות המלים במבנה הלשון ודקדוקה, (grammatische) Form ; form(e).

[1]) [בתרגום הערב' צורה [a]), וכן במקור הערבי של ריב"ג.]

[a]) صورة

צַוְּרוֹן, עי' צַוְרֹן.

***צוּרִי**, צוריי, ת"ז, — שייך לְצוּרָה, שיש בו מתכונת הצורה [1], formal, ideell ; -el ; -al : עושה את כל היציור וכדרך זה גומר המעשים הטבעיים והצורים והמורגשים וכל הדברים השפלים (רמב"ן, פי' יצירה ב ו). היסוד אינו נמצא בעצמו מציאות צורי בלומר בפעל, אבל הוא נמצא בצורה (מקור חיים לרשב"ג ה מג). שלש עילות הם עילה טבעית עילה צוריית עילה תכליית (מסורת הנבים, קנין על יד יח, לח). וכבר קדם לנו בפרקים כי כל חלשון או רובו שהוא בכלו נאמר על המציאות החומרי הגופיי ועל המציאות הצוריי הנפשיי (ר"י כספי, טרפות כסף, ערך לנב, 20). הנה הוכחתי היטב בראיות מופתיות שהנפש היא בלתי גוף בלתי מקרה בלתי סגולה ונשאר לנו מבוח אותם הראיות השוללות שהיא עצם צורי לבד (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש א ג, ג.). אמנם היא דבקה בגוף דבק צורי נותן שלימות לחומר (שם שם, ג:). לא נאמר בן אלא חיותה כמו חלק מן החי ע"ד סבה צוריית או הפועלת (שם א ג, ד:), א"כ זה העצם החומרי צריכים לו ג' ענינים שבהם יצא להיות עצם מיני צוריי בפועל (שם שם, ו.). ההכנה הזאת שהיא משותפת לתיבה ולספסל היא צוריית או מיניית (שם שם, ו:). ובכלל צריך שימצא לו יתי כל שלימות צורייו ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין חמריי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). לא שם הכתוב תכלית הסבה מפני שישיגהו כאב והכאב רע והוא חטא אלא אמר סבה צוריית תכליתית מפני שהוא נברא בצלם אלהים על בן דין הרוצח יהיה ענשו כאשר עשה בן יעשה לו (ר"א הקראי, גן עדן, נזיקים קעו:). הידיעה הנכבדת האלהית והידיעה ההווה הנפסדת שהיא אנושית הכרח הוא שיתחלפו התחלפות צוריי (ר"א ביצאגו, דרך אמונה ב, יב, עקב). וחסבות ארבעה, צוריית וחמריית ופועלת ותכליתיית (אמו"ר לראב"ד א ז). זה

[1] [ונוהגים היום לאמר במשמ' זו צוּרָתִי, וכן בכלל לגבי שמות תאר אלה שאינם נגזרים מן השרש (צוד) אלא מש"ע (צוּרָה) במובנו המיחד אך לו, בגון מִפְלַגְתִּי, מִשְׁפַּחְתִּי, קַדְּחְתִּי, תַּבְלִיתִי, ע"ם מִנְחָתִי, מִלְּלָתִי וכו'. ובימי חבינים הלבו אחרי הערב' שאין בה אלא הצורה הנגזרת מן השרש בלבד.]

הכח יקח הצורות המעורבות עם החמר ויפשיט מהם הגשמים וישיב החלק הצוריי אליו, אז יקרא שכל נקנה לפי שהוא נקנה מהצורות אשר הפשיט חמריהם (מנחת קנאות, קופמן, 37). פרק ו' יבאר הישות הסוכביי הצוריי והמשותף (שער השמים לר"א אירילא ד ז, כמ:). בי החם חמוחלט הוא סבת כל יתר החמים ואף אם קצתם מקבלים החום מהשמש או מסבה אחרת זולתו אשר איננה באופן צוריי חמה, אינם מקבלים אותו בי אם בצד שהיא בוללת באופן סגוליי האש שהוא חם באופן צוריי ומוחלט (שם ז ז, קד.). ואילו היה ארסטו משער בסבה התכליתיית אשר נתתי בפי האמונה התוריית והסבה החמרית והצוריית וכו' אין ספק אצלי שהיה מודה בה הפילוסוף ונשען עליה (ר"י אברבנאל מפעלי אלהי' ח ד). והענין שאין לה לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא מפני שיבולי להיות במציאות אלא נקרא נקודה צוריית ר"ל ציור שלילת גדרי הגוף ולא שיהיה במציאות (סל"ה, בית ה', אמסע', ו.). ואלה המצואים הצוריים בלתי ראוים לשיובנסו בגדר הנמצאים בי הציור המחשבי גדול ורחב ידים יבול לבדות לו דברים שלא היו ולא נבראו (ר"ש ספנסים, יריעות שלמה א ג, ז:). ועל בן עזבו האחרונים הדרך הצוריי ההוא ובקשו להם יסודות אחרים במדות (רנ"ק, מונס"ז ד).

צַוְּרֹן [1]. *צַוָּארוֹן, ש"ז, מ"ר צַוְּרֹנַיִךְ, — א) כמו צַוָּאר: לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מִצַּוְּרֹנָיִךְ (שה"ש ד ט).—ואמר המשורר: בהגלות הדר שמש עליהם (על התור הסים והעגור) יכסו צוארניהם ענקים (רשב"ג, ישלם הספיו, שירי שלמה, דוקס, 7). ודע בי הנך יחיד בדורך ושיריך בחרוזי צוארונים (הוא, ענה הוד, שם, 14). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב"ע, סקילוסי, ענה"ם 71). ותני מעילך אהבת האל ויראתו תני על צורנך בחלי (ר"י חריזי, הענק קמז). — ב) *ובזמן האחרון חלק החלוק המכסה את הצואר, גם בגד חם לו במין אדרת Kragen ; col ; collar : שער כביכול, אבל העור ברובו בבר מוקרח,

[1] [אין המלה במקרא בצורת מ"י נפרד, והיום נתוגה הצורה צַוָּארוֹן.]

ו צ ו א ר ו נ ו חלק, לא עלה עליו מתחלת ברייתו, כשהתקינו לו אדר היקר הזה ליום חת נתו היה אביו עליו חשלום ותרן באותה שעה ומגלה רצונו להתיים שלא לקמץ ב צ א ו ר ו ן (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הסרדס ג, 16).

צורף, עי' צרף.

צורר, עי' צרר.

א. **צות** [1]), ממנו א. צות.

ב. ***צות** [2]), ממנו ב. *צות, *ציתן.

ג. ***צות** [3]), ממנו *צות, *צית.

א. **צות**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הפע', אציתנה, — הצית דבר, כמו הדית: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישעי' כז ז).—ועי' יצת, הפע' [4]).

—קל, ״צת,—כמו הפע', ואמר הפיטן: פרה שחט ודם לא ערב, צ ת בה חריות ומוקדה הרב (ר"א קליר, אמרה סגוגה, קרוב' פרה). פסו אמונים מבני אדם, צ ו ת נצתה בנו חמת דם (רסע"ג, אבפי אמונה נעלמו, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רל). צ ת החלבים והחי המעין שגגת עם ועינותיו, צוה לעתי עשות לו כל חקותיו (ראב"ע, אכפרה, סליח' מוס' יוה"כ).

ב. ***צות** [5]). קל לא נמצא.

—הפע', *הצית, — הצית לדברי פלוני, הקשיב, האזין, to listen; écouter; zuhören: בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכנסין אלו לאלו וכו' הקב"ה

1) כמו י צ ת, [עי' שם ועי' צ ת ת.]

2) [עי' הערה לפעל ב. צות.]

3) [עי' צות, הערה.]

4) [כדוגמאות מתו"מ בהפע' אין להכריע אם התכונו למבטא הצית, מצית, כן יצת, או הצית, מצית מן צות, וכן בספה"א, ומוטב ללכת אחר הרב שהוא: יצת.]

5) [בארמ' שבתו"מ ובסור' בא צ ו ת או צ י ת תכופות בבנין פע' ואפע', ציית, אצית, במשמ' שמע בקול פלוני, נשמע לו. ובערב' צית a) פרושו קול, קריאה, ובפעל צאת b), קרא, השמיע קול; עי' גם ערך צאת, הערה.]

a) صوت b) صات

מ צ י ת לדבריהם שנאמר ויקשב ה' וישמע (מד"ר תהל' ל).

—סוע', *צותת, — צותת על דבר, קרא והכריז, השמיע עליו בקול, to proclaim; proclamer; ausrufen: כי ימצא (חלל), לא שתהא חוזר ו מ צ ו ת ת עליו (ירוש' סוטה ט ח).—ונוהג היום במשמ' הקשיב.

—פע', ״צית, ציית,—צית לפלוני, נשמע לו [1]): אע"פ שמורידים המסור מ"מ אסור להורגו בפעם ראשונה שנייה ושלישית עד שיתחזק במסור או שמתרין בו ולא צ י י ת (נמס ר' אשר מלוניל, טוח"מ שפח) אמר אין בו מים לומר דאילולי כן היו כהורגים אותו בידים והרי הם רצו ל צ י י ת למה שאמר ראובן ויד אל תשלחו בו (פענח רזא עה"ת אמשט', יט:). וישמעו אחיו שפירושו שקבלו את דבריו ו צ י י ת ו לו (שם שם). ובאו אלי שני אנשים בדבר איזה משפט ויצא א' מהם חייב ולא רצה ל צ י י ת הדין מחמת שהיה איש אלם (אגרת מלוס כפלא, שנת תרמ"א, קנולת קונטרסים, טו.).

***צות** [2]) פ"ע,—צות עם פלוני או לפלוני, או בפלוני, שמש לו חברה, התחבר עמו לשבת יחד: כל העולם כלו לא נברא אלא ל צ ו ו ת [3]) לזה (ר' שמעון בן עזאי או בן זומא, ברכ' ו:; שבת ל:).—ובספה"א: ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם מנעוריו ו צ ו ו ת ו בהם מתחלת ענינו חזק וגדול ונחוץ בם יותר (ר"י א"ס, חו"ה, עבודת אלה' ג). ובמקום שנוטל שכר מי שישב עם החולה ל צ ו ו ת [4]) לו לא ישב שמעון אלא מבקרו ועומד (רמב"ם, נדרים ו ח). ולא תהיה (הבהמה) לבדה אלא היא ובהמה אחרת ל צ ו ו ת עמה וכו' (הוא, איסורי המזבח, ג יד).

—התפ', ״הצטות [5]), הצטוות,—כמו קל: בשיבא ביו"ט

1) [עפ"י הארמי שבתו"ם.]

2) [פעל זה הוא מבטא ארמי רפה במקום ב. צ ב ת שבעבר', עי' שם הערה.]

3) [כך בדפו', ובערוך (ערך לבת): ל צ ב ו ת, אמנם אפשר שבאן הכונה לש"ז צות.]

4) [ובספר המספיק לתנחום ירושלמי (ערך לבת) צריך שישב עם החולה ל צ ב ו ת בו, עי' הקדמת בבר, 26).]

5) [עפ"י הארמי שבתו"ם: אימא ד מ י צ ט ו ו ת א אברתא (ב"ב ס.), וגי' הערוך שם: ד מ י צ ט ב ת א.]

ליטול האפרוחין יראה חשוכך שאין בו יונים הרכת ויתירא ליטול מהם, שמא כיון שלא ימצאו כמי יצטוותו יברחו תנשארים (ר"מ, גילה י.). מנית בריכה ראשונת שיולידו האמהות כדי שיצטוותו תאמהות עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם ומניח מסה שיולידו הבנות שתי בריכות כדי שיצטוותו הבנות עם שתי הבריכות שהולידו (רמצ"ס, מכירה כג יג).

***צְוָת** או צֶוֶת[1]), ש"ז, — חֶבְרָה, ישיבת חברים יחד, Gesellschaft; compagnie; company: הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי הסיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי אבל פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותן לפנית ספל של מים וקושרין לה תרנגולת שתהא לה לצוות ולא מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ז). כל האילנות כאילו מסיחין עם הבריות, כל האילנות לצוותן[2]) שלהבריות נבראו (מד"ר ברא"ש' יג, הולי' תיאודור, 114). — ובמהמ"א: ומפרית המוכר בריכה ראשונה לאחר שמכר לצורך צוות האמהות שלא יברחו תאמהות (רגמ"ה, ב"ב פ.). דכהכי אית להו לאמהות צוות בבנות (שם שם). ולולא הדבור לא היה לאדם צוות בחבירו והיה כבהמה (ר"י א"ת, מו"ח, הבחינה ה). ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה לעשות בו קצת מעשיו ולהיות בו צוות לחולה העמיד לו הבורא במקומו מאור האש (שם שם). ואם יהיה נכרי יהיה צוותו באלהיו בעת תשתוממתו ויבטח עליו בגבורתו (שם, הבטחון ד). כיחיד הבודד אשר אין לו צוות כי אם אדוניו (שם, משבון הנפש ג). ולא ימור מנגד עיניך ויהיה צוותך בבדידות ויושב עמך במדברות (שם, אהבת ה' ג). וברחו מן הישוב אל המדברות והישימון וההרים הגבוהים מקום שאין צוות ולא-חברה (שם, הפרישות ג). ומה יהיה ענין מי שרוצה ללכת בדרך רחוקה מבלי צדה, וירד אל בור המדבר מבלי צוות, ויבא לפני המלך שהקדימו להתרות בו מבלי טענה (הוא, מבחר הפנינים, 69). עד שיתיחד לחברת המלאכים ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות אבל הם צותו ((הוא, כוזרי ג א). והוא איננו דבק באור אלהי שימצא בו צוות בנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות בם שאר חייו בפילוסופים (שם שם). כהרבה מן החיות והעופות שאינם דורסים שהם משתתפים והולכים אגודות אגודות יחד על צד הצוות וההנאה (ר"י אלבו, עקרים א ה). שלא נברא (הרע) אלא להיות צוות אל הטוב (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', מקור דין א כא). אבל הם צותו, ר"ל חברתו ושעשיעיו מלשון אמז"ל על ירא שמים שכל העולם כלו נברא לצוות שלו (ר"י מוסקאטו, קול יהודה על הכוזרי ג א).

1) [בעקר כמו צֶבֶת, עי' שם, ובארמ' צוות, צוותא.]

2) [נדפס שם: להצוותן, נ"א: להנאתן, להנייתן, עי' שם. ואולי כך נכון.]

צֻוְתָן, צֻוְתָנִית, עי' צִיתָן.

צַח[1]), ת"ז, מ"ר נק' צָחוֹת[2]), — א) נָקִי וְטָהוֹר, וכגון הפנים לבן, נקי, rein, weiss; pure, clair; pure, white: דודי צַח ואדום (שה"ש ה י). — וְרוּחַ צַח, נקי וטהור: בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צַח[3]) שפים במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא להבר (ירמ' ד יא). — חֹם צַח[4]): כחם צַח עלי אור

1) [עי' בהערות הבאות, וכן צחת, הערה.]

2) [ע"ם רָעוֹת; אמנם בבמה כ"י (עי' גיגלבורג) ובמהמ"א נקדו צַהוֹת, והשתמשו אף בנק' גם בצורה צָחָה.]

3) אולי חַם מאד? [המליצה קשה, ולפי הענין בא כאן צח במשמ' בינוי של פעל יוצא, והכונה: רוח מְיַבֵּשׁ בחמו את השפים. רוח הגורם לשנת כצרת עד שלא תהיה כל תבואה לא לזרות ולא להבר. ויונתן תרגם: כרוח טיהרין (צהרים) על רישי נגרין דמיין במדברא (ועי' בהערה הבאה). וריב"ג (סה"ש, לחם): ואפשר שיהיה מהענין הזה רוח צח שפיים, רצוני לומר הרוח הזכה והנקיה ואיפשר מהענין הראשון ויהיה פרושו רוח יבשות השפיים, כלומר הרוח הנושבת בגבעות הגבוהות היבשות וכו', ע"כ, ומעין זה רד"ק. ורש"י: מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר, ל"א צח לי צמא דמתרגמינן צחיתא, ע"כ. והשבעים שכתבו πνεῦμα πλανήσεως ἐν τῇ ἐρήμῳ, כנראה לא תרגמו את המלה צח. והוולג': Ventus urens in viis quae sunt in deserto, במשמ' בוער וכו'.]

4) גם זה אולי כך. בערב' צות, צאח [ויש מבארים צח במשמ' צהרים (עי' גם ת"י לירמ' ד יא) והוא בערב' צְחִי[a]).]

a) ضحي

כעב טל בחם קציר (ישע' לג ד). — ובתו"ס: אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד, מה אלוה הוא מאלוהות, מה פטרון הוא מפטרוני. ישראל אומרים להם דודי צח ואדום, צח לי בארץ מצרים ואדם למצרים, צח לי בארץ מצרים שנא' ועברתי בארץ מצרים וגו' ואדום למצרים שנא' ועבר ה' לנגוף את מצרים וכו' (מד"ר שה"ש, מה דודך). — ובספה"א, במשמ' לבן, נקי: במלכה הראשונה אנשים טהורים וקדושים וגבירים זכים וברים, גיפיהם צעירים וקטנים ופניהם צחים ולבנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אוגר, 142). וכן בימות הגשמים אם יהיה יום צח יראה הירח יותר ממה שיראה בימות החמה (רמב"ם, קדה"ח יח ג). — ב) צַח הדבור. ניב' צַחָה מ"ר צְחוֹת, — דָּבָר צַח, ובפרט בענין הלשון, לשון נקיה, בלי גמגום, בלי הערובות: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צָחוֹת (ישע' לב ד). — ובספה"א[1]: ובעלותם ממצרים בו (בלשון הקדש) דבר אלהינו אלינו דברי צחות (רסע"ג, האגרון, ההקדמה העברית, גג). דברי ספר הגלוי הכמוס ראוה ותסין מוסר אמרו צחות הם אוצרו (הוא, ספר הגלוי, בגוף הערבי, קפא). אתן עז למלמד אדם דעת לחשוב מחשבות בורא ניב שפתים לדבר צְחוֹת (ראב"ע, הקד' לספר היסוד, 112). ויאמרו, כל המדקדקים כי התליפוה העברים (את האות ת בטיה) בעבור שידברו בצד"י ויוציאוה בפה כדברי צחות (הוא, צחות, יג). ויאמר רבי יונה המדקדק נ"ע כי עשו כן בעבור לדבר בלשון צחות (שם, נח). כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות (הוא, שמות כ ז). ויתבן אצלי בו נחת שלחנך מלא דשן שיהיה מענין נחת גדודיה באלו אמר ופרי שלחנך כלומר מאכלך והוא אצלי צח מאד ומיב בו וממה שהוא אצלי גם כן צח בו שיתיה פרושו ומותר שלחנך וכו' (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, נחת). ואם לשון ודקדוק מאמרים שלמות זה ולהיות צח דבורו וכו' (רס"ט פלקירא, הקד' המבקש, ז). ואלו הם (בעלי הצחות) המסתכלים במלות אותה האומה והמתקנים הנפסדות מהם ובמלה הקשה לדבר אותה ויעשוה קלה ולמה שאינה צחה וישימוה צחה (הוא, ראשית חכמה, ג ד, 29). גדיל קרי המפה על שם שארוגה ולשון צח הוא (רשב"ם, ב"ב נז:). כשאדם שולח איגרת לחבירו מיתר שיכתוב לשון המקרא כדי לכתוב לשון צח בלא שירטוט (רבנו תם, תוס' גיט' ו:, ד"ה אמר). ובעוד היה מדבר עמי בלשון צחות אמרתי ברוך זוכר כל הנשכחות (ר"י זבארה, שעשועים יא, דודזון, 125). — ואמר הפיטן: בעבי רום נכתב דבר צחות ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (ראב"ע, נשם אל, אוגר 58). באישון ליל שחתי נד בארבע רוחות מצבי נסחתי איך אדבר צחות (הוא, איכרה עם, שם 120). וחכמה בטחות בחכמתך שתה וגם דבר צחות ביד לשון תתה (הוא, אלהי הרוחות, שעה"ש 146). בלשון אלם מרפא העלה צחות דבר אז וגדולות (אזכור מקדם, רשות לשבועות, מחזי איטל' א, קמז:). צחות ניב שפתינו ישלם פרים כי אפס כסף שקלי בפורים (עין עלם, מוס' שקלים). — ואמר המשורר: ורבק בצחות קסוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (דונש, לדורש החכמות, תשו' דונש על מנחם, 2). ופי דבר בצחות על לכב קדר וצדהו (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי, נכודי, 46). ללמד לבל נמהרי לב תבונות ועמקי שפתות לדבר בצחות (רמב"ע, תרשיש, 3). ושפתי עלגים צחות יגובון לקוסם בניני גיל ההרוסים (הוא, הרים מר, שעה"ש 69). ויצפצפו בעלי בנף ויונת רחוקים לעגת פה ולי צחות מדברת, תטיף רביב חן ותשביב טל אהבים במן עת מרסים ליל בנפיה מנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שעה"ש 90). קח מכבד פה שפת צחות יצוקה בפז (שם שם). גביר במשפחות גביר דבר צחות גביר משיב רוחות לחיות נאנקים (ראב"ע, כדוד המיר, כהנא א, 24). ומדבר יהודית המדבר עלי אפניו ועוד מאמר מערב ומענין וצחותיו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצה ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (הוא, נשם אל אשר

[1]) [אלה דברי הרכבי (מבוא לספר האגרון, עמ' לד, הערה מ): ורס"ג ר' יונה וכן כ"עם יתרגמו את המלה צחות (ישע' לב ד) בערבי' פצאחה. וכן ישתמש רס"ג בהקדמת ס' האגרון וס' הגלוי כמה פעמים במלית פצאחה ופצ"ח להוראות הצחות. ע"כ. ואמנם שמוש המלה בספה"א מושפע גם מן הערבי' צח, צחית[a] במשמ' בריא, נכון, וכן בא צְחוֹת לשון הקדש בדברי המדקדקים אף במשמ' נכונות, ולאו דוקא על פי לשון המקרא ושמושנו היום.]

a) صح, صحيح

אמר, שם, 201). אצלו אצילי מאמר שחו כמו נגדו נגידי סענה כרעו, שמו לפיהם בף מתי צחות ביום אמר ודבריהם לפני לעו (הוא, שירים קלרים, דברי חכמים, סג). צחות לדבר על שפת מכתב ועט תרתי כלבי יום הייתי שקט דברי נכוחות משדי בין להיות אל אחרי הקוצרים דת לקט (הקד' מחבר סבלי הלקט). — ״צַח כששסי מי שמדבר צָחוֹת, המדבר נכונה, המדבר יפה, שקורא בצחות המכטא: שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו כטחון נסור (כ״י א״ת, הרקמה כב, 142). מסיר שפה לנאמנים הם הצחים בלשונם המעסקים כחכמת הלשון (הוא, פרסי ריב״ג, אמן). החמישית (מהמעלות הנצרכות לאדם שיהיה ראש האמה) שיהיה צח ויכול לבאר מה שבלבו כאור שלם (מרא׳ה המקום נשמט מהמעתקה). — ״ושם ספר: ואמר כספר צחות לשון הקודש שחבר כשער החילופים וכו׳ (דונש, תשו׳ על רסע״ג 98). ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר (שם 102). אחוז אורח סוקל ולדעת משקל לבל כבד וקל קרא ספר צחות (ראב״ע, הקד׳ פי׳ לתורה). — ועי׳ צַחוּת.

צחה[1]), ממנו ״צָחֶה, צִחֶה, ״צִחָיוֹן.

״צָחָה, פ״ע, — היה צָמֵא, ואמר הפיטן: גלתה סגוללת כנוזלי דמעון, וצמאה וצחתה ואין שיקוי גסעון (רסע״ג, איכה מעניר, סליחי׳ ח״ג, סדור רסע״ג, שכב).

צָחֶה[2]), ת״ז, סמי׳ צִחֵה — כמו צָמֵא: לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צִחֵה צמא (ישע׳ ה יג). — ואמר המליץ: כעיף בציה צחה צמא כל מים ישתה וככל עץ ישען (נ״ז, ב״ס כו יג). — ״ומ״ר צְחִים, ואמר הפיטן: וילון פרם והעמיסו שחוקי מים, והבדיל כינו לבין בכיית מים, ושלשלו לכל ארבע פינים וישכו על מים, ומרום גנז בו משאיב ציחי מים (רסע״נ, אכוין בליות, סדר יצירה, סדור רסע״נ, שלח). צחים מגמיא כהבינו ערך ארוחות, יגיעי בח כמצעי צלליו ישיגו רוחות (לפרח הנעים, גנזי שכטר ג, דוידזון, 299).

[1]) [בארמ׳ צחא, צחי, ואף צהא, צהי, באותה משמ׳, וקרוב השרש אלב. צחח במשמ׳ יבש.]

[2]) [וריב״ג (הרקמה ו, 38) כתב: והוספה ההא כצנה ואלפים (תהלים ח ח) וכו׳ וכצחה צמא (ישע׳ ה יג), ע״ב. וכנראה חשב שהעקר צַחַ, כמו רַע, רָעָה.]

צְחוֹחַ, עי׳ צְחִי־צְחוֹחַ.

צְחוֹק, עי׳ צְחֹק.

צָחוֹר, עי׳ צָחֹר.

״צַחוּת[1]), ש״נ, מ״ר צחויות, — כמו צָחוֹת בלשון וכדבור: נערמו מים, אנקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון צחות המקרא כסו ערמת חטים (רש״י, שמות יה ח). והצחות כדבור והמהירות כחכמת הלשון לא תהיינה כי אם כעמוד על שרשיו ותכן שמושיו (כ״י א״ח, הרקמה לריב״ג, הקד׳, V). ודי לענין הזה יקר וגדלה ורוממות מה שיעד האלהים בו לנשא את עמו לעתיד כצחות והוא אמרו ולשון עלגים תמהר לדבר צחות וכו׳ והצחות לא תהיה כי אם כעמוד על מה שזכרנו מתקון חכמת שרשי הלשון והכרת שמושיה (הוא, שם שם, VI). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה (תרגומו) בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הוא, סה״ש לריב״נ, כמל). על כן משכתיך חסד, משפטו להיות משכתי אליך וחסרו המלה לצחות (הוא, שם, מסך). וזה האחרון עצמו, שבר את עצמותיו, והוא דומה למה שאומרים הערב עצמתי השה בלומר חתכתיה עצם עצם, וזה מקצור העברים וצחותם (הוא, שם, עלם). ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו או חסד שעשה עמו בחרוז או במפורד או בכתב או כעל פה לא יניח מצחותו ומליצתו (הוא, מו״ה, מסנון הנפש ג). ובמו אמרם בצחות גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה את נשים יותר מן האנשים וכו׳ (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כה:). וידיעת סדרי ההרכבה תבאר כתחילה הרכבת המלות עד שיהיו מהם מאמרים ואחר כך תבאר צחות המאמרים וקלותם על הלשון (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 28). ודברים ערכים ומשלי הפילוסופים וצחיותיהם וחידותיהם (נרבוני, אגרת חיים, נקדמות עפוסיות, כ״י ביהמ״ד שכטר). באשר תראה שני משוררים עוזר היום לאחד ומחר לשני ויעשו

[1]) [קשה להכחין בכל מקום אם כונו הכותבים לצַחות או צָחוֹת, אולם צורת מ״ר צחויות או הקבלה אל שם על משקל קַלּוּת מורות בי אמרו גם צַחוּת, שלא ע״ד הספוק.]

בכה לזולתך עד שירבו שומרי המרכבה ויתחדשו הצחויות (ר״י בדרשי, חפרדס ח, אולפ״ס ג). ושאלו לחכם מהו הצחות. אמר׳ שידבר ולא ישנה ויקצר ולא ישנה (ר״י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 66). ואולי שהם צחיות ונעלמו ממני (אבודי בהערות לס׳ הרקמה, רמו.). ולהם יאתה להדמות לצורים חוצבו מהם אשר מכלל מעלותיהם הוא צחות הדבור ושלמות המליצה (הוא, מעשה אפד, הקד׳, 17). ראוי שתהיה הפתיחה טובת ההכנה בלשון בינוני מבלתי צחיות (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א ז, 23). אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת ובין ערבות אמריה וצחיותיה ובכל חקת ההלצה ומשפטיה אשר יוכללו בספרי הקדש ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג (שם א יג, 48). המורכב משניהם הוא הרכבת שני הצחיות הנזכרים יחד עד תהיה התיבה הראשונה נשנת בראשונה והאחרונה באחרונה (שם ד ז, 148). הצחות הוא מאמר כאשר ענין אחד יאמר באופנים מתחלפים (שם ד כד, 184). — ואמר המשורר: חברו בך נעים חסדים והשכל באשר חברו שתי עם ערבים, נגדך יכרעו יונים בחכמות השחקים ואף בצחות ערבים (רמב״ע, תרשיש א, 21). במה מכתב יחד עליו אוהב אך עין חומד ישעה, חרש ישמע צחות פיהו גם העור אליו ישעה (שם י, 87).: —וצחות הלשון, צחות בלשון, גם במשמ׳ דקדוק וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות ואחרונות לראשונות (רש״י, תענ׳ יז., ד״ה נקוט). שותא דמר לא ידענא, שיחתו של אדוני איני מבין לדבר בצחות לשונו (הוא, קידוש׳ ע:). ויקם משה את המשכן וגו׳ מדרישיה וסיפיה דקרא בלשון הקטה דאפיי בצחות הלשון לא הורד שמע מיניה אין מורידין (הוא, מנח׳ לט.). סוף מקרא הוא בספר משלי ולצחות לשון תפס לו לשון המקרא (מחזור ויטרי, 529). ואל תתמה בעבור היות ערום אתרי ערומים הם שני טעמים כי באלה הצחות בלשון (ראב״ע, בראש׳ ג א). וחכמי הגוים קראו שמה (גראמאטיקא), וחכמי הישמעאלים קראו אותה אלנחו, וזה פרושם צחות הלשון (ר״י קמחי, ספר זכרון, 2). היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת חולים בפי צחות לשונו (רמב״ם, תפלה ו ג).

ובא כן לתפארת המלה ולצחות הלשון (ר׳ זכריה מברצלונה, פי׳ משלי כח, השחר ג, 76). ואני מייחל בעת ההיא לבואם או לראשם ונשיאם ואומר לו בחייך הראיני צחות לשונך ורוחב עניניך (זכר׳ בן סעד׳ אלצ׳אהרי, ספר מוסר מה, מטוונכי מספרים, 21). ויהי בראותי אגרת הגבירה וקראתי המליצה והשירה וראיתי הפלגת צחות לשונה (עמנואל, מחב׳ ג, 20). בהיות מרע״ה נשלם בכל השלמיות הוסר ממנו בהשגחה גמורה צחות הלשון וקלות הדבור למען לא יחשב שהמשיך לבות בני ישראל אחרי תורתו בכח דבריו (ר״י אברבנאל עה״ת, שמות, ויאמר משה וכו׳ לא איש דברים). ואיך יסוך בשרו בשמן המור ומיני ריח הטוב ואיך ישמח בצחות לשונו (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר ג). — ובפרט במשמ׳ מליצה מקצרת: אשר מִגֵּן צריך, הוא צחות הלשון, בלומר מסירת המגן בגו את סוסיהם תעקר (אבן גיקטילא, ברא״ש יד כ, פוזננסקי, 25). — דֶּרֶךְ צַחוּת, עַל פִּי הַצַּחוּת: דגשות יו״ד העבריי׳ דרך צחות להראות יו״ד היתם (ראב״ע, שמות ג יח). נתתי לבי לתור ולדרוש דרך הצחות לברר וללבן הדבר (ר״י קמחי, ספר הגלוי, הקד׳). דרך צחות אמרו השח שיחת חולין עובר בעשה (המאירי ליומא א, יט:). דרך צחות שהצדיק צריך להוכיח את הלצים ויליץ להם מליצה טובה על ידי תוכחותיו (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי ג לד). ותחלה אומר דרך צחות כי ממה שכתבנו שעניני שלשת האבות יציירו ויחקו שלמות הכחות הנפשיות כמו שזכרנו נוכל לומר כי בדבריו הראשונים עלה זכרונם לטוב (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה י). — אַנְשֵׁי הַצַּחוּת, בַּעֲלֵי צַחוּת לָשׁוֹן: והתמיד לשבת עם אנשי הצחות ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (ר״י א״ח, חו״ה, יחוד המעשה ה). וידיעת המלות המורכבות היא ידיעת המאמרות אשר הם מורכבות אצל זו האומה והם אשר חדשו אותם מליציהם ומשורריהם ודברו בהם בעלי הצחות המפורסמים אצלם (רש״ט פלקירה, ראשית חכמה ב ג, 27). ויתחדשו בהם בעלי קבלת המליצות והשירים ובירת ההגדות אשר הגידו להם ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (שם, ב ז, 29). לא איש דברי׳ אנכי ר״ל כי לא אשלים כונתו יתברך להביא העם לעבודתו שצריך שיהי׳ בעל צחות

לשון (ר״י אבוהב, נהר פישון, האזינו, כג:). — וצחות האויר, דקותו, צלילותו: ועוד שכבר היה ראוי אם הונח זה בן שיפור האות בעת צחות האויר ויתחזק ויתגדל בעת עובי האויר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ע, 217). — וצחות, כמשמ׳ מזג אויר יפה: השמש יורה הצחות באחד מאלה האופנים, האופן הראשון אם ביציאתו על הארץ היא זך ונקי בלתי עבירות העננים ובלתי תמונת האבוקה, חב׳ אם קדמהו השחר צח ובהיר וכו׳ (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים עז, נג:), אם בשקיעתו נראים נצוציו זכים ואדומיים יגיד הצחות ואם שבורים ועכורים יבשרו הגשם (שם שם).

א. **צחה,** ממנו צַח, א. צָחַח, ב. ״צִחְצַח.

ב. **צחח,** ממנו צְחִיחַ, צְחִיחָה, צַחְצָחָה.

ג. ***צחח,** ממנו ב.״צָחַח,*צַחְצוֹחַ, *צִחְצוּחַ,א.*צִחְצַח, *צַחְצוֹחִית, ״צַחְצָחִית.

א. **צָחַח,** פ״ע, צַחוּ, — צַח הָאָדָם, היה צַח: זכו נזיריה משלג צַחוּ מחלב (איכ׳ ד ז). — ואמר המשורר: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל (רמב״ע, תרשיש א, 15). יפו ומאודם מאד צחו עלו חרוזיהם למספר לשם (שם שם, 28). —בינ׳ פעו׳, ״צָחוּחַ צחוהות, כמו צַח: והעומד בתחתית ההר רואה את כולן צחוחות וכשר הדבר בעיניו (רשב״ם, שה״ש ד א, הוצ׳ יליניק). רחלים וכו׳ שעלו מלובנות וצחוחות מן הרחצה (שם שם ב).

ב. ״**צָהַח,** פ״ע,—כמו א.צִחְצַח, צחו דמים בדמים, שטף הדם, ואמר הפיטן: פתרום קרבה לעבור, חולחלה ונושאה תבור, צחו דמים בדמים חלש וגבור (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רפד). —הפעי, ״הֻצַּח הדם, — שטף ורחץ והדיח אותו: במה דברים אמורים (שאחרי שבעה ימי נדה הרי דם זבה) בשנים קדמוניות כמו שהנביאים והחכמים שהיו מציחים והיו מבחינים בין דם לדם אבל בזמן הזה כל דברינו טמאים הם וכו׳ (תשו׳ גאונים מו״מ. בית תלמוד ד, 124). — ואמר הפיטן: ובתמם וצאם מדיחים ומציחים (מי ימלל, מוס׳ לו״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קכו.).

״**צְחִי־צְחוֹחַ,** ח״ז,—כמו צְחֶה, צְמָא, ואמר הפיטן: דרוש ופקוד דלת שפלות שחוח, דל כרם ומערבב צחי צחוח (שלמה הבבלי, תוספת ישראל, סלים׳ ב עשי״ת).

״**צִחָיוֹן,** ש״ז, — תכונת מי שהוא צִחֶה, צמאון ויבש, ציה ומדבר, ואמר הפיטן: פקוד חרב בציון, למלטם מחרב צחיון (ר״א קליר, אלים ביום מחסן, תפלת טל). צבאות רביבים המרביכים מים, צומחים בערבים על יבלי מים, ציה ממוגגים בנחת זלת מים, צחיון חרבון קיץ להשביע שבע מים (הוא, אקסטה כסל, תפלת גשם). חטא חז כי בעון נכתמנו, תמור כי בצחיון [1]) נזהמנו, חסדי יי׳ כי לא תמנו (הוא, איכה אספתו, קינ׳ ח״ב).

צְחִיחַ [2]), ש״ז, סמי׳ צְחִיחַ, מ״ר צְחִיחִים[3]), – אדמת טרשים שאין עליה עפר בלל, מקום שהשמש מיבשת אותו ומחממת אותו תמיד והוא קשה ואינו מניח למים להבלע לתוכו: כי דמה בתוכה היה על צְחִיחַ סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צְחִיחַ סלע לבלתי הכסות (יחזק׳ כד ז–ח). ומחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לִצְחִיחַ סלע (שם כו ד). ונתתיך לִצְחִיחַ סלע משטח חרמים תהיה (שם שם יד). ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בַּצְּחִיחִם [3]) את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם (נחמ׳ ד ז). — ובסהמ״א: דברי ה׳ בדרבונות ובפטיש יפוצץ סלעים וצחיחים (ר״י הדסי, אשכול הכפר). אילן שעומד בחוצה לארץ ונופו נוטה לארץ וכו׳ היו מקצת שרשיו בארץ ומקצתן חוצה לארץ, אפילו היה צחיח סלע מבדיל ביניהן הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה (רמב״ם, תרומות א כד). היתה הקרקע צחיח סלע שאין בה לא גדר וכו׳ הרי החזקה שקונה אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וביוצא בזה משאר התשמיש (הוא, מכירה א טו). והכה במטהו ים עיני, עד נסס צחיח צר לזורמי ענני (ר״י הריזי, תחכ׳ יד, 151). ישב בראש צחיחו, וינשת לשונו מציחו, ירד לארץ נצחו, והצרעת תורח במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי מוס׳ ה, כב:). והיו יוצאים (המים) מן

1) [ואולי צ״ל בְּצִחוֹן, בסרחון וחטא.]

2) [או צְחִיחַ.] בערב׳ צִ׳חa), אדמה גלויה שהשמש מקפחת עליה.

3) כך הקרי, והכתיב צחחים, וקצת החדשים בצריחים, אך אין זה מכרע.—וכמו צִ׳ח בערב׳, מקום שהשמש מקפחת עליו.

a) ضح

הצורים והצחיחים והאבנים הם טובים (אסף הרופא, כ"י מינכן 29). ויורדים אל תחתיות ההרים ומושבים על האבנים והצחיחים (שם). ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלים את נפשם למות ומתחבאים בצחיחים ובצריחין וכו' (אגרת רוכל א ח, ויניציאה, ה). ובעצבון ויגון למדו עיניו לראות רק בפים וסלעים וצחיחים (גוטלובר, ממלכים ו). — ואמר הפיטן: זממו בנות בתי חצרים, על צחיח סלע מבצרים, מפני טמאח תהום מאצרים (ר"א קליר, אלילי עם, יול' פרה). אם תדבק לשון יונק לחך בצמאון צחיחים (הוא, אם תאכלנה, קינ' ת"ב). ישרני מעקוש וחיתים, חשבני מכול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, בשושנה בין החוחים (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יול' ב פסח). אלה בקרני נבחים, ואלה בקול צותים, ואנחנו בקול מי שבחים, מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, סגנו, סליח' יוס ז). — ואמר המשורר: ושם קדם עלי סלע פעמיו, אבל המס ברות פיו צחיחו (רמב"ע, דיואן סח). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני האדמה, ירטיב צחיח הארץ, שיח ונטע יחליפו בה (נ"ז, נ"פ גד כד).—˙וצְחִיחַ, ת"ז: אחר כי רבבנו אבדה מעינינו הארץ הנושבת ונהיה מסוגרים מסביב בין גבעות צחיחות (גוטלובר, ממלכים, 47).

צְחִיחָה, ש"נ,—מקום צחית: אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צְחִיחָה [1]) (תהל' סח ז). — ובמהמ"א: גם ישבנו בצחיחה הלזו ארי, שחל, חזירי יער וכו' (כ"ש גלוק, סבילי עולם ג, מדבר זהארה, יז.). — ואמר הפיטן: למענך קרוב לנשברים דבאי רוח נעזורים,

[1]) כך בנסחה המסורה, ופרשו רב הקדמו' והחדשים במשמ' זו. אך המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — ואולי במשמ' צחית a) בערב' בענין מעמד טוב, בטחון, שלום? [ובפס' יט כתוב, בדמיון רב לזה: ואף סוררים לשכון יה אלהים. והואיל ובכל החלק הזה של ס' התהלים נכתב בכה פעמים אלהים במקום יהוה שבמקור, אפשר שאין יה יהוה אלא קריאה אחרת במקום צחיחה, וצ"ע.— ובמדר"ר(במד' ג): ואין צחיחה אלא לשון צמא.]

a) صحيح

למענך רם ונשא השכין צחיחה הסוררים (רקע"ג, למענך אדיר, הושענא, סדור רקע"ג, רמ).

˙צְחִיחוּת, ש"נ,—תכונת רדבר שהוא צח, ברור ונבון, נלונות [1]): צחיחות דינו כלו לאברהם היה ראוי שירשהו ולמלך סדום לא נתנם כ"א ע"ד חסד (ר"י הדסי, אשה"כ סעג, קרוב לסופו).

א. צחן [2]), ממנו ˙צָחַן, ˙צַחַן, א. צַחֲנָה.

ב. *צחן, ממנו ב. *צַחֲנָה.

˙צָחַן, פ"י,—טִנֵּף ולכלך, טִמֵּא, ובפרט בהשאלה חָטָא, beschmutzen, sündigen; souiller, pécher; to soil, sin, ואמר הפיטן: בולם צחנו אל תהברום, הוביתום בנהת ובחיך רטוב (רקע"ג, אנכי אם, אזהרות, סדור רקע"ג, כ). צוד צדיה צרי צחנני, צמתו אבריי ועל קדקיד גחנני (הוא, אני נתקתי, קינ', שם תעז). בִּלָּה דור צְחַן, תכן לבות ובחן, ונח מצא חן בעיני אלהים ואדם (רסע"ג, מי כמוך ממ', סעה"ס, 48). מאור בשדים בדור מבאיש וצחן נצל, ושבל טיב מצא וחן (רמב"ע, אזכה רענן, שם 82). למען אב נפקד ויבחן, בבלות דור צוחן (הושענות להוש"ר).—בינ' פעו' צָחוּן: בשחת תטבלני, להיות צחון ומגואל, בלומר אז תמצא לי עון רב (רס"י, איוב ע לא). — ואמר הפיטן: טנף צחוני רשע בשובם מפשע, טריחם תשעשע בקול שוע שופר (ר"א קליר, אפח דעי, מוסף א ר"ה). מה יענה מלאך צחון נתעב ואלוח, נאוץ נאצה אולתו קשורה על לוח (אליה בר שמעיה, אנא מעה, סליח' שחר' יוה"כ).

—נִפעַ', ˙נִצְחַן,—נתלכלך ונטמא בעון: ובשמנה באייר ביום שבת קמו האויבים על קהל שפייא"ר והרגו בהם עשר נפשות קרושות אשר קדשו את בוראם תחלה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם (קונט' גזר' תתנו, 4). — ואמר הפיטן: צבאות נינמו בהצחנם בשמצה, צדקם תפן ובופר נמצא (משולם בן קלונימוס, אפותח נפלאותיך, .Elbog., Stud, עמ' 127).

[1]) [כנראה בהשפעת הערב' צַחִיח נבון, עי' צח, הערות.]

[2]) בערב' זנח' a), שנח' b). צנח' c) במשמ' זו. בסור' צחנא.

a) زنخ b) سنخ c) صنخ

—פעי, ״צִחֵן, טִמֵּא, כמו קל: למחר תפסום בעל ברחם וגררום אל התועים והרגו מקצתם ואותם שהחיו ציחנום בעל ברחם שלא בטובתם ועשו בחם ברצונם (אלעזר בר נתן, QGJD II, ׳עמ 44). ובכפר ברפנא עשו כיהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צחנתם ויתעוללו בהם (הוא, שם שם). גם חסיד היה שם ר׳ יצחק הלוי ויסרוהו ביסורים קשים וצחנוהו בעל ברחו (הוא, קונט׳ גזר׳ תתנו, 9).

—פעי, צַחֵי, ביני׳ מְצַחֵן, מצוחן: ובעת לידתו יצא מצוחן (ספר גלחון ישן בקבץ Wagenseil, עמ׳ 7)[1].

״צַחַן, ש״ז, — צַחֲנָה, חֲלָאָה, ובהשאלה חֵטְא וְעָוֹן: הוי מוראה ונגאלה וכו׳ הוי שתהא לבז ולסחי ברואי ותהא מגואלת בצחן עוונה (רס״י, לפב׳ ג א). ושם היתה אשה חסידה אחת ושחטה עצמה על קדוש השם והיא היתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהלות והנשארים נוצלו ע״י ההגמון בלא צחן (אלעזר בר נתן, קונט׳ גזר׳ תתנו, 4). — ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע שאור בריב בל יזבר (ר״א קליר, זכר תפלת, מוסף א ר״ה). בשר ציר תחן, לוט כאושי צחן (הוא, אזרת בע, קרוב׳ פורים). צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (ר׳ אליהו הזקן, אמת יהגה, אזהר׳, קבץ מע״י גאו׳, 57). בבן אתאנו לך עלמים ושבים, רחץ מצחן והשלך טמום סאבים (רס״י, אז עלם, סליח׳ לו״ג). צחן הסר, וגם תבשר לבך חוסים, סלחתי (אמנם כן, מעריב ליל כפור). מתק מרר צחן רשעי, מחה ומתל בובד פשעי (אנא אלהי תהלתי, סליח׳ שחר׳ יוה״כ), וחלתי ואירא בעד מחן, ועק לחוות לחוקר ובוחן, חסר חסד ויתור צחן, חן איך אמצא כתחן (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יום א). צלח ובא אצל פרו שנית, צחן מטהו פני צור התודה (משולם ברבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). באי עריו בתחן לנקותם מצחן, מאוים יתן, יבמור וגם יחון (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח׳ לו״ג). ועם עצר עופר, דפי צחן בפר (הוא, אהוביך, יול׳ שבת תוה״מ פסח). ואתה אלהים תחזה, להתר צחן ודבה, ואם יצרו רע חווה,

---

[1]) [במר״ז שה״ש בובר, 10: מה שמן רפואת לאדם ומצחין את פניו כך דברי תורה רפואה לאדם, צ״ל: ומצחיל את פניו.]

להשביבו למעצבה (בנימין בן אברהם מהענוים, בערם שמש, מחז׳ איטלי ב, קנז:). — ובמשמ׳ ריח רע, סרחון: הארים ישחתו ויסבבו צחן תוק (יאוועל, למודי הטבע, סג.) — ואמר המליץ: אבן צחן באשפה איש עצל כל עובר ירחק מפניו (ב״ז, ב״ס כב א).

א. צַחֲנָה, ש״נ, — נרדף עם בָּאְשָׁה, ריח רע עולה מפגר וביוצא בזה, Gestank; mauvaise odeur; stench: ועלה באשו (של הארבה) ותעל צַחֲנָתוֹ[2] (יואי׳ ב כ). — ואמר המשורר: ותעל צחנת תלל באפו בריח קנמון בושם וקנה (רמב״ע, תרשיש א, 25). — ״ובמשמ׳ לכלוך וטנפת[2]), ואמר בן סירא: יש רשש ואבד מהלך חסר כל ויותר אש עני ועין יי׳ צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב״ס גני׳ יא יד–יה). — ״ובהשאלה במשמ׳ טומאת החֵטא: והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קדשו את בוראם תחלה כיום שבת קורש ולא אבו להצחן בצחנתם (אלעזר בר נתן, קונט׳ גזר׳ תתנו, 4). — ואמר הפיטן: שמעו כי נזהמתי בצחנה, וסתם מני תחנה, ולא נחן לי רחמים וחנינה (ר״א קליר, איכה ישבה חבללת, קינ׳ ת״ב). נשים בשרו כי בא עריץ, בקרקע הבית נעליו החריץ, שרים לפתו בבוא פריץ, בבית קרש הקדשים צחנתו השריץ (הוא, זכר אשר עשה, שם). ענה פדוייך ממשובה נצחת, צחנתם, נמלחת ותטאתם נסלחת (רקע״ג, ענה איומה, הושענה סדור רקע״ג, רמו). טנף צחנתם מאנתי כם להשתתף (קלונימוס בר יהודה, אמרתי שעו, קינ׳ ת״ב). צחנתי התם נא, שור מראש אמנה, ציון קריה נאמנה, אקובה נא (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יול׳ ב פסח). צנופה[3]) חטאתו גילה לצורו, צחנתו ושל מטחו יודה ברברו (הוא, אשותא כפלאותיך, Elbog., Stud., עמ׳ 130). — ומ״ר: פודם ומצילם הנשית חמול ושבחת חנות, צפית הבטת מעל ולעד זברת צחנות (אליה בר שמעיה, יי׳ אלהי ישראל, סליח׳ ה עשי״ת), —

---

[1]) [ואלה דברי דונש (תשו׳ על מנחם, 91): ופתרת ותעל צחנתו ותעל והיטתו וטינופו, וחזהימה והצחנה לא הם בטנוף, כי הצחנה והזהימה הם שמות הריח הרע המבאיש באף, ע״ב. ועי׳ בהערה שלאחר זו.]

[2]) [במשמ׳ השרש בארמ׳ ובתו״ם.]

[3]) [צ״ל: צפונה.]

"ומי צַחֲנָה: ובכפר ברפנא עשו ביהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צחנתם ויתעוללו בהם (אלעזר בר נתן, QGJD II, עמ' 44).

ב. *צַחֲנָה [1], ש"נ, — צלחת, קערה, ובפרט תבשיל דגים קטנים מֻגָּשׁ בקערה: רבי יהודה מתיר (לשים בצל של תרומה) בצחנה שאינו אלא ליטול את הזוהמא (תרומ' י א). הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר בציר ובמוריים (נדרי ו ד). מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיטה עליו מטנת ואחם במה שנים עוכדין אותה (ר' שמעון בן נזירה, פסיק' ר"כ פר' דברי ירמיהו, בובר, קיא.)[2]

*צַחְצוּחַ, ש"ז, מ"ר צַחְצוּחִים, — צַחְצוּחַ חלב, שמן רוק, זיבה וכדו', מעט מן הנוזל, מעט חלב, שמן וכו'[3], drop ; goutte ; Tropfen : ומפני מה

[1]) [המפרישים חברו מלה זו כטעות גמורה עם א. צחן, א. צַחֲנָה, אבל למעשה יש כאן מלה אחרת משרש אחר. בעוד שא. צחן מקביל בערבי' אל צנחי, שׂנח', זנחי (עי' הערה שם), נגזורה מלה זו (השאולה בעקר מארמית) משרש שהוא צחנa) כערבי' ושהוא כעברי' צלח וממנו צלחת, כי צחנתא בארמ', צחניתא בסורי' במשמ' תבשיל של דגים קטנים, בערבי' צחני, צחנאה b) וכדו', דגים קטנים בבושים במלח, הם בעקר צלחת או קערה שהתבשיל כתובה, כמשמ' השרש צחנa) בערבי'.]

[2]) [ובארמ' שבתו"ם: לית אורחא דבר נשא מיסר לחבריה וכון לי טרי והוא זבין ליה צחנא, תמן קריין ליטריתא צחנה (ירוש' נדרי ו ז). האי צחנתא דבב נהרא שריא (חגיי, סוכה יח.). ויואב יחיה את שאר' העיר, אמר רב יהודה אפילו מוניני וצחנתא טעים פרים להו (סנה' מט). רבה בר בר חנה איקלע לאקרא דאגמא, קריבו ליה צחנתא וכו' (ע"ז לט.). ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיברא, נפק רב הונא בר חיננא וחזא כיה קלפי ושרייה (שם מ.).]

[3]) [אין לזהות שם עצם זה עם צִחְצֵחַ שהוא שה"פ, אלא המלה מקבילה בדיוק לערבי' צַ'חצ'אחc), מים מעטים, ואלה דברי לשאן אלערב: ואלצ'חצ'ח ואלצ'חצ'אח אלמא אלקליל יכון פי אלע'דיר וע'ירה וכו' וקיל הו אלמא אל ישיר וקיל הו מא לא ע'רק פיה ולא לה עימר וכו'. ובעברי': והצ'חצ'ח והצ'חצ'את המים המעטים שיהיו בבצה (או: בנחל) או בזולתה,

a) صحن b) صحنى، صحناة c) ضحضاح

אמרו מוחל היוצא מעיקת בית הבד טמא, לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצותי שמן [1] (תוספת' עהל' י ג). יכמה שרקקה דם תחלוץ לפי שאי אפשר לדם בלא צחצות רוק (יבמ' קה.). מטמא (שכבת זרע של זב) במשא, לפי שאי אפשר לה בלא ציתצותי[2] זיבה (ר' יהושע, נזיר סו.). לפי שא"א לה (לגבינה) בלי צחצותי חלב (ע"ז לה). מאי מי האף, אמר רב כנגררין דרך הפה לפי שא"א למי האף בלא צחצותי הרוק (נדה נה:). — ובמהמ"א: אי אפשר לבוא דם בתולים בלא צחצותי זיבה (רב נערונאי גאון, תשוי הגאו' הרכבי סו, 31). פי' מוהל, המים היוצאים מעיקל בית הבד עת שטוען קורות בית הבד על הזיתים התחונין והוא מי הזיתים ויש בהן צחצותי שמן (ר"ח, שבת קמד:). כום של חרס ששתה בו העכו"ם אסור לשתות בו, הדיחו פעם ראשונה ושנית ושלישית מותר שכבר הלבו צחצותי היין שבו (רמב"ם, מאכלי אסור' יא יח). והנראה שיש לצדד להקל כי גם בחמאה יש צחצותי חלב (ר"מ סגיז, הלכ' קטנ' א א). וי"א שצריך לברך ג"ב מיד אשר יצר על צרכיו שעשה כמו שיתבאר בסי' ו כע"ה ואף ע"פ שלא עשה צרכיו עכשיו אי אפש' שלא הטיל מים או יצא ממנו מעט צחצותי מים (לבוש או"ח ד א).

*צַחְצוּחַ, ש"ז, — א) שה"פ מן צִחְצֵחַ, פעלת המצחצח, הרותין ושוטף דבר במים או בנוזל אחר, צַחְצוּחַ חֲרָבוֹת[3]: אל ירך לבבכם, מפני צהלת סוסים וצחצות חרבות (סוטי' ח א). ועליון יתן קולו, בנגד צחצות חרבות[4] שלהם (מכי' בשלח ג). שמע קול קרנות והרתיע, הנפת תריסין והרתיע, צחצות

ונאמר הוא המים אשר לא יטבע בהם, ע"ב. ובמבאר שם באה המלה לא רק לגבי מים אלא גם לגבי חמרים אחרים. ועי' צִחְצֵחַ הערה.]

[1]) [כמק"א: שאי אפשר לו בלא ציחצותי שמן.]

[2]) [צ"ל: צחצותי, בלי יוד.]

[3]) [גמר מלאכת החרב הוא צִחְצוּחַ (שטיפת) החרב הלוהטת במים בדי לעשותה קשה, ובבוא החרב במים היא משמיעה קול רחישה, הוא קול צחצות חרבות.]

[4]) [בילק' שמע' (סמוחל קס): צחצות חזיין.]

חרבות והרתיע, ומים שותתין לו על כרביו חוזר (ס"ב, סוטי מד:). — ובסהמ"א: צחצוח הסיג מן המראה הוא סוחק (כ"ס, סנה קמט.). אבל אם צואה על בגדו ודאי אסור לתת עליה מים בשבת דוה מתכוין לצחצוח (אור זרוע, שבת סג). שאין הציחצוח תיקון וסותר (לבוש, או"ח שכג ט). ואם מכוין לצחצחו אסור אבל אם יש בו (בשמן) כדי לעבדו אף על פי שאינו מכוין לעבדו ולא לצחצחו אסור דה"ל פסיק רישיה לגבי ציחצוח (שם שם, שכז ז). — ואמר הפיטן: אז גאלח ספרך ורוחה נחת, וצח נצח נצחים וצחצח צחצוח מצחצחים (שמעון בר יצחק, ויושע אל אמונים, אופן ז פסח). — "ובהשאלת על חטא ועוון, ואמר הפיטן: צווי קיחתם (של ד' מינים) חיום צחצוח בוה ראשון יום (כ"א קליר, אאלמי, קרובי א סכות). עניבת האפוד כשני ושש משזר בפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן צחצוח רשע מלשני בס יוטבע ויוטמן (בנימין בן זרח, אבל אהבנו, סליח' מוסף יוה"כ). — ובמשמ' חרב סצחצחת או הץ מצחצח: חור פרעה והביא צחצוחין של ברזל ואף הקב"ה הביא ברקים שהן מצוחצחין (מדר' תהלי' יח, וירכב על כרוב).—ב) "טהר, בהירות וצחות[1]: עדנה, צחצוח בשר (רש"י, ברא' יח יב). שהציחצוח והאור אמנם יראו באויר ובמים בשיחיו שוקשים ונחים כי אז יקבלו הניצוץ וישיבוהו אל הגשמים (ר"ש א"ס, אותות השמים, ב"י ביה"ם בווינא). המרוק והצחצוח מן הקשת יראו במראה היין (שם). —ואמר הפיטן: צחצוח חזיון הקשת המגהת בענן מים, ציה בשורה תובטח כי לא תגיח במים (רסע"ג, אבון, סדר יצירה, סדור רסע"ג, שלט). צחצוח זבול נטוי ברוח מערה צמודים בו גנזי גבורה (אל אלהים, יוצ' שבת לפני ר"ח). — "צחצוח הלשון, צחות לשון, לשון צחה ונבונה: ואם יאיצו בבחם, היוכלו במרחבי צחצוחם לחוות כח היתרון (אגרת מנחם בן סרוק אל רב חסדאי, ספר תלמידי מנחם, XXIV). דע כי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי חונות במבתב או במבטא וזהו צחצוחם ובו יכון משקלם

[1]) [אמנם בשמוש המלה ערבבו גם את משמ' צח, צחח המקראי עם צחצח שבתו"מ, שהיא משרש אחר, עי' שם, הערה.]

(תשו' תלמידי מנחם, 21). גם אמנם על צחצוח לשוני התלמודה מרוב ימים עלתה חלודה (ונכתב כי אגטולי לרמב"ם, חמדה גנוזה, כג:). אולי יעזרני שדי להקל המאמרים אשר דברו בהם המחברים בספרים כצחצוח לשונם (ר"א הקראי, גן עדן, הקד', ג.).— "צחצוח אמרים, ואמר הפיטן: פני וישרים דובר צחצוח אמרים אגבר (ר"י טוב עלם, אבא בחיל, קרובי שבת הגדול).—"צחצוח הקול: עדיין צחצוח קולך הסותר מקשקשת באזנינו במה שנדרת בפיך (ישראל משה חזן, שארית הנחלה כ, ו.).—"צ־צוח במשמ' פרוש ובאור: יש מדרשי אגדה רבים אבל זהו צחצוח פשוטו (רש"י, ברא' ו ג). — ואמר הפיטן: פרושו וטעמו צויתה בטרה, צחצוח דתו לחבין ולגמרה (ר"י טוב עלם, אלהים בלעדך, קרובי שבת הגדול).

צַחְצוֹחִית, ש"נ, — כמו צַחְצוֹחַ, טפה קטנה, :Tröpfchen; gouttelette; little drop רקה (היבמה) דם ובו' אם יש בו צחצוחית של רוק כשר (רבי, יכוש' יבמ' יב ו). אם היה בו צחצוחית של רוק הרי הוא כשר ואם לאו הרי זה פסול (מד"ר ברא' סח).

א, ***צִחְצֵחַ,** פי', — א) צִחְצֵחַ את החרב וכדו' בסים, צִחְצֵחַ את השפיר בשמן, שטף, רחץ, הדיח, נקה אותם[1]) waschen, spülen, reinigen; laver, rincer, nettoyer; to wash, rinse, clean: לא שנו אלא לצחצחו (את המנעל) אבל לעבדו אסור (רב חסדא, שבת קמא:). ר' יוסי אוסר בשחור (סנעל שחור) מפני שצריך לצחצחו (ביצה טו.). מים או יין מותר (לתן לתוך השופר) כדי לצחצחו, מי רגלים אסור מפני הכבוד (אבא שאול, ר"ה לג.). ומאימתי גמר מלאכתן (של הסיף והסכין וכו'), ר'

[1]) [באמיר בהערה לערך צַחְצוֹחַ אין לפעל תלמודי זה (שעקרו מארמ') כל קשר אל צח, צחח שבמקרא, המקביל אל צחח[a]) בערב', אלא הקבלתו בערב' היא צ'חצ'ח[b]) שממנו גם צ'חצ'ח, צ'חצ'אח[c]), סעט מים ובדו'. ובן בא בערב' (עי' לפנן אלערב) גם הפעל בשמושים כגון תצ'חצ'ח אלמא בלוי צחצחו, הודחו המים. ובנראה קרוב הפעל צ'חצ'ח (במבטא הערבי דחדח) אל דוח, דיח בעבר', בצורת ההכפלה דחדח, בל"ו, הדיח ושטף. ועי' גם צחצוח, הערות.]

a) صحح b) ضحضح c) ضحضاح

יותנן אמר משיצרפם ככבשן, ר"ל אמר משיצחצחן במים (ב"מ פז.). ואין בודקין אותו (את השפיר) במים שהמים עזין וטורדין אותו אלא בודקין אותו בשמן שהשמן רך ומצחצחו (נדה כה:). אמר המלך אין זה בכבודו של בני להשיאו בארגינטירין ישנה אלא אם אמתין עד שאעשה לו חדשה אני מאחר שמחתו של בני. מה עשה המלך, הביא נפחין ואומנין והיו מצחצחין בכלי נחושת[1] (תנחו' נונכ, יתרו יג; וכעין זה פסיק' ר"כ, נמודפ הפליסי, נונכ, קו:). —ובספהמ"א: ופירוש הגיהוץ שמעברין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תפוי הגח' הרכבי למע, 126). ובא רב חונא ופירש כי התנאין החולקין במחלק במחליק בענבים פליגי במשקה העומד לצחצחו ואלו החולקין במפצע זיתים בידים מסואבות פליגי במשקה העומד לאיבוד (ר"ח, סנת קמה.). ור' יוסי אוסר במנעל שחור כמנהג מקומו שהיו מצחצחין אותו כאתריה דר' יוסי במקום השיער ואין צריך אלא צחצוח בלבד (הוח, נילה טו.). ביצת הגיר קורין לדבר שמשחרין בו לצחצחו ולעשותו חלק וכו' (ערוך ערך גר). לוטש וכו' כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל (רש"י, נרלשי' ד כב). תמרוקיהן הן דברים המצחצחין וכו' שמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר (הוח, לסתר ב ג). משפשפין את הכלים בשבת לצחצחן (הוח, סנת ג., ד"ה חפין). שהאהל עשוי ללבן ולצחצח בבורית ומשיר שיער (הוח, סס כ:, ד"ה כל היכח). פליינ"ת של מצחצחי חרבות שמחליקין בם את תיק הסייף (הוח, קידוש' לה:, ד"ה מלקט). סך הוא את רגלו שמן ולובש מנעלו וכו' כד"א כשהיה השמן מועט כדי שיצחצח העור בלבד, אבל אם היה בבשרו שמן הרבה כדי שירכך העור הרי זה אסור מפני שהוא במעבדו, והכל בחדשים אבל בישנים מותר (רמב"ם, סנת כג י). ואם יוטח (הקנמון) בדבש על הפנים יבהיקם וגם יצחצח המראה (לסף, 64:). אבל שיעור לצחצחו לא נראה אלא במצחצח את גופו (רמב"ן, מלחמ' ה' על הרי"ף סנת סוף פרק כ, נע.). מרקו הרמחים, מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אותם (רד"ק, ירמ'

[1] [נ"א בערוך (ערך ארגנטין). ושם: מה עשה, צחצחה ומרקה ונתנה לה.]

מו ד). הרחה היא העברת הדבר במים כלי יטנף כדי לצחצחו וכו' שטף העברת הטנף המועט או לצחצח דבר נקי במים (אברהם נדרשי, תורת תכנית, מריקה). שמי הפנים המטיבים לפנים ומצחצחים אותם (ר"י ערלאנה, יד אבשלום על משלי כז, ד"ה לופניה). מותר לשפשף הכלים בכל דבר (בשבת) כדי לצחצחן (לבוש, או"ח שכג ע). גם יש להודיע שיזהרו שלא לשפשף את המנעלים בשבת בידו או על ידי בגד וביוצ' לצחצח ולהצהיב את העור שזה נקרא מחליק וחייבים עליו משום ממחק (תמדת הימים א עו, לד.). כי נדמה הענין הזה וישוה למראה של זכובית שמצחצחים אותו תחלה לחסיר מעל פניו חלאה וחלודה (ר"י הוסקאטו, נפולות יהודה ים). — ואמר הפיטן בהשאלה: ואות לחשוף חתומים, ורמז לצחצח בתמים, טל ותר לתמימים, להאחות בו בתאומים (ר"א קליר, אלים, חסלת טל). וצחצח בצחצות צרופה להצטחצה (הוא, אלופים, הפארת פינה ללונן). טליתו בשלג מצחצח צח ובצחצחות יצחצח מצחצחים פעלם לנצח (הוא, מלך אזור, יול' א ר"ס). הכלים המשבחים בתמים מצחצחים אחד אחד לעבודתו החבן הגבירן (מתני אמזו, קרונ' לו"כ, מתזי איעל' ג, עע:). עומדים ממעל לעם זר מצחצחים, ובתמם וצאם מריחים ומציחים (מי ימלל, סלוק מוסף יו"כ, שם ג, קכו.). — ב) פ"ע, צִחְצֵחַ בדברי תורה, שטף ושפע בדברי תורת[1]: כל שהוא אלם ולועט הימנו לשונו מתרפאה ומצחצחת סיד בדברי תורה (ריב"ל, מד"ר דבר' א). — ואמר הפיטן: אצחצית דבר גבורות פועל קורא הדורות, אעניד לו עטרות כי הוא עוטה אורות (ר"א קליר, Elbog., Stud. עמ' 121). אצחצח גבורות פועל עשיית מים, אחוה ליורעים דיע גבורות מים (רסע"ג, אכוין, סדר יצירה, סדור רסע"ג, סלת). תתלות יצחצחו קהלת עם קרש (אל אדון, קונטר' הפיוטים, מק"נ, 6). —וכפ"י. כמשמ' גרם שפלוני יצחצת, ידבר בשפע. ואמר הפיטן: אלהים חיש לעמך ישועת בעת רצון תצחצח את גרוני (ר"ש סנזי, אילת חן, שירי תימן, 108).

[1] [גם כאן אין לבאר: דבר צחות, כדעת המלונים, אלא צחצח זה גם הוא לשון שפיפה הוא, כדבור שוטף במעין הנובע. וחשוה גם המיף במשמ' דבר וכדו'. ואמנם במהמ"א לא ידעו להבחין בין השרשים השונים.]

—פע', *צִחְצַח, בינ' מְצַחְצֵחַ, מצוחצח.— שצחצחו אותו, צח: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו' ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת (מד"ר ויקר' א). ואף הקב"ה הביא ברקים שהם מצוחצחין (מדר' תהל' יח, וירכב על כרוב).[1] — וכםהמ"א: ספיר גזרתם, מצוחצח גזרתם כספיר (פרוש איכה לר' יוסף קרא, דברי חכמים, כא). ואמר רבינו האיי זכרו לברכה כי הכח נמשכת מהמצוחצח כמשך מחשבות הלב והצח כשתי מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (ר' שם טוב פלקירא, ס' המעלות ד ע, לד.). הספירה האחרונה הנקראת ארנ"י נקראת אספקלריאה שאינה מצוחצחת (ר"י גיקטיליא, שערי אורה, מנטובה, ל:). שהוא אור מאיר צח ומצוחצח בהיר ומבהיק (ר' טודרוס הלוי, אוצ' הכבוד, פרוש-הגדות, פרק אלו קשרים). מי ימלל זכותו ואורו המצוחצח ונראה כאורו כהרות קטנות לבנות (ברית מנוחה, ניקוד השי, אמסט', יט.). שלחן עליו ערוך הלחם במפה פטורי ציצים ופרחים וכלים נאים מצוחצחים (שו"ת חות יאיר סוף סי' רלא). אתה אצלת אורות פנימיות דקות מחשביות קדמוניות נעלמות אשר לא נקבו בשמות רק בשם אורות צחות מצוחצחות (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, א:). עשרה גוונים וכו' ההי' אור מצוחצח וזהו אור מוזהר וכו' (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון, יא ג, לט.). האדים העולים מן הארץ מכהים גלגל חמה ומונעים ניצוציה שלא יגיעו אלינו זכים ומצוחצחים כאשר הם בעצמם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ז). אמנם גלוי ספוריה והם הלבוש המכסה עליו הוא חמר הפנ"ם שגם הוא מצוחצח ומבהיק מאור הפנימי (הוא, כפוגות יהודה ז). — ואמר הפיטן: מלך מליתו כשלג מצחצח (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א ר"ה).

—התפ', *הִצְטַחְצֵחַ, הִתְחַצְחֵחַ.— נעשה צח, הודח ורחץ: דהואיל שהוא מלוכלך, הרי כשרייה בעלמא מתלבן ומתצחצח מפני שמעביר הלכליך והטנוף (ר"י מוינץ, יאיר זרוע, שבת נט). לכן כחשבו כשם ידו"ד הנשמה מאירה ומתצחצחת בצחצוח נפלא (ר'

[1] [כמד"ר (ברא"ש' לד): והן מצותצחין בשיניה', ס"א מצחצחין, ועי' הערת אלבק בהוצ' שלו.]

אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה י, קט:). — ואמר הפיטן: וצחצח בצחצות צרופה להצטחצח (ר"א קליר, אלופים, השארת שיבה ללונך).

ב. *צִחְצֵחַ,— צִחְצֵחַ ודקדק בלשון, צִחְצַח לשונו, דבר בה צחות[1]), למד אותה לדבר צחות: ברורתי כל רז עדי התמותי כל חרז האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר למו מקום לדבר (אגרת מנחם לרב חסדאי, תשו' תלמי' מנחם, XXXIII). התבונן בני בשפת הקדש למצחצחיה ונופה ממעגליה ומנחתיה (דונש, תשו' על רסע"ג 11). אבל אין לנו להשליך דבר מן הדין השלום שדנוהו המדקדקין והמצחצחים (שם 95). ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך ולשוני תצחצח ולבי תכין ונפשי תעיר והגיוני תישיר וכו' (ר' נחוי, דקשה בסוף המקור הערבי של חו"ה בחולי דר' יהודה). תרתי כפי מזער השגת שרעף לצחצח לשון יהודית על תוכן יסודותיו ועקר שרשיו להעמיד משכלות (ספר דקדוק מר' יהודה חיוג, דוקס, 126). כנ"ד כפ"ת האותיות האלה כחיותם סמוכים ליהו"א כלם רפים אך לא תקנו בה עקב פתרון כי אם לצחצח הלשון ולתוכן המבטא (שם, 133). ויפה לצחצח הלשון בפי הנעתם (של האותיות) בפה ומושבם בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה, וגם ככה הם נכונים לדגש ורפה לא לצחצח כי אם לעינינו (שם, 133). גם אמנם על צחצות לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה חלודה, אולי אוכל לענות ואצחצחנה וחכם באחור ישבחנה (מכתב מר' אנטולי, חמדה גנוזה, כד.). לדקדק בלשוננו ולצחצח הגיוני תורתנו (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2). — וצִחְצַח את האות וכדו' הגה וכטא אותה במבטא נכון: ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה באשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אלית במוצאה (ר"י א"ת, הקדמה לריב"ג כג, 143). צ"ו רז"ל לבאר זין תזכרו ועשיתם ולהראותה ולצחצח בה ולהראות סמך כי לעולם חסדו לצחצח בה גם כן (שם שם, 144). — וכמשמ' עשה שפלוני ידבר צחות, ואמר הפיטן: תעב צחנינו תריח לצחצת כל עלג (ר'

[1] [עי' צחצוח במשמ' ב), וא. צִחְצַת, הערות.]

שמואל יוסף, זולת ויסע, סדיר׳ מהגגי׳, מ״ל ויס, 81).
—פע׳, ״צחצח, בינ׳ מצחצח, ואמר המשורר: כשירתי אפצח כני צדק וצח מתוקן ו מ צ ו ח צ ח כסלים נבחרים (יהודי בן ששת, את מי מריבת, חשוי תלמידי דונש, 8).

״צַחְצָח, ס״ז, מ״ר צחצחים, — כמו צַחְצָחָה כמשמ׳ כ), ואמר הפיטן: ואז יפתח לך את ירו ישביעך כ צ ח צ ח י ם (ר׳׳י נג׳ארה, ימים סמאוס, עולת תמיד כו).

צַחְצָחָה, ש״נ, מ״ר צחְצָחוֹת, — א) מקום של חֹרֶב, של מעט מים, שאין בו מזון מספיק [1], : dürre Gegend ; contrée aride ; dry country ונחך יי׳ תמיד והשביע בְּצַחְצָחוֹת נפשך ועצמתיך יחליץ והיית בגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). — ובמהמ״א [2]: וישבע השר כחיי ראשו כי זה המעשה השביע כ צ ח צ ח ו ת נפשו (עמנו׳, מחב׳ כג, 180). יחי אבירנו ורוענו גבברנו ושוענו רכבינו ופרשינו המשביע כ צ ח צ ח ו ת נפשנו המעלה ערי זהב על לבושנו (שם כה, 193). למען תגלגה עצמותי ואשביע כ צ ח צ ח ו ת נפשי (קונץ אגרות בוקסטורף, אגרת לו, 239). כי הכל מתוקן להם לפי חקם להשביעם כ צ ח צ ח ו ת ביושבי ביתה (ר״ע מן האדומים, מאור עינים א, כג.). וישעיהו ע״ה אשר דברותיו צחות והשביע כ צ ח צ ח ו ת [3]) נפשנו המשיל הקב״ה בנקמו מאדום לדורך בגת וכו׳ (עמנו׳ מרגשים, מחק ספחים, 37).—ואמר הפיטן: סגלת שבת לשמור כענוג להשביע כ צ ח צ ח ו ת נפוחי נשמות (אזהרות ר״י״ל בר לאונן, יג.). — ואמר המליץ: דבריך אמנון נעמו מאד וישביעו כ צ ח צ ח ו ת נפשי (מפו, אהבת ציון י, 80). — ב) ״צַחְצָחוֹת בּמשמ׳ פררות זהר

[1]) [כך, כלשון צְחִיחָה, יבש וצמאון, הבינו את המלה גם הפרשנים העברים וגם רב התרגומים הקדומים, אלא שהיו שחשבו על הארץ (ארץ צחיחה), על הזמן (ת״י: שני בצורתא), על צמאון הנפש לדבר (השבעים: σου· ἡ ψυχή ἐπιθυμεῖ, כאשר תתאוה נפשך) וכדו׳. אבל הוולג׳: splendoribus, כלו׳ צַח־צָחוֹת, אורות צחים, זהרים, וגם כמשמ׳ קרובה לזו דוקה כאה המלה במחמ״א, ושם אף כמשמ׳ צַחְצָחֵי מים.]

[2]) [לפי ההבנה השונת בפסוק שבישע׳.]

[3]) [קרוב למשמ׳ ג), עי׳ לקמן.]

וזיו נאצלות, כספרי הקבלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמזן נסתרות שמבראשית שהם סוד ה צ ח צ ח ו ת העליונות הנעלמות בשורש השרשים וכו׳ (ר׳ אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער הקדושה ז, קכח.) והיו אלה ה צ ח צ ח ו ת עומדות ברומו של עולם הגבה למעלה יותר מן הטבע הרבה מאד עד אין חקר (רמ״ע מפאנו, אמר׳ עהורי, אם כל חי ג ג). השער האחר עשר ה צ ח צ ח ו ת (הוא, פלח הרמון, שער יא, לז.). ולהבין ענין מציאות ה צ ח צ ח ו ת הנז׳ צריך לדעת איך שמ״ה הוא יודע כל הנמצאות וכו׳ (הוא, עסיס רמונים יא ז, לט.). אחר שנתבאר ש ה צ ח צ ח ו ת יהיו למעלה מכ״ע תהי׳ לנו להסתפק במה שאמרו בתיקונים וכו׳ (שם שם ז, לט:). כי כאשר עלה רצון לפניו להאצילם הנה נצטיירו מציאותם ה צ ח צ ח ו ת הרקות הנעלמות וממציאות הדק ההוא נשתלשלו המדריגות (ר׳ ישעיה הורוויץ, של״ה, בית ה׳, אמשט׳, ד:). לפי שלא נודעו ה צ ח צ ח ו ת שבראשו במה הם ומה הם (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, מס׳ עתיק׳ א). —ג) ״כמשמ׳ צַחוּת הלשון: ואם (ילדה האשה) זכר הוא משיבך כ צ ח צ ח ו ת בן ילדה, לשון יפה ובמיטב הגיון ועיניו כלפי מעלה (א״ב של בן סירא, אות א, אוצר מדרשים לאייזנשטיין, 44). — ואמר הפיטן: ארתי ורבעי זריתני צרפתני כל תמצא, ה׳ חקרתני אח ואחות ו צ ח צ ח ו ת כלעג לשון אין בינה (ילחק, יחניאלו, סליח׳ יום ה). —ד) ״אולי כמו צַחְצוּת, מפת מים, ואמר הפיטן: עלימו תטף מלתם כמלקוש צ ח צ ח ו ת (לפרח הגעים, גנזי שכטר ג, 298).

״צַחְצָחִית, ס״נ, — כמו צַחְצוּחִית: נפל לתוכו שמן אע״פ שהקפיאהו הרי זה מטמא ומטמא שלא כרצון לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צ ח צ ח י ת (רמב״ם, טומאת אוכלין עו ד).

״צַחְצָן, ת״ז, נק׳ צַחְצָנִית, — אולי כמו שַׁחְצָן: מתוך שהנשים צ ח צ נ י ו ת מתירתן להראות (את התכשיטים) לחברותיהן ומחלכות בהן ארבע אמות, אבל אנשים שאינן צ ח צ נ י ן מותרין וכו׳ (המרומה, שבת רלע).

צחק [1]), ממנו ״מְצַחֵק, צָחֵק, צְחֹק, ״צַחְקָן.

[1]) בערבי צ׳חכ [a]), בסורי גחך. [כן כלשון חז״ל גחך וגם דחך, וכן נולד מתוך עחך (המקביל לשרש

[a]) ضحك

צָחַק, פ״ע, צָחֲקָה, צָחַקְתִּי, צָחָקְתְּ, יִצְחַק, יִצְחָק, תִּצְחַק. — צָחַק הָאָדָם, יצא מגרונו קול צְחֹק, lachen; rire; to laugh: ויפל אברהם על פניו וַיִּצְחָק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד (בראש׳ יז יז). וַתִּצְחַק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צָחֲקָה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי וכו׳ ותכחש שרה לאמר לא צָחַקְתִּי כי יראה ויאמר לא כי צָחָקְתְּ (שם יח יג–יה). ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יִצְחַק לי (שם כא ו).—ובתו״מ: למה את מסתכל בי צריך לך צ ח ק הפליג עליך ¹) (ירוש׳ ערובי׳ ה א). באותה שעה התחיל עשו צוות ואמר בא וראה מה עשה לי התם הזה וכו׳ לא די ש צ ח ק לי עד שמכרתי לו את בכורתי והנה עתה לקח ברכתי (מד״ר דבר׳ א). — *צָחַק כפלוני, כמו לפלוני, לעג לו: אפשר שיש לזה שמן כמאה רבוא, דומה שׁ צ ח ק ו בו יהודים (ספרי דברי שנה). בני מדוע צ ח ק ת בי, לא כך אמרתי לך שבזה תדרך אכנס לעיר שהיא קצרה וארוכה (ר׳ יהושע, דא״ר ו). —*ובמו פִּעֵ׳, צִחֵק, שִׂחֵק: על כל רב ביתו לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי ל צ ח ו ק עם בניו ועם בני ביתו (מד״ר אסתר, והשתיה כדת).— ובסהס״א: ביושב אצל אביו לאכול צריך להושיב השלחן שיהא צד שבו קבוע המכעת מבחוץ פן י צ ח ו ק התינוק במכעת ויגעגע השולחן (רשב״ם, ב״ב קנז:, ד״ה היכא דאיכא). כי לא טוב ל צ ח ו ק באמנה כלי מעות על הדף בשום אופן (רי״א מודינה, אלדד ומידד, סור מרע, פרק ד). — ואמר המשורר: ויצחק אשר ת צ ח ק האדמה בלכתו בת ותעז ותתגאה כעוז בגאותי (רשב״ג, ידידי מעו, כרודי, 28). אם הזמן י צ ח ק לך אל תהי מאמין בו (רמב״ע, תרשיש ס, 75). יעלת חן ממעונה רחקה, אהבה כעס ולמה צ ח ק ת, צ ח ק ה על בת אדום ובנות ערב המבקשות לחשק דוד חשקה (ר״י הלוי, יעלת חן, סעה״ש 107).

—פִּעֵ׳, מְצַחֵק, צִחֵק, צַחֵק, צַחֶק, יְצַחֵק. — צִחֵק הילד וכדוי, עסק במעשה של מִשְׂחָק, spielen; jouer; to play: ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מְצַחֵק ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה (בראש׳ כא ט-י). — ואדם בא בשנים: וישב העם לאכל ושתו ויקמו לְצַחֵק (שמות לב ו). — וְצִחֵק את פלוני, צִחֵק יחד עמו: והנה יצחק מְצַחֵק את רבקה אשתו (בראש׳ כו ח). — ולפני פלוני, שפלוני יראה: ויקראו לשמשון מבית האסירים וַיְצַחֵק ¹) לפניהם (שפט׳ יו כה). — צִחֵק בפלוני, הֵתֶל בו, עשה בו מעשים לשם שעשועים או לעג: ראו הביא לנו איש עברי לְצַחֶק בנו בא אלי לשכב עמי (בראש׳ לט יד). בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לְצַחֶק בי (שם שם יז).—היה כִּמְצַחֵק בעיני פלוני, חשב פלוני כי הלה אינו מתכון אלא כדי לצחק בו: ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי׳ את העיר ויהי כִמְצַחֵק בעיני חתניו (שם יט יד).—ובתו״מ: הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר פסים לאחרים דברי רשב״ג ותכ״א רצה מ צ ח ק בה עד שתכתוב לו מהיום ולכשארצה (כתובי עט.). א״ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאילו מ צ ח ק (משום ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ נג). —ובמו קל: כשנולד יצחק היו אומ׳ נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים, והיה ישמעאל מ צ ח ק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר״ש בן יוחי, תוספת׳ סוטה ו ו). התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא מ צ ח ק, אמר להם ר׳ עקיבא אתם למה בכיתם, אמרו לו ואתה למה אתה מ צ ח ק (ספרי דברי מג). עקיבה לעולם אתה מתמיה שאתה מ צ ח ק ואנו בוכים (שם שם). לכך אני מ צ ח ק, ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (ר״ע, מכות כד:). —ואמר המשורר: והמות מ צ ח ק לנגדנו כפה רחב וארך (ר״ש הנגיד, יהוסף, כרודי, 62). וזמן מ צ ח ק בם, הכי פתאום הפך חבורתי לגרושין (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 73). לקום ששון לחי עפרה צבי חן ושור שמש בפניה מ צ ח ק (עמנו׳, מחב׳ ז, 56). — ואמר המליץ: חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו

---

¹) [ולפני זה באותו פסוק: קראו לשמשון וִישַׂחֶק לנו.]

צחק ביתר דיוק. אך לא נשמר במקורות) א ח ך, וצורה זו הרגשה כבנין אַפְעֵ׳ של ח ו ך, ונוהגות אף בעבר׳ היום צורות כגון חִיֵּךְ. חִיּוּךְ, ומקור השרש הוא בחקוי קול הצחק. כתיב אחר של אותו שרש הוא שׂ ח ק, עי׳ שם. ובארמי בא גם צחק, וכן באוגריתי.]

¹) [עי׳ פָּלַג, חִפֶּע׳, הערה בעמ׳ 4931.]

צחקו ומחלבו יעידו מה ענינו (נ"ז, נ"ם יט לג).
—"וגרם שאלוני יִצַּחֵק, ואמר המשורר: ושועו יעליץ לב המאונח ונרכתי תצחק עין מכבח (למוכן עד, נ:זי סכטר ג, 317).

—הפע', *הִצְחִיק, — עורר צחוק, ובינ' מַצְחִיק, מעורר צחוק, מַגְחָךְ, lächerlich; ridicule: ridiculous. נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

—התפ', *הִצְטַחֵק, — פרץ בצחוק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

צְחֹק, ש"ז, — פְּעֻלָּה טבעית של קולות פחות או יותר חזקים נדחפים ע"י זעזועי מיתרי הקול זה אחרי זה מגרון האדם מפני שמחה או תמיהה של רצון או של לעג בצרוף בויצה מיוחדה של הפנים, Gelächter; rire; laughter: ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (בראש' כא ו). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לִצְחֹק וללעג (יחזק' כג לב).—*ובבלל, פעלת הצוחק והמצחק: מצחק, אין צחוק אלא עבודה זרה (ר' עקיבא, תוספת' סוטה ו ו). אין צחוק האמור כאן אלא ירושה, כשנולד יצחק היו אומ' נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים. והית ישמעאל מצחק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר"ש בן יוחי, שם שם). — ובספהמ"א: והשינה שהיא שלמות החי בתקנת המזג והמלאכה לשלמות מחית האדם, והצחוק שהיא סגולה לאדם, ובן הרוגז (פרוש ס' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, סה). —ועי' שְׂחוֹק.

***צַחְקָן**, ש"ז, — מי שדרכו לצחק ולצַחֵק באחרים ולהתלוצץ בהם: יפה צורה צפניו עגולות ועיניו שחורות והוא צחקן (ראב"ע, ראשית חכמה, שער ז, מזל מונה). — ומי שעוסק בְּמִשְׂחָק, שַׂחְקָן: ובאמת עצה טובה קא משמע לן יכתביה הצחקנים על לבם תמיד כי לא טוב לצחוק באמנה בלי מעות על הדף בשום אופן (ר"א מודינה, אלדד ומידד, סור מרע, פרק ד). ומה תאמר על שיר יפה אף נעים ראתה עיני נגד הצחקנים מעשה ידי אחד מהגאונים מספר על רעתם (שם ה).

צחר [1], ממנו צַחַר, *צָחַר, צָחֹר.

[1]) בערבי צחר, גם במשמ' גון לבן נוטה קצת לאדם.

צַחַר, ש"ז, צַחַר, — עצם גון הצָחֹר, לָבָן: דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וצמר צָחַר [1] (יחזק' כז יח). — ובספהמ"א: ותארתי את הצמר בבנויו ואמרתי ואמרתי והצחר תלבש (רסע"ג, ספר הגלוי, התרגום העברי, קסח). *וחטאי נעורים היו כתולע אדומים והפכו בצמר צחר והלבינו הכתמים (רס"ע פלקירא, המבקש, ע.). — ואמר הפיטן: יום יבקע צדק כשחר, יום יבדיל בין תולע לצחר (ר"י הלוי, אלהי מעמיו, דיואן ג, 286). מאיר השחר, פְּאֵר לצחר, ברכתי בחר, ברכו (אהליב גרני מבה, אור עט, קונטר' הפיוטים ז, 3). גם את תהי בראי וצחר צמר, תטהרי נדה בשק חוגרת (כנף רננים, נג:). — ואמר המשורר: ותמאי הלבן כמו צמר צחר, ותאיר את אורי כמו אור השחר (ראב"ע, נאוינ', כהגא ח, 31). כי נראת כעפעפי שחר, אז נדע מה ילד יום, יום ענן או יום צחר, רוח צח או תלאובת חם (יל"ג, הילדות והבחרות, כל שירי ה, 71).

***צָחַר** [2], קל לא נמצא.

—פע', צִחֵר את הצבע, —הלבין אותו, הפך אותו ללבן; ואמר הפיטן: להלבין בשלג שנים, לצחר בצמר אודמים (משלם בר קלונימוס, מי יחנה, יוצ' יוה"כ). — וכמו בִּקֵּר: ועתה אם אתה תשחר לבקר ולצחר (ר"י קמחי, ספר הגלוי, כו).

—הפע', הִצְחִיר, —כמו פע', הלבין, ואמר הפיטן: מחול ומחוק כל רשע והצחר כתמי מעילה (בנימן בן אברהם מהענוים, ביום הלבנת צבעי, מחז' איטל' ג, לה:). מערב עד אמש, את פניך אשחר, הנכפה כמו חרמש, את חטאתו הצחר (הנ"ל, בת עמי, שם שם, קמז:).

צָחֹר, ש"ז, מ"ר נק' צְחֹרוֹת — אָתוֹן צְחֹרָה, לבנת השערות, weiss; blanc; white: רכבי אתנות צְחֹרוֹת [3] ישבי על מדין (שפט' ה י). — ובספהמ"א:

[1]) כך בנסחה המסורה. ולא נתבררה בודאות כונת המלה. עקילס כנראה ראה בה שם מקום והעתיק Σοόρ והשבע' μιλήτου. וכך ת"י עמר מילת. [והיו שפרשו במשמ' לבן. [ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [בעל שגזרו הפיטנים מן צַחַר, צָחֹר.]

[3]) ת"י דחשיקן בכל מיני ציורין. מעקילס לא נשאר תרגומו. [ולפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ' 28 ופרושו לאיוב עמ' 12 בהערה, גם צחרות,

גועי העצים ההם צחורים הם (בצבע הדשן) (גוטלובר, ממלריכ, 42). — ואמר הפיטן: השחורות צחורות, החשופות אטורות (כ"א קליר, אין לשומם, יול' פכם). בני ביחך וחוריך, הגם חור סחוריך, בית מדין צחריך, משכני אחריך (שלמה הבבלי, אור ישע, יול' א פסמ). — ואמר המשורר: סניף קיצות יצאו לקראת לילה ואם הלילה צחור, אנשי לבכית יקבו לשם כי יקבו פניו בפני חור (רשב"ג, אל יגאלו, דוקס סז). וכל נפש במעלתה תכונן ותבדיל השחורה מצחורה (עמנואל, מחב' מ, 62).

א. צִי [1], ש"ז, מ"ר צִיִּים, צִים, — אֳנִיָּה, סְפִינָה: וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל וְצִים [2] מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד (במד' כד כג–כד). ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לְצִיִּים [3] הקימו בחיניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי' כג יג–יג). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וְצִי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בַּצִּים [1]) להחריד את כוש בטח (יחזק' ל ט). אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לְצִיִּים [2]) (תהל' עד יד.) ובאו בו צִיִּים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). —ובמהמ"א: וקמתי ונסעתי מארצי, ועזכתי נוה רבצי, ורכבתי על צי (כ"י חריזי, מחב' ג, 28). וירצפו יושבי רומה את קרקע הנהר ולא יבאו ציים שם למלך בבל (יוסיפון, גינצבורג, יג). שבה אותם (את ארבעת החכמים) השליש אבן ראמאחין אשר שלחו המלך עבד אל רחמן מלך אספמיא ממונה על הציים והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בו בארץ אדום ובארץ יון (מאמר על סדר הדורות לר' סעדיה בן מימון ן' דאנאן, סמלה גנוזה, כח:). — ואמר הפיטן: ראה לחצי, רפא מחצי, גדור פרצי, ומים צי א לאור תוציא (רמב"ע, אכי חמה, איגר 63). צי איך יהלך מבלי רב חובל (עת שערי רחמים, פליט' לו"ג, סדור אלם לונה, מקכה.). — ואמר המשורר: לזכרו ירדו הים ואישים

וגם מדין (צ"ל מִדְיָן) וגם שיחו (צ"ל שוחו, שוּחַ) שמות ארצות הם, והכונה: גם רוכבי האתונות של ארץ צחרות (היא צחר שביחזקאל כז יח, ועי' בהערה הקודמת) וגם היושבים על בברי מִדְיָן וגם הולכי דרכים בארץ שות, כלם שם, בין משאבי המדבר, ישבחו את צדקות (נצחונות) ה' בקול תוקעים בחצצרות. והרי צחרא [a]) במשמ' מדבר, גם בשם של ארץ מדבר ידועה (Sahara), שבית אף בערב'.—ובבבלי (עירוב' נד:) נדרש: רוכבי אתונות אלו ת"ח שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, צחורות שעושין אותה כצהרים וכו'. ובבבלי (ברכ' לא:) כתוב כפי נוסחת הספרים: מאי זרע אנשים וכו' ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים, כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ ולא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיתור ולא חכם ולא טפש וכו'. אבל בגרסת כ"י מינכן (עי' ד"ס) ושל הערוך רק (אחר: ולא גוץ): לא אוכם ולא חיור לא חכם ולא טפש. ובלי ספק אין צחור אלא ט"ס, אולי במקום גיחור הבא גם שם בגמרה אח"ב (נח:): ראה את תכושי ואת הלווקן ואת הגיחור וכו'.]

[1]) אמרו החדשים כי זו מלה מצרית עתיקת צאי, ובמו"ב בקפתית צָאִי.

[2]) כך נוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

[3]) [כל המאמר קשה, ועל כל פנים אין נושא במ"ר לפעלים תקימו, עוררו. ועל כן נראה שלמ"ד של לציים שרשית היא, והכונה: עם (של) לְצִיִּים (או של לצי־ים) בנו והקימו את בחוניו וכו'. וברור ש„עם לציים" זה, הוא כנוי לעם שעל חוף הים או מנוסעי ימים, שישב בארץ בזמן קדום. באשר „זה העם (היושב בה בעת) לא היה". ועי' בהערה 2 לקמן.]

[1]) כך בנוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפית.

[2]) כך בנסח' המסורה, וכבר אמרו הקדמוי כי הנסחה משבשה. ואולי עמל, אנשי הספינה, וציים במשמ' צי אדיר. [ואחרים נסו לחלק את האותיות לעם לציים בחלקה אחרת: לְעַמְלְצֵי יָם, כלו' ל(דגים) החלקים שבים, ע"פ הערבי אַמְלַץ [a]) במשמ' חָלָק (משרש מלץ); ואמנם קשה הצורה בעבר', וביחוד חלוף האי בעי.

ואולם אין הלויתן חיה מן החיות שבמציאות, אלא (עי' טורטשינר, ס' איוב לפרקים מ–מא) הוא דמות אלהית שבעבר, שר הים משרתו ובן לויתו האלהי של האל הבורא, שצורתו צורת נחש, ושמרד ברבו ונהרג על ידו. ולאו דוקא לדגי הים, אלא לעם קדום, של נוסעי ימים, מזרע בני אדם או מבני האלהים, נתן האל את גופו למאכל, ועם זה הוא הנקרא לציים (בלמ"ד שרשית), או לצי־ים, והוא כנראה שנזכר אף בישע' כג יד (עי' בהערה הקודמת). וצ"ע.]

[a]) صحراء

[a]) أملص

רכבו צִיִּים, ובשמו צלחו מדבר וגזרו מהלכי ציים, ומפחדו עלי כל חי לפניו יכרעו ציים (רמצ"ע, תרסים ח, 24). אמרו לרוכבי צִיִּים ביִם דמעי, גם דברו רבות לרב חובל (סוח, סס ז, 61). יזכר גבר בימי חייו כי למות הוא לקוח, ולאט יסע כל יום מסע אבן יחשב כי ינוח, דומה אל איש שקט על צִי אך ידא על בנפי רוח (יוכר גבר, סעה"ס 71). עבר נתיב אשר לא צִי עברו כרגליך ולא עיט ידעוּ, לבקש את מזוניך ובו' (עבר נתיב, גנזי סכער ג, 210). —ואמר המליץ: לפי עדות האחרונים אין להם רק ח' צִיֵּי אדיר (קריגסשיפע) ועשרה שודדות בים (קאפער שיפען) (ר"ס נלוק, סניני עולם ג, ט:). כים הולם היה בשנת תקנ"ו י"ז אניות גדולות (ליניען שיפע) עשרים ספינות ב"א מחזקת ארבעים קני רעם (קאנאנען) וב"ב אלף אנשים ובשנת תק"ם גם ב' צִיֵּי אדיר (קריגס שיפען) טובים מאד (סס ג, ח.). — ובזמן החדש התחילו להשתמש בִמלה זו במשמ' קבוץ של ספינות של ארץ אחת, צי מסחרי, צי מלחמה, fleet; flotte; Flotte: ויהי כאשר היתה מצרים למס עובד לממשלת רומא ואעליוס גאליוס הפקיד נגיד אשר במצרים בנה צִי אדיר (איינע פלאטע) למען יוכל להוליך את צבאותיו אל ארץ ערב (גוטלובר, ממלכים, 175).

ב. **צִי**[1]), ס"ז, מ"ר צִיִּים,— מין חיה דרה בחרבות וביוצא בזה, ולא נתברר בודאות לאיזו מהן קראו לפנים בשם זה: ורבצו שם (בבבל החרבה) צִיִּים[2]) ומלאו בתיהם אחים (ישע' יג כא). ופגשו (באדום החרבה) צִיִּים את איים ושעיר על רעהו יקרא (סם לד יד). לבן ישבו (בבבל החרבה) צִיִּים את איים וישבו בה בנות יענה (ירמ' נ לט). לפניו יכרעו צִיִּים[3]) ואיביו עפר ילחכו (תהל' עב ט).—ואמר הפייטן: סחי ושחי מעי לספלת רמות, ושבנו צִיֵּי רָמוֹת במעון ירוסות (רקע"נ, אני נתקתי, קינ', סדור רקע"ג, תעז).—

---

[1]) עי' הערה שלאחרי זו.

[2]) בזמן עקילס כבר לא ידעו לאיזו חיה היתה הכונה במלה זו, והעתיק המלה בצורתה SIIM. כך העיד הידונ'. ויונתן תרגם תמוון, אך לא נודע מה הוא, ופרשו שהיא הנמיה. אך אין כל זה אלא השערות בעולם. והעיד ריב"ג כי המפרשים הראשנים פרשו כהמלה הערב' צ ד י, והוא עוף הלילה שיושב בחרבות.

[3]) [והעיר המחבר בגליון התנ"ך: גויים או איים?]

ואמר המשורר: פאת עולם יאחז שיר נבונים, ונביא מבלי ציים ואיים, יתנו שוכני עי כם זמירים, ורנה יפצחו צִיִּים ואיים (רמצ"ע, תרסים י, 85).

*צִיב, מִמְּנִי א. צִיב, ב. צִיב.

א. ***צִיב,** ס"ז, מ"ר ציבים, — במו סִיב, החוטים של הקרום הפנימי של עץ התמרה וכדו' שמתחת לקלפה, fibre; tille; Bastfaser: עיר שיש עליו בזית בשר הנוגע בְּצִיב היוצא ממנו ובשערה שבנגדו טמא (חולי' ט ד). מנין לעשות שאר כלים כבגדים, ת"ל טמא, יכול יטמא אדם וכלי חרס, ת"ל בגד, בגד הוא מטמא ואינו מטמא אדם וכלי חרס. מנין לרבות הַצִּיב היוצא ממנו ושערה שכנגדו, ת"ל טמא (ספרא ויק, שמיני פרשה ד). כי אין חרצובות לסותם ובריא אולם ובו' אין להם צִיבִים של עוונות שימותו בהם אלא אלו הבריאים ליום הדין (רבנן, מד"ר שמות יז). — ואמר המשורר: תתפאר בעגלות צביך, ותציק אותי בצוביך, ממני תלקט ציביך ותבשל בו צִיבְךָ[1]) (עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר יד, סו:). ועי' צִיב־חַר.

ב. ***צִיב,** קל לא נמצא.

— פִּעֵ', *צִיֵּב,—קשר בציב, בחבל של ציבים: כי אין חרצובות למותם ובריא אולם, לא חרחרתים[2]) בחלאים ולא צִיבִיתִים (צ"ל ציבתים)[3]) בעונות אלא ובריא אולם, עשיתים בריאים באולם (מד"ר ויקר' יז).

---

[1]) [ע"פ הארמי שבתו"מ: ולא אמרן אלא דלא שרא ביה ציביא אבל שרא ביה ציביא לית לן בה (ב"מ כט:).]

[2]) [נ"א: הרהרתים, ערערתים.]

[3]) [בדפוסים: ציביתים, צבותים, אך כנראה הנכון ציבתים, בי את לשון הכתוב צוכות (שבתוך חרצבות) שהוא לשון קשירה, דורש התנא. ואמנם גם במקום בעוונות נמצא נ"א: בעינות (ועי' עַיִן במשמ' חֹר, טבעת של עין בעל, לעיל עמ' 4446), ואפשר לפרש אף חרחרתי בלשון חר. ומ"ב פרש: לא הרחרתים ופקדתים בחלאים רעים ולא צביתים מלשון וצבתה בטנה, ע"ב. והעיר ש' קרוים (השלוח כח, 208, בהערה): ועדיין אנו צריכים לפרושו של הערוך שפירש עונות מלשון חוטין ובבלים ופירש „צביתים — לא אסרתים יחד" (עי' מוסף הכד"ג), והמליצה יפה עד מאד, כי החולי אוסר וחובש את האדם בככבלים ובמוסרות ובו',

ג. ־ציב,[1]) ס״ז, מ״ר ציבים, — שְׁבָבִים, קִסְמֵי עץ. ואמר המשורר: מסני תלקט ציביך ותבשל בו ציביך (עזרא סנגלי, תוכס׳ מוסר יז, פו:).

*צִיב־חַד, צִיבְחַד, צִבְחַד, צבעד (וכט״ס ציבחר, צבחר), — צִיב אֶחָד מדבר, רק חוט אחד מן חמקעת, וכהשאלה: מעט, מקצת, (מן) wenig; peu; a little, few: אם אין את מוותר ציבחד[2]) לית עולמך יכול קאים (מד״ר ויקר׳ י). אמר לו (החולה לרופא) אם שחית עוד צבחד[2]) נפשי נפסקת (מדרש תהלים ו). — ואמר הפיטן: צבחד[2]) הנאמר, די לנו למשמר (תנכית אליקים ריאיטי, אסמתה אמללת, לפורים קטן, אילת השחר, 96).

*צִיג, ס״ז, כמו ציגה, — צעד של האדם הַצָּג, המתיצג. ואמר המשורר: פרוף אריגנו, צדק ענה הגיגנו והאלף וצלע נחוגנו, לעתים וידרכו ציגינו[3]) (רסע״ג, אחל מכון בניני, הורית הקורא, דרכנורג, 140).,

*צִיגָה, ס״נ, — סה״ס מן צוג, פְּעֻלַּת הַצָּג, עמידה. ואמר הפיטן: פולצו פרחיה כזה יוס ציגתם פני כס איום, קול דכובם ירחישו כהיום (ר״א קליר את מיל, קרוב׳ א כ״ה). פדני מחיל ורעד, פלטני ולא אמעד, צעדי הכן מכעד, ציגתי ככל צעד (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, קל). צבע והורית קשר בראש, המשתלת, ציגתו אמן כנגד בית שלוח (משולם בר קלונימוס, לעד לילך, עבודת יוה״כ, אמיץ כח). עשה ירח עונג וחדש זורת, פלס למועד, פקודת מועדים להעד, צעד חדשים ושבתות, ציגת ימים ושנים ועתות (תאמת אור, יול׳ סנת ר״ה, מחז׳ איטלי׳ א, ס.). חי סוף מזבונתו לנות מנעתו ולאכן יום צגתו[4]) בארץ מולדתו (ימיד מקדס, יול׳ מסח, הגדת מלויכה ומנק׳, כ״י בריט׳ מוז).

צִיד[1]), ממנו ב. צַיִד, א. צִיד, א. צֵידָה.

א. צַיִד[2]) ס״ז, צָיִד, סמ׳ צֵיד, ככי צֵידִי, צֵידוֹ, — א) מלאכת מי שהולך לָצוּד חיה או עוף, Jagd; chasse; hunt(ing): ויהי עשו איש ידע צַיִד איש שדה (בראש׳ כה כז). ועשו אחיו בא מִצֵּידוֹ (שם כז ל). — גִּבּוֹר צַיִד, מי שהוא חרוץ ומהיר במלאכה זו: הוא (נמרוד) היה גבר צַיִד לפני יי׳ על כן יאמר כנמרד גבור צַיִד לפני יי׳ (שם י ט). — ב) ומה שתפס האדם בְּצֵידוֹ: ויאהב יצחק את עשו כי צַיִד בפיו (שם כה כח). וצא השדה וצודה לי צָיִד[3]) (שם כז ג). וילך עשו השדה לצוד צַיִד להביא (שם שם ה). קום נא שבה ואכלה מִצֵּידִי בעבור תברכני נפשך (שם שם יט). הגשה לי ואכלה מִצֵּיד בני למען תברכך נפשי (שם שם כה). ואיש איש וכו׳ אשר יצוד צֵיד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרי יז יג). לֹא יַחֲרֹךְ רמיה צֵידוֹ[4]) והון אדם יקר חרוץ (משלי יב כז). — ובמהמ״א: אם לא ימצא (עשו) ציד יביא מן הגזל (רש״י, בראש׳ כז ה). מה דג זה הבא מן הציד[5]), רצה לאכלו צלי שלוק מבושל אכלו, כך אשתו של אדם וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ

ע״ב. אך לעמת זאת יתכן שעקר הדרש: ערערתים בחלאים (כלוי במחלות) וציבתים בעינוי׳, כלו בעִנּוּיִים, וצ״ע. והפעל ציבתים נוצר לשם הדרש בלבד.]

[1]) [עפ״י הארמ׳ שכתו״ם.]

[2]) [כדפוס ברי״ש במקום דל״ת.]

[3]) [ז׳ שמין, שהוציא באחרונה שיר זה של דסע״ג על מספר אותיות הא״ב עפ״י כתבי יד(Saadya Studies, הוצ׳ דוונטל, עמ׳ 206 וכו׳), מבאר: אל ירושלם (הוא האלף והצלע, עפ״י יהושע יח כח) נהגנו, כהגינו (עפ״י נחשב כצג באיתון, מוס׳ יוה״כ) ירדכו שם לעתים קבועות. ואולם יותר מתאים לפרש: לעת המועדים ידרכו שם צעדינו.]

[4]) [מנק׳: צְגָתוֹ.]

---

[1]) כערבי׳ זוד a), וכן בארמ׳ וסורי׳.

[2]) בערבי׳ ציד b).

[3]) כך הקרי, הכתיב: צידה.

[4]) [התקשו הפרשנים בפסוק זה; ואולם כל המתגם קשור הוא אל הנאמר על האיש, שאשת זרה צרה את נפשו, כגון: ואשת איש נפש יקרה (בעקר: יְקָרָה, הא ספיק, את נפשו של האיש שהיא קיראת לו אהובה ויקרה) תצוד, היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה וכו׳ (משלי ו כו–כז). וכן נאמר כאן, ובשאלה: (כלום) לא יַחֲרֹךְ (האיש אשר אשה) רמית צידו? וכמו שנאמר שם בהמשך: ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (שם שם לא). כן כאן: והון אדם יקר חרוץ, כלומר וכל הונו של האדם ה״יקר״ הזה כלה ונחרץ ואיננו. — ועי׳ גם במאמרים על פסוק זה המובאים בדגמאות לערך צָיִד.]

[5]) [כתלמו׳ (נדר׳ כ:): מבית הצייד, ואולי גם כאן הכונה: מן הצַיָּד.]

---

a) زود b) صيد

ז, 81). — ואמר הפיטן: דק קראות איש דמים לציד ציד עשות לו מטעמים וכו' הכא מבוא כטרם ציד מציד יבוא תם כמטעמיו חש לבוא (ח״מ עקוד. מנעמים ליה״ח סדרים, גנזי מכמר ג, 39). כציד דבק בוגד ומועל (ר' שמואל, שיר השירים, שם שם, 69). — ומ״ר, ואמר הפיטן: קומם ארון ובדיו והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצידיו יאכל פרי מעבדיו (באשמורת הבוקר, סלימ' ג טשי״ת).

ב. **צֵידָה**, ש״נ, צֵדָה, כנ' צֵידָהּ, צֵידָם, — מה שהאדם לוקח אתו מזון וכדו' לדרכו: וכל לחם צֵידָם יבש היה נקדים (יהוש' ט ה). ויקחו האנשים מִצֵּידָם (שם שם יד). — וככלל מזון: ואת מניהתי עדי עד פה אשב כי אותיה צֵידָהּ ברך אברך אביוניה אשביע להם (תהל' קלב יד–יה). מי יכין לערב צֵידוֹ [1] כי ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל (איוב לח מא). כימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וכו' ואעיד ביום מכרם צַיִד (נחמ' יג יה). — ובמהמ״א: כשירצה הקב״ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ (פדר״א ה).

א. **צִיֵּד**, קל לא נמצא.

—התפ', הִצְטַיַּדְנוּ, — הִצְטַיֵּד האדם את הלחם וכדו', לקח אותו אתו לְצֵדָה לדרך: זה לחמנו חם הִצְטַיַּדְנוּ אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים (יהוש' ט יב). — ובמהמ״א: ווכו לבותם ונכחרו תצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר״י ח״ם, מו״ה, הפריפות ז). — ואמר המשורר: ונחקורה ליוקר המציאות וזילותם ועתות המכירה, ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו', מחב' ח, 61). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה (שם שם). — ובהשאלה: אין לי טוב כי אם להתערב עמו במלאכתו ובין כך אצטייד מיופי אשתו (שם, מחב' ז, 55). — ועי' ה. צִיר, התפ'.

—קל, *צָד, — כמו התפ': שנטלו עמהב צד ואמרו אלו שצדנו מארצנו (כלה רבתי ז).

—פעי, *צִיֵּד, צייד, — צִיֵּד את הספינה בחבלים וכדו', הכין את הנחוץ לה [1]) ausrüsten; equipper; to equip: וצידו הספינה בחבלים יתירים (מהר״ם רוטנבורג, שערי תשוב' ג רלד).

ב. ***צִיֵּד** [2]), — כמו צוד, קל לא נמצא.

—פעי, *צִיֵּד, — צָד, רדף, נסה ללכד, ואמר הפיטן: עֲבָדים חשך לי ליום אידם, חלקי ואביה כנאצם בחידם, חדשים מקרוב עמי בצידם, חסדו כקים עקרב תמו לידם, חשב לצידם כבול שמיני לגידם (ר״מ קליר, זכור איבה, קרוב' ת״ב, מחז' איטל' א, קפט:). צהל בוגים צפן לתעניגים צִיְּדוֹ כקניגים צלצל וחגוגים (מאיר, איכה הבהר, יוצ' שבת ר״ח).

—התפ', הִצְטַיֵּד, עי' צוד.

צַיָּד, ש״ז, מ״ר צַיָּדִים, — מי שעסקו הוא לצוד צַיִד, Jäger; chasseur; hunter: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' ודיגום ואחרי כן אשלח לרבים צַיָּדִים יצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ' טז טז). — ובתו״ש, אף מי שצד דגים וכדו': הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו״ק ג ה). יוגבים, אלו ציידי חלזון ממולסות של צור ועד חיפה (רב יוסף, שבת כו.). משל לצייד ששולה דגים מן הים וכו' (ב״ק מח:). מאי דכתיב לא יחרוך רמיה צידו. לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר״א בן עזריה, ע״ז יט.). נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי (רב יצחק, חולי סג:) לציפור שהיא נתונה ביד צייד וכו' (ר' חנינא, מד״ר ברא' יט). מהו מפח יקוש. ממצודתו של צייד (תנחו' בובר, נשא כד). — ובמהמ״א: לוח של ציידים שצדין בו העופות (ערוך ערך מדף). בראש חשפשף שבראש קנה של ציידין (שם ערך ממסף). כי דרך הציידים שיצודו עופות שיעשו להם כויה בשרש הכנף ובזו ואותו הצייד שהוא בעל רמיה לא ישאל לו צידו בידו עד שיעשה לו כויה (ר״י בן נחמיאש, פי' משלי יב כז). ואם היה

---

[1] ואולי זה מן א. צֵיד.

[1]) [ונוהג היום גם ש״ז צִיּוּד, ובפרט ציוד מלחמתי וכדו'.]

[2]) [והיו שהניחו שרש ציד (כבערבי) במקום צוד אף לש״ז צַיִד, ולשם העם הצידוני. ואלה דברי ר״י חיוג: והשרש צִיד צידוני שהוא מן צַיָּד צידים (ספר דקדוק. דוקס, 58).]

צ י י ד ואמר לו (הבורח מבית האסורים) בטל מצודתך והעבירני נותן לו כל מה שהתנה עמו (שו"ע חו"מ רפד ז).—ואמר הפיטן: מאור חשך וגם ששך במו בדור צנפני וגם צ י ד שלח יד והצפיר והשעיד (רשב"ג, שעה נאסר, שלימ' יז תמוז). — ואמר המליץ: נודע ל צ י י ד י חיות שהכלב הצידי כשהוא רודף וכו' (ר"י ששון, משלי אסף ב יד ז, בנאור).

צֵידָה, צֵדָה, ש"נ, — כמו ב. צַיִד: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צֵדָה לדרך ויעש להם כן (בראש' מב כה). כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צֵדָה לא עשו להם (שמות יב לט). הכינו לכם צֵדָה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה (יהוש' א יא). קחו בידכם צֵידָה לדרך ולכו לקראתם (שם ט יא). ויקחו את צֵדָה [1]) העם בידם (שופט' ז ח). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו' לקחת צֵדָה לעם (שם כ י). וישאל לו ביי' וְצֵידָה נתן לו (ש"א כב י). לחם אבירים אכל איש צֵידָה שלח להם לשבע (תהל' עח כה). — ובסהמ"א: זוודין קלילין ואורחא רחיקא, פי' צ י ד ה מעוטה והדרך רחוקה (ערוך ערך זוד). יקצר תוחלתו בעולם ויוחיל לאחריתו ויחשוב ב צ י ד ת ו לעת נסיעתו ויחשוב עם נפשו קודם יום החשבון (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות והם נזהרים ממנו הכינו צ י ד ת ם לעת נסיעתם (שם, הפרישות ג).—ואמר המשורר: ואת בים רובבה וקוצר בנתיבה ואין צ ד ה רבה ולא מיסי לחך (ר' סעדיה בר ברכות, וקולו המחסי, שיר מובר, גנזי שכטר ג, 204).—"ושם ספר צֵדָה לַדֶּרֶךְ לר' מנחם בן זרח, שנועד לשם עיון וקריאה להולכי דרכים בעקר.

***צִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן צוד, פְּעֻלַּת הַצָּד דגים וחיות: Jagen; Fischen; chasse, pêche; hunting, fishing: כל המחוסר צ י ד ה פטור ושאינו מחוסר צ י ד ה חייב (שבת יג ה). כל המחוסר צ י ד ה אסור ושאינו מחוסר צ י ד ה מותר (ביצה ג א). — ובסהמ"א: הצד דבר שדרך מינו לצוד אותו חייב כגון חיה ועופות ודגים והוא שיצוד אותן למקום שאינו מחוסר צ י ד ה וכו' אבל אם הפריח צפור לבית ונעל בפניו וכו' הרי זה פטור שאין זו צ י ד ה גמורה (רמב"ם, שבת י יט). — "ובמשמ' ציד אנשים במרמה: צ י ד ה היא מלה מושאלת אל הטעאת בעל הריב, וזה כי השואל בעבור שהוא מטעה הנשאל ויפייסהו כהודאת ההקדמות אשר יועיל בהם בבישול מה שכיון כטולו יקרא זה הפעל צ י ד ה וכו' וכבר בא בלשוננו לצודד נפשות (ס' הגדרים).

"**צַיָּדִי**, ציידי, ת"ז, — השיך לצַיָּד ולצַיִד, כלב צַיָּדִי, : Jagdhund; chien de chasse; hound: יש כלב בייתי והוא שומר בעליו מיד צר ואויב ויש כלב הצ י י ד י הרגיל בחמס וגזל (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הקטן ג, סח). נודע לציידי חיות שהכלב הצ י ד י כשהוא רודף אחר החיה ירוץ על מיתר המשולש (ר"י ששון, משלי אסף ב יד ז, בנאור).

***צַיָּדָנִי**, ת"ז, — אוהב לצוד ולצודד את הבריות: ויהי עשו וכו' שודני צ י ד נ י צד בבית צד בשדה (ר' אבהו, מד"ר בראש' סג).

ציה, ממנו "צָיָה, צִיָּה, צָיוֹן.

"**צָיָה**, קל לא נמצא.

—פע', "צִיָּה,—נעשה בצִיָּה ושממה, ואמר הפיטן: בפיר מושלו משיה, כשנים חלקו מ צ י ה , בבוש עוינים ולעיה, ולדן אמר גור אריה (יהודה בירבי מנחם, אמרת כהן, יוצ' לשמח"ת, מחזו איטל' ג, קפט).

צִיָּה, ש"נ, מ"ר ציות,—יֹבש, חֹם השמש, Trockenheit; sécheresse; dryness: ישֻׂשׂוּם מדבר וְצִיָּה ותגל ערבה (ישע' לה א). אשים מדבר לאגם מים וארץ צִיָּה למוצאי מים (שם מא יח). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ צִיָּה (שם נג ב). המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ צִיָּה וצלמות (ירמ' ב ו). הנה אחרית גוים מדבר צִיָּה וערבה (שם נ יב). היו עריה לשמה ארץ צִיָּה וערבה (שם נא מג). ועתה שתולה במדבר בארץ צִיָּה וצמא (יחזק' יט יג). ושמתיה כמדבר ושתה בארץ צִיָּה והמתיה בצמא (הוש' ב ה). והדחתיו אל ארץ צִיָּה ושממה (יואל ב כ). וישם את נינוה לשממה צִיָּה במדבר (צפנ' ב יג). בארץ צִיָּה ועיף בלי מים (תהל' סג ב). ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בַּצִּיָּה (שם עח יז). פתח צור ויזובו מים

---

[1]) אולי צֵרָת.

הלכו בַּצִּיּוֹת נהר (שם קה מ). צִיָּה גם חם יגזלו סימי שלג (איוב כד יט). בחסר ובכפן גלמוד הערקים צִיָּה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — ובמהמ"א: אולי חספי יצמיח פרי, וישבית פרי סבית המרי, ובעת תלמי צ י ה כדמעתי ירוויון, על חסם לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, תשו' תלמידי מנחם, XXVII). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות, משחקות כל פיות, תרננה צ י ו ת, ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לנגור בתשובה, שם 3). אשר גשם חיה, וגם היה היה כפלג ב צ י ה וגם מים קרים (הס, שם 4). ואוצרות ברד וקרח ו צ י ה ושלג גם חם וגוזלי שלג וקיטור וכפור וכו' הכל הכינות בעתו (רשב"ג, כתר מלכות, מי יגלה). ויסע ממקימו לרכוב אניות ולרדוף ב צ י ו ת ולהביא נפשו במעונות אריות (שם. יהי כלון). ופחד וחרד ודמעו במורד להשליך ספרד ולתור עברים, ולרכב אניות ולדרך ב צ י ו ת מענות אריות והררי נמרים (ר"י הלוי, היוכלו סגרים, בעה"ב 96). ואנשי לב משו, והיום נטעשו, אבל שמנו לעשו, אשר צ י ה עורקים (ראב"ע, נדוד הסיר, בהגא ח, 23). באתי לנוא אסין וחניתי בינם כמו הרג בתוך צ י ו ת (ר"י חריזי, תחכ' ג, 453)[1].

ֿצִיּוּם, ש"ז, — שה"ש מן צִיֵּם, מצות הַצּוֹם, ואמר הפיטן: המבירים קושט קיומך, המבירים צדק צ י ו מ ך , המבירים פרוש פעמיך, המבירים עוז עולמך (ר"א קליר, המכירים, שחר' יוה"כ, מחזו' ויטרי ג, סז.).

צָיוֹן, ש"ז, — כמו צִיָּה: בחרב מִצָּיוֹן שאון זרים תכניע (ישעי' כה ה). כפלגי מים בְּצָיוֹן כצל סלע כבד בארץ עיפה (שם לב ב). — ואמר הפיטן: פלגי צ י ו ן וצמאון, כלאתני נוקשה (רסע"ג, אני נתקפתי, קינה, סדור רסע"ג, תטז). נששת ידידי עליון, שבני צ י ו ן , תיחדך ישב חביון ומקשיב אביון (ר"י הלוי, נשמת, בעה"ב 102). — ואמר המשורר: מצוי כרפס תשקה כמנך, דמן תנקה, ו ל צ י ו ן[2] יאמר, מן אשה השמר (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 186).

---

[1]) [וכדרוש במשמ' ספינה: אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה היתה הולכת מדגל לדגל בספינה שנאמר הלכו ב צ י ו ת נהר ואין צ י ו ת אלא ספינות (תנחו' חקת מח).]

[2]) [כלו' לעת יָבֵשׁ, כהוראה לשמירת הבריאות.]

צִיּוּן [1]), ש"ז, מ"ר צִיּוּנִים, — אבן וכדו' שהושמה במקום לאות וסמן מה, לסמן מקום קבורה וכדו', כמו מַצֵּבָה, tombstone; tombeau; Grabmal: ויאמר מה הַצִּיּוּן הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ"ב כג יז). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים (יחזק' לט יה). — ולסימן על הדרך: הציבי לך צִיֻּנִים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמי' לא כ). — ובתו"מ: נאמנים על צ י ו ן קברות (נדה ז ה). ישראל שקיים כלאים בתוך שדיהו אין הכהנים נכנסין לתוך שדהו אלא רואין אותה כ צ י ו ן בית הקברות (תוספת' כלא' ג יו). אין מניחין את הצ י ו ן במקום הטומאה אלא במקום טהרה הסמוך לטומאה (שם שקל' א ה). — *ומ"ר צִיּוּנוֹת: נאמן הכותי על נטע רבעי ועל הערלה ועל הצ י ו נ ו ת[2]) (מסכת כותים א). — *וציונים לתורה, סימנים לזכר את דברי התורה: אין תורה נקנית אלא בסימנים שנאמר וכו' הציבי לך צ י ו נ י ם שימי לך וגו' עשו צ י ו נ י ם לתורה, ומאי משמע דהאי צ י ו ן לישנא דסימנא הוא דכתיב וראה עצם אדם ובנה אצלו צ י ו ן (ערוב' נד:). — ובמהמ"א: הצ י ו ן הלז הוקם על קבורת וכו' בשנת שבע מאות ושבעים ושמנה שנה לחרבן בית המקדש (מצבה ויניזה, Ascoli, Inscriz. N 26). צ י ו ן הלז הוקם (נוסח מצבות רבות ביה"ק ארפורט, MGWJ 1884, עמ' 352). — ואמר הפיטן: פסע אויב בזין ואבד טובי ושם לאין, ויהרג כל מחמדי עין, צ י ו ן לפרט וארשת, צרה אל אחותה נגשת (ילחק נרני, אין ביוקו, זולת בנה א לאה"ס). — ואמר המשורר: והרם בניניה, כמו הארמונים, ושבר צ י ו נ י ם, והפיל תמרורים (דונש, תשו' על מנחם, 8). טובות אשר נפל

---

[1]) לפי דעת קצת החדש' חשם ציון נגזר מן ציה, במשמ' צוה, צוי a) בערב', שפרשו המלונים הערב' חגר יכונ עלאמה פי אלטריק, ע"כ. — ובעבר' אבן התיה סמן בדרך. וכך בסור' צויה; והפעל צִיֵּן נגזר מן חשם, כאלו היה נון ציון מהשרש.
[והמלה הערב' באה אף במשמ' קבר.]

[2]) [והוא במקום לשון המשנה (נדה ז ה). על צ י ו ן קברות.]

---

a) صوّة, صوى

כ צ י ו נ י ם מאז עלי תבל ותמרורים (רמנ"ע, מכמים ח, 28). וכמו צ י ו נ י ם הסופרים סונים ככרות דרך רבה, ועין יפקח לכל ישכח כל נוסע הולך, תראה עינו בכל צ י ו נ ו מה הלך ומה ילך (חזס, ספ"ק ג). — *וכמשמ' דגל: צ י ו נ ך נפל מן המגרל (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה' 49).

***צִיּוֹנוּת,** ס"נ, — אהבת ציון, תנועת עם ישראל. שמטרתה תחיה לאֻמית בציון, ; Zionismus .zionisme ; Zionism

***צִיּוֹנִי,** תוס"ז,—שיך לציונות, חבר לתנועת הציונות, .Zionist, zionistisch ; zioniste ; Zionist(ic)

***צִיּוֹנִיּוּת,** ס"נ, — הכונת מי שהוא ציוני, היותו ציוני, והשתמשו במלה זו גם במשמ' ציונות.

***צִיּוֹר,** ס"ז, מ"ר צִיּוֹרוֹת, — הצר צורות בחמר או בציור, בצבעים וכדו'. כמו צִיֵּר: שלשה עריסות הן, העשויה לשכיבה טמאה מדרס, ושל כנות טמאה טמא מת ושל סיירין (צ"ל סידין [1]) ושל צ י ו ר ו ת טהורה מכלום (תוספת' כלים ב"ב ג ע). [2]

---

[1]) [כהקבלה הרגילה סיידים וציירים, עי' בערך סַיָּר.]

[2]) [במשנה [כלים כד יג) כתוב: „שלשה סריגין הן, העשוי לשכיבה טמא מדרס, לוילון טמא מת, ושל צ ו ר ו ת טהור מכלום, ע"כ. ופרשו המפרשים את המלה צ ו ר ו ת כמ"ר של צורה, סדין המְצֻיר בצורות וכדו'; ואולם אין זה נגוד מתאים אל (סדין) לשכיבה, והדמיון אל התוספת' המובאת לפני כן, וגם שנוי הלשון: ושל צורית, מורה על כך שהכונה: ו(סדין) של (סֵירִין ושל) צִירות, ואפשר שנשמטה כאן אף המלה סידין, או אפילו סְרִין (בינ' מן סור) ממש כאותה משמ', מפני דמיונה אל סְרִין, מ"ר סדינים. וכן בא „שני סדינין, אחר לשכיבה ואחד ל צ ו ר ו ת" (כך בכג' מצרים, ובדפוס' לעורות) גם בירושי (גיט' נ ח), וגם כמה שנאמר בתוספת' (כלים ב"מ ח טו): אמרו לאומן וכו' עשה לי שני סרינין, אחד ל צ ו ר ו ת ואחד ל א ו ה ל י ן, הרי אלו טמאין עד שעה שיפריש וכו' אבל אומן שהוא עושה ומניח זגין לכהסה וכו' סדינין ל צ ו ר ו ת וסדינין ל א ו ה ל י ן אם רוב מן הטמא טמא וכו', נכר חלוף המלה „וילון" ב„אוהלין", וכן אין לסמוך על הכתיב לצירות, וצ"ע.]

***צִיּוּרָךְ,** ס"ז, — א) פְּעֻלַּת הַמְצַיֵּר, המצבע את הבית: העשרות והפתויין [1]) ו ה צ י ו ר י ן מביאין את הטומאה (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' אהיל' יד י). — ובבהמ"א: אם היה בקורה של מבוי כיור וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה אע"פ שהיא למעלה מכ' אמה כשרה (רמב"ם, סכה יז טו). — *ציור בעט או בצבעים על הניר וכדו', Zeichnung, Bild ; dessin, tableau ; drawing, picture: צריך לחלוק בקרנא זול בעין אותו צ י ו ר כדי חלקים. דמכל רוח יעשו כ' חלקים וכו' (רגמ"ה, ב"ב יג.). — *ציּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעלת האור, צלום, תצלום, עי' אור, 115 — ב) *ציור הלב והשכל, ציור רעיוני, פעֻלת המציר דבר או משג במחשבתו, המשג המְצֻיר במחשבה, .Vorstellung, Begriff ; représentation, idée ; conception, idea: הובאו אלי רעותיך והכמותיך ורעיוני צ י ו ר שכלך וחבור נועם שפתיך וייטבו במאד מאד בעיני דבריך (מנחם הבבלה, לקו"ק נספח', 47). איך אוכל שלא אחטא בפגיון לשוני ובחבור צ י ו ר רעיוני (הוא, שם 48). על כן ראיתי לרשום בתחילה צורת הטבעים הארבעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת בפרי זה על תכונת צ י ו ר י ה כדי שיהיו קרובים להבין (ר"י א"ת, תקון מדס"כ לרסב"ג ים). והיה זה אחר הגיע אלי כתביך והרוזיך מן האסכנדריא קודם שאבהן צ י ו ר ך (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיח'). אמנם מה שאינו גשם ולא כח בגשם אינו דבר נמצא בשום פנים בתחלת צ י ו ר הארם ובלבד אצל הדמיון (שם א מו). המין החמישי מלות שחדשתי אני שתופם, כמלות צ י ו ר ומצייר הנמצא על מעשה הצורות המלאכותיות ואני שאלתיו להכנת הדבר כפי אמתתו בצורתו האמתית אשר בה מציאותו, נמשך בו אחר לשון הערבי (הוא, פי' המלים הזרות). וכמו כן יאמר על ה צ י ו ר המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, פא., יתרו). אמרו בלבבכם על משכבכם, רצה בו ראין הכונה אלא ב צ י ו ר הלב וכו' (הוא, שם קכח., ופחמן). הקריאה האמיתית אינה נמשכת אחר הפה רק אחר צ י ו ר הלב (הוא, שם קפא:, מבת סוכה). והיה ה צ י ו ר הוא הכנת הדבר במה שיעמיד עצמותו וכו' ויהיה האמות הוא קיום הדבר והרחקתו

---

[1]) [צ"ל ו ה פ ר ח י ן או ו ה פ ת ו כ י ן, כדעת המפרשים.]

(כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). ואחר שכבר דברנו בדברים המשותפים למיני הציור והאמות הנה נאמר במה שייחד אחד אח' מהם (שם לד.). וענין זה הדעת הוא הציורים והצידוקים אשר יהיו לנפש בהבנה (זרחיה מברצלונה, פי' משלי א, הספר ג, 72). ואיני יכול לומר לך מה שפרשו בו אחרים כי אין דרכי לראות דעת המפרשים בשום ספר שאני מפרש כי בקחתי לי ציור בה שאמר זולתי לא יצוייר לי אחר בן ציור שני משולל מן הציור הראשון (שם יא ז' שם שם, 223). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנות השיעור היא עלי גדולה לחולשת שכלי ומיעוט ציורי וחוזק ראשיותה (ר' הלל מורונה, תגמולי הנפש, א.). הנה אלו העינינים כלם מיחוד נפש החכמה הפילוסופית ומסגולתה יתודע קצתם על צד הציור וקצתם על הקבלה (מאזני העיונים לאלגזלי י, בסגולת נפש החכמה, חוב׳ ג, קלו). דע כי דברי הכתובים בדבר ההגדות דרך רמיזות וציורים גשמיים לצייר העניינים בנפשות (רשב״א, תשובה ב). אמר אהרן בן אליהו ז״ל אמנם שמתי בינתי ומחשבת דעתי לעיין בציור שכלי עודני בימי הבלי (ר״א הקראי, גן עדן, הקד', ג.) אבל יש לאבן רשיד דעת אחרת בזה והוא דעת קדומי הפילוסופים, אכתוב אותו אחר שאכתוב מציאות המלאכים כדי לתת ציור אמתי אל המאמין איך ישתלשלו הדברים (ר״י אלבו, העקרים ג יא). ולא יהיה רצון כ״א עם ציור וכו' אשר לו ציור ורצון הוא בעל נפש (ר״י אברבנאל, שמים חדשים עיון ג, יג:). ולהיות הדבר עמוק מאד בציורו נקצר בו (מנחת קנאות, 26). והמצות הם שני סוגים עליונים והאחד הוא קיום האמונה בבורא יתבר' וציורה בשכל ע״ד האמתי וכו' (ר״י אבוהב, מנוה״מ ב ג ב ה, קיד:).¹)

***צִיּוּרִי,** ת״ז, — שיך לציור שבדמיון, vorgestellt, gedacht, ideell; imaginaire (-nary), ideal: ונאמר בעבור שהיו המבוקשות הנכספת ידיעתם בכל המלאכות המחשביות שני חלקים ציורי ואמותי וכו' (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). וכבר מצאנו בתורה המצוה באהבת הנפש לשם והיא ההשגחה העיונית והציורית (ר״י אלבוטיני, סולם העליה, פ״ה, וינא). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא או יציירם הבנה ציורית בדי שיאמין בהם, כמו שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמיתית או לפחות ידיעה ציורית (ר״י אלבו, העקרים, הקד'). וזה כאילו נצייר בשכלנו ליקח החלק מהנפש אשר יושרש מזרע האיש ודם האשה ונשי' אותו מקום החלק החמרי ונקח הדבר אשר יבא מחוץ ונשי' אותו מקום החלק הציורי ומשני אלה תבא הנפש דברית (מנחת קנאות, 53). ועל דרך זה מקבל דברי נבואתו ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כז). שמהבלתי תכליות האלהי הרוחה בל גבול ימשך התליות הנעדר מהגבול (נאה לדעת) הכח הבלתי מוגבל אי העצם בלתי מצוייר ומצטייר ומהצטרפות סבהו הנזכרת יתהוה הצטיירותו והיותו ציורי נגדר ושלם (אירירי, שער השמים יג, מו:). — ובמשמ' הסתכלותי, anschaulich; figuratif; illustrative, intuitive: ותשובתו זאת היא הלימוד הראשון ויקרא לימוד ציורי וזה לפי שעל ידו יבין התלמיד וידע צורת הדבר ששאל עליו (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ח, ה.).

***צִיּוּרִית,** ס״נ, מ״ר ציוריות, — תמונה ציורית, ציור דמיוני: שלא יצטרך השכל ההיולאני אל חחוש בהשגת הגדרים, רוצה לומר בהשגה הציורית (רלב״ג, מלחמ' ה' א ז). ויהיו אלו הציוריות כמו שכל מושכל מהם (הוא, שם שם).

***צִיּוּת,** ס״ז, — שְׁמִיעָה, הַר צִיּוּת, הר השמיעה, הר סיני שממנו נשמע קול האל, ואמר הפיטן: הר ציות עשן בצותך על תם ומועד ורמי עבדים להאמית (רסע״ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע״ג, כו). — ונוהג היום במשמ' שמיעה לפקודה, עשית הדבר המצוה, Gehorsam; obéissance; obedience.

***צִיחַ,** ס״ז, מ״ר צִיחִים ¹), — צָמָא, ואמר הפיטן: חשוב כניחות רמו שנתמעט ברעב וציחים (ימיאל, יעקב אתה היית, אילת השחר יום ז). ואמר

¹) [ועי' גם באוצר המונחים הפילוסופיים, י' קלצקין, ערך ציור.]

¹) [אולי זה מ״ר מן צִחָה, במשמ' ש״ע מפשט.]

המשורר: ישב כראש צחיחו וינשת לשונו מציחו ירד לארץ נצחו והצ־עת תורה במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוכר ה, כב:).

ציחִין[1], עי׳ ב. צַחֲנָה, הערה.

***צִילָן**, ת״י, נק׳ צִילָנִית, ציילנית, — בְּתוּלָה צִילָנִית, בתולה הציהלת ועורגת לַגֶּבֶר[2]: בתולה צי . . . ית[3] ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם (ת״כ, סוט׳ כב.).

---

[1]) [בנדר׳ נא: א״ל רבינא לרב אשי אמר הרי עלי ציחין מאי, תיבעי, ע״כ. ואולי היתה מלה כזאת (במבטא צְחִין?) במשמ׳ דבר העשוי בצחנה, כצלחת, ואולי אין זה אלא שבוש או שנוי במבטא, כרגמת נזיק, נזיח, פזיח.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [ציילנית, כך גם הגרסה הנכונה בערוך, וכמאמר המקביל בירוש׳ (סוט׳ ג ג): הוסיפו עליהן בתולה ציימנית. והואיל והבינו צימנית במשמ׳ יושבת בצום, פרשו גם ציילנית באלו היה כתוב צלויינית (ואף תקנו כן, וכך בדפוס׳), כלו׳ יושבת בתפלה. ואולם חז״ל לא השתמשו בלשונם בפעי׳ צום, ועל כן קשה להניח שגזרו ממנו צימנית במשמ׳ כזו; ובאמת גרסת הירוש׳ שבגני׳ (פרידי ירושלמי, 210) היא לא ציימנית אלא צמויינית (עי׳ לקמן), ואין למלה זו כל קשר אל צום.

ואשר לענין. כל הדברים הנאמרים בבריתת זו בבבלי ובן בירוש׳ נאמרים על צמאון של אהבה. זהו ענין הקטן שלא כלו לו חדשיו, והוא מצפה ליום חיותו ראוי לשאת אשה; והיא דבר האלמנת השובבית, שאבד לה בעלה והיא מתגעגעת לגבר. וכן אשה פרושה שבמשנה, שדברי הבריתה באים לפרשה, אשה פרושה מבעלה היא, ואף מכות פרושים (או כנ״א: מכת פרושים, ואף בכתיב פירושים) כנראה: יסורי הפרישה או הפרושים מדרך ארץ הם, אע״פ שבטוי זה טעון ברור יסודי. ואשה פרושה זו בצערה היא יושבת ומלעבת בדברי תורה, ועל כן גם היא מבלי (או כנ״א מסַבלי) עולם. וכנגד הקטן שלא כלו לו חדשיו, המצפה לזווגו, הובאה גם הבתולה הצמויינית כלו׳ הצמאונית, הצמאה לגבר, ובתוליה הולכים ואובדים. והוא גם פרוש הבתולה הציילנית, כלו׳ הַצַּהֲלָנִית, הצוהלת לקראת גבר, כלשון הכתוב: איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ׳ ה ח), וכן משמש אף בסור׳ הפעל צהל (עי׳ במלונים) לצהילת האשה ברב תאותה ותשוקתה. ועי׳ גם צְמוֹן, צַמָּן, הערה.]

***צֵים**[1], פ״ע, — כמו צָם, נמנע מאכילה, ענה בצום נפשו, fasten; jeûner; to fast, ואמר הפיטן: שושן עמק איומה שבת שבתון לקימה שרש וענף סימה שוים יחד לצימה (כ״א קליר, שושן עמק, מוס׳ יוה״כ).

צַיָּמָן, צַיְּמָנִית, עי׳ צְמוֹן, צַמָּן[2].

***צִיֵּן**, פ״י, — צִיֵּן על הקֶבר או את הקבר וכדו׳, הציב ציון ומצבה על הקבר וכדו׳[3]: כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה, ושל ערלה בחרסית, ושל קברות בסיד, וממחה ושופך (מע״ש ה א). ומתקנין את המקולקלות במועד וכו׳ ומציינין את תקברות ויוצאין אף על הכלאים (מו״ק א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין, בית המנוגע מטילין עליו אפר מקלה, מקום הרוג מציינין אותו בדם, מקום עגלת ערופה מציינין אתו בחגירה של אבנים (תוספת׳ מע״ש ה יג). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומציינין את מקום הטומאה כדי שלא יהו הרבים נתקלין בו (תוספת׳ שקלים א ז). אין מציינין לא את הסלע ולא את הגדר אלא על אבן וכו׳ ואין מציינין אלא על השדרה ועל הגולגולת שהן מטמאין באהל (שם שם א ה). ביצד עושין לו, שלוחי בית דין יוצאין ומלקטין סימניו וחופרין וקוברין אותו ומציינין את מקומו (שם סוטה ט א). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון, מיכן שמציינין על העצמו׳, אדם, מיכן שמציינין על השורה ועל הגולגלת, ובנה, מיכן שמציינין על גבי אבן קבועה (כדי היכא בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ מע״ש ה א). אין ומציינין על הכשר שמא יתאכל הבשר (שם שם). ומציינין על הקברות, לא כבר ציינו מאדר, תיפתר שירד שטף של גשמים ושטפו (שם משקין א ב). אין מציינין לא על בוית מן

---

[1]) [כנראה עפ״י לשון הירוש׳ (סוטה ג ג): בתולה ציימנית, מציימה אובדת בתוליה; וכנוס׳ הגני׳ שם: צמויינית מוצייסה, והנכון כנראה מוצמייה, כלו׳ מְצַמְאָה, מן צמא, צמה.]

[2]) [עי׳ בהערות הקודמות.]

[3]) [זאת המשמ׳ העקרית של הפעל, שנגזר מן השם צִיּוּן (עי׳ שם הערה), ושעבר מלשון החכמים אף לארמי׳ של יהודים.]

המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל חגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת, ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות (ת״כ, מו״ק ה:). ועי׳ גם צִיֵּן. — ״וכמשמ׳ רֶמֶז, נתן אות וסימן, ואמר הפיטן: ותצפי מעל עם בנף רננים וכו׳ פה אחד עונים, וזה את זה מבונים, וזה לזה מציינים (ר״ח קליר, כי אקח, פלוק ג סוכות). — ונוהג היום צִיֵּן במשמ׳ סִמֵּן בסימן בכתב וכדוי, bezeichnen; marquer; to mark. ואף כמשמ׳ מפשטת צִיֵּן דבר לטובה או לרעה, הבליט אותו כדבור.

—פע׳, *צֻיַּן, ניכ׳ מְצֻיָּן, מצוּין, מצויין — א) מי שציינוהו בציון: מצא אבן אחת מצויינת אף על פי שאין מקיימין בן המאהיל עליו טהור (תוספת׳ טהר׳ ח ד). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה, אם יש בה אילן בידוע שנחרש קבר בתוכה (שם אהיל׳ יז יג). — ב) נבדל ומֻפלה בין אחרים לטובה ע״י סימן או ע״י תכונה מיֻחדת [1], ausgezeichnet; excellent; remarkable: אע״פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לח״ל היו מצויינים במצות וכו׳, הוא שירמיהו אמר הציבי לך ציונים, אלו המצות שישראל מצויינים בהם (ספרי דבר׳ מג). ויהי שם לגוי (גדול), מלמד שהיו ישראל מצויינים שם (שם שם כח). אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובת׳ מדרשות (ירוש׳ בר פפא נשם רב חסדא, ברכ׳ ה.). מפני מה ת״ח שבבבל מצויינין לפי שאינן בני תורה (שבת קמה:). ופתילך, זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל (מד״ר ברא׳ פה). צאינה וראינה בנות ציון, בנים המצויינים לי בתגלחת במילה ובציצית (שם שה״ש, לאינה וראינה). מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה ובציצית (שם שם, הנך יפה). צב. מצויינות [2] צב, מטיכסות (שם שם, יפה את רעיתי). — ובסהמ״א: מצויינת. כלומ׳ מלובנת בסיד בידוע שעל טומאה צויינת (ר׳ שלמה בן היתום, פרוש מו״ק ו., 18). מצוינים בחותם נכר (על בגדי היהודים) (הוס׳ יוסף אבן ויגא שבט יהודה, שבת קעו). מצוינים בעין עגלה (שם קעז). — ואמר הפיטן: פנת יקרת, ציון המצינת, קדש קדשים (אבן עזרא, הושענה). — ועי׳ ב׳ צִיֵּן.

—התפ׳, *הִצְטַיֵּן, (נתפ׳, הִתְצַיֵּן), — עשה עצמו מצֻיָּן בדבר: הציבי לך ציונים, הציינו במצות שהיו ישראל מצויינין בהם (מד״ר איכה, קראתי למאהבי). — ״הִצְטַיֵּן, הצטין בדבר, הראה עצמו מצֻיָּן בדבר, sich auszeichnen; se distinguer; to distinguish oneself, נוהג בספרות ובדבור, ומזה אף הִצְטַיְּנוּת, אית הצטיינות, וכדוי.

[1]) [משמ׳ זו של ציין לשבח, שהיא הנוהגת בתו״מ בבנין פֻעַ׳, איננה באה בלשון החכמים במשמ׳ פעילת בבנין פע׳, המשמש בדרך כלל במשמ׳ סימון הטמאה דוקא. וצ״ע.]

[2]) [במד״ר יב הגרסה: אין צב אלא מצויירות.]

צִין, עי׳ צֵן, צִנָּה.

צִינָה, עי׳ צִנָּה.

צִינוֹק, עי׳ צִינֹק.

צִינוֹר, עי׳ צִנּוֹר.

צִינִים, עי׳ צִנִּים.

צִינִית, עי׳ צִנִּית.

צִינֹק [1]), ס״ז, — חדר בית אסורים צר, אפל, וכיוצא בזה, Karzer; cachot; gaol: יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקידים בית יי׳ לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הַצִּינֹק [2])

[1]) שרש צנק, ועי׳ בהערה שלאחרי זו.

[2]) כזמן עקילס כבר לא היה ידוע בדיוק פרוש מלה זו, ולכן הניחה בלי תרגום והעתיקה בכתב יוני בצורתה: σινώϰ, ובקצת נסחי σινώχ, והירונ׳ העתיק בכתב רומי sinac. וכן העתיק יונתן המלה כמו שהיא: צינוקא. רש״י פרש: סדן, אך לא אמר על סמך מה פרש כן. רד״ק: בלי מסגר לידים, — וגם זה בלי יסוד, ומלבד זה גם לפי רש״י וגם לפי רד״ק קשה השמוש ונתת אל הצינוק, והיה צריך לאמר ונתת הצינוק עליו, רב החדשי׳ דמו צינוק לזנאק [a]), שנאק [b]) בערב׳ במשמ׳ חבל, ענק על צואר הסוס, ובמו״ב לשרש צנכ [c]) במשמ׳ הציק, ואמרו כי צינוק הוא כבל ברזל על הצואר. אך השמוש אל הצינוק מתנגד גם לזה. ורגלים לדבר, כי האח האמתי בערבי לצינוק הוא שגינ [d]), שהוא בית אסורים, ולפי שמוש שגינ בערבי

[a]) زناق [b]) شناق [c]) صنك [d]) سجن

ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי (מיעיהו הנחלמי, ירמי' כט כו–כז). — ובתו"מ, צינוק של ירק, Bund; botte; bundle: אגוד של ירק שאגדו בשדה ועתיד לעשותו צ י נ ו ק לשוק, כיון שאגדו בשדה הרי זה חייב (תוספת' מעש"ר א ו). אגדו צ י נ ו ק גדול לשדה, אבל אם אגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל. רבי עזרא בעי אדיין לא נגמרה מלאכת השדה ואת אמר הכין. אלא כיני אגדו צ י נ ו ק גדול בשדה והוא עתיד לאוגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל (ירוש' מעשר' א ה), — וכפהמ"א: ובן צ י נ ו ק מסגר לירים (ר"י קמחי, ספר הגלוי, קנה).

***צִיעָה**, ש"נ, — כמו יָצוּעַ, מַצָּע, ואמר הפיטן: צ י ע ת תחשים עליהם מחסה (ינאי, אחו: כמו באספי, קרוב' לס' שמות, זולאי, קי).

***צִיף**, ש"ז, צִיפָה, ש"נ, מ"ר צִיפִים, — כמו ב. צוף, צמר מרוט: יכבס, יכול אף ה צ י פ ה ת"ל בגד (ספרא ויק, שמיני פרשה ז). יוצאין בפוקרין וב צ י פ י צמר, אימתי כזמן שצבען לשמן וכרבן במשיחא (תוספת' שבת ה ג). טומנין בגיזי צמר וב צ י פ י צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (בבלי שם מח).

***צִיפָּה**, ש"נ,—שה"פ מן צוף, מעשהו ומצבו של הדבר הצף למעלה: אם יהי' סבת ה צ י פ ה (של השמרים) החם הרב מאד, וכאשר לא יהי' זה הנח הצפים מהם יותר במותים (קאנון א ג, ג ג, ו). והנה נמשך אחר חולשת הכחות האלה צ י פ ה המאכל ואחור ירידתו (שם ג יג א יג).

א. **צִיץ** [1]) ש"ז, מ"ר צִצִים, — תכשיט שבראש הכהן, Diadem; diadème; diadem: ועשית צִיץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש לייי ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה והיה על מצח אהרן (שמות כח לו–לח). ויעשו את צִיץ נזר הקדש זהב טהור וכו' ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה (שם לט ל–לא). וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את צִיץ הזהב נזר הקדש (ויקר' ח ט). —ואמר ב"ס: מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר מעוטה צניף ו צ י ץ ועד עוטה שמלת שיער (ב"ס גני' מ ד).—ובתו"מ: הפסח שנזרק דמו ואח"כ נודע שהוא טמא ה צ י ץ מרצה וכו' (פסח' ז ז). מוסיף עליו ב"ג חשן ואפוד ומעיל ו צ י ץ (יומא ז ה). צ י ץ ומצנפתו של אהרן קודם לאבניטן של בנים (ר' חנינה, ירוש' שם א א). על חלליהם, שהיה (בלעם) צף בנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את ה צ י ץ והוא שוקע ויורד (שם סנה' י ב).—ובפהמ"א: ומסבחר נשיאיה הנשיא רבי שלמה בן הנשיא הגדול רבי יוסף בן שושן זכרו לברכה, הוא צ י ץ הנזר, ואבן העזר (ר"י חריזי, תחכמוני מו, 350). — ואמר הפיטן: סובלו עולם ב צ י ץ יצמיד, רצות דם ונסך ומעלם על מצחו יהיה תמיד (סדר' עבודת יוה"כ, אלבוגן, הוצאה לח"י בודפשט, שנה ו, א, 69). — ואמר המשורר: כל אם עלי חבל תאהב היות לה ציץ, לביט לממה עוז פרח והוציא ציץ, הנו כמצנפת לדור וחסדו צ י ץ, תאהב ראות שמש דובר בפיהו ציץ (רמב"ע, תרשיש א, 24). ואם יש למליצה ראש אני צ י ץ, ואם לשין אני מענה לשונה (ר"י חריזי, תחכמוני ג, 44). שער ראשה בחרתים: לתתו צ י ץ עלי נזרך ואור לחיה לאור יוסף ולילה תהיה נֹהַךְ (עמנואל, מחב' ז, 56).

ב. **צִיץ** [1]), ש"ז, מ"ר צִיצִם, צִצִּים (צִיצִים), — א) כמו נֵץ, העלים המגונים של הפרח, Blüte; fleur; blossom: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ צִיץ ויגמל שקדים (במד' יז כג). — ב) וכל

גם במשמ' שם לחדר מחדרי הגיהנם נראה כי עקר משמ' הוא הדר צר ואפל.— אך צ י נ ו ק בענין אגד של י ר ק ו ת, ואולי כערב שנק [a]), במשמ' קשר תראש אל יתד גביהה, ובמו"ב קשר הידים אל הצואר, —חלוף צ בש.

[באשו' נמצא הפעל סַנַק, וגם זַנַק, צַנַק, ואף בפעי סִנֵּק (את הבקר) כמשמ' קשר, אסר, ומזה מתבארות כאפ: טבעי גם משמ' זו של מ א ס ר שבמקרא וזו של קשור ואגוד שבתו"ם].

[1]) [חיו שבארו מלה זו מן הפעל א. צוץ כמשמ' ראה, דבר הנתון לראוה, אך כנראה אין כאן אלא שמוש מיוחד של ב. צִיץ כמשמ' פֶּרַח, כשם שגם עטרה וכדו' בעקר כליל וזר של פרחים הם שכדוגמתם עשו אח"כ כתר ועטרת מזהב. ואמנם יתכן כי א. צִיץ וב. ציץ קרובים הם, ויש משוים אף ציצי כמשמ' קשוט של פרחי' במצר'.]

[1]) רק בעברי במשמ' זו. [ועי' בהערה הקודמת.]

[a]) شنق

הפריחה והצמיחה שבצמח: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וְצִיץ נבל [1]) צבי תפארתו (ישעי כח א). כל הבשר חציר וכל חסדו כְּצִיץ השדה יבש חציר נבל צִיץ כי רוח יי' נשבה בו (שם מ ו–ז). אנוש בחציר ימיו כְּצִיץ השדה כן יציץ (תהל' קג יה). כְּצִיץ יצא וימל (איוב יד ב).—נתן צִיץ [2]) לפלוני, לסימן יציאתו ממקומו: תנו צִיץ למואב כי נצא תצא ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן (ירמ' מח ט). — ג) במלאכת הפתוח בעץ וכדו', פטורי צִיצִים, עשויים בצורת צִיצִים: מקלעת פקעים ופטורי צִצִּים [3]) (מ"א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צִצִּים (שם שם כט).—ואמר בן סירא: תואר לבנה יגהה עינים ומטרו יהמה לבב וגם במלח ישפך ויציץ כספיר צ י צ י ם (ב"ס גני' מג יט). — ובתו"מ: יבש חצירו של אבימלך ונבל צ י צ ו (מד"ר בראש' מג). — *ובהשאלה: הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין צ י צ י ן ופרחים לתורה (שבת קמה:). — ובמחמ"א: נפסא כגון נפיא שמנפין בה את התבואה וכל דבר ארוך ורחב ויש בו צ י צ י ן ופרחין קוראין אותו נפיסא (ערוך ערך נפס). בן יי' אלהים הצמיח בעולמו החכמים כי הם כ צ י ץ ערוגה בשושנה חכמה סוגה (ר"י חריזי, מוקרי הפלסופ', פתיחה). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן ה צ י צ י ם ב צ י צ י ו והערוגות בסיני בשמיהם (שם א יט). ואמרו לו מה תאמר על הנשים אמר כי הם אילן תד ומר אשר צ י צ י ו נאים (שם ג ח). והאדמה לבשה מן ה צ י צ י ם בגדי רקמתה וכו' (הוא, תחכי ס, 55). ושאר קהל דמשק חסידים ותגוגים, רק יש בין תפנינים אבנים, ותוך השושנים קמשונים, ובין הצדיקים מזיקים, ותוך הקדושים קדשים, ובתוך

---

[1]) [עי' צִיצָה, הערה.]

[2]) תמליצה קשה, ופקפקו קצת התדשים באמתת הנוסח. השבעים תרגמו במשמ' סימן, כאלו היה כתוב ציון, אך עקילס במשמ' פרח, יונתן במשמ' צִיץ תוהב, כאלו היה כתוב ה ס י ר ו הציץ ממואב. [אולי תנו צ י ץ מלה אחת היא, במקום תְּנוֹצֵין, והיא הנדרשת: נצא תצא.]

[3]) [עי' ב. פְּטוּר, הערות. והצורה צִצִּים אולי מורה על מיי צֵץ.]

תמלת מסולת, ובין ה צ י צ י ם קוצים (שם מו, 355). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותבונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו ו צ י צ י ו ודשאיו וכו' שמח שמחה גדולה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). ראי גא גברת עדינה הזיתים תרעננים השתולים בהר הזה אשר יציצו צ י ץ לסביבו, הישאו כל ה צ י צ י ם פרי (מפו, אהבת ציון י, 80).—ואמר הפיטן: ומה יתגאה חציר יבש נבת אש אוכלה אש, ומה יעוז צ י ץ גאה נבת אל גְּאֹה גְאַת (ר"א קליר, אין לבוטח, סלוק פרה). —ואמר המשורר: בכל ענות עורגות, ואין להן פוגות, לרות הערגות, בסים סגרים, להציץ נצנים, שחרים ולבנים, ו צ צ י ם בשנים, בראשי האמירים (דונש, דעה לבי, שעה"ש 4). ושתו עלי צ י צ י ם וקול סיסים, לשיר עלי טוב הזמן חברו (ר"ש הנגיד, הנה ימי, שם 33). שתה כי הסתיו עבר והגשם כבר חלף, בצל אמיר עלי זמיר ועל צ י ץ צץ וגם חלף (רמב"ע, תרשיש א, 11). אמת עב ימינו תהבלים ענגים ועבים לנגדה חזקים בשמיר, וגמלו אבנים שקרים ושית כגן אל בעצים יהי צ י ץ ושמיר (שם שם, 27). השבט לגן בְּשֹׂם אשר צ י צ י שיחיו רסים הלילה כלל (שם ג, 37). הנה העב הניק הגן ותלמיו שת באבק שחק, עד כי שחקו פיות צ י צ י ו העת בבו עיני שחק (שם שם, 40). לי צ י צ י ם לי פרות לי עלים, לי שושן לי כפר ואחלים (ראב"ע, אל אחז, כהנת א, 111). ולבן בעיניהם ושחור ב צ י צ י ה ם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (הוא, בנם אל, שם שם, 196). בו שמת בו צמח צ י ץ נזרי (הוא, אתעורר, איגר 183). בינות ערוגות שב ימי ניסן, עת יעלה נצן ורם „נסן, ויעלוז עלי זמיר לקול אמיר, גם שיש להוד ה צ י ץ והמנסן (ר"י חריזי, תחכי ה, 57). — ובמשמ' בנף [2]). ואמר המשורר: תנו צ י ץ לשירות ומלות נבוחות, לאוחז בתבל קצוות ורוחות (רמב"ע, תרשיש, 3). תנו צ י ץ לאגרת ביד רוכבי רכש, ורוצו אלי ציון במפר ושלחו בר (שם א, 15).

ג. *צִיץ [2]), ש"ז,—ציצית, דלדול, בליטה, היוצאים בגוף האדם והחיה: אלו הן צ י צ י ן

---

[1]) [ע"פ הבנה בזאת בפסוק (ישע' מח ט), וכן ציץ בארמ'.]

[2]) [עי' ציצית, הערה, ואולי אין זאת אלא התפתחות של ב. ציץ אף במשמ' כנף.]

המעבבין את תמילה, בשר התופה את רוב העטרה וכו' (שבת יט ו). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמע' בן אלע', תוספת' שם ט יג). איזהו מן הדרקון שאסור, ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שהציצין יוצאין מצוארו, אם היה חלק הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ה ג). המול ימול, מיכן לשני מילות, אחת למילה ואחת לפריעה, אחת למילה ואחת לציצים (ירוש' שבת יט ב). — ובמהמ"א: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין אין בו משום כלאים (רמב"ם, כלאים י כ). וטוטפת הוא ציץ יקשרו אותו על המצח מאוזן לאוזן וכו' ובבול חתיכה של בגד בתו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו וזולת הציץ תבשיט (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת ו א). ונמצאו בהם חמים מבוקעות עד שהוציאו ציץ הנקרא גדיל (תשו' הר"ן גירונדי קד). [1])

ד. *צִיֵּץ [2]), קל לא נמצא.

—פעי', *צִיֵּץ, צייץ — צִיֵּץ את הטלית [3]), שם בה ציציות, תלה בה ציצית: אמר רב אדא בר אהבה למעוטי ציצית לטליתו ומזוזה לפתחו, תניא נמי הכי ושוין שאם צייץ טליתו ועשה מזוזה לפתחו שהוא חייב (שבת קלח.). — ובמהמ"א: במעשה בחסיד אחד שהיה מעיין תדיר בטליתות בבית הכנסת איזה נקרע או ניתק חוט והיה תולה בה ציצית ומצייצה

[1]) [בתוספתי (סוטה ג ד) נאמר: היא חגרה לו בציצין (נ"א בצצין), לפיכך בהן מביא תכל מצרי וקושרו למעלה מדדיה, ע"כ. ויש שבארו בציצין מלשון ציץ, אך בבבלי (סוטה ח:): היא חגרה לו בצילצול, כלוי בחגורה, וכך צ"ל גם כאן.]

[2]) [כמו א. צוין, ועי' שם הערה.]

[3]) [פעל צִיֵּץ זה נגזר אך מן השם צִיצִית ולא ישר מן השרש צוץ או צִיץ. ובפרט בבנין פֻּע' מתחלף מְצֻיָּץ, טלית מצייצת וכדו', עם טלית מְצוּיֶּינֶת (בציצית), וזאת מפני דמיון האותיות ינ אל צ. ואף לא מן הנמנע שכל שמוש הפעל ד. ציין נולד בעקר מטו"ס בזאת, כדעת ח. ילון (תרביץ ג, עמ' 458–459), המאריך שם בענין.]

בהלבתה לפי שזכין לאדם שלא בפניו (ספר חסידים תתרלה). .

—פֻּע', *צֻיַּץ, נ"כ' מְצֻיָּץ, מצויין, — (בגד) ששמו בו ציצית: כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי, ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחבין ממנו כנפי כסותן, אמר להן בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין והלכה בדברי ב"ה (שבת כה:). היוצא בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה בשבת חייב חטאת, ציצית לגבי טלית חשיבי ולא בטלי, הני לא חשיבי ובטלי (רב הונא בשם רב, שם קלט:). הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה, מן העובר כוכבים מן התגר בשרה, מן ההדיוט פסולהו ואע"פ שאמרו אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעובר כוכבים עד שיתיר ציציותיה (מ"ר, מנחי מג.). נתעטף הקב"ה בטלית מצויצת וכו' וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה וכו' אמר להם בסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעברים את השנה ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצוייצת (פסיק' רב', החודש, עח:). — ובמהמ"א: הישן בטלית בלילה, ר"ל בטלית מצוייצת, אין צריך לברך עליו בבקר (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 68).

ה. *צִיֵּץ, קל לא נמצא.

— פִּע', *צִיֵּץ [1]), צייץ, — צִיְּצָה הצפור, ובהשאלה ציץ האדם, השמיע קול ציוץ, צפצף: השותקת לעדשים והמציצת [2]) לאוזן והמטפת לנר הרי זה מדי האמ' (תוספת' שבת ו טו). אם מצאתם שם תינוקות מציצין [3]) בקולם (מד"ר בראש' סה). צפור מצוין [4]) ויודע על

[1]) [מן הארמי' שבתו"מ: כד שמע קל צפרין מציצין (מד"ר ויקרי' יח). המצפצפים, אלין המצייצין (שם שם ו, ובדפוסים בטעות: המציינין), ועי' גם ציצי.]

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה והמוצצת. ובנדפס: והמצננת לאורז.

[3]) [כך גרסת הערוך (ערך ציין) ולפנינו מצפצפין, וכן מובא בערוך שם בשם ספר אחר.]

[4]) [כמבטא א"י מְצַיֵּץ במק' מְצַיֵּין, כרגמת צוֹיְקָן במק' צִיקָן, נְצוֹל במק' נָצָל וכדו'.]

מה מצוין, חמור נוהק ויודע על מה נוהק (סס קסלי, דברי קהלת, מעשה נערי סנינה).

א. צִיצָה, ש"נ' סמיי צִיצַת, — כמו א. צִיץ: והיתה צִיצַת[1]) נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ (ישע' כח ד). — וכתו"מ: יבשה ציצתו[2]) (של הלולב) מתו (ירוש' סוכ' נ ח). — ובספה"א: והכסף הוא המאיר כל מאפל כמו הירח וציצת[3]) התוגות גובלה ובין השמחות פורח (רש"ע פלקירה, המבקש, עז) — ואמר הפיטן: ואדם נחשב כציצת נבל מהר יבול כנבל עלה (ר"י הלוי, מי כמוך, סעה"ם 105) — "וכמו צִיצִת כמשמ' כ. ואמר המשורר: ולו (להכהור) שיער מאד שהור וציצתו צרור המור וזיו פניו ינצת אוד (קעי יונה, שירי תימן, 78) [4]).

ב. *צִיצָה, ש"נ, — סה"פ מן כ. צִיץ, פעלת המציץ ומביט: אבל תציצה אינה כל כך, שענין הצצה הוא למקום רחוק ועל כן נקרא ציץ שמציצין לראותו (ר"א נדרשי, חותם תכנית, הבטה וכו').

***צֵיצִי**[5]) או צוֹצִי, — הצפור מְצוֹצִי(ת), משמיעה קול: חמור נוהק והוא (שלמה) יורע מה נוהק, צפור מצוצי והוא יודע מה מצוצי (מד"ל סה"ם לפסוק ה).

צִיצִת[1]), *צִיצִית, ש"נ, מ"ר *צִיצִיּוֹת, — א) חוטים אגודים יחד ומחברים לכנף הבגד ותלוים למטה: Quaste, Troddel; houppe; tassel ועשו להם צִיצִת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצת (במד' יה ל–לט).—וכתו"מ[2]) כפרט כמשמ' ציצית של מצוה שבטליה: כותב אדם תפלין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו[3]) (ר' יהודה, מו"ק ג ד). סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין (עדיי ד י). ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצות אחת (מנח' ג ז). בלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו' סקורטיא משיחסום ויקנב ויעשה את ציצתה[4]) (כלים טז ד). ציצית של טמא על גבי טהור טהור, ציציתו של טהור על גבי טמא אם עמד טמא טהור ואם עמד טהור טמא (תוספתי זבים ד ג). ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות (ספרי במד' קטו). אין

[1]) יש מפקפקים באמתת נוסח זה והגיהו הגהות מתחלפות. למכרט (REJ 1901 Avr., עמ' 264) מגיה: והיה הציץ הנבל. [ואין מקום לתקון. תקשי אינו כמלה ציץ (פס' א: וציין נבל צבי תפארתו) או ציצת (פס' ד: והיתה ציצת נֹבֵל צבי תפארתו), אלא בתכנת המלה נבל, שאיננה כאן ענין עלה נובל, אלא היא באה כהקבלה אל גאות (עטרת גאות — ציץ נבל); ואולי יש להכר נבל זה עם האשורי' נַבְלָ, נַבְל, כנף מוכך. לכנף הכרוב הסוכך שהאל רוכב עליו כמערה, מתכון אף מבול כפס': יי' למבול ישב וישב יי' מלך לעולם (תהל' כט י), כאותה הקבלה כמו: יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (סס לט ה).]

[2]) [כצ"ל, וכדפוס': ציציתו, ותיו שגרמו: יבשו תוצין.]

[3]) [כצ"ל, וכדפוס': וציצית.]

[4]) [כירוש' יבמ' (טז נ) כתוב: מעשה כשנים שירדו לכמור מכמורת לירדן לציצותי (נ"א: לציתותי) וכו', ומן הענין יוצא שהכונה לעתותי ערב, ולדעת יסטרוב אין כאן אלא ט"ס.]

[5]) [כך כנראה צ"ל ולא צוצי, כי הפעל נגזר כתקוי קול ציוץ הצפרים, ועי' ת. צִיץ. אמנם כסור' צוֹצִי.]

[1]) ואמרו בגמ': אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (מנח' מב.), ותרגם ריב"ג ד'ואבה[a]) והוא ציצת הראש.

[לא ברור הוא אם ציצת הכנף שבטלית באמת בעקר לשון גדילים ושערות היא (וולג': fimbrias), כי הכתוב מבדיל בין ציצת הכנף ובין פתיל התכלת הנתן על הציצית; ואולי צדקו השבעים המתרגמים κράσπεδα, כלו' שפה, כנף. הבגד, וכלשונות אירופה תרגמו את המלה כאילו נגזרה גם מלשון פתיל וגם מלשון צוץ, כמשמ' צָץ והביט: Schaufäden, פתילי ראוה וכדו'. ואולי עקרו החלק הציץ, יוצא ונראה מחוץ לבגד (ועי' ספרי, בדגמה המובאה למעלה), כי באמת שני השרשים ציץ, צוץ קרובים הם בעקר, וכן בא גם בלשונות אחרות למשל hervorschauen כמשמ' נראה וכמשמ' בלט תחוצה.]

[2]) [גם הכתיב ציצתו וכדו' שבתו"מ מתכון ודאי למבטא צִיצִתוֹ (בכתיב התורה) ולא אל ציצה, וגם להפך כתבו מעתיקים ציציתו במקום ציצתו, עי' א. צִיצָה.]

[3]) [במשנה שבירוש': לציצתו. וכן מדכ"ם.]

[4]) [ערוך: ציציתיה.]

[a]) ذؤابة

ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא[1] (שם שם). שתחא גדילה יוצא מן הכנף וציצית מן הגדילים (שם שם). אם היתה מיוחדת ליום וללילה תהא חייבת בציצית (שם שם). שכל המקיים מצות ציצית מעלי' עליו כאלו הקביל פני שכינה (ר' מאיר, שם שם). בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות (גיט' נו.). אין אדם רשאי למכור טלית מצויצת לעבו"ם עד שיתיר ציציותיה (מנח' מג.). הכל חייבין בציצית כהנים לוים ישראלים גרים נשים ועבדים (ת"ר, שם שם). חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזוזה לפתחיהן (ת"ר, שם שם). באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו (ר' נתן, שם מד.). —*פָּרָשַׁת צִיצִית, הפרשה בתורה שבה נאמרה מצות ציצית: תקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמוע, אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום (ספרי במד' קטו). —*וצִיצִית בסשמ' טלית מְצֻיֶּצֶת: ומברך בל צפרא להתעטף בציצית (מנח' מג.).—ובסהס"א: ומענין זה נקרא כל מראה צבוע ציצת כמו עשו להם ציצית לפי שמראה שלה משונה ממראה הבגד דהיינו מראה משונה ממראה החוט של תכלת הנתון בתוך הציצית ונתנו עצ"ה פתיל תכלת בכדי שיהיה נכר החוט ממראה הציצית והציצית ממראה הבגד (לקו"ק, קכו). כסות עבה של צמר וכו' וישנין תחתיהן בחורף. ויש בהן ציציות כדי שיחממו האנשים (ערוך ערך גלפקר). פירוש מגוס בלשון ישמעאל ברנוס ובלשון לעז כפה ושל צמר היא וכולה ציציות (שם ערך מגוס). שמיכה היא הכסות העב שיצאו עליו ציציות מן הצמר (מכמי רד"ק, סמך). הצבועים הדומים לפרושים המחפים ראשיהם ומראים טליתיהם וציציותיהם ומאריכין בד' של אחד וצי' מציצית (ר"י זבארה, שעשועים ו, 63). — ואמר המשורר: איש אשר תפליו בכנפי יונה וציציותיו נגררות כבפולות שמנה, אדם קדוש וזת אדם צנוע, ההוא יהיה גנב (יל"ג, עם

עקש פתפתל, שיריב ו). — ב) צִיצַת הראש[1], שערות ארבות באמצע הקדקד, Büschel (Haare); toupet, touffe des cheveux au milieu de la tête; tuft: וישלח תבנית יד ויקחני בְּצִיצִת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים (יחזק' ח ג). — ובסהס"א: פי' בלוריה, ציצית של שער (ר"ח, קדו' כח.). ויאמר (חבקוק) אהה אלהי מי יוליכני שמה בעת הזאת ורחוק מפני הדרך, והנה מלאך נשאו בציצת ראשו ובו' (יוסיפון, גיכלבורג, כה).—ואמר המשורר: ושמנו אגרותינו שתי צפרים חיות וזה יום טהרחו ואחזנו בציצת ראש וזמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו (ר"ש הנגיד, הכרכה הזמן, גרודי, 58). עדי תאחוז ידך בציצית ראש חפצך (רמב"ע, זכרים ע, 79).—*וראשי צִיצִיּוֹת השער: וכשהיא מגרלת שְׂערה לא תקשרים לראשי ציציות שפעמים שני קשרין על נימה אחת והוות חציצה (הלכ' פסוק' לתלמי' רב יהודאי גאון, 103). ובשהיא סורקת את שערה לא תקשרם לראשי ציציות (והזהיר ויקר', עמ., מגורע). — *וציצית לשון[2]: גורסין שיתא סידרי על ציצת לשון (ס' הקבלה לראב"ד, הוצ' ניבויאר, 84).

*צִיק, ס"ז, מ"ר צִיקִים, — צִיקֵי קדרה, תבלין הניצוק בקדרה לצרכי התבשיל: משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה, אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער (רב יצחק, פסח' נו.). מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה (רב חמא, יומא עה.). מעשת בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לערב שבת (ר' יוחנן, כתוב' סה.). לא נצרכה אלא שעשאן (את העור והשליא) ציקי קדירה (רבנ"א, חול' עז:). ודינר צורי של זהב היה יוצא לה (לבת נקדימון) מע"ש לע"ש לציקי קדירה (אדר"נ ו). ויהי לחם שלמה וכו' הללו לציקי קדירה אבל לסעודתו לא היתה בריה יכולה לעמוד (רב יצחק, פסיק' ר"כ, את קרבני לחמי, בובר, נח.).[3]

---

[1]) [בבבלי (מנח' מא:): אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא משהו.]

[1]) בערבי' ההמונית שׂושׁ, שושה במשמ' זו.

[2]) [אולי בִמשמ' צִיוץ לשון, צפצוף לשון?]

[3]) [בתחב' לר"י חריזי בתוב: נרפא חלי לבם ורם שיאם כי הוא צבי חילם וציק חלים (א, 24),

א. *צִיקָה, ש״נ, — כמו צוקה, מְצוּקָה: יפה לקרחת ולכל מי שיש לו צ י ק ה עד מות (אלקפ, 157).

ב. *צִיקָה, ש״נ. — כמו יְצִיקָה: השקל מ ה צ י ק ה מרומה ו מ ה צ י ק ה מְרוֹמָמוֹת אדוננו הדוכוס וכו׳ (אברהם הרופא, שלטי הגבורים, פא.). כידוע לאומני ה צ י ק ה (הוא, שם פא:).

*צַיְקָן, צייקן, צויקן, תוס״ז, — צר עין, קמצן, geizig, Geizhals; avare; stingy, miser: ה צ י ק נ י ן שורפין אותו לפני הבירה בשביל להנות מעצי המערכה (פסח׳ ז ח). להודיע לבא אחריו שהוא צ י ק ן (רבי ירמיה בשם רבי הילא, ירוש׳ שם ז ח). — וכפהמ״א: פי׳ ורדינא מקום ואנשיה צ י ק נ י ם וצרי עין ומקפידין זה על זה בין ככר גדול לככר קטן (ערוך ערך ורדינא). אנשי ורדינא, צ י ק נ י ן היו (רש״י, ערוב׳ מט.). ואנשים צ י ק נ י ן וצרי עין כסמונן היו (הוא, בילה כז., ד״ה אמי ורדינאה). מה אומרים ה צ י ק נ י ם, בכל עת יהיו בגדיך לבנים[1]) (עמנואל, מחב׳ ו, 59). ועל צ י ק ן אמר שלמה ע״ה אל תלחם את לחם רע עין (אורח׳ לדיקים, שער הליקנות, נג:). לכן ידקדק אדם בעשרו בעצמו ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה צ י ק ן וכילי (שם שם, נג) אבל הדבר ידוע שמקפידין מאד ומונין הימים והשעות על פיהן ישלם המעות ולא זו בלבד כחוב הנעשה על משך זמן יותר מלהצריך אלא אפילו הנעשה לשלם מיד בהראותו אינו יוצא מידי איסור אצל הסוחרים ה צ י ק נ י ן וקפדנין המדקדקים ורואין אם הסוכר נדחק וצריך למעות דמוזיל גבייהו (ר״י עמדין, שאילת יעבץ א נח, נג:). אנא ה׳ ידעתי אורח הגונים, הרחיקני דרך צ י ק נ י ם, והורני נתיב ותרנות, הסר ידי מפורענות (יאיר בכרך, שו״ת חות יאיר, אגה ה׳ ידעתי, אסרי קי רלח, לה.). ואנכי נסיתי לפתוח כמפתח שלך ארגזים של אלה ה צ י ק נ י ן ואיננו הולמם (יל״ג, אגרות א נה, 105).

*צַיְקָנוּת, ש״נ, — תכונת הציקן, צרות עין, כילות, Geiz; avarice; stinginess: אנשי ווררא‍ן היו ידועין ב צ י ק נ ו ת ובצרות עין (ר״ח, ערוב׳ מט.). ואי איניש חקיפא הוא דלא יהיב מתנה, פי׳ אדם חזק ב צ י ק נ ו ת שאינו מוותר לאדם כפרוטה (ערוך ערך חקף). וצריך האדם שיגביר המדה הזאת על אשר כנגדה ר״ל מדת ה צ י ק נ ו ת מפני שאין הגדולים בבני אדם המפורסמים בחשיבות רואים שמדת ה צ י ק נ ו ת משובחת (ר״י א״ס, מקון מדה״נ לרסנ״ג יז, מכ.). ואין ה צ י ק נ ו ת ממדת החשובים וראוי למי שהוא מן החשובים שיתרחק מן המדה הזאת ולא יתנהג בה בשום ענין (הוא, שם שם, מה.). ה צ י ק נ ו ת ואת המדה המגונה ברוב עניינים (אורח׳ לדיקים, שער הליקנות, נג:). הפזרן אחר הפזרנות, הציקן אחר ה צ י ק נ ו ת (שם, שער השקר, סג:). ראינו בספרים כי איש היה בילי בתבלית אשר ברוב צ י י ק נ ו ת ו אסף כסף וזהב ומעות אשר לא יספרו מרוב (ר״י״א מודינה, למח לדיק טו). — ואמר המשורר: והדאגה ו צ י ק נ ו ת וקנאה ושנאה וחרטה לעפרים (ר׳ לוי ב״ר חיים, בתי הנפש והלחשים).

א. צִיר, ש״ז, מ״ר צִירִים, סמי׳ צִירֵי, כנ׳ צִירַי, צִרֶיהָ, — כאבי היולדה קרוב לְהִלָּדָה, Wehen e. Gebärenden; travail de l'enfantement; labour-pains: ונהפכו על האשה צִירֶיהָ, התחילו הכאבים: וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואשה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צִרֶיהָ (ש״א ד יט). — ובהשאלה גם לזכר, כמשמ׳ נבהל מאד: נהפכו צִירַי עלי ולא עצרתי כח (דני׳ י יז). — ואחזוה צִירִים, ובהשאלה לזכר אֲחָזוּהוּ צִירִים: על כן מלאו מתני חלחלה צִירִים אחזוני כְּצִירֵי יולדה (ישע׳ כא ג). ונבהלו צִירִים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון (שם יג ח). — וכמדר׳: וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם צ י ר י ם ב צ י ר י יולדה (פסיק׳ רב׳, קומי אורי, קסג.). — וכפהמ״א, גם ביחיד, ואף במשמ׳ כאב בכלל: וכאשר השלמתי שירתי ראיתי כי בשירו לא ירפא צ י ר י ובהגיוני

וכתקונים שם (עמ׳ 473) מצע לגרס: ו צ י ץ חֳלִים, ואינו מסתבר. אך כנראו נתחלפו המלים הדומות, וצ״ל: והוא צוק חֲיָלִם וצבי חֳלָיִם, מלשון חלי בתם.]

[1]) [כרודי בהוצאתו, עמ׳ קעג, באר: בגדים צבועים היה מחירם רב, ע״כ. ואולי הכונה שהציקנים מתאוים שבגדיהם יהיו תמיד לבנים ולא יצטרכו לכבסם או להחליפם.]

לא יסור יגוני ונגינתי לא תעביר עגמתי (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 77). ובשמעי מליו בביתי לציריו וחיליו ובו׳ (שם כג, 214). ובעודי מתחולל בציריו ונגעי ובו׳ שמעתי קול דופק (שם מ, 314). קורות הוטן תקעו בלבי ציר נאמן [1] (שם מח, 376). מי שיעלים חליו וציריו נעדר מוורו וציריו (מוסרי הפלוסופים א ס).—ואמר המשורר: והנה שברו צירים עצמי ולמה תשברו בסות ובדים (ר״ש הנגיד, עלי מה תקרעה, ברודי, 70). שלח לך לבו מקום קרשו ושם ציריו כמו ציריו (רסנ״ג, חולי דמעות, שירי שלמה יח, דוקס, 21). תרופה בפניו ומוור בעיניו וגלעד במעניו צרי בו לכל ציר (רמב״ע, תרשיש ח, 23). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עברו וכר (שם ד, 43). הפק צרי ומרפא לחוק צירית והנשא וצפה לעצם שבריה (הוא, ידוח נפש, סעה״ש 77). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, סעה״ש 92). מרפא נגעי צירך יהי צירך (ראב״ע, אחוה נגע סורך, איגר 144). יבוא אדונך או יביא לציריך צרי ויקנך וישלח אסיריך (הוא, יעלה יפה קול, שם 148). יודעיו מכל עברים לו יאתיו למצוא לצירים צרי בעת יחליו (הוא, איך נשליו, שם 190). צירים אחזוהו וקדחת בעת סעד בביתו אבני פעמים (הוא, נאתי ביום לוס, כהנא א, 15). לך שברי רפא שברי ואת צירי ומכתי (הוא, לך אלי, שם שכי 204). בן איש בטח על צורך. יום צירך כי בו יגעים ימצאו מנות (ר״י חריזי, תחכ׳ ע, 91). אשר יסוב זמן עליו בציריו יבקש לו צרי מרפא לציריו (שם לו, 800). אשר יבטח בתהפכות זמנו יהיה נוקש ויתחל בצירו (הוא, הענק, חוט ב, סי׳ זכרון להרכבי). ושטתי לבקש מנדיביו ארוכה אל חלי לבי וציריו (הוא, איתיאל מחב׳ מ, העבד והשפחה, מלאכ׳ השיר לכיבואה, 72). באפו יש חמת מות לכל חי וברצונו אמת מרפא לכל ציר (חרוז׳ משותפ׳, חולי ברודי, תקדם ג נ). דע כי הקיסך אל למושיע בדורי ותתכושת לצירי ולבאב זמני צרי (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 268). צירי נדוד יאחזוני רעי חוגוני (ר״י נג׳ארה, לירי כדוד, עולת תמיד יט). ידיד נפשי בך חשקי, צרי תשלח לציר לבי (הוא, ידיד נפשי, שם לס). ציר אין מזור לו ופריח (ר״י סרכסים, מתק שפתים, 73). צורי, מאד צר לי, לצירי אין צרי (שם 92).

[1] [עפ״י מכות נאמנות, חלים נאמנים (דברי כה נט) ועפ״י ציר נאמן (משלי כה יג).]

ב. **צִיר** [1], ש״ז, מ״ר צירים, צִרַיִךְ — שָׁלִיחַ באיזו שליחות חשובה. Bote; messager; messenger:

השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים ובו׳ (ישעי׳ יח ב). ותשלחי צִרַיִךְ עד מרחק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). שמועה שמענו מאת יי׳ וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד׳ א א). מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא (משלי יג ז). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (שם כה יג). — ואמר הפיטן: ראה יראו בן צוררים רוטם צורים בשלות צירים (ר״א קליר, קמי קהלך, קרוב׳ ג פסח). ואמר המשורר: שלח לך לבו מקום קדשו ושם ציריו כמו ציריו ולא יצלחו (רסנ״ג, חולי דמעות, שירי שלמה יח, דוקס, 21). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, סעה״ס, 92). פתאם בא ציר לבצר בציר (הוא, יספת מלכי, שם 107). מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (ראב״ע, אחוה נגע סורך, איגר 141). וישלח אל צירים בגויתך לצירים (הוא, תוכיחה נפשי, שם 206). — ״ובפרט משה שלוחו של הקב״ה, או משה ואהרן, ואמר הפיטן: עד כי גמרו (המצרים) רשעם באשר גזרת ונאצו למול ציר אשר בחרת (ר״א קליר, בעשר מכות, סלוק ג פסח). צורת מטבע בחז אבי חוזה צות צור לציר בן תת מתן זת (הוא, מעתיק, קרוב׳ שקלים). צפונה (פרה אדמה) לטהרת עם אל עזר, צות צור לציר צר צרורת לאלעזר (הוא, ממרה, קרוב׳ פרה). לאח ציר ופחר. ותר מעת לעת ספור אחד (הוא, אצי כל חוזה, קרוב׳ החדש). ויאמרו במועל ידיהם זה יי׳ קוינו לו, וימללו צירים לצר שלחנו אשר כל יצר. שלח עמו ממעצר (ראב״ע, מי כמוך אל, איגר 229). הציר הגברתו בארית, הודעתו עתת אהיה ובשעבוד מלכיות אהיה (מנחם בר׳ מכיר, אחור וקדם, זולת הפסקה א).—

[1] [לדעת אחדים קרוב השם לערב׳ צאר, ציר [2], ואחרים מזהים את השם עם הארמי עיר (דני׳ ד י וכו׳) כמשמ׳ מלאך, ובך נראה יותר.]

[2] صار، صير

ואמר המשורר: ארבעה עמדו על הים ציר וציר צאן וצר, צר הציק לצאן, וצאן צעק לציר, וציר הנן לצור, וצור צוה לציר, צא וחלץ צאני מיד צר (ראב"ע, ארבעה עמדו, כהנא א, 167).—*ציר מות, מלאך המות. ואמר המשורר: כי כלשונו ובהגיונו צירי מות וצרי חיים להט חרב מתהפכת לשמר דרך החיים (ר"י חריזי, תחכ' א, 17). וציר מות כבא לשחית כשרו אוי לא ימצאו מרפא לצירו (רמ"ט פלקירא, הקד' המבקש). — *ובמשמ' ציר ממלכה, Gesandter; ambassadeur; -dor: ויהי האיש לפנים ציר (געזאנדטער) ממדינת נארדאמעריקא (בכורי העתים תקצז, 45). גם ישלחו לשם עמי איראפא אשי בים מסחרים צירים (קאנזול'ען) אשר ישגיחו על מסחרם (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, כג:). אנשי איראפא יעמדו בדבר המשפט תחת צירים מאת מלכיהם (שם ג, ט:).

ג. **צִיר**, ש"ז, ככי' צִירָהּ, — צִיר הַדֶּלֶת [1]), בליטה מתחת ומלמעלה כעין ידה כהדלת שהיא נכנסת לתוך הצנור ועליהן הדלת סבבת, Türangel; pivot; hinge of a door: הדלת תסוב על צִירָהּ ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ובתו"מ: מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור (עירוב' י יג). הַצִּיר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו"ק א י). כל כלי מתכות שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותה שתחת הציר והציר והקורה והצינור שנעשו לקרקע (כלים יא ב). דלת הנגררת ומחצלת הנגררת וקנקן הנגרר בזמן שקשורין ותלויין נועלין בהן בשבת ואין צריך לומר ביום טוב, אמר אביי כיש להם ציר (עירוב' קא.). מירושלים ליריחו י' פרסאות וציר דלתות ההיכל נשמע בשמונה תחומי שבת (רבנ"מ, יומא לט:). כמה דברים אמורים (שאין מחזירין את התריסין ביו"ט) בשיש להן ציר, אבל אין ציר דברי הכל מותר (ביצה יא:).—*וצִירִים בגוף האשה, חיק האשה: שמא כאשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים וב' דלתות (ר' ישמעאל, בכור' מה.). בשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי

[1]) בארמי ציר, צירין.

נהפכו עליה ציריה [1]) (ר' אלעזר, שם שם; ר' עקיבא, מד"ר ויקר' יד). — *וצירי בשר באיש: ובאיש ליכא, והכתיב צירים אחזוני כצירי יולדה, צירי בשר, והכתיב אדני במראה נהפכו צירי, הכא נמי צירי בשר (אביי, בכור' מה.). — ובמהמ"א: שיהיו צירי הידות חרוצים מצדיהן (רש"י, שמות כו כד). וקראו אבנים כלשון שנים לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת וכו' והצירים הם לאשה כצירי הרחם כי צירים שם משותף יאמר לצירי הדלת ויאמר לחבלים (שרשי רד"ק, אבן). — *ומ"ז צִירַיִם של הדלת: ואמר (ישו) לאמו כשלמדתי בבה"מ שמעתי רפואות השינים כך היא, תלך אם החולי ותניח דדיה בין ציריים לדלת והחולי יניק מדדיה וירפא. אמרה אמו קום בני ואני אניח דדי בין ציריים ואתה תניק, והלכה והניחה דדיה בין ציריים, ויקום ישוע ויסגור הדלת עם הרד וכו' (תולדות ישוע, 32).—ואמר הפיטן: הרציו כגלגלו וצירי צריחו ונשמע קולו בבקעת יריחו[2]) (מחיר בר' ילחק, תפלת תקמ, סליחי ערי"פ). —ואמר המשורר: אמת לו צדקה תסובב כדלת והן הגביר לה לבדו יהי ציר (רמב"ע, תרשים א, 23). [3])
—*ובמשמ' קטב הארץ, Pol; pôle; pole: ושתי הנקודות של ראשי הבריח או הקוטר הן צירי העולם, האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי, והמחקרים קורין לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי, אשר על השני הצירים האלו יסובבו כל התשעה גלגלים כולם (ר' דוד גאנז, נחמד ונעים א כח). שתדע

[1]) [כנראה הכינו במוי זה כמשמ' הסיבת אברים ממש. ועי' גם פרוים, Bibl.-Talmud. Medizin, עמ' 129.]

[2]) [עפ"י המספר כתלמו' (יומא לט:), עי' לעיל.]

[3]) [בירושי (פסח' ח ח) בתוב: אסרטיוטות היו שומרי צירין בירושלים וטבלו ואכלו פסחיהן לערב, ע"כ, וכן במק"א (שם נזיר ח ג): איסטרטיו' ושומרי צירי' היו בירושלים וכו'; ובתוספת' (פסח' ז יג): אצטרדיות ושומרי צזרים היו בירושלים שהיו טובלין ואוכלין את פסחיהם לערב. ועל כל פנים קשה להניח (כרעת המלונים) שכטוי זה, הכא כהקבלה אל אסטרטיוטות, כלו' אנשי צבא, יתכון לשומרים על צירי הדלתות דוקא. ואולי הנכון: שומרי חצירין (השוה: חצר המשתמרת (ב"מ יא.), ובמקרא: וגם תשמר את חצרי (זכל' ג ז)) והואיל וכמאו הצירין, ראו כאן חא הידיעה. בבהרבה מקרים אחרים, והשמיטוה.]

שנמצאו בכדור הארץ בצר צפון שני מיני צ י ר י ם הא' נקראת צ י ר העולם וכו' ו ה צ י ר השנית החדשה תקרא צ י ר מאגניט״ה (שם לח). וב' נקודות הקצוות אשר בפאת צפון ודרום המצויירים בדמיונך באלו עליהם תנוע ותסוב מרוצתה המה יקראו צ י ר י או קוטבי הארץ (ר״ש בלוך, שבילי עולם ג, דבר אל הקורא, ז). —״ובשטח, ציר הָעִגּוּל, מרכז העגול, Mittelpunkt, centre; Zentrum: ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד ובאמצעיתו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה והנקודה הזאת נקראת צ י ר העגול ונקראה בלשון הערבי מרכז (לחצ״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, עמ' 9). אם יהיו שני קוים נפגשים בתוך העגול ולא יהיה אחד מהם עובר על צ י ר העגול וכו' (שם שם, 17). ובידוע שהקו הזה עובר על צ י ר העגול והוא קוטר להעגול (שם ג 66,7). —״ונהוגה היום המלה צִיר במשמ' גליל ברזל שגלגל העגלת מסתובב עליו, סֶרֶן, axis; axe; Achse, וציר הארץ במשמ' סרן דמיוני שכדור הארץ מסתובב עליו.

ד. **צִיר**, ש״ז, מ״ר צִירִים,—פֶּסֶל: בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צִירִים (ישע' מה יו). וידדו בם ישרים לבקר ו צ י ר ם [1]) לבלות שאול מזבל לו (תהל' מט יה).

ה. **צִיר**, קל לא נמצא.

—התפ', יִצְטַיָּרוּ, — תִּצְטַיֵּר האדם, עשה עצמו ציר ושליח: ויעשו גם המה בערמה וילבו וַיִּצְטַיָּרוּ [2]) ויקחו שקים לחמוריהם וכו' וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט ד—ו). —ואמר המשורר: יבכו מלכיה עלי ציר נאמן יועצו אתו ו י צ ט י ר ו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19).

צִיר, צִיר, עי' צַר.

*__צַיָּר__, ש״ז,—אמן, יוצר הצר צורת, Bildner, Bildhauer; sculpteur; sculptor, ואף מציר צורות בדיו ובצבעים, Zeichner, Maler; dessinateur, peintre; draftsman, painter: חוט המשקולת שנים עשר וכו'

[1]) [כך הכתיב; קרי וְצוּרָם, עי' ה. צור.]

[2]) כך בנסחת המסורת, ופרשו כך רב הקדמו' וקצת החדשים. אך קצת החדשים מגיהים ו י צ ט י ד ו כמו בפס' יב.

של מיידין ושל צ י י ר י ן כל שהן (כלים כט ג). יש לצ י י ר י ם סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות וביגוניות (נגע' ג ח). מנהג בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והקדוש ברוך הוא אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והיינו דאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור באלהינו, מאי אין צור באלהינו, אין צ י י ר כאלהינו (ירוש׳ל, ברכי י). צ י י ר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו, תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות (פילוסופוס אחד לרבן גמליאל, מד״ר בראשי א). לשני צ י י ר י ן, זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה (שם ויקרי יד). צור ילדך תשי, יור של תשי ועירה, תש ידי הצ י י ר, א״ר אבהו למה הדבר דומה לצ י י ר שהיה צר איקונין של מלך, בא לגמור הפרציף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר, ביון ששמע הצ י י ר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה מאלו הסמנין אם אצור אותו בצורת המלך הראשון או בצורת השני (שם במד' ט). כתיב ו י י צ ר ה' אלהים את האדם, מה תלמוד לומר אשר יצר, אלא הצור הוא צ י י ר נאה, כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (רבי יצחק בר מריון, שם קהלי, ופסיקי אגי). —ובמהמ״א: ועין רואה תראה בה תזיונות נפלאים לא יתארם הצ י י ר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (משו, אהבת ציון י, 80). —״״צַיַּר־אור, עושה צורות בפעולת האור, צַלָּם, Photograph; photographe(r).

*__צִירָה__, ש״נ, מ״ר צירים,—כמו ג. צִיר, צִירַת הדלת וכדו', סיבוב הדלת על צירה והקול הנשמע בסיבוב [1]): וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, והלא כל הקולות מן הרוח הם בצירת הדלת ובצירי העגלה [2]) ובצירת גלגל הריחים וקול השופר אבל אינו דומה קול זה לקול דבור (ברצלוני ליצירה א, 179).

[1]) [השוה בלשון חז״ל: וצ י ר דלתות ההיכל נשמע (יומא לט:).]

[2]) [שיש בה ציר או צירת בכל גלגל וגלגל.]

צֵירֶה, צֵירִי, צֵרֵי, צְרֵי, צְרִי [1]) ש"ז, — שם אחת התנועות הקו/יות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון בצורת שתי נקרות זו על יד זו מעל לאות, כזה: אֿ, ובנקוד הטברני שתי נקדות מתחת לאות, כזה: אֵ: ומבטאה כמו e קצרה או ארֻכה [2]) כרֹב הלשונות, ונקרא גם קמץ קטן [3]). או שתי נקדות [4]): שם הנקרות קמצה פתחה צְרֵי סגול חלם שרק חרק (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' י, עמ' 12). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק ו צ ר י ושרק (נוף הערבי של סי' יצירה לרסע"ג). ב צ י ר י [5]) חד כתיב י וחד כתיב ה (מסורה לאסתי א יד). ואמר בהעתקת החרק אל הצֶ ר י למני אשור שהוא בחרק הועתק אל צ ר י באמרו סורו מֵני דרך הטו מֵני ארח, והועתק החרק אל הצד י ומבל קיבוץ כמו דרכִים ומלכִים ונהיה צ ר י באמרו דרכיה דרכֵי נעם ובו' (דונש, תשו' על רסע"ג 107). אבל נעתק מן הקמץ אל הצ ר י שהוא מן קמץ גדול לקמץ קטן, ואילו היה אמת מה שאמר שהיו נעתקין מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצ ר י שהוא שתי נקידות ובו' (שם שם). העלה הואת ובו' המונעת מהקמצות במלות האלה ר"ל העתקת הצ ר י אל הפתח ובו' ונמנעו העברים מהשיב מה שיצא מן הצ ר י אל הפתח אל הקמצות מפני שרעתם בהעתקת שער ארין וזולתו מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדרגה עליונה, וב צ ר י חלק לפאור כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח קטן וכאשר ירד מה שיצא מ הצ ר י אל הפתח ממדרגתו, לא ראו שישיבוהו אליה (ר"י א"ת, הרקמה [1]) ז, 41). ושמִירת כל נכרי מקמ"ץ ופת"ח ו צ י ר " י וסגו"ל יוצא מן ההקשה (הוא, כוזרי ג לא). ערה שהיא לשון עדות הע' ננקדת ב צ י ר י שהיא קמוצה קטנה (שכל טוב, בראשי' כא ל). כי אלה מן שְׁאֵל יְרֵשׁ כ צ י ר י כי הצ י ר י והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (בשם ר' יעקב בן אלעזר, רד"ק, מכלול, ליק, ז.) התנועות הם חמש ובו' השנית אִי ושמה צ י ר י ונקראת גם בן קמין קטן (שם, קלג.). שם החמישי צ י ר י ובו' והוא שתי נקידות זו בצד זו בשוה תחת האות ובו' ונקרא צ י ר י שבן קוראין רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא לפי שהיא בוקעת ועוברת בן זת המלך בוקע בין השנים ועובר שם (הורית הקורא, דרנבורג, 55). ומזין חסר אלף, גם הצ ר י אשר תחת הש"ם משפטו להביא יוד או אלף, ולפעמים תכנס האלף תחת היוד במו והאוגיתו נהרות כי הצ ר י אשר תחת הה'א יבוא עמו האלף כתנועת מורגשת (פי' משלי לר' זרחיה מברצלונה יז ד, הספר 3, 284). ותמורת חטף סגול שלנו יבוא צ י ר ה חטוף נחי [2])

---

[1]) [הכתיב צֵירָה או צֵירֵי הוא הרווח היום, אך לפי העדיות הקדומות ביותר הכתיב המקורי הוא צֵרֵי או צָרֵי ע"מ חֲצִי או לֶחִי, צורת הפסק מן צְרִי, חֲצִי, לְחִי או בִביני' ארמ' צְרֵי. ובנראה נולד השם באחד התרגומים הארמיים למלה הערב' כַּשְׂרָה [a]), בלו' שֶׁבֶר (עי' גם ערך זה), בשם לתנועה i בערב', ונתיחד אך אח"כ לתנועה זו בפרט. ונגזר השם בדעת רבים מן צרי, צריא, במשמ' סדק וקרע אף בארמ' שבתו"ם ובסור'. ועקר משמעו של השם היא סדיקת השפתים (או השנים) בנגוד אל קבוץ (או קמוץ) שפתים, ופתח, שהוא פתיחת השפתים, ואל חירק, חרק, שהוא חריקת שנים.]

[2]) [על פי מקורו (השוה סֵפֶר — סִפְרִי, בֵּרַךְ לעמת שִׁלֵּם,) הצירה הוא תולדת החירק, ובמבטא רֹב היהודים נבדל צירה מסגול הקרוב לפתח, והוא נבטא בנטית לחירק כe סגורה. אך אין לבטאו, אף כשאחריו יוד, בגון בֵּית באלו בתוספת יוד, שהרי אין נקוד ליוד זו. ואף אינה נכתבת אלא לשם שמירת הצורה העקרית של המלה (בַּיִת), וכן לא יבטאו ויו במלה מוֹת, וכן בערב' המדברת המבטא פֵּת, מֹה.]

[3]) [עי' ערך קָמַץ.]

[4]) [אם בקמץ נברים ואם בפתח נאמרים ואם בשלש נקדות קשורים ואם בשתי נקדות נברים ואם באו ואז ואִי נפתרים (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' ו, עמ' 6).]

[5]) [בתכת רֹאִי, רֹאֵה.]

---

[a]) كسرة

---

[1]) [גם בגוף הערבי של ספרי ריב"ג נמצא השם צ ר י בצורתו העברית בתוך משפטים ערביים (מסתלחק, 38; רסאלת אלתקריב ואלתסהיל, 284).]

[2]) [ר"ש פינסקר מתכון לצורת הצירה בנקוד הבבלי בבואה באחת משלש האפשריות: א) בהברה פשוטה או בהברה מרכבת מטעמת, ב) בבואה בהברה מרכבת מחמת דגש ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף (תשוא) מעל לסימן התנועה, ג) בבואה בהברה מרכבת מחמת נח ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף מתחת לסימן התנועה; ובן קימות שלש הצורות כשאר סימני התנועות, עי' שם בלות שאחרי עמ' 12.]

(כ"ס פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). צ י ר ה חטוף דגושי [1]) לא מצאתי יותר מן אלה הב' מלות (שם, 18). באנק כ צ י ר ה וחטף צ י ר ה [1]) (שם, 74). —ומ"ר, צירים. ואמר המשורר: וקמץ הפתח ושמו ירים ויעל הקבוץ מעלה מעלה תחירק יאחווהו ב צ י ר י ם (נפש קדמון, י.).

*צירן, תוס"ז,—חולה באחת ממחלות העינים [2]): סכי שמש וזונדס ו ה צ י ר ן ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורי ז ג). — נק' צירנית, מ"ר צירניות, עינים צירניות: הצירן עיניו תרוטות ו צ י ר נ י ו ת דומעות דולפות טוררות (בבלי שם מד.).

*צית [3]), תה"פ,—לצד, כלפי, gegen; vers; towards. ואמר הפיטן: פרעת רין ענמים, צודה מחבלים כרמים, קולעת עד צ י ת רמים. רוטשת עד חוג תהומים [4]) (מסה נרבי קלונימוס, אלונים מפנך, יול' אחרון פסח). בהיכל רוטפש בצחנת חרמים, רפסו ידלה עד צ י ת מרומים (יודן הכהן, ככוכב לכם, מחז' איטלי' א, קפ.).

*ציתן, ש"ז, נק' ציתנית, — אוהב להקשיב לשיחות אחרים, סקרן לשמע, neugierig; curieux; curious, eavesdropper: ארבע מרות בנשים, גרגרניות ו צ י י ת נ י ו ת [5]) וקנאיות ועצלניות וכו' צ י י ת נ י ו ת [5]) מנין, דכתיב ושרה שמעת, שהיתה מצייתת למלאכים (ר' לוי, דבר' רבה ליברמן, 106). כשבא הקדוש ב"ה לבראת חוה היה מתכונן מהיכן לבראת אותה וכו' אמר הקב"ה לא אברא אותה וכו' ולא מן העין שלא תהא עינה רמה, ולא מן האזן שלא תהא צ י י ת נ י ת [1]) וכו' (ר' יהושע דסכנין, שם כב). — ובמשמ' חיובית, בעל משמעת, השומע לדברי האל וכדו', gehorsam; obéissant; obedient: ועל פתחינו כל מגדים, אלו המדות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות, חדשים גם ישנים, ישנים שהיו מעולם רחמנים, בישנים גומלי חסדים חרשים, שנעשו סבלנים, מתונים צ י י ת נ י ם (מדרש שה"ש ז יד, גרינהוט, מו.).

צל [1]) ש"ז, כנ' צלי, צלך, צלה, צלו, צלה, צלם, וגם כמו בנפרד צללו, מ"ר צללים, סמי' צללי [2]), — צל של דבר, המבואה של הדבר וצורתו במו שחור שתציר ממנו כשהוא עומד בפני השמש, Schatten; ombre; shadow: ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט' ט לו). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות (ישע' לח ח). הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (הוא, מ"ב כ ט). נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות (יחזקיהו, שם שם י). כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל (תהל' פ יא). — וצללי ערב, שהם נוטים, נסים: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ' ו ד). עד שיפוח היום ונסו הצללים (שה"ש ב יז). — ומשל לדבר עובר במהרה: ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש (תהל' קב יב). כצל כנטותו נהלכתי ננערתי כארבה (שם קט כג). אדם להבל דמה ימיו כצל עובר (שם קמד ד). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). כציץ יצא (האדם) וימל ויברח כצל ולא

---

[1]) [כך בדברי רבה, ליברמן; ובמד"ר שבדפוסים (שם): צוותנית.]

[2]) בערב' ظِلّ [a]), [בארמ' טללא, באשור' צִלְ, באוגריתי' טל. ובאה המלה בסמוי אף בצורה צל בשם הפרטי בצלאל, וכן מבטא השבעים בשם צלפחד, Σαλπααδ, כלו' צל־פחד.]

[3]) [ובסהמ"א גם צלי, עי' בדגמאות.]

---

[a]) ظل

---

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

[2]) [הוראת המלה (עי' פרויס—Biblisch-talmudische Medizin עמ' 307; קוטלמן, Ophthalmologie עמ' 149) מוטלת בספק. לפי ת"י לבראש' כט יז, ועיני לאה רכות, הוון צ י ר נ י י ת; הוא כנראה שם כללי לחלשת העינים. ופרש רגמ"ה (בכורות מד.): צירניות, שעגול אותו מקום שהעין מונח בו. ע"כ. וכן פי' רש"י. והרמב"ם (פי' המשניות, בכורות ז ג): וצירן מי שעיניו דומעות או שנוזלים קצת עיניו תמיד והוא מה שאמר בפירוש השם הזה דמעות וולפות. ועי' גם הערת בבר בלקוטים מס' המספיק לתנחום ירושלמי, עמ' קמה.]

[3]) [ע"פ הארמ' שבתרגומים.]

[4]) [ע"פ מדרש תנחומא כוכב (אמור ט): וכד ובינית לך חורכת וכל מה דאית כה וביניית מתחום ארעא עד צ י ת שמיא, ע"כ. ושכיחה המלה בתרגומים הארמיים.]

[5]) [כך לנכון בדברי רבה, ליברמן; ובמד"ר שבדפוסים (דבר' ו): צ ו ו ת נ י ו ת.]

יעסד (שם יד ג). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל[1]) אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש (קהל' ו יב). וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל[2]) אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל' ח יג). כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה (דה"א כט יה). — ומפני שבמקום הצל אין חם שלט בכל עוז יחסו בו אדם וכהמה והוא מקום נעם בחרב: ויאמר האטד אל העצים וכו' באו חסו בצלי (שפט' ט יה). וסכה תהיה לצל יומם מחרב (ישע' ד ו). שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה[3]) (שם לד יה). בצל חשבון עמדו מכח נסים (ירמ' מח מה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה (יחזק' יז כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה ובצלו ישבו כל גוים רבים (שם לא ו). וירדו מצלו כל עמי הארץ ויטשהו (שם שם יב). תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל וכו' ויעל (הקיקיון) מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונה ד ה–ו). יסכהו צאלים צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כב). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה"ש ב ג). — בא בצל קורתו של פלוני, נכנס בביתו, מצא בו מחסה ומפלט: רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתי (ברא' יט ח). — ובהשאלה, חסה בצלו של פלוני, היה לו למגן ולמחסה מפני אויב וכדו': לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע' ל ג). ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן (הוש' יד ח). אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים (איכ' ד כ). ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן[2]) (תהל' צא א).—ובצל כנפיו במשמ' זו: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון (שם לו ח). כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם נז ב). כי היית עזרתה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ח). — ובצל ידו החביאו, כסהו: וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסתיך (שם נא יו). — הוא צלו של פלוני, הוא מחסה לו: יי' שמרך יי' צלך על יד ימינך (תהל' קכא ה). — סר צלו של פלוני מעליו, אפס כחו, לא יוכל להתקים: ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם ויי' אתנו (במד' יד ט). — ועל חשכת הלילה: שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נדד אל תגלי (ישע' יו ג). — שאף צל לנוח שם: כעבד ישאף צל[2]) וכשכיר יקוה פעלו (איוב ז ב).— בצל, דמיון לחלשה, בלי כח: ותכה מכעש עיני ויצרי כצל כלם[3]) (שם יז ז).--פלוני ישב לו בצל החכמה: טובה חכמה עם נחלה ויתר לראי השמש כי בצל החכמה בצל הכסף[4]) ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה (קהל' ז יב). — ובתו"מ: לא ישב בצילה (של אשרה) ואם ישב טהור (ע"ז ג ח). (אילן) העולה מן הגזע, שלו, ומן השרשין, של בעל הבית, בית השלחין בל האילן כנגד המשקולת מפני שהצל רעה[5]) לבית חשלחין (ר' יהודה, תוספת' ב"ב א טו). מחו בחום היום, בשעה שאין צל לכל בריה[6]) (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ד א). עד עשרים אמה את יושב בצילה של סוכה. מעשרים אמה ולמעלן את יושב בצילן של

---

1) [לפי טורטשינר (ס' היובל למרטי, עמ' 280), הכונה: כי מי יודע מה טוב לאדם וכו' ויעשם (או: ויעשנו), בשל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש, בדגמת בשל אשר יעמל האדם (קהל' ח יז). ועי' בהערה שאחר זו.]

2) [גם כאן הכונה (לפי טורטשינר, שם): ולא יאריך ימים, בשל אשר איננו ירא, ועי' בהערה הקודמת.]

3) אולי ביצה [כדעת רבים.]

1) [וכן בשם הפרטי בצלאל, ובאשור' שמות פרטיים כגון אנ־צלי־בל, וכדו'.]

2) [מתגעגע לצל הערב, שאז יקבל גם את שכרו (פעלו).]

3) [לפי טורטשינר (ס' איוב, לפסוק) בא יצרי במשמ' הצורות שלנגד עיני, מראות עיני כהות כצל.]

4) [לפי טורטשינר (ס' היובל למרטי, עמ' 280) הכונה: כי בעל החכמה (הוא ממילא) בעל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.]

5) [בבלי (ב"ב כו:): רע.]

6) [בסד"ר (ברא' מח): בשעה שאין לבריות צל תחתיו.]

דפנות (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' סוכ' א א). כשאינו יושב ואוכל בצילן של דפנות (פסולה), אבל אם היה יושב ואוכל בצילן של דפנות כשירה (ר' בא בר ממל, שם שם). ולא דומה הבא מעון לבא ריקן וכו' היושב בצל ליושב בחמה (שם ב"מ ו א). הרואה את הצל זהו שורש, הרואה את החמה והו גזע (דברי ר' ינאי, שם ב"ב ה א). צילה (של האשרה) אסור, צל צילה מותר, אי זהו צל צילה ואי זהו צילה וכו' כל שאילו תיפול והיא נוגעת בו זתו צילה, וכל שאילו תיפול ואינה נוגעת זהו צל צילה, מפני מה צילה אסור משום שהוא בהנאה, הרי הקבר אסור בהנאה וצילו מותר, הרי היכל הוא אסור בהנאה ורבן יוחנן בן זכאי היה יושב ושונה בצילו של היכל (שם ע"ז נ יג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, חוי אומר בארבע שעות (ר' אחא בר יעקב, ברכ' כז.). אמר לו (משה לבצלאל) שמא בצל אל היית וידעת (ר' יוחנן, שם נה.). והרוצה לידע כמה גובהו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו (של דקל) וידע כמה גובה של דקל, הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בדי שעות ביום ויראה להיכן צילו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (ערוב' מג:). מצותו דתמיד משינטו צללי ערב (רבא, פסח' נח.). אבול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (בשם ר' יהודה בן אילעי, פסח' קיד.). לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו[1], וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך וכו' שיהא צילך נאה, הרי צילך נאה וכו' (תעני' ה:). לא נצרכה אלא לצל צילה, מכלל דבצל קומתה אם ישב טהור (ר' יוחנן, ע"ז מח:). בצל ימינו וכו' והלואי בצילו של בותל או בצילו של אילן, אלא בצילו של עוף בשעה שהוא עף (מד"ר ברא' לו). יושב בסתר הוא עליון על כל בריותיו. מהו בצל שדי, בצל אל, בצל רחום, בצל חנון אין כתיב כאן, אלא בצל שדי, בצל שעשה בצלאל[1] (ר"י ב"ר סימון, שם שמות לד). כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך, מהו להצילך וכו' להגן עליך להיות צל על ראשו (שם ויקר' כד). הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם במד' יב). מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב, ולמה כן, לפי שאין לו צל לישב בצילו, כך ברחו אומות העולם משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה (בשם ר' יוסי בן זמרא, שם שה"ש, כתפוח). ואינו מהלך (קטב מרירי) לא בחמה ולא בצל אלא בצל הסמוך לחמה (ר' לוי, שם איכה א, גלתה יהודה). שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם בצל, באי זה צל, אם בצלו של בותל יש בו ממש, אם בצלו של דקל יש בו ממש, בא דוד ופירש ימיו בצל עובר (רב הונא בשם רב אחא, שם קהל' א, הבל הבלים). בצלן של דבורים שאין בו ממש (שמואל, שם שם). — *צֵל הַפָּנִים, הבבואה שלהם: אלו בוסות דיוטרמטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקרין בכלי זהב (ר' פנחס בשם ר' ילחק, מד"ר אסתר, והשקות). והמרפה ידים חזקות והמתחכה בצל עבודה זרה והמקבל מתנות מאומות העולם והמשגה עיור בדרך וכו' (בריתא דישועה, גנזי שכטר א, 213). — ובסהמ"א: סר צלם וכו' ד"א צלו של המקום סר מעליהם (רש"י, במד' יד ט). ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על תצל בשחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן ובשתמה בשיפולו הוי צל ארוך, הילכך מודד אף צל קומתו, ולפי מה שיראה שירבה צל קומתו על קומתו ידע שריבוי צל הדקל על הדקל או כפלים או שליש או רביע (הוא, ערובי מג:, ד"ה וצל קומתו). הוי יודע בי הכלי שאנשי החכמה הזאת משתמשין בהם בחשבון הצל הם שני כלים, האחד מציגים אותו נצב על הארץ על זוית נצבת, וצל הקו הזה נפרש, והשני קו נטוי על עמוד נצב בגון יתד שהוא תקוע בראשו וקוראין

[1]) [במד"ר (במד' ג) נוסח אחר, ושם: ישב לו ונתקרר בצילו.]

[1]) [כך בדפוס, אך כנראה נשתבש הנוסח, ועקר הדרוש של שדי נשמט, ואולי מיסד הדרוש על לשון הכתוב: והמלאכה (למשכן) היתה דים (שמות לו ז).]

לצלו צל השוחה (רלב"ח הנביא, מסכון המלכות ז, כ"י פריז). ודע כי הצל אשר הוא פחות ממנו (מן הדבר המצל) נקרא צל הישר, והצל היותר עליו נקרא צל הפוך (רלב"ע, כלי נחושת כ). בצללי החכמה המתופפתי ואחסה (הוא, ערוגת החכמה, כהנא ג, 58). עשה ואת אפוא בני והנצל בטרם יפוח היום וינוס הצל (הוא, חי בן מקיץ, אוצר, 140). הדמיון הוא הצל וְהצל הוא השטן והשטן הוא יצר הרע, לפיכך כשיברח הצל אין שטן ואין פגע רע וזה סוד עמוק (ר"י לטיף, רב פעלים קח, כב.) אני בצללי היכלי מסתופפת, בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפת (עמנו' מחב' ג, 20). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ואדוק בו (ריקנטי עם פי' אבן יקרה ג, ב., ויקרא). — ˚וחכמת הצְלָלִים בענף מחכמת ההנדסה Trigonometrie; -ry: חכמת חלמודית הכוללת חכמת ההנדסה והצללים[1]) והראיה (יסרא'ל זמושץ, נצח ישראל, הקד'). והנה חכמי הצללים[1]) המציאו דרך לעמוד על מדת הצל ההוה מן העמוד (שם, קונטרס אחרון, כז:). — ואמר הפיטן: הסכוכה בענן צל יומם, צלליה מסוככים בליל צל יומם (ר"א קליר, אוי, קרוב' ג סכות). לו דבקים ובצלו לנים, לנים מסתופפים בצל אל, משובים אחרי אל (רי מסה בר קלונימוס, אלולים, סדר אחרון פסח). סב תחוה צל יסף בלנו (רי"ל גיאת, את מתזה, מעה"ם 25). לך המציאות אשר מצל מאורו[2]) נהיה כל הוה, אשר אמרנו בצלו נחיה (רשב"ג, כתר מלכות, נפלאים מעשיך). לכן אם תקטלני לך איחל ואם תבקש לעוני אברח ממך אליך ואתכסה מחמתך בצלך (שם, אלהי אם עוני). יפה מה טבו אהליך עד בי ערבו סכות צלליך (ר"י הלוי, שמר מה מליל, דיואן ג, 139). ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי (הוא, ירושלים, מעה"ם 117). בו אדבר סדי היותי תחת צלליו מי יגלה סי תעצומו או מהלליו (רלב"ע, אל אמת, אוצר 88). הי צדיק הוא בי אריב אליו ואם גרשני מצלליו עוד ישבנני באוהליו (הוא, אלילים, שם 248). — ואמר המשורר: אל תשאלו על מה שפתי צללו כי מעלי ראשי צללים סרו, אבד יקותיאל אשר האבדים בו

[1]) [עי' לעיל בדגמאות המובאות מן הראב"ח והראב"ע.]

[2]) [מֵצל מְאוֹרוֹ, כך בדפוס', וי"ג: מִצֵּל מֵאוֹרוֹ.]

עתקו חיל וגם גברו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בגודי, 14). צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית בבר (רמב"ע, תרשיש ג, 32). הכון לצאת מצל כתים לישב תחת צלי שיחים (שם שם, 34). לשתות יליד כרם מוקק רק בין צללי אלה עלי אובל (שם ג, 37). בכמה פגש חש אל חוטא יושב תחת צלי קורות (שם ח, 75). יצא אור יערוצו, לצללים ירוצו, ירוצו בגבורים אל מים הקרים (רלב"ע, אל אחד, כהנא א, 141). ישובון יסודותן בסראש לקדמותן ורוחו להיבלי אל וצלו געימותיו (הוא, נפש אל, שם שם, 202). —˚ובלשון הפילוסופים, בהשאלה, במשמי דמיון ותמונה בנגוד לעצם הדבר: והעצם הגשמי נמנע שישפיע עצמו לעובי הכמות ואפלתו, ואע"פ שהכמות ישפיע צלו על הגופים שהם נכחו (מקור חיים לרשב"ג ג יג). שהגופים מעצמם אין להם שום מהות ושום יופי וכו' ואין להם אלא צל מהמהות והיופי הבלתי גשמי (ר' יהודה אבריבנאל, ויכוח על האהבה, סב:).

צַל. עי' א. צֶלֶם.

***צלב**[1]), ממנו ˚הִצְלַבָּה[2]), *צְלָב[3]), *צְלוּב, *צְלִיבָה.

***צָלַב,** פ"י, — תלה על עץ התליה כדי להמית, hängen, kreuzigen; pendre, crucifier; to hang, crucify: אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב וחיה אוכלת בו (יבמ' טז ג). איזהו דם תבוסה, צלוב שדמו שותת ונמצא תחתיו רביעית דם, טמא (אהל' ג ה). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמ' כתובו גט לאשתי כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספת' גיט' ז א). לשני אחים תאומים דומין זה לזה, אחד מלך על כל העולם כלו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטיא היו צולבין אותו על הצלוב והיה כל עובר ושב או' דומה שהמלך צלוב (ר' מאיר, שם

[1]) [מן הארמי צלב, ומכאן כנראה עבר השרש בכמה צורות לערבי ולבוש'. ועי' Nöldeke, Neue Beitr. עמ' 35. ואולי קרוב: שלב.]

[2]) [וכשתשוב ההקעה הנה תטוב שבקשידותיה שתקשור הבדור על השֶבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו אל סעיף אחר עליו כצליבה אל השבם האחר והנה יפול הצלבתו אל השבם העלול (קאנון ד ה א יא).]

[3]) [ויצרו משרש זה בזמן האחרון אף צורות כגון הִצְטַלֵּב (עשה סימן צלב), הִצְטַלְּבוּת, מַצְלֵבָה, צַלְּבָן, תַּצְלֶבֶת, ובטויים כגון מַסְעֵי הַצְּלָב, צְלָב־הַקֶּרֶס וכדו'.]

פנה' ע ז). ללסטים שהיה עומד וסנאץ אחר פלטרין של מלך ואומר אם אמצא בן המלך אני תופסו והורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה (מכי' בשלח, מסכת' דשירתא ז). ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם, הושב ריינים והיו צולבים את חטאים כנגד חשמש (ספרי במד' קלא). כי לא כצורינו צורם, לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם, כשאתה נותן להם את התוקף הם מתנהגים עמנו במדת אכזריות, הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו (שם דבר' שכג). מי שהיה בעלת צלוב עמה בעיר, אשתו צלובה עמו בעיר, אביו ואמו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר (שמח' ב יג). מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולביו (מד"ר בראש' ל). הנצלבין צולבין את צולביהן, הנהרגין הורגין את הורגיהן (רבי יוחנן בשם רבי אלעזר בנו של רי יוסי הגלילי, שם שמות כ). לקיש לסטים בביר לצלובים (שם קהל' פרשה ב, ומולא אני). שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב, יכול אתה לצאת ידי שניהם, אלא שאתה מרוסם לזה וצולב לזה (שם אסתר ב, והפתיה כדת). במה הרוגין הוא עתיד להרוג מכם, במה צלובין הוא עתיד לצלב מכם (דברי רבה, ליברמן, 20). במקום שקיפח הליסטים שם צולבין אותו[1], מן ירושלים קפחו ושבו לפיכך צלבו בירושלים (רי שמואל בר נחמני, פסיק' כ"ב, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפז). — ובסחס"א: הנה היהודים אשר הרגוהו וצלבוהו ננקמה מהם תחלה (רי אליעזר בר נתן, קונטי גזר' תתנו, 3). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ בדבריהם וגם העסיסוהו קורה לצולבו עליה (נצחון הכומר, 10). — ואמר הפיטן: פור על מפילו שב להתיסהו, צלוב מגר צולבו על כי דמהו (רסע"ג, אז בגורי, סליחי תעני אסתר, סדור רסע"ג, שלו). לוחם וניניו חותלו צלובים[1]) בבחרוזות דגים חורזו תחובים (משלם, במתי מספר, סליחי לתעני אסתר). — ״הצָלוּב בנוי לישו: טענו ובדו מלבם וכו' להעמיד חוק הצלוב, חוי ההוצבים משפט ללענה שלא במשפטיך (יסודת הדסי, קטעי אשכל הכפר, JQR III, עמ' 432). ואלעזר הנהרג בימי אנטיובוס הרשע היה אחד מהם (משבעים הזקנים) וזה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה (סדר עולם, ניבויאר א, 174).

— נפע', *נִצְלַב, — שצָלבו אותו: ניצלב אין מעידין עליו, נתגייר מעידין עליו (תוספתי יבמ' יד ב). לאחר שיצא לצלב, אביו בוכה עליו, אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וכו' (ספרי דברי שם). ולא תאמין בחייך, זה שהוא יוצא להצלב (מד"ר אסתר, פתיחי). אימתי שבבה חמתו, כשנצלב המן (שם שם ג, ויקלוף המלך). מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ, אף סופו של אותו האיש ליצלב (שם שם, אחר הדברים האלה). — ובסחס"א: רשע, גורלך שלך הוא להצלב על העץ (מדרש פנים אחרים על אסתר, בובר, נוסח א, הפיל פור). א"ב אי אפשר להם לפרש זה הפסוק על ישו הנוצרי לפי שהם עצמם אומרים שנתלה ונצלב מ"ב שנה קודם החורבן (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א מג). אמור אם המשיח נצלב וכל קרוביו נהרגו (נצחון הכומר א). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ בדבריהם (שם, 10). — ואמר הפיטן: חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים, ור לא נשלבים ועליך נצלבים (שלמה הבבלי, תערוג אליך, סליחי יום ג עשי"ם). — ״ונִצְלָב, בנוי לישו, ואמר הפיטן: ומה לכם להעלב, על עסקי עון נצלב, נשכחתם כמת סלב (רי שמעון בן יצחק, אל אל, יוצ' פסח ב אחס"פ). הלבו במועצות ויתגרו איש חרבו על אודות הנצלב (סליחה למאיר בן אליאב, REJ 1881 Avr.-Juin, עמ' 222).

— הפע', ״הֻצְלַב, ניל' מצלָב, עי' קל הערה.

צְלָב, עי' צְלוּב.

א. *צלה [1]), ממנו א. צָלָה, צָלִי.

ב. *צלה [2]), ממנו ב. ״צָלָה, *צְלוּת.

---

[1]) [ובארמ' (מד"ר אסתר ג, וסמאן המלכה): חן דליסטאות סקפה, תמן מצטלב.]

[1]) [נ"א: מוצלבים, המע'.]

[2]) [בארמ' צלא, בערב' צלא [a]), בכושי צַלֵי, וכן באוגריתו צלי.]

[3]) [מן הארמ' שבתו"ם.]

---

[a]) صلا

א. **צָלָה**, ז״י, אֶצְלֶה, יִצְלֶה, צְלוֹת, — צָלָה בָּשָׂר, הִתְקִינוֹ בָּאֵשׁ, עַל גַּבֵּי גֶחָלִים וכדו׳ שלא יהיה חי, ויהיה ראוי לאכילה, braten; rôtir au feu; to grill, broil: גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לִצְלוֹת לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש״א ב יה). על חציו (של העץ הבער) בשר יאכל יִצְלֶה צָלִי וישבע (ישע׳ מד יו). חציו (של העץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אֶצְלֶה בשר ואכל (שם שם יט).—ואמר בן סירא: אל תַצלה[1]) כגחלת רשע פן תבער בשביב אשו (ב״ס גני׳ ח י).—ובתו״מ: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). חשיכה, יצאו וצלו את פסחיהן (פסח׳ ה י). כיצד צולין את הפסח, מביאין שפוד של רמון וכו׳ (שם ז א). אין צולין את הפסח לא על השפוד ולא על האסכלא, אמר ר׳ צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא (שם שם ב). ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (ביצה ד ה). ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (שם שם ו). לאוכלו (את הפסח) אין את יכול דכתיב אל תאכלו ממנו נא, לצלותו אין את יכול שלא יהא כצולה בשבת, מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (כ׳ יוסי, ירוש׳ שבת סוף פרק א). בערב אתה זובח, כבוא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה צולה (שם פסח׳ ה א). עד כדי למלאות לו חבית מים ולצלות לו דגה ולהדליק לו נר (שם ב״מ ז א). לא אמר ר׳ יהודה (שאין חשחיטה כשרה עד שישחט את הורידים) אלא בעוף הואיל וצולהו כולו כאחד (רב חסדא, חול׳ כח:). —ובכבי ענ׳ *צְלָאוֹ, צְלָיוֹ, צלייו, צלה אותו וכו׳: בישלו (את הפסח) ואח״כ צלאו, צלאו ואחר כך בישלו הרי זה חייב (תוספת׳ פסח׳ ה ט). אין צולין את הפסח בשפוד של מתכת, ואם צלאו קולף את מקומו ואוכל את השאר (שם שם ה יא). צלייו שלם וחיתכו מהו מיחורתיה ומשחנתיה (ר׳ ליעזר בי״ר׳ יוסי, ירוש׳ שבת סוף פרק א). צלייו בגדי של חולין וכו׳ צלייו בהבל של קדירה וכו׳ (שם פסח׳ ז א). אילו אמר לא תאכלו ממנו כי אם צלי איש ולא נאמר נא הייתי אומר היבהבו וצלייו מותר (שם שם ז ג). אם צלאן (את הדגים) עכו״ם סופך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין (רב יוסף, ע״ז לח.). גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו (רב הונא, חול׳ לו:). — בינ׳ פָּעוּל, צָלוּי, צְלוּיָה, צְלוּיִים, ־ין, שֶׁצָּלוּ אותו: ובכולם הכהנים רשאין לשנות באכילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין (זבח׳ י ז). הקופרצין והקפטאות והמישליא וחמין וקליות שלהן מותרין וביצה צלויה אסורה (תוספת׳ ע״ז ד יא). ועי׳ גם צָלִי, הערה.—ובספהמ״א: ירך שצלאה בגיד הנשה שבה קולף ואוכל עד שהוא מגיע לגיד ומשליכו, וכן בהמה שצלאה שלמה ולא הסיר לא חוטין ולא קרומות האסורות קולף ואוכל, וכיון שיגיע לדבר אסור חותכו ומשליכו (רמב״ם, מאכלות אסורות טו לב). ודגים קטנים שמלח ישראל או עכו״ם הרי הן כמו שנתבשלו מקצת בשול, ואם צלאן עכו״ם אחר כן מותרין (שם יז טז). וגדודי עוני באורם קלוני וְצלוני (ר״י חריזי, תחכי׳ יד, 151). — ואמר המשורר: יה קום לעֹבדי שקין, צלמם הולך בצלם[1]) וּצְלֵם בגחלי צלם[2]) (ר״י הלוי, קרואים לפסח, דיואן ג, 64). ונלקח מחמד עיני וניתרתי בלי בבה, כבדי בעשן תבלה ולבי על יקוד יצלה (רלב״ע, תוכלתי בנזנה, ליגר 203). צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (הנ״ל, נדוד השיר לוגי, כהנא א, 30). תשתינה ממתקים תאכלנה משמנים תשכבנה על צדן תצלינה ערמונים (עמנו׳, מחב׳ א, 13). — ״וצלה כלי חרס, שרפו וְלִבְּנוֹ באש: ודין אחד לכלי חומר שלא צלו אותם באור ובלי אבנים ובלי גללים וכו׳ (ר״א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה י, קד.).

—נפעל, *נִצְלָה, עתי׳ מ״כ יִצָּלוּ, יצולו, — נִצְלָה הבשר וכדו׳, צָלוּ אותו: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שם ג ג). אסרו דבר שדרכו להתחפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום (ירוש׳ שם א). פסח שנצלה כל צרכו מותר לחזירו על גבי בירה שאינה קטומה (נמס כ׳ שמעון בי רבי, שם שם קרוב לסוף הפרק). גחלים לאויר התנור נצלה לחצי

1) [בכ״י: תצלח בנחלת, אך צ״ל תצלה כגחלת, ובן ביוני.]

1) [מן ב. צֶלֶם עפ״י תהל׳ לט ז.]

2) [עפ״י ישע׳ סד יט.]

שעה, גחלים לאויר העולם נצלה לשעה (שם פסחי׳ ז ח). מה בין נצלה מקצתו מחמת התנור מה בין נצלה כולו מחמת התנור (שם שם). נצלית (הביצה אצל עבו״ם) שלא לרעת, נשמיענה מן הרא, מעשה שנפלה דליקה כאשת קנים וכאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו, אתא עובדא קומי ר׳ מנא ואמר (שם ע״ז ג ט). לא שנו (שירך שנתבשל בה גיר הנשה אסורה) אלא שנתבשל בה אבל נצלה בה קולף ואוכל עד שמגיע לגיר (בחולין, תול׳ לו:).

ב. ˙צָלָה [1], קל לא נמצא.

— פִּע׳, ˙צִלָּה, — צִלָּה על פלוני, התפלל בעדו: פרסרו עצמכם בעכורי עד שתפגעו בעפרון כן צוחר, אם מתפיים מוטב ואם לאו צלו עלי (שכל טוב, בראשי׳ כג ח).

*צְלָּה, ש״נ, — כמו צֵל, המקום הנתון בְּצֵל: סוכה וכו׳ ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ׳ א א). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה (שם ב ג). היתה גבותה מעשרים אמה והוצין יוררין כתוך כ׳ אמה אם צילתם מרובה מחמתם כשירה ואם לאו פסולה (בבל׳ שם ד.). לא שנו אלא לאילן שצילתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצילתו כשרה (רנא, שם שם ע:).

*צִלְהֵב [2], פִּע׳, צִלְהֵב, בינ׳ מְצֻלְהָב, — כמו מֻצְהָב, מבריק: ככל יום היה ריחו (של המן) נודף וכשבת יותר, ככל יום היה מצולהב בזהב וכשבת יותר (מכי׳ בשלח, ויסע ג).

*צְלוֹב [3], ˙צְלָב, ש״ז, — עץ התליה הערוך שתי וערב: Galgen, Kreuz; gibet, croix; gallows, cross יוצאין בכיצת החרגול וכשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). לשני אחים תאומים

[1]) [עפ״י הארמי שבתו״מ והערב׳.]

[2]) [הרחבת השרש צהב, בהשפעת שלהב; ובא גם בארמי שבתרגומים.]

[3]) [כנראה למבטא זה ולא לנקוד צָלוּב או צְלוֹב מתכון כתיב המלה כתו״מ, וכנגרה צליב, צליבא כסור׳ וכערב׳ a). הצורה צְלָב, הרוֹוַחת היום, איננה במקורות הקרומים. וכוראי בחרו בה כרי להבדיל בין הצלב וכין מי שצלוב עליו. ועי׳ גם א. צֶלֶם, הערה.]

a) صليب

רומין זה לזה, אחר מלך על כל העולם כולו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטיא והיו צולבין אותו על הצלוב (תוספתי סנה׳ ט ז). וישם על יצחק כנו, כזה שהוא טוען צלובו ככתפו (מד״ר בראשי׳ נו). ויצחק חיה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוב שלו (פסיק׳ רב׳ לא, ותאמר ציון, קמג:). — ובפהס״א: אוי לכם רווים, אוי לכם סגופים, למחר יהו הורגין מכם, יהו שובין מכם, יהוא צולבין מכם על הצלוב (מדס״ג דברי׳ א כה, הפגלה). — ואמר הפיטן: פור נהפך באויבים לשלוט, צלוב הוכן אגגי לקלוט (ר׳ שמעון בן יצחק, אתה האל, קליר׳ תעני׳ אסתר). — ואמר המשורר: צלוב וזקוף יהי מוטו ובדו (עמנואל פרנסים, לבי מודה, 104). ונהוגה המלה אף במשמ׳ שְׁתִי וָעֵרֶב בכלל.

˙צְלוֹחַ, ש״ז, — כמו צְלֹחִית, ואמר הפיטן: אמרו להתחתן לשאת וגם ליתן עם כל בני איתן מלבך ושריך, מאמר אשר נחקק צרוף ונזדקק עובר כמו הפקק מעל צלוחיך (פיוט מפיטן שלא נודע, התלוץ ט ג, 45).

צְלוֹחִית, עי׳ צְלֹחִית.

צָלוּי, עי׳ א. צָלָה, צָלִי.

*צָלוּל [1], ת״ז, מ״ר צְלוּלִים, צְלוּלִין, נק׳ צְלוּלָה, — (נוזל) שצללו ושקטו השמרים שבו וע״י כך נעשה זך ומזוקק, abgeklärt, klar; clarifié, claire; clarified, clear: תורמין יין צלול על שאינו צלול ולא שאינו צלול על הצלול (תוספת׳ תרומ׳ ד ג). יין עכור שנפל לתוך מאה לוגין צלולין אין מוציאין שמרים שבו (שם שם ו י) משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (שם נדה ג יא). המפלת שפיר מלא מים וכו׳ איגה חוששת לוולר וכו׳ ואפי׳ צלולין (ריב״ל, ירוש׳ שם ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי״א עוכרן ברגלו (ת״ר, ברכ׳ כה:). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת כשבת ואינו חושש אבל עכורין לא (זעירי, שבת קלט:). מביא אדמה שמנת מבקעת בית כרם ומציף עליה מים בקליפת השום ואין שיעור למים משום דאין שיעור לעפר ואין בורקין אותן צלולין אלא עכורין (נדה כ.). צלולה היתה התבית ועכרתם אותה (רבנן, מד״ר בראש׳ ס) — ובפהס״א:

[1]) [בעקר בינוי פָּעוּ׳ מן א. צָלַל.]

ואברר היך יהיה ענן והירח, לפי שהוא המעלה הענן והעב והאיד שהן כלם המים הצלול הערב מי אוקינוס כשאמרו חכמים (דונש, תשו' על רס"ג 52). את זוכו, כמו ריר שיוצא צלול, או החתים, שיוצא עב וסותם את פי האמה וכו' (רש"י, ויקר' טו ג). יש מקומות שנהגו שיהיו כל פירות מנוקים וברורים מכל דבר ושיהיו היינות והשמנים צלולין (רמב"ם, מכירה יח ינ). משמרת הוא שק שנותנין בתוכו שמרי היין והיין יורד ממנו זך וצלול (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת כ א). יצלו, כמו יסננו כי הדבר הזך קוראין אותו צלול והוא הפך עכור (שם שם ג). אם מכר לו הרכה שמן ביחד ונתן לו מעט מעט מתוך חביותיו ונתן לו הכל צלול אינו מנכה לו בשביל השמרים (טוש"ע חו"מ רכח כ). — *וצלול מדבר, יין צלול משמרים וכדוי: וכן יין שהוא צלול משמרים יכול לסנן במשמר' ואין כאן משום בורר (הלבוש, או"ח שיט י) — —וכהשאלה: צליל, צלול כתיב, שהיה הדור צלול מן הצדיקים [1] (רש"י, שפט' ז יג).—*וכהשאלה, מראה צלול: השר חשלישי צללדמירו"ן גוונו כמראה הצלול (נפתלי בכ"י יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע טו). שכל צלול[2], דעת ומחשבה צלולה וכדו': ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא היא, אותה קצת הדעת שיש לו אם צלולה וכו' אי לאו דעתו צלולה (רש"י, יבמ' קיג.). ומחלקת הבנתם לשלשה חלקים האחד מהם אנשי השכל הצלול והתבונות הזכות (ר"י א"ח, מו"ה, היחוד י). ויהיה ג"כ דעתי צלולה ומיושבת עלי להצדיק דיני (לחונן ב"ר אברהם מירושלם, דרך ישרה, פי' התמימות, ע.). ואמר המשורר: ואין ראוי להתגלע בחכמה לבד נבון במחשבה צלולה (משה בן חביב, דרכי נעם, טו.). —*ודעתו צלולה עם פלוני, דעתו שלמה עמו: כששמעו משה כך חשב בלבו ואמר שמא אין דעתו צלולה עמי ואינו רוצה להראות לי שום דבר (חזקוני על התורה, שמות לג יח).— *ובמשמ' נוזל, flüesig ; liquid(e) : אסור למעך השלג

1) [ע"פ המדרש, ועי' א. צליל, הערה.]

2) [אצל התבונים תרגום של הערבי' עקל צאפי a). והוא לפי הארמ' שבתו"ם: כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילא דעתאי (בב נחמן, עירוב' סד.). ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא אי לאו דעתא צילותא (יבמ' קיג.).]

a) عقل صافي

ולעשותו צלול כמו מים (התרומות, שבת רלז). שלג שמתחלה היה יבש ועב חוי נולד בשנמחה ונעשה צלול (שם שם רלה). ועי' א. צָלַל בינ' מְעוּ.

ב. *צָלוּל, ת"ז,—קול צלול, קול גבה ומצלצל: ויביאו ראייה מהגרמים הקטנים אשר בשיתנועעו תנועה ממהרים וישמע לחם קעקוע עצום וצלול (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, שער הניקוד, ג.). וקולות הזקנים חדין מקולות חישישים והבחורים לפי שאין מנענעין מן האויר כי אם מעט לפיכך יהא איתו החלק חד וצלול (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: וישתכש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה, ואין ראוי להתגלע בחכמה לבד נבון במחשבה צלולה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, טו.).

ג. צָלוּל, ת"ז,—שיש בו צֵל, מֵצַל, ואמר המשורר: ויתוסף בצל הוד התכונה באיש יושב בתוך סוכה צלולה (שם שם).

צלול, עי' א. צְלִיל.

*צְלוּל, ש"ז,—שכבת החמרים הצוללים למטה בעת Niederschlag; זקיק שמרי הנוזל לקרקע הכלי sédiment ; sediment : אמרתי התדע צילול השתן הלבן והחלק אשר יצלול לתחתית הזכוכית אם היא סימן רפואת החולה כאשר ישוט על פני המים או איננו סימן טוב כל כך, והצילול השחור אשר יצלול הוא סימן רע מאד או כאשר ישוט איננו סימן רע, אמר לא אדע (ר"י זבארה, ס' שעשועים י, דודזון, 120). — ובמשמ' צלילת בני אדם לקרקע הים, טביעה בים Untergehen, Ertrinken ; submersion ; drowning, ואמר הפיטן: צלול כחבו משליכי יאור וכרים, פורע פלשם סוף היות סכורים (משה בר קלונימוס, תחנולות עם, יול' אחרון פסח).

*צְלוּלִי, ת"ז, — מתכונת הדבר הצלול, המעביר אור, שקוף, transparent ; durchscheinend: הבחינה חשלישית שהלבנה היא חומר אטום וכו' אלו היתה ספירית או צלולית, אז כאשר תבדיל בין חשמש לבין הארץ ופנינו, כלום היתה מעכבת אור ווזהר השמש מלעבור (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ח, מח.).

*צְלוּת [1], ש"נ, — תפלה: נמתי לו (לתלמיד חכם) היאך עלית מן הים, אמר לי רבי בצלותך

1) [עפ"י הארמי.]

טרדני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה (מד״ר קהל׳, סלק למעך).—ואמר המשורר: והטה לב גברתך אל צלותי (יוסף בן שמואל לרפסי, לביא, סירמן, איטליה, רכט).

א. צלח [1]), מזה ״הַצְלָחָה, צלת.

ב. צלח [2]), מזה צלחה, צלחית, צלחת.

צלח [3]), פ״ע, צלחה, צלחה, צלחו, צלח, תצלחי, יצלח, ־לח, תצלח, ־לה, — א) צלח הדבר, היה טוב, עלה יפה, היה הדבר כמו שהוא רצה, gelingen; réussir; to succeed: למה זה אתם עברים את פי יי׳ והיא לא תצלח אל העלו כי אין יי׳ בקרבכם (במד׳ יד מא—מב). יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי׳ בידו יצלח (ישע׳ נג י). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי (שם נד יז). מדוע דרך רשעים צלחה [4]) שלו כל בגדי בגד (ירמ׳ יב א). ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תצלח כי עוד קץ למועד (דני׳ יא כז).—וצלח האדם וכדו׳, היה לו טוב, השיג מאוייו: כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה (ירמ׳ כב ל). והנה שתולה (הגפן) התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש (יחזק׳ יז י). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב היצלח הימלט העשה אלה (שם שם יה). והדרך [5]) צלח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל׳ מה ה). — ב) צלח הדבר למלאכה פלונית וכיוצא בזה, היה אפשר להשתמש בדבר זה למלאכה ההיא, tauglich sein;

1) כערב׳ צלח a) וכן בארמ׳. [ועי׳ בהערה לקמן.]

2) עי׳ צלחת,) הערה.]

3) כערב׳ צלח b) ברב המשמ׳ שהוא משמש בעברי. בארמ׳ וסיר׳ גם במשמ׳ פלג, בקע. [משמ׳ הפעל צלח בערב׳ היא גם היה טוב ונכון, ובבנין פע׳, תקן, היטיב, ולפי זה מסתברת הקרבה אל סלח בעבר׳. צלח בארמ׳ במשמ׳ בקע הוא, לדעת ברוקלמן במלונו הסורי, שרש אחר. ואמנם אין להסכים לדעתו ששרש זה קרוב לערב׳ צלח׳ b) במשמ׳ חרש.]

4) [ולפי זה נוהגת הברכה: דרך צלחה, ואין לשבש: צלחה, שהוא עבר.]

5) [כנראה כפל לשון של הודך והדרך בפסוק שלפני זה, ועי׳ א. צדק, הערות.]

a) صلح b) صلج

être bon à; to be fit for: ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יצלח לכל (ירמ׳ יג ז). את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק׳ טו ד—ה). — וצלח האדם למלוכה וכיוצא בזה, היה נאות לזה, היו בו המעלות הנצרכות לזה: ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה (שם טז יג). —וכתו״מ: יהי רצון שלא יבוש בעה״ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, ורבי מוסיף בה דברים, ויצלח מאד בכל נכסיו וכו׳ (ברכת האורח לבעה״ב, ברכ׳ מו.). שאין לך חביב לפני הקדוש ברוך הוא כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח [1]) בשליחותו (מד״ר במדי טז). — ואמר הפיטן: מענגה ורכה צלחה למלוכה ומעגיתה ארכה זה כמה ימים (אנן הראשה, סליח׳ י טבת). — ואמר המשורר: ישקה אלהים הזמרה ממטר עזו וברית עדי יצלחו (רמב״ע, את קדמו, סעה״ש 64). צר לי עלי דודים לבבי אסרו בין אמתחותיהם ורכבו וצלחו, ויטשו חושק אשר נחל דמי עיניו תילים מאנוש לא צלחו (הנ״ל, הרסים ז, 65). באויבי אל תתחר ואסף בו יחר, סביביו תאכל אש ואת תוכו נחר ולא יצלח לכל (ראב״ע, באויבי, כהנה א, 31). ואני עשיר צולח (אד״ס, דל מבין, שס״ק א, 44).— ג) צלח רוח יי׳ על פלוני, באה עליו פתאם, התעורר בקרבו רוח גבורה, רוח נבואה, שגעון, וכדו׳: ותצלח עליו רוח יי׳ וישסעהו (את כפיר האריות) כשסע הגדי (שפט׳ יד ו). ותצלח עליו רוח יי׳ וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש (שם שם יט). הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יי׳ ותהיינה העבתים אשר על זרעותיו כפשתים אשר בערו באש (שם טו יד). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים וצלחה עליך רוח יי׳ והתנבית עמם (ש״א י ה—ו). ותצלח רוח אלהים על שאול כשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאד (שם יא ו). ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה (שם טז יג). ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול וכו׳ ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (שם יח י—יא). —

1) [עי׳ גם הפע׳, והערת שם.]

ר) צלח הארם נהר וכדו', עבר אותו: ואלף איש עמו וכו' ועשרים עבדיו אתו וצלחו הירדן לפני המלך ועברה העברה לעביר את בית המלך (ש"ב יט יח–יט). — צלח בית וכדו' כאש, בער: דרשו את יי' וחיו פן יצלח [1]) כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו' ה ו).—ובמדר': ו צ ל ח פרעה על הים והקב"ה צ ל ח כנגדו שנא' והדרך צלח רכב (מד"ז שה"ש ג, יונתי, בובר, 27). — יאמר הפיטן: צ ל ח ובא (הכהן הגדול) אצל פרו שנית (מבלב בר' קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). צ ל ח למזבח תפוס מחתת אודם, צברה ומלאה רשפים ולא אפר (אזכיר סלה, עבודת יוה"כ, מחז' איטלי ב, קנ:). — ואמר המשורר: אני גבר אשר צ ל ח ישימות כחוק יד ואזרוע נטויה (ר"ש הנגיד, הכל היום, ברודי, קרנים מאור הגנוז בברכת אברהם לכבוד ברלינר). לוברו ירדו הים ואישים רכבו ציים וכשמו צ ל ח ו מדבר וגזרו מהלכי ציים (רמב"ע, תרשיש א, 24). ויטשו חושק אשר נחל רמי עיניו חילים מאנוש לא צ ל ח ו (שם ו, 65). עדי עלה אלי הר האמונה וים התם כבף רגל צ ל ח ו (הוא, עלת מסכיל, דיואן, ברודי, שם). ואל נחל מזמות כי צ ל ח ת י ו ברגלי כין ויאמרו כי רלחתיו (ר"י הלוי הבחרה, שעשועים, הקד', דודזון, 4). על הררי משרה וכבוד כצבי דלג וירדן מעלות צ ו ל ח (עדרוש הלוי, קטע כ"י גנ"י).—צלח כדבר פלוני, היה חשוב כמוהו: פלואי ימי תשובה כמוספי עשרה צ ו ל ח פגוע כמו פשוט יר יקבלנו סולח (מנחם בר' מכיר, אשחר אל אל, יוצ' שבת תשובה). — ה) "כמשמ' בקע ופלג [2]): שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחר מאחריו, ו צ ל ח ו לשנים ועשה מן האחד חוה (רש"י, ברכ' סא., דו פרצופין). שהקור והגליר מבקעין ו צ ו ל ח י ן הידים (הוא, משלי יט כד).

—הפעי', הצליח, הצליחה, הצלחת, הצליחו, מצליח, הצלח, הצליחה, הצליחו. תצליח, תצליחי, יצליח, יצלח, תצלח, תצליחו, יצליחו, — א) פ"ע, כמו קל א: ויהי יי' את יוסף ויהי איש מצליח [3]) (בראש' לט ב).

שאל נא באלהים ונדעת התצלח [1]) דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה (שפט' יח ה). עלה רמת גלעד והצלח ונתן יי' (את העיר) ביד המלך (מ"א כב יב). כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו (ירמי' לב ה). והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' וכל אשר יעשה יצליח (תהל' א ג). אל תתחר במצליח דרכו (שם לז ז) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). עתה בני יהי יי' עמך והצלחת ובנית בית יי' אלהיך וכו' אז תצליח אם תשמור לעשות את תחקים ואת המשפטים וכו' (דהי"א כב יא–יג). וישב שלמה על כסא יי' למלך תחת דוד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל (שם כט כג). כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי' ובביתו הצליח (דהי"ב ז יא). אל תלחמו עם יי' אלהי אבתיכם כי לא תצליחו (שם יג יב). ויבנו ויצליחו (שם יד ו). עלו והצליחו וינתנו בירכם (שם יח יד). האמינו ביי' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו (שם כ כ). בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא). ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו (שם לב ל). ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (דניי' ח יב). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים ועל שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (שם שם כד–כה). והצליח עד כלה זעם כי נחרצה נעשתה (שם יא לו).–ובתו"מ: אימתי שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת גוזרת ו מ צ ל ח ת [2]),. מה טעמא. ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (ירוש' ר"ה ג ח). הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו שאמר לו למשה לך לשלום עלה ו ה צ ל י ח, דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה (ר' אבין ברכ' סד.). כל העוסק בתורה נכסיו מ צ ל י ח י ן לו (ריב"ל, ע"ז יט:). והלכו ונתנו נפשם (פינחס וכלב) ו ה צ ל י ח ו [3]) בשליחותן (מד"ר במד' טז). כשעה שהיה (אלישע בן אבויה) נכנם לבתי כנסיות ומדרשות

---

[1]) כך הנסחה המסורה והחרשים מסקפקים באמתתה. [וכ"ם גני' ח י: אל תצלח בנחלת רשע, הקריאה הנכונה: אל ת צ ל ה, עי' א. צלת.]

[2]) [עפ"י הארמי שכתו"ם.]

[3]) [כנראה שמש הכטוי א י ש מ צ ל י ח במנח כלשון הקדמונים, וביחוד מתארים כבעלי הצלחה כאלת המשכילים בכל דרכיהם, יעקב יוסף ודוד.]

[1]) כך הכתיב והנקוד, ואולי היתה הכונה גם כאן קל.]

[2]) [במק"א (מד"ר איכה, פתיח', פסקה כב אבא בר כהנא): גוזרת גזרה וגוזרת מ צ ל ח ת.]

[3]) [באותה פרשה לפני זה: בשלית וכו' ונותן נפשו כדי ש י צ ל ח בשליחותו, עי' קל.]

ורואה תינוקות שמצליחין בתורה, היה אוסר עליהון וכו' (פס פה"פ א, הניאני המלך). מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות, אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, פס, אל גינת אגוז). כגון ר' אלעזר בן ערך שהוא היה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות (מד"ר תהל' א). שנה זו חיטין יצליחו ויין יוזל (פסיקי רבי, מתן תורה, לז.). — ובמהמ"א: מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח ותיצא בדברים אלו (רמב"ם, שמיטה ויובל ח ח). אין האמונה בכל דבר מביא אל ההצלחה כי אין האמונה בנמנעות מסה שישים האדם מצליח וכו' כי האמונה שראוי שתשים את האדם מצליח היא האמונה בדבר האמתי (ר"י אלבו, עקרים א כג). — ואמר המשורר: איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (ראב"ע, גלגל ומזלות, כהנא א, 10). — ב) פ"י, הִצְלִיחַ את הדבר, עשה שהדבר יִצְלַח: והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההִצְלִיחַ יי' דרכו אם לא (ברא' כד כא). יי' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך וְהִצְלִיחַ דרכך (שם שם מ). אם ישך נא מַצְלִיחַ דרכי אשר אנכי הלך עליה (שם שם מב). וכל אשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ בידו (שם לט ג). ואשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ (שם שם כג). ולא תַצְלִיחַ את דרכיך (דבר' כח כט), כי אז תַּצְלִיחַ את דרכך ואז תשכיל (יהוש' א ח). אני אני דברתי אף קראתיו הבאתיו וְהִצְלִיחַ דרכו (ישע' מח טו). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וְהִצְלִיחַ אשר שלחתיו (שם נה יא). אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הַצְלִיחָה נא (תהל' קיח כה). — והִצְלִיחַ לפלוני, במשמ' זו: אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך וכו' וְהַצְלִיחָה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים להאיש הזה (נחמ' א יא). אלהי השמים הוא יַצְלִיחַ לנו (שם ב כ). וביִמי דרשו את יי' הִצְלִיחוֹ האלהים (דהי"ב כו ה). — ובתו"מ: שני תלמידי חכמים המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם (ר' אלעזר, ברכ' סג.). — ובמהמ"א: ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרז לחזור ולבנות במלאכה ולא ייראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יצליחם (רש"י, חגי א ה). בכל מה שיבקש ממנו מצליחו (הוא, משלי יז ח). משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם (הוא, איוב יב כג). כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכיו (הוא, עזרי ז ט). להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה (הוא, שם ח כא). ולהודות לפני הקב"ה שהצליחנו והעשירנו (הוא, קידוש' סו., ד"ה בשהיו). במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה (רמב"ם, מכירה יד יא). — ואמר הפיטן: הצליחנו הצליח דרכינו הצליח למודנו ושלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשי ידינו (הבדלה למוצאי שבת, ספרד').

—הפע', בינ' ‎*מֻצְלָח, מוצלח, — כמו קל: ויצלח מאד (בעה"ב) בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר (רבי, ברכת אורח לבעה"ב, ברכ' מו.). כל מי שהוא נכנס לעיר ומוצא נערות לפניו דרכו מוצלחת לפניו (ר' עקיבא, פדר"א לו). — ובמהמ"א: והוצלח מעשה זה בידיהם (רש"י, עזר' ה ח). והיה שם קהל גדול סביב לאלף בתים עשירים מלאים וחשובים ומוצלחים (שבט יהודה, הגונר, 60). גם בתיכונית אפריקא וכו' גם שמה ימצאו ממלכית מוצלחות וארצות נושבות (ר"פ בלוך, שבילי עולם א, 4).

—נפע', ‎*נִצְלַח, — כמו קל והפע': החיים בעומדי' להתפלל על קברות המתים ונענ' מיד כי הנפש מודיע לרוח והרוח לנשמה ונשמה להקב"ה ומיד נצלחי' בתפלתם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לה). — ואמר הפיטן: טסים ביד רמה במסלול נצלח, ילדי קם וקח מקל מתלחלת (ר' יוסף אלברדאני, אומן חנין, קרוב' ז פסח, גנזי שכטר ג, 131). — ואמר המשורר: שבתי וראיתי רפא ומתרשל מבל וגם עצל ידו נצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.).

צַלָּחָה [1], ש"נ, מ"ר צַלָּחוֹת, — כלי בשול: בשלו בסירות ובדודים וּבַצֵּלָחוֹת [2] ויריצו לכל בני העם (דהי"ב לה יג).

---

[1]) לא הודו הקדמו' והחדשים בערך מיוחד זה, ועי' הערה שלאחר זו.

[2]) הקדמו' והחדשים רואים במלה זו ‎*את המלת צַלַּחַת שלקמן. אבל מה אין ספק, כי הכונה היא לכלי בשול בעין קדרה. ובהיות שגם הנקוד אחר, מסתבר כי זו היא מלה בפ"ע, והיא מין כלי מכלי הבשול, בעין מחתת וכדו'.

צְלֹחִית[1],*צלוחית, ש"נ — כלי כעין קערה קטנה, Schale; vase: קחו לי צְלֹחִית חדשה ושימו שם מלח (מ"ב ב כ). — ובתו"מ: לא תצא אשה במחט נקובה וכו' ולא בצלוחית של פלייטון (בשבת) ואם יצאה חייבת חטאת (ר"מ, שבת ו ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שם ח ב). השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו וסדד לו כאיסר שמן ונתן לו את האיסר, שבר את הצלוחית ואבד את האיסר חנוני חייב (ב"ב ה ט). ומודים חכמים לר' יהודה כזמן שהצלוחית ביד התינוק ומדד החנוני לתוכה החנוני פטור (שם שם). המוכר יין לגוי וכו' נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת יין אסור (ע"ז ה ז). המים שבכד של זהב לא נהנין ולא מועלין, נתנו בצלוחית מועלין בהם (מעיל' ג ז). צלוחית קטנה שניטל פיה טמאה, וגדולה שניטל פיה טהורה (כלים ל ד). צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהן, ר' אליעזר אומר יזה שתי הזיות וחכמים פוסלין (פרה ט א). ממלא אדם צלוחית של שמן ונותנו בנגד חמדורה וכו' (ר' יהודה, תוספת' שבת ג ה). דברים שבידוע שנשתמש (הגוי) בהם בגון הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן (שם ע"ז ח ב). חבית וצלוחית עצמה מועלין בהן מפני שגופן הקדש (שם מעיל' א כד). הכוס והצלוחית שניקבו בין מלמעלה ובין מלמטה טהורין (שם כלים ב"ב ז י). צלוחית ששפתה שופעת לאחוריה מורידה דרך פיה והופכה ומטביל ומעלה אותה דרך שוליה (ר' עקיבא, שם שם כג). ממלא אדם צלוחית מחבית זו וצלוחית מחבית זו ונותן בשוקת אחת ומקדש (שם פרה ט ב). צלוחית שפיה צר מזין חימנה הזאה שנייה אבל לא הזאה ראשונה מפני שהמים נסחטין (ר' יהודה, שם שם יב ה). סימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות כאזוב המוטבל. ובצלוחית שפיה צר (רשב"ג משום ר' שמעון בן כהנא, שם שם ו). צלוחית שאוננה מעיך לתוכה ובתפותיה גבוהים וכו' אין לו טהרה עולמית עד שיטנו (שם מקוא' ו כב). וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה[1] (מכי' ויסע ה). וראו אותו יושב ודורש ביום הכיפורי' וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ח ה). היתה צלוחית מלאה ונתונה בין פצים לחבירו נטבלה וכו' (ר' מנא, שם מעשרי' א ו). כמין צלוחית קטנה (ובה שמן המשחה) היה לו באפונדתו (ר' אבון בשם ר' אליעזר, שם שבת י ג). כנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליו מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו והחשבון מתמצה (שם סוטה א ז). הניח גחלת ברשות הרבים ובא אחד ונתקל בה וצלוחיתו בידו, נשרפו בליו ונשברה צלוחיתו, חייב על הצלוחית משום בור (רב, שם ב"ק א א). כוסות וקיתונות וצלוחיות מדיח והולך כל היום כולו לפי שאין קבע לשתייה (שבת קיח.). ומדיחין קערות ובוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית-האבל (מו"ק כז.). ובי מאחר שאינו גובה אמאי יחזיר (את השטרות), א"ר נתן בר אושעיא לצור על פי צלוחיתו של מלוה, ונהדריה להו ללוה לצור על פי צלוחיתו של לוה (ב"מ יג.). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת (ר' אושעיא, שה"ש קמ.). מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששבר צלוחית בשבת (שמח' ב ה). למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף (ר' ברכיה, מד"ר ברא' לט). ויגש יעקב ויגל את האבן וכו' כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית (ר' יוחנן, שם קהל', שבתי ורלה). ויהי ברד ואש וכו' צלוחית של ברד מלאה אש (ר' יהודה, פסיקי ר"כ, ויהי ביום כלות, בובר, ג:). — ובסהמ"א: רבי אחי בר' יאשיה הות ליה אוספקא דכספא בנהרדעא, פירוש צלוחית של כסף (ערוך ערך אספקא). וגם מבית המלך שלחו לו ב"ז אלף

---

[1]) בערב' דומה לזה צֻרָאחִיָּה a), והעם אומר צַלַאחִיָּה, במשמ' כלי ליין או קערה גדולה. בארמ' וסור' צלוחתא, כד לסים ובעין סהר. [אין צְלֹחִית בעקר אלא מבטא אחר של צַלַּחַת, שהתיחד לבלי חרס בעל צורה מיֻחדת, ועי' בהערה לערך צַלַּחַת.]

a) صراحيّة

[1]) [בתנחו' (בשלח כא): צנצנת המן וצנצנת שמן המשחה וצלוחית המים.]

בחורים וכוסות של זהב מימנם ומשמאלם צלוחיות של זהב והיו מכריזים והולכים לפני מרדכי ואומרים ככה יעשה וכו' (חמדת הימים ג, פורים ד, עט:). — *צלוחית ההרקה, Luftpumpe ; pompe pneumatique ; air-pump : ואם תקח שלפוחית קטנה ריקנית ותקשרנה היטב ותכניסנה תחת צלוחית ההרקה הנ"ל ואח"כ תרוקן משם את האויר, אזי תראה בחוש איך השלפוחית ההיא הולכת ומתפשטת מאיליה (מנחם מקטנוב, מודע לבינה, חכמת החכמה ו ח, הגה' ח). —*שרי צלוחית, הגדת עתידות ונחוש בהשבעת שדים שבצלוחית, hydromancy: שרי צלוחית ושרי המים נקרא אידרומנציא (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לח, כ"י בריט' מוז'). אמנם שאר החכמות כגון הניגרומנציה ופרומונציאה ושרי צלוחית חכמות מכחשות הן וגם אסורות (שם שם לג). דאינון שדין יהודאין דאתכפיין באורייתא וכשמהן דאורייתא ר"ל בהשבעת שרי צלוחית (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע עז, פה.).

צַלַּחַת [1]), ש"נ, בהפ' צַלָּחַת, — קְעָרָה יאכלו בה, Schüssel, Teller ; plat, assiette ; plate, dish : ומחיתי את ירושלם באשר ימחה את הַצַּלַּחַת מחה והפך על פניה (מ"ב כא יג). טמן עצל ידו בַּצַּלָּחַת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד). טמן עצל ידו בַּצַּלַּחַת [2]) נלאה להשיבה אל פיו (שם כו יה). — ובספה"א: והבשר עודנו בין שניו והוא צעק לנגד היקום נתתני אדני בידי לא אוכל קום באלו הוא נשה על הצלחת ובעל חיב על הקלחת (ר"י חריזי, תחכ' ג, 37). —ואמר המשורר: לבי מאד יהמה וכו' בראות אנוש זריז חריף ומשתדל לא תמצא ידו קתון וצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.). — *ובמשמ' כים בבגד: וכן כגד ששכת בו מעות בצלחת מותר לטלטלו (חמדת הימים א טו, טעם איסור מוקצה, לו.).

צְלִי [1]), ש"ז, סמי' צְלִי—מה שנִצְלָה על האש, Braten; rôti ; roast : ואכלו את הבשר בלילה הזה צְלִי אש וכו' אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צְלִי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ח—ט). על חציו בשר יאכל יצלה צָלִי וישבע (ישעי' מד יו). — ובתו"מ, גם למינים שונים של צלי, צלי שפוד, צלי קדרה וכדו': מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין (פסח' ד ד). אם חי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (שם ז ג). זה וזה (פסח ראשון ושני) טעונין הלל בעשייתן ונאכלין צלי על מצות ומרורים (שם ט ג). שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כלו צלי (שם י ד). חמשה דמים טמאים באשה וכו' בית שמאי אומרים אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי (נדה ב ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, ולא צלי אסכלה, ולא צלי התנור (מכי', מסכתא דפסחא ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, לא צלי קדירה, לא צלי אסכלה, לא צלי מתכת, ולא צלי כל דבר (ירוש' פסח' ז ג). איכא בינייהו צלי קדר (בבלי שם מא.). ובישולא כתרייתא הוה קרו ליה צלי קדר (מגיי ז:). באתרא דתנא דילן לצלי קרי ליה צלי ולמבושל קרו ליה מבושל, באתרא דרבי יאשית אפילו צלי קרו מבושל (נדרי' מט.).—ומ"ר *צלויין [2]): (הנודר) מן הצלי אינו אסור אלא מן הצלי של בשר, דר"י, צלי שאיני טועם אסור בכל הצלויין וכו' מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (נדר' ו ג).

---

[1]) עי' הערה לערך הקודם, ובמשמ' כלי אכילת בערבי צַחנ a), משמש גם בענין גביע וכדו', אך בפרט בדבור הרגיל במשמ' קערה קטנה שיאכלו ממנה. והפעל צחנ משמש גם כמו צלח במשמ' שלום, צחנ בינ כמו צלח בינ. עשה שלום בין.

[2]) עקילס תרגם μαλή, ר"ל בית השחי, והשבעים שתרגמו κόλπω, במשמ' חיק. וכך קצת המפרשים הקדמו'. אך כבר ריב"ג במשמ' קערה, וכן רֹב החדשים, והמשל הוא, כי העצל מכנים ידיו לתוך הקערה כדי לקחת משם האכל, אך כעצלותו הוא כמו טמן אותה שם, כי נלאה להשיבה אל פיו.

[3]) [וקרוב שמוש זה לפרוש המובא ברש"י לפסוק במשלי (יט כד): קרע החלוק וכו'.]

---

a) صحن

---

[1]) [כאותו משקל קָלִי, ואמר רד"ק במכלול: ומזה המשקל רזי לי רזי לי (ישע' כד) וכו' וכבנוי צְלָיִו וכו' צְלָיו, צְלָיךָ וכו' וכן הקבוץ צְלָיִים, ע"כ. ובתו"מ בא צלי אף במשמ' צָלוּי, כנראה ע"פ הארמי צְלִי, צְלֵי, בינ' פְעִי'.]

[2]) [צורה זו משמשת רבוי של צלי, וכן מליח, מלוחים.]

—*ובמשמ' המקום האפוי יפה בכבר לחם: בא לפרום את הככר בוצע ממקום ה צ ל י (דח"ז ו).

צְלִיאוּת, ש"נ, — שה"פ מן צלה: יכול שאני מרבה את צ ל י א ו ת ו [1]) (מדה"ג שמות, בח, יב יח).

צְלִיבָה, ש"נ,—שה"פ מן צָלַב, פעֻלת הַצּוֹלֵב, תְּלִיָּה: מי שהראנו כמפלתן של בגתן ותרש וצ ל י ב ת ן הוא יראה לנו כמפלתו של המן (מד"ר אסתר ז, אחר הדברים האלה). כתו של המן נשקפה מן החלון לראות ב צ ל י ב ה (שם שם, ויקח המן). — ובסהמ"א: וממנו תליית צ ל י ב א במו את גויתו תקעו בחומת בית שן (ר"י א"ח, מה"ש לריב"ג, תקע). טענה לנוצרים שהם אומרים שהיהודים עשו לישו הנוצרי שפטים כגון ענוים ו צ ל י ב ה (ר' ילחק בר' אברהם הקראי, חזוק אמונה, מפתחות). לפיכך הם חולקים גם בזמן צ ל י ב ת ישו הנוצרי (שם א מג). ווה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה, ולאחר ה צ ל י ב ה מאה ועשרים וארבע שנים בימי אדריינוס עמד עקילם והוא אונקלוס ותרגם מעברי לארמי וכו' (סדר עולם (ממלה המיכי'), סדר חכמ' וקור' העתים, ניבויאר כרך א, 174). ואין כאן שתי וערב אלא צ ל י ב ה (גלגן כל"א) (ספר נלחון ישן, נקבן Wagenseil, 35). — ובחכמת הנתות: ובשתשוב ההקעה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הבדור על השכר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו או סעיף אחר עליו ב צ ל י ב ה אל השכם האחר והנה יפיל הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ה א יא).

*__צְלִיָּה__, ש"נ,—שה"פ מן א. צָלָה, פעֻלת הצולה בשר וכדו': אלו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו, אבל צ ל י י ת ו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). כבוא השמש ל צ ל י י ת ו, בערב לאבילתו (רבי שמעון בן יוחאי, מכי', ומסכתא דפסחא ה). —ובמדת הזמן, בדי צלית דג קטן: שש תקיעות תוקעין ערב שבת וכו' ושוהה כדי צ ל י י ת דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת (ת"כ, שבת לה:). — ובסהמ"א: למדנו וכו' שהצליה תקרא בשול ולזה אמרה התורה ובשל מבושל במים לפי שבאש גם כן יקרא בשול ר"ל ה צ ל י ה (רלב"ג, דהי"ב לה, תולה"פ ג).

*__צְלִיחָה__, ש"נ, — מעשה הצולח ועובר במים, ואמר הפיטן: צ ל י ח ת ירדן בו להתוות, צפית שה לבית אבות (ר"א קליר, מריעי, קרוב' לס' המדש). צ ל י ח ת אתוי נהרים, תצליח בו יהודה ואפרים (הוא, אלים ביום מחוסן, תפלת טל). — וצליחת אור אלהים על אדם או עם: והצלחתך ו צ ל י ח ת אורך (ר"ז אלליאהרי, ס' המוסר, מחב' ט, כ"י חימני).

א. **צְלִיל** [1]), ש"ז,—כמו חֲרָרָה, עֻגה אפוית ע"ג גחלים, או ברמץ: ויבא גדעון (אל מחנה מדין) והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צְלִיל [2]) לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל (שפט' ז יג–יד). — ובסהמ"א: תתחרה בבצות את נחל שוטף או ב צ ל י ל שעורך את מנעמי צנפיו (רסע"ג, ספר הגלוי, קטע כ"י מהגני')—ואמר הפיטן: חטאת נעורי תצליל, וים יהפכו כ צ ל י ל (ילחק, יושב בסתר, סליח' יום ו).

---

[1]) עי' הערה שאחריו זו. [ואולי צָלִיל, מבני צְלִיל.]

[2]) כך הקרי, והכתיב צ ל ו ל. ותרגמו השבעים במשמ' עֻגה, וכמו כן עקילס ἐγκρυφίας, וכך גם ת"י: חרר. ולפי זה גם רב המפרשים הקדמוני. אך לא נתברר מקור מלת זו. רק ריב"ג פרש במשמ' קול צלצול, במו בערב' צליל a) וכך גם קצת החדשים.
[ודרשו במד"ר (ויקר' כח) ומעין זה בפסיק' ר"ב (פרשת העומר, בובר, עא.): מהו צליל שעורים, רבנן אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה ניצולו, בזכות לחם שעורים, ואיזו זו מצות העומר. וכתב רד"ק במכלול (דקדוק השמות, ליק, קעה.): וכן צליל לחם שעורים שרשו צָלָה, וכן בפרושו למקום: או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שרש הגה הגיגי וכו' ותמוהה דעתי. ואשר לעצם פרוש המלה קשה לראות בכר לחם או ביוצא בו בתמונת לחרב ומלחמה, והיו שחברו כתוב זה עם אז לֶחֶם שערים בשירת דבורה (שפ' ה, והשבעים גם שם לֶחֶם שְׂעֹרִים), ופרשו מה שפרשו. וגם לפי זה נפתחות אפשריות נוספות לפרוש המלה צלול או צליל.]

a) صليل

[1]) [בספרי דברי קבח: צ ל י י ת ו.]

ב. **צְלִיל**, ס״ז, — קול צלצול [1]) : והוא שתחשוב כאבן מושלכת מרחוק עשתה צליל והכתה אדם אחד השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה והשיג בחוש שמעו צליל אבן וכו׳ (ר״י ח״ת, סו״ה, היחוד י). ושעשב שתארו כך כשיקח אדם מעליו וישימהו ככית הצואר שלו יעלם מבני אדם וכו׳ וכשיקטירו ממנו תחת השמים ישמעו בני אדם כאויר הסמוך לנו צליל וקולות נוראות (ר״ש ח״ת, מו״נ ג כט). כהתחדש (הקול) כגוף חלול כהפוך הברה וצליל כהיר כהרים (בחי הנפש והלחשים ד, ר״י פריז). ואשר ישתמשו ממנו כעלי זאת המלאכה (הנגינה) כרב מן הסוגים החזקים הוא אשר יוכדלו שני המרחקים (בין הנעימות) ממרחקיו השלשה על יחס המוסיף שמינית ושמינית הכל והוא האמצעי מהמינים השלשה אשר זכרנום כי הם מצאוהו מהיותר חזק מהם הסכמה והיותר ערב מהם אל השמע ויקראוהו הקדמונים החזק כעל שתי ההכרות ובעל שני הצלילים (ספר בחכמת המוסיקי ב, ר״י פריז). —וצליל יין, קול יין משקשק בכד[2]), ואמר המשורר : רופא אליל, אשמע חליל רן על צליל יין כפי כדי (ר״י הלוי לרמב״ע). — וצליל האזנים : צליל האזנים הוא קול לא יסור הארם לשמוע אותו מבחוץ (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ב, חלי האזן).

א. **״צְלִילָה**, ס״נ, — מעשה האדם הצולל במים, צלילת תשמרים, חטיט, השתן, הצוללים ושוקעים וכרו׳ : על מה אדניה הטבעו, הטבעו כבוץ רגליה, הכל צלילה ושקיעה (ר״י ח״ת, סה״ם לריב״ג, טבע). שהספינה הטובעת במים הערובים תעמיק לצלול וכו׳ יותר מצלילתה במים המלוחים (ר״ש ח״ת, אותות השמים, ברוחות, ר״י ביה״ם בונתנסי). ואם תראה הצלילה (בהשתן) כלובן תורה על בריאות החולים (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). קריעת ים סוף וצלילת המצרים כהנער השם את מצרים בתוך הים (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים י י). — וכהשאלה : וחדור המדע ותורפיה ופלפוליה וצלילתו כמי החכמה וכו׳ (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ב יג).

ב. **״צְלִילָה**, ס״נ, — הד, קול חוזר, Echo, Widerhall ; écho ; echo : צלילה היא ההכרה אשר תתחרש מהאויר האחר כעינו כאשר נעצר כדבר אשר יקיפהו וימנעהו לצאת ויחזור נדתה כצרדי הרכר ההוא וכו׳ ויכפל הקול האחד כעינו על מספר הדחייה ההיא ויסוב כאלו הוא עונה לקול (פי׳ הגדרים). —וכמשמ׳ קול, צלצול : והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צְלצלות (ראב״ע, מגלת המגלה, מב). — וצלילת האזנים : תאר לו (לכוכב השמע) ולצלילה יכוף האזן וכו׳ (גרבוני, אורח חיים ה א, ר״י ביהמ״ד שכטר). ואם (הכאב) סרות והאות הצלילה והעתק הכאב (שם, בחלי הראש א, ר״י ביהמ״ד שכטר).

ג. **״צְלִילָה**, ס״נ, — כמו א. צְלִילוּת, זַכּוּת : וחמים כעוד שהם לחים ואין שם רק קרישה לכד יקרא רפש והוא כעין ספיר וצלול וכשעוביו נוטה ליובש נקרא טיט עם צלילתו (ראב״ד ליצירה א יא, ורשה, לב :).

א. **״צְלִילוּת**, ס״נ, — תכונת הרבר הצלול, זַכּוּת, Klarheit ; clareté ; clearness : כשם שאדם מאיר נר בביתו להאיר, כן כשברא עולמו כדבור צוה הקרוש ברוך הוא על צלילות המים להוציא אור להאיר לעולמו (רזיאל, דיה בראשית, אמסטי׳, יב :). הבדיל הוא קרוב בטבעו לכסף ומתחלף ממנו בשלשה ענינים בריח, ברכות ובצלילות (שער השמים לאבי הרלב״ג ב ב א). וז״ש חז״ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, ר״ל לאו בזכות וצלילות של אדם לבד תליא מילתא, אלא במזלא. לשון יזל מים מדליו (נועם אלימלך, תולדות, ויעסל). ועי״ז אין לו שום מניעה ויכול להיות מסירת נפשו בזכות ובצלילות ויגיע לאחרות האמיתי׳ (שם מקץ). —וצלילות היין, זכותו משמרים : ואף זה היינו דווקא כשאין ענבים באותו מקום הצלילות וגם יש אומרים דבעינן שיגיע הצלילות עד שולי הגיגית (פסו׳ מהר״י קולון לב). —צלילות דעת : והתענוג לחכמים יפה כדי להרחיב דעתם ללמוד החכמה בצלילות דעת (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יט י).

ב. **״צְלִילוּת**, ס״נ, — כמו ב. צְלִילָה, מתלת צלילת האזנים : ויועיל (הבצל) לכברות האזן

---

[1]) [על פי הכנה כזו בפסוק (שמע׳ ז יג), ועי׳ א. צְלִיל, הערות.]
[2]) [הגררתו של המתבר.]

והמוגלא ולצלילות המתחדש באוניב (ר״מ אלדני, פבילי אמונה ה פרק ג).

˚צְלִילִי, ת״ז.—השיך לצליל: ויקראוהו הקדמונים החוק כעל שתי ההברות ובעל שני הצלילים לפי שבל מרחק משני מרחקיו הגדולים יקרא מרחק צלילי והברה (ספר בחכמת המוסיקי ג, כ״י פריז).

צַלְיָן, צלינית, עי׳ צַיְלָן.

˚צְלִיעָה, ש״נ,— הבונת הצולע, Hinken; clochement; limping: יעקב ע״ה לפי האמת לא נאבק איש עמו בפועל מורגש ולא צולע כלל ובעבור זה נקשרה עם ההתאבקות הצליעה בזה המראה הנבואיי בדי לחזוק בו ענין האבקיתו (אוצר נחמד ג, קלג). וכן בספר אור יקר סלא חכמה ובליל יופי בצליעתו של יעקב אבינו עליו השלום (כמ״ע מסלנו, פנם הרמון יז א. מט:). ביום נרפא ירכי מצליעה (מנחם מלונזנו, טובה תוכחת). לא אמות כי אחיה ובו׳ לא אמות על עוני בגזירת ובו׳ השמחים על צליעתי והעמדת רגלי בעוני (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה כמ).

˚צְלִיפָה, ש״נ. — פעלת המזה דם, במצליף. ואמר הפיטן: ע״ל[1]) פנה להצליף דם פר פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע״ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כגומרו תובן הזיות טרם צליפת שבע שם לטוהר סובח צעד (כסנ״ג, קטנ מעבודה, Elbog., Stud. 138).

א. **צלל**[2]), ממנו א. ˚צָלוּל, ˚צְלוּל, ˚צְלוּלִי, א. ג. ˚צְלִילָה, א. ˚צְלִילוּת, א. צָלַל, ב. ˚צִלְצֵל,

ב. **צלל**[3]), ממנו מְצִלָּה, מְצִלְתַּיִם, ב. ˚צָלוּל, ב. ˚צְלִילָה־וּת, צְלִילִי, ב. צָלַל, ואולי צְלִיל, ב. ˚צִלְצוּל, ˚צִלְצוּל, צִלְצַל, א. ˚צִלְצֵל, א. ˚צִלְצְלוּת.

ג. **צלל**[4]), ממנו צֵל, ˚צִלָּה, ג. ˚צָלוּל. ג. צָלַל. ˚צְלָלִי, ג. ˚צִלְצֵל.

א. **צָלַל**, פ״ע צָלְלוּ,—א) ירד פתאם לתוך עמק המים מפני כבדו, versinken; s'enfoncer; to sink: נשפת ברוחך כסמו ים צָלְלוּ בעפרת במים אדירים (שמות יה ה). — ואמר בן סירא: מכאוב ונדדי שנה

[1]) [עד לא.]

[2]) רק בעברי. [והשוה גם צול.]

[3]) [עי׳ ב. צָלַל, הערה.]

[4]) [עי׳ צֵל, הערה.]

וצער ותשניק ופני הפוכית עם איש כסיל, שנות חיים על קרב צוללי[1]) יקם בבקר ונפשו אתו (ב״ס גלי׳ לד כ). — ובתו״מ: למה נקרא שמה (של בבל) צולה, ששם צללו מיתי דור המבול[2]. (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ד א). —*במליצה על מי שיגע הרבה ולא מצא כלום: צללת במים אדירים והעלית חרס בידך (ר׳ עקיבא, ב״ק צא.). — ובסהס״א: והכב עליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעילם) עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (ר״י א״ת, מו״ה, הפריס״ת ג). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנבונה בחשבון ראית הירח אלא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו (רמב״ם, קדוה״ח יא ג). ומי שיסכל השחיות יצלול (ר״ב א״ת, מו״נ א לד). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו כסים אדירים והעלו חרס בידם, כי לא ידעו ממנו דבר (מנחת קנאות, קוסמן, 22). — ואמר הפיטן: צלל כבודי ברפשי ואפלה במוקשי (ראב״ע, איך אכפלה, איגר 82). ולרדוף אחריה יצאו בני עולה, היא עברה בתוך ים ואויבתה צללה (הוא, מי כמוך, שם 178). קדושים ביבשה עברו, האסינו כאל ושוררו, צללו צירריהם וישרו כי מיד האלהים היא (הוא, אחד רבה אמונתך, שם 225). —ואמר המשורר: חושו לאגן לו ירוצון בו ספינות צללו (רמב״ע, תרשיש ג, 40). בקשר לבנה עלי מלכה והיא תחשב בי נע וצלל כים סערב כעופרת (ר״י הלוי, עין נדיבה, סעה״ש 89). כי אזכרה רבים אשר צללו הוך מי תהומותיו ואיש אל עבר פניו יהלכון (עמנו׳, מחב׳ ז, 34). —ואמר המליץ: ואשר נסה לעבור את הנהר רגלי במקום היותו מחופה בקרח, ונשברה חופת הקרת תחתיו ויצל (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה, 99). —˚צוֹלֵל השוקע במים. ואמר הפיטן: תעות זורחים וצוללים[3]), שקוץ תועבות וגלולים, ריק ותהו הם

[1]) [היוני תרגי׳ במשמ׳ על קֶרֶב במשמ׳ האיש האוכל בסדה, וקשה למצא משמ׳ זו במלה, ושים לב לאשורי שהפעל צלל משמש שם במשמ׳ שכב, ישן, ואולי יש לבאר אף כאן: השוקע ושוכב לישון ולא ככסיל הסכלה לילה בנדודים.]

[2]) [במקום אחר (מד״ר איכה, פתיח׳, ר׳ יהושע דסיכנין): צללו מי המבול.]

[3]) [פרש רו״ה שהכונה לזורחים בשמים, כלוסר המאורות, והצוללים בסים, בלוי תכנית כל דגה אשר

האלילים (ר"א קליר, קינות, סדר א סבוע'). — *ונהוג השם צוֹלֶלֶת לספינה השטה מתחת למים, Unterseeboot; sous-marin; submarine boat. — *וס"י צָלַל, כמו הִצְלִיל, עשה שפליגי יצלל: עורכת (היד הגדולה) מסלה ישרה, פלאות ונוראות מאריה, צ ו ל ל ת קמים בגבורה, קנאת מלחמת מעירה (במנון בר יצחק, מתולכה, סדר ז ספם). — *ובהשאלה על חטאים ועוונות[1], ואמר הפיטן: תחן למלא רחמים ערך בעד צמים, צ ל ו ל לניבכי ימים חטאים וגם אשמים (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 155). פועל כמדתך עשה חסד עם כל בשר, צ ל ו ל זדון והעבר וכבוש פריעת מוסר (אליה בן שמעיה, אלה מטה, סליח' שחרי' יוה"כ). —ובינ' פעו', *צָלוּל, מי שצָלַל במים, ואמר המשורר: אזי לבש לבוש חמה ויצא כיום פרעה וחילו ה צ ל ו ל י ם (ר"ש הנגיד, הלי מעם, ברודי, 151). והוציא כל רבושה אשר הציף צ ל ו ל י ה ודלה פניני מעמקיה (רסב"ג, הלבוש אז דרור, ברודי, 3). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צ ל ו ל ה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, טו) — וכס"ג, *צְלוּלָה במשמ' גופת האדם הַצְלוּלָה בעפר[2], וְגַן הַצְלוּלוֹת במשמ' בית הקברות, ואמר המשורר: תמור שמחה אנחה וגם אבל תמור טובות וגילות וכו' ותחת צאלים גן ה צ ל ו ל ו ת (אלעזר, בכו אחי, גנזי סכטר ג, 242). — ב) *צָלְלוּ המים, צָלַל ושקע העפר שבהם וע"י כך נעשו צְלוּלִים, זכים[3]: משערין אותן עבורין ואין משערין אותן צלולין. צ ל ל ו לא יחזור ויעברם (תוספת' נדה ג יא). ואין בודקין אותן צלולין אלא עבורין, צ ל ל ו חוזר ועוברן (בבלי שם כ.). — צָלְלָה העין, נעשתה צלולה: לעובר את העין וחוזרת ו צ ו ל ל ת (ר' חייה, ירוש' כתובי' א ג). — צָלַל מדבר פלוני, נעשה ריק ממנו, חסר אותו: מהו צליל, על ש צ ל ל עליהם אותו הדור[4] מן הצדיקים (פסיק' ר"כ, העומר, בובר, עא.).

— וכס"י, צָלַל את החבית, עשה שיִצְלְלוּ וישקטו שמרית ויהיה היינה זך ומזוקק: עבירה היתה התבית ו צ ל ל נ ו אותה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברא' ס). —ובסהמ"א: ואת נבלתם תשקצו לרבות יבחושין שסיננן, פי' בגד ש צ ו ל ל י ן בו מה שירצו (ערוך ערך סנן). אם לקח במידת ניסן שהיא קטנה מפני שכבר צ ל ל השמן אינו מקבל אלא השמרים בלבד (רמב"ס, מכירה יח י). וממננין כמו צ ו ל ל י ן היין בסודר (פי' המשנ' להרמב"ס, שבת כ ג). שמים הפירות במכתש ובותשים ולוקחים מימיהם ושמים את המים על האש וכו' ומסירים קצפו ומורידים אותו מעל האש ו צ ו ל ל י ם אותו בבגד (אליסע הרופא, מפתח הרפואה, כ"י בריט' מוז'). ועוד ששתן העבור אם יודכך ו י צ ל ו ל מעצמו או בצד האש יעיד על התחלת הבשול (טוביה כץ, מעשה טוביה ג, אהן המקדש ה ד, פז:).

—נפע', *נִצַּל, נִצַּל, נִצְלַל, — א) שצללו אותו שנעשה צָלוּל: נותנין מים על גבי שמרים בשביל ש י צ ל ו[1] (שבת כ ג). באר שנפל לתוכה חרסית או אדמה ימתין לה עד ש ת צ ל[2] (ברה מ יא). י צ ל ל ו המים המערבים בעפר) ולא יעברו (ירוש' נדה ב ו). — ובסהמ"א: השמן אסור לאבול ממנו עראי ולמוך ממנו עראי משירד לעוקה, פי' גומא שמתכנם

במים (עפ"י דבר' ד יח—יט). ואפשר גם לבאר הכל על שמש ירח וכוכבים שהם זורחים ומאירים ואח"כ שוקעים וצוללים.]

[1]) [עפ"י מיכה ז יט.]

[2]) [ובאותו שיר: בכי אחי עלי נחטף בלא יומו ונלקח בלא עתו ב נ צ ל ל במצולות.]

[3]) [עי' גם א. צָלוּל.]

[4]) [רש"י (סנה' ז יג): שהיה הדור צ ל ו ל וכו'.]

[1]) [במשנ' מנק' ליוורנו: יִצְּלוּ; בקטע כ"י משנ' מנק' מהגניזה (אדלר 2182): שיִצַּלוּ. ובמשנה שבבבלי: ש י צ ו ל ו, ועי' ד"ס. וביוצא אף מדגמה זו, היה מקום לטעות בין יִצְלוּ מן א. צלה, לשון צליה, ובין יִצַּלוּ מן א. צלל, ולפי זה אולי אף נסתמו לפעמים דברי ההלכה. כך למשל מנמקים הפוסקים למה אין מפקיעים (עי' פַּקַע, הִפע', וההערה בעמ' 5177 וכו') ביצה במודרין, בזה: בשביל ש ת צ ל ה, כלו' משום שאז תִּצָּלֶה הביצה; אבל אפשר שביסוד הדברים פרוש קדום שאמר: אין מפקיעים (מבקיעים, מעבירים) ביצה בסודר בשביל ש ת צ ל, כלו' בכונה ל צ ל ו ל ולסנן אותה. מצד אחר אפשר שהיה אף בנין פִּע', במשמ' סנן בעבר' כמו במור', וע"כ בא לפעמים מ צ נ נ י ם (ת' מ צ ל ל י ם?) במקום מ ס נ נ י ם, וכן מבאר למשל רמב"ם: ומסננין במו צוללין (פי' המשנ' שבת כ ג).]

[2]) [יש שנקדו שתַּצֵל, שתְּצַל, הִפע' ואינו נראה.] ובכ"י פי' הרמב"ם בערב' בבית הספרים בברלין מנק' שתְּצַל.

ו נ צ ל ל שם השכן (ר"י בן מלכי צדק, פי' מעשר' ה ז). וליין סגיתו ששמריו מעורבין ולא ירדו שמריו לקרקעיתו ולא נ צ ל ל (ר"י עקנין, ס' מוסר ד כו). — ב) "ובמשמ' הורד ושקע במים וכדו': וראיתי עוד אנשים שהם טבועים כהבלי שוא ו נ צ ל ל י ם בנבכי ההבל וגבוכים במעסקי שבולת האון ומשתקעים במרחבי יין (תרג' חו"ד מיוחס לר' ברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ' 411).—ואמר הפיטן: בובלי יכביל בפורך בצול נ צ ל ל (ר' שמואל השלישי, פיוט לשיר השירים, גנזי שכטר ג, 77). בים ב נ צ ל ל ו בעופרת ונקסלו בקנה וסוף ראום מתים וכו' (יוסף אלברדאני, מוליך לימין, שם שם, 95). — ואמר המשורר: בבו אחי ובו' עלי נחטף בלא יומו ונלקח בלא עתו ב נ צ ל ל במצולות (אלעזר, בכו אחי, שם שם, 241).

—התפ', *נִצְטַלֵּל, נִצְתַּלֵּל, — כמו קל, צָלַל ושקע: למה נקרא שמה (של בבל) מצולה, שכל מתי מבול נ צ ט ל ל ו[1]) שם (ר' יוחנן, שבת קיג:).

—פעי', "צִלֵּל,—הורד למים והשקע בהם: ובשאון מי המלבויות צ ו ל ל נ ו[2]) וכהתיך בסף בתוך בור באשם בן נתבנו (רסע"ג, בקשה, סדור רסע"ג, עח).

—הפע', "הִצְלִיל, — הוריד וּשִׁקַּע במים וכדו', עשה שיִצְלֹל: וראו ישראל והבירו כל אחד שונאיו ונטלו כל בספם וזהבם ולאחר שראו נקמתם ה צ ל י ל ם הקב"ה במו אבן (מדרש ויושע, מהוגום יכקיומו, ביהמ"ד ילינק א, 46). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם ובו' היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים ו ה צ ל י ל ן בתוכו (רמב"ם, יסודי התורה ח א). יתלה בה שיכבדנה (שיעשה אותה בבדה) ו י צ ל י ל נ ה למטה (משפטי נדיקת הריאה לרבי' יונה). —ואמר הפיטן: נותן תשועה לעם נברא, מ צ ל י ל קמיהם בעברה (ר' משה בר קלונימוס, תודה, סדר אהרון פסח), מרבבות צרים עובדי האליל, נער בם להשקיע ו ל ה צ ל י ל (חופל המוני, יולי מ פסח, מחז' איטלי' א, קכו.). ה צ ל ל ת מוני והצלת המוני (נשמת מוגני, א פסח, קרובי' ארג'יל). טפשת לב מקשה לבו ו ה צ ל ל ת ו בים עם רכבו (שמואל, אז מכלית, גנזי שכטר ג, 27). עיניהם נשאו, והנה צרים באו, ל ה צ ל י ל עצמם דאו, ובשרם אל תיראו (יוסף אלברדאני, אמונת האסונים, שם שם, 105). ומצרים בלו בתוך ים ה צ ל י ל ו (שם שם, 119). השפיל ודון קמים הלוחמים תמים ה צ ל י ל בלב ימים כל סואן בשאון (על מה בני תבל, אור בקר הם, ויכילים, כז.). — ואמר המשורר: אשר הפילוך וגם השפילוך וים ה צ ל י ל ו ך ובם אין לך סרים (יהודי בן ששת, את מי תרפת, תמו' תלמי' דונש, 8).—ובהשאלה, הִצְלִיל אלהים את החטאים, השליכם במצולות ים, כסה וכפר עליהם, ואמר הפיטן: שמצם העברת, דפים הצללת, קצפם השבת (ר"א קליר, ערב, קרובי' ב פסח). בלה חטאינו ו ה צ ל י ל ה, למשנה ישע עם זו להנצלה (רסע"ג, איך כפתח פה, סלימ' לתענית, סדור רסע"ג, סמ). טיט נגרש תובו ת צ ל י ל, תוע זדון טמון ועליל (שלמה הבבלי, אם עונינו אנו, סליחו' יום ז). חטאתינו במצילות ים ת צ ל י ל (רגמ"ה, אמנם אנחנו, סליח' ד עשי"ם). חטאת נעורי ת צ ל י ל, וים יהפכו בצליל (ילחק, יושב בסתר, סליח' יום ו). ו ה צ ל י ל בים כל עון נאלח, כי אתה ה' טוב וסלח (דרוש נא ידידך, סליח', סדור ארם לובא, תקלג:).

—הפע', "הֻצְלַל, – כמו פְּע', ואמר הפיטן: פרעה וחילו ב ה צ ל ל ו אדום ומואב חלחלו, אז נבהלו (חופל המוני, יולי מ פסח, ממז' איטלי' א, קכו:). ועי' פְּע', הערה.

ב. צָלַל[1]), פ"ע, צָלְלוּ, תְּצִלֶּינָה, תְּצִלֶּנָה[2]),—צָלְלוּ אָזְנָיו, שמעו קול צִלְצוּל, או קול שאון, gellen; retentir; to tingle: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תְּצִלֶּינָה שתי אזניו (ש"א ג יא). הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תְּצִלְנָה שתי אזניו (מ"ב כא יב; ומעין־זה ירמ' כט ג). —והשְׂפָתַיִם, צָלְלוּ מפני בהלה, זזו והקישו זו על זו והשמיעו קול: שמעתי ותרגז בטני לקול צָלְלוּ שפתי (חבק' ג טז).—ואמר המשורר: ועל שפתיו באש צרבת ל ה צ ל י ל (שלמון בן ירוחם הקראי, מלחמ' ה', 64). אל תשאלו על מה שפתי צ ל ל ו כי מעלי ראשי

[1]) [בסק"א (זבח' קיג:) בדפוי: נ צ ת ל ל ו, והמאמר נמסר בשם ריש לקיש. ועי' גם ד"ס. ובירוש' (ברכ' ד א): צ ל ל ו, עי' לעיל, קל, והערה שם.]

[2]) [בסליחי אשכנז' לערב ר"ה (יהי רצון, ד"פ ואתה ת' חסנת): ה ו צ ל ל נ ו, הִפְעִ'.]

[1]) [גם בארמ' צל, צלל, ובערב' צַלְּ, צלצל a),
ואף באוגרית' משרש זה מצלתם, מצלתים.]

[2]) [ע"ם יִתַּמּוּ, ואחרים ראו בו בנין נִפְעַ'.]

a) صلّ b) صلصل

צללים סרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, גרודי, 14). יש בו צרי לאשר לקול יגון שפתיו צ ל ל ו (רמב"ע, תרשיש ג, 40). לקולם צ ל ל ו האזנים ותולנה דמעות העינים (עמנו', מחב' כח, 227).—ועי' כ. צלול.

ג. צָלַל [1], פ"ע, צָלְלוּ,—צֵלֶל דבר, נִכְסָה צֵל, beschattet werden; être ombragé; to be shaded: ויהי כאשר צָלְלוּ שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (נחמ' יג יט). ואמר המשורר: כי צ ל ל ו כלם בענפי עץ ובי רוחי בשמים כם כנשף ישבו (רמב"ע, תרשיש ג, 38). פנת ידידי לערוב יום וערוגות צ ל ל ו (שם שם 39).—ועי'. ג. צָלוּל.

—הִפְעִ', מֵצַל,—הֵצַל הדבר, עשה צל: ארז בלבנון יפה ענף וחרש מֵצַל וגבה קומה (יחזק' לא ג).

1) [עי' צֵל, הערה. ומשרש זה דרשו: ולפי שראתה במלאך נקראת שמה הצללפוני שהיא פונה כמלאך ואין צ ל ל אלא מלאך וכו' למה נאמר ה צ ל ל ולא אמר הצל לפי ששתי פעמים נראה לה לאשה, אחת בעיר ואחת בשדה (מד"ר במד' י). והעיר רש"ל: והוא טוב מפני רוח רעה (חכמת שלמה, ב"ב ה).]

2) [ובתו"ס: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסום רץ ומ צ י ל [2] (ריב"ל, פסחי' נ.). כל ביזה שבוזזין ישראל עד שעה שהסום רץ ומ צ י ל יהיה קדש לה' (ר' יוחנן, שם שם). ופרש ר"ת וכן רש"י בשם ר' מכיר: חצי היום שהצל של סום תחתיו (כ"מ), בשעור מרוצת הסום עד חצי היום וכו' (רש"י). והיה מי שהעיר שאין כאן ענין צ ל אלא הַצָּלָה מן נ צ ל, הִפְעִ', ושהכונה לסום שעליו מדבר במשנה (סנה' ו ח), שהרוכב עליו היה חייב להעמיד ו ל ה צ י ל את הנדון המוצא לבית הסקילה, אם נמצא מי שיכול ללמד זכות עליו, וכונת מאמרו של ריב"ל לפי זה שעתידה ירושלם להתרחב עד מקום זה שבו היה בית הסקילה (כנסת ישראל, תרמ"ח, בית המדרש, 68). ואמנם במאמר המקביל בירוש' (פסחי' ג ח; וכן בירוש' נזי', 109) המובא גם הוא בשם ריב"ל נאמר: עד מקום שהסום רץ ואינו עושה צל. אבל אפשר שבאו המלים עושה צל כלשון פשוטה המבארת את הכטוי המקורי (הסים) מ צ י ל, הקרוב למלים הנדרשות מצלות הסום. ואולם מצד אחר שני הפרושים רחוקים, גם זה תתושב על סוס ידוע הנזכר בהלכה ועל מקום הסקילת שאינו מרחק וגם זה שהסום עושה (וי"א ניתן) צל או לאו. ואולי טבעי יותר להבין כאן מציל כמשמ' מְצַיֵּל, מְצַהֵל, כרגמת צילנית (עי' שם) כמשמ' צהלנית, כלו' עד (כמה) שהסום המצהל יכול לרוץ בכלל, כלי הגבלה, כי הכונה לרבות ולא למעט, ודרש מצלות — מ צ ה ל ו ת.]

—וכמסתמ"א: ונסו הצללים, הוא עת שרב וחום היום, אני א צ י ל ך ואת עריכה עלי (רש"י, סה"ס ד ו). ופעמים שהצל רבה על ה מ י צ ל ופעמים ש ה מ י צ ל רבה על הצל, כשחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשחמה כשיפולו הוי צל ארוך (תוס', עירובי' מג:, ד"ה ולא קומתו). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה לפי מעמד ומצב גוף המאיר והנאור לעומת גוף ה מ צ ל וכו' (ר"ד מסריזנהויזן, מוקדות השכל ג, עו.).[1]

— הָפְעַ', בינ' *מוּצָל [2], — מכסה צל: ובצהרים יגדל כח החום עד שיהא השור מ ו צ ל בצל התאינה מחמת החום (רש"י, סנה' יח:). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה וכו' וזולת הכדור שנראה תמיד דמות צלו על גוף ה מ ו צ ל (ר"ד מסריזנהויזן, מוקדות השכל ג, טו.).

—פִּע', בינ' *מְצַלֵּל, — צִלֵּל, שם בציור צְלָלֵי צבעים, גוון אותו בגוני גונים, schattieren: nuancer; to shade: במלאכת הציור (מאלערייא) לא באו אל מחוז השלמות בי לא יכינו לצייר ברשמי קוים דקים מאירים ו מ צ ל ל י ם (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ע.).

*צְלָלִי, ת"ז, — שיש בו צל, מוּצָל: לפיכך נראה זה האויר במקומות ה צ ל ל י י ם הנראה מלהב הנר בצל העפעף (ר"י לעיף, רב פעלים).

א. צלם [3], ממנו *צָלַם, א. צֶלֶם, *צַלְמָה, א. *צַלְמוֹן, *צַלְמָנִי.

ב. צלם [4], ממנו ב. צֶלֶם, ב. *צַלְמוֹן, *צַלְמוֹנָה, צַלְמָוֶת.

א. *צָלַם, קל לא נמצא [5].

1) [ועל הפסוק (דבר' כג יט) ל ה צ י ל ך ולתת איביך לפניך, דרשו חז"ל: להגן עליך להיות צ ל על ראשך (מד"ר ויקר' כז).]

2) [עי' צֵל, הערה 2 בעמ' 5482).]

3) [עי' בהערה לערך א. צֶלֶם.]

4) כערבי ظلم a), [ובאשור' צַלְמוּ, שחר, כהה.]

5) [ונגזרו בזמן האחרון בנינים חדשים.] מפעל זה, עי' בהערה הבאה. וכן נמצא בארמ' שבתו"מ צַלֵּם במשמ' צַיֵּר: רבא שרא ל צ ל ו מ י גירי וכו' (ב"מ ס:).]

a) ظلم

—הפעי, *הִצְלִים,— עשה בדמות צֶלֶם: עשינו לה כוונים להעציבה, שהיו עושים דמות בצק בדמות הכוכב כמו כתבונם עצבים צלמים כתבגיתם, ויהא להעציבת כלומר ל ה צ ל י מ ה לשון דמות צלם (חסו' רש"י, מלא חפנים, גיגר, 34). שהקב"ה במאמרו הקרוש ובמחשבתו הטהורה ה צ ל י ם את צלמו והקרים את גופו (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 55).

א. **צֶלֶם** [1], ס"ז, צַלְמוֹ, צַלְמֵנוּ, מ"ר סמי" צַלְמֵי, כנ' צְלָמָיו, צַלְמֵיכֶם,—א) צַלְמוֹ של דבר, של אדם, ובי:צא בזה, דמות: וצורתו הגופנית, plastisches Bild; image plastique; plastic image: ויאמר אלהים נעשה אדם בְּצַלְמֵנוּ כדמותנו וכו' ויברא אלהים את האדם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אלהים ברא אתו (ברא' א כו-כז). ויולד (אדם) ברמותו בְּצַלְמוֹ (שם ה ג). ועשיתם צַלְמֵי עפליכם וְצַלְמֵי עכבריכם (ש"א ו ה). וישמו את ארון יי' אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צַלְמֵי טחריהם (שם שם יא). ותעשי לך צַלְמֵי זכר ותזני בם (יחזק' יו יז).—ובהרחבה גם צורת דבר מחקה בצבע וכרו׳; ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי בשדיים חקקים בששר (שם כג יד). — ב) בפרט צֶלֶם עשוי בעץ או באבן או בְּבסף וזהב, לעבדו עבודת האדם לאלהים, Götzenbild; idol(e): ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צַלְמֵי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד' לג נב). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צְלָמָיו שברו היטב (מ"ב יא יח). וְצַלְמֵי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק' ז כ). ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צַלְמֵיכֶם [1] כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו' ה כו). — ובתו"ם: בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' והעמיד צ ל ם בהיכל (תענ' ד ו). כל ה צ ל מ י ם אסורים מפני שהן נעבדין פעם אחת בשנה (ר' מאיר, ע"ז ג א). המוצא שברי צ ל מ י ם הרי אלו מותרין (שם שם ג). חביב אדם שנברא ב צ ל ם, חבה יתירה נודעת לו שנברא ב צ ל ם שנא' כי בצלם אלהים עשה את האדם (ר' עקיבא, אבות ג יד). ישראל וגוי שירשו בית גוי אינו רשאי שיאמר לו טול אתה צ ל מ י ם ואני כילים וכו' (תוספת' דמאי ו יג). צ ל ם של אבן היה ניטות ושל עץ היה נרקב (מכי", מסכ' דפסחא ז). ע"ז עברה עם ישראל בים וכו' ואי זה זה צ ל מ ו של מיכה (רבי אליעזר, שם שם יד). אפי' היו שם שני צ ל מ י ן, אחד עשוי במין דלופקי ואח' שאינו עשוי במין רלופקי וכו' (ר' יוחנן, ירוש' דמאי ו ע). אדם שעבד עבודה זרה והעמיד צ ל ם בהיכל אחת מקבלו בתשובה (ר' לוי, שם סנה' י ג). אשר יצר את האדם ב צ ל מ ו ב צ ל ם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ברכת חתנים, רב יהודה, כתוב' ח.). על כל מיל ומיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן ובורגן היה עומד צ ל ם והיתה ידו עקומה ומראה היכן עדי מקלט (ר' אבין, מדר' תהל' כה י). צ ל ם יהודיים הוא (מדר' הגאים, דברי לג יז, הופמן, 195). לא דיים שעבר עמהם צ ל מ ו של מיכה אלא שהיו מקישין כלפי מעלה דברים (ר' יהודה ב"ר אילעאי, מד"ר שמות כד). היה אחד מהן חורש שרהו לובסן מעמיר צ ל ם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה (בשם ר' הושעיא, שם איכה פתיח', ר' יהושע דסיכנין). הייתם יודעים שיש לכם אלות משזיב ומציל, למה הנחתם אלהיכם והשתחויתם ל צ ל ם שאין בו כח להציל וכו' (פדר"א לג). — *עושה צְלָמִים; מרת בשר ודם הולך אצל עושה צ ל מ י ם ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי' מסכ' דשירתא ח).—ובסהמ"א: אני רואה צ ל ם שיש ורמות פניה באשה יפה וכו' ה צ ל ם הזה אשת בליעל היה ובשעה שידע הבליעל את ה צ ל ם ותהר ותלד זה ארמילם (פרקי היכלות לט). שהיו עושים (הגוים) צ ל מ י ם והיו מאמינים שבל אחד מהם יחולו בו בחות חגלגלים (ר"י א"ח, כוזרי ד א). אך

---

[1]) [בארמ' ובסור' צלמא ואף צלמתא, ובאשורי צַלְם, וכן צלם, צלמת בכתבות בערב' דרומית, אך בערב' הצפונית צַנַם [a]), ואמנם שם גם פעל צַלַםַ [b]) בםשמ' חקק ופסל. והיו אף שחשבו, בי מלה זו הושאלה מן האשור' ביתר השפות השמיות, ובי עקרה מן ב. צֶלֶם במשמ' תמונת צֵל, ואינו נראה.

ובימינו גזרו משרש זה פעלים ושמות, כגון צִלֵּם במשמ' עשה ציור־אור, photographieren; photographier: to photograph; הִצְטַלֵּם, צִלֵּם את עצמו, נתן לאחרים לְצַלְּמוֹ, צִלּוּם, פעלת הַמְצַלֵּם; תַּצְלוּם, ציור־אור; צַלָּם, מי שאמנותו לְצַלֵּם; מַצְלֵמָה, מכונת צלום; צַלְמָנִיָּה, בית הַצַּלָּם וכדו'.]

[a]) صنم [b]) صلم

[1]) המליצה קשה. [כיון וסכות בפס' זה הם שמות האלים כַּיְוָן וסַכּוּת הידועים מאשור ובבל, ועי' בהערות לשמות אלו.]

היו העם מבקשים תועלות הצלמים ההם (שם שם כג). וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם וכו' והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא (הנ"ל, מו"ה, הנקיבה ה). וכן נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים כאמרו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ובנוי ממנו שב אל צלם אלהים הנוכר (רוח חן ג). עבודות הרבה קבעו עובדי כוכבים לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה (רמב"ם, עכו"ם ג ג). שהכסיל שאינו יודע החכמה האלהית והמלאכה ההיא כראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי ובתכניתו ובדמותו וכשראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם (אגרת תימן להרמב"ם). וייעין הצר האכזרי ויעש לו צלם דונג כתבנית איש (מעשה נורא משנת תת"ק וכ"ד למרכן, אוצר טוב ברלינר 1878). ולא שנה זה העניין פעמים אלא חד להודיע כבוד הצלם שלא לנהוג בו קלות ראש וכו' (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יח). הוגד לנו כי אמרת כי הצלמים לא יועילו ולא יזיקו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב ח). הצלמים שנחלקו אינן צורות על כלים ומטבע אלא צלמים ממש מעצים אבנים או מתכות וכו' (ראב"ד מגרבונה, האשכל, פרק כל הצלמים). ויפתחו הזקנים אותו ולא מצאו בו כי אם תיבה אחת קטנה בחלון צפונה ויפתחוה וימצאו בה צלם זהב אחד בדמות אדם ובירו שתי וערב (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 62). ויהי למלך אוזדרובל בת ושמה אושפזיונה יפה מאד וירקמו את צלמה אנשי דורה על לבושיהם מרוב יפיה (יוסיפון פרק ג). ואתן זהב רב לאומנין ויכנו את צלמי ויקימו אותו בין הבית ובין קדש הקדשים ויהי צלמי לזכרון לי בבית חזה בית אלוה הגדול (שם פרק ה). ויצו ויעשו האומנים צלמי נחושת בתאר בני אדם והמה חלולים (שם פרק יח). ואת האליל אפולינום צלם של זהב השליכו בתוך האש במצות המלך (שם, גינצבורג, קלג). וקחי את תבניתם (של אריסתובלום ומרימי) רקום ריקמת צלם שניהם ושלחי בידי אל אנטונינום והיה כראותו את צלמי הבחור והנערי הוא יעשה כל חפצם (שם, רעה). ויהי במלוך בוסתיברום באדום ויבקש להוציא את אדום מתחת יד יהודה ויקם את צלם הקדמוני לאדום (שם, רלז). המוכיח את מי שאינו נוכח והמלמד את מי שאינו למד במנגן בין המתים או בצועק אל הצלמים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ט ז). אנדרטא, פי' צלם מלכים העשוי לכבוד (ריעב"א לר"ה פרק ג, לג.). וכמעט שאין מלון שהוא בית גוי שלא תמצא בו תרבה צלמים מצויירים או חקוקים בכותל (תרומת הדשן תשו' ו). כי לא היו יכולים כל כחות השטן לפגוע כי עד הסיר צלם אלהים מעל פני כל יוטל מצדו מורא עליהם (ר"מ אלשיך, איוב ל יח). — ואמר הפיטן: ובעון צלמים נעה גנתון צלמין (ר"א קליר, איכה ישבה חבלת השרון, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: יה קום לעבדי שקץ צלמם הולך בצלם וצלם בגחלי צלם[1]) (ר"י הלוי, קראים בלבב, דיואן ג, 64). כלם (כל היצורים) הלא ידמו צלמים לבשי שלמים (הנ"ל, מודים לך, סעה"ש 103). ובהיכל לפני העמידו תועבותם ואת כל צלמי מסכותם[2]) (ראב"ע, איך אוכל, איגר 175). ערבה שנתי לי ואהבתך דודי העירתני ראות צלמך (הנ"ל, הרמקת, כהנא א, 79).— ¨ובמשמ' גוף האדם, ואמר הפיטן: גדולתו לאין קץ עצמה, יהללוהו גדודיו בסודם, גלם על צלם נשמה, כי לה' עין האדם (הנ"ל, אזכירה, עבודת יוה"כ, איגר 233).—¨ועל האדם בכלל: ה' נתן לישראל זה הכלי שהוא התורה שהוא מיישיר ומנהיג הצלם הזה החביב[3]) (מנחת קנאות, קופמן, 86). — בֵּית צֶלֶם: מעשה בדמשקיא שהיה שם בית צלם אחד והיה לו כומר שמו אבא גוליש והיה משמש לפני הצלם שנים הרבה וכו' (מדה"ג, שמות ב טז).—¨חָכְמַת הַצְּלָמִים: ומהם חכמת הצלמים, והכונה בה למזוג הכוחות השחקיים בכוחות מקצת הגופים העפריים כדי שתחבר סוה כח פועל פעל זר (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ב ז, 53).—¨לוּחַ צֶלֶם, ציור־אור[4]), ואמר המשורר: כרע כאת עמי התהלכת ובלוח צלמך ביום בכדתני (יל"ג למאיר לטרים, שירי יל"ג א, 128). — ¨ובמשמ' צלם ישו הנצלב, crucifix ; Kruzifix: ולא יכלו לנצח האפיפיור עד שאחד מההגמונים נתיעץ במשרתיו שיעלילו על היהודים שאחד מהם גנב צלם אחד של כסף מבית תועבותם (שבט יהודה, הנובר, 125).

---

[1]) [כדגמת המספר במ"ב כג כ, ועי' א. צָלָה, הערות.]

[2]) [עפ"י במדי לג כב.]

[3]) [עפ"י אבות ג יד.]

[4]) [עי' הערה לעיל.]

מצאתי צורת הצלם על כתפי (יוסף הכהן, עמק הבכה, הול' לטריס, 58). וגם את האיש נושא הצלם הכת בחצי (שם, 61). — וגם במשמ' צְלָב בכלל. —"וצֶלֶם ובקצור צַל, במשמ' מטבע קטנה מסמנת בצורת צלב, Kreuzer, נהג בפרט בפי יהודי אוסטריה, הונגריה וגרמניה הדרומית [2].

ב. צֶלֶם [3], ס"ז, — חשך ואפלה, וכהשאלה רֶשַׁע, חמס: אך בְּצֶלֶם [4]) יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם (תהל' לט ז). — ואמר המשורר: לתועה באשון לילו ולאובד בעי צלמו, מהרה אור באור פניו ומורה לך יהי צלמו (רמב"ע. תרשיש ח, 24). יה קום לעבדי שקץ, צלמם הולך בצלם וצלם בגחלי צלם (ר"י הלוי, קרלים נלבב, דיוואן ג, 64).

"צַלְמָה, ס"נ, ר"ר צְלָמוֹת, — כמו א. צֶלֶם: משל למלך הנכנס למדינה והעמיד לו איקונין ועשו לו צלמים וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן כיסו איקונותיו שברו את צלמותיו [5]) ופסלו את מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (ילקוטי עם פירוש חנן יקרה, ג, ט., ישרו).

א. "צַלְמוֹן [6]), ס"ז, — כמו א. צֶלֶם: משל למלך ב"ו שנכנס למדינה והעמיד לו איקינות ועשו

[1]) [וכך נהגו לקרא אף לערים כגון Deutsch-Kreuz שבהונגריה בשם צֶלֶם.]

[2]) [ביחוד השתמשו בספר ח"י צַל בנדירות נדר בעליה לתורה.]

[3]) עי' הערה הבאה.

[4]) רֹב הקדמו' וגם רֹב החדשי' פרשו גם צֶלֶם זה במשמ' דמות וצורה, ואמרו כי הכונה כאן דמות לא ממשית. אך זה רחוק. אך ככר פרשו דונש במשמ' חשך והסכים לזה גם ריב"ג ובמו"ב רש"י. [ואולי צ"ל בצלמות הלך במקו' בצלם יתהלך כדעת למברט (REJ Avr. 1894, עמ' 281).]

[5]) [בכבי' (מקכ' דנחדם ח): צלמיו. ועי' א. צַלְמוֹן.]

[6]) [עפ"י לשון הכתוב: בפרש שדי מלכים בה תשלג בְּצַלְמוֹן (תהל' סח יה), וכן נמצא צלמנא, צילמנא בארמי' במשמ' צֶלֶם. ועי' ב. צַלְמוֹן, הערה. ואמנם בפסוק הבינו רֹב המפרשים צלמון בש"ע פרטי של ההר הידוע ממקום אחר (שפט' ט מח), אך כל הפסוק קשה. ואו"י יש לצרף לענין אף את הפסוק שאחריו, כהקבלה של שדי במשמ' שְׂרֵי, שְׂדֵה, אל הר, כגון: כפרש שְׂדֵי־מלכים בהת (במשמ' בסוי, סְבַת?) שֶׁלֶג, בצלמון הר אלהים הר בשן וכו', ולפי זה יהיה צלמון ש"ז כללי, אולי במשמ' חשבת מים מן ב. צֶלֶם, ויהיה שדי מלכים שם מקים, קשור אל מלכי צבאות שבפס' יג.]

לו צלמון [1]) וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן קפאו איקונותיו ושברו צלמוניו [2]) ופסלו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (והזהיר שמות, לח., יתרו). — ואמר המשורר: אמת נעלם יחיד עולם באין צלמון, והוא קדמון וכו' (רלב"ע, ערוגת החכמה, כהנה ג, 62).

ב. "צַלְמוֹן, ס"ז, — כמו ב. צֶלֶם, צַלְמָוֶת [3]), וכהשאלה גיהנם, שְׁאוֹל, ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך, תתן להכהב נותצי פניניך (ר"א קליר, שבת סורו, קינ' סי' ג). רחה ארמון (ארום הרשעה) בצל צלמון (מרדכי, מעוז לור ישועתי, זמר לחנכה).

*צַלְמוֹנָה, ס"נ, — כמו ב. צַלְמוֹן [4]): משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש, ששה חדשים בחמה וששה חדשים בצינה וכו' ואח"כ הוא מוציאן לשלג וכו' והיכן הן משלימין את נפשותיהן, יהודה ב"ר אומר בשלג, הה"ד בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, השלג היא צלמונה [5]) שלהם (פסיק' ר"כ, עשר תעשר, בוכר, לז:; מעין זה תנחו' רלה יג; מדר' משלי לח). — "צַלְמוֹנַת מים, גיהנם של מים, ואמר הפיטן: מכם אוצרות שלג ואש וברד ומים טמונים לסערת חימה לצלמונת מים (ר"א קליר, אקסטה בכל, תפלת גשם) [6]).

*צַלְמוֹנִית, ס"נ, — כנוי לבן יחיד, ילד יחיד [7]): דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ונתברך

[1]) [בכבי' (מקכ' דנחדם ח): צלמים.]

[2]) [שם שם: צלמיו.]

[3]) [ועי' בערך הבא.]

[4]) [עפ"י מדרש לשון הכתוב כה תשלג בצלמון (תהל' סח יה): אל תקרי בצלמון אלא בצלמות, ומעין זה התרג' הארמי לפסוק.]

[5]) [כך בפסיק' ר"כ ובמדר' משלי. בתנחו': צלמות; בתנחו' בובר (רלה י): צלמונא.]

[6]) [השוה את התרג' הארמ' לפס' הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר (איוב לח כב—כג): דִי גניזית תלגא לעדן עקתא בגהנם.]

[7]) [כך פרש הערוך, ומשמ' זו יוצאת ברורה מן הענין, אלא שאין לקבל את פרוש הערוך מלי יוני או רומי, וכן לא הֻצַּע פרוש אחר המניח את הדעת. ואמנם

בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה ומתכרך בארבעים אלף (מד"ר בראשי' לד).

צַלְמָוֶת[1], ש"ג, — חֹשֶׁךְ, אפלה, Finsternis; obscurité; darkness: ההם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם (ישע' ט א). המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ' ב ו). וקויתם לאור ושמה לצלמות (שם יג טז). עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות וחשך ויום לילה החשיך (עמו' ה ח). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (תהל' כג ד). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל וכו' יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק (שם קז י–יד). יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה (איוב ג ה). בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כא). מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות (שם יב כב). פני חמרמרו מני בכי ועל עפעפי צלמות (שם טז טז). כי יחדו בקר למו צלמות לא יכיר בלהות צלמות (שם כד יז). קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות[2] (שם כח ג). אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און (שם לד כב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (שם לח יז). — ובמדר': זימן לו (הקב"ה לאדם) שתי אבנים אחת של אופל ואחת של צלמות (מדר' תהל' צב). — ואמר הפיטן: ובבא עתו יצא (האדם) מחצריו לחצר מות ומצל חדריו לצלמות (רשב"ג, כתר מלכות, יהי רצון מלפניך). ויתן לפניך החיים והמות והאור והצלמות (מקדוש רומני, רמב"ע, דוקס, 71). הורוני בחצי מות וינהגוני לצלמות, רטשתי ונטשתי וכו' (ר"י הלוי, אהה אדני, פלוק, סעה"ם 115). — ואמר המשורר: אחי עצה כמו שחר מאירה בעת צרה לצלמות מדמה (יוסף בן חסדי, הללבי, סעה"ם 28).

[...] רגילים חז"ל לקרא לילד יחיד בלשון יונה ובדו' (בדגמת הכתוב: אחת היא יונתי תמתי), כגון: פרידה אחת יש לי (קהה' קמ.). ואולי גם צלמונית בעקר שם צפור היא, כדגמת סנונית, ובהרחבה לחבה פלגונית, ובאשור' נמצא צַלְמַךְ, ו"א צַלְמַת כשם צפור.]

[1]) כך הנקוד המסור, וראו בו רב הקדמו' ובמו"כ רבים מן החדשים מלה מרכבת צֵל־מָוֶת. אך במעט מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה שאינה אלא נרדפת עם חשך, ולכן כבר סברו קצת הקדמו', כי זה שם ע"מ פַּעֲלוּת, מן ב. צלם כמו בערב' טֻ׳לאמה[a], ורגלים לדבר כי בתחלה היו אמרים צַלְמוּת; אך אחר כך, מפני שהשרש צלם במשמ' חשך יצא מן השמוש הרגיל, נשתבשו המדברים, והרגישו במלה זו רמז להמלה מות והתחילו גם לאמר צַלְמָוֶת. ובכר התפלפל בזה ריב"ג בהשרשים.

[2]) [לפי טורטשינר, ס' איוב, נתערבבו באן שני חצאי פסוקים, ותבונת: קץ שם לחשך תכלית אפל וצלמות, ולכל אבן הוא חוקר וכו'.]

[a]) ظلامة

°צַלְמָנִי, ת"ז, — השיך לצלם, לגוף, גופני: להופיע שלא נברא בו ביום הששי כי אם בחותיו הצלמניות אשר הם מדרך הגולם והגוף (רמב"ם הנשיא, מגלת המגלה, 55).

א. **צלע**[1]) ממנו °צְלִיעָה, א. צָלַע.

ב. **צלע**[2]), ממנו צֵלָע, ב. °צֶלַע, *צַלְעָה.

ג. **צלע**[3]), ממנו צֶלַע.

צָלַע, פ"ע, צֹלֵעַ, צֹלֵעָה, — צָלַע האדם על יְרֵכוֹ, היה נטה על ירכו האחת בהליכה, hinken; boiter; to limp: והוא צֹלֵעַ על ירכו (בראש' לב לב). — והצאן, ובדו', ובמליצה גולי ישראל שנדחו מארצם: ביום ההוא נאם יי' אספה הַצֹּלֵעָה[4]) והנדחה אקבצה וכו' ושמתי את הַצֹּלֵעָה לשארית (מיכ' ד ו–ז). והושעתי את הַצֹּלֵעָה והנדחה אקבץ (צפנ' ג יט). — ובתו"מ: מקרה אחד לצדיק ולרשע, לצדיק זה נח וכו' כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו וכו'

[1]) כערב' טַ׳לע[a]), כערמ' עלעא. ולפי Vollers, Volksspr. u. Schriftspr., עמ' 15, אמרו הפרסים בערב' צ׳אלע במקום ט׳אלע.

[2]) [עי' בהערות לערך צֵלָע.]

[3]) כערב' צלע[b]).

[4]) [ואמר רד"ק במכלול (דקדוק הפעלים, ל"ק, יג:): ובאה הנקבה בצירי על דרך היחיד ולא יראת בוגֵדָה יהודה אחותה נוֹצֵרָה את הברמים בצירי יוֹלֵדָה, אספה הַצֹּלֵעָה וכו' או יהיה וכו' צולעה וכו' תואר במשקל שׁוֹמֵמָה.]

[a]) ظلع [b]) صلع

ולרשע, זה פרעה וכה, ביון שבקש לישב על הכסא של שלמה לא היה יודע מנהגיו, הכישו ארי ושברו, זה מת צולע וזה מת צולע (רי יוחנן בשם ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסף הגלילי, מד״ר ויק׳ כ). יש עושים את הדין במי שצולע (פסיק׳ רב׳ יג, מני אפרים). אמרו לו ישראל רבונו של עולם נכים עושים את הדין כצולעים (שם שם). — ובפהמ״א: ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים, כשאני צולע מעט נאספו עלי (ילק״ש במד׳ תשפד, וישמע הכנעני). — ״וכהשאלה: אלא שגם הוא (מהר״ל בן חביב) צולע על ירכו כמו המתפלספים (יש״ר מקנדיה, מלרף לחכמה, ע:). — ואמר הפיטן: חבט וזכור את כל התלאה, ההשיגה עדת צולעה ונהלאה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יול׳ שבת א חנכה). — ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל כברית, אך הוא עלי ירך והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן גרודי, רסג). — ״וכהשאלה, לשון צולעה ובדוי: רבים מהם לשונם לדבר בלשון הקדש צולעת, וקריאתם גרועה ורעה (ר״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 12). אך מליצתם בעת ההיא היתה גרועה, ולשונם בנתיב השיר צולעה (שם יח, 179). ונוהגים לאסר ע״ד הלועזית הקש צולע, השואה צולעת, בששני הצדדים, המשל והנמשל, אינם שוים, כרגמת רגלי הצולע.

—הפע׳, ״הִצְלִיעַ, בינוני נק׳ מַצְלַעַת. — כמו קל: כצלעי שמחו וכו׳ כשאני מצלעת הם שמחים (פסיק׳ רב׳ יג, מני אפרים).

—נפע׳, ״נִצְלַע, — נעשה צולע: מקרה אחד וכו׳ לצדיק, כגון נח, לרשע, פרעה נכה, זה נצלע וזה נצלע[1] (רש״י, קהל׳ ט ג). הא ותא גרמא ליה, החטא גרם לו שנצלע[2] בקידה (תוס׳, תענ׳ כה.). אחוי קידה, נועץ גודליו ונשען עליהם ושוחה עד שנושק את תרצפה וזוקף ומתוך שאינו יכל להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע[2] בבוקא דאטמא (תוס׳, מגי׳ כב:). ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שחקב״ה הכטיחו והוא היה בורח (רמב״ם, ברא׳ לב כט). — ואמר הפיטן: עקלתון נושף קלע, ופיתום מבשף נצלע (שלמה הבבלי, אור ישע, יול׳ א פסח).

[1]) [ע״פ המדרש, ושם בקל צולע, עי׳ למעלה.]
[2]) [בגמרה בארמ׳: ואיטלע.]

צֵלָע[1])[2]), ש״נ, סמי׳ צֶלַע, צֵלָע, כנ׳ צַלְעוֹ, מ״ר צְלָעִים, ־עוֹת, סמי׳ צַלְעֹת, ־עוֹת, כנ׳ צַלְעֹתָיו, — א) צֵלַע הָאָדָם, הַבְּהֵמָה, כל אחת מהעצמות הארכות הדקות בגוף בע״ח המחברות מאחור להשדרה ומפנים לעצם החזה, rib ; côte ; Rippe : ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה ויבן יי׳ אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (ברא׳ ב כא–כב). — ואולי בהשאלה כנוי לאשה: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו[3]) (איוב יח יב). — ב) בהשאלה צֵלָע של בנין וכדו׳, צדו, בפרט הארך, side ; côté ; Langseite : ושתי טבעת על צלעו תאחת (של הארון) ושתי טבעת על צלעו השנית וכו׳ והבאת את הבדים בטבעות על צלעת הארן (שמות כה יג–יד). ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש (שם כו כ). ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון (שם שם לה). והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו (שם כז ז). ושתי טבעת זהב תעשה לו (להמזבח) מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו (שם ל ד). — וצֶלַע ההר ובדומ׳ צדו: ושמעי הלך בְּצֵלַע ההר לעמתו (ש״ב טז יג). — ג) כמו תָּא[4]), כעין חדר אצל צלע הבית: ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו׳ ויעש צלעות סביב (מ״א ו ה). פתח הַצֵּלָע התיכנה אל כתף הבית הימנית (שם שם ח). ויסד קיר הבית שש אמות ורחב הַצֵּלָע[5]) ארבע אמות סביב וכו׳ וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אל צֵלָע שלוש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית לַצְּלָעוֹת סביב סביב וכו׳ ורחבה ונסבה למעלה לַצְּלָעוֹת וכו׳ וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות

[1]) [כתב בעל חלקת השם (סי׳ כע): והנה בא צֵלָע (ברא׳ ב) וביו״ב בקמץ, ובא גם בפתח וְצֵלַע (יהוש׳ יח) והוא שע״צ פרטי לעיר והוא נפרד, אבל בְּצֵלַע ההר (ש״ב טז) הוא מן פֶּעֶל לפי שהוא מלעיל.]
[2]) בערב׳ צ׳לע a) [ובארמ׳ עלאה, אשו׳ צִילִ.]
[3]) [ואחרים מפרשים: לצדו, אצלו, או למכשול לו, מן א. צֶלַע.]
[4]) [ונאמר בגמרה: שלש שמות יש לו יציע צלע ותא (רב יוסף, ב״ב סא:).]
[5]) הנוסח פה משבש. [בס״א (ו ה): ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו׳.]

a) ضلع

הַצְּלָעוֹת וכו׳ רחב הקיר אשר לַצֵּלָע אל החוץ חמש אמות ואשר מנח בית צְלָעוֹת אשר לבית (יחזק׳ מא ה–ט).—ד) לוח עץ לצפות בו בנין, Brett; planche; board: ויבן את קירות הבית מביתה בְּצַלְעוֹת ארזים מקרקע הבית עד קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קרקע הבית בְּצַלְעוֹת ברושים (מ״א ו יה). ושתי דלתות עצי ברושים שני צְלָעִים הדלת האחת גלילים ושני קלעים[1]) הדלת השנית גלילים (שם שם לד). — ובתו״מ: אלו טרפות בבהמה וכו׳ נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה (חול׳ ג א). היה חותך ויורד עד השדרה וכו׳ עד שהוא מגיע לשתי צלעות רכות וכו׳ בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן ובו׳ בא לו לדופן השמאלית והניח (בה) שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי צלעות רכות מלמטן וכו׳ (תמיד ד ג). רמ״ח אברים באדם ובו׳ אחד עשר צלעות וכו׳ (אהל׳ א ח). נשתברו רוב צלעותיה פסולה, וכמה הן רוב צלעותיה אחת עשרה צלעות בשדרה מכאן ואחת עשרה צלעות בשדרה מכאן (תוספת׳ חול׳ ג ה). ביום שיזעו שומרי הבית, אלו ארכובותיו, והתעותו אנשי החיל, אלו צלעותיו (מד״ר ויקרי יח).—ובספה״א: וכל אדם אויבו בין צלעיו (ר״י א״ס, מו״ה, הקד׳). נשברו שש (צלעות של בהמה) מכאן ושש מכאן אם היו צלעות גדולות שיש בהן מוח טרפה (רמב״ם, שחיטה י ג). ומלאו האברים עפרים, והקרבים רגבים, והצלעים תולעים (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 30). ואומר אליו אשקה נא את אחי ורעי, אשר אש אהבתם בין צלעי ובו׳ ואנשקה לכל רעי ואבכה עליהם, ובצלעי גחלי פרודי (ר״י זבארה, ספר שעשועים ג, דודזון, 35).—ואמר המשורר: מבין בצלעותי מכון שבתו ועל לחות לבבי אהלו תקע (רשב״ג, לבי בחימה, ברודי, 23). יונים תעופינה בעב אל מערב, אתכם בחי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו, אך בין צלעי אהלם תקעתי (רמב״ע, פתאם ילורי, דיואן קמח, ברודי). אבקשנו והוא בינות צלעי ואראנו ועיני לא עצומה, והוא קרוב ולא ישמע צעקה אבל רחוק כבין מזרח לימה (הוא, מכלה לנפש, סעה״ס 67). כל שוד מאד נקל לנגד שוד רַעַ חשבתיהו כמו צלעי, דמה לבבי בי יהיה לי צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (הוא, תרשיש ו, 58). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, סעה״ס 92). לא אדעה אם בין צלעי נעצר לבי ואם ילך למעיך (הוא, שם שם). ובגחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי וגופתי, מופת באש להטה לבי במופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי, ישלט יקודה בצלעותי עדי שותה בשחור לבבי ובשלג קוצתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 124). ובן לבי אחזה לו נתתיו ולו שב אל צלעי לא אחזתיו[1]) (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון, 2). הורש לבבי מצלעי בי ביום בביי לפרודי טרדו דלף (שם 6). ושם ריאת בקצהו אחוזה, בחדרי הצלעות היא גנוזה, ונפח עלי לבו קבועה (הוא, בתי הנפש, בס׳ שעשועים, דודזון, 159). וברא לב אנוש בשני חדרים, להבין בו ולדעת סתרים, בצלעות השמאל שם לו סדרים (הוא, שם שם, 165). קירות לבבי נגעה היום והן חוזה בצלעותי ומסתכבת[2]) (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי כא, ו:).—°וצלעות צודקות ובוזבות, צלעות אמתיות ומדמות: הצלעות הצדקות יקרה להם שבר משני הצדדים ואמנם הבוזבות יקרה להם שבר מצד אחד (קאנון ד ה ג ז). — °צלע של שום: ברא דתומא, בן השום, צלע של שום (רש״י, תעני כה.). תומא יתידא, ראש שום שלא היה בו אלא צלע אחד (הוא, גיט׳ סט.)[3]).—°בהנדסה, צלע המשלש והמרבע, ובצרופים שוה׳ צלעות, מתחלק הצלעות, מרבה צלעות ובדו׳[4]): המרבעת בג׳ פנים. בצלע בחוט ובגג, איזו היא הצלע, זה המחזיק

[1]) [השבעים, חפשי׳ והוולג׳ קראו גם כאן: צְלָעִים.]

[1]) [העיר דודזון: הכונה בי לו שב לבו אליו לא אחז בו. מקום הלב נקרא „צלעים" ובו׳.]

[2]) [על פי איוב ח יז: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה, והכונה יחזה לו מקום בצלעותי.]

[3]) [הפרוש המובא בערוך (והנזכר ע״י הר״ש ואחרים) כי חלפות תרדין (עקל׳ א ד) פי׳ עלים וצלעות של תרדין, מיוסד הוא על הפירוש המיוחס לרה״ג לטהרות, אבל שם המלים צלעות התרדין ובו׳ הן הוספה, הבאה לא לבאר את המשנה, אלא לתרגם את הערב׳ שבפרוש אצלאע (ז״א אצ׳לאע) אל סלק (עי׳ אפשטין, פירוש הגאונים, 139), ואין כאן בטוי עברי. על פואת של צלעות עי׳ צַלָּע.]

[4]) [ובן בערב׳ צ׳לע a).]

a) ضلع

דופנותיו של גג וכו' (מסכת המדות א, מהד' שטיינסני, נקנץ לחכמת המשנון). חמשה פנים יש במרובעות ואלו הן יש ישרה בצלעותיה ובזוויותיה ויש מי שהיא משוני' בצלעותיה וישרה בזוויותיה וכו' (שם ג). כי האלכסון כזמן ששני הצלעים שוין יוסיף שני חומשי צלע (חשוי הגלוי הרכבי סיד, 147). ולפיכך הוצרכנו להוסיף וכו' כדי שיהא אורך הצלע של מרובע החקיק בתוכו ארבעה טפחים (אלפסי, סוכה ג.). והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות, והמשלש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות ויקיפו אותו שלשה קוים וכל קו וקו מהם נקרא צלע (ראב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). והמשלש נחלק לשלשה מינים, מהם משלש שכל צלעותיו שוות ונקרא משלש שוה הצלעות וכו' ומהם משלש שאין צלע מצלעותיו שוה לשנית ונקרא משלש מתחלף הצלעות וכו' וכל שתי צלעות מהמשלש עודפות לעולם על הצלע השלישית (הוא, שם שם, 10). הוי יודע כי כל תמונה שטוחה אשר צלעותיה ישרות מתחלקת למשלשים ישרים שהם חוסרים מן מנין הצלעות שנים (הוא, שם ג, 78). הכל גדול מן החלק וקטר מרובע גדול מצלעו (רום מן ו). והמרובע בעל ארבע צלעים (ר"י עקנין, ס' מוסר ג כח). יש בהן (בצורות הנדסיות) בעל ג' צלעות ומהן בעלת הרבה צלעות, משלש שוה הצלעות והוא שלשת צלעיו שוין זה לזה (הקד' אוקלידוס, כ"י כזנתנזי, רומא). כבר ידעת שכל שטח ימנהו אחד מצלעיו כמספר אחרי הצלע השנית, על כן אם ידעת מספר השטח וידעת אחת מצלעותיו תוכל לחוציא הצלע השנית (רלב"ג, מעשה חושב, 68). שהאלכסון מהמרובע אשר הוא מחבר הזוית הנצב ישוה מרובעו לב' מרובעי הצלעות (ר"א ביגאגו, דרך אמונה סג, מו). — "וצֶלַע המעקב, וכהשאלה למספרים, היסוד המספרי שבהכפלתו בעצמו יוצא המעקב, כרמיון לצלע, מקצע בקביה: שכבר התבאר שכאשר מעוקב ימנה מעוקב הנה צלעו ימנה צלעו וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 86). — ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך (שיר היחוד ג). — ואמר המשורר: ויחשוב משולש במבוי מפולש, וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בונאפיד, פירוס קלרים, ספר דברי חכמים,

סו). — "ובתאור גבולות עיר או ארץ: וכן אם היתה העיר משולשת או שיש לה צלעות רבות מרבעין אות' ואח"כ מוציאין חוץ למרובע אלפים אמה לכל רוח (אלנוס, או"ח סלא ג). צלעו היותר רחב (של אפריקה) הוא הצפוני תחת קו המשוה (ר"מ גלוך, מגילי עולם א, ב). — "שְׁנֵי צֵלָע, דו-צלע, זוג צלעות: והמשלשת כדי פנים, כשני הצלע[1], כקבע, בעמוד, בגג, אלו הן שני צלע, זה השני משוכים ימין ויכין שנ' בי ימין וְשמאל תפרוצי, והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו וכו' (מסכת המדות א). — וכהשאלה לענינים מופשטים: והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות והוא דעת מורכב מצלעות רבות וכו' (ר"י א"ם, או"ד א). — "וְצֶלַע הפסוק בשירת המקרא וכדו', דלת או סוגר, אחד מן המשפטים הקצרים הבאים בתקבולת, Halbvers; hémistiche; hemistich והוא (כל פסוק בספר בן סירא) מחובר לרוב משני צלעות, הצלע האחת משל והצלע השנית נמשל (בן זאב, הקדמה בן סירא).

א. **צֶלַע**[2], ס"ז, — צָרָה ואסון, Unglück; malheur; misfortune: וּבְצַלְעִי שמחו ונאספו (תהל' לה יה). פן ישמחו (אויבי) לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לְצֶלַע נכון ומכאובי נגדי תמיד (שם לח יז-יח). — וכמשמ' בִּשָּׁלוֹן: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צַלְעִי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ' כ י). — ואמר הפיטן: צבאות כל פועל, לצלעם ירפי תעל (ר"א קליר, אבסיכה, מוסף א ר"ה). שונאיך הם ילבשו בשת, כמו בצלעי שמחו כיבשת (תמימים נעודם, יולי זכור). לאיד הבינו צלע[3], נטוש מדני גלע (שלמה הבבלי, אין צור, יולי סכה א חנכה). — ואמר המשורר: כל שוד מאד נקל לנגד שוד רע חשבתיהו כמו צלעי, דמה לבבי כי יהי לו צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב"ע, תרשיש ו, 58). היה סלעי ביום צלעי (ראב"ע, אני המה, איגר 63). רבו נגעי

---

[1] [כדמיון לְשִׁלֹּשׁ קִלְּשׁוֹן (ש"א יג כא). עין הערת שפירא למשנת המדות, עמ' 15.]

[2] אולי כפרט מחלה? [ואולי גם כמשמ' זו בעקר שה"ם מן צָלַע, מקרה שאדם צולע ונכשל, כשלון, כהקבלה שבכתוב: כמוט רגלי.]

[3] [כמשמ' מכשול, ע"פ הכנת זו באיוב יח יב, ועי' צָלַע, הערות.]

כסעט קט אני נספה, יראה צלעי צר ילעג וירחיב פה (הוח, יעלה יפה, שם 148). בי יקרני אסון מכאוב וצלע, ומעצר רעה נפשי נואשת, תבוא תאמונת ובאוני לחשת קוה לאדני, הוא אל עשה פלא (יל״ג, התמוכה והדעת, שיריו ה, 105).

ב. ״צֶלַע[1], ש״ז, — מקום קרח בראש: אכנם הצלע הוא אחר הגדול (של השער) לחסרון הלחות (נכבוכי, הלח חיים ה ה ה, נמליי השער, כ״י ביה״מ שבטר).

*צַלָּע, ש״ז, מ״ר צַלָּעוֹת[2], — מעבד עורות, Gerber; tanneur; tanner: ובן פואח של עידית בש״א עוקרין אותה במארופות של עץ וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות, ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות (שביעי ה ז).

ב. ״צָלַע, פ״ע, — הגביל בצלעות, ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך ואורך לא ורוחב ימציעוך (שיר היחוד, יום ג).

*צַלְעָה, ש״נ, — כמו צֵלָע: (הן האדם היה באחד ממנו לדעת טוב ורע) כל זמן שהיה אדם חיה באחד, וביון שנטלה ממנו צלעתו, לדעת טוב ורע (רבי ברכיה בשם רבי חנין, מד״ר בראש׳ כח). — ובסהמ״א, בשמ׳ אשה: בי מאיש לקחה, יצאה ממנו שלא בדרך הנוצרים בדי שלא תתפרץ במשכבה עם שאר אנשים רק לבעל בריתה שהוא איש שלה והיא צלעתו (חזקוני עה״ת, בראש׳ ב כג). ובעל הבית בטוב לבו בסעודתו ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו לאמר את הגבירה במה יגעת היום, נפשי ירעה לי בראותי בטה תהמי ותהגי (אבן בחן, ובארבעה עשר, ויניליה, סה.).

[1]) [ע״פ הערב׳ צלע a).]

[2]) [כך צריך לנקד, והוא ע״פ הארמ׳ שבתו״ם צַלָּעָא, צַלָּאָא: דהוות שכיח בשוקא דצלעי (נדרי׳ ־נו:); והפואה (עי׳ שם, הערות; פּוּת, הערה) היא חמר הצבע האדום, השכיח ביותר בתקופה הקדומה, והוא ששמש אף בעשית עורות מאדמים. ואחרים פרשו צלעות במשמ׳ סלעות, סלעים, או בשם מקום, ואינו נראה, ואולי בא הכתיב צלעות במקום צַלָּעִים ע״פ טעות חבנה, באלו הבונה: צַלָּעִים, צַלָּעוֹת. וביתר הלשונות הקדומות נקראת הפואה הרגילה בבנוי: של צַבָּעִים.]

a) صلع

צלף[1]), ממנו: ״צְלִיפָה, *צַלָּף, *צָלַף, ״צָלֵף.

*צָלָף[2]), שזו״כ, — שיח או אילן תאביונה, Kaper-strauch; câprier; caper-bush: הצלף מתעשר תמרות ואבינות וקפרס[3]) (ר׳ אליעזר, מעשרי ד ו). הצלף, בית שמאי אומרים בלאים ובית הילל אומ׳ אינו בלאים (תוספת׳ כלאי׳ ג יז) הצלף, בית שמאי אומרי׳ בלאים בבדם ואינו בלאים בזרעים, בית הילל אומרי׳ אינו בלאים לא בברם ולא בזרעים (ירוש׳ שם ה ח). ששה ספיקות הן, הצלף באילן בבית שמאי, בלי חרס בבלי נתר בבית שמאי ובו׳ (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, שם שם ח ה). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד ריסון ושקמים וצלף (בשם ר״ש, שם ערלה א א). מעשה בחסיד אחד שנפרצ׳ לו פרץ בתוך שדחו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה ונעשה לו נס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו (ת״כ, שבת קנ:). שלשה עזין הן, ישראל באומות כלב בחיות תרגגול בעופות וי״א אף עז בבהמה דקה וי״א אף צלף באילנות (ר״ש בן לקיש, ביצ׳ כה:). — ומ״ר צְלָפִין, מי צלפין: בל המשקין (שסתר לשתותם לרפואה בשבת) לאיתויי מאי, לאיתויי מי צלפין בחומץ (שבת קי.). — ובסהמ״א: ושש(אלתם) ישר(אל) שיש לו ברם נטוע ומלקטו ומאספו בבל יום מפני שמוציא פירות בצלף ואם אינו מלקטו ועוזב אותן בשבת וביום טוב הולך אותו היום לאיבוד ובו׳ (שו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג ג, 153). בבר[4]) בלשון הקדש צלף (מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳). — ועי׳ נִצְפָּה.

*צָלַף[5]), קל לא נמצא.

— הפעי׳, *הִצְלִיף, הבקיע, durchhauen; fendre; to hew

[1]) [עי׳ בהערות הבאות.]

[2]) [בש״ע פרטי באה המלה אף במקרא (נחמי׳ ג ל), ועי׳ לקמן.]

[3]) [פי׳ הרמב״ם: יש ממנו שהוא הפרח והוא נקרא תמרות ויש ממנו פרי יבש בעין ויש ממנו עלין והוא הנקרא קפריסין ויש ממנו פרי מבושל בל צרבו ובו׳ והוא הנקרא אביונות, ע״ב.]

[4]) [כַּבַּר a) בערבי׳.]

[5]) [מן הארמ׳, בסור׳ מצוי הפעל צלף במשמ׳

a) كبر

through : וחזה ממנו (מן הדם) אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומא ה ג). — "וכמשמ' הִזָּה, ואמר הפיטן: סוכב ברכו ועמד כעמדו והצליף ממנו כמשפט דם פר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, רעז:). רצה רצון לכפר משוחי והצליף על קיצון רצף השעיר החי (קטע עבודת יוה"כ, אלבוגן, הגופה לחכמת ישראל ו א, 71). קח של שעיר והצליף בשפר, קרא אחת ושבע כמספר וכו' (משולם בן קלונימוס, אמיצה כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 130). ע"ל פנה להצליף דם פר, פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע"ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כנומרו תוכן הזיות, טרם צליפת שבע שם לטוהר מזבח וכו' (רסנ"ג, קטע עבודה, שם, 138). קרב דם פר לכפורת והצליף קדמה יזה כאצבע ולא בכלי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטל' ב, קנ:). תעודת למעלה גם למטה סכל חכם נעלמה תורת מצליף משפטה וכו' ינח דם בדת נערכת ודם פר יטול כדת סיני, יז במצליף על הפרכת אשר לפני ה' (ראב"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, אינר 283).

—פעי, "צֻלַּף, — כמו הפע', הֻזָּה דם, ואמר הפיטן: צלף אחת ושבע לכשרון (רסע"ג, נאדבי ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ב, 16). צעיריו המהירו כף וסגם קטורת, צילף וחפן ככף ול' באיפה (קטע עבודה, Elbog., Stud., עמ' 163).

"צֶלֶף, ס"ז, מ"ר צְלָפִים, — הזית הדם במצליף, ואמר הפיטן: וככן היה לאין מחסר כל עין וכו' לא פרכת ולא צלפים, לא קטרת ולא רצפים (רסנ"ג, וככן היה, שירי רסנ"ג ב, ביאליק ורבניצקי, 217).

א. **"צִלְצוֹל** [1], ס"ז, מ"ר צִלְצוֹלִים, צילצולין, — חגורה דקה, שלשלת קטנה לקשוט Gurt, Kett-chen ; ceinture, chainette ; girdle, chainlet : דומה זו לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה כתים (תוספת' שבת יב א). ותחת חגורה נקפה, מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים נקפים (שבת סב:). אבל לא תתחיל כה (במלאכה) קודם י"ד לא יתחיל בה בי"ד אפילו צילצול קטן אפילו שבכה קטנה וכו' (ר' מאיר, פסח' נה:). היא (הסוטה) חגרה לו בצילצול [2], לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה סדדיה (סוטה ח:). לא שנו (שיברך כהן על אצבעו שלקתה) אלא גמי, אבל צילצול קטן הוי יתור בגדים (ר' יהודה בר' חייא, זבחי יט.). הלבישו באונקלי וחגרו בצילצול, העמידו אצל המזבח, אמר להם לאחיו הכהנים, ראו מה נדר זה וקיים לאהוכתו, אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליבי ואחגור כצילצול שליבי (מנח' קט:). בקשה (ושתי) ליבנם אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה (מד"ר אסתר, להביא את ושתי). — וכמהמ"א: צלצולין קטנים שעושין אותן העם כבית יד שלהן לצרור בהן מעות וכו' מותרין (משום כלאים) (רמב"ם, כלאים י יט). ברך (הכהן) על בשרו כנד שלא במקום בגדים כגון שכרכו על אצבעו או על עקבו, אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות ה"ז חוצץ ופוסל, פחות מכאן אינו חוצץ, ואם היה צלצול קטן הואיל והוא חשוב בגד בפני עצמו הרי זה פוסל ואע"פ שאין בו שלש על שלש (הוא, כלי המקדש י ח).

ב. **"צִלְצוֹל,** ס"ז, — כמו צִלְצַל בכלי נגון: צלצול [3] היה במקדש, של נחושת היה והיה קולו ערב (ת"ר, ערכי י:).

"צִלְצוּל, ס"ז, — שה"פ מן א. צִלְצֵל, קול הדבר הַמְצַלְצֵל, השמעת צְלִיל, אף כרבור האדם, Klingen ;

בקע, סדק, פצע, ואף הכה כשוט. וכך תרגם שם אף פֶּלַח (חרמון) צלפא, ומכאן כנראה אף כלשון החכמים צָלָף בשם לשיח האביונה הבוקע מן האדמה. וכתרגומים הארמיים למקרא כא אצליף לא כתרגום מלה שבמקור אלא כתוספת: ארבעין יצליף וחסיר חד ילקיניה (ת"י, דבר' כה ג), יצליף כקורניסא היך גבר דסרים ידיה, בתרג' של: יודע כמביא למעלה (תהל' עד ה). ולפי שמוש השרש כסור' נראה שאין לבאר יצליף שבתרגומים ירים יד להכות, אלא במשמ' יבקיע דבר, וגם יבקיע באויר דרך לפטיש, לשוט. אך בלשון המשנה אפשר לבאר כמצליף (יומא ה ג), כמי שמכקיע ממש. ואמנם בבבלי (שם כד:) בארו: מאי כמצליף וכו' כמנגדנא, בלו' במסנה להלקות, לחבות כשוט, והוא עפ"י שמוש המלה בארמ' שבבבלי. ולפי משמ' זו משמש הפעל ברבור היום.]

1) [גם בארמ' שבתו"מ ושבתרגומים צלצולא, ואולי אין כאן אלא מבטא נחצי של שלשול, שלשלת.]

2) [ועי' עמ' 5471, הערה 1).]

3) [פרש רגמ"ה: צלצול, קורין צימבש והן כעין בגלילי נחושת ומכין זה בזה.]

ringing; tintement: נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים בין בניקוד של ספר בין כהנגנת קול ובצלצול נעימות הנגינה (רס"י, ננכי סג., ד"ה טעמי תורה). אם יערב מרירת שור וכו' ותשים טפה באזן יועיל מהצלצול וחמיה (רמב"ע, ספר הנסיונות ג ב). אבל הקעריכות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצולו[1]) עד שיהיה האחת לחברות רכות ויתחדש לו כדמות ההכרה המתחדשת (מורה לרמב"ם א ו, 28). — ואמר הפיטן: אלו אחר אלו מאדירים צלצולו ושלש קרושה ישלשו לו (משה בר קלונימוס, וכל העם, סלוק ג סבועות). איך דממו מהוליך וחצוצרי צלצוליך, תורה מה חטא עליך (סילילי תעודה, גנזי סכעל ג, 265). מרבים חיו בשמחה ובצלצולים, מה יפו פעמיך בנעלים (יחיאל בר ילחק, אגוו במלות, מעריב ג סכות). — ואמר המליץ: שאותו ההקש והצלצול המתהוה כאויר ע"י חכרת הדבור הוא עושה רושם כאוזן המקבל ונפשו תרגיש ותשיג מה שחונה לפניה להשיג (ספנהיס, יריעות שלמה א, הקד', ג.). ושמירת יושר ערך הקולות השלמים והשברים הוא העיקר ויסוד הראש זו שנעימו' הנגון טבוע עליו בלעדי עוד נעימות מקריות המצויות כנגון הכאת הקולות והתגלגלות היבבות ויופי הצלצול[2]) שבקול (קאדאנץ) (שם שם ג א, לח:). — ונחש הצלצול, מין ממיני הנחשים: נחש הצלצול (קלאפפער שלאנגע) מיניה חמשה הנקראים כשם זה על דבר קול הצלצול אשר ישמיעו כראותם מרחוק דבר אשר יחפצו להשיגו ולנשכו (י' סיגהק, תולדות הארץ, החיים, כח).

א. צְלָצַל[3]), ס"ז, — שם למין שרץ העוף שמשמיע קול צרצור בשדה, cricket; grillon; Grille:

[1]) [כך צ"ל, וכדפו': וצלצלו.]
[2]) [כך צ"ל, עי' לוח הטעיות שבכספר.]
[3]) [השמות צְלָצַל וגם צְרָצַר נולדו בחקוי לקול צרצור או צלצול בעלי חיים אלו ובן בא אף בערב' צרצר מ"ר צָרָאצִר a) כמשמ' צְלָצַל בעבר'.
ואף היו שפרשו צְלָצַל, כטעות, כאפן אחר, ואלה דברי אחד מחכמי הקראים: יירש הצלצל, יקרצה אלחזון וקיל אלפראש וקיל אלדוד, ע"ב, וכעבר': יכרסמנו החלזון, וי"א הפרפר, וי"א התולעת (לקו"ק, ריג).]
a) صرصر صراصر

כל עצך ופרי אדמתך יירש הַצְּלָצַל (דבר' כח מב). — ועי' צְרָצַר[1]), — ובכחמ"א: נתנו אוצרותיהם כעוכונם ולא העמידוהו לעולם על חשבונם מן יגנוב שכר רעכונם ולבן אין לתמוה אם הושם ראשו כצלצל ופרי ארמתו וכל יגיעו יירש הצלצל (עמנו', מחב' כח, 225). — ואמר הפיטן: (הושע נא) כרם מתולעת, לקש מארכה, מגר מצלצל, נפש מבהלה, שובע מסלעם וכו' (כ"א קליר, אדמה מארר, הושענות). — צלצל הכתים, חפושית שכבית: צלצל הכתים שאין לו כנפים[2]) הנקרא חבשושתא היא כונפומא[3]) (אסף, 111:, כ"י).

ב. צִלְצַל, סמי', צִלְצַל, — צִלְצַל כְּנָפַיִם[4]), מלה לא נתבררה משמעותה: הוי ארץ צִלְצַל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש (ישע' יח א).

ג. צִלְצַל, סמי' צִלְצַל, — צִלְצַל דגים, מלה לא נתבררה משמעותה[5]): התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — "וכמשמ' מצורה, רשת, ואמר הפיטן: קדש כעת יעיר ישקוט לקול עולה עד מי כאש נקלה וכדג בתוך צלצל ישוב כאוד מצל יֵלֵך לרוח יום (כנף רננים, סזמו', כז.). — "וכמשמ' חוח וקוץ[6]), ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם כצנות וצלצל (רמב"ע, תרשיש ג, 38).

[1]) וצריך אולי להבדיל ביניהם? [ועי' בהערה הקודמת.]
[2]) [אולי כנגוד אל צִלְצַל כנפים שבלשון המקרא.]
[3]) [הוא חפושית בעבר'.]
[4]) [כרגמת עוף כָּנָף כמשמ' עוף בעל כנף, אין כנראה גם צִלְצַל כְּנָפַיִם אלא צִלְצַל בעל כנפים, ומרבים החרקים ביחוד באדמת הבצות באפריקה שהנביא מדבר עליה. וכנראה הבינו כך גם קדמונים, עי' בדברי אסף הרופא על צלצל הכתים בערך הקודם.]
[5]) [כנראה מן צְלָצַל, ולפי טורטשינר בפרושו: חרקים שהשתמשו בהם כשרגוג (bait) כדי למשוך בהם את הדגים, שנרקדו בראשם כבלעם את הצלצל, כנהוג עד היום להשתמש לשם כך בתולעים, בדגים קטנים, ועוד, ע"כ. ואולם היו שבארו צלצל כשם כלי מְצוּרָה (עי' רד"ק), ואחרים בלשון חוח (עי' רמב"ע), ולפי זה השתמשו אף במחמ"א.]
[6]) [עי' בסוף ההערה הקודמת.]

צִלְצַל, צֶלְצַל, מ"ר צִלְצְלִים [1]), סמי' צִלְצְלֵי, — כלי מכלי הנגינה, מיתרים מתוחים על כלי חלול ומכים בקנים דקים על המיתרים, Zimbel; cymbal(e) : ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). — צִלְצְלֵי שָׁמַע, צלצלי תְרוּעָה : הללוהו בְצִלְצְלֵי שמע הללוהו בְּצִלְצְלֵי תרועה (תהל' קנ ה).—וכתו"מ : אלו הן הממונין שהיו במקדש, יוחנן בן פינחס על החותמות, אחיה על הנסכים וכו' בן ארזה על הצלצל וכו' (שקל' ה א). אין פותחין משתי חציצרות ומוסיפין עד לעולם, אין פותחין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל לבד (ערכ' ב ה). מיריחו היו שומעין קול חתליל, מיריחו היו שומעין קול הצלצל (תמיד ג ח). והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (שם ז ג) צלצל שבמקדש של נחשת היה ומימות משה היה נפגם, שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים שתקנוהו ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת' ערכ' ב ג). התמלא בסוכות עורו ובצלצל דגים ראשו וכו' מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגילות יבא ויאכל מראשו וכו' (פסיק' ר"כ, פיסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח :). — ואמר הפיטן : על נהרות בבל עינינו בדמעות כלינו, פקדנוך אהליבה ואהלה על לב העלינו, צלצלי שמע החרשנו וכנרותינו תלינו, שם ישבנו גם בכינו (ר"י הלוי, מי כמך, סעה"ס 114). ארצה ויערב לי שרי וחללי, בכלי תפי וצלצלי (הוא, אל יעלו, דיואן ג, 134). — ואמר המשורר : ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם כצנות וצלצל, וקול סיס ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב"ע, התרשיש ג, 38).—ועי' צִלְצוּל, הערה.—"ונחש הצלצל, כמו נחש הצלצול, עי' נחש.

***צִלְצָל,** ש"ז, — כמו א. צִלְצוּל, חגורה : הלכו ומינו את נחוניון (לכהן גדול) וקינא בו שמעון אחיו והלך והלבישו אונקלה וחגרו צלצל [2]), אמר להן ראו מה נדר לאהוכתו א"ל לכשאשמש בכהונה גדולה אלבש נקלה שליך ואחגור בצלצל שליך (ירוש' יומא ו ג). עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר התמלא בסוכות עורו, וכה עושין לו סוכה, לא זכה עושין לו צלצל [1]) שנאמר ובצלצל דגים ראשו וכו' לא זכה עושין לו ענק שנאמר וענקים לגרגרותיך וכו' לא זכה עושין לו קמיע שנאמר ותקשרנו לגערותיך והשאר פורסו הקב"ה על חומות ירושלים וכו' (ר' יוחנן, ב"ב עה.).

***צִלְצֵל,** פ"ע, — השמיע קול צלצול כמו פעמון או צלצלים [2]) : צלצל של מקדש של משה היה ושל נחשת היה, נשבר ותקנוהו ולא היה מצלצל כמות שהיה (ירוש' סכה ה ו).—"וצלצל האדם בכפיו, הקיש כהן כמו בצלצלים : גמילות חסדים לאבלים מנין אנו למדין, מאיזבל, שהיה ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה וכו' (פדר"א יז). — "ובמשמ' דבר ושר בקול צלצול, ואמר הפיטן : צבאות צאנך יצלצלו בקול (הוא, אדירי איומה, סתרית א ר"ה). קולו קרת יצלצלו בחליל (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קובץ מע"י גאו', 24). המצלצלים בצדק וצועקים ה' אחד (יותנן הכהן בן יהושע, המאמירים באימה, גנזי איטלי ב, קכז.) קול תודה לצלצלת, נזר ועטרה לכללה (שמעון בר יצחק, שבת, סדר ז ספח). כהנים ולוים מצלצלים ומודים, החסידים ואנשי מעשה מרקדים (יתיאל בר יצחק, אכוו במלוות, מעריב ליל ב סכות). לישנן לרנן לתופף ולצלצל ולנצח בנגינות ולהנעים זמר (משלם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודה, סוף). הארין לקראת עגיו מלסלה, לרוקעת במכמה בכנפיה צלצלה (קנן על יד יא, י). יחוד שמו בקר וערב צלצלי, כל הנשמה יה תהלל הללי (לוי אבן אלתבאן, לנגה ימידתי, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).—ואמר המשורר : בחודש סיון נתנה דת לנוחליה, והנה עתה נפל נבון פליליה, תורה מה תהא עליה, מי יצלצל חליליה (פיוטים ושירים, דודזון, גנזי שכטר ג, 261). — ובעל חי : שור גועה, אריה שואג וכו', פיל נוהם,

---

[1]) לא נתברר טעם הסגול במקום התירק כאן. [בנראה נשמע תחירק על יד הגה הצ' הנחצי לפעמים כסגול.]

[2]) [בבבלי (מנחי קט :) : בצילצול.]

[1]) [כלשון תגורת יש להבין את המלה לפי הענין, ולא כלשון סְבַּת צֵל וכדו'.]

[2]) [ובארמ' שבתו"מ כמשמ' קול חצלְצַל והעוף המצרצר : חמיתין מן רתוק ושרי מצלצל (ירוש' תרומ' ח י).]

ראם מצלצל (כסא שלמה, ביהמ"ד ילינק ה, 35). — "וכפ" כמשמ' שַׁפֵּה וְהַלֵּל בקול צלצול: שמש וירח יצלצלוהו, הכוכבים ממסילותם יסלסלוהו, תבל ומלואה תהלותיו יהללוהו (עוד אח"ע, הקד'). —ואמר הפיטן: פליאים פצחו פה, צלצלו הכל צופה (כ"א קליר, אאפיד, שחר' א כ"ח). כל שנאן ושרף יסלסלוך, כל לגיון וצבא נצח יצלצלוך (כסנ"ג, כל שנאן, סכ"ח' יוה"כ, ביאליק ורבניצקי ג, 177). נצלצלך בצהלה, נקדישך בקריאה (משלם בר קלונימוס, נאמירך, שחר' יוה"כ). — התפ', "הִתְצַלְצֵל, — התצלצלה האזן, התחילה צוללת: דוגמת הפתאים האומרים שכהתצלצל אזנם השמאלי זוכרים אותם לרעה וכצלצל אזנם הימני זוכרים אתם לטובה (ספנהיים, יריעות שלמה א, כ.).

ב. "**צִלְצֵל**, פ"י,—צִלְצֵל דבר: סנן וצלל אותו, עשה שיהיה הדבר צלול: ואם יחכך שניו בעיקר האגוז פעם בחמשה ימים ינקה הראש ויחדד השכל ויצלצל ההרגשות (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק ב, אגוזים).

ג. "**צִלְצֵל**, פ"י, פע' צִלְצֵל, בינ' מְצֻלְצָל, — מכסה בצל[1]: הוי ארץ צלצל כנפים, ת"י דאתן לה בספינן וכו' ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופות נאספי' שם והיא מצולצלת בכנפי עופות (רש"י, ישע' יח א).

"**צַלְצְלוּת**, ש"נ, — כמו צִלְצוּל: והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (כאב"א הנשיא, מגלת המגלה, 42).

א. **צלק**[2], ממנו א. "צֶלֶק, צַלֶּקֶת.

ב. ***צלק**[3], ממנו ב. *צָלַק.

א. "**צָלַק**, קל לא נמצא. — התפ', *הִצְטַלֵּק,—הִצְטַלְּקָה הריאה, נסדקה[4], sich spalten; se fendre; to split: כשמצטלקת ריאה טריפה (הלכ' פסוק' לחלמ"י יהודאי גאון, 143).

ב. ***צָלַק**, פ"י, — צָלַק כלי וכדו' בזווית, כמו סִלֵּק: משל לעשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך המלך למקומן, מה הוא עושה להן, מתירן ומוציא רוחן וצולקן[1]) בזוויות, כך דרך הקב"ה כל מי בראשית וצלקן[2]) באוקינוס (מד"ר בראשי' ה, תיאודור, 33).

***צַלֶּקֶת**[3]) ש"נ, — סימן שנשאר מפצע שנתרפא[4]), השחין והמכוה וכו': Narbe; cicatrice; scar: היו מורדין טהורין, עשו קרום כקליפת השום, זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חזרו וחיו אף על פי שמקומן צלקת נדוני' בעור הבשר (נגע' ט ג). שחין יכול מורד ת"ל ונרפא, אי ונרפא יכול עד שיעשה צלקת ת"ל שחין, הא כיצד נרפא ולא נרפא וכן הוא אומר למטה צרבת השחין הוא, עד שתקרום בקליפת השום (ספרא ויק, תזריע פרק ו). מכות אש יכול מורדת ת"ל וחיתה מחיית המכוה, יכול עד שתעשה צלקת ת"ל מכות אש, הא כיצד חייתה ולא חייתה' וכן הוא אומר למטן צרבת המכוה היא, עד שתקרום בקליפת השום (שם שם פרק ז). נשכה כלב ונעשה מקומו צלקת ה"ז מום (ר' חסדא בשם ר' שילא, כתוב' עה.). בשר נעשה מקומו צלקת (אר בר רב אשי, נדה נח.).—ובסתמ"א: וכיון דמפרש כי חבורה וו איגה חוורת שמעינן מינה כי עור הוא שאם נעשית בו חבורה ועשה מקומו צלקת וביוצא בהו (כ"מ, שבת קז:). אפילו חסרו כשעורה מעור בשרו חייב בחמשה דברים שהעור אינו חוזר אלא צלקת (טו"ע חו"מ, חובל סב יד). ויש אשר מקץ שלשה או ארבעה ימים ישוב הקרום לאיתנו ופניו יתכסו לשכות רצפת חדשות, מבלי אשר ישאר עליו כל רושם וכל צלקת (ילקט סוגים, הדיספיריה ו, 21).

צם, עי' צמים.

---

[1] [כך נראה להבין את דברי רש"י, מלשון בצל כנפיך וכדו'.]
[2] [עי' בהערה לפעל א. צָלַק.]
[3] [כתיב אחר של סלק, כי על יד ק נשמע גם ס כמו צ. ועי' בהערות שאחר זו.]
[4] [ע"פ הארמ' שכתו"ם: צלקיה מצלק, סדק ובקע אותו (את התנור), אצטליק רישיה, נבקע ראשו, וכן בערבי' צלק a), דקר, פצע וכדו'.]
a) صلق

---

[1] [במד"ר שבדפוס': ומסלקן.]
[2] [במד"ר שבדפוס': וסילקן.]
[3] צַלֶּקֶת ולא צָלֶקֶת, עי' שמות הנגעים בבח"ק לד"ר קצנלנסון, היקב, פרס להמליץ, דף 64.
[4] [כנראה בעקר סדיקה, מן א. צלק.]

צמא, מסנו צמא, א. צמא, ב. צמא, צמאה, צמאון, ״צמאוני, ״צמאי, ״צמיאה, *צמין.

צמא, ס"ז, כנ' צמאי, צמאם,—התשוקה העזה לשתות, הרגש העז שבע"ח מרגיש שלא שתה דיו, Durst; soif; ; thirst: למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). ועבדת את איביך וכו' ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דברי כח מח). ויצמא מאד וכו' ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים (שפטי יה יח). וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (שם מא יז). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא (שם נ ב). ושמתיה כמדבר ושתה בארץ ציה וחמתיה בצמא (הוש' ב ה). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי' וכו' ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו' ח יא–יג). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל' סט כב). ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ' ט יה). הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא (דהי"ב לב יא).—ובהשאלה, ארץ צמא, ארץ שאין בה מים: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק' יט יג). — בהשאלה אולי במשמ' קלון: רדי מכבוד ושבי בצמא [2] ישבת בת דיבון (ירמ' מח יח).—ובתו"מ: השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו (ברכ' ו ח). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבו' א ד). אמר (משה אל הגדי) אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא (מד"ר שמות ב). ועיפה נפש ישמעאל בצמא, הלך והשליך עצמו תחת חרולי המדבר ואמר, רבון

העולמים, אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא, כי משונה היא מיתת הצמא וקשה מכל המיתות (פדר"א ל). — ואמר המשורר: ומהללו בירח כהלו ומעללו כמו פלג בצמא (יוסף בן חסדי, הללבי תן, סעה"ם 28). אשר דמת לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא שיר זה, כהנא א, 76).

א. **צמא,** ת"ז, נק' צמאה, מ"ר צמאים, — צמא למים כמו רעב ללחם, מי שמרגיש תשוקה עזה לשתות, שנפשו שוקקה למים, durstig; qui a soif; thirsty: למען ספות הרוה את הצמאה [1] (דבר' כט יט). העם רעב ועיף וצמא במדבר (ש"ב יז כט). לקראת צמא התיו מים (ישעי כא יד). באשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו ובאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (שם כט ח). להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (שם לב ו). כי אצק מים על צמא [2] ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (שם מד ג). הוי כל צמא לכו למים (שם נה א). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). —ואמר בן סירא: עד מתי תחסרון מן אילו ואילו ונפשכם צמאת מאד תהיה (ב"ס גני' נא כד). — ובתו"מ: אמר לו (בלעם לבלק) עם זו שאתה שונא רעב הוא לאכילה וצמא הוא לשתיה (אדר"נ א). בשעה שהאילה היא צמאה היא חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה וכו' ובשצמאות כל החיות מתכנסות אצלה (מדר' תהל' כב). לעולם הבא אמרו לו לאדם מה היה מלאכתך והוא אומר וכו' משקה צמאים הייתי, והם אומרים לו זה השער להי' משקה צמאים הכנס בו (שם קיח). — *ועל האדמה: ונתתי גשמיכם בעתם, לא שבורה (האדמה) ולא צמאה אלא בינונית (ת"כ, תענ' כב:). —ואמר הפיטן: הרוה את הצמאה להגדיל יספנו, ושריר לבבות ותור עינים כספנו (אתלה את פני, סליח' מנח' יוה"כ). ביציאת מצרים השקית צמאיך והאכלת רעביך (ראב"ע, אל תכונתך, איגר 177). אבירי בריאות

---

[1] בערבי ט'מי [a], בארמ' צחי, [ובאשור' צמ, צום, צמו, במשמ' צמא.]

[2] [החדשים מציעים הצעות מתחלפות, ואולי כאן שם מקום; הכתיב: ישבי בצמא.]

[3] [כך בדפוס', ועי' צמאת, הערה.]

[a] ظمي

---

[1] [עי' עמ' 4148, הערה 1).]

[2] [יש מבינים: על מקום צמא.]

ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם, ובנפשות צמאות לו שיר הגישו (הוא, תכלו רעיוני, שם 244).

ב. **צָמֵא,** פ"ע, צָמְאָה, צָמְאוּ, יִצְמָא, תִּצְמְאוּ, יִצְמְאוּ, צָמֵתִי (חסר א), וכמו כל"ה צָמִת, — צָמֵא האדם, היה צָמֵא למים: ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכו׳ וַיִּצְמָא שם העם למים (שמות יז א-ג). השקיני נא מעט מים כי צָמֵתִי (שפט׳ ד יט). ולא צָמְאוּ בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו (ישע׳ מח כא). יקדים דרכו וַיִּצְמָאוּ (איוב כד יא). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וְצָמִית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). — ובהשאלה צָמְאָה נפשו לפלוני, השתוקקה אליו: צָמְאָה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל׳ מב ג). אלהים אלי אתה אשחרך צָמְאָה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ב). — ובתו"מ: כמה שיעור עיכול, א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב, וריש לקיש אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו (ברכ׳ נג:). — ובספה"א: כאשר צמאתי[1]) לראות עוזך וכבודך וכו׳ תשבע נפשי במראות עוך וכבודך (רש"י, תהל׳ סג ג). — ואמר המשורר: לכו שברו בלא הון אם דעבתם, שתו יין וחלב אם צמיתם (ר"י הלוי, אמור לגבא שחקים, MGWJ 1908, עמ׳ 248). — וביכ׳ "צִמֵּא: וזה במה אני הומה ועל מעין המליצה צִמֵּא[2]) (ר"י חריזי, איתיאל ו).

—הפע׳, *הִצְמִיא,—הִצְמִיא את האדם ואת הבהמה, גרם להם שיצמאו, שיגועו בצמא: להלחם עליה, ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים (ספרי דבר׳ קנט). — ובספה"א: ואם הרשע הרוצה לעשות תשובה מרעיב את בשרו ומצמיאו טוב יחשב לו (ראב"ע הנשיא, הגיון הנפש, עמוד ב, עו.). כי יתאווה (החולה) המים הרבה לשתות ולא יזיע מנע אותם מלשתות המים והצמיאו עד מאד (אסף, 150). — "והִצְמִיא המזון וכדו׳, עורר צָמָא: האויר החם מתיך ומרפת וכו׳ והוא מרבה הזיעה וממעט השתן ומחליש העבול ומצמיא (קאנון א ב ב ו). ולפעמים יהיה בסבת רפואות ומזונות יצמיאו בהרחצה או בהתחלות וכו׳ והנה מצמיא הדבר העב וכו׳ (שם ג יג ב א). ואמנם אותות ההווים

---

1) [ס"א: צמיתי.]

2) כך מנקד שם.

בסבות המצמיאות הנזכרות (שם שם). וירחיק מי הפולים והזרעונים כי הם מצמיאים (שם שם). ככבד מצמיא או לסבה אחרת מצמיאה וכו׳ או שהמים בעצמם לא יועילו לצמא כהיותם המים בלתי קרים או שיש בהם איכות מצמיא ממליחיות או בורקיות או זולת זה (שם ג יד ד).

צְמְאָה, ש"נ,—כמו צָמָא: מנעי רגלך מיחף וגרונך מִצִּמְאָה (ירמ׳ ב כה). — ובתו"מ: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמאה[2]) את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבות א ד). מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחוף, מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה[2]) (רב נחמן בר יצחק, יומא עז.). —ובספה"א: צימאה לאדם תחילה דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם וכו׳ אבל באכילה הבהמה קודמת (ספר חסידים תתתתשנו). במו שירגיש פה האצטומכא במה שיותך ממנו, וזו ההרגשה הנקרא רעבנות או צמאה, כי הרעבנות היא הרגשה בהתכת גרם החום והיבש, והצמאה היא הרגשה בהתכת הקר והרטוב (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט׳ מוזי׳). והרוצה לעיין ולרוות צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי ארסטו׳ (מנחת קנאות, קופמן, 33).

צִמָּאוֹן, ש"ז, — א) ארץ של צָמָא, שאין בה מים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וְצִמָּאוֹן אשר אין מים (דבר׳ ח יה). והיה חשרב לאגם וְצִמָּאוֹן למבועי מים (ישעי לה ז). ישם נהרות למדבר ומצאי מים לְצִמָּאוֹן (תהל׳ קז לג). — ואמר הפיטן: עשה וירם קדקד בני שאון, ודמי שברני בגיא צמאון (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ׳ ת"ב). פלגי ציון וצמאון בלאתני נוקשה (רסע"ג, אני נתקתי, קינות, סדור רסע"ג, תטז).—ומ"ר "צִמְּאוֹנִים, ואמר הפיטן: שם (בגלות) ארכו לו ימים רבים בין

---

1) כך כ"י קופמן ויוסף אשכנזי (MGWJ 1898, עמ׳ 44), [וכן גרסת רש"י, כמו שמעיד] רשב"ץ דוראן במגן אבות: כתב רבינו שלמה כי בצמאה כתוב במשנה והוא כמו וגרונך מצמאה, ע"כ; [וכך בסדור דפ"ו (עי׳ פר, סדור עבודת ישראל, 272), וכך במשנה אבות, חוצ׳ שטרק. ועי׳ ערך צָמָא.]

2) [כילק׳ שמע׳ (ירמ׳ רסו): צמאון.]

סלנים וסרכים כצמאונים ושרכים נהפך לשדו (ר"י נג'ארה, ימיל לבי, פזמונים פא, הול' מ"ל פרידלנדר, 66).—ב) *כמשמ' צָמָא: מה דגים הללו גדלו במים, כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה כצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים, בתורה, כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו כצמאון כמו שלא טעמו דבר תורה מימיהן (מד"ר בראש' לז). שלא תבא גרונך לידי צמאון [1] (ילקו' שמעי, ירמ' רסו). —ובספהמ"א: ויצמא שם העם למים, מלמד שנגע בהן צמאון, ולהלן ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרת, לא נגע בהן צמאון, אבל כאן נגע בהן צמאון (מדרש הגדול, שמות עז לו, 180). כצחצחות, כעת צמאון ובצורת (רש"י, ישעי נח יא). כאדם שהוא צמא ותאב ושותה לצמאון ולא כאדם שהוא שבע (הול, אבו' א ד). — *ומ"כ, ואמר המשורר: תצמא (הנפש) לאיש שכל ולא תמצא אדם ירוה צמאוניה (רסב"ג, כסס אבר, מילי שלמה ז, דוקס, 10). והרום בתכונה עד לשבעה וחשקום כי הרגום צמאונים (הול, עטה הוד, סס ט, 17). שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות כסיסיו צמאוניה (ר"י חריזי, תחכ' הקדי, 5).

***צִמְאוֹנִי,** ת"ז,—נחש צִמְאוֹנִי, מין ממיני הנחשים: אמרו כי הנחש הַצמאוניי ארכו זרת ועל גופו כתמים שהורים רכים וראשו קטן וצוארו עב (קאנון ד ו ג לח). — קַדַּחַת צִמְאוֹנִית, קדחת המעוררת צמא: קדחת יום צמאונית ואת קרובה מהרעבונית והיא יותר נכונה שתחדש קדחת להעדר מה שתשקוט בו מן המים חום חזק באידים וכו' (סם ד א א לג). ועי' צַמִּין.

***צְמָאִי,** ת"ז, — מתכונת הַמִּדְבָּר, ארץ הצמא: וכל כונתו לרכוב אניות ולדרוך כציות ולהתפשט במדברות הנוראות והצמאיות (קונן ויכוחים, ילחק עקרים, הקד', א:).

***צֶמֶג** [2] ש"ז, — שרף הנוטף מעצי שטה וכדו', Gummi; gomme; gum: כשף והו שרף שמעולה לדיו מכל דסרפין (צ"ל השרפין) ושמו צמג בערבי ובארמית קומא (סו"ה הגאו' מן הגניזה, גינצבורג ב, 322). התרופות המחלקיות החלשות צומחות כמו צמג של ערבי (מאמר הסלסול לאלוליד אבן רשד, גנזי ישראל בסרין, הול' גולדבלום, מתני' א). יכתוש לבונה ומצטכי וצמג ערבי ויערבם עם לובן ביצה וישים על מצחו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א), או יכתוש אפר עלה הדס ויערבנו עם שעוה ושמן ורדים מותכים ויטוח המקום או בצמג ערבי שחוק ומנופה ונילוש בלובן ביצה וכו' (סס סס ג). קח רמון וצלהו תחת האפר וכו' ותוציא ממנו המיץ וקח מי שושני' שלשה פעמים ככמות המיץ ומעט צמג ערב (רי"א מודינה, סוד ישרים, סגולה יח לעינים),—ומ"ד: ויתכן כי יוציאו מן המור שמן כאשר נעשה במצטכי וזולתו מן הצמגים (מרלה מקוס נשמע מהעתקה).

צמד [1], ממנו צֶמֶד, צָמָד, *צִמְדָּה, צָמִיד.

צָמַד, קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִצְמָדִים, יִצָּמֵד, יִצָּמְדוּ,—נִצְמַד לפלוני, דבק בו, נתחבר אליו, to adhere; adhérer; sich anschliessen: וַיִּצָּמֶד ישראל לבעל פעור (במד' כה ג). הרגו איש אנשיו הַנִּצְמָדִים לבעל פעור (סס סס ה). וַיִּצָּמְדוּ לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תהל' קו כח). — וכמדר': והוא נשטה אחריה ושוחטו לפעור ואוכל עמה ונצמד [2] זו לזו (תנחו' בלק יח). — —ובספהמ"א: דלת אלמנה אמרי ליה שיפא, פי לוח אחד וכו' ויש שגורסין שיבא, פי' שיבא שאינה נצמדת משתי צדדיה והוא מלשון צמידים דמתרגמינן שבבין (ר"ח, עירוב' קא.). הכושת והאסונה נצמדות, כשתמתלק האחת תסתלק חברתה (ר"י אית, מנחר

---

1) [בבבלי (יומא עו.): צמאה, עי' ערך זה.]

2) [מן הערב' צַמְע' a), וגזרו ממנו צָמִיג, ת"ז, במשמ' נמשך כצֶמֶג, zäh; visqueux; viscous, ובמשמ' ש"ז, צנור של צמג שעל גלגל העגלה, Gummireifen; tire; pneu.]

1) גם בארמ' צמד כמשמ' חבר וקשר זה לזה. [וכן באשור' ובאוגרית' צמד.

וגזרו משרש זה אף צִמּוּד (לשון) כמשמ' שמוש מלה אחת במובנים שונים ביחוד בשירה כמו תגניש a) בערב', וכן מדברים על הצעות צְמוּדוֹת, הצעות שֶׁמְּצֻמָּדוֹת, קשורות יחד עד שאין לקבל זו בלי זו; וכתורת החשבון, מספרים צְמוּדִים זה לזה, וכדו'.]

2) [בהוצ' בובר (בלק כח): ונצמדים.]

---

a) صمغ

a) تجنيس

הפניניס, 21). ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמידין במלה הנצמדת (הורית הקורא, דרנבורג, 74). שנים עשר בקר נצמדים בדרך עובדי האדמה (ר"י אברבנאל, מ"א יט). — ואמר הפיטן: בסבה אשר יצמדו, בסבת שלום יוצמדו, בסבת עמקים ימדדו, בסבת צלצל יעדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרוב' 3 סכות). והוא נקרא באחד ולא כשאר אחדים, אחד לא נצמד ובלם נצמדים, הוא לבדו נפרד ובלתו נפרדים (ר' יוסי קמחי, יחיד וזולתו, מחז' ויטרי 323). — ואמר המשורר: מה יתרון לאדם בעמלו ובכבודו, בהכל הצמדו ובחשך הפרדו (ר"ו הלוי, מה יתרון, דיואן ג, 194). ארחות אלוה עמדו, על סוד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו, שת בעבור יתאחדו (ראב"ע, אהבת אלוה, אינר 96). כי בו (בחדש שבט) קר עם לחה נצמדים (הוא, שמעו נא, כהנא א, 183). אוהב עמו אוהב ארץ מולדת, כמו בקשר אמיץ נפשו נצמדת (שלום הכהן, ניר דוד שיר ג, 43).—"וכהשאלה, נִצְמָדִים, נצמדים לבעל, כנוי לנִצְמָדִים לישו הנוצרי, נוסעי הצלב: וילכו הנצמדים הפוחזים האלה אל ארץ המזרח (יוסף הכהן, עמק הבכא, 24). וישאו בני ישראל את עיניהם והנה חיל הנצמדים לבעל נוסע אחריהם וייראו ויצר להם מאד (שם, 36). וירדו מן המצודה בחדש השלישי בחמשה לחדש ויקומו הנצמדים עליהם ופצרו בהם מאד לאמר לכו אתנו והיינו לעם אחד (שם, 32). — "שיר נִצְמָד, שיר שבסוף כל בית מתוך צמד של בתים באה בו אותה המלה עצמה בהוראית מתחלפות [1]): היש ככם מי יחבר שיר נצמד, יהי בו לכל לב מחמד וכו, דעו כי השיר הנצמד הוא אשר כל סוף שני בתים מלה אחת והמלה לא תשתנה אבל הענין ישתנה (ר"י חריזי, תחכ' לג, 274).

—פע', מצֻמֶּדֶת, — חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו, מחֻברת וקשורה, angebunden; attaché; fastened: ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו בתערה (ש"ב כ ח). — וכתו"מ: מבעד לצמתך וכו' גראי, (הסנהדרין) מצומדין [2]) והן מרויחין כהדין רכה

---

[1]) [כמו התרשיש לרמב"ע, הענק לר"י חריזי וכדו', ועי' הערה לשרש.]

[2]) [כתב המעריך שצ"ל מצומתין והן מרווחין (מובא גם בעץ יוסף לענין).]

דצפורין (כ' אגדו, מד"ר שה"ש, הנך יפה). —וכסהמ"א: ושני צמידים, רמז לשני לוחות מצומדות (רש"י, בראש' כד כב). שנתפרקו איבריהן מחמת חוליין וחוזרין כאברין מצומדים (הוא, ע"ז נה., ד"ה דאזלי). — ואמר הפיטן: אחות משיחים עומדים, מכלי קנאה מצמדים (פני שדיק, יוצ' א פסח).

—הפע', תַּצְמִיד, — הִצְמִיד לשונו מִרְמָה [1]): פיך שלחת ברעה ולשונך תַּצְמִיד מרמה (תהל' נ יט). —וכסהמ"א: העול שהוא מוטל על שני השוורים ומצמידם (רש"י, ב"מ מ:, ד"ה לצמד). מי שיש לו שור יפה לחרישה מחזר על אחר שכמותו לצומדו עמו בעול שהמצמיד שיר חלש עם הבריא מקלקל את הבריא (הוא, שם נח:, ד"ה לזווגן). [2]) ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמידין בסלה הנצמדת (הורית הקורא, דרנבורג, 74). — ואמר הפיטן: בי פי יי' דיבד דבר דגלו שבעה להצמיד (קטע עבודת יוה"כ, אלבוגן, הלופה למכ"י ו א). שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד נא חיים וחסד על עם עני תצמיד (שופט כל הארץ, סליחי ער"ה). — ואמר המשורר: אני צעיר תלמיד לתלמידיו אשמיד לשונכם שהצמיד רמיות ושקרים (יהודי בן ששת. את ני חרשת, הסו' תלמי' דונש, 7). הכי הוא אשר יצמיד [3]) משנאים והוא יפריד אהובים ואין בלתו מחבר פזרותיו (ראב"ע, נשם אל, כהנא א, 195).

—קל, *צָמַד, — חִבֵּר וקשר: ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' ר' הונא אמר וקפן בין שני בדי הארון, אמר ר' אחא בר חנינה צמדן [4]) כין

---

[1]) [הכונה: הצמיד והדביק ללשונו מרמה. בשם שבא בַּיִת, פֶּתַח כמשמ' בְּבַיִת, בְּפֶתַח (עי' פֶּתַח, הערות), הואיל ולא נשמעה לפעמים ב לפני ב או פ, כך לא נשמעה לפעמים גם ל של כבל"ם לפני ל אחרת, עד שכתבו לשונו כמקי' ללשונו.]

[2]) [ברש"י מנחי כב. בדפוי: חרוץ, יפה ומצמיד, וצ"ל שם ומצוייר כגרסת שיטה מקובצת. רש"י פין הביא כהאוצר: הצמיד וברים בצד נקבות (פדר"א כג) וצ"ל העמיד.]

[3]) [חדוד על פי תכתוב ומשנאי אצמיתם (תהל' יח מא).]

[4]) [רק כתיב אחר של צמדן הוא סמדן שבדפוס ויניציאה, ומכאן בילק' שמעי' (יהוש' סי' יד): סמכן. ובמקור אחר (מד"ר ויקר' י) שמן. ועי' הערות

שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון (מד"ר ברא' ה). — "וצמד העֹל את הבקר: פירוש חצמד, העול שצומד הבקר למושבו (ערוך ערך למד). מי שיש לו שור יפה לחרישה סחזיר על אחר שבמותו לצומדו עמו בעול (רפ"י, ב"מ נח:, ד"ה לזווגן). אותם העצמות שנפזרו לבאן ולבאן הוא צומד אותם ושוקלם זה על זה (זוהר, מדרש הנעלם א, חיי שרה, קכח:). העול שצומד ומחבר את השוורים (רענ"ע, ב"ב ה' א). — "וצָמַד צֵדָה לדרבו, ואמר הפיטן: אך צדה לדרבו יצמוד בטרם יום אסיפתו (ר"י נג'ארה, יגרת כלל, עולת חדש כד). —ובינ' פָּעוּ', צָמוּד, בּמו נִצְמָד, מחֻבָּר: אין צב אלא צמודות (ר' שמעון, מד"ר במד' יג). — ובסהם"א: הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה וצמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים (רש"י, שמות כח ה). ואמרו חכמי יון החבר אחר הוא וזולתך ובאמת הוא אתה, בלוי אע"פ שהגופות מובדלים ומופרשים הנפשות צמודות חוברות אחת אל אחת (ר"י עקנין, ספר מוסר א ו). הי אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, ביד השבל צמודים (ר"י הריזי, הקד' תחכ', 6). והשופר המורם ישמש כשני טעמים צמוד בזרקה ואתנחה וכסגולה שהיא תלויה לזרקה (הוריה הקורא, דרנבורג, 87). — ואמר הפיטן: קנינך ארבע יסודות לפנים פרדות באונך, מבל חמדות ובבל צמדות בגאונך (רי"ל גיאת, קנינך, בעה"ס, 19). ערובים (הדברות) יחד זה אחר זה, וצמודים מחזה מול מחזה, לוחות בתובים מזה ומזה (ר' שמעון בר יצחק, פנוים מרום, קרוב' ב' שבוע'). למודי הרע צמודי חסנים לוקחי שוחד רודפי שלמונים (רס"ג, ה' אלהי הלנאום, סלית' ערי"ה).—ואמר המשורר: ושת להם עבֹתים על ידיהם, ועל לבם צמודים הפתילים (ר"ש הנגיד, הלי חעם, נכודי, 152). ומשינה גדודה באזרוע צעדה ועל ידים צמודה הסשפרת רעידה (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 38). — "וטובה צמודה, ואמר המשורר: ובחול הים אשה לא ימד יהי ורעך בטובה צמודה. הוד בניך עד למעלה

יגדל וכו' ותכילתם אל תהי פרודה (קטע מאגרת מזמן הגאו' מהגניי, סעדיאנא של סכטר, 66).

—פע', "צִמֵּד, — במו קל: שמחבר חיות גדולות ומצמדן יחד (רש"י כריתו' ג:, ד"ה אחד מבר). — ואמר הפיטן: פיקוד אשר אליו נגלה, צימדם ולהם גילה קץ, גע לשוב מגולה (ינאי, אתה מקרב, זולאי, מג). בתפשו שני שעירים, בלביא צימד גורלות בתהם לעטרת צבי וכו', בדת שעיר העזאזל חוקה צימד בו תקות זהודית (רס"ג, קטעי עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 150–151). עמוד נא אבי וקשור תטבח פן אגוד מפני האבח, צמדני פן אחלל הזכח (הוא, אז נהר מור, סליחי ה עשי"ת).

—הפע', "הֻצְמַד,—במו נפע', ואמר הפיטן: במכה אשר יצמדו, בסכת שלם יוצמדו, בסכת עמקים ימדדו, כסכת צלצל יעדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרוב' ג סכות).

צֶמֶד [1]), ש"ז, כנ' צִמְדוֹ, מ"ר צְמָדִים, סמ' צִמְדֵי, — א) צֶמֶד בקר, צֶמֶד חמורים, צֶמֶד פרדות, וכדו', שני שְׁוָרִים, שני חמורים, שתי פרדות וכדוי, חבושים משבים בעֹל במחרשת וכו', Paar; paire; pair (of oxen): ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם ועמו צֶמֶד חמורים חבושים ופילגשו עמו (שפט' יט י). ויקח צֶמֶד בקר וינתחהו (ש"א יא ז). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וְצֶמֶד חמרים הבשים ועליהם מאתים לחם וכו' (ש"ב טז א). והוא חרש שנים עשר צְמָדִים לפניו והוא בשנים העשר וכו' ויקח את צֶמֶד הבקר ויזבחהו (מ"א יט יט–כא). יתן נא לעבדך משא צֶמֶד פרדים אדמה (מ"ב ה יז). כי זבר אני ואתה את רכבים צְמָדִים אחרי אחאב (שם ט כה). ונפצתי בך אבר וְצִמְדּוֹ (ירמ' נא כג). ויהי מקנהו וכו' וחמש מאות צֶמֶד בקר וכו' (איוב א ג). — צֶמֶד פָּרָשִׁים, שני פרשים יחד: וראה רכב צמד פרשים וכו' (ישע' כא ז).—צֶמֶד שדה, במה שחרש צֶמֶד בקר ביום בשדה: בבחצי. מענה צֶמֶד שדה [2]) (ש"א יד יד). — צִמְדֵי בֶּרֶם, צְמָדִים עבדים

בבראשית רבה הוצ' תיאודור. והבונה בנראה: קשרם בין בדי הארון בצמידת בקר בבדי העגלה. וגם זקפן לשון קשירה לבדים היא, המשמשת גם במשמ' תלת בוקיף, צלב את הנתלה בעמוד. ועי' צִמְצֵם, הערות.]

[1]) גם בערב' הדרום' צמד בקר.

[2]) [קשה המליצה, בי מה לנו להזכיר את במות המקום שקרה שם הדבר, וביצד אפשר לקבע במות זו בחצי מענה, בלוי מחצית חמחרשה וכדוי? ואולם אין בבחצי באן לשון מחצית, אלא לשון חֲצִיָּה, שה"פ מן חצה, באלו היה כתוב בבחצו או בבחצות; ותמונה היא

בכרם: כי עשרת צִמְדֵי כרם יעשו בת אחת[2] (ישעי ה י). — ב) *הֹעֹל שהבקר מושך בו: מכר את הצמד לא מכר את הבקר, מכר את הבקר לא מכר את הצמד, ר' יהודה אומר הדמים מודיעין, כיצד, א"ל מכור לי צמדך במאתים זוז, הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז, וחכ"א אין הדמים ראיה (ב"ב ה א). אם היה איבר נותנין לו את צמדו, חסר נותנין לו את חמורו (ערכי ו ג). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות[2] חייב שתים (ב"מ קטז.). — ובפהמ"א: וכן צמד של פרות, חבל שתי פרות חורשות עם צמדן דהיינו נמי כלי אוכל נפש ונראה כעיני שהעול שלהן של פרקים הוה (כס"י, שם שם). אפילו אם הכל קורין לצמד לבדו ג"ב צמד סתם, ביון שהכל קורין ג"כ לבקר צמד אמרינן הדמים מודיעין (טוש"מ ר"כ ו). דעיקר לשון בני אדם קורין לעול בלא בקר צמד (שם רלג כג). —ג) *במשמ' חבר, ואמר הפיטן: כי צרר צרה ציער צימדו (ינאי, כי אמר, זולתי, קלג).

צִמְדָּה, ש"נ,—מעשה האשה הַנִּצְמֶדֶת לבעלה, האדם הַנִּצְמָד אל אלהיו, ברית, ואמר הפיטן: כת ברות לבית חמדתך, בעלוה אדונים ואין לצמדתך (שלמה הבבלי, אין כמדה, סליח' יום ז).

צַמָּה[3], ש"נ, כנ' צַמָּתֵךְ, — א) שער הראש, בפרט כשהוא ארך ורב ומֻשׁל על הפנים, üppiger Haarwuchs; cheveux abondants; exuberant hair: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לְצַמָּתֵךְ[4] (שה"ש ד א). כפלח הרמון רקתך מבעד לְצַמָּתֵךְ (שם שם ג). — ומשמש בדבור החי בארץ ישראל במשמ' מקלעות תשערות, גדילים. — ב) מין בסות המכסת מקומות סתרים שבגוף[1]: קחי רחים

לנפילת החללים משני צדי הצועדים וממיתים בפלשתים, כדגמת הקמה הנֹופלת מזה ומוֹת כהצות המענה, המחרשה, את צמד השדה.]

1) [ובערך אֲדָמָה (עמ' 69) פרש המחבר: צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם, שאפשר לעבֹד בצמד אחד ביום אחד, ע"ב. ובן רש"י לפסוק: מקום בכרם יחרשו עשרת צמדי בקר, וכן רב המפרשים והתרגומים.]

2) [עי' בדברי רש"י לקמן, שפרש במשמ' א), ובדברי התוס' (שם, ד"ה ולמד) החולקים עליו.]

3) עי' הערה הבאה.

4) תרג' השבע' ופשיט' במשמ' שתיקה. לפי משמ' שרש צמת בסורי וערב', אך אין טעם לזה כאן. מעקילם לא נשאר תרגום מלה זו ביונית, אך הסורי של ההקספלא (Syro-Hex.) הביא בשמו: גדולא דשיסא עלבי ור"ל תגדיל המושם עליך. גם ר' לוי ראה במלה זו שרש צמת, ואמר: האשה הזאת כשמצמתת (כך בכ"י במקום כשמצמצת בנדפ') שערה לאחורית והוא תכשיט לה (מד"ר שה"ש על הפסוק). — אך מנחם והבאים אחריו קבעו שרש צמם לזו המלה ע"ם שַׁמָּה וכדו'. ופרש מנחם: עלף, ר"ל כעין מעטה, צניף. וכך גם ריב"ג: נקאב בערב'. וכך גם ר"ש פרחון, והוסיף וז"ל: מנהג בא"י ובבל ואספמיא כל הנשים מכסין פניהן בסדין וכשכורכין אותו על פניהן מניחין דרך שפת הסדין חור אחד להסתכל בו כי אסור להסתכל בנשים וכו'. רש"י: דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים, ע"כ. ראב"ע: הוא השיער הרב, ע"כ. וכן רד"ק: והצמה היא ציציות השער שמכינה האשה על פניה. אנו רואים אפוא כי אם נוציא מהכלל את תרג' השבע' ואת הפשי' שאין לפרושם שום טעם כאן, שאר המתרגמים והמפרשים הקדמו' נחלקו לשתים: מקצתם, והם עקילס, ר' לוי, ראב"ע ורד"ק פרשו בענין שיער, גדילי שער או שערות ארוכות סתם. רש"י, סבכה להשערות. ומקצתם והם מנחם ור"ש פרחון וריב"ג, מסוה על הפנים. אך יש ראי' ממקום אחר כי היתה בעברית המלה צַמָּה במשמ' שערות הראש, והוא בתהלי סט ה: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר. כך תנסחת המסורת: מצמיתי, ופרשו הקדמוני' מלה זו מלשון אצמית כל רשעי ארץ, אך בבר נתקשו גם הקדמו' במלה זו כאן, כי מה טעם לקרא להאויב מצמית בל זמן שלא עלת עדיין בידו זממו. ונדחק ראב"ע ואמר: כדרך מחשבתם, אך זה דחוק, ולפי ההקבלה עם חצי הראשון של הפסוק: רבו משערות ראשי שנאי חנם רגלים לדבר בי מצמיתי הוא כנגד משערות ראשי, וצריך לאמר [כדעת רבים] מִצַּמּוֹתַי, ר"ל מֵהַצַּמּוֹת שלי, וזה מכריע הכף לצד מי שפרשו כאן צמתך במשמ' שערות או גדילים. בערב' אין שם זה לשערות, אך יש דומה לו, והוא ג'מה a).

[במקרא לא נמצא אלא צמתך, בכנוי, ולא מן הנמנע הוא שצדקו החכמים שגזרו את המלה מן צמת, ואף אפשר שהוא ש"ז צַמֶּת או צֹמֶת, ומן הכתובים יוצא שבכל מקום שמוש „צמתך" ככסות מסתירה לאשה.]

1) פה השבע' מתרג' κατακάλυμμα, ר"ל המעטה, המכסה. אך עקילס העתיק המלה בכתב יונית כמו שהיא: σεμματέχ, כך העיד הירונ' בפרוש והעתיק בכתב רומי semmathech, וזה ראיה כי בימי

a) جمة

ושתני קמח גלי צַמָּתֵךְ חשפי שבל גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע' מז ב–ג). —ובספהמ"א: ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צ מ ה תלויה להם אחורי הצואר ומגדלים השער כמו עבות (רד"ק, ספ"ש, למם). וה"ה שערי' של נשיי שדרכן להיות מגולין כגון שערות הרגילו' לצאת חוץ ל צ מ ת ן מותר (הלבוש או"ח עה ב).—ואמר הפיטן: הלנצח תמה, תהי גלוית צ מ ה, כזה ושמה, למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה, גאולה לשבת לפני שבועות). אידו לנגדו ארב ורכבו מלעמתו, ביום תשלך לארץ מררתו ו צ מ ת ו (הוא, מה יפרון, דיואן ג, 194). — ואמר המשורר: גבירים קבצו פארור פניהם וזעם יעטו כלם כשלמה, ויחד קשרו חבל כבודות עלי כל ראש ומבעד ל צ מ ה (רמב"ע, מגלה לבסה, סעה"ס 67). לב שללה, כלחי ו צ מ ה, כמה וכמה (הוא, מה נעמו, דיואן רלד, בודל'). מתי לדר יהפך נפך ומאחרי צ מ ה שחורה לחי שחר משחרת (ר"י הלוי, עין כדינה, סעה"ס 89). ותאירי כעד צ מ ה בשמש אשר תאיר והיא נכסית בעבות (הוא, לחי, דיואן ג, 316). חמה, כעד רקיע צ מ ה אור לחיך גלי (הוא, חמה, שם שם, 324).

*צִמּוּחַ, ש"ז, — מעשה השער המְצַמֵּחַ וגדל: נתק וחוט יוצא הימנה, שני נתקין וחוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רחב שערות זוקקין ליטמא כשער צהוב דק והפסיון להציל כ צ י מ ו ח, אבל כמשוייר אינו מציל עד שיהא בו רחב כגרים וכו' (תוספת' נגע' ד ג). — ובספהמ"א: כמו צ מ ו ח סמים יצמח כבה חכמת מן חפושה (JQR XVI, 1904, עמ' 434). ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן, ועלה הענן, שאין זה לשון סלוק אלא צ מ ו ח ועליית (רש"י, במדי ט יז). ומי מחליף, צ מ ו ח תימור חמה כ צ י מ ו ח תימור לבנה (הוא, יומא כח:). לא לפי דעת האומרים שקצר הכתוב צ מ ו ח שער השחור מן השבוע השני והסגירו אחרי כן, אך הכתוב טהרו ואפילו כלי צ מ ו ח שער שחור (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ד, קיח.).

צִמּוֹן, צִמּוֹנִית, עי' צִמָּיוֹן.

עקילס ככר לא ידעו בבית מדרשו של ר' יהושע ור"ע בודאות ובדיוק פרוש מלה צמתך. עכ"פ, באן יותר נראה לפי הענין שהכונה במלה זו היא לכסות שע"י גלויו תִגל הערוה.

צִמּוּק, ש"ז, מ"ר צִמּוּקִים, צִמֻּקִים,—א) ענבים מיֻבשים Rosine; raisin sec; raisin, וכמו"ב הרבה צמוקים כבושים יחד ועשויים עגול אחד, ששנים מהם יוכל אדם לאכל בבת אחת אחרי שבבר אבל פלח דבלה: ותקח מאתים לחם וכו' ומאה צִמֻּקִים ומאתים דבלים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). ויתנו לו פלח דבלה ושני צִמֻּקִים ויאכל ותשב רוחו אליו (שם ל יב). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צִמּוּקִים ומאה קיץ ונבל יין (ש"ב יו א). מאכל קמח דבלים וְצִמֻּקִים ויין ושמן (דה"א יב מא). — ובתוה"מ: ותורמין שמן על זיתים הנכבשים ויין על ענבים לעשותן צ מ ו ק י ן (תרומ' א ט). הפרד ו ה צ מ ו ק י ן והחרובין משיעמיד ערימה (מעשר' א ו). הקרובים מביאים התאנים והענבים. והרחוקים מביאין גרוגרות ו צ מ ו ק י ם (בכורים ג ג). אבל אם היו ממעכין זה את זה כגון הדבלה והתמרים והגרוגרת ו ה צ י מ ו ק י ן הרי אלו אינן חיבור (תוספת' עהר' א ג). חד טעין דציםוקין עאל לטיבריא, שאל גמליאל ווגה לרבי בא בר זבדא, אמר ליה אין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צ י מ ו ק י ן, ואין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צ י מ ו ק י ן, אלא כן אמר ליה אין מקום בארץ ישראל עושה משוי אחד של צ י מ ו ק י ן, (ירוש' דמאי ב א). מי שהיו לו ביכורים, גרוגרות היה מעטרן תאינים. ו צ י מ ו ק י ם היה מעטרן ענבים (שם בכורים ג ג). מעשה באנשי בית ממל וכו' שהיו מחלקין גרוגרות ו צ י מ ו ק י ן לעניים בשני בצורת וכו' (רבי יהודה, ערובי' כח:). היה אוכל בענבים והותיר והעלן לגג לעשות מהן צ מ ו ק י ן וכו' לא יאכל מהן (בשבת) עד שיזמין מבעוד יום (ביצה כו:). מה הגפן הזו יש בה ענבים, יש בה צ י מ ו ק י ם, כך ישראל יש בהן בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי אגדה (מד"ר ויקר' לו). — ובספהמ"א: מייצינהו אסור, לכובשן כמשוי, ולמוציא ליחה שבהן לחוץ היינו אסור שעכשיו אינן נתלעים אלא לעשות מהם צ י מ ו ק י ם לאבלן בתול הוא מכוין (רש"י, מו"ק י:). והתמרים, כשמו הרע מרים, ו ה צ מ ו ק י ם, כשדי אמו צומקים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 358). ואמר גאלינום ה צ מ ו ק י ם אהובי הכבד (נתן פלקירא, צרי הגוף, ב ג). וביב [1]) הוא בלשון הקדש צ מ ו ק י ם

[1]) [בערבי'.]

(אליסע הכופר, מפתח הרפואה, כ"י גליע' מוז'). — ואמר המשורר: צלו עוד בן יונה, קנו לו צמוקים (דקנ"ע, נדוד הקיר, כהנא א, 30). — "צמוקי משמש: ואם תהית הליחה אדומית מעופשת כאצטומכא או בכל הפה אין דבר יותר מועיל מן המשמש ואפרסקים לחים וכש"כ צמוקי המשמש (קאנון ג ו יט). — "יין צמוקים: ויין צמוקים בין שנכמשו כגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור וכו' מקדשין עליו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, נה.). — ב) "צמוק כמשמ' מצב הדבר החולך ומצטמק, הצטמקות: קדרה שנתבשלה כל צורכה מבעוד יום, אם מצטמקת ויפה לה אסור להשהותה על גבי כירה בשבת וכו' שהרי צימוקה יפה לה וכו' (והזהיר, שמות עז.). התם הבשר והרקח המרקחה, בשהבשר תם מעל העצמות והוא מצטמק ומעורב ברוטב ומגים ככף דומה למרקחת פטום שממנין שמערבין אותה יפה יפה ומתוך צימוק הבשר עשנה נהפך לתובה וכו' (רש"י, יחזק' כד י). דהני הוא דכי צמקו באיביהן טהורין אבל שאר פירות הנאכלין בצימוקן מקבלין טומאת (הוא, חולי קכז:, ד"ה אין). תבשיל שהגיע למאכל בן דרוסאי ואין צימוקו יפה לו מותר לשהותו אבל צמוקו יפה לו כל שלא נתבשל כל צרכו אסור, נתבשל כל צרכו וצמוקו יפה לו הכל במנהג המדינה (ר"ן על הרי"ף, שבת עז:). ויין צמוקין מקדשין עליו, לא שנא מכמשי בגופנייהו ולא שנא נצטמקו על ידי חמה או על ידי תולדות האור, כגון שהכניסן בחמין למחר צמוקן וכו' (טוא"ח רעב ו). — "ובמשמ' בחישות בגוף בעל חי: הצמוק הפשוט הוא הקורה מתגבורת היובש לבד (פרקי משה כג, מז:). הרותה וכו' כידי אדם טרפה משום צמוק ריאת (ר"י א"ח, כוזרי ד לא). ובן הצמוק והכחש ההווה מהקדחות השורפות וכו' וקדחת הצמוק והכחוש וכו' הוא אותו שהצמוק יהית בבשר (נרבוני, אלה חיים, בקדחת הדקה, כ"י ביהמ"ד סכטר). הצמוק תמגיע מענין דומה לזקנה (שם שם). וכן אם גמלתו בחיי בעלת או שאינה חולבת לעולם כגון שיש לה צימוק דדים או שפסק חלבת וכו' (סנ"ע אה"ע יג יא).

"**צמוקי**, ת"ז, — שיש בו מן הצמוק, מן תהצטמקות: וכשיארך תענין בבעלי (תקרחות) הצימוקיות ולא ימות וכו' (נרבוני, אלה חיים, בקדחת הדקה, כ"י ביהמ"ד סכטר).

"**צמור**, ת"ז, — מורם בצמרתו, רם וגבה, ואמר המשורר: ואל נצב עלי ספים וגבהם, אשר מעל לרום המה צמורים [1]) (בחי הכסם והלמסים).

"**צמור**, ש"ז, — תסימות: רבי זירא אומר כגון דצמרי צמורי [2]) וכו' תום הבל פיו הוציא על האור ללבותו וכו' דלא הי"ל לאסוקי אדעתיה שתצטרף נשיבת הרוח לצימור שלו ויסתייע על ידה ללכות, דלא שכיח שתצטרף נשיבת הרוח עם הצימור לסייעו וכו' כי הצימור הוא חם וחרות קר (תוס' ב"ק ס., ד"ה כבי).

א. **צמח** [3]), ממנו "הצמחה, "צומח, "צומחי, *צמוח, צמח, צמח, "צמחה, *צמחון, "צמחוני, "צמחי, "צמחיות, *צמיחה, "צמיחות.

ב. **צמח**, ממנו *צמח.

צמח, פ"ע, צמחו, צומח, צמח, צמחות, יצמח־מה, תצמח, יצמחו, תצמחנה, — צמח העשב, צמחו השבלים, וכיוצא בזה, יצאו מן הארדמה, sprossen; pousser; sprout forth: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראש' ב ה). והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן (שם מא ו). ואכל (הארבה) את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמות י ה). ויצמח (הזרע ששם באדמה) ויהי לגפן סרחת שפלת קומה (יחזק' יז ו). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך הן הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו (איוב ח יח-יט). — והיער צמח: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל' ב ו). — והשערות יצאו מתוך הגוף: ושער שחר צמח בו (ויקר' יג לז). — ובהשאלה, צמח העם, גדל: וצמחו בני ישראל בכין [4]) הציר

---

[1]) ובהגהה על הגליון מלשון צמרת תארו. ובנוסחה אחרת: אשר מעל למרום הרים צמורים.

[2]) [ע"ב לשון הגמרה.]

[3]) בארמ' צמח. בערבי' משמשים השרשים צמח, צמח', צימה' למשגים אחרים. ותשרש המשמש' בערבי' למשג שמשמש בעבר' השרש צמח — הוא נכם [ועי' שמח.]

[4]) [כבין זה כנראה לשון דמיון היא, ובערבי' בפאן ואחד [a]) משמעותו: אפי אחד, מנהג אחד שוה.]

[a]) بيان واحد

בערבים על יבלי מים (ישע' מד ד). — והחדשה: הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות (שם מג יט). — והרפואה: או יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (שם נח ח). — והאדם וכדו', בא פתאם: הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יי' (זכר' ו יב). —ועמל. צמח עמל, נגלה, נראה, יצא: כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה ו). — והאמת, צמחה האמת, נגלתה: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהל' פה יב). — ובתו"ם: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהן שחורין אסורין, הוריקו הרי אלו מותרין (שביע' ו ג). מאימתי הפירות חייבות במעשרות וכו' התלתן משתצמח (מעשר' א ב-ג). עד מקום שיצמחו שלשה ברשינין זו בצד זו, עד שם הוא עושה בית הפרס (אהל' יז א). שבת וזרע טבל פטור וכו' בלא צמח, אבל אם צמח נעשה כדבר שאין דרכו להתלקט (ירוש' דמאי א ג). שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (חול' ס:). — *וכנוי לשער שחור הצומח בנגע: הצומח מציל מיד השער צהוב ומיד הפשיון (נגע' י ג). — *ובמשמ' הוציא צמח, הצמיח גדול: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע וייפך ואח"כ יזרע, אם צמחה[1]) לא יאמר אזרע ואח"כ אופך, אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). המוכר פירות לחבירו (וזרען) ולא צמחו[2]), ואפילו זרע פשתן, אינו חייב באחריותן (ב"ב ו א). — *ובהשאלה, צמחה הרעה: ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחת בישראל (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). —*וצמחה בפרתו: שבשעה שחטא אדם נתגרש בו ביום, ולמחר בראש השנה צמחה כפרתו (פסיק' רב' מו, קפו). — *וצמח עמוד האש[3]): בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה וכו' (רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא, מד"ר שה"ש, מי זאת עולה). — ובפהמ"א: לגלים נצים, לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות (רש"י, מ"ב יט כה). לגלים נצים ערים בצורות, שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מארם ויתעתרו לגלים צומחים ירק (רוח, ישע' לז כו). — *וצמח הגיד: החפץ בגלת הזהב הוא אצלי הגיד הצומח מן גבנונית הכבד (ר"י א"ח, ספ"ה לרינ"ג, רתק). והגיד הגדול הנקרא שוריאן הדופק באדם הוא צומח מצדו השמאלי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, הלג). — *וצמיד בגוף האדם: ומעמקו (של הכבד) יצמח צנור והוא נקרא פתח הכבד וצורתו כדמות גיר (שם שם, הכבד). — *והשנים: אמר מפני מה שיני הילדים נופלות לאחר זמן מרובה ואחר כך צומחות אחרות תחתיהן (ר"י הלוי, ספעפסיס ט, דודזון, 109). — *ובהשאלה, צמחה המלחמה, וכדו', נולדה, התפתחה: בימים ההם החלו מלחמות גדולות ונוראות לצמוח בעם יהודה (יוסיפון, גינצבורג, קכג). ויהי מיום ליום צמחה המלחמה וגדלה מאד (שם, כי). — *וצמחו המלאכות, וכדו': והאיך נפרדו הלשונות ואיפה שכנו והיאך צמחו המלאכות ובנין המדינות וכו' (ר"י א"ח, כוזרי א מג). — *וצמח האור[1]), עלה: שחיתת ראויה להבראות בחלק אחד עם החמה והיה אורה לאלתר מתגדל וצומח (ראב"ע הנשיא, ספר העבור ד, 88). והית אורה מתמעט והולך עד שהדביקה בחמה עם מולד החדש, ומכאן ואילך שב אורה לצמוח ולגדל (שם שם). דמיון זה שנבאר שהירת כדורי התמונת בעבור שעורו יצמח בתמונה הירחית (כל מלאכת ההגיון, המופת, מ:). — *והאדם המשול לאור: עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד, אורן של ישראל (פדר"א כח). עליו, אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנ' אויביו אלביש בשת ועליו יציץ

1) [צמחה, כך מנקד במשנ' מנק' ליוודנו, ובחוצאות שבבבלי: צימחה, פע'.]

2) [ועי' פע'.]

3) [במשמ' עלה, בנגוד אל ירד, במשמ' שמח' a) בערב', וכן במקרא שמח בכתובים כגון: דאגת בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה), בלוי ירימנה, בנגוד אל ישחנה, ובשעשועי לשון ישחנה—ישמחנה.]

2) [בלשון הכתוב: אור צדיקים ישמח (משלי יג ט).]

a) شمخ

נורו (שם שם). — "וצמחה החמה, הלבנה, עלתה: ואתה תראה שההמה צומחת וזורחת בכל יום ויום וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ג ז). כשהלבנת בחידושה פגימתה למטה, כשהיא צומחת ועולה פניה מול צפון (מזקוני עה"ת, שמות יב ב). — "זמַז', המזל הצומח, ובקצור הצומח, המזל שהוא במעלה הצומחת, המזל העולה בשמים בנגוד למזל השוקע: ולזה אמרנו בספרנו אשר חברנו בחלשות שרשי חכמת הגזרה בכבביהם או במזלות הצומחים הנלקחים לגזרת הכבבים לא תמצא אמתתו עד שאלו עשה איש תשברי ר"ל בחכמת התשבורת ובתבונת הגלגלים לבית א"א ממדינת א"א לוח ושם לו אפק איתו הבית לא היה מתקים לו הצומח (הלוח) מפני ענינים רבים וכו' (פירוש יצירה, לאבוסהל בן תמים, לג). והוא למדני להכיר ברקיע שנים עשר המזלות וחמשה כוכבים ולמדני מזל הצומח ומזל התהום ומזל השוקע ומזל הרום וכו' (ר' שבתי דונולו, הקדמ' חכמוני ליצירה, ורמה, סב.). ראוי שתדע שאותו החלק שמתחיל לזרוח נקרא בית ראשון והוא נקרא בלשונם ארוסקו"פוס ובלשוננו עולה או צומח מפני שיצמח ויעלה מתחת האופק עליו ויקרא ג"כ אנגו"לוש אוריינ"טליס ובלשונינו זויות מזרחי (ראב"ע הנסיון, אספירות שער ג). ובכל א' מאלו הצורות תמצא הנקודה בתחלת המזרחית מונחה בצד שמאלי כמו שהוא הצורה העגולה ושם הוא הצומח היינו הבית הראשון (הוא, שם שם). והכוכב השליט על השנה אשר הוא מושל עליה היא חמה בעלת מזל הצומח וכו' (הוא, מגלת המגלה, 120). ומפני שהיה המזל הצומח מזל חזק וכו' (שם שם). בגורל צריך לדעת הצומח ובעל הצומח והמעלה הצומחת (ראב"ע, גורל המזל, כ"י גנין). הצומח היא הצורה הראשנה היוצאת בתמונה (שם). ואולם מה שנראה מן הצומח בשנה הראשונה לדבוק כי יכנס השמש במזל טלה בחלק ראשון בו וכו' והצומח אז אריה י"ח מעלות ובעל הבית השמש (הוא, הזיונות על שנת ד"א תתקי"ד ליצירה, 116). כשתרצה לדעת אם יהיה בעולם מטר או רוח תקן הצומח בשעה שתכנס השמש בטלה וכו' (הוא, ספר המשלה בקדרות ז). השער הששה עשר בידיעת המעלה הצומחת והשוקעת (הוא, כלי נחושת טז). אז העתיק מפי החכם, על יד היהודי מתרגם ישמעאל, חכם ושמו יעקב בן שארה, ספר לוחות המשרתים השבעה, וכל מעשה הארץ והמצעדים והנטיה והמעלה הצומחת וכו' (הוא, פתח דבר לספר אלמתני, כתב"א ג, 108). ולא נעלם ממני שבתי ורעותיו וכו' והצומח ומזלותיו וכו' (כ"י הכיז, תחכ' כג, 210). וישקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו וכו' (שם שם 212). וכשיזדמן זה יהיו בעלי שני המולדות קשורים בעבותות אהבה ויאהב זה לזה וכאשר תהיה אהבתם לדאגה או לשמחה כשיהיה הצומח במולד שניהם במזל אחד (הוא, מוסרי הפלוסופים, 22). צומח יקרא בן המזל העולה בפאת מזרח בכל שעה ורגע, וזה בהשאלה (ס' הגדרים). ובמה טובים אלו המעשים למי שיתעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחיה מחויבי המשפטי' ההוים ממה שיחשבוהו דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים (קלונימוס, בעלי חיים ה ה, נג.). הנה אם ראוי להשתמש במשפטי הכוכבים והגדת העתידות קוד' היותם מה שידרו תדושי הזמנים לא כפי שיעשו ההוברים והנמשבים לדעותיהם כשיבחרו צומח חלקיי וישמרו מחייבי המשפט' הכוללים (שם שם נג:). — ואמר המשורר: הגד, ברוב ממשת, האם השרד או המחוגה ממך גנבו, ותעשה כת גרשם ברחת, או פעלו בה כוכבי רום מרד, סרטן ועקרב אם אזי נצבו, כזנב דלי במעלה צומחת (עמנואל, מחב' ג, 17).—ועי' ערך מזל, עמ' 2883—2385. — "צומח המדינה: צומח המדינה הוא המזל אשר הונח יסוד מה שהוחל בה עם צמיחתו על האופק ההוא, ר"ל המזל העולה בעת הוסדה. ויורה על מה שישיג אנשיה משלוה או תלאות, צומח המדינה כן נקרא גם כן בהשאלה האיש שנפל על סברא צודקת שלא היתה באותה המדינה או שהיתה בה סתירתה, וכבר יאמר בכלל על מי שיסבור זולת סברת אנשי המדינה, צודק היה או כוזב (ס' הגדרים). — "כֹּחַ צוֹמֵחַ, עי' ערך כֹּחַ, עמ' 2316 — 2317. — "נֶפֶשׁ צוֹמַחַת, נפש הַצּוֹמַחַת, anima vegetativa: נפש צומחת היא נמצאת בכל הצמחים (אמו"ר לראב"ד א ו, כה). כח הווית המחצבים, וכח הנפש הצומחת, וכח הנפש החיה, וכח נפש המדברת (ר"ס, מו"כ ג י). נפש הצומח, נפש החי, נפש החכמה (עולם קטן ג ג).

ועי' ערך נפש. עמ' 3749—3750. — צוֹמֵחַ, בנגוד אל חי ורומס, עי' צוֹמֵחַ.—וביב' צָמֵחַ, נק' צְמֵחָה: והעכים שואבים מים מן התהומות ובו' ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מנשימי', מיד הארץ מתעברת וצמחה וכו' אבל כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ וכו' ומיד הארץ מתעברת וכו' וצמחה זרע של ברכה (פדר"א ה).—ואמר הפיטן: גוננו כפרות צמחה (ר"א קליר, אימתי, קרוב' א סכות).—וביב' סעו' צְמוּחַ, מי שצָמַח, שעומד בצמיחתו: נותנין עפר בעריבות וזורעין שם שעורין קודם ימי החופה ומביאין לפני החתן והבלה בשהן צמותים ואומרים להם פרו ורבו כשעורין הללו שממהרין לצאת מכל התבואה (רש"י, ע"ז מ:).

—פעי, צָמַח, צֵמַח, יִצְמַח, — צָמַח הַשֵּׂעָר, הזקן, גָּדַל [1]: ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח (שפטי יז כב). שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם (ש"ב י ה). שדים נכנו ושערך צמח (יחזק' יז ז). — ובתו"מ: אם צימחה והוריד כהמה ולקטתה הרי זה מותר (תוספת' כלא' א יז). אין מחייבין אתו לשרש את הקנרם אבל גוזזה בעלין, ואם צימחה למוצאי שביעית מותרת (שם שביע' ג יג). המקבל שדה מחבירו, זרעה שנה ראשונה ולא צימיחה כופין אותו לזורעה שנייה, שנייה ולא צימחה אין כופין אותו לזורעה שלישית, המוכר זרעוני גינה לחבירו זרעים שאינן נאכלין ולא צימחו חייב באחריותן, זרעים הנאכלים ולא צימיחו אינו חייב באחריותן (שם ב"מ ט טז). כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, רבר שהוא נורע ומצמח [2], יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמח [2]) (ר' זעירא, ירוש' מעשרי א ג). המוכר פירות לחבירו ולא צימח [3]) אפי' זרע פשתן אין חייב באחריותו (שם ב"ב ו א). ואותו הפרק ומן רביעה היתה וירדו גשמים וצימחו [4]) (ר' אליעזר, ר"ה יא.). אילו ואילו לא צימיחו [1]) עד שירדו עליהן גשמים (ר' חייא, מד"ר בראשי' יג).

—הפע', הִצְמִיחָהּ, מַצְמִיחַ, הַצְמִיחַ, אַצְמִיחַ, יַצְמִיחַ, יַצְמַח, תַּצְמִיחַ, תַּצְמַח.—הִצְמִיחַ דֶּשֶׁא, עץ וכדו', עשה שיִצְמַח הרשא, העץ וכו': וַיַּצְמַח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש' ב ט). וקוץ ודרדר תַּצְמִיחַ (האדמה) לך (שם ג יח). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תַצְמִחַ ולא יעלה בה כל עשב (דבר' כט כב). כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יַצְמִיחַ (ש"ב כג ה). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה וְהִצְמִיחָהּ ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל (ישע' נה י). מַצְמִיחַ חציר לבהמה (תהל' קד יד). הַמַּצְמִיחַ הרים חציר (שם קמז ח). להשביע שאה ומשאה וּלְהַצְמִיחַ מצא דשא (איוב לח כז). — וְהִצְמִיחַ קֶרֶן, שֶׁתֵּצֵא ותגדל, ולהאדם, שיחזק, שיגדל: ביום ההוא אַצְמִיחַ קרן לבית ישראל (יחזק' כט כא). שם אַצְמִיחַ קרן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהל' קלב יז). — הִצְמִיחַ צרקה, שתחיה צדקה: תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תַצְמִיחַ יחד (ישעי מה ח). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תַצְמִיחַ כן אדני יי' יַצְמִיחַ צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). בימים ההם ובעת ההיא אַצְמִיחַ לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמי לג טו). — ובתו"מ בהשאלה: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים (רבי, ספרי דבר' שז). — ובתפלה: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה (תפלת י"ח, אתה גבור). את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וכו' ברוך אתה יי' מצמיח קרן ישועה (שם, את צמח). אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב (אבינו מלכנו). — ובסהמ"א: כהצמיחו משית צדקו (מדה"ג שמות, 92). מה השמחה הזאת אשר שמחת וחשון אשר בפניך הצמחת (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 22). —ואמר הפיטן: הצמיחו שנים קצירים וגדול מקטון עצם הביא מפרי נותרים והי' לא רצם (ראב"ע, אזכירה, אי"גר, 223). — יוכ"פע, כמו קל ופע': כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נזרע

1) [העיר רד"ק: ושערך צֻמֵּחַ שהוא פועל עומד אם נצטרך לעשותו יוצא נעשהו (מכלול, ליק, כא.).]

2) [בפרוש המשנה לר"ש (מעשר' א ג) מובא: ומצמיח, וכן מובא כמאמר בירוש' שביעי' (ג ז)]

3) [גם בסדב"ם: צימחו, ובמשנה שבדפו' (שם שם): צמחו, עי' קל.]

4) [ס"א: וצמחו.]

1) [כך תיאודור, בדפו': צמחו.]

ומצמיח[1]) (ר' זעירא, ירוש' סביע' ג ז). יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות[2]) (ר' יוחנן בשם ר' קיקיי, שם מעשר' א א). — ובמהמ״א: כי באשר יהיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (כ״י זכחרה, סעסועים ע, דודזון, 109).
—נפעי, *נִצְמַח, — כמו קל: שנצמח להם גואל וגאלם (מדרי תהל, כב). ובכל יום יום מרעיתו (של הבחמות) אלף הרים ובלילה הם נצמחין מאליהן באילו לא נגע בהם (פדר״א יח). והלא כל האילנות נצמחין מאליהן (שם יב). והסנה אינו נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו (שם מ). ושם יהיו נצמחין על שפת הנחל כל מין עץ אילן עושה פרי למינו (שם כח). וראיתם, רואין את המשיח נצמח משערי רומי והן שמחין (אגדת בראשית כג).— ובסחמ״א: לא שלטה האש המתלקחת על הזורעים שלא נצמחו ועל חדשאים שלא דשאו (מנחם, מחב', אסל). יצאו כמהין ופטריות שאינן נזרעין ונצמחין[3]) (ר״י בן מלכי צדק, פי' מעשרי א א).
—התפ', *הִתְצַמֵּחַ, —גדל: מתלחלת ומתצמח באשל הנשרש (רס״י, תהלי לז לה).

צֶמַח, ס״ז, ככ' צִמְחָהּ, — כל מה שיוצא מהארמה אחר שנזרע בה דבר, או שלא בזריעה בידי אדם, Spross; plante; sprout: ויהפך את הערים האל וכו' וְצֶמַח האדמה (בראש' יט כה). כי כארץ תוציא צִמְחָהּ ובגנה זרועיה תצמיח (ישע' סא יא). רככה כַּצֶּמַח השדה נתתיך (יחזק' יז ז). כל טרפי צִמְחָהּ (של הגפן) תיבש וכו' הלא כגעת כה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צִמְחָהּ תיבש (שם יז ע–י). קמה אין לו צֶמַח בלי יעשה קמח (הוש' ח ז). פקרת הארץ ותשקקיה וכו' תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמגגנה צִמְחָהּ תברך (תהל' סה יא). — ובהשאלה במליצה, צֶמַח יי', האנשים הצדיקים[4]): ביום ההוא יהיה צֶמַח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל

1) [ועי' סָע'.]

2) [ועי' נִפע'.]

3) [מתוך מאמר בירוש' שר״י בן מלכי צדק מביא בתוך פרושו. במקור: ומצמיחות, עי' לעיל, הַפְע.]

4) [רֹב הקדמו' פרשו על המשיח, ואפשר גם לפרשו בפשוטו על צמח האדמה.]

(ישע' ד ב). — צֶמַח צַדִּיק, צֶמַח צְדָקָה, בֶּן הולך בדרך הַצֶּדֶק: הנה ימים באים נאם יי' והקמתי לדוד צֶמַח צדיק[1]) ומלך מלך ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ' כג ה). בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צֶמַח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (שם לג יה)—ובתפלה: את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח (תפלת י״ח) — *וצֶמַח רשע: שלא יהא (עשו הרשע) יוצא לחוץ ותבריות אומרים זה צמח רשע (תנחו' תלא ז). —, ומ״ר *צְמָחִים, צמחין[2]), ואמר בן סירא: יפי ונעם יתמידו עין ומשניהם צמחי שדה (כ״ס גני' מ כב). יבול הרים בחרב ישיק ונוה צמחים בלהבת (שם מג כא). — ובתו״ם: סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד (תעני' ג א). דבר שמגדל בו צמחין מכמין בו (את הדם), ושאינו מגדל צמחין אין מרמין בו (רסנ״ג, חולי ו ז). כלו' אמרו יוצאין אף על הכלאים לא כדי שיהיו הצמחין ניכרין (ירוש' שקלי א א). וצמח האדמה, אפילו צמחי אדמה לקו (ר' יהושע, מד״ר בראש' יח). — *ובמשמ' ירקות בפרט כנגוד לאילנות: ירדו (הגשמים) לצמחין אבל לא ירדו לאילן, לאילן אבל לא לצמחין, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד (תעני' ג ג). —ובמהמ״א: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר התכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים וכו' (כ״י ח״ה, כוזרי ד ג). והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (הוח, חו״ה, הכניעה ה). שהשליטו (את האדם) במיני החיים והצמחים והמוצאים (שם, המפנון הנפש ג). הספר הששי יתבארו בו ענין הנמצאים שהם

1) [עי' א. צֶדֶק, הערות בעמוד 5396. וכן בכתבת כנענית מלפיט שבקפרום (סלוסן, אוצר הכתובות הפיניקיות מס' 96, ש' 9 וכו'): ויקדשת וכו' לאדן אש לי למלקרת על חיי ועל חי זרעי מד יס ולצמח צדק לא(ש)ת(י) ולארמי וכו', בלו' והקדשתי וכו' לאדוני למלקרת על חיי ועל חיי זרעי מדי יום ביומו ובדי שיהיה צמח צדק לאשתי ולעברי. וכו'. והשוה גם: כי הנני מביא את עבדי צֶמַח (זכרי ג ח), ואולי גם שם הכונה: הנני מביא צמח לעבדי.]

2) [במקרא צֶמַח הוא אף שם בולל, שאין לו מ״ר.]

נדילים וזה הספר נקרא ספר הצמחים (רס"ע סלקירה, פלסית חכמה ז, 52). השנה שעברת רבו הגשמים ונפלו על הערמות שבשדות עד שהיו קצת מן השבלים שעל הערמות מעלין צמחין (תשוי רשב"א קנ). וכתב אבן רשד כספר השמים והעולם כי צמח אחד יוצא בקול הרעם נקרא צמח הרעם, כשמתבקעת הארץ מן הקול הוא יצא הצמח ההוא (ר' גרשון חבי הרלב"ג, שער השמים ג ג). מזון הדורסים אינו מצוי כ"כ כמזון שאינם דורסי' שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (שם ד). שלמדו הקב"ה חכמת הצמחים וכחות שבהם בסגולתם ובטבעם (ר' נחיי, נשלם). מתכות וצמחים ונשמי הבעלי חיים בלתי מדברים ונשם תחי המדבר (חמו"ר לרלב"ג א, 5). — צֶמַח מִן הַשָּׁמַיִם, האדם: שהאדם צמח מן השמים, כלומר שכל צמח יצמח מעקרו, ולפי שראש האדם הוא עקרו ונהית העיקר חזה ממול השמים, ולפיכך אנחנו צמח מן השמים (עולם קטן, הולי סורוויץ, כד). — *צֶמַח במשמ' גדול בגוף החולה[1]: הכהו חייב לרפאותו, עלו בו צמחים, אם מחמת המכה חייב, שלא מחמת המכה פטור (ב"ק פ א). עלו בו צמחים סביבות המכה אע"פ שנסתרה המכה חייב לרפותו (ר' יוסי, ירוש' שם שם ג). ריאה הסמוכה לדופן אין חוששין, העלתה צמחים חוששין לה (רב נחמן, חולי מח.). ד"א מגרר מגורה, מלמד שעלו בו צמחים כמד"א להתגרד בו (מד"ר נחלי סד). — ובמהמ"א: שכל המספר עליו לשון הרע מטילין ומשליכין עליו כל מכות צמחין[2] וחבורות רעים ופצעים שירד מהן שחין לח (היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). טינרי, פיי בהלכות גדולות צמחי' קטנות כנדי גדולי' טינרי רברבן מן כנדי וכולהו צמחי' (ערוך ערך טנר). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיטה ז ה). נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו (שם יא יד). כי הצמחים הם מורסות קטנות כמו שהמורסות הם צמחים קטנים (קאנון א ג א ה). מי שנולדו לו כאמה צמחים כשתגמר המוגלא ויפתחו יותר (פרקי אבוקרט ד סח). אם יקרה צמח בגרון בקדחת חדה הוא אות רע

1) [וכן בארמ' שבתו"ם.]
2) [בצ"ל: נרסם: צמחון.]

(פימגיס של אבוקרט, כ"י ברנ"ן). כי אתה חושב שלך יש צמח בריאה ואין הדבר כמו שחשבת אלא במחיצת הצמח והריאה בריאה (רס"ע סלקירה, המבקש, לג). ועל כן היה (הזרע בז"ר קטו"נא) חטחון פותח הצמחים והשלם מסגיר אותם ומשיב לאחור התלטים (שם, לח). ואלה הצמחים (של הטחורים) נחלקים לג' מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים (ספר הטחורים א, כ"י פריז). כי פעמים רבות אשר יחלה האדם באחד מאבריו במכה או בצמח וידחוק הבשר ויפרישנו מעל העצם באצבעו (ר' גרשון חבי הרלב"ג, שער השמים ע). לצמח לפתחו, תחבשנו באונה של בהמה דקה חמה מיד כשתצא מהבהמה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). ויש אשר יהיה שרוח החייה אשר מוסדו בלב אסור ברהטים ונעצר בצנורות ולא יובל לרוץ במקורות ולא יעבר דרך מעבריו מצרות המעברים שיקרה בסיבת צמח ילד כחם או לתגבורת קויצות או לחולשי' הדוחת (ר"מ בן זרח, צידה לדרך א א מ). הרי שלא פסק עמו אלא היה מרפא יום יום ועלו בו צמחים מחמת המכה וכו' חייב לרפאתו (טו"ע חו"מ תכ יט).

*צִמֵּחַ, צִמֵּחַ, צומח[1], ת"ז, — בעל מום, לקוי באחד מלקויי האוזן: הצימח[2] והציסם, איזהו הצימח שאזניו קטנות, צימם שאזניו דומות לספוג (בכור' ז ד). יש דברים שהן במומין וכו' הגימום הצומת והצומם וכו' צומח[3] כל שאין לו אזנים, צימם שאזניה מגופפות וכו' (תוספת' שם ד טו–טז). תנא אף הצימח[4] (בבלי שם מד.).

1) [אין כנראה למלה זו כל שיכות אל השרש צמח המקראי, אלא לערבי צָמַאח a). אזן, תעלת השמיעה שבאזן, וכן בא אף צִמַח' b) במשמ' צאת האזן, והפעל צמחי b) במשמ' פצע באזן. ואמנם קשה לקבע אף את צורתה הנכונה של המלה הבאה בכתיב צימח, צומח, וכדו'. ועי' גם צַמְע.]

2) [כך בערוך, ועי' בהערות הבאות. בדפוס': הצמם והצמע איזהו צמע וכו', וכמשני' שבבבלי (שם מד.): הצומם והצומע איזהו צומע וכו'.]

3) [צוק"ם: צומסס.]

4) [כך הגרסה כדפו'; בערוך הצימע. לפי גרסת הערוך נזכר במשנה הצימח, ועל כן מובאת

a) صماخ b) صمخ

צְמָחָה, ס"נ, — כמו צֶמַח, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (רמב"ע, נשס אל, כסכא א, 196).

צִמְחוֹן, ס"ז, מ"ר צִמְחוֹנִים ¹), צמחונין, — כמו צֶמַח: תלתן של מעשר שני תאכל צמחונים וכו' כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונין ונכנסין לירושלים ויוצאין (מע"ש ב ג–ד). — ובסהמ"א: ועם חיות האדם מכלל הצמחונים והחיים נמצא לבדו בין שאר החיים בקומה וקופה (עולס קטן ליוסף בן לדיק ב א). — ואמר המשורר: ניסן הוא מועד הצמחונים בארץ גם מועד שושנים (רמב"ע, שמעו נא, כסכא א, 184). — ״ובמשמ׳ תכונת הדבר הצומח והגָדֵל: האדם גוף בעל ג' מרחקים כשאר הגופים שאינם בעלי נפש ולא בעלי גידול ולא צמחון (עולס קטן ליוסף בן לדיק ב א). הסבה אשר בשבילו חיה הצמחון (שס שס). והצמחון והחיות נמשלים בשמן והנפש המרברת בפתילה (ר"י אבן לטיף, רב פעלים קע, כב:).

צִמְחוֹנִי, ת"ז, נק' צִמְחוֹנִית, — הנפש הַצִּמְחוֹנִית' anima vegetativa: נאמר עתה שהנפש החכמה תדבק כהדבק החי' בצמחונית, וזה אינו אלא אחר שתתלכד הצמחונית עם הגוף וכו', וכמו שהתקשרה החיה בגוף אחר התקשר הצמחונית וכו' כן תדבק החכמה בחיה אחר התקשר החיה בצמחונית (שס, סוף מאמר ב). — ונוהג בדבור ובספרות העברית החדשה במשמ' מי שאינו אוכל בשר בע"ח אלא צמחים בלבד, Vegetarianer, vegetarisch; végétarien; -rian, וְצִמְחוֹנוּת, מנהג הצמחונים.

צִמְחִי, ת"ז, — מתכונת הצֶמַח או הצוֹמֵחַ: ואספרה ואגידה לבעלי תושיה רוח וקול ודיבור הוא רוח חיים הנקרא רוח הקדש והיא מצויה בכל חלוקות לשלשה חלקים אנושי בהמי צמחי (פרוש ילירה לברללוני, 179). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים, והם מה שהשתתף בו החי עם הצמח והוא הכח הצמחי ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). הנה הסמים קצתם צמחיים וקצתם מחצביים וקצתם בעלי חיים וכו' ואמנם הצמחיים יש מהם עלים מהם זרעים מהם שרשים (קאנון ב א ו). ואמנם הרפואות תלקטם מהרפואות הקרות הצמחיות (שס ב ו יה). ולא לבד כח שבלי מובא מבעל ומחוץ אלא אפילו הכח הצמחי הוא מובא מחוץ (ר' הלל מויירונה, תגמי' הנפש א ז, יט). לשלשה סוגים והם סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות, והצמחיות הם אשר יהיה בהם ההזנה והגדול והולדת הדומה (אמו"ר לרמב"ד א ו, כמות הנפש, 23). הנה נמצאו מיני הכחות הצמחיות והחיוניות והכח האנושי המעשי (שס, אס הנפש קדומה או מתודשת, 33); ואחרי אשר בקש הצמח מזונו יש בו כח לשמרו עד ישתמש בו או יהיה הצמיחה, ואם אין לו כח לשמור מזונו אז יהיה ההתכה הצמחי (ר"א ביגאגו, דרך אמונה א א). וזה ארבעה מיני הצורות ההיולאניות דוממית צמחית הרגשית דברית (זכות אדס, יין לבנון, 15). ויש לדומם הדמות אל הצומח וכו' ולצומח עם החי בבחינת התנועה הצמחיית (ר"ס ספנהיס, יריעות שלמה א תקד', ה:).

צִמְחִיּוּת, ס"נ, — תכונת הדבר, הכח או הנפש שהוא צִמְחִי: ובצמחים גשמיות ודברים נוספים ובבעלי חיים צמחיות ותוספות ובאדם חיוניות ותוספות, ולא נמצא גשם בו אנושות ותוספת או תוספות (אמו"ר לרמב"ד א ו, כמות הנפש, 24). וכבר מצאנו בכתוב התחלפות הכחות ושמות החלקים השלשה ושהם כמו החלקים אשר לנפש והם הצמחיות והחיוניות והדבריות (שס שס, כתובים מעידים, 34).

צמח"ן, — ר"ת: צדק מאדים חמה נגה.

צְמִיאָה, ס"נ, — מצבו של מי שהוא צָמֵא: לפעמים יצמא האדם ואינה צמיאה צודקת, הראיה שנתחדש לו צמיאה תכף השתיה (ר"מ בן זרח, לידה לדרך א ג ה).

בגמרה ההוספה: תנא אף הצימע; ובדפו' במשנה צימע, ובתוספת של הגמרה צימח. על כל פנים לפי מסורת זו שתי מלים שונות לפנינו. ואמנם יתכן שאין כאן אלא מבטא שונה של מלה אחת, שאולי נתיחד לשמושים נפרדים.]

¹) [בעקר בתו"מ רק במ"ר, על ידי צְמָחִים, למ"י צֶמַח, כדגמת זֶרַע, זֵרְעוֹנִים, ועוד.]

א. צָמִיד [1], ס״ז, מ״ר צְמִידִים. — כלי תכשיט של אשה על הזרוע, Armband ; bracelet : ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צְמִידִים על ידיה עשרה זהב משקלם (ברא׳ כד כב). ואשם הנזם על אפה וְהַצְּמִידִים על ידיה (שם שם מז). איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וְצָמִיד טבעת עגיל וכומז (במד׳ לא נ). ואעדך עדי ואתנה צְמִידִים על ידך ורביד על גרונך (יחזק׳ טז יא). ויתנו צְמִידִים אל ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן (שם כג מב). — ובתו״מ : הנצמדים לבעל פעור, בצמיד על ידי אשה (סנה׳ סד.). ויצמד, בצמידים על ידיה (מד״ר במד׳ כ). זו גזירה קשה מן העגל, כעגל כתיב פרקו נזמי הזהב ובכאן ויצמד בצמידים (תנ לוי, שם). — ובספה״א : וכזרועות הידידים צמידים, בשעשועיהם ישמחו מרודים (כ״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 6). — ואמר המשורר : ולא זכה להשבילו ברוח אשר לחות ברית לו בצמידים (כ״ש הנגיד, הכימים, ברודי, 17).

ב. צָמִיד [2], ס״ז, — דבר יכסה פי כלי מהכלים, Deckel eines Gefässes ; couvercle ; lid : וכל כלי פתוח אשר אין צָמִיד פתיל עליו (במד׳ יט טו). — ובתו״ם : במשמ׳ דֶּבֶק המתמרח והמשמש סתימה לכלים [3] : בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור וכו׳ התנור טמא והשאור טהור (כלים ח ו). במה מקיפים בסיד ובגפסים וכו׳ ובכל דבר המתמרח, אין מקיפין לא בבעץ ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צמיד [4] (שם י ב). הניח כנים גדולים וקטנים וכו׳ אפי׳ מחט אפילו מוקף צמיד פתיל (ר׳ חייה, ירוש׳ ב״ב ט ד). למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופליסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף כיון שנטלטלה נדף ריחה (ר׳ ברכיה, מד״ר ברא׳ לט). — ובספה״א : מסובריא דנויתא, פקק של צְמִיד חבית (רגמ״ה, בכור׳ כה.). כלי חרש עשוי להניח בו שאור והוא צמיד פתיל (ערוך ערך בית סאור). אם נעשו לשאר המשקין אפילו ניקבו ככל שהן נטמאו, ואין הצמיד פתיל מועיל להם עד שיסתום הנקב (רמב״ם, טומאת מת כב ו). — *ואדם צָמִיד במלאכתו : ויצמד ישראל לבעל פעור וכו׳ באדם צמיד במלאכתו (מד״ר במד׳ כ). — *צְמִידִים צְמִידִים, נִצְמָדִים יחד : בתחלה היו נכנסין בצנעה ולבסוף נכנסין צמידים צמידים זוגות בעונין של צמד בקר (שם שם). — *צָמִיד במשמ׳ חבור וקשר, ואמר המשורר : הכי לא נשאר כל צמיד וחבר בין ראי שמש ובין יורדי קבר (יל״ג, אם מבכה על בתה, שירי יל״ג א, 87).

---

[1]) רק בעבר׳.

[2]) צמאד a) בערב׳. שדאר אלקארורה או עפאצה, ר״ל פקק של בקבוק או מכסהו. [ועי׳ פָּתִיל, הערות.]

[3]) [עי׳ גם בהערה הבאה.]

[4]) [באמור לעיל בהערה לערך פָּתִיל היו אף מן הקדמו׳ שהבינו פָּתִיל כתאר, המשמש לואי לצָמִיד, ואחרים כגון השבעים הבינו כאלו היה כתוב צמיד ופתיל. וכבוון זה גם דברי הספרי שלא הובנו, ושאמנם אינם באים לבאר את המלים שבתורה, אלא ללמד על הנוהג בימי החכמים. וזה לשון הספרי : פתיל זה העודף, צמיד זה הדופק, ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנא׳ ויצמד ישראל לבעל פעור (ספרי במד׳ קכו), והנה מדברי המשנת (כלים י ב) המובאים למעלה יוצא (עי הערת מ״ש הורוויץ בהוצאת הספרי שלו), כי כנו במלה המקראית פתיל כל חמר מתמרח (נ״א : מתמרך), כגון טיט, שעוה, זפת וכדו׳. ואולם מכאן שבאמרם פתיל זה הדופק לא כִוְנו ללשון דפיקה, אלא דופק ובארמ׳ דופקא (ת״י, במד׳ יט יו-יח) בא במקום דובק, דובקא (כרגמת הֶפְקֵר במקום ועל יד הֶבְקֵר), כלוי כל חמר דוֹבֵק, בין שיהיה טיט, זפת או חמר מתמרח אחר.

ואותו ענין הוא גם הדופק בענין הקבר, ולא אבן ; ושריד הפרוש הנכון נשמר בדברי פרוש הגאונים : ולמה נקרא שמו דופק, שחן צלעות והצלעות דפקי קורין אותו הימלטא טיט, שכונתם בגראה : ולמה נקרא שמו דופק, דובק, שהוא עשוי צלעות, והצלעות נקראו דפקי, כלומר דִּבְקֵי, בתרגום הארמי של ויכהו בין הדבקים ובין השריון, והוא משמש המלְטָא, מֶלֶט וטיט, ובכלי חרס וכדו׳, העודף פרושו : מכסה הכלי העודף על גביו, כי כן בא העודף אף במקרא (שמות כו יב-יג) במשמ׳ מכסה המשכן העודף עליו מן הצדדים. ואף הרמז „שנא׳ ויצמד ישראל לבעל פעור“, בא לרמז לכך שתרגום ויצמד (עי׳ בתרג׳ הקטעים) הוא אדבקו, ומכאן שצמיד הוא דופק, כלוי דובק.

ובונת הספרי היא : שתי המלים האלה בתורה, צמיד פתיל (אשר פרושם אולי יוכל היות מכסה צמיד קשור בפתיל), כמנהגנו אנו בסתימת הכלים, מורות שיש צרך גם במכסה עודף על הכלי וגם בסתימה בדובק. ועי׳ טורטשינר, לשוננו יג, חוכ׳ ב.]

---

a) صماد

***צְמִידָה,** ש"נ. — מְגוּפַת צְמִידָה פְּתוּלָה, כמו צָמִיד פָּתִיל: ככלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש"י, במד' יט יה).

***צְמִיחָה,** ש"נ, — שה"פ מן צָמַח, מעשה הדבר הצומח: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך (שמואל, תפלת הינוכו, ברכ' כט.). — ובפהם"א: ובכן תן כבוד ה' לעמך ובו' וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך (תפלת ר"ה). והאותות האלה נותנות לדעת החוזים בכוכבים צמיחת מלכות גדולה בעולם (ראב"ע הנשיא, מגלת המגלה, 120). שהשנוי ימצא בארבעה מאמרות, במאמר העצם ובו' וימצא במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך (ר"ש א"ת, מו"נ, ב, ההקדמה הרביעית). ואין צמיחה ואין חסרון מבלתי שיקדם להם ההויה וההפסד (שם שם, ההקד' הי"ד). ועל צמיחת השנים האחרות זאת היא הסבה כי באשר יהיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (ר"י זבארה, שעשועים ע, 109). כשנים אשר תגיע בהם הצמיחה לתכלית הגדול (קאנון א א ג). כי כרגע מעמד מרכז חמת מכל יום ויום נוכח אמצע היום אז יתחיל אורה להתילד ולהראות ע"פ האדמה עד שהוא הרגע הזה מכל יום ויום בהתיחסו למקומות הישוב לגבי צמיחת אור החמה בארץ, דומה בענינו לעת צאת הולד ממעי אמו (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב עו). כאשר ביום א או בתחלת היום יבנס המזל והוא מתחבר בשרביט החמה בהיות החמה ולבנה במזל אחד והחבור ההוא נקרא הצלחה צומחת או צמיחת ההצלחה (ספר הלבנה, קבלה וכשוף, כ"י בריט' מוז'). ונעזרו בזה גם כן מהצמיחה וההתוך והספוגיות והמקשיות ומדמויים אחרים (ר"מ קרשקש, אור ה' א ב). תנה וחז אצלי ענין הספרים הארבעת האלת כלם שהיתה התחלתם מעת היות צמיחת ירושת ישראל וכבודם בהכנסם לארץ ובו' ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל על נביאים ראשונים, הקד', מחקר ג). — ואמר המשורר: ותצמח הנפשות בה ותתניב צמיחת העשבים בגשמים (אלעזר הבבלי, מהללה, גנזי שכטר ג, 286). — *ובלי הצמיחה: ואם היה הדבר בן תהית נפש הצומחת תשמש בכלי הצמיחה בגידול וההזנה וההולדת הדומה (אמו"ר לראב"ד א ו, אם הנפש אחת או רבות, 88). — *ובח צמיחה: ומבעלי חיים שאינן מדברים עולין למעלה גדולה מהן, והן החיים המדברים, שיש בהם כח דיבוּר ובח תנועה ובח צמיחה ובח הרכבה מארבע יסודות (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 99). — *ובמשמ' גִּדּוּל בגופו של החולה: לפעמים בסבת הסתומים שבמיזינטיריו"ם פנקריא"ם גלנדולא"ש נולדות צמיחה ומורסה וביוצא (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ז, קד:).

***צְמִיחוּת,** ש"נ. — במו צְמִיחָה, ושאמרו ואדם אין אינו לענין צורך צמיחות הדשאים, כי אם להודיע שני הדברים שהיצרכו למטר, צמיחות הארץ בהויתה הטבעית ויצירת האדם והוית גופו (ר"י אברבנאל עה"ת, בראש', וכל שיח השדה).

א. צַמִּים[1], ש"ז, — אָדָם זַכַּאי, צדיק, בעל מעשים טובים, virtuous ; vertueux ; tugendhaft: ירחקו בניו (של הרשע) מישע וידכאו בשער ואין מציל אשר קצירו רעב יאבל ואל מצנים יקחהו ושאף צַמִּים[2] חילם (איוב ה ה). — ואמר המשורר: וישאף

[1]) עי' בהערת הבאה.

[2]) כך הנסחה המסורה. אך תרגום השבעים וגם עקילס תרגמו באלו היה כתוב כאן צְמֵאִים, וכך דעת קצת החדשים כי זו היא הנסחה האמתית, והם מגיהים חלבם במקום חילם, ושתו במקום ושאף. אך כל אלה ההגהות אינן מיֻסדות כדי לדחות מפניהן את הנסחה המסורה, ולכן מוּטב לקבל המלה במו שהיא, ולבארה לפי הענין. התרג' תארמ' כתב ויבזון לסטיסין נכסיהון, וראה במלה צמים מ"ר, אך לא נתברר על מה סמך בבאור צמים במשמ' לסטים וגזלנים. — וכבר קבע מנחם מלה זו בשרש צום, וצמים מ"ר. וכן נראה גם דעת רש"י. אך ריב"ג קבעה בשרש צמם והחליטת שם במשקל פַּעִיל, ואמר וז"ל: תפשירה וילתהם אלצמאנ בשׂבה ומאלה ואלצמאנ בפתח אלצאד ותשדיד אלמים הו אלארצ' אלצלבה אלתג'אבה יקול אנ זרעה יאכלה אלג'איע ובו' ת'ם קאל וילתהם אלצמאנ a) בשבת ומאלה אי אנ ארצ'ה תכונ במנזלה אלצמאנ אלד'י לא ינבת לה שיא פמא זרע פיהא לא ינבת פכנהא תלתהמת ובו' ווזנ צמים פעיל עלי מתיאל. פטיש ואליא ואלמים

a) الصمّان

עליהם צ מ י ם עד רפו ידיהם (ר"י הלוי, גזרי הלבנות, דיוקן ג, 170), אדם עצב נבוה אל כל צ מ י ם הוא אבל (יל"ג, אדם זו שרלוסין, שירי יל"ג א, 86).

ב. **צַמִּים**[1] ש"ז, — מין ממיני הפחים והמלכרת לצוד בו אנשים וכדו', Fallstrick, Schlinge ;piège ; snare : כי שלח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך יאחז בעקב פח יחזק עליו צַמִּים[1] טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח ח—י). — ואמר המשורר : או קול עלה נדף כאשר ירדפם בחברת צ מ י ם (אליהו הלפן הלוי, שיר השלום, כנסת ישראל, תרמז, אורות מאופל, 22).

***צַמְיָן,** ת"ז, נק' צַמְיָנִית, צייםנית[2], — אשה הצמאה ומתגעגעת לגבר[3] : הוסיפו עליהן (על חסיד שוטה ורשע ערום וכו' שהם מבלי עולם) בתולה צייםנית[4] מצייםה אוכדת בתוליה (ירוש' סוטה ג ג).

***צְמִיקָה,** ש"נ, — שה"פ מן צָמַק, מעשה הדבר הצומק, המצטמק ומתכוין, ואמר הפיטן : צ מ י ק ת בשר אין באסיפתו (של משה), נובח מַהביט יראתו, צוהרו כבחייו לעלותו (יהודה בר' מנחם, אמרת רנן, יוצ' שמחת תורה, מחזי איטלי ב, קנט :).

***צְמִיקוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הדחוק והמצומצם, דחקות : צמוקיון, שיורדין בקושי ובצמיקות (פירש"י, תענ' יט :, דפוס פיזרו, מונח בערוך הסלם של קוהוט, ערך סקימיון).

***צְמִית,** ת"ז, — תכונת הדבר הנמכר לצמיתות, ואין לו גאלה כיובל, verfallen ; périmé ; forfeited : והנודר מן הבית מותר לישב בו ואין ניתנין לו ארבע אמות לפני פתחו ואין צ מ י ת ביובל (ירוש' מעשר' ג ז), דבר אחר לצמיתות, לרבות

פיח באוא אליא ואלשינ מנ פטיש. ע"כ. ובעברי : פרושו ישחה בתשוקה ה„צמאנ" את הרוּח שלו, והמלה „צמאנ" כערבי' הצדי בפתח והמם דגושה משמ' אדמה קשה מלאה טרשים, ואמר כי זריעתו יאכל הרעב וכו', ואח"ב אמר וישתה ה„צמאנ" הרוּת והרכוש שלו כלוי כי אדמתו תהי' במו „צמאנ" שלא תצמיח לו כלום ואשר זרע בה לא יצמח ויהי כאלו שתתה אותו האדמה וכו', ומשקל צמים הוא פַּעִיל במו פטיש והיוד והמם כמו יוד ושין בפטיש, עד כאן. — וגם רד"ק התליט כי צמים הוא פעיל ופרש צמים כמו התרג' הארמי במשמ' ליסטים, ואמר : והוא תאר כמשקל בביר, אדיר, וענינו לסטים ואיש ריק ופוחז, ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויה להם אחורי חצואר ומגדלים השער במו עבות, וי"א כי הם הליסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שער ומתכסים בשערם עד שתותיהם, ע"כ. — והנה כל אלה הפרושים דחוקים אך ראה ראינו כי ריב"ג גזר צמים מן השרש צמם שממנו נגזר בערבי' השם צמאנ, אך מזה השרש כערבי' נגזר גם ש"ת צמים a), והוא משמש גם במשמ' החלק העקרי של דבר, שהוא קיומו של הדבר, וכהרחבה במשמ' צח וזך ובר, וצמים אלקום, חטוב והחשוב שבהעם. אמר אלמנצור כלשאן אלערב, וז"ל : וכה יקאל ללרג'ל הו מנ צמים קומה אדיא כאנ מנ ח'אלצהם, ע"כ, וכעבר' : וכו יאמרו לאדם הו מנ צ מ י ם קומה, אם הוא מהוך שבהם. ומשמ' זו נאותה באן לפי הענין, ולפי הטענה העקרית של רעי איוב, בי סוף דבר הרשע יכין והצדיק יירש אותו.

[לפי טורטשינר בפרושו יש לחלק את המלים הקודמות (המנקדות במסרת וְאֶל מִצַּמִּים יִקָּחֵהוּ) : וְאֵלֶם צַמִּים יִקָּחֵהוּ, כלו' ואת כחם וחילם יקח הַצַּנְמוֹן, ובזה חקבלה מדויקת אל וישאף צַמִּים חילם ; ולפי זה צַמִּים וְצַנִּים אחד הם, צִנְמוֹן וְצִמְּמוֹן, בצֹרת בשדה, שאינו מביא אלא שבלים ריקות וצנומות, ועל כן ; קצירו רעב יאכל, כלו' את קצירו יאכל והוא (עצמו) רעב. ועי' גם כהערה לקמן, והערה לערך ב. צַן.]

1) עי' הערה הבאה.

a) صميم

1) התרג' הארמי ניכוריא, ונברא בסורי' חבל עשוי מסיב של עץ או משערות, ויחזק עליו צמים הוא מקביל לטמון בארץ חבלו, ולשאר המלים שנזכרו כאן שענין כלם הוא פח ומלכדת. ואולי הוא משרש צ'מ a) בערב', וצ'מ עליה, תפס אותו.

[לפי הנקוד יְחֲזֵק פרשו המפרשים, והמליצה קשה. ואולם גם על ר ע ב מדבר בפסוקים אלו (פס' יב : יהי רעב אנו), ועל כן טבעי הוא, עפ"י להי"ב כי חזק עליהם הרעב (נרמס' מז כ) לכתוב ; יְחֻזַּק עליו צַמִּים, ולהבין גם כאן (עי' הערה לעיל) במשמ' צמצון, צנמון, רעב ובצֹרת. ועי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

2) [עי' כהערה לקמן.]

3) [עי' צַיְלָן, צַיָּם, והערות בעמ' 5467.]

4) [צ"ל צ מ י י נ י ת ; ובירושי' מן הגניזת (שרידי ירושלמי, 210) : צ מ ו י י נ י ת, כלוי צְמוּיָנִית.]

a) ضمّ

את המתנה, מאי טעמא, צ מ י ת[1]) צמיתות (ת״כ, ערכי׳ לא:).

א. **צְמִיתָה**, ״ס״נ — כמו צְמִיתוּת, מִמְכַּר צְמִיתָה, מכירה לחלוטין, ואמר הפיטן: צפה בבת תמותה, צום העשור עמותה, צאן בהענשה מיתה, צרקה ממכר צ מ י ת ה (ר״א קליר, לפה נבת תמותה, מוסף יוה״כ).

ב. ״**צְמִיתָה**, ס״נ, — הִצְטַמְצְמוּת וְהִתְכַּוְּצוּת: בר״ג דפ׳ אלו טרפות איזהו וושט עצמו כל שתתכו וקווץ, פי׳ ענין צ מ י ת ה (ערוך ערך קוון). תיל ותלחלה (דער שווידער) והוא מין חולי מתדבק באד׳ מחמת התצמצמות מיתרי הגוף שקורין (פיברן) שע״י אותה ה צ מ י ת ה יתהוה התקררות בין המיתרים להבשר וכו׳ וצמיתיות המיתרים תתחלף ברב וכמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד ה צ מ י ת ה ב״א כא׳ מאיברי הגוף וכו׳ ויתהוו מזה חליים מתחלפים כפי חלוף המקומות נושאי ה צ מ י ת ה ומזה הענין הושאל שם חולי להוראת חוליי הגוף בדרך כלל וכו׳ כי ברוב החוליי׳ המתרגשו׳ באדם תתחבי׳ ג״כ חולי ה צ מ י ת ה וכו׳ והונח שם חולי על ההפסד המזדמן בחלקים מקשיים לפי מה שסיבת רוב החוליים המקשיים היא צ מ י ת ת המיתרים (פסנהים, יריעות שלמה א, ג–ג:).

ג. ״**צְמִיתָה**, ס״נ, — עֲטִיפָה: ואני אמרתי אך טובו דברי מנחם וכו׳ כי אמר בלבו טוב לבנותו מן צמת ולדמותו לענין צמתו לשון צ מ י ת ה ודיבוק ועילוף הראש או עילוף הרגלים, כמו גלי צמתך חשפי שבל, גלי ה צ מ י ת ה לעבור שבולת (ר״ת על דונש, 90).

צְמִיתוּת, עי׳ צְמִיתֻת.

״**צְמִיתִיּוּת**, ס״נ, — כמו ב. צְמִיתָה: תכונת הדבר הנגוע בחלי הצמיתה, ההצטמצמות: וצ מ י ת י ו ת המיתרים תתחלף ברב וכמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד הצמיתה ב״א כא׳ מאיברי הגוף וכו׳ (פסנהים, יריעות שלמה א, ג.).

[1]) [בפי׳ רגמ״ה: שהית יכול לומר ל צ מ ו ת (צ״ל: ל צ מ י ת) ואמר לצמיתות, לרבות המתנה וכו׳.]

צְמִיתֻת[1]), צְמִתֻת, ״צְמִיתוּת, ס״נ, תה״פ לִצְמִתֻת, לַצְּמִיתֻת, — מִכַּר לִצְמִיתֻת וכדו׳, לְעוֹלָם, für immer; pour toujours; for ever: והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקר׳ כה כג). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנת אתו לדרתיו לא יצא ביבל (שם שם ל). — ואמר הפיטן: פועל שטימת בכורה לעבור, צ מ י ת ו ת צאן קדשים למכור, קלונו החרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (ר״א קליר, אזכיר סלה, קרובי׳ זכור). ידעתי כי לא ל צ מ י ת ו ת נמכר עמך לחליטות (אזרים בר יצחק, אלהי נך, יוצ׳ שבת ד אחה״פ). — ואמר המשורר: ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים, נפלו הם ביונים, וכלם הטבעו בבץ צ מ י ת ת, ולא יכלו שאתם הענגים (רסנ״ג, עטה הוד, נבודי, מנמר, ק). ידידי השבחת חנתך בבין שדי, ולמה מכרתני צ מ י ת ת למעבדי (ר״י הלוי, ידידי השכחת, דיואן ג, 4). בנות שיר מעלי פני אשלת, ואגרתי תהי ספר בריתות, וכת חכמה אארש לי לאשה, ואקנה בת תבונה לי צ מ י ת ו ת (רש״ע פלקירא, המבקש, י:). גביר מכל בני משרה בחרתיו, ולהיות שר ואדון לי לקחתיו, וגופי ל צ מ י ת ת לו מכרתיו, לבל תאמר שנת יובל גאלתיו (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים, הקד׳, דרזון, 2). — ״ובמשמ׳ נִצְחִיּוּת: וראיתי אחד מן החכמים נתן ל צ מ י ת ו ת הפרעון עשרה אותות וסימנין מדרך הדעת שיצא מהן צ מ י ת ו ת השכר לעולם הבא ושהזכות והפרעון אין להם שום סוף וכו׳ (ברלכוני לילירה, 152). — ״ובמשמ׳ כִּלָּיוֹן, קֵץ, ואמר המשורר: צפירת מצרים וכשדים ראיתי, צ מ י ת ת[2]) פרס ויון צפיתי (ר״י הלוי, נשם אדני, דיואן ג, 168).

***צמל**[3]), ממנו ״צָמָל, ״צָמַל.

***צֶמֶל**, צָמָל, ס״ז, — תְּאֵנָה בְשֵׁלָה, ובתמונת לאשה שהגיעה לפרקה[4]): משל משלו חכמים באשה,

[1]) [בתרגומו לחלוטין.]

[2]) [מלשון ת צ מ י ת איבי (תהל׳ קמג יב).]

[3]) [בערבי צמל a) היה קשה וחזק.]

[4]) [עי׳ פַּחַל, הערה.]

a) صمل

סגה בוחל וצמל [1]), סגה, עדה תנוקר, בוחל, אלו ימי נעורים וכו', צמל [1]), כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ח ז). כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה, פגה מלמעלה, לא הביאה סימנין מלמטה, בוחל מלמעלה, הביאה סימנין מלמטה, צמל [2]) מלמעלה, פשטה את הכף מלמטה (תוספתי שם ו ד). [3])—ואמר הפיטן: נדחו האשכולות ובטל זיו החכמה, פגה בוחל וצמל אנוגה ועגומה, אולה ונולה ורבתה הכנימה (בנימן, בכית כרותה, סליחי מוסף יוה"כ).

˙˙צָמַל, פ"ע,—צָמְלוּ הסימנים, נעשו צֶמֶל, כמשמ' שדי האשה שנתמלאו: ומימניה ביחלו וצמלו כתוך חיקה (אמתוי, נרכת ניסוחין, מחזור ויטרי תמג).

א. **צמם,** ממנו צַמָּה, א. ˙˙צָמַם.

ב. **צמם,** ממנו א. צַמִּים.

ג. **צמם,** ממנו ב. צַמִּים.

ד. ***צמם,** ממנו *צִמֵּם.

ה. ***צמם,** ממנו ˙˙צִמְצוּם, *צִמְצֵם.

ו. **˙˙צמם,** ממנו ב. ˙˙צָמַם. [4])

א. **˙˙צָמַם,** פ"ע, בינ' נק' צַמָּה, — מתכסה בצעיף, בצמה [5]), ואמר המשורר: יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה, נטתי לה, הסירי מסך ממניך יפה תמה (ר' משה דרעי, לקוטי קדמוניות, מד).

ב. **˙˙צָמַם,** קל לא נמצא.

---

[1]) [במשנ' מנק' ליוורנו: (ו)צַמֵּל. בוקסטורף במלונו מנקד: צְמַל.]

[2]) [כך בדפוס', ובהוצאת צוק"מ: צמיל.]

[3]) [ובבבלי (נדה מז.) נדרש: צמל, כמ"ד יצתה מלאה, לשון נוטריקון.]

[4]) [בשו"ת הגאו' מן הגני' (גינצבורג, 367) כתוב: אילו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה חברבר והמים שאינן קבועין חטיו הפנימיות שנפגמו ושנצממו וכו', אבל הוא עפ"י לשון המשנה (בכורות ו ד): חוטיו החיצונות שנפגמו או שנגממו.]

[5]) [ע"פ הבנת צַמָּה במשמ' צעיף, ועי' צִמְצֵם.]

—פע', ˙˙צִמֵּם,—צִמֵּם את פלוני, סדר לו סדה בנגד סדה [1]), ואמר הפיטן: פילגתם השויתם, צימסתם משובתם, קילעתם ישיבתב, רדפתם שלוותם (ינאי, ארץ אשר נתנתה, קרוב' נראשי, זולתי, יח). לא ריחקתם בדעתם, לא קלעתם בקשייתם, ולא צימסתם בצואתם, לא פקדתם בפעולתם (הוא, קרוב' נמד', שם ריז).

***צִמֵּם** [2]), צימם, צומם, תוס"ז, — בעל מום באזניו, הלקוי באחד הלקויים באזניו: הצמם והצמע, איזהו צמע, שאזניו קטנות, והצמם, שאזניו דומות לספוג (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ושוחטין עליהן במקדש ואין שוחטין עליהן בגבולין ואלו הן הניסים הצומח והצומים וכו', איזה הוא נסום, כל שאין לו קרניים, צומום כל שאין לו אזנים, צומת [3]) שאזניה מגופפות (תוספת' שם ד טו–טז).

***צמע,** ממנו *צִמֵּעַ.

***צִמֵּעַ,** צימע, צומע [4]), תוס"ז,—בעל מום באזן, לקוי באחד מלקויי האזן: הצמם והצמע, איזהו צמע שאזניו קטנות (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ואינן כמומין וכו' ואלו הן עז שאין לו קרנים ורחל שיש לו קרנים והצימח והצימם והצומע (בבלי שם מד.). [5])

˙˙צִמְצוּם, ש"ז, — פְּעֻלַּת הַמְצַמְצֵם והמדיק [6]): מהבא ליכא למישמע דרחמנא אמר עביד בי היכי דיכלת כמו שאתה יכול לכוין ואף על גב דלא הוי צמצום גמור דלא יהב מידה וכו' (רגמ"ה, בכורות יז:). אי אפשר לברר צמצום שבידי שמים בגון לידה

---

[1]) [כנראה זאת הכונה, כשמוש הפעל צמצם בתו"ם, עי' ערך זה.]

[2]) [ובערבי אַצַםּ [a]), חרש, וכן כסיר' צַמָּא.]

[3]) [ט"ס במקום צומם, צימם, ובדפוס': צומם.]

[4]) [עי' צִמֵּחַ, הערות.]

[5]) [בבבלי (בכורות מד.) נאמר: תנא אף הצימח, לא הוו ידעי רבנן מאי צימח שמעו לההוא טייעא דהוה קאמר מאן דבעי צימת ואישתכח גדיא חזיוא. גרסת הערוך: הצימע, מאן בעי צימע ואישתכח גדיא חזיוא. ובמדרש והזהיר (במד' קלג): שמעו ערבי אחד אומר מי יקנה צומע ומצאו גדי מחווז.]

[6]) [עי' צִמְצֵם, הערות.]

---

[a]) أصمّ

דהבא שאין פנאי לברר ולדקדק אי זה יצא תחלה (תוס' שם שם, ד"ה אפשר). כאשר יאות לאנשים מדת הנדיבות כן יאות לנשים הצמצום והסדר (המאירי על משלי יא, אשת חן). —בצמצום, בדיוק, במדה מכֻוֶנֶת, ובדוי׳: לפי שאי אפשר לצמצם בידי אדם לחלוק בצמצום גמור (רנמ"ה, נכורות יז:). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל, כלומר בצמצום אני מוכר לך שדה שיש בו כור עפר כמו שמודדין במידת החבל, לא פחות ולא יותר (רשנ"ס, נ"נ קג:). ובסמוך דקאמר התם דבל כבת אחת תרוייהו קדשי לאו ממש כבת אחת בצמצום אלא כדפרשינן (תוס' נכורות יח., ד"ה אפשר). וכל זמן שתמצא קשת הראיה והאורך הראשון שתערוך לה עם שני הקצין שלהם בצמצום יהיה הירח קטן ביותר ולא יראה אלא במקום גבוה ביותר (רמנ"ס, קדה"ח יח ג). כשמשערין בכל האיסורין בין בששים בין במאה בין במאתים משערין במרק ובתבלין ובכל שיש בקדרה ובמה שבלעה קדרה מאחר שנפל האיסור לפי אומד הדעת, שהרי אי אפשר לעמוד על מה שבלעה בצמצום (הוא, מאכלות אסורות טו כד). ואוגד דברים שדרבן להאגד לבית למכור בשוק אבסרה בדרך שאוגדין להביא לבית, לא כדרך שאוגדין לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום (הוא, שמיטה ויונל ו ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה וכו' (הוא, טומאת מת טז ה). מי שנקצצה בהרתו כולה שלא בכוונה טהור, קצצה בכוונה אם קצץ כל הבשר החי המקיפה אפילו בחוט השערה אין לו טהרה עולמית, קצצה בצמצום אין לו טהרה עד שתפרח בכולו (הוא, טומאת צרעת י ג). — וְצִמְצוּם, במשמ׳ מזונות מְצֻמְצָמִים, ואמר הפיטן: צִמְצוּמוֹ תרויח בנקיות, פדהו מדקדוקי עניות (מאיר נן יצחק ש"ץ, סמור עבודה, סליחה מנחה יוה"כ). — וְצִמְצוּם בקבלה, במשמ׳ הגבלה והקטנה [1]: ובהגבילו כבודו וכחו הבלתי תכלית, האציל מחות ועלול מוגבל, קראו הרב (ר׳ יצחק לוריא) צמצום בסוד הרמז הנעלם, רצונו שצמצם אורו הבלתִי בעל תכלית המתפשט בלי שום שיעור וגבול ועזב בתוכו חלל או מקום פנוי (ר׳ אברהם כהן אירירה, שער השמים ה ח). — וצמצום אין סוף: ואז ניתן מקום לכל נמצאיו לימצא, לספירות מקום לפי מה שהם, והוא הגבול ההשפעה, ולנפרדים לפי מה שהם, והוא מקום מצבם, כי לפי הנפרדים נעשה המקום להם, וזה הענין נקרא צמצום אין סוף (רמח"ל, פתחי חכמה ג, נכין המרכבה מלאכה ראשונה, ז:). — ומ״ר צִמְצוּמוֹת, ע״ב כונת כל הצמצומות כדי להוציא בחינת הדין שהיא ההנהגה (רמח"ל, חוקר ומקבל, 77).

***צִמְצֵם** [1], פיו"ע, — א) צִמְצְמָה האשה את עצמה, צִמְצֵם דבר עליה, כסה אותה בצעיף, bedecken, verschleiern; couvrir, voiler; to cover, to veil: למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני,

---

[1] [ע״פ לשון התו״ם: מצמצם שבינתו, ועי׳ צִמְצֵם.]

[1] [הפעל צִמְצֵם אינו במשמ׳ קרובה בלשון אחרת, פרט לעבר׳ ולארמ׳ של החכמים, ובלשון התרגומים הארמים הוא בא בלשון כסוי בצעיף, פרישת צעיף, כגון ותקח הצעיף ותתכס (נראשי׳ כד סה), תרג׳ ירושלמי: ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה, כי כסתה פניה (שם לח יה), ארום צמצמת אפהא, ועי׳ גם בהערות דלקמן. ועל כן יש להבין כך גם בעבר׳, ולמעשה אפשר לבאר את יתר משמ׳ הפעל מהוראה ראשונה זו. ואמנם יש שאין צמצם בא אלא בט״ס. וכן מובא בסד״ר קֹהלת (פרקא ג, טונ אחרים) הספור הידוע על שאלת עקילס הגר לחכמים בצורה זו: עקילס הגר שאל לרבי אליעזר אמר לו, הרי חיבה שחיבב הקדוש ברוך הוא את הגר בלחם ובשמלה בלבד, אמר ליה וכי קלה היא בעיניך וכו׳, אתא לגבי רבי יהושע ושאל ליה כך, אמר לו וכו׳ לחם זו לחם הפנים, ובגד אלו בגדי כהונה, צמצמו בדברים, אמרו לו תלמידיו וכי קלה היא בעיניך דבר שנתחבט בו הזקן שנאמר ונתן לי לחם ולמה את מושיטו בקנה, התחיל מפייסו בדברים לחם זו התורה וכו׳ ובגד זה הכבוד וכו׳ ע״כ. ואמנם בכָל יתר נוסחאות הספור בתו״ם (עי׳ תיאודור-אלבק, נראשי׳ רבה, 802, והערת ענעלאו למשנת רבי אליעזר, עמ׳ 300) אין צמצמו בא, אלא במקומו מנחמו בדברים, שאמנם אינו מתאים בנגוד לדברי התלמידים, ואין להבין אף ביצד נולדה מכאן הגרסה צמצמו. ואמנם נכר כאן דמיון אותיות ידוע. והרי יש שהאותיות ני ואף נ בלבד מתחלפות בצ, וכן נשתבשה כנראה אף המלה צמצם לנמנם במ״א (כתונ׳ יז:): מאי חינומא, מורחב בר פפא משמיה דזעירי אמר תנורא דאסא, רבי יוחנן אמר קריתא (ו״א צעיף) דמנמנמה בה כלתא, ואין לבאר דמנמנמה בלשון תנומה (כך גם רש״י) אלא ט״ס ברורה היא במקום דמצמצמה בה כלתא, שהכלה מתכסה

עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפתתה וצימצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה (כי שמואל בר נחמן, מד"ר נכלחס' מה). למלך שבעס על מטרונא ודחפה והוציאה חוץ לפלטין, הלכה וצמצמה פניה (ועמדה לח ¹)) אחר העמוד (פס איכה, אלפא ביתא תליתאה, אני הגבר).. מבעד לצמתך, שהיו מצמצמין עצמן על כל דיבור ודיבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיע (רבי יוחנן, פס פס"פ, כמגדל דוד). שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמים עליהן בכלה (נפס רבי שמואל בר נחמן, פס פס, מה יפו). את מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני היו מצמצמין ²) עצמן בִכלה, פותחין אחת וקומצין אחת (פסיקי ר"כ, סוס אסים, נונר, קמז:).— וְצִמְצֵם האל את שכינתו במקום, פרש אותה באהל או בסכה: בהי זקנים שהם נכנסים לעבר את השנה, מה הקב"ה עושה, מניח סנקליטין שלו מלמעלן ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן (רבי יהושע, מד"ר ויקר' כט).—ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי, יום חנוך ברבובי (שלמה הבבלי, אור ישע, יולי א פסח). מרום בהסכית צמצם שכינתו כחו (מאיר ברבי ילחק אלעזר, אל הר, סליחי ג עסי"ת). צהלם בגאותך, ותטעם בקריתך, ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יול' זכור). — ב) צִמְצֵם את האדם או את הבהמה, כאלו כסה אותם בצעיף או ברשת, בעמדם במקום סכנה, כבש וכפה עליהם, לא נתן להם לקוס ולהמלט ³), niederhalten; réprimer; to keep down: כבש מנלן, אמר שמ"אל דאמר קרא או באיבה,

---

בו (עי' לעיל). וכאן כנראה העקר: נִמְנְמוֹ או נִייְמוֹ בדברים, כלו' הרדים אותו בדברים (השוה אף אנים בפשמי זו בסור'), ומן נײמו נולד נחמו, ומן נמנמו: צמצמו. וצ"ע.]

¹) [כך בערוך ערך צמצם.]

²) [המתבר רשם לכאן:] ומפרש הערוך מקשטין, אך ממה שנאמר אחרי כן פותחין אחת וקומצין אחת, נראה כי זה על העין, ע"כ. [ולפי ההקבלות, שנאמר מצמצמין עליהן בכלה, ולפי הנאמר בהערה הקודמת, הכונה: מתכסים (פעם) אחת ושוב פותחים ומתגלים אחת, ועוד פעם מתכסים בכל דבור ודבור.]

³) [גם משמ' זו של צמצם מתבארת מלשון כסוי ופרישה. וכן בארמ' שבתו"ם: ההוא גברא דמצמצמא לתיותא דחבריה בשימשא ומתה (קנה' עו:).]

לרבות את תמצמצם (סנה' עו:). — וְצִמְצֵם את בני ישראל בין בדי הארון, כבש והחזיק אותם ¹): ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' ר' חונא אמר זקפן בין שני בדי הארון, אמר ר' אחא בר חנינה צמדן בין שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון, אמר להו יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם אתם יודעים ששכינתו של הקב"ה הוא ביניכם, הה"ד ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם, אף בירושלים, דתנן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד"ר נכלחס' ה).—וְצִמְצֵם את הקוצים שלא יפרחו: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר גדרו בקוצים וגדרו שנפל לר"ה והוזק בהן אחר חייב בנזקו וא"ר יוחנן לא שנו אלא במפריח אבל במצמצם פטור (נ"ק כט:). — וְצִמְצֵם את הַשֵׂעָר: צמתך, לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת (רש"י, שה"ש ד א). — ג) צִמְצֵם דבר במדה או במנין וכדו', בעקר בדק את שעורו על ידי שכסה מדה במדה, דִיֵּק וְכִוֵּן במדתו ²), genau messen; mesurer exactement; to measure exactly: אמר אביי משמיה דרב נחמן אמת סוכה ואמת מבוי באמה בת חמשה, אמת כלאים באמה בת ששה וכו' ורבא משמיה דרב נחמן אמר כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות, מיתיבי כל אמות שאמרו חכמים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מכוונות וכו' אמר לך אביי אימא אמת כלאים באמה בת ששה, והא מדקתני סיפא רשב"ג אומר כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצומצמות

---

¹) [זאת כנראה כונת הבטוי בתו"ם, ועי' פע'.]

²) [משמ' זו של הפעל ברורה, וכן מתחלפים הצרופים אמה מצמצמת, אמה מכֻונת במקורות, וכפי שהתברר לעיל אין עקר משמ' הפעל צמצם אלא כסה. והנה הבודק מדת ארך או שטח, ואף את גדלו של כלי וכדו', עושה זאת על ידי שהוא שם את המדה על הדבר, ואם המדה מצמצמת, כלו' מכסה, את הדבר הנמדד ממש, הרי שהוא בדיוק באותו גדל, וכן אומרים למשל אף בלעזית sich decken על מדות ושטחים המתכסים זה בזה, כלו' השוים אלו לאלו, וכן בעבר' כהשאלה דומה לשון נופל על לשון כמשמ' לשון שוה או דומה, כשוים מכֻונים זה לזה. וכך גם „אפשר לצמצם" עקרו: אפשר למדד על ידי כסוי בקנה מדה.]

מכלל דתנא קמא כל אמות קאמר, אמר לך אביי ולאו מי איכא רשב"ג דקאי כוותי, אנא דאמרי כרשב"ג, לאביי ודאי תנאי היא, לרבא מי לימא תנאי היא, אמר לך רבא רשב"ג הא אתא לאשמעינן אמת כלאים לא יצמצם וכו' (ערוב' ג:—ד.), ועי' פע'. הגדול שבריינין קורא, השני מונה השלישי אומר הכהו, כזמן שמכה מרובת מאריך, כזמן שמכה מועטת מקצר, והא אנן תנן חוזר לתחילת המקרא, מצוה לצמצם ואי לא צמצם חוזר לתחילת המקרא (ת"כ, מכות כג.). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים נותן טלה אחד לכהן וכו' מאן תנא, אמר ר' ירמיה, דלא כרי יוסי הגלילי, דאי רבי יוסי הגלילי האמר אפשר לצמצם (בכורות ט.). לרבי יוסי הגלילי שמעינן ליה דאמר אפשר לצמצם בידי שמים וכ"ש בידי אדם, ורבנן בידי שמים אי אפשר לצמצם, בידי אדם מאי, ת"ש חוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים ובין דמים התחתונים ואי אמרת אי אפשר לצמצם בידי אדם זימנין דקא יהיב עליונים למטה ותחתונים למעלה וכו' (שם יז.). —ובספה"א: הנה האיש ההוא יש לו לצמצם מהלכתו ולספור מספר צעדיו ברתת ורעד תמיד כל הלילה הלוך ילך בלא חמדת (ספנהים, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב, יח.). — ˚וְצִמְצֵם דבר, הגביל אותו שלא יעבר על מדתו [1]) einschränken ; limiter ; to restrict: שכיב מרע האומר תנו שקל לבני למזונות לשבת, לשבוע, הואיל וראוין לתת להם סלע על שטיפולן מרובה נותנין להם סלע, והא דקאמר תנו להם שקל לא אמר אלא בשביל לצמצם להם ממון שלא יפסידוהו (רגמ"ה, ב"ב קכט.). לא דק, ר' יותנן במילתיה לצמצם ואמר טפי דכל במה דהויא גדולה טפי עדיפא (רש"י, סוכה ח.). לחומרא, אם אמר להוסיף על השיעור דלא חש לצמצם לא הוה קשיא לן וכו' (תוס, שם שם). ולחומרא לא דק, שהוסיף מעט על השעור ולא צמצמו וכו' (תוס, שם שם). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בענינים (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, הקד'). עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו אחד רצה וצִמְצֵם אורו לברוא הבריות נתן להם מקום

1) [על פי הבנת חד־צדדית של צמצם התלמודי במשמ' כֵּוֵּן, שאין כונתו למעט דוקא.]

כי אין לך דבר שאין לו מקום (רמח"ל, חוקר ומקבל א א, 24). — ˚וְצִמְצֵם ממזונותיו, קמץ וחסך: דאימור מעיסתו קיבץ, כלומר ממזונותיו צמצם וקיבץ ממון (רגמ"ה, ב"ב נב:).

—פע', *צֻמְצַם, בינ' מְצֻמְצָם, מצומצם,—מי שצמצמו אותו ומי שכונו אותו, מְכֻוָּן: נראין הדברים בתרומה גדולה שהיא צריכה לתרום מן המוקף אבל בתרומת מעשר צריכה שתהא מצומצמת במידה במשקל ובמנין (רבי חנינה, ירוש' תרומ' א ד). א"ר אבינא הדא אמרי כשהיו פחות מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין לא בדא וכו' ר' יוסי בי רבי בון בשם רבי אבונה הדא דאיתמר כשהיו יותר מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין פטורה מן חחלה (ירוש' חלה א ה). תיבתר שהיו בה שלש על שלש מצומצמות (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' שבת ב ג). כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת [1]) בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז (רבי אחא בשם שמואל בר רב יצחק, שם ערובי' ה א). כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצומצמות (בבלי שם ד.). שבו איש תחתיו, בתחתיו, וכמה תחתיו, גופו שלוש אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר גופו שלש אמות ואמה כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותיו ומניח תחת מראשותיו, מאי בינייהו, איכא בינייהו ארבע אמות מצומצמות (שם מח.). וכוית מן המת אינו מטמא באהל והא תניא אלו שמטמאין באהל כזית מן המת, אמר רב פפא הכא בכזית מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר (מו"ק ה:). אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכל שכן כשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי או רב אסי, גיט' ז.). — ובמשמ' מְכֻוָּן, מְצֻפָּת וכו': עתיד הקב"ה לישב בגורן וצדיקים יושבים לפניו וכו' אמר שלמה אנא חמיתיה מצומצם ביניהון (רי אבין בשם ר' ישמעאל ב"ר יהושע, מד"ר ויקר' יא). צורות הולד כיצד, תחלת ברייתו דומה לרשון וכו' פיו דומה לשעורה, גוויתו בעדשה ושאר איבריו מצומצמין [2]) בו בגולם (שם שם יד). בין שרי ילין, שהית' (הקטרת)

1) [ערוך ערך כוון: מצומצמת.]

2) [בירוש' נדה ג ג: ושאר כל איבריו כמין גולי מצומתים.]

מצומצמת בין שני בדי הארון (פס סה"ם, אשכל הכופר).—וכמהמ"א: עתה ירעם, מרעית מצומצמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאוכסין אותו בשעורין וכרשינין (רש"י, הוש' ד יו). וכן כאשר יבואהו טרפו מצומצם לא יותיר על מזונו מאומה ראוי לו לחשוב כלבו ולומר אשר הכין לי מזוני כשרי אמי כתחלת עניני כפי צרכי ודי בלכלתי וגו' כן לא יזיק לי בו הטרף הזה אשר העתיק אותי אליו עתה מצומצם כפי צרכי עד תכלית ימי מאומה (ר"י א"ס, חו"ה, הבטחון ד). מקום שיש כגובהו תשעה טפחים מצומצמים לא פחות ולא יתר כרשות הרבים הרי הוא ברה"ר (רמב"ם, שבת יד ה). כמה דברים אמורים כשהיה בין שפתי העיגול הזה ובין שורות הגפנים שחוצה לו יותר על ארבע אמות, אבל אם היה ביניהם ארבע אמות מצומצמות או פחות רואין את העיגול כאילו הגיע לשורה הסמוכה לו (הנ"ל, כלאים ו ג).—•ובמשמ' בָּבוּשׁ ועצור, שצמצמ', עצרו ועכבו אותו: בקולסים [1]) הזה שהוא נחפז ללכת, כיון שראה דוד עצמו מצמצם ביר שאול, אמר על חנם משח אותי שמואל (ר' ינאי, מדרש תהלים יח ז). — "ומצמצמים במשמ' מכוונים ומזמנים יחד: משל לעשרה שלוו מן המלך, מצא אחד מהם ולא אמר לו כלום, כיון שמצאן מצומצמים אמר הרי שעה לגבות שטר חוב שלי (מדה"ג ב"ר, סוף מקז). דאיפרור איפרודי, ראשיהן נפרדין כענפי דקל ואין מצומצמין (ס"א מתמער) עם השדרה אבל מלמטה הן מחוברין בה (רש"י, סוכה לב.).

—התפ', "התצַמְצֵם, נִתְצַמְצֵם,—צמצם. הגביל, את עצמו: ובחקירה או המעלה הזאת ימשך ממנו אותו כח הכללי והנעדר כצל הולך אחר האור בלי תכלית המתצמצם בעצמו (שער השמים לר"א חירירי, ה יג). ולפיכך אנחנו אומרים שא"ס נתצמצם ונגלו או הספירות (רמח"ל, חוקר ומקבל, 54).

---

[1]) [לא צדק כובר כפרשו מלה זו מן הרומית clipeus, מגן, אלא הכונה: בקורסוס (רומי' cursus), כלו' כְּמַסָּע מהיר זה שהוא נחפז ללכת; וכנראה נשתבשה המלה ע"י הנאמר לפני זה: מה ראה דוד לקלם. ב"מ ל ע וכו'.]

צמק

צמק [1]), ממנו צִמּוּק, "צְמִיקָה, "צְמִיקוּת, צָמֵק, •צָמֶק.

צָמַק, פ"ע, צִמְקִים—צֹמְקוּ שְׁדֵי האשה, נהיו צְמוּקִים, zusammenschrumpfen; se ratatiner; to shrink, wither: תן להם יי' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צֹמְקִים (הוש' ט יד). — וכתו"מ: דרך התפח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, ירוש' תרומ' ג ד), תאינים וענבים שניקרו אסור לשהותן ואם שיהן וצמקו מאליהן מותרות (שם שם ח ה). כשלא צמקו [2]) (הענבים), אבל אם צמקו [2]) ישתבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, שם ערלה א ד). הוציא כגרוגרת לאכילה וצמקה ונמלך עליה לזריעה מהו (שבת נא.). בשר זקנה שהיה בו כשיעור וצמק פחות מכשיעור טמא לשעבר וטהור מיכן ולהבא וכו' וכו' כגון שהיה בו כשיעור וצמק וחזר ותפח (יונת' נד:). איזוהי חרותה, כל שצמקה [3]) ריאה שלה, כידי שמים כשרה, בידי אדם טרפה (ת"ר, חול' נה:). כל אשר בארץ יגוע, יצמוק (מד"ר ברא' לח). — ובינ' פָּעוּ' •צָמוּק, יבש ומכוּוָץ: חרותה כידי שמים כשרה, איזו היא חרותה, כל שצמוקה [4]) הריאה שלה (תוספת' חול' ג יג). פעמים שהשאור יפה והוא תפוח. הא אילו סולת היתי צמוקה ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח [5]) (ר"מ, ירוש' תרומ' ג ד).[6]). —

---

[1]) רק כעבר', אך קצת דומה לזה כערב' שמצ a), קלצ b). [והשם צמקם, צִמּוּקִים, נמצא אף באוגרית'.]

[2]) [עי' לקמן פִּעֵ'.]

[3]) [עי' לקמן בינוני פָּעוּ'.]

[4]) [כך צוק"ם. נ"א שצמקה, כמו כבבלי, עי' לעיל.]

[5]) [ועי' צָמֵק.]

[6]) [כתענית (יט:) נאמר: א"ר אלעזר בן פרטא מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צמוקין (נ"א: ציסוקין, צוסקין, אבל גרסת הערוך: מקימיון) בעולם (נ"א: לעולם), יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין, יש שנה שגשמיה יורדין כזמנן ויש שנה שאין גשמיה יורדין כזמנן וכו'. וכבר היו שראו כי מלה לועזית לפנינו. אלא שכל הנסיונות לזהוי המלה אינם מניחים את הדעת (כהערת לֵו כס' Lehnw. של קרוים). אך מהענין יוצא, כי משמ' תמלה:

---

a) شمص b) قلص

ובסהמ"א: אבל לענין פתח פתוח אף על פי שבגרה ראוי הפתח לחיות סתום בתקנו ואינו נפתח בבגר בדרך שתרמין צומקין בבגר. לפיכך יש לעולם טענת פתח פתוח (ערוך ערך פתח). הבהמה שפחדה ויראה עד שצמקה הריאות שלה וקרבה להית יבשה ובוי (רמב"ם, שחיטה ח ט). נמצאו כל הטריפות המנויות ובו' ואלו הן על הסדר, א) דרוסה ובו' טו) צמקה הריאה מפחד אדם ובו' (שם י ע). אם ההרה יצמקו שדיה פתאם תפיל (פרקי אבוקרט ה לו, כ"י ברלין). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בחום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו בשומן והזפת (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). ושדי אמו צומקים וגפני מיבתו בוקקים (ר"י חריזי, תחכ' מה, 846).—ואמר הפיטן: באתי במעמקי מים ואין מעמד, ויצמק נד בי השמן עמד (אהזתי בקחתי, יוה"כ, סדור תימני).—ואמר המשורר: ידידי צמקו דדי תבונה וספו יונקי השיר ובלו (רסב"ג, קטע' מגני', JQR July—Oct. 1913, עמ' 67). ופה לא אפתח פי, שרי דעתי צומקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 23). — *צמוקי רוח, ואמר הפיטן: ענה צמוקי רוח מאין הפוגות למלון, בענית ליהושע בעמק אילון (רסע"ג, אשמר מסועפך, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, רלה).

—פע', *צִמֵּק, צימק,—צִמֵּק את הפרי וכדו', יִבֵּשׁ אותו, עשה שיִצְמַק: פריו ושלקו מחו, פדייו וצימקו מהו (ירוש' מעשרו' ד א). — ובסהמ"א: לצרור דדי הבהמה לצמקן כדי שתתעבר הבהמה מותר (ר"ח, שבת נד.). עד שכצר ממנו מה שבצר וצמקם עד שיבשו (ר"ש א"ת, פי' הרמב"ם לאבות ד ה). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בתום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו בשומן וחזפת (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). — ואמר המשורר: חשחת והקרחת תצמקנה לסתותיו (יוסף ספרדי, אליה ואחליה, גנזי שכטר, 320). — וכפ"ע, במו קל: בשלא צימיקו[1] (הענבים), אבל אם צימיקו[1]) יש מבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, ירוש' כזיר ו י).

—פע', בינ' *מְצֻמָּק, מצומק, — מְיֻבָּשׁ, שצִמְּקוּ אותו: כשהלך רבי יוסי לציפורי מצא חמין שנשתהו על גבי

נעשו גשמים בערבוביה, ללא קביעות וסדר, ולפי זת נראה שהעקר συμμικτόν, דבר מעֹרב, בערבוביה.]

[1]) [במקום אחר (ירוש' ערלה א ד): צמקו, קל, עי' לעיל.]

בירות ולא אסר לחן, ביצים מצומקות שנשתהו על גבי כירה ואסר להן (ר' חנינא, שבת לח.). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות בעוורדין ואכלנו מהם תרבה (רב חמא בר חנינא, שם שם). אייתו לקמייהו ביצים המצומקות ביין (חול' ו.).— ובסהמ"א: פירמא, פי' בשר מצומק בקדירה (ערוך ערך פרמא). — *ובמשמ' מְעַט: נעשו מי גשמים מצומקין[1]) שאין באין בשפע (רגמ"ה, תענ' יט:).

—התפ', *הִצְטַמֵּק, ־ במו קל: חמין שהוחמו כל צרכן מותרין מפני שרע להן ותבשיל שבישל כל צורכו וכל המצטמק ויפה לו כגון ברוב ופול ובשר טרוף אסור, וכל המצטמק ורע לו מותר (ר' יהודה, תוספת' שבת ג (ג) ד). בשר בצל וביצה מצטמק[2]) ורע לו, וזה מצטמק ויפה לו (ר' זעירא, ירוש' שם א ט). בירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צרכן ואפי' מצטמק ויפה לו (ר' יוחנן, בבלי שם לז:). — ובסהמ"א: וששי קדירות שטומנין בהן וחן ברמץ מערב שבת ומכסין אותן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסיות הראויות ומצטמקת והולכת בלילי שבת ובו' (שו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, JQR XX, עמ' 111). יצטמקו שרי אסם (רש"י, הוש' ט יד). כל זמן שתינוק יונק משדי אמו החלב מתרבה, גמלתו נצטמקו שדיה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג י). נגמל התינוק מן החלב נצטמקו השדים (שם יא כד).

—נפע', *נִצְמַק, — במו קל: וכשהוא לח רב נפחו וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן (רש"י, שבת עז., ד"ה אלא ביין).

*צֶמֶק, ש"ז, דבר שצָמַק: אתה רואה את הצמק כאילו תפח (ר' ירמיה, ירוש' תרומ' ג ד). דרך התפח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, שם שם). ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח את רואה את התפוח כילו צמק ונראית חסירה ובו' ועכשיו שהשאור רע והוא צמק את רואת את הצמק כילו תפח ונראית יתירה (ר"מ, שם שם).

[1]) [עי' קל, הערה 6) בעמ' הקודם.]

[2]) [בגנזי (ספרי הירושלמי, 70): מיצתמיק.]

א. **צמר** [1]) ממנו צֶמֶר, *צַמָּר, "צַמְרִי.

ב. **צמר** [2]), ממנו "צִמּוּר, א. "צָמַר, צַמֶּרֶת.

ג. ***צמר** [3]), ממנו "צִמּוּר, ב. "צָמַר, "צַמְרוּרִית, *צַמְרמֹרֶת.

צֶמֶר, ש"ז, צֶמֶר, כִּנ' צַמְרִי,—השערות הרכות המכסות גופות קצת בעלי חיים, בפרט הצאן, יִטְוֵהוּ האדם ויעשה ממנו בגדים, ויש לו סגֻלה לחמם, ולעמתו פשתן, צמח, ואינו מחמם, Wolle; laine; wool: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צֶמֶר או בבגד פשתים או בשתי או בערב לפשתים ולַצָּמֶר (ויקר' יג מז—נח). ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בַּצֶּמֶר או בפשתים (שם שם נב). לא תלבש שעטנז צֶמֶר ופשתים יחדו (דבר' כב יא). הנה אנכי מציג את גזת הַצֶּמֶר בגרן (שפט' ו לז). דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וְצֶמֶר צחר (יחזק' כז יח). את החלב (של הכבשים) תאכלו ואת הַצֶּמֶר תלבשו (שם לד ג). דרשה צֶמֶר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג).—אילים צֶמֶר, שיש עליהם הרבה צֶמֶר: והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צֶמֶר (מ"ב ג ד).—ומפני שרֹב הַצֶּמֶר הוא לבן, ישמש שם זה כתור דמיון של לָבָן: אם יהיו חטאיכם כשנים בשלג ילבינו אם יאדימו בתולע כַּצֶּמֶר יהיו (ישע' א יח). הנתן שלג כַּצָּמֶר [4]) כפור כאפר יפזר (תהל' קמז יז). — וכהרחבה, כגר צמר: כי כבגד יאכלם עש וְכַצֶּמֶר יאכלם סס (ישע' נא ח). בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צֶמֶר בשרתם (יחזק' מד יז). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צַמְרִי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז).—וכתו"מ: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתים, אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים, צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור (כלא' ט א). פיף של צמר בשל פשתן אסור וכו' לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו וכו' (שם שם ט). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגר ידלק הבגר (ערלה ג ג). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה אלא בדי שיקלוט העין (ב"ה שמאי, שבת א ו). טומנין וכו' בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן (שם ד ב). לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה וכו' (שם ו א). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (נדר' ז ג). הגוזל עצים ועשאן כלים, צמר ועשאו [1]) בגדים משלם כשעת הגזלה (ב"ק ט א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (שם שם ד). אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב וגדיים וכו' אבל לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל ועגלים בשרון (שם י ט). הצמר המדולדל את שהוא נראה עם הגזת מותר ואת שאינו נראה עם הגזה אסור (בכורו' ג ד). לוקחים ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צמר מלובן וצואי (ר' אליעזר, שם ד ז). מסרק של פשתן וכו' ושל צמר שניטלו שיניו אחת מבינתיים טהור (כלים יג ח). שלש כסתות של צמר שש של פשתן וכו' חבור לטומאה ולהזיה (שם כט ג). מראות נגעים וכו' וחשאת בקרום ביצה, שנית לה בצמר לבן דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים השאת כצמר לבן שנייה לה בקרום ביצה (נגע' א א). אלו חוצצין באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקוא' ט א). פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה (רשב"ג, מו"ק יא:). — וכנ' *צִמְרוֹ, צימרו, צימרה: המשתחוה לבהמה, צימרה [2]) מהו לתכלת (כב פסא, ע"ז מו.)—*וגם של חיה ועוף: שצימרו (של עוף) אין חייבין עליו משום כלאים (אבי', כריתו' כא:). ועי' לקמן. — *ציפי צֶמֶר, עי' צִיף. — *צֶמֶר גֶפֶן, צֶמֶר בַּלָּךְ וכדו': אף צמר גפן אסור ואינו מקדש (ר' אליעזר, כלא' ז ב). המוציא מצמר גפן ומצמר בלך, מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים ושאר כל הנטוין בולן מלא כל הסיט כפול הרי זה חייב (תוספת' שבת ט ג). ועי' גֶפֶן, בַּלָּךְ.—ובספה"א: משחא רקזא וכו' שמן של גרעיני צמר גפנים (שו"ת הגאונים מן הגני', גינצבורג, 821). כמו צמר של גפנים הנקרי

[1]) בארמ' וסור' עמר, [ובבוש' צ'מר.]

[2]) [מן הארמ'.]

[3]) [אולי מן א. צמר.]

[4]) אולי רק כצמר? [ויש מפרשים לבן כצמר.]

[1]) [נ"א ועשאן.]

[2]) [ס"א צמרה.]

בלשון ערבי קוטון ובו׳ (רב שרירא גאון, נספח י לאגרת רש״ג, הוצ׳ ד״ר לוין, VI). נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צ מ ר גפנים אין הנשים לובשות צבועים (הוא, בית תלמ׳ ג, 64). הנוגע בצמר שעל האימה ובאשוויה פחור ובו׳, פי׳ צ מ ר העץ שבורבין עליו צ מ ר גפן (ערוך ערך אפויא). מלמלה, בגד של צ מ ר דק (שם ערך מל). פי׳ עירין, צ מ ר שנותנין בראש הקנה שמוליבין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (שם ערך גר). אם אמר האומן הא לך דמי צ מ ר ך או דמי עצך ולך, אין שומעין לו (רמב״ם, שכירות י ה). וזכרו בי אחד החכמים בשהיה יוצא לשוק היה סותם אזניו בצמר גפן לבל ישמע תעתועי בני אדם ורבילותם וילמד מהם (רס״ע פלקירא, אגרת המוסר, קובץ על יד יא, סד). ו צ מ ר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילה (אבן ירחי, המנהיג, הל׳ שבת, קג:). קנש, ריח שריפת צ מ ר באש או כל דבר שיתקנש בשריפתה (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המלילים, נכר, 35). וטלית שחשתי פשתן והערב צ מ ר גפן (מאיזה מין נוהגין לעשות הציצית) (רי״ב לגדא, האגור, הל׳ ציצית, ג:). — *צֶמֶר הים: דומה האיש הזכרן ובו׳ לספוג והוא צ מ ר הים שבולעת הכל (ר״ש א״ת, פי׳ הרמב״ם לאבות ה עו). כלים הנעשים מאבנים ובו׳ הבגד הנעשה מ צ מ ר הים וצמר העוף כלם מקבלים טמאה (ר״א הקראי, גן עדן, עמאה ועהרה י, קג:).

***צַמָּר**, ש״ז, —מעבד צֶמֶר, סוחר צֶמֶר, Wollbereiter, -händler ; appréteur de laine, lainier; wool-dresser, wool merchant: מעשה בשוק של פטמים שהיה בירושלים שהיו גועלין ומניחין את הסמפתח בחלון שעל גבי הפתח, ר׳ יוסי אומר שוק של צ מ ר י ם היה (עדיו׳ י ט). כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון דברי ר׳ דוסא, וחכמים אומרים כולם טמאות חוץ משל צ מ ר י ם (עדי׳ ג ד). חוט מאזנים של צ מ ר י ם ושל שוקלי זכובית טפחים (כלים כט ו). רשאין ה צ מ ר י ן והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה בולנו שותפין בו (תוספת׳ ב״מ יא כד). ה צ מ ר י ן והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה (שם שם יא כ). — ובפהמ״א: כל הקליעות מקבלות טומאה בבגדים ובו׳ חוץ מקליעה שעושין ה צ מ ר י ם לקשור בה הצמר שהיא טהורה (רמב״ם, כלים כב ג).

א. *צָמַר [1], קל לא נמצא, ועי׳ צָמוּר.

—נפעל, *נִצְמַר, —היה בעל צַמֶּרֶת גבוהה, ואמר המשורר: נפל ברוש על בין עבותים גבהה קומת סעפותיו אשר נ צ מ ר ו (רשנ״ג, נימי יקותיאל, זוקם יח; גרודי, 16).

ב. *צָמַר [2], קל לא נמצא.

—נפעל, *נִצְמַר, —חלה בחֹם, צַמַרְמֹרֶת, ואמר המשורר: מחשק נשי הנבריות נ צ מ ר ת (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר, לה.)

***צַמְרוּרִית**, ש״נ, —כמו צַמַרְמֹרֶת: כל אשה שיש לה וסת תרגיש בעצמה, מפהקת או מתעטשת או חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה או אחזה צ מ ר ו ר י ת או ראשה כבד עליה או איבריה כבדין וביוצא באלו (רמב״ם, מעמ״י משכב ומושב ג ו).

***צַמְרִי**, ת״ז, —שיך לַצֶּמֶר, מתכונת הצמר, wollig; laineux; woolly: גזעו גבוה בארבע אמה וזרעו ה צ מ ר י (וואלליג) גדל במסגר (י׳ שינהק, תולדות הארץ ג, הצמחים, כה). מעהלבעער־בוים עליו הם צ מ ר י במכוסים בקמח וגרגירו נאבל (שם שם, סג). וגו עגול ארובי ובו מין זרע צ מ ר י (וואליג) אשר הוא באמת מעטפת הזרע דק וטוב מאד (שם שם, עו).[3]

***צַמַרְמֹרֶת** [4], ש״נ, — רעידה מחם הקדחת, Fieberschauer; frissonnement fébrile; febrile shivering: אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת חוששת בפי כריסה ובשיפולי מעיה ושופעת ובמין צ מ ר מ ו ר ת [5] אוחזין אותה וכן כל ביוצא בהן (נדה ט ח).

---

[1]) [פעל משני, נגזר מן צַמֶּרֶת.]

[2]) [בלשון צִמּוּר, צַמַרְמֹרֶת, ועל פי צִמַּר, ציסרא בארמי׳ שבתו״ם.]

[3]) [השוה את דברי המדרש: את הארודי ובו׳ את הַצְּמָרִי ובו׳ ולמה קורין אותו צ מ ר י שעושין בצמר (מד״ר בראש׳ לז.), והשוה צַמָּר.]

[4]) [עפ״י צמרמורין, צמירתא וכדו׳ בארמי׳ שבתו״ם.]

[5]) [כך במשנה שבדפוס׳; בבבלי ובמדב״ם: צ מ ר מ ו ר ו ת. והערוך מביא גם נוסח ס מ ר מ ו ר ו ת מן סמר מפחדך בשרי (תהל׳ קיט כב), ואינה אלא ט״ס.]

צַמֶּרֶת [1]), ש"נ, צַמַּרְתּוֹ,—צַמֶּרֶת האילן, האמיר העליון שלו, Wipfel d. Baumes ; cime, sommet; tree top : בא אל הלבנון ויקח את צַמֶּרֶת הארז (יחזק' יז ג). ולקחתי אני מִצַּמֶּרֶת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבוה ותלול (שם שם כב). ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צַמַּרְתּוֹ (שם לא ג). יען אשר גבהת בקומה ויתן צַמַּרְתּוֹ אל בין עבותים (שם שם י). - ובמהס"א בהשאלה: תמר תקח מן ההדורים צבי תפארתם ומהמעלות הרמות צ מ ר ת ם (עמנו', מחב' ג, 14). — ואמר המליץ: על העץ באאבאב יאמר בצדק כי הוא היותר גדול מכל עצי ד' אשר נטע בתבל ארצה לא רק בעבור גובה קומתו לבד כ"א גם בעבור צ מ ר ת ו כי רמה וכי רבה היא (כ"ש גלוק, מגילי עולם ח, ז).

א. צמת [2]), מִמֶּנּוּ א. ״צְמִיתָה, צְמִיתוּת, א. צֶמֶת, ״צֹמֶת, צַמֶּתֶת.

ב. *צמת [3]), מִמֶּנּוּ ב. ״צְמִיתָה, ב. *צֶמֶת, *צֹמֶת.

א. צָמַת, פ"י, צְמָתוֹ,—א) צָמַת חייו של פלוני, הפסיק אותם, הכריתם, vernichten ; anéantir ; to destroy : צוד צדוני בצפור איבי חנם צָמְתוּ בבור חיי וידו אבן בי (איכה ג נב–נג). — ובמהס"א: מבעד לצמתך, זה נבוכדנאצר שבא לצומתך והקב"ה לצומתו (ילק' שמע' מה"ב ההקדמ). —ואמר הפיטן: פוקד עון אבות עד שלשים ורבעים, צ ו מ ת לבקרים כל רשעים (ר' שמעון בר יצחק, אמתי מיו, סדר ג בנוע'). פושתי המו בהמות ורם מיבל, צ מ ת ו בבור חיי ויתגוני למאכל (חזי נגידי, סליחו' יז תמוז, ספרדי'). פדה ה' את יעקב ואת אויביו ירה,

[1]) [לא נמצאה מקבילה למלה בלשונות האחיות.]

[2]) [שרש זה נמצא אף באוגרית' באותו שמוש בסו כעבר'. וכן נאמר שם בעלילה לבעל: הת אבב תמח'ץ הת ת צ מ ת צרתך, כלו' הנה אויביך תמחץ, הנה תצמית צריך (גינזברג, כתבי אוגרית, 74). ובעלילת רנאל (הוצ' וירולו) III, שורה 1 ו־38: ענת בצמת מהרה, בשמוש לא ברור כל צרכו. ובמשמעות, ואולי אף בלשון, קרוב שרש צ מ ת זה אל ש מ ד, השמיד. ועי' ב. צֶמֶת, הערה.]

[3]) [עי' ב. צֶמֶת, הערה.]

צ מ ת ם בחצים בלי להשאירה (אלהים ה', יוה"כ, סדור תימני). פושה ופלת יפלחון בליותיו, צ ו מ ת וצורר יפצפצון ירבותיו (יוסף ספרדי, אגיה ותאכים, גנזי שכטר ג, 320). — ובינ' פעו', ״צָמוּת, שֶׁצְּמָתוֹ אותו, ואמר הפיטן: פי פקודה עד תפתח, צ מ ו ת י צלמות עד תציף (ינאי, כנוסי כעס, קרוב' לפ' קרח, זולאי, קלג). רתה פן אהיה צ מ ו ת, דרש לנו בתמימות, ונתיה ולא נמות (יצחק בן כלונן, סמדמי, סעה"ס, 67). שארית עמך רתם בקדם נהגם עלמות אלי ציון ואפריון ויהיה צוררם צ מ ו ת (סומע לאביונים, סליחו' לצו"ג, סדור ארם לונה, תקיו:). ימות בוגר ושורד ויהיה צ מ ו ת (אקלקל נפלה, שיר הסירים דר' שמואל הסליחי, גנזי שכטר ג, 89). — ובמליצה: והרבר אשר יותרו תרצובות התקבצות ויתפרר לראשים זה לעומת זה בהתנגרות כרה גומץ בו יפול ויהיה כמות ומבולק צ מ ו ת ונברת (כאנ"ע, מעדני מלך, פזיי). — ״ומְצֹרָע צָמוּת: אם פשתה ושמאו הכהן נעשה מצורע צ מ ו ת והוא הנקרא מצורע מוחלט בדמתרגמינן לצמיתות לחלוטין וכו' (ר"ח, מגי' מ:). — ב) פ"ע, *צָמַת הבית להקדש וכדו', נמכר לצמיתות להקדש וכדו' [1]) : המקדיש בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל לעולם, לא גאלו צ מ ת להקדש, המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד גואל והולך כל שנים עשר חודש, לא גאלו כל שנים עשר חודש צ מ ת ללוקח, מכרה לראשון ועמד הראשון ומכרה לשני הרי זה גואל וכו', לא גאלו כל שנים עשר חרש צ מ ת לשני (תוספת' ערכי' ה י). — ובינ' פָּעוּ', צָמוּת, מי שֶׁצָּמַת, נמכר לצמיתות: עירות מוקפות חומה מקורשות מארץ ישראל. שמשלחין מתוכן את המצורעין והבית צ מ ו ת בתוכן לאחר שנים עשר חרש וכו' (ר' מנחם בר' יוסי, שם כלים ב"ק א יד). —״לִצְמוּתִים, תה"פ, כמו לצמיתות, לעולם: ודעת כי שדי מצלית תקימך ל צ מ ו ת י ם, וכה אמר גאוני ובניו הקימותי ביום בישראל לאותות ולמופתים (שיר תהלה לכבוד ר' מצליח גאון, פריד' מהגנ', מ"ל וים, 9). —נִפְעַ', נִצְמַתִּי, נִצְמַת,— א) נִצְמַת האדם, צָמְתוּ חייו: כי לא [2]) נִצְמַתִּי מפני חשך ומפני כסה אפל (איוב כג

[1]) [אין לראות פעל זה במשמ' זו בשמוש חי, אלא אך בנגזר מן ל צ מ י ת ו ת שבמקרא בשמוש ההלכה.]

[2]) כך הנסחת המסורת, אך ככר אמרו החדשים

יז). — והמים, נצמתו מי הנהר וכו', פסקו, יבשו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו וכו' בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יח-יז). — וכסהמ"א: והאלהים ענשהו בזה העון ויצמת כי בחטאו מת (ר"י הריזי, תחכי' כד, 225). ותחמים הרטובים (אירים) בשיגיעו אל האויר הקר יצמתו ונהפכים למים באיד העולה מהמיר כשיגיע אל סכסתו ויתקרר שהוא נחפך טפת מים, ואם ישיגם קרירות גדול קודם שיצמתו ויהיו טפות יקפאו ויתהוה חשלג (רש"ט פלקירא, המבקש, לה). — ואמר הפיטן: פזור נקבצים ונצמתו ובבלי נפוץ כתתו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 11). — ואמר חמשורר: וחרד והומה לבבור סדומה, ורעב וצמא לאובד ונצמת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יג:). — ואמר המליץ: רבים חללים הפילה חרב ועצומים מהם הרוגי לשון, איש נשמר בה אשריו ותכמתו לא נצמתה (ב"ז, ב"ם כח יח-יט). — *אבר שנצמת, אבר מדלדל, abgestorben; atrophié; decayed: אבר שנצמת ובטל ממלאכתו (ר"י קארו, מגיד מישרים, לך לך). — ב) *כמשמ' נמכר לצמיתות: והארץ לא תמכר לצמיתות, מי שאין שם יובל נצמתת, יש שם יובל אינה נצמתת, יצאת זו (הנמכרת לששים שנה) שאף ע"פ שאין שם יובל אינה נצמתת (רב חסדא בשם רב קטינא, ב"מ עט.).

—פע', צמתתני, — צמתה אותו הקנאה וביוצא בזה, הפסיקה חייו: צמתתני קנאתי כי שכחו רבריך צרי (תהל' קיט קלט). — צמתתוני, עי' צמתת. — ואמר הפיטן: שסע מכסת פסחים אשר כמו פסוחים היא צמתה כסלותים להציתם בקוצים כסותים (ר"א קליר, קיסה עליס, קרוב' הסדס). צמת עוין כתח להשיתו, ציצת נובל צבי תפארתו (שמעון בר יצחק, סנטי יה, קרוב' ז פסח). המוציאי מסגר לחפשי, רעך וצמת מבאישי, גלה בבורו עלי לדרשי (משה בר קלונימוס, לו הכחה, סדר ה פסח). אלהי, צמת זרון מתקשר, צרק תאשר ועקוב תישר (רסב"ג, ואכן אספיל; מגן ליוה"כ, חשלום אבודרהם, 16). צמת גאות עריץ ולץ (הוא, אבן בחן, מגן ליוה"כ, שם, 19). יפלו ולא יקומו בוגריך ומקניאיך, צמתם והצמיתם ורבה עליהם צבאיך (יי' אלהים לנאות, זולת הפס' ג). לגולל אבן צמתתני, באר חיי צמתני, לא ידעתי נפשי שמתני (אהבוך, זולת א פסח). יה למתי קול פתרים, קרבה קץ הפלאות, משלו בנו עברים, צמתוני התלאות (דוד הלוי, קוס יחידתי, רבי ושמחי ג).

—הפע', הצמתה, אצמית, תצמית, מצמיתי, הצמיתם, אצמיתם, יצמיתם, — א) הצמיתו, השמירו: ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם (ש"ב כב מא; ומעין זה תהל' יח מא). ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם (תהל' כד ז). רבו משערות ראשי שונאי חנם עצמו מצמיתי[1]) איבי שקר (שם סט ה). כי הנה רחקיך יאבדו הצמתה כל זונה ממך (שם עג כז). וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יי אלהינו (שם צד כג). מלושני בסתר רעהו אותו אצמית[2]) גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (שם קא ה). לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פעלי און (שם שם ח). ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך (שם קמג יב). — ואמר הפיטן: צורריך הצמת כהרעו בטלאי ענך ובמחמרי כטנם לא תחס עינך (משה בר קלונימוס, איום ונורא, קרוב' ח פסח). והבועל ארמית ברעתו להצמית, והגונב בתרמית קשות נבחרים (רסב"ג, בבל שדי, אזהרות, מלוא לא תעשה). טרף אחיו בתרמית לא זכר יום הצמית, כי גאל הרם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי, מי כמוך לפסח, דיואן

כי מלה זו יתרה, וצ"ל כי נצמתי, ואולי היה כמקומה לבי נצמת.

[בס' איוב נמצא הבטוי: לא נערך מפני חשך (לז יט), כמשמ': לא נוכל לסרר תחבולה ומוצא מפני החשך; ובן שם (י כב): צלמות ולא סדרים, פרושו: חשך שאין סדרים ותחבולה מפניו (עי' גם מסדרון, הערה). וכן יש לבטא גם כאן: כי לא נצמתי (כלו' לא סדרתי) מפני חשך, משרש נצם המקביל אל נט'ם[a]) בערב' במשמ' סדר, ערך. ועי' טורטשינר, ס' איוב, למקום.]

[a]) نظم

[1]) עי' ערך צמה, הערה: מצמותי. [ויש גם מי שגורס בעקבות הפשיט' (בן גרמי): מעצמותי. עי' בפרושו של צ"פ חיות.]

[2]) [ואמרו: אין אצמית אלא לשון צרעת במה רתימא לצמיתות ומתרגמין לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט (מד"ר שמות ג).]

ג, 55). — ואמר המשורר: תרדמה בשניה לשן דבים אוכלים אשר מוצאים ומצמיתים (ר"י מכיזי, מחב' ו, 74). — ואמר המליץ: אין זאת כי אם הצמיתוני מלשני בסתר ותמר נהעה בשוא להאמין בם (מפו, אהבת ציון כג, 169).—ב) ״הִצְמִית את הארץ, מכרה לצמיתות: פסק לו דמים מועטים להוסיף לו על מעות הלואה להצמיתה לו אם בא למוכרה (רש"י, ב"מ סה: ד"ה בדמים הללו). והוא ז"ל פירש בענין אחר שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד עכו"ם בלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות (רא"ה, חנוך, מלוה סלע). — ובאותה משמ׳, הִצְמִית את עצמו, את יצוריו וכו׳: הלל החסר אוהבך הקדמון ומשועבדך בלב חפץ ובנפש שוקקה מפיק לך את רוחו מצמית לאדונותיך את כל יצוריו ואת כחו (ר׳ הלל מוירונה, אגרת ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.).

—פעי, ״צֻמַּת, — כמו נִפעי, ואמר הפיטן: אהלי אשר קוממת וכו׳ למה לנצח צמת ביד צרים (ר"א קליר, אהלי, קינ׳ ת"ב). פסו גודרי גדר, צומתו משיבי חמה, קמי בפרץ אין (אנשי אמונה, סליח׳, סדור רסע"ג, שו; שם, סלח). צומתו משיבי חמה ועודר, קם בפרץ אין וסודר (אבדו אנשי אמנה, שם, שט). צומתו דברי חכמים בדרבונות, קומטו בשתי חרבנות (סריד מן קרוני לי"ז תמוז, שם, תכא). צמתנו כבוער, צררוני מנוער, ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, סחר׳ לוס כפור, מחז׳ איטל׳ ב, קיג.).

—הפע׳, ״הֻצְמַת, — שהִצְמִיתו אותו, שֻׁתַּק, נאלם[1]: כל אדם אשר יוצמת ויחדל לשונו מלדבר אם יבואחו המות פתאם וכו׳ (אסף, 138:).

ב. *צָמַת[2], פיו"ע, — א) פ"י, קִפֵּץ וּבִוֵּץ, zusammen-צַמַּת: ziehen; contracter; to contract בחמץ[1]) את היד שנגפה, כבש וּבִוֵּץ אותה בחמץ: מי שנגפה ידו או רגלו צומתה בחומץ[2]) ואינו חושש (מר עוקבא, שבת קט.) — וְצָמַת החמץ את החטים והשעורים, בִּוֵּץ אותן: שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות, ובחומץ בין כך ובין כך מותר מפני שהחומץ צומתן (ר׳ יוסי, תוספת׳ פסח׳ ב ד). שורן בחומץ וחומץ צומתן (הוא, בבלי שם מ:).—ובסהמ"א: נגפה ידו או רגלו צומתה ביין ואינו צומתה בחומץ (רמב"ם, שבת כא כ:). — ב) פ"ע, צָמְתָה היד, הִתְבַּוְּצָה: כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור (ב"ק פה:). — וְצָמְתוּ הגידים, היו מאספים ומכנסים במקום פלוני: צומת הגידין שאמרו, מקום שהגידים צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, חולי עו.).—ובסהמ"א: ובאילו טריפות בגמרא הריאה בקירורי לא דבוצא, פי׳ צומתין (ערוך ערך כוץ). —ואמר הפיטן: צמתו אבריו ועל קדקוד גחנני (רסע"ג, אני נאקתי, קינ׳, סדור רסע"ג, תטז). — ובינ׳ פעו׳, ״צָמוּת, מכוץ ומקפץ ומחבר: אם לא הוסיף המאכל בעובי האיברים הרי זה חולה, כמו צמותי הבטן שמוסיף העובי ואינו מתדבק (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יג). וכל מה שיש למעלה מן הערקוב מהגידים וכל שהם צמותים וקשורים יחד עד המקום שמתפצלין ומתפשטין נקרא צומת הגידין (ר"מ בן זרח, לדה לדרך ב א יג). ג׳ חוטים לבנים בבהמה צמותים ומחוברים יחד (רעב"ע, חולי ד ו, ד"ה לומת הגידים).—ואמר הפיטן: צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכל צר ועד (יוסף אבן אביתור, אהבת ספחי, מעה"ס 13). פעולת זיו ותניגים סעודת נצח אסומה, צמותים בהררי אלף שמורים ליום נחמה (הקדמה בחודה, ברכת נישואין, מחז׳ ויטרי תעע).—״צָמְתוּ כמשמ׳ התאספו[3]), ואמר

---

[1]) [בהשפעת הערבי צמת a). שתק.]

[2]) [הפעל התלמודי צַמַּת, הבא באותה משמ׳ אף בארמ׳ שבתו"מ, אין לו קשר נכר אל א. צמת שבמקרא, שמשמעותו השמיד, השבית וכלה, אלא הוא לשון קבוץ וכווץ. ואמנם בלשון קבוץ וסגירה של השפתים קבל פעל זה (ב. צמת) בסורי ובערבי אף את המשמ׳ סגר פיו, שתק. ולא מן הנמנע הוא, שאך ממשמ׳ זו של שתק והשתיק תולד המשמ׳ השמיד של א. צמת; ואולם רחוק הוא להניח שמשמ׳ זו, הברורה אף בתעודות קדומות מאוגרית תהיה מאחרת כל כך בהתפתחות הלשון.]

a) صمت

[1]) [וכן בארמי שבתו"מ: צמית ליה בחלא (שבת קט.).]

[2]) [כך הנוס׳ בערוך. בדפוס׳: ביין.]

[3]) [עפ"י הארמ׳ שבתו"מ: גזר עליהן וצמתון (ירוש׳ דמאי א ג).]

הפיטן: צמתו כנוב לעמוד ודוני (ר"א קליר, סבת סוכו מני, קינ' ת"ב).

—פע', *צִמֵּת, — קבץ ואסף [1]): מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מכוכו תיסווריות של אביו, נראה לו אליתו כחלום א"ל אבותיך מצמתין ואת מכוכו (ר' לוי, מד"ר ברא' סג). מבעד לְצמתך, שהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמאה (ילמדנו, מובא בערוך ערך למת). — ואת השֵׂעָר: והאשה הזאת כשמצמת [2]) שערה לאחוריה והוא תכשיט לה וכו' (ר' לוי, מד"ר שה"ש, הנך יפה).

—פע', בינ' *מְצֻמָּת, מצומת, — צֻמַּת לפלוני, נאסף אליו, כֻּנַּס אליו: מי רחק כממונו של נמרוד, אברהם וכל המצומתין לו וכו', מי רחק כממונו של פרעה, משה וכל המצומתין לו וכו', מי רחק על ממונו של סיסרא, דבורה וברק וכל המצומתין להם וכו', מי רחק כממונו של סנחריב, ישעיה וחזקיהו וכל המצומתין להון וכו', מי רחק כממונו של המן הרשע, מרדכי ואסתר וכל המצומתין להן וכו', מי רחק כממונן של ל"א מלכים, יהושע וכל המצומתין לו (מד"ר ויקר' כח). — והאברים מְצֻמָּתִים, נאספים ונצמדים ומכֻנסים אל הגוף: רואין שתי זרועותיו (של הנפל) כמין שני חוטין של זהורי' ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים ופיתוח ידים ורגלים אין לו וכו' (ר' יוחנן, ירוש' נדה ג ג). — מְצֻמָּת כמשמ' מכֻנָּס אל עצמו, צנוע, zurückgezogen ; retiré ; secluded: הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, אין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם (מד"ר שה"ש, כחוט השני וכו'). — ובספהמ"א: אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפני ועושים אגודות אגודות מצות (ילק' שמע' שמ"ש תתקסח). גלי צמתך, זרועיך ושוקך דברים המצומת וקשור ומכוסת (רס"י, ישע' מז ב). והנה בעת יזורבו משטף חמים הקרים ששוטף כם נצמתו ויתכווצו מצומתים לפיאה אחת (ר"מ אלשיך, איוב ו יז).

—נפע', *נִצַּמֵּת, — הִתְכַּוֵּץ, נתחבר: נצמת בתוכו (גיד

[1]) [וכן בארמ' שכתו"ם: ומצמית לית פריפין (ירוש' קידוש' ד יא). אזל וצמת ליה תרין תרין גוברין עד דצמת לית מאתן גוברין (שם סוט' א ם).]

[2]) [מְצַמֵּת. כמו מְצַמֶּתֶת.]

הנשה בתוך הירך) ואינו מפעפע ויוצא כבשר (רס"י, חול' לו:, ד"ה אבל נגלה). שנצמת בו אמור וכו' וכי היכי דפליט הדר בלע מאותו חומץ עצמו דכיון שנצמת ואינו טרוד לפלוט חוזר ובולע (הוא, שם קיא., ד"ה מיילה). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רס"י תקפד).

—הפע', *הִצְמִית, — גרם שיצמת ויתכוץ דבר: כשהוא (הלב) מתחמם מצמית ועוצר את הדם שבתוכו ואינו פולט (שם תקלח).

—התפ', *הִצְטַמֵּת [1]), — התאסף: שהן (ישראל) מצטמתין ועומדין כפופין בבתי כנסיות (אגדת ברא' עט, ביהמ"ד ילינק ד, 109).

*צֶמֶת,

ש"ז, — כמו צְמִיתוּת כמשמ' כליון, ואמר הפיטן: כשמים תפיחנו כי אפס צמת (רסע"ג, אבני אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רטז).

*צֹמֶת.

צומת, ש"ז [2]), — צֹמֶת הגידים, מקום שהגידים מאספים ומכֻנסים, Vereinigungspunkt; point de réunion ; rallying point, focus: בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה, מן הארכובה ולמעלה פסולה, וכן שניטל צומת הגידין (חול' ד ו). צומת הגידין שאמרו מקום שהגידין צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, בבלי שם עו.). צומת הגידין אפילו לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה (הוא, שם עו:). — ובספהמ"א: בהמה שנשברו רגלי' אע"פ שישנו לצומת הגידי' חיישי' שמא נשכה נחש, והיכן צומת הגידין בארכובה במקום שהגידין צומתין (הלכ' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). והא למעלה מן הארכובה הנמכרת עם הראש באותו מקום הוא צומת הגידים (רגמ"ה, חול' עו.). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רס"י תקפד). שהבהמה שנחתך רגלה וכן העוף במקום צומת הגידים לא נעשו טרפה אלא מפני שנחתכו הגידין, לפיכך אם נחתכו הגידים לבדם והרגל קיימת טריפה שהרי ניטלה צומת הגידים, נחתך בבהמה האחד העבה לבדו מותרת שהרי נשארי שנים, נחתכו

[1]) [עפ"י הארמ' שכתו"ם.]

[2]) [ועי' בהערה הבאה.]

השנים חדקין מותרת שהרי האחד העבה גדול שניהן והרי לא ניטל כל הצומת אלא מיעוטה (רמב"ם, שחיטה ח יז–יח). ואם נחתך העב ואחד מן הדקין או רוב כל אחד ואחד הוא הנקרא חתוכת צומת הגידין והיא טרפה (פרוש המשני לרמב"ם, חול' ד ו). —"וצֹמֶת הגוף: יען כפי מה שנודע בח הגוף כלו ומקום צומתו הנה הוא במעט מיוחד בכתפות ובשוקים (ר"ע מן הלדוונים, מאור עינים, הדרת זקנים, כח.).—ונוהג בדבור צֹמֶת דרכים, צֹמֶת רבבות, מקום חבור דרכים. — ומ"ר מועטה, "צוֹמוֹת [1]): וראיתי כי כל הנביאים מתנבאים בסגנון א' שהצומות הן במקום חבור השוק עם הרגל (שו"ת חתם סופר יו"ד ג:).

צְמֻתַת [2]), צִמְּתֻתוּנִי, — כמו א. צָמַת: עלי עברו חרוניך בעותיך צִמְּתֻתוּנִי [3]) (תהל' פח יז). — ואמר הפיטן: צמתתני או אריה מגפן פוריה והעלני אל ארץ מאפליה (יחלת, סליחי תעני אסתר, ספרד).

א. **צֵן** [4]), ס"ז, מ"ר צְנִּים, — מין פח לצוד בו עופות וביוצא בזה, Schlinge; piège; snare: צִנִּים [5]) פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). —*ובמשמ' קר וקרה, עי' ד. צֵן. — "ובמשמ' חות וקוץ [6]), ואמר המשורר: תחת נרדים יעלו צנים, הקוץ והדרדר ותשמיר תחת חבצלת ושושנים (עמנו' פרנסים, קינה על מות אחיו, מתק שפתים, 75).

---

[1]) [במקום צְמָתִים, פתיי צְמָתֵי.]

[2]) עי' הערה הבאה.

[3]) כך בנסחה המסורה. וכבר אמר רד"ק וז"ל: ויש מלה מרכבת מן רבים נסתרים ונמצאים בעותיך צמתתוני אלו היה מן הנסתרים לבדם היה צִמְּתוּנִי וכן הנמצאים לבדם צִמַּתֻּנִי, ואפשר כי הכפל בא לחזק הענין ואינו מורכב וכו' וכן צמתתני הכפל לחזק הענין זה הנכון בעיני כי לא מצאתי טעם לזאת ההרכבה (מכלול, ליק, פ:). וכך גם רב החדשים מודים שאפשר כי זה בנין פעלל, כמו רענן, שאנן, אמלל. עכ"פ צריך לקרא צִמְּתֻתוּנִי, ת הראשונה שוא ולא קבוץ.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה הבאה.

[5]) תרג' השבעים במשמ' דבר חד. אך הארמ' תרגם נשבא, וכך גם פשיט' והוא כמו רשת, שבכה, פח. [ואולי צ"ל צְפֻנִים, ונשמטה פ לפני פחים, כדעת רבים.]

[6]) [עפ"י הבנת רב תקדמו' בפסוק.]

ב. **צֵן**, ס"ז, מ"ר צְנִּים, — מלה מספקה שלא עמדו המפרשים על משמעותה: אשר קצירו רעב יאכל ואל מִצִּנִּים [1]) יקחהו (איוב ה ה).

ג. ***צֵן**, ס"ז, מ"ר צְנִּים, צינים, צינין,—מין דֶקֶל שעצו קשה, Steinpalme; palmier de bois dur; stone-palm: ציני הר הברזל כשרות (סוכ' ג א). (מצא) קורדום מבקע בו עצים אבל לא צינים [2]) עצי זית (ירוש' ב"מ ב י).

***צֵן**, ת"ז, מ"ר צִנִּים, צִנִּים, צינים,—מים צוננים: שאם בוייו כשפוד על כף ידו וצבת, על כף רגלו וצבת, או שהטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ירוש' ב"ק ה ח). משל למוליאר של זהב, בקש צנים הוציא ממנו, בקש גחלים הוציא ממנו (מד"ר שמות כה). — "שטח הַצִּנִּים, שטח של קר: יתחממו מימי הים והנהרות ויתדרקו חלקיהם וישובו אידים דקים וינשאו באויר ברקיע עד שיגיעו אל שטח הצנים ויעברו בדור הרוח יקררו שמה ויתקבצו ויפלו ויתעבו ויתרכבו וישובו ענן וערפל (שם טוב הטורטוסי, הקד' הרב' ספר הסמוס לאלזהראוי, בולל').—צִנִּים פַּחִים [3]), במשמ' צִנָּה נופחת, קר נופח: הבל בידי שמים חוץ מצנים פחים [4]) (כתוב' ל.; ב"מ קז:; ב"ב קמד:). — ובמהמ"א: במשמ' זו עי' ד. פַח.—ואמר המשורר: הבט שיבות יום ורקו בך כי המה לך צנים פחים (רמב"ע, תרשיש ה, 54).

---

[1]) כך בנסחה המסורה, והתלבטו הקדמו' והחדשים בפרוש מלה זו ולא מצאו דבר מניח הדעת, וקצת החדשים אמרו, כי אולי ם מצנים מעקר המלה, והוא ש"ז מָצֵן במשמ' צנא בארמ', והוא סל, ואחרים אמרו כי הוא כפל משבש מהמלה צַמִּים שבסוף הפסוק, וכל זה אינו מניח הדעת. הארמ' תרגם ופולמוסי כמאני זינא.
[טורטשינר, ס' איוב, גורס: וְאָלַם (ו"א אוּלָם, פָּחִם) צָנִים (ו"א צִנָּמוֹן) יקחהו, ובזה הקבלת מדויקת אל: ושאף צמים חילם, ועי' א. צַמִּים, הערה. ואף המחבר רשם בגליון התנ"ך: ואלם?]

[2]) [בתוספתי צוק"מ (ב"מ ג כג): בלבד שלא יבקע בו לא צנם ולא זית; ובדפוס': צנון.]

[3]) [עפ"י לשון הכתוב (משלי כב ה), עי' א. צֵן.]

[4]) [עי' ג. צִנָּה, הערה.]

צנא, צֹנַאֲכֶם, עי' צאן, צנה.

א. **צִנָּה** [1], ש"ז, מ"ר צִנּוֹת, — א) כמו מגן, רק יותר גדול ממנו, grosser Schild; grand bouclier; large shield: ולהבת חניתו (של גלית) שש מאות שקלים ברזל ונשא הַצִּנָּה הלך לפניו (ש"א יז ז). ויעש המלך שלמה מאתים צִנָּה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הַצִּנָּה האחת ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת (מ"א י טז–יז). ערכו מגן וְצִנָּה וגשו למלחמה (ירמ' מו ג). ובאו עליך הצן וכו' צִנָּה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד). לבשי מכלול קהל רב צִנָּה ומגן תפשי חרבות כלם (שם לח ד). והשיקו בנשק ומגן וְצִנָּה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (שם לט ט). החזק מגן וְצִנָּה וקומה בעזרתי (תהל' לה ב). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צִנָּה ורמח (דהי"א יב ח). בני יהודה נשאי צִנָּה ורמח (שם שם כד). ועמהם בְּצִנָּה וחנית שלשים ושבעה אלף (שם שם לד). ויהי לאסא חיל נשא צִנָּה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (דהי"ב יד ז). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וְצִנָּה (שם כה ה).—וסמ"ר: ובכל עיר ועיר (נתן רחבעם) צִנּוֹת ורמחים (שם יא יב).—ודמיון של שמירה והגנה על אָדָם, הוא צִנָּה לפלוני, שומר עליו מפני אויב: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צִנָּה וסחרה אמתו (תהל' צא ד). — עֲטֶרֶת רָצוֹן בְּצִנָּה: כי אתה תברך צדיק יי' כַּצִּנָּה רצון תעטרנו (שם ה יג). — ב) לחל מקְרֶה מול החומה הנצורה להגן מפני המורים מעל החומה, Schilddach; tortue; testudo: בנותיך בשדה בחרב יהרג ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צִנָּה ומחי קבלו יתן בחמתיך (יחזק' כו ח–ט).—ובתו"מ: וג' ביהודה, צנן וחדשה ומגדל גד, צנן שהוא צ י נ ה וכו' (תנחו' תצא יג). צ נ ה אני נעשה לו ולכל מי שחוסה בתורה [2] (כשנ"ל, שם נשא כג). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי, אמר לו הקב"ה וכי למגן ו צ נ ת אני צריך, יהיו בסוף לפני רוח, רוח אני נופח בהם והם פורחים (מדר' תהל' לה).—ובפסהמ"א: הנותנים בגדיהם צ נ ה מפני הצנה, והסוהרה מפני הקרה והקרח הנורא (כ"י פריז, תפכ' כט, 247).—ואמר הפיטן: קשרו צ נ ת ם וחגרו חניתם ואספו מחנותם (כ"א קליר, איך מנסמוני, קינ' ת"ב).—ואמר המשורר: וצר מכל פנה בחכמותיו ענה, ותפשי ה צ נ ה לפניו נבערים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, סעפ"ס 6). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צר והרב מפני אויב ו צ נ ה ממצוקות צר (רמב"ע, הכסים ה, 24). מגן אשו זה מפני קרה, גם מחסת חום זה יהיה צ נ ה (שם ג, 36).

ב. **צִנָּה** [1], ש"נ, מ"ר צִנּוֹת,—כעין סַל גדול לשאת בו כלים גדולים וכיוצא בזה, grosser Korb; panier; big basket: שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה נשבע אדני יי' בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בְּצִנּוֹת [2] ואחריתכן בסירות דוגה (עמו' ד א–ב).

ג. **צִנָּה**, ש"נ,—קר, ההפך מן חם, צִנַּת שלג וכיוצא בזה, Kälte; froid; cold: כְּצִנַּת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב (משלי כה יג).—ואמר בן סירא: צ י נ ת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב"ס גני' מג כ).—ובתו"מ: אם היה בחן

---

1) [לא נתברר מקור המלה, שאינה בלשונות האחיות, ובאשור' צִנִּיתָן (מ"ר או מ"ז) במשמ' מושבות.]

2) [נ"א: לכל מי שהוא סוחר בתורה (תנחו' בובר, נשא כז; ילק' שמעו' תהל' תתמב).]

---

1) עי' הערה הבאה.

2) בזמן הירונים' קראו צַנּוֹת, צדי פתוחה, ולא צִנּוֹת, צדי חרוקה. כך העיד הירונים' בפרוש, וז"ל: Hebraice dicuntur sannot... ותרגמו התרגו' הקדמו' במשמ' מגן, גם עקילס, וגם יונתן: על תריסין. וכן ר"ב המפרשים הקדמו'. אך קשה מה ענין מגנים ותריסים כאן, מדוע ישאון דוקא על מגנים. ומלבד זה קשה, כי היה צריך לאמר ע ל צנות, כמו שאומר באמת ת"י על תריסין, ולא בצנות, שמשמ' ב ת ו ך דבר עמק. וכבר פרש ריב"ג מלה זו במשמ' סל ותרגם בערב' אלאצנאן a), והוא בערב' מ"ר מן צִנ b). אמר אלמנצור וז"ל: ואלצִנ באלפתחה וסל כביר מת'ל אלשלה אלמטבקה יג'על פיה אלטעאם ואלח'בז, ע"כ. ובעברי: צִנ בפתח הוא סל גדול כמו סל שיש לו מכסה, יושם בו בשר ולחם. והוא בארמ' צַנָּא, צנא מלי ספרי, ושאול אולי בערב'. וזה נאות לפי הענין, ואמר כי תנשאנה (ונשאתן במקום ונשא אתכם) בסלים גדולים כאשר ישא האויב השלל מן הבתים.

a) الأصنان b) صنّ

גדול וקן או איסטניס מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא ג ה). ממלא אדם חבית מים ונותנה בנגד המדורה ולא בדי שייחמו אלא כדי שתפוג צינתן (תוספתי שבת ג ה). אבל אין מעברין אותה (את השנה) לא מפני הצינה ולא מפני השלגים ובו' (שם סנה' ב יג). אף על פי שחיה כל השנה משירדו גשמים נכנסה עליו צנה ומת (ר״ש בן אלעזר, שם אהיל' ב ו). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצינה בדי שיצטער ת״ל ובו' (ספרא ויק, אחרי מות פרק ז). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (ר' אחא בשם תנחום בירי תייא, ירוש' ברכ' ג ז). ובותים (מתרים כל אדם בלקט) משתרד רביעה שנייה, ולא תנינן (משילבו) נמושות, מפני שהוא צינה ואינן יוצאין אלא בחורים (שם פאה ח ח). תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים (ר' חנינה, שם שבת יד ג). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והבירו שצפדתו הצינה והשיאו את אשתו (ר' ירמיה, שם יבמ' טז ג). רבותי, מפני מה אתם מולולין בטבילה זו, אי משום צינה אפשר במרחצאות (רב הונא לרבנן, ברכ' כב.). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק״ש (ת״ר, שם כד:). אלמלא חמה של בסיל לא נתקיים עולם מפני צנה של בימה (שם נח:). השכם ואבול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (פסח' קיב.). עששיות של ברול היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן (ר' יהודה, יומא לד:). בפתו בחמה ומת, בצינה ומת חייב (רבא, סנה' עז.). מלך בשר ודם יש לו במה מקומות אחד של חמה ואחד של צינה (דא״ר ג). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו, חמה עליו, חבבי׳ באה עליו (מד״ר ברא' יט). חמא תמן עמודיא מבסיין בטפיטין, בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו (שם שם לג). והוא יושב כל הלילה ויהא צנה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו (שם שמות לא). לא הוציאו אלא בחדש בשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה (שם במד' ג). בארם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה לו (פסיק' רבי, רני ושמחי, קמ:). והסיר ה׳ ממך כל חלי ובו׳, ר׳ חנינה אמר זו צנה ופחים דאמר ר׳ חנינה הכל בידי שמים חוץ מצנה ופחים [1]) ובו' (מדה״ג דבר' ז טו, הקגלה, 85). — *יְמוֹת הַצִּנָּה: ימות החמה היה, וביון שעברו ימות הצינה מיד מת [2]) (ר״ש בן אלעזר, חול' כז:). — ובספה״א: ודבר שהוא צונן מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, בין בדי שלא יצטנן יותר, בין בדי שתפוג צנתו (הלבוש, או״ח רנז ו). — ואמר הפיטן: ואז המלבישים נוהלים ובו' לבסיתו משובצים ויקדש בתפיגת צנה ובו' (רסע״ג, אלהים יה, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, תיב). — *ובמשמ׳ מחלת צִנָּה, הִצְטַנְּנוּת, התקררות, Erkältung; refroidissement; cold: שברא ובו׳ וזרעו מין סמנין הוא וחם הוא ביותר ושותין אותו למי שיש בו צינה [3]) (שו״ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 321). ובל מי שיש בו צנה הרבה שותה משמנו (ערוך ערך ללניבא).

ד. *צִנָּה, ש״נ,—קוין וחוח [4]). ואמר המשורר: ערוגות ורדיס תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל, וקול סיס ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב״ע, תרשיש ג, 38).

צֹנֶה, ש״ז,—שם הקבוץ לבלל בהמה דקה, במו צאן: צֹנֶה ואלפים בלם וגם בהמות שדי (תהל' ח ח). — ואמר הפיטן: צונה סבס תובחות המוםי, צרפתי עם בקרי שלמי (רסע״ג, אסק על פי מורי, סדור רסע״ג, שלו). ובת השריצת צונה ואלפים (ר' משולם בר קלונימוס, אשוחה נפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ' 126). — ואמר המשורר: אוי בי גרתי בהמות שדי שבנתי עם עדרי צנה (יוסף בן קהל, איכה יונים, טעה״ש 86). — *ובבתיב צֹאנֶה: שמה יונים וצפרים ועורבים ותורים צאנה ואלפים ובפירים טורפים (ראב״ע, חי בן מקיץ, אייגר, עמ' 141). — ואמר הפיטן: גם לארץ להוציא מקנה, נחצה להוציא אלפים וצאנה (אייחד שם, ברכת ניסואין, מחזור ויטרי תעח).

---

[1]) [במקורות הקדומים: מצנים פחים, עי' א. צֵן.]

[2]) [בתוספת' (אהיל' ב ו) נוסח אחר, עי' לעיל.]

[3]) [אולי למשמ' זו בונו אף חז״ל במאמר המובא לעיל: תשעים ותשעה מתים בצינה ובו' (ירוש' שבת יד ג).]

[4]) [עי' גם בערוך ערך שברא.]

[5]) [מלי צְנִינִים וּצְפִּים (משלי כב ה) לפי הבנת הקדמו', ועי' ג. צלצל, צִלְצַל דגים.]

צָנוּם, עי' צָנַם.

***צְנוֹן** [1]). ס"ז, מ"ר צְנוֹנוֹת, — מין ממיני הירקות, ששרשו החריף משמש תכלין, פֻּגֶל, Rettich; radish; radis: הצנון והנפוץ [2]) וכו' אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ה). הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (שם שם ט). העוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע לתוך שלו לזרע חייב מפני שהוא גרנן (מעשר' ה ב). זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות וכו' (שם שם ח). צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור וכו' (מכשירין ד ו). שרשי החורים והצנון והנפוס דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר שרש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף (עקצ' א ב). מורע הארץ, לרבות שום ושחליים וגרגירי, יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים, ת"ל מורע הארץ ולא כל זרע הארץ (ספרי דבר' קה). הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי, הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין, התיכון הרי צנון ונפוס הרי פרי דומה והעלין דומין ותימר כלאים, א"ר יונת כוה הילכו כהן אחר טעם הפרי (ירוש' כלא' א ה). חזקיה אמר לא שנו אלא לפת וצנונות, הא שאר דברים לא וכו' מן מה דתני רבי חייא כגון אגודה של לפת ואגודה של צנונות (שם שם ט). צנון טומנו כמלח וכלבד שלא ישהא (ר' זעירא בשם רב הונא, שם שבת ז ב). אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא, כוותך מסתברא דהא צנון סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה, ולא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא וכו' (ברכ' לו). היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון ופוטר את הזית (שם מא). אתרוג, צנון וביצה, אילמלא קליפתן התיצונה אינן יוצאין מבני מעיים לעולם (ר' יהודה בר חביבא, שבת קח:). גראה צנון גראה סם חיים, והא תניא נראה צנון גראה סם המות, לא קשיא, כאן בעלין, כאן באמהות וכו' (עירוב' כו). אם היה רגיל לאכול צנון או מלית אחר סעודתו הרשות בידו (לסעד ערב תשעה באב) (רסב"ג, תענ' ל.). אל תקרי גוים אלא גיים, זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר צנון מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעיים (ע"ז יא.). צנון שחתכו בסכין שחתך בה בשר אסור לאוכלו בכותח, וה"מ צנון דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (חול' קיא:). ואם בא לאכול את הצנון ובצל אוכל ממקום העלין (דא"ז ו). —וְשֶׁמֶן צְנוֹנוֹת: אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב וכו' וחכמים מתירין בכל השמנים, בשמן שומשמין, בשמן אגוזים, בשמן צנונות וכו' (שבת ב ב). מה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להן אלא שמן צנונות בלבד (ר' יוחנן בן נורי, תוספת' שם ב ג). — ובסהמ"א: למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל וכו' (בס"ט פלקירא, המבקש, לז). — ואמר המשורר: שבט אל תאכל בו את התרדים וצנונות גם דגים נאחוים (ראב"ע, שמעו נא, בהבלא א, 183). — וּצְנוֹן הַשֶּׁמֶן: צנון השמן (עהל רעטיג) על הרוב יזרעוהו בעבור זרעו השמן לבד, כי יוציאו ממנו חצי משקלו שמן טוב כשמן זית (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, סא).

צָנוֹן, צְנוֹנָה, עי' צָנַן.

***צִנּוּן**, צינון, ס"ז, — פעלת המְצַנֵּן, המקרר: כי העמירה והצינון מסידים השינה וכפרט צינון הרגלים (ממדת הימים ב, קלו:).

צָנוּעַ, ת"ז, מ"ר צְנוּעִים, — מי שמתנהג בִּצְנִיעוּת, עי' זה: בא זדון ויבא קלון ואת צְנוּעִים [1]) חכמה (משלי יא ב). — ואמר בן סירא: והיית זהיר באמת ואיש צנוע לפני כל חי (ב"ס גני' מב ח). —וכתובים: בית שמאי אומרים לא ימכור אדם את זיתיו אלא לחבר, בית הלל אומרים אף למעשר, וצנועי ב"ה היו נוהגין כדברי ב"ש (דמאי ו ו). מוכרי כסות מוכרין (בגדי כלאים) כדרכן, ובלבד שלא יתכוונו בחמה

---

1) [כנראה נקרא הצנון כך מפני ריחו, וכן בערבי צנאן [a]), ריח רע. ועי' פגל, הערה.]

2) [ברום' rapus, מין לפת.]

a) صنان

---

1) [פתגם זה בא כמ"א (משלי יג י) בצורה: רק בזדון יתן מצה ואת נוֹעָצִים חכמה.]

מפני חחמה וכגשמים מפני הגשמים, והצנועים מפשילין כמקל, תופרי כסית תופרין כדרכן וכו' והצנועים תופרין בארץ (כלא' ט ה–ו). כרם רכעי מציינין אותו כקוזות אדמה וכו' והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו (מע"ש ה א). והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (אבי ו א). דרך כנות ישראל משמשות כשני עִדים אחר לו ואחד לה, הצנועות מתקנות להן שלישי לתקן את הכית (נדה ב א). עניים שהיו מחוורין כין הגרנות מעשרין ונותנין להן, הצנועים מוציאין כידם מעות ודכרים הנאכלים ונותנין דכר מועט כדי שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספת' פאה ב יח). משמת שמעון הצדיק נסתלקה הכרכה (כשתי הלחם וכלחם הפנים), הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (שם סוטה יג ז). ר' יוסי כי ר' חלפתי משכח כדרי' מאיר קומי ציפוראי אדם גדול אדם קדוש אדם צנוע (ירוש' ברכ' ב ז). כך שנינו שהכשר נקרא צנוע (רב חסדא, שם דמאי ו ו). האיש הזה צנוע ואינו משמש מיטתו לאור הנר (רבי בא ורבי סימון, שם פסח' ד ד). א"ר יוחנן בן נורי פגע כי וקן אחד משל כית אכטינם ומגילת סמנין כידו, אמ' לי, רבי, לשעבר היו כית אכא צנועין והיו מוסרים את המגילה הזאת אילו לאילו ועכשיו שאינן נאמנין הילך את המגילה והזהר בה וכו' (שם שקל' ה ג). הן על ידי שהוא צנוע כתשמישו לפיכך לא פירסמו הכתוב (ר' ברכיה, שם כתובי' ה ח). צנועות היו בורקות על כל חבית וחבית ועל כל כבר וככר (שם נדה ב א). שכל מי שהוא מקיים דכרי חכמים נקרא צנוע (ר' אילא, שם שם). כגי דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין כאכילתן וצנועין ככית הכסא וצנועין כדכר אחר (רבן גמליאל, ברכ' ח:). הצנוע ככית הכסא נצול משלשה דכרים, מן הנחשים ומן העקרכים ומן המזיקין (ר' תנחום בר חנילאי, שם סב.). מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותו, אמר רב כא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה, אמר לו רבי חייא זו דרכה ככך, אלא כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו (שבת נג:). כחול כדי לכחול עין אחת. עין אחת הא לא כחלי, אמר רב הונא שכן צנועות[1]) כוחלות עין אחת (שם פ.). משל לכלה, כל זמן שהיא ככית אביה צנועה מבעלה' כיון שכאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (ר' נחמן, יומא כז.). בראשונה שם כן שתים עשרה אותיות היו מוסרי' אותו לכל אדם, משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שככהונה והצנועים שככהונה מבליעים אותו כנעימת אחיהם הכהנים (חיר, קידושי' עא.). שם כן ארכעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד כחצי ימיו וכו' (רב יהודה בשם רב, שם שם)[2]). כל כלה שהיא צנועה ככית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונכיאים (ר' יונתן, סוטה י:). אם לצנועות כך, לפרוצות על אחת כמה וכמה (בשם ר' יהושע בן קרחה, סנה' כא.). ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה וכשתייה וכו' מה כלה זו כל זמן שהיא ככית אכיה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאה מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שיודע כי עדות יכא ויעיד כך ת"ח צריך שיהא צנוע כמעשיו ומפורסם בדרכיו וכו' (דא"ז ז). אמנו שרה היתה צנועה יותר מדי, אמר לה אבינו אכרהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקכ"ה לעשות ניסים (מד"ר ברא"ש' נג). מה היו כנות ישראל הכשרות והצנועות עושות, היו נוטלות את כניהן ומטמינות אותם במחילות (ר' יוחנן דליפורי, שם שמות כג). מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים (שם שה"ש, הנך יפה). כפלח הרמון רקתך, הריקן שככם רצוף מצות כרמון הזה, ואין צריך לומר מבער לצמתך, על הצנועין והמצומתין שככם (שם שם, כחוט השני). מה כלה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (ר' חונא בשם ר' שמעון בן לקיש, שם שם, כשת תעופנה). מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין (שם שם, שניך כעדר). —ובמשמ' נסתר, נחכא, מקום צָנוּעַ, מקום סתר: מקום צנוע יש לו לחוץ הכנסת כראש גגו ששם מניח שופרו לפי שאין

[1]) [רש"י: שהולכות מעופפות ואין מגלות אלא עין אחת לראות.]
[2]) [ונוהגים לומר על כל דכר סוד: אין מגלים אלא לצנועים.]

מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות (שבת לה :).—ובספרות הביניים: וכאשר שלמה אז בטהרה שבת עם תמות להיות צ נ ו ע ומסותרת (קלמון בן ירוסים, פרוש רות, ס' זכרון פוזננסקי, ג סח). אלמנה שבבית, פי' שהולכת שוכבת בדרכי לכה שאינה צ נ ו ע ה בבית אלא הולכת בשווקים וברחובות (ערוך ערך שב). טוב לי למות בכח ואעזבה גבורה לעמי ולבחורי אחרי בראותם את המות ה צ נ ו ע ת הזאת ויתאוו גם הם לעשות כן וימותו (יוסיפון, גינצבורג, קכו). כי אינו יכול להשתמיש תשמיש צ נ ו ע מפני היזק ראייתו (עוסו"מ קכד כג). ואומר אליו אני אתן לך נערה יפה ו צ נ ו ע ה בעלת שכל ודעה (ר"י זבארה, ס' שעשועים יג, דודזון, 138). לולי בזיון תורת אלהינו, אשר היא אור עיננו והדרנו וגאוננו, וכלי צ נ ו ע היה לנו ונתבזה בעונינו (שם יג, 142). אילו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה וכו', היתה ידם צנועה, בתולת ואיש לא ידעה (עמנואל, מחב' כח, 223). על אלה אני בוכיה על פטירת אשתי ה צ נ ו ע ה וכו' ניסן תמ"ו (לקוטים מפנקס ההקדש דק"ק וירמישא, 18). על פטירת אשי ה צ נ ו ע ה מרת תנה ע"ה וכו' י"ד סיון תע"א (שם 19). שאלה ג, על שטר צוואה שזה נוסחו, אנחנו ח"ם נכנסנו לבקר את ה צ נ ו ע ה מ' שמחה אלמנת הנעלה כה"ר מנחם אקוני נ"ע וכו' (סו"ח פרח מטה אהרן א ג, לט :).—ואמר הפיטן: לא תשא לשוא שם צ נ ו ע בצבא קודש הנזכר על ציץ נזר הקודש (רסע"ג, עשרת הדברות, סדור רסע"ג, של). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צ נ ו ע י ך (יוסנן הכהן בן יהושע, חשלמת כה"ג לסדר עבודה אזכר סלה, מחזו' איטלי' ב, קלא :). ידועיך נטועים כמסמר, צ נ ו ע י ם בכל משמר (שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, זולת שבת מוה"מ פסח). צ נ ו ע י ם מכל עם בדתך זכרה אל, וחיש נא הושיעם ביד בן עמיאל (אברהם, אספו אמונים, יוה"כ מימנים). — ועי' צָנֵעַ.

צנוף, עי' צָנִיף.

צִנּוֹק, עי' צִינֹק.

א. **צִנּוֹר** [1], ש"ז, מ"ר צִנּוֹרֶיךָ, *צִנּוֹרוֹת, *צִנּוֹרִים,—א) חלק בבנין שלא נתבררה בדיוק מהותו: כל מכת יבוסי ויגע בַּצִּנּוֹר ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (דוד, ש"ב ה ח). — ב) תריץ או שפופרת אשר מי מעין וביוצא בזה עברים שם ממקום למקום, Kanal, Rinne: conduit, rigole; canal, conduit, ובהשאלה לזרמי המים כים וכדו':

[1] [מציאות המלה א. צִנּוֹר במשמ' שפופרת וכדו' מובחת: א) משמושה בלשון החכמים, ב) מן הצורה המרחבת צַנְתְּרוֹת (זכר' ד יב: שני צַנְתְּרוֹת הזהב המריקים מעליהם הזהב). אך שני המקומות שבמקרא קשים הם, ואין המשמ' שפופרת או תעלת מתאימה בהם. בודאי אין זה פרוש טבעי לומר, כי צוה דוד שכל מכה יבוסי ויגע בצנור המים, — וכל ההשערות בדבר תעלת מים שנסמכו על לשון הכתוב, בטלות הן, ובדהי"א (עי' לקמן) בא במקומו ענין אחר לגמרי, הפותח אמנם גם הוא במלים: כל מכה יבוסי. ואף במזמור אין הפרוש שפופרות, תעלות, מתאים ללשון הכתוב ל ק ו ל צִנּוֹרֶיךָ, אע"פ שכאן פרשו כך כל הקדמונים. ואמנם בש"ב פרשו רק מעטים מן הקדמונים בלשון תעלה, מרזב, ואחרים הלכו בדרכים שונות.

וא. ל. סוקניק (JPAOS VIII, עמ' 12 וכו') נסה לבאר צִנּוֹר שבמקרא עפ"י משמ' צִנּוֹרָה, צנורא שבתו"ם, צנרתא בסור' ועפ"י הבנת השבעים בש"א (παραξίφιδι, פגיון) ככלי נשק; בש"א—כלי נשקו של אדם (סוקניק גורס: ויגע בצנורו את הפסחים), ובתהל'—שלש קלשון (trident) של האל הגוער בתהומות.

אך גם פרוש זה קשה, בפרט בש"א. מצד אחד מורה הכטוי „תהום אל תהום קורא ל ק ו ל צנוריך" על השמעת קול ר ע מ י ם. והרי ה ר ע ם מלוה את תשתפכות התהומות של המים העליונים, שהיא המתארת במלים כל משבריך וגליך עלי עברו. ואם נראה משמ' זו של צ נ ו ר — רעם וברק וזרם מים — כהוראה הראשונה של המלה, כי אז מובנת כל התפתחות הוראותיה, גם כ צ נ ו ר המים הזורמים, וגם כמשמ' זָו, חכה, שאיננה אלא תאור דמות הברק המלות את הרעם.

ואמנם בספור על כבוש ירושלם בימי דויד בס' שמואל, באים בקשר עם „ויגע בצנור" לפני כן (פס' ו) ואחרי כן (ח) דברים על עִוֵּר ופסח, פסחים וְעִוְרִים, כאן: ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך ה ע ו ר י ם ו ה פ ס ח י ם לאמר לא יבוא דוד הנה, ע"כ; וכאן: על כן יאמרו ע ו ר ו פ ס ח לא יבוא אל הבית, ע"כ. ואולם כל ענין זה אינו נזכר בדהי"א (יא ו), ונראה שאין כאן אלא נסיון כפול לפרש את הקשי שבמלים „ויגע בצנור" כאלו היה כתוב ויגע ב סּ נ ו ר (י ם), שהוא לפי הכתובים לא עורון בלבד, אלא שתוק פתאומי של חושים ואברים בסבת האלהים.

תהום אל תהום קורא לקול צִנּוֹרֶיךָ כל משבריך וגליך עלי עברו (תהל' מב ח). — ובתו"מ: במשמ' שפופרת, Röhre; tuyau; pipe : היין (חיב במעשרות) משיקפה, אף ע"פ שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה (מעשרו' ה ז). קולט אדם מן המוחילה למטה מעשרה טפחים, ומן הצנור מכל מקום שותה (עירובי' י ו). המניח כלים תחת הצנור א' כלים גדולים וא' כלים קטנים וכו' פוסלין את המקוה (מקוא' ד א). החוטט כצנור[1]) לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (שם שם ג). היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים, אם שמח, בכי יותן, רבי יהודה אומר אי אפשר שלא לשמות, אלא אם פקק את הצנור או אם חלחל לתוכן (מכשיר' ג ו). עמד תחת הצנור להקר או לידוח בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (שם ד ג). הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף וכו' טהור (זבי' ד ג). השובת כלי תחת הצינור, נמנו ורבו בית שמאי על בית הילל (תוספת' שבת א יט). אין עושין לה צינור אבל עושין לה מוחילה, שלא יאמרו

אך פעלה זו של שתוק פתאומי של חושים ואברים היא עֶצם פעלת הרעם והברק הקשור בו, עד שבכמה לשונות בא הלום־רעם, attonitus במשמ' זו של סנורים, של שתוק פתאומי בחושים ואברים. והואיל ובא צנור במשמ' רעם כמוסור, על כן גם נגע בצנור, הכה בסנורים, עקר פרושו: נגע, הלם ברעם. ורק אלהים הוא המכה ברעם.

ולפי זה היה עִקר המפור כנראה: ויאמר היבוסי לא תבוא הנה, ויאמר (היבוסין): את הכל מכה (אלהי) יבום ויגע (בו) בצנור, והיבוסי הוא האומר אף „עִוֵּר ופסח (יהית כל מכה יבוסי, והוא) לא יבוא אל הבית". ואך אחרי שהבינו דברים אלו כדברי דויד, הוסיפו את הניסוק: ואת הפסחים ואת העורים שנאי נפש דוד.

ובמקום כל הדברים האלה (ויגע בצנור, וענין העורים והפסחים) כתוב בדהי"א (שם שם): ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהית לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש, ע"כ. ונראה שלא היו לפני מעתיק הדברים מתוך המקור הקדום אלא המלים ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור, בכש"א, אלא שקרא במקומן: וַיִּגַּע בן צרו' בהפוך האותיות. ועל כן הרחיב וכתב: ויעל יואב בן צרוית בראשונה וכו', וצ"ע.]

[1]) [עי' פרוש הגאונים והערות י.נ. אפשטין שם.]

צינורו של פלוני מקלח מים בשבת (שם עירוב' ט כב). צינור המקלח לרשות הרבים אחד יין ואחד שמן קולט בין ביד בין בכלי ומכניס בתוך ביתו (שם שם יא ז). צינור בחצר אין לו חזקה, מקום קילוחו יש לו חזקה (שם ב"ב ב יג). צנור המקלח למקוה והמכתשת נתונה בצדו ספק מן הצנור למקוה וספק מן המכתשת למקוה פסול וכו' (שם מקוא' ב ב). אם היתה מוחילה מותר, עונת גשמים מותר, צינורות מקלחין אסורין (ירוש' כלא' ט ב). המניח כלים תחת הצינור על ששה ספיקו שורפי' את התרומה (שם שבת א ה). ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה (ברכ' ג:). סתם צנורות מקלחים הם (עירוב' פח:). צינור שעלו בו קשקשין[1]) ממעכן ברגלו בצינעה בשבת ואינו חושש (בהוס חיים גליא, כתוב' ס.). צינור המקלח מים לחצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו, בעל החצר מעכב עליו (רב יהודה בשם שמואל, ב"ב נט.). העבים משמיעין את קול צנורותיהן לימים, והימים משמיעים את קול צנורותיהם לתהומות ותהום קורא אל תהום להעלות מים וליתן לעבים (פדר"א ה). — ובהשאלה לשטף דם: כד דמך ר' יסא בר חלפותי משבו צנורות דם בלדוקיא (ירוש' ע"ז ג א).—ובהשאלה למקור הבתולים: ראה שמא נגע בצנור אלא הביא את הנערה האהלה והוציא את בתוליה באצבע אם טהרה בבתוליה היא לך מפי הגבורה (פדר"א טז). —ובמהס"א: ובי בור מתמלא מחוליתה אלא אם כן המשיבו לה צנורות[2]) ממקומות אחרים (רי יוחנן, מדה"ג דברי ז טו, הסגלה, 86). והווסט להיותו צנור להבאת המאכל מן הפה אל האצטומכא (פרוש ילירה לאבוקהל בן תמים, עו). הרוצה להוציא צינור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים וכו' בעל החצר מעכב עליו (רמב"ם, שכנים ה ה). והאזנים תצלנה לרגשת קול הכנור ושפעת פי הצנור (ר"י חריזי, תחכמ' ג, 36). ואם נת' צינור כפי המוחילה לקבל מימי המוחילה וכו' (טוטו"מ קנג יג). רצה בעל הגג לעקור הצנור מצד זה ולהחזירו לצד אחר וכו' (שו"ע חו"מ קנג ז). — "וצִנּוֹרֵי דם שבגוף: ישים נא

---

[1]) [רש"י: קשים ועשבים שסותמים ומעכבים את קלוחו וכו'.]

[2]) [במקורות קדומים: אמה, אמת המים.]

הקורא את לבו על הצנורים הם הנורעים-בשם צנורי הדמעות, Thränenkanäle, יען כי דרכם פשה יפשה נגע האסברה וכו' (י' עונים, הדיפתיריה, 16). בעצם הקרום מונחים בה ובה כיסי דם לבן קטנים עם צנוריהם היוצאים מקרבם והמובילים את דם הלבן המוכן בכיסים אל תוך צנורי דם הלבן הגדולים וכו', בעצם הקרום ובתחתיתו יעברו עוד צנורי דם רבים המשפיעים מזון גם כן למכסה הקרום אשר אין לו צנורי דם כפני עצמו (שם, 20). — ואמר הפיטן: ירית חץ כנץ החור גלגליך צנוריך וכל משבריך וגליך (מלי' בר יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). — ˙וכהשאלה בלשון המקבלים במשמ' מעבר שעובר בו שפע הכחות: דע כי זה השם הנקרא אדנ"י הוא ההיכל הגדול וכו' וכו יתחברו כל הנהלים הנמשכים מן י"ב מעלות הבת"ר וכו' ומן ע' צנורות הבאים דרך קו האמצעי וכו' (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מכעונה, יג.). ואל החלל הזה התפשט (אין סוף) והשתטח מחדש, אך לא כלו ולא מכל צד, כי אם מצד אחד, ציירו ונתן לו הכח והיכולת דרך ציגור או מעבר אחד וכו' (שער השמים לר' אברהם כהן אירירה ה ה). צנור יאמר על שתוף המכיטים ממדת לחברתה להמשיך תוספ' שפע אל התחתונות כשהיא מתעורר' תחלת בקשוטית מול העליונ' (רמ"ע מפאנו, עסים רמונים ז א, יע.). ושתוף האור המתעורר ומתנוצץ מזו לזו ומזו לזו שע"י יושפע שפע מזו לזו תקר' צנור מפני שע"י נשאב השפע מן העליונה לתחתונה (שם שם, ב.). [1]

ב. *צִנּוֹר, ש"ז,—צִנּוֹר הדלת, הצנור בקרש הדלת שהציר נתון בו [2]: הציר והצינור והקורה והסנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו"ק א י).

ג. ˙צִנּוֹר, — כמו א. צִנּוֹרָה: כוש שנבלעה בו הצנור [3] של מתכת וכו' ונכנסו לאהל המת נטמאו (רמב"ם, טומאת מת כ ה).

---

[1] [ובא"ב דר"ע (ביהמ"ד ילינק ג, 84) נדפס: וְאלף אלפים מלאכי השרת עומדי' לפניהן ואוחזי' בידיהם צינורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר ומרננים לפניהם בסעודה, ע"כ, ונראה שצ"ל כינורות.]

[2] [הוא הנקרא בארמ' צנורא דדשא, צנור הקרש של הדלת, ואינו החור שבסף הנקרא פּוֹתָה.]

[3] [במשנה (כלים ט ו): הצנורא.]

צִנּוֹרָא, עי' בערך הבא.

א. *צִנּוֹרָה, צנורא, צינורא, צִנֹּרֶת, צינורת, ש"נ, מ"ר צינורות, צינוריות,—וֹו, קֶרֶס עָקֹם, המשמש שמושים שונים כגון מחט, יתד, במקום מלקחים להוציא גחלים מן האש וכדו', Haken; crochet; hook: כוש שבלע את הצנורא [1]), מלמד שבלע את הדרבן, לבינה שבלעה את הטבעת והן טהורים נכנסו לאהל המת נטמאו (כלים ט ו). צינורא [2] טהורה העשויה כמין אשכול ונפרק טהור (שם יא ע). צינורא [3] שפשטה טהורה, כפפה חזרה לטומאתה (שם יג ה). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו' והענכל והצינורה [4] ומסמר המחבר את כולן (שם יד ד). כרול, ר' שמעון בן אלעזר אומר ברי לעשות ממנו צינורא קטנה (תוספתא' שבת ע ס). ואילו הן כלי אנפוריא, בדין ומחטין וצינורות ומחרוזות של קרדומות (שם ב"מ ג א). צינורא של כום טמאה כפני עצמה (ר' אליעזר, שם כלים ב"מ א ט). צנורות התופסות את הרחיים מלמעלה הרי אלו טהורות שאין עשויות אלא להזוק (שם שם ב טו). מרדה, ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (שם שם ג ז). זהב, לא יפחות מדינר זהב, א"ר לעזר והוא שהזכיר צורה, אבל אם לא הזכיר צורה מביא אפילו צינורה (ירוש' שקל' ו ו). הטביל בו מחטים וצינורות [5]), אין תימר לספריעו הוא נעשה מעיין טהרו, אין תימר מכאן ולהבא לא טהרו (ירוש' מו"ק א א). שמא יטביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו בשפופרת (חגי' כב.). שכא בקצרה והפך [6])

---

[1] [כוש, פלך שהאשה טווה בו ויש ברזל עקום בראשו ושמו צנורא ופעמים נשקע הברזל בתוך העץ וכולו מכוסה בעץ (רענ"ע), ועי' צִנִּירָה, הערה.]

[2] [ראש הנזם הנכנס בנקב האזן .או בנקב האף ולפי שהוא עשוי כמזלג קרוי צנורא, תרגום מזלגותיו צנורייתיה (רענ"ע).]

[3] [מזלג קטן עקום בראשו ורגילין להפך בו בשר על גבי גחלים (רענ"ע).]

[4] [אונקלי שתוחבים במשאוי שבעגלה שלא יפול (רענ"ע).]

[5] בירוש' מהגני' (שרידי ירושלמי, 186): וצינוריות.]

[6] [את הגחלים.]

בצינורא (חגי׳, סנוע׳ יז:). וה שחפך כצינורא חייב מיתה (רב הונא, סם סם). ר׳ אליעזר בן יעקב אומר לא יפחות מצינורא קטנה של נחשת, למאי חזיא, אמר אביי שמחטטין בה פתילות ומקנחין בה נרות (מנח׳ קז.). משמש את כל כלי, אפי׳ מחט אפי׳ צינורא לא מצאת (ר׳ סימון, מד״ר ברלס׳ עד). כך היו קונטיטין גדולים וצינורות של זהב בראשיהן וכו׳ והיו מגביהין את הפרכת בקונטיטין וכו׳ (ר׳ חמא ב״ר חנינא, סם במד׳ ד). ששלשה ימים היו מצרים כאפילת וישראל מקרקרין כבתיהם ולא נחשד אחד מהן אפילו על הצנורה (מדה״ג, סמות יב לו, הופמן, 113). — ובסהמ״א: ומזלגותיו, כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן וכו׳ ובלשון חכמים צנוריות (רס״י, סמות כז ג).—ועי׳ צִנִּירָה.

ב. *צִנּוֹרָה, צינורא, ס״נ, — צִנֹּרֶת של רֹק, קִלּוּחַ, פִּלּוֹן של רֹק, מים וכרו׳: מעשה כישמעאל בן קמחית שיצא לרבר עם המלך ערבי [1]) וניתוה צינורא מפיו ונפלה לו על בגריו ונבנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו (תוספת׳ יוה״כ ד כ). מי שהיה עומר ומרבר על שפת הבור ונתזה צינורה מפיו, ספק הגיע לבור ספק לא הגיע, של שמן ספקו טמא, של יין ספקו טהור מפני שחבל הכור קולטו (סם טהר׳ יא יב). שהיה שם אחד מן הכהנים שיצא לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגריו וטימתו (ר׳ נון בר חייה, ירוס׳ חגי׳ ג ה). בשעה שירדתי וטבלתי כמה חשדתוני, אמרו לו, שמא ניתזה צינורא מפיה על בגריו של ר׳ (סנה קכז:). מחמת רעם שלמעלה ניתזו צינורות מלמטה (ר׳ נחמיה, מדה״ג סמות יד כה, הופמן, 147). — ובסהמ״א: טהור שנתוו עליו צנורות של הזאה או שנפלה עליו הזאה גמורה אפי׳ מדעת לא טמאתו שאין זה נקרא מגע (המאירי ליומא ח דף יד, ע.).

*צִנּוֹרִי, ס״ז,—אחד מטעמי המקרא והוא זרקא ◌֮: תשיעי הוא צנורי ולפניה קבלה [2]) לשרי

[1]) [נ״א: ערבית, ובירוש׳: ערב יום הכיפורים (יומא א ח), ערבי ערב יום כפורים (מגי׳ א יב), ובמד״ר (ויקר׳ כ): עם המלך הערבי, ובפסי׳ ר״כ (אחרי מות, בובר, קעד.): עם מלך הערביים.]

[2]) [סגול.]

מניחה כשכול וארי (דקדוקי הטעמים לבן אשר ס׳ 17, עמ׳ 18). השביעי נקרא זרקה ולפניה סגלה בגלגל צרורי מנגחת בשור ובארי (הוריה הקורא, דרנבורג, 72).

צִנֹּרֶת, עי׳ א. צִנּוֹרָה.

צנח [1]), ממנו צָנַח.

צָנַח, תִּצְנַח, — א) פ״ע, צָנַח מעל חמור וכרו׳, נָטָה לְמטה, וגם קָפַץ ארצה, sich neigen, absteigen; s'incliner, descendre; to bow down, dismount: ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שרה וַתִּצְנַח [2]) מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך (יהוש׳ יה יח; שפט׳ א יד). ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו וַתִּצְנַח [3]) בארץ והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). — ואמר הפיטן: צנח מימי קדם שוכן אופנים, פנימה מפרכת חשק בית ספונים (רסע״ג, מגלת יום, סליחי ת״נ, שם סב). חש להקים בושל וצונח, ורלי עמו לא נוטש וזונח (קטע מזמן הגא׳, סעדיאנה סכטר, 72). נפל נזרי ונרמס, ומרום לארץ צנח (יה מלא שמך נקרבו, סדור תימני ליוה״כ, כ״י בריט׳ מוז׳). (קמתי) צנות מרפים ובוברים יועצים [4]) (ר׳ שמואל הסליסי, אספלא בספס, גנזי שכטר ג, 77). — ואמר המשורר: בן הפגרים בנפשים נמצאו קלים ובלתם ארצה צנחו (רמב״ע, אם קדחו, סעה״ם 64). מי זה ירחם דל יליר שועים צנח לארץ מגרלתו (ר״י חריזי, תחכ׳ כג, 215). ומכון הר ציון שם חסד האל לשבת על ראשו תחת רגליו שמים יצנחו (ילי״ג, מלחמות דוד בפלשתים א, סירי

[1]) רק בעברי. ואולי בערבי ג׳נח [a]).

[2]) תרגם בפרוש ואתרכינת וכמו המליצה: ותפל מעל הגמל אצל רבקה.

[3]) אין ספק ברבר כי שתי אלה המלים ותצנח בארץ אינן במקומן והן צריכות להיות בין בלאט ובין ותתקע, ובזה הוסר כל הקושי שהתקשו המפרשים בכאור פעל צנח באן, וספור המעשה הוא טבעי: יעל באת אליו בלאט ותצנח ארצה ותתקע את היתד. (אך אולי באמת כמו נעץ). [ואולי הבונה: ותמחץ, כבשירת דבורה: ומחצה וחלפה רקתו.]

[4]) [בלומר קמתי לצנות מן היועצים המרפים את ידי ומוגרים את דרכי והחלותי לבנות את הבית (עזרא ד ג), ע״ב (הערת דודזון).]

[a]) جنح

ילי"ג ו, 16). — וביני סְעוּי, ˙˙צָנוּחַ, נק׳ צְנוּחָה, ואמר הפיטן: צ נ ו ח ה כארבע פנות מתברה, קצך תלוי בתשובה וגם בנין הבירת (רי שמואל הסליםי, אסלסל בפלח, גנזי שכטר ג, 84). — ˙˙וכס"י, צָנַח את פלוני, הוריד אותו, ואמר הפיטן: ציצת אדרת שער ילבש שר המגאל, צ ו נ ח ו׳ ומורידו מבין בוכבים ושרה בפנואל (מנחס נרבי מכיר, אל אל שדי, יולי נסמו).

—פִּעֵ׳, ˙˙צִנַּח—הוריד והשליך, ואמר הפיטן: ואתה צ נ ח מעבירי למלך וקוסמים ועוננים כפלשתים, ולחכרית מנחשים ומכשפים ודורשי אליל וחוברים מתים (רסע"ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלו).

˙˙צְנִיָּה, צנייה [1]), ש"נ, — קערה, טבלה: ופעם אחת תלך בשוק של מוכרי בגרים לקנות צ נ י י ה של נחשת אחת ומצא שם הסרסורים שהיו מוברים עוכון של סרים א׳ מסריסי המלך שמת ונכסיו למלבות ומצא שם צ נ י י א אחת גדולה שהעלתה חלודה עד שלא היתה ניכרת מן מראיה אם נחשת ירקרק או לבן וקנה אותה והביאה לביתו ומצאת בולת מקשה אחת זהב טהור ובו׳ (יוסי סמברי, סדר החכמים וקורות העתים, ניבויאור א, 161).

˙˙צְנִים, ש"ז, מ"ר צְנִימִים, biscuit ; (Schiffs-)Zwieback ; rusk ; de mer : נוהג בדבור ובספרות.

˙˙צְנִימוּת, ש"נ,—תבונת הדבר הצנום והיבש: והפירות (צריך לקחתם לרפואה כשתם) יותר מקשיים ובברים בי אז הם יותר טובים, והגודל אינו מספיק עם ת צ נ י מ ו ת והשריפת אבל בשיהי׳ עם בבדות או יתר משובח מאד (קאנון ג, א ו).

א. צָנִין [2]), ש"ז, מ"ר צְנִינִם, צְנִנִים, — הברזל החד שבקצה החץ והרמח וכו׳, היה הדבר לצנינים בצדו של פלו׳, הציק לו הדבר: ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וְלִצְנִינִם [3]) בצדיכם (במדי לג נה). והיו לכם (הגוים אשר יותרו בארץ) לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם וְלִצְנִנִים בעיניכם (יהוש׳ כג יג). — ובסתמ"א: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשת פחם, ולבה לחיל הקור יבעם ויחם, וחילה בחילו נלחם, עד תביא כלבו מרשפיה צ נ י נ י ת, וחצי שנוניה (ר"י חריזי, תחכ׳ ה, 65). והיה כתוכם אור הבזק, הנערץ והחזק, והב תמוזקק, אשר בלבו כל חק מחקק, מרביץ שכים הענק בפניניו, ומפיל נפיל הענק ב צ נ י נ י ו (שם טז, 160). באלו הוא (הנֵץ) מביט בשני פנינים, ונושך בשני צ נ י נ י ם, ותופש בשני חצים שנונים (שם לג, 265). — ואמר הפיטן: שריג זד שעיר טרם עמד, סקרת בי למוקש ו ל צ נ י ן יעמד (ר"א קליר, אז מאז, קרוב׳ שקלים). למתי זרוע אל יהי מאנוש פחדי, ועשו וישמעאל צ נ י נ ם אלי צדי (ר"י הלוי, למתי, רשום, דיואן ג, 41). — ואמר המשורר: אז תפרשי צצים נחשים ישבו בינות הדסיך ושושניך, אז תרכדי להם חטבות תמלאי אתם בשביך וב צ נ נ י ך (רמב"ע, חבל תני, נכודי, קנא–קנג). אני חבר מחבר הפנינים, ומאמרי כלב צרי צ נ י נ י ם (ר"י חריזי, תחכ׳ כו, 236). — ואמר המליץ: ודע כי בין פחים תהלך ועל צ נ י נ י ם תצעד (נ"ז, נ"ם ט יע).

---

1) [ע"פ הערב׳ צִינִיָּה a).]

2) עי׳ הערה הבאה.

3) רב בעלי המלונים והמפרשים, בפרט החדשים, מפרשים מלה זו במשמ׳ קוץ, אך אין לזה יסוד לא בהמסורה ולא בחקירה הלשונית. הראשון שפרש כך הוא ריב"ג, שתרגם שוכ בערב׳, מלשון צְנִים, שפרש במשמ׳ זו. אבל גם לזה אין יסוד, עי׳ הערת לערך א. צַן צִנִּים. את פרושו של ריב"ג קבלו רש"י ורד"ק, והסכימו לזה המפרשים שבאו אחריו, ואחריהם גם החדשים. אך התרגומים הקדמונים לא פרשו ככה. תרג׳ השבע׳ תרגם βολίδες, והוא כמו רמח, חץ. וכך גם פשי׳ לוליתא, במשמ׳ זו. מעקילס לא נשמר לנו כלום, ויונתן תרגם מ ש ר י י ן מ ק פ נ ב ו ן, ולא נתברר היטב כונתו, עכ"פ לא במשמ׳ קוץ, וגם רש"י, שבפרשת מסעי פרש בענין קוצים חזר בו בפרושו ליהוש׳ ופרש במשמ׳ מחנת, ובמשמ׳ מגן וצנה. וכן מספקפק בזה ראב"ע. ולכן יותר יש לסמוך על תרג׳ השבעים, ובפרט לפי הפשיט׳ שתרגמו בלוליתא, והוא הברזל החד שבקצה הרמח והחץ. ובמשמ׳ זו יש לה להמלה צנין אח בערב׳, והוא השם נצל a), שפרושו הוא: חדידת אלשהם ואלרמח ואלשיף, ובעברי׳ ברזל החץ, הרמח והסיף. ורגלים לדבר בי בעברי׳ נסתרם השרש צנל במקום נצל, אך בתיות שצרוף צנל לא היה רצוי בעברי׳ כמו גם בערב׳, שאין בה צרוף זה, נשתנה הלמד בנון — במקום צנל — צנן וכך נתהוותה המלה צנין במקום נצל, נציל.

a) صينيّة

a) نصل

ב. ***צָנִין**, ש"ז, מ"ר צנינים, — מים קרים, צוננים: קרות קריתה, קפות קפיתה, שפוך צנינים על מאן דעדי ליה[1]), נפל ביתיה על מאן דרוית עלית (ר' ינאי, ירוש' שבת כ ה).

***צְנִינוּת**, ש"נ, — תכונת הדבר הצונן, הקר: והא דאמרינן בפרק בירה דשרי חם לתוך צונן יש לומר כיון שאינו מבשל אלא בדי קליפה הואיל והצונן של מטה מים שהוא דבר המתערב אינו יכול להתבשל מחמת צנינות המים ובו' (תוס' פסח' מ:, ד"ה האינפס).

***צְנִיעוּת**, ש"נ, — תכונת הצנוע, Keuschheit, Bescheidenheit; chasteté, modestie; chastity, modesty: הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך היום בידי במערה ואמ' להרגך, ואחוס אין כתיב כאן אלא ותחס עליך, צניעותך חסת עליך (ירוש' סוכה ה ד). ובי דרכו של בועז לשאול בנערה ובו' דבר צניעות ראה בה (שבת קיג:). דלתות היכל לצניעות בעלמא הוא דעבידן (ערוב' ג:). אילמלי לא ניתנת תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ובו' (ר' יוחנן, שם ק:). בשבר צניעות שהיתה בה ברחל ובתה ויצא ממנה שאול, ובשבר צניעות שהיה בו בשאול ובה ויצאת ממנו אסתר (ר' אלעזר, מגי' יג:). הדר מצוה צניעות (דא"ז ה). עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה ובו' וכיון שעמד אהל מועד אמר יפה היא הצניעות שנאמר והצנע לבת עם אלהיך, הרי הוא מדבר עמו באהל מועד (מד"ר במד' א). גלי צמתך, פרשי צניעותך, זת המלך שנתון לפנים משבעה קנקלין (שם שה"ש, מלאוכי). שאין לך חביב לפני המקום מן הצניעות (פסיק', אחרי נשוי פסע, קפה.).—וּשְׁעַת הַצְּנִיעוּת: אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי, אמר לה אבינו אברהם, אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הבל שהתחיל הקב"ה לעשות נימים (שם ברא' נג). — ובסהמ"א: וגם ואת הפלנית קיבלה עליה להנשא

1) [הכונה: הוסף רע למי שרע לו, והוא קרוב ללשון הכתוב: מעדה בגד ביום קרה (משלי כה כ). ובקטע של אפשטין: שַׁפוך צנינים על מַן דעַרֵי ליה נפל בייתיה דריית עלוי, ועי' הערת ליברמן ב„הירושלמי כפשוטו" למקום.]

לזה פלי לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרת ובנקיות (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר ג). ותמנע ממושבות המאבל והמשתה והשתוק עם חשמירה מבל מה שיביא להמרות האל בחברתם ויוצא מגבול הצניעות ומסורת המוסר והרוטה לוה (ר"י אי"ה, תו"ה, הפרישות ה). ותשוב באחריתך ושמור מוסרך וצניעותך (הוא, שם שם). ובבר ספרתי לך מת שעושה החסיד בזמננו זה, והיאך אתה סבור שהיה בזמן ההצלחה ההוא, ובמקום האלהי, ובתוך העם ההם, ששרשם אברהם יצחק ויעקב, והם סגולתם, מוטבעים על הצניעות אנשים ונשים ובו' (הוא, כוזרי ג כא). צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן, לא יתבזו ולא יתגלו ובו' (רמב"ם, דעות ה ו). ובל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה (הוא, שבת עז עו). בכל מקום דעה את בוראך אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה, ביצד דעהו, בצניעות (ס' חסידים תתתסעד). עזרא תיקן שתהא האשה חוגרת בסינ' בתוך ביתה משום צניעות[1]) (סמ"ג מ"ע נח, קמב:). אבל חייב אדם לספר שבח אדם צדיק ובשר ועניו ומופלג בצניעות ומוחזק בעיני הבל שהוא כשר והגון (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 862). דרך ארץ אדם עם אביו ואמו יאזין וישמע לעצתו ובו' ויהיה ריבורו עמו בבושה ובצניעות (שם שם, 446). לעולם ישתדל אדם לחיות צנוע וענו, וירגיל תמיד את עצמו ללכת בדרבי תחכמים, בצניעות ובענוה (שם שם, 499). המדה הטובה אשר בה יתפארו גדולי הדור ובו' היא תמדה המביאה את האדם לידי יראת חטא, צניעות ופרישות וקדושה אשר כלם באבני הבושת הוסר יסודתם (מעדני מלך, בספרו של Hyde, Mandragorias seu Historia shahiludii II, עמ' 30). אמר אריסטידי בי הצניעות אינו טבעי בי אם רצוניי ודתיי (יוסף הכהן, מליץ גבולות ג ז). — ואמר המשורר: אשר הרבו חסדים עד שחקים, ומתנות במו פורשי מעונים, באר דרדר ובושר עם צניעות, ויושר לב באיתני המונים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 75). טרם בלתה ושפתיה נאלמו, בי גדר הצניעות

1) [ושתהא אשה חוגרת בסינר משום צניעותא (ב"ק פב.).]

פרצו מליה, מסכסת בושה פניה רעמו, ובחסות תדרה חיש נעו רגליה (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל״ג ג, 38). אלו לצניעות נתן דם ועצמות, וכשר ועור קרם מלמעלה עליה, לשבת כדמות אדם עלי אדמות, היה לה תאר כת שוע ופניה (הוא, קוצו של יוד ג, שם ד, 9). וצעיף הצניעות על טהר פניה, תשמיע הוד קולה תשפיל עיניה (הוא, הבת השובבה, שם ה, 50). מני אז צניעות בת ישראל חדלת, וכבוד אביה לארץ חללה (שם שם, 51).

א. צָנִיף[1], ס״ז, סמי׳ צְנִיף, מ״ר צְנִיפוֹת, — כגד יצנף אדם על ראשו, כמו מצנפת, לאנשים ונשים: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים (של בנות ציון) וכו׳ הגליונים והסדינים והַצְּנִיפוֹת והרדידים (ישע׳ ג יח–כג). ואמר ישימו צָנִיף טהור על ראשו (של הכהן הגדול) וישימו הַצָּנִיף הטהור על ראשו וילבישהו בגדים (זכר׳ ג ה). — ולדמיון דבר של כבוד ותפארה: והיית עטרת תפארת ביד יי׳ וּצְנִיף[2]) מלוכה בכף אלהיך (ישעי סב ג). — ולדמיון דבר יקר לאדם: צדק לבשתי וילבשני כמעיל וְצָנִיף משפטי (איוב כט יד).—ואמר בן סירא: מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר, מעוטה צניף וציץ ועד עוטה שמלת שיער (ב״ס גניי מ ד). —וכספה״א: השמש צניף מראשותי, והכוכבים ישקו מרגלותי (ר׳י חריזי, תחכ׳ מז, 373). — ואמר תפיטן: ספקו נופים[3]) קדקדך כנגדר צניפך (רסע״ג, תקלח שפתי, סלימ׳ ח״ב, סדור רסע״ג, שכד). יחלי אימה בי קם ללבוש נקם וחמה בצניף יחבש (רמב״ע, אין נסי, שעה״ש 76). החסד אפפם וצניף כבודו צנפם (ראב״ע, פעם, איגר 59). צניף כבוד באל מצפת בי הוא מנת חלקו וחבלו (הוא, אזכירה, סדר עבודה, שם 233). — ואמר המשורר: אי סות אסונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שעה״ש 164).

ב. ״צָנִיף, ס״ז, — כמו סָנִיף בהשאלה, חבור של קטן לגדולים למנין עשרה או לברכת המזון: אבל עושין אותו צניף לעשרה (מחזור ויטרי, 50). (קטן) וספר עושין אותו צניפין (שם 51). ועי׳ סָנִיף, 4125.

א. צְנִיפָה, מ״ר צְנִיפוֹת, עי׳ צָנִיף.

ב. ״צְנִיפָה, ס״נ, — פְּעֻלת הצונף והחובש מצנפת: הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה (פענח רזא עה״ת, תצוה אמצע׳, לד.).

ג. ״צְנִיפָה, ס״נ, — פְּעֻלת חסום הצונף ומשמיע קול צהלה: קול התרנגול מיקריא תקיעה ולסוס צניפה ולחמור נעירה (תוס׳ ר״י הזקן, קידוש׳ כד:).

***צְנֵירָה**, צְנֵירָה, צינירה[1]) ס״נ, — כמו א. צִנּוֹרָה: צינירה טהורה העשוי כמין אשכול וניפרק טהור (מדב״מ כלים יא י). הטמאים שבעגלה וכו׳ הסומך והמחגר והתמחויות והענכול והצינירה וססמר מחבר את כולה (שם שם יד ד). — וכספה״א: ואם נמצאת גרעינית או צינירה בושט ידחים כפי סבין למטה או למעל׳ וישחו׳ וכו׳ (הלכי פסוק׳ לתלמי׳ יהודאי גאון, 135). נוס העשוי כקדרה מלמטה וכעדשה מלמעלה ונפסק, הקדירה שלו מקבלת טומאה כפני עצמה וכו׳ והצנירה שלה שהיא נכנסת באוזן או באף אינה מקבלת טומאה כפני עצמה (רמב״ס, כלים ע ג). אלו כלי מתכות המתטמאות בעגלה, העול של מתכת וכו׳ והענכול והצנִירה וכו׳ (שם י ה).—ועי׳ א. צִנּוֹרָה.

***צַנִּית**, ס״נ,—סל, תרמיל[2]) וכדוי: לאחד שהיה לו מקל וצנית, עמד וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו ואבין וכקעום, אמר אותו הרועה אחזור לאותו

---

[1]) בערב׳ נציף[a]) ? [גם כמשמ׳ מכסה הראש.]

[2]) הכתיב: וצנוף.

[3]) [המצרים.]

[a]) نصيف

[1]) [צִינֵירָה, כך הכתיב והנקוד במשני מנק׳ כת״י פרמה בכלים (יא י; יג ו) וככ״י שבבודליאנה; ובקטע המובא REJ Avril 1887, עמ׳ 274 ממשנת פרה (יב ע): צְנֵירָה, וכן, צנירה, כותב הרמב״ם במקום צנורא, צִנּוֹרָה שבדפוסי המשנה.]

[2]) [כך לפי הענין. וכתב מ״ב: וצנית הוא כמו ציניתא דבבל דפרק אין עומדין ופרש״י דקלים וכו׳ ונראה שפירש סל כמו צנא סלא קרא ור״ל שהיה לו מקלו ותרמילו שממנו היתה לו פרנסתו בצימצום, ע״כ.]

סקל ולאותה צ נ י ת (רבי יהודה ברבי סימון, מד״ר איכה, פרשה ליון).

***צִנִּית,** ש״נ,—מחלת מםחלות הרגל ¹) : יוצאין כסלע שעל ה צ נ י ת (שבת ו ו). מעשר שני אין נותנין אותו לא על גבי צ י נ י ת ולא על גבי ווות (תוספת׳ מע״ש א ג).

צנם ²), ממנו *צְנִים, *צְנִימוּת, צָנֻם ³), *צְנֻמָּה, *צִנָּמוֹן.

צָנֻם ⁴), ת״ז, נק׳ צְנֻמָה, מ״ר צְנֻמוֹת, — שכלים צנמות וביוצא בוה, שאין בהן הרבה גרעינים, unfruchtbar; sterile : וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות והנה שבע שבלים צְנֻמוֹת ⁵) דקות שדפות קדים צמחות אחריהם (בראשי׳ מא כג-כג). — ובתו״מ : פת צְנוּמָה, יבשה וקשה : פת צ נ ו מ ה בקערה מברכין עליה המוציא (בב חייא בר אשי, ברכ׳ לט.).—ובסהמ״א : ואועק בקול מרה אהה היום לא טעמתי מאומה, והלילה לא אובל כי אם פת צ נ ו מ ה ⁶) (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים, נריל, יין לבנון, 13).—*ובמשמ׳ לחם שהיה יבש ונתרכך ע״י טבילה במים : נותנים הלחם כתוך מים רותחים המוצקים בקערה או שנותנים תחלה הלחם ויוצק עליו הרותחים עד שנימח ויהי׳ צ נ ו ם (האשכל, נט״י וסעודה) ⁷). — *ובמשמ׳ בחוש ורזה : והצנונות צ נ ו מ י ם בחושים, והקשואים כיחס אבותיו מרים וקשים (ר״י חריזי, תחכ׳ מו, 358).

¹) [בירוש׳ (שבת ו א) מתבארת צנית : פודגרה, ובבבלי (שבת סה.) מאי צינית, בת ארעא, פרש רש״י : מכה שהיא תחת פרסת הרגל. ואמר הרי״ף (אלפס, שבת נא :) : פ׳ בלשון ישמעאל פצה אלארץ׳. וכתרופה למחלה זו היו שמים מטבע (סלע) מתחת לכף הרגל (עי׳ Preuss, עמ׳ 191), ומכאן החליפוה בערב׳ ס ל ע א שהוא שם מחלה בערב׳. וכן אף הרמב״ם (פרוש המשניות, שבת ו ו) : צינית חולי הנקרא בערבי סלע״א וחכמים קוראין אותו בת ארעא לעובי חלטיה וקושי עצמה.]

²) לא נתברר מקורו. ³) [ועי׳ א. ב. צֵן, הערות.]

⁴) עי׳ הערה הבאה.

⁵) בעצם ספור החלום למעלה (פסוק ו) אין מלה זו, וכן אין תרגום לה בתרג׳ השבע׳ ולא בפשי׳. מעקילס לא נשאר כלום, ואין לדעת אם היתה בנסחתו או נאבד תרגומה.

⁶) [בהוצ׳ דורזון (עמ׳ 41) : ח ר ב ה.]

⁷) [השוה גם ספר האשכול א הוצ׳ ש. וח. אלבק עמ׳ 58 והערת ח. אלבק שם.]

וישא (בן המלך) עיניו וירא שני אנשים נחבאים מפניו האחד פניו צ נ ו מ ו ת ועיניו ארומות (אברהם בן חסדאי, בן המלך והנזיר ו). צ נ ו מ י פנים נחדלי תואר (מענה כזה עה״ת, וישב, אמשט׳, כג.). — *וכהשאלה, ענינים רוחניים צ נ ו מ י ם, קלושים ודלים : ובדורו היה רבי יצחק בן חלפון וקצת שיריו חזקים, וקצותיו צ נ ו מ י ם דקים (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 40). ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים ובו׳ פן ידמה למשוררי שנער אשר עניניהם צ נ ו מ י ם דקים, וממליצה טובה ריקים (שם יח, 183). ויועצו להשיב על חבורו דברים רקים, ועניניס צ נ ו מ י ם דקים (שם מו, 352). — ואמר המשורר : דבריו חזקו לבות הרדים ומלתו לכל כושל מקימה, ופרי יעשו נטעי חסדיו ונרבת כל כשבלת צ נ מ ה (במנ״ע, חרדת לבטה, מעה״ם, 67). עלי דוד אין ערוך אל אחבתו ולא נמצא דמותו על אדמות, אשר צמחי ידידותיו מלאות וצמחי כל ידיד בלתו צ נ ו מ ו ת (רי משה דרעי׳ לקו״ק פז).

***צָנֹם,** צונם, עי׳ צְנֻמָּה.

***צְנֻמָּה,** צונמא ¹), ש״נ,—כמו צחיח סלע, אבן קשה : לא יטיל אדם מי רגלים בכותלו של חבירו אא״ב הרחיק ג״ט ומאבנים טפח וב צ ו נ מ א ²) מותר (תוספת׳ שם א ז). א״ר פפא בר שמואל באבנים מקורזלות, ראויות לכותשן וכתישה ביום טוב מי שרי, ראויות לכותשן כלאחר יד ב צ ו נ מ א, צונמא בר וריעה, צ ו נ מ א מלמעלה ועפר תיחות מלמטה (פסח׳ מז :). הכא במאי עסקינן דמפסיק צ ו נ מ א ובו׳ אי הכי אימא סיפא היו שרשיו יוצאין כתוך של חבירו מעמיק להן שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה ואי דמפסיק צ ו נ מ א מאי בעו התם, ה״ק ואי לאו צ ו נ מ א והיו שרשיו יוצאין

¹) [ובן בארמ׳ שכתו״ם ובסור׳ צונמא.]

²) [כך כדפוס׳ וכן מובא בבבלי (ב״ב יט:), ובהוצ׳ צוק״מ בט״ס : ובצונן. וכן מובאים דברי התוספת׳ בירוש׳ ב״ב (ב א) כנוסחת : תני ב צ ו נ ם מותר והיך אמרין ר׳ יוחנן נפק מבנישתא ושפך מים לחורי תרעא ולא ידעין אי משום דהוה צ ו נ ם ואין משום דהוה ביה צער ולא הוה יכיל מסוכר, ע״כ. ונראה שהחליפו המעתיקים מלת צונמא בצונן, צונים. וכבוון זה בתבו אף שפך מים במקי׳ הטיל מים (עי׳ ד״ם לבבלי ב״ב יט ז). ועי׳ גם בבלי שם. על כל פנים אין צֻנֹם בא במלה עברית.]

לתוך של חבירו מעמיק שלשה טפחים וכו' (ב"ב יח.). אין עושין משקלות לא של בעץ לא של אבר ולא של גיסטרין ולא של שאר מיני מתכות אבל עושת חוא של צונמא ושל זבובית (ס"כ, שם פט:). תנא אם תיח סלע יתידי אפי' בל שהוא אין נסרד עמה וכו' בעי רב אשי עפר מלמטה וצונמא למעלה, עפר מלמעלה וצונמא מלמטה מהו (שם קג:). איזוהי בתולת קרקע, כל שמעלה רשושן ואין עפרה תיחות, נמצא בה תרם בידוע שנעברה, צונמא הרי זו בתולת קרקע (ס"כ, נדה ח:). אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסית הם רזים הם (מד"ר במד' טז).

˙צִנָּמוֹן, ס"ז,—מכת התבואה המוציאה שבלים צנומות, ,Unfruchtbarkeit; stérilité; sterility ואמר הפיטן: הושענא וכו' ארמה מארר וכו' רֹב מרזון, שבלת מצנמון, תבואה מחסיל (ר"א קליר, אדמה מארר, הוסענא).

א. **˙צנן,** ממנו צָנִין, ב. ˙צָנַן.

ב. **צנן,** ממנו א. צִנָּה.

ג. **צנן,** ממנו *צַן, ב. צִנָּה, א. *צָנַן.

ד. ***צנן,** ממנו *צִנּוֹן [1]).

א. ***צָנַן,** פ"ע,—צָנַן הדבר או האדם, נעשה קר, נעשה לו קר, sich abkühlen; se refroidir; to cool down: נותנין תבשיל לתוך הכור בשביל שיתא שמור ואת חמים חיפים ברעים בשביל שיצנו [2]) (שבת כב ד). ררכה של אש שאם קרב ארם אצלה נבוה רחק ממנו צנן [3]) (מכי', בחדש ד). מעתה אפי' רותחין יהו אסורין מאחר שררכן לצון [4]) (ירוש' ע"ז ה ג). כל שהיום עולה הוא מרתיח וכו' כל שהיום שוקע הוא צונן (מד"ר בראש' יט). — ובהשאלה, נתקררה תאותו: תמורה שהיא תובעת זכר מרביעין אותה שלא תיצן [5]) (ר' יודה, ירוש' פסח' ד ח). ואני מתירא שמא תיצון (החמורה) ותמות (סי"א בר אלה, מד"ר בראש' כ). — ובינ' פוע' צוֹנֵן [1]), קר, וגם בלי שם עצם במשמ' תבשיל קר, מים קרים וכרו': הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפי' ממפוסין הרבה (ר' מאיר, דמאי ה ג). הביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין (שבת ג ד). מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו (שם שם ה). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור וכו' ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו (שם כב ד). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רותץ ברגבו ואם נתרפא נתרפא (שם שם ו). ביצד מפרישין חלה בטמאה ביום טוב וכו' ר' יהודה בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח' ג ג). חפת (הבצק) תלטוש בצונן (שם שם ד). היה מסרב בתכירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס, טיפת צונן שאיני טועם לך, מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן, שלא נתכוון זה אלא לשום אכילה ושתיה (נדר' ח ז). קומקום שניקב ועשהו בזפת ר' יוסי מטהר שאינו יכול לקבל את החמין כצונן (כלים ג ז). הביאו לפניו רלי של צונני (תוספת' ברכ' ד יד). נכנס ביום טוב ומזיע ויוצא ורוחץ בצונין (שם שבת ג ג). קונם לעיר שאנן נכנס ולטיפת צונן שאני טועם מותר ליכנס ולרחוץ צונן ואסור לאכול ולשתות (שם נדרי ד ט). בלי כסף משתמש בהם בצונין אבל לא בחמין מפני שמשתירין (שם ב"מ ג כג). רברים שבירוע שנשתמש (הגוי) בהם כגון הכוסות והצלוחיות מריחן בצונן וכו' (שם ע"ז ח ג). ר' יוסי בר' חנינא ראו אותו טובל אם לקירויו לא ירעין, אם להקר גופו שאין רתיצת צונין [2]) רחיצה לא ירעין (ירוש' ברכ' ג ז). צונין שנעשו חמין מותרין (שם תרומ' ח ה). אין משתטפי' לא בחמין ולא בצונין (שם שבת ג א). נראין דברי' בדבר שדרכו לבוא בצונין אבל דבר

---

[1]) [עי' שם הערה.]

[2]) [מנק' שֶׁיִּצַּנּוּ ע"ם יִתַּפּוּ.]

[3]) [בספרי (דבר' שמג): צונן.]

[4]) [ז"א לָצֹן.]

[5]) [ועי' גם הפע' והתפ'.]

[1]) [המעתיקים כתבו אף צונין, הואיל וראו בזה מ"ר של צון, וכן בא אף מים צונין, צונים במקום צוננין, צוננים.]

[2]) [בנוסחה הגניזה (מו"ק ב ה, סרידי ירושלמי, 201): צונים.]

שרכבו לבוא ברותחין וכו' הוא מקנב (ר' אבהו, שם פסח' ד ד). עששות של ברזל היו מרתיחין אותן מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונין כדי שתפיג צינתן (ר' יהודה, שם יומא ג ה). תני תנור וכירים חדשים אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית ואין חוססין אותן בצונן[1] בשביל שיתחסמו (שם מו"ק א ע). שאם כוייו על כף ירו וצבת וכו' או שהטיל עליו שלג או צונן[2] במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ר' ילחק, שם ב"ק ח ג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, הוי אומר בארבע שעות (רב אחא בר יעקב, ברכ' כז). אסרו להן חמי טבריה והתירו להן את הצונן (ר"ש בן פזי, בשם ריב"ל בשם בר קפרא, שבת מ.). רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן (שם מא.). נותן ארם חמים לתוך הצונן ולא, הצונן לתוך החמין (בית שמאי, שם מב.). טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שמואל, שם קח:). זה (חמץ) תשמישו ע"י חמין וזה (יין נסך) תשמישו על ידי צונן (פסח' ל:). כל הכלים שנשתמשו בהן חמין בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה (שמואל, שם שם). ילמדנו רבינו, בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות, בעצים לחים או בעצים יבשים, כתנור חם או כתנור צונן (ר' עקיבא, שם מח:). באו ושאלו אותו (את ר"ג), אמר להם בית המטבחים רותח או צונן, אמרו לו רותח, אמר להם לכו והטילו עליה (על הלטאה) כוס של צונן, הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה (שם פח:). כימות החמה וכו' כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין[3] כימות הגשמים וכו' כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר' נתן, שם לד:). זו (המחתה) חמה וזו (הכף) צוננת (יומא מז.). לא שנו אלא שנפל לתוך גריסין רותחין, אבל נפל לתוך גריסין צוננין והרהיחן נעשה כמי שהשביח ולבסוף פגם ואסור (שמואל, ע"ז סז.). דברים שנשתמש בהן ע"י צונן כגון כוסות וקיתוניות וצלוחיות מריחן ומטבילן והן טהורין (ת"ר, שם עה:). אפילו נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן, בצונן ומזגו לו בחמין (ערכי' עז:). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין, והלומד תורה בזקנותו דומה לאשה שהיא לשה בצונן (ר' נהוראי, אדר"נ כג). למלך שהיו לו כוסות רקים, אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין, צונן[1] הם מקריסין (מד"ר בראשי' יב). לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (שם שם לג). דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה, שמא צוננת וכו'[2]) (שם ויקרי' לג). כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונין וכשתראה אותי נותן צונין הוי נותן רותחין (שם דבר' ג). שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצונן (מד"ר קהלת, סמוך רגליך). ואייתי ליה תבשילים צוננים בשבתות ותבשילים רותחים בחולא (פסיק' רב', י' הדברות תליתאה, קכ:).—ובסהמ"א: מקום בית השחיטה צונן הוא (והזהיר, ויקר', י:). מפני שבחוצת לארץ יש מקום צונן ומתעכב האביב (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ' 546). דרך המלך לאכול פת חמת בכל יום או שמא פת צוננת של תשעת ימים (רש"י, ויקר' כד י). נוטל מן היין ונותן לקערת לתוך תבשיל צונן ואוכל אבל לא לתוך הקדרה אעפ"י שהיא צוננת מפני שהיא כבור קטן (רמב"ם, מעשר ג יט). אמבטי של מרחץ שהיה מלאה מים חמין אע"פ שהוא כלי שני אין נותנין לה מים צוננים (לבוש, או"ח ש"ח יא). — ובינ' פעו' ״צִנּוֵן, באותה משמ': וששאלתם מרחץ של גוי שלא פקקו נקביו מע"ש ומימיו משובים בשבת בצנור שהמים צנוגים מתוכו ואוחם מים צנונים מותר לישראל לרחוין בהם בשבת ליכנס בבית חיצון לרחוץ בהם או לא (רב נטרונאי גאון, תשו' גאו', מילר, בית תלמ' ז, 151). — ״ובמשמ' מי שנתקררה תאותו: אב לכל הצנונים, שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגע בה (פרוש רש"י, דהי"א ב יא). —וברפואה ״צְנוּנָה, מצב שהחולה מרגיש בו מזמן לזמן צנה וקר כמו צמרמרת: הקדחת והשחפת וצנונה

[1]) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 194): בצונים.]
[2]) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 249): צונים, ובאותו פרק (הל' א) בנוסח הדפוס צינים. עי' צִן.]
[3]) [עי' גם מר"ר (ברא' ו) הוצ' תיאודור.]

[1]) [ס"א: צונין (עי' תיאודור).]
[2]) [בתנחוי (אמור כג): שמא צנינא.]

אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומים (אסף, 125).

—פע', *צִנֵּן, — צִנֵּן את התבשיל, המים וכדו', עשה שיהיו צוננים, קֵרר אותם: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם בו, טענו אבנים וציערו, הטיל שלג על ראשו וצִיננו, הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי', מס' דנזיקין ח). היו רותחין וצִיננן (ירוש' ע"ז ה ג). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין[1] לו גיהנם (ר' חמא ברבי חנינא, ברכ' טו:). כאן לחמִמה כהן לצננה (רב פפא, שבת נג.). אמר לפניו (שר הברד), רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש (ר"ש השלוני, פסח' קיח.). מה עשה הקב"ה, סירס הזכר וצִינן הנקבה ושמרה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדין בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומצננין לו יין (ר' יהודה בן בתירה, אדר"נ א). איקונין של אביו ראה (יוסף) וצִינן דמו[2] (רב הונא בשם רב מתנה, מד"ר ברא' לח). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומספקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור ומצננין אותו ונדבקות בפת (שם שמות י). שחין למה בא עליהן, מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצנן לחם את הצונן (שם שם יא).—ובספהמ"א: וצריכה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננה בו (הלכו' פסוקי' לתלמידי רב יהודאי גאון, 16). צננך (עמלק את ישראל) והפשירך טרתיחתך (רש"י, דבר' כה יח). אפה בו את הפת ולא צננו, הפת אסורת בהנאה (רמב"ם, עכו"ם ז יג). וחמור או סוס הבאים מן הדרך ונתחממו ונתיגעו והאוכף עליה' והוא צריך להסירו מהם כדי לצננם (לבוש, או"ח שה ע). — ואמר המשורר: ואל צד השמאל טחול לצנן יקור הלב אשר חם שם יקנן (ר"י זבארה, בתי הנפש, מעשועים, דודזון, 165). ולו אתה בעת בא אז עמלק ועום האל לצננו בקרירה[3] (עמנו', מחב' ח, 58).

—פע', ביני' *מְצֻנָּן, מצונן,—מי שחלה ע"י צִנָּה: אחוזת הדם והמעושנת והמצוננת ושאכלה תרנגולים וכו' מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חול' ג ה).—ובספהמ"א: שהמצונן מקֵיר צריך שיכנס במרחץ (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא). — ובמשמ' קר המזג, חסר תאות מינית: אחאב איש מצונן היה ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו כדי שיראה אותן ויתחמם (רבא, סנה' לט:). — ובמהמ"א: בכל חומאו וכו' בכחו כשדמו חם בבחרותו, אבל זקן מצונן וכו' (ערוך ערך חמא).

—הפע', *הֵצֵן, הצין, היצן, הִצְנִין,—א) כמו פִע': ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל בין להחם הצונן ובין להצין החמים (תוספתי שבת ג ח). הנכנס למרחץ מחים[1]) לו את הצונין ומצינין[2]) לו את החמין (שם ב"מ יא לב). שמו ישראל להחם להם את החמין ולהצנין[3]) להן את הצונין, לפיכך הביא הקב"ה עליהן שחין (סדר אליהו רבה, מהד' איש שלום, פרק ח, 42). צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמיציין[4]) יותר מחבירו, ואיזה הוא כלי שמיציין יותר מחבירו, הוי אומ' זה כלי חרש (מדה"ג, שמות טז לג, הופמן, 179). — ב) ובמשמ' פ"ע, הֵצֵן כמו צָנַן, התקרר[5]), ובהשאלה נתקררה תאותו: תמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תצין[6]) (תוספת' מו"ק ב יא). היה משמש עם הטהורה ואמרת לו נטמאתי, בא לו בארוכה חייב ובקצרה פטור, איזו היא קצרה שלו, יצן (ירוש' הורי' ב ה). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' מה יעשה, רב יהודה בשם שמואל יצן, לא היצן, א"ר יוסי קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש (שם שם). יטות ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מיצן (בשם רב הונא, שם שם). תלה (יוסף) עיניו וראה איקונין של אבינו יעקב מיד היצן[7]) (רב הונא בשם רב מתנה, שם שם).

[1]) [במרור רע"ג (סדר רב עמרם השלם, קד:) מובא: מצנין.]
[2]) במק"א (ירוש' הורי' ב ה): מיד תיצן, הִפע'.]
[3]) [בהוצ' ברודי (עמ' רג): לצנן הקדרה.]

[1]) [כך צוק"ם; וכדפו': מחמין, ונכון.]
[2]) [כך צוק"ם; וכדפו': ומצנן.]
[3]) [עי' לעיל פִע'.]
[4]) [העיר רד"צ הופמן: אולי פי' שמצנן וכמכ' גר' שמציף.]
[5]) [כרגמת הִלְבִּין, הִשְׁחִיר וכדו', ובקצת מקומות אולי צ"ל הוּצַן, יוּצַן, כהָפע'.]
[6]) [עי' קל והִתפ'.]
[7]) [במר"ר (ברא' לח): וצִינן דמו, עי' פִע'.]

—הִפעִ׳, *הוּצַן, – כמו קל, הוסר חֻמּוֹ, קררו אותו: נטל מסנה (מע״ז) עצים אסורין בהנאה, הסיק כהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע״ז ג ט). תנור שהיסיקו בקליפי עורלה אם חדש יותץ אם ישן יוצן (תוספת׳ ערלה א ז), בין חדש ובין ישן יוצן (פסח׳ כו:).

—הִתפ׳, *הִצְטַנֵּן, — כמו קל, נעשה קר, וצוֹנֵן: בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן (שבת נג:). משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עוק בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (שם כד:). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה (בשבת) אפילו בתקופת תמוז (שמואל, שם קכט). אילמלא לא נצטננו הגחלים מידו של ברוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט (ר׳ שמעון חסידא, יומא עז.). מותר להצטנן בפירות (רב יהודה, שם עח.). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן [1]) (ר׳ יהודה, מו״ק יב.). בשעה שבורעת לילד יריכותיה מצטננות באבנים (ר׳ חנן, סוטה יא:), גם נעשה להם (לאנשי דור המבול) שנצטננו בצידי התיבה (זבח׳ קיג:).—ובספה״א: רב יהודה מצטנן בדלעת, רבא מצטנן בתינוק [2]) (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 23). וחשאי כנפשאי מבינתא דרישי עד טופרא דברעאי, פירוש נצטננתי, מסתפינא דילמא מנבו לי מזכוותאי, שמאוד הייתי מצטנן ועושין לי נס שאנצל ומנכין לי מזכויותי (ערוך ערך חש). אישי כהן גדול עמוד והצטנן מעט [3]) על הרצפה בדי שלא תישן (רמב״ם, עבודת יוה״כ א ח). ומגדולי החכמים היו מצטננים בפירות הרלועים בקישואים ודומיהן (המאירי ליומא פרק ח דף עח, סט:). מוללין מלילות ביו״ט להיות רכות ומתקיימות סמוך לקלייתן באור וכשמצטננות מתקשות ומותר למלול ביו״ט (ספר היושר לר״ת, חלק שו״ת לז). שמא כשירצה להטמינו (את המאכל) ימצא קדירתו שנצטננה וירתיחנה תחילה קודם שיטמננה כדי שתשמור חומה עד למחר (לבוש, או״ח רנז א).

ב. ֿצָנַן, קל לא נמצא.

---

1) [עי׳ גם קל והִפע׳.]

2) [בתלמוי׳ (יומא עח.) בארמ׳.]

3) [במשנה (יומא א ז): והפג אחת.]

—הִפע׳, ֿהִצְנִין,—הִקר בצנינים, בקוצים, ואמר הפיטן: נכחו אם יזין לשוטט ולהצנין (ר׳ שמעון בר יצחק, לאהוב, ברכת ניסואין, מחזור ויטרי, 596).

צנע [1]), ממנו ֿהַצְנָעָה, צָנוּעַ, *צְנִיעוּת, צֶנַע, *צִנְעָה.

צָנַע, קל לא נמצא במקורות הקרומים, ועי׳ צָנוּעַ.

—הִפע׳, הִצְנִעַ, — הִצְנִיעַ לכת, הלך בִּצְנִיעוּת, בענוה ושפלות, בהכנעה: הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד וְהַצְנֵעַ לכת עם אלהיך (מיכה ו ח).—ואמר בן סירא: אביעה במשקל רוחי וכהצנע [2]) אחוה דעי (ב״ס גני׳ יו כה). מלל שב כי הוא לך והצנע שכל [2]) ואל תמנע שיר (שם לה ג). — ובתו״מ: והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו, והיה אברהם אבינו אומר, שרה, אין זו שעה של הצנע [3]), קדשי שמו של הקב״ה ושבי בשוק והניקי בניהן (פסיק׳ ר״כ, שוש אשיש, בובר, קמו:).—*והִצְנִיעַ עצמו, כמשמ׳ זו [4]): מה בלת זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה [5]) ואין אדם מבירה וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה וכו׳ (רבי שמעון בן לקיש, מד״ר שמות מא). אשה שהיא מצנעת עצמה אפי׳ היא ישראלית ראויה היא שתנשא לכהן (שם במדי א). מהו פי התירות מקום קבוע לזונות היה, לפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקרא פי החירות (שם שם כ). — *והִצְנִיעַ את פלוני מן העין, הסתיר אותו: אמר הקב״ה (ליוסף) אתה הצנעת לאמך מן העין והגבהת את עצמך, אני פורע לך ומגביהך (שם ברא׳ ל). — *והִצְנִיעַ דבר, שם איתו הצדה לשמירה, שמר

---

1) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. לפי דעת פֶּרת (Wurzeluntersuchungen, עמ׳ 41-42) בערב׳ צ׳רע [a]) במשמ׳ הכנעה, שפלות.

2) [כנראה עפ״י משמי השרש צנע בארמ׳ וביחוד בסור׳, שהוא לשון חכמה וערמה: וכחכמה אחוה דעה, והערם שכל. ובגליון לכת כמק׳ שכל, ואינו נראה.]

3) [במד״ר (ברא׳ נג) ובפסיק׳ רב׳ (בי פקד פ׳ את חנה, קג.): צניעות.]

4) [עי׳ בהערה הבאה.]

5) [ויש בזה גם ממשמ׳ מסתירה עצמה, מכסה פניה.]

---

a) ضرع

אותו לזמן אחר, zur Seite legen, aufbewahren; : mettre à côté, conserver; to put aside, keep המוצא פירות בדרך ונטלן לאוכלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר (דמאי ג ג). כל הכשר להצניע ומצניעין במוהו, הוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (ר' שמעון, שם ח א). ציפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואה (שם ט ז). אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחק בו (ר' יהודה, שם שם). המצניע לזרע ולדוגמה ולרפואה והוציאו בשבת חייב בכל שהוא (שם י א). המצניע את החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה למלאות בה כשר (פרה ז ח). כל שאין כיוצא בו כשר להצניע והוכשר לו להצניעו והצניעו ובא אחר והוציאו הרי זה חייב (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שבת ח ז). אגוז וצרור והוא נוטלן ומצניען ומביאן לאחר זמן גוזלו גזל גמור (ירוש' מע"ש ד ד). שבן עני חופרן גומא להצניע בה פרוטותיו (ר' ירמיה, שבת קב:). —•והִצְנִיעַ את הקוץ והזכוכית, סלקם הצדה, הטמינם, שלא ינזקו בהם בני אדם, וכדו': המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וכו' (ב"ק ג ב). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקים להן ג' טפחים כדי שלא יעכב המחרישה (ת"ר, בבלי שם, ל.). —ואמר הפיטן: טרחה ויהבה עליך משלכת, יראתך סמכת בה צנע לבת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמן, שעה"ש 15). —ואמר המשורר: בן אלך לִי הצנע, השלך יהבי על אדני שחק, חושב בני תבל כמר וכשחק (כהנא אברהם א לח טו).

—הפע', *הֻצְנַע, בינ' מֻצְנָע, מוצנע, —מי שהִצְנִיעוּ אותו: ואהיה אצלו אמון וכו' אמון פדגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע (ר' הושעיה רבה, מד"ר בראשי' א). מלמד שהיו מוצנעים עמהם מיטות יעקב אבינו (ר' לוי, שם שה"ש, עד שהמלך). —ומקום מֻצְנָע, נסתר: אם היתה (החבית) מונחת במקום תורפה יניחנה במקום המוצנע ואם היתה מגולה יכסנה (ר' אליעזר, תרומ' ח ח). אם היתה מונחת במקום מוצנע יניחנה במקום תורפה ואם היתה מכוסה יגלנה (ר' יהושע, שם שם). המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע (שם יא ה). מחולל על המעות נוטל תרומת ותרומת מעשר ומניחה במקום המוצנע (תוספת' דמאי ה ח). — ואמר הפיטן: אבן שתיה, בית הבחירה, גרן ארנן, דביר המוצנע הר המוריה והר יראה (אבן שתיה, הושענות).

—פע', *צִנֵּעַ, —צִנֵּע את פלוני, הכריחו לְהִצְטַנֵּעַ[1]: מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו וכו' מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש' ביצה ה ב).

—קל, ״צָנַע, — הֶחְבִּיא, הסתיר, ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בלצון אנא צָנְעָה תחתית דיוטה (יוסף כפוריס, סליח' שחר' יוה"כ)

—נפע', ״נִצְנַע, — הסתיר עצמו, התחבא: עד האידנא קודם פתיחת החלונות בשאתה בחצר הייתי צריך להצנע ממך ובשחיית בבית לא הייתי צריך להצנע (רגמ"ה, ב"ב נט:). — ובמו הֻפע', הֻצְנַע, הֻסתר, נגנז, ואמר המשורר: נלכד מעון קדש וארון נִלקחה אוי אוי ולוחות הברית נצנעו (יעקב פרלמנים, קינה, הוס' למחק ספרים, מק"נ, 98).

—התפ', ״הִצְטַנֵּעַ, —החביא והסתיר עצמו[2]: כי ראיתי שאיש נפנה לפני האשה ואשה לפני איש ולא מצטנעים זה מזה (שבל עוב, בראש' כ יח). ומה שפסק ראב"ן שאם יש מקום בחצרו שיכול להצטנע שם אינו יכול למחות, יש להשיב וכו' (מרדכי, ב"ב סי' תעא).

*צִנְעָה, צנעא, צינעא[3], —דרך צניעות, מקום סתר, ובפרט עם ב היחס, בִּצְנְעָה, בנגוד אל בפרהסיא, heimlich; en secret; secretly: לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה ששייר יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו (פסח' א ג). מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). מעשה בי ר'

---

[1]) [וכן בארמ': זיל צנעינהו (קידוש' כה.), אמור אליהם להסגר ולישב בבנין וזה לשון נדוי וכו' (רש"י, שם).]

[2]) [ומצוי בנין זה בארמ' שבתו"ם.]

[3]) [וכן בארמ' שבתו"ם בש"ז: צנעא דהני יממא הוא (מו"ק יב.).]

יוסא בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש' ברכ' ג ד).ברית כרותה היא היגע תלמודו בצינעה לא במהרה הוא משכח (ר' יוחנן, שם שם ה א). גבאי צדקה ביוה"ט לא יהו מכריזין בדרך שמכריזין בחול אבל גובין בצינעה ונותנין לתוך חיקן וכו' (שם דמאי ג א). בעלי קריין טובלין בדרכן בצינעה כיום הכיפורים (שם תעני' א ו). לפי שהתפללו בצינעה ולא נענו לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו (ר' יהושע בן לוי, שם שם ב א). הקובר את מתו שלשת ימים בתוך הרגל וכו' ר' ימים האחרונים אין הרבים מתעסקין עמו, ומלאכתו נעשית באחרים ועבדיו ובהמתו עושין בצינעה במקום אחר (שם מו"ק ג ה). והלא אמרו אין אבל ברגל אלא שהרבים נוהגין בו בצינעה, מהו בצינעה. שהוא אסור בתשמיש המיטה (שם שם). כאן במומר לחלל שבתות בצנעא, כאן במומר לחלל שבתות בפרהסיא (ערובי' סט.). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כיצד יעשה, מה שמשייר יניחנו בצינעה שלא תבוא חולדה ותטול בפנינו ויהא צריך בדיקה אחריו (רבא, פסחי' ט:). זיתיו הפובין ואין שם אומן אלא הוא וכו' הרי זה יעשה בצינעה (רשב"ג, מו"ק יא:) מבנים אדם פירותיו מפני הגנבים (כתוה"מ) וכו' ובלבד שיכניסם בצנעה לתוך ביתו (שם יב:). ואם חושש להם שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו מביאין בצינעה בתוך ביתו (שם יג:). ציגור שעלו בו קשקשים מטעבן ברגלו בצינעה בשבת ואינו חושש (בתוס חים גבלא, כתוב' ס.). אוכלי דבר אחר פסולין לעדות, הני מילי בפרהסיא אבל בצינעה לא (סנה' כו:). אפילו שלא בשעת גזרת מלכות לא אמרו אלא בצינעה (ר' יוחנן, שם עד.). הבא לקבל דברי חבירות אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו ואחר כך מלמדין אותו (בכורות ל:). כר"א (שמתענים בניסן) בצנעה, אבל להזכיר בצבור אסור עד שיעבור ניסן (סופר' כא ד). שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה, משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים, אמר המלך כבו את הנרות כבו את הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר בראש' סח). אמר לו בצנעה יהורי אני ונתת לי בשר חזיר (שם במד' ב).

בתחלה היו נכנסין בצנעה ולבסוף נכנסין צמידים צמידים (שם שם).—מקום צִנְעָה, מקום מֻצְנָע: נסתכבו בגדיו בקוציס הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' שבת ז ג).—דברים שֶׁבְּצִנְעָה, דברים של צִנְעָה: דברים שבצינעה נוהג (האבל בשבת) (ר' יוחנן, מו"ק כד.). אע"פ שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים של צינעא נוהג (הוא, כתוב' ד.). — ובספהמ"א: אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד וכו' אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד (רמב"ם, עבדים א ה). מצות על המלך לכבד לומדי התורה וכו' כמה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצינעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה (הוא, מלכים ב ה).

א. **צנף**[1], ממנו מִצְנֶפֶת, צָנִיף, א, ב, צְנִיפָה, צָנַף, צְנֵפָה.

ב. ***צנף**[2], ממנו ג. צְנִיפָה, ב. *צָנַף, צֶנֶף.

א. **צָנַף**, פעו"י, צָנוֹף, יִצְנֹף, יִצְנְפֵהוּ,—צָנַף. הַצְנִיף, כרך אותו סביב הראש, umwickeln; rouler, envelopper; to roll, wrap: ובמצנפת בד יִצְנֹף בגדי קדש הם (ויקר' יו ד) — ובהשאלה, צנף את פלוני אל מקום, הניעו והגלהו: צָנוֹף יִצְנָפְךָ צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים[3]) (ישע' כב יח). — ובספהמ"א: והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו וכו' (ראב"ע, שמות כח לו). כהן גדול אחר שחוגר באבנט לובש המעיל וכו' וכו' ואחר כך צונף במצנפת וקושר הציץ למעלה וכו' (רמב"ם, כלי המקדש י ג). הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה (סמג רזא עה"ת, תלוה, ואמסע',

---

[1]) עבר' וארמ'. [כנראה קרוב צָנִיף אל צָעִיף, ולפיכך אולי אין כאן אלא מבטא אַפִּי של צעף.]

[2]) [מן הארמ' שבתו"ם.]

[3]) [לפי טורטשינר ס' איוב, 338 בהערה, צנוף יצנפך צנפה גם כאן לשון חבישת צניף היא, והכונה: הנה ה' מלבישך טלית (מטלטלך טלטלה), גבר, ועטך עטה כמעטה, צנוף יצנפך (יחבוש לראשך) צנפה, צניף, ללכתך כדור (שבוי חרב ועבר, kaduru באשור') אל ארץ רחוקה.]

לז.). ובאצבעותיהם יקחו האוכל מהקערה ויצנפוהו כידיהם לכדורים קטנים ויאכלוה (ר״ם בלוך, ספילי עולם ב, כ:). — ואמר הפיטן: ניניך כולם צופים, צרופים רצופים וצנופים (ינאי, אתה מקרב רחוקים, קרובי ברלש׳, זולאי, מד). אשר איסתך כפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, כצדוריא רבע בצנופי, שש, ומוראך עליהם (ר״א קליר, אשר אימתך, מוס׳ יוה״כ). דכאם ושטפם וצנפם, ובמצות עצומות נגפם (ר״י הלוי, מי כמוך, דיואן ג, 9). ילד לעבד בהמכרו רעה רבה צנפתהו, ישב בדד עד בוא דברו אמרת יי׳ צרפתהו (ראב״ע, אזכירה, עבודה, אגר 233). פצועים ונפצעים ומפלח כבדם, צנופים כדור עם מרכבות כבודם (משה בר קלונימוס, מומתים, סדר אחרון ספק). צנוף נצנף באימים, וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, סליח׳ שחר׳ לום כפור, מחז׳ איטלי ב, קז:). — ואמר המשורר: אשר הרים ימין חסד בחסדו, וגם הניף ידי צדק תנופה, עד כי יעטו ימים כבודו, וצנף הזמן הודו צניפה (רשב״ג, זרועי על בנות ימים, דוקס ו). אל עם אשר לא ידעו אותם צנוף צנפם הזמן מדור (רמב״ע, תרשיש ז, 62). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהלל צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סעה״ס 164). שמרה ראה ישר תם ואל תלה, כי כל סערות לא יעריצוהו, לא יצנפו אותו לא יגידוהו, כי יש לאיש שלום אחרית סלה (כהנת אברהם א כז). [1]

— נפע׳, נִצְנַף, שצְנפו אותו, ואמר הפיטן: צנוף נצנף כאימים וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, סלי׳ח׳ שחר׳ לום כפור, מחז׳ איטלי ב, קז:).

— פע׳, צִנֵּף, בינ׳ מְצַנֵּף, — מצונף, — כמו צָנוף, ואמר המשורר: ואלו נהיה היכל פנימי חשכנוהו כמו מקום מטונף, וגם היה בעינינו כקרח, ולו היה בציץ קדש מצונף (רשב״ג, השאל מהליך, דוקס סה).

— הפע׳, הִצְנִיף, — הצניף את פני פלו׳ וכדומה, כסה אותם כצניף: והרעלות, צניף שמצניפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין וכו׳ (רש״י, ישע׳ ג יט). את שערותן ימשחו בצבע אדמדם גם יעבתו אותן לצמתים להצניף כמו ראשן (ר״ם בלוך, ספילי עולם ב, ח:). — ואמר הפיטן: פוריח תפריח לך ענפים, צמודים לשלחנך מקיפים, קדש הלולים לאל מצניפים (ר״א קליר, אל מתערב, סדר א שבועות). מלכותך גלה עלי והוד הצניפי (רסע״ג, תאחר, סלי׳ח׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, רלג). ארכעה בתרים הצנפת יום שביעי בפגשו כנשקו כאחד לחודש השביעי (אלעזר בירבי אבון, ארבעה, אופן לשבת ור״ח, ידיעות מכון שוקן ה, רפו).

— הפע׳, הֻצְנַף, בינ׳ מֻצְנָף, מוצנף, — מי שהצניפו אותו, שחבשו בראשו צניף, ואמר הפיטן: אכטה בשפה ברורה, באום יפה וברה, אדר גדולה וגבורה, המוצנף כלבוש אורה (ר״א קליר, אלאליה, Elbog., Stud., עמ׳ 121). בהושעתה מוצנף בה כנתעכר וכו׳ (מחזור ויטרי, 449). חתני נתייפה כתוך כיפה וחופה עשויה כמין בילה, ושם מוכנף מוצנף ורום מעלה והונף ויעלת חן בלה (שם, 601). דמות בנף עדי יוצנף לקול יעקב וצאצאו, בעת עמדם במעמדם לבון לב למוראו (קובץ הפיוטים כג, 13). ראש מצנף, גבוה מוענף (משה ברבי בנימן, מפני אמזו, רשות, מחז׳ איטלי ב, עט:). — ואמר המשורר: אל אל אילותי מן בעלי כנף מובח לעולתי הן תוך זבול כנף כנוי ושם מוצנף מולבש כאז מדי (נהי ואוי, כנף רננים, ח:). — ובהשאלה: שלומות עטפות וברכות תכופות והצלחות מקיפות וישועות מוצנפות (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 195).

ב. *צָנַף, פ״ע, — צָנַף הסוס, צהל, השמיע קול צהלה, wiehern; hennir; to neigh: סוס שצנף וחסור שנער ושיבר את הכלים משלם חצי נזק (רב יוסף בשם בי רב, ב״ק יח:).

צָנֶף, ש״ז, — קול צהלת הסוס: צנף סוסים קרוי צהלה בלשון המקרא (רש״י, סוטה מב.). [1]

---

[1] [בעבודה למשולם בן קלונימוס, Elbog.,Stud. 130 כתוב: צנופה חטאתו גילה לצירו, צחנתו ושל מטהו יורה בדברו. ע״ב. אך כודאי צ״ל צפונה.]

[1] [בס׳ המליצה לשלמה ב״ר שמואל (בכר, 34 כתוב: אם יקחו צנף ממנו (מן הצרי) ויעשו חוגה סביבות העקרב וכו׳, והוא כנראה הערב׳ צִנְף [a]), מין, סוג.]

[a] صنف

צְנֵפָה, ש״נ, — שה״פ מן א. צָנַף [1]) : צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם (ישעי כב יח). — ואמר המשורר : כלה כענן וזמן חלב שניתי ואחריתם עלי הנדד יפקד לחטאתי, יצנף צ נ פ ה לבבי מבלי מעמד כדור יקלע ככף קלע יחירתי (יהודה בן גיאת, אבן עזרא, בעה״ש 124).

צִנְצֶנֶת [2]), ש״נ, — כעין כַּד, ישימו בה דברים למשמרת [3]) : קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם (שמות יו לג). — ובספה״מ״א : לכן אם ייטב בעיניך אתן לך מכנות הנדיבים וכו׳ כלתיה מנורה, בפיה צ נ צ נ ת, בחשך תלך לזיו תארה ולא יכבה בלילה נרה וכו׳ (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 71). — ואמר המשורר : צר לי צרי גלעד ואין איש יתגה ממך ב צ נ צ נ ת י מלא העומר (עמנואל, מחב׳ כג, 183).

צנך [4]), ממנו צִינֹק.

צנק, עי׳ צִינֹק.

צנר [5]), ממנו א. צִנּוֹר, ״צָנַר.

״צָנַר [6]), קל לא נמצא.

—פע׳, ״צִנֵּר,—צִנֵּר את הדם, שפך אותו כמו כצִנּוֹר, ואמר הפיטן : כנר יבקר טלה וישחטהו ודמו י צ נ ר (רסע״ג, באלהי ילדקו, עבודה, סדור רסע״ג, רסה).

צַנְתָּר [7]), ש״ז, מ״ר צַנְתָּרוֹת, — שְׁפֹפֶרֶת או אבוב דק לצקת דרך בה השמן מספך השמן להמנורה, Röhre ; tube : ואמר אליו מה שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צַנְתְּרוֹת הזהב המריקים מעליהם הזהב (זכרי ד יב). — ואמר המשורר : וזיתי המנורה שתולים כעורה ותמלא צ נ ת ר ה בגרגרי האמירים (כ״ח, הכלעוש, חסוי דונש על׳ מנחם, 80).

1) [ועי׳ א. צָנַף, הערות.]

2) רק בעבר׳.

3) תרג׳ השבע׳ στάμος, והוא כלי חרס ישמרו בו יין. ות״א : צ ל ו ח י. וריב״ג כרניה בערב׳ והוא כלי חרס קטן. [ונאמר במדרש הגדול (שמות טז לג, הופמן, עמ׳ 179) : צנצנת זו איני יודע של מה היא, אם של זהב אם של כסף אם של נחושת אם של כרזל אם של עופרת, ת״ל צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמציין יותר מחבירו ואיזה הוא כלי שמציין יותר מחבירו הוי אומ׳ זה בלי חרש.]

4) עי׳ הערה לא. צִינֹק.

5) עי׳ הערה לא. צִנּוֹר.

6) [פעל משני, נגזר מן א. צִנּוֹר.]

7) לא נתברר מקורו. סברו הקדמוני, כי הוא מן צִנּוֹר, בהוספת ת. אך זה דחוק.—תרג׳ הע׳ μυξωτῆρ, והוא אף, חרטום. — ואולי הכונה ל ה ז ו ר ב ו ב ו ת. ריב״ג תרגם קציבין, ר״ל קנים. [ועי׳ א. צִנּוֹר, הערה.]

צ״ע, ר״ת : צריך עיון.

א. צעד [1]), ממנו מִצְעָד, צַעַד, צָעַד, א. צְעָדָה.

ב. צעד [2]), ממנו אֶצְעָדָה, ב. צְעָדָה.

צַעַד, ש״ז, צָעַד. בכ׳ צַעֲדִי, צַעַדְךָ, צַעֲדוֹ, מ״ר צְעָדִים, צַעֲדֵי, צְעָדַי, צְעָדָיו, צְעָדֶיהָ, צְעָדֵינוּ.—צַעֲדוֹ של אדם בהליכה, פְּסִיעָתוֹ, שיטת רגלו האחת לפני השניה בלכתו, Schritt ; pas ; step : וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְיָ שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא (ש״ב ו יג). תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתָּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי (שם כב לז). יָדַעְתִּי יְיָ כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת צַעֲדוֹ (ירמי י כג). בְּלֶכְתְּךָ לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל (משלי ד יב). רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ (שם ה ה). לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיְיָ יָכִין צַעֲדוֹ (שם יו ט). שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת (שם ל כט). יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ (איוב יח ז). הֲלֹא הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל צְעָדַי יִסְפּוֹר (שם לא ד). כִּי עֵינָיו עַל דַּרְכֵי אִישׁ וְכָל צְעָדָיו יִרְאֶה (שם לד כא). צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ (איכה ד יח). — ובמדר׳ : ולא צרו צ ע ד י ו של יעקב ולא נכשל כחו ובגבור גלל את האבן מעל פי הבאר (מדר׳ תהלי׳ לא). — ובספה״מ״א : ומריתי לא ענתה דבר כי שתקה כי אם צועקת והולכת אל המות בלא פחד ובלא יראה כאשר תלך אל בית השמחה ולא שנו את פניה ולא שנתה צ ע ד הליכתה (יוסיפון, גינצבורג, רלו). שנים שלשה ימים נהוג בעצמך באדם המכין צ ע ד י ו לגלות (רש״י, יחזק׳ יב ג). ואחר כך אומר גדלו שיש בו ששה תיבות כנגד ששה צ ע ד י ם

1) בערב׳ צעד a) [במשמ׳ עלת.]

2) בערב׳ עציד b), [זרוע, סמך. ואולי קרוב לזה ירח ע צ ד פשת, בלות גזר, ואינו לשון קציר (חצד) שלא יתאים בזמן.]

a) صعد b) عضد

של נושאי הארון (תוס' מגי' לג., ד"ה נולגו). — ואמר המשורר: גביר על חוג תבונות משכנותיו ובשביל המוטות לו צעדים (מטה דרעי, לקו"ק, נג). שובו בחורי כי מאוד צרו לי צעדי וקן אשר אצו (רמב"ע, הרשים ה, 49). ירחיבו את צעד פתי יום סלבת בבין יצר (שם י, 86). ומדבר יהודית המדבר עלי אפניו ועור מאמר מערב ומעניו וצחותיו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצה ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). וילך בסוף קומה כאגמון וצדו און צעדיו ופעמיו מדרוך את מסלותיו (שם שם, 202). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור מסעד, ברכותיך יעריף ויישר לך נהל בכל צעד (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, ב, יעקב מן, 54). — ˚כלי הצעה, במשמ' אבר המשמש להליכה, רגל: ומזה (משרש פשע) נגזר למקום הערוה עד המפשעה כי הוא תכלית כלי הצעד (ר"י א"ת, שרשי ריב"ג, פשע).

צָעַד, פ"ע, צָעֲדוּ, תִּצְעַד, יִצְעַד, יִצְעֲדוּ, צַעֲדָה, — צָעַד האדם, עשה צְעָדִים: יי' בצאתך משעיר בְּצַעְדְּךָ משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו (שפט' ה ד). ויהי כי צָעֲדוּ נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא יִצְעָדוּ (ירמ' י ה). בזעם תִּצְעַד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יִצְעָד (משלי ז ח.)—ואמר בן סירא: דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (ב"ס גני' ט יג).— ובתו"מ: ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף ולא היצעתי וישנתי שינת קבע ולא צעדתי בין החבירים (ירוש' תענ' ג יג). ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני (בבלי שם כ:).—ובספה"א: ויהי ממחרת ויבא אליאודום וכל שרי גדודי עמו ויצעד צעוד והלוך בתוך מקדש ה' ויבא עד מקום הקדש (יוסיפון פרק עז). ותעבור הרנה בארץ ותצעדנה בנות עלי שור לראות במשרתי הנתונה לי מאת מלבי (הלב' ספר תורה, גנזי מלכים, נח). אפשעה בה, אצעדה (ר"י א"ת, שרשי ריב"ג, פשע). — ואמר המשורר: אלך עלי פני אלי עפרת ארמון ועל עיני אצעדה (רמב"ע, תרשיש ז, 42). ובהם חי אשר יצעד וישחה ויתעופף (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 196). כי את סועד כל לשמך צועד (הנ"ל, מעשה אלהים, אגור 187). — ˚ובלשון הקראים, צָעַד האסור לפלוני או על פלוני, עלה ועבר עליו[1]: ואם יטען הטוען שגם אסור נקבה על נקבה יצעד על בעלה אין לו כח כאשר יתבאר כי הוא מוקש מהזכר (ספר עריות למשה בשייצי, הקדם ג, 62). ואלו הם שהחכם ר' ישועה ור' יוסף מודים באסור זכר על זכר שיצעד על אשתו מפסוק ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב ובו' אמנם החכם ר' ישועה נ"ע אמר שגם אסור אשת על אשה יצעד על בעלה (כ"א הקרחי, גן עדן, עריות ה, קלג.). אסור האיש על שאריו ובו' זה האיסור יוצא מפסוק ערות אחות אביך וגו' בנקבות בעצמן, ובזכרים יצעד האיסור לנשיהם (אפריון עשה לו, פרק כג, בספר קאיזרלינג).

—הפעי', הִצְעִידוּ,—הִצְעִידוֹ לפלוני, עשה שֶׁיִּצְעַד, שילך אליו: ינתק מאהלו מבטחו וְתַצְעִדֵהוּ למלך בלהות[2] (איוב יח יד).—ובתו"מ: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך ובו' יר"מ אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום (רב מסדא, ברכ' כט:). ובשם שהוצאתני לשלום כך תוליכיני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (ת"כ, שם ש.).—ואמר הפיטן: ברח לך מנחלי רתמים, אשוריך תצעיד בתמים (כ"א קליר, תור ופור, סדר א שבועות).

—פִּעֵל, ˚צִעֵד,—כמו קל: והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב (פדר"א לט). צורה נדבקת אל הגוף ואין עומדת על מנהג אחד אבל מתגלגלת היא מגוף אל גוף ומצעדת מתבנית אל תבנית (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א, ה.). —ואמר הפיטן: פרוקים בים ציעד חילו (שלמה, אבראלם סוררו, גנזי שכטר ג, 122).

א. **צְעָדָה,** ש"נ,—כמו צַעַד: הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בבאים ויהי בשמעך את קול צְעָדָה[3] בראשי הבכאים אז תחרץ (ש"ב ה כג-כד). —

---

1) [אולי בהשפעת הערב'.]

2) [לפי טורטשינר, ס' איוב, הכונה: ותצעידהו הבלהות לַמֶּלֶךְ, ללכת.]

3) כך בנוסחה המסורה. ובדהי"א (יד יה): הַצְּעָדָה.

[קשה להבין כאן קול צעדה וביחיד. במשמ' קול צעדים בראשי הבכאים, והרי אין צעדה במשמ' זו

וכסהס״א: וכל חתן שהיה עוכר היתה (איזכל) יוצאת סכיתה ומצלצלת ככפיה ומקלסת כפיה ומהלכת עשר צעדות (סדר״א יז). כי כפשע ביני, כצעדת (כ״י א״ת, פרסי ריב״ג, פסע). — ואמר המשורר: לא אשמעה קולך אבל אשעה עלי סתרי לבכי קול צעדותיך (כ״י הלוי, מה לך, סעה״ס 92). ושעו ענוגים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה (הוא, יען ונקים, סס 98). יגועו עת ישעו קול צעדות ירגזו כל יחוו אש פלדות (כתנ״ע, אהמהה, איגר 65). — ואמר המליץ: המלך שלמה כא להזהיר את האדם שבענין הזהה ישתמר מצעוד אפילו צעדה קטנה (כנ״ה ויזל, בה״ע תקס״ג, 102).

כ. צְעָדָה [1], ס״נ, מ״ר צְעָדוֹת, — כמו אצעדה, והוא כעין טבעת על הזרוע: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים (ישעי ג כ).

צְעֵדָה [2], ס״נ, — פרא נקבה, אתון מדברית, Wildeselin; onagre fem.; she-wild ass : בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה [3] עלי שור (ברא' מט כב).

במקום אחר במקרא. ואף כמה מן התרגומים הקדומים לא תרגמו כמובן זה, אלא השבעים: συγκλεισμοῦ (מאסר), ואולי ט״ס היא במקום συγκαλισμοῦ וכדו' במשמ' כבי (בהתאם למלת כבאים); וכן ת״י: ית קל צוחתא, וכן התקשו בענין אחדים מן המפרשים. ולפי הענין, ה' בסופה ובשערה דרכו וקולו קול הרעם, ואולי הכונה: קול צערה במשמ' שערה, סערה, וכן בא השרש שער בכמה צורות, אף בכתיב צער, ועי' א. צער, כ. צער, הערות.]

[1] בערבי עצ'אד [a], תרג' השבעי χλιδῶν, להזרוע והרגלים.

[2] עי' הערה הבאה.

[3] כך הכתיב, ומנקד פֹּרָת צְעָדָה, וראו בזה הקדמו' ורב החדשים פעל נסתרת, ואמרו כי הכונה כי כל אחת מהבנות צָעֲדָה. אך קשי כל מליצת הכתיב גלוי, וככר התלבטו בפרוש פסוק זה כל המפרשים הקדמונים והחדשים, ולא מצאו דבר מניח הדעת. ואין ספק כדבר כי האחד שהיטיב לראות הוא א' ארליך בפרושו, שהרגיש כי אין כאן פעל אלא שם והוא בערבית צערה [b], שרב שמושו כזו הלשון הוא בצרוף עם המלה בנאת: בנאת צַעֲדָה [c] ממש כמו בהכתיב

a) عضاد b) صعدة c) بنات صعدة

צָעָה [1], ממנו צֹעֶה.

צָעָה, פעו״י, צָעָת, צֹעָה, צֹעִים, — א) פ״ע, צָעֲתָה האשה, נטתה, שכבה להפעל, sich hinlegen; se coucher; to lie down : כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צֹעָה זנה (ירמ' ב כ). — ב) פ״י, צָעָה את הכלי, הטהו וזעזעהו הנה והנה להריקו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי וכו' לכן הנה ימים באים נאם יי' ושלחתי לו צֹעִים וצעהו (שם מח יא-יב). — וסתם צֹעֶה, מַטֶּה, מזועע, מהפך, מַפִּיל, מסגר ארצה: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צֹעֶה [2] ברב כחו (ישעי' סג א). — ג) מלה מספקת [3]: ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק מהר צֹעֶה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (שם נא יג-יד). — ובסה״מ״א: זה שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והכ״ה משיבו אני הוא וכו' (פס״י, ישעי' סג א). — ואמר הפיטן: אבותינו זרה בהכניסו בחוריו אכלה אש, וזה (טיטוס) וזונה צועת הבנים ולא נכוה באש (ר״א קליר, זכור את אשר עשה, קינ' ת״ב). בצועה

כאן, והוא מ״ר לפראים. והשם צְעָדָה לבד הוא ש״נ לאתון. וככר באר ארליך שם כי פסוק זה מתאר את יוסף בדמיון לבעל חי, כמו שבפסוקים הקדמים מדמה מקצת בני יעקב לבעלי חיים, יהודה בגור אריה, ישׂשכר בחמור, דן בנחש, נפתלי באילה שלוחה.

[ועי' אפשרות אחרת בהערה למלה פֹּרָת.]

[1] בערבי צע'י [a], במשמ' נטה. וככר הזכיר דמיון זה ריב״ג, אך לא כון בכל הפרטים לפי הענין.

[ואולי בכל זאת הקרוב ביותר להבין צֹעָה בקרוב אל צאי, כלשון צֹאָה וטמאה, בחלוף ראי—רעי באותה משמ'. וכך את צֹעָה זֹנָה—זונה טמאה; ושלחתי לו צֹעִים וְצֵעֻהוּ — מריקי טמאה; וכן צֹעֶה (ברב כחו)— מטהר מדם; מהר צֹעֶה להפתח — המלכלך בחטא ועוון' וכן בא בסורי' צע', מצעצע, במשמ' מלכלך, טמא, צעעא, צעותא, צועצעא במשמ' טמאה ולכלוך וכדו'. וצ״ע. ועי' גם דרשות חז״ל לענין זה, המובאות בערך א. פתח.]

[2] כך נכחת המסורה, ותרגם עקילס כמשמ' זו, והירוג' והפשיט': צֹעֵד.

[3] קצת חולה? כמו בערבי' סנחרם?

a) صغى

בדי הארון יו אחת ושב וישעה, צגו בבן בישרון ולשחוט שעיר מהר צ ו ע ה (רסע"ג, בלדבי ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ג, 16). ומח מבוא האחות ואשר אחיות הוריו צ ו ע ה (הוא, חרי"ג מלוות, סס סס 35). סערו וקפאו תהומות, עמרו צרורים בחמות, פנו באן ובאן שליש רוס מימות, צ ע ו הנותרים למדרס פעמות (משה בר' קלונימוס, משה ומסה, סדר אחרון פסח). שלח בצען צ ע י ו ובפתרוס הרבה פצעיו (ר"י הלוי, מי כמוך ואין כמוך, דיואן ג, 284). אני איש בעולם צ ו ע ה ובשעיפים תועה (ראב"ע, ימי האדם לנא, מוסף יוה"כ, מחזור אויגניון). וע תגים בבחו צ ו ע ה בראותו אותות רועה (הוא, אל מי נמשילך, איגר 228). רך וענוג בבניה לבו המר לשון אפעה, הוציאו מסעוניה מרחי אל דחי צ ו ע ה (ר"י נג'ארה, על יונת אלס, עולת תמיד עד). — ואמר המשורר: עיר צ ע ה רות רֹעה אך צוארו ילביש רעמה (רמב"ע, דיואן קכח), רפו ידיהם לעשות חסד ותום, אכן ברוב כח להרע צ ע ו (סס קנג). הרנינו בני שעשועים המשוחים להיות רועים ולהפגיע בם צ ו ע י ם האסרים שחי ונעברה (ר"י הלוי, ליהודים היתה אורה, דיואן א, 110). שם טוב מאד נעים קם לך בישראל מור ו מ צ ו ע י ם יהית לך גואל (ראב"ע, מתן מדה, כהנא א, 127). כל תתאוה לאלה הוא תועה ובו' ואחריתו ינהום וגעה יגעה, ולאש ולאבדון הוא צ ו ע ה (יהודה הדסי, אשכ' הכפר, דבור נא תממוד, אות ט). לי יאמרו איך תהיי את בת שבע צ ו ע ה עלי כל הר ועל כל גבע (עמנו', מחב' ז, 54).

—פע', צֵעָהוּ,—צֵעָה, בּמו צָעָה, בנחץ הפְּעלה: ושלחתי לו צעים וְצֵעֻהוּ וכליו יריקו (ירמ' מח יב)—ובכהט"א: וכאשר צ י ע ו ה צועים משמריהם (ר"י קמחי, הקד' לס' הגלוי). — ואמר הפיטן: טמא המזוהם ומסית להאשים יעתו צָעֲהוּ בלי ענוש בענשים (שמעון בר יצחק, אויכי, סליח' ער"ה).

א. *צֹעָה, צועה, ש"ג,—במו צֹאָה: איזה הוא המקמץ, זה הבורסי, ויש אומ' המקמץ את ה צ ו ע ה (תוספת' כתוב' ז יא). והסיר ה' ממך כל תלי ובו' ר' יוסי בר חנינה אמר זו צ ו ע ה דאמרי' צ ו ע ה ו צ ו ע ת און רובן קשה ומיעוטן יפה (מדה"ג דבר' ז טו, הסגלה, 85).

ב. *צֹעָה, צועה, ש"נ, מ"ר צועות, — מלה מסֻפקה: ר' בא בר זבדא בשם רב, ברם נהגו בסוריא להיות גובין (בתובת אשה) מן הנחוש' .ומן ה צ ו ע ו ת [1]), ר' אבהו בשם ר' יוחנן ובלבד מן ה צ ו ע ו ת שבאותו הלילה, רב שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן נהגו העם בערביי' להיות גובה מן הבושם ומן הגמלים, ודבוותה בלבד מן הבושם שבאותו הלילה, ארמלתי' דר' חונה גבי לה מן המטלטלין במנהג מקומה (ירוסי כתוב' י ג).

צָעוֹר, צָעור, — במו צָעִיר, עי' זה הערך, ועי' ערך ב. צַעַר. [2])

צֵעוּר, ש"ז, — סה"ש מן ב. צָעַר, מעשה המצער והמצטער, צער: ואמר הפיטן: צ י ע ו ר אבל אין בשבת (ינאי, אסרי סומרי סבת, קרובי' שמות, זולאי, לח). יצלית צורי צ י ע ו ר י נ ו, יפנה פחת פחתתינו (הוא, יחוס תלא, קרובי' ויקר', סס קנג). היא פערה לנברי ירך, לכן צ י ע ו ר ה בא בנפל ירך (הוא, היא אמרה, קרובי' במדי', סס קסג). ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני ו צ י ע ו ר י (אחזתי בפלתי, יוה"כ, סדור תימני, כ"י בריטי' מוזי).

צְעוּרִים, שם במ"ר, — במו צַעַר, ואמר המשורר: ואויתי לקול שירה וזמרה אשר ינים מגנת לב צ ע ו ר י (מנחם מלונזנו, עונה תוכחה).

---

[1]) [בשם שנזכרו הבושם והגמלים בסחורת המצויה שבערביא (השוה גם בראשי לז כה), כך נחושת וצועות הן לפי זה ה ס ח ו ר ו ת המצויות בסוריה. ועל בן קשה לקבל את פרוש המפרשים, באלו צועות חן מצעות המטה דוקא, ואחרים פרשו: קערות, וגם זה ללא יסוד. ואין ללמד דבר מססיבות המלת אל נחושת, שבן אין גם כל קרבה בין בושם וגמלים אלא כזה ששתיהן סחורה מצויה אצל הערבים. ואף אפשר שמלה זו, שאינה במקום אחר, שאולה היא מלשון סוחרי סוריא, ועל בן אולי אף נשתבשת בספרים. ושים לב לכך שמשרש בצע העברי, בצ'ע [a]) בערב', קוראים לסחורה, ובפרט לסחורת דברים קטנים בערב' בצ'אעת [b]), היא בצורה עבר' בְּצוֹעָה, מ"ר בְּצוֹעוֹת, ובצרוף בגון סוחר בְּצוֹעוֹת נקל היה להבין מלת זו במרבבת, באלו חכונה: ב־צועות, וצ"ע.]

[2]) [ועי' גם א. צַעַר הערה.]

---

[a]) بضع [b]) بضاعة

***צְעִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן צָעַד: ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא. ר' חנינה ורבי מנא, חד אמר על כל צעידה וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אלים, וחרנה אמר על כל צעידה וצעידה שבעה פרים ושבעה אלים ובסוף שור ומריא (ירוש' סנה' י ג). — ובמשמ' דריסת רגל, מקום בתורה: בנות צעדה עלי שור וגו', את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין והיו משליכות עליו שיריין וקטלין ונזמים וטבעות כרי שיתלה עיניו ויביט בהן, אף על פי כן לא היה מביט בהן, אמר לו הקב"ה אתה לא תלית את עיניך והבטת בהן חייך שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה, מהו צעידה פרשה[1]) (מד"ר בראש' לח). — ואמר המשורר: אלחנן ראש הסדר בידבי שמריה אב אל העדה האפודה אודם ופטדה המישרת צעידה ומשינה נדורה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 38).

˝צְעִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן צָעָה במשמ' הֵרִקָה: מהר צועה, מי שצריך להריק מעיו, הרקת כלי נקראת צעיה, שנאמר ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו (רש"י, ברכ' כז:).

צָעִיף[2]). ש"ז, כנ' צְעִיפָה, — אריג דק תכסה בו האשה את פניה, Schleier ; voile ; veil: ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל ותאמר

---

1) [נראה שהמלים „מהו צעידה פרשה" תוספת הן של יד אחרת. על חלופי נוסחאות עי' אלבק, בראש' רבה למקום.]

2) רק בעברי, ולא נתברר מקורה. בארמ' עיפא, [ומכאן שקרובה תמלה אל ضعف a) במשמ' כפל וקפל בערבי', מעטה שהיו הנשים מקפלות על פניהן. לצרך השיר, ואף ללא צרך, בתבו משוררי ימי הבינים אף סעיף בסמ"ך במשמ' זו. כך למשל אלעזר הבבלי (דיואן, כו): „סעיף משרה שבים שכל ומוסר" כוונתו: צעיף משרה (המסורת, תורה), ושני ביטויים אלו באים (עי' ישעיה ג, יח: תפארת העכסים והשביסים) בהוראה: תפארת בכלל, אלא משום שכל השיר בנוי ע"פ האות ס' כלבד, הרשה לעצמו לכתוב „סעיף" במבטא הערבי־ספרדי של הצר"י. ועי' עוד בערך סְעִיף ובערך הבא.]

---

a) ضعف

אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הַצָּעִיף ותתכס (בראש' כד סד—סה). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בַּצָּעִיף ותתעלף ותשב בפתח עינים וגו' ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח יד—טו). ותקם ותלך ותסר צְעִיפָהּ מעליה (שם שם יט). — ובספה"א[1]): אל מול פני האהל, חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח בנגד הפתח, דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה (רש"י, שמות כו ט). תמונתה ככת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה לאטת, רעה ושולטת (ר"י הריזי, תחכ' ו, 71). נשים המכבסים צעיפים לארמאיז' שרי להו לכבסם בשבת שחל תשעה באב להיות בתובה או לאו (ר' ישראל איסרלין, תרומת הדשן קנב, לד:). היום פנה, עתה הנה באה אחותו הכושית, הנה כסתה פני תבל בצעיף אלמנותה (ר"מ פפנהים, אבנע כוסות, כוס התרעלה א). — ואמר הפיטן: מה נאמר ונגפים אנחנו ממעשינו, ועל פנינו צעיפים מהביט לעשנו (רמב"ע, סלדים, סעה"ם 78). — ואמר המשורר: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף, תדמה להילל עת תכס כצעיף שער מאור אפה ותתעלף (הוא, התרסים ז, 42). — ומ"ר ˝צְעִיפוֹת: יש לפסוק מכאן דאסור לנשים לקפול צעיפותיהן בשבת דעל כרחך לא שרו הכא אלא בגדים שהפשיט שלא היה יכול לקפלן שהרי היה לבוש מהן אבל צעיפותיהן שהן יכולות לקפלן מערב שבת אסור לקפלן בשבת (מרדכי, שבת בשם).

א. **˝צְעִיף**, ש"ז, — כמו סעיף, שרעף, מחשבה, ואמר הפיטן: מלאתני כטני, להלל את קוני, בדברי שיר ואני בלי בין בצעיפי (ר"י גיאתה, עולת תמיד, הקדי).

ב. **˝צְעִיף**, ש"ז, — בחכמת הנתות, כמו סעיף, רצועה: אבל אם ראית הרם יזול כחפזה או תקיו עודק מן היד מצר ההולה ואחר תקשור הקצוות בצעיפי פשתן (פרקי משה ע). ועי' סְעִיף, 4134.

---

1) [בלקוטי קדמוניות, נספחים, עמ' 28 בתוב: ולקחת הקמח אשר יטחנו הגוים אותו בלי לברר הדגן מן חשקצים וצעיפי העכברים, ע"כ. וכנראה צ"ל וצפיעי; ומעין זה שם עמ' צב, בצעיפי בקר.]

א. **צָעִיר**, ס״ז, כנ׳ צְעִירוֹ, מ״ר צְעִירִים, סמי׳ צְעִירֵי, כנ׳ צְעִירֵיהֶם, ולנק׳ צְעִירָה, — הבן הַצָּעִיר, הוא הפחות בשנים, שנולד אחרי הבן הרב, הַבָּכִיר, הַפַּחַת הַצְּעִירָה, שנולדה אחרי הַבְּכִירָה, jünger,-ster ; plus jeune ; younger : וישב במערה הוא ושתי בנתיו ותאמר הבכירה אל הַצְּעִירָה אבינו זקן וכו׳ (בראש׳ יט ל-לא). ותלד הבכירה בן וכו׳ וְהַצְּעִירָה גם הוא ילדה בן (שם שם לז-לח). שני גיים בבטנך וכו׳ ורב יעבד צָעִיר (שם כה כג). וישבו לפניו הבכור בבכרתו וְהַצָּעִיר בצערתו (שם מג לג). וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הַצָּעִיר (שם מח יד). ארור האיש לפני יי׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה וּבִצְעִירוֹ יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צְעִירוֹ הציב דלתיה (מ״א יז לד). —וצעיר לְיָמִים, שאינו זקן: צָעִיר אני לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — וְצָעִיר מפלוני לְיָמִים, שפלוני זקן ממנו: ועתה שחקו עלי צְעִירִים ממני לימים (שם ל א).—הַצָּעִיר במשפחה וכדו׳, הפחות זקן, הפחות חשוב: בי ארני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הַצָּעִיר בבית אבי (שפט׳ ו יה).—ובמשמ׳ קטן בבמות ובאיכות, משפחה צעירה במשפחות, הפחות חשובה: ויען שאול (לשמואל) ויאמר הלוא בן ימיני אנבי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הַצְּעִירָה מכל משפחות שבטי בנימן (ש״א ט כא). צָעִיר להיות באלפי יהורה (מיכה ה א). — הַצָּעִיר, היותר קטן בבמות ובאיכות: הקטן יהיה לאלף וְהַצָּעִיר לגוי עצום (ישע׳ ס כב). שם בנימן צָעִיר רדם (תהל׳ סח כח). צָעִיר אנבי ונבזה (שם קיט קמא). — וגם לבע״ת, צְעִירֵי הַצֹּאן, הקטנים, הדלים: אם לוא יסחבום צְעִירֵי הצאן [1] (ירמ׳ מט כ).—וקרן מצעירה: ומן האחת מהם יצא קרן אחת מִצְּעִירָה [2] (דני׳ ח ט).—צְעִירֵי פלוני, צעורי פלוני, שַׁמָּשָׁיו, עבדיו [3]:

ואדיריהם שלחו צעוריהם [1] למים (ירמ׳ יד ג). נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה [2] (שם מח ד). — ובסהמ״א [3]: ויחרד המלך ויאסף אליו הביתה עם אנטיפטר בנו אשר ילדה לו רוסיתיאום אשתו הראשונה אשר היתה לו טרם אשר מלך והיא ממשפחה צעירה וכו׳ וישיבה לביתו היא ואנטיפטר בנה ויתן ביד אנטיפטר את כל ביתו וימליכהו תחתיו להיות מלך אחריו כי אנטיפטר תמיד מתחנן אל המלך כי אמר אני ממשפחת דלים ואחי הם ממשפחה יקרה וכו׳ (יוסיפון, גינצבורג, פיג). עד שתמצא איש שהוא אכזרי שישחוט צעיר בניו מרוב הכעס (שער השמים לאבי הרלב״ג ד-א, טו.).—ואמר המשורר: ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ריב יהי במעט דברים (ר׳ משה דרעי, לקו״ק, פד). צעיר שנים משעשע במשנה ועלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי, שעה״ש 29). וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך במתנשא בסך ברבם בצעירם (ר״ש הנגיד, באשמרת, ברודי, 27). עשה חיל ואל תבטח עלי מה עשיתיו, כי עשה חיל יקרך, והתגדל ורומה על גדלת אבותיך ואל תבזה צעירך (הוא, יהוסף, שם 63). הקדיר לבבי מפני קדר עופר יפה מראה צעיר שנים (רמב״ע, הסרסים ז, 48). — ובמשמ׳ קטן וחלש, ואמר המשורר: ולחריצות ראה דוד הנמלה, חרוצת יד ואף אם היא צעירה (עמנואל, מחב׳ ח, 62). —וצעיר הגוף, קטן גוף: ובהבל אמר את אחיו את הבל שני ריבויים ולכן היה צעיר הגוף וקראוהו חבל (תולדות יצחק להר״י קארו, בראשית, אמצע׳, יח.). — ובלשון ענוה, אני הצעיר וכדו׳: ושלום מאתי הצעיר יוסף קולון במהר״ר שלמה זלה״ה (תשובות מהר״י קולון לו). — צְעִירִים, צְעוּרִים, נזירים מינוריטים, פרנציסקנים: ולעולם לא חשיב נוי אלא כשהוא לפני ע״ז ממש ובאה לו דרך נוי ולאפוקי גנות הצעורים שאינן אלא להנאות בוסרים מותר ליהנות מהם בטובה ושלא בטובה (ריטב״א על מסכ׳ ר״ה ג לדף כח., לט:). גנות הצעירים וביוצא בהם מבתי שמשיהם מותר ליטול משם לולב או שאר

---

[1]) [זאולם עי׳ בהערה לערך א. צֹעַר.]

[2]) [הכונה כנראה קרן מִצְּעָרָה, קטנה.]

[3]) [כמו נער, כך באה גם המלה צעיר במשמ׳ עבד, עבד צעיר, וכן גם באשו׳ צחר (היא צעיר בעברית במשמ׳ זו. ואותה מלה יש להכיר אף במשלי (יא יו): אשת חן תתמוך כבוד ועריצים יתמכו עשר, שהכונה: אשת חן תרכש לבעלה כבוד, אבל צעירים (כך צ״ל), עבדים, ירכשו עשר לבעליהם.]

---

[1]) [כך הכתיב. הקרי: צְעִירֵיהֶם.]

[2]) [כך הכתיב. הקרי: צְעִירֶיהָ.]

[3]) [בתו״מ אין א. צָעִיר אלא בהבאות מן הכתוב, ועי׳ ב. צָעִיר, הערה, צַעַר, הערות.]

סינים לםצוה [1] (טו"ע חו"מ תרמט). — ובדבור בא"י צעיר, צעירים, צעירה, צעירות, בםשמ' בתור, בתולה.

ב. *צָעִיר, ת"ז, — כמו שָׂעִיר, בעל שערות הרבה, צְעִירַת רַגְלַיִם [2], בעלת רגלים מכסות שֵׂעָר: י"ג דבר שינו חכמים לתלמי המלך וכו' ואת הארנבת את צ ע י ר ת הרגלים (ירוש' מגי' א ט). וכתבו לו את צ ע י ר ת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת (בבלי שם ע:). — ואמר הפיטן: נוצר ושומר לםור עול סעורף נתן לבלבי צ ע י ר ת רגלים לבן אומר ושירי בל ירף (יוסף ידידיה קרמי, מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).

א. צְעִירָה, צְעָרָה, ש"נ, — איכות מי שהוא צָעִיר: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כִּצְעִרָתוֹ (ברא' מג לג).

ב. ˚צְעִירָה, ש"נ, — כמו א. צַעַר [3], ואמר הפיטן: מאדם חולי צ ע י ר ת ו, נאמנו בותק צרעתו (ינאי, מחדס, קרובי ויקר', זולאי, קלז).

˚צְעִירוּת, ש"נ, — כמו א. צְעִירָה: אל תמנע מנער מוסר, מפני צ ע י ר ו ת ימיו, כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף וכו' (רלב"ג, משלי כג יג).

˚צְעִירִי, ש"ז, — שם לכוכב לכת קטן, Vesta: ואני אקרא כוכב זה צ ע י ר י, להיותו הצעיר במציאות ארבעה אלה (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל לו, כט:).

צען [4], ממנו צָעַן,

[1] [עי' הערת .יעקב רייפמאן בבית תלמוד ג' עמ' 332.]

[2] [השבעים תרגמו ואת הארנבת (ויקר' יא ה) καὶ τὸν δασύποδα, שפרושו שעירת רגלים, וכן באר אף יםטרוב במלונו; ועל כן לבך הכונה, ולא לא. צָעִיר.]

[3] [זה פרושה הטבעי של המלה, חלי שיש בו צער, ואין כל מקום לבאר, כרעת אחרים, אצבע קטנה, זרת.]

[4] בערב' ט'ען [a] במשמ' עקר אהלו ממקום חנותו, יצא לדרכו, [והוא בעקר א. טען בארמ' ובעבר', באשור' צֵין, בכושי צַעַן. ובעבר' החדשה גזרו מפעל זה, ואף בהשפעת שם המקום צֹעַן במצרים, ובחקוי השם הלועזי, תוש"ז צֹעֲנִי, צענים, לעם הנורדים Zigeuner.]

[a] ظعن

צָעַן, פ"ע, יִצְעַן, — צָעַן האהל, נעקר ממקומו: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נות שאנן אהל בל יִצְעָן בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעי' לג כ). —ואמר המשורר: טרם נטות אהלי י צ ע ן לנודי ועד לא אתנת ירתמו רכבי נסיעתי (ר' אבן גיאת, מבין עפאים, מעה"מ 124). הה לשרידים מידידי נדדו בי דוב המונם שלמו לגוע חם אהלי חסד אשר יום צ ע נ ו בין לב וכבד נתקעו תקוע (רמב"ע, עיני סלעים, דיואן נח, כ"י בודליאנה). אם צ ע נ ו עם אהליהם אשכנת תוך אהלי אהב אשר מתחו (הוא, אם קדמו, מעה"מ 65). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל י צ ע ן עדי מות ביען נמאסו (הוא, תרשיש ה, 53). ויסע ו י צ ע ן ויעבר בצען לארץ כנען למבחר הררים (ר' י הלוי, היוכלו פגרים, מעה"מ 96). צ ע ַנ ת ם [1] עד אשר צוען עברתם ואת שאהבה נפשי ראיתם (הוא, אמר ללבא סתק, MGWJ 1908, עמ' 249). או אם צבא חפרע ירמה לצבאות אל ש צ ע נ ו או מאלוש ומעלמון (הפיר נתוך לבי, גנזי שכטר ג, 313) ובאתי מנא אמון עד הר חרמון ו צ ע נ ת י מצוען לארץ כנען (ר' חריזי, תחכי כ, 202). ושבע ושמע יקונן ברמע לשמע חסר לב ולומדים ושומעים, ו י צ ע ן גאלינום לשומעו וינום ומינא וראזי בגדיו קרועים (דון שלמה בונאפיד, שיר כנגד איש מתפאר בחכמתו, דברי חכמים, סו). ולבו בארגו לטומאת וירגו בדרשי בנשג"ז וסדר זרעים, ו י צ ע ן חסמו לבלעם בארצו דבעו לאונםו ואין לו פשעים (שם, סז). — ובפ"י, העתיק ועקר ממקום למקום: עובדי אלילים שוכנים ביערים באהלים קטנים אשר בנקל י צ ע נ ו ם ויעתיקום ממקום למקום (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ה:).

— נפע', ˚נִצְעַן, — נִצְעַן האהל, הֻסַּע: נמצא שהאהל יוכל ל ה צ ע ן וליסע מתריו ויתדותיו ולהנתק חבליו לפי שהוא מעשה בגד ועור ויתדות וחבלים (אברהם נדרשי, חותם תכנית, אהל). החרש יחרישון ותחי להם לחכמה, נטשו חבליהם, נ צ ַע נ ו אהליהם, מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (מנחת קנאות, קופמן, 18).

צעף, ממנו צָעִיף, ˚צָעַף.

[1] והעיר שם ברודי, בהדיואן צ ע י ת ם, ומרמורשטין לפי הגניזה צ ע ק ת ם, ונראה שצריך לתיות צ ע נ ת ם.

צָעַף, ביני' פעו', צָעוּף, — עטוף כצָעִיף, ואמר הפיטן: עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, כם מכסים וכם טסים בפתע חוג שמים (ידודון, אופן שבת ד אמה"ם).

—נפע', ביני' °נִצְעָף, — כמו צָעוּף: ולמה אשמים מושיבי נכרית נצעפת עת לא ליום אחד המלאכה (תלמיד מוי, קטע כ"י, JQR 1901, עמ' 362).

—הפע' ביני' °מְצֻעָף, — כמו פעו' ונפע', ואמר הפיטן: טפיה וישישיה כענוי עיפים, יציגתם שור ביחף יחפים, כלם צגים ולובן מוצעפים, לאדרך בקדש כשרפים עפים (משלם בר קלונימוס, אמלת עטור, קרוב' שחרי' יוה"כ).

צַעֲצוּעַ, עי' צַעֲצֻעַ.

צַעֲצֻעַ [1]), ש"ז, מ"ר צַעֲצֻעִים, — א) במלאכת חרשת עץ או מתכת, נתינת צורה להחמר בסבוב החמר ע"י אופן המכונה תחת המפסלת שביד האמן, turnery ; tournage ; Drechslerei: ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מעשה צַעֲצֻעִים [2]) ויצפו אתם זהב (דהי"ב ג י). — וכתו"ם: כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו (אונקלוס הגר, ב"ב לט.). — וכמהם"א: ויעש את הרלתות מעשה צעצועים מזוזותיהם ומפתחיתיהם עשה כסף (יוסיפון, גינצבורג, טו).—ואמר הפיטן: הורשתה נחלת צבי חבל הנעים, המתופף לכבודך בלויות צעצועים, והן עתה טלטלוה זרים זדים מרעים (אנא עורכה, סלים' ער"ה). — ואמר המשורר: מי אשר לא ראה בת תפר כת שוע לא ראה מימיו אשת יפת תאר, לא ראה בהרה מבלי צעצע מבלי מעשה חרש הבריאה לטהר (יל"ג, קוצו של יוד, שירי יל"ג ד, 9). — וכמשמ' ילרים [1]), ואמר הפיטן: ישראל בנך בבורך יקירך צעצועי שעשועיך זכור כזברך (ילמק, אנוש עד דכא, סלים' ג עשי"ת, פולין). — ב) והשתמשו בו כלשון הדבור בענין דברים למשחק, כמו למשחקי ילדים ובדו'.

°צִעְצֵעַ, פי', — קִשֵּׁט במעשה צעצועים: למי שבונה ארמון ומייפהו ומצעצעו ומרקם כותלין ואח"כ מכבד את הבית ומרבר אותו במיני תטובות (ר' ברכיה הנקדן, הול, דר' גאנאנן).

צעק [2]), ממנו צָעַק, צְעָקָה, °צַעֲקָן.

צָעַק, פ"ע, צָעַקְתִּי, צָעֲקָה, צָעֲקוּ, צָעֲקוּ, צֹעֶקֶת, צֹעֲקִים, צְעֹק, לִצְעֹק, צַעֲקִי, צַעֲקִי, צַעֲקָנָה, אֶצְעַק, אֶצְעָקָה, תִּצְעַק, יִצְעַק, נִצְ־ק, תִּצְעֲקוּ, יִצְעֲקוּ, — צָעַק אָדָם, הרים קולו מפני צָרָה, מִכְּאֵב ובדו', schreien ; crier ; to cry: כשמע עשו את רברי אביו (כי בכר נתן ברכתו לאחר) וַיִּצְעַק צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (ברא' כז לד). הן אראלם צָעֲקוּ חצה מלאבי שלום מר יבביון (ישע' לג ז). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תִּצְעֲקוּ מכאב לב ומשבר רוח תילילו (שם סה יד). עלי הלבנון וְצָעָקִי ובבשן תני קולך וְצַעֲקִי מעברים כי נשברו כל מאהביך

[1]) עי' הערה הבאה.

[2]) בס"א ובג כתוב במקום צעצעים עצי שמן ובתרג' השבעי' מתרגם כאן ἔργον ἐκ ξύλων, ר"ל מעשה עץ, ואפשר א"ב כי המלה צעצעים היא טעות סופר במקום עץ, אך זה דחוק כי המלה מעשה משמשת בכל פרשה זו בענין אפן המלאכה וצורתה ולא בענין החמר שממנו נעשה הדבר. עכ"פ אונקלוס הגר השתמש כבר במלה זו ואמר (ב"ב לט.): ברובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו. אך בדבר עצם משמ' צעצע אין ללמד מםאמר זה כלום. הפשיט' תרגמה משררא, ר"ל חזק, ולא נתברר מה מקור תרגום זה. רגמ"ה ואחריו רשב"ם אמרו בי צעצע כמו צאצאים, ר"ל ילדים, אך לפרוש זה בודאי אין שום יסוד, כי צאצא אינו כלל ילד קטן, אלא זרעו של אדם, תולדותיו. והיותר נאות הוא פרושו של ריב"ג, שהביא בשם מפרשים אחרים שהוא המלאכה שקוראים לו בערב' חירט, ואולי בעבר' הקרומה חָרט, והוא הרשום בפנים, אמר וז"ל: פשר פיה צנעאה אלח'רט, ובעבר' פרשו בו מעשה חרש, בערבי כ'רט. והשתמש בעל דה"י בהמלה צעצע, שאולי היתה כשמוש בין היהורים, או אולי יצר אותה מחבר דה"י. וקצת יש מקור למלה זו בלשון הערב', כי כלשון זו משמש שרש צוע' [a]) במשמ' צודה שהחרש נותן לדבר. ואולי בימי בעל דה"י כבר יצאה המלה חרש מהשמוש, וראיה לדבר שאינה נמצאת בשום מקום בתו"ם. [אשר למלה חרט, עי' בהערה לערך ב. צור. ובערב' בא צעצע [a]) גם כמשמ' עוף מִנְיָן, ואולי הכונה כי היו הכרובים בעלי כנפים.]

[1]) [עפ"י הבנה זו בדברי התלמוד (ב"ב לט.).]

[2]) בערב' צעק [b]) בפרט לקול הרעם. בעבר' עוד זעק. [וכן גם בסור' וגם בערב' אף זעק [c]).]

[a]) صوغ

[a]) صعصع [b]) صعق [c]) زعق

(ירמ׳ כב כ). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה וכו׳ (שם מט ג). — וקריאה בקול גדול לבקש דבר: כי נרפים הם על כן הם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). — וקריאה להצלה מפני סכנה: כי בשדה מצאה (האונס את הנערה) צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). — לתלונה: ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (שמות ה יה). אם ענה תענה אתו (את היתום והאלמנה) כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שם כב כב). כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם שם כו). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז). — ואל פלוני לדבר, קרא אליו בקול גדול, בתחנונים, כי יתן לו תדבר: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש׳ מא נה). — ואל דבר כמשמ׳ זו: ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה (מ״ב ח ג). — ועל דבר, כמשמ׳ זו: והנה האשה אשר החיה את בנה צועקת אל המלך על ביתה ועל שדה (שם שם ה). — ועל־דבר דבר: ויצעק משה אל יי׳ על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). — ובתחנונים לעזרה, להצלה: וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יי׳ (שם יד י). ויאמר יי׳ אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שם יה). וילנו העם על משה לאמר מה נשתה ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם יה כד–כה). ויצעק משה אל יי׳ לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני (שם יז ד). ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יי׳ (במדי יא א–ב). ויצעק משה אל יי׳ לאמר אל נא רפא נא לה (שם יב יג). וירעו לנו מצרים ולאבתינו ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו (שם כ יה–יו). ויצעקו (בני ישראל על הים) אל יי׳ וישם מאפל ביניכם ובין המצרים (יהוש׳ כד ז). ויצעקו בני ישראל אל יי׳ וכו׳ והוא (יבין מלך כנען) לחץ את בני ישראל בחזקה (שפטי ד ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). והוא צעק אל המלך וכו׳ (מ״א כ לט). ואשה אחת

מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת וכו׳ והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה המלך (שם ו כו). — וצעק לפלוני, כמשמ׳ זו: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ (דה״ב יג יד). — וצעק מפני פלוני, יען שפלוני עושה לו רעה: כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעי׳ יט כ). אף יצעק אליו (אל הפסל) ולא יענה מצרתו לא יושיענו (שם מו ז). צעקו ויי׳ שמע ומכל צרותם הצילם (תהל׳ לד יח). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי (שם עז ב). ויצעקו אל יי׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (איוב לה יב). — וקריאה סתם של פחד לאזהרה: ויהי באכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ״ב ד מ). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול (שם ו ה). — ובכלל דבר בקול רם, גער: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו (ישעי׳ מב א–ב). — והלב: צעק לבם[1] אל אדני חומת בת ציון ובו׳ (איכה ב יח). — במליצה גם לא בע״ח, דמי פלוני צועקים לנקמה וכדו׳: מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש׳ ד י). — ובתו״מ, בפרט במשמ׳ התפלל: הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא (ברכ׳ ט ג). ונותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (שם שם ד). כל זמן שהוא (היתום והאלמנה) צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע וכו׳ אלא מפני שאני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק והלא דברים ק״ו אם כשהיחיד צועק על היחיד שמוע אשמע צעקתו, כשהרבים צועקים עאכו״כ, ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך. מדה טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יח). בני קום קרא אל אלהיך, ששמענו שהוא עונה אתכם כשאתם צועקים אליו והוא גיבור, מיד עמד התינוק בכל לבו

---

[1]) קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. [אם יש להגיה, כי אז במקום חומת צ״ל חומת, וי״א בוכה והומיה.]

וצעק וקיבל ממנו הקב"ה תפילתו ושתק הים (ירוש' ברכ' ט א). האוכל מעשר שני שלו בין שוגג בין מזיד יצעק לשמים (רמב"ם, שם מע"ש א א). שוגג יצעק לשמים, מזיד יחזרו דמיו למקומן (רבי, שם שם). אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב ילמק, ב"ק-לג.). — ובמשמ' תבע לדין, האשים: שלשה צועקין ואינן נענין, ואלו הן מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מושלת עליו (ת"כ, ב"מ עה:).—ובהשאלה, *צָעַק מתוך צפרני רגליו: צעק מתוך ציפורני רגליו [1]) ויאמר שר צבא ה' שר צבא של מעלן אני ובו' (ר, יהושע בשם ר' חנינא בר ילחק, מד"ר ברחשי' לז). —*ועל חיה ובהמה, בלב צָעַק: משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ובו' (ר' אליעזר, ברכ' ג.).—ובמהמ"א: חייבם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו תיבן אני (רש"י, שמות יז ח). אין הקול הוה נראה קול ענוית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה (שם לב יח). הנה הנביאים צועקים להם ומבריזים על התשובה (הוא, ישע' כו י). שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה (הוא, שם כט ט). תחיפת, תייליל ותצעק גניתות (הוא, ירמי' ד לא). הידד, לי הוי שצועקין עושי מלאכה בבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק (שם כה ל). צעקתי ווי וקינת (הוא, יחזקי כג יג). נותן טעם לדבריו למת היו צועקים ובו' כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם (הוא, נחמי' ה ב). ולכן היתה הארץ תוהא ובוהא ותמיהה בדין וצועקת [2]) על רע חלקה (ר' עמנואל מרומא, פי' התורה, Merx, Archiv I, עמ' 376).—ואמר הפיטן: צעק עמי בימי בן ריני (ר"א קליר, סנה סורו מני, קינ' ת"ב). צעק ציון איך נתן לשום עלי גוי איתן (הוא איכה, אא

אסר, שם). — *צָעַק עליו, גער בו: ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם בדי לביישם (רש"י, נחמ' ה ז). — ואמר המשורר: כל היום צדי חבקה ועת בא השמש תמקה ללבת לה ומר צעקה (ר"י הלוי, שלום לנביה, מעה"ם 94).—*וְצַעֲקַת הָרֵאָה: ריאה שנופחין אותה צועקת חיישינן שמא נקב קרום של ריאה והרות למטה יוצא ומקומו אינו ידוע (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 143).

— נִפע', יִצָּעֵק, יִצָּעֲקוּ, — א) נִצְעַק העם, כמו נזעק, באו ונקהלו לקול הקריאה, נקראו לדבר מן הדברים, : zusammenkommen; s'assembler ; to come together וַיִּצָּעֵק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ובו' וַיִּצָּעֵק כל איש אפרים וילכדו את המים ובו' (שפט' ז כג–כד). וַיִּצָּעֲקוּ בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה (שם י ז), וַיִּצָּעֵק איש אפרים ויעבר צפונה (שם יב א). וכל ישראל שמעו לאמר הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים וַיִּצָּעֲקוּ העם אחרי שאול הגלגל (ש"א יג ד). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם וַיִּצָּעֲקוּ מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ"ב ג כא). — ב) *נִצְעָק מי שצועקים עליו לשמים: אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב ילחק, ב"ק לג.). אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (שם שם).

—פִע', מְצַעֵק,—צִעֵק האדם, קרא בקול גדול: ויהי המה (אליהו ואלישע) הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מְצַעֵק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יא–יב).—ובמדר': אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה לי (מד"ר שמות מג). והמן עמד לבקש על נפשו, מה עשה מיבאל, דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא בבשני לפניך (שם אסת', והמלך קם). שבשעה ששמע ישע' מצעק ואומר את מי אשלח ובו' היה הקדוש ברוך הוא בביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ:). תתחיל (עשו) מְצַעֵק ואומר הכי קרא שמו יעקב (תנחו' בובר, תולדות כג).

---

[1]) [בילקי שמע' (יהוש' סי' טו): מתחת צפרני רגליו. ובתב בעל מתנות בהנה: מי שהוא צועק בחזקה ובכל בחו הוא נועץ ומהדק צפורני רגליו על הארץ בחזקה, או ר"ל שבך היה מתחנן מתוך צפורני רגליו של יהושע שהיה נופל לפניו על רגליו, והילקוט מסייענו שגורם מתחת צפורני רגליו.]

[2]) [בטעות נדפס: וצועצת.]

—הִפעי, יַצְעֵק. — הִצְעִיק את העם, כמו הִזְעִיק, קרא אותו להתאסף יחד במקום מן המקומות למטרה מן המטרות: וַיַּצְעֵק שמואל את העם אל יי׳ המצפה (ש״א י יז).

צְעָקָה, ש״נ, סמ׳ צַעֲקַת, כנ׳ צַעֲקָתוֹ, צַעֲקָתָהּ, צַעֲקָתָם, —מה״ש מן צָעַק, כמו זְעָקָה, Geschrei; cris; cries out: הַכְּצַעֲקָתָהּ [1]) הבאה אלי עשו (בראשי יח כא). כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צַעֲקָתָם את פני יי׳ (שם יט יג). כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צְעָקָה גדלה ומרה עד מאד (שם כז לד). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צַעֲקָתָם שמעתי מפני נגשיו וכו׳ ועתה הנה צַעֲקַת בני ישראל באת אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ז–ט). ומת כל בכור בארץ מצרים וכו׳ והיתה צְעָקָה גדלה בכל ארץ מצרים (שם יא ו). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צַעֲקָתוֹ (שם כב כב). ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צַעֲקָתוֹ אלי (ש״א ט יו). ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צְעָקָה (ישעי׳ ה ז). קול צַעֲקַת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי׳ את מרעיתם (ירמ׳ כה לו). קול צְעָקָה מחרנים שד ושבר גדול (שם מח ג). כי במורד חורנים צרי צַעֲקַת שבר שמעו (שם שם ה). מקול נפלם רעשה הארץ צְעָקָה בים סוף נשמע קולה (שם מט כא). והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צְעָקָה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפני׳ א י). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צַעֲקַת עניים (תהלי׳ ט יג). הֲצַעֲקָתוֹ ישמע אל כי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). להביא עליו צַעֲקַת דל וְצַעֲקַת עניים ישמע (שם לד כח). ותהי צַעֲקַת העם ונשיהם גדולה אל [2]) אחיהם היהודים (נחמ׳ ה א). — ובתו״מ: מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה׳ שומע צעקה (תעני׳ ב ד). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו״ם או נהר ועל הספינה המטרפת בים, ר׳ יוסי אומר לעזרה ולא לצעקה (שם ג ז). יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין

[1]) ת״א ותרג׳ השבע׳: כצעקתם.

[2]) במקום עַל?

(ר׳ יצחק, ר״ה טז.). ד׳ דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה (קהל, שם טז:). כל מי שיש לו צעקת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין (רב אחא מני מוזלה, גיט׳ ז.). עד עתה לא באה צעקתם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאביהם (מד״ר שמות ג). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאקה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם דבר׳ ב). נטלה את בנה והטמינה בגג, הזמין לה הקב״ה כלב ואכלהו עמדה היא בחצי הלילה ומצאת את בנה בפי הכלב, מיד צעקה ומלאה את כל הארץ מצעקתה (מדר׳ מה״ש ג י, גרינהוט, כד.). בשעה שאמר משה והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים יצתה זקינה אחת לקראתו אמרת לו וכו׳ וקינה שאין לה לא אב ולא אם וכו׳ על מי תצעק, אמר לה העבודה תקדום צעקתך לצעקתם (מדמ״ג שמות יב ז, הופמן, 88). אמר לו הקב״ה למשה אלולי צעקתך כבר איבדתים מן העולם (רב אחא, שם שם יד טו, 142). כבר קדמה צעקתם לצעקתך (ר׳ שמעון בן יהודה, שם שם). —ובתפלה: שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע (בשמת כל חי, שחר׳ שבת, ספרד׳). — ובמה״א: כל לשון עניה צעקת קול רם היא (רש״י, ירמ׳ כה ל). —ואמר המשורר: והוא קרוב ולא ישמע צעקה אבל רחוק כבין מזרח לימה (רמב״ע, מכדה, מעה״ם 67).

***צַעֲקָן,** ת״ז, —מי שדרכו לצעק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

א. **צער,** ממנו מִצְעָר, צָעִיר, א. צְעִירָה, ב. צַעַר, א. צָעַר, א. צֹעַר.

ב. ***צער,** ממנו *צֵעוּר, ב. *צְעִירָת, א. *צַעַר, ב. *צָעַר.

ג. **צער,** ממנו ב. צֹעַר.

א. ***צַעַר,**[1]) ש״ז, — כאב הגוף והנפש, יסורין, Schmerz, Qual; peine, souffrance, douleur; pain,

[1]) [בארמ׳ צערא וכדו׳, ובנראה שאול שמוש השרש בעברי מלשון זו. ואולי הוא בלשון המקרא בכתיב שׂער או סער בלשון אחוז שַׂעַר (איוב יח כ) וכדו׳, ואף ענית סֹעֲרָה לא נחמה (ישע׳ כד יא), וצ״ע.]

grief, trouble: ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי (רבי שמעון בן אלעזר, קידוש' ד יד). כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל (אבו' ו ד). המקשה נדה, קשתה שלשה ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה הרי זו יולדת בזוב וכו', ששפתה מן הצער ולא מן הדם (נדה ד ז). ושמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, והלא כבר נאמר ועמכם בדבר המשפט, אין לך אלא מה שעיניך רואות (תוספת' סנה' א ט). הגע עצמך שהתנה עמה לא שאר ולא כסות ולא עונה הרי אינו חייב לה כלום, מאי כדון, כיי דמר רבי יוחנן צערו של איש מרובה יותר מן האשה (ירוש' כתוב' ה י). אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ר' יהושע לרבן גמליאל, ברכ' כח.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער (רבי לוי או רבי יונתן בשם אנשי כנה"ג, מגי' י:). קשה צערו של שטן יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו שבור חבית ושמור את יינה (ר' יצחק, ב"ב טז.). איוב לא בדעת ידבר וכו' אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו (שם טז:). הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לו). משל לאחד שנטל את המקל והכה בי בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערן, כך היה צערן ושיעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר כי ידעתי את מכאוביו (שם שמות ג). נמצאת למד שהלוים היו בלין את הפורעניות ומהן בני קהת שנושאים ארון היו, אמר. להם הקב"ה הם מצטערים עם ישראל בכל הצער הזה ואין אתם עושים להם תקנה, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו (שם במד' ה). הלומד תורה בצער נוטל אלף, שלא בצער מאתים נוטל בשכרו (ר' חייא בריה דרבי אדא דיפו, שם מה"ש, כרמי). וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (שם אסתר, ויהי ביום). — ובמהמ"א: ותכם את המחנה וכו' שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ, שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל מדבר שאין בו צער (מדה"ג שמות טז יג, 174). בזמן שהגשמים נעצרין לא הבריות בלבד מצטערין, אלא אף הגשמים והארץ מצטערין שנאמ' בשמים, ועצר את השמים, וכתיב באשה כי עצר ה', מה עצירה האמורה באשה אינה אלא לשון צער, אף עצירה האמורה כאן אינה אלא לשון צער (שם דבר' יא יז, המגלה, 114). בסוף גמרא דפרק כהן גדול אלא שנהפך להן לרעץ כיון שחטאו, פירוש צער להפך (ערוך ערך רעץ). — ובמתגם: ובמאמר החכם צער רבים נחמה (ס' המיכוך, מלות שלא). צער רבים חצי נחמה[1] (הנהגת החיים ה, קח). — ואמר הפיטן: ראיתיך בבבליך, בצער עליך, משוטה מעיליך, פרועה קדליך, ומעמוני זהב עלי תלתליך (אלעזר, אימה כשאתי, יוצ' שבת ד אחה"פ). ארשת שפתי מצאתי ואמעד, נצבתי להללך במקהל מצער, יוקשי בהתודתי במלץ וצער, יערב לך שיחי ונפשי אל תער (יוסף בן אביתור, אכמה, מעה"ס 13). שדי, אבינו אתה, ואיך נחשב ביתומים, תוכל לראותנו בצער ובידך להרויח לנו (הוא, אם מי זכתה, שם 15). — צַעַר נִדָּה, צַעַר בְּתוּלִים, צַעַר הָעִבּוּר וכו': הרבה ארבה וכו', אלו שתי רביות דם, אחת דם צער נדה, ואחת דם צער בתולים, והרנך זה צער העבור (אדר"נ א). עצבונך, זה צער העבור, והרנך, זה צער הערוי, בעצב, זה צער הנפלים, תלדי, זה צער הלידה (מד"ר בראש' כ). — צַעַר גִּדּוּל בָּנִים: אמר (הקב"ה) אימר ליה ליעקב, דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עלייהו (ר' שמואל בר נחמני, שבת פט:). עצבונך, זה צער גידול בנים (רב יצחק בר אבדימי, עירוב' ק:).

---

[1]) [ושגור היום: צרת רבים חצי נחמה (עי' הימן, בית ועד לחכמים, 230), ועי' ערך נֶחָמָה. ור"מ אלשיך (בפרושו לאיוב ג יח) כותב: אילו הייתי אני לבדי לא אתנחם, אך אמצא אחרים, וצערת רבים נחמה, ועי' א. צָרָה.]

לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, וכי היכן מצינו ביעקב שפדאו לאברהם, אמר רב יהודה שפדאו מצער גידול בנים (סנה' יט:). לאחר שגדלתים באפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גידול בנים, כי רוב ימי הייתי כצער גדול כעכורים, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני (מד"ר איכה פתיח', רבי יוחנן פתח). — ובסהמ"א: ויזהר אדם באונאת אשתו, לפי שדמעתה מצויה, ודי לה לאשת בצער נדות וצער לידה וצער גידול בנים (כ"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 118). וצער גידול בנים רובן הוא של אשה, וע"כ שכרה גדול בשיגדל בנה על הדרך הנכונה (שם ד, 140).—°וְצַעֲרָן שֶׁל בָּנִים: אמר הקב"ה ליהודה, אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים (אגדת בראשית כט). — שְׁרוּי בְּצַעַר, הָיָה (עִמּוֹ) בְּצַעַר, הָיָה שֻׁתָּף בְּצַעַר: בשישראל שרויין בצער[1] ואומות העולם שרויין בשלוה אומרין עורה למה תישן י"י (תוספת' סוטה יג ט). בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וכו' (ברכ' נט.). כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער (יומא כ"ג). בזמן שישראל שרוין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת וכו' ואומרים זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור (ס"ר תעני יא.). בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי וכו' (שם שם). וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה, וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער (שם שם). זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מעדה (ב"מ פה.). בכל צרתם לו צר, א"ל הקב"ה למשה, אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויין בצער, הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך, מתוך הקוצים, כביכול אני שותף בצערן (מד"ר שמות ב). — ובסהמ"א: ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי' מארץ מצרים, מלמד שאף צבאות מקום היו עם ישראל בצער, שנאמר בכל צרתם לו צר. ואומר עמו אנכי בצרה וכו' (מדה"ג שמות יב מא, הוסמן, 116). — °צַעַר הַצִּבּוּר: וירא בסבלותם, מהו וירא, שהיה רואה בסבלתם וכו' והיה נותן כתיפו ומסייע לכל אחד ואחד, אמר כדי שלא אוציא עצמי מצער הצבור (שם שם ג יא, 15). - ובקצור, צַעַר, במשמ' תשלום כנגד הצער, Schmerzensgeld; indemnité; smart-money: מה בין אונס למפתה, האונס נותן את הצער והמפתה אינו נותן את הצער וכו' (כתוב' ג ד). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים, בנזק, בצער, ברפוי, בשבת ובבושת וכו', צער, כואו בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו, מקום שאינו עושה חבורה, אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). פצע תחת פצע, ליתן צער במקום נזק (כת זכיר בשם רבה, בבלי שם פד.). וכי אדם מוחל על צערו דתניא הכבני, פצעני ע"מ לפטור, פטור (שם לג.).— ובקצור, צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים, במשמ' גרימת צער לבעלי חיים, Tierquälerei; cruauté contre les animaux; cruelty to animals: צער בעלי חיים דאורייתא (שבת קכח:). דאי כתב רחמנא פריקה הוה אמינא משום דאיכא צער בעלי חיים ואיכא חסרון כיס, אבל טעינה דלאו צער בעלי חיים איכא ולא חסרון כיס איכא אימא לא (ב"מ לב.).—ובסהמ"א, גם על עצם הצער של בעלי החיים: וכן אסר לשחוט אתו ואת בנו ביום אחד להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים כזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר ב"ח וכו' (ר"מ א"מ, מו"נ ג מח)[1].—°וכהשאלה, לצמחים: פ"א דהינוניתא, פי' שם מקום, והתמרים שגדילות שם שמינות הן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש שיש להן צער (ערוך ערך הן).—°ובמשמ' עמל וטרח, טרח המעין במאמציו לפתר בעיה הגיונית קשה, טרח לישב קושיה וכדו': גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה (עם יוכבד), שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה וכו', ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה, יוכבד אמי, אחרי התנחמי, והיא בת ר"נ שנה וכו' (ראב"ע, בראשי' מו כג). ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיתחדש בגופו בצורת בשר אשה וכו' וכל הצער הזה בעבור

[1] [כך בדפוס ובבבלי (סוטה מט.); ובהוצ' צוק"מ: בצרה.]

[1] [ונוהג בימינו „חברת צער בעלי חיים" בשם להברה למניעת ענויי בעלי החיים.]

חיות משכבי אשה לשון רבים ודכרי יחיד שני משכבים וכו' (סוס, ויקר' יח כג).—ּפִּכָּה אֶת צַעֲרוֹ שֶׁל פְּלֹנִי, התיר והפיג אותו, ואמר המליץ: אנשים ברחנים אנחנו ובשאנו רואים אדם שלבו דואג ונפשו עצובה מפכחים אנו צערו בדברינו (ר"ח לויסל, סלוס על ישראל ג, 21).—ומ"ר *צְעָרִים, צְעָרִין: אמר הקב"ה אספו לי דורו של שמר, היאך היו עושין, מעמידין ישראל לפני הדיין ואומרין לו כפור כאלהיך, ואומר איני כופר לעולם, מיד מרבין עליו צערין, שנאמר ירבו עצבותם וכו' (גסס ילמדנו, ערוך ערך עלג).— ובסהמ"א: ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורת עליהם בכהמות ובעופות, כל שכן בבני אדם (ר"ס ח"ח, מו"כ ג מח). ואסרו בהמות ולא אסר בהמה, אפשר שענינו באחת הבהמות שדרכן לעמוד ברשות בעליהן שגדלו עמהן אפי' לסבול הצעהים (סוס, יקוו המים, 95).

ב. *צַעַר, ס"ז,—גנאי, קלון [1]: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד (לענין תענית) עושה, תלמיד עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר, רבן שמעון בן גמליאל אומר במה דברים אמורים בדבר של שבח, אבל בדבר של צער עושה וזכור לטוב, שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו (תעני' י:).

ג. *צַעַר, ס"ז,—כמו סַעַר: מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים הגדול וכו' עמד עליהם צער [2]) גדול בים וכו' (ר' תנחום, ירוש' ברכ' ט א).

א. צָעַר, פ"ע, יִצְעַר, יִצְעָרוּ, — צָעַר, היה צָעִיר, מעט הכמות או האיכות, gering sein; être de peu d'importance; to be degraded: והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יִצְעָרוּ (ירמי' ל יט). יכבדו בניו ולא ידע וְיִצְעֲרוּ ולא יבין למו (איוב יד כא).

—הפעי', *הִצְעִיר,—הִצְעִיר את עסקיו, את עצמו, הִקְטִין, מִעֵט: וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא (אפרים) הצעיר, אלא מה הוא הצעיר, על ידי שהיה מצעיר את עסקיו [a]) זכה לבכורה, הגדול שהוא מצעיר את

[1]) [וכן בסור' צערא, בתרג' של חרפה (יחזק' לו טו), וכן בערב' צע'ר a), והוא משרש א. צער.]

[2]) [כך בקונדרים אחרון לר' שמעון חרדשן, (שרידי ירוש', 824) וכן בספור דומה במנוח"ם לר"י אלנקאוה ב, 16. ובדפוס': סער.]

[3]) [נ"א: עצמו, עי' תיאורור.]

a) جنح

עסקיו על אחת כמה וכמה (בג מוכייח, מד"ר בראש' ו).

—הפע', ביג' *מְצֹעָר, מוּצְעָר,—מעט, קטן בכמות: אלא מתוך שישיבתה (של צוער) קרובה עונותיה מוצערין [1]) (בג, שבת י:). — ובסהמ"א: מלכות מוצערת [2]) ונבוית (רס"י, דני' ח ט).

—התפ', *הִצְטַעֵר,—עשה עצמו קטן, הִתְכַּוֵּץ: למלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה, התחיל מצטער בעצמו ומדחק באבריו, ביון שנכנס למדינה, הביאו לו מטה ארוכה, התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון, מד"ר שה"ש הנך יפה דודי).

—נפעי', *נִצְעַר, — נעשה מעט הכמות או האיכות, נתמעט, ואמר הפייטן: וחננו בכל יום הולכים ודלים, נמעטים ברבות הזמנים, ונצערים כסגות השנים (רסע"ג, בקשה ב, סדור רסע"ג, עז). — ואמר המליץ: נמעטו ונצערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה (רמח"ג, הלרסתים ברוסיה, הקד').

ב. *צָעַר, קל אינו נהוג בתו"מ, ועי' בינ פָּעו' לקמן.

—פע', *צִעֵר, ציער,—א) צִעֵר את פלוני, גרם לו צַעַר: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם בו, טענו אבנים וציערו, חטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי', מסכ' דנזיקין ח). כל כך היה בידך ואתה מצעריני (רבי, ע"ז מ:). וזו (הגר) מאחר שציערנו אותה אנו משתעברים בה, לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה (מד"ר בראש' מה). אמר לו (יצחק לאברהם) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך (שם שם נו). משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יְצַעֲרֶנוּ, הלך ועשה, אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו, בשנתרצה לבנו גזר על מצעריו להרגן (שם שמות ל). כלום ציערו אותך בציערוהו אחיו של יוסף (פסיק' רב', נחמו נחמו, קמג.).—וצִעֵר לפלוני, במו את פלוני: אתה הוא שציערת לאבא (ר"ס ברבי לר' חייא, סנה' יח.). — וצִעֵר את נפשו, את עצמו: וכי על איזו נפש חטא בה שצריך כפרה, על שציער נפשו [3]) מן היין, והלא דברים ק"ו ומה אם המצער נפשו [3]) מן

[1]) [ולפני זה: עונותיה מועטין, ואולי צ"ל מיצערין, בהתפ', כי המלה מִצְעָר שבפסוק נדרשת כאן.]

[2]) [נ"א: מיצער'.]

[3]) [בבבלי (תעני' יא.; נדר' י.): עצמו.]

היין צריך כפרת ק"ו למצער נפשו[1]) על כל דבר (ספרי במד' ל). וכל המצער עצמו[2]) עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור (תעני' יא.). אמר לו ענר (לאברהם) כבר בן ק' שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך (מד"ר בראש' מב). מפני שנזיר חוטא היה על שציער עצמו מן היין וכו' (רי מונא, שם במדי י). — ובבהס"א: מה אם כשאדם מיקל ממשאו הרי הוא מקבל ברכה, קל וחומר המצער עצמו על כל המצוות (מדה"ג דברי יד כח, הפגלה, 156). א"ל (אנשי שכם לחמור ושכם) א"כ הוא לא יהיו שלמים עמנו שלא נמול עצמנו ולא נצער עצמנו על דבר שאין אנו יודעים מתי יהי (בראש' רבתי, אלבק, 169). —ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים וצערו כגמלי שקצים, להטו כעצי קצצים, דעכו כאש קוצים (סלמה הבבלי, אין צור, זולת שבת א חנכה). ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב"ע, לך אלי, כהנא א, 205).—ב) ובמשמ' פ"ע, כמו התפ'[3]): יש בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן (ספרי דברי קעז). יצער אדם עם הצבורן שכן מצינו במשה שציער עצמו עם הצבור (תעני' יא.). פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער[4]) על תלמיד חכם שבה (ר"ג, יבמ' קכא.). — ובמהס"א: לארץ, על הארץ, לצער בצערו (רס"י, איוב ג יג). היתה טורפת ומחבטת עצמה וממרטת כנפיה והומה ומצערת (סוא, סנהי לח., ד"ה אטריף קמיה). עד היכן כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כים של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יבלימם ולא יצער בפניהם וכו' (רמב"ם, ממרים ו ז).

—התפ', *הִצְטַעֵר, נצטער, — היה לו צַעַר וְצָרָה: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומדין במה אדם ביוצא בזה רוצה ליטול ולהיות מצטער כך (ב"ק ח א). נפל הבית עליו ועל אמו אלו ואלו מודין שיחלוקו, אמר רבי עקיבא מודה אני בזה שהנכסים בחזקתן, אמר לו בן עזאי על החלוקין אנו מצטערים אלא שבאת

[1]) [עי' בהערה תקודמת.]
[2]) [בילק' שמע' (בראש' קמח): המצטער.]
[3]) [ואולי זו צורת התפ' מְצַעֵר.]
[4]) [במדר"ר (קהלת, סלא לחמך): ונצטערתי.]

לחלוק עלינו את השוין (ב"ב ט ט). בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת בביכול קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן המקום מצטער[1]) על דמם של רשעים שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים (ר' מאיר, סנה' ו ה). התחיל הכן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו (מכי', בשלח ד). כאותה שעה נטל (משה) אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים וכו' א"ל (אהרן) על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (שם יתרו א). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער וכו' (ספרא ויק, אחרי פרק ז). הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה (ספרי דבר' שנד). הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות, והיה ר' עקיבא יושב ומצטער ואמר, לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (ירוש' ברכי ד א). דמה בן נתינה ראש פטרבולי היה, פעם אחת היתה אמו ממטרתו בפני בל בולי שלו ונפל קורדקין של מידה, והושיט לה שלא תצטער[2]) (ר' אליעזר, ירוש' פאה א א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ' ה:). כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו (ר' עקיבא בשעת מותו, ברכ' סא:). כל ימי חייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו (צדוקי אחד, יומא יט:). מצטער פטור מן הסוכה (רבא, סוכה כו.). אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (יוסף) יכשל בו (מגי' טז.). והיה רבן גמליאל בודקו וכו' אמר לו (ר' חנינא) רבי אל תצטער לבודקני, אם קטן אני אהיה בשביל אבא, אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזי' כט:). רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה (ר' חמא

[1]) ובבבלי חגי' (טו:) בב"י ב: אם כך אמר הכתוב מצטערני על דמם וכו', עי' דקדוקי סופרים.]
[2]) [בקונדרים אחרון לר' שמעון הדרשן (סרידי ירושלמי, 325): תצער.]

בכ' מכילה, זבח' נג:). ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמחים ומדליקים נרות ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר (כ' לוי. מד"כ בכלםי' לה). כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די (שם שם לב). זו חנה שהרבה היתה מצטערת שנא' והיא מרת נפש (שם שמות יט). ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, אמר לו למה אתה מצטער (שם שם כא). כמה נצטער אותו צדיק, כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מפסילין כאוכלין ומשקין שלו (שם ויקר' כח). לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מצטערת לילד (כ"ל, שם דבר' ב). רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (שם שם יא). שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה, ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה, מי שנצטער בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה על אחת במה וכמה (כ' יהודה, סב סה"ם, קמכוכי). אחר שנפטר ר' אליעזר מן הבימה היה מצטער על שנתפש על דברי מינות (שם קהל', כל הדברים יגעים). חזר המלך לומר לא אלא יהיו אלו (הפקחים) מסובין ואוכלין ושותין, ואלו (הטפשים) יהיו עומדים על רגליהם לוקין ורואין ומצטערים (כ' יהודה הנשיא, שם שם, בכל עת). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (שם שם, מקיע אבנים). אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים (תנחו' בובר, ויקר' א). כשעה שנצטער (דוד) על בית המקדש וכו' כיון שראה אותו הקב"ה שעומד ומצטער על בית המקדש מיד שלח אצלו גד הנביא (פסיק' רבי, כי פקד ה' את חנה, קעט:). השכיר עמל ומצטער כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדר' תהלים דבר' כד טו, הופמן, 159). — ובמהם"א: אשרי אדם שמצטער עם הצבור (מדה"ג שמות יז יב, הופמן, 183). מעשה באדם אחד שהית לו בן ונצטער בו עם רבו עד שלימדו ספר בראשית בלבד וכו', מי שהוא מצטער על בנו ומלמדו מקרא ומשנה הלכות ואגדות וכו' (שם דבר' ז יב, הסגלה 81). ונתתי עשב בשדך לבהמתך, שלא תהא מצטער למדבריות (שם שם יא טו, שם, 111). בקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתי עד שתכלה הרוח (כמב"ם, תפלה ד יב).

—קל, ״צָעַר, בינ' צוֹעֵר, פ"ע, כמו התפ': כי עזה כמות אהבה ובהפרד ממנה בעלה היא עגיה צוערה[1]) חיי צער תחיה (פלא יועץ א, ה). — ובינ' פעו' צָעוּר, מי שנתון בצַעַר, שמצַעֲרִים אותו: כשאדם צעור מאד ואף על פי כן עוסק בצרכי שמים (ס' חסידים תתרלט). אם רואה שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה וכו' מוטב שישתוק ולא יכריע את אשתו לפני העולם לכף זכות, אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צעור שאשתי עושה כך (שם תתסכד). ראובן ידע ששמעון היה גנב והיה צעור (שם תתרכ). כי עון ועונש למי שמצער את הטרחנים מפני שבלא זה תדיר צעורים (שם תתרלז). ראה אחד שכבר היו לו בנים ומתה אשתו ונעשה שלקח אשה אחרת והית צעור, אמר לו למה אתה צעור וכו' (שם תתתרפא). וכהיות האדם צעור דואג וחרד ביום מות קרובו אין דעתו ובוונתו מיושבת כלל ועל כן אין ראוי לאכול קדשי שמים (חנוך, מלוה תרמ). היו להם חטין הרבה ולא הלבו (בני יעקב) אלא בשביל דבר זה שלא להתראות בפני ישמעאל ועשו שהם צעורים ורעבים (חזקוני עה"ת, בראשי' מג א). ועל כן נקרא הצדיק סופר נקרא סומך על שם שסומבים וסובלים בעבורו כל איש צעור ודאוג ובעל חולי ויסורין (כ' אליהו הכהן, שבט מוסר לט). — ואמר הפיטן: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים, סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (שלמה הבבלי, לך ה' הצדקה הלבשת, סליח' מנח' יוה"כ). צנוף צנפני כדוד דחיות צרורה צעורה אלמנות חיות (ילחק, אלכה ואשובה סליח' ג עשי"ת). המלא רחמים על עניה סוערה בדודה ושדודה באובה וצעורת (מקוה ישראל, סליח' ה עשי"ת).—ואמר המשורר: ומי ידור ובמהרה ישלם וירויח צעורים הלחוצים (אשר אבד, קינה, גנזי שכטר ג, 248).

—פע', ״צִעֵר, בינ' מְצַעֵר,—שצִעֲרוּ אותו, ובנפשנו נביא לחמנו וחיינו מצוערים ודתוקים (תשובת יש"ר בספר אילים).—ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים

---

[1]) [ע"פ לשון הכתוב: עניה סֹעֲרה (ישעי' כב יא), ואמנם לפי הנאמר בהערה לערך ב. צַעַר, אפשר שזה (סער) בתיב אחר של אותו שרש.]

וצערו בגמלי שקצים (סלמה הבבלי. אין לור, זולת א מנכס).

א. **צֵעֶר**, ס״ז, מ״ר צְעָרִים, — נער שומר הצאן על יד הרועה, Hirtenjunge; jeune berger; shepherd-boy: הך את הרעה ותפיצין הצאן והשיבתי ידי על הַצֹּעֲרִים [1]) (זכרי׳ יג ז). — ובתו״מ: סעמו להוציא [1]) את הצוער ולהביא את דמי הנוקד (מכי׳, מסכ׳ נזיקין טז).

ב. ***צֵעֶר**, צוער, ס״ז, — שָׁר, סוֹמֵר [2]), Sänger; chanteur; singer: אין פוחתין מי״ב לוים עומדים על הדוכן ומוסיפין עד לעולם, אין קטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר, ולא היו אומרים בנבל ובנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה, ר״א בן יעקב אומר אין עולין למנין ואין עומדין על הדוכן אלא בארץ היו עומדין וראשיהם מבין רגלי הלוים, וצוערי הלוים היו נקראין [3])

---

[1]) [כך, כנער צעיר המשמש על יד הרועה, הבינו את המלה כל המפרשים. ואולם אין זה מבאר לא את הצורה צֹעַר ולא את הנגוד המפרש אל נוקד בדברי המכילתה שלהלן. ודבר הנוקד ברור היום מכתבות בבל. היא הרועה הנמצא בתמידות עם הצאן, והמשלם לבעלי הצאן מתוצרת הצמר, ועל כן מה שנגנב, נגנב מעמו, והוא חיב לשלם את הגנבה. והרועה הנוקד הוא הנקרא אף אַדִּיר הַצֹּאן. ואין אַדִּיר זה לשון נאדר בכח או בהדר וקדושה, אלא אדיר פרושו רועה, והמלה נגזרה מן אֶדֶר ואַדֶּרֶת במשמ׳ עור הבהמה (מוח אַדֶּרֶת שֵׂעָר), וכן אף ממל אדירים בשירת דבורה היא קעדת הרועים שהחמאה שמורה בה, וכן שם (ספט׳ ה יג) אז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם, פרושו: אז הכה שריד של רועים את עם המלחמה של סיסרא. וחנה בנגוד לאדירים, הרועים הנוקדים, בא הצוער ובאים במקרא הצֹּעֲרִים, והם אף הצעורים או הצעירים, צעירי הצאן, שאינם נערים סתם אלא הם הַשֹּׁעֲרִים (הוא בכתיב התלמוד הסוערים) הפוקדים את העדר, ובעקר הבאים לשער את הערך בשם הבעלים, בלוי לקחת בשבילם את הַשַּׁעַר, את שעור הצמר המגיע להם מתוצרת העדר (עי׳ לכל הענין בפרטות בלשוננו יג, חוב׳ ב). ומכאן קבל השרש שער אף את המשמ׳ סער, בקר את העדר ואף שִׁעֵר (בעקר שִׁעֵר) את שִׁעוּר המס המגיע מן העדר לבעלים. ומעין זה קבל גם השרש בקר — המשמש לפעלת הבוקר הוא הצוער המטפל בבקר והבא לשם כך „בנוקדים" (כגון עמוס שהוא בוקר, צוער, ולא נוקר), והמעביר את עדרו תחת שבטו כדי לקבוע את שעור המס — את המשמ׳ של בקור לשם פקות. והואיל ואין הצוער, השוער, נמצא תדיר על יד העדר, על כן אינו אחראי לגנבה. והואיל והצוערים או צעירי הצאן הם בעקר פקידי הבעלים הבאים לגבות את המגיע מן האדירים, על כן אם לא יקבלו תשלום מספיק, לוקחים הם מן העדר עצמו, וזאת התמונה שבמלים „אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא יַשִּׁים עליהם נוהם" (ירמ׳ מט כ). ובמפ׳ „ואדיריהם שלחו צעוריהם למים" (סס יד ג) הכונה: ואת אדיריהם שלחו צעוריהם, שהם הממנים על הרועים.

ואשר לחלוף צער—שער עי׳ ביחוד בהערה לערך ב. צֵעֶר, שגם הוא בעקר שֹׁעֵר, במשמ׳ אחרת. והואיל ובא כאן צֹעֵר בכתיב אחר במקום שֹׁעֵר בנגוד לאדיר, אפשר שבאה המלה במקרא אף בכתיב שער.

וברור שבתקופה הקרומה היו הצוערים־שוערים בארץ כנען פקידי הכנענים, ובן נקראים עדין אף אצל זכריה בעלי הצאן בשם כנעניי הצאן (בכתיב המסרת בשתי מלים „כן עניי הצאן", זכרי׳ יא ז, סס סס יא), ועל כן נלחמו בני ישראל, רועי הצאן, האדירים שבשירת דבורה, נגד צערי או שערי הכנעניים, ואולי יש לבקש בכוון זה אף את פרוש המלים „אז לחם שערים" במלחמה נגד השוערים, הצעירים, שבאו לסחב את נוה ישראל ולשדד מהם את צאנם. ועי׳ במאמר הנ״ל.]

[1]) [כך נכון בילקוט, ויש גורסים להפך: להביא את הצוער ולהוציא את הנוקד ועי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [דברים אלו לא הובנו, ובן לא הובנה הערת הבבלי המעיר על דברי המשנה: תנא ומועדי הלוים היו נקראין, ותנא דידן כיון דהני קטין קלייהו והני עב קליהו, הני מקטטי והני לא מקטטי קרי להו צערי (ערכ׳ יג:), שהמפרשים פרשו בה מלשון א. צַעַר, כאלו צער גרמו צוערים אלו ללוים ע״י שירתם היפה, שהם הלויים, לא הצטינו בה במוחם. ואולם מלשון ההערה, המרגישה את לשון הקטנות, קטין קלייהו וכו׳ מקטטי—לא מקטטי, ברור שדרשו צערי בלשון צעירות וקטנות, ובונתם: ע״י תוספת קולם הצעיר היו אלו צֹעֲרִים בלוי מַצְעִירִים את קולם העבה של הלויים. ואמנם אין דברים אלו אלא דרוש של המלה צערי, ועקר חשיבות ההערה אך בזה, שהיא מעידה על כתיב בסמך במקום צערי, צוערי בצדי ועי׳ לקמן.

ואשר לשאלה מי היו צוערים אלו, אין לסמך על דברי התוספתה כי היו אלו בני יקירי

(ערכין ג ו). צ ו ע ר י לויה כני יקירי ירושלם היו כעורת נשים, ראשיהן כין רגלי חלוים כדי ליתן תכל בנעימה (תוספת' שם ב ב).

צַף[1], ס״ז, — טור שורה, Reihe ; file : אם חסר מחמש אוונים (כריאה) טריפה ואם נמצאין שש כשירה, והוא שעומדין ב צ ף של אוונים, ואם נמצא

ירושלם, כי הסליג „ב נ י י ק י ר י... היו" שבתוספת' באות כפרוש במקום „היו נ ק ר א י ן (או נקרין)" שבמשנה, וברור שאין כאן אלא שכוש, והתוספת „(בני יקירי) י ר ו ש ל ם" כאה על יסוד הכתוב (המוכא כנוסח התוספתה) שנאמר: ישוע כניו ואחיו קדמיאל ובניו בני י ה ו ד ה ובו׳ (עזר׳ ג ט), אכל אין כאן יהודה שם השבט והארץ אלא שם איש, וככל מקום אחר (כגון עורא כ ם ועוד) כתוב כמקומו: הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני ה ו ד ו י ה. ואין אמוא כל ידיעה אחרת על צערים אלו, לא שהיו צעירים (וה רק עפ״י הדרוש שבככלי) ולא שהיו מכני יקירים בירושלם, אלא עכדה זו בלבד, שהכונה לסוזרים שעורו ללויים כמקדש בשירה ובנגון.

והרי אין ספק כי דכרים אלו על הלויים המשוררים כמקדש ועוזריהם מיסדים הם על תאורי המקרא המרכים בענין זה, וגם הפסוק המובא בתוספתה מעיד על כך, שאת לשון המקרא באים התנאים לבאר. והנה בכמה וכמה מקומות במקרא מוכאים כעוזרי הלויים בשירה ובנגון במקדש — ה ש ו ע ר י ם, אשר כטעות חשבו שפרושם שוערי שְׁעָרִים בלבד; וכאן מלה אחרת לפנינו, המקביל אל הערבי שַׁאעִר a) שפרושו מ ש ו ר ר ומסנו שִׁעְר b) כמשמ׳ ש י ר, ש י ר ה וכדו׳. והואיל ושין כערכ׳ היא סין שמאלית בעכרית, על כן עקר צורת המלה היא שׂ וֹ עֲ רִ ים, ס ו ע ר י ם, ולא שוערים.

והנה כאת הערת הבבלי ומעידה כי ידוע היה לחכמים, כי מלה זו שׂוֹעֲרִים, ס ו ע ר י הלויים, היא המלה הכאה אצל התנא שלנו בצורה צ ו ע ר י ת ל ו י ם. וזאת כונת הערתם להעיר על הנגוד בין כתיב המקרא וכתיב ה„תנא דידן": תנא (כפי הכתיב שבמקרא) ס ו ע ר י (כך צ״ל. ו״א שׂוֹעֲרֵי, כי כך לא הקפידו להכדיל בין סין לסמך) הלוים היו נקראין, ותנא דידן ובו׳ קרי להו צוערי. ועי׳ בפרטות במאמרו של טורטשינר, לשוננו יג חוכ׳ ב).]

[1]) [בנראה ע״פ הערכי צַף c), משרש צפף, ועי׳ שם, הערות.]

a) شاعر b) شعر c) صفّ

כיני כיני סלפניח כשירה ובו׳ אבל על גבח וכו׳ טריפה (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 140).

צפד[1]), ממנו צָפַד, ״צָפָד, צְפִידָה.

צָפַד, פ״ע, — א) צָפַד העור על העצם, יָבֵשׁ ונדבק[2]), : kleben ; s'attacher, se coller ; to adhere חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צָפַד עורם על עצמם יכש היה כעץ (איכ׳ ד ח). — וכתו״מ: וישבת בחושך ואפילת ועיניך לא ראו אור, ו צ פ ד עורך על עצמך וגופך יכש היה בעץ (פסיק׳ רב׳, סוף פסיס, קסב:). — ואמר המשורר: במעט אצבעות ידיו צ פ ד ו רתקו לולא המלך ישב אל פניהו (ילי״ג, מהנת דוד ומיכל ב, שירי ילי״ג ג, 30). — וביני סעו׳, ״צָפוּד, יָבֵשׁ: ענבים שחורות המטיפות דם הם הנקבות ויש מהם קשות ו צ פ ו ד ו ת (מסק, 116:) וימתיח את הגידים אשר קפדו מרוב ימים או עקיבים צ פ ו ד י ם אשר ירכבם (שם, 134:).—״ובמשמ׳ מכוין, מקמט[3]) : בגד של סאמט קצר מצבע תכלת הדודאים (פיאלעט) מעשה רוקם רקמת זהב רב צ פ ו ד עליהן (גוטלובר, ממלכים, 112).— ב) ופ״י, ״צָפַד כמשמ׳ יִבֵּשׁ, כִּוֵּץ וְהִקְשָׁה: מתניי בשנתנו (את הבצל) משהוציאו עדשים מיסיהן עדשים צ ו פ ד ו ת אותו שלא יתן (טעם) (ר׳ בא בר ממל, ירוש׳ תרומ׳ ט ז). כצל של חולין שנתנו לתוך עדשים של תרומ׳ אפי׳ כן עדשים צ ו פ ד ו ת[4]) אותו שלא יבלע (שם שם). שרת שעורים במים נתבקעו הרי אילו אסורות, שריין בחומץ מותר מפני שהחומץ צ ו פ ד ן (ר׳ יוסה, שם פסח׳ ב ז). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והכירו ש צ פ ד ת ו הצינה והשיאו את אשתו (ר׳ ירמיה, שם יבמ׳ טז ג).

— נפע׳, ״נִצְפַּד, — כמו קל כמשמ׳ פ״ע: או תצא הרוח מן הגוף וכו׳ והגולם נשאר קר מתיכש ו נ צ פ ד כאליל

---

[1]) רק כעברי. [ויש משום צפד a) בערב׳ במשמ׳ קשר.]

[2]) [כך דונש, ריב״ג וראב״ע, אבל רש״י: נקמט ונתחבר. ומנחם פתרו כמו שחור (וכן הוולג׳ : denigravit), השיג עליו דונש והשיבו לו תלמידי מנחם, ע״ב. והשבעים תרגמו ἐπάγη, עלה.]

[3]) [כפרוש רש״י לפסוק, עי׳ כהערה הקודמת.]

[4]) [כך צ״ל ולא צ ו פ ר ו ת.]

a) صفد

העשוי מן הטיט (כ׳ פנחי דונולו, חכמוני על ס׳ יצירה ח, ורשה, סג:). ובאשר יחסרו המים ויחרבו ישאר העשב הזה חרב ו נ צ פ ד בעצים יבשים (אסף, 64.).
—הפעי׳, ״הִצְפִּיד,—עשה שֶׁיִּצְפֹּד הדבר: יגרת מבאובים ו י צ פ י ד את העור (אסף, 134:).

״**צֶפֶד**, ס״ז,—דֶּבֶק, החמר שבו מדביקים דבר לדבר: צפד עורם וכו׳ ויש מתרגמים בפי מה שנשמע מן איש עברי משובני המדבר הידוע בחדני ביחום אל שבט דן, שהדבק נקרא צ פ ד והענין אחד, ואפשר שיהיה שם הדבק צ פ ד להיותו דבר שמדבקין בו ואין זה רחוק (כ׳ תרגום ירושלמי נפרוש לאיכה, מובא בלקו״ק נפס׳, 180, ובאלדד הדני, אפשטיין, 72).

א. **צפה**, [1]), ממנו א. ״מְצוּפִית, מִצְפָּה, מִצְפֶּה, א. צָפָה, צֶפֶה, ב. *צִפּוּי, ״צִפּוּת, צִפִּיָּה, ״צִפְיָה, ∞תִּצְפִּית.

ב. **צפה**, [2]), ממנו *מִצְפִּית, ב. צָפָה, א. צִפּוּי, צֶפֶת?

ג. **צפה**, ממנו ג. צָפָה, צָפִית.

א. **צָפָה**, פ״י, צוֹפֶה, צוֹפִיָּה, צוֹפוֹת, צָפוּי, יִצֶף, תְּצַפֶּינָה, א) —צָפָה בֵּין פלוני לפלוני, רָאָה והתבונן והיה עֵד לְדָבָר שביניהם, להברית או ההסכמה שביניהם כי יקימו מה שהסכימו לעשות, beobachten: observer; to observe והמצפה אשר אמר יִצֶף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (בראש׳ לא מט).—ובמשמ׳ ראיה והבטה, sehen; voir; to see: בכל מקום עיני יי׳ צופות רעים וטובים (משלי יה ג).—וצפה בפלוני: משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תִּצְפֶּינָה (תהל׳ סו ז). —ובמשמ׳ השגחה על דבר: צוֹפִיָּה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאבל (שם לא כז).—ודבר לא בע״ח צָפָה, במשמ׳ היה מְכֻוָּן: אפך במגדל הלבנון צוֹפֶה פני דמשק (שה״ש ז ה). — ב) צָפָה לפלוני לעשות לו דבר, כמו אָרַב, התבונן אימתי יוכל להרע לו, lauern; guetter; to waylay: צוֹפֶה רשע לצדיק ומבקש להמיתו (תהל׳ לז לב). — צָפָה עם פלוני,

[1]) [וכן בארמ׳ יהודית, ובסורית חדשה צפא במשמ׳ צָפָה, ובאשו׳ צָפוּ (וגם שָׁפוּ) כמו צפה בעברי, ועי׳ ב. צָפָה, ג. צָפָה, הערות.]

[2]) רק בעברי, [ועי׳ הערה לפעל ב. צָפָה.]

התנהג אתו ברמיה, בבֶגֶד, כאלו מְשַׂחֵק אתו: צוֹפֶה [1]) אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו (הוש׳ ט ח).—צָפוּי?,—ו צ פ ו [2]) הוא אלי חרב (איוב יה כב).—ואמר בן סירא: יש רשע ואבד מהלך חסר כח ויותר איש עני ועין יי׳ צ פ ת ה ו לטוב וינערהו מעפר צחנה (נ״ס גני׳ יא יב). — ובתו״מ: צ ו פ ה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (רבי עקיבא, סוכה ג ט). ומעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה וקדש עליהם היום, אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד, אמר להם צ ו פ ה הייתי והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה אלא שנטרפה ספינה פעמים הרבה (תוספתי שבת יג יח). היה מודד והגיעה מידתו לכותל אין אומ׳ יקוב את הכותל אלא ימוד את הכותל ו צ ו פ ה בנגד מידתו ומודד, אחד מודד בכותל ואחד צ ו פ ה בעיניו (שם עירוב׳ ו יג). הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ו י צ פ ה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים (כ׳ חייא, שבת לה.). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט ו צ ו פ ה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים

[1]) כך נסחת המסורה, וכבר התחבטו הקדמוי והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מניח את הדעת. ואין ספק כי יש כאן איזה שבוש, אך לפי הנסחה המסורת הפרוש היותר נאות לפי הענין להמלה צפה כאן הוא במשמ׳ הרשוי בפנים. אך אין לזה שום סעד לא בעצם לשוננו, ולא בלשונות השמיות האחרות. עב״פ צריך להגיה עם אלהים, והמלה נביא מיותרת, והיא כנראה נסרכה הנה מהפסוק הקודם אויל הנביא. ואולי זהו השרש פכה [a]) בערב׳, וכבר העירו קצת החכמים על חלוף צ—ב (Fürst, Wb), ואולי כך דברו אנשי אפרים.
[ולפי נוסח המסורה אפשר לבאר: הצופה, הנביא, של אפרים אשר עם אלהי, הוא לו, לאפרים, אך פח יקוש על כל דרכיו, אף משטמה כבית אלהיו.]

[2]) כך הכתיב; הקרי: צָפוּי, לפי דעת רב החדשים ו צ פ ו ן.
[וטורטשינר ס׳ איוב רואה כאן, כמו בכמה צורות דומות בספר, ביני׳ פועל צָפֵו, בו״ו נשמעת במבטא, בדגמת השתחוו וכדו׳.]

[a]) فكه

בים (עירוב' מג:). צ ו פ ה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי' טו.). במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צ ו פ י ן לעשן המערכה גבו' (ר' יצחק בר אבדימי, יומא כא:). הרבה צ פ ו (לדרוש [1]) במרכבה ולא ראו אותה מימיהם (מגי' כד:). כל ה צ ו פ ה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין (ר' אחא בר' יאשיה, נדר' כ.). ותשב בפתח עינים, א"ר אלכסנדרי מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו, מקום שכל עינים צ ו פ ו ת לראותו (סוטה י.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות, עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צ ו פ ה [2]) מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (ר' תנחומא, מד"ר בראש' מא). ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ובו' צ פ ת שידו שטוחה בתפלה (רב הונא, שם שם ס). למי שיצא לדרך ובו' ואחר שהלך י' ימים צ פ ה אילן אחד מרחוק ובו' כך כשברא הקב"ה את העולם עמדו עשרים דור ולא היה בהם תועלת ובו' אחר עשרים דור צ פ ה הקב"ה את אברהם שהיה נתון בארץ בבל שנקראת רחוקה ובו' (ר' לוי בשם רבי יוחנן, שם במד' ג). ש צ פ ה הקב"ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (שם קהל' רבה ב, אשר עוד). מה עשה רבי יוחנן, תלה עיניו ו צ פ ה בו, מיד נעשה גל של עצמות (פסיק' רב', עניה סוערה, קמט.). — ובסהמ"א: וביון ש צ פ ה אברהם אבינו ע"ה והביט וראה וחקר והבין ובו' אז נגלה עליו אדון כל ב"ה (יצירה ו).—ואמר הפיטן: צער נשיאים מרחב ידיים, צ פ ו י י ם ברצוא ושוב למים (רקע"ג, אכוין כליות, יצירה, סדור רקע"ג, סלע). צעקתי לצור מבאבי, מתי תחול מבאובי, צ פ ו ת באבדן מרבבי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). אדני אלהי אין ערך אליך, צ פ ה לכל אך בעין אין צ פ ה, ופעל בלי יד ומדבר ואין פה (יצחק בן גיאת, יקרו להלל, מעה"ם 24). משגיב בכחו מי בלתו וכמהו, כי הוא מקור תכל יצרו ועשהו, בן לו דמות עין לא ראתה בלתי נפש בלב תביר אתו ו ת צ פ ה ו (ר"י הלוי, משגיב, שם 105). ידעתי ועיני צ ו פ י ו ת הליכות רב עליליות (ראב"ע, מי כמוך אפס כמוך, איגר 230).—ואמר המשורר: ואם ילך במחריש י צ ף רעיוניו, כי על דרכי איש שם עינהו (רמב"ע, דוקס, 31). ותענה תמיד אבבה האומרים אשר הוד תארי צ פ ו (הוא, תרשיש ד, 46). התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צ פ ו (הוא, שם ה, 54). עיני שפת שני רואות ו צ ו פ י ו ת צואר במגדל עוז בנוי לתלפיות (ראב"ע, את הכבוד, איגר 194). ואיך לא אחי צ ו פ ה בכודו בעין לבי, ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 192).—ואמר המליץ: וגבר חכם י צ ף מלפנים וביום צרה לא יירא (ב"ז, ב"ס יח ב). — ¨ובמשמ' חָזָה נָקַם, ואמר המשורר: צדו נאות גילי ערי אויבי ראו ביום אידי וגם צ פ ו (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281). —¨ובמשמ' קִוָּה, במו פע', צִפָּה, ואמר הפיטן: קבל בפה סגור לימות עצב, ובעם בפה מלב יום תעצב, ולטוב צ פ ה יום רע בי לכל קצב (יצחק בן גיאת, את מחזה, מעה"ם 25). —

*צָפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, צָפָה בִּנְבוּאָה, וְצָפָה הָאֵל וּבדו', הביט וראה את העתיד לבא, voraussehen; prévoir; to foresee: משה על ידי ש צ פ ה ברוח הקודש שעתידין ישר' להיסתבר במלביו' וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים (ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי, ירוש' הור' ג ז). למלך שהיה נָשׂוּי למטרונה אחת ולא היה לו ממנה בן, פעם אחת נמצא המ'ך עובר בשוק, אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני והיו הכל אומרים ובו' המלך אסטרולוגוס גדול הוא, אלולא ש צ פ ה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני, כך אילולי ש צ פ ה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה, לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל (ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל, מד"ר בראש' א). צ פ ת ה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם (ר' תנחומא, שם שם ג). מתחלת ברייתו של עולם צ פ ה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים (ר' יצחק, שם שם ג). לא נברא לתאיר אלא

---

[1]) [המלה לדרוש היא הוספה מוטעית. עי' ד"ס.]

[2]) [עי' בהערות תיאודור ובהקבלה המובאת בערך ב. צָפוּי; ואולי הֻשמטה מלה, והנכון בכ"י הוטיקן: וסובה (במשמ' רואה וצ"ל וצופה) א ח ת (או אחרת?) מיריחו.]

גלגל חמה בלבד, אם כן למה נבראת לבנה, אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות וכו' (ר' עזריה בשם ר' חנינה, שם שם ו). צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות (רבי חמא בר חנינה, שם שם ע). אפיי נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי, אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו (ר' חנינא בר פפא, שם שם כו). צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב (ר' ברכיה בשם ר' חנינא, שם שם עד). צפה רבי שמעון בן יוחאי ברוח הקדש שהוא נתנו שם (שם שם עט). המצפצפים והמהגים, צופין ואינן יודעין מה צופין, הוגין ואינן יודעין מה הוגין (ר' אלעזר, שם שמות א). לאחד שהיה עומד ונידון לפני שלטון ויצא דינו לפני שלטון לישרף, צפה אותו השלטון באצטרולגים שלו וראה שעתיד להוליד בת שהיא נשאת למלך, אמר כדי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לצאת ממנו, אמר כדי הוא לינצל בזכות יעקב (ר' ברכיה ורבי לוי בשם רבי שמואל, שם ויקרי לו). ומפני מה מרמן (את בגדי הכהונה) לשם מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו (שם במדי ד). צפה הקב"ה שקרח עומד ממשפחות קהת וחולק על משה (רבי אבא בר אבינו, שם שם ה). כשביקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה, אמר לו שלח לי אומנין בשכרן וכו' מה עשה, בנס כל אצטרלוגין שלו, צפו וראו בני אדם שעתידין למות באותה שנה ושלחן לו, בשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה וכו' (שם שם יע). והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, יקפאון כתיב, דברים המכוסין מכם בעולם הזה עתידים (אתם) להיות צופים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו (שם שם). אורה שנבראת ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וביון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזו מהם (ר' יודה בר' סימון, שם אסתר, ויהי). — ובתפלה: הכל גלוי וידוע לפניך ה' אלהינו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות (אתה זוכר, זכרונות, מוסף ר"ה).—ובמהס"א: אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו וכו' (רש"י, בראשי כז יח).
—בינ' פעוי, *צָפוּי, במשמ' צָפוּי מראש, גלוי וידוע: הכל צפוי[1] והרשות נתונה ובטוב העולם נדון (רבי עקיבא, אבות ג טו). שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שיהיה המן עתיד לשקול על ישראל וכו' (אסתר' כא ד). שהיה צפוי לפני הקב"ה שיאמרו לשון הרע על הארץ וכו' (מד"ר במד' טז). מגיד מראשית אחרית, שהכל צפוי היה לפני הקדוש ברוך הוא (שם שם). אמר לו הקב"ה (לאברהם) גלוי וצפוי לפניי אפי' נפשך אם אמרתי לך לא היית מעכב (פסיק' רבי, בחדש השביעי, קעא.). צפוי לפני הקב"ה בת מלכים שלא יצאתה מימיה לשאוב מים יצאתה לשאוב מים באותה השעה (פדר"א טז). והכל צפוי לפני הקב"ה (שם כו). ועי' צֶפֶת.[2]

—פע', צִפִּיוּ, מְצַפֶּה, צִפָּה, צַפֵּי, אֲצַפֶּה, — צַפֵּה, צַפֵּה והביט היטב, הביט בקצר רוח, ausschauen; chercher du regard; to look out: וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו ויבא והנה עלי ישב על הכסא יד דרך מְצַפֶּה כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש"א ד יב-יג). אל דרך עמדי וְצַפִּי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (ירמי' מח יט). עלה מפיץ על פניך נצור מצורה צַפֵּה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו' ב ב).—ובהרחבה במשמ' הִכָּה, קִוָּה, erwarten; attendre; to expect: על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וַאֲצַפֶּה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי (חבק' ב א). יי' בקר תשמע קולי בקר אערך

---

[1] [וכתב רשב"ץ דוראן, (מגן אבות ג טו): ויש מהגאונים ז"ל שהם גורסין הכל צפון, מלמד שכל מעשיו של אדם צפונים אצל הקב"ה.]

[2] [על הכתוב (דבר' לב מד) ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון נאמר בספרי (דבר' שלז): ומה ת"ל הוא והושע בן נון, ללמדך צדקתו של יהושע, שומע אני שצפה דעתו עליו משנתמנה ברשות (ז"א ברשות, בראשות), ע"כ, ובמקום שצפה דעתו בא נ"א שזחה (ועי' גם רש"י לכתוב), שאינו בא אלא כנסיון לבאר את קשי הכתוב שצפה, שאינו מתבאר באמת לא מלשון צוף ולא מלשון צפה. אך נראה שזין באן אלא ט"ס, אולי במקום שפלה דעתו עליו.]

לך וְאֲצַפֶּה (תהל' ה ד). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צִפִּינוּ אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז).—צַפּוּ כפלוני: ואני ביי' אֲצַפֶּה[2] אוחילה לאלהי ישעי (מיכ' ז ז). — ובתו"מ: איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים מתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (ברכ' כא.). לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה (ר' לוי, שם נה:). הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה וכו' קנים יצפה לבינה וכו' (ה"ר, שם נו:). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' צפית לישועה וכו' (רבא. שבת לא.). חכי השתא התם אדם יושב ומצפה אימתי תכבה גרו, הבא אדם יושב ומצפה מתי יפול בו מום (שם מו:). המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם (ת"ר, פסחי' נ:). עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו וכו' עבד שרבו מצפה לאכול על שולחנו יתרחק ממנו וכו' (רב הונא, חגי' ד:) עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה וכו' (רבא ודבי רבי ישמעאל, קידוש' כט:). אם ראיתה מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגליו של משיח (רבי אלעזר בר אבינא, מד"ר בראש' מב). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך, אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני בעצמי מצפה לך (רים לקים בשם בר קפרא, שם שם עד). לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים וכו' כך ישראל מצפין וכו' (שם שמות יה). לאדם שנזרמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה, כך היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה וכו' (שם דבר' יא). מה חולה זה מצפה לרפואה כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה (שם שה"ש, הסנעתי). כל זמן שאדם חי הקדוש ברוך הוא מצפה לו לתשובה (שם קהל', את הכל). — *וְצִפָּה לְשֻׁלְחַן פלוני, היה תלוי בו בכלכלתו: כל המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו וכו' (רב נחן בר אבא בשם רב, ביצה לב:). שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו וכו' (ת"ר, שם שם). — ובספה"א: ותתו וכשו, כל המביטים ומצפים על עזרת בוש (רס"י, ישע' כ ה). שאפני, מצפים לבלעני (הוא, תהל' נו ג). על און פלט למו, למצוא הצלה ועושר על דבר עון ורשע וכו' מצפים שבר מאת שאול על כך (הוא, שם שם ה). נפשי לה' משומרים לבקר, הריני מן המצפים לגאולה, שומרים לבקר, מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ (הוא, שם קל ו). אין להם לצפות מיתה אחרת אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון (הוא, מכות ג., ד"ה כל הזוממין). וזאת הסרה מן המדות המשובחות מפני שאינה נמצאת ברוב הענינים אלא במי שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת העניים כפי אשר יזדמנו ואיננו מצפה את הגדולות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרסב"ג ד ג, מא). וימשל בזה כאלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת (הוא, חו"ה, הסבון הכפש ג). (הפרוש) עוזב מאוייו מצפה ליומו וכו' (שם, הפרישות ד). השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה וכו' וחיא אשר אנחנו מצפים לה (הוא, כוזרי ה כג). דרך ארץ האשה עם בעלה צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן וכו' ותהיה מצפה ומייחלת יום בואו וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 247). ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מצפה את הקץ לעשות (הגדה לפסעה בלב, קבץ על יד יג, כא). —ואמר המשורר: יחיד מרומם שוכן עליה, מלא כבודו קצוי נשיה, נפשי לישעי צפי ודומי, כי מחסדיו בוסי רויה (ראב"ע, יחיד מרומם, איגר 152). בן איש עמוד חמיד עלי מצפה ולקול שאונות הומן צפה (העבק ל, בקי היובל להרכבי).—*ובמשם' המתין וחכה: וערום יבין לאשורו, לפסיעותיו, כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נבון (רס"י, משלי יד טו). — *ובמשם' ראיה רגילה, כמו צִפָּה: וחשב בפתח עינים וכו' שתלת עיניה לפתח שבל העינים מצפות לו (יכוס' סוטה א ד). מה השועל הזה מצפה בחורבות לכשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח, כך בשועלים בחרבות נביאיך וכו' (מד"ר רות, ויהי בימי שפוט).—ובספה"א: על המשקוף: על הצפיה, כלומר על החלון אשר מצפים ממנו (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, שקף).—ואמר הפיטן: צפי גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם (רי"ל

[1]) צ"ל לווי' אצפה.

בן גילח, לח מחזח, סעה"ס 25). ביון שראוהו אחיו שנכ' כשי ויצא כשי הכל מצפין לראות את יפיו (קטע מעכודה, Elbog., Stud. 114). צפיתי עצב בי, ותיק רחק מקרבי (שמעון כר ילחק, להוציק, יולי סבת הוה"ח פסח).

—נפע', נצפה,—שצפו וראו אותו, נראה, ואמר הפיטן: ונצפה בשכל ולא בעין צפה, כי מסעליך יעידון עליך (ילחק בן גילח, יקרו, סעה"ס 24).

ב. **צפה**[1]), קל אינו נהוג.

—פע', צפה, צפית ויצף, ויצפו, תצפה, ויצפהו, ויצפם, תצפנו, צפה דבר, עץ או כסף או זהב או אבן יקרה[2]), הרביק על רפני הכלי או הכתל לוחות עין או מתכת, überziehen; revêtir; overlay: ויעשו ארון עצי שטים וכו' וצפית אתו זהב טהור סבית ומחוץ תצפנו (שמות כה י—יא). ואת הקרשים תצפה זהב וכו' וצפית את הבריחם זהב (סם כו כט). וצפית אתו (את המזבח) נחשת (סם כז ב). ואת הקרשים צפה זהב (סם לו לד). ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב (סם סם לו). ואת עמודיו חמשת ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב (סם סם לח). ויצפהו זהב טהור (סם לז ב). ויצף אתו זהב טהור (סם סם יא). ויצף אתו נחשת (סם לח ב). מקרקע הבית עד קירות הספן צפה עץ סבית ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מ"א ו יה). ויצפהו (את הדביר) זהב סגור ויצף סובח ארז (סם סם כ). ואת כל הבית צפה זהב (סם סם כב). ויצף את הכרובים זהב (סם סם כח). בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל יי' ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה (מ"ב יח טז). ויצף את הבית אבן יקרה (דה"ב ג ו). ויצפו אתם זהב (סם סם י). ודלתותיהם צפה נחשת (סם ד ט).—ובתו"ם: העושה תפלתו עגולה, סכנת ואין בה מצות וכו' צפה זהב ונתנה על בית אנקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי' ד ח). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת' ערכי' ב ג). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו וכו' פסול (ירוש' ר"ה ג ג). — צפה ב: בספך היה לסיגים, שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם (רש"י, ישעי' א כב).—צפה מן: וצפת ראשיהם של עמודים מהם (הול, שמות לח כח).

—פע', מצפה, מצפים,—צפה הדבר זהב, צפה הכסף על דבר, שצפה אתו: ארבעה עמודי שטים מצפים זהב (שמות כו לב). בסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). — ובתו"ם: והשור הולך לפניהם (לפני מביאי הבכורים) וקרניו מצופות זהב (בכורים ג ג). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו' בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר"ה ג ג—ד). כל הכלים שהיו במקדש טעונין טבילה חוץ מסובח הזהב ומזבח הנחשת וכו' מפני שהן מצופין (חגי' ג ח). העושה כלים מן העשת וכו' טהורין וכו' ומן הגללים קלוסטרא ממאה ומצופה טהורת (כלים יא ג — ד). פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין ומצופה טהורת, הבוש והאיפה והמקל וסימפוניא וחליל של מתכת טמאים ומצופין טהורין (סם סם ו). הטהורין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו' (סם יד ה). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה וכו' ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה (סם יז יד). טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה טמאה ומצופה טהורה (תוספת' סם ב"מ ב ח). לזהבי שהביאו לו סוגיטה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב, ליסים הביאו לו סוגיטה שבולה זהב, אמר להם הראשון חרס הי' וחי' מצופת זהב אבל זה בולה זהב (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר שמות ה). — צפה ב: אם תיתה מצופית שלה של מתכת טמאה, פי' אם תיתה מצופה בכסף או בזהב

---

[1]) [באמ"ר בהערה לשרש אין צפה במשמ' זו אלא בעבר' כלבד. ואולם אפשר שאין עקר משמ' הפעל לשון כסוי או הדבקה, אלא לשון זקוק, השבחה ועדון, הנעשה ע"י בסוי בחמר יקר וזך יותר, בעקר, veredeln; ennoblir; to ennoble. ואז אפשר שהפעל מקביל אל הערב' צפי a) במשמי טהר, זקק, וכדו', ואף אפשר ששרש ערבי זה בבנין קל של הפעל צפא b) במשמ' היה זך וברור, מקביל אל העברי א. צפה, אם עקר משמעותו: ראה ברור. על כל פנים באה כל לשון צפוי במקרא אך לצפוי בדבר טוב וזך יותר, ולא לכסוי סתם].

[2]) [ו"א אבן בנין יקרה].

a) صفّى b) صفا

או בבדיל הציפוי טמא (עירוך ערך לפ). ואת קברניפת של צור המשיל לקרש של אשברוע מצופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולחזוק (רש"י, יחזק' כז ו). משכיות בסף, משכיות כלים המצופין בכסף (הוח, משלי כה יא). קוניא, כלי חרס מצופה באבר (הוח, ע"ז לג :).

ג. **צָפָה,** צָפֹה, פ"ע,— צָפְתָה הַצָּפִית אצל פלוני, ישבו הוא והאורחים המוזמנים מסובים אל שלחן המשתה של פלוני, als Gast zu Tisch sitzen; se mettre à table comme convive; to sit down as a guest at table: ערך השלחן צָפֹה [1]) הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע' כא ה).

[1]) בתרג' השבעים אין תרגום לשתי המלים צפה הצפית, ואין להכריע אם באמת לא היו בהנסחה שלהם או נשמט התרגום, או לא ידעו בבר פרושן האמתי. ת"י תרגם במשמ' ראיה: אקימו סבואין, ר"ל הקימו צופים. וכך גם פשי' דוקו דוקא. ר' אבא בר כהנא (בן דורו של רבי יוחנן) העיר כי יש מקים שקוראים למנורה צפית א, ובמשמ' זו פרש צפה הצפית, סדרו המנורה (מד"ר בראש' סג). אך כל זה אינו מניח את הדעת. ורב החרשים בארו במשמ' כסוי, מלשון צפה זהב, והכונה בזה כסות שלחן האבילה, והיא המפה. וגם פרוש זה יותר מרחוק, כי פרישת המפה בלולה בעריכת השלחן, ואחרי שהשלחן ערוך אין יותר מקום להזכיר לפרש מפה. אבל כבר הרגיש ריב"ג בהכונה האמתית בשתי אלת המלים ואמר וז"ל: ומעני צפה הצפית צפף אלצפוף אי קאבל בעצ'הא בבעצ' פאמא אג תבון הר'א אלצפוף צפוף, אלטעאם עלי אלמאידה ואמא אן תבון צפוף אלרג'אל אלאבלין ללטעאם, ע"כ. ובעבר': ומשמ' צפה הצפית (כמו בערב') צפף אלצפוף (סדר במדר) והוא הקביל קצתו בקצת, ואם שיהי זה המרוד מרור המאכל על השלחן או מדור האוכלים אל המאכל. — והנה אין ספק בדבר כי הכונה האחרנה היא העקרית, ר"ל כי בצפה הצפית הכונה היא בי המוזמנים כבר מסבים אל השלחן, אלא שנראה לי שההשואה שהשוה ריב"ג להשרש צף a) בערבי, במשמ' סדר בשורה וכדו', אינה האמתית, ויותר מסתבר כי הוא השרש צ'יפ b) בערב', שהוא משמש בלשון זו במשמ' אורח, מוזמן להתארח אצל פלוני והשם צ'יף, אורח אחד או קבוץ אורחים, והשם צ'יאפה c) ההארחות. ויש דמיון לזה בעבר' המאוחרת בשמוש שרש סמך בענין זה: סמוך על שלחנו, כי עקר משמ' צ'יפ בערב' הוא היה קרוב ונסמך ונשען.

a) صف b) ضيف c) ضيافة

ד. ***צָפָה,** ש"נ,— דִּבְרָה צָפָה של ענפים: ויכשר לפרש עוד בענין הזה הרביעי ואשקה ארץ צפותיך, כליסר הארץ שעושין בה הצפות, והצפות מה שעושין ממעיפי האילנות לעבור עליהם הנהר ובלשון ערבי עאסה (כ"י ח'ת, סה"פ לריב"ג, לפה).

צֹפֶה, *צוֹפֶה, ש"ז, מ"ר צֹפִים, *צוֹפִים.— מי שעומד על המצפה, על מגדל וכדו' וצופה למרחוק לראות מסביב, Späher; vigie; look-out man: ותהי חרדה במחנה וכו' ויראו הַצֹּפִים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם (ש"א יד יה–יו). ויברח אבשלום וישא הנער הַצֹּפֶה את עינו וירא והנה עם רב הלכים מדרך אחריו (ש"ב יג לד). וילך הַצֹּפֶה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הַצֹּפֶה ויגד למלך וכו' וירא הַצֹּפֶה איש אחר רץ ויקרא הַצֹּפֶה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו וכו' ויאמר הַצֹּפֶה אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (שם יח כד–כז). וְהַצֹּפֶה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה וכו' ויגד הַצֹּפֶה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (מ"ב ט יז–יח). צֹפַיִךְ נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון (ישע' נב ח). צֹפָו [1]) עורים כלם לא ידעו (שם נו י). והקמתי עליכם צֹפִים הקשיבו לקול שופר (ירמ' ו יז). בן אדם צֹפֶה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם (יחזק' ג יז). ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לְצֹפֶה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם וכו' וְהַצֹּפֶה כי

[שים לב לכך, שאפשר לראות את כל ענין הפרק בתאור סכנת המלחמה הצפויה בשעת המשתה. ועל כן באים כאן נגודים, תאור הסעודה מכאן והכנה למלחמה מכאן: את נשף חשקי שם לי לחרדה; ערך השלחן — מכאן, אבל צפה הצפית, העמדת צופים — מכאן. אכול שתה — מזה, קומו השרים משחו מגן — מזה. ועל כן בהמשך: כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד. ואם אפשר לראות בזה תאור של נגודים, אז יש להבין גם צפה הצפית מן א. צפה בלשון ציפה ומצפה בקרב.]

[1]) [צ רבתי.] קצת החרשים מפקפקים באמתות מלה זו.

יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הַצֹּפֶה אדרש (שם לג ו). — ואמר בן סירא: לב אנוש יגיד שעיתיו משבעה צופים על מצפה (ב"ס גני' לז כ). — ובתי"ם: מהו מנצפ"ך, ר' ירמיה בשם ר' שמואל רב יצחק מה שהתקינו לך הצופים, מאן אינין אילין צופין וכו' ¹) (ירוש' מגי' א יא). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים, אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישרי (בגלי שם יז). עשרה שמות נקרא נביא אלו הן ציר נאמן עבד שליח חוזה צופה רואה חולם נביא איש האלהים (אדר"נ לד). צופיה הליכות ביתה, בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו והיתה רגילה (הגר) לראות בהם (במלאכים) (מד"ר בראשי' נה). — ואמר המשורר: דלים משליו וגרפים סבליו ובערים חבליו ועורים צפיו (ר"י הלוי, יען וינקים, מעז"ם 98). — צֹפֶה, במשמ' מקנא, האורב לזוג הנאהבים, ואמר המשורר: על אף צֹפַי ²) אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב"ע, תרשיש ג, 28).

א. **צִפּוּי**, ש"ז, — בה"ם מן צִפָּה, צפוי של כסף או זהב וביוצא בזה על עץ וכדו': וְצִפּוּי ראשיהם (של ווי העמודים של המשכן) כסף (שמות לח יז). ועשה אתם רקעי פחים צִפּוּי למזבח וכו' וירקעום צִפּוּי למזבח (במד' יז ג—ד). וטמאתם את צִפּוּי פסילי כספך (ישע' ל כב). — ובתי"ם: ומותר תרומה מה היו עושין בה, רקועי זהב ציפוי לבית קדשי הקדשים (שקל' ד ד). העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל ומן הטסין ומן הצפויין וכו' טהורין (כלים יא ג). הסובב של גלגל, הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות טהורין (שם יד ה). לא תצא אשה (בשבת) בטבעת שבאצבעה לרשות הרבים וכו' אבל יוצאה היא בסבבא המוזהבת, בטסין ובציפויין ובחליות שלה, במנעולין ובקורדקייסין המוזהבין (תוספת' שבת ד יא). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה, נטלו צפויו וחזר קולו להיות ערב כמות שהיה (שם ערכי ב ג). הטסין והצפויין וחוליות שבו טהורין ומשום חיבורי שבים טמאין והרצועות שבו טהורות (שם כלים ב"ב ה טז). והלא דין הוא, ומה אם אתנן ומחיר שצפוייהן מותרין, פסולין מעל גבי המזבח, נעבד שצפוייו אסורין אינו דין שיפסל מעל גבי המזבח וכו' (ספרא ויק, ויקרא פרשה ו). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש' ר"ה ג ג). וחב"א מפני שהן מצופין, לא ציפוי שהוא עומד מחמתו הוא, לא כן אמר ר"ש בן לוי בשם ר' הושעיא בעובי דינר גורדייגין היה בו וכו' (שם חגי' ג ח). עצי שטים עומדים וכו' שמעמידין את ציפויין (יומא עב.). והיפיק לי (שולחן של מקדש מקבל טומאה) משום ציפוי, מי לא תנן השלחן והדולבקי שנפחתו או שחיפן בשייש וכו' טמאין וכו' וכי תימא כאן בציפוי עומד, כאן בציפוי שאינו עומד, והא בעא מיניה ריש לקיש ברבי יוחנן בציפוי עומד או בציפוי שאינו עומד, בשחיפה את לבזבזין או בשלא חיפה את לבזבזין וכו' (מנחי' צו:). — ובהמ"א: היתה מציפית שלה של מתכת טמאה, פי' אם היתה מציפה בכסף או בזהב או בבדיל הציפוי טמא ואם היה הציפוי בלי חרש הציפוי טהור (ערוך ערך נף). — ובהשאלה, צפוי הר ¹), כסף וזהב שעל ההר: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין

¹) [בירוש', ומעין זה במדרשים, מובא כאן בהמשך, בתשובה לשאלה מאן אינין אילין צופין, מעשה בתינוקות שדרשו את כפילות האותיות מנצפ"ך, ודרשות אלו מראות שהבינו מן צֹפֶה במ"י ולא במ"ר, מנביאך, ממשה רבנו, נתנו צורות האותיות האלה. ואין להבין באלו נקראו תינוקות אלו צופים. ועי' טורטשינר, מנצפ"ך צופים אמרום, לשוננו י, 98—113.]

²) [לפי פרושו של ברודי בב"י הכונה: על אף הצופים, המקנאים בי והרוצים להפריע לאהבתי, רוצות הנערות היפות, המשולות לאחיות השמש, כל מה שנפשי רוצה בו. מושג הצופה כאן הוא כמושג הרקיב a) בשירה הערבית, האורב לזוג הנאהבים.]

¹) [בטוי זה שבגמרא מוסב על דברי המשנה: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין וכו'. ואמנם רש"י למשנה מפרש את המשנה על פי לשון הגמרא: ומה שעליהן, כגון אם ציפום זהב ובכסף. אבל למעשה אין צפוי ההר אלא לשון מְשאלת לכל כסף וזהב שעל ההר, כתמונת דבר מְצֻפֶּה זהב או כסף. ואין להעלות על הדעת שצפו הר זהב או כסף ממש.]

a) رقيب

שנאי לא תחסור כסף וזהב עליהם, ר' יוסי הגלילי אומר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם וכו', ורבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש ציפוי הר כהר איכא בינייהו, תנא קמא סבר ציפוי הר אינו כהר ומיתסר ורבי יוסי הגלילי סבר ציפוי הר הרי הוא כהר וכו' (ע"ז מה.).

ב. *צִפּוּי, ש"ז, — כמו צִפִּיָּה, מבט, תקוה, תוחלת: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות וכו', אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה, והביאו ממנה והרכיבו אותה, מיד עשתה פירות, כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה (רבי תנחומא, מד"ר במד' ג).—ובכתמ"א: השין והקוף והפא, וצדק משמים נשקף וכו' ענינו השגחה והצצה וצפוי (ר"י ח"ת, סה"ם לריב"ג, מקף).

צָפוֹן [1], ש"ז, צפון, צְפוֹנָה, צָפֹנָה, צְפוֹנָה, — א) אִי, ארץ חח"ף, Insel, Seeland; île, rivage; island, coastland: נטה צָפוֹן על תהו תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז). — ב) פאת תבל שמשמאל השמש כשאתה פונה מזרחה, Norden; nord; north: ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך אמר לַצָּפוֹן תני ולתימן אל תכלאי (ישע' מג ו). לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צָפוֹן (יחזק' כא ט). וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים וְהַצָּפוֹן (שם מ יט). והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וְצָפוֹן צפונה וגבול חמת (שם מז יז). צָפוֹן וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו (תהל' פט יג).—פְּאַת צָפוֹן: ולצלע המשכן השנית לִפְאַת צָפוֹן עשרים קרש (שמות כו כ). וכן לפאת צָפוֹן בארך קלעים מאה ארך (שם כז יא). ולפאת צָפוֹן מאה באמה (שם לח יא). ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב וכו' ואת פאת ים וכו' ואת פאת צָפוֹן אלפים באמה (במדי לה ה). ואלה מדותיה פאת צָפוֹן חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב וכו' (יחזק' מח יו).—וְצֶלַע צָפוֹן: והשלחן תתן על צלע צָפוֹן (שמות כו לה). — גְּבוּל צָפוֹן, תחום הארץ מפאת צָפוֹן: וזה יהיה לכם גבול צָפוֹן מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר (במד' לד ז). — רוּחַ צָפוֹן, הרוח הבאה מפאת צָפוֹן: רוח צָפוֹן תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקיה (ב"ס גני' מג כ).—וצפון בלבד, במשמ' זו: עורי צָפוֹן ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש ד יו).—ורוּחַ צָפוֹן במשמ' פאת צָפוֹן: מדד רוח הַצָּפוֹן חמש מאות קנים בקנה המדה סביב (יחזק' מב יז). — שַׁעַר הַצָּפוֹן, פֶּתַח הצפון, לִשְׁכּוֹת הצפון: ויביאני אל שער הַצָּפוֹן ומדד כמדות האלה (שם מ לה). אל פני ארך אמות המאה פתח הַצָּפוֹן והרחב חמשים אמות (שם מב ב). לשכות הַצָּפוֹן לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש וכו' (שם שם יג). ויביאני דרך שער הַצָּפוֹן אל פני הבית וכו' (שם מד ד). הבא דרך שער צָפוֹן להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צְפוֹנָה (שם מו ט) — דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן, במשמ' בכוון לפאת צפון: והשער אשר פניו דרך הַצָּפוֹן לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו (שם מ כ). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הַצָּפוֹן ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הַצָּפוֹן (שם שם מד). ופתח הצלע למנח פתח אחד דרך הַצָּפוֹן ופתח אחד לדרום (שם מא יא). — יַרְכְּתֵי צָפוֹן, קצה הארץ מצד צפון: גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צָפוֹן ואת כל אגפיו (שם לח ו). ובאת ממקומך מירכתי צָפוֹן אתה ועמים רבים אתך (שם שם יה). והעליתיך

---

[1] [משמעותה העקרית של המלה היא אי הצף על פני המים, ארץ החוף, משמי' היוצאת כפרוש מאיוב כו ז, והוא מן א. צוף שהוא טוף בארם' (עי' טורטשינר ס' איוב, 812). וכמשמ' ארץ, ארץ החוף, וכשם לארץ בני אוגרית בסוריה, נתגלתה המלה בכתבות אוגרית (גינזבורג, כתבי אוגרית, 83), וממנה שם האל בַּעַל צְפוֹן (כאוגריתי בעל צפן, בעל צררת צפן), בעקר בעל הארץ, בעל האי, והוא אולי Typhon ביוני. ולפי שם זה של ארץ סוריה, המצויה בצפון ארץ ישראל, קראו בני כנען לכוון הצפוני צָפוֹן, כשם שקראו למערב יָם ולדרום נֶגֶב עפ"י הים והארץ הנגובה שבצד זה או זה של ארץ־ישראל. ומכאן הסכה למה אין שם זה כלשון אחרת אלא בעבר' ובארמ' של ארץ־ישראל. וכן נאמר בכתבת כנעני ממעצוב (שבדרום ראש אל נקורה בנחלת אשר) משנת 221 לפני הספירה (קלוסנר, אוצר הכתובות הפיניקיות, 27, שורה 1 וכו'): ערפת בברת מצא שמש וצפלי, ע"כ; ובעבר' בנראה: מטיו גדולה במוצא שמש וצפון לו, כתבלעת הגון עם הלמד שאחריה.]

מירכתי צפון והבאותיך על הרי ישראל (סס לט ב). – ובהשאלה על ירושלם: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב (תהל' מח ג). — ובהשאלה על מקום משכן האלים: השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע' יד יג). — וארץ צפון, מלכי צפון וכדו': הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (ירמ' ו כב). קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון (סס י כב). הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת (סס כה ט). ואת כל מלכי הצפון הקרובים והרחקים איש אל אחיו וכו' (סס סס כו). הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ (סס לא ח). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צפון אל נהר פרת (ירמ' מו י). הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון (סס סס כד). שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני וכו' (יחזק' לב ל). ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים (דני' יא ו). והוא שנים יעמד ממלך הצפון (סס סס ח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רב וכו' ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (סס סס יא–יג). — ועם אותיות השמוש ומלות היחס: ויחנו מצפון לעי (יהוש' ח יא). וישימו העם את כל המחנה אשר[1]) מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר (סס סס יג). ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה (סס יח ו). ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה (סס יו ו). וגבול מנשה מצפון לנחל ויהיו תצאתיו הימה (סס יז ט). ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח (סס סס י). ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון ועלה בהר ימה (סס יח יב). ותאר מצפון ויצא עין שמש וכו' (סס סס יז). ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש (סס כד ל). השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש"א יד ה). כי מצפון עשן בא ואין בודד במועדיו (ישע' יד לא). העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (סס מא כה). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (סס מט יב). מצפון תפתח הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). הירע ברזל ברזל

1) [צ"ל: ראשו.]

מצפון[1]) ונחשת (סס יה יב). כי עלה עליה גוי מצפון הוא ישית את ארצה לשמה (סס נ ג). הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רבים יעורו מירכתי ארץ (סס סס מא). כי מצפון יבוא לה השודדים (סס נא מח). והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק' א ד). והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (סס ח ה). ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים (סס מ כג). ויבאני אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הצפון (סס מב א). ופתחיהן (של הלשכות) לצפון (סס סס ד). ויט ידו על צפון ויאבד את אשור (צפנ' ב יג). בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם מצפון זהב יאתה[2]) (איוב לז כא–כב). הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (סס יא ג). —ועם ה הכוון, צפונה, צפנה, אל צפון: שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (בראשי' יג יד). ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה (שמות מ כב). ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי' (ויקר' א יא). דגל מחנה דן צפנה לצבאתם (במדי' ב כה). על ירך המשכן יחנו צפנה (סס ג לה). רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה (דבר' ב ג). אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (יחזק' ח ג). והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה (סס ט ב). והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צפונה וגבול

1) [החוקרים מתקשים: מה יתרון ברזל מצפון על ברזל אחר? והשבעים תרגמו בלשון מצפה נחשת, ואינו נראה. ואולי הכוונה ברזל־מפץ או אפילו ברזל־מפצון ונחשת, כלוי ברזל הפטיש, בלשון הנביא (נא כ): מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים וכו'; והרי גם כאן מדבר האל על הנביא שהוא לא ישבר, והוא נתן „לעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך" (א יח–יט).]

2) [זהר זהב של רצון האל. ההמשך „על אלוה נורא הוד" שיך לפסוקים הבאים: על אלוה נורא הוד שדי, (תאמרו:) לא מצאנהו, על שגיא כח ומשפט ורב צדקה (תאמרו:) לא יענה. ועי' טורטשינר, ס' איוב לפסוקים.]

(יחזק' מז יז). — וצפונה במקום צפון [1]); פאת צפונה, ארץ צפונה, הדרך צפונה וכדו': וגדול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן (יהוש' יח יט). ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן וגו' (שם יח יב). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה (ירמי' א טו). חי יי' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם (שם כג ח). ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק' ח ה). ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך שער חוץ (שם מז ב). מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת וגו' (שם מח א). —ועם ה הידיעה, הצפונה: ויבא אתי אל פתח שער בית יי' אשר אל הצפונה (שם ח יד). ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות (שם מ מ).—ועם אותיות השמוש: ועבר אל כתף הר יערים מצפונה היא כסלון (יהוש' יה י). הנה חג יי' בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש (שפט' כא יט). למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים (דהי"א כו יז).— מפני צפונה, מצד צפון: סיר נפוח אני ראה ופניו [2]) מפני צפונה (ירמי' א יג). — ובתו"מ: ב' שהתחילו באמצע העזרה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושבחו לפניהם ולאחריהם וכו' (פסח' ו ד). ואי זו היא תחומ' אילת מן הדרום ועקרבה מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח (מעש"ש ה ב). החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון, מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום וכו' (יומא ה א). מרקם למזרח ורקם במזרח וכו' מעכו לצפון ועכו בצפון (ר' יהודה, גיט' א ב). מחצי המזבח ולצפון בצפון, מחצי המזבח ולדרום בדרום (ר' יוסי בר יהודה, זבח' ו א). מה בין במת יחיד לבמת צבור, סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה (שם יד י). המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח' יא ז). הגיע לרצפה הפך פניו לצפון והלך למזרחו של כבש כעשר אמות (תמי' א ד). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת מכנגד קרן מערבית דרומית משוך כלפי צפון ארבע אמות (שם ב ה). מדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדו' א ג). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת (שם ג א). מן הצפון לדרום שבעים אמה וגו' והאולם עודף עליו (על הכותל) חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (שם ד ז). שבעת ימים קודם לשריפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ובית אבן היתה נקראת (פרה ג א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ' ה ב). — ועם ב כבלם, בצפון: והיכן היו משתחוים, ארבעה בצפון וארבעה בדרום שלשה במזרח ושתים במערב (שקל' ו ג). שערים דרומיים סמוכין למערב וכו' לעומתן בצפון סמוכין למערב שער יכניה שער קרבן שער נשים שער השיר (שם שם). הנכנסין חולקין בצפון והיוצאין בדרום (סוכ' ה ח). קדשי קדשים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (זבח' ה א). המכניסים עומדים בצפון ופניהם לדרום, המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח' יא ז). ול"ח תאים הי' שם חמשה עשר בצפון חמשה עשר בדרום ושמנה במערב, שבצפון ושבדרום חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהם וכו' (מדות ד ג). —ובסמי' צפון, *צפון המזבח וכדו' ובכי' צפוני, צפונה. צדו של דבר הפונה צפונה: שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת, לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ו). אחד מאה ממה שיש לי כאן הרי בצד זה מעשר וכו' ומעשר שני בצפונו או בדרומו (דמאי ה א). בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו וכו' (יומא ג ט). ביצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה (ר"ה ב ו). בית המטבחים היה לצפונו של מזבח (תמי' ג ה). כדי שיהא קובע מעשר ראשון בצפונו ומעשר שני בדרומו ותרומ' מעשר בצפון צפונו (ר' יוחנן, ירוש' דמאי ה ב). שלא

[1]) [ואמרו חז"ל: אנשי ירושלם היו כותבין ירושלם ירושלימה ולא היו מקפידין ודכותה צפון צפונה תימן תימנה (ירוש' מגיל' א יא).]

[2]) [פני האיש הנופח.]

יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתה (ר' ילחק, מד"ר נרלמ' ח). — וכסהמ"א: רוח פנת הצפון משם אוצרות השלג ואוצרות הברד וקיר וחום וגשמים יוצאים לעולם (פדר"א ג). ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון וכו', על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון (ראב"ע, במד' א יט). ולפי שהמקום ההוא דנקרא צפון היא מקום המטמונות והמצפונים ומיני העושר וכו', דע כי בצד הצפון יש מקומות וחדרים גדולים וכו' (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מנטובה, קה:). במה מיני נחשים ועקרבים ושאר כל מיני חיות רעות וכו' עומדים וצופים מתי יצא מן הדין אשר בצפון לתרוב ארצות (שם שם). ידוע כי הקור החזק הוא לפאת צפון והחום החזק לפאת הדרום וכו' ולפי שצפון ודרום הם שני הפכים לחום ולקיר וכו' תבין סוד הגותן ממתו בין צפון לדרום וכו' וכו' שזהו סוד בין צפון לדרום (ר"י חלנקלוה, מנוה"מ ז, 96–97). —וכהשאלה: ואם עושר הוא מתאוה כי קדמוהו ימי עוני וכו' לא למדת הצפון יצפה לא בכהב ולא בעל פה כי לא מצפון זהב יאתה (רדב"ז, כתר מלכות, ויניליה, תקג).

צָפוּן, עי' צָפַן.

***צִפּוּן**, ש"ז, — שם"פ מן. צִפֵּן, פעֻלת הצוֹפֵן דבר: החושב לכסות מעשיה הרעים (של האשה) ולצפנם לא יעלה בידו הדבר, והרי הוא כצִיפּוּן רוח שאינו יכול לצפנו (ר"י בן נחמיאש, משלי כז יו).

צְפוֹנִי, ת"ז, נקב' *צְפוֹנִית, מ"ר *צְפוֹנִיִּים, צְפוֹנִיּוֹת, —מִצַּד צָפוֹן, וכמליצה בנוי להאֵיפָה שֶׁבָּא מִצָּפוֹן: ואת הַצְּפוֹנִי[1]) ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וסופו אל הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ).— *וכמשמ' העקרית: מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית (יומא ה ה). וחרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית (תמיד ג ג). בא לו לפשפש הצפוני, ושני פשפשין היו לו. לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום (שם שם ז). וארבע לשכות היו וכו' מזרחית צפונית בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצים מלכי יון, צפונית מערבית בה יורדים לבית הטבילה (מדו' א ו). — ובסהמ"א: כי ימי הזרע הם חצי השנה בהיות השמש במזלות הדרומיים וימי הקציר בהיותה בצפוניים (ראב"ע, אגרת השבת, שער', קניגס קונטרס', א). שהכוכבים הצפוניים מהירי השקיעה לפי שהם קרובים אל האופק (כל מלאכת הגיון, מא:). יתחייב שיהיה יציאת הצורות המתחלפות מטה שיעוור בו גלגל המזלות בנטיית הגורתו וסביב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם צפוניים ופעם דרומיים וכו' (אמו"ר ג ז, 65). דלתיו לאורח יפתח במקום אשר שם רוח צפוני שואף (הגדה לתנועה נאג נוסח א, קנן על יד יג, קנא). ויתן חציה תחת רוח צפונית עד שיחמם וכו' (שם ניסח ב, שם, קלט). —ואמר הפיטן: וצפוני באף בלהו תדיח ודמי חטאי כביר שמהו תדיח (ר"י הלוי, לאן אבדום, הבדלה, מעס"ם 119). הגבר טוב על צפוני להרעין לשמור את דרך עין החיים (חיים אלכים, פג"מ' עו"ה). בקדרות צפוני לא תפחידנו, בערף סררת לא תנגפנו (בהגרת סוך, מוס' לו"ב, מחזי איטל' ב, קכד:). פני לב רע אל תשא בעת ישתק ויורן, צפוני הרחק ממך, לפתותך בי ישנן, קוצה בו ועובהו ובקרבך אל יקנן (ישראל עם קדוש, פזור תימני כ"י בריט' מוז', סהל' נו"ב, מחזי איטל' ב, נט.). — ואמר המשורר: וכראותי ילדי הזמן סבבוני מאנתותי, נבעו מצפוני, קמתי להוכיח בתוכחותי להולכים אחר עצת הצפוני (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ז, לה:).

***צְפוֹנִיּוּת**, ש"נ, — תכונת הַצְּפוֹנִי: כי צפוניות האביב משוה דרומיות הסתיו (קאנון א ב ב ד).

צָפוּעַ, עי' צָפִיעַ.

צָפוּף, עי' צָפַף.

---

[1]) כבר הביא י' אהרוני במחברתו על הארבה את דברי בוכרטום שבאר כי בירושלם הארבה בא מצפון.

[2]) [עפ"י דברי חז"ל: ואת הצפוני, זה יצר הרע (סוכ' נב.).]

צִפּוֹר [1]), צִפֹּר, ש״נ, מ״ר צִפֳּרִים [2]), — שם כללי לכל בעלי כנף הַצִּפֳּרִים, המצפצפים, כפרט החיים עפ״י בחלל אויר העולם שבונים להם קן, Vogel; oiseau; bird: וכל העוף לסינהו (נכנסו עם נח כתיבה) כל צִפּוֹר כל כנף (ברא׳ ז יד). קחה לי עגלה וכו׳ ותר וגוזל וכו׳ ויבתר אתם וכו׳ ואת הַצִּפֹּר לא בתר (שם יה ט—י). ולקח למטהר שתי צִפֳּרִים חיות טהרות וכו׳ ושחט את הַצִּפּוֹר האחת וכו׳ את הַצִּפֹּר החיה יקח אתה וכו׳ (ויקר׳ יד ד—ו). תכנית כל צִפּוֹר כנף אשר תעוף בשמים (דבר׳ ד יז). כל צִפּוֹר טהרה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה וכו׳ (שם יד יא יב). כי יקרא קן צִפּוֹר לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (שם כב ו). התפול צִפּוֹר על פח [3]) הארץ ומוקש אין לה (עמו׳ ג ה). יחרדו כְצִפּוֹר ממצרים וכיונה מארץ אשור (הושע יא יא). כְּצִפֳּרִים עפות כן יגן יי׳ צבאות על ירושלם (ישע׳ לא ה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צִפּוֹר כל כנף (יחזק׳ יז כג). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צִפּוֹר כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (שם לט ד). צוד צדוני כַּצִּפּוֹר איבי חנם (איכ׳ ג נב). צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צִפֹּר שמים ודגי הים (תהל׳ ח ח—ט). ביי׳ חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם [4]) צִפֹּר כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות כמו אפל לישרי לב (שם יא א—ג). גם צִפּוֹר מצאה בית ודרור קן לה (שם פד ד). נפשנו כְּצִפּוֹר נמלטה מפח יוקשים (שם קכד ז). החיה וכל בהמה רמש וְצִפּוֹר כנף (שם קמח י). הנצל כצבי מיד וּכְצִפּוֹר מיד יקוש (משל׳ ו ה). כמהר צִפּוֹר אל פח (שם ז כג). כַּצִּפּוֹר לנוד כדרור לעוף (שם כו ב). כְּצִפּוֹר נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (שם כז ח). התשחק בו כַּצִּפּוֹר [1]) ותקשרנו לנערותיך (איוב מ כט). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וְכַצִּפֳּרִים האחזות בפח (קהל׳ ט יב). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וְצִפֳּרִים נעשו לי (נחמ׳ ה יח). —ובלשון זכר: שקדתי ואהיה כְּצִפּוֹר בודד על גג (תהל׳ קב ח). אשר שם צִפֳּרִים יקננו (שם קד יז). — וכהשאלה: ויקום [2]) לקול הַצִּפּוֹר וישחו כל בנות השיר (קהל׳ יב ד). — וכתו״מ: האומר וכו׳ על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך וכו׳ משתקין אותו (ברכ׳ ה ג). הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב (ר׳ יהודה, שבת יג ה). אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך התלט אלא תגלחת וצפרים (מגי׳ א ז). האומר וכו׳ הרי עלי צפרים, רבי מאיר אומר נזיר, וחכמים אומרים אינו נזיר (נזי׳ א א). המקדש בערלה ובכלאי הכרם בשור הנסקל ובעגלה ערופה- בצפורי מצורע ובשער נזיר וכו׳ אינה מקודשת (קידוש׳ ב ט). אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדור (ע״ז ג א). אלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין נסך וע״א ועורות לבובין ושור הנסקל ועגלה ערופה צפורי מצורע ושער נזיר וכו׳ (שם ה ט). הביא צפרים ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כרית׳ ב ג). הטהור מתוך הסגר פטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (נגע׳ ח ח).

---

[1]) עי׳ שרש צפר. [ובארמ׳ צפרא, גם צנפרא (במל׳ אחיקר ממצודות יב). בערב׳ עצפור a), באשור׳ אִצּוּר, ובאוגריתי עצר. ועי׳ א. צפר, הערה.]

[2]) נזכר בפרוש במסורה שהוא בחטף קמץ, ולא נתברר טעם הדבר.

[3]) מלה זו מיותרת. [ואולי צ״ל פני.]

[4]) קרי נודי (כך הקרי) מהר כמו צפור. [ואולי: נוד יהר כמו צפור, שכן בערבי יַהְר b) פרושו מרחק, מרחב.]

---

a) عصفور b) يهر

---

[1]) [הכונה: האם כצֹודך אותו תשתעשע בכציד צפור, ואחר כך תקשרנו ותמסרנו לנערותיך המשרתות, שתטפלנה בו במטבח?]

[2]) כך כנסחת המסורה, ואמרו רֹב המפרשים כי הכונה היא שהאדם לעת זקנתו מקיץ מפני כל קול, אפי׳ קול הצפור. אך בבר העירו החדשים על קשי המליצה ובפרט שאין זה מקביל לחצי השני של הפסוק. ונראה כי באמת יש כאן שבוש קל: ויקום לקול במקום וידם קול, מקביל לוישחו בנות השיר.

[ואמנם משמש גם קום (כמו ותעמד מלדת) במשמ׳ חדל, ובן: ואל יהי מקום לזעקתי (איוב יו יח) פרושו: ואל תחדל, תדם זעקתי; ובבטוי מלא: יָקֵם סערה לדממה ויחשו גליהם (תהל׳ קז כט). ועל כן אפשר להבין בכוון לפרוש המחבר אף בקיום תנסחת המסורה. לעמת זאת מראה לשון הסומוד שבנראה צ״ל ויחשו במקום וישחו.]

עשרת בתין הן, הבהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור, הבהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים וכו׳ אם עד שלא טיהרו בצפרים נראה בו נגע הרי זה ינתץ ואם משטהרו בצפרים נראה בו נגע יראה בתחלה (שם יג א). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את אחת מהן על כלי חרש וכו׳ (שם יד א). בא לו לשלח את הצפור החיה אינו הופך פניו לא לים ולא לעיר ולא למדבר (שם שם ב). כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי׳ בשלח ו). משל למלך שצד צפור וגותנו ביד עבדו, א״ל הוי והיר בצפור זה לבני (ספרי דבר׳ מח). י׳ דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה וכו׳ (ברכי׳ נז:). תגלחת ראשונה מביא ציפורים וחטאת העוף ועולת בהמה וכו׳ (נזי׳ ס.). משל לאדם שמסר צפור דרור[1] לעבדו וכו׳ (דבי ר׳ ישמעאל, מנחי׳ לט:). מודה שמאי בכתמים (של דם בבגדי האשה), מ״ט, בצפור לא נתעסקה, בשוק של טבחים לא עברה, האי דם מהיכן אתי (אבי״, נדה ג.). מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזליה היא יושבת בדד כך, אמר הקב״ה שרפתי את ביתי וכו׳ וישבתי לי לבדי (מד״ר איכ׳ פתיח׳, ר׳ אלכסנדרי). אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברח, כל שכן נפש בר נש (ר״ש בן יוחאי, שם קהל׳, מסר גומן).—ובספה״א: והמשיח נכנס לאותו היכל הנקרא קן ציפור (מדרש גן עדן נוסח׳ ב, ביהמ״ד ילינק ג, 138). לא מת נח עד שראה קן צפרים[2] בישובה, עד שראה שבעים אומיה יוצאות מחלציו והם כתובים בפרשה זו (גרלסית רבתי, אלבק, 65). כמו שצפור אחת לא יבשר באביב ולא יום אחד שוה האויר יבשר בשווי הזמן (יוסף בספי, קנור ספר המדות לאריסטו א, כ״י ותיקן). וממה שהוא יותר הזק והמשובח שבכולם הצפור הנקרא בלשון יון אטראגולירוטיס והוא צפור ממין אלצקר יותר קטנה מכל הצפרים לבד הצפור המלכי וכו׳ ותשבו רבים שהצפור הזאת היא צפור הקוצים (קאנון ג יח ב ז). ויש מן בעלי חיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם בציפור דרור ומין אחר בשרצים (ר׳ גרשון אבי הרלב״ג, שער השמים ז א). צפור דרור אין בונה קן בבי׳ וכו׳ (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יח). — ואמר הפיטן: ועל דמו נשחטו פרחים בצפירים ונגדו בצפרים כהני צפירים (ר״א קליר, איכה ישבה מבלבלת הסרון, קינ׳ ת״ב). אמרה בני בצפור נלקחו, בארצות זרים מארץ צבי נדחו (ראב״ע, אמרה ציון, אינר, 168).—ואמר המשורר: לך תהמה (נפשי) ולא תדמה ותדמה לצפור קותה לנוד ברשתה (רשב״ג, לך נפשי, שמה״ב 40). ירוצצו אבק רגליו להשיג, ואיך צפור יהי רדף פרסים (רמב״ע, הרים מר, שם 69). הטיב בי יאשר אנוש תם וישר בצפור מקשר ביד הצעירים (ר״י הלוי, היוכלו עברים, שם 96). וההנערי מן הזמן בצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (הוא, יפנה נתיק, שם 100). ארץ ביערה קן לה מצאה. צפור נעלסה צפור גן העדן (יל״ג, ארץ חדשה, שירי יל״ג ה, 13). — ואמר המליץ: הגיוני לבי עפו על פניו בצפרים לבנות (מאווען) לבוא לפני אל הארץ החדשה לי ארץ מצרים (גוטלובר, ממלכים, 3). צפור הסוף (ראהר שפערלינג, ראהר אממער) גדול בצפור השדה ממראה ראש וצוארו נקוד שחור ולבן (י׳ סינהק, תולדות הטבע, החיים, קח).—וצפור קַיִן במשמ׳ פַּרְפַּר, Schmetterling; butterfly ; papillon : הגשם במראה דם (בלומרענגען)

---

[1]) [ועי׳ דְרוֹר.]

[2]) [בתנחומא בובר (עמ׳ טו): אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה כל העולם בישובו, עד שראה קוטנת של צפורי וכו׳, ע״כ. ובובר מציע שם לתקן קצרא של צפורי, ואינו נראה (עי׳ גם ספר הישוב א, 140), ונסחת בראשית רבתי תוכיח. ובתנחו׳ שבדפוס׳ במקומו רק: נח ראה עולם בישובו וראהו בחרבנו וחזר וראהו בישובו.

וברור שאין באן ענין של העיר צפורי, אך הנסחה „קוטנת של צפורי" על יד „קן צפרים" מורה שעקר הדברים: לא נחה דעתו של נח עד שראה קטנות שבצפרים בישובן (או: בישובו). וענין זה מוסב בוראי על המספר בתורה כי שלח נח את העורב, וחזר ושלח את היונה ולא מצאה מנות לכף רגלה פעם ופעמים, ורק בשלחה עוד פעם את היונה, קטנת הצפרים, ומצאה לה מנוח, נחה דעתו. ורק אחר שהבינו נחה דעתו (או נפשו) במשמ׳ נפטר מן העולם, ערבבו מאמר יפה זה, שכונתו להוכיח כי „יודע צדיק נפש בהמתו", כזה שבתנחו׳ הנדפס.]

יכא ממין רמש הדומה לצפור קיץ (שמעטערלינג) אך קטן היא ממנו (יחוועל, למודי הטבע, מח.).

***צִפּוֹר**, צִפֹּר, ש״ז, שופר, חצוצרה, — א) צפור נפש, השופר שבגרון, הגרגרת [1]: במה הרגו, בסייף הרגו, כמקל הרגו, על שוקו הכהו או על ציפר [1]) נפשו הכהו וכו' (ת״כפת' פנה' ט ח). ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה ולא קצרה כרי שלא תגיע לציפר [2]) נפשו וימות (בס מכו' ה עו). — ב) מעין קנה שאפשר לעשותו בלחיצת ידים כמים, ובהנתז המים נשמע קול צפור [3]): העושה צפור [3]) כמים הנתזין ואת שבה אינו בכי יותן (מכשיר' ה ג).

***צִפּוֹר**, ש״ז, — כמו צפור נפש, ואמר המשורר: ווי״ן היא תויה מיל תאומים ומרה האדומה בכתרים למול החי״ת הלא סרטן ואתו כאב כבד וצמא כצפורים (כהלל גאון, HUCA III, עמ' 244).

צִפּוֹרָה, עי' צִפּוֹרֶת.

צִפּוֹרֶן, עי' צִפֹּרֶן.

***צִפּוֹרֶת**, ש״נ, רק נסמך צִפּוֹרֶת כְּרָמִים, — מין שרץ העוף, חגב, צרצר: ציפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהיא (חיבים על הוצאתה כשבת) שמצניעין אותה לרפואה (שבת ט ז). ארבה זה גובאי, סלעם זה הרשון, חרגול זה נפול, חגב זה גדיין, מה ת״ל למינהו למינהו ארבעה פעמים, להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת הארזבונית (ר' אליעזר בר' יוסי, ספרא ויק, שמיני פרק ה), — ובסהמ״א: צפורת כרמים מה היא אומרת

---

[1]) [גם בהכנה הלשונית שבמלה וגם בזהוי האבר שבגוף התקשו פרשנים וחוקרים. רבם דרשו את המלה כלשון צפור ואינו נראה. הענין דורש, שצפור נפש הוא המקום שקל לחנק בו את האדם, ומכאן שיש להבין נפש במשמ' צואר, גרון, כמו בצרוף „שם נפשו בכפו", שפרושו אחז את גרונו בכפו, גם בלשון חניקה והתאברות וגם בלשון עצירה בדבור (עי' טורטשינר, תרבין ה״ס, 225; הנ״ל, ספר איוב, 173). וכן בא נפש במשמ' צואר בצרוף דומה אל צפור נפש בבטוי חלוקת נפש בדברי המשנה: איזהו רוק תפל, כל שלא טעם כלום, מי גריסין, לעיסת גריסין של פול, חלוקת נפש וכו' (נדה ע ז), המתפרשים בפרוש הגאונים (אפשטיין, 115): ושל עוקת נפש א(יכא) ד(אמרי) וחלוקת נפש כלומר כשילעום אדם הגריסין יפה יפה ולא נשאר בלום אלא הם בעוקת נפש ופ' כשבא בהבנסת בית הבליעה שדומה לעיקה של בית חבר ולעיקת הבית והמערה, ע״כ. ובתשובה של רב שרירא גאון (אסף, תשובות הגאונים תרצ״ב, 173) חלוקת נפש אלמבלע מן חית הו אמלס בקי ועל חלקת צואריו וידרש עוקת נפש והוא איצא אלמבלע מן חית ישבה בלאעה אלג'ובה אלמסמאה עוקה פבאנה קאל כלאעה אלגסם, ע״כ; ובעברי: חלוקת נפש בית הבליעה מפני שהוא חלק כאמרו ועל חלקת צואריו, ויש גורסים עוקת נפש והוא גם בן בית הבליעה מפני שהוא דומה לשפך שבאמצע הבית הנקרא עיקה, וכאילו היה אומר שפך הגוף, ע״כ.

ואמנם אין לקבל את דברי הגאונים, שלא כררו את הנסחה הנכונה, ככל הפרטים, וברור כי אין עוקת נפש אלא נוסח או מבטא אחר של חלוקת נפש, וכנראה בעקר עלוקת נפש. אבל אל נבין פרשו נפש כמשמ' בית הבליעה, ושים לב כי בערב' גם חַלְק [a]) פרושו גרון, צואר. ואין כאן כל ענין לתמונה המצויה בספריות הקרומות והמאחרות המרברות על נפש האדם, נשמת האדם, בעל צפור, אלא צפור נפש הוא צפור שבגרון, שבבית הבליעה ממש.

ואם מדבר על המתת אדם בנגיעה כגרון הרי מובן כי מרבר על חניקה בקנה הגרון, Luftröhre; wind-pipe, וכרו'. ואין פרוש טבעי יותר מזה שצפור הנפש, צפור הגרון, הוא קנה הצפירה והצפצוף שבגרון, מן צפר, הבא אף בארמ' שבתו״מ במשמ' צפצף בקול. ומלה צפור זו שמשה אף בהשאלה (השוה pipe באנגל', שגם היא בעקר לשון צפצוף; שפופרת מן שופר, שיפורא בארמ', וכרו') במשמ' קנה, שפופרת בכלל, ועי' לקמן, וגם בצפורי בפי ושט (נרכ' ח.) בארמ' שבתו״ם יש אולי לפרש כליטות כצורת קנים ושפופרות, ועי' גם פִּטּוֹר, הערות.]

[1]) [ציפר, כך גם בבבלי (נ״ק לג:) כדפוס', אך בכ״י צפור, צפר, עי' ד״ס.]

[2]) [כך צוק״ם, כדפוס': לצפור.]

[3]) [גם כאן אין לשון צפור, ואף לא כועה כצורת צפור, אלא צורת כלי צפירה (עי' בהערה הקודמת, ואפשר לצפר כידוע כלחיצת ידים זו אל זו גם מחוץ למים, וכמים המים נתזים כצפירה בזו למעלה ולצדדים.]

[4]) [נ״א: ציגורא.]

[5]) [ובגמרה: מאי ציפורת כרמים, אמר רב. פליא כיארי, אמר אביי (בנוסח הערוך, ערך פליית: ומיקריא ציפרתא דדיקלא) ומשתכח כדיקלא דחד נבארא (שבת ל:).]

[a]) حلق

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי (סק סיכה). — ˮוצפֹּרֶת כמו צִפּוֹר, ומ״ר ˮצִפּוֹרוֹת, ואמר הפיטן: יונה המה נילקחה אם על בנים לולי רחמיך אשר כאב על בנים יקרא על רודפיה ציפורות וחיות ועופות וחיפף עלינו כצפרים עפות (ינאי, ייך קמנה, קריני דברי, זולתי, ריוני). — ואמר המשורר: ועת הרד עלי ידיו ישחק בה כצפורת ויתיר את כנפיה ובה יקרא באגרת (ר״מ הנגיד, בלח יונה, גרודי 65). — ומ״ר ˮצִפּוֹרִיּוֹת, צפוריות של מים: שהיו (ההרים) מכים כצפוריות של מים והיכאן שהיה רואה הב״ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו וכו׳ (כ״י בן נחמיחב, פ׳ המכלי ח כה).

ˮצִפּוּת, ס״נ, — צִפִּיָּה, תקיה, ואמר הפיטן: צפותינו צפות משחרים, ציון עמוד שחרים (דודי נעמו, יוני ח סכח).

צפח[1], ממנו א. צַפַּחַת, ב. *צַפַּחַת, צַפִּיחִת.

ˮצִפְחָה, ס״נ, — מין אבן שחורה הנסרקת לוחות לוחות, Schiefer ; ardoise ; slate, נוהג בדבור.

א. צַפַּחַת[2], ס״נ, צַפַּחַת, — כלי בעין כד קטן, גבוה וצר למים לקדתו לדרך ולשתות ממנו, Krug. Flasche; cruche. bouteille; jar, bottle, ויחזיקו בו שמן ויוצא בזה, קח נא את החנית אשר מראשתי ואת צַפַּחַת המים ונלכה לנו ויקח ד״ד את

[1]) [בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ רחב. פשט, ואין לחשב כי ממשג זה הסתעף השם לכלי המכון בשם צַפַּחַת בעבר׳. אך השם צחאפ a) וגם השם צחפה b) משמשים שמה כמשמ׳ כלי למים וקערה, אך אין להם מקור בשמוש שרש צחפ c) בערב׳, ולכן תחליט פרנקל (עי׳ Die aram. Fremdw. i. Arab. עמ׳ 63).], כי אלה השמות שאולים בערב׳ מארמ׳. ועי׳ הערה לערך צַפַּחַת.

[2]) בערב׳ צפאח d), מנאקע צעירה ללמא [כלוי כלים גדולים למים], וצפחה e) קצעה בכירה מנבשטה וכו׳ [כלו׳ קערה גדולה שמוחה.]

ובכר בא למעלה בהערה, כי סברים כי אלה שני השמות הם שאולים בעבר׳ ומן הערב׳. עקילס: ἄγγος, ת״י מנא וגם צלוחיתא, וריב״ג מסברת עצמו תרגם כוזא.

a) صحاف b) صحفة c) صحف d) صفاح e) صفحة

החנית ואת צַפַּחַת המים מראשותי שאול (ש״א כו יא–יב). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בַּצַּפָּחַת והנני מקששת שנים עצים וכו׳ ויאמר וכו׳ כד הקמח לא תכלה וְצַפַּחַת השמן לא תחסר (מ״א יז יב-יד). ויבט (אליהו) והנה מראשתיו עגת רצפים וְצַפַּחַת מים (שם יט ו). — ובסהמ״א: ויהי כבואם לשלחן והנושה בא לקחת עד מחה הצלחת, ומצה הצפחת ממעל ומתחת ולא נמלאה האמתחת (ר״י הריזי, תחכי ג, 37). שם אני נאסף עם מורשי לבבי על צפחת מים נאמנים ביורש עצר על תירוש ויצהר (פפנהים, חרנע כוסות, כוס ישועות ח).

ב. *צַפַּחַת, ס״נ, — כמו צַפִּיחִת: כל הנציק מחור חוץ מדבש הויפן והצפחת (מכשיר׳ ה ט).

ˮצַפִּי, ס״ז, — שם צפור: צפי מה הוא. אומר[1]. בטחו בהי עדי עד כי ביה הי׳ צור עולמים (סק סיכה, עבודת ישראל, בר. 551).

ˮצְפִי, ס״ז, — כמו צפיחית, ב. צפחת, ואמר הפיטן: הן כספי בתוך צופי לענת וראש טעמתי, ועל כפי רקיק מצפי[2]) ולהמי לפי אבלתי (יה לפלל, סליח׳ לאשמורת בקר, קבול מנהג חרם ניבה, תקעו:).

ˮצְפִידָה, ס״נ, — כמו צֶפֶד: צפד עורם, דבק עורם לעצמם, ואין לו רמיון במקרא, ובמשנה נקרא הדבק (הדבר שמדבקין בו) צפידה[3]) (הקלתי כ׳ דוד בן אברהם בהגרונו, לקו״ק, פינסקר, נספח׳, 180).

צִפִּיָּה, ס״נ, צִפִּיָּתֵנוּ — סה״פ מן צִפָּה: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צפינו אל גוי לא יושיע (איכ׳ ד יז). — ואמר המשורר: יונה עלי יונה אחי אשר נדד אבכה באלו אין תקוה וצפיה (רשב״ג, גפן פתולה, שירי סלמה, דוקס, 22). — ˮובמשמ׳ חלון: על המשקוף, על הצפיה, כלומר על החלון אשר מצפים ממנו (ר״י ח״ת, פה״ם לריב״ג, רקף).

[1]) [ובדרך ישרה (פער הסירה, נט.) הנוסחה: צפי אומדת. לא נהכרר מקור השם, ואולי יש כאן ט״ס, ויש נ״א רציפי, אונכי, ועוד.]

[2]) [כנראה ע״פ דבש הבא כצפיה, ועי׳ לקמן.]

[3]) [עי׳ בהערת א. עפשטין בספרו אלדד הדני, עמ׳ 72.]

א. *צְפִיָּה, ש"נ, — כמו צַפִּיחַת: ונופח צופים, א"ר לעזר דבש הבא בצפייה [1]) (ירוש' סוטה ט יז).

ב. *צְפִיָּה, ש"נ, — מראה: עשר ספירות בלימה צפיתן [2]) כמראה הבזק ותכליתן אין להן קץ (ילירס א ו). מי שמבקש להסתכל בצפיית המרכבה לירד בשלום ולעלות בשלום וכו' (ר' ישמעאל, היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). כך היו שונין בצפיית המרכבה וכו' (הוא, שם ג, 84).—ובמשמ' פעֻלת הצופה, ראיה: א"ר ישמעאל אמרו לי כל חבורה, בן גאים אתה, מושל כאור של תורה כרי נחוניא בן הקנה, ראה אם החזרתו וישב אצלינו מצפיית שהיה מציץ וכו' (שם יח, 96). ויש שתי משניות שהתנאים שונין אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתי וכו' ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס וכו' (תשו' גאו', ליק, תשו' לט). והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת צפיית אלפים (רש"י, עירוב' מג:). שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה צפיית השפופרת שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא וירע שעומקו של גיא והרחקתו שנתרחק משפתו הוי במדת צפיית השפופרת (הוא, שם שם). ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו ואמר אלוה אחד וכו' אמר לו ואנה הוא אמר לו בצפיה (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). והיא הצפיית וההבטה שהוא צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו (פ' התורה של ר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv I, עמ' 279). ואליו צפיית הלב וכוונתו בעבודתו הוא הכלי אשר בו העולם עומד וממנו בא אליו הברכה והשפע (ר"א בן נגאי, עבודת הקדש, היחוד א). כי לשון זה מורה על השמירה והצפייה כהשגחה נפלאה כמו ממגדל נוצרים שהם הצופים העומדים במגדל (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח). ומבואר מזה שהכל צפוי בסדר זמנים והרשות נתונה בהמשך הזמן והצפייה היא כדבר הנכחר שהוא הנודע (רמ"ע מפאנו, מאמר עתורות, חקור דין ד ט). והיא הצפייה הנכספת

[1]) [תשות צפחת, בתו"מ, והשוה גם בבלי (סוטה מח:): ורבי יהושע בן לוי אמר זה רבש הבא מן הציפיא. ועי' גם מדרש שה"ש ד יא, גרינהוט, לו.]

[2]) [עי' צִפְיוֹן, הערה.]

לסרוע'ת שעליה שאל הראני נא את כבודך (מכתב יצחק, ס"ר מג). — ואמר הפיטן: פלא עשות נגד אבות, פין מבעשור לאשרו בעקבות, צליחת ירדן בו להתוות, צפית שה לבית אבות (ר"א קליר, מריעי טוב, קרוב' שבת החדש).

*צִפְיוֹן, ש"ז, — כמו ב. *צְפִיָּה, במשמ' מראה: צפיונן [1]) במראה בזק (ילירס ג א).

*צַפִּיחַ, ש"ז, — כמו צַפִּיחִית. ואמר הפיטן: באתי צפיתי מנחות לידע מחלקותם ולהרחיק כל מום רע מלפניך (רסע"ג, אזכי את אזכרה, אזהרות, סדור רסע"ג, רס).

*צְפִיחָה [2]),—טבלה של מתכת: עושה טבלה עגולה כגון צפיחה של אצטורליב העשוי לאצטגנינין, וכשם שאצטורליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלוש מאות וששים חיל כחיילות של גלגל חולק את אותה טבלה אלפים חיל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' ומציב בו את השפופרת כמסמר כדרך שמציבין את המטוטלת הנקראת עציאדה וכו' (רס"ג, תשו' הגאו' הרכבי ס"ו, 148)., פי' מטוטלת [3]), צפיחה (ר"מ, שבת נד:). [4])

[1]) כך בנוסחה עם פרוש רסע"ג בערב' הוצ' למברט, במקום צפייתם שבנוסחאות הדפוס ולא פרש רסע"ג בברור מהו צפיונן.

[רסע"ג בתרי"ג מצוות (סדור רסע"ג, קסא) כותב: רצון סיום השמיני עלת בקר וצאן ועוף לרציון, גם שלמי בקר וצאן וארבעים לחמי תודת צפיון. והעיר דודזון: צפיון, כך הוא הנסח בכל המקורות, והמפרשים התקשו לבאר המלה הזאת, אבל הרי מערלא מגיה לנכון „מציון" והתרוז מוכיח כי כן צ"ל, „והיא סלי הפוצה את דוד עבדו (תהל' קמד י) מצני והצילני (שם, שם ז יא) שענינו הצלה מצרה לרוחה, דתורה אינה באה אלא כדבר הודאה על הצלת מצרה".]

[2]) [ע"פ הערב' צפיחה [a]). עין במאמרו של שלמה גנדז על האצטרולב, HUCA IV, עמ' 471 ואילך, המזכיר בשם שטינשנידר ספר בכ"י על האצטרולב בשם: אגרת המעשה בלות הנקרא צפיחה.]

[3]) [כדברי המשנה: לא יצא גמל (בשבת) במטולטלת.]

[4]) [במעין גנים ליש"ר מקנדיה כתיב: היתה כתובה בסם בסיקרה בקוסום בקנקנתום. כתובה בסם בסיקרה בקומוס בקנקנתום על הצפיחה על

[a]) صفيحة

צַפִּיחִת [1], *צַפִּיחִית, ש"נ, — מין עֻגָה, שהיתה עשוית כדבש, אך לא נתברר לא מה היתה צורתה ולא מה היו מעשיה: והוא (הָמָן) כזרע גד לבן וטעמו כְּצַפִּיחִת בדבש (שמות יו לא). — ובתו"מ: תנן כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפיחית [2] (נזיר נ.). — ובסהמ"א: כל הכוורת עושין אותת הדכורים חלות חלות של צפיחית דבש ושעות וכו' (רש"י, שבת מג:). שתי חלות של צפיחית מניחין בכוורת בשורדין אותה ומהן פרנסה לדכורים כל ימות הגשמים (הוא, גילה לו.). אבל אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפיחיות [3] וחררות והו חלוט גמור (שבלי הלקט נרכ' קעט). ופעם א' היה מתפלל וכו' ונפל תפלה של ראש מיד אחד וכו' ובדקו אותו וכו' ומצאו כו סלת דבש חסרה וישמח הרב שמחה גדולה ומרוב

הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר בדיו, ע"כ, והוא לפי מגלה כ כ, וישם על הנייר, במקום על הצפיחה. לכן נראה כי אין צפיחה באן אלא ט"ס במקום צחיפה a), והוא בערב' דף של נייר, ומשרש זה מצחף, אף כעבר'.]

[1]) השבעים תרגמו המלה צפיחת ἐγκρίς, והוא עֻגָה מבשלה בשמן ודבש. פשיט' בבריתא, והוא צוף, קרצת הדבש. רבי יהושע פרש: באילפס ובעין אספריטין. ורבי אליעזר: כסולת זו שהיא צפה על גבי נפת ונלושית בדבש ותמאה. עקילס תרגם ἀμύλιον, והיא עגה מקמח סלת דקה, — בטעם ממש בדברי רבי אליעזר. ת"י תרגם כמו ר' יהושע: באיסקריטון, שהוא כיוני עגת אפויה על האש, אך היהודים השתמשו בה כנראה בבלל במשמ' עגה מטוגנת. ראב"ע הביא בשם הגאון כי הוא רקיק מצות, וריב"ג תרגם בערב' קטאיף, והוא עשויה בקמח וצוק. בערב' אין חבר למלה זו. בבמד' יא ח נאמר כי טעמו כלשד השמן, וא"ב לשד — צפיחת?

[ואפשר שיש להבין: בצפיחית שבדבש, כלוי כשטח העליון שבדבש, שהוא הזך והטוב ביותר, במשמ' השרש צפח — שטח.]

[2]) [במשנה (מכשירין ה ט): ו(ה)צפחת, ובבבלי (סוטה מח:): ותצפיחים. אבל ברש"י שם: הצפחת. וכן בפי' הרא"ש (נזיר נ.): וצפחת כמו בצפיחית בדבש. ובפי' המשנ' לרמב"ם (מכשירין ה ט): וזיפים וצפחת, שני מקומות בארץ ישראל שהיה דבשם בתכלית העובי וכו'.] [3]) [נדפס: וצפוחיות.]

a) صحيفة

שמחתו הסעיר אותם כצפיחית בדבש (לקוטים מדברי יוסף ספרדי, ברלינר, 83). וחביץ קידרא הוא קמח ודבש וצפיחיות ורקיקין (תניא, נרכ' ה מינים, לט.). — ואמר הפיטן: נושאים ונותנים במלחמתה שערה, נמתקים בדובשה ובצפיחית יערה (ר' שמעון בר יצחק, מרבית טובך עד, רבות לחקן, מחז' ויטרי, 597). — ואמר המשורר: וברננה ובנגינה מליצתי מהוגנה, מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ג:). — ובזמן החדש משתמשים המדברים עברית בא"י בשם זה לציין בו עֻגָה.

***צְפִינָה**, ש"נ, — שה"פ מן צָפַן, מארב, שמירה: נצפנה לנקי חנם, הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם היא (רש"י, משלי א יא). צופניה צפן רוח, מי שסבור לשומרה מחונותיה צפינת רוח הוא, כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה (הוא, שם כז יו). וההפרש בין גרף לבסוי, גרף כמו צפינה וטמינה, ובסוי לבגד ולענן (ספר המליצה לר' שלמה בר' שמואל, נכר, 14). — ועי' א. צָפַן, בינ' פָּעוּ'.

צְפִיעַ [1], ש"ז, מ"ר, סמי' צְפִיעֵי, — צֵאַת בהמה: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם וכו' ואמר אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה וכו' ויאמר אלי ראה נתתי לך את צְפִיעֵי [2] הבקר תחת גללי האדם ועשית את לחמך עליהם (יחזק' ד יב–יה). — ובסהמ"א: טולא דבפיתא דחאמריה, ר"ל צפיעי חמורו (תשו' הגאו' הרכבי סז, 145). צפיעי הבקר בחומם חבוש על מקום הכאב (אסף, 59). פי' גללין צפיעי בקר (ר"ח, ב"מ כז.). מאני דפקיסנא וכו' פי' כלים עשויין מאדמה ומצפיעי בקר (ערוך ערך פקסן). בבויי דרעייתא דניסן, צפיעי בקר (רש"י, ערוב' כט:). ויחבש כצפיעי בקר וצואת העוים (נרבוני, אורח חיים, נחלי' הפרקים, כ"י ביהמ"ד סבטר). בלי גללים ר"ל צפיעי בקר שנתייבשו וחקקן ועשאן כלים (המאירי

[1]) עי' שרש ג. צפע, בערב' ציפע a), צֵאַת הפיל.

[2]) הכתיב צפועי, ו אחרי פ. אך הקרי צְפִיעֵי, פ חרוקה.

a) ضفع

ליגמה ג.).[1] — *ובמשמ' צאצא, לשון הצאצאים והצפעות; ואמר הפיטן: צ פ י ע ו בכל מענה, והכתם הטוב לא ישנא, עד ירכב אתו במרכבת המשנה וישם רביד הזהב (ר"י הלוי, אלהים בקדם, דיואן-ג, 94). המן צ פ י ע איש שדה[2], נפשות בני אל חי צודה (כאב"ע, קומה אלהים, אורה ומסחה לפורים, מד:).

—צפיעות, עי' צפיעה.

צְפִיעָה, עי' צפעה.

***צְפִיפָה**, ש"ה,—מצב הדברים הצפופים יחד: אמר אביי אתה מיצא בהדס שלמצרי שעומד שביעה עלין בצפיפה אחת שכשנושרין ארבעה נותרין שלשה[3] (הלכ' פסוק' לתלמי' רב יהודאי גאון, 28).

צָפִיר[4], ש"ז, כמו' צפיר, מ"ר צפירי, — תיש, Bock; bouc; he-goat: ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו (דני' ח ה). וצפיר העזים הגדיל עד מאד (שם שם ח). האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס והצפיר השעיר מלך יון (שם שם כ–כא). הקריבו עלות לאלהי ישראל ופו' אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים עשר (עזר' ח לה). ויביאו פרים שבעה וכו' וצפירי עזים שבעה לחטאת (דה"ב כט כא). — ואמר הפיטן: בכה תבכה מחמשת ספרים, בנהרג כהן ונביא ביום הכפורים, ועל דמו נשחטו פרחים בצפירים ונדו בצערים כהגי צפורים (ר"א קליר, איכה ישבה הבכנת, קינ' ת"ב). בשאון קולך תזעק כצפיר וכמעשיך הרעים בבקר תצפיר, בשוקים ורחובות תדלג בשעיר ולשונך הרע כים יסעיר (עזרא הבבלי, תוכח' ניסר ח, מזז).

---

[1] [ועי' צעיף, הערה 1.]

[2] [המן האגגי, צאצא מזרע עשו.]

[3] [על פי הבבלי (סוכה לג:): אמר אביי משכחת לה באסא מצראה דקיימא לה שבעה שבעה בחד קינא דכי נתרי ארבעה פשו להו תלתא. והבטוי הוא על דגמת: ככפיפה אחת.]

[4] בארמ' צפירא, בסור' צפריא [ובאשו' שפיר, בשין.]

א. **צְפִירָה**[1], ש"נ, כמו' צפירת, — קליעה של שערות או של ענפים ופרחים לעטרת על הראש, Kranz; couronne; wreath: ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישע' כח ה). — ובסהמ"א: והבאתי תוכחתי בשירה, לעשותה לך צ פ י ר ה (דונש, תשו' למנחם, הקד', 5). לכבוד גדלת קדשת צ פ י ר ת התפארה וטירת השרה וכו' (ר"י הלוי, לכבוד גדלת, מכתב ליהושע בן דוסא, שעה"ש 99). ונשיהם (של ההאטטענטאטען) תשאנה מגבעות כדורות מקיבת בהמה או חיה משוחת בשומן ופית בבשן, ועליה צ פ י ר ה (קראנץ) משובצה קליפות חומטים וכו' (ר"מ בלוך, שבילי עולם ב, מו:). — ואמר הפיטן: והגבירה והצ פ י ר ה בראש דוד תשימנה, ומצנפת מעלפת בראש אהרן תקימנה (רסב"ג, שני זיתים, מאורה לשבת א חנכה). צ פ י ר ת מעשפות באיבה נהדפות (ברוך בן שמואל ממינץ, אלבצותי שבלו, קינ' ת"ב). פסח צ פ י ר ת צר לעלוקה (אפס אכלו פסוזים, מעריב ליל א פסח). — ואמר המשורר: ותוכהותיו לכל ראשים עטרות, ובצ פ י ר ו ת עלי קדקד סבולות (רסב"ג, שירי שלמה, דוקס, סט). לפי אקשור בשירי עטרה, ואל מי ארוג בניב צ פ י ר ה (JQR NS I, עמ' 244). שר הנדיבות משעליו נבראה רוח אלהים על יקרו נחה, על כן עבדוהו בנות ימים ושת גבהות צ פ י ר ת ם וגם גלתה (ד"כ של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 267). — *וצפירה[2].

---

[1] משרש ב. צפר. בערב' צ'פירה [a], במשמ' מקלעת שערות. ובשם תיאודוטיון הביא הירוני' πλοκή, ר"ל מקלעת שערות.

[2] [אפשר שאין זו אלא שמוש של א. צפירה במשמ' עטרה, אך יתכן שהשפעה המלה מן היוני' σφεῖρα, רומ' spira במשמ' סיבוב שבכריכה. ואמנם אפשר כי המלה היוני' נשאלה מלשון שמית, השוה H. Lewy, Die sem. Fremdw. im Griech., עמ' 123. ובתב רד"ק (ישע' כח ה): וצ פ י ר ה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צ פ י ר ה לפי שהיא סביב הראש, ע"כ. והשוה גם ריב"ג, סה"ש, שרש צפר. ובן נמצא השמוש במלה צ פ י ר ה במשמ' גדוד חילים המקיפים את המלך לשמר עליו מפני אויביו וכדו', והוא בודאי מן היוני' σφεῖρα, במשמ' זו: משל למלך בשר ודם שבא למדינה ועליו צ פ י ר ה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו וכו' (מכי' בשלח, פרשת השירה

---

[a] ضفيرة

כמשם' כריכה, סיבוב במלאכת קליעת הקופה, הסל: הקנונים הגדולים והסוגין הגדולים (מאימתי גמר מלאכתן לענין טומאה) משיעשה שני דורים לרחב שלהם, ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן, הקופה משיעשה שתי צ פ י ר ו ת לרחב שלה והערק משיעשה בו צ פ י ר ה אחת [1] (כלים טז ג). תני הוצין כדי לעשות אוזן לקפיפה מצרית, הדא דאת אמ' כאילין רביביא, ברם באילין קשייא כדי לעשות צ פ י ר ה (ירוש' שבת ח ג). — °וצְפִירָה בלוח, קו עגֹל, עִגּוּל, מעגל: וכתוך הלוח שלש צ פ י ר ו ת, ה צ פ י ר ה הראשנה צורת יב מזלות (תולדות אלכסנדר, 2, קנן על יד, מק"ג, הולאת ישראל לוי).

ב. **צְפִירָה** [2]), צְפָרָה, ש"נ, — העת הקבועה לאדם, תורו הקבוע אחרי זולתו בדבר מן הדברים, Rang; tour de rôle; rank: כה אמר אדני יי' רעה אחת [3]) רעה הנה באה קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה הַצְּפִירָה [4]) אליך יושב הארץ בא [5]) העת קרוב היום (יחזק' ז ה-ז). הנה היום הנה באה יצאה [6]) הַצְּפִירָה צץ המטה פרח הזדון (שם שם י). — ואמר המשורר: ואילם מת אלי ימים מעטים כיום עברה, כיום צרה עכורת, ואמרתי אהה, איך אחיה עוד, וסר צלי ובאה ה צ פ י ר ת (ר"ם הזגיד, אלוף עוז, נכודי, 127). עדי אף אל חרה ונגעה ה צ פ י ר ה, ויד האל סרה ונתן הגמוליהם (רמנ"ע, דיואן נג, בודליאני). פערו פיהם כארי נוהם. סלוח להם לא

ג). וכן נדרש בירוש' (עירוב' סוף פרק א): ר' יוסה בי ר' בון שמע לה מן הדא מי ירא וחרד ישוב ויצפור מהר הגלעד, ולמה הן חוזרין ב צ פ י ר ה מפני השונאין.]

[1]) [בתוספת' (כלים ב"מ ה יג): צ כ י ר ו ת' צ כ י ר ה.]

[2]) מן ג. צפר, עי"ש, כערב' פרצה a) כמשם' זו. — גזרת כרת מן צרפ b) כמשם' צרף אלדהר, כמשם' נטית, אינה נכונה.

[3]) הסכימו כל החדשים כי זה שבוש במקום אחר.

[4]) הירונ' העתיק את המלה בצורתה בכתב רומי sephphira, רק פ כפולה, ואולי זה שבוש. ותרגם עקילס προσκόπησις, ר"ל הַפְּטָה, מבט, ואולי גרס ה צ פ י ה?

[5]) צ"ל באה העת.

[6]) אולי מיותרה.

a) فرصة b) صرف

יאכה ה', צ פ י ר ה חוללה עתה חוללה, יען מעלה מעל בה' (ראב"ע, אל אל אקרא, אגור 165). °ושור יפעתך וזכר כארה וצור כוראה ומטריפה וכורה, בטרם יחשיך שמשה ואורה ולדת הק וביאת ה צ פ י ר ה (עמנואל, מחב' ח, 62). כי כ צ פ י ר ת יומך בא לך הלילה, נשבר הגכל וחבליו נטשו (יל"ג, אחד של דמעות, שירי יל"ג ה).

ג. *°**צְפִירָה**, צפורה, ש"נ, — כמו סְפִירָא, מה שמסתפר מצואר הסוס ומזנבו [1]): מרוד של צ פ ו ר ה אם יש לו גפים טמא, אין לו גפים טהור (תוספת' כלים ב"מ ה ה). שלשה סנדלין, של אדם טמא מדרס, של מתכות ושל בהמה טמאה טמא מת, ושל שעם ושל צ פ י ר א שהור מכלום (שם שם ב"ב ג יח). כל החוצלים בין של שעם ובין של שק ובין של צ פ ו ר [2]), ר' דוסא אומר טמא טמא מת וחכמים אומרים מדרס (שם שם ד יד). משמרת של יין שֶׁפֶלֶת, אם משמשת מעין מלאכתה טמאה ואם לאו טהורה, ר' אלעזר בר' שמעון אומר, של שק ושל כגד שיעורה כשמרים, של שעם ושל צ פ ו ר ה ושל חבל [3]) שעורן ברמונים (שם שם ה יג).

ד. °**צְפִירָה** [4]), ש"נ, — בֹּקֶר [5]), Morgen; matin; morning, נוהג בספרות.

צָפִית [6]), ש"נ, — שם הקבוץ לכל המסבים אל השלחן בשעת המשתה [7]), Mahlgäste; convives; boon-

[1]) [כך פרש רש"י (סוכה כ:) לפי הכתיב ספירא (עי' לעיל בערך סְפִירָא, עמ' 4159); ואפשר באמת שיש קשר לשרש ספר כלשון תספרת השֵׂעָר אל צפיר העזים (שהוא באשו' שפיר, ועקרו אפוא שֵׂעִיר, ספיר), ושהוא נקרא על פי שערו וצמרו, כדגמת שְׂעִיר עזים באותה משמ'. ועי' גם צָעִיר כמשם' שָׂעִיר.]

[2]) [כהגהת הגר"א: צ פ י ר ה, וכבבלי (סוכה כ:): ספירא, ועי' בערך סְפִירָא, עמ' 4159 ובהערה שם.]

[3]) [נוסח הדפוס: ושל צ פ י ר ה ושל חבלים.]

[4]) [כמו צפרא בארמ', ויש מפרשים שפרשו את המלה ב. צְפִירָה במשמ' זו, ולפי פרוש זה פשט השמוש של צפירה כמשמ' בקר.

[5]) [כך בכ"י המחבר, ולא מצאנו דגמה לשמוש זה במקורות.]

[6]) מן ג. צָפָה, עי"ש כל הסו"ם.

[7]) [עי' אפשרות אחרת בהערה לערך ג. צָפָה.]

companion: ערך השלחן צפה הצפית[1]) אכול שתה קומו שרים משחו מגן (ישע' כא ה). —"וכמשמ' מפת השלחן (?), ואמר הפיטן: צרור מר וקנמון היותם מקטרים, קטרת וצפית ונר ושלחן ומנורים (ומחזור ויטרי, 595). דרשו מעל ספר יי' וקראו נתנה ראש אם כן איפה כי ערוך השלחן והצפית צפה כרב טוב לבית ישראל ונשתחוה ונשוכה אל אל (כנף רננים, פזמו' ליוה"כ, קז:). — וכחדוד לשון, ואמר הפיטן: עמי רדו איפה וריע רע על לא צפית צפה והרחק רע (שם, טו). — "וכמשמ' צפיה ותקוה: וזה כל פרי צפה הצפית לישועת אלהינו כי יבוא לציון גואל וכו' (ר"י מוסקאטו, קול יהודה, פתיחה).

צפן[2]), ממנו מצפון, "צפינה, א. צפן, ועי' "צפנת.

א. **צָפַן**, פו"ע, צפנתי, צפנת, צפון, צפונה, תצפן, יצפן, נצפנה, יצפנו, יצפנו, יצפונו, צפניה, צפונה, צפוניך, צפוניו, יצפנני, תצפנהו, הצפנו, תצפנם. — א) פ"י, צפן, דבר, טמן אותו במקום נסתר, to hide; cacher; verbergen: ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים (שמות ב ב). ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש' ב ד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל' כז ה). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (שם לא כא). טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג כב). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה צפניה צפן רוח[3]) ושמן ימינו יקרא (שם כז טו–טז). אלוה יצפן לבניו אונו ישלם אליו וידע (איוב כא יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). —ודבר מפשט: צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הוש' יג יב).

[1]) אולי באמת צפים, [ובאשור' צפית, מצפה].

[2]) רק בעבר', ואולי בערב' דפנ a), [וכמוהו בעברי אף שפן, ספן, עי' שם.]

[3]) המליצה קשה, ויש מפקפקים באמתתה. [הקשי בעקר בהקבלה, וספק הוא אם נאמרו הדברים על אשת מדנים. ואפשר לחלק ולגרס: צפן יה (את אשר) צפן רוח ושם נימניו (ו"א נאמניו) יקרא, וצ"ע.]

a) دفن

בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל' קיט יא). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). יצפן[1]) לישרים תושיה מגן להלכי תם (שם שם ז). חכמים יצפנו דעת (שם י יד). ואלה צפנת בלבבך (איוב י יג). מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו (שם כג יב). —צפן דבר לפלוני, שמר אותו במקום נסתר לפלוני: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהל' לא כ). — צפון במשמ' ש"ז, הון צפון מטמון: ממתים ידך יי' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך[2]) תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל' יז יד). כל חשך טמון[3]) לצפוניו תאכלהו אש לא נפח (איוב כ כו). — ב) פ"ע, צפן לפלוני, חכה לו במסתרים, ארב לו, lauern; guetter; to lie in wait: ישב (הרשע) במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו יארב במסתר כאריה בסכה (תהל' י ח–ט). יגורו יצפנו[4]) המה עקבי ישמרו (שם נו ז). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא–יב). והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם (שם שם יח). —ובתו"מ: ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם (ת"ב, סוכה נב.). שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות (מד"ר בראשי' ע). צפנת פענח וכו', צפונות מופיע ונחות לו לאמרם (ר' יוחנן, שם שם צ). צפונות מופיע בדעת, מניח רוחן של בריות כהן (ר' חזקיה, שם שם). צפונה לפני ה', כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו (שם ויקר' ב). אמר הקב"ה אתם צופנים לי תורה ומצות בעולם הזה ואני צופן לכם שכר טוב לעוה"ב (שם דבר' ז). אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם, אתם צופנים לי במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם (רב אבא בר כהנא, שם שה"ש, הדודאים). אני

[1]) הכתיב וצפן.

[2]) כתיב וצפינך.

[3]) [אין כאן טמון בינ' פעו' אלא ש"ז, והכונה: כל חשך ישמש כסוי מסתיר לאוצרותיו, ומעין זה גם: ופניהם חבוש בטמון (איוב מ יג), וי"א בסתר ובחשך. ועי' טורטשינר, ספר איוב למקום.]

[4]) כך הקרי, אך הכתיב: יצפינו.

משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדר' משלי ג), משעה שאדם נוצר במעי אמו אותה תורה שעתיד ללמד צפונה לו (ר' יהושע, שם שם). —*צפוּנָה, ש"נ, כמשמ' צְפִינָה, פעלת הַצּוֹפֵן: ומנין שתלשון הזה (צפונה לפני ה') הוא לשון צפונה, שנאמר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (מד"ר ויקר' ג). — ובספה"א: וכן נאמר בביאור החכמה הצפונה אשר כוונגו לבארה בספר הזה כי התורה קצרה בבאור ענינה מפני שסמכה בו על השכל (ר"י א"ת, תו"ה, היחוד י). ואופני יושר הבטחון כזה שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם (שם, הבטחון ד). והם (אנשי דור ירמיה) היו צופנין הענין השני אשר הוא הסכל, בכחש באלהים וללעג על הנביא (הוא, שרשי רינ"נ, נסח). ואם ירצה אדם לילך בעצת רשעים ולרוץ עם גנבים ולצפון עם הנואפים יעשה, ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותם לאחד מהדרכים (אגר' רמב"ם לחכמי מרסיליה). ואומרים לו (לגר צדק) הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל, וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה טובה היא צפונה להם (רמב"ם, אסורי ביאה יד ד). והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר אילו היה יודע אהרן צפון[י]) לבי וכו' לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי, (ר"ש א"ת, פי' רמב"ם לאבות א יג); ודע שמי שתעמוד לפניו יודע צפון לבך (שם ג יד). והוא הכיר מטראה עינינו צפוני רעיונינו ושמע קצת הגיונינו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 38). גלי לי סוד לבך וצפונך אשר טמנת בחובך (ר"י זבארה, בשעשועים ג, דודזון, 17). קרא טוב העולם הזה צפון כי לא תשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הבורא (רד"ק, סה"ש, צפן). וחיו דבריו עסוקים אין מבין אותם עד שקם גילינו וגלה מסתריהם וצפונותם (רש"ע פלקירה, המבקש, לה). היה לי שכן רע וכו' והייתי מגלה לו סודות ומחשבתי שמטינם בלבו וכו' ולאחר זמן גלה אותם והראה לכל צפונותם (הוא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עג). שבן דרך שופכים דמים אורבים וצופנים וטומנין עצמן במחבואות שיצאו על עוברי דרכים פתע פתאום (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א יא). — ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך תתן להכהב נוחצי פניניך (ר"א קליר, שבת קודם ונכי, קינ' ת"ב). כי כני ודים חללו צפוני (הוא, איכה תפארתי, שם). בארון גנוה אביר התעודה, ועווז צפנה בחדרי קרבות (ראב"ע, אלולה, אינר 18). מי כסוך היודע צפון חובם אנה יסתרו ולכם חוא מספר למלך (הוא, מי כמוך אדם יש מבלעדיך, שם 230). ממקום טהרה תרמו וחכמתו השפיע, משבו לערן עסקו בצפונות טופיע (מאיר בר' יצחק, יולי שבת אחר שבועות). שדד מלונך ובל מחמד יקרך באין אורים ותומים אשר גלו צפוניך (ליון נמשפט, קינ' ת"ב). — ואמר המשורר: תנה אלי לאביו מצפונך אשר תצפן לרעיו החסידים (ר"ש הנגיד, הכימים, ברודי, 18). דמעה בעיני מאנה לרדת, אולי צפוּנַי לא תהי סגרת (ראב"ע, דמעה בעיני, ברודי א, ג). הכי גראו פלאים הצפונים אשר היו כלב ימים כמסים (הוא, הכים וגר, שעה"ש 69). חליו ירפה את צפון לבי לכם ודמעי יהיה אותי (הוא, תרשיש ז, 59). אבליג לבבי על פרידתו, אכן צפוני הבבי פרש (שם שם, 94). תוכה לטובות צפונות ורוות במימי עדנים (שם א, 74). אולי אבקשה לנפשי את אשר אהבה, שם אתנה לו צפון דודי ולבתי (יהודה גיאת, מבין עפאים, בעה"ש 125). גבר אשר דת וחוק חרת עלי לבו, ישמח כדעתו כגבור עת שלוף חרבו, לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מרע ונשקיף בעין שכל באשנבו (ראב"ע, נחות, ז:). ועל פיו נשמעות צפונות כל דעית ברת אל (הוא, כדול הסיר, כהנא א, 24). באותות הם חסרות שם צפנתיו וזה טעם לך יגיד צפונות (הוא, לבאות, אינר 24). וכן שמע יהי מנהו לאוניו כבוא הקיל אלי חדר צפוניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 157).

—נפע', נִצְפַּן, נִצְפְּנוּ,—נִצְפַּן דבר מעיני פלוני, וכדו', נסתר: כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נִצְפַּן עונם מנגד עיני (ירמ' יו יז). — ונִצְפַּן דבר לפלוני, שֻׁמַּר ויֻעַד לו: כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נִצְפְּנוּ לעריץ (איוב עו כ). מדוע משדי

י) [שמוש זה והדומים לו השפעו מן הערב' צ'מיר[a]), צפון־מחשבה.]

a) ضمير

לא נִצְפְּנוּ[1]) עתים (שם כד א). — ובתו"מ: ואותיותיו (של משה) משולשין משה, ואחים שלשה משה אהרן ומרים, ונצפן לשלשה ותצפנהו שלשה ירחים וכו' (תנחו' בובר, יתרו ח).

—הפעי, הִצְפִּין[2]), תַּצְפִּינֵנִי, — כמו קל במשמ' א): ולא יכלה עוד הַצְּפִינוֹ[3]) ותקח לו תבת גמא וכו' ותשם בה את הילד (שמות ב ג). מי יתן בשאול תַּצְפִּנֵנִי[4]) תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). — ואמר בן סירא: אל תמנע דבר בעתו ואל תצפין את חכמתך כי באומר נודעת חכמה ותבונה במענה לשון (ב"ס גני' ד כג). טוב איש מצפין אולתו מאיש מצפין חכמתו (שם מא יה).—ובתו"מ: אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו בנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו, הוי פנו לכם צפונה (ר' תי"א, מד"ר דבר' א). אם זכיתם להצפין תורתי אני משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדרי משלי ב). — *ובהשאלה, הִצְפִּין דבר בלשון הַמַּצְפִּינָה את הענין, אמר בלשון חידות: תצפיננו היכן ר' אלעי צפון, אמר להן עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו (עירובי נג:). הצפיננו היכן ר' אבהו צפון, אמר להן נתייעץ במכתיר והנגיב למפיכשת (שם שם). — ובספה"א: כהיות יהושע בירחו ויריחו סגרת ומסגרת, גדרו ארחו והכבידו בריחו ולא יכלו הצפינו מנגה פנינו (ר"י הלוי, מכתב ליהושע בן זופא, מעה"ם 100). אבל לא יראה להם האהבה אלא

[1]) המליצה קשה, ויש מגיהים בהפסוק הגהות מתחלפות. [לפי טורטשינר, ס' איוב, הבונה: מדוע, משדילא נצפנו עתים; כי כן בא שְׁדִיל, שדילא כמשמ חנף ורשע במור'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) צדי דגושה, ואמר ריב"ג (בס' אלמסתלחק עמ' 81), [וז"ל בתרג' לעבר': ולא יכלה עוד הצפינו, ודגשו את הצדי בו הואיל וחששו שידמה בהגיתו לשין שהוא קרוב לו במוצא, בפרט עם פא רפויה, ועשה זאת לשם דיוק המבטא, ואין הצפינו כהא הידיעה כמו שחושבים בו אנשים ששמים את הויו שבו מיתרת וקוראים ולא יכלה עוד הצפין, אלא היא מקור של הפעל הכבד והויו בו הוא כנוי הפעול וכוי.]

[4]) כך תקרי, אך לפי הכתיב אפשר כי היתה תבונה כאן לקל: תִּצְפְּנֵנִי.

מצפינה כלבו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 144). הגדיב יתנדב כהונו לאוהביו ואפי' הוא מעט, והכילי יצפין אותו לאויביו ואפי' הוא הרבה (שם שם, 250)—ואמר הפיטן: וכחשה קולות הצפונים קול רנה וישועה מצפינים באהלי צדיקים צפונים (ר"א קליר, אלהים אל דמי, פלוק שבת זכור).

—הפע', הָצְפַּן, הוצפן,—שהִצְפִּינוּ אותו, הֻטְמַן: ומניקתו קראה לו אבי סוכו לאמר במזכו הוצפן שלשה ירחים מפני בני חם (ס' הישר, שמות, לבוב, סז:). — ואמר הפיטן: שאגו שלשים למנחילם שלישים, בני אבות שלשה על מוצפן שלשה (ינאי, המרומם על כל ברכה, קרובי' וזאת הברכה, זולאי, רנו). גיה קראת להאיר עיפה, גאה דרכך במעורח ומופה, גללת והוצפן לגוחלי צרופה, גנוז למו לתעל ולתרופה (משלם בר' קלונימוס, אפוחת נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמי 126). מי שנחבא מיסורי מות ומי שהוצפן ולא הטעים מות (מי גבר יחיה, קנן על יד יא, כג).

ב. צָפַן, קל לא נמצא.

—הפע', *הִצְפִּין, — פנה לצד צָפוֹן[1]): הרוצה יפיתכים ידרים ושיעשיר יצפין (רב ילתק, ב"ב כה:).—ובספה"א: מדרימים ממזרח למערב, ומצפינים ממערב למזרח (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה, 81). חולבים באפלה בעורים אינם עומדים על מתכונת הדברים מי יצפין ומי ידרים, ומידיעת האמת נגעלים ונסגרים (מנחת קנאות, קופמן, 11). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה במקוראי אל, גבולות הדרים הצפין והציב בהר אל (מאיר בר' יצחק, את השם, יוצ' שבת בין יוה"כ לסכות).—*ובהשאלה, פנה לכל צד, ואמר הפיטן: לכל צד פונים, ולכל פנים מפנים, ולכל רוח מצפינים[2]) ולכל קצוות מצפנים, וחיות ואופנים במחנם צפונים, בקול רעש גדול עונים (מי גבר יחיה, קנן על יד יא, כג).

—פע', ניכ' *מְצַפֵּן, — מפנה, ואמר הפיטן: ולכל קצוות מצפנים (שם שם).

[1]) [ומזה נגזר גם ש"ז מַצְפֵּן, עי' שם.]

[2]) [ברודי בהערותיו גזר מן א. צָפַן.]

"צְפְנַת, ש"נ,—סוד צָפוּן [1]) : שם כתם אופיר ושהם יקר וספיר וכו' ותרשיש וכדלח גפרית ומלח וכל צ פ נ ת [2]) פענח (רלב"ע, חי בן מקיץ, כהנח ג, 49). משיח אלמים ומפענח צ פ נ ת טוחי גר ותושב וחי (הקד' תרג' פרוש המש:' לרמב"ם לקדשים). — ואמר הפיטן : ליל שמורים פענח צ פ נ ת מעבדיו סודו אל עבדיו (ליל שמורים, מעריב ב' פסח).— ואמר המשורר : ואהבתי לכן פרת יהוסף עלי כל אהבה גדלה ועצמה לגור אריה וילד שעשועים ו צ פ נ ת פענח כל סתומה (יוסף בן חסדי, הללני, שעה"ש 29).

א. **צפע** [3]), ממנו א. צֶפַע, *צִפְעוֹן, צִפְעוֹנִי [4]) "צִפְעִי.

ב. **צפע** [5]), ממנו צָפוּעַ, צָפִיעַ, ב. "צֶפַע, צְפִעָה.

א. **צֶפַע**, ש"ז, — שם למין ממיני הנחשים הארסיים, עפ"י לפי תרג' עקילס, Basilisk ; basilisc, ובמליצה כנוי לאויב קָשה ועריץ : אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צֶפַע ופריו שרף מעופף (ישע' יד כט). — ואמר הפיטן : שודדנו מדור לדור ומקין לקין, שורש צ פ ע אותנו עוקין (רשע"ג, אבנה נפשי, סליח' לום גדליה, סדור רסע"ג, שלד). — ובשמוש הסופרים : צ פ ע העגיל (רינגל־נאטטר) הוא היותר נמצא אצלנו ביערים, ארכו כמאה וחצי ועביו כעבי אצבע וכו' (י' שטינהק, תולדות הטבע, המיים, רג).

ב. **"צֶפַע**, ש"ז, — כמו צְפִעָה, בן, נין ונכד, ואמר הפיטן : ומן והנקב לראש ראשית גוים לרע לדרוש, חיות לכל בוגדים ראש, ו צ פ ע ו תלות כמבתר ברוש (ר"א קליר, אז קונן, קרוב' שבת זכור). בן בכורת (שאול) חל דבר אהיה בקוין אשר נבמר ויחיה כבן צ פ ע ו צין לצדים שיהיה (הוא, המלך, קרוב' פורים). — ומ"ר "צְפָעִים : ו ה צ פ ע י ם אין

[1]) [עפ"י דרשת שמו המצרי של יוסף צָפְנַת פַּעְנֵחַ, ועי' פַּעְנֵחַ, הערה.]
[2]) [כהוצ' איגר (עמ' 141) : וכל מ י נ י פענח.]
[3]) רק כעברי'.
[4]) [ועי' כהערה למלה זו ולַערך צְפַרְדֵּעַ.]
[5]) בערב' צ'פע a) כמשמ' הוצאת צֵאָה מהגוף.

a) ضفع

טריפתם השנאה כטבע (אלא לתקן מאכלם) (ההתחלות לאלפרבי, אסיף של פיליפובסקי, 31).

צְפִעָה [1]), ש"נ, מ"ר צְפִעוֹת,—מי שֶׁצֹּפֵעַ תמיד, והוא כנוי של ולוול לילדים קטנים [2]) : ותלו עליו (על היתד התקוע) כל כבוד בית אביו הצאצאים והַצְּפִעוֹת כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כלי הנבלים (ישע' כב כד).

***צִפְעוֹן** [3]), ש"ז, — כמו צִפְעוֹנִי : מה צ פ ע ו ן זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש חיין בין נח לבניו (מד"ר ויקרי' יג). — ואמר המשכיל : ה צ פ ע ו ן (בלינד שלייכע, ברוך שלאנגע) נמצא לרב באירופא ואין לו ארס כלל, עיניו קטנים מאד וכו' ובמעט שיגיע בו בהכאת מה יפוצץ לחתיכות שונות (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, ב :).

צִפְעוֹנִי, צִפְעֹנִי, ש"ז, מ"ר צִפְעֹנִים, — כמו צֶפַע [4]) : ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צִפְעוֹנִי גמול ידו הדה (ישע' יא ח). ביצי צִפְעוֹנִי בקעו וקורי עכביש יארגו (שם נט ה). כי הנני משלח בכם נחשים צִפְעֹנִים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם (ירמ' ח יז). אחריתו כנחש ישך וכצִפְעֹנִי יפרש (משלי כג לב). —ואמר הפיטן : כ צ פ ע ו נ י נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים (ר"א קליר, אטוס, סדר א שבועי). פורה רוש מתאנה לשופני עמד, צ פ ע ו נ י יום להשמיד ולהרוג ולאבד כל מחמד (רסע"ג, אני הגבר, סליחי מ"ב, סדור רסע"ג, שכו). — ואמר המשורר : הם הנחשים השרפים תשלחי בהם ואין לחש לצפעוניך (רמב"ע, תבל מני לבק, דיואן סג, בודלי"אנה). ואל תכרת ל צ פ ע נ י קוצות עלי פנים כמי כשת בכוסים (הוא, הריח מר, שעה"ש 70). ירא מחטאו מחפיר ומביש, יפחד מעון כ צ פ ע נ י יפריש (הוא, אזכרה רענן, שם 83). הנה פלאי אל קדוש ישראל ועל יחוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודבים ו צ פ ע נ י ם ועקרבים פגושה (ר"י הלוי, אהה אדני, שם 116). רמוני מעיף רוה שמרת מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צ פ ע ו נ י ה אך נא

[1]) משרש ב. צ פ ע.
[2]) [ועי' כהערה לערך צֶאֱצָא.]
[3]) [בעקר מ"י חדש שנגזר מן מ"ר צִפְעוֹנִים.]
[4]) [אפשר שהקדמונים גורו מלה זו מן ב. צ פ ע. ועי' ב. פֶּרֶשׁ, הערה.]

מהם אל תירא, אין רוש בפתניה (יוסף אבן לביק, סור אם קראה, לקוטים מגניזה, JQR July 1913, עמ' 88).

צִפְעִי, ס"ז, — שיך למין הצֶפַע והצִפְעֹנִי: וראוי שתדע כי החיות הצפעיות אינם כמו מין אפעה כי ארס מין האפעה אינם כדי לתקן מאכלם משאר בעלי חיים אבל שהם שונאים בטבע כל מיני בעלי החיים ויכוונו לבטלם (ההתחלות לאלפרבי, אסיף של פיליפובסקי, 31).

א. ***צפף** [1]), ממנו צְפִיפָה, צְפִיפוּת, א. *צָפַף.

ב. **צפף**, ממנו ב. צָפַף.

א. ***צָפַף** [1]), קל לא נמצא אלא בבינ' פעו' צָפוּף, מ"ר צְפוּפִים, - דָּבוּשׁ וְדָחוּק: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (אבות ה ה). ראו היאך עומדין המלאכים צפופין ומרתתין לפני (ילמדנו, דברות אמרונות, מובא בערוך ערך לף).—ובמשמ' לתוצים יחד זה אל זה, zusammengedrängt; serré, pressé; crowded together: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב"ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין וכו' (ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש, מדרש שמואל ט [1]). — ובסהמ"א: אילת אהבים ויעלת חן וכו' מה אילה זו אבריה צפופין וכל זמן שאדם רואה אותה נראית לו כחדשה, כך יהיו דברי תורה בחדשים (ילק"ש משלי ה, תתקלז) [2]). שהן מצמצתין ועומדין צפופין בבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמא (אגדת בראשית עט, ביהמ"ד ילינק ד, 109). סבך הוא אילן שענפיו צפופין מאד (שכל טוב, בראשי' כב יג).—ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע שאור בריב כל יובר (ר"א קליר, זכר תחלה, זכרונות מוס' א ר"ה). הכשל בנאפוף כורת גפוף הצג בריב צפוף בקול תרדת שופר (הוא, אבא דעי, שופרות שם). ישיח צקים

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [השרש צפף לא נמצא במקורות שבתו"מ אלא בשני המאמרים המובאים, בבינ' פעו' צפופים ובנפעי' נצפפו. במקום הראשון הבינוהו גדולי המפרשים (עי' רש"י והרמב"ם בפרוש המשניות, בפרט במקור הערבי בהוצאת א. בנעט) במשמ' דחוקים ולחוצים זה אל זה, ובפרוש בזה באים הדברים כבר בשתי הנסחאות של אדר"נ (הוצ' שכטר 105-106). ופרוש זה נסמך לכאורה לא רק על הנגוד אל רווחים אלא גם על חערבי צַפַּ a) שמשמעותו לחץ (ואין מקום לדברי רעב"ט הגוזר הוראה זו מן צף ע"פ המים). וכן משמש צפוף, צפופים בהלק של הסהמ"א ואף היום במשמ' זו: דחוק ולחוץ יחד, סמיך ובדוי. אך עי' לקמן. ואמנם רבינו יונה לאבות מביא פרוש אחר: היו עומדים בעזרה שורות שורות זה בצר זה צפופים ומשתחוים בריוח שלא היה אחד מהן דוחק את חבירו והוא פלא, ע"כ. וגם פרוש זה הוא ע"פ הערב', כי שם בא צַפּ, מ"ר צֻפוּפ b), במשמ' שורה, וגם במשמ' זו שמשה המלה בסהמ"א, עי' בדגמאות. אך משמ' זו אינה מתאימה לענין.

ואולם אין לסמך בהבנת המאמר על דברי אדר"נ הבאים בשנויי נוסחאות רבים (עי' בהערות שכטר, תמסכם: ואין ספק שנוסחאות שונות באו לכאן גם בספרים וגם בב"י), ושאינם אלא פרוש מאחר בהרכה למקור הקדום שבאבות. ועל כל פנים אין להפריד צפופים מן נצפפו הבא בסבילתה, והוא שם (עי' גם בהערה הבאה) לא ענין של צפיפות מקומית זה על יד זה, אלא של לחץ הבא מלמעלה והמעורר יראה ופחד בלב הנצפפים, שהאל כפה (נ"א כבש) עליהם הר כגגית. ולפי זה אפשר להבין גם את הענין של „עומדים צפופים ומשתחוים רוחים" לא על רֶוַח מקומי אלא על רְוָחָה נפשית: בשעמדו להתפלל כאלו לחצו עליהם אימה ופחד, וכשהשתחוו כבר רָוַח להם, וצ"ע.

והיו שקשרו לשרש צפף גם את דברי המשנה (מכשי ה ח) מתכת צפה, שהבינוה במשמ' שטוחה, ואחרים גזרו מלה זו משרש צפה (ריב"ג). אך אין שם אלא בינ' פוֹעֵ' מן צוף במשמ' (מנדה) צפה למעלה על המתכת, (עי' בהערה למקום, עמ' 5426). — ובפיוטים שהוציא אלבוגן (Stud., עמ' 177) כתוב: השריין מעופף, והשחיין לנופף, העיט לעופף, השרין לרפף, הרקק ציפף, ממי יסיף, נפש חיה ועוף יעופף, ע"כ. אך נראה שאין „ציפף" לשון צפיפות אלא משרש צוף, והכונה: הקב"ה הציף את הרקק בדגים, עשה שיצופו דגים ברקק.]

a) ضفّ b) صفّ, صفوف

[1]) [השוה בבלי (ב"ב טז:): אילה זו רחמה צר, בשעה שכורעת לילד אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה וכו'.]

[2]) [השוה בבלי (עירוב' נד:): מה אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה, ובעין זה ביומא כט.]

כמעמד צפוף, סליחה מבקשים בקרקור כפוף (חזון חסן, סליחי׳ בני נמרא). הצפופים יחד לעבדך, צבאות צאן ידך, הראנו ה׳ חסדך (חנא אלהים חיים, יוצ׳ יוה״כ). — °ובמשמ׳ שורות, ואמר הפיטן: וכל ישראל המוני חילו נפלו לפניו ובכו לו, ועשו צפופים צפופים והספידו לו (מי גבר יחיה, סלוק, קנן על יד יא, כא). ואחריו בכו אראלים, וספדוהו וחילילו בני אלים, והם צפופים כתלי תלים (שם כג). — ואמר המשורר: והטורים מרבעים רצופים, ושם המחנות עמרים צפופים (ראב״ע, אשורר שיר, כהנא א, 156).

—נפע׳, °נִצְפַּף [1]), גלחץ: ויתיצבו, נצפפו [2]) (תכי׳ בחדש ג).

ב. °צָפַף, פ״י,—כמו צָפָה, ראה והביט, ואמר הפיטן:
סים ועד ים ברגע מעופף, נורא בלי יכולים לשור ולצופף (כ״א קליר, אדאלי הוד, מנח׳ יוה״כ).

°צִפְצוּף, ש״ז,—קול הצפרים המצפצפות וכדו׳: ואין דבירנו השתחוו להר קדשו והשתחוו להדום רגליו והסחזיר שכינתו לציון וזולת זה אלא כצפצוף הזרזיר (ר״י א״ת, כוזרי ג כד). מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכו׳ ויבואו העורבים וכיוצא בהן בגלל הדם ויאכלו והרי הן מצרין לחבירו בקולם ובצפצופם וכו׳ אם היה חבירו קפדן או חולה שצפצוף הזה מזיקו וכו׳ חייב לבטל אותה המלאכה (רמב״ם, שכנים יא ח). ומצפצפים היא מלה משותפת בהוראתה על ציפצוף ועל ציפה, על ציפצוף יהיי ענינו כמו ציפצוף העופת שהיא צעקה חלושה ונמוכה (ר׳ הלל מוירונא, תגמולי הנפש ב, ליון ג, ב.). כי צפצופי העופות והב״ח והדברי׳ הנשמעי׳ הם מהנעת הדמיון (מנחת קנאות, קופמן, 50). וגדולה מזו מה שעשה הרב הכולל רבי לוי בעל לוית חן חבר ספר קטן קראו בתי הנפש כלל בו כל שרשי שבע חכמות בשירים שקולים באופן שיקל על המעיין לדעת אותם על פה אם יבינם לא שידבר בהם כצפצוף העופות (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ז.). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן המטים כמו כן לעגורים (דונש, דעה לבני, תשו׳ על מנחם, 3). פנה אל שיר מחומש מאהבים, יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, 310). —ובמשמ׳ דבור: והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (לאב״ח הנשיא, הגיון הנפש, א:). משה בכ״ר שם טוב למשפחת ן׳ חביב זה רשמי וצפצופי (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ג.). — ואמר הפיטן: צפית ציפצופם, צעיתה צווחתם (ינאי, אמדים אמודים, קרוב׳ בראש׳, זולא׳, טו). בשנאת חנם, בעמל ואון, בפועל חמס, בצפצוף. הפה (רסע״ג, באראנו דם, רחמין, סדור רסע״ג, שמה). צפצוף בד״ו בטל מזה הדבר, כי חמשה עשר יום ששי מעובר (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה׳ ו, דודזון, 62). יביע ישמעאל בצפצוף קולו (שם עו, 216). אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (יוסף בן אביתור, תתבן,מעה״ש 14). וישמך מרומם על כל ברכה ותהלה וכו׳ על כל צפצוף וצהלה וכו׳ (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, סלוק יוה״כ). כל בעלי בינה בעלוי מעלים ה׳ מֶלֶךְ, כל ברואי בריה בפצח מפצחים ה׳ מָלָךְ, אלו ואלו בצפצוף מצפצפים ה׳ ימלוך (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרוב׳ ב ר״ה). על הימין אריה יחלה פני אהיה וכו׳ נא מהשמאל השור, פגיעתנו יתשור וכו׳ צפצוף (תפלת בני ישראל) הנשר בכנפיו יתישר (הוא, פנת הבקר, סלימ׳ ב עשי״ת). צופיה למרחקים, צפצופי משחקים (הוא, אדון אמנני, יוצ׳ א שבועות). רבו רעמים וגברו זקים, קולי קולות משנים וחזקים, צפצוף הדבור בנצוצי ברקים, פטיש מפוצץ סלעי נקיקים (הוא, תמתיות, סדר ב שבועות). ולעת עירוך צפצופי וצופי, יהיו לרצון אמרי פי (רסב״ג, ארוממך, עבודה, תכלאל ב, לא:). צרוף דת שבכתב עשרים וארבעה ספרים שבתורה ושבנביאים ושבכתובים נכתבים, צפצוף חכמות שבכתובים דברים נחמדים ונאהבים (רי״צ בר ראובן,

---

1) [עי׳ בהערה לקל.]

2) [עי׳ בילק״ש ובמדה״ג (המובא לקמן), ובספרים נבפפו, והענין אחד. ובילק״ש נוסף: מלמד שהיו מתיראין מפני הזיקין ומפני הזועות, מפני הרעמים ומפני הברקים, ע״כ. ומוציאי המכילתה השלימו לפי זה ללא צרך, ובמדה״ג (הופמן, 211): ויתיצבו, נצפפו, ועליהם מפורש בקבלה (שה״ש ב יד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה, ע״כ, ומכאן שהכונה לצפיפה או כפיפה מתחת ההר ממש.]

אזהרות, כז:) יחשב אמרינו כהקטר דמים וחלבים, צפצופנו יקבל בפסוגי פרים וכשבים (כס"י, אז טרס, סליח' לו"ג). הננו לפניך כאשמה רבה, צפצוף מען בושנו לפוצת (אליה בר שמעיה, אדון בפשעך, סליח' ער"ה). טרף ציפצוף מעני, יערב לפניך מגיני (קטע מעבודה, Elbog., Stud. עמי 156)—ואמר המשורר: גבר אשר תבא להתפלל לבית קדש וצפצופך כמו צפור דרור, איך מפשעיך תטהר לכך או תמצא בוה לנשמתך דרור (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז:).

א. **צִפְצֵף** [1]), פ"ע, אֲצַפְצֵף, תְּצַפְצֵף, מְצַפְצֵף, מְצַפְצְפִים,—צִפְצֵף הָעוֹף, הוציא צפצוף, zwitschern; gazouiller; to twitter: וכאסף ביצים עזבות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה וּמְצַפְצֵף (ישע' י יד). — וכחשאלה לארם המרבר בקול רפה: כסום עגור כן אֲצַפְצֵף אהגה כיונה (חזקיהו, שם לח יד).—ולקול האֹבות והידעֹנים להעלות המתים: דרשו אל האבות ואל הידענים הַמְצַפְצְפִים והמהגים (שם ח יט). והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תְּצַפְצֵף (שם כט ד). — ובתו"ם: לבו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים לחזרג לחם (לבני ישראל) (ר' אבא בר כהנא, מד"ר בראשי סה). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכיפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת שובו בנים שובבים וכו' חוץ מאלישע בן אבויה (כס קהל', טוב אחרים). — ובסהמ"א: כשם שגל הים מצפצף כך לשון חפה מצפצף [2]) (א"ב דר"ע א, ביהמ"ד ילינק ג, 13). ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה (בפרקי ר' יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע, קיו). פני נשר בנגד אליהו זכור לטוב שפם את העולם כלו כארבעה

[1]) גם כערב' צפצף a) [גם בארמ': רבי פינחס בן יאיר אזל לחד אתר, אתון לגביה אמרו ליה עכבריא אכלין עיבורן, גזר עליהון וצמתון, שרון מצפצפין וכו' (ירוש' דמאי א ג).]

[2]) [כך בכ"י המובא ע"י ורטהימר בהוצאתו. ובדפוס: כשם שהים מצפצף כך חפה מצפצף.]

a) صفصف

טימות, ואם יתטאו ישראל, הוא טס לפני הקב"ה, ומצפצף כנשר, ומיד מרחם עליהם (ר' אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 471). כעוף הבא ומצפצף על החלון, על אדם פנים חדשות שיבא אל הבית, וכי העוף ההוא גוזר על האיש ההוא שיבוא, אלא שהוא צופה ומצפצף מה שהצור עתיד לעשות וכו' (שם, 563).—ואמר הפיטן: אריה ישאג ושור יגעה, נשר יצפצף ואדם יצווח (ינאי, כי אמונתך, קרוב' בראש', זולת, לט). קול צפצפת יונת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי חג לי"י מחר (ר"א קליר, אז כל סיחו יער, קרוב' ג בפח). ונמנעתי מלצפצף כמנים ועגב (הוא, איכה ישבה, קינ' ת"ב). בצרת יקרא בגרון בסמכו על שעיר גורה, צפצף ודוי להשיך חרון לעונה ביום צרה (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפז). אלהים אמץ אם תחנות ערבת, בםאה ברבות בכל יום שמך מברכת, גדלך מצפצפת ויחודך תמבת (יוסף בן אבימור, אלהים אמץ, סעה"ס 15). בין שדי ילין אשבול הכפר, מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר (בנימן בר זרח, אתי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). דברי נבוחות לרעיך להליץ עבורך, אף תצפצפי להרים קול הדריך (מאיר בן אלעזר הדרשן, ליון לבירת, קינ' ת"ב). נשכימה צפצף לך הלל והודיות, קלעך בנצני וחסידי אנשי זכיות (ר' שמואל הסליסי, אסלסל בצלם, גנזי שכטר ג, 87)—ואמר המשורר: צִפְצְפוּ ושקרו וכזבו, מי יוכל לספר ולבתכו, און ועמל בקרבו, הכרת פניו ענתה בו (עלמון בן ירוחים, מלחמ' ה' דודזון, 85). ועת הגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה, בדודי, 65). ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף. לבאר מחקרי לב וחידותיו! (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 198).

ב. ***צִפְצֵף**,—התפ' הִצְטַפְצֵף, הִצַּפְצֵף, נזדקק ונטהר [1]): שלש כיתות הן, אחת לחיי עולם, ואחת לחרפות לדיראון עולם אילו רשעים גמורים, שקולין שבהן יורדין לגיהנם ומצטפצפין [2]) ועולין

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [רגילים לראות בפעל זה ע"פ הבבלי צורת צפצף: מְצַפְצְפִים ועולים; ולפי זה שונים הבאורים: רש"י מן א. צפצף במשמ' דבור, וז"ל: צועקים ובוכים מתוך יסורין שעה אחת ועולין, ע"כ; ואחרים הִשְׁפעו מכמויים כגון מבצבצים ועולים או שהבינו בלשון צף

חימנה ומתרפאין שנא׳ והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אהיה לו לאל, ועליהן אמרה חנה ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (בית שמאי, תוספתי סנה׳ יג ג). ג׳ כתות הן ליום הדין, אחת של צדיקים גמורין, ואחת של רשעים גמורין, ואחת של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם וכו׳ בינוניים יורדין לגיהנם ו מ צ פ צ פ י ן ועולין, שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו וכו׳ (הס, ר״ה טז :–יז.).

ג. *צִפְצֵף, פ״ע, — כמו סִפְסֵף, צפצפה הדליקה, התפשטה: מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה, אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה מ צ פ צ פ ת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי׳ נזיקין יד). — וצפצפה הגאולה, התפשטה: ר׳ חייא ור״ש בר חלפתא הוין מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו אילת השחר שבקעה אורה, א״ל ר׳ חייא רבה לר״ש בר חלפתא כך תהית גאולתן של ישראל מ צ פ צ פ ת דכתיב כי אשב בחשך ה׳ אור לי, בתחלה היא באה קימעא קימעא, ואחר כך היא מנצנצת ובאה, ואח״כ פרה ורבה,

ועלח ובדו׳. ואולם הענין ואף הפסוק הנדרש, ו צ ר פ ת י ם כצרוף את הכסף, מחיב שיש כאן לשון צ ר י פ ת הרשעים בטרם יורשו לעלות, ומכאן שצדקה גרסת התוספתי (צוק״מ): ו מ צ ט פ צ פ י ן, ולפי זה יש לכתא אף מְצַפְצְפִים כהתפ׳. וכן נמצא בכוש׳ שרש צפצף במשמ׳ ז ק ק, והוא קרוב אל צפי בערב׳ ובסור׳ (עי׳ ברוקלמן במלונו) במשמ׳ זקק וטהר (ועי׳ ב. צפה, הערות), ועל כן ודאי שזו הוראת המלה אף בלשון החכמים.

ונראה שכאן גם פרוש למאמר: מעשה ש נ צ ט פ צ פ ו אנשי לודקיא בשמן, המובא בנוסח זה בספרי (דבר׳ שנה) ובערוך (ע״ך לף), ובבבלי (מנחי פה:): נ צ ר כ ו, ובספר המעשיות (גסטר, 56): ש נ צ ט ר כ ו, ובמדר׳ תנאים (דבר׳ לג כד, הופמן, 220): ש נ צ ט ק צ ק ו, ונראה שהעקר שנזקקו, בלשון זיקה וצרך, אלא משום שהיה פעל נצפצפו במשמ׳ נזקקו, כתבוהו בטעות גם כאן, ולא שהיה פעל צפצף במשמ׳ צרך בלשון.]

ואח״כ מרטבת והולכת (מד״ר שה״ש, מי זאת הנשקפה). [1]

א. צַפְצָפָה[2], *צַפְצֶפֶת, ש״נ, — שם למין ממיני הערבה: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע קח על מים רבים צַפְצָפָה שמו (יחזק׳ יז ה). — ובתו״ם: ערבה גזולה ויבשה פסולה וכו׳, נקטם ראשה, נפרצו עליה, ו ה צ פ צ פ ה[3], פסולה (סכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשרה, אם כן למה נאמר ערבי נחל, פרט ל צ פ צ פ ת[4], איזו היא צ פ צ פ ה[4], העשוי כמסר (תוספתי שם ב ז). ערבי

[1] [במד״ר (ויקר׳ לד) כתוב: היתה בכר בי׳ פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל בכר ואכלה ושבת נפשו עליו, אמר לו הקב״ה אף אתה בשעה שנפשך מ צ פ צ פ ת לצאת מתוך גופה אני משיבה לך, ע״כ. ואולם בערוך (ערך לח) הגרסה: והשביע בצחצחות נפשך, כשהוא נפשך מ צ ו ח צ ח ת לצאת אני מיישבה. ובנוסחתנו לא הובא הפסוק אלא בסוף הפרשה בדרשת אחרת. ואולי יש לפרש מצוחצחת מן א. צחצח במשמ׳ הנפש נשפכת.]

[2] בערב׳ צפצפה, צפצאפה a). [צפצפה ולא ערבה (populus), הוא שמו הקרוב של העץ salix (עי׳ לו, פלורה III, 323 וכו׳). ואמנם ספק גדול הוא אם אף הכתוב ביחזקי התכון לשם צמח זה או זה בכלל, שהרי על שתיל של ארז ולא של salix ידבר, והענין דורש הבנה אחרת: וכן תרגמו השבעים ἐπιβλεπόμενον, נצפה, שהכל צופים בו, וולג׳ in superficie, כלו׳ צפה למעלה, צפה ועולה, ת״י גפן נצבא, ז״א גפן שתולה. ואמר רד״ק: צפצפה שמו, פי׳ רז״ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה, וכן פירוש הפסוק, אני עשיתי אותם בע״כה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו, ויונתן תירגם גפן נסבא שויה, רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי החרצן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטיעה, ע״כ. ונראה שת״י נצבא קרוב לאמת, ושאין צפצפה בעקר אלא צבצבה (מן נצב במשמ׳ שתל). בדגמת שבשבת, שתיל, שרש, שממנו יוצא אילן. ואך ממשמ׳ זו קבל השם בעבר׳ ובלשונות האחיות את המשמ׳ המיוחדת של שתיל האילן salix. והשוה גם צֶפֶת, מ״ר צִפָּת באשור׳ במשמ׳ שתיל או אילן שבגן של עצי פרי.]

[3] [במדב״ם: ו ה צ פ צ פ ת.]

[4] [בירוש׳ (סכה ג ג): (ל)צ פ צ פ ת.]

a) صفصفة، صفصافة

נחל, הגרילות על הנחל, פרט לצפצפה הגרילה בין החרים, א״ר זירא מאי קראה, קח על מים רבים צפצפה שמו, א״ל אביי ודילמא פרושי קא מפרש קח על מים רבים ומאי ניהו צפצפה, א״כ מאי שמו, א״ר אבהו אמר הקב״ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים, ומאי ניהו ערבה, והן שמו עצמן כצפצפה שבהרים (בבלי שם לד.). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה, ערבה קנה שלה ארום ועלה שלה משוך ופיה חלק, צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל (ת״כ, שם שם).—ואמר הפיטן: רצינו השלמת רגע, וכרא כל כניב שפה, רשאים ועצי פרי ועץ ארז וצפצפה (ר״י נג׳ארה, יהלל ניב שפתינו, עולת תמיד, קנח).

ב. ״צַפְצָפָה, ש״נ, — ארץ צַפְצָפָה, ארץ מוצפה, שטופה כמים: האויר (בחצי אי מאלאקא) לח ורע לנשימה כי ארץ צפצפה[1]) היא אשר נהרות רבות ישטפוה (ר״ס בלוך, שבילי עולם ג, כד:).

״צֶפֶק[2]), ש״ז,—קרום על פני דפני הבטן מבפנים, הקרום: Bauchfell; péritoine; peritoneum חנקרא צפק המחפה לעצלי הבטן (קאנון א א ה). והקרומים הנקראים צפאקים אשר באצילים (שם א א ה ג).

א. צפר[3]), ממנו צִפּוֹר, *צִפּוֹר, ״צִפּוֹר, *צִפֹּרֶת, ב, ג. ״צָפַר.

ב. צפר[4]), ממנו צִפֹּרֶן.

ג. צפר[5]), ממנו א. צָפַר.

ד. צפר[6]), ממנו א. צְפִירָה.

---

1) [אולי בהשפעת „ארץ צפתך״ (יחזק׳ לג ו).]

2) [עפ״י הערב׳ צִפַאק a).]

3) בערב׳ צפר b), הוציא קול שריקה דקה מבין השפתים כשהן מקבצות ומצמתות יחד.

4) בערב׳ ט׳פר c), בארמ׳ טפר, [באשור׳ צֻפֻּר.]

5) [עי׳ הערה לפעל א. צָפַר.]

6) בערב׳ צ׳פר a) כמשמ׳ קליעה.

a) صفاق b) صفر c) ظفر d) ضفر

א. צָפַר, ק״ע, יִצְפֹּר, — מלה מספקה: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב וְיִצְפֹּר[1]) מהר הגלעד (שפט׳ ז ג).—ובספהמ״א כמשמ׳ גרד בצפור, סר, נמה הצרה: ושמתי ירושלים מקום חפצי וממעוני כצפור נדדתי ומספר ספרד צפרתי ואל גלגלי גלי הים ירדתי (ר״י חריזי, אגרת לשון הזהב, דברי חבן, פתלמי ם). — ואמר המשורר: וללשל צפר כי סף גביד פיו ואמרותיו לכל בשל מקימות, ולהלך נטה כי סר נדיב לב (רמב״ע, הכספי במכו, בכורי, קכז). היה יקותיאל במלך כגרור אל אהלו המחנות צפרו, שם נקבצו דיות ושם קננו כל צפרי קיץ ושם דגרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, בכורי, 17). ומי יצפור כהר גיל עד ויחפור באר חכמת וישתה מי בארה (עמנו׳, מחב׳ ח, 61).

ב. ״צָפַר, ק״ע,—קרא בקול צִפּוֹר וכדו׳, ואמר הפיטן: יחד כל עתי יצפור יריע לרוממך, ואני אליך ה׳ שועתי ובבקר תפלתי תקדמך (מנחם בר׳ מכיר, מלאכי גבאות, אזן הפסק׳ א). —ואמר המשורר: ונפשו יום ליום תצפור בצפור, כאלו היא בכף קלע קלועה (ר״י חריזי, תחכ׳ כו, 234).

ג. ״צָפַר, קל לא נמצא.

—הפע׳, הִצְפִּיר, — צָר כמו צִפֳּרִים[2]): שאודב להן כרוך שהצייד אורב לצורו כדכתיב יארוב במסתר גו׳ ידכה ישוח ומצפיר להן מיכן ומיכן (ר״ח, שבת קז.).

ד. ״צָפַר, ק״ע, — השכים בבקר, ואמר הפיטן: והוד עוטה כמועד ויום נחת, וצופרת לחלותך עם חמה זורחת, וכרך מיחלת וכשמך בוטחת (אלהים אזון, הושענא לשבת, קרובץ אנג׳יל). אל חסרך אשכים ואצפור שבחך לצפצף בצפור (אל מסיך, קונטרס הפיוטים קב, 40). אלחי עמך צפר ואל מקרש מעט

---

1) השבע׳ כמשמ׳ ילכו להם. קצת הקדמו׳ פרשו מלשון צפרא כמשמ׳ בקר, והכונה שישובו בבקר. אחרים כמשמ׳ יָסֹב. [וכמה מן החדשים מצרפים מלה זו עם ההמשך וגורסים וַיִּצְרְפֵם וכו׳ וישב מן העם עשרים ושנים אלף וכו׳; וזה כנראה נכון עפ״י הפסוק שאחריו: ויאמר יי׳ אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך משם. ועל כן צרף אותם פעמַים, אחת למעלה בהר, ואחת למטה על המים.]

2) [פעל משני הנגזר מן צִפּוֹר, ואולי צ״ל: מצפין.]

מהר ומשאת פחדך קדר ואל רוב חסדך נהר (אמר בו ים ומרנה, סליח' מנח שובה, קדוש אדם נונה, תקנג:).
—הפעי, ״הִצְפִּיר, — עלה השחר, האיר הבקר, ואמר הפיטן: כ ה צ פ י ר ו [1]) זה את זה הכירו, הוי אחי והוי אחות הגבירו (איך גוי מעלתי השנימה, קינ' ת״ב, ספרדי).

ה. ״צָפַר, פ״י, — צָפַר את הַקֵּץ, — קבע קץ וצפירה, ואמר הפיטן: לאותות ולמועדים חבלו שפרת, לתקופות ומזלות קצו צ פ ר ת (ר״א קליר, רבות עטית, קרוב' המדם).

א. ״צֶפֶר, בְּצַפַר [2]), ס״ז, — בֹּקֶר, ואמר הפיטן: תוקף אראלים וכוכבי צְפַר תהלות יתנו שבח להשפר (ר' שמעון בר יצחק, אדר והוד, קרוב' ב ר״ה). וראו אור צר ואור מאורי אור תשורו מרנני שפר וכוכבי צְפַר שיר חדש ישירו (מנחם ברי מכיר, שאו מנחה, אופן שבת נחמו). הוגי מלחמות ספר נשף וצֶפֶר אוית לי, חיך אמרי שפר מלא חצץ ואפר, ואיה שוקל וסופר, אללי לי (הוא, אבל אעורר, קינ' ת״ב). ערב אומרים מי יתן צ פ ר י ם, ובקר מצפים מי יגלה אורים (אליקים, המריסו, שם). פורבי עמך אשר לכל שוחחים צֶפֶר [3]) וערב למה מצליחים (בנימין בן זרח, איך נפחה, סליח' יום א). חוק זכר קדשתו נעריץ ונספר במעלה ובמטה יסתלסל ליל וצֶפֶר (הוא, אתי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). פוצים לעמך איה אלהיהם, צְפַר וערב מרבים נאצותיהם (הוא, אין כי נעמון, סליח' שחר' לו״כ, ממז' איטל' א, קא:). קרינת עור השופר קושט אומר כשיפר קיים וחזק בְּצַפַר, ויהי קול השופר (יהודה בר מנחם, אור ישראל קדושי, יוצ' א שבוע', שם א, קמח.). — ואמר המשורר: רב קנמון תאכל, חם מרחץ לא תוכל, תקיז דם בצפרים, וגם תרוה סמרורים (ראב״ע, שמעו כא, כה:א א, 182). —ובמליצה: עיר מלאה חכמים וסופרים אשר בעלי מדות טובות, המשולמים בחכמה וביראת ד' אוצרם וכתורת ד' חפצם להגות באמרי שפר נשף וצפר

[1]) [בקינ' האשכנזים (ואת גוי מעלתי השנימה) הנוסח: אור בקר זת את זה כהכירו.]

[2]) [מן הארמ' צְפַר, צפרא, הבא גם בברכה צַפְרָא טָבָא, צַפְרָךְ לְטָב, ועי' בהערה הבאה.]

[3]) ובמהדורת שלום הכהן מנקד צְפַר, לפי הארמי.

ולילה ביום האיר להם (מרס רבני קראקא נגד המפידים, תקמ״ו, אולה״ק ד, 639).

ב. ״צֶפֶר, ס״ז, — כמו א. צְפִירָה, ואמר הפיטן: וועמתי בתשעה בו בבלמה וחפר, חשך מעלי מעיל הוד וצפר, טרוף טורף בו הנוחן אמרי שפר הוא עזרא הסופר (ר״י טוב עלם, אזכרה מלוק, סליח' י טבת). הן עיד פאר תעצור ומאור יפר ׳עת אל בעוז יקשור לראשי צ פ ר (כ״ף רננים, לג.).

צְפַרְדֵּעַ [1]), ס״נ, מ״ר צְפַרְדְּעִים, — בע״ח, דר במים וגם באדמה, מקפץ בהליכתו ומשמיע קול קעקע, frog; grenouille; Frosch: הנה אנכי נגף את כל גבולך בַּצְפַרְדְּעִים ושרץ היאור צְפַרְדְּעִים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כז—כח). נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הַצְפַרְדְּעִים על ארץ מצרים (שם ח א). ישלח בהם ערב ויאכלם וּצְפַרְדֵּעַ ותשחיתם (תהל' עח מה). שרץ ארצם צְפַרְדְּעִים בחדרי מלכיהם (שם קה ל). — ובתו״מ: השרץ והצפרדע ברשות הרבים וכו' ר״ע מטמא וחכמים מטהרים (טהר' ה א). צפרדע אחת היתה ומלאה כל ארץ מצרים (ר״ע, סנה' סז:). צפרדע אחת היתה, שרקה להם והם באו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם). יצא שרץ טמא וצפרדע טהור ששתויי יין מורין בהן הוראה (כריתי יג:). אני עושה שליחותי אפי' ע״י נחש אפי' ע״י עקרב ואפי' ע״י צפרדע, תדע לך שכן, שאלולי הצרעה היאך הקב״ה פורע מן האמוריים, ואלולי הצפרדע היאך היה פורע מן המצריים (מד״ר שמות י). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך

[1]) לא נתברר מקורו. בערבי צ׳פדע [a]) וגם בזו הלשון לא נתברר מקורו. בארמ' אורדעא. ההשערות בדבר הרכבת המלה מן צפר־דע או צפר־רדע, וכיוצא בזה אינן מיסדות.

[הצורה הערבית צ׳פדע (מן צ׳פצ׳ע) מורה על כך שהמלה נולדה בהכפלה מן צ׳פע, בעברי' צ פ ע, ונוספה ריש אך בעברי' ובארמ'. ולפי זה אין צפרדע בעקר אלא צורה מכפלת של המלים צֶפַע, צִפְעוֹנִי, המורות גם הן על חיות וזחלות קטנות, אלא שנתיחדו לנחשים.]

[a]) ضفدع

חעימת ובו' (ר' יהודה בר שלום, שם סם). מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו של הקב"ה בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה שם צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ את האדם ומת (ר' תנן דלגורית תנחומ' חקת א). בתחלה סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם ואח"כ הביא עליהם קולנין כגון הצפרדעים, ואחר כך ירה בהם חצים כבנין הכינם ובו' (ר' לוי בן נרכיה, פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, נובר, סו:). צפרדעים מפני מה באו עליהן, אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחוק עמהם כמה שאנו רוצים, לפיכך הביא הקב"ה עליהן צפרדעים עד שנשמע קולן מתוך בריסן שהיו אומרים קו לקו (סדר אליהו רבה ח, הוצ' איש שלום, 41). — ובמהס"א: וראוי שיונת בה עלי קירנואולה גדולה החמה ושוכן צפרדע האילני, והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קהלון ג ז יב). בנשיכת הצפרדע היומיי הארגס ספרו רבים מהחכמים כי היא רעה מאד (סם ד ו ה כה). נחש היה בפיו צפרדע, בא אחד והכה בפי הנחש ונפל הצפרדע ועזבו, ושם האיש המטה על יריכו ונכנס הארס ונתנפח הירך, הלך אותו צפרדע בלילה על יריכו ומצין הארס מן הירך ונתרפא האיש (ספר חסידים תתתתמ"ה). — ואמר המשורר: הנני רע לצפרדע, עמו אזעק ואשוע, כי כמוהו מי יודע שיר המים (רשב"ג, ככלות ייני, שיר היין, תורה ושמחה, מז.). אל הסף לדם יאורו ובצפרדעים ובנים וערב ימרו (ראב"ע, אותות אל, אינר 224). — ואמר המליץ: צפרדע העלה (לויב פראש) משכנן לרוב על עלי האילן והמה קטנות מכל הצפרדעים, גופן חלק מאד עיניהם שחורות ומבריקות וגבן ירוק ובו' (צרוך לינדא, רפאת למודים א ו, יט:). הצפרדע גדולה (קרעטע) והמה מאוסים בתוארם, בשנם עב רגליהם קצרים ועבים וזוחלים על בטנם ומתכו רגליהם מאחוריהם, גופם מלא אבעבועות מראיהם כמראה עפר (שם סם). הצפרדע והצב נחשבים שניהם למשפחה אחת בוללת בשמונת ושלשים מינים, גופם חלק ורחב ברגלים ארבע אשר שתים האחרונות יאריכו יותר מהראשונות ובו' (י. שינהק, תולדות הטבע, החיים, קפח). צפרדע השחרחר היותר נמצא מכל מיני אמפיביען במדינתנו ונראהו בכל ימי הארץ מקפץ ביערים רטובים כאחו וגנים (שם סם, קפט). צפרדע המים הירוק (גרינער וואסער פראש) הגדול מכל צפרדעי מדינתנו והוא גבנוני על פני גבו בשפת על עור בטנו מסביב מראהו ממעל ירוק בקוים ירוקים ופצלות שחורות עוברים עליו; צפרדע העלה ימומן בזה אשר אצבעותיו תחת צפרנים אחוזים ביבלות קטנות אשר על ידם יוכל להתפש ולילך גם על מקום חלק בזכוכית (שם שם קץ). — "צפרדע של משה, תמסח, Krokodil; crocodile, ואמר המליץ: צפרדע של משה הנקרא קרא"קאדיל ובערב' אל־תמסח היא חית דורסת ורצחנית מאד (אגרות חכמה, מודע לבינה, תנ' ג, ע:). — "וצמח, גדול תחת הלשון, ranula: צפרדע הוא דומה לנדר קשה יהיה תחת הלשון (קהלון ג ו י). הצפרדע הוא צמח קשה יהיה תחת הלשון והעורקים המתילדים בו דומים לצפרדע (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוז').

צִפֹּרֶן [1], סזו"נ, מ"ר כנ' צִפָּרְנֶיהָ, — א) צפוי קרני דק שבקצות האצבעות, Nagel; ongle; nail: וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דבר' כא יב). — ובתו"ס: הנוטל צפרניו זו בזו או בשיניו וכן שערו ובו' רבי אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). בואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומדין כמה אדם רוצה לבטל ולהיות מצטער בך (ב"ק ח א). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים והצפורן מפני שהן חונקין (חול' א ג). כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן ובשעת חבורן הכל טמא (אהל' ג ג). ושרף היבש וגלדי צואה שעל בשרו ובצק שתחת הצפורן ובו' (חוצצין) (מקוא' ט ג). ושרף הלח ולבלובי צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן וצפורן המדולדלת ובו' לא טמא ולא מטמא (שם סם ז). כל אבר שיש בו צפורן יש בו עצם ויש

---

[1] משרש צ. פ. ר, בערב' ציפר [a], [באשור' צפרן בשמש' זז.

[a] ظفر

שיש בו עצם ואין בו צפורן (נדה ו ג). שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאסורות בכל מקום, כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ר' אליעזר או' כדי לקרוץ בצפורן (שם שם יג). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמעי' בן אלעז', תוספת' שבת ט יג). וכשם שאסור לספר ולכבס כך אסור ליטול ציפורניים (ר' יהודה, שם מו"ק ב ב). שן תלושה וצפורן תלושה שיחטין בה (שם חול' א ו). צפורן שפירש רובה הרי זה אינה חוצצת (שם מקוא' ו י). אלה הם ומן, הרי אילו מיעוטים פרט לחרטנם ולצפורניים ולכנפיים ולנוצה שלהם (ספרא ויק, שמיני פרשה ג). גודלת (אשה) וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה ומעברת כלי חרש על פניה (ירוש' מו"ק א ז). ששם ונטילת צפורנים אית תניי תני ברגל מותר ובאבל אסור (שם שם ג א). נתפזר זרעו (של יוסף) ויצא לו בציפרני ידיו[1] (ר' אבון, שם הורי' ב ה). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן, ביד מותר בכלי חייב חטאת (שבת כד:). ומותר ליטול צפורנים בחולו של מועד (ר"מ, מו"ק י.). אסור ליטול צפורנים במועד (ר' יהודה, שם יז:). זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפורנים, התיר להם (מר זוטרא, שם יח.). נעץ (יוסף) ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (מסוב ר' מאיר, סוטה לו:). ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן אין חוששין שמא ארי דרסו, מאי טעמא, רוב אריות דורסין ומיעוטן אין דורסין, וכל הדורס אין צפרנו נשמטת, וזאת הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר בביתל נתחכך, אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין, וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו, ווה הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר ארי דרסו (חול' נג.). צפרנים (המיטמאין ומטמאין) אמר ר"א מקום המובלעים בבשר (שם קכא.). חלקים היו (בגדי אדם הראשון) כצפורן ונאין כמרגליות (יצחק רבה, מד"ר ברא' כ). אמר לה המלך (למטרונה) אין בך פסולת אלא צפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קיסעה (ר' לוי, שם שם מו). צעק מתוך

1) [במד"ר (ברא' נח): דרך צפורניו, ועי' לקמן.]

ציפורני רגליו[1] ויאמר שר צבא ה' (נשם ר' חנינא בר יצחק, שם שם לז). בציפורן[2] היוצא מן הושט (ר' חנינא, שם ויקר' ד). היא (הסוטה) הראית לו באצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות (שם במד' ט). כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו, רבונו של עולם, ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנוק צפורנו של אחד מהם (ר' יהושע בן לוי, שם דבר' ז). ובצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (הוא, שם שה"ש, אל גינת אגוז). אביו מזריע בו לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים ולובן שבעין וכו' (שם קהל', ברכות הטובה).—ומליצה: טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (ר' יוחנן, יומא ט:). ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (ר' חייא או ר' אחא, מד"ר ברא' מה).—ובסהמ"א: לבושו של אדם הראשון עור של צפורן[3] וענן כבוד מבוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום וכו' (פדר"א יד). וראינו מה ששנינו בפרק ר"א בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפרנים (בשעת הברלה), מיהו אין רגילים חכמים בכך (סדור רב עמרם הבדלה ב, נט., סדר מוצאי שבת). שאין הדורס משליך ארסו בבעלי חיים אלא בצפורן היד (ר"י א"ת, כוזרי ד לא). לכך יהא המספרים אצלו לאדם כדי לחתוך שחרורית צפורנים כי חלב וטנופת נשאר שם (ספר חסידים תתרעא). אחר הדברים האלה בקש המבקש להתבונן במדות החסודות ולדעת תכלית מעלת השועים הנכבדות הלובשים כתנות או"ר והבגדים היקרים הרומים לפנים, רחבים מלמטה ומלמעלה צרים, החלקים כצפורן ובמרגלית נאים[4] (רש"ע פלקירא, המבקש, מ). וגם בתלמוד המסיר לכל אין בדורות הללו כדי למשח צפרן קטנה כנגד דורות הקדמוני'

1) [בסק"א: מתחת צפרני רגליו (תנחו' בובר, משפטים י), ועי' צָעַק.]

2) [אמנם בבבלי (מו"ק כט.): כציפורי כפי ושמ, ובנראה המלה ארמית, והרי בלשון זו אין צפורן, אלא טופרא.]

3) [עפ"י מה שנאמר במד"ר (ברא' כ) המובא לעיל.]

4) [כמו במד"ר (ברא' כ) המובא לעיל.]

(חול, ס' האמונות ח, ב.). נקרא שחל מפני שהוא דורס בצפרניו, נגזר מן שחלת שהוא סם דומה לצפורן (חובת מספט ומספט צדק לאיוב, כח.). דרך ארץ אדם במאכלו ובכסותו ובנקיות גופו ובעשיית צפרניו (כ"י אלנקאוה, מנורת 7, 440). ג' דברים מביאים את הארם לידי דאגה, גידול שער וגירול ציפורנים ובגדים פצועים (שם שם, 572). ואין רוצים לראות רעה בצפורנו קטנה (פלא יועץ, כה). —ואמר המשורר: ורב כים והוא קטן בעיניו ורם כהר וצפורן עמסו[1]) (רמב"ג, בחר ומהלל, ברודי, 7). מפתח רע מפתיות חטאה אל תפתו, פיה השק ותנוק יחניקו צפרניה (שלום הכהן, ניר דוד יו, 344). — ב) תקצה הקשה החד של שמיר וכרו' שבקצה העט[2]) : חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בְּצִפֹּרֶן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי' יז א). — *צִפֹּרֶן של נחשת וברזל, מין דקר: כל הכלים ניטלין

---

[1]) משל לדבר קל.

[2]) [ואמנם אלה דברי טורטשינר (ס' איוב, 237) על הפסוקים מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג–כד): אין מן הבלשנים שיטיל ספק בהוראת המלה „עט" בקנה כתיבה, אבל פירוש זה סותם את הדרך לביאור הפסוק. כי נניח שכתבו בעט ברזל, ז"א בקנה של ברזל (למעשה כתבו בקולמוס של קנה ממש), אבל בודאי לא כתבו כתיבה של קיימה בקנה של עופרת. ובאמור למעלה על „בספר", באה כאן בי"ת היחס להורות לא על הכלי שביד הכותב, אלא על החומר שבו או עליו היו כותבים: „בספר, בצור", וכן גם „בעט־ברזל ועפרת", שבין „בספר" ובין „בצור". ומכאן שאין גם „עט ברזל ועפרת" אלא לוח ברזל, לוח עופרת, שבתוכו היו חוקקים את הכתב לזכרון לדורות, בשם שהיו חוצבים כתובות באלה בצור. אין „עט" בכל מקום קנה כתיבה אלא לוח. כך כאן, וכך גם תהלי' סה ב (עט סופר מהיר); ירמיה ח ח (אבן לשקר עשה עט — ז"א את העט, את הכתובת שבלוח — שקר ספרים), ואף ירמיה יז א: „חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר", ז"א על לוח ברזל ועל ציפורן של אבן שמיר (צֹר), על מצבת אבן בצורת ציפורן, כדוגמת האובליסק שבמצרים, שאחד שהובא לפריז נקרא aiguille de Cléopatre, מחט קליאופטרה, גם שם בוונת הנביא לכתובת עצמה, הנשמרת לדורות משום היותה כתובה בחומר יציב ומתקיים, ואין גם לאיוב כאן כל עניין ביציבות הכלי שבו ישתמשו לכתיבה, ע"כ.]

בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה וכו', ר' יוסי אומר אף צפורן גדולה (תוספתי שבת יד א). אבא שאול היה קורא אותן (את הכלים שבדרך לבית המבילה) צפוֹרֶן, מ"ד ציפורן שהוא דומה לציפורן (ירושי שקלי ה ג). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (מד"ר שמות לז). נטל את הציפורן של נחשת והיי חופר הכותל שתחתיו וכו' (שם שם נא). לבן מלכים שנזו לבו עליו ונטל את הצפורן[1]) לחפור אביו (כ' אבא, שם ויקרי י, מובא בערוך ערך צורן). נטל את הצפורן של ברזל והיה מכניסו החתיו (ילמדנו, מובא שם שם). — ג) *שם של צמח בֹּשֶׂם, Teufelsklaue; griffe du diable; (unguis odoratus) onycha: פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה וכו', בורית כרשינה למה היתה באה, שבה שפין את הצפורן מפני שהיא נאה[2]), יין קפריסין למה היא באה, שבה שורין את הציפורן מפני שהיא עזה[3]) (ירושי יומא ד ה).—ובמהמ"א: אשפאר אלטיב, כלומר צפרן הבשם (קאנון ג, לוח הסמים). — ד) *ומחלה בַּעַיִן, unguis: הצפרן הוא תוספת בלובן העין או בקרומות המקיפים בעין (שם ג ג ג י). והרמד אמנם היא מורסא חמה תקרה כואת המחיצה הענביית ותמנע מהראות גם כן בשיחרש בה הצפורן וזה כשהצפורן כשתכסה מקום הנקב תמנע הראות. ובמו כן העפעפים כשיתמרמו (קנולי גליגוק, נקבות הסליים, כ"י סרין). והמין היוצא מבושל בדבש עד שידמה משיחה יועיל להסיר צפורן מן העינים ומטהר חדוד העינים (מפר המעדים). כי הכותל המפסיק או המסך הפרוש או הענן העבה או הסים הנגולים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד עליו או מרחק המהלך או הדומים לאלה הם המונעים מראות מה שיובסף לראותו (המו"ל לכתב"ד ג ג, 55).

---

[1]) [כדפוי: ולקח את הסייף לחתך את אביו.]

[2]) [בבבלי: (כריתי ו.): ששפין בה את הציפורן כדי שתהא נאה; ובסדורי התפלה בבריתה של פטום הקטרת: כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה; כדי לשפות בה וכו'.]

[3]) [בבבלי (שם שם): ששורין בה את הציפורן כדי שתהא עזה; ובסדורים: כדי לשרות בה וכו'.]

צְפַת [1]), מִמֶּנּוּ אוּלַי צֶפֶת, וְאוּלַי גַּם שֵׁעַ״פ צְפַת.

צֶפֶת [2]), ס״ז. — א) מין כלי חרס רחב הפה, — ב) בהשאלה כמו כֹּתֶרֶת, חלק העליון של ראש העמוד, מקשט בפתוחים, oberer Teil des Kapitäls; partie supérieure du chapitau; superior part of a capital: ויעש לפני הבית עמודים שנים אמות שלשים וחמש ארך וְהַצֶּפֶת [3]) אשר על ראשו אמות חמש (דהי״ב ג יה). — ואמר המשורר: למי ארץ למי

---

[1]) עי׳ הערה לערך צֶפֶת.

[2]) עי׳ הערה שאחרי זו.

[3]) כך כנסחת המסורה, ואין מלה זו נמצאת במקרא זולת במקום הזה, ואין לנו עדות נאמנה למציאותה כאן בצורה זו עד זמן רסע״ג שהוא הזכירה בפרוש, אך אין ספק ברבר כי כך היתה כתיבה כאן הרבה מאות שנים קדם. והנה אין ספק בררר כי הכונה בזו המלה היא לאותו הדבר שהוא נקרא במ״א ז יו כֹּתֶרֶת: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמורים מצק נחשת חמש אמות קומת הַכֹּתֶרֶת האחת, ע״כ, וכבונה זו פרשוה כל המפרשים וחוקרי הלשון הקדמוני והחדשים, אלא שנחלקו בעצם משמ׳ המלה וגזרתה. מראשוני הקדמו׳ לא נשאר לנו כלום מזה, רק ת״י פרש כנראה במשמ׳ מנורה, אבל בודאי זה כדרך ררוש. מה שאמרים רב החדשים כי מלה זו נגזרה מן ב. צפה במשמ׳ צִפּוּי, הוא דברי רד״ק, אך הוא רחוק. גם רעתו של פירסט כי צפת הוא כמו כפת ושממנו נגזר, לפי דעתו, גם כַּפְתֹּר במשמ׳ כתרת העמוד מפרכה מעקרה כיון שכל פרוש בפהור במשמ׳ כתרת של עמוד הוא בדוי כלו. ולכן רגלים לדבר כי זו המלה צֶפֶת היא שבוש מעקרו שנשתבש כבר בזמן קרום במקום המלה כתרת שהיתה כתובה כאן כמו במלכים וכמו שכתובה המלה כתרת גם כאן (ד יג). ובכל מקום קשה גם להחליט החלטה זו בודאות, והדין נותן שנשים לבנו להפרוש היותר׳ קדום שאותו מסר לנו ריב״ג בשם רסע״ג, וז״ל: והצפת אשר על ראשו יריד והכתרת כמא הו בין פי אלנשחה אלאח׳רי אלא אנ חקיקה מעני צפת כרניה פכאנת אלכתרת עלי צנאעה אלכרניה וכאנת פוק אלגלה אר׳ כאנת עלי ראש אלאשטואנה גלה והי מחפח וכתרת הי אלתי יׄפית צפת במא קאל והגלות והכותרות אשר על ראש העמודים שנים והד׳א אלתפשיר פי אלצפת ואלתלח׳יצ אלמעני הו ען ראש אלמתיכתה אלפיומי רחמה אללה, ע״כ, ובעבר׳: והצפת רצונו והכותרת כמו שהוא מבאר בנסחה האחרת, אלא שאמתת משמ׳ צפת היא ברניה (בערב׳, והוא כלי חרס רחב הפה, לפי דעת קצת המלונים הערבים), והיתה הכתרת עשויה כמו כרניה זו והיתה מעל להגלה כי על ראש כל עמוד היתה גלה, והיא קערה וכתרת והיא צפת כמו שנאמר והגלות והכותרות על ראשי העמודים, וזה הפרוש למלת צפת וכאור ענינו הוא מראש הישיבה הפיתומי ז״ל. — הרבר אפוא כרור. צֶפֶת הוא כלי חרס בעין מה שקוראים בערב׳ ברניה. הגאון לא אמר על מה סמך כפרושו זה למלה צֶפֶת, אך מכל לשונו אתה שמע שאין זו סברה, אלא דבר ידוע לו, ומה שלא אמר סתם כלי חרס או בעין קדרה וכיוצא בזה, אלא יחד את הכלי כרניה, זה מוכיח אמתת ההנחה כי המלה צֶפֶת היתה ידועה לו, על פי הקבלה עוד מזמן חיי הלשון שהיה לא רחוק ביותר מימיו, שהוא הוא הכלי כרניה. אפשר אולי לשער כי במקומו של רסע״ג היו קראים לכתרת העמודים כרניה, ע״ש זה הכלי, והוא הקיש לזאת את השֵׁם צפת ויניח כי גם כאן נקראת כתרת העמודים כך ע״ש כלי ששמו היה כך כעבר׳, אך בשום מקום לא מצאנו בהמלונים הערבים שום רמז לכנוי ראשי העמודים בהשם כרניה. אך ככר אמרתי כי מכל סגנון דברי רסע״ג אלה אתה שומע לא סברה בעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית. ולכן בעצם משמ׳ של המלה צֶפֶת שהוא שם לכלי מכלי החרס אין לפקפק, כי אין אנו רשאים להטיל שום ספק בעדותו המפֹרשת של הגאון, אך כרבר השם צֶפֶת לכתרת העמודים שנקראה כך ע״ש הכלי אעפ״י שאינו מהנמנעות, יש מכל מקום לפקפק, יען אפשר למצא לו מקור בשרש צפת כלשון סורי שהוא נרדף כלשון זו עם שרש צכת שהוא משמש במשמ׳ קִשֵּׁט במלאכת פתות, והשם צוכתא מתרגם בערבי זינה, וחירפה, ובפרט: מא יזין מן אלעמארה, מה שמיפה ומקשט העמודים, וכך גם Payne Smith: ornamentum. אך יש עוד קשי שצריך לתרין, והוא: אם נניח שזה השם צֶפֶת אינו שבוש במקום כתרת אלא שם אמתי שמשתמש בו המחבר בעצמו, יקשה מה ראה בעל דה״י להזניח את השם כתרת הכתוב בספר מלכים שמשם העתיק את כל דבריו והשתמש דוקה בשם זה? ואין לטען כי כך מצא בהמקור שממנו שאב בעדה״י את ספורו, כי אפי׳ אם נסכים כי היו לו קצת מקורים זולתי ספר מלכים, אינו נראה כי ספור בנין הבית שאב ממקור אחר, כי בכללו הוא ממש כמו הספור בספר מלכים, וככר נזכר כי גם בעדה״י העתיק כרבריו (דהי״ב ד יג) השם כתרת בצורתו. רק תשובה אחת יש, והיא כי בבנינו של זרבבל היו הכתרות של העמודים באמת דומים לכלי ההוא שהיה נקרא בימי רסע״ג בערבי כרניה ובעבר׳ בימי בעדה״י

צפת גרולה ליצחק הגביר חמדת תהלה (אלעזר בן יעקב הבבלי, Bab. Geonim, פוזננסקי, 70). צפת יהודה ספתח גם נפלה ארץ עטרת גאות אפרים (רמנ"ע, עינות מהום, ברודי, נג). מאיל עילום יוכל שלום ריחו כשם מעמו נפת, רבו ישא הרב שהוא על ראש תירה כלבד צפת (הוא, ואלי עילום, שם, קנא). כין כדי שיחים הצנופים כצפת כפני ילד תמים כי ישתעשע (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל"ג ג, 31). —וכמשמ׳ מִכְסֶה: ואם יהיה ראשו (של הפרור) מצופה כצפת היטב שלא יצא ממנו עשן, איך יצאו משם הסים (יהודה הדסי, אשכל הכפר, קיי סעג).

צְפָת [1]), כמו צִפְּתָה, — מלה מסֻפקה: כן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים וכו׳ ואתה כתנים כימים וכו׳ ופרשתי עליך את רשתי וכו׳ ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך וכו׳ ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רמותך והשקיתי ארץ צָפָתְךָ [2]) מרמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ב–ו). — וכספה"א: רוית הארץ מדמעתם והשקית הארץ את צפתם (עמנו׳, מחב׳ ג, 23).

צָקוּן [1]),—מלה מסֻפקה: יי׳ כצר פקדוך צָקוּן [2]) לחש מוסרך למו (ישע׳ כו טז). — ועפ״י פרושם של רֹב הקדמוני׳ לְמלה זו כמשמ׳ יציקה, וכצרוף עם המלה לחש שלאחריה כמשמ׳ יציקת דברים כלחש כענין תפלה, השתמשו קדמוני הפיטנים כשתי המלים צָקוּן לַחַשׁ [3]), וכמו״כ צקון לבד כמשמ׳ תפלה ככלל: אתית עת דודים כנגעה, כאחת ועשר פוט נגעה, גישת צקון מכפל כפגעה, דלק פעם וזאת רגעה (ר״א קליר, אתית עת, קרוב׳ שבת החדש). כהפיקי מען ארצה כרסים טל, כגשתי צקוני יעל כשכבת טל (הוא, אאגרה, תפלת טל). אסירים אשר ככשר שעשעת, כענם שוע צקונם שעת (הוא, אסיריה, קרוב׳ ג פסח). צקון לחשם ברכות תשע כמו תשעה שבזרועותיהם (הוא, ואתה אזון, קדשה מוסף יוה״כ). רככית מע מכותה כלוד צקונם המכת, כנשק לראשם מכות ומאנף להקם חשכת (הוא, קסע, קרוב׳

צפת, והיו אלה הכתרות סְבנות כשם זה כפי העם או אולי כפי כעדה״י בעצמו, וכעדה״י שראה את כל עניני העבר כדמותו ובצלמו של ההוה של זמנו, סבר כי כודאי כזו הצורה ממש היו גם כתרות יכין ובעז כבנין שלמה וכפעם הראשונה שהזכירם קראם בשם צֶפֶת גם הם כדי לבאר כיותר דיוק את צורתן.

וזבינו מכל זה, כי א) רסע״ג שמר לנו מלה עברית לאחד מכלי החרס בעל צורה מיחדת, כזה אין ספק, וב) כי צורת כתרות העמודים בבנין ורככל היתה כנראה כצורת זה הכלי, והיה זה כזמן ההוא כנוי נהוג לכתרות כצורה זו, וכנה כעדה״י גם את כתרות בנין שלמה כך.

[כמקום צכתא במשמ׳ קשוט כסור׳ נמצא אף חכתיב צִפְתָא; ועל פי צורת המלה אפשר לגזור אותה אף מן יצף, וצ״ע.]

[1]) עי׳ הערה הבאה.

[2]) כך כנסח׳ המסורה, וככר נתלבטו כפרוש פסוק זה הקדמוני׳ והחדשים, והיותר נראה כי זו מלה כפולה מהמלה מדמך שלאחריה, ונשתבשה. והמלה אל ההרים כפולה מן על ההרים שבפסוק הקודם, ושעור הפסוק הוא: והשקיתי ארץ מדמך ואפקים ימלאון מדמך (במקום ממך).

הקדמוני׳ שלא העזו לנגע כנסחת המסורה, פרשו המלה צָפָתְךָ פרושים מתחלפים, כמשמ׳ שיטה, ובמשמ׳ גוילה, וכמשמ׳ אֹכן, וכיוצא בזה. והחדשים רֻכם מחקו המלה מדמך ופרשו צפתך עפ״י השבעים כמשמ׳ צאתך. אך כל זה אינו מרפא מליצת הפסוק.

[כלשון אַרץ ככל שהנכיא יחזקאל ישב כה, הקרובה ללשון העברי ושמרבה השפעתה על לשון הנכיא, מצוי מאד השרש רמך כמשמ׳ שטף, שפך, רחץ וכדו׳, וממנו אף שמות עצם כגון נַרְמַך, נַרְמַכְת, (הוא כעכר׳ מרמך, מרמכת, וכן שֵׁם נַרְבַּכְת כמק׳ מרככת בעכר׳ וכדו׳) כמשמ׳ שפך (מים), משפך, וכדו׳. ואפשר שכונת הנכיא: והשקיתי ארץ (עד שתהיה) צָפַת כְּמַרְמַךְ (כמק׳ צפתך מדמך), וצ״ע.]

[1]) עי׳ הערה הבאה.

[2]) התלבטו כפרוש מלה זו כל המפרשים הקדמו׳ והחדשים, ולא מצאו שום דבר מניח הדעת עפ״י פשוטו של מקרא ודרך הלשון הטבעית של בני אדם. ע״כ הפסוק משֻׁבש, ואולי זו מלה כפולה מן השם קצוי ארץ שבפסוק הקודם ונסרכה לפסוק זה ונשתכשה.

[לפי הנסחה המסורה נכרת הקבלה בין השרשים צר—צ(ו)ק כדגמת צר ומצוק, צר ומצוקה, צרה וצוקה (עי׳ ת״י), ואולי הנכון כקרוב: יי׳ כצר פְּקָדוּ, פֻּצַּק וכלחץ מוּסָר צַלְמוֹ, וכן בפסוק יד: לכן פקדת ותשמידם וכו׳, וצ״ע.]

[3]) [סנק׳ צָקוּן לחש. צִקּוּן לחש, ואף צִקּוּן לחש, ומצוי אף בכנ׳ צִקּוּנִי וכו׳, ומ״ר צִקּוּנִים.]

א סבות). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צקון לחשם קשוב יה שוכן מעלים (סצטיה, ישראל נושע, סליחי המיסי). פלולנו יהי נא בקטרת נכונה, צקון לחשנו בתמאת תכפורים רצה נא (רסע"ג, חספוק, סליחי יוה"כ, סדור רסע"ג, שיח). קבל צקוני בבמכלל יופי, קולי תאזין ותצליל דופי (מצלם נר' קלוניימוס, מורה חטאים, קדשה שחרי' יוה"כ). ואם בגדנו בכחשון, אנא סבת צקון לחשון (הוא, נרם דודי, גאלה ג פבח). צקון לחש אל תבזה ביום הכיפורים הזה (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 157). צפין סובת יסהר ולא יאחר איזה לשחישה בוחר בעד יחבר, צקון לחישתו יביע ברתישתו (שם, 170). פקדנוך בצר לחש צקונים, פחד דינך דואגים ומתאוננים (רש"י, ה' אלהי הצבאות, סליחי ערי"ה). יען אשר עשית את הדבר הזה, צקון תגישך בצר למו אחוה (מאיר בר' יצחק, אל הר המור, סליחי ג עשי"ת). צקון לחשם אליך תבא (אלהים בישראל, סליחי שני קמא). יחלו בצקון דבקיך, יסלסלו בשלום חקיך (אל אמונה, סליחי ערי"ה). קבל צקונם בקרבן כבשים (ה' אלהי לנאות גג בין הסדקים, סליחי שחרי יוה"כ). צקוני תרצה כמנחה קמוצה, גדול העצה (אפה עיני, יוה"כ, סדור תימני).— ובמליצה: וקבענו ברכותיך בכל שבת ורגל, ושאלנו מאלהינו לרומם מעלתך למלאת צקונך (ד"ה של יהודי מצרים ואר"י ג, יעקב מן, 169). ועל זה נפשי תחיל תזעק בחבליה לחוש צקון (ר"ז אלנ'אהרי, ספר המוסר כ"י תימני, מחב' כה).

צקל [1]), ססנו צִקְלוֹן.

צִקְלוֹן [2]), ש"ז, כנ' צִקְלֹנוֹ, — כעין שק כפול יתלה משני עברי החמור ישים בו הרוכב צרה וביוצא בזה, Quersack : besace ; wallet : ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצִקְלֹנוֹ [3]) (מ"ב ד מג). — ובמשנ"א :

[1]) בערבי קלע [a]). [ואולם עי' בהערות הבאות.]

[2]) בערב' קַלְע [a]) ועי' הערה הבאה.

[3]) תרג' השבעים כאלו היו כתוב צפוקים, בנראה שבוש. ת"י בלבושיה, ובונתו כמו שהעיד ריב"ג בפרוש, בקליפתו, והוא רחוק. ולפי הענין נראה כי הבונה במלה זו ל,הכיס שבו הביא את המזון להנביא.

[a]) قلع

אמר לו הקב"ה, יעקב, הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכול ולשתות במקום הזה (פדר"א לח). כליות חשת יודקו במורג וצקלון אביב ביד יתפוללו (כתב ספר בן עירי, מונח נגוף הערבי של ספר הגלוי לרסע"ג, הרכבי, קפא). אסטובדוס הוא אשטיקרוש סהרתי יש לו צקלון כמו גרגרי השעורה (קאנון ג, לוח הסמים).

***צִקְצֵק**,—התפ' נִצְטַקְצֵק [1]), — היה כמצוקה: מעשה שנצטקצקו אנשי לדקיה לשמן ומינו להן בומישום אחר אמרו לו שמן במאה רבוא הבא לנו (מדרש תהלים, בובמן, דבר' לג כד, 220).

א. **צַר**, ש"ז, צָר, מ"ר צָרִים, סמי' צָרֵי, כנ' צָרִי, צָרַי, צָרְךָ, צָרַיִךְ, צָרֶיךָ, צָרָיו, צָרֶיהָ, צָרֵינוּ, צָרֵיהֶם, צָרֵימוֹ,— אֹיֵב, אדם שהוא צֹרֵר את חבירו, שהוא

וכהיות שאין ספק בדבר כי זה היה טעין על המור, משמע שהצקלון הוא הכים הזה, וכך תרגמת ולגתח: pera, שהוא σάκα ביוני, בערב' שם הכים הזה הוא חִרְגִ׳ [a]), אך יש בערבי השם קָלְע [b]), והוא: כנס פיה זאד אלראעי ותואדיה ואצרתה, וכעבר': כים שבו מזון הרועה ובליו וצרכיו. ואעפ"י שבערב' קציל [c]) הוא שערים שנקצרו בעודם ירקים, בכ"ז הוא רחוק [לאמר, כי הוא כרמל הוא קציל.

והנה בכל שמושי שרש קלע בערב', עקר, דחה, פסק וביוצא בזה, אין משג שממנו יבול להסתעף בדרך טבעי משג של כים לצרכי מזון וכדו'. ולכן יש לשער כי זה פרוס משרש אחר, אולי לא מעצם הלשון הערב', והוא אולי השרש צקל שנשמר בעבר', כי חלוף ע—צ מצוי הרבה בין שתי אלה הלשונות. אך קשה להחליט מה היתה הבונה הראשנה של שרש זה.

[התגליות האחרונות משרידי לשון אוגרית הוביחו שלא צִקְלֹן צורת תמלה במקרא אלא כצקלון בבית שרשית. כי כך בא שם, באגרת דנאל I 62 וכו' (Virolleaud, Légende phénicienne de Danel, p. 150) בצקל בהקבלה אל שבלת בתאור שני מעשה קסמים, שבהם מחבק ומנשק אֶל באן את הבצקל ובאן את השבלת ומוסר אח"כ את שניהם שיושמו בתוך האסם. ומכאן שאין לבאר (כ)צקלון כשם בלי, אלא בצקלון נקראת בכתוב מנחת בכורים הבוללת עשרים לחם. שערים וברסל. ואפשר כי קרובה תמלה אל בצק, ותרחבה בלמד, בגון גבעול על יד גביע ובדו'.]

[1]) [ועי' ב. צִפְצֵף, הערה.]

[a]) حرج [b]) قلع [c]) قصيل

מציק לו, enemy ; ennemi ; Feind : וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך (בראש' יד כ). וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). יאכל גוים [1]) צריו, ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ (שם כד ח). לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו [1]) (דבר' לב כז). אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם (שם שם מא). הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (שם שם מג). ועזר מצריו תהיה (שם לג ז). וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו (יהוש' ה יג). ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך (ש"ב כד יג). הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע' א כד). וישגב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך (שם ט י). אף אש צריך תאכלם (שם כו יא). ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (שם נט יח). כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (שם שם יט). צרינו בוססו מקדשך (שם סג יח). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ' ל יו). והיום ההוא לאדני יי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם (שם מו י). כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם (שם נ ז). ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם (יחזק' לט כג). לכן כה אמר אדני יי' צר וסביב [2]) הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו' ג יא). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). נקם יי' לצריו ונוטר הוא לאיביו (נחו' א ב). וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכר' ח י). יי' מה רבו צרי רבים קמים עלי (תהל' ג ב). פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט (שם יג ה). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני (שם לב ז). בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו וכו' כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות (שם מד ו–ח). תשיבנו אחור מני צר (שם שם יא). הבה לנו עזרת מצר וכו' באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו (שם ס יג–יד). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח (שם עד י). ויקץ כישן יי' וכו' ויך צריו אחור (שם עח סה–סו). לו עמי שמע לי וכו' כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יד–טו). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (שם פט כד). הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (שם שם מג). אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו (שם צז ג). ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו (שם קה כד). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (שם קו יא). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צר (שם קז ב). עד אשר יראה בצריו (שם קיב ח). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כג). צרי ילטוש עיניו לי (שם יו ט). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (שם יט יא). אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (שם לח כג). היו צריה לראש איבית שלו (איכ' א ה). בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתיה (שם שם ז). ידו פרש צר על כל מחמדיה (שם שם י). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר (שם ב ד). וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (שם שם יז). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (שם ד יב). וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל ליי' א/הי ישראל (עזר' ד א). ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום (נחמ' ד ה). ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה (אסת' ז ו). — ובתו"מ: כל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה אין לו צרים מלמעלה (ר"ל, סנה' מד:). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהו לו צרים מלמעלה (ר' יוחנן, שם שם). שעמלק והמדינים צריהם של ישראל (מד"ר שמות כז). — ובתפלה: אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו (תפלת י"ח). — ואמר הפיטן: פרשה זאת להגות בקץ זה פלסיה להקדים לפלם צר ובוזה (ר"א קליר, וותיק, קרוב' שבת שקלים). צדי טבת הבינו ויאמרו זאת קוינו (ר' יה' הלוי, לוי, דיואן ד, 167). — ואמר המשורר: וגרש מחבו לאם האל קבו ושלף את חרבו וכלה הצרים (לגנור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 5). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צרה, ותרב מפני אויב וצנה ממצוקות צר (רמב"ע, תרשיש א, 24). ארבעה עמדו על הים, צור וציר צאן וצר, צר הציק לצאן וכו' וצור צוה לציר צא וחלץ צאני מיד צר (לחב"ע, ארבעה עמדו, כהנא א, 167).

ב. **צַר**, צר,—א) ת"ז, לנק' צרה, ר"ר צרים, צרות, הפך רחב. מקום צר, שאינו מרוח, שאין בו די מקום

[1]) אולי גוית.

[2]) צ"ל סביב. [ועי' סביב, הערה, עמ' 3916.]

לפי הצרך, וכנגד צַר, שאינו די מרוּח לפי מדת הלובש, וכיוצא בוה, schmal, eng ; étroit ; narrow : ויעמד במקום צָר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד' כב כו). הנה המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צַר ממנו (מ״ב ו א). — חוֹתָם צַר, דבק זה בזה שאין רֶוַח ביניהם: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צָר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז–ח). — ובהשאלה, לֶחֶם צַר, שאינו מספיק: ונתן לכם אדני לחם צַר ומים לחץ (ישעי ל כ). — והַפַּח: התרפית ביום צרה צַר כחכה [1] (משלי כד י). — צַר מָעוֹן, הביט צַר מָעוֹן [2], בקנאה, ברגז: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך וכו׳ והבטת צַר מָעוֹן [3] בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב).—ובתו״מ: ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צ ר ומים לחין (סנהד׳ ט ה). ולא אמר אדם לחבירו צ ר לי המקום שאלין בירושלים (אבות ה ה). וההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי וכו׳ מה הארי צ ר מאחוריו ורחב מלפניו אף. ההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו (מדו׳ ד ז). ארון שהיא רחבה מלמטן ו צ ר ה מלמעלן והמת בתוכה (אהל׳ ע עו). המקדש כשוקת והמפי בתוכה, אף על פִּי שפיו צ ר כל שהוא, המים שבתוכה מקודשין (פרה ו ג). צלוחית שפיה צ ר טוכל ומעלה כדרכו (שם יב ג). מלון שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקוא׳ ד ג). כלי שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י א). ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד ו צ ר מצד אחד (תוספת׳ ב״ב ה ס). השופרות הללו עקומות היו, צ ר ו ת מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (ירוש׳ שקל׳ ו א). טבעות עשה להן רחבות מלמטן ו צ ר ו ת מלמעלן (בשם ר׳ יוחנן, שם קועה ע יא). — *צַר עַיִן, רע עין, שעינו רעה בחברו, מקנא, כנגוד

[1]) [אמנם הצרוף צַר כֹּחֶכָה ואף הכנוי התרפית ביום צרה קשים הם, ואולי לא צדקה קריאת המסורה.]

[2]) עי׳ הערה לקמן [והערה לערך צוֶה, עמ׳ 5417.]

[3]) כך הנסחה המסורה. והנה לפי הענין נראה כי הכונה בקנאה, ולכן כבר העירו קצת החדשים כי נשתבשה כאן המלה וצ״ל מ ע ו י ן: ואולי יותר פשוט ע י ן, כמו כתו״מ צַר עַיִן. אך לפי הנסחה המסורה צריך להניח צַר מָעוֹן כזו המשמ׳.

אל טוב עַיִן: אם מדרת תפילה לא יהא לך צ ר י עין [1]) מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תענ׳ ג׳ ו). דלא תימא צ ר עין אנא (רי ינאי, שבת קמ:). — והעַיִן צָרָה: לא שהיתה עינו צ ר ה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (ירוש׳ פסחי ד ח). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים, עין צ ר ה ופרוץ בערוה וכו׳ (שם סנהד׳ י ב). שהאשה צ ר ה עיניה באורחים יותר מן האיש (רב ילמק, ב״מ פז.). שכל מי שעיניו צ ר ו ת בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר׳ חנינא, ב״ב עה.). והיתה עינו (של נבוכדנצר) צ ר ה בממונו (מד״ר אסתר, בהראותו). —ואמר המשורר: באתי ביום צום בית אנוש צ ר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין (ראב״ע, באתי ביום צום, כהנא א, 13). — ועי׳ א. עַיִן, עמ׳ 4443. — ב) ש״ז, כמו מָצוֹק, מעמד צר, כמו צָרָה, Bedrängnis ; détresse ; trouble : ונבט לארץ והנה חשך צַר [2]) ואור חשך בעריפיה (ישע׳ ה ל). צַר וּמָצוֹק מצאוני (תהל׳ קיט קמג). גם אני לא אחשך פי אדברה בְּצַר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). יבעתהו צַר ומצוקה (שם יה כד). ואף הסיתך מפי צָר [3]) רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו יו). — ובתו״מ: כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל משום שנאמר [4]) ב צ ר אל יורה (רב, עירוב׳ סה:). —וכנו חכמי התלמוד בשם זה את גיהנם [5]). —ואמר המשורר: אין האהבה בפה רק. עת ה צ ר יודע האוהב (ר״מ דרעי, לקו״ק, לד). מצאוהו בני גלות

[1]) [בבבלי (סנה׳ מד:): צ ר י ם, עי׳ א. צַר.]

[2]) [במקום זה במקום אחר: ואל ארץ יביט והנה צָרָה וחשכה (ישע׳ ח כב). ודונש (תשובות על רס״ג 152) פרש כמשמ׳ צֹהַר ואור, והשיג עליו ראב״ע (שפת יתר, סי׳ קמח) ואמר: ואינו כ״א כמשפטו והטעם ואויב ידאח והאור שחשך בהריסת המדינה ראה מעוף צוקה.]

[3]) [כלו׳ הצילך מפי הַצָּרָה, מפי רחב מים העלולת להתפרץ עליך משמים, הואיל ואין רקיע מוצק תחתית לעצר בה, עי׳ טורטשינר, מ׳ איוב לפסוק. והמחבר בשולי ספר התנ״ך רשם על מפי צר: מֵיצַר.]

[4]) [רש״י: בדקתי אחר המקרא הזה ואינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא, ע״כ.]

[5]) [שנאמר ואף הסיתך מפי צר, מגיהנם שפיה צר שעשנה כתובה (חזקיה, מנח׳ לט:).]

לצור מעוז בעתות צ ר (רמב"ע, תרשיש א, 24). — ג) צַר לִפלוני, הוא במעמד דחוק, שהאויב מציק לו וכיוצא כזה: ומדוע באתם אלי עתה כאשר צַר לכם (שפט' יא ז). ואיש ישראל ראו כי צַר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות (ש"א יג ו). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צַר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי (שם כח טו). צַר לי מאד נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (דוד, ש"ב כד יד). בכל צרתם לו[1]) צָר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע' סג ט). חנני יי' כי צַר לי עששה בכעס עיני (תהל' לא י). כי היית משגב לי ומנוס ביום צַר לי (שם נט יז). ואל תסתר פניך מעבדך כי צַר לי מהר ענני (שם סט יח). ביום צַר לי הטה אלי אזנך (שם קב ג). ראה יי' כי צַר לי מעי חמרמרו (איכ' א כ). — צַר לוֹ עַל פלוני, הצטער על מה שקרת לפלוני וכיוצא בזה: צַר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש"ב א כו). — בַּצַּר לפלוני: בַּצַּר לך ומצאוך כל הדברים האלה (דבר' ד ל). כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בַּצַּר לו (ישע' כה ד). בַּצַּר להם ישחרנני (הוש' ה טו). בַּצַּר לי אקרא יי' ואל אלהי אשוע (תהל' יח ז). אשר פצו שפתי ודבר פי בַּצַּר לי (שם סו יד). ויצעקו אל יי' בַּצַּר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). וישב בַּצַּר לו על יי' אלהי ישראל (דה"ב טו ד). —ובַצָּר, סתם: בקראי ענני אלהי צדקי בַּצָּר הרחבת לי (תהל' ד ב). —"וכמשמ' צֹהַר, אור, ואמר המשורר: אבתוש גאון לבי בריפות בעלי, אאיר פני נפשי כמו אור וצ ר (עמנו', מחב' ד, 36).

ג. **צַר**, ש"ז, —כמו צֹר: אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו בַּצַּר[2]) נחשבו וגלגליו כסופה (ישע' ה כח). — ואמר המשורר: פני ענו ויום ערך קרב מצחו בחיזק צ ר (רמב"ע, תרשיש א, 24).

ד. **צָר**, ש"ז, מ"ר סמי' צָרֵי, —כמו ג. צָרָה, כמשמ' קול צעקה: כי מעלת הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרנים צָרֵי צעקת שבר שמעו (ירמ' מח ה).

---

[1]) כך הקרי. הכתיב ל א. [ואולם עי' הערה לערך א. פָּנִים, עמ' 4991.]

[2]) [ויש גורסים בַּצֹּר, ועי' שם.]

ה. **"צָר**, צָר,ש"ז, — זכר מן ב. צָרָה, כמשמ' בעל שני של האשה: כאשה תחלוף בעלה בכל עת והיא תחתיו תבקש להמירו ואם תקח לזה לא תעמוד היא כרגע עד אשר תקח ל צ ר ו (רש"ט פלקירא, המבקש, הקדמ').

***צִיר**, צִיר[1]), ש"ז, —רֹטֶב מלוח, של דגים כבושים או כשולים או של חגבים וכדו', Lake, Sülze; sauce; brine: דג טמא צ י ר ו אסור (תרומ' י ח). חגבים טמאין שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו את צ י ר ם, העיד ר' צדוק על צ י ר חגבים טמאים שהוא טהור (שם שם ט). האלפס והקררה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי, רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וצ י ר (שבת ג ה). אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתייה ושתה צ י ר או מוריים פטור (יומא ח ג). דג, דגים, שאיני טועם, אסור בהן וכו' ומותר בטרית טרופה וכ צ י ר, הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר כ צ י ר[2]) וכמוריים, הנודר מטרית טרופה אסור (נ"א מותר) ב צ י ר[2]) ובמוריים (נדר' ו ד). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ורבי יהודה אוסר, אמר רבי יהודה מעשה ואסר עלי ר' טרפון ב צ י ר שנתבשלו עמו וכו' (שם שם ו). רבי ובית דינו התירו בשמן (של עובדי אלילים) ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וצ י ר שאין בה דגה (כלבית שוטטת בו) וכו' (ע"ז ב ו). אלו פוסלין ולא מעלין (את המקוה) המים בין טמאים בין טהורים וכו' אבל שאר המשקין ומי פירות והצ י ר והמוריים והתמד משהחמיץ פעמים מעלין ופעמים שאינם מעלין וכו' (מקוא' ז ב). הצ י ר והחומץ והמוריים והשמן והדבש מותרין משום גילוי ור' שמעון אוסר, אמר ר' שמעון אני ראיתי נחש ששתה צ י ר בצידן, אמרו לו אין

---

[1]) [כארמ' צירא: הדין צ י ר א מורייסא עד שלא יצליל שרי, מדהוא צליל אסור (ירוש' תרומ' ח ג). לא נתברר מקור המלה, ואף היו שחשבוה לשאולה מרומ', ואינו מסתבר.]

[2]) [בְּצִיר, כך מנקר בקטע כ"י משנ' מנק' גני' ביה"מ שכטר. והשוה פורת, לשון חכמים, 94.]

מביאין ראיה מן השוטים (תוספת' תרומ' ז יג). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר אפילו טיבל עמו פיתו ב צ י ר ואפילו אכל עמו שתי גרוגרות זה הוא שכר בטילה (שם ב"מ ד יח). איזהו צ י ר שיש בו דגה, כל שכילבית אחת או שתי כולביות משוטטות בתוכו (שם ע"ז ד יא). טמאים, לאסור צ י ר ן ורוטבן ואת הקיפה שלהם (ספרא ויק. שמיני פרק ד). על דעתיה דרבי יהודה מלח ב צ י ר ה יין כחומץ (ירוש' מעשרו' א ו). בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צ י ר ן ועל מורייסן וכו' (ר"ש בן יוחי, שם שבת א ה). דג שמחטו אם לגופו פטור, אם להוציא צ י ר הרי זה חייב ואפילו תימר דר"ש היא ברם ברבנן מכל מקום הרי סחט ומכל מקום הרי הוציא צ י ר [1]) (ר' חייה בשם ר' יוחנן, שם ביצה א ג). רשאין פועלין לטבל פיתם ב צ י ר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב"מ פט.). שאני צ י ר דזיעה בעלמא היא (חולי' לט:). צ י ר שעל גבי ירק מצטרף לכבותבת ביום הכפורים (ר"ל, שם קכ.) הלוקח צ י ר מעם הארץ משיקו במים וטהור (הוא בשם ר' יהודה הנשיא, בכורות כג.). — ובספה"א: אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שרוב פליטת הכלים נעשו המים כ צ י ר אין להגעיל עוד באותן המים (הלבוש או"ח תנב ז). — °וציר בעינים: החושש בעיניו והוא שיהיה בשתיהם או באחת מהם צ י ר או שהיו דמעות שותתות מהן מרוב הכאב וכו' הרי זה בכלל חולים שיש בהן סכנה ומחללין עליו את השבת וכו' (רמב"ם, שבת ב ז). [2])

צֹר [3]), ש"ז, מ"ר צֻרִים — אבן קשה, חדה, שאפשר לחתך

---

[1]) בשרידי הירושלמי מן הגניזה (גינצבורג, 162) מנקד בצירה תחת ה„צ": צֵיר. ושם (ע' 164) נשנה אותו הענין וכתוב „צר", חסר יוד.]

[2]) [בכתאב אלכאפי לתנחום ירושלמי (ערך ציר) כתוב: אם יש בעינו צ י ר או קדח, רטובה מאלחה לד'אעה כמא פי אלרמד ושבהה ויסמא איציא אלרמצ' אלד'י יעקד מן הד'ה אלרטובה אלתי תסיל ותכ'רג, ע"כ. ובעברי: רטב מלוח צורב כמו בזוב העין וכדו' ונקראת כך אף כוית העין הנולדת מן הרטב הזה הזב ויוצא. ותנחום מקשר מלת ציר שהרמב"ם משתמש בה עם צ י ר ן (עי' שם), אך אין ציר במשמ' זו בתו"מ.]

[3]) בערבי' ט'ר [a]).

---

[a]) ظر

בה ושמוציאים ממנה איש בהקשה, Kiesel; caillou, pebble; (silex) [1]): ותקח צפורה צֹר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). ויעש לו יהושע חרבות צֻרִים וימל את בני ישראל (יהוש' ה ג). בשמיר חזק מִצֹּר נתתי מצחך (יחזק' ג ט). — ובמדר': כשהיתה אחת מהם יולדת בים היתה אומרת לבנה צא והבא לי צ ו ר לחתוך טבורך (ר' לוי, מד"ר ברא' לֹ ו). — ובספה"א: כי לא לב האדם מ צ ו ר שלא ידאב על מפלת אבותיו (יוסיפון, גינצבורג, סיג). — ואמר המשורר: אמרו לכל חכם נגדו תעודה ציר, כי הוא כמו אודם פטדת ואתה צ ו ר (רמב"ע, תרשיש, 25). — ואמר המליץ: צ ו ר (שיפער שטיין) הוא מן חמר אשר התקשה, מראהו שחרחרת ובו יכסו גגות הבתים ומגדלות (לינדא, ראשית למודים א ם, לג.).

א. **צרב** [2]), ממנו צָרַב, צָרֶב, °צָרֶב, צָרֶבֶת, °צָרַבְתִּי, °צְרִיבָה.

צָרַב, קל לא נמצא במקרא.

— נפע', נִצְרְבוּ, נִצְרַב דָּבָר בשלהבת, נחרך, נשרף, versengt werden; être brûlé; to be scorched: ואמרת ליער הנגב שמע דבר יי' כה אמר אדני יי' הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת וְנִצְרְבוּ בה כל פנים (יחזק' כא ג). — ואמר הפיטן: לאש קפצו ו נ צ ר ב ו בת צרבת מתי כהנים והם שמונים (ספי קינה, מחז' א"ג, קפרד'). — ואמר המשורר: שובה כעם נ צ ר ב צרוב תשובה ומנחת שי לערוב (רמב"ע, דיואן רלד, ברודי'). נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאח קרביו נ צ ר ב ו (ר"י הלוי, בני אדם, פעה"ם 90).

— קל, בינ' פעו', °צָרוּב, — הדבר שנִצְרַב: צרבת, שיהא מקומה צ ר ו ב ושיהא מקומה ניכר (ספרא ויק, תזריע, נגעים פרשה ד). — ואמר הפיטן: צ ר ו ב ה וכל אבר

---

[1]) [והיו שבארו במשמ' ברזל קשה, פלדה, ואלה דברי הגאון: בראש חודו של סכין ושל מקדח ושל אזמיל נותנין ברזל טוב ששמו צ ר בלשון קודש ופולד בטיית (פרוש הגאונים, כלים יג ד, ומעין זה בערוך ערך חסס).]

[2]) לפי דעת פְּרֵת, כמו ערב' צ'רם [a]), וארמ' צמר, ובעבר' בעצמה שרף וגם בער, ובארמ' צרב: והיה לבער, לצרבא.

---

[b]) ضرم

בי נפרק, קמוטה בכף צר שן עלי חרק (ר׳ סמואל הסליסי, סיר הסירים, גנזי סכטר ג, 60). מה אמולה לבתך, מה טריה מכתך, מה אנושה מחלתך, מה צרובה מכותךָ, אין חובש לשברך (רסב״ג, סוני נפשי, סדור סיונני). לכן עצור באש ולהבה בעצמותי צרובה, אוי לנפשי העצובה (רבס״ע אליך נפשי, סו״ח חוס יאיר אחרי קי׳ רל״ח, דף לה.). — ואמר המשורר: ולחיי כרשפיהם צרובות בהמם גורי הלבבות (ר״י חריזי, תחכי טז, 159). ולו פגעו בנות שירי בנות עש עזבום שם באור אשם צרובות (שם שם, 164). הלמני בכל מיני תלאות ורוחי מעשותו בי רעיעה, צרובה היא ונומתי נדורה וכו׳ (אלעזר הבבלי, בשני נפגרי, גנזי סכטר ג, 231). — ״וכמשמ׳ שרף ואִבֵּל את הרלק החולה שבמכה: לתכלית זו השתמשו הרופאים עד כה בתרופות רבות ושונות העלולות לערער את הפה ואת הלוע ולמשוח (pinseln) ולצרוב (beizen) את קליפות הריפתיריה (י. טוניס, הדיפתיריה, 29).

—פע׳, ״צֹרֵב, — שָׂרַף, חָרַךְ: והחפץ בלבי להבה ושלהבת פנים מצרבת כי מלאתי מלים (רמב״ן, מכתב לרבני לרפת, אגרות המורה, אגרת טו). — ואמר הפיטן: על בן אמרתי שעו מני אמרר בבכי דמעתי על לחיי לצרב (קלונימוס בן יהודה, מי יתן ראשי מים, קינ׳ ת״ב).

—פע׳, ״צֹרַב,—כמו נִפע׳, ואמר הפיטן: זכור עריץ בעמונים נחבא, פרץ ברמי עין נדי כהובא, צרבו איש כאחיו בחרב להובה (ר״א קליר, זכור את, קרובי׳ שבת זכור).

—התפ׳, ״הִצְטָרֵב, — כמו נִפע׳: היותר נבון שיתחיל ליצק על השסוע שמן ורדים פושר ויתחבר בין שני קצוות החבורה ויתפרק אם יצטרבו (קאנון ד ה ג א).

צָרָב [1]), ת״ז, לנק׳ צָרֶבֶת, צָרֶבֶת, — אֵשׁ צָרֶבֶת, בֹּעֶרֶת, שֹׂרֶפֶת, burning; brûlant; brennend: איש בליעל כרה רעה ועל שפתיו באש צָרָבֶת (משלי יו כז).

״צֶרֶב, ש״ז,—פעלת הַצּוֹרֵב ושורף, ואמר הפיטן: לישיש ונער, צרב כם אל יסער טרם נעילת שער (אנוי שוענו תערב, פיוט לנעילה, מתקנים לזכר ליגדה מילר, 114).

---

[1]) [עפ״י גָּנַב, חָרָשׁ וכדו׳.]

״צֹרֵב [1]), ש״ז, — נער, תלמיד: ואבנה לי נוה שאנן להתבודד בחדרי להלביש את עצמי בשמלי׳ חדש׳ לכסוי מערומי וכו׳ ומערומת כל רב וצורב אשר בגילי החושק שלא ילך ערום בלי לבוש (לנוס, אוי״ח, הקד׳, ג.). ושום רב או צורב לא יתעסק בקידושין שלו הן לבניו הן לבנותיו (פנקס קהלקה פנת באגא, אולה״ם ד, 584). — ואמר הפיטן: קין למובח הם כני כי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צוֹרֵב (דוד ביר׳ שלמה, אלהים אל דמי, קליק׳ מוס׳ יוה״כ).

צרבה, עי׳ צָרֶבֶת.

צָרֶבֶת [2]), ש״נ, — כמו צַלֶּקֶת, מה שעולה על העור אחרי שנרפאה המכה, scar; cicatrice; Narbe: ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צָרֶבֶת השחין הוא (ויקר׳ יג כג). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה וכו׳ כי צָרֶבֶת המכוה הוא (שם שם כח). — ובתו״מ: חור הראש והזקן ונקרחו, השחין והמכוה והקדח ונעשו צרבת [3]) הרי אלו מטמאין בנגעים ואינן מצטרפין בנגעים וכו׳ (נגע׳ ו ח). השחין והמכוה והקדח עד שלא נעשו צרבת [3]) ונעשו צרבת [3]) וחיו ר״א בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא (שם ז א). עשו קרום בקליפת השום זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חורו וחיו אע״פ שמקומן צלקת נדונין כעור הבשר (שם ט ג). מי שעלתה לתוך ידו בהרת בסלע ומקומה צרבת שחין (שם שם ג). צרבת שיהא מקומה צרוב ושיהא

---

[1]) [בסהס״א נוצרה מלה זו עפ״י השמוש בארמי׳ שבתו״ם: צורבא מרבנן, ואולם המלה היתה אף בעבר׳ הקדומה כעדות לוח הקרבנות הכנעני אשר בו בא צרב במשמ׳ עֹפֶר וכדו׳: באמר אם בגדא אם בצרב איל (סלוסן, אוצר הכתבות הפניקיות, עמ׳ 144, שורה 9), כלו׳ בכבש או בגדי או בעפר אַיָּל (?), ואולי מקור המלה בצבע הָאַיָּל החום, מלשון אש צרבת.]

[2]) [כנראה זאת היא צורת המלה אף בנפרד, על משקל בַּהֶרֶת, צַלֶּקֶת, קָרַחַת וכדו׳, ואמנם בתו״ם במקום זה בנ״א תכופות. הצורת צרבה, אך כנראה אינה אלא טעות, ואולי אף הֻשפעה מן צורבא מרבנן. ועי׳ צֹרֵב, הערה.]

[3]) [במרב״ם ובהוצ׳ ררנבורג (ואף בפרוש הרמב״ם שם בגוף הערבי): צרבה, ובתוספת׳ (נגע׳ ג יד; ג י): צורבה.]

מקומה ניכר (ספרא ויק, תזריע, פרשת נגעים פרשה ז). —ובסהמ"א כמו כְּוִיָּה : ולכן ראוי שיהיה הכויה כברזל חוק הלכון עד שיפעל צ ר ב ת עמקה עבה (קאנון ד ד ג יז). ובלהבי צ ר ב ת האנחות המרתיחות ושלהבת היגונות הקודחות (ר"י חריזי, תחכ' יז, 151). שמשלח מדנים לחרחר ריב ולחממו להדליק צ ר ב ת מכות אש (ר"י בן גאויאל, פי' משלי ו יד).—ואמר הפיטן : לאש קפצו ונצרבו כֹּה צ ר ב ת, מתי כהנים והם שמונים (באי קינה, מחז' ת"ב, ספרד').

צָרַבְתִּי, צרבתיי, ת"ז, — שיך לצרבת, שיש בו מתכונת הצרבת : ואותות מה שיהיה מן השחינים אותות שנזכרו בשער שחיני הריאה מרקיקה צ ר ב ת י י ת (קאנון ג י ג א).

***צרד** [1]), ממנו *צֵרֵד, *צָרוּד, *צָרִיד [2]).

***צָרֵד**, ת"ז, נקי צְרֵדָה, — אצבע צְרֵדָה, אצבע חשופה, שאין עליה טבעות [3]) : כקש (כהן גדול) להתנמנם, פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צ ר ד ה ואומרים לו, אישי כהן גדול, עמוד והפג אחת על הרצפה, ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). איזו היא אצבע צ ר ד ה, זו אצבע גדולה של ימין, ומעסיקין אותו בפה ולא בנבל ולא בכינור

---

1) [עי' בהערה לערך צֵרֵד.]

2) [אין ערות לפעל צרד במקורות עבריים. צורת הפעל נצטרד המובאת מתוך ס' המליצה של ר' שלמה בן ר' שמואל (בכר, לקוטים, 64) במשמ' נקפא היא כנראה ארמית ולא עברית.

במדרש דברים רבה הוצ' ליברמן (עמ' 77) כתוב : למלך ששכר פועלים, אמ' אם אני נותן שכרן עכשיו הם אוכלין אותו והולכין לבתיהם ריקם, אלא יגלגלו עמי לשעה, ובאחרונה הן הולכין לבתיהם מ צ ו ר ד י ן, כך הרשעים נוטלין שכרן בעה"ז וכו' והצדיקים באים מ צ ו ר ד י ן, בעל מלאכתן עמהם ושכרו בידו, ע"כ. אך כנראה יש באן ט"ס, לדעת ליברמן אולי צ"ל מצוידין, אך אולי הנכון : מ צ ו ר ר י ן, כלו' בשכרם ה צ ר ו ר בידם, בלשון הכתוב : וצרת הכסף בידך (דבר' יד כה).

מעין זה באה כנראה ט"ס בפסיקתי דרב כהנא (פיסקא אחריתא דסוכות, בובר, קצח.) : סגור חותם צר, אמר ר' אבא בר כהנא ורבותינו שבדרום, אחד מהם אומר סגור כל החתמות ה נ י צ ד ד י ם, וחבירו אומר סגור כל החותמות ה מ צ ר ד י ם, ע"כ, וצ"ל : הניצררים, ה מ צ ר ר י ם, לפי לשון הכתוב הנדרשת : סגור חותם צ ר .]

3) המפרשים ראו במלה צרדה ממש שם לאחת האצבעות שביד, וזאת לפי לשון התוספתא (יומא א ט) : איזו היא אצבע צרדה, זו אצבע גדולה של ימין, ובבלי (שם יט :) : מאי צרדא, א"ר יהודה צרתה דדא, מאי היא, גודל. אבל נראה שיש לפרש את המלים צֵרֵד, צָרוּד, צָרִיד בשמושיהן השונים לפי הוראה עקרית אחת. והנה נאמר על המנחה (פסחי כ.) : צ ר י ד של מנחות (כלומר היבש שבמנחות ש א י נ ו ב ל ו ל בשמן) מונין בו ראשון ושני או לא, ע"כ, וכן על כרשיני הרומה (מע"ש ב ד, וכן עדיות א ח) : שמאי אומר יאכלו צ ר י ד, ע"כ, כלומר בלי שיוסיפו להם תבל של דבר מרטיב ; ומעין זה נקרא קול השופר, שאיננו לא דק ולא עבה, וי"א שאין בו תבל נעימה, צ ר ו ד : היה קולו דק או עבה או צ ר ו ד כשר שכל הקולות כשירין בשופר (ר"ה כז :), ופרש רש"י גם כאן לשון יבש, אך בעקר צרוד, צריד הוא לשון חשוף וגרוד בלי תוספת ת ב ל — בין במאכלים ובין בנעימת קול השופר, כי כך דברו על השירה בתמונת התבשיל : כדי לתן ת ב ל בנעימה וכדו'.

וכן א צ ב ע צ ר ד ה היא אצבע חשופה וריקה בעקר, ואפשר להבין זאת א) במשמ' אצבע שהיא כדרך כלל חשופה מ ט ב ע ו ת, — ואיזו היא זאת, האצבע הגדולה שביד ימין (כתשובת התוספתא), וכמשמ' זו שמשה חמלה אף כשעור ארך. —ב) במשמ' אצבע צרדה, חשופה, בנגון בכלי מיתר. כי כך דרך הפורטים בכלי מיתר לציד אצבע אחת, האגודל, כמטבעת בעלת דרבן, וכו ולא כאצבע הצרדה, גורף המנגן במיתרים. וגם כאן יש מקום לשאול : איזו היא אצבע צרדה. הואיל ורק אצבע אחת ביד ימין איננה צרדה, חשופה. —ג), ופרוש זה נראה ביותר, מכין היו לא באצבע מזוינת באיזה כלי שהוא, שיוסיף תבל בנעימה, אלא באצבע חשופה וריקה ; ולאו דוקא באצבע אחת בלבד, אלא במובן בולל : באצבעות צרדות וחשופות היו פרחי בקונה מכים, ואז אפשר לפרש שהיו מכים ומקישים אצבע על אצבע, וכזה השמעת הקול. ואמנם פרוש טבעי זה אינו לפי באורי האמוראים ואף לא לפי התוספת' הרואה באן אצבע אחת בלבד, אך נראה משאלות הדורות המאחרים, שכבר לא הבינו את הביטוי הקדום בראוי.

אם צדק פרוש זה, המלים צֵרֵד, צָרוּד, צָרִיד, שלשתן בעקר מתפרשות במשמ' חָשַׂף, גָּרַד, ואולי יש קרבה בין השרש צ ר ד במשמ' זו אל ג ר ד (השוה צחק — גחך בארמי'), וגם את שם המקום צרדה יש לבאר במקום ארץ חשופה, גרודה ויבשה, וצ"ע.]

וכו' (תוספת' שם א ט). רב הונא אמר באצבע צרדה בפה, ור' יותנן אמר באצבע צרדה ביד, מתניתא פליגא על ר' יוחנן בפה לא בנבל ולא בכינור, פתר לה נעימה הנאמרת באצבע צרדה אומרה בפה לא בנבל ולא בכנור (ירוש' שם א ו). — ובמדת ארך: גרדומי רצועות בשירות וכו' ובמה שיעורייהו, אמר רמי בר חמא אמר ר"ל עד אצבע צרדה (מנח' לה:). ושעור רצועה של יד אמר ר"ל עד אצבע צרדה ומאי צרדה אמצעיה (מדרש ילמדנו מובא בערוך ערך צרדה, וכן תנחומא נח יד). — ובסהמ"א: שבן מנהג הערביים בשמסלתין הסלת יש להן באצבעות צרדות טבעות ומבין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח (ערוך ערך טרם).—ואמר הפיטן [1]: נטה לנום שנתו יפרידו בנעימת אצבע צרדה בפה ולא בכנור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). שיר ישורדו לו פרחי דובן, בפה ותך ערב ונעימות צרדה (הוא, אתה כוננת, מחז' איטלי ב, ריר.). ובל הררי קדם באצבעו שקלו, וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו, גיא ובל עפרה בצרדה הבילו (ר"א קליר, אז כאית, סלוק שקלי). בלקת טוב לא נמר עיניו מרדם יפקת, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפד). מחובמים נצח ישביעוהו מלשנות דת בפצת. נעימות צרדה יסובבהו נעימות בימינך נצח (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע"י גאו', 22). ויעוררוהו משררים מבי צרדה, ויופג במדרש ובתבי תעודה (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 128). ע"ל (עד לא) באו מבי צרדת אצבע אז תורמי דשן השבימו לפיים (רסנ"ג, קטע מעבודה, שם 137). נוגנים צרדה באצבע היבו, ניבת ריצפה משבוהו ובחדר הילבו (קטע מעבודה, שם 175). נידדו שינת מסיבו, צרדת בקשבו (קטע מעבודה, שם 178). סבבוהו פרחי לויה, באצבע צרדה יבו נגדו (ראב"ע, אזכירה, עבודה, איגר 233). מחצרים באים עמוד לו אצל, צרדה מקיש לשמע צלצל (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקם, פנים' ערי"ה). והרצועות יהיו צבועות שחרות למשה הלבה, רצועת יד קשורה עד אצבע צרדה ארבה (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב).—ואמר המשורר: והוא הראש במו שם ראש לשבטו אשר יוער במו אצבע צרדה, והוא הראש במו עלמות למו בן אשר יהגו בשירי העבודה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 85). ונפשי נפלה עיסתה בקרב סרידה, ואנשי מדין הבוני באצבע צרידה (עזרא הבבלי, הקדי, תוכח' מוסר, ג.).

[1]) [גם בשמוש בש"ע צרדת או צרדה, צרדה במקום אצבע צרדה.]

א. **צָרָה**, ש"נ, סמי' צָרַת, כנ' צָרָתִי, צָרָתוֹ, צָרָתָם, צָרַתְכֶם, מ"ר צָרוֹת, כנ' צָרוֹתָיו, צָרֹתֵינוּ [1]), — א) דָבָר רע מאד שֶׁבָּא על אדם, מקרה רע מאד שֶׁקָרָהוּ, אם מבאוב גופני, או אויב, חרבן, וביוצא בזה מהרעות הבאות על האדם, על עם, על ארץ, Drangsal; malheur; distress: ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צָרָתִי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (בראש' לה ג). וחרה אפי בו וכו' ומצאהו רעות רבות וְצָרוֹת ואמר ביום ההוא הלא על בי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר' לא יז). לבו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צָרַתְכֶם (שפט' י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וְצָרֹתֵיכֶם (שמואל, ש"א י יט). בן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צָרָה (דוד, שם כו כד). חי יי' אשר פדה את נפשי מכל צָרָה (הוא, ש"ב ד ט; מ"א א כט). יום צָרָה ותוכחה ונאצה היום הזה בי באו בנים עד משבר ובח אין ללדה (חזקיהו, מ"ב יט ג). ואל ארץ יביט והנה צָרָה וחשבה מעוף צוקה [2]) ואפלה מנדח (ישע' ח כג). בארץ צָרָה וצוקה לביא וליש (שם ל ו). היה זרעם [3]) לבקרים אף ישועתנו בעת צָרָה (שם לג ב). אף יצעק אליו (אל פסלו) ולא יענה מִצָּרָתוֹ לא יושיענו (שם מו ז). בבל צָרָתָם לא [4]) צר (שם סג ט). בי נשבחו הַצָּרוֹת הראשנות ובי נסתרו מעיני (שם סה יו). שמענו את שמעו רפו ידינו צָרָה [5]) החזקתנו חיל ביולדה (ירמ' ו כד). מקות ישראל מושיעו בעת צָרָה (שם יד ח). אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צָרָה את האיב (שם יה יא). יי' עזי ומעזי ומנוסי

[1]) [ועי' גם צָרָתָה.]

[2]) [עי' צוּקָה הערה.] [3]) מברי' זרועמו.

[4]) לו קרי. [וגרסת השבעים: ואהי להם מושיע בבל צרתם; לא צִר ומלאך, פניו הושיעם וכו'.]

[5]) במשמי מבאובים. [ועי' ב. צָרָה, הערה.]

ביום צָרָה (שם יו יט). ועת צָרָה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). צָרָה [1]) וחבלים אחזתה כיולדה (שם מט כד). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צָרָה (עבד' א יב). קראתי מִצָּרָה לי אל יי' ויענני (יונ' ב ג). טוב יי' למעוז [2]) ביום צָרָה וכו' לא תקום פעמים צָרָה (נחו' א ז–ט). אשר אנוח ליום צרה (חבק' ג יו). יום עברה היום ההוא יום צָרָה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ' א טו). ועבר בים צָרָה [3]) והכה בים גלים (זכר' י יא). ויהי יי' משגב לדך משגב לעתות בַּצָּרָה [4]) (תהל' ט י). למה יי' תעמד ברחוק תעלים לעתות בַּצָּרָה [4]) (שם י א). יענך יי' ביום צָרָה (שם כ ב). אל תרחק ממני כי צָרָה קרובה (שם כב יב). פדה אלהים את ישראל מכל צָרוֹתָיו (שם שם כב). זה עני קרא ויי' שמע ומכל צָרוֹתָיו הושיעו (שם לד ז). צעקו ויי' שמע ומכל צָרוֹתָם הצילם (שם שם יח). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בְצָרוֹת נמצא מאד (שם מו ב). אשר הראיתנו צָרוֹת רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וְצָרָה משלחת מלאכי רעים (שם עח מט). בַּצָּרָה קראת ואחלצך (שם פא ח). יקראנו ואענהו עמו אנכי בְצָרָה אחלצהו ואכבדהו (שם צא יה). אם אלך בקרב צָרָה תחיני (שם קלח ז). אשפך לפניו שיחי צָרָתִי לפניו אגיד (שם קמב ג). כצדקתך תוציא מִצָּרָה נפשי (שם קמג יא). גם אני באידכם אשחק וכו' בבא עליכם צָרָה וצוקה (משלי א כו–כז). צדיק מִצָּרָה נחלץ ויבא רשע תחתיו (שם יא ח). בכל עת אהב הרע ואח לְצָרָה יולד (שם יז יז). שמר פיו ולשונו שמר מִצָּרוֹת נפשו (שם כא כג). התרפית ביום צָרָה צר כחכה (שם כד י). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צָרָה (שם כה יט). בשש צָרוֹת יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא ולא תירא משד כי יבוא וכו' (איוב ה יט–כא). הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צָרָה (שם כז ט). והיתה עת צָרָה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא (דני' יב א). הנה אנחנו היום עבדים וכו' ועל גויתנו משלים ובבהמתנו ברצונם וּבְצָרָה גדלה אנחנו (נחמי' ט לו–לז). ונזעק אליך מִצָּרָתֵנוּ ותשמע ותושיע (דהי"ב כ ט). — צָרַת נֶפֶשׁ: אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צָרַת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראש' מ"ב כא). אשר ראית את עניי ידעת בְּצָרוֹת נפשי (תהל' לא ח). — צָרַת לֵבָב: צָרוֹת לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (שם כה יז). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחח ותמור חטאת היא תנטע, ביום צרח תזכר לך כחם על כפור להשבית עוניך (ב"ס גני' ג יה). ואקרא יי' אבי אתה אלי וגבור ישעי אל תרפני ביום צרה ביום שואה ומשואה וכו' ויפדני מכל רע וימלטני ביום צרה (שם נא י יב). — ובתו"מ: מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' העונה בעת צרה (תענ' ב ד). על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים (שם ג ח). ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת, והלא כבר נאמר והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וכו' (סנה' ד ה). צרות האחרונות משכחות את הראשונות (תוספת' ברכ' א יג). לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת וכו' (רשי, ספרי דבר' א). למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר, הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם וכו' (שם שם שיג). ובתוהו ילל ישימון, במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום ליסטות (שם שם). בשר ודם יש לו פטרון, אם באת לו עת צרה אינו נכנס אצלו פתאום וכו' אבל הקב"ה אינו כן, אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח וכו' (ר' יודן, ירוש' ברכ' ט א). א"ל הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות, אמר לפניו, רבונו של עולם, דיה לצרה בשעתה (ברכ' שם ט:). מי כתב מגילת תענית, אמרו, חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (ת"כ, שבת יג:). בעון נבלות פה

---

1) [ועי, ב. צָרָה, הערה.]

2) סבר' ומעוז.

3) [יש מתקנים: צֹרָה, ואחרים מצרים.]

4) [והיו שבארו מלה זו משרש בצר, וכן הביאה המחבר גם בערך בַּצָּרָה, ואלה דברי דונש (תשו' על רסע"ג 9): ועוד פירש תעלים לעתות בצרה מלשון צרה, עשה הב' מפילה והוא מיסוד המילה כמו על דברי הבצרות ובשנת בצרת שהם כלם לשון בצרות.]

צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שם צז.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל (ר' יוסי בן חלפתא, שם קלט.). והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן (רב יהודה בשם שמואל, פסח' קיז.). רצו מתענין, רצו אין מתענין, אי הכי ט"ב נמי, אמר רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות דאמר מר בט' באב חרב הבית בראשונה ובשנייה נלכדה ביתר ונחרשה העיר (ר"ה יח:). משמת רשב"ג עלה גובאי ורבו צרות, משמת רבי הוכפלו צרות (מ"ר, סוטה מט:). היערוך שועך לא בצר, א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה וכו' (סנה' מד:). דור שבן דוד בא ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות (ר' יוחנן, שם צז.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר וכו' ובא לציון גואל (הוא, שם צח.). וויוצר רוח אדם בקרבו, מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו, אלמלא כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה (ר' חנינא בר אידא, מד"ר ברא' יד). אין לך צרת באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח (ר' לוי, שם שם לח). גוי אחד שאל את ריב"ק, כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות, אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז, א"ל יש לך בנים, א"ל הזכרתני צרתי, א"ל למה, אמר, הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו וכו' (ר' אלעזר, שם ויקר' ד). והם (האדומים) מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (שם במדי' יא). מהו בצר לך, א"ר יוחנן בשם ר' עקיבא, כל צרה שהיא של יחיד צרה, וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה, ד"א בצר לך, ר' יוחנן דידיה אמר כל צרה שישראל ואומות העולם שותפין בה צרה וכל צרה של ישראל עצמן אינה צרה, דרש רבי יוחנן, כגון צרתן בשושן הבירה שלא היתה אלא לישראל וכו' ד"א א"ר אלעזר כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא וכו' מתוך צרה וכו' דכתיב בצר לך, הרי מתוך צרה (שם דבר' ג). אין אדם שליט בנפשו לבלות אותה, למה שבללה הקב"ה בכל הגוף, שאילו בללה הקב"ה באבר אחד בשהיי מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת (ר' אליעזר בן יעקב, שם שם ע). אמר יעקב אבינו קשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי (ר' יוחנן, שם רות ג, ויונת אלימלך). בותל קשה אדם מתגאה וסותרו, אדם קשה וצרה מחלחלתו, צרה קשה והיין מתגאה ומשכחה (ר' יהודה, שם קהל' סדרא ג, ומוגה אני). כי אפפוני חבלי מות, מהו אפפוני, הגיעו הצרות עד פה, דבר אחר הגיעו הצרות עד האף (מדרש תהלים יח י). היתה לי דמעתי לחם, מיכן אתה למד שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול (שם מב ג). —ובספהס"א: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה, הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה (רש"י, ישע' כד א). —*ראה אדם שצרתו צרה [1]: כיון שראה (מנשה) שצרתו צרה לא הניח עבודה זרה בעולם שלא הזכירה (ר' לוי, ירוש' סנה' י ב). וכיון שראה (ר' לוי בר סוסי) שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו (מד"ר ברא' פא). הולכין (אומות העולם) אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן צרה ובאין להן אצלך (שם דבר' ב). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול, נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין, כשראו צרתן צרה אמר באו ונשתתיפינון באיצטרביא שלנו וכו' (שם קהל' סדרא תליתאה, שלא למנך). — *צָרַת מחר: אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). — ואמר הפיטן: מה תאלה ותצר צרת מחר (יצחק אבן גיאת, אם מחזה, סעה"ש 25).—ובפתגם: צרת רבים נחמת שוטים (פלא יועץ, וין, ע) [2]. צרת רבים חצי נחמה, שגור בפי העם.[3]) — *צָרוֹת צְרוּרוֹת, במשמ' צרות רבות וקשות, עי' ב. צָרַר.

---

[1]) [כנראה אין לבטא בעקר שְׁצָּרָתוֹ (בש"ע) צָרָּה, במשמ' שצרתו צרה ממש, אלא בפעל: שְׁצָרָתוֹ צרה, כלו' שצררתו והֵצֵרָה לו צרה, ועי' ב. צָרַר.]

[2]) [ועי' צַעַר, הערות.]

[3]) [ובס' מלאכת מחשבת לר' משה חפץ (מרי"ע, 166): כאלו היא צרה הבאה לרבים וכו' ותהיה בעיניו חצי נחמה.]

ב. **צָרָה** [1]), ש״נ, — קול מר צרח בחוזקה, Gekreische; cris stridents; scream: כי קול כחולה שמעתי צָרָה [2]) כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא).

ג. **צָרָה** [3]), ש״נ, ר״ר צָרוֹת, — שתי נשים נשואות לבעל אחד כל אחת מהן היא צָרַת חברתה, Mitweib; co-épouse; rival wife: ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויחי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים וכו׳ וכעסתה צָרָתָהּ גם כעס בעבור הרעמה (ש״א א ב–ו). — ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומסקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (ב״ס גני׳ לז י–יא). — ובתו״מ: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמו׳ א א). האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (שם טז א). אילו ביקש לבעול את הצרת עד שלא כנס שמא אינו מותר בה בתחילה (ר׳ יוחן, ירוש׳ שם ג א). תשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרים (ר׳ בא בר זימנא, שם שם טז א). עלבון אמו תבע (ראובן), אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי (רבי שמעון בן אלעזר, שבת נה:). ואמר רחמנא לא תקח ואין לי אלא היא, צרתה מנין, ת״ל לצרור (יבמ׳ ג:). אין שבחה של מטרונא בשעת שמתקלסת מקרובותיה אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר דבר׳

---

[1]) מן צרר, בערבי׳ צרר a), (שממנו צְרָצַר) ועי׳ לקמן.

[2]) ראו במלה זו כל הקדמו׳ והחדשים המלה א. צָרָה, במשמ׳ מכאוב ורעה גדולה. אך ההקבלה אל חציו הראשון של פסוק זה קול כחולה שמעתי מעיד כי הכונה בצרה כמו בן קול ועקה, ובאמת בלשון ערב׳ משמש שרש צרר a) גם במשמ׳ קול ועקה: קאל אלזג׳אג׳ אלצַרָה אשד אלציאח תכונ פי אלטאיר ואלאנשאנ וע׳ירהמא, ע״כ, — ובעברי: אמר אלזג׳אג׳ צַרַת היא החזקה שבזעקות אצל העופות ובני אדם וזולתם.

[3]) בערבי׳ צַ׳רַה b) במשמ׳ זו. [והיו שפרשו חילה וצרה כאן בלשון אשה שתחיל בצירי לדה.]

a) صرر b) ضرّة

ג). ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרת שלי ולא הוצאתיה לבוש׳ ולחרפ׳ ואת׳ מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודה זרה שאין בה ממש (רמב״ע על כת״ח, שם א׳כ׳ ס״ח׳). — ואמר המשורר: שמאלו לבשה קנאה למתן ימינו עד חשבתימו כצרות (רמב״ע, הכסים א, 24).

ד. ***צָרָה**, ש״נ, — כמו צָרוֹת, ואמר המליץ: לא יערב לבילי כל אבל ומצרת [1]) עינו ירוזה (ב״ז, ב״ס יד י).

ה. ***צָרָה**, ש״, ב״נ׳ שנו׳ צְרוּי, — מבטא ומנקד בציֵרה: תכל כשני צרויים, אבל תכל שהוא כלשון תועבה הוא בשש נקודות (ר״א בחור, נמוקים לשרשי רד״ק, תבל).

ו. ***צָרָה**, קל לא נמצא.

— הפע׳, *הִצְרִי, — שם צְרִי על הפצע לרפאו, ואמר הפיטן: זור והצרי ותבוש ועטר (רסע״ג, אגמי מוגרים, סדור רסע״ג, ח).

צרו, עי׳ צְרוּ.

***צָרוֹב**, ש״ז, ר״ר צְרוֹבִין, — צורף זהב וכסף: הצרובין והסרוקין [2]) והנקורות וכו׳ אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש׳ עב.).

***צָרוּד**, ת״ז, — קול צָרוּד, קול חשוף נעימה, כהה, קול לחישה [3]): היה קולו דק או עבה או צרוד [4]) כשר, שכל הקולות כשירין בשופר (ר״ה כז:).

***צָרוּךְ**, ת״ז, — כמו נִצְרָךְ, עני ואביון, arm, bedürftig; pauvre; poor, ואמר המשורר: חסדי השר הגדול לכל משוכים, ואל מעינו יאתיו כל מסכינים וצרוכים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 54).

---

[1]) [כנראה על משקל לב יודע מָרַת נפשו (משלי יד י).]

[2]) [כך גרסת הערוך בערך סרק ובערך צרב, אולם בנסחות ספרינו כתוב הצורפים והסריקים.]

[3]) [עי׳ צָרַד, הערה.]

[4]) [כך גרסת הערוך, ובדפוסים צָרוּר, ועי׳ ערך זה. ונוהגים לאמר היום קול צרוד, אדם צרוד, במשמ׳ heiser; enroué; hoarse, וגזרו מזה אף צָרֶדֶת, צֵרוּד, צְרִידוּת, במשמ׳ תכונת הצָרוּד, הִצְטָרֵד, הִצְטָרְדוּת וכדו׳.]

צָרוּעַ, ת"ז, — שיש בו נגע הַצָּרַעַת: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם וכו' איש צָרוּעַ הוא וכו' וְהַצָּרוּעַ אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וכו' (ויקר' יג מג—מה). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הַצָּרוּעַ (שם יד ג). וישלחו מן המחנה כל צָרוּעַ וכל זב (במד' ה ב).

***צֵרוּעַ**, ש"ז, — כמו צָרַעַת, ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסה כבשרו (ינאי, קרובי ברא', זולאי, מא). פיצע אשר היכה אם ריפא, צרוע מצירוע ירפא (הוא, אגר טוב, קרוב' ויקר', שם קנז). אם צנן צירועו יצהירנו, אם פג פיצעו יפענחינו (הוא, אם חם, שם שם קמא).

צָרוּף, ש"ז, — כמו צֹרֵף: לשוא צרף צָרוּף [1]) ורעים לא נתקו (ירמ' ו כט).

צָרוּף, עי' א. צָרַף.

א. ***צֵרוּף**, צירוף, ש"ז, — פעֻלת הצירף והמוקק, זִקּוּק, ברירה, Läuterung, Anslese; purification, selection: א"ר ירמיה, דור שבן דוד בא קטינוריא בתלמידי חכמים, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (כתוב' קיב:). — ובספהמ"א: והתועלת המגעת לנפש מקשירתה במוחשים ובות הנפש וצרופה (מקור חיים לרשב"ג ה, 10). והמיתה היא גמר הצירוף. לכן כל צדיק מישראל ישים אל לבו לנקיות הזוהמא מקרב הנפש (בפתג' ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תקוני התשובה, יח:). כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן בוחן וכו' אך בחינת יצחק היה כמצרף כסף מהסיג שבו וכו' ועל כן האחד נקרא בחינה והשנית צירוף (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ואמר הפיטן: אצולת אמן בצרוף וקוקה בנבביה ואת בלט פקוקה (ר"א קליר, אלולה, קרוב' סכה). רצית אדון לבחנו בו, ראות מרעפו וצירוף לבו (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 127). ועמדו בנסיון ונאמנו, ונבחנו בצרוף ונמצאו תמימים (אנא הבט, סליח' עריה). — ובמשמ' הדוק וחזוק כלי באש או במים [1]): עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפוג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי שלא הגיע לצירוף, אביי אמר אפילו תימא שהגיע לצירוף, דבר שאין מתכוין מותר, ומי אמר אביי הכי והתניא וכו' ואמר אביי, לר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, הני מילי כבל התורה בולה, אבל הבא צירוף דרבנן הוא (יומא לד:). — ובספהמ"א: לצרפה, פי' בשהחדד מבקש לעשות סייף או סכין או כל כלי, ביון שיחמו באור ויעשו כגחמין, נוטלו כצבת ונותנו במים זהו צירוף (רה"ג, מכשירין ה ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 128, ונובא גם בערוך ערך לרף). והני מילי בבלי נחשת דצירופן במים, אבל כלי חרש ודאי צירופן בכבשן (ערוך ערך לרף). משיצרפו, משיחזקם ע"י צירוף האור בכבשן, מצרף בלשון חכמים מחזק ומקשה כלי חרס ובלי מתכות כדבר המחוקן, בין במים בין באור (רש"י, ביצה לב.). ואע"פ שיש באן מלאכה גמורה והוא הצירוף, ר"ל, שמחזק הברזל בשמניחו במים אחר חמומו כמנהג הנפחים (ר"מ המאירי ליומא לג:).

ב. ***צֵרוּף**, צירוף, ש"ז, — א) פעֻלת המצרף דברים זה עם זה יחד ותכונת הדברים המצֹרפים יחד, חבור וקשור, Vereinigung, Verbindung; union, fusion: וקשיא אם מלח טובלת למה לי צירוף [2]), אם צירוף למה לי מלח (ירוש' מעשר' ד ג). תמן לצורך נבללו, כרם הכא שלא לצורך נבללו, ולמה, לצירופין [3]) (שם נזיר ו א). אף בצירופי נזיר כן, אבל מן הצירופין כזית וענבה חייב שתים (שם שם). איסורי הנייה מהו שיבטלו בצירוף (רבי יוסי בשם ר' חנינה, שם ע"ז ה יב). הכלי מצרף את מה שבתובו לקדש וכו' אלמא קסבר צירוף דרבנן, ופליגא דרב חנין דאמר צירוף דאורייתא, שנאמר כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת, הכתוב עשה כל מה שבכף אחת (פסחי' יט.). אמרי לך רבנן, התם לימד על איסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה, ור"ש,

---

[1]) [ואלה דברי ריב"נ (סה"ש, לרף): לשוא צרף צרוף, ויתכן כצרוף שיהיה מקור, ויהיה הפועל מחומר ויתכן להיות שם הפועל.]

[1]) [ואולם ראה כהערה למקום זה בערך ב. צרף, פע'.]

[2]) [אכילת כמה זיתים ביחד.]

[3]) [כלוי, ולמה נבללו, ללמד שמצטרפים זה עם זה, וכהוצ' קרוטושין בטעות: ולמ' לצירובין.]

לית ליה צירוף (נזיר ז.). — ובסהמ״א, גם במשמ' הצטרפות: אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים פרקים וישגה הקורא בצרופן (רש״י, שמות כח ו). עשירי אין לו צרוף לזיכה, שאין מצטרף עמו אלא י״א (תוס', נדר' עג:). וזו הסגולה מצויה ביסוד מהאחד השני וכו' כמצורף אל האחד הראשון, ומצרופו אליו היו השנים (מקור חיים לרשב״ג, יח). וצרוף שתי ההקדמות יקרא חבור (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כח״י). צרוף, הצטרפות בענין חבור ולווי, לשון התלמוד הכל מצרפן לחלה, מצטרפין לכאיסר (ר״מ ח״מ, פי׳ המלים הזרות). אבל מצטרפין לדעת אחרת, ר״ל שאם אמרו שלשה א״צ ואחד ואשת עמו אומרים צריך הרי אומדנה האשה חשוכה לעשות צירופה כשנים אומרים צריך (ר״מ המאירי ליומא פד:, עה:). —"ועם ב, במשמ' תה״פ, בצרוף פלוני: האלופים פרנסים יצ״ו בצירוף כל אלופי הקהל יצ״ו (תרס של קהל פוזן משנת תנ״ג, לוין, ס' יובל לדוד קויפמן, 162). הסכמת וכו' ראב״ד פה ק״ק ברלין יע״א בצירוף בית דינו הצדק (הסכמה לס' לחות, ברלין, תקכ״ט). —ואמר הפיטן: בתשעה קרב בצרוף זכים, חכתים סלת ויין הנסכים (מחזר ברבי ילחק, הבלה חקה, קליר' ער״ה). — "ובמשמ' חִלּוּף מעות קטנות למטבע גדולה, בנגוד לפרוט[1]: הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההונייה, היה יתר על זה בטל הצירוף (רמב״ם, מכירה יג ט). וששאלתם, ראובן הלוה לשמעון אלף וחמש מאות זוזים והיה הצירוף כאותו זמן חמשה עשר זוזים, אמר ראובן לשמעון חתיך שער שבשוק, חתכו האלף וחמש מאות במאה זהובים, לאחר זמן עלה הצירוף עד עשרים, ראובן אמר מאה זהובים יש לי אצלך או אלפים זוזים וכו' (תשו' גאו', מילר, בית תלמוד ד, 30). — "צֵרוּף, במשמ' Kombination; combinaison; combination, ובקבלה, חבור אותיות המקרא למלים, המצטרפות לשם ה' וכדו': וכאשר תרצה לדעת כמה יצאו מהזדוגות הצרופים תערוך היוצא על מה שהוא סמוך לחשבונך (דונש בן תמים, פירוש יצירה, י, 30). (יודע היה בצלאל לצרף) אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, ע״י צירופן, ובספר יצירה תני להו (רש״י, ברכ' נה.). ברא גברא, ע״י ספר יצירה שלמדו צרוף אותיות של שם (תוס', סנה' סה:). יזו״ש רצה לכוון בשם המפורש ולא יכול לכוון כי שכח כל הצירופים (תולדות ישוע, קח). ביחוד יחורים וכוונות וצרופים בשעת התפלה (ר״א לויטל שלום על ישראל ב, 16). —ב) התיחס דברים זה אל זה, יחס, זִקָּה, Beziehung, Verhältnis; (cor)relation: כי המוחש גם כן יושג שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשיעור משוער ובמצב נצב ובצירוף מצטרף וכו' (ר״י ח״ס, חו״ד, ג). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו וההצטרף, ה', ובזה נאמר, הלא משנאיך ה' אשנא, ואויבי ה', רוצים עם ה' או ברית ה' או תורת ה', כי אין צרוף בינו ובין אומה מהאומות (הוא, כוזרי ד ג). ותמצא האיכות נוכח פרקי אלו העצמים וצורותיהם, ותמצא הצירוף נוכח היותם עלות ועלולות וכו' (מקור חיים לרשב״ג ג כח). והגוף אחד והמאורעות תשעה והן כמה וכו' כיצד וכו' צירוף, כל שהוא מצטרף לאחר והוא טפל לו וכו' משל לאומר אותו החכם פלוני בן פלוני וכו' הרי נכלל בזה המשל הגוף ותשע המאורעות, אותו החכם פלוני הוא הגוף, בן פלוני הוא הצירוף וכו' (הורית הקורא, דרנבורג, 12–13). ובן אמרך ראובן יותר חכם משמעון הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר לימין שמעון, לשמאל לוי הוא צירוף במצב (אמו״ר א א, ההלטרפות, ו). וצריך שיהיה לכל אחד משניהם (מהמצטרפים) שֵׁם יורה עליו מצד היותו מצורף על חברו במין ממיני הצירוף (ר״ם א״ת, פי׳ המלות הזרות). צרוף הוא ענין יִמָּצא בהקש אל דבר אחר, אין לו מציאות זולתו כלל, כאבות בהקש אל הבניות (ס' הגדרים). ראוי בעבור כך שאותו הדבר שהגופים מתנפשים בעבורו יקרא נפש, ואין זה השם ניתן לה מצד הווייתה ולא מצד עצמה אלא מצד הנהגת הגופים ומצד צירוף שיש לה עמהם (ר' הלל מווירונא, תגמולי הנפש א א, ג.). ויחקור כל מה שישיג בגרמים השחקיים ולכל אחד מהם מהתנועות אשר להם במזלות ומה שישיגם בשיצטרפו קצתם לקצתם וכו' ועל דרך כלל כל מה שישיגם מתנועותיהם מלבד צרופם אל הארץ (רמ״ע אלקירא, ראשית חכמה ו ד, 46). מן הדברים הצריכים צורך גדול לכל דורש אמת בהבנת הכתוב שיזהר בשמוש השמות בלשון ההוא בדי שלא יטעה בין ענין לענין הנכללים בשם אחד'

[1]) [עי' ב. צָרַף, פע', הערה.]

אם שיהיה קצת צירוף בין אותן הענינים, או שלא יהיה ביניהם צירוף בלל (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יח, ע.). — *ועם כְּ, בשמוש בתה"פ, בצרוף אל, ביחס אל: וכאמרך שפחה כצרוף אל עצמך שפחתי (דונש בן תמים, פירוש ילירה י, ג.). ואם עלית במדרגות העצמים המושכלים תמצא הגופים המוחשים כצירוף אליהם בתכלית המעוט והקטנות (מקור חיים לרשב"ג ג לז). ומה שקבל היסוד מאור הרצון מועט כצרוף אל מה שברצון (שם ה יח). כי העליון והתחתון הם אצלנו וכצרוף אלינו (שם ה לט). והכונה בכל זה לדעת עולם האלהות אשר הוא הכל גדול, וכל מה שתחתיו כצרוף אליו קטן מאד (שם ה עג). כי האב אמנם הוא אב כצרוף אל הבן, והבן כצרוף אל האב וכו' ולזה אפשר שיאמר הר קטון וגרגיר שומשמין גדול, וזה כצירוף ההר אל ההרים הגדולים וכו' וגרגיר השומשמין אל גרגיר שומשמין יותר קטן ממנו (אמו"ר א א, ההלטרפות, ו). והאמצעות הוא נאמר בעצמו ונאמר כצירוף, ואמצעות הדבר בעצמו הוא הרחוק משתי הקצוות בשוה וכו' והאמצעות הנאמר כצירוף כמו שיש מבני אדם מי שהוא צריך אל הרוב מהמאכל ומהם אל המעט (רפ"ש פלקירא, ראשית חכמה א, 13–14). —*וצֵרוּף במשמ' יחוס מלה אל מלה בנטיה ובתחביר, נטית השמות והפעלים בדקדוק, flexion; Flexion [1]: כל דבר מתועב פתרונו ומת כמו מומה בקיום ההא וצירופו לאולת (דונש, תשו' על רסע"ג 22). לפי שהמים שבמגן נופלת בצירוף ובמעשה ברבתיב וננותי על העיר הזאת (שם 54). ולא נפרוץ על צירוף השמות ממקצת שמות הכתובות לברנה (שם 95). וצירוף ותלה במות מתלהלה (שם 98). ווו התשובה תברית שימושו שמילה אחת מצטרף ממנה י"ט אלף קס"ט מילה והוא אינו נכנס תחת זה החיזוק מן התשובה כי היא מבטלת צירוף המילין ודימוי מקצת על המקצת (שם 102). והוא (רסע"ג) קירם בכתב צחות הלשון בשער הצירוף (שם 104). ומפארין העברים מדבריהן רברים בתחילתן מסובבות ואומ' באורנו אהורנו ועשו ההא הזה באופני הצירוף ואו תאמר אהודנו אהירך אהודה וכו' ונאמר מן יהושיע אהושיע אהושיעך וכל הצירוף והסמיכה (שם 110). ותמהתי מֵאָמרו, כי אמר לא מצאתי בצירוף מלה אחת שיגיע מספרם בצירוף קס"ט ותהיה ק"ע, ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן המילות המצורפות מן שמע לפי שאמר בתחילת צִירוף פשוטותיה שמעתי השמעתי במעש שעבר ובעתיר להבא אשמע אשמיע, וראוי לצירוף הזה שיוסיף במעש שעבר שמע (שם 232). ואמר ר' סעריה זצ"ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה"א והוא"ו והשי"ן וכו' ואני בבר פיענחתי בעירותי מן הנמצא בכתוב כי הו' תיבות כולן רוכבות על העושים בצירופן, ולא יקשה מה שאמרנו בצירופו בלתי על פתי קטן (שם 124). החלק הראשון בענין האותיות ותולרותיהם ומוצאיהם והנחלף מהם ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים ודרך הצירוף (הורית הקורא, דרנבורג, 16).

***צֵרוּפִי**, ת"ז, —א) יחסי, relative; relatif; relativ:
הנה כבר גדרנו הנפש כפי מה שיגרוה הפילוסוף, אחר שבארנו שֶׁמה, רצוני לומר, גדרנו מקרה צרופיי בינה ובין הגשם (אמו"ר לראב"ד א ו, 21). כי התארים הרבים אשר נתארהו ית' בהם לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים, בלתי הצרופיים (שם ב ג, 54). שהיסודות הארבעה, לאחר מהם והוא הארץ כובר מוחלט, ולאש קלות מוחלט, ולאויר ולמים כובר וקלות צרופי (ר"ח קרשקש, אור ה' א ו). ואמרו מפליות הם צרופיות (פי' ר' נתנאל כספי לכוזרי ב ב). עוד אמר לא שלש צרופיי אך עצמיי, ראוי שתדע שהפילוסופים האלהיים והתיריים שללו מהבורא יתברך כל רבר וכל תאר שמביא רבוי בעצמותו יתברך (קונן ויכוחים, מ). וזה בהיותך לימין ארם כי הוא תאר לך צרופיי (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, בה"י). מציאות החמר הראשון כמו שאמרו הפילוסופים הנה לא יפול ברשת הדמיון כי אם בהצטרפו אל הצורות, כי אין לו מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי ובחניי על מציאות הצורות (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ז). ואם אמרנו בו צד מעלה הנה הוא מצד היותו לנכח ראשינו, והמטה תחת רגלינו, והם יחסים צירופיים (הוא, שמים חדשים ב). אמנם הכבוד

[1]) [בהשפעת הערבי צָרְף a).]

a) صرف

הצרופי הוא הכבוד אשר יש לו לאדם בהצטרף לאדם אחר (ר"א גינצגו, דרך אמונה ב ב, מא:). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי וכו' שהיחס הוא המספר הצרופיי (ר' אליהו מזרחי, חכמת המספר ב ג ב). והנה זה רצוני בעצם שיהפך איכות היום לחשך, כי יהיה נעדר שפע מלמעלה וכו' ואם לא כן לפחות יהיה לו לקות צרופיי מלמטה (ר"מ אלשיך לאיוב ג ה). — ב) רָצוּף, סמוך ותכוף יחד, כזה על יד זה, stetig, kontinuierlich; continu; continuous: החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לר' משה בן יוסף נג'ארה). ויהיה מקבל לחלוקה בהכרח, ר"ל חלוקה צרופית, לא חלוקה פרודית (שם).[1]

*צָרוּק[2], ש"ז, — כמו צָרוּר: והנה צריך שנעזוב הצעקה התמידית, נלך בהדרגה אל המאמר ונכוון ההשתנות, עד שלפעמים נגביה הקול, לפעמים נשפיל, ובזה האופן יתקיים ויתמיד הקול ולא יעשה צרור (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים א יג, 39).

א. צְרוֹר[3], ש"ז, מ"ר צְרֹרוֹת, — צְרוֹר כסף, סכום כסף, במטבעות וכיוצא בזה, כרוך וקשור וצרור בשק, במטפחת, Geldbeutel; bourse; bundle, sack of money: ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צְרוֹר כספו בשקו ויראו את צְרֹרוֹת כספיהם המה ואביהם וייראו (בראשי' מב לה). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צְרוֹר הכסף לקח בידו (משלי ז יט–כ). — צְרוֹר נָקוּב, שהכסף נופל ממנו, השתכר אל צְרוֹר נָקוּב, שאין ברכה בשכרו: זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צְרוֹר נקוב

[1] [בקאנון (א ב א ז) כתוב: ואם יפול (השבר) בשריינים או בורידים יקרא ביקוע וכו' ואם יעבר בארכם יקרא צרוק, או יהיה על דרך פתיחת פיותיהם ויקרא ביתוק, ע"כ. ואין המלה צרוק אלא ט"ס במקום סדוק שהפך במעות לצדוק, צרוק, ובן בא ברי"ש לכלים ב ב: ונצרקה, במקום לשון המשנה ונסדקה.]

[2] [ע"פ גרסה זו במקור התלמודי, עי' צָרוּר, הערה.]

[3] בערבי צָרָה (a) בםשמ' זו.

(a) صرّة

(חגי א ו). — צְרוֹר חתום, שהדבר הצָּרוּר בו שמור היטב: חתם בִּצְרוֹר פשעי[1]) ותטפל על עוני (איוב יד יז). — צְרוֹר של מֹר וכיוצא בזה, כיס קטן ישימו בו מֹר וכיוצא בזה, תשאהו האשה בין שדיה: צְרוֹר המר דודי לי בין שדי ילין (שה"ש א יג). — ובתו"מ: צרור המרגלית טמא, צרור המעות ר' אלעזר מטמא וחכמים מטהרים (כלים כו ב). צרור תבלין שנתנו לתוך קדירה זו וחזר ונתנה לתוך קדירה אחרת אם יבטל טעמו מותר ואם לאו אסור (ירוש' תרומי' יא א). היה מפקח בגל ונתכוון להעלות, ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר (ר' יוסי בי ר' בון, שם שבת יג ו). זה אמר מן הכיס מונה וזה אמר מן הצרור מונה (בשם ר' יוחנן, שם יבמ' טו ה). הפותח חלון בְּכותל חבירו וכו' היה מושיט לו צרורות יכיל מימר ליה מגחך הוינא באו גברא (שם ב"ב ג י). הכדור והאמום והקמיע וצרור המרגלית וכו' הן טמאין וטהרתן במה שהן (קונ' קח.). אין לה חביב לאשת הזאת יותר מצרור הכשם (רבי הונא בשם ר' אחא, מד"ר שה"ש, אשכול הכופר). — ובספהמ"א: רב הונא בריה דרב יהושע אמר איסור צרורות של מעות התפיסו[2]) (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 41). ורב הונא בריה דרב יהושע אמר צררות התפיסו (שם, 92). ומסרה לו צרור ולא ידע מה בתוכו אבל הצרור היה קטן והחביאו (תשו' ריב"ש קח). — ואמר המשורר: ליד נדבת ברצי הכספים להעשיר בל ובצרורות חרוצים (רמב"ע, תרשיש א, 14). לא אחמד זהב בתוך הכים וכסף תוך צרור (שם ט, 82). תקטיר לבנה ואם תתיר צרור מר ואם שירת שלמה באברתה מקשרת (ר"י הלוי, עין גדינה, מעה"ם 90). מי זה אשר יפתח צרור, צרור בתוכו מר דרור (הוא, מכתב ליהושע בן דוקא, שם 99). צרור מור ומבחר עפרים וכרו בנרד וכפרים (ראב"ע, איך ישליו, איגר 190). הוא נחמד מצרור כסף וממר דרור (יהודה אבן גיאת, מבין עמלים, מעה"ם 125). — ובהרחבה *צְרוֹר של פרחים, פרחים צרורים וקשורים

[1] [המדבר כאן בצרור שהיו צוררים בו את השטר וכל תעודה, אחרי שכרכו או קפלו אותם, ועל צרור הקשורים של התעודה היו מטפלים חמר וחותמים עליו לבל יפתחוהו שלא ברשות.]

[2] [בתלמו' (ב"ב קעו.) בארמ': צררי אתפסיה.]

יחד, bouquet de fleurs, נהוג בספרות. — *במשמ׳ קֶשֶׁר וחבור, ־צְרוֹר עולם, קֶשֶׁר של קַיָּמָא, וּצְרוֹר שעה, קשר ארעי שאפשר להתירו: כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין, ר׳ מאיר אומר צרור שעה טהורות, צרור עולם טמאות (כלים כו ד). מה בין צרור עולם מה בין צרור שעה, דכי רבי ינאי אמר, צרור עולם צריך חיתוך, צרוד שעה אינו צריך חיתוך (ירוש׳ כלא׳ ו ד). — ובמליצה, נפשו צְרוּרָה בִּצְרוֹר החיים, שמורה שלא יגע בה אדם: והיתה נפש אדני צרורה בִּצְרוֹר החיים את ה׳ אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע [1]) (ש״א כה כט). — ואמר בן סירא: צרור חיים [2]) אוהב אמונה ירא אל ישיגם (נ״ס גני׳ ו יז). — ובכוונה לחיי הנפש אחר המות: בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתו (תפלת אל מלא רחמים). תהא נשמתו צרורה בצרור החיים [3]) עם נשמת אברהם יצחק ויעקב וכו׳ (תפלת יזכור). המדרגה השלישית היא מדרגת הע״ה שהיא צרור החיים והיא מיוחסת לנשמה וכו׳ אבל באמרם פלו׳ מזומן לחיי ע״ה כמו ר׳ עקיבא וקטיעא בר שלו׳ ודומיהם ירצו בזה כי נשמתם מיד תגיע לצרור החיים שהיא המדרגה העליונה שבכלם לגודל שלמותה (מנחת קנאות, קופמן, 79). עד כא זמן הע״ה האמתי צדור החי׳ שהוא אחר יום הדין הגדול (שם 115).—ואמר המשורר: הלא נפטר כשם טוב מעדתו ונפשו תוך צרור חיים חבויה (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 12).—ובמליצה, צרור נקוב בנגוד לצרור החיים: אחד מהנכונים היה שמו לפנים בישראל נקרא יעקב, תהי נשמתו צרורה בצרור נקוב (ר״א נחוב, הקדמה מרווה למקורת המסורת, גינצבורג, 94).

[1]) [מליצה זו, שהרבו להשתמש בה בסהמ״א, אינה ברורה כל צרכה במקור שבמקרא. ואולי התמונה העיקרית היא זו של המקלע, המחזיק חלקי אבנים אבנים צרורים לו בשמלה, ואחד אחד הוא בורר מהם לקלע בכף הקלע. וכן בורר האל מתוך צרור החיים את הנחטאים למיתה.]

[2]) [התרגימים קראו: צרי חיים, ועי׳ הערת דוד כהנא.]

[3]) [ונסחה נהוגה היא על מצבות קברים, וכר״ת: תנצב״ה.]

ב. צְרוֹר [1]), ש״ז, מ״ר *צְרוֹרוֹת, — אבנים קטנות, שברים מאבנים, small; petite pierre; Steinchen stone: וסחבנו אתו ער הנחל עד אשר לא נמצא שם גם צְרוֹר (ש״ב יז יג). והנעותי בכל הגיים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צְרוֹר ארץ (עמו׳ ט ט). בִּצְרוֹר אבן במרגמה [2]) כן נותן לכסיל כבוד (משלי כו ח). — ובתו״מ: ובן גרגר של צרורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע׳ ג ו). המוציא וכו׳ צרור או אבן כדי לזרוק בעוף (שבת ח ו). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו׳ מלא עפר או צרורות מערבין אחד ואין מערבין שנים (עירוב׳ ז ג). היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים (ב״ק ב ח). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח׳ א ב). הרחיק ממנו (מן החנור) את הטפילה ונהן חול או צרור בינתיים וכו׳ (כלים ה ח). החוטט בצנוד לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית וכו׳ היו צרורות מתחלתלים כתוכו פוסלים את המקיה (מקוא׳ ד ג). מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו כאדם שמלקט מתוך של חברו (תוספת׳ שביע׳ ג ט). והמונח ומשליך צרורות לים או לנהר הרי זה מדרכי האמרי (שם שבת ו א). צרור המקורזל בזית כאגוז כביצה נוטלו ומניח בו את רגלו (ר׳ יוסי, שם שם יג יז). של בית רבן גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, שם יו״ט א כב). הסילונות והקרמודין שעשה בהן בית קבול מים או צרורות טמאין (שם כלים ב״ק ב ג). בורר את הצרורות ואת הקיסמין הודאין, נוטל את הודאי ומניח את הספק (ר׳ אלעזר בר׳ צדוק, שם אהיל׳ ב ד). וכן סואר של קנים ושל קורות וכן מרכך של אבנים

[1]) [הוא כערבי ט׳ריר [a]), מ״ר ט׳ראר [b]), אבן צר קטנה.]

[2]) [נדרש כתיספתה (ע״ז ז יח): ר׳ שמעון בן אלעז׳ אומ׳ השונה לתלמיד רשע מהו אומ׳ בצרור אבן במרגמה כשם שהוא הזורק אבן במרקולים עובד עבו׳ זרה כך כל השונה לתלמיד רשע עוב׳ עב׳ זרה.]

[a]) ظرير [b]) ظرار

ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכיי, מסכי דנזיקין יד). שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות (ספרא ויס׳, אמור פרשה יג). צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכהו עליהם, אפילו קיסם אפילו צרור (ספרי דברי מג). שאלית לר׳ אלעזי מהו לבעול בעילה שנייה יבוי׳ דשמואל אמר פירצה דחוקה נכנסיי בה בשבי אפי׳ משרת[1]) צרורו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ג ו). הכל מודין שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים או גיפסוס מותר (לחפר) (שם שביעי׳ ג ג). אסור ללקט צרורות מתיך שדה חבירו (ר׳ יעקב בר בון בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ג ז). כל שנותנין לו אגוז ומשליבו, צרור והוא נוטלו, תמוציא בידו במוציא באשפה (בשם רב נחמן בר יעקב, שם מע״ש ד ד). יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב וכו׳ יושב על גבי ברי וברר צרורות כל היום אינו מתחייב (ר׳ יוחן, שם שבת ז ג). צרור שעלו בו עשבים נוטלו ומקנית בו את רגליו והתילש ממנו בשבת חייב חטאת (בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ח ו). ומקרין את הפרצה במועד, אבן על גבי אבן, צדור על גבי צרור (שם מו״ק א ד). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ׳ טו). נפל צרור או קיסם בורר בידו (ביצ׳ כט:). צר בצרור ואינו טח בטיט (מו״ק ז.). לסהת שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נטל קרדומו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות ובו׳ (ר׳ שמעון בן אלעזר, אדר״נ ו). אפילו צרור אל יזרוק בהם ארם (מד״ר ברא׳ סד). אותו עמוד של אבן שהית יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות (שם שם נג). היו לפניו ב׳ שבילין, אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות ושבח והלך בזה שהיה מלא קוצים וצרורות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ ד). שנטל שני הרים והקישן זה לזה כאדם שנוטל שני צרורות ומקישן זה לזה (רב שמואל בר נחמן, שם שם ח). היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה, והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתיבה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכ׳, בבה סבכה). מעשה בבנו של ר׳ חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות (שם שם, ויגרש נחלן). היו לפניו שני דרכים אחת ארוכה ואחת קצרה, הקצרת מלאה צרורות והארוכה אין בה צרור (רב ילמק בר שמואל בר מרתא, תנחומ׳ בובר, ויקר׳ י). — ובהשאלה, על שברים בכלל, לא שברי אבנים דוקה: היה אוכל דבילה בידים מסואבות, הכניס ידו לתוך פיו ליטול את הצרור ר״מ מטמא ור׳ יהודה מטהר (כלים ח י). — *צְרוֹרוֹת, במשמ׳ הנזק שגרמה הבהמה לא בגופה אלא בצרורות שנתזו מתחת רגליה: חצי נזק צרורות מגופו משלם או מן העליה משלם (רבא, ב״ק ג:). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורית (הוא שם יח:). יש שינוי לצרורות לרביע נזק או אין שינוי לצרורות לרביע נזק (רב אשי, שם יט.). — ובסהמ״א: עד שברא הקב״ה צרור וחקק עליה שם המפורש בארבעים ושמונה פנים וכו׳ נטל את הצרור והניחו על פי תהום, וביון שהמים רוצין להתגבר ולעלות, כשהיו מגיעין לאותו הצרור מיד מתפזרין וחוזרין לאחוריהן וכו׳ (ספר המעשיות, גסטר, 113). כל תולדה כאב שלה חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הלוכה (טו״ע חו״מ של ג). — ואמר המשורר: והבתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים הכפיסים (ראב״ע הריס מר, בעה״ב 69). צרור מקיר חמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו ינובון (הוא, הרפים א, 12). כי יקרה נפשי ותשבה כל במרגמת צרור (שם ע, 82).

א. *צֵרוּר, ס״ז, — מה״פ מן ב. צָרַר, פעלת הַצַּר הצורר, הנלחם ומציק: צרור את המדינים וכו׳ את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים, לסוף בא לידי בזיון ומלחמות וצרור[1]) (מד״ר במדי כא).

ב. *צֵרוּר[2]), ס״ז, — מצבה של כל אחת מן הנשים הנשואות לאיש אחד כלפי חברתה: שהכתוב רצה לאסור לישאת איש שתים נשים בעת שהיה שם צרור וכו׳ שבבר הבשיר הבתוב נשיאת שתי נשים באמרו אם אחרת יקח לו כי תהיין לאיש שתי נשים אלא על מנת שלא יגרע שאר כסות ועונה והוא הרצון באמרו הנה לא תקח לצרור לגלות ערותה שהצרור הוא שיגרע ממנה חקה וכו׳ ואין הצרור דבר חלוק מן גלוי הערוה אלא הרצון יהיה לה צרור בגלוי ערוה אחרת בשימנע ממנה חקה ועונתה (ר״א הקרא׳, גן עדן, סדר נשים ע, קמו:).

---

1) [נ״א: משיר.]

---

1) [ס״א: צרות.]

2) [אמנם בפסוק: לִצְרֹר במקור קל.]

צְרוֹרָה, עי' צְרָרָה, א. צָרַר.

צְרוֹרִי, ת"ז, — של צְרוֹרוֹת אבנים: השביעי נקרא ורקה ונקרא צנורי, ולפניה סגלה כגל צרורי, סגנחת כשור וכארי (הורית הקורא, דרנבורג, 72).

צָרוּת, ש"נ, — א) תכונת הדבר הַצַּר: ואם לצרות המעברים אשר הם השפוי כובע וספפונות הקנה והשריינים (קאנון ג י א ז), ואם יהיה הצרות מלחות בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות כנשימה גרגור ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר והוא תוספת אות על אות הצרות (שם שם). — צָרוּת עַיִן, תכונת האדם צַר הָעַיִן: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, ודוי יוה"כ). שמראה לו צרות עין על סעודתו (רש"י, קידושי לא., ד"ה וטורדו). — ב) כמו ב. צֵרוּר: ומפני צד צרות לא נפסלו מלהעיד זו לזו (הוא, יבמ' קיט:, ד"ה לרה מעידה).

א. צרח [1]), סמנו צָרַח, צָרַח, צְרִיחָה.

ב. צרח, סמנו א. צְרִיחַ.

ג. צרח [2]), סמנו ב. צְרִיחַ.

צָרַח [3]), פ"ע, צָרַח. — צָעַק בקול חד צעקת שבר וכדו': קרוב יום יי' הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יי' מר צֹרֵחַ שם גבור (צפני' א יד). — וכתוים: קרא עורב ואי' לו צרח, קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך, הרי זה מדרי' האמ' (תוספת' שבת ו ו). — ובמהמ"א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח וכו' (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ"ד ילינק ה, 85), רכה הוצאת וצרחת כה לפני נכר וכו' (כפע"ג על חוי הבבלי, דודזון, 37).—ואמר הפיטן: פתחי לי אחותי צרחתה צור כהדרך צלחתה (ינאי, אתכה לשומר, קרוב' לפסח, זולאי, רסג). פח אם הטרח פרחיו למרת פלולו יצרח בעדם יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, זכרונות מוסי' א ר"ה). והראהו ארבע מלכיות כרדם וצרח כי טבע שער המורת (הוא, איכה את אפר, קינ' ח"ב). אההו חרם ומהר מלהגיה למולי, אצרח מי יתן אפוא ויכתבון מלי (הוא, אאדה עד חוג שמים, שם). אם תהוסינה זו לעמת זו כואי ונבשל את בנינו צורחים אללי לי (הוא, אם תאכלנה, שם). יתן קול צורח, חטובות ותרעות הפרת, הדודאים נתנו ריח (שלמה הבבלי, סמוכה, זולת א פסח). צצו פועלי און ומרמה, צרחו פור ידנו רמה (משלם בר קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, .Elbog., Stud, עמ' 127). נקהלו ויחד כמר צרחו צאנכם ובקרבם קחו (ראב"ע, מי כמוך, איגר 230). צור אל ראש כית אב גמול טוב בעלות שם כשמאלו, צרח הגבה שמאל (הוא, אזכירה, עבודת יוה"כ, שם 233). ירוץ הירת בגבור צורח ואורו זורח יככר לחדשים (הוא, אגוליס אהודך, שם 247). צרחה לו אינני טהורה, צִו להעביר קול וגזרה צרו מהגיע בעלמה המטהרה (יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנכה). ציון תקונני עלי ביתך אשר נשרף, צרחי כמרר עלי שממות גפניך (ציון תקונני, קינ' ח"ב). אל תמערה לכי צרחי כמר ובכי ענו בניך ובנותיך וניניך (שם שם). צורחים כיד השודדי כי אין חסד מבלעדי (יולך רוש נשיא, סליחי' ר"ה, סדור ארס צובה, ממע.).—ואמר המשורר: ושרתיך ואת תגאה ותצרח ותריע ותפיץ החילים (ר"ש הנגיד, הלי תעש, ברודי, 154). וצרחו כשאונים כהעצר ענגים ושאפו כתנים לכל רוחותיהם (רמב"ע, דיואן כב, בודליאנה). ראש אקרת ומר אצרח על גולת אשביליה (ראב"ע, אהה ירד, איגר 169).

—הפע', יַצְרִיחַ, — הִצְרִיחַ האדם במלחמה, קרא בקול, צָרַח לזרז את הלוחמים: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יַצְרִיחַ על איביו יתגבר (ישעי מב יג).—ובמהמ"א: גם אני אצריח וארתיב קרחתי, עצמי יבכיון אלה על אלה (אגרת מנחם בן סרוק אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI).—ואמר הפיטן: והצריח ועקת דם השפוך (של הכל) ונענש כנע ונד ראש לשופכי דם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 3). קפץ ונתנם על שני השעירים והצריח בקול רם לשם חטאת (שם, שם 8). כי הנה ועם הפריח, הנצנים נראו להפריח וכו' יונתי קול להצריח [1]) (ינאי, שיר השירים, גנזי שכטר ג, 12). נשף כחוין יצריחו מפיסים אשר יצליחו (קטע עבודת יוה"כ, .Elbog., Stud,

[1]) כערבי' צרח' a).
[2]) כערבי' צ׳רח b).
[3]) בערבי' צָרַח' a) כזו המשמ'.

a) صرخ b) ضرح

[1]) [על פי המדרש (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע): היה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצין וכו' על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע, ע"כ.]

עמ' 178)—ואמר המשורר: לך שלום הלא תשמע כקראי לך בכל כחי, השיכני התכיר מענה קיני בהצריחי (ר"ש הנגיד, אהה שבתי, גרודי, 76). ומיר ירתית וקול יצריח ואין משביח להמון קשים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, סעה"ס 97). יצרו יפת מראה וכו' ועיניו להשגית ופיהו להצריח ואפיו להריח כנחרת נטישותיו (ראב"ע, נפש אל, כהנא א, 198).

צֶרַח, ש"ז,—קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: עשור דוחה, ענג מרתה, עכירות ממתה, בקול צרח שופר (ר"א קליר, אפא דעי, סופרות, מוקי א ר"ה). כתחתית הר להם כהגבילך באר הוריתם בצרח קולך (הות, אלופים, ספארה סיגה ללונץ). כצרח יקרא כגרון בממבו על שעיר נזירה (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, קבץ ונע"י גאו' ב, 16).

צְרִי[1], צֳרִי, צֹרִי, ש"ז,—שרף הנוטף מעצי הקטף, היה לפנים מצוי בפרט בגלעד, והיו משתמשים בו לרפואה, Balsam; baume; balsam, balm: וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט (בראש' לז כה). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (שם מג יא). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (ירמי' ח כב). עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (שם נא ח). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך (יחזק' כז יז).—ובתו"ם: אין מרליקין בצרי (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתא שבת ב ג). פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה (ירוש' יומא ד ה). הצרי אינו אלא שרף של עצי קטף (רשב"ג, שם שם). — ובספהמ"א: ואמרו, לא תאכל סם המות בבטחך על הצרי (ר"י זבארה, ס' שעשועים ז, דודזון, 74). — ואמר הפיטן: חזק חליו ונפלו פניו, ומקרב גויו יזלו מי עיניו, אולי צריו מעם אדוניו, יבא לחיותנו כיום (ראב"ע, רעה בשבטך, סדר רע"ג ב, 43). — ואמר המשורר: אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן, סעה"ס 30). תרושתי כפי הבד, וכל צריי כבטן נאד (רמב"ע, תרשיש ג, 34). דרשתיך ואם מלבך אין בך, ואם במקום צרי גלעדך, נחש שרף וגם עקרב וכו' (ר"י הלוי, יפה נוף, סעה"ס 95). צבית תן אשר פצעה לבבך ימי פרוד פצעים נאמנים, כעינים עשאם אל לצריך כהעשות צרי מן הפתנים (הות, זמן מעדנך, דיואן ג, 41). אם הנדוד חלקי מכל עמל נפשי, אשמת כחכלי כי צריי בתירושי (ראב"ע, אם הנדוד, כהנא א, 47). יודעיו מכל עכרים לו יאתיו, למצא לצירים צרי כעת יחליו (הות, איך ישליו, שם 51). התתרפס ברציהן ותשבב בשלמתן ולא תשיב עבטן, ותבחל נפשך בהן ותשוב להתרפא כטוב צרין ולטן (יצחק בן עזרא, פניני שירה, סעה"ס 161).—וכשם לספר: צרי הגיף לנתן בן יואל פלקירא, צרי היגון לרש"ט פלקירא.

צְרִיבָה, ש"נ, — פעלת הצורב: ובזה נבינה למרות תפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגירול המתגים הנשארים כמבואי כלי העיבול והנשימה אחרי כל המשיחות וכו', הצריבות (Beizen) והערעורים (י. טוביה, הדיפתיריה, 29. צריבה, Cauterisatio שם 75).

צָרִיד, הוס"ז,—גרוד מכל בלילה ותערבת, דבר יבש שלא נבלל בשמן וכדומה[1]: כרשיני תרומה, בש"א שורין ושפין כטהרה ומאכילין בטומאה, וכה"א שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה, שמאי אומר יאכלו צריד (עדי' א ח; וכעין זה ומע"ש ב ד). צריד של מנחות סונין בו ראשון ושני או אין סונין בו ראשון ושני (ר"ש בן לקיש, חול' לו.). — ובספהמ"א, גם כמשמ' פסלת הסלת, כגון סובין וביוצא בהם: וסימנא נפה, שכיון שמתחלת לפלוט הדק פולטת סולת וצריד וביוצא (ר"ח, תעני' ט:).—ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו זבחים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרידי מנחות כמה עשרוני מוחים (דוד בירבי בלגה, אלהים אל דמי, סליח' ווסף יוה"כ).

צְרִידוּת, ש"נ,—תכונת הקול הצרוד, Heiserkeit; enrouement; hoarseness: ולא ינבח

[1] בערב' צ'רו [a]), בסור' צרוה.

[a] ضرو

[1] [עי' צרדה, הערה.]

(הכלב השוטה) אלא מעט עם צרידות הקול (גרגוני, אלה חיים, בסמי מות, כ"י ביהמ"ד מכבל). סם מועיל מצרידות הקול (נתן פלקירלא, צרי הגוף, כ"י בריטי מוז').

א. צְרִיחַ[1], מ"ר צְרִיחִים, — מִגְדָּל, מצודה עומדת על מקום גבוה, Turm; tour; tower: וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צְרִיחַ בית אל ברית וכו' ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הַצְּרִיחַ ויציתו עליהם את הַצְּרִיחַ באש (שפטי ט מו–מט). — "צְרִיחַ, שם אבן במשחק השחמט, העומדת על הלוח במשבצת קיצונית, Roche, Turm; tour; castle, נהוג בדבור ובספרות.

ב. צְרִיחַ[2], ש"ז, מ"ר צְרִחִים, — חפירה או חֶגֶו עמקה באדמה שכבתליה בעין בוכים: ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובַצְּרִחִים[3] ובברות (ש"א יג ו). —ובמהמ"א: ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח, וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלין את נפשם למות ומתחבאים בצחיחין ובצריחים וכו' (אגדת רוכל א א, ה.). — ואמר המשורר: כאו במחשבים ואונם פתחו, תחת צריחים בעדם סגרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, נרודי, 13).[4]

ג. "צְרִיחַ, ש"ז, — כמו צְרִיחָה, קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: תרציו בגלגלו וצירי צריחו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סלימ' ער"ה).

"צְרִיחָה, ש"נ, — קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: אתאנו לך יוצר רוחות, ברב עונינו בבדו אנחות, גורות עצמו וצריחות, כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (אתאנו לך, סלימ' י"ז תמוז).

***צָרִיךְ**[1], ת"ז, — א) צָרִיךְ לְדָבָר או לאדם, צריך דבר, זקוק לדבר, חסר דבר, מי שנחוץ לו דבר, benötigend; ayant besoin de; wanting, ואמר בן סירא: יגע עני לחסר ביתו ואם ינות יהיה צריך (ב"ס גני' לד ד). דבר נעד אם צריך אתה בחזק פעמים ושלש אם ישאלך (שם לה ז). גבורת חכמתו תכן אהד הוא מעולם לא נוסף ולא נאצל ולא צריך לכל מבין (שם מג כא). — ובתו"ם: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). ומה שמשייר יניחנו בצנעה כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו (פסח' א ג). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה, עשה מאמר וחלץ צריכה הימנו גט (יבמ' ה ב). עשה מאמר בזו ומאמר בזו צריכות שני גיטין וחליצה (שם ה ד). האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע (גיט' ו ב). היה במזרח וכתב במערב, במערב וכתב במזרח, תצא מזה ומזה וצריכת גט מזה ומזה (שם ח ה). והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ב"ב ג ג). מישכנו בשני כלים, אחד שצריך לו ואחד שאינו צריך לו, זה שצריך לו נוטלו ומחזירו (תוספת' ב"מ י ט). ומה אם המצער נפשו מן היין צריך כפרה, ק"ו למצער נפשו על כל דבר (ספרי במד' ל). וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שצריך[2] לבריות (משנה ירוש' פאה ח ט). זכרים ימכרו לצריכי עולו' ונקבו' ימכרו לצריכי זבחי שלמים[3], ודמיהן יפלו עם

---

[1]) בערב' צרח a). [ויש מבארים גם כאן מן ב. צְרִיחַ במשמ' חדר מתחת לקרקע.]

[2]) בערב' צ'ריח b), במשמ' זו. ועי' הערה הבאה.

[3]) הקדמו' ורב החדשי' פרשו גם צרית זה במשמ' א. צרית הקדם, אך כבר העירו קצת החדשים כי לפי הענין יותר נאותה כאן משמ' צ'רית בערב'.

[4]) [במד"ז שה"ש ז (ומכך, בובר, עז) בהוב: ומניין אתה אומר שגלה לו המקום מקום להרגו והוא נוכך שנשפך דמו ולא עלו צריתין עד עכשו, ע"כ. והוא כנראה שבוש במקום ולא עלו צמחין.]

a) صرح b) ضريح

[1]) [באמור בהערה לא. צַדִּיק (עמ' 5388), אפשר שהיתה מלה זו בכתיב צריק בלשון המקרא במשמ' עני ונצרך, אלא שקראוה צַדִּיק. ואפשר שבצורה מקורית זו קרוב השרש צרך—צרק אל סרק במשמ' ריק וחסר בארמי, שَרק a) בערב' במשמ' נטל, גנב, גזל, ויהיה צריך (ל)דבר בעקרו: סרוק דבר, נטול דבר וחסר אותו, וצ"ע.]

[2])[ב"י ומדב"מ והמשנה שבמשניות: שיצטרך.]

[3]) [כך גם במשנ' שבירוש' ובמדב"מ, אך במשנה שבדפוסי המשניות ובכמה מדפוסי הבבלי והירוש': לצרכי, לצירכי, ועי' גם בהערה 3 לערך צֹרֶךְ עמ' 5637.]

a) سرق

שאר נכסים לבדק הבית (ר' ליעזר, ירוש' שקל' ד ז). צריך לך שחק לך, לא צריך לך הפליג עלך ¹) (ירוש' קדוש' א ו). אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה (פסח' קח.). ממלאה אשה כל קדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ביצ' יז.). דברים שאבל אסור בהן וכו' ולשנות במשנה במדרש וכו' ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע (ת"כ, מו"ק כא.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמו' יא.). החולין למעוברת והפילה, ר' יוחנן אמר אינה צריכה חליצה מן האחין (שם לה:). לבני אני צריך (רבי בשעת פטירתו, כתוב' קג.). לחכמי ישראל אני צריך (הוא, שם שם). לבני קטן אני צריך וכו' לבני גדול אני צריך (הוא, שם קג:). הרי שהיה תופש פרתו ועומד ובא חבירו ואמר לו פרתך למה, לחסור אני צריך, יש לי חמור שאני נותן לך, פרתך בכמה, בכך וכך (רב אדא בר אהבה, ב"מ מז.). עמך ישראל צריכין לפרנסה ²) (סנה' טז.). חבר אין צריך התראה (ר"י בר יהודה, מכות ט:). ואפרוחין שצריכין לאימן בבצים דמי (רב אסי, ע"ז מב:). כשם שהתחתונים צריכין צדקה אלו מאלו כך העליונים צריכין צדקה אלו מאלו (רב שמואל בר נחמני, ומד"ר ויקרי לא). ומתוך החשך הוצאתי אורה ואני צריך לאורה שלכם (שם במד' טו). אמר לו (בלעם להקב"ה) אם כן אברכם, אמר לו אין צריכין לברכתך כי ברוך הוא (שם שם כ). נבובדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו היא צריך (שם איכה, פתיחי, רבי אבהו). אמרה (אשת ר"א בן ערך לבעלה) מי צריך למי, אמר לה הן (התלמידים) צריכין לי (שם קהל', כי העושק). משל למלך שאיו לו שני קתוליקין ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך והיה המלך צריך לו, אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו (תנחו' בובר, מקץ לא). — וצָרִיךְ אדם לנקביו, צריך לעשות צרכיו: לא יעמד אדם ויתפלל וצריך לנקביו (תוספת' ברכ' ב כא). ואל תשהא

¹) [עי' פָּלַג, הפע', הערה, עמ' 4931.]

²) [במק"א (ברכ' ג:): צריכים פרנסה.]

עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (ר' חייא, גיט' ע.). ועי' צָרַךְ, נִפע'. — וכהשאלה לדברים דוממים או מפשטים: משלחין כלים וכו' אבל לא מנדל המסומר וכו', ר' יהודה אומר אף לא מנעול לכן מפני שצריך אומן (ביצ' א י). כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר, ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר (גיט' ד ז). שלשה עשר דברים בנבלת העוף הטהור, צריכה מחשבה ואינה צריכה הכשר (טהר' א א). החיצונה צריכה עירוב והפנימית אינה צריכה עירוב (תוספת' עירובי ח ז). קריית שמע אינה צריכה כוונה (ר' יוסה, ירוש' שבת א א). שמנים נשים תלה (שמעון בן שטח), ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך ¹) (ירוש' חגי' ב ב). יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה ת"ל האלה, עד כאן צריכה כוונה, מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ר"א, ברכ' יג.). מכאן אתה למד שכל הפרשה כלה צריכה כוונה (ר' עקיבא, שם יג:). מיטה החולקת בתוך הבית ועצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת אינה צריכה בדיקה (רשב"ג, פסח' ח.). תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב ואין צריכות שרטוט (ר' ירמיה בשם רבינו, מנח' לב:). יכול יניח אדם תפילין בשבתות וביםים טובים ת"ל והיה לאות וכו' מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (ר' עקיבא, שם לו:). כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח (תנחו' בובר, חקת נב). — ועם מקור של פֹּעַל, פלוני צָרִיךְ לעשות דבר, או עם פֹּעַל עתי' ומלת הקשור שֶׁ, צָרִיךְ שיעשה דבר, חובה עליו לעשות, סברת לעשות, to be obliged; être obligé; müssen: וכל מי שאינו צריך ליטול (לקט שכחה ופאה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר (שבת ב ז). אם באנו אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד

¹) [בספרי (דבר' רכא): שהשעה צריכה ללמד בה את אחרים.]

סימות משה עד עכשיו (ר"ה ג ט). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיטי א א). הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (שם ג ב). וצריך ליקח לו דרך (ר' עקיבא, ב"ב ד ט). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו' צריך לנהוג בו כבוד (אבו' ו ג). אף על פי שאמרו דיה שעתה צריכה להיות בודקת חוץ מן הנדה והיושבת על דם טוהר (נדה א ז). אם נתן (פאה) בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה, וצריך[1]) שיתן בסוף כשיעור (ר' שמעון, תוספת' פאה א ה). התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטין ועל מה שבצדדין על מה שבתבן (שם תרומ' ג ו). שבית דין צריכין למנות על כולן שיעלו כאחד ומאה (ר' יהודה בן בבא, שם שם ה י). למה הוא פירש ובוכה, מפני שצריך להשביעו (שם יוה"כ א ה). מי שהיו גתיו ובדיו מכאין ובבקש למהרן וכו' העקלין של גצרין ושל כצבוין צריך לנגב, ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן. וכמה ישונן שנים עשר חדש (שם ע"ז ה ג). מלא דלי לשתות, חשב עליו עד שלא הגיע לסים וערה צריך לנגב, אם משהגיע לסים חשב עליו מערה ואין צריך לנגב (שם ב"ק ה ד). צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי, אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם (ספרי, דבר' שלה). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ה א). צריך אדם[2]) להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה (ר' אבא בשם ר' חייא בשם ר' יוחנן, שם שם). צריך לומר החל עלינו את הימים ששה ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום (ר' ירמיה ר' זעירא בשם רב חייא בר אשי, שם שם ה ג). העוגין אמן צריכין ליתן עיניה' בכום ועיניהן בנר (ר' חזקיה בשם ר' ירמיה, שם שם). צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם (שמואל, שם פאה ח ט). עד איכן דיקדקה התורה בגזל שצריכה לדון בין אדם לחבירו (ר' שמעון בן יוסי, שם מעשר' ג ו). מהו צריך לפרש זה גיטיך וזה קידושיך (שם מע"ש ד ז). אשה שעשת כתובת

לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה[1]) (שם סוכה ב ג). צריכין שיהו פושרין מעת לעת (יהודה בן נקוסה, שם נדה ג ב). תורה היא וללמוד אני צריך (רב כהנא, ברכ' סב.). המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים (שם לא.). המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו (שם לב:). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (שם נד.). והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים (ר' מאיר, כתוב' ס:). אע"פ שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (רב יוסף בר מניומי בשם רב נחמן, ב"מ סד:). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (ב"ב יז:). מברחת צריכה שתכתוב כל נכסיה (שם קנ:). האומר לחבירו פרעתיך בפני פלוני ופלוני צריך שיבואו פלוני ופלוני ויעידו (רב, שם קע.). קשר של תפילין צריך שיהא למעלה (רב יהודה, מנח' לה:). צריך (המצורע) להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים (חול' עח.). צריכין אנו לחוש לדברי זקן (רב, שם פד.) השולח ירך לחבירו שלימה אינו צריך שיטול הימנה גיד הנשה, חתוכה צריך ליטול הימנה גיד הנשה, ובנכרי בין חתוכה ובין שלמה אין צריך ליטול (ת"ר, שם צד.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות (מד"ר ברא' מז). שכל הנושא אשה צריך שיברך באחיה (שם שמות ז). מי שאין לו נכסים ועושה צדקה וגמילות חסדים, מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרי' ומשני' וכו' אמר הקב"ה זה הקדים וקיים מצותי על שלא נתתי לו במה לקיימן, צריך אני לשלם ליתן לו ממון ובני' שיהו קוראי' בספרי' (ר' תנחום ב"ר אבא, שם במד' יד). אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (שם דבר' ג). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה שאינן נעשין עשייה שלימה כגון החטים צריכים להטחן (שם אסתר, ויהי בימי אחשורוש). אותו שהיתה ישנה אצלו

1) [במשנה (פאה א ג): ובלבד שיתן וכו'.]
2) [נ"א: לאדם.]

1) [בעקר: צריכה הסכה להיות בזו, שיהיו הכוכבים נראים מתוכה.]

צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו (פסיק' רב' וזו' אקד את סרה, קטו:).—ובקצור, בלי השלמה: חולה אומר צריך (לאכל ביוה"כ) ורופא אומר אינו צריך, שומעין לחולה (ר' ינאי, יומא פג.). אין מעברין את השנה אלא א"כ היתה צריכה[1] מפני הדרכים ומפני הגשרים וכו' (סנה' יא.). — ובשלילה, צָרִיךְ שלא לעשות, אסור לעשית: צריך אדם שלא לשנות בן מבניו, שעל ידי כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וכו' (ר"ל בשם ר' אלעזר בן עזריה, מד"ר בראש' פד). — ובדרשת הכתובים לשם ההלכה, אני צָרִיךְ לומר, צָרִיךְ הכתוב לומר, וכדו': וכי צריך היה משה להשיב, אלא למדה תורה דרך ארץ וכו' (מכי' בחדש ג). עד שלא יאמר יש לי בדין וכו' ת"ל וכו' לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (שם מסכ' דנזיקין יח). יש ברובע מה שאין בנעבר ובנעבר מה שאין ברובע וכו' לפיכך צריך הכתוב לומר את כלם (ר' שמעון, פסחא ויק, ויקר' פרש' ג). אבל העולה לפי שנאמר בה והפשיט את העולה צריך הכתוב לומר עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה (שם צו פרק ט). אלא אמר (יעקב) אבא בשעה שבקש לצאת לח"ל מהיכן הורשה לא מבאר שבע, אף אני הריני הולך לבאר שבע, אם ינתן לי רשות הרי אני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע (מד"ר בראש' סח). וירדו אחי יוסף, בני ישראל צריך המקרא לומר, אלא וכו' (שם שם צא). ועדיין צריכין אנו לומר שמא רצו לשמוע, בא מיכה המורשתי וכו' (תנחו' בובר, ברכה ג). אתה נותן להם ימים טובים וכו' ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשית ומרבים בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות, לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם (פסיק' ר"כ, ביום השמיני עצרת, בובר, קצ:). — ובכנ' צריכני, צָרִיךְ אני: בואו וראו שהיא נקבה, צריכני לעשותה שלמים (הלל, תוספתי חגי' ב יא).—ובהשמטת הנושא, הכתוב, אני[2], הוא וכדו', צָרִיךְ לומר וברי"ת צ"ל, אין צָרִיךְ לומר וברי"ת אצ"ל: אין משכירין להן (לגוים) בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות (ע"ז א ח). אבל שונין ודורשין (בשבת) בהן (בכתבי הקדש), ואין צריך לומר דבר לבדוק נוטל ובודק (תוספת' שבת יג א). מצילין מיום טוב לשבת אבל לא משבת זו לשבת אחרת ולא משבת ליום טוב וכו' ואין צריך לומר מיום טוב לחול (שם שם יג ו). אין מתגררין במגוררת ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שם טו יט). יפה שתיקה לחכמים קל והומר לטפשין וכן הוא אומ' גם אויל מחריש חכם יחשב ואין צריך לומר ואוטם שפתיו נבון (תוספתי פסח' ט ב). לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור צ"ל כל שאור וצ"ל כל דבש (ספרא ויק, ויקר' פרש' יב). ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור, צריך לומר בין פרה לחמור והלא כבר הם מפורשים (שם שמיני פרק יב). צריך לאומרו, אך שומעני וטמאה שבעת ימים וכו' (שם תזריע פרק א). אין צריך לומר בהרות שאין בהם מראות נגעים ושלא באו לכלל אלא בהרות שבהם מראות נגעים וכו' (שם שם פרשת נגעים פרק א). לפי שיש בזב מה שאין כן במשכב ובמשכב מה שאין כן בזב צריך לומר במשכב וצריך לומר בזב (שם שם פרק ג). ולא תקח שוחד, אין צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב (ספרי דבר' קמד). בפרקים שואל מפני הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב, ובאמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב (ר' מאיר, ברכ' יד.). חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה (ת"כ, פסח' כח:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני שלישי (מד"ר בראש' ג). וילך משה, לא היה צ"ל אלא וישב משה (שם שמות ז). כבר יש לי לפני ד' מאות ותשעים ושש אלפים של מה"ש שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול וכו' ואין צריך לומר ע' לשון שבאדם (שם ויקר' ב). היה צריך לומר ראה ריח בגדי בני (תנחו' בובר, תולדות טז). ודוד הוליד את שלמה, כן היה צריך לומר ואינו אומר אלא וכן שלמה רחבעם (פסיק' רב', והסלס כל המלאכה, כה.). נר לעיני דבריך, כן היה צריך לומר ואינו אומר

---

1) [בלו' צריכה להיות מעֻברת.]

2) [כך מתבאר הצרוף התמוה של אין עם ת"ז צָרִיךְ, ולא אין צֹרֶךְ, ועי' בכר, Exeg. Terminol. I, עמ' 164. וצרוף זה ואין צריך לומר קבל אף את המשמעות של קל וחמר: ומה גם, אף כי.]

בן אלא נר לרגלי דבריך (שם, והיה בעת ההיא, ל.). יגל יעקב ישמח ישראל, לא היה צריך לומר אלא יגל אברהם יצחק ויעקב וישמחו ישראל (שם, תקעו, קעד:). — ובקצור, צָרִיךְ, צְרִיכָה[1]), במקום דבר הַצָּרִיךְ להאמר וכדו׳, אֵין צָרִיךְ: מה ת״ל עד בקר, מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר, רבי ישמעאל אומר אינו צריך, הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם, שריפה מעין מלאכה היא (מכי׳, מסכ׳ דפסחא ו). אינו צריך, ומה במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שריפת נותר דוחה יום טוב, מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שריפת נותר דוחה אותו (ר׳ יונתן, שם שם). כי לא תעבור את הירדן הזה וכו׳ אינו צריך והלא כבר נאמר כי אנכי מת וכו׳ (ר״ש בן יוחאי, שם מסכ׳ דעמלק ב). אף זה בשקל הקודש וכו׳, אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקודש (ר׳ חנניה, ספרי במד׳ מט). הרי הוא (ר״ע) אומר ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע״ז ואני אומר לא לענין הזו צריך אלא לענין שררות (ר״ש בן יוחאי, שם דברי לא). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה׳ אלהי ישראל, ומה אני צריך והלא כבר נאמר את פני האדון ה׳ (שם שם). ואברתם את שמם מן המקום ההוא וכו׳ מה אני צריך הלא כבר נאמר אבד תאבדון (ר׳ עקיבא, שם שם סא). לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, למה אני צריך, לפי שאמרנו להלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים, יכול אף כאן כן (שם שם רפט). לכן צריכה כשניקרו כולן, שלא תאמר הואיל ואין דרך הנחש לעשות כן אני אומר ענן של ציפורים שכן עליהן וניקרו (ר׳ יוסי, ירוש׳ מעשר׳ א ב). הרי צריך, אדם אם היה עובר בין הקברות וכו׳ (פסיק׳ רב׳, זכור, מז.). — ובסהמ״א: מניין שבסדר דברות שהיו במדבר כך היו בארץ מצרים, אין צריך דין הוא, נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר (מדה״ג, שמות יב א, הופמן, 89). וראיתי את הדם, מה אני צריך, והלא הכל גלוי לפניו (שם שם יב יג, 100). יאמר תושב, מה אני צריך לומר[1]) שכיר (שם שם יב מה, 118). ואם נודע לו שעלה חכם כמותו בארץ ישראל, ואין צריך לומר גדול ממנו, הרי זה אסור לעבר ולקבוע בחוצה לארץ (שם שם יג י, 124). צריך אדם לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש (שם שם). זהו כלל שצריך לפרטו (שם שם יג יב, 125). ואינו צריך[2]) יין נסך לאסור בקנייה אלא אפילו שברו נמי אסור (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ׳ 147). הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השיער שלהן (גנזי מצרים, הלכ׳ ס״ת, יג). ואפילו אני צריך לחצר זו צורך גדול (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 112). צריך שלא להתנהג בבהמה (רש״י, קהל׳ ג כא). ולא היה צריך קצתו אל קצתו (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). מפני שהאחד יכול ואיננו צריך לזולתו (שם שם). כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש (הוא, כוזרי ה יח). כי חדוש הנעדר צריך אל סבה כמו שהעדר החדש צרי״ך אל סבת (שם שם). עקר כל מצוה שהיא תלויי בפה או במעשה צריכה לאמונת הלב ואם לאו הכל שוא ותוהו (ראב״ע, יסוד מורא). ואמר רבנו בדקדוקו ברוב דברים, אם היה צריך יאמר כך וכך בדברים לא יאמרו (ס׳ הגלוי לר״י קמחי, כז). וחבר התועלת צריך שתהיינה בו שליש מרות וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, 17). ולא יקללנו ולא יחרפנו ואין צריך לומר שלא יכנו (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 146). ואפי׳ אומרים עליו שהוא יודע שתי מסכתות ואינו יודע אלא אחת, צריך לומר אחת אני יודע בלבד (שם שם, 383). וזה כמו שהמראה שצריך מירוק וזיכוך לשיתרשמו בו הגוונים (רי״ל קארו, תולדות יצחק, אחרי מות, פח:). — ואמר הפיטן: תשיב חבול לצריכיו, ותבירך בכל מקח (רסע״ג, מרי״ג מלוות, קבץ מע״י גאו׳ ב, 30). על כן אינך צריך לכל, לידך ולחסדך צריכים הכל, הכל צריכים לצדקותיך ואינך צריך לבריותיך (שיר היחוד, יום ג). — ״צָרִיךְ הדבר לפלוני, דרוש לו הדבר, נחוץ לו: הכינו לכם צדה, כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן (רש״י, יהוש׳ א יא). ויותר ממנו מאה רבב,

---

[1]) [ומצוי מאד בארמי שבתו״ם צריכא במשמ׳ זו.]

[1]) [בספרא (אמור פרק ד): מה תלמוד לומר.]

[2]) והוא תרגום של לא מיבעי.

שהיו צריכין לו לכבוד מרכבתו (תוס', ס"ג ה ד). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו, תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל (תוס', ישעי' מג ז). כי יחיד ועני אני, ועין רבים תלוי בי ולנגדן אני יחיד, לפיכך פנה אלי וחנני, כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל (תוס', תהל' כה טז). טוב איש חונן ומלוה וגו', שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי, ואת דבריו הצריכין לו כמאכל וכמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו (תוס', שם קיב ה). בהמה גסה, צריכה בישוב למשאוי ולחרישה (תוס', ב"ק ...). עקל, רדורתא, וצריכה לבית הבד לקשור את תפות הזיתים כשעוצרין אותן בקורה (תוס', סנה' כו.). אם איתא דלא מיבעיא ליה, אם ארובה היא לו ואינה צריכה לו ארובה כל כך, לפסוק אותו כפל ולישדייה. ואחר כך יתלה הציצית (תוס', מנח' לז:).— "וצָרִיךְ לפלוני לעשות הדבר, צריך פלוני לעשות: מספר שניו ולא חקר, לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק, לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם (תוס', איוב לו כו). ולא לעוותי, והיינו עיות שצריך לו להמתין עד שתים (תוס', בכורות מח.).

*צְרִיכָה, ש"נ, — תכונת מי שצריך לדבר, צֹרֶךְ: ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים וששה נקבות (ראב"ע, בראש' ז יח).

*צְרִיכוּת [1], ש"נ,—תכונת הנצרך לדבר או למעשה: ושאר חשחות, ושאר צריכות שתצטרך (רס"י, עזר' ז כ). וצריכות בני הבתים לערב יחד לפי שהבית מיוחד לכל אחד וכו' (תוס', עירוב' מח.). צריכות הדברים הנולדים בנפש (ס' הגבולים והרשמים לר"י הישראלי, תרגום נסים בן שלמה). כצריכות, לא כהכרח (שם). — וצריכות, צְרִיכוּתָה, נחיצות של מלה, עשה צריכות, הוכיח את הצריכות של מלה או מלים בכתוב או בדברי התנאים: והשתא נראה שיש לעשות צריכותות בהנך תלתא, כבא

[1] [וכן בארמ': הקשה ה"ר אלחנן, סברייתא דלעיל ליעבד צריכותא וכו' (תוס' חגי' יז:, ד"ה ולא צריך).]

דדינר של זהב איצטריך לאשמעי' דבעין רעה הוא מקדיש, רישא איכא למימר דאתי לאשמעי' דלא כרב חסדא וכו' (תוס' נזיר לג:, ד"ה אלא).

*צָרִיף [1] ש"ז, — מין מלח שקוף-לבן המקהה את השנים ומכווץ, alum; alun; Alaun: המלח והחול הי"ז פירות, פיר של גפרית, מחפורות של צריף, ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (כתוב' עט:). א"ר יוסנא א"ר אמי כלי נתר אין לו טהרה עולמית, מאי כלי נתר, א"ר יוסי בר אבין כלי מחפורות של צריף (ע"ז לג:). — ובמהמ"א: תני מאני דצביאי וצריפי בצריף שלועזין אלום (מחזור ויטרי, 257). או ידוק שב והוא צריף וקנקנתום והוא זאג ומר ויסוך חלק בחלק ויריח משקה ההדס (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, הנמירים). ויקח גלנאר ואספידאגת העופרת וצריף וכוחל שחור כד בכד וישחוק הכל עד שיהיה כאבק (שם ד ג המתנים).

*צְרִיף, ש"ז, — מין אהל או בית קטן של נצרים וכדו', רחב מלמטה והולך וצר לראשו [2]: הצריפין והבורגנין והאלקטיות פטורין (מן המעשרות) (מעשר' ג ז). העושה סוכתו כמין צריף או שמסמכה לכותל, ר"א פוסל מפני שאין לה גג, וחכמים מכשירין (סוכ' א יא). עשרה מקומות אין כהן משים מרור ע"א, אהלי הערביים, והסוכות, והצריפין, והבורגנים, והאלקטיות וכו' (אהל' יח י). עיר שהיא בנויה אהלים, כל אחד ואחד מודד מאהלו, היו שם שלשה צריפין ושלשה בורגנין מודד מן החיצון (רב, ירוש' ערוב' ה א). יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומס ורומילס ובנו שני צריפים ברומי (ר' לוי, שם ע"ז א ב). אותו היום שהכנים ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד

[1] [עי' בהערה לערך צָרִיף.]

[2] [המלה באה אף בארמ' שבתו"מ, בפרט בלשון צריפא דאורבני, צריף של נצרים, ובצרוף צריפין דמסכינין (ירוש' פאה ח ט), וכמו בעבר' בבנוי של הגג המשפע כנגוד אל איגרא, הגג השטוח. ונראה שעקר הוראת המלה מלשון צֵרוּף הנצרים או המסרים יחד, (בטיב?). וכן בסור' עקר משמ' השרש צרף היא קִבֵּץ וְחִבֵּר יחד, ועל כן נקרא גם המלח המכוין (alum) צָרִיף, ועי' א. צָרַף, ב. צָרַף, הערות.]

כדן נבנה צריף אחד ווהו איטליאה של יון (שבת נו:). יושבי צריפין והולכי מדברות חייהן אינן חיים ונשיהן ובניהן אינן שלהן (רב תנחומא בר רב כהנא בשם רב אסי, ערוב' נה:). יושבי צריפין כיושבי קברים וכו' (אליעזר איש בירית, שם שם). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, מצא רחל אחת, משכה ביניהן, שלת בעלה אצלו אמר תן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו', אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא מרביץ את כהמותיו, הלכו והודיעוהו, והרס את הצריפין וכו' (מד"ר שמות כ). — ובמהמ"א: מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם המים מנטפים ורצה לקבצם למקום אחד ולעשותם צנור עושה וכו' ואפי' לבנות על גגו כמין צריף עד שירדו המים במהרה לחצר חבירו בונה וכו' (שו"ע חו"מ קנג י).

***צְרִיפָה**, ש"נ, — פעלת הצורף ומזקק כסף וזהב, צֵרוּף, וקוק: יתבררו ויתלבנו ׳ ויצרפו רבים, הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם, שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור, יש צריפה גדולה מזו (מדרש תהלים קיט לח). ואמרו מסמר לצרפו, שיקשהו, בעבור כי כבזל כשהלבינוהו באש וככוהו במים הוא מתחזק ומתחסם, והנפחים קורין לזה מקשה, וחכמים קורין אותו צריפה וקורין לו ג"כ חסום (פי' המשני' לרמב"ם, מכשירי' ה ז). עד אשר נצרפנו כמו צריפת הכסף ובחינת הזהב (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 176). — חכמת הצריפה, מלאכת הצריפה, Alchimie; alchimie; alchemy: חכמת הצריפה לדעת איך יצא מִלֹּא כסף כסף (ר' משה ריאטי, מקדש מעט כ). והידיעה על זה לא יורה על בקיאותו במלאכת הצריפה (ר' יוסף בן שם טוב, כבוד אלהים, כח:). משרה ג"כ מלי שרש, כי הוא זה מעשה התימיאה ששורין את הדבר בדבר לח כדי להגיע אל שרשו וכו' והוא מלאכה דוגמת מלאכת הצריפה וההזקה הנעשה ע"י האש (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א ב א, מ:).

*צְרִירוּת, ש"נ, — צרירות הקול, תכונת הקול הצָּרוּר [1], הצָּרוּה, צרידות: ואמנם המזג הלא הנה יורה עליו רוב המותרים וצרירות הקול וגרגור הנקרא רומילאר (קלמן ג י א ב).

צרך [1], סמנו ״הִצְטָרְכוּת, ״צָרוּךְ, *צָרִיךְ, ״צְרִיכָה, ״צְרִיכוּת, *צָרַךְ, צֹרֶךְ [2].

***צָרַךְ**, פ"י, — צָרַךְ לפלוני דבר או לדבר [3] היה מעון דבר, צָרִיךְ לדבר, bedürfen; manquer; to want, need, וצרך לעשות דבר, היה חיב לעשות את הדבר, וכדו', müssen; être obligé; to be obliged: ושלש שורות שלתלמידי חכמים יושבין לפניהן וכו' צרכו [4] לסמוך סומכין מן הראשונה (משנה סנהד' ד ד). למה הוא פורש ובוכה מפני שצריך להשביעו ולמה הן פורשין ובוכין מפני שצרכו להשביעו [5] (תוספת' יוה"כ א ה). מלאכות שהאשה עושה לבעלה, שבעה גופי מלאכות סנו, והשאר לא צרכו להימנות [6] (שם כתוב' ה ד). המינין הללו ע"י שיש כיוצא בהן בארץ ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש' דמאי ב א). צרך לך צחק לך הפליג עליך [7] (ר' הושעיה, שם עירוב' ה א). מי גרם לכך לצרך לכבלי הזה לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצלכם

---

[1]) [עפ"י קריאה זו במקור שבתו"מ, עי' צָרוּר, הערה, ועי' צָרוּר.]

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [ובזמננו נוצרו משרש זה כמה מלים, כגון: מִצְרָךְ, דבר שבני אדם צריכים לו, כגון מזון וכו'; צַרְכָן, מי שצריך לאיזה דבר, לָקוֹחַ; צַרְכָנִיָּה, חנות שבה קונים הצרכנים את מצרכיהם; תִּצְרֹכֶת, הַצֹּרֶךְ למצרך פלוני.]

[3]) [כנאמר בהערה לערך צָרִיךְ, היתה כנראה משמ' הפעל צָרַךְ (מן צרק, סרק) בעבר' ובארמ' בעקר: היה ריק, היה חסר דבר. ובאוגרית' בא צרך כמו בעבר'.

בקטע כ"י מן המאה הי"א של משני' מנקי' וולצברגר בבית הספרים של ביהמ"ד לרבנים בניו־יורק: זכרים ימכרו לִצְרִיכֵי עולות (שקל' ד ז), ואולי היא צורת בינ' צָרֵךְ, ועי' צָרִיךְ, צֹרֶךְ.]

[4]) במשנה שבמשניות: היו צריכין, ושבבבלי: הוצרכו.]

[5]) [בירוש' (יומא א ה): שצרכו לכך.]

[6]) [בירוש' (כתוב' ה ו): לא צרכו חכמים למנותן.]

[7]) [נ"א עי' צָרִיךְ, והערה לא. פָּלַג, הפע', עמ' 4931.]

(הלכ', שם פסח' ו ח). משה עד שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים (שם הורי' ג ז). עשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך[1]) המלך למקומן, מה הוא עושה, מתירן ומוציא רוחן וצולקן[2]) בזווית (מד"ר בראשי' ה, הוצ' תיאודור). שלא צרכו לצאת כבני אדם (תנחו' בובר, שלח, הוספה ג, עד אנה ינאצוני). — ובמהמ"א: כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים עד שצרכו למשה להושיען (מדה"ג שמות ב יז, הופמן, 18). מפני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן, צרך לומר בבן וצרך לומר בבת[3]) (שם כ י, 225). ואילו היתה חלוקתן היצרכו שני גיטין או לא יצרכו גם כל עיקר היינו אומרים זו חלוקת אביי ורבא (בשם רסע"ג, תשו' הגאו' שערי צדק ג יג). ומה צרכנו אל זאת התחבולה בהשארות הנפש אחר כלות הגוף (ר"י א"ה, כוזרי ה יד). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם וכו' היה צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ח א). אם נחלקו הסנהדרין והוצרכו לסמוך אחד וכו' וכן אם צרכו לסמוך שני או שלישי (הוא, סנהדרין א ח). — *צָרַךְ בדבר: ובשאלות הראשונות הביאו ראיה מאותה דעבודה זרה וכו' אבל לא צרכנו בכך (ערוך ערך בקס).

— נִפְעַ', *נִצְרַךְ,—כמו קל, היה צָרִיךְ: מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לר"ה ומצאו חסיד אחד, אמר לו, ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך, ליגלג עליו, לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה"ר ונכשל באותן אבנים (ב"ק נ:). פעם אחת נצרכו[4]) להן אנשי לודקיה בשמן (מנח' פה:). לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו (פסיק' ר"ב, דברי ירמיהו, בובר, קיא.). — נִצְרְכָה התורה, ההלכה וכדו', היתה צריכה לומר דבר זה, דין זה: לשני קטנים נצרכה, שאם היה קטן עושין אותו ספק, ספק עושין אותו ודאי (בשם ריב"ל, ירוש' ברכ' ז ג). למידת הדין נצרכה[1]) (ר' חייא בר אבא, שם פאה ה ג). למי נצרכה, לר' מאיר (שם כתוב' ו ח). הלכה נצרכה לי ונכנסתי לשאול עליה (שמואל הקטן, שם קדו' א ג). לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרה"ר (ר' יוחנן, שבת ז:). לא נצרכה אלא למוסרן לאוליירין לבו ביום (ר' חייא, ביצ' לג.). לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו (ב"מ ל:). — נִצְרְכָה השעה לפלוני או לדבר, היה באותה שעה צֹרך בפלוני או בדבר: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן (תוספת' עדיו' א ד). — וְנִצְרַךְ האדם לנקביו, היה צָרִיךְ לעשות צרכיו: הנצרך לנקביו אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה (ת"ר, ברכ' כג.). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו וזו היא תחילת רוח זוהמא (שבת פב.). שהיו (דניאל וחבריו) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהן מפני אימת מלכות (ר' חנינא בר' חנינא, סנה' צג:). באו למדבר והאכלתי להם מן מ' שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ' שנה אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר (מד"ר במד' טז). — וְנִצְרַךְ לְהִפָּנוֹת, ובקצור נִצְרַךְ, במשמ' זו: לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפוש איתו (שם שמות ט). לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם, ולמה כן, אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכין להפנות והיאך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנא' אני אמרתי אלהים אתם, אלא כשם שאין המלאכים צריכין לדבר זה, אף הן לא יצרכו לדבר זה עוד, ד"א האומות אוכלין ונצרכין והיאך אני נותן הפרש בין בני לבין האומות, לפיכך לא היו נצרכין (שם במד' ז). — ובמהמ"א: לא ימיש, וכי מי נצרך לעמוד ענן, וכי מי נצרך לעמוד אש, אלא ליתן הפרש לזבים ולזבות לנדות וליולדות שהיו ביניהן (מדה"ג שמות יג כב, הופמן, 134). היה לו אלוה של זהב, נצרך לו עשאו שלכסף, נצרך לו עשאו שלנחשת, נצרך לו עשאו שלברזל (ר' אליעזר, שם דבר' ה ז,

---

[1]) [בדפוסי: נצרך.]

[2]) [בדפוסי: ומסלקן.]

[3]) [בספרא (אמור פרשה א): צריך לומר לבנו וצריך לומר לבתו.]

[4]) [בעין יעקב הנוסח: נצטרכו ובי' לשמן.]

[1]) [בכ"י הגר"א: למידת הדין אתמר. ועי' בציוני לונץ בהוצאתו.]

הקבלה, 55).— ואמר הפיטן: בטרם כל יציר היית, לבדך מאומה לא נצרכת (ש״כ היחוד יום ג), כי היית לפני הכל ואז כאין כל לא נצרכת כל (שם יום ה). — ובינ״, נִצְרָךְ, במשמ׳ עני ואביון: כל כך עני ונצרך (ר״א גיבלגו, דרך אמונה, כה.).

—הפע׳, *הִצְרִיךְ,— הִצְרִיךְ את פלוני לדבר או לאדם או למעשה, גרם לו להיות צָרִיךְ לדבר או לאדם או למעשה, חִיֵּב אותו, הזקיק אותו, הבריחו, nötigen, zwingen; obliger, forcer; to oblige, force: הנוער משנתו צריך לומר בא״י מחיה המתים וכו׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שתתן לי לב טוב וכו׳ ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם וכו׳ (דב״ה רבי ינאי, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). הרי שאין לו (לאכל) מה לוכל, ביום הראשון ובשני אינו עושה מלאכה, בשלישי הוא עושה בצינעה, אבל אמרו תבוא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לכך (שם מו״ק ג ה). פעם א׳ הלך רבי למקום אחר ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר ולא הצריכן רבי למעשה (ר׳ חנינה, שבת קכה:). ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה (אבא חלקיה, תעני׳ כג:). שמא יהא ולד בן קיימא ונמצאת אחת מצריכה כרוז לכהונה (יבמ׳ מח:). מעשה בשפחה של בית רבי שטבלה ועלתה ונמצא עצם בין שיניה והצריכה[1]) רבי טבילה אחרת (ר׳ יצחק, קידוש׳ כה.). הייך שאני מצריכך לבא אצל כהן, שנאמר והובא אל אהרן הכהן (מד״ר ויקר׳ טו). — ובמהמ״א: ולא הצרכנו עצמינו לבוא לתיבחת כבר מנהג אבותינו בידינו (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ׳ 547). כעומד במחנה שבינה ומצריכו לצאת ממנה (רש״י, פסח׳ פח., ד״ה אלא אימא הכי). ואין חוששין שמא בעל לשם קידושין להצריכה גט שני (תוס׳, גיט׳ עג:, ד״ה ואין חוששין). שהכל לא ידעו בגט שהצרכנוה משני (תוס׳, שם עו:, ד״ה עיינו ביה). מעשה בא לפני, באשה שנתקדשה בפרוטה והצריך להיות שוה אחד משמנה באיסר (תוס׳, קידוש׳ יב., ד״ה שיער). שלא הצריכוהו לכך (תוס׳, שם יז:, ד״ה אין רוח). וחכמת השיעור כמו בן הענינים המצריכים אליה רבים בענינים המצריכים לחכמת המנין בעסקי העולם הזה ובמצות רבות מן התורה (ראב״ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד׳, 2). הרי שהצריכך החשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות וכו׳ ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות וכו׳ (רמב״ם, קדוש החדש יא יג). כי כל אדם שיבקש שיהיה לו יתרון על אנשי מעלה מהמעלות יצריכהו יתרונו להתרחק מהם עד אשר תתנשא מעלתו להשתתף עם אנשי מעלה אשר על מעלתו (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 18). ויש גבורה בהמית תצריך האדם לקנות התענוגים ולהיות שטוף באכילה ושתיה (הוא, המבקש, כה). ולא היה שום אדם מכיר עצלותה הואיל שלא הצריכה לעשות שום דבר בעצמה (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 341). והמרות האלהיות הפועלות אשר יסופר בהם הבורא ית׳ אפשר שישתתף במפורש עם קצת ברואיו והתירו חכמים לספר אותם בהם מפני הרוחק המצריך אותני להוריעו ולעמוד על מציאותו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א).— ״ובמשמ׳ הוכיח את הצֹרֶךְ בדבר, הראה שהדבר הכרחי: וזה אין מצריך אל סבות אמצעיות (ר״י א״מ, כוזרי ה כ). — ״ובמשמ׳ יחס צֹרֶךְ לפלוני: והואיל והצריכו המאכל שמא יצריכהו אל המשגל ואז יהיה בדבר רבה גדולה (עולם קטן לר״י אבן צדיק, הוצ׳ הורוויץ, 47).

— הפע׳, *הֻצְרַךְ, הוצרך,—כמו קל: ולמה הוצרכו לכך, שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודמו שחאיר המזרח ושחטו את התמיד (יומא ג 3). כל עצמינו לא הוצרכנו אלא לעור העולה בלבד, שבכל המקום העור מהלך אחר הבשר (רבי, פסחא ויס, לו סקק ע). הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עברייה (ספרי דבר׳ קיח). מעולם לא הוצרך אדם לכך (למזון) (יומא סז.). ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי (שמואל הקטן, סנה׳ יא.). לפיכך הוצרך הכתוב לומר ותגנוב רחל וכו׳ (מד״ר בראש׳ עד). — והֻצְרַךְ דבר לפלוני, היה דרוש ונחוץ לו: פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת (ת״ר, שבת קנז:). ב״ר מתנה עליהן אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהיה לבלי שרת (ר׳ אבהו, כתוב׳ קו:). תמירין שלא הוצרכו לציבור לדברי רבי שמעון אין נפדין

[1]) [בלוי אמר שהיא צריכה.]

תמימים, לדברי חכמים נפדין תמימים (ר' יוחנן, מנוח' יח:). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון, למה הוצרך כאן אלעזר, אלא בא הכתוב וכו' (מדר' תהל' א). — הִצְרִיךְ לנקביו, כמו נִצְרַךְ לנקביו: ותתחלחל המלכה וכו' שהוצרכה לנקביה (רבי ירמיה, מגי' טו.). — וכמהמ"א: לא תאמר הלכה כר' מאיר בגזרותיו אלא משהוצרכה לנו אצל מעוברת חבירו ומינקת חבירו שנשאת לכהן (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 101). וכי מאחר שדרשו חכמים אלפים אמה מן המקרא הזה, אל יצא איש ממקומו למה הוצרכו חכמים, לארבע אמות אלו הוצרכו (והזהיר, בשלח, י). ולא הוצרכתי לברר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש שנמצא בפרשת ואתחנן דרי שמו' גאו' (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, יג). לפי שנאמר כי ימצא איש וכו' ולפי שנאמר כאן וגונב איש וכו' לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלהֹ זה (רש"י, שמות כא יז). י"ג דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה (הוא, שם כה ג). והוצרכו לו (לשמן) בשמים (הוא, שם שם ו). לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו (הוא, שם כח כה). לכך הוצרך מקרא זה (הוא, שם כט לו). כי הנה העברים הוצרכו כאשר התחברו שני שואין מתנועעים להניח השני והניעו גם הראשון וכו' (ראב"ע, צחות, א:). ואחר שהדבר כן הוצרכו רז"ל לומר וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 105). ולפי הוצרכה מגלת רות באחרונה לומר אלה תולדות פרץ (שם שם 112). וכאשר הוצרכנו לזכור התנועות, הוצרכנו ג"כ לומר שמהן נפשיות ומהן טבעיות (אמו"ר לראב"ד א, 3). — *אני מְצָרֵךְ כמשמ' אני מכרח: אחר זה אמר שמעון לראובן גיסו, עתה השלחן ערוך לפניך עשה עתה לכדך ותחזור לשם כי אני מוצרך לחזור לעסקי (עמכואל חי ריקי, אדרת אליהו שו"ת יג). —*וכמו נִצְרָךְ, אביון: הנדיבות וכו הוא תת משלו כשיעור ראוי אל הזולת מן הראוים ומוצרכים כי הנהינת למי שאין לו צורך הוא להשליך טפת מים בים (ר"א מודינה, לגוח לדיק יד). — ועי' קל.

—התפ', *הִצְטָרֵךְ, נִצְטָרֵךְ, — כמו קל, היה צריך: וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך[1] לבריות (פאה ח ט). כך אני מקובל מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש' ברכ' ע ג). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו וכו' ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (תפלת כהן גדול, שם יומא ה ג). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' ו.). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (ר' עקיבא, שבת קיח.). אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו (ר' יוסי, תעני' כב:). המכוכו אל יכובו יותר מחומש שמא יצטרך לבריות (כתוב' נ.). אמר לו הקב"ה (לנח) קבלו (את העורב) שעתיד העולם להצטרך לו (נשם רב אבא בר כהנא, מד"ר בראש' לג). ויתן לך אלהותו, אימתי, לכשתצטרך לה (רב אחא, שם שם סו). — וכמהמ"א: שאלו מה' מטר, אם תצטרכו (רש"י, זכר' י א). לא יצטרכו לסחור (הוא, שם יד כא). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ (ר"י א"ת, כוזרי ה יח). שאם יהיה צריך יצטרך בתחלה למי שיבראהו (עולם קטן לר"י אבן לדיק, 52). ואם בראו העת שהצטרך אליו ולא בראו קודם לכן, זה יורה על חלישות ממנו קודם לכן (שם שם). —*וכמשמ' היה נחוץ ודרוש: שיהיה דר במדינה עם קבוץ רב מן האנשים כדי שיוכל למצוא המצטרך לו לצורך חיותו והתקיימו (ר"י אלבו, עקרים א ה). — ואמר הפיטן: נועצו לב ונוסדו סוסות, אם נצטרך לטפי מימות נעלה לרקיע ונבנו בקרדמות (ר' שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים אדירים, קרוב' ז פסח).

צֹרֶךְ, ש"ז, בכ' צָרְכָּה, - מה"ת מן צָרִיךְ, Bedarf; besoin; need, בבל צרכו, במה שהוא צָרִיךְ לו: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צָרְכֶּךָ ונביאם לך רפסדות על ים יפו (דהי"ב ב יה). ואמר בן סירא: אם יש לך ייטב דבריו עמך וירששך ולא יכאב לו, צורך לו עמך והשיע לך ושחק לך והבטיחך (ב"ס גני' יג ו). איש חכם יטה תוכחות ואחר צרבו ימשך תורה (שם לה יז). מיועץ שמור נפשך ודע לפנים מה צורכו (שם לז ח). רעת רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל (שם לח א). מעשי אל

---

[1] [במשני שבירוש': עד שצריך.]

כלם טובים לבל צורך בעתו יספיקו (סס לט יו). אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט נבראו, חית שן עקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשע. כל אלה לצורכם נבראו והמה באוצר ולעת יפקדו בצותו אתם ישישו ובתקם לא ימרו פיו (סס סס כט-לא). הוא חי ועומד לעד ולכל צורך הכל נשמע (סס מג כג). — ובתו"מ, בָּל צָרְבּוֹ של אדם, כל מה שנחוץ לו: איזהו גרנן למעשרות וכו' עד שילקט כל צורכו (מעשר' א ה). ברוך שעשה לי כל צרכי (ברכ' ס:). מבנים אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צרכו (רב יהודה, סנת נ.). עושה אדם כל צרכו בפת (רי שמואל, סס קמג.). כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו וכו' (מד"ר ברלאש' מז). — *בָּל צָרְבּוֹ בתה"ס, כמ"שמ' די, במדה מספקת: התבואה שיבשה כל צרכה וענבים שיבשו כל צרכן אינן מתקדשות (כלאי' ז ז). חייתה (המכה) ונסתרה' חייתה ונסתרה חייב לרפאותו, חייתה כל צרכה אינו חייב לרפאותו (ב"ק ח א). לא היה לה קצבה אלא סלת מנופה כל צרכה היה מביא, שנאמר ולקחת סלת ואפית אותה, עד שתהא מנופה כל צרכה (מנח' ו ז). והכרם מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה (תמי' ד ד). תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן מותרין (תוספת' סנת ג ד). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צורכן הירבו מחלוקות בישראל (סס חגי' ב ט). ולא מיסב ולא אוכל כל צורכו ולא שותה כל צורכו (ירוש' ברכ' ג א). הכובש עד שיכבוש כל צורכו, השולק עד שישלוק כל צרכו (סס מעשר' ד א). האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה, משיירת היא כל שהוא וכו' (ר' יונה, סס ערלה ב ה). אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (סס סנת א ה). שאין צולין בשר כצל וביצה אלא בדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום (בית שמאי, סס סס). אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום (סס סס). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ר' בון בר כהנא, סס סס א ט). מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (סס סס א י). מפני התשד שאם אומר את לו שהוא מותר אף הוא

אינו עושה אותן כל צורכו מבעוד יום (ר' בא, סס סס סנת ד א). הקודח עד שיקדה כל צרכו (ר"ס, סס סס יב). הקוצץ עד שיקצוץ כל צרכו (סס פסח' ו א). בשעה שהעבד משמש את רבו כל צרכו הוא תובע פרסו ממנו (סס תעני' א א). שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צורכו ולאחד אומר לו קצר דבריך (סס סבוע' ד א). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל צורכו (ר' יוחנן, סנת לז:). כך דברי תורה מתקיימ' עם מי שעמל בהן כל צרכן (ר"ס בר' נחמן, מד"ר שה"ס, יסקני). המתין בעצמו עד שאכלו האורחין ושתו כל צרכן (תנחו' בובר, שמיני ג). — *בְּצָרְבּוֹ וכדו', באותה משמ': משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו רביהן כצורכן[1]) רבו מחלוקות בישראל (ירוש' סנה' א ד). —*לְצֹרֶךְ דבר, לְצָרְבּוֹ וכדו', ובנגוד אל שלא לְצֹרֶךְ דבר: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה, היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (סביעי' א ו). אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל (מו"ק ב ד). בלי כסף וכלי נחשת משתמש בהן לצרכן אבל לא לשוחקן (ב"מ ג א). המפקיד חבית אצל חבירו וכו' אם משהניחה נשברה בין לצרכו בין לצרכה פטור (שס ג ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצרכה ואת הקנים שבכרם שהם לצרכו (ב"ב ד א). שפייה (את הע"ז) לצורכה אסורה, שלא לצורכה מותרת (ע"ז ג י). אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, לצרכו, אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה (מכי', מסכ' דנזיקין טו). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר (ירוש' ביצה א ג). ומתקנין את המקולקלות במועד, דבר שהוא לצורך המועד אבל דבר שאינו לצורך המועד אמור בשל יחיד (סס מו"ק א ב). מהו לצורכה, בשייחדו לה הבעלים באותו מקים וכו' אבל במקום אחר בין לצורכו בין לצורכה פטור (סס ב"מ ג י). לא שנו אלא

---

[1]) [בכמק"א (תוספת' חגי' ב ט; יר"ש סס ב ב; בבלי סנה' פח:): כל צורכן, עי' לעיל. ואולי אין כאן אלא מבטא מטשטש במקום כל צרכן.]

לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו (שבת קמג:). אבורה לא ישחטנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגיד לצורבו (פסח' כו:). טוחנין במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור (ת"כ, מו"ק י"ב:). — ובשביל צָרְכּוֹ: ומה המן שהיה מין אחר נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד (ר' יוסי ב"ר חנינא, מד"ר שמות ה). בשביל צורכך ובפרחך תבעתי קרבן ולא שהייתי מבקש לאכול (פסיק' כב', שור או כשב, קלד:).—*וְשֶׁל צָרְכָּהּ: המסלא כחבית המים העולין באחריה ובהכל המכונן על צוארה וכחכל של צרכה אינן כבי יותן (תוספת' מכשיר' ג ה).—*לְצָרְכּוֹ עצמו: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם (ע"ז ג:). — ובלי שם עצם נסמך או בנוי לצֹרֶךְ ושלא לְצֹרֶךְ: ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב, שלא לצורך פטור (שבת יד א). כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך (שם יז ד). שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (תוספת' יו"ט א יג). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו, אמר לו (ר' נהוריי) לצורך נבראו (ירוש' ברכ' ט ג). הבערה לצורך יצאת, ללמד על בתי דינין שלא יהו יושבין בשבת (ר' ירמיה, שם נזיר ו א). לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (פסח' ה:). כשהכם נכנס אחד עומד ואחד יושב וכו' יצא לצורך יכנס וישב במקומו (ת"כ, הורי' יג:). — *צָרְכּוֹ של דבר, החלק הנחוץ בו: חבית שניקבה ועשאה כופת יתר מצרכה, הנוגע בצרכה[1]) טמא יתר מצרכה טהור (כלים ג ח). הריוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בבלונס טמא ואינו חבור לו, עשה לו דיוסטר אין טמא אלא צרכו (שם כ ג). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן, ר' יהודה ור' יוסי אומ' אין חרשין להן אלא צורכן (תוספת' שביע' א א). שתי אבנים גדולות שתי חליות של עמוד שהתקינן להיות שופת עליהן יורה גדולה או

[1]) [הערוך קרא צרכה בכ"ת ופרש: דסותם פי החבית כופת יותר מצרכה נקרא אותו היתר צרכה כמו צרכת השחין (ערך לרב).]

סיחם גדול אינו טמא אלא צורך, וכמה הוא צורך, מקום שפיתת טפח (שם כלים ב"ב ה ג). — צֹרֶךְ, אין צֹרֶךְ לְדָבָר, הדבר נחוץ או אינו נחוץ: אילו לדבר שאין להן צורך[1]) היו עובדין, היה מבטלן (שם ע"ז ד ז). צורך ליין וצורך לחומץ, צורך ליין יותר מן החומץ, צורך לחטין וצורך לשעורים, צורך לחטין יותר מן השעורים (מד"ר בראש' כו). — *צֹרֶךְ לומר, לְדַבֵּר: הוי צורך לומר שוגג וצורך לומר מזיד (ירוש' ב"ק ח א). כיון שדיבר (אברהם) עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו, רבון כל העולמים צורך לדבר, אמר לו איפטר לשלום וכו' (מד"ר בראש' מז). — *שִׁמֵּשׁ את הַצֹּרֶךְ: סימפוניא מצופה טהורה, עשה בה בית קיבול כנפים טמאה, ואינו טמא אלא המשמש את הצורך, חליל המצופה טהור, עשה בו בית קבול כוסות טמא, ואין טמא אלא המשמש את הצורך (תוספת' כלים ב"מ א ז). — *תָּבַע צֹרֶךְ עצמו או של אחרים: לכו (של משה) ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא).—*ועשתה האשה צָרְכָּהּ בפלוני, שכבה עמו: ותקצר נפשו למות וכו' שהיתה עושה צורכה באחרים[2]) (ירוש' כתוב' ה י). — *ובצרופים עם שם עצם, צֹרֶךְ גָּבֹהַּ, דבר שהוא לצרך המזבח: מעומר ושתי הלחם שבן צורך גבוה (שבת קלא:). — *צֹרֶךְ בנין הבית: אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא (מו"ק ט.).—צָרְכָּן של בריות: אף מי שהתקין את התפילה הזאת, על הסדר התקינה, שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ב ד). — *כל צֹרֶךְ שבעולם, כל דבר נחוץ: עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבין עליה, שכל צורך שבעולם הי' יוצא ממנו וכו' (ר' זעירא. פדר"א כה). — ומ"ר *צְרָכִים, סמי' צָרְכֵי, כנ' צָרְכֵי, צרכיו וכדו': (המשרה את אשתו) נותן לה מעה כסף

[1]) [כך כרפוס' המשנה, אך במשני שבירוש': שאין צרך העולם בו, וכבריתה שבבבלי (ע"ז כד:): שאין העולם צורך לו.]

[2]) [ובמסק"א (מד"ר בראש' כג): עושה צרכיה ממקום אחר, ועי' לקמן.]

לצרכיה[1]) ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת, ואם אין נותן לה מעה כסף לצרכיה[1]) מעשי יריה שלה (כתוב׳ ה ע). המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמש סלעים, בראשונה היה לוקח כהן כל צורכיה (ר׳ יהודה, תוספת׳ שם ו ד). כיון שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ט א). ועורך שלחן בפני כל אחד ואחד ונותן כל צרכיו (מד״ר קהל׳, מה יתרון). — וצָרְכֵי ישראל, צָרְכֵיהֶן של ישראל וכדו׳: הושע ה׳ את עמך וכו׳ ויהיו צרכיהם לפניך (ר׳ יהושע, ברכ׳ ה ד)׳ צורכי עמך מרובין ודעתן קצרה, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כל צורכיו (תוספת׳ שם ג יא). הקב״ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו (שמעון בן עזיי, מד״ר בראש׳ א). — צָרְכֵי המת, צָרְכֵי החולה: כל צרכי חולה נעשין ע״י ארמאי בשבת (שבת קכט.) עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו (מו״ק ח:). — צָרְכֵי העיר, צָרְכֵי רבים, צָרְכֵי צבור: בחמשה עשר בו (באדר) קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים (שקל׳ א א). ומה אם מלך ישראל שלא עסק אלא בצרכי ציבור וכו׳ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (תוספת׳ סנה׳ ד ח). העוסק בצורכי ציבור כעוסק בדברי תורה (ר׳ ירמיה, ירוש׳ ברכ׳ ה א). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות דיני מכות ופודין את השבויין וכו׳ (שם מו״ק א א). הגבאין והמוכסין תשובתן קשה, הרי אילו מחזירין למי שמכירין, ולמי שאין מכירין יעשו מהן צורכי ציבור (שם ב״מ ו ד). חומת העיר ומגדלותיה וכל צורכי העיר באין משירי הלשכה (כתוב׳ קו:). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד״ר שמות ו). ס׳ הלכות לטרגי ר״י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר׳ יהושע בן לוי, שם שם). אני גדול כמוך וכו׳ שאני עוסק בצרכי צבור כמוך (שמעון סיכנא לריב״ז, שם קהל׳, סמור רגליך). — צָרְכֵי שבת, צָרְכֵי מילה וכדו׳: וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). צורכי

שבת נעשין ביום טוב (פסח׳ מז.). — עָשָׂה צְרָכָיו, כָּל צְרָכָיו, של עצמו או של אחרים: מהרו ועשו צרכיכם במבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (ר׳ יהודה בשם רבן גמליאל בשם אביו, עירוב׳ ו א). בת ישראל שנכנסה לעשות צרכיו של כהן אבל לא של ישראל (ירוש׳ תרומ׳ יא ז). ישראל וכהן שהיו שותפין בתנו׳ מלא הוא ישראל את הגר שמן שריפ׳ ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (שם שבת ב א). מעשה בר״א בי ר׳ צדוק שלקח בית הכנסת של אלכסנדריי׳ ועשה בה צרכיו (שם. מגי׳ ג א). ברקו ומצאו שהן עושין צרכיהן ליום אחר וכו׳ (ר׳ יוסי, שם ע״ז א א). עושה אדם כל צרכיו[1]) בפת (שמואל, ברכ׳ ב:). נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהן (מד״ר שה״ש, סמכוני). ואתם יוצאים וקוצרים ודשי׳ וזורי׳ ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות (ר׳ חנניה בריה דר׳ אחי, שם שם, מה יפו). — הִתְקִין צְרָכָיו: מפני שמתקין צורכיו כל ימות השבת התקינו שיהא נושא אותה ברביעי (תוספת׳ כתוב׳ א א). — וְשָׁאַל צְרָכָיו, תבע צרכיו, בקש מה שנחוץ לאדם, התפלל תפלה של בקשה: יחיד שואל צרכיו בשומע תפלה, ואילו (גשמים) צרכיו הן (ר׳ תנינא בשם ר׳ זעירא בשם רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל (בשם ר׳ אלעזר בי״ר׳ ינאי, שם שם). אסור לתבוע צרכיו בשבת (שם שבת טו ג). מגילת אסתר וכו׳ יוצא בה בכל לשון שהוא יודע, ותפילה כדי שיהא יודע לתבוע צרכיו (ר׳ מנא, שם סוטה ז א). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (ר׳ יהודה, שבת יב:). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו (ר׳ יוחנן, שם שם). כיון שירשו בנות צלפחד אביהן, אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי (מד״ר במד׳ כא). — ובלשון נקיה, עָשָׂה צְרָכָיו, פָּנָה לִצְרָכָיו, יצא׳ לנקביו: האשה שהיא עושה צרכיה וראתה דם, אם עומדת טמאה ואם יושבת תולה (ר׳ מאיר, תוספת׳ נדה ז ז). איש ואשה שעשו צרכיהם בתוך הספל ונמצא דם בתוך הספל, ר׳ מאיר ור׳ יוסי אומרים תולה (שם שם

---

[1]) [במשנה שבבבלי: לצורכה, מ״י, ובגמרה (כתוב׳ נט.): לצורכיה.]

[1]) [בסק״א (שבת קמג.): כל צרכו, עי׳ לעיל.]

ז ח). לא יכנס אדם לבית הקברות ויעשה צרכיו שם (ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה, ירוש' ברכ' ג ג). נסר שהוא חוין לספינה ואין בו רוחב ארבע מותר לישב בו ולעשות צרכיו בשבת (ר' המנונא, שם שבת יא ה). בשעה שעושין צורכיהם עושין אישפתית אישפתות (סוטה מג:). אומר זה לזה, אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו ואדם שאינו עושה צרכו[1]) ד' ימים או ה' ימים הוא מת (מד"ר במד' טז). שלא יעשה אדם צרכיו בעמידה (מדרש תהלים הופמן, דבר' כג יג). — ועי' עָשָׂה, פָּנָה, קל ונִפְעַ', — ועָשָׂה צְרָכָיו עם אשה, שכב עמה: מעשה באחד שיצא לדרך ואשתו עמו ופנה לאחורי הגדר ועשה צרכיו עמה והביאוהו לבית הדין והלקוהו (ירוש' חגי' ב ב). לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו[2]) תרי (פסח' קט:). והא רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו (חגי' ה:). אמר דוד לפני הקב"ה, רבון העולם, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני, והלא לא נתכוון אלא להנאתו, תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (מד"ר ויקר' יד). — והאשה, שכבה עם איש: ותקצר נפשו למות, הוא קצרה נפשו למות, אבל היא לא קצרה נפשה למות, למה, שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר (שם ברא' נב). — ובספה"א: מה הנייה יש לה בנר, אף על פי שבן מישבת דעתה ובמבורה רואית אתי חברתי ועושה לי צרכיי (הלכות פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון ב). אפילו הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר ותקרנוהו ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים כשר הוא (תשו' הגאו' הרכבי רכה, 129). אילו רצה שמעון להוציא את מה שנתן לו ראובן ובתב לו שטר בהן בצורך אחר ולהטיל אחרים בשותפות היה יכול לעשות כן (שם שלז, 168). פעמים שאדם נושא את בת אחותו או בת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר במה חדשים, ועומדת ומונה עלי (שם שסו, 185). ויקחו לי מדמיהם הבריכיי וצורכי קבורתי (שם שע, 186). ברוך אתה ה' אמ"ה שלא חסר מצרכי כלום[1]) (סדר רב עמרם השלם א, לא.). ומי שהוא הגון וירא חטא אל ימנע את עצמו מלהיות כצרכיהן של ישראל (והזהיר שמות, מ:, משפטים). מה מנעל זה שהיא פחותה מכל צרכי הגוף ובוי (מדה"ג שמות ג ה, הופמן, 26). ומנין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה וכו' (שמתר ביו"ט) ת"ל לכם לכל שצרככם (שם יב טז, 104). יש בי צורכי האלמנה בצורכי הבתולה (תשו' תלמידי מנחם, 58). בכבל (יוסף) אביו כראוי לו ואת אחיו כראוי להם ובית אביו כראוי להם לפי הצורך (ברא' רבתי, אלבק, 216). ובשבא אדם ידע שהם (הגשמים) צורך לעולם התפלל עליהם (רש"י, ברא' ב ה). דבר יום ביומו, צורך אבילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר (הוא, שמות טז ד). אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפור (הוא שם כח יד). הטל עליהם צרכי צבור והם בלים מאליהם (הוא, במד' יא כח). להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור (הוא, שם כז טו). שום ברית כרותה (אין להם) שיבאו לעזרתם לעת הצורך (הוא, שפט' יח ז). זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל (הוא, ש"א כב טו). שבל חיי העולם הבא לצורך כך (הוא, אבו' ד יז). צורך לנו עוד בו (הוא, ברכ' כב:, ד"ה אלטמיד). ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בבל הצורך (הוא, שם כז., ד"ה יער). ועליהם שוטר איש מסכן וחכם יוכיח צרכם ויצליח דרכם (ראב"ע, חי בן מקיץ, עמ' 141). הלא תראה צורך הירח והבוכבים אל אור השמש וצורך הארץ אל השמים ואל המים וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם וכו' וצורך האדם אל הכל וכו' וצורך הארצות והמלכים והחכמות והמלאבות קצתם אל קצתם (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ז). והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים ונתן לך מן העבדים והשמשים כצרכך בעולם הזה (שם, עבודת האלהים ט). ופרוש מבל אשר יפרישך ממצות האלהים בלבך ובמצפונך אם לא

---

[1]) [צ"ל: צרכיו.]

[2]). [רש"י: תשמיש.]

[3]) [בירוש' (כתוב' ה י): עושה צרכת באחרים.]

[1]) וכשו"ת הגא' מן הגניזה (גינזבורג ב, 114): ב' שלא חיסר מצורביי כלום שהיא ברכת מנעלים.]

תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך (שם, הפרישות ה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 19). וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש (רמב"ם, תפלה א ד). בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל והיו מצירים לישראל וכו' וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת וכו' (שם ב א). אע"פ שהחפינה (של הקטרת) בעזרה צורך פנים בעבודת פנים היא (הוא, עבודת יוה"כ ה ג). ולפי שאין כל אדם פנוי ללמוד כל זמנו, והרבים מהם טרודים לבקש צרכיהם וצרכי זולתם, קבע השם להם זמן וקדש את יום השבת (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קדושים, קד:). ותפלה ידוע שהיא התחלה עם בקשת הצרכים כי זה מורה על המבקש מאתו שהוא מודה כי לו לבדו הממשלת (שם, עקב, קסה:). שלבך יהיה פנוי מהרהורי צורכך ותלמוד בלב שלם (ספר חסידים מהתתשעד). אך כבנוי הצרכים הרבים יהיו רפויים (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמה). מי יתן ויהיה לי שתי פיות האחד לעסוק בו בתורה ובתפלה ובספור שבחך, והשני לדבר בו בצרכי ובתיקון מחיתי [1] (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ה, 364). תרתי בלבי איזה דבר שבו יקל הנכבד וישבור הגאוה וישפיל הרמים, ואמרתי זה הצורך (שם שם, 413). ולא תצא (האשה) מדלתי ביתה אלא לצורך גדול (שם שם, 436). כל אחד ואחד כפי מה שצריך לנהוג בעצמו בכל עניניו ובכל צרכיו כפי הראוי לו (שם שם, 440). משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה (שם שם, 448). לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל לבקש צרכיו [2] שנא' ואתחנן וכו' הרי שבחו של הב"ה וא"כ אעברה נא וכו' הרי בקשת צרכיו (שם שם, 495). ובכל דבר אשר יביא העת והצורך (תקנות קנדיאה, פרטוס-קאפוטו, 71). כפי מה שיראה להם לעשות להן כפי צורך הזמן והשעה (שם, 76). שיהו מעיך תמיד רפויים, ר"ל שתעשה צרכיך כל יום (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א א, לה:). — ואמר הפיטן: טפשו דריה וגאו כאד טל, טרחות גשמים מה צרך דינו בטל (ר"א קליר, אאגרה, תפלת טל). אלה כמבום ערכן ואלה במבסים צרכן (שלמה הבבלי, חנון, סליח' יום ז). מרבים צרכינו ואין להאמר מקצר דעה ומרב ממר (הוא, אין מי יקרא, סליח' יום א). פוקדיך קדשו צומות לקבוע, דעתם קצרה צרכם לתבוע (הוא, אלהים בישראל, סליח' לשני). צור קוננו מבחירים, צרכנו בפלל מעתירים (הוא, אור ישע, יוצ' א פסח). צרכי חוק טרף בחלקך אפסניון לא תקפץ את ידך מאחיך האביון (הוא, אנא עורכה, סליח' ער"ה). מי יודע סוד מפעלותיך בעשותך לגוף צרכי פעלותיו ונתת לו עינים לראות אותותיך ואזנים לשמוע נוראותיך (רשב"ג, כתר מלכות). ולך אקוה כל ימי חיי, מעוז ומקוה וצור מאויי, ואתה תצוה לצרכי דויי (ר"י הלוי, אערך שבחי, דיואן ג, 146). אסור (בשבת) מצא חפץ מעשות דרכים, גם מלדבר בו דברי צרכים דברי סחורה אף דברי מלכים (ראב"ע, כי אשמרה, זמירות שבת). ראשית היות יסודך צורך ותכספי אלי פועל ולעשות כל צורך לך נתבנו כלי (הוא, אמרו בני, איגר 198). תענית צבור קבעו תבוע צרכים (מאיר, תענית צבור, סליח' לחמישי). ליום מרגוע דוחה מילה ומציצה וצרכיה ובבראשית בלולה (ר' אליעזר הלוי, אל חסד, שלמונים למילה). אווי צרכימו מרבים ודעתם קצרה, להפק וממס ידך לא קצרה (אליה בן שמעיה, אלהי בושתי, סליח' ג עשי"ת). ענה נא עתרת קוראי עצרה, פוגעים בעת צרכימו בדעת קצרה (יוסף, ישועני אלהים, מחז' איטלי ב, רג:). — ואמר המשורר: ואל תרבה לדבר כי לצרכך וישר מהלכך ודרכך (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 63). נאם אזן לעין החרש נא, ומה תוכל ולך צרך לאורים ולא תראה לבד מה יש לנגבת (ראב"ע, חדשים מעשי אל, כהנא א, 61). וזאת יצאה מאל נדבה בלי צרך, אבל כי להודיע לאדם גבורותיו (הוא, נשם אל, שם שם, 197). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנמיעה הנגסורה (עמנו', מחב' ח, 61) — "ספק את הצֹּרֶךְ, את הַצְּרָכִים, נתן כל מה שנחוץ: אלו שקע צרינו בתוכו (בתוך ים סוף) ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו (כמה מעלות טובות, הגדה של פסח). — ואמר הפיטן: וינחם לבטח וים כסה פורכם, דגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי

---

1) [עפ"י ירוש' ברכ' א ב, ושם בארמ'.]

2) [בתלמוד (ברכ' לב.) אין המלים לבקש צרכיו.]

לחסנה, זולת סבת נראשית). — *מְצָרֶךְ התורה, מְצָרֶךְ העולם: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מ צ ו ר ך התורה חן וראויות ללמוד וללמד וכו' והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מ צ ו ר ך העולם והמצות, ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מ צ ו ר ך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ע הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2).—ואמר המליץ: מאהרים זמן שמע ותפלה ומקרימים עשיית צ ר כ י ם (ר"א לויפל, סיר בהקד' שלום על ישראל חלק 3). — ונוהג גם בדבור: מן הצֹּרֶךְ, אין מן הַצֹּרֶךְ.

*צרם [1], טמנו *צָרַם.

***צָרַם,** פיו"ע, — צָרַם את אזן האדם או הבהמה או צָרַם באזנם, פגם באזנם, עשה אותם בעלי מום באזן [2]: התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו' צ ר ם באזנו, תלש בשערו וכו' נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). ה צ ו ר ם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית וכו' מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, ראהו קסדוק אחד, אמר מה טיבו של זה, אמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום, נטל פיגיון ו צ ר ם באזנו, ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו, ראה שהתירו הלך ו צ ר ם באזני בכורות אחרים, ואסרו (בכורות ה ג). ומעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה וידע בו דבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמר לו, אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד טבול אחד, ירד וטבל ועלה, אחרי שעלה, צ ר ם לו באזנו (תוספת' פרה ג ח). צ ר ם אזן בכור, קנסו בנו אחריו (מו"ק יג.). ואמר רבה ה צ ו ר ם אוזן פרתו של חבירו פטור, מ"ט, פרה בדקיימא קיימא, דלא עבד ולא מידי וכו' מתיב רבא, העושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, מלאכה הוא דלא מינכר היזיקה, אבל צ ו ר ם דמינכר היזיקה ה"נ דמיחייב בדיני אדם וכו' (ב"ק נח.). ה צ ו ר ם אזן הפר ואח"כ קיבל דמו פסול (רבי זירא בשם רבי יוחנן, זבח' כה:).—ובסהמ"א: למלך שמסר ביד בנו צלוחית ואיסר וישלחו אצל החנוני, שיבר הצלוחית ואיבד את האיסר, צ ר ם באזנו [1]) ונתן לו פעם שנייה וכו' (ר' יודן ור' חייבו בשם ר' שמעון בן לקיש, מדה"ג דברי ה, הקבלה, 59). משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים וכו' מ צ ר מ ם (באזנך ול)שונך יחרדו החרדים וכו' (מכתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע"ג, בהסריד והפליט ומספר הגלוי, הרכבי, קנ). גם הכביד עלו על מקום שהמשלתיהו עליו לרדות את העם במקל ולהכביד עלו, ל צ ר ו ם באזן ישראל ולהפילם על פניהם ולהלקותם בלי משפט וכו' (שם רלג).

—פִּעֵ', *צֵרֵם, כמו קל: מיהו רש"י פירש לקמן חתכו, שלא הבדילו אלא צ י ר מ ו בשנים ושלשה מקומות (תוספות זבח' עד., ד"ה נחתך).

צָרָן, צרנית, עי' צִירָן.

צרע [2]), טמנו מְצֹרָע, צָרוּעַ, *צֵרוּעַ, *צַרְעוּת, צָרַעַת, ואולי צִרְעָה.

צָרַע, קל לא נמצא אלא בבינ' פָּעוּל, צָרוּעַ, עי' זה הערך.

—פֻּעַ', מְצֹרָע, מְצוֹרָע, נק' מְצֹרַעַת,־רַעַת, ומ"ר מְצֹרָעִים, שיש בו נגע הצרעת: ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מְצֹרַעַת בשלג (שמות ד ו). ועי' עוד בערך מְצֹרָע.

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [יש מפרשים מלה זו בלשון חתוך, ויש מבארים אותה בלשון סחיבה באזן, ורש"י (זבח' כה:) כותב: הצורם, אקרני"ד (echarner, חשף הבשר) דהוי מום, דתנן נפגמה אזנו גבי מום, ע"ב. ומלשון המשנה בבכור' ה ג יוצא שצרימת האזן נעשתה בפגיון, אך אין ספק שיש באן פעל ששמושו מיוחד לפגימת האזן והטלת מום בה. ועל בן עקר משמ' המלה אינה חתך, חשף או סחב, אלא היא בעקר לשון גרימת חֵרשות. והשוה גם, לגבי התוקע, את הברייתה (ב"ק נח.): בדתניא, המכעית את חבירו פטור מדיני אדם וכו' ביצד תקע באזנו ו ח י ר ש ו פטור וכו'. לא מן הנמנע הוא, שאולי יש באן מ"ם קדומה, והעקר צ ר ם, כי כן בא בערב' אַצְ'רַשׁ a) (מן צ'רשׁ b) במשמ' חֵרֵשׁ בפרט בצרוף אח'רשׁ אצ'רשׁ c), חרש גמור, וצ"ע. ונוהגים להשתמש בצרוף צרם את האזן בהשאלה ל ק ו ל, שהוא פוגם ופוגע באזן השומע אותו.]

a) أضرس b) ضرس c) أخرس أضرس

---

[1]) [בפסיקי דב' (י' הזכרות הליתאה, קטו:): ת ל ש באזנו ו ת ל ש בשערו.]

[2]) בערב' צרע a) במשמ' הפילו ארצה, ומזה צרע חלי הנפילה?

a) صرع

— ואמר הפיטן: פוצה לשון הוצאת רע, צופד כנביאה אשר גווייה צורע (ינאי, אמנם על עברה דברים, קרוב' ויקר', זולאי, קמ). הוא פגר, לכן יפלוט, הוא צחנה, לכן יצורע (זוא, הוא אגוב, שם קנג).

—התפ', *הִצְטָרַע, נִצְטָרַע, נעשה מְצֹרָע: כאותה שעה נצטרע אכדן וטבעו שני בניו ומאנו ישתי כלותיו (ינמ' קה:). ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין, נצטרע, תחטאני כאזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין וכו' (רב יהודה בשם רב, סנה' קז.). כל המחזיק במחלוקת וכו' ראוי ליצטרע (רב אסי, שם קי.). שלא להוציא לעז על כשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד"ר שמות ג). — ואמר הפיטן: ומתמעטי מהונם, ומצטרעי מעונם (הוא, שם קלט). כחר לך הטוב ומאוס ברע, וכעון לשונך החוטא אל תצתרע (מזרח הבבלי, תוכחת מוסר ג, יג.). לכן חמול על גופך לבל יצתרע, ונצור את פיך מלשון הרע (הוא, שם יג:).

צִרְעָה[1], ש"נ, מ"ר *צְרָעִים, *צְרָעִין, *צְרָעוֹת, *צְרָעִיּוֹת, — שרץ העוף דומה לדבורה ,,Wespe, Hornisse; guêpe, frelon; wasp, hornet: ושלחתי את הַצִּרְעָה[2] לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). וגם את הַצִּרְעָה ישלח יי' אלהיך כם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר' ז כ). ואשלח לפניכם את הַצִּרְעָה ותגרש אותם מפניכם (יהוש' כד יב). —ובתו"מ: גוי שנמצא עומד כצד הבור של יין וכו' התיז את הצרעה[3] בקנה או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת, בכל אלו היה מעשה ואמרו יסכר (ע"ז ד י). דבש צרעים טהור ומותר באכילה (מכשיר' ו ד). מפני מה כרא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו וכו', יש בהן צורך, זבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה וכו' (ירוש' ברכ' ט ג). פת חטה חטתה כצירה, צירעה צונין, עקרב חמין (שם שבת א י). מותר להרוג את הצרעה בשבת (ר' ינאי, שם שם יד א). חמשה נהרגין בשבת, זבוב מצרי וצירעה שבנינוה וכו' (שם שם). הצד חגבין, גזין, צרעין ויתושין בשבת חייב (רבי מ"ז, בבלי שם קו:). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך, חגב, זבוב וצירעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ' יד.). צרעה לא עברה עמהם, ולא, והא כתיב ושלחתי את הצרעה לפניך, א"ר שמעון בן לקיש על שפת ירדן עמדה וזרקה בהן מרה וכו', רב פפא אמר שתי צרעות הואי, חדא דמשה והדא דיהושע, דמשה לא עברה, דיהושע עבר (סוטה לו.). לפי שהיו (המצרים) אומרים לישראל צאו והכיאו לנו דובים ואריות וכו' לפיכך הכיא עליהם חיות מעורבבות, דברי ר' יהודה, ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין (מד"ר שמות יא). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם, אמר לו אם כן אקללם ממקומי, אמר לו לא תאור את העם, אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אין צריך לברכתך כי ברוך הוא, אומרים לה לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך (שם במד' כ). שתי צרעיות היה הקב"ה מזווג לכל אחד ואחד מהן וכל אחת ואחת הולכת ושופכת ארסת לתוך עינו והעין מתבקע ונופל מלא קומתו ומת (תנחו' משפט' יח). ר"ל אמר בצרעיות מתו, שנא' וגם את הצרעה ישלח ה' כם, שתי צרעיות היה הקב"ה מזויג לכל א' ואחד מהם וכו' ומקישות לשתי עיניו ושופכות ארס לתוכו וכו' (דב"ר ליברמן, 31). וכן הצרעה, כיון שהיו יוצאין אמוריים ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת שנאמר וגם את הצרעה ישלח ה' (מדרש תהלים עח). —ובמהמ"א: וכן הצרעה היו האמוריים נטמנים במערה ונותנים אבן על פי המערה והיו שתי צרעות קורעות את האבן (ילקוט שמעוני ס"א קנג). (מי) שהתחיל בשחיטה ובא אונס והעלה ידו מצואר

[1] בארמ' ערעיתא. ועי' הערה הבאה.

[2] השבעי' σφηκίας, והוא שרץ העוף הנזכר. ת"א ערעיתא. והנה שמוש הלשון כתו"מ אינו נותן מקום לפקפק כאמתת משמ' זו של צרעה. וצריך לאמר כי כזמן ההוא היתה הצרעה יותר מסוכנה ממה שהיא עתה, או שהיה מין יותר מְסֻכָּן. ואמרו במדרש שהיא היתה מקישה אותם בעיניהם ומטילה כהן ארס והם מתים. וקצת הקדמו' פרשו במשמ' דֶּבֶר (ריב"ג, ראב"ע, ואחרי'), אך שמוש הלשון בתו"מ מכריע.

[3] [היו שחשבו (עי' מין במלונו) שבאה כאן צרעה במשמ' בעבוע הרתיחה שמעלה היין, וכן כתב המחבר בפתקאותיו: בנראה דבר של תסיסה, כי פשוט צרעה מדוע הפעל התיז?]

בהמה או שהבעיתו ונפלה הסכין מידו וכו׳ או שבאת צירעה וישבה על פניו וכו׳ (הלכ׳ פסוק׳ לתלמ׳ יהודאי גאון, 135). פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע״ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש וכו׳ (א״ב דבן סירא, כד.). אולם הצרעות ירוקות, ארומות, שחורות, הם גם כן יבנו בתיהם בקירות ובענפי האילנות (קלונימוס, בעלי חיים ז ב, מח:). — ואמר הפיטן: שאל למה נבראו שוטה וטויות וצרעות, השיבוהו, תצטרך למו ליום כריחה לתשועות (בנימין בר זרח, אלהינו, יוצ׳ שבת נחמו׳, מחז׳ איטל׳ א, קד.). — ואמר המשורר: יבואו עליך כאנשי חיל כתולעים, ויתנו את נבלתך מאכל לתולעים, יחד יתלחשו ויסובבוך בנחיל צרעים, וילחמו עמך כארבעה אנשים מצורעים (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר א, מו:). פניך ישתנה במצורעים, ולבשרך ינשכו הצרעים (שם מז.).

°צַרְעוּת, ש״נ, — מצב הצרוע: והוא (עוזיהו) לצרעותו היה כן חורין וחפשי (ר״י אברבנאל, שופט׳, משל יותם).

צָרַעַת [1]), ש״נ, צָרַעַת, כנ׳ צָרַעְתּוֹ, — שֵׁם לְנֶגַע הָעוֹר שתפרח בו בהרת לבנה אדמדמת והשער יהפך לבן, ארמ: Aussatz; lèpre; leprosy כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צָרַעַת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צָרַעַת הוא (ויקר׳ יג ב–ג). נגע צָרַעַת כי תהיה באדם והובא אל הכהן וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והוא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת צָרַעַת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא ואם פרוח תפרח הַצָּרַעַת בעור וכסתה הַצָּרַעַת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן וראה הכהן והנה כסתה הַצָּרַעַת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא (שם שם ט–יג). ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור וכו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צָרַעַת הראש או הזקן הוא (שם שם כט–ל). — ובהרחבה לקצת לקויים בבגדים: והבגד כי יהיה בו נגע צָרַעַת בבגד צמר או בבגד פשתים וכו׳ והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו׳ נגע צָרַעַת הוא וכו׳ כי פשה הנגע בבגד וכו׳ צָרַעַת ממארת הנגע (שם שם מז–נח). — וגם לקוים בכתלי בית אבנים: ונתתי נגע צָרַעַת בבית ארץ אחזתכם וכו׳ והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר (שם יד לד–לז). זאת התורה לכל נגע הַצָּרַעַת ולנתק ולְצָרַעַת הבגד ולבית (שם שם נד–נח). — אסף ארם מִצָּרַעְתּוֹ, רפא אותו ממנה: אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו׳ הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו׳ האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מִצָּרַעְתּוֹ (מ״ב ה ג–ז). — ובתו״מ: כתוב בספר בן סירא וכו׳ אשה רעה צרעת לבעלה, מאי תקנתיה, יגרשנה ויתרפא מצרעתו (יבמ׳ סג:). — ובספה״מ: כאלג׳ארם הוא חולי הצרעת עלה רעה מתפשטת מן התפשט המרה השחורה בגוף כולו (גרבוני, ארח חיים, בחליים המתפשטים מחוץ לגוף, כ״י ביהמ״ד ספטר). — ואמר הפיטן: מארם חולי צעירהו, נאמנו כוהק צרעתו (ינאי, אגד טוב, קרובי ויקר׳, זולאי, קנז). בהתנחמו על רע, צרעת הרע ממנו יגרע מוחין ורופא קדוש (שם, קנח). וימון מוכה כצרעת וזוב, ועת יודה ודרכו יעזוב, חפשו דרכיו ושפל באזוב, יתקומם בהזיית אזוב (שם קנט). מראי נגעי צרעת, נוכתת וכשאייה ניצעת (הוא, אכן מודה, שם שם קסג). ענה פתתני האשה צרעת ממארת היא (ראב״ע, אחד כבה מעונתך, איגר 225). — ומ״ר °צָרָעוֹת, ואמר הפיטן: מצרות רלינו, ומבור העליגו, וממצוקות הצילנו, ומצרעות פדינו (ינאי, אם יכהה, קרובי ויקר׳, זולאי, קנו). יישמם מצרות ומינגעי צרעות (שם,

---

[1]) כארמ׳ צורעתא, אך אולי זו מלה שאולה מעבר׳. בערב׳ משמש השם צרע [a]) במשמ׳ חלי הנפילה, וכן בסור׳, והסכימו רב חוקרי הלשון החדשים כי גם השם צרעת במשמ׳ בעבר׳ נסתעף משרש זה, אעפ״י שבמחלה זו אין שום נפילה. גזרתו של דר׳ קצנלנסון מן זרע אינה מיוסדת כל עקר, כי בהיות שהשרש זרע משמש בעבר׳ לא היתה שום סבה לחלוף זרע בצרע, ובפרט כי השרש צרע משמש גם הוא בעבר׳.

[a]) صرع

קלט). רמ;יוני) צרעות כה ש(תל)תה (הוא, אכן סמדה, שם קנג). — ״צרעת גרמית: ואמנם רכיכת סירות דוגה והאניות מועיל מן הצרעת הגרמית (קאנון א ג נ נ). כמין הצרעת ונקרא בלשוננו גדסות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (שם ד ג ג א). —״וכהשאלה: כי צרעת המינות ורחת במצחך (כ״י ערלמה, יד אנשלוס למשלי כה, ד״ה כבוד).

א. **צרף**[1]), ממנו מצרף, צרוף, א. *צרוף, א. צרף, צרף, ״צרפות, צרפי.

ב. ***צרף**[2]), ממנו ״הצטרפות, ״מצרוף, ב. צרוף, *צריף, *צריף, *צריפה, ב. *צרף.

א. **צרף**, פ״י, צרפתהו, צרפתני, ־תנו, צרפתיך, צרפתים, צורף, צרף, צורפם, צרוף, צרופה, צרוף, צרף־, צרוף, צרפה, אצרף, אצרפנו. — צרף את הכסף, את הזהב, התיכו בכלי באש והבדיל ממנו את הסיגים למען ישאר הכסף או הזהב טהור מכל סיג ופסלת, וכמו״כ כדי לבחנו אם יש בו סיגים או אין, וכהשאלה צרף את האדם, בחן אתו אם הוא ראוי לרבר מן הרבריב, läutern; purifier; to purge: הורד אותם (את העם) אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך ויורד את העם אל המים ויאמר יי׳ אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים

[1]) רק בעבר׳. [כנראה קרוב השרש אל שרף, צרב. רב המלונים מבחינים בין שני שרשים, א. צרף שבלשון המקרא (וכן באשו׳), במשמ׳ זקוק וטהור, ב. צרף שבלשון החכמים במשמ׳ חבור, וכן מבחין למשל אף ברוקלמן במלון הלשון הסור׳ שהפעל צרף בא שם בשתי ההוראות האלה, וחלוקה זו יש בה משום תועלת מעשית. ואולם אין ספק שאך שרש אחר לפנינו, שהתפתח להוראות שונות, ועל כן אחת צורתו לא רק בעבר׳ ואשו׳ אלא גם בארמ׳ ובסור׳. עקר משמ׳ השרש צרף היא שרף בכבשן האש, ושרפה זו באה גם א) לזקק ולטהור, ב) להלחמת דברים יחד. המשמ׳ הראשונה היא המצויה במקרא ובאשו׳, בעוד שבתו״מ עורפת ההוראה השניה, הנמצאת על יד הראשונה בסור׳. ובכמה מקומות בתו״מ, שמדבר בהם על צריפה בכבשן בקשר עם לשון המקרא, אין לברר בדיוק למה הכונה.]

[2]) בערבי׳ צרפ a). [ועי׳ בהערה הקודמת.]

[a]) صرف

באשר ילק הכלב תציג אתו לבד (שפט׳ ז ד–ה). הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[1]) בכור עני (ישע׳ מח י). נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). לכן כה אמר יי׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ו). בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא (תהל׳ יז ג). בחנני יי׳ ונסני צרפה[2]) כליותי ולבי (שם כו ב). עד עת בא דברו אמרת יי׳ צרפתהו[3]) (שם קה יט). ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן (דני׳ יא לה). — ודבר צרוף, נקי, ברור: צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה (תהל׳ קיט קמ). כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו (משלי ל ה). — ובמשמ׳ העקרית, צרף כסף: וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב (זכר׳ יג ט). כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל׳ סו י). —ובמליצה: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר[4]) סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע׳ א כה). — ובתו״מ: ר׳ יונתן רמי, כתיב פקודי ה׳ ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה׳ צרופה, זכה משמחתו, לא זכה צורפתו[5]), ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא, זכה צורפתו לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (יומא עב:). לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות (בר, מד״ר בראש׳ מד). אמרה ה׳ צרופה, שצרפו הקדוש ברוך הוא (לאברהם) בכבשן האש (שם שם). ואיש לפי מהללו, הקדוש ברוך הוא צורף את הצדיק לפי מעלליו (פסיק׳ רב׳, כי תקד, קפח). כך אמר להם הקב״ה לישראל, בנוי לא אני הוא שישבתי תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שיברא העולם עד שדרשתי וחקרתי וצרפתי ובחנתי את כל דברי התורה כולה (סדר אליהו רבה יד, איש שלום, 61). — ובסהמ״א: נחר מפוח, משל הוא, כשצורפים כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף, אבל אתם באתי לצרוף אתכם, המפוח נחר ונתרך מכח האש ותם העופרת כולו (רש״י ירמ׳ ו כט). ולפיכך צריך בעל הדת שיאמין אמונה קיימת בכל מה שבא בתורה

[1]) בהרבה כ״י בחנתיך.

[2]) [כך הקרי; כתיב: צרופה.]

[3]) [אמרת ה׳ הוציאה את דברו צרוף וברור, כצרף כסף מסיגים.]

[4]) צ״ל כבר [כדעת רבים.]

[5]) [כלומר צורבת ושורפת אותו, ועי׳ ב. צרף.]

וכו' ואע"פ שאין שם למוד מחקרי לבחון ולצרוף האמת, הנבואה צרפתהו (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, בראשי, א:) — ואמר הפיטן: בקראי ענני יום לברר ולצרף חובי, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (רסנ"ג, אלהים אלי אתה, סעה"ס 41). — ואמר המשורר: אחל כמליפ צרופים כעניגים, וקוקים למאד מתקנים (יהודי בן ששת, אהל במלים, שם 8). כמו אנשים עדי שחר יעירם אבל נפשו בהקיץ ולב שחר מעררת, לשקד עלי אהבת דודו ולצרף מאד לו אהבתו כחיצונה בחדרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שם 90). קחה מלים כבור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים (ראב"ע, קחה מלים, ספר לחות, שיר בסוף הספר). והב מלים באש בין העברתיו, לבלתי יהיה בו סיג צרפתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודון, 1). — ‏"וצרוף מדבר כמשמ' נקי ממנוי מפֻשָּׁט: ו(חכמת החשבון) העיונית חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר בהם, והיא מעיינת בהם צרופיים מכל דבר שאפשר שיספר בהם מהמורגשות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו א, 41). — *וְצֵרַף, כמשמ' שֵׂרַף והעביר כלי חרס באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה וכו' משיצטרפו בכבשן, צרפן אפילו כגפת טמאה אינו חושש שמא מיצה משקין בתוכן (תוספת' כלים ב"ק ג יג)

—נפע', יִצָּרְפוּ,—נִצְרַף האדם, נִבְחַן, יצאו ממנו הסיגים, העונות, ונהיה נקי וטהור כזהב צרוף: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (דני' יב י). — ובמדר': מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה, כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה, שמאסן הב"ה, שנ' כסף נמאס קראו להם (מד"ר שמות לא). הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם (מדרש תהלים קיט נא). —ובספהמ"א: כסף נמאס, שאינו נצרף בשום יגיעה (רש"י, ירמ' ו ל). מצרף, כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו, ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע (הוא, משלי כז כא). — ואמר הפיטן: אב המון נקרא ונתעלה, ובעשר נצרף ולא נמצא בו עולה (ר"א קליר, פי'

קנני, קרובי' א שביעות). — *וְנִצְרַף, כמשמ' נִשְׂרַף וְהָעֳבַר באש: כלי חרס מאימתי מקבלין טומאה, משיצרפו בכבשן (כלים ד ז).

—פע', מְצָרֵף,—כמו צֹרֵף: כי הוא כאש מְצָרֵף וכברית מכבסים וישב מְצָרֵף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלאכי ג ב–ג).—וכתו"ם: ואלו שבופין אותן להיציא, מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי (כתוב' ז י). המקמץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראייה (חגי' ז.). הריני מייסרן בייסורים ומצרפן כרעבון (מד"ר רות א). שרה צירפה הקדוש ברוך הוא עשרים וחמש שנים וכו' שצירפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה וכו' (פסיק' רב', כי פקד, קפא.). —ובספהמ"א: דרך המדבר ים סוף, ר' אליעזר אומר דרך, כדי ליגען וכו', המדבר, כדי לצרפן וכו', ים סוף, כדי לנסותן (מדה"ג שמות, הופמן, 132). כלי העשוי מטיט כוה שאינו מצרפו בכבשן מעשה ידי יוצר דניהוי קרוי כלי חרס אלא כלי אדמה (רש"י, שבת נח., ד"ה אלא). לזקק אותם ולצרפם וכו' עד סור מעליהם הספקות (ר"י א"ת, או"ד, הקד').

—התפ', *הִצְטָרֵף,—כמו נפע', נִצְרַף, כמשמ' נשרף וְהָעֳבַר באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה, משתגמר מלאכתן, דברי רבי מאיר, ר' יהודה אומר משיצטרפו בכבשן (תוספת' כלים ב"ק ג יג). — ובספהמ"א: ענין הגלגול הוא מכלל חסרי ה' הגדולים, כי האיש אשר כירו חטאים ועונות ונפשו לא תוכל להגיע עד מקור העליון עד שתתצרף מעונותיה, הקב"ה שולח אותה בגוף אחר ושם תתצרף יותר, כמו הברזל שבל זמן שמשימים אותו באש תתלבן יותר (ר"י מסיקא, מנחת קנאות, קופמן, 91). ספר ר' שלמה אבן גבירול ז"ל וכו' אשר קראו מקור חיים, כאולי אם יצטרף ענינו במצרף יוכללו דבריו בפחות מעשירית הספר ההוא (אמו"ר לראב"ד א, 2).

—פעו', ‏"צֹרַף, — נַעֲשָׂה במעשה הצֹרף: ואלו הד' הם נקראים יסודות, והחומר אשר הוא רחוק מהיסודות האלו הוא הדבר המשתף באלו הד' אשר יחסו אליהם יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה או יחס הזהב לכל מה שיצורף מן הזהב (מלות הגיון ט).

ב. *צָרַף, פ״י. — צָרַף האל ארם לחיים או למיתה, קשר ותבר אותו, כמו פע׳: אמרת ה׳ צרופה, וכו׳ זכה צורפתו [1] לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (כ״ל, יומא עב:). — ואמר הפיטן: צרוף שטות פני טפות, במעלה אפר על גב תפות (מח״ר נרני ילחק, מסלה תקמ, סליח׳ ער״ה). — *וְצָרַף מעות בדינרים, כמו פע׳: אם רצה לצרוף המעות בדינרי זהב כדי להקל ממשוי הדרך רשאי (מדה״ג דבר׳ יד, הסגלה, 157).

— פע׳, *צֵרֵף. — צֵרֵף את הספינה, את המסמר במים [2], הלחים והדק חלקי עץ וברזל יחד, zusammenschliessen; serrer, joindre; to fit tightly: מסמר שהתקינו להיות פותח בו את החבית, רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיצרפנו (כלים יב ה). המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה, המוציא מסמר לגשמים לצרפו וכו׳ הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ה ז). הוציא מסמר לגשמים לכבותו אינו בכי יותן, אם בשביל לצורפו הרי הוא בכי יותן (תוספת׳ שם ג טז). — ובמשמ׳ הקשה בלי מתכה ע״י טבילה במים קרים: המיחם שפינה ממנו מים חמין וכו׳ נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן, והלא מצרף [3] וכו׳ (שבת מא:). עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי, שלא הגיע לצירוף (יומא לד:). — וְצֵרֵף פרוטות למטבע גדולה׳ הלחים אותן יחד ועשאן מטבע גדולה אחת, ובהשאלה החליף פרוטות במטבע גדולה [1]: פורין מעשר שני בשער הזול וכו׳ כמות שהשולחני פורט ולא כמות שהוא מצרף (מע״ש ד ב). מצרפין שקלים לדרכונות מפני משאוי הדרך (שקל׳ ב א). המצריף דינר זהב למעשר שיני כמות ששולחני פורט ולא כמות שמצריף (תוספת׳ מע״ש ג ג). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה, נוטלם פרט מייגעים אותו וכו׳ אבל אם מצרפם ועושה אותם סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה, וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא, אם מצרפם [2] סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותם דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה (ספרי דבר׳ טו). (בא) לצורפה [3] (את הסלע) בירושלם מצרפה כיפה, בא לחללה בגבולין מחללה ברעה (חזקיה, ירוש׳ ב״מ ד ה). — ובמשמ׳ אסף פרוטות לדינר וכדו׳: לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם, אחד מצרף דינר ואוכל ואחר מצרף דינר ומניחו, זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא שאין בידו כלום, זה שמצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן (רבי שמעון בן יוחי, ספרי דבר׳ מח). — ובסהמ״א: מעות מע״ש אם רצה לצרפם בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש, שאין זה דרך פדייה (רמב״ם, מע״ש ה יג). הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההוניה (הנ״ל, מכירה יב ט). — וְצֵרֵף אדם או האל דבר שנתן לדבר שהמקבל מוסיפו משלו, מעלה לפלוני כאילו שנתן שניהם: מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה, מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה וכו׳ מחשבה טובה שעושה טובה המקום מצרפה עם המעשה ושאינו עושה טובה אין הקב״ה מצרפה למעשה (תוספת׳ פאה א ד). — וְצֵרֵף שני דברים, חבר

1) [אין שמוש זה של צָרַף בקל בא אלא בכינ׳ פועל, המשמש בירוע גם על יד בנין פע׳, כגון רוֹכֵב על יד רִכֵּב, מבלי שתהיה בזה עדות על שמוש בבנין קל ממש. ואף אפשר שצ״ל צירפתו בפע׳.]

2) [חלקי הספינה מתהדקים יחד במים, הואיל והקרשים שבה תופחים וסוגרים זה על זה. אבל גם בענין המסמר אין הכונה למסמר חדש, למסמר הנִתָּק מדבר אחר, אלא למסמר התקוע בתוך לוח עץ וכדו׳, ולמען יתהדק המסמר בתוך הקרש וכדו׳ שמים אותו במקום ירידת הגשם. והרי אף בספינה יש מסמרות מתהדקים באלה, והענין אחד הוא.]

3) [שימוש זה של צֵרֵף במשמ׳ הקשה את (כלי) הברזל ע״י כך, ששם אותו במים קרים, אינו מתאים לשימוש הפעל בלשון התנאים (עי׳ בדגמאות המובאות לעיל ובהערות לשם). ואפשר שבימי חתימת התלמוד הבבלי כבר לא עמדו בדיוק על בונת המשנה.]

1) [ואף משמוש משאל כזה נולדה גם בערב׳ המשמ׳ של צרף [a], החליף כסף בכלל.]

2) [ואולי באן צ״ל: פורטם.]

3) [אין זה בנין קל אלא מבטא מערבי במקום לְצָרְפָהּ, בקמץ גדול של בנין פִעֵל.]

a) صرف

אותם יחד שיהיו כאחד: האומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו חמש האנים לא יאכל עד שיעשר דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אוכל אחת אחת ופטור, ואם צרף חייב (מעשר' ג ה). אפילו שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף בזית חייב (ר"ע, נזיר ו ח). (עד) אחד ראוי לצורפו לחייבו משום שבועת עדות (ירוש' שבוע' ד ח). — ולענין הדין, צֵרֵף שני דברים יחד, עשאם נחשבים כאלו היו דבר אחד מצֹרף יחד: העושה עסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישיכו, ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מְצָרְפָן להלה (חלה ב ד). הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש אבל לא לתרומה (חגי' ג ב). שתי בהרות והוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רוחב שתי שערות מצרפן ואם לאו אין מצרפן (נגעי ד ה). השק והקוּפה מצרפים את הכלאים (ספרי דבר' רלב). שני הצאי זיתים בתוך הבית אין הבית מצרף, בתוך הכלי הכלי מצרף (ר' ירמיה בשם רבי זעירה, ירוש' פסח' ג ג). אויר הבית מצרף לחלה, אין קרקע הבית מצרף לחמץ (שם ג ג). (המוצא מת מוטל בקבר) אפילו משובר ומפורק טמא מפני שקבר מצרפו (נזיר נג:). — וצֵרֵף דבר עם דבר: זה אומר זה כתב ידי וזה אומר זה כתב ידי צריכים לצרף עמהם אחר, דברי רבי וחכמים אומרים אינם צריכים לצרף עמהם אחר אלא נאמן אדם לומר זה כתב ידי (כתוב' ב ד). כשעה שנמנו ואמרו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא וכו' ביקשו לצרף את שלמה עמהן וכו' (ר' חנניה וריב"ל, ירוש' סנה' י ב). אמר רבי יהושע בן לוי, אמר אברהם, צרף מעש' ויעלו למנין חמשים, אמר רבי יהודה בר סימון, לא את הוא צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים (מד"ר ברא' מט). למה לא נאמר במנין הקהתים בני קהת וכתיב בהן הקהתי וכו' לפי שמנינם היה לשם טעינת הארון, צירף הקב"ה שמו עמהם כדי שלא יִכלו, ה"א בראשו ויו"ד בסופו, הרי י"ה, לומר י"ה יצילם ממיתה (שם במד' ו). כשבא (משה) למנות בני גרשון וכו' חלק לו כבוד (לאהרן) וכו' והוליכו עמו וצירפו עמו למנין (שם שם). —וצֵרֵף דבר על דבר: מצרפין פירות חוצה לארץ על פירות שנייה כדי שירבו על פירות שלישית לפוטרן מן המעשר (תוספתי דמאי ד טו). — וצֵרֵף אותיות, חבר אותן יחד ובנה מהן מלים של קרושה וכדו', kombinieren; combiner; to combine: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ (רב יהודה בשם רב, ברכי׳ נה.). אמר לו הקב"ה (למשה) אם אין אתה מאמין לקולי לך וצרף את האותיות מאלף ועד תוו, הלך וצרף את האותיות, לקח אלף אחד טית תשעה זיווג עשרה שלימים וכו' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר ח, 165). — וכמהמ"א: עשרים ושתים אותיות חקקן, חצבן, צרפן והמירן (יצירה ב ב). צרפן, שקלן והמירן א' עם בולן וכולן עם א', ב' עם כולן וכולן עם ב' וכו' (שם ב ה). המליך אות א' ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן אויר בעולם וכו' (שם ג ח). כיצד צרפן, אמ"ש אש"מ מא"ש מש"א שא"מ שמ"א (שם ג יח). — *מְצָרֵף אותיות, מסדר אותיות בבית הדפוס: חזק ונתחזק אברהם בן מהר"ר יעקב לנראו מצרף האותיות (חתימת המסדר בסוף קלזון ג). — *וצֵרֵף מספר במספר או על מספר, הכפיל זה בזה, multiply; multiplier; multiplizieren: הרוצה למוד השדות המרבעות בשוים ובחלופים מצרף הארך על הרחב והעולה משניהם הוא המשיחה ובמשלשת בין בשוים בין בחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה וכו' (משנת המדות ג). —*וצֵרֵף מלה אל דבר ובדו' השתמש במלה בנטיה ובסמיכות[1], flektieren; décliner, conjuguer; to inflect: ובצרפך המלה אשר בתוכה ו"ו ישכות נענועו, כאלה, ויבתר אותם בתוך, ובאמרך בתוך בני ישראל נשבת נענועו (מנחם, מחב' וו, 74). —*ובמשמ' גזר מלה ממלה: ואמר בפתרון וכל אסיך נסכיהם מדם בסות דיים בדב' הלא יגנבו דיים, וכאשר צרף מריים סרס ראוי לצרף מחיים מחם ולצרף מאיים מאם וכו' (דונש, תשו' על רס"ג 18). —*ובמשמ' יחס דבר לפלוני: ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר בי מילת אני ואנחנו אין אנו יכולין בלשוננו לצרף הדבר אל נפשותינו (שם 102). — התפ', *הִצְטָרֵף, נִצְטָרֵף, צֹרַף אותו עם אחר: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן

---

[1] [ע"ם הערבי' צרם (a).]

(a صرف

רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו [מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (ברכ' ז ה). מאת תבואה עקורה ומאה שאינה עקורה וכו' אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם, רבי יוסי אומר אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (פאה ו ע). הנוטע שורה אחת בתוך שלו ושורה אחת בתוך של חבירו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות, גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות, רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא' ד ז). אף הנוטע אחת בארץ ואחת במדרגה, אם גבוה מן הארץ עשרה טפחים אינה מצטרפת עמה ואם לאו הרי זו מצטרפת עמה (שם ו ב). השק והקופה מצטרפין לכלאים (שם ט י). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ה). החטים והשעורים והכסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה (חלה א א). המוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו' ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן, המוציא אוכלין כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן (שבת ז ד). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת ובעולשין וכו' ומצטרפין לכזית (פסח' ב ו). אב ובנו שראו את החדש ילכו, לא שמצטרפין זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר (ר"ה א ז). לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית, כשר, שאין אכילה והקטרה מצטרפין (זבח' ב ה). כותל שבין שתי מקואות שנסדק, לשתי מצטרף, ולערב אין מצטרף (מקוא' ו ט). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (שם י ז). וקל וחומר, ומה אם במקום שאין פיו מצטרף עם פי אחד למיתה הרי הוא נשבע על פי עצמו, מקום שפיו מיצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שישבע על פי עצמו (ר' יוסי, תוספת' שבועי ה ד). הוא ובנו ופיעלו מהו שיצטרפו לשלשה משואין באחת (רבי יונה, ירוש' דמאי ב א). אין שני שמות מצטרפין (ר' שמעון, שם ערלה ב א). אמר ר' אילא כתיב כל העושה בו מלאכה יומת לא העושה בו ובחבירו, את אמר אין השבתות מצטרפות, חולקית, אמר רבי יוסי בי רבי בון כשם שאינן מצטרפות כך אין חולקות (שם שבת ז א). יום אחד לנזירותו ויום אחד לנזירות בנו מהו שיצטרפו (שמואל בר אבא, שם נזיר ג ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם נדה א ג). גזזו טוואו וארגו אין מצטרף, לבנו ר"ש אומר אין מצטרף וחכ"א מצטרף (ב"ק לג:). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (פסח' ל.). לא אם אמרת בתוך י"א יום שכן יום שלאחריו מצטרף עמו לזיבה, תאמרו ביום י"א שאין יום שלאחריו שנצטרף עמו לזיבה (ב"ש לב"ה, נדה עג.).—ובסהמ"א: תאי דאוכליך חלבא, היתה רוצה לומר ביאי ואוכליך הלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות באחת (רש"י, עירובי נג:). ויראה עוד מזה שהרצון האלהי הוא שיצטרף הפעל הטוב אל ההשכלה לעשות מה שהשם חפץ (רפאל מגורלי, מרפא לנפש, יט:).—ונִצְרַף כמו נצטרף: תמן יחידין אינון, אית מימר נצרפה דעתו עם רבי מאיר ורבו על רבי יוסי, נצרפה דעתו עם רבי יוסי ורבו על רבי מאיר, אית לך מימר הכא נצרפה דעהו עם רבי לעזר ורבו על חכמים (ירוש' נדה א ד).—˙והִצְטָרֵף הפעל או השם, נגזר, בא בנטיה דקדוקית, בסמ' או בכנויים, בעבר או בעתיד וכדו': המלים האלה (אבן וברומה) לא יצטרפו ולא יגזרו (מנחם, מחב' אבן, אכן, 23). זה, וכו', מלה זו איננה מצטרפת ביתר המלים (הוא, מחב' זיין, זה, 77). וזו התשובה חברית שימושו שמילה אחת מצטרף מסנה י"ט אלף קס"ט מילה (דונש, תשו' על רס"ג 102). ולהבין איך יצטרפון הפעלים לנקבות ולזכרים (הוא, תשו' על מנחם, הקד', 6). דע כי יש לתי"ו להתפעל ד' מראות, המראה האחד לבא בפעלים המצטרפים להתפעל (תשו' תלמידי מנחם, 37). לא מצאת בכל המקרא בקר מצטרף לפעל עבר או לפעל עתיד כי כה מצינו וישכימו בבקר ולא ויבקרו בבקר וכמהו השכם והערב והוא מן השמות שלא יצטרפו (שם 61). ויהי כאשר ראה מנחם כה ויבתבנה במחברת הגימ"ל כי אמר יסוד

העיקר הגימ״ל והעי״ן אשר לא יסורו מהמלה בכל מיני הצטרפה (שם 83). וגם אלה השוים במשקל אחד היטב ורעיו גם הם ישתנו ויתחלפו איש מרעהו בהצטרפם (שם שם). לא מצאנו צלמות מצטרף לאמר ממנו צלמו צלמתי כאשר מצאנו מקדרות וקדרו השמים, קדרתי (שם 90). כי פעולת שב והמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקדש על שבעה פנים (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש ג, יט:). לא תמצא מלה שהיא מצטרפת כלל עם סימן עתיד או עבר עם סמוכים (ראב״ע, צחות, האותיות, יז:). וכל בשליש, מדה בת שלשה מקצועות, והמצטרף ושלשת את גבול ארצך (שם, השמות, כז:) וזאת המלה (שמנה) לא מצאנוהו בפעלים מצטרפת (שם כח.). — ״והִצְטָרֵף המקרה אל העצם, האדם עם האדם, וכדו׳, התיחם אליו, הצטרפו זה אל זה ביחס הדדי, ודברים מִצְטָרְפִים, שיש יחס הדדי ביניהם, (cor)relativ(e) : וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי וכו׳ (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ז). כי משער המצטרף, אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם איננו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד (הוא, שם הכניעה ח). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו וההצטרף, ה׳ (הוא, כוזרי ד ג). מאמר המצטרף הוא כתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר ג״כ יהיה מיוחס אליו, כאותו היחס שבין שניהם, ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף, כאמרך האדון והעבד (כוס חן י). והמתחלף והשוה והאוהב והשונא והאב והבן והעבד והאדון כי אלו והדומה להם נקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות ההגיון א). כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני הפכים ובכל המצטרפים שהם מתנגדים (שם יא). ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר בשוה וכו׳ (אמו״ר לראב״ד א א, 7). אמנם האל ית׳ וית׳ אחד שאין כמוהו דבר הנה אחדותו לא תתחלק לעד אחר שלא יצטרף אליו דבר כמוהו ואיננו במציאות ולא ישוער בשכל (שם ב ג, 50). כי שם אלהים נופל על מנהיג כלומר שכל בניו יהיו לו לעם כי זה ממאמר ההצטרף האם עם הבנים והאדון עם העבד (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים וילא, ג). ודע כי כל כבוד הבא מן האדם הנזכר על הבורא ית׳ הוא נאמר על דרך ההשאלה ואינו מיחס הכבוד שיהיה בין שני האנשים שהוא משעור המצטרף (ביאור משלי לזרחיה מברצלונה, הסחר סנה ג, 105). ולפי שהעלול והעלה הם מצטרפים והמצטרפים הם לידיעה אחת יתחייב שתהיה לעלול השגה מה בעלתו (רלב״ג, מלח׳ ה׳ א ז). כי הלבוש הנאה והעדי היקר עליו הם מן המצטרפים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה נזם זהב). הקנין וההעדר יחדו או המצטרפים, כמה הם מצטרפים, שבכל אחד מאלה בהתחבר האחד עם מקבילו הוא דבר נמנע בעצמו וסותר את נפשו וכו׳ וכן במצטרפים היות האב מצד שהוא אב בן או הבן מצד שהוא בן אב וכו׳ שם נמנעים בעצמם וכו׳ (ר״י אברבנאל, מפעלי אלה׳ ד ג). — ״מִצְטָרֵף כמו צֵרוּפִי, יחסי: והתנועה השלישית היא תנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות והיא התנועה הנחלפת (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ג). — ״בְּהִצְטָרֵף, לאדם או לדבר, ביחס אליו: והנה אם כן יהיה יחס הדרשא בערך אל העשב יחס השעירים בהצטרף אל הרביבים (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א ז, 14). אם שיעשה זה בהצטרף אל העתיד להאמר, אם בהצטרף אל הדבר שכבר אמר (שם א ה, 16). והחלוקה השנית היא בהצטרף אל הדברים המקריים (שם א ו, 18). ואמר ויטורינו המפרש שאלה הגדרים לא נלקחו מעצמות הדברים כי אם בהצטרף אל לבב השומעים והנה אלה החמשה דברים הגון נפלא שפל ספק חשיך לא נלקחו במוחלט אלא כפי מה שיסברו בו השומעים (שם שם 19). שאלה הענינים הם בו לעולם, הגבורה הנצוח בנגד האויבים, והענוה והצדק בהצטרף אל האוהבים (שם ג ז, 62). המקום השני שנתבונן בערך מי העון הנעשה, אם הוא דבר שב אל האלקים או בערך כל בני אדם או בהצטרף אל היותר גדולים (שם ג יא, 85). כי אתה מאסת את דבר ה׳ בהחלט ולא בהצטרף אל דברי (ר״י אברבנאל, ש״א טו). אמנם הכבוד הצרופי הוא הכבוד אשר יש לאדם בהצטרף לאדם אחר (אברהם בן שם טוב ביבאגו, דרך אמונה ג ג). ועי׳ הִצְטָרְפוּת.

—פעי׳, ״צֵרֵף, חִבֵּר: אמנם אמרנו שהיסוד נמצא

בשתצורף אליו הצורה הרוחנית. אבל בעצמו איננו הגון למציאות (מקור חיים לרשב"ג א ט). שזה ענת דחנו וכו' ר"ל היותו אחד לבדו, לא יצורף אליו דבר אחר, ר"ל שאין דבר קדמון זולתו (מו"נ א עא). ונראה לי שזה ספק, כי לפי גלויו של כתוב הקליפה מצורפת ואין הבדל בין רך וקשה (ר"א הקראי, גן עדן, טומאה וטהרה יא, קה.). — ובינוני מְצֹרָף, גם בתה"ע, נוסף: שרבו מוסר לו שמחת בנעניות וכו' כדי שלא תכשל בעלת הבית בעבד וכו' מצורף אל זה שלום הבית, שלב בעל הבית ינוח ולא יקנא לאשתו (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, משפטים, עא:). שהיתה שם שמחה יתירה לפני השם, מצורף אל זה ההודאה על כל הטובה שעשה להם השם (שם, לחג הסוכות, קמח). באלו האמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה וכו' וזה בהפליגו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה, מצורף לאיזו ראיה משובחת או מפורסמת וכו' (ר"י מקיר ליאון, נפת צופים א א, 5). רובם מחללים שבת במזיד וכו' מצורף אל היוחם גם מחללי שבת בשוגג (תקנות קנדיאה קה, הכתוב-קאפוטו, 67). — צֹרַף שם אל מלת אחרת, בא בסמיכות או בנטיה: ונאמר שחייב או, במוצאינו מילה מיוחדת מבלי מצורפת על המעשים במקום אחד מן המקרא ולא נצרפנה בעצמה אחר כן וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 102) ובן ומשקל הכסף והזהב ראוי לפתח, שהוא מצורף (הוריות הקורא, דרנבורג, 58). — צֹרַף דבר מדבר, נגזר ממנו: ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן המילות המצורפות מן שמע (דונש, תשו' על רסע"ג 122). — ובחשבון, מספר מְצֹרָף בפני עצמו, מכפל בעצמו: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה, החדה, הפתוחה, איזו היא נצבה, שני צדיה הקצורים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון, כגון ששה מצד זה ושמנה מצד זה והעולה מאלן בפני עצמן מאה, ומזה בפני עצמו מאה [1] (משנת המדות ד). החדה ביצד, שני צלעותיה קצורים או השוים כל אחד ואחד מצורף בפני עצמה קבועים זה עם זה והצלע השני שהוא הקבוע מצורף בפני עצמו, הצרוף הראשון יותר מן האחרון (שם שם). ביצד מונים, עשרה על עשרה ק' ותצי הצלע השני שהוא ה' מצורף בפני עצמו כ"ה וכו' (שם שם). — ומְצֹרָף אל דבר, נאמר כיחס אליו, כמו מצטרף, צרופי, יחסי: relativ ; – tif ; – tive : ובן באמרך הנמלה גדולה, בערך אל הנמלים האחרות, אם כן כל אחד מהם מודיע שהוא מצורף אל חבירו (כוס מן י). ההצטרפות והמצורף, חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים וכו' ושני הדברים אשר יאמר כל אחד-מהם אל האחר בכלל היחס ההוא והם הנושאים אותו יקראו, המצורפים ומצטרפים וכו' וצריך שיהיה לכל אחד משניהם שם יורה עליו מצד היותו מצורף על חבירו כמין ממיני הצירוף (ר"ש א"ס, פי' המלים הזרות במו"נ, ההצטרפות).

צֹרֵף, צוֹרֵף, ס"ז, מ"ר צֹרְפִים, צוֹרְפִים, — צֹרֵף כסף, זהב, מי שאמנתו בכך לצרף כסף וזהב, Goldschmied ; orfèvre ; goldsmith : ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל ומסכה (שפטי' יז ד). הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו (ישעי' מ יט). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הזלים זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (שם מו ו). כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף (ירמ' י ט). נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (שם שם יד). הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). עזיאל חרהיה צורפים (נחמי' ג ח). ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים (שם שם לב). — — ובתו"מ: חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). תחתית הצורפין טמאה (כלים יז יז). כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים [1] וכו' (קידוש' פב.). מחלוקת בצורף נכרי אבל בצורף ישראל דברי הכל ביטל (ע"ז נג.). בצורף הזה שמבנים הזהב לבור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו, כך פרשה זו נאמרת ונשנית ונשתלשת (מד"ר ויקר' כא). — ובספהמ"א: ואין כופין לאיש לגרש את אשתו אלא לפסולות כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ומוכי שחין ובעל פוליפס ומקמץ וצורף נחשת וכו' (הלכי פסוקי

---

[1] [משפט פיתגורס.]

[1] [נוי הערוך: הצרובין, עי' צָרוֹב.]

לתלמידי רב יהודאי גאון, 76). והיא התרופה הנקראת תרופת הצורף והוא הצורף אשר היה בארמון תלמי המלך באלכסנדריאה ושמו תימותיאוס (אסף, 167.). כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גסר מלאכת הצורפין (רש"י, שבת מא: ד"ה והלא מגרק). ושמע כאיר הענין הזה אשר זכרו כי משכיות הם הגופות המפותחים כפתוחים משובבים ר"ל אשר בהם מקומות מפותחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"ש אה"ח, הקד' הרמב"ם למו"נ). צורף אחד היה במדינת בבל והיה חכם גדול במלאכת הזהב והכסף (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 24). לא אמרתי שלא יהיה יותר מועיל לאדם להיות רב וכו' מהיותו רופא או צורף (ר' יעקב פרווינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, סג). ראובן נתן חגורה של כסף לצורף גוי לתקנה (תשובות הדשן סט, פיורדא הקל"ח, לג.). כאלו תאמר הצורף שעשה כלים נאים מצוירים ציור נאה בברזל שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו (ר"י אלבו, עקרים ב ח). — ואמר הפיטן: כי הנה כבסף ביד הצורף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף וכו' (כי הנה כחמר, מעריב יוה"כ).

צֹרְפוּת, ש"נ, — מלאכת הצֹרֵף זהב וכסף: עוד מתעסקים רבים מהם במלאכת הצרפות ובמלאכת הרצענים וקצתם משתדלים במלאכת המשי (אגרת הרב ר' אליהו, דברי חכמים, סב). כל מלאכות הנעשות באדמה כגון מלאכת הזריעה והקצירה והנטיעה ומלאכת הצורפות והאלכימיא"ה ורוב המלאכות כאשר יעיין בטוב ימצאון כלן נכנסות תחת חכמת הטבע (ר' יעקב פרווינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, שם, סג).

צֹרְפִי, ש"ז, — כמו צֹרֵף: אחריו החזיק מלכיה בן הצֹרְפִי עד בית הנתינים והרכלים וכו' ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים (נחמ' ג לא–לב). — ובתו"מ כמ"ז, במשמ' שַׁיָּךְ לַצֹּרֵף, של הצרפים: מפני מה תחתית צרפית[1] של זהבים טמאה וכו' ושל נפחין הרי זה טהורה (תוספתי כלים ב"מ ז י).

---

[1]) [במשנה (כלים יז יז): תחתית הצורפים.]

צָרְפַת[1], ש"נ, — א) עיר כנענית בין צור לצידון, הנזכרת במקרא (מ"א יז ט וכו', עובדי א כ). — ב) "השתמשו בשם זה כשם לארץ פרנציה[2] וגזרו ממנו את התאר צרפתי[3]), איש מארץ צרפת, Frankreich; France: כדרך אדומיות שבצרפת שכשרן נראה מצידיהן (רש"י, גיטי לו:, ד"ה ופרומה). ונהגו בצרפת שלא לאכל וכו' (מחזור ויטרי, 111). כשנתפס דוכוס של צרפת שלטון עירנו, קבל השלטון ממנו רוב ממון (תשו' גאוני מו"מ, ככתבה ר' משולם, קרוב לשנת ד'תת"ס). שאין לחמה יכולת לסבוב כשום פנים ולעבור נוכח ראש אנשי מקומות הצפוני' הרחוקות מקו השוה והנה יותר מכ"ד מ' כגון א"י ובכל ומצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושאדי ארצות וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב יא). ומצאתי שכתב ר"ת והחרים בחרם גמור על יושבי צרפת וכו' (מרדכי, כתובי קנה). שאין בכל מדינה ומדינה שיהיה ראוי יותר מנהג זה מאשר הוא ראוי בכל גלילת צרפת אשר אנחנו מהם (תשו' ר"י קולון סח). מיהו מסתברא בחכמי צרפת דחוקה וקנין לחודייה קניין בכל מקום (העיטור מאמר ג). וצרפתה, כמשמ' זו, ואמר המשורר: כוכב דרך מצרפתה, מחנה ערך על ישבתה (ראב"ע על רש"י, כוכב דרך, כהנא א, 59).

"צָרְפָתִי[4]), סוש"ז, — של צרפת, בן צרפת, Franzose, französisch; français; French, Frenchman

---

[1]) [כעדות הסתג מתחת לאות צ, הפא הרפויה, וההעתקות הקדומות (יוני' Σαρεπτα, אשור' צריפת) יש לבטא צָ בקמץ גדול, וכן במבטא השם הפרטי צרפתי, Zar(e)fati המצוי אצל היהודים הספרדים.]

[2]) [ואלה דברי רש"י (עובדי א כ): ואומרים הפותרים צרפת היא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז, ע"כ. ומעין זה ראב"ע (שם) ורד"ק בשרשיו (ערך זה). ובס' יוחסין (מאמר ו, הזמן השלישי): צרפת היא פרנסיאה שנקראת גלייא.]

[3]) [התיו של צרפת היא תיו הנקבה כדגמת אסנת, בשמת ועל כן יש לנקד צרפתי ולא צרפתי. וצורת שה"ת כתו"מ צרפי, נק' צרפית: בנה של צרפית (ירוש' ברכ' ה ג). שני בני אדם אמרו דבר אחד, לוט וצרפית, צרפית אמרה וכו' (מד"ר ברא' ב).]

[4]) [עי' בהערה הקודמת.]

וגם אני לא ראיתי מי שקדמני בזה אלא שאי אפשר שלא הקדימו בפיי הצרפתים הבקיאים בחדרי הלכה (רמב"ן, חידושי בבב' לדף ג:). אחר זה באו הצרפתים ואמרו כי לא נודע לרומיים שרש וכי הצרפתים הם מזרע המלך אליפס והביאו הקיסרות לצרפת על ידי המלך הגדול קארלו מאגנו (שבט יהודה, הנובר, 14).

א. *צַרְצוּר [1], צִרְצוּר, ש"ז, — כד חרס למים, בצואר דק, כתום כראשו כפתימה מנקבת חרים חרים (הנקראת מסרק Wasserkrug; cruche, jarre; water-cooler; (water-) jar: המסרק של צרצור ר' אליעזר מטהר, וחכמים מטמאים (כלים ג ח). הפך והטפי שעורן בשמן, והצרצור שעורו במים (שם ג ג). והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה, רבי עקיבא מכשיר וחכמים פוסלין (מקוי' ג ג). הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקורין עד שלא הוסקו טהורן וכשהוסקו טמאין (תוספתא כלים ב"ק ג ט). אפילו היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט את ידו ולישלו אלא ויקרא שמשון אל יי' וכו' (נכס ר' יוחנן, מד"ר בראשי' למ). — וצרצור יין: וביום הג' אמרה לו היכנס לפנים וברור לך לעצמך, אי אתה בן בית, והיה נכנס אצלה והצרצור מלא יין אצלה מיין העמוני, שעדיין לא נאסר יינם של גוים לישראל (ספרי במד' קלא). המערה יין נסך מצרצור קטן לבור, אפילו כל היום כולו, ראשון ראשון בטל, ודוקא צרצור קטן דלא נפיש עמודיה, אבל חבית דנפיש עמודיה לא (נכס ר' יוחנן, ע"ז עג.). — °ובהשאלה, פי הטבעת: ומן האדומה יקיא הכבד להוריד לקיבה ולמעים דקים ולצרצור שהוא פי הטבעת והיא הצואה (פי' רסע"ג ליצירה ה ג).

ב. *צַרְצוּר, צְרָצַר [2], ש"ז, — כמו א. צְלָצַל: והלא הצרצור הזה יש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופין את רובו, יכול יהא מותר, ת"ל חגב, ששמו חגב (חול' סה:). — וכמהמ"א: קול רנתו נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים, עם שריקת הצרצור (ס"י אברמוביץ, מסעות בנימין, הסדלם ג, 23).

א. צרר [1], ממנו א. צְרוֹר, א. צָרַר, צְרִירָה.

ב. צרר [2], ממנו א. צַר, ה. °צַר, א. ב. צָרָה, ד. °צָרָה, *א. °ב. צָרוּר, °צָרוֹת, ב. צָרַר, צִירַר, צְרִירָה.

ג. צרר [3], ממנו מֵצַר, ב. צַר, ג. צָרָה, °צָרוֹת.

ד. צרר [4], ממנו ג. צַר, צֹר, ב. צְרוֹר.

ה. צרר [5], ממנו ד. צַר, ג. צָרָה, ב.*צַרְצוּר.

א. צָרַר, פ"י, צֹרֵר, צוֹר, צָרוּר, צְרוּרָה, צְרֹרֹת, — צָרַר דבר כדבר, שמהו בתוכו וקשרו שלא יפול ממנו, einbinden; envelopper. lier; to bind up: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צְרֻרֹת בשמלתם על שכמם (שמות יב לד). — צָרַר מים כשמלה, בעבים, אספם ושמרם בתוכם [6]: מי אסף רוח בחפניו מי

---

[1]) [כן הנקוד בכתב יד פרמה (כלים ג ג), אך בסורי צַרְצוֹרָא, ובאשור' צִרְצִר.]

[2]) [ע"פ הארמי' שבתו"ם: צרצרא. והאחרונים מנקדים צְרָצַר על משקל צְלָצַל.]

[1]) בערב' צרר a), בארמ' צרר. [ועי' גם ב. צור ובהערה הבאה.]

[2]) בערב' צ'רר b). בעבר' נרדף עם ד. צור. [המחבר הפריד בין השרשים א. צרר במשמ' קשר שהוא צרר a) בערב', ובין ג. צרר במשמ' היה דחוק במקום, לא רחב (שאינו במשמע' זו בערב'). ואמנם אחרים רואים בזה התפתחות של הוראה מקורית אחת, כי הדבר הצָרוּר והקשור נעשה ממילא אף צר ודחוק. ואשר לש"ז צַר וש"נ צָרָה במשמ' אסון ורעה אפשר שנצטרפו מלים משרשים שונים גם מן ב. צרר (שהוא צ'רר b) בערב') כמשמ' צַר ואויב וגם מן ג. צרר במשמ' צַר ודחוק, והצרופים צָרָה וצוקה, מָצוֹר ומצוק וכדו' מורים על קשר זה. ונראה שגם בלשון המקרא עצמו כבר לא הבחינו במקור השונה של מלים אלו.]

[3]) [עי' בהערה הקודמת.]

[4]) [בערב' ט'רר c).]

[5]) [בחקוי לקול הצרצור.]

[6]) [על פי השקפה זו שמי הים העליון שבשמים (שממנו יורדים, לדעת הקדמונים, הגשמים) צרורים הם בעננים, יש להכין גם את המלה מָצוֹר בפסוקים מ"ב יט כג וכו' (ומעין זה בישע' לו כה וכו'): אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון אני קרתי ושתיתי מַיִם זָרִים (צ"ל מֵי מְזָרִים, עי' לקמן) ואחריב בכף פעמי כל יאורי

---

a) صرر   b) ضرر   c) ظرر

צִרַר מים בשמלה (משלי ל ד). צֹרֵר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (איוב כו ח).—וצָרַר מְגִלָּה בִּצְרוֹר: צוֹר תעודה[1]) חתום תורה בלמדי (ישעי׳ ח יו). — וצָרַר הָרוּחַ את הדבר בכנפיו: צָרַר רוח אותה בכנפיה[2]) (הוש׳ ד ט). — ובמליצ׳ צָרוּר עָוֹן, שמור היטב: צָרוּר עון אפרים צפונה חטאתו (הוש׳ יג יב). —והנפש בִּצְרוֹר החיים[3]): ויקם ארם לרדף ולבקש את נפשך והיתה נפש ארני צְרוּרָה בצרור החיים את יי׳ אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט). — ובתו״מ: והרחלים יוצאות שחוזות בכולות ובכונות, העזים יוצאות צרורות[1]) (שבת ה ג). עזים יוצאות צרורות ליבש אבל לא לחלב (ר׳ יהודה, שם שם). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו, אם היו צרורין נוטל ומכריז (ב״מ ב ד). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו וכו׳ חייב שלא שמר כדרך השומרים (שם ג י). המפקיד מעות אצל שלחני אם צרורין לא ישתמש בהן וכו׳ אצל בעל הבית בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן (שם שם יא). החמת ב״ש אומרים צרורה עומדת וב״ה אומרים אע״פ שאינה צרורה (עדי׳ ה א). צורר ארם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יהיו נוגעין זה בזה (חול׳ ח ג). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין (כלים כו ה). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (תוספת׳ ברכ׳ ז יט). כמוער צורר (את התאנה הבשלה) ובשביעית חותך (ר׳ אליעזר, שם שביע׳ א ט). צורר את התבלין (בתיך סודרין וכדו׳) ונותן לתוך התבשיל אם נטל טעמן מותר ואם לאו אסור (שם שם ו ז). ר׳ יסא היה צוררן (את המטבעות בשעת התפלה) ותופשן בידו (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). בזמן ששימר כדרך השומרין, נעל כראוי קשר כראוי נתנן באפינדתו צררן בסדינו והשליכן לפניו (שם ב״מ ג יא). המפקיד מעות אצל השולחני וכו׳ מה צרורין בחותם או צרורין שלא בחותם וכו׳ (ר׳ ירמיה, בס שם ג יג). צורר ארם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו (ברכ׳ כג:). ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני (ר״ה כב:). שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות להוריע כמה החטא גורם (תעני׳ כג.). המלקט עצמות אביו ואמו (כמוער) הי״ז מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן, ואמר רב חסרא אפילו צרורין לו בסדינו (מו״ק ח.). אי במפוזרין (מעות ברשות הרבים) מאי איריא וכו׳ אלא לעולם בצרורין (ב״מ כד.). בשר ודם נותן חפין בחמת צרורה ופיה למעלה, ספק משתמר

מָצוֹר, כלו׳ כל יאורי שמים שמי הגשמים צרורים שם. וכן ירמ׳ (יח יד): היעזב מִצּוּר (צ״ל מָצוֹר) שדי שלג לבנון (כלו׳ האם יעזב מִצּוֹר המים שבעננים את ההר, השלג את הלבנון) אם ינתשו מים זרים (צ״ל מֵי מְזָרִים) קרים נוזלים, כלו׳ אם ינשתו (לשון נשתו מים מן הים) מֵי הַמְּזָרִים שבשמים, אשר שם זורר (לשון ויזר את הגזה) האל את מי הגשמים. השוה באיוב (לז ט): מן החדר תבוא סופה ומְזָרִים קרה, ואת דברי טורטשינר בפרושו לפסוק.]

1) [כמבאר בספרו של טורטשינר, Die Bundeslade, עמ׳ 33 וכו׳, הכונה כאן, כמו בדברי איוב (יד יז) חתום בצרור פשעי ותטפל על עוני (עי׳ א. צְרוֹר עמ׳ 5626 הערות), לתעודה כתובה בצורת מְגלה, שהיו מקפלים או כורכים אותה וצוררים וקושרים אותה בחוטים, שהיו טפלים עליהם חֹמר רך, ועליו היו טובעים בחותם הכותב. לבל יפתח זר את התעודה החתומה והסגורה. וגם לִמֻּדַי כאן אינו לשון בני אדם, תלמידים או למודים, אלא לִמֻּדים הם עצם הקשורים שצררו וקשרו בהם את התעודה, והוא כלשון המשנה: תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו למודין וכו׳ (כלים ה ט), ז״א קשורים. ועל כן „חתום תורה בלמודי" הוא ממש כמו חתם בצרור פשעי, בצרור הקשורים של שטר עוונתי, ותטפל טפלה של חמר לחתימה על שטר עוונתי זה, ועי׳ בספר הנזכר, שם.]

2) [פשוטו של הכתוב כנראה: רוח, סופה וסערה, צוררת את כל גדלתם בכנפיה (כלשון כנפי רוח, עי׳ כָּנָף), ומפריחה הכל עד שלא נשאר מאומה. ורב המפרשים העברים בחרו בדרך ת״י (כמה דלית אפשר למיצר רוח בכנף), או שהלכו אחר המדרש המובא לקמן, ועי׳ בהערה שם.]

3) [עי׳ גם א. צְרוֹר.]

1) [דדיהן צרורות פעמים ליבש החלב שמחרקין אותן בחוזק ופעמים קושרין להן כיס בדדיהן שלא יטפטף החלב לארץ ויפסד (רעב״ט).]

ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העוּבּר במעי אשה פתוחה ופיה למטה ומשתמר (רב חיננא בר פפא, נדה לא.). שנעשו של אדם צרורה בקרבו (ר' חנינא בר אידא, ונד"ר בראש' יד). שברך צרור ומונח לך (ר' חלבו, שם דבר' ג). [1]) — *צָרַר דבר בכנפי פלוני, שמר לו את זכרון מעשהו הרע: משה, אתה אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך [2]) (שם ויקר' יח). — ובסהמ"א: עשרה בנים קבר ר' יוחנן והעשירי שבהם נפל לתוך יורה רותחת ונתחתכו אבריו ונטל ר' יוחנן אצבע קטנה שלו וצררה בסודרו שהיה מתנחם בה (תשו' הגא' הרכבי תט, 214). מה נוד צרור ועומד כך מצרים צרורין ועומדין והיו מתעלפין מרית המים וכו' כך היתה נפשם של מצרים צרורה ועומדת ואינן לא מכניסין ולא מוציאין (מדה"ג, שמות טו ח, הופמן, 160). לצרור דדי הבהמה לצמקן בדי שתתעבר הבהמה מותר (ר"ח, שבת נז.). חמת של עור הדג או הנייר שהלביש בהן את החבית וצררה מלמטה ה"ז מצלת (רמב"ם, טומאת מת כב י). וכל החמתות שנפחתו וצררן טהורות חוץ משל ערביים מפני שבך הוא דרכן תמיד לצררן (הוא, כלים כד יא). ובעת ההיא מתיקר' ותתיפה ומתהדרת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להזהיר ויזה להכניסה בחדרי זוהר ולצוררה בצרור החיים (אורח' צדיקים, שער השמחה, לד:). תהא נפשו צרורה בצרור החיים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 338). — ואמר הפיטן: צרה תעודה חתמה תורה סתפה ברכה (רסע"ג, אגלוני, סליחו', סדור רסע"ג, שכג). בידו יָצוֹר הכסף ויקח כל אשר תאוה נפשו בעלותו מקום אשר דבר המלך ודתו (רי"צ בר אבון, אזהרות, י). מומתים ולא מתים כעודם נפשותם עדין צרורות בחלדם (משה בר' קלונימוס, מומתים, סדר אהרון ששח). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור חיים ודולקות בנרות (ראב"ע, אגרות ימיה, איגר 104). —ואמר המשורר: ומהללו בירח בהלו, ומעללו במו פלג בצמא, ותמעלה עלי כתפו צרורה, והמשרה עלי שכמו חתומה (יוסף בן חסדאי, הצלבי מן, שעה"ש 28). אמרו לבל חכם נגדו תעודה צור (רמב"ע, תרשיש א, 25). אל תשת לב לקנות חיל יהיה חכמה תוכו צֹרר (שם י, 90). נפשות ברחות מבית תלאות וחטאתם עלי שכמם צררת (ר"י חריזי(?), הענק, אות ג, ספר היובל להרכבי). — ואמר המליץ: ואני מסהר או לצרור אמתחתי (יל"ג, אגרות א קיט).—*צְרוּרָה, במשמ' התורה והתעודה הצרוּרָה, ואמר הפיטן: צפונה לטהרת עם אל עזר צוה צור לציר צֹר צרורה לאלעזר (ר"א קליר, ממרה, קרובי שבת פרה).—ובמשמ' נשמה [1]), ואמר הפיטן: לבעלי אספות חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות דקדוקיה מפות (הוא, אלוהי ומפרסה, שם). — ועי' צְרוּרָה.

—פע', מְצֹרָר, — צֹרָר הַנֹּאד וכדו', נקשר יחד במקום שנבקע: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים וּמְצֹרָרִים (יהוש' ט ד). [2])

---

[1]) [במד"ר (בראש' מו) מובאים בשם ר"ש בן לקיש דברי האל על אברהם הנמול בהיותו בן צ"ט שנים: קינמון אני מעמיד בעולם, מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך שצרר דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו, ע"כ, כך בכ"י, עי' תיאורור. ופרשו כאלו הכונה משנצרר דמו, וי"א משנקשר דמו, ויש מציע לגרֹס: משנקרש. ויש שהכנסה המלה שנצרר כתוספת הפרוש נקשר אף לגוף המדרש בכמה דפוסים: כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבוטלה תאותו משנקשר דמו, ע"כ. ואולם אין נצרר הדם (עי' לקמן נִפְעַ') בא במשמ' מתאימה כאן במקורות, ואף הענין דורש, אדרבה, שיבוא כאן פעל האומר ביצד חִדש ורענן הקב"ת את דמו של אברהם. ועל כן נראה שהכונה: מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פרות (אפילו בזקנה) כך (אברהם) שֶׁעֻדַּר (או שנעדר) דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו. המילה היא המתפרשת כאן כעדור דם האדם בדמיון לעדור השדה, ובתנאי להורעת זרע. ועי' גם בשמושי הפעל עֻדַּר בבנינים שונים בלשון החכמים לעיל עמ' 4348 וכו'.]

[2]) [כך הגרסה גם בכ"י וטיקן של המדרש שתצלומו נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלם. ורש"י (הוש' ד יט) מביא בדברים האלה בלשון זו: מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאד' המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך, כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה וחמתי להנקם וכו'. וביתר דיוק יש לפרש בטוי זה: הנני קושר וכורך לך עוון זה בכנפי בגדך, צרור וחתום, לבל יאבד זכר מעשיך.]

---

[1]) [עפ"י הפסוק בש"ב כה כט.]

[2]) [ואולי נמצא גם מְצֹרָר במשמ' מי ששׂפרו, בספו, צרור בידו, עי' לעיל עמ' 5618, הערה 2).]

—נִפְעַ', *נִצְרַר, — שֶׁצְּרָרוּ אותו, נקשר: וצרת הכסף בידך, דבר שדרכו ל י צ ר ר (ר' ישמעאל, ספרי דבר' קז) — ונִצְרַר הדם [2], נצטבר הדם בגוף כשפך דם פנימי: העושה חבורה ו נ צ ר ר בה דם חייב (ירוש' שבת ז ג). נ צ ר ר הדם אף ע"פ שלא יצא (חייב בשבת משום חובל) (חול' מו:).

—הִפְעִ', בינ' *מְצֹרָר,—כמו צָרוּר, ואמר הפיטן: צופה נאסף למנוחתו, מ צ ר ר ת בחיים נשמתו, צדיק הוליכו לחלקתו, ויקבור אותו (יהודה בר' מנחם, אמכה רכן, יוצ' ש"ת, מחז' איטל' ב, קפט:).

ב. **צָרַר** [3], צְרָרוּ, צֹרֵר, צֹרְרִים, צֹרְרֵי, יָצֹר, צָרוֹר, צֹרֹר, צֹרְרוּנִי, — א) פ"י, צָרַר את פלוני ולפלוני, היה לו לצַר, לאויֵב, הציק לו, עשה לו רעה, anfeinden; oppresser, être ennemi; to oppress, treat in a hostile manner: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הַצֹּרֵר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). צָרוֹר את המדינים והכיתם אותם כי צֹרְרִים הם לכם בנכליהם (שם כה יז–יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וְצָרְרוּ אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לג נה). וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יָצֹר את אפרים (ישע' יא יג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צֹרְרֵי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (עמו' ה יב). רבת צְרָרוּנִי מנעורי יאמר נא ישראל רבת צְרָרוּנִי מנעורי גם לא יכלו לי (תהל' קכט א–ב).— ובתפלה: עוינו פשענו צ ר ר נ ו קשינו ערף (אשמנו, ודוי).—ואמר המשורר: ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי ו צ ר ר ת י וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב"ע, לך אלי, כהנא א, 205). — ועי' צֹרֵר. — צָרְרָה הַצָּרָה את פלוני, צָרָתוֹ צָרָה [4], עי' א. צָרָה. — *וצרה צרורה, צָרָה גדולה: והנה עד עכשיו מעלתן של ישראל בזמן קרוב ועל כן כל הצרות צ ר ו ר ו ת והדחקים דחוקות (ברית מנוחה, דרך ה, אמצע', לז:). מה הצרה ה צ ר ו ר ה הזאת אשר חלה להיות בחשבונינו על לא חמס בכפינו (ישראל משה חזן, אחרית הנחלה, יז). — ב) פ"ע, צָרְרָה האשה, היתה צָרָה לחברתה, Rivalin sein; être rivale; to rival: ואשה אל אחתה לא תקח לִצְרֹר לגלות ערותה עליה בחייה (ויקר' יח יח).

—הִפְעִ', הֵצַר, עי' ג. צָרַר.

—פֹּעַ', בינ' *מְצוֹרֵר,—כמו צֹרֵר, ואמר המשורר: ריעין ארי כלי צרי דחוי חרי בשוררי מ צ ו ר ר י וזה פרי דבר מרי בבקרי משובות (ראב"ע, אני אני, איגר 116).

ג. **צָרַר** [1], פ"ע, צַר, יֵצַר, וַיֵּצֶר, תֵּצְרִי, יֵצְרוּ, — א) צַר לפלוני, היה לו צַר, במשמ' רוחנית, היה בצָרָה: ויירא יעקב מאד וַיֵּצֶר לו ויחץ את העם אשר אתו וכו' לשני מחנות (בראש' לב ח). בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה כאשר דבר יי' וכאשר נשבע יי' להם וַיֵּצֶר להם מאד (שפט' ב טו). ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים וַתֵּצֶר לישראל מאד ויזעקו בני ישראל אל יי' (שם י ט–י). וַתֵּצֶר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו (ש"א ל ו). וַיֵּצֶר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו (ש"ב יג ב). במלאות שפקו יֵצֶר לו (איוב כ כב).—ובתו"מ: אל ת צ ר [2] צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ו י צ ר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה' (מג"ר אסתר, ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: אל ת צ ר ה יום חק מרפך יהי נעצר (רמב"ע, הרסים ע, 77). — ב) במשמ' העקרית, צר המקום מיּוֹשְׁבִים וכיוצא בזה, היה צַר, לא היה בו די מקום ליושביו, eng sein; être étroit; to be narrow: כי עתה תֵּצְרִי מיושב (ישע' מט יט). — ג) וצַר הַדָּבָר, יֵצַר, לא היה לו די מקום, צַר הַצַּעַד [3]: בלכתך לא יֵצַר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). יֵצְרוּ צעדי אונו (איוב יח ז). — ועי' ב' צַר.

—הִפְעִ', הֵצַר, הֵצַרֹתִי, יָצֵר, וַיָּצַר, יָצֵרוּ, הָצֵר, מְצֵרָה, — א) הֵצַר לפלוני, עשה שיהיה לו צַר, בכל המשמעות:

1) [בסדה"ג (דבר', הפגלה, 157): ל ה י צ ר ר.]
2) [ועי' קל, הערה.]
3) [עי' הערה לשרש.]
4) [עי' בהערה לערך א. צָרָה, עמ' 5621.]

1) [עי' ב. צ ר ר, הערה.]
2) [ואולי הִפְעִ', עי' שם.]
3) צָרוּ צעדינו וכו' (איכ' ד יח) י"ג צ ר ו.
[ועי' ב. צָדָה, הערה 1 בעמ' 5383]

ישא יי' עליך גוי מרחק וגו' וְהֵצַר לך בכל שעריך (דבר' כח מט–נב). כי יָצֵר לו איבו בארץ שעריו (מ"א ח לז). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת וַהֲצֵרֹתִי להם למען ימצאו (ירמ' י יח). ותתנם ביד צריהם וַיָּצֵרוּ להם ובעת צרתם יצעקו אליך (נחמ' ט כז). ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור וַיָּצַר לו וגו' ובעת הָצֵר לו ויוסף למעול ביי' (דה"ב כח כ–כב). — ובתו"מ: נפרעין מהן (מן הגוים לפני אידיהם) מפני שהוא מיצר לו (ר' יהודה, ע"ז א א). כי ה' נלחם להם במצרים, ולא במצרים בלבד אלא בכל המצרין להם לישראל לדורות (מכי' בשלח, מסכ' ב ה). ומעשה באשה אחת שהיה בנה מיצר לה (ב"ק ח.). כל המיצר[1]) לישראל נעשה ראש (ר' יוחנן, סנה' קד:). שפרת ורבת והצרה לעולמו של ישראל, ד"א שפרת ורבת והצרה לבנו, ד"א שפ־ת ורבת והצרה לבתו (מד"ר ויקר' יג). הרשעים אין להם מעשים טובים ואין עושין פירות אלא מצרין לעצמן ולאחרים (שם שם כז). אינו בדין שאני מצר לפי שעשה בי טובה (שם במד' כב). השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא אלא לא רצה להיצר לך (תנחו' בובר, ויקר' י).—ובספהמ"א: וכן המצריים בל אחד מאותן המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו (רמב"ם, תשובה ו ה). ואינו חייב להצר לעצמו ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל בשבת (טוא, שבת ל ז). — ואמר הפיטן: יה מופת אחת שילחתה על מצרים, מופתים הרבה תשלח על מצירים (ינאי, ינחיגו, קרוב' לפי שמות, זולאי סב). הומשלו בנו ארבע צוררות, צמודות בפולות ומצירות (רקע"ג, אבגינו, פליתי לתענית, סדור רקע"ג, סמב). זור והצרי וחבוש ועטר, זכת מלהשריף ולהציר בזכרך שמר (הוא, סלגי אגמי, שם, ח). — ואמר המשורר: ואם נמצא במדות המעולות בענות איש והכניעו ליצרו, הלא הוא באמת תמותה ויצר רע ושטן המצירו (רשב"ג פלקירא, המבקש, הקד', ז). התרע שם אשר תובו בכרו ומספרו במספר השבטים, ומפלתו תהי בו על יר אביעד ועשה בו במצרים[2]) שפטים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, גרודי, קיד). — ב) ובמשמ' פ"ע, כמו קל: וּבְהָצֵר לו חלה את פני יי' אלחיו (דה"ב לג יב). — אשה מְצֵרָה, שהיא בצרה, במכאוביה: והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מְצֵרָה (ירמ' מח מא). — ובתו"מ: הֵצַר, במשמ' הֵצַר לעצמו, היה צַר לו: שלח לו רבן גמליאל (לר' יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך, הלך ומצאו ר' עקיבא מיצר. אמר לו יש ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי (ר"ה ב ט). מי מיצר, ר"ע מיצר או ר' יהושע מיצר (בבלי שם כה.). אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן (ע"ז א א). ר', אומר לפניך דבר שמא אין אתה מיצר (ר' עקיבא לר' אליעזר, תוספת' חול' ב כד). התחיל אותו בן מיצר[1]) (ספרי דבר' יא). המיצר אסור להתפלל (בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ירוש' ברכ' ה א). ואינו מיצר (הכותב גט לאשתו), אמר ר' זעורה מכיון שנתן דעתו לגרש אינו מיצר (שם מו"ק ג א). ומודה רבי יהודה בסיר שיבולה לקפלו במועד שטופלתו במוער שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (מו"ק ט:). אמר משה עכשיו אבנם בתחומו של אחי ויהי מיצר, בשביל כך לא היה מבקש לילך (מד"ר שמות ג). בשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך בשאדם שמח הלב שמח תחלה (שם שם יט). מלך בשר ודם בשעה שחיילותיו נשבים הוא מיצר, תאמר אף באן כך, ת"ל לקחת, ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת"ל מתנות באדם (שם שם נג). בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה, אבל התורה משמרת בעלי' (שם שם). י"ב שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח ושבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירין ואומרי' למה רחקנו וגו' משל למלך שעשה סעודה וגו' היה אוהב אחד שאוהבו יותר מדאי, לא קרא אותו עמהן, היה מצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי כלום (שם במד' טו). שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם, יוצאי דרכים מצירין בהם, מפרשי ימים מצירין בהם וגו' (שם ויקר' לה). ושכחו לעשות יום הכפורים והיו מצירין (שם שה יז). התחילו

---

[1]) [ויש בו גם ממשמ' ב. צָרַר, עי' בהערות לשרשים.]

[2]) [עי' טורטשינר, לשוננו יא, 271.]

[2]) [כך השלים מ. איש שלום עפ"י תילקוט.]

הפועלים מ צ י ר י ם וכו' אמר להם המלך מה אתם מ צ י ר י ם. יגע זה בשתים או בשלש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כלו (שם שה"ש, דודי ירד). לא י צ ר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד (תנחו' בובר, ויקרא י). למה לא מי ששמח היום שמח למחר ולא מי ש מ י צ ר היום מיצר למחר, שאין שמחה מסתנת לאדם (שם שמיני ג). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקדוש ברוך הוא ולא שיתף קילוסו עמהם, התחיל מ י צ ר על הדבר ואומר אוי לי כי נדמיתי (פסיק' רב', אנכי אנכי, קס:). וילכו שניהם יחדיו, מהו יחדיו, שלא ה י צ ר במה שאמר לו אביו (שם, נקדש הבכיר, קע:). למטרונא שהכניסה למלך שני הדסים ואיבדה את אחת מהן והיתה מ צ י ר ה עליו (ר' לוי, פסיק' ר"כ, שמעו, בובר, קיז:). מה הגשם הזה יוצאי דרכים מ צ י ר י ן בו, דורכי גיתות וגרנות מ צ י ר י ן בו, מחוגגות מ צ י ר י ן בו וכו' (ר' אבהו, שם, ותאמר ציון, בובר, קלד.). — ובסהמ"א: הבא מן הדרך והוא עיף או מ י צ ר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו (רמב"ם, תפלה ד טו). רחום, מרחם על עניים ו מ צ י ר י ם, זו מדת רחמנות (תקוני עה"ז, תסא). שורע ישראל הם רחמנים בני רחמנים ו מ צ ר י ם בצרת אחיהם (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 68). וככל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסיטור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים ומגינת לב ונפש מ צ ר ה (טוביה כץ, מעשה טוביה, מחברת בית הקדי, קיב:). — ואמר הפיטן: ישראל עמך תחנה עורכים שהם מ צ ר י ם ולהושע צריכים (ר' יצחק בר' מאיר, ישראל עמך, סלית' בני קמח). — ג) *הֵצַר, במשמ' הלך וצר: ארוכות זו על גב זו וכו' מרחיבות מלמעלה ו מ צ י ר ו ת מלמטה, מן הצר ולמטה טמא מן הצר ולמעלה טהור, מרחיבות למטה ו מ צ י ר ו ת מלמעלה אינו טמא אלא כנגד הצד כלבד (תוספת' אהלו' סוף פרק יא). — וכמשמ' עשה שהדבר יהיה צר, בנגוד אל הרחיב במשמ' פ"י: מתחיל (כשיעור) בית רובע ו מ י צ ר והולך עד שלשה תלמין של פתוח (ירוש' כלאים ו ז). בשר ודם בונה בניין, בשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו מרחיב מלמטה ו מ י צ ר מלמעלה (מד"ר בראש' א). —

ובסהמ"א: ו ה צ ר ו ה ו למעלה עד שעשאוהו כמין צריף (ראב"ד, ספר הקבלה, ניבויאר, 59).

—הָפְעַ', *הוּצַר,—הוּצַר לאדם, הוּצַר עליו דבר, הוּצַר האדם, נעשה לו צַר, היה מצטער כדבר, הרגיש צער: היה טעון צמר ו ה ו צ ר [1]) אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת' נדרי' ד). ותלכנה כדרך, ה ו צ ר ה עליהם הדרך שהלכו כייחף (מד"ר רות, ותלכ' מן המקום).

צָרַר, צֹורֵר ב"ז, כנ' צוֹרְרִי, מ"ר צֹרְרַי, צֹרְרֵי, צֹרְרָי, צוֹרְרַי, צֹרְרֶיךָ, צוֹרְרֶיךָ, צוֹרְרָיו, — אדם שהוא צֹרֵר את פלוני, שהוא צר ואויב לו: ואיבתי את איביך וצרתי את צֹרְרֶיךָ (שמות כג כב). וסרה קנאת אפרים וצֹרְרֵי [2]) יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישעי' יא יג). עששה מכעס עיני עתקה בכל צוֹרְרָי (תהל' ו ח). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה [3]) צוֹרְרִי ריקם (שם ז ה). קומה יי' באפך הנשא בעברות צוֹרְרָי (שם שם ז). מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צוֹרְרֶיךָ להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). כל צוֹרְרָיו יפיח בהם (שם י ה). תערך לפני שלחן נגד צֹרְרָי (שם כג ה). מכל צֹרְרַי הייתי חרפה ולשכני מאד [4]) (שם לא יב). ברצח בעצמותי חרפוני צוֹרְרָי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם מב יא). אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל צוֹרְרָי (שם סט כ). שאגו צוֹרְרֶיךָ בקרב מועדך (שם עד ד). אל תשכח קול צֹרְרֶיךָ שאון קמיך עולה תמיד (שם שם כג). ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צֹרְרֵי נפשי (שם קמג יב). ויתנה להמן בן המדתא האגגי צֹרֵר היהודים (אסתר ג י). כי המן בן המדתא האגגי צֹרֵר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). — ובסהמ"א: ונגידנו הסיר כל צ ו ר ר קם להכחידו וישסעהו כשסע הגדי (ראב"ע, חי בן מקיץ, אגר', עמ' 146).—ואמר הפיטן: צ ֹ ר ר שלח המוני לזבח זבחים לאדני (ר"י הלוי, את נתיבי, סעה"ש 111). חסדם יושת כזה ואחד מהם אל יתכזה ו צ ו ר ר ם ירוזה (אל מתנשא, יוצ' שבת שקלים).

---

[1]) [כך כדפוס', צוק"מ: ו ה ו צ ה, עי' הערה בעמ' 5382.]

[2]) הצררים שיש ביהודה לאפרים.

[3]) ואלחצה ? [כרעת רבים.]

[4]) י"ג מנוד, מורא וכדו'.

צורר ענה ברחשו ונתפאר כרוב רבושו (רמב"ע, הקבלה, חיבר 231). — ואמר המשורר: כי גיל תהיה בלבב רעים וכאב נעבר בלבב צורר (רמנ"ע, תרשיש י, 90). — ונק' ״צוֹרֶרֶת, מ"ר צוֹרְרוֹת, ואמר הפיטן: הומשלו כמו ארבע צוררות צמודות בפולות ומצירות (רקע"ג, הפסוק לרוח, סליחי לתענית, קדור רקע"ג, במג).

״צְרָרָה, ש"נ, — כמו צרה: אם אמר כארו לי אמתת ההנאות (ו)הצררות, אמרנו ההנאות הם ההענגות והמערנות והששונית ואשר יוליך אליהם או אל אחד מהם וכו' והצררות הם המכאובות והדאגות ואשר יוליך אליהם או אל א' מהם (נרחבית רבה לישועה בן יהודה הקרחי, במחקרי בריגר על ישועה, Bericht XVIII, LFDWDJ, עמ' 62 בהערה).

צְרוּרָה [1], ש"נ, מ"ר צרורות, — אשה צְרוּרָה, שאינה רשאית להזדוג לאיש מפני סבה מהסבות, celibate; célibataire; ehelos: ויקח המלך את עשר נשים פילגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואליהם לא בא ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות (ש"ב כ ג). — ובסהמ"א: עשה (יפתח) לה לבתו בית מחוץ לעיר וההבודדה שם ולא ידעת איש וכלבלה שם, והיתה צרורה כל ימי חייה (רד"ק, שפטים, יא). — ואמר המשורר: עלמות לא ידעו איש ואיבה לאישים בערים יהיו בעולות, צררות יהי נצח וכאבד נדיבים ישבו לעד בתולות (רמב"ע, מעונות מענותי, ברודי, קיח). המאז הן בתולות או גרושות כגם או אלמנות חיות צרורות, אשר כל חשפחות השנואות גבירות הן וגם צרות לשרות (ר"י בן שבתי, מלחמת החכמה והעושר, ח). בוערה כי אש קנאות על גברת כי אסורה, כוו ולעג כל

---

[1] בערבי צרור [a]: לא צרור פי אלאישלאם, [בעבר' לא יהיה לא־נשוי באשלאם, ועי' מאמרו של א. ש. יהודה, JQR July 1903, עמ' 705.]

[a] صرور

בריאות אלמנות חיות צרורה (רמב"ע, אי גבירתך, חיבר 127). נפשות כרחות מבית תלאות ותשאהם עלי שכמם צררות, ויהיו תוך שאול על מפעלותם, באלמנות כחייהם צררות (ר"י חריזי?, המנק אות ל, כ' היוצא להרכבי). ומי יתן ועשית כיפיה מעיל ספר כתיך בית הבחירה ואם אין זה לתתה דוד לטוהר לאשה אלמנות חיות צרורה (עמנו', ממח' מ, 59).

צְרָרִיּוּת, ש"נ, — כמו צְרִידוּת: ואשר ימשכו אחיו בעלת הצד וכעלת הריאה וצרריות הקול וכאיבי הגרון (קאנון א ב ג ו).

צֶרֶת, מקום לעיר צֶרֶת השחר, לא נתברר מקומו ומשמעותו [1].

צָרָתָה [2], ש"נ, — כמו א. צָרָה: אל יי׳ בצרתה לי קראתי ויענני (תהל' קכ א).

״צַתְרָה [3] ש"נ, — מין עשב כשם, Thymian; thym(e): האזוב שבצורים הנקרא צתר, והוא בלשון יון תימון (אקק הכוחי, כ"י מינכן, 33).

צֹתֶת, עי' יצת, א. צות, ב. צות [4].

---

[1] [יש שרואים תיו של צֶרֶת בסימן הנקבה וגוזרים את השם משרשים שונים.]

[2] [אמר ריב"ג: וככר הוסיפו ההא על הא הנקבה והפכו הא הנקבה לתיו בעבור הקבץ שני נחים רפים וזה ככמו אמרם ישועתה לה' (יונה ב יו) ובו', בצרתה לי (תהל' קכ א).]

[3] [ע"פ הארמי והסור' צַתְרָא, ערב' צַעְתַר, והוא ברום' satureia. ועי' לֶו, Flora.]

[4] [היו שגורו צורות כגון הַצִּית, מַצַּת, מַצֶּתֶת מן צתת, וכן בארבי שכתו"מ (בנה קיט.): ר' זירא מצתת צתותי, ולפי זה הניחו אף מלים כגון צִתָּה, צִתִּית כמשמ' מַדְלֵק, גפרור. ויש שכתבו אף במקום צוֹתֶת מן ב. צות: צתת. וכתב הערוך (ערך לחת): ובעבודה ליוה"כ צותתיו פי' מאזיני לשם המפורש. ולעיל עמ' 5444 לערך ב. צות, פוע', צוֹתֵת, כמשמ' הִקְשִׁיב, השלם: ואמר כ"ס: המשקיף כעד חלונה ועל פתחיה יצותת (כ"ס גני' יד כג).]

שער הקוף

𐤒 ק

ק׳, אות התשע עשרה באלף בית העברי, בין צ ובין ר, שמה קוף, עי׳ ערך זה.

אות ק היא בלשון הקדושה סימן לאחד ההגאים החכיים, שהמדקדקים העברים מצרפים אותם כצרוף גיכ״ק, וביחוד להגה חכי אחורי, שמבטאו כאלו: זה של האות כף (הדגושה) או גם של הגימל (הדגושה) בתוספת התהודה (resonance) הגרונית־לועית, האפינית לכל ההגאים הנחציים (emphatic) בעבר׳, ח ט ע צ ק. תהודה זו נוצרת ע״י הורדת מכסה הגרון (כמו בתנועת הבליעה, אלא לא עד כדי סתימת הגרון), וע״י כך מֻרחב ומֻעמק חלל הלוע, שדרכו עובר זרם האויר במעברו במקום החתוך ובפה, ובזה אף מֻעתק במדה ידועה עצם מקום החתוך מקצת לאחר, וכן נדחת בזה חלק מזרם אויר הנשיפה בכוון החטם, מה שמוסיף להגאים הנחציים האלה אף תהודה אפית ידועה.

בצורה טהורה ביותר בולטת תהודה זו כהגה העין (בעקר = אלף מוהדת בזאת), ועל כן נשמעים הגאים נחציים אלו כאלו היו מרככים מהגה החתוך בתוספת הגה העין. וכך נולד אף סימן ההגה ק בכתב הקדום בתרכבת של ג או כ (בעקר ג עם קו מבחין) עם ע, בהקבלה אל סימן האות ט, שהוא מרכב מן ת—ע.

תכונה זו של הגה הקוף, היא שגרמה לחלופי האות ק, ביחוד על יד הגאים נחציים או גרוניים אחרים (אף ר), עם כ או ג, בין שהפכו אלה לקוף בהשפעת הגרוניים, וכין שלא שמעו את תהודת הקוף על יד הגה מוהד אחר. השוה קטע—גדע, קובע—כובע—מגבעת, בקר—בכר—בגד, קשט—כשט וכדו׳. וכמו כן משתנים ההגאים הנחציים שעל יד קוף ללא נחציים ולהפך, כגון קטל—קתל (ערבי), קטן—קתן (אשורי), קשר—קצר (אשורי), קמד (אדמ׳) ועוד.

בהעתקות היוניות והרומיות חמשתקפות את מכטאם של עולי בבל, שכבר אבדה להם הגית ההגאים הנחציים, מעתקת קוף ע״י k, c (ולא ע״י q), וכן כאה כתו״מ ק במקום k או c במלים יוניות ורומיות, ואמנם x יונית ורומית מעתקת גם קס וגם כס. ואכן, כשם שהפכה ק ארמית קדומה, כשהיא כאה במקום צ עברית, צ׳ ערבית, לע (ארקא—ארעא), וכמו שהפכה קוף לאלף במבטא העירוני של הערבית שבא״י, כך נראים עקבותיו של חלוף בזה אף בהעתקתן של מלים יוניות ודומיות מפודות בתו״מ, כגון איטליז, κατάλυσις, אופסא (על יד קופסא), κάψα, ועי׳ לקמן.

במבטאנו היום נבדלת הקוף מן הכף הדגושה רק בפי היהודים שבארצות המזרח, המבטאים אותה

במבטא אות זו בערב', השוה ברב המקומות למבטא אות זו בתקופת המקרא, בדרך כלל k נחצית[1]), ובתימן (במבטא הערבית שם) g נחצית. ואמנם יש שיהודים ושמרוגים, המשפעים ממבטא הערב' שבא"י ובסוריה, מבטאים ק כמו א: בַּאֶר, מָאוֹם ובדו' במקום בֶּקֶר, מָקוֹם ובו' (עי' דוד ילין, השקפה שנה ד, גליון טו).

במבנה המלים בעבר' באה האות ק בשרשית בלבד ואינה מצטרפת עם ג, ז, כ אחריה או עם ג לפניה (מנחם, מחברת, פתיחה, 10).

בסימון המספרים ע"י אותיות (גמטריא), שקבלוהו היהודים מן היונ'[2]), ק עברית = 100 (אך ביונ', שאין בה תמורת הצדי העברי, κοππα = 90)[3]): יצחק, י' מול עשרה נסיונות, צ' לתשעים שנה לשרה נולד, ח' לשמונה ימים נמול, ק' מאה שנים היו לאברהם (מד"ר במד' יח). — ובמהס"א: הלך וצרף את האותיות ובו' לקח ק' מאה ת' ארבע מאות זיווג חמש מאות שלמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי מכטר ח, 165). ש' רשמים שלש מאות, מ' סתומה רשמים ת"ר, ר"ק רקיע שלש מאות, שק"ס דשחקים אלף ובו' (ברחטית רבתי, חלבק, 6).

על צורת האות קוף בימי התלמוד ועל מקומה בין אותיות האלף בית נאמר בתלמוד: קוף קדוש, ריש רשע, מאי טעמא מהדר אפיה דקוף מריש, אמר הקב"ה, אין אני יכול להסתכל ברשע, ומאי טעמא מהדרה תגיה דקוף לגבי ריש, אמר הקב"ה, אם חוזר בו אני קושר לו קשר במותי, ומ"ט

---

[1]) [כדי להבחין בין הקוף והכף במבטא היו אף מנקדים את הקוף בדגש. ואלה דברי ריב"ג (הרקמה כג, 143): ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה, כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה, כדגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר (שופטים כ לג) מיראתם שתרמה לכף, וקוף כיקרותיך (תהלים מה י), וקוף ולו יקהת עמים (ברחטית מט י), וקוף עקשות פה (משלי ד כד), וקוף ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז כ), וקוף אם יקרך עון (ש"א כח י), וקוף מקדש ה' (שמות טו יז) מיראתם בזה גם בן ע"ב.]

[2]) [עי' טורטשינר, העודות לביש, עמ' 200 ובו'.]

[3]) [C רומית בסימן למספר 100 אינה כידוע האות C, אלא גלגול של סימן שצורתו המקורית היא בעיגול ונקדה בתוכו.]

בגעיה דקוף תלויה, דאי הדר ביה ליעיל וליעול בהך ובו', שין שקר תיו אמת, מאי טעמא שקר מקרבן מיליה, אמת מרחקא מיליה, שיקרא שכיח, קושטא לא שכיח, ומ"ט שיקרא אחדא כרעיה קאי[1]) ואמת מלבן לביניה, קושטא קאי שיקרא לא קאי ובו', א"ת ב"ש, אם אתה בוש, ג"ר ד"ק, אם אתה עושה בן גור בדוק (שבת קד.).

—*ק', קצור במקום קָרְבָּן: המוציא כלי וכתוב עליו ק' קרבן, מ' מעשר, ד' דמאי, ט' טבל, ת' תרומה, שבשעת הסכנה היו כותבין ת' תחת תרומה, ר' יוסי אומר כלם שמות בני אדם הם (מע"ש ד יא).

קֵא[2]), ש"ז, כך בכנ' קֵאוֹ, —כמו קִיא, אכל הנפלט. אחר שנבלע, מן הושט, אבל מוקא: בכלב שב על קֵאוֹ בסיל שונה באולתו (משלי כו יא).

°קָאָה[3]), פ"י, —כמו הֵקִיא[4]): שאפילו גוף הבריא אם יאכל ממנו (מהדבש) יותר מהשיעור יקאה אותו (רב"ע פלקירח, אגרת הויכוח, 16). —ואמר הפיטן: כבבי אונים אף בשאונים ובאין אונים יפעה תועה נלאה, יגעה עד כי יקאה דם בשנים (משה זכות, גוזל נגזל, שמל' ת"נ, קפרד'). שתו ומצו תמרורים לענה וראש וקאו מאשר בלעו (יעקב פרחנפים, על מה אדניך, מתק שפתים, 97).

°קָאק, קָק, קָאקִי[5]), ש"ז, —שם לעוף לבן ארך הצואר השוחה במים, ברבור לבן, Schwan; cygne; swan: והעוף הנקרא קאק קולו קול נעים ובלבד בשימות א' ממינו, ויגיע קולו לעומק הים, ובבר הלבו אנשים לים ומצאו שם קקים הרבה צועקים בקול מכאיב וראו שם מת (רמב"ן דוקו, מגן אבות חלק

---

[1]) [גם השין, כמו קר, נכתבה בתקופה זו מחדדת למטה, כאלו עומדת על רגל אחת. לענין, עי' טורטשינר, כתב התורה, עמ' 24.]

[2]) [עי' ב. קוֹ, קוא, קִיא, הערות.]

[3]) [פעל משני, שנגזר מן קֵא ובדו'.]

[4]) [כבבלי (נרכ' נו.) נאמר: קאוי עמקך ברומנא. אך המלה ארמית. ובכ"נ הנוסח: קהא עמקך, ובכ"י מינכן: פסיד עמקך וקאזיל ברומנא. עי' ד"ס.]

[5]) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: דמיין כאפאי כי קאקי חיורי (נרכ' ו.). ואמנם שם הכונה כנראה לעוף היבשה, ובערב' קאק a) הוא עורב.]

---

a) قاق

יעקב ד, נח.). והעוף הנקרא ק א ק י הוא גלדי האצבעות שוכן אצל המים ומקומות האילנות וחייו טובים ומדותיו נאות (פוליג פב פב. כד:).

קָאַת, קָאת [1]). ש"נ(?), כמ' קְאַת, — שם לעוף ממיני הליליות והינשופים [2]), Athene noctua lilith: ואת התנשמת ואת הַקָּאַת ואת הרחם (ויקר' יא יח). וְהַקָּאַת ואת הרחמה ואת השלך (דברי יד יז). וירשוה קָאַת [3]) וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה (ישעי' לד יא). ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קָאַת [3]) גם קפד בכפתריה ילינו (צפני' ב יד). — קְאַת מִדְבָּר: דמיתי לִקְאַת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). —ובתו"מ: ק א ת וקפוד הובדלו לראות בצור ושבר הבא משנער (מו"ק כה:). — ואמר הפיטן: והיית כעונית עוזאל, ודמית ק א ת מדבר וכוסו (רשב"ג, בחר מהלל, גרודי, 6). עיני כחם לבי נגרה ולא תדמה, ל ק א ת מדבר אני דומה (רמב"ע, אותה, מעס"פ 81). — *וְקָאָה, כמו קָאָת, ואמר המשורר: יתאו אנוש מבין שכן מרכר כמו ק א ה (יוסף בן ספל, אוי כי פניני שיר, רמב"ע, דוקס, 103). — ומ"ר *קָאוֹת: מעי אתרוג אסורין, מפני ש ה ק א ו ת [1]) איכלין אותן (תוספת' תרומ' י ג).—ובספה"א: ותהיינה מעונות השיצונות אותי מקיאות מכמות מלואות לארץ תשואות ומרבין דאות ו ק א ו ת (ר"י חריזי, תחכ' יו, 159). — ואמר הפיטן: אין בם להוציאם מבית סגוריהם, כי תרדמת יי' נפלה עליהם, ושירתם להשאות לבים מדבר ו ק א ו ת (רמב"ע, החרשים שמעו, פזמ' ליוה"כ, מחז' בגדד, ליוורנו, קמו:). רזק יד ימיני בצר, ושלח יד להכות את צר, וראה יד היה עיר מבצר, הוא איצר לכוס ו ק א ו ת (ר"י נגילרה, ימותי קלו, עולת תמיד נג).

א. **קַב** [2]), ש"ז, —מדת הנפח ביבש [3]): עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הַקַּב חרייונים בחמשה כסף (מ"ב ו כה). — ובתו"ם: כל עוסרי השדה של ק ב ק ב ואחד של ארבע ק ב י ן ושכחו, כש"א אינו שכחה ובה"א שכחה (פאה ו ח). אי זו היא סדה גסה, כיבש שלשה ק ב י ן, ובלח דינר (דמאי ב ה). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני

---

[1]) [במקום קָאָה, כתיו הנקבה, אך היו שראו את התיו בשרשית, ועי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [התרגומים והפרשנים הקדומים ראו בקאת בדרך כלל את עוף הים, pelecanus, והאחרונים בארוהו מלשון קיא, „מפני שהוא מקיא את הקונכיות שבלע" (דברי בוכרטוס), אבל י. אהרני (לבנון ח, 101—120) הוכיח שאין פרוש זה מתאים, ושהקאת היא עוף ממיני הליליות, לילית בהירה ותורת, Athene noctua lilith, שנקרא כך כתקוי לקולו, ור' את ההסד הרב המובא שם. ואמנם היו גם במפרשים העברים, שראו את הקשי שבזהוי הקאת בעוף הים. וכתב ריב"ג (ספ"ש, קא): הקאת פרשו בו הקיק, והוא מעופות הים צווארו ארוך, ואיני סובר שיהיה זה, מפני שאמר הכתוב דמיתי לקאת מדבר, ואם כן הוא עוף אחר מבלעדי הקיק. וכבר הסירו ההא כתו בעסידה ואמרו הקאת, ע"כ. ובמקור הערבי הוצאת נויבאואר כתוב ה ק א ה פרשו בו הקיק וכו', ונוסחה זו היתה גם לפני רד"ק שכתב (ספ"ש, קא): והביא (ריב"ג) הַקָּאָה בה"א ואמר וכבר הסירו הה"א בתי"ו ואמרו הַקָּאַת. והנה הקאה בה"א לא נמצא ולמה היתה דעתו כי עקר הקאת בה"א והתי"ו תמורתה? ומי הביאו בצרה הזאת? וכן הפייט שאמר לכוס מדבר וְקָאוֹת דעתו כדעת רבי יונה. והנכון כי קאת התי"ו שרשית והוא בשקל דָּבָר, ע"כ.]

[3]) [נ"א: קָאָת, עי' גינצבורג.]

---

[1]) [נ"א: שהקיאות.]

[2]) [כן כתו"מ בעבר' ובארמ', וכן בארמי של העודות יב (Sachau, 34, 8): שערן קב | לפרס כל ירחן ושנן, כלו' שעורים קב אחד למשכרת איש אחד בכל ירחים ושנים. ובסור' קַבָּא, וכן מתרגמים השבעים את המלה (מ"ב ו כה) κάβος, המזוהה עם χοῖνιξ, כמדת היבש, וכנראה שאילת המלה ביוני' מלשון שמית (עי' H. Lewy, Fremdwörter, עמ' 115). יש גוזרים את המלה משרש כ. קבב, אך אפשר שהמדה ושמה שאולות הן מלשון אחרת, ועי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [במשנה הקב הוא ששית הסאה, ואולם המדות הקדומות לא היו קבועות לא בעצמן ולא ביחסן זו אל זו, וכן מעיד אפיפניוס בספרו על המדות 4, 51 ועוד, כי אף בזמנו היה הקב או רביעית או חמשית או ששית הסאה. ובמדות הבבליים יש מדה מקבילה לקב, בחלק של הסאה, הכתובה באות־הכרה קָ (אך בתקופה השומרית היא נקראת סִלַ), אבל בתקופה הקדומה מתחלקת הסאה במקרים שונים ל5, 6, 8, 10 או 12 קבים כאלה, וככמה תעודות רשום לפי איזה שעור נחשבו המדות, ואך בתקופת בבל המחודשת אחרי נבוכדנצר נחשב הקב בדרך כלל כששית הסאה, ולפי זה אין לקבע את שעור הקב שבמקרא בדיוק, אלא אם כן יתגלו עובדות חדשות.]

קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה (כתוב' ה ח). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר' יהושע, סוטה ג ד). המפקיד פירות אצל חברו, הרי זה יוציא לו חסרונות, לחטין ולארז תשעה חצאי קבין לכור, לשעורין ולדחן תשעה קבין לכור, לכסמין ולזרע פשתן שלש סאין לבור (ב"מ ג ז). וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב, סומכוס אומר משום רבי מאיר סאה לגמל, שלשה קבין לחמור (שם ו ה). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות, שהן שש מדבריות וכו' במדה ירושלמית היו שלשים קב (מנחו' ז א). נמצאו עשרה קבים ירושלמיות, שהן ששה עשרונות (שם ז ב). הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו, הרי אלו טמאין מדרס, והקלוסטר ארבעה קבין, התורמל חמשה קבין, הכריתית סאה, החמת של שבעת קבין (כלים כ א). עריבה משני לוגים ועד תשעה קבין שנסדקה, טמאה מדרס (שם כ ב). מערבין חומטין בתבואה קב בכור ואינו חושש (תוספת' ב"מ ג כח). קב טיברני חייב בחלה (ר' אימי בשם ר' ינאי, ירוש' חלה ב ו). כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (רב יהודה בשם רב, תעני' כד:). אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו (רב כהנא, ב"מ לח.). עושה אדם את קבו אוצר (רב, ב"ב לא:). — *ובמדת הלת: בעל קרי החולה שנפלו עליו ט' קבין מים, וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו ג' לוגין מים שאובין מכלי אחד משנים ומשלשה מצטרפין (מקו' ג ד). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אשי, שבת קמ.). — *ובהשאלה לדברים מפשטים: עשרה קבים חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה ארץ ישראל ואחד כל העולם כולו, עשרה קבים יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו וכו', עשרה קבים שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים וכו' (קידוש' מט:). — *ובמשמ' מעט: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי (בכורות כג:). — מ"ז *קַבַּיִם, מדה אחת של שני קַבִּים: המטלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר (תרומ' יא ה). שמאי אומר מקב לחלה, והלל אומר מקבים (עד' א ב). השני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי (תמיד ג ו). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא בדי צרכן (תוספת' שביע' א א). היה מבקש ממנו תרקב מודד לו כסאה ונוטל ממנו תרקב, היה מבקש ממנו ארבעת קבין מודד לו כסאה ונוטל ממנו ארבעת קבין, היה מבקש ממנו קביים נותן לו קביים (שם ב"ב ה ט). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אשי, שבת קמ.). נתפזרו לו קב נחלים מכבדן לאמה, הני חדא קב ותניא אידך קביים, בשלמא הך דתני קב רבנן, אלא הך דתני קביים מני לא רבנן ולא ר' יוסי, אמר רב חסדא, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה היא, דתניא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר בשל קביים היה מכנים (יומא מד:). (מצא פירות מפוזרין) קביים בשמונה אמות מהו, קב בארבע אמות טעמא מאי משום דנפיש טרחייהו וכ"ש קביים בשמונה אמות וכו' או דילמא משום דלא חשיבי, קביים בשמונה אמות כיון דחשיבי לא מפקר להו (ר' ירמיה, ב"מ כא.). ועי' תַּרְקַב.

ב. *קַב, ש"ז, — חתיכת עץ שחקוקה בה נקיבה שישים בה הִקֵּטֵעַ את גדום רגלו, רגל מלאכותית [1], Holzbein : jambe de bois ; wooden leg: הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר ורבי יוסי אוסר, ואם יש לו בית קיבול כתיתים טמא (שבת ו ח). הדיוט שחקק קב בבקעת [2] בשבת, לר"מ הכי נמי דלא מחייב (שם בבלי יא:). עובד כוכבים שחקק קב בבקעת, ישראל מסיקה ביו"ט (רב אדא בר אהבה, שם כט.). — *בַּעַל קַבִּים: רגלים, פרט לבעלי קבין (שפטורים מן הראיה) (ת"כ, חגי' ד.). — וְקַב של קרן, בית קבול לקרן: קרן עגולה טמאה ופשוטה טהורה, אם היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, הקב [3] שלה ר"מ מטמא וחכמים מטהרין (כלים יא ז). — ואמר המשורר:

---

[1] [לפי עדות הבטוי הנמצא בתלמוד „חקק קב בבקעת" עקר משמ' המלה היא הנקב החקוק בבקעת בשביל שארית רגלו של הקטע, ומכאן שנגזרה המלה מן ב. קבב במשמ' נֶקֶב נקיבה. אך קשה לחבר עם מלה זו גם א. קב, שהיא מדה קרומה, שאולי מקורה אינו בעברי'.]

[2] [בבקעת של עץ, עי' בְּקַעַת.]

[3] [גרסת הערוך: הקו, וצ"ע.]

מי האמין כי מי תהומך יעבר עור ופסח וקב קטע (עמנואל, מחבי׳ ה, 3).

א. **קבב** [1]), ממנו א. קָבַב, ״קִבָּה.

ב. ***קבב** [2]), ממנו ב. ״קַב.

א. **קָבַב**, פ״י, קַבֹּה, קַבֹּתוֹ, קֹב, קָבָה, קָבְנוֹ, אֶקֹּב, אֶקּוֹב, תִּקֳּבֶנּוּ, יִקְּבֻהוּ, — אָרַר, קִלֵּל, fluchen; maudire; to curse: הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קָבָה [3]) לי אתו וכו׳ ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד׳ כב יא–יב). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אֶקֹּב לא קַבֹּה [4]) אל ומה אזעם לא זעם יי׳ (שם כג ז–ח). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לָקֹב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך (שם שם יא). לכה נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וְקָבְנוֹ [5]) לי משם (שם שם יג). גם קֹב לא תִקֳּבֶנּוּ גם ברך לא תברכנו (שם שם כה). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וְקַבֹּתוֹ לי משם (שם שם כז). מנע בר יִקְּבֻהוּ לאם וברכה לראש משביר (משלי יא כו). יִקְּבֻהוּ אררי יום העתידים ערר לויתן (איוב ג ח). אני ראיתי אויל משריש וָאֶקּוֹב נוהו פתאם [6]) (שם ה ג) — וכתו״מ: יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, ואין קוב [1]) אלא קללה שנא׳ לא קבה אל (ר׳ אלעזר, סוטה מח:). —ואמר הפיטן: דלו עיני למרום, קראתיך אויבי לקוב, הברת שם ושאר ומחה שם לרקוב (מנחם בר׳ מכיר, אדם בקום עלינו, פי״ח׳ תעני׳ אסתר). כי אל צוה אור וקוב אותו כי ענה בחירי (שמו כורלוזיו, סדור ארס צובה, חנכה:). — ואמר המשורר: וגרש מחכו לאם האל קבו ושלף את חרבו ובלה הצרים (תלמידי מנחם, לנגור בתשובה, בעה״ש 6). שיתם אנושים מן גו יגורשו יקבם אל קוב (רמב״ע, אבות קודשים, אינר 112). ואל תהי׳ כמו אישים אוילים אשר קובבים לשונאיהם ואוררים (מנחם לונזנו, דרך חיים).

ב. ״**קָבַב** [2]), קל לא נמצא, ועי׳ קָבוּב.

—פִּע׳, ״קִבֵּב,—קִבֵּב על ראש החולה וכדו׳, בנה עליו בעין קֻבָּה או כִפָּה, האהיל עליו בכפת שמיכות כדי שיהיה ראשו מחֻמם ע״י אדים וכדו׳ [3]): ומן הגרגרים הנמסכים להשקותו גרגרי אכפורכי וקבב על ראשו ואבריו כהנחת הדברים המחוממים (קאנון ג א ה ט). שילקח בכד העזים וכו׳ ויבחל בו ולפעמים יזורה עליו הסמנים בעת הקבוב ולקבב על האד שלו (שם ג ג ד ג).—וקִבֵּב את העין, כמו על העין, עשה עליה קִבּוּב: וראוי שתקבב העין קודם עשיית הרפואות על איד מים חמים על שיתחמם העין (שם ג ג ג יא).

—פֻּע׳, קֻבַּב, בינ׳ מְקֻבָּב, — בנוי בצורת קֻבָּה, מכסה כפה [4]): וקמורה, מקוּבבת, והוא שיהיה התנור בולו תוך הבית והנקב הקמור בולט חוץ לבית עוד האהילו נושאי המת במת על זה הקבוב (פרוש המשנה לרמב״ם, אהל׳ ה א). אמנם הקערירות יהייב המנע

---

[1]) [קרוב אל נקב במשמ׳ זו, וברבה מקומות אין להבריע אם הצורה מן קבב או מן נקב. כך בא למשל: וְנֹקֵב שם יי׳ מות יומת וכו׳ בְּנָקְבוֹ שם יומת (ויקר׳ כד יו) בקשר עם: וַיִּקֹּב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם שם יא), ולעמת זה: מה אֶקֹּב לא קַבֹּת אל (במד׳ כג ח), ועי׳ נָקַב, 3781.]

[2]) [עי׳ ב. קַב, הערה, ועי׳ א. קָבָה.]

[3]) [ואמר רד״ק: קָבָה לי, כשהפילו הדגש אע״פ שהבית אינה גרונית הרחיבו הקמץ והי׳ נח תמורת הדגש כי משפטו קָבָּה בדגש ובחטף (מכלול, ליק, קלג:).]

[4]) [לפי טורטשינר, ZDMG LXIV, עמ׳ 389, אין זאת צורה בבני אלא, בהקבלה, אל לא זָעַם יי׳, צורה פשוטה קַבֹּה שנולדה בדמיון אל קַבֹּתִי, קַבֹּת.]

[5]) [יש השבים שצ״ל קָבֶנּוּ, והיו שגזרו את המלה משרש קבן, עי׳ שם.]

[6]) [לפי הענין מדבר כאן על כעס האויל, אשר הוא, מתוך כעסו האוילי, מקלל פתאם את נוהו, ועל כן באו עליו הרעות המספרות בהמשך. ואפשר שצ״ל וַיִּקֹּב (עי׳ טורטשינר, פי׳ איוב לכתוב), ואף אפשר שלא הבין המעתיק צורה ארמית וְאֵקֹּב בבנין אפעל.]

[1]) [שנויי נוסח׳ עי׳ קִבָּה, הערה.]

[2]) [עי׳ גם ב. קָבָה, ב. קֻבָּה, קִבּוּב.]

[3]) [עפ״י הערבי׳ קַבַּב a), מן קֻבָּה b) במשמ׳ כִּפַּת בנין, אשר במותו בארו גם קֻבָּה שבעברי׳.]

[4]) [עפ״י הערבי מְקַבַּב c).]

---

a) قبّب b) قبّة c) مقبّب

יצִיאת האויר המוכה וקִשקושו וצלצלו עד שיהיה האחת להברות רבות, ויתהדש לו כרסות ההכרה הסתחדשות בשיצעק הצועק במקום מקובב או בין הרים גבוהים מונעים סלכת האויר המוכה לפנים ויסוג אחור (חמו"ל לרלב"ד ח ו, 28). — כלי מְקֻבָּב, חֹמר מְקֻבָּב, וכדו': ואם היו עם זת חלקלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחושת הציני וכו' היה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול (סם סם). וכשהסקיש הוא מוקש כחומר מקובב ויהיה כחוסר ההוא מין נקבים פתוחים הנה יתחרשו קולות משונים (כסנ"ל דוכן, מגן חבות חלק יעקב ד, כב:). אורך הרגל הוא בעבור טוב העמידה והיו מקובבים בלתי שטחיים (סם סם, סג.). — וְקֻבַּב על ראש החולה וכרו', קבבו עליו: שילקח ככד העזים בסובכרי המקובב על הגחלים ובשיזול תקח סה שיזול והזרה עליו סלת הגדי ופלפל ארוך וכו' (קלזון ג ג ד ג). ויוצק כהם ויקובב על אידיהם וישאף סהם (סם נ ה ח ג). ואחר יקובב עליו קורה אחרת כהרכבת קורת הסלם וכו' (סם ד ה ח כו).

א. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פִע', *קִבָּה[1]), — קִבָּה את רגלו, שם אותה כקַב כדי להראות בקִטֵּעַ: הססמא את עינו הסצכה את כריתו המקבה[2]) את רגליו ואת שוקו (כתוני קס.).

ב. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פִע', בינ' *מְקֻבֶּה, — עשוי בצורת קֻבָּה או כִּפָּה[3]): הצריך למוד התל או רכר מקובה ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (מסנה המדות ג, 52). ובעסוד אם היה משוך לראשו וראשו הד או משוך לחציו המקובה[4]) או לכל שהוא (סם סם).

---

[1]) [פִעל נגזר מן ב. קַב.]

[2]) [כרפוס': המקפת, ובתוספת' (בלה ד יח): המעכה (צוק"ם: הסקפת). אך בגירסת הערוך (ערך קב): המקבה, וספרש שם: משים קב כשוקו להתראות שהוא חגר, ע"כ. ועי' בהערתו של קוהוט, הסביא גם נוסח פרוש הגאונים (עפ"י שיטה מקבצת): והמקפה פי' סלשון להקפות, ע"כ.]

[3]) [עי' ב. קֻבָּה, הערה.]

[4]) [כך תקן שטינשנידר. בכ"י: הקובה.]

א. קֵבָה[1]), *קיבה, ס"נ, — אחר הכיסים כגוף של הבהמה המעלה גרה, המשמשים כה תמורת כים העִכּול שבגוף האדם, Labmagen; caillette; rennet-bag: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים וְהַקֵּבָה (דבר' יח ג). — ובתו"ס: (גבינות עכו"ם אסורות) מפני שם מידין אותן בקיבה של נבילה (ר' יהושע, ע"ז ב ה). והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה (ר' ישמעאל, סם סם). מפני שמעמידין אותה בקיבת עגלי ע"ז (ר' יהושע, סם סם). אלו טריפות בבהמה וכו' ניקבה הקיבה ניקבה הסרה וכו' (חול' ג א). קבת נכרי ושל נבילה הרי זו אסורה, המעמיד בעור של קבה כשרה, אם יש בנותן טעם הרי זו אסורה, כשרה שינקה מן הטרפה קבתה אסורה, טרפה שינקה מן הכשרה קבתה מותרת מפני שכנוס במעיה (סם ח ה). חוסר כזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז, שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן וכו' (סם יא א). מעשה בבנו של ר' יהודה בן שמוע שבקעו להן זאיכים יותר מג' מאות צאן, ובא מעשה לפני חכמים והתירו קיבותיהם (ר' יוחנן, סם ע"ז ב ז). ביצה גירולי גופה, קיבה ממקום אחר באת לו (סם סם). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה, אלו הן כרוב ותרדין וכו' וקיבה וכו' (ברכ' כז:). אתה למדת סנגוריא על בני כלשונך טול את הלחי, את כיוונת לנקיבת האשה והאיש טול את הקיבה (ילמדנו, כלם פ' פנחס, מובא בערוך ערך זרוע). — *ובמשס' כים העכול של האדם, Magen; estomac; stomach: כליות יועצות לב מבין וכו' קיבה ישנה אף ניעור וכו' (ברכ' כא:). המסם למחון והטחול לשחוק והקיבה לשינה והסרה

---

[1]) [בארמ' קֵבְתָא, ערב' קִבַּה a) או קִבַּה,b) ובדבור בא"י קַבָאוֶה, qabáwe, במשמ' כיס העכול הגדול של הכבש"ם שממנו לוקחים גם את הסמם להקפאת הגבינה והנקרא גם היא קֵבָה בתלמוד. ועי' גם דַלְמַן Pal. Jahrb. 1912, עמ' 137. כנראה יש לחבר את המלה עם השרש יקב (שממנו יֶקֶב, ערב' וקב c), במשמ' נקב, חור, מקום חלול, ועי' ערך מִסוֹ.]

a) قبة b) قبّة c) وقب

א. קֻבָּה, ש"נ, — בית זנות[1]) וכדו': ויבא אחר איש ישראל אל הַקֻּבָּה וידקר את שניהם (שם שם). — ובתו"מ, קֻבָּה של זונית וכדו': מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב בקובה של זונות[2]) (ע"ז יז:). אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובה[3]) הוא (מד"ר בראש' לח). לך ותקן להם קובות והנח להם מאכל ומשתה והושב בהן נשים יפות (תדב"א: ח). — ובסהמ"א: אל קבתה, בקובה שהיתה שם עם אחי וזמרי (רא"ע, במד' כה ח). — ובמשמ' אבר הַנקבות, כמו ב. קֵבָה: פעם

להניח ששמשה מלה זו בתקופת המקרא כשם לאבר מאברי האדם, וכן אין קִבַּה a) בערבי אלא כיס המְסֵס (Labmagen) של הבהמה המעלה גרה בלבד. ואמנם אפשר שהנקוד מתכון לפרוש זה, אף שאינו מסתבר מצד הענין (עי' לקמן). בדרשות חז"ל נדרשה המלה בלשון ב. קֵבָה, נקיבה במשמ' אבר הנקבה (עי' ב. קֵבָה), וכן ככר תרגום השבעים: διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς, כלו' דרך רחמה. ומן החדשים יש שרואים כאן בפילות, או באור נוסף של אל הַקֻּבָּה הקודם באותו פסוק, כאלו לומר לך: אל הקבה של מי, שלו או שלה? תאמר אל קֳבָתָהּ שלה. כי בהבנה פשוטה אין להניח כי דקר פינחס את האיש ואת האשה בזה על זו דוקה, בדקירה אחת, כדרשת חז"ל, ועל כן המלים אל קבתה מיהרות הן במקומן, ועי' א. קֻבָּה, הערה.]

1) [ואת משמ' המלה קובתא, קוביתא גם בסור', ושם בא גם קבבא, קובבא במשמ' זונה; מְקַבְּבָ, מטמא כונות, ועל כן נראה שיש להפריד מלה זו מן קֻבָּה, במשמ' כִּפַּת הבנין, שהיא כנראה שאולה מן הרומ' cup(p)a במשמ' חבית וכפה. ונראה שיש לחבר א. קֻבָּה שבמקרא עם קבב (במש' קלל) אשר משמעות' בלשון תִּגְרֵי (ענף של הכושי) היא כוז וקלון (השוה דברי ליטמן, ZA XIV, 28), ועל כן קֻבָּה שם נרדף הוא עם קָלוֹן, הבא גם הוא במשמ' בית זנות.

והשבעים תרגמו את המלה κάμινος, כירה, והפרשנים העברים הבינוה במשמ' ב. קֻבָּה או אהל, וזאת בהשפעת הערב'. אך גם בלשון זו יש לראות את המלה במשמ' זו כשאולה מרומית. ובתו"מ דרשו את המלה במשמ' ב. קֵבָה (עי' שם), בית הַנְקֵבוּת.]

2) [בנוסח הערוך חסר: של זונות.]

3) [בקצת דפוסי: בקובא.]

a) قبة

לקנאה וכו' (מד"ר ויקר' ד). — ובסהמ"א[1]): ואלו הי"ב מנהיגי הנפש ב' ידים ב' רגלים וכו' וקיבה וקורקבן (ילירה ה). ועל החלב שעל יתר הקיבה אמר ליה רבה בר בר חנה לבריה אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני (ערוך ערך המלח). קיבה של בהמה עגולה כמין קשת ומחובר בה חלב משני צדדיה וכו' וחלב שעל צד זה של הקיבה שהוא על היתר אנחנו אוסרין והכהנים נהגו בו היתר, ולמה נקרא שמו איתרא שהוא על יתר הקיבה (שם ערך יתר). בעזר הצור אאכילך פעם אחרת כפי תאותך ואשביעך עד מלאת קיבתך (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 84). כל מי שעצר בתאותו ואבר את קיבתו רבו שבחיו (שם שם). כמה הם גידי הקיבה וכו' והשלישי מונח ברוחב הקיבה להריח המאכל ולהוציאו כשהוא מבושל (שם ט, 104). ומי יתן והיתה כקיבת החמור קיבת ארוניו ואולי היינו אוכלים מן הנשאר לפניו (שם יח, 125). כמדומה לי שהנערה מבנות משפחתך כי אראה קיבתה תדמה לקיבתך (שם יג, 138).

ב. *קֵבָה, קיבה, ש"נ, — כמו נְקֵבָה, נַקְבוּת האשה, אבר הנקבה: שכיון הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו בקיבה שלה (ספרי, במד' קלא). כיוון את הרומח כנגד הקיבה שלה וכו' כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה (ירוש' סנה' י 3).[2])

***קָבָה**[3]), ש"נ, — שה"פ מן א. קָבַב: מונע בר יקבוהו לאום, ואין לאום אלא עוכרין וכו' ואין קבה[4]) אלא קללה (כבי שמעון חסידא, סנה' לג.).

קֳבָה, ש"נ, כב' קֳבָתָהּ, — מלה מספקה[5]): וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קֳבָתָהּ (במד' כה ח).

1) [גם של בהמה טמאה.]

2) [ובבבלי (חול' קלד:) נאמר: דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד וכו' ולחיים כנגד תפלה וכו' קבה כמשמעה וכן הוא אומר ואת האשה אל קבתה.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [נ"א קב, קוב (וכן בסוטה מא:), עי' ד"ס. ובילק' שמע' (משלי תתקנז): ואין יקבוהו אלא קללה.]

5) [יש שגזרו קֳבָתָהּ מן קֵבָה, כגון ריב"ג ואולי אף אונקלוס המתרגם למעהא, ואינו נראה, הואיל וקשה

אחת הלכו (אמותם של בן סירא ורב פפא ורבי וירא) לבית המרחץ ונכנס להן בקוכתן זרע מישראל ונתעברו (א"ב דבן סירא, אוצר מדרשים, איזנשטין, 43). עד שבאת בתו של אותו צדיק (ירמיה) לבית המרחץ, נכנסה (הטפה) בקובתה ולשבעה חדשים ילדה בן (שם שם).

ב. *קֻבָּה, ש"נ, — כִּפָּה, גג מְקֻמָּר שבראש בנין[1]), מוווה : Kuppel ; coupole ; cupola שעשאה שתים ושלש ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה כקובה[2]) (ר' יונתן, מנחו' לח:). — ובסהמ"א : הרקיע עשוי כקובה[3]) רחבה כאהל ארכה כמשכן (נכריתה דשמואל הקטן, פרק א). התלולה, איזו היא זו שעומדת בחצי התלויה כתל או בקובה ובלבד שתהא שוה (מבנת המדות ה, 47). ומפעל לכלי העליוני ישימו על ראשו מכסה בקובה ראשו מצוק ותחתיו רחב (יהודה הדסי, אשכל הכפר פעו). ואם היה במרירת הקובה עם חלל התיבה אמה על אמה ברום שלש הנה היא לא תטמא ואמר איך נרע מרת ואת הקובה (פרוש המשנה לרמב"ם, כלים יח ג). ונקליטי המטה, הן שתי נצבים על שתי קצוות המטה ישליכו עליהן הסדין בעת השינה ויהיה על המטה כמו קובה כדי שלא יכנסו הזבובים בעת שישן בתוכו (שם שם). הקובה שנהגו לעשות בארץ ישראל על הקברים (אוהב משפט על איוב, קיט). —"ובמשמ' סוכך על הראש מפני השמש וכרו' : ואכנס בדוחק לראות ראש המסבה והנה איש וקן יושב על ראשו קובה להגן עליו מהשמש (ר"ז אלגאזי, ספר המוסר, מחב' לג). וכנטות השמש הסיר הקובה מעל ראשו (שם שם). —ואמר הפיטן : וישם קבה כמסבה ותלה כתוכה אדמה (ר"י הלוי, ימו לשון, אופן סבת בין יוה"כ וסכות). דוק מתח כמין קובה היות סובב בלי עקבה (ס"ר יהודה, פיוט לקדיש, קונטרס הפיוטים סה, 51).

ג. *קֻבָּה, ש"נ, — מקוה מים[1]) : מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה[2]) יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין (תעני' ח:). שנעשו המים עליהם מלמעלה כמו קובות[3]) מסככין עליהן והיו נראין מהלכין בהם כמו חלונות דכת' נקבת במטיו ראש פרזיו וכו' שהיו נוזלים באותן הקובות מים מתוקים ושותים אותם (ר"י עקנין, ס' מוסר ה ה, 149).

ד. *קֻבָּה, ש"נ,—כלי קבול ליין וכרו', חבית[4]) : ישראל אחוז קנקן וגוי אחוז קובא[5]) ומטיל יין אסור שהוא בא מכח גוי וכו' גוי אחוז קנקן וישראל אחוז קובא מותר (הלכו' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 148). והיה שם יין בחבית ובקובות וכו' שהרי היו שם קובות מזומנות וכו' ואם יקח מן היין שבקובות היה נתפס כגנב (מרדכי, ע"ז תתמז).

קב"ה, ר"ת : קדוש ברוך הוא ; הקב"ה, הקדוש ברוך הוא.

קבואות, עי' קְבוּת.

*קָבוּב, ת"ז — כמו מְקֻבָּב, מְקֻפָּה, עשוי בצורת קֻפָּה : קמור[6]), (e) konvex ; convex : והפרוש וכו' ישר או קבוב או עקמומי (לאב"ם הנשיא, יסודי

---

[1]) [רֹב המפרשים והמלונים מחברים מלה זו עם א. קֻבָּה. אך כנראה שאולה המלה בשמוש זה, כמו הערב' קֻבַּה a), מן הרומ' cup(p)a, שממנה אף Kuppel, coupole, cupola בלשונות אירופה היום.]

[2]) [רש"י : כאהל רחב מלמטה וקצר מלמעלה דהיינו אחת שתים שלש.]

[3]) [עי' בהערה הבאה.]

a) قُبَّة

[1]) [המפרשים והמלונים ראו במלה קובה אף כאן לשון אהל וכפה, וכך הובנה המלה אף בגלגולים אחרים של אותו מאמר (עי' ב. קֻבָּה), הואיל וכנראה נשכחה הוראתה הראשונה של המלה. אבל הס"ר מורה על שרש קבא, קבי, במקום קוה (לשון יקוו המים) שבמקרא, וממנו קְבִיָא, קְבִיתָא במשמ' מקוה מים, בְּרֵכָה, ורק משמ' זו מתאימה לענין.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [כצ"ל ללא ספק, כמוכח מן ההמשך, וכמ"ם נדפס קורות במקום קובות, ודברי ר"י עקנין מיסדים על הנאמר בתו"ם. ואמנם במאמר המובא לעיל מן הבבלי (תעני' ח:) בא בדפוס אחר של הילקוט (תהל' מסמט) קורה במקום קובה, וזו ט"ס, הואיל ולא הובנה המלה, עי' ר"ס, שם. וכאן נדרשת קובה כנראה אף כלשון נקיבת הרקיע, בלשון הכתוב נקבת במטיו וכו'.]

[4]) [ואמנם אפשר שאין גם זו מלה עברית אלא שאולה מן הרומ' cupa, חבית, ובתלמוד במקומה כובא.]

[5]) [בתלמו' (ע"ז ס.) : ישראל אדנא ועכו"ם אכובא חמרא שרי.]

[6]) [עפ"י הערב' מְקַבַּב a).]

a) مُقَبَّب

התנועה ומגדל הלמונת כ"י, נונא נאולר המוכחים הפילוסופיים לקלקין ג, 257). והקסרון הוא המכסה הקבוב אשר יהיה על קצת התיבות כמו בכוי הארגזים וכו' ואמר כי כאשר היה זה הכסוי הקבוב תקוע עמו וכו' הנה הוא גם כן יחשב עמו (פרוש המשנה לרמב"ם, כלים יח ג).

קָבוֹב, ש"ז, — שה"פ מן קִבֵּב, פְּעֻלַּת הַמְקַבֵּב, היעשה מעין כִּפָּה וְכִפָּה [1]: והנחת המכולים כסים חמים (על השד הבואב) וקבוב השד על אידם (קאנון ג יג ה). אבל יעשה הקבוב[2] על אידים מימיים כפי מה שיחייבה הענין (שם ד א י ג). — והקבה, הכפה עצמה, קו קָבוּב, קמור: שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הכוכבים הקיימים פחות מזה השיעור (ר"ש א"ת, מו"נ ג יד). שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתי וכו' מהלך שבעת אלפים וכ"ד שנה בקרוב (שם שם). קבוב הרחם מלא מליחה (ר"מ א"ת, פי' הרמב"ם לפרקי אבוקרטס, הקבלה, 34). ואמר שאנחנו נמדוד המשולש שוה השוקים מתחדש כזה הקבוב לבד וכו' וכו' ולזה נסמכו על מדידת חלל המחודד אשר ראשו אמצע הקבוב ותושבתו תושבת הכסוי (פרוש המשנה לרמב"ם, כלים יח ג). שזה הכבש היה בנוי בקיבוב על גבי קיבוב ואחר ביאר לאיזה דבר הוצרך זה הכבש ביפין על גבי כיפין (שם פרה ג ו). התנועה בכולם נראה מאריכה לקצת החלקים ומרחיבה לקצתם ועושה חלולים וקבובים וגבנוניות וצבעים חזקי השנוי (אמו"ר לראב"ד א ג, 14). כי האויר הנסגר בקבוב באשר לא יהיה לו איפשרות לצאת יתהפך בצדדי הקבוב ויחדש קולות משונים (רבנ"ל דורא, מגן אבות, חלק יעקב ד, כג:). שהאש שבקבוב גלגל הירח פשוט (שם שם, סג.).

***קִבּוּל**, קיבול, ש"ז, — שה"פ מן קִבֵּל, פְּעֻלַּת המקבל, כמו קַבָּלָה במשמ' העקרית, קִבּוּל דם הזבח:

---

[1]) [עי' ב. קָבַב, ב. קָבָה, קָבוּב.]

[2]) [ובפי' עין כל פרוש רש"ט שפרוט לקאנון, כ"י ביהמ"ד שבמר (דף 137): פי' כן יעיש שהוא (הקִבּוּב) כלי יפתחו בו הפה כאשר יסתם מאד בסבת העילוף כדי שיוכלו להשליך לחולה דרך פיו המחוקים].

שהוכח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול[1]) ובהלוך ובזריקה (זבחי א ד). פר ושעיר של יוהכ"פ שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (שם ה א). —וקִבּוּל שכר: למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (ר' יוחנן, סוטה כב.). — בֵּית קִבּוּל, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: ואם יש לו (לקב של הקִטֵּע) בית קבול כתיתים טמא (שבת ו ח). פנס שיש בו בית קבול שמן טמא (כלים ב ד). דכון שיש בו בית קבול קדירות טהור משום בירה (שם ז ג). סימפוניא אם יש בה בית קבול כנפים בין כך ובין כך טמאה (שם יא ו). קסדא טמאה ולחיים טהורין, אם יש בה בית קיבול מים טמאים (שם שם ח). נום שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן ונפרק בקדירה טמא משום כלי בית קבול (שם שם ט). קנה מאזנים והמחוק שיש בו בית קבול מתכות והאסל שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול מים ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין (שם יז טז). משחות שיש בה בית קבול שמן טמאה ושאין בה טהורה, פנקס שיש בה בית קבול שעוה טמאה ושאין בה טהורת (שם שם יז). ואם יש בה (בעגלה) בית קיבול רמונים טמאה טמא מת (ר' יוחנן, שבת פד.). —כְּלִי קִבּוּל, כלי שיש בו מקום לקבל דבר: הריתים של פלפלין טמאה משום ג' כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי כברה (ע"ז ג ח). דכון וכו' טהור משום בירה וטמא משום כלי קיבול (כלים ז ג). העושה כלי קבול מכל מקום טמא (שם יז טו). כלי חרס מטמא משום כלי קיבול (שם כז א). — וקִבּוּל טמאה: ועל הנפשות אשר היו שם, בשעת קבול טומאה (ספרי במד' קכט). —וקִבּוּל על מלכות: צא וראה איזו היא פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"ז וכו' (שם דב קטו).[2]) — ובמהמ"א: גרגותני, פי' מקום קיבול (ערוך ערך גרגתני).

---

[1]) [ולהלן נאמר: אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה.]

[2]) [בתוספתי (יוה"כ א י, סוכ' ד יו) כתוב: ביצד מפיסין, נכנסין וכו' ועומדין בקבולין (בקבילין) וכו', ע"כ. אך במקום זה בבבלי (יומא כה.): כמין בוכליאר, ועי' קרויס, Lehnw. II, עמ' 282, והערת לֶו שם.]

וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס' הסטרות לר"י גרלנזי, 8). אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק (רס"י, ישע' כו ז). באשר צפינו לקבול הטובה מאתך וכו' (שם שם ח). ושיר השירים קדש קדשים שבולו יראת שמים וקבול עול מלכותו (הוא, שה"ש א א). כלי שיש לו בית קבול קטן; אצל דופנו מבחוץ מחובר לו ונותן שם גחלים (הוא, שבת מח., ד"ה מוליאר). האירה פניך על עבדיך וכו' התפין בו הרצון והקבול הטוב (ר"י א"ת, קה"ם לר"יג, אוב). התחייבנו לזכור אח"כ מה שהאדם חייב לנהוג בו בשיתברר אצלו והוא קבול עבודת האלהים (הוא, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). והמצליח השב אל האלהים בפנים הראשונים ותחתיו בהצלחה ובקבול מי שלא שב עד שבאתהו תוכחת הבורא (שם, התשובה ו). שער קבול ההתנצלות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 35). והמאכל והמשתה על הכלית הטהרה והקדושה נאמר בהם עבודת ה' ולחם אלהיך וזולתי זה, והכל בנוי לרצונו בסדר הטוב באומה והכהנים וקבולו מנחתם על דרך הדמיון (הוא, כוזרי ב כו). —ואמר הפיטן: גיזורתה לקרסוליים מעשרה, לבל ימעדו בקיבול דברות עשרה (ינאי, אז מאתים, קרובי ויקרא, זולתי, קל). — קבול במשמ' בית־קבול, כלי קבול: המשנה בכלי עור מן הפשוט לפשוט טמא, מן הפשוט לקיבול, מן הקיבול לפשוט, מן הקיבול לקיבול טהור (תוספתי כלים ב"ב ו א). —ובמהמ"א: כלי שיש בו בית קבול קטן וכו' ונותן שם גחלים, והמים בקיבולו הגדול (רש"י, שבת מח., ד"ה מוליאר). דאם נטמאת הכירה לא נטמא הרבון, כתלים שלו שאינם מן הכירה, אבל הרחב שלו, הוא כתל הכירה עצמה לצד בית קיבולו של דכון ומפסיק בין שני הקבולים. פליגי בה וכו' (ר"ש, כלים ז ג). האי בית שאור של חרס ויש בו שני קיבולים כלי אחד בעין שני קיבולים והמחיצה המפסקת היא נקראת קרין (הוא, שם ה ו). דמוליאר אף על פי שהגחלים סמוכין לקיבולו הגדול אפילו הכי לא מיקרי כלי ראשון כיון שאין אותו קבול גדול עומד על הגחלים, אבל אנטיכי כיון שהקבול העליון עומד על הגחלים שעומדין בקבול התחתון הוה ליה כלי ראשון (ר"נ על הרי"ף, שבת פרק ג, יט:). — *קבול במשמ' תפיסה בשכל ובנשמה ובדוי: האומר זה הכרתו חלושה להבין כלל הענינים הנאמרים על מינים נחלקים וקיבולם מתחלק ברב ובמעט ובחזק ובחלש (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). כי זה יהיה מן האדם כפי זכות עצם נפשו וקבולת לאורי האמת המגיעים אליה מאת האלהים ית' (שם, חשבון הנפש ו). אולי יהיה זרע מצליח, יצלח לקבול הענין האלהי (הוא, כוזרי א קטו). שיהיה המזג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדברת (שם ג כו). ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים והשדים אשר יזכירום רבותינו וכו' (שם ה יד). והם על כל פנים מעולים אחר שלא יתוייב להם קבול מה שאצלנו, ואנחנו יתוייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר היא בראיה (שם ה יד). וכל מה שיהיה הדבר יותר רקיק ועצמו יותר זך יהיה קבולו יותר חזק והשגתו לדברים, והשכל קבולו חזק והשגתו לכל הדברים ממה שתחתיו (מקור חיים לרשב"ג ג ו). — ואמר המשורר: ואיה דוד נעימות החסידות ומעלת הנשמה הטהורה וקבולה ¹) למדות החשובות וקיומם בחיק אברם ושרה (עמנו', מחבי ח, 60). —ועל מושגים מפשטים: אך בכר תשלול מהוזן דרך משל החיות ולא יהוייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות (ר"י א"ת, כוזרי ג ג). — *וקבול במשמ' קַבָּלַת פנים: הסברת פנים תחזיק האהבה, וזעם פנים מערה לבוש הקבול (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 31). — *בֵּית קִבּוּל, במשמ' בית הכנסת אורחים: מה עשה אברהם אבינו, עשה לו בית קבול לחרן וכל מי שהוא נכנס ויוצא לחרן היה מקבלו ונותן לו מאכלו ומשקהו (פדר"א כה). — קִבּוּל במשמ' סְגֻלָּה, עֲלוּלוּת: ובאשר יתערב היבש ברטוב יקנה היבש מהרטיב קבול לפתיחה ולתקון (קאנון א א ב, הקד'). — *ובמשמ' הַקְבָּלָה: כי יחס שני הזמנים אל שני הכוכבים יחס הקיבול וכו' יחס ההיפוך (פי' האמסטיאוק לס' הכמים והעולם של אריסטו, הוצ' לנדואור, 21).

*קִבּוּלִי, ת"ז, — שַׁיָּךְ לְקִבּוּל: הא' יקרא התפעלות בהחלט, והב' יקרא התפעלות השמיי והג'

---

¹) [קַבָּלָתָהּ, שהיא מחויבת לסגל לעצמה את המדות החשובות (הערת בכורי בהוצאתו, עמ' כח).]

יקרא התפעלות קבוליי וזה כי החומר בשיקבל הצורות המתעצמו' עמו הנה בהכרח שיפסיד הצורה (ר"א בינהגו, דרך אמונה ב א, לה.).

*קָבוּעַ. ת"ז, — נקבע ותקוע במקומו בנגוד למטלטל, תלוש וכדו', fixed ; fixé ; festsitzend : אונקליות של ברזל היו קבועין בבתלים ובעמורין שבהן תולין ומפשיטין (פסח' ה ט). בילגה לעולם חולקת בדרום ומבעתה קבועה (סכה ה ח). נכנם להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה קבועה בה (סוטה ג ג). הסוכר את הבית וכו' סכר את המכתשת הקבועה, אבל לא את המטלטלת (ב"ב ד ג). ובלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם (מדות ג ח). הקמרון שלה (של השדה) בזמן שהוא קבוע חבור לה ונמדד עמה, ואם אינו קבוע אינו חבור לה ואינו נמדד עמה (כלים יח ג). (עלו) בסולם מצרי בזמן שאינו קבוע במסמר וכו' טמאים (זבים ג א). אלו הן הפרבין, אלו הקבועין בקירות (תוספת' כלים ב"מ ג י). ובנה, מיבן שמציינין על גבי אבן קבועה, אם אומר את על תלושה אף היא הולכת ומטמא במקום אחר (ירוש' מע"ש ה א). והוא שתהא היורה עקורה, אבל אם היתה היורה קבועה אסורה (רב יהודה בשם שמואל, בב שבת מ ו). אין רואין במראה בשבת, אם היתה קבועה בכותל רבי מתיר (שם שם ו א). חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (ת"ר, פסח' לד:). אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו, משלו משל למה הדבר רומה, לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ר"א בן יעקב, ד"א ג). מילין מילין קבועין בדרך והיה כתוב עם כל א' וא' בעי' לשון (דב"ר ליברמן, 61). — ובהשאלה במשמ' לא משתנה, permanent ,fix(e) ; bleibend ,feststehend : ואלו מפסיקים לפאה, הנחל והשלולית וכו' ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ח). לשכת הגולה, שם היה בור הגולה קבוע (מדות ה ד). כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ר"מ, ירוש' שקל' ג ד). כל קבוע במחצה על מחצה רמי (ר' זירא, כתוב' טו.). חמשה בתי עכו"ם קבועין הן, אלו הן, בית בל בבבל וכו' מאי קבועין הן וכו' קבועין הן לעולם, תדירא בולה שתא פלחי להו (ע"ז יא:). — שַׁמָּשׁ קָבוּעַ: תני חדא שמש בודק בוסות וקערות לאור הנר ותניא אידך לא יבדוק, לא קשיא, כאן בשמש קבוע, כאן בשמש שאינו קבוע (שבת יב:). — מוּם קָבוּעַ: בעלי מומין, בין בעלי מומין קבועין בין בעלי מומין עוברין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין (זבח' יב א). כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדישן ונפדו חייבין בבכורה ובמתנות (חול' י ג). חורור והמים הקבועים, איזהו חורור הקבוע, כל ששהה שמונים יום וכו', ואלו הם מים הקבועים, אבל לח ויבש של גשמים, לח ויבש של שלחין (בכורות ו ג). מומין אלו בין קבועין בין עוברין פוסלין באדם (שם ז א). —קָרְבָּן קָבוּעַ: ומה פיגול שהוא בידיעה אחת וקרבנו קבוע וכו' אין חייבין וכו' טומאה שהיא בשתי ידיעות וקרבנו עולה ויורד וכו' אינו דין שלא יהיה חייב וכו' (מעי' י:).—הֲלָכוֹת קְבוּעוֹת: האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא סולמות זה על זה וכו' והזהרו בהן שהלכות קבועות הן (רב נחמן בשם שמואל, ב"ב סה.). — זְמַן קָבוּעַ: משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות, והמתעכב נוטל שתים (סכה ה ח). (קונם יין שאיני טועם) עד הקציר, עד הבציר, עד המסיק, אינו אסור אלא עד שיגיע, זה הכלל, כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע, אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). תפילה אין זמנה קבוע (ירוש' שבת א א). קבע זמן למשתה בנו ואמר קונם יין שאיני טועם עד שיגיע משתה, עד כמי שזמנו קבוע, או מאחר שיכול לדחותו לאחר זמן, כמי שאין זמנו קבוע (שם נדר' ח ד). אֵידִין קְבוּעִין: במה דברים אמורים באידין הקבועין, אבל באידין שאינן קבועין אין אסור אלא אותו יום בלבד (נחום המדי, תוספת' ע"ז א א). — מִצְוָה קְבוּעָה: שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה קבועה אין לו מה הנאה יש לו, תדע לך שהוא כן שהרי משה כמה מצות וצדקית עשה וכו' ויש לו מצוה קבועה

לדורות [1]) הה"ד אז יבדיל משה (מד"ר ויקר' כג, ובעין זה שם קהל', ויחכון אכן). — ובמהמ"א: עשרים ושתים אותיות חקוקות בקול, חצובות ברוח, קבועות בפה בחמשה מקומות, אחה"ע בומ"ף גיכ"ק דטלנ"ת זסשר"ץ (יצירה ב). הואיל וקבועה היא (החצר) להניח בה קלהות (תשו' הגאו' הרכבי עו). והיו קבועין בו (בציץ) חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו (רש"י, שמות לט לא). והפרשיות קבועות זו על זו בסדר (הוא, תהל' קיא ח). ויש דרש בסברא ירועה, ויש שהוא כהלכה שאינגה קבועה (ראב"ע, הקד' א לפרושו על התורה, כהנא ג, 71). לא תצא אשה בקטלא שבצוארה ולא בנזמי האף ולא בצלוחית של פלייטון הקבועה על זרועה (רמב"ם שבת יט ז), כי הפעלים הקבועים באדם שהוא מורגל בהם יקראו קניינים (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, במעלות המדיניות, 10). —ואמר הפיטן קנינך יתדת גבעות בתבל תקועות באוגך, ושבע רקיעות באויר קבועות בגאונך (יצחק בן גיאת, קנינך, שעה"ש 20). ימים יצרו והכתרו זכדו סמניהם, אדר הסמוך לניסן קבוע בהם (משה בן חבוב, את פני מלך, יוצ' להפסקה שניה).
—מְחִיר קָבוּעַ, נהוג בדבור.

[*]**קִבּוּעַ,** ש"ז, — פעֻלת הקִבֵּעַ, כמו קְבִיעָה: ונתתה את שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות (רש"י, שמות כח כז). דכל קבוע שנטלו ממקום קבועו אין הולכין בו אחר הרוב (הוא, פסחי' ט:, ד"ה הייגו קיפא). ואם בבעילה זו הלך הבועל אצלה דהשתא נד ליה ממקום קיבועו [2]) ואין לדונו בתורת קבוע שהוא נדון במחצה על מחצה (הוא, קידוש' עג., ד"ה ואי דאזלי). שנותנים נסרים סביב פתחי חלונות ופתחין ובמקום חורי קיבוע הקורות (הוא, ב"ק ס"ז., ד"ה המלעטים). אבל קיבוע הלכה אינה אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג (הוא, זבחי' מה., ד"ה הל"ל). לקבוע, לשנות עליו, לעכב קיבועו

---

[1]) [השוה גם סדה"ג דבר' ד (הסגולה, 49): תרע לך שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוות קבועות לדורות וכו'.]

[2]) [כדפוס וילנא: קביעתו.]

בכך (הוא, שם מח:). —ואמר הפיטן: קיבוע נירות שבעה, על מחצב עמוריה שבעה (ינאי, אמוני אום, קרוב' שמות, זולתי קיא). קיבועיה על תהו ועל רוח (הוא, אתוחכם, קרוב' ויקרי, שם קמז). פרה בקושט קרושת קיבוע קוממיות קרניה (הוא, פרה נאומן, קדושתא, שם פלג). באמצו שחקים, קבועם מזוז, קדירתם לחוז (שמעון בר יצחק, אדון אמוני, יוצ' א שבועות). —ובמשמ' קביעת ראשי החדשים והמועדים: ומקבוע תשרי אתה מסדר ראשי חדשי השנה ומועדיה (ראב"ח הנשיא, ס' העבור, 62). אם יקרה לך דבר שיהיה מעכב את הקבוע וכו' ירחה ליום השלישי לו, זה, הוא דרך תקיבוע ועגינו, ואתה דוחה את הקיבוע מי"ח ומעלה מיום הראוי (שם, 63). ומן המופלא שבה העבור וכו' שלא נשתנה ממנה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון וזולתם והוצרך בהם לתקון ולתוספת (ר"י א"ת, כוזרי ג קד). והוא הברור שבקבועים והאמתי שבהם (שם ד כט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם כסרין, אלהיכם המשבילכם לחסר ולעבר בתרין (משה בן חבוב, את פני מלך, יוצ' להפסקה שניה). קבועו בחל בששי ספי חכמים נרמזות (הוא, שם שם).

א. **קִבּוּץ,** ש"ז, מ"ר כנ' קִבּוּצַיִךְ, — מלה מספקה [1]): בזעקך יצילך קִבּוּצַיִךְ ואת כלם ישא רוח יקח הבל (ישעי' נז יג).

ב. [*]**קִבּוּץ,** קיבוץ, ש"ז, — פה"פ מן קִבֵּץ, פעֻלת המְקַבֵּץ והמאסף [2]): גדול קבוץ גליות, כיום שנבראו בו שמים וארץ (ר' יוחנן, פסחי' פח.). ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים (מגי' יז:). שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה

---

[1]) המפרשים העברים פרשו את המלה במשמ' כ. קִבּוּץ. רש"י: קבוצי אלילים ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת, ע"כ; רד"ק: העמים שהיית מקבצת לעזור לך וכו', וכדו'. אך השבעים תרגמו ἐν τῇ θλίψει σου, כאלו היה כתוב בְּצוּקֵךְ, ז"א כמצוקותיך. ומן החדשים יש שמציעים לגרס: שקוציך. ואולי יש להבין המלה בלשון זנונים, כדבר הכתוב: כי מאתנן זונה קִבָּצָה (מיכ' א ז).]

[2]) [וכן בארם' שבתו"ם.]

לתובה בשמחה (רב יהודה, נרכת מזנים, כתוב' מ.). — ובמהס"א: מאשר תהיית המתים תלויה בקיבוץ, ראיתי לבאר זמן קבוץ גליות מאמר בין הבתרים ביאור חרש ומרגיאל (ר' יהודה ונהרה, מכתב תחיה, מובא בעמוד דודזון לס' מעמועים, נקמה ג, עמ' CXIII). יש מהם שא"א להם לחיות ולהתקיים יותר בחיות טורפות שהקבוץ וההתחברות רע ומזיק להם (ר"י אלבו, עקרים א ה). — ואמר הפיטן: גליו גבורה, כמו תראה יום קבוץ פזורה, גזר עת תגזרם לעם נבאת לך זרוע עם גבורה (ר"י אבן אביתור, אלהים אל, מעמ"ס 12). — *קִבּוּץ הַשֵּׁדִים, אסיפת שדים כסגלה לקצר דרך רתוקה: וסימי יסים לגזרים יגזרו, וקבוץ השרים דחוקה מאד יקצרו [1] (סלמון בן ירוחם הקראי, מלחמות ה', דודזון, 112). — *ובמשמ' הליבה לְקַבֵּץ נדבות, וטופס קבוץ, תעודה הנותנת רשות לקבץ נדבות: תופס קיבוץ עשו חכמי מודינא לבן כמוהר"ר מנחם עזריה מפאנו (REJ 1899 ,Janv., עמ' 149). — *וְקִבּוּץ בני אדם, קהל שהתקבץ יחד [2]: בעיר איגין קם נער אחד וקבץ קבוץ גדול מן העם וכו' (שבט יהודה, הגזרה 4) — *ובמשמ' קִבּוּץ חברתי, צִבּוּר, חברה: וקצת מצוות התורה הם מזה המין והם תקון הגוף ותקון הקבוץ האנושי והם מצות מעשיות (כוזר מן ו). וכן הם משלי הנביאים ע"ה נגליהם חכמה מועילה בדברים רבים, מכללם תיקון עניני הקבוצים האנושיים (ר"מ א"מ, מו"נ, פתיחה'). ומפני שטבעו (של הארם) נותן שיהיה בין אישיו זה החילוף וטבעו צריך אל הקבוץ צורך הכרחי, א"א כשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג כהכרת וכו' עד שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסירר הקבוץ (שם ב מ). ואתן עצתי שיעשו קיבוץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הוועד (ר' הלל וויזולה, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, כ:). ולצורך בני ארם אל המעלות היצירויות אשר כהן הקיבוץ המדיני תראה תורתינו הקדושה הזהירה עליהם ותגיע ער תבליתן (רמ"ט סלקירא, כלאים מכוה, 14). שראוי שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחר או באקליס אחד או לכלל האנשים אשר בכל העולם סידור מה בו יתנהגו לשמור היושר (ר"י אלבו, עקרים א ה). ושהאל יודע מעשה בני האדם ומסדר ענייניהם בתורה מן השמים באופן שיתקיים קבוצם ויתיקן חיותם (שם שם טו). ויושלם הקבוץ המדיני בביני האנשים המתחלפים (שם ג יג). קבוץ גדול הוא קבוץ אומות רבות יתקבצו ויעזרו קצתם לקצת, והקבוץ הבינוני הוא האומה, והקבוץ הקטן אשר תקיף אותו, המדינה (ס' הגדרים). הטבעית והניסוסי' הם לקיום הגוף ולתקין הקבוץ המדיני (תולדות יצחק לרי"ל קארו, הקדי'). המעשים המנהגיים אשר בהם תסודר הנהגת הקבוץ המדיני (ר"י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג ז). ועי' ערך מְדִינִי. — *ובחכמת הדקדוק, קִבּוּץ שפתים, קִבּוּץ פום, ובקצור קִבּוּץ, בשם להנועית u, o, וביחור בשם לסימן התנועה ֻ בנקודו אֻ: אלא שהרפו הלמרין (במלים כמו תהו, בהו) והן הואוין, והניעו העינין מהם בשרק להורות על הווין הרפים, כי הקבוץ מהואו (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג יא, 60). ויבא על פֻּעַלן ופֻעלן בקבוץ הפא בקמץ או בשרק (שם שם, הוצ' וילנסקי, קנה). ואין אמרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם קבוץ הגימל סותר לאמרי וכו' (הוא, מרמיב, גל), כי מאתנן זונה קבצה, השבר במקום קבוץ שפתים (שם קנן). הפתחא לאלף וחה"א והקבוץ לוא"ו והשבר ליו"ד (הוא, כוזרי ד ג). ויש שיקראוהו (את השורק) קיבוץ פום (ראב"ע, צחות, ג.). האשכנזים קוראים לקבוץ שפתים שלנו שורק (ראב"ד לילירה א ט, ורמה, כ:). ואולם קבוץ שפתים הוא לעולם סלך בין שיהיה בראש או באמצע בין שיבוא אחריו דגש או לא (ר"מ בן חביב, דרכי נועם, ח:). —*ובמשמ' הִתְקַבְּצוּת: ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפשוט והקבוץ (עולם קטן, הוצ' הורוין, 28). —*וְקִבּוּץ בנגור לפרוד, במשמ' חבור, הרכבה, תרכבת, Zusammenset-zung, Verbindung; composition: ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים (העצמים הפְּרָרִיים) הרכבה שכנית, עד שההויה אצלם היא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד, ולא יקראוהו הפסר אבל יאמרו ההוית היא קבוץ ופרור ותנועה ונוח (ר"מ א"ת, מו"נ א עג, הקדמה א). —

---

1) [עי' הערת רורזון.]

2) [כך קראו יהודי אשכנז גם לְקִבּוּץ אנשים שהתקבצו מסביב למשחקים באיזה משחק כדי להסתכל בו, ובמבטאם Kibütz או Kibitz, עד שהבינו כאלו זה שם העוף Kiebitz בגרמני.]

°וקִבּוּץ בּשֵׁם לספר מקיף ומאסף, Kompendium ; compendium : ק י ב ו צ י גלינום (כ"י פריס). ס' ה ק ב ו צ י ם האלכסנדריים מספרי גלינום (רשימת שטינשניידר). ספרי ה ק ב ו צ י ם לאבן רשד (שם). — °וכחכמת הדקדוק, קִבּוּץ כמשמ' מספר רבים, רִבּוּי, plural ; pluriel ; Mehrzahl : אבל ישיגהו לשון ההצטרפות או ק ב ו ץ או שם נסמך וזולתם (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, מט). ואל ה ק ב ו ץ תאמר עבדכם בגדכם רגלכם (שם, ב). ותחלת טעותו כי כל ק י ב ו ץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים (תשו' דונש על רסע"ג 57). וזה כאמרם כ ק ב ו ץ חרול כסו פניו חרולים וּב ק ב ו ץ שפן שפנים כדגשות בשניהם (כ"י א"ח, הקד' פה"ם לריב"ג). ואמרו כ ק ב ו ץ תענית תַּעֲנִיּוֹת (הוצ. הרקמה ז, 47). והוציא את האבן הראשה, כשש נקודות, ו ה ק ב ו ץ אבנים גדולות אבני עשר אמות וכו' (רד"ק, שרשים' אבן). — °ושֵׁם קִבּוּץ, כמשמ' שם המורה על מ"ר אף עפ"י שצורתו צורת יחיד, collectivum, נוהג בספרי הדקדוק. — °ובחכמת החשבון, חבור שני מספרים ויותר, addition ; Addition : ש ה ק ב ו ץ הוא השבת מספרים רבים איזה מספרים מונחים שיהיו שוים או מתחלפים למספר אחד (ר' אליהו מזרחי, חכמת המספר א א א, ג:). ושם ארבע מלאכות החשבון, ק ב ו ץ הכאה חסור וחלוק (שם שם). האב הראשון במלאכת החשבון הוא ה ק ב ו ץ (כליל החשבון א ז, י:). — וכמשמ' חוצאת הקִבּוּץ, סך הכל somme ; Summe ; total (totale) : באשר יקבצו מספרים וכו' 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו קבוצה או ק ב ו ץ (סוממא) (שם שם). —°וכחכמת ההגיון, מציאות שתי תכונות וכדו' יחד, coincidence ; Zusammentreffen : ובן תכשיר התכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת (כ"י א"ח, כוזרי ג ש). כי ה ק ב ו ץ בין המציאות על צד החיוב ובין החידוש על צד הכוונה והרצון, עד שיהיו שני הענינים אחד, קרוב אצלי ל ק ב ו ץ בין שני ההפכים (ר"ש א"ח, מו"נ ב כ). הענף הכ"ז וכו' אסיפה או ק ב ו ץ, גדרו אשר נאסף ונקבץ דברים שונים בנושא אחד (רמח"ל, לשון למודים ו, לז:). —°וכחכמת התכונה, התקבצות שני כוכבים בקו אחד מן הארץ, עד שאין לראות בארץ אלא אחד מהם וכדו', Konjunktion ; conjunctio : ותחלת אותו החשבון הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב ויודעין שעת ק י ב ו צ ן (של הירח עם החמה) בלא דקדוק אלא במהלכם האמצעי הוא הנקרא מולד (רמב"ם, קדוש החדש ו א). שה ק ב ו ץ הקטן והוא ק ב ו ץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב"ם). דע כי ה ק י ב ו צ י ם דברים עליונים על כל מולד חוגים (משל הקדמוני, ה, כא.) ה ק י ב ו ץ הראשון הוא ה ק י ב ו ץ המעוז כבוד ה' ועוז, בהתחבר שבתאי וצדק וכו' (שם שם). בביאור ענין ק י ב ו ץ שני המאורות וענין הקבלתם זה לזה וכו' (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג יא, מח.). וענין הדביקה הזאת שיש לו .(לירח) עמה (עם החמה) הוא שיקר' ק י ב ו ץ שני המאורות (שם שם). יש שיהיה קיבוצם ההוא לפי מקומם האמצעי במזלו' יקרא ק י ב ו ץ אמצעי, ויש שיהיה ק י ב ו צ ם לפי מקומם האמתי וכו' ו ק י ב ו צ ם זה הוא שיקרא ק י ב ו ץ האמתי (שם שם). ודע כי עוד יש לשני המאורות ק י ב ו ץ אחד וכו' והוא ה ק י ב ו ץ שיהי' להם לפי מקומם שהם נראים אז ברקיע וכו' ו ה ק ב ו ץ הזה נקרא ק ב ו ץ נראה (שם שם, מח:). מלקית הלבנה כתנו תנועת הלבנה מ ק ב ו ץ ל ק ב ו ץ וזה יהיה כפי מהלך האמצעי (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ג, ד.). ואשר נשענו במאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ר"ל יודעי חשבון ק ב ו ץ המאורות, זה הפירוש בלי טעם (שם שם, ד:). כשעור שיעלה בו במהלך האמצעי בהתחברות המאורות עד ק ב ו צ ם האמתי וכו' (שם שם ה, ה:). ומה שלא יקרה קדרות השמש בכל ק י ב ו ץ ב' המאורות הטעם הוא לפי שכבר בארנו (דוד גנז, נחמד ונעים, רכט). — °ובלשון הקראים במשמ' המכסה, הסכם הדעות : ועל פי שלשה דרכים יבוא האסור בעריות אם מן הכתוב אם מן ההקש אם מן ה ק ב ו ץ, והוא אשר התחברו עליו כל ישראל, אעפ"כ יש אסור מן הכתוב לבד ויש אסור מן ההקש לבד. אבל אין לך אסור מן ה ק י ב ו ץ לבד, אבל יהיה עמו אם מן הכתוב אם מן ההקש (ר"א הקראי, גן עדן, עריות ג). — °וקִבּוּץ במשמ' ישוב חקלאי שתופי בארץ ישראל, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

***קָבוּץ,** ש"ז, מ"ר קְבוּצִים, — כמו קִוּץ, קוֹצִים שעלו מסביב לעץ: סוותרין ומשמטין וכו' נוטל את הקבוצים עמה (ר' חמא אבוי דר' הושעיה, ירוש' שביע' ב ג).

קְבוּצָה, עי' קְבֻצָה.

***קִבּוּצִי,** ת"ז,—שַׁיָּךְ לקִבּוּץ, מתכונת הקבוץ, וכדו': ואולם המדינה הקבוצית הנה היא אשר כל אחד מאנשיה משולח על נפשו ויעשה מה שירצה ואנשיה שוים ויהיו חוקיהם שלא יהיה יתרון לארם על ארם (ההתחלות לאלטבריי. האקיף של פיליפונסקי, 56). וההנהגות בכלל הם ר', ההנהגה הקיבוצית וההנהגה הפחותית וכו' אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה כהודמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד (ר"י מקיר ליחון, כפת לופים ב יז, 105).

קְבוּרָה, קְבֻרָה, ש"נ, סמי' קְבוּרַת, קְבֻרַת, כנ' קְבֻרָתוֹ, קְבֻרָתָהּ, קְבֻרָתָם,—כמו קֶבֶר, במקום שֶׁנִּקְבַּר בו המת [1]: ותמת רחל ותקבר וכו' ויצב יעקב מצבת על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום (בראש' לה יט–כ). ושכבתי עם אבתי וכו' וקברתני בקברתם (שם מז ל). ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה (דבר' לד ו). ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימן בצלצח (ש"א י ב). ויקבר אתו בקברתו בגן עזא (מ"ב כא כו). וירכבהו עבדיו מת ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו בקברתו (שם כג ל). לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ). ויהי קהלה סביבות קברתה (יחזק' לב כג). שם עילם וכל המונה סביבות קברתה (שם שם כד).—שְׂדֵה הַקְּבוּרָה: וישכב עזיהו עם אבתיו בשדה הקבורה אשר למלכים (דהי"ב כו כג).—ובמשמ' פעלת הקובר את המת: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קבורה לא היתה לו (קהל' ו ג). — ובלעג, קְבוּרַת חֲמוֹר, שאינו נקבר באמת: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי ארון והוי הדה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ' כב יח–יט).—ובתו"מ [1]: אלמנה נזונת מנכסי יתומים ומעשה ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה (כתוב' יא א). שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו (מכו' ב ז). עשרת דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן וכו' וי"א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו (אבו' ה ו). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב, הטוב שלא נסרחו, והמטיב שניתנו לקבורה (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (ר' אבדימי, שבת פח.). סמוך למיתה קבורה (ר' אלעזר, מו"ק כח.). קבורת חמורים היא זו [2] (ר' יוחנן, ב"ב קא:). עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, ת"ל כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה (ת"כ, סנה' מו:). עשה לו (הקב"ה לאדה"ר) קבורה (מד"ר בראש' יז). ותלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה (ר' תנחומא, שם שם סב). אמר עשו, הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום, ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל ממון הזה (שם שמות לא).—ובסהמ"א: המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה, או המקבל מחבירו לעשות לו קבורה, עושה מערה ופותח לתוכה שמונה קברים (רמב"ם, מכירה כא ו).

קְבוּרִית, קיבורית, עי' קְבֹרֶת.

***קָבוּת,** ש"ז, מ"ר, קְבוּתִים,—כמו כַּפּוּת, כלי שמשימים בו דברים כבושים [3]: חבית שנתקלפה והוסת שלה עומדת וכן קבותים [4] של מוריים שנפסן עם השפה ר' יהודה אומר אינם מצילין וחכ"א מצילין (כלים י ה). — בסהמ"א, מ"ר

---

1) [ועי' קֶבֶר.]

1) [וכן בארמ' קבורא, קבורתא.]

2) [רשב"ם: שמשליכין בבור.]

3) [עי' כַּפּוּת, עמ' 2488 והערת המחבר שם, וכן את הערת לו בספרו של קרויס, Lehnw. II, עמ' 499, ערך קבוטין, המסכים לדעת מוספיה שזאת מלת יוני' κιβώτιον, ארון עץ, ומזה גם בסורי' קַבּוּתָא, קאבותא במשמ' זו. וכן אף בארמ' שבתו"ם.]

4) גרסת הערוך: קבותיים, ובמשנ' מנק' ב"י פרמה: קְבוּתִין, ורפו' ליוורנו: קְבוּתִים.]

קִבּוּאוֹת [1]), מסגרות של קרשים: כמו נתקין קיבואות דלתות [2]) כחולו של מועד, כמי בר' יוסי (הלכי פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 130).

***קְבִיאׁ,** — מלה מסֻפקה: כיסוי קביא [3]) ומיחם, כסוי טני ובית הדיו טמאין (תוספתי כלים ב"מ ד יא).

***קְבִילָה,** ש"נ,—מעשה הקוֹבל על חברו, כמו קְבָלָה, Beschwerde, Anklage; reclamation, plainte; complaint: אעפ"י שאין אנו בדאי נתנו דעתנו אל עקר המעשה דברי הקבילות (תשובת חכמי רומא לחכמי פריס, בית התלמוד שד"ל א).

א. ***קְבִיעָה,** ש"נ,—תכונת הדבר הקבוע: ומה פיגול שהוא בקביעה [4]) ובידיעת אחת ולא הותר מכללו אין חייבין עליו וכו' טומאת שהיא בעולה ויורד ובשתי ידיעות והותרת מכללה אינו דין שאינו חייב וכו' (זבח' מה:). — ובסחמ"א: ביחוד קביעת חדשים ושנים וכדו' [5]), Festsetzung, Bestimmung; fixation: שהרי בדקנו בשנים שעברו שהשוינו אנחנו ואתם על קביעתן ולא ראינו שקבעתם את החדש על חשבון א'מ'ר'ת' כ'מ'ר'ית' (קטעי בן מאיר, JQR NS V, 1915, עמ' 549). שמא יגורו גורה וישכחו חשבון הקביעות ויבואו לידי קלקול (ר"ח, ביצה ד:), נמצאו ד' יתרים בין קביעת שנה זו לקביעת שנה הבאה (רש"י, סוכה כד:, ד"ה אלא). ומשום מנהג אבותינו שלא ידעו בקביעת החדש כמונו ועשאום מספק מאליהן אנחנו עושין אותה (הוא, ביצה ד:, ד"ה והא). אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין (רמב"ם, קדה"ח ה ג). וקובעין חדש מעובר וחדש חסר בקביעת לא בקדוש (שם יח ז). ואולם היות קביעות חדשים ע"פ חירה׳ עורנו מעם שבתב אלהינו במאמר יהי מאורות ברקיע השמים וכו' (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח א, ג.). ידוע כי קביעת החדש לפי דעתם על פי המולד, והמולד יפול בכל חלקי היום, ונתנו עליו גדרות, אם יפול המולד משש שעות ולמטה תהיה בו ביום הקביעה, ואם משש שעות ולמעלה תהיה הקביעה למחרתו (שם שם ה, ח:). —*וקְבִיעַת המסמר במקומו וכדו': נמצאת קביעת המסמר הוא הגמר המלאכה (ר"ח, שבת קג:). ולא זה הוא מקום צואת עשייתן של שרשרות ולא צואת קביעתן וכו' כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן (רש"י, שמות כח יד). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לכל יליוון לבל יזוזון עדי עד ממקומם (יעקב, ידודון, אופן שבת ד לאהה"ם).

ב. ***קְבִיעָה,** ש"נ,—מעשה הַקּוֹבֵעַ, המקפח וגוזל את חברו: קובעיתם, גווליתם, ובלשון ארמי קביעת גוזלת [1]) (רש"י, משלי כב כג).

***קְבִיעוּת** [2]), ש"נ, — תכונת הדבר הקבוע, מנהג קבוע, מקום וזמן קבועים וכדו', ועם ב, בִּקְבִיעוּת: מקום שאין בו קביעות איסורא והביא עורב או עוף בפיו ממקום אחר והשליך בחצר שלך וכו' הולכין אחר הרוב (והזהיר ויקרי, ז.). אם דאה מדת טובה שנקבעת בנפש לא יתעצל מעשותה אם באת לידו להוסיף לה קבע על קביעותה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג ה, 35). שלא אמרו שאין מברכין (על דבר האסור) אלא שאין מזמנין עליהם, לומר שאין להם חשיבות קביעות (השגת הראב"ד על הרמב"ם ברכות א יט). כימי חכמי התלמוד הלכו ללמוד י' שנים ויותר והיה לימודם גדול בקביעות שאם היה א' משם מתעטש לא היו אומרים אסותא מפני ביטול בית המדרש, מזה הענין יש לדעת רוב קביעותם (אורחות לדיק', שער התורה). ואם היו לומדים בקביעות יום ולילה אז היו לומדים והיו בקיאין בתלמוד (שם שם). נתפרדה החבילה ולא נתקבצו עוד ת"ת ללמוד עם שום רב אחר באופן

---

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ קבוותא או קביותא דרשי (מו"ק יא.), באלו היה כאן סיום נוסף במלת קבות, כדגמת מלכות, רשות, וכדו'.]

2) וי"א קבותים של דלתות, של קרשים.]

3) [כך בדפוס ובהוצ' צוק"מ, אך בכ"י נראה שאין כאן אלא ט"ס במקום כסוי קדירה (או בקצור קדי') ומיחם, כמו כטיטרות כגון: המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתי מעש"ר א ט).]

4) [רש"י: שהוא בקבוע, חטאתו קבוע לעני כלעשיר בשבת או שעירה, ע"ב. ובמעילה (י:) נאמר: ומה פיגול שהוא כידיעת אחת וקרבנו קבוע וכו'.]

5) [בארמ' שבתו"מ: קביעא דירחי וכדו'.]

---

1) [ועי' א. קָבַע, הערה.]

2) [ע"פ קביעותא בארמ' שבתו"מ.]

שנתבטל הקביעות מכל וכל מאותו מקום (פרמ״ח, תו״ח חקד לו). חבורה שהיו יושבין לאכול ויצאו לקראת חתן וכו׳ אם הניחו שם מקצתן במקום קביעותן חוזרין למקומן וגומרין סעודתן ואין צריך לברך שנייי שלא נתבטל קביעותן וכו׳ (הלבוש או״ח קעח ג). חבורה שאכלו יחד בעת אחת ובקביעות אחת, אם אכלו דבר שיכולין לצרף אכילתן יוכלו לצרף ג״כ לברכת (שם שם קלו ג). — וכמשמ׳ מעשה הקובע, כמו א. קְבִיעָה: מעשר תקנות שתקן עזרא שיהו כ״ד יושבין בשני ובחמישי, ותאירנא קביעות כל הימים שוין וכן כתב הר״ר יהודה ברצלוני אעפ״י שעקר קביעות של בתי דינין בשני ובחמישי, אם יש שום עיר שצורך לישב בה ב״ד בכל יום מושיבין בה בתי דינין בכל יום (טור חו״מ ה). ובלבד שיש עדים בהלואה ובקביעות הזמן (שם שם פח). — ובמשמ׳ קְבִיעַת חדשים ושנים: תקביעות, הסתכל אם היה מולד ראש השנה שהוא תשרי יום ראשון ויום רביעי ויום ששי דחה הקביעות ליום שני לו (כלב״ע, ס׳ העבור). אמר הכוזרי, הלא תחלת קביעות הימים מן הצין, מפני שהוא תחלת המזרח ליישוב (ר״י ה״ח, כוזרי ב יט). וזה הוא סוד הקביעות אשר הוא נכנה על שמונה עשרה שעות (שם ב כ). ואם נולד לאחר זה הסנין קביעות ר״ה שבת ומרחשון וכסלו שלימים ופסח יום ה׳ (הוספ׳ ותקו׳ לסדר רע״ג, בחלק הגרמני, 19). ואפי׳ שהמולד לא יפול ביום ל״א, אחר הקביעות שתקנו לנו אנו הולכין ולא אחר המולד (שבלי הלקט, ר״ח, סי׳ קסח). מפני שמצא (גריגוריוס הי״ג) בזמן משך אלף ותרכת שנה מזמן קביעות יוליוס עד זמנו עשרת ימים יתירים על חשבון האמת (צמח דוד, שמג לאלף ו).

***קְבִיצָה**, ש״נ, — מעשה המקבץ והמאסף: תקבץ ושרפת בחיב, מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה (שער נשים צדקניות שבעיר הנדחת) שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה (רנא, סנה׳ קי״ג). — ובסתמ״א: לססתי ברכבי פרעה וכו׳ לקביצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך (רש״י בשם ספרי אגדה, שה״ש א ט). ועי׳ קְבֻצָה. — *קְבִיצַת יָד, כמו קפיצת יד [1]), מעשה הקופץ ידו שלא לתת לעני דבר, קמצנות: וכן כל מה שהזהירה מנתינת המעשרות ותרומות וכו׳ ופתיחת יד לעניים וכו׳ צות לנטות אל קצה הפזורים כדי להתרחק מקביצת יד וצרות העין (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה, 85).

***קְבִיצוּת**, ש״נ, — קְבִיצוּת יָד, תכונת הנוהג בקפיצת היד, קמצנות: הדרך הבינונית המובחרת והישרה הממוצעת בין קצה קביצות יד ובין קצה פיזור הממון (שם ג יט, 98). — וקְבִיצוּת במשמ׳ בויצות, תכונת הדבר החריף, המְכַוֵּץ כטעמו [2]), Herbheit; y-; acerbité: המתיקות, המרירות, החריפות, המליחות, החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (אבן סינא, קאנון ג א ג). אמר גאלינוס יש רופאים רבים שיחשבו שכל מה שיהיה חזק יותר מהקביצות שיהיה יותר נמרץ במה שירצה בו הקביצות (נרבוני, אגרת חיים, בעורקים, כ״י ביהמ״ד פכטל). והקביצות הוא טעם יקבץ הלשון עם עוצר ומקשיות (יוסף וילאל, גרם המעלות, רפואה, כ״י פרין).

***קְבִירָה**, ש״נ, — כמו קְבוּרָה, מעשה הקובר את המת: על עץ, שומע אני בין תלוש בין מחובר, ת״ל כי קבור תק׳, מי שאינו מחוסר אלא קבירה [3]), יצא זה שמחוסר תלישה וקבירה [3]) (מדרש תנאים דברי כא כג, הופמן, 132).

א. קבל [4]), ממנו *הַקְבָּלָה, *מַקְבִּיל, *מַקְבִּילִי, א. *מְקַבֵּל, ב. *מְקַבֵּל, *מִקְבָּל, *מִקְבָּלוֹת,

---

1) [ועי׳ קָבַץ, קל, הערות.]

2) [ומן הראוי להשתמש בצורת בָּוִיץ במשמ׳ herb, zusammenziehend, ומזה בְּוִיצוּת.]

3) [בבבלי (סנה׳ מו:): קבורה, וקבורה.]

4) [עקר משמ׳ השרש א. קבל היא זו של מלת היחס קֳבָל־ ערב׳ קַבְלַ [a]) בהוראת לפני, בנגד, ומכאן לא רק שמושים בנון הִקְבִּיל פני פלוני במו קִדֵּם פניו, בא לקראתו, לפניו, אלא גם קִבֵּל מפלוני, במשמ׳ העקרית, הוציא מיד פלוני קדימה, כדגמת מְחִיר במשמ׳ קִבֵּל כאשור׳ מן מַחַ׳ר, לפני, fördern, (הביא קדימה) וגם fordern (דרש, תבע), בגרמ׳ מן vorder, לפני, וכדו׳. ואפשר היה לבאר בך אף ב. קָבַל במשמ׳ כנגד (כגון:

---

a) قبل

*קִפּוּל, א. קָבַל, *קַפָּל, ב. קֹבֶל, א. קַבָּלָה, ב. *קַבָּלָה, קַבָּלוּת, *קַבָּלִי, *קַבְּלָן, *קַבְּלָנוּת, *קִבֹּלֶת.

ג. *קבל [1], מִמֶּנּוּ *קְבִילָה, ב. קָבַל, ג. *קֹבֶל *קְבָלָה, *קְבָלָן.

א. קָבַל, קל לא נמצא.

—פִּעֵ', קִבֵּל, קִבְּלוּ, קַבֶּל־, יְקַבְּלֵם, נְקַבֵּל. יְקַבְּלוּ, — א) קִבֵּל אדם דבר מפלוני, נטל מידו מה שנתן לו, bekommen; recevoir; to receive: וְקִבְּלוּ הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו (עזר' ח ל). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי' לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי' לחצר בית יי' וַיְקַבְּלוּ הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה (דה"ב כט יו). וישחטו הבקר וַיְקַבְּלוּ הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה (שם שם כב). —ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות (ב"ס גני' נ יח–יב). — ובתו"ס: הפסח ששחטו שלא לשמו וקבל והלך וזרק שלא לשמו וכו' פסול (פסח' ה ב), ואם התליעה סולת התליעת לו ואם החמיץ יין החמיץ לו ואינו מקבל את מעותיו עד שיהא המזבח מרצה (שקל' ד ט). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות, נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם, בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים, ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים ולערב באין זה וזה אצל זה, ואחיה מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שם ה ד). הביאו לו את התמיד, קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו, קבל את הדם וזרקו וכו' (יומא ג ד). שחטו וקבל במורק את דמו (שם ד ג). מקבלת אשה (את הלולב) מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת (סכה ג טו). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (סוט' ז ז). וכהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב, אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים (שם שם ח). קבל הקטן (את הגט) והגדיל וכו' פסול (גיט' ב ו). שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע וכו' (שם ו ב). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (שם שם). האשה שאמרה התקבל לי גיטי במקום פלוני וקבלו לה במקום אחר פסול (שם שם ג). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו וקיבלתה אחת מהן על ידי כלן (קידוש' ב ז). כל הזבחים שקבל דמן זר אונן טבול יום וכו' פסול (זבחי' ב א). קרב המתיר כמצותו, שחט בשתיקה, קבל והלך וזרק חוץ לזמנו, או ששחט חוץ לזמנו, קבל הלך וזרק בשתיקה, או ששחט וקבל והלך וזרק חוץ לזמנו, זה הוא שקרב המתיר כמצותו (שם שם ד). כל הפסולים ששחטו שחיטתן כשרה וכו' וכולן שקבלו את הדם חוץ לזמנו וחוץ למקומו, אם יש דם הנפש יחזור הכשר ויקבל (שם ג א). קבל הכשר ונתן לפסול יחזיר לכשר, קבל בימינו ונתן לשמאלו יחזיר לימינו, קבל בכלי קדש ונתן בכלי חול יחזיר לכלי קדש (שם שם ב). חטאת שקבל דמה בשני כוסות וכו' (שם שם יב). שחט השוחט וקבל המקבל, בא לקרן מזרחית צפונית ונותן (תמיד ד א). מזים על האדם ועל הכלים ושונים ובוצרים ומוציאים חוץ לבית הפרס ואחרים מקבלים מהם ומוליכים לגת (אהל' יח א). בא לו אצל האשם וכו' ושחטו וקבלו שני כהנים את דמו אחד בכלי ואחד ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקו על קיר המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל המצורע וכו' (נגע' יד ח). בימינו היה מקבל ונותן לשמאלו ומזה בימינו (ר' יהודה, פסח ג ע). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כיון שכתב שטר וקיבל מעות ונתחייב באחת מהן החזיק בכולן (תוספת' ב"ב ב יג).

—*קִבֵּל שָׂכָר, פְּרָס: ומת אם חדם שנפשו של אדם

בא בנגדו), אלא שכנראה עקר משמ' השמוש הזה היא לשון צעקה (עי' ב. קָבַל, הערה). ובאשור' בא אף קַבְלֻ במשמ' מלחמה וקְרָב, אך נראה שהצורה העברית קְרָב היא הקדומה יותר, וכן בא באשור' קַבְלֻ אף במשמ' קֶרֶב ולב והוא קַלְב [a]) בערב'. ועי' א. קרב, ב. קרב, הערות. ובשמושים קרובים אל המצוי בעבר' נמצא השרש א. קבל גם בארמ', ערב' ובוש'.]

1) [עי' ב. קָבַל, הערה.]

a) قلب

קצה ממנו תפורש ממנו מקבל שכר וכו׳ (מכו׳ ג עו). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו׳ א ג). שכל הדורות היו מכעיסין וכאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם (שם ה ב). ראשונות (ברכות ראשונות) דומת לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומת לעבד שקבל פרס מרבו (ר׳ חנינא, ברכ׳ לד.). שאע״פ שמקיימין (הגויים) אותן (את ז׳ מצוות בני נח) אין מקבלין עליהם שכר (מור בריה דרבינא, ע״ז ג:).—וקִבֵּל את עולמו: כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי רבי ישמעאל, ערכי׳ טז:). — ובינ׳ *מְקַבֵּל במשמ׳ ש״ז, אדם שקִבֵּל דבר במתנה: היפותיקאות ומתנות בזמן שהנותן מודה, יחזיר למקבל (תוספת׳ ב״מ א ח).— ובפהמ״א: הנותן מתנה לחבירו אין המקבל זוכה בה אלא באחד מן הדרכים שהקונה זוכה בהן במקחו וכו׳ אבל בדברים לא זכה המקבל (רמב״ם, זכיה ומתנה ג א).—*וקִבֵּל תענוג, הִתְעַנֵּג, נהנת, ואמר בן סירא: איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (ב״ס גני׳ מא א).—*וקִבֵּל את התורה במסֹרת, וכדו׳: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים (אבו׳ א א). כל הנביאים קיבלו נבואות נביא מן נביא וכו׳ אבל את מפי הקב״ה (מד״ר ויקר׳ י). — *וכלי משֶּׁא, קבל במשמ׳ קִבֵּל את התורה: מקובל אני מר׳ מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני וכו׳ (כמוס הלבלר, פאה ב ו). אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק וכו׳ יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו ממנו וכו׳ יהושע בן פרחיה ונתאי הארבאלי קבלו מהם (אבו׳ א ג–ו). — ובפהמ״א: קבלתי מן הזקנים הקדמונים שזה הכסא מוכן לאליהו והוא מלאך הברית (רב נסים גאון בשם אביו, אוצר הגאונים שבת, 139). וקיבלנו מרבותינו שאילו הדברים וכו׳ אינון דברי תלמוד אלא דברי בעלי הלכות הן (שם יבמ׳, 185). —*וקִבֵּל דבר בִּכְלִי, הכנים את הדבר לתוכו: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן (שבת ג ו). תום (חייבים על הוצאתו בשבת, אם יש בו) כדי לקבל בו רביעית (ר׳ יוסי, שם ח ז). —*וקִבֵּל הַכְּלִי דבר, הֵכִיל אותו, היה להדבר מקום בכלי: אקורת שאמרו, כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורת שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירובי׳ א ג). איזו היא גיסטרה, כל שניטלו אזניה, היה בה חדודים יוצאין, כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע ובנגדו מטמא באויר, וכל שאינו מקבל עמה בזיתים מטמא במגע ואין בנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). ושאר כל הכלים בין מקבלין בין שאינן מקבלין טמאין (ר׳ מאיר, שם טו א). דרדור עגלת וקוסטית המלכים וכו׳ אע״פ שמקבלין טמאין וכו׳ ושאר כל הכלים המקבלין טהורין ושאינן מקבלין טמאין (ר׳ יהודה, שם שם). החמת שיעורה בפקעיות של שתי, אם אינה מקבלת של שתי אע״פ שמקבלת של ערב טמאה, בית קערות שאינו מקבל קערות אף על פי שמקבל את התמהויים טמא, בית הרעי שאינו מקבל משקין אע״פ שמקבל את הרעי טמא (שם יז ג). ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמוני׳ כגון הרובע וחצי הרובע וכו׳ (שם שם ד). השידה והתיבה והמגדל שניטלה א׳ מרגליהן אע״פ שמקבלין טהורין (שם יח ג). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרים (שם יט י). עריבה גדולה שנפחתה מלקבל רמונים והתקינה לישיבת ר״ע מטמא וחכמים מטהרים עד שיקצע (שם כ ד). ג׳ תמתות וג׳ תורמלין הן, המקבלין כשעור טמאים מדרס, ושאינם מקבלים כשעור טמאים טמא מת, ושל עור הדג טהור מכלום (שם כד יא). בני כלים ואוגניהן ואוניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין מנגבן והם טהורין, ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רימונים שאין להם אחוריים ותוך, שנפלו משקין על מקצתו כולו טמא (שם כה ו). מנעל שנפחת אם אינו מקבל את רוב הרגל טהור (שם כו ד). תרווד שהוא נתון על השולחן אם מקבל כל שהוא טמא (שם ל ב). הזוזין והגוריות והשובכות וכו׳ שהן יכולים לקבל מעזיבה רבה (אהלי׳ ה ב). החוטט בצנור לקבל צרורות [1] בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא׳ ד ג). ניקבת מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהם כשרה (שם שם ה). אם מקבלת האמבטי

[1]) [כדי שהצנור יוכל לקבל את הצרורות שלא יתגלגלו עם זרם המים.]

רביעית עד שלא יגיע לאביק בשר (שם ו י).—*וְקִבֵּל את האור, יכל לעמוד בפני האש [1]: רבי יוסי אוסר בכלי חרש חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את הדליקה (שבת עז א). —*וְקִבֵּל את הברזל, סבל אותו, יכל לעמד בו: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל [2]) ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים וכו' (רש"י, בכר' ח., ד"ה בשיעורי).— *מְקַבֵּל במשמ' ש"ז, בלי קִבּוּל, כלי שיש לו תוך, כגון כוס וקערה וביוצא בהן שמְקַבְּלִים הדברים הנתונים לתוכם, כנגוד לפְּשׁוּט: כלי מתכות פשוטיהן ומקבליהן טמאין (כלים יא א). כל עץ וכו' פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין (שם טו א).—ועי' א. מְקַבֵּל.— *קִבֵּל מלקות: אין אומרין אותו אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו לקבל [3]) ארבעים ולקה מקצת ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור (מכו' ג יא). — וכסהמ"א: שיקבל הנדון מלקות שלימה (רש"י, מכות ה., ד"ה כאמר זמם). שהיה יכול זה לקבל עד אותו יום כך וכך מכות וכו' שאין יכול לקבל כולם וכו' שירא בו כח לקבל קצת מן המכות (תוס', שם כב:, ד"ה ונראה).—*וְקִבֵּל אבן וכדו', קלט אותה, פגעה בו האבן ולקה בה: אם משיצאתה האבן מידו הוציא הלז ראשו וקבלה הרי זה פטור (ר' אליעזר בן יעקב, שם ז ב).—*וְקִבֵּל את האבן על המגן: ותפסו הסגדל וקבלו על מגיניהם חלקי אבנים שהיו משליכים עליהם (נרתסים רבתי, אלנק, 163).—*ואת הָרְצוּעָה, לקה בה: משל לאחד שנטל את המקל והכה שני בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערת (מד"ר שמות ג).—*וְקִבֵּל פלוני את פלוני, כמו הַפע', קִדֵּם אותו, בא לקראתו, ואמר בן סירא: כי ירא יי' יעשה זאת ותופס תורה ידריכנה וקדמתו כאם וכאשת נעורים תקבלנו (ב"ס גני' טו א-ג).—*וְקִבֵּל את האדם בשמחה, בסבר פנים יפות: אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שמאי, אבות א טו). הוי קל לראש

[1]) [במשמ' הפעל הֵכִיל בעמוס ז י: לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו.]

[2]) [הואיל והר המַגְנֵט מושך אותו.]

[3]) [ז"א שיוכל לקבל, לשאת.]

ונוח לתשחורת והוי מקבל [1]) את כל האדם בשמחה (ר' ישמעאל, שם ג יב). מה עשו בשירדו לשצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב).—*ופני שכינה [2]): כל חוריו במצות וו ווכה ומקבל פני שכינה (רש"י, מנח' מג:). אם תעשה כך, דע שאתה מקבל פני שכינה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר דבר' ז).—וכסהמ"א: והלך (אלישע) לשונם וקבלתו אשה גדולה בכבוד גדול (ר' יהושע בן קרחה, סדר"א לג.). אמר הקב"ה לארץ קבלי אוכלוסיך את החללים וכו' הפעם תקבלי את אלה (שם מג). הנותן צדקה לעניים זוכה ומקבל פני שכינה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 34).—*וְקִבֵּל פֻּרְעָנוּת וכדו', בנגוד אל קבלת שׂכר: שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (רש"י, שמות כ א). ותקבלו פורענותכם (הנ"ל, ישעי' נז ג). כל החוזר בו בין לוקח בין מוכר לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע (שו"ע חו"מ כד א). ביצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו (שם כד ד). — *וְקִבֵּל טֹרַח, היה מֻכשר לשאת את הטֹּרַח: ואינה מקבלת טורח תשמיש (רש"י, עירוב' נז., ד"ה חולה).—*וְקִבֵּל את השבת: ולעת ערב יצא (האר"י) עם החבירים לקבל שבת וחזר לבית הכנסת וכו' (כפתלי צ"ר יעקב אלמנן, עמק המלך לב, קמג.).—ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה [3]) (שלמה אלקבץ, לכה דודי, קבלת שבת).—ב) קִבֵּל, במשמ' הסכים לקחת מה שהציעו לו, annehmen; accepter; to accept, את הטוב או את הרע: גם את הטוב נְקַבֵּל מאת האלהים ואת הרע לא נְקַבֵּל (איוב ב י). — וְקִבֵּל מוסר ותוכחה, לקח אל לבו: שמע עצה וְקַבֵּל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ).—וכתו"מ:

[1]) [עי' פרוש הרמב"ם למקום. והעיר שם ר"ש א"ת, וז"ל: נראה לי מדברי הרב שהוא מפרש מלת מקבל מהקבלת פנים ובאילו הוא מקביל הנגזר מן מקבילות הלולאות אשר הוא מן הארמ' תרגום נגד או נכח. ועי' גם הפע', וגם ערך א. פָּנִים, עמ' 5004.]

[2]) [ועי' הפע'.]

[3]) [בסדורי התימנים: נקבילה, הפע'.]

מה אני אם יש בדור שמקבל תוכחה (ר"ט, ערכי' טז:).— *ודברים מוחשים: נתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קיבלו ממנו, אנשי אלכסנדריא וכו' הביאו חלותיהם מאלכסנדריא ולא קבלו מהם, אריסטון הביא בכוריו מאפמיא וקבלו ממנו (חלה ד י— יא). אעפ"י שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים, אם שקלו מקבלים מידן, העכו"ם והכותי ששקלו אין מקבלין מידן, ואין מקבלין מידן קיני זבים וזבות וקיני יולדות וחטאות ואשמות, אבל נדרים ונדבות מקבלין מידן (שקלי' א ה). מעשה בעכו"ם אחד שהביא דגים לרבן גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו (ב"מ' ג ג). אע"פ שהתנת עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל (ר' מאיר, כתוב' ז י). מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין (שם שם). כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו, לא היה פסולו בקודש אין הקודש מקבלו (ר' שמעון, זבח' ט ג). כל המקבל כוס מהבלה אין לו מחילה לעולם (ר' אלעזר בן עזריה, כלה רבתי א). — *קִבֵּל את דבריו, הסכים להם, קִבֵּל את ההלכה, את התורת וכדו': בא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי (רבן גמליאל לר' יהושע, ר"ה ב ט). אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה (יבמ' ח ג). ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, אבו' ד ח). שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אני וכו' למה החזרת תורתך על האומות ולא קבלוה וכו' (ר' יהושע דסכנין, מד"ר איכה ג, אני הגבר).—וכן קִבֵּל איתו, קִבֵּל ממנו: אע"פ שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן יבא עלי וכו' (ירוש' פסחי' ו א). אדם שסרח לחבירו ובקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (בב, שם ב"ק ח י). בכו והתפללו לפני ואני מקבל[1] (מד"ר שמות לח). בשר ודם יש לו פטרון והולך אצלו פעם אחת והוא מקבלו[2], שנייה והוא מקבלו, שלישית אינו נראה לו, רביעית אינו נפנה לו, אבל הקב"ה אינו כן, כל זמן שאתה מטרית עליו הוא מקבלך (מדר' תהל' נה). היה משה עומד ומבקש רחמים מן הקב"ה

---

[1]) [במנות"ם לר"י אלנקאות (ג, 23): ואני מקבל שנותיכם.]

[2]) [ואולי מלשון קבל פניו.]

ליבנם לארץ ולא קבלו, א"ל רב לך (דברים רבה ליברמן, 67). — *וקִבֵּל תנחומים: וכשמת טבי עבדו קבל עליו (רבן גמליאל) תנחומין, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים (ברכ' ב ז). אמר הקב"ה לאברהם לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך (פסיק' רב', נחמו, קמא). ועתיד הקב"ה לומר לירושלים קבלי ממני תנחומים (שם שם, קמב.).—*ובלא המלת תנחומים: נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל (תוספת' חולי' ב כד).—*וקִבֵּל את הפקדון, קִבֵּל דבר לפקדון: אין מקבלין פקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים וכו' קבל מן האשה יחזיר לאשה (ת"כ, ב"ב נא:).—*וקִבֵּל שחד: בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד (ר' אבהו, כתובי' קה.). — וקִבֵּל עֵדִים, עֵדוּת: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו, וכשבאו לפני ב"ד קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו (ר' יוסי, ר"ה א ז). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים (שם ב א). אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם, וכשבאו ליבנה קיבלן ר"ג (שם שם ח). בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום וכו' התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה (שם ד ד). יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו תלמוד לומר נפש תחת נפש (מכות א ו). מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותת ושונה, וקיבלנו עדותו בשני אנשים אבל לא באיש אחד (ר' יהודה, סוט' יח:).—*וקִבֵּל לשון הרע, האמין בו: קיבל דוד לשון הרע (בב, שבת נו.). כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (בב ששת משם ר"א בן עזריה, פסח' קיח.). לא תשא שמע שוא, הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע (ילקו' שמעו' שמות שנב). — *ואת המובה: משרבו מקבלני[1]) טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש חישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה (תוספת'

---

[1]) [וכן בבלי (מז:), וב"א מקבל אני. כלו האומרים מקבל אני. ובמנוה"ם לר"י אלנקאוה (ד, 206) בעלי מקובלני טובתך, ועי' גם פע'.]

סם יד יז). — *וקִבְּלָה הנקבה את הזכר: אמרו לו והלא מרביעין עליה ויולדת ובו׳, אמר להן לבשתלד, אלמא לא מקבלת זכר (ע״ז עז.). אמרה לו (המטרונה למלך שגרשה) כך יפה לי ובו׳ שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני ובו׳ אם בן למה נבנסת למבוי פלוני ובו׳ לא בשביל אשה פלונית ולא קבלת אותך (ר׳ יהושע דסכנין, מד״ר איכ׳ ג, אני הגבר). — *וְקִבֵּל הארם יסורים, קבלם מאהבה [1]: בל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדבאו ביסורין ובו׳, יבול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר ובו׳ (בבס כג הוגה, בבכ׳ ה.). אם באו עליך ייסורין קבלם בחול[2]) (ר׳ תהליפא קסריא, דברים רבה, ליברמן, 18). — ובתפלה, *קִבֵּל את התפלת ברחמים וברצון: שמע קולנו ה׳ אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (תפלת י״ח). — ואמר הפיטן: רחץ טנף והסר שמצת קבל אנק וגדור פרצה (ר׳ שמעון בר יצחק, תמים פעלך, קרוב׳ ב ר״ה). — ובסהס״א: שאינו מקבל רצוי מתוך רתחנותו אלא לאחר שנתקררה דעתו (רס״י, אבו׳ ד יח). אל תבוש לקבל האמת מאיזה שיבא אפי׳ מאדם פחות (ר״י א״ת, מבחר הפנינים, שער החכמה, 8). ואמר החכם בספרו קבל האמת ממי שאמר וקח הפנינים מן הים (עמנו׳ מחב׳ יע, 147). — *וקִבֵּל הַכְּלִי טֻמְאָה, נִטְמָא, היה מֻכְשָׁר לְהִטַּמֵּא: בוורת דבורים ובו׳ הרי היא בקרקע ובותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה ובו׳ (ר׳ אליעזר, שביע׳ י ז). קנה של זיתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (כלים יז ג). מרחו בטיט מקבל טומאה משיסיקנו בדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). הסיף מאימתי מקבל טומאה משישופנו (סם יד ה). בלי עץ מאימתי מקבלים טומאה ובו׳ (סם טז א). הטומאה בבית, נתן בין דבר שהוא מקבל טומאה בין דבר שאינו מקבל טומאה, בין מלמעל, בין מלמטן, אין טמא אלא התחתון (אהל׳ י ה). דבר שהוא מקבל טומאה פסול ודבר שאינו מקבל טומאה בשר (פרה ו ד). — קִבְּלָה הנשמה רשמים והשפעה: בעולם התיקון בפרצוף יש לו הרב׳ נקבי׳ לקבל ולהשפיע ובו׳ (נפתלי בר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם התוהו כג). — *ומצוי בלשון הפילוסופים קִבֵּל פְּעֻלָּה מן הפעלות, נעשתה בו הפעלה: והוא מקבל ההויה והחסר והחלוק והחבור ופרידה והשנוי והחלוף והשתוף (ר״י, א״ת, מו״ה, היחוד ח). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי עניינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון בשיהיו החומרים ההם נבונים לקבל אותם (הוא, כוזרי, א עז). ובאשר האבן פחותה מלקבל החכמת והבסילות בן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל חחיים והמות באשר איננו מקבל האור והחושך (סם ב ב). ורבו המדות והעצם אחד בעבור התחלפות הדבר המקבל, בהתחלפות הניצוצות והשמש אחד (סם ד ג). והוא ג״כ מתחלק, מקבל החלוקה (ר״ש א״ת, מו״נ א לה). שהעולם בבללו ובו׳ הוא מחובר מחלקים קטנים מאד, לא יקבלו חחלוקה לדקותם (סם א עג, הקדמה א). ומי שירצה שיחיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה ולא ישיגהו דבר מםשיגי החומר, אסנם ירצה לקבץ בין שני ההפבים ובו׳ וזת שהוא ירצה להיות מקבל מעשה לא מקבל מעשת (סם ג יב). מקבל, רוצה בו מקבל המקרת או המקרים שמדבר בהם (הוא, פרוש המלות הזרות). והית הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים, מקבל והוא האבר המרגיש, ומקובל והוא הצורת המגעת אל בח המרגיש מפני ההרגש, ומונע והוא המורגש הנמצא בפ״על חוץ לנפש, הנה יתחייב שימצאו בשכל אלה השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני והמקובל והיא השבל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב״ג, מלחמות ה׳ א ע). שהוא פועל תמיד בבל עת שימצא מקבל מוכן (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג א). — ג) קִבֵּל האדם, קִבֵּל עליו, נטל על עצמו הובה, אחריות, תשלום, ובדו׳, auf sich nehmen; se charger de; to undertake: וקִבֵּל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם (אסתר ט כג). קימו וְקִבְּלוּ [1]) היהודים עליהם

---

1) [ובן בארם׳ שבתו״ם: לקבולי מאהבה (עירוב׳ מא:).]

2) [ליברמן רושם גם את הנוסח: קבל אותם בחילה. עי׳ בהערותיו, ואולי צ״ל בחיבת.]

1) [כך הקרי; בתיב וקבל.]

ועל ורעם ועל כל הגלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה בכתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (סס סס כז). — ובתו"מ: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא אבדה כתובתה, ר' יוסי אומר אם קבלה עליה, אף על פי שלא כתב לה אבדה בתוכתה (פאה ג ז). המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל' (דמאי ב ב). כיצד משתתפים בתחומין, מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני עירי וכו' כל שקבל עליו מבעוד יום מותר (עירוב' ח א). החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה (כתוב' ו ד). בבולן אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור (רבי, ב"ק ה ג). והכנאי שקבל עליו לסתור את הכותל ושבר את האבנים או שהויק חייב לשלם (סס ט ג). המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ר' יהודה, ב"מ ג ח). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו, אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין לו (סס י ה). המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טנופת לסאה, תאנים מקבל עליו עשר מתולעות למאה, מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה, קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פיטסיאות למאה (ב"ב ו ב). האומר לחבירו חצי שדה אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חצי שדהו וכו' והוא מקבל עליו מקום הגדר והריין ובן חריץ (סס ז ד). המיטמא למתים פסול עד שיקבל עליו שלא יהא מיטמא למתים (בכורות ז ז). מאיליהן קיבלו עליהן המעשרות (ירוש' מעשר' ב א). בני מישא קבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול (ר' בא, סס פסח' ד א). כבר קיבלו אבותיכם עליהן (ר' יוחנן, בבלי סס נ:) מי שמקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנ:). בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (סס, קומי אורי, קסא:). מיד קיבל עליו משה לילך (ילמדנו הקדמון, גנזי שכטר א, 49). נמצא אתה דיין אם קיבל עליו הרי יפה ואם לאו והיה מוסרו לשוטר (סס סס, 128). איזהו גר תושב כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד ע"א (ר"מ, ע"ז סד:). כל שקיבל עליו ז' מצות שקבלו עליהם בני נח (סס סס). זה גר אוכל נבילות שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות (סס סס). — *וקִבֵּל עליו אחריות: בד"א כשלא קיבל עליו אחריות, אבל קיבל עליו אחריות עושין (כתוב' נו:). — *וְתַעֲנִית: יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה למחר הוא מתפלל תפלת תענית (רב הונא, תעני' יא:). —*וקִבֵּל ברית: מה בני ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית, יצאו המשומדים שאינן מקבלי ברית, אי מה ישראל בני מקבלי ברית אף המשומדים בני מקבלי ברית וכו' (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). — *וגזרה: שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (בשם ר' לעזר ביר' צדוק, ירוש' שבת א ד). — *וקִבֵּל עליו את הדין, התחייב לקַיֵּם את הדין: וכשנפטרים (בעלי דינים) מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). — *ובקצור, קִבֵּל פלוני, התחיב לעשות: אני פלוני בן פלוני מקבל אני מה שכתוב בשטר הזה (תוספת' ב"מ א יד). — *וקִבֵּל עליו על תורה, על מלכות ובדו': למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות (ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (ר' נחוניא בן הקנה, אבו' ג ה). לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים (ר' אליעזר בן יעקב, ברכ' י:).—*ואת דבר ה': הדבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו' והוא אומר הן הן (מד"ר שה"ש, יתקי'). — *וקִבֵּל את פלוני עליו, הכיר בו, באלהותו, בסמכותו ובדו': ואין עושין שררה על הציבור פחות משנים, חוץ מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרוכות שאותן קיבלו רוב הציבור עליהן (שקלי ה ב). אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך אחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה (סנה' ז ו). — *קִבֵּל קַבָּלֶת, pachten; prendre à ferme; to take on lease: מר זוטרא בריה דרב נחמן כנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום וכו' (מו"ק יב.). — *קִבֵּל מפלוני שדה, בית, נכסים וכו',

לקחם מְקַבְּלָנוּת: שנים שקבלו את השדה באריסות זה נותן לזה חלקי מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני, המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע, אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך, מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (פאה ה ה). המקבל שדה מישראל מן הכותי מן העכו"ם יחלק לפניהם, המקבל שדה מישראל תורם ונותן לו (דמאי ו א). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (שם שם ד). הקרתני שקבל שדה מירושלמי, מעשר שני של ירושלמי (ר' ישמעאל, שם שם). המקבל זיתים לשמן, כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (שם שם ה). ישראל שקבל מכהן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר, המעשרות לבעלים (ר' יהודה, שם שם). שנים שקבלו שדה באריסות או שירשו או שנשתתפו, יכול הוא לומר טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני וכו' (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו, מקום שנהגו לקצור יקצור, לעקור יעקור וכו' (ב"מ ט א). המקבל שדה מחבירו והובירה, שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (שם שם ג). המקבל שדה מחבירו ולא עשתה וכו' (שם שם ה). המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה וכו' (שם שם ז). המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים לא יזרענה חטים (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות וכו' המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות זוז וכו' קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז וכו' (שם שם ט–י). המוכר מקום לחבירו לבנות לו בית, וכן המקבל מחבירו לבנות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו וכו' (ר' עקיבא, ב"ב ו ד). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש וכו' (שם שם ח). הלוקח עובר פרתו של נכרי והמוכר לו וכו' והמשתתף לו והמקבל ממנו והנותן לו בקבלה פטור מן הבכורה (בכורות ב א). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי ולדות חייבין (שם שם ד). זה שהוא מקבל נדבך מחבירו צריך לעשות לו ארבעת טפחים כדי מקום (ר' חייא בר בא, ירושלמי סוטה ג ה). — ועי' ג. מְקַבֵּל. — *מְקַבֵּל פתקין, המקבל אגרות לחובילן לתעודתן: אף מקבלי פתקין (חיבים) (ר' יהודה, סנה' י ד). — ובמהמ"א: וכל מיני נזירות שקבלתי עלי ואפילו נזירות שמשון וכו' וכל שום קבלת אפילו של מצות שקבלתי עלי בין בלשון נדר בין בלשון נדבה וכו' (סדר התרת נדרים). שאם נתן לו לשמור דינר זהב ואמר לו הזהר בו, של כסף הוא ופשע בו ונאבד, אינו חייב אלא כשל כסף, שיאמר לו לא קבלתי עלי אלא שמירת דינר של כסף (טוחו"מ רלא). — ואמר המשורר: את חוקי האלקים עליך קבל (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, כא.)—*ובהשאלה, קִבֵּל הלכה, כדי לעבדה ולהרחיבה: מלך, זה בעל משנה, לשדה נעבד, זה בעל תלמוד שהוא מקבל[1]) הלכה לפניו (ר' נחמיה, מד"ר ויקר' כב).—קִבֵּל תקנין, עי' קָנְיָן.

—הפע', מַקְבִּילֹת,—הִקְבִּיל איש אל אחיו, עמד זה קֳבַל זה, זה לעֻמת זה, être l'un vis-à-vis de l'autre; : gegenüberstehen; to stand opposite, face each other חמשים ללאת תעשה ביריעת תאחת וחמשים ללאות תעשה בקצת היריעה אשר במחברת השנית מַקְבִּילֹת הללאת אשה אל אחתה (שמות כו ה). מַקְבִּילֹת הללאת אחת אל אחת (שם לו יב). — ואמר בן סירא: בלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (ב"ס גני' יב ה). — ובתו"מ: אל מול פני המנורה יאירו, שיהיו הנרות מקבילים אל המנורה ומנורה את הנרות (ספרי במדי' נט). — ובסהמ"א: עודך מדבר תהפכת גדולות, תחפש עולות אשה אל אחותה לא מקבילות (רסע"ג על חוי הבבלי ב, דודזון, 33). — *הִקְבִּיל את פלוני, את פְּנֵי פלוני, בא לקראתו, קדם את פניו[2]): למלך שגזר

---

[1]) [כך בכל דפוסי המד"ר; ואמנם בסדר' ווטא (בובר, עמ' 104) מוביל, מה שמורה שהעקר מקביל בהפע'. ואלבק (בנ"חסית רבתי, עמ' 273) מציע לקים הקריאה מוביל במשמ' מובין, מבין, מסדר הלכה (עי' שם דברי ר' יהודה). ואולם המלים מלך לשדה נעבד נדרשות כאן בתמונה ובמשל: כשם שאדם מקבל שדה לעבוד, כך מקבל בעל התלמוד את ההלכה מבעל המשנה ומעבד אותה. ועי' לקמן פע', הלכה מְקֻבֶּלֶת.]

[2]) [זאת משמ' הצרוף ולא כלשון קַבָּלָה ולקיחה, ועל כך מורה אף השמוש במקורות, שרפו כהפע', הִקְבִּיל פנים, הקבלת פנים. ואף במעיטו הקטן קַבֵּל בפע', שאולי אינו אלא מטית מעקרו. וגם בארמ' שבתו"מ באפע', ואקביל אפיה, ונקביל אפיה (מגי' ט:).]

על כנו להיות מפרנסתו פעם אחת ולא היה מקביל פני אביו אלא בשעת פרנסתו (ר' שמעון, ספרי במד' פט). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי, אלא עילה ביקשתי להקביל פני חבירויי (ר' נהוריי, ירוש' ר"ה ג א). מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ור"א חסמא שהיו מהלכין מיבנה ללוד והקבילו ר' יהושע בבקיעין [1]) (שם חגי' א א). אילו לא דיוו אלא שהית מקביל פני רבו, שכל המקביל פני רבו כאילו מקבל פני השכינה (ר' שמואל בשם ר' זעירא, שם סנה' יא ו). מפני מה לא תקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך [2]) (רבי לר"ש בן אלעזר, סנה קנג.). ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש (ת"כ, יומא עז:). מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד (חגי' ג:). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין, תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (תכם אמר לרבי ורבי חייא, שם ה:). אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל[3]) פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיים (תנא דבי רבי ישמעאל, סנה' מב.). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא (הלל, אדר"נ טו). אנו אנשי ירושלם ובאנו להקביל פני המלך (מגי' תענית, כסלו). שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנו זוכה להקביל פני שכינה (מד"ר ויקר' כג). — ובספה"א: הוא ברחמיו יפתח לבבם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (תשו' הגא' הרכבי קז, 32). ותעבדו בסחיצת קרושיו המקבילים פני שכינתו ותשמחו בה' (שם שם). בי השכל מחייב להקביל כל מטיב אם בהטבה אם הוא צריך אליה אם בתודות אם הוא

[1]) [בירושי סוטה (ג ג): והקבילו את ר' יהושע וכו', ובתוספת' שם (ז ט): והקבילו פני ר' יהושע וכו', ובבבלי (חגי' ג.) שהלכו להקביל פני ר' יהושע בפקיעין.]

[2]) [בדפוסים ישנים: הוקבלנו פניך וכו' הוקבלו אבותי, ובכ"י מינכן: הוקבלו פניך וכו', עי' ד"ס.]

[3]) [ושם: כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה (ר' יוחנן, סנה' מב.).]

צריך לגמול (ר"י א"ס, חו"ד ג). כשבור שיצא להקביל פניו אמר לו וכו' לא יצאתי אלא לטייל (מכוה"ע לר"י אלנקאוה ד, 411). ובבא הנגיד אל ארץ מצרים וילבש אותו השר בגדי מלכות וביום שבת קדש הלכו עם בני ישראל להקביל פניו וכו' וכאשר הקבילו פניו לא שת לבו עליהם ולא נהג בהם כבוד (לקוטי יוסף סמברי, נבליגר, 3). כל המצות הללו אות וסימן הם שאנחנו עבדיו של הקב"ה שאנו באין לפניו במועד ומביאין לו דורונות להקביל פנים כדרך שעושין למלכים (חזקוני על התורה שמות לד יח). ובבר הקבילוהו הקהל בשמחה וירדנו אל תמן בן עלאן אוהבנו ונתקבצו אלינו כל הקהל בשבת (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 170). — ובמשמ' קִבֵּל: חלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש (ר' אחא, מד"ר ויקר' לה). [1])

—הִקְבִּיל את פלוני, כִּוֵּן פניו בנגדו [2]): כי הצופת הוא העלית כלומר ההקבלה אל הצד אשר יע"ח אליו וכן ענין בצפיתנו צפינו אמנם הוא עליתנו אליהם והקבילנו אותם, וענין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב, כלומר בבר הקביל החרב להרג בו כלומר הוקבל בו החרב, וענין צפה הצפית

[1]) [בירושי (ב"ק ח ח, ובדפו' וילנא ח ו) כתוב: תני רבי אבהו קומי רבי יוחנן הרגתה שורי, קצצתה נטיעותי, והלא אוי איני יודע חייב, אמר ליה, הן תניתה אילין לסקרילית למקבילות, א"ל וכנא הוא דטעית ואינון דמרין בן מעידין אנו איש פלוני שהרג שור פלוני וכו', ע"כ. ופרשו מפרשים ומלונים, באלו באן מלים עבריות במשמ' פועלי מקור ומקבת, ובאלו הכונה: בלום מהם למדת דבר זה? ואולם הגרסה שבשרידי הירושלמי מהגני' (עמ' 250, עי' גם בשנויי נוסח' בדפוס וילנא) סקליקות במק' סקרילות, מראת שהכונת, בי שנה רבי אבהו בטעות מקבילות או כדו', וזה במקום סקלונקית שבדברים המובאים לפני כן: תני רב קרני, לבעיטה אחת, לרבובה שלשת, לסקלונקית חמש עשרה. ועקר חלוף הגרסאות הוא בנראה בין סקלוקית (לא סקליקות, מקבילות) לבין סקלורית או מקרולית (ולא מקרילות). ולפי הגרסה הראשונת, שהיא בנראה עקר, צריך לבקש את מקור המלה סקלונקית, פקלוקית. ואולי באן מלה רומית כמו su(b) calce, מתחת לעקבו. ובאן נגוד מתאים אל בעיטה ורבובת.]

[2]) [כשמוש הפעל בערב'.]

המקביל קצתו בקצתו וכו', ומן הענין הזה אצלי בקר אערך לך ואצפה, אצפה הוא כמו אערך, וענין אערך לך אקבילך בתפלה וכו', וכמו אלו ערכה לפני התיצבה, כלומר הקבילני, ואין ענין להיות פירוש ואצפה ואעלה אבל ואקביל ואעמד לנכח ונגד (ר"י א"ת, הפרפים לריצ"ג, לפה). — *וְהִקְבִּיל קו אחד למשנהו, הִקְבִּילָה זוית לזוית, היו מְכֻוָּנִים כאותו כוון זה לעמת זה, parallel sein; être parallèles; to be parallel: ואתה תוכל ללמוד מזה כי כל שתי זויות המקבילות זו לזו וכו' הן לעולם שוות זו לזו (ר' ילחק היפרחלי, יסוד עולם ב, ו). — ועי' מַקְבִּיל. — *וְהִקְבִּיל, בינ' מַקְבִּיל, במשמ' עומד נגדו, כנגוד, מְנֻגָּד, הופך, entgegengesetzt; contraire; contrary: שהרצון כשירצה שיופשט האבר הכפוף יבטל הכח הנפשי מן העצל אשר כפף הרצון ומשתלח הכח הזה לעצל המקביל וכו' (פרקי משה, ג.). תהיה לפי זה השרש ידיעה אצל השם יתברך מה שהוא אצלנו דבר מקביל לידיעה כי הטעות הוא מקביל לידיעה והמחשבה מקבלת כאופן מה לידיעה (רלב"ג, מלחמ' ה' ג ג). וארסטו יאמר כפירוש כי מה שאינו נמצא יאמר על שלשה ענינים על ההעדר המשולח, ועל ההעדר המקביל לצורה מהו ועל ההיולי (חמו"ר לרמב"ד א ג, 11). אמנם ההשגות הפנימיות הנה מקביל כל פועל מהם הוא לא־פעל, רצוני מקביל נדמה לא־נדמה ומקביל נחשוב לא־נחשוב ומקביל נזכור לא־נזכור (שם שם ו, 81). וכמו המנע התקבצות המקבילות בנושא אחד ובזמן אחד ובאלה רבות (שם שם ז, 37). ואלה הקשיים אמתיים תנאיים מתדבקים שנינו בכל אחד מקביל הנמשך והוליד. מקביל הקודם ובוטלת ההנחה (שם ג הקד', 44). וכן העושר לאדם הוא מציאות הממון לו, אמנם העוני הוא העדר מקביל מציאות הממון לו (שם ג ו ג, 94). ור"ל במקבילים כבאן, ההפכים, וההעדר והקנין, והחיוב והשלילה, שמקביל האחד אמנם מקביל לו אחר בחברת, דמיון זה הכבדות הנאמר על הקול והגשם, הנה מקביל אחד מהם הקלות והאחר החדות (כל מלאכת הגיון, סעלאת, כא:). המתעסק בתחבולות המלחמה לא יטריד זמנו בניגון ובשיר, כי הם מלאכות מקבילות (ר"י אברבנאל, ס"א יו, וכוס סוקרס).

ויִמצא הנמנע הזה בחבור כל אחת מהמקבילות הארבעה (הוא, מפעלי אלה' ד ג). — *וְהִקְבִּיל את הדבר, לקח לו את הדבר לסימן לנגד עיניו שיורהו את הדרך [1]: הקבל הדבור החמישי כהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב (החשבול, ענין תפלה). והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד לחם ענין מאת האלהים שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים (ר"י א"ת, כוזרי א לז). ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם השמש הנה הקבילוה תראו אותה ולא ראו אותה (שם ד יא). — ואמר המשורר: ואשתיפף בהר קדשו ואקביל לפתחי שערי שחק פתחי (ר"י הלוי, הליקתני תסוקתי, הרככי א, 21). — *וְהִקְבִּיל דבר פלוני בפלוני, קִדְּמוֹ לדבר פלוני, העמידו נגד דבר פלוני: והקביל את כעסי ברצון ואת מיאוני בפתוי ויפתה ויוכל (הוא, מכתב לר"ש הנגיד, שם שם, 161). אבל לא אמצאה מענה ואבוש להקביל את דבר קדשך בחלי (הוא, רלה כי עניני גשמי, שם שם, 113).—*וכמשמ' גרם שיְקַבֵּל פלוני, הִקְבִּיל את פלוני על מלכות, הִקְבִּיל את העם את המאכל: כדאי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואחר כך יגזור כל גזרותיו (רש"י, תהל' קלה ד). בן קורא קרב העליון הוא האיסטומכא אל המעיים להקבילם שאר המאכל והמשתה (חורת' לדיקיס, ספר ירלה סמים, קע.). וצנורי הכליות קוראים אל גידי השלפוחית להקבילם המים וכו' (שם שם).

—פע', *קֻבַּל, בינ' מְקֻבָּל, מקובל,—א) מְקֻבָּל על פלוני, שפלוני מְקַבְּלוֹ עליו, מכיר בו: כשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשלשה על מנת שתדיננו דין תורה, וטעה ודנן משיקול הדעת מה שעשה עשוי (ר' נח נסס ר' אבהו, ירושי סנהי א א). — ומְקֻבָּל על הבריות ובדו', מי שמְקַבְּלִים אותו בסבר פנים יפות, רצוי על הבריות, willkommen; bien vu; well-received: לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו' כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (אבי. ברכי יז:).

---

[1] [עפ"י הערבי׳ קִבְלַה a), כוון (ביחוד לתפלה), אסתקבל b), כִּוֵּן פניו (לדרום).]

a) قبلة b) أستقبل

—ובסהמ״א: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה (רש״י, תעני כג:, ד״ה לא מקבלי). שתקובל לפני בתן (הוא, מנחי קד:, ד״ה שאהבה). לו מוצאים איש רות איש שקר מתנבא לחם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה (הוא, מיכ׳ ב יא). הזקן יעקב תוטא שעוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון שאינו ראוי לה או אינו מקובל לה (ספר חסידים תתפא). ואם יארע על הכוונה הפסד לא יהיו המעשים מקובלים (ר״י חיים, מו״ח, חקד׳). וממנו אשאל להורות אותי בו את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה ושהיא מקובלת בעיניו בדבור ובמעשה בסתר ובגלוי (שם שם). כל מה שהושג בחוש לאיש מה רצוי ומקובל יותר מזולתו עד שלא נמצא עליו חולק וכו׳ תהיה האמנתו יותר מתקבלת (ר״י אלבו, עקרים א כ).—ודבר שהוא מקבל, תפלה מקבלת, שנתקבלה לרצון: אם שגורה תפלתי כפי יודע אני שהוא מקובל[1]), ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ר׳ חנינא בן דוסא, ברכ׳ ס ה).—ובסהמ״א: יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור, אף חלקם לא יקובל[2]) לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו (רש״י, במד׳ יו יח). כן דרך ממיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו בחשיהם (הוא, זכרי יג ד). וגרסינן במדרש, אם הכינות לבך בתפלה תקובל ממך בפרישת כפים שהיא מקובלת (מנוס״מ לר״י אלנקאוה ב, 116). שלשה דברים נאמרו בפת שחרית וכו׳ ותלמודו מתקיים בידו ושיחתו מקובלת[3]) לכל אדם וכו׳ (שם ד, 492). אשר היה גדול השם בעתו ומלתו מקובלת (ד״ס של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 11). — ב) מקבל, במשמ׳ מי שקבל ידיעת או מסרת של הלכה וכדו׳, מקבל אני כמו כבר קבלתי: מקובל אני מר׳ מיאשא שקבל מאבא שקבל מן הזוגות וכו׳ (נחום הלבלר, פאה ב ו). מקובל אני באומר לשלשת תנו גט לאשתי שיאמרו

1) [כלומר התפלה מקבלת, כך לפי פרוש אחד המובא ברש״י. לפי פרוש אחר מדבר כחולה שהוא מקבל.]

2) [כתנחו׳ (קרח ז): אל תסתכל בחלקם.]

3) [בתלמו׳ (ב״מ קז:): ודבריו נשמעין.]

לאחרים ויכתבו מפני שעשאן בית דין (ר׳ חנניה איש אונו, גיטי ו ז). אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו לה (ר׳ יוסי, שם שם). אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה, שאם יאמר האדם כך אני מקובל מרבותי יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת (ר׳ יהודה, עדי׳ א ו). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני וכו׳ (ר׳ יהושע, שם ח ז). מקובל אני[1]) מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה, שכל הזבחים הנאכלים שנזבחו שלא לשמן כשרין (שמעון בן עזאי, זבח׳ א ג). כך אני מקובל[2]) מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). מקובל אני שכל גוירת שב״ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גוירה (בשם ר׳ לעזר ביר׳ צדוק, שם שבת א ה). — מקבלני[3]), במקום מקבל אני: מקובלני מרבן גמליאל הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד (ר׳ עקיבא, יבמ׳ עז ז). מקובלני מרבותיי שהפסח דוחה את השבת (הלל, תוספת׳ פסח׳ ד ב). מקובלני שאם רצו להושיב שניהם כאחד משיבין (ר׳ יהודה, שם סנה׳ ו ב). א״ל (חזקיה לישעיה) בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא אפי׳ חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר׳ המנונא, ברכ׳ י.). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל (ר׳ חנינא בן דוסא, שם לד:) כך מקובלני מאבותי וכו׳ כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה (ר״ל, שבת קיט:). ראה (הלל) מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון (פסח׳ סו.). כך מקובלני כל המורה הלכה לפני רבו חייב מיתה (מד״ר ויקר׳ כ).

1) [במקום אחר (ידים ד ב): מקובלני.]

2) [בכמה כ״י: מקובלני, עי׳ הערות לונץ; ובבבלי (ב״ב קי.): כך מקובלני וכו׳ לעולם ישכיר אדם עצמו לע״ז וכו׳.]

3) ולא מקבלני, כך בספר עלוי נשמות לר׳ נתן עמרם (ליוורנו תרכ״ח): מקבלני מרבן גמליאל הזקן. [וכך מנק׳ במשנ׳ מנק׳ ליוורנו.]

—וכמשמ' מְקַבֵּל על עצמו את העבדה ועגשה: מעשה מאדם אחד מין וכו' ויצא יום הכפורים לתוך גינה אחת וראה דיכה אחת מקושטת נאה ומשובחת וכו' ובקש להזקק לה וכו' אמרה לו אשת איש אני, אמר לה מ ק ו ב ל [1]), אמרה לו כהנת אני, אמר לה מקוכל [1]), אמרה לו נרה אני, אמר לה מקוכל[1]) ולא זו משם עד שנזקק לה (הגמו' גוגר, מקן טו). —*ומְקַבֵּל טובה [2]), מי שקִבֵּל טובה: לפי דעת ד"ת ז"ל לא נקרא מפני זה מ ק ו ב ל טובה כיון שלא היתה בעבור השבועה, דאם לא כן מאי מייתי ראיה משבועת יוסף ליעקב, הרי אין מ ק ו ב ל טובה כמו הבן מן האב (ספר נר ססם, הסו' סע). — *ומְקֻבָּל מדֻבָּר, נבון לְקַבֵּל דבר, מֻשְׂבָּע: ואולי כוון הרב לשכל הגלגל ואיני מ ק ו ב ל מזה (ר' הלל מויכונא, הגמולי הנפש, סכום כה הקד', לה:). —*ומְקֻבָּל, במשמ' דבר שהגיע אלינו במסרת: כך שמענו מפי הראשונים ומקובל בידיהם שאין אופין בימי הפסח המצה בשמן ומים כל עקר (רב סרירה גאון, אוצר הגאונים, פסחים, 34). אלא כך היא הגירסא שמ ק ו ב ל ת מפי דבותי' אנשי מסמך (רב האי גאון, סס כתוב', 207). הלכה מ ק ו ב ל ת היא אם יש עדים וכו' (ר' נכללוני גשמו, סס גיטין, 3). וממה שידענו מן הכתוב ומן ה מ ק ו ב ל (ר"י א"ת, או"ד ס א). ומצאתי הרבה ממנו במרותיהם ובמנהגיהם ה מ ק ו ב ל י ם (של דו"ל) (הוא, סו"ה, הקד'). חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו וה מ ק ו ב ל בידינו ומצאתי בהם במקומות רבים (סס סס). כי הבחינה בברואים אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל כי השכל מעיר וכו' ומן ה מ ק ו ב ל מה שאמרו ז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב, עליו הכתוב אומר וכו' (סס, הבחינה ג). והמסופר הצורך ה מ ק ו ב ל כבר אמת אצלנו היעודים (הוא, כוזרי א יד). אבל ה מ ק ו ב ל כשלא יובא בא' מאלה הדרכים וכו' תכנס בו החלוקה וכו' (מנחם המאירי, לקוטי קדמוניות, נספ', 61). —*ושהגיע בהכרה ומחשבה: יתחייב שימצאו בשכל אלו השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני, ומ ק ו ב ל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב"ג, מלחמ' ה' א ט). — *מְקֻבָּלוֹת, אמונות ודעות שהן מְקֻבָּלוֹת אצל רבים שהן אמתות, עי' ערך מְקֻבָּלוֹת. — *מְקֻבָּל, חכם בחכמת הַקַּבָּלָה, עי' ערך זה.

—הפע', *הֻקְבַּל, הוקבל, עי' עמ' 5688, הערה. —וכסהמ"א כמשמ' כִּוֵּן: וענין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב כלומר כבר הקביל החרב להרג לו כלומר הוקבל בו החרב (ר"י א"ת, סרסים לריב"ג, לפה).

—התפ', *הִתְקַבֵּל, נִתְקַבֵּל, — א) הִתְקַבֵּל הדבר, קִבְּלוּ אותו: נשפך (הדם) על הרצפה ואספו אינו טעון בכום אלא הדם ש נ ת ק ב ל בכלי וראוי להזות (זבח' יא ג). חבית של יין זו אני מוכר לך נותן לו יין ה מ ת ק ב ל בחנות (תוספת' ב"ב ו ז). הלוקח כלים לשלח לבית חמיו ואמר אם נ ת ק ב ל ו ממנו הדיני נותן לך את דמיהן ואם לאו הדיני נותן לך כך וכך וכו' (סס סם ו עז). ומתפלל שלשה פעמים בכל יום ותפלתו מ ת ק ב ל ת ברצון (רבן יוחנן בן זכאי, אדר"נ ד). באותה שעה הרהר (אבא תחנה חסידא) בלבו ואמר תאמר שלא נ ת ק ב ל שכרי, יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך, נ ת ק ב ל שכרך (מד"ר קהל', לך אכול). בשר ודם כועס על חבירו והוא מוליך לו דורון ספק מ ת ק ב ל ספק אינו מ ת ק ב ל (פסיק' רב', שובה ישראל, קפס.). —והִתְקַבֵּל האדם, כמשמ' תפלתו הִתְקַבְּלָה: היה (משה) עומד ומתחנן שיראה את הארץ ולא היה מ ת ק ב ל, א"ל, משה, היאך היה לך, אדם שכבש על העליונים ועל התחתונים וגוזר על הקב"ה והוא עושה, ועכשיו אתה מתחנן ומתחבט ואין אתה מ ת ק ב ל (דברים רבה, ליברמן, 43). —דבר מִתְקַבֵּל, כמו מְקֻבָּל, רצוי: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומ ת ק ב ל, ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח' מט.). ילך אדם וישוב בינו לבין עצמו ויראה דרכיו ויוכיח עצמו אם מ ת ק ב ל י ן עליו מעשיו עכשיו חן עלי מ ת ק ב ל י ן (מדה"ג דברי יא כו, הסגלה, 124). —והִתְקַבֵּל על הלב: שאמר להם דברים ש מ ת ק ב ל י ם על הלב (ר' אלעזר, מגי' עז:). — ולא הִתְקַבֵּל הבגר על האדם הלובשו, לא היה במדתו: —כל שאדגו לו בגד ללבוש ואין מ ת ק ב ל עליו (ר' אלעזר,

[1]) [בילקי' מכירי (תהל' לב ע): מ ק ו ב ל א ני.]
[2]) [בתלמו': מ ק ב ל נ י טובתך, עי' סע'.]

פרכ' יז:). — ובספה"א: ואטסיר סתנה גדולה בסוד המחשבה היאך היא פועלת הצורה כרבר שהיא נתקבלת ממנו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 104). תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת כלב ותפול האמונה בו בתכלית החוזק (ר"י אלבו, עקרים א כ). —ונהוג בדבור ובספרות, הִתְקַבֵּל הדבר על הדעת. — ב) הִתְקַבֵּל אדם דבר מפלוני, הִתְקַבְּלָה האשה את הגט, הפועל את שכרו וכדו׳, קִבֵּל לו, לעצמו, את הדבר: עשור שאני עתיד למוד נתון לאלעזר בן עזריה ומקומו מושכר לו ונתקבלו זה מזה שכר (ר׳ יהושע, מע"ש ה ט). אם רצה כותב לבתולה שטר של מאתים והיא כותבת לו התקבלתי ממך מנה, ולאלמנה מנה והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז (ר׳ יהודה, כתוב׳ ה א). היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב׳ ט ח). הרי אני כאלו התקבלתי (נדר׳ ח ז). האומר התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גטי אם רצה להחזיר לא יחזיר (גיט׳ ו א). אמר לו תן לי שכרי חמשים דינר שיש לי בידך והוא אומר התקבלת דינר זהב (ר׳ יהודה, שבוע׳ ז א). המטהר יינו של גוי ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות סותר (ע"ז ד יב). אלמנה שתובעת כתובתה יורשין אומרין לה התקבלת כתובותיך, עד שלא נישאת הן צריכין להביא ראיה שנתקבלה כתובתה (תוספת׳ כתוב׳ יא, א). הבא לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי הולך ותן לה התקבל לה וזכי לה אם רצה לחזור יחזור, התקבל לי גיטי ואשתו אמרה התקבל לי גיטי הולך ותנו לה התקבל לה וזכי לה אם רצה להחזיר לא יחזיר (רבי, שם גיט׳ ו א). השטר במקומו והלא כותב לו התקבלתי הימנו שמונה מאות זוז (שם ב"מ א כ). הנותן כליו לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא כנושא שכר (שם שם ז יח). היוצא מידי ערב אינו גובה, ואם כתב בעל חוב התקבלתי ממך גובה (שם שם יא טו). הוציא עליו שטר חוב של מאתים זוז והוא אומר התקבלתי מהם מנה לא יפרע אלא בשבועה (שם שבוע׳ ו ט). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה ג). אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים וכו׳ נתקבלה כתובתה (בבלי שם לח.). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי וכו׳ תאמר שנתקבלתי שכרי בעוה"ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (מד"ר בראש׳ מד). —ובספהמ"א: אמר לו דבא בנו לרב ספרא כתב לך ד׳ אבא נתקבלתי, אמר לו לאו, אמר לו ויכתוב לך נתקבלתי בוא וטול, חזר ואמר אפילו נתקבלתי לאו שמא בין כך ובין כך ימות (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). פרע אחד מהם כל החוב למלוה ובירר זה בעדים או בהתקבלתי שכתב לו שפרעו הכל, חוזר ותובע מחבירו את חלקו (טוח"מ קלג). ואפילו תתקבלה מקצת כתובתה מוברת למזונות עד שתתקבל כל כתובתה (רטב"ע, כתוב׳ יח ג). אישה שכתבה לבעלה התקבלתי מכתובתי סך מה ומתה בלי זרע של קיימא וכו׳ והאמת היא שלא נתקבלה שום דבר (פרח מטה אהרן א, תשו׳ יא, ל.).

ב. *קָבַל [1], פ"ע.—קָבַל על פלוני, צעק עליו, האשים אותו, schreien, sich beklagen; crier, se plaindre; to shout, complain : אומרים צדוקים,

[1] [פעל זה נמצא במשמ׳ זו אף בארמי שבתו"מ ובסור׳. ולכאורה אפשר היה לחבר אותו עם א. קבל במשמ׳ עמד כנגד (קָבַל) פלוני וכדו׳, אבל מתוך כל שמושו נִכָּר שעִקר משמ׳ הפעל היא צעק, והתפתחות הוראתו כזו של הִכְגִּין, הִפְגִּין. וכן מבאר במדרש ויצעק ע"י קבל: ויצעק אל ה׳, מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשין לקבל (מדה"ג שמות, הופמן, 169), ובצדק מעיר שם רד"צ הופמן: נ"ל דהאי קבלת לשון צעקה כמו קובלין אנו עליכם פרושים, ע"כ. ולפי זה נראה שבא ב. קבל זה במקום קָוַל מן קול, בלו׳ צעק בקול, כמו בערב׳ קַוַּל a) במשמ׳ האשים בבונת מרמה, קָאוַל b), התוכח וכדו׳ משרש זה. וכן חדרה הערב׳ קַוַּאל, מטיף, ככתיב קַבָּלָא לסורי (עי׳ ברוקלמן, מלון סורי מהד׳ ב, 643).

במס׳ סופרים (כא ד) כתיב: צריכין לחספיק מים ומזון לאחיהם העניים משום קובלין ומתנות לאביונים וכו׳, ונראה שצ"ל מה שמקובלין או כדו׳, וכן כהמשך ויש שמספיקין לחם ויין ויש שמספיקין לחם ודגים וכו׳.]

a) قوّل b) قاول

קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירס אינן מטמאין את הידים (ידים ד ו). אמר צדוקי גלילי, קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט, אמרו פרושים, קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף וכו' (שם שם ח). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה' פעמים לקה עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל, שהייתי קובל לו[1]) עליו, וכל כך הייתי יודע שהוא מוסיף לי אהבה (ר' יוחנן בן נורי, ספרא ויק. קדושים פרק ד). משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה, התחיל לקבול עליו באחיו, התחיל לקבול עליו באוהביו וכו' לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך (ספרי דברי' סו). אמו של רבי ישמעאל באת וקבלת עליו לרבותינו, אמרי' לחן געורו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד (ירוש' פאה א א). מעשה ברי יהושע בנו של ר' עקיבה שנשא אשה והתנה וכו' שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה, וביון שבאו שני רעבון וחלקו הנכסים ביניתן התחיל, קובלת עליו לחכמי ישראל (שם כתוב' ה ג). א"ל הקב"ה למשיח קובל אני על בורש, אני אמרת הוא יבנת ביתי ויקבין גלויותי והוא אמר מי בכם מכל עמו ויעל (רב נחמן בר רב חסדא, מגי' יב.). אמרי הקב"ה, היום קובל עליך לומר כי הוא יקום (מד"ר בראשי' לו). לב יודע מרת נפשו, זו השונמית, אימתי בשעת בנה ובאתה לקבול לאלישע (שם שמות יט). משל לאשה אלמנה שקובלת על בנה לדיין (ר' יודן בר' שמעון, שם ויקר' כז). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לריין עליה ומצאה פרושה על מטתו (ר' ברכיה, שם דבר' ג). היום קבל לפני הקב"ה, אמר, רבונו של עולם איני זז ואיני שוקע ומשה קיים (ר' סימאי, שם דבר' ע). כאדם שאומר לחבירו פלוני קבל עליך לפני המלך (שם שם). ימיהם של צדיקים קובלים עליהם (ר' שמעון בן לקיש, שם בראש' לו, כ"י ותיקן, תיאודור־אלבק, 1237). —ובמהמ"א: ויגרה בו את אליביר הגר לקבול עליו למלבות (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו', סעדיאנה של שכטר, 90). שבא לפלוני ברי' פלוני אפטרופסות בידו שריר ומקיים בידו בעדים ברורים החתומים בו והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני והוציא עליו שטר חוב של פלוני ממאה זהובים וזמננו לפלוני ואמרנו לו ראה מה קובל עלינו פלוני בר פלוני אפטרופוס של פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו (רש"י בראש' ד כה). שע"י אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד וכו' (הוא, שם יא כח). למה הרעתה לעם הזה, ואם תאמר מה אכפת לך, קובל אני על ששלחתני (הוא, שמות ה כב). אך קובלני על חתנך ר' אליעזר שעלת ובלבל כל העולם (ספר הישר לר"ת, סי' ד פסקה ג, עמ' 11). ואם צדיק עשה ספר וכא צדיק ועוסק לסתור בדי להראות חריפותו ולא העמיד דבריו על האמת, בשעת הנה תמת קובל על זת שבא לסתור דבריו בחנם (ספר חסידים התרגום). אם יבא אצלך אדם שקובל על ארם חבירו ומוציא לעז על חבירו וכו' (שם התתקלה). והלך אצל שר העיר וקבל על הקרוני (רי"ל מוינה, אור זרוע חכד, פז., הלכות אבילות). אם היו בית דין של שלשת יושבים מעצמם במקום הקבוע להם ובא התובע וקבל לפניהם ושלחו השלית אצל הנתבע וכו' (טו"ע חו"מ לע ז). קובלנו עליך בין מצד הנפש בין מצד הגוף (ר"מ אלשיך, איוב י יב). מותר לקבול במשפט (בהל המועד) בשביל חובותיו המותרים לגבות (הלבוש, או"ח תקלט ג).—ואמר הפיטן: פוורים לארבע רוחות, צועקים ומתאנחים אנחות, קובלים על צרות המתוחות (רגמ"ה, אספוך סיחי, סליחי' מנח יוה"כ). חלף שואלת קובלת ומתנוססת, וזבר דאגותית לפניך משיחה ומכנסת (ר' מאיר בר יצחק, תענית לבור, סליחי' לחמישי).

ג. *קָבַל, קל לא נמצא.

—פִּעֵ', *קִבֵּל,—קִבֵּל את עיניו, האפיל והחשיך אותן[2]), פשוט: verfinstern; obscurcir; to darken ידיך

[1]) [אולי קובל לי, ובספרי (דברי' א): שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו, ובבבלי (ערכ' טז:): שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל וכו'.]

[2]) [עפ"י משמ' קבל בארמ', כהרג' של חשך אפלה, נשף, עלטה וכדו', בגון: וְקַבֵּל שמשא במפקית, תרג' של חָשַׁךְ השמש בצאתו (ישעי' יג י) וכדו'.]

ו ק ב ל עיניך (ר' אליעזר ב"ר יוסי בן דורמסקית, חגי' ג :).

*קַבָּל, ס"ז, — כמו קַבְּלָן: אריסיו וחכיריו ו ק ב ל י ו[1]) חרי אילו עושין, איכריו וספניו וגמליו אינן עושין (ירוש' מו"ק ג ה).

א. קֹבֶל, רק בכנ' קָבָלוֹ, ס"ז, — בא רק בצרוף מְחִי קָבָלוֹ, שהוכן במשמ' כלי מכלי המלחמה שמנגחים בו החומה, Mauerbrecher; bélier; battering-ram[1]): ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומחי קָבָלוֹ יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ח–ט). — ובספהס"א: ושומרי ראש הקיסר מתחזקים להשחית את החומה במחי קבליהם ולא יכלו (מ"א גינצבורג, הגלפסים ברוסיה, 33).

ב. קֹבֶל, רק בסמי' קָבָל, — מלת הטעם, כמו נֶגֶד, לִפְנֵי, לְנֹכַח[3]), vor, gegenüber; devant, vis-à-vis de; before, opposite: ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קָבָל־עם[4]) וימיתהו וימלך תחתיו (מ"ב יה י). — ובספהס"א: לבת לסטים שהיו אורבים בדרכים לגזול ולהרוג לבני אדם ומפרישים מהם אחד שיודע להכות לבני אדם ולשונו רך, מה עביד, מקדים והולך ל ק ב ל ם ונעשה כעבד לפניהם עד שמאמינים המפשים בו וכו' (זוהר, מדרש הנעלם

---

1) [בבבלי (מו"ק יא:): האריסין והחכירין ו ה ק ב ל נ י ן.]

1) [כך פרשו הקדמונים וכך דעת המחבר, המביא בהערה לערך מחי אף את דעת קצת החדשים (עי' זרזובסקי, הקדם א, 137) שהשוו מֶחִי קַבְל באשור' בשמוש דומה. ואולם מחו קבלו (כך!) בלשון זו פרושו המדיק ש ג ע ו ן (מחי) ה מ ל ח מ ה, שכן קַבְל באשור' הוא קרב בעבר', ואין ספק שיחזקאל הבבלי משתמש כאן במלים ב כ ל י ו ת אלו באותה משמ': שגעון המלחמה. ואשר לנקוד המלה השוה את דברי רד"ק (מכלול דקדוק השמות, ליק, קנד:): וכן נשאר הקמץ בסמיכת במלת ויכהו קָבָל עָם (מ"א ט"ו), וכן בכנוי, ומחי קָבָלוֹ (יחזקאל כ"ו), ונדגש להבלעת הנח כמו קְטַנִּי עבה (מ"א י"ב), ע"כ.]

3) [כך, כמו קֳבֵל בארמ', הובנה המלה בפרשנות העברית, וזאת כנראה גם כונת הנקוד. ואולם השבעים תרגמו כאלו קראו בִיבְלְעָם (השוה יהוש' יז יא; שפט' א כז; מ"ב ט כז), אולי בצדק, הואיל ואין קָבָל או קֳבֵל זה במקום אחר בעבר' שבמקרא ובכתבות.]

4) [ס"א מלה חדא: קָבְלְעָם, עי' גינצבורג, וס"א קְבָל, הקוף בקמץ ובמתג.]

ויקח, קיח:). — ואמר הפיטן: ק ב ל מרומו יום ביומו בן יברכו שם כבודו (יעקב, ידועי שם, אופן ז פסח).

ג. ˙קֹבֶל, ס"ז, — כמו קְבָלָה, קְבִילָה, תלונה: כל הוי שבקרא לשון ק ו ב ל[1]) וקינה (רש"י, ישעי' א ד). ענה בדרך בתי, חוזר ל ק ב ל ו[2]) הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי, ענה כדרך אויבי בתי (הוא, תהל' קב כד). כל תכל לשון צער ו ק ב ל הוא כלומר הפסד בא לעולם ויש לקבול על שמש וכו' (הוא, סנה' כט:, ד"ה תבל).

א. *קַבָּלָה, ס"נ, — סה"פ מן קִבֵּל, א) פְּעֻלַּת המקבל דבר מרעהו, Annahme, Empfang; réception, acceptation; receipt, acceptance. קַבָּלַת דם הזבח: כל היום כשר וכו' לסמיכה לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה למליקה ו ל ק ב ל ה ולהזיה וכו' (מגי' ב ה). המסיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות ו ה ק ב ל ו ת נוהגין באנשים ולא בנשים (קידוש' א ח). שהזבח נפסל בארבעה דברים, בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה, ר' שמעון מכשיר בהלוך שהיה ר' שמעון אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא ב ק ב ל ה ושלא בזריקה אבל אפשר שלא בהלוך (זבחי' א ד). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו שנא' המקריב את דם השלמים אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים, מנין יציקות, ובלילות תנופות והגשות הקמיצות והתקטרות ו ק ב ל ת הזאות וכו' (תוספת' דמאי ב ז). זר ואונן שיכור ובעל מום ב ק ב ל ה ובהולכה ובזריקה פסול (יומא מט.). והקריבו, זו קבלת הדם, ואפיק רחמנא בלשון הולכה למימרא דהולכה לא תפקה מכלל ק ב ל ה (זבחי' ד.). כלם אחוזי חרב, רבי זעירא ורבי יהודה בשם שמואל, אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה ו ק ב ל ה וקמיצה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). ועי' קִבּוּל. — וקַבָּלַת בהמה למרעה ולטפול, שדה לעבוד, וכדו', נָתַן בְּקַבָּלָה או נָתַן קַבָּלָה, נתן בקַבָּלֶת: הלוקח עובר חמורו של נכרי וכו' והמקבל ממנו והנותן לו ב ק ב ל ה פטור מן הבכורה (בכורות א א; ובעין זה שם ב א). הנתן

---

1) [בהוצ' מאהרשען: ק ו ב ל ן.]

2) [בהוצ' מאהרשען: ל ק ו ב ל נ ו.]

שרת קבלה לגוי ולכותי וכו' צריך לעשר על ידן, הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא כאו לעונות המעשרות צריך לעשר ידן (תוספת' דמאי ז יח–יג). המקבל בהמה מן תעובר כוכבים וילדה מעלין אותו בשוויו ונותן חצי דמיו לכהן, והנותן בקבלה אע"פ שאינו רשאי קונסין אותו וכו' (רבי יהודה, בכורות ב:). — וקַבָּלַת הגט מידי בעל האשה או שליחו, שָׁלִיחַ לְקַבָּלָה, שְׁלִיחוּת לְקַבָּלָה: איש הוי שליח להולכה, שכן בעל מוליך גט לאשתו, ואשה הויא שליח לקבלה, שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (גיט' סג:). אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ינתן לשם הולכה (שם סג.). — וקַבָּלַת שְׁבִים: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא אינו נשבע אלא בקבלת שבים שכן אמר יהזקאל חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע (פסיק' רב', סוכה ישראל, קפז.). — וקַבָּלַת הכלי, המקבל דבר לתוכו: רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה וכו', זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים טו ה). שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה (שם יז יז). קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל, כדרך קבלתה טמאה, שלא כדרך קבלתה טהורה (שם כ ה). סלון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה (מקו' ד ג). — בֵּית קַבָּלָה, כמו בֵּית קִבּוּל, שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: אף כסא של כלה שנטלו חפויו ונשתייר בו בית קבלה טהור (כלים כב ז). קנקילין שיש בה בית קבלת כסות מטאה (שם כב י). מצודת העכברים שיש בה בית קבלה טמאה (תוספת' שם ב"מ ה י). — וקַבָּלַת דברים: אמן לקבלה אמן לשבועה וכו', אמן לקבלה מסוטה וכו' (בשם רבי יוסי בן זימרה, ירוש' סוטה ב ה), אמן, בו שבועה, בו קבלת דברים [1], בו האמנת דברים וכו', בו קבלת דברים דכתיב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (ר' יוסי בר' חנינא, שבועו' לו.). אמן הזה יש בו ג' אספליאות [2], שבועה וקבלה ואמנה וכו', קבלה מנין שנא' ואמר כל העם אמן (ר' יהודה בר סימון, מד"ר דבר' ז). — וקַבָּלַת יסורין: והתורה נקנית וכו' באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אבו' ו ה). — ובמהמ"א: וקבל היהודים, וקבלו הכהנים וכו' כלם ענין קבלה שהוא בענין לקיחה (רד"ק, מה"ש, קבל). — ״דַּלְתֵי קַבָּלָה, ואמר הפיטן: דלתי קבלה פתח אל שאליהם, ורפאות תעלה העלה למחליהם (ר"י הלוי, ומשתחוים להדרת, דיואן ג, 264). — ״וקַבָּלַת עֵדוּת: צריכים הדיינים לכתחלה להיות יושבים בשעת קבלת הערות (שו"ע חו"מ כח ו). קבלת עדות צריך ג' סומכים יודעים הלכות עדות בשר ופסול והירין בקבלתן לכוין עדות כל אחר (שם שם כח כח). נכון למקבלי עדות לפרסם בשטר קבלת העדות מי הם הערים (שם שם כח כב). — ״קַבָּלַת קִדּוּשִׁין: ואם אין ידוע אם בטל השליחות קודם קבלת הקידושין ואם לאו הוי ספק קידושין (טור אה"ע לו). ש' י"ב, אם הטילה שום תנאי בקבלת קידושין הללו, תשובה, שאמרה שרצונה היה לקבלם כהסכמת דודה וכו', ש' י"ג, מה עשו העדים אחרי דבריו אלה, תשובה, שר' דוד אי מן העדים אמ' לה שתזהר מאד כי בקבלתה הקידושי' הללו שוב אין לה רשות לחזור בה וכו' (ר' יוסף כלוינה, בס' סדר קידושין וגישואין לא"מ פריימן, קיד). ודוקא שהאשה שמעה והבינה יפה קודם קבלת הקירושין שאמר הרי את מקודשת (שו"ע אה"ע לה ט). — ״קַבָּלַת קִנְיָן, עי' קִנְיָן. — ״קַבָּלָה, במשמ' שטר קַבָּלָה, שובר על פרעון סכום כסף וכדו', נהוג ברבור. — ״וקַבָּלָה, קַבָּלַת הַשּׁוֹחֵט, המקבל רשות מן החכם לשחוט: ולכן נוהגין שאין אדם שוחט אא"כ נטל קבלה לפני חכם ואין החכם נותן לו קבלה ער שידע בו שהוא יודע הלכות שחיטה וכו' ובקצת מקומות נוהגין להחמיר עוד והמקבל נוטל כתב מן החכם לראייה שנתן לו קבלה וכו' (הגהת רמ"א לשו"ע יו"ד א א). יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין להם קבלה אע"פ שהם עמי הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר' אליהו, שבט מוסר לו). — ״וקַבָּלַת תנאי: והפרש יש בין סיפא לרישא, כלומ' מי סברת דסיפא קבלת התנאי היה בעדים וקנין כמו רישא (ר' פינחס הדין בשאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם רשא, תק"ב, עמ' 256). — ״וקַבָּלַת על מלכות שמים עליו: ויש שבללו (במאה

---

[1] [רש"י: האומר לחבירו על מנת שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן קיבל דבריו וחייב לקיים תנאו.]

[2] [יוני ἀσφάλεια, הבטחה.]

כרכות) קבלת מלכות כשקורא ק״ש על מטתו (העיטור, הלכות ג׳י״ת). שאין הקריאה לבדה קבלת עול רק הכונה בה (ר״י אלבוטלי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנ״ט.). אחרי נמצא כם שמניעים הראש בעת הקריאה תנועת הנער המשחק ולא יוציאו דבר מפיהם וכו׳ ואין זה קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק עול (שם שם). האמן בלבך אמתת מציאותו ואחר כך תוכל לקבל עול מלכותו, לפי שאין קבלת עול מלכות ראויה כי אם אחר אמונת מציאות (ר״מ אלמושנינו, פעולת אמונה א, בהתחלה). — ״וקַבָּלַת ענין כנדר או כשבועה על עצמו: וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס׳ הסערות לר״י ברללוני, 8). אבל הנדר שהוא כמקבל על עצמו להיות לו דבר המותר כאלו נאסר בכל עת שהוא שונה בקבלתו מוסיף על עצמו איסור אם יבטל קבלותיו ולפיכך הוא חייב על כל אחת ואחת (ס׳ החנוך, יתרו, מצוה ל). כל נדר או שבועה וכו׳ וכל שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי וכו׳ אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה וכו׳ או קבלה בלב וכו׳ (סדר התרת נדרים).—״וקַבָּלַת תענית: ואם קבל במנחה להתענות וכו׳ הוי קבלה לבולם (טוא״ח תקס״ג). וכן יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת מתענה ומשלים, אלא אם כן פירש בשעת קבלה שאינו רוצה להתענות אלא עד שישלימו הקהל תפלתם (שם תקע״ג). דין קבלת התענית וכו י״ג סעי׳ (שו״ע או״ח תקס״ג). — ״קַבָּלַת פָּנִים, כמו הַקְבָּלַת פָּנִים: וכן יש לשנא קבלת פנים דמתורגם בלשון קבלה, כמו ואם בא לראות תרגום ואם אתא לקבל אפי (ר״א בחור, מתורגמן, קבל).— ״קַבָּלַת שַׁבָּת, כמו הַקְבָּלַת שבת, קדום פני שבת, ושם לסדר מזמורים ופיוטים שאומרים בערב שבת לפני תפלת ערבית: סדר קבלת שבת שנוהגים בו חדשים מקרוב באו [1]) הוא מנהג יפה וטוב (מובא בסדור בר עמ׳ 178 בשם בעל יוסף אומץ סימן תקפ״ח). — ״קַבָּלָה, במשמ׳ היות עלול לקבל: וכשיהיו הסמים קצתם יותר חם אך הוא יותר עב אפשר שיהיה קבלתו

לקפיאה כקבל אותו שהוא יותר קר ממנו, וכשיהיו קצת הסמים יותר קר אך הוא יותר רקיק אפשר שיהיו קבלתו להתלקחות והתבער כקבל אותו שהיא יותר חם (קאנון ג א ג). — ב) ״קַבָּלָה, במשמ׳ מסרת, הלכה מְקֻבֶּלֶת, פֵּרוּשׁ מְקֻבָּל, ובדוי, Überlieferung; tradition: כי לא סרה הקבלה והמסורת משומרת בין האומה, וכאשר היה האדם קורא ויעשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית נשים אותה בכנף הטלית, מספר חוטיה ח׳ וכו׳ (תשו׳ הגאו׳ שערי תשובה לז). ואם רואין בית דין לעבר שלא בסדר הזה להקדים או לאחר, מה שעשה עשוי, ובלבד שיעשו כהלכות שהיו עמהם בקבלה וכו׳ (תשו׳ הגאו׳, ליק, ד.). ונתן משה רבינו לסנהדרין בקבלה הלכות בשפים ולמדם אותם (שם, יג.). ואמרו חז״ל כקבלה שבידם, שבזמן שנאמר לו וקראתי כשם ה׳ לפניך נראה לו למשה רבנו מתוך הכבוד של הקב״ה כרמות שליח צבור וכו׳ (שם, לה.) נפילת אפים לעולם על צד שמאל וכו׳ ושמענו טעם מפני ששם מלאך רע עומד וכל דבר של צער בשמאל ואינו מקטרג, אילי קבלה היתה בידם והמנהג שלנו כך הוא וכו׳ (אוצר הגאונים ברכו׳, תשו׳, 83). כך היו הראשונים מפרשין אנדיפא וכו׳ דבר אבד שאין בו הנאה וכו׳ כי לשון אנפרות איבוד הוא, וזאת קבלה בידם מן הראשונים (שם שבת, תשו׳, 79). מדה לאורך ורוחב בשיעור קטן או גדול, אבל השיעור והמדה היתה קבלת ידועה וחתומה על השגת בני אדם, כי אין לומר במופלא ובמכוסה יותר (שם חגי׳, 11). הא למדת שצריך לנענעו (את הלולב) בשעת נטילתו וכו׳ וכן קבלה מהגאונים ז״ל (שם סוכה, 54). וזה היה קבלה בידינו ומצאנו מפורש בתלמוד ארץ ישראל רבנן דקיסרי שמעין טעמייהו דרבנן וטעמא דר״ש מהדא קרא וסוכת תהיה לצל יומם מחורב למחסה ולמסתור וכו׳ (שם שם, 85). כתב רבינו האיי גאון ז״ל קבלת בידינו אם יש שני עדים שהוא כתב ידם וכו׳ אין נאמנין לפסול (שם גיטי׳, 3ר). וכבר ראינו ועיינו בדברים אלו וידענו מקבלת חכמה ידועה ענין הנדר והשבועה ואין לסמוך בדבר אשר לא צוה ה׳ (שם נדרי׳, 24). וכן ראיתי לבעלי המתיבות שכתבו לזה כהלכותם, ושמא קבלת היא בידם של ראשונים (מתיבות, הול׳ לוין, 4).

---

[1]) [עי׳ אלבוגן, Gottesdienst, עמ׳ 108.]

וקבלה בידינו דאין דנין שורא אלא במקרקעי (שם, 23). כתב רבינו חננאל קבלה בידנו דאין יכול לעשות שורא אלא דיין מומחה לרבים ברורו (שם, 25). פורסא דרמא כל תלתין יומין, פי׳ גבול הרם לבחורים כל שלשים יום וכו׳ וזה הפי׳ קבלנוהו מרבותינו קבלה (ר״ח, פסח קכט:). וכבר ראינו פי׳ לרבותינו הגאונים זולתי זה אבל אנו כתבנו הפי׳ שהיא קבלה בידינו (הוא, עירובי׳ כו). ללמרך המסורת שהיה בידם כדברי אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה בהלכה למשה מסיני (הוא, סוכה מה:). מהדורא קמא דרב אשי, פי׳ ר״ה קבלה היא בידינו כי כל שנה כשמתעסקין שני חדשים בתלמוד משלימין בשלשים שנה וחוזרין מתחילה וכו׳ (ערוך ערך הדל). פורסא דרמא כל תלתין יומין, פי׳ גבול הרם וכו׳ זה פי׳ ר״ת ז״ל בקבלה (שם ערך פרם). מסורת קבלה בידם שהמרתיח ומורד כל דבר לת מוספת המדה שלו כשמרתית על המדה כצינן הלק אחד משלשים וששה כלוג, זה פי׳ רבינו חננאל (שם ערך רתח). וכאשר ראה (רבי) העתקת האומה כדלדול ובחסרון וכו׳ עלה בלבו שיקבץ כל מה שיש בידם מהקבלה (הקדמת רב נסים גאון לפרושו למסכת ברכות). וגם אלו הטעמים המפורשים כראיות נסיות כחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (לאבן עזרא הנסיה, מבוא המשיחה והתשבורת א לג, 18). וביון שלמדנו הענין הזה מדברי רבותינו ז״ל והיו בקיאין בו כקבלה להם וכו׳ (הוא, ס׳ העבור א י, 27). כדי שיתברר לך חכמת סדת החדש המסור בידינו בקבלת מרבותינו (שם ב א, 35). נתברר לנו שאין לענין הזה פירוש על מכונו כי אם מן התורה וכתבי הקדש ומדברי רבותינו ז״ל אשר הם קבלה בידם מרוח הקדש (הוא, מגלת המגלה ג, 14). לפי שאין אפשר לשמור דברים כאלו וכו׳ אלא בקבלה ומסורת (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה, סו). כי התלמוד הוא קבלה ומסורת בידי ראשי ישיבות דור אחר דור (שם, קפז). וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסרת (ראב״ע, הקדי׳ א לפירושו על התורה, כסנא ג, 67). וקדמונינו ז״ל אמרו שיסכה היא שרה, ואם קבלת היא נקבל[1] (הוא, ברא׳ יא כט). והכלל כל המצות צריכות פירו׳ מקבלת האבות ואף כל המועדים אם הם תלוים במולד הלבנה האמצעי וכו׳ (הוא, יסוד מורא ח, ט). ואמרתי שיתכן, מבלי שאגזור בו, בעבור שלא פגעתי עד העת הזאת מי שאבטח בקבלתו בטחון גמור שאקבל ממנו המקרא, אבל אני סומך בדיקות המלות על הספרים המדויקים וכו׳ ועל המסורה גם כן אני סומך בו (ר״י א״ת, הרקמה כה, 142). והשערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה, האחד שהם השכל הניצל מכל פגע, והב׳ ספר תורתו הנתונה למשה נביאו, והג׳ הקבלות שקבלנו מקדמונינו שקבלו מן הנביאים ע״ה (הוא, הו״ה, הקדי המחבר). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה אמרתי שמא המין הזה מן המצות שאין אנו חייבין בו בכל עת וכו׳ (שם שם). כמו אמונת היחוד, אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו או אם יספיק לנו אם נדעהו מצד הקבלה (שם שם). ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה וכמה שדומה לו (שם שם). אם היה דעתך קצרה והכרתך חלושה מהשיג אליו לא היית נענש על פשיעתך ותהיה בנשים ובקטנים אשר הוא בידיהם דרך קבלה, אבל אם אתה איש דעת ותבונה שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מן החכמים כשם הנביאים משרשי הדת וקטבי המעשים אתה מצווה להשתמש בהם עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד (שם שם). כי לא אמר כשתסתפק בענין היחוד איך הוא וכו׳ שתאמין בהם על ידי חכמי התורת והסמך ותסמוך על דברי קבלתם בלבד אבל אמר שתשיב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה (שם שם). והשני, ממה שאמר הכתוב הלא ידעת אם לא שמעת וגו׳, אמר הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך, וכן אמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה וכו׳ וזה ראיה על מה שזכרנו כי הקבלה ואם היא קודמת כטבע מפני צורך הלומדים אליה תחלה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה

[1] [על פי: אם הלכה נקבל (יבמ׳ ח ג; כרית׳ ג ט).]

לבדו מי שיוכל להשיג דעת ברורה בדרך הראיות (שם שם). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים ואח״כ סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז״ל ומן החסידים והחכמים שככל אומה (שם שם). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו ויבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו ואיננו יודע בירור מה שקבל מהענין ההוא (שם, היחוד א). כי הבחינה בברואים וכו׳ אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל וכו׳ ומן הכתוב וכו׳ ומן המקובל וכו׳ (שם, הבחינה ב). והששי, אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה והגיעו לקצת היובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד (שם, עבודת האלהים ז). ומהם שנמול העה״ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה (שם, הבטחון ד). וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתי תשיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד ההוא כראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין (הוא, כוזרי א כה). שאין מתקרבים אל האלהים כי אם במצות האלהים עצמם, בעבור שהוא יודע שעורם ומשקלם וזמנם ומקומותם ומה שהוא תלוי באלה הקבלות (שם ג כג), ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (שם ג לא). אמר החבר, אם כן הקבלה אנחנו והקראים חייבין בה וכו׳, אמר הכוזרי, כן אומרים הקראים אבל אחר שמצאו התורה שלימה אינם צריכים אל הקבלה, אמר החבר, והנה זה ספר משה הפשוט הצרכנו במלותיו ובדבור בו אל כמה כתות מן הקבלה מן הנקוד ומטעם ומפסוק וממסורת וכו׳ (שם ג לג–לה). השמעת מלך כוזר על חבור לקראים בדבר ממה שזכרתי לך, בסמך או בקבלה (שם ג לה). ואם אמרו (הקראים) כן היתה דעת ענן וכו׳ חייבו עצמם טענת הקבלה ממי שהוא יותר קדמון ויותר ראוי להאמין, ר״ל רבותינו, כי הם רבים ואלה יחידים, ודעת החכמים סמוכה על הקבלה מהנביאים ואלה סברא גרידא בלבד (שם ג לח). ומה צרכי לדבר עמך על אלה החלקים אחרי אשר הקדמתי לך צורך הקבלה עם אמתת המקובל מהם (שם ג מז). אמר הכוזרי, רוצה אני שתביא לי טעם מאיכות הקבלה המורה על אמתתה, אמר החבר, כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה וכו׳ ואחר הארבעים שנה היה המון החכמים הנקראים אנשי כנסת הגדולה, ולא יספרו מרוב, והם שעלו עם זרובבל סמכו קבלתם אל הנביאים כאשר אמרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (שם ג סה). יכול שהיה להם סודות נעלמות ממנו בדרך פירוש התורה, היו אצלם בקבלה בהנהגת שלש עשרה מדות, או שיהיה הבאתם לפסוקים על דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם (שם ג עג). כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה, כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה ההיא ואז יתקבצו לאדם שתי המדרגות, רצוני לומר הידיעה והקבלה יחד (שם ה א). ואנחנו יחוייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר היא כראיה (שם ה יד), הלא תראה בהחלש הכחות הגופניות לעת חוקנה, שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם, והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף, עם היות שם ראיות אחרות חזקות וקבלות אמתיות (כוח הן ג). אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכו׳ הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום (רמב״ם, הקד׳ משנה תורה). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (הוא, קדוה״ח יא ג). ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך שיהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים (הוא, מלכים יב ב). ועתה לא אדע למה אחזור מקבלתי

ומראייתי בשביל חבורו של זה המחבר (השגת הראב"ד להקד' משנה תורה לרמב"ם). זו היא סברתי הראשונה שדנתי עליה, ואחר זמן מרובה נזכרתי קבלת למודי וידעתי שלא דנתי יפה (ר' פינחס הדין באגרת לרמב"ם, תשו' הרמב"ם, א. ה. פריימן, 181). ולא כל דבר שלא חייבו בו חכמים אסור, כי הם העתיקו בקבלתם ודרשו ולמדו ששלש תפלות חייבים ישראל להתפלל בכל יום והם אמרו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו (ר' אברהם בן הרמב"ם, תשובות, מקיצי נרדמים, 65). וזה (התר נדרים) לא יעשנו זולתי חכם מומחה או שלשה הדיוטות כמו שזכרנו לפי מה שבאה לנו בקבלה לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, וזה הענין אין לו ראיה בתורה וכן אמרו החכמים עליהם השלום שזה הענין אין לו עיקר זולתי הקבלה (פי' המשנ' לרמב"ם, נדרי' י ח). ואלו לא נתן לנו דעת על צד הקבלה בשום פנים וכו' היה מביא זה למות רוב האנשים והם לא ידעו היש אלוה בעולם או אין אלוה (ר"מ א"מ, מו"נ א לד). כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו בלל כדבר מן הדברים (שם א לה). וביאור זה לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה הוא שכל מי שקדם למרע"ה מן הנביאים כאבות ושם ועבר ונח מתושלח וחנוך לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני האדם שהשם שלחני אליכם וצוני שאומר* לכם כך וכך (שם ב לט). החכמה ההיא הגמורה היא אשר התבאר בה במופת מה שלמדנוהו מן התורה ע"ד הקבלה[1]) מן השכליות ההם (שם ג כד). וכן ראוי שיהיה הסדר שיודעו הדעות ההם תחלה ע"ד קבלה[2]) ואח"כ יתבארו במופת (שם שם). המרגיל נפשו לזכור השירים והמליצות כלומר לדעת אותם על פה ומרבה בקבלותיהם לא יצטרך לדעת תיקון הלשון (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה ה ב, 33). מכל מקום לאלה הגאונים ז"ל שהבאתי שומעין שיש לדבריהם ראיות חזקות, ועוד שקבלת הגאונים ז"ל הוראה היא (שו"ת הרשב"א א סי' אלף קס"ח). לא שהגיעו ימיו של רבי דוסא לימיו של חגי הנביא (אלא) שקבלה מומחית היתה בידו על כך (ר"מ המאירי, בית הבחירה יבמ', אלבק, 74). ולהשיג המעלה העליונה הזאת באה על דרך הערה, מצות תפלין בראש בין העינים וביד שבארה הקבלה לתת אותם ביד שמאל וכו' (ר"י אבעולי, מלמד התלמידים, בהעלותך קל.). כמו שאמרו בקבלה האמתית שיש לנו לסמוך עליה שאין בשכלנו כח להגיע אל אמתת עדן הנפש ועונשה וכו' (שם שם, קלא:). כשם שהצורך לסחורות להביא אותן ממקום למקום להמציא המזון לכל, כן דברי תורה צריכים למקום אחר והוא הקבלה והוצאת דבר מתוך דבר (שם ואתחנן, קנט.). וכבר התאמת אצלנו מצד הקבלה שמצות ק"ש שלש פרשיות וכו' (שם שם). וביארה הקבלה שזמן השכיבה הוא כל הלילה שרוב בני אדם שוכבין בו על מטותיהן וכו' וכן ביארה הקבלה שזמן קימה הוא עד סוף שלש שעות וכו' והקבלה בארה שמלת טוטפות רומזת על ארבעה בתים וכו' (שם שם, קסג.). אבל אמונתנו התמימה היא כי התורה וכל עניניה וספוריה מתחלתה עד סופה הם ענינים לא יורה עליהם שכל ולא טבע כלל, כי כן הגיע עדינו בקבלות איש מפי איש ועד משה מסיני (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת עניני יחוד הבו"י ויתעלה מצד קבלת תורתנו התמימה מאחר שנתברר לנו מצד השכל באר היטב וענינים אלו האדם יכול להגיע להם מצד הקבלה אם יעיין בעיון נמרץ בתורתנו הקדושה הנמסרת לנו וכו' (שם שם). ואם נאמר שמנה עקרים בלבד ולא אמונות אמתיות למה לא ימנה הקבלה שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות שהוא עקר כולל לכל הדתות האלהיות (ר"י אלבו, עקרים א ג). ולזה לא נמנית הקבלה עקר או שורש לתורה מן השמים כלומר שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת (שם א יד). ראוי שנשאל ונאמר אחר שאנחנו נמצא דתות הרבה נקראות אלהיות והקבלה נמשכת בכל אחת מהן לבעלי הדת ההיא, במה יודע איפה הבדל בין הדת האלהית האמתית ובין המזוייפת (שם א יח). שיראה מכל זה שהקבלה שהיא נמשכת מאב לבן ראויה להתקבל, ולפי שאי אפשר לדת האלהית להתקיים זולתה צוה עליה הכתוב ואמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך וחייכה

1) [במקור הערבי: אלאתיאר.]
2) [במקור הערבי: מקבולה.]

סיתה לעובר על דברי קבלת החכמים (שם א יט). כי הדבר המצטווה לנביא בינו ובין השם יש חשש או ספק לזולתו בקבלת חתיא (שם א כ). והם (הגויים) ישיבו ויאמרו לפניו: כי כמו שישראל יש להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיימו מצד קבלתם, כן ראוי להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיימו מצד קבלתם, והשב ישיב להם וכו' כי העכו"ם האומרות שסמכו על קבלתם ראשונות ישמיעונו כלומר ראוי להם שיודיעונו התחלות דהם שקבלו וסמכו עליהם וכו' (שם שם). ומצד השליח או מי שהביא הכתב ג"כ שהיא הקבלה הנמשכת בידינו היום אי אפשר שיפול הכזב כדברי הנביא, וזה כי הקבלה הנמשכת מן האב לבן אי אפשר שתכזב בשום פנים (שם ד מד). וזאת היא הנקראת קבלה אשר מפי עליון נשתלשלה ובאה עד תכלית תתנאים והאמוראים וכו' והיא הנקרא' תורה שבעל פה (מנחת קנאות לר"י מפיסא, 12). ונראה שזה רבינו החסיד הוא רבי חנוניא איש ירושלים שאסרו עליו הגאונים שקבלו שרוב הקבלות ערוכות לו מימי התנאים ז"ל (שו"ת מהר"ש אלשקר יח). וכדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו' עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם דבים ואמונותיהם בקבלותיהם מותרות וקצתם מלולל בקבלת קצת וכו' והמפורסמות יקבצום וכו' (אוו"ר לרא"ד, עה). וכן על הקבלה הנמשכת מהאבות לבנים שזה עקר כולל על הקבלת להמשך האדם אחר קבלת תאכות (רשב"ץ מגורלי, מרפא לנפש, יח:). —"אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה: וסמוך על אנשי הקבלה כמה שתוכל לעמוד על בירורו כאשר תסמוך עליהם במה שהוא נמנע ממך (ר"י א"ם, סו"ה, יסוד המעשה ה). ולא יתכן להחזיק בסבלים אנשי הקבלה או אנשי הסברא כזה (תוס, כוזרי ג מט).—"חַכְמֵי הַקַּבָּלָה: ואין מת שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי הקבלה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור (הוא, הקדמה כג). הפרק הה' בזכרון הדרך והוא ג"כ בפי הקדמות חכמי הקבלה וכו' (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ה). — "בַּעֲלֵי הַקַּבָּלָה: ראיתי לכתוב הנה מאמר בעלי הקבלה שאמרו בפרק אלו טרפות וז"ל אמר ירח לפני הקב"ה אפשר לשני המלכים להשתמש בכתר אחד וכו' (ר"א הקרח', גן עדן, קדה"ח נ דג). — "ובשם ספר: שלשלת הקבלה, לר' גדליה אבן יחייא, הכתב והקבלת, לר' יעקב צבי מקלנבורג וכו'.

ב. "קַבָּלָה, ש"ג, — א) קַבָּלַת ידיעת הסוד של השם המפורש[1]: וכל רבותינו ואבותינו אומרים להזכיר שם המפורש בבבל, וכשמזכירין אין אוסרים אלא אעתק, כי סועתק הוא בקריאתו בהגיונו ומסיר מאחד לאחד, וכו', והשם האחר הגדול שהוא בן שבעים ושתים אותיות הוא לקוח משלשה מקראות שבתורה, ואין אותיותיו ידועות, וזה בן מ"ב אותיות אע"פ שאותיותיו ידועות אינו מסור בהגיונו וקריאתו בקבלה וכו' (אוצר הגאונים, חגיגה, 22 - 23). ואמר רבינו האיי אנא השם ולא אנא בשם, ולאו בלשון הזה היה אומרו כהן גדול אלא אומרו אנא השם שם המפורש בן ארבעים ושתים אותיות ועדין מצוי הוא בישיבה בקבלה וידוע לחכמים (שם יומא, 18—19). עשרה פעמים היה מזכיר כהן גדול את השם ביום הכפורים וכו' והיה מזכיר כפי' שם בן ב"ב אותיות והיה מסדר[2] בקבלה לראש הישיבה וכנגדם הי' אומר וידויים עשרה וכו' (שם שם, 21). — ב) חכמת הַקַּבָּלָה, תורת הַקַּבָּלָה, חכמת הסוד האלהי[3], Kabbala ; cabale ;-a: אין דעתי וזולתי לרוין אורח להכנס בארחות התורה ומהללה כפי

---

[1]) [כנראה הבינו ככר הגאונים לפי סגנון דבריהם את המלה אף בשמוש מיחד זה בלשון קבלה ומסרת, מסרת מיחדת זו של ידיעת השם המפרש בכ"ב, מ"ב או ע"ב אותיות. ואולם אפשר שאין כאן אלא הבנה עממית (Volksetymologie) של המלה קִבְּלָה בשמשי לחש וסגלה, אשר בהם השתמשו למעשה בצרופים סודיים של שמות ואותיות, והרי את עצם המלה קִבְּלָה בשמש' לחש, אף אותה הבינו בלשון קַבָּלָה ומסרת, וכן רש"י, עי' קִבְּלָה, הערה.]

[2]) [אולי צ"ל מְסוּר.]

[3]) [השם קַבָּלָה בשמש' זו לא נולד מתוך שמוש המלה בהוראת מסרת שקבלנו במובנה הכללי, ואף לא כאלו של קבלה ומסרת חיצונית (עי' ג. סלוס, Enc. Jud. XI, עמ' 633), אלא כנראה מתוך משמ' זו של הקבלה המיחדת הזאת על צרופי השם המפרש הנזכרת אצל הגאונים, בין שיש לגזור אותה כאמת מן א. קַבָּלָה, ובין שעקרה בהוראת לחש וסוד.]

החכמה בסודות דרך הקבלה (כ"מ די ליאון, הנפש החכמה, הקד'). (תהו) יש מחכמי הקבלה מפרשים קו ירוק וכו' (הכוזרי ע"פ אבן יקרה, בהשמטה, והלאה) וכשהאדם קורח אותן הוא מקצר המעיינות העליונות, ונקראים לבעלי הקבלה עולמות התלויין באדם העליון (שם ג, מט.). ואמרו בעלי הקבלה למה אומרים ישמחו השמים ותגל הארץ במובאי שבת, לפי שהשבת זכר לשני עולמות וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 182). וכן ידוע לבעלי הקבלה כי מחשבת האדם היא ממקור הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים וכו' (שם ז, 105). — ובעבור זה רצה השם יתברך שתנתן התורה על יד משה בפרסום גדול ורבוי עצום מששים רבוא שלפי דעת חכמי הקבלה המספר הזה כולל לכל הפרצופים (ר"י אלבו, עקרים א כ). לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שבלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו' (שם ג יח). ולפי דברי קצת חכמי הקבלה שאמרו שספירת יסוד נקראת שבת וכו' (שם שם). שבעלי הקבלה האמינו היות ד' יסודות רמוזים בגגת"ם (רמ"ע מפאנו, עסיס רמונים ג א, ה:). וחכמת הקבלה יושג למבינים הבאים בשערי ה', כי להיותה במסוה ההעלם בסויה לא באו רבים עד תכונתה (ר"א אירירי, שער השמים ח). ופשוט ומפורסם המשל בין קדמונינו הקבלה מעיל הפתאים (רי"א מודינה, ארי נוהם א ג). והנה הקורא יבין שרצוני לדבר על חכמת הנסתר הנקראה קבלה בפי המתיחסים אותם אליה לשם חוה מאז שהתחילה הקבלה להראות בראש חוצות (שם, פרק האחרון). ולכן האיש שנגלו אליו הסודות האלהיות על בוריים וזהו הנקרא מקובל, לפי שקבל ענין זה ממי שקדמו או מאור השפע האלהי ומה שקבל הוא הנקרא חכמת הקבלה (אברהם בן יצחק, נוה שלום ה ה, סו:). אמר החוקר וכו' הנה קריתי ושמעתי איזה ענינים מהקבלה שלכם והנה כמו זר נחשבים בעיני וכו' (רמח"ל, חוקר ומקובל, 1). שכל מה שיוכל האיש להשיג בתקירה לאמס ותהו נחשבת למה שיוכל האיש להשיג ע"י קבלה האמיתית (שם שם). אמר המקובל, דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו ית"ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמיתית ואין בו שנוי ולא א' ממקרה הגוף ח"ו (שם, 5). דע שתכמת הקבלה בא להורות אותנו מחכמה ונפש תמים דעים סדר חוקת הנהגה איך ית"ש מסב ומנהיג את עולמו בגודל שלימות חכמתו (שם, 6). ודאי אי אפשר שיטעו בזה חכמים גדולים שמהם הקבלה נובעת לנו (שם, 7). שיש יתרון לחכמת הקבלה על כל שאר החכמות כיתרון האור מן החשך (שם, 20). הודיעני החילוק שיש ביניהם, בין קבלת הרמב"ן ובין קבלת האר"י ז"ל (שם, 47). ואלה הם שתי הקבלות, הרמב"ן ז"ל לא פירש אלא בדרך כלל עשר ספירות ותולדותיהם הנולדת מהן אך לא הדרך איך שמהם מולידות הדברים וכו' אך האר"י ז"ל פירש לנו ידיעה יותר ברורה וכו' (שם, 47–48). — ואמר המשורר: ותתבוין ותתקדש בדעות עולוות, בקבלה וסוד תפתח, תהא חן נגמלי (ר"י סבזי, ביום שבת, שירי תימן, 160). — קַבָּלָה מַעֲשִׂית: והיה אדם גדול בתורה ובחכמת הקבלה והיה משתמש בקבלה מעשית בעת שהעולם צריך לו (לקוטים מדברי יוסף ממברי, ברלינר, 67). שמעתי מפי רב אחד שמסורת בידו שהרב היה יודע קבלה מעשית ופעם אחת היו ישראל בצרה גדולה וגזרת שמד והפליא לעשות פעולה גדולה ומלט את העיר בחכמתו (רחיד"א, ככר לאדן, כג:). — קַבָּלָה עִיּוּנִית: אין להקשות ממשנת אין דורשין דכבר קדמוני רבנן ונסוקם עמם דלאו בקבלה עיונית אתמר והם ודבריהם אמת (הקדמת המגיה ס' הזהר ד' מנטובה). — קַבָּלָה פְּנִימִית: וזהו סוד איש ואשה בסוד דרכי הקבלה הפנימית (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 91).

קִבְּלָה, ס"נ, — דבר לחש סודי חמשמש סגלה [1]: זה כתב הרב ר' שמואל נט' רח', אבל אני

---

[1] [לאו דוקא קמע בכתב, אלא גם לחש שבעל פה, או סגלת סודית אחרת.] (כמשמ' זו ולא כמשמ' מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו (בפרוש רש"י), שאינת בתו"ס, באה מלה זו בארם' שבתו"מ: רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה (בבית הכסא שמזיקים מצויים בו), חד וחד לחודיה ולא מתזקי, אמרי להו דבנן לא מסתפיתו, אמרי להו אנא קבלא (גרסת הערוך, ובספרים, ע"פ רש"י: קבלה) גמירינן (ו"א סִגָּלָה כנגד לסדנו), קבלא דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קבלא דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי (ברכ' סב.), וכן

הכותב ראיתי בספרי המרכבה[1]) דאית כהו קיבלה וכך מצאתי וכו' (האשכול בפרושו לנ"ב, מובא בהקדמת אלבק לס' האשכול, יז).

***קְבָלָה**, ש"נ.—ספ"ש בן ב. קָבַל,—א) דברי הקובל, הגוער והמוכיח, דברי קְבָלָה, דברי מוסר ותוכחה שבמקרא, וביחוד בספרי הנביאים והכתובים[2]), admonition ; Ermahnung : סדר תענית כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה וכראש הנשיא וכראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, הזקן שבהן אומר

בתב הערוך (ערך קבל): פי' אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא, היא קמיעתו שיצילנו מהמזיקין וכו'. ובפירוש רסע"ג למס' ברכות (ורטהיימר, כח:): קיבלא לי, סוד אעשנו, ועי' הערת ורטהיימר לזה. וזה לשון קטע מכתבי הגאונים מן הגניזה (גנזי שכטר ב, גינצבורג, 95): דביומי דרבנן דתלמוד הוה שכיחין מזיקין וקארו להון שידים ושעירים והוה ידעין דרוביהון הוה שכיחין בבתי כסאות ומזיקין בני אדם כדאמרינן ההוא בית הכסא דהוה בטיבריה דהוה עילי ליה בי תרי כימסא ומיתזקי, ר' אמי ורבי אסי הוה עילי חד חד לחודיה, אמרו להו רבנן לא מיסתפיתו, אמרו להו קיבלא גמירינן, אמרא ליה אימיה לראבי בר חמא כי עילת לבית הכסא לא בעית איניש בהדך, אמ' לה קיבלא גמירנא דאמ' מר קיבלי דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלי דייסורי שתיקותא ומיבעי רחמי, ע"כ. ומעין זה נמצא בכתובות על הכוסות והספלים של המלחשים אשר נתגלו בבבל: ולרוחי בישתא ולחומרי זידניתא ודניסי וקיבלי ולילותא דיברי וניקבתא וכו' (Montgomery, Aram. Incant. Texts, עמ' 141). אף אנתי ליליתא בישאתא קיבלי ביש(י) (שם, 154). ועי' גם אוצ' הגאו', ברכ', נספח, 70, בהערה. וכך באה המלה קִבְלָה או קַבַּלַה a) גם בערבי' במשמ' קמע וסגלה. ואמנם מקור המלה לא התברר. יש שרואים בה בעקר סגלה נגד דבר מלשון קֳבֵל, כנגד בארמ', ואמנם אפשר שגם מלה זו במקורה היא קְבָלָה מן ב. קָבַל במשמ' גערה שנוערים בה במזיקים, כלשון הכתוב: יגער יי' בך השטן (זכרי' ג ג), בעקר אפוא כערבי' קַוַּאלַה b) במשמ' דבור נשגב וכדו', ולפי זה תהי קבלה a) בערבי' במשמ' קמע מלת שאולה מארמ', וכך נראה.]

[1]) [ספר מעשה המרכבה מובא בשבה"ל השלם סי' י"ג, כ' עי"ש וכן בתניא ענין תפלה (הערת אלבק).]

[2]) [כל המפרשים והמלונים, וכן חוקרי המנחים כגון בלוי בספרו Zur Einleitung, עמ' 30 Buchwesen, עמ' 63, סֵבֶר, Exeg. Term. I עמ' 165 וכו', II, עמ' 185, הבינו אף מנה זה, כשמושו כלפי ספרי הנבואה והכתובים שבמקרא כלשון קַבָּלָה, קַבָּלַת מסורת מפי האבות. ואולם א) דוקא כמשמ' יסודית זו של קבלת מסורת, כלשון „קבלה היא בידנו", „אם קבלה נקבל" (במשנה יבמ' ח ג, כרית' ג ט: אם הלכה נקבל), שמשנה גוזרים את שמוש המלה לספרי נ"ך, אין השם קבלה כלל בתו"מ, כמו שכבר העיר אף ל. גינצבורג בהערותיו לספרו של אפרת על המונחים הפילוסופיים בס' מורה הנבוכים, ועי' גם בהערה לערך ב. קַבָּלָה. ואשר ב) לשמוש הפעל קִבֵּל במשמ' קִבֵּל בירושה, במסרת וכדו', הרי אינו בא במקורות חז"ל כלפי ספר הנביאים והכתובים, אלא, אדרבה, לגבי התורה (שבכתב ושבע"פ) כלבד: משה קבל תורה מסיני וכו', וכיצד יתכן שלא התורה, אלא רק יתר הספרים, בנגוד לתורה, יקראו דברי קַבָּלָה?

ואולם רב דברי הספרים האלה, ואף רב המקומות המובאים כדברי קבלה מתוכם בתו"מ, הם דברי תוכחה ומוסר, דברי קְבָלָה, שהנביאים ואומרי השירים והמשלים קובלים בהם על ישראל, גוערים בהם ומיסרים אותם בהם, וברור שראשונה שמש שם זה, דברי קְבָלָה, לא כשם לספר זה או זה אלא לדברי הקובלנא והקבילתא, שיש לראותם כתוכחה ומוסר כלבד, ולא באו להורות תורה והלכה ממש. וכונה זאת נראית במפרש למשל בתשובת ר' סימן בירוש' (חלה א א) על השאלה „ולמדין מן הקבלה?" בקשר לדברי ישעי' (כח כו) וְיִסְּרוֹ למשפט אלהיו יורנו: א"ר סימן מן מה דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, כמו שהוא דברי תורה, ע"כ. כלו' אע"פ שאין אלו אלא דברי יחיד, קְבָלָה ומוסר, באים הם אף להורות תורה. ויש אפילו שבאה המלה באותו שמוש לא לגבי דברי הנביאים והכתובים אלא אף לפסוק שבתורה עצמה אם אינו דבר הלכה אלא ענינו קובלנא ותוכחה: עשרה (גזרות נגזרו) על הנחש, האחת שנסתם פיו וכו' התשיעית שהכל מתברכין והוא עומד בקלקולו, העשירית עליו היה רבי מאיר אומר בקבלה (ז"א נאמר בקבלה, בדברי הכתוב ויקר' כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ (אדר"נ נו"ב מג). ואע"פ שרש"י (חולין קלז.) מבאר: תורת משה קרויה תורה, לפי שנתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה, שקבלו מרוח הקדש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה, ע"כ, בדבריו הוא, רגיל הוא להביא קבלה בשה"פ של קבל, שהנביא קובל עליו וכדו' (עי' בדגמאות). והשוה הדברים המובאים

a) قبلة b) قوّالة

לפניהן דברי כבושין, אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה (יואל כ יג) הוא אומר וקרעו לבבכם ואל בגדיכם (תענ' ב ח). וגם צדה לא עשו להם, להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה, ועליהם מפורש בקבלה (ירמ' ב ב) הלוך וקראת באזני ירושלים (מכי' מסכתא דפסחא יד). לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט, הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט, כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו, עליהם מפורש בקבלה (שה"ש ד יג) שלחיך פרדס רמונים (שם מסכתא ב ח). ומפני מה בכו את אהרן שלשים כל בית ישראל ומשה לא בכו אלא בני ישראל ולא כל בני ישראל, שאהרן לא אמר לאיש ולא לאשה סרחת, אבל משה מפני שהוכיחם נאמר בו ויבכו בני ישראל את משה, וכן הכתוב מפורש על ידי אהרן בקבלה (מלא' ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, שהיה רודף שלום בישראל (ספרא ויק, שמיני, מכילתא דמילואים). מנין שאף אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקודש, תלמוד לומר ויעש כאשר צוה ה' את משה, וכן הכתוב משבחו בקבלה (מלא' ב ה—ו) בריתי היתה אתו (וגו'), תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (שם, אחרי, פרק ק). והנפש אשר תעשה ביד רמה, זה המגלה פנים בתורה במנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי לפני המקום וכו' עליו מפורש בקבלה (תהלי' נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי וכו' בא ישעיה ופירש בקבלה (ישעי' ה יח) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבותות העגלה חטאה וכו' (ספרי במד' קיב). מה עונשו של זה, בא שלמה ופירש עליו בקבלה (קהל' י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש, הא למדת שכל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באים עליו (שם דבר' מח). כתיב כתונת בד קדש ילבש, בד שהוא עולה יחידי, והרי צמר עולה יחידי, פירש בקבלה (יחזק' מד יז) ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי הפנימית וביתה, הא מבחוץ מותר לעלות עליהם (כי זעירא, ירוש' כלא' ט ה). ושם חיטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו וכו', נסמן, זה השיפון, וכוסמת, זה הכוסמין, גבולתו לחם, עד כאן גבולו של לחם, ולמידין מן הקבלה, א"ר סימן מן מה דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, במו שהוא דבר תורח (שם חלה א א). כתוב אחד אומר אך בכור שור או בכור כשב

כתוך הפרוש המיחס לרש"י בבבלי תענית (טו.) על דברי המשנה: ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם וכו', וז"ל: והקשה תוספות מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דבתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו' ולא קרי ליה דברי קבלה ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה, ופריק איהו כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה, ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא וכו' שהוא כמספר והולך וכו' לא קרינן ליה קבלה, ע"כ. ואמנם אין לקיים חלוקה זו בך תמיד (עי' הגהות ר' ל"ה מיות למקום). ויש שבא השם (דברי) קבלה גם כלפי דברי ספור, ואולם אין זאת — דבר שלא עמדו עליו הקדמונים בכלל — אלא התפתחות בשמוש הלשוני של השם, שנולד במשמ' העקרית של דברי המוסר והקבלנה בלבד שנמצאו בעקר בספרי הנביאים והכתובים, ואף אחר כך לא דיקו בו וכנו בו את כל דברי הספרים האלה. ועי' חדנמאות בערך זה. ואף אין ההבדל בין דברי מוסר לדברי ספור, אלא ספרי הנ"ך נחשבים בדברי מוסר בנגוד לדברי תורה והלכה. והרי כך נאמר מפרש בל"ב מדות דר' אליעזר (כו, ועי' משנת ר' אליעזר, הוצ' ענלאו, 35): וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים, כד"א בדברי קבלה, אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל וכו', ע"כ. מכאן שיש בזה הערכת התוכן, אם לחשוב אותו בדבר תורה ומצוה או לראותו בדבר מוסר שאינו תורה והלכה ממש. ורק אחר כך ראו קבלה כשם לספרים, כמו השם נביאים, שגם הוא מתאים בעיקר רק לחלק מהם.

ובמשנה הנזכרת (תענית ב א) בלבד, בנגוד ליתר המקומות, רצה בכר יסטרוק במלונו לבאר ובקבלה, ז"א בצעקה ונערה (outcry, rebuke) הוא אומר, באלו משפט זה דוקא נקרא קבלה, וכך אין הדבר נכון. אלא בתוך דברי הקבלה, בתוך דברי הנבואה, שהם עקר תכנם של ספרי נ"ך, נאמרו הדברים, והוא הדין לשמוש המלה בכל המקומות. ויש שהשתמשו במלה קבלה לנביאים בלבד, וקראו לכתובים דברי קדושה (Hagiographoi), ואולי יש לראות בכך דרגה קדומה ומדויקת יותר. עי' בהערה שאחר זו.]

או בכור עז לא תפדה קודש הם את דמם תזרק על המזבח, וכתוב אחד אומר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך, אם שפיכה למה זריקה, ואם זריקה למה שפיכה, תני ישפך לא יטיף, ישפך לא יזה, ישפך לא יזרוק, ופירש בקבלה (דהי"ב ל יו) כהנים וזורקין את הדם מיד הלוים (בס פסח' ה ו). יעקב איש כפר נבורייא אזל לצור. אתון שאלון ליה מהו מיגזור ברה דארמייתא בשבתא, וסבר למישרי להון מן הדא ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. שמע ר' חגיי אמר ייתי וילקי, א"ל מהיכן את מלקיני, א"ל מן הדין (עזר' י ג) ועתה נכרות ברית להוציא כל הנשים הנכריות והנולד מהן וגומ', א"ל ומן הקבלה את מלקיני, א"ל (שם שם) וכתורה יעשה, א"ל מן הדין אוריתא, א"ל מן ההיא דא"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי לא תתחתן בם וכו' (בס יבומ' קיד ג יד [1]). כתיב (דהי"א ז מ) והתייחשם בצבא המלחמה, זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה, עד כדון מן הקבלה, מדברי תורה לא יבא ממזר בקהל יי, לא יבא פצוע דכא וגו' מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויביך וגו' (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן, שם שם ז ה). רואין שתי זרועותיו כמין שני חוטין על זהרו', נשאר כל איבריו כמין גולי' מצומתים, ופיתות ידים ורגלים אין לו אדיין, ועליו הוא מפורש בקבלה (תהלי קלט יו) גולמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם (ר' יוחנן, שם נדה ג ג). דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה (זכר' א ז) למדנו, ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט (ר"ה ז.). גדליה בן אחיקם דברי קבלה (מ"ב כה כה; ירמ' מא ב) הוא, ודברי קבלה כדברי תורה דמי (בב קמא, שם יט.). חגיגות (הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות), מיכתב כתיבן, לא צריכא לכדאמר ליה רב פפא לאביי, ממאי דהאי והגותם אותו חג לה' זביחה, דילמא חוגו חגא קאמר רחמנא וכו' אלא אתיא מדבר מדבר, כתיב הכא ויחגו לי במדבר

1) [וכעין זה שם יבמ' ב ו; מדר"ר בראש' ז; שם במד' יט; שמ קהל', כל זה; פסיקי' ר"כ, פרה (בובר, לג.); פסיק' רבי, פרה (קא:); מדה"ג דבר' ו (הקבלה, 78). ועי' ערוך ערך חבט וערך רצף.]

וכתיב התם (עמוס ה כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר, מה להלן זבחים אף כאן זבחים, מה כהררים התלויין בשערה, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן (חגי' י:). כי ינח, אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר (מ"א כב יא) ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו' ואומר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, מאי ואומר, וכי תימא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ת"ש בכור שורו הדר לו (ב"ק ב:). אלמלא דבריהן דברי תורה ודברי כריבי קבלה, אנן דברי כריבי שומעין, וכל שכן שדבריהם דברי קבלה ודכדי כריבי דברי תורה (כני, מוג' קנז.). א"ל רבי אמי (לר' חייא בר אבא) וכו' אלא מעתה המפלת רוח תהא אמו טמאה לידה, הואיל ונאמרה בו בריאה כאדם, דכתיב (עמ' ד יג) ובורא רוח וכו', א"ל דנין דברי תורה מדברי תורה ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.). כמ' באב בארבע פסוקים משל ירמיה (יד יט—כב) המאוס מאסת את יהודה עד כי אתה עשית את כל אלה ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך (תהלי' עט) ועל נהרות בבל (שם קלז), אע"פ שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה, בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה [1] (סופרי' יח ג). — ובמהמ"א: מדוע משדי לא נצפני עתים, קבלה הוא זה, למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ירע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה (רס"י, איוב כד א). ולא ערך אלי מלין, קבלה היא אוי שלא ערך מלין (הוא, שם לב יד). מאי ולא עברוהו, לשון קבלה הוא שהוא קובל עליהם, הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים בבשול התורמים ואחרי כל זאת לא נחשבתי בעיניהם (הוא, ביצה כה:). ואסור באבילה וכשתייה (בתשעה באב) כמו ביום הכפורים, אלא שיום הכפורים עונשו כרת, וזה מדברי קבלה [2] מבין אותו מכת מרדות (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ג, 352). כוונת דברי אברהם אשר השיבי הנה שפחתך וגו' שנרא' שקבל קבלת שרי אלא שהוא מתקן מכאן והלאי (חזה"ח, ברא' יו ה).

1) [נחלת יעקב: כתובים נקרא דברי קדושה ונביאים נקרא דברי קבלה.]

2) [אולי הכוונה: מדברי סופרים.]

***קַבָּלוֹת,** ש"נ, — כמו קִבֹּלֶת, קַבְּלָנוּת: שטרי מקח וממכר, שטרי אריסות וקבלות[1]) כהמה הרי זו לא יחזיר לא לזה ולא לזה (תוספתי ב"מ א ח). ועי' קַבְּלָנוּת, הערה.

***קַבָּלִי,** ת"ז, — של חכמת הַקַּבָּלָה, kabbalistisch; cabbalistique; -ic: מזה נראה שהיה איש מיוחד שהקריש עתותיו לכתוב סדורים, אולי רק סדורים עם הכונות הקבליות ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי זה מימי (המליץ ט ב, 57). — ובמשמ' דבר שבא כַּקַּבָּלָה, במסרת, ידיעה קַבָּלִית: מכל סגנון דברי רסע"ג אלה אתה שומע לא סברה בעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית (בהערה לערך נפה, עמ' 5610).

***קַבְּלָן,** קובלן, ש"ז, — א) מי שקִבֵּל עליו לעשות עבודה בשכר קבוע מראש: אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן[1]) מביא מכל מקום (מבי"ע׳ נ ט). אם היה שביר נותנין לו לפי שבירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת' ב"מ ט ח). האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן (מו"ק יא:).—ונהוג במשמ' מי שבונה בתים בקבלנות. — ב) מי שקִבֵּל עליו לשלם מלוה שלוה רעהו: יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב, וקבלן אע"פ שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ב"ב קעג:). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע וכו' (רב הונא, שם קעד.). הלוהו ואני קבלן וכו' (שם שם). — ובכהמ"א: יש חילוק בין ערב לקבלן כי הערב אין יכול המלוה לפרוע מן הערב אם יש נכסים ללוה וכו' וקבלן אעפ"י שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 81). והלשון שבין הערב לקבלן, ערב הוא כגון שאמר וכו' והקבלן הוא כגון שאמר לו הלוהו ואני קבלן וכו' (שם שם). בלב שלם ובנפש חפצה וכו' נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם, 83). צא ותבע נדנייך אצל חמותך ואצל הקבלנים שנתערבו עליה (הגו' רש"י יב, קנולי קונטרס׳ ו.). מלוה שבא לתבוע את הלוה

1) [ואולי מן קִבֹּלֶת; ובדפוס: קבלנות.]
2) [במשנה שבידוש': והקובלן.]

ולא מצא לו נכסים אינו יכול לדחותו ולומר לו לך אצל הקבלן (רמב"ם, מלוה ולוה כו ג). יש הפרש בין ערב ובין קבלן, שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים, והו קבלן, והמלוה נפרע ממנו תחלה (כ"א הקראי, גן עדן, דין הערב, קנ.). הקבלן אינו משתעבד אלא באחד מהרובים הללו שאין חילוק ביניהם אלא לענין שעבוד כתובה (טוהו"מ קכט). אבל אם כתב בסתם ערב קבלן יד בעל השטר על העליונה (שם שם). קבלן לעולם יפרע ממנו תחלה אם ירצה (שו"ע חו"מ קכט טו). מלוה שבא לגבות מהקבלן ואין שטרו בידו וטען שאבד ולות מודה שלא פרעו, וקבלן טוען שמא פרעך הלוה וקרע שטר הובו, ויש מי שאומר שהדין עם הקבלן (שם שם טו). הערב והקבלן אין טורפין ממשעבדי דלוה וכו' (שם שם כג). וליתר שאת וליתר עוז באו הע"ק עצמם על ההתום, והערבים קבלנים עשו קנין חליפין ספר במקום ק"ס לאשר ולקיים כל הנ"ל (סדר תנאים, בס' נחלת שבעה סימן ה, קניגסברג, יא.). והנה שמעון אחיו תובע הערבון מיד הקבלנים שהחזירוהו לראובן (אוצר נחמד ג, קס). נכנסו ר' יהודה ור' מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (שו"ת תורת אמת סמן ג, עד.). —וגקי' מ"כ *קַבְּלָנוּת: והוצרכה אלמנתו למשכן אותם הבתים ומשכנה אותם ונכנסו בשטר האלמנה ובתה שמחה והן קבלנות זו לזו (שו"ת הרא"ש נא ח). — ומ"י קַבְּלָנִית: נכנסת פלונית וכו' בעד בעלה הנזבר קבלנית פרענית וכו' (שו"ת תורה אמה סמן קכא, קלה.). — ג) במשמ' מְקַבֵּל דברים מן הגנב, Hehler; receleur; receiver: מעשה בשלטון א' שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים, והיו הכל מליזין עליו וכו', שאין הכל אלא מן הקבלנין (מדר"ר ויקר׳ ו).

***קַבְּלָן,** קִבְלָנָה[1]), ש"נ, —מעשה הקובל על רעהו: לא אליכם כל עוברי דרך וכו' מכאן לקובלנא[2]) מן התורה (ר' יוחנן, סנה' קד:). — ובכהמ"א: נשאו נהרות ה' לשון צעקה וקובלן הוא זה, אתה ה' הנה האומות השוטפים כנהרות נשאו

1) [עפ"י הארמ׳ קובלנא.]
2) [בערוך: לקבלנא.]

קולם יהסיון וכו׳ (רס"י, תהל׳ לג ג). שפסוק ראשון הוא תוכח׳ וקבלנות (חור החיים, ברכה׳ כ י). ועי׳ ג. קִבֵּל, הערות.

***קַבְּלָנוּת**, ש"נ, — א) מַעֲשֵׂה הַקַּבְּלָן, המקבל שדה או עבודה בְּקַבָּלָת, בשכר קבוע לכל העבודה מראש: אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר (ב"ב י ד). כיזה צד שמין לו, אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת׳ ב"מ ט ח). אין משכירין להם בתים שדות וכרמים ואין נותנין להם עיריסיות וקבלנות[1]) בהמה, אחד הגוי ואחד הכותי (כם ע"ז ג ה). אין כותבין שטרי ארסיות וקבלנות[2]) במועד (ירוש׳ מו"ק ג ד). קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אינו עובר (ב"ק לט.). כאן בשכירות כאן בקבלנות (ב"מ קיח:). תנא מבירה והוא הדין לקבלנות (בכורות ג:). —ובמהם"א: ובן מותר לישראל לתת שדהו לגוי לחרוש ולזרוע אותו בקבלנות כלום׳ בדבר קצוב (תשו׳ רה"ג, כלבו, קנג:). והרי הוא כאילו לא עשה כלום מעיקרא מקבלנותו שהרי קיבל שדה ליטע ועריין כשיש יתר מי׳ בוריות הרי יש לו שדה ליטע (רבב"ם, ב"ב לה., ד"ה אמר רב הונא). שהקבלנות כשבירות היא וחייב ליתן לו בזמנו (רמב"ם, שכירות יא ג). ולמעלה מדבר בשבירות וכאן מדבר בקבלנות (סמ"ג מ"ע פט). וקבלנות הוא שמקבל שדה לעבודה והוא יתן לבעל השדה חלק ידוע מהיוצא השדה (עוסו"מ סכ). נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות וגמרה, כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר (טו"ש חו"מ שלט ו). ומותר בקבלנות שאין מלאכת הגוי נקראת על שם הישראלי (הגור כלה, גשם הרא"ש). — ב) מַעֲשֵׂה הַקַּבְּלָן המקבל עליו לשלם במקום הלוה: תן לו ואני קבלן, תן לו ואני פורע, תן לו ואני חייב, תן לו ואני נותן, כולן לשון קַבְּלָנוּת הן (רב הונא, ב"ב קעג). לשון ערבות, לשון קבלנות קבלנות (ר׳ יצחק, שם שם). — ובמהם"א: יש בה שני שטרות שתחלתן קו"ף והן שטרי קבלנות שטר קבלת עדות (ס׳ השטרות לר"י ברגלוני, 2). שהלשון נופל בו שם קבלנות הוי בארבע לשונות וכו׳ (שם 82). שצריך לכתוב בשטר הקבלנות ואני אמרתי לו תן לו ואני אתן לך (עוסו"מ קכט). דערבות וקבלנות היינו בשתבע הלוה מהמלוה שילוגו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם שם). מה ענין קבלנות זו אצל קבלנות דכתובה (חולק נמנה ב, קפ). — ג) *תכונת מי שהוא רגיל לקבל: צריכין עדי ישראל שיעידו על אלו העכו"ם שהן עדי שטר ועל זה השופט שלהן שקיים עדותן שאינן ירועין בקבלנות שוחד (ריטב"ם, מלוה ולוה כז א).

***קִבֹּלֶת**, קיבולת, ש"נ, —במו קַבְּלָנוּת, מעשה המקבל עליו עבודה בשכר קבוע מראש: במה דברים אמורים (שמתרת מלאכת אומנים גוים בתוך בתיהן לצרך ישראל בשבת) בקיבולת, אבל בשכיר יום אסור (ר׳ שמעון בן לעזר, ירוש׳ שבת א ח). בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך, בין בתלוש בין במחובר, בין בשכיר בין בקיבולת (שם שם). בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקיבולת (ר׳ אילא, שם שם). ומקבלין קיבולת במועד לעשות׳ לאחר המועד (שם מו"ק ג ד). היתה מלאכת אחרים בידו אעפ"י שבקיבולת לא יעשה (בבלי שם יא:). מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום (שם יב.). מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר (במוהל, שם שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור (שם שם). —ובמהם"א: נ"ל דמותר ישראל להניח לגוי המקבל קיבולתו לעשותה בשבתות וביומים טובים וכו׳ ועוד נראה לי להתיר קבלת וכו׳ (תשובות ר"ת ו בס׳ היסר, תק"ג, 13). ובולה שמעתתא דמ"ק פ׳ מי שהפך דאוסרת קבלנות היינו בימי אבלו, שנראה כמוסר מלאכתו לעשותה ובאבל החמירו, אבל קבולת גוי אמר גוי ארעתיה קעביד (שם, 14). ולעשות קבולת מדוחק התרתי שהגוים היו רוצים ליטול שבדן באילו עושין והוי אבד, שאפי׳ בשבת קבולת בגוים לדברי הכל מותר (שם, 101).

---

[1]) [נ"א וקבלת, וקבולת, וקבלות, עי׳ ערכים אלו.]

[2]) [מדפס: וקבלנית.]

קבן — שרש מדמה לדעת קצת מדקדקים [1]), שממנו פעל קָבַן, עי׳ א. קָבַב.

קבס, —שרש מפקפק, שממנו גזרו °קֶבֶס, °קִבְסָה, *קִבֶּסֶת, *קְבַסְתָּן [2]).

°°קֶבֶס, קֶבֶס, ש״ז,—געל, כחילה [3]), Ekel; dégoût; disgust, והשתמשו במלה בספרות העברית החדשה.

°קִבְסָה, קבסא, ש״נ, — שלשול הקשור בהקאה [4]), Brechdurchfall; cholerine: שרוב המאכל גורם הקבסה ומכביד האברים (ר״י א״ת, תו״ד י). אבסגאי הכילי לא יפחד מן הקבסא ולא יצטרך אל מרקחת (הוח, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער זולת הסחלה, 74). הקבסא הרצופה זו אחר זו היא גדולת הכח להוליד הבמוסים הרעים (פרקי משה ג, ה). ואלו הליחות הממיתות הנה יקרו הרבה מהפלגת האבילה והשתיה והקבסא (קאנון ג יא ג ו). כי הוא אם יעשה בו קבסא או יפליג משתיית יין או התשמיש יבצה או יבווין (שם ג יג א יג). כאותות הקבסא ובטול העכול ברפואת הקבסא וכו׳ ולפעמים תהיה הקבסא לרוב השינה והמנוחה (תכלה המקום חסר בפתקה). ותאריך בשינה לבלתי בשלים בסיעדים [5]) וקבסות אשר במחלים (הכוזי אבן קיגה, כ״י גרלין). וישתה היין מעט מזוג וישמור מן הקבסה ויוקח הזבל שלו (גרזוני, חכם חיים, במליי הזוה, כ״י ביהמ״ד סבער).

***קבסת,** קיבוסת,—מלה מספקת [6]): חנניה בן עזור נביא אמת היה אלא שהיה לו קיבוסת והיה שומע מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויורד ומתנבא בשוק התחתון (ירושל׳, ירוש׳ סנה׳ יא ז).

***קְבַסְתָּן,** — מלה מספקת [1]): רבי עקיבא אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים

---

[1]) כך ר״י חיוג [על הכתוב וְקָבְנוֹ לי משם (במד׳ כג יג), וז״ל: אך וקבנו לי משם לא יצא מעקר זה (קבב) כי אם מעקר קבן (שלשה ספרי דקדוק, פעלי הכפל, הוצ׳ נוט, 115], ודחה זה ריב״ג (כתאב אלמסתלחק, 203 וכו׳), ועי׳ ראב״ע (צחות, לב: ופרושו לפסוק) ורד״ק (מכלול, ליק, קלג.).

[2]) [עי׳ בהערות למלים אלו.]

[3]) [מלה מחדשת במקום קִבְסָה, קבסא.]

[4]) [כנראה נוצרה מלה זו עפ״י פרוש מטעה בבוון זה למלה קְבַסְתָּן שבתו״מ, ועי׳ שם הערה.]

[5]) או בסיערים.

[6]) [רגילים לבאר מלה זו בש״נ במשמ׳ מרמה ובדו׳, ואולם אין זאת מדרך הלשון לאמר: „היה לו מרמה׳ ובדו׳, במקום היה רמאי. ומצד הענין אין הספור בא ללמדנו, אלא כי היה חנניה מדבר דברי הבל ובדו׳, וכך יוצא גם מנוסח הספרי (דבר׳ קעז) האומר בקצור: שהיה שומע דברים וכו׳; וכן בבבלי (סנה׳ פט.) על דברי המשנה „ומה שלא נאמר לו״ אמרו: כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר כה אמר ה׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם, נשא חנניה ק״ו בעצמו, מה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל אמר הקב״ה הנני שובר את קשת עילם, כשדים עצמן על אחת כמה וכמה, אתא איהו בשוק התחתון אמר כה אמר ה׳ שברתי את עול מלך בבל, ע״כ.

היוצא אפוא שאין חנניה מתאר כאן אלא כפטפטן, אוהב לדבר, המדבר דברים ללא יסוד, ומבאן כי „לו קיבסת׳, לוקיבסי בעקר מלה אחת היא במשמ׳ פטפטן, הוא לוקובס, loquax, מרבה דברים, פטפטן ברומ׳, שהבינוה בטעות כשתי מלים עבריות. מכאן שלא היתה מלה קִבֶּסֶת בלשון.]

[1]) [לפי פרוש אחד בערוך: האדם המרבה במאכל ואוכל אכילה גסה ומצטער ומגיע לו שלשול מלמטה וקיא מלמעלה, נקרא בלשון ארמי קיבסא, ע״כ. אך פרוש זה אינו מתאים גם מצד הענין אלא אולי במאמר בסנה׳ בלבד, אבל לא בקידוש׳, שאין שם כל ענין לבחילה ובדו׳, וגם בסנה׳, אם נדחה הענין במגעל, למה המשיבו לדון בו? ואף אין קיבסא באמת במשמ׳ כזו בארמ׳, אמנם נמצא קבסת במשמ׳ צמח כסור׳, colocynthis שאבילת פריו גורמת להקאה ולשלשול, ואולם זו מלה שאולה מפרס׳ בַּבַסְת, ולא משרש בלשון שמית.

ורש״י מפרש קבסתן: ציערתני ששאלתני דבר שאי אפשר, ע״ב, בצורת פעל בארמ׳, ולפי פרוש אחר בערוך ת״ז במשמ׳ מבעים. אבל גם להבנה זו אין כל סמך בלשון העבר׳ או הארמ׳.

ונראה שלפנינו מלה יונ׳ הנמצאת בצורות κυβιστίνδα, κυβησίνδα, במשמ׳ בראש למטה ורגלים למעלה, בנגוד אל προκτόνδα, פרקדן (עי׳ ערך זה), ומזה אף פעל κυβιστάω, הזדקר בראש למטה ובדו׳. והכונה: א) בקידוש׳, במשפט אחד: קבסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט, בלו׳ בלום עד כדי כך התכפל התנא בראש לפנים ורגלים למעלה בדי להשמיע אותנו דבר המחט? ב) ובסנה׳: בעא מיניה וכו׳ המערה בעצמו מהו? א״ל קבסתן, בלו׳ κυβιστίνδα, בראש האבר מקפל למטה? בלום אפשר בזאת? אמר רב אשי: מאי תיבעי לך בקושי (האבר) לא משכחת לה? כי משכחת לה במשמש (באבר) מת (שאפשר לקפלו). כי בן

ולכתוב עליה פרוסבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות, ואי אמרת כעינן צבורים, כל שהוא לסאי חזי, תרגומא רב שמואל בר כיסנא קטיה דרב יוסף בגין שנעין כה סחט, אמר ליה רב יוסף קכסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט (קידוש' כו:). בעא מיניה רב אהדבוי בר אמי מרב ששת, המערה בעצמו מהו א"ל קכסתן, אמר רב אשי מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה כי משכחת כמשמש מת (סנה' נה.).

א. קבע [1]), ממנו כ. *קְבִיעָה, א. קָבַע.

ב. קבע [2]), ממנו *הַקְבָּעָה,*קָבוּעַ, *קִבּוּעַ, א. *קְבִיעָה, *קְבִיעוּת, ב. *קָבַע, *קֶבַע, קֻבַּעַת, קוֹבַע.

א. קָבַע, פ"י, קְבַעֲנוּךָ, קֹבְעִים, קֹבְעֵיהֶם, יִקְבַּע,—קָבַע האדם את האל או את האדם, קִפַּח והזיק אותו, גזל ממנו [3]), schädigen, berauben; faire tort à, priver; to wrong, deprive: הֲיִקְבַּע אדם אדם אלהים כי אתם קֹבְעִים אתי ואמרתם במה קְבַעֲנוּךָ המעשר והתרומה במארה אתם נארים ואתי ואתי אתם קֹבְעִים הגוי כלו (מלאכי ג ה–ט). אל הגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי' יריב ריבם וְקָבַע את קֹבְעֵיהֶם נפש [4]) (משלי כב כג). — וכתו"מ: הרי אתה בטהנן מסון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות, קובע אתת את השמים מלהוריד טל ומטר (ר' אלעזר בן עזריה לר' טרפון, ידים ד ג). לשון ערבי היא, ערבי כשהוא משיח עם חברו ואומר לו מה אתה גוזלני, אומר לו מה אתה קובעני (ר' לוי, תנחו' תרומה ט).—ובספהמ"א: עת שמעה אזני גערה נבנעה ואדעה כי נודעה חטאתי אך נשבעה נפשי ועלי קבעה (משה דרעי, לקוטי קדמוניות, סס). ונוגשים מסיקות ועונשים את הקהלה, ואשר לא יתן נפשו קבועה (ר' יפת, בס נבסת', 22). ואם לא תהיה נאמן בה (בתפלה) בלבך ובלשונך תהיה בחוקת הקובעים אותו באמונתו (ר"י א"ת, מו"ה, המצון הנפס ג). רשעתי וחטאתי ועויתי ופשעתי וביון מצולת הזמן טבעתי ואלהים ואנשים קבעתי (עמנוי, מחב' כח, 220). אל תהי להם (לאלמנה ויתום) קובע, הואיל והוא קבע כל טוב שלהם ע"כ הוא קובע את קובעיהם נפש (ר' אליהו הכהן, סבט מוסר טז). —ואמר הפיטן: · ובתכו גרות ועגוי וקבעום קובעים נתגלגלו רחמיו לסוף שלישים שבועים (משה בר קלונימוס, אדני חלד, קרוב' ה פסח). — ואמר המשורר: גרונך כנחל קישון נובע ואת ממון הבריות קובע (עזרא הבבלי, הוכח' מוסר ד, יח:). כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע. ולתם כיצר לותמך תמיד וקבעיך קבע (ר"י חריזי? הענק אות ק, נס' היובל להרכבי). זה יחרץ לשון וזה איתו בנף בגדי וזה לשופטים קובע (עמנו', מחב' ח, 5). — ואמר המליץ: אי לך ארץ שמאשריך בקובעי נפש אדם (ריב"ל, תעודה ביפרא', הקד').

ב. *קָבַע [1]), פ"י, — א) תקע ותחב מסמר, יתד וכדו', בתוך דבר, einsetzen; fixer; to fix: קבע

קכסתן κυβιστίνδα, בשני המקומות ענין קפול וכפול הוא.]

[1]) [משם' הפעל א. קָבַע (עי' לקמן) שבמקרא היא ממש כמו של קפח בתו"מ ובמו' שהוא קכח בסור' של ארץ ישראל, כערב' קפח' a) וגם פקח' b), וכמנדע' גהם, ובנראה שרש אחר לכלם, ואולי קרוב לכך אף גבח, עי' שם. ויש שחברו שרש א. קבע זה עם קבו כמשמ' דִּבֵּר, צִוָּה כאשור', או עם קבע בנסחת קללות ואלות כשבא', ואינו נראה.]

[2]) [עי' ב. קָבַע, הערה.]

[3]) [עי' הערה לשרש.]

[4]) [כרוך כלל סבארים בפרוש רש"י: וקבע, ויגזול את הנפש, קובעיהם, גווליהם, ובלשון ארמ' קביעה גזילה כמסכ' ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו', ע"כ. ואולם בכמה מקומות בא נפש במ' משלי במשמ' בעצמו, בעצמם, ובן באן: וקבע אותם בעצמם. והשבעים תרגמו καὶ ῥύσῃ σὴν ἄσυλον ψυχήν, כלו' ויגאל מקלט את נפשך, אולי עפ"י דרוש בלשון ויקבע (מן ב. קָבַע) מקלט לנפשך. ואין מקום לתקונם של החדשים וְעָקַב, עֹקְבֵיהֶם.]

[a]) قفخ [b]) فقخ

[1]) [השרש ב. קבע, שממנו קֻבַּעַת במשמ' כוס, גביע, ובן קוֹבַע, כובע וכדו', בא אפוא אף בממטא כבע או גבע, אך עקרו בנראה קבע במקום קוע (השוה ב. קבל במקום קול), קרוב אל קוע בערב' a), במשמ' לְמַטָּה, קרקע וכדו'. ובן קוֹבַע, קֻבַּעַת במשמ'

[a]) قوع

שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן את הקרירה אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדירה יושבת מהורת (כלים ו א). הדיוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בבלונס טמא ואינו חבור לו וכו', כסא שקבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו וכו', קבעו בקורת בית הבר טמא ואינו חבור לה (שם כ ג). עשאה (את העריבה) אבום לבהמה אע"פ שקבעה בכותל טמאה (שם שם ז). כופת שקבעו בנרכך, קבעו ולא בנה עליו, בנה עליו ולא קבעו טמא, קבעו ובנה עליו טהור, מפץ שנתנו על גבי הקורות, קבעו ולא נתן עליו את המעזיבה, נתן עליו את המעזיבה ולא קבעו טמא, קבעו ונתן עליו את המעזיבה טהור, קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל כרוך קבלתה טמאה, שלא כרוך קבלתה טהורה (שם שם ה). מאימתי מהרתו (של הסרין), ב"ש אומרים משיתפור (להיות וילון), ב"ה אומרים משיקשר ר' עקיבא אומר משיקבע (שם שם י). תיבה שהיא מלאה כלים וקבע לה בסוי טמאה, היתה ריקנית וקבע לה בסוי טהורה (תוספת' שם ב"מ י א). שלחנות שבכרבין שאוכלין עליהן אף על שקבען[1]) במסמר טמאין, הכיא בסא וקבע בו סליוכו לליזבו להיות יושב עליו טמא (שם שם י). הספסלין שבפונרקאות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים טהורים, קבען במסמר טמאין, הספסלין של מלמדי תינוקות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן טהורין, קבען במסמר טמאין (שם ב"ב א י). העושה מזוזה וכו' בשהוא קובעה אומר ברוך אקב"ו על מצות מזוזה (ירוש' ברכ' ט ז). מה המסמר הזה את קובעו, אע"פ שאת תוזר ונוטלו ממקומו מקומו ניכר (שם בכה' י א). והביאו לפניו שלחן של זהב וכו' ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו (ר' חייא בר אבא, שבת קיט.). צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה (ת"כ, ב"ב סה:). אמר לו הקב"ה לנח קבע בה (בתבה)

הרבר הקעור. וכן בא הפעל ב. קָבַע, בארמ' קְבַע, אף בתרג' של תקע, ועקרו נָקַב, תקע רבר לתוך קערורית וכרוי. ובאותו מעבר ברומי' fixus מן fingo, תקע, תחב, שהתפתח למשמ' של fix(e)צ, קָבוּעַ, ועי' קְבַעַת, קוֹבַע, הערות.]

[1]) [בצ"ל, כצוק"ם: שקבאן.]

אבנים טובות ומרגליות (ר' יוחנן, סנה' קח:). למלך שביקש לבנות פלטין והיה אותו המקום אפל, מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תימליוסים (ר' יצחק, מד"ר ברא' ג). נכנם פנחס ומצא אותם (את זמרי וכזבי) שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה כזה (שם שמות לג). אי זה כותל בנית כאן, אי זה עמוד העמדת באן, אפילו אי זה מסמר קבעת כאן (ר' ברכיה, שם ויקר' ה). היה (משה) קובעו (את המשכן) ומפרקו, ולא סייעו אחר מישראל (ר' חייא בר יוסף, שם במד' יב). היה הולך וראה את השביל מלא רם, והארץ מרוכצת כרם הרוגיה מכאן ומכאן, קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי (פסיק' רב', ויהי בעת בסרחה, קלח:). — ובהשאלה, קבע מסמרות בהלכה, אמר רבריו בהחלטה גמורה: לפי מסון גובין, ואלעזר בני קבע בה מסמרות (ר' יוחנן, ב"ב ז:).—וקָבַע דברי תורה במסמרות, שמרם בלבו: שאם קבעת אותם במסמר בלבבך הם משמרין אותך (תנחו' בהעלותך טו). — ובסהמ"א: מה הקב"ה קבע בכבים ומזלות ברקיע שלו, אף אני קבעתי בכבים ומזלות ברקיע שלי (מדה"ג, שמות ז ג, הופמן, 58). ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילום נהר כדי שיתברכו מימיו (שם יג יט, 132). היקבע אדם אלהים, א"ר ברכיה אמר הב"ה לישראל אתם קובעים לי מלפשוט ירי בעולמי ולהרויח לי (ברא"ש רבתי, אלבק, 231). לפי שפיהם של אריות מזוהם, כשהושלך דניאל מה עשו, קבעו פיהם לארץ כדי שלא יריח ריחם ותתצער נפשו (שם, 237). לאחר שיצאו האפרוחים מחזרת הקליפות במקל וקובעתן בכותל לפניהם וזהו לנחש שלא ימותו (רש"י, שבת קז:, ד"ה המנקעת). והלא יכול לקבוע הנסרים במסמרים שלא ירדו גשמים בסוכה (תוס' סוכ' ב., ד"ה כי עביד). וקודם שיקבענה (את המזוזה) במזוזת הפתח מברך תחלה ברוך אתה וכו' וצונו לקבוע[1]) מזוזה (רמב"ם, תפילין ה ז). שאמר לרב נחמן לקבוע לו מזוזה על פתח שלא היו בה רלתות (תשו' רמב"ם קלא, מק"נ, 126). בקש ראובן לקבוע תקרות

[1]) [בירוש' (ברכ' ט ז): על מצות מזוזה.]

מהכותל הצפוני לדרומי ולעשות עליהם מעזיבה וכו׳ (שם רסג, 242). — ואמר הפיטן: ואצבעות טרם קבעם באצבעותיו קבעני, ועת אשר פרשם כאהל כיריעה פרשני (ר״א קליר, בהכינו, קרובי א׳ שבוע׳). נשמת קראי הודיות בכוד כליות מקדישות קבע נשיות ורקע עליות (ר״י אבן אביתור, מעה״ש 10). — ואמר המשורר: וישנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש (ר״י זבארה, בתי הנפש, בק׳ מעשועים, דודזון, 158). — ועי׳ קָבוּעַ. — ב) ובהשאלה, קָבַע דבר, שיהיה קבוע במקום או בזמן וכדו׳, festsetzen; établir; to establish: שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך קובע לו שכר (ר׳ חנינא בן תרדיון, אבות ג ב). קבעה נדרה צריכה להביא עוד חמש פרידות (קנים ג ו). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה וכו׳, וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זו וסת (נדה ט ח). היתה למודה לראות יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים זה וזה אסורין וכו׳, שינתה שלש פעמים ליום עשרים הותר יום חמשה עשר וקבעה לה יום עשרים, שאין אשה קובעת לה וסת עד שתקבענה שלש פעמים, ואינה מטהרת הוסת עד שתעקר שלש פעמים (שם שם י). משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות (ר׳ ישמעאל, מכי׳, מסכ׳ דפסחא א). עוד היא (תפלת הערב) קבעו אותה כנגד איבול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ד א). מהו ליקבע (מעשר) שני במקום ראשון (שם דמאי א ד). צא וקבע שני וכו׳ צא וקבע ראשון (ר׳ יוסי בן שאול, שם שם). שקבע לו הכתוב זמן (ר׳ אבא מרי, שם ערלה ג א). אם אמר בין של שם יעלה בימיני בין של שם יעלה בשמאלי לא יקדש אלא זה שעל ימיני, לא יקדש אלא זה שעל שמאלי, לא קדש, מפני מה, קובען בפה (שם יומא ד א). ידיעת ספק קובעתו לחטאת (ריש לקיש, שם שבוע׳ ב א). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו (רב הונא, ברכ׳ ו:). כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו (רשב״י, שם ז:). אין מעברין את השנה ביום ל׳ של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, שם י:). בקשו לקבוע פרשת בלק בק״ש (ר׳ יהודה בר זבידא, שם יב:). מתוך ששקולה (גבורות גשמים) כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים (רב יוסף, שם לג.). הואיל ואדם קובע סעודתו על היין (ר׳ יוחנן, שם מג:). נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו׳ (רבא, שבת לא.). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (ריב״ז, שם קנג.). דקלים שבבבל אינן צריכין קבע, מאי טעמא, כבידן קובעתן (ר׳ חייא, ערוב׳ עח.). כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש (רב, פסח׳ קה.). לקידוש קובעת ולא להבדלה קובעת (רב עמרם בשמו, שם שם). אדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך וכו׳ (ר׳ יוסי הכהן, ר״ה יז:). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (רב אחא בר יעקב, יומא עה:). שבת מה שתקבע מוקצה למעשר כדבר שלא נגמרה מלאכתו, מי אמרינן ביון דכתיב וקראת לשבת עונג, קבעה ואפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו, או דלמא כדבר שנגמרה מלאכתו קבעה, בדבר שלא נגמרה מלאכתו לא קבעה (רבא, ביצ׳ לד:). שבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (תשובת רב נחמן לרבא, שם שם). אמר לו (נקדימון בן גוריון) הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים וכו׳ וקבע לו זמן (תענ׳ יט:). בתחילה קבעוה כשושן ולבסוף בכל העולם כולו וכו׳ שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות (רב שמואל בר יהודה, מגי׳ ז.). הקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן (ריש לקיש, ב״ב ה.). כל שתקבענה מחמת אונס אפילו כמה פעמים לא קבעה וסת (נדה יא.). שמונה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה, וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (ר׳ חנינא בשם ר׳ פינחס, מד״ר בראש׳ סט). למלך שעשה סעודת וזמן אצלו אורחים וכו׳ ולא קבע להם זמן אימתי יבאו לסעודה (שם קהל׳, בכל עת יהיו בגדיך לבנים). — וקָבַע הֲלָכָה, חובה וכדו׳ [1]: ובי הלכה קבעתי בישראל (ר׳ עקיבא, תוספת׳ דמאי ה כד). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות,

---

[1] [עי׳ גם נִפְעַ׳.]

הכתוב קבעו חובה (מכיי, מסכי דפסחא י). מצות יבול מצוה, ת״ל תהיה, הכתוב קבעה חובה (ספרא ויס, ויקרא, נדבה פרק יג). ובחדש הראשון ובו' קבעו הכתוב חובה (ספרי במד' קמו). לאחר ימים גברה ידן של ב״ש ובקשו לקבוע הלכה בדבריהן (ירוש' ביל' ב ד). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שבו, ויסך אותם לה', קבעה מסכת לדורות (שם כתה' ב ה). אני עשיתי בדברי ב״ה ואתה עשית בדברי ב״ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ר' אלעזר בן עזריה לרי ישמעאל, ברכ' יא.). ההוא לקובעו חובה אפילו בזמן הזה (פסח' כח:). אם כן לא נפסיק (את הסעודה מבעוד יום) שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (רשב״ג, שם ק.). לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי (שם שם). ואותו היום גברה ידם של ב״ש על ב״ה ובקשו לקבוע הלכה כמותן ובו' ואותו היום גברה ידן של ב״ה וקבעו[1] הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער כדבר כלום (ביל' כ.—כ:). — וְקָבַע הכתוב פקוח נפש, קָבַע כפרה, ברכה וכדו': קבע הכתוב פיקוח נפש למי שבא לידו ספק נפש ולא ידע אמור מעתה המגבה הצדקות והמפרנס את העניים ותגומל חסדים על אחת כמה וכמה תנתן לו נפשו הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה וכו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת לידו מציה בלא ידיעה, אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו, מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה בשובח עומר בתוך שהוא (ספרא ויס, ויקרא, חובה פרשה יג). למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך, קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידיו (ספרי דבר' רפג). שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן התורה כפרה, ואילו הן האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה, האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה זוגי המעיל וכו', ההורג נפש (בשגגה) לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרת מיתת כהן גרול (ר' סימון בשם ר' יוחנן מציח גובריו, ירוש' יומא ז ה). —ובכיה: אתם בכיתם בכיה של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות (מד״ר במד' טז). — קָבַע על דבר, קָבַע על עצמו: אפי' לשון קרבן אינו, למה שאינו קובע עליו לא נזירות בלשון קרבן ולא קרבן בלשון נזירות (ר' זעירה, ירוש' נזיר ב ג). אדם קובע עליו קרבן נזיר ועתיד ליזור (הוא, שם שם ב ה). כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך (רב נחמן, ברכ' מג.). — וְקָבַע קֶבַע, עי' קֶבַע. — ובמהס״א: ומפני שהוא עיקר הצווי לפיכך קבע הכתוב זבירתה ביום ובלילה (מדה״ג, שמות יג טז, הופמן, 127). כל מקום שבתוב עונש הפסד וחסרון כיס, הרי הוא קובע ברכה, שנאמר למען יברכך ה' אלהיך (שם דבר' יד כט, הפגנה, 159). ואנו כבר קבענו בכה פעמים תעניות באלה (תשו' הגאו' הכבכי כנט, 133). ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי ובו' אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי (רס״י, שמות ח ה). והגבלת, קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה (הוא, שם יט יב). הדבר הזה קבעוהו עליהם לחוק (הוא, שפט' יא מח). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב, והנה אין זרע אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב״ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). כי הבקשת והתפלה במה שמתיחד בו היחיד אינם אלא מן הרשות, ובבר קבעו לזה מקים בשומע תפלה למי שהוא רוצה (ר' י' א״ת, כוזרי ג יז). אמר הלוה הריני משלם, קבעו לי זמן בדי שאלוה מאחר (רמב״ם, מלוה ולוה כב א). מסכת זו ראויה לקובעה אחר עוקצין (ר״ש, טהר' א א). ה' בחכמה יסד ארץ, קבעה על טבעה והעמידה על יסודה בדעת וכרצון (ר' זרחיה מברצלונה, ב״י מפלי ג יט, המחר ג, 108). ואמר אברהם בן עזרא כי משה רבינו לא פירש בתורה איך נקבע שנים וחדשים (ר״א הקראי, גן עדן, קדה״ח ו, ז:). וחכמי משנה וחכמי תלמוד על הראיה היו קובעים, והנה ר' עקיבא עבר שנים וקבע חדשים חוצה לארץ ולא בחשבון (שם שם ז, ח.). גם ר' משה נ״ע הביא בספר ומנים שלו כי יש יום שקובעים בו פעמים יהיה הוא יום הראיית או קודם לו ביום או אחריו כיום ואומר כי יום הקביעה שיהיה קודם לראיה הוא כלא יהיה (שם שם ח, ח:). יש מי שאומר שאם עלה בו ריות אחר שהגיע זמן חלוקי שקבעו נוטלים לפי המעות (טו״ע חו״מ קעו ו).—ואמר הפיטן: קבעתה גוירת

[1]) [בתוספתי (חגי' ב יא) ובירוש' (ביל' ב ד): נקבעה, נִפעי.]

שווה וכו' (ינאי, אימתתה, קרוב' במדבר, זולאי, כג). חכמו לקבוע ראשון וליסדו באגה"ז לעשות הפסח במועדו (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצ' הפסקה א).— ואמר המשורר: חשוק שדי אשר פניו יחלו עשירי עם ומקהלות קדושים, קבעו אות באחיו אל ומופת בירת אשר הוא אות חדשים (ריי"ל גיאת, יקר רום, סעה"ס 16). ונטשת מדינתך ובאת וקבעת באפריקי ישיבות (ר"ס הנגיד, דבריך כמו גשם, ברודי, 15). — *וְקָבַע עצמו בְּדָבָר או לְדָבָר, נהג לעשות הדבר בקביעות: הקובעים עצמם תמיד לשיחה בטילה ודברים בטלים בדרך יושבי קרנות נקראים בטילים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א ב א). כל הקובע עצמו בשיחה בטלה וכו' מדמה עצמו לבהמה (שם ב ד א א). —*וְקָבַע עצמו לעשות דבר: שלשה שלא קבעו את עצמן לאכל יחד (סמ"ג מ"ע כז).

—נפע', *נִקְבַּע—שֶׁקָּבְעוּ אותו: יוסף הכהן הביא בכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו, אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלים והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יא). אם כן לא נפסוק שמא תקבע הלכה בישראל[1] (תוספת' ברכ' ה ב). בו ביום נקבעה הלכה בדברי בית הילל[2] ולא היה אדם עורר על דבר (שם חגי' ב יא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). נעקרה (ע"ז) ונקבעה במקום אחר, מקים שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים (שם שם ט ב). שאין קרבנות צבור נקבעין אלא בשחיטה (ר' יוסה, שם יומא ה א). מה זכו בית הלל שתיקבע הלכה בדבריהן (שם סוכה ב ח). שהדבר מסויי' שלא יקבע הדבר חובה (ר' יונה, שם קידוש' א ה). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שמו (שם סנה' ב ה). אע"פ שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתית בת פרעה (מד"ר שמות א). — ובמהס"א: שנאה ממנו ארבעים פעמים כדי שתקבע בלבו ותתישב דעתו (והזהיר, ויקר' עג:, אחרי). — ואמר הפיטן: עשה תעשה לחי מכאן ולחי מכאן כמין ראש תור נקבעים ולא זזים (ריי"ל בר לאונן, אזהרות, כג.).

—פעל', *קִבַּע, בינ' מְקֻבָּע, מקובע, — שֶׁקָּבְעוּ בו דבר: ושבעים קתידראות של זהב היו שם מקובעות אבנים טובות ומרגליות כנגד שבעים זקינים (ירוש' סוכ' ה א). עטרה זה אהל מועד בעטרה הזאת שמקובעת באבנים טובות ומרגליות ומעוטרת בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש (ר' יצחק, מד"ר במד' יב). — ובמהס"א: ובית המקדש בנוי על ד' הרים זהב מזוקק וכו' וזהב פרווים כזהב שהוא עושה פירות מיוסד בספיר מקובע בגדולה (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד יעלינק ג, 75). ושד היה נותנו ופורח בו ומוליכו בין שמים לארץ ואחר כך מביאו למקומו ומושיבו על קתדרא של זהב כולה מקובעת באבנים טובות ומרגליות (כסא של שלמה, שם ה, 34). משל לשנים שירדו למלחמה, אחד עלה והתרים שלו מקובע עטרות, ואחד עלה כל גופו מקובע חצים (רזיאל, אמסט', ע., בשם מדרש אספה).

—הפע', *הֻקְבַּע, הוקבע,—כמו נִפע': לידע שהוקבע ראש חודש בזמנו (ר' יוחנן, סוכ' כד:). — ובמהס"א: ייערך אותו, עריכה הראויה למדת כל הלילה וכו' ומדה זו הוקבעה להם (רש"י, ויק' כד ג). בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי בדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה (הוא, דבר' ט יח). היא הבמה הגדולה, הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה (הוא, מ"א ג ד). וע"י שעשה דבי שלש חסרים תוקבע השנה ביום א' (תוס' ערכי ט., ד"ה מעשה). ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומות ומעשרות (רמב"ם, הלומות ב ע). וקבע את קובעיהם וכו', ז"ל אמרו קביע ומוקבע ר"ל מיושב וקיים (ר' זרחיה מברצלונה, בי' משלי כב כג, הסהר ב, 300). ישעובי אותן הקירות יוקבע תוך אותה אמה נוספת (פענח רזא עה"ת, בא, אמסט', ה.) — ואמר הפיטן: מאז והלאה הקבע לדורות לספר לעד כח וגבורות (שמעון בר יצחק, אמרו, קרוב' ז פסח). ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (משה בר קלונימוס, אדני סלה, קרוב' ז פסח). ובשמנה יתדות ישפר לבל רוח שנים יוקבעו וארבע ועשרים אלף נשמעו (כנף רננים, עז.).

---

[1] [בבבלי (פסח' ק.): שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות, עי' קל.]

[2] [בבבלי (גיטה כ:): וקבעו הלכה כמותן וכו', עי' קל.]

—פִע', *קִפֵּעַ[1]) — כמו קל כתזוק הפעלה, קִפֵּע בלבו, שמר וזכר: פעמים רבות מבעסת (השפחה) אדונתה, ומקבעת אדונתה את הכל כלכה, והיא משלמת לה כהבאה אחת הכל (ר״ח, שבת לג.).

—הִפע', *הִקְבִּיעַ, —כמו קל, ואמר הפיטן: שם בשתקיו גבורות כוכבים ומזורות, הקביעם כנגד המארות ברקיע השמים להאיר על הארץ (יוסף אבן אביתור, אדון כל מעשיו, סעה״ס 128).

—התפ', *הִתְקַבֵּעַ, נתקבע, — כמו נפע': שאלו שראו שחל יום של ערבה בשבת כזמן שלא נתקבעו השנים כתיקונן כגון יסוד השמר (ר״ח, סוכ' מד.).

*קֶבַע, קֶבַע[2]), ש״ז, — תכונת הדבר הקָבוּעַ, קְבִיעוּת, דבר קָבוּעַ, וזמן קָבוּעַ: תפלת הערב אין לה קבע (ברכ' ד א). העושה תפלתו קבע[3]) אין תפלתו תחנונים (ר' אליעזר, שם שם ד). רבל כשרין להוליכו (את השעיר) אלא שעשו הכהנים קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו (יומא ו ג). כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי (סוכ' ב ט). עשה תורתך קבע (שמאי, אבו' א טו). ובשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב״ה (ר' שמעון, שם ב יג). יין אין לו קבע, שמן יש לו קבע[4]) (ירוש' פסח' א א). דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי (ר״י בר' אלעאי, ברכ' לה:). שבתחלה היו טובלין כמי מערות מכונסין ומרוחין והיו נותנין עליהן מים שאובין, התחילו ועשאום קבע, גזרו עליהם טומאה (רב אבי, שבת יד.). משם אתה מוצא קבע שמתפללים ג' פעמים ביום (מד״ר במד' ב). — ובצרופים עם שמות עצם, אכילת קֶבַע, דירת קֶבַע, במשמ' אכילה קבועה וכדו', בנגוד אל עראי: אוכל בהן (בתפלין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע, ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (ר' זעירא בשם אבא

1) [המבקעת ביצים בכותל (שבת פז:), היו שגרסו המקבעת, עי' רש״י שם, והנכון כנראה: המבקעת.]

2) [כך במשנה מנק' כ״י פרמה.]

3) [ובגמרא: מאי קבע, א״ר יעקב בר אידי א״ר אושעיה כלו שתפלתו דומה עליו כמשוי (ברכ' כט:).]

4) [כבבלי (פסחי מ.): שמן יש קבע לאבילה, יין אין קבע לשתייה.]

בר ירמיה, ירוש' ברכ' ב ג). לא יאחז אדם תפילין בידו וס״ת בזרועו ויתפלל וכו' ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי (ת״ר, בבלי שם כג:). הנכנס לסעודת קבע יהלך י' פעמים של ארבע אמות וכו' ונפנה ונכנס ויושב במקומו (ת״ר, שבת פב.). סוכה דירת קבע בעינן וכו' סוכת דירת עראי בעינן (יומא י:). —ובספהמ״א: והלימוד שלהם עראי דעראי והביטול קבע (חובת לבבות, שער התורה). וטוב מעבדתו אשר הציב גבול לרתי יקרה וקבע להגיונה קבע שלא ימוש להשיב נפש נוחליה לשבוע (ד״ס של יהודי מגלרים וא״י ב, יעקב מן, 24). — ואמר הפיטן: אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא (ינאי, אלה אהוזת, קרובי פסח, זולאי, רסה). —ואמר המשורר: כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע[1]), ולחם ביצר לוחסך תמיד וקבעיך קבע (ר״י חריזי ?, הענק אות ק, ס' היובל להרכבי). —*ובחכמת ההנדסה, בשמי הבסיס הקבוע למטה, Grundfläche, Basis; base: והמשלשת בד' פנים, כשני הצלע בקבע בעמוד כנג וכו' והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו (מסכת המדות א, 54). ובמשלשת בין כשוים בין כחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה (שם ב, 53). והעמוד המשך מהם אל צד הארוך נופל והוא מקבע[2]) (שם ז, 49). ויש מן החדה (הזוית החדה) שצלעותיה ישרות והרוצה לסור מחשב אותה כנגד הקבע, נמצא הזויות חדות כמדת הראשון כן מדת האחרון (שם שם).

קָבַע, עי' קוֹבַע.

קֻבַּעַת, ש״נ, —גְּבִיעַ, כוס גדולה[3]), Becher; coupe; cup: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר

1) [מנק' לשם המשקל קִבַּע.]

2) [שטינשנידר מתקן: הקבע.]

3) [כך השבעים (κόνδυ) ות״י (פילי, φιαλη), וכך נכון לפי השואת המלים גביע בעבר', קובעא (כוס) בסור', קַבְעָה[a]), גביע הפרח בערבי, ושם אף קַעַב[b]) במשמ' כוס, אשו' קַבּוּת (כהעלמת העין), וקרוב לכך אף קוֹבַע, כּוֹבַע, וכן כל החדשים. אך רב המפרשים העברים פרשו כרש״י, וז״ל: ת״י פילי, והוא שם כוס, ולי נראה קבעת, אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי, ומצית

a) قبعة b) قعب

שתית מיד יי' את כוס חמתו את קֻבַּעַת כוס התרעלה שתית מצית (ישעי' נא יז). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קֻבַּעַת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם שם כב). — ובסהמ"א, גם בשמ' שמרים, עכבת: ובכוס הזה (של התרעלה) ג' טיפות, האי חציו והאי מר ממות והאי קובעת (ר' אליעזר די וידאש, ראשית חכמה, שער היראה יג, כז:). את קובעת כוס העניות ודלי דלות (ר' אליעזר פאפו, פלא יועץ, אות מוסר, קיט). גמאתי את כוס חסר מלא מסך הזה עם קובעתו ושמריו עד תומו (מ. א. גינצבורג, קריה ספר, ענ). — ואמר הפיטן: שותה קובעת כוס התמה, אל תהי נבעת בי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (רמב"ע, יודעי תרועה, סליח' לר"ה, סדור מנהג ארם צובה, תנג:). קול יללת בת ציון מרתוק נשמעת, תועק ועקת חשבון תבכה כבי מיפעת, אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת (ר' שלמה בן יצחק גירונדי, מכורת ולא מיין, קינ' ה"ב). רני בבל מאודך שיר אהבה רעיתי, כי לקחתי מידך קבעת כוס חמתי (ר"י נג'ארה, שמעי נא, עולת חודש, סומ', קיד). — ואמר המשורר: ושתו בוז בקבעת ומצו כוס משברת (ר"ש הנגיד, שלא יונה, שעה"ש 31). ומת לבם ומורי גור לגדל בםו גפן סדום שדמות עמורה, ויינם אחריתו רוש ולענה וקובעתם מסובה היא במרה (ר"י אלנקאוה, בשם אלהי, מנוה"מ א, 7). חין קנאה אירה למטרה בבדו ישלת, לא בלבו כלב שאול אדוניו ירה אירהו, הוא ישקהו כוס רעל ישתה עד קבעת (שלום הכהן, ניר דוד ד, 73).

קבץ [1]). ממנו *התקבצות, *מקבץ[2]), *מקבץ, *מקבצה, ב. *מקבוץ, *קבוצי, *קביצה, *קביצות, קבץ, *קבץ, קבצה, *קבצות, *קבצן, *קבצני.

קִבֵּץ, פ"י, קבץ, קבוצים, קבצי, קבץ, קבצו, אקבץ, אקבצה, אקבצם, תקבץ, יקבץ, יקבץ־, יקבצנו, יקבצם, יקבצו, — אסף יחד ואגר תבואה, שלל והון וכדו', sammeln; amasser; to assemble: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראש' מא לה). ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים (שם שם מח). ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש (דבר' יג יז). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו [1]) (משלי כח ח). ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם (דה"ב כד ה). — וקבץ מתכת לתוך הכור להתיכה: יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך כי אקבץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם (יחזק' כב יט–כ). — ובהשאלה, קבץ און: ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו (תהל' מא ז). — וקבץ בני אדם, אספם והקהילם יחד לאספה, versammeln; assembler; to gather: ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ"א כב ו). ויקבץ יהוא את כל העם (מ"ב י יח). אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים (יואל ב יו). ואקבצה מישראל ראשים (עזרא ז כח). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (נחמ' ז ה). ויסבו ביהודה ויקבצו את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל ירושלם (דה"ב כג ב). ויקבץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות (שם כה ה). — וקבץ אנשי חיל לקרב: ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שפט' יב ד). ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל (ש"א כח א). ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע (שם כח ד). ויואב שב מאחרי אבנר ויקבץ את כל העם (ש"ב ב ל). ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (מ"א כ א). ויהי אחרי בן

יורה עליו במה שנאמר שמרית ימצו (תהלים עה), ע"ב, באלו בשמ' עכבת. עקבת של הכוס.]

[1]) [הוא קבצ' [a]) בערב', קבע בסור', קבץ בכוש', וקרובים אליו בוץ, קמץ, קפץ, עי' שם.]

[2]) [ש"ו, בשמ' מקום ההתקבצות: ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם (ס' הישר, ויחי, לבוב, יח:).]

[a]) قبض

[1]) [כך בספרים מדויקים לפי עדותו של בעל מנחת שי, ובספרים אחרים יקבצנו. ואמר רד"ק: לחונן דלים יקבצנו, לכן אשר דגוש ולכן נפתלי יקבצנו קל (ס' השרשים, ערך זה). והעיד בעל מנחת שי: ולפי זה יש לתמוה על מה שנהגו בשני שוואין.]

ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון (מ"ב ו כד). ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יי' אלהיו עמו (דה"ב יה ט). — ועם אֶל: וישלח אחאב בכל בני ישראל ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל (מ"א יח כ). — ועם ה' הכוון: ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה (ש"א ז ה). ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה (שם כט א). — ואל פלוני: ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל (ש"ב ג כא). ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל (מ"א יח יט). — ועם עַל: ויקבץ עליו אנשים ויהי שר גדוד (שם יא כד). —ובינ' פעו', מ"כ קבוצים: וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה (נחמ' ה טז). — וקבץ עמים בדי לענשם: ויאסף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים (חבק' ב ה). לכן חכו לי נאם יי' ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ' ג ח). — וש"ע, קבץ על יד, כמו קפץ על היד, סגר את ידו לבל יפזר הונו[1]: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא).—ואמר בן סירא: מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע זר (ב"ס גני' יד ד). בנערותיך לא קבצת[2] איך תשיג בזקנותיך (שם כה ג). — ובתו"מ: מה עשה (טיטוס), נטל את הפרוכת ועשאו במין גרגותני והביא כל כלים שבמקדש והניחן כהן וכו' שנאמר ובכן ראיתי רשעים קבורים וכו' אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט' נו:). — ובמהמ"א[3]: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט בצער שלא יספיק לו וזו רעה חולה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג ה, 32).

בעל לשון הרע וכו' והנה זה לבו יקבץ לו מדות שתי הבתות הרעות וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 359). — ובתפלה: כתר יתנו לך יי' אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה (כתר, קדושת מוסף ספרד). — ואמר המשורר: הן הזמן ערב לעשות חפציך, לבן בישע רב שמח קבוציך, ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב"ע, מחן סדה, כהנא א, 128). — ואמר המשורר: היה קובץ לכל חכמה ואוסף, קנה בינה ולא זהב ובסף (רה"ג, קנה בינה, מערי מוסר השכל קסג, ורעהימר, יא.). — "וקבץ מספרים, חברם לסכום: שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבוץ את המחציות האלה וכו' (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). — "ומאכל קובץ, מאכל המכווץ את הכתן ועוצר: וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואע"פ שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (קאנון ג יד ד יג). ולא תאכל (המעוברת) מאכלים הרעים המרבים תערובות ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).—"וסם קובץ: ואחר ישים על החבורה סמים קובצים כמו רמונים, חבושים, עפצים וכו' (ארח חיים, במורסות, כ"י ביהמ"ד סבטר).—"וטעם קובץ, מכוץ: ושרשי הטעם תשעה, המתוק והדשן, והם חמים לחים, והמר והמליח והחריף, והם חמים יבשים, והקובץ והחמיץ והעפיץ, והם יבשים קרים (כ"י א"ת, או"ד ג ז). ומספר הטעמים תם ט', המר והמתוק וכו' והקובץ והעפיץ והתפל (שער השמים לאבי הרלב"ג ט, לג.). והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל וכולם קרים (אמו"ר לראב"ד א ו, 27). —"וקבץ על יד כשם לאסף של כתבי יד ובדו', ועי' קבץ.

—נפעי, נקבצו, נקבצו, נקבצים, נקבציו, הקבץ, הקבצו, תקבץ, תקבצו, יקבצו,—נקבצו, נאספו ובאו, התכנסו: הקבצו ושמעו בני יעקב (ברא' מט ב). וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו (ש"א כה א). ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם (שם כח ד). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (ישע' מה כ). הקבצו כלכם ושמעו (שם מח יד). שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך (שם מט יח; ס ד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק' לט יז). עושו ובאו

1) [ואת בנראה משמי הכתוב: הסוגר ידו לבל יפזר את הונו ירבה אותו. אך רב המפרשים הבינו אותו כאלו בוונתו המקבץ מעות על ידו, המקבץ פרוטות ומצרפן לחשבון.]

2) [נ"א: הפצתם.]

3) [שמוש הפעל בבנין קל, המצוי במקרא, נדחק בתו"מ ובמהמ"א בפני בנין פע' ולא נשאר אלא בצורות מעטות במליצה לקוחה מן הכתוב, ואמנם בקצת מקומות הנקוד בספק.]

כל הגוים מסביב וְנִקְבָּצוּ שמה הנחת יי׳ גבוריך (יואל ד יא). וַיִּקָּבְצוּ יהודה לבקש מיי׳ גם מכל ערי יהודה באו לבקש את יי׳ (דה״ב כ ד). וַיִּקָּבְצוּ עם רב ויסתמו את כל המעינות (שם לב ד). — וכמשמ׳ שֶׁקִּבְּצוּ אותם: נאם אדני יי׳ מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לְנִקְבָּצָיו (ישע׳ נו ח). ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תִקָּבֵץ [1]) לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה (יחזק׳ כט ה). וּבְהִקָּבֵץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך (אסתר ב יט). — וְנִקְבְּצוּ לפלוני: כל צאן קדר יִקָּבְצוּ לך (ישע׳ ס ז).— וְנִקְבְּצוּ אל פלוני: עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נִקְבְּצוּ אלינו כל מלכי האמרי ישבי ההר (יהוש׳ י ו). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יכבה נפש ונפצו כל יהודה הַנִּקְבָּצִים אליך ואבדה שארית יהודה (ירמ׳ מ טו). וכהתפלל עזרא וכהתודותו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נִקְבְּצוּ אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים (עזר׳ י א). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תִּקָּבְצוּ אלינו (נחמ׳ ד יד). נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם וְיִקָּבְצוּ אלינו (דה״א יג ב). —וְנִקְבְּצוּ על פלוני: וַיִּקָּבְצוּ עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דה״ב יג ז). — וְנִקְבְּצוּ אל מקום פלוני: וּבְהִקָּבֵץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך (אסתר ב ח). — ועם ה׳ הכוון: וַיִּקָּבְצוּ המצפתה (ש״א ז ו). וַיִּקָּבְצוּ כל ישראל אל דויד חברונה (דה״א יא א). — ובלי ה כאותה משמ׳: ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה לְהִקָּבֵץ ירושלם (עזר׳ י ז). וַיִּקָּבְצוּ כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם (שם שם ט). וַיִּקָּבְצוּ ירושלם בחדש השלשי לשנת חמש עשרה למלכות אסא (דה״ב טו י).—וְנִקְבְּצוּ שָׁם: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נִקְבְּצוּ דיות אשה רעותה (ישע׳ לד טו).—וְנִקְבְּצוּ יַחְדָּו: כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו ויאספו לאמים (שם מג ט). וְנִקְבְּצוּ בני יהודה ובני ישראל יחדו (הוש׳ ב ב). בְּהִקָּבֵץ עמים יחדו וממלכות לעבד את יי׳ (תהל׳ קב

כג). — ובתו״מ: ואת כל שללה תקבוץ, לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה, א״ר חסדא ו ב נ ק ב צ י ם לתיכה (סנה׳ קיב.). — ובסהמ״א.: ושהקבוץ ההוא ראיה על ואו המשך הנופל ממנו בעבור ה ק ב ץ השני נחים וכו׳ וכאשר באה עליו הא הנקבה השיבו עליו הכפל הנופל ממנו בדגשות ו נ ק ב צ ו שני נחים (ר״י ח״ח, ספ״ס לריב״ג, הקד׳, 6). — "וכמשמ׳ התבוצות: הלא תראה הפתאים מבקשים דפיקת הגידים ולא ידעו מהפשטם ו ה ק ב צ ם (ר״י ח״ח, חו״ד ה). — "וְנִקְבְּצוּ הַמִּסְפָּרִים, חֻבְּרוּ לסכום: והדרך הזה הוא שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבץ את המחציות האלה וכו׳ והמספר ה נ ק ב ץ מנה אותו במותר השלישי וכו׳ (ראב״ח הגש״א, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). ותחלוק המספר ה נ ק ב ץ כידך על קיטר העגולה וכו׳ (שם שם, 72). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר ה נ ק ב ץ מהם (שם שם, 81).

—פע׳, קִבְּצָה, קִבֶּצְהָ, קִבְּצָם, קִבְּצָן, קִבַּצְתִּי, קִבַּצְתִּים, קִבְּצוּ, מְקַבֵּץ, מְקַבְּצָם, מְקַבְּצָיו, קַבֵּץ, קַבְּצִי, קַבְּצֵנוּ, אֲקַבֵּץ, אֲקַבְּצָה, אֲקַבֶּצְךָ, אֲקַבְּצֵךְ, אֲקַבְּצֵם, יְקַבֵּץ, יְקַבְּצָהּ, יְקַבְּצֵנוּ, תְּקַבְּצֵם, תְּקַבְּצוּ.—כמו קל, קָבַץ. קִבֵּץ תירוש: נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת כי מאספיו יאכלהו והללו את יי׳ וּמְקַבְּצָיו ישתהו בחצרות קדשי (ישע׳ סב ט). — וְקִבֵּץ מַיִם: ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו וַתְּקַבְּצוּ את מי הברכה התחתונה (שם כב ט).— וְקִבֵּץ עֳמָרִים: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קִבְּצָם כעמיר גרנה (מיכה ד יא–יב). — וְקִבֵּץ הון ועשר, דברי חפץ: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קִבָּצָה ועד אתנן זונה ישובו (שם א ז). — וְקִבֵּץ אנשים: לכן הנני מְקַבֵּץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת וְקִבַּצְתִּי אתם עליך מסביב (יחזק׳ יו לז). ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית האלהים וָאֲקַבְּצֵם ואעמידם על עמדם (נחמ׳ יג יא). — ביחוד, קִבֵּץ הַנְּפוּצוֹת, הַצֹּאן: והיה כצבי מדח וכצאן ואין מְקַבֵּץ (ישע׳ יג יד). כרעה עדרו ירעה בזרעו יְקַבֵּץ טלאים

1) [ויש מן החדשים גורסים תִּקָּבֵר.]

ובחיקו ישא (שם מ יא). — והאנשים: ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וְקִבֶּצְךָ מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יְקַבֶּצְךָ יי' אלהיך ומשם יקחך (דבר' ל ג–ד). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יְקַבֵּץ מארבע כנפות הארץ (ישע' יא יב). אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אֲקַבְּצֶךָּ (שם מג ה). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אֲקַבְּצֵךְ (שם נד ז). נאם אדני יי' מְקַבֵּץ נדחי ישראל עוד אֲקַבֵּץ עליו לנקבציו (שם נו ח). אתם הפצתם את צאני וכו' ואני אֲקַבֵּץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב–ג). ונמצאתי לכם נאם יי' ושבתי את שביתכם וְקִבַּצְתִּי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם (שם כט יד). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות וכו' וְקִבַּצְתִּי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם (יחזק' יא טז–יז). והוצאתי אתכם מן העמים וְקִבַּצְתִּי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם (שם כ לד). גם כי יתנו בגוים עתה אֲקַבְּצֵם (הוש' ח י). אסף אאסף יעקב כלך קַבֵּץ אֲקַבֵּץ שארית ישראל (מיכה ב יב). נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו עמך על ההרים ואין מְקַבֵּץ (נחום ג יח). הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אֲקַבֵּץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם בעת ההיא אביא אתכם ובעת קַבְּצִי אתכם (צפנ' ג יט–כ). אשרקה להם וַאֲקַבְּצֵם כי פדיתים וכו' והשבותים מארץ מצרים ומאשור אֲקַבְּצֵם (זכר' י ח–י). הושיענו יי' אלהינו וְקַבְּצֵנוּ מן הגוים (תהל' קו מז). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צר ומארצות קִבְּצָם ממזרח וממערב מצפון ומים (שם קז ב–ג). — ובהשאלה, פָּנָיו קִבְּצוּ פארור, בפניו נראו בהלה ופחד ובעתה[1]: מפניו (מפני הארבה) יחילו עמים כל פנים קִבְּצוּ פארור (יואל ב ו). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קִבְּצוּ פארור (נחו' ב יא). — ובתו"מ: מאי מקמץ, אמר רב יהודה זה המקבץ[2]

¹) [עי' פָּארוּר, הערות, עמ' 4809.]

²) [אפשר שצ"ל גם כאן: זה המקמץ צואת בלבים, וכן ברש"י, ולהלן בגמרא: תנאי היא דתניא מקמץ זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואת בלבים.]

צואת בלבים (כתוב' עז.). מה עשה מרדכי, קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים וכו' (מד"ר אסתר, והאמר אסתר להס"ב). — ובסהמ"א: קבצאל ועדר ויגור, כל המקבץ עדרים לתורה יגור במחיצת אל (פרוק מכך קבן[1])). בא א' מלמד תינוקות קבץ לו חברה סביבו באותה בית הכנסת ללמדם מקרא ומשנה (שאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם, 99). אח"ב הסכימה לקבץ בניה ובנותיה ובני בניה עם רב באותה חצר בחלקה וכו' אמרו רחל ולאה לזאת האשה בבר שמת ואת החצר בפונדק באלו הקרובים אשר קבצתים אליך וכו' וכמו שאנחנו לא נקבץ קרובינו עמנו כן את לא תניח לדור עמך זולתי בשיעור מנין הנפשות אשר היו דרים בחיי ראובן בעלך (שאלה לרמב"ם, שם, 239). והקונדושטוולו וכו' יהיה מחוייב לקבץ הקהל ולקרא ברבים את אשר אנחנו מתקנים ומסדרים (תקנות קנדיאה כה, הרטום–קאסוטו, 14). —*וְקִבֵּץ כְּתָבִים: וקבצתי כל הכתבים בעמיר גורנה וכו' ועשיתי מהם קובץ וגו' (אבא מארי, מנח' קנא' סז). — *וְקִבֵּץ, קִבֵּץ נדבות: כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט, אי זה טוב שאלך נע ונד מעיר לעיר שאקבץ כדי שאפרנס את עצמי ואת בני וכו' (ס' חסידים תתמח, 308). — *וְקִבֵּץ ריסי עיניו, הקריבם זה לזה: מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור או בשעה שהוא רוצה לדקדק בראיה (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). —וְקִבֵּץ חָלוּק בְּלוּלָאוֹת, פרף וקשר אותו בלולאות: החוטין היוצאין מן האריג וכו' ושל חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו בלולאות שיעור חוטיו עשר אצבעות (הוא, כלים כא א). — *וְקִבֵּץ הֶעָצֵל אֶת הַזְּרוֹעַ וכרו', כִּוֵּץ וצמצם אותה: העצלים המנענעים הזרוע מהם מה שיקבצו אותו ומהם מה שימתחו אותו (קאנון א א א יח). — *וְקִבֵּץ הַקֹּר: (האויר) הא' הוא העליון מהם הסמוך ליסוד האש מקבל חומו מאד עד שישימהו חם ויבש ולא יתילדו בו מפני זה עננים וממר כי אין קור מקבץ (ר"י אברבנאל, ברא"ש א, והרקיע, דעת ז). —

¹) [כפי הנראה כך היתה גרסתו בגיט' ז., ובספרינו אין, ועי' קוהוט.]

*וכחשאלה לענינים רוחניים. א) במשמ' חִבֵּר וְאִחֵד: ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר לדבר אחד בענין, הוא שקר משחת (ר"י א"ת, אמו"ד א). לקבץ האומה על דעת אחת (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"מ ד, ה.). וכדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו' עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים וכו' והמפורסמות יקבצום (אמו"ר לראב"ד, עה). —*וְקִבֵּץ מִסְפָּרִים, חִבְּרָם: והדמיון לחשבון הזה משלש אשר צלעו האחת י' והשנית ח' והשלישית ו' אם אתה מקבץ לשלש חציי הצלעות האלה יהיו י"ב (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). ושערו המדקדקים וקבצו אלה המותרות מכל קשת וקשת מאלו הששה ועלו לסדת שביעית הקוטר (שם שם, 61). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר .הנקבץ מהם (שם שם, 81). והחשבונות כלם בשתקבץ שארית לשארית או בשתוסיף מנין על מנין תקבץ כל מין עם מינו, השניות עם השניות והחלקים עם החלקים והמעלות עם המעלות (רמב"ם, קדה"מ יא א). לקבץ שני מספרים או שלשה או יותר לידע מכום מניינם (ר"י ן' ביכנה, ספר המספר, כ"י בריט' מוז'). — *וְקִבֵּץ בין [1]) שני ענינים, חבר ואחד אותם: וזה וזולתו ממה שדומה לו הוא ממה שמקבצים בו העברים בין שלש אותיות נעות וכו' באשר באר בה כבר ר' יהודה בספר אותיות הסתר ואמר שאינם מקבצים ביניהם בכל מלה נמלטת מאותיות הגרוניות ומהפגש הכפל, וכבר המציאנו אנחנו בספר הקרוב והישור מלות רבות קבצו בהם בין שלש תנועות והמלות ההן נמלטות מאחה"ע ומאותיות הכפל וכו' (ר"י א"ת, ספר הרקמה טו, 98). מפני שקבצו בה (בלשון העברית) בין שני נחים ולא קבצו בין שלש תנועות אלא על ידי הדחק (הוא, כוזרי ב עח). ואני תמיה איזה דבר קבץ בין שני החסרים המתחלפים האלה וכו' ומי הוא המבין לזה ההתאחדות (ר"ש א"ת, מו"נ ב יט). וזהו תכלית היכולת לקבץ בין התועלת לכל אדם ובין מניעת הביאור בלמוד דבר מזה הענין (הוא, שם ג, הקד').

[1]) [על פי הערב': גמע בין [a]). השוה הערת דוד קמל לכוזרי ב עח.]

[a]) جمع بين

— ב) כמשמ' הֵכִיל וְכָלַל: ובניתי אותו על עשרה שערים מקבצים כל חובות הלבבות (ר"י א"ת, חו"ה, הקד'). אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבע"ל פה בולה (רמב"ם, הקד' משנה תורה). כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה לעצמיים, כן ראוי שיהיו תאריו והעצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים ולא יקבצם גדר אחד (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). יתחייב בהכ"ח שישאלו השאלות ההם כולם, ואין לצאת מהם כי אם בטענים מגונים, יקבצו ההכובה והבטול לכל פשוטי התורה (הוא, מו"נ ב כה). אמנם אין ענין השגחתו בענין השגחתנו וכו', ולא יקבצם גדר אחד וכו' כמו שלא תדמה פעולתנו לפעולתו ולא יקבצם גדר אחד (הוא, שם ג כג).

—פע', מְקֻבֶּצֶת, — ארץ מְקֻבֶּצֶת, שהעם היושב בה מְקֻבָּץ מעמים רבים: מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מְקֻבֶּצֶת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם (יחזקי לח ח). — ובתו"מ: אין עושין תורה חומשין בשהן מפוזרין, תורה חומשין מקובצין (סופרי ג ג). — ובמהס"א: יש שקוברין את המת כבגדד ואחר זמן מוציאים אותו כמה פרסאות אל עבר פרס המערבי למדבר הסמוך לישימון, ואין מנהג להיות שם מקובצין ולא לומר צדוק הדין (אוצר הגאונים משקין, 49). אבל אם הוסיפוהו ליום הידוע לישיבת הדיינין וכו' בותבין עליו נדוי שהכל יודעים שהדיינים מקובצין (עומו"מ יח). —*וְקֻבְּצוּ הַמַּיִם: ואין הבדל אם תטבול בנהר נילום וכו' או בבור מן הבורות כשיהיה המקובץ מן המים שיעור אמה על אמה ברום שלש אמות (תשו' הרמב"ם ק, א"מ פריימן, 97). —*קֻבְּצוּ הצלעות: ואם יכנס ידו לבדק, היה הדופן דבוק לאון הריאה, ולא היה לו מקום שיכנים ידו, או היתה הריאה הגדול או היו הצלעות מקובצות מדופן אל דופן, ינתח אותה דופן מדופן, ויראה אם לא היה שם ממך (צ"ל מרך), ולא היתה דבוקה הריאה אל הצלעות, כשר (הלכות טרפות לאלדד הדני נ 15. א. אפשטין, 113). — *ובהשאלה, קֻבְּצָה הדעת: ואם הוא יושב בבית האבל, אין לו לשחוט עד שימצאו (צ"ל שימלאו) ימי אבלו, כי השחיטה תהיא תבקש שיהיה דעתו של אדם

מקובצת[1]) עליו, ויהיה לבו שטח (שם שם 25, שם, 117). — *וקִבְּצוּ הקשתות, קִבְּצוּ המספרים, חִבְּרוּ: שתי קשתות כשיקובצו יהי מהם עגולה (חמו"ר לרלב"ג, 156). כאשר יקבצו מספרים האלה 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 (דוד פריזנהוזן, כליל החשבון, א ד). ועי' מְקַבֵּץ, עמ' 3262. —*וּמְקֻבָּץ, כמשמ' מרבב, מחֻבר: והנה היא (הארץ) כן (מרכבת), כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם מקובצים (כ"י א"ת, חו"ד א א). וכשיתקבצו (העצמים הפרדיים) קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות, והוא או גשם (כ"ס א"ת, מו"נ א עג). ודבר מקובץ מן הארץ וכותלים סביביו וגג עליו הוא הבית (חמו"ר לרלב"ג ג ג). — *ובדקדוק, קִבֵּץ השם, בא במספר רבים: ואומר לַחַ בא כמשקל רֵעַ מן הכתוב ולא נס לֵחֹה, וקִבְּצת לַחַ לֵחִים. כאשר קובץ אשא רֵעַי למרחוק מן רֵעִים, ככתוב מפלאות תמים דעים, ומות מן מ(ו)תים, ומותי ערלים תמות, ורוב רובים, ככתוב אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו, ורון רונים, ככתוב רני פלט תסובבני סלה (מסוי דונש על מנחם, 14). וזה גורלך מנת מדיך, כמו מדותיך, או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו, ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים, כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך (רד"ק, ירמ' יג כה). על כמה פנים יקבצו השמות בכללן, על חמשה פנים, האחד שיהיה השם זכריי ויוקבץ בלשון זכר תמיד, כמו מן שיר שירים, ומן בן בנים וזולתם, השני, שהשם הנקביי יהיה רבויו בלשון נקבה תמיד כמו מן חומה חומות (ר"מ בן חביב, מרפא לשון, לג:). — *וקֻבְּצָה האות, באה בנִקּוּד קִבּוּץ: ואין אמרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם קבוץ הגימל מותר לאמרי כאת שתי גלות הכתרות שעינו ויו, כי התנאי שמה שיהיה האחד מקובץ גם כן, כמו שאחד גלות הכתרת מקובץ והוא אחד מימין הגֻלה, אבל אחד גלות מים פתוח והוא גַל נעול, ופעמים ימָצא מן האחדים מה שאינו מקובץ, וכאשר יאמרו מהם שנים או רבים יקרה אותו הקבוץ וכו' (והקבוץ הנזכר בשער הזה והמקובץ הוא קבוץ שפתים ור"ל חשלש נקדות תלויות זו על זו, והמקובץ היא המלה שהיא נקדה בהם) (כ"י א"ת, ספ"ס לריב"ג, גל). — *וכשם ספר: שיטה מקובצת לר' בצלאל אשכנזי.

— התפ', הִתְקַבֵּץ, יִתְקַבֵּץ, הִתְקַבְּצוּ, — הִתְקַבְּצוּ האנשים, נאספו ובאו: ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן וכו' וַיִּתְקַבְּצוּ יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד (יהוש' ט ב). ויֻשמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית ויגד לאבימלך כי הִתְקַבְּצוּ כל בעלי מגדל שכם (שפט' ט מו–מז). וישמעו פלשתים כי הִתְקַבְּצוּ בני ישראל המצפתה (ש"א ז ז). וַיִּתְקַבְּצוּ כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה (שם ח ד). וַיִּתְקַבְּצוּ אליו (אל דוד) כל איש מצוק וכל איש אשר לא נשא וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש (שם כב ב). וַיִּתְקַבְּצוּ בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת (ש"ב ב כה). הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יִתְקַבְּצוּ כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (ישע' מד יא). שמועה שמעתי מאת יי' וציר בגוים שלוח הִתְקַבְּצוּ ובאו עליה וקומו למלחמה (ירמ' מט יד). — ובתו"מ: כשמת אהרן נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך (ספרי דבר' שה). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל, על שם ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, למה, כי קרבו לבוא, נתקבצו הגליות והדין נעשה (כי אתא רב אבינא, ירוש' ברכ' ב ד). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום (ר"ע, ברכ' סא:). פתח רבי יהושע ודרש (במעשה מרכבה) וכו' והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמוטי חתן וכלה (חגי' יד:). שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל (מלכי) עובדי כוכבים אחזתן רעדה וכו' נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו וכו' (ר"א המודעי, זבח' קטז.). ויקח את האבן וכו' מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכו' (רבי ילמק, חול' צא:). כדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה, כולן מתקבצין בבת אחת וכו' (מד"ר במד' יט). — ובספה"א: אחר שקוברין את המת מתקבצין האבלים ועומדין בצר בית הקברות וכו' (רמב"ם, אבל

[1]) [כלומר מְשֻכֶּבת ומְרֻבּוֹת, כנגוד ל"פזור הנפש", והוא על פי הערב' גִ'מְע חואשה, קבץ חושיו, גִ'מְע קלבה, קבץ לבו, השוה הערה לד של אפשטין בעמ' 127.]

יג ח). לפי שברוב העתים מתי שיתקבצו הקהל הוא כבה"כ (תבו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 14). כשנודסן (הדבר) שנתקבצנו בארץ הזאת מקצוי ארץ וגלילות רחוקים וכו' והתחיל כל אחד מאתנו כשהוא לעצמו ובעת התקבצנו לבדוק עניני הצבור וכו' (שם, 91). אנחנו חתומי מטה, אשר נתקבצנו בבית הכנסת הגדול וכו' (תקנות קנדיאה, הרטום – קאסוטו, 76). —°והתקבצו הדברים: או תשים הדבר אשר הביאו לה ע"י שליש עד שיתקבין הכל (תבו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 199). —°ובמשמ' הזרמנו יחד, נתקבצו האנשים: המבקש לקנות מחבירו מקח, סובר אומר במאתים אני מוכר לך והלוקח אומר איני קונה אלא במנה והלך זה לביתו וזה לביתו ואח"כ נתקבצו ומשך זה החפץ סתם וכו' (רמב"ם, מכירה כ ח). —°והתקבץ הירח עם השמש וכדו': כזמן שעושין על הראייה היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה כדקדוק הרבה (רמב"ם, קדה"ח ו ח). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שניה במהלכם האמצעי (שם ו ג). שהקבוץ הקטן והוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב"ם). — °ובהשאלה, התקבצו מדות שונות בלב האדם, התקבצו ההפכים: אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה אם לא וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ט). ואלה השני דברים (נע ונח) לא יתקבצו באות אחת (הוא, הרקמה ג, 7). ושלא יתקבצו שני הפכים בנושא אחד (כוזרי ה ג). — °ונתקבצה דעת האדם עליו, נתרכזה בו דעתו [1]: אדם הא' יום שנתקבצה דעתו אליו אמר הב"ה למלאכי השרת באו והשתחוו לו (לקוטי ספורים לאלדד הדני, א. אפשטין, 66). – °והתקבצו מספרים וכדו', נצטברו לסכום: ואתה מוצא העשרה מחצית שני הצדדים האלה בהתקבצם (ראב"ע, יסודי התבונה ומגדל האמונה, מובא באוצר המונחים הפלוסופיים לקלצקין, קבץ). וכמה יתרה שנת החמה על שנת הלבנה קרוב מאחד עשר יום, לפיכך כשיתקבץ מן התוספת הזאת כמו שלשים יום וכו' מוסיפין חדש אחד ועושין אותה השנה שלשה עשר חדש (רמב"ם,

קדה"ח א ב). — °והתקבץ, במשמ' התרכב, נתהוה מחלקים נפרדים: שהם תשבו שהעולם בכללו, ר"ל כל גשם שבו, הוא מחובר מחלקים קטנים מאד וכו' ובשיתקבצו קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות והוא אז גשם (ר"ש א"ת, מו"נ א עג, הקדמה א). ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרורם אלא בתנועתם, הנה בהכרח יצטרכו לקיים הרקות עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד (שם שם, הקדמה ג). — °ובדקדוק, התקבץ השם, בא במספר רבים: ובמזהו שיתקבץ בשם מן השמות הנקבות רבורה רבורים וחטה חטים ושעורה שעורים וכו' ודע כי השמות האלה, הנקבות שנתקבצו כמם, אם קבצתם כתו אתה על האמת (דונש, תבו' על רס"ג 49). — °ובמשמ' התכווץ והצטמק: מה שמעינן רכיסכוס מעין שפשוף הוא ומתקבץ [1]) הכנר פי' יתכמש ונראין קמטין קמטין ובשלובשו מתפשט (ר"ח, סנה קמ.). ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האור החם (עולם קטן, מאמר בנפש החיה, הורוין, 28). סבת תנועת החזה והתפשטו והתקבצו, שהיא מן העצבים הבאים מן המח (שם, 29). — °ובמשמ' התחבר לחיות חיים מדיניים: כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר ב"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ (ר"ש א"ת, מו"נ ב מ).

—הפע', °הקבץ, כמו נפע': נקח בלי מלחמה ויוקבצו אלינו עוזרים רבים ואחר זה נלך ללחום נגד ישמעאל (שבט יהודה, הנוצר 4). —וכמו פע', [במשמ' בא במ"ר: שיהיה השם וברייו ויקבץ בלשון זכר תמיד כמו מן שיר שירים (ר"מ בן חביב מרפא לשון, לג:).

*קֶבֶץ, ש"ז, —כמו קֶפֶץ, פרק ברגל, Fussgelenk; articulation du pied; joint of the foot; ונכ העגל שאינה מגעת לערקוב הרי זה ישחט, באיזה ערקוב אמרו, ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר בערקוב שבאמצע ירך עד קבץ [2]) העליון ולא עד קבץ התחתון (תוספת' בכורות ד יד).

°קֹבֶץ, ש"ז, מ"ר קְבָצִים, —ספר המכיל דברים מקבצים, שונים בתכנם ובצורתם, מאסף, Sammelband;

---

[1]) [השוה פע', קִפְּצָה הדעת.]

[1]) [בערוך (ערך כסכס): ומתקווץ, וכאו"ו: ומתכווין, עי' קוהוס.]

[2]) [בבבלי (בכורות מה.): קפץ.]

וקבצתי כל הכתבים כעמיר : recueil; collection גורנה וכו' ועשיתי מהם קובץ (ר' אבא מרי, מנחת קנאות, מכתב סז). וכמדומה אנכי שהראשונה אינה בקובץ התשובות אשר ראיתי, והשנייה ישנה שם אך אין הקובץ עכשיו בידי (ר"י קולון, תשו' קכט). שונות ונבדלות כל התשובות הנמצאות בקובץ זה מאשר בזה וכו' וזולת תשובה זו אין עוד אחת הכפולה בשני הקובצים[1]) (ש"י, הקד' תשו' הגאו' של דוד קאסל). — ובמשמ' גדל הכרך, Format; [2]) format : קובץ רביע, קובץ גדול, קובץ שמינית (קטעים מספר הזקוק, ברכת אברהם לכבוד ברלינר, 289). מחזור אשכנזי קובץ רביע (שם 292).

קְבֻצָה, *קבוצה, ש"נ, קְבֻצַת,—שה"פ מן קָבַץ, מעשה הקוֹבֵץ: לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קְבֻצַת[3]) כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך (יחזק' כב יט—כ). — *ובמשמ' אסף של דברים מקֻבצים יחד: קיבורת היא קבוצת בשר שבין פיסת היד למרפק סמוך למרפק (תוס' עירובי' לה :, ד"ה יקך). — ובדקדוק במשמ' מספר רבים, רבוי: לַח בא במשקל רַע מן הכתיב ולא נס לחה, וקבצת לח לחים כאשר קובץ אשא דעי למרחוק מן דעים (תשו' דונש על מנחם, 14). — *ובחכמת החשבון סכום של מספרים מקֻבצים, Summe; somme (totale); total : באשר יקבצו מספרים וכו' 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו קבוצה או קבוץ (סוממא) (כלל המספר א ז). — *ובמשמ' קִבּוּץ של דברים או של אנשים מקֻבצים יחד: כל רשימת שמות חנא' בספר זה אצל כל קבוצה וקבוצה (ש"י, הקד' לתשו' הגאו' של דוד קאסל). ונוהגת המלה במשמ' ישוב חקלאי חברתי בארץ ישראל.

קַבְּצוּת, *ש"נ, קַבְּצוּת יד,—תכונת הקוֹבֵץ וקוֹפֵץ ידו, קַמְצָנוּת: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט

---

1) [יש שמבטאים במ"ר קְבָצִים באלו מן קֹבֶץ (על יד), כמו מְאַסֵּף במשמ' דומה.]

2) ועי' צונץ, Ritus, עמ' 28, הערה.

3) [במקום בִּקְבֻצַת, בהבלעת הבי"ת.]

בצער וכו' רפואתו שאומר' לו פזר מעותיך וכו' ומפילא יסור מלבבו צרות העין וקבצות היד (ר"י עקיין, ס' מוסר ג ה).

קַבְּצָן, *ש"ז,—עני המקַבֵּץ נדבות, מחזר על הפתחים: על אדות קבצנים (שנארער) העולים משוטט בארץ וכו' ומתפשטין בארץ ליטא (תקנות הקהלות מדינת ליטא, הוצאת דובנוב, 167). שלא יתן בלום לשום קבצן זולת הפור לשלחו משם והלאה (שם שם). שם נתחוקה התקנה מועד שפ"ג אדות הקבצנים שהקהלות והישובים היושבים על הספר הסמוך למדינת פולין ישגיחו ע"ז שכל קבצן שיבא לקהלות ולא יהיה בידו כתב מליצה שיש לו צרת הבת להשיאה לאיש ונצרך לסיוע קרובים שלא ישלחוהו לליטא רק ישיבוהו לפולין (כב שם, 168).

קַבְּצָנוּת, *ש"נ, — א) תכונת הקַבְּצָן, עֲנִי גדול,— ב) פעֻלת הקַבְּצָן, חזירה על הפתחים. —נוהג בדבור ובספרות.

קַבְּצָנִי, *ת"ז, נק' קַבְּצָנִית,—שיש בו תכונת הקַבְּצָן: אמנם החבורה הקבצנית הזאת כבר החליפה ברבה את הבגדים הארוכים (מלך הקבצנים לזנגביל, תרג' ש"ל גורדון, ספר א פרק א).

קַבְקַב[1]), *ש"ז, — נעל של עץ, Holzschuh; sabot; wooden shoe : ראובן הוחזק לבעל תורה וכהן ויצא עליו קול זה כמה שנים איך תפש לנער אחד שבירו והכאו הכאות נמרצות בקבקב אחד צלעותיו (תשו' כלב"ת קיז).

***קבקביות[2]),** — מלה מספקה: עד שלא נכנסתי לשורה הייתי בורח ממנה, כשנכנסתי לשורה כל מי שהוא מבקש להוציאני מתוכה אני יורד עליו בקבקביות[3]) (יהודה בן טבאי, ירוש' חגיג' ב פרק ב).

---

1) [כנראה מן הערב' קַבְקאב a) במשמ' זו.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [הערת שכטר: נראה שצ"ל בעקיפין, ע"ב, ואינו נראה. ואין נראים גם דברי ליברמן (הירושלמי כפשוטו, 468). ואין כאן בכתיב קבקביות אלא נסחת אחרת חשובה במקום צורת המאמר בירוש' (ספמ' ו א): עכשיו שנכנסתי כל מי שיבא ומוציאני בקומקום

---

a) قبقاب

קבר[1], מִמֶּנּוּ קְבוּרָה, °קְבִירָה, קָבַר, °קַבָּר, קֶבֶר, °קִבְרוֹן, °קַבְּרָן.

קָבַר, פ״י, קָבַרְתִּי, קְבַרְתַּנִי, קְבָרְתּוֹ, קְבָרוֹ, קְבָרֻהוּ, קְבָרוּם, קְבַרְתֶּם, קוֹבֵר, קֹבֵר, קֹבְרִים, קָבוּר, קְבֻרִים, קְבֻרָה, לִקְבּוֹר, ־בֹּר, קְבֹר, קִבְרוֹ, קִבְרָהּ, קִבְרוּ, קִבְרוּהָ, אֶקְבְּרָה, אֶקְבְּרָה, תִּקְבְּרֵנִי, תִּקְבְּרֶנּוּ, יִקְבֹּר, תִּקְבְּרוּ, יִקְבְּרוּ, יִקְבְּרֻהוּ. — קָבַר את המת, טמן אותו בקבר, בקבורה וכדו׳, begraben; enterrer; to bury: תנו לי אחזת קבר עמכם וְאֶקְבְּרָה מתי מלפני (בראש׳ כג ד). במבחר קברינו קְבֹר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מִקְּבֹר מתך (שם שם ו). אל נא תִקְבְּרֵנִי במצרים ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וּקְבַרְתַּנִי בקברתם (שם מז כט–ל). מתה עלי רחל וכו׳ וָאֶקְבְּרֶהָ שם בדרך אפרת (שם מח ז). כי שם קָבְרוּ את העם המתאוים (במד׳ יא לד). וַיִּקְבֹּר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר׳ לד ו). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קָבְרוּ בשכם (יהוש׳ כד לב). ויהי אחרי קָבְרוֹ אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וּקְבַרְתֶּם אתי בקבר אשר איש האלהים קָבוּר בו (מ״א יג לא). ובתפת יִקְבְּרוּ מאין מקום לִקְבּוֹר (ירמ׳ יט יא). וְקָבְרוּ שם את גוג ואת כל המונה (יחזק׳ לט יא). וימת וַיִּקְבְּרֻהוּ בעיר דוד ולא קְבָרֻהוּ בקברות המלכים (דה״ב כד כה). וישכב מנשה עם אבתיו וַיִּקְבְּרֻהוּ ביתו[2] (שם לג כ). — ומתחת לעץ: ויקחו את עצמתיהם וַיִּקְבְּרוּ תחת האשל ביבשה (ש״א לא יג). — וְקָבַר את פלוני עם אבתיו: וימת וַיִּקְבְּרוּ אתו עם אבתיו בעיר דוד (מ״ב יב כב). וישכב עזריה עם אבתיו וַיִּקְבְּרוּ אתו עם אבתיו בעיר דוד (שם יה ז). — וְאֶל אבתיו: אני נאסף אל עמי קִבְרוּ אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי (בראש׳ מט כט). — וְקָבַר אתו אֶל מקום פלוני, קָבַר אותו שָׁמָּה: וָאֶקְבְּרֶהָ את מתי שמה (שם כג יג). ואחר כן קָבַר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון (שם שם יט). ויגוע וימת אברהם וכו׳ וַיִּקְבְּרוּ אתו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי (שם כה ח–ט). שמה קָבְרוּ את אברהם ואת שרה אשתו שמה קָבְרוּ את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קָבַרְתִּי את לאה (שם מט לא). וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קָבְרוּ אתו המקברים אל גיא המון גוג (יחזק׳ לט יה). — וגם בלי ציון מקום הקבורה: אם יש את נפשכם לִקְבֹּר את מתי מלפני (בראש׳ כג ח). עלה וּקְבֹר את אביך כאשר השביעך (שם נ ו). לא תלין נבלתו על העץ כי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ ביום ההוא (דבר׳ כא כג). אנשי יביש גלעד אשר קָבְרוּ את שאול (ש״ב ב ד). עשה כאשר דבר ופגע בו וּקְבַרְתּוֹ (מ״א ב לא). וספדו לו כל ישראל וְקָבְרוּ אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר (שם יד יג). פקדו נא את הארורה הזאת וְקִבְרוּהָ כי בת מלך היא וילכו לְקָבְרָהּ ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לד–לה). וימת אלישע וַיִּקְבְּרֻהוּ וכו׳ ויהי הם קֹבְרִים איש וכו׳ וישליכו את האיש בקבר אלישע (שם יג כ–כא). וּקְבָרוּם בית ישראל למען טהר את הארץ (יחזק׳ לט יב). — וְקָבַר את עצמות פלוני: וַיִּקְבְּרוּ את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו (ש״ב כא יד). וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה וַיִּקְבְּרוּ את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דה״א י יב). — ובלי לפרש מי הנקבר: ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה וְקָבְרוּ בתפת מאין מקום (ירמ׳ ז לב). וְקָבְרוּ כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזק׳ לט יג). — וְאֵין קֹבֵר: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קֹבֵר (מ״ב ט י). שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קוֹבֵר (תהל׳ עט ג). — בינ׳ פעו׳, קָבוּר, שקָבְרוּ אותו: בקבר אשר איש האלהים קָבוּר בו (מ״א יג לא). ובכן ראיתי רשעים קְבֻרִים[1] ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל׳ ח י). —

הזה אני יודר לו, מה הקומקום הזה בזוה ומפציע ומפחם בו כך אני יורד לו, ע״כ, ובגנזי שכטר (ח, 448) קומקום בסמך. והנה הגרסה קבקביות על יד קומקום, קוסקום מוכיחה, כי הנכון בקנקנתום הוה, שפרושו חמצה גפריתנית, Vitriol, והוא הכווה ומפציע ומפחם ולא הקוסקום, שהוא לעצמו אינו גורם כל רעה. ואמנם כבבלי (מנח׳ קט:) כבר שנו וכתבו: אני מטיל עליו קוסקום של חמין. ולפי זה אף נוסח א׳ באדר״ג, ואין זו הלשון המקורית.]

[1]) [השרש משתתף לכל הלשונות השמיות באותה משמ׳.]

[2]) [כמו: בביתו.]

[1]) [אך נראה שצ״ל קְרֵבִים. ועי׳ גם קִפֹּרֶת, הערה.]

ובתו"מ: קברו את המת וחזרו אם יכולים להתחיל (קריאת שמע) ולגמור עד שלא יגיעו לשורת יתחילו (ברכ' ג ג). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). הרי אנו הולכין לספור ולקבור את איש פלוני (יבמ' טז ה). אמרו לפונדקית איה חברנו, אמרה להם מת וקברתיו (שם שם ז). יודע אני שהנזיר אסור ביין, אבל סבור הייתי שחכמים מתירים לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין או מפני שאני קובר את המתים (נזיר ג ד). ועושה חצר על פי המערה שש על שש כמלא המטה וקובריה ופותח לתוכה שתי מערות (ב"ב ו ח). ולא היו קוברין אותו (את הנהלה) בקברות אבותיו (סנה' ו ה). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (שם שם ו). המסכרת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים, ובמוקדשין תקבר, ואין קוברין אותה בפרשת דרכים (חול' ד ז). לא רצה לפדותו (את פטר החמור) עורפו בקופיץ מאחריו וקוברו (בכורות א ז). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת וכו' (אהל' ה א). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחר מהן את הדלת וכו' (שם ו ג). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את אחת מהן וכו' חפר וקוברה בפניו (נגעי יד א). בית הטומאות של כותים מטמאים באהל מפני שהן קוברין שם את הנפלים (נדה ז ד). לא היו קוברין אלא משליכין וחיה גוררתן (ר' יהודה, שם שם). וכל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח (תוספת' ע"ז ד ג). בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים [1] (ירוש' מו"ק א ה). אבל אם מצאו בדרך קוברו או לימין הדרך או לשמאל הדרך, שדה בור ושדה ניר קוברו בשדה בור (שם נזיר ז א). איני יכולה (לשוט בעולם) שאני קבורה במחצלת של קנים (ברכ' יח:). בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים (ר' ינאי, שבת קיד.). פונדקית גברית היתה ומסיחה לפי תומת היתה, זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר שקברתיו בו (רב כהנא, יבמ' קכב:).

וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום (ת"כ, גיט' סא.). ובכר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה נדמה להם למטה, למטה נדמה להם למעלה (סוטה יד.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה וכו' לא הרהר אחר מדותיך (ב"ב טו:). וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל (סנה' מז.). קובר מתים הייתי וכו' (אבא שאול או ר' יוחנן, נדה כד:). קברני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמי ותנם בגלוסקמא בארזים (אביו של ר' אליעזר בר צדוק לבנו בשעת מיתתו, שמח' יב). קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא (אבא שאול לבניו, שם שם). הקבור בה (בא"י) כקבור בירושלם, והקבור בירושלם כקבור תחת כסא הכבוד (קטע מכילתא דרשב"י על דבר', JQR Apr. 1904, עמ' 446). אבות דרך הימב הן קבורין (קלור הגדות הירושלמי, גנזי שכטר א, 429). — *ובהשאלה, קבר את פלוני, חי עד שראה את מות פלוני, מת פלוני בחייו: הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת' סוטה ה י). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו (ר' יוחנן, ברכ' ה:). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו' קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (פסח' מט.). אמר לו נדב ואביהוא אימתי ימותו ב' זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי (סנה' נב.). — *ולשון קללה, תִּקְבְּרֵהוּ אמו: המחלק נכסיו על פיו וכו' אין נקנין אלא במשיכה וכו' מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבנתי לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה, אמר להן (ר' אליעזר) בני רוכל תקברם [1]) אמן (ב"ב ט ז). — ובסהמ"א: ובו תדבקון, הדבק בדרכיו, גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה (רס"י, דבר' יג ה). קוברין מתי גויים עם מתי ישראל וכו' מפני דרכי שלום ופירש"י [2]) לא שיקברום בקבר ישראל

[1]) [נ"א ברזין, בארזים, ובתוספת' (סנה' ט ח) בארון, ועי' ארגז.]

[1]) [בכ"י מנק' ליוורנו: תְּקַבְּרֵם, פע'.]

[2]) [רש"י (גיט' סא.) בשנוי לשון.]

אלא משתדלים בקבורתם כמו שמשתדלים בקבורת ישראל (טויו"ד שסז). — *וגם לא על גוף בע"ת [1], קָבַר את הצפרנים, טמן אותן באדמה: שלשה דברים נאמרו בצפרנים, הקוברן צדיק שורפן חסיד וזורקן רשע (מו"ק יח.). — *ומְעוּת: ונמצא פשע שלא קברן (רש"י, ב"מ מב., ד"ה תחילתו). שאילו ידעת בהן שהם פיקדון הייתה חייבת לשלם מפני שלא קברה אותם (תשו' רמב"ם כב, הו"ח פריימן, 263). — *ולא באדמה, כמשמ' טמן והסתיר בכלל: וזה העגל כיון שנס מתחת הסכין ובא וקבר את ראשו בתוך חיקו שלרבי כדי להנצל בו ומסרו לידי שוחטיו אלתר מראין הדברים הללו כעין אבזריות (תשו' הגאו' הרכבי סעה, 191).

—נפע', אֶקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבְרוּ, — נִקְבַּר המת, קָבְרוּ אותו: ותמת דבורה מינקת רבקה וַתִּקָּבֵר מתחת לבית אל תחת האלון (בראש' לה ח). ותמת וַתִּקָּבֵר בדרך אפרתה הוא בית לחם (שם שם יט). ותמת שם מרים וַתִּקָּבֵר שם (במד' כ א). שם מת אהרן וַיִּקָּבֵר שם (דבר' י ו). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה וַיִּקָּבֵר בקבר יואש אביו (שפט' ח לב). וימת יפתח הגלעדי וַיִּקָּבֵר בערי גלעד (שם יב ז). ויצו (אחיתפל) אל ביתו ויחנק וימת וַיִּקָּבֵר בקבר אביו (ש"ב יז כג). וישכב דוד עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בעיר דוד (מ"א ב י). ויעל בניהו וכו' ויפגע בו וימיתהו וַיִּקָּבֵר בביתו במדבר (שם שם לד). וישכב מנשה עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בגן ביתו בגן עזא (מ"ב כא יח). ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תִּקָּבֵר אתה וכל אהביך אשר נבאת להם בשקר (ירמ' כ ו). שרידיו במות יִקָּבֵרוּ [2]) ואלמנתיו לא תבכינה (איוב כז יח). באשר תמותי אמות ושם אֶקָּבֵר (רות א יז). — ונִקְבַּר עם אבתיו: וישכב רחבעם עם אבתיו וַיִּקָּבֵר עם אבתיו בעיר דוד (מ"א יד לא).

וישאו אותו על הסוסים וַיִּקָּבֵר בירושלם עם אבתיו (מ"ב יד כ). — ובקברות אבתיו: ויוליכהו ירושלם וימת וַיִּקָּבֵר בקברות אבתיו (דהי"ב לה כד). — ועם מלכי ישראל: וַיִּקָּבֵר יואש בשמרון עם מלכי ישראל (מ"ב יג יג). — ולא יִקָּבֵר, יונח המת על פני השדה: ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ושטחום לשמש ולירח וכו' לא יאספו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו (ירמ' ח א–ב). ממותי תחלאים ימתו לא יספדו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ (שם יו ד). ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יִקָּבֵרוּ ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם (שם שם ו). — נִקְבַּר בשיבה טובה, כמו מת בשיבה טובה: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תִּקָּבֵר בשיבה טובה (בראש' יה יה). — ובלעג, נִקְבַּר האדם קבורת חמור, לא נִקְבַּר כלל אלא הֻשְׁלַךְ הלאה: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יִקָּבֵר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ' כב יח–יט). — ובתו"מ: הלוקח בהמה, שוגג יחזרו דמיה למקומן, מזיד תעלה ותאכל במקום, ואם אין מקדש תקבר על ידי עורת (מע"ש א ו). הלקיח בכסף מעשר שני שנטמא יפדה, רבי יהודה אומר יקבר (שם ג י). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל, ואם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית (שבת כג ד). בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו"ק ג ט). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר, משנתערפה העגלה תקבר במקומה (סוט' ט ז). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, יצא רובו, הרי זה יקבר ונפטרה מן הבכורה (חול' ד ג). כל שקדם הקדשן את מומן וכו' ואם מתו יקברו (שם י ג). מת פטר חמור, ר' אליעזר אומר יקבר ומותר בהנאתו של טלה, וחכמים אומרים אינו צריך להקבר והטלה לכהן (בכורות א ו). בהמה גסה ששפעה חררת דם הרי זו תקבר ונפטרה מן הבכורה (ר' אליעזר בן יעקב, שם ג א). ואלו הן הנקברים. קדשים שהפילו יקברו, הפילה שליא תקבר (תמורה ז ד). ותרומה טמאה והערלה וכלאי הכרם

---

[1]) [ובן בארמ': וקבר בת ישראל קרא (דלעת) (ע"ז לח.). שיעור למקברינהו (בספים) (ב"מ מב.).]

[2]) [משפט זה כמו שהוא קשה הוא בתיאור לגנאי. הרי „שרידיו בקרב ימותו" היה צ"ל ולא „במות יקברו", השוה תהלים עח סד (על מות בני עלי): בחניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה, וכו' (דברי טורטשינר, ספר איוב, 320).]

את שדרכו לישרף ואת שדרכו ליקבר יקבר (שם שם ה). כל הנשרפין לא יקברו וכל הנקברים לא ישרפו (שם שם ו). אם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברים רשאי (ר' יהודה, שם שם). סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו זהו סימן יפה למת (ר' נתן, סנה' מז.).—ובסהמ"א: קבר חנמצא, כגון שהוא חרש ויודע בעל השדה שלא צוה מעולם לקוברו שם וכגוולה נקבר שם (רש"י, שם מז:). קבריאל, שם נהר שעולה ומרבה מים ונקבר ונבלע באדמה (מסכות כהונה למדרש בראש' יג, בשם רש"י). — ואמר הפיטן: עשה למען כל הצדיקים והחסידים קדושים וקדושות הנקברים בכל העולם (יתגדל עליון, מענה לשון).

—פִּעֵל, מְקַבֵּר, מְקַבְּרִים, קַבֵּר, תְּקַבְּרֵם,—כמו קל: ומצרים מְקַבְּרִים את אשר הכה יי' בהם כל בכור (במד' לג ד). בעלות יואב שר הצבא לְקַבֵּר את החללים (מ"א יא טו). והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מְקַבֵּר להמה (ירמי' יד טז). ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מְקַבְּרִים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק' לט יד). ובנה אצלו ציון עד קברו אתו הַמְקַבְּרִים אל גיא המון גוג (שם שם טו). כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תְּקַבְּרֵם (הוש' ט ו). — ובתו"מ: שהיה (חיאל בית האלי) מקבר והולך מאבירם עד שגיב (סנה' קיג.).

—פֻּעַל, קֻבַּר, — כמו נִפְעַל: השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קֻבַּר אברהם ושרה אשתו (בראש' כה י).

קַבָּר, ש"ז, — כמו קַבְּרָן, קוֹבֵר המתים, שליח הַקַּבָּרִים, פקיד המודיע לקברים שהקבר מוכן בשביל המת: לא יורשה להסיע את מתו מתקהל עד שיתברר לו על ידי איש עתי מפי שליח הקברים אשר יהיו בכל דור ודור כי כבר השלימו את מלאכתם בחציבת הקבר מהמת (תקנות קנדיאה, הרעוס-קלקוטו, 78). — וחברת קַבָּרִים: ובימים ההם מפני חמת המציק ומפני תוקף הצרות והגזרות ועול הגלות אשר היו כיהודים עד כי לא היו יכולים לעלות ולקבור את המת בחברת קברים (יוסף סמבר', סדר חכמי וקור' המת', נויבויאר, ח, 157). חברי חברה קדוש' של קברים מק"ק מעיר פטרץ הישנה קבלו עליהם לקבר כאש"י [1]) לראובן לזמן עשרים שנה וכו' (שו"ת בני משה, ח א).

קֶבֶר, ש"ז, קָבֶר, כנ' קִבְרִי, קִבְרְךָ, קִבְרָהּ, קִבְרוֹ, מ"ר קְבָרִים, קְבָרוֹת, סמ"ר קִבְרֵי, קִבְרוֹת, קִבְרֹת, כנ' קְבָרֵינוּ, קִבְרֵיהֶם, קִבְרֹתֶךָ, ־רוֹתַי, קִבְרֹתָיו, קִבְרֹתֶהָ, ־תֵיהָ, קִבְרוֹתֶיהָ, קִבְרוֹתֵיכֶם, — מקום משכב המת, של יחיד או של רבים, חצוב במערה או כרוי באדמה: איש ממנו את קִבְרוֹ לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש' כג ו). בְּקִבְרִי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני (שם נ ה). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בְקָבֶר יטמא שבעת ימים (במד' יט טז). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בְּקֶבֶר יואש אביו בעפרה אבי העזרי (שפט' ח לב). ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קֶבֶר אבנר (ש"ב ג לב). ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בְּקֶבֶר אביו (שם יז כג). ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קֶבֶר אבי ואמי (שם יט לח). ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בְּקֶבֶר קיש אביו (שם כא יד). לא תבוא נבלתך אל קֶבֶר אבתיך (מ"א יג כב). וינח את נבלתו בְּקִבְרוֹ ויספדו עליו הוי אחי (שם שם ל). במותי וקברתם אתי בַּקֶּבֶר אשר איש האלהים קבור בו (שם שם לא). וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קֶבֶר (שם יד יג). ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הַקֶּבֶר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ"ב כג יז). ואתה השלכת מִקִּבְרְךָ כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב (ישע' יד יט). מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קֶבֶר חצבי מרום קִבְרוֹ חקקי בסלע משכן לו (שם כב טז). ויתן את רשעים קִבְרוֹ ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קֶבֶר בישראל וכו' וקברו שם את גוג וכו' (יחזק' לט יא). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים [2]) קִבְרֶךָ כי קלות (נחום א יד). כמתים חפשי כמו חללים שכבי קֶבֶר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו (תהל' פח ו). היספר בַּקֶּבֶר חסדך אמונתך באבדון (שם שם יב). השמחים

1) [ז"א ראש הקברים.]

2) [אולי צ"ל אַשִּׁים.]

אלי גיל ישישו כי ימצאו קָבֶר (איוב ג כב). תבוא בכלח אלי קָבֶר כעלות גדיש בעתו (שם ה כו). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לַקֶּבֶר אובל (שם י יט). — ואֲחֻזַּת קֶבֶר, אחזה ונחלה המשמשת קֶבֶר: תנו לי אחזת קֶבֶר עמכם ואקברה מתי מלפני (בראשי' כג ד). ויתן לי את מערת המכפלה וכו' בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קָבֶר (שם שם ט). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קָבֶר (שם שם כ). —ובהשאלה: אשפתו כְּקֶבֶר פתוח כלם גבורים (ירמי' ה טז). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קִבְרִי ורחמה הרת עולם (שם כ יז). קרבם הוות קֶבֶר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהלי' ה י). — ומ"ר: במבחר קְבָרֵינוּ קבר את מתך (בראשי' כג ו). המבלי אין קְבָרִים במצרים לקחתנו למות במדבר (שמות יד יא). ויפן יאשיהו וירא את הַקְּבָרִים אשר שם בהר וישלח ויקח את העצמות מן הַקְּבָרִים וישרף על המזבח ויטמאהו (מ"ב כג טז). הישבים בַּקְּבָרִים ובנצורים ילינו (ישעי' סה ד). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ואת עצמות יושבי ירושלם מִקִּבְרֵיהֶם (ירמי' ח א). שם אשור וכל קהלה סביבותיו קְבְרֹתָיו כלם חללים הנפלים בחרב אשר נתנו קִבְרֹתֶיהָ בירכתי בור וכו' (יחזקי' לב כב–כג). בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קִבְרֹתֶיהָ (שם שם כה). הנה אני פתח את קִבְרוֹתֵיכֶם והעליתי אתכם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עמי וכו' וידעתם כי אני יי' בפתחי את קִבְרוֹתֵיכֶם ובהעלותי אתכם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם (שם לז יב-יג). מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קִבְרוֹת אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמי' ב ג). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קִבְרוֹת אבותי (שם שם ה). — ועל קְבָרִים ידועים בירושלם, של המלכים וכדו': וישלך את עפרה על קֶבֶר בני העם (מ"ב כג ו). ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קִבְרֵי בני העם (ירמי' כו כג). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קִבְרֵי דויד (נחמי' ג טז). ויקברהו בעיר דויד ולא בְּקִבְרוֹת המלכים (דה"ב כא כ). ולא קברהו בְּקִבְרוֹת המלכים (שם כד כה). כי לא הביאוהו לְקִבְרֵי מלכי ישראל (שם כח כז). ויקברהו במעלה קִבְרֵי בני דויד (שם לב לג). — ושם מקום, קִבְרוֹת התאוה: ויקרא את שם המקום ההוא קִבְרוֹת התאוה כי שם קברו את העם המתאוים (במדב' יא לד). —וס"ר במשמ' ס"י, כמו קֶבֶר: לכן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קִבְרֹתֶיךָ בשלום (מ"ב כב כ). רוחי חבלה ימי נזעכו קְבָרִים[1] לי (איוב יז א). והוא לִקְבָרוֹת יובל ועל גדיש ישקוד (שם כא לב). ויקברהו בְקִבְרֹתָיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים (דה"ב טז יד). — ובתו"מ: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלאי' ב י). כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך (מעש"ש ה א). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל (שבת כג ד). הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (בית הלל, פסח' ח ח). מותר המת כונסין לו נפש על קברו (ר' נתן, שקל' ב ה). כולן טהורין חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות (שם ה ג). ועושין כל צרכי הרבים (למועד) ומציינין את הקברות (מו"ק א ב). אין הופרין כוכין וקברות במועד (שם שם ו). הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפוטרופא, אין היורשין משביעין אותה (כתוב' ט ו). מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ט). דרך הקבר אין לה שיעור (שם ו ז). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על שש וכו' (שם שם ח). ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו (סנה' ו ה). בהתהלכך תנחה אותך, בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא (ר' יוסי בן קיסמא, אבו' ו ט). מלוא תרווד רקב ועוד עפר קברות טמא (אהל' ב ג). אם יש תחתיהן (תחת הגולל והדופק) עפר קברות מטמאין במשא (ר' יהושע, שם שם ד). אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום (שם ז א). חצר הקבר, העומד בתוכה טהור (שם טו ח). המפנה קברו מתוך שדהו מלקט עצם עצם והכל טהור (שם טז ה). החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס (שם יז א). החורש מלטימיא מצבירת העצמות, משדה שאבד הקבר בתוכה או שנמצא

---

[1] [ואולי הכונה לקברי בניו שמתו.]

בה קבר וכו' (שם שם ג). מזרח קסרין ומערב קסרין קברות, ומזרח עכו היה ספק (שם יח ט). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול מפני קבר התהום[1] (פרה ג ב). הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום (שם שם ג). חמור בין הקברות כליו טהורין (טהר' ג ז). נאמנים (הכותים) על ציון קברות ואין נאמנין לא על הסככות ולא על הפרעות ולא על בית הפרס (נדה ז ה). אין מפנין את המת ואת העצמו' מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי .וכו' (ירוש' מו"ק ב ד). אי זה הוא קבר התהום, המת שנקבר בקש ובתבן ובעפר ובצרורות, אבל אם נקבר במים ובאפילה ובנקיקי הסלעים אינו עושה קבר התהום, כללו של דבר, כל שאת יכול לפנותו עושה קבר התהום, וכל שאי אתה יכול לפנותו אינו עושה קבר התהום (שם נזיר ט ג). החוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר בו עולמית, הב"ע בקבר בנין (סנה' מז:). קבר הדש מותר בהנאה, הטיל בו נפל אסור בהנאה (שם שם). נמצא אתה אומר ג' קברות הן, קבר הנמצא, קבר הידוע, קבר המזיק את הרבים וכו' (שם שם). — *בֵּית הַקְּבָרוֹת, מגרש שקוֹבְרִים בו את המתים, Friedhof; cimetière; cemetery: אפילו בבית הקברות (מערבין לכהן), מפני שיכול לילך לחוץ ולאכול (ר' יהודה, עירובי' ג א). מי שנזר והוא בבית הקברות, אפילו היה שם שלשים יום אין עולין לו מן המנין (נזיר ג ה). ואם היתה (הבהמה) בבית הקברות לא יטמא לה (ב"מ ב י). שני בתי קברות[2] היו מתוקנין לבית דין אחת לנהרגין ולנחנקין ואחת לנסקלין ולנשרפין (סנה' ו ה). תינוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו וכו' טהור (טהר' ג ז). שאתם (הצדוקים) מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות (ידים ד ז). יצא הכהן

[1] [כמו טֻמְאַת תְּהוֹם (נזיר ט ב), ופרש שם הרמב"ם: טומאת התהום היא הטומאה הנעלמת אשר לא ידעה אדם בשום פנים, ר"ל שאין רמז וראיה שיש בזה המקום מת ושהוא מקום טומאה עד שנטמא זה והוא לא ידע, ע"כ. ורעב"ט כאן פרש וז"ל: וכל לשון טומאת התהום שבגמ' לשון ספק ומכוסה היא בתהום הזה שאינו גלוי, ע"כ.]

[2] [במשנ' שבירוש' ובמדב"מ: שני קברות, וכן בתוספת' (סנה' ט ט). ועי' לקמן.]

חוץ למדינה, הלך העבד לבקש את רבו בבית הקבדות וכו' אמרו לו, שוטה, מי ראה כהן בבית הקברות (ר' לוי, מד"ר שמות ה). סימן זה יהיה בידך, אם ראית בית הקברות לפניך הרי המדינה קרובה לך (מדר' תהל' כ). — *וְקִבְרוֹת באותה משמ'[1]: שני קברות היו מתוקנות לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (תוספת' סנה' ט ט). — שְׁכוּנַת קְבָרוֹת: מצא שלשה (מתים) אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה הרי זו שכונת קברות בודק הימנו ולהלן עשרים אמה (נזיר ט ג). מעשה בר' ישבב שבדק ומצא שנים בתחלה ואחד היה ידוע עשה להן תפיסה עשה להן שכונות קברות (תוספת' אהל' טז ג). מצא ג', האחד ידוע ושנים תחילה או שנים תחילה ושנים ידועים אין להם תפוסה ואין להם שכונת קברות (בבלי נזיר סה.). — ובספה"א: ושאלו לחכם האיך הסתרת הסוד, אמר שמתי לבי קברו (ר"י א"ת, ומבחר הפנינים לרשב"ג, שער הסתרת הסוד, 38). אם יש חילוק בין מתי גויים למתי ישראל ובין קברי גויים לקברי ישראל או לא (תשו' הרמב"ם קנא, מק"נ, 144). אבוקרט אמר, הזהרו מאכילת בשרים, ולא תשימו בטניכם לבהמות קברים (ר"י זבארה, ס' שעשועים ח, דודזון, 95). — ואמר המשורר: ועם צות המבלי אין קברים, השיבם אל למצרים אין קברים (להבל גאון, לכוד יעקב, דודזון, HUCA III, עמ' 247). — *ומליצה, הלך על שפת הַקֶּבֶר, במשמ' היה קרוב למיתה: ומה אני זקן הולך על שפת קברי בכל יום ויום, ועכשיו אני אעשה כך וכך (מדרש עשרת הדברות, דבור שמיני, ביהמ"ד ילינק א, 87). — *חִבּוּט הַקֶּבֶר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר, לפי אמונת ההמון: שאלו את ר' אליעזר ביצד דין חבוט הקבר, א"ל בזמן שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום הגידה שמך וכו' (מסכת חבוט הקבר ב, שם שם, 150). קראתי מצרה לי מבטן שאול שועתי, מצרה זה חבוט הקבר, מבטן שאול זה דינה של גיהנם (שם ג, שם שם, 151). הרחמן יצילנו מדינה של גיהנום, הרחמן יצילנו מחבוט הקבר (סדר רב עמרם השלם א, קפז., ברכת המזון). — ועי' חִבּוּט. — *ובאותה משמ' דִּין הַקֶּבֶר: דין

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

הקבר אפילו צדיקים נדונין בו (נבס ר' אליעזר, מסכת חבוט הקבר ג, ביהמ"ד ילינק ה. 151). הדר באי' ומת בע"ש קודם ששקעת החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר בע"ש אינו רואה דין הקבר, ומה יעשה שינצל מדין הקבר, יהי' אוהב צדקות וכו' אפי' מת בחו"ל וכו' אינו רואה דין הקבר ואף לא דינה של גיהנם (שם שם). — *קֶבֶר יִשְׂרָאֵל: (קוברים מתי נכרים עם מתי ישראל, לא כקבר ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל (רמב"י גיט' כא). ובא אל קבר ישראל (וכמטין, Inschriften 518).— *ובמליצה, תְּלַשׁ קְבָרִים, עורר את המתים לעזרה: לכן למעה"ש תלשו קברים ועשו כל מה שביכלתכם לעשות (מגלה טמירין קו, ב). — *ובהשאלה, קֶבֶר במשמ' רֶחֶם האשה: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית, הראשון טמא כמספק והשני בודאי, אמר רבי יהודה, אימתי, בזמן שהיא ניטלת בגפים, אבל אם היתה מהלכת הראשון טהור שמשנפתח הקבר אין פנאי להלך, אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ד). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו' מחללין עליה את חשבת (ספוצל, שבת קכח:). מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעה שתשב על המשבר (שם קכט.). קבר שלה (של כזבי בת צור) אמה (רב יוסף, סנה' פב:). שנטלה (רות) אמה שלו (של בועז) ונתנה על פי הקבר והשביע יצרו (מדה"ג תיונ').— ובכהם"א: (המפלת) במין קליפה ושער' ועפר ויכחושי' פשיטא להו דמדינא ליכא מאן דאמר שיש להן פתיחת קברות, וטעמא דמילתא כדאמרן דרברים קטנים כאלו אין לה פתיחת קברות וכו' (רמב"ם, הוכח הבית ז ח).

קִבְרוֹן, ש"ז,—כמו קֶבֶר, ואמר הפיטן: זכותם וזכות כל ישני חברון, וזכות צדיקי עולם האטומים כבי קברון, ישבית ממנו ומכל אדם כל אף וחרון (אב אלהי הרוחות, מנחה לגון).

קַבְּרָן, ש"ז,—כמו קַבָּר, קוֹבֵר המתים: ברגלים שנוהגין לומר מי שבירך לקברנים יאמרו קודם אשרי שלא להפסיק בין קדיש לאשרי (מגן אברהם, או"ח רפד).

***קִבֹּרֶת**[1], קיבורת, ש"נ, — קִבּוּץ חוטים או שרירים, וביחוד פקעת שרירי הזרוע, muscle ; (Arm)muskel: על ידך. זו קיבורת[1]) (ערוב' לה:). — ובמהם"א: ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע (רמב"ם, תפלין ד ג).

קֵבֶת, ש"נ, ר"ר קֵבָהוֹת, — כמו קֵבָה: ויהיה אם בן ואל האשה אל קבתה משקל אחר ויהיה מנחי הע"ין והנפרד קֵבָה, ובהתחבר בא בקמץ חטף תמורת החולם, או הוא מנחי הלמ"ד והנפרד קֵבֶת בשקל שֶׁקֶת (רד"ק, שרשים, קבב). ובן יאמר קובת מן ואת האשה אל קבתה ובן כנוי שקת על זה הדרך והקבוץ שקתות לְבָתוֹת והסמוך שקתות קִבְתוֹת (הוא, מכלול, ל"ק, קמז:).

קַד[2], ש"ז,—כמו מוקד. יקיד אש: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמו־קד[3]) נחרו (תהל' קב ד). — ואמר המשורר: ושמים כחיל נח כליל וכל איש שם לעמת אהלו קד (ר"ש הנגיד, ידידי קום, הרכבי, 51). בלבי קד ולא שנו להביו יצרי כי אני למה יקידי (הוא, עלי אלי, גרודי, 106). מהר עין פקח עין לקידי

1) [בארמי' שבתו"מ ובן במור' קִבּוּרָא היא פקעת חוטים וכדו', ומשמ' זו נולדה כנראה מתוך שמוש המלה קֶבֶר במשמ' גַּל הקבר וגל בכלל, ובהוראה זו בא בסור' גם קַבָּרָא וגם קוברא. ועל כן נראה כי נוצרה המלה קִבֹּרֶת בעבר' עפ"י הארמ'. וגם בדרשתם על הכתוב ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו (קהל' ח י) אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט' נו:), אין הכונה בעקר אלא: אל תבין קבורים אלא במשמ' קבוצים יחד בקִבֹּרֶת.

ופרש ר"ח: קיבורת, הזרוע שכנגד בית השחי (עירוב' לה:); ותרגם"ה: שקירין שוריין (ז"א soaris) אלפא דעד התם קרוי יד מדאורייתא (ערכ' יט:); ורש"י: אבר אמצעי שבזרוע ובלעז רבדיי"ן (צ"ל ברדוי"ן, bras d'aune, עי' ערוך לגון) (עירוב' לה:); ותוס': היא קבוצת בשר שבזרוע שבין המרפק וכו' ובין הכתף (שם שם, ד"ה יקך); ור"ת בסי הישר (הל' סו"ם נט ח): הקיבורת הוא העצם למעלה מן האציל הנקרא קודא בלע"ז. ורמב"ם עי' למעלה.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כך בקצת ספרים, וכן אמר ראב"ע: ומלת במוקד שתים, ע"כ; אך ברב המפרים בְּמוֹקֵד, מלה אחת.]

חסדיך כלבי הם טמונים (ר"ז אלנ'אהרי, ספר המוסר, כ"י תימני, מחב' כב).

*קַד, קיד, ש"ז, — בלי של עץ או של חרס 1): כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משלחן הכפול ותמחוי המזנון והאפיפורין של בעל הבית, ר' יהודה אומר אף המגס וקוד 2) הבבלי כיוצא בהן (כלים טז א). הבוז והקוד 3) הבבלי שנסדקו מלמעלה ומקבלין כשיעור מלמטה אף על פי שאין יכולין לישב שלא מסומכין טמאין, שלכך נעשו מתחלתן (תוספת' שם ב"ק ג יא). ולבסוף לא היה (שלמה) מלך אלא על מקלו וכו' חד אמר מקלו וחד אמר קודו 4) (סנה' כ:). באותה שעה אמר (שלמה) וזה היה חלקי מכל עמלי וי"א קנה בידו וי"א קודו (תנחו' אחרי א).

א. קדד 5)' ממנו א. קָדַד, ב. *קִדָּה, קָדְקֹד.

ב. *קדד 6), ממנו *מִקְדָּה, *קֹר, ב. *קָרַד, *קִדּוּד, *קְדִירָה.

א. קָדַד, פ"ע, אֶקֹּד, יִקֹּד, תִּקֹּד, יִקְּדוּ 7), — נפל אַפַּיִם ארצה, הרכין והוריד ראשו עד לארץ בהשתחויה, שהיא השתחוות על האדמה. sich verbeugen, s. niederwerfen; s'incliner, se jeter aux pieds; to bow, prostrate oneself: וַיִּקֹּד האיש וישתחו ליי' (בראש' כד כו). וָאֶקֹּד ואשתחוה ליי' ואברך את יי' אלהי אדני אברהם (שם שם מח). ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי וַיִּקְּדוּ וישתחו (שם מג כח). ויאמן העם וישמעו כי פקד יי' את בני ישראל וכו' וַיִּקְּדוּ וישתחוו (שמות ד לא). וַיִּקֹּד העם וישתחוו (שם יב כז). וימהר משה וַיִּקֹּד ארצה וישתחו (שם לד ח). וירא את מלאך יי' נצב בדרך וחרבו שלֻפה בידו וַיִּקֹּד וישתחו לאפיו (במד' כב לא). וַיִּקֹּד דוד אפים ארצה וישתחו (ש"א כד ט). וַתִּקֹּד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך (מ"א א לא). ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו ליי' אפים ארצה (נחמ' ח ו). ויברכו כל הקהל ליי' אלהי אבתיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו ליי' ולמלך (דה"א כט כ). — ובלי השתחוה: וַיִּקֹּד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יי' להשתחוות ליי' (דה"ב כ יח). — ואמר הפיטן: ילד קם וקד, טרם ניכפף ונעקד, חשמלים חוצה חופה זעקו (ינאי, המוך מידורות, קרוב' ימים נוראים, זולתי, כבש). גישים בו (בראש השנה), ברך ליקודה (ר"א קליר, את חיל, קרוב' א ר"ה). אמן ישפך והפיל תחנון והרבה שיח עטיפה ורגון, אפים קד לפני חנון ופין בקשה כעני כשגון (אמן כפק, קרובה, קנך צל יד יא, יב). אשרו כדרך בינות שבים, קִדְּוּ 1) על ברך ליושב כרובים, צאו מפרך עון שובבים (סלוס כלוס, סליחי בבא סוכה, פזור אהב לוכה, תקנא). — ובינ' מ"ר *קֹדְדִים 2): ראוי זה ליטול הברכות של הגוים קודים ומשתחוים לו שנהג נזירות בעצמו (ברא"ית רבתי, אלבק, 252). — ואמר הפיטן: לשמור בקודים ונקדים ושוקרים להיות משקדים ולך קודים (ר"א קליר, מי יוכל לספר, קרוב' פקלים). גמוליו חבל בעל המסבל, ויענו כסבל קודי נסבל 3) (הוא, אזרה בע, קרוב' פורים). ושם מודים וגם

---

1) [לא נתברר כל צרכו מהו קוד זה. וז"ל פרוש הגאונים (אפשטין, עמ' 42): כלי עץ שדומה למקידה של חרס פ' קודה בטיית כדמגר' לענין גטים שלמה וזה היה חלקי חד א' קודו וחד א' מקלו, ע"כ. ואפשטין בהערתו שם משוה את הערב' קַד a), כלי עור, נוד של עור, וכאשור' קֻדּוּ, כלי חרס של שכר או יין. ועי' בהערות הבאות.]

2) [כמדב"מ: והקוד.]

3) [צוק"מ: והקיד.]

4) [כך נוסח כ"י מינכן וכך בפרוש הגאונים לכלים המובא בהערה לעיל; ועי' רש"י. ובדפוס': גונדו. ועי' גם דברי אפשטין בהערותיו לפרוש הגאונים.]

5) [אין השרש במשמ' זו אלא בעברי ובאשור' קַדָּ, אך נראה שקשורה המלה בש"ז קָדְקֹד, ועקר פרושה: הוריד הַקָּדְקֹר.]

6) [ועי' גם א. קָדַר, קְדֹרַנִּית, הערות.]

7) [כנראה מן הארמ', וכן בסור' קַד, כערב' קַדַּ a), וקרוב אליו בעבר' שבמקרא קצין, ואולי גם נקד.]

8) [במקרא באו גם צורות העבר קָדַד (לארץ), קדרתי, קדדו, והבינ' קֹדֵד, קֹדְדִים, אלא שבכל מקום שבאה בפעל ד כפולה כתבו המעתיקים קדר במקום קדד. ועי' קָרַר, קְדֹרַנִּית, הערות.]

a) قدّ

1) [כך מנק' ע"ד וַיִּקְּדוּ.]

2) [במקום קוֹדְדִים, ובמדרש נמצא אף פעל קָדָה במשמ' זו, עי' שם ערך זה.]

3) [המצרים הקודים לאליל אשר על כתף יסבלוהו (עפ"י ישעי' מו ז).]

קודים מאורי אור ולהבה (כנודו חוה, חופן סנה אחר סנועות). אופני הוד וכו' כורבים וקודים ומעריצים אהבה (אופני הוד, חופן, קונטרס' הפיוט' כט, 17). חיים מספר ימחו גבל ומואב הגבוהים, לכול עין סוגדים וקודים ומאליהים (חיים אכוכים, פליטי ער"ה).[1]

ב. *קָדַד[2], פ"י, — קָצַץ, גזר, חתך מתוך דבר, abschneiden, ausschneiden; couper; to cut off: אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך, ובמוקדשין קודד[3] בקופיץ שאין בו משום שבירת עצם (פסחי׳ ז ג). ג׳ קליפין בבצל, הפנימית בין שלימה בין קדודה[4] מצטרפת, האמצעית שלימה מצטרפת וקדודה[4] אינה מצטרפת, והחיצונה בין כך ובין כך טהורה (עוקצ׳ ב ז). ואלו הן עורות לבובין, כל שקדוד[5] כנגד לבו ועשוי כמין ארובה, אבל אם היה משוך סותר (תוספת׳ ע״ז ד ז). כחול קודד[6] את האזכרות שבהן (בספרי מינים) וגונזן והשאר שורפן (ר׳ יוסי, שבת קטז). מיד קדד[7] (יהויקים) כל אזכרות שבה ושרפן באש (מו״ק כו). באזנו ובדלת, הא ביצד,

[1] [ויצרו הפיטנים אף צורה של פִּעֵי מן יקד כמשמ׳ קדד: עליו נהרג ונשקד, יחודו ניחד לו לבד ראש לְיַקֵּד (אלהים אל דמי, פליט׳ מוסף יוה״כ).]

[2] [גם במקום פעל זה כתוב במקורות בכמה מקומות קָדַר, עי׳ בהערות הבאות, ועי׳ גם קרד.]

[3] [כך בערוך (ערך זה); בדפוס׳: קוצץ.]

[4] כך בהוצ׳ דרנבורג; בדפוס׳ קדורה, ובמדב״ם: קרורה.]

[5] [בדפוס: הקרוע; צוק״מ: שנקוב, ובשנויי נוסח׳: שקדור. ובבבלי (ע״ז לב.) בבריתה: איזהו עור לבוב, כל שקרוע כנגד הלב וקדוד כמין ארובה, כך כפי׳ ר״ח ובערוך, ובדפוס׳: וקדור, ופרש רש״י: הנקב עגול. וכפי׳ ר״ח לערוב׳ נח.: פי׳ מקדרין חותכין כדגרסינן איזהו עור לבב כל שקרוע כנגד הלב וקדור כמין ארובה, ועיקרו מגדדין מלשון גודו אילנא, ע״כ. מכאן שגרס מקדדין, קדוד, והנדפס במקום זה כפי׳ ר״ח בדפוס ראם מוטעה.]

[6] [כך בערוך; בדפוס׳: קודר.]

[7] [בדפוס׳ קדר, וב״י קרע. עי׳ ד״ס. ובקטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו׳ (סעדיאנא שכטר, 88): קידד.]

קודד[1] והולך עד שמגיע אצל דלת (קידוש׳ כב:). מנשה קדד[2] את האזכרות והרס את המזבח (סנה׳ קג:). היכי דמי מתמסמס, אמר רב הונא בריה דרב יהושע כל שהרופא קודדו[3] (חול׳ עז.). — ועי׳ ב. קָדַח.

— נפע׳, *נִקְדַּד, — קֻדַּד אותו: נקדדה[4] בסלע טרפה שאם תמתח תעמוד על הטפח (רב אסי, שם ג:). רחל אחת היתה בשכונתנו שנקדד[5] קנה ועשו לה קרומין של קנה וחיתה (ר׳ יוסי בן נהוראי, שם נז:). נקדד[6] כמין טבעת מהו (רב אסי, שם עו.).

— פעי׳, *קִדֵּד — קִדֵּד את הדרך וכדו׳, קטע והבקיע בקו ישר בלא לנטות פעם לימין ופעם לשמאל עם כל עקמומית שבה: השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה, ומן סדום לצוער ארבעת מיל יותי הוון, אמר ר׳ זעירא המלאך היה מקדד[7] לפניהן הדרך (ירוש׳ ברכ׳ א א). — וקִדֵּד (בדרך) ויצא: הרי שהיה טועה בכרמים ובשדות מקדד ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (שם כתוב׳ יג ו). — וקִדְּדָה הטמאה ויצאה: מתחלה היה שם ומשם היתה טומאה מקדדת ויוצאה לנחל קדרון (ר׳ עקיבא, שם נזיר ט ג). — וקִדֵּד בהרים, קטע וחלך במדידתם באלו בקו ישר בלי לעלות ולרדת, שקל עליות בירידות[8]: היה סודד והגיע לגיא או לגדר מבליעו וחוזר למדתו, הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום אם אינו יכול להבליעו, כזו אמר ר׳ דוסתאי בר ינאי משום ר״מ שמעתי שמקדדין[9] בהרים (עירוב׳ ה ד). ביצד

[1] [כך בערוך; בדפוס׳: קודר.]

[2] [בדפוס׳: קדר. ובמדה״ג (דבר׳ ד כה, הפנלה, 45): קידר.]

[3] [כך נוסח ב״י, עי׳ ד״ס. בדפוס׳: קודרו, וג״א גוררו.]

[4] [כך בערוך; בדפוס׳: נקדרה.]

[5] [בדפוס׳: שנקדר, ובתשו׳ הגאו׳ מהגני׳ (גינצבורג, 28): דניקדד קנה שלה וכו׳.]

[6] [כך בערוך; בדפוס׳: נקדר.]

[7] [בקצת דפוס׳: מקדר (וכן גם בירוש׳ יומא ג ב); ועי׳ הערת לוניץ בהוצאתו.]

[8] [והשוה בשמוש דומה לזה קוז בארמ׳ שבירוש׳ (סוטה ה ו): ומקוז חדא עם חדא.]

[9] [כך בערוך ובירוש׳ דפוס ויניציה; בדפוס׳: שמקדרין.]

מקדדין[1]) כהרים, התחתון כנגד לבו והעליון כנגד פרסותיו, מקרד[2]) ועולה מקדד[2]) ויורד ורואה את ההר כאילו בוקע לפניו דברי ר' מאיר, וחכמים אומ' אין מקרדין כהרים (תוספת' שם ו יא). ואם היה גיא מעוקם ואינו יכול להבליעו מקדד[3]) ועולה מקדד[3]) ויורד וצופה כנגד מידתו ומודד (שם שם יב). אין מקדדין[4]) אלא בחבל של חמשים אמה (בשם מר עוקבן, ירוש' שם ה ג). אין מקדדין[4]) אלא בהרים ולא במקום עגלה ערופה (בשם רב מפזלי, שם שם). אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (בשמו, שם סוט' ה ה).

***קָדָה**, פ"ע, — כמו א. קָדַר[5]): בראשי אני בוסף וקודה[6]) בתפלתי (מדרש תהל' לה, הוצ' בובר).

א. **קִדָּה**[6]) ש"נ,—שם צמח בֹּשֶׂם, קציעה, (Matter) zimmt, Laurus cassia; cannelle; cinnamon: ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים וְקִדָּה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין ועשית אתו שמן משחת קרש רקח מרקחת מעשה רוקח (שמות ל כג–כה). ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קִדָּה וקנה במערבך היה (יחזק' כז יט). —ובתו"מ[8]): אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן (כלא' א ח). — ובספהמ"א: וככה עשהו משה רבינו במדבר, לקח מן המור והקנמון והקדה מכל אחד משלשתן חמש מאות שקל בשקל הקודש ובו' (רמב"ם, כלי המקדש א ג). והקדה היא הקושט (שם שם א ג). עץ קידה הנקרא בלשון ארם קיסא רבסמא, ובלשון יון קסילו אלוין, ובלשון ערב עוד (אסף, 54). עין קידה נקרא בלשון ארם קייסא דבסמא, ובלשון יון קסילו אלויין, ובלשון רומיים אלוואה, ובלשון הספררים איילובו (שם, 67). ועי' קִדָּן. —ואמר המשורר: הריחותי ימינה יום לאחז בו אשלח כף, כאלו מקנה בשם ומקדה בירה כף (רמב"ע, תרשיש ד, 44).—ומ"ר °קִדּוֹת, ואמר המשורר: מאמרי מפז נחמדים, ועריבים ממור וקדות (ימיאל הרופא, מעלות המדות, פרוז, בשער הספר).

ב. ***קִדָּה**, קידה, ש"נ—שה"ש מן א. קָדַר: קידה על אפים, שנאמר ותקד בת שבע אפים ארץ, כריעה על ברכים ובו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים ובו' (ת"כ, ברכ' לד:). — ובספהמ"א: עוד כתבת אלי באגרת שלך ואמרת שאתה בחרדה להזהיר ולהעידה ממקום קידת ועבורה ובית תפלה, כתבת קידה ביו"ד ולא כן הוא, כי הוא מלשון ויקר ארצה ובו' ואם תאמר כי קידה כתבתי וחפצי מקום הקטרת, דע כי אין צריך לומר ביו"ר (אליהו ירושלמי, לקו"ק, נספח', 27). הדבור השמיני בתנאי התפלה, העמירה וההשתחויה וכריכה וכריעת וקידה והנפילה ובו' והקירה לשום קדקדו בארץ (ר"א הקרא', גן עדן, תפלה, פתיח', ע:).

°קִדּוּד, ש"ז, — קִדּוּד הר, מעשה המְקַדֵּר בהרים: קידור. הר, לוקח חבל ד' אמות תחתון כנגד לבו והעליון כנגד מרגלותיו (הרוקח קנח).

°קָדוֹחַ, ש"ז,—מי שמלאכתו לקרח במקדח ולנקב מרגליות[1]).

°קִדּוּחַ, קידוח, ש"ז.—פְּעֻלַּת הקודח ומנקב: כל הכלים הקרוחות, פי' שיש נקב קירוח ביר שלה ובו' (באור הגר"א לתוספת' אהה יב ח, ד"ה כל).

°קְדוֹחִים, קְדוֹחִים, ש"ז,—אש הגיהנם, ואמר הפיטן: ימן קרוחים יסר נרחים (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' בכה"ס').

---

1) [בדפוס' ובצוק"מ: מקררין וכן בבבלי (נח:).]
2) [בצוק"מ: מקדר, בדפוס': מקדיר.]
3) [צוק"מ: מקדר; בדפוס' ובבבלי (נח.): מקריר.]
4) [נ"א מקדרין.]
5) [עי' שם.]
6) [בילק' שמע' (תהל' תשכג): רופפו וקורא.]
7) [שְׂרֵרָה, Phön. Sprache 126, גוזר κιττώ, קנמון, הנזכר אצל דיוסקורידס מטלה זו, ועי' Lewy, Fremdw. 36. מקור השם לא התברר. ועי' גם קציעה, הערה. והיו שחשבו שהיא הקושט, Costus.]
8) [עי' גם *קִדָּן.]

1) [על פי הארמ': אנא הוינא חרווא ואנא הוינא קדוחא (מד"ר שה"ש, לאחרך בהכרוזים) והמלה נמצאת במלון הקטן לבן יהודה.]

״קָדוּם[1]), ת״ז, —שייך ליָמים קודמים, קדמוני, עתיק, alt, vormalig ; ancien, primaire ; ancient, former[2]) : עד שהם ימצאו בספרים ההם ה ק ד ו מ י ם ראיות גדולות וכו׳ (ר״מ א״ת, מו״נ א עא). כבר ביארו הפילוסופים ה ק ד ו מ י ם והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד׳ מינים (שם ג נד), ואמנם וולתי חבורי אלה הנזכרים, כגון ספרי בנדקלוס וספרי פיתאגוראס וספרי הרמס וספרי פורפיריוס, כל אלה הם פילוסופיא ק ד ו מ ה (אגרת הרמב״ם לר״ש א״ת, קובץ תשובות הרמב״ם ב, כח:). הוא דעת ן׳ סינא לקוח מן הפלוסופיא ה ק ד ו מ ה (ר׳ יצחק אלבלג, המלון ז, קפא). לרוע הבנתם למאמר הַקדומים מן הפילוסופים, וראוי עלינו תחלה שנבאר עניין מאמר הפילוסופים ה ק ד ו מ י ם שהבורא ית׳ אינו יודע כי אם עצמו (העגולות הרעיוניות לאנטוליוס׳, קויפמן, 44). — ואמר המשורר : באתי באחרית ימי עולם אבל דרכי דרך ק ד ו מ י ם (ר״ש הנגיד, נגלית, ססון, קנ). — ״קְדוּמֵי הפילוסופים : אבל יש לאבן רש״ד דעת אחרת בזה והוא דעת ק ד ו מ י הפילוסופים (ר״י אלבו, עיקרים ב יח). ועל כן הסכימו ק ד ו מ י הפילוסופים כמו שיאמר אבן רש״ד שההתחלה אחת אחדות גמורה (שם ב יג). — ובמשמ׳

[1]) [במקרא לא נמצא אלא בנוי נחל קישון בנחל ק ד ו מ י ם : נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון (שפט׳ ה כא). ואשר לצורת המלה אפשר שהיא באה כיש״ע מפשט כמו נעורים, זקונים, ללא מ״י, ואשר לפרושה היו שדרשו : נהל מוכן מקדם., או נחל עתיק, נחל שקדם פני האויב. ואין כל אלה אלא בדרך דרש. ואחרים הציעו לגרֹס נחל קִדְּמָם, בא לקראתם. והנראה ביותר הוא שיש כאן שע״פ כגון מדבר קְדֵמוֹת, שם לנחל קישון או לנחל אחר.]

[2]) [קלצקין באוצר המנחים הפלוסופיים, ערך קָדוּם מביא מכוזרי א ה : ושנביאנו הוא חותם הנביאים ומבטל כל תורה ה ק ד ו מ ה לו, ע״ב. אך בהוצאות כתיב : ש ק ד מ ה (לו), ואין קָדוּם במשמ׳ זו.]

קדמון, בלתי מחֻדש, urewig, anfangslos; primordial, sans commencement ; primordial, without beginning : ואם הוא חי בחיים תהיה חיים שלו על שני דרכים, אם ק ד ו מ ה שאינה נקנית ואין לה ראשית ולא תכלית, או שתהיה קנויה אחר שלא היתה (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הוצ׳ פאלק, הליכות קדם עג). והם שכלים מופשטים מחמרים, ק ד ו מ י ם עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם (ר״י א״ת, כוזרי א א). וכי מי הביא המַשנים לאמר בשתי סבות ק ד ו מ ו ת, אלא הראיות (שם ד ג). מחובר אל מה שיתחייב מהיות דברים רבים ק ד ו מ י ם אם יהיו התארים רבים (ר״ש א״ת, מו״נ א נא). וברצונו ובמאמרו וחפצו ה ק ד ו ם מני עד (אמו״ר לראב״ד ב ו א, 86). —קְדוּמָה, כנוי לתורה, ואמר הפיטן : קורות קניין ק ד ו מ ה[1]) על קידושת תחנך (אכמון, נספחים לפיוטי ינאי, זולאי, תא). לא דד בערפל לקבל אלפים ק ד ו מ ו ת[2]) (מי גנה, קנן על יד יא, ים). — ״דַּעַת קָדוּם, כשם ספר : מאמר בדעת ה ק ד ו ם לאבן רשד (כת״י ; עי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים, קָדוּם, 266). —״מִשְׁפָּט קָדוּם, עי׳ סוף ערך מִשְׁפָּט, 3411.

א. *קִדּוּם, ש״ז, —כמו קָדִים, שעת רוח קדים : בשלשה פרקים בודקין את היין, ב ק י ד ו ם[3]) של מוצאי החג, ובהוצאת ממדר, ובשעת כניסת מים בבוסר (רבי יהודה, משנה גיטי׳ לא).

ב. ״קִדּוּם, ש״ז, — שה״פ מן קִדֵּם, — נוהג בספרות ובדבור, ביחוד בצרופים כגון ק ד ו ם (פני) הרעה וכדו׳.

[1]) [על פי לשון הכתוב על החכמה (משלי ח כב) : יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז.]

[2]) [את התורה שקדמה אלפים שנה לבריאת העולם.]

[3]) [כך במשנה שבתלמוד עפ״י צורת המלה כארמ׳, ובמשניות : ב ק ד י ם.]

הערה מאת העורך

בעריכת הכרך הזה היה לפנינו החמר שהוכן בפתקאות ושאספו המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאחרת, וכן השתמשנו בהערותיו שמצאנו רשומות במקומות שונים. וכן דרכנו להבא.

ואלו אני אחראי:

א) לסדורו של כל החמר, מן המקרא ושאחר המקרא.

ב) למלים ודגמאות שנוספו, בפרט מתוך ספרים ומקורות אחרים, שהופיעו ושנתגלו אחרי מותו של המחבר.

ג) להערותי המסמנות בסוגרים מרבעים.[1]

ירושלים
אדר ב׳, תש״ו

נ. ה. טורטשינר

°קְדוּמִיאֵל,—שם מלאך [1]): ועליהם ממונה מלאך אחד שמו קדומיא״ל וכו׳ (נפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קטו).

א. °קִדּוּר [2]), ש״ז,—כמו קִדּוּד: אין מידת מרוגו ממעט מידת התחום ע״י קידור אלא נבום לתוכו ומודד קרקעיתו מדידה יפה בקרקע חלקה (רש״י, עירוב׳ נח:, ד״ה אבל). אבל מתוך חמש בקרקע חלקה דמי ומודדו מדידה יפה ואין באן לא הבלעה ולא קידור (תוס׳, שם שם, ד״ה נמתלקט). בהר משופע הוא דבעינן הבלעה או קידור אבל בזקיף אומד בעלמא (תוס׳, שם שם, ד״ה מתני׳). אע״ג דקידור שייך נמי בגיא וגדר (תוס׳ שם נח., ד״ה הגיע). — ומ״ר קִדּוּרִים; ויש לתלות בהבלעה ובקידורין

1) [על פי הארמ׳ שבזהר (בראש׳ ט.): ועלייהו חד ממנה קדומיא״ל שמיה וכו׳.]

2) [על פי קריאה זו של שה״פ מן ב. קָדַד, עי׳ ערך זה.

קדור במאמר: איזהו קדור ואיזהו קרצוף, קדור קטנים ועושין חבורה, קרצוף גדולים ואין עושין חבורה (שבת׳ יח:), היא טעות הדפוס במקום קרוד, עי׳ ערך זה.]

ובמדידה יפה שמודדין בהר וכו׳ (שם, שם נט., ד״ה למקום).

ב. °קִדּוּר, ש״ז,—שה״פ מן א. קָדַר, קַדְרוּת, חשכה: ומצייר (האור) בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר״י אלחריזי, שער השמים ג י, קז.).

קְדוֹרַנִּית, עי׳ קְדֹרַנִּית.

קָדוֹשׁ [1]), קְדשׁ, ת״ז, סמי׳ קְדוֹשׁ, קְדשׁ כנ׳ קְדשִׁי, קְדוֹשׁוֹ, קְדוֹשְׁכֶם, מ״ר קְדוֹשִׁים, קְדשִׁים, כנ׳ קְדשָׁיו, —שייך לאלהות, מטבע אלהי, מרחק משמוש של חלין, נשגב ממדרגת בשר ודם, heilig; sacré; holy, א) תאר לאלהים: והייתם קדשים כי קָדוֹשׁ אני (ויקר׳ יא מד; שם שם מה). כי קָדוֹשׁ אני יי׳ אלהיכם (שם יט ב). כי קָדוֹשׁ אני יי׳ מקדשכם (שם כא ח). לא תוכלו לעבד את יי׳ כי אלהים קְדשִׁים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם (יהוש׳ כד יט). אין קָדוֹשׁ ביי׳ כי אין בלתך ואין צור

1) [בכתבות הכנעניות קדש, בארמ׳ קַדִּישׁ, בערב׳ קַרִישׁ, קַדּוּשׁ a), באשורי קדש (במשמ׳ טוהר) וגם קַשְׁדּ, קָשֵׁד, ועי׳ קדש, הערה.]

a) قديس، قدوس

כאלהינו (ש"א ב ב). מי יוכל לעמוד לפני יי' האלהים הַקָּדוֹשׁ הזה (שם ו כ). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הַקָּדוֹשׁ נקדש בצדקה (ישע' ה יו). וקרא זה אל זה ואמר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו (שם ו ג). כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וְקָדוֹשׁ אשכון (שם נז יה). וידעו הגוים כי אני יי' קָדוֹשׁ בישראל (יחזק' לט ז). כי אל אנכי ולא איש בקרבך קָדוֹשׁ ולא אבוא בעיר [1] (הוש' יא ט). ואתה קָדוֹשׁ יושב תהלות ישראל [2] (תהל' כב ד). יודו שמך גדול ונורא קָדוֹשׁ הוא (שם צט ג). רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו קָדוֹשׁ הוא (שם שם ה). כי קָדוֹשׁ יי' אלהינו (שם שם ט). — ותאר לשמו של אלהים [3]: שכן עד וְקָדוֹשׁ שמו (ישע' נז יה). צוה לעולם בריתו קָדוֹשׁ ונורא שמו (תהל' קיא ט). — ובסמי' אל יִשְׂרָאֵל, או יעקב [4], קְדוֹשׁ ישראל בתאר ליי', בעקר בס' ישעיהו: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קְדוֹשׁ ישראל (ישעיהו, מ"ב יט כב; ישע' לז כג). עזבו את יי' נאצו את קְדוֹשׁ ישראל נזרו אחור (ישע' א ד). ותקרב ותבואה עצת קְדוֹשׁ ישראל ונדעה (שם ה יט). כי מאסו את תורת יי' צבאות ואת אמרת קְדוֹשׁ ישראל נאצו (שם שם כד). צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קְדוֹשׁ ישראל (שם יב ו). ישעה האדם על עשהו ועיניו אל קְדוֹשׁ ישראל תראינה (שם יז ז). והקדישו את קְדוֹשׁ יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו (שם כט כג). אני עזרתיך נאם יי' וגאלך קְדוֹשׁ ישראל (שם מא יד). ואתה תגיל ביי' בִּקְדוֹשׁ ישראל תתהלל (שם שם יו). כי יד יי' עשתה זאת וּקְדוֹשׁ ישראל בראה (שם שם כ). כי אני יי' אלהיך קְדוֹשׁ ישראל מושיעך (שם מג ג). גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי אזמרה לך בכנור קְדוֹשׁ ישראל (תהל' עא כב). וישובו וינסו אל וּקְדוֹשׁ ישראל התוו (שם עח מא). כי ליי' מגננו וְלִקְדוֹשׁ ישראל מלכנו (שם פט יט). — ובסמי' של כנוי: והיה אור ישראל לאש וּקְדוֹשׁוֹ ללהבה (ישע' י יז). אני יי' קְדוֹשְׁכֶם בורא ישראל מלככם (שם מג יה). כה אמר יי' גאל ישראל קְדוֹשׁוֹ (שם מט ז). הלא אתה מקדם יי' אלהי קְדֹשִׁי לא נמות (חבק' א יב).—ובלי תוספת, קָדוֹשׁ בשם לאלהי ישראל: ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קָדוֹשׁ (ישע' מ כה). אלוה מתימן יבוא וְקָדוֹשׁ מהר פארן סלה (חבק' ג ג). — ואמר בן סירא: כל בשר יחדיו נמהרו ויפלו על פניהם ארצה להשתחות לפני עליון לפני ק ד ו ש ישראל (ב"ס גני' נ יז). — ובתו"מ, הַקָּדוֹשׁ ברוך הוא [1], בתאר לאלהים ובר"ת הקב"ה, הב"ה: לא עבד איוב את ה ק ד ו ש ברוך הוא אלא מאהבה (ר' יהושע בן הורקנוס, סוט' ה ה). ולהגיד גדולתו של ה ק ד ו ש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו (סנה' ד ה). ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים ה ק ד ו ש ברוך הוא (עקביא בן מהללאל, אבו' ג א). חמשה קנינים קנה ה ק ד ו ש ברוך הוא בעולמו (שם ו י). כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו (שם שם יא). רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר' חנניה בן עקשיא, סוף מכות). לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום (ר' שמעון בן חלפתא, סוף עוקצ'). אין לך בכל העממין מתון יותר מן האמורי שכן מצינו שהאמינו בהקב"ה וגלו לאפריקי ונתן להם המקום ארץ יפה בארצם והיתה ארץ ישראל נקראת על שמם (רשב"ג, תוספת' שבת ז כה). אמר להן הקב"ה לענני כבוד רבצו טל לפני בני (שם ערכי' א י). אלו דרכי הקב"ה שנאמר ה' ה' אל רחום ותנון וכו' מה הקב"ה נקרא צדיק וכו' אף אתה הוי

---

1) [עי' א. עִיר, עמ' 4454. ולפי ההקבלה: אל ולא איש, קדוש ולא..., אפשר שיש לגרס: ולא בָשָׂר (במקום ב ע י ר) ולפי זה נולדה המלה א ב ו א, בעיקר אב', בהכפלת האותיות א ב.]

2) [אך בנראה צ"ל: ואתה קְדוֹשׁ יעקב תְּהִלַּת ישראל, כך בטחו אבותינו וכו'. עי' טורטשינר, (Bundeslade, עמ' 24; דביר ב, 69.]

3) [כמו שם קָדְשׁוֹ (תהל' קמה כא) על דרך כי נשגב שמו (שם קמח יג); אך אולי הכונה: שמו נקרא — קָדוֹשׁ.]

4) [עי' כאן הערה 2.]

---

1) [גם בארמ' שבתו"מ: קודשא בריך הוא, ובר"ת קב"ה.]

צדיק, מה הקב"ה נקרא חסיד וכו' אף אתה הוי חסיד (ספרי דברי' מט). כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (רבין בר רב אדא בשם רי יצחק, ברכ' ו:). בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא בועס (ר' יוחנן, שם שם). וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף (מד"ר בראש' מד). ובשלשת ימי אפלה נתן הב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום (שם שמות יד). שהכין הק' ב' ה' וערך וסדר סיפוק לכל יצוריו עד שלא נוצרו (מדרש ויקר', גנזי שכטר א, 82). צריך אתה לשאל מהק' ב' ה' שימסור את השטן (שם שם, 83). אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם יכולים לנו (פסיק' רב', נחמו נחמו, קמג.). — ובקצור הק', הקדוש, כמו הקב"ה: אף אתה עבר לפנינו תחלה ואחר כך נעבור אחריך שנ' כי כל העמים ילכו איש וג' והק' עובר לפניהם תחלה (מדרש בהר בחקותי, גנזי שכטר א 87). וכיון שהוא פותח ואומר יהי שם ייי הגדול מבורך רשיעי ישראל עונים אמן מגהינם והק' שומע ואומ' מי הן הללו שנשתיירו בגהינם וכו' הק' מעלה אותם מגהינם (שם שם, 87).—ובתפלה: אתה קדוש ושמך קדוש וכו' כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ברוך אתה יי' האל הקדוש (תפלת י"ח), קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך (תפלת ר"ה). ומברכים ומשבחים וכו' את שם האל הגדול הגבור והנורא קדוש הוא (ברכת יוצר, תפלת שחרית). יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל וכו' (ברכת המזון). אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש שמו (סדר הוצאת ספר תורה).—ובסהמ"א: וזה הודאת איוב להקב"ה על רוב חסדיו (דונש, תשו' על רסע"ג 2). בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכים לדאג מן הפורענות (רש"י, בראש' א יד). ויכונה בקדוש הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממה שיתלה בגשמים, ויאמר קדוש ישראל כנוי לענין האלהי הדבק בו ואחריו בהמון זרעו (ר"י א"ת, כוזרי ד ג). הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגויה (רמב"ם, יסודי התורה א ח). פי' קדוש קדוש קדוש, קדוש בחסד קדוש בדין קדוש ברחמים (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ ג, 147). — ואמר הפיטן: באכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (שלום עליכם, זמירות ליל שבת). נאה לקדוש פאר מקדושים (חמול על מעשיך, מוס' ר"ה). כי כל רואה צרה יראה ברוחה כהבטחתה קדוש (ינאי, אוליא אבירים, קרוב' בראש', זולאי, ג). מלך ממלט מרעה ליודעי תרועה, האל קדוש (ר"א קליר, קרוב' א ר"ה). אנא סלח נא, פשע ועון שא נא, וכחך יגדל נא, קדוש (ר' משלם בר קלונימוס, קרוב' שחרי' יוה"כ). ליושב תהלות לרוכב ערבות קדוש וברוך, אילי שחק חצובי להבים אומרים קדוש וכו' (הוא, אילי שחק, שם). — ב) תאר לבריות אלהיות בכלל, בני אלהים, מלאכים וכדו': אף חבב עמים כל קְדֹשָׁיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך (דבר' לג ג). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם אל ועם קְדוֹשִׁים נאמן (הוש' יב א). ובא ייי אלהי כל קְדֹשִׁים עמך (זכר' יד ה). לִקְדוֹשִׁים אשר בארץ המה ואדירי כל.[1]) חפצי בם (תהל' טז ג). ויודו שמים פלאך ייי אף אמונתך בקהל קְדֹשִׁים (שם פט ו). אל נערץ בסוד קְדֹשִׁים רבה ונורא הוא על כל סביביו (שם שם ח). תחלת חכמה יראת יי' ודעת קְדֹשִׁים בינה (משלי ט י). ולא למדתי חכמה ודעת קְדֹשִׁים אדע (שם ל ג). קרא נא היש עונך ואל מי מִקְּדֹשִׁים תפנה (איוב ה א). כי לא כחדתי אמרי קָדוֹשׁ[2]) (שם ו י). הן בִּקְדֹשָׁו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (שם טו טו). ואשמעה אחד קָדוֹשׁ מדבר ויאמר אחד קָדוֹשׁ לפלמוני המדבר וכו' (דני' ח יג).— ובתפלה: פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר, תפלת שחרית). כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם קדושים (שם שם, ספרד'). — ואמר הפיטן: קדושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (ר"א קליר, אל דר במרום, מוס' א ר"ה). אשר אומץ תהלתך בפליאי שמות, בצבאות עירין, בקדושי

---

[1]) [כדעת רבים הכונה: כָּל חפצי בם, כהמשך בפס' ד: בַּל אסיך נסכיהם מדם ובַל אשא את שמותם על שפתי; אם כן הקדושים אשר בארץ המה הם האלהים הנעבדים בארץ.]

[2]) [לפי טורטשינר כפרושו, איוב הוא שספר את דברי המלאך בחזון חלום (ד יז וכו'), ולאלה הוא רומז באמרו, כי לא כִחַדתי את אמרי הַקָּדוֹשׁ, המלאך, אלא אמר אותם לרעיו.]

קדם, ברכב רבותים, וקדישתך בפיהם (ר׳ משלם בר קלונימוס, אמר אוינך, קרובה שחר׳ יוה״כ). — ג) תאר לבן אדם או לעדה או לעם שלם ההולכים בדרכי האל הקדוש: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו). והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני (ויקרא יא מד). קדשים תהיו כי קדוש אני יי׳ אלהיכם (שם יט ב). עד מלאת הימים אשר יזיר ליי׳ קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו (במד׳ ו ה). כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי׳ (שם יו ג). בקר וידע יי את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו (שם שם ה). והיה האיש אשר יבחר יי׳ הוא הקדוש (שם שם ז). הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד (מ״ב ד ט). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו (ישע׳ ד ג).—וביחוד בצרוף אל שם האל, קדוש ליי׳ וכדו׳: והייתם לי קדשים כי קדוש אני יי׳ ואבדל אתכם מן העמים להיות לי (ויקר׳ כ כו). קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם וכו׳ אשה זנה וחללה לא יקחו וכו׳ כי קדוש הוא לאלהיו וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך כי קדוש אני יי׳ מקדשכם (שם כא ו–ח). ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם (במד׳ יה מ). כי עם קדוש אתה ליי׳ אלהיך כך בחר יי׳ אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר׳ ז ו). לא תאכלו כל נבלה וכו׳ כי עם קדוש אתה ליי׳ אלהיך (שם יד כא). ויי׳ האמירך היום להיות לו לעם סגלה וכו׳ ולהיתך עם קדש ליי׳ אלהיך (שם כו יח–יט). יקימך יי׳ לו לעם קדוש (שם כח ט). ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש יי׳ (תהל׳ קו יו). ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הקדושים ליי׳ וכו׳ (דה״ב לה ג). — עם קדשים בתאר לישראל: ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים (דני׳ ח כד). — ובכנ׳ קדשיו כמשמ׳ זו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסר ליראיו (תהל׳ לד י). — ואמר בן סירא: לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (ב״ס גני׳ מב יז). — ובתו״ם: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדושיך (ודוי כהן גדול, יומא ד ב). אלו הן הדנין בן עזאי ובן זומא, אלו הן התלמידים חנינה בן חכיניה ור׳ אלעזר בן מתיה, עדה קדושה ר׳ יוסי בן המשולם ור״ש בן מנסיא (ירוש׳ מע״ש ב י). הללויה הללו אל בקדשו, לאהרן קדושו לאהרן קדוש ה׳ (שם שבת נז א). קדוש הוא (אלישע) וכו׳ הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש (ר׳ יוסי בר׳ חנינא, ברכ׳ י:). ישראל קדושים הן ואין משמשים מטותיהם ביום (רב הונא, שבת פו.). מימי לא עשיתי קפנדריא לבה״כ ולא פסעתי על ראשי עם קדוש[1]) (ר״א בן שמוע, מגי׳ כז:) כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש (אבי׳, יבמ׳ כ.). מי הוא זה שפסע על ראשי עם קדוש[1]) (אבדן לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, שם קה:). מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קדוש, מי שאין צריך לו עם קדוש היאך יפסע על ראשי עם קדוש (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, שם שם). כשם שאני (הקב״ה) קדוש כך תהיו קדושים (מד״ר ויקר׳ כד). — *רבנו הקדוש, כנוי לר׳ יהודה הנשיא[2]): ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש, שלא הביט בסילתי מימיו (ירוש׳ מגי׳ ג ב). — *בנם של קדושים, כן לאבות צדיקים וטהורים[3]): בנן של קדושים אומר אחת ונהגו בל העם לומר שליש (ר׳ יוחנן, פסחי׳ קד.). מאן ניהו בנן של קדושים, ר׳ מנחם בר סימאי, ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא (שם שם). בנן של קדושים מהלך עליהן (על אבני בית מרקולים) ואנו נפרוש מהן (ר׳ יוחנן, ע״ז נ.). — *פה קדוש, פיו של אדם גדול וקדוש: פה קדוש יאמר דבר זה (ר״ש לקיש, פסחי׳ כג.).—*פרשת קדשים, שם לפרשה בספר ויקרא, הבאה אחרי פרשת אחרי־מות[4]): מפני

[1]) [במקום אחר (פסח׳ ז:): שלא יפסע על ראשי עם קודש.]

[2]) [ומצוי כנוי זה בספה״א גם על גדולים אחרים, וגם בצרוף התאר קדוש לשם או לכנוי של האדם הגדול, כמו האר״י הקדוש, האלשיך הקדוש, וגם בצרוף לשמות ספרים, בעקר ספרי קבלה, הזוהר הקדוש, של״ה הקדוש וכו׳.]

[3]) [והשתמשו בכנוי זה בעקר על צאצאיהם של גדולי החסידות.]

[4]) [ומצוי גם פתגם: אחרי מות קדושים, קדושים אחרי מות (ספר המוסר לר״ז אלצ׳אהרי, מחב׳ יב, כ״י תימני); וכונתו: אחרי מותו נחשב האדם לצדיק וקדוש.]

מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ר' יהושע בן לוי, ומד"ר ויקרי כד). — ובתפלה: וקדושים בכל יום יהללוך סלה (אתה קדוש, תפלת י"ח). ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושיך (ברכת כהנים, תפלה י"ח). מי שברך אבותינו וכו' הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש (מי שברך, שחרית שבת). — ואמר הפיטן: נוצר חסד אקדישה סלסל כדת חדשה מרשות עדה הקדושה (ר' יוסף טוב עלם, אתה נמיל, סדר שבת הגדול). — ומצוי בכתבות שעל גבי מצבות: ולגוי קדוש ממלכת כהנים היה שר וגדול מבני הסגנים (מלבה משנת ש"ע, Wachstein, Inschriften I, עמ' 2). גדול בקרבנו קדוש ישראל, לשבת בארץ החיים הואל וכו' אל מי יפנה לקדושים ויאמר צאו וכו' (משנת שס"ח, שם שם, 20). ינוח על קברו בשלו, חסיד ועניו עד קץ הימין כי קרן עור פניו קדוש תמים צדקו הולך לפניו (מלוחה ש:ה, שם שם, 46). המידה נעימ' קדוש' ותמימה בקציעה וימימה (משנת שע"ג, שם שם, 51). בפילפולו ירד ועלה השמי' בין קדושי' מבני עליה גבר בגוברין (משנת שפ"ג, שם שם, 93). בת קדושים וענבה לא באישי' (משנת שפ"ו, שם שם, 102). — "וקהלה קדושה, ור"ת ק"ק: פה ק"ק ווינא (משנת שפ"ח, שם שם, 33). — "ומי שמת על קדוש השם: והנכסי' של הקדוש שהיו בעיר תחת יד ממשלת השר שאם לא היתה היא מצילתו ע"י שפישרה היו אבודי' שהשר היה לוקח אותם (שערי תשוב' מהר"מ מרוטנבורג, ג יט). כאשר עשו לבעלה הקדוש (שם שם). כתב מהקדושים אשר נשרפו באנקונא (REJ 1895 Oct., עמ' 224). ביום עש"ק שופטים תקע"א לפ"ק הביאו לכאן איש קדוש הנהרג בידי עכו"ם (שו"ת חת"ס יו"ד שלג). — והנפטר בכלל: המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים (תפלת אל מלא רחמים, הזכרת נשמות). — ד) ומקום קדוש שהאל בחר אותו לשכון שם, שקדש אותו וכדו' [1]: ואת אל המלואים תקח ובשלת את בשרו במקם קדש (שמות כט לא). מצות תאכל (המנחה) במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקר' ו ט). כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא (שם ז ו) ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק בניך הוא מאשי יי' (שם י יג). ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו (שם יו כד). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש (שם כד ט). כי המקום קדש (יחזק' מב יג). נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון [1] (תהל' מו ה). אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך (שם סה ה). — והמחנה: כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר (דבר' כג יה). — וזמן קדוש, יום קדוש: כי קדוש היום לאדנינו (נחמ' ח י). הסו כי היום קדש ואל תעצבו (שם שם יא). — קדש יי' יום השבת הקדוש לה': וקראת לשבת ענג לקדוש יי' מכבד (ישע' נח יג). — ודבר קדוש, מים קדשים: ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש (במד' ה יז). — ובתו"מ: אחד הבגד ואחד השק ואחד העור טעונין כבוס במקום קדוש ושבירת כלי חרס במקום קדוש ומריקה ושטיפה בכלי נחשת במקום קדוש (זבחי' יא ד). בגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש, נטמא חוץ לקלעים קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש וכו' (שם שם ה). — "ארץ קדושה: וראה היאך שב הענין האלהי הרבק באברהם ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה מביא האומה מדרגה אחר מדרגה (ר"י ה"ל, כוזרי ג כ). — "תורה קדושה: וזה כנגד התורה הקדושה אשר בארה וכו' (מנהה קנאות, קופמן, 18). — "שם קדוש, שם משמותיו של האל, ביחוד כשהוא כתוב בספר: כל המאבר שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה (רמב"ם, יסודי התורה ו ח). או נשבעתי בשמות הקדושים שאינם נמחקים ובשם הוי"ה ברוך הוא (סדר התרת נדרים). — "הדרתו הקדושה וכדו': ורבים סובבים על הדרתו הקדושה שהנהיג כן בביתו עם הנשים אשר

---

[1] [בשמושים אלו מעדיפה הלשון להביע את משג הקדשה בשם עצם כגון הר קדשי, אדמת קדש, ועי' קדש.]

[1] [השבעים גרסו: קדש משכנו.]

אצלו, תורנו הדרתו הקדושה מהדעתו בזה וכיצד הוא נוהג (ר' סעדיה ב"ר ברכות אל הרמב"ם, תשו' רמב"ם, פריימן, 95). תורנו הדרת ארוננו הקדושה ירום הודה (שם, 197). — ה) *אדם או בהמה השיך למקדש, למזבח וכדו': ואדם מי קדוש, א"ר אבהו באומר דמי עלי (ערכי' טו.). כל הקרב ביום אינו קדוש אלא ביום וכל הקרב בלילה קדוש בלילה (תמורי' יד:). — ו) *וְקָדוּשׁ בִמשמ' פסוקים הנאמרים בברכה השלישית שבתפלה וגם בברכת יוצר: וקטן שאינו פורס את שמע אין יכול לומר קדוש ביוצר[1]) כיחיד אבל בצבור עונה עמהן, וגדול פורס את שמע יכול לומר קדוש וכו' אבל קדוש של עמידה כיון שצריך לומר נעריצך ונקדישך אינו הדין לאומר פחות מי' (קופר' עז יב). —ובסהמ"א: והיו אומרים בשחרית בשבת מעמד וקדוש ושמע במוסף וכו' (תשו' הגאו' מן הגניזה, גינצבורג, 51).

*קִדּוּשׁ, ש"ז,—שה"פ מן קִדֵּשׁ, Heiligung; consecra-tion, sanctification. — א) קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, קִדּוּשׁ שמו של האלהים, בפרט ע"י נתינת הנפש, וכנגוד אל חִלּוּל השם[2]): רבי אבונא בעא קומי רבי אימי, גוים מהו שיהו מצווין על קידוש השם, א"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל, ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם וכו' (ירוש' שביע' ד ג). גדול הוא קידוש השם מחילול השם, בחילול השם כתיב לא תלין נבלתו על העץ, ובקידוש השם כתיב מתחילת הקציר עד נתך מים עליהם וכו' (ר' אבא בר זמינא בשם רבי הושעיה, שם קידוש' ד א). תשוח עלי נפשי על אילו שהן עתידין ליתן נפשם על קדוש השם, ואיזה, זה דור השמד (פסיק' ר"כ, ויהי בשלח, בובר, פז.). אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור אני נותנה וכו' (ר' חייא בר אבא, שם שם). — ובסהמ"א: וכן יהא שמיה רבא מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים וכו' ויש כאן תורה וקידוש השם (רש"י, סוטה מט., ד"ה אקדושה דסידרא). כל בית ישראל מצווין על קדוש

[1]) [נדפס בטעות: ביוצא; ועי' קְדֻשָּׁה, הערות.]

[2]) [ועי' קָדַשׁ, פִּע', הערות.]

השם הגדול הזה וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ה א). —"וכשם חבור: מאמר קדוש השם לרמב"ם. — ועי' גם קְדֻשָּׁה. — ב) קִדּוּשׁ ידים ורגלים על ידי רחיצה[1]): כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים (יומא ג ב). חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום (שם שם ג). ביצד מצות קידוש, מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש וכו' (ת"כ, זבח' יט:). — ג) וְקִדּוּשׁ מי חטאת[2]) ע"י תוספת אפר הפרה האדמה, וגם עצם האפר[3]): באן בשבר הכאה ומלוי, כאן בשבר הזאה וקידוש (אביי, בכורות כט.). המקדש ונפל הקדוש על ידו או על הצד ואחר כך נפל לשוקת פסול (פרה ו א). היה קדוש צף על פני המים, רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש וכו', זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן רבי מאיר ורבי שמעון אומרים מנגב ומקדש (שם שם ב). חמשה שמלאו חמש חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד, או לקדשן קדוש אחד ונמלכו לקדשן חמשה קדושין, הרי כולן כשרים (שם ז א). המצניע החבית וכו' להוליך בה את הקדוש פסול (שם שם ח). שנים שהיו ממלאין לחטאת והגביהו זה על זה ונטל זה לזה קוצו בקדוש אחד כשר, בשני קדושין פסול (שם שם יא).—ד) וקִדּוּשׁ הַיּוֹם, ובקצור קִדּוּשׁ, קדוש שבת ויו"ט על היין בברכת מקדש השבת, מקדש ישראל והזמנים וכדו'[4]): כשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה (רב המנונא בר אבדימי בשם שמואל, פסח' ק.-ק:). אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת, אמר רב, ידי יין לא יצאו, ידי קידוש יצאו, ושמואל אמר אף ידי קידוש לא יצאו וכו' דאמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה (שם ק:-קא.). הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, ברכת המזון וקידוש

[1]) [וכן בארמ' שבתו"ם קידושא.]

[2]) [עי' קָדַשׁ, פִּע', הערה.]

[3]) [ואולי במשמ' זו בעקר: קָדוֹשׁ, והקָדוֹשׁ מקדש את המים.]

[4]) [וכן בארמ' שבתו"ם: קידושא דהבא, קידושא רבה.]

הרי מילי נינהו (שם קג:). בשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש (רנ, שם קה.). כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם, ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום (שם קה.—קה:). מוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (רבא, ב"ב לז:).—וקִדּוּשׁ הַיּוֹם כמשמ' יין לקדוש: נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו (הוא, שבת כג:). מימי לא השתנתי מים בתוך ד"א של תפלה וכו' ולא ביטלתי קידוש היום, אמא זקינה היתה לי, פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה לי קידוש היום (רבי זכאי, מגי' כז:). — ובסהמ"א: מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה (רמב"ם, שבת כט א). וזהו נוסח קידוש היום וכו' (שם שם ג). נוסח קידוש יום טוב וכו' (שם שם יח). והמקדש בבית הכנסת אין לו לשתות מיין של קידוש (טוא"ח רסט). אלא שחובה לשמוע קידוש בלבד וביון ששמעו הצבור הקידוש יצאו ידי חובתם (שם שם). ואחד אנשים ונשים חייבין בקידוש היום ואם אין ידו משגת לקנות יין לקדוש ולהבין צרכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום ולקידוש היום מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה (שם רעא). כתב רב עמרם, כוס של קדוש כל זמן שלא בירך ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחרונה (שם רעב). — וכתפלה: ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה וכו' הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם וכו' (מי שברך, שחר' שבת).— ואמר המשורר: ואנה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה, וממי תשכרו יין לעת קדוש ולשתיה (ר"ש הנגיד, הבמוח, בכורי, 9). — ה) קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, פרסום ראש החדש ע"י בית דין: קידוש החודש ועיבור שנה בשלשה (רבי מאיר, תוספת' סנה' ב א). למעלן הוא מדבר בעיבור שנה וכאן הוא מדבר בקידוש חדש (ספרא ויק, אמור פרק י). לקידוש החדש מתחילין מן הגדול (ירוש' ר"ה ב ו). אין קידוש החדש פחות מעשרה (שמואל, שם סנה' א ג). חבירים מהו ליכנס לקידוש החדש, אמר רבי הושעיה חבר הוינא ואעלי רבי שמואל בר רב יצחק לקידוש החדש (שם שם). — וקִדּוּשׁ בית דין, פרסום שנת היובל ע"י בית דין: קידוש ב"ד ותקיעת שופר והשמטת כספים משמיטין (ר' יוחנן, שם ר"ה ג ה). — *קִדּוּשׁ לְבָנָה, במו ברכת הלבנה, הברכה שמברכים בתחלת כל חדש לאחר שהתחדשה הלבנה: כתב הבחיי וכו' שנוהגין לומר אחר קידוש לבנה[1]) דוד מלך ישראל חי וקיים (כמ"א, דרכי משה לטוא"ח תכו, סי' ג).—*אותיות של קִדּוּשׁ לְבָנָה, אותיות גדולות מאד שבהן נדפסת כרגיל ברכת הלבנה בסדור ושאפשר לקרוא אותן לאור הלבנה בעת שמקדשים אותה. — ו) קִדּוּשׁ אִשָּׁה, מעשה האיש המקדש לו אשה, נושא לו [2]), Antrauung; marriage; mariage: לאמה וכו' נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות, אבל לא אמהות אחר קידוש וכו' (רבי יוסי הגלילי, מכי' משפטים ג). נכללין בקידוש אחד ונפרטין בשלשה קידושין (ירוש' קידוש' ב א). — וכסהמ"א: שני אחים, היה אחד מהם ארוס על בת בתולה על שם קדוש בלא שתיית כוס ולא ראייה (תשוי הגאו' מגנזי קמברידג', אסף, 114).— ומ"ר קִדּוּשִׁים קִדּוּשִׁין, במשמ' זו: היה מדבר עם האשה על עסקי גיטה וקדושיה ונתן לה גיטה וקדושיה ולא פידש, ר' יוסי אומר דיו (מע"ש ד ז). ואלו כותבין במועד, קדושי נשים וגיטין ושוברין וכו' (מו"ק ג ג). וכולן שהיו בהן קדושין או גירושין בספק, הרי אלו צרות חולצות ולא מתייבמות, ביצד ספק קדושין, זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה זהו ספק קדושין (יבמ' ג ח). כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קידושיה אינה צריכה למאן (רבי חנינא בן אנטיגנוס, יבמ' יג ב). האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה (כתוב' ד ד). כל מקום שיש קדושין ואין עבירה, הולד הולך אחר הזכר וכו' וכל מי שאין לה עליו קידושין אבל יש לה על אחרים קדושין הולד ממזר וכו' (קדוש' ג יב). מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את בתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו קידושיו

[1]) [בבחיי (ברכות' לח ל): בחדוש הלבנה.]

[2]) [ובן בארמ' שבתו"ם.]

קידושין ואם של שלוחו קדמו קידושיו קידושין וכו' (שם ד ט). טומטום שקידש קידושיו קידושין, נתקדש קידושיו קידושין (תוספתא יבמ' יא א). קטנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נישואיה נישואין (שם שם יג ב). גוים אין להם קידושין (ירוש' קידוש' א א). ולקחה לו לאשה, הרי הוא כקידושי אשה, מה קידושי אשה קונין קניין גמור כיבמה אף המאמר קונה קניין גמור כיבמה (שם שם). סדר קידושין כך הוא, אני פלוני קידשתי כתי לפלוני (שם שם א ג). אם החליף לשון סבירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון סבירה לא עשת כלום (שם שם). ש"מ חמש וכו' שהאשה מקבלת קידושיה וקידושי חבירתה וכו' ואין קידושין תופסין בעריות (שם שם ב ז). הדא דאת אמר מקודשת בשקידשה בכסף, אבל אם קידשה בשטר, הואיל ולא לסדר כתב קידושין אלא מגירושין, מה כגירושין אינה מגורשת, אף בקידושין אינה מקודשת (ר' יצחק בר לעזר, שם שם ג א). מעכשיו לאחר שלשים יום, ר' אבהו בשם ר' יוחנן אפי' קידושי מאה תופשין בה, א"ר לעזר לכן צריכה אפי' קידשה השני קידושין גמורין (שם שם). המקדש בלא שידוכים לוקה ותופסין קדושין (שמואל, שם שם ג י). אין קידושין תופסין בחייבי לאוין (ר"ע, יבמ' י:). ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין[1]) וכו' בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין (ברכת ארוסין, בשם רב יהודה, כתוב' ז:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן (רב יהודה בשם שמואל, קדוש' יג.). הא בקידושי ודאי, הא בקידושי ספק (שם ס:). קידושין שאין מסורין לביאה הוו קידושין (שם סד:). — ובמשמ' משתה הקדושין: למלך שקדש את כתו ועשה לה קדושים גדולים ושלטה בה עין רעה וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: שבל מי שמתקלקל בתנוקת קודם כתובה וקדושין חייב מיתה בידי שמים (ר' משה גאון, אוצר הגאונים יבמ', 166). שנהגו בני מקומנו לכתבו (את שטר הקדושין) סומן קרוב ולקרותו קידושין (שם כתוב', 51). ראובן נשא בת שמעון בקירואן וקידשה על ידי אביה וכו' ושלש מאות זהובים קידושים וכו' וכתב בכתובת הכלה אלף זהובים קידושים[1]) והוצאה כמנהג המקום (תשובות הגאונים מגנזי קמברידגי, אסף, 12). כל קדושין שהם על תנאי הם קדושין גמורים וכו' (שו"ת הרי"ף קיח). ראובן הוציא שטר זה נסחו, נתן לנו אנחנו חתמי מטה ראובן בן יעקב משקל שני גרעינים כסף ואמר לנו קחו אלו השני גרעינין ולכו קרשו לי בהם את פלונית בת פלוני, ולקחנו אותם הקדושין והלכנו אצל פלונית הנזכרת ואמרנו לה היי את מקודשת לראובן בן יעקב באלו השני גרעינים כסף וכו' (שו"ת ר"י ן' מיגאש נג). אני שמעון בן יעקב נתחייבתי לראובן בן יעקב וכו' על חתימת ידי שאצלו בשטר הקדושין וכו' שאקיים אותה לו (שם שם). וכל חכמי הדור וכו' היו רוצין להפקיע קידושי הראשון כדלא כלום, ראייתם מיהא דמסכת יבמות בפ' ב"ש וההיא עובדא דהוה בנרש דאיקדשה כשהיא קטנה וכו' והפקיעו רבנן לקידושי שני שהיו קדושין גמורין מפני שעשה שלא כהוגן וכו' (ס' ראב"ן קלב:). שקדושי ביאה ושטר מדאורייתא וקדושי כסף דרבנן (תשו' הרמב"ם, א. ח. פריימן, 161). ואמרו הדמים שאביה לא לקח דינר הקדושים ממנו אבל אמר לו קנה לי בו חפץ פלוני ממצרים (שם, 172).[2]) — ובפתגם: גט העולם הזה קדושין לעולם הבא (בן המלך והנזיר יד). — וקִדּוּשׁ בית ה': בשמונה לחדש באו לאולם לקדש וכו' סיומו וגומרו של קידוש ביום (מחר של חמשה) עשר לחדש (גנזי שכטר א, גינזבורג, 14). — וקִדּוּשׁ, תכונת הקָדוֹשׁ, כמו קְדֻשָּׁה, ואמר הפיטן:

---

1) [על שנויי נוסחאות כברכה הנ"ל, חופה בקדושין, קדושין ותופה, עי' הערת בֵּר בסדורו, עמ' 565.]

1) [אסף כהערתו למקום: „קידושים" אינם אלא, כנראה, מתנה שהיה הארוס או הבעל כותב לאשה בזמן האירוסין או הנשואין, וכו'.]

2) [ועי' גם בחבר המובא בספר סדר קידושין ונישואין לא. ח. פריימן, ירושלים, תש"ה.]

טעם הזהרת לכד לך לכהן, כי אסור לזר להשרת בכהן, יבולע וינוגע כל איש חלקם חומר, כי קידושם עד לעד עומד (ינאי, יסיעה ילבשו, קרוצ׳ שמות, זולא׳, קיג). ואז תתקדש כנו באמצך, בבינתך וכו׳ בקידושך בדיצויך וכו׳ (הוא, מי כמוך, קרוצ׳ ויקר׳, שם, קפ). נקדש בריבבי דבבות, בקידוש קדוש ומקודש וכו׳ (הוא, תקף ותוקף, שם שם, קפד).— *וקדוש. כמו קְדֻשָּׁה, תפלת קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ שאומרים אותה בתפלת י״ח בחזרת הש״צ, ואמר הפיטן: תקדישנו ונגעים קירושינו, והיקדשנו במקדישינו, בקודשי קודשינו, שלוש קידשינו ככ׳ וקדא (הוא, אותותינו תלאינו, שם שם, קנד).

קדושה, עי׳ קְדֻשָּׁה.

א. קדח[1], ממנו אֶקְדָּח, *אֶקְדַּחַת, ב. *מַקְדֵּחַ, א. קָדַח, *קֶדַח, *קְדָחִי, קַדַּחַת, א. *קְרִיחָה.

ב. *קדח[2], ממנו א. *מַקְדֵּחַ, *קָרוּחַ, *קִדּוּחַ, ב. *קָדַח, ב. *קְדִיחָה.

א. **קָדַח**, פעו״ע, קָדְחָה, קדחתם, קֹדְחֵי, קֹדַח, — א) קָדַח, את האש, הדליק אותה, entzünden; enflammer; to kindle: הן בלכם קֹדְחֵי איש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישע׳ נ יא). כי איש קְדַחְתֶּם[3] באפי, עד עולם תוקד (ירמ׳ יז ד).— ב) קָדְחָה האש, בערה: כי איש קָדְחָה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר׳ לב כב). כִּקְדֹחַ איש המסים[4] מים תבעה איש (ישע׳ סד א). כי איש קָדְחָה באפי עליכם תוקד (ירמ׳ טו יד). — ובתוז״ם, עי׳ ב. קָדַח. — ובסהמ״א: וכן העם המוטבעים לתורה ולהתקרב אל האלהים יקדחו בנפשותם ניצוצות מדברי החסידים (ר״י הלוי, כוזרי ה כז). ולהוכחת באמת על כל פנים תועלת ואם איננה משיבה המסרה מעשות הרע, יקדח בנפשו מן התוכחת ההיא ניצוץ וכו׳ (שם ה כ, הקד׳ ה). כמה דברים אמודים באיש הקודחת[1]) אבל אם היה לה להב גדול העולה ונכפף מגובה עליית הלהב והיו עצים מצויין שם אין לה אומד (רמב״ם, נזקי ממון, יד ג). וישלח השכל את ידו ויגע על פי וקדח להבי דשפי (ר״י חריזי, תחכמוני, הקד׳, 7). וכשמוע העם ניבו, התקבצו סביבו, לקדות להם שביבו, ולהעיף עליהם דביבו (שם יח, 178). ואם יראה (העצל) את זולתו שוקד בענינים האלה (החכמה וכו׳) והשתלם בהם, אז אש הקנאה תקדח בקרב לבבו ויעודד עליו מדנים (ריב״ל, תעודה בישראל, הקד׳). — ואמר הפיטן: קידם ולא התיאש אל מזבח האש, ולקח מלא המחתה גחלי אש קודחת והחסקה ברובד הורקה, קידמו לו בחוקה, כף ומגים בחוקה (קטע מעבודה, Elbog, Stud. 179). גחלתי כי קודחת, כבגלה נמחתת, והגישה בא לקחת (רשב״ג, שוממתי, קלים׳ ג נבי״ת). — ואמר המשורר: ובאלה תרש וכרת לא פירש באמרו כי פירש לפחם לאורים, בכתלוקה אחת עם איש לפחת היותה קודחת כתוך תנורים (הכיצותי כיבן, תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, 11). למחר יענח בך דע ויקדח בך פתאם קדוח אש המסים (ר״ש הנגיד, בן משלי ח יג). איש קדחו אוריו ולא נפחו תיך מזרקי בדד והתלקחו (רמב״ע, לב קדמו, מעה״ש 63). צבי פניו פנינים קודחים איש וגביע בידו זיק מאזר (הוא, הרסים ג, 34). בנעים אמדים מלבב אומר יין אני איש אהבה אקדח (הוא, שם ג, 37). ואם אקדח יקד השיר במזרח, ילהט שוכני מערב להבי (ר״י חריזי, תחכ׳ ע, 96). יקבל שד תשודת שיה רחשתיו ורנתיו עלי זבדו ושרתיו, אבל מבוד מזמתו שאבתיו וממוקד תבונתו קדחתיו

---

[1]) [במשמ׳ זו של א. קדח נמצא הפעל בעבר׳, ארמ׳ וסור׳ בלבד. ואמנם לפי דעת אחרים נולדה משמ׳ זו של קדח איש מן ב. קדח במשמ׳ נקב נקב (הנמצא במשמ׳ זו לא רק בעבר׳ שבתו״מ ובארמ׳ אלא גם בערב׳ קדח [a]), וכן בכוש׳), הואיל ועי״י קדיחה וחכוך הדליקו איש, אך מצד אחר נראה קשר בין א. קרח ובין יקד, ואף אפשר אדרבה, שקדחו ונקבו חלל בכלי עץ ע״י קדיחה באש.]

[2]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[3]) [ואולם במקבילה בפרק יה פסוק יד כתוב: קְדַחְתֶּם, עי׳ לקמן.]

[4]) [כך לפי הבנת המחבר בערך א. הֶמֶס, עמ׳ 1117, עי׳ בהערה שם. ואמנם אפשר שצ״ל כִּקְדֹחַ אֵשׁ המסים, הֵמֵס אותם, כלשון הכתוב (יהוש׳ יד ח): ואחי אשר עלו עמי הִמְסִיו את לב העם.]

[a]) قدح

[1]) [נ״א: הקולחת, וכן בבבלי (ב״ק כח.).]

(ר"י זבארה, אלו ספרי, שעשועים. הקד', דולזון, 5). — °וקָדַח אש במקדח: והמואם עשב שקודחין בו האש במקדח (ר"י א"ם, פה"ם לרינ"ג, פרמד). —°וקדח את פלוני, העלה אש באפו, הרגיזו, ואמר הפיטן: קלים קדחוני ועלטת מראיך, השב כגויס מוראך (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ח"ב). — °וקָדַח החלי את הגוף, חממו והבעירו: חלצתו חמה, שלפתו, ניטלה מגופו החמה, הוא החולי הקודחו (רש"י, ברכ' לד:). אשתא צמירתא, חולי שמחממת וקודחת את הגוף (הוא, שבת סז.) — °וקָדַח, נתקף כהתקפת קדחת: טרם יקדח ישתה בזה שלשה ימים וירפא (אסף, 23). — ביג' פעו, °קָדוּחַ, ואמר הפיטן: פרסותיך בקרבי כאש קדוחים, כצרעת ממארת בגופי קדוחים (עזרא הבבלי, הוכח' מוסר י, פה.). — °וקוֹרַחַת, כנוי לאש הגיהנם, ואמר הפיטן: תקפיצם לקיצפת קודחת, תירטם לריצות רפש, תשחילם לשערי שאול, תתיכם לתחתית תפתה (ינאי, תאמילס, קרובי לימים נוראים, זולאי, שלע).

—נפעל, *נִקְדַּח, —נִקְדַּח התבשיל, נשרף, נחרך: היתה לו עיסה של מעשר שני ואפאה, השבת לפי חשבון, ניפלה הפת ונקדח[1]) התבשיל הפגם לשני (תוספת' מעש"ש א יז). —°ונִקְדְּחוּ ענבים בחמה, נתבשלו יתר על המדה: הליסטין, יין מתוק הרכה, ל"א מתוק שנקדחו ענבים בחמה (רמב"ם, מנח' סו:). — —°ונִקְדַּח ההר, נתלהט ובער: הבורא הוריד על ההר אש גדולה וכו' והיקיפה ענן וערפל וחשך וכו' עירבב הכל באש אז נקדח ויצא הקול כאש וראה דמותו בענן (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 273). — °ונִקְדַּח הגוף, האדם, לקה בדלקת או בקדחת: ומזה תתאוה נפש האדם הנקדח למים הקרים (אסף, 25.) להסך על בשר הנקדח והנשחף (שם, 120). הגופים הנקדחים אל יעזבו בלי אוכל (שם, 125:). וביחוד למי שנקדח והיה לו הכאב בכתפים ובמתנים ובשורה (גרבוני, אדם חייס, במליי השרקים, כ"י ביהמ"ד פכטר). — ואמר המשורר: הרוחות העבים מטריחים ויתחלפו העתים הצחים, גם גופי בחורים נקדחים, הזהרו פן תאבלו אבטיחים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא

[1]) [כך ברפוס, וכהוצאת צוק"מ (א יח): והקדית, ועי' הפע'.]

א, 186). — °ונִקְדַּח יום באקרה, קיץ ופאר באלו באבני אקדח, ואמר הפיטן: רגש בפסח חירותה לקדש ראשון ושביעי נקדח[1]) מוספיו והעומר וקרבנו ומשם והלאה שבועות באקדח (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רא).

— הפעי, *הִקְדִּיחַ, — הִקְדִּיחַ את התבשיל, שרף אותו: בש"א לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה וכו' ובה"א אפילו הקדיחה תבשילו (גיט' ע י). אין מכבין את הבקעת בשביל לחין שלא לעשן את הבית, ואם בשביל שלא תקדית את התבשיל הרי זה מותר (תוספת' יו"ט ג יג). למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל לו תבשיל מיטיו, סוף מקדית את התבשיל ומקניט את רבו (תוספת' ברכ' ז יח). ושם לה עלילות דברים, יכול אפי' אמר לה הקדחת לי את התבשיל והיא לא הקדיתה ובו' (ספרי דברי רלה). והנחתום סודד תבלין ונותן לתוך קדרתו בדי שלא יקדית תבשילו (ב"לה כע). — °וכתמונה, הִקְדִּיחַ הבן או התלמיד תבשילו ברבים, הסריח, הבעים, חטא: שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדית תבשילו ברבים כגון ישו הנוצרי[2]) (ברכ' יז :, וכעין זה סנה' קג.). —*הִקְדִּיחַתּוּ (ב)מלח: העיבר לפני התיכה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ' לד.). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, עשתה לי פולין, ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי וכו' ביום שלישי הקדיחתן במלח וכו' (ר' יהושע בן חנניה, ערובי נג:). — *הִקְדִּיחוּ הסממנין, היורה, את הצמר: הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ע ד). צבעו וחזר צבעו הקדית נאמר אם היה צריכה לצביעה הראשונ' אסור ואם לאו מותר (ירוש' ערלה ג א). נתן צמר לצבע, רב הונא אמר שהקדיתו סממנין אבל הקדיתה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ע ה). —וכפהמ"א:

[1]) [ע"פ לשון הכתוב: ושמתי בדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח (ישע' נד יב). ולא נכון הפירוש הנתן בקבין מע"י הגאו' (עמ' 43): ל' קדחי ביה חלפי (ב"מ כ"ג ב') ל' צמיחה.]

[2]) [עי' ערוך השלם, ערך קדח, ודו"ס.]

לשון קבלה היא שהוא קובל עליהם, הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים בבשול התורמום (רש"י, ב"מ כח:, ד"ה ולא עבדוהו). ובקשה ממך אל תעשו מלבותנו אגודות אגודות, כי מימי ר' שלמה אנו שותים ובדברים שאין בהם ממש אל תקדיחו את מקומו, ואנו אנן קטלי קני באגמא אנן שלא לחוש לכבוד וקננו, אל נא אחי תרעו (תשו' ר"ת, תק"ב, 85). ותי נמשך הרב ד' משלם שאתה מעורב עם הבריות, שלך להוסיף על שמועתא טובה ותהיה מעורב עם ת"ח, ולא תקדיח את המקום, ותזור בך ויברכוך טובים, והלא כמה רבנים יצאו מארצך ולא הריחו את יושבי עירם (שם, 89). ועל מי מנוחות ינהלך צורנו אם תתן לב לרדוף אחר השלום, ולא להקדיח בהוראות שאין בהן צורך (שם, 103). אז ידעו כי מחרט אור מחשך שהקדיתה האש ולהט בברק באויר (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, 273). אדם שכל מעשי' טובים ומתהלל בהם להתכבד דומה לתבשיל חשוב מאד בכל אבקת רוכל וראשי בשמים ועומד אצל האש עד שהוא מקדיח ומסריח עד שלא שוה לאכול מתמת מרירות שריפת האש, כך האדם המתפאר במעשיו מקדיח ומסריח במהללו מעשיו הטובים (חובת' לביק', שער הכניעה). פן יחשדונו עניי הדעת שאני מתכוין להבאיש ריח בעלי הסוד ולהקדיח תבשילם ברבים (מורפורגו, שמש צדקה א, א, יג:). — הפיטן: פונים לשוב פני מקדיח המסים, פותחים בחרטה ממעשיהם המאוסים (יי' אלהי הצבאות, סליח' סמל' יוה"כ). — *והקדיח החולה, נתקף בקדחת, fiebern; avoir la fièvre; to be in a fever: יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה ובשרו שמור עליו, תלמוד לומר ואת השחפת, מלמד שהוא נשחף, או עתים שהוא שחוף אבל נוח לו ואינו מקדיח, תלמוד לומר ואת הקדחת, מלמד שהוא מקדיח, או עתים שהוא מקדיח אבל סבור בעצמו שיחיה, ת"ל מכלות עינים (ספרא ויק, בחוקותי פרק ד). — *והקדיח החלי את הגוף, גרם בו קדחת: הקרחת והשחפת וצנונה אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומיים (אסף, 125). קרחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו (רש"י, ויקר' כו טז). — ואמר הפיטן: את תבואתי בנחלתיך תקדיח, ואני לגופך בקדחת אקדיח, לתבשילך הערב במלת אקדיח, ולאוניך אכרות עד שתקדיח (עזרא הבבלי, חוכמ' מוסר יד, סה:).

—פעי', *קֻדַּח,—כמו הפעי': בפתח ג' ממונה א' ושמו אנגיריהו"ן והוא ממונה על כל הקדחת השורפות בתוך העצמות ובכל מיני חלאים רעים המקדחים ושורפים הגוף וכו' (ר"א די וידאש, ראשית חכמה, היראה יג, כח.).

—הפעי', *הֻקְדַּח, — נתקף במחלת הקדחת למיניה, בינ' מקדח, הולה קדחת: לא תקרב להתיך המוקדחים המים הקרים שעור עד שתעיין היטב מאד (פרקי משה י, כז.). והנער היונק אם יוקדח וכו' והמוקדח בקיץ וכו' בהזנת אלה המוקדחים (קאנון ד א ב ז–ח). דאיתי מוקדחים שנבוצו פתאם מהליחה הרעה (כרבונ', אלה סיים, בקדחת שלישית, כ"י בהמ"ד שכטר). ולא תתן רפואה משלשת למוקדחים האלה (שם, בקדחות תמידות). המוקדחים אשר אין להם קדחת חזקה ועומדים בתבונה שהיתה להם לפנים ולא יחסר מן הגוף דבר או ירוה חוץ מן הדין רע (פרקי אבוקרט ב כט, כ"י ברלין). ר"ל שיהיה החולה באשר יוקדח קודם שתעזבהו הקדחת לא יורגש בקדחת רתת (הרנוס פרקי גליינוס, כ"י פריז). שהמוקדח לא ימצא בקדחתו רתת (שם). קצת המוקדחים לו כאב הראש (מלאכת הגיון, ממונה הבנים, מין השלישי). ואז ירגיש הנביא ההוא בלבד באותה השגה חושיית, לא להתגברות דמיונם ותולשת שכלם במו שיקרה לנבאים ולמוקדחים ובעלי הליחה שחורה אלא בהשתמשות חושיהם בשלמות ובריאות (ר"י אברבנאל, וירא, ויפא את עיניו וירא). וזאת היא הסבה במה שיראו מהצורות הבוזבות אל המוקדחים וחלושי המזג (הוא, ש"א ג, ויקרא ה' אל שמואל). בענין ההנהגה בקדחות חמות כמעט אין למוקדח תאות האוכל (עוזיה כץ, מעשה עוזיה, משמרת הבית, קיג:). מוקדח שבו מלוי אבל יש לו התעלפות לא יוקז בטרם יבוטל ההתעלפות (שם שם, קיד.). שחף, מלשון שחפת, שהיא חמה מאד, ועוד שהאוכלו יוקדח (תולדות יצחק להרי"ן קארו, סה.).

ב. *קָדַח [1], פ"י,—קָדַח דבר, קָדַח (תור) בדבר, נקב דבר, נקב בו נקב, (durch)bohren; forer

[1] [עי' א. קָדַח, הערה.]

הַקּוֹדֵחַ כל שהוא חייב : to pierce, perforate (שבת יב א). כל ידות הכלים הקְדוּחוֹת חבור (פרה יב ח). הקודח והגודר והקוצץ כל שהוא הרי זה אינו חייב עד שיקדח את כולו, עד שיגור את כולו, עד שיקיץ את כולו (תוספת' שבת יא ג). שופר קדוח מַהו (לתקע בו) (ירוש' ר"ה ד ו). אם היתה קרנה (של הפרה) קדוחה מותר (להלצאת באפסר ביו"ט) (ר' נח בבב שמואל, שם ביצה ב א). שלחו ליה לאבוה דשמואל, קדחו (לשופר) ותקע בו יצא, פשיטא, כולהו נמי מיקדח קדחו להו, אמר רב אשי שקדחו בזכרותו וכו' (ר"ה כז:). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה, נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו, א"ל חביריו מה את יושב ועושה, א"ל מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח, א"ל שהמים עולין ומצפין עלינו את הספינה (רשב"י, מד"ר ויקר' ד).—*וְקָדַח בכלי קבול, בסאה ובתרקב או במינקת וכדו', שָׁאַב והֶעלה: אומר להם תנו לי מן המטבע היוצא במדינתי אין שומעין לו אלא הולך אצל גוכר וגוכר קודח[1]) ונותן לו מן המטבע העולה בידו לפי חשבון (תוספת' שקל' ב יג). ולא היה טוחנן (לזיתים) בריחים אלא כותשן במכתשת, ולא היה טוענן בקורה אלא באבנים, ואינו נותן בתוך הסל אלא סביבות הסל נותנן וקודח מתוך הסל (רבי יהודה, ספרא ויק, אמור פרשה יג). לא יתן אדם לפני בניו ולפני בהמתו לא במדה ולא במשקל, אבל קודח[2]) בסאה או בתרקב ונותן לפני בהמתו, קודח במינקת ונותן לפני בניו (שם יו"ט ג ח). משקין שבאחורי מניקת הרי הן של לוקח ולא מערה מן החבית אלא קודח מן האגד[3]) (שם ב"ג ה ז). אגרונימון שטעם מן הכוס והחזירו לחבית, קדח במיניקת ונפלה ממנו טפה כל שהוא אסורה וכו' (שם ע"ז ז ו). כל הכלים מקדשין בין שיש בהן רביעית בין שאין בהן רביעית ובלבד שיהו כלי שרת, אמר רב אדא בר אחא בקודח בתוכו (זבח'

[1]) [כך בדפוס; ובהוצ' צוקי"מ: וגוכר הולך וקורא.]

[2]) [בבבלי (ביצ' כט.): אבל קודר הוא קב או קבים ונותן לפני בהמתו. ובס' שבלי הלקט (ימים טובים רמג): קודד. ועי' גם ה. קָדַר.]

[3]) [כך בהוצ' צוקי"מ; ובדפוס: קונח מן האגן.]

כח: - כב.). אם קדח בו רביעית[1]) מטבילין בו מחטין וצינוריות (רב פפא, שם כב.). כדי יין וכדי שמן המדמעות, אמר ר' יוסי בי רבי בון, אלו שקודחין בהן את הדמע[2]) (ירוש' חגי' ג ד). — *ובהשאלה, קָדְחָה האש, תקעה ונקבה[3]): עברה (האש) גדר שגבוהה ארבע אמות או דרך הרבים או נהר, פטור, אמר רבה, בקודחת[4]) היא מתניתא אבל במקטפת דברי הכל חייב. רבי יוחנן אמר במקטפת היא מתניתא אבל בקודחת פטור (שם ב"ק ו א).—ובספה"א: כגון שקדח[5]) ברומצא פי' במקדח, והניח המקדח במקום שקדח במסמר קבוע באותו העץ שקדח (ר"ח, שבת קג:). לאבני אקדח, י"ת לאבני גמר וכו' ויש פותרין ל' מקדח אבנים גדולות שבל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם (רש"י, ישעי' נד יב). — ואמר הפיטן: ביעותיך בבשרי קדוחים ומועקותיך אזני קדוחים (עזרא הבבלי, תוכח' מוקר י, פה.). — ואמר המשורר: וממי ישאנו בקרב תעודות ויקדח צור לשוני איש פלדות (ר"י חריזי, תחכ' יו, 163).

—הפעי, *הִקְדִּיחַ, — כמו קל: ר' חנינה אזל לעין טב למיטבא והוה אוירא מעינן וכו' והקדיח לו

[1]) [רש"י מפרש בלשון קדיחה ממש: אם קדח רביעית בדופן המקוה והמים נמשכין שם ואף על פי שנתמעטו המים ואין מעורבין מי המקוה באותה קדיחה, ע"כ. ואפשר שהכונה: וקדח (במניקת וכדו') והעלה רביעית, והלשון קדח רביעית מקרבת פרוש זה.]

[2]) [הרמב"ם בפרוש המשנה (חגי' ג ד) מביא את הירושלמי ומבאר: ועניננו הקנקנים שמכניסים בהם את המדומע, ע"כ. וקשה הפרוש, שבן אין קדח בא אלא כלשון תקיעת מינקת, סאה או תרקב לתוך חבית או סל לשם הוצאת חלק ממה שבתוכם. ובבבלי (שם כה:) בא במקום זה דיוק אחר: מאי לאו מדומעות דתרומה, אמרי דבי רבי חייא מדומעות דקודש, וצ"ע.]

[3]) [ולא כמשמ' הפעל במקרא, שאינו במשמ' זו בבנין קל בלשון החכמים.]

[4]) [בבבלי (שם.) הגרסה: אמר רב לא שנו אלא בקודחת (כך הערוך והרמב"ם, ובספרים: בקולחת), אבל בנכפפת אפילו עד מאה אמה חייב.]

[5]) [לשון הגמרה (שבת קג.): דבזעיה ברמצא דפרזלא.]

הקדוש ברוך הוא בבברה וְנראה (הירת) מתיבה (ירוש' ר"ה ג ז). — ואמר הפיטן: לתבשילך הערב במלח אקדיח ולאזניך אכרות עד שתקדיח (עזרא הבבלי, תורה' נוסי' יד, פה:).

*קָדַח, ש"ז, —דלקת שנגרמה ע"י בויה, Entzündung; inflammation: השחין והמבוה וְהקדח המורדין אינן מיטמאין בנגעים ואינן מצטרפין בנגעים ובו' חזר הראש והזקן ונקרחו, השחין והמבוה והקדח ונעשה צרבת הרי אלו מיטמאין בנגעין ואינן מצטרפין בנגעים (נגע' ו ח). — *ובמשמ' אש קורחת, ואמר הפיטן: גיויו שחף קרח וגופו שוף קדח (ינאי, קרוב' בראש' זולאי, ננ). אשר איטתך באראלי אומן, באבירי אומין, בברואי קרח, בבלולי קדח, ומוראך עליהם (הוא, אפר אימתך, קרוב' לימים נוראים, זולאי, סלג). זרם מים מתחלפים לאלהי הרוחות, חשש וקדח[1]) ערך למכעיסיו במפלחות (שלמה הבבלי, אמנן דר, יול' שבת ג אמה"פ).

*קְדָחִי, אי קַדָּחִי, ת"ז, — שיך לקדחת, בא מסבת קדחת, קַדַּחְתִּי: דקה קדחיית היא חום חוין מהטבע נלהב בלב ושאר האברים ובו' מה שראוי להבין באמרנו דקה קדחיית ודקת השיבה (ספר הקדחת ג א, כ"י ברלין), ועי' קַרְחִי.

קַדַּחַת[2]), ש"נ, — מחלה מלאה חם קוֹדֵחַ, hitziges Fieber; fièvre inflammatoire; acute fever: והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הַקַּדַּחַת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר' כו יו). יככה יי' בשחפת וּבַקַּדַּחַת ובדלקת ובחרחר (דבר' כח כב). — ובספה"א: ביחוד במשמ' Malaria, קדחת רביעית, פוסקת ובדו', ונ"ר *קַדָּחוֹת, קַדַּחִיּוֹת: פשר מיני הקרחת לתולדותם למיניהם, שלשים ושמנה מיני קדחת הם (אסף, 23). קדחת רביעייה האוחזת יום אחר ותודלת ב' ימים (שם, 119:). לפי תולדות מכאוביהם וקדחותיהם (שם, 123:). הקדחת והשחפת וצנונה אשר תקדיח ותרעיד יום אחד ותחדל יומיים (שם, 125), ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויהי חליו קדחת רביעית ואף כי האריך עליו הקדחת ג' שנים לא חסר מן המלחמה (יוסיפון, גינצבורג, קלו). פרים חמה שנסתרם על ידי קדחת (ערוך ערך פרפ). לצמרתא ובו' וי"א לכל מיני קרחת, ובן מפורש לצמרא ברא קדחת ששורף אותו מבחוץ, לצמרא גוא קדחת ששורף אותו מבפנים (שם ערך למר). מיני הקדחות הפוסקית המסתלקות סליק נד גו"ש הם ג' והם שלישית, והבאה בבל יום, והרביעית (פרקי משה י, כז:). ולבן היתה הראשונה קדחת עפושית והשנית קדחת יומית (שם שם). אז תדע שזה יש עמו ג' קדחות לבניות ובו' (שם שם, כח.). אמנם תתחדש (קרחת שלישית) משארית קדחות אחרות קודמת אליה ומקדחת הנקרא מעורככת (שם שם, כח:). הגדול שבדברים אשר תרפא בהם הקדחות הרבקות ובו' הוא ההקזה בפי סבל הכח ובו' (שם שם, כט:). בשתהיינה הליחות פגות או יבשות באשר הם בקדחת הרביעית יתאחר הבישול ובו' (מוסר הרופאים לר"י הישראלי, ג), בקדחות[1]), הקדחת היא חום נכרי מתלקח בלב ובו' (קאנון ד א א). הנה יורה על קדחות העפוש פגישת הסבות הקדמית להן (שם ד א ב ב). ובשיהיה האויר במדרגה הזאת יעמם על הלב ויפסיד מזג הרוח אשר בו ויעפש מה שיקיפו מלחות ויחדש חום יצא מן הטבע ויתפשט בגוף ותהיה קדחת דבריית (שם ד א ד א). קדחת השדפון הנקר' בערב' אלרק והוא אשר יהיה החום הנכרי מדובק באברים (גרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). קדחת הישישות ונקי בערבי אלדבול (שם). קדחת השחרחורת (שם) והקדחות היומיות אין להן סבנה רבה ולא רוע זולתי שהן פעמים נעהקות אל קדחות אחרות רעות (ברבוני, אדם חיים, בקדמים, כ"י ביהמ"ד שכטר). הקדחת הדמיית החמידית הדבקה הנקרא אלמטבקא היא קונטיניאה (שם בקדחת העפוש). בקדחת המגפית הנקראת אלובאיה (שם, בקדחות המגפית). ויתבן בעיני

---

[1]) [עפ"י לשון הכתוב (ישע' סד א); נ"א: חשום וקרח, ועי' חִשּׁוּם.]

[2]) [ובן בארמ' שבתרגומים קריחתא, קריחותא.]

[1]) [ומינים שונים של קדחות: לבנה (קאנון א ג ג, במזגי הפנים), הדאגיית, היגוניית, המחשביית, הכעסיית, התעוריית, התנומיית, הפחדיית, השמחיית, הבאביית, העלפוניית ובו' (שם ד א א י).]

שיהיה מה שאמרו רבותינו חלצתו חמה כזה כלומר הרטיבתחו ובללה אותה בזיעה בעת עבור הקדחת והניחתו (כ"י א"ת, פס"ש לריב"ג, מלך). וזה ירפא תולי הקדחת, וזה יצמיח שער בקרחת (כ"י זנאר"ה, סמסומים י, דוזון, 122). א"א (אמר אבוקרט) הנה כל קדחת שתהיה עם סורסת הבשר וכו' היא רעה, אם לא שתהיה קדחת יום, א"ג (אמר גלינוס) כל קדחת שסחמת גבולה תהיה יום אחי הנה אבוקרט קרא אותה קדחת יום (יעקב בן יוס' זנרא, פרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סכטר, 31.). ואם תהיה המורסא בצואר הסקוה ימצ' החולה כבדות במקום ההוא ובאב וקדחות מתלהבות ויקיצה חזקה וכו' (כ"מ אלדבי, סבילי אמונה ד, ג). ויקרה לנערים חצבה על הגוף והם נקודות כמין נשיכת הפרעושים וכו' ובתחלתם יקרת להם קדחת חזקה (סס ה ג). קדחת האברים וכו' הי"א הדקה הנקראת איטיקה לרוב הסתבכ' בשרשי הגוף שהם האיברים (אלנבילה, כאבים חכמה מאמר ב כלל ה פרק א, טו.). הקדחת היא חום נכרי מתלקח בלב ויוצא ממנו באמצעות הרוח והרס בדרך השריינים והעורקים בכל הגוף (ספר הקדחת, כ"י ברלין). מהראשון הסובב קדחת ומת, ומהשני לחיית ומהשלישי דקה (סס). דע כי זאת הקדחת (השלישית) לפעמים תארך ששה חדשים ובפרט אם תבוא בחורף (סס). והטיבעי אמר כי המאכל הגס תגבר הליחה הרומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית (שבט יהודה, הכונר, 123). שחולי זה היה נודע לרופאים קדמונים אך לא דברו בזה אם מפני שהם מקרי' של קדחת קשה ורעה ורפואתה בכלל קדחת וכו' (כ"י להלון, אולה"מ ב ז, יא:). תרע שיש קדחת ירחית וקדחת שנתית (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, מאמרס הנים, הקדי, קיב:). בקדחיות פוסקיות לא בנקל יזע החולה כי אם אחרי סוף העונה וגמר בשולה (סס סס ב, קיג.). גם החולי עצמו יחזור חלילה בימים קצובים וכו' והוא מצוי ביותי כמיני הקדחיות ודומיהם (פפנהים, יריעות שלמה א, ג:). הכושים, למשל, לא ינגפו בקדחת הירוקה כל עוד היותם בארין מולדתם (י. טובים, הדיפתיריה, 32). —ואמר המשורר: צירים אחזוהו וקדחת בעת סער בביתו אבמני פעמים (כאנ"ט, נאזי ביום לוס, כהנא א, 15).

*קְדִירָה, ש"נ,—שה"ש מן קָדַר, קָדֵר, במו קִדּוּר, קְרִירַת קָנֶה: כי הא דשאל רבי יוסי בן נהוראי את רבי יהושע בן לוי קדירת[1]) קנה בכמה, אמר משנה שליסה שנינו עד באיסר האיטלקי וכו' (חול' כז:). — ובמהס"א: ויתכן גם בן אצלי בזיקר להיות דומה לרברי רבותינו ז"ל בקדירת הריס[2]) ובבליעת גאיות כלומר שתוחם ושפלותם ובאלו ויקר וישת וישפל (כ"י א"ת, פס"ש לריב"ג, נקד).

א. *קְדִיחָה, ש"נ,—שה"ש מן א. קָדַח, מעשה הקודח ושורף, ואמר הפיטן: ערנים להנביב מקדיחת שביב, עבים להלביב לרוות עם חביב (ר"א קליר, אפיק מטן, תפלת גשם).

ב. *קְדִיחָה, ש"נ,—שה"ש מן ב. קָדַח, מעשה הקודח ונוקב: אם קדח רביעית, ברופן המקוה והמים נמשכין שם ואף על פי שנתמעטו המים ואין מעורבין מי המקוה באותה קדיחה (רש"י, זבח' כב.).

קָדִים[3]), תוס"ז, עם ה הכוון קָדִימָה, קָדְמָה, — א) צד הַקֶּדֶם, צד הַפָּנִים, מזרח, Osten; est; east, רוח הַקָּדִים, פאת קָדִים, דרך הַקָּדִים וכרו': ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי' הקדמוני הפונה קָדִימָה (יחזק' יא א). ויבוא אל שער אשר פניו דרך הַקָּדִימָה (סס מ ו). וחלונו ואילמו ותימרו כמדת השער אשר פניו דרך הַקָּדִים וכו' ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון וְלַקָּדִים (סס סס כב–כג). ויביאני אל החצר הפנימי דרך הַקָּדִים (סס סס לב). ורחב פני הבית והגזרה לַקָּדִים מאה אמה (סס מא יד). ומתחת הלשכות האלה המבוא מֵהַקָּדִים בבאו להנה מהחצר החצנה (סס מב ט). מדד רוח הַקָּדִים בקנה המדה וכו' (סס סס יו). והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הַקָּדִים (סס מג ב). והגדול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קָדִים (סס סס יז). וישב אתי דרך שער המקדש

---

1) [כצ"ל, ועי' ב. קָדַר, הערות, וערוך ערך קד והערת קוהוט שם, וברפוסים קדירת ועי' ערך קְדִירָה.]

2) [עי' ב. קָדַר, פע' ובמקור שממנו הביא ריב"ג דברים אלה (הלכ' גדולי, ערובין פרק ג): בקדירת.]

3) [בארמ' קִדּוּמָא, וכן צפון, צִפּוּנָא.]

החיצון הפנה קדים והוא סגור (שם מד א). מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה וארך לעמת אחד החלקים מגבול ים אל גבול קדימה (שם מה ז). והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה כי פני הבית קדים (שם מז א). ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תמדו ואת פאת קדימה (שם שם יח). מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קדים הים דן אחד ועל גבול דן מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד ועל גבול אשר מפאת קדימה ועד פאת ימה נפתלי אחד ועל גבול נפתלי מפאת קדמה עד פאת ימה מנשה אחד (שם מח א–ד). והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים (שם שם יז). — ב) רוח קדים, הרוח המנשבת מקדים, ממזרח, Ostwind; vent d'est; east(erly) wind: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה (שמות יד כא). ברוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמ' יח יז). והנה שתולה (הגפן) התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש (יחזק' יז י). ותתש בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (שם יט יב). במים רבים הביאך השטים אותך רוח הקדים שברך בלב ימים (שם כז כו). וימן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד ח). ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהל' מח ח).—ובלי המלה רוח: והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן (בראש' מא ו). ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב (שם שם כז). בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישע' כז ח). כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יי' ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש' יג טו). יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהל' עח כו). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקמו (איו' כז כא). אי זה הדרך יחלק אור יפץ קדים עלי ארץ (שם לח כד). — ובתו"ם: בשלשה פרקים בודקין את היין, בקדים[1]) של מוצאי חג. ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (ר' יהודה, גיט' ג ח). הניחה את העריבה בגשמים ונתמלאה טמאה טמא מת, בקדים ונסדקה מקבלת מדרס (כלים כ ג). המוריד את הגלגלים ואת כלי הבקר בשעת הקדים למים בשביל שיחוצו הרי זה בכי יותן (מכשיר' ג ח). שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה וכו' (מכי' בשלח מסכ' ג ז). — ובמשמ' רוח והבל: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש' יב ב). החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו (איו' טו ב).—ג) ובשמוש לא ברור: כלה לחמס יבוא מגמת פניהם קדימה[2]) ויאסף כחול שבי (חבק' א ט).—ונוהג בדבור קדימה במשמ' כוון לפנים.

*קְדִימָה, ש"נ,—שה"פ מן קָדַם: כשם שהדיוט קדם את הדיוט הרי זו קדימת לעולם, כך הדיוט קדם את הגבוה הרי זו קדימה לעולם (תוספת' ערכי' ד א). — ובמשמ' לשון קֹדֶם: זה שהוא בונה צריך ששה דברים, מים עפר ועצים ואבנים וקנים וברזל וכו', כך התורה קדמה אותן שש קדימות. קדם ומאז ומעולם ומראש ומקדמי ארץ כפרשת ה' קנני (ריב"ל בשם ר' לוי, מד"ר בראש' א). — ובמהמ"א: שנושא הדבר העצמיי לא יודע אצל השכל העיוניי כי אם בקדימת ידיעתו (מורה הנבוכים, לקוטי קדמוניות, כשפח', 50). שהקדימה נאמרת על חמשה צדדים[2]) וכו' הקדימה בזמן וכו' קדימה בעצם הדבר וקורין לה קדימת הטבע וכו' קדימת הסדר וכו'

[1]) [במשנה שבבבלי (גיט' כח.): בקידום. עי' א. קדום.]

[2]) [יש מציעים לקרא קַדְמָה, אך אין בזה תקון למליצה הקשה. כי אין קדימה במקרא אלא מזרחה, ואין בטוי בזה מובן בין „כלה לחמס יבוא" לבין „ויאסף כחול שבי", והרי גם פרוש המלה מגמת (עי' ערך מגמה) מספק הוא. ועל פי הענין נבקש כאן לשון חמס ושד ושבי, ואולי אף דבר קרוב אל קַדֹּם שהוא בעקר קַדֹּם כבערב' קַדּוּם [a]), וצ"ע.]

[3]) [ומעין זה גם במלות ההגיון (פרק יג).]

[a]) قدّوم

קדימת המעלה, והחמישי הקדימה האמורה על אחד משני דברים וכו' והאחד מהם גרם את השני וכו' וזו היא קדימת עלילה או קדימת הגרמא (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה א, 9). שאר דברים שהכן קם תחת אביו טפי מאחיו כגון שדה אחוזה ועבד עברי וכו' וקדימת הבן לאח בנחלה כולהו מייתינן להו מדין יעידה לחוד וכו' (רשב"ם, ב"ב קט., ד"ה ומשני). והחלותי מן הטבע מפני שקדימתו קדימה עצמית (ר"י א"ת, או"ד ז). ובעבור שהיה העצם יותר קדמון מהמקרה קדימה טבעית מפני שהוא הנושא אותו או המחדשו וכו' הקדמנו השם בסדר (הוא, הקדמה א, 1). ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו בקדימת האחד המניני לשאר המנין (הוא, מו"ה, היחוד ז). ובאור אלו הקדימות נכתוב בפר' נפרד כאשר הציעו אותי החכמים הקדומים (רוח חן ג). התבאר כי הדומם הוא חומר לצומח והצומח לחי והחי למדבר וכל אחד מהם הוא קודם לחבירו בטבע, והוא א' מן חמשה קדימות הנודעית אצל החכמים והם קודם בזמן קודם בטבע וקודם במעלה וקודם במערכה וקודם בעילה, וביאור אלו הקדימות הוא כאשר נאמר וכו' (שם ה). כי הזמן מקרה דבק לתנועה בשיבימו בה ענין הקדימה והאחור (ר"ס א"ת, מו"נ"א נג). קדימת העילה לעלול ביצד זריחת השמש ומציאת היום בהארת האור שהאור והיא קדמתו בעלה (ר"י עקנין, ס' מוסר ה ט, 157). ההשגה בנמצא ומציאות שורש האפשר מן הצד שהוא בו שום סיבה נמצאת מן המבות שניהם שהם יחד בנקודת הזמן אין בה שום דין קדימה כלל ואפילו קדימה משהויית (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש מז:). הרשאה אין בה דין קדימה לגמרי, אבל יש בה מקצת קדימה (ר' שמעון הסרדי, התרומות. שער כ בסוף). שנמצא החפץ הראשון קודם לדבור הפשוט המתואר בדממה דקה קדימת מציאות מיוחרת בלי נגבלה (ר"י אבן לטיף, שער השמים ב ג, הסחר ב, 184). ומקבל תועלת בו הרופא לבד בי יקח ראיה מזה על קדימתו במלאכתו (קאנון א ב ב א). ובן לענין קדימה אפלו עשה מטלטלין אפיתיקי מפורש בשטר אפותיקי (טוש"מ קיז). והשבלים הנבדלים התבאר שימצא בהם הקדימה והאיחור אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (שם טוב, פרוש מו"נ ב א). אי אפשר לומר חיותה (של הנפש) קודמת קדימה חמרית וכו' (אמדה גנוזה, א.). ובן בשאר השמות יש שהם על זה הדרך ר"ל שכבר אפשר שיאמרו עליו ועל זולתו אם בשתוף גמור אם בקדימה ואיחור (ר"י אלבו, עקרים ב כח). בקדימת האיש הזקן לנער (אמו"ר לראב"ד, 28). אמרו והית הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין פרושו שיהיה חרב חזאל קודם לחרב יהוא וחרב יהוא קודם לחרב אלישע ולא שיהיה הקדימה הזאת קדימת מעלה בגודל הנקמה במו שפירשו המפרשים (ר"י אברבנאל, מ"א יט יז). אמר (הרמב"ם כי האלהים) קדמון להגיד שהוא הקדם לעולם בכל מיני הקדימות (הוא, מפע' אלהי א ג). דיני קדימה בברכת הפירות ובו ו' סעיפים (שו"ע או"ח ריא). — ˚ובמשמ' צְעִידָה קְדִימָה: ועל כן כשיהיה האדם נוצר דרך משל שיהיה ענינו להקדים אל הפחדים במו ענין הארי ולא ימנעהו מזה מונע תהיה קדימתו אל הפחדים יותר משובו לאחור מהם (רב"ע פלקירא, ראשית חכמה ג א, 68). — ˚ובמשמ' תשובה טרם ישאל השואל: הענף הי' נקראהו קדימה, גדרו אשר נקדים להשיב אל אשר יוכלו להקשות ולשאול או לחשוב שומעינו (רמח"ל, לשון למודים ו, כט.). — ונוהגים בדבור הצרופים: זְכוּת קְדִימָה, הזכות להיות קודם לאחרים; דְּמֵי קְדִימָה, סכום כסף שמקבל המוכר, האומן, או המשביר קֹדם שמסר את סחורתו וכדו'.

˚**קְדִימוּת**, ש"נ, — במו קַדְמוּת, תכונת הדבר הקָדוּם, הקדמון: ואם הוא חי בלא חיים יהית עוד על שני דרכים, על הקדימות שאין לה ראש ולא סוף או על הקנין (מאמר מחבור ר' דוד אלמקמץ, הליכות קדם, 74).

א. ˚**קְדִירָה**, ש"נ, — במו קַדְרוּת: לצוות עליו (על העב) להתקשר בחשבת מים להיות שפעת מים מתכסך[1]) והיא קדירת העבים (רס"י, איו' לח לד). — ואמר הפיטן: קבועם (של השחקים) מזוז קדירתם לחזוז (ר' שמעון בר יצחק, אדון אמנני, יוצ' א שבוע').

---

1) [צ"ל: מכסתך.]

ב. *קְדִירָה, פ״נ, — כמו קְדִירָה 1) : שמקררין בהרים, פי׳ מקדרין חותבין וכו׳ ולא קדירה ממש היא אלא אומרים 2) כדעת באלו קודרין את ההרים (כ״ח, עירוב׳ לה :). ולענין קדירת השם שנסתבכו האחרונים ז״ל וכו׳ תמהתי מאד עמ״ש וכו׳ שאין לחתוך השם ולעשות נקבים (ר״י עמדין, שאילת יעבץ א קנג).

א. *קַדִּישׁ, ש״ז, — תְּפִלַּת קַדִּישׁ, תפלת יתגדל ויתקדש, שרבה בארמ׳. הנאמרת בשלמותה או בחלקה העקרי בהזדמנויות שונות בסדר התפלה 3) : ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה וכו׳ ובמקום שיש שם ט׳ או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש ולאחר התפלה עומד אחד מאלו ויאמר ברכו או קדיש וענו אחריו יצא (סופר׳ י ז). אבל בתפלת שחרית אחר המזמורים והפסוקים אלו אומר ביוצר ברכו בקול נמוך ואין מזכירין קדוש ואף לא קדיש (שם יט א). ומניחין ס״ת במקומו ואומר יהי שם יי׳ מבורך מעתה ועד עולם וקדיש, שאין לך קריאה שיטעון קדיש עד שיחזיר אלא של שבת בלבד מפני המפטיר (שם כא ו). קדיש וברכו וקדושה וברכת ציצית ותפילין מפסיק בין גאולה לתפלה ולא דבר אחר (שבלי הלקט מז, בשם הגאונים). בריעות שבורעין בקדיש, כיון שאומר יתגדל ויתקדש כורע וכו׳ (רב נחשון גאון, מובא בס״ר רב עמרם השלם, לג :). ואומר השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש וכו׳ : מקדיש עד דאמירן בעלמא וכו׳ (שם, קסד.). בראש חדש קראו פסוקי צידוק הדין בשהן הולכין ואמרו קדיש של תחיית המתים ובמגנצא אין אומ׳ צידוק הדין וקדיש בראש חדש וכו׳ (מעשה הגאו׳, אפשטין, נח, 49). וזהו שאנו אומרים בקדיש תושבחתא ונחמתא, שצריך הוא תנחומין על חצער הזה (סדור רש״י יא, 10). לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא (תוס׳ ברכ׳ ג., ד״ה ועונין). שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה (שם שם). אם יאמר בצבור איזה מזמורים היאמר אחריהם קדיש או לא (שאלה בתשו׳ הרמב״ם, א״ה פריימן, 40). לא יאמר קדיש אלא במקומות הידועות מהתפלות הקבועות או אחר קריאת איזה דבר מדברי תורה או פי׳ ואפי׳ דרש פסוק אחד יאמר אחריו קדיש דרבנן (תשובה, שם שם). שליח ציבור אומר קדיש לעולם קודם כל תפלה ואחר כל תפלה ואחר שאומר סדר היום בכל עת שיאמר סדר היום יתחנן מעט ויאמר קדיש, וכשישלים לקרות בתורה ובכל עת שיתחנן בדברי תחנונים כשיגמור תחנוניו יאמר קדיש (רמב״ם, סדר תפלות כל השנה). ומה שנהגו לומר קדיש אחר פסוקי דזמרא מצאתי הטעם לגאונים זצ״ל (שבלי הלקט, תפלה ח). ולמה הקטני׳ אומר׳ זה הקדיש (קדיש יתום) הואיל והוא דבר שבקדושה (האגור, סי׳ שלד). — ומ״ר *קַדִּישִׁים : אמר בלעם הרשע היאך אוכל לקללם והם אומרים בכל יום כמה אמנים וקדישים וברכו (מגוה״מ לר״י אלנקאוה ג, 146, בשם מדרש). — ומינים שונים של הקַדִּישׁ : קַדִּישׁ שלם או קַדִּישׁ תתקבל או קַדִּישׁ בתרא או קַדִּישׁ גמור ; קַדִּישׁ יהא שלמא או קַדִּישׁ יתום או קַדִּישׁ אָבֵל ; חצי קַדִּישׁ או קַדִּישׁ הסר או קַדִּישׁ זוטא או קַדִּישׁ לעילא ; קַדִּישׁ דרבנן או קַדִּישׁ על ישראל ; קַדִּישׁ של תחית המתים. — *ובהשאלה, קַדִּישׁ במשמ׳ בן זכר שיאמר קַדִּישׁ אחר מות אביו או אמו, נוהג בדבור ובמספרות.

ב. *קַדִּישׁ, תוס״ז, — כמו קָדוֹשׁ, ואמר הפיטן : קדישי עליונים שרפים ואופנים הפילו תחנתנו פני אדוני האדונים (ר׳ שמעון בר יצחק, שבת הכפא, סליח׳ ב עמ״ש). — וביחוד בצרוף עִיר וְקַדִּישׁ, עי׳ ב. עִיר. — חֶבְרָה קַדִּישָׁה, חברא קדישא 2), שם לחברת קוברי המתים : גם זה העירוני לחבר חיבור המרקחת ואת בהיותי אחד ממשרתי חברא קדישא וכו׳ (ספר מרקחת, כ״י משנה הי׳ תנ״ז, כ״י בודליאנה).

---

1) [עפ״י קרואה זו בבבלי (חול׳ נז :), ועי׳ ב. קָדַד, הערות, קְדִירָה, הערה.]

2) [כנראה צ״ל : אומדים.]

3) [על הרכבה וראשית שמושה של תפלת קַדִּישׁ וכדו׳ עי׳ בפרט אלבוגן, Gottesdienst עמ׳ 92—98.

צורת השם קַדִּישׁ, במשקל התאר במשמ׳ קָדוֹשׁ בארמ׳, תמוהה היא, הואיל ואינה באה בתפלה עצמה, והתפלה על פי תבנה באה לְקַדֵּשׁ את השם במלים : יתגדל וְיִתְקַדַּשׁ שמיה רבא. ואולי באמת קַדֵּשׁ היא צורת השם המקורית ולא קַדִּישׁ.]

---

1) [מן הארמ׳ שבמקרא ובתו״מ.]

2) [בעקר בארמ׳ ובזכר.]

קָדָל[1], ש״ז, — עֹרֶף, אחורי הקדקד והצואר: נפתרים ונפתלים בקושי בפאו ויתחזקו, נבנבים באחד החוזר ק ר ל, ונכנסה חמה ולבנה בחיל ותפרח הלבנה וכו׳ (בריתא דשמואל הקטן ג). שהוביחן על שהמרו על הים והפכו ק ד ל[2] על דברי בן עמרם שלשה מסעות (מדרש דברי א א, הפגלה, 4). — ואמר הפיטן: פתיגיל ועגיל בדלי, ענוק פנוק קְדָלִי, פנים בפנים השרילי, דודי לי (ר׳ שלמה הבבלי, אור יסע, יוצ׳ א פסח). ראיתיך בבבליך בצער עליך, פשוטה מעיליך, פרועה ק ד ל יך ופעמוני זהב עלי תלתליך (אימה בבלית, אהבה שבת ד אחה״ש).

קדם[3], סמנו *הֶקְדֵּם[4], *הַקְדָּמָה, *הַקְדָּמִי, *הִתְקַדְּמוּת[6], *מְקַדֵּם, *מַקְדֵּמָה, *מֻקְדָּמָה, *קָדוּם, *א. *ב. קִדּוּם, קָדִים, *קְדִימָה, *קְדִימוּת, קֶדֶם, קֵדְמָה, *קֹדֶם, *קֻדָּם, *קִדְמָה, *קַדְמָה, קַדְמוֹן, קַדְמוֹנִי, *קַדְמוּת, *קִדְמִי, *הַקְדִּים.

קָדַם, קל לא נמצא במקרא[6].

— פע׳, קִדַּמְתִּי, קִדְּמוּ, קִדְּמָנִי, קִדְּמוּנִי, קִדְּמָה, אֲקַדֵּם, אֲקַדְּמֶנּוּ, תְּקַדְּמֶנּוּ, יְקַדְּמֵנִי, יְקַדְּמֶנָּה, תְּקַדְּמֶךָּ, נְקַדְּמָה, יְקַדְּמוּ, יְקַדְּמֻנִי, יְקַדְּמוּנִי, יְקַדְּמוּנוּ, — א) במשמ׳ המקום, קִדֵּם אדם (את פני פלוני), הלך לפניו, verangehen ; marcher devant ; to go before: קִדְּמוּ שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל׳ סח כו). צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יְקַדְּמוּ פניך[7] (שם פט יה). — ב) קִדֵּם את (פני) פלוני וכדו׳, בא אל מול פניו, בא לקראתו, entgegenkommen ; aller au-devant de ; to go to meet: ואני אליך יי׳ שועתי ובבקר תפלתי תְקַדְּמֶךָּ (שם פח יד). — ובפרט בא לקראת פלוני לעזרה, לגמל לו חסד, לברכו וכדו׳: אלהי חסדי[1] יְקַדְּמֵנִי אלהים יראני בשררי (שם נט יא). אל תזכר לנו עונת ראשנים מהר יְקַדְּמוּנוּ רחמיך כי דלונו מאד (שם עט ח). — וקִדֵּם את פלוני בדבר, הגיש לו דבר: על דבר אשר לא קִדְּמוּ אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים (דבר׳ כג ה). לקראת צמא התיו מים ישבי ארץ תימא בלחמו קִדְּמוּ נדד (ישע׳ כא יד). במה אֲקַדֵּם יי׳ אכף לאלהי מרום האֲקַדְּמֶנּוּ בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). כי תְקַדְּמֶנּוּ ברכות[2] טוב תשית לראשו עטרת פז (תהל׳ כא ד). נְקַדְּמָה פניו בתודה בזמרות נריע לו (שם צה ב). מדוע קִדְּמוּנִי ברכים[3] ומה שדים כי אינק (איוב ג יב). כי לא קִדְּמוּ את בני ישראל בלחם ובמים (נחמ׳ יג ב). — ולרעה, קִדֵּם את פלוני, בא נגדו למלחמה: חבלי שאול סבבוני קִדְּמוּנִי מקשי מות (ש״ב כב ו; תהל׳ יח ו). יְקַדְּמֻנִי (שונאי) ביום אידי ויהי יי׳ (ל)משען לי (שם שם יט). קומה יי קַדְּמָה פניו (של הרשע) פלטה נפשי מרשע חרבך (תהל׳ יז יג). מעי רתחו ולא דמו קִדְּמֻנִי ימי עני (איוב ל כז). — וקִדֵּם את פלוני דבר, יצא נגדו בדבר: לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יְקַדְּמֶנָּה מגן ולא ישפך עליה סללה (מ״ב יט לב; ישע׳ לז לג). — ג) במשמ׳ הזמן, בא במֻקדם, לפני זמן זה או זה, zuvorkommen, eilen; prévenir, se hâter ; to come before, hurry: קִדְּמוּ עיני אשמרות לשיח באמרתך (תהל׳ קיט קמח). — וקִדֵּם לעשית דבר, קִדֵּם ועשה דבר, מהר לעשות: על כן קִדַּמְתִּי לברח תרשישה (יונ׳ ד ב). קִדַּמְתִּי בנשף ואשועה לדברך יחלתי (תהל׳ קיט קמז). — ואמר בן סירא: כי ירא יי׳ יעשה זאת ותופש תורה ידריכנה ו ק ד מ ת ו כאם וכאשת נעורים תקבלנו (ב״ס גני׳ יה ב). — ובתו״מ[4]: ק י ד ם[5] אצל אשתו

---

[1]) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ ובתרגומים, ונראה שהיתה המלה בעברי׳ שבמקרא בצורת גֹּדֶל, והיא שנקראה גוֹרָל בפסוק: כי לא ינוח שבט הרשע על ג ו ר ל הצדיקים (תהל׳ קכה ג).]

[2]) [בספרי (דבר׳ א): עורף.]

[3]) [באותה משמ׳ בא שרש זה בכל הלשונות השמיות, בארמ׳, ערב׳, כוש׳, אשור׳ ואוגרית׳.]

[4]) [נוהג בדבור ובספרות, ביחוד בתה״פ בְּהֶקְדֵּם, כמו בְּמֻקְדָּם.]

[5]) [נוהג בדבור ובספרות.]

[6]) [מכאן שיש לראות את הפעל בנגזר מן ק ד ם בשמ׳ תה״פ או מלת היחס, ועי׳ לקמן.]

[7]) [במק״א (תהל׳ פה יד): צדק ל פ נ י ו יהלך.]

[1]) [כתיב חסדו.]

[2]) [במקום ב ב ר כ ו ת.]

[3]) [במקום ב ב ר כ י ם.]

[4]) [קשה להכריע בכל מקום אם הכונה לבנין זה או לבנין קל, שאינו במקרא, ואף אפשר שלא השתמשו בראשונה בבנין קל אלא בבינ׳ קוֹדֵם בלבד, שבא אף על יד הפע׳, ואך אחר כך נולדו צורות בנין קל בתו״מ או בסהמ״א.]

[5]) [מנֻקד בהוצ׳ צוק״מ: קִידֵּם.]

או ששלח אצלה שליח, א' לה גט ששילחתי לך אי איפשי שתתגרשי בו, בטל הוא, הרי זה בטל (תוספת' גיט' ד ח). ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אילמלא קידמו משה [1]) (שם סנה' ד ז). אם לא שכב איש אותך, מלמד שפותח לה בזכות, אומר לה הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה קידמוך וגשטפו וכו' (ספרי במד' יג). היה עומד בר"ה וזרק וקידם וקלטה מהו (ר' יוחנן, ירוש' שבת א ו). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד-חכם אחד שהיה בתוכה וכשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מקדמיני ושואל לי שאלות ניסתי לו כני היאך פלט' נוטה לי וכו' (ר' עקיבא, שם יבמ' טז ג). כל העושה מצוה בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעוה"ב (ר' יוחנן, סוטה ג:). השואל פרה מחבירו ונגנבה וקידם השואל ושילם ואח"כ נמצא הגנב משלם תשלומי כפל לשואל (ב"מ לד.). אם קידמך חבירך בעדשים קדמהו בבשר (ר' יוחנן, מד"ר ברא' לח). כי יי' אלהיך העובר לפניך וגומר, מכאן אתה דורש שהיו ב' נצוצין מקדמין לפניהם (שם במד' ה). על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו' דרך ארץ הוא שהבא מן הדרך מקדמין לו במאכל ומשתה וכו' ואתם בני אושא שקדמתם דבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב"ה יפרע לכם שכר טוב (ר' אלעזר, שם שה"ש, סמכוני). — *וקִדְּמוּהוּ רגליו, מהרו והוליכו אותו: ואל יקדמוך רגליך לדבר עבירה שמא יקדמך מלאך המות (דא"ז ד). — ובמהמ"א: כבר קידמני אהרן אחי וניתנבא במצרים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, גינצבורג, 49). אחרי אשר קדמתנו בכל אלה המטעמים, השמיענו דבריך הנעימים (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 65).—**וְקִדֵּם המחבר דבר בספר, הזכיר מקדם בספר: וכבר קדמתי בתחלת הספר הזה מן הדברים המראים חיוב הענין מה שיש בו די (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ג). — ואמר הפיטן: קדמתה לסכה רמייה [2]) (ינאי,

[1]) [בבבלי (סנה' כא:): אילמלא (לא) קדמו משה, ובירוש' (מגי' א יא): אלא שקדמו דור משה.]

[2]) [ועי' הפע'.]

קרוב' ליומים נוראים, זולאי, סכג). זכות תם קידמה והלכה לפניו (שם, סלח). קדם מפעליו מאז בקדם קדמונים קדמתי מאז (ר"א קליר, יי' קנני, קרובי א שבועות). שפל רוח שפל ברך וקימה אקדמך ברוב פחד ואימה (רסב"ג, שבל רוח, קובע' הפיוטים, ברודי, 42). קידם ולא התיאש, אל מזבח האש וכו' קידמו לו בחזקה, כף ומגים בחוקה וכו' קידם היכל להרקה, בהוקת ופקח (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). גשתך לחתום מוסר, רחסיך יקדמו רגזך (אל. מעם, מוקף יוה"כ). — ואמר המשורר: תפלה אקדם יום קרב ראשונה, ושיר לאשר יעש לי אחרונה (ר"ש הנגיד, דיואן שמן, נד). — **וְקִדֵּם פני הרעה, הקדים תרופה עד שלא תבוא הרעה, נוהג בדבור ובמפרות. — **וְקִדֵּם דבר בברכה, בשמ' הביע שמחתו על דבר, freudig begrüssen ; saluer ; to welcome, נוהג בדבור ובספרות. — ועי' קל.

—הפע', תַּקְדִּים, הִקְדִּימַנִי, — הִקְדִּים הנושה את הלֹוֶה, בא לפניו לתבע תשלום [1]), entgegentreten; s'opposer; to step up to: מי הִקְדִּימַנִי ואשלם [2]) (איוב מא ג). —והִקְדִּים (האל את) הרעה בעד פלוני, קִדֵּם את פני הרעה והגן בעד פלוני מפניה, vorbeugen ; prévenir, obvier ; to prevent: בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא תגיש וַתַּקְדִּים בעדינו הרעה [3]) (עמו' ט י). — ובתו"מ, הִקְדִּים פלוני דבר

[1]) [השוה אותה ההתפתחות לשונית בלעזית בפעל fordern מן vorder, קֹדֶם, לפני.]

[2]) [לענין השוה את פרושו של טורטשינר למקום.]

[3]) [רב המפרשים מבארים תקדים כנקבה נסתרת, כרש"י: לא תמהר הרעה לגשת ולבא, ע"כ. ואולם אין לפרש כך תגיש כהפע', ועל כן הכונה: אתה, האל, לא תגיש את הרעה. והשוה ברברי אותו הנביא (ה ט): המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא, שבונתם (עי' טורטשינר, Bundeslade, עמ' 71), בהתאם למה שקדם (הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יי' שמו): המפיל יַגִּישׁ על עז ושד על מבצר יביא. כשמוש הפעל יַגִּישׁ כלפי האל, ועל כן גם ותקדים הוא בנוכח כלפי האל, אלא שמלת היחס בעד (כמו הגן, התפלל בעד וכדו') מורה על פעלת הגנה, ועל כן אין להבין ולא תקדים אלא אדרבה: ותקדים ותמנע בעדנו את הרעה, ולצורת המאמר שבפי העם השוה דברי העם בנבואת ירמיה: אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך וכו' (ירמ' יד כא).]

לדבר בוטן: אם הקדים מעשר שני לראשון, אין בכך כלום (דמאי א ד), המקדים תרומה לבכורים, מעשר ראשון לתרומה, מעשר שני לראשון, וכו' מה שעשה עשוי (תרומ' ג ו). כל מעשה יום הכפורים האמור על הסדר, אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום, הקדים דם השעיר לדם הפר, יחזור ויזה מדם השעיר לאחר דם הפר (יומא ה ז). מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים (מכי' מסכתא דפסחא ה). אין מסיחין בסעודה שמא יקדים [1]) קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תענ' ה:). שלא הקדים אחד מהן (מההולכים למלחמת מדין) תפילין של ראש לתפילין של יד (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד). — *והִקְדִּים מלה למלה: כשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים וכו' (רבי סימאי, שבת פח.). למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים, ופעמים שהיא מקדים שמים לארץ וכו' (ר' אלעזר ב"ר שמעון, מד"ר בראשי א).—*ובלי השלמה נוספת, הִקְדִּים פלוני דבר: מפני מה אמרו בתשעה ועשרים באלול ולא אמרו באחד בתשרי, מפני שהוא יום ט"ב ואי אפשר לעשר ביום טוב לפיכך הקדימוהו לעשרים ותשעה באלול (שקל' ג א). הקדים לו שכרו כמי שחנכו, נתן לו שכרו לאחר שנים עשר חדש כמי שלא חנכו (שם סוטה ח ד). בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא מקדים הרטייה ואחר כך מכה [2]) (רבה בשם רבי שמעון, מד"ר שה"ש, מני שדיך). —*והִקְדִּים אדם שלום לחבירו, הִקְדִּים בשלום חבירו וכדו', אמר לו שלום ראשונה: הוי מקדים בשלום כל אדם (ר' מתיא בן חרש, אב' ד טו). כל

[1]) [ואולי הנושא הוא הקנה.]

[2]) [השוה: אין הקב"ה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחלה (ר"ל, מגי' יג:). אין מדותיו של הקב"ה במדת בו"ד, בו"ד מכה ואח"כ מרפא והקב"ה מרפא עד שלא יכה (ילמדנו, ראש בלק, מובא בערוך ערך גלד). ובארמ': הכי ארחיה דקב"ה, בקדמיתא ברי אסוותא ולבתר מחי (זהר מקץ). ולפי זה נהוג היום: מקדים רפואה למכה. עי' הערות פערלא, אוצר לשון חכמים, אין הקב"ה וכו', וטביוב, אוצר המשלים והפתגמים, מקדים רפואה וכו'.]

שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום (רב הונא, ברכ' ו:). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם (שם יז.). מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, ת"ל נשך כל דבר אשר ישך, אפילו דיבור אסור (ר"ש בן יוסי, ב"מ עה:). — *והִקְדִּים, בנגיד להִשְׁהָה: ועשו כן ארבעים שנה, הא למדנו שהקב"ה משהה לצדיקים ומקדים לרשעים (מד"ר בראש' פח). —*והִקְדִּים ועשה מעשה: מעשר ראשון שנטלה תרומתו, פשיטא, לא צריכא אלא שהקדימו בשבלים והפריש ממנו תרומת מעשר ולא הפריש ממנו תרומה גדולה, וכדרי אבהו, דאמר ר' אבהו אמר ריש לקיש, מעשר ראשון שהקדימו בשבלים פטור מתרומה גדולה (ברכ' מז.). ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים, חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת (מגי' ג ד). צפה הקב"ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל, אמר מוטב שיקדים [1]) כספן של בני לכספו של אותו הרשע, לפיכך מקדימין וקורין בפרשת שקלים (בשם רשב"ל, ירוש' מגי' א ז). —*והִקְדִּים את פלוני, בא לקראתו להקביל את פניו וכדו': כיון שהגיע לברכין ראה בני אדם שהם מקדימין אותו בכל ברוך וברוך (מגי' תענ' יא). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המיטה משה מקדימו בדרך, נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (מד"ר שמות יב). וכשיבא אדם ליכנס בפתח הראשון מלאכים הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך ליכנס בתוך הרשעים והגחלים וכו' (פדר"א טו). — *והִקְדִּים אדם עליו: שלש מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ, נצטוו למנות להם מלך וכו' אם כן למה נענשו בימי שמואל, אלא לפי שהקדימו עליהן (ר' יהודה, תוספת' סנה' ד ה). — *והִקְדִּים לפני פלוני, הלך לפניו: ארבעה כהנים נכנסין, שנים בידן שני סדרים, ושנים בידן שני בזיכין, וארבעה מקדימין לפניהם (מנח' יא ז). מי שזכה בדשון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין וארבעה כלים בידם וכו' (תמיד ג ו). החלו עולים

[1]) [בירוש' מגי' ג ה: שיקדום.]

במעלות האולם, מי שזכו כרישון מזבח הפנימי והמנורה היו מקדימין לפניהם (שם ו א). ואת עמו לקח עמו, שלקחן בדברים, אמר להם, דרך מלכים להיות מנהיגין כסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם, אבל אני אקדים לפניכם וכו' (מכי' נשלח מסכתא ג א). — *וכלי השלמה, הִקְדִּים, היה קֹדֶם: הטביל בו את המטה, אף על פי שרגליה שוקעות בטיט העבה, טהורה, מפני שהמים מקדימין[1] (מקוא' ז ז). — *ובנגור אל אֶחָר: כפרים ועיירות גדולות קורין כי"ד אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א א). כאלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, אבל זמן עצי כהנים וט' באב חגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין וכו' (שם שם ג). אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת לאותה הדרך, הקדם על ידיו שלשת ימים או אחר על ידו שלשת ימים כדי שתצא עמו לדרך וכו' (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, תוספת' ע"ז א יז). — *הִקְדִּים שעה אחת: אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע אלא א"כ הקדימו שעה אחת וכו' (ירוש' ברכ' ג ג). — *וְהִקְדִּים אדם לדבר, השכים לעשות את הדבר: כל היום כולו כשר למילה, אלא שזריזין מקדימים למצות[2], שנאמר וישכם אברהם בבקר (פסח' ד.). לעולם יקדים אדם לדבר מצוה וכו' (נסם ר' יהושע בן קרחה, ב"ק לח:). — *וְהִקְדִּים אדם למקום, השכים ללכת לשם: וזקני ישראל היו מקדימים ברגליהם להר המשחה (פרה ג ז). — *וְהִקְדִּים הרוצח לערי מקלט, וְהִקְדִּימוּ העדים הזוממים וכדו' לבית הסקילה: כתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וכו' (רבי יוסי בר יהודה, מכות ב ו). המוציא שם רע ונמצאו עדיו זוממין לוקה ונותן ארבע מאות זוז והזוממין מקדימין לבית הסקילה, לא אמר לעדים שיעודו אלא הם באו מאליהן והעידו הוא לוקה ואין נותן ארבע מאות זוז והזוממין מקדימין לבית הסקילה, זינתה כשהיא נערה משבגרה יצאה עליה שם רע הוא אינו לוקה ואינו נותן ארבע מאות זוז, היא וזוממיה מקדימין לבית הסקילה[3]

(תוספ' כתוב' ה ה). — *וְהִקְדִּימוּ הזוממים וכדו' למיתה, השכימו ללכת למיתה: הבא על אשת איש וכו' הרי זה בחנק, וזוממי בת כהן ובועלה, שכל הזוממין מקדימין לאותה מיתה, חוץ מזוממי בת כהן ובועלה (סנה' יא ו). כל הזוממין והבעלים מקדימין (המיתה[1]) לאותה מיתה, אם לסקילה סקילה, אם לשריפה שריפה, במה דברים אמורים בזמן שהוא ביוצא בהן כאותה מיתה, כיוצא בהן בסקילה הוא והן בסקילה, כיוצא בהן בשריפה הוא והן בשריפה, כיוצא בהן בחנק הוא בשריפה והן בחנק (תוספת' שם יד יז). [2] — ובמהמ"א: ויהי כאשמורת הבקר, כבר הקדים להם בוקרו של אברהם, שנ' וישכם אברהם בבקר וכו' (מדה"ג שמות יד, הופמן, 146). בשעה שעמדו ישראל על הר סיני קיבלו עליהם שני דברים, שנאמר נעשה ונשמע, והקדימו עשייה לשמיעה (שם דבר' ו, הבגלה, 82). ומדוע אני רואה אתכם מבקשים טרפי שנים כאות וכו' ותבקשו להקדים לכם טרף מי שלא נברא עדין מאשה ובנים ולא יספיק לכם המזון לבדו, אלא שאתם מקדימים המזון ומותריו לזמנים שאינם ידועים ולא ערובים לכם, ולא די לכם שאינכם מקדימי לו עבודה לזמן עתיד וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ו). העלין והלולבין ומי גפנים והממדר מותר בערלה

[1]) [נ"א: מקרמין.]

[2]) [משתמשים בזה בפתגם, גם בקצור: זריזים מקדימים.]

[3]) [ובעין זה הובא בבבלי (כתוב' מה.): נערה המאורסה שזינתה ומשבגרה הוציא עליה שם רע וכו' היא וזוממיה מקדימין לבית הסקילת, ופרש רש"י: כלומר, ישכימו בבקר לשם, כי אין להם נס והמלטה מן המיתה הזאת. וכעין זה פרש במכות (ב., ד"ה הכא קא׳): כל הזוממין מקדימים לאותה מיתה, כלומר, אין להם לצפית מיתה אחרת אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון וכו'. והתוס' שם (ד"ה כל) כתבו וז"ל: פיי הקינטרס שאין להם נס והמלטה, וקשה דמאי קמ"ל פשיטא, ובכתובות פירש שרוצה לומר מקרימין שלא יענו הדין וגם זה קשה דמאי קמ"ל פשיטא לכך פיי ר"י מקדימין ה"פ ודאי אתה צריך להמיתן במיתה שהמיתו אבל ודאי אם אינו יכול אפ"ה נמיתם בכל מיתה שנוכל וכו', ע"כ. ועי' גם פני משה לירוש' סנה' (ז א).]

[1]) [אין בדפוס'.]

[2]) [מקדימין שבמשפט: העליון כנגד ראשו והתחתון כנגד רגליו כל עמא מודיי שמקדימין (ירוש' ערוב' ה ג) אינה אלא טעות במקום מקדדין. עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקום.]

וברכעי, והענבים ששרפם הקדים והפסידן (רמב"ם, מעשר שני ונטע רבעי ע יג). והוא (המורך) הענין אשר כו תסתר (נ"א תחסר) תנועת הכח הכועס מהשעור הראוי ותסוג אחור מהקדים כעת הראוי להקדים (מאזני צדק לאלגזאלי, הבאור הי"ו, 94). וזאת הראיה שהיא מופתית גדולה אצל החכמים ולפיכך תקדימה וכו' (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד', א:).—*והקדים, דברים כספר: זה ראיתי להקדימו בתחלת הח/ק השני (ר"י א"ת, ספ"ה לריב"ג, הקד', 7). ותתברורה ההקדמה הראשונה אשר הקדמנו (הוא, חו"ה, היחוד ה). אמר המחבר, מפני שהקדמנו בשער הראשון אופני יחוד האלהים וכו' (שם, הבחינה, פתיחי). אמר המחבר, מפני שהקדמנו לדבר כחשבון האדם עם נפשו וכו' ראיתי לסמוך לו באור מיני הפרישות (שם, הפרישות, פתיחי). היתה עמי רוח אחרת ותניעני להקדים הקדמה תהיה קודמת לו (לחבור) כסדר וכו' (הקד' פעה"ם לאבן לשיק). ועתה קודם שנבאר הפסוק הבא, נקדים הקדמה (פי' משלי לגרמי' הלוי ח). — *והקְדִים זִבְרוֹ, הזכירו מִקֹּדֶם כספר; והרביעית, אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ד). —*והקְדִּים, בשמי׳ הקְדִים דברים כרכור, עלי להקדים ובדו', ושה"ש הִקְדֵּם, כפרט עם כ, כתר"פ, בְּהֶקְדֵּם, בְּהֶקְדֵּם האפשרי, עד כמה שאפשר קֹדֶם, נוהג כספרות וכדכור. — *והקְדִּים, יצא אל ארץ המזרח; וישראל מקריה יצאו ויקדימו (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 113). — ואמר הפיטן: מי קדמך אדון הכל, ומי הקדימך כורא הכל (ינאי, אל בידך, קרובי׳ בשות, זולתי, לז). יה רצונו תשמע ופיללו תשמע, וכמו מקדימי מעשה למשמע (הוא, קרוב׳ דברים, שם, רנב). כימי אומן אוזן לשמוע הטיתם, ונעשה לנשמע הקדמתם (הוא, ביומי אומן, קרוב׳ לתלת דפורענותא, שם, שו). וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס, הרחום ומקדים רחמים לרוגז (הוא, האוחז ביד, קרוב׳ לימים נוראים, שם, שלח). גאולה (למדבר) הקדמתה, דילוי לדלות התקנתה (הוא, אותיות, קרוב׳ שקלים, שם, שנא). פרשה זאת (שקלים) להגית בקין זה, פלסיה להקדים לפלס צר ובוזה (ר"א קליר, מעתיק פלוסים, קרוב׳ שקלים). אך כהכיתך לסוף דבר כקדמותו, על כן הקדמת וחמיך לדינך

ומדתך להאריך אפך לטובים ולרעים (אנא אדון העולמים, מענה לשון). — ואמר המשורר: ורע מזה ומזה כי פעליו אשר הקדים כמאזנים שקולים (ר"ש הנגיד, הייטב, בן תהלים נה, ססון, לז). תקדים מאכלו על שתיתך (הוא, בעת תלך, בן משלי, שם, קיא).

—קַל, *קָדַם [1]), — קָדַם דבר לְדבר בזמן: למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה וכו' (ר' יהושע בן קרחה, ברכ׳ ב ב). ומנין שיקדמו הבכורים לתרומה וכו' אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל וכו' (תרומ׳ ג ז). כתבו ותנו גט לאשתי אם לא באתי מכאן עד שנים עשר חדש וכו', כָּתבו לאחר שנים עשר חדש ונתנו לאחר שנים עשר חדש ומת, אם הגט קדם למיתה הרי זה גט, ואם מיתה קדמה לגט אינו גט (גיט׳ ז ט). משביע אני עליכם כשתדעון לי עדות שתבואו ותעידוני, הרי אלו פטורים, מפני שקדמה שבועה לעדות (שבוע׳ ד ט). כל שיראת חטאו קודמת [2]) לחכמתו, חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (ר' חנינא בן דוסא, אבו׳ ג ט). אם מחשבת הזמן קדמה למחשבת המקום, פגול, וחייבין עליו כרת, ואם מחשבת המקום קדמה למחשבת הזמן, פסול, ואין בו כרת (זבח׳ ב ה). אם בהרת קדמה לשער לבן טמא, ואם שער לבן קדם לבהרת טהור (נגעי׳ ד יא). ששה דברים קדמו לבריית העולם (מד"ר ברא׳ א). שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם (רבי שמעון בן לקיש, שם שם ח). ככר קדמה צעקתם לצעקתך (ר' שמעון בן יהודה איש כפר עיכום, מדה"ג שמות יד, הופמן, 142).—ואמר המשורר: זכור טובה לאח קדמה (ר"ש הנגיד, זכור טובה, בן משלי, ססון, קנג). — *וקָדַם דבר אֶת דבר בזמן: כל הקדשים שקדם מום קבוע להקדשן ונפדו חייבין בבכורה ובמתנות וכו׳ כל שקדם הקדשן את מומן פטורין מן בכורה ומן המתנות (חול׳ י ב). אם הטמאה קדמה את רגלו טמא, ואם רגלו קדמה את הטמאה טהור (אהל׳ י ג). שער צהוב שקדם את הנתק טהור (נגע׳ י ד). שכלן (עמום ומיכה) נתנבאו

[1]) [עי׳ בהערה לבנין פִּעֵל כתו"ם.]

[2]) [עי׳ ברטב"ם, ויש מפרשים בדרכים שונות.]

בפרק אחד, אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (סדר עולם רבה כ, רטנר, מג:). כך התורה קדמת אותן שש קדימות (מד"ר בראש' א). —* וקִדְמוֹ, באותה משמ׳: יוצא דופן והבא אחריו וכו׳ ר׳ עקיבא אומר שניהם אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם, והשני מפני שקדמו אחר (בכורות ב ט). ועדין אני אומר, אם ויאמר שקדמות מצות אחרות הרי הוא בשנון, יי הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון (ספרי דבר׳ לד). בדין היה שתקדום חלה לבל, ולמה קדמה ראשון, מפני שקדמה לגורן וכתוב בו ראשית, שני אף על פי שקדמו לגורן אין כתיב בו ראשית (רבי מחניה, ירוש׳ דמאי ה א). אדם נברא בערב שבת וכו׳ שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית (ת"כ, סנה׳ לח.). אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת, ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך, יתוש קדמך שלשול זה קדמך (ר"ל, מד"ר בראש׳ ח). אמר הקב"ה לדוד, אתה אמרת פליאה דעת ממני, כבר קדמך משה רבך ואמ׳ לא נפלאת היא ממך (דב"ר, ליברמן, 116). — *לכאן קִדְּמַנִי: דומה לי שאין בתו של אליה זה אלא במים וכו׳ ביון שהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי, ועכשיו לכאן קדמני (מד"ר ויקר׳ כב). —ובסהמ"א: התלמיד אומר לרב, בוא שנה לי פרק אחד, והרב אומר לו קדמני במקום פלוני, אבל הקב"ה אומר ליחזקאל קום צא אל הבקעה, יצא יחזקאל ומצא להקב"ה שקדמו, שנאמר ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה׳ עומד(ילק"ש כ"ב קפא).—ואמר הפיטן: מי קדמך אדון הכל (ינאי, אל, קרובי שמות, זולאי, לג). — *ובלי השלמה, קָדַם הדבר: מי שנתן רשות לשלוחו לקדש בתו והלך הוא וקדשה, אם שלו קדמו, קידושיו קידושין, ואם של שלוחו קדמו, קידושיו קידושין (קדוש׳ ד ט). מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה וכו׳ אם העיר קדמה קוצץ ואינו נותן דמים, ואם האילן קדם קוצץ ונותן דמים (ב"ב ב ז). מי שפיבות שירדו עליהן מי גשמים, אם רוב מן הטמא טמא וכו׳ אימתי, בזמן שקדמו מי שפיבות, אבל אם קדמו מי גשמים אפילו כל שהן למי שפיבות טמא (מכשיר׳ ב ג). לבריאה שמים קדמו, ולשכלול הארץ קדמה (ר׳ יוחנן בשם חכמים, מד"ר בראש׳ א). עשרה דברים נבראו בין השמשות, המן מכללן, לפי שהוא יוצא מטבעו של עולם כבר קדמה בו מחשבה מששת ימי בראשית (מדה"ג שמות טז, הופמן, 179). —ובסהמ"א: וביון שקדמו אלה ההקדמות בנפשו יבוא בעבור זה למאוס אותם וכו׳ (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ה). שהממשכן את חבירו איננו ממשכן אותו אם לא קדם לו עליו חוב שהוא חייב בו וכו׳ (שם שם ו).—ואמר המשורר: ומה נפעל וקדמו מפעלי אל, ומה ניעץ והעצה יעוצה (ר"מ הנגיד, בבוק, יח). — *וקָדַם אדם ועשה, מהר ועשה, נזדרז ועשה קדם: מי שקדש אחת משתי אחיות וכו׳ מת ולו אח אחד, חולץ לשתיהן, היו לו שנים, אחד חולץ ואחד מיבם, קדמו וכנסו, אין מוציאין מידם (יבמ׳ ג ו). השולח גט לאשתו והגיע בשליח וכו׳ הרי זה בטל, קדם אצל אשתו או ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי ליך בטל הוא, הרי זה בטל (גיט׳ ד א). יתומים שקדמו ומכרו בנכסים מועטים, מה שמכרו מכרו (ר׳ יוחנן, יבמ׳ קז:). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ואם בא ואמר צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי, קדמו בית דין ופסקו, מה שפסקו פסקו (כתוב׳ קז.). טענו חטים וקדם והודה לו בשעורין, אם במערים חייב וכו׳ (בבא מציעא, שבועות מ:). כשקדם וסלקו (את האסור) (אביי, חול׳ ק.). — *וקִדְּמוֹ, באותה משמ׳: אפילו בתשעה באב יאוח, שלא יקדמנו אחר (שמואל, ירוש׳ תענ׳ א ה). מימי לא קדמני אדם לבית הכנסת (ר׳ אחא בר בר חנה, שם שם ג יג). כבר קדמוך רבנן (ותקנו לחתם בראש המגלה) (אביי, ב"ב קסז.). — *ובפרט בבטוי כל הקּוֹדֵם זכה, וכדו׳: מצות בגדול ליבם, ואם קדם הקטן זכה (יבמ׳ ב ח). הניח אחיו וכו׳ פירות המחוברין בקרקע, שלו, והתלושין מן הקרקע, כל הקודם זכה בהן וכו׳ (כתוב׳ ח ז). הלוקח מסקריקון נותן לבעלים רביע וכו׳ רבי הושיב בית דין ונמנו שאם שהתה בפני סקריקון שנים עשר חדש כל הקודם לקח זוכה (גיט׳ ה ו). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות הרבים לזבלים והוזק בהן אחר, חיב בנזקו, וכל הקודם בהן זכה (ב"ק ג ג). הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש וכו׳ כל הקודם להורגן

וכה (רבי אליעזר, סנה' א ד). שנים שלקחו פרה וכנה, איזה שלקח ראשון ישחט ראשון, ואם קדם השני זכה (חול' ה ג). — *וקָדַם את חברו, כאותה משמ': בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, בזמן שאין מרבין רצין ועולין בכבש וכל הקודם את חברו לתוך ארבע אמות, זכה (יומא ב א). מעשה באחד שקדם את חבירו: בתוך ארבע אמות[1]) של מזבח, נטל חבירו את הסכין ותקעה בלבו וכו' (ירוש' שם ב ב). — *וקָדַם בדבר: כל הקודם במקרא, הוא קודם במעשה וכו' כל הקודם בדבר, הוא חשוב מחברו וכו', (מכיל', ומכסתא דפסחא, פתיחתא). היו לפניו מינין שבעה, על איזה מהן הוא מברך, תמן אמרין, כל הקודם במקרא[2]) קודם לברכה, וכל המסוך לארץ קודם לכל (ירוש' ברכ' ו ד). — ובמהמ"א: תלמיד חכם ועם הארץ שיש להם דין, לא יקדום תלמיד חכם וישב (הלכ' פסיק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 93). ואם תאמר למה לא טרח רב ברב אסי לקדום ונכנס רב אסי תחלה שלא במנהג ושמואל אחריו כמנהגו עמו, מפני שבדי היה רב שלא יקדום שמואל עליו (תשו' הגאו' הרכבי, 138). בשלישי לכנוס, למה נתיר לו לקדום כל כך שלא יטריח בסעודה אלא יום אחד וכו' (רמ"י, כתוב' מ:). — *פלוני קוֹדֵם לפלוני, דבר קוֹדֵם לדבר, יש לו זכות קְדִימָה: מי שהיה נשוי שתי נשים ומת, הראשונה קודמת לשניה, ויורשי הראשונה קודמין ליורשי שניה (כתוב' י א). הלוקח מסקריקון נותן לבעלים רביע, אימתי, בזמן שאין בידן ליקח, אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). סדר נחלות כך הוא וכו' בן קודם לבת וכל יוצאי ירכו של בן קודמין לבת, בת קודמת לאחין וכל יוצאי ירכה של בת קודמין לאחין, אחין קודמין לאחי האב, זה הכלל, כל הקודם בנחלה, יוצאי ירכו קודמין, והאב קודם לכל יוצאי ירכו (ב"ב ח ב). מצות פדיה קודמת למצות עריפה, שנאמר ואם לא תפדה וערפתו, מצות יעידה קודמת למצות פדיה וכו' מצות יבום קודמת למצות חליצה וכו' מצות גאולה

[1]) [בספרי (במדי' קפא): מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו כרחוק ד' אמות וכו'.] [2]) [נ"א: למקרא.]

באדון, הוא קודם לכל אדם וכו' (בכורות א ז). האשה שהיא מקשה לילד, מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים, מפני שחייה קודמין לחייו (אהל' ז ו). מעיין של בני העיר, הן ואחרים, הן קודמין לאחרים, אחרים ובהמתן, חיי אחרים הן קודמין לבהמתן וכו' (תוספתי ב"מ יא לג). המעשה קודם לתלמוד (רבי יהודה, ירוש' חגי' א ז). —*ופלוני קוֹדֵם אֶת פלוני, באותה משמ': כל התדיר מחבירו קודם את חבירו, וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו (הורי' ג ז). הוא לפדות ובנו לפדות, הוא קודם את בנו, רבי יהודה אומר בנו קודמו (בכורות ח ו). — *ובלי השלמה: בעל הבית אומר בסלע, ואחר אומר בסלע, בעל הבית קודם (מע"ש ד ג). אבדתו ואבדת אביו, אבדתו קודמת, אבדתו ואבדת רבו, שלו קודמת וכו' (ב"מ ב יא). תדיר ומקודש, מקודש קודם (ר' לעזר, ירוש' יומא ז ב). תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (ברכות נא.). לכניסה הגדול קודם, ליציאה הקטן קודם (דא"ז ו). — *בַּת[1]) קוֹדְמִין, כלי מדה כפול, מרכב משתי מדות כגון רבע וחצי רבע, שכל אחת מהן אפשר לראות בקודמת לחברתה[2]) : אמרו לפני ר"ע

[1]) [כך נוסח הרמב"ם ושל פרוש הגאונים (עפשטיין, 68), וכן במדב"ם; ונ"א: בת, בית.]
[2]) [בפרוש הרמב"ם (דרנבורג, 198): הרובע וחצי הרובע הו אן יעמל אלבילין מחפורה מן עוד ואחד או מתצלה מן אעואד עלי הד'ה אלצורה פקאלוא לר' עקיבה אן הד'א אלביל אלצגיר כאנה אחורים ללביל אלכביר ואלאצל אלד'י לא כ'לאף פיה בלי שנטמא תוכו נטמאו אחוריו במא בינת פי אול אלפרק פאד'א אנתג'ס הרובע במשקין טמאין באן אלקיאס אן ינתג'ס חצי הרובע. פג'אובהם ר' עקיבה אן נסבה אחדהמא ללת'אני נסבה ואחדה [ואנה במא תקול אן חצי הרובע אחורים לרובע תקול איצ'א הרובע אחורים לחצי הרובע אד' ולם יתקדם אחדהמא ללת'אני בשי מן אלאשיא והד'א הו מעני קולה של בת קודמין היא יעני הד'א היא אלקצה אלתי ימכן פיהא אן תג'על אלמקדם איהמא שית ואלאכ'ר תאבע לה וכל מא את'בת פיהמא מקדמא אמכן אן יקאל אנא אלמתאכ'ר וכלאם ר' עקיבה צחיח. ע"כ. ובעבר': הרובע וחצי הרובע הוא שיעשה שתי מדות חקוקות מעץ אחד או מחוברות משני עצים, על זאת הצורה. ואמרו לר' עקיבה, אם זאת המדה הקטנה היא באילו היא אחורים למדה הגדולה, והשרש אשר אין בה מחלוקת בלי שנטמא

הואיל וחצי הרובע אחוריים לרובע, כלי שנטמא תוכו לא נטמא אחוריו, אמר לבן של כת קודמין היא או שמא הרובע אחוריים לחצי הרובע (כלים כה ד). — ובמהמ"א, קָדַם, השכים קום בבקר: מלוד ועד לאוני חמשה מילין היה, פעם אחת קדמתי בבקר והלכתי עד קרטולי בדבש הגנים (ר' יעקב בר דוסתאי, מדרש שה"ש א, גרינהוט, יד.).—ואמר הפיטן: בקר אזר כגבור חלציו ולעקיד בנו קדם, ויקח מאכלת לשחטו ולא חשב אדם (מרדכי החזוק, מזלמי אלי, סלים' עכ"ה). — °וְקִדְּמוּ דברים בספר, באו קֹדֶם: אמר המחבר, מפני שקדם מאמרנו בבניעה וכו' ראיתי לסמוך לה באור גדריה (ר"י א"ת, מו"ה, התשובה, פתיחי). — °מי שקָדַם זכרו, הנזכר למעלה: ואלה הם יותר סבלים מכל מי שקדם זכרם (הוא, חו"ד א, ד"ה והדעת הסביעי). והשלישית, אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם וכו' (הוא, מו"ה, עבודת האלהים ד). — °וכבר קָדַם, כבר נזכר למעלה: וכבר קדם שהאהבה היא החכמה והידיעה כו: (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסה:). וכבר קדם בפרשת ואתחנן וכו' (שם שם). — °כמה שקָדַם, כמה שנזכר למעלה: וכבר העירוני על ראיית זה כמה שקדם (ר"ש א"ת, מו"נ ב יב). — °כמו שקָדַם, כפי מה שקָדַם, כמו שכתוב למעלה: כי החומר הראשון הוא גם כן באמת תחת השמים הנקראים כסא, כמו שקדם (הוא, שם א כח). כי הבינה קנויה בלימוד וכו' כמו שקדם בפרשת נשא (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, עקב, קסה.). כפי מה שקדם (אמו"ר לראב"ד, זכר כלל, עמ' א). — °ובהגיון, קוֹדְמִים, או סבות קוֹדְמוֹת, הסוג וההבדל, שהם קודמים בסבה לדבר הנגדר: החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו וכו' ווה המין מן התאר מרוחק מן האל יתברך אצל כל

אדם שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם מציאותו ויוגבל בהם, ולזה הוא מפורסם וכו' כי השם לא יגדר (ר"ש א"ת, מו"נ א נג). וסבות זה רבות מענינים קודמים ומתאחרים והווים (שם ב לח). למה שהוא ילך מהקודם אל המתאחר או ההפך (מאמר בכמות הנפש לתומאס די אקוינו, הולי ילינק). ומציאות השם ג"ב במופת ראיה ההבאה, ר"ל מן המתאחרים, לא מן הקודמים (ס' ר"מ נרבוני למו"נ, עמ' טז). וזה כי מה שישיגו הפילוסופי' בחכמה האלהית היא השגה מן המאוחר אל הקודם למה שאינם משיגי' דבר אלא במופתי ראיה וכו' אבל מה שישיגו הנביאי' הוא בהיפך, כי ישיגו העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם (מנחת קנאות, קופמן, 117–119). — מן הקוֹדֵם אל המאוחר, a priori: מן המאוחר אל הקוֹדֵם, a`posteriori (עבודת הבוסם נ, תרגום מאמר הבכור הפילוסופי למנדלסזון). — °הקוֹדֵם בזמן, במדרגה, בסדר, בטבע ובדו': כי כל מחובר מורכב וכו' והדברים ההם אשר חובר מהם הם קודמים לו הקדמה טבעית, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ה). יֵאָמֵר אצלינו בדבר שהוא יותר קודם מדבר אחר על חמשה מינים, אחד מהם הקדימה בזמן וכו' (מלות ההגיון יב). דמיון זה שני רופאים או שני מדקדקים, אחד מהם יותר חכם מן האחר, הנה אנחנו נאמר ביותר חכם משניהם שהוא היותר קודם במלאכה ההיא במעלה וכו' (שם שם). הנה כלל השמות אשר התבאר עניינם בזה השער, תשעה שמות, והם, הקודם בזמן, והקודם בטבע, והקודם במעלה, והקודם במדרגה, והקודם בסבה וכו' (שם שם). לפי שהתבאר בטבעיות שתנועת ההעתק היא הקודמת שבתנועות (ר"מ קרסקש, אור ה' ג א א). — °וקוֹדֵם במשמ' הקדמה בהגיון, premise; prémisse; Prämisse: וזה מופת אמתי, כי נעשה בו הקש תנאי מתדבק, הונח בקודם כי הפועל הפעולות (וה)הכנות בגשם הוא הגשם, ותויב ממנו נמשך כוזב. אחר כן נעשה מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם וכו' (אמו"ר לראב"ד א ו, 20). הקודם היא הדבר הקודם בהכרח אל הנמצא, אך לא להיותו סבה לו וכו' הנמשך הוא הפך הקידם וכו' (רמק"ל,

---

תוכו נטמאו אחוריו כמו שבארתי בתחלת זה הפרק, הנה אם נטמא הרובע במשקין טמאין היה ההיקש שיטמא חצי הרובע. והשיב להם ר' עקיבה שיחס האחת משתי המדות לשנית הוא יחס אחד, וכמו שתאמר שחצי הרובע אחורים לרובע, תאמר גם כן הרובע אחורים לחצי הרובע, הואיל ולא קדם האחד מהם לשני בשום דבר, וזהו ענין אמרו של כת קודמין היא, רצה לומר, זהו הדבר אשר הוא אפשר בו שיושם איזה מהם שתרצה הקודם והאחר שיבוא אחריו, וכל פעם שנחליט באחד משניהם שהוא הקודם אפשר שיאמר בו גם כן שהוא אחרון, ומאמר ר' עקיבה אמיתי, ע"כ.]

לבון למועדים ג, יח:). חלקי התנאי ב׳, קודם ונמשך, החלק שבו התנאי, קודם (הו״ל, ס׳ ההגיון יש).

–הפעי׳ בינ׳ *מְקֻדָּם, — כמו קֹדֶם, בנגוד אל מְאֻחָר, שטר מְקֻדָּם וכדו׳, שרשום בו זמן קודם לזמן האמתי שלו: פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול, שטרי חוב המוקדמים פסולין והמאוחרין כשרים (שביעית י ה). —רִבִּית מְקֻדֶּמֶת: יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת, ביצד, נתן עיניו ללוות הימנו, והיה משלח לו, ואומר בשביל שתלוני, זו היא רבית מוקדמת וכו׳ (רבן גמליאל, ב״מ ה י). ולאחיך לא תשיך, הרי כבר נאמר לא תשיך לאחיך, אלא יש רבית מוקדמת ויש רבית מאוחרת (ספרי דברי׳ רסג). — מְקֻדָּם וּמְאֻחָר בתורה [1]: אמר אויב, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו בשנת מות המלך עוזיהו וגו׳ זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו בן אדם עמיד על רגליך, ויש אומרים בן אדם חוד חידה, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו הלוך וקראת באזני ירושלם, זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו גפן בוקק ישראל, זה הנה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כיוצא בו אני קהלת הייתי מלך בירושלם, זה היה תחלת הפרשה, ולמה נכתב כאן, לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה [2] (מכי׳ מסכתא דשירתא ז). וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר וכו׳ ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, שבתחילת הספר הוא אומר וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד להדש השני בשנה השנית וכאן הוא אומר בחדש הראשון, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, רבי אומר אין צריך, שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת ועדין לא אכלו, ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ספרי במד׳ סד). ר׳ לעזר בשם ר׳ חנינה, אף למלכי אומות העולם אין מונין אלא מניסן, בששי בשנת שתים לדריוש, בשמיני בשנת שתים לדריוש, נאמר בשמיני בשנה שלש, חיפה אמר, שמיני נאמר תחלה אלא שאין מוקד׳ ומאוחר בתורה (ירוש׳ ר״ה א א). המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה (רב ור׳ חנינה ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי, שם מגי׳ א ז). ונתת את הכפורת על הארון מלמעל׳, על דעתי׳ דר׳ מאיר דו אמר אין מוקדם ומאוחר בתורי׳ (שם סוטה ח ג). וניכתיב ברישא דחדש ראשון והדר ניכתוב דחדש שני, אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב, זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה, אמר רב פפא, לא אמרן אלא בתרי ענייני, אבל בחד עניינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר וכו׳ (פסח׳ ו:). משלשים ושתים מדות ההגדה נדרשת בהן, מרבוי, ממיעוט, וכו׳ ממוקדם ומאוחר שהוא בענין, ממוקדם ומאוחר שהוא בפרשיות (מדות רבי אליעזר, ענינים 10–11). ממוקדם ומאוחר שהוא בענין ביצד, ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל יוי, והרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וכו׳ אלא מוקדם הוא וכו׳ (שם שם, 39). ממוקדם ומאוחר שהוא בפרשיות ביצד, ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת, אימתי נכתבה פרשה זו, אחר מלחמת המלכים, והמעשה היה קודם שיצא אברהם מהרן חמש שנים וכו׳, ביוצא בו, וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ואח״כ כתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו׳, והלא הקמת המשכן היה מוקדם, שהוקם באחד בניסן בשנה שנייה וכו׳ אלא מכאן אתה למד שהמוקדם מאוחר הוא בפרשיות (שם שם, 40–41). —ומְקֻדָּם בפסוק: כל המוקדם בפסוק זה קודם לברבה (ברכי׳ מא:). —ובכהמ״א: ולא השיתי שאכפתי מזה אל מוקדם ומאוחר, ואולם כתבתי כפי מה שנודמן (הקדמת יהוסף בן ר״ש הנגיד לשירי אביו, בסוף, א).

---

[1]) [הכונה, במשפט מקצר: אין מה שמקדם או מאחר בפרשיות התורה גם מקדם ומאחר בזמן, או: אין סדר של מקדם ומאחר בתורה, ויש שמה שמספר במאחר, קודם הוא בזמן. —ומשתמשים בכלל זה גם בדרך ההדור לגבי „עליות" ו„הקפות", לפני „הקפות" מכריזים: „אין מקדם" וכו׳, כדי שלא יתקנא האחד ב„הקפה" חברו. עין י״ת טביוב, אוצר המשלים והפתגמים, אין מקדם.]

[2]) [השוה מד״ר קהל׳, אני קהלת.]

—*ומֻקְדָּם כמשמ' תשלום מֻקְדָּם, תשלום שכבר שֻׁלַּם, בנגוד אל מאחר במשמ' תשלום שנשאר לפרעון: וא"ל ב"ר שלא התגרש האשה עד שיפרע לה כתובתה מוקדם ומאוחר (תשו' הרמב"ם, ח"ם פריימן, 203). ומה שנעשה בין המורשה המשדך הנזכרים שהמוקדם יהיה ארבעים דינר מטעות מצרים במתנה משעת הכנוס, והמאוחר מאה דינר ג"ב וכו' והביא המשדך מעות המוקדמים אשר זכרנו וכו' וקנינו מיד המשדך ק"ג איך נתרצה באלו הארבעים דינר כתורת מוקדם למשודכתו וכו' (שם, 215). שאלה, ראובן אירס אשה בלי קדושין ונתן להם קצת מוקדם ומנחות בסף ומעות וזולתם וכו' (שם, 274). — ואמר הפיטן: נמצא כך הכל בין כתבה ונדוניא ותקר בכודם ותוספת ומאוחר ומוקדם (ר"י נג'ארה, ידד דודי, באזהרות לרי"ל בר לאובן, ליוורנו, כג:). —*ומֻקְדָּמָה (?) במשמ' זו: והבת שדך אותה אביה לא' קודם מותו ולקח מוקדמה[1]) בשטר שדוך, אח"כ נפטר ארוסה במדינת הים, ולו אח א' קדש לנערה המשודכת על אחיו הנפטר, אמרה הנערה, תן לי המהר שלי, אמר, אני יורש לאחי המהר אשר נתן אחי לאביך וכו' (תשו' הרמב"ם, ח"ם פריימן, 209). — *ומֻקְדָּם במשמ' מה שהוא מצד פָּנִים של הגוף: ויש במוח שלשה מקומות, הציור, והוא בחלק המוקדם מן הראש, והמחשבה בחלק האמצעי, והזכרון בחלק האחרון (ר"י הריזי, מוסרי הפלוסו' ג י). —*מֻקְדְּמֵי הקהלה, העדה, באי כחה: יעלו בתחלה המת הגבורים אל דבר ה' חרדים השרירים יחידי סגולה מוקדמי קהל טירול (שו"ת ריב"ש רלד). —*תה"פ, עוד מֻקְדָּם, רגיל כדבור בא"י במשמ' עדין לא הגיע הזמן, וכדו'. —*בְּמֻקְדָּם, כְּמֻקְדָּם או במאחר וכדו', כְּכָל הַמֻּקְדָּם, לְכָל הַמֻּקְדָּם, רגיל כדבור ובספרות. —ועי' מֻקְדָּם, מֻקְדָּמָה. — וגם שלא בבינוני: יוקְדם דבר שנאמר בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אחד בלבד (יומא לג:). — ובסהמ"א: כי האדם החוקר באלהיות ראוי שיוקדמו לו ג' שלמיות וכו' (ר"י עראמה, יד אבשלום על משלי ל, דברי אגור).

—נפע', *נִקְדַּם, [2]) — הקדימו אותו: קיצרו בקצת מקומות שיזכרו כל הראיות אשר נקדמו בטרם זה במקום אחר וכו' כאשר אמרו בפרק במה מדליקין מאי בינייהו איכא בינייהו דרב כרונא ולא מסיימי, וזו הראיה נקדמת וכירתה בזה הפרק (הקדמת רב נסים גאון לפרושו למסכת ברכות). ובכר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום וכו' ונחרש מה שנקדם בין אבותינו ונשים אותה ירושה לבנינו (מנחם, במכתו' ל' חסדאי למלך הכוזרי) להתחתן במלך, התחפש ובא במלחמה, נמצא תי"ו המלים האלה נקדם לעקר, בתי"ו התפאר עלי הנקדם לפ"ת (תשו' תלמידי מנחם, 37). וידוע הוא שהלילות נקדמים בסדר העולם (ראב"ח, הגיון הנפש, כג:). בקו אב אשר בצורה הַנקדמה (הנ"ל, מבול המשיחה והתחבורת ג, 33). כי אין הזמן אלא מנין גלגול התלוף על הנמצאות בנקדם ובמאוחר (הנ"ל, מגלת המגלה, 8). ומוסבבת (המלאכה) במעשה הנולד מדברים נקְדמים (ר"א הקרא', גן עדן, כבת, כג:). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, משמע דכתיב מישני אף הם הצדיקים הנקדמים בחייהם קודם זה, ובמה שנים הם נקדמים, רבי יהודה אומר מאתים ועשר שנים (זהר, מדרש הנעלם, תולדות). — ואמר הפיטן: ולא האבל על דם תמידי הנקדם (רשב"ג, בלל פדי, אזהרות).

—פעל, *קִדֵּם, בינ' מְקַדֵּם, — כמו קל. ואמר המשורר: ובשתים ועשרים אות רמוים יקרים מן והכים הסגורים וכו' ועל כל ניב מקודמות רשומות ואל"ף מ"ם ושי"ן אמות באורים (נתנאל בן נתנאל גאון, לגור יעקב, HUCA III, 240).

– התפ', *הִתְקַדֵּם,—הלך קדימה: והטענה הגדולה עליהם שהם אמרו הכוכבים האלה הולכים וחוזרים בבדי שמונה מפלות מוספין עליהם, ואנו מוצאים אותם מתקדמין על המקום אשר היו בזמן מחקר הקדמונים על מחקר (אלבת"אני) יותר ט"ו מעלות (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח לה). — ובמשמ' עשה חיל בלמודים וכדו', Fortschritte machen; faire des progrès; to make progress: הקדמה החשובה אשר התקדמו יהודים פרסים בבתי המדרש

[1]) [ואולי מֻקְדָּמָהּ, המוקדם שלה.]

[2]) [נקדמה במאמר: שלשה נקדמה להן חמה בעבורן וכו' (תענ' כ.) אינה אלא טעות במקום נקדרה, עי' ב. קָדַר.]

הגבוהים באירפה (הגיעות האלביות העתיקות ז, תרגום ילין).

קֶדֶם, תה״ב וש״ז [1]), (נ״ר סמיכ׳ קַדְמֵי — א) מצד הפנים, vorn ; en avant ; before : אחור וָקֶדֶם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). הן קֶדֶם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ח–ט). — ב) צד המזרח [2]), מצד המזרח, Osten ; est ; east, בצרוף עם מ מִקֶּדֶם, במשמ׳ מקֶדֶם ממש, בא מצד המזרח: וישגב יי׳ את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך ארם מִקֶּדֶם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישע׳ ט י–יא).— ובמשמ׳ בצד מזרח: ויטע יי׳ אלהים גן בעדן מִקֶּדֶם (בראש׳ ב ח). ויט אהלה בית אל מים והעי מִקֶּדֶם (שם יב ח). ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מִקֶּדֶם (זכר׳ יד ד). — וביחס למקום אחר, מִקֶּדֶם ל: וישכן מִקֶּדֶם לגן עדן את הכרבים (בראש׳ ג כד). ויעתק משם ההרה מִקֶּדֶם לבית אל (שם יב ח). וירד הגבל משפם הרבלה מִקֶּדֶם לעין (במד׳ לד יא). וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מִקֶּדֶם לבית אל (יהוש׳ ז ב). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מִקֶּדֶם לנבח ויגבהה (שפט׳ ח יא). ויעל כבוד יי׳ מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מִקֶּדֶם לעיר (יחזק׳ יא כג). ויצא יונה מן העיר וישב מִקֶּדֶם לעיר (יונה ד ה). — ובמשמ׳ לצד מזרח: ויהי בנסעם מִקֶּדֶם וימצאו בקעה בארץ שנער (בראש׳ יא ב). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מִקֶּדֶם ויפרדו איש מעל אחיו (שם יג יא). — ועם ה הכוון קֵדְמָה [3]): שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וָקֵדְמָה וימה (בראש׳ יג יד). וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קֵדְמָה אל ארץ קדם (שם כה ו). ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (שם כח יד). והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קֵדְמָה אל מקום הדשן (ויקר׳ א טז). ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קֵדְמָה (שם טז יד). והחנים לפני המשכן קֵדְמָה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו (במד׳ ג לח). ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קֵדְמָה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה (שם י ה). וגבול קֵדְמָה ים המלח עד קצה הירדן (יהוש׳ טו ה). ושב מזריר קֵדְמָה מזרח השמש (שם יט יב). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קֵדְמָה ממול נגב (מ״א ז לט). לך מזה ופנית לך קֵדְמָה (שם יז ג). ויאמר פתח החלון קֵדְמָה ויפתח (מ״ב יג יז). ויבא אתי אל חצר בית יי׳ הפנימית והנה פתח היכל יי׳ בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחריהם אל היכל יי׳ ופניהם קֵדְמָה והמה משתחויתם קֵדְמָה לשמש (יחזק׳ ח טז).—ובצרוף לש״ע, אֶרֶץ קֶדֶם, כל שטח שהוא במזרח א״י: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קֶדֶם (בראש׳ כה ו).—הררי קֶדֶם: מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קֶדֶם (במד׳ כג ז).—וקֶדֶם במשמ׳ ארץ קדם: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מִקֶּדֶם ועננים [1]) כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו (ישע׳ ב ו). — ובני קֶדֶם, במשמ׳ בני ארץ הקדם: ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קֶדֶם (איוב א ג).—וישֵׁב קֶדֶם: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ישמע אל ויענם וישב קֶדֶם [2]) סלה אשר אין חליפות למו

---

[1]) [המשמ׳ בתה״פ קודמת לזו של ש״ע, ולא נקרא צד הפנים כך אלא משום שהוא מִקֶּדֶם, ועי׳ א. פָּנִים, הערות.]

[2]) [כידוע נולדו שמות הכוונים השונים בעברי׳ בחלקם מנקדת ראותו של אדם המביט אל מזרח השמש, שלפניו מזרח, מאחוריו מערב, מימינו דרום (תימן) ומשמאלו צפון (שמאל).]

[3]) [אין להפריד קֵדְמָה מן קֶדֶם, כשם שלא נפריד צִדְקִי (ולא צַדְקִי) מן צֶדֶק, בָּנִים, עָרִים מן בֵּן, עִיר, בָּתִּים מן בַּיִת, חֲלֵב מן חָלָב וכדו׳, כי כך דרך הלשון העברי׳ שמלה אחת משמשת במשקלים שונים בצורותיה, כדגמת הרבוי השבור בערב׳, וכדגמת הפֹּעַל, שנקידו שונה בעבר ובעתיד (שָׁמַר—יִשְׁמֹר, נָתַן—יִתֵּן) ועוד, אלא ששמוש המלה מורה שנחשבה באחידה בהרגשת הלשון.]

[1]) [אין כאן ענין לכשוף וקסמים, כדעת רבים, כי גם עוננים ענין זנות ונאוף הוא כמו ענונה בכתוב (ישע׳ נז ג): בני עננה זרע מנאף ותזנה. והואיל ומלאו עוננים (כך במקום ועננים) ומנאפים מקדם ומפלשתים, על כן: בילדי נכרים ישפיקו (יתמלאו).]

[2]) [כבר ראו כי גם ישמעאל (כך) ויענם וישב קדם שמות עמים ושבטים הם, ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, עמ׳ 2).]

ולא יראו אלהים (תהל' נה יט–כ).—וארץ בְּנֵי קֶדֶם: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קֶדֶם (בראש' כט א). — ג) ובמשמ' הזמ׳, קֶדֶם, מִקֶּדֶם, מלפנים, von Altersher; de toute ancienneté; from times immemorial: מי השמיע זאת מִקֶּדֶם מאז הגידה (ישע' מה כא). מגיד מראשית אחרית וּמִקֶּדֶם אשר לא נעשו (שם מו י). ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מִקֶּדֶם מימי עולם (מיכה ה א). הלוא אתה מִקֶּדֶם יי' אלהי קדשי לא נמות (חבק' א יב). זכר עדתך קנית קֶּדֶם (תהל' עד ב). ואלהים מלכי מִקֶּדֶם (שם שם יב). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מִקֶּדֶם פלאך (שם עז יב). — וּמִנֵּי קֶדֶם: אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קֶדֶם (שם עח ב). — יָמִים מִקֶּדֶם: חשבתי ימים מִקֶּדֶם שנות עולמים (שם עז ו). זכרתי ימים מִקֶּדֶם הגיתי בכל פעלך (שם קמג ה). — כְּקֶדֶם: והיו בניו כְּקֶדֶם ועדתו לפניו תכון (ירמ' ל כ). השיבנו יי' אליך ונשוב חדש ימינו כְּקֶדֶם (איכ' ה כא).— ובצרוף לש"ע, יְמֵי קֶדֶם, כִּימֵי קֶדֶם: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קֶדֶם דורות עולמים (ישע' נא ט). ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכן בימי קֶדֶם (ירמ' מו כו). — בִּימֵי קֶדֶם: אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קֶדֶם (תהל' מד ב). —מִימֵי קֶדֶם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קֶדֶם (מיכה ז כ). זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קֶדֶם (איכה א ז). עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מִימֵי קֶדֶם (שם ב יז). — מִימֵי קֶדֶם קַדְמָתָהּ: הזאת לכם עליזה מימי קֶדֶם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע' כג ז).—לְמִימֵי קֶדֶם: הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי[1]) קֶדֶם ויצרתיה (מ"ב יט כה). — יַרְחֵי קֶדֶם, כְּיַרְחֵי קֶדֶם: מי יתנני כירחי קֶדֶם כימי אלוה ישמרני (איוב כט ב).—אֱלֹהֵי קֶדֶם: מענה אלהי קֶדֶם ומתחת זרעת עולם (דבר' לג כז). — הַרְרֵי קֶדֶם: ומראש הררי קֶדֶם וממגד גבעות עולם (שם שם טו). — מַלְכֵי קֶדֶם: איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קֶדֶם (ישע' יט יא).—שְׁמֵי קֶדֶם: לרכב בשמי שמי קֶדֶם הן יתן בקולו קול עז (תהל' סח לד). — ד) קֶדֶם, ת"ז בסמ', ואולי כמו' מן קְדָם או קְדָם, ראשון, קדמון: יי' קנני ראשית דרכו קֶדֶם מפעליו מאז (משלי ח כב). — ומ"ר: מעולם נסכתי מראש מִקַּדְמֵי ארץ (שם שם כג).—ואמר הפיטן: טרם מתח רום וכו' ו ק ד ם הכין כס רכב ארחבו, אני הייתי משתעשעת על ברכו (ר"א קליר, יי קנני, קרוב' א שבועות). קדם מפעליו מאז, ב ק ד ם קדמונים קדמתי מאז, ק ד ם עמודי רום הייתי עמוד מאז, קדם פעל יסוד היה יסודי מאז, ק ד ם אבן פנה הייתי אבן פנה מאז, ק ד ם כל נסיכים הייתי נסוכה מאז וכו' ק ד ם כל אלה הוא ואני היינו מאז (כס שם). — ואמר המשורר: לפנים מת אגג על יד שמואל, והמן על ידי בעל מברה, ו מ ק ד ם עמלק בא ברעה, ואולם אין לביאתו תורה (ר"מ הכהן, תלוה עוז, מפון י). ומאז חללו ראשים ברשיף, ו ק ד ם זבחו אלים באילים (הוא, הלי מעמ, שם, כא). בנה ביקר מרום ציון והרים בני ציון וציין היקרים, וחדש לאהוכת הנעורים כמו ק ד ם ובנשר נעורים (הוא, בלבי מוס, שם, עע). וישם זה לעומת זה באורה וחושך או ב ק ד ם ואחור או בפנים ושולים (הוא, תגומה בעין, כס, ק). רעית סהר פתחה לי בד ייגו שחוט מימי ק ד ם, העת תזווג אותו בבאת מערב ישוב ריחו ק ד ם (רמנ"ע, התרפים ג, 36). — *מִקֶּדֶם הַכֹּל, לפני הכל: היית לנו בדר ודר, מעולם, כי אתה מ ק ד ם הכל היית (רס"י, מסכ' ל א).

*קֹדֶם, קודם, קוֹדֵים[1]), — א) מלת היחס המורה על קדימה בזמן, קֹדֶם לדבר לפני הדבר, vor; avant; before: החטים והשעורים והכוססים וכו' הרי אלו חייבין בחלה וכו' ואם השרישו ק ו ד ם לעומר העומר מתירן (חלה א א). אין מביאין בכורים ק ו ד ם לעצרת, אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם ק ו ד ם לעצרת ולא קבלו מהם וכו' (בכורים א ג).

---

[1]) [במקום חמקביל (ישע' לז כו): מימי.]

[1]) [כך הכתיב בנקוד הבבלי (עי' פורת, לשון חכמים, 149), כנראה ע"פ הבינו' של הפעל קוֹדֵם. אך אפשר שאין כאן בעקר אלא הארמ' קְדָם. ואולי אף בטאו כך בימי החכמים. ובמשנ' מנֻקר': קֹדֶם, וכך המסרת בדבור. באותה משמ' בא בנדאה בתו"מ אף עֹבַר, עוֹבֵר (עי' ערך זה, עמ' 4291) בצורת בינ': כל המצות מברך עליהן עובר לעשיתן, באלו כקצור לשון במקים: בשהוא עובד לעשיתן, אך אולי גם כאן העקר במלת יחס עֹבֶד או עֲבָר, בצורה מקבילה אל בַּעֲבוּר שבמקרא, וצ"ע.]

נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס עובד כוכבים שלשה ימים קודם לשבת (רבן שמעון בן גמליאל, שבת א ט). כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר (רבי מאיר, פסח׳ ד ו). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו׳ ר׳ יהודה אומר, הראוי לפסחים פסחים, קודם לרגל שלשים יום (שקל׳ ז ד). ואיזו היא סוכה ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום (סכה א א). לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו״ק א ה). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל, בטלה הימנו גזרת שבעה (שם ג ה). כדי יין וכדי שמן המדומעות נאמנין עליהם בשעת הגתות והבדים וקודם לגתות שבעים יום (חגי׳ ג ד). אברים שפקעו מעל גבי המזבח, קודם לחצות יחזיר וכו׳, לאחר חצות לא יחזיר (זבח׳ ט ו). כל הקדשים שאירע בהם פסול קודם להפשטן אין עורותיהם לכהנים, לאחר הפשטן עורותיהם לכהנים (שם יב ד). כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשיתן (מנח׳ ו ג). אין מביאין מנחות ובכורים ומנחת בהמה קודם לעומר, ואם הביא פסול, קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר (שם י ו). אלו בהרות טהורות, שהיו בו קודם למתן תורה וכו׳ (נגעי׳ ז א). שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו וכו׳ (פרה ג א). בן שתים עשרה שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימין וכו׳ קודם לזמן הזה וכו׳ אין נדריהן נדר וכו׳ לאחר הזמן הזה וכו׳ נדרן נדר וכו׳ (נדה ה ו). ושואלין לעניין הפסח קודם לרגל שלשים יום (תוספת׳ מגי׳ ד ה). הזאת ידעת מני עד וגומר, התורה יודעת מה קודם לברייתו [1]) של עולם (מד״ר בראש׳ א). מקדם, א״ר שמואל בר נחמן, את סבור קודם לבריתו של עולם ואינו אלא קודם לאדם הראשון וכו׳ (שם שם טו). לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון (בשם ר׳ אבא בר כהנא, שם שם כב). — ובסהמ״א: בני שמעון, לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו ליחסו ולדבר בעיירותיו קודם

1) [בהוצ׳ תאודור (עמ׳ 57): מה היה קודם ברייתו שלעולם.]

לראובן (פירש״י, דה״א ד כד). אשר הגלה תלגת פלנאסר, קודם לסנחרב (הוא, שם ה ו). כתוב אחד אומר וקצרתם את קצירה והבאתם, אלמא סותר לקצור קודם לעומר, וכתוב אחד אומר עומר ראשית קצירכם דמשמע שהוא קודם לכל קציר. הא כיצד, ממקים שאתה מביא עומר אי אתה קוצר קודם לו וכו׳ (רש״י, פסח׳ יא., ד״ה וכל בית השלחים). ראשית דרכו, קודם לשאר דברים (הוא, שם נד.). למזבח קאמרינן, שלא יאכל מזבח קודם להם חיטים חדשים (הוא, מנח׳ קט.). הנצה שריין, שהניצו קודם להם (הוא, שם שם). ושמואל לא מת קודם לשאול אלא ד׳ חדשים (הוא, תמורה טו., ד״ה עבר). — קֹדֶם לָכֵן, קֹדֶם לזמן זה: הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו (ירוש׳ ברכ׳ א א). את הכל עשה יפה בעתו וכו׳ בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר׳ תנחומא, מד״ר בראש׳ ט). — ובסהמ״א: והלא ספר תורתנו מלא מדברי משה ובני ישראל, ואין מדחה במה שעשה בפרעה וכו׳ ומה שנעשה קודם לכן מן המבול ומהפכת סדום ועמורה וכו׳ (ר״י א״ת, כוזרי א ט). הנה בריאת העולם תורה שיש לו ית׳ שנוי רצון במה שיצא העולם בזמן ההוא מן הכח אל הפועל ולא קודם לכן (ר״מ אלדני, ספרי אמונה ב א). — קֹדֶם דבר: אין לעניים בעוללות קודם הבציר [1]) (פאה ז ז). שחטו קודם חצות [2]) פסול משום שנאמר בין הערבים, שחטו קודם לתמיד כשר (פסח׳ ה ג). בפסח שנמצא קודם שחיטת [3]) הפסח, ירעה עד שיסתאב וכו׳ (רבי עקיבא, שם ט ו). שבעה ימים קודם יום [4]) הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו וכו׳ (יומא א א). היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ [5]) החמה לא ישלימו, לאחר הנץ החמה ישלימו, ר׳ אליעזר אומר, קודם חצות [2]) לא ישלימו, לאחר חצות ישלימו, מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות [2]) וכו׳ (תעני׳ ג ט). המפריש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום אין זקיק לבער, תוך שלשים יום

1) [במרב״ם: קודם לבציר.]
2) [במרב״ם: קודם לחצות.]
3) [במרב״ם: קודם לשחיטת.]
4) [במרב״ם: קודם ליום.]
5) [במרב״ם: קודם להנץ.]

זקוק לבער (רב יהודה בשם רב, פסח׳ ו.). העושה ביתו אוצר קודם שלשים יום אין זקוק לבער, תוך שלשים יום זקוק לבער וכו׳, (רבא, שם שם). שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם הפסח[1]) שלשים יום (שם שם). ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (רב יהודה בשם רב, סוט׳ כב.). מיתיבי ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, קודם מתן תורה שאני וכו׳ (ע״ז כד.). לאו, חד למנחה שחסרה קודם קמיצה וכו׳ וחד לשירים שחסרו בין קמיצה להקטרה וכו׳ (מנח׳ ע:). — ובמהמ״א: והנ״נ לגבי הך איתתא בי אסרה ואני, אי אסרת דבעיקרא מתפיס הויא לה בקודם הַפָּרָה ואסירא, ואי אסרת דמיתפסה בצינגא הויא לה בלאחר הפרה ושריא (רש״י, נזיר כב:, ד״ה או דילמא). מהו לנקיטי, ללקוט מהן קודם השרשתן (הוא, מנח׳ סט.). מידי דהוה אמחוסר זמן בגופו ובבעלים, בגון יולדת וזב ומצורע שהפרישו קרבנם קודם זמנם (תוס׳ זבחי׳ נט., ד״ה עד). — ואמר המשורר: נקראת לאל תרומה, קודם כל נברא אצולה (אהבת רעיה, שירי תימן, 193). — קֹדֶם כֹּל, ניהג בדבור ובספרות במשמ׳ לפני כל דבר אחר. —ובמלת קשור למשפטים, קֹדֶם שֶׁ, לפני שׁ, בטרם, עד ש(לא), הכל ישון שאין : bevor, ehe : avant que ; before מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש[2]) (סוטה ג ו). לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (בשם רבנ״י, ברכ׳ י:). חללה (של גיהנם) הוא דנברא קודם שנברא העולם (פסח׳ נד.). קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים (ר׳ אלעזר, יבמ׳ כא.). קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות, לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד (ר׳ אבדימי דמן חפה, ב״ב יב:).— בִּתְחִלָּה קֹדֶם שֶׁ: בתחילה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד וכו׳ כיון שחטאו נסתלקה שכינה מהם (רב חסדא, סוטה ג:).—ובסהמ״א: שהקדימו בשבלים, לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרוסה

1) [ברש״י (מנח׳ סה:) מובא: קודם לפסח.]
2) [במדב״ם: שאינו מתנה עמה קודם לשניתארסה ולא משניתגרשה.]

גדולה תחלה א׳ מנ׳ (רש״י, ברכי׳ מז.). — וקֹדֶם שֶׁלֹּא במשמ׳ קֹדֶם שֶׁ: קודם שלא עמד מלך בישראל נצב מלך באדום (ר׳ איבו, מד״ר ברא׳ פג). בטרם תחיל ילדה, קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון (שם שם פה). — ובסהמ״א: עד שלא נבנה, משמע קודם שלא בנאיהו בני הגולה (רש״י, זבחי׳ נט.).—וקֹדֶם עַד שֶׁלֹּא, באותה משמ׳: קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניך וכו׳, קודם עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך וכו׳, קודם עד שלא יארש לשונו דבור כבר הן יי׳ ידעת כלה (מד״ר ברא׳ ט).
—מִקֹּדֶם לדבר: ד״א מקדם, קודם לג״ע נבראו המלאכים וכו׳ ד״א מקדם, מקודם לג״ע[1]) נבראת גיהנם, גיהנם בשני וג״ע בשלישי (מד״ר ברא׳ כא).— —מִקֹּדֶם לכן: ודוד הוא הקטן, שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו (רש״י, ש״א יז יד). — בְּקֹדֶם שֶׁ: וישב ויחפר, הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר, חזר והפרן (הוא, ברא׳ כו יח).—קֹדֶם מפלוני: אנא קדים ושחין נורא, אני היסקתי (אש) ונשתמשתי בבית קודם ממך (הוא, ערכ׳ לא:, ד״ה ולימא). — ב) ובתה״ס קֹדֶם: אנא קדים שחין נורא מיקמי דידך, כלומר אני הסקתי אש בביתי במדורתי קודם שהיסקתה אתה בביתך שאני קניתי קודם, מפני מה נחלט לך ביתך קודם משיחלט אותו שלי שקניתי קודם (רגמ״ה, שם שם). — ובתה״ס מִקֹּדֶם, ניהג בדבור ובספרות. — ופתגם: יפה שעה אחת קֹדֶם, נוהג בדבור.

*קְדָם[1]), תה״ס,—בנגד, לִפְנֵי: באו בני אהרן ליטול מתנותיהם חזה ושוק, עמדו בנגדן (קרח ועדתו) אמרו להן, מי צוה אתכם ליטול כך. לא משה, לא נתן וכו׳ באו והודיעו את משה, הלך לפייסן, מיד עמדו בנגדו לקדמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים וכו׳ (מד״ר במד׳ יח).—ואמר הפיטן: קומי קדם קונך, קבצי קהלות צאנך (הלאות חג׳, פיוטי יני׳, זולאי, סעה).—ואמר המשורר: קדם רבך תהא קל מנמלה, ואל יהיה בתיך לבך גאויה (אברהם בן דוד, אמנל, שירי תימן, 224).

1) [בהוצ׳ תאודור: קודם גן עדן.]
2) [על פי הארמי שבמקרא.]

קַדְמָא, קַדְמָה, — כדקד' שם אחת הנגינות המשרתות, שצורתה בצורת פשטא ׳ ומקומה מעל לאות המטעמת שבתיבה: ונגינתו (של אולא) תירה זה כי היא נחשבת לנגינת הקדמא (קלונימוס נר"ד, נפ' מקנה אברם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נוטה מימין לשמאל ויש קורין לו אולא והוא הנכון כי היא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת (ר"א בחור, טוב טעם). הקדמא עם היותו משרת מ"מ הוא נוטה ג"כ קצת אל המפסיקים ע"י איזה סגולות שלא תמצאן במשרתים אחרים וכו' (וגוח הניקוד האשורי, פינסקר, 40). (המלה ומלך ברביע ת' קדמא (שם, 89). — ועי' אַזְלָא [1]).

קַדְמָה, סמי' קַדְמַת, — מלת היחס לזמן, לִפְנֵי, קֹדֶם שֶׁ, עַד שֶׁלֹּא: יהיו כחציר גגות שֶׁקַּדְמַת [2] שלף יבש (תהל' קכט ו). — ובשמוש כש"ע קַדְמָה, ובכנ' קַדְמָתָהּ, קַדְמַתְכֶן, קַדְמָתָן, ומ"ר קַדְמוֹתֵיכֶם, מצב קודם, früherer Zustand; état antérieure; previous condition: ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לְקַדְמָתָן ושמרון ובנותיה תשבן לְקַדְמָתָן ואת ובנותיך תשבינה לְקַדְמַתְכֶן (יחזק' יו נה). והושבתי אתכם כְּקַדְמוֹתֵיכֶם והיטבתי מראשתיכם וידעתם כי אני יי' (שם לו יא). — וכהכפלה קֶדֶם קַדְמָתָהּ [3]: הזאת לכם עליזה מימי קֶדֶם קַדְמָתָהּ יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע' כג ז). — ובסהס"א: וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש בקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין ב"ה לבדו (רש"י, נחמ' א ג). כי אין משבחים האומר לקדמת הימים ולא חומסין המוצא לקרבת העת (ר"י א"ת, הקד' הרקמה, XIII). — ואמר המשורר: אשרי מחכה ויגיע ובוי' ולעלוו בשמחתך בשוכך אלי קדמת נעוריך (ר"י הלוי, ציון, קינ' ח"ב).

א. **קִדְמָה**, סמי' קִדְמַת, — מלת היחס למקום, על פני, ממזרח לְ [1]), gegenüber, östlich von; vis-à-vis, à l'est de; opposite, (to the) east of: ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קִדְמַת אשור (בראש' ב יד). ויצא קין מלפני יי' וישב בארץ נוד קִדְמַת עדן (שם ד יו). ויעלו ויחנו במכמש קִדְמַת בית און (ש"א יג ה). והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קִדְמַת הים וחסמת היא את העברים (יחזק' לט יא). — ונהוגה המלה בש"ג, ״קִדְמַת אסיה, Vorderasien; Asie antérieure; anterior (part of) Asia: המרצה בא לדבר גם ע"ד השנוי במצב קדמת אויה לרגלי סלילת המסלות הגדולות האנטולית והבגדדית (הזמן שנה א, 21, רשמים מארץ ישראל).

ב. **״קִדְמָה**, ש"ג, — התקדמות, Fortschritt; progrès; progress: וכל פריצת גדר במנהגים הקדומים הוא צעד על דרך הקדמה (השקפה שנה ג). הוא השתחרר קצת ממנהגים אשר לפי דעתו לא היה להם שרש בדת ישראל ולא התאימו להקדמה (שם שנה ד, מקבורי היהודים). מה פרוש הדברים שכל העמים רואים כי חובה עליהם ללכת קדימה? הסופרים החדשים קוראים את החק הזה בשם התקדמות או קדמה או הליכה לפנים (הלוסה לבית ישראל, הצפירה תר"ם, מאמר ג). הקדמה החשובה אשר התקדמו יהודים פרטים בבתי המדרש הגבוהים באירפה (הגיעות האפיות העתיקות, פרק ז).

קַדְמוֹן [2]), ת"ז, נק' קַדְמוֹנָה, — א) שוכן מצד קדים, מזרחי: המים האלה יוצאים אל הגלילה

---

1) [צ"ל אַזְלָא, בכינ' בארמ', וכן קַדְמָא.]

2) [ואמנם יש שמציעים לגרס שֶׁקָּדִים שדפו, ואינו נראה.]

3) [כמבאר בהערה לערך פרע־פרעות, אין כצרופים כגון רחם־רחמתים, חמר־חמרתים, הפר־פרות וגם קדם־קדמתה וכדו' רחם, חמר, חפר, קדם — מלים בפני עצמן, אלא אך מבטא מקצר של כל המלה: חמרתים־חמרתים, רחמתים־רחמתים וכו' וכן בעקר גם: קַדְמָתָהּ־קַדְמָתָהּ, כדגמת אדמדם, ירקרק, שאין לראות בחציה הראשון של המלה מלה שלמה בפני עצמה.]

1) [מפני אפיו האגדי של המספר אין לקבע ברב המקומות, אם הכונה לצד פָּנִים או למזרח. וביחוק' לט קשה הלשון: קדמת הים וחסמת היא (מי?) את העברים; ואולי קרמת וחסמת מלים מקבילות הן שצורתן הדקדוקית שוה היא, כגון קֹדֶמֶת היא (ולא: הים) וחסמת היא את העברים, וצ"ע.]

2) [בעצם קשה להפריד בלשון המקרא ובתו"מ בין קַדְמוֹן לבין קַדְמוֹנִי, כי יש ששמש המשקל פַּעְלוֹנִית, פַּעְלוֹנִים בנקי' או מ"ר גם למשקל פַּעְלוֹן, וכן בא בתו"מ פַּעְלָנִי(ת), ביחוד כלואי (attribute) במקום פַּעְלָן.]

הַקַּדְמוֹנָה וירדו אל הערבה ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפאו המים (יחזק' מז ח). — "ובמשמ' הצד הקִדְמִי, הצד שלפָנים: והוא באלו תחשוב כדור שעוה עגולה היטב ותמחוט שני צדדיה מעט, שעתה בשתחשוב הראש בן ידעת בלא ספק שאי אפשר מבלתי היותו מקדמונו ואחרונו יוצא מגדר עגולות הכדור (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — ב) *כמו קַדְמוֹנִי, ראשון, שייך לזמן הקדום, לימי הקדם: הסיעו עצמן מקדמונו של עולם (ר' אלעזר בר' שמעון, מד"ר בראש' לח). — "וביחוד במשמ' שאין לו התחלה, בנגוד אל נִבְרָא, מְחֻדָּשׁ: כי הקדמון לא יצטרך אל עושה לפי שהוא מתאחר ממנו (נראה' רבא ליסוטה הקראי, שאלה בחדוש העולם, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' 29). ובעלי החומר הקדמון הם מכוונים לקיום היולי (ר"י א"ת, או"ד א). כי כל מה שנחשוב שהנמצאות נבראו ממנו כבר חייבנו שרדבר ההוא הוא קדמון, ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (שם שם). ברוך ה' אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו המתמיד טובתו (הוא, מו"ה, הקדי), ומה שיש לו תחלה איננו קדמון, וכל מה שאינו קדמון הוא מחודש, מפני שאין בין הקדמון והמחודש אמצעי שיהיה לא קדמון ולא מחודש, א"כ כל מחובר איננו קדמון ועל כל פנים הוא מחודש (שם, היחוד ה). שהוא נמצא ושהוא אחד קדמון היה ויהיה (שם שם ז). כי בורא העולם קדמון והוא עלת העלות ותחלת ההתחלות (שם שם). שהוא נמצא ושהוא אחד ושהוא קדמון אין לו ראשית (שם, שם י). יתברך האל האחד העיזוז הגבור והנורא וכו' הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ (הוא, תקון מדה"נ, א). ולא ברא (הבורא לדעת הפילוסופים) מעולם אדם כי תעילם קדמון ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו (הוא, כוזרי א א), האלהים קיים קדמון לא יחלוף כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש וזה משתלשל אל מה שאין לו תכלית ולא יובן עד שיגיע אל מחדש קדמון הוא הראשון והוא אשר אנחנו מבקשים (שם ה יח ד). חפצו יתברך קדמון נאות למדעו, לא יתחדש עליו דבר ולא ישתנה מאצלו (שם ה יח י). קדמון או מחודש ראיתי שיתכן להכחד שימצא הגוף מהזום שיפרד ולא יתכן להיות בו האוסף (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 59). הלא תדע כי הוא קדמון, כי לו היה מחודש היה לו מחדש וכו' (שם שם, 60). שאין דבר קדמון זולתו (ר"מ א"ת, מו"נ א סח). ולא תאמר איך תתאמת הנבואה אם העולם קדמון עד שתשמע דברינו בנבואה בזה המאמר (שם שם עא). אם היה העולם קדמון יהיו האנשים אשר מתו במה שלא סר אין תכלית למספרם (שם שם עד, הדרך השביעי). ולוה יאמינו שיש חומר אחד נמצא קדמון בקדמות האלוה (שם ב יג, הדעת השני). כי העולם מחודש ואינו קדמון (רס"ע פלקירא, המבקש, סה), ויאמר כי כל העולם קדמון ויביא ראיות ממה שיראה האדם (שם, סו). התאר שיהיה יותר נאות בענייני תארי הבורא ית' מפני שלא יתחייב רבוי יהיה מלת קדמון (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). תחת מציאות השם הוא שרש היותו קדמון ונצחי ודומיהן (ר"י אלבו, עקרים א ד). וכן אם יהיה לו התלות בזמן שיהיה נמצא בזמן זולת זמן יהיה הזמן קודם לו מתאחר לו כמו שיבא ולא יהיה גם כן קדמון ולא נצחי (שם שם עו). וזה להמשכם אחר דעת הכופריי האומרי' כי העולם קדמון (מנחת קנאות, קופמן, 86). — ואמר המשורר: אתה חכם קדמון לכל קדמון והחכמה היתה אצלך אמון (רשב"ג, כתר מלכות, אתה חכם). האל הבונה בשחק מעלותיו ומחליף ומשנה זמניו על בריותיו אשר קדמון יבנה כי הבל תולדותיו (ר"י הלוי, יסד האדמה, דיואן ג, 181). אמת נעלם יחיד עולם באין צלמון והוא קדמון (ראב"ע, שיר בסוף ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 62). כל תארים תמצא יתואר בם קדמון ואין נמצא בקדמותו ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', אמנם בכנור, שיר על י"ג עקרים, JQR NS V, עמ' 535). קדמון לכל דבר אשר נברא ראשון ואין ראשית לראשיתו (דניאל בן יהודה, יגדל אלהים חי). תשמת ברב שיערב, צר יתרב, הפיץ קרב, אשוב לאיש קדמון[1] (שלום שבזי, יום אזכרה, שירי תימן, 110), — "אָדָם קַדְמוֹן, כמו אדם קַדְמוֹנִי, ובפרט בספרי המקבלים בכנוי להשתלשלות

[1] [ע"ד הכתוב: אלכה ואשובה אל אישי הראשון (הוש' ב ט).]

האצילות והתגשמותה ע"י האור העליון הנאצל מאין סוף[1]: אישתמודע דאית אדם קדמון לכל הקדמונים (תקוני זהר, תקון א). דההוא אדם קדמון הוה בני עלמין ומחריבן (שם שם). ותחילה נשתלשל ממנו באמצעיתו אדם קדמון והענין הוא ע"ד שדרשו בזוהר אני ראשון וכו' (נפתלי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך, שער אדם קדמאה ט). — ונ"ר קַדְמֹנִים, עי' בערך הבא.

קַדְמוֹנִי[2], קַדְמֹנִי, ת"ז, ונ"ר קַדְמוֹנִים, קַדְמֹנִים, קַדְמֹנִיּוֹת, — א) מזרחי, östlich; d'est; eastern: ויעמד פתח שער בית יי' הַקַּדְמוֹנִי (יחזק' י יט). ותשא אתי רוח ותבא אתי אל שער בית יי' הַקַּדְמוֹנִי הפונה קדימה (שם יא א). — הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי, שם לים המלח במזרח ארץ־ישראל, בנגוד אל הים האחרון שבמערב: ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הַקַּדְמוֹנִי תמדו (שם מז יח). ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הַקַּדְמֹנִי וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הַקַּדְמוֹנִי וחצים אל הים האחרון (זכרי יד ח). ועי' לקמן. — "ובמשמ' מה שמונח מצד הפנים, קרוב אליך: ואשלח את ידי לקחת הכרעים הקרובות אלי, ויאמר אל תקח מן הקדמוניות וקח מן האחרונות (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 97). — ב) וַקַדְמוֹנִי בזמן, קודם, מלפנים, vormalig; ancien; former: האתה הוא אשר דברתי בימים קַדְמֹנִים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים לרביא אותך עליהם (יחזק' לח יז). — וּשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת, ימי קדם: וערבה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קַדְמֹנִיּוֹת (מלאכ' ג ד). — מְשַׁל הַקַּדְמוֹנִי, משל מבני ימי הקדם[3]: כאשר יאמר משל הַקַּדְמֹנִי מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך (ש"א כד יג). — וקַדְמֹנִים בנגוד לאחרונים, במשמ' אלה שקדמו לאחרונים: על יומו נשמו אחרנים וְקַדְמֹנִים[4] אחזו שער (איוב יח כ). — קַדְמֹנִיּוֹת במשמ' קורות קדמוניות, מה שקרה בימי קדם[1]: אל תזכרו ראשנות וְקַדְמֹנִיּוֹת אל תתבננו (ישעי מג יח). — ובתו"מ אדם הַקַּדְמוֹנִי, אדם הראשון: ובשובב בראש חבל. זה אדם הקדמוני שהוא היה ראש לכל בני אדם (מד"ר במד' י). — *נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי, נחש בראשית שבגן עדן: בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל (ר' לוי, שם בראש' כב). — ובסהמ"א: ולי אתם שואלים, לכו ושאלו לאדם הקדמוני[2] (נבס ר' משלח, מדה"ג דברי ד לב, הקבלה, 46). והדעת החמישית דעת מי שאמר בשני עושים קדמונים (ר"י א"ת, אמו"ד א). והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה קדמונית (הוא, כוזרי א א). והמקרים הנזכרים אם קדמוניות הם כאשר הוא קדמון משפט אחד להם (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ג, 61). ובבה אמר שלמה יי' קנני ראשית דרכו ושם כתוב כל מלה קדמונית להודיע שהיא ראשונית (הוא, הקדמה ג לפרושו על התורה, שם שם, 81). וטעם עמוני ומואבי (שלא לדרש שלומם) שלא קדמו ולא זכרו האחוה הקדמונית (הוא, יסוד מורא ח, לא.). ומה אפידה של אדם אסרה תורה אשר תאבד ממנו ומצאתה, מי שאבודה ממנו ומצוית אצל כל אדם, יצאת זו שנפלה לים שאבודה ממנו ומכל אדם, קל וחומר לממון קדמוני שלא היה שלו מעולם והוא אבוד ממנו ומכל אדם, לפיכך הוא של מוצאו (רמב"ם, גזלה ואבדה טז ח). ואני הבדקן ראיתי בסידור קדמוני שבהן ולוי קורין לעולם עיקר היום (סמ"ג מ"ע יט). בבר נודע ההפרדה הקדמונית אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפילוסופיא מאחינו בית ישראל (יעקב סרווינאלי, סו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עב). אדם מחריש על כל דבר ויענה אמן, אמר משל הקדמוני (מרדכי המוסר ו ב). יתחייב שהנעתו (של הגלגל) היא בלתי קדמונית (ר"ע ספורנו, אור עמים, יט.). — ואמר

---

[1] [וגם בארמ': אדם קדמאה.]

[2] [עי' קַדְמוֹן, הערה.]

[3] [ואולי במשמ' משל מחכמת בני הקדם.]

[4] [השוה רִאשֹׁנִים בשמוש זה: אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה. ואמנם אפשר להבין גם במשמ' המקום: בני מזרח ומערב.]

---

[1] [וגם רִאשֹׁנוֹת במשמ' זו, באותו פסוק. ונהוג בספרות קַדְמוֹנִיּוֹת במשמ' תאור הזמן הקדום ובדוי'.]

[2] [בירושי (ברכי ט א): לאדם הראשון.]

הפיטן: מקדמונים לא למדו נעווים אשר לרעה עמדו (ינאי, אדן אשר נאשה, קרובי בראש', זולאי, יח). גם בצעדך על הר גבנוני גיל לשעשע חמד קדמוני, דמית ממלכת כהנים וגוי קדוש ובני (שלמה, אנא עורכה, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ובחר להמלא ישתין רע ולשאת איש עצמות ולא ישא חרפות בקדמוניו (ר"ש הנגיד, זמן רע, בן תהלים קלה, ששון, לג). אחוה סנסינה אל גבול ארמוני, בנתה ציונת על מקום קדמוני (ישראל בן יוסף, לי לביה, שירי ציון, 65). — ואמר המליץ: קדמוניות וחדשות יודע וכל צפון הוא חושף (ב"ז, ב"ש מג ח). — ״הקבלה הַקַּדְמוֹנִית, מסרת ראשונים: אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה והגיעו לקצת חיובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד (ר"י א"ת, מו"ה, עבודת האלהים ד). — ״וְקַדְמוֹנִים במשמ' החכמים הקדמונים: ואנו מסמיכין להביא על דברינו וכו' ראיות ומשלים וטעמים שהביאו אותם חכמים קדמונים (ר' דוד אלמקמץ, מובא בפי' יצירה לברצלוני, 80). וראיתי במעשי קדמונינו ז"ל ובמה שקבלנו מדבריהם (ר"י א"ת, מו"ה, הקדמה). העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד (ראב"ע, בראש' יז ג). ומצאנו רוב הקדמונים מוציאים מן הכתוב הזה (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 19). אבל אמנם טרחו הקדמונים לקיים מה שיבוקש קיומו ולבטל מה שיבוקש בטולו (ר"ש א"ת, מו"נ א עא). בכר בארו הפלוסופים הקדמונים[1] והמאוחרים וכו' (ר"י פלקירא, מו"נ ג כד). ואלו השני דברים והם המושכלות והמלות יקראו אותם הקדמונים הדבור והמאמר (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 34).

״קַדְמוּת[2], — א) מצבו הקדום של דבר, Urzustand, früherer Zustand; état primitif, primaire; primitive, former state. וביחוד שב לְקַדְמוּתוֹ וכדו', כמו שב לְקַדְמָתוֹ, עי' קַדְמָה: שלא שב היאור לקדמותו (רש"י, שמות ז כה). קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים באלו נכתב באחריתו או בקדמותו (הוא, ויקר' יג נה). לאתננה, לקדמותה ולעשרה (הוא, ישע' כג יז). רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו (הוא, תהל' כג ג). נותן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו (הוא, שם קז לה). בימי חרפי, בימי קדמותי (הוא, איוב כט ד). מניחים בו עשבים כדי שתהא עגמת נפש לרואיהן ושיזכירו את ימי בניינו ואת שהיו רגילין להתאסף שם יבקשו רחמים שיחזירו לקדמותו (הוא, מגי' כח, ד"ה מפני). — ואמר המשורר: אשר אם לא לקדמותך תהי שב ותקרע את לבב תוגה קריעה (ר"ש הנגיד, נמוגותי, בן תהלים קמ, ששון, מז). ישיבון יסודותן בסראש לקדמותן ורוחו להיכלי אל וצלו נעימותיו (ראב"ע, נפש אל, כהנה א, 202). צופה ויודע סתרינו מביט לסוף דבר בקדמותו[1] (דניאל בן יהודה, יגדל אלהים חי). — ואמר הפיטן: אף בהביטך לסוף דבר בקדמותו על כן הקדמת רחמיך לדינך (אנא אדון העולמים, מענה לשון). — ואמר המליץ: עם כל הישרים בלבותם הנותנים פאר ובבוד לשם ישרון, צהלה ורנה לזכר קדמותו (שמואל זקש, שירי ברכה, מק"כ, 35). — ב) תכונת הדבר הקודם, הקדום, הקדמון, שהיה מראשית הזמן ולא נברא, Urewigkeit, primordialité; -y: אתה אלוה ואין הפרש בין אלהותך ואחדותך וקדמותך ומציאותך כי הכל סוד אחד (רשב"ג, כתר מלכות). ואם היה קדמון ישתוה הוא והבורא בקדמות (ר"י א"ה, או"ד א). הוא הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו ואין תכלית לקדמותו (הוא, מו"ה, היחוד ו). כי מדת המציאות התמידה כשהיא נאותה לדבר תאות לו עמה מדת האחד האמת ומדת הקדמות (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד י). אני מאמין בחדוש הנבראות ובקדמות הבורא יתברך (הוא, כוזרי א ד). אנחנו (הישמעאלים) מקיימים האחדות והקדמות לאלהים ית' והחדוש לעולם (שם שם א). והסכימו (הפילוסופים) על הנצחות והקדמות לעולם (שם שם סג). ושאלת החדוש והקדמות עמוקה וראיות שתי הטענות שוות עד שתכריע החדוש הקבלה (שם שם סז). והמדוקדק שבהם הפילוסופים ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים שלא יועילנו ולא יזיקנו ולא ידע תפלתנו וקרבנותינו וכו' ושהעולם קדמון

---

1) [כתרג' ר"ש א"ת: הקדומים והמאוחרים.]

2) [בארמ' שבתו"מ קדמותא.]

1) [בקצת סדורים בקדמתו.]

בקדמותו (שם ז ג). ואיך יאסרו זה (שהנמצאים הרכבו מד' היסודות) והם יאמרו בקדמות (שם ה יד). האלהים נצחי לא יתלוף כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר ובו' אבל ההפך המעדיר לא יתכן גם כן שיהיה קדמון כי כבר התבארה קדמות מציאותו (של אלהים) (שם כב יח ה). ואבוא לדבר בקיום מציאות השם שאני אקיימנה במאמרים נוטין לצד הקדמות (ר"מ ח"ח, מו"נ ח עח). דעות האנשים בקדמות העולם או חדושו ובו' הם שלשה דעות (שם ב יג). מי שמאמין כי כבר בא מופת על קדמות העולם (ר"י חריזי, מו"נ ח עג). ואמר כי לידת ההרים היה דרך טבעי מי יתן ונאלם, נמשך אחר אמונת קדמות העולם (עמנו', מחני כח, 221). שהבורא יתברך ראשון אין ראשון לפניו וזהו ענין הקדמות (ר"מ חלדבי, סבילי אמונה ח). ולזה מנינו זה השורש שאין לא התלות בזמן ולא מנינו הקדמות כמו שמנה הרמב"ם ז"ל כדי שיהיה נכלל בשורש הזה הקדמות והנצחיות (ר"י אלבו, עקרים א טו). ושהאומרים בקדמות אי אפשר להיות שום יראה באהליהם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד"ה ירא את ה'). כי מצד העיון לא נבריע מהחדוש המוחלט על הקדמות במו שלא נבריע מהקדמות על החדוש (מנחת קנאות, קופמן, 97). מן הנמנע להיות בידא שני קדמון בקדמותו או שוה לו (ר"ע ספורנו, אור עמים, לג.). — אנשי הַקַּדְמוּת, בעלי הַקַּדְמוּת, המאמינים בקדמות העולם: ובל מה שהביאונו להעמיד מציאות הבורא יתעלה מצד מעשיו די למי שיבין ובו' ובספיק בתשובת אנשי הקדמות (ר"י א"ח, הו"ה, היחוד ו). וימורו מלב המאמין ספקות הפילוסופים ובעלי הקדמות (הוא, כוזרי א, לא). ואם לא המשנים ואנשי הקדמות ובעלי הרוחניות והנגזרים בהרים ושורפי בניהם באש משתדלים להתקרב אל האלהים (שם ג כג). וכן אנשי הקדמות מי הביאם לאמר בקדמות הגלגל ובו' (שם ד ג). — ואמר המשורר: קדמון ולא נמצא בקדמותו, ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', לפתח נבנוב, שיר על י"ג עקרים, JQR NS V, עמ' 535).

***קַדְמִי**, ש"ז, — חשבון קַדְמִי, חשבון ע"י סדרת מספרים: קו רמז לשם ב"ו בולל כל המציאות כי ב"ו בחשבון קדמיי קו בזה האפן, תקבין מא' עד י' יעלו נ"ת ומא' עד ה' הם ט"ו וט"ו אחרים מא' עד הה' האחרת וב"א מא' עד ו', יעלו כלם קו (נדפס בי שערי לדק, הנ"א ר"י וומקאטי, כפולות יהודה, דרוש לו). ועי' הַקַּדְמִי. — ונהוגה המלה במשמ' פונה לצד הפנים.

***קִדָּן**, קידן, ש"ז, — כמו א. קִדָּה[1]), צמח בשם: הקנים והקידן[2]) והאורבנין מין ירק הן והן כלאים בכרם (עירוב' לד:).

קָדְקֹד[3]), ש"ז, כנ' קָדְקֳדָהּ, קָדְקֳדוֹ: — גֹּבַהּ ראש האדם מצד הפנים, Scheitel; sommet; top, crown: ברכת אביך ובו' תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (בראש' מט כו). תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (דבר' לג יז). כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד (שם שם כ). ושפח אדני קדקד בנות ציון ויי' פתהן יערה (ישע' ג יז). גם בני נף ותחפנס ירעוך קדקד (ירמ' ב יז). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון[4]) (שם מח מה). ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל' ז יז). — ובצרוף מכף רגל ועד קדקד[5]): יכבה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים ובו' מכף רגלך ועד קדקדך (דבר' כח לה). ובאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש"ב יד כה). ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו (איו' ב ז). — וקדקד שֵׂעָר: אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער[6]) מתהלך באשמיו (תהל' סח כב). — ובתו"מ: איזו היא קרחת, מן הקדקד השופע לאחוריו עד פיקה של צואר, איזו היא גבחת מן הקדקד השופע לפניו עד בנגד שער מלמעלן (נגע' י י). על ידך זו קיבורת, בין

---

1) [כמו פִּשְׁתָּן בלשון רז"ל במקום פִּשְׁתָּה.]

2) [בערוך (ערך קדס): והקידין.]

3) [כך בעבר' ובארמי' שבתרגומים. באשור' קַקַּד (במקים קַדְקַד), קַקָּד, ובאוגרית' קדקד באותה משמ' ובצרופים דומים. ובנראה קרובה המלה אל א. קדד (עי' הערה שם), ואולי אף אל קדל.]

4) [השוה במד' כד יז: ומחץ פאתי מואב וקַרְקַר כל בני שת.]

5) [ועיין ראש.]

6) [ואולי צ"ל קדקד רֶשַׁע, כדעת אחדים.]

עיניך זו קדקד (תנא דבי מנשה, עירוב' לה:). במדומה לי שאין לו מוח בקדקדו (כבי אל לוי, ינמ' ט.). אסר לו הקב"ה טול מקל וחך על קדקדם (כ' יוחנן, סנה' מ.). אלו שהם נוהגים היתר בשפחת בעוה"ז עתידין הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבוא (כ' יודן בשם כ' לוי, מד"ר ויקר' כה). — •ובהשאלה, קָדְקֳדוֹ של מִדְבָּר, גבהו של מדבר: שבא (ישמעאל) מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו (כ' לוי בשם כ' חמה, שם ברחש' סב). גם בי אלך כגיא צלמות, בקדקדו של מדבר (מד"ר תהל' כג). — ובסהמ"א: ושאמר ר' אליעזר עם הארץ מותר לנחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת, אמו אדם שיש מוח בקדקדו מוכר שכל עם הארץ מותר לעשות כו כן (תשו' הגא' הרכבי שם, 197). — *ומליצה, הכה על קָדְקֹד דעה, בטל אותה: וכבר הכה אבונצר אלפראבי על קדקד ואת ההקדמה (כ"ס א"ח, מו"נ עד, ד"ה הדכך השביעי). וכבר הכה אבוחמד על קדקד ואת הסברה (כ"י אלבו, עקרים ב יג). וכבר הכה אבונצר ואב"ר על קדקוד זה הספק (שם טוב על מו"נ ב, הקד' ג). אין עוד מכה במטה בידו על הקדקדים (מנחת קנאות לר' אבא מארי, מכתב סג) השיב המלך כבר שמעתי שם בי כל התלמודיים הכו על קדקדו (שבט יהודה, הונכה, 44). וכבר הכה הרמב"ן על קדקד הסברא הזאת (כ"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ז). — ואמר הפייטן: ויצא וקדקוד מצח ורצין, ותוק מוסרי כי ואתלוצין, ויגרם כחצין (כ"א קליר, איכה אשאחו, קינ' מ"ג).—ואמר המשורר: חדשה נבראה על קדקדי לא אהבתיה ואהב הישנה (כ"ס הנגיד, החזכיר, בן תהלים ק, ממון, עב). עלי קדקדי[1]) וזמן שלף חרבות ואת גופות בנותיו שם נדנים (כמנ"ע, תכמ"ס א, 19). והיו כל בני תבל שבורים ביין תועה ואת קדקד נזירה (עמנו' מחב' ח, 61). — ובחכמת השיעור, נקדת המוצא של שני קוים היוצרים זוית, או של מישורים היוצרים פנה.

א. קדר[2]), מסנו ב. *קִדּוּר, א. *קְדִירָה, א. קַדָר, קַדְרוּת, *קַדְרִי, קְדֹרַנִּית.

[1]) [מנקד קָדְקֳדִי.]

[2]) [לפי בּרת מקביל לשרש זה כערב' כדר a) במשמ' היה עכור, ואחרים משוים בערב' קד'ר b), היה מלכלך. ועי' קָדַר הערה, קְדֹרַנִּית, הערה. כנראה יש

a) كدر b) قذر

ב. *קדר[1]), מסנו ב. *קָדַר.

ג. *קדר[2]), מסנו *קַדָּר, *קְדֵרָה, *קַדָּרוּת.

ד. *קדר (?)[3]), מסנו *מַקְדֵּר, א. *קִדּוּר, ב. *קְדִירָה, ד. *קָדַר.

ה. *קדר (?)[4]), מסנו ה. *קָדַר.

א. קָדַר[5]), פ"ע. קָדַרְתִּי, קָדְרוּ, קָדְרוֹ, קֹדֵר, קֹדְרִים, — א) היה שָׁחֹר ואפל, הפך שָׁחַר, קָדַר השמש, הירח, היום, וכדו', sich verfinstern; s'obscurcir; to darken: על זאת תאבל הארץ וְקָדְרוּ השמים ממעל (ירמ' ד כח). שמש וירח קָדָרוּ וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וְקָדַר עליהם היום (מיכ' ג ו). — ובהשאלה על האדם: קֹדֵר[6]) הלכתי בלא חמה (איוב ל כח). — ב) קָדַר ושחה לארץ מפני לחץ גופני או נפשי[7]), sich beugen; se courber;

לגזור משרש זה גם את שם הנחל קִדְרוֹן.]

[1]) [עי' ב. קָדַר, הערות.]

[2]) [לפי יֶנְזֶן (Keilschr. Bibl. VI, עמ' 531, ועי' גם AJSL XXXII, עמ' 64) מקור המלה באשור' דִקָר (קדרה), שעברה בצורה קדרא לארמ' ומכאן לעבר' קְדֵרָה ולערב' קִדְר, קִדְרָה a).]

[3]) [ועי' ב. קָדַד.]

[4]) [ועי' ב. קָדַת.]

[5]) [עי' בהערה לקטן.]

[6]) [עי' טורטשינר כפרושו למקום.]

[7]) [גם את כל הפסוקים האלה על האבל הַקּוֹדֵר באבלו או בלחץ אויב וכדו' הבינו במשמ' זו של עכור, כהה ואפל, ואולם כפי שהוכיח טורטשינר בספרו Entstehung d. sem. Sprachtypus I, עמ' 210 (ועי' גם בזכרונו לאיוב ה יא), מראים פסוקים אלו בברור שאין הכונה אלא: היה כפוף, שחה, שחח, ושטעו המעתיקים שכתבו קדר, קדרו, קדרנית, כשם שטעו באותה טעות כתו"ם (עי' ב. קָדַר, הערות), ושצ"ל קדד, קדדו, קדדנית. הרי כך באה המלה על יד מלים אחרות באותה משמ': קֹדֵר שַׁחֹתִי, נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי כל היום קֹדֵר הלכתי, או כהשלמת המלה (קדרו) לָאָרֶץ, או בהזכרת הלחץ הכופף, או בהקבלה אל שְׁפָלִים (איוב ה יא) וכדו'. ועי' בהערות לקטן, וקְדֹרַנִּית, הערה.

ואמנם המפרשים העברים הבינו במשמ' היה שחור, ולפי זה השמוש בסהמ"א.]

a) قدر b) قدرة

to bow down: על שבר בת עמי השברתי קָדַרְתִּי שמה החזיקתני (ירמ' ח כא). אבלה יהודה ושעריה אמללו קָדְרוּ [1]) לארץ (שם יד ב). כרע כאח לי התהלכתי כאבל אם קֹדֵר שחתי (תהל' לה יד). נעויתי שחותי עד מאד כל היום קֹדֵר הלכתי (שם לח ז). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קֹדֵר אלך כלחץ אויב (שם מב י). כי אתה אלהי מעזי למה זנחתני למה קֹדֵר אתהלך כלחץ אויב (שם מג ב). לשום שפלים למרום וְקֹדְרִים שגבו ישע (איו' ה יא). אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו הַקֹּדְרִים מני קרח עלימו יתעלם שלג [2]) (שם ו יו).— ובספה"מ א: ובלם יעמדו וכו' ומפחדך יקדרו וידעכו ויאספו נגהם (רס"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, ג). על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה (ראב"ע, שמות יב ב). וידע זמן מתי תקדר הלבנה וכמה יקדר השמש (הוא, שם כ א). וכבודו נעדר והודו קדר ולא תֹאר לו ולא הדר (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 10). כמו התינוק שמניקתו אמו ומתה והוא בוכה וקודר שאין לו מי שתניקהו (רד"ק, שרשים, אבל). תמר יפיה נאדר, וקדרו המאורות והיא לא תקדר (עמנו', מחב' ג, 15). ופעם ובעת ידוע כזמן החדש יגיע להיות חציו ההוא המזהיר באלו הוא עצמו חציו ההוא שכלפי מעלה ויהיה אז לפי זה חציו הקודר כאלו הוא כלפי הארץ (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג יג, ב:). דן שבא לו גוף הירח כולו וגוף השמש בלו בין שני קווי אחד ושלשה היוצאים מהכמתו, ולכן יראה לו השמש כלו קורר וכו' ולוי לא בא לו שום דבר מהירח נגד עיניו ולכן יראה לו השמש כלו מאיר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). ופעמים יהיה היום קודר כלא חמה (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 9). —ואמר הפיטן: קדרתי ביושבת על פינת גג (ינאי, אמות עברים, זולאי, שטו). כבה הנר וידעך ותקדר נפשו כעריפיה (רקע"ג, אם לבי במכך, תוכחה, סדור רסע"ג, תז). ואם את השלכתני בחרותי הצריך, ואם קודר הלכתי נר לרגלי דברך (ראב"ע, אלהי

1) [כאן הציע פ. האופט (AJSL XXVI, עמ' 313) ראשינה את הקריאה: קדדו.]

2) [הנחלים קֹודְרִים (כך צ"ל) ושוחים תחת משא השלג שעליהם, ואינם משחירים כשלג הלבן.]

הודיעני, איגר 213). עת תצוה צבאך לקדור יחשכו משחור (ר"י הלוי, יזכרו פלאיך, מאורה לפסח, הגדה כ"י בריט' מוז'). —ואמר המשורר: מה קדרו ימים עד לא נברו לילות והלילות לפנים צחו (רשב"ג, חולי דמעות, דוקס, 20). אל תתמהו אנשי אדמת על דבר שמש וירח אשר קדרו (הוא, בימי יקותיאל, בכודי, 16). המו גלים כרוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים, קדרו שמיו ויחמרו מימיו ועלו תהומיו ונשא דכים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, פעה"ם 97). וישלח גאון ידו בגופו ובכבודו, וקדר מאור פניו והלבין קווצותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 203). וכאור דקדוק יאור להם אור בהיר עולם לא יקדר (השכל וידוע, ס"כ בסוף המכלול לרד"ק). —ואמר המליץ: רב לנו ובו' לכת קודרים בשער בת רבים (מסו, אהבת ציון עז, 129). —ובינ"י פעל, ״קְדֹור, ואמר המשורר: ולא יוכלון ככל זאת להוֹתך אדון עולם אשר מאיר קדורים (להלל גאון, לנור יעקב, HUCA III, עמ' 237). — ואמר הפיטן: סוכלת ומוסבת כשם יוצרה, עכורה תשכי תשלח לכשרד, פניה לאשה והיא קדורה (אוס בלי קסר, הוסענא, מחז' ויטרי, 449). קדורים קלוע קברות תקרב קיצתם כשופר (אבוס אבות אבפתום מוס' כ"ה, מחז' איטל' ב, מח:). קדור בבליטות רגוז כאימות (אדם איך ינקה, סחל' גו"כ, שם כם קיב). — ״ועל מתכת שצבעה עבור: נשמת הרשע דומה לסיג וברזל קדורים ותשובים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א).

—הפעי, הִקְדַּרְתִּי, אַקְדִּיר, אַקְדִּירֵם, — הִקְדִּיר האל את השמים, האפיל, החשיך, verfinstern; obscurcir; to darken: וכסיתי בכבותך שמים וְהִקְדַּרְתִּי את כככיהם שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו כל מאורי אור בשמים אַקְדִּירֵם עליך [1]) ונתתי חשך על ארצך (יחזק' לב ז–ח). — ואת יער הלבנון: וְאַקְדִּיר [2]) עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה (שם לא יח).— ואמר בן סירא: רע אשה ישחיר מראה איש ויקדיר פניו לדוב (ב"ס גניי כה יז).—וכתו"מ: שעלה תהום

1) [בנראה צ"ל אקדיר מעליך, עי' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 399.]

2) [בנראה גם באן הכונה אקדיד וַאטה עליו כמכסה את עצי הלבנון.]

התתתון לתהום העליון ותפה עליהם הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים (מכי', מסכי דשירתא ה). —וכסהמ"א: אשר הם קדרים מעת התחלת הקרח ויחסו קדרותם אל העת הזאת מפני שהשטפים המקדירים את המים יהיו בה (ר"י א"ת, ספ"ש לריב"ג, קדר). וכבר נקבצו מותרים מקדירים עם אורך השבוע לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בהתמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף (הוא, כוזרי ג ה). שהתתתון לעולם יקדיר העליון (רש"ט פלקירא, מורה המורה, 89). —ואמר המשורר: הקדיר לבבי מבני קדר עופר יפה מראה צעיר שנים (רמב"ע, תרשיש ד, גבורי, סכח). —כמשמ' פ"ע, כמו קל, הִשְׁחִיר, היה קוֹדֵר ואפל: כשהיה ר' אלעזר בי ר' שמעון נכנס לבית הוועד היו פניו של ר' מקדירות (ירוש' שבת י ה). שחור מקדיר טהור, מצחצח טמא (רב, שם נדה ב ו). מה יו"ד זה קומתו כפופה, כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבוא (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, מד"ר בראש' יב). — וכסהמ"א: ומן היום ההוא התחיל הגשם והאויר הקדיר ודלף טורד ביום סגריר (ר"ז אלגאזי, ספר המוסר, כ"י היגנו').

—התפ', הִתְקַדְּרוּ, —הִתְקַדְּרוּ השמים עבים [1]), כמו קל: ויהי עד כה ועד כה והשמים הִתְקַדְּרוּ עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מה). — וכסהמ"א: ואיננו כן קדרות השמש כי היא בעצמה לא נתקדרה רק הלבנה תסתירה ממראה העין (ראב"ע, ספר המאורות, כ"י ברלין). שבהיות העולם ברי נקי מכל חשך עבים יטריח עב ומתקדר העולם בעבים ואח"כ יפיץ את הענן אורו יתברך וכו' (אלשיך לאיוב לז יא). — ואמר המשורר: רוח אנחות נשבה כיער, התקדרו בענן בכי שמי (ר"י חריזי, תחכ' ט, 99). יתקדרו שמים בעבים על פטירת צדיק בן טובים (מלבה משנת תי"ב, וכסטין, Inschriften I, 302). כי מדי התקדרה נפשו ענני עצבת יחדהו בשמחה בנור דוד וישובבהו (שלום הכהן, ניר דוד ג, אף אמנם, 50). ישב רוח ופני שמים התקדרו, והנה נשיאים ועבים והנה ברד ורעם (שם ה', כאור התמה, 86).

[1]) [כתו"ם נהוג הכטוי התקשרו השמים בעבים, עי' קשר, הערות.]

—נפע', *נִקְדַּר, — כמו קל: וגם ידע הלבנה למה נקדרה (ראב"ע, שמות כ א). כשתהיה השמש והלבנה נקדרים צריך אתה לדעת אם נקדרים כולם או מקצתם (הוא, ספר לנסאלה בקדרות ם). — ואמר המשורר: אשר מדי הולכים פעמיו בדרכים, מאורות נחשבים והיו נקדרים (תלמידי מנחם, לנגוד בהשובה, חשו' הלמי' מנחם, 3). וצוו עב אחיתכם בנדיבות כהקדרה בלכת יעליכם להתאפק ולא תבכה לנודם (ר"ש הנגיד, היום מחר, בן תהלים לה, ששון, קו). ואדום עם קדר וכו' תוך נות אלי דר וכו' שבנו יום נקדר נר זבל מחמדי (ר"י הלוי, יהמו שושנים, דיואן ג, 17).

—הפע', *הָקְדַּר, — כמו קל ונפע', ואמר הפיטן: זכר עון אבותיו הקדר חטאת אמו בלי להעדר (ר"א קליר, אזכיר סלה, קרובי שבת זכור).

ב. *קָדַר, פ"ע, — קָדְרָה השמש, זרחה [1]), strahlen, scheinen; rayonner, reluire; to beam, shine: מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים, כך בני אדם כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים (רב יהודה בשם שמואל, ע"ז ג.).

—נפע', *נִקְדַּר, —נִקְדְּרָה החמה, כמו קל [1]): מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה, באותה שעה אמר לו האדון, אילו לא נקדרה [1]) החמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותיי, תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו, ולמה נקרא שמו נקדימון, שנקדרה חמה בעבורו. (תעני כ.).

—הפע', *הִקְדִּיר, — הִקְדִּיר הקב"ה את החמה, הוריח אותה, עשה שתזרח [2]): כל א' ואחד נוטל והולך

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [מקורו והוראתו של פעל זה לא נתבררו כל צרכם. רש"י שאחריו הולכים פרשנים ומלונים, מבאר כלשון נקיבה, וז"ל: מקדיר לשון נוקב כלומר מנקבת ככת חום גדול כמו מקדרין בהרים דעירובין ענין נקב וחתך, ע"כ. ואולם א) במקום קדר במשמ' נקב הקריאה הנכונה היא קדד (עי' ב. קָדַד, הערות), וכאן אין כל נוסח אחר במקום מקדיר, ואף עצם כתיבת כל האותיות בהפע' (הקדיר, ולא הקד, הקיד או הקר, הקיר) מורה שאין כאן פעל מן הכפולים, קדד או קרר. ב) אין משמ' זו של נקיבה דוקא מתאימה לענין, שאינו מדבר אלא על זריחת השמש. ג) לא בהפע' בלבד

ועושה סוכה כראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה כבתקופ' תמוז וכו' (ריב"ל, ע"ז ג.). הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר, רשעים נידונים כה וצדיקים מתרפאין כה (ר"ש בן לקיש, שם ג:)

—פִע', ״קִדֵּר,—כמו הִפְעִ׳: שהקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדרה עליהם (רש"י, ישע' ד ו).

ג. *קָדַר, קל לא נמצא.

—הִפע', *הִקְדִּיר,—פעל מִסְפק: אינו דומה כתם שלאחר הכבוס לכתם שלפני הכבוס שזה מקדיר וזה מגליד [1]) (רבי, נדה נו:).

ד. ״קָדַר [2]), ס"י,--כמו כ. קָדַר, עי' שם: והקשינו על הפירוק הזה של שניהם שהוא טעם אדם כהול על מטונו ולא חשש פן יפרוין לקדר וכו' ואף החכמ' הרי אמרו קירצוף וכו' ולא תשׁשו שמא פן יפרין לקדר (שו"ת הגאו' ונן הגני', גינצבירג, 12). ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארוכה וכו' (רש"י, ויקר' א טז). אם נמצאת פסוקה לאחר שעה או קדורת כחוסר איסר או כרוכה וכו' (סגלי הלקט, טרפות סי' ג). דכמטבעת אחד ליבא עיגול קדורת איסר (בשם ר' שלמה, שם).--ואמר הפיטן:

אלא גם בקל ונִפע' נמצא הפֹעַל באותו שמוש, ושם רק המשמ' של זריחה כאה בחשבון להבנת הפעל. ואמנם נמצא על יד נקדרה בנִפע' (הערי כ.) גם נ"א נקדה, נקדמה (עי' ערך נָקַד, הערות כעמ' 3785). אבל צרוף כל הכנינים יחד אינו משאיר ספק כי רק נקדרה היא הגרסה הנכונה. ואכן אין פעל קדר במשמ' זו בלשון קרובה, ואך אפשר שיש כאן התפתחות של א. קדר (כמשמ' לא זרח) למשמ' שכנגד, כדגמת אכה (כערבי לא רצה), שכח (בארמ' מצא), נכר (לא ידע) — הכיר וכדו', התפתחות שנולדה ע"י השמטת מלת השלילה (לא אכה–אכה) או ע"י הוספת מלת שלילה ליתר חזוק. ובמקרה כזה אולי היה באמת במקורות קדומים יותר עקר הדרשה: של א נקדרה החמה, ל א הקדיר הקב"ה את החמה, אלא הואיל ופֹעל א. קָדַר זה יצא מן השמוש, הכינו קדרה במשמ' זרחה, וצ"ע.]

[1]) [וכתוספת' (נדה ו יג): שלפני הכיכוס מגליד שלאחר הכיכוס מקדיר. ופרש רש"י כגמ': מקדיר, נכנס כבגד, ע"כ. וקשה מצד הענין וגם מצד הלשון.]

[2]) [עפ"י גרסה זו כתלמוי. עי' כ. קָדַר, הערות.]

נשים לבט וקדר (נ"א: וקדד) אוכרות שם עליון (רסע"ג, זכור תנוקת, סליתי ת"ב, סדור רסע"ג, שכת).

ה. ״קָדַר, ס"י,—כמו כ. קָדַח, עי' שם: לכך קדר לתוכה ג' קבין גחלים כנגד ג' מינין של קטֹרת (הרוקח סי' רעז). — ואמר הפיטן: קדר לתיכה שלשת קבין גחלים (יוסף בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). כף קלה וארכת יד אליו הוציאו, רצוף לזה מחתה דקה מרקה המציאו, לתוכה קדר ותמן וכמדתה הביאו (ראב"ן, אבנרה, סליחי מוס' יוה"כ).

*קַדָּר, ס"ז, — פֶּחָר, יוֹצֵר, עושה קְדֵרוֹת, Töpfer; potier; potter: מן המודיעית ולפנים נאמנין על כלי חרס, מן המודיעית ולחוץ אין נאמנין, כיצד הקדר שהוא מוכר הקדרות נכנס לפנים מן המודיעית הוא הקדר והן הקדרות והן הלוקחין נאמן, יצא אינו נאמן (חגי' ג ה). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני כראשון, הראשון חייב בנזקי שני (ב"ק ג ד). הקדר שהכנים קדרותיו לחצר בעה"ב שלא ברשות וכו' בעל הקדרות חייב (שם ה ג). הקדר שהוא עובר ומאסל על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר הכלים שבצד שני טהורים (אהל' טז ג). הקדר שהניח את קדרותיו וירד לשתות, הפנימיות טהורות והחיצונות טמאות (טהר' ז א). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל וספן קרר קדר [1]) רועה חנווני מפני שאומנותן אומנות ליסטין (ירוש' קידוש' ד יא). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה וכו' (ת"כ, ב"ק לא.). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדרות (מד"ר במד' טז).[2])

״קֶדֶר [3]), ס"ז,—כמו קְדֵרָה: חכמתי היא נערכת כשכל חושבת, לא כשבירת קדרים תֹעלת היצירים (ריב התלמוד והפילוסופיה, וגנזי ישראל בנאלרים).

[1]) [יש שבא קדר כט"ם במקום קָרָר, ברומי carrarius, עגלון המהלך בצדי הקרון שהפרה מושכת איתי, כגון: חמור כרגלי חמר, פרה כרגלי קדר, בהמה כרגלי רועה (תוספת' יו"ט ד ו).]

[2]) [כמאמר שבמדרש: תבן לעפרים אתה מכנים, קדרי סככפר חנינה, גזזין כדמשק, חרשין במצרים (רב הונא מד"ר בראש' פו). אך הנסחה מספקת, עי' אלבק.]

[3]) [עפ"י הארמי שכתו"מ (פסח' מא., מגי' ז:).]

*קְדֵרָה[1]) קדירה, ש"נ,—סיר בשול, Kochtopf; pot: האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). קושרת אשה מפתח חלוקה וחוטי סבכא וכו' וקררה של בשר (שם טו ד). ואין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה, ואין סומכין את הקדרה בבקעת (ביצ' ד ה). ניער את הקדרה אם יש בה בנותן טעם באותה קדרה אסור (חול' ח ג). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא סמוכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות מהקדירות הדקות ועד חביות לודיות ברביעית וכו' (ר' עקיבא, כלי' ג ג). קדירה שהיא נתונה בתנור חשרין בתנור הקדירה טהורת שאין בלי חרס מטמא כלים (שם ח ד). ארובה שהיא בתוך הבית וקדרת נתונה תחתיה וכו' (אהל' י ו). האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה ונגעה בעלה חוין לקדרה במקום הנגוב אף על פי שיש בו בביצה הוא טמא והכל טהור, נגעה במקום המשקה אם יש בו בביצה הכל טמא, אין לו בביצה הוא טמא והכל טהור, חזר לקדרה הכל טמא וכו' היתה טבולת יום מנערת את הקדרה בידים מסואבות, ראתה משקין על ידיה, ספק מן הקדרה נתזו ספק שהקלת נגע בידיה הירק פסול והקדרה טהורה (טהר' ב ח). וכן בקטניות שקרמו על שפתה של קדרה (טבו"י ג ג). נותן אדם לפונדקית תבשיל לבשל לו ומנחת הקדירה לפניו ואם מנערת בו אפילו בין הנוים אינו חושש (תוספת' דמאי ד לב). היו לפניו שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה וכו' (שם תרומ' ח יז). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין באילפס (שם נדר' ג ג). מי שיש לו עשרה מנה מתעסק בירק בקדרה בכל יום, עשרים מנה מתעסק ירק בקדרה ואלפס, חמשים מנה ליטרא בשר מערב שבת לערב שבת, מאה מנה ליטרא בשר בכל יום (ר' אלעזר בן עזריה, שם ערכ' ד כז). כף שהכהנים גובלין בה וכן חפית של קדרה אם חקוקין ומקבלין כל שהן טמאין ואם לאו טהורין (שם כלים ב"ב ב ד). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמסין ותתנם לתוך התנור ע"ש עם חשיכת (ירוש' תרומ' ב ג). השופת את הקדירה על גבי גחלים מתרין בו לכשיתבשל (ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, שם שבת סוף פרק א). צלייו בהבל של קדירה וכו' (שם פסחי' ז א). וקדירות לא כלי חרש דקין הן (שם חגי' ג ה). נותן לה חצי קב קטניות וחצי לוג שמן וכו' וארבע רוטלין ניתן לה כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה (ר' מנא, שם כתוב' ה יג). פחות סג' על ג' שהתקינו לפקק בו את המרחץ ולנער בו את הקדרה ולקנח בו את הריחים וכו' טמא (ר' אליעזר, שבת כט). המשתנת בפני קדירתה בשביל שתתבשל במהרה יש בו משום דרכי האמורי (שם סז:). חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (רב חסדא, שם קמד:). אין מוללין את הקדירה בפסח (פסח' מ:). כל הקדרות כולן צריכות מלח ואין כל הקדרות צריכות תבלין (רב הונא, ביצ' יד.). ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ת"ר, שם יז.). דהא מתם קדרות דעלמא בין השמשות רותחות הן (אביי, שם כז.). ו(שלחן) של ע"ה דומה למדורה וקדרות מקיפות איתה (ב"ב נח.). הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה לבשל אינו חושש לשאור ותבלין וכו' (חול' ו.). ישראל וגוי דרים בחצר אחד ושפת ישראל קדרתו ונגע בה הגוי אינה טמאה (בשם ר' יוחנן, מד"ר אסת', ויפקד המלך). — וקְדֵרָה בת יום, שבשלו בה באותו יום: לא אסרה תורה אלא לקדרה בת יומא (רב הונא בר חייא, נזיר לז:). — צִיבֵי קְדֵרָה, תבלין הניציק בקדרה לצרכי התבשיל, עי' צִיק. — מַעֲשֵׂה קְדֵרָה, תבשיל הנעשה בקדרה: ברך וכו' על הפרפרת לא פטר את הפת, בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה (ברכ' ו ה). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדר' ו א). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתחתה, אמר קונם היורד לקדרה שאיני טועם אסור בכל המתבשלין בקדרה (שם בס ג). מעשה קדרה בקטניות בומן שהן פרודין אינן חבור (טבו"י ג ה). —קְדֵרָה במשמעי תבשיל שבקררה: בגדים שבשל בהן קדרה לרבו לא ימווג בהן כוס לרבו (דבי ר' ישמעאל, יומא כג:). נותן טעם לפגם שאמרו לא שיאמרו קדירה זו הסירה מלח וכו' (ר"ש לקיש,

1) [עי' שרש ב. קדר, הערה.]

ע"ז קז.).—ובתגם, נהפכו פניו כשולי קדֵרָה, השחירו פניו [1]): באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה (רש, שבת ל.; מו"ק ט.; סוה' קז:). ופניהם (של המינים וכו') דומין לשולי קדירה (ר' יצחק בר אבין, ר"ה יז.). שהשחיר פניהם של ישראל בשולי קדירה (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר אסת', ויהי בימי). — ומשל: אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך, כיון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך (ר' יהושע, שם בראש' יז). כי בדבר אשר זדו וכו', בקדרה שבשלו בה נתבשלו (שם שמות א). המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן מפיו. הקב"ה משברו, ובקדרה שבשל בה נתבשל (שם אסת', ויקרא פופלי המלך).—וכתמונה לאשה: לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך (ר' עקיבא, פסחי קיב., ר"ל לא תשא אלמנה וגרושה) — ומשל לאכרו של המתגבר: מאיפתי הוא מזיד, משתתפשט הכף, משל כשל הזרע מכפנים השחירה הַקדירה מבחוץ (ר"ש לקיש, ירוש' סנה' מ א). — מוכר קְדֵרות, קַדָּר: ראית מימיך ארי סבל וכו' שועל חנוני זאב מוכר קדרות (ר' מאיר, ירוש' קידוש' ד יא). — וקְדֵרָה של מימי רגלים: ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קדירה של מימי רגלים, אלו הן אדם וקין ובלעם הרשע ויחזקיהו (מד"ר בראש' יט).—ובספה"מ"א: כומן שיש בידך עושר שאתה יכול לעשות חסדים שנמצא מה שבידך כמים רותחין בקדירה ונשפכים לחוץ כי הקדירה לא תכילם (ערוך ערך כפן). חתיכי בגד שמקנחין בהן את הקדירה (שם ספכין). אני מרית תרוך קדירות בארין יהודה (ספר היועציות, גסטר, 31). קדרות של חרס שנשתמשו בהן חמץ כל השנה וכו' משפשפן היטב וכו' (טוא"ח תנא א). — ואמר המשורר: היו במלחמותם כאשות מנפחות, דמו בחומם אל קדרות מרותחות (ר"מ הנגיד, גל מעלי, בן תהלים, ששון, כט).—"ופתגם: הקדרה הולכת למים עד כי תשבר (ראב"ע, מכתמים, כת"א א, 84). —וכהשאלה קְדֵרָה של מֹחַ, חלק זה של הגלגלת, המכסה את המֹח ודומה לקדרה, Hirnschale; crâne; brain-pan: מוח כל מה שבקדירה נדון כמוח, התחיל לפשוך נדון כחוט השדרה (נר קפרא, חול' מה.). כמין שני פולין יש מונחין ע"פ הקדרה (ריב"ל, שם מה:). — ובספה"מ"א: תולעת שנמצא בראש הבהמה לאחר שחיטה בחוטם סמוך למוח, אבל חוץ לקדירה של מוח, ופני התולעת כלפי חוץ, יש לחוש להטריף אז לאו (תרומת הדשן קפג, פיורדא, לח:)

[1]) [שולי הקדרה העומדים על הגחלים שחורים הם, ואולם העברי הרגיש אף במלה קְדֵרָה גופה לשון קדרות ושחור.]

קַדְרוּת,

ש"נ,—תכונת הדבר הקודר, השחור, האפל [1]), Schwärze, Finsternis; noirceur, ténèbres; blackness, darkness: אלביש שמים קַדְרוּת ושק אשים כסותם (ישעי נ ג).—ובספה"מ"א, גם כמשמי לקוי המאורות שבשמים: ובלילה ממשלתו (של הירח) עד כא עתו ותחשך יפעתו ויתכסה מעטה קדרותו (רשב"ג, כתר מלכות, מי יזכיר). ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה (ראב"ע, שמות יב ב). על כן טעה הגאון שאמר כי ראה רגע קדרות השמש כבגדאד לא היה בעת המולד (הוא, אגרת השבת, קבוצת קונטרס' ג). בשם האל אתחיל ספר למשאלת בקדרות הלבנה והשמש (הוא, ספר למשאלה בקדרות,כדפס עם פרוש יגירה לאבופסל בן המיס, א). שער חמישי בקדרות השמש והלבנה כאמצעיתם (שם, מ). ואיננו כן קדרות השמש כי היא בעצמה לא נתקדרה רק הלבנה תסתירהו מראה העין (הוא, ספר המאורות, כ"י ברלין). או העתיק וכו' וידיעת הכוכבים העליונים וקדרות המאורות (הוא, בזה ינר לספר חלמהני, כתנא ג, 108). אשר הם קדרים מעת התחלת הקרת ויתמו קדרותם אל העת הזאת מפני שהשמשים המקדירים את המים יהיו כה (כ"י א"ת, סדפי ריב"ג, קדר). שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא הרגילו לראותו כקדרות השמש והירח (הוא, הו"ה, תבנון הנפש ג). כי כאשר העשה טם מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו ותמשחהו זמן ארוך כמשיחות רבות וכו' (שם שם ד). ויחקור כל מה שישיג כגרמים השהקיים וכו' כל מה שישיגם מתנועותיהם מלבד

[1]) [אין לראות כשם זה תשך של אבל דוקה, כי לשון אבל זו שבמקרא עקרה קדד ולא קדר, עי' א. קָדַר, הערות.]

צרופם אל הארץ כמו קדרות השמש, ומכל מה שיקרה להם מפני הנחת הארץ סהם במקום אשר היא בה מהעולם כמו קדרות הלבנה (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ו ד, 46). ונירא גם כן מקדרותו (של השמש) שהוא סימן רע לעולם (רד"ק, ירמי' י ב). ולא תהיה הקדרות הירחית ככל פאות השמים בהקבלת השמש (ר' גרשון, אבי הרלב"ג, שער השמים יג, מז:). ואת היא הסבה שלא יהיה הקדרות אלא בעת מלוי הלבנה (אוצר משפט לאיוב, שג:). אמנם נמצא דבר בלקוי השמש שאינו בלקוי הירח והוא שלא יתעכב השמש בקדרותו כי אם מעט וזה כי עיכוב הירח בקדרותו הוא בעברו על חלק סהתחשך גדול ממנו וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). — ואמר הפיטן: ותוגת רות כחשא נאסף והם ויגרם הוד בתולה מקדרות פחם (ד"א קליר, זכור איכה, קרובי ט"ב, מחז' איטלי א, קסע). קדרות היום בנקשה, קטב כענן סקדשה, קבצו שלישים מלהסשת (יהודה בר' מנחם, אמרת רגן, יוצ' ש"ת, שם ב, קסע:). — ואמר המשורר: ושחק העשה קדרות וסהר כאלו סת והענן קברו (רשב"ג, אני האיש, שירי שלמה). ולהייה גם ליחם כאלו השטן בקדרות השיחם (ר"י סריוי, תחכ' ו, 74). עשה לרב עניו מעיל קדרות אכן ערפל ישם חתלתו (שם כג, 216). — קַו הַקַּדְרוּת, דרכו המדמה של השמש, Ekliptik; écliptique; ecliptic: ויש ברקיע קו חולק את עיגול המזלות ברחבו לשני חלקים שוים ויהיו ששה מעלות מצד זה וששה מעלות מצד זה והקו ההוא הוא דרך השמש ונקרא קו הקדרות כפי שבשהחמה והלבנה שניהם תחת הקו ההוא והיו זה כנגד זה או זה אצל זה אזי יהיה קדרות לשמש או לירח (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב ג). — ובהשאלה לענינים רוחניים: ובית עצם הנפש מקדרות הסכלות המסירה חשכת הספק אשר בלבך (ר"י א"ת, סו"ה, סבבן הגפב ד).

***קַדָּרוּת**, ש"נ, — מעשה הַקַּדָּר: כלי נגרות היה בידם וכו' ר' נחמיה אומר כלי קדרות היה בידם (מד"ר רות פרש' ג).

***קַדְרִי**, ת"ז, — שיך לַקַּדְרוּת: בדבוקים הקדריים אשר לשמש ולירח (חבור אלפרגאני, תרג' ר"י אנטולי, כ"י, הובא באוצר המונחים הפילוסופיים, קלאצקין, ג, 271).

קְדֹרַנִּית [1], תה"פ, — קוֹדֵר, שחוח, gebückt; corbe; stooping: ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קְדֹרַנִּית מפני יי' צבאות (מלא' ג יד). — ואמר הפיטן: קיקלון על כבודו, קטל טוכו והחפיר, קדרנית כל תהלוכיו (רקע"ג, אם לפי נחקר, תוכחה, מחזור רסע"ג, תם). גחל בי טחרחרת קרב רגז סחרחרת, גתן קדורנית כתרת אל תראני שאני שחרחרת (סלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). קוממיות קדם הלכנו ועתה קדורנית, קרן נבואה ומלכות לויה ואהרונית רומס צדקתם וכו' (הוא, אורם צדקה, סליחי מנח' יוה"כ). יפיפית נמשלת ועתה קדורנית כעון כי כשלת ולבך אחורנית (אנוחי כי בטחו, סליחי' י עבת). קיום שטר כשעברתי הלכתי קדודנית והשברתי (אבנים סדוסי, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קד). — ואמר המשורר: אל תיראו הולכי קדורנית השוטרים הקיו ומשמרתו (עמנו', מחב' ז, 39). ולבשנו שחורנית, והלכנו קדורנית, ושמו כמתנינו מועקות ומלאו בתינו נאקות (ד"ה של יהודי מגרים וא"י ב יעקב מן, 39).

קדש [2], מסני *הִקְדִּישׁ, *הַקְדָּשָׁה, הִתְקַדְּשׁוּת, מִקְדָּשׁ, מִקְדָּשִׁיָּה, קָדוֹשׁ, *קִדּוּשׁ, קָדֵשׁ, קָדֵשׁ, קֹדֶשׁ, קְדֵשָׁה, קְדֻשָּׁה, *קַדְשׁוּת.

קָדַשׁ, פ"ע, קָדַשְׁתִּיךָ, קָדֵשׁוּ, יִקְדַּשׁ, יִקְדָּשׁ, תִּקְדַּשׁ, יִקְדָּשׁוּ, — א) היה קָדוֹשׁ, נעשה קדוש, geheiligt sein, werden; être, devenir sacré: to be hallowed: ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו וכו' וְקָדַשׁ הוא ובגדיו

[1] [כנאמר בהערה לא. קדד נכתב במסרת כמה פעמים קָדַר, קָדְרוּ, קוֹדֵר, בעוד שהכונה באמת קָדַד לארץ, קָדְדוּ, קוֹדֵד; וכן בא קְדֹרַנִּית במקום קְדֹדַנִּית, וכן באשורי' אַלָכּ קַדַדַנִּשׁ במשמ' הלך קדרנית, הלך שחוח (עיי' טורטשינר, Entstehung d. sem. Sprachtypus, א, 210). ובא קדרנית עם הלך על משקל הלך אֲחֹרַנִּית, ויש שרואים צורה דומה אף בצרוף וילך אתו אגג מַעֲדַנֹּת (ש"א יה לב) (צ"ל עפ"י השבעים מַעֲדַנִּית) כלו' מועד ברגליו. ואמנם בהה"א השתמשו במלה כהבנת המפרשים במשמ' אבל.]

[2] [משתף לכל הלשונות השמיות. ועי' קָדוֹשׁ, קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, הערות.]

ובניו ובגדי בניו אתו (שמות כט כא). כי אם אשה עצרה לנו כתמל שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש והוא דרך חל ואף כי היום יְקַדַּשׁ בכלי (ש"א כא ו). הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל הֲיִקְדָּשׁ (חגי ב יב).— וביחוד במשמ' הפך לרשות המקדש: והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יִקְדָּשׁ [1]) (שמות כט לז). כל הנגע בהם (במזבח, בכיור וכנו) יִקְדָּשׁ (שם ל כט). כל אשר יגע בהם יִקְדָּשׁ [2]) (ויקר' ו יא). כל אשר יגע בבשרה (של החטאת) יִקְדָּשׁ (שם שם כ). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קָדֵשׁוּ את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי הקריבם לפני יי' וַיִּקְדָּשׁוּ (במד' יז ב–ג). — והזרע וכדו': לא תזרע ברמך כלאים פן תִּקְדַּשׁ [3]) המלאת הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר' כב ט). — ב) במשמ' פ"י, במו פִעֵ': האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קְדַשְׁתִּיךָ [4]) (ישע' סה ה).— ובתו"מ: נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא בכל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי הרי היא בכל המנחות ותשרף (סוט' ג ו). הזבח מפגל את הנסכין משקדשו בכלי (ר' מאיר, מנח' ב ד). נסכין שקדשו בכלי ונמצא הזבח פסול (שם ז ד). המנחות והנסכים שנטמאו עד שלא קדשו בכלי יש להן פדיון

[1]) [רש"י: אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, ע"כ. וראב"ע פרשו על האדם הנוגע במזבח שחיב להיות קדוש וטהור, וז"ל: כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש, יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו בו אם לא יהיו קדושים, והטעם שלא יהיו טמאים, ע"כ. והיו שפרשו בדרכים שונות, ואין להכריע.]

[2]) [רש"י: כל וכו', קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו היסנה, יקדש, להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה, ע"כ, ומעין זה אף ראב"ע.]

[3]) [עי' הערת המחבר לערך מְלֵאָה, עמ' 3012. וחז"ל דרשו: מאימתי מלאה מתקדשת משתשריש (ספרי דבר' רל), פן תקדש המלאה, פן תאסר המלאה (שם שם), תקדש, תיקד אש (ר' חנינא, ירוש' פסח' ב א).]

[4]) [הקדמונים פרשו כאן: קְדַשְׁתִּי יותר ממך כמ"ע; כך רש"י ורד"ק (בפרושו וגם במכלול, ליק, כח.). ורֹב החדשים גורסים קִדַּשְׁתִּיךָ.]

משקדשו בכלי אין להם פדיון (שם יב א). המנחות מועלין בהן משהוקדשו, קדשו בכלים הוכשרו ליפסל בטבול יום ובו' (מעיל' ב א). וכל שאין לו מתירין כיין שקדש בכלי חייבין עליו (שם שם ט). קדשו בכורות במדבר (ר' יוחנן, בכורות ד:). לא קדשו בכורות במדבר (ר"ש לקיש, שם שם). — ובינ' *קָדֵשׁ, מ"ר קְדֵשִׁים, נעשה קדוש: הכלאים והטריפה ויוצא דופן טומטום ואנדרוגינוס לא קדשים [1]) ולא מקדישים (ר' אליעזר, תמור' ב ג).— *קָדֵשׁ היום בערב שבת, ערב היום ונכנס יום השבת הקדוש: מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסיבין בעכו וקדש עליהם היום (תוספת' ברכ' ה ב). ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבוא וככר קדש [2]) היום ועדיין יין לא בא (שם שם ו א). השוכח פת בתנור וקדש עליה היום מצילין היסנה מזון שלש סעודות (שם שבת יג א). נתגלה מבעוד יום וקדש עליו היום (ירוש' שבת ד ג). מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין, משעה שקדש היום בערבי שבתות (ר' אליעזר, ברכ' ב:). בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהם היום מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום (פסח' קב.). — ואמר הפיטן: התקדש וקדוש ופיים לשבר יומם דופקים (אזהרות ר' אליהו הזקן, קבץ מע"י גאו' ב, 58).

— נפע', נִקְדַּשׁ, נִקְדַּשְׁתִּי, הִקָּדְשִׁי, אֶקָּדֵשׁ, יִקָּדֵשׁ,— א) במו קל, נעשה קדוש: ונעדתי שמה לבני ישראל וְנִקְדַּשׁ [3]) בכבדי (שמות כט מג). — ב) הִפָּר בְּקָדוֹשׁ: ולא תחללו את שם קדשי וְנִקְדַּשְׁתִּי בתוך בני ישראל (ויקר' כב לב). — ג) נִקְדַּשׁ בְּדָבָר, במעשה וכדו', מטל חוזר, קִדֵּשׁ את עצמו, הוכיח את קְדֻשָּׁתוֹ במעשה וכדו': בקרבי אֶקָּדֵשׁ ועל פני כל העם אכבד (שם י ג). המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי' וַיִּקָּדֵשׁ בם (במד' כ יג). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הקדוש נִקְדַּשׁ בצדקה (ישע' ה טז). בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות

[1]) [כמשנה שבבבלי (תמור' יז.): קדושין, ובמשני מנק' ליוורנו: קְדֵשִׁים.]

[2]) [בצוק"ם: קידש.]

[3]) [במ"א: וְנִקְדַּשׁ.]

אשר נפצתם שם וְנִקְדַּשְׁתִּי בכם לעיני הגוים (יחזק' כ מא). הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני יי' בעשותי בה שפטים וְנִקְדַּשְׁתִּי בה (שם כח כב). בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם וְנִקְדַּשְׁתִּי בם לעיני הגוים (שם שם כה). וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים וכו' וידעו הגוים כי אני יי' וכו' בְּהִקָּדְשִׁי בכם לעיניהם (שם לו כג). והבאותיך על ארצי למען דעת הגוים אתי בְּהִקָּדְשִׁי בך לעיניהם גוג (שם לח טז). בשובבי אותם מן העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם וְנִקְדַּשְׁתִּי בם לעיני הגוים רבים (שם לט כז). — ואמר בן סירא: הניף יד על עם נכר ויראו את גבורותיך כאשר נקדשת לעיניהם בנו כן לעינינו הכבד בם (ב"ס גני לג ג-ד). — ובתו"ס, נִקְדַּשׁ שם שמים בפלוני: ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה וכו' (ירוש' ברכ' ט א). — ד) *נעשה קנינו של הַמִּקְדָּשׁ: בשלשה מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש ולא קדשו (רב נחמן בר יצחק, בכורות ד:). כאן ליקדש כאן ליקרב (רמי בר חמא, תמורה יד.). — ה) *נִקְדְּשָׁה האשה, נִתְקַדְּשָׁה, נִשְּׂאָה: עשה לי שירים נזמים וטבעות ואקדש אני לך, כיון שעשאן מקודשת (ר' מאיר, קידוש' מח.). — ובספה"א: וקדוש כנוי שהוא נקדש ומרומם מהשתוות לו מדה ממדות הברואים וכו' שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאות העם אשר ישכון בכבודו ביניהם (ר"י א"ה, כוזרי ד ג). — ואמר המשורר: ותרפה וכשת לנפש נקדשת אשר לבב תשת לאחד הרקים (ראב"ע, נדוד השירה, כהנא א, 25). מוחל עונות, נִקְדַּשׁ בשבעים לשונות, עליון עלי כל שבחך (ר"ש נגיד, יא טליר, שירי חימן, 162).

—פִּעֵל, קִדֵּשׁ, קִדְּשׁוֹ קִדַּשְׁתָּ, קִדַּשְׁתּוֹ, קִדַּשְׁתֶּם, קִדַּשְׁתִּי, קִדְּשׁוּ, קִדְּשׁוּהוּ, קִדַּשְׁתֶּם, מְקַדֵּשׁ, מְקַדִּשְׁכֶם, מְקַדְּשׁוֹ, מְקַדְּשָׁם, מְקַדְּשֵׁיהֶם [1]), קַדֵּשׁ, קַדְּשׁוֹ, קַדְּשָׁם, קַדֵּשׁ, קַדֶּשׁ־, קַדְּשׁוּ, קַדֵּשׁוּ, אֲקַדֵּשׁ, יְקַדֵּשׁ, יְקַדְּשֵׁהוּ, יְקַדְּשֵׁם, יְקַדְּשׁוּ, יְקַדֵּשׁוּ,—א) קִדֵּשׁ האלהים מקום, שם, יום, בני אדם, נתן להם קְדֻשָּׁה, עשה אותם קדושים, heiligen; sanctifier, consacrer; to hallow, sanctify: ויברך אלהים את יום השביעי וַיְקַדֵּשׁ אתו (בראש' ב ג). הגבל את ההר וְקִדַּשְׁתּוֹ (שמות יט כג). על כן ברך יי' את יום השבת וַיְקַדְּשֵׁהוּ (שם כ יא). וְקִדַּשְׁתִּי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אֲקַדֵּשׁ לכהן לי (שם כט מד). כי אני יי' מְקַדִּשְׁכֶם (שם לא יג; ויקר' כ ח, כא ח, כב לב). אני יי' מְקַדְּשׁוֹ (את הכהן הגדול) (שם כא טו). אני יי' מְקַדְּשָׁם (את הכהנים) (שם כב ט, שם טז). לדעת כי אני יי' מְקַדְּשָׁם (את ישראל) (יחזק' כ יב). וְקִדַּשְׁתִּי את שמי הגדול המחלל בגוים (שם לו כג). כי אני יי' מְקַדֵּשׁ את ישראל (שם לז כח). — וְקִדֵּשׁ האדם מקום, בית, או כלי או אדם אחר, עשאו קדוש לאלהים, לרשות הַקֹּדֶשׁ: ועשו את בגדי אהרן לְקַדְּשׁוֹ לכהנו לי (שמות כח ג). ומשחת אתם ומלאת את ידם וְקִדַּשְׁתָּ אתם וכהנו לי (שם שם מא). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לְקַדְּשׁוֹ (שם כט לו). שבעת ימים תכפר על המזבח וְקִדַּשְׁתָּ אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש (שם שם לז). וְקִדַּשְׁתָּ אתם (את אהל מועד ואת ארון העדת ואת השלחן וכו') והיו קדש קדשים וכו' ואת אהרן ואת בניו תמשח וְקִדַּשְׁתָּ אתם לכהן לי (שם ל כט-ל). ולקחת את שמן המשחה ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וְקִדַּשְׁתָּ אתו ואת כל כליו והיה קדש ומשחת את מזבח העלה ואת כל כליו וְקִדַּשְׁתָּ את המזבח והיה המזבח קדש קדשים ומשחת את הכיר ואת כנו וְקִדַּשְׁתָּ אתו וכו' והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וְקִדַּשְׁתָּ אתו וכהן לי (שם מ ט-יג). ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו וַיְקַדֵּשׁ אותם וכו' וימשח את המזבח וכו' ואת הכיר ואת כנו לְקַדְּשָׁם ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לְקַדְּשׁוֹ (ויקר' ח י-יב). ואת הדם יצק אל יסוד המזבח וַיְקַדְּשֵׁהוּ לכפר עליו (שם שם טו). וַיְקַדֵּשׁ (משה) את אהרן את בגדיו ואת בניו ואת בגדי בניו אתו (שם שם ל). ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו וַיְקַדֵּשׁ אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם וַיְקַדֵּשׁ אתם (במד' ז א). ואת אלעזר בנו קִדְּשׁוּ לשמר את ארון יי' (ש"א ז א). ביום ההוא קִדֵּשׁ המלך את תוך החצר אשר לפני

[1]) [ביחזק' (ז כד) כתוב: ונחלו מְקַדְשֵׁיהֶם (ד רפה). אך רב המפרשים מבארים כאלו נקד מְקַדְּשֵׁיהֶם, וכנראה כך צ"ל.]

בית יי׳ כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים (מ״א ח סד). ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו [1]) ויעמידו דלתתיו ועד מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל (נחמי׳ ג א). ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יי׳ (דה״ב ז ז). עתה התקדשו וקדשו את בית יי׳ אלהי אבותיכם והוציאו את הנדה מן הקדש (שם כט ה). וביום שמונה לחדש באו לאולם יי׳ ויקדשו את בית יי׳ לימים שמונה (שם שם יז). — וקדש את האדם, על ידי נגיעה בו: יפשטו (הכהנים) את בגדיהם אשר המה משרתם בם וכו׳ ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחזק׳ מד יט). זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת אשר יאפו את המנחה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה לקדש את העם (שם מו כ). — וקדש את הדבר מן הטמאה, טהר אותו: והזה עליו (על המזבח) מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל (ויקר׳ טז יט). — ואת ראשו של הנזיר: וכפר (הכהן) עליו (על הנזיר) מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא (במד׳ ו יא). — ב) במשמעות מטשטשת, טהר אדם לשם השתתפות בדבר שבקדשה, מבלי שיהיה זה קדוש ממש: לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם (שמות יט י). ויקדש את העם ויכבסו שמלתם (שם שם יד). קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר וכו׳ ונקרבתם בבקר לשבטיכם (יהוש׳ ז יג–יד). ויאמר שלום לזבח ליי׳ באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח ויקדש את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח (ש״א טז ה). ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם [2]) (את בניו) והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם (איוב א ה). — וקדש עצרה: ויאמר יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו (מ״ב י כ). — וצום: קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יי׳ אלהיכם (יואל א יד). תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרת (שם ב יח). —

[1]) [יש מציעים לקרא קרוהו, וזה רחוק. אך אולי היה בלשון פעל קרש, קרשוהו, שמו קרשיו.]

[2]) [כלומר ויצום להתקדש לקרבן, ומובן שגם הזמינם אליו, אף שאין זה נאמר בפרוש כמו שהוא נאמר בש״א.]

ובהשאלה, קדש כל אספת עם, ואף שאינה באה לשם עבודת אלהים, וביחוד אספה שנפתחה בתפלה וכדו׳, אספו : einberufen; convoquer; to call עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (שם שם יו). — וצבא למלחמה וכדו׳: וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך וכו׳ (ירמי׳ כב ז). תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות ארמט מני ואשכנז וכו׳ קדשו עליה גוים את מלכי מדי וכו׳ (שם נא כז–כח). — וקדש מלחמה: קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים (שם ו ד). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יואל ד ט). הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ׳ ג ה). — וקדש את היובל, פתח את שנת היובל במעשה דתי: ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם וקדשתם את שנת החמשים שנה (ויקר׳ כה ט–י). — ג) קדש האדם את האלהים, את השבת וכדו׳, נהג בהם קדשה, שמר על קדשתם, heilig halten; respecter comme sacré; to hold sacred: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח). שמור את יום השבת לקדשו (דבר׳ ה יב). וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם וכו׳ והיה אם שמע תשמעון אלי וכו׳ ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בה כל מלאכה וכו׳ (ירמי׳ יז כב–כד). ואת תורתי ואת חקתי בכל מועדי ישמרו ואת שבתתי יקדשו (יחזק׳ מד כד). ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את יום השבת (נחמי׳ יג כב). — ואת האל [1]): על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל (דבר׳ לב נא). — ואת האדם: וקדשתו (את הכהן) כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקר׳ כא ח). — ואת הדברים המקדשים: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם וכו׳ והיה לאהרן ולבניו לחק עולם וכו׳ כי תרומה הוא (שמות כט כז–כח). — ובתו״מ: אמרו להן ב״ש אי אתם מודים בטי שטעה וקרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שהוא מקודש, אמרו להם ב״ה לא השבט קדשו

[1]) [עי׳ לקמן, קדש את שם האל.]

וכו' אלא כתוב שקדש את העשירי הוא קדש התשיעי ואת אחר עשר (נזיר ה ג). המזבח מקדש את הראוי לו (זבחי' ט ח). כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו כך הכבש מקדש, כשם שהמזבח והכבש מקדשין את הראוי להן כך הכלים מקדשין, כלי הלח מקדשין את הלח ומדות היבש מקדשות את היבש, אין כלי הלח מקדשין את היבש ולא מדות היבש מקדשות את הלח, כלי הקדש שנקבו אם עושים הן מעין מלאכתן שהיו עושין והם שלמים מקדשין, ואם לאו אין מקדשים, וכולן אין מקדשים אלא בקדש (שם שם ז). כי קדוש אני ה' אלהיכם, אם מקדשים אתם עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי (ספרא ויק, קדושים פרשה א). טהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום (ר' מאיר, ברכי יז.). ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת (רב ושמואל, ותודיענו, שם לג:). הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן (יומא יב:). אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא (ת"ר, שם לט.). שקדושה ראשונה קדשה (את המקומות בא"י) לשעתה ולא קדשת לעתיד לבא (חגי' ג:). קדש עצמך במותר לך (רבא, יבמ' כ.). כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים (ר' אלעזר, שבוע' יח:). דלמא עשרון לא מקדש, תנור מקדש (מנח' לה:). כלי שרת מקדשין שלא בזמנן (שם ק.). — *ובנוסח ברכות שונות: (ברוך אתה ה') מקדש השבת וכו' מקדש ישראל והזמנים (פסח' קיז:). —*וביחוד קִדֵּשׁ (את עם ישראל) במצותיו: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית וכו' ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים (ברכ' ס:).—וקִדֵּשׁ בִּקְדֻשָּׁה: הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך (רב ושמואל, ותודיענו, שם לג:). אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה (ברכת כהנים, רב ספרד, סוט' לט.). ואל תתמה על זה שהקב"ה קדש את ישראל וכו' ולפי שהם מקדשים לשמים לכך מה שהם מקדשים הוא מקודש, רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת משה קדש את המשכן. ואת כל כליו כי היה מקדשם, יכול היה משה לבא ולקדשן וכו' (מד"ר שמות טו). — ובתפלה: אתה קדשת את יום השביעי לשמך (ערבית של שבת). רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך (שם, אלהינו ואלהי אבותינו). עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך (ישמחו, מוסף שבת). — ובספה"א: כל המקדש עצמו בדברי תורה וחוזר עליהן זוכה לפענח דברי תורה הנתונה בעשן (ערוך ערך קדם). ולא יעמוד אדם עם הנשים ויתפלל מפני דעת הנשים, אלא יקדש אדם מתנהו ה' אמות מן המזרח וה' מן הדרום וכו' ואם היה בתוך מתנהו יקדש את כלו אפילו היה ק' אמה (ברייתא דנדה, אלנקן, 206). — ואמר המשורר: ברוך מקדש יום הפסח (סעדיה, אגיל ואשמח, שירי תימן, 32). שכינה תלבשה בעת כי תדרשה, וגופה קדשה ומליו ירהכו (ר"ם שבזי, אהוב לבי. שם, 149). — *וקִדֵּשׁ את שם האל, הכריז שהאל קדוש: בכר יש לי לפני ר' מאות ותשעים וששה אלפים של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדישים שמי הגדול בכל יום תמיד (מד"ר ויקר' ג).—ובתפלה: וינוחו בה (בשבת) ישראל מקדשי שמך (אלהינו ואלהי אבותינו, תפלת שבת). נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום (קדשה, נוס' אשכנז). קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך וכו' ברוך המקדש שמו ברבים (אתה הוא עד שלא נברא העולם, בתפלת שחר' עפ"י ירוש' ברכ' ט). ועי' הפע'.—*וקִדֵּשׁ את השם, הוכיח במעשיו את אמונתו בקְדֻשַּׁת ה': יוסף שקדש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה וכו' יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה (ר' שמעון חסידא, סוטה י:). — ובספה"א: אבידת עכו"ם מותרת וכו' ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח (רמב"ם, גזלה ואבדה יא ג). —ואמר הפיטן: קידשתה שמך בדין ובו נתקדשתה ברחמים (ינאי, שבירך, קרוב' בראשית, זובאי, כח).—ד) *קִדֵּשׁ את הכרם וכדו' קבע אותו כאסור [1]:

---

[1]) [עפ"י דברי הספרי (דבר' כג): פן תקדש המלאה, פן תאסר המלאה (ר' יהודה).]

הזורע ארבע אמות שבכרם, בית שמאי אומרים קידש שורה אחת ובית הלל אומרים קידש שתי שורות (כלא׳ ד ה). הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים (שם ה ה). היו נטועות על שש שש או על שבע שבע הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח (שם שם). המקיים קוצים בכרם ר׳ אליעזר אומר קדש וחכמים אומרים לא קדש אלא דבר שכמוהו מקיימין (שם שם ח). גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת (שם ז ג). אף צבר גפן אסור ואינו מקדש (ר׳ מאיר, שם שם). אבל תחת הגפן ועבודת הגפן וארבע אמות שבכרם הרי אלו מקדשות (נ״א: מתקדשות) (שם שם ג). המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו הרי זה קדש וחייב באחריותו (שם שם ד). אין אדם מקדש דבר שאינו שלו (ר׳ יוסי ור׳ שמעון, שם שם ד; ר׳ עקיבא, שם שם ה). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש (שם שם ח). זה וזה אוסרין ולא מקדשין (ר׳ שמעון, שם שם). ולמה הוזכרו רמוני בדאן שיהיו מקדשין כל שהן (ר׳ מאיר, כלים יז ה).—ה)*קִדֵּשׁ ידיו ורגליו ע״י רחיצה: חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום (יומא ג ג). הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו (שם שם ד). בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של זהב (שם ד ה). הזהר שמא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך (תמיד א ד). ראיהו אחיו שירד והם רצו ובאו. מהרו וקדשו ידיהן ורגליהן מן הכיור (שם ב א). — ו) *קִדֵּשׁ מי חטאת ע״י נתינת אפר פרה אדמה לתוכם: ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת, ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל וזורקו לתוך הקלל ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים (פרה ג ג). קרויה שהטבילוה במים שאין ראוין לקדש מקדשין בה עד שתטמא, נטמאה אין מקדשין בה (שם ה ג). בכל הכלים מקדשים אפילו בכלי גללים בכלי אבנים ובכלי אדמה ובספינה מקדשים בה, אין מקדשין לא בדפנות הכלים ולא בשולי המחץ ולא במגופת החבית ולא בחפניו, מפני שאין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי (שם שם ה). השוקת שבסלע אין ממלאין בה ואין מקדשין בה ואין מזין ממנה וכו׳, היתה כלי וחברה בסיד ממלאין בה ומקדשין בה ומזין ממנה וצריכה צמיד פתיל ופוסלת את המקוה (שם שם ז). שתי שקתות שבאבן אחת קידש אחת מהן המים שבשניה אינן מקודשין (שם שם ח). המקדש ונפל הקדוש על ידו או על הצד ואחר כך נפל לשוקת פסול (שם ו א). היה קדוש צף על פני המים רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש, וחכמים אומרים כל שנגע במים אין מקדשין בו, זלף את המים ונמצא קדוש מלמטן, רבי מאיר ורבי שמעון אומרים מנגב ומקדש, וחכמים אומרים כל שנגע במים אין מקדשין בו (שם שם ב). חמשה שמלאו ה׳ חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד וכו׳ הרי כולן כשרים (שם ז א). קדש לי ואקדש לך הראשון כשר וכו׳ קדש לי ואמלא לך שניהם כשרים (שם שם ד). המקדש מי חטאת לא ינעול את הסנדל (שם ח ב). אפר כשר שנתערב באפר מקלה הולכין אחר הרוב לטמא ואין מקדשין בו, רבי אליעזר אומר מקדשין בכולן (שם ט ז). — ז) *קִדֵּשׁ את החֹדשׁ, את השנה, קבע יום בראש חדש, בראש השנה[1]: בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו, רבי אליעזר בר צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קדשוהו שמים[2] (ר״ה ב ז). שָׁנִים מקדשין ואין מקדשין חדשים (רמב״י, ירוש׳ שם ג ו). מעַבּרין על הנראה לעָבּרו, אין מעמעמין על שלא נראה לקדשו (בבב״ל, שם שם ג א). יכול אם לא נראתה הלבנה לשני ימים כך יקדשו את החדש לשני ימים (שם שם). וכשקידשו את השנה באושה ביום הראשון וכו׳ (שם שם). כזה (בירח הזה) ראה וקדש[3])

---

[1]) [דומה לו במקרא רק בלפי שנת היובל: וְקִדַּשְׁתֶּם את שנת החמשים שנה (ויקר׳ כה י), עי׳ לעיל.]

[2]) [בבבלי (סנה׳ י:): שבבר קידשוהו בשמים.]

[3]) [במכיי (מכב׳ דפסחא א): בזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות

ורגיל הבטוי במשמ׳: אדם כזה או דבר בזה הוא טוב וראוי.]

(רבה בר שמואל, בבלי שם כ.). בזמנו אין מקדשין אותו, שלא בזמנו מקדשין אותו (פלימו, קה״ר י:). כשבקש הקב״ה לקדש את החדש אמר הקב״ה למשה ולאהרן אני ואתם נקדש את החדש (מד״ר שמות טו). — ובספה״א: עדים שראו החדש בזמנו ובאו והעידו וקבלום בית דין וקדשו את החדש הזה הראשון וכו' (רמב״ם, קדוה״ח יח ה). היה מנהג ישראל כשקדשו את החדש כדי לודע כל העיירות קדוש החדש היו תוקעים בשופר (ר״א הקרלי, גן עדן, קדוה״ח, יג:).— ח) *קִדֵּשׁ שבת או יום טוב בברכה על היין ¹): פורס מפה ומקדש (שמואל, פסח' ק.). מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו (רב נחמן בר יצחק, שם קה.). הנוטל ידיו לא יקדש (רב, שם קו:). טעם אינו מקדש (הוא, שם שם). כשם שאין מקדשין עליו (על שֵׁכָר) כך אין מבדילין עליו (רב, שם קז.). כגון זה (שֵׁכָר) ראוי לקדש עליו ולומר עליו כל שירות ותשבחות שבעולם (רבי, שם שם). — ובספה״א: אסור לאדם לאכול או לשתות יין משקדש היום עד שיקדש וכו' שכח או עבר ואכל ושתה קודם שיקדש או קודם שיבדיל הרי זה מקדש ומבדיל אחר שאכל (רמב״ם, שבת כט ה). לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר? אבל אם קידש בזוית זו אוכל בזוית שניה, ולמה מקדשין בבית הכנסת, מפני האורחין שאוכלין ושותין שם (שם שם ח).—ואמר הפיטן: קדש ורחץ כרפס יחץ ²) וכו' (סימנים לסדר של ליל פסח, הגדה של פסח). — ט) *קִדֵּשׁ אדם את בתו לפלוני, השיא אותה לפי המנהג המקֻדָּשׁ בישראל: האיש מקדש את בתו ואין האשה מקדשת את בתה (קדוש' ג ח). האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו (קידוש' ב א). קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה וכו', קדשתי את בתי, קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא קטנה נאמן (שם ג ז-ח). מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים ואמר קדשתי את בתי הגדולה וכו' כולן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות (ר' מאיר, שם שם ט). סדר קידושין כך הוא, אני פלוני קידשתי בתי לפלוני (ירוש' שם א ב). אסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה (בבלי שם מא.). — וקִדֵּשׁ אשה לעצמו, נָשָׂא אותה: מעשר בהמה אין מוכרין אותו תמים חי וכו' ואין מקדשין בו את האשה, הבכור מוכרים אותו תמים חי וכו' ומקדשין בו את האשה (מעש״ש א ב). לא דנין (ביו״ט) ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין (ביצה ה ב). מי שקידש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזה מהן קדש נותן גט לזו וגט לזו (יבמ' ב ו). שנים שקדשו שתי אחיות, זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני גיטין וזה נותן שני גיטין (שם שם ז). שומרת יבם שקידש אחיו את אחותהּ וכו' (שם ד ט). ומעשה ביהושע בן גמלא שקידש את מרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה (שם ו ד). קידש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש נותן גט לכל אחת ואחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק (ר' טרפון, שם טו ז). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת (כתוב' ז ז). האיש מקדש בו ובשלוחו (קידוש' ב א). המקדש שתי נשים בשוה פרוטה וכו' אינה מקודשת וכו' ובן קטן שקידש (שם שם ו). המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה באחת אינן מקודשות (שם שם ז). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת, במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (ר' מאיר, שם שם ח). בשוגג לא קידש במזיד קידש (ר' יהודה, שם שם). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקידשה בתוך שלשים מקודשת לשני (שם ג א). קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה, ובא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן, זה אומר אני קידשתיה וזה אומר אני קידשתיה שניהם נותנים גט (שם שם ז). האומר לאשת קדשתיך והוא אומרת לא קדשתני הוא אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו וכו' קדשתיך והיא אומרת לא קידשת אלא בתי הוא אסור בקרובות גדולה וגדולה מותרת בקרוביו וכו' (שם שם י). ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה

¹) [עי' קִדּוּשׁ.]

²) [ועוד נוסחאות אחרות עי' דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 331.]

בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה (כתוב' כב.). מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ אמרה לו, רבי, אחד מכם קדשני בביאה (קדוש' יח.). — וקִדֵּשׁ אשה לאדם אחר: האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני, והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת, הרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר הרי היא מקודשת (שם ג ד). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת לשני (שם ג ח). — וקִדֵּשׁ את בת פלוני, הִשִּׂיאָהּ, וקִדְּשָׁה האשה את עצמה: מי שנתן רשות לשלותו לקדש את בתו והלך הוא (האב) וקדשה, אם שלו קדמו קידושיו קידושין ואם של שלוחו קדמו קידושיו קידושין וכו' וכן האשה שנתנה רשות לשלוחה לקדשה והלכה וקדשה את עצמה אם שלה קדמו קידושיה קידושין ואם של שלוחה קדמו קידושיו קידושין (שם ד ט). — ובסהמ"א: אמר לו בן כלבא שבוע היה לי רועה אחד וכו' עמדה (הבת) וקידשה עצמה לו (ספר המעשיות, גסטר, 108). — ואמר הפיטן: ושוב שנית לקדשה ואל תוסיף לגרשה (ר"י הלוי, יום ליבשה, דיואן ג, 63). — י) *קִדְּשָׁה האשה את עצמה לזנות: שכך היה המנהג בארץ אמוריים כשהיתה אשה מקדשת עצמה לזנות[1]) היתה יושבת על אם הדרך ימים שבעה (בראשית רבתי, אלבק, 180). — יא) *קִדֵּשׁ בסשס' אמר את תפלת הקִדִּישׁ: כך מנהג ראשונים מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין ונופלין על פניהם ומקדשין (רב נטרונאי גאון, תשו' הגאו', ליק, ל, כח:). ואחר אומרים וקרא זה אל זה ואמר, וגומרין שני פסוקים אלו ומקדשין ויוצאין לבתיהם (שם שם, כט.). לפי שאין כל תיבה ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהן מה שאין אנו יודעין לכך נהגו לקדש (שבלי הלקט, תפלה ח, בשם הגאונים). דאין מקדשין אלא בסיום הפסוק או דרישת הפסוק וכו' ומפני שקראו בתורה מקדשין (פרדס, פרוש תפלות).

— פע', מְקֻדָּשׁ, מְקֻדָּשִׁים, מְקֻדָּשַׁי, — שֶׁקִּדְּשׁוּ אותו, קָדוֹשׁ: אני צויתי לִמְקֻדָּשָׁי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע' יג ג). לכהנים הַמְקֻדָּשׁ מבני צדוק אשר שמרו משמרתי (יחזק' מח יא). ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי' הַמְקֻדָּשִׁים ולכל מתנדב נדבה ליי' (עזר' ג ה). לא לך עזיהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן הַמְקֻדָּשִׁים להקטיר (דה"ב כו יח). גם הם (הביאו) מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים הַמְקֻדָּשִׁים ליי' אלהיהם (שם לא ו). — ובתו"מ: שהיה ממלא מערב שבת חבית של זהב שאינה מקודשת מן השלוח ומניחה בלשכה (סוכ' ד י). כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת[1]) אינה מתנה (נדר' ה ו). אי אתם מודים כמי שטעה וקרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שהוא מקודש (ב"ש, נזיר ה ג). וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו (זבח' י ג). כל שלא נעקר שם עשירי ממנו אין אחד עשר מקודש (בכורות ט ח). ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות וכו' עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה וכו' לפנים מן החומה מקודש מהם וכו' הר הבית מקודש ממנו וכו' החיל מקֻדש ממנו וכו' עזרת נשים מקודשת ממנו וכו' (כלים א ו–ח). בכרות הקודש שבתוך גומותיהם מים מקודשים, נטמאה אחת מהן כשרין כולן טמאות (טהר' ח ט). או אינו אומ' אלא אם מקדישים אתם אותי הריני מקודש ואם לאו איני מקודש ת"ל כי קדוש אני (ספרא ויק, קדושים פרשה א). וממקדשי תחלו וכו' אל תיקרי ממקדשי אלא מקודשי, אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו (רב יוסף, שבת נה.). נורא אלהים ממקדשך, אל תיקרי ממקדשך אלא ממקודשיך, בשעה שעושה הקב"ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ומתהלל (ר' יוחנן, זבח' קטו:). ולפי שהם (ישראל) מקודשים לשמים, לכך כל מה שהם מקדשים הוא מקודש (מד"ר שמות טו). ומה יום טוב ראשון ואחרון שאין לפניהם ואחריהם מקודשין, אסורין במלאכה, חולו של מועד שלפניהם ואחריהם מקודשין אינו דין שיהיו אסורין במלאכה (מדה"ג שמות יב טז, הופמן, 103). — *וקִדְּשׁוּ כי חטאת, נִתַּן בהם אפר פרה אדֻמה: המטביל כלי לחטאת וכו' ואם לאסוף לתוכו מים מקודשין

---

[1]) [עי' הערת אלכק.]

[1]) [כך הנוסח כמעט בכל הדפוסי' וגם במרב"ם ובמשנה שבבבלי, בנגוד לראשיתה של משנה זו: הרי הן מוקדשים, הָפע'.]

בין כה ובין כה צריך לנגב (פרה ה ג). בין כך ובין כך לא יאסף לתוכה מים מקודשים (שם שם ג). שתי שקתות שבאבן אחת, קידש אחת מהם, המים שבשניה אינן מקודשין, היו נקובות זו לזו וכו' המים שבשניה מקודשין (שם שם ח). החושב על מי חטאת לשתות, ר' אליעזר אומר פסול, ר' יהושע אומר כשיטה, אמר ר' יוסי בד"א במים שאינם מקודשים, אבל במים המקודשין רבי אליעזר אומר כשיטה, ר' יהושע אומר כשישתה, ואם גרגר כשר (שם ט ד). החטאת אינה נצולת בצמיד פתיל, ומים שאינן מקודשין נצולין בצמיד פתיל (שם יא א). — *וקדש החדש, נקבע והכרז יום כראש חדש: ראש בית דין אומר מקודש, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש (ר"ה ב ז). ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה הרי זה מעובר, ראוהו שלשה והן בית דין, יעמדו שנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם ויאמרו מקודש מקודש, שאין היחיד נאמן על ידי עצמו (שם ג א). קידשוהו ואח"כ נמצאו העדים זוממין הרי זה מקודש (ירוש' שם שם). — *וקדשה האשה, נשאה לאיש כדת: המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים, ונמצאו עליה נדרים, אינה מקודשת (כתוב' ז ז). יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת, מגורשת הרי זו מגורשת (גיט' ט ט). האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שות פרוטה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת, בזו ובזו אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת ואם לאו אינה מקודשת (קידוש' ב א). המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה באחת אינן מקודשות, ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, ולקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה, ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו, וקבלה אחת מהן על ידי כלן, ואמרו חכמים אין האחיות מקודשות (שם שם ז). המקדש בערלה, בכלאי הכרם, בשור הנסקל וכו' אינה מקודשת, מכרן וקידש בדמיהן מקודשת (שם שם ט). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום, ובא אחר וקידשה בתוך שלשים יום, מקודשת לשני (שם ג א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי וכו' אינה מקודשת, וכן האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקבה הרי זו מקודשת לי, אינה מקודשת (שם שם ה). ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני (כתוב' כב.). נתן לה כסף או שוה כסף ואמר לה הרי את מקודשת לי, הרי את מאורסת לי, הרי את לי לאינתו, הרי זו מקודשת, אבל היא שנתנה ואמרה היא הריני מקודשת לך, הריני מאורסת לך, הריני לך לאינתו, אינה מקודשת (ת"כ, קידוש' ה:). — *ובמשמ' מזומן: אני צויתי למקודשי וכו' אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם (רב יוסף, ברכ' ח:).

—הפע', הקדיש, הקדשתי, הקדשתיה, הקדישו, הקדשנו, מקדיש, מקדשים, הקדש הקדיש, הקדישני, הקדישו, תקדיש, יקדיש, יקדיש, תקדישו, יקדשו, יקדישו, — א) הקדיש האדם דבר לאל, נתן אותו לאל במתנת קדש, to consecrate; consacrer; weihen: ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנת קדשיהם (שמות כח לח). וינזרו מקדשי בני ישראל וכו' אשר הם מקדשים לו (ויקר' כב ב). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליי' וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני (שם שם ג). ואיש כי יקדש את ביתו קדש ליי' והעריכו הכהן וכו' ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליי' והיה ערכך לפי זרעו וכו' אם משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף וכו' ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (שם כז יד–יט). אך בכור אשר יבכר ליי' בבהמה לא יקדיש איש אתו (שם שם כו). כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליי' אלהיך (דבר' יה יט). הקדש הקדשתי את הכסף ליי' מידי לבני לעשות פסל ומסכה (שפט' יז ג). ובידו היו כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת גם אתם הקדיש המלך דוד ליי' עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש (ש"ב ח י–יא). ויקח יהואש מלך יהודה את כל

הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו וכו' וישלח לחזאל (מ"ב יב יט). הוא שלמות ואחיו על כל אצרות הקדשים אשר הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי האלפים והמאות ושרי הצבא מן המלחמות ומן השלל הקדישו לחזק לבית יי' וכל ההקדיש שמואל הראה וכו' כל המקדיש[1] על יד שלמית ואחיו (דה"א כו כו–כח). הנה אני בונה בית לשם יי' אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים וכו' (דה"ב ב ג). — והקדיש לכהן או ללוים: וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים לבני אהרן (נחמי' יב מז). — ואמר בן סירא: בכל מעשיך האר פנים ובששון הקדש מעשר (ב"ס גני' לב יח). — ובתו"מ: המקדיש ופודה חיב במעשרות עד שימרח הגזבר (פאה א ו). קצר חציה והקדיש חציה, הפודה מיד הגזבר הוא נותן פאה לכל (שם ב ח). הקדיש קמה ופדה קמה חייב, עומרין ופדה עומרין חייב וכו' המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין וכו' (שם ד ז–ח). המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקבות וכו' (שקל' ד ז). לא מקדישין (ביום טוב) ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומה ומעשר (ביצ' ה ב). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת (כתוב' ה ד). לא נתתי לך את שלי שתקדישו לשמים (נדרי' ה ו). כל מתנה שאינה שאם הקדישת תהא מקודשת אינה מתנה (שם שם). שור שהוא יוצא להסקל והקדישו בעליו אינו מוקדש וכו' ואם עד שלא נגמר דינו הקדישו בעליו מוקדש (ב"ק ד ט). גנב וטבח ואח"כ הקדיש משלם תשלומי ארבעה וחמשה (שם ז ב). המקדיש שדה לא הקדיש אלא את החרוב המורכב ואת סדן השקמה (ר' שמעון, ב"ב ד ט). כל הקדשים שהקדישן בשעת איסור הבמות והקריבן בשעת איסור במות בחוץ הרי אלו בעשה ולא תעשה וחייבין עליהן כרת (זבחי' יד ט). (הגוסס והיוצא ליהרג) נודר ומעריך ומקדיש (ר' יוסי, ערכין א ג). אחד המקדיש בתולת המחוז ואחד המקדיש כפרדמות מבסטי נותן כזרע חומר שעורים נ' שקל כסף וכו' (שם ג ב). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (שם ו ה). אין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים (שם ז א). הקדישה וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל (שם שם ג). הלוקח שדה מאביו, מת אביו ואחר כך הקדישה הרי היא כשדה אחוזה, הקדישה ואח"כ מת אביו הרי היא כשדה מקנה (ר' מאיר, שם שם ה). שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו (שם שם). כהנים ולוים מקדישין לעולם וגואלין לעולם (שם שם). מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו הקדש ובח (שם ח ז). הציבור והשותפין מקדישים אבל לא ממירים, ומקדישים אברים ועוברים אבל לא ממירים (תמורי ב ג). הכלאים והטריפה ויוצא דופן טומטום ואנדרוגינוס לא קדשים ולא מקדישים (ר' אלעזר, שם שם). בקדשי בדק הבית הקדיש תרנגולת מועלין בה ובביצתה (מעיל' ג ה). הקדיש בור מלא מים, אשפה מלאה וכל וכו' מועלין בהן ובמה שבתוכן (שם שם ו). יודעין אנו לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו (נדה ה ו). —

ב) כמו פע', במשמי נתן קדשה לארם, לכלי, לעיר וכדו', הפך אותם לקדושים: ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים וכו' (יהוש' כ ז). ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם (דה"א כג יג). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יי' (דה"ב כט יט). והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליי' (שם ל יז). — ואמר בן סירא: בכל לבך פחד אל ואת כהניו הקדיש (ב"ס גני' ז כט). — והקדיש האל ארם או דבר לעצמו: ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני יי' (במד' ג יג). ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי (שם ח יז). הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם (מ"א ט ג). והכרתי את ישראל וכו' ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני (שם שם ז). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (ירמ' א ה). בי הכין יי' זבח

1) [יש מציעים: כל המקדיש או המקדש.]

הקדיש קראיו (צפנ' א ז). תנו יד ליי' ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם (דהי"ב ל ח). ויטמאו את בית יי' אשר הקדיש בירושלם (שם לו יד).—והקדיש האל עם ליום הרגה: התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ' יב ג). — ג) הקדיש האדם את האלהים ואת שמו, כמו קדש, הוכיח את קדשת האלהים: יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במד' כ יב). כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם (שם כז יד). את יי' צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע' ח יג). כי בראתו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי צבאות יעריצו (שם כט כג). — ובתו"מ: אם מקדישים אתם אותי הריני מקודש (ספרא ויק, קדושים פרשה א). אהרן אחי, לא מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה (זבח' קטו:). — ובתפלה: נקדישך ונעריצך כנעם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדשה (קדשה, ספרד'). ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים את שם האל (ברכת יוצר אור, תפלת שחרית). קדש את שמך על מקדישי שמך (אתה הוא עד שלא נברא העולם, בתפלת שחרי' עפ"י ירוש' ברכ' ע).—ואמר הפיטן: קהלות קדש יקדישו בקול (ר"א קליר, אדירי איומה, קרוב' א ר"ה). כל רשפי רומה בקול מקדישים (ר' שמעון בר יצחק, כל שנאני פחק, קרוב' ב ר"ה). שאון שרפים ברום עפים כברקים ירוצון, שואלים זה רשות מזה להקדיש אל במוראות (רמב"ע, מלאכים ממליכים, אופן סבת סקלים, דוקס, 61). — *הקדיש המחבר או המו"ל ספר, שיר, נגינה, לאדם פלוני, נתן לו את הכבוד הכרוך בפעל, widmen; dédier; to dedicate, נוהג בספרות ובדבור. — *והקדיש אדם עמל ויגיעה, זמן, לעבודה, נוהג בספרות ובדבור.

—התפ', התקדשתי, התקדשו, התקדשתם, מתקדשת, מתקדשים, התקדש, התקדש־, התקדשו, התקדשו, יתקדשו, יתקדשו, — א) קדש וטהר את עצמו: וגם הכהנים הנגשים אל יי' יתקדשו פן יפרץ בהם יי' (שמות יט כב). והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני (ויקר' יא מד). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר וכו' (שם ז יג). לזבח ליי' באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח (ש"א טז ה). השיר יהיה לכם כליל התקדש־חג[1]) ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר יי' אל צור ישראל (ישע' ל כט). המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך (שם סו יז). התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון יי' וכו' (דהי"א טו יב). ויתקדשו הכהנים והלוים להעלות את ארון יי' אלהי ישראל (שם שם יד). כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו (דהי"ב ה יא). שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את בית יי' אלהי אבותיכם (שם כט ה). ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות המלך בדברי יי' לטהר בית יי' (שם שם טו). ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים (שם שם לד). כי לא יכלו לעשתו (את הפסח) בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלם (שם ל ג). וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יי' (שם שם טו). כי רבת בקהל אשר לא התקדשו (שם שם יז). ויתקדשו בתנים לרב (שם שם כד). כי באמונתם יתקדשו קדש[2]) (שם לא יח). ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יי' ביד משה (שם לה ו).—והתקדש מטמאתו: וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה (ש"ב יא ד). — התקדש כמשמ' התכונן, אף לאכילה שלא בקדשה: התקדשו[3]) למחר ואכלתם בשר (במד' יא יח). — ב) התקדש האל, הראה את קדשתו, כמו נפע': והתגדלתי והתקדשתי[4]) ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזק' לח כג). — ובתו"מ, כמשמ' נעשה מקדש: אין העזרה מתקדשת אלא בשירי מנחה (במי בר ממא, שבוע'

---

1) [כלו' כשאדם מתקדש לחג. והקדמו' (ת"י, רד"ק וכו') הבינו כמשמ' הלילה שהחג מתקדש בו. ואמר הפיטן: תעז ידך ותרום ימינך כליל התקדש חג פסח (ר"א קליר, אמץ גבורותיך, קרוב' ב פסח).]

2) [כלו' יתקדשו כראוי.]

3) [ואמרו בספרי (במד' לד): אין התקדשו אלא התקינו עצמכם לפורענות.]

4) חירק במקום פתח (עי' רקמה ח, 51; הורים הקורא, 59.

טו.). שני ביצעין היו בהר המשחה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו (תנא שאול, שם עז.). היה הכהן מקבל בו (בכלי) דבר של קדש והכלי מתקדש וכו' ומערה בכלי חול וכלי חול מתקדש (מד"ר שמות טו). — *ובמשמ' קִדֵּשׁ את עצמו: שצריך ליישר דרכיו ולהתקדש אף במותר לו [1]) פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין (רש"י, ב"מ קז:, ד"ה ולורנא מרבנן).—ואמר הפיטן: התקדש וקדוש ומיים לשבר יומם דופקים ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מעי"י גאוי ב, 58). — *והִתְקַדֵּשׁ שם שמים, המקדש, הוכתה קְדֻשׁתו: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא (ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק, יבמ' עט.). כסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה, ובאדם גדול אני מקדשו, והייתי סבור שמא בי או בך הבית הזה מתקדש, ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' יב). ונקדש בכבודי, מתקדש אני שם במכבדי (תנחו' שמיני א). — ובתפלה: על הכל יתגדל ויתקדש[2]) וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא (סדר הוצ' ס"ת בשבת ויו"ט, אשכנז'). —ואמר הפיטן: קידשתה שמך כדין ובו ניתקדשתה ברחמים בקדושת עליונים (ינאי, סכקך, קבוצ' בלאס', זולאי, כח). — ג) *הִתְקַדֵּשׁ במשמ' נאסר באסור כלאי הכרם: מאימתי תבואה מתקדשת, משתשריש וכו', תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן אינן מתקדשות (כלאי ז ז).—ד) *הִתְקַדֵּשׁ ראש חדש, נקבע ע"י בית הדין: יכול כשם שמחללין את השבת (על ניסן ועל תשרי) עד שיתקדשו כך מחללין עד שיתקיימו ת"ל וכו' על קריאתם אתה מחלל ואי אתה מחלל על קיומן (ר"ה, ר"ה כא:). — ה) *הִתְקַדְּשָׁה האשה, נִשְּׂאָה כדת: אמרה לה מת בעליך ונתקדשה ואח"כ בא בעלה מותרת לחזור לו (יבמ' י ג). האשה מתקדשת בה ובשלוחה וכו' האומר לאשה התקדשי לי בתמרת זו, התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת (קידוש' ב א). התקדשי לי בכוס זה של יין ונמצא של דבש וכו' אינה מקודשת (שם שם ב). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת (שם שם ג). והאשה מתקדשת בשוה פרוטה (ב"מ ד ז). האשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר בדברי ב"ש, וב"ה אומרים בפרוטה ובשוה פרוטה (עדי' ד ז). בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה (נדה ה ד). התקדשי לי בזיקת יבמין (יבמ' נב:).—ובמהמ"א: ביון שנשבע לה עמדה ונתקדשה לו שלא מדעת אביה ולא מדעת אמה (ספר המעשיות, גסטר, 106).

—הָפְעָ', *הֻקְדַּשׁ, בינ' מֻקְדָּשׁ — שהקדישו אותו, שנִתַּן במתנת קדש לאל, למקדש: האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד, ומשער הנזיר ומפטר חמור בשק ידלק השק, ובמוקדשין מקדשין כל שהן (ערלה ג ג). נטמא הבשר (של הפסח) והחלב קיים אינו זורק את הדם וכו' ובמוקדשין אינו כן, אלא אף על פי שנטמא הבשר והחלב קיים זורק את הדם (פסח' ז ה). אם שלי הם הרי הם מוקדשים לשמים (נדר' ה ו). שור שהוא יוצא להסקל והקדישו בעליו אינו מוקדש (ב"ק ד ח). החורש בשור ותמור והן מוקדשים בכלאים בכרם ובשביעית וכו' (מכו' ג ט). השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שליא בחוין לא פגל וכו' חלב המוקדשין וביצי תורים אין חייבין עליהם משום פגול ונותר וטמא (זבח' ג ה). אלו קדשים קרבין במשכן, קדשים שהוקדשו למשכן וכו' קרבנות היחיד שהוקדשו למשכן יקרבו במשכן (שם יד י). המכברת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים ובמוקדשין תקבר (חול' ד ז). אותו ואת בנו נוהג בין בארץ ובין בחוצה לארץ, בפני הבית ולא בפני הבית, בחולין ובמוקדשין (שם ה א). הזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בארץ ובחוצה לארץ, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין אבל לא במוקדשין (שם י א). נפגם הזובן או עריה של נקבה במוקדשים וכו' (בכורו' ו ה). מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם, אין אתנן ומחיר חל עליהן, עופות שאין המום פוסל בהן אינו בדין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). טמא שאכל את

---

[1]) [עפ"י חז"ל (יבמ' כ.), עי' פעי.]

[2]) [במס' סופר' (יד יב) הנוסח קצת שונה ואין שם ויתקדש.]

החלב והיה נותר מן מוקדשים וביום הבכורים (בכיס' ג ד). פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין מועלין בהן משהוקדשו (מעיל' ג ג). העולה מועלין בה משהוקדשה (שם שם ד). לחם הפנים מועלין בו משהוקדש (שם שם ז). ולד מוקדשין לא יינק מן המוקדשין (שם ג ו). כל הסוסים הפוסלים במוקדשים פוסלים בפרה (פרה ב ג). שבע הכו לי, שית הרי הן מוקדשות לשמים (בגו של יוסי בן יועזר, ב"ב קלג:). — ופסולי המקדשים, בהמות של קדשים שנפסלו במום: כל פסולי המוקדשין הנאתן להקדש (בכורו' ה ח). על אלו מומין שוחטין את הבכור, ופסולי המוקדשין נפדין עליהן (שם ו יח). — °ובמשמ' נעשה קדוש, ואמר הפיטן: אדמת קודש המקדשת ומכל הארצות מוקדשת בעשר קדושות ניקדשת וקדושים אשר בה מקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרוב' בראש', זולאי, עד). — °ובמשמ' הוכחה קדשתו, ואמר הפיטן: תקדש אדון על כל מעשיך (מגול על מעשיך, סוף קדשת מוס' ר"ה). תעיר ותריע להברית כל מריע ותוקדש ביודעי להריע, קדוש (ר"א קליר, קרוב' א ר"ה). ובכן תוערץ ותוקדש (קרוב' שחר' יוה"כ).

קָדֵשׁ [1]), ש"ז, מ"ר קְדֵשִׁים. — נער המשמש למשכב זכור כבלתן הבעלים, Kinäde; prostitué; (male) prostitute: לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קָדֵשׁ מבני ישראל (דבר' כג יח). וגם קָדֵשׁ היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים (מ"א יד כד). ויעבר את הַקְּדֵשִׁים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבתיו (שם יה יב). ויתר הַקָּדֵשׁ אשר נשאר בימי אסא אביו בער מן הארץ (שם כב מז). ויתץ את בתי הַקְּדֵשִׁים אשר בבית יי' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). — ובתנ"ם: ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שיהיה מוזהר עליו בישראל וכו', אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות, קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה (ספרי דבר' רם). — ובפהמ"א: ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה, שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילות

[1]) [עי' קְדֵשָׁה, הערות, ועי' גם דברי המחבר בהשיבים לערך אהבה, עמ' 82.]

זנות (פס"י, דבר' כג יח). גם מלת קדש במעשה המצרים בדברי הבתולות, כי וכו' אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא הנקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך (ראב"ע, חגי ב יב). — ובמשמ' נְעוּרִים, גיל הנער, Knabenalter; âge puéril; boyhood: תמת כנער נפשם וחיתם בַּקְּדֵשִׁים (איוב לו יד). [1]) — °ובשם גנאי לִקְדוֹשֵׁי הגוים: ובשיבא לישבע אל יסתין עד שיאמר הגוי להביא הקדישים, ואל יניח הגוי לישבע, ואל יאמר לגוי במי אתה רוצה לישבע מפני שהגוי יזכיר שם אלהיו והקדישים, וכל שכן שלא יזכיר היהודי שתשבע באלהיך ובקדישים שלך ואל יזכיר היהודי תשבע באלהי ישראל כי אינו חושש לשקר (ספר חסידים תתתסה). ותכף אותו הכהן שלח אחרי הקדישים והגלחים של הישמעאלים (בתולי בר' יעקב אלמגן, עמק המלך, שער תיקוני תשובה ג, יז).

קֹדֶשׁ, קוֹדֶשׁ, ש"ז, בכ' קָדְשִׁי, קָדְשְׁךָ, קָדְשֶׁךָ, קָדְשׁוֹ, קָדְשֵׁנוּ, מ"ר קֳדָשִׁים [2]), הַקֳּדָשִׁים, סמי' קָדְשֵׁי, בכ' קָדָשַׁי, קָדָשַׁי, קֳדָשֶׁיהָ, קֳדָשָׁיו, קָ־, קָדְשֵׁיכֶם, קָדְשֵׁיהֶם, — א) תכונת הַקָּדוֹשׁ, קְדֻשָּׁה, Heiligkeit; sainteté; holiness: מי כמכה נאדר בַּקֹּדֶשׁ [3]) נורא תהלת עשה פלא (שמות יה יא). נשבע אדני יי' בְּקָדְשׁוֹ [4]) כי הנה ימים באים עליכם וכו' (עמו' ד ב). אחת נשבעתי בְקָדְשִׁי [5]) אם לדוד אכזב (תהל' פט

[1]) [עי' טורטשינר, ס' איוב, לכתוב. והמפרשים הקדמונים נדחקו בדרכים שונים.]

[2]) [כך בקמץ ובמתג מנוקד בכל המקרא, והעירו על כך המדקדקים (עי' ראב"ע, צחות יסד, 14), וחשבו את הקמץ לקמץ גדול, וכן קריאת הספרדים, ואעפ"י כן אין קריאה זו נראית במקוריה. ורק בצרוף עם הא הידיעה ועם בכ"ל הסנקדות פתח בא הַקֳּדָשִׁים וכדו' בחטף קמץ.]

[3]) [אמנם לפי הנקוד אפשר להבין במשמ' בְּהַקֹּדֶשׁ, במקום הקדוש. אך כן באה הא הידיעה גם בדגמאות כגון בַּמַּיִם, במקום בְּמַיִם וכדו'.]

[4]) [כלומר האל נשבע בו, בקדשתו; ואחרים מבארים במקום קדשו; כך ראב"ע: בשמים, במו כי אשא אל שמים ידי.]

[5]) [עי' בהערה הקודמת.]

לו). עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה־קדש[1]) יי' לארך ימים (שם צג ה). — ובפרט בסומך לשם עצם במקום התאר קדוש, על מקומות מקדשים, אדמת קדש: של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג ה). — ואדמת הקדש בשם לארץ ישראל: ונחל יי' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלים (זכר' ב יו). —ועיר הקדש, שם לירושלם: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו (ישע' מח ב). עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש (שם נב א). ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים (נחמ' יא א). כל הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה (שם שם יח). —והר הקדש, הררי קדש, ירושלם: והשתחוו ליי' בהר הקדש בירושלם (ישע' כז יג). יברכך יי' נוה צדק הר הקדש (ירמ' לא כב). ונקראה ירושלם עיר האמת והר יי' צבאות הר הקדש (זכר' ח ג). לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש (תהל' פז א). —ובמשמ' כפולת, הר קדש אלהי: ומפיל תחנתי לפני יי' אלהי על הר קדש אלהי (דני' ט כ). — והר צבי קדש: ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (שם יא מה). — ועל זמנים מקדשים, יום קדש, שבת קדש[2]): שבתון שבת קדש ליי' מחר (שמות יו כג). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד (נחמ' י לב). — מקרא קדש, יום שנקרא להיות קדוש: וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב יו). ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו (ויקר' כג ג). אלה מועדי יי' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם (שם שם ד). וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם (שם שם כא). בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם

שבתון זכרון תרועת מקרא קדש (שם שם כד). אלה מועדי יי' אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליי' (שם שם לז). ועי' מקרא. —וכלים מקדשים, ארון קדש, בגדי קדש וכדו': ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמות כח ב). ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן (שם לא י). הביאו את תרומת יי' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש (שם לה כא). כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקר' יו ד). וישלח אתם משה וכו' ואת פינחס וכו' וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו (במד' לא ו). וקומו ובנו את מקדש יי' האלהים להביא את ארון ברית יי' וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל (דהי"ב לה ג). — נזר הקדש: ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת (שמות כט ו). — שמן משחת קדש: ועשית אותו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קדש יהיה (שם ל כה). — ולחם קדש: אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש (ש"א כא ה). — ובשר קדש[1]), בשר הקרבנות: הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש (חגי ב יב). — שקל הקדש[2]): זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש (שמות ל יג). והיה ערכך חמשים שקל כסף בשקל הקדש (ויקר' כז ג). —ועם משגים מפשטים, הדרת קדש: הבו ליי' כבוד שמו השתחוו ליי' בהדרת קדש[3]) (תהל' כט ב). השתחוו ליי' בהדרת קדש חילו מ(ל)פניו כל הארץ (שם צו ט; דהי"א יו כט). ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קדש (דהי"ב כ כא). — וברית קדש: וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו על ברית קדש וכו' ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש ועשה ושב ויבן על עזבי ברית קדש (דני' יא כח–ל). — ועל בני אדם: ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כב ל).

1) [אך אפשר שתכונה כמו: לביתך שהוא נוה קדש, ועי' בהערת המחבר לערך נאוה, עמ' 3464.]

2) [ובמהמ"א גם ר"ת ש"ק, שבת קדש, עש"ק, ערב שבת קדש, מוש"ק מוצאי שבת קדש.]

1) [על ירמ' יא יה עי' לקמן.]

2) [על ההבדל בין שקל הקדש ובין שקל של חל, עי' שקל.]

3) [ובתלמוד דרשו: אל תקרי בהדרת אלא בחרדת (ריב"ל, ברכ' ל:).]

יי' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קֹדֶשׁ [1]) מימינו אשדת למו (דבר' לג ב). ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם זרע קֹדֶשׁ מצבתה (ישע' ו יג). ואחלל שרי קֹדֶשׁ ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים (שם מג כח). וקראו להם עַם הַקֹּדֶשׁ גאולי יי' (שם סב יב). וככלות נפץ יד עם קֹדֶשׁ תכלינה כל אלה (דני' יב ז). כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הַקֹּדֶשׁ בעמי הארצות (עזר' ט ב). כי היו שרי קֹדֶשׁ ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר (דה"ב כד ה). — ושַׂר קֹדֶשׁ בכנוי לאל זר: מה לידידי בביתי עשותה המזמתה הרבים ובשר קֹדֶשׁ [2]) יעברו מעליך כי רעתכי אז תעלזי (ירמ' יא יה). — ונהוג צרוף קֹדֶשׁ בסמיכות לשמות עצם ביחוד עם סמיכות נוספת לאלהים בכנוי קָדְשִׁי [3]) וכו', הר קָדְשׁוֹ, עם קָדְשׁוֹ, נוה קָדְשׁוֹ וכדו', של אלהים: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קָדְשֶׁךָ (שמות יה יג). למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קָדְשִׁי (ויקר' כ ג). השקיפה ממעון קָדְשְׁךָ מן השמים וברך את עמך (דבר' כו יה). לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קָדְשִׁי (ישע' יא ט). חשף יי' את זרוע קָדְשׁוֹ לעיני כל הגוים (שם נב י). והביאותים אל הר קָדְשִׁי ושמחתים בבית תפלתי (שם נו ז). אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קָדְשִׁי וקראת לשבת ענג לקדוש יי' מכבד (שם נח יג). ומקבציו ישתהו בחצרות קָדְשִׁי (שם סב ט). והמה מרו ועצבו את רוח קָדְשׁוֹ ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קָדְשׁוֹ (שם סג י—יא). הבט משמים וראה מזבל קָדְשְׁךָ ותפארתך (שם שם יה). למצער [1]) ירשו עם קָדְשֶׁךָ (שם שם יח). ערי קָדְשְׁךָ היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה בית קָדְשֵׁנוּ ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה (שם סד ט). והביאו את כל אחיכם וכו' על הר קָדְשִׁי ירושלם אמר יי' (שם סו כ) הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני פחד יי' ומפני דברי קָדְשׁוֹ (ירמ' כג ט). יי' ממרום ישאג וממעון קָדְשׁוֹ יתן קולו (שם כה ל). ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קָדְשִׁי באמר להם עם יי' אלה ומארצו יצאו ואחמל על שם קָדְשִׁי אשר חללהו בית ישראל (יחזק' לו כ—כא). תקעו שופר בציון והריעו בהר קָדְשִׁי (יואל ב א). ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קָדְשֶׁךָ (יונה ב ה). ויהי אדני יי' בכם לעד אדני מהיכל קָדְשׁוֹ (מיכ' א ב). הס כל בשר מפני יי' כי נעור ממעון קָדְשׁוֹ (זכר' ב יז). ואני נסכתי מלכי על ציון הר קָדְשִׁי (תהל' ב ו). ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קָדְשְׁךָ ביראתך (שם ה ח). יי' בהיכל קָדְשׁוֹ יי' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (שם יא ד). מי יגור באהלך מי ישכן בהר קָדְשֶׁךָ (שם יה א). מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קָדְשׁוֹ (שם כד ג). שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קָדְשֶׁךָ (שם כח ב). זמרו ליי' חסידיו והודו לזכר קָדְשׁוֹ (שם ל ה). כי בו ישמח לבנו כי בשם קָדְשׁוֹ בטחנו (שם לג כא). מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קָדְשׁוֹ (שם מז ט). אל תשליכני מלפניך ורוח קָדְשְׁךָ אל תקח ממני (שם נא יג). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קָדְשׁוֹ (שם סח ו). ויביאם אל גבול קָדְשׁוֹ הר זה קנתה ימינו (שם עח נד). מצאתי דוד עבדי בשמן קָדְשִׁי משחתיו (שם פט כא). שמחו צדיקים ביי' והודו לזכר קָדְשׁוֹ (שם צז יב). שירו ליי' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קָדְשׁוֹ (שם צח א). כי השקיף ממרום קָדְשׁוֹ

---

[1]) [אך לדעת רֹב החדשים הכונת קָדֵשׁ, שם מקום: ואתה ממריבת קָדֵשׁ, מריבֹת קָדֵשׁ, ואולי מוטב: ממדברות קָדֵשׁ.]

[2]) [אין הכונה כאן להקרבת בְּשַׂר קֹדֶשׁ, אלא להעברת קרבן וזבח לאל זר שכנויו שַׂר קדש, בכנוי של האל אשמן בכתבות הכנעניות של בדעשתרת מלך צידון: לאל, לאשמן ש ר ק ד ש (סלוסץ, אוצר הכתובות הפיניקיות. 11 6—5; 12 3). והמחבר הציע לקרא וּבַשַּׂר קֹדֶשׁ, עי' הערתו לערך מִזְמֹּט. ועי' רַב, הערות.]

[3]) [כנראה נולד הצרוף הר קֹדֶשׁ וכדו' במקום הר קָדוֹשׁ, בסמיכות כפולה כזו: הר קָדְשִׁי, שם קָדְשִׁי, הואיל וקשה היה לצרף (ה)הר (ה)קדוש אל כנוי; ואף אחר כך אמרו הר (הַ)קֹּדֶשׁ גם במקום שאפשר היה לאמר (ה)הר (ה)קדוש. וכן נמצא למשל במקרא רוּחַ קָדְשְׁךָ רק בכנוי, אך בתו"מ רק: ר ו ח ה ק ו ד ש.]

[1]) [עי' הערת המחבר לערך מִצְעָר, עמ' 3255.]

יי׳ משמים אל ארץ הביט (שם קב כ). ברכי נפשי את יי׳ וכל קרבי את שם קָדְשׁוֹ (שם קג א). כי זכר את דבר קָדְשׁוֹ את אברהם עבדו (שם קה מג). הושיענו יי׳ אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ להשתבח בתהלתך (שם קו מז). תהלת יי׳ ידבר פי ויברך כל בשר שם קָדְשׁוֹ לעולם ועד (שם קמה כא). ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלם הר קָדְשֶׁךָ (דני׳ ט יו). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קָדְשֶׁךָ לכלא הפשע ולהתם חטאות וכו׳ (שם שם כד). להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קָדְשׁוֹ (עזר׳ ט ח). ואת שבת קָדְשְׁךָ הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך (נחמ׳ ט יד). כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות לך בית לשם קָדְשֶׁךָ מידך היא ולך הכל (דהי״א כט יו). ותבוא תפלתם למעון קָדְשׁוֹ לשמים (דהי״ב ל כז). —ובתו״מ [1]) : וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר ק ד ש, אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה, ועד כמה הן חוזרין וכו׳ בשר ק ו ד ש בכזית וחמץ בכביצה (פסח׳ ג ח). לא הפילה אשה מרית בשר ה ק ד ש (אבו׳ ה ה). קבל בכלי ק ד ש ונתן בכלי חול יחזיר לכלי ק ד ש (זבח׳ ג ב). לא היו ישנים בבגדי ק ד ש אלא פושטין ומקפלין ומניחין אותם תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמיד א א). כלי ה ק ד ש אין להם אחוריים ותוך וכו׳ (כלים כה ט). בכרות ה ק ו ד ש שבתוך גומותיהם מים מקודשים נטמאה אחת מהן כשרין כולן טמאות (טהר׳ א ט). והרביעי נאכל בנזיד ה ק ד ש (שם ב ד). בשר ה ק ד ש שקרם עליו הקיפה, נגע טבול יום בקיפה תתיכות מותרות (טבו״י ב ה). — *רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוח היוצאת מאת האלהים, וגם כנוי לאלהים עצמו [2]) : חסידות מביאה לידי רוח ה ק ד ש ורוח ה ק ד ש מביאה לידי תחיית המתים (סוט׳ ט טו). יש ביניכם שנים דאויין לרוח ה ק ו ד ש והלל הזקן ביניהן (ריב״ל, ירוש׳ הור׳ ג ז). אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא ממחה בידו הוא נענש עליו, ורוח ה ק ד ש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו׳ (מד״ר שמות כז).

[1]) [אין צורת הסמיכות בכנ׳ כגון עיר קָדְשִׁי שכיחה בלשון חז״ל.]

[2]) [שמוש צרוף זה בתו״מ שונה מזה שבמקרא (ישע׳ סג י—יא ; תהל׳ נא יג). ועי׳ רוּחַ, הערות.]

ועי׳ רוּחַ. — *כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, ספרי המקרא : כל כתבי ה ק ד ש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם (שבת טז א). והלא כתבי ק ד ש שניים מטמאין את הידים (ר׳ יהושע, ידי׳ ג ב). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי ה ק ו ד ש אבל שונין ודורשין בהן (תוספת׳ שבת יג א). מפני מה אמרו אין קורין וכו׳ מפני שטרי הדיוטות, יאמרו בכתבי ה ק ו ד ש אין קורין קל וחומר בשטרי הדיוטות (ר׳ נחמיה, שם שם). ועי׳ כְּתָב. —לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, הלשון העברית הקדושה : ואלו נאמרין בלשון ה ק ד ש, מקרא ביכורים וחליצה וכו׳ (סוט׳ ז ב). שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם בלשון ה ק ו ד ש (ירוש׳ מגי׳ א יא). דברים של חול מותר לאמרן בלשון ק ו ד ש, דברים של קודש אסור לאמרן בלשון חול (אבי׳, ע״ז מד :). ועי׳ לָשׁוֹן. — ובתפלה : והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת ק ד ש ך וינוחו בה ישראל מקדשי שמך (תפלת העמידה לשבת). המניח לעמו ביום שבת ק ד ש ו (מגן אבות, ליל שבת). המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת ק ד ש (ברכת יוצר לשבת). והאופנים וחיות ה ק ד ש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרית). הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות ה ק ד ש (מי שברך, שחרית לשבת). קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, שם). ובכתבי ה ק ד ש נאמר למה יאמרו הגוים וכו׳ (שם שם). נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי ק ד ש המקדישים שמך ב ק ד ש (קדשת מוסף שבת ויו״ט, אשכנזי). ובדברי ק ד ש ך [1]) כתוב לאמר (קדשה). ומועדי ק ד ש ך בשמחה ובששון הנחלתנו (קדוש לשלש רגלים). — ובספהמ״א : העבד המזומן מנשק ידי הדרת יקרת צפירת תפארת כבוד ק ד ש ו מורינו ורבינו וכו׳ משה (בן מימון) וכו׳ (שאלה נתשו׳ הרמב״ם, א״מ פריימן, 212). וכן אמר המדבר ברוח ה ק ד ש זרו רשעים מרחם (רס״ג פלקירא, אגרת השלום שער ב, JQR NS I, עמ׳ 482) ויהי היום נולד בן לחנוך ונתקבצו אצל ראובן הנזי ביום שבת ק ד ש פני העדה לסעוד אצלו (זכר האלך, יו״ד יג). אשה הגונה עבודת ה ק ד ש באמונת עם מתים ועם חיים עדנה (מצבה משנת ת״כ, Wachstein, Inschriften. I, עמ׳

[1]) [הכונה לכתובים, וביחוד לספר תהלים.]

366). — ואמר הפיטן: אדסת קודש המקדשת ומבל ארצות סוקדשת בעשר קדושות נקדשת וקדושים אשר בה מקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרובי' נרחשית, זולתי, עד). משתכר ככלי קודש נהרג בו בלילה (הוא, אז רוב נסים, קרובי' שמות, שם, לג). — ואמר המשורר: סביביו מלאכי קדש ירוצון (יוסף בן ישראל, ילו האל, שירי תימן, 48). ויקיצו עדת קדש תרוסה (ר"ש שבזי, אנו יהודה, שם, 132).—*אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, כהשאלה לאדם קדוש: אראלים וסצוקים אחזו בארון הקודש, נצהו אראלים את הסצוקים ונשבה ארון הקודש (נר קערה נקינתו על רבי, כתובי' קד). — וכסהס"א: שנת פרט לוקח ארון ק'ו'ד'ש' נפטר (מלבה מסות ת"י, Wachstein, Inschriften I, עמי 283).

—ב) קֹדֶשׁ בלי שם עצם נסמך אליו, כסשמ' דבר קדוש, סקום קדוש, כשמושים כגון קֹדֶשׁ הוא, קֹדֶשׁ הם וכדו' [1]: ואכלו אתם אשר כפר כהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קֹדֶשׁ הם (שמות כט לג). ואם יותר סבשר הסלאים וסן הלחם עד הבקר וכו' לא יאכל כי קֹדֶשׁ הוא (שם שם לד). כי המקום אשר אתה עמד עליו קֹדֶשׁ הוא (יהוש' ה יה). והיתה ירושלם קֹדֶשׁ וזרים לא יעברו בה עוד (יואל ד יז). ובהר ציון תהיה פליטה והיה קֹדֶשׁ (עבדי א יז). —ועל כני אדם: קדשים יהיו (הכהנים) לאלהיהם וכו' כי את אשי יי' לחם אלהיהם הם סקריבים והיו קֹדֶשׁ (ויקרי כא ו). — ועל זמן סקדש: ושמרתם את השבת כי קֹדֶשׁ הוא לכם (שמות לא יד). וביום השביעי יהיה לכם קֹדֶשׁ שבת שבתון לייי' (שם לה ב). — וְהַקֹּדֶשׁ, הדבר הקדוש, כנגוד אל חֹל: ולהבדיל בין הַקֹּדֶשׁ ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקרי י י). בכל קֹדֶשׁ לא תגע ואל המקדש לא תבא (שם יב ד). וכלה אהרן ובניו לכסת את הַקֹּדֶשׁ [2]) וכו' ואחרי כן יבאו כני קהת לשאת ולא יגעו אל הַקֹּדֶשׁ וסתו (במדי ד יה). פקדת כל המשכן וכל אשר בו בְּקֹדֶשׁ ובכליו (שם שם יו). ולא יבאו לראות כבלע את הַקֹּדֶשׁ וסתו (שם שם כ). בין קֹדֶשׁ לחל לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו (יחזק' כב כו). לארבע רוחות סדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הַקֹּדֶשׁ לחל (שם מב כ). ואת עמי יורו בין קֹדֶשׁ לחל ובין טמא לטהור יודיעם (שם מד כג). — חִלֵּל קֹדֶשׁ: נביאיה פחזים אנשי בגדות כהניה חללו קֹדֶשׁ חמסו תורה (צפני ג ד). — וכצרוף קֹדֶשׁ (ל)יי': ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קֹדֶשׁ לייי' (שמות כח לו). והקטרת אשר תעשה וכו' קֹדֶשׁ תהיה לך לייי' (שם ל לז). ששת ימים יעשה סלאכה וביום השביעי שבת שבתון קֹדֶשׁ לייי' (שם לא יה). והיה סחרה ואתננה קֹדֶשׁ לייי' לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יי' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולסכסה עתיק (ישע' כג יח). קֹדֶשׁ ישראל לייי' ראשית תבואתה (ירמ' ב ג). וכל העמק הפגרים וכו' קֹדֶשׁ לייי' לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם (שם לא לט). ביום ההוא יהיה על סצלות הסוס קֹדֶשׁ לייי' וכו' והיה כל סיר כירושלם וכיהודה קֹדֶשׁ לייי' צבאות (זכרי יד כ). בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קֹדֶשׁ יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר (מלא' ב יא). ואמרה אלהם אתם קֹדֶשׁ לייי' והכלים קֹדֶשׁ והכסף והזהב נדבה לייי' אלהי אבתיכם (עזרי ח כח). — ובתו"ם: הלשכות בנויות בקודש ופתוחות לחול תוכן חול וגגותיהן קודש, בנויות כחול ופתוחות לקודש תוכן קודש וגגותיהן חול, בנויות בקודש ובחול ופתוחות לקודש ולחול, תוכן וגגותיהן מִכנגד הקודש ולקודש קודש, מכנגד החול ולחול חול (מע"ש ג ח). שמעלין בקדש ולא מורידין (שקל' ו ד). ובע"ש היו מוסיפין עוד ג' (תקיעות) להבטיל העם מסלאכת וג' להבדיל בין קודש לחול (סוכה ה ה). ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש (ר"ה ד ד). סדות הלח קדש לפיכך בירוציהן קדש ומדות היבש חול לפיכך בידוציהן חול (מנחי ט ה). כיצד מבדילין (ביו"ט שחל להיות במוצאי שבת), המבדיל בין קדש לקדש, ר' דוסא אומר בין קדש חמור לקדש הקל (חול' א ז). ארבע לשכות היו בבית הסוקד בקיטונות פתוחות לטרקלין, שתים בקדש ושתים בחול וראשי פספסין מבדילין בין קדש לחול (מדו' א ו). שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים ג ה). סדר הבדלות היאך, אומר המבדיל בין קודש לחול בין אור

---

[1]) [שמוש זה נולד כנראה כעקר ע"י קצור כלשון; השוה למשל: כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג ה) לעמת: כי המקום וכו' קדש הוא (יהוש' ה יה).]

[2]) [ואולי כאן ובפסוקים הסמוכים במשמ' ג), כמו מִקְדָּשׁ.]

לחוצך ובו' (זבח' קז.). כל שמות האמורים באברהם קודש חוץ מזה שהוא חול שנאמר ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך, חנינא בן אחי ר' יהושע ור"א בן עזריה משום ר' אלעזר המודעי אמרו אף זה קדש (שבוע' לה:). ויהי כאשר התעו אותי אלהים ובו' קודש. שאלולי אלהים כבר התעו אותי (ר' חנינא בן אחי ר' יהושע, סופר' ד ו). וכל מצות שמונת ימי חנוכה הנרות האלו קודש [1]) ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד (שם כ ו). — *ובהשאלה לאדם קדוש: שלח רבי לדבר באשתו (של ר' אלעזר) שלחה ליה כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול (ב"מ פד:, וכעין זה ירוש' שבת י ה).— *ובהשאלה לאלהים: לא מפי עצמי אני אומר לכם אלא מפי קודש אני אומר לכם (מדה"ג דבר' ח כט, הסגלה, 20). — ג) קֹדֶשׁ במשמ' מקום קדוש, כמו מקדש, משכן הקדש, היכל הקדש, שם לאהל מועד ולבית המקדש: והבדילה הפרכת לכם בין הַקֹּדֶשׁ ובין קדש הקדשים (שמות כו לג). והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בַּקֹּדֶשׁ ולא ישאו עון ומתו (שם כח מג). שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם כט ל). (ויבאו ויעשו) את בגדי השרד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם לה יט). ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בַּקֹּדֶשׁ (שם לט א). ישלח עזרך מִקֹּדֶשׁ ומציון יסעדך (תהל' כ ג). אלהים דבר בְּקָדְשׁוֹ אעלזה ובו' (שם ס ח). הללו אל בְּקָדְשׁוֹ הללוהו ברקיע עזו (שם קנ א). עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וְקֹדֶשׁ וצבא מרמס ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קֹדֶשׁ (דני' ח יג–יד).—ובלפי פנים המקדש, ההיכל, קדש הקדשים: דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הַקֹּדֶשׁ מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארון (ויקר' יז ב). בזאת יבא אהרן אל הַקֹּדֶשׁ בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה (שם שם ג). וכפר על הַקֹּדֶשׁ מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם (שם שם יו). וכלה מכפר את הַקֹּדֶשׁ ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי (שם שם כ). ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם

[1]) [בנוסח שבסדורים: הנרות הללו קדש הם.]

לכפר בַּקֹּדֶשׁ יוציא אל מחוץ למחנה (שם שם כז). ויארכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הַקֹּדֶשׁ על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ"א ח ח). ההיכל מזוזת רבעה ופני הַקֹּדֶשׁ המראה כמראה (יחזק' מא כא). ושתים דלתות להיכל וְלַקֹּדֶשׁ (שם שם כג). — ולשכות הַקֹּדֶשׁ: לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הַקֹּדֶשׁ אשר יאכלו שם הכהנים ובו' (יחזק' מב יג). — ובלי הַקֹּדֶשׁ [1]) כמשמ' כלי המקדש: ומשמרתם הארן והשלחן והמנרה והמזבחת ובלי הַקֹּדֶשׁ אשר ישרתו בהם (במד' ג לא). וכלת אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הַקֹּדֶשׁ בנסע המחנה (שם ד יה). ויעלו את ארון יי' ואת אהל מועד ואת כל כלי הַקֹּדֶשׁ אשר באהל (מ"א ח ד). — ומלאכת הַקֹּדֶשׁ, עבודת הַקֹּדֶשׁ, המלאכה והעבודה במקדש: ועשה בצלאל ואהליאב ובו' את כל מלאכת עבדת הַקֹּדֶשׁ (שמות לו א). ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבודת הַקֹּדֶשׁ לעשת אתה (שם שם ג). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הַקֹּדֶשׁ (שם שם ד).—ומשמרת הַקֹּדֶשׁ, כמו משמרת המקדש: שמנת אלפים ושש מאות שמרי משמרת הַקֹּדֶשׁ (במד' ג כח). ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הַקֹּדֶשׁ ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יי' (דהי"א כג לב). — ובתו"מ: חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום ובלן בקדש על בית הפרוה חוץ מזו בלבד (יומא ג ג). ויום טוב היה (כהן גדול) עושה לאוהביו בשעת שיצא בשלום מן הקדש (שם ז ד). וראשי פספסין מבדילין בעליה בין הקדש לבין קדש הקדשים (מדו' ד ה). — ד) קֹדֶשׁ במשמ' מתנה לַקֹּדֶשׁ, מעשר, זבח, ובדו': ואיש כי יאכל קֹדֶשׁ בשגגה ויסף חמישתו עליו ונתן לכהן את הַקֹּדֶשׁ (ויקר' כב יד). בערתי הַקֹּדֶשׁ מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה (דבר' כו יג). מוקש אדם ילע קֹדֶשׁ [2]) ואחר

[1]) במקומות אחרים בא כלי הַקֹּדֶשׁ במשמ' כלים קדושים, עי' משמ' א), לעיל.]

[2]) [הכתוב קשה, ואולי הכונה: מוקש הוא לאדם לשקר (בהוראת הפעל ולע [a]) בערב') בעניני נדרים לקדש, ולערער (כמו פקר בלשון החכמים, וכן

[a]) ولغ

נדרים לבקר (משלי כ כה). — ומ"ר קדשים, הקדשים וכו': דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל וכו' אשר הם מקדישים לי (ויקר' כב ב). כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליי' וכו' (שם שם ג). איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר (שם שם ד). ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים (שם שם ז). ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליי' והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (שם שם יה–יו). לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל (ויקר' כא כב). רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יי' (דבר' יב כו). ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית יי' (מ"א ז נא). ויבא את קדשי אביו וקדשי [1] בית יי' כסף וזהב וכלים (שם יה יה). שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם (יחזק' כ מ). ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות וכו' (נחמי' י לד). והקדשים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים (דהי"ב כט לג). ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות (שם לה יג). — וכסף הקדשים: כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' וכו' יקחו להם הכהנים (מ"ב יב ה–ו). — וטהרת הקדש, הטהרה הנדרשת מן האדם האוכל קדשים: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור וכו' כי אכלו את הפסח בלא ככתוב וכו' ולא בטהרת הקדש (דהי"ב ל יז–יט). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש בן דויד מישראל (ב"ס גני' מז ב). — ובתו"מ: ונתן לכהן את הקדש, כל שהוא ראוי להיות קדש (ר' אליעזר, תרומ' ו ו). ונתן לכהן את הקדש, קדש שאכל (ר' עקיבא, שם שם). גרעיני תרומה וכו' ובן עצמות הקדשים בזמן שהוא מכניסן אסורין ואם השליכן מותרין (שם יא ה). אונן טובל ואוכל את פסחו לערב אבל לא בקדשים, השומע על מתו והמלקט לו עצמות טובל ואוכל

בקדשים (פסחי' ח ח). המקדיש שקלים ובכורים הרי זה קדש, ר' שמעון אומר האומר בכורים קדש אינן קדש (שקל' ח ח). טבל לתרומה והוחזק לתרומה אסור לקודש, טבל לקודש והוחזק לקודש אסור לחטאת (חגי' ב ו). בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש, בגדי קודש מדרס לחטאת, יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מטפחתו מדרס לקודש, יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו והיתה מטפחתו מדרס לחטאת (שם שם ז). חומר בקודש מבתרומה, שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש, אחורים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש, הנושא את המדרס נושא את התרומה אבל לא את הקדש וכו', לא כמדת הקדש מדת התרומה, שבקדש מתיר ומנגב ומטביל ואחר כך קושר וכו' (שם ג א). ובירושלים נאמנין על הקדש ובשעת הרגל אף על התרומה (שם שם ו). כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה וכו' ואין נותנין להם קדשים (יבמ' יא ה). קדשים שחייב באחריותם משלם תשלומי ארבעה וחמשה, שאין חייב באחריותם פטור (ר' שמעון, ב"ק ז ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלים מפני הקדשים ולא כהנים בארץ ישראל מפני הטהרות (שם שם ז). הטמא שאכל את הקדש והבא אל המקדש טמא (לוקין) (מכות ג ב). כל השעירין בפרתן שוה על טומאת מקדש וקדשיו (ר' מאיר, שבוע' א ד). נטמא וידע ונעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש, נעלם ממנו הקדש וזכור את הטומאה, נעלמו ממנו זה וזה ואכל את הקדש ולא ידע ומשאכל ידע הרי זה בעולה ויורד (שם ב א). המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות וכו' אין לו חלק לעולם הבא (ר"א המודעי, אבו' ג יא). אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים ועל טומאת מקדש וקדשיו (ר' יוסי הגלילי, הורי' ב ה). קדשי עו"ג אין חייבין עליהן משום פגול נותר וטמא (זבח' ד ה). שחט חולין בפנים וקדשים בחוץ אינן מטמאין בבית הבליעה (שם ז ה). קדשים (שנתערבו) בקדשים מין במינו יקרב לשם מי שהוא וכו' קדשים בקדשים מין בשאינו מינו ירעו עד שיסתאבו וימכרו (שם ח ב). אין מביאין קדשים לבית

פקר, בקר באשור') אחר נדירת נדר. ועי' גם הערת המחבר בערך ילע.]

[1]) [כתיב וקדשו.]

הפסול (שם שם ג) בישל בו קדשים וחולין וכו' אם יש בהם בנותן טעם וכו' (שם יא ח). מבול יום ומחוסר כפורים אינן חולקים בקדשים לאכול לערב (שם יב א). כל הקדשים שאירע בהם פסול קודם להפשיטן אין עורותיהם לכהנים (שם שם ד). טמא שאכל בין קדש טמא ובין קדש טהור חייב (שם יג ג). המקריב קדשים ואימוריהם בחוץ חייב (שם שם ה). אלו קדשים קרבין במשכן. קדשים שהוקדשו למשכן (שם יד י). אלו קדשים שולדותיהן ותמורותיהן ביוצא בהן וכו' (תמור' ג א). ואלו הן הנקברים, קדשים שהפילו יקברו וכו' (שם ז ד). חתיכה של חולין וחתיכה של קודש, אבל אחת מהן ואין ידוע איזו מהן אבל פטור (כרית' ה ד). לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים וכו' לשכת המדיחין שם היו מדיחין קרבי הקדשים (מדו' ה ד). היה כלי טהור לקדש ולחטאת הכל טהור (אהל' ה ה). לגין של חטאת שנגע בשל קדש ושל תרומה, של חטאת טמא ושל קדש ושל תרומה טהורין (פרה י ו). (האוכל אכל) שלישי, שני לקדש ולא שני לתרומה (טהר' ב ג). השלישי שבתרומה מטמא משקה קדש ופוסל לאוכלי קדש, שנעשו לטהרת הקדש (שם שם ו). הרי הוא כמגע טמא מת לקדשים (נדה י ו). — *ומוגים בקדשים, קָדְשֵׁי קדשים ¹), קדשים קלים, קדשי מזבח, קדשי בדק הבית, קדשי מקדיש, קדשי הגבול: ואלו נתנין לכל בהן, החרמים והבכורות וכו' וקדשי המקדש והבכורים (חלה ד ט). בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאוה אסור לטמאים ומותר לטהורים (ערלה ב יז). נותנין אותם (את הבכורים) לאנשי משמר והם מחלקין ביניהם בקדשי המקדש (בכורים ג יב). אלא שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה ובירושלים לפנים מן החומה, וכאן ובאן קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (מגי' א יא). ואינן חולקין בקדשי המקדש ואין נותנין להם קדשים (יבמ' יא ה). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת (קידוש' ב ח). האוכל וכו' קדשי קדשים חוץ לקלעים. קדשים קלים ומעשר שני חוץ לחומה וכו' הרי זה לוקה ארבעים (מכות ג ג). קדשי קדשים ששחטן לשם קדשים קלים פסולין, קדשים קלים ששחטן לשם קדשי קדשים כשרין (זבח' א ג). התודה ואיל נזיר קדשים קלים, שחיטתן בכל מקום בעזרה וכו' (שם ה ו). נתערבו חתיכות בחתיכות, קדשי קדשים בקדשים קלים וכו' יאכלו כחמור שבהן (שם ח ג). בישל בו קדשים וחולין או קדשי קדשים וקדשים קלים, אם יש בהן בנותן טעם הרי הקלים נאכלין כחמורין (שם יא ח). המעלה מבשר חטאת מבשר אשם מבשר קדשי קדשים מבשר קדשים קלים ומותר העומר וכו' פטור (שם יד ג). משהוקם המשכן וכו' קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מחנה ישראל. באו לגלגל וכו' קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים, קדשים קלים בכל מקום. באו לשילה וכו' קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה. באו לנוב ולגבעון וכו' קדשים קלים בכל ערי ישראל. באו לירושלים וכו' קדשים קלים ומעשר שני לפנים מן החומה (שם שם ד–ח). למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה', שהוא חל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים (ר' יהודה בן בתירא, ערכי' ח ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית, יש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח, שקדשי מזבח עושים תמורה וחייבים עליהם משום נותר וטמא וכו' מה שאין כן בקדשי בדק הבית (תמור' ז א). אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה לקדושה וכו' (שם שם ג). חלב המוקדשין וביצי תורין לא נהנים ולא מועלים, במה דברים אמורים בקדשי מזבח, אבל בקדשי בדק הבית הקדיש תרנגולת מועלין בה ובביצתה, חמור מועלין בה ובחלבה (מעי' ג ה). קדשי המזבח מצטרפין זה עם זה למעילה וכו' קדשי בדק הבית מצטרפין זה עם זה (שם ד א). קודשי הגבול נותנין לכל חבר, קודשי מקדש אין נותנין אותן אלא לאנשי משמר בלבד (תוספת' פאה ד ז).— *ושם הסדר החמישי מסדרי המשנה קָדָשִׁים: חכמת זה סדר קדשים (ריש לקיש, שבת לא.). — ושחיטת קדשים, שם למסכת זבחים, בנגוד לשחיטת חֻלין,

¹) [עי' גם לקמן.]

שם סס׳ חלין: כי מש״ת לשחיטת קדשים תא ואקשי לי׳. (רב חסי, ב״מ קט:). — ובהכפלה, קֹדֶשׁ קָדָשִׁים, קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים, שם לחלק הפנימי של המקדש[1]), Hochheiligstes; saint des saintes; Holy of Holies: ונתת את הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ונתת את הכפרת על ארון העדת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (שמות כו לג–לד). ויבן את עשרים אמה מירכותי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע עד הקירות ויבן לו מבית לדביר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (מ״א ו יו). והפתות לדלתות הבית הפנימי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לדלתי הבית להיכל זהב (סס ז נ). ויבאו הכהנים את ארון ברית יי׳ אל מקומו אל דביר הבית אל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אל תחת כנפי הכרובים (סס ח ו). וימד את ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל׳ ויאמר אלי זה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (יחזק׳ מא ד). — ובֵית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: ויעש בבית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כרובים שנים מעשה צעצעים (דה״ב ג י). — ובתו״מ: היה רוכב על החמור ירד, ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו, ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים[2]), היה יושב בספינה או בקרון או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים[2]) (ברכ׳ ד ה–ו). לא יקל את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי[3]) הקדשים (סס ט ה). ורא'שי מכפסין מבדילין בעליה בין הקדש ובין קדש הקדשים, ולולין היו פתוחין בעליה לבית קדשי הקדשים שבהן היו משלשלין את האומנין בתיבות כדי שלא יזונו עיניהן מבית קדשי הקדשים (מדו׳ ד ה). קדש הקדשים מקודש מהם (מן ההיכל וכו׳) שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה (כלי׳ א ט). טבל והזה שבע פעמים כנגד בית קדשי הקדשים (נגע׳ יד י). — ומקום קדוש בכלל: בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תאכלנו כל זכר יאכל אתו (במד׳ יח י). ואת תורת הבית על ראש ההר כל גבלו סביב סביב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הנה זאת תורת הבית (יחזק׳ מג יב). ומן המדה הזאת תמוד ארך חמש ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קֹדֶשׁ קָדָשִׁים (סס מה ג). והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אל גבול הלוים (סס מח יב). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע וכו׳ ולחתם חזון ונביא ולמשח קֹדֶשׁ קָדָשִׁים (דני׳ ט כד). — וכתאר לכלים מכלי המקדש והמשכן: שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כל הנגע במזבח יקדש (שמות כט לז). וכפר אהרן על קרנתיו (של מזבח הקטרת) וכו׳ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא ליי׳ (סס ל י). וקדשת אתם (את הכלים השונים) והיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כל הנגע בהם יקדש (סס סס כט). זאת עבדת בני קהת באהל מועד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (במד׳ ד ד). וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (סס סס יט). — והקטרת: ושחקת ממנה הדק וכו׳ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תהיה לכם (שמות ל לו). — ולחם הפנים: ואכלהו במקום קדוש כי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא לו מאשי יי׳ (ויקר׳ כד ט). — ודבר שֶׁבַּחֵרֶם: כל חרם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא ליי׳ (סס כז כח).—והקרבנות או חלקיהם שיש בהם קדשה חמורה ביותר: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מאשי יי׳ (ויקר׳ ב ג). לא תאפה (המנחה) חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא בחטאת ובאשם (סס ו י). במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יי׳ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (סס סס יח). כל זכר בכהנים יאכלנה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (סס סס כב). וזאת תורת האשם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוא (סס ז א). זה יהיה לך מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לך הוא ולבניך (במד׳ יח ט). ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עד עמד כהן לאורים ולתמים (עזר׳ ב סג). — ומ״ר קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים: לחם אלהיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים ומן הקדשים יאכל (ויקר׳ כא כב). לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליי׳ קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שם יניחו קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים והמנחה והחטאת והאשם כי המקום קדש (יחזק׳ מב יג). ולא

---

1) [ובתו״מ גם קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים, או בית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים במשמ׳ זו, עי׳ לקמן.]

2) [במשנה שבבבלי (ברכ׳ כח:) ובבריתה שם (ל.) ובמשנה שבירוש׳: בית קדשי הקדשים.]

3) [במדב״ם: קדש.]

יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אל קדשי הקדשים (שם מד יג). וקורא בן ימנה הלוי השוער לסורחה על נדבות האלהים לתת תרומת יי' וקדשי הקדשים (דה"ב לא יד). — ועל אדם קדוש. אהרן הכהן: ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים[1] הוא ובניו עד עולם (דה"א כג יג). — ובתו"מ: חתיכה של קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים (ערלה ב טז). בשר קדשי קדשים ובשר קדשים קלים שנתבשלו עם בשר התאוה אסור לטמאים ומותר לטהורים (שם שם יז). כהן אוכל בקדשי קדשים ואין כהנת אוכלת בקדשי קדשים (סוט' ג ז). שהשחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים אפילו בקדשי קדשים (זבח' ג א). איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון וכו' (שם ה א). העולה קודש[2] קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון (שם שם ה). אשם קודם לתודה ולאיל נזיר מפני שהוא קדש קדשים (שם י ג). זה חומר בחטאת מקדשי קדשים (שם יא ז). קדשי קדשים ששחטן בדרום מועלין בהן (מעי' א א). בשר קדשי קדשים שיצא לפני זריקת דמים ר' אליעזר אומר מועלין בו וכו' (שם א ג). מעשה דמים בקדשי קדשים להקל ולהחמיר, ובקדשים קלים כולן להחמיר, כיצד קדשי קדשים לפני זריקת דמים מועלים באימורים ובבשר וכו' (שם שם ד). — וישם ספר מכתבי הקדש: שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ר' עקיבא, ידים ג ה). — וישם אדם קדוש: ולמה נקרא שמו נחום איש קדש הקדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו (ירוש' מגי' ג ג). — ובספה"א: ובהיותו שם עליון מסוד האור שהוא על סוד המחשבה הנגבלת בסוד קדש הקודשים פנימה וכו' (נפש החכמה ח"א). בעוד שסוד הנקודה היא משפעת לסוד קדש הקודשים אזי כל ההויות יוצאות על תכונתם (שם ח"ב). — ואמר המשורר: מה לי בחיים ואין ארון וכפורת והוד ומנורה משוקדת ופורחה, ודביר

1) [ובשבעים: קדשי קדשים, ἅγια ἁγίων.]
2) [נ"א קדשי.]

ואליו ובית קדשי קדשים איש זרה כתיבו ואש קדש מלוקחה (ר"ש הנגיד, האמלור, בן תהלים קיא, ששון, פז).

קְדֵשָׁה, ש"נ, מ"ר קְדֵשׁוֹת,—אשה זונה, ובפרט זונה צבורית שבשרות המקדש של אלהי כנען[1].
Weihbuhle, Hierodule; hiérodule, harlot : וישאל את אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינים על הדרך ויאמרו לא היתה בזה קדשה וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה (בראש' לח כא–כב). לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל (דבר' כג יח). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט (הוש' ד יד). — ובתו"מ: לא תהיה קדשה מבנות ישראל וגו' לא תהיה מוזהר עליהם באומות, שהית בדין ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל, קדש חמור אינו דין שיהא מוזהר עליו בישראל וכו' ת"ל לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל, אי אתה מוזהר עליו באומות (ספרי דברי רס). —ובספה"א: ויחשבה לזונה, ארז"ל בשעה שיצא יהודה מסובב ללכת תמנתה אכל ושתה ונשתכר וכו' וכיון שראה המעלה וראה לתמר ערבבו היין וחשב בלבו שהיא אשה קדשה יושבת לזונות שכך היה המנהג בארץ אמוריים כשהיתה אשה מקדשת עצמה לזונות היתה יושבת על אם הדרך ימים שבעה וכו' (בראשית רבתי, אלבק, 180). וישם הבמה הגדולה לישמעאלים ששם קבור עלי בן אבו טאלב חתנו של מחמד ובאים שם הישמעאלים לקדשות (מסעות ר' בנימין, גרינהוט, 64). ולכן מה שלמדתנו התורה בענין יהודה עם הקדשה באומרו הנה שלחתי

1) [המלה קְדֵשָׁה מצויה באשורי בכנוי להנהת האלה אשתר (היא עשתרת), המשמשת גם בזונה במקדש, בצורה קדִשְׁתוּ, קדלת, ס"ר קדישת וגם קשדת, ומזה אף קדלדות (במק' קדשתות), מעמד הקדישות. עקר משמעי המלה היא: הטהורה, הקדושה, וי"א הבהנת (לא: המקדשת), ואך מתוך שרות להנות האלה הזאת, שהיו אסורות בנישואים, בזונות צבוריות, נולדה המשמעי זונה, ואולי המלה בעברי שאולה היא מאשורי.]

קדשה

הגדי הזה וגו' וזה המעשה היה מותר אצלם קודם נתינת התורה, כי שכר הקדשה באותו זמן היה אצלם כדין המאוחר של האשה בזמננו זה (תשו' הרמב"ם, ח"ם סרימן, 175). עונש האוכל גיד הנשה ולא עשה תשובה להתגלגל בקדישה הנקראת וונה נשבחה וכו' (הליקוטי ויסלם, לבוב תר"ג, לא :). הבא על הגויה יתגלגל בקדשה יהודית (דרך ישרה, ס' התשובה נג.). גדר כל קדש וקדשה לגרשם מן הקהל (תקנות קנדיאה, הרטום–קאסוטו, 53).

*קְדֻשָּׁה, קדושה, ש"נ,—תכונת הקדוש, Heiligkeit; sainteté; sanctity, קְדֻשַּׁת האלהים: כי קדוש אני, בקדושתי אני, בין מקדשים אותי ובין אין מקדשים אותי (ספרא ויס, קדושים פרשה א). הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך (רב ושמואל, ברכ' לג :). קדושתי למעלה מקדושתכם (מד"ר ויקר' כד). — ומ"ר קְדֻשּׁוֹת, קדושות: (הקב"ה) קדוש בכל מיני קדושות (ר' ילמק, ירוש' ברכ' ט א), —ועל מעשי האל: הקב"ה דרכו בקדושה דיבורו בקדושה ווישיבו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה אלהים נורא ואדיר בקדושה (נשם ר' אמא, שם שם). —ובמהם"א: הקילום [1]) והקדושת לחי עולמים (היכלות רבתי כו, ביהמ"ד ילינק ג, 104). — ובתפלה: המניח לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קדש (ברכת יוצר אור, שחר' שבת, לאל אשר שבת). ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו (ויהי בנסע, סדר הוצאת ס"ת). לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש (ברכת קדשה, תפלת י"ח). — ואמר הפיטן: על ישראל צדקתו, על ישראל קדשתו, על ישראל רוממותו (על ישראל אמונתו, שחרי יוה"כ). כי מקדישיך בקדשתך קדשת (תמול על מעשיך, מוס' ר"ה ויוה"כ). אשר אומץ תהלתך באילי ישחק בברקי נוגה בגדודי גובה בדמומי דקה וקדשתך בפיהם (ר' משלם בר קלונימוס, אשר אומץ תהלתך, קרוב' שחרי יוה"כ). מי יקצוב קריאת קדשתך (הוא, מי ישנה, סלוק שחרי יוה"כ). — וקְדֻשַּׁת השם במשמ' קְדֻשַּׁת האלהים, ביחוד בצרופים כגון מסר נפשו על קְדֻשַּׁת השם, הזכחת קְדֻשָּׁתוֹ של האל על ידי מעשה, כמו קִדּוּשׁ השם במשמ' ו [2]): קמאי הוי קא מסרי נפשייהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם (אביי, ברכ' כ.). מה ראו חנניה מישאל ועוריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ועלו ובאו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה (תודוס איש רומי, פסחי נג :). בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה על קדושת השם (סנה' עד :). — ובמהם"א: אב הרחמים שוכן מרומים וכו' הוא יפקוד וכו' קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, הזכרת נשמות, שחר' שבת). — ובהשאלה קְדֻשָּׁה, בנוי לאלהים: הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה (רש"י, ישע' ה ו).

—ב) קְדֻשַּׁת ימים ומועדים, קְדֻשַּׁת היום [1]): אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע (ר' יוחנן משום ר"א בר"ש, ביצה טו :). — ואמר הפיטן: ונתנה תוקף קדשת היום כי הוא נורא ואיום (ר' אמנון, ונתנה תוקף, סלוק מוס' ר"ה ויוה"כ). — קְדֻשַּׁת שבת ויום טוב: ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת (רב ושמואל, ברכ' לג :).—קְדֻשַּׁת שביעית: יצאת מלוגמא שאין עליה קדושת שביעית (ירוש' שביעי ז א), דן וצד וזרע איסטים שזורעין אותן במוצאי שביעית קדושת שביעית חלה עליהם (שם שם). היירענין והבודית והאהל יש להן קדושת שביעית (שם ז ב), — וקְדֻשַּׁת הארץ והעיר: קדושת שילה יש אחרית היתר וקדושת ירושלים אין אחריה היתר (מגי' א יא). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (עדי' ח ו). עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה, שמביאין ממנה העומר והבכורים וכו' (כלים א ו). — ושל המקדש ושל בית הכנסת: אין מוכרין של רבים ליחיד מפני שמורידין

---

[1]) [בפיוט האדרת והאמונה שבסדורי התפלה ובשחרי יוה"כ: הקריאה.]

[2]) [עי' גם לקמן במשמ' ד).]

[1]) [עי' גם לקמן במשמ' ג).]

אותו מקדושתו (מגי' ג א). בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין בתוכו חבלים וכו' שנאמר והשמותי את מקדשיכם, קדושתן אף כשהן שוממין (ר' יהודה, שם שם ג). — קדֻשת האדם: כל (יבמה) שהיא אסורה איסור ערוה לא תולצת ולא מתיבמת, (אסורה) איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). איסור מצוה שניות מדברי סופרים, איסור קדושה אלמנה לכהן גדול וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין וממזר (שם שם ד). שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה אף על פי שגדולה (ר' יהודה, כתוב' ג ב). יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם (נזי' ז א). ופרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה (ר' פינחס בן יאיר, סוט' ט טו). והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת פרישת עבו"ם, אתה אומר קדושת פרישת עבו"ם או אינה אלא קדושת כל המצות (ספרא ויק קדושים פרק י). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (ר' חייא, כתוב' קג:). אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה (ברכת כהנים, רב חסדא, סוט' לט.). שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ר' יהודה בן פזי, מד"ר ויקר' כד). — וכנוי לאיש קדוש: לקדושת חנניה (אגרת רבי אל חנניה, ירוש' נדר' ו יג).—הורתו או לידתו של פלוני בקדֻשה או שלא בקדֻשה, שנתעברה אמו או שילדה לאחר שנתגירה או עד שלא נתגירה: הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מיבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה (אם זנתה) וכו' היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבר (כתוב' ד ג). גר שהיה לידתו בקדושה והורתו שלא בקדושה יש לו שאר האם ואין לו שאר האב (יבמ' למ.). רב מרי בריה (דאיסור גיורא) הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה הואי (ב"ב קמט.). — וגדל בקדֻשה: נתין קודם לגר, זה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה (הורי' יג.). —

קדֻשת הַגוּף, קדֻשה השיכת לעצם הדבר המקדש, וקדֻשת דָּמים, קדֻשה שחלה רק על ערכו ומחירו של הדבר והוא עצמו חל [1]): הקדש בשוגג מתחלל וקדושת הגוף לא מתחלא (ר' יהודה, קידוש' נה.). כי מתניא ההיא בקדושת דמים [2]), מי אלימא קדושת דמים דקא מפקעא ליה מן הבכורה (תמורי' י:). הקדיש אבר לדמיו מהו דתיחות לית קדושת הגוף, מי אמר כיון דנחתא ליה קדושת דמים נחתא ליה נמי קדושת הגוף וכו' (רבא, שם יא:). הקדיש זכר לדמיו קדוש קדושת הגוף (הוא, שם שם). —"קדֻשת הפה, קדֻשה שחלה על הדבר כתוצאה מאמירה בפה: הולד קדושתו קדושת הפה מכח האדם ולא מכח האם (תוס' שם י., ד"ה ורבי). בשלמא אם קדושת פה חלה על העיברים, כי הוי אבראי עבדין תמורה, דאין זה ולדות קדשים שהרי הקדושה באה מכח פה האדם ולא מן האם (שיטה מקובצת, שם י:). — וקדֻשת הקרבנות השונים, ומ"ר קדֻשות, קדושות: הבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם (זבח' י ג). והלא כבר נאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, היכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים, אף תמורה בבית הבעלים (ר' עקיבא, תמורי' א א). חומר בתמורה שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצאה לחולין להגזז ולהעבד (שם ב ג). ושאר כל הקדשים אף על פי שנולד בהן מום הרי אלו בקדושתן (שם ג ה). אין קדושה חלה עליהן (על טמטום ואנדרוגינוס בבורות) (שם ה ב). אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה לקדושה (שם ז ג). לא אם אמרת במליקת העוף שקדושתה אוסרתה תאמר בטרפה שאין קדושתה אוסרתה (ספרא ויק, ויקרא דיבורא דנדבה פרשה ב). אי בי גופים וקדושה אחת תיבעי ליה בלא מתכפר, אי בי קדושות וגוף אחר תיבעי לית בלא הוסם (אביי, תמורה ט:). שני גופין ושתי קדושות מהו (שם שם). אין קדושה חלה על עוברין (בר פדא, שם י.). קדושה חלה על עוברין

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [רש"י: שימכרנו ויביא בדמיו עולה, אבל הוא גופיה לא קדיש קדושת הגוף אלא נמכר בלא מום, ע"כ.]

(ר' יוחנן, שם שם). משום דקא מפרש קדושה על הולד (שם י:). — וקְדֻשה בכתיבת שם האל או באמירתו: עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים (סוט' א ד). — דברי קְדֻשה: לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה (שבת קכו:). —ודבר שבקְדֻשה: כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (רב אדא בר אהבה, ברכ' כא:).—וּקְדֻשַּׁת של ס"ת וכדו': ספר תורה שבלה ותפילין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה (מנח' לב.). — וְתַשְׁמִישֵׁי קְדֻשה, דברים המשמשים לקְדֻשה: תשמישי מצוה נזרקין, תשמישי קדושה נגנזין וכו' ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות ותיק של ס"ת ונרתיק של תפילין ורצועותיהן (ת"ר, מגיל' כו:). — וכתפלה: והכהנים והעם וכו' כשהיו שומעים את השם וכו' מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדשה ובטהרה היו כורעים וכו' (עבודת יוה"כ). ומניח בקדשה לעם מדשני ענג (מגן אבות, ברכה מעין שבע, ערבית ליל שבת). וכלם (המלאכים) פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה (ברכת יוצר, תפלת שחרית). — וכספה"מ: ולפיכך הכתוב מזווגן (את משה ושמואל) בקדושה אחת (מדה"ג דברי א א, הסגלה, 2). ספר קדושה והוא ספר חמישי (רמב"ם, בראש ספר קדושה שבמשנה תורה). מה תאמר הדרת יקרת צפירת תפארת כבוד גדולת קדושה מורינו ורבינו אדוננו משה (שאלה בתשובות הרמב"ם, פריימן, 99). ואי משום דקרי למזוזה קדושה קלה הלא ג"כ קורא לתפלה של יד קדושה קלה (שאלה שם, 123). שכל תרומה ומעשר בזמן הזה הוא מדרבנן וכו' כי קדושה ראשונה בטלה וקדושה בי לא חייבה אותם (תשובה שם, 128). וכשעלה עזרא ע"ה בשניה התחילו למנות משנה שעלה וקידש בה את הארץ קדושה שנייה (שם, 221). וקדושתך יודעת כי אדם ביקר ולא יבין וכו' (אגרת סורגוסה אל האפיפיור בשנת 1544, JQR VII, עמ' 413). בלנו נושקים רגליך וידי קדושתך בשכלות גדולה (שם שם, 413). נאסף נפשו בקדושה ובטהרה (מצבה משנת ת"ד, וכשטין, Inschriften I, עמ' 223). ונהוג בספרות: כבוד קְדֻשת שם תפארתו, וכר"ת כקש"ת. —ואמר הפיטן: אדמת קודש המקדשת ומכל ארצות מוקדשת בעשר קדושות ניקדשת (ינאי, אדמת קודש, קרובי נרבאסי, זולתי, מד). קדשת איש חסידך זכור ליפת פעמים (אל נא רפא, סליחי נה"ג). — ואמר המשורר: אהוב מהר המור נתן לי מורשה, מורשה נחלתי וקבלתי בקדושה, בקדושה שמעתי כי יקח איש אשה (אהוב מהר המור, שירי חימן, 9). שלומות יאתיו מרומים לרב חומ"ק והוד מאור · קדושה (יוסף בן סעדיה, שלומות שם, 85). — ג) קְדֻשָּׁה במשמ' ברכת הקִדוּש על הכוס: אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ר' יוחנן, ברכ' לג.). אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד (רב ששת, פסח' קב:). לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון (שם קה.). — וְקְדֻשַּׁת היום, שם לברכה האמצעית בתפלת העמידה של שבת ויום טוב, המסתימת במלים מקדש השבת וכדו': סדר ברכות, אומר וכו' קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע וכו' (ר' יוחנן בן נורי, ר"ה ד ה). אומר אבות וכו' וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע וכו' (ר' עקיבא, שם שם). שבת ויום טוב ויום הכיפורי' מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע (תוספת' ברכ' ג יג). — ד) קְדֻשַּׁת השם במשמ' הברכה השלישית שבתפלת העמידה, החותמת האל הקדוש [1]: סדר ברכות, אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע וכו' (ר' יוחנן בן נורי, ר"ה ד ה). אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע וכו' (ר' עקיבא, שם שם). — וקְדֻשַּׁת במשמ' זו [2]: אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל (ריב"ל, ברכ' כא:). מ"ס יחיד אומר קדושה ומ"ס אין יחיד אומר קדושה (שם שם). מניין שאין היחיד אומר קדושה שנ' ונקדשתי בתוך בני ישראל (רב אדא בר אהבה, שם שם). ומניין שאומרים קדושות שנאמר הכו

---

[1] [עי' אלבוגן, Gottesdienst, עמ' 31, 45.]

[2] [אין כתו"ם עדות ברורה לשמוש המלה קְדֻשה במשמ' קדוש קדוש קדוש וכו' הנאמר מפי ש"צ והקהל בחזרת התפלת בברכת קְדֻשת השם. ואמנם פרשו כך המפרשים את דברי האמוראים בבבלי המובאים כאן, אך נראה שכונת הגמרה לברכת קְדֻשת השם עצמה.]

להי כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש, ומה ראו לומר בינה אחר קדושה שנאמר וכו' (ת״כ, מגי׳ יז:). — ובמהמ״א: היורד לפני התיבה כך הוא אומר אבות וגבורות וקידם קדושת השם אומר כתר יתנו לך וכו' (סדר ר״ע הפלס ח, קלט.).—ובמשמ׳ אמירת קָדוֹשׁ ע״י המלאכים: בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב״ה ג' קדושות (ר׳ אבין, מד״ר ויקר׳ כד).—ובמהמ״א: בשפה ברורה ובנעימה קדשה[1]) כלם כאחד עונים ואומרים כיראה (נרכת יוצר, תפלת שחרית). והב״ה מתעלה בשישראל אומרים קק״ק וזו היא הקדושה שמקדשין אותו מלאכי השרת (מגוה״מ לר״י אלנקאוה ג, 148).—ואמר הפיטן: ניתקדשתה ברחמים בקדושת עליונים ב״ב וקרא (ינאי, סכרך, קרוב׳ נראש׳, זולאי, כח). כל קרושי קדוש בקדשה מקדישים (ר׳ שמעון בר יצחק, כל שנאני סחק, קרוב׳ ב ר״ה).—°וסדר קְדֻשָּׁה[2]), קדושה דסדרא, שם לתפלות (בעקר ובא לציון גואל וכו') הנאמרות אחר תפלת העמידה של שחרית: ואחר כך אומר ובא לציון גואל וכו' ואלו הפסוקים שלפני הקדושה ושל אחריה עם תרגומן הם הנקראין סדר קדושה (רמב״ם, תפלה ט ה–ו). — °וקְדֻשָּׁה במשמ׳ קדוש קדוש וכו' הנאמר מפי שליח צבור והקהל בחזרת הש״צ בברכת קדשת השם[3]) בדגמת הקדשה הנאמרת ע״י העליונים: שעשו מריבה ומחלוקת עד שקיבלו עליהם לומר קדושה בכל יום (סו״ת הגאוני מן הגני׳, גינצבורג, 52). נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת כדבר האמור על יד נביאך (רמב״ם, סדר תפלות כל השנה). ואחר שמיים ש״ץ ברכה שנייה יאמר קדושה ועונין הקהל קק״ק וכו' (שם שם, 177). — ואמר הפיטן: ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע (חרוז לפני הפלוק נקרובות). שומר גוי קדוש שמור שארית עם קדוש ואל יאבד גוי קדוש המשלשים בשלש קדשות[1]) לקדוש (שומר ישראל, תחנון). — °וקְדֻשָּׁה שבברכת יוצר אור: וקורא אחר כך שמע ומברך לפניה ולאחריה ומדלג קדושה מן הברכה ראשונה שלפניה שאין היחיד אומר קדושה (רמב״ם, תפלה ז יז).·בעיר אחת שהיו נוהגים לשבת בקדושת היוצר, אח״כ בא אחר ונעשה ראש על העיר ההיא ונהג לעמוד בקדושת היוצר (תשלב׳ בתשו׳ הרמב״ם, פריימן, 29). — °קְדֻשָּׁה רבה, קדשת כֶּתֶר שבתפלת מוסף: ותוזר הש״צ התפלה ואומר קדושה רבה והיא כתר, ותקנו לומר בה פסוק שמע ישראל, מפני שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא לקרות קריאת שמע ותקנו לאמרו בקדושה רבה כדי שלא תשתכח (מגוה״מ לר״י אלנקאוה ג 188).

°**קְדֵשׁוּת**, ש״נ,—מעמד הַקְּדֵשָׁה: דשפחה הרי היא כבהמה וביאותיה הפקר וקדישות (רש״י, קידוש׳ סט., ד״ה או דילמא). אבל לבהמה אין זנות וכו' ולא שייך בה לשון קד־שות (תוס׳, סנה׳ נד:, ד״ה דכי כתיב).

א. **קהה** סמנו קָהָה, °קֵהֶה, °קֵהוּי, °קֵהוּת, ג. °קְהִיָּה, °קֵהָיוֹן.

ב. °**קהה**[3]), מסנו ב. °קָהָה.

קָהָה, פ״ע, תִּקְהֶינָה,—קָהוּ הַשִּׁנַּיִם, נִקּוּ השנים מחסר לחם, לא היה להן מה לגרום, רעב בעליהן[3]).

[1]) [כמדר רב עמרם (א, לו:) ובנוסח ספרד: ובנעימה קְדוֹשָׁה ובנוס׳ איטלי: בנעימה ובקדשה.]

[2]) [בתו״מ בארמ׳: עלמא אמאי קא מקיים אקדושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא (סוט׳ מט.), ופרש רש״י: סדר קדושה שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט וכו' ויש באן שתים קדושת השם ותלמוד התורה, ע״כ.]

[3]) [ונקראת גם קרושה דעמידה ובמס׳ סופרים (יז יג): קְדוּשׁ של עמידה.]

[1]) [נ״א: בִּשְׁלוּשׁ קְדֻשָּׁה.]

[2]) [עי׳ בהערות שאחר זו.]

[3]) [מתרגמים ומפרשים הבינו את הפעל קהה כאלו הוראתו או א) היה לא חד, נטלה חורפתו, stumpf · werden; s'emousser; to become obtuse, ולפי זה השמוש בדבור ובספרות היום, עד שאנו אומרים אף בהשאלה ווית מֵהָה וכדומה, או ב) היה טעמו חמוץ ומכֵהֶה פה ושנים, או ג) כאבו השנים, וכן השבעים (ἡμωδίασαν), בעוד שת״י לא הביע אלא את הענין: אכהתנא חטן ובניא לקן. ואולם כל הפרושים הנזכרים מוטעים הם, וכבר היה אפשר ללמד את הנכון מן ת״י לעמוס (ד ו), שתרגם וגם אני נתתי לכם נקיון שנים וכו' וחסר לחם: ואף אנא יהבית לכון אקהיות שנין וכו' וחסרות מזון, ע״כ. ואין קְהִיַּת השנים בכל מקום אלא נקיון שנים וחסר לחם, ואין כונת הפתגם על מי שאוכל מפרי בסר, אלא לפי שאוכל את פרי כרמו כשהוא עדין בסר, לפני הבשלתו

nichts zu essen haben; n'avoir à manger; to have nothing to eat: כימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תִּקְהֶינָה כי אם איש בעונו ימות כל האדם האכל הבסר תִּקְהֶינָה שניו (ירמי' לא כח—כט). מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בסר ושני הבנים תִּקְהֶינָה וכו' הנפש החטאת היא תמות כן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה (יחזק' יח ב—כ). — וכתו"ם: ותם לריק כחכם, הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא ניכש, זרע ולא ניכי[1]) ולא כיסח ולא עידר וכשעת הקציר בא שידפון וירקון והילקה ואין[2]) בכך כלום. אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכיסח וכשעת הקציר בא שדפון והילקה הרי שיניו קהות (ספרא בחקותי פרק ה). מה הגפן הזאת כל השותה ממנה יין פניו מצהילות והיא עולה עַל שלחן מלכים כך הן ישר', נמאסין שכהן בעולם הזה אבל לעתיד לבֹ' הן עתידין לירש מסוף העולם ועד סו', והיו מלכים אומניך, ונתנך יי' אלהיך עליון, מה הגפן הזאת כל האוכל ממנה[1]) שיניו קיהות עליו כך כל המזדווג[2]) סופו ליטול את שלו מתחת ידיהן[3]) (מד"ר ויקר' לו).—ואמר חמליץ: אל תשחק אתו פן יצחק לך ושניך תקתינה[4]) (יצחק זעקיל פרענקיל, ב"ע ל י). — *וְקָהוּ השנים לא כאכילה אלא כנשיכה, לא היה להן מה שתוכלנה לנשך: וירץ עשו לקראתו וישקהו, נקוד עליו וכו' מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע[5]), ומה ת"ל ויבכו, אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו[6]) (ר' שמעון בן אלעזר, שם בראש' עח). כיון שגלו (ישראל) היה אחד מהם מבקש ללוש עסתו ולא היה יודע במה ללוש, והיה חופר גומץ בארץ ולש עסתו בתוכה והיא מתגבלת בצרורות, וכשהיה נותנה לתוך פיו היו שניו קהות[7]), לקיים מה שנאמר ויגרם בחצץ שני (איכה רבה, בובר, ג טז, 128). — *וְקָהֲתָה נפש האדם לאכל או מלאכל, כמו קָהוּ שניו, לא היה לו מה לאכול: נ.זן ריחו, מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה להם והפית[8]) להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קותא[9]) לאכול, אמרו לו, משה רבינו, תן לנו מה נאכל, אמר להם משה, כך אמר לי הקב"ה, כל כן

(עי' אכל פגה, עמ' 4810). ומובן שבעת הבציר תקהינה שִׁניו, כלו' לא יהיה לו מה לגרס בשניו.

וכן אף בערבי זו היא משמעותו היחידה של הפעל קהי[a]) או אקתהי[b]): לא יכל האדם לאכל— אמנם שם מפני חסר תאבון, בהתפתחות מאֻחרת של הוראת הפעל—ובעל ה„לסאן אל־ערב" מבאר אף את שם הקהוה באמרו כי השותה ממנה אין לו תאבון לאכל.

משמש' יסירית זו של קהה: לא היה לו מה לאכל, מתבארים כל שמושי הפעל, כפי שמובת בהערות הבאות, וליתר באור עי' במאמרו של טורטשינר, לשוננו יג, עמ' 179—180.]

[1]) [כך כדפוס ויניציא ש"ה. ומעין זה בהוצאת וים, בודאי בטעות. וברש"י לפסוק (ויקר' כו כ): וְתם לריק כחכם, הרי אדם שלא עמל, שלא חרש, שלא זרע, שלא נכש, שלא כסח, שלא עדר, וכשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו, אין בכך כלום, אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו הרי שניו של זה קהות, וקרובה לזה נסחת המלבי"ם בהוצאת הספרא שלו. וברור שאין כאן קהית השנים תוצאת של אכילת בסר אלא של הנזקים בשדה המביאים לידי נקיון שנים.]

[2]) [צ"ל והלקהו אין.]

[a]) قهى [b]) أقتهى

[1]) [כלומר, בשהיא בסר.]

[2]) [צ"ל כל המזדווג להם.]

[3]) [כך בכ"י מבית הנבות הבריטי שבספריה הלאמית בירושלם, ובדפוסים נצטרפו שני המאמרים בטעות, והכונה גם כאן: מי שאוכל את פרי הגפן כשהוא בסר, כמו במקרא.]

[4]) [עי' הפע', הערה.]

[5]) [במד"ר שה"ש ז, צוארך: וקהו שניו של אותו רשע ונמסו כדונג, בתוספת מוטעית.]

[6]) [ומעין הדברים האלה בארמית בתרגום הירושלמי לכתוב (בראש' לג ד): עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשיעת צווריה. ובתרגום יונתן בהתפתחות מאחרת: עשו בכא על צערא דשינוי דאתמזמיזו ויעקב בכא על צערא דצווריה.]

[7]) [בקטעי מדרש והגדה (גנזי שכטר א, 274) במקום זה: קהות ונשברות. ואין ונשברות אלא תוספת מוטעית.]

[8]) [כך צ"ל במקום והופיע שבדפוסים, עי' עץ יוסף.]

[9]) [נ"א קוהה.]

נכר לא יאכל בו, עמדו והפרישו הנכרים שביניהם, והיתה נפשם קוהא לאכול, א"ל, משה רבינו, תן לנו מה נאכל, אמר להם, כך אמר לי הקב"ה, וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו, עמדו ומלו את עבדיהם והיתה נפשם קוהא לאכול, אמרו לו, תן לנו מה נאכל, אמר להם, כך אמר לי הקב"ה, סינטומום [1]), כל ערל לא יאכל בו, מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומהל עצמו [2]) וכו' (מד"ר שה"ש, עד שהמלך). — *וקוֹהֶה, מ"ר קוהות, מי שנפשו קוֹהָה, שאין לו מה לאכול: קליפי פולין

1) [ביונ' συντόμως, בקצור.]

2) [מפרשי המדרש, שלא עמדו על כל קשרי המלה, נחלקים בבאור הבטוי: היתה נפשם קיהא לאכול; מתנות כהונה (שדבריו חשובים מפני נוסחאות הספרים הנזכרות בהם) מבאר: קוהא לאכול, בלוי' קוהא ושבעים, והג' בספרים ישנים שבעים מלאכול, תן לנו וכו', כלומר אין אנו יכולין לאכול ובספר ישן גרס משה רבנו נפשנו קוהא מלאכול וכן לקמן, וגירסת הספר יש לקיימו בדוחק וכו' — ז"א כאילו הפרוש אין לנו תאבון לאכל, וזאת בעצם על פי הקריאה: קוהא מלאכול. והרמב"ן מזכיר דרוש זה בפרושו לבראשית מט י (יקהת עמים) במלים אלו: מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קיהה לאכול וכו' והעניין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הרית הטוב — ז"א כאילו פרוש המלה קוהה להפך, התאוה לאכל.

אך למעשה אין כונת הפסוק לא לשביעה (מלאכול) ולא לתאוה (לאוכל) דוקא, אלא „נפשם קוהה מלאכול" (כך) היא היא מה שישראל אומרים על עצמם: תן לנו מה לאכול, כאילו נאמר שניהם קוהות מלאכול. כי כך המצב בספר: הפסח הוא בידי משה, ואין משה נותן לישראל לאכול, ועל כן שניהם ונפשם קוהות. וכן מספרים הדברים בקצור בשמות רבה יט: וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונשבו בג"ע ומן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' נתכנסו כל ישראל אצל משה א"ל בבקשה ממך האכילנו מפסחך, מפני שאנו עיפים (ואין עיף אלא רעב וצמא, כלשון הכתוב בבראשית כה ל: הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי) מן הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלים וכו'. לפי זה הפסח הוא פסחו של משה, והוא עדיין אינו נותן לישראל לאכול ממנו, ושיניהם ונפשם קהות מלאכל, בנקיון שנים.]

ושומשמין, יש בהן אוכל אסורין ואם לאו מותרין וכו' קליפי אתרוג אסורין, גרעיני אתרוג מותרין, מעי אחרוג אסרין מפני שהקאות [1]) אוכלין אותן (תוספת' תרומ' י ג). מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית וכו' הבוסר משהביא מים בו', גבי בוסר מאי אית לך למימר, אמר רבי אבון שכן דרך הקיהות [2]) אוכלות אותו (ירוש' שביעי' ד ז). — *ובהשאלה, קֵהֲתָה החרב, לא יכלה החרב לאכל או לנשך: אמר רבי ינאי וכו' בשעה שתפס פרעה את משה חייבו להתיז את ראשו, וקהת החרב מעל צוארו של משה ונשברה, הדא הוא דכתיב צוארך כמגדל השן זה צוארו של משה, אמר רבי אביתר, ולא עוד אלא שנתזה החרב מעל צוארו של משה על צוארו של קוסנתירו והרגתו וכו' [3]) (ירוש' ברכי' ט ח). א"ר ינאי, בא הקוסנטר ליתן את החרב על צוארו וקהתה החרב מעל צוארו שנעשה של שיש, ושלמה מקלס אותו צוארך כמגדל השן, א"ר אביתר, ולא עוד אלא שקהתה [4]) מצוארו והיא נהפכה על הקוסטנר וכו' (מד"ר דברי' ג) [5]). — *ובהשאלה,

1) [נ"א שהקיאות וצ"ל שהקיהות, עי' בהערה הבאה.]

2) [התלבטו במאמר זה גדולים, הואיל ולא עמדו על משמי הפעל קהה, קהו השנים, קהתה הנפש. במשמי לא היה לבעליהן מה לאכל. וזאת הכונה: מי שאין לו כלום לאכל, הוא אוכל אפילו בסר ואפילו מעי אתרוג, ועי' במאמר הנזכר.

מחק לפי זה את המאמר מתוספת' תרומ' י ב בערך קָאָת, עמ' 5666).]

3) [עי' בהערה שאחר זו.]

4) [צ"ל שנתזה, כמו בירושלמי המובא לעיל.]

5) [דרשה זו על משה רבנו שנעשה צוארו של שיש עד שקהתה החרב, שלא יכלה לנשך אותו, אינה אלא העברת הדרשה על יעקב. שבא עשו לנשכו בשניו, כי בעוד שנזכר צוארו של יעקב בכתוב, ועל כן נדרש עליו הפסוק בשיר השירים „צוארך כמגדל השן", אין צוארו של משה בכתוב. וגם כאן נאמר בדרשה ראשונה אך: קהתה החרב, כלוי' לא יכלה לנשך, אך הואיל ונוספה לדרשה זו של ר' ינאי גם דרשתו של ר' אביתר, שלפיה אף נתזה החרב מעל הצואר, על כן כתבו אף קהתה החרב מעל הצואר — כאילו יש בקהתה המשמעות של נתזה, נהפכה או נתחלקה. ולא עוד אלא הואיל וכבר לא הבינו המאחרים את הבטוי קהתה החרב, הוסיפו מלה מבארת, בגון ההוספות לדרשה

קֵהו השמים [1]), לא עשו את מלאכתם: ולכך נקרא קהת, כסה דתימא, אם קהה הכרזל, אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל, כמ״ד ונתתי את שמיכם כברזל, הוי יודע כעכיר עונש התורה שלא קיימו וכו׳ [2]) (שם במד׳ ג). — *וכהשאלה, קֵהֲתָה ההלכה: כולם אחוזי חרב, ר״מ ור׳ יוסי, ר״מ אומר כולם היו משננין את ההלכה כחרב, שאם כא מעשה לתוך ידיהם שלא תהא ההלכה קוהא [3]) להם (מד״ר במד׳ יא). ושכולה אין כהם, ר׳ לוי אמר שמלמרין דכר מתוך דכר, ר׳ אבא אמר שאין הלכה קוהא להם (שם שה״ש, כמגדל). — וכספהמ״א, כהשאלה, קֶהוי לכ, שאין לכו מרגיש [4]): ושכט אפרים וחצי שכט מנשה שם נגד מרינת מאקה והם זעומי נפש וקהויי לכ, כעלי סוסים, יכרתו לכם [5]) ולא יחוסו על אדם, ואין להם ממון כי אם שלל אויכיהם והם גכורי מלחמה אי לאלף (כרחסית רכתי ל כד, חלבק, 127). — *וקֵהָה במשמ׳ נפגם, נעשה לא חד [6]): ותבו ליקהת אם, לעת שיכהה ככלות כחה, לעת יקהה חדוד כחה (מנחם, מהכרת, קה). — *וקֵהָה כמשמ׳ התקשה כדבר הלכה [7]): ולישון מקהו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות, שהיו מקשים ומפרכים כה קושיות הרבה, כי המתקשה כדכר יקרא קוהה כלשון הכמים (רמב״ן, ברחש׳ מט י).

—פִעֵ׳, קֵהָה, — קֵהָה האדם את (כלי) הכרזל, לא

על יעקב ועשו וכגון המלה „ונשכרה׳ כירושלמי המוכא לעיל, שאינה אלא תוספת שכטעית.]

[1]) [אין כאן כטויים ששמשו כלשון כאמת, אלא לפנינו העברת הדרשה על ענינים שונים, ואין לדעת אם כעלי הדרשות הכינו את הכתוב כקהלת שדרשו אותו, ככונתו הראשונה.]

[2]) [עי׳ פִע׳, קֵהָה הרקיע.]

[3]) [כך צ״ל ולא קורא ככדפוסים.]

[4]) [עי׳ כהערה שאחר זו.]

[5]) [מעין פרוש לצרוף קהויי לכ יש לראות כמלים יכרתו לכם ולא יחוסו על אדם, כלו׳ יעקרו כאלו את לכם מקרכם לכל ירחמו — ואין מקום לתקינים שהצעו (עי׳ כהערות חלבק למקום), וכנראה השתמש כותב הדכרים כמלה קהוי כעקר ע״פ ההכנה המאחרת של קהה כמשמ׳ נטלה חורפתו וכדו׳.]

[6]) [ע״פ הבנה זו ככתוכים.]

[7]) [ע״פ הכנה זו של קהה, ועי׳ פע׳, הערות.]

נתן לו מה לנשך ולחתך: אם קֵהָה [1]) הכרזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגכר ויתרון הכשיר חכמה (קהל׳ י י). — *וקֵהָה הרקיע, לא עשה את מלאכתו: אם קהה הכרזל והוא לא פניט קלקל, אם ראית רקיע שקיהה ככרזל מלהוריד טל ומטר כשביל מעשה הדור שהן מקולקלין, שנאי והוא לא פנים קלקל, מה תקנתן, יתגכרו ברחמים וכו׳ [2]) (ר׳ תעי׳ תענ׳ ז:). — *וקֵהָה (כהלכה), לא גרם את ההלכה [3]): אם כהרת קדמה לשער לכן טמא, ואם שער לכן קדם לכהרת טהור, ואם ספק טמא, ור׳ יהושע קיהה [4]) (נגע׳ ד יא). — ואמר הפיטן: כי קיהה

---

[1]) [ע״פ כל שמושו של פעל זה אין להבינו גם כאן כמשמ׳ לא חד, ולמעשה לא הושג כדרך זו כל פרוש מתכבר לכתוב. ומה זול חכנו של משל זה אם אין כונתו אלא זו, שצריך ללטש את כלי הברזל לפני השמוש כהם. אלא הכונה לעוכדה, המשמשת נושא לפתגמים אצל כל העמים, שהכרזל מתקלקל ומעלה חלודה אם האדם מקהה את שִנו של הגרזן והחרכ, ואינו נותן להם לאכל ולנשך. וזאת כדכר מוסר לאדם שגם הוא צריך לגכר חילים להשתמש כאכריו וכרוחו לעכורה. וזה פרוש הכתוב: אם כטלת את הכרזל מאכילה, מפעלה, כלום לא יקלקל את פניו, ויעלה חלודה? כך וחילים יגכר האדם, כעכודה וכתודה, ויתרון לו אם הוא מכשיר את עצמו כחכמה.]

[2]) [שם כדרוש על אותו פסוק כא גם מאמרו של ריש לקיש: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו ככרזל וכו׳ ואין ספק שהעקר גם כאן: שלמודו קהה עליו, כלשון הכתוב. ועי׳ נִפע׳ והִתפ׳.]

[3]) [כמבֹאר גם לקמן ככנין נפע׳, השתמשו חז״ל לגכי ההלכה כלשונות הלקיחות מענין האכילה. כך אמרו גרס, כמשמ׳ למד וסכר, ולא גרס כמשמ׳ לא הסכים, וכך כא גם קהה, שהוא הנגוד של גרס, כמשמ׳ לא גרס, לא סכר כך. והמפרשים התקשו כפרוש הכטוי.]

[4]) [כמדכ״מ: ר׳ יהושע קיהא. כספרא וים תוריע, פרשת נגעים פרק כ: רכי יהושע אומר כהה. וכן כנזיר (סה:): ורכי יהושע אומר כיהה, מאי כיהה, אמר רכ יהודה כיהה וטהור, ודילמא כיהה וטמא וכו׳. וכנדה יט.: ורכי יהושע אומר כהה ואמר רכה כהה וטהור כנגעי (צ״ל כנגעי?) כתים. וכרש״י שם: כהה טהור, הרי הוא כנגע שכהה מראיתו כשכוע של הסגר שהוא סימן טהרה דכתיב והנה כהה הנגע וגו׳ וכשם רכי משה הדרשן שמעתי קיחה, כלומר קיהה כדכר ונחלק עליו וכן מצאתי כת״כ ר׳ יהושע קיהה וטיהר,

קילקל קילל קודש, כי רמות רמו רעות רום (ינאי, כי אמר, קרוב' ויקר', זולאי, קלד). — ובמהמ"א, במשמ' נעשה פגום, לא חד: ובן הברזל בשתתחוך בו הרבה קהה הברזל זה פי' ר"ת ז"ל (ערוך ערך קה).

—נִפְעַ', *נִקְהָה,—בהשאלה, נִקְהָה אדם או עם [1]), נטל ממנו הכח לנשך: אם נקהת אומה שהיה קשה כתה כברזל דכתיב ואתכם לקח יי' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים, והוא לא פנים קלקל. ואין הקב"ה מסביר פנים לדור, קלקל, מעשים רעים יש בדור וכו' (ר' ברכיה, מד"ר קהל' קדרת תלישאה, אס קהס). — ונקהה תלמודו של אדם עליו [2]), לא נגרס התלמוד, לא למדו אותו: ד"א אם קהה הברזל, אם נקהה תלמודך עליך כברזל, והוא לא פנים (קלקל), אינו בא לידך להסבירו בפניך, קלקל [3]) עליו בחילך (סס סס). — ובמהמ"א: נִקְהוּ שִׁנָּיו: ומשום ר' משה הדרשן שמעתי ור' יהושע קיהה, מאי קיהה, אמר רבה, קיהה ומיהר, כלומר קיהה בדבר ונחלק עליהם ומיהר באדם שנקהו שיניו על אדם שאין משגיח לדבריו (תוספת ברכ"י מנ"י כ"י, כתובי עה:).

—הִפְעִ', *הִקְהָה,—הִקְהָה את שני פלוני, גרם לו שתקהינה שניו, שלא יהיה לו פה לאכל, מנע אכל מפיו: רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו [4]) ואמור לו בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לך, אלו היית שם לא היית נגאל (מכיי' מסכתא דפסחא, יח). כי מי בז ליום קטנות וכו' אלו קטני בני רשעי ישראל שמכובזין דין אביהם לעתיד לבוא, אומרים לפניו, רבונו של עולם, מאחר שאתה עתיד ליפרע מהן למה הקהית שיניהם בם [1]) (רבא, סוטה מח:–מט.). רב הונא אשכח תוטרתא דחינוניתא וכו' אתא רבה בריה וכו' יהבה ניהליה, אדהכי אתא אבא בריה (של רבה), שקלה יהבה ניהליה, א"ל, בני, שמחת את לבי והקהית את שיני [2]) (סס מט.). קרת, שנעשה קרחה בישראל וכו', בן קהת, בן שהקהה שיני מולידיו [3]) וכו' (ר"ל, סנה' קט:), עד כי יבא שילה, זה מלך המשיח, ולו יקהת עמים שהוא בא ומקהה שיניהם של עכו"ם [4]) (מד"ר בראש' נח). ולו יקהת עמים, מי שמקהה שני כל האומות [4]), שנאמר, ישימו יד על פה אזניהם תחרישנה (סס סס לט). מה דרכו של חול מקהה שיניו, כך ישראל ליְמות המשיח מבלין כל האומות וכו', מה חול אדם נוטל ממנו מלא קמצו ונותן לעיסה או לתוך התבשיל אין בריה יכול לטעמו, שהוא מקהה את שיניו [5]), כך הם ישראל, כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (סס במד' ג). — ואמר המליץ: לא תשחק בו (בבנך) פן תעצב עליו ולא תניחנו באות נפשו פן יקהה שניך [6]) (נ"ז, ב"ם ל' י).

ע"ב. ועי' בתוס' שם, ד"ה אמר. ושם מובא: ורבינו תם (צ"ל ורבינו חננאל) גרים ור' יהושע קיהה, פירוש עמד למנין דקיהא לשון אסיפה כמו מקהן אקהייתא בשוקא וכו' ועי' גם בתוס' סנה' פז:, ד"ה רבי, ובערוך ערך בה וערך קה, ובתוס' יבמ' קי:, ד"ה וקמקוו. ועל פי הנוסח ד' יהושע אומר כהה, יהי פרושו בהה, לא ברור, ואז אין המאמר ענין לשרש קהה.]

[1]) [אין גם שמושים אלו אלא תמונות, בהמשך הדרשות על הכתוב אם קהה הברזל, שהוא עצמו כבר משוה את החכמה לברזל, ואין להניח שחיו שמושים באלו בלשון ממש.]

[2]) [עי' בהערות לפִּעֵ' והתפ'.]

[3]) [ז"א הקל.]

[4]) [בשם שמספר (עי' לעיל, קל) על זבח הפסח הראשון כי קהו שני העם ונפשם, הואיל ולא נתן להם משת לאכל מזבחו עד שהפרישו את הזרים מביניהם ונמולו, כך אל תתן לרשע זה לאכל מן הפסח, ורמז לכך בדברי הכתוב אשר עשה יי' לי: לי ולא לו נתן לאכל מן הפסח.

וכבר בא בטוי זה גם בדברי ב"ס העברי, עי' לקמן בזהמ"א, הערה.]

[1]) [כלומר: למה לא האכלתם בעולם הזה, כלשון חז"ל: תלמידי אברהם אבינו אוכלים בעולם הזה (אב' ה יט).]

[2]) [כלומר: ולאכל לא השארת לי דבר. ונראה שאין הדברים על אבא בנו של רבה אלא הכפלה מוטעית של הדברים על רבה עצמו.]

[3]) [כלומר: הרעיבם, ולא כלכל את שיבתם.]

[4]) [אינו נותן להם מטוב האל, כעוד „ועמי את טובי ישבעו".]

[5]) [המלים אין בריה יכול לטעמו הן באור נכון למלים שהוא מקהה את שיניו, מרעיבו.]

[6]) [אמנם לא נשמר המקור העברי של פסוק זה, אבל מן הסורי: לא תאול עמה איך צבינה דלא

—הִתפ', *נִתְקָהָה, — נתקהה הרב על התלמיד, התלמיד על הרב, נעשה לו כענבים שאינם נתנים לאכילה: אם קהה הברזל, אם נ ת ק ה ה [1]) הרב על התלמיד כברזל, והוא לא פנים, ואין הרב מסביר פנים לתלמיד, קלקל, קילקול מעשים יש בתלמיד וכו' ד"א אם קהה הברזל, אם נ ת ק ה ה התלמיד על הרב וכו' קלקול מעשים יש בתלמיד וכו' (מד"ר קהל' סדרה תליתאה, אם קהה).

ב. *קָהָה, פ"ע, — כמו כָּהָה, היה עכור, משנף: ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש וכו' הורי רבי אחא בבא מן הדרך והיו רגליו ק י ה ו ת [2]) עליו שמותר להרחיצן במים (ירוש' יומא ח ח).

קְהָה, ש"נ, סמי' קְהַת, — כמו יְקָהָה: עין תלעג לאב ותבז לִקְהַת [3]) אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).

*קֵהֶה, ת"ז, — תכונת הדבר שאינו נתן לאכילה [4]), ungeniessbar; non mangeable; uneatable, עֲנָבִים קֵהוֹת, ענבים שאינם נתנים לאכילה: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים ק ה ו ת ושותה יין מגתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן (רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, אבי' ד כ [1])). — וכהשאלה, הֲלָכוֹת קֵהוֹת, שאין לגרס אותן, כדמיון לענבים קהים: אם הלכות ק ה ו ת תחת לשונך דבש וחלב, הלכות המאוששות [2]) עאכ"ו (ר' ברכיה, מד"ר שה"ש, כסת). — ומַעֲשֶׂה הלכה קֵהָה: דבר אחר, אבחר דרכם ואשב ראש, כזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה, והמעשה שהיה ק ה ה הייתי שואלו ומכהרו (ספיק' רב', אבכי אבכי, קב.). — ובספהמ"א, יַיִן קֵהֶה, יין חמוץ: בקיוהא דחמרא, ביין ק ה ה, אייגר"א [3]) בלעז (רש"י כתוב' עה.) — וקֵהֶה, במשמ' לא חד, stumpf; émoussé; blunt, וכהשאלה, זָוִית קֵהָה, משלש קֵהֵה זָוִית, נוהג בדבור ובמספרות. – ועי' קל ופע'.

*קֵהוּי, ש"ז, — קֵהוּי קְרָבַיִם, מניעת המעים מאכילה ומיציאה לצרכים, ואמר הפיטן: והתיצב בקידום קי ה ו י קרביים [4]) לפני קוצף קנות קנויים (ינאי, והתילב באימה, קרוב' שמות, זולאי סה). — וְקֵהוּי שִׁנַּיִם: ויקרא את שמה יקתאל, שהיתה לו לקיהוי שינים כמו שכתוב אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר לאלהים ולפניהם ישתחוה וגו' והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך וכו' (רש"י, מ"ב יד ז). — וקֵהוּי בלבד: לרבא א"ל קאוי עסקך, לשון ק ה ו י, הכל ישנאוהו (הוא, ברכ' נו.). — ובמשמ' חֲמִיצוּת: בית חרוסת, כלי שנותנין בו חומץ וכל דבר שיש לו ק י ה ו י ורגילין ליתן בו קמח ועשוי לתכל בו בשר כל ימות השנה והקמח מתחמץ מחמת ה ק י ה ו י, ולשון חרוסת ק י ה ו י, אייגרויש [5]) בלעז (הוא, פסח' ל:).

נרגוך ולחרתא נ ק ה א שניך, והיוני: γομφιάσεις τοὺς ὀδόντας יוצא ברור, כי היה בטוי זה במשמ' ירעיבך, לא יכלכל את שיבתך, במקור, וגם מ. צ. סגל וא. כהנא תרגמו: לא תשחק בו (צ"ל לא תרַצהו) מן יצערך ובאחרית יקהה שניך.]

[1]) [אמנם ספק הוא אם היה בטוי כזה במציאות, ואפשר שאין כאן אלא התפתחות של מאמר אחר, שעקרו: תלמיד חכם שנתקהה עליו תלמודו כברזל (עי' קל, כסע'), ואך מתוך הקריאה או המבטא ת ל מ י ד ו במקום תלמודו הגיעו לידי צורת הדרוש על הרב שנתקהה עליו תלמידו וכדומה, שאיני בא כך במקור אחר.]

[2]) [אין ספק שהכונה לרגלים מטנפות, כי על כן צריך להרחיץ אותן, ודברי רבי אחא קרובים אל דברי הברייתה הקודמת: ניטנפו רגליו.]

[3]) [כך הנוסח (במקום לִיקְּהַת) בכמה כ"י וכן בדפוסים וכ"י של הירושלמי (פאה א א) ושל מדרשים (עי' לגמשל במדרש הגדול שמות, הופמן, 229), וכך דעת כמה פרשנים בימי הבינים, ועי' הערת המחבר בעמוד 2131).

[4]) [עי' בהערות הקודמות.]

[1]) [בקצת דפוסים ד כו.]

[2]) [גם זה כדמיון לענבים, שנעשו אשישות, בשלות.]

[3]) [aigre.]

[4]) [על פרעה מְדבר כאן שמשה קדמו בבקר, ושהתפאר שאינו אוכל ואינו יוצא לנקביו, לפי הנאמר במדרש רבה (שמות ט): לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה, לא היה יוצא אלא המימה, לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפוש אותו, ע"כ. ואולי יש לקרא: קְהוּי קרבים, כת"ז על פרעה.]

[5]) [aigre.]

°קֵהוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הַקֵּהֶה, שאינו חד, נהוג בדבור ובספרות.

א. **°קְהִיָּה,** ש"נ,—כמו יְקִיעָה, נְקִיעָה, ואמר הפיטן: וירא אלהים וכו' (אל פונה) והולך כתום ולקהייתו חבש מתים[1] (ינאי, אל אב, קרוב' נרא"ש, זולאי, נ).

ב. **°קְהִיָּה,** ש"נ, — כמו יְקָהָה במשמ' אספה: ולו יקהת עמים, אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא כיסוד כמו יפעתך, ופעמים, שנופלת ממנו וכו' ויכול היה לומר קהיות עמים[2] (רש"י, נרא"ש מט י).

ג. **°קְהִיָּה,** ש"נ, — חלישות ושבירה: שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תבלול את שניהם (רמב"ן, נרא"ש מט י).

°קֵהָיוֹן, ש"ז, — קְהִיּוֹן שנים, נקיון שנים[3], ואמר הפיטן: שניך בעדר הרחלים הדורות בנקיון בלי כם קהיון, מחלב קיפיון בלי בו קיקלון (ינאי, אילי מאנים, קרוב' שקה, זולאי, רעה).—ובמשמ' חמיצות: קיוהא, קהיון שיניים, איגרו"ל בלעז (רש"י, כתוב' קח.).

[1] [יעקב איש תם, הוא ההולך בתם, והדברים מיסדים על תרגו' הקטעים הארמי' לבראש' (לב כו: ותקע כף ירך יעקב): וקהת כף ירכיה דיעקב. וע"פ הארמי' בונה הפיטן ש"ע עברי קְהִיָּה.]

[2] [רש"י לשיטתו, שהיא שיטת מנחם, חושב שאפשר לאמר אף מן יקהה, כיוד היסוד, קְהִיָּה, וכן הוא אומר מן יקהה (ולא מן קהה) בנפע': ליקהת אם, לקמטי' הנקבצי' ונקהין בפני אמו, לשון יקהת עמים, קבוצת עמים, והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן, ע"כ. ואולי ע"פ נִצָּב מן יצב, ועי' קְהִלָּה, הערה.]

[3] [במשמ' כמוי זה בכתוב (עמוס ד ו), ובנגוד לכך אומר הפיטן: בנקיון ממש ולא בזה, המתורגם קהיון.

בילקוט שמעוני (איכה תתקנו) כתוב: ובאו מלאכי השרת ואמרו ול"ו כך אמרנו ול"ו בשעה שהלך אברהם ועקד את יצחק בנו ע"ג המזבח, בואי ונראה את הבן שנתן לו בקהיות שנים למאה שנה ואינו חס עליו ועכשו לא תזכור זאת ותרחם עליו, ע"כ. אך אין ספק שיש כאן טעות מעתיק שכתב כך במקום: בק' שנים, ופרושו בצדו: למאה שָׁנִים.]

קהל[1], ממנו °הִקָּהֵל[2], °הִתְקַהֲלוּת[3], מַקְהֵל, °מַקְהָל, °מַקְהֵלָה, קָהֵל, קָהָל, קְהִלָּה, °קְהִלִּיָּה, קְהִלַּת, קֹהֶלֶת.

קָהַל, קל לא נמצא במקורות הקדושים.

—נפע', נִקְהֲלוּ, נִקְהָלִים, הִקָּהֵל, יִקָּהֵל, תִּקָּהֵל, יִקָּהֲלוּ, —נִקְהַל העם, נִקְהֲלוּ בני אדם, נזעקו, התאספו, sich versammeln; s'assembler; to assemble: וַיִּקָּהֲלוּ כל עדת בני ישראל שלה (יהוש' יח א, כב יב). ויצאו כל בני ישראל וַתִּקָּהֵל העדה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי' המצפה (שפט' כ א). ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים וַיִּקָּהֲלוּ[4] ויבאו אף אחריו (ש"ב כ יד). אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר לְהִקָּהֵל ולעמד על נפשם (אסתר ח יא). נִקְהֲלוּ היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם (שם ט ב). וַיִּקָּהֲלוּ היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר וכו' ושאר היהודים אשר במדינות המלך נִקְהֲלוּ ועמד על נפשם וכו' והיהודיים אשר בשושן נִקְהֲלוּ בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו וכו' (שם שם טו–יח).—ונקהלו אֶל מקום: וַתִּקָּהֵל העדה אל פתח אהל מועד (ויקר' ח ד). — ונקהלו למקום: וביום הרביעי נִקְהֲלוּ לעמק ברכה (דהי"ב כ כו).—ונקהלו עַל אדם, אצלו: וַיִּקָּהֵל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים (שמות לב א). וַיִּקָּהֲלוּ על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם (במד' טז ג). ויהי בְּהִקָּהֵל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן (שם יז ז). ולא היה מים לעדה וַיִּקָּהֲלוּ על משה ועל אהרן (שם כ ב). — ונקהלו אֶל אדם:

[1] [השרש קהל נמצא בשבא' בצורה קהלת במשמ' עדת עובדי אחד האלים, ואולי באשור' קאל (ספ') במשמ' קהל ואסף. אבל יש מחברים קהל עם קול (עי' גזניוס ווגדלקן), ואולי נולד הפעל קהל בתוספת ה בפעירה (hiatus) בין שתי התנועות ברגמת כהת, דהט בארמ' וכן מהל וכדו' לעמת כוש, רוץ, מול בעבר', ויהיה עקר משמעותו קרא לאספה, הזעיק. ועי' בהערות לע"כים קְהִלַּת, קֹהֶלֶת לְהַקָּה.]

[2] [עי' קָהַל, הפע'.]

[3] [נוהג בדבור ובספרות.]

[4] [כך הקרי, והכתיב: ויקלהו.]

ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל (מ"א ח ב) מדוע נבית בשם יי' לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית יי' (ירמי' כו ט). ויקהלו אל המלך כל איש ישראל בחג (דהי"ב ה ג). — ובתו"מ: בקהלם אל תחד כבודי, בשעה שהן נקהלין על משה בעדת קרח (מד"ר בראש' נח). — ואמר הפיטן: ולדיו חון בעוצר נקהלים, פארך מביעים ושסך מהללים (משלם בר קלונימוס, אחדות, קרוב' יוה"כ). — ואמר המשורר: לכבוד כתב ידך ביום שנקהלו תזכר ותצילם בעת יתהלכו (שלום שבזי, אזיל דמעותי, שירי תימן, 99). כי סבבו עלי כלבים, מכל עברים נקהלו, פרא ואריה עם זאבים, לבו ונפשו הבהלו (הוא, אם נגעלו, שם, 158). ואשמחה בין המסבים, מה טוב ונעים נקהלו (שם שם). תורה נביאים עם כתובים, מזה אלי זה ישאלו, אשאל לדוד בין הכרובים, ייטיב לעם שנקהלו (שם, 159). קומו עלו, עם נסגלו, חן קבלו, הקהלו, ציון תהו עולים (הוא, מה טוב, שם, 169).

—הפע', הקהלת, הקהילו, הקהיל, הקהל־, הקהל, הקהילו, יקהיל, יקהל, יקהיל, יקהל, יקהלו,—הקהיל את העם, אסף אותו, הזעיקו: יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחרב באמר יי' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי (דבר' ד י). הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך (שם לא יב). ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (דהי"א יג ה). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון יי' (שם יה ג). — ואת העדה, הקהל: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל (שמות לה א). ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקר' ח ג). ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני (במד' א יח). והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל (שם ח ט). ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו (שם י ז). ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד (שם יז יט). קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך וגו' ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (שם כ ח–י). — ואת זקני העם: הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם (דבר' לא כח).

אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם (מ"א ח א). ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את המלך ושרי האלפים ושרי המאות ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו עם הסריסים והגבורים ולכל גבור חיל אל ירושלם (דהי"א כח א). — ואת אנשי המלחמה: ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם בית ישראל (מ"א יב כא). הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך לשאת כסף וזהב לקחת מקנה וקנין לשלל שלל גדול (יחזק' לח יג).— ובלי השלמה: אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו[1] (איוב יא י). — ובתו"מ: בא פפוס ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ברכ' סא:). בקהלם אל תחד כבודי, כשיקהיל[2] קרח את עדתו לחלוק לא יתיחד שמי עליהם (מד"ר בראש' לט). — ובמהמ"א: מש' הקהיל[3] את ישי' ואמר להם אתם נצבים היום כלכם וגו' (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 156). — *הקהל, קריאת משנה תורה על ידי המלך ביום ראשון של חל המועד סכות שלאחר השמטה באזני כל ישראל, בכתוב בדברים לא יה: הקהל את העם וכו': באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין, אבל זמן עצי כהנים וט' באב, חגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין (מגי' א ג). —ואמר המשורר: לבית השואבה נרוץ בשמחה, והקהל כלל אבות ובנים, ונשיר לך בשיר מוסור לתודה, וההלל עלי עוגב ומנים (דוד בן שלמה הלוי, אספנה, שירי תימן, 236). ונגצ'ר כיף הוא אלהקהל וההלל בכל יום[4] (שם, 280). — ובה"ג, *בהקהל, בנבחות כל הקהל: פרשה זו (קדושים) נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה (ר' חייא, מד"ר ויקר' כד). למה נקרא שמו קהלת, שהיו דבריו נאמרין בהקהל, ע"ש שנאמר אז

---

[1]) [כנראה הכונה למת, אשר אחרי שיתלוף ואחר שהקהיל והסגיר אותו האל כשאול, אין מי שישיבנו. ואולי צ"ל בנפע' ויקהל, ויסגר.]

[2]) [נ"א: כשיקהל, ועי' נפע'.]

[3]) [כתוב: הקיל.]

[4]) [כשירה שהציה ערבית.]

יקהל שלמה (שם קהל' א ג). — ואמר המשורר: נשמחה עמך ונגל, נענה לאל בהלל, נשבח אתך בהקהל, גדרשה פשט וסודי (סעדיה בן עמרם, מן אלסיפה, שירי תימן, 43).

— התפ', *הִתְקַהֵל, — כמו נפע': ר"א ולו יקהת עמים, מי שאו"ה מתקהלין עליו שנא' שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו (מד"ר בראשי' לט).

— קָל, בינ' פעו' *קָהוּל, מ"ר קְהוּלִים, — כמו נפע', ואמר הפיטן: ואחריו בכו אראלים וספדוהו והילילו בני אלים והם צפופים כתלי תלים חבילות קהולים ואהלים בלולים (מי גבר, קנן על יד יא, כג).

— פעי, *קִהֵל, — כמו הפע': קהלת, על שם שקיהל חכמות הרבה (רש"י, קהל' א א). — ואמר הפיטן: מלך קהל מלכי אדמה, בסערו משא דומה (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א ר"ה). קיהלו גדודים ואיחדו רבבם (יוסף אלברדאני, פיוט ז פסח, גנזי שכטר ג, 105).

— הפע', *הִקְהִל, — נוהג בדבור ובספרות.

קָהָל, ש"ז, סמי' קְהַל, כנ' קְהָלֶהּ, קְהָלֵךְ, קְהַלְכֶם, קְהָלָהּ קְהָלָם, — קבצת בני אדם שנקהלו, ז"א שנזעקו יחד, multitude; foule; Volksmenge: את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל (דבר' ה יט). וידעו כל הַקָּהָל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' (ש"א יז מז). ויסב המלך את פניו ויברך את כל קְהַל ישראל וכל קְהַל ישראל עמד (מ"א ח יד). וישלחו ויקראו לו ויבאו ירבעם וכל קְהַל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר (שם יב ג). ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קְהַל העם לאמר (ירמ' כו יז). — ושל אנשי צבא: כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קְהַל גוים גדלים מארץ צפון וערכו לה' (ירמ' נ ט). והעלו עליך קָהָל ורגמו אותך באבן ובתקוך בחרבותם (יחזק' יו מ). העלה עליהם קָהָל ונתן אתהן לזעוה ולבז ורגמו עליהן אבן קָהָל [1]) וברא אותהן בחרבותם (שם כג מו-מז). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וְקָהָל ועם רב (שם כו ז). שם אשור וכל קְהָלָהּ סביבותיו קברתיו כלם

[1]) [אולי נוספה כאן המלה ע"פ הקודם, כדעת רבים.]

חללים הנפלים בחרב אשר נתנו קברותיה בירכתי בור ויהי קְהָלָהּ סביבות קברתה (שם לב כג-כג). הכן והכן לך אתה וכל קְהָלֶךָ [1]) הנקהלים עליך והיית להם למשמר (שם לח ז). הלבז כז הקהלת קְהָלֶךָ (שם שם יג). — וביחוד בהדגשה קָהָל גָּדוֹל (מְאֹד): ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קָהָל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח סה). הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קָהָל גדול ישובו הנה (ירמ' לא ז). ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קָהָל גדול וחיל רב (יחזק' לח יה). ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קָהָל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים (דה"ב ז ח). — וְקָהָל רב (מאד): והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קָהָל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (יחזק' לח ד). — וקָהָל לָרֹב מאד: ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קָהָל לרב מאד (דה"ב ל יג). — וּקְהַל אנשים ונשים וילדים: ויענו את ירמיהו כל האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העמדות קָהָל גדול (ירמ' מד יה). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קָהָל רב מאד אנשים ונשים וילדים (עזר' י א). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הַקָּהָל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע (נחמי' ח ב). ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם ולהתיחשם בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל (דה"ב לא יז-יח). — וּקְהַל עַמִּים, במשמ' עמים רבים: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לִקְהַל עמים (בראש' כח ג). גוי וּקְהַל גוים יהיה ממך (שם לה יא). הנני מפרך והרביתך ונתתיך לִקְהַל עמים (שם מח ד). — והַקָּהָל, הַקָּהָל הַזֶּה, בכנוי לעם ישראל שיצאו ממצרים: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים וגו' כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הַקָּהָל הזה ברעב (שמות יו ג-ג). ואם כל עדת ישראל ישגו

[1]) [מנחת שי: ברוב הספרים חסר יו"ד אחר למ"ד וחילוף זה הוא ג"כ על הקהלת קהלך שבסמוך.]

ונעלם דבר מעיני הקהל ובו' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת ובו' חטאת הקהל הוא (ויקר' ד יג–כא). ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו (במד' י ז). הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר (שם יה יה). ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם (שם יז יב). ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ובו' ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ובו' ויאמר יי' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (שם כ ו–יב). ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו בלחך השור את ירק השדה (שם כב ד). — וקהל ישראל, קהל עדת ישראל, קהל יי', במשמ' זו: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי' ומדוע תתנשאו על קהל יי' (שם יו ג). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ובו' ולמה הבאתם את קהל יי' אל המדבר הזה ובו' (שם כ ג–ד). וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל (ויקר' יו יז). וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם (דבר' לא ל). לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם (יהוש' ח לה). ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים (שמות יב ו). ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל (במד' יד ה). — ועם הקהל, ההדיוטות, בנגוד לכהנים: וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל כל עם הקהל יכפר (ויקר' יו לג). —בא בקהל, בקהל יי', התקבל כחבר בחבר בני ישראל: לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בקהל יי' לא יבא ממזר בקהל יי' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל יי' לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יי' עד עולם (דבר' כג ב–ד). ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צוית לא יבאו בקהל לך (איכה א י). ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבא עמני ומאבי בקהל האלהים עד עולם (נחמ' יג א). —ונכרת מתוך הקהל, אם בידי אדם או בידי שמים: ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל (שם יט כ). — ואבד מתוך הקהל: וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה ותכם עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל (במד' יו לג). — וקהל, בשם לאספת עובדי ה' כארצם: אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך ובו' מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו (תהל' כב כג–כו). אודך בקהל רב בעם עצום אהללך (שם לה יח). — קהל חסידים: הללויה שירו ליי' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (תהל' קמט א). — ובנגוד, קהל מרעים: שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב (שם כו ה). —קהל קדשים, של בני אלהים: ויודו שמים פלאך יי' אף אמונתך בקהל קדשים (שם פט ו). — קהל רפאים, של המתים: אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח (משלי כא יו). —וקהל, במשמ' אספת הקהל, Volksversammlung; assembly; assemblée: ויתן יי' אלי את שני לוחת האבנים כתובים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יי' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל (דבר' ט י). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר יי' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל (שם י ד). — וקדש קהל, קרא לאספה: אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים (יואל ב יו). —וקהל, קהל ועדה, במשמ' צבור, Publikum; public; publique: כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה (משלי ה יד). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (שם כו כו). קדר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל[1]) אשוע (איוב ל כח). — ואמר בן סירא: ורוממתהו מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו (ב"ס גני' יה ה). חכמתם תשנה עדה ותהלתם יספר קהל (שם מד יה). וכימי משה עשה חסד הוא וכלב בן יפנה להתיצב בפרע קהל להשיב חרון מעדה (שם מו ז). ויקיפוהו בערכי נחל כל בני אהרן בכבודם ואשי יי' בידם נגד כל קהל ישראל (שם נ יב–יג). אז ירד ונשא ידיו על כל קהל ישראל (שם שם כ). — ובתו"מ: לפי רוב הקהל הן מברכין, שנאמר, במקהלות ברכו אלהים אדני

---

[1]) [ויש מציעים לקרא: בקולי, ואינו מסתבר.]

ממקיר ישראל (ר' יוסי הגלילי, ברכ' ז ג). הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר, ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, קהל ועדה וישראל (פסח' ה ה). נטמא קהל או רבו או שהיו הכהנים טמאים והקהל טהורים, יעשה בטומאה, נטמא מיעוט הקהל, הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני (שם ז ו). פציע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ומשוחררת ואינן אסורין אלא מלבא בקהל, שנאמר לא יבא פציע דכא וכרות שפכה בקהל ה' (יבמ' ח ב). כל האסורים לבא בקהל מותרים לבא זה בזה (קדוש' ד ג). ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם וכו' היו צריכים לסמוך סומכין מן הראשונה וכו' ובוררין להן עוד אחד מן הקהל ומושיבין אותו בשלישית (סנה' ד ד). הורו בית דין שוגגין ועשו כל הקהל שוגגין מביאין פר וכו' הורו בית דין ועשו כל הקהל או רבן על פיהם מביאין פר וכו' (הורי' א ד–ה). בו ביום בא יהודה גר עמוני וכו' אמר להם מה אני לבא בקהל וכו' אמר לו ר' יהושע מותר אתה וכו' והתירוהו לבא בקהל (ידים ד ד). אין קורים ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד (ספרי דבר' קס). לא יבא ממזר בקהל יי', בקהל ברור אינו בא, בא הוא בקהל ספק[1] (רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק, ירוש' יבמ' ח ב). ארבעה קהילות אינון קהל, קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראל, קהל גרים (ר' יודה, שם שם). ר"מ אומר כל השבטים קרוין קהל, ר' יודה אומר כל שבט ושבט קרוי קהל (שם הורי' א ו) — ואמר הפיטן: ויצהלו איים במלכך, ויקבלו עול מלכותך עליהם, וירוממוך בקהל עם וכו' (ויאתיו כל לעבדך, לר"ה ויוה"כ). (וירא) קהל רבבה כצמח שדה (ינאי, ויהי אחלי, קרובי במד', זולתי, ריג). קהלינו היום כיושר מצב רגל רעדה בצעדה מיוחפי רגל (הוא, אז עליונים, קרוב' לימים נוראים, כם במא). וידבר אלהים בנעמת קולו להמון קהלו (ויכד נסה, שם שסט). רם ברך קהל המוני (ר"א קליר, מי אל כמוך אהללך בקול רם, סליחו' שחר' יוה"כ). קהל כנסה הדסה לשלש צום בפסח (הוא, אמץ גבורותיך, קרוב' ב פסח). אשרי עין ראתה אהלנו בשמחת קהלנו וכו' אשרי עין ראתה גילנו דיצת קהלנו וכו' אשרי עין ראתה קהל קדושים רוגשים בבית קדשי הקדשים (משלם בר קלונימוס, עבודת יוה"כ). בכל כסל ייחדו אלהותך קהלך (בכל און, יוצ' יוה"כ). אדברה תחנונים ברש ואבכה, בעגוי נפש בעד קהלי אבכה (קלונימוס בן יהודה, אזכרה, שחר' יוה"כ). יהי רצון וכו' שתהא השנה הזאת וכו' שנת אוצרך הטוב תפתח לנו וכו' שנת קהלנו תושיע (תפלת כה"ג ביוה"כ). רחם נא קהל עדת ישורון (סדר הושענות להוש"ר). בל קבוצי קהל בקושט מקשטים (שמעון בר יצחק, כל שנאני בחן, קרוב' ב ר"ה). אנו קהלך ואתה חלקנו (ודוי יוה"כ). — ואמר המשורר: העם בלי ראש וקצין, יישר דרכם כצאנה בהרים נפוצות, וקהל אנשים בעלום פריצים כצאן יריצם ארי כפרצות (ר"ש הנגיד, בן משלי, בסון, קס). אסתיר מבוכתי פני קהל יום יום ותגלה במשאון (ראב"ע, אל על, שירי הקדש, ברודי א, יא). לראות בחגים כל קהל עזובה, רבה רבבה (שבזי יחידה, שירי תימן, 40). בין בני קדר ופרא נעלמתי יום נדוד, כל קהל עמי סזורה, אחשקה רעיה ודוד (ר"ש שבזי, איילו אלקנר, שם, 179). לזה השיר אני אחתם באל רם ונעלה, ואודה לו בלבב תם ויישר מעלה, בתוך קהל ומעלתם עלי כל מעלה (סעדיה, יפה עלמה כמו חמה, שם 345). — ומ"ר קְהָלִים: רבונו של עולם לא על עצמי בלבד אני מתפלל ומתודה, כי אם בעדי ובעד קהליך העומדים לפניך (רבנ"ע, ודוי הגדול של רבנו נסים, סדר יום כפור קטן). — ואמר הפיטן: מאלה קיני קהלים נקראו, מאלה רבבות רבים נירבבו (ינאי, ואלה אספי אכן, קרוב' ברכות, זולתי, ח). קהלים לקיים ולא להקיא (אור עולם, שם, שפט). קסי קהליה תקיא (אוצל אלמנה, עבודת יוה"כ). קהליך עומדים לבקש מחילתך, והמיך יכמרו לרחמם בחמלתך (שמעון בר יצחק, אתיתי לחננך, קרוב' ב ר"ה). —ואמר המשורר: אספר את כבודך בשערים ואידה את שמך בינות קהלים (ר"ש הנגיד, הלל תצם, בן תהלים, שסון, כ). נסים ומופת ראו קהלי, סבך במדבר ארבע דגלי (ר"ש שבזי, בחג הסכות, שירי תימן, 126). להר סיני סבב קהלי וזקני, ודבר עם משה וקול ראו עיני (הוא, יום מתן, שם, 218). —

1) [מעין אלו דברי רבא בבבלי (קדוש' עג.): בקהל ודאי הוא דלא יבא, הא בקהל ספק יבא.]

"וכמשמ' חבר יהודים שבעיר, כמו קהלה, עדה: משם מהלך יום ותצי לגירונדה וכה קהל קטן מיהודים (מסעות ר' בנימין, גריניהוט, 2). קהל אחד שסדר תפלתם כפי מנהג אבותיהי היה על דרך אי ולאורי הזמן וטלטול הגליות באו במלבות הלוו מלכות תוגרמה וכו' (שו"ת מהרשד"ם חו"מ לה). יושב אוהל, דורש בקהל, קהלה מנהל (וכשטין, Inschriften I, 191). ונדיב וותרן בממונו בכל צרכי הקהל היה (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 120). — "וכתפלה: מי שברך אבותינו וכו' הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש וכו' (מי שברך, במחז' שבת). — "גְּדוֹלֵי הַקָּהָל: וכאשר שמעו זה גדולי הקהל חרה בעיניהם על כך (תשובות הרמב"ם, ה"ח פריימן, 174). — "הֶקְדֵּשׁ הַקָּהָל: ועוד הוא מקריש כתים שיש לו בטורטושא להקדש קהל טורטישא (שו"ת רשב"א תרנו). חצרות של הקדש הקהל (שו"ת רלב"ח כה). — "זִקְנֵי הַקָּהָל: אשתדל בכל מאמצי כחי עם זקני הקהל ונכבדיו, קריאי מועד אנשי שם יצ"ו לקבוע חק וזכרון ליום הנזכר (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 124). ישבל ההסכמות והגדרים שעשיתי בזמני ושעשו קודמים ממני היו כותבים אותם בחתיכת קלף ותותמים תחתיהם זקני הקהל הקדוש יצ"ו ונכבדיו (שם, 128). — "טוֹבֵי הַקָּהָל: טובי הקהל רוצים להטיל חרם (שו"ת תמת ישרים פו). גדר לכרירת שבעה טובי הקהל (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 14). — "מֻקְדְּמֵי הַקָּהָל, כאי כחו: יעלו בתחלה המה הגבורים אל דבר ה' חרדים השרידים יחידי סגולה מוקדמי קהל טירול (שו"ת ריב"ש רלו). אח"כ כמו שנה מוקדמי הקהל קבצו אנשי המעמד ביום שמיני חג עצרת (שם רמט) — "רָאשֵׁי הַקָּהָל: ונתחברתי עם ראשי הקהל יצ"ו (שם, 124). פה נקבר וכו' גבר תמים, שבע ימים, זקן ונשוי פנים, ראש הקהל בק"ק פראג כמ' שנים (כתבת על מלבה משנת שע"ג, וכשטין, Inschriften I, 48). — "וקָהָל, כמשמ' ראשי הקהל, ועד הקהלה: ראובן ושמעון היו בעיר אחת ושמו הקהל חרם בשבעלי הדין יבררו בית דין שלא יוכלו בית דין למנוע מלישב בדין (ספר הפידים תתתקז, 337). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (שו"ת הרא"ש סט ט). — "רחוב קְהַל היהודים: אנו מסכימים ופוסקים וכו' שמהיום הזה והלאה לא יהיה רשאי שום יהודי מאנשי קהלתנו לצאת מרחוב קהל היהודים בשהרית וכו' (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 18). — "ובקצור, קָהָל, כמשמ' רחוב קהל היהודים: אנו מסכימים ופוסקים וכו' שמהיום הזה והלאה לא יהיה רשאי שום אדם מאנשי קהלתנו לצאת בשבתות ובחדשים ובמועדים מתוך הקהל (שם, 10). וכתענית הנזכר בבקר בבקר השכימו כל היהודים ויצאו חוץ מהקהל, לא נשארו בקהל כי אם הזקנים והנשים והטף (שם, 122). ויען אחד מצוררי היהודים ויאמר ראיתי אנשים בדמות תוגרמים נכנסים ונחבאים בקהל, כשמוע האנשים וכו' רצו ונכנסו בקהל, ויקהלו ויאמרו הוציאו האנשים (שם, 122). ויהי כבואו הפריוידור בקהל וימהר המגיד להגיד לי ויצאתי לקראתו חוץ מהקהל כפתח הקהל הסמוך לים וכו' (שם, 123). — "קָהָל, כמשמ' קבוץ בני אדם המאחרים על ידי השקפות ואמונות משתפות: אבל אנחנו קהל המיחדים מאמינים באלה השלשה משכים אשר למדעים וכו' (כ"י ח"ת, חו"ד, הקדי, ליפסיא, 9). ולזה נאמר אנו קהל המיחדים באמת וכו' (ר"מ ח"ת, מו"נ ח נג). כמו שאין חסרון אצלנו קהל המיחדים לאל אחד היותו בלתי מקבץ בין שני ההפכים בנושא אחד (שם שם עה, ד"ה הדרך החמד). השגות האדם מהן מושכלות ומהן מוחשות וכו', ומהם מה שלא יהיה הוא המרגיש אותם, אכן הרגישם כבר זולתו וכו' והביאם אליו, אם קהל ואם אחד (חמו"ר לרלב"ג ג ה, 69). — "וברי"ת, חו"ק, חַזָּן וְקָהָל, מצוי במחזורים למועדים.

קְהִלָּה[1], ש"נ. — כמו קָהָל: ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם

---

[1] [במקרא אין קְהִלָּה אלא במקום המובא מס' נחמיה, (על קְהִלַּת ישראל, דברי לג ה, עי' קְהִלַּת). בתו"מ בא קהלות, קתילות גם במ"ר של קהל; כמו כן יש שקְהִלָּה בא כאלו במקים קְהִילָה, שה"פ על משאל אֲכִילָה, הֲלִיכָה וכדו'; אך אפשר שבטאו ל, בפרט אחר תנועת החירק, כמו יוד (השוה הכתיב לוליני במקום Julianus, ועוד), כמו בלשונות הרומניות ואחרות (וגם בדבור העממי בדרום גרמניה במקום Müjch, Wojd ‏Milch, Wald וכדו'), ועל כן לא הבדילו בין קְהִילָה וקְהִלָּה; ואף אפשר שבטאו קְהִלָּה כדגמת גְמַלִּים ואף

נשאים ואתן עליהם קְהִלָּה גדולה (נחמ׳ ה ז).— ועי׳ קְהִלָּת. — ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת שער ואל תפילך בקהלה (ב״ס גני׳ ז ז). דכת עיר וקהלת עם ותובישתך בעדת שער (שם מג יח). —ובתו״מ, גם בשה״פ מן קָהַל: במקהלות בכל קהילה וקהילה (ירוש׳ ברכ׳ ז ג). י״ג זמן קהילה לכל היא (רב שמואל בר יצחק, מגיי ב). —ומ״כ *קְהִלּוֹת גם כס״ר של קָהָל: דרי יודה אמר ארבעה קהילות אינון קהל ¹), קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראל, קהל גרים וכו׳. דרבנן אמרין שלשה קהילות אינון, קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראלים (שם יבמ׳ ח ג). בא פפוס ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ברכ׳ סא:).—ואמר הפיטן: עצום כקיניין ובקהילה, עצום ברגש וברככה (ינאי, עלום באלפים, קרוב׳ במד׳, זולתי, רכט). קרוא קשב קהילתם, רצף ריווי רעיונתם (אימרות איום, קרוב׳ סגועות, שם, רפז). קהלות קרש יקרישו בקול (כ״א קליר, אדירי איומה, קרבו׳ א ר״ה). קהלות עם קדושים, רוממוהו רכבות רועשים (הוא, אאפיד נזר, קרוב׳ ב ר״ה). קהלות יעקב בלי לב עקוב אומרים ברוך (הוא, אמיצי שחקים, מוסף יוה״כ). קהלות ממצל מקלות רגשו ולא הטו עקלקלות (רסע״ג, אם קודמת, סדור רסע״ג, שלג). בהגלות לעין כל שכנך להועד. קהלות ורכבות בפימו להעד (שמעון בר יצחק, אדר והוד, קרוב׳ ב ר״ה). כקהלה מכמה תכלת וארגמן מראה כהן (כאהל הנמתח, מוסף יוה״כ). — ואמר המשורר: קחה אותו ושיח בו וצא מן קהלת לעגי לשון ושפה (ר״ש הנגיד, יהוסף קח, בן תהלים נו, משון, סו). שפעת רביבים ביום זה רכתה, ובלל קהלת יעקב וכתה (ר״ש סנזי, יונה לדודה, שירי תימן, 111). מהרה ישלחה האל משיחו לקבין עם אשר המה פזורים. ביום נעל ידיד ציון חמודה, קהלת עם וגם לובשי כתרים (הוא, שלומות, שם, 130). — *וכמשמ׳ ערה יהודית שבעיר, community; communeauté; Gemeinde: מי שברך אבותינו וכו׳ הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש (מי שברך, סדר׳ שבת). אב הרחמים וכו׳ הוא יפקוד וכו׳ קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם (אב הרחמים, שם). יש לרעת שמזמן קרוב קצת אנשי קהלתנו הקלו כשמירת יום השבת (תקנות קנדיאה, הרטום-קאסוטו, 28). מעשה אירע בקהלתנו ק״ק כנדקא י״ל (שם, 52). אנבי שלומי אמוני קהלתנו וכו׳ מודיע וכו׳ כי ראיתי דבר אשר לא כרת בעיר (שם, 102). שמנהג כמה וכמה קהלות הקדש הוא שטומנים החמינים שלהם בתנורים (שם, 136). פה נטמן וכו׳ שמש הקהלה לשם ולתהלה (מלבה מסות סע״ב, וכסטין, Inschriften I, עמ׳ 42). פה נטמן וכו׳ שתדלן למדן ותרן מנהיג הקהלה לשם ולתהלה (מאותה שנה, שם, 44). פה נטמן פרנס ומנהיג קהלה (משנת סע״ט, שם, 70). פה נטמן וכו׳ יושב אוהל, דורש בקהל, קהלה מנהל (משנת תל״ט, שם, 191). ועבור הקהלה כלה ובלה (משנת ת״י, שם, 281). — ואמר המשורר: מה נעמה שבת בבוא קהלה בקר להלל אל בבית תפלה (דוד בן יוסף, מה יקרה, שירי תימן, 15). ושלום כים לשמור קהלה תשוררי (יוסף בן ישראל, איומה, שם, 57). ושלום רב ימובב כל הקהלה (דוד בן סעדיה, יגו האל, שם, 72). צעיר כל הקהלה (הוא, אסורר, שם, 73). תמים רעים יצו מלבו בחירו ומכתו בעת רצון יקימה, אז ישמח מאד לבי כשירו אני וכלל קהלה השלימה (ר״ש סנזי, אהוב לבי, שם, 98). אלכה דרך מסילה בין שרידי הקהלה הוהירים בתפלה (הוא, אהבת רעיה, שם, 148). תראה זקנים יושבים קהלה בעלי תפלת (הוא, שכלי, שם, 175). —*ור״ת, החופ״ק, החונה פה קהלת, מצוי בחתימות רבנים. — *ור״ת ק״ק, קהלה קדושה, מצוי בספרים, בחתימות וכדו׳. — *ור״ת ק״ק, קצת קהלות, מצוי בסדורי תפלה ומחזורים. — *בקצת קהלות אין אומרים זה, וכדו׳, נוסח קבוע במחזורים למוערים להורות על תפלה שאינה נאמרת בקצת מקומות. —*וַעַד הַקְּהִלָּה, ובקצור, קְהִלָּה, נהוג כמפרות ובדבור. —*וקְהִלָּה, במשמ׳ קבוץ בני אדם המאחדים ע״י השקפות ואמונות משתפות: ועל הדמיון הזה יתחלק ענין היחוד הנכתב בספר התורה לקהילת

קְטַנָּה מן גָּדֵל, קָטָן, בנטיה להתיז את ההגה השוטף והצולל ל או נ.

ואפשר שרש״י בהשתמשו במלה ב. קְהִיָּה במשמ׳ אספה, השפע מן המבטא הצרפתי, שגם קְהִלָּה נשמעת בו כמו קְהִיָּה, ברגמת fille (פִי) וכדומה.]

¹) [כנראה אך בפילות של המלה שלאחריה.]

המדברים, אחר שבלל אותם, בבלול אור השמש לבל בעלי העינים (כ״י ח״ת, סו״ה, היסוד ט). והמקובלות מה שקבלנו מחכם מורגל ומומחה או מקהילה שהיא מומחית (עולם קטן ח ח, הורוין, 5).

קְהִלִיָּה, ש״נ, — מדינה שאין בה מושל בירֻשה, אלא נבחר כה נשיא לתקופה מְסֻיֶּמֶת, Republik; république; republic, נהוג בספרות ובדבור.

קְהִלַּת, ש״ז, — יועץ, מלך, כמו קֹהֶלֶת: תורה צוה לנו משה מורשה קְהִלַּת יעקב [1] (דבר׳ לג 7).

קֹהֶלֶת, קוֹהֶלֶת ש״ז, — כמו קְהִלַּת, יועץ, מלך, Rat, König; conseiller, roi; consellour, king: דברי קֹהֶלֶת בן דוד מלך בירושלם הבל הבלים אמר קֹהֶלֶת הבל הבלים הכל הבל (קהל׳ א א–ג). אני קֹהֶלֶת הייתי מלך על ישראל בירושלם (שם שם יב). ראה זה מצאתי אמרה קֹהֶלֶת [1]) אחת לאחת למצא חשבון (שם ז כז). הבל הבלים אמר הַקּוֹהֶלֶת הכל הבל ויתר שהיה קֹהֶלֶת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה בקש קֹהֶלֶת למצא דברי חפץ וכתוב ישר דברי אמת (שם יב ח–י).

קָו, ש״ז, סמי׳ קַו [2]), — חוט מתוח, ובפרט חוט שנמתח למדידה [3]), Schnur, Messchnur; corde(au) (d'arpenteur); cord, measuring-tape: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וְקָו [4]) שלשים באמה יסב אותו סביב (מ״א ז כג). והוא הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בַּקָּו (ישע׳ לד יז). חרש עצים נטה קָו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו (שם מד יג). ויצא עוד קַו [5]) המדה נגדו על גבעת גרב ונסב געתה (ירמ׳ לא לח). בצאת האיש קדים וְקָו [6]) בידו וימד אלף באמה (יחזק׳ מז ג). איפה היית ביסדי ארץ וכו׳ מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קָו (איוב לח ה). — וכהשאלה, נטה קָו להשחית ולא לבנות: חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קָו לא השיב ידו מבלע ויאבל חיל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). — ונטה על עיר קַו תהו ואבני בהו, במשמ׳ זו: מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עבר בה וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה ונטה עליה קַו תהו ואבני בהו (ישע׳ לד י–יא). — ונטה על עיר את קַו עיר אחרת, מדד אותה באותה מדה להשחיתה: ונטיתי על ירושלם את קַו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלם וכו׳

---

1) [תרגומים ומפרשים הבינו גם במקום זה קהלת כמו קְהִלָּה, אספה. ואולם לפי מבנה המשפט בתקבלת מקבילות שתי הצלעות: תורה צוה לנו משה, מוֹרָשָׁה (ולא מורשת בסמי) — צוה לנו — קהלת יעקב, ועליו נאמר בהמשך: ויהי בישורן מלך. וכן אין גם אותה מלה קהלת (אמנם בנקוד קֹהֶלֶת, עי׳ ערך זה), בדברי ספר קהלת מתבארת אלא כאותה משמ׳, בש״ע במשמ׳ מֶלֶךְ, המלך. והרי גם במקום השם מֶלֶךְ בא באותה משמ׳ בכתבות כנעניות ממלכת, כי כך הסכו מלים במשמ׳ מועצה. כתר וכדו׳ לשמש כנוי לראש המועצה, לנושא הכתר וכדו׳, וגם חשם מֶלֶךְ קרוב הוא אל מלכא במשמ׳ עצה, בארמ׳. ועי׳ בהערה שאחר זו. וכנראה קרוב שם זה כתאר המלך אל קַיִל [a]) ככנוי למלכי שבטים בחִמְיָר בדרום ערב.]

2) [כל תאור הקהלת שבמקרא במי שהיה בן דוד ומלך על ישראל בירושלם, אינו מתבאר באפן טבעי אלא, בדעת המסרת, על שלמה בן דוד, היחידי שמלך גם על ישראל בירושלם, ואין מקום לכל זהוי, הסוטה מפרוש טבעי זה. מצד אחר אין קהלת שמו של שלמה, שנקרא רק בשם זה או בשם ידידיה. לעֻמת זאת מורת חשמוש בהא הידיעה, הַקֹּהֶלֶת (עי׳ למעלה), כי לפנינו בנוי לשלמה, שהיה קהלת או מלך. ובאותה משמ׳ בא קהלת (בנקוד קְהִלַּת) אף במקום אחר, עי׳ בערך הקודם. וכן ידֻבּר בהרבה מקומות במקורות שבמקרא על המלכים לֹא בשמם אלא כתארם המלך, וכן נקרא לפי זה אף שלמה בספרים קדומים (ה)קהלת. ואולי הנקוד קְהִלַּת הוא עקר בכל מקום. ועי׳ במאמרו של טורטשינר בספר הזכרון לפרופ׳ מ. שור. והמפרשים שראו בקֹהֶלֶת שע״פ, פרשו את השם בדרכים שונות.]

a) قيل

1) [צ״ל אמר הקהלת, כדעת רבים.]

2) [נטית המלה במקרא בבנויים, כך מעיר בצדק רד״ק (מכלול, דקדוק השמות, ליק, קעט.), היא בנטית המלה יָד: קָוִי, קָוּ, קָוְךָ, וברבים קָוִים, קָוָיו, קָוֵינוּ, קָוֵיכֶם. ואין ללמד מן קַוָּם (תהל׳ יט ה), שהיא מן קַו, עי׳ שם.]

3) [עקר משמ׳ הפעל קִוָּה היא מתח, ומכאן קָוִים במשמ׳ חוטים מתוחים, עי׳ קוה, הערה.]

4) [כך הקרי; הכתיב: וקוה.]

5) [כך הקרי; הכתיב: קוה.]

6) [ספרים אחרים כאן קַו בפתח, וטעות היא.]

מ״כ כח יג). — וְשַׂם משפט לקָו, מדד במשפט: ושמתי משפט לְקָו וצדקה למשקלת (ישעי כח יז). —ובתו״ם: תהו, קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו שממנו יצא חשך, שנאמר, ישת חשך סתרו סביבותיו, בהו, אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים, שנאמר, ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (חגי׳ יב.). וכנגד אותן ל׳ אמה שהיה קו הים שעשה שלמה סביב הוסיף על משקל הקערה שלשים שקלים (מד״ר במד׳ יג). — ובמהמ״א, קַו הַמִּשְׁקֹלֶת, ובהשאלה, קַו שורת הדין: אנך, ל׳ ערבי חוט קו המשקולת, העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימוס, אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט, הנני שם אנך, הנני שופט אותם בקו שורת הדין (רש״י, עמוס ז ח). נצוין רוח הרואה יתקבץ במקום אחד ויצא משם בתוקה, מן הטעם הזה עוצם הנגר עיניו מעט כשהוא מביט בקו המשקולת שלו כדי שיתקבץ ויאסף הרוח במקום אחד (אבי הרלב״ג, שער השמים ט, ל.). — ואמר הפיטן: בינטותך קוו ניסיך, בסלחך לחטאות שרידך (ינאי, גאמזן, קרובי לימים נוראים, זולאי, סמ). ועל נאמו במה ארע, נדון בקו ידוע תרע (כ״א קליר, אומן אדירי, מוסף א ר״ה). ומים תכן במדה בראותם תובן שחקיו ועמדו יחדו עת קראתם בהטביע אבן בתיך קיו (שלמה הקטן, אכן במדה, קטע מעבודה, אלבוגן, הליפה לחכמת ישראל, ו א, 62). — ואמר המשורר: שחתי ביום פרוד לעפר איך אחיה בלי ישור תארך על קו[1] (רמב״ע, הרסים ז, 65). — ״קַו יָשָׁר, ואמר המשורר: אל תהרוס בנין יסדתיו בקו ישר ומשקולת (ר״ש הנגיד, כמו זאת, בן תהלים לד, ססון, סה). — ובהשאלה, על קַו הַיֹּשֶׁר, בדרך הישרה: ותכיר גבורת מי שאמר והי׳ העולם וכו׳ ותדע חלק חלק מדותיו שבהם הוא מנהיג את יצוריו על קו היושר והמשפט (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב ב, כח:). אמנם הכח המדבר הנה לו שני פנים וכו׳ אופן אל צד העליון וכו׳ ואופן אל צד השפל, בו ימשול או לא ימשול על השני כחות הבהמיות וישמרם מן הרבוי והמיעוט אם ילך הדבר על קו היושר (חמו״ר לרלב״ד ג). — ״וְקַו הַמִּישׁוֹר, כמו קַו יָשָׁר: וסדרתי כל עניניו, ויסדתי על קו המישור בניניו (ר״י חריזי,

1) [מצויר ומדוד באלו על קו מדה, ע״פ לה״ב בישע׳ מד יג.]

תקדי המעתיק למו״נ). לפי שיעשה שום מעשה ויצא בו מקו המישור (הוא, מו״נ א כא). — ״וְקַו צֶדֶק, ואמר המשורר: מלכים הם בקו צדק ירוצון ואין נפתל ועקש במרומים (ר״י הלוי, ידענוך נדוד).—״וְקַו הַמּוּסָר: וצריך להשקיטו (את האדם) וכו׳ ולתקן נהיגת המדות להיותם הולכים על קו המוסר והדעת (אבודרהם, סדר ימי העומר ושבועות, סג:). — ״וְעַל קָו זֶה, באפן זה: ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וכו׳ עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית וכו׳ ועל קו זה יעשה בשאר כל הרעות (רמב״ם, דעות ב ב). — ״הָלַךְ עֲלֵי קָו, כמשמ׳ הלך במדה, בצער מדוד, ואמר המשורר: הלך עלי קו ואכלה עגת רצפים ומלח ולבש בסות האמת על מדי סחבות ומלח (רמב״ע, הרסים מ, 69). — ״ובענין מזוג היסודות באדם לשם בריאותו: רבון כל העולמים אשר יצר וברא את האדם מבשר ודמים וצרפו מיסודות ארבעה להיותם תמיד על קו ומזג השוה רבועה (רבון כל העולמים, מענה לשון). —״בְּקַו הַבְּרִיאוּת, במדת הבריאות (ובקצור אֵינֶנּוּ בְקָו): אינני עדין בקו הבריאות ובחי הראשון סר מעלי (שמש צדקה מורפורגו ב, כא.). ותתן לי זרע אנשים וכו׳ ותבונן כל הכנותיו כדי להשלימו ולקימו ולהעמידו בנוי בחן ובחסד וברחמים בקו הבריאות באומץ ובתוקף ובגבורה (יהי רצון מלפניך יאו״א לור העולמים, מענה לשון). וקצרתי במקום שהיה ראוי להאריך כי עיפה נפשי ואינני בקו הבריאות (ילו״ג, אגרות ב, כה). — ״וְקַו לָקָו, קַו אַחֲרֵי קָו, קַו קָו כמשמ׳ מדה מדה, אחת אחת, לאט לאט[1]: ויש מן האנשים שסדר ההתחלה קו לקו לאט לאט (קאנון ג כב ב ה). ידבק בהם (במדות הטובות) ולא יפרד מהם מימי נעוריו וירגיל בהם לאט קו לקו ועניין אחרי עניין (תקון מדה״נ לרשב״ג, כ). הרש הולך בדרך ישרה קו קו ביושר ולא יטה ימין ושמאל (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, תלוה, עו:). שקו לקו תמשך ותנתק (כ״מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ט). על בן פתאו׳ יבא אידו, ולא קו לקו (הוא, שם ו טו). לפי דרכן של בני אדם הנושא ונותן מיד ליד לא ינק׳ רע קו לקו עד עשותו רעת העבירה בפועל וכו׳ (הוא, שם יא כא).

1) [עי׳ ב. קַו הערות.]

בכל שעה אני הולך ומהרהר ומדבר קו לקו דברים קשים מהקודמים וכו' (הוא, איוב יד טז). ברית כרותה בשפתים לגלות מה שהוא בלב אלא שהוא קו לקו עד התימו להסיר מסוה הבושה מנגד פניו (הוא, שם טו ו). הוציא אור מאור ע"י הרושם ומשגיח ע"י הרחקת האור קו לקו צו לצו וכו' (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעת.).—"ובדקדוק קָו, כמשמ' משקל של שם או פעל: שאם היה בדעתו על עבר היה מזכירו ולא היה מעריך ושוקל קָאָה במשקל בָּאָה לפי שאמר עבר בָּא וכקוֹא קָא אבל קָאָה בקו בָּאָה (מעשה הכהני, לקו"ק נפסת', 70). — "ובחכמת השעור, קָו, במשמ' הדרך הדמיונית המחברת שתי נקדות, Linie; ligne; line: והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך כלבד ואין לו רוחב ולא עומק, ותכליותיו על שני ראשיו הם נקידות (כחב"ת הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ודע כי האורך קו בין שתי נקודות (כאב"ע, יסוד מורא יא, לה.). ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות, על דרך משל, שנודע שאינם גשמיים ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (כוח חן ד). יחס העתה אל הזמן הוא יחס הנקודה אל הקו (ר"מ א"ה, פי' המלות הזרות, עתה). ואם יעלה על המחשבה שיסור הרוחב מהשטח ישאר אורך בלי רוחב והוא הקו וכו' והקו לו שני תכליות גודרות מהם, וכל אחת מהם היא הנקידה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו, 43). כי מן השקר שיחָלק הקו אל הנקודות או שיורכב מהם, לפי שהנקודות אין מרחקים להם וכו' והקו הוא בעל מרחק אחד, על כן יש לו שתי קצוות ושני פנים וכו', והנקודה היא קצת הקו מכל עבר ואינה נפרדת ממנו (ר"י הישראלי, ס' היסודות, 45). והקו הוא קצת השטח מארבעה פיאות ולא נפרד ממנו מכל צדדיו, אחר שאין קו אלא לשטח ואין שטח אלא מקו (שם, 47). הנה כבר התבאר שהקו לא יחָלק אלא אל קוים ולא יורכב אלא מקוים (שם, 48). קו הוא אשר תכליותיו ב' נקודות, קו הוא שעור מתדבק, לו אורך בלא רוחב (ס' הגדרים). כי התחלת הגדולים הנקודה, שהיא התחלת הקו, ואחריו הקו שהוא התחלת השטח וכו' (העגולות הרעיוניות, 19). — "וקָו יָשָׁר, gerade Linie; ligne droite; straight line: והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (כאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). והקו ע"ד כלל הוא ג' מינים, יש קו ישר, וסגולתו הוא שכל הנקודות הרצופות עליו במחשבה כולן הן כמראית עין מקבילות זו לזו וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ב, ו.). קו ישר הוא אורך בלא רוחב, לא יסתיר אמצעי שתי קצותיו, אבל העיון אליו על יושר (ס' הגדרים). — "ושֶׁטַח יֹשֶׁר הַקָּוִים: אם אפשר לימצא שטח ישר הקוים שוה לשטח העגולה וכו' (כובע הקו, כ"י). — "קָו נִצָּב, קו ישר מְאֻנָּךְ: וגם יש לדעת שקו העומד הזקוף ביושר וכו' יקרא קו הניצב (דוד גנז, נחמד ונעים, רעא). —"קָוִים נִכֹחִיִּים, קָוִים מַקְבִּילִים, parallele Linien; lignes parallèles; parallel lines: והקוים הנכוחיים הם קוים שיהיה המרחק ביניהם שוה ושמור במשיכתן ואין אחד מהם פוגש את חברו בהלוכו, ואלו היית מוליך אותם לאין סוף, והקוים אשר אינם נכוחיים הם קוים שאין המרחק ביניהם שמור לעולם (כאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). קוים ישרים נכוחיים הם אשר יהיו על שטח אחד שוה, ואם הוצאו כשני הצדדים אל לא תכלית לא יפגשו באחד מהם (ס' הגדרים). שני קווים המוצעים זה בצד זה וכו' לעולם הם שומרים מרחקם זה מזה, הקווים האלו נקראים קווים מקבילים וכו' שהקוים המקבילים שומרים מרחקם (ברוך ושקלאוו, עמודי השמים א ג). כל שני קוים העומדים במרחק שוה זה מזה וגם אם נאריכם על ישרם לבלי חק לא יפגשו ולא יעברו זה על זה וכו' קוים באלו נקראים כשם קוים מקבילים (חי סלונימסקי, מכמ' השעור, מדידה ג). — "קָו עָקֹם, מְעֻקָּם, מְעֻוָּת: ואם אתה רוצה לדעת את תשבורת הצורה הזאת הוי מרבע את חצי המיתר הזה אשר הוא קוטר העגול בחצי. הקו העקום הנקרא קשת וכו' (כאב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 65). אורך הקו המעוקם (שם, 81). היאך אפשר מה שאמרו בעלי התשבורת שיתכן להוציא שני קוים האחד מעוקם והשני ישר, יהי ביניהם מרחק מה בתחלת צאתם, וכל' מה שירחקו יחסר אותו המרחק ויקרב האחד מן האחד ואפשר שלא יפגשו זה כזה ואע"פ שיצאו לאין

תכלית [1]) (רס"ע פלקירא, המנקס, עם). קו מעוות הוא אורך בלא רוחב בלתי מונח על נוכחות שתי נקורות שיורשמו בו (ס' הגדרים). — *הַקָּו הַמַּקִּיף, הַקָּו (הַכָּפוּף) הַסּוֹבֵב אֶת הָעִגּוּל, קָו עִגּוּל, הֶקֵּף, Umfang; contour, périmètre; perimeter, circumference: איזו היא מכיבה, הוא הקו המקיף את העגול (משנת המדות א, 54). מפני ששניהם יוצאים מציר העגול הנקרא מרכז אל הקו המקיף אותו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 34). ואתה יורע תשבורת העגול התמים אם אתה יורע את אלכסונו, והוא הנקרא קוטר בלשון ערבי, ותכפול הקוטר שלשה פעמים ושביעית פעם ויהיה אורך הקו הסובב, ואחר כך הוי מרבע את מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב ותמצא תשבורת העגול, ואות לאורך הקו הסובב שהוא ג' פעמים ושביעית פעם במדת הקוטר וכו' ואחר שידענו הקו הסובב והקוטר אנו יורעים תשבורת כל העגולה שהיא מחצית הקוטר במחצית הקו הסובב (שם 7, 60–61). והחשבון הזה כלו הוא על רעת האומרים על קו הסובב שיש בו שלשה ושביע מן הקוטר וכו' אבל לרעת המרקדקים בחשבון העגול וכו' האומרים על הקו הסובב שהוא שלשה מקוטר ועור ח' חלקים וחצי מששים חלק בקוטר, אין החשבון כך וכו' (שם, 62). יש מחלוקת גרולה בין חכמי האומות במדת העגול כי בטלמיום אומר כי הקו הסובב הוא מן האלכסון שלשה במהו וח' חלקים מס' באחד, והנה אם היה האלכסון ט"ז יהיה הקו הסובב מ"ז, וחכמי המדות אומרים אם האלכסון ז' יהיה הקו הסובב כ"ב, וחכמי' הודו אומרים לי כי רק הקו הסובב מהאלכסון ג' כמוהו הי חלקים מ"ר שניים וי"ב שלישיים מסי חלקים במעלה אחת (ראב"ע, ס' השם ו). כאשר הנקורה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול וכו' (כוח סן ג). והנפרדין וכו' כגון צלע המרובע ואלכסונו, והקו הישר החולק העגול לשנים והקו הכפוף הסובב את העגול (ר"י עקנין, ספר מוסר ג כח, 102). וכשנב' ששה וששים מספר חלקי הגלגל יתקבץ מזה ארבעה ועשרים אלף מיל, וזהו הקו הסובב בבדור הארץ (רס"ע פלקירא, המנקס, עט). העגולה היא צורה שטוחה יסובבנה קו א' יאמר לו הסובב, ויש בתוך העגולה נקודה כל הקוים הישרים היוצאים ממנה עד הקו הסובב יש(וה) יחס כולם זה לזה (אקלידי של יהודה הכהן). חוג ענין הכדורית שרומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול וכו' (זרעים מגלגלונה, פי' משלי ח כז, הסחר שנה ג, 225). קו עגול הוא אורך בלא רוחב, בתוכו נקורה שכל הקוים היוצאים אליו ממנה שוים (ס' הגדרים). — *קָו חֶלְזוֹנִי, Spirale; spiral(e): ובאשר התבאר זה בקו הישר הוא מתחיב בקו המורכב מהישר והסבובי אשר הוא החלזוני (ר"ח קרשקש, אור ה' א יג). קו חלזוני הוא קו עולה ומתעגל עד שהוא מורכב מב' תנועות, ישרה וסבובית (ס' הגדרים). —*קָו צַבִּי, קו הרומה לקוי קלפת רַצָּב והמשמש קו עזר בבעיות הנדסיות, כגון הכפלת הקביה ושלוש הזוית, שַׁבְּלוּל, Muschellinie; conchoida Nicomedis: ובכל עיר שתרבה למשוך קוים קרובים זה לזה תרשום קו הקונקילי"ש יותר שלם ויפה שהוא העובר על קצוו' הקוי' השוי' הנ"ל וכו' שאני קורא אותו קו צביי שרומה לשרין הצב ובלעז טשטו"דיני (יש"ר מקנדיה, אילים, מעין חתום, שם). בעזר הקו הצביי נחלוק הזוית ישרת הקוים לג' חלקים שוים בקלות רב (הוא שם שכ). — *קַוִּים מְשֻׁתָּפִים, מְשֻׁתָּפִים, מְדֻבָּרִים, מְאֻזָּרִים, קוים שיש להם מדה משֻתפת, rationale Linien; lignes rationnelles; rational lines, וקַוִּים נִבְדָּלִים, בִּלְתִּי מְדֻבָּרִים, בִּלְתִּי מְאֻזָּרִים, אִלְּמִים, חֵרְשִׁים, שאין להם מדה משֻתפת, irrationale Linien; lignes irrationnelles; irrational, surd lines: חכמי התשבורת זכרו קוים שהם נבדלים, כלומר שהאחר נברל מחברו, והקקום שהם אשר לא ימצא להם קו שימדדם שניהם עד תומם, ולא הקטן שבהם מודד הגדול עד תומו, וכן זכרו קוים משותפים, והקוים שהם אשר ימדדם קו אחד (ר"ש א"ת, פי' המלות הזרות, סגולות ההבדל וההשתתפות). בסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים, והיות קוים מדוברים וקוים בלתי מדוברים (הוא, מו"נ א עג, ההקדמה השלישית). קוים מדברים וקוים שאינם מדברים, מלות בפי חכמי התשבורת, קוראים אנשי החכמה ההיא הקו שימצא לו קו שימדדהו

---

[1]) [הוא הנקרא asymptote ; Asymptote.]

כולו קו מדבר, כלומר ידבר כשיעורו, וקו שלא נמצא לו קו שישערהו כולו יקראוהו קו שאינו מדבר (הוח, פי׳ המלות הזרות). בחות ההפרש והשתוף בקוים ובשטחים והיות הקוים מאוזרים ובלתי מאוזרים (כ״י מכיני, מור״נ א עג). וזו (התשבורת העיונית) חוקרת הקוים והשטחים והמגושמים על דרך כלל וכו׳ ותחקור הנבדלים מהם והמשותפים והמדוברים מהם והחרשים [1] (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 42). — ואמר המשורר: אני בקי באפשרים ובעצם ובמקרים ובקוים מדברים (עמנואל, ומחברת ט, 75). ובן קוים אין תכלית לסופו, מדבר ואלם וגיליו (כ״ש ריאטי, מקדש מעט ג). — ׳ונקבעו בחכמת השעיר צרופים, כגון [2]: קו אמצעים, קו גבה, קו חזית, קו יסוד, קו סוקדים, קו המספרים, קו מעטפת, קו נטיה, קו עקמה, קו עקבים, קו קרקע, קו ראיה, קו רמה, קו שבר, קו שרשרת; קו אמצעי, קו פיצי, קו פרגי, קו דו־רבועי, קו יוצר, קו לוזף, קו לפוף, קו מדריך, קו מנחה, קו עוטף, קו ראשי, קו רבועי, קו שבור, קו תיכון; ארבע־קו, שלש־קו. — ׳וככתיבת הארץ, קו הארך, קו דמיוני הנמשך על כדור הארץ ממזרח למערב [3]), וקו השוה, קו השוי, קו המשוה, קו המישור, המעגל הגדול על כדור הארץ, הנמצא במרחק שוה משני הקטבים כמישור מאנך לציר, ,Äquator ; équateur ; equator וקו הרחב, קו הצהרים, קו האמצעי, קו דמיוני הנמשך על כדור הארץ מצפון לדרום דרך הקטבים, Meridian ; méridien ; meridian: והיבשה הנקראת ארץ נחלקת לדי חלקים בשני קוים שאדם חושב בלבו כאלו הקוים האלה חולקים אותה, האחד הולך ממזרח למערב וקו הזה הוא באורך הארץ ונקרא קו השוה, והשני הולך מן הצפון אל הדרום והקו הזה הוא ברחב הארץ ונקרא קו האמצעי (ראב״ע, ספר העבור א, 6), מהם השוכנים על קו השוה אשר בארץ, והוא קו האורך, היום והלילה להם שוים לעולם אין האחד מוסיף על השני בכל ימות השנה, על הסדר הזה הוא ענין השוכנים על קו השוה מראש מזרח ועד סוף מערב (שם, 7). אז נתן הון רב ליהודי שהעתיק הספר הנזכר, שילך לעיר ארין, שהיה תחת קו השוה, תחת ראש טלה ומאזנים, וכל ימי השנה ימים ולילות שוים הן, לא יקצרו ולא יאריכו (הוח, פתח דבר לספר אלמתני, שם שם, 103). הקו השוה, שם לקו סובב בעגולת גדולה עוברת על מרכז העולם מדומה ממזרח למערב עומדת על עגולת אופק העולם על זוית נצבת, והקו ההוא באמצע העולם, תמיד חצי העולם לצד צפונו והחצי לצד דרומו, והיום והלילה שוים לכל העומדים תחתיו מפני זה, ועל כן הוסיף בו הרב המהלך באמצע העולם לתוספת ביאור, כי אין בלשון הפילוסופים רק הקו השוה או משוה היום, והוא הוסיף בלשונו המהלך באמצע העולם, והוא שרחקו משני הקטבים שוה, כלומר כל הקוים היוצאים מהם אל אי זה מקום שיהיה מן הקו ההוא כלם שוים (כ״מ א״ח, פרוש המלות הזרות, הקו השוה). והישוב מצד הצפוני הוא נפסק מגבול קו רוחב ששה וששים חלקים עד מקום הקטב הצפוני (הוא, אותות השמים, כ״י ביה״ם כזנתנס׳). ותצי העגול הזה יקרא קו הארך לפי שהוא נמשך על אורך הישוב ממזרח למערב וכו׳ ועוד יקרא קו השוה וזה מפני שסגולת המקומות עליו באורך הישוב הוא שבהם לבדם הוא שוה כל יום ויום מימי השנה ללילה הסמוך לו וכו׳ והחצי העגולה השני וכו׳ העובר מנקודת ד שבקצה דרום ועד נקודת ג שבקצה צפון ויקרא קו הרוחב, וזה לפי שממנו תלקח מדת רוחב הישוב וכו׳ היבשת

---

[2]) [כך צ״ל ולא חדשים כמו שנדפס בטעות.]

[2]) [עי׳ מלון למנחי מתמטיקה, ממלוני ועד הלשון העברית י.]

[3]) [הקדמונים ראו את הארץ בשחלקה המזרחי פונה למעלה (השוה למשל את הצירה הנתונה בס׳ העבור לראב״ח הנשיא, הוצ׳ פיליפובסקי, עמ׳ 8), לפיכך קראו ארך למרחק ממזרח למערב, ורחב למרחק מדרום לצפון, וכן גם אנו היום. אך מה שנקרא אצלם קו ארך הוא קו רחב (Breitenkreis), וקו רחב שלהם הוא קו ארך (Längenkreis) בשמושנו היום.

ואמנם ראב״ח בעצמו (ס׳ העבור ה, 14) מבאר: וקראו למרחק אשר בין צפון לדרום רוחב הארץ מפני שהישוב בו אינו משפתו ועד שפתו, אבל ישאר בו מדבר וחרבה הן בפאת צפון והן בפאת דרום, וקראו למרחק אשר ממזרח למערב אורך הארץ מפני שהישוב בו הוא מן הקצה אל הקצה ומשמע האורך בכל הלשונות עודף במדתו על הרוחב, ומפני זה קראו למרחק העדיף והמלא בישוב אורך, ולמרחק המקצר והחסר רוחב וכו׳.]

נתלקת בקו השוה לב׳ חצאין הא׳ הוא צפוני והשני דרומי, וכן היא נחלקת כמו כן בקו הרוחב לב׳ חצאין הא׳ מורחי והב׳ מערבי (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב ג, כא:). ואעביר ע״ג היבשה ג׳ חצאי עגולות קטנות מקבילות זו לזו ולקו השוה מקצה המערב ועד קצה המזרח וכו׳ והקוים האלה[1]) ואחיהם יקראו קו האורך לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה וכו׳ (שם שם, כב.). ותקרא העגולה הזאת קו השווי, והיא אשר תגביל אורך הארץ ממזרח למערב או ההפך ותחלק הארץ בשני חצאים, האחד צפוני והאחד דרומי (ס׳ הגדרים, ערך משוה היום). ומעתה את תחשוב במחשבתך עגול גדול באמצע גבנונית הארץ ממזרח למערב המחלק אותה לשני חצאים שוים אשר חצי האחד הוא חצי הצפוני והשני חצי הדרומי, עגול הוח יקרא קו המשוה (עקוואטאר) (ר״ש גלוך, סבילי עולם ג, 8). — *ובתכונה, קַו הַשָּׁוֶה של העולם: אם תרצה לידע כמה מעלות הידת נוטה מעל הקו השוה בנגד צפון העולם או בנגד דרום העולם (רמב״ם, קדה״ח ט). ושתי נקודות יש בה שפוגעת בהן בעגולת הקו השוה המסבב באמצע העולם (שם יט ג). ומראש טול טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה בנגד הצפון עד ראש סרטן (שם יט ד). — קַו אֹפֶן חֲצִי הַיּוֹם: קו אופן חצי היום וכו׳ והוא הקו הישר החקוק בשטח האופק עובר על מרכז האופק מדרום לצפון שבו הוא משתתף שטח האופק עם שטח אופן חצי היום לשם (ר״י הישראלי, יסוד עולם ב ד, כג.). ועתה הוי יודע כי בשיגיע ראש צל העומד הזה בכל יום ויום מימי השנה לתנות על נקידה ידועה לו מקו חצי היום הזה המשוך והמוצע בשטח אופקך כי אז הוא רגע תצות היום ההוא במקומך וגם באחד אחד משאר המקומות המשתתפים עמו באורך (שם, כג:). — *וְהַקַּו הַלִּקּוּתִי, קַו הַלִּקּוּת, קַו הַקְּדֵרוּת, קַו הַשְּׁחֲרוּת: Ekliptik ; écliptique ; ecliptic. והקו אשר יחתוך אזור המזלות לשני חצאין וישאר שש מעלות לצד צפון וישש לצד דרום יקרא הקו הלקותיי וכו׳ והשמש מהלכו לעולם בזה הקו הלקותיי, לא יטה ימין ושמאל (ראב״ח הנשיא, חשבונות ג, מז:). גם קו הלקות יפרד מאופקם או מעגול ראייתם ולא יהית בהם קו הלקות שוה לאופקם רק אופקם יחתוך את קו הלקות לשני חלקים שוים (דוד גנז, נחמד ונעים, קכד). ויש ברקיע קו חולק את עיגול המזלות ברדבו לשני חלקים שוים ויהיו ששה מעלות מצד זה וששה מצד זה והקו ההוא הוא דרך השמש ונקרא קו הקדרות לפי שכשהחמה והלבנה שניהם תחת הקו ההוא והיו זה כנגד זה או זה אצל זה אזי יהיה קדרות לשמש או לירח (ר״מ חלדני, שבילי אמונה ב ג). ונקרא ג״כ זה הקו (של מהלך השמש) קו הקדרות ובלשון לטיי״ן לינ״א עקליפטיקו״א (דוד גנז, נחמד ונעים, קז). מסלות כל שאר כוכבי לכת בלתי נטויות הרבה ימין ושמאל ממסלת הארץ הנקרא בלשון לע״ז (עקליפטיק) ובלשוננו קו השחרות (ר״ד משריזנהויזן, מוסדות תבל לו, כט:). — *וְקַו הַתְּלִי[1]), במשמ׳ זו: ואמר הפיטן: ובליל ארבעה עשר אם יעמדו על קו התלי שניהם (הירח והשמש), ויפריד ביניהם. אז הירח לא יהל אורו, וידעך גרו וכו׳ וכהדבקו בסוף החדש עם החמה, אם יהי תלי ביניהם, ועל קו אחד יעמדו שניהם, אז יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה, ויסתיר מעין כל ראיה מאורה (רשב״ג, כתר מלכות, מני יזכיר). — *קַו הַמַּזָּלוֹת: והשמש לבדה שומרת קו המזלות לא תטה ימין ושמאל והיא תקיף כל המזלות בשס״ה ימים וחמש שעות וחלקי שעה והיא שנת החמה (ראב״ע, אגרת השבת, פתיח׳, קבוצת קונטרסים, ח:). — *קַו הַהֹּרֶה, קו הַמּוֹרֶה: ואמשיך אליו עוד קו הז״ע היוצא מנקודת ה ועובר על מרכז החמה ונמשך עד נקודת ע מהמזלות כדי להראותך שעלי׳ הוא נראית מקו החמה האמיתי לשם בעת הזאת ולפיכך יקרא הקו הזה בשם קו המורה (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג ח, לט.).

---

[1]) [ברור שהכונה: המקבילים זה לזה ולקו השוה. לפי זה מחק את המלים „ועוברים דרך הקטבים" שבאו בבאור לקטע המובא בערך אֹרֶךְ ואצל קלצקין במלונו בערך אֹרֶךְ.]

[1]) [שם זה נולד מן אתליא בארמ׳ ובסור׳, תאליא במנדע׳, אַתַלוּ באשור׳, שם דרקון, הבולע לפי דעת הקדמונים את השמש או הירח וגורם ע״י כך ללקות חמה ולבנה, וכן משמש אתליא ובדו׳ במשמ׳ לקוי, קדרות בלשונות אלו. ועי׳ לאחרונה דב״י גלדקה, ZAW 25, עמ׳ 355 ובו׳.]

—˙קו הָאֹפֶק, אֹפֶק, Horizont; horizon : אופקך וכוי הוא שטח העגולה הגדולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך בשאתה עומד ומשם היא עגולת האופק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקמומית הרקיע ותוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממורחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למזרחך והעגולה הקוית הזאת תקרא ק ו האופק (כ״י היסכלאי, יסוד עולם, ב ד, כב :). ק ו האופק האמור דומה כמראיתו לחוט הולך וסובב ממזרח לצפון למערב ולדרום ועד למזרח וכאלו קצוי השמים ושוליהם הם דבוקי׳ בו עם קצוי ארץ לפי הנראה וכו׳ וסגולת ק ו האופק היא כי מפאת מזרחו אנו רואין את השמש ואת הירח ואת הכוכבים צומחים וזורחים יום יום ועולים כדי לסבוב ולרוץ ברקיע שממעל כמו שבפאת מערב אנו רואין אותם שוקעי׳ ובאים תחת האופק כדי לסבוב בדרכם ולרוץ ברקיע שמתחת עד שיגיעו לקו המזרח וכו׳ (שם ב ד, כג.).—˙קו הַקּוֹמָה : ועתה הוי יודע כי הקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנוכח הקדקד תקראהו הקומה והוא נצב לפי כן על שטח האופק כמו עמוד והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת תקרא נקודת נוכח הרגל, וידוע הוא וברור ששתי נקודות הנגדיות האלו הם קוטבי האופק והקו הנמשך ביניהם במחשבה לבור על ק ו הקומה הוא עובר על מרכז הארץ (שם ב ד, כב :). ועי׳ קוֹמָה.—˙וקָו, כמשמ׳ קרן אור או קרן קול, Strahl ; rayon ; ray, beam : ק ו י ם ניצוציים (מלחמות השם ה ב ו ; כל מלאכת הגיון, מושג, מו). ה ק ו הניצוצי (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב א). הקול יתפשט כמו האויר בקרנים הוא קוים ישרים ותכמי הטבע ישתמשו ג״כ בלשון קרני או ק ו י הקול (יאוועל, למודי הטבע, קט.). —˙וקָו, קָו הַשִּׁשִּׁי, קָו אֶמְצָעִי, מדה אמצעית בעשר הספירות, רחמים ותפארת, ואמר המשורר : כאלף נקשרו בינה ומלכות ותפארת ב ק ו מבדיל לשורות (ר״ש שבזי, חפוצי, שירי תימן, 96). טיבו בכל עולם ממולא, ו ק ו הששי הנחיל עדתו האצולה (הוא, איומה, שם, 100). כוין תרין ההי״ן ו ק ו בראי ודסתים מלגיו (הוא, סרך, שם, 145). בין ימין ושמאל מבשמת, ק ו אמצע עולה ונעלמת (הוא, אהבה, שם, 147). יום שבת תשמח מאד נפשי, תתאוה לעלות להר קדשי, מאתמול תחזיק ב ק ו ששי (הוא, יום שבת, שם, 164).
—˙וצרופים שונים : קַו אֲוִיר, קַו הָאֵשׁ, קַו בְּצוּרִים, קַו הֶחָזִית, קַו מָגֵן, קַו נְסִיעוֹת ; וכסימני הפְּסוּק, קַו מַפְרִיד, נהוג בספרות ובדבור.

א. קַו, ס״ז, קַוָּם—קול, דבור[1]) : אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם בכל הארץ יצא קַוָּם ובקצה תבל מליהם (תהל׳ יט ד—ה).

ב. קַו, רק בהכפלה, קַו־קָו, קַו לָקָו, ס״ז,—כמו קָא, קִיא, צואה[2]) : לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קַו־קָו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (ישע׳ יח ב). בעת ההיא יובל שי ליי׳ צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה גוי קַו־קָו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (שם שם ז). כי צו לצו צו לצו קַו לָקָו קַו לָקָו זעיר שם זעיר שם (שם כח י). והיה להם דבר יי׳ צו לצו צו לצו קַו לָקָו קַו לָקָו זעיר שם זעיר שם (שם שם יג).

---

[1]) [פרשני ימי הבינים, ובעקבותם גם כמה מן האחרונים, חברו גם מלה זו עם קָו במשמ׳ חוט, ויש שחשבו על מיתר כלי הזמר, המשמיע קול, ואולי לכך התכונו אף השבעים בתרגמם : φθόγγος. אך הענין דורש כאן מלה ברורה כמשמ׳ דבר, אמר, מלה, כי, כפי שהראה טורטשינר (HUCA I, עמ׳ 142 וכו׳), טמונה כאן חידה קדומה, המצויה גם אצל היונים, ותוזרת אף בשירת ימי הבינים בעברי וכערב׳, על הדבר המדבר אעפ״י שאין לו קול (הפתרון הרגיל : האותיות הכתובות, אך גם יום ולילה והשמים, המספרים את דבר האל). ואף הנקוד הפריד כנראה בין קַוָּם כמשמ׳ דבורם, מליהם בדגשות הו״ו ובין קָו בהוראת חוט. ויש מן החדשים שגורסים קוֹלָם, אבל אפשר שיש כאן מלה קדומה במשמ׳ דבור, מוצא הפה, ולא מן הגמגע הוא שהיא כמו ב. קַו מן קוא. קיא (השוה שתו ושברו וקוו, בתיב במקום קיו, קִיאוּ, ירמ׳ כה כז), כדברי ר״י הלוי בחידתו על הקולמוס והאותיות האלמות והמדברות : ומה צפור אשיר י ק י א שחורים וכו׳ והוא אלם ירנן במהירים.]

[2]) [בשתי הפרשיות המובאות הבינו התרגומים הקדומים ופרשני ימי הבינים קו־קו, קו לקו או בלשון קָו, קָו ומשקלת, או כלשון תקוה, ואף היו שפרשו קו מן הערבי׳ קֻוָּה a) במשמ׳ כח, ומן החדשים היו שבארו גם צו לצו וגם קו לקו במקום השני בלשון פטפוט

a) قوّة

ק"ו,—קֹל וָחֹמֶר, עי' קַל, קֹל.

קוא, עי' קיא.

***קַוָּאָה**, ש"נ, — שה"פ מן א. קָוָה, מעשה המַקוה ומחכה: מלעיגין אתם על דבריי כאילו אין בהם ממש ועושין אותן צואה שאינה צואה, קואה שאינה קואה [1]), צויתי אתכם כצאתכם ממצרים וכו' קויתי אתכם ארבע מאות ושמונים עד שלא נבנה הבית וכו' שנאמר כי צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו וכו' (סדר אליהו רבה ד, הוצ' איש שלום, 19).

יקוב,—מלה מסֻפקה, עי' ג. אוב והערה שם.

קוֹבַע, קוֹבַע [2]), ש"ז,—כמו כּוֹבַע, כסוי מתכת לראש שלבשו אנשי המלחמה: וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קוֹבַע [3]) נחשת על ראשו וילבש אתו שריון (ש"א יז לח). ובאו עליך הצן רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן וְקוֹבַע [4]) ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד). — ובתו"ם: סנטרו לצדדין וקובעו [1]) לאחוריו וירכתו על חבירו ורצועות תפילין בידו ומחזירן בשהוא מהלך בשוק ה"ז מגסי הרוח (ד"א רבה יח). אלו תוקעי קרנים ואלו תוקעי סולפירים, אלו לובשי קוֹבָעִים [2]) ואלו לובשי קיסים וכו (מד"ר ברא' לט).

קוד, עי' קֹר, קָרַד, קָדָה.

א. **קוה** [3]), ממנו ב. מִקְוֶה, ג. *מִקְוֶה, קָו, *קַוָּאָה, א. קָוָה, א. *קִוּוּי, *קַוָּיָה, א. תִּקְוָה, ב. תִּקְוָה.

ב. **קוה** [4]), ממנו א. מִקְוֶה, ד. *מִקְוֶה, מִקְוָה, *מִקְוַיִי, ב. קָוָה, ב. *קִוּוּי.

א. **קָוָה**, פ"ע, רק בינוני מ"ר קוֵי, קוָֹי, קוֶֹיךָ, קוָֹו, — כמו פִּע' במשמ' ב), המַקְוִים ומיחלים לה', יראי ה' [5]): וְקוֵֹי [6]) יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישע' מ לא). וידעת כי אני יי' אשר לא יבשו קוָֹי [7]) (שם מט כג). גם כל קוֶֹיךָ לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם (תהל' כה ג). כי

הילדים (עי' גם הערת המחבר בערך א. צַו). ואולם, כמו שראה ראשונה א. גיגר בספרו Urschrift, כונת הפרשה הזאת (ישע' כח) לתאר את לכלוך השכורים במלים כי כל שלחנות מלאו קיא צואה (פסוק ח), ובהרחבת תמונה זו משוה הנביא את השכורים לתינוקות מתלבלבים: צו לצו קו לקו, מלשון צואה וקיא (עי' גם טורטשינר ZDMG 66, עמ' 398 וכו'; דביר ב', 67 וכו'), וכן נמצא קוו (בתיב, והקרי: קיו) במקום קיאו, קואו, בהשמטת האלף (ירמ' כה כז). וגם בפרשה הראשונה (ישע' יח) כונת הנביא בתאר גוי קו־קו ומבוסה לגנות הכושים ולא לשבחם, כי כן אף מבוסה לשון געל־נפש היא בכתובים: נפש שבעה תבוס נפת (משלי כז ז), מתבוססת (ו"א מלובלבת) בדמיך (יחזק' יז ו, כב), כפגר מובס (ישע' יד יט), מפעל בוס במשמ' זו, שבנראה אין לו קשר אל בוס ברגלים. ובספה"א השתמשו בצרוף קו לקו ע"פ משמ' קָו, ועי' שם.]

[1]) [והעיר מאיר איש שלום: היינו ציווי וקיווי, קואה היא על משקל צואה הוי"ו בניקוד קמץ, ע"כ.]

[2]) [לנקוד המלה והטעמתה עי' בהערת המחבר לערך כּוֹבַע, עמ' 2276. וכן בארמ' וסורי קיבעא במשמ' כסוי המכסה את כל הראש, ובמלה שאולה מארמ' אף בערבי קֻבַּעָה a), כושי קֻבַּע, קַמְבּוּעַ. ועי' ב. קבע, הערה.]

[3]) [נ"א: כּוֹבַע.]

[4]) [נ"א: וכוֹבַע.]

---

a) قُبَّعَة

---

[1]) [כשנויי נוסחאות בהוצ' היגר (עמ' 316): סוטרו לצדדין ובובעו לאחוריו, ובאותה הוצאה בעמ' 296: חולין את מנעליו ומסלק את בובעו, ע"כ (וכן גם כדפוס' פרק י), ובעמ' 298: ומתכסה בטליתו ומניח את כובעו, ע"כ. וכן גם בהגהות הגר"א שבדפוסים שם; ובשנויי נוסחאות: קובעו.]

[2]) [כך בהוצ' תיאודור־אלבק (עמ' 1274), בדפוס': כיבעים.]

[3]) [עקר משמ' השרש היא מתח, ומכאן אף האריך בזמן, כמו בעבר' ובאשור' קוּא, חכה, המתין; ומן מתח, בערבי קוי a), היה חזק (בעקר מתוח, מאֻמץ). וכן ענין הקַוִּים המתוחים (גם באשור' קו); ובסורי' קֻוְיָא, מנור אורגים. ועי' א. תִּקְוָה, ב. תִּקְוָה, הערות, ולקמן הערה 5.]

[4]) [וכן בסורי' קבא במשמ' זו.]

[5]) [בערבי כא תַקְוֵי b) וגם תֻקַי c) במשמ' יראת שמים כמו תִּקְוָה בפסוק: הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך (איו' ד ו), אך הפעל הוא וקי d), ואמנם אפשר שהיא התפתחות של קוי בהפיך ההגאים, ואולי שאולה המלה בערב'.]

[6]) [נ"א וְקוֵֹי כתיב וקרי; נ"א וקוי כתיב, וְקוֵֹי קרי.]

[7]) [נ"א קוָֹי, מלא וו.]

---

a) قوى b) تقوى c) تقى d) وقى

מרעים יכרתון וְקֹוֵי[1] יי' המה יירשו ארץ (שם לז ט). אל יבשו בי קֹוֶיךָ אדני יי' צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (שם סט ז). טוב יי' לְקֹוָו לנפש תדרשנו (איכה ג כה). — ואמר בן סירא: תן את פעלת ק ו י ך ונביאיך יאמינו (ב"ס גני' לג כח). — ובמהס"א: קבין ק ו י ך מארבע כנפות הארץ (אחה הוא ה' אלהינו, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: בריכם יצאו חנוניך בנים, ק ו י ם חסדיך ועל רחמיך שעונים (רס"י, ה' אלהי הצבאות, סליחו' עב"ה). חכמי יראת ת' מושל וצדיק טובך ק ו י ם קרוב ומצדיק (סכמי הוס, קרובי שחרי' יוה"כ). — ואמר המשורר: לכי ונפשי מנרוד יהמו ק ו י ם חסדיך אשר עצמו (ר"ם מנזי, אל המכונס, שירי תימן, 139). —"וקֹוָיו של אדם, כהשאלה, המקוים שיחיה וייטב לו: ותייתי ימים רבים שוכב על ערש דוי עד נואשו ממני ק ו י ונואלו כל הרופאים במדוי (כ"י מכיזי, תחכי' מח, 376). —ואמר המשורר: תו לחסידיך לשוני התותת, או קו לבתי מהללך ק ו ת ה (טודרוס אבואלעפיה, הלמעני, דיואן ילין ג, 5).

—פִּע', קִוִּיתִי, קִוֵּיתִי, קִוִּיתִיךָ, קִוְּתָה, קִוִּינוּ, קִוִּינוּךָ, קִוִּינֻהוּ, קִוִּיתֶם, קַוֵּה, קַוֵּה, קַוֵּה, קַוֵּה, אֲקַוֶּה, יְקַוֶּה, יְקַוּ, נְקַוֶּה, יְקַוּוּ. —א) קִוָּה את הבית או את האהל, מתח אותו או נטה עליו קָו לבנותו: אם אֲקַוֶּה שאול ביתי[2] בחשך רפדתי יצועי (איו' יז יג). — "ובמשמ' מתח קו: והבן הוא המסמר אשר י ק ו ו בו השורות (פרוש המשנ' להרמב"ם, כלים יב ח). המעשה ש נ ק ו ה אל מרכז א' ובמרחק ב' א' עגול והוא עגול ג' ד' ב', ו נ ק ו ה עוד על מרכז ב' ובמרחק ב' א' עגול א' ג' ח' ובו' (ס' אקלידוס, כ"י מינכן). — ב) קִוָּה אדם לדבר, לאור, למים, ליום, צפה ויחל, hoffen; espérer; to hope: לישועתך קִוִּיתִי יי' (בראש' מט יח). וַיְקַו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישע' ה ז). על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה נְקַוֶּה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (שם נט ט). נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהגה נְקַוֶּה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם שם יא). קַוֵּה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה (ירמ' ח יח). תנו ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וְקִוִּיתֶם לאור ושמה לצלמות ישית לערפל (שם יג יו). חרפה שברה לבי ואנושה וָאֲקַוֶּה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי (תהל' סט כא). יחשכו כוכבי נשפו יְקַו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (איו' ג ט). הביטו ארחות תימא הליכות שבא קִוּוּ למו (לנחלים) (שם ו יט). — ובלי ל, כאלו במשא ישיר[1]: כעבד ישאף צל וכשכיר יְקַוֶּה פעלו (שם ז ב). כי טוב קִוִּיתִי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל (שם ל כו). — ובכנויים[2]: פצו עליך פיהם כל איביך ובו' אך זה היום שֶׁקִּוִּינֻהוּ מצאנו ראינו (איכה ב יו). — ואחר מלת השאלה מה: ועתה מה קִוִּיתִי אדני תוחלתי לך היא (תהל' לט ח). — וקִוָּה אדם, עם, או קִוְּתָה ארץ לאלהים: וחכיתי ליי' המסתיר פניו מבית יעקב וְקִוֵּיתִי לו (ישע' ח יז). הנה אלהינו זה קִוִּינוּ לו ויושיענו זה יי' קִוִּינוּ לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה ט). יי' חננו לך קִוִּינוּ היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (שם לג ב). כי לי איים יְקַוּוּ[3] ואניות תרשיש בראשנה (שם ס ט). הלא אתה הוא יי' אלהינו ונְקַוֶּה לך (ירמ' יד כב). אל תאמר אשלמה רע קַוֵּה ליי' וישע לך (משלי כ כב). —וקִוָּה אל האל: אלי איים יְקַוּוּ ואל זרועי ייחלון (ישע' נא ה). ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וְקַוֵּה אל אלהיך תמיד (הוש' יב ז). קַוֵּה אל יי' חזק ויאמץ לבך וְקַוֵּה אל יי' (תהל' כז יד). קַוֵּה אל יי' ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ (שם לז לד). — ובכנ': אף ארח משפטיך יי' קִוִּינוּךָ לשמך ולזכרך תאות נפש (ישע' כו ח). תם וישר יצרוני כי קִוִּיתִיךָ (תהל' כה כא). — ובלי מלת יחס: קַוֹּה קִוִּיתִי יי' ויט אלי וישמע שועתי (שם מ ב). קִוִּיתִי יי' קִוְּתָה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). — ועם מלת את: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קִוִּיתִי כל היום (שם כה ה). — וקִוָּה אדם שם האל: אודך לעולם כי עשית וַאֲקַוֶּה שמך כי טוב נגד חסידיך (שם נב יא). —וקִוָּה לעשות דבר: וַיְקַו לעשות ענבים ויעש באשים

[1] [נ"א וְקֹוֵי.]

[2] [עיי טורטשינר ס' איוב, עמ' 584.]

[1] [למעשה אין כאן יחס של משא ישיר אלא קצור לשון בשירה, ועי' לקמן.]

[2] [בידוע בא הכנוי אף במקום יחס לא ישיר תמורת מלת יחס.]

[3] [ויש גורסים: יְקָיוּ, נפעי' מן ב. קוה.]

(ישע׳ ה ג). מדוע קִוִּיתִי לעשות ענבים ויעש באשים (שם שם ד). — וקִוָּה לאדם לעשות בו דבר רע: לי קִוּוּ רשעים לאבדני (תהל׳ קיט צה). — וקִוָּה נפשו של אדם, ארב לי: יגורו יצפינו המה עקבי ישמרו כאשר קִוּוּ נפשי [1]) (תהל׳ נו ז).—ובליכל השלמה, לא קִוָּה האדם, לא צפה מראש: בעשותך נוראות לא נְקַוֶּה ירדת מפניך הרים נזלו (ישע׳ סד ב). — ואמר בן סירא: בחורש וכקוצר קרב אליה (אל החכמה) וקוה לרב תבואתה (ב״ס גני׳ ו יט). אל תתמה בדרכי רע (האמן) ליי׳ וקוה לאורו (שם יא כא).— ובמדרש: ויאמר אלהים יקוו המים וגו׳ אמר הקב״ה יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם (נשם ר׳ לוי, מד״ר בראשי ה). שלש קויות טובות קוו ישראל על הים, קוו לתורה קוו לדגלים קוו למשכן (ר׳ לוי, שם שה״ש, כתפוח). אם קויתה ולא בא חזור וקוה (ר׳ פינחס הכהן בר חמא, תנחו׳ בובר, בשלח יג). והיה אותו חולה מקוה [2]) לרופא מתי יבוא בארבע שעות או בחמש שעות (מדרש תהל׳ ו), חזק ויאמץ לבך, אם קויתם ולא נושעתם, קיווי ושובו וקיווי [3]), ואם תאמר עד מתי נקוה, בכר כתיב יחל ישראל אל ה׳ וגו׳ (שם מ). דוד שקיווה לי עניתיו (שם שם). בשביל תקותי שקויתי, ולא רצה לא עולות ולא שלמים ולא זבחים אלא קיווי (שם שם). צויתי אתכם בצאתכם ממצרים וגו׳ קויתי אתכם ארבע מאות ושמונים שנה עד שלא נבנה הבית (סדר אליהו רבה ד, הולי איש שלום, 19). — ובתפלה: על כן נקוה לך ה׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך (עלכיום, מוס׳ ר״ה).—ובסהס״א: דמינו וקוינו אל חסדיך לראות תשועתך זו בקרב היכלך (רס״י, תהל׳ מח י). אבל העכו״ם למה מקוים אותו (את יום ה׳) הרי הוא להם חושך ולא אור (תוס׳, סנה׳ לח :, ד״ה שחורה). וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עיזורים לא קוה להם (רלב״ג,

1) [אמנם קשות המלים גם כאן וגם בראשית הפסוק שאחר זה: על און פלט למו; ובנראה לא כונה המסרת לקריאה המקורית.]

2) [וכן בילק׳ שמע׳ (תהל׳ תרלה), אך בשוח״ט הוצאת בובר: מצפה.]

3) [בנראה צ״ל: קוו ושובו וקוו.]

מש׳ כ). ומצאנוהו לפתח היהודי ואמר לנו שהיה מקוה ליהודי על הוב שחייב (שבט יהודה, הנובר, 48). — ואמר הפיטן: חיים ממנו נוחיל ולישועתו קוינו עתה ירחיב ה׳ לנו ופרינו (חיים ארוכים קליר׳ ער״ה). צדקה אקוה ממך ואוחיל (יקותיאל, ירחתי נפלותי, קרוב׳ א ר״ה). — ואמר המשורר: אין לך תרופה על תבל לבד פני ולכן קו (רמב״ע, תרשיש ז, 65). ואיך מה יקו לספור וספר גאון החי, וחסרון הימנה לחוות יתרותיו (ראב״ע, בבש אל, כהנא א, 191). אם תטה מארחות עול ונתיבתך תשים על קו, הותיל כאל אחרית טיבה גם שבר טוב מהאל קו (ר״י חריזי (?), הענק אות ק, ספר היובל להרכבי). ועד כמה אקוה לה והיא מתאחרה (זוד, שבת לוי, עירי תימן, 69). הלא נצח אקוה לך אלהי, תחייני ותשלים כל שאלה (זוד בן סעדיה הכהן, אשכול עיר, שם, 73). אקוך יום וגם ליל (ר״ש שבזי, יפה לביה, שם, 195). בשמו נקוה עד מאד כי הוא אשר לו עוז והוד (אברהם בן שלם, אם נשברו, שם, 227). — ״וקִוָּה עַד: נצא אליהם, ואף כי הלבו אחינו מעדת החסידים מעמנו, ואם נקוה עד בואם הנה עתה יאמרו צרינו כי אנחנו יראים מהם (יוסיפון פרק כ; יוסיפון, גינצבורג, קלז). — ״וקִוָּה את פלוני, חכה לו: ויצא לחוץ וידבר אל היהודים אשר היו מקוים אותו בחצר (שם פרק סג).

—פע׳, בינ׳ ״מְקֻוֶּה,—שקִוּוּ לו: ואחר שהתנאים הנזכרים המיועדים מפי הנביאים הברחיים להמצא במשיח האמיתי לא נמצאו בישו הנוצרי ובן גם ההבטחות הנזכרות ואחרות זולתם אשר לא זכרתים כאן ליראת האריכות המיועדים להתקיים בזמן המשיח האמיתי המקווה לא נתקיימו עד הנה (יצחק בן אברהם, חזוק אמונה א א).

—הפע׳, ״הִקְוָה,—נתן תקוה, ואמר הפיטן: אשר נתבנה יקותיאל, כי בנים היקווה לאל [1]) (ינאי, אשר נתכנה, קרוב׳ לפ׳ שמות, זולאי, עו). כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל, כרת לו ולנשי עוד בלי יבטל, כל ימי הארץ להקוות בקווי מטר וטל (ר״א קליר,

1) [עפ״י דרשת חז״ל: יקותיאל, שקוו ישראל לאל בימיו (מגי׳ יג.)]

לאגרה, תפלת טל). מאז תמיד לנו הדבה, הקוית שבים ברוח נדיבה, ארפא משובתם אוהבם נרבה (אליה בר שמעיה, אתה חלקי, סלי׳ ה׳ עשי״ת).

ב. קָוָה, קל לא נמצא במקרא.

— נִפע׳, נִקְוָה, יִקָּוֶה,—נִקְווּ המים, נתקבצו נאספו: יִקָּווּ המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (בראש׳ א ט). — וכהשאלה, נִקְווּ עמים [1]): בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יי׳ וְנִקְווּ אליה כל הגוים לשם יי׳ לירושלם (ירמ׳ ג יז). — ובספה״א: וכשיצא הדיבור מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ ההרים והגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ ונעשים עמקים על תוכה של ארץ ונתגלגלו המים ונקוו לעמקים (פדר״א ה). והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה (ראב״ע, בראש׳ א ט). אמר (הקב״ה) להקוות המים שהיו כטבעם מקיפים כל כדור העפר אל מקום אחד הוא הנקרא ים (ר״ש א״ת, יקוו המים כ, עמ׳ 131). והמקום שנקוו בו המים בהקוותם בו הוא שקרא ימים (שם שם, 134). כבריאת היבשה והקוות המים (ר״א הקראי, עץ החיים לד). — ואמר המשורר: ורמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים לביתן בשתיה (ר״ש הנגיד, הכל היום, ברודי, 90). נקוו פלשתים וערבים והקיפו עלי להלחם בסוסים ובחילים (הוא, עונות לאל, בן תהלים סח, ששון, ם). ללוי כל יקר נלוה ו״נ קוה והוא לוית פאר על ראש משיחיו (ר״י הריזי, תחכ׳ ג, 43, ועי׳ תקונים בסוף הספר).

—קל, *קָוָה, נק׳ קָוֶה, — כמו הִפע׳: שוב מעשה ברום בית ענת שקוות יתר מאלפים כור ובאו ושאלו את ר׳ חנניה בן הרריון ופסל, שאני אומר נכנסו גוים וזלפוה כלילה וחזרו ומלאו אותו בקילון (תוספת׳ מקוא׳ ו ג). — ובינ׳ פָּעוּ׳, קָווּי, כמו נִפע׳,— שהקוו אותו: שמן לזוהמה אינו צריך לברך, אמר רבי יורן ואפילו קווי לתוך ירו (ירוש׳ ברכ׳ ו ו). —ובספה״א: ובמאמרך חוג שמים בוננת להיות לעולם סובב גם ארץ ורוח תבנת ומים ואש קוית (בקשה לר׳ במיי בסוף חו״ה).

—הִפע׳, *הִקְוָה, הִקְוָה מים, נהרות וברו׳, עשה שיִקָּווּ: והא איבא ימא רחמין, דיקליטינו הקוה נהרות ועשאו (ירוש׳ כלא׳ ט ד). לפת היה שלשים ומאה משקלה, לפי שכשהקוה הקב״ה כיום השלישי של יצירת העולם כל המים למקוה אחד קראן ימים וכו׳ וימים כגימטריא הוא מאה וכו׳ בא שלמה והוסיף ים אחד וכו׳ וכנגד אותן ל׳ אמה שהיה קו הים שעשה שלמה סביב הוסיף על משקל הקערה שלשים שקלים (מד״ר במד׳ יג). — והִקְוָה על רבר, עשאו מִקְוֶה: כל מקוה שיש בו ארבעים סאה כשר להקוות עליו, וכל מקוה שאין בו ארבעים סאת ממשיכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה כדי שיהא כשר להקוות עליו (תוספת׳ מקו׳ א ג). — ובספה״א: האדם יוכל לבנות וליסד ולקרות ולהקוות ולזרוע ולצמוח ולנטוע ולעשות, אך ביגיעה ותלאה (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה, ורשה, סד.). וצינורי הבליות קורין אל גידי השלחופית להקבילם המים ההם להוליכם ולהקוותם בתוך השלחופית (שם קד:). שטוחין (המים) על פני כל הארץ והקוום באוקינוס הוא הים הגדול שבבל תימים (רש״י, בראש׳ א ט). המקוואות במו שהיו והטובלים כמו שהיו, אלמא לא נפיל הכשר וכשר להקוות עליו (ר״ש, עבו״ז ג ג). — ואמר הפיטן: בין זדונים חצת בקרח הנורא, בצול הקויתם לבל יכסון חלד (משולם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). ימים הקוה כלם יבשה להראות השבילם (ר״י טוב עלם, אכין מקדך, יוצ׳ שבת ב׳ אחה״פ). הקוה ברוחו המים ורקע רקיע בלי ידים (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד, לפסח, דיואן ג, 10). גלים הקוה למי שחו ודשא בסה פני אחו ושיחי שרה צמחו (הוא, אפתחה שערי רנני, מי כמוך לפסח, שם שם, 54). הקוית קרים הרשית שיתים הם הם לקירות הדרת סכה (אומץ קלות דרכיך, מוס׳ סכות, מחז׳ איטל׳ ג, קעד.). והראה יבשה והקוה נחלים (אל ממוללם, קונטר׳ הפיוטים, מק״נ, 38). — והִקְוָה הי׳ שכינתו על ישראל, צרף אותה למקוהם ואספתם: כל זמן שישראל מקוים [1]) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב״ה מקוה שבינתו עליהם (פסיק׳ רבי, ביום השמיני, כג:).

---

[1]) [עי׳ גם א. קוה, פִּע׳, הערה 2 בעמ׳ 5821.]

[1]) [נראה שצ״ל נקוים: אמנם גם בפסיק׳ ר״ב: מקוין (ביום השמיני, בובר, קנג:).]

—פע', *קִוָּה,—כמו הִפע', קִוָּה האדם קנין, אסף הון, ואמר המשורר: אל תחמוד איש כמס חיל וכחול הים קנין קוה (רמב"ע, תרשיש ע, 82).

—הִפע', *הִקְוָה,—כמו נִפע', ואמר הפיטן: דמע כבן הוילו תחתיות, דברך קשבו והוקוו ברוכיות (משולם בר קלונימוס, אשוחת נפלאותיך, עבודה יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126).

קוה (כתיב) [1], עי' קָו.

א. ***קִוּוּי**, ש"ז,—שה"פ מן א. קִוָּה, מעשה המקוה והמיחל, כמו א. תִּקְוָה. Hoffen; espérance; hoping :
לישועתך קויתי ה' וכו' הכל בקווי, יסורין בקווי, קדושת השם בקווי, זכות אבות בקווי, תאותו של עוה"ב בקווי וכו', חנינה בקווי וכו', סליחה בקווי (ר' ינאי, מד"ר בראש' עח). קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה', אם בא קווך יפה, אם לאו חזור וקוה אל ה' (ר' פינחס הכהן בר חמא, תנחו' בובר, בשלח יב). בשביל תקותי שקויתי ולא רצה לא עולות ולא שלמים ולא זבחים אלא קיווי (מדר' תהל' מ, הוצ' בובר). אמר דוד קוה קויתי ה', מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי (ילק' שמעו' שמות רמח). אין ביד ישראל אלא הקווי, כדאי הן לגאולה בשכר הקווי (שם תהל' תשלו).
—ובמהמ"א: מנהג כל ישראל בבתי משתאות פחס ובש"ב בית התן וכלה ששמחין בקולות של שמחה ואומרין דברי שירות ותושבחות לפני הקב"ה וזוכרין אותותיו וחסדיו עם ישראל מקדם וקיווי גלוי מלכותו וכו' (רב האי, תשו' הגא' הרכבי ס). הקווי אל השמחה יקרא שחוק (רמ"ע מפאנו, אמרות טהורות, תקיר זין א ב, ב:). אין קווי גדול מזה (השאיפה לדעת סתרי תורה) ובפרט שכוונת הקווי אינו אלא כי אם כדי להבין ולידע סתרי תורה ולדבקה בה (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כח). — ואמר הפיטן: צדקך להגיד ולהלל, קיווי ישעך לפלל (ינאי, קרובי לס' שמות זולתי, לה).—*ובמשמ' השערה, נחוש, כנגוד לידיעה, ואלטין [2]: Vermutung; conjecture; guess שהוא הקווי יותמם היותו עם אפיסת הדבר שהוא מראיה, אם מפני עצור וקשרון לב עושה אלט'ן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה וכו' ואשר נגש זה הפרק בין הידיעה ובין הקווי הוא כי הידיעה תולד מן הראיה והדרישה וכו' והקווי אינו נולד מן הראיה והדרישה וכו' (ספר העריות ליושעה בן יהודה הקראי, LFDWDJ, Bericht 18, עמ' II). כי כמו שיולד דעת המושכל מן המופת כן תולד דעת הקווי מן הסימן (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח יא, יב:). יש עת שהקווי יעמוד במקום הדעת (הנ"ל, עץ החיים קג).

ב. ***קִוּוּי**, ש"ז,—שה"פ מן ב. קִוָּה, פעלת המַּקְוֶה, מלוי המקוה, המים שנקוו במקוה: וכן שני מקוות כזה עשרים סאה וכזה עשרים סאה ונפלו שלשת לוגין מים שאובין מתוך אחת מהן ואין ידוע לאי זה מהן נפלו רצה להוציא קווית פסולה מזה מוציא, מחצה מזה ומחצה מזה מוציא מעלה (ירוש' תרומ' ד יב). ואף במקוה כן אמר מה שלמטן קיווייה כשרה מה שלמעלן קיווית פסולה, מה שלמטן קיווייה פסולה ומה שלמעלה קיווייה כשירה, לדעתו הדבר תלוי (שם שם).

א. ***קִוּוּץ**, ש"ז,—שה"פ מן א. קִיֵּץ, מעשה המְקַיֵּץ, הסיר קוֹצים: דבכלל מתקנין הדרכים לא הווי קווץ דרכים, דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות (תוס' מו"ק ה., ד"ה לאתויי).

ב. ***קִוּוּץ**, ש"ז,—כמו קְוִיצָה, הִתְקַוְּצוּת: א"א (אמר אבוקרט) מי שיקרהו קיווץ או משיכה ואח"כ תמצאהו קדחת יותך בו חוליו, א"ג (אמר גלינוס) המשיכה מין ממיני הקיווץ אלא שהוא לא יראה בה האיברים מקובצים וכו' (יעקב בן יוסף זבארה, תרג' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד סמטר, 31). ויהיו מיני הקווץ שלשה, קווץ לאחור וקווץ לפנים והמשיכה (שם שם).

***קוֹחַ**, ש"ז,—מכל תאמיר וכרו', ואמר המשורר: שביה ונדוד לכו מוחין וקוחי בחי כשל (ר"י נג'ארה, עולת תמיד קי). — ועי' פְּקַח־קוֹחַ, והערות שם.

קוח [1], פ"ע, קַח, קָחַם,—כמו לָקַח, nehmen; prendre; to take: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע

---

[1] (רד"ק (זכר' א יז): כתוב בה"א כמשקל נוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הנדבך, ע"ב.]

[2] בערב' [a].

[a] الظنّ

---

[1] [אמנם שני המקומות שבמקרא מסתפקים הם, כי אפשר שאך בט"ס נכתב קח, קחם במקום יקח, אקחם (עי' הערת המחבר, עמ' 2729). ובפסוק שביחזק' היו שהבינו קָח כשם עצם (עי' ערך קָח), אך אין זה

קָת על מים רבים צפצפה שמו (יחזק' יז ה). ואנכי תרגלתי לאפרים קָחָם על זרעתיו ולא ידעו כי רפאתים (הוש' יא ג). — ואמר הפיטן: קְחָתָה דור מאלף, אמריך הנחלתם, למענם בכל דור חקת לזכרון (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, זכרונות, מוס' ר״ה). תמור כסף נמאס דור נשכח קְחָתָה (שם שם). טוכך יאכה שאר ישוב, מתנפל בהמצאך אליך לשוב, קוֹת דברי כבושים ושוב (קלונימוס, אדברה תחנונים, סחל' יוה״כ). קת מאכלת חדה ושחטו כסדר וכו' קות לוחשות תת במחתת פרוים (משולש בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). ובידו לו עץ יבש קת, תוציא פרח ויציץ ציץ (חכוזים משוספים, גרודי, הקדם ב ב). קחֵנו דברים בשלום פרים תמוכים בטוחים ולרחמיך מסכרים (שחכוך נקסוך, סלי' ב עפ״ת). — ואמר המשורר: עץ הנדוד לא נכלו עליו הכי על מי דמעי כערבים קחו[1] (רמנ״ע, אם קדמו, נכודי, עד). וכבאי לעמוד על עמדי חזקתני, וקְתתני על זרועותיך והרגלתני (רשב״ג, כתר מלכות, אלהי נגלו פני).

קוט[2], ממנו *הִתְקוֹטְטוּת, א. נָקֵט, *נָקִיט, קוּט.

קוּט, קָטַט, פ״ע, אָקוּט[3], —קָט בפלוני, התחרט ונחם על מה שעשה עמו[4], bereuen; se repentir de; to repent of: ארבעים שנה אָקוּט[5] בדור ואמר עם תעי לבב הם (תהל' צה י). — וביני' על דרך המלמים *קוֹוֵט, קָין: שאפילו אוכלת אשה כל מיני מאכל ושתתה כל מיני משקה אין אישה קווט בה, אבל אם חית רגיל אצלה כל זמן אפילו בימי נדותה היה קווט[1] בה והיה מבטל פריה ורביה, לכך נאמר בתורה שבעת ימים תהיה בנדתה, כדי שתהיה על בעלה כיום שבילתה כיום כניסתה לחפה (תנא דבי אליהו פרק טו). — ואמר הפיטן: גיווי שחף קרח וגופו שוף קרח, קָין מפני חורב וקט מפני חורף (ינאי, איכור והפכך, קרוב' ברא"ש, זולאי, מג). המלמד מוסר לא יקוט בו, ושומע ויכוח לא יקוץ בו (הות, אז פרסת, קרוב' דבל', כנא). כשר ציר תחן לוט כאושי כחן להמתיק מר למתן לבל לקוט בכחן (כ״א קליר, אזכיר גט, קרובי ׳פורים). — ואמר המשורר:

הכרתי וגם עבדה היא כי בימי המקרא כבר שמשו אף פעלים מקצרים על יד פעלים חסרים, כגון שׂוא על יד נשׂא, ועל כן לא מן הנמנע הוא שאמרו אף בקצור קָת במקום לַקַח, כשם שהלמד נשמטת בצווי ובמקור קַח, קַחַת. ועל כל פנים הוכן הפעל בך בפרשנות העבר', ולפי זה אף השמוש בסהמ״א, ועי' רד״ק לפסוק ביחזק'.]

1) [כמו לְקָחוּ, נשתלו.]

2) [עי' בהערות הבאות.]

3) [ויש שגזרו מפעל זה אף יָקוֹט (איו' ח יד), אך בנראה הוא שם עצם, ועי' טורטשינר בפרושו למקום.]

4) [זאת בקרוב משמי הפעל שהיא כיסוד כל שמושיו, והמפרשים בארוהו בהבנה שונה בקל ובבנינים הנגזרים, ועי' בהערות הבאות.]

5) [השבעים (προσώχθισα, מאסתי) ורֹב המפרשים העברים בגון ריב״ג (וענינם היאוש מן הטובה), ראב״ע (געלה), הבינו קוט בלשון מאיסה וגעל, במו קוץ (קצתי בחיי), ובן השתמשו בפעל זה חז״ל ובסתמ״א, אולי אף בהשפעת הארמ'. ואולם ביתר דיוק קוט במקרא היא לשון חרטה. משמ' זו ברורה ביחוד בשמושים בנפע': ונקֹטו בפניהם אל הרעות אשר עשו, ונקֹטתם בפניכם בכל רעיתיבם אשר עשיתם. ובדו'; ואף חַיַי בכתיב נקטה נפשי בחיי (איו' ז א) פרושת חַיָּתִי, נפשי, אני בעצמי: מתחרט אני על עצמי, בהמשך למשפט שלפני זה: בי לא כן אנכי עמדי, ז״א אין אני בשלום עם עצמי, אין אני מרצה במה שעשיתי ואמרתי. ולפי זה אין הענין דומה אל קצתי בחיי במשמ' אין לי חפץ בחיים ממש.

ואולי יש לפרש עפ״י משמ' זו של קוט בעבר' אף את המאמר הקשה בעמו' (ז ב—ה), שהנביא מנסה להשיב בו את גזרת האל: וָאֹמַר סלח נא (או: חדל נא) מי יקום יעקב כי קטן הוא. על הקשי שבאלו הנביא מנמק את זכות יעקב לסליחת עוונותיו בזה כי קטן הוא, עמד גם ת״י, האומר: שבוק בען לחובי שארא דיעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון, ע״כ, שהרי בכל מקום דומה בא תחת זה נמוק התשובה שהיא הגורמת לסליחה: אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה וכו' (ירמ' כו ג); קרעו לבבכם וכו' ושובו אל יי' אלהיכם וכו' מי יודע ישוב ונחם (יואל ב יג וכו'); וישבו איש מדרכו הרעה וכו' מי יודע ישב ונחם האלהים (יונה ג ט). ולפי זה אולי ואולי הכונה המקורית: מ״י (ר״ת: מי יודע) יקוט יעקב (ז״א יתחרט על מעשיו) כי קָטֹן (במשמ' בעל תשובה וחרטה) הוא, וצ״ע.]

1) [בבבלי (נדה לא:): וקין בה, ועוד נוסחאות שונות בכ״י ובדפוס' של תנא דבי אליהו, ועי' סדר אליהו רבה, הוצ' איש שלום, עמ' 79, ושם הערה 43.]

ושורש כל יקוט, ולא יוכל (המות) לשקיט והאדם ילקוט כאירה האורות (הוא, ולווער אל ממטה, האפיק תרכ"ד, 147). איש לבב ישפיל תאותו עד עפר וביצרו יקוט, ישים על אל מבטחו לא על נכרא כי בסלו יקוט[1] (ר"י חריזי?, הענק קכו, ס' היובל להרכבי).

—נפעל, נקטו, נקטתם, נקטה, — כמו קל, נקטה הנפש בחיה, בעצמה: כי לא כן אנכי עמדי נקטה[2] נפשי בחיי איעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי (איוב ט לה—י א). — ונקוט האדם בפניו, במשמ' וו: וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם וכו' ונקטו בפניהם[3] אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם (יחזק' ו ט). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם[4] בכל רעותיכם אשר עשיתם (שם כ מג). וזכרתם את כל דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם[4] על עונתיכם ועל תיעבותיכם (שם לו לא). — ועי' א. נקט.

---

[1]) [כלשון הכתוב (איוב ח יד): אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו, שהבינו קצת הקדמונים כפעל עתיד מן קוש, אך עי' טירטשינר, ס' איוב, עמ' 116.]

[2]) [עי' בהערות לבנין קל. והתרגומים והמפרשים פרשו בדרכים שונות. השבעים: κάμνων τῇ ψυχῇ μου, סובל, קץ בנפשי. התרגום הארמי: אתגורת נפשי בחיי (עי' בהערה הבאה). רש"י: נפשי מתקוטטת על שאני חי, והוא לשון ונקוטתם בפניכם, ע"כ. ראב"ע מצרף את המלים עם ההמשך: נקטה (ו"א מאסה) נפשי אם עזבתי שלא אדבר וכו'. רלב"ג (עפ"י ת"י ליחזק'): נכרתה, ועוד. ועל פי נקוד המלה ראו בה אחדים קל מא. נקט, עי' שם.]

[3]) [כדגש הט"ת וכו' והביא רבי יהודה מלה זו כבנין נפעל מנחי העי"ן דומה שמצאו כספריו רפה ור' יונה כתב שמצאו דגש וכו' וא"כ יהיה מפעלי הכפל (מכלול מ"י).

המלה פנים משמשת כאן במשמ' האדם עצמו, עי' א. פנים. והוראת כל הכטוי ברורה מן הנאמר על נקטה נפשי בחיי, עי' בהערות הקודמות. ות"י וידנקון, כלומר ויאנחו, יאנקו. והשבעים תרגמו: καὶ κόψονται τὰ πρόσωπα αὐτῶν, כלומר יטפחו על פניהם, והוולג' et displicebunt sibimet, ולא ישאו חן בעיניהם (בנראה כמו קצתי בחיי). והמפרשים העברים כרש"י, לשון קטטה, או בלשון מאיסה.]

[4]) [עי' בהערת תקודמת.]

—התפ', אתקוטט, אתקוטטה, —התקוטט, כאלו התחרט על מראה עיניו, קץ בו: ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו (תהל' קיט קנח). הלא משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט (שם קלט כא). —וכסהמ"א במשמ' ריב, התקוטט עם פלוני, התקוטטו ביניהם[1]: אם נתקטטה האשה עם חמותה ולא רצתה לדור עמה וכו' יש מן הדין להוציאה או לא (שו"ת הרי"ף רלה). אם תתפוין לעשות שותפות עם אדם ראה וחקור קודם אם היה חבר ושותף עם אחר ואם נתקוטטו יחדיו (ספר חסידים תתתנג). נתקוטטו ביניהם ותבעו איש את חברו לפנינו לדין (ספר הישר לר"ת, חלק שו"ת עח). למלך שהיה לו בת נאה ואחרים מתאוים לה, ידע המלך בדבר ולא יכול להתקוטט עם המוציאין את בתו לתרבות רעה (ריקנטי, בשלח, לגוג, ז.)' לשמור היושר בשלות ולהסיר העול כדי שלא יתקוטטו האנשים בהתחברם יחד מתוך העסק והמשא ומתן אשר ביניהם (ר"י אלבו, עקרים א ה). אמר משרת לאדוני הנקרא גוא"ן דיל"ה ויר"ה אני ונתקוטט מאד עם היהודי וכו' (שבט יהודה, הנובר, 28). גם אני שמעתי שכשהם מתוכחים פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים (שם, 117). ואם היו שניהם חרשים תקנו חכמים שיקנו כדי שלא יבואו להתקוטט (שו"ע חו"מ רמט 7). שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להשיאו ולהסיתו (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה יא). — ובמשמ' מאס, קץ: כי תרבה הצמא מפני חמתה ותתקוטט הנפש ותקפיד הרוח (אפק, 45:).

*קוטית[2], ש"נ, —מדת הלח: כמדה, זו מדת הארץ, במשקל, זו טריטני, ובמשורה, זו זיר[3] הגדול

---

[1]) [ע"פ קטט, קטטה בתו"ס, עי' שם.]

[2]) [לא נתברר מקור המלה ומשמעותה המדיקת, ויש שראו בה מלה שאולה מיונ' או רומ', לדעת קרוים (Lehnw. II, עמ' 503) מן κύτος, ולפי לֶו (שם) מן κοτύλη, שתיהן במשמ' בית קבול, כלי בכלל. ואף אפשר שאין כאן בעקר שם עצם אלא השתלשלות מבטוי כגון quantuscumque, quotcumque, quoteni, וכדו', במשמ' כמה שהוא (שהם) וכדו', ומזה נולד גם קוטית וגם קטנה, וצ"ע.]

[3]) [עי' הערת המחבר לערך ב. זיר, ויש גם נוסח אחר זיד.]

וי"א זו קוטית קטנה וי"א זו המחוק (פסקא וי"ו, קודסים פרק ח).

קוֹטֶן, קוטין, עי' קטן.

***קַוִּי**, ת"ז, —שיך לקו, מתכונת הקו, linear ; linéaire ; linear : שכל עגולת הכדור הם כולם קויות מדומות ומצויירות בשכל (תאב"א הנשיא, תשפיכה ג). כי העגולה הקוית שחוקק שטח החגורה בשטח עקמומית אחד א' מני גלגלי כוכבי לכת או על גבו וכו' תקרא לשם כמוכן חגורת המולות (כ"י היסראלי, יסוד עולם ב א, יט). שפת הים הגדול הנק' אוקינוס הוא גבול היבשה סביב סביב והיא עגולה גדולה קוית חקוקה במחשבה ע"ג כדור הארץ (שם ג ג, כא:). והעגולה הקוית שחוקק ערכו החמה במחשבה בשטח החגורה ע"י המהלך האמצעי היא שאקרא אותו מסלול החמה בכל מקום מהספר הזה (שם ג א, לח:). העגולה המקיף אותה מכל צד בשוה ומגביל את התמונה ומקיפה אקרא אותה דרך פרט עגולה קוית (ברוך משקלונ, עמודי השמים על קדוש החדש, ברלין, ג:). — *ונקבעו בחכמת השעור המנחים: מִשְׁטָח קַוִּי, Regelfläche ; surface réglée ; ruled surface, שִׁעוּרִים קַוִּיִּים, Linienkoordinaten ; coordonnées de ligne ; line coordinates[1]).

***קַוִּיָּה**, ש"נ, —שה"פ מן א. קִוָּה, מעשה המקוה לדבר: שלש קוויות[2]) טובות קוו ישראל על הים, קוו לתורה, קוו לדגלים, קוו למשכן (ר' לוי, מד"ר שה"ש, כתבום).

***קִוִּיָּה**, ש"נ, —שה"פ מן ב. קִוָּה, מעשה הִקָּווּת המים: ואם גמר קוית המים תראה היבשה כהכרח וכו' (ר"ש א"ח, יקוו המים ד). הקדים קוויית המים באמרו יקוו המים גם מן הנראה וכו' (שם ב, 134). עיקר בריאות היום הוא להוציא עניין קויית המים והראות היבשה (ר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv, 383).

***קִוִּיצָה**, ש"נ, – כמו כִּוִּיצָה, עוית המכוצת את העצלים, Krampf; spasm(e) : בקויצה הנקראת

---

1) [עי' מלון למנחי מתמטיקה, ממלוני ועד הלשון העברית י.]

2) [ויש מנקדים: קִיּוֹת.]

תשנג[1]) וכלטי' אשפאשמו היא עלה עצבית יתנועעו העצלים בה אל התחלתם ויקשו להתפשט (קאנון ג ב ג).

***קְוִיצוּת**, ש"נ, —מצב השֵּׂעָר המסלסל קְוֻצּוֹת קְוֻצּוֹת: והשער גם כן כבר ידעת בספר הראשון סבת התחדשו וידעת הסבה בקויצותו ופשיטותו ורקיקותו (שם ג א א ח).

קול[2]), ממנו אולי מִקּוֹל, **מָקוֹלִית, קוֹל, *קוֹלִי, *קוֹלָן, *קִילוֹנִי.

קוֹל, קֹל[3]), ש"ז, כנ' קוֹלִי, קֹלִי, קוֹלֵנוּ, קֹלֵנוּ, קוֹלְךָ, קֹלְךָ, קוֹלֵךְ, קֹלֵךְ, קוֹלְכֶם, קֹלְכֶם, קוֹלוֹ, קֹלוֹ, קוֹלָהּ, קֹלָהּ, קוֹלָם, קֹלָם, קוֹלָן, ונ"ר קוֹלוֹת, קֹלוֹת, קֹלֹת, — א) כל מה שהאוזן שומעת, Schall, Laut ; son ; sound, קוֹל גָּדוֹל: וירעם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם (ש"א ז י). מעם יי' צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול (ישעי' כט ו). — אֵין קוֹל (ואין ענה ואין קשב): ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה (מ"א יח כו). ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (שם שם כט). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב (מ"ב ד לא). — קוֹל צְעָדִים: וישמעו את קול יי' אלהים מתהלך בגן לרוח היום (בראשי' ג ח). ויהי בשמעך את קול צעדה[4]) בראשי הבכאים אז תחרץ (ש"ב ה כד). ויהי

---

1) [בערבי a).]

2) [שרש זה נמצא בש"ע קול והמקבילות לו (עי' קול, הערות) בכל הלשונות השמיות העקריות, ומהן כשבא' בערבי ובאשורי אף בפעל קול, קאל b), קָל. ואע"פ שלא נשמר הפעל בעברי' בצורה זו, יש לראות בהתפתחות של שרש זה ב. קבל וקהל (עי' בהערות שם).]

3) [בארמ' ובסורי קָלָא, בכנעני' ובאוגרית' קל, בכושי' קָל, ובשנוי משקל או הוראה אף ביתר הלשונות השמיות.

ומשתמשים בדבור ובעתונות העברית בשמות המרכבים מן קול, כגון קוֹלְנוֹעַ, רַמְקוֹל.]

4) [ואולם עי' א. צְעָדָה, הערה.]

---

a) تشنج b) قال

בשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם (מ"א יד ו). כבא המלאך סגרו הדלת וכו' הלא קול רגלי אדניו אחריו (מ"ב ו לב). — קול שְׁעָטָה: מִקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו (ירמ' מז ג). — קול כנפי החיות וכדו': ואשמע את קול כנפיהם כְּקול מים רבים כְּקול שדי בלכתם קול המלה כקול מחנה וכו' ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כד—כה). ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש[1] גדול ברוך כבוד יי' ממקומו וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעמתם וְקול רעש גדול (שם ג יב—יג). —קול עלה נִדָּף: והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקרי כו לו). — קול סִירִים נִשְׂרָפִים: כי כְּקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל' ז ו). — קול רחים: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים[2] ואור נר (ירמ' כה י). ביום שיזעו שמרי הבית וכו' וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה ויקום לקול הצפור וישחו כל בנות השיר (קהל' יב ד). — קול הָרַעַם: זרמו מים עבות קול נתנו שחקים אף חציך יתהלכו קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל (תהל' עז יח—יט). מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון (שם קד ז). —ומ"ר קולות, קולות אֱלֹהִים: ויי' נתן קֹלֹת וברד (שמות ט כג). ורב מהיות קֹלֹת אלהים וברד (שם שם כח). ויהי קֹלֹת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט טז). וכל העם ראים את הַקּוֹלוֹת ואת הלפידים (שם כ יח).

[4] [קול רעש פרושו קול של רעש, של תנועה ורעידה.]

[2] [אמנם קשה קול רֵחַיִם על יד קולות השמחה והצהלה של חתן וכלה, בעוד שאור נֵר נתן להתפרש בדחק כסימן של שמחה זו; ובנגוד לאור הנר אין עקר חשיבות הרחים בקול אלא בקמח, בלשון הכתוב: קחי רחים וטחני קמח (ישע' מז ב), וביתר המקומות בס' ירמיה (ז לד; יח טו; לג יא) מסתים הצרוף בעניני החתונה, ואין זכר לרחים ולנר.

והשבעים תרגמו כמק' קול רחים ὀσμὴν μύρου, ז"א ריח מֹר, וי"ת קל סיען דמשבחין בניהור בוצין, ועי' דרשת חז"ל בבבלי (סנה' לב:). ואפשר שהיה העקר: קול רָחִים ואודת (כמק' ואור נר), ז"א קול ידידים, שושבינים, אורחים שבחתונה, וצ"ע.]

—חֲזִיז קֹלוֹת: בעשהו למטר חק ודרך לחזיז קלות (איוב כח כו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות (שם, לח כה). — וקול צִנּוֹרֵי[1] הָאֵל: תהום אל תהום קורא לְקול צנוריך (תהל' מב ח). — קול מַיִם רַבִּים: ואשמע את קול כנפיהם כְּקול מים רבים (יחזק' א כד). — ומ"ר קולות מַיִם רַבִּים: מִקֹּלוֹת מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי' (תהל' צג ד). — קול הֲמוֹן הַגָּשֶׁם: ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם[2] (מ"א יח מא). —וקול הָמוֹן של צבא מרום: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). מִקול המון נדדו עמים (שם לג ג). — וקול הֲמֻלָּה: לְקול המלה גדלה הצית אש עליה (ירמ' יא טז). — וקול מַחֲנֶה: קול המלה כְּקול מחנה (יחזק' א כד). — וקול שְׁאוֹן קִרְיָה: וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (מ"א א מא). — קול תְּרוּעָה: וישמעו פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים (ש"א ד ו). — קול עֲנוֹת גְּבוּרָה או חֲלוּשָׁה, קול עַנּוֹת[3]: אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח). —קול מְחַצְצִים[4], קול תוקעים בחצצרות: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יי' (שפטי ה יא). — וקול כְּלֵי תְרוּעָה, קול שׁוֹפָר: ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקֹל שפר חזק מאד וכו' ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בְקול (שמות יט טז—יט). וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת קול השפר (שם כ יח). וישלח אבשלום מרגלים בכל שבטי ישראל לאמר כשמעכם את קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון (ש"ב טו י). — קול כִּנּוֹר: והשבתי המון שיריך וְקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). — קול זִמְרָה: זמרו ליי' בכנור בכנור וְקול זמרה (תהל' צח ה). — קול רִנָּה: צאו מבבל ברחו מכשדים בְּקול רנה (ישע' מח כ). כל

[1] [במשמ' רעמים, עי' צִנּוֹר, הערות.]

[2] [ועי' גם לקמן.]

[3] [עי' ד. עָנָה, עמ' 4583.]

[4] [עי' צָחֹר, הערה, עמ' 5458 וכו'.]

העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהל' מז ב). — קול תּוֹדָה: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (שם כו ז). — קול רִנָּה וְתוֹדָה: אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (שם מב ה). — קול רִנָּה וִישׁוּעָה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח יה). — קול מְשַׂחֲקִים: ויצא מהם תודה וקול משחקים (ירמ' ל יט). — קול שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה: עוד ישמע וכו' בערי יהודה ובחצות ירושלם וכו' קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את יי' צבאות (שם לג יא, וכעין זה שם עוד). — קול דְּבָרִים של אדם או אל [1]): וידבר יי' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול (דבר' ד יב). וישמע יי' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יי' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך (שם ה כה). ברכו יי' מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו (תהל' קג כ). ואשמע את קול דבריו ובשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם על פני (דני' י ט). — קול מִלִּין: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע (איוב לג ח). — קול אָלָה, שמשביעים בה את הצבור: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה (ויקר' ה א). — קול דְּמָמָה דַקָּה: ואחר הרעש אש לא באש יי' ואחר האש קול דממה [2]) דקה (מ"א יט יב). — ב) קול כמשמ' קול אדם בדבורו, Stimme; voix; voice: וישמע אלהים את קול הנער [3]) ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם (בראש' כא יז). הַקֹּל קול יעקב (שם כז כב). הםה עם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שפט' יח ג). ויכר שאול את קול דוד ויאמר הֲקוֹלְךָ זה בני דוד ויאמר דוד קוֹלִי אדני המלך (ש"א כו יז). — וקול בְּכִי: וכל הארץ בוכים קול גדול (ש"ב טו כג). סורו ממני כל פעלי און כי שמע יי' קול בכיי (תהל' ו ט). ויהי

[1]) [וכן בכתבות כנעניות: שמע קל דברי (סלושז 108 א 6; ב 5–6.]

[2]) [במקום זה באיוב ד יו: דממה וקול אשמע, ועי' דְּמָמָה.]

[3]) [ומצוי בכתבות כנעניות הצרוף: כ(י) שמע (האל) קלי, ובדו'.]

לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). ועי' שֶׁמַע. — קול נְהִי: כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו (ירמ' ט יח). — קול יְלָלָה: קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם (זכר' יא ג). — קול אֲנָחָה: מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (תהל' קב ו). — קול שַׁוְעָה: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים (ירמ' ח יט). — קול תַּחֲנוּנִים: שמע קול תחנוני בשועי אליך (תהל' כח ב). — קול צְעָקָה, זְעָקָה: וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (ש"א ד יד). קול זעקה [1]) מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (ירמ' נא נד). — קול חֲרָדָה: קול חרדה שמענו פחד ואין שלום (שם ל ה). — קול פַּחַד, פְּחָדִים: והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (ישע' כד יח). קול פחדים באזניו בשלום שודד יבואנו (איוב טו כא). — וקול הָאָדָם בְּשִׁירָה, קול שָׁרִים וְשָׁרוֹת: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע וכו' אם אשמע עוד בקול שרים ושרות (ש"ב יט לו). — קול עָרֵב: השמיעיני את קולך כי קולך ערב (שה"ש ב יד). — יְפֵה קול: והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק' לג לב). — וקול האל המדבר: ואשמע את קול אדני אמר את מי אשלח ומי ילך לנו (ישע' ו ח). קול יי' לעיר יקרא (מיכה ו ט). — וקול החיות והבהמות: ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע (ש"א טו יד). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה (ירמ' ט ט). קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכר' יא ג). שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו (איוב ד י). — והצפרים: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (תהל' קד יב). עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב). וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה [2]) ויקום לקול הצפור [3]) (קהל' יב ד). — קול מִצְהֲלוֹת הָאַבִּירִים: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמ' ח טז). — וְקָרָא אדם בְּקוֹל גדול: ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (מ"ב יח כח, ישע' לו יג). — וְזָעַק קול גדול: והמלך לאט פניו ויזעק המלך קול גדול

[1]) [ועי' גם להלן.]

[2]) [חפה עם השנים הטחנות.]

[3]) [הבטוי קשה, ועי' בערך קום, הערות.]

בני אבשלום אבשלום בני בני (ש"ב יט ה). ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יי' כלה אתה עשה את שארית ישראל (יחזק' יא יג). — עָנָה וְאָמַר קול גָּדול: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות (עזרא י יב).—וקול רָם: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (דבר' כז יד). — וקוֹל אֶחָד, כמו פֶּה אֶחָד: ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי' נעשה (שמות כד ג). — ובצרופים עם פעל, נָשָׂא קוֹל, קוֹלוֹ: ותלך ותשב לה מנגד וכו' ותשא את קֹלָהּ ותבך (בראש' כא טז). וישא עשו קֹלוֹ ויבך (שם כז לח). ועי' נָשָׂא, עמ' 3847. — הֵרִים קול: ויהי כשמעו כי הרימתי קוֹלִי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה (שם כט יח). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל (מ"ב יט כב). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (ישע' יג ב). — נָתַן אֶת קוֹלוֹ בִּבְכִי: ולא יכל יוסף להתאפק וכו' ויתן את קֹלוֹ בבכי (בראש' מה א–ב). — נָתַן קוֹלוֹ לפלוני, קרא לו: כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קוֹלֵךְ (משלי ב ג). — נָתַן (בְּ)קול על פלוני, צעק עליו: הזכירו לגוים הנה השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק ויתנו על ערי יהודה קולָם (ירמ' ד טז). היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בְּקוֹלָהּ (שם יב ח). — צַהֲלִי קוֹלֵךְ: צהלי קוֹלֵךְ בת גלים (ישע' י ל). — וכהקדמת המלה קול כנושא ראשון לפני הנושא שבפעל: קוֹלִי אל יי' אקרא (תהל' ג ה). קול נגידים נחבאו [1]) ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י). — וקוֹל, קול האל, במשמ׳ רעם: קול יי' על המים אל הכבוד הרעים יי' על מים רבים קול יי' בכח קול יי' בהדר קול יי' שבר ארזים וכו' קול יי' חצב להבות אש קול יי' יחיל מדבר וכו' קול יי' יחולל אילות וכו' (תהל' כט ג–ט). שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא וכו' אחריו ישאג קול ירעם בְּקול גאונו ולא יעקבם כי ישמע קולו ירעם אל בְּקולו נפלאות (איוב לז ב–ה).—האל נָתַן קול, במשמ׳ הרעים: ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו (ש"ב כב יד). יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו (ירמ' כה ל). ויי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ורעשו שמים וארץ (יואל ד טז). יי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו' א ב). — וְנָתַן בְּקוֹלוֹ: המו גוים מטו ממלכות נתן בְּקולו תמוג הארץ (תהל' מו ז). לרכב בשמי שמי קדם הן יתן בְּקולו קול עז (שם סח לד). —ג) קוֹל, במשמ׳ תכן הדברים שאדם או האלהים משמיע, כגון שמע לקול האדם, האל: ולאדם אמר כי שמעת לְקול אשתך וכו' ארורה האדמה בעבורך (בראש' ג יז). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע אברם לְקוֹל שרי (שם יז ב). — וְשָׁמַע לְקוֹל האות, נשמע למספר על האות: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לְקֹל האת הראשון והאמינו לְקֹל האת האחרון (שמות ד ח). — וְשָׁמַע אדם בְּקוֹל פלוני, נשמע לו, עשה כמדבר: ואם לא תשמעו בְּקול יי' ומריתם את פי יי' והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם (ש"א יב יה). כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בְּקֹלוֹ תשמעו (תהל' צה ז). ועי' שָׁמַע. — וְהוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל, במשמ׳ מסר את המדבר: גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את הַקּוֹל ובעל הכנפים יגיד דבר (קהל' י כ). — וְנָתַן קול בעיר, בארץ, העביר קול, הכריז, השמיע לרבים: ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו' העיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר וכו' (עזרא א א). ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (שם י ז). ויתנו קול ביהודה ובירושלם

---

1) [אך אלה דברי טורטשינר בפירושו: אין „נחבאו" כלשון התחבאות מתאים כשימוש ל„קול", אבל גם כאן לא הוכרה מלה ארמית שבמקור, המצויה בסורית, שם „נחבא" כשם תואר, ו„נחב" כפועל פרושם: (היה) בחוש, התיבש. השוה בסודי במדבר יא, ו (ועתה נפשנו יבשה): „והשא הא נחבא נפשן"; תהל' קט, כד (ובשרי כחש משמן); „ובשרי נחב מן משחא". כך כאן הכוונה: קולם יבש ונחד בגרונם, ועל כן ההמשך: ולשונם לחכם דבקה, וכו'. השוה בפרט תהלים כב, טז (יבש כחרש כחי [צ"ל חכי] ולשוני מדבק מלקוחי), וכן שם קיז ו; יחזקאל ג, כו (ולשונך אדביק אל־חכך ונאלמת); איכה ד, ד, ועוד. ר' גם לעיל יט, כ. ולפי זה אולי גם לעיל פס' ח, „ונחבאו" פירושו: ונשתתקו, משרש „נחב" (צ"ל ונחבו).]

להביא ליי׳ משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר (דהי״ב כט ט).—והקול נשמע במקום, השמועה הגיעה לשם: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף (ברא׳ מה יו). — ד) וקול, כאלו במשפט מקצר, כמשמ׳ הנה נשמע קול [1]): ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (שם ד י). ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם (מ״א יח מא). קול קורא [2]) במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע׳ מ ג). קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו (שם נב ח). קול שאון מעיר קול מהיכל קול יי׳ משלם גמול לאיביו (שם סו ו). קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים (ירמ׳ נא נד). —ואמר בן סירא: מלואות פז ותותם ברקת קול מזמור על נועם הירוש (נ״ס גני׳ לב ו). חיל מחיל כנחל איתן ובאפיק אדיר בחזיז קולות (שם מ יג). קול רעמו יחיל ארצו (שם מג יז). וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם נא ט). באמונתו ובענותו בחר בו מכל בשר וישמיעהו את קולו ויגישהו לערפל (שם מה ד ה).—ובתו״מ: מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה וכו׳ (תענ׳ ב ד). היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין, איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני, ואמר זה שמי וזה שם אשתי, פסול לגרש בו (גיטי׳ ג א). מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע את קולי יכתוב גט לאשתי, הרי אלו יכתבו ויתנו (שם ו ו). נפל לפניו מקול הבריה חייב, לאחריו מקול הבריה פטור (ב״ק ה ו). חנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים ולא מקול התינוקות (ב״ב ב ג). אין חייבין על שמיעת הקול (הור׳ ב ה). מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח, מיריחו היו שומעין קול המגריפה, מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור, מיריחו היו שומעין קול גביני ברוז, מיריחו היו שומעין קול החליל, מיריחו היו שומעין קול הצלצל, מיריחו היו שומעין קול השיר, מיריחו היו שומעין קול השופר, ויש אומרים אף קול כ״ג בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכפורים (תמיד ג ח). והם אומרים מה קול בעזרה, קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים (מדות א ב). זה הוא שאמרו, כשהוא (הכבש) חי קולו אחד, וכשהוא מת קולו שבעה, כיצד קולו שבעה, שתי קרניו שתי חצוצרות, שתי שוקיו שני חלילין, עורו לתוף, מעיו לנבלים, בני מעיו לכנורות (רבי יהושע, קנ״ס ג ו). וכשהיה מידק היה אומר הדק היטב הדק היטב, שהקול יפה לבשמים (ירוש׳ יומא ד ה). אין שני קולות נכנסין באוזן אחת (שם מגי׳ ד א). הריח והמראה והקול אין בהם מעילה (ר׳ יהושע בן לוי, שם פוכה ה ג). קול באשה ערוה (שמואל, ברכ׳ כד.). שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן, קול ומראה וריח (שם נז:). מאי הב הב וכו׳ קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי בי בנות וכו׳ (בבא מר עוקבא, ע״ז יז.). — *קוֹל הַבָּרָה, קול לא ברור: התוקע לתוך הבור וכו׳ אם קול שמע יצא, ואם קול הברה שמע לא יצא (ר״ה ג ז). ועי׳ *הַבָּרָה. — *קוֹל מְגִלָּה, קול קריאת המגלה: מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת וכו׳ ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כיון לבו יצא (שם שם). — *קוֹל צְוָחָה: היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ׳ ט ג). אל התפזו מקול קרנות, אל תערצו מפני קול צווחות (סוטה ח א). — קול בצהלות התנים: ישמע בערי יהודה וכו׳ קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם (כתוב׳ ח.). — *קוֹלֵי [1]) קוֹלוֹת: ויהי קולות, קולי קולות משונים זה מזה (מכי׳ יתרו,

---

[1]) [כפי היוצא מן הכתובים המובאים כאן אין משמ׳ זו של קול ברורה בכל מקום, אלא יש כאן מעבר משמוש המלה בתוך המשפט, בהתרופפות הקשר התחבירי, עד שהלך הנשוא אחרי המלה העקרית: קול דמי אחיך צועקים, ולא צועק, ואך במדה ידועה הפכה המלה קול לענין בפני עצמו. ואחרים מצאו שמ״ש זה גם במקרים כגון קול יי׳ על המים וכו׳ (תהל׳ כט ג וכו׳), וקשה לקבל הבנה זו.]

[2]) [השוה: וינעו אמות הספים מקול הקורא (ישע׳ ו ד).] ועי׳ לקמן למהמ״א.

[1]) [כנראה ע״פ הנסמך קולי מנית רש״י אפשרות של צורת רבוי קולינו, וז״ל: בקילנו, חד קיל משמע מדלא כתיב בקולותינו או בקולינו ביו״ד (כפ״י, קנה׳ עא.).]

מסכתא דנזיקין הפליגי ג). ומה רחם שמכניסין בו בתשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות (רבי עני בשם ר' יאשיה, ברכי טו:). — *וקולו של אדם או של דבר הולך, הקול מתפשט ונשמע למרחוק: אי זו היא הקולנית וכו' כל שקולה הולך ממטה למטה בשעת תשמיש (רב, ירוש' כתוב' ז ז). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף וכו' (ת"ר, יומא כ:). אומרים לפרת, למה אין קולך הולך, אמר להם, איני צריך, מעשי מודיעים אותי וגו', אומרים לחדקל, למה קולך הולך, אמר להם הלואי נשמע קילי ונראה, אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך, א"ל אין אנו צריכים, פרותינו מעידין עלינו, אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך, א"ל הלואי נשמע קולינו ונראה (רבי יהושע דסכנין בשם רי לוי, מד"ר בראש' עז). ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש, אמר להם (רבי יהושע לשואלים), מ"של אם תמלא קדרה בשר אין קולה הולך, ביון שתתן לתוכה עצם מיד קולה הולך (שם שם יז). — *והקול יוצא, השמועה נשמעת: קול יוצא לנשואה ואין קול יוצא לארוסה, יכולה היא אשה להטמין עצמה ולומר לא נתארסתי ואינה יכולה להטמין עצמה ולומר לא נשאתי (רבי אחא בשם ר' תנחום בר חייה, ירוש' יבמ' יג א). קול יוצא למתנה ואין קול יוצא למציאה (שם כתוב' ו א). — *וקולו פוז, טהור במו פז: מהו מפוז, שהיה הזהב המסונן שהיה עליו (על דוד) קולו פוז (מד"ר במדי' ט). — *ועם תאר: עד השקיפה היו אומרי' קול נמוך, מיכן והילך היו אומרי' קול גבוה (ירוש' מע"ש ה ט). ד"א קול רם, המעולה שבקולות, א"ר יצחק לא קטון ולא גדול אלא בינוני (שם סוטה ז ג). היה קולו דק או עבה או צרוד כשר, שכל הקולות כשרין בשופר (ר"ה כז:). איזהו סריס חמה וכו' כל שקולו לקוי ואין ניכר בין איש לאשה, ואיזו היא אילונית וכו' כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (יבמ' פ:). דבר אחר בקולך, שאם היה קולך נאה והיית יושב בבית הכנסת עמוד וכבד ה' בקולך וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז.). — *ועם פעל: ואמרו אל כל ישראל קול רם, בקולו של רם, מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמהן (שם, סוטה ז ג). אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו בנגד הקורא ימעך [1]) הקורא קולו ויקרא (ברכ' מה.). לבו והורו על בתי כנסיות וכו' ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין [2]) בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם (מד"ר בראש' סח). באותה שעה הרימו (בני ישראל) קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכיתם למרום (שם איכה, פתיח'). —*בת קול [3]), — א) קול הברה הנשמע בחלל האויר ואין רואים ואין יודעים של מי הוא: ומשיאין (אשה) על פי בת קול, מעשה באיש שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו וכו' (יבמ' עז ו). הולכין אחר שמיעת בת קול, מאי טעמא, ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ר' אלעזר, ירוש' שבת ו ט). ר' יוחנן ורשב"ל הוו מתחמרין מיחמי אפיזוי דשמואל, אמרין נלך אחי שמיעת בת קול, עברון קומי סידרא, שמעון קליה דטלייא ושמואל מת, וסייםון ובן הוות ליה, ר' יונה ור' יוסה סלקין מבקרה לרי אחא דהוה תשיש, אמרין נלך בתר שמיעת בת קול, שמעון קליה דאיתתא אמרה לחבירתא, איטפי בוצינה, אמר' לה, לא יתטפי ולא מיטפי בוציניהון דישראל (שם שם). — ב) בפרט קול אלהי, שלוח מהאלהות להודיע לב"א רצונה, göttliche Stimme; voix divine; divine voice: משמת חגי וזכריה ומלאכי נביאים האחרונים פסקה

---

[1]) [ימיך וישפיל, בנגוד אל הגביה. השוה: ויתר אף ה' מאד ובעיני משה רע. כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך (ספרי במדי' לן).]

[2]) [עי' הערה 3 לערך ה. ציץ, עמ' 5471.]

[3]) [גם בסורי בא ברת קלא, ובס"ר בנת קלי במשמ' קול, דבור, לשון ובדו', ובן בארמ' שבירוש' (כתובי' יג ג, ועוד), ובת"י (בראש' לח כו): ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרה תריבון ובון בדינא וכו'. ולא באה כאן המלה בת בעקר אלא להורות על השמעת־קול אחת (דגמת בן אדם ובדו'), בנגוד לשמוש המלה קול במשמ' הכוללת את קולו של אדם או בעל חיים אחר בכלל.]

רוח הקודש מישראל ואף על פי כן היו משמיעין להן בבת קול. מעשה שנכנסו חכמ' לבית גוריו ביריחו ושמעו בת קול אומ' יש כאן אדם שראוי לרוח הקודש וכו' ונתנו עיניהם בהילל הזקן וכו' (תוספת' סוטה יג ג—ג). עתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו (ר' ירמיה בן אלעזר, ירוש' שבת ו ט). ואתת בת קול ואמרה להון כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי יהא מבושר לחיי העולם הבא בר מן קצרה, ביון דשמע כן סליק לאיגרא וטליק גרמיה ומית, נפקת ברת קלא ואמרת ואפילו קצרא (שם כתוב' יב ג). אמר שר העולם לפניו רבש"ע צביונו עשה לצדיק זה (חזקיהו, לעשותו משיח), יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי, אמר נביא אוי לי אוי לי עד מתי, יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (ר' תנחום בשם בר קפרא, סנה' צד.). בג' מקומות הופיע רוה"ק וכו' בבית דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, מנא ידע וכו' יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו כבושים וכו' (כ"א מכות כג:). בדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם בולכם מבני העולם הבא (ר' לוי, מד"ר גלאס' נח). יקרבו ימי אבל אבי וכו' ר' נחמיה אומר, בת קול אומרת הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם שטיחין על גבי אמותיהן (שם שם כז). שמע נבוכדנצר בת קול שהיו מתרגשין, אמר, הקול הזה מהיכן הוא, א"ל (דניאל)· אותן העניים שאמרת לתת להם חלק וכו' אמר אילולא נכסים שהיו לי מהיכן הייתי בונה כל המדינה הזאת לכבודי וכו' נעל את האוצרות, כיון שאמר כך ענה אותו בת קול מן השמים שנא' עוד מלתא בפום מלבא קל מן שמיא נפל וכו' (שם שמות ל). — ג) ובת קול קול הברה חוזרת אחרי קול בין ההרים וכדומה, Widerhall; écho; echo: קול גדול ולא יסף וכו' שלא היה לו בת קול (שם שמות כח). — *ובבלל קול נולד מפעולת דבר: מה השמן הזה אין לו בת קול כך ישראל אין להם בת קול בעוה"ז, אבל לעה"ב כתיב ושפלת מארץ תדברי (שם שה"ש, לריח שמניך). וחשבו הראות בארבות וכו' אלו בנפי הריאה, שמשם בת קול יוצאת (ר' חייא ב"ר נחמיה, שם קהל' פרק תליתאה, ומשכו). — ד) *שמועה עוברת בקהל וכדומה, gossip, racontars; bruit, Gerede; talk: והאנשים השיבוהו (לדוד) הדברים והחמדים אשר יצתה בת קול שהמלך יעשה למי שיכה אותו (ר"י אברבנאל, ש"א יז). ועי' פַּת קוֹל, עמ' 653, והדגמאות המובאות שם. — ובמהמ"א: אתא ר' אבא נחר ליה, המית בגרונו קול בדי שישמע רב ספרא ויצא (רנמ"ה, תמיד כז:). אחרי אשר בנור לא ינגן אם לא יהיה חלול ומלא רוח, על כן אני גוזר אומר כי בל ערבי קול חסרי סוח (דברי חשק, לקוטים מר' יהודה הלוי ג ו[1])). ג' דברים ניתנו במידה, קול, קומה, ושער (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 575). ג' דברים מאבדים את המזונות, קול, צעקת וערוה (שם שם). קול המון בקול שדי[2]) (משנת חכמים רעז). קול הרכים כקול שדי (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג, בשי מנינא בן דוסא). ואומ' המשל, מי שאין לו דין נותן קולות (תולדות ילחק להר"ין קארו, אמסט' קו:). — קוֹל חוּרְבָּה: ושאלו ודרשו מחרבותיהם, הכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם (רש"י, תהל' קט י). — *קוֹל קָשֶׁה: ועכשיו יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים ותריצים שלמים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא (תשו' הגאו' הרכבי רסט, 142). — *קוֹל נָעִים: וקבל תפלתי בתפלת איש זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל וקולו נעים (סדר העבו', תפלה לס"ן בימים הנוראים). — *קוֹל פְּקְפּוּקִי, וקוֹל צָלוּל: שהקול פעמים יהיה קול בקבוקי ופעמים יהיה קול צלול (קנולי גלינוס, כ"י פריז, בפנות המליים). ועי' ב. צָלוּל. — קוֹל חַד, וקוֹל כָּבֵד: וזה קול מסנו חד ומסנו כבד (ס' הגדרים). — *וקוֹלוֹת שונים בשופר: ילולי יליל, באדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה (רש"י, ר"ה לג:). ובקדושת דאגן המהד שעשה ר' שמשון ב"ר יונה בתיב נוי ארבעים קולות בהריענו (תוס' שם שם, ד"ה · שיעור תרועה). והלבתא כמסקנא שאין אדם יוצא במקצת תקיעה, וי"א שהוא יוצא במקצת תרועה, כיון שהוא קול נשבר (ריטב"א על ר"ה, לו:). והנבון שהתרועה

---

[1]) [השוה עמנואל, מחברת ב, 159.]

[2]) [במקום המשל הרומי: Vox populi vox Dei. ועי' גם בס' מדרש שמואל על פרקי אבות לר"ש אוזידה.]

שאמרה תורה לשון בולל הוא לבל קול שהוא נשבר ומחובר מחלקים (בס, מו:). בלשון בני אדם צריך לקרוא שם מיוחד לבל א׳ מאלו כדי להבין איזה תרועה של קולות נמהרים ואיזה היא תרועה מקולות שאינם נמהרין (סס סס). אבל בתרועה שהיא מקולות קצרים הרי יש תחלה וסוף באמצעיתם (סס, מז:). ובשהקול הוה יוצא מן הכלי נשבר לא פשוט יאמר עליו תרועה ובשהקול פשוט יאמר עליו תקיעה (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, נלבים, קטו:). ולפי שיצאו בגלות נפל ספק בתרועה, אם הוא בדרך קול יללה, שהוא קול נשבר תכוף ובו׳ או קול אנחה, שהוא קול נשבר נפסק ובו׳ (סס סס קעמ:), — "מת הקול: בדי שקולן של קני׳ ישמע היטב ולא ימות הקול בתיך הכלי (שלטי הגבורים ו׳). — "וקוֹלוֹת המצביעים בהצבעה: ואם לא יאבה (המלך) לשבת (בעצת הזקנים) שנים מהיותר זקנים שלהם היו שם במקומו, והיו נותנים שני קולות בעד המלך ואחד בעבורם (יוסף הכהן, גליב גבולות ג ג). — "קוֹל שאינו פוסק [1]), שמועה שאינה פוסקת: ובן יש לבית דין ובו׳ להלקות אדם ששמועתו רעה ובו׳ והוא שיהיה קול שאינו פוסק (רמב״ם, ס:הי כד ה). — "בַּעַל הַקּוֹל מי שהוציא את הקול, השמועה: ניסת היום ואח״ב יצא קול שהיום היא נתקדשה לאחר קודם נישואין לא חיישינן ליה לאוסרה על בעלה ולא להצריכה גט מבעל הקול (רש״י, גיט׳ פט:, ד״ה דבתר). — "לְמִשְׁמַע הַקּוֹל, בהשקפה שטחית: והתשובה הזאת מתקנת את הטענה למשמע הקול, לולא שיש עליה פרכא ובו׳, ונמצאת הטענה עומדת במקומה (ראב״ח, הגיון הנפש, 31). — "קוֹל כֹּחַ, קוֹל פֹּעַל: ותיה זה הגשם בעל קול בכח, כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים, בי הם בכח בעלי קול, ובאשר הכם דבר חודש מהם קול בפועל ובו׳, ואמנם הקול בבח לגשמים הקשים (אמו״ר לראב״ד א ו, השמע, 28). — "קוֹל קוֹרֵא, במשמ׳ ברוז, מודעה, נהוג בדבור ובספרות. — "קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר, מליצה שגורה במשמ׳ קורא ואין שומע לדבריו[2]). — "תּוֹרַת הַקּוֹל Akustik; acoustique; acoustics.

---

[1]) [ע״פ הארמ׳: הא בקלא דפסיק, הא בקלא דלא פסיק (יבמ׳ כה.).]

[2]) [שלא בפשט הפסוק בישע׳.]

א. שמות:

"אִוְשָׁה, —"אִלְיָה, —אֲנָחָה, —"אֶנֶק, —אֲנָקָה.

"אֶדֶשׁ. —אֲדֶשֶׁת.

בְּכִי, —"בִּקְבּוּק.

"גִּמְגּוּם, —"גְּנִיחָה, —"גְּעִי, —"גַּעְיָה, —"גְּעִיָּה, —"גַּעַר, —גְּעָרָה, —"גַּעַשׁ, —"גְּעִישָׁה, —"גְּעָשָׁה.

"דֶּבֶב, —"דִּבּוּר, —"דְּפִיקָה.

"הֲבָרָה, —א. הֶגֶה, —הָגִיג, —הִגָּיוֹן, —הֵד, —הִי, —הָמוֹן, —הֶמְיָה, —"הֶמְיוֹן, —הֲמֻלָּה.

"זִמְזוּם, —ב. זָמִיד, —ב. זֶמֶד, —א. זִמְרָה, —"זַעַק, —זְעָקָה.

"חִצּוּר, —א. "חֲרִיקָה.

"טוּט, —"טִקְטוּק [1]). —"טִרְטוּד [2]).

"יְבָבָה, —יְלֵל, —יְלָלָה.

לַהַג, —"לְהִיגָה, —"לְחִישָׁה, —לַחַשׁ.

מִלָּה, — "מִלּוּל, — ב. "מֶלֶל, —ב. מִלְמוּל, —מַנְגִּינָה, —מַשַּׁק, —מִצְהָלָה.

"נַאַק, —א. נְאָקָה, —"נֶבַח, —"נְבִיחָה, —"נִגּוּן, —נְגִינָה, —נְהִי, —"נְהִיָּה, —"נְהִימָה, —"נְהִיקָה, —נַהַם, —נְהָמָה, —"נְהָקָה, —"נְזִיפָה, —ב. נְחִידָה, —נַחַר, —נַחֲרָה, —א. "נְעִירָה, —"נְעָרָה [3]).

"פְּגִינָה, —"פִּטְפּוּט, —"פְּעִיָּה, —ב. "פֶּקַע.

א. צַהַל, —צַהֲלָה, צְהָלָה, — "צֶוַח, —צְוָחָה, —"צְוִיחָה, — "צְוִיצָה [4]), — "צִיּוּץ [4]). — "צִידָה — ב. "צְלִיל, —ב. "צְלִילָה, —ב. "צְלִילוּת, —"צִלְצוּל, —"צִלְצְלוּת, —ג. "צְנִיפָה, —צְעָקָה, —"צְפִידָה [5]), —ד. צַד, — "צִפְצוּף, — "צֶרַח, — "צְדִידוּת, — "צְדִידוּת —ג. "צְדִיחַ. — צְדִיחָה.

א. קַו, —"קוּקוּ, —קִינָה, —"קַעֲקוּעַ, —קְרִיאָה, —"קִרְקוּד, —"קִשְׁקוּשׁ.

---

[1]) [קול השעון, נהוג בדבור.]

[2]) [קול המכונות ובדו׳, נהוג בדבור.]

[3]) [קול החמור הנוער, במו נעירה, נהוג בדבור.]

[4]) [קול הצפור, נהוג בדבור.]

[5]) [קול הַצּוֹפָר, במכונית ובדו׳.]

רִנָּה, —*רִנּוּן, —°רֶנֶן, — רְנָנָה, — רַעַם, —
°רִשְׁרוּשׁ.
°שַׁאַג, —שְׁאָגָה, —שָׁאוֹן, —שַׁאֲנָן, —*שְׁבָרִים,
—שֶׁוַע, —שַׁוְעָה, —כ. שִׁיר, —שִׁירָה, —°שִׁקְשׁוּק, —
שְׁרִיקָה, —שְׁרֵקָה.
שִׂיחַ, —שִׂיחָה.
תְּפִלָּה, —*תְּקִיעָה, —תֵּקַע, —תְּרוּעָה, —תְּשׁוּאָה,
—*תַּרְבּוּכָה.

ב. פְּעָלִים:
°אָוַשׁ[1], —אָמַר, —אָנַח, נֶאֱנַח, —אָנַק, —*אָרַשׁ,
*בָּגַן, הִבְגִּין, —בָּכָה, —בִּקְבֵּק, —°בָּרַס, הִבְרִיס,
*גִּמְגֵּם, —*גָּנַח, —גָּעָה, —גָּעַר, —גָּעַשׁ,
דִּבֵּר, —דָּפַק.
הָגָה, —הָמָה.
°זִמְזֵם, —ב. זָמַר, זִמֵּר, —זָעַק, —ב. °זָרַד,
חָלַל, חִלֵּל, —°חָנַב, —א. חָרַק.
°טִקְטֵק, —*טִרְטֵר.
יָבַב, יִבֵּב, —יָלַל, הֵילִיל, *יִלֵּל.
*כִּרְכֵּר.
°לָהַג, —ב. *לִבְלֵב, —*לָחַשׁ.
מָלַל, מִלֵּל. —*מִלְמֵל.
נָאַק, —נָבַח, —נָגַן, —נָהָה, —נָהַם, —נָהַק, —
*נָזַף, —ב. *נָחַר, —א. נָעַר, —נָשַׁף.
סָאַן.
עָנָה, —עָרַג.
*פָּגַן, הִפְגִּין, —ב. *פִּטְפֵּט, —פָּלַל, פִּלֵּל, הִתְפַּלֵּל,
—פָּעָה, —פָּצַח, פּוֹצֵחַ, —פָּרַט.
צָהַל, —צָוַח, —ה. *צִיֵּץ, צִיֵּץ, — ב. צָלַל, —
*צִלְצֵל, —ב. צָנַף, —צָעַק, —א. צִפְצֵף, — ב. °צָפַר,
—צָרַח.
ב. *קָבַל, — *קִעְקַע, — קָרָא, — *קִרְקֵר, —
*קִרְקֵשׁ, —*קִשְׁקֵשׁ.

[1]) [עי׳ סוף ערך אִוְשָׁה, 110.]

רָגַשׁ, —רוֹעַ, הֵרִיעַ. — רִנֵּן —רָעַם, —רָעַשׁ. —
°רִשְׁרֵשׁ.
שָׁאַג, —שָׁוַע, שִׁוַּע, —א. שִׁיר, —שָׁקַק, —שִׁקְשֵׁק,
—שָׁרַק.
שִׂיחַ.
תָּנָה, תִּנָּה, —תָּקַע.

ג. כֵּלִים לְהַשְׁמָעַת קוֹל:
°זַמְזַם, —°מַשְׁרוֹקִית[1]).
פַּעֲמֹן.
°צוֹפָר[2]).
°רַם־קוֹל, רַמְקוֹל. —°רַעֲשָׁן.
°שָׁח־רָחוֹק.
כלי הקול באדם, עי׳ גָּרוֹן, 838.
כלי נגינה, עי׳ נְגִינָה, 3513. פַּעֲמֹן, 5071.

ב. קוֹל, עי׳ קֹל[3]).

קוּלָה, עי׳ קֻלָּה.

קוּלְחוֹת, עי׳ קֻלַּח.

°**קוֹלִי**, ת״ז, — שַׁיָּךְ לְקוֹל, ; akustisch; acoustique
acoustic: הוקן לחולשת הכח הפועל בו כנעימות
הקוליות ורבוי החומר וכו׳ (כלנ״ג, קהל׳ יג).

*__קוּלִית__[4]), ש״נ, —עצם הירך, ; Hüftknochen; os iliaque
thigh-bone: קולית המת וקולית
המוקדשים הנוגע בהן בין סתומים בין נקובים טמא,
קולית נבלה וקולית השרץ הנוגע בהן סתומים
טהורים, נקובים כל שהוא מטמא במגע (חול׳ ע ה).

[1]) [חליל לשרק בו, נהוג בדבור.]

[2]) [כלי הצופר, המשמיע קול צפירה, נהוג בדבור.]

[3]) [המלים (בית) קולין, קולב(ין), קולבון, קולבן, קוליינין, קולן (רבק), קולס (הכרוב), קולר(ין) ואחרות — יוניות ורוסיות הן ולא עבריות במקורן.
ובמד״ר בראש׳ לה: ר׳ יהודה ב״ר סימון לאחד שהיה בידו קולב רותח: יש נוסח אחר: סולב, סולת, חלב וכדו׳.]

[4]) [צורה עברית של מלה שהיא במקורה יונית κωλέα, κωλῆ וכדו׳. ונמצאת גם: בצורת קוליא, עי׳ בדוגמה המובאת סנהד (כד:).]

קולית המת שעשאה יד לסכין הרי זה אינו חיבור שאין חבור אדם חיבור (תוספת' אהיל' ד ג). אפילו קוליתו של עו"ג [1]) הרי זה מטמאת הטמאת (שם שם יד ד). עצם שיש עליו בשר וכן המוח שבראש שבקולית כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם עוקצ' ג ד). בנבלתה, לא בעצמות ולא בגידים ולא בקרנים ולא בטלפים וכו' בנבלתה, ולא בקולית סתומה (ספרא ויק, שמיני פרשה י). העצמות והגידין והנותר ישרפו בששה עשר ויקוץ מפני הסוח שבקולית ויחלוץ את הבשר מן העצם (ירוש' פסח' ז ט). נימנין על סוח שבראש ואין נימנין על סוח שבקולית (כני, בבלי שם פד:). פעם אחת רצתי אחר צבי ונכנסתי בקולית של מת ורצתי אחריו ג' פרסאות וצבי לא הגעתי וקוליא לא כלתה (אגדת שאול אבו ר' יוחנן, נדה כד:). סוח קוליתו של אחד מהם היה נמדד י"ח אמה (בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא' כו). מצא קולית [2]) אחת מושלכת בדרך (שם במד' יט). — וקולית שְׁלָמִים [3]): וקולית שלמים המחולחלת ורתיחת גריסין של פול הראשונה וכו' ב"ש אוסרים חבור בטבול יום וב"ה אינו חבור (טבו"י א א). וקולית שלמים שאינה מחולחלת ורתיחת גריסין של פול שנייה וכו' טמאין בטבול יום ואין צריך לומר בכל הטומאות (שם שם ג). — ובסהמ"א: קולית הירך התקוע בקלכוסית קרוי כף על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדירה (רש"י, ברא' לב כה). סוח שבתוך העצם הרי הוא מעלה ארוכה מבחוץ, לפיכך קולית המת והוא עצם הסתום משני קצותיו, אם יש בתוכה מוח כדי לעלות ארוכה הרי זה כמת שלם (רמב"ם, טומאת מת ג ה). בוקא דאטמא הוא הראש התחתון שנשמט מן הקולית הוא כעין בוקא ונכנס למכתשת שבכף

[1]) [צ"ל עוֹג (מלך הבשן), כמו כמסֻפר בבבלי (נדה כד:): של עוג מלך הבשן היתה (הקולית), ועי' לו אצל קרויס (Lehnw. II, 505).]

[2]) [בתנחו' (חקת א): קוליא.]

[3]) [כך בשנת הנדפסת בבבלי וכך פרש הר"ש, וז"ל: וקולית שלמים עצם של ירך ושלמים נפסלים בטבול יום וכו', ע"כ; ועי' גם הרא"ש, וכך כנראה נכון, ובטעות גרסו הערוך, הרמב"ם והר"ש בהמשך דבריו והרע"ב ואחרים שְׁלָמִים, של מים (וכך בדפוס'), ופרשו לפי זה.]

(לאב"ד על הרמב"ם, טמיאה י יג). בסופו (של העצם האמצעי) סמוך לפרק הרבוכה הנמכרת עם הראש והעליון היא קולית התחוכה באליה (סבלי הלקט, טרפות יח).

***קוֹלָן**, קוֹלָנִי, תוס"ז, נק' קוֹלָנִית, — מי שרגיל להרים קול, צעקני, ועי' קִילוֹנִי: ואלו יוצאות שלא בכתובה וכו' ר' טרפון אוסר אף הקולנית, ואיזו היא קולנית, בל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה [1]) (כתוב' ז ו). אלין צפריא קולנין. אמר הקב"ה יבא הקול ויכפר על הקול (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ויקר' טז). שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה (שם במד' ט). דרך בנות ישראל לא קולניות ולא הולכות רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (תנחו' נשא ג). ואח"כ הביא עליהם קולנין [2]) כגון הצפרדעים ואח"כ ירה בהם חצים כגון הכינם (פסיק' ר"כ, ויהי בחצי הלילה, בובר, סו:). — "וכתורת ההגוי במשמ' הנח בעל קול צלילי: הנה תלקיו האות הקולנית והאות הבלתי קולנית, רצוני הקולניות הם אשר יקרא אצל הערב תנועות ואותיות המשך והרפיון (טודרוס, תרגו' באור אבן רשד לספר הסיר לאריסטו, הול' לאזניו, כד).

קום [3]), סמנו *הֲקָמָה, "הִתְקוֹמְמוּת, יְקוּם, מָקוֹם, "מְקוֹמִי, א. קוּם, קוֹם, ב. *קוּם, קוֹמָה, "קוֹמְמוּת, קוֹמְמִיּוּת, *קִיּוּם, קִיֵּם, *קַיָּם, קִים, *קְיָם, קִימָה, "קִימָה, "קַיָּמוּת, קָם, קָמָה, תְּקוּמָה, תְּקוֹמֵם [4]).

[1]) [ובגמרה גם הגדרות אחרות של קולנית: רב אמר כל שקולה הולך ממטה למטה בשעת תשמיש (ירוש' כתוב' ו ז): כמשמעת קולה על עסקי תשמיש וכו', כמששת בחצר זו ונשמע קולה בחצר אחרת (בבלי שם עב:).]

[2]) [בפסיק' רב' (פט:): קלנים, ובתנחו' (בא ז): קלאנים.]

[3]) [שרש זה בא גם בארמ' לבנותיה (בארמ' התלמודית גם בהבלעת המם בצורת קאי, תיקו, וכדו'), ובערב' הצפונית והדרומית ובכוש'. בכתבות הכנעניות לא נמצא אלא השם מקם (מָקוֹם) בלבד, בפרט בצרוף מקם אלים. באשורי' אין השרש בצורה זה, (ואמנם יש שגוזרים ממנו תקמת בששי' מלחמה), וכן אין עדות בטוחה לו לפי שעה באוגרית'.]

[4]) [ועי' קוֹנָם, הערה.]